

SAM. L. B. A PUFENDORF

DE

JURE NATURÆ

ET

GENTIUM,

LIBRI OCTO.

Cum integris Commentariis Virorum Clarissimorum

JO. NICOLAI HERTII,

ATQUE

JOANNIS BARBEYRACI.

Accedit

ERIS SCANDICA.

Recensuit & ANIMADVERSIONIBUS illustravit

GOTTFRIDUS MASCOVIUS.

TOMUS PRIMUS.

Francofurti & Lipsiæ,

EX OFFICINA KNOCHIANA.

MDCCX[illegible]

cum Privil. Sacræ Cæsareæ Majestatis & Sereniss. Poloniæ Regis Elect. Sax. ac R[illegible]bi Helvet.

Priuilegium Caesareum.

Carolus septimus Diuina fauente Clementia electus Romanorum Imperator semper augustus ac Germaniae & Bohemiae Rex, vtriusque Bauariae & superioris Palatinatus Dux, Comes Palatinus Rheni, Archidux Austriae, Landgrauius Leuchtenbergae &c. &c. agnoscimus et notum facimus tenore praesentium vniuersis; Quod, cum Nobis nostra, sacrique Imperii fidelis dilecta, Friderici Knochii quondam Bibliopolae Francofurtensis relicta vidua, humillime exponi curarit, quem in modum Samuelis Pufendorfii Tractatum de Iure Naturae & Gentium cum annotatis Ioannis Nicolai Hertii, Ioannis Barbeyracii et aliorum, praelo committere resoluerit, vereatur autem, ne aemulorum inuidia hanc Editionem imitantium impendii & laboris sui fructu frustretur: Ideoque Nobis demisse supplicarit, quatenus Eius indemnitati Priuilegio Nostro Caesareo succurrere clementissime dignaremur, Nos submissae pariter ac aequae Eius petitioni annuendum censuerimus. Ac proinde authoritate Nostra Caesarea omnibus & singulis Bibliopolis, Bibliopeiis, Typographis & aliis quibuscunque rem librariam, seu negotiationem exercentibus firmiter inhibemus, vetamus & interdicimus, ne quis supranominatum Pufendorfii Tractatum ex toto vel in parte, sub hac, aliaue forma aut titulo per Decem annorum spatium, ab hodierno die computandum intra Sacri Romani Imperii & Regnorum Ditionumque nostrarum haereditariarum fines recudere, vel aliis recudendum dare, aliorsumue impressum apportare, vendere, aut distrahere circa praefatae Impetrantis Viduae, Eiusue haeredum ac successorum voluntatem & assensum in scriptis obtentum ausit vel praesumat; Si quis vero, secus faciendo Priuilegium hoc Nostrum, seu interdictum violare, contemnereque praesumpserit, eum non solum eiusmodi Exemplaribus vbicunque locorum repertis, perperam quippe recusis, seu apportatis (quae dicta Vidua siue propria authoritate, siue Magistratus eius loci auxilio sibi vindicare poterit) de facto priuandum, sed et Decem marcarum auri puri poena aerario, seu Fisco Nostro Caesareo & Parti Laesae ex aequo pendenda, mulctandum decernimus, dummodo tenor huius Nostri priuilegii in fronte Libri impressus reperiatur, & consueta quinque Exemplaria ad Caesareum Nostrum Consilium Imperiale aulicum debite extradantur. Mandamus itaque omnibus & singulis Nostris & Sacri Romani Imperii, Regnorumque & Dominiorum Nostrorum haereditariorum subditis & fidelibus dilectis, tam Ecclesiasticis quam secularibus, cuiuscunque status, gradus, dignitatis aut ordinis extiterint, praesertim vero iis, qui in Magistratu existentes, vel suo, vel superiorum suorum loco aut nomine Ius, Iustitiamque administrant, ne quemquam Priuilegium hoc Nostrum Caesareum violare, spernere, aut transgredi patiantur; sed si quos contumaces compererint: Constituta a Nobis mulcta eos puniri, & quibuscunque modis idoneis coërceri curent, quatenus & Ipsi grauissimam nostram indignationem & praedictam poenam euitare voluerint. Harum testimonio literarum manu Nostra subscriptarum, et sigilli Nostri Caesarei appressione munitarum, quae dabantur Francofurti ad Moenum die quinta Aprilis Anno Millesimo septingentesimo quadragesimo secundo, Regnorum Nostrorum Romani et Bohemici primo.

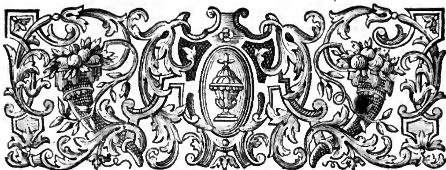
Carolus mppr.

(L. S.)

Vt. Ioannes Georgius Comes a Königsfeld.

Ad Mandatum Sacrae Caesareae Maiestatis proprium

Matth. Wilhelmus Haan mppr.

LECTORI BENEVOLO
S.

CCIPENSER iſte non omnium horarum eſt, adeoque nec epulis Tuis inferri debet ſine coronis & tibiis. Exhibemus enim SAMVELIS, Liberi Baronis de PVFENDORF Iuris Naturae & Gentium Libros VIII. quibus Ars omnium nobiliſſima, vt plene & ſolide, ſic polite eleganterque exponitur. Equidem ingenii felicitate, Iuris Diuini & humani omnis ſcientia, eruditionis accuratione & venuſtiſſima ſtili concinnitate palmam forte Pufendorfio dubiam reddiderit HVGO GROTIVS. Sed quum belligerantium potiſſimum officiis ordinandis ſcriptum ſit opus immortale de Iure Belli & Pacis, non explet id ſpeciem perfecti Syſtematis. Vnde penitus noua fere ſunt, quae a Pufendorfio toto libro I. dicuntur, totiesque deinde Grotius ab eodem ſuppletur. Praeterea argumentis nimis ſaepe Theologicis Grotius vacat, & in iis tractandis ſibi fere ſoli ſapit.

Quae tamen non a quibusuis diiudicari facile possunt, praesertim autem Militibus captu difficilia sunt, qui Iura Belli & Pacis tanquam gentilem sibi possessionem vindicant. Sublimitate porro orationis fit, vt propter stili argutias etiam a paucis aliis intelligatur: quum apud Pufendorfium e contrario omnia plana sint, isque adeo omnes vtilitatis numeros complectatur.

THOMAS quoque HOBBESIVS superiore seculo insignem famam in hoc studiorum genere nactus est. Nouum enim & insolitum aliquid polliceri videbatur, quum in libro suo de Ciue, Ius Naturae, Methodo ei Geometrarum aemula, exsequendum suscepisset. Arridebant adhaec multis dicta Viri, qui radicitus intuens lupinam hominis naturam, bellum omnium aduersus omnes minabatur, nisi suis staretur praeceptis. Dum tamen id simul agit, vt Potestatem Regiam contra ciues seditiosos tueatur & homines fanaticos, lentas Imperiis aures absterreat, ne in Iura Maiestatis circa sacra inuolent, & Diuina Humanaque omnia misceant; Tyrannidem commendat, qui turbas tantum & tumultus plebis sopitum missus erat. Quare eorum exemplum sequi deprehensus fuit, qui baculum curuum nimis flectendo efficiunt, vt in alterum latus emineat, suique sic similis quodammodo idemque & dissimilis fiat. Ab hoc vero incommodo solicite sibi cauit Pufendorfius, qui Principi dando quae sunt Principis, Populo contra tribuens quae sunt Populi, vt cetera Iura Maiestatica pleraque omnia, sic illud circa Sacra iustis limitibus circumscripsit. Hisce virtutibus Principatum fere inter Scriptores de Iure Naturae adeptus est. Nam qui postea has litteras attigerunt, quorum apprime multi sunt, eorum nemo verecundiae adeo limites transsiliit, vt cum ipso de palma contendere velit, quandoquidem ex hoc fonte cuncti propemodum riuuli eorum manarunt.

DE

De vita summi Viri iam alii differuerunt, inter quos exstant Ioannes Fabricivs[1] & Niceronivs[2] e quibus praecipua delibabo, inspersis hic illic obseruationibus, quae mihi subnatae sunt e lectione Eridis Scandicae. Natus est igitur Samvel Pvfendorfivs die 8. Ianuar. An. MDCXXXII.[3] Flöhae, qui pagus Misniae non longe abest ab Oppido Chemnitio. Patrem habuit Eliam Pufendorfium, Verbi Diuini Ministrum, qui prout ipse amabat litteras, omnibus doctrinis, quibus puerilis aetas impertiri debet, filium erudiuit, & eundem deinde, flagrantem incredibili cupiditate discendi, primo Grimmam, in scholam Prouincialem, deinde vero Lipsiam, tanquam ad mercaturam bonarum artium deduxit. Vbi, quum per annos aliquot, primo studiis quae ad humanitatem faciunt, tum Philosophiae, dein Theologiae, & tandem etiam Iuris prudentiae operam sedulo nauasset Pufendorfius, Ienam concessit, allectus celebritate Erhardi Weigelii. Et hunc quidem Analysin Aristotelicam ex Euclide restituisse non sine laude commemorat[4], quemadmodum idem Entia Moralia, de quibus Pufendorfio tanta deinde lis cum collegis fuit, Germanico antea sermone exposuerat[5], & Pufendorfium ad capessenda Iuris Naturae studia strenue saepe cohortatus erat[6]. Non enim praeceptorem eum tantum, verum etiam hospitem habuit. Accidit autem, vt eodem hic Museo vteretur, in quo antea spiritum reddiderat Stahlivs, vnde orta nostro iocandi occasio, quum a Velthemio, Metaphysico Ienensi premeretur. *Quin &*, inquit[7], *cum Ienae eo ipso Museo, in quo Stahlius animam exhalauerat, vterer, quotiescunque respirarem, Atomos quasdam distin-*

1) Bibliothecae T. IV. p. 133.
2) Memoires des Hommes Illustres Tom. XIIX. p. 224. seqq.
3) Ita legitur Berolini in Epitaphio eivs.
4) De I. N. & G. L. I. c. 2. §. 3.
5) Eris Scandica p. 102.
6) Praefatio Elementorvm Iurisprud. vniuers.
7) Erid. Scand. p. 248.

ctionum & terminorum Metaphysicorum videbar deglutire, quibus aër iste pertinacissime infectus erat. Postea tamen diuersum coelum pulueres illos vltro discussit, & ex tota illa scientia id praecipuum remansit, quod sciam, eum, qui ista sola scit, nihil scire. Neque tamen Ienae vltra annum commoratus est, sed Lipsiam redux factus A. MDCLVIII. Hafniam inde euocatus fuit, vt studiis praeesset filii Illustris COYETTI Legati Suecici. Ceterum Ienae Lauream Magistralem cepit [1], neque vllos deinde alios honores Academicos ambiit: quare a collegis, iisdemque obtrectatoribus, Schwartzio & Becmanno ignominiae caussa Magister Samuel Pufendorfius adpellatus est [2]. Postremis autem temporibus satis liberaliter Lipsiae vixisse videtur. Vsus enim est conuictu IOANNIS BORNII Iureconsulti, ita tamen vt, sicuti & antea fecerat, solis litteris immoreretur, neque in corporis quae iuuenilem aetatem decent, exercitiis versaretur, aut more Germanorum peregrinaretur. Exprobrant id ei acerbissime collegae Lundinenses, *tu autem*, inquientes, *neque exercitia corporis nobiliora didicisti, neque peregrinasti* [3]. Scilicet vterque & Schwartzius & Becmannus Belgium & Galliam inuiserant, in qua peregrinatione illud Schwartzio acerbum contigit, quod viaticum ei a crumenisecis in Hollandia subduceretur, quapropter, peregrinandi certus, peregrinationem totam pedestri itinere absoluerat & Parisiis per solum octiduum commoratus fuerat [4]. Becmannus autem Polonice saltandi arte bellus sibi homo videbatur, vir alias maximi corporis terribilique facie, solebatque saltationibus suis efficere vt Lundini non Matronae tantum & Virgines, verum etiam ancillae in conuiuiis lassitudine deficerent & ab eo acquiescere cuperent [5]. Idem Becman-

1) ERIS SCANDICA, p.
2) ERIS SCANDICA, p. 133.
3) ERIS SCANDICA, ibid.
4) ERIS SCANDICA, p. 66.
5) ERIS SCANDICA, p. 166.

mannus palaeſtrae vehementer operam dediſſe videri volebat, & ſolius animi cauſſa, in magna Studioſorum corona, ſpectante & pollicem premente PETRO WINSTRVPIO, Epiſcopo Lundinenſi in Aula eiusdem cum circumforaneo Laniſta decertauit [1]; ſed ſimul, vt ſunt res humanae, vapulauit non perfunctorie [2].

HAFNIAE degens Pufendorfius, recrudeſcente bello, quod inter Danos & Suecos gerebatur, confeſtim cum omni Legati Comitatu, ipſe enim Coyettus ad Regem Sueciae excurrerat, cuſtodiae mancipatur & in ea per octo menſes detinetur. In hanc coniectus ſolitudinem ad veteres amores reuertitur. Itaque Hugonis Grotii perinde ac Thomae Hobbeſii Scripta diligenter legit, & inter ſe confert, paullatimque quaedam addere, quaedam reiicere, pleraque in meliorem ordinem redigere incipit. Quae enim aliis languorem adferunt, ſolitudo & cuſtodia, ea nobile Pufendorfii ingenium quam maxime acuebant. Inde ſuborta ELEMENTA IVRISPRVDENTIAE VNIVERSALIS, quae biennio poſt, quum Hagam Comitum excurriſſet, typis exſcribi fuit, & dedicauit CAROLO LVDOVICO, Electori Palatino. Inuſitata is Principibus humanitate, litteris, quarum exemplum exhibet LVDOVICI [3] gratam ſibi fuiſſe hanc dedicationem teſtatus eſt, Pufendorfiumque non ita multo poſt, ad ſubeundam Profeſſionem Iuris Naturae & Gentium, quam primus omnium in Germania ornauit, Heidelbergam euocat.

VERSATVM ſe ibi dicit Pufendorfius per ſeptennium [4] poteratque ſibi ſua facile ſorte contentus videri, adeo confertim ad eum confluebat flos iuuentutis Germanicae, tum etiam Suecanae. Verum Lundinum in Scaniam eum

a 3 inui-

1) ERIS SCANDICA, p. 99. & 241.
2) ERIS SCANDICA, p. 116.
3) Delineat. Hiſt. Iur. Nat. p. 75.
4) ERIS SCANDICA, p. 18.

inuitabat idem gentis Suecicae fauor, quem Heideldergae expertus erat. Eo igitur, arcessente eum Rege CAROLO XI. concessit, & deinde, non ipse minus constante Suecorum gratia floruit, quam eorum partibus & commodis studiosissime addictus fuit. Editum hic Lundini Scanorum de IVRE NATVRAE & GENTIVM Opus A. MDCLXXII. in 4to, quae editio omnium est emendatissima, nisi quod quarta parte auctior est, quae Francofurti ad Moenum MDCLXXXIV. in 4to prodiit, & quod NICOLAI HERTII annotatis illustratur, quae ibidem A. MDCCVI. & deinceps aliquoties in lucem emissa fuit. Erant autem inter collegas ipsius etiam IOSVA quidam SCHWARTZIVS, ex ordine Theologorum & NICOLAVS BECMANNVS, ICtus, quorum neuter vltra artis suae compendia sapiebant. Hi, quum Pufendorfii Auditorium quotidie magis ac magis adolescentum splendidorum numero efflorescere, se contra in solitudine, tanquam in scopulis relinqui viderent, inuidia viri incensi, consilium ceperunt collabefaciendi eum. Adspergebatur ideo Pufendorfius infamia Heterodoxiae. Color inde sumtus, quod qui per VII. annos Heidelbergae amice cum Reformatis vixisset, & toties HOBBESIVM, Anglum, eundemque, vt aiebant, Caluinianum laudaret, non posset non videri altius imbibisse complures Reformatorum sententias, damnatas ab Orthodoxa Lutheranorum Ecclesia. Detorquebatur huc, quicquid noui speciem haberet in Scriptis Pufendorfii, ipseque INDIFFERENTISMI, vt vocant, non tantum contemplatione religionis sed etiam exemplo Hobbesii in doctrina morum arguebatur. Quod ex Inscriptione atrocissimi Scripti Becmanniani inprimis manifestum, quae ita se habet: *Nicolai Beckmanni legitima defensio contra Magistri Samuelis Pufendorfii execrabiles fictitias calumnias, quibus illum contra omnem veritatem & iustitiam, vt carnatus diabolus & singularis mendaciorum arti-*

artifex, per fictitia sua entia moralia (diabolica puto) toti honesto & erudito orbi malitiose ac ignominiose exponere voluit. Naturalis siue brutalis & gentilis Pufendorfii spiritus vsque adeo enormiter se exserit, & peruersa operatur, vt nec diabolum, nec infernum, nec vitam aeternam dari impie credat, & dum omnem actionem humanam statuat esse indifferentem, boni ac mali nec praemium, nec poenam futuram, hoc tamen pro Satyrico suo ingenio firmiter credit, si viris honestis & proximo suo audacter & malitiose calumnietur, quod semper aliquid fecis, siue mendacii in animis legentium haereat. Impressum A. 1677.

DIRVM illud inde exarsit bellum litterarium, quod per XIV. annos pari vtrinque acerbitate gestum est, & in quo Schwartzius primum Indicem Nouitatum, in Pufendorfii Iure Naturae & Gentium obuiarum conscripsit, quem deinde Becmannus interpolatum, vt testatior esset memoria, Gissae edidit, donec vtrique accederent FRIDERICVS GESENIVS, Antistes Gardelebiensis, VALENTINVS VELTHEMIVS, Professor Ienensis, IO. IOACH. ZENTGRAVIVS, Theologus Argentoratensis, cum IOANNE SCHERZERO & VALENTINO ALBERTI, Theologis Lipsiensibus, Inter quorum certamina CAROLVS quoque SCHARENSCHMIDIVS in armis fuit, aegre ferens, Germaniam a Pufendorfio Rebuspublicis Irregularibus accenseri. Quarum contentionum Historiam diligenter exposuerunt IO. FRID. LVDOVICI [1] & CHRISTIANVS THOMASIVS [2].

A Danis interea capitur Lundinum, & Malmogiae tempore obsidionis eius delitescere [3] cogitur Pufendorfius, vnde tandem Holmiam vocatus & defuncto Loccenio, Consiliario & Historiographo Regio successor datus est [4]. Quodsi gubernator praecipua laude fertur, qui nauem ex hieme, ma-

1) In Delineat. Histor. Iur. Nat. p. 73. seqq.
2) In paulo pleniore Hist. Iur. Nat. p. 90. sq.
3) ERIS SCANDICA, p. 159.
4) ERIS SCANDICA, p. 144.

marique scopuloso seruat; cur non singularis eius existimetur prudentia, qui ex tot tamque grauibus procellis Academicis ad incolumitatem peruenit. In quo munere inprimis Commentariis de Rebus Suecicis sub GVSTAVO ADOLPHO, tum vero vita CAROLI GVSTAVI Suecorum Rege litteris mandata vehementer illustratus fuit. Tandem Berolinum arcessitus Historiam FRIDERICI WILHELMI M. Electoris Brandenburgici conscripsit, & hoc quoque aeterno opere inter Historicos Pragmaticos TACITIS & THVANIS accenseri meruit. Depromta autem, vt Holmiae, sic Berolini pleraque ex Aularum Regestis fuere. Inter quae quum in postremo opere Serenissimae Domus Brandenburgicae Arcana quibusdam euulgari viderentur, pleraque libri exemplaria Aulae iussu immutata fuerunt: Vnde hodie rariora sunt, quae illibata mansere. Quo pertinent sequentes versiculi:

Principis inuicti virtutem artesque Ministrûm
Quaeque bona e forulis gesta petita fide.
Non sine iudicio Scriptor dum prodit & ornat
Quae fugienda notat, quaeque sequenda docet.
Non hostis bene facta premit censura maligna
Non socii errores gratia blanda tegit,
Qui sapit Historicum communes seruat in vsus
Nec temere arcanum supprimit Aula suum.

Postremo a Rege Sueciae A. MDCXCIV. Liberi Baronis dignitate auctus fuit Pufendorfius & non ita multo post Berolini rebus humanis valedixit, die 26. Octobris anni eiusdem.

SED redeo ad IVS NATVRAE & GENTIVM. Quae igitur sunt eae praecipue dotes, quas in hoc libro viri eruditi suspiciunt? Ingenium versatile, iudicium acre, perspicuitas

cuitas eximia, eruditionis cum veteris, tum recentioris copiae immensae, genus dicendi natiuum & dulce. Ita autem rationes suas composuerat AVCTOR, vt primo omnium exponeret Naturam Entium, siue Modorum Naturae humanae Moralium, qui motibus Physicis ab ente intelligente, qualis est homo, superadduntur, ad temperandam libertatem actuum voluntariorum. Pergit deinde ad certitudinem disciplinarum moralium, & eas vtique demonstrari posse, ostendit. Qui ante Grotium de doctrina morum soliciti fuerunt, ad vnum fere omnes THEOLOGI erant, qui sua interesse putabant, hanc artem in recondito haberi, vt in doctrina morum, a se, tanquam e tripode Apollinis, decisiones omnes peterentur. Quod regnum eorum morale in Germania ab Auctore hac noua arte euersum fuit. Demonstrationis autem vocabulo laxius vtitur, id omne pro demonstrato habens, quod ex probe stabilitis propositionibus fundamentalibus prono alueo deducatur. Frustra igitur hic GEOMETRARVM Axiomata, Theoremata & Corollaria quaesiueris. Desunt enim hae spinae horto nostro, & cum iis, quicquid apud Geometras triste & aridum est, quorum loco omnia hic naturali pulcritudine enitescunt. Transit deinde PVFENDORFIVS ad actiones morales ipsas, & postquam Naturam, Originem & Formam earum docuit, commonstrat, non conuenire Naturae & indoli hominis, vt viuat sine lege, sed potius ingenio eius congruere, vt quamdiu Institutis Ciuilibus caret, secundum Ius Naturae agat. Explicatur postea, quid sit Ius Naturae, cuius praecepta in duos fasciculos colliguntur, quorum alter officia hominum erga se ipsos, alter officia erga alios complectitur. Incidit autem Auctor in quorundam reprehensiones *, quod omiserit officia erga Deum. Suppleuimus huc pertinentia L. II. c. 3. §. 15. n. 2. idque eo confidentius, quod Pufendorfius

*) ERIS SCANDICA, p. 308.

ipse Officiis Hominis & ciuis inseruit caput de Religione Naturali, ad quod pulchra sunt quae nuper monuit Celeberrimus eorum interpres, Dn. EVERARDVS OTTO. Hypothetica deinde hominis Officia partim in Statu Naturali, partim in Statu Oeconomico, partim in Statu Ciuili considerat AVCTOR. Istius, Status Naturalis contemplatione agendum ei erat de Pactis, de Sermone, de Iureiurando, de Acquirendo Dominio, de Pretio denique & de Contractibus. In quibus quidem omnibus si quis laedatur, in Statu Naturali, ius suum, solis armis exsequi potest. In Statu Oeconomico officia coniugum mutua subducuntur, vt & ea, quae inter parentes & liberos, dominos & seruos intercedunt. Lasciuire non paucis AVCTOR visus est in capite de Officiis Coniugum, in primis quum Polygamiam quoque Iure Naturae licitam censeret. Quare ipsi quoque a CHRISTIANO VIGILE, seu, si mauis Friderico Gesenio tributus fuit SINCERI WAHRENBERGII dialogus de Polygamia. Sed, vt ipse PVFENDORFIVS satis docuit [1], innocuam, si iustis limitibus circumscribatur, sententiam suam esse, eo, quod Polygamia, licet illa omnibus Diuinis legibus absolute & semper fuisset permissa, tamen legibus ciuilibus, tanquam plerisque ciuitatibus exitiosa proscribi deberet, & inter Christianos paucissimi dentur, qui duas pluresue vxores simul habere vel cupiant; ita verus Dialogi Auctor est IOANNES LYSERVS [2]. In postrema denique parte huius Operis, quae ad Statum Ciuilem pertinet, illustratur Ius Publicum vniuersale. Exposita enim origine & Natura Ciuitatis, iura Summorum Imperantium, quae adpellari solent Maiestatica, recensentur & illustrantur. Succensebatur autem Auctori a quibusdam, quod, praeeunte Hobbesio, neminem Criminis reum ad poenam

1) ERID. SCANDICAE, p. 46. 47.

2) De quo conferri possunt P. BAELIVS in Dictionario Historico-Critico, Articulo LYSERVS, & CHRISTIANVS THOMASIVS in paullo pleniore Historia Iuris Naturalis, p. 94.

poenam subeundam obligari tradidisset, cui sententiae deinde inter ceteros subscripserunt CHRISTIANVS THOMASIVS [1] & NICOLAVS HIERONYMVS GVNDLINGIVS [2]. Sed hunc quoque errorem refutauimus [3].

NVLLA autem pars huius Operis magis inimica & infesta sensit virorum doctorum iudicia, quam qua vtrumque Auctoris proponitur Principium, siue propositio cardinalis, ex qua conclusiones deinde omnes deducendae erant. Eorum alterum principium *essendi*, alterum principium *cognoscendi* vocari solet. Illud AVCTORI in *Voluntate Diuina*, hoc in *Socialitate* quaeritur. Contra prius caelum & terram, inter ceteros, mouit VELTHEMIVS, indignatus, sic sibi eripi Honestum & Turpe *per se* & *antecedenter* ad voluntatem Diuinam tale, in quo solo, tanquam in sacra ancora, consistere antea Doctrina Moralis omnis videbatur. Et sane non immerito Tyrannicum vocabatur Principium Pufendorfii, quod improuide Hobbesio, suae caussae seruienti, & omne iustum ex Principis voluntate metienti, sublegisset. Si enim recte humana imbecillitas quicquid in se praestabile esse obseruat, id omne Deo, omnium opifici & dominatori, in eminentissimo gradu tribuit; vnio sane absolutissima simul poni debet perfectionum Dei omnium, nihilque velle fingi Deus potest, nisi quod conueniat Naturae humanae. Nam qui liberrimus esse dicitur, idem & sapientissimus est, & qui iustissimus, idem & optimus, nec opinione distrahi possunt, quae natura cohaerent. Seduxit AVCTOREM ab hoc temperamento Hobbesii amor, & cum eo coniunctum studium nimium, receptis sententiis contradicendi, & semel dicta praefracte tuendi cupido. Adgnoscit enim L. I. c. 2. §. 5. *Entia moralia pleraque vt inducerentur, postulasse ipsam hominis conditionem a Creatore Optimo Ma-*

1) Fundam. I. N. & G. p. 197.
2) In Via ad Ius Naturae, p. 445.
3) In nota 6. ad L. VIII. c. 3. §. 4.

Maximo eidem pro bonitate & ſapientia ſua adſignatam, & paullo poſt, *Actus, de quibus naturali lege diſponatur, intrinſecam habere vim ad ſocialitatem, etſi vt iſti actu exiſtant libera hominum voluntas efficiat*, & in §. 6. verſus finem *entia moralia non ex neceſſitate abſoluta ſed hypothetica poſita ea conditione, quam homini prae reliquis animantibus Deus liberi adſignauerit, repetit*, eoque ipſe ſententiae noſtrae, quodammodo ſubſcribit, niſi quod deinde in alia omnia ſecedit.

VERVM vt fulcienda fuit AVCTORIS propoſitio fundamentalis, quae principium eſſendi dicitur; ſic per ſe ſtat principium eius cognoſcendi, quod eſt Socialitas. Non commemorabo, commendari id veterum Philoſophorum calculis: nec dicam, praeceptum Chriſti, quo proximum diligere iubemur ſicuti nosmetipſos, in ſanctiſſimam reſolui ſocietatis legem. Sufficit ex eius ſtudio, mediantibus aliis praeceptis, duci poſſe Officia omnia Iuris Naturae erga alios, & nosmetipſos, quatenus haec Iuris perfecti ſunt, & ad ea obſeruanda cogi poſſumus. Officia enim erga Deum hic ſeponi ſupra monitum fuit. Vel ſic tamen AVCTOR L. II. c. 4. §. 3. animum religione imbuendum eſſe ſuaſit. Quidni enim conſtantius quis, id, quod ſuarum eſt partium recte & ordine faciat, qui Deum, remuneratorem virtutis, ſcelerum vindicem colat, &, reuerentia Diuini Numinis, ſtudium Socialitatis exerceat, quam qui bene & male facta ex praeſenti vtilitate aeſtimet, & cuncta ſibi permiſſa credat, quae vindictae humanae ſubduci poſſe confidat: de quo merito dixeris:

Sit ſpes fallendi, miſcebit ſacra profanis.

EQVIDEM non ignoramus, pleroſque Doctores Iuris Naturae recentiores, ingenii exercendi cauſſa, aut, vt altius, quam maiores ſapere viderentur, damnata Socialitate, partim alias propoſitiones fundamentales excogitaſſe, partim nul-

nullum eiusmodi principium admittere voluiſſe. Sed hi vel aliis verbis idem dicunt, quod prae ſe fert Socialitas, vel diſciplinae terminos, modo ampliando, modo contrahendo, in alia eam latitudine conſiderant, vel denique vitrea fracta adferunt, ne caſſa quidem nuce digna, eoque ſomniare magis quam diſſerere videntur. E contrario qui nullum dari principium contendunt, eos a via veri hic fere error deduxit, quod exiſtimarent, immediate ſtatim ad tale principium de omnibus quaeſtionibus iudicium ferri debere. Quod tamen non magis diſciplinae noſtrae indoles patitur, quam ſi faber catenam fabricari velit, cuius annuli omnes ex annulo principe pendeant. Potius & hic, niſi quis ſcopas diſſolutas & arenam ſine calce malit, ſtudiorum admittendi ſunt gradus, vt pedetentim deſcendendo, omnes ex fonte concluſiones deducantur, & in eundem, ſi retrogrediaris, pedetentim refluant.

Atqvi, inquis, vel ea ipſa, quae modo laudaſti, Officia erga nosmetipſos parum congrue ex ſocialitate deriuari videntur. Vincunt enim quoties cum iis quae aliis debemus colliduntur, adeoque Socialitate antiquiora ſunt, & proinde illis praeponi, non ex iis deriuari debebant. Sic ratiocinari video Ioannem Nicolavm Hertivm V. C. *) Sed fallitur Dominus Hertivs. Socialitas enim non ex aliis tantum, ſed aliis & nobis ſimul conſiſtit, & vt in colliſione, ea erga alios, iis erga noſmetipſos cedunt, ſic vtraque Socialitati rectiſſime ſubordinantur in ceteris eorum partibus. Sic enim eos, qui infeſtas ſibi manus inferre voluerunt, naturali ratione recte punimus, quod caedes ſui ipſius Socialitati repugnet. Qui, ſi cauſſentur in eas ſe redactos fuiſſe anguſtias, vt Socialitati prodeſſe ſe poſſe diffiderent, inſanienti ſapientiae eorundem ſic occurritur, vt dicamus, poteris prodeſſe Societati exemplo fortitudinis, conſtantiae &

*) De Socialitate primo Iuris Naturalis principio, Sect. II. §. 8.

& patientiae, si quamuis crucieris, si quamuis vraris, si in Phalaridis quamuis tauro sis, stationem tamen tuam tuitus fueris, donec te auocet, qui te in ea posuit, Deus Optimus Maximus.

MORTVI vt terrae mandentur, nisi cadauera eorum publice exponi sceleris interdum grauitas postulet, ex lege Socialitatis quoque ad Officia humanitatis refert AVCTOR L. II. c. 3. §. 23. quum ad Jus Gentium voluntarium Jus Sepulturae retulisset Grotius. Atque hic quoque recte rationes subducit PVFENDORFIVS. Obest enim foetor cadauerum superstitibus, eaque dum sepelimus, tenero illi mentis nostrae consulimus, quo homo viuus semper horret adspectum hominis mortui. Similiter saeuitia in bestias contemplatione socialitatis recte interdicitur ab AVCTORE L. IV. c. 3. §. 6. Aliis enim prodesse possunt, quibus nos, dum ea enecamus, supersedere nos posse credimus, & in sui similes saeui esse solent, qui saeuitiae in brutis adsueuerunt.

IGITVR finibus, quos sibi constituit AVCTOR satis *adaequatum* est principium Socialitatis. Vtinam idem, instas, non esset *obscurum!* Capere enim te negas, si quando collidantur officia maioris, & minoris Societatis, vtrius commoda praeferenda sint, & vtrum officio tuo satisfecisse videaris, si Societati, cui adscriptus fueris, prodesse sategeris, dum damnum paras Societati maiori. Atqui pro Auctore hic respondebit M. ANTONINVS ex ea secta Philosophus, quae & ipsa Socialitatis studium commendare solebat: Η δὲ ἐμὴ, inquit is L. VI. §. 44. *Φύσις λογικὴ καὶ πολιτική· πόλις καὶ πατρὶς, ὡς μὲν Ἀντονίνῳ μοι ἡ Ῥώμη, ὡς δὲ ἀνθρώπῳ ὁ κόσμος· Τὰ ταῖς πόλεσιν ὄυν ταύταις ὠφέλιμα μόνα ἐστί μοι ἀγαθά. At Natura mea rationis est compos, & ciuili societati accommodata. Ciuitas mihi est & patria, quatenus quidem Antoninus sum, Roma: quatenus homo, mundus: haec igitur tantum mihi sunt vtilia, quae his ciuitatibus conducunt.* E

qui-

quibus adparet, primum minoris Ciuitatis commoda curare nos oportere, tum, & ſi fieri id poſſit, maioris: neutri autem vlla ratione niſi laceſſitos iniuria damno eſſe debere.

Displicvit porro nobis, quod diſſimulare non poſſumus, Avctor, quando vitae futurae exſpectationem, & animae immortalitatem, qua nullus locus in tota Philoſophia magis eſt neceſſarius, in Iure naturae ſeponit. Facit id primo in Offic. de H. & C. §. 8. *Quamquam animus*, inquit, *hominis [non ſolum] ardenti cum affectu immortalitati velut immineat, ſuique deſtructionem vehementer auerſetur; atque inde apud pleroſque gentilium inoleuerit perſuaſio de animae a corpore ſeparatae duratione, & quod tunc bonis bene, malis male ſit futurum: eiusmodi tamen circa haec perſuaſio, in qua animus hominis plane & firmiter adquieſcere poſſit, ex ſolo Dei verbo hauritur.* Idem in hoc opere profitetur, quum L. II. c. 3. §. 19. virum fortem ex conſimili ratione intelligi poſſe, ait, *etiamſi ab immortalitate animae abſtrahatur.*

Qvantopere vel his quinquaginta annis proximis in confirmanda animi immortalitate laudabiliter elaborauerint Philoſophi, & adhuc elaborent, omnibus notum eſt. Praecipua tamen ratio, a qua parum abeunt, quae hodie dicuntur de Monade, & Ente ſimplici ac Indiuiſibili, Pvfendorfii aetate iam omnibus cognita erat. Petitur ea inde, quod Cogitatio non ſit Modus Subſtantiae *extenſae*, ex qua aeque certos nos eſſe quidam contendunt, mentem poſt corporis diſſolutionem ſuperſtitem fore, ac vbi valemus, certi ſumus, ſequenti nos momento ſuperſtites fore *. Accedunt aliae rationes ſecundariae, veluti quod immortalis ſit anima, quae aeternitatem metitur, quae complectitur infinitum, quae in coelum penetrat, & deſcendit in terrae abyſſum, quae denique fruitur contemplatione immenſitatis diuinae. Neque

*) Add. Baelii Dictionarium Hiſtorico-Criticum Art. Lucrece,

que tamen his omnibus vtitur AVCTOR noster, sed satis habet adduxisse desiderium immortalitatis, consensum gentium, quae non penitus extra mores proiectae fuerint, & iustitiam Diuinam, qua quum malis hic saepe bene, bonis male sit, vitam multi futuram sperauerint, in qua, inuerso rerum ordine, malis male, bonis bene, futurum sit. Imo hoc posterius argumentum ipse frangit, dum L. II. c. 3. §. 19. *nondum liquido probatum esse ait, quodlibet recte factum necessario aliquo praemio extrinseco esse mactandum.* Deprauatum ergo & hic iudicium Auctoris lectione HOBBESII videtur, vtpote qui non tantum animam extensam esse, blaterat, sed vltra progressus, plane quidquam dari negat, quod extensum non sit, Leuiathanis c. 4. Fateor vel sic impium videri ipsi PVFENDORFIO L. II. c. 3. §. 19. si quis neget animae immortalitatem; eamque ex Verbo Diuino lucidissime intelligi, eundem adgnoscere in Praefat. Officiorum d. l. Sed haec quidem purgandae huic noxae minime sufficiunt. Nam, si vel possibilis tantum esset animae immortalitas, rationem eius haberi in Iure Naturae nostra intererat, quia per eam adstringitur obligatio interna, qua Dei reuerentia in officio continentur homines: tantum abest, vt in tanta grauissimorum argumentorum copia, omissis palmariis, eleuatis ceteris, animae immortalitatem tanquam sententiam minus necessariam semouere deberet. Non obsunt haec hominibus quidem Christianis, qui, vt in Resurrectione corporis, certi sunt, futurum, vt corpus natura mortale & corruptibile, induat immortalitatem, & perduret in aeternum; sic idem de anima, etiamsi eam natura mortalem esse opinarentur, credere possunt. Sed *omnis* religionis hominibus, quotquot rationis vsu pollent, scribere se profitebatur AVCTOR, ideoque omnium etiam hominum animis vinculum ei iniiciendum erat, quo ad morum innocentiam, integritatem & sanctitatem obligarentur.

Quae

Quae quanquam ita ſunt, non tamen ideo ſecum pugnat PVFENDORFIVS, quando vim iuriſiurandi in iure Naturae admittit. Eſt enim id adhuc validum ſocietatis vinculum, quatenus Deus periuros etiam in hac vita punire intelligi poteſt, iidemque poenis humanis obnoxii ſunt.

VLTIMVS locus de AVCTORIS noſtri virtutibus & vitiis ad eruditionem eius pertinebit. Interiorum enim litterarum laudem ei negat BOECLERVS [1]. Nam quum apud Illuſtr. Boineburgium de Elementis eius Iurisprudentiae vniuerſalis iudicium ferret, conſtare ſibi aiebat [2] inuictis argumentis, Pufendorfium in lectione veterum non tam verſatum eſſe, quam iactitet. Neque ſe temere hic decipi addit, vtpote qui nimis diu hoc ſaxum voluerit. Intelligi enim Ariſtotelem, Platonem & alios ſapientes Graecos Pufendorfio non niſi alieno ore loquentes, interpretes autem ipſorum Graecos, infinita doctrina plenos, Poëtas porro cum doctiſſimis Scholaſticis Graecis, omne denique genus Scriptorum Graecorum ne a limine quidem ei ſalutatos eſſe. Pauca dari, quae de Latinis habeamus. At Graecorum theſauros immenſos & inexhauſtos eſſe. Confirmantur haec eo, quod Ariſtotelis, Platonis & ceterorum Graecorum Opera in his quoque libris ſaepe Latine tantum, interdum perfunctorie [3] adducuntur, & tot praeterea loca a Pufendorfio excitantur ad rem nihil facientia, vt ex Florilegiis ſapere videri poſſit. Idem denique in interpretando loco Xenophontis, imperitiae ſermonis Graeci L. IV. c. II. §. 10. manifeſtus reus videtur. Locum XENOPHONTIS ex Hiſt. Gr. L. III. c. 3. §. 1. 2. Edit. Oxon. exhibeo. Αντέλεγον, inquit, περὶ βασιλείας, Λεωτυχίδης, υἱὸς Φάσκων Αγιδις

1) In Epiſtola, quam poſt HABERKORNIVM edidit THOMASIVS ad calcem paulo plenior. Hiſt. Iur. Nat. p. 179. ſq.

2) IBID. p. 182.

3) Veluti PLATONIS T. I. pag. 97. PHILOSTRATI p. 447.

δος εἶναι, Αγησίλαος δὲ ἀδελφός. Ειπόντος δὲ τοῦ Λεωτυχίδου· ἀλλ' ὁ νόμος, ὦ Αγησίλαε, ὀυκ ἀδελφὸν, ἀλλ' ὑιὸν βασιλέως βασιλέυειν κελέυει· ἐι δὲ ὑιὸς ὢν μὴ τυγχάνοι, ὁ ἀδελφὸς βασιλέυει· ἐμὲ ἂν δέοι, ἔφη ὁ Αγησίλαος. πῶς, ἐμοῦ γε ὄντος; ὅτι ὅν τινα καλεῖς πατέρα, ὀυκ ἔφη σε εἶναι ἑαυτοῦ· ἀλλ' ἡ πολὺ κάλλιον ἐκείνου εἰδυῖα μήτηρ καὶ νῦν ἔτι φησίν. ἀλλ' ὁ Ποσειδῶν ὡς μάλα σοι ψευδομένῳ κατεμήνυσεν, ἐκ τοῦ θαλάμου ἐξελάσας σεισμῷ ἐς τὸ φανερὸν τὸν σὸν πατέρα. συνεμαρτύρησε ταῦτ' ἀυτῷ καὶ ὁ ἀληθέςατος λεγόμενος χρόνος εἶναι· ἀφ' ὂυ γάρ τοι ἔφυγε, καὶ ὀυκ ἐφάνη ἐν τῷ θαλάμῳ, δεκάτῳ μηνὶ ἐγένου. Negat in iis Agesilaus, Leotychidem, qui se Agidis filium perhibebat, successorem eius in Regno esse posse, quatuor ex caussis. Primo, quod Agis Leotychidem filium suum esse negasset, tum quod idem mater eius profiteatur, quae rem longe certius sciat: porro, quod Neptunus, vt Leotychidem mentiri indicaret, patrem eius terrae motu e cubiculo in hominum conspectum expulerit, & quod, post illud tempus quo pater eius adulter fugerit, Leotychides mense natus sit decimo. Horum autem verborum summam sic refert Pufendorfius d. l. *Apud Xenophontem Agesilaus Leotychidae ex hisce rationibus controuersiam mouet, quod aliquando pater eum esse suum negasset, quod patre esset formosior, quod decimo mense post vltimum congressum Agidis cum matre foret natus, quod Agis matrem ipsius thalamo expulisset.* In quibus quatuor rationibus a Xenophonte adductis, sola prima recte se habet, secunda plane a verbis eius abit, tertia autem & quarta sensum eorum inuertit, & quae in tertia de decimo mense dicuntur, vt constet Leotychidam esse filium adulteri, eo detorquentur, vt constet, eum non esse filium Agidis; quae denique in quarta de Neptuno adulterum propulsante referuntur, frustra Agidi matrem expellenti tribuuntur.

VERVM

Verum Pufendorfio non exiguam sermonis Graeci facultatem fuisse, indicio sunt Ioannis Meursii Miscellanea Laconica, siue variarum Antiquitatum Laconicarum libri IV. & Laurembergii Graecia Antiqua, quod opus vtrumque ab eo Amstelodami editum fuit MDCLXI. in 4to. A placitorum porro Moralium Doctore nemo aequus iudex tam exactam linguae Graecae requisiuerit notitiam, quam a Grammatico, quem solum omnia Scholiastarum scrinia excussisse oportet. Latine subinde Scriptorum Graecorum verba exhibendo, Lectoribus consulere voluit Pufendorfius, quorum multi Graeca horrent, & qui rarissime damnum fecerunt, quum fere omnes hi loci recte translati sint. Quodsi semel & iterum in exhibenda Graecorum sententia falsus est Auctor; facile in immensa locorum copia excusatio ei parari potest ab humana imbecillitate:

> *Namque vbi plura nitent in carmine, non ego paucis*
> *Offendar maculis, quas aut incuria fudit,*
> *Aut humana parum cauit Natura* *.

Flores, qui ab argumentis, quorum caussa adducuntur, alieni sunt, aeque facile e penu Auctoris quam e Florilegiis depromti esse possunt: & quicquid id sit, dandum est aliquid Auctori, acerbum iudicium Boecleri a se amoliri cupienti. Locum denique Xenophontis verisimiliter non inspecto Xenophonte, ex alio quodam Scriptore Latino recentiore hausit, qui Graecorum sensum sola diuinatione adsequutus sibi videbatur.

Atque haec quidem de Pufendorfio, eiusdemque Iure Naturae & Gentium celare Te noluimus Beneuole Lector. Iam, quid ipsi in hoc opere praestiterimus, vt indicetur, exspectas. Prima igitur nobis cura fuit, vt labes, quae post Hertii curam contextui adhaerebant, quanto possent, eluerentur studio. Deinde soliciti fuimus, vt Auctorum,

*) Horat. de Art. Poët. v. 351. seqq.

quos Pufendorfius laudat, opera per capita & paginas, quam ab ipso fit, designarentur accuratius. Porro in id incubuimus, vt eiusdem sententias, quoties verae essent, confirmaremus, non quod Deus quidam ἀναμάρτητος nobis videretur Auctor noster, sed quod deprehendissemus, quosdam male saepe mentem eius percepisse, alios contradicendi libidine complura sine caussa damnasse. Quae autem recta nobis videbantur, ea collatis praecipue legibus Diuinis & Romanis illustrauimus. Et Scripturae quidem S. consensu Ius Naturae non tantum collustratur, verum etiam confirmatur. Romani autem Iuris aequitas facilius exigitur, si instituta eius ad normam Iuris vniuersalis examinentur. Quae quidem aequitas potissima eius pars est, quum eam propter receptum sit Ius Quiritium, & placita arbitraria, quae in eo occurrunt, veteri Reipublicae Romanae plerumque propria sint. Noui, multos etiam in applicatione forensi Iuris Romani, arbitraria naturalibus miscere: sed hi fere Bartoli glandibus vescuntur, pane reperto, Iurisque disciplina non ad iuuandam societatem humanam vtuntur, sed ad pessundandos alios, quorum fortunis inhiant. In quorum hominum manibus si leges Corporis Iuris Iustinianei videas, recte eas compares dentibus Draconis a Cadmo interfecti. Vt enim ex his armatorum multitudo prognata, quae inter se domestico bello conflixit; sic ex fragmentis Iureconsultorum & Constitutionibus Principum, illotis quando manibus tractantur, innumerae indies lites eaedemque superfluae nascuntur.

- - - *Crescitque seges clypeata virorum.*
Exemploque pari sunt omnis turba, suoque
Marte cadunt subiti per mutua vulnera fratres *.

Inseruimus nostris Annotationes NICOLAI HERTII, cum, quod profectae a manu viri perelegantis & pereruditi ingenii, tum quod plenae essent Philologicae, Historicae & Iuridicae eiusdemque Pragmaticae lectionis. Quae autem a Celeberrimo Viro, IOANNE BARBEYRACO, qui Pufendorfium & omnem rem litterariam dudum sibi meritis deuinxit, tradita fuerunt, in praestantissimis Commentariis ad versionem Gallicam Operis nostri, eius messis praecipuam partem non malo sed bono carmine in horrea tua excantauimus, adeo libero caeterum stilo, vt plus addidisse, quam ab eo nos accepisse iure meritoque dicamus. Indices tres, vnus *Auctorum* alter *rerum*, tertius *Eridis Scandicae* quoque noua ratione a nobis adiecti sunt, quoniam Pufendorfius iis non amplius carere posse videbatur.

*) OVIDIVS Metam. L. III. v. 110 - 122. 123.

SERE-

SERENISSIMO POTENTISSIMOQVE

PRINCIPI AC DOMINO,

DOMINO

CAROLO XI.

SVECORVM, GOTHORVM,

VANDALORVMQVE REGI, AC

PRINCIPI HAEREDITARIO,

MAGNO PRINCIPI FINLANDIAE,

DVCI SCANIAE, ESTHONIAE, LIVONIAE,

CARELIAE, BREMAE, VERDAE, STETINI, POMERANIAE, CASSVBIAE ET VANDALIAE,

PRINCIPI RVGIAE,

DOMINO INGRIAE ET WISMARIAE,

NEC NON COMITI PALATINO RHENI, BAVARIAE,

IVLIACI, CLIVIAE, ET MONTIVM DVCI,

ETC. ETC. ETC.

SERENISSIME

AC

POTENTISSIME REX,

DOMINE CLEMENTISSIME.

Non longe ſunt arceſſendae rationes, REX AVGVSTISSIME, quas excuſandae audaciae meae debeam allegare, quod huncce librum MAIESTATI TVAE conſecrare ſuſtineam. In ſapientiſſimis legibus, quas populo ſibi quondam peculiariter dilecto ferre dignatus eſt Deus, Ipſe ſibi vindicabat prima quaeque foecunditatis ſpecimina non animalium duntaxat, ſed & quae mortalium prouocata labore terra quotannis profunderet: ſcilicet quod fas eſſet, antequam ipſi eas res vſibus ſuis adplicarent, publice profiteri, omnem iſtam naturae vbertatem Dei beneficium eſſe; illum animantibus vires ſeſe multiplicandi, agris & arboribus fructus protrudendi inſeuiſſe; Eiusdem dono feliciſſima ſe regione potitos. Quin & mortales inter venerationis aut ſingularis affectus argumentum habetur, primitias ſelectiorum fructuum offerre, queis poſt tarde labentis anni moras ipſa nouitas lenocinatur. Gratioſo primitiarum nomine, & hicce liber ad MAIESTATIS TVAE delubrum deponitur; primus quippe ingenii foetus, in CAROLINA TVA conceptus editusque, qui publicam eruditi orbis lucem ſubire non formidet. Eo impenſius propitiam MAIESTATIS TVAE auram ſibi exoptat, quod prout iſta allubuerit, ita viuacitatem ſibi, fatumque praecepturus ſit; poſtquam ex eo ſolo, quod ad tanti argumenti illuſtrationem ingenium aut induſtria mea conferre potuit, applauſum ſeculi ſperare, ambitioſum plane & improbum foret. Caeterum eius voti fiduciam ex ipſa potiſſimum CAROLINAE gratia adſumere audet. Hanc enim cum conditoris ſui nomen praeferre iuſſerit MAIESTAS TVA, eiusdem celebritatem ſibi peculiariter cordi futuram ſatis oſtendit; eoque iſthaec futurae foecunditatis rudimenta haut reiectum iri ſpes eſt, quod & caetera eiusdem ingenia minus verecundentur famam laceſſere, poſtquam de tanto ſibi tutelari Numine cautum intelligunt. Et ſane quod eiusmodi potiſſimum monumento teneros annos inſignire MA-

IESTAS

iestas Tva voluerit, id & futurae Tuae magnitudini laetissimo praeludit augurio, quasi recenti opus foret ac vegeta ingeniorum vi, quae gestis Tuis dicendis sit defatiganda: & de Maiestatis Tvae in pietatem, honestamque animorum culturam propensione splendidissime testatur. Quanquam ad istam capessendam Maiestas Tva non modo excitato Musis nouo delubro, sed & proprio exemplo ciues suos excitatum it. Sane enim mirabundi percipimus, quam felici successu Maiestas Tva viuidam istam capacissimi ingenii vim per omne sapientiae genus circumferat, qua quidem imbui decorum aut proficuum fuerit illis, quos summo rerum humanarum fastigio Deus destinauit. Iam primum sincero de diuinis sensu imbutus animus, vt Supremi Numinis pace conciliata semper meminerit omnia ad ipsius placitum ac gloriam referre, atque ita subiectum sibi gregem moderari, vt ratio eidem constare possit apud illum, cui in reges ipsos imperium est. Simulque perspectum, sanctissima morum praecepta, quae cum diuinis mysteriis simul inculcantur, ita cum indole vitae ciuilis conspirare, vt ista per impetrantes aeque ac ciues expressa beatissimum reip. statum producere sint idonea. Inde curae fuit haurire linguas, eruditarum animarum interpretes, intelligere vitae humanae genium, mores ac studia mortalium expendere, quae vis irritandi animos, componendique, quibus mediis ciuitati intus quies, aduersus exteros securitas constet. Aliorum praeterea exempla Principum, ac inprimis Maiorum Tuorum bello ac pace egregie gesta perlustrata, quae & stimulos ad paria aut maiora patranda subdere possent, & planissimam designare viam offensa procul ad immortalem gloriam grassandi. Denique nec illa Regiorum studiorum postrema pars fuit, nosse, quae instituta mortalium vitam temperent, quae hominibus inuicem obligatio, quibus legibus diuersorum inter se populorum negotia regantur, quae causa aut compages ciuilium societatum, quae imperantium potestas, quod ciuium aduersus hos, aut inter se vinculum. Quorum pleraque cum isti libro deducere propositum fuerit, vel ipsa argumenti commendatione apud Maiestatem Tvam molliorem sibi admissionem pollicetur. Praesertim cum Maiestas Tva huic disciplinae maximam dignationem addiderit, dum eandem in Regni sui Academiis publice doceri iussit. Scilicet quod indignum videretur, Vlpiani ac Papiniani decretis omnia pulpita resonare; Creatoris O. M. leges, per congenitae rationis lumen mortalibus insinuatas, incultu velut obsolescere, reliquarum vtique legum fundamentum & norma, iura ciuilia nobilitate tantum excedentes, quantum omne genus humanum vna ciuitate, totiusque ciuitatis salus & tranquillitas singulorum ciuium incolumitate potior est. Et cum Maiestas Tva ad isthanc disciplinam in recens abs se instituta

tuta

tuta CAROLINA docendam lautis me conditionibus clementiſſime euocare dignata ſit, non viſa fuit ratio magis idonea expromendae deuotiſſimae venerationi eo nomine MAIESTATI TVAE debitae, quam ſi iſthoc qualicunque documento declararem, ſaltem voluntatis affatim eſſe, ſi qua tenuitas ingenii patiatur, aliquid ad exornandam, quae commiſſa eſt, Spartam conferendi. Quodſi conatus iſte MAIESTATI TVAE quocunque nomine probatus fuerit, neque caeterorum, qui aequi ſint, fauorem deſpero, neque iniquorum maleuolentiam formidabo. Ita Deus Optimus Maximus ſceptrum MAIESTATIS TVAE ſecundet, vt CAROLIS, GVSTAVISQVE Tuis per geſta Tua non minus ſplendoris accedat, quam Familiae, Regnoque Tuo ipſi intulerunt; TVAMQVE MAIESTATEM coelos adeuntem non niſi ſeri nepotes videant; poſtquam CAROLVM VNDECIMVM, delicias & miraculum ſeculi praeſentis, admirationem & exemplum futurorum abſoluerit.

SACRAE REGIAE
MAIESTATIS TVAE

deuotiſſimus & humillimus ſeruus,

SAMVEL PVFENDORF.

d LECTO-

LECTORI BENEVOLO

S. P.

SI ingenio aut induſtriae meae ſatis confiderem, ſuperuacuum foret rationes conquirere, quare & ego aliquid operae ſumſerim circa excolendam & illuſtrandam nobiliſſimam atque vtiliſſimam diſciplinam; quae diu neglecta & fere ignorata hoc demum ſeculo dignitati ſuae adſeri coepit: cum id apud omneis ſat fauoris habeat, de publico bene velle mereri. Enimuero cum tam celebri ferantur fama ſcriptores, qui primi lumen huic ſcientiae intulerunt; cauſas huius inſtituti exponere non abs re fuerit, ne vel actum agere, vel improbam aduerſus monumenta tam illuſtrium ingeniorum comparationem affectare videar. Et primo quidem cum quondam iuuenilibus annis Elementa quaedam huius diſciplinae in lucem dare ſuſtinuiſſem, non tam ex temeritate, aut irreuerentia aduerſus eruditiſſimum ſeculum, quam vt illi, qui mihi tunc bene cupiebant, qualecunque haberent ſpecimen, ex quo occaſionem me commendandi arripere poſſent; quae apud pleroſque bonos excuſationem ex aetatis atque conatus ſimplicitate inuenerunt: decorum ſane videbatur, maturiore aliquo ſcripto prioris immaturitatem velut publice deprecari. Quo ipſo etiam manifeſti mendacii arguentur impuri cuiusdam ſycophantae commenta, contra iſtud opuſculum libello famoſo diſſeminata. Etſi iam tum viri boni publicis quoque ſcriptis calumniam iſtam vltro confutauerint: & mihi nunquam par viſum fuerit, iſti homini tantum dignationis addere, vt reſponſi quid eidem reponerem. Sed & illa cauſa me ad aliquid in hoc genere conandum impellere potuit, quod cum SERENISSIMVS ELECTOR PALATINVS ad iſthanc diſciplinam in Academia Heidelbergenſi docendam clementiſſime me euocaſſet, primumque me ab eadem diſciplina Profeſſoris titulum gerere iuſſiſſet, (quo exemplo deinde alii eandem Profeſſionem Iuris Naturalis

ralis

ralis & Gentium in suas Academias recepisse videntur:) omnino elaborandum mihi fuerit, vt ad eam disciplinam excolendam aliquid conferrem, quae primo me interprete in publicas cathedras adscendisset. Et sane poterat adhuc illa suppeditare materiam, quae non minus ingenii quam industriae caperet; nec solum σωματοποιεῖν, quod erudito cuipiam Viro visum, heic relictum: haustum forte ex illo QVINTILIANI Hist. Or. L. V. c. 10. *Dicta sunt omnia, antequam praeciperentur, mox ea scriptores obseruata & collecta ediderunt.* Equidem palmam hactenus tulisse iudicatus fuit non praeter meritum HVGO GROTIVS, qui & primus seculum ad istam disciplinam aestimandam euocasse videtur, & ita in eadem est versatus, vt circa magnam ipsius partem caeteris nil nisi spicilegii laborem reliquerit. Quantumcunque tamen eius viri fama nobis cordi sit, qui & peculiari nomine eiusdem Filio obstricti sumus; fatendum tamen est, non pauca ab ipso plane esse praeterita, quaedam leui duntaxat brachio tractata, quaedam denique admista, quae & ipsum hominem fuisse arguerent. Inprimis autem non exiguam nobilissimo operi labem adspergunt, queis passim a receptis orthodoxae Ecclesiae sententiis diuersus abit. Qui quidem magnorum ingeniorum infelicissimus labor mihi semper visus fuit, circa diuina aliquid nouare; cum tanta aliarum rerum supersit copia, in qua alicui innoxie cornicum oculos configere liceat. Et per isthaec etiam vere ac vtiliter dictis auctoritas detrahitur, ac plurimorum asperrimae censurae prouocantur, qui alias contra tales viros ne hiscere quidem digni erant. Conati quidem sunt Viri quidam docti editis ad istius libros *de Iure Belli & Pacis* commentariis his defectibus mederi: quorum vnus & alter operae pretium fecit non spernendum. Aliis tamen longe vtilius iudicatum fuit, totam istam materiam denuo incudi subiicere, ac in nouam formam refingere. Sic & THOMAS HOBBES in operibus suis ad ciuilem scientiam spectantibus plurima habet quantiuis pretii, & nemo, cui rerum eiusmodi est intellectus, negauerit, tam profunde ipsum societatis humanae & ciuilis compagem rimatum fuisse, vt pauci priorum cum ipso heic comparari queant. Et qua a vero aberrat, occasionem tamen ad talia meditanda suggerit, quae fortasse alias nemini in mentem venissent. Sed quod & hic in religione peculiaria sibi & horrida dogmata finxerit, hoc ipso apud multos non citra rationem sui auersationem excitauit. Quanquam & illud non raro contingere videas, vt ab illis maximo cum supercilio condemnetur, abs quibus minime lectus fuit aut intellectus. IOANNES SELDENVS nemini fortasse secundus haberi posset, si ei propositum fuisset, eadem ἀκριβείᾳ ius naturale ad vniuersum humanum genus, quam ad tradita Ebraeorum accommodare; aut si vnius populi scita pro sufficien-

ti promulgatione iuris omnes gentes obligaturi possent haberi. His ergo caussis motus operi huic manum admoui, atque vniuersam hanc materiam eo, qui mihi commodissimus fuit visus, ordine digessi; atque id laboraui, vt omnia solidis & perspicuis rationibus, quantum fieri potuit, confirmarem, & illa, in quibus antea laudati auctores impegerant, declinarem. Id quoque pensi habens, quod est apud QVINTILIANVM Instit. Orat. L. XII. c. vlt. *Si hanc cogitationem homines habuissent, vt nemo se meliorem fore eo, qui optimus fuisset, arbitraretur: ii ipsi qui sunt optimi non fuissent. Ac vt transeundi spes non sit, magna tamen est dignitas subsequendi.* De caetero vti omnibus, a quibus aliquid ad hoc opus spectans didici, bona fide suum restitui; cum *benignum* sit, & *plenum ingenui pudoris, fateri per quos profeceris*, *obnoxii* contra *animi*, & *infelicis ingenii*, *deprehendi in facto malle, quam mutuum reddere:* ita in eiusmodi materia, in qua suo iure ratio regnat, nullius hominis auctoritas tanta mihi videri potuit, quin id potius amplecterer, quo grauiores rationes ducebant. Eoque hautquidquam offensam metuo Virorum eruditorum, qui adhuc in viuis sunt, popularium cumprimis meorum, quod non raro ab ipsorum placitis diuersus abierim, modeste tamen, & citra detrahendi studium, & vt non nisi rationem cum ratione contenderem. Atque inde, quam in alios mihi sumsi libertatem, aliis quoque in mea lubens indulgeo. Neque enim inter illud genus hominum meum profiteor nomen, qui statim in odia & iras efferuescunt, si sua omnia velut ex tripode dicta non adorentur; aut qui intolerabili cum fastu crepare non dubitant; se nullos agnoscere errores. Id tamen denunciare non verear, postquam isthoc opus S. REGIA MAIESTAS adprobatione sua clementissime dignata est, me nullius praeterea censoris auctoritatem formidare. Atque istis quidem, quos aut fastus cum ignorantia coniunctus, aut petulans quaedam πολυπραγμοσύνη ad talia censenda propellit, promtissimum fuerit occinere illud: ne sutor vltra crepidam. Si qui alii ad ista carpenda accedere velint, illi solis rationibus mecum sibi agendum sciant. Neque enim, si qui ex illis, queis diuinas literas explicare iniunctum, nonnullas quaestiones, ad hanc disciplinam proprie pertinentes, sibi definiendas sumsere, ideo aut hae in articulos fidei potuerunt abire, aut sanae rationi vltima earundem decisio subtrahi debet, aut ipsis maiorem heic sibi auctoritatem arrogare conuenit, quam quibus isthaec ex professo aguntur. Neque vero nouitatis exprobratio, modo sana ratio addixerit, nobis in hisce magis defugienda aut metuenda est, quam illis, qui hocce seculo rem medicam, scientiam naturalem & mathesin incognitis antea inuentis immortali sua cum gloria illustrarunt. QVINTILIANVS

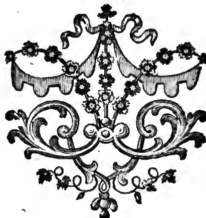
Inst

Inst. Or. L. III. c. 6. *Superuacuus foret in studiis longior labor, si nihil liceret melius inuenire praeteritis.* IDEM L. IIX. c. 6. *Tanquam consummata sint omnia, nihil generare audemus ipsi, cum multa quotidie ab antiquis ficta moriantur.* Add. BACONI de Verulamio Cogitata & Visa p. m. 581. 582. & Noui Organi L. I. c. 89. vbi rationem reddit, quare *versus incrementa, & nouas velut oras philosophiae, omnia ex parte religionis prauarum suspicionum & impotentis fastidii plena sint.* Quanquam antiquitati debitum me honorem non detraxisse constat, vtpote qui passim antiquos potissimum auctores dictorum meorum testes excitem. Recentiorum scriptorum nubem allegando cumulare, superuacuum visum. Inprimis autem quare illos hinc excluserim scriptores, qui inter sectae Romanae addictos mores sibi atque conscientias hominum regendas sumsere, quos ipse GROTIVS & alii magno agmine in partes vocare gaudent; eius rei ratio mihi apud cordatos satis puto constabit. Scilicet istis hominibns suorum traditorum nullum certum fundamentum, aut hypothesin substernere solenne est: sed praeter illa, quae a ICtis mutuari solent, friuolas vt plurimum quaestiones paribus ratiunculis confirmare contenti, de caetero integras legiones suae sectae scriptorum allegasse praeclarum habent, quorum vnum si noueris, omnes noueris, ita omnes magno conatu magnas nugas agunt: vt tamen vix vlla sit quaestio, in qua isti in partes non discedant. Cuius instituti haec est arcana ratio, vt postquam inter fundamenta sacrae istorum Reipublicae est, hominum conscientias non ratione, sed auctoritate sacerdotum regi, vbique in promtu sit auctorum nubes, quae qualemcunque sententiam stabilire idonea sit, prout quemque persuaderi ipsorum interest. Atque inde bono publico pessime mereri arbitramur, qui in tanta solidarum scientiarum luce ad istas adhuc nugas, regni tenebrarum foetum iuxta ac stabilimentum, iuuentutem manuducere laborant. Turpiter vero otio suo abutitur, & vulpes iungit ac hircos mulget, qui ista in vtramque partem disceptare, & cum sana ratione conciliare satagit. Caeterum id quoque monere visum, me fundamentum vniuersi iuris naturalis posuisse socialitatem hominis; quod nullum aliud principum deprehenderem, ad quod admittendum, ipsa mortalium conditione suffragante, adigi possent omnes homines, quamcunque demum circa diuina persuasionem haberent. Neque vero posito hoc fundamento, iusto arctiores huius disciplinae videntur limites fore; id quod *Prodromus* magni cuiusdam operis arguit. Equidem dicitur: *Ius naturale societate esse antiquius.* Verum praeterquam quod nihil repugnet, obligationem in altero exsistere, antequam exsistat obiectum, in quod illa exerceri possit: etiam effatum Numinis,

 statim

flatim atque primus hominum conditus fuit, extat: non est bonum hominem esse solum. Dantur sane & officia seu *virtutes tum aduersus Deum, tum cuiuslibet aduersus seipsum.* Verum eum religio, quatenus ad disciplinam iuris naturalis pertinet, intra sphaeram huius vitae terminetur: eo quoque intuitu ad socialitatem referri potest, quatenus illa societatibus hominum efficacissimum vinculum praebet. Et quae aduersus seipsum homini obseruanda sunt, eundem vtique societati commodiorem reddunt. Quaenam autem sit illa *morum honestas & innocentia vbique & extra societatem seruanda*, seu citra reflexionem ad alios homines, nondum dispicere potui. Quod additur: *Societatem formare, & ad eam media adplicare, in naturae arbitrio relictum; eoque si societatis tantum esset ius naturale, fore mere voluntarium, arbitrarium, atque mutabile*: id inane est. Nam natura hominis semper ad socialitatem in genere a Creatore determinata est; sed peculiares societates constituere atque inire ex ductu rationis in hominum arbitrio relictum: per quod nullo modo ius naturale redditur arbitrarium. Quid porro planius est, quam hoc; naturam hominis, quatenus a Creatore socialis facta est, esse regulam & fundamentum eius iuris, quod in societate tam vniuersali, quam particulari sit sequendum. Neque vero maiorem firmitatem aut lucem huic disciplinae inferunt, qui isthoc fundamentum commendant: *Eius, quod naturaliter vnumquodque iustum sit, vltimum argumentum esse ipsam naturam, quae legem sui facit. Ductum naturae sequendum, ac diligenter considerandum, ad quod ex se in moralibus ducat, vnde nos cohibeat. Quocirca ius naturale quaerendum in conuenientia & disconuenientia cum natura. Naturam autem heic accipiendam, non vt per corruptam progeniem, & improbos mores nunc deprauata est, sed quae primitus concreata est integra & incorrupta.* Enimuero praeterquam quod pleraque haec dicta videantur petere id, quod est in principio, & obscurum per aeque obscurum explicare; etiam illud, naturam hominis primitus a Deo creatam fuisse integram, & post culpa hominis deprauatam, quaestio facti est, de cuius veritate non nisi ex diuinarum auctoritate literarum constare potest. Et consequenter isthoc fundamentum illi tantum ex Christianis admittunt, qui cum nostris Ecclesiis peccatum originis agnoscunt. Ast cum haec disciplina non solos Christianos, sed vniuersum mortalium genus spectet; tale sane principium constituere conuenientius fuerit, quod nemo, modo rationis compos sit, abnuere queat. Sed de isthac re iudicium penes sapientes esto. Quod superest, vti bonos & cordatos viros huncce laborem meum suo fauore dignaturos esse non despero; ita sicubi forte hallucinatus fuero, id vt humanae conditionis imperfectioni adscribant, summopere peto; cum inhumana plane, ac vesaniae proxima

proxima ſit immanitas, propter vnam aut alteram inutilem herbulam toti ſegeti ignem immittere, iuxta illud HORATII: *Vbi plura nitent in carmine, non ego paucis Offendar maculis, quas aut incuria fudit, aut humana parum cauit natura.* Neque vero ea eſt mihi ſuperbia, nec eam adhuc cani pertinaciam addunt, vt monitu ſapientiorum aliquid didiciſſe aut emendaſſe erubeſcendum mihi ducturus ſim. Quin & refellere ſine pertinacia, & refelli ſine iracundia paratus ero. Quomodo enim cuipiam cordato erubeſcendum ſit adplicare ſibi illud MARCI ANTONINI L. VI. §. 21. *Si quis conuincere me poterit, palamque mihi facere, quod in re vlla minus recte vel ſentiam, vel me geram, laeto lubentique animo mutabo.* Ζητῶ γὰρ τὴν ἀλήθειαν, ὑφ' ἧς οὐδεὶς πώποτε ἐβλάβη. βλάπτεται δὲ ὁ ἐπιμένων ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀπάτης καὶ ἀγνοίας. *Sector enim veritatem, a qua nemo vnquam laeſus eſt. Laeditur vero, qui in errore ſuo & ignorantia perſiſtit.* Neque ex eorum numero eſſe velim, de quibus ARISTOTELES Nicom. VII. c. 10. Εἰσὶ δὲ ἰσχυρογνώμονες οἱ ἰδιογνώμονες, καὶ οἱ ἀμαθεῖς, καὶ οἱ ἄγροικοι. *Sunt pertinaces ſuae ſententiae homines, & ineruditi & ruſtici.* B. V.

SAMVE-

SAMVELIS PVFENDORFII

PRAEFATIO

ALTERI EDITIONI PRAEMISSA.

Lectori Beneuolo S.

ABES heic alteram editionem operis noſtri de Iure Naturali & Gentium, quarta amplius parte auctiorem, inſertis paſſim, quae vel ad integritatem huius diſciplinae, vel ad eiusdem illuſtrationem facerent. Fuerat animus iſta quoque intexere, quae a quibusdam vni & alteri loco obiecta, quaeque hisce a me repoſita ſunt. Sed reſtiterunt Amici, conuelli non tantum, ſed & foedari compagem operis cauſati, admixtione illorum, quae maleuolis inſcitia fere aut calumniandi libido ſuggeſſit. Quibus a me occurſum eſt magis prout merebantur, quam prout genio meo arridebat. Superſunt non pauca, quae ad exornandam iſthanc diſciplinam facere poſſent, quibusque adeo Opus noſtrum longe auctius fieri queat: Sed ſtat ſententia, eidem ne verbum quidem deinceps addere, ne inanes ſumtus faciendi anſam praebeam amatoribus horum ſtudiorum, pluribus codicibus diuerſarum editionum emendis. Sed ſi Deus vitam prorogauerit, & per alias occupationes horas ſubciſiuas huic ſtudio impendere licuerit, Appendices quasdam peculiaribus ſcriptis adornare conſtitui, ſupplendis iis, quae adhuc deſiderari videntur. Nam praeterquam quod paſſim occurrant circa hanc diſciplinam prauae ſententiae, quas conuelli veritatis interſit, non vnum reſtat argumentum, quod rite elaboratum inſignem ſplendorem iſti foenerari, dignationemque eiusdem & veram aeſtimationem in clara luce collocare idoneum foret. Sic nemini non conſtat, plurima ad diſciplinam Iuris Naturalis & Gentium, ſeu Iuris omnes homines gentesque obligantis in libris Iuris Romani occurrere, ſed quibus non pauca poſitiua, & ad peculiares rationes Romanae ciuitatis adaptata interſperſa ſunt. Iſta ſi non probe a ſe inuicem ſeparata fuerint, non poteſt non notitia Iuris inde prouenire confuſa, vacillans, ac inanium litigiorum plena. Vnde meo iudicio magnopere expediret ſuccinctum

indicem

indicem formare in libros Iuris Romani, quo indigitentur, quae ibi ad Ius Naturale, quaeque ad positiuum ius ſpectent, ſique adeo accurate *fines* inter Ius Naturale, ſeu vniuerſale, & Ius Romanum proprie dictum, ſeu ciuitati Romanae peculiare *regantur.* Sic & multos ante annos meditabar Commentarium de *Politica Graecanica*, ſed quem alia neceſſaria magis hactenus intercepere. In eo recenſere iuſtitueram dogmata Politica a Graecis ſcriptoribus, cumprimis Platone & Ariſtotele, tradita, quae deinceps ſeſe in Auctores Romanos ac huius quoque ſeculi ſcholas ſcriptoresque diffudere: e quibus non pauca abſurda & erronea, alia turbas ac conuulſiones ciuitatum parere apta inueniuntur. Quale opus in os ingeri cumprimis expediebat illis, qui adhuc pro tuenda decrepiti Ariſtotelis auctoritate coniurationes inire narrantur Catilinariae ſimiles, niſi quod fratribus ſacramento adſtringendis non cruor ſanguine miſtus, ſed cereuiſia fecibus turbida pateris circumlata ſit. Sed & operae pretium foret inueſtigare, num quid perfectius & ſublimius praeceptis morum per nos traditis contineatur Libris Stoicorum, Senecae, Epicteti & Marci Antonini. Inprimis autem, an & quouſque Theologia Moralis Chriſtiana vltra communes officiorum regulas Iure naturali traditas aſſurgat. Denique cum actiones ſummorum imperantium, & integrarum ciuitatum ſaepe videantur diſcrepare a regulis officiorum, quas priuatis inter ſe ſeruare neceſſum eſt, haut abs re foret inquirere, an & quouſque ſummi imperantes regulis priuati Iuris ſint exemti, & quouſque probari poſſint illa, quae per *Rationem Status* vulgo fieri dicuntur, quaeque Gallis vocabulo *Coups d' Etat* veniunt. Quam meditationem ſi quis ingreſſus fuerit, non modico ingenio iuxta ac rerum ciuilium notitia opus eſſe ſentiet. Sed num hiſce elaborandis ſat otii nobis futurum ſit, polliceri non ſinit futuri temporis caligo. Et fortaſſe inuenietur otio magis abundans, qui iſtis pro merito deductis eo labore nos ſubleuauerit. Interim vti id vnice mihi elaboratur, vt pro modulo ingenii aliquid publico vtile enitar; ita & Tuum, Beneuole Lector, fauorem aduerſus liuoris morſicationes mihi decenter depoſco.

B. V.

e BENE-

BENEVOLO LECTORI.

S. P. D.

IOANNES NICOLAVS HERTIVS.

PRODIT nunc tertia vice in Germania opus Sam. Pufendorfii de Naturae & Gentium Iure, noua hac editione annotatis meis qualibuscunque auctum. Ad ea quamobrem animum applicuerim, caussa non vna fuit. Videbam in Hugonis Grotii libros de Belli & Pacis Iure passim notas ac commentaria scribi: at qui in opus hocce tale quid molitus fuerit, nosse licuit neminem; cum tamen id in argumento hoc aliorum, etiam Grotii, labores in quibusdam aequare, in nonnullis superare, non iniquis rerum aestimatoribus videri queat. Primus sane Pufendorfius, ni fallor, fuit, qui vidit, rerum moralium quoque esse Philosophiam, quam vocant, primam, eiusque fundamenta ita posuit, vt non difficile sit, plura superstruere, commodatura non tantum disciplinae huic, sed & rei familiaris parandae ac tuendae regendarumque ciuitatum prudentiae. Ad eam, vt hoc obiter dicam, pertinet etiam Characteristice, siue disciplina de moribus hominum, aut si cum Auctore malis loqui, de Affectionibus Entium Moralium, cuius specimen Theophrastus dedit, & ante ipsum Aristoteles in aureis Rhetoricorum libris. Neque enim existimandum, quasi disciplina haec ipsius iurisprudentiae vniuersalis sit propria. Porro methodus siue tractandi ordo, quo Pufendorfius vtitur, est sine exemplo. Postquam enim egit de Subiecto, hoc est, de actionibus moralibus earumque vera indole ac natura, tum de Legibus ac inprimis de Naturae ac Gentium Iure, quibus actiones illae gubernantur, ad principia naturalis Iuris ipsa siue ad notiones in natura positas se contulit, easque ita considerauit secundum triplicem statum, naturalem dico, oeconomicum ac ciuilem, vt nihil inuestigationem effugere, aut, si quid desit, facile suppleri queat. Quod vt oculis quasi cernatur, operis seriem in tabella, quam heic subiungo, adumbrare libuit. Iam & ratio demonstrandi talis est, vt in ea desiderare nihil possis. Si quaestiones incidunt controuersae, eas plane, dilucide ac sine tricis expedit. Postremum doctrinae, quae heic exhibentur, ad mores egregie formandos, ad tranquillandas publicas res perquam sunt idoneae. Nemo certe felicius refutauit Hobbesium, propriis ipsum subinde configens telis. Neque tamen spreuit scriptorem acutum & in demonstrandi arte, quam a Mathe-

Mathematicis petitam ad res morales transtulit, fere incomparabilem: imitatus hac in parte apes, quae e floribus venenatis mel ſugunt, & in fauos ſuos recondunt. Quanquam id aemulis aut inimicis occaſionem calumniandi non vnam dederit, quaſi & in libris hiſce venenati quid lateret. Quorum calumnias cum Puſendorfius ipſe abſterſerit, erroresque diſcuſſerit ſcriptis, quae in publico vbiuis proſtant, nolui ea annotatis ingerere, aut ſaltem parce attigi. Iuſtius forte naeui quidam alii poterant notari, de quibus ita iudicaui, vt modeſtiae limites non egrederer. Quo more etiam vſus ſum, cum aliorum opiniones in partes vocaui, vt nomina etiam non raro reticuerim. Alia nonnulla vberiorem expoſitionem illuſtrationemque requirere viſa: & profecto non ſemel conquerentes audiui Studioſos iuuenes, deterreri ſe a lectione ob operis obſcuritatem. Quorum quaeſtus etſi non omnino iuſti eſſent, dedi tamen operam, vt dictis cum aliunde, tum ex ipſo Auctore maiorem lucem foenerarer. A conglomerandis Auctorum, & inprimis ICtorum medii & recentioris aeui, nominibus, quod praeſtare facillimum mihi erat, ex deſtinato abſtinui, contentus rationes ipſas adferre. Magis libuit, ſelecta veterum Philoſophorum, aut Poëtarum, aut Romani iuris Auctorum dicta adiungere. Scio id quibusdam diſplicere, quod dicta eiusmodi ab Ethnicis profecta ſint; quod illi ipſi Philoſophi inter ſe diſſenſerint, adhaec talia iactitare ſcholaſticum quid ſapiat, & mores hodierni nunc aliud ferant. Quos vt ſenſu ſuo abundare libenter patior; ita neſcio, an in Republica literaria, quam liberam vtique eſſe oportet, mores allegari queant. Non quicquid e ſchola eſt, & ſummis etiam viris placuit, repudiari temere debet. Diſſenſus ille veterum intra certos terminos conſtitit. Et quod Ethnici illi fuere, tanto magis in diſciplina hac, quae ad vniuerſum genus humanum pertinet, audiri debent, vt intelligamus, naturalis iuris intelligentiam nulli hominum, nulli populorum interclusam eſſe. Caeterum, quem vocant textum a mendis quam plurimis, quae in priores editiones irrepſerunt, diligenter repurgatum dedi; integrum tamen & ne minima quidem ſui parte mutilatum, ne crimen ſuppoſiti partus mihi obiici iure poſſit. Si quid autem mihi humanitus contigit, ſi quid erratum eſt, qui tempus, intra quod annotata haecce conſcribere licuit, & temporis mei rationes norunt, facile condonaturos confido. Sphalmata vero Typothetarum, quorum non pauca in ſubita annotatorum lectione deprehendi, quisque ſuopte iudicio non difficulter emendare poterit. Scribebam Giſſae XII. Calend. Martii

MDCCVI.

INDEX CAPITVM.

LIBER PRIMVS.

LIBER SECVNDVS.

LIBER

LIBER TERTIVS.

LIBER QVARTVS.

LIBER QVINTVS.

LIBER SEXTVS.

LIBER SEPTIMVS.

LIBER OCTAVVS.

SERIES

SERIES OPERIS
SAMVELIS PVFENDORFII
De Iure Naturae & Gentium.

Continet illud — **Libr. I.**

1. *Prolegomena*
   - de origine & varietate entium moralium. — Cap. 1.
   - de certitudine disciplinarum, quae circa moralia versantur. — Cap. 2.
2. *Tractationem ipsam*, quae abit in *partes duas*,
   1. *Architectonicam*, explicantem *obiectum huius disciplinae*, hoc est,
      - *Actiones morales*, de quarum origine, natura & forma agitur — Cap. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.

        Libr. II.
      - *Quatenus reguntur iure naturali*,
        Vbi praemittitur, non congruere hominis naturae, vt viuat exlex; — Cap. 1.
        posse tamen eum esse in statu naturali. — Cap. 2.
        Hinc explicatur, quid sit ius naturale. — Cap. 3.
   2. *Rectoriam*, tradentem regulas siue principia iuris naturalis. Haec *principia* sunt vel
      1. *Absoluta* & vniuersalia, respicientia vel
         1. Officia hominis erga se ipsum. — Cap. 3. 4. & 5.

            Libr. III.
         2. Officia hominis erga alios homines. — Cap. 1. 2. 3.
      2. *Hypothetica*, pertinentia ad *statum*
         1. *Naturalem*, vbi licet
            1. Pacisci, hinc de fide pactorum agitur. — Cap. 4. 5. 6. 7. 8. & 9.

               Libr. IV.
            2. Sermocinari. — Cap. 1.
            3. Iurare. — Cap. 2.
            4. Occupare res, quae nullius sunt; vnde oritur dominium, de cuius acquirendi modis & effectu agitur. — Cap. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.

               Libr. V.
            5. Pretium rebus imponere. — Cap. 1.
            6. Contrahere; hinc de contractibus eorumque speciebus. — Cap. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.
            7. Iudicare de rebus suis, & quod quisque ex iudicio suo definiuit ius, armis asserere. Quanquam praestet, molliora remedia adhibere. — Cap. 13.

               Libr. VI.
         2. *Oeconomicum*, vbi de societate & officiis inter
            1. Maritum & vxorem. — Cap. 1.
            2. Parentes & liberos. — Cap. 2.
            3. Dominum & seruos. — Cap. 3.
         3. *Ciuilem*, siue statum ciuitatis; vbi principia iuris naturalis, quantum attinet statum ciuitatis, siue ius publicum vniuersale, explicantur, — **Libr. VII.**
            1. In genere, vbi de origine & natura ciuitatis, tum summae potestatis.
            2. In specie, quantum attinet inprimis iura summorum imperantium. — **Libr. IIX.**

SAMVE-

SAMVELIS PVFENDORFII

DE

IVRE NATVRAE

ET

GENTIVM

LIBER PRIMVS,

PRAECOGNITA EIVS IVRIS

CONTINENS.

CAPVT PRIMVM.

DE ORIGINE ET VARIETATE ENTIVM MORALIVM.

D Philosophiam primam spectabat, siquidem genuinae suae indolis mensuram impletura erat, latissimas rerum definitiones tradere, ac easdem in certas classes congrue disponere, adiuncto, quae cuiusque rerum generis in vniuersum natura sit atque conditio. Verum vti in classe quidem rerum naturalium sic satis hoc praestitisse videntur, qui eam disciplinam excolendam hactenus sumsere; ita res ipsa loquitur, eosdem circa entia moralia non pro istorum dignitate fuisse sollicitos. Quin multi de iisdem ne cogitarunt quidem; alii leui duntaxat brachio attigerunt, velut inania,

aut nullius momenti figmenta. Cum tamen eorundem naturam maxime deceret intelligere hominem, cui talium producendorum data est facultas, & per cuius vitam istorum vis sese penitus diffundit. Ea res necessitatem nobis imponit, neglectam a plerisque doctrinam heic praemittendi, quantum quidem instituto nostro sufficere videbitur. Saltem ne definitiones rerum moralium, quas dabimus, obscuritate aut nouitate sua lectorem morentur, cui eiusmodi genera in vulgaribus libellis fortasse rarius occurrerunt. Quod si pleraque isthaec delicatis innutriti literis fastidiant, & ad noua vocabula Latio ignota frontem contrahant, illos hanc veniam poscimus, vt si ipsos circa delicias suas quandoque plus satis argutantes ferimus, etiam iidem nos paulisper ἀκρίβειαν magis rerum, quam flosculos verborum sectantes [1], tolerent. Nam qua ratione isthaec commodius exprimi possint, nondum dispicimus, ni per taediosas ambages maiore obscuritate eadem inuoluere velimus. Abs nouitatis calumnia vindicabit nos illud CICERONIS de Finibus L. III. c. 1. *Imponenda noua nouis rebus nomina. Quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans, in omni arte, cuius vsus vulgaris communisque non sit, multam nouitatem nominum esse.* Adductis dein is tum artium liberalium, tum opificiorum [exemplis] subiungit: *quo magis hoc philosopho faciendum est: ars enim philosophia est vitae: de qua differens accipere verba de foro non potest.* MANILIVS Astron. L. III. v. 39. et seqq.

> *Ornari res ipsa negat, contenta doceri,*
> *Et si qua externa referantur nomina lingua,*
> *Hoc operis, non vatis erit. Non omnia flecti*
> *Possunt, & propria melius sub voce notantur* [2].

Sed & si quis nullo modo isthaec tetrica digerere valet, ei licebit, his omissis, ad planiora statim transire.

§. II. RES igitur omnes, quarum complexu hoc vniuersum componitur, vti suis constant principiis, quae cuiusque essentiae constituendae assignauit, & attemperauit Creator optimus maximus, ita earum quaelibet suas habere affectiones, ex dispositione ac habilitate substantiae redundantes, nec non in certas sese actiones pro modulo virium a Creatore inditarum effundere deprehenditur. Illas naturales solemus vocare; postquam naturae vocabulo designari sueuit tum ipsa rerum creatarum vniuersitas, tum modus ille & actus rerum,

§. I. 1) CICERO de Finib. Bon. & mal. L. III. c. 5. *Omne, quod de re bona dilucide dicitur, mihi praeclare dici videtur: istiusmodi autem res dicere ornate velle, puerile est; plane autem & perspicue expedire posse, docti & intelligentis viri.*

2) Addatur LVCRETIVS L. I. v. 137. & sqq. & HORATIVS in Arte Poetica, v. 48. & sqq. quem locum recte restituit BAXTERVS.

§. II. * De insigni hominis pra stantia, siue corpus, siue animam eius spectemus, praeclare differit CICERO I. de LL. 9. & 10. I. de Officiis 4. Hinc PLATO I. de LL. hominem θεῖον θαῦμα, *diuinum miraculum*, SENECA I. de ira 5. *optimum naturae opus & commendatissimum* vocat v. infra L. II. c. 1. §. 5. H.

§. III. 1) Modi enim substantiae inseparabiliter cohaerent, ita, vt nunquam per se exsistere possint. Accidentia contra per se verae substantiae sunt, & exsistere possunt independenter a Subiecto, cui adiecta esse concipiuntur.

2) Qualis est *figura* corporis: veluti rotunditas, quadratura, qui modi externi appellantur.

rerum, ex congenitis ipſarum viribus fluens: per quas producuntur infinitae illae motuum varietates, quibus omnia in hocce vniuerſo agitari cernimus. Ac caetera quidem, quae operationes ſuas vel citra omnem ſenſum, vel cum ſenſu tantum directo, aut parum exquiſite reflexo, exercent, ſolo naturae inſtinctu aguntur, ſuasque actiones modis quibusdam a ſe ipſis inuentis temperare haut quidquam norunt *. Aſt homini vti praeter inſignem corporis habilitatem datum eſt ſingulare mentis lumen, cuius ope res poſſet accuratius comprehendere, eas inter ſe conferre, ex notioribus ignotiora colligere, deque rerum conuenientia inter ſe iudicare; nec non vt motus ſuos non ad eundem ſemper modum cogeretur exſerere, ſed eosdem expromere, ſuſpendere, ac moderari valeret, prout videretur: ita eidem homini indultum adminicula quaedam inuenire aut adhibere, quibus vtraque facultas inſigniter adiuuaretur ac dirigeretur. Quid notionum inuentum fuerit ſubleuando intellectui, ne per infinitam rerum varietatem confunderetur, aliorum eſt curatius tradere. Nobis illud iam eſt diſpiciendum, quomodo ad dirigendos voluntatis potiſſimum actus certum attributi genus rebus & motibus [hominum] naturalibus ſit ſuperimpoſitum, ex quo peculiaris quaedam conuenientia in actionibus humanis reſultaret, & inſignis quidam decor atque ordo vitam hominum exornaret. Et iſta attributa vocantur ENTIA MORALIA, quod ad iſta exiguntur, & iisdem temperantur mores actionesque hominum, quo diuerſum ab horrida brutorum ſimplicitate habitum faciemque induant.

§. III. EXINDE commodiſſime videmur entia moralia poſſe definire, quod ſint modi quidam; rebus aut motibus phyſicis ſuperadditi ab entibus intelligentibus, ad dirigendam potiſſimum & temperandam libertatem actuum hominis voluntariorum, & ad ordinem aliquem ac decorem vitae humanae conciliandum. *Modos* dicimus. Nam concinnius nobis videtur ens latiſſime diuidere in ſubſtantiam & modum, quam in ſubſtantiam & accidens [1]. Modus porro vti ſubſtantiae contradiſtinguitur; ita eo ipſo ſatis patet, entia moralia non per ſe ſubſiſtere, ſed in ſubſtantiis, earumque motibus fundari, ipſasque certa duntaxat ratione afficere. Caeterum modorum alii ex ipſa re naturaliter velut profluunt [2], alii per potentiam intelligentem rebus modisque phyſicis ſuperadduntur [3]. Quod enim intellectu praeditum eſt, id ex reflexa rerum cognitione, earundemque inter ſe collatione tales poteſt notiones formare, quae ad dirigendam facultatem homogeneam ſunt idoneae [4]. Et ex

 hoc

3) Veluti *amor* aut deſiderium in re amata vel deſiderata.

4) Quae proinde a phyſicis multifariam differunt, non tantum fine, de quo auctor hic agit & ſubiecto, ſed & inprimis eſſentia, hoc eſt, impoſitione, quae facit, vt, quod fieri phyſice nequit, fiat interdum moraliter: deinde quod in phyſicis eſt monſtrum, in moralibus nihil vitii habeat; quando v. g. pater & filius, aut magna hominum multitudo pro vna perſona habentur; aut e contrario homo vnus plures ſuſtinet perſonas: poſtremum, quae moralia ſunt in entibus phyſicis, ſine vlla horum laeſione aliquando minuantur, aut prorſus tollantur, de quo auctor §. 23. & infra c. 7. §. 6. aut ſublato ente phyſico permaneant, e. g. exiſtimatio poſt mortem. Quanquam negari nequeat, entium moralium & naturalium magnam interdum eſſe ſimilitudinem. E. g. corporis humani & ciuitatis; quae etiam corpus vocatur, & animam ſiue vitam habere dicitur: de quo alibi. Dicta illuſtrat mordax iocus Antiſthenis apud LAERTIVM L. V. *Conſulebat is Athenienſibus, vt aſinos equos eſſe decernerent; hisque id abſurdum exiſtimantibus: Atqui, inquiebat, Imperatores apud vos fiunt, qui nihil didicerunt, ſed ſolum porrigenda manu decernuntur.* H.

hoc genere quoque sunt entia moralia. Quorum primum auctorem merito DEVM optimum maximum dixeris, qui vtique noluit, vt mortales hanc vitam fine cultu, fine more, ad brutorum instar transirent, sed vt ista, & eorundem actiones certa ratione forent temperata: id quod citra entia moralia fieri nequibat. Pleraque tamen arbitrio ipsorum hominum post superaddita, prout vitae humanae excolendae, & velut in ordinem dirigendae, talia introduci proficuum videbatur. Hinc etiam finis eorundem patescit, qui non est, vti entium physicorum, perfectio huius vniuersi, sed peculiariter perfectio vitae humanae, quatenus prae brutorum vita decori cuiusdam ordinis capax erat, vtque in re maxime vaga, qualis est motus animi humani, concinna aliqua harmonia inueniretur.

§. IV. Porro vti modus originarius producendi entia physica est creatio; ita modum, quo entia moralia producuntur, vix melius possis exprimere, quam per vocabulum *impositionis*. Scilicet quia illa non ex principiis intrinsecis substantiae rerum proueniunt, sed rebus iam existentibus & physice perfectis, eorundemque effectibus naturalibus sunt superaddita ex arbitrio entium intelligentium, adeoque vnice per eorundem determinationem existentiam nanciscuntur. Ac per eadem ipsis certi quoque effectus assignantur, qui iterum eorundem lubitu possunt deleri, nulla mutatione physica in re, cui erant superadditi, proueniente. Vnde vis operandi quae illis inest, non in hoc consistit, vt intrinseca sua efficacia motum aliquem physicum, aut mutationem in re aliqua immediate producant, sed tum in eo, vt pateat hominibus, qua ratione libertas actionum ipsis sit moderanda; tum vt peculiariter reddantur habiles ad commodum vel incommodum aliquod recipiendum, vel etiam ad certas actiones aduersus alium cum peculiari effectu [1] exercendas. Et efficacia quidem entium moralium a DEO institutorum inde fluit, quod penes ipsum tanquam creatorem fuerit [2], libertatem voluntatis, quam homini concedere placuerat, certis limitibus circumscribere, & reluctantem intentato aliquo malo versus eam, quam ipse vult, partem flectere. Sed & homines abs sese inuentis vim potuerunt addere, per suas vires repraesentato aliquo malo ei, qui sese istis conformare detrectauerit.

§. V. Cvm igitur entia moralia sint instituta ad conciliandum ordinem vitae mortalium; cui fini requiritur, vt & illi, queis ad eam normam est viuendum, certo se modo inuicem habeant, & actiones suas certo modo regant, & denique circa res, quarum in vita humana vsus est, certo modo sese gerant: ideo eadem potissimum velut inhaerere intelliguntur *hominibus*, ipsorumque *actionibus*,

§. IV. 1) Id est, vt vi & virtute entium moralium idonei fiamus ad aliquid faciendum, vel patiendum, vel ex diuerso ab aliis exigendum.

2) Quod ita capiendum, vt dicamus, etsi summa libertate gaudeat eique integrum fuerit hominem et ratione donare, et non donare, tamen cum semel eum, rationabilem et sociabilem creare decreuisset, non potuisse non, pro summa sapientia sua impositionem entium moralium naturae huic rationali & sociabili conuenienter facere. Perinde vt Architectus etsi ei integrum sit, vel palatium exstruere, vel casam; tamen, si casam semel aedificare decreuerit, naturae casae conuenienter aedificat, si aedificare maluerit palatium, indoli palatii. Quare entia moralia non mere arbitraria sunt, sed impositio, vt auctor loquitur, diuina, nititur partim indole naturae humanae, partim sapientia diuina, qua Deus non potest

nibus, & aliquatenus *rebus*, per naturam, aut adiuuante eam industria hominum, productis. Quamuis autem iuxta haec tria subiecta eorundem diuisio non absurde poterat institui; concinnius tamen visum fuit, ad normam entium physicorum * ista quoque moralia in classes redigere. Idque tum quia in illa maiori studio inquisiuere Philosophi, sic vt ex eorundem comparatione hisce multum lucis accedere possit; tum quia vix aliter quam ad analogiam entium physicorum intellectus noster materiae immersus moralia concipere valet.

§. VI. Etsi autem entia moralia non per se subsistant, adeoque in vniuersum non in classe substantiarum, sed modorum sint censenda: deprehendimus tamen quaedam concipi ad modum substantiarum, quia in iis alia moralia videntur immediate fundari pari fere ratione, qua substantiis corporeis quantitates et qualitates inhaerent. Verum quemadmodum substantiae physicae velut supponunt spatium, in quo suam quam habent naturalem existentiam ponunt, & motus suos physicos exercent: ita ad harum analogiam etiam personae potissimum morales dicuntur, & intelliguntur esse in *statu*; qui itidem iis velut supponitur aut substernitur, vt in eo actiones atque effectus suos exserant. Inde natura status non incongrue exprimi potest, quod sit ens morale suppositiuum, ob analogiam, quam habet cum spatio; quod itidem non videtur aliquod ens primarium, sed eo destinatum, vt caeteris velut substernatur, eaque certo modo sustineat. Sic & certi status sunt instituti non propter se, sed vt in iis personae morales exsistere intelligantur *. Quanquam in eo differat status a spatio, quod hoc sit quoddam substantiae genus immobile, & extensum primo ac per se, quod etiam sublatis rebus naturalibus exsistere queat; status vero (vt & caetera moralia formaliter considerata & qua talia) modi & attributi duntaxat rationem obtineat, ita vt remotis personis, quae in statu illo morali esse intelliguntur, ipse quoque status existentiam suam vix amplius tueri posse videatur.

§. VII. Porro vti spatium duplex est; vnum, secundum quod res *vbi* esse dicuntur, aut in loco, v. g. hic illic; alterum, secundum quod dicuntur esse *quando*, aut in tempore, v. g. hodie, heri, cras: ad eundem modum duplicis esse generis statum animaduertimus, vnum qui notat *vbi* morale, seu qui cum loco aliquam habet analogiam; alterum qui notat respectum ad tempus; quatenus ex eo moralis aliquis effectus redundat in illos, qui in isto tempore exsistere dicuntur. Prior status loco analogus considerari potest vel *indeterminate*, quatenus duntaxat ex qualitatibus moralibus resultat: vel *determinate*, quatenus etiam respectum ad quantitatem aliquam moralem & comparationem inuoluit. Status hominis indeterminate consideratus, est vel *naturalis*, vel *aduentitius*. Natu-

potest velle finem, nisi velit etiam media, ad obtinendum eum necessaria. Etsi autem voluntas diuina nunquam separari debeat a bonitate & sapientia eius, tamen entia moralia voluntati diuinae praecipue tribuuntur, 1) quia voluntas est principium actionum diuinarum, 2) quia sapientia et bonitate sua Deus liberrime vtitur, haec libertas autem sine voluntate intelligi nequit.

§. V. * Facit autem auctor eorum classes potissimum quatuor, *statum*, de quo §. 6. 7. 8. 9. 10. 11. *personam moralem*, §. 12. 13. 14. 15. 16. *qualitatem*, §. 17. 18. 19. 20. 21. *quantitatem* §. 22. H.

§. VI. * Quando v. g. princeps ciuium suorum aliquem, vt virtutis ei praemium tribuat, dignitate auget alias superuacua, sed qua is, in cuius gratiam id fit, singulari honore adficitur. Ex quo genere sunt omnes tituli dignitatum honorarii.

Naturalem hominis ſtatum vocamus, non quod is citra omnem impoſitionem ex phyſicis principiis eſſentiae humanae fluat; ſed quod ex impoſitione Numinis, non ex arbitrio hominum, hominem ſtatim ab ipſa natiuitate, comitetur. Solemus autem ſtatum hominis naturalem conſiderare vel *abſolute*, vel *in ordine ad alios homines.* Priori modo conſideratum ſtatum hominis naturalem tantiſper, cum commodiore vocabulo deſtituamur, vocabimus humanitatem, ſeu conditionem illam, in qua homo eſſe genitus intelligitur, dum eximium prae aliis animantibus eum eſſe voluit Creator. CICERO de Offic. L. I. c. 28. *Nobis perſonam impoſuit ipſa natura, magna eum excellentia, praeſtantiaque animantium reliquorum* [1]. Ex quo ſtatu fluit, quod homo debeat eſſe creatura auctorem ſui agnoſcens, colensque & ipſius opera admirans; quodque diuerſa plane a brutis ratione vita eidem ſit exigenda. Huic ſtatui vita & conditio beſtiarum opponitur. Cum porro ex eo ſtatu, quod quis homo ſit, certae obligationes proueniant, nec minus certa eidem iura competant, non abs re fuerit heic monere, quando iſte ſtatus in ſingulis hominibus initium capiat. Quod recte videtur conſtitui, quando aliquis vere homo dici poteſt, etiamſi adhuc deſint illae perfectiones, quae non niſi poſt aliquem temporis tractum hominem ſequuntur; adeoque quando tanquam peculiaris ſubſtantia viuere & ſentire incipit [2], licet nondum viſceribus maternis ſit egreſſus. Sed quia obligationes ad ſui impletionem requirunt intellectum ſui, & eius quod agitur; igitur non niſi tunc efficaciam ſuam actu exſerunt, quando homo actiones ſuas ad normam aliquam conferre, & eas inter ſe diſcernere nouit. Aſt iura, quae in aliis, rationis vſu iam gaudentibus, obligationem quid praeſtandi inferunt, & prodeſſe poſſunt etiam ignorantibus quid geratur, ſtatim atque homo quis eſſe incipit, vim ſuam proferunt. Inde cum omnibus hominibus hoc ius competat, ne ab aliis laedantur, ſane ſi eius quoque, qui in vtero eſt, corpus dolo malo laedatur, iniuria ſit non parentibus ſolis, ſed & ipſi foetui; quam etiam eundem adultum poſtea ſuo nomine exſequi poſſe arbitramur, vbi de ea intellexerit [3]. Sed antequam illud quicquid eſt in formam hominis in vtero mater-

no

§. VII. 1) Intelligitur ergo humanitas cum reflexione ad legem: nam & citra eam homo conſiderari poteſt. v. infra c. 2. §. 6. H.

2) Vid. infra L. VI. c. 2. §. 6. H.

3) Sic porro, ſi naſcituro aliquid legetur, iure hoc legatum petere poteſt natus, iuſtae aetatis factus, cum ius ſuum interea ſaluum habuerit. Quo ſenſu ICti Romani regulam ſeruabant: Qui in vtero eſt, perinde, ac ſi in rebus humanis eſſet, cuſtoditur, quoties de commodis ipſius partus quaeritur, *L. 7. & 26. D. de Statu hominum*, etſi phyſice partum conſiderantes, rei conuenienter, antequam edatur, mulieris portionem vel viſcerum eum eſſe dicerent, *L. 9. §. 1. D. ad Leg. Falcid.* & nondum editum hominem eſſe, negarent; ſimiliter ſi *abſentibus* nobis bona noſtra nobis intercipiantur, aut damno afficiantur, magna vtique nobis infertur iniuria, etſi admiſſum poſt tempus demum didicerimus, & poſt tempus demum rem noſtram vindicemus aut ſarciri damnum petamus.

4) Quo a PHILONE Lib. de Leg. ſpecial. p. 612. ed. Geneu. 793. 794. edit. Paris. refertur Lex Moſaica Exodi XXI. v. 22 23. Verba Philonis haec ſunt: Ἐὰν μὲν ἄπλαστον καὶ ἀδιατύπωτον τὸ ἀμβλωθὲν τύχῃ, ζημιούσθω, καὶ διὰ τὴν ὕβριν, καὶ ὅτι ἐμποδὼν ἐγένετο τῇ φύσει ζωογονῆσαι τὸ κάλλιστον τεχνιτευούσῃ καὶ δημιουργούσῃ ζῷον, ἄνθρωπον. Εἰ δ' ἤδη μεμορφωμένον ἁπάντων μερῶν τὰς οἰκείας τάξεις καὶ ποιότητας ἀπειληφότων, θνῃσκέτω. *Si quidem nondum fictus & formatus ſit foetus, mulctetur & propter iniuriam, & quia impedimentum factum eſt naturae molienti et fabricanti pulcherrimum animal, hominem. Sed ſi iam formatus erat, et quibusuis membris ſuus ordo ſua qualitas tributa, morte puniatur percuſſor.*

Vera verſio legis diuinae haec eſt: *ſi rixantes viri percuſſerint mulierem praegnantem, vt foetus eius exierit; nec tamen mors fuerit ſequuta, multen-*

no coaluerit [4], si quis efficiat, vt illud corrumpatur atque elidatur, in massam illam iniurius dici non poterit; etsi reuera in legem naturae peccet, societati humanae membrum intercipiendo; & iniuriam faciat ciuitati, quam ciue, & parentibus, quam prole sperata spoliat. *In ordine autem ad alios homines* consideratus naturalis status ille dicitur, prout intelliguntur homines se inuicem habere ex nuda illa & vniuersali cognatione, quae ex similitudine naturae resultat, ante factum aliquod aut pactum humanum, quo peculiariter vnus alteri redditus fuerit obnoxius. Quo sensu in statu naturali inuicem viuere dicuntur, qui neque communem habent dominum, & quorum vnus alteri non est subiectus, quique inter se neque beneficio neque iniuria sint cogniti. Quo etiam accedit tertia *status naturalis* consideratio, prout nempe abstracta intelliguntur omnia inuenta, & instituta humana, aut homini diuinitus suggesta, queis vitae huic decor & commoditas fuit conciliata. *Aduentitius* autem status est, qui nascentibus, aut iam natis facto aliquo humano superuenit. Cuius diuisiones infra commodius adducentur. Vbi obiter obseruandum, non esse quod putet aliquis, statum naturalem posteriori sensu nunquam exstitisse, aut exsistere posse, ideo quod nunquam exstiterint plures homines, qui nuda illa naturae similitudine, prout a cognatione abstrahit, citra vinculum aduentitium inter se fuerint coniuncti. Euam quippe Adamo vinculo coniugali fuisse sociatam. Ex hisce descendentes per communionem sanguinis & stirpis, cognationemque arctius coaluisse. Verum sciendum, vinculum illud ex cognatione resultans paulatim inter eos exolescere, qui longe a communi stirpe sunt remoti; nec idem vlterius fere iudicatur vim aliquam obtinere, quam quousque isti exprimendo peculiaria homines vocabula inuenerunt. Adeoque licet ab initio generis humani ille status actu non exstiterit [5]; idem tamen deinceps lapsu temporum emersit [6], postquam communis stirpis memoria, aut ex eadem ortae necessitudinis sensus foret extinctus.

§. VIII.

multentur pro multa, quam eis imposuerit vir mulieris, eamque dent apud iudices: si autem mors fuerit sequuta, animam pro anima dabis. Quae verba, cum ad mortem matris solius restringat Iosephus; Philo, patiente id latitudine eorum, de morte vtriusque, et matris, et foetus, intelligit. Interpretatur enim hanc legem ita: *vt, si partus adhuc rudis & informis sit, percussor arbitrarie puniatur; si vero iam formatus, morte multetur:* quam interpretationem etiam secuti sunt LXX. interpretes, et ex qua in foro distinctio repeti solet partus in *animatum* & *non animatum*. LEMPEREVR de Legibus Hebraeorum forensibus c. VIII. §. 2. p. 200. IOANNES CLERICVS ad Exodum d. l. SELDENVS de Iur. Nat. & Gent. sec. Hebr. L. IV. c. 1. p. 479. Ed. Argentor.

5) Quando homines primum in familias sui iuris, & postea in diuersas ciuitates segregari coeperunt; aut ciuitates in anarchiam siue cycopliam confusionem delabuntur. In vniuerso genere humano, ita vt singuli sui iuris essent, nunquam obtinuit; fingi tamen non inepte nec sine fructu potest, vt ex comparatione naturalis status ciuilium coetuum praestantiam eorumque structuram penitus cognoscamus v. AVCTOR L. II. c. 2. Iam & consideratio haecce prudentiam gignit. v. AVCTOR L. II. c. 2. §. 12. L. III. c. 6. §. 9. in fine, & L. VII. c. 1. §. 9. SORBERIANA p. 127. seq. H.

6) Talia exempla ciuitatum, quae, resoluto vinculo ciuili, in statu naturali versatae sint, etiam Historiae recentiores suppeditant. Sic Frisia, post tempora Caroli M. nullum Principem passa, tandem in resolutam plane licentiam degenerauit. Qua conditione per integrum fere saeculum decimum quintum Frisii in vero statu naturali vixere. Vid. HVBERVS de Iur. Ciuit. Sect. I. c. 3. §. 7. Simile exemplum in Germania occurrit tempore magni illius interregni.

§. VIII. QVANQVAM autem omnis ſtatus reſpectum aliquem & habitudinem inuoluat aduerſus alios in eo, qui in ſtatu eſſe dicitur; cum quemlibet ſtatum comitetur ius aut obligatio aliqua, quae ſine obiecto, in quo vim ſuam exſerat, non intelligitur: magis expreſſe tamen quidam ſtatus reſpectum erga alios homines notant; quibus ſcilicet ſimul exprimitur modus, quo ſua negotia inuicem expediunt homines. Vti ſunt praecipue *pax*, & *bellum* [1]. LIBANIVS Progymn. p. 5. *Δύο καιροὶ πάντα διαιτῶσι τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα, λέγω δὴ πόλεμον καὶ εἰρήνην. Sunt tempora duo, penes quae totius vitae eſt arbitrium, nempe pacis & belli.* Pax quippe eſt ſtatus ille, quo homines inter ſe quiete, & citra iniurias violentas agunt, & quae inuicem debent, velut ex obligatione & vltro praeſtant. Bellum contra eſt ſtatus iniurias violentas mutuo inferentium & propulſantium, aut quae ſibi debentur vi extorquere nitentium. Diuidi poteſt *pax* in *communem*, quae aduerſus quoslibet homines per ſola officia, ex mero iure naturae fluentia, colitur: & *peculiarem*, quae expreſſis foederibus, & certis praeſtationibus conſtat [2]. Quae iterum eſt vel *interna* [3], inter membra eiusdem reipublicae: vel *externa*, erga alios extra noſtram rempublicam conſtitutos [4], amicos vulgares, aut peculiares ac foederatos. *Bellum* aliquod *commune* aut vniuerſale omnium in omnes inter homines non datur; cum illud ſit confectarium ſtatus beſtiarum. Bellum *particulare*, quod in certos duntaxat homines geritur, eſt [5] vel *internum*, ſeu ciuile; vel *externum*. Illud geritur inter eiusdem reipublicae membra [6]; hoc inter eos, qui eadem ciuitate non continentur. Quando ſuſpenduntur actus bellici, ſtatu manente, *induciae* vocantur.

§. IX. DETERMINATE conſiderari poſſunt aliqui ſtatus prout adiunctam habent intenſionem aut remiſſionem exiſtimationis, ſeu prout multum aut parum honorifici cenſentur. Cum enim quemlibet ſtatum aliqua iura aut obligationes comitentur: eo ſplendidior plerumque cenſetur ſtatus, quo plura & validiora iura is adiuncta habuerit; aut ſi obligationes eo tendant, vt tales teneatur praeſtare operas, quae inſignem vim animi aut ingenii requirunt. Contra quae craſſo labore obeuntur, vtplurimum parum dignationis habere iudicantur.

§. X. POSTERIVS genus ſtatus, quod reſpectum ad tempus habet cum effectu morali conſideratum [1], diuidi poteſt I. in *iunioratum* & *ſenioratum*. Quorum vterque dicitur vel in reſpectu ad durationem exiſtentiae in vita

§. VIII. 1) Iam dudum ARISTOTELES VII. Pol. 14. dixerat: *Διῄρηται δὲ καὶ πᾶς ὁ βίος εἰς ἀσχολίαν καὶ εἰς σχολήν, καὶ πόλεμον, καὶ εἰρήνην. Vita autem omnis in negotium & otium, bellum & pacem diuiſa eſt.* H.

2) Et vocatur concordia, *μέγιστον τῶν ἀγαθῶν ταῖς πόλεσιν, maximum bonorum ciuitatibus*, ARISTOTELI II. Pol. 2. H.

3) Quae non omni vi turbatur, ſed ea tantum, qua ſe non vſuros primi paciſcentes promiſerunt. Sic pax interna non turbatur, ſi magiſtratus ad coërcendos transgreſſores legum vi vtatur: quod contra fit, ſi ciues reum poenae vi aperta eximere tentent, aut magiſtratui renitantur verſanti in exercitio iurium ſuorum.

4) Qui inter belligerantes neutras partes ſequuntur, aut arbitrium interponunt, quam mediationem vulgo vocant. H.

5) Cui affine bellum ſociale. Ita H. GROTIVS L. I. Ann. Belgic. ab initio: *Bellum ſcribere inſtituo, quod ſociale haud immerito dixeris, Quanquam & ciuilis in ſpeciem tranſiit, inuentis demum partibus ſub Principis & legum nomine.* H.

vita humana, vocaturque aetas; cuius gradus infantia, pueritia, adolescentia, iuuentus, aetas virilis, stata, vergens, senilis, decrepita: vel in respectu ad statum aliquem aduentitium, prout quis diu in eo fuit versatus. II. In *maiorennitatem*, quando quis per aetatem censetur idoneus ad bona sua proprio Marte administranda; & *minorennitatem*, cum quis tutore adhuc aut curatore opus habet, eo quod ob iudicii imbecillitatem, aut affectuum in vana impetum rebus suis non satis dextre praeesse posse praesumatur. Cui statui apud diuersos populos diuersi termini constituti deprehenduntur. A minorennitate differt aetas doli capax, cui itidem in vniuersum certus terminus assignari nequit [2]. Memorabilem modum doli explorandi refert AELIANVS L. V. c. 16. *Puer cum auream laminam, quae ex Dianae corona deciderat, sustulisset, in iudicium adductus est. Iudices igitur crepundia, talos, & laminam auream proposuerunt puero: qui cum iterum ad aurum se contulisset, plexus est tanquam sacrilegus.*

§. XI. ANTEQVAM ad alia discedamus, illud quoque monendum videtur, quod ob inopiam vocabulorum vno eodemque nomine frequenter cogamur exprimere & statum, & attributum statui proprium. Quae tamen reuera distincta sunt, & diuerso modo concipiuntur. (SENECA de Beneficiis L. II. c. 34. *Ingens copia est rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed alienis, commodatisque.*) Sic v. g. libertas pro statu concipitur ad analogiam spatii; pro facultate agendi ad modum qualitatis actiuae. Sic nobilitas alias notat statum, alias attributum personae, quod ad modum patibilis qualitatis concipitur. Sic & vocabulum induciarum, pacisque et statum, & conuentionem notat. Sed nec illud praetereundum, quemadmodum vna persona in pluribus statibus simul exsistere potest, modo obligationes, quae status illos comitantur, sibi inuicem non aduersentur: ita obligationes, quae vni cuipiam statui adhaerent, posse ex diuersis principiis per partes deriuari. Vnde haud statim ille, qui obligationes ex vno aliquo principio fluentes colligit, reliquis praetermissis, eiusmodi format statum, cui praeter eas, quarum ipse meminit, nullae possint adhaerere obligationes aut debeant. Sic qui ex solis Scripturis Sacris partes officii sacerdotum colligit, hautquidquam negat, ad illa quoque obeunda eosdem obligari, quae ex constitutionibus singularum ciuitatum requiruntur. Sic & nos, qui heic illa duntaxat hominis officia tradimus, quorum necessitas ex lumine rationis colligi potest [1], nequaquam pertendimus, eiusmodi statum hominum vnquam exstitisse, aut iam

6) Quod bellum, quando in ipso apparatu exstinguitur, *seditio* vocatur. A qua proinde differunt *rebellio* & *bellum ciuile*. Illa a ciuibus arma contra Maiestatem capiuntur in Monarchia; hoc ei inter se committuntur in Aristocratia & Democratia.

§. X. 1) Quae diuisio etiam in personis moralibus locum habet. V. de Romana ciuitate FLORVS in prologo libri primi. H.

2) Iuris Romani enim arbitrarius est terminus, quo pubertati proximi quidem doli capaces habentur, infantiae contra proximi, vt doli non capaces excusantur, *L. 3. D. de Reg. Iur. §. 18. I. de Obl. quae ex del.* Sunt autem pueri infantiae proximi ab anno septimo ad decimum & dimidium; cum puellae vsque ad nonum et dimidium, infantiae proximis accenseantur.

§. XI. 1) Quibus proinde opponuntur arbitraria *diuina & humana*, siue ciuilia: ex qua oppositione tres distinctae disciplinae nascuntur, I. *Iuris naturae*, II. *Theologiae*, III. *Iuris Ciuilis*.

eſſe poſſe aut debere, in quo ſolae iſtae obligationes in eundem caderent. Quanquam illud fortaſſe ſuperuacuum fuerit, multis inquirere, an talis ſtatus hominum exſiſtere vnquam debuerit. Neque enim ita liquido probatum adhuc eſt, quod aliqui tradunt: *Si homo manſiſſet in ſtatu ſanctitatis primaeuae, ſolam naturae legem, vti ab initio illum rexit, ita recturam deinceps fuiſſe, niſi quod vna aut altera poſitiua accedere poterat* [2]. Neſcio enim, an probabile ſit, genus humanum, vtut peccati expers, perpetuo intra vnius horti ſpatia aeuum fuiſſe exacturum, fructibus ſponte enatis victitans, nec per induſtriam ac varias artes inuentas cultura vitae allata. Quid enim, hominibus multiplicatis, particulares ſocietates, rerumpublicarum inſtar habentes, ſanctitati obſtitiſſent, nondum diſpicio. Aſt iſtiusmodi ſocietates ſine legibus poſitiuis intelligi non poſſe videntur.

§. XII. Entia moralia, quae ad analogiam ſubſtantiarum concipiuntur, dicuntur *perſonae* morales [1], quae ſunt homines ſinguli, aut per vinculum morale in vnum ſyſtema connexi, conſiderati cum ſtatu ſuo aut munere, in quo in vita communi verſantur. Sunt autem perſonae morales vel *ſimplices* vel *compoſitae*. Simplices pro diſcrimine ſtatuum vel munerum, in quibus verſantur, ſunt vel *publicae* vel *priuatae*, prout ipſorum munus immediate ad vſum ſocietatis ciuilis, aut proprium cuiusque commodum ſpectat [2]. Perſonae publicae ex vſu populorum Chriſtianorum diſpeſcuntur in *politicas* & *eccleſiaſticas* [3]. Illae ſunt vel *principales* vel *minus principales*. Inter illas quaedam cum ſummo imperio rempublicam regunt; quaedam poteſtate a ſummo imperio delegata partem aliquam imperii exſequuntur, quos magiſtratus proprie accepto vocabulo dicunt; vel circa recte gubernandam rempublicam conſilia ſuggerunt. *Minus principales* operam minus nobilem reipublicae & magiſtratibus vt talibus praeſtant. In bello magiſtratibus reſpondent duces ſuperiores & inferiores, quibus ſubſunt milites gregarii; quos inter perſonas publicas eo reſpectu poſſis referre; quod per ſummam poteſtatem ciuilem immediate aut mediate auctorantur ad arma pro republica ferenda. Peculiaris quoque ſpecies perſonarum politicarum eſt, quas dicere poſſis *repraeſentatiuas*, ideo quod perſonam aliorum referant; quae ſcilicet poteſtate & auctori-

2) Quae ſententia *Valentini* inprimis ALBERTI fuit, Theologi Lipſienſis, quocum litem habuit noſter de principio Iuris Naturae, quod illi non *ſocialetas* ſed *ſtatus integritatis* eſſe videbatur. *Homo vero integer*, inquit in Comp. Iur. Nat. p. 31. *facile pauciſſimis legibus poſitiuis contentus eſſe poterat, quippe quod ius naturae poſſederit ex amuſſim, &c., quamdiu integer, ab eo aberrare haud potuerit.*

§. XII. 1) Monet hic Cl. BARBEYRACVS, ICtis Romanis homines liberos proprie tantum perſonas appellari; ſeruos autem in numero rerum haberi. Eadem ſententia HEINECCII eſt Elem. ſec. Inſt. §. 77. et ſec. Pandect. P. I. §. 132. Sed confunduntur ſic duae diuerſae ſeruorum relationes. Quando enim hominibus liberis opponuntur ſerui, vtique perſonae ſunt: nam omnes homines in liberos et ſeruos diuiduntur in *pr. Inſt. de Iur. perſon.* & *L. 3. D. de ſtatu hominum*, quatenus contra heris ſuis, vel patribus familias ſubſunt, in rerum numero cenſentur.

2) Accedit alia denominationis ratio, qua muneribus publicis auctoritate totius ſocietatis, aut eorum, qui ſocietati praeſunt, praeficimur; cum munera priuata voluntate tantum priuatorum conferantur. Errori auſam dedit commixtio *Status* in genere conſiderati et *Status* Ciuilis. Nam illud conſtat, ſeruos in Statu Ciuili perſona carere, cum neque ciuibus, neque peregrinis accenſeri poſſint.

3) Perſonae autem Politicae ſunt, quae negotia directo ad ſocietatem Ciuilem, conſideratam vt

auctoritate agendi ab aliquo instructae, huius vice negotia expediunt eodem cum effectu, ac si ab illo ipso essent confecta: vt sunt legati, vicarii, syndici & similes. Etsi recentius commentum sit distinguere inter eos ministros [4], qui habent *characterem repraesentantem*, vti sunt presse dicti Legati: & inter ministros secundi ordinis, puta Missos, aut Residentes, qui fastigium eorum, a quibus mittuntur, haut ita, sicut priores repraesentant. Vid. *Auctoris Anonymi Memoires touchant les Ambassadeurs* p. 542 [5]. Istorum instar aliquod inter priuatas personas gerunt tutores & curatores; quatenus pupillorum & minorum res atque negotia administrant. Quo loco minus recte monet HOBBES Leuiathane c. XVI. in ciuitatibus non raro contingere, vt quis repraesentet & gerat personam rei cuiusdam inanimatae, quaeque adeo per se persona non est, puta Ecclesiae, Nosocomii, pontis, &c. Nam non necessarium videtur, per fictionem quandam istarum rerum aliquam personam constitui; cum simplicissime dicatur, a ciuitate certis hominibus iniunctam curam colligendi reditus istis rebus seruandis destinatos, & quae eo nomine oriuntur actiones persequendi aut excipiendi. Quae personarum ecclesiasticarum sit varietas, cuiuis agnoscere in procliui est, prout religioni alicui innutritus fuerit. Quid personarum quoque scholae generent, neminem eruditum fugere potest. Priuatarum personarum magna est varietas. Praecipuae illarum differentiae desumuntur 1. ex negotio, quaestu aut artificio, circa quod quis est occupatus, & vnde rem facit, quod est vel ingenuo dignum, vel cum sordibus coniunctum. 2. Ex conditione seu situ quasi morali, quo quis vtitur in ciuitate. Quo intuitu alius est ciuis, pleno aut minus pleno iure; alius inquilinus, alius peregrinus. 3. Ex conditione in familia; quo respectu aliquis est paterfamilias, qui mariti, patris ac heri personam simul complecti potest, alia vxor, alius filius, & seruus; quae sunt membra velut ordinaria familiae, quibus extra ordinem accedit interdum hospes. 4. Ex stirpe; vnde sunt nobiles, quorum diuersis in ciuitatibus diuersi gradus; & plebeii. 5. Ex sexu & aetate. Hinc est puer, iuuenis, vir, senex: illinc mas, foemina. Quanquam enim sexus & numerus annorum non sit ex impositione [6], ista tamen inter homines in vita communi aliquid moralitatis inuol-

 uunt,

vt talem pertinentia auctoritate publica administrant, cum e contrario personae Ecclesiasticae dicantur, quibus sola cura sacrorum relicta est.

4) Vbi errant Carolus Paschalius, Richardus Zouchaeus, et alii, qui talem legatum, alteram quasi, seu geminam mittentis personam esse existimant, ita vt idem omnino, qui mittenti honos, ei debeatur, excepto tantum Principe, ad quem missa est legatio; quippe qui in territorio suo sit potior. Etenim character ille summum legato tali imperium non confert; qui proinde nec titulis, nec insignibus summo imperanti propriis vtitur, nec vindicare sibi poterit, vt vero Regi, qui forte praesens est, praeferatur H.

5) Vid. CORNELIVS VAN BYNKERSHOEK Quaest. Iur. Publ. L. II. c. 9. p. 248. seq. et AMELOT DE LA HOVSSAYE dans ses Memoires Historiques et Politiques T. I. voce Ambassadeur.

6) Hinc androgynis sexus assignatur, graui in mutantes poena (in Hispania Viuicomburio) sancita. In Gallia cum infans quidam per errorem sequioris sexus habitus esset, post annum aetatis vigesimum cognitus mas, agente Procuratore Regio, iussus est & nomen & habitum maris sumere. Vt memorant Diurna eruditorum Gallicana A. MDCXCII. in calce. Nimirum non modo legibus positiuis, sed & naturae iure maribus licent, quae foeminis non permittuntur. V. A. L. VI. c. 1. §. 15. H.

iunt, quatenus diuersos sexus diuersa decere intelliguntur, alioque modo dispari cum sexu agere conuenit.

§. XIII. Persona moralis *composita* constituitur, quando plura indiuidua humana ita inter se vniuntur, vt quae vi istius vnionis volunt aut agunt, pro vna voluntate, vnaque actione, non pro pluribus censeantur. Idque tunc fieri intelligitur, quando singuli voluntatem suam voluntati vnius hominis aut concilii ita subiiciunt, vt pro omnium voluntate & actione velint agnoscere, & ab aliis haberi, quicquid iste decreuerit aut gesserit circa illa, quae ad vnionis eius naturam vt talem spectant, & fini eiusdem congruunt. Vnde est, quod cum alias vbi plures quid voluerint, aut egerint, tot voluntates & actiones extare intelligantur, quot numero personae physicae seu indiuidua humana ibi numerantur; in personam tamen compositam coalitis vna voluntas tribuatur, & quae ab illis vt talibus proficiscitur actio, vna censeatur, vtut plura indiuidua physica ad eandem concurrerint. Hinc etiam eiusmodi persona composita iura ac bona peculiaria potest ac solet obtinere, quae haut quidquam singuli ex isto corpore, qua tales, sibi arrogare aut vindicare possint. Sed & illud heic obseruandum, quemadmodum corpora physica manent eadem, etsi successu temporis per varias particularum accessiones ac decessiones tacitis momentis non parum in iis fuerit mutatum; sic per particularem indiuiduorum successionem non desinere eandem manere personam, nisi vno & eodem tempore talis mutatio ingruat, quae prioris corporis rationem penitus tollat. Qua de re alio loco pluribus. Personas porro morales compositas, seu societates ad modum personarum simplicium diuidere possumus in *publicas* & *priuatas*. Illae iterum sunt vel *sacrae* vel *politicae*. Inter sacras alias possumus vocare *generales*, vt est ecclesia catholica, ecclesia particularis vel certis ciuitatum terminis comprehensa, vel publicis confessionum formulis distincta: vel *speciales*, vt sunt concilia & synodi, consistoria, presbyteria &c. Societas politica itidem est vel *generalis*, vt respublica, cuius multae species, simplices, compositae, regulares, irregulares; vel *particularis*, vt Senatus, ordo equestris, tribus, parlamentum &c. Societas *sagata* dicitur exercitus, cuius partes sunt legio, turma, cohors, manipulus, &c. Societates *priuatae* non solum sunt familiae, sed & in ciuitatibus, quae vocantur collegia, puta mercatorum, opificum & similia. Omnes species minutatim heic colligere, operae pretium non videbatur.

§. XIV. Id porro circa naturam personarum moralium simplicium obseruabimus, quemadmodum vnus idemque homo in diuersis statibus, sibi inuicem non repugnantibus, esse potest *. Ita vnus idemque simul plures velut personas gerere potest, modo munia, quae personas illas comitantur, ab eodem simul obiri queant. Nam vti ex naturali ratione idem non potest esse maritus & vxor, filius & filia; nec ex morali ratione simul dominus & seruus, iudex & reus, actor & testis: ita nil prohibet, quo minus idem simul esse queat

§. XIV. * Illustraui hoc pluribus exemplis Dissertatione *de Homine vno plures sustinente personas* in Tom. III. Comment. atque opuscul. H.

queat v. g. domi paterfamilias, in curia senator, in foro aduocatus, in aula consiliarius. Scilicet quatenus singula ista munia totum hominem non requirunt, sed distinctis temporibus commode obeuntur. Huc aliquo modo facit illud CICERONIS Offic. L. I. c. 30. *Intelligendum est, duabus quasi nos a natura indutos esse personis: quarum vna communis est, ex eo quod omnes participes sumus rationis, praestantiaeque eius, qua antecellimus bestiis. Altera autem, quae proprie singulis est tributa.* His *tertia adiungitur, quam casus aliquis vel tempus imponit. Quarta etiam, quam nobismetipsis iudicio nostro accommodamus.* IDEM de Oratore: L. II. c. 24. *Tres personas vnus sustineo, meam, aduersarii, iudicis.* Atque ea ratione sapientiores gentilium πολυθεότητα, quam rationi repugnare satis intelligebant, excusatum iuerunt; scilicet vt in eodem numine plures velut personae conciperentur, prout per diuersas operationes in rerum natura sese illud exserit. SENECA de Benefic. L. IV. c. 7. *Tot appellationes DEI possunt esse, quot munera.* MAXIMVS TYRIVS dissert. 23. p. 240. Edit. Cantabr. 1703. Θεῶν μία μὲν ἡ φύσις, πολλὰ δὲ τὰ ὀνόματα, *Deorum vna natura, sed multa sunt nomina. Nos vero a subsidio, quod hominibus praestant, singulis eorum, quae nostra est ignorantia, nomina imponimus. Aliter alius Deorum appellatur.* Sed & hoc ex natura impositionis facile intelligitur, quando alicui homini noua persona velut induitur, non fieri in ipso physicam quandam mutationem, aut nouas in eo qualitates physicas produci, veteresue augeri: sed quicquid noui heic generatur, id intra sphaeram rerum moralium subsistit. Sic quando aliquis consul renunciatur, non ideo fit prudentior, neque si magistratu abierit, simplicior; etsi aliqui obseruarint, multorum actiones ex splendore muneris non parum ponderis mutuari, & aliquos cum imperio, & priuatos non eosdem visos. Id quod tamen ego inter deceptiones velut opticas, quas adparatus inanium efficit, retulerim. Quomodo rustici ad efficaciam medicamentorum etiam Doctoris titulum aliquid facere credunt. IVVENALIS Sat. VII, v. 135. 136. sqq.

- - Purpura vendit
Causidicum, vendunt amethystina, conuenit illis,
Et strepitu & facie maioris viuere census.

Nisi quod saepe ingenia quaedam magnitudine negotiorum excitentur, otio obtorpescant. Vid. CORNEL. NEPOS Alcibiade c. I. n. 3. 4. Quin tamen DEVS, si ipse alicui peculiarem imponat personam, eidem qualitates, moralium mensuram supergressas, addere possit, & soleat, dubitare non licet. Vid. Exod. III. IV. Deut. XXXIV, 9. 1 Sam. X, 6. 9. Matth. X, 1. 19. 20. Ex superioribus etiam patet, Iudaeos quondam regenerationi suae, per quam ante hac gentili noua persona Proselyti iustitiae imponebatur, effectus nimis amplos tribuisse, velut nulla ei restaret pristina cognatio, nec fratrem, sororem, patrem, matrem, liberos ante genitos omnino in suis haberet. Vid. SELDENVS de I. N. & G. L. II. c. 4. vbi & eius erroris caussa notatur, quod scil. crederent, Proselyto nouam animam infundi.

§. XV. MONENDVM denique & hoc videtur, homines personarum moralium quasdam velut vmbras et simulacra quandoque fingere, quae istas

per

per ludicrum repraesentent. Vnde factum, vt personae vocabulum sibi peculiariter scena vindicarit. Fictae autem personae essentia in eo consistit, vt alterius seriae personae habitus, gestus, oratio dextre exprimatur; sicut & omnis ipsius adparatus non nisi ludicram faciem prae se fert; & quae abs tali aguntur, aut dicuntur, nullum post se effectum moralem relinquunt [1], sed sola repraesentationis dexteritate aestimantur. Quam ob caussam, vt hoc obiter addam, miror, quare Petrus Alexandriae Episcopus adprobauerit baptismum a puero Athanasio inter ludendum [2] collatum, apud SOZOMENVM Hist. Eccles. L. II. c. 16. Adde quae ab Episcopo Minorensi disputantur de intentione ministri, sacramentum administrantis, apud PETRVM SVAVEM Hist. Concil. Trident. L. II. p. m. 214. 215. Ast veras personas morales quae producit impositio haudquicquam ita est libera, quin eiusmodi qualitates debeat praesupponere, quae aptae sint, vt solidus aliquis effectus in vita humana inde proueniat. Et illas qui circa constituendas personas respicere neglexerit, per vecordem petulantiam mortalibus insultare est censendus. Sic poterat Caligula nequam aliquem & stolidum hominem consulem creare, dummodo ciuis Romanus ille foret, & inania saltem istius muneris obire posset. Ast quod equo suo Incitato consulatum quoque destinaret, id vero furor, & insipida petulantia erat. Non minus, quam quod eidem patrisfamilias personam indueret, data familia, domo ac supellectile, quo inuitati eius nomine lautius acciperentur. Vid. SVETONIVS Calig. c. 55. Par vesania, cum summa impietate coniuncta, erat, quod multi veterum populorum Principes, ciuitatum conditores, aliosque illustres viros post mortem ob merita aut per adulationem in Deorum numerum referrent. Vid. oratio Tiberii apud TACITVM Annalium IV. c. 37. 38. [3] Sed & quid de relatione inter sanctos apud Pontificios sentiendum sit, cordatis iudicare in procliui est.

§. XVI. ENIMVERO vt *Res*, quatenus sub obiectum iuris veniunt, in censum entium moralium proprie referamus, opus non videtur. Non enim, quemadmodum homines ob diuersum statum aut munus tanquam diuersae personae concipiuntur; ita res quoque aliter concipimus, prout nostrae, aut alienae, aut nullius intelliguntur. Scilicet quando quaedam res dominium subierunt, reliquae dominio vacuae fuerunt relictae, non noua qualitas ipsis rebus imposita debet intelligi, sed potius introducta rerum proprietate moralis aliqua qualitas inter homines coepit exsistere, quae hos quidem afficeret, in rebus autem duntaxat terminaretur. Vti enim, quum res in communione primaeua forent, homini ius erat, in medio posita occupando vsibus suis adplicare: ita dominio constituto ius peculiare fuit datum domino de re dispo-

§. XV. 1) Quo pertinet *commentitia Platonis respublica*, vt CICERO vocat I. de Orator. Ens rationis morale siue politicum, simulacrum ciuitatis, quae nusquam reperitur, humano tantum ingenio in id euecta, supra quod adscendi non potest. Quanquam eius consideratio vsus non contemnendos in vita ciuili habeat. H.

2) Quod hodie multis falsi suspectum videri eleganter obseruat Cl. BARBEYRACVS, eo quod Athanasius, cum ei Baptismus conferretur, iam XVIII annos natus fuerit. Quam in rem laudat vitam Athanasii a Patribus Benedictinis scriptam. Quicquid sit, fini, quem auctor propositum habet, vel sola facti possibilitas suffecerit.

3) Cui simile, quod Imperator Sinensium, mortuos declarat sanctos, aut, vt ipsi amant loqui, Spiritus

disponendi, & in reliquis non dominis enata obligatio ab eadem re abstinendi. Res autem ipsae non nisi denominationem aliquam extrinsecam inde sunt sortitae, prout istius iuris & obligationis obiectum constituunt. Sic quando certae res dicuntur religiosae & sacrae, non in ipsis rebus inhaeret qualitas moralis & sanctimonia, sed hominibus tantum incumbit obligatio eas res certo modo tractandi; quae obligatio quando remittitur, in promiscuum vsum illae iterum recidere intelliguntur. Si quis tamen omnino res quasdam morales dicendas contenderit, is ita erit explicandus, vt moralitas non formaliter, sed obiectiue duntaxat rebus tribuatur.

§. XVII. HACTENVS de entibus moralibus, quae concipiuntur ad analogiam substantiarum. Dispiciendum iam de iis quoque, quae & formaliter sunt modi, & vt tales concipiuntur. Videntur autem modi commodissime posse distribui in *affectiuos*, & *aestimatiuos*: secundum illos personae certa ratione affectae intelliguntur, secundum hos personae & res aestimari aptae sunt. Illi vocabulo *Qualitatis*, hi *Quantitatis* latissime accepto veniunt. Qualitates, quantum nostro instituto sufficit, diuidi possunt in *formales* & *operatiuas*. Illae sunt, quae non tendunt aut ordinantur ad actum & operationem aliquam, sed tantum ad instar nudae formae subiecto conueniunt, & tribuuntur. Vnde istas quoque attributa simplicia possis vocare. Operatiua qualitas est vel *prima* vel *orta*. Illa est, secundum quam res apta aut efficax esse concipitur ad actum, & est vel *interna* [1] vel *externa* [2], quam etiam dicere possis patibilem qualitatem moralem. Orta est, quae a prima prouenit, vt actus [3].

§. XVIII. INTER attributa moralia eminent *Tituli*, quibus designantur discrimina personarum in vita communi secundum aestimationem ac statum. Hi in duplici potissimum differentia deprehenduntur. Quidam enim directe notant intensionem existimationis personarum in vita communi, earumue qualitates peculiares; statum autem connotant & innuunt, clarius aut obscurius, prout ille titulus paucis aut pluribus statibus assignari sueuit. Vti sunt nomina adiectiua, quae vocabulis personarum honoris caussa solent adiungi, verbi gratia, serenissimus, eminentissimus, illustrissimus, quorum significatio pro ratione substantiuorum, quibus iunguntur, crescit aut decrescit [1]. Quidam autem tituli directe notant aliquem statum, aut situm seu locum peculiarem in statu, indirecte vero connotant intensionem existimationis, quae illi statui aut officio solet adhaerere: vt sunt nomina personarum moralium, saltem honorificum statum obtinentium. Quae heic spectantur non tam in se, quatenus sunt notiones alterius intellectui statum & officium alicuius personae repraesentantes; quam quatenus ex impositione hominum iura,

ritus efficit puros, vt refert LVDOVIC LE COMTE nouis Comment. de statu praesenti Chinae ep. 9. vers. Cinquiemement. H.

§. XVII. 1) Quae scilicet personae *inest*, vt potestas, ius, obligatio.

2) Quae aliunde personae accedit, vt honor, ignominia, auctoritas, fides.

3) Qui ratione qualitatis operantis se habet, vt effectus ad caussam.

§. XVIII. 1) Quos proinde reales, vt illos nominales, vocabulis in schola vsitatis efferre possis. H.

iura, poteſtatem, ac munus denotant eius, cui tribuuntur [2]. Inde non eſt prorſus de nihilo, quod interdum magno ardore ſuper titulis inter homines pugnatur; ideo quod titulo denegato, denegari quoque alicui intelligantur ſtatus, munus, poteſtas atque iura, quae iſte titulus exprimere aut innuere ſolet. Id autem accurate heic obſeruandum, quod circa pleroſque titulos impoſitio non ſit perpetua & vniformis, ſed apud diuerſos populos, aut apud eoſdem diuerſis temporibus magnopere variet. Sic prioris generis tituli apud maiores noſtros oppido quam ſimplices & modici; & quod olim viro principi ſatis erat, hodie mediocri ſcribae faſtiditur. Inde eiusmodi titulorum incrementa non ſemper augmentum dignitatis arguunt; ſed vbi, titulis gliſcentibus, res ipſa permanſit, iſtorum valorem minuiſſe [3] eſt cenſendum [4]. Quandoque etiam ordini alicui tribuitur titulus aliquis in elogii vicem, ideo quod res eo titulo notata pleriſque ex illo ordine adſit, aut adeſſe debeat. Quo titulo & illi frui ſolent, qui rem ipſam non poſſident. Sic ex ordine literario aliqui clariſſimi & doctiſſimi audiunt, qui nihil minus ſunt. Sic etiam ignauus nobilis maxime ſtrenuus ſolet ſalutari. Saepe quoque priuati aut alii titulos aliorum augent vel minuunt, prout illis adulari, aut eoſdem parui pendere ex conditione praeſenti rerum ſuarum ducunt. Quin & in poſterioris generis titulis [5] ſaepiſſime contingit, vt titulus maneat, res ipſa, ſeu dignitas, & ius non parum augeatur [6], aut [7] decreſcat. Sed & hoc frequentiſſimum [8] eſt, vt apud diuerſas ciuitates eodem vocabulo diuerſus dignitatis gradus exprimatur. Vnde valde imperitum foret, omnes, qui vbique locorum eundem titulum gerunt, eadem claſſe cenſere. Eſt & hoc obſeruandum [9], aliquando alicui nudum titulum tribui ſine re, ſeu ſine functionibus & emolumentis illis, quae alias iſtum titulum comitari ſolent; eo duntaxat ſine, vt exteriora inſignia & certum inter ciues ſuos locum per eum conſequatur. Circa titulos denique familiarum principalium in Europa potiſſimum contingit, vt idem titulus aliquando notet proſapiam ſimul cum poſſeſſione nominatae ditionis, aliquando proſapiam citra poſſeſſionem cum ſolo iure, vbi ordo tetigerit, ſuccedendi.

§. XIX.

2) Secus ac DOMINICVS BAVDIVS III. epiſt. 41. iudicat, non aliud inde ſolatium capi exiſtimans, *quam vt euolutꝭ patris auitique patrimonii poſſeſſione, vanis ſaltem nominibus ſe oblectare poſſint.* At Bataui Hiſpanis renuentibus, ita abſiſtere ſeptem Nationum & Lingae ac Tarantiorum imperio, vt nec titulos nec inſignia vſurparent, & exempla Regum Galliae, Angliae, Hiſpaniaeque adſerentibus, reſpondebant: *Regna ſua Maieſtate defendi; at liberis populis nunquam ſatis ſolicite caueri*, apud H. GROTIVM L. XVII. Hiſtor. Belgic. ad A. 1608. Idem dicendum de inſignibus. V. Diſceptationem inter Eliſabetham Angliae & Mariam Scotiae Reginam, apud CAMBDENVM ad A. 1559. & 1560. & de cauſſis belli inter Suecos & Danos LOCCENIVM L. VII. Hiſtor. Suecan. ad A. 1561. H.

3) Pro *decreuiſſe.*

4) Referas huc quod ſcribit CICERO ad Fam. L. X. ep. 6. *Complures in perturbatione Reipublicae Conſules dicti, quorum nemo Conſularis habitus, niſi qui animo exſtitit in Rempublicam Conſularis.* V. quae ſequuntur. H.

5) Huc pertinet quod THVANVS L. XXIII. ad A. 1559. occaſione octodecim Equitum a Rege creatorum memorat, Carolum Tiercellinum Rupimanum, Equitem, mordaci dicterio indignabundum ſaepius dixiſſe: *Torquem conchyliatum, poſtquam indignis promiſcue communicari coepiſſet, non iam eſſe fortium Virorum inſigne, ſed omnium beſtiarum collare.* H.

6) Vt exemplo Archi-Officiorum Imperii conſtat, quibus olim munera Imperatoris Aulica deſignabantur, cum nunc Principibus propria ſint.

7) Quod contigit Magiſtratibus veteris Reipublicae Romanae, cum, qui antea praecipue re-

rum

§. XIX. OPERATIVAE qualitates [1] morales ſunt vel *actiuae* vel *paſſiuae*. Illarum nobiliſſimae ſpecies ſunt *Poteſtas*, *Ius* & *Obligatio*. *Poteſtas* eſt, qua quis aliquid legitime, & cum effectu morali agere poteſt. Qui effectus eſt, vt alteri adferatur obligatio aliquid exequendi, aut actiones ab altero exercitas admittendi, vel non impediendi, aut vt valeat in alterum conferre facultatem aliquid agendi aut habendi, quae antea aberat. Eſt enim haec qualitas maxime velut diffuſiua ſui. Diuiditur poteſtas ratione efficaciae in *perfectam* & *imperfectam*. Illa eſt, cuius exercitium etiam per vim adſeri poteſt aduerſus illos, qui eandem illegitime impedire aggrediuntur, (vis autem in ciuitatibus exſeritur potiſſimum per actionem, extra ciuitates per bellum.) Haec eſt, cuius exercitio ſi quis illegitime fuerit prohibitus, inhumaniter quidem tractatur, ita tamen, vt ad idem aſſerendum actionem, aut bellandi ius non habeat, niſi forte, quod eidem efficaciae deeſt, neceſſitas ſuppleuerit [2]. Dein intuitu ſubiecti poteſtas diuiditur in *perſonalem* & *communicabilem*. Illa eſt, quam quis in alterum legitime transferre non poteſt. In qua ipſa tamen nonnullae differentiae occurrunt. Quaedam enim poteſtates ita arcte cum perſona ſunt coniunctae, vt earum actus per alium recte exerceri omnino nequeant. Talis eſt poteſtas mariti in corpus vxoris, quam per vicarium obire leges hautquidquam admiſerint. Quarundam autem, etſi ipſae quoad κτῆσιν in alium transferri a nobis nequeant, actus aliis delegari ad exercendum poſſunt, ita tamen, vt omnem auctoritatem ab eo habeant, in quo iſtae radicaliter haerent [3]. Ex quo genere eſt poteſtas regum, qui voluntate populi ſunt conſtituti. Iſti enim ius regnandi in alium transferre nequeunt, & tamen ad actus eiusdem exercendos opera miniſtrorum vti poſſunt. Poteſtas communicabilis eſt, quae ab vno in alterum recte transferri poteſt, idque vel proprio arbitrio, vel accedente auctoritate aut conſenſu ſuperioris [4]. Denique reſpectu obiectorum pleraeque poteſtates ad quatuor ſpecies reuocari poſſunt. Reſpiciunt enim illae vel *Perſonas* vel *Res*, & vtrasque vel *proprias* vel *alienas*. Poteſtas in perſonam actionesque proprias vocatur *Libertas*, (etſi quibus ambiguitatibus hoc vocabulum laboret, alibi ſit tradendum.) Quae

rum adminiſtrationi praefuiſſent, Conſules, Praetores et Proconſules, occupata Republica inane nomen gererent poteſtate eorum omni ad Praefectos vrbi, Praefectos Praetorio et Praeſides delata. Conferantur de his M. AVGVSTI CAMPIANI de officio et poteſtate Magiſtratuum Romanorum libri duo, editi Geneuae M. DCC. XXVIII. 4.

8) Adde, interdum hos vel illos titulos adhiberi ex ſingulari arcano Reipublicae, dum v. g. Principes audiunt, qui reuera ſunt Reges, & retro; Tyranni malunt appellari Patres; Oligarchi Optimates. V. Elementa Pr. ciuil. Part. I. ſect. 6. §. 13.

9) De Ducibus iisdemque Paribus Curiae, in Gallia GRAMMONDVS L. I. Hiſtor. ad A. 1610. *His feudi nomen inane eſt Ducatus: Vacuus auctoritate titulus.* H.

§. XIX. 1) Supple, *primae, internae,* ex §. 17. in fin.

2) Sic, ſi innoxius nobis tranſitus negetur, inhumaniter quidem nobiscum agitur, ita tamen, vt vi tranſitus fieri nequeat. Quodſi ſalui alias nulla ratione eſſe poſſimus, veluti, ſi infenſus nobis hoſtis inſiſtat, cui pares eſſe nequeamus, inuito etiam Principe vicino tranſire licet.

3) Eodem refert H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 5. §. 5. & L. III. c. 7. §. 4. ius patrium v. AVCTOR L. VI. c. 2. §. 9. Haut dubie etiam huc ſpectant ſeruitutes perſonales. H.

4) Talis apud veteres erat patria poteſtas, quae a patre naturali per adoptionem transferebatur. Oportebat enim hanc translationem fieri primum auctoritate populi, deinde magiſtratus. Vid. GELLIVS L. V. c. 19. et tituli Inſtitutionum et Pandectarum de Adoptionibus.

tamen non tanquam diuisum principium ab eo, cui tribuitur, est concipienda, aut tanquam vis seipsum inuitum ad quid adstringendi, conf. *L. 51. D. de recept. L. 15. D. ad L. Aquil.* sed vt facultas de se suisque actionibus proprio ex arbitrio disponendi; quae & ipsa inuoluit negationem impedimenti ex alia quadam potestate superiore prouenientis. Potestas in res proprias vocatur *Dominium*. Potestas in personas alias *Imperium* [5] proprie est; potestas in rem alienam *Seruitus*.

§. XX. IVRIS vocabulum valde est ambiguum. Praeter illas enim significationes, quibus vsurpatur pro lege, & complexu seu Systemate legum homogenearum, vt & pro sententia a iudice pronunciata; frequentissimum est, vt accipiatur pro qualitate illa morali, qua recte vel personis imperamus, vel res tenemus, aut cuius vi aliquid nobis debetur. Videtur tamen inter vocabula potestatis & iuris id discriminis intercedere, quod illa magis insinuet actualem praesentiam dictae qualitatis in res vel personas, obscurius autem connotet modum, quo quis ea sit potitus. Ius autem proprie & perspicue indicat, recte eam fuisse adquisitam, & recte iam obtineri. Quia tamen pleraeque species potestatis peculiare obtinent nomen, quo ea qualitas, per quam aliquid nobis deberi intelligitur, caret [1], eam heic peculiariter iuris vocabulo insignire placuit, etsi propter peruulgatum vsum aliis eiusdem vocabuli significationibus abstinere nolimus. Referimus autem ius ad qualitates actiuas eo respectu, quod propter illud aliquid ab altero possit exigi. Sed idem quoque inter *Qualitates morales passiuas* censetur, quatenus per id aliquis recte quid accipere potest. Sunt enim qualitates passiuae, per quas aliquis recte quid habere, pati, admittere vel recipere potest. Earum tres dari videntur species. Vna, secundum quam recte quid admittimus, sed ita tamen, vt nulla nobis sit potestas idem exigendi, nec alteri obligatio idem tribuendi, qualis est habilitas accipiendi donum aliquod mere gratuitum. Eiusmodi autem qualitatem non plane de nihilo fingi, vel inde licet intelligere, quod verbi gratia iudici, ne a partibus quocunque praetextu donum accipiat, interdici potest [2]. Altera, secundum quam idonei sumus ad recipiendum quid ab altero, non quidem vt ab inuito id possit extorqueri, nisi forte subigente necessitate, sed ita tamen, vt alter idem ex virtute aliqua morali praestare teneatur. Haec [3] GROTIO vocatur aptitudo [4]. Tertia secundum quam nos alterum vel inuitum ad quid exhibendum possumus adigere, & ipse ad idem plene est obligatus ex lege aliqua poenam definitam dictitante. Obseruandum autem & hoc, multa communiter venire

5) Quod diuiditur 1) in absolutum et limitatum. Vid. L. VI. c. 5. §. 2. 2) in publicum et priuatum. Illud personis publicis, veluti magistratibus competit commodi publici caussa: hoc priuati vtuntur in priuatos. Quo pertinet imperium paternum, imperium heri in seruos, mariti in vxorem, praeceptoris in discipulos, tutoris in pupillos.

§. XX. 1) Vulgo ius ad rem appellatur. VLPIANVS in *L. 12. D. Quod metus caussa*, iuncta *L. 10. seq. D. de V. S.* nisi fallor, ius crediti vocat. H.

2) Quo pertinet Crimen Repetundarum, a repetundis pecuniis iniuste a magistratibus extortis ita dictum, et propter quod repetitur quod iudici datum est, quo magis vel minus officium suum faceret. *L. 1. 4. 5. D. ad L. Iul. Repet.* Quo genere corrumpi hodie facculum vocatur.

3) AVCTORI ius imperfectum, v. infra c. 7. §. 7.

venire ſub cenſum iurium, quae, ſi accurate velimus loqui, compoſitum quid ſunt ex poteſtate ac iure preſſe dictis, inuoluentia ſimul aut ſupponentia obligationem, honorem, aut ſimile quid. Sic ciuitas ſeu ius ciuitatis complectitur facultatem exercendi cum pleno effectu actus iſtius ciuitatis membris peculiares, & ius fruendi commodis eisdem propriis, ſupponens obligationem erga eandem. Sic verbi gratia honores literatorum complectuntur poteſtatem exercendi certos actus iſti dignitati proprios & ius commodis eiusdem ordinis fruendi, cui inſuper intenſio exiſtimationis adhaeret.

§. XXI. [1] Obligatio eſt, per quam quis praeſtare aut admittere vel pati quid neceſſitate morali tenetur; de cuius ſpeciebus infra pluribus [2] agetur. Dantur etiam qualitates morales patibiles [3], quae certo modo iudicium hominum afficere intelliguntur; ſicut inter qualitates phyſicas eo nomine vocantur, quibus facultas ſenſitiua afficitur; vt eſt honor, ignominia, auctoritas, grauitas, claritas, obſcuritas, & ſimilia.

§. XXII. Iam pauca quoque ſubnectenda de modis aeſtimatiuis ſeu *Quantitatibus moralibus.* Adparet enim, in vita communi perſonas & res aeſtimari non tantum ſecundum extenſionem ſubſtantiae phyſicae, aut intenſionem motus, & qualitatum phyſicarum, prout conſiderantur tanquam aliquid ex principiis naturalibus reſultans: ſed & ſecundum aliud quantitatis genus, & diuerſum a quantitate tam phyſica quam mathematica; quae quantitas ex impoſitione, & determinatione potentiae rationalis oritur. Deprehenditur autem quantitas moralis & in rebus, quae dicitur *Pretium*, & in perſonis, quae dicitur *Exiſtimatio*, quarum vtraque ſub valoris notione venit; & in *Actionibus*, quae peculiari vocabulo caret *. De ſingulis ſuo loco agetur. Atque iſthaec de varietate entium moralium pro ratione inſtituti noſtri ſufficere poſſunt. De moralibus actionum humanarum quantitatibus inferius agetur.

§. XXIII. Caeterum entia moralia vti impoſitioni ſuam debent originem; ita ab eadem ſtabilitatem quoque, aut mutationes ſortiuntur, & vbi iſta velut ceſſauerit, ipſa ſimul euaneſcunt; non ſecus atque extincto lumine vmbra ſimul diſparet. Et quidem, quae diuina ex impoſitione orta ſunt, non niſi diuino arbitrio iterum tolluntur. Quae hominum placito conſtituta ſunt, eodem iterum abolentur, ipſa perſonarum aut rerum ſubſtantia phyſica haudquidquam immutata. Quanquam enim id per rerum naturam nequeat fieri, vt quod ſemel eſt factum, factum non ſit, vt qui conſul fuit, conſul non fuerit; vt tamen quis, quod fuit, deſinat eſſe, id tota die videmus, ſimulque

 vt

§. 7. L. III. c. 4. §. 6. & 9. & alibi. Cicero pro Cn. Plancio: *Diſſimilis eſt pecuniae debitio, & gratiae.* H.

4) Conf. infra C. VII. §. 7. Vbi diſtinctio iuris perfecti & imperfecti latius exponitur.

§. XXI. 1) Confer infra c. 6. §. 5. & ſeq. Quanquam haec etiam interdum actiue, hoc eſt, ius ad rem, vi cuius creditori ſiue promiſſario debetur, ſignificet. *Rubric. & tit. Inſt. Per quas perſon. obligat. L. 19. D. de Heredit. vel action. vendit. L. 3. de Obligat. & action. L. 21. D. de V. S. iunct. L. 3. D. de Sentent. paſſ. & reſtit.* Vt fieri ſaepius conſueuit in rebus ſe mutuo reſpicientibus. H.

2) Vid. C. 6. §. 5. huius libri ex L. III. c. 4.

3) Quae ſupra §. 17. extremo *primae externae* appellatae fuerunt.

§. XXII. *) Vid. de pretio L. V. c. 1. de exiſtimatione L. VIII. c. 4. de actionibus L. I. c. 8.

vt entia moralia, quae in aliquo haerebant, penitus exolescant, nullo velut vestigio reali relicto. Nunquam enim ens morale in vim qualitatis physicae eualescere potest. Vnde valde imperitum est credere, si alicui persona quaedam imponatur, per nudam impositionem moralem ipsi characterem aliquem indelebilem imprimi. Sic si ex plebeio quis fiat nobilis, iura duntaxat noua accipit, substantia & qualitates physicae ne hilum quidem mutantur *. Nobilis si suo ordine eiiciatur, iurium tantum suorum iacturam facit; quae natura dedit, omnia integra perstant.

CAPVT II.

DE CERTITVDINE DISCIPLINARVM, QVAE CIRCA MORALIA VERSANTVR.

I. *Plerique disciplinis moralibus certitudinem apodicticam abiudicant.*
II. *Quid sit demonstratio?*
III. *Principia demonstrationum.*
IV. *In illam duntaxat disciplinam moralem cadit demonstratio, quae de rectitudine & prauitate actionum humanarum agit.*
V. *Obiicitur rerum moralium incertitudo.*
VI. *An quid honestum aut turpe ante omnem impositionem?*
VII. *An istius rei argumentum sit pudor?*
VIII. *De latitudine actionum moralium ratione qualitatis.*
IX. *Grotii sententia expenditur.*
X. *In quantitatibus moralibus datur latitudo.*
XI. *Quid vocetur moraliter certum?*

INOLITA dudum plerosque eruditorum tenet persuasio, disciplinis moralibus deesse illam certitudinem, qua scientiae aliae, & cum primis mathematicae gaudent; eo quod in illis locum non habeant demonstrationes, ex quibus solis liquida scientia, metuque erroris vacua prouenit; sed quae circa easdem cognoscuntur, probabili duntaxat opinione constare. Quae res quidem immane quantum nocuit nobilissimis, vitaeque humanae maxime necessariis disciplinis. Inde enim factum, vt suspenso fere brachio docti excolerent, quae tam lubrico inniti fundamento credebant; & plausibilis heic negligentibus excusatio suppetebat, certis demonstrationibus ista hautquidquam contineri, sed crassa duntaxat Minerua posse tractari. Quem

§. XXIII. *) Plane vt Demetrius Phalereus, cum Athenienses Statuas suas deturbauisse audisset; *at non virtutem*, inquiebat, *ob quam eas posuerunt*, apud LAERTIVM L. V. Vitar. v. infra c. 9. §. 6. H. Alia exempla modorum, quibus entia moralia exstinguuntur videsis libri huius capite vltimo §. 6.

§. I. *) Forte autem excusari potest Aristoteles: Scribebat enim discipulis, qui pro recepto aeui istius more mathematicis scientiis erant imbuti. Monuit

Quem errorem haud parum aluit auctoritas ARISTOTELIS, quem plerique intellexiſſe ſummum eruditionis faſtigium credidere, quaſi quo vlterius progrederetur humani ingenii ſolertia non haberet. Eius ſunt de diſciplinis moralibus iſthaec decreta Ethic. ad Nicom. L. I. c. 1. Τὸ ἀκριβὲς ὐχ ὁμοίως ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον. *Accurata tractatio non ſimili modo in vnoquoque genere exquirenda eſt.* Τὰ καλὰ καὶ τὰ δίκαια, περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖται, τοσαύτην ἔχει διαφορὰν καὶ πλάνην, ὥστε δοκεῖν νόμῳ μόνον εἶναι, φύσει δὲ μή. *Honeſta autem & iuſta, de quibus ciuilis diſciplina conſiderat, tantam differentiam tantumque errorem in ſe habent, vt lege, non natura eſſe videantur.* Ἀγαπητὸν ὖν περὶ τοιύτων καὶ ἐκ τοιύτων λέγοντας παχυλῶς καὶ τύπῳ τ' ἀληθὲς ἐνδείκνυσθαι. *Contenti igitur erimus, ſi nos, cum de talibus & ex talibus diſſeramus, pingui quadam Mineruа, atque adumbrata figuratione verum oſtendamus.* Πεπαιδευμένυ γάρ ἐστιν ἐπὶ τοσῦτον τ' ἀκριβὲς ἐπιζητεῖν καθ' ἕκαστον γένος, ἐφ' ὅσον ἡ τῦ πράγματος φύσις ἐπιδέχεται. Παραπλήσιον γὰρ φαίνεται, μαθηματικῦ τε πιθανολογῦντος ἀποδέχεσθαι, καὶ ῥητορικὸν ἀποδείξεις ἀπαιτεῖν. *Eſt enim eruditi catenus exactam in vnoquoque genere explicationem requirere, quatenus pati rei ipſius natura poteſt. Nam & mathematicum ſuaſionibus vtentem adprobare; & ab oratore demonſtrationes exigere, ſimile vitium videtur.* Enimuero vti ſola huius auctoritate hautquidquam mouemur *; ita quid ad rationes ipſius aut aliorum praecipuas reſpondendum ſit, exponemus, poſtquam de natura demonſtrationis pauca praemiſerimus.

§. II. DEMONSTRARE igitur nobis eſt, rerum propoſitarum certitudinem neceſſariam e certis principiis tanquam ſuis cauſis indubitato cognoſcendam ſyllogiſtice deducere. Quod quanquam in ſe manifeſtum ſit, & ex quotidiana Mathematicorum praxi liquido adpareat, quibus nemo ſanus artificium demonſtrandi abiudicauit; tamen vnius atque alterius vocabuli praua interpretatio effecit, vt plurimi philoſophorum hactenus miſere heic fuerint hallucinati, & ex multis philoſophiae partibus per ſummam inſcitiam demonſtrationes excluſerint. Origo erroris inde potiſſimum promanauit, quod cum *Subiectum demonſtrationis* neceſſarium eſſe debere dicatur, id illi hoc modo ſint interpretati, quod in ſyllogiſmo demonſtratiuo ſubiectum concluſionis, praedicato contradiſtinctum, debeat eſſe ens neceſſario exiſtens: exempli gratia in trito illo exemplo, & quo tanquam cothurno vtuntur, homo eſt riſibilis, quia rationalis, *Homo* ſubiectum demonſtrationis habetur: qui vtique ens neceſſarium [1]. Enimuero ſubiectum demonſtrationis non eſt ſimplex aliquis terminus, ſed integra enunciatio, cuius neceſſaria veritas ex certis principiis ſyllogiſtice deducitur. Vbi quidem parum intereſt, an ſubiectum propoſitionis demonſtrabilis neceſſario exſiſtat, vel non; ſed ſufficit, ſi poſita eius exſiſtentia certae ipſi affectiones neceſſario competant, easque eidem competere ex indubiis principiis oſtendi queat. Sicut parum mathema-

Monuit igitur, vt ne expectent tales demonſtrationes, quae ἀκρίβειαν mathematicam exaequent, ſed quales materia haecce ſuppeditare poſſit. Hinc I. Metaphyſic. parte altera cap. vlt. ſcribit: τὴν δ' ἀκριβολογίαν τὴν μαθηματικὴν ὐκ ἐν ἅπασιν ἀπαιτητέον. *Certitudo mathematica non in omnibus rebus quaerenda eſt.* V. SAMVEL RACHEL Introduct. in philoſoph. moral. Ariſtot. c. 12. H.

§. II. 1) Non quod ita exſiſtat, vt non poſſit non exſiſtere, quod ſoli Deo conuenit: ſed quod neceſſario exſiſtat, quia Deus eum exſiſtere voluit.

thematicis curae eſt, neceſſarium an contingens ſit ens triangulum, dummodo id demonſtretur, eius angulos eſſe duobus rectis aequales. Adeoque neceſſarium dicitur ſubiectum demonſtrationis propter neceſſariam connexionem, qua in ea enunciatione praedicatum ſubiecto cohaeret. [2].

§. III. QVALES autem oporteat eſſe illas propoſitiones, per quas demonſtratio fit, ex fine, & effectu huius facile intelligitur. Scientia eſt illud, quod per demonſtrationem quaerimus, id eſt, cognitio certa, liquida, vndiquaque & perpetuo ſibi conſtans, & ab erroris metu immunis. *Πάντες ὑπολαμβάνομεν, ὃ ἐπιστάμεθα μὴ ἐνδέχεσθαι ἄλλως ἔχειν.* *Omnes id quod ſcimus, non poſſe aliter ſeſe habere exiſtimamus.* ARISTOTELES Ethic. ad Nicom. L. VI. c. 3. Igitur *veras* eſſe illas neceſſum eſt, reapſe, non ex ſola conceſſione, aut ex hypotheſi. Nam etſi ex poſita hypotheſi multae concluſiones concatenatae deduci queant: non poſſunt non tamen, quae ex principio velut precario aut illiquido deriuantur, ſcaturiginis ſuae indolem ſapere. Et ſi vel maxime dentur duae hypotheſes contrariae, quarum alterutram veram eſſe neceſſum ſit; ex iisdem tamen τὸ ὅτι duntaxat indubitato demonſtrari poterit, τὸ διότι firmitatem ſuae hypotheſeos ſemper tanquam conditionem ſupponet. Easdem quoque oportet eſſe *primas*, idque vt vel vlteriori probatione non indigeant, ſed ipſa ſui euidentia fidem mereantur; vel vt demum vltimo ad aliquam primam veritatem reduci queant. Quemadmodum autem quaedam propoſitiones a primis principiis propius, quaedam longius abſunt; ita non eſt credendum, quamuis demonſtrationem vnico ſyllogiſmo ſemper debere abſolui; ſed a propoſitione demonſtranda argumentationes eousque ſunt continuandae, donec ad primum aliquod principium deueniatur. Non enim illi ſolum recte ratiocinantur, qui ſubinde *quicquid*, *atqui*, *ergo* ingeminant, ſed & qui incipiendo a principiis euidentiſſimis texere norunt diſcurſum ex conſequentibus continuo neceſſariis. Requiritur & hoc, vt *immediatae* ſint eaedem, id eſt, citra interruptionem aut hiatum ex ſe continuo fluentes [1]. Ad catenae namque inſtar confertam oportet eſſe argumentationem demonſtratiuam, ſingulis enunciationibus velut annulatim mutuo nexis, quarum vna abrupta aut deficiente, tota ratiocinii perit compages.

Cauſae

2) Proinde etſi actiones humanae non exſiſtant neceſſario, ſed a libera determinatione hominis, tanquam entis neceſſarii, dependeant; ſufficit tamen, poſitis relationibus inter actiones et regulam, ad quam examinantur, ius aliquod et obligationem eadem neceſſitate naſci poſſe, qua, poſito triangulo, tres eius anguli aequales ſunt duobus angulis rectis.

§. III. 1) Quodlibet enim membrum demonſtrationis ſua ſponte et ſine alio argumento ex proxime antecedenti propoſitione manare eiusdemque certitudo ex ſola illius inſpectione pateſcere debet, ita, vt ratio ſibi relicta ſola et ſimplici conſideratione anteriorum cognoſcat conuenientiam aut inconuenientiam, ideae producentis et productae.

2) Profeſſor Matheſeos apud Ienenſes, qui primus auctorem noſtrum excitauit ad exercenda iuris naturae ſtudia, eidemque conſiliis ſuis hac parte magnopere profuit, vt teſtatur auctor in praefatione Elementorum iurisprudentiae vniuerſalis. Praeiuerat autem Weigelio in primis NICOLAVS HEMMINGIVS in libello de lege naturae apodictica methodo concinnata, qui prodiit Witebergae 1564. Ceterum inter eos, qui demonſtrationibus in iure naturae locum eſſe negant, eminet Celeb. HOMBERG A VACH in dubiis Iuris naturae, editis Francofurti 1724.

§. IV. 1) Intelligit prudentiam, quae *in ſuis rebus domeſtica, in publicis ciuilis appellari ſolet*, vt loquitur CICERO in partit. Orator. c. 22. H.

2) Enim-

Caufae denique *conclufionis* ideo funt, quod rationem contineant, quare in propofitione demonftrabili praedicatum fubiecto neceffario competat. Quae omnia prolixius explanauit ERHARD. WEIGELIVS [a] in Analyfi Ariftotelica ex Euclide reftituta, quo ex noftratibus de illa doctrina hactenus nemo melius eft meritus.

§. IV. HIS praemiffis vlterius & hoc obferuandum; etfi quicquid eft difciplinarum moralium id habeant commune, vt non intra nudam theoriam fubfiftant, fed in vfum transferri debeant: non leue tamen difcrimen inter duas illarum praecipuas licet deprehendere; quarum vna verfatur circa rectitudinem actionum humanarum in ordine ad leges [1], altera circa dextram gubernationem actionum fuarum & alienarum, ad fecuritatem & vtilitatem potiffimum publicam. Pofterior quippe haec fedem fuam potiffimum fortitur fub prudentia, quam ARISTOTELES *ad Nicom.* L. VI. c. 5. definit: *Ἕξιν ἀληθῆ μετὰ λόγȣ πρακτικὴν περὶ τὰ ἀνθρώπῳ ἀγαθὰ καὶ κακά. Habitum verum cum ratione actiuum circa ea, quae bona & mala homini funt.* Vnde prudentis officium dicto loco ita defignatur: *Δοκεῖ δὴ φρονίμȣ εἶναι, τὸ δύνασθαι καλῶς βȣλεύσασθαι περὶ τὰ αὐτῷ ἀγαθὰ καὶ συμφέροντα, πρὸς τὸ εὖ ζῆν ὅλον. Videtur prudentis viri effe proprium, poffe recte confultare de iis, quae fibi ipfi bona funt & vtilia ad bene viuendum in vniuerfum.* Atque haec fua dogmata fuperftruit axiomatibus formatis ex dextra morum humanorum atque euentuum in rebus humanis obferuatione & collatione. Fabius apud LIVIVM Lib. XXII. c. 39. *Non euentus modo hoc docet, ftultorum ifte magifter eft: fed eadem ratio quae fuit, futuraque donec eaedem res manebunt, immutabilis eft* [2]. Ifta tamen axiomata tam firma effe non videntur, vt inde demonftrationes indubiae deduci queant, propter infignem lubricitatem, & inconftantiam, quae fubinde in hominum ingeniis occurrit; & quod euentus rerum faepenumero leui momento impulfi in diuerfum cadant [3]. Accedit quod in adplicatione iftorum axiomatum humana perfpicacia frequenter fallatur propter improuifos cafus, qui omnia repente turbant; & quod diuina prouidentia mortalibus etiam aftutiffime difpofita faepe eludere foleat. Vnde qui in actu rerum verfantur confilia fua hautquidquam ad *ἀκρίβειαν* demonftrationum exigere laborant [4]; fed vbi fagaciffima circumfpectione, & quadam quafi diuinatione fuerunt vfi, euentum

2) Enim vero argumenta, quibus vtitur Auctor, non euincunt, nullam ciuilium rerum demonftrationem effe. Etenim negotia hominum ciuilia, ex hypothefi quidem confiderata, multiplicem habent neceffitatem, idque fecundum omnes caufarum fpecies, vt optime docuit H. CONRINGIVS de prudent. ciuil. c. 8. afferens, rerum ciuilium plerumque dari aliquam certam notitiam, vtut de harum potiore parte nihil pronunciari poffit, quod non interdum exceptionem fuam patiatur & fallat: quaedam etiam rerum ciuilium fluxa & inftabilia fint, vt de iis certi nihil haberi poffit per aliquam ἀπόδειξιν; fed quicquid earum intelligitur, illud omne verifimili duntaxat collectione percipiatur. Praeterea feparanda diligenter demonftratio rerum ciuilium & eorum, quae fecundum eam decreta funt, executio, quam varii faepe cafus interturbant. Plane vt in hac ipfa difciplina caufae obfcuram faepe habent difceptationem, licet ius ipfum certo demonftrari queat. H.

3) Vnde eft, quod euentus hiftorici faepe numero verifimilitudine omni deftituuntur.

4) Sic in vita communi pauca admodum euidentibus ducti argumentis, pleraque verifimilibus tantum impulfi rationibus agimus. Quod dudum SENECAE obferuatum fuit de Benef. L. IV. c. 33. *Huic, refpondebimus*, inquit, *nunquam expectare nos certiffimam rerum comprehenfionem: quoniam in arduo eft veri exploratio: fed ea ire,* qua

tum fatis committunt. Vid. 2 Samuel. X. v. 12. Licet enim sciri possit, quid possibile sit, possibiliaque inter se comparari queant, ac certo sciri, quidnam ex duobus possibilibus non modo pluris aut minoris valiturum sit, si quando exsistant, sed etiam quodnam e pluribus causis, quod a paucioribus nunc exsistentibus aut mox extituris fieri possit; quod autem pluribus modis fieri potest, magis probabile sit futurum esse, plurisque valeat eius expectatio: (vid. Richardus CVMBERLAND de legibus naturae c. 3. §. 4. n. 4.) tamen non omnia possibilia menti humanae semper & vbique occurrunt, & rite ponderantur, & propter casus improuisos multa, quae magis possibilia iudicabantur, vbi in rem praesentem fuerit peruentum, secus deprehenduntur. Sicuti & plerique circa comparandam prudentiam sufficere putant sequi illud ARISTOTELIS ad Nicom. L. VI. c. 12. *Δεῖ προσέχειν τῶν ἐμπείρων καὶ πρεσβυτέρων ἢ φρονίμων ταῖς ἀναποδείκτοις φάσεσι καὶ δόξαις, ὀυχ ἧττον ἀποδείξεων. Διὰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα, ὁρῶσι τὰς ἀρχάς.* *Peritorum hominum & seniorum seu prudentum pronunciationibus & opinionibus absque demonstratione, non minus quam demonstrationibus attendendum est, quia namque ex ipsa experientia visum habent, principia intuentur.* Verum super hac Helena alii certent. Ast illa disciplina, quae considerat, quid in actionibus humanis sit rectum & prauum, & cuius praecipuam partem nos iam tradere instituimus [5], omnino eiusmodi fundamentis nititur, vt exinde genuinae demonstrationes, quae solidam scientiam parere sint aptae, deduci queant. Adeoque eiusdem decreta ex certis principiis ita deriuari possunt, vt dubitationi locus non amplius supersit. SENECA de beneficiis L. VII. c. 1. *Natura quicquid nos meliores beatosque facturum est, aut in aperto, aut in proximo posuit.* Quod eo clarius fiet, si quae in contrarium heic adduci possunt, discusserimus. Quanquam in eo fallat HOBBES de homine c. 10. qui ideo ethicam & politicam, i. e. scientiam iusti & iniusti, aequi & iniqui, a priori [6] demonstrari posse putat, quod principia, quibus iustum & aequum, & contra iniustum & iniurium quid sit cognoscitur; i. e. iustitiae causas, nimirum leges & pacta ipsi fecimus: cum ante pacta & leges conditas nulla neque iustitia, neque iniustitia, neque boni neque mali *publici* natura fuerit inter homines, non magis quam inter bestias. Id quod falsissimum esse alibi demonstrabimus [7], sicuti & fraus sub vocabulo *publici* latet [8].

§. V.

qua ducit verisimilitudo. OMNE HAC VIA PROCEDIT OFFICIVM. *Sic serimus, sic nauigamus, sic militamus, sic vxores ducimus, sic liberos tollimus; quum omnium horum incertus sit euentus. Ad ea accedimus de quibus bene sperandum esse credimus. Quis enim pollicetur serenti prouentum, nauiganti portum, militanti victoriam, marito pudicam vxorem, patri pios liberos! Sequimur, qua ratio, non qua veritas trahit.* EXPECTA, VT NISI BENE CESSVRA NON FACIAS ET NISI COMPERTA VERITATE NIHIL MOVERIS, RELICTO OMNI ACTV VITA CONSISTAT. *Dum verisimilia me in hoc aut illud impellant, non verebor beneficium dare ei, quem verisimile erit gratum esse.* Similis locus apud ARNOBIVM occurrit L. II. p. 47. Ed. Lugd. Bat. 1651.

5) Traduntur tamen ab Auctore in posterioribus duobus libris huius operis etiam fundamenta et praecipuae quaestiones Artis politicae.

6) Id est, per rationes ex ipsa rerum essentia depromtas.

7) Videatur huius libri c. VII. §. 13. & L. VIII. c. 1. §. 5.

8) Qua scilicet contendit, determinationem omnis boni vel mali moralis dependere a voluntate Principis.

§. V. Svnt igitur, qui iactant, res morales in vniuersum esse incertas ac instabiles. Non posse autem maiorem certitudinem esse ipsius scientiae, quam earum rerum, quae sciuntur. Ad hoc reponitur: etsi entia moralia suam originem debeant impositioni, eoque ipso non sint absolute necessaria [1], non tamen adeo dissoluto ac vago modo prouenerunt, vt eam ob caussam incerta penitus sit circa eadem scientia. Pleraque enim vt inducerentur, postulauit ipsa hominis conditio, a Creatore optimo maximo eidem pro bonitate & sapientia sua assignata; vt isthaec saltem incerta atque instabilia vocari hautquidquam possint. Id quod infra clarius adparebit, quando in originem legis naturalis inquiremus. Et si vel maxime actiones humanae ideo morales dicantur, quod sint non necessariae, sed liberae; ex eo tamen non consequitur, positis certis principiis non posse competere illis actionibus eiusmodi affectiones, quae de iis indubio possint demonstrari. Sane enim constat, actus, de quibus naturali lege disponitur, intrinsecam habere vim ad socialitatem; etsi vt isti actu existant, libera hominum voluntas efficiat. Ac dum deliberamus, merito liberi dicimur, & effectus e nostris actibus prouenturi respectu illius libertatis recte dicuntur contingentes: postquam tamen nos ad agendum determinauimus, nexus inter actus nostros & effectus omnes inde pendentes necessarius est, & plane naturalis, eoque demonstrationis capax. Nec ad rem facit, quod aliqui de actionibus humanis liquidum posse ferri iudicium negent ob varietatem circumstantiarum, quarum vel vnica aliam actioni affectionem conciliare videatur; vnde & legislatores raro possint ferre eiusmodi legem, quae nullam admittat exceptionem [2], atque adeo vbi deserta legis litera non sit ad aequitatem recurrendum [3]. Nam dantur vtique certa principia, ex quibus ostendi possit, quantam vim quaelibet circumstantiarum habeat circa afficiendam aut variandam aliquam actionem. Et illa ipsa principia faciunt, vt legislatores saepe non ita anxii sint circa excipiendos a legibus suis casus peculiaribus circumstantiis vestitos, sed paulo securius verbis generalibus vtantur. Scilicet quia confidunt iudices, quibus facta peculiaria ad leges exigere incumbit, intellecturos quid quaeuis circumstantia circa actionem aliquam valeat [4]. Et ex his fere petenda est ratio *L. 3. 4. 5. 6. D.* de Legib. *Iura constitui oportet, vt dixit Theophrastus in his, quae ἐπὶ τὸ πλεῖστον accidunt, non quae ἐκ παραλόγου. Ex his, quae forte vno aliquo casu accidere possunt, iura* non

§. V. 1) Imo, cum, vt mox ostendetur, actiones humanae vtique *antecedenter* ad voluntatem diuinam bonae vel malae sint, entia moralia etiam absolute necessaria dici possunt, quibus tamen non infirmatur, sed potius corroboratur inductio auctoris.

2) Quod imperfectioni rerum humanarum omnium tribuendum est, qua etiam a Geometris nulla linea perfecte recta, nullus circulus perfecte rotundus, nulla planities perfecte plana fieri potest: quod vt non detrahit certitudini artis praestantissimae; sic scientiae morali nihil ideo decedit, quod nulla vnquam lex lata est, quae non admiserit exceptionem, in primis cum legibus exceptioni exemtis non magis indigeat vita humana, quam linea perfecte recta, circulo perfecte rotundo, vel planitie perfecte plana.

3) SENECA ep. 94. obiicienti, infinita praecepta esse, respondet: *Falsum id esse: nam de maximis ac necessariis rebus non esse infinita. Et licet tenues differentias habeant, quas exigunt tempora, loca, personae: tamen his quoque dari praecepta generalia.* H.

4) Adde, leges generales interdum propterea ferri, quia, vt SENECA ait, VII. de benef. 16. *Satius erat, a paucis etiam iustam exceptionem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari.* H.

non conſtituuntur. Τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δὶς παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται. *Id quod ſemel & bis exiſtit, praetereunt legislatores.* Aſt hinc non conficitur, quod decreta iuris perpetui aliquando fallant; ſed quod operae pretium non ſit, vt legislatores ſcriptas leges promulgent circa caſus rariſſime contingentes; cum illi per iudices ex principiis iuris naturalis facile decidi queant. Add. Richardus CVMBERLAND de leg. nat. c. 4. §. 4. n. 1.

§. VI. AD hoc tamen, vt diſciplina iuris naturae, circa quam occupamur, & quae genuinam ac ſolidam doctrinam moralem & ciuilem abſoluit, verae ſcientiae menſuram implere poſſit [1], hautquidquam neceſſarium arbitramur cum nonnullis ſtatuere, quaedam per ſe citra omnem impoſitionem eſſe honeſta aut turpia: & haec facere obiectum iuris naturalis & perpetui; cum illa, quae ideo honeſta aut turpia ſunt, quia legislator voluit, ſub legum poſitiuarum cenſum veniant. Cum enim honeſtas ſiue neceſſitas moralis, & turpitudo ſint affectiones actionum humanarum, ortae ex conuenientia aut diſconuenientia a norma ſeu lege; lex vero ſit iuſſum ſuperioris; non adparet, quomodo honeſtas aut turpitudo intelligi poſſit ante legem, & citra ſuperioris impoſitionem. SELDENVS de I. N. & G. L. I. c. 4. *Ex Iure efficitur in actibus diſcrimen boni & mali, ſeu turpis & honeſti. In perſonis naſcitur inde ad officium exſequendum obligatio & debitio.* Et ſane qui extra impoſitionem diuinam moralitatis actionum humanarum aeternam aliquam ſtatuunt regulam, nil aliud mihi videntur agere, quam vt Deo adiungant principium aliquod coaeternum extrinſecum [2], quod ipſe in aſſignandis rerum formis ſequi neceſſum habuerit. Fatentur praeterea omnes, Deum vti omnia, ita & hominem liberrima voluntate creaſſe; cui conſequens eſt, in beneplacito eiuſdem fuiſſe, qualem ei, quem creaturus erat, naturam vellet aſſignare. Qua ratione igitur actioni hominis poſſit competere aliqua affectio, quae ex neceſſitate intrinſeca & abſoluta, extra Dei impoſitionem & beneplacitum, promanet? Sic vt reuera omnes motus & actiones hominis, remota omni lege tam diuina quam humana, ſint indifferentes; earum autem aliquae ideo tantum naturaliter honeſtae aut turpes dicantur, quod eas fieri aut omitti quam maxime requirat conditio naturae, quam Creator homini libere attribuit. Non autem, quod citra omnem legem in ipſo motu, & adplicatione potentiae phyſicae per ſe inſit aliqua moralitas [3]. Huc facit etiam illud PLATONIS Conuiuio [p. 1179. Edit. Francof. Ficini, 180. 181. T. III. Ed. H. Steph.] Πᾶσα πρᾶξις ὧδ' ἔχει αὐτὴ ἐφ' ἑαυτῆς πραττομένη οὔτε καλὴ, οὔτε αἰσχρά. οἷον, ὃ νῦν ἡμεῖς ποιοῦμεν, ἢ πίνειν, ἢ ᾄδειν, ἢ διαλέγεσθαι, οὐκ ἔστι

§. VI. 1) Conf. L. II. c. 1. §. 3. & c. 4. §. 4. & 5. & quae contra Antagoniſtas diſputauit Specim. controuerſ. c. 5. & Spicileg. c. 1. §. 2. ſeq. c. 3. §. 9. ſeq. & alibi. H.

2) Quo principio coaeterno extrinſeco opus non eſt, cum idem, quod ab eo exſpectatur, praeſtet principium intrinſecum ſapientiae et bonitatis diuinae, qua Deus ea, quae naturae humanae conueniunt, intelligit, quia perfecte ſapiens eſt, vult, quia perfecte bonus. Qua ratione commode affirmari poteſt, dari actiones antecedenter ad voluntatem diuinam bonas vel malas.

3) Sic hominem occidere in latrone crimen eſt, actio contra laudabilis, ſaltem haut vituperabilis in milite, carnifice, aut alio quouis, verſante in moderamine inculpatae tutelae.

4) Has duas voces, quae in vulgatis Editionibus

ἐκ ἔςι τέτων αὐτὸ καθ' αὐτὸ καλὸν ἐδὲν ἔτε αἰσχρόν [4]. *ἀλλ' ἐν τῇ πράξει, ὡς ἂν πραχθῇ, τοιῦτον ἀπέβη. καλῶς μὲν γὰρ πραττόμενον, καὶ ὀρθῶς, καλὸν γίγνεται. μὴ ὀρθῶς δὲ, αἰσχρόν. Actionis cuiuslibet haec est conditio, vt suapte natura neque honesta sit neque turpis, vt ea quae nunc agimus, bibere, canere, disputare. Nullum ex his seipso turpe vel honestum. Sed agendi modus actioni certum tribuit cognomentum. Quod enim boni rectique agitur, honestum; quod non recte, turpe exsistit.* Atque id deinceps ad amorem quoque adplicat [5]. Inde videmus quotidie bruta tales actus exercere citra peccatum, quibus homo patratis grauissimo se scelelere fuerat obstricturus [6]. Non quod motus physicus hominis & bruti in se differant; sed quia quibusdam hominis actionibus moralitas per legem est imposita, quae a bruti actibus abest. Nec est, quod quis regerat; cum homo ratione gaudeat, qua brutum destituitur, igitur naturale discrimen inter huius & illius actiones exsistere. Nam si consideremus rationem, quatenus non est imbuta cognitione & sensu legis, seu normae moralis, potest quidem ista fortasse homini suppeditare facultatem expeditius aut dexterius quid agendi quam brutum, viresque naturales per solertiam adiuuare. Verum vt citra reflexionem ad legem in hominis actionibus moralitatem deprehendere possit, id aeque est impossibile, atque coecum natum discrimina colorum diiudicare. Aliud argumentum suppeditat Io. Adamus OSIANDER in Notis ad Grotium p. 60. *Si daretur aliquid bonum et malum morale ante legem, quomodo obligatio, quae non nisi a superiore proficiscitur, ibi adesse posset? nam bonum et malum morale inuoluit respectum ad personam, quae istam actionem edit; cui si nulla est obligatio, neque etiam est bonum aut malum.* Probe autem notandum est, indifferentiam illam motus physici in actionibus humanis a nobis tantum statui in genere morum. Nam alias actiones lege naturali praeceptae ex determinatione primae causae natiuam habent vim bonum & hominibus proficuum effectum producendi, sicut & actiones vetitae contrarium. Verum haec ipsa bonitas & malitia naturalis actionem per se hautquidquam in genere morum constituit. Nam & multa sunt ad felicitatem & commodum hominis aliquid facientia, quae non sunt moraliter bona, vtpote nec voluntariae actiones, nec vlla lege imperatae; & multi actus, qui in hominis commodum cedunt, eundem quoque in brutis effectum naturalem producunt, qui in his tamen nullam moralitatem habent. Sic a mutuis laesionibus abstinere, cibo & potu moderate vti, sobolis curam agere, ad brutorum conseruationem aeque ac hominum faciunt: neque tamen ideo bruta actiones moraliter bonas exercere dicuntur. Add. Rich. CVMBERLAND de Legibus nat. c. 5. §. 9. Vnde & actionum humanarum, de quibus lege naturali disponitur, vltima resolutio fieri potest in vires

 earun-

bus omitti solent, bene restituit CL. BARBEYRACVS.

5) Vnde aliud pro Auctoris sententia argumentum nascitur. Si enim actus honestatem aut turpitudinem ex se & natura sua habent, cur eadem actibus brutorum quoque non inesset? Cur mutuae lanienae, promiscui concubitus, & alia iuri naturae contraria, in brutis peccata non censerentur? Nimirum Deus natura, iuris & decori intelligente, hominem prae caeteris animantibus exornare voluit. H.

6) Bene AVGVSTINVS L. III. de doctrin. Christian. c. 12. *Non propterea continentiores nobis sunt pleraeque bestiae, quia vilioribus aluntur escis: Nam in omnibus huiusmodi rebus non ex earum rerum natura, quibus vtimur, sed ex causa vtendi & modo appetendi, vel probandum est, vel improbandum, quod facimus* H.

earundem naturales ad commodum aut noxam hominibus, ſigillatim aut coniunctim ſpectatis, conciliandam. Sed non ſemper vice verſa, quicquid habet vires naturales ad iuuandum & nocendum in quouis genere animalium, id legis naturalis obiectum eſt. Opponitur quoque illud ARISTOTELIS ad Nicom. L. II. c. 6. Ὀυ πᾶσα δ' ἐπιδέχεται πρᾶξις ὀυδὲ πᾶν πάθος, τὴν μεσότητα· ἔνια γὰρ ἐυθὺς ὠνόμασται συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυλότητος, οἷον ἐπιχαιρεκακία, ἀναισχυντία, φθόνος· καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων, μοιχεία, κλοπὴ, ἀνδροφονία. Πάντα γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λέγεται τῷ αὐτὰ φαῦλα εἶναι, ἀλλ' ὀυχ' αἱ ὑπερβολαὶ αὐτῶν, ὀυδὲ αἱ ἐλλείψεις. Ὀυ ἔστιν ὖν ὀυδέποτε περὶ ταῦτα κατορθῦν, ἀλλ' ἀεὶ ἁμαρτάνειν. *Neque tamen omnis actio, omnisque affectus mediocritatem admittit; nonnulli enim ſunt affectus, qui ſtatim vel ipſo nomine cum prauitate implicantur, vt malevolentia, impudentia, inuidia: & item actiones, vt adulterium, furtum, homicidium. Omnia enim haec & eiuſcemodi ita appellantur, quia non exceſſus ipſorum, aut defectus, ſed ipſa mala ſunt: vt nullo modo poſſit quiſpiam in ipſis recte agere, ſed peccare ſemper neceſſe ſit.* Enimuero non ſequitur: dantur vocabula affectuum aut actionum, quae vitium deſignant per ſe, non propter exceſſum aut defectum: ergo datur affectio aut actio in ſe turpis citra reſpectum ad legem. Quin haec ipſa vocabula non notant nudos & ſimplices motus actusue phyſicos; ſed tales, qui legibus repugnant, adeoque integras actiones morales [7]. Cur enim ἐπιχαιρεκακία, & inuidia praui habentur affectus, quam quia per legem naturae ab homine nihil humani debet eſſe alienum; cui repugnat non niſi ex aliorum malis laetitiam capere, & intabeſcere videndo ſucceſſus hominum. Add. STOBAEVS ſerm. CXI. Sic quid eſt impudentia, niſi praua firmitas animi aduerſus ea, quibus patrandis leges erubeſcere iubebant? Nam non erubeſcere, vbi leges id nolunt, extra reprehenſionem eſt. Sic adulterium eſt pollutio vxoris alienae, quam leges ſoli marito ſuo addicebant. Furtum eſt attrectatio rei alienae inuito domino, quem leges ſolum eius arbitrum volebant. Homicidium eſt caedes hominis innocentis, & contra leges. Inceſtus eſt commixtio cum tali perſona, abs qua leges abſtinere iubebant ob reuerentiam, quam viciño ſanguini homines itidem ex lege debent. Sic de aliis quoque iudicandum. Aſt ſane ſi abs his omnibus remoueas reſpectum ad legem & illud, quod in iſtis actionibus eſt morale, in ipſo actu phyſico nulla implicatur contradictio, propter quam iſta etiam citra legem neceſſario turpia intelligi debeant. Hoc enim modo vtique indifferentia ſunt; miſceri cum illa, quae origini tuae naturali proxime iuncta eſt: miſceri eidem, cui miſcetur & alter, cui tamen in eam nullum peculiare ius competit; eripere vitam ei, qui ſimilis tecum eſt ſpeciei: ſumere rem, quam alius in ſuos vſus deſtinauerat, cui tamen nullum ius per leges datum erat reliquos inde excludendi. Quod autem multi naturalem iſtam indifferentiam aegre concipere queant, inde eſt, quod a teneris iſtorum vitiorum deteſtatio nobis fuit inculcata; quae opinio ſimplici ad-

7) Sic, ſi aegrotus, medici iuſſu, vinum, ſanitatis cauſſa, donec vſum rationis amitteret, hauſerit, actus hic phyſicus vitio carebit: contra, ſi idem, ſanus, voluptatis ergo hoc fecerit, ebrietas contracta videbitur, vitioſa actione morali.

8) *Materiale* eſt ipſa turpitudo, in his actionibus regnans: *formale* contra inſtitutio, ſeu educatio dicenda eſt, qua ſola plerique crimina & vitia deteſtari didicerunt, non autem, vt debebant, legis naturalis reuerentia. Ita monſtro multis

ci adhuc menti impressa, in vim naturalis cuiusdam affectus videtur inualuisse; adeoque efficit, vt paucis in mentem veniat inter materiale & formale [8] istarum actionum distinguere. Vnde adparet, non satis expendisse hanc rem GROTIVM de I.B.& P. L. I. c. 1. §. 10. dum inter illa, ad quae diuina se potentia non extendit eo quod contradictionem inuoluant, refert malitiam quorundam actuum humanorum. Equidem non possunt non bis duo esse quatuor, quia bis duo & quatuor reipsa sunt vnum & idem, vocabulis tantum differunt, aut modo concipiendi: manifestissima autem contradictio est, idem simul esse idem, & non esse idem. Ast talis sane contradictio non adparet in actibus iuri naturae aduersantibus. Vnde IDEM mox eam malitiam deriuatum it ex comparatione *ad naturam sana ratione vtentem.* Atqui in ipso vocabulo *sanae rationis*, quando homini tribuitur, inest respectus ad legem socialitatis a Creatore homini iniunctam. Sicuti etiam ib. §. 12. aliquid iuris naturalis esse, probari, ait, ex conuenientia aut disconuenientia necessaria cum *natura rationali ac sociali.* Atqui socialem naturam homo sortitus est non ex immutabili quapiam necessitate, sed ex beneplacito diuino. Igitur moralitatem quoque actionum ipsi, vt sociali, conuenientium vel disconuenientium ex eodem fonte deriuari par est. Vt adeo ista his attributa sit & competat non ex necessitate absoluta, sed hypothetica, posita ea conditione, quam homini prae reliquis animantibus Deus libere assignauit. Neque in dictis sacrae Scripturae, quae dicto loco allegantur, alterius sententiae defensoribus aliquid est praesidii. Nam sine dubio ab initio Deus humano generi denunciauit, se bonis fore remuneratorem, malis vindicem. Hebr. XI, 6. & se cuique daturum secundum sua opera. Rom. II, 6. Abs quo cum veracitas eum sua discedere non patiatur, recte huc prouocat Abrahamus Genes. XVIII, 25. Add. Ez. XVIII, 25. Rom. III, 6. Ast quomodo inde sequitur [9]; moralitatem inesse actionibus humanis per se citra impositionem diuinam [10]? Sicuti necdum adparet, quomodo eadem conclusio elici queat ex sententia illa apud Esai. c. V, 3. merito omitti culturam eius rei, in qua oleum & opera nequidquam perit. Denique Mich. VI, 2. dicitur quidem, proprio ex iudicio mortales intelligere, par esse, vt pro beneficiis reddatur gratia. Sed ex hoc non licet colligere; ergo, quod homines, quibus est beneficiorum sensus, debeant esse grati, id ipsis non est aliqua lege iniunctum, sed idem ante omnem legem per se est necessarium. Ex quibus adparet, dictum illud, quod multis in ore est; praecepta iuris naturae esse aeternae veritatis; ita limitandum, vt ne ista aeternitas vltra impositionem diuinam, aut originem generis humani protrahatur. Quanquam reuera aeternitas, quae legi naturae attribuitur, ex oppositione legum positiuarum, quae mutationi subiectae sunt, aestimanda & interpretanda est.

§. VII.

multis similis videtur incestus, quod a teneris horrori eius adsueuerunt, non autem quod distincte animo eorum obuersetur oppositio legis naturalis & nefariae eiusmodi coniunctionis.

9) Vid. Cl. BARBEYRACI annotatio 12. ad hunc §.

10) Hoc ita commode fiet, si dicamus, naturam humanam, prouti nunc comparata est, aliter saluam esse non posse, nisi licita pro licitis, illicita pro illicitis habeantur. Vid. §. IV. c. 1. & nota 2. §. VI. c. 2.

§. VII. Nonnvlla etiam apud vulgum probabilitate vrgeri poteſt; actionibus humanis honeſtatem ac turpitudinem per ſe & ex ſua natura ineſſe, non autem ex impoſitione, ideo, quod turpium factorum velut naturalem ſenſum videatur habere ipſe ſanguis, ad iſtorum memoriam aut exprobrationem, etiam nobis inuitis, faciem rubore ſuffundens. Iam autem non videri congruum, qualitati morali attribuere effectum phyſicum. Quin contra, cum certus motus ſanguinis, ruborem in facie excitans, tanquam effectus phyſicus ex actione turpi reſultet, turpitudinem quoque affectionem ſeu qualitatem phyſicam & neceſſariam actionis habendam. Vbi fatemur quidem [1], ſapientiſſimum Creatorem animis hominum indidiſſe affectum pudoris, qui eſſet velut cuſtos virtutis, & validum fraenum reprimendae malitiae. Probabile quoque videtur, ni Deus voluiſſet hominem ſuas actiones ad legem componere, ipſum hunc affectum animis humanis non fuiſſe inſiturum; cum citra hoc nullus eiusdem vſus adpareat. Enim vero nihil repugnat, qualitatem aliquam moralem, quaeque adeo impoſitioni ſuam debeat originem, in homine ſaltem mediate producere effectum phyſicum; quippe cum anima, corpori coniunctiſſima, dum iſta moralia adprehendit, iisdemque afficitur, eo ipſo quoque motum parti alicui corporis poſſit imprimere. Probe autem obſeruandum, pudorem oriri non ex ſola actionum turpitudine, verum ex quauis re, etiam moraliter non turpi, quae exiſtimationem noſtram laedere creditur. *Eſt* quippe *pudor ſpecies aliqua triſtitiae, fundata ſuper amorem ſuimet ipſius, & qui procedit ab opinione vel metu vituperii*, iuxta Cartesivm de Paſſion. art. 205 [2]. Aut, vti Aristoteles loquitur Rhetor. L. II. c. 6. *Λύπη τις καὶ ταραχὴ περὶ τὰ εἰς ἀδοξίαν φαινόμενα φέρειν τῶν κακῶν. Dolor quidam, & confuſio in iis, quae ad offenſionem exiſtimationis videntur pertinere.* Scilicet ambitioſum eſt animal homo, ſuaeque praeſtantiae cumprimis iactabundum, quodque maximam animi voluptatem in eo repoſitam habet, ſi talia in ſe deprehendat, quibus ſe prae aliis efferre, ac gloriari queat. De cuius praeſtantiae opinione, vbi quid apud alios ſibi deceſſurum metuit, penitiſſimam animo concipit triſtitiam; cuius ſignum in propria velut humanae dignitatis ſede adparet, dum cor repente ſanguinem verſus faciem propellit. Aſt non ex ſola peccatorum abſtinentia praeſtantiam ſuam vult aeſtimari homo, ſed ex aliis quoque rebus, quibus moralitatis nihil ineſt. Vnde multos videmus valde erubeſcere puſilla ſtatura, claudicatione, caluitio, ſtruma, gibbere, aut alia corporis deformitate, certo morborum genere, paupertate, ſordidis veſtibus, ignorantia etiam quae citra culpam adeſt, errore etiam innoxio [3] aliisque rebus, quae moraliter turpes non ſunt. Add. Siracides c. XLII. 19. ſqq.

Et

§. VII. 1) Praeſertim circa res Veneris. V. Avctor L. VI. c. 1. §. 31. H.

2) Et IV. Eth. 9. *Φόβος τις ἀδοξίας, metus quidam infamiae.* Quanquam pudor interdum non tam hominum & famae, quam aequi & boni, aut certe eius, quod aequius meliusque eſt, reſpectum ſignificat. Vt pluribus probat H. Grotivs III. de I. B. & P. 10. §. 1. H.

3) Nam *rubor grauiſſimis quoque viris ſubitus offunditur*, vt ait Seneca ep. 11. id probans inter alia exemplo Pompeii, qui, quoties in concionem veniebat, etiam maximis rebus geſtis, erubeſcebat. H. *Nunquam non* inquit, *Pompeius, coram pluribus erubuit: vtique in concionibus. Fabianum, quum in ſenatum teſtis eſſet inductus, erubuiſſe memini. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, ſed a nouitate rei, quae inexercitatos etſi non concutit, mouet naturali in hoc facilitate corporis pronos.*

Et inter peccata illa potiſſimum ruborem incutiunt, quae peculiariter infirmitatem aut abiectionem animi arguunt, quaeque adeo nos viliores reddunt; & quidem non apud quosuis, ſed apud illos, a quibus praecipue aeſtimari cupimus. Vid. ARISTOTELES Rhetor. L. II. c. 6 [4]. Qui autem ſemel exiſtimationis curam digeſſerunt, etiam turpiſſimis non amplius erubeſcunt. Add. CARTESIVS de Paſſion. Art. 207. Iſthaec tamen omnia hautquidquam faciunt ad detrahendam diſciplinis moralibus certitudinem, quae adhuc ſatis firma haberi poteſt, ſi vel maxime moralitas actionum humanarum impoſitioni originem debeat.

§. VIII. SED quid fiet de tantopere iactata latitudine morali, quae ſubinde τῇ ἀκριβείᾳ mathematicae opponitur; anne & illa certitudini huius diſciplinae aliquid detrahit? Id vero manifeſte adparebit, ſi conſideretur, quousque demonſtrationes heic adhibendas afferamus, & in quibus demum rebus iſta latitudo deprehendatur. Adhibentur igitur potiſſimum demonſtrationes in moralibus circa qualitates morales hactenus, vt eas, actionibus & perſonis certo competere, & quibus de cauſis, conſtet; puta, an haec actio ſit iuſta vel iniuſta, an in hanc perſonam, in genere conſideratam, cadat hoc ius, aut haec obligatio. Qualia ita liquido ex genuinis ſuis principiis & cauſis deduci poſſe aſſerimus, vt nemo ſanus iſta in dubium reuocare queat. Et ſi qua heic occurrerit latitudo, aut aliquid ei analogum, illa certitudini ipſi per ſe nihil officit. Equidem in ipſa actionum bonitate & malitia, quatenus notat conuenientiam aut aberrationem a norma legis, latitudo non videtur dari, quin ſtatim, quod a recto diſceſſerit, in ſe prauum ſit habendum. Contingit nihilominus, vt alio reſpectu, ſaltem inter homines, aliquod heic quoque deprehendatur latitudinis inſtar; (nam alias latitudo proprie tantum in quantitate eſt.) Et quidem primo, quia in ipſis legibus vis adſtringendi mortales non eodem ſe modo ſemper habet, ſed circa quasdam actiones praecipiendas aut vetandas laxior, circa alias ſtrictior adparet. Vnde eſt, vt aliud iure ſtricto, aliud ex aequitate, ſeu ex iuſtitia ſtricte dicta, aut ex aequo & bono deberi dicatur. Quae in eo differunt, quod iſtius praeſtandi maior neceſſitas incumbat, ad hoc autem mollius adſtringamur; etſi huius quam illius obiectum latius ſeſe extendat [1]. Latius quippe patent aliarum virtutum, quam iuſtitiae officia. Quin & contingit, vt inter homines, & in foro humano leuium a lege aberrationum exigua habeatur ratio. Quaedam etiam tam languido modo praecipiuntur, vt fere in cuiusuis pudore poſita cenſeantur; & laudem mereatur, qui fecerit, reprehenſionem non adeo formidet, qui omiſerit. Et huc referre videtur GROTIVS L. I. c. 2. §. 6. *Concubinatum,*

4) Apud quos *magnitudo infamiae nouiſſima voluptas eſt*, vt ait TACITVS XI. Annal. 26. v. infra c. 4. §. 6. in med. H.

§. VIII. 1) Virtutum in primis, quae ſpectant affectuum moderationem, aut prudentiam diſpenſatricem in elargiendis, quae cuique homini aut coetui ſunt propria. V. SENECA de Ira L. II. c. 27. *Quam anguſta innocentia eſt ad Legem bonum eſſe! quanto latius Officiorum patet, quam Iuris regula! quam multa Pietas, Humanitas, Liberalitas, Iuſtitia, Fides exigunt, quae omnia extra publicas tabulas ſunt.* GROTIVS prolegom. de I. B. & P. §. 9. 10. 41. AVCTOR infra c. 7. §. 7. 11. & 16. L. III. c. 1. §. 3. & c. 3. §. 17. c. 4. §. 6. L. VIII. c. 1. §. 1. H.

tum, diuortium, matrimonium cum pluribus foeminis, antequam lege diuina ista interdicerentur. *Sunt quidem haec*, ait, *eiusmodi, vt eis abstinere honestius esse dictet ipsa ratio; at non talia, vt absque lege diuina nefas* (id est, atrox delictum) *in illis adpareat.* De quibus tamen suo loco agetur. Huc spectat quoque illud ARISTOTELIS ad Nicom. II. c. vlt. Ὁ μὲν μικρὸν τοῦ εὖ παρεκβαίνων, οὐ ψέγεται, οὔτ᾽ ἐπὶ τὸ μᾶλλον, οὔτ᾽ ἐπὶ τὸ ἧττον· ὁ δὲ πλέον· οὗτος γὰρ οὐ λανθάνει. *Qui parum a recte agendo siue ad maius, siue ad minus declinat, non vituperatur; sed qui multum excedit: is enim minime latet.* Saepe etiam accidit, vt aliquid in se sit indebitum ac indifferens, vt tamen eius omissio quam actio, aut vice versa, maiorem vtilitatem semper, aut certo tempore adferat [2]. Quo pertinet illud *Apostoli* 1 Cor. VI, 12. VII, 6. 7. 8. 9. X, 23. [3] Eodem spectat quoque illud GROTII de I. B. & P. L. I. c. I. §. 10. *Interdum per abusionem ea, quae ratio honesta, aut oppositis meliora esse indicat, etsi non debita, dici iuris naturalis.* Ex quibus intelligi potest, an & quatenus bono possit dari aliquid melius. Scilicet si bonum presse consideremus, pro eo quod congruit cum lege, manifestum est, bono melius non magis dari, quam recto rectius. Potest tamen vnum bonum altero melius dici pro diuerso necessitatis gradu, qui in vtroque deprehenditur, & per quem vnum alteri cedit, si vtrumque simul obiri nequit; vid. Matth. VIII, 21. 22. vbi bonum erat mortuum patrem sepelire, melius Christum sequi. Actor. VI, 2. bonum erat ministrare pauperibus, sed melius praedicare Euangelium [4]. Qua de re infra pluribus erit agendum. Quando denique actiones in se licitas & indifferentes vtilitas metitur, vna melior altera dicitur, prout plus emolumenti ex ea prouenit.

§. IX. EX HISCE quoque explicanda sunt, quae a GROTIO L. II. c. 23. §. 1. traduntur, circa caussas dubiorum in actionibus moralibus. Vbi ait, *in moralibus non aeque, vt in mathematicis disciplinis, certitudinem inueniri: quod eo euenit, quia mathematicae disciplinae a materia omni formas separant, & quia formae ipsae tales plerumque sunt, vt nihil habeant interiectum, sicut inter rectum & curuum nihil est medii. At in moralibus circumstantiae etiam minimae variant materiam, & formae, de quibus agitur, solent habere interiectum aliquid, ea latitudine, vt modo ad hoc, modo ad illud extremum propius accedatur. Ita enim inter id, quod fieri oportet, & inter id, quod fieri nefas est, medium est quod licet, sed modo huic, modo illi parti propinquius: vnde ambiguitas saepe incidit, vt in crepusculo, aut in aqua frigida calescente.* Vbi fatemur tum circa alias actiones, tum potissimum circa suscipiendum bellum posse dubium oriri, vel quia de facto, ob quod bellum mouetur, nondum liquido constat, iustum an iniustum fuerit; vel quia non adparet, an illud ad bellum, rem periculosae plenam aleae, & secum tanta mala trahentem, sufficiat; vel quia adhuc ancipiti momento nutant rationes, an temporibus reipublicae expediat iniurias bello exsequi, an potius

2) Talis est consuetudo tegendi eas corporis partes, quibus mares a feminis distinguuntur, non, quod earum inspectio per se turpis sit, sed quod saepissime tetrae libidinis occasio exstiterit.

3) V. AVCTOR L. II. c. 3. §. 22. H.

4) C. 3. §. 8. & L. V. c. 12. §. 23. H.

§. IX. *) Veluti in restitutione in integrum, *L. 4. D. de in integrum restitut.* quae, si fieret propter rem minimam, maximum secum incommodum ducere videbatur, quia restitutione in inte-

potius easdem digerere aut differre, ne intempeſtiue ſuſcepta vltio plura mala arceſſat. Sed quod cauſae dubitandi proueniant ex ipſa rerum moralium incertitudine, id vero negamus. Quod in mathematicis tam accuratae dantur demonſtrationes, cauſa non eſt abſtractio a materia, ſed alia, quam mox adferemus. *In moralibus circumſtantiam minimam variare materiam* ambigue dicitur. Si enim hic eſt ſenſus; minimam circumſtantiam variare actionis qualitatem, id eſt, efficere, vt ex bona fiat mala, id nihil facit ad incertitudinem diſciplinae moralis. Nam & linea, quae vel minimum a rectitudine diſcedit, in curuitatem degenerat; neque tamen inde in geometria aliquid incertitudinis prouenit. Sin hoc dicitur, minima circumſtantia intendit aut minuit actionis quantitatem; id ſaltem in foro ciuili ſemper verum non eſt, vbi ſaepe minima non curat Praetor *. Et ponamus hoc, ne hinc tamen quidquam certitudini in moralibus detrahitur; cum etiam in mathematicis vel minima acceſſio aut deceſſio quantitatem variet. Licitum, quod inter praeceptum & vetitum eſt medium, interdum ad alterutram partem vergere eo reſpectu diximus, quod illud quandoque omitti, quandoque fieri magis expediat. Verum neque id vllius incertitudinis cauſa exſiſtit; neque exinde formatur eiusmodi medium, quod rectum an prauum ſit dignoſcere liquido non liceat. Vnde non congruunt ſimilitudines de crepuſculo, & aqua tepida. Haec enim ſunt ex eo genere, quae ſolent vocari media participationis; ſicut tepidum de calido & frigido participat. Sed quae vocantur media negationis, quale eſt indifferens & licitum, de neutro extremorum aliquid trahunt, ſed de vtroque aeque negantur. Aeque enim dicitur, bonum non eſt indifferens, & malum non eſt indifferens. Quale medium, quomodo incertitudinis cauſa eſſe poſſit, non adparet.

§. X. R E V E R A tamen aliqua latitudo deprehenditur in quantitatibus moralibus, eoque potiſſimum nomine diſciplinae Mathematicae morales ſubtilitate iudicantur excellere. Cuius rei ratio dependet a diuerſa natura quantitatis phyſicae, & moralis. Phyſicae enim quantitates inter ſe exactiſſime comparari, menſurarique ac in certas partes diuidi poſſunt: idque quia repraeſentantur in materia ſenſibus ſubiecta. Vnde accurate licet determinare, quam rationem aut proportionem iſtae inter ſe habeant, accedentibus praeſertim numeris, quorum ope iſta omnia ſubtiliſſime exprimuntur. Ac ſunt praeterea quantitates iſtae aliquid naturale, eoque immotum & perpetuum. Aſt quantitates morales proueniunt ex impoſitione & aeſtimatione entium intelligentium & liberorum; quorum iudicium atque placitum vti ſub menſuram phyſicam non cadit; ita quod iſta tanquam quantitatem ſua impoſitione concipiunt atque determinant, ad ſimilem menſuram reuocari nequit, ſed velut libertatem ac laxitatem ſuae originis retinet. Neque vero finis, ob

 quem

integrum vtrinque cauſſa redintegratur. Reſautem minima, nominatim in reſtitutione ex capite doli, viſa eſt, ſi damnum duos non excederet aureos, *L. 14. D. de Dolo malo*, quia Praetori graue viſum fuit propter minorem quantitatem ignominioſo hoc iudicio aliquem conueniri. In aliis autem etiam rem minimam Praetor curauit. Propoſuit enim interdicta de Stillicidiis, de Cloacis, de glande legenda. Vid. HERTII annotatio ad §. X.

quem quantitates morales sunt introductae, eiusmodi subtilitatem & minutiarum consectationem requirebat; sed ad vitae humanae vsum sufficiebat, παχυλῶς personas, res atque actiones aestimari, atque inter se comparari. Sic igitur latitudo deprehenditur in valore personarum [1], siue existimationis; per quam fit vt licet intelligamus, vnam personam alteri esse praeferendam; non tamen praecise possimus determinare, duplo, triplo, an quadruplo vna alteram dignatione superet. Similis quoque latitudo in pretiis diuersarum rerum, & actionum in commercium venientium occurrit, per quam vix aliarum rerum, praeterquam quae functionem in suo genere recipiunt, pretia ad vnguem exaequari possunt; de caetero fere pro aequalibus habentur, prout quaeque hominum conuentio & placitum determinauit. Sic & non nisi cum latitudine aliqua exaequatio inter delicta & poenas instituitur. Quis enim examussim definiuerit, quot plagae, & qua violentia incussae atrocitatem certi, verbi gratia furti exaequent; sed heic quoque aestimatio paulo crassius & securius capitur. Sed & in multis vitae humanae negotiis insignis quandoque latitudo conspicitur. Legislatores ciuiles non omnia ad viuum solent resecare. *Aliter leges*, inquit CICERO Offic. L. III. c. 17. *aliter philosophi tollunt astutias: leges, quatenus manu teneri res possunt: philosophi, quatenus ratione & intelligentia.* Et in dicundo iure [2] minima fere a Praetore non curari tralatitium est. Sic & in arbitriis bonorum virorum suo velut iure locum sibi vindicat latitudo. Add. quoque *L. 105. D. de solutionibus.* Porro in exercenda iustitia vindicatiua non solum clementiae, sed & ipsi rigori aliqua latitudo indulgetur. Quo spectat illud TACITI Annal. L. XIV. c. 44. *Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos vtilitate publica rependitur.* Et illud Iasonis Pheraei apud PLVTARCHVM de sanitate tuenda, p. 135. Ed. Wechel. & in Praecept. gerendae reipublicae p. 817: Ἀναγκαῖον ἀδικεῖν τὰ μικρὰ τοὺς βουλομένους τὰ μεγάλα δικαιοπραγεῖν. *Necesse esse, vt in minutis rebus iniuste agant, qui in magnis iustitiam seruare velint.* Quin & pleraeque virtutes extra iustitiam in exercitio sui sat laxa libertate & latitudine gaudent, puta misericordia, liberalitas, gratitudo, aequitas, charitas. Sic quoque in vita communi vocabula habitum denotantia non citra latitudinem frequenter hominibus imponuntur. Vnde iustus audit, qui paucula iniusta etiam studio perpetrat [3]. Denique si quando in moralibus nonnullae quantitates ad punctum vsque reductae deprehendantur, vti in pretiis quarundam rerum, in temporibus fatalibus, aliisque; ista tamen tam praecisa determinatio non tam ex ipsis rebus, aut temporum momentis, quam ex impositione & placito hominum prouenit. Add. Richardus CVMBERLAND de Leg. nat. c. 8. §. 14. Ex hisce igitur genuinum discrimen inter mathematicas & morales demonstrationes

§. X. 1) Seu mensura meriti, de qua videsis GVNDLINGIVM Iur. nat. C. IV. §. 26.

2) Bene dicit *fere:* Obtinet enim hoc tantum, vbi Praetor extra ordinem succurrit. Alias enim etiam de rebus minimis ius dicitur. Quo spectat *βολίτου δίκη, fimi iudicium*, in iure Attico. v. Scholiastem Aristophanis in Equitibus, cuius locum quoque in suum Lexicon transcripsit Suidas, & MEVRSIVM in Solone c. 20. Adde de Vmbra *l. 1. §. pen. de arbor. caedend.* de fimo & stercore *l. 17. §. 2. D. si seruit. vindic. l. 7. §. 6. l. vlt. §. 3. quod vi & clam. l. vnic. D. de via publ.*

tiones patere arbitramur; quod nempe illae circa quantitates potiſſimum, quae ex ſua natura exactiſſime determinari aptae ſunt, verſentur; hae autem certam duntaxat qualitatem de ſubiecto demonſtrare fatagant, quantitatum moralium determinatione in laxiore fere voluntatis placito relicta.

§. XI. Cavendvm tamen eſt, ne hanc, quam hactenus adſtructum iuimus, certitudinem moralem confundamus cum illa, quae ſaepe quaeſtionibus facti adplicatur; quando exempli gratia dicimus, hoc vel illud moraliter certum eſſe, quod a teſtibus fide dignis fuit confirmatum *. Iſthaec enim certitudo moralis nihil aliud eſt, quam firma aliqua praeſumtio, valde probabilibus rationibus ſubnixa, & quae niſi rariſſime fallere poſſit. Et hanc a priori non ſatis diſtinxit Zieglervs, ad Grotii L. II. c. 20. §. 1. dum communiora quidem praecepta Ethicae aeque euidentia eſſe concedit, atque ſcientiarum proprie dictarum propoſitiones; *Concluſiones* tamen *particulariores certitudinem longe minorem, & contra multum ſaepe obſcuritatis coniunctum habere, quod res ipſae, de quibus loquuntur, multis modis mutabiles & contingentes ſint.* Et exempli loco ſubiungit: *Moralis certitudo & euidentia eſt, verum eſſe, quod vir bonus & grauis iureiurando ſolenniter confirmat. Quae tamen euidentia non abſolute talis eſt, ſed ſecundum quid; quia non ſimpliciter impoſſibile eſt, hominem iuſtum & grauem peierare, cum poſſit virtute ſua deficere.* Atqui longe alia eſt certitudo, qua ſcitur, periurium eſſe malum; & qua creditur, virum bonum non peierare; neque poſterior propoſitio proprie concluſio eſt, quae ex priori deducitur. Sic etiam moraliter certa habetur fides hiſtoricorum, quando teſtantur de re, a noſtra memoria remotiſſima, & cuius non amplius teſtimonia velut realia extant, praeſertim ſi plures eadem tradiderint. Nam non eſt probabile, plures de compacto falſa poſteritati voluiſſe propinare, aut ſperare potuiſſe, mendacia ſua non in apricum productum iri. Et tamen non deſunt exempla popularium velut fabularum, quae multis ſeculis ſub ſpecie veri ſeſe venditauerunt.

CAPVT

publ., l. 2. §. 9. ne quid in loco publ. l. 13. de re militari, l. 9. §. 3. ad exhib. Adde *l. 14. §. 2. de condict. furtiu.* H.

3) Vid. infra c. 7. §. 6.

§. XI. *) Bene Hugo Grotivs L. II. de I. B. & P. 7. §. 8. *De factis nulla eſt certa perceptio: ſed ea, quae ſolent in hominum conſpectu fieri, ſui generis certitudinem habent ex teſtimonio: quo ſenſu mater certa eſſe dicitur, quia inueniuntur, qui quaeue partui & educationi adfuerint; at de patre huius gradus certitudo haberi non poteſt.* Adde Evndem de verit. Religion. Chriſtian. L. II. §. 22. H.

* *

CAPVT III.

DE INTELLECTV HOMINIS,
PROVT CONCVRRIT AD ACTIONES MORALES.

CVM disciplinae huius, quam euoluendam suscepimus, hoc praecipuum sit opus [1], vt quid in actionibus humanis rectum aut prauum, bonum aut malum, iustum aut iniustum sit, demonstretur: ante omnia istarum actionum principia & affectiones, tum qua ratione per imputationem cum homine moraliter velut connecti intelligantur, erunt consideranda. Ex hoc igitur dignitas hominis prae brutis maxime elucet, quod iste [2] nobilissima praeditus est anima, quae & insigni lumine circa cognoscendas & diiudicandas res, & exquisita mobilitate circa easdem adpetendas aut reiiciendas pollet. Sic vt eo nomine actiones humanae longe eminentiori classe censeantur, quam motus brutorum, quos stimuli sensuum citra antegressam fere

§. I. 1) Nimirum actiones morales, quatenus reguntur naturae iure, & ex huius principiis demonstratur, quid in actionibus illis honestum aut turpe, iustum vel iniustum sit, disciplinae huius subiectum constituunt. Vt pluribus docui Comment. de iurispr. vniuers. sect. 1. §. 10. & §. 11. 12. 13. inde deduxi, qua ratione eadem subiecto hoc ab aliis disciplinis distinguatur. H.

2) LVCRETIVS L. III. v. 94. 95.

Primum animum dico, mentem quem saepe vocamus,
In quo consilium vitae regimenque locatum est. H.

Menti *regnum totius animi a natura tributum esse,* dicit CICERO L. III. Tusculan. Quaest. Add. EVND. L. V. de finib. c. 13. H.

3) Qua in re commodum est mediam tenere, viam, inter eos, qui bestias pro machinis Automatis habent, et eos, qui plus rationis iis inesse censent, quam homini. Inter illos regnat CARTESIVS in dissertatione de methodo, inter hos principem locum tenet RORARIVS in libro: *quod animalia ratione melius vtantur, quam homines.* Vtique enim in iis agnoscimus vestigia rationis, quum a singularibus ea ad vniuersalia concludere cernimus, dum ex vno homine omnes nouerunt,

fere reflexionem [3] eliciunt, quicquid in contrarium moliatur CHARON de la Sageffe L. I. c. 34. n. 7. 8. Illa porro animae humanae potentia, quae inftar aliquod luminis gerit, intellectus nomine venit, cuius duae velut facultates concipiuntur, quas circa actiones voluntario fufceptas exferit [4]. Vna eft, per quam velut in fpeculo obiectum voluntati fiftitur, & quae in ipfo fit ratio conuenientiae aut difconuenientiae, bonitatis aut malitiae, fimpliciter oftenditur [5]. Altera, per quam rationes bonitatis aut malitiae, quae fefe circa multa obiecta in vtramque partem offerunt, expenduntur, & comparantur, ac demum quid, quando, & quomodo agendum fit, iudicatur, fimulque de mediis ad finem maxime accommodatis confultatur. Vbi & hoc notandum, regulariter actionis voluntariae initium effe ab intellectu hominis [6]. Inde tritum illud: *Ignoti nulla cupido.* Quanquam ea cognitio, actum voluntatis antecedens, non femper fit diftincta; cum etiam confufa ad hoc fufficere poffit, vt voluntas fefe moueat. Inde faepe oritur cupido ignotum experiundi.

§. II. EST autem circa priorem intellectus facultatem obferuandum, illam effe ex earum genere, quas communiter *naturales* vocant, contradiftinctas *liberis* facultatibus; fic vt penes hominem non fit aliter res apprehendere, atque illarum imagines intellectui fefe offerunt; neque voluntas intellectum poffit cohibere, ne alicui propofitioni affentiatur, quae ei clara & manifefta adparet. Id tamen eft penes hominem, obiecto confiderando acriter incumbere, & accurata meditatione rationes bonitatis & malitiae exactius trutinare; adeoque non in nuda duntaxat fuperficie haerere, fed in ipfa rei velut vifcera penetrare. Quo facto etiam accuratum de obiecto fequi poteft iudicium. Quemadmodum in difcernendis per vifum rebus multum intereft, volanti quid oculo percurras, an intenta acie contemplcris. Add. Richard. CVMBERLAND de legibus naturae c. 2. §. 9. Vnde obiter intelligitur, quousque culturae, & legibus circa hanc animae partem locus fit. [1] Id fcilicet humana opera praeftari nequit, vt intellectus res aliter adprehendat, quam iftae adparent. Et cum affenfus feu fides non poffit non refpondere fpeciei ab intellectu adprehenfae; non poteft quis aliter de re iudicare, quam prout ipfe eandem percepiffe vifus eft; neque vt fecus faciat, vlla lege recte quis exegerit. Sicuti & nemo ex nudo & fimplici mandato [2] fapiens effe poteft [3]. Quia tamen obiter confiderantem multa folent fugere, quae curiofe rimantibus vltro fefe velut

nouerunt, ad haec confpecta coniungere & diuidere obiecta, quod nifi a ratiocinante fieri nequit, didicerunt, denique diftinguere bonum a malo in vfum vitae ac libertatis fuae ac paruulorum fuorum poffunt, etfi hae facultates minime accedant praeftantiae intellectus humani.

4) Vis animi iudicatrix. H.

5) Vis animi confultrix. H.

6) *Certe amari aliquid, nifi notum, non poteft,* ait AVGVSTINVS L. X. de Trinit. c. 1. H.

§. II. 1) *Ea nimirum*, vt recte ait H. GROTIVS I. Annal. Belgic. *quae corpore exercemus, mortis & cruciatuum metu, vi atque imperio obnoxia funt, verum animus, vt eft liber & immortalis, fi quid per fe arripuit, non ferro nec igne, eukeris: quin ipfa inuitant pericula, beatumque & gloriofum habetur, extra fceleris confcientiam crudelia atque inuifa perpeti: cuius rei documento funt & veterum Chriftianorum res & haec tempora.* H.

2) Cui fcilicet defit mandandi ratio.

3) Ex his refelli poffunt, qui in ciuitate religionem cuiusque arbitrio permittendam effe contendunt. Quam in fententiam multa Patrum dicta leguntur. De quo alibi. H.

velut offerunt, & voluntas intellectum a contemplatione alicuius veritatis impedire poteſt, alia obiecta obiiciendo: igitur & ad confirmandum intellectus iudicium plurimum valet diligens rerum contemplatio; & vt huic idonea ſuppetat occaſio, illi proſpicere debent, quibus aliorum cura demandata. Qui etiam poenis ſancire poſſunt, vt quis ſolicite adhibeat illa media, quibus rerum obſcuritas diſpelli, earundemque genuina conditio repraeſentari valet.

§. III. PORRO cum intellectus velut facem praeferat noſtris actionibus, eoque non recte praelucente, non poſſimus non in deuia aberrare; pro certo ſtatuendum eſt, & in ipſa facultate adprehenſiua: & in iudicio naturalem ineſſe rectitudinem, quae, debita adhibita attentione, nos decipi circa res morales non patiatur; nec vtrumque ita deprauari, vt circa easdem non poſſimus non decipi. Sane ſpeculum male conformatum vtique diſtortas imagines refert; & bilis linguae ſuffuſa de ſaporibus recte iudicare prohibet. Nec vitio nobis verti poſſet, quod male egerimus, ſi bonum & malum liquido diſcernere non datum; & non niſi per ſummam iniquitatem imputaueris errorem, quem exuiſſe nunquam licuit. Ergo niſi omnem actionum moralitatem velimus euertere, omnino tenendum eſt, intellectum hominis naturaliter eſſe rectum, & praemiſſa debita inquiſitione res obiectas liquido, & prout in ſe ſunt, adprehendere. Quin nec iudicium practicum, ſaltem circa generalia praecepta iuris naturalis, ita poſſe deprauari, vt quae inde ſuſcipiuntur actiones prauae, ipſi nequeant imputari, velut ex inuincibili errore aut ignorantia profectae. Conf. Rich. CVMBERLAND de legibus naturae c. 2. §. 10. Quo loco monemus, non eſſe nobis heic ſermonem, quid circa res a peculiari Dei reuelatione pendentes intellectus iam noſter valeat citra ſingularem diuinitus allubeſcentem gratiam; de quo alterius diſciplinae eſt inquirere. Neque de eo ſumus ſoliciti, an quis circa veritates theoreticas, ſubtili mentis indagine inueſtigandas, per prauam informationem falſam opinionem ita poſſit imbibere, vt ea ſe exſoluere nulla ratione queat. Sed agimus de viribus intellectus, prout illis opus eſt ad actiones legi naturae rite attemperandas. Vbi arbitramur, nullum hominem aetate matura, & rationis compotem tam hebetem eſſe, quin comprehendere queat * ſaltem generalia iuris naturalis praecepta, & quae in vita communi frequentiſſimum vſum habent, quamque illa cum hominis natura rationali & ſociali habeant conuenientiam perſpicere. Et vt maxime quis per ſocordiam de vno atque altero praecepto nunquam cogitauerit, aut per praecipitantiam & temeritatem falſas de agendis opiniones conceperit, aut ex praua informatione, vel corrupto per vitioſam aſſuetudinem

§. III. *) Vere GROTIVS proleg. de iur. B. & P. §. 39. *Principia eius iuris, ſi modo animum recte aduertas, per ſe patent atque euidentia ſunt, ferme ad modum eorum, quae ſenſibus externis percipimus, qui & ipſi, bene conformatis ſentiendi inſtrumentis, & ſi caetera neceſſaria adſint, non fallunt. Et in mathematicis quaedam ſunt notitiae primae, aut primis proximae: quaedam demonſtrationes, quae ſtatim & intelligunt & aſſenſum obtinent; quaedam verae quidem, ſed non omnibus patentes.* Vt idem ait L. II. c. 20. §. 43. H.

§. IV. 1) De qua v. infra L. II. c. 3. §. 20. H.

2) Et eſt dictamen rationis ſecundum legem in actu rerum. Vel, vt alii definiunt, eſt dictamen ex cognitis principiis ſingularem aliquam actionem, his illisue circumſtantiis determinatam, praeci-

nem, prauosque affectus animo, veritatem & necessitatem eorundem in dubium reuocauerit, aut contrarias legi naturali agendi regulas sibi finxerit: istam tamen ignorantiam, aut errorem hautquidquam arbitramur inuincibilem, quique adeo efficiat, vt inde susceptae actiones non possint imputari. Ita enim ista sunt exposita, ita penitus naturae insita, vt nunquam eousque obbrutescere possit homo, quin ad ista adprehendenda, ac diiudicanda sit adhuc idoneus. Quippe cum ad hoc non requiratur eximia quaedam ingenii vis, aut peculiaris rationis solertia, sed sufficiat qualecunque natiuae rationis lumen; modo morbo mens non sit oppressa. Quo facit illud CICERONIS Tusc. Quaest. L. III. c. 5. quando *stultitiam*, id est, *inconstantiam sanitate vacantem, tueri posse, ait, mediocritatem officiorum, & vitae communem cultum, atque vsitatum; furorem autem esse mentis ad omnia coecitatem.*

§. IV. SOLET praeterea iudicium intellectus circa actiones morales, quatenus iste cognitione legum est imbutus, adeoque circa agenda & omittenda legislatori conscius, peculiari nomine vocari CONSCIENTIA. Quam prout actiones hominum antecedit, aut consequitur; distinctionis caussa, possumus vocare *antecedentem*, vel *consequentem* [1]. Haec est iudicium velut reflexum intellectus super omissis aut commissis adprobans bene, damnans secus facta; quod comes sequitur tranquillitas, aut inquies animi, prout cuique ista testimonium fert, & de pace aut ira legislatoris, nec minus de caeterorum hominum erga nos beneuolentia, aut infenso animo, sperare iubet. PLINIVS Paneg. c. 74. *Alius fortasse alium, ipsum se nemo deceperit. Introspiciat modo vitam, seque quid mereatur interroget.* [2]. Illa vero facta antecedit, quid bonum, quidque malum sit, & ideo agendum vel omittendum dictitans. Vbi tamen probe obseruandum, conscientiae nullo alio respectu circa dirigendas hominis actiones locum aliquem tribui, quam quatenus cognitione legum est imbuta [3]; nam harum proprie est actiones humanas dirigere. Vnde si quis iudicio practico aut conscientiae peculiarem vim dirigendi actiones tribuere velit, quae a lege non dependeat aut proueniat, quibuslibet hominum phantasiis vim legum tribuit, & summam confusionem negotiis humanis inducit. Et fatendum est, isthunc vocabuli conscientiae sensum neque in diuinis literis, neque apud veteres auctores Latinos, quantum mihi constat, occurrere, sed a Scholasticis primo introductum, ac nuperis seculis qui vocantur casus conscientiae inuentos a callidis sacerdotibus, flectendis ad suam libidinem hominum animis. Imo si genuinum eius vocabuli sensum attendamus, contra conscientiam facere nihil aliud notat, quam scientem & volentem quid patrare,

praecipiens, vel prohibens, aut etiam suadens, vel dissuadens. H.

3) Legi enim obsequi non possumus, nisi eius conscii simus. Exercetur autem motus mentis, actiones legi per conscientiam applicantis, mirabili plane celeritate, ex qua procliue est, agnoscere prouidentiam diuinam, studentem hominis rectitudini. Obseruantur hi motus in surdis & mutis quoque, qui deliquerunt, certissimo indicio, nimis impiam esse Tolandi sententiam, qua is conscientiam pro vano Sacerdotum terriculamento venditat. IVVENALIS Sat. XIII. v. 2.

- - - *Prima est haec vltio quod se,*
Iudice, nemo nocens absoluitur: improba quamuis,
Gratia fallaci Praetoris vicerit vrna.

re, quod malum esse noras: & opponitur ei, quod ex errore aut ignorantia patratur. Nobis tamen ab vsu proscripto in bono sensu id vocabulum retinere placuit.

§. V. Conscientia recte informata duplici se modo habet; vel enim liquido intelligit persuasionem, quam super agendis vel omittendis obtinet, certis & indubiis principiis niti, seu cum legibus congruere, quae norma sunt actionum & conscientiae: vel persuasionem quidem suam pro vera & certa habet, nec quare eam in dubium reuocet idoneas rationes videt, etsi eandem ad formam demonstrationis deducere non norit, sed topicis [1] fere argumentis adquiescat. Illam vulgo solent vocare conscientiam *rectam* [2], hanc *probabilem.* Circa conscientiam rectam haec traditur regula: omnis actio spontanea, quae fit contra eandem, & omnis omissio actionis, quam eadem necessariam dictitat, est peccatum; & quidem tanto grauius, quo liquidius officium suum homo intelligebat, cuius transgressio eo maiorem animi malitiam arguit. Vid. Lucae XII, 47. 48. Conscientiam autem probabilem a recta differre arbitramur non quoad ipsam persuasionis veritatem, sed quod eandem ad modum demonstrationis adornatam ita artificio se deducere ignoret, adeoque rectitudinis suae ita euidentem & immotam non habeat cognitionem. Non enim datur, vt alii loquuntur, probabile in se, sed tantum respectu nostri intellectus. Et ista ratione pleraque pars mortalium suas actiones regit. Paucis quippe vitae humanae officia, quomodo ex primis fontibus profluant, perlustrasse datum est [3]. Plurimos vitae communis tenor, & docentium, extra fraudis suspicionem positorum, auctoritas, & ipsa adsuetudo, & manifestus actionum decor aut vsus ita securos reddit, vt in talium rationes curiosius inquirere superuacuum putent. Quemadmodum magna pars artificum ad compendiosa quaedam instrumenta opera sua exegisse satis habet; artificiosa eorundem demonstratione mathematicis relicta. Idque eo magis obtinet circa propositiones, quae a primis principiis longius distant, quaeque adeo operosiore deductione indigent; qualem comprehendere est fere supra captum eorum, qui scientiis variis animum non habent subactum. Quo pacto tamen nihil praesidii accedit pestilenti isti probabilitati, quam recentiores Casuistae, & Iesuitae [4] potissimum comminiscuntur, quae sese in solam auctoritatem vnius Doctoris, etiam a rationibus destituti, & abs quo caeteri dissentiunt, resoluit. Quo figmento omnem doctrinam moralem subuerti, conscientiasque hominum a libidine sacerdotum, commodis suis velificantium, suspendi [5] manifeste ostendit Lud. MONTALTIVS in Literis ad prouincialem [Epistola V.] & ad easdem Wendrockius, & Sam. Rachelius. Vbi illud insuper obseruamus, male ab istis

§. V. 1) Seu *popularibus.*

2) Imo haec melius appellatur certa, quum & *probabilis* recta esse possit. At potest tamen eadem falsa esse, quia quum ratiocinando decipi possimus sub specie certitudinis, id multo magis fieri potest, sub specie probabilitatis.

3) *Vnaquaeque gens hoc legem naturae putat, quod didicit*, ait HIERONYMVS II. aduersus Iouinianum. V. AVCTOR L. II. c. 3. §. 9. H.

4) Inter quos exstant Escobar, Tambourinus, Diana.

5) Scripta alia abhinc in Gallia edita non recenseo. Vere dixit, quisquis dixit, *totam hanc Casuistarum scientiam nihil aliud esse, quam artem cum Deo cauillandi.* H.

istis confundi probabilitatem facti, cum probabilitate dogmatis & velut iuris. In quaestionibus equidem facti vnius viri grauis auctoritas potest efficere aliquam probabilem praesumtionem, & probationem semiplenam. Sed in definiendo iure absurdum plane, & temerarium fuerit, vnius viri effato, rationibus non suffulto, & abs quo alii non minori auctoritate praediti in diuersa abeunt, tantum tribuere, vt illud pro norma agendorum tuto possit admitti.

§. VI. Caeterum solent vulgo nonnullae regulae pro informanda conscientia probabili tradi; de quibus nostra sententia est, eas locum posse habere, quando inter se collidi videtur ius strictum & aequitas; aut quando vtraque pars est quidem extra obligationem legum, ita tamen, vt vel vna propius ad honestum videatur accedere, vel vna magis apta iudicetur, ex qua commodum, aut incommodum aliquod proueniat, quam altera. Nam in iis, quae lege aliqua proprie praecipiuntur aut vetantur, non datur eiusmodi electio, vt vno reiecto alterum liceat suscipere, (quippe cum leges definite quid vetent aut iubeant, non per plura ac diuersa velut aequipollentia sibi satisfieri velint;) sed in licitis duntaxat, quaeque adeo extra leges sunt posita. Sunt autem regulae istae fere tales: I. In conscientia probabili duabus sententiis propositis, quarum cum neutra legi aduersetur, vna firmioribus rationibus nititur, altera tutior videtur, vtralibet suscipi potest. II. Duabus sententiis propositis, quarum altera infirmioribus rationibus nititur, altera tutior videtur, recte tutior illi praefertur. III. In conscientia probabili vir doctus eam sententiam sequi potest, quae sibi probabilissima videtur [1], etsi aliis forte talis non videatur; nisi ex eo incommodum aliquod metuatur, quod a communi opinione abeat. IV. Indoctus tutissime sequitur auctoritatem prudentiorum. V. Alterius imperio obnoxius recte potest iussu superiorum agere, quod illicitum certo non nouit, etiamsi non ita probabile sibi videatur. VI. In rebus parui momenti, si vtrinque sint probabilia argumenta, vtrumlibet potest eligi. VII. In rebus magni momenti, si vtrinque se ostendant argumenta probabilia, praeferenda est pars tutior, seu vbi, si vel maxime a scopo sit aberratum, non adeo graue prouenire potest malum, quam si ex altera parte fuisset impactum [2].

§. VII. Porro etsi nobis heic maxime de bono & malo, iustoque & iniusto agere sit propositum, disquisitioni de vtili & inutili [1] ad aliam disciplinam reiecta; tamen non abs re fuerit paucis quoque hoc loco attingere, quas regulas in deliberatione circa vtile iudicium intellectus respicere debeat. Praesertim cum superiores hisce fere nitantur, & in dirigendis nostris actio-

§. VI. 1) Cui regulae in primis locus est in subitaneis, vitae humanae casibus, in quibus necessitate adigimur ad consilium e vestigio capiendum.

2) Sic si de rei alicuius forte quaeratur, praestat dimittere sontem, quam punire innocentem. Grotivs de I. B. & P. L. II. c. 23. §. 5. n. 2. quod iam Traianus imperator monuit in *L. 5. D. de poenis.* *Sed nec de suspicionibus*, inquit Vlpianus *debere aliquem damnari D. Traianus Assiduo Seuero rescripsit: Satius enim esse impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem damnare.* Similiter si paria pro bello & pace suffragia lata sint, calculum nostrum paci adiici, interest, quia bellum tot malis obnoxium est.

§. VII. 1) Pro *Noxio.*

actionibus non minima soleat haberi ratio vtilitatis: iuxta illud *Apostoli* 1 Corinth. VI, 12. *omnia mihi licent*, nempe de quibus ibi egerat [2], *sed non omnia expediunt.* Et in muneribus ciuilibus saepe negotia iniuncta alicuius prudentiae & dexteritati committuntur; vbi sane male egisse censetur, qui per imprudentiam aut socordiam, quod minus vtile erat, suscepit. In deliberationibus igitur, quae circa talia institui solent, ad quae necessitate aut obligatione determinata non adstringimur, (necessitas quippe deliberationem excludit, & obligatio determinata solam exsecutionem agenti relinquit;) id fundamenti loco supponitur, ne quid suscipiatur, ex quo morali aestimatione, (id est in quantum humana prouidentia inter incerta casuum, & futuri obscuritatem penetrare potest,) plus mali quam boni aut etiam tantundem mali atque boni, videtur oriturum. Cuius ratio in propatulo est. Tantum enim de cuiusque rei bonitate decedit, quantum illa mali habet adiunctum, adeoque exuit rationem boni, si aequale fuerit malum. Infaustum censetur praedium, cuius reditus impensas non superant. CATO de Re rustica L. I. c. 1. *Ager quamuis quaestuosus si sumtuosus sit, non multum superest.* Suscipiuntur quippe eiusmodi res, de quibus iam loquimur, eo fine, vt emolumenti quid inde nobis adquiratur. XENOPHON rerum Graec. L. VI. [p. 346. Edition. Steph. cap. 3. §. 6. Edit. Oxon.] *Non illos laudandos censeo, qui in certaminibus saepius victoriam ac gloriam retulerunt; ita tamen contendunt, vt non antea desistant, quam victi laborem demum amittant. Neque aleae lusores, qui cum semel lucrantur, inde duplo plus perdunt, quam lucrum iam antea partum. Videmus enim tales vt plurimum ad extremam redigi inopiam. Quae & nos considerare decet, neque vnquam eo certaminis descendere, vbi aut omnia vincere, aut cuncta perdere necessum sit.* LVCANVS L. I. vers. 282.

Par labor atque metus pretio maiore petuntur.

Huc etiam potest facere illud ISOCRATIS Archidamo, [p. 212. Ed. Paris. 1621.] *Propositis duabus rebus bonis, quarum altera euidens est, altera obscura; nonne ridiculum fuerit, vos certam repudiare, controuersam velle amplecti* [3]*?* Ex quibus ista deducit consectaria GROTIVS L. II. c. 24. §. 5. *I. Si res, de qua agitur, aequalem, morali aestimatione, efficaciam habere videatur ad bonum & ad malum,* id est, si aeque facile damnum quam lucrum ex ea prouenire possit: *Ita demum*

2) Verba Apostoli ad insequentia potius, quam ad praecedentia referenda sunt, vt apparet ex totius contextus inspectione, cuius memorabilem interpretationem videsis apud BOCHARTVM Tom. I. pag. 1025.

3) Cuius tamen regulae videntur subtilius elaboratae esse, quam vt in humanis negotiis locum inuenire queant. V. AVCTOR L. I. c. 2. §. 4. Adde BOXHORNIVM Disquisit. politic. cas. 37. H.

4) Locus hic Arnobii non ad secundam, sed ad primam regulam Grotii pertinet, quod confestim apparebit, vtriusque verba inter se contendentibus.

5) Hanc vocem Grotio restituit Cl. BARBAYRACVS in editione Amstelaedamensi anni 1720. p. 630. n. 3. in fine.

§. VIII. 1) THOMASIVS Institut. Iurispr. Diu. L. I. c. 1. §. 59. contendit, non dari conscientiam dubiam, quia dubitatio non sit animi iudicium, sed tantum iudicii suspensio. Reiicitur haec sententia a TITIO Obseruat. XIIX. ad Auctoris nostri libellum de officio hominis & Ciu. quia et cogitatio fluctuans coritatio sit, nec iudicium absciffe decisionem requirat, sed indoli eius sufficiat, si deliberetur. Quibus consequens esse putat, vt conscientiam dubiam adesse dicamus,

munt est eligenda, si bonum aliquanto plus habeat boni, quam malum mali, id est, si lucrum longe maius futurum est, vbi res bene cefferit, quam damnum, vbi secus alea ceciderit. Sic temerarium non fuerit decem periculo exponere, si centum sis lucraturus, vbi sors fauerit. Conf. EPICTETI Enchirid. c. 35. 36. *II. Si videatur esse aequale bonum & malum, quod a re, de qua quaeritur, possit procedere, ita demum ea res eligenda est, si efficacia ad bonum, quam ad malum maior sit*, id est, si facilius sit lucrum inde, quam damnum prouenire. Facere huc potest illud ARNOBII L. II. [p. 44. Ed. Lugd. B. 1651.] *Cum haec sit conditio futurorum, vt teneri & comprehendi nullius possint anticipationis attactu, nonne purior ratio est, ex duobus incertis, & in ambigua expectatione pendentibus id potius credere, quod aliquas spes ferat, quam omnino quod nullas? In illo enim periculi nihil est, si quod dicitur imminere, cassum fiat & vacuum: in hoc damnum est maximum, si cum tempus aduenerit, aperiatur non fuisse mendacium* [4]. Adde Pensées de M. PASCAL. cap. VII. *III. Si videatur & bonum & malum esse inaequale, nec minus inaequalis rerum efficacia, res ea ita demum eligenda est, si efficacia ad bonum maior sit collata efficaciae ad malum, quam ipsum malum est collatum bono*, id est, si excessus mali minor sit, quam facilitas, qua bonum prouenire potest; *aut si bonum sit maius comparatione mali, quam efficacia ad malum comparata* [efficaciae [5]] *ad bonum*, id est, si efficacia, qua malum prae bono prouenire potest, minor sit, quam excessus boni prae malo. IV. Vbi autem rei tam bonum quam malum, vt & efficacia ad vtrumque sit incuidens, cauti est re abstinere, vbi nulla necessitas vrserit.

§. VIII. QVODSI autem iudicium intellectus anceps haereat, & discernere nequeat, bonum aliquid vel malum, adeoque agendum sit aut omittendum, vocatur *Conscientia dubia* [1]. De hac isthaec fertur regula: quamdiu iudicium intellectus nullo rationum momento in neutram partem vergit [2], actio erit suspendenda; adeoque qui agit, conscientia velut in aequilibrio adhuc haerente, peccat. Nam talis, quantum in se, legem violauit. Perinde enim est, atque si diceret; mihi quidem non liquet, an haec actio legi repugnet, nihilominus siue repugnet, siue non, eam suscipiam. CICERO de Offic. L. I. c. 9. *Bene praecipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites aequum sit an iniquum. Aequitas enim lucet ipsa per se: dubitatio autem cogitationem significat iniuriae.* Subiungit

mus, si quis moralitate licet actus nondum intellecta, executionem eius decernat. Qua in lite Titius de eo, quod fit, Thomasius contra de eo differit, quod fieri laudabiliter debet. Itaque in his quidem nulla inter eos contradictio est. Praeferenda tamen Thomasii sententia, quoniam vtique suspendendus est actus, de cuius iustitia dubitamus, donec res ad liquidum deducta sit, nec caret proteruiae nota, qui tam praecipitanter agit, vt de exploranda voluntate diuina antea laborare superuacuum ducat. Iam dudum id CICERONI obseruatum fuit, qui de Officiis L. I. c. 9. *Quo circa bene praecipiunt*, inquit, *qui vetant quicquam agere, quod dubites aequum sit, an iniquum. Aequitas enim lucet ipsa per se, dubitatio cogitationem significat, iniuriae.* Id est, qui dubitat de iustitia actionis, & nihilominus agit, eo ipso animum prodit agendi praeter ius. Quod & Paulo Apostolo visum, Rom. XIV, 23. *Qui ambigit*, inquit, *si ederit, condemnatus est, quia non edit ex fide.*

2) ARISTOTELES Metaph. I. Ἡι γὰρ ἀπορεῖ, ταύτῃ παραπλήσιον πέπονθε τοῖς δεδεμένοις· ἀδύνατον γὰρ ἀμφοτέρως προελθεῖν εἰς τὸ ἔμπροσθεν. *Quatenus enim dubitat, eatenus simile quiddam ligatis patitur: vtroque enim modo impossibile est ad vlteriora procedere.* H.

iungit GROTIVS L. II. c. 23. §. 2. *hoc locum habere non posse*, vt nempe actione abstineatur, *vbi alicui omnino alterutrum est faciendum, & de vtroque an aequum sit dubitatur: tunc enim licebit ei eligere, quod minus iniquum esse videtur. Semper enim, vbi electio euadi non potest, minus malum rationem induit boni* [3]. Vbi tamen arbitramur, hoc axioma proprie locum habere in malis damnosis, ac non moralibus; vbi saue lucri instar est, minori damno maius potuisse declinare. Quando autem idem adplicatur ad mala moralia, dextra opus est interpretatione. Igitur proprie loquendo ex duobus malis moralibus neutrum est eligendum. Contingit tamen frequenter, vt duae leges affirmatiuae, aut altera affirmatiua, altera negatiua videantur inter se velut collidi, sic vt vtrique eodem tempore nequeat satisfieri. Heic simpliciores quidem putant, comparationem fieri inter duo mala seu peccata omissionis, illudque suscipiendum, quod omisisse maius peccatum videtur. Reuera tamen heic non ex duobus peccatis eligitur minus; sed quod extra eiusmodi collisionem peccatum erat, id peccatum esse desinit, vbi validioris legis implendae necessitas incumbit. Sic verbi gratia vbi collisio fit inter praeceptum affirmatiuum, *da eleemosynam*, & negatiuum, *ne furtum facias*; sine dubio non est furandum, vt eleemosynae suppetat materia; iuxta illa Apostoli; *non sunt facienda mala, vt eueniant bona.* In hoc tamen casu non dare eleemosynam peccatum proprie non est; quia praecepta affirmatiua vim obligandi non exserunt, vbi agendi materia deficit. Sic vbi collisio fit inter duo praecepta affirmatiua, verbi gratia, pare Deo, & pare magistratui, sine dubio Deo magis oportebit obedire, quam hominibus; (quam sententiam etiam expressit SOCRATES [4] apud *Platonem* in Apologia [pag. 23. Edit. Francof. Ficini]: *Ἐγὼ ὑμᾶς ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ; πείσομαι δὲ τῷ Θεῷ μᾶλλον, ἢ ὑμῖν. O viri Athenienses, diligo vos equidem, atque amo, Deo tamen parere malo, quam vobis.*) non quia ex duobus malis minus est eligendum, sed quia malum non est, magistratui non obedire, vbi id citra violationem obsequii Deo debiti nequit fieri. Obligatio quippe laxior cedit arctiori, quando vtrique simul nequit satisfieri.

§. IX. CVM dubia conscientia cognationem habet *scrupulosa*, quam vocant, quando anxia formido iudicium intellectus comitatur, ne forte id ipsum malum sit, quod bonum aliquis existimauerit, & contra. Eiusmodi scrupulus vbi probabilibus argumentis nititur, actio erit suspendenda, donec eximatur rationibus, aut sapientum auctoritate: qui autem ex molli quadam super-

3) V. AVCTOR infra L. III. c. 7. §. 5. circa finem. Addendum quoque heic: illum, qui contemplatiue dubitat (seu qui dubium habet, quod tantum in intellectu haeret, & non simul voluntatem in vtramque partem trahit) posse actiuo iudicio aliquando non dubitare; quoniam credere potest, in re dubia obsequendum superiori. Quae distinctio iudicii duplicis quin in multis actionibus locum habeat, negari haut posse, concedit ipse GROTIVS L. II. de I. B. & P. 26. §. 4. At vbi dubitatur de iustitia belli, id locum habere negat, de quo v. AVCTOR infra L. VIII. c. 1. §. 6. & 8. H.

4) Nisi quod Dei nomine Platoni DAEMON, siue genius Socratis venit. CLERICVS Art. Crit. T. I. p. 145. 146. edition. 2.

§. X. 1) A ICtis, at a Logicis ignorantia prauae negationis. H.

2) Quam doctrinam recte TITIVS obs. XXIV. neque adaequatam, neque satis perspicuam dicit. Quare ignorantiam concinnius considerat 1) ratione *obiecti ad negotium suum relati*, vnde fit error

ſuperſtitione oritur, negligendus atque animo eiiciendus eſt. Add. CARTESIVS de Paſſion. art. 170.&177. vbi contra *Fluctuationem animi*, & *Morſus conſcientiae*, qui actionem antecedunt, recte quidem hoc *Remedium* praeſcribit, *aſſueſcere formandis iudiciis certis & determinatis de omnibus rebus, quae ſeſe offerunt.* Sed addendum eſt; iudicia illa eſſe formanda ex genuina & ſolida ſcientia morali, ſeu diſciplina iuris naturalis, ac religione Chriſtiana, a ſuperſtitioſis hominum additamentis repurgata. Nam citra hoc obfirmari quidem fortaſſe animus vtcunque poteſt, ne morſus aut fluctuationes ſentiat; ſed neque talis firmitas ad diuturnitatem valet, neque a peccato liberat. Inde probari nequeunt, quae dicto loco ſequuntur: *& cenſendo ſemper officium praeſtari, cum ſit quod melius eſſe iudicatur, etſi forte peſſime iudicetur.* Atqui hoc non eſt morbum curare, ſed per anodynum male temperatum ſtuporem animo inducere.

§. X. VBI circa actionem aliquam ſuſcipiendam aut omittendam deeſt cognitio intellectus [1], vocatur *Ignorantia.* Quae, quantum ad inſtitutum noſtrum, diuiditur vel reſpectu *influxus in actionem*, vel *reſpectu originis* [2]. Priori reſpectu eſt duplex: alia enim eſt cauſa eius, quod ignoranter fit, alia non [3]. Illam poſſis vocare *efficacem*, hanc *concomitantem.* Illa negat in intellectu eam cognitionem, qua praeſente actio fuiſſet impedita [4]. Qualis erat in Abimelecho Gen. XX, 4. 5. qui ſi cognouiſſet, Saram Abrahami eſſe vxorem, hautquidquam ad eam ducendam animum fuerat adpliciturus. Haec negat in intellectu eam cognitionem, quae factum non impediiſſet, ita vt aliquis nihilominus id facturus fuiſſet, etiamſi cognouiſſet, quod ignorauit [5]. Vt ſi quis improuiſo hoſtem ſuum occiderit, quem nihilo ſecius occiſurus fuerat, etiamſi ſciuiſſet, in eo iſtum loco verſari, in quem ipſe telum fortuito, & citra intentionem quenquam laedendi, contorquet. Quo pertinet dictum iſtius, qui cum lapidem deuolueret in cauem, aberrante eo in nouercam impulit, eamque occidit, ait: Τ' αὐτόματον ἡμῶν καλλίω βουλεύεται [6]: *Fors melius conſilium cepit quam nos.* Iſthaec duo ita aliqui volunt diſcernere, vt quod ex priori ignorantiae ſpecie proficiſcitur, dicatur ſimpliciter fieri *ex ignorantia*; quod ex poſteriori, *ab ignorante.* Etſi & in poſteriori caſu non niſi fortuitum homicidium proprie fit admiſſum. Nam prauus ille affectus cum vitio quidem eſt coniunctus, ad caedem tamen nihil ſane contulit. Aſt reſpectu originis ignorantia diuiditur in *voluntariam* & *inuoluntariam.* Illa quibusdam etiam vocatur conſequens, & vincibilis; haec antecedens, & inuincibilis. Illa,

error efficax & concomitans; 2) ratione *obiecti in ſe ſpectati*, vnde fit ignorantia iuris & facti 3) ratione *conſenſus*, vnde fit error voluntarius & inuoluntarius.

3) Clarius, illam diſplicentia, hanc delectatione comitatam. H.

4) Siue, ignorantia efficax eſt, qua quis aliquid egit, quod non fuiſſet acturus, niſi ea cognitione priuatus fuiſſet, qua exiſtente actionem non ſuſcepiſſet. Haec ignorantia caret imputatione: talis eſt eius, qui mandatum exſequitur, ignorans mandantem deceſſiſſe *§. 10. Inſt. l. 26 & 28. D. Mandati*, cuius argumentum plerumque eſt poenitentia.

5) Siue ignorantia concomitans eſt, qua quis aliquid fecit, quod feciſſet, etſi ignorantia non laboraſſet. Cuius argumentum plerumque eſt facti adprobatio. Ob talem ignorantiam, ſi eſſentialis ſit, actio plerumque redhibitoria, ſi accidentalis, actio quanti minoris ſit, inſtituitur *l. 1. §. 1. l. 37. D. de Aedil. Ed.* Quae ignorantia merito imputatur.

6) Imo apud PLVTARCHVM de animi tranquilli-

Illa, (fiue fit directe affectata, fiue per ofcitantiam & focordiam contracta,) eft [7], cum quis ea ignorat, quae fcire poterat & debebat. Haec eft, cum quis ignorat circa certam rem, quae nec fcire poterat, nec tenebatur. Ignorantia porro inuincibilis eft vel talis *in fe, fed non in fua caufa:* vel *in fe & in fua caufa fimul.* Illa eft, quando quis in ipfa quidem actione ignorantiam, ex qua eadem procedit, exuere ac difpellere nequit; in culpa tamen eft, quare in eam ignorantiam inciderit [8]. Sic faepe, qui per ebrietatem peccat, plane nefcit, quid agat: eft tamen in culpa, quare iftud nefciat [9]. Haec eft, quando quis non tantum ea ignorat, quae fcire ante actionem non potuit [10], fed etiam in culpa non fuit, cur in ifta haereret ignorantia, aut in eandem incideret. Pertinent huc ea, quae habet ARISTOTELES Nic. II. c. 1. & ad eum locum *Euftratius.* Vbi diftinguit inter id, quod fit ab ignorante, & quod fit ex ignorantia. Illius exemplum adfertur id, quod fit ab ebrio, aut irato. Heic enim, etfi ebrius aut iratus faepe quid agant, ignorent; actionis tamen caufa non eft ignorantia, fed ebrietas aut ira, quarum illam declinare, hanc compefcere penes hominem erat. Addit deinde, inuitos dici non poffe, qui ideo peccant, quod ignorent quid agendum, quid omittendum; quam ignorantiam ipfe vocat in electione [11], & vniuerfalium. Nam ifta quilibet fcire tenebatur [12]. Sed ignorantiam, quae circa particularia verfatur, actionem reddere inuitam. Particularia illa funt, quis, quid, circa quid, & in quo, quo inftrumento, [cuius caufa,] & quo modo. Haec omnia fimul ignorare nemo fanus poteft. Saltem enim quis intelliget feipfum agere. Sed circa fingula reliqua ignorantia interuenire poteft. In eo quod agitur, dicunt lapfos fe effe, qui locuti funt, quod nolebant [13]. Item fi quis catapultam oftendere amico volens, iaculum emifit, amicumque vulnerauit. Circa quid, & in quo, (quae idem funt,) ignorantia verfatur, vt fi filium hoftem quis putet, & interficiat. Circa inftrumentum; vt fi quis haftam mucronatam, quam credat obtufam effe, in aliquem proiiciat, atque ita imprudens interficiat. Cuius caufa; vt fi pharmacum alicui falutis caufa exhibeamus, idque mortiferum effe ignoremus. Quo modo; vt fi quis docendi caufa leuiter percutere volens, ictum vehementem inflixit [14]. ICti quoque Romani peculiari titulo tractant de ignorantia iuris & facti. Verum ifti hanc non tam confiderant, prout effectum habet circa actiones morales, quam prout facit ad ius aut actionem

quillitate p. 467. C. T. II. Edit. WECHEL. ita loquitur ἄνω ἄνω κακῶς, ne fic quidem male.

7) Vbi quis, vt Tacitus loquitur, *ad culpam ignarus eft.* H.

8) V. infra c. 4. §. 8. H.

9) Interdum tamen abfoluendus erit, fi eius aetatis vel conditionis fit, vt vim vini nefciuiffe praefumi poffit, qua ratione clericum, qui ebrius homicidium fecerit, criminis abfoluit WIESTNER X. *de homicid. art. 6.* quod admittendum eft, fi Clericus alias frugi fuerit & fobrietatis ftudiofus.

10) V. g. fi quis dolo alterius decipiatur, vt apud Plautum in milite gloriofo: *Nos fabricis & doctis dolis glaucomam ob oculos obiiciemus: eumque ita faciemus, vt, quod viderit, non viderit.* H.

11) Id eft, quando ignoramus, bonum ne & honeftum vtili & iucundo, an hoc bono & honefto praeferre debeamus.

12) Veluti furtum non effe faciendum vel non committendum adulterium, aut homicidium.

13) Vel, quod filere fe debere ignorabant. Haec enim eft fententia Ariftotelis, quam referre voluit Auctor. Et vtitur Philofophus exemplo Poetae Aefchyli, qui, accufatus, quod in Tragoediis fuis Sacra Eleufinia euulgaffet, abfolutus

nem aliquam retinendam, aut adquirendam, vel amittendam. Eorum autem, quae circa vtramque traduntur, huc fere ratio redit, quod ignorantia iuris vt plurimum cum aliqua negligentia culpabili sit coniuncta [15], ignorantia facti non item; igitur aequitatem ferre, vt illa quidem noceat, haec non obsit.

§. XI. QVANDO autem non solum cognitio veri deficit, sed & eius loco falsa persuasio animum occupauit, sic vt haec pro vera habeatur [1], in *errore* versari animus humanus dicitur. Qui error itidem est vel vincibilis, vel inuincibilis. Ille est, quem quis adhibita diligentia moraliter possibili, seu quam communis conditio rerum humanarum admittit, discutere debuit ac potuit. Hic, quem quis omni diligentia moraliter possibili discutere non valuit. Vbi obseruandum, licet admitteretur illa sententia M. ANTONINI L. IX. c. 42. (Add. ARRIANVS ad Epictetum L. I. c. 28.) *Πᾶς ὁ ἁμαρτάνων ἀφαμαρτάνει τοῦ προκειμένου καὶ πεπλάνηται. Quisquis delinquit, a proposito aberrat, & deceptus est:* tamen cum ille error non fuerit inuincibilis, per eundem neque praue facta a numero peccatorum eximi, neque iisdem promiscue veniam indulgendam [2].

§. XII. ACCVRATE autem obseruandum, quod diuersos habeat effectus error, circa actiones, quas homo pro lubitu suscipere potest, & intermittere, seu quarum exercitium in ipsius arbitrio est relictum; & circa illas actiones, quae lege aut iussu superioris illi sunt praeceptae vel interdictae. Circa prioris generis actiones error consensum intercipere intelligitur; adeoque ex illis non sequuntur isti effectus, qui alias ex actione, in quam consenseris, fluere apti sunt; praesertim vbi iste error non ex supina nimis incuria obrepserit. Inde in pactis error circa rem, eiusue qualitatem, cuius intuitu quis ad paciscendum fuit motus, pactum reddit inualidum. Censetur enim heic aliquis consensisse non absolute, sed supposita praesentia illius rei aut qualitatis, cui tanquam conditioni consensum suum superstruxit. Qua non adparente, consensus quoque nullus fuisse intelligitur. Qua de re infra suo loco pluribus agetur.

§. XIII. AST vero aliter se res videtur habere circa actiones necessarias, seu a superiore praeceptas, aut vetitas. Vbi distinguendum est, vtrum error

lutus est, quod ignorasset, euulgari ea non debere.

14) Adde tempus & locum. Ignorare enim possumus tempus, quo aliquid agimus, Festum esse, sacrum autem vel religiosum locum, in quo agentes consistimus. Dantur etiam circumstantiae particulares, quarum ignorantia non minus sine excusatione est, quam illa principiorum generalium, veluti si aliquis a nobis occidatur telum iacientibus in loco publico; nouisse enim debebamus, locum publicum quotidie hominum frequentia obsideri.

15) Maxime alieni, in hac enim tolerabilis error esse dicitur *in l. final. D. pro suo.* Illud adhuc addendum: Ignorantiam quamcumque: non impedire quo minus actio imputetur agenti, si quidem actio illa respiciat tertium, qui in culpa non fuit, vt erraret. *v. l. 12. & 13. D. de nouation.* H.

§. XI. 1) Quem ICti errorem, Logici *ignorantiam prauae dispositionis* vocant. H.

2) Sine qua restrictione si accipiatur locus Antonini, peccato is philosophico occasionem praebere possit.

error verſetur circa theoriam, an vero circa praxin; ſeu vtrum aliquis falſam habeat opinionem circa actionum neceſſitatem, putetque intermittendas eſſe, quae faciendae erant, & vice verſa; an vero in ipſo actionis exercitio error intercurrat, per quem ſecus quam par erat actio adplicetur. Prioris generis errores arbitramur non impedire, quo minus agenti actio imputetur, prout cum norma praeſcripta congruere aut non congruere videbitur; cum omnino cenſeantur eſſe vincibiles. Qui enim alicuius actiones ad normam adſtringere vult, is vtique voluntatem ſuam ſufficienter declarare debet, vt ab illo, quem obligare inſtituit, liquido cognoſci queat. Alias enim iniquiſſime exigitur obſequium legis ignotae, aut cuius ſenſum genuinum eruere ſit ſupra captum eorum, quibus illa eſt lata. Ergo ſi quis in theoria erret, id eſt, ſi quis ſibi perſuaſerit, praeceptum eſſe, quod eſt interdictum, & contra, cenſetur non adhibuiſſe debitam diligentiam; adeoque non poterit recuſare, quo minus ipſi imputetur, quod ex tali errore fuit commiſſum. Id ipſum alias ſic effertur: Si conſcientia verſatur in errore vincibili circa rem malam *, peccat homo tam ſi ſecundum, quam ſi contra eandem agit, id eſt, ſi perſuaſerit ſibi, actionem eſſe praeceptam, quae erat intermittenda, aut contra intermittendam, quae erat praecepta, peccat, ſi illam ſuſceperit, & hanc intermiſerit. Nam talis actio aut intermiſſio reuera diſcrepat a lege: & agens verum legis ſenſum cognoſcere poterat, & debebat. Et idem tamen non minus peccauerit, ſi actionem reuera interdictam, quam tamen ipſe praeceptam credebat, omiſerit; & actionem reuera praeceptam, quam tamen interdictam putabat, ſuſceperit. Etſi enim nullus heic ſit actus exterior, qui legi repugnet: tamen quia iſte iudicat, conſcientiam ſuam legi congruere; ideo ſaltem proaereſis iſta legi repugnans pro peccato ipſi imputabitur. Nam mala intentio agentis facit actionem malam videri, ſaltem contra agentem. Vnde adparet, ex iudicio intellectus erroneo non poſſe procedere actiones, quae pro rectis agenti queant imputari; & ei, cui falſo perſuaſum eſt, aliquid eſſe iniuſtum, id tantiſper pro illicito haberi, quamdiu eam perſuaſionem non correxit. Adde *l. 46. §. 8. D. de furtis.*

§. XIV. QVODSI tamen error theoreticus verſetur circa rem in ſe indifferentem; id eſt, ſi perſuaſus quis fuerit, aliquid neceſſario eſſe faciendum aut omittendum, quod reuera eſt indifferens; peccabit tantum, ſi contra fecerit, atque falſa opinio ſuggerit, ob prauitatem proaereſeos; non autem, ſi ſecundum errorem ſuum fecerit. Indifferentia enim ſunt extra legem, quae non violatur, ſiue quis iſta ſuſcipiat, ſiue omittat. Et innoxius videtur error, qui peccato anſam non praebet. Id tamen in aperto eſt, non poſſe ex eiusmodi errore ſuſceptas actiones obtinere illos effectus, qui alias ſequuntur actiones

§. XIII. *) Hinc peccant, qui in eos, quos Deos putant, irreuerentes atque irreligioſi ſunt: nec minus peccant, quod falſos Deos colunt, & honorem vero Deo debitum in alios transferunt. V. H. GROTIVS de I. B. & P. 20. §. 51. & in not. AVCTOR infra L. IV. c. 2. §. 4. H.

§. XV. *) Hoc non eſt perpetuum. Finge: Ducit quis ex errore vxorem, alteri iam nuptam, aut proximo ſanguine ſibi iunctam. Heic nec adulterium nec inceſtus committitur, & liberi inde nati cenſentur legitimi; praeſertim ſi vterque coniugum impedimentum ignorauit: nam hi non peccarunt, & liberis nihil imputari poteſt, Henricus ARONDELIVS apud Thuanum L. XIII. hiſtor. ad A. 1553. loquutus de Maria, poſtea Angliae Regina, quae ex matrimonio, ob inceſtum

nes legibus praeceptas. Sic si legislator praemium obsequentibus legum constituisset, id sane sibi vindicare non poterit, qui per errorem indifferentia, velut de illis per leges in alterutram partem foret dispositum, obseruauit.

§. XV. Ast in exercitio actionum a legibus praeceptarum frequentius est, vt error interueniat; puta si obiectum actionis legitimum fuerit subtractum, & pro eodem aliud substitutum. Item si circa tempus, & locum exsecutionis praescriptae sit erratum. Tales actiones *, vti non consequitur ille effectus, quem alias recte adplicitae actiones producunt; ita error prohibet effectum malis actionibus proprium, siquidem iste non ex culpabili negligentia sit contractus. Quod alii sic efferunt: error interueniens prohibet, ne actio alicui in alterutram partem imputetur, neque tanquam bona, neque tanquam malitiosa. Seneca Herc. fur. [vers. 1237. Ed. Gronou.]

Quis nomen vnquam sceleris errori addidit?

Sic cum alias obligatione libereris, si soluas illi, cui debes; vbi per errorem solueris, peccatum non admisisti; prior tamen obligatio non fuit sublata. Sic qui bona fide beneficium contulit ex inconsulta liberalitate in hominem improbum, qui eodem ad flagitia sit abusurus, de proba actione gloriari hautquidquam poterit; excusabitur tamen a participatione flagitii, quasi ipse ei patrando quid contulerit. Verum vbi quis praecise obiectum, locum, aut tempus actionis explorare fuit iussus, vix effugere poterit, quo minus ipsi effectus actionis praue adplicitae imputentur, nisi errorem moraliter inuincibilem demonstrauerit. Sic si seruo tuo praeceperis, vt certa te hora noctis excitet, non audietur iste, si pulsus aeris non recte abs se numeratos dixerit: culpa tamen carebit, si casu aliquo ipsum horologium aberrauerit.

§. XVI. Sed et illud saepe contingit, vt in exercenda actione mala error intercurrat, dum ab obiecto, quod sibi quis destinauerat, deuiatur. Quo ipso agentis quidem malitia manebit eadem; actio tamen ipsa grauior aut leuior habebitur, prout obiectum fuerit, in quod illa casu inciderit. Sic qui inimicum suum telo petere destinauerat, si alium quempiam casu percusserit *, homicida nihilominus erit. Vid. *L. 18. §. 3. D. de Iniuriis. L. 14. D. ad L. Corneliam de sicariis* & Grotius in spars. florum ad h. l. Ipsa tamen caedes eo plus, aut minus atrocitatis habere iudicabitur, quo praestantior aut vilior fuerit, qui alieno vulnere sternitur. Huc etiam pertinet casus, quando quis praeter intentionem occidit, qui vulnerare tantum volebat, aut minus laedere. Nam de hoc ex ipso facto decernitur. Vbi autem in obiectum

 licitum

cestum dissoluto, nata fuerat: *Vti scitis, matrimonii bona fide contracti, etiamsi postea vt illicitum dissoluatur, ea vis est, vt liberi ex eo suscepti pro legitimis habeantur. Id voluit Henricus pater, & publicus regni Senatus decreuit.* Pertinent huc quae fuse dixi Commentat. de matrimonio putatiuo, §. 21. seq. H.

§. XVI. *) Quoniam ad homicidium sufficit adesse animum occidendi in genere, & id in cuiuscunque persona est illicitum. Ita saepius iudicatum, v. Ioann. a Sande Decis. Frisic. L. V. tit. 9. def. 6. Carpzov. ad Constit. Saxonic. Part. IV. Constit. 6. Def. 1. 2. 3. 4. H.

licitum fuerit aberratum, in ea actione nihil erit vitii, praeterquam quod ex praua intentione agentis profluit. Sic vt error talis efficiat ne iste actus proprie eius vitii nomine venire possit, quod quis patrare intenderat. Inde saltem in foro humano non obtinebit illud SENECAE de Constantia sapientis c. 7. *Si quis cum vxore sua tanquam aliena concumbat, adulter erit, quamuis illa adultera non sit.* Add. IDEM de Beneficiis L. II. c. 19. & L. V. c. 13. in fine. Conferatur tamen LIBANIVS Declam. 35. p. 780. B. C. D. edit. Morelli.

CAPVT IV.

DE VOLVNTATE HOMINIS, PROVT CONCVRRIT AD ACTIONES MORALES.

I. *Voluntatis actus.*
II. *Libertas voluntatis.*
III. *Indifferentia voluntatis necessario asserenda.*
IV. *Voluntas quomodo in bonum feratur.*
V. *Voluntatem sollicitant constitutiones certae corporis.*
VI. *Item habitus.*
VII. *Et affectus.*
VIII. *Nec non ebrietas.*
IX. *Actiones mixtae.*
X. *Inuitum quid.*

CVM sapientissimus Creator hominem vellet creare, animal per leges gubernandum, ipsius animae [1] voluntatem indidit tanquam internam actionum moderatricem; vt obiectis propositis, & cognitis ex principio intrinseco citra necessitatem aliquam physicam ad illud se moueret, & eligere posset, quod sibi tanquam maxime congruum arrideret; & contra ab illis se auerteret, quae sibi non conuenire viderentur. Illa porro per duas velut facultates sese circa actiones humanas concipitur exserere, per quarum vnam intelligitur agere *sponte*, per alteram *libere*. Spontaneitati, vt ita loquar, attribuunt certos actus aut motus; quorum quidam interiores, qui eliciti, alii exteriores, qui imperati sueuerunt vocari. Actus eliciti sunt, qui a voluntate immediate producuntur, & ab eadem recipiuntur. Eorum alii occupantur circa finem, vt volitio, intentio, fruitio: caeteri circa media, vt consensus, electio, & vsus. Volitio dicitur actus voluntatis, quo ipsa simpliciter fertur in finem, non habito respectu, an ille praesens sit, an absens; seu quo simpliciter ipsi probatur finis. Alii vocant volun-

§. I. 1) Quae secundum ARISTOTELEM I. Rhetor. 10. est μετὰ λόγου ὄρεξις ἀγαθοῦ, *appetitio boni cum ratione coniuncta.* H.

voluntatem ſimplicis adprobationis, qua aliqua res cum alicuius natura & inclinatione congruere intelligitur, ita tamen vt ad illam producendam, aut conſequendam actu nondum ſeſe efficaciter mouerit. Intentio ſeu proaereſis eſt deſiderium efficax finem obtinendi; ſeu eſt actus voluntatis, quo illa efficaciter fertur in finem abſentem, eumque actu producere aut conſequi nititur. Haec cum ſit coniuncta cum conatu, & ſpe finem adſequendi, facile colligitur, qualia ſunt illa, circa quae occupatur. Nempe, vti ARISTOTELES dicit ad Nicom. III. c. 4. Ὅλως ἔοικεν ἡ προαίρεσις περὶ τὰ ἐφ᾽ ἡμῖν εἶναι. *Omnino in iis electio eſſe videtur, quae in noſtra poteſtate ſita ſunt.* Προαιρεῖται τις, ὅσα οἴεται ἂν γενέσθαι δι᾽ αὐτοῦ. *Eligit quis illa duntaxat, quae* [a ſe ipſo] *fieri poſſe exiſtimauerit.* Inde προαίρεσις οὐκ ἔστι τῶν ἀδυνάτων. *Electio minime eſt eorum, quae fieri non poſſunt.* IDEM Nicom. VI. c. 2. Οὐκ ἔστι δὲ προαιρετὸν οὐδὲν γεγονός. οὐδὲ γὰρ βουλεύεται περὶ τοῦ γεγονότος, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐσομένου, καὶ ἐνδεχομένου· τὸ δὲ γεγονὸς οὐκ ἐνδέχεται μὴ γενέσθαι· διὸ ὀρθῶς Ἀγάθων, Μόνου γὰρ αὐτοῦ καὶ θεὸς στερίσκεται, Ἀγένητα ποιεῖν ὅσσ᾽ ἂν ᾖ πεπραγμένα. *Nihil eſt eligibile quod factum eſt; non enim conſultat quis de eo quod factum eſt, ſed de eo quod futurum eſt, eſſeque aliter poteſt: quod autem factum eſt, quin factum ſit, fieri nullo modo poteſt. Idcirco recte Agatho inquit: Re namque ſola hac ipſe priuatur Deus, vt facta minime infecta poſſit reddere.* Eſt quippe ἡ προαίρεσις μετὰ λόγου καὶ διανοίας, *cum ratione & cogitatione.* Caeterum intentionis etſi plures dantur gradus ratione vehementiae, tamen in vſu vitae ciuilis illa fere diuiditur tantum in plenam & ſemiplenam. Illam vocant, qua voluntas, re prius ſufficienter expenſa, & per affectuum vehementiam non abrepta, in aliquid fertur. Semiplenam autem, vbi ſufficiens deliberatio non adfuit, aut ratio affectuum turbine eſt concuſſa. Fruitio eſt quies ſeu delectatio voluntatis in fine iam obtento, & praeſente. Cui opponitur poenitentia, quae eſt auerſatio, vt plurimum cum pudore & dolore coniuncta, eius, quod antea a nobis fuit deſtinatum, aut effectum. Conſenſus dicitur ſimplex adprobatio mediorum, quatenus vtilia iudicantur ad finem; quae media, vbi in noſtra poteſtate ſunt ſita, electio ad finem obtinendum deſtinat [2], & ad vſus adplicat. Actus imperatos vocant, qui ab aliis hominis facultatibus, per voluntatem motis, exſecutioni dantur.

§. II. LIBERTATEM vocant facultatem voluntatis, qua poſitis omnibus ad agendum requiſitis, ex pluribus obiectis propoſitis vnum vel aliqua poteſt eligere, reliqua reiicere; aut vno duntaxat propoſito id admittere, vel non admittere, agere vel non agere. Requiſita ad agendum alias * vocabulo occaſionis comprehendi ſolent, a quibus vltima agentis determinatio tanquam ſeparatum quid concipitur; quippe qua ad caetera requiſita accedente, actio vtique ſequitur. Sic vt iſta requiſita contradiſtinguantur ei, quod ab homine ad actiones accedit. Peculiariter autem facultatem ex pluribus obiectis vnum vel aliqua eligendi libertatem ſpecificationis, ſeu contrarietatis; facultatem circa vnius duntaxat obiecti electionem aut reiectionem verſantem, libertatem contradictionis ſeu exercitii adpellant. Intelligitur autem ſpontaneitati ſuperaddere libertas tum

 indiffe-

2) Etiam negatiue: nam & tum eligimus, cum non eligimus, v. infra c. 5. §. 2. H.

§. II. *) V. infra c. 5. §. 5. H.

indifferentiam suorum actuum quoad exercitium, ita vt voluntas alterum actuum suorum, nempe τὸ velle & nolle, non necessario eliciat; sed circa obiectum propositum particulare (nam in vniuersum non potest non in bonum qua tale ferri, & malum qua tale auersari,) vtrumlibet elicere possit, etsi fors ad hunc magis, quam ad illum propendeat: tum liberam determinationem, ita vt voluntas ex intrinseco impulsu alterutrum actuum suorum, velle aut nolle, heic & nunc eliciat. Est tamen & hoc addendum, etsi vt alicui res quaepiam adpetenda vel fugienda videatur, id a voluntate non dependeat, sed ab obiecti conditione, prout id boni vel mali faciem repraesentat; tamen ista appetitio & auersio, quae obiecti velut faciem sequitur, non est adeo efficax, quin voluntati adhuc supersit libertas ad actum externum circa id obiectum sese determinandi; praesertim cum vnius mali facies tantisper velut adpetibilis reddi possit, ad latus posito alio malo. Inde ad elidendum dogma HOBBESII de homine c. XI. §. 2. quasi appetitio & auersio necessario sequatur praeconceptum iucunditatis & molestiae, ex ipsis obiectis adfuturae, eoque libero arbitrio nihil loci relinquatur, accurate volitio simplicis adprobationis ab efficaci seu proaeresi est distinguenda; quarum haec non ita necessario ab obiectis particularibus dependet. In sequentibus verbis inanem adhibet subtilitatem, dum tradit: *Quando dicimus liberum alicui esse arbitrium hoc vel illud faciendi, semper intelligendum esse cum apposita conditione hac*, si voluerit. *Nam vt quis liberum arbitrium habeat faciendi hoc vel illud, vtrum velit nec ne, absurde dicitur.* Nemo quippe est tam stupidus, quin videat, id contradictionem implicare. Et stultum est, id ipsum, quod propositio asserit, eidem tanquam conditionem velle adiicere. Homo libere potest velle aliquid facere, si velit, est perinde ac si dicerem: Petrus currit, si currit. Quis hanc adiectionem conditionem vocauerit? Adparet quoque ex dictis, quid sentiendum sit de traditis ab Antonio LE GRAND Instit. Philos. Cartes. part. 7. art. 5. Quasi non possit non homo adpetere, quod clare & distincte tanquam bonum percipit, & vice versa; quodque adeo homo peccet, quia malum non clare & distincte percipit.

§. III. CAETERVM primaria voluntatis affectio, & quae immediate ex ipsius natura emanare videtur, est quod intrinsece ad certum, fixum, atque indeclinabilem agendi modum non sit adstricta, (quod tantisper *indifferentiam* vocabimus,) & quod isthaec intrinseca ipsius indifferentia per extraneum aliquod medium penitus extirpari nequeat. Idque eo firmius est tenendum, quod ista sublata actionum humanarum moralitas funditus simul tollatur. ARRIANVS in Epicteto, L. I. c. 17. *Quis appetitionem vincere possit? Alia appetitio. Quis desiderium & auersationem? Aliud desiderium, & alia auersatio. Qui mihi mortis metum obiicit, cogit me, inquit. Non id quod obiicitur; sed illud quod praestare tibi videtur, aliquid istiusmodi committere, quam appetere mortem. Hic igitur etiam tua te coëgit opinio, hoc est, voluntatem voluntas.* IDEM L. I. c. 29.

Πρoαί-

§. III. *) Bene quoque ARISTOTELES III. Nicomach. 5. *Quas res agere in nobis situm est, easdem non agere possumus: & quas non agere in nobis situm est, earundem quoque agendarum potestas nostra est. Itaque si quid agere quod honestum sit, in nobis situm est, non agere quoque, quod non agi turpe sit, in nobis erit situm.* Mox cum dixisset, quod dicitur: *Sponte improbus*

Προαίρεσιν ὐδὲν ἄλλο νικῆσαι δύναται πλὴν αὐτὴ ἑαυτήν. Voluntatem nihil vincere potest, nisi ipsa sese. Add. SIMPLICIVS ad Epicteti c. 1. p. m. 22. Atque hoc reuera facere censendi sunt, qui nescio quam praedeterminationem physicam in actibus humanis fingunt, ex qua ipse quidem motus in se, vt consideratur tanquam ens physicum, a causa prima ita sit determinatus, vt non possit non eo quo determinatus est, modo fieri, cui deinde a causa secunda moralitas accedat. Neque minus illi, qui ex praescientia diuina absolutam actionibus humanis accedere necessitatem volunt. Quae licet falli nequeat, tamen quod ideo non statim tollatur voluntatis indifferentia, facile concipi potest, si vel vocabulum praescientiae, vti alia, quae a rebus humanis petita Deo adplicantur, ab imperfectione, quam innuit, depuremus; (quippe cum in Deo nulla sit temporum successio;) vel dicamus, concursum diuinum ita causas secundas comitari, vt hisce relinquatur agere illo modo, quem Deus ipsis assignauit; adeoque vt ne circa actiones morales ex classe causarum principalium inter causas mere instrumentales detrudantur. Add. LVCIAN. Minoë, [T. I. pag. 322.] & Ioue confutato [T. I. pag. 117. & seqq. Edit. Amstel.] Ant. LE GRAND Inst. Phil. Cart. Part. VIII. c. 17. & 18. Quantopere autem Reipublicae noxia sint eiusmodi dogmata, bene monet GROTIVS opusc. de dogmatis Reipublicae noxiis. *Liberum arbitrium si qui plane tollunt, euadere vix possunt, quin Deum omnium scelerum causam faciant, quod in Republica minime esse tolerandum dixit* PLATO de Republica L. II. [pag. 605. Ed. Wechel. Ficini & pag. 379. C. T. II. Edit. H. Steph.] *Τῶν κακῶν ἄλλ' ἄττα δεῖ ζητεῖν τὰ αἴτια, ἀλλ' ὐ τὸν θεόν. Malorum quamlibet aliam praeter Deum causam quaere decet. Nec temere* SVETONIVS [in vita Tib.] cap. 69. *Tiberium ideo ait religionum fuisse contemtorem, quod omnia fato agi crederet, assentiente ad Timaeum Proclo, qui tria ait eorum, quos atheos vocat, esse genera: primum eorum, qui Deo curam esse rerum & actionum humanarum non agnoscunt: tertium illorum, qui Deo talem tribuunt curam, quae necessitatem animis imprimat agendi quaecunque aguntur, nulla relicta homini libertate.* SALLVSTIVS Philosophus de diis & mundo c. 9. *Τὸ δὲ ἀδικίας τε, καὶ ἀσελγείας ἐκ τῆς Εἱμαρμένης διδόναι, ἡμᾶς μὲν ἀγαθὺς, τὺς δὲ Θεὺς ποιεῖν ἐςὶ κακύς. Iniustitias, & per lasciuiam ac petulantiam commissa scelera ad fatum referre, nos quidem probos, Deos vero nequam ac scelestos efficiet.* Apud PLAVTVM Aulular. [Act. IV. Sc. X. v. 12. 13.] cum vnus diceret:

Deos credo voluisse, nam ni vellent, non fieret scio:

Lepide regerit alter: Eu.

At ego Deos credo voluisse, vt apud te me in neruo enicem. *.

§. IV. SED vt ista voluntatis indifferentia recte intelligatur, de natura *Boni* in genere quaedam monenda sunt. Et quidem licet bonum a quibusdam Philosophis etiam absolute consideretur, sic vt omne ens, quod reuera exsistit,

bus nemo, nec inuitus beatus nullus est, partim verum, partim falsum videri; addit: *Nam inuitus beatus est nemo. Vitiositas autem sponte nostra contrahitur. Alioquin negandum erit, hominem esse principium ac parentem actionum quemadmodum & liberorum.* Conf. AVCTOR infra c. 5. §. 3. & L. II. c. 4. §. 4. H. GROTIVM L. IV. de Ver. Relig. Christian. §. 11. vbi in not. insignia Iustini, Tatiani, & alia loca profert. H.

exſiſtit, bonum eſſe feratur; nos tamen, non attenta hac ſignificatione, cuius nullum vſum perſpicimus, bonum hactenus tantum conſideramus, prout idem reſpectum ad alios habet, & prout idem bonum alicui vel pro aliquo eſſe intelligitur. Quo intuitu natura boni conſiſtere videtur in aptitudine illa, qua res quaepiam alteri prodeſſe, eandem conſeruare, aut perficere idonea eſt. Et quia haecce aptitudo ab ipſa rerum natura, & natiua aut per induſtriam adaptata habilitate dependet; ideo iſthoc *bonum*, quod *naturale* poſſumus vocare, firmum eſt, atque vniforme, & nequaquam ab erroneis aut variis opinionibus hominum dependens. Quia autem bonum adpetitum hominis vltroneum non excitat niſi cognitum, ſaltem ſub confuſa notione; & vera cognitio velut ſenſualis [1] ſatis craſſe rerum genuinam indolem, & quae inde prouenire apta ſunt repraeſentet, ipſi quoque intellectui ſaepe errores obrepant, ſenſuumque atque affectuum impetus velut obſtrepant: inde fit, vt aliqui notionem boni falſo alicui rei imponant, vnde oritur bonum, quo vocant *imaginarium*. Et de caetero ſinguli homines quamlibet rem, quantum in ea ſui commodi, ſuaeque conſeruationis & perfectionis rationem contineri intelligunt, eandem etiam appetunt amantque; ac vice verſa prout malum concipiunt, ita & illud auerſantur. Vti tamen ad rationem boni, eiusque vim eliciendi adpetitum non praeciſe requiritur, vt illud conſideretur tanquam ſoli adpetenti bonum, & prout abſtrahit a commodo aliorum, praeſertim cum ob ſocialitatem & coniunctionem hominum aliorum bonum in nos quoque redundare poſſit: ita inter omnes homines ſatis concors eſt conſenſus circa generalem boni naturam, eiusque partes & ſpecies praecipuas, vt propter diſſenſum circa particularia quaedam hautquidquam neganda videatur vel generalis, eaque inconcuſſa & vniformis boni notio, vel illa vnice in libertate naturali abs cuiusuis, in ciuitate a ſummi imperantis opinione dependere, eaque ſola metienda tradi debeat. Add. Richardus CVMBERLAND de Leg. nat. c. 3. vbi quos HOBBES circa indolem boni tradit errores, refellit, & c. 1. §. 20. Sed de bono *morali*, quod in actionibus humanis cernitur, infra ſuo loco agitur. His ita praemiſſis, manifeſtum eſt, hanc eſſe voluntatis naturam, vt bonum in genere ſemper adpetat, malum in genere ſemper auerſetur. Nam contradictionem non obſcure implicat, non ferri in id, quod congruum tibi vides, & ferri in id, quod non congruum tibi iudicas. Atque in iſthac voluntatis inclinatione velut generali nulla poni indifferentia poteſt, quaſi perinde voluntas bonum, atque malum adpetat adpetitu ſimplicis adprobationis. Verum circa particularia demum bona & mala indifferentiae ſuae vires exſerit voluntas ſingulorum hominum, peculiaribus momentis in diuerſa procliuium. Idque hanc ob cauſam, quod tantum non omnia bona & mala homini hautquidquam adpareant velut pura, & ſimplicia, ſed inuicem mixta, mala bonis, bona malis. Quo cum accedat in ſingulis hominibus ad peculiaria quaedam ſingularis inclinatio, neque omnibus ſolida & duratura a fucatis & momenta-

neis

§. IV. 1) Qua ſola, vt plurimum homines gaudent.

2) V. infra L. II. c. 1. §. 7. H.

3) M. ANTONINVS ad ſe ipſum L. VI. §. 27. Πῶς οὐχ ὠμόν ἐστι μὴ ἐπιτρέπειν τοῖς ἀνθρώποις ὁρμᾶν ἐπὶ τὰ φαινόμενα αὐτοῖς οἰκεῖα καὶ συμφέροντα. *Nonne, durum eſt, hominibus non permittere, vt ad ea connertantur, quae ipſis vtilia et ſalutaria videantur.*

neis liceat discernere [2]; inde infinita fere in voluntatibus ac studiis hominum solet oriri varietas, & omnes suum sibi bonum, sed diuersa via quaesitum eunt. Imo & multi, quae sibi bona sunt, ignorant, eoque non adpetunt; multi prae adparente facie mali, bonum adiunctum non aestimant, eoque reiiciunt, quod adpetendum erat; & contra adpetunt, quod fugiendum erat. Quo facit illud ARISTOTELIS Nicom. III. c. 6. Ἆρα φατέον, ἁπλῶς μὲν καὶ κατ' ἀλήθειαν, βουλητὸν εἶναι τ' ἀγαθόν. ἑκάστῳ δὲ τὸ φαινόμενον. *Numquid dicendum, simpliciter quidem ac reuera voluntati adpetibile esse id, quod est bonum: unicuique vero id, quod videtur vnicuique* [3]. Possis huc adplicare illud GVNTHERI Ligurino L. III. [v. 289. & seqq.]

- - - Tantum falsa loquendo,
Fallere nemo potest: veri sub imagine falsum
Influit, & furtim deceptas occupat aures.

Sic igitur circa quamlibet fere rem & actionem sese offerunt simul species bonorum & malorum; verorum aut adparentium, quae postquam animum hinc inde traxerunt, tandem ad alterutram se partem voluntas intrinsece determinat. Et quae hoc modo suscipitur actio, spontanea dicitur, de qua ARISTOTELES Nic. III. c. 13. Τὸ ἑκούσιον δόξειεν ἂν εἶναι, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ εἰδότι τὰ καθ' ἕκαστα ἐν οἷς ἡ πρᾶξις. *Spontaneum illud videbitur, cuius principium est in eo qui agit, particularia cognoscente, in quibus actio consistit.* Ad quem locum EVSTRATIVS: *Vtraeque hae particulae ad spontaneum constituendum necessariae sunt, vt scilicet & principium sit in agente, & agens particularia cognoscat. Nam & qui ex ignoratione agit, in se agendi habet principium; & qui particularia cognoscit, agere violentia inductus potest.*

§. V. ENIMVERO non semper contingit, vt velut in aequilibrio positus animus citra vllum accedens momentum sese ad agendum vel non agendum adplicet [1]. Quin saepenumero per varias caussas versus vnam partem vehementer trahitur; aliquando exterior violentia ita grauiter incumbit, vt illius vires non amplius locum inuenire censeantur. Quemadmodum non semper secundo vento pelagus decurrit nauita; sed aliquando transuersa licet frementibus Zephyris clauum tenet tamen, aliquando gubernaculo penitus excussus procellarum libidini nauem committere cogitur. Inter illa igitur, quae voluntatem hominis versus alterutram partem vergere faciunt, sunt peculiares ingeniorum dispositiones, quibus ad certum genus actionis aliqui valde procliues redduntur, quales tam in integris nationibus, quam in singulis hominibus deprehenduntur. Circa quas producendas non exiguam vim habere videtur coeli nos ambientis, solique genius, (LVCANVS L. VIII. vers. 365.

Emollit gentes clementia coeli.

HERO-

§. V. 1) Bene ARISTOTELES I. Rhetor. 10. *Quaecunque homines agunt, ob vnam e septem caussis agant necesse est: fortunam, vim, naturam, consuetudinem, rationem, iram, cupiditatem.* H.

HERODOTVS Calliope [circa fin.]: *Natura comparatum est, vt e mollibus regionibus molles viri exsistant, neque ex eadem terra admirandae fruges, & egregii bello viri gignantur.* Add. CHARRON de la Sagesse L.I. c.42.) [2] humorum in corporibus temperatura, ex ipso semine, aetate, victu, valetudine, studiorum ratione, aliisque caussis prouenien, conformatio organorum, queis animus ad functiones suas obeundas vtitur, & similia. Add. HOBBES de Homine c.13. & BACO de Verulamio de augment. scient. L. IV. c.1. [3] Circa quae omnia id tenendum, nulli harum tantam esse vim, vt voluntas nullo modo possit in diuersam partem pertendere, in quantum istae spectant ad actionem aliquam moralem producendam. HORATIVS II. Sat. 8. [vers. 39. 40.]

> *Nemo adeo ferus est, vt non mitescere possit.*
> *Si modo culturae patientem commodet aurem.*

Socrates apud XENOPHONTEM Apopnem. L. I. [p. 416. Ed. Steph. Cap. II. §. 23. Ed. Oxon.] Πάντα μὲν ὖν ἔμοιγε δοκεῖ τὰ καλὰ καὶ τὰ ἀγαθὰ ἀσκητὰ εἶναι [4]. *Mihi quidem videtur omnia bona atque honesta homines exercitatione consequi posse.* Et quanquam impetus aliqui ex corporis constitutione orti, quo minus exsistant, aut aliqua in actum erumpant, per voluntatem prohiberi quandoque non posse videantur; id tamen saltem effici poterit, vt sine peccato erumpant. Sic si aliquis adeo validis in Venerem stimulis agitetur, vt eos reprimere non valeat; id tamen penes ipsum erit, vt citra peccatum iisdem satisfiat. Vid. 1 Corinth. VII, 2. Et PLATO L. IIX. de Legibus, recte disputat, posse etiam in Graeca ciuitate per leges reprimi nefarias libidines in eundem sexum, vtut istac apud eam gentem in publicos mores tunc inualuissent. Idem sentiendum de illis, quae apud HORATIVM de arte poëtica, & passim de moribus aetatum traduntur. Sic sint ad auaritiam procliues senes; penes ipsos tamen erit, citra aliorum iniuriam rem quaerere, nec alios suis bonis iniuste fraudare. Add. HVARTES Scrutin. ingeniorum. c. 5.

§. VI. VALDE quoque voluntatem in certas actiones inclinat frequens earundem actionum repetitio, & consuetudo, per quam efficitur, vt expedite & libenter actio aliqua suscipiatur, obiectoque praesente in id velut trahi animus videatur. Atque eiusmodi inclinationes cum lubidine ac dexteritate agendi coniunctae *habituum* vocabulo solent vulgo venire; qui quatenus circa actiones morales, bonas & malas occupantur, virtutes & vitia nuncupantur. In quibus enumerandis non est quod & nos defatigemur, cum hactenus plerique, qui philosophiam moralem se traditiuros professi sunt, magnam disciplinae suae partem, explicatis vndecim virtutum vocabulis, repraesentasse se crediderint. Illud tantum in

2) V. SENECA L.II. de ira c. 18. 19. 20. H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 20. §. 19. vocat *concretionem corporis in animum transeuntem.* H.

3) Vide de influxu astrorum in religionem hominis H. GROTIVM L. IV. de Ver. Religion. Christian. II. Addenda his limitatio, nisi concretio illa corporis in morbum, qui vim intellectricem adimat, degeneret, vti solet melancholicis aliquando accidere. H.

4) Quae verba minus recte interpretatur auctor, vel potius is, cuius versione vtitur. Verus eorum sensus hic est: *Mihi quidem fugere videntur omnia bona atque honesta, si sint absque exer-*

in genere monuisse sufficiat, virtutes esse illas animorum dispositiones, quibus inclinantur homines ad actiones, se ac societatem humanam conseruantes; & vitia contra, quibus procliues redduntur agere illa, quae ad seipsos & societatem destruendam tendunt. Quo loco etiam notandus est HOBBESIVS de Homine c. 13. §. 9. qui tradit, *nisi in vita ciuili virtutum & vitiorum communem mensuram non inueniri:* Eoque *talem non dari in naturali statu, qua virtus aut vitium aestimari & definiri possint.* Sane enim definitio a nobis proposita etiam in naturali statu locum inuenit. Ad quam exigenda sunt, quae in ciuitatibus tanquam virtutes praecipi debent. Et si in ciuitate aliquid praeciperetur, in quod ista definitio non quadrat, id praeceptum absurdum erit habendum. Varietas, quae in legibus diuersarum ciuitatum conspicitur, non efficit, vt non detur communis aliqua & vniformis definitio virtutum. Nam ea diuersitas vel versatur circa ea, quae extra leges naturales sunt; vel oritur inde, quod praecepto alicui legis naturalis alicubi vis legis ciuilis sit tributa, alicubi non; vel denique indicio est, quosdam legislatores sanam rationem non habuisse propitiam. De qua re infra plura. Porro quanquam vitia prauique mores diuturna assuetudine inoliti, in naturam fere videantur abire, sic vt aegerrime iis resistatur: (Calpurnius FLACCVS Declam. 2. *Vbi semel pudor corruit, nulla inclinatis in vitium animis ruina deformis est.* Et LVCIANVS aduersus indoctum: Ὀυ δὲ γὰρ κύων ἅπαξ παύσαιτ' ἂν σκυτοφαγεῖν μαθοῦσα: *Neque enim canis ad corium edendum adsuefacta facile desierit.* Add. BACO Sermon. fidel. c. 37.) non ideo tamen inde profectae actiones inter spontaneas censeri desinunt. Quin etiam, licet illae actiones, quibus habitus introducitur, quaeque eum praecedunt pleniore cum proaeresi & intensiore cum conatu suscipiantur, quam quae post contractum habitum fiunt, vbi velut vltro & citra iussum voluntatis facultates reliquae in obiectum ruunt: nihil tamen inde bonitati aut malitiae earundem videtur decedere. Nam sane inconueniens fuerit, vt ideo actio bona minoris sit, quia ab eodem crebro fuit exercita; aut vt ideo minus quis censeatur peccasse, quia saepe peccauit. Praesertim cum quilibet ipse in causa fuerit, quare ita facile & expedite ageret. Quo facit illud ARISTOTELIS Nicom. III. c. 8. Ὀυχ ὁμοίως αἱ πράξεις ἑκούσιοί εἰσι, καὶ αἱ ἕξεις· τῶν μὲν γὰρ πράξεων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους κύριοί ἐσμεν, εἰδότες τὰ καθ' ἕκαστα· τῶν ἕξεων δὲ, τῆς ἀρχῆς. τῶν καθ' ἕκαστα δὲ, ἡ πρόσθεσις οὐ γνώριμος, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἀῤῥωστιῶν. ἀλλ' ὅτι ἐφ' ἡμῖν ἦν, οὕτως ἢ μὴ οὕτω χρήσασθαι, διὰ τοῦτο ἑκούσιοι. *Non simili modo actiones spontaneae sunt, atque habitus; actionum enim a principio vsque ad finem domini sumus, cum singula quaeque cognoscamus: at habituum principii tantum facultas in nobis est: singulorum autem additio non nota, quemadmodum in aegrotationibus, quoniam tamen erat in nostra potestate vel ita, vel non ita vti, etiam habitus*

exercitio. Quo tamen sensu hic locus nihil facit ad sententiam Auctoris.

§. VI. 1) ARISTOPHANES Vespis:

Τὸ γὰρ ἀποστῆναι χαλεπὸν
Φύσεως ἣν ἔχη τις ἀεί.
Καί τοι πολλοὶ ταῦτ' ἔπαθον
Ξύνοντες γνώμαις ἑτέρων
Μετεβάλλοντο τοὺς τρόπους.

Vsus quo fueris diu,
Mutare ingenium, graue.
Multos inuenias tamen,
Qui mores moniti suos
Permutent melioribus.

V. AVCTOR L. II. c. 3. §. 9. in fine. H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 20. §. 19. n. 2. H.

tus ipsi spontanei sunt. Ad quem locum EVSTRATIVS: *Habituum principii tantummodo facultatem habemus, incrementi ac finis non ita. Additio enim & incrementum eorum ignoratur, ac non aduertitur: quippe cum sensim ac latenter augmentum accipiant; atque vlterius aliquando in improbitate ac vitiis progrediantur nonnulli, quam voluissent* [2]. *Vt in ebrietatibus ac libidinibus videre licet, in quibus quandoque paulo liberius homines atque incautius progredientes, quasi in nostra potestate sit habitus acquirere, habitum continuatis actionibus imprudenter contraxere. Neque in vitiis solum additamenta atque incrementa non percipiuntur, sed in virtutibus quoque profectus ipsi latenter fiunt, vt aduertere, nisi vbi profecerit, queat nemo.*

§. VII. NON PARVM quoque voluntatem versus certas actiones impellunt motus animi, obiecta potissimum specie boni aut mali excitati, quos *Affectus* vocant; praeterquam quod iidem non parum iudicium intellectus obfuscant. PINDARVS Olymp. Od. 7. Αἱ δὲ φρενῶν ταραχαὶ παρέπλαξαν καὶ σοφόν. *Mentis autem perturbationes in errorem impellunt etiam sapientem.* Qui quotuplices sint, & qua ratione excitentur ac sopiantur [1], quemque vsum illi habeant, argute cumprimis tradidit CARTESIVS de Passionibus, & Anton. LE GRAND Inst. Phil. Cartes. P. VII. c. 9. Quicum etiam conferri potest HOBBES Leuiathan. c. VI. & de Homine c. 12. Illud instituto nostro sufficit annotasse, affectus vtcunque vehementes [2] voluntatis vim hautquidquam omnino extinguere: quin *illos ipsos quoque, qui imbecilliores animas habent, posse adquirere imperium absolutissimum in omnes suas passiones, si sat industriae adhiberetur ad eos instituendos & dirigendos* [3], quod ostendit CARTESIVS dicto loco art. 50. CICERO Tusc. Qu. 1. 2. *Animorum omnes morbi & perturbationes ex aspernatione rationis eueniunt.* Et fallit Medea ap. OVIDIVM met. 7. quando dicit: sed *trahit inuitam noua vis;* praesertim cum ipsa dictamen rationis affectui reluctari agnoscat; *aliudque cupido, mens aliud suadet. Video meliora proboque deteriora sequor.* Non insuper quoque habendum, quod tradit GROTIVS ad Matth. c. V. v. 22. diuersa esse τὸ πάθος, τὴν ὁρμὴν, & τὴν συγκατάθεσιν. πάθος ipsum, seu facultatem, qua irasci possumus, τὸ θυμοειδὲς a natura nobis insitum euelli non posse, & esse in rebus mediis, quibus recte aut secus vti

2) Ex quibus intelligitur quam sedulo nos cauere oporteat etiam ab iis, quae malae consuetudini malisue moribus vel minimam in nobis occasionem praebere possint.

§. VII. 1) SENECA Epist. CXVI. in fin. *Scis, quare non possumus ista? quia nos posse non credimus. Imo mehercules, aliud est in re: vitia nostra, quia amamus, defendimus, & malumus excusare illa, quam excutere. Satis natura homini dedit roboris, si illo vtamur, si vires nostras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos concitemus. Nolle in caussa est: Non posse praetenditur. - - - Atque nihil est tam difficile, & arduum, quod non mens humana vincat, & in familiaritatem perducat assidua meditatio: nullique sunt tam feri & sui iuris adfectus, vt non disciplina perdomentur. Quodcunque sibi imperauit animus, obtinuit. Quidam ne vnquam riderent, consecuti sunt: vino quidam, alii Venere, quidam omni humore interdixere corporibus. Alius contentus breui somno, vigiliam indefatigabilem extendit: didicerunt tenuissimis & aduersis funi[…]currere, & ingentia vixque humanis toleran[…]ribus onera portare, & in immensam altitudi[…]m mergi, ac sine vlla respirandi vice perpeti maria.* IDEM de Ira L. II. c. 12.

2) Nam sui iuris non sunt, sed voluntatis, tanquam dominae, imperio subsunt, certe quod durationem ac directionem eorum attinet. H.

3) Ita saltem, vt nulla inde actio nascatur, punienda in foro humano. Quod omnium legislatorum iudicio confirmatur, vtpote quibus, peccata,

vti liceat. Quia autem pars animi, in qua ſunt τὰ πάθη, per ſe eſt ἄλογος, inde fieri, vt non expectato rationis iudicio ὁρμαὶ ſeſe exſerant: quae niſi diligenter refraenentur, ſolere ſequi συγκατάθεσιν, cum ſcilicet pars illa, quae data eſt moderandis affectibus, habenis remiſſis trahi ſe patitur. Eſſe autem συγκατάθεσιν voluntariam, fierique hominis arbitratu. Sed & primos illos motus, quos Philoſophi comparant oculorum nictibus, ne aut durent diu aut inualeſcant, diligenti attentione & exercitatione, ante omnia vero Dei Spiritu obtineri ſolere. SENECA de Ira II. 4. Sed & peculiaria homini inſtrumenta a natura eſſe data moderandis affectibus ſimulque maximam vitae & valetudini hominis noxam, prae reliquis animalibus ex violentis & male coërcitis affectibus imminere, eoque ad eosdem temperandos maiorem homini neceſſitatem incumbere, docet Richardus CVMBERLAND de Leg. nat. c. 2. §. 26.27. Deinde cum affectuum alii excitentur ſpecie boni, alii ſpecie mali, & ſtimulent ad acquirendum aliquod bonum, aut declinandum malum; id diſcriminis inter eos obſeruatur, quod illi parum aut nihil excuſationis afferant, ſi quid eorundem impulſu ſecus quam decebat, factum fuerit; hi autem eo plus veniae habeant, quo infeſtius naturae humanae minatur malum, quod ipſos excitauerat. Longe quippe facilius eſt carere bono, ad naturam conſeruandam non neceſſario, quam excipere malum ad naturae deſtructionem tendens; quicquid ARISTOTELES Nicom. II. c.2. pronunciet Χαλεπώτερον ἡδονῇ μάχεσθαι, ἢ θυμῷ, *Difficilius voluptati repugnare, quam irae* [4]. Et ſi quis titillanti libidini obtemperans male egerit, intelligitur pro praeſenti voluptate euenturi inde mali aleam ſubiiſſe; adeoque cum iam fruitus fuerit aliqua re, quae ipſius iudicio tanti erat, quanti periculum ſecuturi inde mali, nullo praetextu, vt malum id ſibi mitigetur, poſtulare poteſt. Aſt qui terrore mali imminentis quid ſecus commiſit, ei humanae teneritas naturae vehementer patrocinatur, quod leuiſſimo malo, vt ipſe iudicabat, voluerit defungi [5]. Qua de re alibi prolixius erit agendum.

§. VIII. DENIQVE voluntatem ad certum genus actionis non parum irritat ebrietas [1], ex potu potiſſimum, aut fumis, vel etiam ex opio, per magnam Orientis partem auidiſſime vſurpato, proueniens; quae violento

 motu

peccata omnia in furore paſſionum admiſſa viſa fuerunt plectenda. Quod minime ab his factum foret, niſi eis ſediſſet, in poteſtate noſtra poſita eſſe, ſedare paſſionum rabiem.

4) Idem tamen ARISTOTELES aliter iudicaſſe dicitur L. III. c.12. Χαλεπώτερον γὰρ, inquit, τὰ λυπηρὰ ὑπομένειν, ἢ τῶν ἡδέων ἀπέχεσθαι; *Facilius eſt, moleſta ferre, quam a iucundis abſtinere.* Sed loquitur Philoſophus in priori loco de *Ira*, in poſteriore de *patientia*, quod facile, ſi mens non laeua fuiſſet, intelligere poterat MVRETVS in commentario poſthumo ad haec loca, laudato a Cl. BARBEYRACO, in primis cum Princeps philoſophorum L. VII. c.7. & 15. latiſſime euincat, difficilius libidinem quam iram ſubigi.

5) L. VIII. c. 3. §.21. Adde de ira infra c.7. §. 16. in calce. H.

§. VIII. 1) ANTIPHANES Aeolo, de vino:

Ὃς μόνος θνητοῖς ἄγει
Τὴν τόλμαν εἰς τὸ πρόσθε τῆς εὐβουλίας
Quo ſub duce
Audacia antecurſor eſt prudentiae.

Diphilus Comicus apud H. GROTIVM in excerptis de Iaccho:

Ταπεινὸν μέγα φρονεῖν ποιεῖς μόνος.
Τὸν τὰς ὀφρῦς αἴροντα συμπείθεις γελᾶν
Τὸν τ' ἀσθενῆ τολμᾶν τι, τὸν δειλὸν θρασεῖν

Tu ſolus cornua addis pauperi:
Ingenio duro lene tormentum admoues,
Suppeditas arma inermi, timido audaciam.

motu ſpiritus atque ſanguinem impellit, & perturbat [2], & ad libidinem cumprimis, (PROPERTIVS L. IV. *Potae non ſatis vnus erit*,) iracundiam, atque temeritatem homines procliues reddit: ſic vt Lycurgo vinum dicatur *malum medicamentum, quod mentes immutaret*; *apud* HYGINVM fab. 132. ISOCRATES ad Demonicum: *Cum vino mens corrupta fuerit, idem ei quod curribus euenit, e quibus aurigae ſunt excuſſi. Nam vt hi temere feruntur, carentes gubernatoribus; ſic animus in multa delicta impellitur mente ſubuerſa.* Eoque lex Minois apud Cretenſes talis extabat: Μὴ συμπίνειν ἀλλήλοις εἰς μέθην, *non compotare inuicem usque ad ebrietatem.* PLATO Minoë. Add. PLINIVS N. H. L. XIV. c. 22. ARISTOPHANES Veſpis: Κακὸν τὸ πίνειν, ἀπὸ γὰρ οἴνου γίνεται καὶ θυροκοπῆσαι, καὶ πατάξαι, καὶ βαλεῖν· κἄπειτ' ἀποτίνειν ἀργύριον ἐκ κραιπάλης. *Potaſſe valde noxium eſt: vinum facit pultare ianuam, & fores confringere, tum pendere aera poſt ſolutam crapulam.* Apud Indos ebrietas ſummopere improbatur, quam inter quinque grauiſſima peccata numerant, quae ſunt I. Cum matre concumbere, ſub qua continetur etiam nouerca, & vxor praeceptoris. II. Braminem occidere. III. Aurum furari. IV. Inebriari. V. Conuerſari cum illis, qui haec faciunt. MANILIVS Aſtrom. L. V. *Ardeſcit vitio vitium, vireſque miniſtrat Bacchus, & in flamma ſaeuas exſuſcitat iras.* Machometes religionis ſubſidio fuit vſus, vt auidiſſimas vini nationes ab eiusdem vſu abſtraheret. Hanc qui ſponte contraxerit, ſiquidem ipſius effectus apud ſe notos habebat, aut praeſumere poterat [3], non magis ſibi per eam commiſſa delicta ne imputentur poſtulare poteſt, quam queri de imbre in domum deſcendente, qui tectum ſuum ipſe per petulantiam deiecit: PLAVTVS Aulular. *Nimis vile eſt vinum, ſi ebrio impune faccere, quod lubeat, licet* [4]. Etſi in actibus indifferentibus, & quos ſuſcipere vel omittere in cuiusuis eſt arbitrio, ipſa, vbi mentem nimis obfuſcauit, id efficiat, vt ne actum ille effectus ſequatur, qui ſecuturus erat, ſi deliberato fuiſſet animo ſuſceptus [5]. Et iſthaec quidem fere ſunt, quae voluntati vergentiam velut phyſicam adferunt. Moraliter autem maxime eandem inclinat, aut certe inclinare debet obligatio; quae tamen, quantacunque ſit, neque intrinſecam voluntatis libertatem tollit, neque actionem reddit inuitam, vtut tendente forſitan in diuerſum libidine. Quo adplicare poſſis illud ARISTOTELIS Nic. III. 3. Ἄτοπον τὸ ἀκούσια φάναι, ὧν δεῖ ὀρέγεσθαι. *Abſurdum eſt, inuita ea eſſe dicere, quae oportet appetere.* Dicimus autem, quod voluntatem *inclinare debet* obligatio. Nam ea eſt humani ingenii prauitas,

2) V. EVRIPIDEM Cyclope. H.

3) Peccat enim quidem per ignorantiam imuincibilem, ſed non in ſe & ſua cauſſa. V. ſupra c. 3. §. 11. & infra c. 5. §. 10. Add. L. VIII. c. 3. §. 21. H.

4) V. infra L. III. c. 6. §. 4. H.

5) Quod de *effectu*, ebrietatis intelligendum erit. Ratione *imputationis* diſtinguendum videtur, fuerit ne ebrietas I. *modica* an *ſumma*. In *illa* perpetratae *Actiones* voluntariae manent, in *hac* vero, quippe tollente omnem vſum rationis, intererit II. fueritne ebrietas *voluntaria* an *inuoluntaria*. Nam ſi inuoluntaria fuerit, actio ab inuito profecta, ideoque excuſanda videbitur. E contrario ſi ebrietas voluntaria fuerit, ſecernendi erunt III. actus *liciti* ab *illicitis*; Ex actu quidem licito, quales ſunt contractus, adhuc obligari ebrius non videtur, quia ad hos ineundos mentis vſus exigitur. Verum actus illiciti, veluti delicta, vtique imputabuntur, quia in iis etiam ſola culpa, ſine qua vix contrahitur ebrietas, vindicatur, imo grauius quam alias actus eiusmodi puniri poſſunt, ſi quis animo ad flagitium obfirmato ſe inebriauerit, vbi nimirum ebrietas dolo

tas, vt faepe ipfum interdictum peccandi libidinem accendat. OVIDIVS Amorum III. El. 4. verf. 9. 10. 17. 25. 31.

Nitimur in vetitum femper, cupimusque negata.
Quicquid feruatur, cupimus magis: ipfaque furem
Cura vocat. Iuuat inconceffa voluptas.
Cui peccare licet, peccat minus. Ipfa poteftas
Semina nequitiae languidiora facit.

Id quod preffius referre poffis partim ad prauam curiofitatem mortalium, quibus omne ignotum pro magnifico eft; quam opinionem afperitas interdicti, & folicitudo cuftodiae vehementer confirmat; partim ad odium & contumaciam aduerfus vetantem, qua dedignamur libertatem noftram circumfcribi ab eo, in quem male affecti fumus. Cum contra amoris fit, libenter fefe amati placito adplicare.

§. IX. PRAETEREA & hoc obferuandum [1], voluntatem quandoque ab imminentibus grauiffimis malis, & quae [illegible]munem animi humani firmitatem iudicantur excedere, ita vehementer v[illegible]i, vt in aliquid fufcipiendum confentiat, abs quo extra illam neceffitatem conftituta maxime abhorrebat. Quales actiones folent vocari mixtae [illegible] fpontaneis & inuitis. Hactenus enim fpontaneae funt [2], quod vtique principium eft in agente; fciente fingula, quae actioni infunt; quodque adeo voluntas pro praefenti tempore & neceffitate in eas fertur, tanquam minus malum, aut partem mali, cum alias totum, aut maius malum foret fubeundum. Id quod pro praefenti conditione naturam boni imitatur, quatenus vtrumque fimul non poteft declinari. ARISTOTELES Nicom. V. c. 7. Ἐν ἀγαθοῦ λόγῳ γίνεται τὸ ἔλαττον κακὸν πρὸς τὸ μεῖζον. *Minus malum, fi ad maius comparetur, boni locum obtinet.* QVINTILIANVS Inft. Or. L. VII. c. 4. *In comparatione malorum boni locum obtinent leuius.* Huc pertinet & illud ARISTOTELIS Nic. III. c. 1. Ἁπλῶς οὐδεὶς ἀποβάλλεται ἑκών. ἐπὶ σωτηρίᾳ δὲ αὑτοῦ καὶ λοιπῶν ἅπαντες οἱ νοῦν ἔχοντες. μικταὶ μὲν οὖν εἰσιν αἱ τοιαῦται πράξεις, ἐοίκασι δὲ μᾶλλον ἑκουσίοις. *Nemo fponte abfoluta fua abiicit, fed ob falutem tum fuam, tum aliorum omnes, modo mentis fint compotes, facere id videntur. Miftae igitur huiusmodi actiones cum fint, fpontaneis tamen magis funt fimiles.* Ex inuito autem eiusmodi actiones id trahunt,

dolo praetexitur & roborandae audaciae adhibetur. Confer. TITIVS Obferu. XXXVII.

§. IX. 1) EVRIPIDES Electra.

Αἰσθήσεις γὰρ οὖν
Κλύει τῶν θυραίων πημάτων δάκνει βροτούς.
Saepe etiam mala
Externa mentem vellicant fenfu fui.
Et
Ἀλλ' ἔχει νόσον
Πενία' διδάσκει γ' ἄνδρα τῇ χρείᾳ κακόν.
Sed vitio haud caret.
Peccare egeftas multa nolentes docet.

2) LVCRETIVS L. II. de Rer. natur.

Iamne vides igitur, quanquam vis extima multos
Pellit, & invitos cogit procedere faepe,
Praecipitesque rapit, tamen effe in pectore noftro
Quiddam, quod contra pugnare obftareque poffit.

AVGVSTINVS libro de Spiritu c. 31. *Si fubtilius aduertamus, etiam quod quisque inuitus facere dicitur, fi facit, voluntarie facit: fed quia mallet aliud, ideo inuitus, hoc eft, nolens facere dicitur.* H.

hunt, quod ad eas contra ſuam inclinationem voluntas adigatur, nunquam eas ſuſceptura, ſi grauius malum alia via liceret effugere [3]. Quam ob cauſam id quoque cum inuitis actionibus habent commune, quod effectus morales, qui alias actiones mere ſpontaneas conſequuntur, in hiſce omnino aut ſaltem ex parte deficiant. Quanquam enim interdum tam rigida alicui obligatio iniungatur [4], vt ne per intentatam quidem mortem, quae inter naturalia mala terribiliſſimum habetur, ab ea diſcedere debeat: tamen vbi iſta expreſſe non adparet, hautquidquam facile eadem praeſumitur, tanquam conditione humana aſperior; & vbi illa deeſt, ſtultum fuerit, non minima quaque parte mali velle defungi. Vnde nonnulla, quae alias extra talem caſum perpetrata reprehenſionem erant meritura, ſi propter incumbentem eiusmodi neceſſitatem ſuſcipiantur [5], ab aequis hominibus laudantur [6]; alia commiſeratione magis, quam indignatione digna habentur [7], alia excuſatio penitus aut ex parte proſequitur [8], in quibusdam denique odium ac culpa actionis in alium deuoluitur, eo, qui factum exſecutus eſt, innocente declarato. Quo pertinet illud ARISTOTELIS Nic. III. c. 1. *Ob huiuscemodi actiones interdum etiam laudantur homines, cum pro magnis & honeſtis rebus turpe aliquid*, id eſt, indecorum, *aut moleſtum ſuſtinuerint* [9]. *Ob nonnulla vero laus quidem minime, ſed venia exhibetur, cum ea, quae non debet, agit quiſpiam ob eiusmodi, quae & humanam naturam excedunt, & a nullo ſuſtinerentur. Quaedam autem fortaſſe ſunt, ad quae perpetranda nemo cogi, compelliue poteſt: ſed potius extrema quaeque pati ac mori conuenit.* Add. EVSTRATIVS ad d. l. [10]. Vbi tamen neſcio an in Epiſcopo cumprimis Chriſtiano probari poſſit, quod is actionis mixtae exemplum tale proferat; *rem habere cum aliena vxore turpe cum ſit, efficitur non turpe, ſi interficiendi tyranni cauſa fiat.*

§. X. DENIQVE cum ad ſpontaneum requiratur, tum vt principium motus ſit in agente, ſeu vt agens voluntatis ſuae impulſu ad agendum acceſſerit, tum vt ſciuerit, quid ageretur; adparet, vbi alterutrum horum aut vtrumque deficit; actionem reddi inuitam. ARISTOTELES Nic. III. c. 1. Δοκεῖ ἀκούσια εἶναι τὰ βίᾳ,

3) Scilicet in negotiis indifferentibus aut licitis. V. infra L. III. c. 6. §. 10. 12. L. VIII. c. 8. §. 1. H.

4) Si ſcilicet violatio legis contemtum Dei inuoluat. V. infra L. II. c. 6. §. 2. H.

5) Verbi gratia occiſio illius, qui ſtuprum per vim intentat. V. infra L. II. c. 5. §. 11. H.

6) Verbi gratia caedes infantis, vt mater famem depellat. V. IOSEPHVS VII. de Bell. Iudaic. 8. vbi flebile narrat exemplum H. [Recentius exemplum inuenitur apud CARPZOVIVM L. VI. Reſp. 94. n. 19. quo tempore belli Germanici tricennalis maritus carnibus vxoris vetulae, a ſe occiſae, indomitam famem ſedatum iuit, cui poena extra ordinem ideo dictata fuit.]

7) Nimirum doloris iuſti impatientia facit, vt quis mitius puniatur. V. de foemina Smyrnaea, filii ſui necem mariti & huius filii nece vlta, quam neque Dolabella, neque Areopagus damnare ſuſtinuit, VALERIVS Maximus L.VII. c. 1. in fine. GELLIVS XII. N. A. 7. AMMIANVS Marcellin. Libr. XXIX. V. infra L. II. c. 4. §. 19. circa fin. & c. 5. §. 15. H.

8) V. L. II. c. 6. §. 4. Adde de Phocenſibus Iuſtinum L. VIII. c. 1. H. [Quod exemplum parum huc pertinere, Iuſtini verba inſpicientibus, confeſtim patebit.]

9) Veluti ſi mulier aut virgo ſe ipſam occidat ad euitandum pudicitiae damnum, cuius ei minae inferantur ab homine impotente, & qui libidinem ſuam quacunque ratione expletam velit. Videatur infra L. II. c. 4. §. 19. Exemplum, quo Hertius vtitur, mariti adulterum in ipſo delicto depre-

βίᾳ, ἢ δι' ἄγνοιαν γινόμενα. *Videntur inuita ea esse, quae aut vi, aut ignoratione efficiuntur.* Circa posteriora recte monet, IDEM ib. c. 2. Τοῦ διὰ τοιαύτην τὴν ἄγνοιαν ἀκουσίου λεγομένου, ἔτι δεῖ τὴν πρᾶξιν λυπηρὰν εἶναι καὶ ἐν μεταμελείᾳ. *Oportet, vt actio, quae ex tali ignoratione inuoluntarie facta esse dicitur* [1], *dolorem ac poenitentiam afferat.* Coactum autem stricte dicitur, ad quod ab extrinseco principio validiore quis adigitur membra sua adplicare, ita vt auersationem, ac dissensum suum signis, & praecipue reluctantia seu renitentia corporali ostendat. Exempli causa ARISTOTELES Nic. III. c. 1. affert: Οἷον, εἰ πνεῦμα κομίσαιτό ποι, ἢ ἄνθρωποι κύριοι ὄντες, *quemadmodum si ventus aliquo, aut homines, qui potestatem habeant, nos detulerint.* Quo referri potest exemplum de naui rostrata vi tempestatis in portum Rhodiorum compulsa, quam quaestor ex lege publicare volebat; apud CICERONEM de inuentione L. II. [2]. Sic amici Lucretiam *consolantur aegram animi, auertendo noxam ab coacta in auctorem delicti; mentem peccare, non corpus: & vnde consilium absfuerit, culpam abesse*, apud LIVIVM L. I. c. 58. Ista autem reluctatio in foro ciuili adfuisse praesumitur circa quaslibet actiones aut passiones, quae communiter sponte admitti non censentur, vbi omnia signa actualis consensus deficiunt; quae nonnullis dicitur reluctatio interpretatiua. Vt quando in lege Ebraica vim passa iudicatur virgo, quacum in agro quis, remotis arbitris, concumbit. Inde PHILO Iudaeus de legibus specialibus, [p. 608.] negat legem patrocinari puellae, quae in solitudine lubens stupratorem admisit. Sicuti nec eadem nocet puellae, quae in vrbe clamare non potuit, aut nequidquam clamauit. Est autem coactum aliquid in se, sed non in sua causa, quando quis in tali statu versatur in praesens, vt vim illatam repellere nequeat; in culpa tamen fuit, vt in istum statum perueniret. Quo referre possis stuprum Dinae illatum Gen. XXXIV. Debebat enim virgo inter ignotos non peregrinari. Coactum autem in se, & in sua causa simul est, quando aliquis etiam in culpa non fuit, vt in talem perueniret statum, quo per vim ad aliquid cogi posset. Dicimus, *si in culpa non fuit*, id est [3], si aliquid praeter officii aut prudentiae leges non suscepit. Nam si quis munere sibi iniuncto fungitur, vel alias iure suo vtitur, nec temere aut inconsulto quid agit, ei si vel maxime vis ingruat, nihil poterit imputari.

CAP.

deprehensum, occidentis, ad §. VII. referendum est, vbi de irae effectibus agitur; non autem ad actiones *mixtas*, de quibus Auctor hoc loco disserit. Idem dicendum de femina Smyrnaea, quam HERTIVS in nota 8. propter necem mariti in ius vocat.

10) Idem alii dixerunt. V. H. GROTIVM L. III. de I. B. & P. 19. §. 2. & in not. Caeterum caussis, per quas impellatur voluntas in alteram partem, addendae artes magicae, quibus fieri experientia docet, vt homines ferantur in genera quaedam delictorum, v. g. amorem illicitum, furta. V. SCHILTERVS manuduct. philosoph. moral. ad Iurispr. c. 6. §. 4. H.

§. X. 1) Atqui supra AVCTOR Lib. II. c. 3. §. 10. dixerat, ob errorem, quem vocat concomitantem, homicidium non censeri commissum. Nimirum peccat quidem, qui facto improbo iam perpetrato non indolescit, sed laetatur: est enim actio haec non mere inuita, sed suo modo spontanea. Tamen ea vt homicidium non potest imputari.

2) V. infra L. II. c. 5. §. 11. Deuteron. XXII, 26. Nec Christiani primorum temporum Diis Gentilium sacrificasse censendi sunt, etsi ad altaria eorum adducti, thus, manibus suis intrusum, impulsi iniicerent in ignem. H.

3) ARISTOPHANES Vespis:

CAPVT V.

DE ACTIONIBVS MORALIBVS IN GENERE, DEQVE EARVNDEM AD AGENTEM PERTINENTIA, SEV AD IMPVTATIONEM APTITVDINE.

I. *Actio moralis quid?*
II. *Eius materiale.*
III. *Et formale; vbi de causa morali.*
IV. *Actio moralis formaliter considerata semper est ens positiuum.*
V. *Causa, & fundamentum, cur imputari quid possit, vel non.*
VI. *Imputari non possunt homini necessaria.*
VII. *Vegetabilium facultatum effectus.*
VIII. *Impossibilia.*
IX. *Coacta; vbi de mera exsecutione.*
X. *Per ignorantiam patrata.*
XI. *Per somnum visa.*
XII. *Mala futura.*
XIII. *Malae tamen actiones, etiam ex habitu profectae omnino imputantur.*
XIV. *Actiones alienae quomodo imputentur.*

POSTQVAM pro ratione instituti nostri intellectum *& voluntatem expendimus, tanquam principia, ex quibus actiones humanae id trahunt, vt peculiari ab actionibus brutorum classe censeri queant; proximum est, vt de moralibus actionibus in genere dispiciamus[1], circa quarum rectitudinem aut prauitatem inuestigandam haecce disciplina quam maxime occupatur. Sunt igitur actiones morales actiones hominis voluntariae cum imputatione suorum effectuum in vita communi spectatae. Voluntarias actiones vocamus illas, quae a voluntate hominis tanquam a causa libera ita dependent, vt citra ipsius determinationem, ab actibus eiusdem elicitis praeuia cognitione intellectus profectam, non fierent; quaeque adeo, vt fiant vel non fiant, in facultate hominis est positum. Quae heic considerantur non quatenus sunt motus producti a potentia aliqua per naturam

'Ανὴρ Συβαρίτης ἐξέπεσεν ἐξ ἅρματος
Κάι πως κατεάγη τῆς κεφαλῆς μέγα σφόδρα·
'Ετύγχανεν γὰρ ἐ τρίβων ὢν ἱππικῆς.
Κᾆπειτ' ἐπιστὰς εἶπ' ἀνὴρ αὐτῷ φίλος,
'Ερδοι τις ἣν ἕκαστος εἰδείη τέχνην.
Sybarita quidam praeceps de curru datus,
Graue vulnus, & quidem ipso in capite, acceperat,
Ignarus quippe fraena regere quadrupedum.
Quem sic amicus astans coepit alloqui:
Quam quisque callet artem, in ea se exerceat.

Conf. *L. VIII. §. 1. & vlt. D. Ad L. Aquil. §. 8. Instit. eod.* infra L. III. c. 1. §. 7. H.

§. I. *) Et ab actionibus physicis distinguuntur non tantum operatione ipsa (quam omittendo etiam moraliter agere censemur) sed & imprimis imputatiuitate. Ita, vt vno vtamur exemplo, concumbere actio est, ad quam physice consideratam, nihil refert in quo fuit subiectio, modo hoc sit habile ad actum recipiendum. At in consideratione morali concubitus pro diuersitate subiecti oppido differt: est enim cum scorto fornicatio, cum

turam constituta, sed quatenus a decreto voluntatis, potentiae ad vtramque contradictionis partem flecti aptae, proficiscuntur. Duo quippe inuoluit actio voluntaria; vnum est quasi materiale, quod est motus potentiae per naturam exsistentis, seu eiusdem exercitium in se consideratum; alterum quasi formale, quod est dependentia eius motus seu exercitii a decreto voluntatis, secundum quam vt a caussa libera, & seipsam determinante, decreta concipitur. Ipsum exercitium seorsim, & in se spectatum, distinctionis gratia actio voluntatis potius, aut a potentia volendi in homine proueniens, quam voluntaria dicitur. Enimuero actio voluntaria vlterius consideratur, vel in se & absolute, prout est aliquis motus physicus praeuio voluntatis decreto susceptus; vel reflexiue, quatenus effectus eius homini imputari possunt. Quam reflexionem complexae actiones voluntariae * speciali vocis vsu dicuntur humanae. Et quoniam ab istis actionibus, prout bene aut male ab aliquo obeuntur, seu prout ad legem tanquam normam suam congruunt, vel non congruunt, ita moratus aliquis denominatur, ipsaeque animorum inclinationes, ex frequentibus resultantes actionibus mores adpellantur; inde factum, vt ipsae actiones humanae moralium vocabulo designentur.

§. II. Actionvm moralium posteriori modo consideratarum [1] essentia duo complectitur, vnum velut materiale, alterum formale. Materiale est motus aliquis physicus potentiae physicae, puta, locomotiuae, appetitus sensitiui, sensuum exteriorum & interiorum, & intellectus quoad exercitium adprehensionis; (nam iudicium ex qualitate obiecti adparente ita dependet, vt circa istud voluntatis directioni non sit locus, etsi in formando illo iudicio non sint nullae arbitrii & industriae partes [2],) imo & ipsius voluntatis actus, in esse suo naturali consideratus, seu prout praecise spectatur vt effectus aliquis, per potentiam a natura inditam qua talem productus. Nec non priuatio motus alicuius physici, quem homo vel in se, vel in sua caussa poterat producere. Nam non minus omittendo quam committendo poenae fit aliquis obnoxius. Item inclinationes potentiarum naturalium in certa obiecta, comparatae per antegressas actiones voluntarias, saltem in quantum ad agendum stimulos subdunt. Neque tantum mei motus, habitusue, aut vtrorumque priuationes possunt esse materiale actionum mearum moralium [3], sed & isthaec omnia ab aliis [4] immediate profecta, siquidem a mea voluntate possunt ac debent dirigi. Sic Spartae amasii peccata amator luebat [5]. Aelianvs V. H. L. III. c. 10. Quin & meis actionibus moralibus

cum honesta vidua vel virgine stuprum; cum vxore alterius adulterium; cum illa, quae proxima cognatione iungitur, incestus; cum bruto Sodomia; cum propria vxore honesta res. H.

§. II. 1) Scilicet, quatenus sunt actiones voluntariae, quarum effectus hominibus imputari possunt.

2) Conf. supra C. 3. §. 2.

3) V. infra §. 14. & L. III. c. 1. §. 5. H.

4) Quando nimirum nostrum est, alios ad faciendum, vel omittendum aliquid, commouere, excitare porro, aut impedire habitus honestos, vel inhonestos; nobis aliorum quoque imputari debent actiones, etsi non ipsi agamus, & solius negligentiae rei simus. Quod in primis ad eos pertinet, quibus aliorum cura commissa est, quales sunt parentes, domini, praeceptores.

5) Quod exemplum a moribus nostris satis remotum est. Dicuntur autem hi Amasii castissimo amicitiae primum vinculo adolescentulis iuncti fuisse & excitandis solum virtutis in iis scintillulis

ralibus velut materiam praebere possunt actiones aut operationes brutorum, vegetabilium, & rerum inanimatarum, quae sunt capaces directionis a voluntate mea proficiscentis [6]. Hinc in ipsa lege diuina domino imputatur damnum a boue cornupeta datum, siquidem quadrupedis vitium ipsi antea fuerat notum. Add. *L. 1. §. 1. in fin. 2. 3. D. si Quadrupes L. 11. §. 5. D. ad L. Aquil. Lex Wisigothorum L. VIII. tit. 4. c. 16.* Sic vinitor tenetur, si per ipsius negligentiam vitis omnem foecunditatem in sarmenta effudit [7]. Sic ignis voracitatem luit, qui subiecit; vastationes a mari aut flumine datas, qui aggeres firmare neglexit, aut rupit. Apud QVINTILIANVM Instit. orat. L. I. c. 10. argumentum declamationis ponitur *tibicen, qui sacrificanti Phrygium cecinerat, actoque illo in insaniam, & per praecipitia delato, accusatur, quod causa mortis extiterit.* IDEM L. VII. c. 3. *Iuuenes, qui conuiuere solebant, constituerunt; vt in littore coenarent. Vnius, qui coenae defuerat, nomen tumulo, quem extruxerant, inscripserunt. Pater eius a transmarina peregrinatione cum ad littus idem adpulisset, lecto nomine suspendit se; dicuntur hi causa mortis fuisse.* Denique & materiale actionum mearum moralium possunt esse admissiones seu receptiones actionum alterius, quatenus illae vt perpetrarentur, ego in culpa fui [8]. Sic foeminae ex parte imputatur stuprum violentum, si per temeritatem sese contulit in illa loca, vbi praeuidere poterat vim sibi illatum iri.

§. III. [1] FORMALE actionis moralis consistit in imputatiuitate, vt ita loquar, per quam effectus actionis voluntariae agenti potest imputari, seu tanquam ad ipsum proprie pertinens haberi, siue ipse agens effectum quoque physice produxerit, siue vt per alios produceretur, effecerit. Et ab hac actionis formalitate ipsum quoque agens moralitatis denominationem participat, & *Causa moralis* adpellatur. Vnde facile intelligitur, causae moralis proprie ac stricte loquendo formalem rationem in imputatione, sed terminaliter spectata consistere; adeoque eam nihil esse aliud; quam agens voluntarium, cui effectus imputatur aut imputandus est, ideo quod eius auctor ex toto, aut ex parte extiterit; atque inde siue boni quid fuerit, siue mali, eidem in acceptis sit referendum, sic vt pro vtroque rationem reddere teneatur. Sic causa moralis laesionis in altero est, siue quis ipsi propriis manibus caput tuber reddiderit, siue fuste id diminuerit, siue canes in eundem incitauerit, siue sicarios immiserit. Sic muli causa moralis est Ana [2]. Gen. XXXVI, 24. Sic causa moralis diuersi coloris in ouibus Labanis erat Iacob. Gen. XXX, 37. Sic LYSIAS orat. contra Agoratum, [c. 22. Ed. Wechel.] cuius delatione aliquot

lis inseruiisse, donec haec coniunctio degeneraret in foedam libidinem, in primis apud ceteros populos, extra Lacaedemonem. Vid. POTTERI Archaeologia Graeca et PERIZONIVS ad Aelianum dicto loco: ii igitur Amasii, quum quasi custodes & inspectores perpetui eorum essent, quos amarent; minime mirandum est, horum admissa ipsis imputata fuisse.

6) V. d. L. III. c. 1. §. 6. H.

7) V. *L. 30. §. pen. D. ad L. Aquiliam.* H.

8) V. supra c. 4. §. vlt. ICtorum verbum est: *Necessitas, in quam quis sponte se coniecit, non excusat.* H. [Rhetorico magis argumento, quam Morali: Quid enim hic accusari possit praeter infortunium, cuius innocens caussa fuerunt, qui absentis nomen tumulo, quem exstruxerant, inscripserunt, et quod ipsi parum prouidere potuerunt.]

§. III. 1) Sunt alii, qui id quaerunt in conuenientia aut disconuenientia cum lege, seu quatenus

quot ciues ad mortem erant compulſi, dicit: Ὀυκ ἒν ἄιτιος τȣ̃ θανάτȣ, ἒτος ἐπ' ἀυτοφώρῳ ἐςί. *Qui itaque cauſa ipſis fuit mortis, hic eſt manifeſtarius.* OVIDIVS Heroid. ep. II. [verſ. 146. 147.]

Phyllida Demophoon leto dedit, hoſpes, amantem;
Ille necis cauſam praebuit, ipſa manum.

Etſi non ſemper, qui nudam occaſionem praebuit, vt aliquid ab altero fieret, facti cauſa moralis poteſt haberi. Vnde ſtolida erat, non crudelis ſolum ſententia Cn. Piſonis apud SENECAM de Ira L. I. c. 16. qui rationem, quare duci iuberet militem, ob cuius occiſi ſuſpicionem alter damnatus erat, hanc allegabat: *Te duci iubeo, quia cauſa damnationis commilitoni fuiſti.* Neque valde videtur opus eſſe, vt cum AVCTORE diſſertationis de principiis iuſti & decori, p. m. 161. diſtinguamus inter cauſam moralem *per ſe, & per accidens.* Nam & obſcurus eſt iſte terminus, *cauſa per accidens*, ac inanibus litigiis anſam praebere aptus; & cui nullus effectus actionis recte imputari poteſt, eam cauſam moralem per accidens hautquidquam dicemus, ſi vel maxime ad materiale actionis quid contulerit. Etſi hoc manifeſtum ſit, ad ipſam imputationis grauitatem non parum intereſſe, principaliter actio ab aliquo profluxerit, an minus principaliter. Item directe quis effectum aliquem intenderit, an ille per agentis incogitantiam [3], aut per aliam velut concomitantiam, ſecutus fuerit. Ex hoc enim contingit, vt alicui actio imputetur non velut contra iuſtitiae, ſed contra prudentiae, aut prouidentiae leges admiſſa; vtque adeo aliquis non malitioſe, ſed imprudenter duntaxat aut praecipitanter egiſſe, iudicetur. Non tamen abs re fuerit paulo preſſius nonnulla expendere, quae eo loco traduntur. Initio igitur tale axioma ponit: *Quicquid ſua natura malum eſt, ita vt nunquam bonum fieri poſſit; illud per accidens ſequi poteſt ad vſum aut defenſionem mei iuris extra peccati labem, neque ideo teneor temperare ab vſu iuris mei.* Similem regulam proponit quoque GROTIVS L. III. c. 1. §. 4. ſed quam ibidem, & L. III. c. 11. §. 8. bene reſtringit. Pergit: *Per accidens aliquod peccatum ſequi dicitur ad alium actum liberum, cum ad vſum rei, ad quam ius habeo, ſequitur aliquis effectus, ad quem producendum extra illum vſum rei ius non habeo.* Exempli loco adduci poſſet, quod a Theologis vulgo ſcandalum acceptum dicitur; circa quod tradunt, non debere aliquem actionem honeſtam, piam, & debitam omittere, ſi vel maxime prauus quispiam homo ſit offendendus; idque exemplo Saluatoris noſtri confirmant. Enimuero vel ob hoc ipſum exemplum abſtinendum fuerit a vocabulo cauſae per accidens; quia ne cum hoc quidem additamento pium eſt, cauſam mali nominare omnis boni fontem.

tenus ſecundum legem actiones diriguntur. Enim vero imputatiuitas reſpectum ad legem non excludit, ſed inuoluit. Quando autem diſpicitur, an actio aliqua ſit moralis, primum in mentem venit, an ea imputari queat. Conuenientia cum lege aut diſconuenientia eſt potius formale actionis bonae vel malae. Verbo: Actionis quatenus producta eſt, formale conſiſtit in imputatiuitate: quatenus vero producenda, alia ad eam requiruntur. H.

2) Quod tamen eſt ex falſa verſione vocis [illegible]. Significantur ea non muli, ſed gens. Proinde verba Moſis non ſic reddi debuerunt: qui inuenit mulos in deſerto, ſed qui obuios habuit Iemeenſes, vt liquido probauit BOCHARTVS in Hierozoico P. I. L. II. c. 21.

3) Veluti ex vulnere non lethali, per incuriam aut imperitiam male obligato, mors. V. *L. 30. §. vlt. D. ad L. Aquil.* H.

Sed potius dicendum fuerit, illum, qui bonam & neceſſariam actionem edit, nullo modo eſſe cauſam eius peccati, quod alter anſa inde arrepta perpetrat. Ad eundem fere modum, quo dicimus: qui iure ſuo vtitur, nemini iniuriam facit. Quod porro addit; *eum quilibet ius habeat ſanitatem ſuam conſeruandi, licere medicata potione vti ad recuperandam ſanitatem, licet ſecutura inde ſit alienatio mentis (per exiguum temporis ſpatium,) aut ebrietas, aut (vltronea) effuſio ſeminis* [4], *aut abortus*, (quando ſcilicet alias matri & partui ſimul foret pereundum,) adeoque talium effectuum, qui medicamento vtitur, eſſe duntaxat cauſam per accidens: Heic planius fuerat dixiſſe, iſtos effectus in praeſentibus caſibus ſub peccatorum cenſum non venire. Sed nec omnia exempla, quibus *cauſam moralem per ſe*, id eſt, reuera talem, illuſtrare vult, ſat recte ſe habent. Equidem *qui ad ſupplicium capitale ducitur, licet ad locum ſupplicii incedat, & ſcalas conſcendat*, hoc duntaxat nomine cauſa moralis ſuae necis dici non poteſt; quia volentem lictores ducunt, nolentem trahunt. Quo minus tamen, qui poculis immodice indulget, aut laboribus honeſtis, & neceſſariis vires ſuas atterit, cauſa moralis acceleratae ſibi mortis dici queat, non video. Etſi ille peccet, hic peccato vacet; & neuter proprie loquendo homicida vocari debeat. Illum tamen recte cauſam moralem ſuae necis dixeris, qui ideo condemnatur, quod noluerit proferre illa, quibus innocentia ipſius demonſtrari poterat.

§. IV. Est avtem & hoc obſeruandum, quod formale actionis moralis, id eſt, imputatiuitas, habeat rationem formae poſitiuae, ex qua radicaliter affectiones, proprietates, & conſecutiua eiusdem reſultant. Adeoque moralis actio ens poſitiuum (ſaltem in genere moralium, ſi non ſemper in genere naturalium,) dici poteſt, ſiue materiale eius ſit motus phyſicus *, ſiue motus phyſici priuatio. Vt enim aliquid in genere morum ſit ens poſitiuum, ſufficit, ſi adeſſe aliquid intelligatur, ex quo verae affectiones eiusdem generis emanant: cum, vt non entis nullae ſunt affectiones; ita illud, cui certae ac poſitiuae competunt affectiones, non ens ſimpliciter dici hautquidquam poſſit.

§. V. Caetervm quod actio moralis ad aliquem pertinere, eique imputari poſſit, (in quo formalem eiusdem rationem conſiſtere diximus;) eius cauſa nulla eſt alia, quam quod in poteſtate & facultate alicuius fuit, illam fieri vel non fieri; ſuſcipi vel omitti. Id quod adeo manifeſtum eſt, vt etiam imperitiſſimi mortalium, vbi ſuper facto aut omiſſo aliquo accuſantur, non efficaciorem ſe poſſe excuſationem afferre putent, quam ſi dicant; penes ſe

4) Hoc non vacat dubio, ſi incertum ſit, aborto procurato, matrem commaituram eſſe. V. Nicol. Henelivm Otio Vratislau. 28. V. infra L. VII. c. 2. §. 6. H.

§. IV. *) Vt in intermiſſione actionis malae, aut etiam bonae, v. infra c. 9. §. 4. H.

§. V. 1) V. infra c. 7. §. 16. H.

2) Vel conuentione expreſſa, quae vt plurimum valet in contractibus; vel tacita, ex natura negotii, in contractibus, qui aleam continent, de quibus infra L. V. c. 9. H.

3) Vid. L. V. c. 9. Interdum etiam caſus fortuitus non promiſſus praeſtatur, veluti ſi quis facere aliquid neglexerit, ad quod faciendum adſtrictus erat, etſi caſus ex hac abſciſſe culpa ortus non ſit. Confer. L. III. c. 1. §. 6. & L. V. c. 5. §. 3.

§. VI. 1) Anicetus libertus apud Tacitvm XIV. Annal. 3. in peſſima cauſſa non male aiebat: *Quem adeo iniquum (fore) vt ſceleri aſſignet, quod venti & fluctus deliquerunt?* Vnde obiter intelligimus, damnandam merito eſſe conſuetudinem,

ſe non ſtetiſſe, quo minus id factum vel non factum fuerit. Vnde primarium axioma in moralibus eſt habendum, quod de illis actionibus rationem poſci queat homo, quae vt fiant vel non fiant, penes ipſum eſt. Seu, quod eodem recidit; quod quaelibet actio, ad normam moralem dirigibilis, quam penes aliquem eſt fieri vel non fieri, ipſi poſſit imputari. Et contra; id quod neque in ſe, neque in ſua cauſa penes aliquem fuit [1], non poteſt ipſi velut ex debito imputari. Neque huic regulae obſtat, quod aliquando quis caſum fortuitum, qui vtique in noſtra facultate non eſt, teneatur praeſtare. Nam illud non fit [2], niſi vltro ſe quis ad hoc obligauerit [3]. Aſt hoc vtique penes aliquem eſt, obſtringere ſe ad farciendum damnum, quod a cauſa extra directionem noſtram poſita prouenit. Porro vt aliqua actio, ſeu factum, poſſit imputari, ſufficit, ſi non inuita fuerit, iuxta illa, quae Cap. praec. §. 10. diximus: & vt directioni noſtrae voluntatis fuerit ſubiecta. Sed vt omiſſio alicui recte imputetur, requiritur, vt facultas, & occaſio actionem ſuſcipiendi adfuerit. Quae occaſio iſthaec quatuor videtur complecti; vt obiectum actionis ſit in promptu; vt adſit commodus locus, vbi ab aliis non poſſimus impediri, aut poſt actionem malo aliquo mactari; vt adſit commodum tempus, quo non ſint obeunda negotia magis neceſſaria, quodque itidem aliis qui ad actionem concurrunt, ſit idoneum: vt denique vires agendi naturales ſuppetant. Vbi horum quidpiam citra alicuius culpam defecerit, abſurdum & iniquum fuerit ipſi imputare, cur quid factum non ſit. CICERO de Inuent. L. I. [c. 27.] *Occaſio eſt pars temporis, habens in ſe alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem.* Add. CARTESIVS de paſſion. art. 144. 145. 146.

§. VI. HIS in genere praemiſſis, operae pretium fuerit diſtinctius, & in ſpecie conſiderare, quae homini poſſint imputari, quae non. Non poſſunt igitur imputari vlli hominum [1], quae proueniunt ex neceſſitate phyſica, aut quibusuis cauſis, extra directionem hominum poſitis. Sic ſtultum eſt, quod de regibus Mexicanis traditur: eos ſub initium regni ſubditis promiſiſſe, ſe effecturos, vt ſol iuſto tempore oriatur, & occidat, vt pluuiae, quando opus eſt, cadant, vt terra fruges proferat [2]. Sed nec id homini poteſt imputari, quod cauſae naturales hunc, & non alium effectum; hoc, & non alio modo producant; verbi gratia, quod ignis calefaciat, non refrigeret [3]. Hactenus tamen effectus cauſarum naturalium imputationi vberrimam praebent materiam, quatenus ab homine vis earundem actiua fuit elicita, aut confirmata, actiua paſ-
ſiuis

dinem, apud multos populos olim frequentatam, quae naufragorum bona fiſco vindicat. *Quod enim ius habet fiſcus* (verba ſunt CONSTANTINI *L. 1. C. de naufrag. L. 12.*) *in aliena calamitate, vt in re tam luctuoſa compendium ſectetur.* V. *L. 7. pr. de incend. ruin. naufrag.* AVCTOR infra L. IV. c. 13. §. 4. H.

2) Quod prudentiae, quam fere nimiam dixeris, horum Regum & amori in populum ſuum acceptum fert KREBSIVS de ligno & lapide P. I. Claſſ. 2. Sect. 2. §. 1. apud TITIVM Obſ. XCVII. quibus, ſi in ſe eſſet, coelum etiam & tempeſtates ciuium ſuorum votis propitia ſe velle oſtenderent. Vidiſſes enim augeri hac promiſſione fiduciam ciuium ſuorum, hominum ſimplicium quidem; ceterum ſtudioſorum recti.

3) Pertinet huc *L. 6. §. 7. D. de Offic. Praeſid. Sicuti medico euentus mortalitatis imputari non debet: ita quod per imperitiam commiſit, imputari ei debet. Praetextu enim fragilitatis delictum decipientis in periculo hominis innoxium eſſe non debet.* V. infra L. III. c. 1. §. 7. in calce. H.

fiuis adplicando, aut vires internas congruis mediis excitando. Qua ratione colono imputatur vbertas frugum, quantum ipsius diligens cultura foecunditatem agri lacessiuit: incendiorum damnum illi, qui ignem supposuit: variegatus agnorum color pastoris Iacobi solertiae, Genes. XXX, 37. Potest etiam talis effectus naturalis hactenus imputari homini, quod causam supremam ista omnia dirigentem, ad eum effectum determinandum [aut non determinandum] mouerit. Quo intuitu triennalis siccitas precibus Eliae imputari poterat. 1 Reg. XVII, 1. Iacob. V, 17. Sic deprecante Acaco diuturnam siccitatem Graeciae cessasse, in fabulis est. APOLLODORVS L. III. [c. 11. §. 6. Edit. Paris. 1675.] Sic & mors illorum, quos pestilentia extinguebat, aliquatenus poterat Dauidi, etsi non ad modum homicidii, imputari. 2 Samuel. XXIV, 13. 17.

§. VII. IMPVTARI quoque non possunt homini actiones & effectus facultatum vegetabilium, quae in ipsius corpore deprehenduntur, prout istae per natiuitatem, aut ex causis ab ipso non dependentibus exsistunt. Etsi hoc penes hominem sit, facultatibus istis obiectum suggerere congruum, aut ineptum, quodque virtutem ipsarum alat, debilitet, aut extinguat; nec non earundem organa detorquere, aut corrumpere. Sic cui natura corpus vegetum, robustum, procerum dedit, ipsi eo nomine nihil imputari potest. Sed debilitatem naturae per industriam corrigere, natiuasque vires augere, laudi; & contra easdem per socordiam aut petulantiam perdere, vitio habetur. Vnde nemini poterit exprobrari corpus imbecillum; tenerum, pusillum; membra distorta, aut mutila; robur languidum; siquidem debilitates istae nulla ipsius culpa fuerint contractae. Quo facit illud ARISTOTELIS Nicom. III. cap. 7. *Non animi solum vitia spontanea sunt, verum corporis etiam in nonnullis, quos scilicet increpare consueuimus. Qui enim natura deformes sunt, eo reprehendit nemo; sed illos, qui δι' ἀγυμνασίαν καὶ ἀμέλειαν, per neglectum exercitiorum, & incuriam tales euaserunt. Simili modo, si turpitudo vel ex infirmitate, vel ex membri alicuius mutilatione contigerit. Nullus enim ei, qui vel natura, vel ex morbo, vel ex vulnere factus sit coecus, coecitatem exprobrabit, sed miserebitur potius: at eum obiurgant omnes, qui ex temulentia, vel alia quapiam intemperantia exoecoecatus fuerit* [1]. Similia habet PLVTARCHVS de audiendis Poëtis: [p. 35. Edit. Wechel. T. II.] *Vlysses Thersitae non claudicationem, non caluitiem, non gibbum exprobrat, sed promiscue garriendi vitium. Sic Homerus deridet eos, quos claudicationis, coecitatis, aut similium pudet; neque vituperabile ducens, quod turpe non sit; neque turpe, cuius non penes nos, sed penes fortunam est causa.* Et mox: *Sicut qui vestes flagellant, ii corpora ipsa non attingunt: sic qui fortuna, aut natalium damna exprobrant, stulte & incassum ii exteriora verberant, animam ipsam non attingentes, neque ea, quae reuera* corre-

§. VII. 1) Apud PHAEDRVM Eunuchus ad improbum, damnum amissi corporis insectantem, aiebat:

Sed quid fortunae stulte delictum arguis?
Id demum est homini turpe, quod meruit pati.

Bene ARISTOTELES X. Eth. 9. τὸ μὲν οὖν τῆς φύσεως, δῆλον ὡς οὐκ ἐφ' ἡμῖν ὑπάρχει, ἀλλὰ διά τινας θείας αἰτίας. *Quod ad naturae donum attinet, non est id penes nos, sed diuina quadam ex causa inest vere felicibus.* Apud Vtopienses irridere deformem ac mutilum, turpe ac deforme non ei, qui ridetur, habetur, sed irrisori, qui cuiquam, quod in eius potestate non erat, vt fugeret,

correctione, aut insectatione indigent. Add. IDEM Symposiacon L. II. quaest. 1. p. m. 633. A. B. C. Non tamen sine ratione apud veteres Gallos, referente STRABONE L. IV. *multabatur iuuenis, quisquis zonae mensuram excesserat.* Quod ventrem prominulum in illa aetate ex ingluuie & desidia prouenire iudicarent. NICOLAVS Damascenus de moribus gentium. *Iberi zonam habent mensurae certae, intra quam si venter cuiusquam comprehendi nequeat, pro dedecore id magno habetur* [2]. Huc spectant & caeterae facultates, quae a natura citra nostram operam insunt; puta, quod quis ingenio praeditus est acuto, aut stupido, sensibus acribus, aut hebetioribus, memoria firma, aut labili, ni naturalis vis per hominem aucta sit, aut afflicta. Pertinet quoque huc illud ARISTOTELIS Nicom. V. c. 10. *Πολλὰ καὶ τῶν φύσει ὑπαρχόντων εἰδότες καὶ πράττομεν καὶ πάσχομεν, ὧν οὐδὲν οὔτε ἑκούσιον, οὔτε ἀκούσιόν ἐστιν. οἷον τὸ γηρᾶν, ἢ ἀποθνήσκειν. Multa ex iis, quae sunt natura, scientes etiam agimus & patimur: quorum nihil neque spontaneum est, neque inuitum: vt senescere vel mori.* Quae, vt imputentur, idonea non sunt. Referre quoque huc possis, quod parentibus imputari nequeat prauos genuisse filios, modo ipsi prauitatem eorum in educatione non aluerint. Inde probari nequit sententia Vindicis, qui matrem Neronis ab ipso interfectam iure pronunciabat, *quia tale portentum peperisset;* apud PHILOSTRATVM de vita Apollonii Thyanaei, L. V. [c. 10. p. 196. Edit. Lips. 1709.]

§. VIII. NON POSSE quoque imputari, quae vires nostras excedunt, neque per eas prohiberi aut effici queunt, in aprico est; modo illa impotentia per culpam nostram non sit contracta. Quo fundamento nituntur trita illa: impossibilium nullam esse obligationem: neminem lege sua censeri praecepisse impossibilia [1]; adeoque si in aliqua lege, vt & conuentione aut testamento, tale quid occurrat, id pro non adiecto haberi, aut commodiorem eius inueniendam interpretationem.

- - - Nulla potentia vires
Praestandi, ne quid peccet amicus habet.

OVID. de Ponto L. I. El. 8. [v. 37. 38.] QVINTILIANVS Inst. Or. L. VI. c. 3. *Inhumana solet videri fortunae insectatio; vel quia culpa caret, vel quia recidere in ipsos, qui obiecerunt, potest.* Huc etiam pertinet id, quod HERODOTVS Vrania [pag. 315. Ed. Steph. 1575.] memorat, cum Themistocles Andrios pecuniam posceret, duabus validissimis deabus subnixus, *Suadela & Necessitate;* illi validiores deas opposuerunt, *Inopiam & Impossibilitatem.* Probe autem obseruandum; aliud dici *physice*, aliud *moraliter impossibile.* Prior impossibilitas ponit obstaculum, quod ipsam voluntatem constringit, ne in actum queat erumpere, aut conando omnem operam perdat. Verum moralis impossibilitas nullum

fugeret, id vitii loco stulte exprobret. Thomas MORVS L. II. Vtop. H.

2) Excerpta VALESII p. 513. Ἔχουσι δὲ καὶ μέτρον τι ζώνης, ἣ τὴν γαστέρα περιλαβεῖν ἂν μὴ δυνηθῶσιν αἰσχροὶ ἡγοῦνται.

§. VIII. 1) Imo AVCTOR L. III. c. 8. §. 5. conditiones impossibiles, conuentionibus adiectas nullam facere promissionem, recte statuit, & qua ratione promissa circa impossibilia irrita sint, vel valeant, distincte explicat d. L. III. c. 7. §. 2. & seqq. H.

lum impedimentum ponit superans agendi efficaciam in voluntate haerentem, sed illa tota ab ipsa voluntate oritur. Atque hoc modo impossibile dicimus, omnes homines velle conspirare, vt gratis aliquod mendacium posteritati tradant. Item, vt aliquis ita circumspecte & sancte viuat [2], vt ne minimo quidem, saltem per affectuum praecipitantiam, offendat. Ex hisce infert AVCTOR de Princip. iusti & decori, p. 174. *Non posse quidem legislatorem praecipere quid physice impossibile, posse tamen imperare obedientiam de iis, quae impossibilitatem moralem continent: quia voluntatis libertati nihil contrarium imperat, cum tota difficultas parendi ex ipsa voluntate oriatur. Sicut nulli impossibile est mendacium gratis fingere, si nulli, ergo toti multitudini impossibile non est: certum tamen est totam multitudinem id non facturam. Pari ratione cuiuis liberum est veritatem dicere, ergo & toti ciuium multitudini; certissimum tamen est, nunquam Rempublicam tam beatam futuram, vt singuli ciues a mendacio sibi sint temperaturi: attamen illa impossibilitas libertatem singulorum non tollit, nec a peccato excusat. Sic legis adimpletionem dicimus esse impossibilem, nec tamen illam impossibilitatem voluntatis libertatem imminutum ire. Tam enim homini singulari impossibile est in omnibus Dei voluntati obsequi, quam multitudinem ab omni mendacio puram esse: tam autem a singulis actibus peccaminosis sibi cauere potest, quam ciues singuli a mendacio sese intemeratos conseruare: quod tamen nunquam euenturum est.* Quae quidem, quatenus ad dogmata theologica adplicantur, suo loco relinquimus. Si tamen intra limites fori humani maneamus, non adparet; quare isthaec non potius admitti debeant [3], quam illa GROTII L. II. c. 20. §. 19. vbi de peccatis, quae aliqui vocant, quotidianae incursationis agit: *Imo dubitari potest, an haec recte & proprie peccata dicantur, cum libertatem, quam in specie habere videntur, in sua generalitate considerata non habeant.* Quomodo enim velut collectim sumti eiusmodi lapsus peccati naturam effugiant, cum tamen singuli peccata sint? Etsi in foro humano iidem fere extra poenam positi sint.

§. IX. IMPVTARI quoque nequeunt, quae quis coacte patitur [1], aut agit. Talia enim ad illum moraliter pertinere intelliguntur, qui vim intulit; & qui ista excepit, aut exsecutus est; rationem duntaxat obiecti aut instrumenti physici habet. Dionysius HALICARNASSEVS L. I. [p. 47. edit. Sylburg. c. 58. Edit. Oxon.] Ἅπαν συγγνώμης ἄξιον τὸ ἀκούσιον. [2] *Omne inuoluntarium meretur veniam.* CICERO de Inuent. L. I. c. [30.] *Si iis, qui imprudentes*

2) Vere enim Aeschylus apud STOBAEVM:
Ἁμαρτάνει τι καὶ σοφοῦ σοφώτερος.
Sapiente qui plus sapiat, est cum labitur.
Et stupendum est Velleii PATERCVLI I. Histor. 12. quod T. Scipioni Aemiliano dedit elogium, *nihil ipsum in vita, nisi laudandum, aut fecisse, aut dixisse, aut sensisse.* H.

3) V. & infra L. VIII. c. 3. §. 14. H.

§. IX. 1 Conf. Lib. II. c. 6.

2) Et Cleon apud THVCYDIDEM III. histor. Ξύγγνωμον γάρ ἐστι τὸ ἀκούσιον. *Venia enim dignum est inuoluntarium.* Oedipus apud SOPHOCLEM Oedip. in Colono:
Πῶς γ' ἂν τόγ' ἆκον πρᾶγμ' ἂν εἰκότως ψέγοις;
Nec sponte factum cur mihi obiectas probro?
Adde quae Athenienses in purgatione sui apud eundem THVCYDIDEM L. IV. disserunt: TERTVLLIANVS in Apologetico: *Etiam leges veniam concedunt ex inuoluntate & necessitate delinquenti.* Adde H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 21. §. 5. H.

3) Fusius hoc exponit, & quibus cautionibus admitti possit, tradit AVCTOR L. VIII. c. 1. §. 6. Mihi ita videtur, quoties executio ad contemtum Dei pertinet, quiduis potius perferendum esse, quam vt ministerium ad rem illicitam prae-

tes laeserunt, ignosci oportet, iis, qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Coactum autem habetur, non solum quando principium motus est in alio, qui per vim alterius renitentis & abhorrentis membra ad aliquid agendum aut patiendum adplicat: sed etiam quando quis intentato vitae periculo, aut alio grauissimo malo, ab altero compellitur ad suscipiendam exsecutionem facinoris, quod ipse alias vehementer auersatur; ita tamen vt non ipse, sed alter ille eius facinoris Auctor haberi velit. Prioris exemplum est, si quis robustior aliquem in alterum violenter impulerit, aut arreptam ipsius manum eidem impegerit; aut si quis violentum stuprum foeminae intulerit, quae nulla sua culpa alienam libidinem prouocauit. Cuius quidem corpori hoc modo contumelia infertur, vt tamen ad animum ea labes non penetret. *Corpus est tantum violatum, animus insons;* dicebat Lucretia apud LIVIVM L. I. c. 58. De cuius facto eleganter differit Henr. STEPHANVS Apolog. pro Herodoto c. 15. Quanquam illas nequidquam excusaueris, quae sibi digito male pertinaci annulum detrahi patiuntur. Posterioris exemplum est, verbi gratia, si quis satelles iubeatur virum, quem ipse insontem nouit, interficere, nisi ipse malit interfici [3]. Huic enim eo nomine nihil potest imputari, cum eidem nuda exsecutio iniungatur, quae neque a persona ipsius abhorret, neque vt cum dispendio vitae detrectetur ratio est; cum is sua nece innocentem hautquidquam sic seruaturus [4]. Fatendum tamen est, executionem quorundam actuum ita esse grauem aut foedam, vt generosum habeatur mori malle, quam talibus patrandis sua membra accommodare, licet culpa in alio sit haesura. Quo facit locus ARISTOTELIS Nicom. III. c. 1. supra adductus. Et exempli loco potest esse, si quis iubeatur matri stuprum inferre. Quo ex ignorantia inuincibili admisso Oedipus ita indoluit, vt oculos sibi ipse eruerit. Vnde etiam in illo loco ARISTOTELIS Nicom. III. c. 1. Οἷον εἰ τύραννος προστάττοι αἰσχρόν τι πρᾶξαι, κύριος ὢν γονέων καὶ τέκνων, καὶ πράξαντος μὲν σώζοιντο, μὴ πράξαντος δὲ ἀποθνήσκοιεν. *Vt si tyrannus aliquibus, quorum parentes ac liberos in potestate haberet, turpe aliquid agere iuberet; & si id agerent, salui essent; si non agerent, perirent:* τὸ αἰσχρὸν cum grano salis est accipiendum, & ne ad tale quid, cuius exemplum iam attulimus, extendatur.

§. X. IGNORANTIA quoque in tantum imputationem tollit, quantum illa actionem reddit inuitam. XENOPHON Instit. Cyri L. [III. p. 41. Ed.

praebeatur, exemplo Iudaeorum, qui sub Alexandro M. Babylone ad Beli templum extruendum materiam aggerere renuebant, vt ex Hecataeo refert IOSEPHVS aduersus Apionem. Quam in rem etiam insignia extant Iudaeorum circa Manassis Iudaeorum, & Antiochi Syriae Regis tempora; sed multo plura Martyrum inter Christianos, qui induci non poterant, vt leui etiam simulatione, puta thuris in aram iactu, a grauissimis se suppliciis liberarent. V. insignem locum EVSEBII L. VIII. histor. Eccl. c. 9. Add. AVCTOR L. II. c. 6. §. 2. H.

4) Imo, quum iustitiae repugnet, occidere hominem, quem innocentem noueris, & praeterea verendum sit, ne tyrannus, qui hoc fieri iussit, promissi, nostrae salutis contemplatione facti nimis negligens sit, turpi triste, tanquam honestius praeferendum erit, & summum iure *nefas* videbitur vt ait IVVENALIS Sat. VIII. v. 84. *Animam praeferre pudori.* Sed ipse Auctor noster, animi hac parte fluctuantis fuisse videtur, quum imperatum incestum, cum matre perpetrandum, paullo post penitus recusandum censeat. Vid. quae dicentur ad L. V. c. 11. §. 2. & ad L. VIII. c. 1. §. 6. nota, & THOMASII Iurisprud. Diu. L. II. c. 5. §. 2. §. 149. & 165. seqq.

Ed. Steph. c. 1. num. 20. Ed. Oxon.] *Ὁπόσα ἀγνόια ἄνθρωποι ἐξαμαρτάνουσι. πάντα ἀκέσια ταῦτ᾽ ἔγωγε νομίζω. Quaecunque per errorem homines delinquunt, ea praeter animi sententiam committi arbitror.* EVRIPIDES Hippol. Coron. [verf. 1334. 1335.] *Τὴν ἁμαρτίαν τὸ μὴ εἰδέναι μὲν πρῶτον ἐκλύει κάκης. Erroris culpam primum soluis, quod nescieris.* Quam ad rem illustrandam cumprimis faciunt luculenta quaedam apud ARISTOTELEM loca; puta Magn. moral. L. I. c. 34. *Quandocunque perpetrandi aliquid causa fuerit ignorantia, id non fit sponte, & proinde ne afficit quidem iniuria. At cum ipse suae causa fuerit ignorantiae, perpetrauitque quippiam ex ignorantia, cuius ipse extiterit causa, is plane afficit iniuria, ac eiusmodi iure criminis arguetur: velut in ebriis euenit. Vino namque mersi si quid mali perpetrarint, sine controuersia afferunt iniuriam: quandoquidem ipsi sibi eius ignorantiae causa extiterunt. In iis enim fuit, ne tantum proluerentur, vt ignorantes caederent patrem. Idem in aliis est ignorantiis, quae ex ipsis gignuntur facientibus, vt qui per ipsas inferunt iniuriam, sint iniusti. Quorum autem ipsi non sunt causa; sed ignorantia, vt delinquant, neutiquam iniusti. Est enimuero eiusmodi naturalis, velut nescii infantes patres caedunt. Haec nimirum naturalis inscitia non facit, vt ab actione infantes dicantur iniusti. Ipsa siquidem haec faciendi causa est inscitia. Neque ipsi suae sunt causa inscitiae; ideo ne iniusti quidem dicuntur.* SENECA Phoenissis. [v. 249. & sequ.]

Aliquis intra viscera
Materna letum praecocis fati tulit.
Sed nunquid & peccauit?

Quod tamen nolim vltra forum humanum extendi. Quanquam circa infantes notandum, ipsos quandoque propter talia increpari, aut verberari, non quod ista in foro humano pro peccatis proprie dictis haberi queant, sed per modum nudae emendationis, ne per talia molestiam aliis facessant, aut illo, cui teneris in annis adsueuerunt, post adultiores quoque facti delectentur. Idem de furiosis & mente motis habendum, quibus citra suam culpam iste morbus prouenit. His enim si quando verbera infliguntur, non magis rationem poenae delicto respondentis habent, quam quae equo calcitroso impinguntur, vt calces deinceps iactare desistat. Add. Ant. MATTHAEVS de crimin. proleg. c. 2. §. 5. 6. 7. 8. Ast qui ignorantiae suae causa est, ac sciens volens effecit, vt ignoraret, quae nosse poterat, & debebat, perinde habetur, ac si sciens, & deliberato quid animo patrasset, ARISTOTELES Magn. moral. L. I. c. 9. *Aegrotos & deformes deprehendimus, cum ipsos putamus sibi aut morbi alicuius aut deformitatis esse auctores, quia videlicet in ipsis id fuisse positum intelligitur.* Et plenius ad Nic. L. III. c. 7. *Legislatores eos, qui mala perpetrant, castigant, ac puniunt, si tamen neque vi coacti ea egerint, neque ea ignoratione, cuius ipsi sibi causam non exhibuerint. Ob ignorationem etiam puniunt, si sibi ipse ignorationis causa quispiam fuisse videatur. Vnde ebriis duplices poenae* [1] *institutae sunt. In ipso enim, qui inebriatur, principium est:* *cum*

§. X. 1) Vna, quod ebrietati indulserint, altera quod in ebrietate peccauerint. Non enim de omnibus ebriis agitur, sed de iis tantum, qui in ebrietate maleficium aliquod commiserint.

2) V. infra L. II. c. 3. §. 13. circa finem, & supra c. 3. §. 10. H.

3) ICti culpam vocant. V. infra c. 7. §. 16. H.

cum sui quisque in eo dominus sit, vt non inebrietur: id quod ignorationis est causa. Eos quoque puniunt, qui aliquid eorum ignorant, quae ad leges pertinent; quae quidem & sciri debeant, & difficilia non sint. Simili modo etiam in aliis, quaecunque ignorare per negligentiam videntur, eo quod in ipsis sit non ignorare: quippe qui adhibendae diligentiae domini sint, ac potestatem habeant. PLAVTVS Truculento act. IV. sc. 3. [v. 57. 58.]

Non vinum hominibus moderari, sed vino homines solent,
Qui quidem probi sunt.

Sic & [2] imputationem tollit non ignorantia vniuersalium, & eius quod quis scire tenebatur; sed tantum ignorantia singularium, & quae in facto versatur. ARISTOTELES Nicom. L. III. c. 2. *Inuitus dici debet, non si quis ignorat id, quod conducit; non enim ignoratio, quae in electione consistit, inuiti est causa, sed prauitatis: neque ea quae est vniuersalis: quippe cum ob eam homines vituperentur; sed ea, quae circa particularia versatur, in quibus, & circa quae actio exsistit. In his enim & misericordia, & venia locum habet: nam qui horum aliquid ignorat, is sane inuitus agit.* Exemplum a CICERONE de Inuent. L. III. [c. 31.] tale adfertur. Lex alicubi extabat, *ne quis Dianae vitulum immolaret. Nautae, cum aduersa tempestate in alto iactarentur, vouerunt, si eo portu, quem conspiciebant, potiti essent, ei Deo, qui ibi esset, vitulum immolaturos. Casu erat in eo portu fanum Dianae eius, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exissent, vitulum immolauerunt. Accusantur.* Quod si autem ab alicuius facto malitia quidem absfuerit, & vltro contracta ignorantia, sed haec duntaxat per aliquam inaduertentiam obrepserit, (quod [3] ARISTOTELI proprie *ἁμαρτήματος* nomine venit,) imputatio non quidem plane tollitur, sed ex parte tamen minuitur. Et hactenus tantum admitti potest illud QVINTILIANI Inst. Or. L. I. cap. 6. *Vel error honestus est, magnos duces sequentibus.* Quo pertinet egregius locus ARISTOTELIS ad Nicom. L. V. c. 10. quem vertit, & illustrauit GROTIVS L. III. c. 11. §. 4. Et huc retulerim illud ex ARISTOTELIS Magn. moral. L. I. c. 17. de muliere, quae philtrum amatori praebuit, ex quo ille mortuus est. Hanc accusatam [4] Areopagitae absoluerunt, ideo quod non consulto, & cogitato id fecisset. Amoris enim causa, non hominis perimendi animo dedisse: verum ab isto aberrasse. Circa quod iudicium tamen omnino praesupponendum fuit, foeminae isti nunquam in mentem venisse, poculum illud vllo modo noxium esse posse. Alias enim potior est *L. 38. §. 5. D. de poenis.* Add. Ant. MATTHAEVS de crimin. ad *L. 48. D. tit. 5. c. 5. §. 6.*

§. XI. CVM QVOQVE non sit in arbitrio nostro, quas per quietem imagines phantasia formet; ideo non possunt imputari illa [1], quae quis in somniis agere sibi videtur; nisi quatenus talibus interdiu cogitandis cum dele-

4) V. Nic. HENELIVS Otio Vratislau. c. 21. vbi hanc eorum sententiam exagitat. H.

§. XI. 1) Aut reuera agit. Quo pertinent exempla in somniis alios laedentium, aut etiam occidentium. V. *Clement. vnic. de homicidio.* & TIRAQVELLVM libro de poenis temperand. caus. 5. H.

delectatione immorans [2], eorum imagines alte animo impressit. NONNVS Dionys. L. XLII. [p. 1096. v. 44. 45.]

- - - Ἀντίτυπον γὰρ
Ἔργον, ὅπερ τελέει τις ἐν ἤματι, νυκτὶ δοκεύει.

Simile enim opus quod facit quis in die, nocte cernit. Vnde nullum sane crimen illius, qui Claudium per somnium corona spicea redimitum viderat, apud TACITVM A. XI. [c. 4.] Add. Ammian. MARCELLINVS L. XV. c. 2. Sic & ne quidquam anxius erat piscator ille apud THEOCRITVM Idyl. 22. [in fine,] qui per somnum iurasse sibi visus erat, quod in mari non amplius pedem esset positurus. (Add. tamen de iuramento ab Euagrio per somnum facto, apud SOZOMENVM Hist. Eccles. L. VI. c. 30. [3]) Neque incestus Caesar ob somnium, quod refertur apud SVETON. Caes. cap. 7. Quanquam non omnino pura Biblis, quae

- - *Placita resoluta quiete*
Saepe videt, quod amat, visa est quoque iungere fratri
Corpus & erubuit, quamuis sopita iaceret,

apud OVIDIVM Metam. L. X. [v. 468. & seqq.] Neque vana omnino sunt, quae PLVTARCHVS de profect. virtut. sent. [I. 82. 83.] disputat, ex somniis non obscurum posse argumentum duci, quam composito aliquis animo sit. Epicurus apud Diogenem LAERTIVM L. X. dicit, sapientem καὶ καθ' ὕπνυς ὅμοιον ἔσεσθαι, *in somniis quoque sibi similem futurum.* Nonnulli etiam huc adplicant Psalmum XVII, 3. Add. CLAVDIANVS praefat. ad L. II. de raptu Proserpinae [4]. THEOCRITVS Idyll. 22. [vers. 44. 45.] Καὶ γὰρ ἐν ὕπνοις πᾶσα κύων ἄρτον μαντεύεται. *In somno quaevis canis panes diuinat.*

§. XII. DENIQVE contra rationem est, vt futuri alicuius facinoris mali imputatio ad antegressos actus velut retro trahatur; nisi forte futurum illud facinus a praesenti quopiam aut praeterito nostro actu, tanquam effectus necessarius a sua causa, dependeat. Nam vt effectus illi imputetur, ad quem causa pertinebat, frequentissimum est. Equidem illud haut absurdum, vt per impu-

2) Tunc enim vigilantis potius cogitatio punitur, quam somnium dormientis. Et solent hac parte plerumque vigilantes peccasse, qui sibi dormientes in amantium amplexibus haerere videntur, dum simili redit sub imagine somnus. In iis etiam, qui se magorum conuentibus adesse somniant, animus saepe antecessit corporis moram, de quibus egit BAELIVS Reponse aux Quest. d' un Provinc.. T. I. p. 304. 305.

3) Pollutionem nocturnam non spontaneam, etsi cum imaginatione coniunctam, non esse immunditiem, disputauit Ioann. ZONARAS, oratione ad eos, qui naturalem feminis fluxum immunditiem existimant. L. V. Iuris Graeco-Romani. [Add. Edmundus BONEFIDIVS Iuris Orientalis L. III. p. 216.] V. SCHILTERVS manuduct. philosoph. moral. ad iurispr. c. 6. §. 36. 37. H.

4) Indicare verisimiliter voluit PVFENDORFIVS CLAVDIANI poëma in VI. Consulatum Honorii:

Omnia, quae sensu voluuntur vota diurno,
Pectore sopito reddit amica quies.
Furto gaudet amans, permutat nauita merces
Et vigil elapsas, quaerit auarus opes.

Vbi vide Casp. BARTHIVM in annotationibus p. 714. seq.

Addi hic potuissent Somnambuli; inueniuntur enim, qui, dum dormiunt circumambulant, vel alios verberant, caedunt, vulnerant, imo etiam occidunt,

imputationem ex gratia futurum aliquod factum in ipso agente, aut alio effectum velut in anteceffum exferat. Cum enim cuilibet beneficium gratis dare liceat, penes benefactorem futuri gnarum erit, fub aliquo titulo beneficium impertire. Aft cum malae actiones non nifi ex debito queant imputari, abfurdum prorfus fuerit, retrorfum eas imputari aliis, queis nulla futuri cognitio, nulla obligatio, aut facultas id impediendi, quo minus fieret, nulla denique cum eo, qui commiffurus id erat, actionis communicatio interceffit. CICERO de inuentione L. I. [c. 49.] *Remotum eft, quod vltra quam fatis eft petitur, hoc modo: Quid fi non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocaffet, atque ex ea duos Gracchos procreaffet, tantae feditiones ortae non effent. Quare hoc incommodum Scipioni adfcribendum videtur.* *

§. XIII. EXTRA haec nulla actio humana inuita & imputationis incapax cenferi debet, fi vel maxime eam fufcipi a fana ratione abhorreat, aut morbo animi quis in eam vehementer rapiatur. Equidem PLATO de Leg. L. V. [p. 731. C. Tom. II. Ed. Steph. p. 841. Ed. Francof. Ficini] tradit: *in iis iniuriis, quae tales funt, vt fanari poffint, noffe inprimis oportet, nullum iniuftum fponte iniuftum effe. Nemo enim vnquam maximorum malorum aliquid alicubi vellet habere, multoque minus in his, quae fibi praeftantiffima funt*; vti eft fuus cuique animus. Add. IDEM in Timaeo p. m. 1085. A. & Marfilius FICINVS praefat. ad Platon. L. IX. de LL. & APVLEIVS de Philofophia. Ariftippus dicebat apud Diogenem LAERTIVM L. II. [§. 95. Edit. Amfter.] *Errata* (ἁμαρτήματα) *venia digna effe; neque enim volentem quenquam errare, fed perturbatione aliqua coactum.* Eadem fententia extat apud Marcum ANTONINVM L. IV. §. 3. L. VII. §. 22. 63. L. VIII. §. 14. L. XI. §. 18. Quam fententiam non vno in loco refellit ARISTOTELES. Sic Magn. moral. L. I. c. 9. *Socrates dixit, in nobis non eft, probis vel malis effe: quandoquidem fi quis roget aliquem, velitne iuftus effe, an iniuftus? nemo delegerit iniuftitiam. Inde perfpicuum eft, fi mali fint aliqui, non fponte* ¹ *eos effe malos, & proinde ne probos quidem.* Id quod eo argumento reiicit Ariftoteles, quod alias abfurde legislator bona iuberet, mala vetaret aut plecteret, ni vtraque effent ἐφ' ἡμῖν, in noftra poteftate. Et quod alias abfurde virtutem laus, vitium vituperatio confe-

dunt, quo pertinet *c. vn. X. de Homicid. voluntar. & cafuali.* Memorabile exemplum talis fomnambuli habet MARVILLE Melanges d'hiftoire & de Litterature. L. II. p. 237. Vbi facile apparet, adhuc culpae reum effe fomnambulum, fi morbi fui confcius arma non fepofuerit, reliquasue fibi peccandi occafiones praefciderit, etfi tunc editi fint hi actus, quum agenti minime praeluceret intellectus, & ad eius nutum decerneret voluntas.

§. XII. *) Ex eodem principio deducimus, euentus deftinatis aduerfos confilium danti non poffe imputari: non enim euentus, vt confilia, in cuiusquam poteftate fitus eft. CICERO XVI. ad Attic. 8. *Quid debet, qui confilium dat, praeftare praeter fidem?* Iam ante THVCYDIDES L. III. *Quod fi quis non rectum confilium dederit, is non modo mulcta nulla, fed ne ignominia quidem puniendus eft* SENECA VII. de benef. 13. *Si omnia fecit vt fanaret, peregit medicus partes fuas. Etiam damnato reo conftat oratori eloquentiae officium, fi omni arte vfus eft. Laus Imperatori etiam victo & Duci redditur, fi & prudentia & induftria, & fortitudo muneribus fuis functa eft.* Adde CICERONEM pro L. Manilia c. 19. DEMOSTHENEM orat. de corona contra AESCHINEM. PICCARTVM I. Obf. polit. 10. BOXHORNIVM difquifit. politic. caf. 14. conf. AVCTOR infra §. 14. poft. med. H.

§. XIII. 1) SALLVSTIVS Orat. II. de Rep. ordin. *Malitia praemiis exercetur: vbi ea demferis, nemo omnium gratuito malus eft.*

confequeretur. Et prolixius Nicom. L. III. c. 7. Vbi recte quoque reiicit argumentum, Πάντες ἐφίενται τοῦ φαινομένου ἀγαθοῦ, τῆς δὲ φαντασίας οὐ κύριοι, ἀλλ' ὁποῖος ποθ' ἕκαστός ἐστι, τοιοῦτο καὶ τὸ τέλος φαίνεται αὐτῷ. *Omnes appetunt, quod bonum esse ipsis videtur: phantasiae autem dominus est nemo, sed talis vnicuique finis adparet, qualis quisque est.* Nam id vtique in nostro arbitrio neque adeo arduum est, vt quid iustum sit, quid non, recte intelligamus. Add. EVSTRATIVS ad d. l. Sic & Ibidem recte docet ARISTOTELES: vti ignorantia, quam quis sua culpa contraxit, inuitam non reddit actionem; ita nec prauos habitus, & corruptum crebris peccatis animum actionem inuitam reddere. *Si quis non ignorans*, inquit, *ea agit, ex quibus iniustus efficitur, sponte iniustus est; non tamen si voluerit, iniustus esse desinet, & iustus erit.* (Quod posterius tamen intelligendum vel in sensu composito [2], vel quod nuda voluntas non statim contractum semel animi morbum tollat: quem tamen sane connixum studium abolere iterum potest. *Nam neque qui aegrotat, sanus efficitur; licet, si ita contigerit, sponte aegrotet, tum intemperanter viuendo, tum Medicorum praeceptis non obtemperando: verum tunc quidem licebat illi non aegrotare; vbi tamen semel neglexit, non amplius licet. Quemadmodum qui lapidem proiecit, resumere eum amplius non potest, quamuis in eo proiiciendi facultas fuerit: principium enim in ipso erat: eodem modo quoque & iniusto & intemperanti a principio licebat non esse eiusmodi: vnde sponte eiusmodi sunt: vbi vero semel tales sunt, non amplius non esse talibus eis licet;* antequam scil. sese correxerint. Hoc loco expendi quoque debent, quae AVCTOR de princip. iusti & decori p. m. 165. seqq. disputat; *habitus morales, quos vulgo malos vocamus, reuera non esse peccata, nec poena dignos, si in se considerentur* [3]. *Illos quippe nulla caussalitate morali effectum attingere, quamdiu manent habitus, nec in actum prorumpunt. Ac si virtuti ponant impedimentum, id facere per actum, quem homo voluntate elicit, quae voluntas tunc est causa vitii moralis. Voluntatis autem caussam aliam moralem superiorum dare velle, esse voluntatis naturam tollere, & actum elicitum facere imperatum, & habitui actualem operandi efficaciam attribuere sine operatione. Operari enim tantum per voluntatem & ante elicitum actum voluntatis nihil morale operari potuisse, cum actus moralitas a voluntate proficiscatur. Imo ante voluntatis actum esse tantum rem physicam, siue motum animae physicum. Quando autem anima operatur per voluntatem male, tunc desinere actu esse habitum. Illam efficaciam, qua habitus mali disponunt animam ad male agendum, esse diuersam ab ea, qua verbi gratia sermo impudicus animis audientium instillat libidinem: cum ille sermo operetur ante voluntatem eius, qui eum audit, licet effectus non semper sequatur.* Quae isthac similitudine declarari possunt. Pedis

2) Id est, malos, vt malos, semper adfectare personam virorum bonorum.

3) Id est, si culpam separamus, qua eos contraximus. Ceterum haec Velthuysenii Philosophemata recte plus subtilitatis, quam vtilitatis continere videntur Cl. BARBEYRACO.

§. XIV. 1) Praesertim in meritis, quae personalia sunt. V. L. VIII. c. 3. §. 33. iunct. L. IV. c. 10. §. 19. H.

2) Hinc sola scientia crimen aliquod commissum esse, non imputatur scientiam nacto. V. *L. 48. §. 1. D. de furtis, can. placuit 6. Quaest. 2.* Nisi quis pecuniam acceperit eo nomine, ne indicaret; aut quaerente possessore rem aut furem occultauerit. V. *L. 4. §. vlt. D. de condict. ob turpem caus. c. 4. X. de furtis.* Quin etiam in reticentes scelus commissum lege ciuili poena statui queat, dubitandum non est; vt apud Romanos in conscios perpetrati criminis maiestatis, aut etiam parricidii, similiumue. V. *L. 5. §. 6. C. ad L. Iul.*

Pedis diſtortionem in ſe, & quamdiu pes quieſcit, non peccare contra regulas artis ſaltatoriae. Sed vbi loripes greſſus male formatos fecerit, cauſam moralem eſſe non diſtortionem pedis, ſed voluntatem eius, qui pedem mouit. Addit; *cauſam quare malos habitus oderimus eſſe, tum quod malis actionibus homo eum compararuerit; tum quod homines iſtis imbuti in actus malos ſoleant eſſe procliues. Et quanquam iſti ſint morbi animae; non tamen illos per ſe poena dignos eſſe, ſed quia voluntarie contracti ſunt.* Sicuti ſi puerum verberibus oneremus, qui petulanti, ac temerario ſaltu ſibi talum detorſit; cauſa plagarum non eſt ipſa tali detorſio in ſe, ſed ſaltus ille temerarius.

§. XIV. PORRO imputari homini ſolent non propriae duntaxat, ſed & alienae actiones. Quod tamen vt recte fiat, neceſſum eſt, vt ad eas iſte aliquo modo efficaciter concurrerit [1]. Alias enim ratio non fert, vt effectus actionis moralis de perſona in perſonam tranſeant, niſi ad eandem quis influxerit, aliquid agendo vel omittendo. Arriani EPICTETVS L. I. c. 28. *Δι' ἀλλότριον ἔργον πλάιει ὐδείς. Nemo ex alieno facto cladem accipit.* Marcus ANTONINVS L. VIII. §. 56. *Arbitrio meo ex aequo res indifferens eſt arbitrium vicini mei, atque animula aut caruncula eius. Etiamſi enim alter alterius cauſa mutuo nati ſimus, mentium tamen noſtrarum peculiaris ſua conſtat poteſtas. Alioqui vicini mei malitia malum me faceret: id quod Deo non eſt viſum, ne alieni arbitrii eſſet miſerum me facere.* Sic cum etiam nobis inuitis ſonus ad aures accidat [2], crimine caret aliquid audiuiſſe; ſi nihil praeterea acceſſerit. LVCIANVS de imaginibus [Apolog. in fine]: *Ἐκτὸς εἰ μήτινα νομίζεις ἀκροάσεως εὐθύνην εἶναι. niſi putes & in auditione culpam quandam eſſe.* Etſi aliquando quieta auditio pro aſſenſus ſigno habeatur. Hinc apud TACITVM Ann. I. [35.] Germanicus, cum ſeditioſi imperium ipſi offerrent, *quaſi ſcelere contaminaretur praeceps tribunali deſiluit.* THEMISTIVS orat. [XIX. de humanitate Theodoſii p. 230. Ed. Paris. Harduini.] *Olim in eiusmodi criminibus nihil inter culpam & fortunam diſcernebatur; parque & idem erat noxae genus nefarium aliquid ac ſceleſtum moliri, & id ipſum praeter voluntatem audiſſe. Atqui hoc erat naturam hominis arguere, quod apertas ac patulas aures dediſſet, nec quemadmodum palpebras atque os, ſic etiam aures claudere ac diducere in noſtra poteſtate eſſe voluiſſet: cum fere vnus hic ſenſus poteſtatem noſtram atque libertatem effugiat, ac quicquid in eum incurrerit, velut ianua carentibus & apertis aedibus, ita neceſſario ſint illi omnia ſuſcipienda. Σὺ δὲ τὴν μὲν ἀκοὴν ἐξεῖλες παντάπασι τῶν ἐγκλημάτων. Tu vero auditum prorſus ab crimine ſeparaſti.* Quandoque igitur contingit, vt ei, qui immediate actionem patrat, illa penitus non imputetur, ſed alteri, qui eandem imperauit [3]. Nempe

Iul. Maieſt. L. 6. D. ad L. Pompei. de parricid. L. vnic. C. de raptu virgin. Quanquam ſi quis norit aut compertum habeat, crimen adhuc commiſſum iri, ipſum ius nat. dictet, id a conſcio aperiendum eſſe, vt damnum alii imminens auertatur, etſi leges ciuiles huiusmodi reticentiam non ſemper puniant. V. multa ICtorum & Moraliſtarum nomina apud TABOREM Racemat. criminal. ad *l. 67. de Furtis.* H.

3) Quod ne quidem admitti poteſt, in eiusmodi mancipiis, qualia erant ea Graecorum, in quae domini Deſpotica plane poteſtate vtebantur, & de quibus eſt apud SPANHEMIVM ad Callim. hymno in Cererem v. 62. nam hic repeti debet, quod ſupra monuimus §. IX. nota 2. actioni malae nec a iuſſu ſuperioris excuſationem peti poſſe.

Nempe si quis sublecto sibi, sub comminatione grauissimorum malorum, & quae repraesentandi facultas ipsi est, meram exsecutionem alicuius actionis iniungat. Quo spectat illud PROCOPII Hist. Goth. L. I. [p. 175. Edit. Augustae Vindelic.] *Legatus mittentis iussu verba enunciat; eorum culpam, si quid peccatur, non ipsi, sed ei qui imperauit, aequum est imputari: cum legato obsequii incumbat necessitas.* Sic cum in Senatu Romano decretum esset de Consule Romano Samnitibus dedendo, stolide quidam censuit, eum quoque dedendum, qui dum foedus feritur, porcam tenuerat. CICERO de Inuent. L. II. [c. 30.] MAMERTINVS Paneg. 1. [c. 11. n. 5.] *Ab Imperatore proficiscitur, etiam quod per alios administratur.* SENECA Troad. [v. 870. 871. Edit. Gronou.]

Ad auctores redit sceleris coacti culpa.

Apud APPIANVM Alexandr. Mithridat. Cum bello Mithridates Attilium & alios insidiarum sibi structarum reos occidisset, Attilii libertos illaesos dimisit, *ὡς δεσπότῃ διακονησαμένας, tanquam patroni sui ministros.* Sed frequentius est, vt & ei, qui actionem patrauit, illa simul imputetur. Idque fit triplici potissimum modo: vel vt alter principalis causa actionis, patrator minus principalis habeatur; vel vt vterque pari velut passu ambulet; vel vt alter minus principalis, patrator principalis causa sit. Vbique autem concursus ad actionem alienam fit vel positiue, vel priuatiue; seu committendo aliquid, aut omittendo. Principalis igitur causa actionis ab alio immediate patratae habetur, qui iubet aliquid fieri ab eo, qui ipsius est imperio subiectus; vel qui auctoritate duntaxat sua, cui non facile erat reluctari, aliquem permouet ad patrandum aliquid, quod pro imperio, stricte accepto, iniungi non poterat. Quo pertinet proprie illud Tiberii apud TACITVM Ann. III. de M. Pisone, quem ipse *crimine ciuilis belli purgauit: patris quippe iussa nec potuisse filium detrectare.* Add. *L. 37. princ. D. ad L. Aquil. L. 11. §. 3. seqq. D. de iniuriis.* Ant. MATTHAEVS de Crimin. proleg. c. 1. §. 13. Nam vt isto se crimine obstringeret, auctoritas, non imperium paternum, valere quid poterat. Item, qui consensum requisitum adhibet, citra quem alter non erat acturus. Conf. Valerius MAXIMVS L. II. c. 8. §. 2. LIBANIVS progymn. [p. 12. D. Ed. Paris. Morelli.] Ὧν μὴ συγχωρήσαντες οὐκ ἄν ποτε ἐπέπρακτο, τούτων ἡγεῖτο δίκην τῶν πραχθέντων ὀφείλειν. *Absque cuius permissu nunquam perpetraretur, eum poenas commissi persoluere debere statuit.* IDEM ibid. Δεῖ τὰ ἀδικήματα νομίζειν οὐ τῶν ταῖς χερσὶν ἐργαζομένων μᾶλλον, ἢ τῶν τὸ δυνηθῆναι δεδωκότων. *Maleficiorum auctores non tam putandi sunt illi, qui patrarunt illa manibus suis, quam qui vt patrari possent copiam dedere.* Item, qui ex obligatione perfecta, & ex qua alteri ius erat illud ab ipso exigendi, quid debebat vetare, & non fecit. Vid. *L. 45. D. ad L. Aquil.*

4) CICERO IV. in Verrem. *Si innocentes existimari volumus, non solum nos abstinentes, sed etiam nostros omnes praestare debemus.* In imperio Sinensi & regno Siamensi parentes de factis liberorum suorum, magistratus de factis & delictis ministrorum suorum rationem reddere sunt obstricti, ob ea etiam poenis obnoxii. Vid. LOVBERIVS de regno Siamensi Tom. I. part. 3. c. 14. n. 22. H.

5) Et in Sinensi Imperio inhumana illa quidem, sed in speciem necessaria, ob quorundam perfidiam ac auaritiam, consuetudo est, vt Duces

L. Aquil. L. 2. D. de noxal. act. L. 1. §. 1. D. si famil. furt. fec. dic. SENECA Troad. [verſ. 291.]

Qui non vetat peccare, cum poſſit, iubet.

SOPHOCLES Philoctete [p. 400. lin. 3. 4. Ed. Steph.] *Οἱ δ' ἀκοσμοῦντες βροτῶν διδασκάλων λόγοισι γίγνονται κακοί. Delinquentes fiunt mali exemplis regentium.* Quo nomine etiam Diogenes paedagogo pueri obſoniis edendis dediti pugnum incuſſit; *Ὀρθῶς ὡ τοῦ μὴ μανθάνοντος, ἀλλὰ τοῦ μὴ διδάξαντος, τὸ ἁμάρτημα ποιήσας. Recte non ei, qui non didiciſſet, ſed qui non docuiſſet, culpam imputans.* PLVTARCHVS libro; *virtutem doceri poſſe.* Vid. quoque AELIANVS L. III. c. 10. IVVENALIS Sat. XIV. [verſ. 233. 234.]

Nemo ſatis credit tantum delinquere, quantum
Permittas, adeo indulgent ſibi latius ipſi.

Add. *L. 4. §. 2. D. de Offic. proconſ.* Apud TACITVM A. IV. [c. 20. num. 5. Ed. Rycqu:] Meſſalinus cenſuit: *Cauendum SCto, vt quanquam inſontes magiſtratus, & culpae alienae neſcii* [4], *prouincialibus vxorum criminibus, perinde quam ſuis plecterentur* [5]. Sic & legibus Angliae maritus pro offenſis vxoris, lingua aut opere aduerſus alterum patratis, reſpondere, & ſatisfactionem praeſtare tenetur, eo quod non ſit vſus poteſtate ſua, qua pollet circa errata eius corrigenda. Quin ſi maritus ſimul & vxor feloniam committant, per leges vxor neque principalis habetur in delicto, neque in parte acceſſorii, quod propter obſequium, quo marito tenetur, neceſſitas ipſi illata credatur. Edward CHAMBERLAINE Notitia Angliae Part. I. c. 16. Pari fere culpa habetur, qui mandat, aut alios ad patrandum facinus conducit. Vid. Ant. MATTHAEVS dicto loco §. 12. & ad Lib. XLVIII. D. tit. 5. c. 3. §. 16. Qui adiuuat; puta qui furi per feneſtras in aedes inuadenti ſcalas ſuppoſuit; qui alicui nummos ex crumena excuſſit, vt ab altero rapi poſſent; qui alterius pecora fugauit, vt alius eadem interciperet. Add. *L. 54. §. 4. L. 66. §. 2. D. de furtis.* Qui receptum praeſtat, iuxta verſiculum PHOCYLIDIS [verſ. 128.]

Ἀμφότεροι κλῶπες, καὶ ὁ κλεψάμενος, καὶ ὁ κρύψας.
Vterque fur, & qui furatus eſt, & qui occultauit.

PLATO de LL. L. XII. [pag. 991. Edit. Francof. Ficini.] *Si quis rem furto ſublatam ſciens receperit, in eadem culpa ſit, qua ille, qui furatus eſt. L. 1. princ. D. de fugitiuis* [6]. Add. t. t. *D. de receptatoribus.* Et edictum Regis THEODORICI c. 116. De adiutoribus adulteriorum vid. *L. 8. L. 9. D. ad L. Iuliam de adulteriis.* Periander Corinthiorum tyrannus *τὰς προαγωγοὺς πάσας κατεπόντισε,*

 lenas

ces & praefecti rei morte mulctentur, in quorum adminiſtratione infelicius quidpiam inciderit. Si quis aduerſo Marte pugnam iniit; ſi commiſſam ſibi prouinciam perdidit; ſi populi defectione milites ſeditione tumultuantur; ea Reipublicae vulnera vndecunque prouenerint, ad praefectos tranſeunt, quorum paucis vita relinquitur. Perſuaſi enim ſunt Imperatores, illa non ex inconſtantis fortunae viciſſitudine orta, ſed vel ex negligentia, vel perfidia. Vt obſeruauit MARTINIVS libello de bello Tatarico, ſiue regni Sinenſis a Tataris tyrannice deuaſtati enarratione. H.

6) Et VI. Capitular. Francor. 159. H.

lenas omnes mari demersit. HERACLIDES de Politiis. Add. Ant. MATTHAEVS de Crim. proleg. cap. 1. §. 11. & ad Lib. XLVII. D. tit. X. cap. 1. & 2. Item, qui cum opem ferre deberet iniuriam patienti, id non fecit. CICERO Off. I. [c. 7.] *Qui non defendit, nec obsistit, si potest, iniuriae, tam est in vitio, quam si parentes aut amicos aut patriam deserat.* Add. Ant. MATTHAEVS Proleg. c. 1. §. 15. Sic conducti ad viatorum praesidium milites, vbi grassatores ingruentes, quibus pares sunt, repellere noluerint, pari cum his classe censebuntur. Sic recte imputabitur incendium vigili, qui cum illud exoriens prohibere posset, neglexit. Add. Ezech. XXXIII, 6. [7] Sic apud Aegyptios si quis in via hominem interfici, aut quamlibet vim sustinere videns, cum posset, non vindicasset, capitali supplicio obnoxius erat. Si quis opem per infirmitatem ferre non potuisset, indicare tamen latrones, & actione scelus persequi tenebatur. Hoc negligenti plagae certo numero inflictae, ac triduo cibis interdictum. Diodor. SICVLVS L. I. c. 77. Add. *L. 7. D. Nautae, caup. stab. L. II. l. 6. D. ad L. Pompeiam de parricidiis L. 7. §. 1. L. 9. §. 1. D. ad L. Cornel. de falsis L. 6. §. 8. D. de Re militari.* Sic & Abas Persiae Rex, vt latrones extirparet, decretum emisit [8], vt si quis occisus aut spoliatus esset, incolae proximi oppidi rationem de eo facto redderent. Vid. Petrus DE VALLE Itin. Part. II. Epist. 1. Sic apud Spartanos, *qui se praesente peccantem non castigaret verbis, in eadem erat culpa cum delinquente.* PLVTARCH. Institut. Lacon. [p. 237. Ed. Wechel. T. II.] Sic Cato, instigans magistratus ad imponenda sontibus supplicia, dicebat: *Eos, qui male agentes prohibere possint, neque id facerent, eorum flagitiis assentiri.* Vid. *L. 2. D. de noxal. act. L. 7. D. qui sine manumissione. t. 1. D. de magistratibus conueniendis.* De silentio quoque, atque dissimulatione magistratuum egregie PLATO de LL. L. IX. [pag. 924. B. Edit. Francof. Ficini.] *Secundus ille hostis est ciuitati, qui quamuis particeps huius sceleris* (nempe laesae maiestatis) *non sit; tamen cum amplissimis fungatur in ea republica magistratibus, eas coniurationes non animaduertit, & si animaduertit, timiditate quadam patriae non succurrit.* Addatur historia de filiabus Scedasi apud PLVTARCHVM in amatoriis narrationibus. GROTIVS ad Prouerb. XXIX, 24. *Par furi est, qui a magistratu adiuratus furem sibi notum non indicat.* Vid. quoque Leuit. V, 1. Sic & qui furiosum suae custodiae creditum negligentius habuerit, & iste aliquem laeserit, custos ex facto tenebitur; etsi ipsi furioso nihil imputetur [9]. Vid. *L. 14. D. de Offic. praesidis.* Minus principales autem causae alieni facti habentur, qui consilium dant, qui laudant, & assentantur ante patratum facinus, & ita, vt ipsorum consilium, laus, & assentatio ad facinus suscipiendum aliquod momentum attulerit. Alias enim, qui laude sua ad prauum facinus nihil contulit, non ipsum facinus, sed prauam suam voluntatem luere potest. OVIDIVS Trist. L. V. Eleg. vlt. [dist. vlt.]

Qui

7) Hanc legem forte secutus est Moses, nece Aegyptii iniuriam popularis sui vindicans Exod. II, 12. Est autem Diodoro SICVLO d. l. praecipue sermo de latronibus. H.

8) Et ARISTOTELES in librum de rebus admirabilibus retulit legem Prouinciae cuiusdam Italiae, qua cautum erat, vt omne damnum furtumque proxima ciuitas aut vicus resarciret. Vid. & Ant. Dadin. ALTESERRAM de Ducibus & Comitib. prouincial. Gall. L. II. c. 2. Adde legem Regis Scotiae apud BVCHANANVM L. IX. Rer. Scotic. sub Rege 98. ab initio. H.

Qui monet vt facias, quod iam facis, ille monendo
Laudat, & hortatu comprobat acta suo.

Sic lex Longobardorum L. I. tit. 9. §. 25. pro faciente habet, qui facinorosum adstans hortatur. Add. Roman. I. v. vlt. QVINTILIANVS Declam. 255. *Natura simile est, facere scelus & probare.* Ant. MATTHAEVS de Crimin. proleg. c. 1. §. 9. 10. & 14. [10] Possis etiam huc referre, qui sua commendatione efficiunt, vt negotium quoddam alicui committatur, quorum peccata non immerito istis quoque ruborem incutiunt. Vid. SOCRATES ap. Xenophontem memorab. L. II. p. m. 472. Peculiariter autem circa consilium expendi meretur *§. 11. Inst. de Obligat. quae ex del. nasc.* & quae ibi *Interpret.* disputant; vtrum verba, *Ope & consilio*, coniunctim, an disiunctim sint intelligenda. Si enim consilium idem significat cum intentione aut destinatione; ille sane duntaxat furti est reus, qui non per imprudentiam, sed dolo malo furem adiuuit. *L. 52. §. 13. D. de Furtis.* Quod si vero consilium quis citra opem dederit, videndum est, generale id fuerit, an speciale. Prius est, verbi gratia, si quis de paupertate querentem hortetur, vt furto rem sibi quaerat. Talis consiliarius, saltem in foro humano, pro fure haberi nequit. Sed si speciale consilium quis dederit; puta si ostenderit, qua via in aedes sit penetrandum, & quo tempore, vbi res amoueri aptae sint positae, aut quae ratio latendi: hic sane non mediocriter furem redolebit. Vid. Ant. MATTHAEVS de Crimin. proleg. c. 1. §. 7. Est praeterea circa consilium, & similem influxum ad actionem alienam obseruandum, per id communicari duntaxat reatum, non autem a patrante in consulentem plane deuolui; nisi hic peculiariter ad euentum praestandum sit obligatus. Inde non iniuria queritur Diodotus apud THVCYDIDEM L. III. [[illegible]43. p. 173. Ed. Oxon.] quod oratores consilii sui rationem reddere debeant, non autem populus suae auscultationis. Addit: *Equidem si tam suasor, quam is qui credit, damnum subiret, prudentius iudicaretis. Nunc vero si quando ira ad irritum cadentis spei commouemini, suasorem solum multatis, non vosmetipsos, qui vos frequentes erroris comites praebuistis.* Inde in vniuersum pronunciat HOBBES Leuiath. c. 25. *Dantem consilium is qui petit neque punire, neque accusare iure potest. Nam, qui petit, consilium arbitrio dantis dari voluit. Itaque qui Monarchae vel coetui consilium dat petenti, siue placeat, siue displiceat, puniri non potest, vt quod volentibus datum est.* (Addiderim tamen, modo consiliarius bona fide sententiam dicat, & rei de qua consulit, notitiam habeat. Improbum quippe est [illegible] circa res incognitas sententiam velle dicere.) *Sed si ciuis ciui consilium det faciendi aliquid, quod lege prohibitum est, siue consilium id a praua intentione, siue ab ignorantia tantum procedat, puniri a ciuitate potest; quia ignorantia legis illum, qui legis notitiam habere debuit, non excusat.* Inde & sine grano salis admitti non potest illud axioma apud Anglos, cuius aequitatem commendat Georg. BATEVS Elencho motuum

L 3

9) Quod exemplum recte ab Auctore inter ea ponitur, ex quibus perinde obligamur, ac si ipsi aliquid commisissemus. Quamuis enim quod Cl. Barbeyracus monet, furiosis nihil imputari possit, sufficit tamen, custodem vice eius fungi, & huius negligentia laesionem contigisse.

10) De commendatione & consilio quousque in actibus licitis imputari queant, agere solent Commentatores §. 6. *Inst. de mandat. & ad tit. D. eod.* Adde *L. 20. D. de his, qui notantur infamia. L. 2. D. de proxenet. L. 13. C. quod cum eo qui in alien. potestat.* H.

tuum Anglic. part. I. *Rex nunquam poteſt errare, aut cuiquam iniuriam facere: quippe in adminiſtros & conſiliarios, (quorum eſt admonere Principem, iniqua volenti denegare operam, aut officio renunciare potius, quam contra leges quidquam iubenti parere) tam culpa omnis, quam poena deriuari & ſolet, & debet.* Add. GELLIVS L. I. c. 3. de Chilone, qui conſcientiae vellicationes ſenſit, quod amicum facinoris manifeſtum ipſe clam condemnauerat, ſed aliis iudicibus, vt eum abſoluerent, perſuaſerat. Memorabile eſt quoque illud apud EVNDEM L. II. c. 18. vbi refert, furem eſſe hominis iudicatum, qui quum fugitiuus forte praeter oculos domini iret, obtentu togae tanquam ſe amiciens obſtitiſſet, ne iſte a domino videretur. Huc, an ad priorem claſſem pertinent, qui exemplo ſuo alios accendunt ad peccatum, quod citra iſtud omiſſuri erant. Matth. XXIIX, v. 6. IVVENALIS Sat. I. [verſ. 79. & ſeqq.]

- - - Grex totus in Agris
Vnius ſcabie cadit & porrigine porci,
Vuaque conſpecta liuorem ducit ab vna.

Add. GROTIVS L. II. c. 17. §. 6. ſeqq. & cap. 21. §. 1. ſeqq. Anton. MATTHAEVS de Criminibus prolegom. cap. 1. §. 6. ſeqq. Ex hactenus dictis facile perſpicitur ratio iuxta ac limitatio vulgarium axiomatum: quod quis per alium facit, eius Auctor ipſe cenſetur. *L. 1. §. 1. D. de eo, per quem factum erit:* noſtra facimus, quibus auctoritatem noſtram impertimur: quod iuſſu noſtro circa res nos ſpectantes ab altero geſtum eſt, nos ipſos obligat: noſtra actio habetur, cuius executionem alteri iniunximus; & ſimilia. Porro de illa actionum communicatione, quae ex coitione in vnum corpus morale reſultat, alibi erit dicendi locus. Quando denique ex permiſſione, ſeu ex eo, quod quis alienam actionem fieri non impediuit, de actione alterius quis participare dicitur; requiritur, vt non ſolum per vires ſuas naturales eam impedire valuerit, ſed vt obligatio quoque ipſi incubuerit eandem impediendi [11]. Vbi alterutrum horum defecerit, nihil imputari poterit illi, qui alterum pro lubitu ſuo agere permiſit. Vnde Deo nihil poteſt imputari eo nomine, quod is peccata permittere dicitur. Non enim tenetur ad illa prohibenda eo modo, quo omnino fieri non poſſent; id eſt, negando, aut ſubtrahendo vires naturales, aut libertatem voluntatis extinguendo. Haec enim ni adeſſent, nulla actio moralis ab homine poſſet edi [12]. Rotunde LVCIANVS de mercede conductis, in fine. Θεὸς ἀναίτιος, αἰτία δὲ ἑλομένῳ. *Deus in culpa non eſt, verum qui ſua ſponte delegerit.* Sic iocularis tantum locutio eſt, quando verbi gratia permittere dicimus, vt pluat. Sic effectu morali caret illa permiſſio actionis ab altero ſuſceptae, quam prohibere nobis non eſt iniunctum, aut ſupra noſtras vires, niſi impotentia illa per noſtram culpam ſit contracta; aut vbi quid nobis ignorantibus ſit actum, niſi per ſupinam negligentiam ignorantia obrepſe-

11) Quod parum conuenire videri poſſit principio Socialitatis, quo, vt eſt apud CICERONEM I. De offic. c. 7. *is, qui iniuriam ab altero propulſare poteſt, ſi non auertat, non minus in vitio eſt, quam qui parentes, aut amicos, aut patriam deſerat.* Sed recte monet GROTIVS II. c. 17. §. 9. & XXV. §. 7. Intereſſe inter officia iuſtitiae attributricis & expletricis, ita, vt ex illius quidem praeceptis vir bonus ad auertendum damnum teneatur, ad damni contra reparationem ex iuſtitia expletrice non obligetur: niſi aliud perſonae,

obrepſerit, & intra gradum diligentiae, quam adhibere tenebamur. Denique imputari non poteſt permiſſio actionis bonae, quam de facto quidem prohibere poteram, ſed non debebam. Sic nihil ille mihi poteſt imputare, qui meo me iure vti permiſit, ſeu non impediuit, id eſt, qui nullam mihi iniuriam intulit.

****

CAPVT VI.

DE NORMA ACTIONVM MORALIVM, SEV DE LEGE IN GENERE.

I. *Lex differt a Conſilio;*
II. *A pacto;*
III. *Et iure.*
IV. *Quid ſit lex?*
V. *Quid obligatio?*
VI. *Vnde ſit, vt quis poſſit obligari?*
VII. *Sibi ipſi nemo obligatur.*
VIII. *Qui obligandus eſt, debet habere ſuperiorem.*
IX. *Vnde ſit, vt quis alteri poſſit obligationem iniungere.*
X. *Id non eſſe ex nudis viribus:*
XI. *Neque ex ſola naturae praeſtantia.*
XII. *Quid vis obligationibus addat?*
XIII. *Legislator & lex debent eſſe cognita.*
XIV. *Partes legis eſſentiales quae?*
XV. *Permiſſio legis quid?*
XVI. *Materia legum.*
XVII. *Lege quis obligetur?*
XVIII. *Legis diuiſio.*

DISPICIENDVM porro eſt de norma illa morali, ſeu de lege, ad quam actiones morales debent exigi, & ad quam vbi congruunt vel non congruunt, peculiares qualitates ſortiuntur. Vbi ante omnia accurate diſcernenda eſt lex ab illis rebus, quae cum eadem cognationem aliquam habere videntur, & ideo a quibusdam cum ea confunduntur; vti eſt *Conſilium*, *Pactum*, & *Ius*. Et a conſilio quidem lex differt, quod per illud rationibus ex ipſa re petitis ad ſuſcipiendum quid, aut omittendum adducere quis conatur illum, in quem, ſaltem quoad praeſens negotium, poteſtatem non habet, ſic vt obligatio nulla eidem directe adferatur, ſed in arbitrio ipſius relinquatur, ſequi velit conſilium, an minus. Etſi conſilium obligationi occaſionem praebere poſſit, quatenus notitiam alicui imprimit, quae obligationem parit aut auget. Sic Medicus pro imperio nequit aegroto praeſcribere, quid

ſonae, veluti cuſtodis qualitas exigat, aut lege ciuili cautum ſit. De qua proinde poſteriore iuſtitiae ſpecie, accipiendus eſt Auctor.

12) Quod iisdem verbis dixerat PLATO II. de Rep. cuius locum ita vertit in Timaeo CHALCIDIVS: *Cauſſa penes optantem: Deus extra culpam.* H. Vnde imperite ille, apud PRVDENTIVM Hamartig. v. 640. nihil intereſſe putat, maline auctor ſit Deus, an, quum prohibere id poſſit, permittat.

quid ipsi adhibendum, quibus abstinendum: sed dum ostendit, quid huic salutare sit, quid exitiabile, aegrotus illud amplecti, hoc fugere tenetur, non ex iure, quod in ipsum Medicus habet, sed ex lege naturae, quae vnicuique curam vitae & incolumitatis suae imperat. Lex vero licet & ipsa suis non debeat carere rationibus, hae tamen proprie causa non sunt, quare ipsi obsequium praestetur, sed potestas praecipientis, qui vbi voluntatis suae decretum significauit, obligationem subdito adfert, omnino iuxta praescriptum suum faciendi; etsi fors ipsi rationes praecepti haut ita liquido adpareant. Huc fere redeunt, quae traduntur HOBBESIO de Ciue c. 14. §. 1. *Consilium est praeceptum, in quo ratio quare pareamus, sumitur ab ipsa re, quae praecipitur.* Lex autem seu *mandatum est praeceptum, in quo parendi ratio desumitur a voluntate praecipientis. Proprie enim non dicitur, sic volo, sic iubeo, nisi stet pro ratione voluntas.* Adeoque legibus obeditur non principaliter propter rem ipsam, sed propter voluntatem praecipientis. Inde quoque *lex est eius, qui potestatem habet in eos, quibus praecepit; consilium eius, qui potestatem non habet. Facere id quod lege praecipitur, officii, quod consilio, arbitrii est. Consilium dirigitur ad finem eius, cui praecipitur,* eumque finem hic ipse aestimare, & probare potest. Lex autem, vtut saepe quoque habeat finem ad eos tendentem, quibus praecipitur; horum tamen non est finem aestimare aut reprobare, sed eundem determinat, qui praecipit. *Consilium nisi volentibus non datur; lex etiam nolentibus fertur. Denique ius consiliarii tollitur arbitrio eius, cui consilium datur: ius legislatoris non tollitur arbitrio eius, cui imponitur lex.* Add. *L. 2. §. 6. D. mandati.*

§. II. NEQVE vero sat accurate illi antiquorum, qui leges *κοινὰς συνθήκας* & *ὁμολογίας communes conuentiones* subinde vocant. Sicut apud ISOCRATEM aduersus Callimachum lex de amnestia *τῆς πόλεως συνθήκη* vocatur: & ARISTOTELEM Rhet. ad Alexandrum c. 1. 2. 3. & passim apud Graecos. Apud Dionysium HALICARNASSEVM L. X. [p. 629. Ed. Sylburg. cap. 4. Ed. Oxon.] dicitur, *συνθήκας εἶναι κοινὰς πόλεων τοὺς νόμους, leges esse commune ciuitatis conuentum.* Praeterquam enim quod nec diuinae positiuae, nec naturales leges a conuentione hominum ortae sint, adeoque ad ciuiles duntaxat leges ea adpellatio pertinere possit; ne hae quidem proprie pacta aut conuentiones sunt, licet in constituenda potestate ciuili legislatoria pacta interuenerint. Equidem satis adparet, Graecos, vti in aliis dogmatibus politicis, ita & heic democraticas suas ciuitates ob oculos habuisse: in quibus quia leges rogante magistratu, & sciscente ac iubente populo, adeoque velut per modum stipulationis ferebantur, conuentionis vocabulum illis fuit tributum. Quanquam ne hanc quidem ob causam, quod maior pars populi debeat consentire, leges democraticae pacta proprie vocari possunt *. Nam consensus iste duntaxat est modus, quo vis summi imperii, quod penes coetum vniuersorum

§. II. *) Lex autem fit vi summae potestatis, etiam in statu populari, dum populus, quod vult, per suffragia declarat. H.

§. III. *) Et vulgo ius naturale permissiuum dicitur, nec id male, si vocabulum legis in significatu laxiori accipiamus. Vid. infr. §. 15. Et quae de variis iuris naturalis permissiui appellationibus dicemus ad L. II. c. 3. §. 24. H.

§. IV. 1) Plane vt CHALCIDIVS ad Timaeum: *Quid est lex nisi iussum, sciscens honesta, prohibens contraria;* H.

2) Quae

ſorum eſt, ſeſe explicat; dum illud pro voluntate & decreto vniuerſorum habetur, in quod maior pars conſenſit. Sic vt longe alia ſit efficacia ſuffragii, quod circa decretum aliquod conficiendum ſinguli ex concilio ferunt; & conſenſus, quem quis circa pactum ineundum declarat. Nam heic qui non conſenſerit, non tenetur, neque aliter pactum coire poteſt: illic autem etiam non conſentiens per ſuffragia plurium obſtringitur. De caetero, quae inter pactum & legem differentia ſit, in aprico eſt. *Pactum enim eſt promiſſum; lex mandatum. In pactis dicitur*, faciam: *in legibus*, fac. *In pactis*, cum eadem in origine ſua a noſtro arbitrio dependeant, *prius determinatur, quid faciendum ſit, quam ad faciendum obligamur: in lege autem*, quae poteſtatem alterius in nos ſupponit, *ante obligamur ad faciendum: quid vero faciendum ſit, poſt determinatur.* Adeoque pacto non tenetur, niſi qui ſuo conſenſu ſeſe obſtrinxerit; lege autem obligamur, quia antea eiusdem autori obſequium debebamus. Vid. HOBBESIVS d. l. §. 2. Add. quoque notata GROTIO ad Matth. inſcript. vocab. ἡ καινὴ Διαθήκη.

§. III. DENIQVE iuris vocabulum vti cum lege ſaepe idem ſignificat, vbi cum primis pro complexu legum ponitur; ita cauendum, ne pro lege id accipiamus, quando poteſtatem aliquid agendi, legibus conceſſam aut relictam, notat, verbi gratia: Ne quando hoc vel illud lege diuina faciendi ius eſſe dicitur, putemus, idem lege diuina praeceptum; adeoque recte a nobis fieri poſſe, etiam ſi legibus humanis interdicatur. Cum enim homo illa omnia poteſtatem agendi habeat, quae a viribus ſuis naturalibus proficiſci poſſunt, niſi quae per legem prohibetur *; inde vſus loquendi fert, vt quae legis alicuius ſpecie non interdicuntur, ex illa lege eadem agendi ius eſſe dicatur, igitur in hoc quidem ſignificatu ius ad libertatem pertinet: lex vero vinculum aliquod notat, quo libertas naturalis conſtringitur.

§. IV. IN GENERE autem [1] lex commodiſſime videtur definiri per decretum, quo ſuperior ſibi ſubiectum obligat, vt ad iſtius praeſcriptum actiones ſuas componat [2]. *Decretum* dicimus, non quod intra mentem & voluntatem decernentis ſubſiſtit, ſed quod ſubiecto eſt inſinuatum tali modo, vt neceſſitatem ad idem ſe componendi intelligat: eoque id iuſſo nobis heic aequipollet. Vbi etiam parum putamus intereſſe, legem quis decretum vocet [3] an orationem; modo non credatur, ad legem eſſe neceſſarium, vt viua voce, aut verbis in ſcriptum relatis promulgetur: cum ſufficiat, ſi qualicunque modo voluntas legiſlatoris ſubiectis innotuerit, etiam per intrinſecam congeniti luminis ſuggeſtionem. Inde inutilem arbitramur ſubtilitatem HOBBESII de Ciue c. 3. §. vlt. dum leges naturae eatenus duntaxat legum vim obtinere tradit, *quatenus in ſcripturis ſacris oratione Dei ſunt promulgatae; non autem quatenus*

2) Quae definitio legis ſolis legibus obligatoriis, quae ad ius praeceptiuum pertinent, conuenit, id eſt, iis, quibus aliquid facere, aut non facere iubemur, quum idea legis generalis etiam permiſſionem complectatur, agendi aut non agendi ſecundum arbitrium noſtrum.

3) Vt ARISTOTELES X. Eth. 9. & alibi. II.

nus sunt conclusiones quaedam ratione intellectae de agendis & omittendis. Sane enim ex dictamine rationis non intelligitur solum, legum naturalium obseruantiam esse generi humano proficuam, sed & Deum velle ac iubere [4], vt mortales ad istarum normam actiones suas dirigant. Id quod ad essentiam legis sufficit. Quanquam & hoc reponi possit, leges naturales, etiam vt sunt dictamina rationis, non posse aliter quam per modum orationis concipi. [5]. Circa Grotianam definitionem L. I. c. 1. §. 9. dum legem dicit obligare ad id, *quod rectum est*, notandum est; ipsum supponere, dari aliquod iustum & rectum ante legem & normam; adeoque legem naturae rectum non facere, sed iam antea existens duntaxat significare. De qua hypothesi quid sentiendum [6], supra a nobis fuit expositum. De caetero illud planum est, sub legibus comprehendi non solum, quae ad iustitiam proprie dictam pertinent, quae ex obligatione perfecta aliis exhibenda dirigit; sed & quae ad alias virtutes spectant [7], & in ipso agente terminantur. Qua ratione leges contra ebrietatem, & alias intemperantiae species, quae ipsi patranti plurimum obsunt, ferri possunt & solent. Huc pertinet lex Zaleuci; *Si quis Locrensium aegrotans vinum merum bibisset, nisi iubente Medico, etiamsi ad pristinam valetudinem rediisset, mors & supplicium erat constitutum, quoniam non iussus biberat* [8]. Apud AELIANVM V. H. L. II. c. 37. quae poena tamen sine dubio nimis est rigida. Huc spectant quoque leges sumtuariae [9], quae modum praescribunt expensis in victum, vestes, aedificia, aliumque adparatum. In quas si quis peccauerit, nemini facit iniuriam, cum eos sumtus de suo faciat. Neque tamen dubium, quin ciuis ad parsimoniam, quae cuique maxime prodest, per leges adstringi queat.

§. V. CAETERVM cum in definitione legum dictum sit, illas a superiore proficisci, & in se habere vim obligandi; necessarium videtur hoc loco ostendere, quid obligatio sit, & vnde oriatur, nec non quis obligationem recipere, & vtl quis alterum obligare queat; seu quod eodem redit, vnde sit, quod quis alteri pro imperio quid iniungere possit. Obligationem igitur supra definiuimus, per qualitatem moralem operatiuam, qua quis praestare aut pati quid tenetur (quando nempe obligationem consideramus, prout haeret in eo, qui obligatur. Secus atque Richard. CVMBERLAND de Leg. nat. c. 5. §. 27. qui obligationem definit, prout est actus legislatoris, quo actiones legi suae conformes eis, quibus lex fertur, necessarias esse indicat.) ICti Romani vocarunt vinculum iuris, quo necessitate adstringimur alicuius rei praestandae. Iniicitur enim per eandem velut fraenum aliquod morale nostrae agendi libertati, vt in diuersam, quam quo illa ducit, partem tendere recte non possimus. Etsi per eam voluntas hautquidquam ita stringi queat, vt saltem de facto & suo periculo in diuersa abire non detur.

Quo

4) Velle enim Deum, vt ius naturae obseruemus, ex constitutione naturae humanae colligi potest; a qua seria Dei voluntate prona illatio ad praeceptum, cum Deus, quicquid vult; illud etiam praecipere intelligatur.

5) Potest tamen ea defendi, si lex consideretur vt constituta. H.

6) C. 2. §. 6. H.

7) οἱ δὲ νόμοι ἀγορεύουσι περὶ ἁπάντων, *leges enim de omnibus rebus loquuntur*, ait ARISTOTELES V. Eth. 1. etiam de fortitudine, ut ibidem docet. Conf. VII. Pol. 14. vers. πρὸς πάντα μέν. & 4. Eundem 1. H. GROTIVM II. de I. B. & P. c. 25. §. 3. & in not. H.

Quo ſenſu verum eſt illud ARRIANI in Epiſteto L. IV. c. 12. *προαιρέσεως ἀλλοτρίας οὐδεὶς κύριος. Alienae voluntati nemo dominatur.* Porro licet multa alia voluntati, vt in alterutram partem vergat, momentum adferant; hoc tamen obligatio prae iſtis habet peculiare, quod ea velut naturali aliquo pondere voluntatem premant, quo remoto haec ad indifferentiam ſuam vltro redeat: obligatio vero moraliter voluntatem afficiat, & peculiari quaſi ſenſu eandem intrinſece imbuat, vt in ſuas actiones ipſa cenſuram exercere cogatur, ac malo ſe ipſam dignam iudicare, ni praeſcriptae ſeſe normae reddiderit conformem. Quo ipſo etiam ſufficiens momentum obligationi ineſſe intelligitur ad flectendam voluntatem; quippe cum nihil ſit, quod neceſſitatem quippiam agendi aut omittendi menti humanae de futuro deliberanti afferre queat, praeter cogitationes boni & mali, aliis aut nobis ex iis quae facimus prouenturi; ſiquidem ſua voluntati libertas conſtare debet, ac tales edendae ſunt actiones, quae agenti recte imputari poſſunt *. Et in hoc praecipue obligatio differt a coactione, quod licet vtraque vltimo metum aliquem oſtentet; haec tamen extrinſecus tantum voluntatem concutiat, & in electionem rei ingratae per ſolum ſenſum imminentis mali impellat: obligatio autem inſuper efficiat, vt quis ipſe adigatur agnoſcere, ſibi non immerito accidere malum, quod a propoſita regula deuianti eſt propoſitum, cum vltro eandem ſequenti iſtud declinare licuerit.

§. VI. QVOD igitur homo aptus ſit ad recipiendam obligationem, vna quidem cauſa eſt, quia voluntatem habet, quae in vtramque partem ſeſe flectere, adeoque ad normam aliquam moralem ſe componere poteſt; ſecus atque illa entia, quae ad vniformem agendi modum intrinſece ſunt determinata. Ex quo conſequitur, vt quatenus nulla ab extrinſeco principio neceſſitas acceſſit, homo intelligatur liber, & habere poteſtatem agendi omnia, quae per vires naturales ab ipſo poſſunt effici. Quin & vbi ſeſe ad aliquid ſemel determinauit, ſeu vbi quid elegit, ac ſecum conſtituit; in eo tamen decreto, quatenus conſideratur vt ab ipſius voluntate profectum, hautquidquam tanta vis eſt, quin idem recte, quando lubitum fuit, mutare, aut tollere ipſe queat; niſi extrinſecus accedat aliquid, quod voluntatem ſemel determinatam ac declaratam mutari prohibeat. Nam tunc homo, ſignificato voluntatis ſuae decreto occaſionem praebere poteſt, vt ab illo deinceps diſcedere fas ipſi non ſit. Intelligitur autem mutatio in voluntate facta, non ſolum quando quis expreſſe ſignificat, ſibi prius placita iam diſplicere; ſed etiam cum quid fecit, quod cum priori voluntatis decreto ſtare non poteſt. Ex quo fundamento quoque deducenda ſunt, quae ab ICtis ſuper *poenitentia* traduntur. Si enim vltima & generalis cauſa quaeratur, quare in quibusdam actibus poenitentia ſit licita in

 aliis

8) Leges, quae Zaleuco tribuuntur, ad vnam omnes ſuppoſitae ſunt. Vid. BENTLEIVS in Diſſertat. Anglica, in Phalaridem, p. 335. ſeqq. Ed. 1699.

9) De quibus plenius dicetur infra L. VIII. c. 5. §. 3. Exſtat de iis Auctoris diſquiſitio inter diſſertationes eius Academicas, iunctim excuſas Londini 1675. & iterum Amſtelaedami, ſub titulo, Analectorum Politicorum 1698.

§. V. *) Cuius obſeruationis vſus eſt inſignis contra Hobbeſium, acquiſitionem imperii etiam per vim fieri poſſe, contendentem, Leuiath. c. 20. Conf. AVCTOR L. VII. c. 7. §. 3. & 4. H.

aliis minus, nulla reperitur alia, quam quia in quibusdam extrinſecus acceſſit vinculum, quod voluntatem ſemel declaratam prohibeat mutari; in reliquis autem voluntas intrinſecae ſuae libertati fuit relicta. Prius autem vtplurimum fieri ſueuit, quando alter ex iſta voluntatis mutatione inſigniter eſſet laedendus; adeoque inde occaſio foret oritura ſocialitatem & amicitiam inter homines abrumpendi. Ex quali voluntatis ſignificatione alteri ius quaeſitum eſſe dicitur, per quod iam habeat facultatem aliquid ab altero exigendi, vt ſi id non praeſtetur, etiam vim adhibere poſſit, abs ſe aut ſuperiore profectam, prout in naturali libertate; aut in ciuitate quis degit. Igitur quando ex declarata mea voluntate alteri ius non eſt quaeſitum [1], ibi poenitere mihi pro lubitu licet. Tunc autem ius nondum eſt quaeſitum, quando a ſuperiore, cui in nos imperium competit, alteri non eſt conceſſa facultas exigendi id, quod ab altero fuit ſignificatum. Vnde & hoc patet, quare leges poſitiuae ab illo, qui tulit, iterum abrogari poſſint: quia ſcilicet nemini ex illis tale eſt ius quaeſitum, cuius vi exigere is poſſit, vt illae leges perpetuo maneant. Etſi non paucae ciuitates per iuſiurandum in leges conceptum earundem mutabilitatem tollere inſtituerint: [2] Imo ſi vel maxime talis clauſula [3] ſit addita, poſterius decretum iſti repugnans irritum fore, mutari nihilominus poterit, modo per eam clauſulam nemini ſit ius quaeſitum. Abſurdum enim eſt, per ſtatutum praecedens ſtatutum futurum velle fruſtrari. Abſoluta quippe poteſtas ſeipſam conſtringere nequit, neque quod natura eſt reuocabile figi poteſt. Vid. CICERO ad Atticum III. ep. 23. Apud THVCYDIDEM L. II. [c. 24. p. 98.] Athenienſes mille talenta in arce reponunt, capitis poena indicta, ſi quis ſuaderet aut decerneret, vt in alios vſus ea pecunia conuerteretur, niſi hoſtes claſſe vrbem aggrederentur. Et tamen iidem ex defectione Chiorum metu perterriti eam legem deinceps antiquant, apud EVNDEM L. VIII. [c. 15. pag. 476. Edit. Oxon.] Quando autem Principes conſtitutionibus quibuſdam expreſſe addunt; licet peculiari reſcripto quid illis aduerſum iuſſerint, ei tamen a magiſtratibus aut iudicibus non eſſe parendum: id non eum habet effectum, quaſi iſtas abrogare ipſi nequeant; ſed potius ſignificant, poſteriora reſcripta non eſſe ſeria, aut ſibi per imprudentiam excidiſſe. Quandoque etiam ſubtili hac arte procacium petitorum importunitatem amoliuntur, quibus aperte negare non ſuſtinebant. Add. *L. 1. & 2. C. ſi nuptiae ex reſcripto petantur.* Accurate tamen diſtinguendum inter ipſam legem poſitiuam, & ius illud, quod occaſione eius legis eſt quaeſitum. Illa abrogari a legiſlatore iterum poteſt, manente tamen iure, quod occaſione legis, quamdiu illa durauit, fuit partum. Nam ſimul cum lege omnes eius effectus

§. VI. 1) Vid. AVCTOR infr. L. III. c. 5. ſeq. H.

2) Hunc locum illuſtraui Diſſert. de lege clauſula, ne abrogari poſſit, munita. H.

3) Diſtinguit ibi Hertius inter iuſiurandum ad Deum, & ad homines directum, illud iuratum cenſens, cum hac formula conceptum fuerit, *Iuramus tibi Deus*, quo caſu lex ſacrata mutari nequeat, propter ius Deo quaeſitum. Sed praeſtat, legem ſacratam promiſcue aeſtimari interna vtilitate, ita, vt quandoquidem religione diuini Numinis munita eſt, temere quidem mutari non poſſit, ceterum tacita ei ineſſe clauſula videatur, quoad ſalutaris videbitur, ita, vt ſi reipublicae pernicioſa eſſe incipiat, adhuc mutari poſſit. Agnouit id Tiberius Gracchus apud PLVTARCHVM in eius vita p. 531. & ſeq. vt pote qui

fectus antegressos tollere, iniquissimum foret. Verbi gratia, Si in ciuitate lex sit; *vti paterfamilias super re sua legassit, ita ius esto;* sane licebit legislatori eam testandi licentiam circumscribere, & constituere, vt deinceps omnes hereditates ex intestato deferantur. Iniquum tamen foret, bona per testamentum adquisita illis adimere, qui hereditates creuerant, priori lege adhuc subsistente. Huc pertinet etiam, quod Bonifacius VIII. Papa in odium Philippi Pulcri Regis Galliae omnes indulgentias Gallis per suos antecessores concessas annullauit: quod factum merito irridet Henric. STEPHANVS Apol. pro Herodoto c. 40. Sed & [4] separandi sunt a legibus alii actus, qui a summis imperantibus suscipiuntur, ne quis credat, omnes eorum legitimas donationes, alienationes, & conuentiones posse ab ipsis, aut eorundem successoribus retractari. Nam per tales actus aliis ius quaesitum est, quod inuitis eripi non debet. Inde adparet, quando quis suo iuri renunciat: non necessarium esse expresse addi; nihil ab ipso aut heredibus contra illam cessionem tentatum iri, aut si quid tentatum fuerit, id pro irrito & nullo esse habendum. Nam cum eiusmodi cessione iuri quis suo in rem aliquam sese penitus abdicet, idque in alium translatum profiteatur, etiam citra illam clausulam intelligebatur, illum nullo cum effectu deinceps circa illam rem disponere, in quam eidem nihil iuris amplius competit. Ex eadem ratione, quia viuo testatore ex testamento nemini adhuc ius est quaesitum, testamentum licet mutare, etiam vbi talis clausula sit addita; ne posterius testamentum valeat. Nam haec illud quidem efficit, vt posterius non seria voluntate profectum praesumatur: si tamen illa clausula posteriori testamento reuocata sit, prius vtique nullum erit. Sic & regulariter, si inter instrumenta dispositionum & conuentionum super eadem re pugna deprehendatur, posterius priori derogabit.

§. VII. EX DICTIS quoque colligi potest, quare quis sibi ipsi nequeat obligari, seu quare quis secum conuentionem inire, aut sibi quid promittere nequeat, quod non nisi seipsum spectat. Scilicet cui per obligationem ius quaeritur, hoc ipsi remittere est integrum, vbi in fraudem tertii id non cedit. In hoc autem casu idem est obligans & obligatus, seu cui ius quaesitum est, & qui obligatur. Ergo si vel maxime quis seipsum sibi obligare destinaret, frustra tamen id est, cum liberare se arbitrio suo citra praestationem alicuius rei possit. Id quod qui potest, iam actu ipso liber est. Adde, quod nulla eiusmodi obligationis est futura vtilitas, cum nec praestando quid alicui accedat, nec intermittendo decedat, quando quis sibi ipsi dat aut denegat [1]. Add. SENECA de Beneficiis L. V. c. 7. seqq. Quando autem dicitur, verbi gratia,

 quem-

qui, cum Octauio Tribunatum, lege sacrata firmatum abrogaret, *Tribunitiam potestatem sanctimoniam quidem a populo habere dixit, sed non aduersus populum.* Et si lex alias sacrata acciperetur, interdum ad ea, quae moraliter impossibilia sunt, obligaret.

4) De quibus ex professo agit H. GROTIVS II. de I. B. & P. c. 14. H.

§. VII. 1) Vbi c. 8. ait: *Hoc verbum debere non habet nisi inter duos locum.* Mox: *Cecidit se: iniuriarum cum quo agat non habet.* Apud PHAEDRVM caluus, cum muscam abacturus alapam sibi grauem duceret, derisus a musca aiebat:

Mecum facile redeo in gratiam,
Quia non fuisse mentem laedendi scio. H.

quemlibet obligari ad se ipsum conseruandum, sensus iste est; obligationis illius homini inhaerentis exercitium in ipso homine terminari. Quae tamen ad Deum legis naturalis auctorem refertur, tanquam illum, cui eius obligationis exercitium exigendi, eiusdemque neglectum vindicandi ius sit. Adeoque hactenus homo seipsum conseruare tenetur, quatenus Dei seruus, & societatis humanae pars est, cui sese vtilem iussu Dei praestare debet. Sicuti & dominus seruum, & ciuitas ciuem recte plectere potest, si se ipsum ad labores & debita munia ineptum reddiderit [z]. Atque hoc, quod nemo seipsum sibi possit obligare, procedit non solum in personis singularibus, sed & in integris coetibus atque societatibus. Quod autem aliqui tradunt, interdum hominem sibi ipsi iurare, puta, quod hoc vel illud sit omissurus, in quod ipsum prauus adpetitus rapit, id aliquatenus rationem voti habet, cuius exactio penes Deum est. Conf. FELDENVS ad Grot. L. II. c. 13. §. 1.

§. VIII. ALTERA autem causa, quare voluntati hominis, ad normam sese componere idoneae, eadem praescribi possit cum hoc effectu, vt eam sequi vtique teneatur, est, quod is a potestate superioris non sit immunis. Haec duo faciunt, vt homo sit capax obligationis, ex principio extrinseco accedentis. Nam vbi alicuius agentis vires per naturam ad vniformem agendi modum sunt alligatae, ita vt motu intrinseco in diuersum nequeant discedere, actio physica, non moralis producitur, quae ex necessitate potius, quam ex obligatione prouenire dicitur. Vbi vero quis neminem agnoscit superiorem, nullum adest validius principium extrinsecum, quod interiori libertati fraenum possit iniicere. Et si maxime is in agendo certum modum obseruet, & a quibusdam actionibus constanter abstineat; id non ex obligatione aliqua, sed proprio ex beneplacito facere intelligitur. Sequitur ergo, vt ille obligationis sit capax, qui & [superiorem habet, &] normam praescriptam potest cognoscere, & voluntatem habet intrinsece liberam, & in diuersa flexilem; quae tamen, vbi norma per superiorem fuerit imposita, sentiat ab eadem sibi non esse discedendum. Quali natura hominem esse praeditum patet.

§. IX. INTRODVCITVR autem obligatio in animum hominis proprie a superiore, id est tali, cui non solum sint vires malum aliquod repraesentandi contranitentibus; sed & cui iustae sint causae, quare postulare queat, ex suo arbitrio voluntatis nostrae libertatem circumscribi. Talia enim vbi in aliquo fuerint, postquam quid velit, simulque quid voluntati ipsius parentes boni, renitentes mali maneat, significauit, necessum est in facultate rationis compote oriri metum reuerentia temperatum; illum quidem ex ipsius potentia, hanc autem ex consideratione causarum, quae etiam remoto metu, & per modum consilii sufficere debebant ad ipsius voluntatem amplectendam. Vnde arbitramur ius iniungendi alteri obligationem, seu, quod eodem recidit, ius alteri imperandi, legesque praescribendi non oriri a solis viribus, neque etiam ab ὑπεροχῇ aut praestantia naturae. Equidem solae vires contra inclinationem meam

z) Quales erant illi pollice trunci, qui sibi pollices amputauerant, vt armis tractandis impares essent.

meam eo me possunt permouere, vt malim alterius voluntati tantisper parere, quam eiusdem vim experiri. Isthoc tamen metu remoto nihil obstat, quo minus meo potius, quam ipsius arbitrio agam. Et vbi quis nil nisi vim potest allegare, quare ego ad ipsius arbitrium me debeam componere; nihil prohibet, vbi rationibus id meis conducere iudicauero, omnem viam tentare, excussa istius vi, libertatem meam vindicandi. TERENTIVS Adelph. [Act. I. Sc. I. v. 44. 45. 46.]

Malo coactus qui suum officium facit,
Dum id rescitum iri credit, tantisper cauet;
Si sperat fore clam, rursus ad ingenium redit.

§. X. QVO LOCO expendi merentur, quae tradit HOBBESIVS de Ciue c. 15. §. 5. *In regno Dei naturali ius regnandi, & puniendi eos, qui leges suas violant, esse a sola potentia irresistibili.* Idque hoc modo probare satagit. *Ius omne in alios vel est a natura, vel a pacto. A natura id ius deriuatur, eo ipso quod per naturam non est sublatum. Cum enim per naturam ius esset omnibus in omnia, vnicuique ius erat in omnes regnandi ipsi naturae coaeuum.* Id tamen inter homines abolitum ob mutuum metum ex aequalitate virium resultantem, quae bellum erat paritura generi humano exitiosum. *Quod si quis caeteros potentia in tantum anteisset, vt resistere ei ne omnes quidem coniunctis viribus potuissent, ratio quare de iure a natura sibi concesso decederet, nulla omnino fuisset. Mansisset igitur ipsi ius domini in caeteros omnes propter potentiae excessum, qua & se & illos conseruare potuisset. Iis igitur, quorum potentiae resisti non potest, & per consequens Deo omnipotenti, ius dominandi ab ipsa potentia deriuatur.* Enimuero in his non vnum est, quod censuram mereatur. Nam primo nescio an satis cohaereant illae locutiones; *ius imperandi ex solis viribus est a natura concessum;* & idem ius a natura deriuatur, *eo ipso quod a natura non sit sublatum.* Alias enim non statim, quod a me non est sublatum, illud a me est concessum. Et cum *non sublatum* & *concessum esse* vnum & idem non sit, videri possit ab alio principio, quam a natura, ius illud esse concessum. Deinde id principium, *natura dedit ius omnibus in omnia*, dextre est explicandum. Ius ipsi est libertas, quam quisque habet facultatibus naturalibus vtendi secundum rectam rationem. Sensus igitur sanus dicti principii hic erit. Per naturam, id est remota omni lege, cuique licet viribus suis naturalibus vti, contra quemcunque sua cuique ratio easdem adhibendas dictitat, & quidem ad sui conseruationem. Atqui ex hoc non consequitur; per solas vires naturales posse alteri obligationem proprie dictam iniungi. Diuersa quippe sunt cogere, & obligare. Illud solis viribus naturalibus potest effici; hoc vero nequaquam. Nam ex mente HOBBESII in statu naturali vti ius est alios cogendi; ita alii cogentibus iure resistunt. Atqui cum iure resistendi obligatio simul stare non potest. Obligatio enim praesupponit tales causas, quae intrinsece hominis conscientiam ita afficiant, vt ex propriae rationis dictamine iudicet non recte, adeoque non iure sese resistere. Et quanquam contra rationem sit, incassum contra vires superioris tendere,

tendere, & hoc modo sibi grauius malum arcessere; (PINDARVS Pythior. od. 2. [v. 173. & seqq. Edit. Oxon.]

Ποτὶ κέντρον δέ τοι
Λακτιζέμεν τελέθει,
Ὀλισθηρὸς οἶμος,
Contra stimulum calcitrare est lubrica via:)

Remanet tamen ius omnes vias tentandi, si qua etiam per vim alterius vis possit excuti, aut subterfugio eludi. Id quod itidem cum obligatione proprie dicta, & quae a GROTIO passim *extrinsecae* opponitur, nequit consistere. Adeoque per nudam vim non ipsum ius resistendi, sed tantum eiusdem exercitium extinguitur. Declarari potest res exemplo brutorum, quibuscum homines in statu ex lege viuimus. Quaecunque eorum viribus superare possumus, subiugamus, & seruitio nostro admouemus. Ast si qua vim nostram effugere potuerint, nemo iniuriam sibi ab ipsis factam queritur. Nec est, quod quis regerat, bruta obligationis non esse capacia, adeoque non nisi sola vi posse stringi. Nam & ipse HOBBESIVS de Ciue c. 8. §. 2. agnoscit, bello captum, obligationis vtique capacem, quousque solis vinculis naturalibus coërcetur, nulla obligatione contineri, priusquam pactum & fides intercesserit; adeoque talem sese captori per fugam subtrahere, aut etiam vi in eundem insurgere posse, quamprimum commodam occasionem nactus fuerit. SENECA de Ira L. II. c. 11. *Ita natura constituit, vt quod alieno metu magnum est, suo non vacet.* Ne nunc dicam, quod illud axioma Hobbesianum *Natura dedit ius in omnia*, absurde & nullo sensu ad Deum adplicetur. Quomodo enim Deo natura aliquid dedisse potuit, cum natura sit vel ipse Deus, vel opus Dei? Ex hisce igitur rationibus, & quia non satis dignum id bonitate diuina videtur, hautquidquam ius dominandi, seu imperium Dei, quatenus notat vim imprimendi obligationem animis hominum, ex sola & nuda ipsius omnipotentia deriuandum arbitramur. Quae porro ab IPSO ex Sacris Literis proferuntur, isthanc thesin non adstruunt. Quando Deus ad potentiam suam prouocat, circa calamitates Iobo immissas, ex eo non consequitur, Deo nullum ius in creaturas competere, nisi ex nuda ipsius potentia. Quin ipse Iobus initio recte agnoscebat, quo iure Deus ipsum bonis, atque liberis spoliasset. *Dominus dedit*, inquit, *Dominus abstulit*; quasi diceret: Quare suum pro arbitrio non repeteret, qui id precario duntaxat concessit? Add. SENECA ad Polybium, c. 29. Verum vbi superante aegritudine cum Deo expostulare institueret, recte Deus retundendae contumaci querelae potentiam suam allegat, postquam iste alias imperii diuini rationes aestimare neglexerat. Quemadmodum caeteris contumacibus subditis facere solemus, vt quando rationes audire detrectant, vim ipsis ostentemus; vt videant, stultos se quoque, non malos duntaxat esse, qui nobis cornua obuertere audeant. Sic si quis queratur, quod bonis mala, malis bona eueniant; vbi genuinas eius rei causas agnoscere detrectat,

§. X. 1) Eius generis dicta alia vid. apud H. GROTIVM proleg. de I. B. & P. §. 3. & L. II. c. 22. §. 3. H.

trectat, ei demum vltimo loco potentia diuina occinitur; quasi diceremus, quia tibi vtique credis iniuriam fieri, abi, & pugna contra Deum. Ex iisdem quoque adparet, male HOBBESIVM inferre, obligationem ad praestandam Deo obedientiam incumbere hominibus propter imbecillitatem. Nam haec sola facere potest, vt quis stultum iudicet, obsequio grauius malum non redimere: non autem per eandem adimitur ius, quo minus quis & desiderare, & omnem mouere lapidem possit; vt alterius vim liceat effugere. Quod ius tamen vera obligatio omnino excludit. Neque sequitur, duorum omnipotentium neuter potest alteri obligari, ergo ideo tantum mortales Deo obligantur, quia non sunt omnipotentes; si vel maxime antecedens extra dubitationem positum esset. Ne nunc dicam, duos omnipotentes citra contradictionem poni non posse. Neque hoc solo argumento ius suum aduersus Saulum assertum ibat Saluator noster, quod durum ipsi foret contra stimulum calcitrare, Actor. IX, 5. sed insana duntaxat ausa ipsius arguebat. Neque enim hac vna ratione Ananias sub signa Christi vocabat Paulum, quod supra vires ipsius esset positum eam religionem subuertere. Eo diligentius autem illud dogma confutandum fuit, quo periculosius feroces homines eodem abuti possunt [1]. Apud THVCYDIDEM L. V. [c. 105. pag. 344. Edit. Oxon.] legatus Atheniensium: *ingenio vtimur omnium hominum, vt quibus praeualeant, eis imperent. Eam legem neque nos primi tulimus, neque lata primi vsi sumus: sed iam ante solitam accepimus, vtimurque ea in perpetuum permansura.* Dionysius HALICARNASSEVS L. I. [c. 5. pag. 5. Ed. Oxon.] *Φύσεως γὰρ δὴ νόμος ἅπασι κοινὸς, ὃν οὐδεὶς καταλύσει χρόνος, ἄρχειν ἀεὶ τῶν ἡττόνων τοὺς κρείττονας. Sempiterna & communi omnibus lege receptum est, inferiores parere praestantioribus.* Apud PLVTARCHVM Camillo [p. 136. Edit. Wechel.] *Πρεσβύτατος νόμος, antiquissima lex* Brenno vocatur, *ὃς τῷ κρείττονι τὰ τῶν ἡττόνων δίδωσιν, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ τελευτῶν εἰς τὰ θηρία· καὶ γὰρ τούτοις ἐκ φύσεως ἔνεστιν, τὸ ζητεῖν πλέον ἔχειν τὰ κρείττονα τῶν ὑποδεεστέρων. Quae fortibus res largitur ignauorum, ducta a Deo, & ad bruta vsque terminans. Nam & his natura comparatum est, vt praeferri imbecillioribus velint praestantiora.* Apud LIVIVM L. V. c. 36. breuius: *Omnia fortium virorum esse.* Gemina sunt, quae disserit Callicles apud PLATONEM Gorgia, [pag. 329. Ed. Francof. Ficini, pag. 483. A. B. Ed. Steph. T. I.] Vbi praesupponit, plerumque contraria inter se esse, naturam atque legem. Nam verbi gratia natura turpius esse iniuriam accipere, vtpote *πάθημα οὐκ ἀνδρὸς ἀλλ' ἀνδραπόδου, passionem non viri, sed mancipii*; & tamen lege turpius esse iniuriam inferre. Idque legislatores, quippe multitudine [2] viribus inferiores, constituisse, & laudes ac vituperationes ita disposuisse, ne potentiores qua in re excedere eos possint; *ἡ δέ γε (οἶμαι) φύσις αὐτὴ ἀποφαίνοι ἂν, ὅτι δίκαιόν ἐστι τὸν ἀμείνω τοῦ χείρονος πλέον ἔχειν, καὶ τὸν δυνατώτερον τοῦ ἀδυνατωτέρου. Natura vero ipsa, veluti puto, demonstrat aequum esse, vt praestantiores potentioresque omnia caeteris habeant superiora.* Inde quod Xerxes

2) Verbis Platonis conuenientius AVCTOR haec ita extulisset: *Idque legislatores tanquam potentioribus perinde ac multitudo viribus inferiores constituisse.*

Xerxes contra Graecos, Darius contra Scythas ex eo praetexto copias duxerint, hoc ipſos feciſſe *κατὰ νόμον τὸν τῆς φύσεως, iuxta legem naturae.* Reprehendit quoque generoſorum adoleſcentum ſpiritus ea doctrina (de iuſto) opprimi: contra ſi quis iſta legum vincula abrumpat, in eo *ἐκλάμπειν τὸ τῆς φύσεως δίκαιον, exſplendeſcere ius illud naturale.* Sic Herculem neque emptos, neque donatos Geryonis boues abegiſſe, *ὡς τούτου ὄντος τοῦ δικαίου φύσει, καὶ βοῦς καὶ τ' ἄλλα κτήματα εἶναι πάντα τοῦ βελτίονός τε καὶ κρείττονος τὰ τῶν χειρόνων τε καὶ ἡττόνων. Vtpote naturali ipſo iure dictante, & boues, & caetera omnia, quae ab hominibus poſſidentur, illius qui praeſtantior ſit atque valentior, eſſe debere.* Scilicet hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridae. Faciliori cum temperamento admitti poteſt illud PLVTARCHI Pelopida. [p. 290.] *Ὁ πρῶτος καὶ κυριώτατος νόμος, τῷ σώζεσθαι δεομένῳ, τὸν σώζειν δυνάμενον, ἄρχοντα κατὰ φύσιν ἀποδίδωσι. Prima & antiquiſſima lex naturae ei, cui ſalute opus eſt, imperatorem illum, qui valet conſeruare, praeficit.*

§. XI. SVNT ALII *, qui originem imperii, ſeu poteſtatis obligationem alteri iniungendi deducunt ex *ὑπεροχῇ* ſeu eminentia naturae, quam ſolam ad iſtam actu generandam ſufficere tradunt. Argumentum petunt ex ipſa hominis natura, in qua penes mentem tanquam partem praeſtantiſſimam eſt *τὸ ἡγεμονικόν*, ſiue vis directrix. Quam in rem allegatur locus CICERONIS Tuſcul. L. III. [c. 5.] *Itaque nihil melius, quam quod eſt in conſuetudine ſermonis Latini, cum exiſſe de poteſtate dicimus eos, qui effrenati feruntur, aut libidine, aut iracundia.* ARISTOTELES quoque adducitur, qui iudicat, ſi quis reperiatur omnibus virtutibus antecellens, eum regem eſſe conſtituendum. Dei autem naturam eminentiſſimam mereri venerationem, ſi vel maxime mundum ille non condidiſſet. Imo iſtam naturae eminentiam inſuper volunt tribuere *ἀνυπευθυνίαν*; eamque ob cauſam, ſi homo brutis, quibus excellit, ſecus quam decet vtatur, impune id ipſi eſſe, nec illa ſuper dura tractatione poſſe queri. Qui enim iure cum altero contendit, illum ſeſe eatenus cum eo comparare, & velle eadem lege cenſeri. Id quod non licet naturis adeo dignitate differentibus, vt altera alterius cauſa facta dici poſſit; Deumque ob illam naturae praeſtantiam ius hominis in bruta declaraſſe. Vnde ſi quis pecude ſua abutens a magiſtratu coërceatur, id non fieri in fauorem bruti, ſed ob alios ciues, quorum ſaepe intereſt, ne quis re ſua male vtatur. Sic corpus non poſſe queri, ſi mentis imperio laboribus atteratur, quippe cum mens prae corpore excellat. Enimuero ex ſola naturae *ὑπεροχῇ* ius iniungendi obligationem alteri, qui principium gubernandi ſeipſum in ſe habet, oriri, nobis nondum perſuadetur. Nam neque ſemper naturae praeſtantia inuoluit aptitudinem gubernandi alium inferiori natura praeditum: neque diuerſi gradus perfectionem in ſubſtantiis naturalibus ſtatim ſubordinationem, & dependentiam vnius ab altera habent coniunctam. Cum enim is, cui obligatio eſt imponenda,

§. XI. *) Quibuscum feciſſe videtur, qui originem Obligationis, qua diuinae legi homo obſtringitur, arceſſiuit a ſumma Dei maieſtate, *ὑπεροχῇ* & eminentia eſſentiali, refutatus ab VLRICO HVBERO Part. II. Digreſſ. L. I. c. 6. §. 3. ſeqq. H.

da, in seipso habeat principium regendi suas actiones, quod ipse sibi sufficere iudicare potest; non adparet ratio, quare statim propriae conscientiae dictamine conuictus debeat intelligi, si suo potius, quam alterius, cui natura praestantior, arbitrio agat. Inde etsi impia sit Epicureorum opinio, quod traderent, Deos felicitate sua summa cum pace frui, longe semotos ab omni cura rerum humanarum; quique nec bene promeritis hominum capiantur, nec ob praua ab iisdem acta ira tangantur: recte tamen istis positis inferebant, inanem fore omnem religionem ac metum deorum. Cur enim quis illum colat, qui ipsi nec prodesse potest & vult, nec obesse? Nam admirationem quidem tam nobilis essentiae contemplatio excitare potest, obligationem non potest. Christiani genios natura humana nobiliores dari credimus; quorum tamen imperium in homines nulli agnoscimus; Apoc. XXII, 9. Marc. ANTONINVS L. VI. §. 44. *Si Dii de nulla prorsus re consilia ineunt, quod tamen impium est credere, quorsum tunc immolemus, supplicemus, iuremus, alia faciamus singuli, tanquam si Deos praesentes & conuersantes nobiscum habeamus.* CICERO de Natura Deorum L. I. [c. 2.] *Fuerunt, qui omnino nullam habere censerent humanarum rerum procurationem Deos. Quorum si vera sententia est, quae potest esse pietas? quae sanctitas? quae religio? Haec enim omnia pure ac caste tribuenda Deorum numini ita sunt, si animaduertuntur ab iis, & si est aliquid a Diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem Dii neque possunt nos iuuare, nec volunt, nec curant omnino, nec quid agamus animaduertunt, nec est, quod ab his ad hominum vitam permanare possit: quid est, quod vllos Diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In specie autem fictae simulationis sicut reliquae virtutes, ita pietas inesse non potest, cum qua simul & sanctitatem & religionem tolli necesse est: quibus sublatis, perturbatio vitae sequitur & magna confusio.* Item: [c. 41.] *Quae pietas ei debetur, a quo nihil acceperis? aut quid omnino, cuius nullum meritum sit, ei deberi potest?* IDEM L. II. de Nat. Deorum [c. 25.] *Iupiter dicitur a maioribus nostris Optimus Maximus: & quidem ante optimus, id est, beneficentissimus, quam maximus; quia maius est, certeque gratius prodesse, quam opes magnas habere.* OVIDIVS de Ponto L. II. El. 9. [vers. 23. 24.]

Nam quid erit, quare solito dignemur honore
Numina, si demas velle iuuare Deos?

Quod de brutis adfertur, ad rem nihil facit. Illa enim non obligatione tenentur, sed sola vi, aut pabuli illecebra. Neque vero aliquid naturae contrarium essent factura, siquidem hominum iugum excussum irent. Animam corpori imperare non citra figuram dicitur. Nam imperium proprie in diuersa supposita intelligitur; & propter physicam combinationem, non vinculo aliquo morali, corpus animae est obnoxium. Denique si rex per liberam electionem sit constituendus, praestantissimo vtique diadema fuerit imponendum. Quo sensu recte se habet illud Cyri apud PLVTARCHVM in Apophth. [pag. 172. Ed. Wechel.] Ἄρχειν μηδενὶ προσήκειν, ὃς οὐ κρείττων ἐστὶ τῶν ἀρχομένων. *Imperare neminem decere, qui non praestantior sit subiectis.* Et ita quoque capienda sunt, quae Socrates disputat apud XENOPHONTEM Memorab. L. III.

 p. m.

p. m. 489. Verum imperium iſte habebit non iure ex ſola praeſtantia enato, ſed quod conſenſu eligentium fuit collatum.

§. XII. QVAE CVM ita ſint, omnino agnoſcendum eſt, non ſolas vires ſufficere, vt mihi ex alterius voluntate obligatio naſcatur; ſed accedere inſuper oportere [1], vt aut ab iſto inſignia [2] quaedam bona ſint in me profecta, aut vt ipſe vltro in eiusdem directionem conſenſerim. PLINIVS Paneg. [cap. 38. Edit. Cellarii.] *Non vti inter pecudes; ſic lex naturae poteſtatem & imperium valentioribus dedit.* Nam vti naturaliter non poteſt non illi quis conciliari, abs quo multa bona accepit; ita ſi conſtiterit eundem & bene mihi velle, & rectius, quam ipſe valeam, mihi proſpicere poſſe, ſimulque idem actu mei directionem ſibi vindicet, nil adparet rationis, quare imperium iſtius detrectare velim. Idque eo magis, ſi etiam id ipſum, quod eſſe potuerim, eidem in acceptis referam. Actor. XVII, 24. ſeqq. Et qui homini dedit, vt libere poſſet agere, quare non is iure ſuo aliquam eius libertatis particulam circumſcribere queat? Qui vero vltro in alterius imperium conſenſit, is proprio declarat facto placitum ſibi ſuum eſſe ſequendum. Etſi vt ex conſenſu naſcatur imperium legitimum, neceſſum ſit, vt ne per nouam illam ſubiectionem praeiudicetur iuri tertii alicuius, rite fundato, & vt vni fas ſit talem habere ſubiectum, & alteri talem habere imperantem. Ex hisce duobus fontibus manare arbitramur vim obligationum, quae intrinſecum velut vinculum voluntatis noſtrae libertati iniicere intelliguntur. Enimuero quia naturalis humanae voluntatis libertas nullo morali vinculo extinguitur, ea quoque in plurimis mortalium eſt animi leuitas aut malitia, vt iſtas imperii rationes inſuper habeant: igitur aliud accedere oportet, quod validiore momento enormes libidines, quam pudoris & decori ſenſus, premat. Idque eo magis eſt neceſſarium, quod pleraque hominum malitia aliis damno vergit. Nam alias facilius ſibi quisque poterat relinqui, ſi nemo peccando, niſi ſibi noceret. Iſtum porro effectum nihil habere deprehendimus, praeter metum mali alicuius, ob violatam obligationem infligendi ab aliquo valentiore, cuius intererat ab iſta non fuiſſe diſceſſum. Sic vt demum vltima velut firmitas obligationibus accedat a vi, vtque qui earundem obſeruationem procurare velit, tanta ſit potentia inſtructus, domeſtica, aut ab aliis collata, vt graue aliquod malum detrectantibus inferre poſſit. Inter prauos quippe precario imperat, qui impune poteſt contemni. Illius contra hominis imperium firmo ſtat talo, qui iuſtum illius gerit titulum, & tantum ſemper virium adparatum ex ſuo nutu pendentem habet, quo quosuis immorigeros coërcere poſſit. SOPHOCLES Aiace flagellifero. [p. 61. Ed. H. Steph.]

Ου γὰρ ποτ' ἔτ' ἂν ἐν πόλει νόμοι καλῶς
Φέροιντ' ἂν, ἔνθα μὴ καθεστήκοι δέος·

'Ουκ

§. XII. 1) Haec ratio ſufficere non videtur. Beneficentia enim nonniſi imperfectum ius tribuit: neque quicquam cauſſae eſt, quamobrem propter eam homo alterius, licet praeſtantioris, obſequium inuitus ſubire debeat. Plane vt nec ab inimico oppreſſus, a liberatore ſuo, quia vitam ei debet, quamuis infirmior, ſub imperium redigi iure poteſt. Vti vero ab hac AVCTORIS ſententia abiit etiam Vlricus HVBERVS Part. II. Digreſſion. L. I. c. 6. ita neſcio, an eidem aſſentiri debeam, fundamentum obligationis collocanti in Dei dominio herili. Verior eſt ratio & planior: Deum, cum produxerit hominem, potuiſſe eundem, velut opificium ſuum, pro ſumma

Ουκ ἂν ϛρατόσγε σωφρώνος ἄρχοιτ᾽ ἔτι,
Μηδὲν φόϐȣ πρόϐλημα μετ᾽ αἰδȣ̃ς ἔχων.

Non enim vnquam in ciuitate leges bene
Se habebunt, si absit metus;
Neque exercitus moderato imperio regi poterit,
Si nullum metus aut pudoris munimentum habeat.

Arriani EPICTETVS L. I. c. 29. *Ἄνθρωπος ἀνθρώπȣ κύριος ȣ̓κ ἔϛι, ἀλλὰ θάνατος καὶ ζωὴ, καὶ ἡδονὴ, καὶ πόνος. ἐπεὶ χωρὶς τȣ́των, ἄγαγέ μοι τὸν καίσαρα, καὶ ὄψει πω̃ς εὐϛαθω̃. Homo hominis dominus non est, sed mors & vita, voluptas & dolor. Non absque his adduc mihi Caesarem, & videbis, quam sim constans.* Ex dictis temperari debet, quod quidam nimis crude protulerunt, ius esse id, quod validiori placuit. Scilicet finem suum externum vix assequuntur leges, ni viribus sint succinctae, quae inuitis quoque fibulam iniicere possint. Sicut Solon, vti ipse praedicabat, res confecit maximas, *ὁμȣ̃ βίην τε καὶ δίκην συναρμόσας, simul vim, & ius copulans.* PLVTARCHVS Solone. [p. 86. Ed. Wechel.] Et nihil efficacius in rebus humanis, quam quod Scylla de Minoë dicebat apud OVIDIVM Metam. L. VIII. [v. 59.]

In causaque valet causamque iuuantibus armis.

Nam quod de laetitia conscientiae ex impletione officii, & tormentis ac vellicationibus internis, quae scelera consequuntur, pii agnoscimus, id ipsum ex viribus Dei omnipotentis prouenit, cui facillimum per semetipsos plectere, qui aliorum hominum potentiam contemnunt. IVVENALIS Sat. XIII. [vers. 193. & seqq.]

\- - - *Cur tamen hos tu,*
Euasisse putes, quos diri conscia facti
Mens habet attonitos, & coeco verbere caedit,
Occultum quatiente animo tortore flagellum?
Poena autem vehemens & multo saeuior illis,
Quas aut Caeditius grauis inuenit, aut Rhadamanthus,
Nocte dieque suum gestare in pectore testem.

Et sane totius generis humani quam maxime interest, abs nemine in dubium vocari; tribunal diuinum, corruptioni impenetrabile; subeundum esse etiam illis, qui fiducia virium, astutiaeque, aut corruptelarum officii negligentes fuerunt. Quo spectat illud apud PLVTARCHVM aduersus Colotem. [p. 1152.] *Facilius vrbem condi sine solo posse puto, quam opinione de diis penitus sublata ciuitatem coire aut constare* [3]. Hisce igitur fundamentis nititur potestas eorum, qui aliis efficaciter leges sunt praescripturi.

ma sua sapientia fingere & efformare; cui proinde, ceu omnipotenti, obsequium hominis respondere debet. H.

2) Instruxit & exornauit Cl. BARBEYRACVS hanc notam Hertii in sua versione, fundamentum obligationis erga Deum, quod res est, quaerens 1) in dependentia naturali hominis a summo Numine, 2) in omnipotentia Dei, qua malos punire, bonos praemiis adficere facile possit: contemplatione vero obligationis erga principem agnoscens sententiam auctoris, qua ea ex pacto deriuatur, quod seruari debere, voluntati diuinae conueniens est.

3) Quam porro ciuitatibus necessaria sit religio, plenius exponit AVCTOR de Offic. hom. & Ciu. L. I. c. 4. §. 9.

§. XIII. CAETERVM vt lex vim suam directiuam in animis hominum queat exserere, in eo, cui illa fertur, requiritur cognitio tum legislatoris, tum ipsius legis. Quomodo enim obedientiam praestare quis possit, si neque cui parere debeat, neque ad quid teneatur, nouerit. Vbi tamen sufficiet semel id cognouisse. Nam si quis semel cognitum obliuioni tradat, ideo obligatione hautquidquam soluitur; cum bene posset meminisse, si, quod debebat, parendi studium habuisset. Et legislatoris quidem cognitio neminem facile fugere potest. Legum namque naturalium eundem esse auctorem, qui totius vniuersi, nemo ignorabit, qui ratione vti nouerit. Multo minus legum ciuilium lator ciui obscurus esse potest; quippe cum ille vel expresso ciuium consensu constituatur, vel tacito, dum eidem quoque modo se subiiciunt. Porro lex naturae quomodo ex contemplatione humanae conditionis cognoscatur, alibi exponetur. Ciuiles autem leges per promulgationem, factam publice ac perspicue, subiectis innotescunt. In qua de duobus constare debet, tum quod leges procedant ab eo, qui summum in ciuitate habet imperium; tum quae sit legis sententia. Prius cognoscitur, quando ipse, qui summo gaudet imperio, legem vel voce sua promulgat, vel per eos, qui sunt ab ipso delegati. Hi quin auctoritate summi imperantis leges promulgent, dubitandi nulla est causa, si constat, eos communiter ab imperante ad declarandam ipsius voluntatem adhiberi [1], si in vsum iudiciorum istae leges deducantur; sique nihil contineant, quod summae istius potestati deroget. Neque enim credibile est, ministrum quempiam pro decreto principis diu duraturo venditaturum, quod tale non est, aut eiusmodi munus vltro sibi arrogaturum; cum eiusmodi conanti nulla sit spes latendi, aut poenas tam proterui ausu effugiendi. Vt autem sententia legis recte percipiatur, promulgantibus incumbit, quanta fieri potest perspicuitate vti. Secus ac Caligula minutis literis ex edito loco leges conscriptas proponebat. Dio CASSIVS L. LIX. in excerptis Peirescianis. Si quid in legibus obscurum videatur, eius declaratio petenda erit a legislatore, aut illis, qui ad ius secundum illas dicendum publice sunt constituti. Horum enim est, leges ad singulos casus [2], obseruata recta interpretatione adplicare, seu factis singularibus propositis declarare, quidnam circa illas legislator dispsouerit. Conf. HOBBESIVS de Ciue c. 14. §. 11. 12. 13. & Leuiath. c. 26. Caeterum hoc loco & illud monendum [3], qui contendunt, ad hoc vt leges subditos in conscientia obligent, requiri consensum populi, id neque de legibus naturalibus verum esse, neque de ciuilibus monarcharum aut optimatium, nisi vbi in pacto inter imperantes & ciues ita conuentum est; nec nisi de consensu implicito, quatenus qui in alicuius imperium consensit, eo ipso in omnes actus istius imperii consensisse intelligitur. Etsi hoc sane vtilissimum sit ad subditorum vltroneum obsequium eliciendum, si consentientibus & adprobantibus ipsis leges ferantur, eiusmodi cumprimis, quae in mores eorundem abire debeant.

§. XIII. 1) Distinctius rem AVCTOR significat, de Offic. hom. & Ciu. L. I. c. 2. §. 6. *Quorum auctoritas*, inquit, *frustra in dubium vocatur, si constet, hoc eum munere, quod in ciuitate gerunt, esse coniunctum, & ipsos regulariter ad idem adhiberi.*

2) De qua interpretatione passim agunt ICti. V. STRV-

debeant. Et huc pertinet illud Periclis apud XENOPHONTEM Apomnem. Lib. I. [p. 418. Ed. Steph. c. 2. n. 4. 5. Ed. Oxon.] Πάντα μοι δοκεῖ, ὅσα τις μὴ πείσας ἀναγκάζει τινὰ ποιεῖν, εἴτε γράφων, εἴτε μὴ, βία μᾶλλον ἢ νόμος εἶναι. *Omnia, quae quispiam non per suasum quempiam siue in scriptis, siue non scriptis impellat agere potius vis mihi esse videtur, quam lex.* Conf. SANDERSONVS de Obligat. conscient. praelect. 7. §. 22. seqq.

§. XIV. PORRO vti in eo, qui alterius actiones per leges est directurus, duo requiruntur; tum vt ipse intelligat, quid alteri praescribi conueniat; tum vt vires habeat malum aliquod repraesentandi, si ad praescriptum is sese componere neglexerit; (ponimus in eo, cui lex fertur, esse facultatem & libidinem mandato contraueniendi:) ita quaelibet lex ex duabus partibus constare intelligitur. Per vnam definitur, quid faciendum, quidue omittendum; per alteram significatur, quodnam malum praeceptum intermittenti, & interdictum facienti sit propositum: eaque pars solet vocari *Sanctio.* De qua vt paulo latius disquiramus, ansam praebet Rich. CVMBERLAND de Legib. nat. prolegom. §. 14. & c. 5. §. 40. dum praeter communem ICtorum sententiam non poenis solum, sed & praemiis leges, & quidem magis principaliter quam poenis sanciri tradit. Imo de sanctione legis naturalis ait; impossibile esse, vllis signis naturalibus hominibus apertius & efficacius suadere, [vt quicquam agant] aut cum auctoritate indicare hoc a rectore vniuersi imperari, quam si perpetuis & naturalibus praemiis tales actus ab eodem decorentur. Licet enim in sanctione legum ab hominibus vsurpentur conceptus negatiui, ac verba eos referentia: tamen in natura rerum quod eos ad agendum impellit esse bonum illud positiuum, cuius adquisitio aut retentio ex amolitione causarum illi contrariarum speratur. Priuationes & negationes voluntatem humanam non mouere; nec alia ratione fugam mali illius esse obiectum, quam quatenus conseruationem alicuius boni connotat. Quicquid virium tribui solet poenis malisue naturalibus ad excitandos homines in eorum fugam, id totum resoluendum esse in vim impulsiuam aut attractiuam illorum bonorum, quibus a poenis aut malis priuarentur. Ea omnia, quae ob mortis aut egestatis fugam fieri dicuntur, magis proprie ex amore vitae & opum fieri dicenda esse. Nullum esse morti locum, nisi vita praecessisset, nec posse illam metui, nisi haec prius expeteretur. Naturam rerum magis mouere affectus boni praesentis amore, aut futuri spe, quam mali odio, metuue; ac bona adpeti non propter oppositam eis priuationem, sed propter intrinsecam eorum conuenientiam cum natura nostra. Leges ciuiles magis stabiliri a fine earum, qui est bonum publicum, cuius pars aliqua singulis bonis ciuibus communicatur; quam per poenas, quas minantur, quarum metu tantum mouentur pauci pessimique. Hactenus CVMBERLAND. Circa quae illud primo obseruandum est;

V. STRVVIVS Exc. 2. Synt. iur. ciuil. §. 47. sq. ZIEGLER Dicastic. concl. 36. H.

3) Non tantum Moralistae, sed & ICti quidam. V. MAVRITIVM de libris iuris commun. §. 27. vbi ita sentientes plures profert. Petr. DE MARCA L. II. de concord. regni & sacerdot. c. 16. §. 2. & seq. Quibus ex AVCTORE occurri potest. Vnde sequitur, fundantem se in lege non habere opus, vt probet, legem in vsu esse. H.

eſt; ſi ſub ſanctionis vocabulo etiam bona & praemia legis obſeruantiam ſequentia comprehendere velimus, requiri vt iſta bona ex obſeruantia legis promanent, & hac velut redimantur. Iam autem adparet, non omnia quae obtinemus bona per obſeruantiam legum nobis conciliari, eoque iſthaec in rationem praemiorum venire non poſſe. Sic vitam noſtram & nosmetipſos vna cum omnibus facultatibus naturalibus, quas poſſidemus, non obtinemus tanquam praemium ſeruatae legis; ſed diuina bonitas iſta nobis velut gratis contulit, antequam de lege implenda cogitare poſſemus. Quarum duratio ex intrinſecis ſubſtantiae viribus proueniens, itidem ex obſeruantia legis non deriuatur, ſed beneficium creatoris eſt; *qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos, & pluuiam cadere patitur ſuper iuſtos & iniuſtos.* Sic & quae labore & induſtria propria quis adquirit, directe & principaliter non legis obſeruantiae, ſed Creatori, qui vires largitus eſt, & ſibimetipſi in acceptis refert. Aſt hic per leges effectus obtineri poteſt, vt & tuta nobis praeſtentur, quae liberali velut donatione Creatoris habemus, aut propria induſtria adquiſiuimus, aduerſus incurſum aliarum creaturarum, quae illa laedere aut perdere poſſent; & vt bona noſtra multis modis augeantur. Haec ergo ſola, in quantum penes legislatorem eſt ea praeſtare, rationem praemiorum poſſunt habere; quae etiam vt efficaciam habeant animos ad obſequium legum diſponendi, a legislatore ſignificandum eſt, iſtum effectum ex ea cauſa ſecuturum. Deinde & hoc obſeruandum, etſi voluntas ad agendum moueri poſſit, oſtentato bono ex actione prouenturo; id tamen non ſtatim neceſſitatem adfert faciendi, ni poenae comminatio adiecta ſit, quae non-agentem manſura ſit. Adeoque quod bonus effectus ex actione aliqua naturali conſecutione prouenit, id quidem indicium effuſiſſimae in Creatore bonitatis eſt, lubenter iſtud boni in nos conferre volentis, & ad illud amplectendum blande inuitantis, & velut ſuadentis. Non tamen ſtatim hoc neceſſarium eſt argumentum, eundem imperare, vt omnino id bonum, praeſtita actione, nobis adquiramus; cum ipſi ſufficere poſſit benignitatis ſuae fruendae occaſionem obtuliſſe. Aſt ſi ob omiſſionem quoque malum intentetur, tunc demum dubium non ſupereſt, quin ea actio vtique imperetur. Accedit quoque, quod vtique validius animi hominum per inflictionem mali, quam per poſſeſſionem boni moueantur [1]. Equidem & efficaces ſtimulos habet adquiſitio boni, inprimis recentis, aut quod cum liberatione a praeſenti aliquo malo ſit coniunctum. Senſus tamen iucunditatis ipſo tractu poſſeſſionis velut hebeſcit, ac abſumto iſto motu animi, quem abſentia boni, aut recens eiusdem parta fruitio generabat, vix aliud quam tranquilla quaedam adquieſcentia ſupereſt. Vnde & multi tunc demum bona ſua

§. XIV. 1) Sententia contraria, homines ſcilicet fruitione boni praeſentis magis, quam metu mali futuri moueri, eſt inter paradoxa Baeliana, quam late tractat hic philoſophus dans ſes Penſées ſur la Comete p. 338. Solide eum refutat Cl. BARBEYRACVS in nota 4. eademque plane aureola. ad h. §.

2) Tollendae confuſioni, quae in ſequentibus regnabat, in anterioribus editionibus, parentheſin hic collocatam exemplo Cl. BARBEYRACI, transtulisnus ad finem Periodi, ſuo eam ſimul nexu ſoluentes.

3) Inter Principum Conſtitutiones legis imperfectae exemplum NOODTIO Tom. II. p. 25. Edit. Lugdun. Batau. 1724. occurrere videtur in *L. 3. C. de patr. pot.* qui, quod ſupereſt, leges omnes hodie eſſe perfectas ex Conſtitutione Theodoſii & Valentiniani *L. 5. C. de Legibus* obſeruat p. 13. Quae

sua aestimare incipiunt, quando illa amiserunt, aut quando amittendi periculum ingruit. Ast dolor, in quem demum omnia mala & bonorum priuationes resoluuntur, non est nuda priuatio, sed aliquid quam maxime positiuum, ac tantas vires habens, vt sensum & aestimationem omnium bonorum extinguere possit, sic vt in ipsius remedium aliquando & mors optetur. Vnde satis puto ratio constat legislatoribus ciuilibus, quod leges suas per poenas potius, quam praemia sancire soleant [2]. Nam ostentatione poenarum excutiendus erat torpor iste, qui in plurimis deprehenditur; & quia plerumque violatio legum cum noxa aliorum coniuncta est, & cum aliquo imaginario bono peccantis. Obseruantia tamen humanarum legum sat fructuosa est ob retentionem & fruitionem bonorum, quae vitam ciuilem comitantur; & si ordinariarum virtutum exercitium singularibus semper praemiis sanciendum foret, nulla materia in haecce suffectura erat. Igitur illecebrae ad peccandum per contrarii doloris imaginem commodissime videbantur reprimi posse. Atque inde est, quod ciuiles leges poenam in violatores semper habent coniunctam, dum vel expresse designant genus multae aut supplicii; vel eo non definito idem arbitrio iudicis, legumque exsecutoris relictum innuunt. Equidem ICti Romani quasdam leges faciunt imperfectas [3], quibus nempe sanctio poenalis deest [4]. Qualis memoratur lex Cincia [5], cui nulla alia fertur adiecta clausula quam haec: *Qui secus fecerit, improbe fecisse videbitur.* Verum putauerim, in ista lege vel infamiam fuisse poenae loco, vel penes Censores fuisse, violationis manifestos aliqua nota inurere. Quanquam transgressores eius legis non ab omni poena immunes fuisse ex TACITI Ann. XIII. c. 42. colligi videtur. CICERO de LL. L. II. [c. 9.] *Periurii poena diuina exitium, humana dedecus.* Extat tamen aliud exemplum legis imperfectae apud LIVIVM L. X. c. 9. *Valeria lex, quum eum, qui prouocasset, virgis caedi securique necari vetuisset, si quis aduersus ea fecisset, nihil vltra, quam improbe factum, adiecit. Id (qui tum pudor hominum erat,) visum, credo, vinculum satis validum legis, nunc vix serio ita minetur quisquam.* Ad eandem classem possis referre legem Zaleuci: *Ne quis ciuium implacabili inimicum odio persequatur; sed ita inimicitias cum illo suscipiat, tanquam breui in gratiam cum eodem, & amicitiam rediturus. Si quis autem secus fecerit, vt pro immitis ferocisque ingenii homine censeatur.* Diodorus SICVLVS L. XII. c. 20. Nisi infamiam in poenae locum subire dixeris. Sicuti in hisce eiusdem legibus apud EVNDEM d. l. c. 21. *Mulier ingenua, nisi forte ebria sit, non sit vna ancilla comitatior. Extra vrbem noctu pedem non efferto: nisi cum moechum forte accedit. Aureum ornatum, & intertextas auro vestes ne circumdato, nisi meretricem agere velit. Vir annulum subaureum, aut vestem Milesiae parem ne gestato,*

Quae sententia non penitus probatur SCHVLTINGIO ad Vlpianum Tit. I. §. 1. Ceterum legem Papiam Pappaeam quoque imperfectam fuisse, monet HEINECCIVS ad hanc legem L. II. c. 2. §. 5.

4) De qua VLPIANVS *tit. 1.* ab initio in fragment. & BRVMMERVS pec. commentar. ad hanc legem. H.

5) Lata a M. Cincio Alimento, Tribuno plebis, A. V. DXLIX. Cornelio & Sempronio Coss. quam erudito commentario illustrauit Fridericus BRVMMERVS, Lipsiensis edito Lutetiae Parisiorum 1668. & recuso Lipsiae 1712. quem in quibusdam aberrantem in viam reduxit HEINECCIVS Antiquit. Tom. I. p. 481.

to, nisi qui scortatione vel adulterio se contaminat. Proinde foedis poenarum exceptionibus, seu probrosis conditionibus poenae annexis, a noxio ciues luxu & intemperantiae studio facillime auertit. Nemo enim tam turpis probri confessione se ludibrio ciuium exponi sustinebat. Add. *L. 14. §. 14. D. de relig. L. 3. §. 4. D. de sepulcro violato.* Sic igitur legis duae sunt partes [6], altera definitiua, altera vindicatiua, siue sanctio poenalis; duae partes, inquam, eiusdem legis, non duae species legum. Nam vti superuacuum est dicere, *hoc fac*, si praeterea nihil sequatur; ita absurdum est dicere, *poenas dabis*, ni causa, quae poenam mereatur, fuerit significata. Probe autem obseruandum, quod omnis vis legis proprie consistat in significando eo, quid superior a nobis fieri, vel non fieri velit, & quae poena violatores legis maneat. Ex quo etiam intelligitur, quo sensu legi vis obligandi tribuatur. Nam proprie vis obligandi, id est facultas necessitatem intrinsecam afferendi ad quid praestandum, est in eo, qui habet imperium. Lex autem huius duntaxat est instrumentum, per quod subiecto voluntas imperantis innotescit; qua cognita per vim imperii obligatio in isto producitur. Vnde & hoc adparet, minus recte vulgo vim legis distingui in directiuam, & coactiuam, ni per vim coactiuam intelligas clausulam poenalem. Nam efficacia legis in dirigendo consistit, quatenus voluntatem imperantis, & minas subiectis repraesentat. Vis autem coactiua, id est, potestas exigendi a subiectis conformationem actionum ad normam ipsis praescriptam, poenasque intentandi, & actu easdem infligendi, proprie penes legumlatorem aut exsecutorem est. LIBANIVS Orat. V. *Ipsis certe legibus opus est iudicibus, qui quae leges dicunt, exequantur. Non enim sane manus nec pedes legibus adsunt: neque si quis eas aduocet, vocantem auscultabunt, neque ad succurrendum accedent: duntaxat per eos, qui iudicant, adiuuant.* Etsi frequens valde sit apud scriptores, vt per figuram effectus summi imperii proprius legibus attribuatur. Quale est illud APVLEII de Mundo [p. 749.]: *Quod est lex in vrbe, dux in exercitu, id est in mundo Deus.* Quod autem apud LIVIVM L. II. c. 1. [7] *imperia legum potentiora, quam hominum* dicuntur, id hactenus in democratiis duntaxat verum est, quod magistratui a legibus praescriptis discedere non liceat. Caeterum cogere dicuntur legislatores, vt tales, moraliter, non quod per violentiam aliquam naturalem ita constringant hominem, vt diuersum nullo modo facere queat; sed quod intentata, & repraesentata peccantibus poena efficiant, vt nemo

6) Vbi obseruandum, leges vindicare non vno modo: vel enim actum in irritum deducunt; vel puniunt tantum, quod factum est non rescindentes. Cuiusmodi leges *minus quam perfectas* dixit idem Vlpianus, loco iam adducto. Adde H. GROTIVM II. de I. B. & P. c. 5. §. 16. & in not. Sane iure naturae actus irritus dici non potest, eo quod vitiosus est, nisi accedat potestatis defectus, aut actus turpitudo permanens. Caeterum sunt leges quaedam, latae propterea, vt ad virtutum studia homines excitent, quales memorantur ab ARISTOTELE VII. Pol. 2. Quibus si vim tantum directiuam tribuas, forte non erraueris. H.

7) Et apud HERODOTVM Demaratus Laco in oratione ad Xerxem dixit: *Spartanis praeest Domina lex, quam multo magis metuunt, quam tui te.* Nimirum in ciuitatibus, quae polycratico regimine vtuntur, legum publicarum custodia maximi est momenti. V. elegans oratio Baptistae NANI L. VII. Histor. Venet. ad A. 1628. H.

§. XV. 1) Quod non videtur admittendum, quum certissimum sit, praeter leges praeceptiuas, quibus ad faciendum, & prohibitiuas, quibus ad omittendum obligamur, dari leges permissiuas, quibus ius nobis, seu facultas, aliqua conceditur, pro arbitrio nostro re aliqua vtendi & in cuius exercitio nemini nos turbare integrum est. Quum enim hac posteriore parte aliorum obligatio iuri nostro respondeat, maxime interest, legem per-

mo facile velle possit contra legem facere, eo quod propter imminentem poenam legi parere, quam eandem violare praestabilius sit.

§. XV. Eo ipso autem dum legibus tribuitur vis obligandi, ex numero legum proprie dictarum permissiones exclusae intelliguntur [1]. Vtut Modestinvs L. 7. D. de LL. tradat: *Legis virtus haec est, imperare, vetare, permittere, punire.* Nam permissio proprie non est actio legis, sed actionis negatio. Quae lex permittit, illa neque praecipit, neque vetat; adeoque circa eadem nihil agit. Quippe cum alias, quae neque vetantur, neque praecipiuntur, in cuiusuis arbitrio posita intelligantur, & sic permissa ac licita sint, etsi lex nullam eorum mentionem fecisset. Aliqui tamen hactenus in permissione obligationem statuunt, non quidem quae ipsum, cui quid permissum dicitur, afficiat; sed quae tertium quemuis stringat, ne impedimentum alteri ponat, si, quod lege permissum est, velit exercere. Etsi & hoc aliqui duntaxat ad illa pertinere volunt, quae plene & perfecte permittuntur; non si quid imperfecte, & per modum conniuentiae indulgeatur. Vti verbi gratia leges ciuiles marito permittunt caedem vxoris in adulterio deprehensae; neque tamen vetant, quo minus alius eam caedem impediat. Enimuero si accurate velimus loqui, neque iste effectus proprie ex permissione legis resultat [2], sed ex propria cuiusque libertate. Circa quae enim lex mihi impedimentum non ponit, circa eadem libertate gaudeo; cuius hic praecipue est effectus, vt ne quis mihi innoxium eiusdem exercitium turbet. Sic vt expresse in legibus aliqua permittere, quorum licentia ex absentia interdicti satis colligitur, ac de qua non temere dubium oriri queat, superuacuum fere videatur. Sicuti & non semper necessarium est, vt quando lex aliqua vetans abrogatur, actus hactenus vetitus expressa lege permissus deinceps declaretur; cum remoto impedimento naturalis libertas vltro velut reuiuiscere censeatur. In duobus tamen casibus potissimum expressa permissione solent vti legislatores ciuiles; vel quando actui alicui non nisi intra certam mensuram licentia aut impunitas indulgetur, vel quando illa onere aliquo est redimenda. Prioris exemplum aliqui afferunt, quod plurimorum populorum leges vsuras intra certum duntaxat modum permittunt: posterioris [3], quod alicubi licentia corpore quaestum faciendi tributo redimitur; quod tamen quam recte fiat, non disputo. Vid.

 Eva-

permissiuam a *praeceptiua* & *prohibitiua* separari, eo quod obligatio & ius sic distant, quod huic renunciari possit, quum illi vsquequaque adstricti simus. Sic vnicuiuis ius est, ducendi vxorem, ita tamen, vt abstinere liceat matrimonio. Sic SCtum Macedonianum permittit, vti exceptione eius, sic tamen, vt non intercedat, quo minus mutuum, a filio familias contractum, a patre exsoluatur. Prius iam Cicero agnouit L. II. de Inuent. c. 49. Vnde se rectissime habet Modestini partitio in *L. 7. D. de legibus* & ipsius Auctoris nostri, vtpote hac parte fluctuantis, Philosophiam huc redire videas, p. 108. lin. 7. in verbis: *vel quia vt hoc liceret, definiunt.* Quare perperam Pufendorfii errorem adoptauit Gvndlingivs Iur. Nat. C. I. §. 44.

2) Atqui libertas haecce a Deo ita homini est concessa, vt ab alio laedi aut auferri citra iustam caussam hautquaquam possit. Vi sane libertatis, maxime in naturali statu, homo facit, quae non sunt vetita, licite non pauca habet & poscit alios: hinc occupat res, paciscitur, contrahit, de rebus suis disponit. Vnde complura iura oriuntur. V. *infra L. II. c. 3. §. 24.* Mihi videtur nomen legis esse ex eorum genere, quae Aristoteli dicuntur πρὸς ἕν καὶ ἀφ' ἑνός, & praecipue pertinere ad legem, quae naturalem libertatem constringit, & *necessitans* vocatur infra c. 7. § 3. Adde supra §. 3. H.

3) De quo multa lectu digna habet Nicol. Henelivs Otii Vratislau. c. 50. H.

EVAGRIVS Hist. Eccles. L. III. c. 39. de chrysargyro tributo meretricio, per Imperatorem Anastasium sublato. De caetero distinguere solent permissionem, quae lege fit, in plenam, quae ius dat omnino licite agendi, & minus plenam [4], quae impunitatem dat a poena, aut libertatem ab impedimento, aut vtrumque. Quod autem quaedam inter homines impunitatem habeant, illud est, vel quia deficit forum humanum [5], vt in delictis regum, vel quod lex humana ea de re nihil plane constituit, vel quia vt hoc liceret definiuit [6], vel denique quia leges ciuiles multa cuiusque pudori & honestati voluerunt relinquere. Add. *L. 144. D. de reg. iur.* & ibi notata Iacobo GODOFREDO. Circa permissionem legis ac fori ciuilis aliqui accuratius obseruant, eam fieri vel actione legis, vel tacite. Ad illud etiam referunt praeteritionem, non quidem simpliciter, sed ex formula & consilio legis, verbi gratia, ita conceptae, vt legislator ostenderit, se voluisse plena enumeratione partium defungi. Tunc enim permisisse censetur, quod inter vetita non recensuit, modo id naturali honestati non repugnet. Tacite permissa intelliguntur, quae tolerando, conniuendo, dissimulandoque vel in praesens, vel in longum, vt in consuetudinem eualeant; potestas ciuilis transmittit. Non potest tamen permissio legis ciuilis efficere, vt actus aliquis non sit contra ius diuinum, aut extra poenae diuinitus imminentis metum. Sed & illud obseruandum, quando dicitur permissum, quod nulla lege ciuili vetante aut iubente definitum est; non esse cauillanda verba legis ciuilis, sed mentem inspiciendam. Multa enim continentur in sensu legum, & ex necessaria consequentia, aut propter similitudinem vltro inesse intelliguntur. Quin & semper cogitandum de iure naturali aut honestate, quae perpetuum legis ciuilis supplementum habetur. Nec quae tolerantur temporis aut necessitatis causa, veri iuris nomine aestimari queunt. Quae omnia tamen de perfecta potissimum permissione intelligenda sunt. Vid. BOECLER. ad Grot. L. I. c. 1. §. 9.

§. XVI. MATERIA legum in genere est, quicquid ab iis, quibus feruntur, fieri potest, saltem eo tempore, quo leges promulgantur. Nam si quis postea per suam culpam amittat facultatem implendi legem, hautquidquam istius vis ideo expirat; sed relinquitur legislatori potestas poenam exigendi eo nomine, quod legibus suis iam satisfieri nequeat. De caetero legem ferre quam subiectus implere nequeat, nec implendi vires sua culpa decoxerit, non modo frustra est, sed & cum summa iniquitate coniunctum. Sed circa quae singularum legum species peculiariter versentur, suo loco commodius exponetur.

§. XVII. QVIS lege obligari possit, facile ex iure legislatoris intelligitur: nempe ille, qui legislatoris imperio est subiectus. Quem autem voluerit

4) V. AVCTOR L. VIII. c. 3. §. 13. H.

5) Et eorum contractibus, quantum subditos attinet, V. H. GROTIVS L. II. c. 14. §. 6. n. 2. H.

6) Ex caussis, quas AVCTOR adduxit L. VIII. c. 1. §. 1. H.

§. XVII. 1) V. H. GROTIVS Dissert. de aequitate, indulgentia & facilitate, vbi differentiam illustrat exemplis. Breuiter dici potest: aequitatem esse ius naturale ipsum, & ita vocari intuitu iuris arbitrarii. ARISTOTELES I. Rhetor. 13. *Aequum bonum est ius quoddam, scripta lege praetermissum.* At dispensatio est relaxatio legis in personis, factis, aut rebus singularibus. H.

rit obligare legislator, ex ipſa lege ſatis perſpicitur. Nam in omnibus legibus, qui iis ſunt obligandi deſignantur vel per expreſſam determinationem, quae fit aut ſigno vniuerſali, aut reſtrictione ad certa indiuidua, vel per conditionem aut rationem quampiam, quam dum ſubiectus in ſe deprehendit, ſimul intelligit, ſeſe illa lege obligari. Regulariter igitur lex obligat omnes legislatori ſubiectos, in quos ratio legis quadrat, & ad quos materia legis poteſt adplicari. Alias enim turba & confuſio inter ciues orietur; cui euitandae leges potiſſimum ſunt inuentae. Adeoque nemo abs lege cenſebitur exemtus; niſi peculiariter priuilegium ſuum demonſtrauerit. Etſi & hoc fieri ſoleat, vt quis deinceps ab obligatione legis eximatur, quod *diſpenſare* vocant. Si enim legislatori legem licet penitus abrogare, poterit eiusdem effectum vtique etiam in certa perſona ſuſpendere. Differt autem iſthaec diſpenſatio ab aequitate [1], (quam cum illa quidam confundunt [2],) quod illam adhibere poſſit non niſi legislatoria poteſtate praeditus; hanc aut etiam inferior iudex adhibere non poſſit tantum, ſed & debeat, adeo vt ſi nudam legis literam ſecutus fuerit in caſu, vbi aequitati locus erat, contra mentem legislatoris feciſſe ſit cenſendus. Adeoque diſpenſatio ex mera legislatoris gratia, aequitas autem ex officio iudicis dependet. Etſi circa diſpenſationem indulgendam prudentia opus ſit, ne dum ea promiſcue conceditur, vis & auctoritas legis eneruetur: vel ſi citra grauiſſimas cauſas reliquis, qui ſunt eiusdem conditionis, denegatur, inuidiae & indignationi cauſa praebeatur, quod aequales aequali gratia digni non ſint habiti [3]. Exemplum ſubtilis diſpenſationis extat apud PLVTARCHVM Apophth. Lac. [p. 214.] & in Ageſilao, [p. 612. 613. Ed. Wechel.] vbi Ageſilaus leges ad vnam diem ſuſpendit, hac formula κοιμάσθων οἱ νόμοι σήμερον. *Dormiant leges hodie*, (vti eſt apud APPIANVM Alex. Lybico.) [p. 68. Ed. Stephani] ne infamiam ſubirent, qui ex acie profugerant. Sic apud eundem [PLVTARCHVM in] Demetrio, [pag. 900.] cum Demetrius omnibus myſteriis ſimul initiari cuperet, & tamen antea fas fuiſſet, parua quidem myſteria menſe Antheſtereone, magna Boedromeone celebrari, Stratocles legem promulgauit, vt menſis Munichion, quo Demetrius Athenas aduentabat, Antheſtereon, mox Boedromion diceretur & haberetur. Add. IDEM Alexandro p. 672. D. & p. 679. A. Plauſibilius eſt, quod IDEM Demoſthene [pag. 859.] narrat: Quum Demoſthenes ab exilio reuocatus multa pecuniaria diſtrictus maneret, quam gratis ius non erat remittere, hoc modo ἐσοφίζοντο τὸν νόμον, *eludebant legem.* Morem habebant, vt Iouis Seruatoris ſacrificio ei, qui aram inſtrueret, & adornaret, argentum penderent. Hoc munus, & illa praebenda Demoſtheni locauerunt L. talentis, quanti & lis ei fuerat aeſtimata. Compar exemplum eſt apud Diodorum SICVLVM L. XIII. c. 100. & PLVTARCHVM Lyſandro [p. 436.] Cum Lacedaemoniorum lege vnus eundem magiſtratum bis ca-

 peſſere

2) Siue interpretatione ſecundum aequitatem.

3) Huic ſimile ap. APPIANVM Alexandrin. in Punicis. *Scipioni conſulatum populus Rom. offerebat, ſed obſtabat aetas viri, nondum ad tantum honorem legitima: itaque conniuente vno Tribunorum plebis. Coſſ. permiſerunt, vt Tribuni Pl. legem hanc in annum vnum abrogarent, eoque exacto ferrent eam denuo.* Addit APPIANVS: *Quod exemplum videtur ſumtum a Lacedaemoniis, qui quum neceſſitate coacti leges poſthabere, captos ad Pylum abſoluerunt, feruntur dixiſſe: Dormiant leges hodie.* Adde de P. Scipione maiore Valer. MAXIMVM L. III. c. 7. n. 1. & de Ageſilao L. VII. c. 2. de externis n. 12. H.

pessere prohiberetur, Araco classis imperium fuit traditum, sed Lysander legatus illi adiunctus, cum mandatis: *Ne dux a consiliis eius vnquam discedat.* Add. Valer. MAXIMVS L. VI. c. 5. §. 3. ext. Nescio an etiam inter subtiles dispensationes numerandum sit, quod Gabriel NAVDAEVS Coups d' Estat cap. 3. p. m. 193. Hispanis in vsu esse refert, vt occultos iudices dent in eum, quem laesi status reum aestimant, ac processum secreto contra illum instituant, eumque damnent, ac postea omni ratione sententiam exsecutioni dare laborent; ne aliquem causa non cognita occidisse videantur.

§. XVIII. DIVISIO legis commodissime fit respectu originis in *diuinam*, & *humanam*, quarum illa Deum, haec hominem habet auctorem, sed si lex consideretur, quam necessariam conuenientiam illa cum subiectis habeat, alia ratione diuiditur in *naturalem* & *positiuam*. Illa est, quae cum rationali & sociali natura hominis ita congruit, vt humano generi honesta, & pacifica societas citra eandem constare nequeat; aut, si ita mauis, quae bonitatem velut naturalem seu vtilitatem ex natiua sua efficacia in ordine ad genus humanum in vniuersum habet. Quanquam & alia ratio istius denominationis extet, quod illa ex viribus ingenii hominibus congeniti, & ex consideratione humanae naturae in vniuersum inuestigari & cognosci possit. Haec est, quae ex generali conditione naturae humanae hautquidquam fluit, sed quae abs solo legislatoris arbitrio proficiscitur; etsi nec haec sua ratione & vsu, quem saltem certae hominum societati praestat, carere debeat. Aliqui ius positiuum adpellare solent *voluntarium* [1], non quod ipsa quoque lex naturalis non sit a voluntate Numinis profecta; sed quia istud non tantam conuenientiam cum natura humana habebat, vt in vniuersum illi seruandae foret necessarium, aut vt citra expressam & peculiarem promulgationem posset innotescere. Vnde & ipsius rationes non ab vniuersali humani generis conditione, sed ex peculiari, & quandoque temporaria vtilitate certorum coetuum petuntur. TACITVS A. XII. [c. 6.] *morem accommodari prout conducat.* Adeoque posita iam hominum socialitate istae per arbitrium superiorum definiuntur. Ad legis positiuae indolem intelligendam aliquo modo facit [2] illud ARISTOTELIS Nicom. L. V. c. 10. *Τὰ κατὰ συνθήκην, καὶ τὸ συμφέρον τῶν δικαίων, ὅμοιά ἐστι τοῖς μέτροις· οὐ γὰρ πανταχοῦ ἴσα τὰ οἰνηρὰ καὶ σιτηρὰ μέτρα, ἀλλ' οὗ μὲν ὠνοῦνται, μείζω· οὗ δὲ*

§. XVIII. 1) Stat pro eo GROTIVS L. I. c. 1. §. 15. & THOMASIVS in Institut. Iurisprud. Diuinae, qui deinde sententiam mutauit in Fundamentis Iur. Nat. & G. quo facto plerique omnes eiusmodi ius diuinum positiuum vniuersale dari negauerunt. Quare iam pauci norunt, quae sit ratio, quare, quum de poena occisoris, aut gradibus in matrimonio prohibitis quaeritur, in iudiciis Christianis satis constanter ad praeceptum adhuc Noachicum, & Leges Mosaicas, de incestu decurri soleat. Verum tunc strictius sumitur vox legis positiuae vniuersalis, quatenus scilicet vniuersim cum Iudaeis Christianos obligat. Quum enim veteris quoque foederis, placita generalia sequantur Christiani, vtique praeceptis publicae vtilitatis, honestatis, temperantiae ac decoris, quae Iudaeis in legis forma proposita fuerunt vniuersim adhuc obligantur, etsi exemti sint iis institutis, quae ad figuram Reipublicae Iudaicae & cultum Leuiticum pertinent, postquam Respublica Iudaica sublata, & vmbra cultus Iudaici exoriente vera luce aduentus Christi, Domini nostri, euanuit.

2) Quem vide & I. Rhet. 13. Caeterum ex dictis non vna differentia legis naturalis & arbitrariae

ἢ δὲ πωλᾶσιν, ἐλάττω. *Iura ex institutione & vtilitate similia mensuris sunt: non enim vbique sunt aequales vinariae & frumentariae mensurae; sed maiores sunt, vbi emunt; minores, vbi vendunt.* Caeterum *lex diuina* quidem alia *naturalis*, alia *positiua* est. Lex autem *humana*, presse accepta, omnis *positiua* est. De singulis in specie plura suo loco exponentur.

CAPVT VII.

DE ACTIONVM MORALIVM QVALITATIBVS.

I. *Qualitates actionum moralium quot?*
II. *Actio necessaria, licita.*
III. *Actionum bonitas, & malitia in quo consistat?*
IV. *Actio bona est, quae omnia habet requisita; mala, in qua vel vnum deficit.*
V. *Malitiae causa nequaquam in Deo quaerenda.*
VI. *Iustitiae est vel personarum, vel actionum.*
VII. *Iustitia actionum quid?*
VIII. *Iustitia vniuersalis, particularis.*
IX. *Iustitia distributiua.*
X. *Commutatiua.*
XI. *Grotii sententia de Iustitia.*
XII. *Aristotelis de eadem sententia.*
XIII. *Hobbesii sententia de Iustitia & iniuria.*
XIV. *Iniusta actio quid?*
XV. *Quid iniuria?*
XVI. *Iniuria fit tantum ex proaeresi, vbi de culpa quoque.*
XVII. *Volenti non fit iniuria.*

PROXIMVM iam est, vt de qualitatibus actionum moralium dispiciamus. Iuxta illas ergo actiones dicuntur [1] necessariae vel non necessariae, licitae vel illicitae, bonae vel malae, iustae vel iniustae. Adeoque qualitates morales actionum moralium erunt necessitas, licentia, & his oppositae; quae proprio vocabulo destituuntur, bonitas & malitia, iustitia & iniustitia [2].

§. II.

riae potest colligi. Illa pro scopo habet bonum humani generis; haec vtile cuiusque ciuitatis, quod cum oppido variet, non potest non insignis legum humanarum varietas existere: cum e contrario quae est in naturali lege diuersitas, non nisi ex diuersitate triplicis status, naturalis dico, oeconomici & ciuilis, eorumque propria indole resultet. Illa originem refert ad Deum, haec ad homines. Illa occupatur circa agenda vel omittenda ex natura & conditione, a Deo homini attributa; haec circa indifferentia, nisi quod interdum naturali legi addit aliquid vel detrahit. Illius iussio explicatur mentis opera; huius verbis aut factis: Illa mutationi non subiacet; haec saepius mutatur. H.

§. I. 1) Haec ita distinguuntur: Necessariae vel non necessariae, licitae vel illicitae actiones dicuntur intuitu originis: bonae vel malae aspectu legis, iustae vel iniustae aspectu illorum, in quos exercentur. Ad qualitates actionum etiam pertinet, quod aliae fauorabiles sint, aliae odiosae. V. infra L. VIII. c. 9. §. 7. Conf. H. GROTIVS II. de I. B. & P. c. 16. §. 16. H.

2) Moralitati actionum dilucidis aliquot diuisionibus lucem affudit TITIVS ad opus minus Auctoris obseru. LXIV. & LXV.

§. II. Actio necessaria est, quam ex lege aut iussu superioris omnino facere tenetur is, cui ea lex aut iussum fuit datum. In hoc enim consistit haecce actionum moralium necessitas, quod illae omitti, aut secus fieri non debeant; licet per vires naturales de facto omitti, aut secus fieri queant. Quanquam frequentissimum sit ICtis, vt illa, quae ab isthac necessitate discedunt, ne fieri quidem posse dicant. Vid. *L. 15. D. de Condit. instit.* Opponitur autem necessariae actioni, non solum actio vetita, quae legibus aut interdicto superioris fieri prohibetur; sed etiam licita, quam leges neque praecipiunt, neque vetant, sed quam suscipere aut omittere in cuiusuis arbitrio est relictum. Cicero pro Balbo: [c. 3. in fin.] *Est aliquid, quod non oporteat, etiamsi licet; quicquid vero non licet, certe non oportet.* Libanius Declam. 16. [pag. 444. C. Edit. Paris. Morelli.] Ἃ ού κεκέλευσαί τις ποιεῖν, ταῦτα οὐδὲ μὴ ποιεῖν κεκώλυται. *Quae non iussus est aliquis facere, haec quo minus faciat non prohibitus est.* Ex vsu autem communis sermonis non solum illa dicuntur licere, quae neque diuina neque humana lex vetat, quaeque adeo sine omni peccato, & reprehensione suscipi possunt ; sed etiam illa, quae legibus naturalibus prohibita lex ciuilis hactenus permittit, vt nullam illis in foro humano poenam imponat; sed suo cuiusque pudori ista committat. Cicero Tusc. Quaest. L. V. [c. 19.] *Peccare nemini licet, & sermonis errore labimur: id enim licere dicimus, quod cuique conceditur.* Quo pertinet, quod de Alexandro Seuero tradit Lampridius: [in vita Alex. c. 24.] *Habuit in animo, vt exoletos vetaret; sed veritus est, ne prohibens publicum dedecus in priuatas cupiditates conuerteret; cum homines illicita magis poscant, prohibitaque furore persequantur* [2]. Illa possumus dicere perfecte, haec imperfecte licita. Quin aliquando illa licere dicuntur, quae omnium confessione turpissima sunt, siquidem qui illa perpetraturus est, tantis viribus polleat, vt humanam coërcitionem non metuat. Seneca de clementia L. I. c. 18. *Cum in seruum omnia liceant, est aliquid, quod in hominem licere commune ius animantium vetet: quia eiusdem naturae est, cuius tu.* Add. Grotius L. III. c. 4. §. 2. & c. 10. §. 2.

§. III. Actionem bonam moraliter, seu in genere morum, (nam de bonitate velut naturali & materiali, per quam res aut actio in commodum & perfectionem alicuius cedere intelligitur, alibi agitur, etsi haec circa ea, quae lege naturali, & vtplurimum etiam ciuili lege praecipiuntur, cum illa morali sit coniuncta, & inter animalia rationalia illi ansam velut dederit,) dicimus, quae cum lege congruit: malam, quae ab eadem discrepat. Scilicet for-

§. II. 1) Hac notione licito opponitur honestum. Paullus *l. 144. d. R. I. Non omne quod licet honestum est.* Conf. *l. 194. eod.* Seneca consol. ad Polyb. c. 26. *Caesari quoque ipsi, cui multa licent, propter hoc ipsum multa non licent.* H.

2) Quatenus permissio est vel plena, vel minus plena, V. supra c. 6. §. 15. H.

§. III. *) Seneca ep. 120. p. 594. Ed. Gron. 1672. *Nobis videtur obseruatio collegisse, & rerum saepe factarum inter se collatio, per analogiam nostro intellectu & Honestum & Bonum iudicante. - - - Noueramus corporis sanitatem: ex hac cogitauimus esse aliquam & Animi. Noueramus corporis vires: ex his collegimus, esse & Animi robur. Aliqua benigna facta, aliqua humana, aliqua fortia nos obstupefecerant: haec coepimus tanquam perfecta mirari.*

§. IV. 1) Vid. infra c. 8. §. 2. & 3. H.

formalis ratio bonitatis & malitiae actionum consistit in habitudine, seu relatione determinatiua ad normam directiuam, quam dicimus legem; (eam semper heic intelligimus necessitantem, non permittentem, &, si humana sit, iuri diuino non repugnantem.) Quatenus enim ex praescripto normae proficiscitur, & iuxta eam instituitur actio proaeretica, ita vt ad eandem exacte congruat, bona dicitur *. Quatenus contra praescriptum normae suscipitur, aut ab ipsa discrepat, mala, & vno vocabulo peccatum nuncupatur. Porro vti quaeuis norma directiua, verbi gratia pyxis nautica; causa dicitur rectitudinis itinerariae, & peruentionis ad portum, non tam quatenus nauis eum secat cursum, qui cum directione eius coincidit, quam prout ex praescripto eiusdem nauclerus cursum dirigit: ita lex dicitur causa rectitudinis in actione, non tam quia actio quacunque intentione suscepta ad illam quadrat, sed potissimum, quia ex legis dictamine, & ex dependentia a lege, id est, cum intentione obedientiam eidem praestandi proficiscitur. Vnde si quis casu, aut citra vllam cogitationem de obsequio legi praestando, id agit, quod in lege praecipitur, recte quidem (sensu magis negante, quam aiente, id est non male) egisse dici potest, non tamen moraliter bene. Non secus ac is, qui fortuita sclopeti displosione auem deiecit, perite & artificiose iaculatus dici nequit.

§. IV. Porro cum lex determinet vel qualitatem seu dispositionem agentis, vel obiectum, vel finem, vel certas denique circumstantias actionis; inde actio aliqua est moraliter bona aut mala, vel quia agens ita est dispositus, vti lex requirit, aut secus; vel quia actio dirigitur in obiectum, eo fine, iisque circumstantiis, prout lege est dispositum, aut contra. Vbi tamen notandum, vt actio aliqua sit bona, necessum esse, tum vt secundum omnia requisita quasi materialia congruat ad legem, tum vt quantum ad formale non ex ignorantia, aut alia de causa [1], sed ad praestandam obedientiam legi debitam sit exercita [2]. Vnde actio, alias velut materialiter bona, ob intentionem malam agentis ipsi pro mala imputatur. Sic praemii nihil meretur, qui dum nocere intendit, prodest. Sicut ille, qui dum Iasonem trucidare intendit, vomicam secuit, apud Valer. Maximvm L. I. c. 8. §. 6. ext. Sic qui potestate sua legitima malo fine vtitur, verbi gratia iudex potestate sumendi poenas a noxiis ad satiandam priuatam libidinem, peccat. Hinc apud Carthaginienses *in crucem tollebantur Imperatores, si prospero euentu, prauo [3] consilio rem gessera nt.* Livivs L. XXXVIII. c. 48. & Valer. Maximvs L. II. c. 7. §. 1. ext. Etsi contra actio, alias velut materialiter mala, ob bonam intentionem agentis haut-

2) Hanc bonum factum, sed non bene factum, dicunt aliqui. Quo pertinet quod Critonius Scotus Parrio, de coniuratione in Reginam Angliae quaerenti, respondisse memoratur apud Thvanvm Lib. LXXIX. in fine ad A. 1583. *Deum magis aduerbiis quam nominibus gaudere: & magis placere, bene & legitime, quam bonum & legitimum: ita vt nullum bonum liceat facere, nisi bene & legitime.* Evripides Electra:

Δίκαια μὲν νῦν ἥδ' ἔχει, σὺ δ' οὐχὶ δρᾷς.

Si iusta patitur illa, non & tu facis. H.

3) Quod hic non malam intentionem, prouti Auctor id accepisse videtur, sed inconsultam libidinem significat, quemadmodum Livii verba recte exposuit Montanvs dans ses Essais L. III. c. 8. p. 693. Edit. in folio, vt eleganter obseruat. Cl. Barbeyracvs in annotatione (1.) ad h. §.

hautquidquam fiat bona. Inde eſt, quod nemo peccatis propriis poſſit vti velut mediis ad finem bonum adſequendum; ac non ſint facienda mala, vt eueniant bona. Vt enim actio reddatur mala, ſufficit, ſi vel in vnico requiſito materiali aut formali ad legem non congruat. Adeoque ſtatim actio fit mala, ſi vel agentis qualitas, vel obiectum, vel finis, vel aliqua circumſtantiarum, vel intentio a lege diſcrepet. Ac vanum eſt, quod aliqui dicunt, actionem quoad ſubſtantiam operis bonam eſſe poſſe, etiamſi finis legitimus ab agente non intendatur. Nam ad eſſentiam actionis moralis cumprimis etiam pertinet finis, quippe cohaerens cum intentione, quae eſt principium maxime afficiens qualitatem actionis. Inde non modo peccatum eſt, referre actionem ad malum finem: ſed hoc quoque, referre eandem ad diuerſum finem, quam qui legibus eſt praeſcriptus. Matth. VI, 5. IVVENALIS Sat. VIII. [v. 215. 216.] *Cauſa facit rem diſſimilem.* Imo non ſolum perfectum facinus, & quod finem ſuum obtinuit [4], ſed etiam inchoatum duntaxat pro ſcelere reputatur; quod etiam interdum leges ciuiles eadem poena, aut non multo leuiore, quam conſummatum plectunt, prout expedire iudicant, intra primos conatus flagitium aliquod reprimi. SENECA de conſtantia ſapientis c. 7. *Omnia ſcelera etiam ante effectum operis, quantum culpae ſatis eſt, perfecta ſunt.*

§. V. ISTHAEC actionis bonitas, & malitia vti formaliter in ea, quam diximus, conuenientia & diſconuenientia ad normam moralem conſiſtit: ita efficienter vnice ab illo dependet, abs quo iſta actio lege praeſcripta, aut interdicta exercetur. Huius quippe determinatio actionem ita conſtituit in genere entium moralium, vt ipſi ſoli, & non alii illa queat imputari. Inde inanis ſane illos torſit metus, qui ne Deum omnium rerum creatorem peccati quoque auctorem facere viderentur, malae actionis formalem rationem in priuatione congruentiae cum lege collocarunt. Enimuero etſi poſitio cuiuscunque formae priuationem; aut abſentiam contrariae formae neceſſario inferat; tamen oppido quam falſus eſt opinionis, qui eſſentiam rei in iſta priuatione quaeſiuerit. Nec multum profecit, qui norit, rectitudinem eſſe priuationem curuitatis, & curuitatem rectitudinis. Sed talia fingere, aut metuere, inſcitia rerum moralium ſubegit. Qui enim omnium phyſicorum entium creator eſt Deus hautquidquam omnium moralium, aut notionalium, nec non artificialium auctor & cauſa debet haberi. Illos vero profana admodum ingenii prurigo agitat, qui egregium ſubtilitatis ſpecimen autumant, Deum quoquo modo inter cauſas peccandi immiſcuiſſe. Nam cui aliquis rerum moralium intellectus, nihil abſurdius iudicabit, quam inquirere; an is ſit cauſa actionis, qui eam lege prohibet, ac contra interdictum ſuum commiſſam punit. Quod vero Deus ad id concurrit, quod in iſta actione phyſicum eſt, non magis ideo peccati cauſa dici poteſt, quam verbi gratia deformitatis

4) Quale non eſt cogitatio (animae ſemetipſam alloquentis ſermo) ſaltem forum externum quod attinet. V. infra L. VIII. c. 3. §. 14. Add. GELLIVS L. VII. N. A. 3. apud quem Tiro, Ciceronis libertus, Catonem reprehendit, Rhodienſes, qui de defectione deliberauerant, excuſantem. H.

§. V. *) Praetermiſit Auctor actiones moraliter indifferentes. Conferantur de iis TITIVS Obſ. LXV. & Thomas GATAKERVS de natura & vſu ſortis, Londini 1609. c. V. §. 4.

mitatis in opere ab artifice imperite confecto, qui materiam ad istud suppeditauit. Vocabulum autem caussae in impropriam, & a communi sensu alienam heic trahere significationem, est id agere, vt irreuerentiam erga diuinum Numen non citra ambitionem ostentes. PHILO Iudaeus de profugis [pag. 462. Ed. Paris.]: *Quae potest esse blasphemia grauior, quam contendere, non ex nobis mala prouenire, sed ex Deo?* Maximus TYRIVS differt. 3. [pag. 36. Edit. Dauis.] *Ἔοικε ταυτὶ τὰ ὀνόματα (αἶσα, μοῖρα, ἐριννὺς,) εἶναι μοχθηρίας ἀνθρωπίνης εὐφημοι ἀποστροφαὶ, ἀναθέντων αὐτῆς τὴν αἰτίαν τῷ δαιμονίῳ, καὶ ταῖς μοίραις, καὶ ταῖς ἐριννύσιν. ἡ δὲ ἐριννὺς καὶ ἡ αἶσα, καὶ οἱ δαίμονες, καὶ ὅσα ἄλλα διανοίας ἡμαρτημένης ὀνόματα, ἔνδον ἐν τῇ ψυχῇ καθειργμένα,* &c. *Haec nomina nihil aliud sunt, quam humanae improbitatis speciosus praetextus, quae culpam suam in Deos, in Parcas, in Erinnyas conferre solet. Nam & Erynnis, & mala scaeua, & vis Deorum, & si quae alia vocabula, quae fatalem exprimunt potentiam, in animo nostro circumgestamus,* &c. IDEM Differt. 25. [pag. 253. & seqq.] *Αὐτοῦ τοῦ ἑλομένου μοχθηρίαν αἰτία, θεὸς ἀναίτιος. Malitiam qui assumit, culpam sibi adscribat, Deum extra noxiam relinquat* *.

§. VI. IAM DE iustitia quoque dispiciamus: circa quam cumprimis obseruandum, eius significationem, qua personis tribuitur, non parum differre ab ea, qua attributum actionum notat. Quando enim de personis vsurpatur [1], iustum esse significat idem, quod iuste faciendo delectari, iustitiae studere, vel conari facere in omni re id, quod iustum est. Et esse iniustum, est negligere iustitiam vel eam non debito suo, sed praesenti commodo mensurandam existimare. Sic vt iusti hominis non paucae possint actiones iniustae, & iniusti iustae esse. Iustus quippe homo dicendus est, qui iusta facit propter praeceptum legis, iniusta non nisi per infirmitatem: iniustus, qui iusta facit propter poenam legi adiunctam; iniusta per animi iniquitatem, aut ad captandam gloriam aliudue emolumentum. HOBBESIVS de Ciue cap. 3. §. 5. Quibus fundamentis nititur illud PLINII Panegyrici [cap. 56.]: *Laudabilia multa etiam mali faciunt; ipse laudari nisi optimus non potest.* Philemon apud STOBAEVM Serm. IX.

Ἀνὴρ δίκαιός ἐστιν, οὐχ ὁ μὴ ἀδικῶν,
Ἀλλ᾽ ὅς τις ἀδικεῖν δυνάμενος μὴ βούλεται,
Οὐδ᾽ ὅς τὰ μικρὰ λαμβάνειν ἀπέχετο,
Ἀλλ᾽ ὅς τὰ μεγάλα καρτερεῖ μὴ λαμβάνων,
Ἔχειν δυνάμενος καὶ κρατεῖν ἀζημίως.
Οὐδ᾽ ὅς γε ταῦτα πάντα διατηρεῖ μόνον,
Ἀλλ᾽ ὅς τις ἄδολον γνήσιαν τ᾽ ἔχων φύσιν
Εἶναι δίκαιος κ᾽ οὐ δοκεῖν εἶναι θέλει.

§. VI. 1) Seu quod eodem recidit, bene agere secundum legem, de quo §. 4. Quanquam interdum iustum esse referatur ad personam, non aiente, sed negante sensu. Quomodo operans iuste interdum agere dicitur, qui non iniuste agit, etiamsi id quod agit, iustum non sit; & recte distinguit ARISTOTELES V. Eth. 10. & 11. *Τὸ ἀδικεῖν & τὸ ἄδικον πράττειν, iniuste agere, & agere quod iniustum est.* Atque hoc aspectu litigium aut bellum vtrinque potest esse iustum. V. H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. C. 23. §. 13. H.

Non iustus omnis abstinens iniuriae est,
Sed qui nocere cum potest, tunc abstinet:
Nec qui recusat parua, sed qui maximis
Tentatus, animi robur inuictum gerit:
Nec quisquis ista quolibet praestat modo:
Sed qui dolosi nescius fuci, integra
Probitate, iustus esse, non credi studet.

Archytas de viro bono & beato: Quemadmodum qui aliquando vel immodeste, vel iniuste, vel timide se gesserit, inter malos referendus non est, ita nec, quidquid in his recte, inter bonos. Verum enim *indicium non ex vno tempore, sed ex vita tota faciendum.* Huc spectat & iudicium Agathiae L. V. [c. 3.] de illis, qui terrore atrocis terrae motus Byzantii certatim bona opera fecissent. *Haec omnia*, inquit, *ad certum aliquod tempus fiebant, recenti videlicet adhuc & vigente metu. Simulac vero malum remitti ac cessare coepit, confestim plerique ad pristinos mores redierunt. Vocari autem possit talis animorum motus atque impetus non iustitia reuera, neque pietas solida pariter atque efficax, qualis ex recta opinione & constantissimo studio in animis efformari solet, sed* μηχανή τις ἄτακτος, καὶ οἷον ἐμπορία σφαλερωτάτη, *machinatio quaedam incomposita, & velut nundinatio fallacissima ad subterfugiendum ac propulsandum malum instituta. Bona itaque opera ita demum necessitate cogente degustamus, quamdiu metus premit.* Ex quo patet, definitionem iustitiae, ICtis Romanis familiarem, qua eam dicunt constantem & perpetuam voluntatem suum cuique tribuendi; spectare ad iustitiam personarum, non actionum [2]. Id quod mihi satis inconueniens [3] videtur, cum iurisprudentia maxime circa iustitiam actionum sit occupata; iustitiae personarum non nisi obiter, & paucis in materiis rationem habeat.

§. VII. DIFFERT autem iustitia actionum a bonitate [1] in hoc potissimum, quod bonitas simpliciter notet conuenientiam cum lege, iustitia autem praeterea inuoluat respectum ad eos, in quos actio exercetur. Sic igitur actio iusta nobis dicitur, quae ex proaeresi adplicatur ad personam, cui illa debetur. Adeoque iustitia hoc modo erit [2] recta adplicatio actionum ad personam. Diuisionem eiusdem nobis desumere placet potissimum ab ipsa materia, quae debetur, aut velut ex debito alteri adplicatur. Vbi in antecessum monemus, actionum alias posse vocari puras, alias velut mixtas. Illae absoluuntur motu quodam alicuius potentiae, certa ratione ad obiectum adplicito; vti est, exhibitio honoris, obsequium, dilectio, auersatio, consolatio, laudatio,

2) At ICtis Romanis & sua constat ratio, considerantibus iustitiam, vt est finis iurisprudentiae. H.

3) Vtique haec iustitiae definitio vice iustitiae actionum, cuius nerui artusque obsequium legum sunt, iustit iustitiam personarum, quae in voluntatis constantia locum tuetur. Sed vel sic satis bene se habet antiqua haec & Authentica iustitiae descriptio: facit enim, vt, quantum in nobis sit, meminerimus obsequium legibus sponte praestandum esse, officii magis contemplatione, quam metu sanctionis, quo omnium inter se actionum nostrarum iusta concordia iuuetur vtilitas humanae coniunctionis.

§. VII. 1) A bonitate proprie non differt iustitia, sed species eius est, vt ipse auctor monuit, supra §. IV. Igitur praestitisset, distingui actiones bonas ratione *obiectorum*, vt aliis boni videremur contemplatione *Dei*, quae pietati, aliis *aliorum hominum*, quae iustitiae, aliis *nostrummetipsorum*, quae temperantiae tribuerentur.

tio, vituperatio, &c. quarum effectus consistit in eo, quod obiectum ex actione certo modo afficiatur, aut affectum intelligatur ad complacentiam aut displicentiam. Hae autem sunt coniunctae cum translatione alicuius commodi, vel incommodi in personam, aduersus quam dicuntur exerceri: adeoque earum effectus potissimum consistit in aliquo opere, reipsa alterius personam aut res iuuante vel laedente. Deinde sunt & actiones, quae in commercium hominum veniunt, ac certo pretio taxantur; quaedam autem pretio, inter homines aestimari non solent, de quo discrimine pluribus infra. Denique & hoc obseruandum, quaedam deberi nobis ex iure perfecto, quaedam ex imperfecto [3]. Illo modo quae nobis debentur, vbi vltro non tribuuntur, fas est in libertate naturali degentibus vi belloque ad ea praestanda alterum adigere; aut in eadem ciuitate si viuamus, contra eundem actio datur: hoc autem modo debita bello vindicari, aut actione intentata extorqueri non possunt. Perfectum ius auctores frequenter solent exprimere [4], addito vocabulo *sui;* verbi gratia ille *suo iure* hoc postulat. Quod autem alia nobis perfecte, alia imperfecte debeantur, causa est, inter eos quidem, qui in naturali libertate inuicem viuunt, diuersitas praeceptorum iuris naturalis, quorum alia ad esse, alia duntaxat ad bene esse societatis faciunt. Vnde cum minus necessarium sit, haec quam illa alteri exhiberi; rationis quoque est, illa quam haec rigidiori posse modo exigi: cum stolidum sit, medicinam morbo longe operosiorem & molestiorem adhibere. Accedit, quod circa illa fere pactum intercedat, circa haec non item; adeoque cum haec cuiusque pudori ac conscientiae relinquantur, incongruens erat, talia ab altero per vim extorquere, nisi fors grauis necessitas subigat. Verum in ciuitatibus discrimen illud ex legibus ciuilibus, actionem dantibus aut negantibus, oritur; etsi ciuitates vtplurimum heic iuris naturalis vestigia sint secutae [5], nisi qua peculiares ipsarum rationes diuersum suaderent.

§. VIII. QVANDO igitur exhibentur alicui actiones aut res, quae illi ex iure duntaxat imperfecto debentur, aut quando aduersus alterum exercentur actiones in commercium non venientes, communiter dicitur obseruari iustitia vniuersalis. Vt quando quis consilio, re, aut opera egenti subuenit, & officia pietatis, reuerentiae, grati animi, humanitatis, beneficentiae exhibet, aduersus quos ista exhibere tenetur. Haec iustitia illud tantum spectat, vt praestetur, quod alteri debetur, non attendendo, num id quod praestatur, sit aequale causae illi, ob quam quid debetur, an minus. Sic grati animi officio satisfit, si quantum per facultates licet, reponatur, etiamsi beneficium fors

 longe

2) ARISTOTELES V. Eth. Nicom. I. in fin. *Sola ex omnibus virtutibus iustitia alienum videtur esse bonum: quia ad alterum refertur & pertinet. Aliorum enim vtilitati consulit.* Ante dixerat: *Eam non existere in aliquo, verum foras progredi.* CICERO II. de inuention. & 3. ad Herennium *iustitia cuique ius suum & dignitatem tribuit.* SENECA epist. 91. *iustitia res sacra est, alienum bonum spectans, nihil ex se petens, nisi vsum sui.* H.

3) Obligationes, quae ex iure perfecto nascuntur, solae verae obligationis nomen merentur in foro humano: quum obligationes imperfectae in solo foro Diuino obligent, eo quod pudori, conscientiae, & timori summi Numinis relinquantur, & vi externa exigi nequeunt. Qua ratione omnis verborum lusus in hac diuisione exulat.

4) Quae tamen vox interdum strictius accipitur, vt opponatur ei quod in credito est. *L. 27. §. 2. L. 34. pr. de aur. & argento legato.* H.

5) AVCTOR exempla habet L. III. c. 3. §. 4. in fine §. 17. H.

longe ſupra fuerit. Aſt quando alicui exhibentur actiones, in commercium venientes, aut quibus res aliqua in alterum transfertur, ad quam ille ius perfectum habebat, iuſtitia particularis * dicitur.

§. IX. Ivs porro iſthoc oritur vel ſingulis ex pacto [1] (tacito, aut expreſſo) cum ſocietate aliqua inito hoc fine, vt ipſius membra fiant; vel ſocietati ex pacto eodem cum ſingulis, vt eos ſibi membra adiungat: vel oritur denique ex pactis quorumlibet cum quibuslibet circa res & actiones in commercium venientes. Vbi exercentur ea, quae ex pacto ſocietatis cum membro, aut membri cum ſocietate ob finem iam dictum inito debentur, vocatur iuſtitia diſtributiua. Quandocunque enim aliquis in ſocietatem recipitur, tale pactum expreſſe aut tacite initur inter ſocietatem, & membrum recipiendum, quod ſocietas quidem velit huic ratam partem tribuere de bonis, quae ſocietati, vt tali, competunt; membrum vero promittit, quod pro rata parte velit ferre onera, quae ad ſocietatem, qua talem, ſeruandam faciunt. Determinatio autem ratae partis de bonis ſocio adſignandis fit ſecundum aeſtimationem operae, aut ſumtuum impenſorum ad ſocietatem qua talem ſeruandam, ſpectatorum in proportione ad aliorum eius ſocietatis membrorum operam, aut ſumtus impenſos. Vti contra determinatio ratae partis de oneribus membro imponendis fit ſecundum aeſtimationem commodorum, quae illud ex ſocietate percipit, ſpectatorum in proportione ad commoda, ab aliis membris e ſocietate percepta. Inde cum vtplurimum vnum membrum plus conferat ad ſocietatem conſeruandam, quam alterum, & vnum quoque prae altero plus commodi ex eadem hauriat; facile patet ratio, cur poſitis pluribus perſonis, poſitaque inter easdem inaequalitate, in iuſtitia diſtributiua ſit obſeruanda aequalitas comparata. Quae in hoc conſiſtit, vt quomodo ſe habet dignitas ſeu meritum vnius ad dignitatem alterius [2]; ſic ſe quoque habeat praemium vnius ad praemium alterius. Nam, vti loquitur Philo Iudaeus de Monarchia [Lib. II. pag. 640. Edit. Geneu. pag. 829. A. Edit. Pariſ.] *Aequalia dignitate imparibus tribuere eſt inaequalitas.* Arriani Epictetvs L. III. c. 17. *Νόμος ἔτος φυσικὸς, τὸν κρείττονα τῦ χείρονος πλέον ἔχειν, ἐν ᾧ κρείττων ἐςί. Ea naturae lex eſt, meliorem, in eo quo ſit melior, meliore conditione eſſe illo, qui ſit deterior* [3]. Sic verbi gratia ſi diſtribuenda ſint VI. inter Caium, Seium, & Titium, poſito Titii merita ſuperare merita Caii triplo, duplo Seii, Titio danda erunt III. Seio II. Caio I. Nec ad hanc aequalitatem requiritur, vt praemium ſimpliciter exaequet meritum perſonae; ſed ſufficit, vt quam proportionem habet dignitas vnius ad dignitatem alterius, eandem quoque habeat portio de re illa communi ad portionem alterius. Idem etiam ad onera imponenda debet

§. VIII. *) Aſt, inquis, ſic pars toti opponitur, parti totum, quod fieri vetat ſenſus communis. Eſt enim iuſtitia particularis pars vniuerſalis, & proinde, quemadmodum hominem diuidere non poſſumus in hominem & manum, vel manum in manum & digitum auricularem, ſic iuſtitiae quoque vniuerſali opponi nequit iuſtitia particularis. Sed hic non eſt diuiſio, ſed potius diſtinctio vocabuli in diuerſos ſignificatus. Saltem ita rationes ſubduxiſſe videtur Aristoteles Ethicorum L. V. c. 2. 3. & Magnorum Moralium L. I. c. 33.

§. IX. 1) Imo dantur officia pactum omne praecedentia, veluti ne contemnamus quenquam, vel laedamus; quae nomine rei conueniente dicuntur officia *modeſtiae*, quum quae ex pacto oriuntur, contra ſatis concinne nomine officiorum *iuſtitiae* ab illis ſeparari poſſint.

debet adplicari. At vero quod HOBBESIVS de ciue c. 3. §. 6. aequalitati respectiuae, quae in hac iustitiae specie obseruatur, euertendae adfert: de meo me distribuere posse plus merenti minus, minusque merenti plus dare, modo id dedero, quod pactus sum, allato pronunciato Saluatoris nostri Matth. XX, 13. id sane ad rem nihil facit. Nam in allegato dicto ostenditur, non peccare in iustitiam commutatiuam, (quae contractum locationis conductionis regit,) qui ex liberalitate quibusdam largiorem quam pro merito tribuit mercedem, aut mercedi, quae ex iustitia commutatiua debetur, aliquid ex liberalitate, quam sub se comprehendit iustitia vniuersalis, adiicit; modo caeteris, quam pacti fuerunt mercedem, non deneget. Sed quid hoc ad nostram iustitiam distributiuam? secundum quam de re, ad quam plures perfectum ius, sed ratione quantitatis velut inaequale, habent, rata portio assignanda; Vocabulum autem *distribuendi*, in hoc exemplo occurrens, hautquidquam innuit, factum id ad iustitiam distributiuam pertinere; sed plures fuisse mercenarios, quibus sua cuique merces, ex iustitia vtique commutatiua, fuerat danda. Circa difficultates autem, quas GROTIVS L. I. c. 1. §. 8. mouet, obseruandum, ipsius iustitiam expletricem cum commutatiua, & attributricem cum distributiua hautquidquam ad amussim coincidere; neque diuisionem ipsius eodem cum nostra fundamento niti. Nam illa nobis desumitur ab ipsa potissimum materia, quae debetur, & ex debendi origine; ipsi autem a modo, & velut intensione, qua quid debetur. Vnde ratio adparet, quare distributio lucri in contractu societatis illi ad iustitiam expletricem, nobis ad distributiuam pertineat. Etsi vt in contractu societatis proportio geometrica [4] obseruetur, ex accidente est; cum non necessum sit, vt socii inaequalia contulerint, sed potuerint etiam aequalia contulisse. Quo facto simplex erit aequalitas in partibus lucri. Circa illud autem exemplum; *si vnus tantum aptus inueniatur ad munus publicum, non alia quam simplici commensione attributio fiet* [5]: vlterius dispiciendum, an iste ad illud munus habeat ius perfectum, an imperfectum. Si hoc, ad iustitiam vniuersalem id exemplum pertinebit: sin illud, agnoscimus quod circa proportionem monet, vt plurimum, non semper in iustitia distributiua locum habere proportionem geometricam. Neque vero nos discrimen vtriusque iustitiae ab vsu diuersae proportionis desumsimus. Sic & legata assignare non ad distributiuam, sed ad vniuersalem iustitiam spectat. Et quando ciuitas de communi reddit, quod ciuium quidam in publicum impenderunt, commutatiua, non distributiua exercetur iustitia; quia causa debendi non oritur ex pacto, quo ciuitas ciuem recepit, sed ex peculiari, & diuerso plane contractu.

§. X.

2) Quod tamen ad honores haut extendendum. De quo vid. AVCTOR L. III. c. 1. §. 3. H.

3) Imo hic locus si sequentia Arriani inspiciuntur, ita reddendus erat: *Ea naturae lex est, meliorem, eo, quod est melior, meliore conditione esse illo, qui sit deterior.* Quo tamen sensu nihil hic locus ad rem facit.

4) Quae distantias inaequales metitur, veluti quando dicimus, quemadmodum distant quatuor ab octo, sic distant viginti quatuor a quadraginta octo. Perinde praemia distribuuntur, habita ratione dignitatis, veluti vt centurio sextuplo plus praedae ferat, quam miles gregarius.

5) Sic si vnus tantum in Academia aliqua linguam Arabicam calleat, solus aptus erit Professioni huius linguae. Si vnus tantum in cohorte militum Architectonicen didicerit militarem, solus aptus erit muneri Architecti militaris.

§. X. Ast si alicui exhibeantur, quae debentur ex pacto reciproco, circa res & actiones in commercium venientes, vocatur iustitia commutatiua. Ea pacta cum hoc spectent, vt pro mea re, aut actione in commercium veniente ab altero accipiam rem aut actionem aequipollentem, saltem quae mea aestimatione talis sit, facile adparet ratio, cur haec iustitiae species requirat aequalitatem simplicem, quam vulgo arithmeticam proportionem [1], nescio an ad mentem Mathematicorum vocant; etsi Plvtarchvs de amore fraterno vocabulum ἀριθμητικῆς ἀναλογίας in vulgari illo sensu usurpet. Adeoque heic res aut actio in commercium veniens alteri, quod pro ea datur, aut praestatur, exacte quantum moralis fert aestimatio, respondere debet. Nam quod Hobbes de Ciue c. 3. §. 6. obiicit: *Si res nostras vendamus, quanti possumus, iniuriam emtori non fieri, qui id voluit, & petiit* [2]; infra pluribus excutietur. De iustitia vindicatiua, quae ex mente nostra peculiarem speciem constituit [3]; infra commodior erit agendi locus.

§. XI. Operae pretium quoque fuerit Grotii sententiam super iustitia expendisse, quam ille, neglecta differentia vniuersalis, & particularis iustitiae, in *expletricem, & attributricem* dispescit; cuius discrimen fundatur in diuersitate iuris, quod quis ad aliquid ab altero accipiendum habet; quod est vel perfectum, vel imperfectum seu aptitudo. Adeoque ille actus ipsi pertinet ad iustitiam expletricem, quando alicui tribuitur id, quod ex iure perfecto ei debebatur, quodque iure suo postulare poterat: ad iustitiam autem attributricem, quando tribuitur, quod ex iure duntaxat imperfecto debebatur. Ratio autem istarum appellationum haec videtur. Quod ex iure perfecto mihi debetur, id aliquo modo iam meum esse intelligitur, sic vt quamdiu idem non fuerit exhibitum, aliquid mei abesse iudicetur. Ideo & nomina in patrimonio nostro reputantur, & in solutum aliis cedi possunt. Vnde si accipiam quod ex iure perfecto debetur, non aliquid noui mihi tribuitur, sed res duntaxat, quae aberat, & cuius locum tantisper sustinebat actio, expletur. Sicut verbi gratia qui librum ex bibliotheca mea commodato sumsit, eo restituto illam non auget, sed lacunam duntaxat explet. Verum ad quae accipienda ius imperfectum tantum habeo, illa pro meis nondum reputare, aut in patrimonio meo numerare possum; cum ea ab alterius pudore dependeant, neque idem violento aliquo medio ad eadem praestanda possit adigi. Vnde ridiculum foret, verbi gratia si mendicus stipem, quam ab opulento viro expectat, sutori loco pretii pro calceo velit delegare. Adeoque qui ex iure imperfecto quid alteri praestat, reuera ipsi aliquid attribuit, quod pro suo antea habere non poterat. Atque hinc Grotius isthanc iustitiam vocat comitem earum virtutum, quae aliis hominibus vtilitatem afferunt, puta liberalitatis, misericordiae, humanitatis, & similium. Nam ad talia habenda aliis ius duntaxat imperfectum competit.

§. X. 1) Quae distantias aequales inter se contendit, veluti quando dicimus, quemadmodum duo distant a quatuor, ita nonaginta octo distant a centum. Perinde enim aestimationes in contractibus aestimantur, quum verbi gratia codem pretio equus centurioni, quo militi gregario venditur.

2) L. V. c. 1. §. 8. & c. 3. §. 9. H.

3) L. VIII. c. 3. §. 5. H.

petit. Quod autem Grotius huc quoque refert prouidentiam rectricem, id potiſſimum arbitror pertinere ad illa praemia diſtribuenda, ad quae ciues ius duntaxat imperfectum habent; vbi licet amplior diſtribuenti ſit libertas, quam circa ea, quae ex contractu debentur; tamen conſultiſſimum fuerit, heic quoque meritorum cuiusque rationem habere, praeueniendis querelis, & aemulationi. Quo ſpectat illud ISOCRATIS Areopagitico, vbi de antiquis Reipublicae Athenienſis adminiſtratoribus agit: *Μέγιϛον δ' αὐτοῖς συνεβάλετο πρὸς τὸ καλῶς οἰκεῖν τὴν πόλιν, ὅτι δυοῖν ἰσοτήτοιν νομιζομέναιν εἶναι, καὶ τῆς μὲν ταυτὸν ἅπασιν ἀπονεμούσης, τῆς δὲ πρὸς τὸ προσῆκον ἑκάϛοις, οὐκ ἠγνόουν τοῖν τὴν χρησιμωτέραν. ἀλλὰ τὴν μὲν αὐτῶν ἀξιοῦσαν τοὺς χρηϛοὺς καὶ πονηροὺς ἀπεδοκίμαζον, ὡς οὐ δικαίαν οὖσαν. τὴν δὲ κατ' ἀξίαν ἕκαϛον, τιμῶσαν καὶ κολάζουσαν προῄρουντο. Plurimum autem illis profuit ad Rempublicam bene gerendam, quod cum duo exiſtimentur aequalitatis genera, quorum alterum vnum & idem ſingulis, alterum vnicuique quod conuenit tribuit, non ignorarunt, vtra vtri praeferenda eſſet: ſed illam quidem aequalitatem, quae bonos malosque iisdem rebus dignatur, vt iniquam reiecerunt; eam autem, quae vnicuique pro merito honores praemiaque attribuit* [1], *ſequendam ſibi, praehabendamque duxerunt.* Quare autem Grotius receptis Ariſtotelicorum terminis vſus non fuerit, hanc ipſe rationem affert. Vocabulum *συναλλακτικῆς*, commutatiuae iuſtitiae ideo expletrici examuſſim non quadrat, quod vt poſſeſſor rei meae illam mihi reddat, non eſt *ἐκ συναλλάγματος*, & tamen ad iuſtitiam expletricem pertinet. Scilicet vtut ius mihi perfectum ſit rem meam abs quouis poſſeſſore vindicandi: non tamen actio mea fundatur ſuper ſynallagmate, aut ſuper contractu aliquo expreſſo, quem cum ipſo de reſtituenda re iniuerim; ſed nil aliud probandum mihi incumbit, quam dominium ad me ſpectare. Ergo datur actus iuſtitiae expletricis, circa quem non interuenit *συνάλλαγμα*. Vocabulum autem *διανεμητικῆς* iuſtitiae ideo attributrici vndiquaque non congruit, quia *διανέμειν* ſubinnuit plures, inter quos diſtributio debet fieri. Atqui iuſtitia attributrix exercetur, etiam quando vni duntaxat quid praeſtatur, ad quod ipſe ſolus erat aptus [2].

§. XII. ARISTOTELIS genuina mens ſuper ſpeciebus iuſtitiae, quantum nobis licuit aſſequi, haec videtur: Iuſtitia vniuerſalis, quae ipſi eſt, *τῆς ὅλης ἀρετῆς χρῆσις πρὸς ἄλλον, vniuerſae virtutis vſus erga alium*, Nicom. V. c. ϛ. virtus eſt, quae ad omnes homines pertinet. Particularis iuſtitiae tres facit ſpecies; vnam *διανεμητικὴν*, diſtributiuam, quae cernitur *ἐν ταῖς διανομαῖς ἢ τιμῆς, ἢ χρημάτων, ἢ τῶν ἄλλων, ὅσα μεριϛὰ τοῖς κοινωνοῦσι τῆς πολιτείας: In diſtributionibus aut bonorum, aut pecuniarum, aut caeterarum rerum, quae diuidi in eos poſſunt, qui eiusdem ciuitatis participes ſunt.* Altera *διορθωτικὴ*, *correctiua*, quae in corrigendis *συναλλάγμασι* conſiſtit; quorum alia ipſi ſunt ſpontanea, alia inuita. Illa *συναλλάγματα* vltroneo conſenſu conſtant, vt ſunt emtio vendi-

§. XI. 1) Imo, *poenas attribuit*. Hic enim ſignificatus vocis *κολάζειν*.

2) Quae Grotii rationes ſatis manifeſte euincunt, diuiſionem, qua vtitur, iuſtitiae in expletricem & attributricem, accuratiorem eſſe ea Ariſtotelis, qua iuſtitia in commutatiuam & diſtributiuam diſpeſcitur.

venditio, locatio conductio, mutuum, depositum, vsura, sponsio. Haec in criminibus cernuntur; in quibus eo nomine *συνάλλαγμα* inuitum statuitur, quod verbi gratia in furto res mea me inuito ad furem transit; ex quo inaequalitas oritur, vt ille plus quam debebat, ego minus habeam. Quae sic corrigenda est, vt quantum ille plus habet, ipsi dematur, mihique addatur. Sic verbi gratia aliquis rem, quae VI. valet, dolo venditoris emit pro IX. Heic emtor habet III. venditor nouem, iustum pretium est VI. Inter hosce numeros 3. 6. 9. est proportio arithmetica, quia excessus, quo posterior numerus priorem superat *, sunt aequales. Inde puto ratio patet, quare ista correctio secundum proportionem arithmeticam proprie sic dictam instituí tradatur. Vid. Ioh. a FELDEN ad Grotii L. I. c. 1. §. 8. Atque hae duae species iustitiae proprie, aut praecipue ad eos pertinent, qui in ciuitatibus cum imperio sunt. Horum enim est, non priuatorum, de publicis bonis inter singulos distribuere, & inaequalitates in contractibus, aut ex delictis ortas corrigere, & ad aequalitatem reducere. ARISTOTELES Nicom. V. c. 7. *Τὸ ἄδικον τοῦτο, ἄνισον ὄν, ἰσάζειν πειρᾶται ὁ δικαστής.* *Iniustum hoc, cum sit inaequale, aequare conatur iudex.* Tertia iustitiae species ipsi est *τὸ ἀντιπεπονθὸς*, *Retaliatio*, qua permutationes rerum, per homines inuicem factae, reguntur, dum res diuersae & inaequales comparatione inter ipsas facta, ad leges proportionis geometricae demum exaequantur; verbi gratia si permutandus sit calceus & equus, prius inquirendum, quoties calcei pretium equus contineat, & posito duodecies id contineri, *τὸ ἀντιπεπονθὸς* fuerit, si quis pro vno equo duodecim calceos acceperit. Vid. ARISTOTELES Nicom. V. c. 8. & Michaël EPHESIVS ad d. l. Atque isthoc *ἀντιπεπονθὸς* exercere tam in priuatos, quam in imperantes cadit. Quod autem diximus, ex mente Aristotelis aliam iustitiae speciem omnibus hominibus esse communem, aliam ad magistratus & iudices duntaxat aut praecipue pertinere; id facile agnoscent, qui penitius inspecto istius opere morali deprehenderint, eundem in designandis virtutibus semper ob oculos habuisse ideam aliquam ciuitatis Graecanicae. In qua cum non eadem omnibus ciuibus munia incumberent, mirum non est, ipsum nonnullas tradidisse virtutes, quae nonnisi in certum genus ciuium caderent.

§. XIII. HOBBESIVS de Ciue c. 3. §. 6. & Leuiath. cap. 15. iustitiam videtur tantum vniformem facere, quae nihil aliud sit, quam seruatio fidei, & pactorum impletio [1]. Quae sententia mutuo sumta est ab Epicuro apud Diogenem LAERTIVM L. X. circa finem. [§. 50. 51. Ed. Amst.] Et commutatiuam quidem ait considerari in contractibus permutatoriis, emtione, venditione, locatione conductione, mutui datione & redditione, & similibus. Iustitiam autem distributiuam, etsi improprie dictam, exerceri ab arbitro, quando

§. XII. *) Legendum sine dubio, *quia excessus, quo posterior numerus secundum superat, & excessus, quo secundus priorem superat, sunt aequales*: quemadmodum poscente id manifeste sensu, hunc locum restituit Cl. BARBEYRACVS.

§. XIII. 1) Vbi tamen notandum est, Hobbesium nullum pretium rebus ipsis inesse censere.

2) Plane vt de brutis animantibus nequit dici, iis ius inter se esse. HESIODVS operibus: *Iuppi-*

quando cuique partium, quae in ipsum compromiserunt, addicit, quod ipsi debetur. Neque aliam aequalitatem in iustitia obseruari, quam isthanc, quod cum aequales natura omnes simus, alter non debeat sibi arrogare plus iuris, quam alteri concedat, nisi id iuris per pacta sibi fuerit adquisitum. Porro cum iniuria, siue actio aut omissio iniusta, ex ipsius mente, idem sit, quod pacti violatio, exinde concludit, iniuriam non posse fieri, nisi ei, quicum quis pactus est. Cuius sententiae suae rationem petit ex illo suo dogmate de iure in omnia a natura concesso, latius quam par erat extenso; quasi cum citra pactum; quo quis iure suo decesserit, illudque in alterum transtulerit, cuiuis ius sit faciendi erga alterum quaecunque velit; is autem, qui iure suo vtitur, iniuriam non faciat. Conf. GASSENDVS Syntagm. philos. Epicuri Part. III. c. 26. 27. Enimuero infra pluribus ostendemus, ius illud in omnia non posse vlterius extendi, quam quod natura concedat homini vti omnibus mediis, quae recta ratio iudicat facere ad ipsius conseruationem stabilem, atque diuturnam; sicut & IPSE c. 1. §. 7. in definitione *Iuris* vsum *Rationis* posuit. Iam autem sana ratio nunquam dictabit, per meram libidinem alteri esse inferenda, ex quibus ille non possit non ad bellum, & reciprocam laedendi cupidinem incitari. Deinde contradictionem sane implicat, positis pluribus hominibus, iure aequalibus, dicere, omnibus in omnia & in omnes ius competere; cum vtique vnius ius ad omnia non possit non caeterorum iura absorbere, si effectum aliquem sit habiturum. Illud enim non minus absurdum est [a], ius fingere, quod nullum effectum in ordine aduersus alios obtineat. Nam in moralibus non esse, & nullum habere effectum idem fere est. Ast quale ius est, cui alter pari iure possit resistere? Quis dixerit, me ius habere alteri quid imperandi, si ille pari iure imperata mea potest negligere? Aut me ius habere verberibus quempiam caedendi, si pari iure & cum foenore illa mihi reponi queunt? Igitur certum est, talia alteri faciendi ius hautquaquam esse; & qui ista facit, cum *sine iure* faciat, *iniuriam* inferre. Contra alteri ius est, ne sibi talia ab alio inferantur; quibus illatis, iniuria vtique eidem fit. Vnde ius illud, quo violato iniuria dicitur fieri, non ex solo pacto cum aliis quaesitum, sed quoddam etiam ab ipsa natura, sine interueniente facto humano, datum fuit; adeoque falsum est, iniuriam fieri posse nemini, nisi quicum pactum initum, aut cui dono quid datum sit. Sed & quod iustitia non minus, quam dominium rerum ciuitatibus demum suam debeat originem, quod IDEM Leuiath. d. c. asserit; id falsum esse alio loco ostendemus. Quin tantum abest, vt iustitia omnis resolui possit in fidem pactis praestandam, vt contra antea quam sciri possit, an pactum aliquod sit implendum, certum esse debeat, illud pactum legum naturalium iussu, aut saltem permissu initum esse. Add. CVMBERLAND de Leg. natura cap. 8. §. 6. Ex dictis etiam intelligitur, quanquam

Iuppiter hanc posuit legem mortalibus ipse.
Ent fera namque feris & piscis piscibus esca,
Alitibusque ales: nullo quia iure tenentur.
Ast hominum generi data lux praestantior aequi.

V. infra L. II. c. 3. §. 2. posset etiam huc applicari, quod CICERO ad Trebatium ICtum, qui ad Epicuri castra transisse narrabatur, scripsit: *Quod ius statues communi diuidundo, quum commune nihil possit esse apud eos, qui omnia voluptate sua metiuntur.* H.

alias damnum, & iniuria omnino differant, & fieri queat, vt sola iniuria in vnum, damnum in alterum redundet [3]; tamen hautquaquam admittendum, quod HOBBESIVS d. l. videtur innuere, nudo damno affici, non iniuria, cui quid subtrahitur, aut qui laeditur ab eo, quicum nihil pactus est. Neque exempla, quibus suam sententiam stabilire vult, satis quadrant. Dicit: *Si dominus seruo, qui obedientiam sibi pactus est, imperet, vt pecuniam tertio numeret, vel beneficium conferat, is si non faciat, damnum quidem tertio, iniuriam autem domino soli facit.* Verum si pecuniam debitam iussus soluere seruus non soluerit, damnum non patietur creditor, cui salua aduersus dominum manet actio [4]. Nec si beneficium iussus dare seruus non dederit, alter damnum passus est. Quanquam iste furti, aut alterius criminis reus sit, si quae aliis nomine sui domini debebat dare, ipse intercepit, & sibi retinuit. Praeterquam enim quod beneficio, vtpote indebito, non accepto damnum proprie dictum non accipiatur; (vid. GROTIVS L. II. c. 17. §. 2.) etiam alteri licebit apud dominum conqueri de malitia serui, qui sine dubio istum hoc impune ferre non sinet. Etsi vel maxime isti tertio iniuriam seruus non fecit, non tamen ideo fecit, quod iure poterat; cum alteri vtique super seruo iusta conquerendi causa suppetat. Alterum exemplum in Leuiath. ita proponitur: *Priuati, quae inuicem debent, remittere possunt; sed furta, caedes, aliasque violentias, quibus laesi fuerunt, non possunt: quia denegatione debiti ipsi tantum iniuria afficiuntur; per crimina autem ista violatur quoque, qui ciuitatis personam repraesentat, seu legislator.* Quae concedimus, modo inde non inferatur; per crimina illi quoque, qui laesus est, iniuriam non fuisse factam. Sed prout de Ciue d. l. hoc proponitur, nullo modo ferri potest. Dicit: *In ciuitate, si quis alicui noceat, quicum nihil pactus est, damnum ei infert cui malum; iniuriam soli illi, qui totius ciuitatis potestatem habet.* Quid? an qui me laedit ciuis non mihi, sed soli regi iniuriam facit? Aut, si vel maxime daremus, inter eos, qui in libertate naturali viuunt, ius in omnia obtinere, id quoque inter ciues eiusdem Reipublicae locum habebit? Qui sane communem dominum agnoscunt. Nam quod subiungit: *Si is, qui damnum accipit, iniuriam expostularet, is qui fecit, sic diceret, quid tu mihi? quare ego facerem tuo potius, quam meo libitu, siquidem, quin tu tuo, non meo arbitratu facias, non impedio?* tantum abest, vt licet *nulla pacta* peculiaria *intercesserint, in hac oratione nihil reprehendendum sit*, vt potius a sensu communi eum discessisse sint iudicaturi homines, qui hac exceptione laesi querelas repulsurum se sperauerit. Id tamen recte ab EODEM d. l. obseruatur; *Iniustitiae vocabulum significare relatiue ad legem; iniuriae autem tum ad legem, tum ad personam certam.* Nam vbi quid iniustum est factum, omnes id iniustum vocare possunt, seu omnibus id iniustum est. Sed iniuria facta esse potuit, non tamen mihi, vel illi, sed alii; & quandoque nemini priuato, sed ciuitati tantum; verbi gratia in caede per duellum ex prouocatione facta. Nam de iniuria

3) Veluti si quis vnum vulnerare velit & per errorem alterum vulneret. Hic enim iniuria alii, quam damnum illatum est.

4) Oblique tamen fieri potest, vt & seruum ideo obligatum habeat, veluti, si huius dominus interea factus sit non soluendo, aut, si a seruo eo tempore, quo pecunia exsolui debuit creditori, creditorum ipsius factus sit concursus, cui auertendo impar fuerit propter subductam sibi, serui culpa, hanc pecuniam: solius enim serui admissio hoc damnum fecit.

ria fibi facta ne ipfe quidem, qui laefus eft, queri poteft, ideo quia confenfit in aleam pugnae legibus vetitae. Sed legislatori vtique violatum fuum interdictum exfequi fas erit.

§. XIV. Cognito quid iuftitia fit, facile de iniuftitia, eiusque fpeciebus colligere licet; fimulque quod actio iniufta fit, quae ex proaerefi praue adplicatur ad perfonam, cui diuerfa debebatur, aut quando denegatur alicui, quod ipfi debebatur. Iniuftum quippe eft, inferre alteri quid mali, quod nobis inferendi poteftas non erat; aut denegare vel eripere quid boni, quod ipfi debebatur *. Nam bona eius funt naturae, vt cuiuis citra caufam tribui poffint, fiquidem id fiat citra fraudem tertii: & mala, quae quis meritus eft, citra iniuriam ipfi non inferre poffumus, fi id aliis damno non fit. Adeoque iniufta actiovel infert, quod inferre non debebat, vel aufert, quod auferre non debebat, vel denegat, quod tribuere debebat. Nam & actionis debitae negatio fiue intermiffio moraliter pro actione cenfetur.

§. XV. Caeterum folet iniufta actio ex proaerefi fufcepta, & quae ius alterius perfectum laedit, vno vocabulo dici *Iniuria.* De qua vt accurate percipiatur, fciendum [1], aliquem laedi poffe triplici modo; vel vt denegetur, quod ipfe debebat habere; (Marcus Antoninvs L. IX. §. 5. *Ἀδικεῖ πολλάκις ὁ μὴ ποιῶν τι, οὐ μόνον ὁ ποιῶν τι. Saepenumero contingit, vt iniufte agat, tam qui non facit aliquid, quam & qui facit.*) vel vt ipfi fuum, quod iam habet, auferatur; vel vt mali quid inferatur, cuius inferendi poteftas alteri non erat. Circa priorem modum eft obferuandum, deberi aliquid alicui vel ex mero iure [2] naturae, ita tamen, vt ad ea perfectum ius non habeat, vti funt officia humanitatis, beneficentiae, grati animi; vel ex pacto, eoque vel peculiari, vel contento in obligatione noftra ad leges ciuiles, qua nos adftringimus ad praeftanda ea, quae leges iftae alteri iubent exhibere. Haec fi denegantur alicui, proprie iniuria dicitur: non autem fi ifta, etiamfi in ius naturae peccetur. Neque vero per ipfum ius naturae vi ad ifta praeftanda alterum licet adigere, faltem vbi imperium in iftum non competit, nifi fors neceffitas vrgeat; quippe cum iftorum genius officiorum requirat, vt vltro, & citra metum poenae praeftentur. Et hactenus duntaxat verum eft illud Hobbefianum; *iniuriam non fieri nifi ei, quicum pactum interceffit.* At vero, quando alicui inuito, & non laceffenti, dedita opera malum infertur, fiue erepto bono quopiam, quod iam poffidebat, fiue inflicto pofitiue malo aliquo, femper iniuria fit, fiue pactum interceflerit, fiue non. Id enim cuilibet homini natura iuris tribuit, ne ab altero homine ipfi citra antegreffum fuum meritum mali quid inferatur: neque homini fas eft, vt ipfe alterum non laceffitus laedat, nifi quantum neceffitas imperii exercendi poftulauerit. Addimus, *non laceffitus.* Nam ad iniuriam requiritur quoque *τὸ πρότερον*, prius. Ὁ *γὰρ*

 διότι

§. XIV. *) Haec periodus parum cohaeret antecedentibus & confequentibus, quare ea recte omiffa eft a Cl. Barbeyraco, in primis cum fententia eiusdem repetatur in periodo penultima.

§. XV. 1) Hippodamus apud Aristotelem II. Politic. 6. pr. tria effe aiebat, ex quibus lites oriantur, *ὕβριν, βλάβην, θάνατον. contumeliam, damnum, caedem.* H.

2) Quod & abfolutum vocare poffis, fi illud, quod ex facto nafcitur, hypotheticum appellare velis.

διότι ἔπαθε, καὶ τὸ αὐτὸ ἀντιποιῶν, ὁ δοκεῖ ἀδικεῖν. *Nam qui propterea, quod passus est, idem vicissim facit* [3], *iniuriam facere minime videtur.* ARISTOTELES Nicom. L. V. c. 15.

§. XVI. PORRO ad iniuriam proprie dictam requiritur [1], vt ex proaeresi, & destinato consilio alteri nocendi, aut aegre faciendi, processerit. Inde non solent iniuriae venire nomine eiusmodi laesiones, quae casu fortuito fiunt ab ignaro, & inuito; puta, si miles, dum iaculis se exercet in loco solito transeuntem traiecerit; aut si putator in medio fundo ramum in aliquem, cui nullum ibi versandi ius, improuiso deiecerit. Apud ANTIPHONTEM orat. 7. qui puerum iaculo traiecerat, ita excusatur: *Non vetitis operam dabat, sed iustis: neque inter se exercentes, sed in ordine eorum, qui iaculabantur, iaculatus est: neque a scopo aberrans, in eos, qui a scopo discesserant, iaculatus puerum attigit, sed omnia recte, vt sibi proposuerat faciens, nihil quod nollet fecit, passus quidem scopum, quem petebat, attingere prohibitus.* Quo facit illud ARISTOTELIS Nicom. V. cap. 10. ἀδίκημα καὶ δικαιοπράγημα ὥρισται τῷ ἑκουσίῳ καὶ ἀκουσίῳ. *Iuste, vel iniuste factum spontaneo, & inuito definitur.* *Item* ὅταν παραλόγως ἡ βλάβη γένηται, ἀτύχημα. *Quando praeter rationem euenerit laesio, infortunium est.* ὅταν δὲ μὴ παραλόγως, ἄνευ δὲ κακίας, ἁμάρτημα. *Quando vero non praeter rationem, sed sine tamen vitio, peccatum.* Ad quem locum Michael EPHESIVS: *Laesiones aliae ex ignoratione fiunt, & inuitis nobis, aliae ex cognitione, & sponte. Earum autem, quae ex ignoratione fiunt, aliae praeter rationem & inopinato efficiuntur, aliae inuoluntariae quidem sunt, non inopinato tamen, & praeter rationem inferuntur. Dum dixerit autem, laesiones quae ex ignoratione inferuntur, communi nomine errores ac peccata appellari; subdiuisionem quandam facit, inquitque eas quae praeter rationem fiunt, infortunia; quae non praeter rationem, eodem quo genus nomine vocari peccata. Sunt autem praeter rationem, ea quae praeter*

3) Nam qui alterum sine causa per vim inuadit, ius sibi competens tacite remittit. V. infra L. III. c. 1. §. 7. H.

§. XVI. 1) Quae iniuria dolus vocatur a ICtis. Sed & DONATVS ad Terentium: *Dolus est, si scientes laeserimus: culpa, si nescientes: Alterum sceleris, alterum stultitiae est.* H.

2) Quae semel, nec amplius ita vocatur in *L. 44. D. ad Leg. Aquiliam*, alias circumscribitur, & eo gradu negligentiae designatur, quem quisque diligentissimus paterfamilias rebus suis adhibet. Sic clausa & signata tradenda est cista, quae deponitur, quum claudere & signare cistas, quas diligentissime curant, diligentissimi soleant patresfamilias. Ceterum commode ICti veteres culpam in tres gradus diuidunt, quum sic facilius, quam si plures admitterentur momentum illud significari possit, quo vnusquisque gradus incipit & finitur. Ponitur enim vna media, a qua altera defectu, altera excessu eius distat, etsi vtraque ei appropinquet. In applicatione vero culpae exigendae natura negotii inspicitur, plus aut minus diligentiae poscens. Sic in emto vendito vtrinque culpa leuis praestanda quia vtrinque commodum & onus. In deposito a parte solius depositarii culpa lata sarcitur, quia commodum omne a parte deponentis est. In commodato naturaliter culpa leuissima exigitur a parte commodatarii, quia eum omnis vtilitas sequitur. Sed hic in diuersa abierunt ICti veteres. Caius, vt alias, rem naturaliter aestimat, & ideo *exactissimam* poscit in *L. 1. §. 4. D. de O. & A.* Vlpianus contra leui contentus est in *L. 13. §. 1. D. de Pignor. act.* vtens sine dubio ciuili ratione, qua commodatum dari non solet, nisi amicis, & his aliquid remittendum visum est ex naturali praestatione. Et Vlpiani sententiam probant imperatores Diocletianus & Maximianus in *L. 19. C. de Pignoribus*, & Iustinianus in *§. 2. Inst. quibus modis re contr. oblig.* quae ideo iuris ciuilis nouissimi videri debet. Aliter quidem rationes subducit Gerh. NOODT V. Cl. L. II. Probab. c. 4. & Lib. IV. c. 3. tentans *l. 13. §. 1. D. de Pign. act.* lenissima emendatione, &, quae ita nonnullis proba-

ter expectationem & inopinato raro contingunt: vt si quis dum repente fores aperit, patrem suum illic assistentem percusserit; aut dum in loco iaculatur, qua nullus transire consueuerit, de improuiso forte quadam occurrentem emisso iam telo vulnerauit. Haec enim atque huiusmodi caetera inexpectata, praeterque opinionem euenerunt. Nunquam enim opinatus esset quispiam, illac transiturum esse aliquem, qua nemo vnquam transire visus fuerat. At quae licet ab ignorante efficiuntur, non sunt tamen inexpectata, & praeter rationem, dicuntur peccata, & errores. Nam qui in via illa aut loco, vbi multi versari consueuerunt, vel esse possunt, sagittandi artem exercendo aliquem ferit, peccat: atque huiusmodi laesio peccatum nominatur. Peccat enim, inquit, cum in se quisque principium causae habuerit: in ipso siquidem fuit principium, quatenus in locum eum ad iaculandum se contulit, qua transituros esse aliquos verisimile erat. Atque eiusmodi ἁμάρτημα ICtis proprie culpa dicitur, quam describunt committi per negligentiam & imperitiam, quando quis negligit, & ignorat ea, quae scire & obseruare debuisset ac potuisset. Eius tres gradus faciunt, prout tres concipi possunt gradus diligentiae, cuius omissio culpa est. Est quippe diligentia communis omnium hominum, non acri ingenio vel industria excitata, sed velut ex sensu communi descendens. Est dein diligentia hominis magis exculti, & vltra istam communem, cuilibet in rebus suis propria, & quam hominum natura iuxta cuiusque solertiam & capacitatem requirit. Est denique diligentia exactissima, quam non nisi accuratissimus paterfamilias in suis rebus adhibet. Huic quae opponitur culpa leuissima [2] illi leuis [3], isti lata [4] dici sueuit. Circa culpam latam obseruant, eam dolo aequiparari in contractibus & similibus negotiis ciuilibus, & vbi de reparando damno agitur [5], non item in criminibus [6]: etsi reatum non penitus tollat, sed duntaxat minuat. Sed quem effectum leuis, & leuissima culpa habeant, passim ICti docent, vbi de praestationibus in contractibus agunt. Enim vero quando quis per affectus vehementes, adeoque cum intentione duntaxat

probatur, vt ouo Columbi eam comparent. Sed vel per solam *L. 19. C. de pignor.* stare haec emendatio non potest, vti stabat ouum Columbi, premitque eam praeterea *d. §. 2. Inst. Quibus modis re contr.* cum hae Institutiones compositione saltem Pandectis posteriores, adeoque in dubio eis praeferendae sint: in quibus verba: *si modo alius diligentior potuerit eam rem custodire,* culpam leuem in abstracto denotant. Qua ratione etiam carere possumus commento Cuiacii, quo is Lib. XIX. Obs. c. 24. distinguit, vtrum solius accipientis, an vtriusque caussa commodatum contractum sit, & de illa specie Caium, de hac Vlpianum intelligit. Nam quum generalis vtriusque sit elocutio, generalis quoque vtriusque interpretatio esse debet, quae, vt a nobis proposita fuit, satis se habet expedite.

3) Qua negligentia diligentia seponitur, quam praestare solent homines frugi, *L. 11. D. de Peric. & Comm. rei vend.* & custodia quam bonus paterfamilias rebus suis adhiberet. *L. 35. §. 4. D. de Contract. emt.* qualis est, quam in aedibus custodiendis, agris colendis, rebus adseruandis alii eiusdem conditionis homines adhibere solent, &, qua, verbi gratia, pignus cistae includitur, eique clauis abstrahitur.

4) Lata culpa est nimia negligentia, id est, non intelligere, quod omnes intelligunt. *L. 213. 223. D. de R. I. L. 9. §. 2. D. de iuris & facti ignor.* veluti si quis ignem inferat loco, qui stramine vel foeno repletus sit.

5) Magna negligentia culpa est: magna culpa dolus est, *L. 226. D. de V. S. L. 32. D.* Depositi. Confer. NOODTII Probabilia Iuris L. I. c. 13. §. 8. 9. 10. 11. 12.

6) *In Lege Cornelia dolus pro facto accipitur: nec in hac lege culpa pro dolo accipitur, L. 7. D. ad Leg. Cornel. de sicar.* modo cum culpa non concurrat dolus. Sic, si sicarium vulnerare aliquem iusserimus, & aberrante per culpam eius ferro, caedes secuta sit, caedis tenemur, etsi dolus tantum directus fuerit ad vulnus. Perinde, quamuis duello congredientes voluntatem tantum vulneris inferendi habuerint, tamen caedis tenentur, si ea ex culpa eorum orta sit. Vid. Casus similis in *L. 38. §. 8. D. de poenis.*

taxat ſemiplena, ad laedendum alterum impellitur, non ideo iſta laeſio ab iniuriae nota eximitur, vtut propter eandem iniuſti adpellationem quis non ſtatim ſortiatur. Inde ARISTOTELES Nicom. d. l. *Ὅταν δὲ εἰδὼς μὲν, μὴ προβουλεύσας δὲ, ἀδίκημα· οἷον ὅσα τε διὰ θυμὸν, καὶ ἄλλα πάθη, ὅσα ἀναγκαῖα ἢ φυσικὰ, συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις· ταῦτα γὰρ βλάπτοντες καὶ ἁμαρτάνοντες, ἀδικοῦσι μὲν, καὶ ἀδικήματά ἐστιν· οὐ μέντοι πω ἄδικοι διὰ ταῦτα, οὐδὲ πονηροί. οὐδὲ γὰρ διὰ μοχθηρίαν ἡ βλάβη. ὅταν δ' ἐκ προαιρέσεως, ἄδικος καὶ μοχθηρός. διὸ καλῶς τὰ ἐκ θυμοῦ οὐκ ἐκ προνοίας κρίνεται· οὐ γὰρ ἄρχει ὁ θυμῷ ποιῶν, ἀλλ' ὁ ὀργίσας. At cum cognoſcens quidem, ſed ſine tamen praeconſultatione agit quiſpiam, iniuſte factum eſt* [7] *; vt ſunt quae ex ira fiunt, aliisque affectibus, qui neceſſarii, naturaleſque hominibus accidunt. Qui in his enim laedunt, & peccant, iniuſte quidem agunt, ſuntque haec iniuſte facta, nondum tamen iniuſti ob haec, neque praui ipſi homines habentur; quippe cum laeſio ipſa ex prauitate minime euenerit. Nam cum ex electione laeſerit quiſpiam, tunc demum iniuſtus ac prauus eſt. Quocirca recte ea, quae ex ira fiunt, non eſſe ex prouidentia iudicantur: non enim principium affert, qui iratus facit, ſed qui ad iram prouocauit.*

§. XVII. DENIQVE & inuito debet fieri, quae dicenda eſt iniuria [1]. Nam volenti non fieri iniuriam, etiam communi ſermone tritum eſt. ARISTOTELES Nicom. V. c. 11. *Βλάπτεται μὲν οὖν τις ἑκὼν καὶ τὰ ἄδικα πάσχει· ἀδικεῖται δ' οὐδεὶς ἑκών· Laeditur igitur aliquis ſponte, & iniuſte patitur; nullus tamen eſt, qui iniuria ſponte afficiatur.* Cuius ratio eſt, quia bonum, quod alteri volenti eripio, aut debitum, quod volenti non praeſto, condonatum mihi ab eo cenſetur. At quis iniuriam me feciſſe dicet, ſi quod donatur acceperim? Nec pro malo reputari poteſt, quod quis ſibi ipſe inferri vult, quippe cum malum abhorrentiam voluntatis neceſſario inuoluat. Vbi tamen ſupponitur, vt homo pleno rationis vſu gaudeat [2], nec violento aliquo affectu extra ſe raptus ſit. Add. Ant. MATTHAEVS de crimin. proleg. c. 3. §. 2. 3. HOBBESII demonſtratio de Ciue c. 3. §. 7. in eo laborat, quod praeſupponit, iniuriam non niſi in pacti violatione conſiſtere. Exinde etiam ARISTOTELES Nicom. V. c. 15. colligit, illum, qui ſeipſum per iram iugulauerit [3], non ſibi facere iniuriam, ſed ciuitati, quam vel duce, vel milite, vel artifice, vel aliquo huiusmodi miniſtro priuat [4]. Vnde etiam ciuitas, vtpote abs tali homine offenſa, eum multare conſueuit, illata ipſius cadaueri, ac memoriae aliqua ignominia. Add.

7) PHILEMON.

Μαινόμεθα πάντες, ὁπόταν ὀργιζώμεθα.

Furiamur omnes, ira nos quoties rapit. H.

Ennius apud CICERONEM IV. Tuſculan. c. 23. iram dixit *initium inſaniae.* Conf. EVNDEM L. III. Idem ARISTOTELES V. Politic. 10. *μὴ χρῆσθαι λογισμῷ τὸ πάθος, non vti ratione motum animi.* Et mox: *Cum ira ſecum habeat aegritudinem, non eſſe facile ſubducere rationem.* Apud eundem d. l. c. 11. eſt: *iratos abiicere cogitationem ſui.* Hinc ICti aſſerunt, etiam homicidium per dolorem aut iram, ex iuſta cauſſa prouenientem, mitius puniendum eſſe. V. MEVIVS part. III. Deciſ. 358. H.

§. XVII. 1) Idque ſemper verum eſt in actibus licitis, & vbi tertius ſimul non laeditur. In hoc fundatur etiam illud: Quemlibet fauori pro ſe introducto poſſe renunciare. V. infra L. II. c. 5. §. 2. in fine. H.

2) Et negotium, quod geritur, intelligat. Quare iniuſte agit, qui rem, veluti gemmam, magni pretii, a venditore ignorante, quamuis volente, parui emit. Praeterea conſenſus volentis id tantum, quod intereſt, tollit: non autem reatum: quare criminis perſecutio in delicto ad-

hu-

Add. Mich. EPHES. ad d. l. Quanquam d. l. aperte falsa sit illa ARISTOTELIS sententia: 'Ου κελεύει ἑαυτὸν ἀποκτεινύειν ὁ νόμος. ἃ δὲ μὴ κελεύει, ἀπαγορεύει. *Lex non iubet, seipsum quempiam occidere: quae autem non iubet, vetat.* Nisi τὸ κελεύειν ARISTOTELI h. l. idem quod permittere significat.

CAPVT VIII.

DE ACTIONVM MORALIVM QVANTITATE.

I. *Quantitas actionum moralium absoluta.*
II. *Qualis intentio requiratur in foro diuino?*
III. *Qualis intentio sufficiat in foro humano?*
IV. *Quid sit actio perfecta seu completa?*
V. *Quantitas actionum relatiua.*

CONSEQVENS est, vt de actionum moralium quantitate paucis videamus, seu qua ratione eaedem aestimentur, & velut quantae concipiantur. Deprehendimus quippe actiones hominum voluntarias aestimari vel *absolute* & in se, vel *relate* & ad se mutuo. Circa absolutam aestimationem insigne discrimen inter actionem bonam atque malam occurrit. In actione enim bona, si eam formaliter & praecise consideremus, nihil animaduertimus, quod indolem quantitatis obtineat; cum ipsa bonitas in coincidentia seu congruentia cum lege consistat, cuius nulla esse mensura intelligitur. Vnde etiam formaliter & praecise spectata actio bona non est altera melior; etsi materialiter & ratione obiecti, nec non quoad intensionem obligationis, vna sit praestantior & nobilior altera. Mala autem actio quoniam a norma legis declinat, distantiam vtique maiorem aut minorem a lege concipitur habere, eoque nomine vnum peccatum etiam formaliter & in se spectatum, maius aut minus aestimari potest; sicuti vna curuitas magis a rectitudine discedit, quam altera. Nam nihili est [1] ratiocinium Zenonis apud Diogenem LAERTIVM L. VII. [Segm. 120. Ed. Amst.] *Peccata omnia*

huc iudici integra est, etsi id commissum sit in consentiente.

3) Haec sola ratio non sufficit. Quid enim si homo minus frugi aut publicae rei inutilis sit? Verior est quam habet AVCTOR supra c. 6. §. 7. & L. II. c. 4. §. 16. H.

4) V. d. L. II. c. 4. §. 19. H.

§. I. 1) Imo verissimum, si res in se consideretur, etsi, propter hominis ad peccandum procliuitatem, in foro humano discrimen fiat inter peccatum maius & minus. Dissimulatur a magistratu peccatum minus, quia alias ciuibus omnibus pereundum esset. Sicuti enim omnis linea curua, etsi vel minimum a rectitudine deflectat, curua, non recta est, eaque ratione omnes curuae inter se pares sunt: sic omnes actiones etiam vel minimum a lege aberrantes malae sunt, & hoc sensu peccata omnia aequalia. Quod & Theologi admittunt, quando in foro diuino peccata omnia eatenus aequalia esse dicunt, vt homo vel propter minimum poenae aeternae reus sit. Ciuiliter igitur rem aestimans sententiam Stoicorum exagitat HORATIVS L. I. Sat. III. v. 115.

omnia esse aequalia. Vt enim nec vero verius, nec falso quidquam magis falsum est: sic neque fraus fraude, neque peccatum peccato maius est. Nam & qui centum stadiis, & qui vno a Canopo abest, aeque vterque Canopi non est: Sic etiam qui magis minusue peccat, aeque vterque a recte facto abest. Quoniam autem isthaec distantia a lege, si quis eam curiosius cum aliis speciebus quantitatis comparare velit, aliquod instar anguli rectilinei habere videtur, cuius magnitudo arcu circuli expuncto crurum communi tanquam centro descripti, cruribus dictis intercepto, mensuratur: inde olim, cum prima huius disciplinae *Elementa* [2] iuuenilibus annis meditaremur, placebat schemate aliquo sphaerico ista declarare. Quae nunc plano lubet modo exponere, cum eiusmodi argutiae istam magis, quam maturiorem aetatem decere iudicentur.

§. II. PORRO CVM ad actionis bonitatem requiratur non solum, vt fiat id, quod lex iubet, sed etiam vt fiat ea intentione, quae eidem legi est conformis: inde adparet, ad hoc [1] vt actio aliqua perfecte bona habeatur, requiri, tum vt quod lege praescribitur iuxta omnes partes impleatur, tum vt agentis animum vnice excitet studium legislatori promtum obsequium exhibendi. Inde cum lege diuina iubeamur Deum diligere ex toto corde, ex tota anima, & ex omnibus viribus, ac proximum nostrum sicut nos ipsos; manifestum est, nullam actionem posse Deo adprobari tanquam perfecte bonam, nisi quae cum plenissima intentione fuerit suscepta, & vbi agens nihil aliud propositum sibi habuit, quam vt creatoris optimi maximi voluntati satisfieret. Eoque magis, quod illum vtpote καρδιογνώστην ne minutissima quidem aberratio aut vacillatio animi fugere possit. Isthoc qui expenderit, non temere coram Deo probitatem suam iactare sustinebit [2].

§. III. AST IN foro humano remissiore diligentia licet defungi [1]. Cum enim legislatores humani latis suis legibus emolumentum ciuitatis procuratum eant [2], quod plerumque per exterius actionis exercitium prouenit, quaecumque demum cunque sit agentis intentio [3]: inde isti fere acquiescunt, si modo actus exterior lege praescriptus fiat. Eoque magis, quod in recessus animi humani ipsis penetrare sit negatum, nec intentionem agentis liceat intelligere, nisi per coniecturas, aut signa in sensus incurrentia, quae inter mortales haut-quid-

2) Puta, *iurisprudentiae vniuersalis*, excusa Hagae Comitum 1660. & denuo Francofurti ad Moenum a. 1680. p. 311. & seqq.

§. II. 1) Vid. supra c. 7. §. 3. &. 4. H.

2) Eximia est haec periphrasis constantis & perpetuae voluntatis, qua viri boni voluntati diuinae obtemperare nituntur, & cui ipsa conscientia humana suffragatur. Etsi enim vel iustus quoque cadat septies in die, tamen & in ea indolis nostrae imbecillitate suauissimo perfundimur laetitiae sensu, quoties pura est nostra voluntas, actiones nostras ad amussim voluntatis diuinae conformandi: cum contra mens nostra contristetur, quoties nostra voluntas voluntati Diuinae rebellis ad alium finem tendit, quam vt plenitudini desiderii creatoris optimi maximi satisfiat.

§. III. 1) Videtur tamen sapientia vetus etiam in foro humano intentionem recte exegisse. Caute enim Vlpiano in *L. 10. pr. D. de I. & I.* Iustitia constans & perpetua voluntas dicitur, ius suum cuique tribuendi, quia facilius parent, qui parere adsuescunt. Vnde διὰ τοῦ αὐτοῦ, vt officii nostri ratio eo fortius animis nostris insideat, quanquam vtrumque eodem redit, & constans, & perpetua exigitur voluntas.

2. Conf. NOODT de religione, iure gentium ab imperio libera.

3) Cato apud GELLIVM L. VII. N. A. c. 3. aiebat:

quidquam infallibilem generant cognitionem circa ea, quae in animo fuere volutata. Hinc isti actionum quantitatem aestimant duntaxat sensualiter, seu prout sagacitatis humanae conditio, ac vitae ciuilis vsus admittit; ac parum fere sunt soliciti, quam plena fuerit, & sincera agentis intentio, dummodo hic exterius opus adprobauerit. In actionibus tamen malis vtique etiam inter homines maior habetur ratio intentionis. Et quidem vbi illa plane abfuerit, quod contingit circa ea, quae ex ignorantia aut errore inuincibili suscipiuntur, actio pro inuita habebitur; quae vti imputari non solet agenti, ita & quantitate morali carere intelligitur. De caetero quaeuis actionum malarum, quae ex proaeresi suscipitur, eo deterior habetur, quo firmior ac plenior eadem intentio fuerit. Quam itidem iudices humani, queis in adyta animi penetrare non datum, ex variis coniecturis atque indiciis aestimare sueuerunt; prout alio loco pluribus exponitur.

§. IV. QVOD AVTEM actionum moralium velut materiale attinet, illa actio bona in suo genere perfecta habetur, quae vltimum quasi complementum attigit, & cui nulla pars debita deest. Inter eas, quae ab ista perfectione discedunt, eo inferior quaelibet censetur, prout ab isthac abfuerit, siue pars aliqua pleno operi defuerit [1], siue intra conatum opus substiterit [2]. Vice versa autem actionum malarum in suo genere deterrima habetur, quae propositum finem plene assecuta est. Eo minus autem malitiae quaeque obtinet, quo longius citra vltimum complementum substiterit. Vbi tamen circa obiecta [3] actionum, prout legibus designantur, obseruandum, eadem esse in duplici potissimum differentia. Quaedam enim diuisionem admittunt, quaedam secus; seu quaedam ita sunt comparata, vt necessum sit, ea aut tota exprimi per actionem, aut prorsus omitti, aut plane contrarium fieri: in quibusdam autem etiam aliqua duntaxat pars potest exprimi, reliqua omitti, aut aliquid duntaxat oppositi fieri. Et in his iterum aliquid discriminis animaduertitur. Quaedam enim obiecta actionum, per leges descripta, comprehendunt ea, in quae diuidi possunt, tanquam species. Sic affirmatiua lex quinti praecepti in decalogo, per Mosen diuinitus promulgato, est: *succurre necessitatibus corporis, in quibus proximus tuus versatur.* Haec comprehen-

 dit

aiebat: *Facta sola censenda atque in iudicium vocanda: sed voluntates nudas inanesque neque legibus neque poenis fieri obnoxias.* Add. CICERONIS III. de officiis locus supra c. 2. §. 10. H.

§. IV. 1) Vbi multum refert, vtrum conatus a principio interno, hoc est, mutatione voluntatis, quam poenitentiam dicimus, an vero ab externo, puta casu, vi maiore aut humana opera fuerit impeditus. In actionibus bonis aut indifferentibus interdum locum habet, quod SENECA dixit VII. de Benef. 13. *Quaedam eius conditionis sunt, vt effectum praestare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia tentasse.* H.

2) SENECA L. VII. de Benef. c. 13. *Quaedam eius conditionis sunt, vt effectum praestare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia attentasse, vt efficerent. Si omnia fecit vt sanaret, peregit Medicus partes suas; etiam damnato reo, oratori constat eloquentiae officium, si omni iure vsus est. Laus imperatori etiam victo, & duci redditur, si & prudentia, & industria & fortitudo muneribus suis functa est. Omnia fecit, vt beneficium redderet: obstitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, sano adsidere, felici succurrere: gratiam retulit, etiamsi tu beneficium non recepisti.*

3) Pro, *circa materiam* actionum. Occasionem erroris detexit Cl. BARBEYRACVS in not. 2. ad h. §.

dit sub se velut species conseruationem vitae, membrorum, sanitatis, auersionem doloris, suppeditationem alimentorum tempore famis. Opposita vero lex, quae prohibet laedere corpus proximi, complectitur sub se caedem, mutilationem, vulnera, verbera, minas, vid. *L. 15. §. 1. D. de Iniuriis.* Sic sexti praecepti lex affirmatiua, quae castimoniam iniungit, sub se continet puritatem cogitationum, verecundiam sermonis & gestuum, abstinentiam a venere illicita. Lex opposita impudicitiam prohibens complectitur adulteria, scortationem, gestus, ac sermones obscoenos, cogitationes foedas. Heic verbi gratia verba impudica proprie se non habent ad adulterium instar gradus aut partis. Sed quia legislator diuinus compendii gratia sub vna lege generali multos actus speciales voluit comprehendere; inde solidum & integrum peccatum contra sextum praeceptum patrauit aeque, qui simpliciter scortatus est, quam qui moechatus est. Vnde circa haecce obiecta, vbi non fit, quod lege praecipitur, aut omitti illud necessum est, aut contrarium fieri. Ast vero quaedam obiecta actionum, per leges determinata, ita sunt diuisibilia, vt ea, in quae diuidi possunt, contineant ad modum partium integralium. Vbi non statim totum est patrandum, totumue omittendum, aut etiam contrarium faciendum; sed potest eius pars duntaxat fieri, reliquum omitti. Sic verbi gratia, quando lex iubet operario mercedem integram exsolui, eius pars solui, pars negari [non] potest [4]. Sed quando illi, cui quid dare debebam, non id solum denego, sed & insuper quid eidem subtraho, aut malum infero, prorsus alterius speciei fit actio, quae priorem haut contingit [5].

§. V. PRAETEREA cum aliqua actio circa nobilius, alia circa ignobilius obiectum versetur; ex vna etiam plus boni, maliue, quam ex altera proueniat: adparet hoc respectu actionum quidem bonarum vnam longe esse nobiliorem altera; & vice versa actionum malarum vnam altera longe deteriorem haberi. Quo spectat proprie illud HORATII Serm. L. I. Sat. 3. [vers. 115. 116. 117.]

Nec vincet ratio hoc, tantundem vt peccet, idemque,
Qui teneros caules alieni fregerit horti,
Et qui nocturnus diuum sacra legerit.

Add. CICERO pro Muraena, vbi false Stoicorum illud dogma de aequalitate peccatorum exagitat. Etsi non insuper sit habendum istud HORATII I. ep. 1. [v. 55. 56.]

De mille fabae modiis quum surripis vnum:
Damnum est, non facinus mihi pacto lenius isto.

Quae est actionum aestimatio *relatiua*. De qua infra L. VIII. c. 3. prolixius agitur *.

CAPVT

4) Adiecimus, monente Cl. BARBEYRACO, particulam negatiuam, quae antea deerat in omnibus exemplaribus, explendo sensui.

5) Addendum ex Elem. iurisprudentiae vniuers. p. 319. *& in aliam simul legem impingit.*

§. V. *) Conferenda hic etiam AVCTORIS Elementa iurisprudentiae vniuersalis p. 327.

§. I. 1) Id est, *praemia* vel *poenas.*

2) Ita SENECA II. de Benef. c. 17. *Superbos & imputatores* dixit, qui magni aestimant beneficia sua, & alios eo nomine sibi habere volunt

obliga-

CAPVT IX.

DE ACTIONVM MORALIVM IMPVTATIONE.

I. *Imputatio actualis.*
II. *Imputatio ex gratia.*
III. *Imputatio ex debito.*
IV. *Quid alteri efficaciter possit imputari?*
V. *Meritum quid?*
VI. *Quomodo effectus actionum moralium deleantur?*

QVID REQVIRATVR, vt actio alicui queat imputari, seu tanquam ad aliquem pertinens haberi, superius satis ostensum fuit. Superest vt videamus, qua ratione eadem actu imputetur, hactenus vt illa effectum aliquem moralem producat vel in ipso agente, vel in alio. Vbi prius separandae sunt actiones, de quibus lege disponitur, ab iis, quae in cuiusque arbitrio relictae sunt. Prioris generis actiones imputari agenti dicuntur, quando ille potissimum, qui circa eas lege disposuit, agentem earundem auctorem declarat; simulque effectus ipsarum [1] in istum actu redundare, aut in eodem haerere statuit. Posterioris autem generis actiones imputari dicuntur, quando, qui eas citra necessitatem in alterius vsum & emolumentum exercuit, significat, sese in ipsius gratiam actionem suscepisse, eoque nomine eundem sibi voluisse obstringere. Etsi posterior haecce vocabuli imputandi significatio [2] frequentius apud Latinos auctores occurrat; prior apud Theologos & Moralistas sit tritissima. Manifeste autem discrimen inter hanc & illam imputationem adparet, quod prior quidem ab latore aut custode legis tendat in agentem: posterior autem ab agente feratur in eum, in cuius gratiam, & vsum actio fuit suscepta.

§. II. PRIORIS imputationis vulgo circumfertur diuisio, qua alia dicitur fieri *ex gratia*, alia *ex debito*. Illa est, quando quis in aliquem effectus actionis a tertio patratae, quos iste sibi alias iure vindicare non poterat, ex beneuolentia deriuat: vel etiam ex alicuius actione plus effectus in agentem gratuito redundare facit, quam alias ex ipsa in se prouenire aptum erat. Qualis imputatio duntaxat circa fauorabilia locum habet, circa odiosa non item [1]. Quemadmodum enim ea bonorum natura est, vt etiam gratis alicui, & citra praetextum exhiberi queant; ita si quis alteri bonum quodpiam sub nomine puri beneficii conferre nolit, licebit id facere sub titulo imputatae actionis alicuius, quae alias ad ipsum non pertinebat, aut cuius intui-

obligatos. Qualis ille a PHILEMONE descriptus, vertente H. Grotio in Excerptis:

Bene quod fecisti id exprobrasti non bene:
Verbis mendicis operam optimam destruis,
Iactans amico quod per te euenit boni:
Re fueras imperator, verbo es carnifex. H.

§. II. 1) Distinctio, qua alias ICti, conuentionum & legum contemplatione vtuntur inter res *odiosas*, *fauorabiles & mixtas*, infra ab AVCTORE exponitur, L. V. c. 12. §. 12. Hic de fauorabilibus & odiosis per *se* & *simpliciter talibus* agitur.

tu tale quid iure postulare non poterat. Ast illud ratio non permittit, vt ex eiusmodi praetextu in alterum velim deriuare effectus actionis malae, quae cum ipso nullam habet connexionem, cum alias isti effectus naturalem ipsius conditionem non sequerentur. Adeoque inconueniens est, vt ex obtentu delicti mere alieni eripiantur alicui, quae natura cuiuis homini vt tali dedit, aut imponantur, a quibus gratis perpetiendis natura communi beneficio omnibus cauit [2]. Sic verbi gratia princeps filio, nullis propriis artibus insigni patris merita imputare potest, eorumque intuitu honores ipsi alias non debitos conferre. Ast ob patris delictum innocentem filium poena afficere, absurdum est. Quanquam id fieri possit, vt delictum paternum sit occasio, ne in filium conferantur bona, aut vt & illa eripiantur, quae non nisi sub certa lege in eum transitura, aut eiusdem mansura erant. Quo ipso tamen hautquidquam tali malo inuoluitur, quod alias naturae ipsius conditio respuebat. Nam nullo priuilegio natura liberis cauit, vt bona paterna ipsi omnino possideant, aut vt ad certos honores admittantur [3]. Talia enim non nisi sub hac conditione eos manebant, siquidem a parentibus illaesa iisdem fuissent tradita, aut nisi parentes certo se delicti genere obstrinxissent. Neque deteriori sorte, quam humana conditio admittit, est, qui, nullo a parentibus accepto patrimonio, suarum sibi fortunarum auctor esse cogitur. Imo & ex atrocibus parentum delictis eo vsque procedi potest contra liberos innoxios, vt illi extra ciuitatem facessere adigantur. Nam a natura nemo ius habet, vt in hac vel illa ciuitate perpetuo degat, sed id iuris facto suo aut alieno adquirit; cui retinendo haec potest adiuncta esse conditio: vt amittatur, vbi certum delictum ab ipsius parentibus fuerit admissum. Possessionem quippe alicuius iuris a conditione casuali suspendi, rationi non repugnat [4]. Quanquam alicubi leges ciuiles heic iusto duriores esse, nemo inficias iuerit.

§. III. IMPVTATIO autem ex debito in hoc consistit, vt ii, quorum interest, actionem factam vel non factam, declarent, eandem ad agentem pertinere, inque eundem redundaturos effectus, qui actioni illi sunt assignati. Vnde si in lege aliqua actioni bonae certum sit constitutum praemium, vbi custos legis ab aliquo istam actionem patratam agnouerit, manifestum est, hunc istud praemium suo iure posse petere. Vbi autem quis nude pro imperio, & citra promissum praemium facere quid iussus sit, sufficere ipsi debet nuda superioris adprobatio; & abundantis praemii loco erit habendum, istius offensam, quae secus facientem mansura erat, declinasse. Vice versa, vbi actio vetita fuit patrata, si quis pro istius auctore fuerit agnitus, habet, quod malum lege definitum metuat. Quod si autem alii, ad quos legum custodia & exsecutio non spectat, bene facta adprobauerint, male facta reprehenderint, nihil praeter existimationem agentis aliquo modo inde afficitur. Et huc adplicari potest illud Diodori SICVLI in Excerptis Peirescianis: Ἔστι ὁ μὲν ἔπαινος ἔπαθλον ἀρετῆς ἀδάπανον. ὁ δὲ ψόγος τιμωρία φαυλότητος ἄνευ πληγῆς.

Laus

2) Quod fit, vbi simul posteris confertur Nobilitas. Sic ingens meritum, & in posteris quoque pensandum, effecit interdum, vt regna fierent hereditaria. V. POLYBIVS L. VI. histor. c. 4. & 5. H.

3) Quid enim si pater ante mortem bona sua per luxuriam dissipasset? V. H. GROTIVS Lib. II. de I. B. & P. c. 21. §. 10. AVCTOR L. VIII. c. 3. §. 30. H.

4) Vid. L. VIII. c. 3. §. 33. H.

§. III. *) Ita transactio de crimine capitali publicae accusationi non obstat. V. *L. 5. §. fin. ad L. Iul. de vi public.* A. MATTHAEI L. XLVIII. D. tit. 19. c. 7. n. 7. CARPZOV. quaest. crim.

Laus est, quasi quoddam virtutis praemium nullo constans sumtu: vituperium vero poena est vitii absque vulnere. Est tamen vlterius notandum, quando plurium interest, actionem aliquam fieri vel non fieri, si vnus eorum istam non imputauerit agenti, caeterorum iuri, quod ab illo non dependet, nihil decedere. Sic ei, qui contra leges iniuriam mihi intulit, possum ego condonare, quantum eadem me tangit *. Quo ipso tamen publicae superiorum praetensioni, si qua est, nihil decedit. Sic quam Deus peccantibus indulget veniam, ius humani fori non tollit. Ast quod omnes quorum interest non imputant, quoad effectus morales pro non facto habetur. Interest autem actionem aliquam fieri vel non fieri eorum, qui sunt actionis obiectum aut directores, id est, aduersus quos actio aliqua suscipitur, & quibus illa bono vel malo cedit; aut quibus eam dirigendi potestas competit. Vnde si iniuriam, & is cui facta est, & magistratus, & Deus remiserit, ea moraliter pro non facta censebitur.

§. IV. Ab hac imputatione longe differt illa, qua agens suam actionem, quam omittere poterat, illi, in cuius vsum suscepta fuit, imputare dicitur. Scilicet cum quis rite praestitit sibi pro imperio iniuncta, adprobationem sui facti experitur cum a caeteris, tum imprimis ab eo, qui iniunxit. Mercedis quid insuper praetendere hautquidquam valet, nisi quantum expresse in lege fuerat promissum. Vid. Luc. XVII, 9. 10. Eandem ob rationem nemo postulare potest, vt sibi ad producendum aliquod ius imputetur, quod actione mala, per leges & imperium superioris interdicta abstinuerit; sed contentus erit, quod nuda istius adprobatio ipsius obsequium consequatur. Cum enim secus, quam lex iubebat, facientem graue malum iure maneret [1], isthoc effugisse mercedis loco erit. Inde apud Senecam L. IV. controu. 7. contradicitur illi, qui in adulterio deprehensus a tyranno, cum gladio extorto occiderat, & praemium tyrannicidii petebat, *imputat nobis, quod deprehensus in adulterio mori noluit.* Et recte Cicero Philip. II. [c. 3.] negat se ideo Antonio deuinctum, quod ab ipso occisus non fuerit. *Quale beneficium est, quod te abstinueris nefario scelere?* Alii rationem inde arcessunt, quod intermissiones actionum malarum sint pura non-entia, quorum nullae sint affectiones positiuae. Etsi reponi forte possit, has quoque moraliter pro entibus haberi posse, quatenus tanquam restrictio & coërcitio facultatis naturalis concipiuntur. Ast contra, quando in alterius gratiam quid facio, quod recte aut commode poteram omittere, & omitto, quod commode poteram agere; rationis vtique est, vt id ipsi queam imputare, id est, meo iure postulare, vt ille isthoc factum velut a me profectum agnoscat, & pro istius conditione mihi sit obstrictus. Vt tamen isthaec imputatio recte fieri possit, in agente quidem adesse debet intentio alteri sua actione boni aliquid conciliandi [2], in recipiente voluntas expressa aut praesumta ab isto illud admittendi [3]. Nam operae, quae inuito obtruditur, imputatio recte repellitur [4]. Et impudenter mihi imputat, quod quis

crim. 148. n. 2. & parte IV. c. 13. def. 18. Ateius Capito apud Tacitvm III Annal. 70. *Sane lentus in suo dolore esset;* (Tiberius) *Reipublicae iniurias ne largiretur.* H.

§. IV. 1) V. infra L. III. c. 6. §. 11. in medio. H.

2) Quo referri debuisset exemplum tyrannicidae supra, loco non suo exhibitum.

3) Hinc solutum pro inuito actione negotiorum gestorum repeti nequit. V. *L. 8. §. f. D. L. fin. C. negot. gest. L. 40. D. mandati.* H.

4) Hinc quaerenti Vlyssi, quam a Cyclope ferret gratiam cum hic responderet:

Πάντων δ᾽ ἑταίρων ὕστερον θοινάσομαι.

Te post sodales vltimo epulabor loco.

Vlysse-

quis nullo mei respectu, aut etiam vt mihi noceret, egit. Sic stulte petiturus est praemium, qui dum alterum occidere conatur, casu vomicam ipsius alias incurabilem dissecuit, eoque modo sanitati eum restituit. Quanquam apud TACITVM H. I. [c. 71.] *Marius Celsus constanter seruatae erga Galbam fidei crimen confessus, exemplum vltro imputauit.* Add. Genes. XLV, 5. L. 20. [5] Sic Eudoxia, cum Imperatori Theodosio nupsisset, fratres, a quibus domo paterna fuerat eiecta, arcessit, neque irata illis, sed gratias potius agens, vt dignitatis tantae auctoribus. *Nisi enim ab eis exacta fuisset, nunquam venturam fuisse Constantinopolin*; apud Zonaram Tom. III. [in Theodosio Iuniore.] Quod si eorum, quorum interest, consensu definiatur, quanti quid imputandum sit, pactum interuenit, in quo terminum velut suum attingit imputatio, nec quo vlterius isthoc in negotio tendat, inuenit. Conf. Matth. XX, 13. 14. Quo spectat illud HOBBESII Leuiath. c. X. *meritum praesupponit ius ex promisso.*

§. V. EX HISCE facile colligitur, quae sit indoles meriti, aut quaenam sint actiones meritoriae, quas alii etiam aduersus Deum valituras crepant. Scilicet scaturigo meriti praecipue est praestatio operae indebitae, & quam a nobis exigendi alter ius non habebat. Qui enim praestitit, ad quod perfecte obligabatur, debitum duntaxat suum expleuit, & nihil velut redundans habet, ex quo meritum possit enasci. M. SENECA L. I. controu. 8. *Sine me aliquod meritum in patriam conferre: adhuc militia mea legis munus est.* Iulius CAPITOLINVS in Antonino Pio, [c. 2.] cum rationem cognominis memorasset, quod socerum aetate fessa manu, praesente Senatu, leuasset, addit: *Quod quidem non satis magnae pietatis est argumentum; cum impius sit magis, qui ista non faciat, quam pius, qui debitum reddat.* Nec indebita inuito obtrusa imputare licet; multoque minus, si nulla in istum vtilitas reddundauerit. Vnde manifestum est [1], mortali aduersus Deum nullum comparari posse meritum, si vel maxime is legi diuinae examussim implendae par foret. Adeoque Deum nullo modo hominum debitorem posse fieri, nisi ex vi gratuitae promissionis, quam destituere bonitas [2] ipsius non fert; non autem quod exinde ius proprie dictum mortali nasci queat. Sic & pro imperio iniunctae actiones immediate meritum non gignunt, valiturum aduersus eum, qui iniunxit. Etsi tam Deus, quam homines, imperandi facultate gaudentes, saepe iussa sua obeuntibus certa soleant bona conferre excitandae obsequii promtitudini: ad quae tamen exhibenda non ex merito agentis, aut velut ex contractu, sed ex promisso suo liberali teneri volunt. Vnde & ista non mercedis, sed praemii liberalis nomine solent venire. EVRIPIDES in Rheso [v. 162. 163.] Παντὶ προσκείμενον κέρδος πρὸς ἔργῳ, τὴν χάριν τίκτει διπλῆν. *Omni rei adiunctum praemium duplicem voluptatem parit.*

Quod

Vlysses regerebat:

Καλόν γε τὸ γέρας τῷ ξένῳ δίδως Κύκλωψ.

Das hospiti equidem munus egregium Cyclops. H.

5) Plane, vt H. GROTIVS in Sophompan. Iosephum introducit loquentem, cum fratribus:

Ne cruciet hoc vos, exitus felicitas
Meretur. Est cur gratias vobis agam,
Per quos honores proximos regno tuli. H.

§. V. 1) Optime hoc demonstrat H. GROTIVS ad Lucam XVII. 7. H.

2) Adde *& veracitas ipsius*, quas voces recte in versione sua expleuit Cl. BARBEYRACVS ex Auctoris Elem. Iurispr. vniuers. p. 336. Per hanc enim potissimum virtutem, Deo, tanquam sanctissimo promissori credimus. Vid. Nehem IX. 8. 33. 1 Ioannis I. 9. vbi iusti nomine venit, qui a veritate nequaquam recedit, neque in sermone, neque in moribus.

3) Vbi scilicet animus adfuit inducendae obligationis huiusmodi, verbi gratia si quis alterius negotium vtiliter gessit. V. infra L. III. c. 6. §. 1. L. IV. c. 13. §. 13. H.

Quod si tamen legislatores actione aliqua praestita expresse abs sese aliquid tanquam iure postulari statuant; quin id recte & suo iure petere agens queat, dubium non est. Nullo autem modo ad producendum meritum, aut materiam laudis, & gloriationis apta est nuda intermissio actionum lege vetitarum. Quo pertinet illud apud PHILOSTRATVM de vita Apollonii Thyanaei, L. VI. c. 11. *Non est iustitiae opus ab iniustis abstinere, neque prudentiae opus est, stulte aliquid non cogitare: neque fortitudinis, aciem non relinquere, neque temperantiae in Medorum turpitudines non incidere: nec omnino laude dignum est, quod non esse malus videaris: omne enim, quod aeque ab honore poenaque distat, virtus non est.* Add. Lucae XVIII, 11. Ammianus MARCELLINVS L. XXX. c. 11. *Nec enim aliena non rapere laudis est.* Supersunt igitur ad adquirendum aduersus homines meritum actiones, quae ipsis, saltem perfecte, non debentur; siue nulla prorsus obligatio ad eas praestandas adstringat; siue naturalis quidem ratio eas iubeat, aut suadeat, adplicatione tamen ad certas personas in nostro relicta arbitrio; siue iure ciuili duntaxat illae non praecipiantur. Nam quae alteri perfecte debeo, ad ea ipse iam ius obtinet, adeo vt si illa praestentur, proprie loquendo nihil decedat de eo, ad quod retinendum, aut arbitrio meo adplicandum in praesens ius habebam: iis quippe negatis aut retentis iniuria alteri, ac damnum infertur. Adeoque cum talia certo modo iam ad alterum pertineant, nec mihi de iis pro lubitu disponendi sit facultas, ad meritum producendum non amplius erunt idonea. Ast quando extra obligationem perfectam alteri quid praesto, id vtique cum mihi decedat istique adcrescat, relinquit apud me [3] ius perfectum, aut imperfectum recipiendi ab isto quid aequipollens. Et hoc ipsum meritum est [4]. Add. SENECA de Beneficiis L. III. cap. 21. 22. Huius expletionem quando express. conuentione determinamus, *Merces* proprie dicitur. Sed quando expletio illius, quoad modum, tempus, & quantitatem in arbitrio, & aequitate alterius relinquitur [5], *Praemium* vocatur. Quod est vel res corporalis, vt pecunia, praedium; vel incorporalis [6], vt concessio priuilegii, immunitatum; vel moralis, vt honor, dignitas; vel notionalis [7], vt statuae, inscriptiones, coronae, & similia. Add. Mich. MONTAIGNE Essais L. II. c. 7. Et sic quidem ex actionibus indebitis, potissimum quatenus aliis sunt vtiles, meritum resultat. Sicut contra exactionibus prauis, cumprimis illis, quibus alteri damnum iniuria datur, enascitur demeritum, cuius vi quis ad illud damnum pensandum adstringitur. In vniuersum autem malae actiones producunt reatum, per quem quis obnoxius intelligitur subeundae poenae. De qua latius agendi infra locus erit.

§. VI. CAETERVM quemadmodum actualis imputatio facit existere effectus actionum moralium; ita eiusdem cessatio ac velut reuocatio eosdem abolet. Isthaec pari fere modo circa actiones bonas, & malas sese videtur habere. Actiones

4) Vbi docet *& a seruo beneficium accipi posse; & quod affectu amici sit, desinere esse ministerium.* Quo pertinet & Hebraeorum prouerbium Maimonidi memoratum: *Et datur praemium, qui quid iniussus facit:* Cyrus apud Xenophontem Hystaspae, qui omnia imperata sedulo fecerat, quaerenti, cur sibi Chrysantas praeferretur, respondebat: *Chrysantas hic primum quidem non expectabat, dum vocaretur, verum inuocatus ad nostra negotia aderat; deinde non hoc solum quod iussus erat, verum id quoque, quod ex vsu nobis esse sentiebat, exequebatur.* H.

5) Siue honorarium a ICtis. H.

6) Vid. de hac distinctione ICtorum infra L. IV. c. 10. §. 7.

7) Siue talis, quae notionem excitet in animis hominum ex instituto humano.

nes bonas, & malas, quamdiu tales ſunt, ſeu quamdiu legibus praecipiuntur, aut interdicuntur, non poteſt non ſequi imputatio ſimplex. Abolita autem lege, iſthaec quoque imputatio circa eandem actionem locum non amplius habet. Actionis indebitae imputationem ille tantum remittere poteſt, cuius intereſt effectus actionis ipſo actu exſiſtere. Vnde ſi quis operam praeſtitit, imputationem remiſerit, merces non amplius peti poteſt. Quam remiſſionem facere non eſt in arbitrio eius, cui opera eſt exhibita. Creditoris quippe eſt debitum condonare, non debitoris. Sic etiam actionis malae imputationem efficacem tollere penes eos eſt, quorum intereſt, eos effectus actu exſiſtere, id eſt, eius, qui laeſus fuit, & legumlatoris, atque cuſtodis; non autem eius, qui malam actionem perpetrauit. Qui iura ciuilia tractant, quinque potiſſimum modos faciunt, quibus crimen extinguitur in foro humano. Primo vbi poena legibus definita fuerit exſoluta. Nam propter idem delictum bis, & quidem poena adaequata nemo punitur. Etſi multae poenae velut lituram poſt ſe relinquunt. Vid. SVETONIVS Claudio c. 16. Saepe etiam exhauſta poena corporali [1], moralis poena ſiue infamia, eiusque ſigna perdurant. Deinde quem iudices abſoluerunt, in foro ciuili pro innocente habetur. Tertio [2], ſi reus moriatur. Etſi ad terrorem caeterorum in atrociſſimis delictis aliquando etiam in defunctorum cadauera, bona, ac memoriam faeuiri ſoleat. Quarto, lapſu temporis quoque crimina tolluntur hactenus, vt poſtea propter iſta in iudicium delinquens non vocetur. SENECA Oedipo: *Latere ſemper patere, quod latuit diu.* Etſi diuturnitate temporis crimen deleri neget LYSIAS Orat. XII. Et denique ſi criminis venia ab eo, qui ſummum in ciuitate imperium habet, fuerit impetrata. De quibus vid. prolixe Ant. MATTHAEVS de criminibus ad *L. 48. D. tit. 19.* Caeterum vti velut ſopiti latent effectus actionis malae, quamdiu illa ignoratur, aut penitus diſſimulatur, aut velut in anteceſſum condonatur: ita vbi ſemel iſti effectus velut in publicum eruperunt, deleri quidem poteſt, quod in illis eſt morale, non autem, ſi quid circa eosdem phyſici intercurrit. Quod enim ſemel factum, id phyſice infectum fieri nequit; vt tamen idem in vita communi nullos amplius habeat effectus morales, effici poteſt. Sic qui propter delictum fuſtigatus fuit, verbera quidem, quae ſemel tergo excepit, retinet [3]; infamia tamen decreto imperantium extingui poteſt. Sublata autem omni penitus imputatione, moraliter actio pro non facta habetur. Ex hisce explicandum eſt illud OVIDII de Ponto L. I. El. 1. *Eſtque pati poenam, quam meruiſſe, minus. Poena poteſt demi, culpa perennis erit. Mors faciet certe, ne ſim, cum venerit exul: Ne non peccarim, mors quoque non faciet.* Id duntaxat adhuc monendum; grauiter illos hallucinari, qui, vt reatus actionis malae tollatur, praeter non-imputationem, ſeu condonationem requirunt infuſionem qualitatis alicuius contrariae, ſeu habitus iuſtitiae. Quemadmodum maculas parietis delemus ſuperinducto tectorio; aut foetorem accenſo thure diſſipamus. In quem errorem iſtos introduxit ignorantia rerum moralium, & quod crederent, qualitates morales eodem modo produci aut deleri, quo phyſicae ſolent. Id quod quam abſurdum ſit, ex ſuperioribus facile potuit colligi.

1) De qua L. VIII. c. 4. §. 6. H.

2) V. L. III. c. 1. §. 11. H.

3) SYMMACHVS X. ep. 3. *Notatus iudicio exſecratiſſimum remedium veniae imperialis implorat, vt indicati remiſſione famae ſuae vulnus excludat.* Exemplum famae, a Papa Caraſis reſtitutae, habes apud NATALEM COMITEM L. XVI. Hiſtor. ad A. MDLXVI. H.

SAMVELIS PVFENDORFII

DE

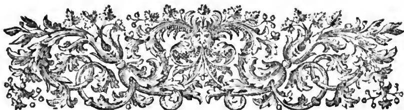
IVRE NATVRAE

ET

GENTIVM

LIBER SECVNDVS.

S a

CAPVT I.

HOMINIS NATVRAE NON CONGRVERE, VT VIVAT EXLEX.

I. *An lex in hominem cadat dubitatur?*
II. *Libertas in genere quid?*
III. *Libertas in Deo qualis?*
IV. *Libertas brutorum qualis?*
V. *Haec ne homini indulgeretur, obstabat ipsius dignitas.*
VI. *Prauitas.*
VII. *Varietas ingeniorum.*
VIII. *Et imbecillitas ac naturalis incultus.*

POSTQVAM priori libro res morales in genere, ac frequentissimi vsus vocabula sunt explicata, quae sparsim inserta compagem huius disciplinae erant interruptura; iam ad destinata nostra propius est accedendum, ac ante omnia inquirendum; an conueniens fuerit, hominem sine omni lege vitam hancce transire. Ex quo ipso perspicuum euadet, quare Creator optimus maximus homini non indulserit eiusmodi libertatem, vt omnia pro nudo lubitu, aut ex vago quodam impetu ageret [1], nulli iuri, regulae, aut necessitati obnoxius. Sane enim cum Deus homini dederit voluntatem, id est, facultatem ex intrinseco velut impulsu sese conuertendi ad eas res, quae ipsi congruae videntur, & auertendi sese ab illis, quae displicent, & quidem vt illa voluntas cogi sit nescia; dubitare quis possit, annon bonitatem ipsius decuerit, vt pateretur hominem illa voluntatis flexibilitate illibata, & citra impedimentum vti. Quid enim flexilem voluntatem Deus dederat, si illa deinceps ad certas sese regulas debebat adplicare? Et sicuti mobilitatem artuum vincula & compedes reddunt inutilem; sic incassum recidere videtur voluntatis libertas, si multa possumus velle, quae necessario intermittenda, multa nolle, quae necessario suscipienda sunt [2].

§. I. 1) Quale hominis monstrum erat Cyclops ille apud HOMERVM, dicens:
Οὐδ' ἂν ἐγὼ Διὸς ἔχθος ἀλευάμενος πεφιδοίμην
Οὔτε σεῦ, οὔθ' ἑτάρων, εἰ μὴ θυμός με κελεύοι.
Non odium deuito Iouis, nec caetera parcam,
Vel tibi, vel sociis, si non mutauero mentem. H.

2) Non necessitate *physica*, sed *morali*, quae exposita fuit supra, L. I. c. 6. §. 14. in fine, & c. 7. §. 2. ita, vt *necessitas* & *obligatio* hic sint Synonyma.

§. II. VT IGITVR paulo altius rem repetamus, ante omnia ostendendum videtur, omnimodam libertatem humanae naturae esse inutilem ac perniciosam; adeoque ad salutem ipsius conducere, vt legibus ista constringatur. Ex quo ipso simul patebit, quousque illi fraena recte potuerint laxari. Heic igitur sciendum est, libertatem in genere concipi per facultatem intrinsecam agendi aut omittendi, quod [1] quis ipse iudicauerit. Dum *Facultatem* dicimus, eo ipso innuimus illi, cui libertas tribuitur, inesse vires ad aliquid agendum, ac vim mouendi non solum seipsum, sed & aliis motum imprimendi, aut eadem certo modo afficiendi. *Intrinsecam* dicimus, vt intelligatur, motum & vim illam oriri ex principio intrinseco, non autem ex impulsione violenta & extrinseca; quomodo lignum quoque interdum alienis neruis mobile exsistit. Additur denique, *quod quis ipse iudicauerit*, vt innuatur, non temere, & coeco quodam impetu motum excitari, sed praesupponi agentem rem obiectam, saltem vtcunque cognouisse, ac post qualemcunque deliberationem demum ad agendum sese determinasse, adeoque immediatam agendi rationem fuisse, quia ipsi sic visum fuerit. Sed & illud simul intelligitur, alia impedimenta [2], quae motum inhibere, aut in diuersum detorquere possint, hinc abesse debere, vbi illibatae libertati locus statuitur.

§. III. HIS POSITIS adparet, si quis rerum vniuersitatem perlustret, multa occurrere, quibus nulla omnino competit libertas; vti sunt omnia inanimata, & quibus vita duntaxat citra sensum est. Alia libertate gaudent, sed secundum diuersos gradus. Omnimoda libertas, & omnis impedimenti, aut defectus nescia in solum Deum optimum maximum cadit, quae tanquam nobilissimum attributum perfectissimae ipsius essentiae concipitur. Quae & ipsa nullam circumscriptionem admittit, & cum omnipotentia est coniuncta. Vnde quod Deus quaedam non agit [1], aut non omnia semper agit [2], illud non est ex defectu libertatis, sed ex proprio beneplacito. Psalm CXV, 3. Ephes. I, 11. [3] Quod autem idem quaedam non posse agere dicitur, id non prouenit ex aliquo impedimento extrinsecus accedente, naturali aut morali, sed ex proprio placito [4], quod mortales ad magnitudinem & praestantiam ipsius attemperatum concipimus. In quem sensum interpretandum est illud tritum: Deus sibi ipse est lex Hinc & quando Deo tribuitur iustitia, non illa est intelligenda respicere aliquam obligationem, aut ius in altero, sicut iustitiae humanae natura id infert. Sed quia talem agendi modum perfectissimae suae naturae congruere ipse operibus, & per reuelationes ostendit; inde eidem mortales id vocabulum adplicamus, quo, quae recte a nobis aduersus alios aguntur, exprimimus. Sic quod Dei promissa non fallunt, id non inde est, quod eius libertas fuerit circumscripta per obligationem ex promisso ortam; sed quia prae-

§. II. 1) Quae hic sumitur pro potestate agendi, sese ue mouendi.

2) Quorum alia *Physica* sunt, vt vinculum, ferrum, carcer; alia *moralia*, vt obligatio, lex, imperium, auctoritas. Vid. Auctor. Element. Iurispr. vniuers. p. 20.

§. III. 1) Et, verbi gratia, non plures lunas terrae circumponit, vt plures lunas circumposuit Ioui & Saturno: APOLOGIA Pufendorf. §. 7.

2) Quod, verbi gratia, fieret, si quotidie crearet noua corpora animata, vel inanimata.

praeſtantiae diuinae conuenit efficere, ne fruſtra quis expectauerit, quod ab ipſo expectare eſt iuſſus: aut quia promiſſa fallere imperfectionem aliquam inuoluit, quae a Deo quam longiſſime abeſt. Qua de cauſa etiam mortales promiſſa diuina non velut iure noſtro poſtulamus, ſed tanquam ex liberrimo profecta arbitrio beneficia venerabundi acceptamus. Neque enim heic, quod in promiſſis humanis, obtinet; ſolue quod debes; promiſſum cadit in debitum; quod ab initio erat libertatis, id poſtea fit neceſſitatis. Sed non minus promiſſa Dei, quam quae citra promiſſum ab ipſo praeſtantur, illibatam beneficiorum naturam retinent. Ad hunc fere modum homines de libertate, quae in Deum cadit, vtcunque balbutire poſſumus. Etſi illud manifeſtum ſit, libertatem iſthanc diuinam infinitis modis conditionem mortalium excedere. Add. Rich. CVMBERLAND de Leg. nat. c. 7. §. 6.

§. IV. ANIMANTIA bruta, quae infra noſtram conditionem poſita ſunt, libertate quoque intra certum gradum videmus gaudere. Quae eatenus quidem valde eſt ignobilis, quod exiguis limitibus ipſorum vires ſint circumſcriptae, & hebetudo ſenſuum, ac abiectio adpetitus neque circa multa obiecta, idque ſat ſuperfunctorie verſetur, & non niſi ab iis, quae ventri inſeruiunt, craſſis fere, & vbique obuiis excitetur. De caetero nullus illis mos, nulla lex, nullum ius, quo aut inter ſe, aut aduerſus homines debeant vti. Apud pauca aliqua matrimonii rudimenta, ſed quod nuda corporum coniunctione, & nonnulla beneuolentiae ſpecie, non fidei religione contineatur. Pleriſque vbi Venerem expleuere, nullum amoris veſtigium ſupereſt, nec vlla pudoris aut ſanguinis cura. Multis ardentiſſimus quidem ſobolis amor; ſed qui eousque durat, quoad alere ſeipſam illa queat. Vlterius neque genitoribus geniti cura, & amor obliuione penitus deletur. Neque iſtis gratiae reponendae, velut ex debito, aut vllius officii ſolicitudo. Sic quae carnibus aluntur bruta, citra religionem lacerant ac deuorant, quaecunque palato arriſerint; nec pauca ex ira in mutuam perniciem efferantur. Iam cum illa leges dominii ignorent, vbi fames ſubegerit, ſaepe acriter ſuper illis, quae in medio expoſita ſunt, certatur; & quae iam ab aliis congeſta in ſuos vſus ſunt, rapere nullus pudor. Quin & nulla inter ipſa exiſtimatio, nullus honos, nullum imperium, nulla praerogatiua, niſi quam ſola virium eminentia tribuit [1]. Equidem apud quaedam bruta inſtar aliquod amicitiae & ſocietatis paritas generis conciliare ſolet. Inde non pauca gregatim viuere amant, & quae prae caeteris feritate ſunt praedita, in diuerſa potius genera, quam in proprium ſaeuiunt. Quo ſpectat illud IVVENALIS Sat. XV. [v. 159. & ſqq.]

- - - - - - - Parcit
Cognatis maculis fera: quando leoni

Fortior

3) Fuſius hoc & quae ſequuntur exſequitur AVCTOR infra c. 3. §. 5. & 6. H.

4) Exempla eorum, quae a Deo abſolute fieri nequeunt, mendacium, verbi gratia, ſunt, & perfidia. Sed cum Deus, tanquam ens liberrimum, obligationis & impedimenti omnis expers ſit, impotentia, quae hac parte Deo tribuitur, non aliunde originem habet, quam ex infinita perfectione ipſius. Vid. infra c. 3. §. 5. & 6.

§. IV. 1) Et alia ſimulacra virtutum vid. infra c. 3. §. 2. H.

Fortior eripuit vitam leo? quo nemore vnquam
Expirauit aper maioris dentibus apri?
Indica tigris agit rabida cum tigride pacem
Perpetuam; saeuis inter se conuenit vrsis.

Verum praeterquam quod non citra figuram poëticam isthaec dicuntur, illa quasi cognatio male firmum vinculum est diuturnae pacis; quippe quae statim, vbi ventris respectus interuenerit, abrumpitur. Blande inter sese lusitant catelli; sed offam in medium proiice, & mox iras inter ipsos surgere videbis. Quod autem nonnulla aduersus homines obsequii, amoris, fidei, gratitudinis simulacra exercent, id ex mera adsuetudine, aut illecebra pabuli est. Quibus remotis, vbi vires tulerint, aut in homine sit, quod ipsorum adpetitum irritare possit, ne huic quidem parcitur. Ergo brutorum libertatem intrinsecum & morale vinculum hautquidquam imminuit. Sed exterior motus per hominum violentiam saepissime coërcetur. Quod si quis quaerat, quare isthaec exlex libertas brutis competat, simplicissima est responsio, quia Deus illis non dedit animum iuris intelligentem. Inde non videbatur tanta solicitudine fouenda & circumscribenda securitas animantium, in quae maximo numero producenda non solum foecundissima, & parum laboriosa est natura; sed & quae anima immortali destituuntur, & quorum vita ex subtili particularum dispositione, & motu vnice prouenit. Quibus producendis ac destruendis Creator potentiam suam ostendere gaudet. Sed nec ideo bruta magnopere legum coërcitione opus habebant, quod adpetitus eorundem non nisi fame, siti & Venere stimuletur, cui sedandae istis paratam fere, & copiosam materiam natura procurauit. Nam ne hominibus istorum velut licentia nimis nocere posset [2], abunde ipsis virium ac solertiae competit. Add. CHARRON de la Sagesse, L. I. c. 34. n. II.

§. V. ENIM VERO quare Creator eiusmodi exlegem licentiam hominibus noluerit concedere, & quare eadem istis nullo modo conueniat, plures rationes adparent, ex conditione naturae humanae, primigenia [1] aut post superueniente, resultantes. Requirebat humanae naturae dignitas, & praestan-

2) ANTIPHON:
Τέχνῃ κρατοῦμεν ὧν φύσει νικώμεθα.
Natura quorum superat, arte haec vincimus.
V. H. GROTIVS L. IV. de Verit. Relig. Christian. §. 6. & in notis. H.

§. V. 1) Quo nomine hic venit conditio, in qua homo nascitur, quando e manibus quasi creatoris sui in huius luminis auras mittitur, consideratus pure ac simpliciter, vt homo, antequam vllum facultatum suarum vsum fecerit: quum contra *superueniens* dicatur, in qua, praecipue postquam facultatibus suis vti coepit, sibi relictus versatur. De illa hoc paragrapho agitur, de hac tribus sequentibus.

2) Quod exemplo animalium quorundam, longaeuorum, veluti cerui, tum etiam arborum quarundam, veluti quercus, manifestum, vt potequae, etsi intellectu, imo arbores etiam sensu fere careant, tamen diutissime viuunt.

3) Nam, quae alimenta, quae remedia, quae exercitia corpori nostro quam maxime conueniant, vitamque nostram omnium diutissime producant, plerisque parum exploratum est, imo id saepe vel sagacissimos philosophos & expertissimos medicos fugit.

4) Vid. infra c. 2. §. 20. not. 2.

5) Quod CICERO obseruauit, enumerans commoda, quibus homo bestiis praestat. De Off. L. I. c. 4. *Eademque*, inquit, *natura, vi rationis hominem conciliat homini & ad orationis, & ad vitae societatem. - - - Nec vero illa parua vis naturae est rationisque, quod vnum hoc animal sentit, quid sit ordo, quid sit, quod deceat, in factis dictisque qui modus.*

praeſtantia, qua caeteras animantes eminet, vt certam ad normam ipſius actiones exigerentur; quippe citra quam ordo, decor, aut pulcritudo intelligi nequit. Maxima inde homini dignatio, quod animam obtinet immortalem, lumine intellectus, facultate res diiudicandi & eligendi praeditam, & in plurimas artes ſolertiſſimam. Ob quam ille audit *ſanctius* reliquis *animal*, *mentisque capacius altae*, *& quod dominari in caetera poſſet.* SOLINVS c. 3. hominem vocat animal, *quod rerum natura ſenſus iudicio, & rationis capacitate praepoſuit omnibus.* Animam porro ad longe nobiliorem finem deſtinatam eſſe a Creatore, quam vt corpuſculo huic pro ſale ſit, vel inde colligitur, quod eiusmodi praecipue facultatibus exſplendeſcat, quae ad conſeruationem corporis parum aut nihil videntur conferre, ſic vt iſthoc longe minore velut adparatu incolume eſſe potuerit [2]. Sane enim animae humanae vis circa illa ſeſe quam maxime exſerit [3], quae ad cultum Numinis [4], vitamque ſocialem [5] ac ciuilem ſpectant. Quo cum primis facit, quod ex notioribus ignotiora queat colligere [6], & quid ſibi congruat, vel non congruat, iudicare; notiones vniuerſales a ſingularibus, abſtractas formare; ſigna, per quae notiones in animo haerentes aliis communicari queant, comminiſci, numerum, pondera, ac menſuram intelligere, atque iſta inter ſe comparare; ordinem eiusque vim intelligere, & obſeruare; affectus vltro excitare, ſiſtere, ac moderari; plurimas res memoria comprehendere, & pro re nata ſub praeſentem velut obtutum reuocare; in ſeipſam aciem ſuam reflectere, ac ſua dictamina recolligere, & cum actionibus componere, ex quo conſcientiae vis promanat. Quorum omnium exiguus vſus, aut nullus in vita exlege, brutali, ac inſociabili intelligitur. Add. Rich. CVMBERLAND de Leg. nat. c. 2. §. 4. [7] Qui & ex ſtructura corporis humani praeclara adfert, d. l. §. 33. ſeqq. Iam quo ſplendidioribus donis Creator hominem inſtruxerat, quo plura ipſius ingenium capiebat; eo foedius erat illa incultu obſoleſcere, aut ſine ordine, ſine decore temere velut effundi, & conſumi. Neque vero fruſtra Deus homini dederat mentem decori ordinis intelligentem, vtque eidem ſeſe poſſet attemperare; ſed par omnino erat conceſſis ipſum facultatibus ita vti, vt exinde Creatoris gloria exſplendeſceret, ipſique homini amplior felicitas prouen-
niret,

6) Vid. infra c. 3. §. 10. n. 5. & CICERO de Nat. Deor. L. II. c. 59.

7) Egregius quoque CICERONIS I. de LL. c. 9. locus eſt. *Ipſum autem,* inquit, *hominem eadem natura non ſolum celeritate mentis ornauit, ſed etiam ſenſus, tanquam ſatellites attribuit, ac nuncios: & rerum plurimarum obſcuras & neceſſarias intelligentias enudauit, quaſi fundamenta quaedam ſcientiae: figuramque corporis habilem, & aptam ingenio humano dedit. Nam cum caeteras animanteis abieciſſet ad paſtum, ſolum hominem erexit, ad coelique quaſi cognationis domiciliique priſtini conſpectum excitauit: Tum ſpeciem ita formauit oris, vt in ea penitus reconditos mores effingeret. Nam & oculi nimis arguti, quemadmodum animo affecti ſimus, loquuntur: & is, qui appellatur vultus, qui nullo in animante eſſe, praeter hominem, poteſt, indicat mores: Cuius vim Graeci norunt, nomen omnino non habent. Omitto opportunitates habilitatesque reliqui corporis, moderationem vocis, orationis vim, quae conciliatrix eſt humanae maxime ſocietatis. Neque enim omnia ſunt huius diſputationis ac temporis: & hunc locum ſatis, vt mihi videtur, in iis libris, quos legiſtis, expreſſit Scipio. Nunc quoniam hominem quod principium reliquarum rerum eſſe voluit, generauit, & ornauit Deus, perſpicuum ſit illud (ne omnia diſſerantur) ipſam per ſe naturam longius progredi: quae etiam nullo docente profecta ab iis, quorum, ex prima & inchoata intelligentia, genera cognouit, confirmat ipſa per ſe rationem, & perficit.* Conf. EVNDEM Lib. II. de natura Deor. c. 54. & ſeq. H.

niret. Possis quoque huc adplicare illud MANILII Astron. L. II. [v. 580. & seqq.]

- - Quis dubitet hominem coniungere coelo?
Eximiam natura dedit linguamque capaxque
Ingenium, volucremque animum. Quem denique in vnum
Descendit Deus, atque habitat, seque ipse requirit.

§. VI. SED ET quare consultum non esset, eandem homini cum brutis concedere licentiam, efficiebat [1] ipsius prae hisce prauitas. Quam homini attribui nemo mirabitur, qui mortalium ingenia atque studia penitius fuerit rimatus. Quod bruta solicitat, venter est, & Venus; & haec quidem non nisi certis temporibus stimulat, & non ob superfluam titillationem, sed excitandae soboli exercetur. Quo fine obtento, vltro velut sopita quiescit. OPPIANVS Cyneg. I. 3.

Ὀυ γάρ τοι θήρεσσι νόμος, γαστὴρ ὅτε πλήθει,
Ἐις λέχος ἐρχομένοις τελέειν φιλοτήσιον ἔργον.

Non enim feris est consuetudo, venter cum plenus est, cubile ineuntibus perficere venereum opus. Ast hominis libido hautquidquam certis temporum articulis duntaxat exardescit, & longe frequentius vellicat, quam quantum conseruandae speciei necessarium videbatur. Sic brutorum venter facillime placatur per cibum a natura passim expositum, & qui nullo praeterea adparatu nullisue condimentis indigeat. Hic si quiescat, nihil insuper curarum negotium facessit. Nec in iras [2], & ad laedendum alium temere exardescunt bruta, fame ac Venere vacua, nisi lacessantur. Ast hominis venter non satiari duntaxat, sed & titillari vult [3]. Vestibus ne indigerent bruta, natura dedit. Ast homo nuditatis suae teneritatem in occasionem ostentandae vanitatis & superbiae arripit. Magna porro affectuum & cupidinum, brutis ignotorum, colluuie turget homo. Superflua habendi libido [4], ambitio, gloriaeque & alios eminendi cupiditas [5], inuidia, aemulatio, ingeniorumque contentio, superstitio, cura rerum futurarum, curiositas, mortales subinde agitat: quorum omnium sensu bruta hautquidquam tanguntur. MANILIVS Astron. L. IV. [v. 4. & seqq.]

- - - Nullo votorum fine beati
Victuros agimus semper, nec viuimus vnquam,
Pauperiorque bonis quisque est, quo plura requirit:
Nec quod habet, numerat, tantum quod non habet optat.
Cumque sui paruos vsus natura reposcat,
Materiam struimus magnae per vota ruinae,
Luxuriamque lucris emimus, luxuque rapinas,
Et summum census pretium est effundere censum.

LIBA-

§. VI. 1) Et quidem insignis. Quam in rem plura sapientum effata attuli Elem. pr. ciu. Part. I. sect. 1. §. 5. seqq. Adde quae AVCTOR habet L. VII. c. 1. §. 3. post med. H.

2) SENECA Ep. CIII. *Nunquam enim illas* [feras] *ad nocendum nisi necessitas incitat: aut fame aut timore coguntur ad pugnam. Homini perdere hominem libet.*

LIBANIVS Declam. IX. [pag. 345. 346. Ed. Parif. Morell.] *Nonne mite quidem animal verborum tenus homo est: Sed rebus ipsis agreste & effraene? Nam quaenam leonum aduersus leones expeditio? quod bellum inter eiusdem generis bellnas? quod apud illas est periurium? quae pactorum violatio? quae perfidia tanta & auaritia? quod apud illos aurum & pecuniarum amor? quas commessationes aut crapulas; quae norunt adulteria?* Hinc si quis consideret, quicquid contentionum, & bellorum quotidie inter homines agitatur, deprehendet pleraque ob desideria brutis ignorata suscipi. Add. CHARRON de la Sagesse L. I. c. 34. n. 12. & c. 39. n. 11. In isthac ergo humanorum affectuum ferocia, & varietate, qualis futura erat hominum vita, si nullum ius eosdem componeret? Luporum, leonum, canum inter se decertantium turbam videres. Imo quilibet alteri leo, lupus, canis futurus erat, & his omnibus infestius quid; quippe cum nullum sit animans, quod homini plus, quam homo, nocere possit & velit. Et cum tot mala homines nunc inuicem inferant, quando lex & poena imminet; quid futurum foret, si omnia impune fierent, si hominis desideria nullum intus fraenum compesceret? Add. ARISTOTELES Problem. sect. 29. quaest. 7. PLINIVS H. N. L. XVIII. Prooemio. IAMBLICHVS Protrept. c. 20. *Vt homines inter se viuant familiariter, simulque contra legum praescriptum, id fieri nullo modo potest. Eo enim pacto maius ipsis damnum inferretur, quam si quisque sigillatim vitam instituerat. Itaque propter hasce necessitates tam lex, quam iustitia regis loco inter homines sunt, neque vllo modo illa abesse ab iis, vel remoueri possunt.* MANILIVS Astron. L. II. p. 47. Edit. Boecleri v. 13. & seqq.

§. VII. ACCEDIT, quod in homine longe maior sit ingenii diuersitas, & varietas, quam in vllo genere brutorum. Singula brutorum genera consimiles fere inclinationes habent, parique adfectu & adpetitu ducuntur. Vnum si quis norit, omnia norit. Ast inter homines quot capita, tot sensus; & suum cuique pulcrum. HORATIVS II. Sat. 1. [vers. 27. 28.]

- - *Quot capitum viuunt, totidem studiorum*
Millia. - - - - -

PHILEMON apud Stobaeum Serm. 2. Ἐὰν τρισμυρίας Ἀλώπεκάς τις συναγάγοι, μίαν φύσιν Ἀπαξάπασιν ὄψεται, τρόπον δ' ἕνα. Ἡμῶν δ' ἔσα καὶ τὰ σώματα τὸν ἀριθμὸν Καθενὸς, τοσέτυς ἐςὶ καὶ τρόπυς ἰδεῖν. *Si triginta millia Vulpium quis congreget, vnam naturam omnibus cernet inesse, modumque vitae & tenorem parem. Nostrum autem quot corpora numero, totidem est & vitae rationes cernere.* PLINIVS Paneg. [c. 76. n. 4. Ed. Cellarii.] *Nulla magis omnibus displicent, quam quae sic fiunt, tanquam omnibus placeant.* Nec simplici aut vniformi omnes cupidine agitantur, sed multiplici, & varie mixta. Imo idem homo saepe sibi dissimilis, & quod hoc tempore concupiuit, ab eodem alio tempore summopere abhorret.

3) Et saepe plus alimentorum appetit, quam digerere possit stomachus eius, addit AVCTOR de Offic. L. I. c. 3. §. 4.

4) PLINIVS Hist. Nat. Lib. VII. Prooem. *Vni* (animantium) *ambitio, vni auaritia, vni immensa viuendi cupido, vni superstitio, vni sepulturae cura atque etiam post se de futuro.*

5) Memoria iniuriarum & eam comitans vindictae studium, addit AVCTOR de Offic. hom. & ciu. L. I. c. 3. §. 4.

- - - Magno curarum fluctuat aestu,
Atque animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc,
In partesque rapit varias, perque omnia versat.

Add. CHARRON de la Sagesse L. I. c. 38. Nec minor in studiis, institutis, & ad exserendum animi vigorem inclinationibus varietas, quae iam in infinitis fere vitae generibus cernitur. QVINTVS Calaber L. I.

Πᾶσι δ' ἄρ' ἀνθρώποισιν ὁμὲν γένος, ἀλλ' ἐπὶ ἔργα
Eadem quidem generis origo est vniuersis hominibus,
Στρωφῶντ' ἄλλος ἐπ' ἄλλα. - - -
Sed circa munia alius alia versatur. - - -

Quemadmodum autem quo plures sunt voces, eo foedior, & inamoenior aures ferit sonus, nisi in harmoniam rite conspirent: ita summa confusio inter homines futura erat, ni varietas ista per leges in decorum ordinem componeretur. Quanquam ista ingeniorum & inclinationum varietas alia ratione in insigne decus & emolumentum generi humano cedit, dum ex ea ipsa rite temperata mirabilis ordo atque pulcritudo resultare apta est, quae omnimoda similitudo hautquidquam productura erat. Simulque minus collisionum in tanta hominum multitudine futurum erat, ingeniis in diuersa studia tendentibus. Sicuti & mirandam illam in faciebus hominum varietatem natura sapientissimo consilio commenta videtur. Cum enim diuersa officia diuersis sint exhibenda, ac diuerso nos modo erga diuersos gerere debeamus, summa oritura foret confusio, si omnes homines ita sibi examussim essent similes, nec vnus ab altero discerni posset, nisi notis quibusdam adscititiis, quae infinitis fraudibus, cum ex arbitrio hominum dependeant, materiam praebere possent. Add. Rich. CVMBERLAND de Leg. nat. c. 2. §. 28. Sed & aliud velut arcanum sub ista diuersitate latet, dum ex eadem vni haec, alteri alia magis species arridet; ex quo fit, vt cuilibet formam, quae sibi pulcerrima videatur, & qua maxime adquiescere possit, inuenire liceat.

§. VIII. DENIQVE vt citra legem non viueret homo, requirebat quoque ipsius imbecillitas. Bruto non ita multi dies sufficiunt, vt eousque adolescat, quo sibi ipsi de victu prospicere queat. Nec ad eundem quaerendum aliorum societate fere indiget. Ast hominem a prima aetate diuturna imbecillitas comitatur. QVINTILIANVS Declam. 306. *Caducum circa initia animal homines sumus. Nam ferarum pecudumque foetibus est statim ingressus, & ad vbera impetus: nobis tollendus infans, & aduersus frigora nutriendus. Sic quoque inter parentum manus, gremiumque nutricis saepe labitur* * THEOCRITVS Idyll. 26. [vers. 50.]

Ἄλλ

§. VIII. *) SENECA de Consolat. ad Marciam C. XI. *Quid est homo? imbecillum corpus, & fragile, nudum, suapte natura inerme, alienae opis indigens, ad omnem fortunae contumeliam proiectum: quum bene lacertos exercuit, cuiuslibet ferae pabulum, cuiuslibet victima, ex infirmis fluidisque contextum, & lineamentis exterioribus nitidum: frigoris, aestus, laboris impatiens: ipso rursus*

Ἄλλῳ δ' ἄλλον ἔθηκε Θεὸς χ' ἐπιδευέα φωτῶν.
Nam Deus alium alio indigere ſtatuit viro.

Add. PLINIVS H. N. L. VII. praefat. Quot anni requiruntur, quam ſolicita informatio, vt quis idoneus fiat, ad victum & amictum proprio Marte parandum? Finge mihi hominem ab aliquo, nulla interueniente ſermocinatione, nutritum, vt quo velit ambulare queat, de caetero ab omni informatione & diſciplina deſtitutum, cuique adeo nihil ſit ſcientiae, niſi quod ex proprio velut ingenio pullulauit. Finge eundem ab omnium aliorum hominum ope ac ſocietate in ſolitudine relictum. Quam miſerandum videbis animal? Mutum ac turpe pecus, cui nihil aliud relictum, quam herbas, radicesque vellere, aut ſponte natos fructus legere, ſitim fonte, flumine, aut lacuna obuia leuare, repellendis aëris iniuriis antra ſubire, aut muſco gramineue corpus tegere, tempus taedioſiſſimum per otium exigere, ad quemuis ſtrepitum, aut animantis alterius occurſum exhorreſcere, denique fame, frigore aut lacerante fera beſtia perire. Igitur quod homo non miſerrimam vitam inter omnia animantia degit, a coniunctione, & ſocietate ſui ſimilium habet. *Non eſt bonum hominem eſſe ſolum*, non ad matrimonium duntaxat, ſed & ſocietatem cum aliis hominibus in vniuerſum pertinet. Societas autem inter homines ſine lege neque iniri, neque tranquilla, & firma ſeruari poteſt. Igitur ne foediſſimus omnium animantium, & miſerrimus eſſet homo, exlegem eundem viuere hautquidquam conueniebat. Caeterum omnimodam libertatem non congruere homini, docet quoque PLVTARCHVS de audit. [pag. 37. Edit. Wechel.] *Τῷ λόγῳ τοὺς ἑπομένους, ἄξιόν ἐστι μόνους ἐλευθέρους νομίζειν. μόνοι γὰρ ἃ δεῖ βούλεσθαι μαθόντες, ὡς βούλονται ζῶσι. Τοῖς δὲ ἀπαιδεύτοις καὶ παραλόγοις ὁρμαῖς καὶ πράξεσιν ἔνεστι καὶ μικρὸν ἐν πολλῷ τῷ μετανοοῦντι ἑκούσιον. Rationi qui parent, ſoli digni ſunt, qui pro liberis habeantur. Soli enim hi viuunt vt volunt, qui quid velle debeant didicerunt. Ineruditae autem & rationis expertes animi incitationes atque actiones, exilem quandam ignobilemque voluntatis libertatem multa cum poenitentia coniunctam habent.* Ex quibus omnibus adparet, libertatem hominis naturalem, quae quidem reuera ipſi competit, & non per abſtractionem concipitur, ſemper cum vinculo aliquo, ſanae rationis nimirum, & legis naturalis, eſſe intelligendam.

rurſus ſitu & otio iturum in talem, alimenta metuens ſua, quorum modo inopia, modo copia rumpitur: anxiae ſolicitaeque tutelae, precarii ſpiritus & male haerentis, quem pauor repentinus adiectusue ex improuiſo ſonus auribus grauis excutit. Soli ſemper nutrimentum ſibi vitioſum & inutile. Quem locum, haec ſcribens, ante oculos habuiſſe videtur Auctor.

CAPVT II.

DE STATV HOMINVM NATVRALI.

I. *Status naturalis diuersa consideratio.*
II. *Eius miseria.*
III. *Et iura.*
IV. *Status naturalis temperatus.*
V. *An ille habeat indolem belli?*
VI. *Affirmantis Hobbesii rationes adducuntur.*
VII. *Negatiuam suadet cognatio inter homines.*
VIII. *Hobbesii rationibus occurritur.*
IX. *A statu naturali non debet exulare ratio.*
X. *Barbari mores statum naturalem non constituunt.*
XI. *Pax naturalis pactis opus non habet.*
XII. *Pax naturalis est parum fida.*

PER STATVM hominis naturalem * non intelligimus heic illam conditionem, quam velut perfectissimam, & homini quam maxime congruentem natura vltimo intendit; sed in qua homo per ipsam natiuitatem constitutus concipitur, prout abstracta intelliguntur inuenta, atque instituta humana, aut homini diuinitus suggesta, quibus aliam velut faciem vita mortalium induit. Sub quibus comprehendimus non solum varias artes, & vniuersum vitae humanae cultum, sed etiam potissimum societates ciuiles, quarum ex ortu genus humanum in concinnum ordinem fuit digestum. De isthoc igitur statu vt distinctius cognoscatur, considerabimus eum vel *in se*, & quidem potissimum, quae ipsum incommoda, quae itidem iura eundem comitentur; id est, quae conditio erat futura singulorum hominum, citra artes, cultumque ab hominibus inuentum, & citra introductas ciuitates: vel *in ordine ad alios homines;* pacis an belli faciem ille habeat, id est, an homines, qui inuicem in naturali libertate viuunt, vt neuter alteri sit subiectus, neque iidem communem habeant dominum, pro hostibus, an pro amicis sint habendi. Qui iterum est vel *merus* aut absolutus, qui aduersus omnes omnino homines aequaliter se habet, vel *limitatus* & restrictus, prout certam duntaxat hominum partem respicit. Duplici quippe modo genus humanum considerari potest, vel vt concipiantur omnes & singuli homines in naturali libertate viuere; vel vt intelligantur

§. I. *) Huc referendum, quod CICERO dixit V. de finib. 9. *Omnem naturam esse conseruatricem sui, idque habere propositum, quasi finem & extremum, se vt custodiat quam in optimo generis sui statu.* Mox: *Homini id esse in bonis vltimum, secundum naturam viuere.* Quod ita interpretatur, *viuere ex natura vndique perfecta & nihil requirente.* E contrario H. GROTIVS II. de I. B. & P. c. 5. §. 9. & §. 15. Statum naturalem opponit statui legis Christianae, velut perfectissimo. Addenda his noua significatio, auctorem habens Iacobum Thomasium, in societate ciuili statum naturalem, qui citra legem, ab arbitrio humano venientem, in naturali ratione fundatur, a ciuili distinguentem. Hoc loco intelligitur naturalis status, qui ante factum huma-

gantur cum aliquibus in societatem ciuilem coaluisse, cum caeteris autem nullo nisi communi humanitatis vinculo connecti.

§. II. VT IGITVR status naturalis faciem animo concipere queamus, qualis is citra vlla subsidia & inuenta humana, aut diuinitus homini suggesta futurus fuerat, fingendus nobis est homo vndecunque in huncce mundum proiectus, ac sibi soli plane relictus citra omne subsidium humanum post natiuitatem ipsi accidens, & quidem vt non amplioribus animi corporisque dotibus sit instructus, quam nunc nulla praeuia cultura deprehenduntur, neque eundem peculiari Numinis cura foueri. Huius conditio non potest non miserrima concipi, siue ponas illum infantem fuisse, cum ita vndecunque exoriretur, siue iusta iam praeditum statura ac robore. Sane infanti miserrime fuisset pereundum, nisi velut per miraculum brutum aliquod animal vbera misero praebuisset [1]: quod ipsum tamen cum brutis contubernium bestiarum alumno non parum feritatis daturum erat. Iste tamen iusta iam statura, vtique nudus erit concipiendus, non nisi inarticulatum sonum emittere valens, omni disciplina ac cultura vacuus, attonitus, & qui *stupefactus nouo penderet lumine mundi*, vti MANILIVS L. I. [vers. 68.] loquitur: cui fame vellicante obuium quiduis arriperetur, gustuque praetentaretur, sitim obuius liquor leuaret, contra iniurias aëris antra aut densae arbores qualecunque suffugium darent. Talium si etiam plures in terra adhuc plane inculta sibi solis relictos concipiamus, quamdiu miserrimam ac fere belluinam vitam acturos fuisse arbitramur, donec propria experientia ac ingenio, aut occasione, ex solertia quorundam animalium petita, paulatim ad aliquem vitae cultum proficerent, *& varias vsus meditando extunderet artes?* Id quod facile agnoscet, si quis omnia illa velit circumspicere, quibus iam in vita nostra vtimur, & quam difficile cuiuis futurum fuerit omnia ista proprio Marte inuenire, ni aliorum hominum manuductio & opera praeiret; imo quam de plerisque nunquam in mentem plurimis fuerit venturum. Inde mirum non est, paganos scriptores, qui veras origines generis humani ex diuinis literis ignorabant, tam foeda de primaeuo hominum statu prodere. HORATIVS Sermon. L. I. satyr. 3. [vers. 99. & seqq.]

Quum prorepserunt primis animalia terris,
Mutum & turpe pecus, glandem atque cubilia propter
Vnguibus & pugnis, dein fustibus atque ita porro
Pugnabant armis, quae post fabricauerat vsus:

Donec

humanum omne existit. Qua notione factum & natura sibi aliquando opponuntur. V. *L. 20. §. 1. D. de Seruitut. praed. rustic. L. 1. §. idem aiunt de aqua & aqua pluuia arcenda.* Add. AVCTOR infra §. 4. circa finem. H.

§ II. 1) Specimen capi potest ex puero, ab vrsis educato, A. MDCLXI. capto, & Warsauiam ad Regem Poloniae Casimirum adducto. V. HARTKNOCH. L. I. de Polon. c. 2. p. 108. Cui non dissimile pueri, luporum alumni, in Hassia, quod commemorat Auctor supplementor. Lamberti Schaffnaburgens. ad. A. 1344. Adde historiam pueri, a capra educati, apud PROCOPIVM L. III. Gothicor. H. De infante A. MCCCXLIV. apud Cattos inuento, vid. HERTIVS in Dissertat. de socialitate primo iur. natur. principio, Sect I. §. 8.

Donec verba, quibus voces, sensusque notarent,
Nominaque inuenere, dehinc absistere bello,
Oppida coeperunt munire, & condere leges,
Ne quis fur esset, neu latro, neu quis adulter.

Sic LVCRETIVS L. V. [verf. 923. & feqq.]

Et genus humanum multo fuit illud in aruis
Durius, vt decuit, tellus quod dura creasset.
Quod sol atque imbres dederant, quod terra crearat
Sponte sua, satis id placabat pectora donum.
Glandiferas inter curabant corpora quercus
Plerumque. At sedare sitim fluuii fontesque vocabant.
Nec dum res igni sciebant tractare, neque vti
Pellibus, & spoliis corpus vestire ferarum.
Sed nemora, atque cauos montes, syluasque colebant,
Verbera ventorum vitare, imbresque coacti.
Nec commune bonum poterant spectare, neque vllis
Moribus inter se sciebant, nec legibus vti.
Quod cuique obtulerat praedae fortuna, ferebat
Sponte sua, sibi quisque valere, & viuere doctus.
Et Venus in syluis iniebat corpora amantum:
Conciliabat enim vel mutua quamque cupido,
Vel violenta viri vis, atque impensa libido.
Illud erat curae, quod secla ferarum
Infestam miseris faciebant saepe quietem.
Inde casas postquam, ac pelles, ignemque pararunt;
Et mulier coniuncta viro concessit in vnum;
Castaque priuatae Veneris connubia lacta
Cognita sunt, prolemque ex se videre creatam:
Tum genus humanum primum mollescere coepit.
Ignis enim curauit, vt alsia corpora frigus
Non ita iam possent coeli sub tegmine ferre:
Et Venus imminuit vires, puerique parentum
Blanditiis facile ingenium fregere superbum.
Tunc & amicitiam coeperunt iungere habentes
Finitima inter se, nec laedere, nec violare:
Et pueros commendarunt, muliebreque seclum;
Vocibus & gestu cum balbe significarent,
Imbecillorum esse aequum misererier omnium.
Non tamen omnimodis poterat concordia gigni,
Nec potuisset adhuc perducere secla propago.

At

2) Qualis non olim tantum, fed & hodie vifa eft in gentibus ferinae prope indolis, quarum exempla adduxi in Part. I. Elem. prud. ciuil. Sect. I. a pr. Quibus adde Hunnos, *inconsultorum animalium ritu, quid honestum inhonestumue sit, penitus ignorantes, nullius religionis aut superstitionis*

At varios linguae sonitus natura subegit
Mittere, & vtilitas expressit nomina rerum.

Gemina hisce habet Diodorus SICVLVS L. I. c. 8. *Homines primitus natos vitam inconditam, & belluinam egisse, memorant: vt qui sparsim ad pascua exierint, & sapidissimam quamque herbam, ac sponte natos arborum fructus comederint. Cumque a feris infestarentur, mutuo sibi opitulari vsu edocti; & metu ad societatem adacti, paulatim cognatas inter se formas agnouerunt.* Mox: *Primi homines, cum nihil dum ad vitam vtile inuentum esset, laboriose vitam sustentarunt, vtpote vestibus nondum amicti, domiciliisque; & igni non adsueti, & mansuetioris victus omnino rudes. Nam eum alimenta rure domum comportare nondum scirent, terrae foetus ad necessarios vsus non reponebant. Ideoque multi frigoris inclementia, & penuria victus, per hiemem interibant. Verum inde sensim experientia edocti, hieme in speluncas refugere, & fructus adseruationi idoneos recondere, & cognitione ignis, aliorumque commodorum imbuti, multas artes & alia vitae conducibilia inuenire coeperunt.* Add. IDEM L. I. c. 43. CICERO pro P. Sextio [c. 42.] *Quis vestrum ignorat, ita naturam rerum tulisse, vt quodam tempore homines, nondum neque naturali, neque ciuili iure descripto, fusi per agros ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per caedem ac vulnera eripere, aut retinere potuissent. Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, & illam immanem, nihil tamen interest, quam ius, atque vis.* Similis locus occurrit apud EVNDEM de Inuentione L. I. [c. 2.] EVRIPIDES Supplicibus: [vers. 202. & seqq.]

Laudo, quisquis deorum nostram vitam
A belluino & confuso ritu suis descripsit finibus?
Primum quidem mentem indulgendo, deinde nunciam
Verborum sensuumque linguam, vt voces cognoscere
Possemus, & fructus alimoniam, desuperque alimoniae
Infusas guttas, quae terrae foetus alant,
Et irrigent solum. Adhaec aduersus hiemem,
Quae sint praesidia, ad arcendum coeli iniurias.
Item nauigationes maris, per quas inter nos
Haberemus rerum permutationes, quibus quaeque indiget Terra.

Et solenne est Poëtis inuentionem rerum vitae humanae vtilissimarum ad Deos referre. Vid. OPPIANVS Halieut. L. II. v. 16. seqq. Isthaec vtut maxime fabulosa sint, in eo tamen ratio auctores istos non fefellit; quod eiusmodi originibus generis humani positis [2], talem quoque, qualem ipsi delineant, eiusdem faciem extitisse necessum fuerit [3]. Inde & esse videtur, quod cum iidem statum Paradisi ignorarent, finxerint de singulari quadam aëris temperie, terraeque vltronea fertilitate, quae primis mundi temporibus extiterit; quasi alias genus humanum ita recens enatum seruari non potuerit, si ea, quae nunc est,

nis reuerentia districtos. Vt eos describit Ammianus MARCELLINVS L. XXXI. c. 2. H.

3) Conf. AVCTORIS Dissertatio de statu hominum naturali §. 1.

eſt, aëris intemperies extitiſſet, tantoque labore victus fuiſſet quaerendus. Vid. OVIDIVS Metamorph. L. I. v. 107. VIRGILIVS Georg. II. v. 336. LVCRETIVS L. [V. verſ. 816. 817.]

At nouitas mundi nec frigora prima ciebat,
Nec nimios aeſtus, nec magnis viribus auras.

Enimuero quanquam primaeuos mortales Numinis ductu artes maxime neceſſarias ſat mature percepiſſe conſtet [4], (vid. Geneſ. III, 21. 23. IV, 2. 17. 22.) quibus per ſolertiam hominum plures acceſſere: nihilominus miſera & foeda conditio generis humani futura fuerat, nullis ciuitatibus inſtitutis, ſi quisque ſuam ſibi familiam ſeorſim rexiſſet, adultosque liberos in naturalem abire libertatem paſſus eſſet. Sique de vniuerſo genere humano dici potuiſſet, quod de Cyclopibus extat apud EVRIPIDEM Cyclope: [verſ. 120.]

Νομάδες, ἀκούει δ' οὐδὲν οὐδεὶς οὐδενός.
Vagi paſtores, nec vllus vlla in re alteri paret.

Eiuscemodi ſtatus incommoda neruoſe repraeſentauit HOBBESIVS de Ciue cap. 10. §. 1. *Extra ciuitatem* [5], *propriis tantum viribus protegimur; in ciuitate, omnium. Extra ciuitatem fructus ab induſtria nemini certus; in ciuitate omnibus. Denique extra ciuitatem, imperium affectuum, bellum, metus, paupertas, foeditas, ſolitudo, barbaries, ignorantia, feritas; in ciuitate imperium rationis, pax, ſecuritas, diuitiae, ornatus, ſocietas, elegantia, ſcientiae, beneuolentia.* Conf. POLYBIVS L. IV. cap. 45. vbi de miſeria Byzantinorum tradit propter inexplicabile cum vicinis Thracibus bellum. Sicuti & iudicauerim, nulla ratione efficacius extingui poſſe querelas vulgi, quas circa onera & incommoda ciuitatum iactat, quam ſi ipſi ob oculos repraeſententur naturalis ſtatus incommoda. Quae recte aeſtimant, apud quos in prouerbii vicem receptum eſt: *Niſi iudicia forent, vnus alterum deuoraret.*

§. III.

4) Quod ex laudata Auctoris Diſſertatione illuſtratur a Cl. BARBEYRACO in nota 5. ad hunc Paragraphum, in qua imprimis memorabile exemplum eſt vſus ignis incognitus incolis inſularum Canariarum & Philippinarum, vt & Chinenſis alicuius, propter amoenitatem, qua horto aſſimilabatur, los jardenas appellatae, quod refert Georg. HORNIVS de Orig. gent. American. L. I. c. 8. & L. II. c. 9.

5) Inſeruit Auctor haec verba Hobbeſii omiſſo nullo, libello etiam ſuo de Offic. hom. & ciu. L. II. c. 1. §. 9. & quidem illaudato auctore. Idem in probanda quoque generaliter ſententia eorum iuſto liberalior fuiſſe videtur. Refutarunt eum latiſſime TITIVS Obſ. 460. 461. & Cl. BARBEYRACVS nota 7. & ſeqq. quorum argumenta hic recenſeri, lectoris intereſſe videtur, quum ſtatus vtriusque, naturalis & ciuilis commoda & incommoda ſiſtant. Igitur I. in ſtatu naturali fructus induſtriae cuiuis ſatis certi; in ſtatu contra ciuili laborum noſtrorum prouentus ſaepe a malis Principibus peſſundantur. II. Timor poenarum etſi in ſtatu ciuili continendae plebi ſufficiat; parum tamen illo proficimus contra proceres & amicos Principum vtpote ſolitos leges eludere. III. In ſtatu ciuili damnum onus maximum ſocietatis humanae a potentioribus oritur, vtpote qui animi motibus etiam vehementiſſimis obſecundare ſueuerunt: cuius contra inſanae potentiae nullum temere exemplum in ſtatu naturali inueniretur, vbi & impotentiae exempla deficerent, auertendo damno tali imparis. IV. Bella ſtatum naturae non neceſſario ſequerentur, quod Auctor pluribus contra Hobbeſium probat infra §. 5. V. Darentur quidem decertationes hoſtiles, ſed non tam graues vt in ciuitatibus, nec ex tam immani congredientium numero conflatae, et ex quibus, vt hodie fit, tantum non integra regna & totae prouinciae deuaſtarentur. VI. Modi reprimendae malitiae neque in ſtatu naturae deficerent. Vide, quae dicentur infra L. VII. c. 1. §. 7. nota 1. eidem contra difficilius occurritur in ciuitatibus propter

§. III. QVAE IVRA porro ſtatum hominis naturalem comitentur, facile colligi poteſt tum ex inclinatione illa, omnibus animantibus communi, qua non poſſunt non ad conſeruationem ſui corporis, vitaeque; nec non ad diſpellenda ea, quae eandem deſtruere videntur, omnibus modis incumbere: tum quod in eo qui degunt ſtatu nullius hominis imperio ſunt ſubiecti [1]. Ex priori enim conſequitur, quod in naturali ſtatu conſtitui poſſint omnibus in medio poſitis vti, frui, omniaque adhibere, & agere, quae ad conſeruationem ſui faciunt, in quantum aliorum ius inde non laeditur. Ex poſteriori autem, quod iidem ſicuti propriis viribus, ita & proprio iudicio atque arbitrio ad legem tamen naturalem formato, vtantur ad procurandam ſui defenſionem, atque conſeruationem. Atque hoc quoque reſpectu ille ſtatus nomine naturalis libertatis venit, dum quilibet citra antegreſſum humanum factum ſui iuris poteſtatisque, ac nullius alterius hominis poteſtati ſubiectus eſſe intelligitur. Quo ipſo etiam quiuis cuiuis alteri, cui neque ipſe ſubiectus eſt, neque eundem ſibi ſubiectum habet, aequalis habetur. Atque in hunc ſenſum corrigenda & interpretanda ſunt tradita ab HOBBESIO de Ciue c. I. §. 7. ſeqq. *Iuris naturalis fundamentum primum eſſe, vt quisque vitam & membra ſua quantum poteſt tueatur; omnemque operam det, vt a morte & doloribus proprium corpus & membra defendat, conſeruetque.* Cui conſequens ſit, vt, *quoniam fruſtra ius habet ad finem, cui ius ad media denegatur, vnusquisque ius habeat vtendi omnibus mediis, & agendi omnem actionem, ſine qua conſeruare ſe non poteſt.* Cum autem in naturali ſtatu nemo alium hominem habeat ſuperiorem, cuius arbitrio ſuam voluntatem, ſuumque iudicium ſubmiſerit; inde *quilibet naturali iure iudex eſt*, id eſt, quilibet ex proprio iudicio definit, *vtrum media quibus vſurus eſt, & actio quam acturus eſt, ad conſeruationem vitae vel membrorum ſuorum neceſſaria ſint, nec ne.* Nam ſi vel maxime quis alteri heic conſilium ſuppeditare inſtituat; tamen cum alter iſti voluntatem ſuam atque iudicium non ſubiecerit, licebit huic de eiusdem conſilio iudicare, an ſibi congruens

propter miniſteria & potentiam procerum. VII. Ad victum & amictum neceſſaria facile vnicuinis tribuerent ſuus labor & ſolertia, iisdemque proinde ſoli ignaui aut prodigi carerent, perinde vt iis carent in ciuitate. VIII. Barbaries, ſolitudo, & tenebrae ignorantiae in compluribus quoque regnis, in primis Aſiae, Africae & Americae obuiae. IX. Ambitionis, auaritiae, voluptatis, iniuſtitiae & crudelitatis monſtra ciuitatibus fere propria ſunt, vtpote in Aulis in primis dominantia, vnde non lenta contagione ad ſubditos ſerpunt. X. Pax & ſecuritas ex ſtatu ciuili non minus exules, quam e ſtatu naturali, quod non tantum bella crudeliſſime geſta docent, ſed etiam perſecutiones teſtantur, propter ſacrorum diuerſitatem ciuibus illatae. XI. Diuitiis certe prae ſtatu naturali adfluere ciuilem, negant exempla tot mendicorum & hominum, quibus minus nihilo eſt, in ciuitatibus obuia. XII. In ciuitatibus decori, ſtudii ſocietatis, elegantiae, ſcientiarum, beneuolentiae nominibus ſaepe vanitas, ſtultitia, pedantismus, odia & ſubtiles fallendi artes teguntur: quodſi autem his moribus boni aliquid ineſt, id neque a ſtatu naturali penitus alienum. Praeterea haec perpolita vita, hae elegantiae, haec vrbanitas, & ceterae vrbanitatis ſuauitates in ſolis vrbibus maioribus inueniuntur, ruri contra vbiuis, etiam in regnis cultiſſimis, plena omnia ſqualoris & ruſticitatis. Ex quibus manifeſtum eſt, nec ciuilem ſane ſtatum, vt alias in rebus humanis nihil, ex omni parte beatum eſſe. Vtut enim ſtatus ciuilis reprimendae hominum malitiae accommodatior ſit, quam naturalis, eoque ſocietatem eorum & felicitatem magis promoueat, ſi recte & ſapienter imperium eius adminiſtretur; tamen, ſi ſumma in republica poteſtas viribus ſuis vel per ſe, vel per ſuos in imperio adminiſtros abutatur, multo is infelicior eſt, quam ſtatus naturalis, quod in primis ex bellis & ſeditionibus manifeſtum.

§. III. 1) Principium hoc cum eo, quod ſequitur, ad vnum reduci poteſt. In hoc ſtatu licere omnia, quae non ſunt vetita. Cui addendum alterum: Cum omnes in eo ſint pares, eos tractandos eſſe vt pares. De quo infra L. III. c. 4. H.

gruens ſit, vel minus. Adeoque iſte faciet, quod alter ſuaſerit, non quatenus id conſilium ab altero fuit dictatum, ſed quatenus id ipſi arridet, & conſequenter ex proprii iudicii determinatione faciet. Ex quibus omnibus demum concludit: *Naturam dediſſe vnicuique ius in omnia, hoc eſt, in ſtatu mere naturali, & antequam homines vllis pactis ſeſe inuicem obſtrinxiſſent, vnicuique licuiſſe facere, quaecunque & in quoscunque libebat, & poſſidere, vti frui omnibus, quae volebat & poterat. Ex quo etiam intelligi, in ſtatu naturae menſuram iuris eſſe vtilitatem.* Quae vtut prima fronte paradoxa videantur, tamen hautquidquam aliquam licentiam quiduis in quosuis patrandi inde deduci debere agnoſcet, qui cogitauerit [2], (Hobbeſium) in iſthoc ſtatu hominem vtique legum naturalium, & ſanae rationis regimini ſubiicere. Quae licentia cum nequaquam ſit, neque abs ſano homine haberi poſſit idoneum medium ad conſeruationem hominis diuturnam, natura quoque nullo modo eam indulſiſſe cenſenda eſt. Ac ſi vel maxime quis eam exercere praeſumat, magno ſuo malo eandem ſibi noxiam eſt deprehenſurus. Sic vt demum effati iſtius ſenſus huc redeat: natura res ad hominis conſeruationem facientes in medio poſuit, antequam per pacta homines iſtas inter ſe diuiderent: & qui neminem habet ſuperiorem, ex propriae eiusque ſanae rationis dictamine quaeuis agere poteſt, quae ad diuturnam ſui conſeruationem faciunt. Quod ſi tamen ita craſſa fuit (Hobbeſii) ſententia, qualem prima fronte verba eius prae ſe ferunt, ac benignam hancce interpretationem plane reſpuit, ipſe viderit, quomodo meritam caſtigationem declinauerit. Id ſane manifeſtum eſt, Auctorem Tractatus Theologico-Politici, quem Spinoſam Exiudaeum vocat Sam. Mareſius, ius illud in omnia naturalem ſtatum comitans ſat horride deſcripſiſſe, quod diſcuſſiſſe non abs re fuerit. Is igitur *per ius & inſtitutum naturae nihil aliud intelligit, quam regulas naturae vniuscuiusque indiuidui, ſecundum quas vnumquodque naturaliter determinatum concipimus ad certo modo exſiſtendum & operandum; verbi gratia, piſces a natura determinati ſunt ad natandum, magni ad minores comedendum; adeoque piſces ſummo naturali iure aqua potiuntur, & magni minores comedunt.* Vbi notandum, hoc loco per vocabulum *Iuris* non notari legem, iuxta quam agendum ſit, & quid citra iniuriam agere quis poſſit; ſed facultatem agendi [3]: eoque non recte inferri, omnia, ad quae agenda ius aliquis habet, neceſſario quoque eundem agere debere. Deinde vti impropria eſt acceptio vocabuli, *Legis naturalis*, quando notat id, ſecundum quod vnaquaeque res certa ac determinata ratione agit: Sic & improprie potentia & modus agendi, qui in creaturis ratione non praeditis conſpicitur, iuris nomine vocatur. Nam proprie illum duntaxat ius ad agendum habere dicimus, qui praeuia ratione agit. Pergit Ille: *Naturam abſolute conſideratam ius ſummum habere ad omnia quae poteſt, hoc eſt, ius naturae ſe eousque extendere, quousque eius potentia ſe extendit; naturae enim potentia ipſa Dei potentia eſt, qui ius ſummum ad omnia habet.* Heic ſi per

2) Enimuero cum Hobbeſius nulli in hoc ſtatu iniuriam fieri poſſe expreſſe ſtatuat, cumque hoſtilem eſſe contendat, non niſi dicis gratia legum naturalium meminiſſe videtur. H.

3) Transpoſuimus haec verba, praeeunte Cl. BARBEYRACO, quum antea ſine ſenſu legeretur: *Legem, iuxta quam agendum ſit, ſed facultatem agendi & quid citra iniuriam agere quis poſſit.*

4) Et ſatis aliunde conſtat, Spinozam non agnoſcere Deum, tanquam ens intelligens & perfectiſſi-

si per *naturam absolute consideratam* intelligitur Deus iunctim cum rebus creatis [4], concedimus istam assertionem, Deoque ius summum ad omnia lubentes tribuimus, quod tamen ad perfectionem essentiae ipsius sit attemperatum. Sed si per naturam intelligatur vniuersitas rerum creatarum, Deo contradistincta, tunc negamus, potentiam naturae esse ipsius Dei potentiam, & illam cum hac aeque late patere. Nam est quidem potentia naturae a Deo producta, vt tamen totam potentiam Dei non exhauriat; sed limitibus ab ipso assignatis circumscribatur. Exinde ISTE sic infert: *Quia vniuersalis potentia totius naturae nihil est praeter potentiam omnium indiuiduorum simul, hinc sequitur, vnumquodque indiuiduum ius summum habere ad omnia quae potest, siue ius vniuscuiusque eo vsque se extendere, quousque eius determinata potentia se extendit.* Ast ego non puto haec consequi: potentia totius naturae est potentia omnium indiuiduorum simul: ergo quodlibet indiuiduum habet summum ius ad omnia. Quin potius quodlibet indiuiduum certam & definitam iuris particulam obtinet; eoque hautquidquam singula indiuidua sibi illud ius arrogare poterunt, quod cuiuis ex vniuersitate naturae competit. Addit: *Et quia summa lex naturae est, vt vnaquaeque res in suo statu, quantum in se est, conetur perseuerare, idque nulla alterius, sed tantum sui habita ratione, hinc sequitur, vnumquodque indiuiduum ius summum ad hoc habere, id est, ad exsistendum & operandum, prout naturaliter determinatum est.* Vbi praeterquam quod vocabulum *Legis naturae* improprie sumitur, saltem de hominibus falsum est, ipsorum naturam ita esse determinatam, vt conetur perseuerare *nulla alterius*, sed sui tantum habita ratione [5]. Sed & proprie *naturaliter* determinatae illae res dicuntur, quae ad vniformem agendi modum alligatae sunt, agentibus liberis contradistinctae: eoque homines circa actiones, quarum directio penes ipsos est, non a natura, sed a lege ad certi quid determinati sunt; & inde non statim illis ius ad agendum competit, quod intra vires naturae ipsorum est. Clarius patebit vanitas horum ratiociniorum, si resectis ambagibus ita proponantur: Deus habet ius summum ad omnia; naturae potentia est Dei potentia: ergo & natura ius habet ad omnia; potentia autem naturae est potentia omnium indiuiduorum simul: ergo singula indiuidua ius ad omnia habent. Iudicet qui potest, num in hoc ratiocinio iusta sit connexio. Falso autem Spinosa pronunciat, *nullam heic agnoscendam differentiam inter homines & reliqua naturae indiuidua;* (cum non nisi de hominum iure quaestio institui queat;) *neque inter homines ratione praeditos, & inter alios, qui rationem ignorant, neque inter fatuos, delirantes & sanos.* Quanquam enim aliis promtior, aliis tardior vsus rationis sit; cui tamen vllus rationis vsus est, saltem id intelligere potest, ad sui conseruationem iure illimitato in omnia sibi opus non esse, idque adeo sibi non posse competere. Quibus autem nullus rationis vsus est, de eorum iure frustra quaeritur; neque ex morbidis hominibus de natiua conditione humani generis

sectissimum. Huic enim mundus Deus est, quem aeternum & increatum esse, supponit.

5) Quod adeo verum est, vt Hobbesius, cuius sententia parum recedit ab hypothesi Spinozae, illimitato huic Iuri omnium in omnes superstruat necessitatem pacta ineundi, quibus, vt ipsi videtur, iustitia omnis nititur, eo, quod fieri non possit, vt genus humanum conseruetur, si omnes vtantur iure suo. Vid. Liber eius de Cive c. 1. §. 11. & 13. & c. 11. §. 3. Ipse Spinoza tamen, quod auctor obseruat, in fine paragraphi, fatetur, tutius nos rationis praecepta sequi, quam sola naturae desideria.

generis pronunciare licebit. Quin nullus horum alia ratione, quam per ius in omnia, seruari nequit. Frustra est ratio ab ILLO subiuncta: *Quicquid enim vnaquaeque res ex legibus naturae suae agit, id summo iure agit, nimirum quia agit, prout ex natura determinata est, nec aliud potest.* Atqui negamus hominem, quando ex legibus naturae suae agit, ius in omnia affectare, aut ad idem exercendum a natura determinatum esse. Fallit igitur conclusio Spinosae: *Inter homines, quamdiu sub imperio solius rationis viuere considerantur, tam illi, qui rationem nondum nouit, siu qui virtutis habitum nondum habet, ex solis legibus adpetitus summo iure viuit, quam ille, qui ex legibus rationis suae vitam suam dirigit. Hoc est, sicuti sapiens ius summum habet ad omnia, quae ratio dictat, siue ex legibus rationis viuendi: sic etiam ignarus & animi impotens summum ius habet ad omnia, quae appetitus suadet, siue ex legibus appetitus viuendi.* Atqui status naturalis & imperium naturae in homine rationem vtique includit, nec aliis legibus sapiens, aliis hebetior viuere tenetur. Qui porro solo appetitu reguntur, in eos ius & lex non cadit. Sed in homine, qua appetitus a ratione abit, non ex iure aut legibus viuitur, sed aberrationes legum committuntur. Non minore falsitate laborant consectaria, quae ex praemissis deducuntur: *Ius naturale vniuscuiusque hominis non sana ratione, sed cupiditate & potentia determinatur. Non enim omnes naturaliter determinati sunt ad operandum secundum regulas & leges rationis; sed contra omnes ignari omnium rerum nascuntur, & antequam veram viuendi rationem noscere possunt, & virtutis habitum adquirere, magna aetatis pars, etsi bene educati fuerint, transit, & nihilominus interim viuere tenentur, seque quantum in se est conseruare, nempe ex solo appetitus impulsu, quandoquidem natura iis nihil aliud dedit, & actualem potentiam ex sana ratione viuendi denegauit; & propterea non magis ex legibus sanae mentis viuere tenetur, quam felis ex legibus naturae leoninae.* Enimuero vt quis iuxta rationem viuere teneatur, non necessum est, vt *naturaliter determinatus* sit ad operandum iuxta leges rationis, id est, vt aliter agere non possit; sed sufficit tantum habere naturalis potentiae, ex qua possit ab iniuriis & molestiis inferendis abstinere, quo nihil est facilius. Sicuti & modus seipsum conseruandi non adeo est operosus, vt iure in omnia opus sit. Ab eo autem, qui per aetatem omnium rerum est ignarus, non sane exigi potest accuratior actionum directio, quam pro captu rationis parce adhuc sese exserentis. Quo minus tamen, quae ab eodem aguntur, nimis molesta aliis esse queant, natura prouidit, dum & exiguas ipsis vires attribuit, & aliis illorum directionem commendauit. Falsa denique est & isthaec illatio: *Quicquid itaque vnusquisque, qui sub solo naturae imperio consideratur, sibi vtile vel ductu sanae rationis, vel ex affectuum imperio iudicat, id summo naturae iure adpetere, & quacunque ratione siue vi, siue dolo, siue precibus, siue quocunque demum modo facilius poterit, ipsi capere licet, & consequenter pro hoste habere eum, qui impedire vult, quo minus animum expleat suum.* Item: *Ex quibus sequitur, ius & institutum naturae, sub quo omnes*

§. IV. 1) Vnde fit, in ciuitate summum imperantem, intuitu externorum, esse in statu naturali: at intuitu ciuitatis considerari, vel vt caput, siue qua est imperans, vel vt partem ciuitatis, siue qua est ciuis. Cui consequens est, statum naturalem mere talem non parum a temperato differre. In illo quis facile malus & nequam, in hoc quilibet bonus esse, praesumitur, etiam

omnes nascuntur, & maxima ex parte viuunt, nihil nisi quod nemo cupit, & nemo potest prohibere, non contentiones, non odia, non iram, non dolos, nec absolute aliquid, quod appetitus suadet, auersari. Haec assertio de hominibus falsissima est. Sed si ea ad omne genus animantum extendatur, hoc sensu: nullum esse agendi modum aut viam se conseruandi, quae non alicui animanti ex instinctu suae naturae vsurpetur; tunc ea ad rem nihil facit, cum id duntaxat quaeratur, num in homines ius in omnia aduersus homines exercendum cadat. Et sane posteriorem sensum Spinosae ob oculos fuisse sequentia verba arguunt: *Nec mirum; nam natura non legibus humanae rationis, quae non nisi hominum verum vtile & conseruationem intendunt, includitur, sed infinitis aliis, quae totius naturae, cuius homo particula est, aeternum ordinem respiciunt.* Et tamen mox fatetur, hominibus esse vtilius secundum leges & certa nostrae rationis dictamina viuere, quae verum hominis vtile intendunt. Ast quid opus erat ius fingere, cuius vsus homini, si saluus esse vellet, necessario deserendus erat; cum caeteris animalibus, qui aliquod instar iuris in omnia exercet, hautquidquam necessum sit ad sui salutem eo se abdicare; quod itidem homini necessum non foret, si tale ius eidem naturaliter competeret.

§. IV. FATEMVR tamen, vniuersum genus humanum nunquam simul & semel in mero statu naturali exstitisse; neque etiam exsistere potuisse, ideo quod diuinarum auctoritate literarum persuasi, ex vno pari coniugum quicquid est mortalium originem ducere credamus. Nam Adamo vtique Eua sua maritali imperio fuit subiecta. Genes. III, 16. Et qui inde nascebantur, sub potestate patria, & imperio familiari statim constituebantur. Tunc autem in eiusmodi statu vniuersum genus mortalium esse potuisset, si, quod paganis quibusdam credebatur, ab initio ranarum instar e terra prouenissent, aut, sicuti Cadmaei fratres, semine sparso germinassent. Qua fabula fallor an repraesentari possit naturalis status, & bellum omnium in omnes, prout Hobbesio illud deformatur, vbi

- - - - - - *Furit omnis turba, suoque*
Marte cadunt subiti per mutua vulnera fratres.

OVID. Metam. 3. [v. 122. 123.] Igitur naturalis status actu ipso nunquam extitit [1], nisi temperatus, & velut partialis, dum nempe cum quibusdam hominibus singuli in statum ciuilem, aut illi analogum, coaluerunt; aduersus reliquos naturalem adhuc libertatem retinuerunt. Etsi quo plures, quoque minores in coetus genus humanum fuit diuisum, eo propius ad istum statum mere naturalem accessit. Sic & olim cum genus humanum in familias segreges, & nunc postquam idem in ciuitates concessit, illi mutuo in naturali statu viuunt, quorum neuter alteri paret, quique communem dominum inter homines non habent [2]. Sic priscis temporibus, qui familia paterna excedebant fratres,

etiam externorum intuitu. V. AVCTOR L. III. c. 6. §. 9. ante med. Quod inde prouenit, quia bonis moribus, legibus, institutis & disciplina cruditates status naturalis, mere talis, in ciuitate vel tolli penitus, vel temperari possunt. H.

2) V. Element. Prud. ciuil. Part. I. Sect. 1. §. 1. & §. 11. sect. 3. §. 4. H.

fratres, ac finguli peculiarem fibi familiam, & ab alia non pendentem conftituebant, in libertate & ftatu naturali mutuo viuere incipiebant [3]. Adeoque non quidem primi mortalium, fed horum pofteri in naturali ftatu exfiftere actu coeperunt. Atque ifthoc modo temperatus hicce ftatus, inter eos maxime, qui in ciuitates coiuerunt, illis quidem incommodis caret, quae mero ftatui naturali adhaerent; & infuper ampliffimi inter mortales faftigii inftar habetur, totius ciuitatis viribus fubnixum; in hifce terris neminem fuperiorem agnofcere. Sic vt ciuitates earumque rectores ftatum fuum eximie libertatis naturalis nomine infignire queant, quippe qui iftis viribus funt fuccincti, vt eam fecure exercere queant. Cum illis, qui in ftatu mere naturali finguli degunt, parum laetabile, aut vtile fit, neminem habere fuperiorem; quippe queis per propriarum virium tenuitatem falus fua perpetuo in ancipiti haeret. Fruftra autem funt, qui iftam libertatem naturalem aut non exiftere, aut naturalem non recte dici contendunt, eo argumento; quod cum natura adpetat focietatem ordinatam, ordo autem fine imperio non intelligatur, cum nulla focietas fine imperio fit, imperium potius res vere naturalis fit dicenda. Cui probando adducitur locus CICERONIS L. III. de LL. *Nibil tam aptum eft ad ius conditionemque naturae, quam imperium: fine quo nec domus vlla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum vniuerfum genus ftare, nec rerum natura omnis, nec ipfe mundus poteft. Nam & hic Deo paret, & huic obediunt maria terraeque, & hominum vita iuffis fupremae legis obtemperat.* Inde Hobbefius accufatur; quod ftatum mere naturalem nominauerit, & finxerit, qualis non effet homine dignus, aut naturalis humanus; fed belluis aptior, quarum natura rationem & orationem ignorat. Nam vt omnibus omnia liceat agere, appetere, poffidere, nulla eft ratio, nulla natura recte atque integre iudicans, quae dictet. Deprauatae naturae impetus eiusmodi effe poffe, non dictata rectae rationis, quae eo ipfo quod focietatem adpetit, ordinem focietatis adpetit: qui licentiam eiuscemodi motibus incompofitis omnem praecludit. Ordo enim effe qui poteft, nifi ad primum aliquod tendat? Id primum eft & fummum, & omnia moderari aptum, id eft, imperium, fiue fumma in focietate poteftas: fine cuius refpectu focietas nulla adpetitur ab eo animante, quod rationis & orationis inftrumento vtitur. Huc vfque progredi naturam, vt imperium in omni focietate naturale effe, libertatem autem, quae imperium omne adfpernaretur, cum natura pugnare demonftret. Vid. BOECLERVS ad Grotii proleg. Enimvero quid de his fit fentiendum; ex fuperioribus facile conftare potuit. Mere naturalis ftatus dicitur conditio hominis, prout abftrahit ab illis, quae inftituto humano ipfi fuperuenerunt; non quod natura hominem, vt in ifto ftatu degeret, deftinauerit [4]. Sic omnium rerum ignorantia homini naturalis, feu congenita dici poteft; non quod naturae repugnet, hominem multarum rerum cognitionem adquirere. Deinde nulla libertas naturalis homini a nobis attribuitur, quae fit exemta ab obligatione legis naturalis, imperiique diuini. Libertas autem, quae omne imperium humanum adfpernatur, non magis cum natura

3) Vid. de his PLATO Lib. de Legib. III. Stephan. & ARISTOTELES Politicor. L. I. paulo poft initium p. 680. 681. Tom. II. Edit. c. 11. p. 297. D. Ed. Parif.

natura pugnat, quam eadem progreſſum in infinitum admittit. Naturale eſt equidem imperium, id eſt naturae intentio fuit, vt homines imperia inter ſe conſtituerent. Sed non minus naturale eſt, vt qui id ſummum in alios homines gerit, ipſe ab imperio humano ſit immunis, adeoque hoc intuitu libertate naturali gaudeat. Ni ſummo ſuperius in eodem ordine admittere velimus. Sicuti & in vniuerſum naturale eſt, vt qui non habet dominum, ex dictamine propriae rationis ſe ac ſuas actiones gubernet.

§. V. MAIORIS momenti diſquiſitio eſt, an ſtatus naturalis, in ordine ad alios homines, habeat indolem belli, an pacis; ſeu quod eodem redit, an qui in ſtatu naturali viuunt, id eſt, qui neque communem habent dominum, neque vnus alteri paret, aut imperat, inuicem pro hoſtibus, an vero pro pacatis & amicis ſint habendi? Quo loco potiſſimum meretur expendi ſententia Hobbeſii, qui vti ſtatum mere naturalem vocat bellum non ſimplex, ſed omnium in omnes; ita qui in eandem ciuitatem coiuere hoſtilem ſtatum inuicem exuere tradit, reliquos hoſtium loco manere. Sic de Ciue c. 9. §. 3. *Hoſtis eſt quiſque cuique, cui neque paret, neque imperat.* Addi debuerat, & quicum communem dominum non habet. Item c. 13. §. 7. *Status ciuitatum inter ſe naturalis, id eſt, hoſtilis eſt. Neque ſi pugnare ceſſent, idcirco Pax dicenda eſt, ſed reſpiratio; in qua hoſtis alter alterius motum vultumque obſeruans, ſecuritatem ſuam non ex pactis, ſed ex viribus & conſiliis aduerſarii,* (addendum, & ex propriis viribus,) *aeſtimat.* Plane vti piſcium ſtatum deſcribit OPPIANVS Halieut. L. II. [verſ. 44. & ſeqq.] Πάντες γὰρ ἀνάρσιοι ἀλλήλοισι δυσμενέες πλωοῦσιν· ὁ γὰρ κρατερώτερος αἰεὶ Δάπτει ἀφαυροτέρους· ἄλλῳ δ' ἐπινήχεται ἄλλος πότμον ἄγων. ἕτερος δ' ἑτέρῳ πόρσυνεν ἐδωδήν. *Omnes enim infeſti inuicem & infenſi natant. Validior quippe ſemper deuorat imbecilliorem; alter alterum perſequitur exitium intentans; & vnus alteri in cibum cedit.* IDEM ibid. Οἱ δ' ἄλλοι μάλα πάντες ὀλέθριοι ἀλλήλοισιν Ἔρχονται. τὸ καὶ οὔποτ' ἐσέψεαι ὑπνεύοντας Ἔλλοπας· ἀλλ' ἄρα τοῖσι καὶ ὄμματα καὶ νόος αἰεὶ Ἐγρήσσει πανάϋπνος· ἐπεὶ τρομέουσι μὲν αἰεὶ Φέρτερον ἀντιόωντα, χερειοτέρους δ' ἐλόωσι. *Hi autem omnes exitioſi inuicem exiſtunt. Inde nunquam videas dormientes piſces: ſed ipſis ſemper & oculi & mens vigilant inſomnes, quia metuunt quidem ſemper validiorem obuiam venientem, imbecilliores vero perſequuntur.* Add. POLYBIVS L. XV. c. 20. HOBBESIVS in Leuiathan. c. 13. adiungit: Bellum non eſt illud duntaxat tempus, quo pugnis & praeliis confligitur, ſed quo voluntas pugnandi ſatis declaratur. Nam ſicut prauam tempeſtatem vocamus non ſolum, quando procellae ruunt, ſed & quando aër ad iſtas producendas eſt diſpoſitus; ita bellum quoque non tantum praeliis, ſed & aperta hominum ad pugnandum procliuitate aeſtimamus. Neque vero primus iſta Hobbeſius tradidit; verum eadem iamdudum habentur apud PLATONEM Libr. I. de LL. [princ. pag. 769. 770. Edit. Wechel. Ficini & 625. 626. Tom. II. Ed. H. Steph.] vbi dum Clinias Cretenſis rationem reddit, quare Cretenſium legislator multa inſtituta rem militarem ſpectantia introduxerit, ita ſubiungit: Ἄνοιαν δή μοι δοκεῖ καταγνῶναι τῶν πολλῶν, ὡς οὐ μανθανόντων, ὅτι πόλεμος

4) V. infra c. 3. §. 16. H.

πόλεμος ἀεὶ πᾶσι διὰ βίου ξυνεχής ἐστι πρὸς ἁπάσας τὰς πόλεις. ἣν γὰρ καλοῦσιν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων εἰρήνην, τοῦτ' εἶναι μόνον ὄνομα, τῷ δ' ἔργῳ πάσαις πρὸς πάσας τὰς πόλεις ἀεὶ πόλεμον ἀκήρυκτον κατὰ φύσιν εἶναι. In quo ſane arbitror eum ſtultitiae crimine permultos condemnaſſe, quod minime intelligant, bellum ciuitatibus omnibus cum omnibus iuge ac perpetuum eſſe. Quam enim plerique pacem nominant, id eſſe nomen ſolummodo exiſtimandum: re vero ipſa omnibus ciuitatibus aduerſus omnes non indictum bellum natura eſſe. Vbi & hoc obiter obſeruandum, minus accurate a non nemine quaeſtionem hanc ita explicari, quod per ſtatum naturalem intelligatur illa conditio, qua concipimur ſeorſim victuri, aut extra ſocietatem conſtituti eſſe, eumque eſſe ſtatum belli, id eſt, propoſiti, illud quod alter habet occupandi, illumque inde arcendi. Ita vt ſenſus ſit; ſi homines viuerent extra ſocietatem, verſarentur in perpetua diſcordia; vel ſi homines vitam ſocialem non viuerent, in ſtatu perpetuae diſcordiae victuri eſſent *. Nam ſtatus naturalis & vita ſocialis ſibi proprie non opponuntur; cum etiam illi, qui in ſtatu naturali viuunt, ſocialem inuicem vitam agere poſſint, debeantque, & ſaepenumero ſoleant. Enimuero cum ſuper hac quaeſtione fundentur omnes fere conſiderationes, quas ciuitatum rectores circa vicinas ciuitates agitare debent ac ſolent, operae pretium puto fuerit, quae in vtramque partem adferri poſſunt argumenta preſſius expendere.

§. VI. QVOD IGITVR ſtatus naturalis ſit ſtatus belli HOBBESIVS de Ciue c. 1. & Leuiath. c. 13. ita demonſtrare conatur. Nimirum vt homo naturaliter hominem metuat, & adeo cum ipſo in ſtatu belli verſetur, cauſam eſſe, quod hominibus & facultas & voluntas ſit inuicem nocendi. Facultatem nocendi inde oſtendit, quod homines adultae aetatis ſint viribus inuicem aequales. Nam licet ſaepiſſime vnus alterum robore corporis antecedat; tamen fieri poſſe, vt etiam imbecillior ex inſidiis, aut conſpiratione cum aliis inita, vel robuſtiſſimum opprimat; cuius vitalia aeque ad mortem recipiendam idonea quam debiliſſimi cuiusque. SENECA de Ira L. I. c. 3. *Nemo tam humilis eſt; qui poenam vel ſummi hominis ſperare non poſſit, ad nocendum potentes ſumus* *. Neque vero naturalem ſolertiam, qua vnus alterum ſolet excedere, id praeſtare poſſe, vt abs tali periculo tutus ſit, cui nullum niſi in ſe ſolo praeſidium. Cum porro maximum malorum, quod homines inuicem inferre poſſunt, ſit mors; eam autem tam robuſtus debiliori, quam hic illi queat inferre; conſequens eſſe, vt qui maximum inferre inuicem poſſunt, ſint viribus (in effectu) aequales. Voluntatem autem nocendi nonnullis ineſſe ex neceſſitate, aliis per libidinem. Dum enim aliqui ſibi omnia volunt licere, & prae caeteris honorem arrogant, aliosque petulanter laceſſunt; non poſſe non reliquis, modeſto licet ſint ingenio, ac libenter eadem aliis, quae ſibi, velint permittere, neceſſitatem naſci ſeſe contra iſtorum ferociam defendendi. Datur quippe non vnus, qui

Iura negat ſibi nata, nihil non arrogat armis,

aut vti MANILIVS Aſtron. L. V. loquitur, [verſ. 120. & ſeqq.]

Nec

§. V. *) Clarius, non ſocialitas, aut ſocietas aequatoria, ſed rectoria ſtatui naturali opponitur. V. quae dicemus ad §. 8. H.

Nec pacem a bello, ciuem discernit ab hoste.
Ipse sibi lex est, & qua fert cunque voluntas,
Praecipitat vires: laus est contendere cuncta.

Et [vers. 489. & seqq.] cui

Nulla quies placet; in nullo sunt otia fructu;
Sed populum turbamque petit, rerumque tumultus,
Seditio, clamorque iuuat. - - -

Frequentissime quoque voluntatem nocendi oriri ex contentione ingeniorum, dum nemo non altero perspicaciorem sese credit; & contra alterius arrogantiam molestissime fert. Vnde fieri, vt non modo contra contendere, sed & simpliciter non consentire sit odiosum. Nam cum duo contradictoria simul vera esse non possint, qui non consentit alteri, tacite ipsum erroris arguit; qui in valde multis dissentit, pro stupido ipsum habet, quippe qui tam manifestam veritatem, vti quilibet de sua sententia credit, perspicere nequeat. CICERO Offic. I. [c. 27.] *Falli, errare, labi, decipi tam dedecet, quam delirare, & mente captum esse.* Huc pertinet illud HORATII Ep. I. [vers. 83.]

Vel quia nil rectum, nisi quod placuit sibi, ducunt;
Vel quia turpe putant parere minoribus, & quae
Imberbes didicere, senes perdenda fateri.

Et IVVENALIS Sat. XV. [vers. 35. & seqq.]

- - - Numina vicinorum
Odit vterque locus, quum solos credat habendos
Esse deos, quos ipse colit.

Inde cum omnis animi voluptas in hoc sita sit, vt quis aliis sese praeferre queat, non posse non quandoque signa contemtus aduersus alios erumpere: quo nihil animos mortalium magis irritare solet. CICERO Off. I. c. 8. *Quicquid eiusmodi est, in quo non possint plures excellere, in eo plerumque fit tanta contentio, vt difficillimum sit sanctam seruare societatem.* Neque solum *in Graecorum leuitate ista peruersitas, vt maledictis insectentur eos, a quibus de veritate dissentiunt.* IDEM de Fin. L. II. Add. CHARRON de la Sagesse L. I. c. 40. n. 6. 7. 8. Denique & inde creberrimam prouenire caussam, quare nocere inuicem velint homines, dum plures ad vnam & eandem rem animum simul adiiciunt, qua neque frui communiter, neque eandem diuidere possint aut velint. Quae sane fortiori cedere debet; quis autem fortior, pugna diiudicandum est. Socrates apud XENOPHONTEM Memorab. L. II. [c. 6. §. 21. Edit. Oxon. p. 437. Ed. Steph.] *Homines partim quidem ad amicitiam naturaliter propensi sunt; alter etenim altero eget, ac inuicem miserentur, & vtilitatibus inuicem affecti gratias mutuo agunt. Partim vero ad inimicitiam: cum enim eadem bona atque iucunda putant, de his contendunt, & dissentientes contrariantur. Hostile namque contentio & ira est. Inimicitia atque cupiditas plus habendi atque inuidia odium parit.* SENECA de Ira L. III. c. 34. *Quod vinculum amoris esse debebat, seditionis atque odii causa est, idem*

§. VI. *) CVRTIVS Lib. VII. c. 8. n. 15. *Leo quoque aliquando minimarum auium pabulum fuit. Nihil tam firmum est, cui periculum non sit etiam ab inualido.*

velle. *Ista quae adpetitis, quia exigua sunt, nec possunt ad alterum, nisi alteri erepta transferri; eadem affectantibus pugnam & iurgia excitant.* Add. CHARRON de la Sagesse L. I. c. 39. n. 8. Ob has igitur causas non posse non homines mutuo metu ac suspicione perpetuo agitari. At cum non affectus solum naturalis, sed & ratio cuique salutem suam quam maxime commendet, omniaque adhibere media isti fini indulgeat, quorum aptitudinem, cum superior ibi non sit, quilibet ex suo iudicio aestimat; non posse non oriri cupidinem praeueniendi potius alios, quam ipsorum sese inuasionibus praebendi. Ex quo ipso demum resultare statum infiniti cuiusdam belli omnium in omnes. Cuius consectarium sit, vt quilibet cuilibet possit clam aut aperte inferre, quaecunque sibi expedire iudicauerit. In quo etsi ratio ipsum quandoque fugiat, alteri tamen non fieri iniuriam; quippe cum iustitia & iniustitia tantum locum habeat inter eos, qui in ciuitates coaluerunt. Etsi inepta sui conseruandi media vsurpando contra rationem peccare quis queat.

§. VII. ISTHAEC quidem vtcunque tolerabilia videri possent, [1] si duntaxat per modum hypotheseos assumerentur. In quo sensu eadem ab ipso HOBBESIO accipi, ex c. 8. §. 1. de Ciue videtur colligi, vbi ita dicit: *Vt redeamus iterum in statum naturalem, consideremusque homines, tanquam si essent iamiam subito e terra fungorum more exorti & adulti, sine omni vnius ad alterum obligatione.* Alio tamen loco, IDEM de Ciue c. 13. §. 7. & passim, non per modum hypotheseos, sed serio statum ciuitatum vocat *naturalem*, id est, *hostilem*. Quae ita concilianda videntur, vt illud quidem hypothesis sit; omnes homines simul & semel in statu naturali inuicem extitisse; sicuti futurum erat, si magna hominum multitudo subito e terra fuisset prognata; reuera tamen status ille naturalis exsistat inter quosdam homines, qui nempe inuicem subiecti non sunt, nec communem habent dominum, vt iam omnes sunt ciuitates. Sicuti etiam IPSE expresse in Leuiath. c. 13. dicit: *Quanquam tempus nunquam fuerit, in quo vnusquisque vniuscuiusque hostis erat: Reges tamen & personae summam habentes potestatem omni tempore hostes inter se sunt.* Enimuero pro contraria sententia in primis faciunt origines generis humani, prout illas fallere nescia sacrarum literarum auctoritas nos edocet; quae sane naturalem hominum statum pacificum potius, quam bellicum, hominesque inuicem potius amicos quam hostes arguunt. Scilicet primo homini ex terra diuinitus producto adiungitur socia, cuius materia ex illo ipso desumta, vt eandem tenero statim amore complecteretur, tanquam ex carne & ossibus suis desumtam; quam insuper sanctissimo ipsi foedere adiunxit Deus. Ex his duobus quidquid est mortalium cum

§. VII. 1) Antea legebatur, *ne illa pacate viuerent*, manifesta contradictione eorum, quae praecedunt.

2) AVGVSTINVS L. XII. de Ciuit. Dei c. 21. *Vnum atque singulum creauit, non vtique solum, sine humana societate deserendum; sed vt eo modo vehementius ei commendaretur ipsius societatis vnitas vinculumque concordiae, si non tantum inter se naturae similitudine, verum etiam cognationis affectu homines necterentur: quando nec ipsam quidem foeminam, copulandam viro, sicut ipsum, creare ei placuit, sed ex ipso, vt omne ex homine vno diffunderetur genus humanum.* Si cui argumentum hocce non satisfaciat, addenda caetera, quibus socialitas probatur in cap. sequent. H.

3) Cuius praesumtionis contrarium satis elucet ex ipsa traditione paganorum. Vid. GROTIVS de

cum descenderit, non vulgari duntaxat amicitia, quae ex similitudine naturae resultare potest; & de qua loquitur *L. 3. D. de Iust. & Iure.* Genus humanum sociatum intelligitur, sed & tali; quam communis stirps, & sanguis, cum blando fere affectu inter propiores iunctam, conciliat; etsi eius sensus inter remotiores a communi stirpe fere exoleuerit, quam si quis exuerit, ac hostilem in alios animum sumserit, a primaeuo & naturali statu desciuisse est censendus. Aduersus quae frustra excipitur, ex hoc ipso sequi, statum hominum naturalem esse statum belli. Nam si societates ideo fuerunt coaeuae generi humano, vt homines pacate viuerent, e contrario sequi, citra societatem homines pacate non victuros fuisse, & societates hominibus connasci oportuisse, ne illi impacate [1] viuerent. Ad quae reponimus, inquiri heic a nobis de statu naturali, non qualis abstrahendo concipi possit, sed qualis reuera existat. Iam autem cum primi homines in tali statu exstiterint, qui nil plane hostile, sed meram amicitiam spirabat, ex quali statu caeteri quoque homines prouenerunt [2]; manifestum est, homines, si primae suae originis meminisse velint, amicos potius, quam hostes inuicem censendos. Neque vero ab initio ideo societates in genus humanum introductae, ne status naturalis exsisteret; sed quia genus humanum aliter propagari & seruari nequibat. Status autem naturalis inde emersit, quod multiplicati homines vna societate non amplius continerentur. Inde etiam nullo sensu dicitur, homines sine sociali statu in primis rerum initiis inimice cum aliis victuros fuisse, nisi praesupponere velis [3], ab initio multitudinem hominum abs se inuicem non procreatorum simul extitisse. Facit huc illud ARISTOTELIS Rhetor. L. I. c. 11. Ἐπεὶ τὸ κατὰ φύσιν ἡδὺ, τὰ συγγενῆ δὲ κατὰ φύσιν ἀλλήλοις ἐςὶν, ἅπαντα τὰ συγγενῆ καὶ ὅμοια ἡδέα, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ· οἷον ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ. *Quoniam quod est secundum naturam, iucundum est, & quae cognata sunt, secundum naturam inuicem sunt, omnia cognata & similia iucunda sunt plerumque, vt homo homini* [4]. CICERO de Fin. L. III. [c. 19.] *Communis hominum inter homines naturalis est commendatio, vt oporteat hominem ab homine ob id ipsum quod homo sit, non alienum videri.* Nec insuper habendum illud EIVSDEM de Nat. Deorum L. I. [c. 27.] *Non vides, quam blanda conciliatrix, & quasi sui sit lena natura? An putas, vllam esse terra marique belluam, quae non sui generis bellua maxime delectetur? Quid igitur mirum, si hoc eodem modo homini natura praescripsit, vt nihil pulcrius quam hominem putaret?* QVINTILIANVS Declam. V. *Publica omnium mortalium, quippe sub vno parente naturae, cognatio est* [5]. Add. Marcus ANTONINVS L. IX. §. 9. vbi argumentum de similitudine naturae, ad conciliationem mutuam faciente, prolixius deducit. Et Rich. CVMBERLAND. de Leg. nat. c. 2. §. 18. Nam illud de peculiari amore aut odio accipiendum [6], quod

de Veritate Religion. Christianae L. I. §. 16. & interpretes ad Acta Apostolorum XVII. 26.

4) Et V. de Finib. 23. *Natura hominis sic generata est, ut habeat quiddam innatum, quasi ciuile atque populare, quod Graeci πολιτικὸν vocant.* H.

5) Qui etiam cognationis inter homines meminit passim. V. *L. 3. de rebus suis.* §. 4. & *l. 22.* §. 20. vbi Gatakerus & *ad L. 2.* §. 1. H.

6) PROCOPIVS d. l. φύσει μὲν γὰρ οὐδένες τῶν πάντων ἀνθρώπων οἰκείως ἂν ἢ ἐναντίως ἀλλήλοις ἔχοιεν· αἱ δὲ πράξεις ἑκάστοις ἢ τῷ ὁμοτρόπῳ ἐς ξυμμαχίαν συνάπτουσαι, ἢ τῷ διαλλάσσοντι τῆς γνώμης ἐς τὸ δυσμενὲς διακρίνουσαι φίλους ἂν οὕτω τύχοι ἢ πολεμίους ἀλλήλους ποιοῦσιν.

quod ait Belisarius apud PROCOPIVM Hist. Vandal. L. II. [cap. 15. pag. 145. Ed. Aug. Vindel.] *Natura homines hominibus neque addicti neque infesti sunt. Facta cuiusque aut connexu societatem, aut diuersitate inimicitiam prouocantia, alios nobis caros, alios exosos faciunt.*

§. VIII. SED NEC deest, quod Hobbesii rationibus reponatur [1]. Non possunt sibi inuicem immediate nocere, quos locorum intercapedo disiungit. Nam qui absens mihi nocet, id facit per aliquem praesentem. Neque res meae nisi per praesentem perdi queunt. Ergo cum longe inter se dissiti, quamdiu non propius inter se iunguntur, nocere inuicem nequeant, non adparet, quare non inter amicos potius quam hostes tales sint censendi. Nam si quis tales malit neutros dicere, scire debet, amicitiam etiam voluntate & facultate non nocendi posse censeri [2]. Deinde illa ipsa virium aequalitas, quam Hobbesius adstruit, voluntatem nocendi [3] potius refraenare, quam incitare est idonea. Quin nemo sanus cum aequali in pugnam descendere amat, nisi necessitate vrgente, aut vbi occasio rei bene gerendae fiduciam subministrat. Alias enim pugnam citra necessitatem inire, in qua illatae plagae non minore impetu sint refundendae, & vbi per pugnantium vires exitus non nisi ab incerta pendet alea, stultorum & temere ferocium est. Sane enim vbi cum pari in pugnam descenditur, vbi vtriusque vita periculo exponitur, neutri tantum e victoria accrescit, quantum ille amittit, qui in pugna occiditur; nec tanti est alium occidisse, quam vitam suam aleae exposuisse. Periculum enim vitae meae plus mihi detrahit boni, quam mihi accedere ex eo potest, quod in pari periculo sit hostis mei vita; nec illius ideo augetur securitas, quoniam inde incerta est mea, sed vtrique hinc aliquid decedit, quod neutri cedit in emolumentum. Rich. CVMBERLAND de Leg. nat. c. 2. §. 29. Inde Scythae apud CVRTIVM L. VII. c. 8. *Firmissima est inter pares amicitia; & videntur pares esse, qui non fecerunt inter se periculum virium.* Sic CAESAR de B. C. L. III. [c. 10. pag. 471. Edit. Dauis.] Pompeium monet; *hoc vnum esse tempus de pace agendi, dum sibi vterque confideret, & pares ambo viderentur.* Et FLORVS L. IV. c. 10. *Expertis inuicem Parthis atque Romanis, quum Crassus atque Pacorus vtrinque virium mutuarum documenta fecissent, pari rursum reuerentia integrata amicitia.* Apud THVCYDIDEM L. III. [§. 11. Edit. Oxon.] mutuus metus tutissimas reddere dicitur societates; *quippe qui eas*

§. VIII. 1) Cl. AVCTOR Meditat. polit. c. 4. §. 2. regerit: tales pro neutris habendos, non pro amicis; deinde non quaeri de actu, sed de facultate nocendi. Ad haec respondeo: non nisi, cum alii belligerantur, quem neutrarum partium intelligi; & hunc tamen illis aequum se praebere oportere. Facultatem autem frustra esse, quae in actum deduci nequit. H.

2) Regerit idem AVCTOR iurium tamen aequalitatem propositum laedendi in nobis fouere. At quaeso quaenam est illa iurium aequalitas? an ius illud omnium in omnia? Non sane: Ius enim intelligi nequit, quod alius aeque habet praepediendi, & vbi vtrinque nulla sit iniuria, vt inter bestias; quibus idem Auctor degentes in naturali statu, nescio an conuenienter, comparauit. Caeterum Auctor noster non negat, pacem in statu naturali satis esse debilem & infidam. V. infra §. 12. & alibi. H.

3) Melius dixisset, *desiderii nocendi delectum* cum de talibus loquatur, qui in impotentia nocendi positi sunt.

4) Vid. infra C. V. §. 6. & Lib. III. c. 6. §. 9. et L. VIII. c. 5. not. 3.

5) GELLIVS L. VII. Noct. Atticar. c. 3. contra Tironem disputans, negat, humanae vitae negotia,

eas violare cupit, *dum ambigit*, *an ſuperior eſſe poſſit*, *abſterretur*. Sed & cauſae, quae ab Hobbeſio adducuntur, quare homines ſeſe mutuo velint laedere, particulares duntaxat ſunt, adeoque hautquidquam ſufficientes ad excitandam in genere humano neceſſitatem belli omnium in omnes, ſed duntaxat quorundam in quosdam. Neque enim ſemper contingit, vt modeſtis intermixti habitent feroces ac praui, aut hos lubido ſubeat illos laceſſendi. Et contentio ingeniorum vix apud alios deprehenditur, quam qui ſupra vulgus eminent, Magnam mortalium partem iſte morbus non adit, aut non niſi leuiter tentat. Denique non ita maligne neceſſitatibus mortalium Creator proſpexit, vt circa eandem rem aſſerendam plures ſemper concurrere debeant. Et poteſt quidem communis hominum malitia cauſam praebere, vt ne quis temere cuiuis fidat, & velut nudum latus praebeat: praeſertim ſi eum non penitius nouerit [4]; vti eſt apud PLAVTVM Aſinar. *Lupus eſt homo homini*, *non homo*, *quem qualis ſit non nouit*. Sed vt iſta ſuſpicio, ac diffidentia, ni peculiariter nocendi voluntas declaretur, ad occupandum, atque opprimendum alterum valeat [5], nemo ſanus admiſerit. Recte CICERO Offic. I. [cap. 7. in fine] *iniurias* vocat, *quae a metu proficiſcuntur*, *cum is*, *qui alteri nocere cogitat*, *timet*, *ne*, *niſi id alteri fecerit*, *ipſe aliquo afficiatur incommodo*. Eo minus autem tolerabilis eſt Hobbeſii opinio [6], quod naturalem ſuum ſtatum duntaxat per ſubitionem imperii alterius, & coitionem in eandem ciuitatem tolli vult. Nam illas ſaltem ciuitates in ſtatu belli inuicem verſari, quae foederibus & amicitia iunguntur, a ſenſu omnium populorum abhorret. Nec ſtatim nulla pax eſt, quae non ſatis fida eſt. Sicuti non ſtatim nemo alterius hominis gratia floret, quia affectus & voluntates humanae mutabiles ſunt.

§. IX. EST PORRO & hoc probe obſeruandum, heic agi non de ſtatu naturali animantis, quod ſolo impetu & inclinationibus animae ſenſitiuae regatur; ſed cuius pars praecipua, & cui in caeteras facultates regimen, ſit ratio; quae etiam in naturali ſtatu communem, eamque firmam & vniformem habet menſuram, rerum nempe naturam, quae ſeſe ſaltem circa generalia viuendi praecepta, legemque naturalem ſuggerendam facilem admodum praebet atque expoſitam. Et illius rationis vſum legitimum hautquidquam excludere, ſed potius cum aliarum facultatum operatione coniungere debet, qui ſtatum naturalem hominis eſt rite deſignaturus. Cum igitur non ſolam affectuum

negotia, & actiones, et officia, vel occupandi, vel differendi, vel etiam vlciſcendi, vel cauendi, ſimilia eſſe pugnae gladiatoriae. *Nam gladiatori compoſito ad pugnandum, pugnam quam propoſitam eſſe ſortem, aut occidere, ſi occupauerit; aut occumbere, ſi ceſſauerit. Hominum autem vitam non tam iniquis, neque tam indomitis neceſſitatibus circumſcriptam eſſe, vt idcirco prior iniuriam facere debeas, quam, ni feceris, pati poſſis.* H.

6) Hoſtilem ſc. Nam alias oppoſita vtique ſunt ſtatus naturalis & ſocietas rectoria, atque ex illo in hanc tranſitur. Neque negari poteſt, per ciuiles coetus mala naturalis ſtatus maxime tolli. Quo adſpectu ciuitas *ſocietatum omnium princeps* ab Ariſtotele dicitur et Cicerone. Eodem referri poteſt eiusdem Ciceronis locus, oratione pro Sextio: *Inter hanc vitam perpolitam humanitate* (quae in ciuitatibus in primis conſpicitur) *& illam immanem, nihil tam intereſt, quam vis & ius. Horum vtro vti volumus, altero eſt carendum. Vim volumus? extingui ius neceſſe eſt, id eſt, iudicia, quibus omne ius continetur. Iudicia diſplicent, aut nulla ſunt? vis dominetur neceſſe eſt.* Enimuero hinc neutiquam ſequitur, in naturali ſtatu pacem aut ſocietatem aequatoriam eſſe haut poſſe. Status enim naturalis recte diuiditur in ſtatum vel belli, vel pacis. H.

affectuum libidinem, sed & rationem, non sane vnice suis se commodis dimetientem, audire possit homo; a bello, in quod per prauos affectus impellitur, quale est etiam illud quod fingitur omnium in omnes, per rationem duplici potissimum argumento reuocatur, nimirum quod deprehendit, bellum altero non lacessente susceptum esse & indecorum, & inutile *. Sane enim facile licet homini colligere, se non extitisse a seipso, sed ab aliquo superiore productum, quique adeo in ipsum potestatem habeat. Cum autem duplici sese velut principio impelli sentiat, quorum vnum praesentibus tantum immineat, alterum etiam futura & absentia cogitatione complectatur, & illius quidem instinctu in periculosa, ancipitia, ac deformia se videat impelli, per hoc autem in tuta ac decora duci: liquido potest inde iudicare, Creatorem non velle vt prioris, sed vt posterioris ductui, obtemperet. Quo cum manifesta accedat vtilitas pacis, ad quam ratio reuocat, non potest non naturaliter homo ad pacem inclinare. Praesertim cum postea, si quando neglecta ratione affectibus obtemperarit, ex euentu deprehendat, se deteriora secutum; ac fere optet, infecta posse fieri, quae contra rationem facta sunt. Ex quibus omnibus concludimus, naturalem hominum statum, etiam extra ciuitates consideratorum, non esse bellum, sed pacem; quae hisce fere legibus constat, vt quis alterum non lacessentem non laedat, suisque quemuis bonis frui patiatur, ac si qua conuenerunt, fideliter praestet, ac libenter aliorum commoda promoueat, quantum per arctiores obligationes licet. Cum enim status naturalis hominis vsum rationis includat, non potest quoque aut debet ab eo separari obligatio, quam ratio subinde ostentat. Et quia quilibet homo in seipso deprehendere potest, bonum sibi esse, si ita se gerat, vt aliis hominibus beneuolis potius, quam infensis vtatur: propter naturae similitudinem facile praesumere potest, alios quoque paria sentire. Ac ideo male circa designandum eundem statum praesupponitur, homines saltem plerosque ductum rationis, quam natura supremam actionum humanarum directricem constituit, negligere: adeoque male status naturalis vocatur, quem neglectus aut abusus principii maxime naturalis producit. Atque isthaec omnia prolixissime demonstrat Rich. CVMBERLAND de Leg. nat. qui adeundus, si cui nostra nondum sufficiant.

§. X. NEQVE EST, quod aliquis nobis occinat, barbariem apud plerosque priscorum populorum, quos iuuit semper recentes conuectare [1] praedas, &, viuere rapto; quibusque adeo inter modos rem quaerendi, vitaeque genera fuit λῃστική, seu praedatoria. Sicuti & ARISTOTELI Polit. L. I. c. 5. inter vitas pecuariorum, agricolarum, piscatorum, venatorum ponitur *βίος λῃστρικὸς, vita latronum.* Et mox d. l. *ἡ πολεμικὴ φύσει κτητικὴ πως ἔσαι,*

§. IX. *) Seu potius *damnosum.* Quem sensum consequentia manifeste poscunt. Vid. not. 1. ad §. 7. c. 3. L. I.

§. X. 1) VIRGILIVS Aeneidos L. IX. v. 612. 613.

- - - - *Semperque recentes*
Conuectare iuuat praedas, & viuere rapto.

2) Idem ius diu post mansit apud Saxones, quos propterea *archipiratas* vocat Sidonius, Aruernorum Episcopus, VIII. ep. 6. & apud Normannos, de quibus Saxo et alii videantur. De Gallanis, infesto hodie Habessinis populo in Africa, v. Iob. LVDOLF. L. I. Hist. Aethiopic. c. 16. n. 24. seq. H.

ἔσαι, ἡ γὰρ θηρευτικὴ μέρος αὐτῆς. ἣ δεῖ χρῆσθαι πρός τε τὰ θηρία, καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι πεφυκότες ἄρχεσθαι, μὴ θέλουσιν ὡς φύσει δίκαιον τοῦτον ὄντα τὸν πόλεμον. *Ars bellica quodammodo ratio natura erit rei quaerendae. Nam venandi ars pars eius est. Qua vti oportet & ad belluas, & in homines, qui ad parendum nati, nolunt: tanquam natura iustum sit hoc bellum.* In eam rem passim apud antiquos testimonia extant. Vid. HOMERVS Odyss. γ. v. 73. & Odyss. ι. v. 252. ad quae verba DIDYMVS: οὐκ ἄδοξον ἦν παρὰ τοῖς παλαιοῖς λῃστεύειν, ἀλλ᾽ ἔνδοξον. *Non infame erat apud antiquos latrocinari, sed gloriosum.* Diodorus SICVLVS L. III. c. 49. *Libyes nullum omnino ius, nullam quocunque pacto fidem erga peregrinos seruant* [2]. De Germanis CAESAR de B. G. L. VI. [c. 23.] *Latrocinia nullam habent infamiam, qua extra fines cuiusque ciuitatis fiunt: atque ea iuuentutis exercendae, ac desidiae minuendae causa fieri praedicant.* Ibidem dicit, *maximam ciuitatibus laudem apud eosdem fuisse, quam latissimas circa se vastatis finibus solitudines habere. Hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quempiam prope se audere consistere.* Paria habet MELA L. III. c. 3. de Germanis: *Ius in viribus habent, adeo vt ne latrocinii quidem pudeat; tantum hospitibus boni.* Etsi TACITVS [de Mor. Germ. c. 46.] de Venedis duntaxat memoret, eos, *quicquid syluarum ac montium erigitur intra Peucinos ac Fennos, latrociniis pererrare.* De Hispanis PLVTARCHVS in Mario, [p. 408. Ed. Wechel.] ad id vsque tempus latrocinari inter pulcerrima ipsis fuisse habitum. De antiquis Graecis eadem THVCYDIDES L. I. [c. 5.] Quo referunt aliqui *L. vlt. D. de collegiis*, vbi rata habentur pacta [3], τῶν ἐπὶ λείαν ἐρχομένων, vel οἰχομένων, eorum, qui praedae causa coëunt. Etsi SALMASIVS de vsuris Lib. I. cap. 12. ibi legendum putet [4] ἢ εἰς καπηλείαν, *aut in cauponationem.* Sic & apud POLYBIVM Lib. III. cap. 24. in foedere Romanorum cum Carthaginensibus cautum, *ne Romani vltra promontorium pulcrum, Mastiam, & Tarseium praedas agerent, neue mercaturam exercerent*, quasi vtrumque pari iure tunc aestimatum fuerit. De Phocensibus IVSTINVS L. XLIII. c. 5. eos etiam latrocinio maris vitam tolerasse, *quod illis temporibus gloriae habebatur.* Sextus EMPIRICVS Pyrrhon. hypoth. L. III. c. 24. *Praedari apud multos barbaros infame non existimatur: imo vero etiam hoc fertur apud Cilices gloriosum fuisse, adeo vt eos, qui inter praedandum obiissent, dignos esse, quos honore prosequerentur, iudicarent. Et Nestor quidem apud Poetam postquam Telemachum, & qui cum eo erant, comiter accepit, illis dicit: Estisne incerta vagantes Praedones quo more solent? Atqui si praedari fuisset absurdum, nequaquam eos tanta comitate, & beneuolentia prosecutus fuisset; quia tales esse suspicari potuisset.* Huc aliquo modo pertinet etiam *L. 2. D. de captiu. & postlim. Si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium, neque foedus amicitiae causa factum habemus, hi hostes quidem non sunt.* (conf. *L. 118. D. de verb. signif.*) *Quod autem ex nostro ad eos perue-*

3) Quae male intellexit interpres, dum vertit: *qui et multum simul habitantes sunt.* Videtur sane Solon in hoc respexisse ad veterem illum Graecorum morem, cuius meminit Thucydides. H. [Legem SOLONIS exhibet, melius, quam antea Latine reddit et interpretatur, laudatus Dn. van BYNCKERSHOEK dicto obseru. L. I. c. 16.]

4) Indigno facinore, vt censet Illustr. van BYNCKERSHOECK Obseruat. L. I. c. 16. qui veterem lectionem ἐπὶ λείαν seruat, & in Zelandia, vnde sibi origo sit, tempore belli, sodalitia eiusmodi ad praedas mari agendas quotidie iniri, & eum quaestum ibi longe vberrimum esse, obseruat.

peruenit, illorum fit, & liber homo noster ab iis captus, & eorum fit. Dio CASSIVS L. LIV. de Rhaetis: *Hi vicinam Galliam frequenter populati, ex Italiae finibus praedas egerant, Romanosque & eorum socios iter per ipsorum terras facientes, infestauerant: id quidem consuetudine iam receptum erat, vt in eos, qui nullo essent foedere iuncti, ita statuerent.* ISOCRATES Panathenaico, [p. 481. 482. Edit. Paris. 1621.] de Triballis dicit, eos *concordiores inter se esse, quam vllos alios homines: sed non finitimos tantum, & in vicinia sua habitantes perdere, sed eos omnes, ad quos penetrare possunt.* Add. GROTIVS L. II. c. 15. §. 5. Vbi & hoc addendum, ad veterem illam gentium inter se hostilitatem non parum contulisse videri persuasionem antiquissimis seculis receptissimam, quasi cuiuis populo peculiares essent Dii. Add. IVVENAL. Sat. XV. [5] Enimuero ad ista recte regeritur, dictatum sanae rationis apud multas quondam gentes per prauos mores fuisse obliteratum. Ex quo tamen non consequitur: nemini inter easdem gentes paulo humaniori fuisse perspectum, per ista latrocinia [6] violari iura naturae; aut pro statu naturali habendum, in quem homines feroces, neglecta nobilissima sui parte, sese coniecerunt. Nam vtique vt quis promiscue rapiat & latrocinetur, ex statu naturali non fluit, sicuti ex statu ciuitatum inter se, naturali vtique, adparet. Neque admittendum, quod idem HOBBESIVS de Ciue c. 5. §. 2. adserit: *Rebus sic stantibus* λῃστικὴν *non fuisse contra legem naturae.* Nam illos quidem, qui ex prauo isto more, non lacessiti, nostra nobis eripiebant, nos iterum belli iure poteramus depraedari: nequaquam autem tertium aliquem, qui nulla nos iniuria praeuerterat. Neque enim si alii impudenter legem naturae violant, nobis statim eorum improbitatem imitari licet. Sed & illud ferri non potest, quod subiungit, *id vitae genus non fuisse sine gloria illis, qui id fortiter nec crudeliter exercebant.* Vti quibusdam *moris fuit, caetera rapientibus & vitae parcere, & a bubus aratoribus, omnique instrumento agriculturae abstinere.* Ad quod ipsum tamen non lege naturae fuerint obstricti; sed eosdem hoc modo gloriae suae consuluisse, & ne nimia crudelitate meticulosi arguerentur. Quasi vero id gloriae quid habeat, parte duntaxat sceleris defungi, postquam integrum patrare minus proficuum erat futurum.

§. XI. CAETERVM eo ipso quod asserimus, pacem aduersus omnes homines, vt tales, exercendam, esse statum hominis naturalem; innuimus illam ab ipsa natura institutam & sancitam, citra aliquod factum humanum; adeoque eandem niti sola illa legis naturalis obligatione, qua omnes homines, vt sunt

5) Ex cuius verbis: v. 33. sequ.
Inter finitimos vetus atque antiqua simultas,
Immortale odium & nunquam sanabile vulnus
Ardet adhuc Ombos & Tentyra: Summus vtrinque
Inde furor vulgo, quod numina vicinorum,
Odit vterque locus: quum solos credat habendos,
Esse Deos, quos ipse colit.
patesit, paganos quoque diuersorum sacrorum caussa, in mutuas iras exarsisse, ita, vt hoc vitium generis humani, non vnius alteriusue religionis esse videri possit. Aliud Cl. BARBEYRACO videtur, qui rem hic *singularem* a Iuuenali referri putat, quum alias constet, paganos religionis solius caussa nunquam cum aliis committi solitos fuisse. Sed hoc forsitan gratis adfirmatur, et vel ex sola Historia Maccabaeorum refellitur, neque vlla idonea ratio fingi potest, quare pagana religio hac parte reliquis praestantior videri debeat, in communi hominum omnium pertinacia. Ceterum neque Christiani vel Iudaei, Turcaeue continuis, semper & vbique, propter cultus diuini dissi-

funt ratione praediti, ftringuntur, neque vt illa ab initio introducatur, abs conuentione hominum oriri. Vnde etiam pactis aut foederibus folam ifthanc pacem vniuerfalem muniri inutile videtur. Nam per tale foedus nihil fuperadditur obligationi legis naturae, feu non conuenitur de praeftando quopiam, ad quod non iam antea homines ipfa lege naturali tenebantur: neque per id obligatio redditur arctior. Supponimus enim vtrumque in naturali aequalitate permanere, fic vt nullo amplius vinculo teneatur ad feruandum pactum, quam reuerentia aduerfus Deum, & metu mali, quod ex pacto violato in ipfum poffit redundare. Nifi quod maiori cum malitia & foeditate videatur coniunctum, id non feruare, de quo quis expreffe eft teftatus. Sic & idem licentiae in iuris naturae violatorem laefo datur, fiue pactum aliquod antegreffum fuerit, fiue non. Vnde & abhorret a confuetudine hominum cultiorum tale pactum inire, cuius capita & conditiones nihil aliud contineant, quam quod quis immediate non fit violaturus id, quod iam a natura expreffe fuerat praeceptum. Et parum id videtur reuerens erga diuinum Numen, quafi ipfius iuffum non fatis iam neceffitatis nobis attuliffet, nifi & ipfi in idem vltro confentiremus; aut quafi ex noftro arbitrio ea obligatio dependeret. Vnde in quolibet pacto ponendum eft aliquid, quod alias alter ipfo iure naturae a me exigere non poterat, quodue antea eidem ex eodem iure perfecte non debebam, fed quod demum poft declaratum & acceptatum ab altero meum confenfum plene debiturus ero. Sic quemadmodum qui alteri fua minifteria addicit, hautquidquam pro capitibus pacti expreffe, & immediate conftituit, quod perfide aduerfus ipfum non fit acturus, quod furtis ipfum non fit expilaturus; ita erubefcenda eft conuentio, in qua quis ad nihil aliud alteri fefe obftringit, quam quod non fit aduerfus ipfum violaturus pacem vniuerfalem, id eft, quod non fit vfurus in illum iure in beftias adhiberi folito. Quod fi tamen inter quasdam gentes barbarae iftae depraedationes in vfu fuerunt, reducendae paci vniuerfali pacto opus eft, in quo ad exercendam inuicem legem naturalem confpiratur. Id quod etiam fit, quando duo populi, bello hactenus collifi, arma ponunt; vbi fi de peculiaribus quibusdam praeftationibus non conuenitur, non nifi communis illa pax reducitur [1]. Dantur tamen exempla non pauca ciuitatum, eo neceffitatis redactarum, vt pacem iftam vniuerfalem, & iniuriarum abftinentiam non pactis folum, fed & tributis redimere cogerentur ab illis, queis fas viuere rapto iudicatum. CLAVDIANVS [in prim. Conf. Stilichon. L. I. v. 210. 211.]

Y 2 *Illi*

diffimilitudinem, odiis mifcentur, adeoque apud hos quoque tyrannidis in confcientias ftudium *fingulare* eft, et proinde haud incongrue pagani iis ab auctore adiunguntur.

6) De his latrociniis gentium duae exftant differtationes Iacobi THOMASII Obferuat. Halenfium T. VI. et VII. quarum altera infcribitur, Hiftoria de latrocinio gentis in gentem; altera moralitas latrociniorum gentis in gentem. Occafionem his latrociniis praeftitit ignorantia legum naturalium et verae religionis, plenae manfuetudinis. Si qua vero darentur gentes, quibus perfpecta effet horum bellorum iniuftitia, reliquarum tamen exemplum fequi coactae erant, cum conferuationis fuae ftudio, tum iure quodammodo Repreffaliarum. Certe fic Iudaei rem gerere foliti erant, vt conftat exemplo Iephtae, de quo videatur Ioannes CLERICVS ad librum Iudicum c. XI. v. 3. p. 167. not. b. in fine.

§. XI. 1) V. H. GROTIVM L. I. de I. B. & P. c. 3. §. 22. & in not. H.

Illi terribiles, quibus otia vendere semper
Mos erat, & foeda requiem mercede pacisci.

Quod si inter populos, qui hactenus neque beneficiis, neque iniuriis, pace aut bello fuere cogniti, foedera ineantur, in quibus circa peculiaria quaepiam praestanda non conuenitur, illa amicitiae sanciendae causa iniri feruntur; quae sane arctiorem coniunctionem, quam naturalis illa pax, iudicatur producere. Aut habebunt duntaxat instar solennis alicuius contestationis de obseruando deinceps mutuo officio [2]. Sicuti etiam qui primitus inuicem innotescunt & congrediuntur cognati, prolixioribus verbis beneuolentiam mutuam exprimere sueuerunt.

§. XII. FATENDVM tamen est, pacem isthanc naturalem esse satis debilem & insidam, quaeque adeo sola salutem hominum citra alia praesidia maligne admodum custodit. Sic vt adplicari huc possit illud OVIDII Tristium L. V. El. 2. [vers. 71.]

Pax tamen interdum est, pacis fiducia nunquam [1].

Cuius rei causa est malitia hominum, & effrenis augendae propriae potentiae libido, alienisque imminens cupiditas. Sic apud SALLVSTIVM Iugurth. [c. 6.] Micipsam *terrebat natura mortalium auida imperii, & praeceps ad explendam animi cupidinem: praeterea oportunitas, quae etiam mediocres viros spe praedae transuersos agit.* Quae eousque validis stimulis mortalium animos subigit, vt ne mansuetissima quidem doctrina Christi, vbique pacem, humanitatem, mansuetudinem, beneuolentiam, propensionem ad condonandas iniurias, humilitatem, contemptum opum, ac potentiae mundanae inculcans, inter Christianos iniustissimas insidias, bella, atque oppressiones aliorum extinguere queat. Sic vt in nonnullos quoque Principes Christianos congruat illud PLVTARCHI Pyrrho [pag. 389. Edit. Wechel.]: *Quorum cupiditates non pelagus, non mons, non vasta finit solitudo, nec qui Europam Asiamque dispescunt termini, circumscribunt: hi non video, vbi contingunt se mutuo, & sunt connexi, quemadmodum abstineant suis contenti ab iniuria. Imo bellum gerunt semper, quod insitum iis sit, vt insidientur, & inuideant. Ex duobus vero nominibus quasi nummis bello & pace vtuntur praesenti, non prout ratio postulat, sed prout est ex vsu.* Nec in solos Romanos & Poenos quadrat illud Velleii PATERCVLI L. I. c. 12. *Aut bellum inter eos populos; aut belli praeparatio, aut insida pax fuit.* Ergo vti probi est hominis rebus suis contentum alios non lacessere, nec aliena adpetere: ita cauti est viri, suaeque salutis amantis, ita omnes homines amicos credere, vt tamen iidem mox hostes fieri queant; ita pacem istam cum omnibus habere, quasi quae mox in bellum erumpere possit. Conf. SOPHOCLES Aiace flagell. v. 688. seqq. Et subinde meditandum illud Dionysii HALICARNASSEI L. VI. [c. 87. pag. 394. Ed. Oxon.

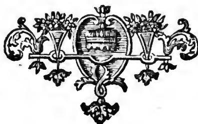
2) Siue quod ab altero iure exigi nequit, vt apparet ex iis, quae paullo ante ab AVCTORE adlata fuerunt.

§. XII. 1) Accedente praesertim impunitate. Bene CICERO II. de finib. *Quae libido se non prorripiet ac proiiciet, aut occultatione proposita, aut impu-*

Oxon.] Ἕως ἂν παρῇ τὸ δύνασθαι πονηρὰ δρᾷν, οὐκ ἐλλείψει τοῖς πονηροῖς τὸ βούλεσθαι. *Quamdiu malis sit potestas malefaciendi, nec voluntas defutura est.* Quam ob caussam quoque

- - - Σώφρονος δ' ἀπιστίας
Οὐκ ἔστιν οὐδὲν χρησιμώτερον βροτοῖς.

Prudenti diffidentia nihil est hominibus vtilius. EVRIPIDES Helena. [vers. 1633. 1634.] Et cordatum hominem agere decet μὴ ὡς πρόβατον, εἰ καὶ ἐπιεικὴς, ἢ βλαπτικὸν, ὡς θηρίον [2], *nec vt ouem, licet mansuetum pecus sit, nec vt feram, nocendi studio.* Add. HOBBESIVS de Ciue c. 13. §. 7. 8. Apud TACITVM de Mor. German. [c. 35.] inuidenda laus Chaucorum: *Populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit iustitia tueri, sine cupiditate, sine impotentia, quieti secretique, nulla prouocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. Idque praecipuum virtutis ac virium argumentum est, quod vt superiores agant, non per iniurias adsequuntur. Promta tamen omnibus arma, ac si res poscat exercitus; plurimum virorum equorumque, & quiescentibus eadem fama.* Contra IDEM de Cheruscis [c. 36.] *Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutrierunt; idque iucundius quam tutius fuit: quia inter impotentes & validos falso quiescas; vbi manu agitur, modestia & probitas nomina superioris sunt. Ita qui olim boni aequique Cherusci, nunc inertes ac stulti vocantur.* Scilicet, vti est apud Dionem CHRYSOSTOMVM Orat. I. de regno [pag. 6. C. Ed. Paris. Morell.]: Τοῖς κάλλιστα πολεμεῖν παρεσκευασμένοις, τούτοις μάλιστα ἔξεστιν εἰρήνην ἄγειν. *Iis, qui ad bellum gerendum optime sunt instructi, maxime licet in pace viuere.*

impunitate, aut licentia? conf. Part. I. Elem. Pr. Ciuil. sect. 1. §. 10. H.

2) Quae verba, nescio cuius, male Euripidi tribuit interpres Anglus, vt obseruat Cl. BARBEYRAC, in nota 7. ad h. §.

CAPVT III.

DE LEGE NATVRALI IN GENERE.

I. *Transitus.*
II. III. *Homini cum brutis ius naturae non est commune.*
IV. *Obiectum iuris naturalis non est necessarium ante legem.*
V. VI. *An ius naturale Deo cum hominibus commune?*
VII. VIII. IX. *Ius naturale non nititur consensu gentium.*
X. XI. *An vtilitas fundamentum Iuris?*
XII. *An ex fine conditi mundi ius naturale elucescat?*
XIII. *De dictamine rectae rationis.*
XIV. *Genuinum fundamentum I. N. petitur ex conditione hominis.*
XV. *Lex naturae fundamentalis.*
XVI. XVII. XVIII. *In Hobbesii sententiam inquiritur.*
XIX. *Fundamentum dictum I. N. est sufficiens.*
XX. *Obligatio legis naturalis est a Deo.*
XXI. *De sanctione legis naturalis.*
XXII. *Quaedam dicuntur iuris naturalis reductiue, & abusiue.*
XXIII. *An detur ius gentium, naturali contradistinctum.*
XXIV. *Iuris naturalis partitio.*

POSTQVAM igitur conditio hominis non ferebat, vt ille viueret exlex, actionesque suas vago velut impetu, & citra respectum ad aliquam normam ederet; consequens est, vt dispiciamus de communissima actionum humanarum regula, ad quam quilibet homo, vt est animal rationale, sese componere tenetur. Eam regulam iuris seu legis naturae vocabulo insignire vsu inualuit; quam & legem vniuersalem vocare possis, quod ad eandem vniuersum genus mortalium sit obstrictum; & perpetuam, quod mutationi, sicut positiuae leges, non sit obnoxia. Illa lex quid sit, vnde innotescat, quo indicio constet, quid ad eandem, aut quid ad positiuum ius sit referendum, eo curatius est disquirendum, quod isthoc fundamento non recte posito, quae superstruuntur, vltro ruere sit necessum. Bene PLATO in Cratylo [pag. 299. Edit. Francof. Ficini.] Δεῖ δὴ περὶ τῆς ἀρχῆς παντὸς πράγματος ἀνδρὶ τὸν πολὺν λόγον εἶναι, καὶ τὴν πολλὴν σκέψιν, εἴτε ὀρθῶς, εἴτε μὴ

§. II. 1) Quae sententia Stoicorum fuit, vt intelligi potest ex iis, quae habet Iu. LIPSIVS Physiol. Stoic. L. I. Diss. VIII. & L. III. Diss. IV. Stoicos autem secuti sunt Iureconsulti veteres in primis artis suae notionibus. Ceterum ex adducta definitione minime euinci potest, ICtos bestiis tribuisse rationem. Definitur enim instinctus ille, quem vtique ex aeterna lege homo cum ceteris animalibus communem habet, & vnde tutela sui ipsius, maris et feminae coniunctio, liberorum procreatio, et educatio proficiscuntur. Haec prima naturae secum reputans Quintus MVCIVS in *L. 1. §. 11. D. si quadrupes pauperiem fecisse dicatur*, cum arietes vel boues commisissent, distinxit:

μὴ ὑπόκειται. Ἐκείνης δὲ ἐξετασθείσης ἱκανῶς, τὰ λοιπὰ φαίνεσθαι ἐκείνῃ ἑπόμενα. *Debet quisque circa rei cuiusque principium statuendum disserere multa, diligentissimeque considerare, vtrum recte decernat, nec ne, quo quidem sufficienter examinato, caetera iam principium sequi debent.* Quod in primis circa hanc disciplinam accurate obseruandum, quo verius est illud LACTANTII L. III. c. 7. *Quoniam in disponendo vitae statu, formandisque moribus periculo maiori peccatur: maiorem diligentiam necesse est adhiberi, vt sciamus, quomodo nos oporteat viuere. Hic nullus dissidio, nullus errori est locus; vnum omnes sentire oportet, ipsamque philosophiam vno quasi ore praecipere: quia si quid fuerit erratum, vita omnis euertitur.* Nec minus bene DIOGENES Apolloniata: Λόγε παντὸς ἀρχόμενον, δοκεῖ μοι χρεὼς εἶναι τὴν ἀρχὴν ἀναμφισβήτητον παρέχεσθαι τὴν δὲ ἑρμηνείαν ἁπλῆν καὶ σεμνήν. *Omnis mihi videtur sermonis principium a perspicuo quodam principio proficisci oportere, elocutionemque simplicem & grauem esse adhibendam.* Diogenes LAERTIVS L. IX. [Segm. 57.]

§. II. IVRECONSVLTI Romani ius naturae definiebant, *quod natura omnia animalia docuit;* quodque adeo homini peculiare non sit, sed *cuius peritia caetera quoque animantia censeantur.* Sic vt ex hac hypothesi iuris naturalis illa sint, in quae bruta aeque ac homines communiter ferri, & a quibus abhorrere deprehenduntur. Ex quo necessario fluit, ius dari, quod hominibus ac brutis sit commune. Quae sententia fortasse profluxit ex dogmate illo, nonnullis antiquorum celebrato, de anima vniuersi, cuius reliquae animae sint quaedam ἀποσπασμάτια seu particulae [1], quae in se eiusdem naturae, diuersas edant operationes, prout in diuersum corpus inciderint, organaque vires suas exserendi sortitae fuerint. Cui cognatum fuit dogma de μετεμψυχώσει, quod homines & bruta figura duntaxat corporea differre ponebat, sed animas habere similes, atque inuicem communicare. Vid. VIRGILIVS Aeneid. L. VI. v. 724. seqq. OVIDIVS Metam. L. XV. v. 75. seqq. Enim vero tale ius homini cum brutis commune eruditi passim reiiciunt; quippe cum ius in eum cadere, abs quo ratio exulat, intelligi nequeat. HESIODVS Op. & Dier. [v. 276. & seqq. Ed. Clerici.]

Τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων.
Ἰχθύσι μὲν καὶ θηρσὶ καὶ οἰωνοῖς πετεεινοῖς
Ἔσθειν ἀλλήλους, ἐπεὶ ὀ δίκη ἐςὶν ἐπ' αὐτοῖς.
Ανθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην. - - - -

Hanc enim hominibus legem constituit Iupiter piscibus quidem, & bestiis & auibus, vt se inuicem comedant, quoniam iustitia non inest illis. Sed hominibus dedit iustitiam. Et

stinxit: vt, si quidem is perisset, qui adgressus erat, cessaret actio; si is, qui non prouocauerat, competeret, quia se quidem non tueri per instinctum non posset aries vel bos, ceterum ferocia aut lascinia periisset, si ipse adgressus esset. Similiter noxae dabantur filius filiaue familias, qui quaeue damnum proteruia contra instinctum naturalem dedisset, vt pote quod sui ipsius tutela a damno aliis dato vehementer distet, exemplo animalis, quod feritate sua praeter naturam pauperiem fecisse diceretur, *§. 7. Inst. de Noxal. act.* Quodsi id ius naturae appelletur, quod per rationem innotescit, bestiis id non competere ipse VLpianus adgnoscit in *L. 1. §. 3. D. Si quadrupes pauper. fec. dic.* animal iniuriam fecisse negans, quod sensu careat.

Et quanquam complures dentur actus hominum atque brutorum inter sese similes, quibus exercitis homo legi satisfecisse dicitur; reuera tamen magnum inter eos est discrimen, quod ex simplici naturae inclinatione apud bruta iidem proueniant, quos homo velut ex obligatione exercet, cuius sensum ista non habent. Vnde non sine figura intelligendi sunt, qui brutis quibusdam animantibus iustitiam, fortitudinem, misericordiam, gratitudinem, castitatem tribuunt, ideo quod istarum virtutum simulacra quandoque in quibusdam brutorum actionibus cernantur. Vid. SELDENVS de Iur. nat. & gent. L. I. c. 5. Quae enim extrinseca facie similia videntur, hautquidquam eadem sunt, si ex diuerso intrinsecus principio profluxerint. Caeterum quod GROTIVS in Prolegom. de I. B. & P. & L. I. de Verit. Rel. Christ. S. 7. a ratione aliqua, aut principio intelligente extrinseco esse putat actus nonnullos brutorum insigniter ordinatos, vti formicarum & apum, & quod in quibusdam vtilitatis propriae studium suorum foetuum aut congenerum respectu temperatur; id hoc tantum sensu admitti potest, quod a Deo Creatore natura ipsorum ad tales actus edendos sit attemperata, non autem quod principium aliquod externum ista dirigat, sicut gubernator nauem [2]. Neque arduum est intelligere, quare par solertia in aliis non difficilioribus hautquidquam deprehendatur, si quis recentiorum Philosophorum sententiam assumat [3], quicquid formae est in brutis; id ex figura & dispositione particularum, motuque resultare. Praesertim cum & inter homines inuenias, qui cum circa certos actus ingenio sint promtissimo, circa alios nequidquam abstrusiores aut difficiliores mire hebeant, quod non aliunde, quam ex certa dispositione partium, & in primis cerebri & spirituum prouenire potest. Conf. PLVTARCHVS conuiuio VII. sapientum p. 163. E. Edit. Wechel. Isthanc autem indolem brutorum; ex qua certos actus edunt, qui *ius naturae in brutis* adpellare gaudent, vocabulo iuris praeter necessitatem abutuntur [4]. Sed & nullum inuenitur brutum animal, quod omnia hominis officia exprimat; & nullum hominis officium datur, cuius contrarium non plurima bruta faciant. Quanquam apud populum ad exaggerationem alicuius sceleris plurimum iudicetur facere, si ostendatur, ab istiusmodi facto ipsa quoque bruta abhorrere. Sic PLATO L. VIII. de Legibus [pag. 913. Ed. Francof. Ficini] in prohibenda mascula Venere ad bestiarum naturam

2) Vid. BAELII Dictionarium historico-criticum T. III. p. 2610. Edit. secundae.

3) Quam tamen auctor ipse adoptasse non videtur, vt apparet ex compluribus locis huius operis vid. nota 1) ad L. I. c. 3. §. 1.

4) Vid. BAELII Diction. T. I. p. 475. 476.

5) Andromache apud EVRIPIDEM: in Troadibus, cum dixisset, se abominari eam, quae priorem virum cum amiserit, nouis connubiis alium amet: nam ne equam quidem, quae seiuncta fuerit a compare, cum qua nutrita fuerat, facile trahere iugum exclamat:

Καί τοι τὸ θηριῶδες ἄφθογγόν τ᾽ ἔφυ,
ξυνέσει τ᾽ ἄχρηστον, τῇ φύσει τε λείπεται.

Atqui haec bestia est & muta,
Et rationis vsu caret, & natura inferior est hominibus.

Apud AIMOINVM L. IV. c. 30. Dagobertus Rex ita filios suos alloquitur: *Vos autem, boni filii, considerantes primam naturae religionem, cuius gratia etiam bestias ligat, manete fratres.* Nota sunt, quae complures, cum veteres, tum noui auctores de ciconiarum pietate in senes parentes memorant. Inde ciconia *pietaticultrix* dicta a Publio SYRO, *πελαργικοὶ νόμοι* ab ARISTOPHANE in auibus dicti, *quasi ciconiariae leges*, quibus liberi parentes alere tenentur. Adde quae de delphinis & thunnis, parentes senio debilitatos alentibus, ex variis auctoribus probauit

turam recte prouocari posse ait, inter quas eiusmodi foeditas hautquidquam deprehenditur [5]. Theseus apud SENECAM Hippolyto. v. 913.

Ferae quoque ipsae Veneris euitant nefas,
Generisque leges inscius seruat pudor.

Add. OPPIANVS Cyneg. L. I. v. 239. seqq. Sic contra parentes ἀςόργους adferri possunt, quae IDEM Halieut. L. I. v. 702. seqq. habet.

§. III. CONATI sunt equidem aliqui, credo ingenii magis ostentandi causa, quam serio, communionem iuris inter homines & bruta conquisitis vndique rationibus adstruere; sed quibus viri eruditi dudum satisfecerunt. Quae ex sacris literis adferuntur, paucis tetigisse suffecerit. Illud Genes. IX, 5. *Sanguinem vestrum a manu cuncti animalis requiram*; aliqui interpretantur, quod Deus velit vlcisci necem homini illatam non manu aut telo solum, sed & instigata in ipsum feroci bestia. Ante diluuium quippe impios homines feroces aluisse bestias, quarum ope alios sibi non obtemperantes lacerarint [1]. Aliqui ita; Deum homicidii poenam etiam per feras bestias exacturum [2]. Aliqui illud *omne viuens* [3], capiunt de homine tantum, quasi diceret, nullus homo caedem humanam impune feret. Leuit. XVIII, 23. & XX, 15. 16. iubentur equidem bestiae, quibus vir aut mulier ad libidinem abusi fuerunt, interfici per lapidationem [4], sine vllo aetatis discrimine, vetula vacca, an iuuencula fuerit. Quod discrimen tamen Ebraei in hominibus vtriusque sexus obseruandum volebant, adeo vt si puer nouennium non excederet, nec puella triennium, neque ipsis, neque bestiae qualiscunque aetatis ex hac lege mortem infligendam assererent; quod ante istam aetatem coitum in lege interdictum fieri non admittant [5]. Enimuero id factum, non quod brutum deliquerit, sed partim, ne illud alium forte suo adspectu ad similem libidinem irritaret; partim, ne bestia superstes hominis supplicio affecti memoriam cum ignominia semper refricaret. GRATIANVS caus. 15. quaest. 1. c. 4. *Pecora credendum est iussa interfici, quia tali flagitio contaminata, indignam refricant facti memoriam.* Addit PHILO Iudaeus de specialibus legibus [pag. 605. Ed. Geneu.] *ne pariat abominandum aliquid, qualia nasci solent ex huiusmodi piaculis detestabilibus, quae nemo honestus ferat in suis possessionibus* [6]. Sic Deus Deuteron. XIII, 15. 16. bruta,

uit VOSSIVS L. IV. de idololatr. gent. c. 16. H. GROTIVS L. II. d. I. B. & P. c. 19. §. 2. in not. similia adferens, obseruat: *Nullum esse in homine factum laudabile, cuius non vestigium in alio aliquo animantium genere Deus posuerit.* H.

§. III. 1) Quae interpretatio solis Rabbinorum somniis debetur. Vid. SELDENVS d. I. N. & G. sec. Hebraeos L. I. c. 5. pag. 64. Ed. Argentor.

2) Verba quippe Mosis ita reddentes: *Repetam sanguinem vestrum per manum vniuscuiusuis animalis.* Quam versionem tamen non fert praepositio textus Authentici.

3) Quod in solo Pentateucho Samaritano legitur, sed qui hoc loco corruptus est. Vid. CLERICVS ad Genes. IX. 5.

4) Cuius lapidationis itidem a solis Rabbinis mentio fit, quum Scriptura sacra modum non designet, quo pereundum sit huic animalium generi.

5) Singulare est, quod memorauit PLINIVS L. VIII. N. H. 16. *Polybium leones ob hominum appetitum crucifixos vidisse, quia caeteri metu poenae similis absterrerentur eadem noxa.* H.

6) Omisit hic Auctor rationem, quae palmariae facile locum tueri possit, scilicet, quod Deus, vt horror, quo haec crimina prosequebatur, eo magis hominibus innotesceret, voluerit, vt detruderentur ea omnia, quae ratione quacunque generandis his flagitiis inseruiissent.

bruta, idololatriae sane non capacia, interfici iubet [7], ad repraesentandam delicti atrocitatem. Id praeterea obseruant, quando gentilis apud Ebraeos degens cum bruto rem habuisset; hominem quidem supplicium luisse, bruto autem nihil mali illatum. Add. SELDENVS de I. N. & G. L. I. c. 4. & MORNACIVS ad *L. vlt. D. de his, qui effud. vel deiec.* Exod. XXI, 28. lapidandus erat bos cornupeta, non quod peccasset, sed partim, ne in posterum aliis similem noxam inferret, partim, vt puniretur dominus in re sua, quia eam negligenter custodiisset. Quae etiam causa erat, quod eiusmodi bouis carnes non deberent comedi. Et hoc modo plectebatur dominus amissione sui pecoris, quando leuis tantum culpa ipsius interuenerat, seu quando ignorabat ferociam bouis. Ast si dominus vitium nouerat, ipse quoque poenas capite dabat. Vbi itidem obseruant Ebraei, bouem fuisse occisum duntaxat, quando Iudaeum interfecerat, non quando gentilem. Enimuero instrumenta alicuius maleficii aut infortunii aboleri apud alias quoque gentes non inusitatum fuit. Sic ex DEMOSTHENIS oratione contra Aristocratem, & AESCHINIS contra Ctesiphontem adparet, ex Atheniensium legibus lapidem, lignum, securim, & id genus alia, quotiens homicidii instrumenta fuerant, in prytaneo in iudicium deducta, velut in poenam [8]. Sic statuam Theagenis, quae casu suo aliquem oppresserat, Thasii in mare protrahendam decreuerunt. Vid. Dio CHRYSOSTOMVS in Rhodiaca p. 340. edit. Morelli. AMBROSIVS Hexaëmeri L. V. c. 3. asinorum & equarum coitus, ex quibus muli generantur, vetitos vocat, non quod bruta isto suscepto peccent, sed quia hominibus talem commixtionem procurare interdicebatur Leuit. XIX, 19. Videantur SELDENVS d. l. Ant. MATTHAEVS de crimin. proleg. c. 2. §. 1. & alii [9]. Quae de processu aduersus mures apud Burgundos instituto referuntur apud THVANVM L. VI. iocularia sunt [10]. Quid si tamen pro excusandis ICtis Romanis dicamus, ipsos *L. 1. §. 3. D. de Iust. & Iure*, vocabulo iuris naturalis [11] minus proprie vti, pro ordine a Creatore constituto circa illa

7) Quam ob causam etiam in res reorum inanimatas ira exercita. Dictator apud LIVIVM L. IV. c. 15. & 16. de Maelio quod regnum affectasset, occiso, *non satis esse*, inquit, *sanguine eius expiatum, nisi tecta parietesque, intra quae tantum amentiae conceptum esset, dissiparentur. Domum deinde, vt monumento area esset oppressae nefariae spei, dirui extemplo iussit.* Huiusmodi quinque exempla extare in Rep. Romana, obseruauit CICERO oratione pro domo. Karthaginenses domum Hannibalis a fundamentis disiecerunt, teste Cornelio NEPOTE in Hannibale c. 7. Apud Hebraeos & in Oriente moris fuit, ob quaedam delicta domos in latrinas vertere. v. Esdr. VI, 11. Dan. II, 5. vbi Grot. in annotat. Alibi vetitum fuit, domum vnquam instaurare, vt inane solum monumentum esset delicti. V. 3 Maccab. H.

8) Anno MDLIII. dolium, reprobis mercibus plenum, a carnifice ad numellas positum & abhinc in Albim proiectum, memorat Ant. WECKIVS L. IV. Descript. ciuitat. Dresdens. tit. 10. H.

9) Et aduersus locustas in eadem Burgundia, prolixe narrat THOMAE de noxia animal. c. 27. multa habens egregia de supplicio brutorum animalium. H.

10) Officiales tamen inter ceteros Lugdunenses saeculo XV. grauiter sententias dederunt contra bestias, quae regioni suae infestae erant. Aduocatos etiam interdum vtrinque datos nouimus, quorum alii caussam bestiarum agerent, alii pro populo starent, antequam sententia ferretur. Vid. *l' Histoire Critique des Prátiques superstitieuses par le Pere le* BRVN & summa eius, quae praesto est, dans les Nouuelles de *la Republique des lettres, Mense Iulio A. 1702. Articulo VII. p. 63.*

11) Vel intellexisse eos, τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν dicta veteribus, siue *prima naturae*, de quibus differit

illa potissimum, quae ad conseruandam ipsam naturam, id est, speciem & indiuidua animalium faciunt [12]. Cuius rei argumentum videtur, quod duntaxat maris & foeminae coniunctio, sobolis procreatio, & educatio, nec non defensio sui tanquam istius iuris praecipua capita exprimuntur [13]: Sicuti & praeter multos alios isto vocabulo ad similem fere modum abusus est IVO Parisinus, in tractatu de iure naturali a Deo rebus creatis constituto. Nec non CARTESIVS in principiis philosophiae. Apposite tamen PLVTARCHVS de Amore prolis [p. 495. B. C. Ed. Wechel.]: *Natura sicut in plantis sylvestribus, vt labruscis, caprificis, oleastris principia fructuum mitium cruda & imperfecta gignit: ita brutis quoque amorem foetus insevit imperfectum, & non pertinentem ad iustitiam, neque vltra vtilitatem sese proferentem. Homini vero, quem protulit, vt animal esset ratione praeditum ac ciuile, iustitiamque, leges, & Deum coleret, vrbesque conderet, & amice cum aliis viueret; semina quoque harum rerum praeclara, pulcra, & foecunda inseruit, amorem scilicet prolis, secuta in hoc prima principia, quae in ipsa corporis insunt constructione.*

§. IV. ALIQVI obiectum iuris naturalis constituunt actus illos, quibus per se inest moralis necessitas aut turpitudo, quique adeo in sua natura sunt debiti aut illiciti, eoque a Deo necessario praecepti aut vetiti intelliguntur. Qua nota distare tradunt ius naturale non ab humano tantum iure, sed & a diuino voluntario seu positiuo; quod non ea praecipit aut vetat, quae per se ac suapte natura debita sunt aut illicita, sed vetando illicita, praecipiendo debita facit. Lege enim naturali quae vetantur, non ideo turpia esse, quia Deus vetuit, sed ideo Deum ista vetuisse, quia in se erant turpia. Sic & quae eadem lege praecipiuntur, non ideo honesta aut necessaria fieri, quia a Deo praecipiuntur, sed ideo praecipi, quia in se sint honesta. Vid. GROTIVS L. I. c. 1. §. 10. Enimuero praeterquam quod in obscuro maneat, hac sententia admissa, quinam demum sint illi actus in se illiciti, & quo indicio ab aliis actibus

differit Taurus apud GELLIVM L. XII. N. A. c. 5. H.

12) Quatenus scilicet ab homine, perinde ac animali quaedam sine collectione et disceptatione, solo sensu, naturae impulsu percipiuntur. Sic animalia non minus, quam homo sentiunt, & iure hoc naturae auersantur calorem, frigus, famem, sitim; & appetunt contraria. Generandi quoque appetitus apud homines, vt apud animalia, ex hoc iure naturae est, nisi quod homo, vt animal nobilius, et cui rationis praeterea donata sit praerogatiua, hos motus naturae, ad destinatos ei fines attemperare debet, quum bruta animalia solis sensibus obtemperent.

13) Defensio sui ipsius in *L. 3. D. de I. & I.* demum nominatur, & ad ius gentium refertur, quod male habet plerosque interpretes, eo quod cetera animalia quoque vi resistant, & ea ideo propulsatio iniuriae ad ius naturae referenda videatur. Verum Iure naturae vis iniusta repellitur, quatenus *vis*, idque monere Vlpianus superuacuum censet, quod adfectum, tendentem ad sui conseruationem, primis naturae deberi, vltro liquebat omnibus. Eadem contra vis, iure gentium propulsatur, quatenus *vis iniusta.* Ius naturae etiam sine ratione exercetur. Sine vlla enim cogitatione, vlloue consilio fit, quicquid natura praecipit. Ius gentium contra sequimur cum discrimine aequi & iniqui. Sic supplicium meritus, & ad poenam damnatus, si sententiae se non submittat, sed, quo potest modo contranitatur, Ius Naturae sequitur; id enim rationem quamuis probat expediendae salutis. Contra, vt quis meritam criminis poenam subire paratus sit, ratio facit, cui, dum obsequitur damnatus, paret iuri gentium. Huius enim praeceptum est, non propulsare, nisi vim iniustam: iniusta autem vis non est, quae a legibus & magistratibus infertur.

bus liquido internoſcantur *; quae item ratio ſit proxima, quare iidem tales ſint; etiam ſupra oſtenſum L. I. c. 2. §. 6. nullos actus in ſe eſſe debitos aut illicitos, antequam per legem tales fiant. Nec eſt, quod aliquem moueat illa dubitatio: ſi omnis actuum humanorum moralitas a lege dependet, annon Deus potuerit legem naturae ita formare, vt contraria forent praecepta illis, quae iam ſunt, verbi gratia, vt inter officia hominis mutua eſſe occidere, furari, moechari, calumniari; inter vetita autem, gratum animum exhibere, pacta ſeruare, mutuum reddere, & ſimilia. Heic etſi ſuperuacuum ac petulans videatur, quaerere quid Deus facere potuerit, cum conſtet quid fecerit: tamen, ſi cui etiam vana conuellere cordi ſit, facile reponere poteſt, illam dubitationem non obſcure contradictionem inuoluere. Nam etſi nulla neceſſitas Deum adegerit, vt omnino hominem crearet; (valde enim ieiune de potentia Dei ſentiunt, qui putant, ipſius gloriam in obſcuro fuiſſe haeſuram, ſi terricolas nunquam condidiſſet. Vid. Iobi XXXVIII, 7.) tamen poſtquam ipſum deſtinaſſet creare animal rationale ac ſociale, non poterat non lex naturalis ipſi congruere, non ex neceſſitate abſoluta; ſed hypothetica. Si enim is ad contraria officia fuiſſet adſtrictus, non ſociale animal, ſed alia feri & horridi ſpecies animantis fuiſſet producta. Quo tamen non obſtante firmum manet, ante omnem legem quosuis actus eſſe indifferentes. Nam eo ipſo, dum Deus decreuit creare hominem, id eſt, tale animal, cui non omnes actus deberent eſſe indifferentes, legem quoque ſimul eidem conſtituit. Sed neque exinde, quod omnes actus in ſe ante legem indifferentes aſſerimus, conſequitur; Deum, ſi voluiſſet, potuiſſe conſtituere, vt blaſphemiis aut contemtu coleretur. Quod facit V A S Q V I V S Controu. illuſtr. L. I. c. 27. n. 9. ſeqq. Nam ſacra Herculis Lindii, de quibus inter alios eſt apud L A C T A N T I V M L. I. c. 21. inſanorum hominum commentum ſunt. Nam creatura rationalis, id eſt, cui Deus indidit facultatem, res vti ſunt, adprehendendi, non poteſt Deum aliter concipere, quam non ſolum infinita quadam eminentia, ſed & ſummo in ipſam imperio praeditum. Secus enim inane idolum, & quiduis potius, quam Deum conciperet. Iam autem aperte implicat; idem concipere tanquam eminentiſſimum ſimul, & abiectum; quod mihi imperat, tanquam cui poſſim recte inſultare; exercere aliquid tanquam ſignum aeſtimandi eminentiam diuinae naturae, & diuini imperii, quod directe, & per ſe contrarium huius notat. Quando igitur Deum talia lege ſancire non poſſe dicitur, id non plus ipſius omnipotentiae detrahit, quam quod mori, mentiri, efficere, vt quae facta ſunt fiant infecta, nequit. Eſt praeterea & hoc monendum, ſi definitio iuris naturalis iſti fundamento de neceſſaria honeſtate, & turpitudine quorundam actuum ſuperſtruatur, eam non poſſe non fieri obſcuram, & velut in circulum reuolui. Id quod Grotianam definitionem perpendenti ſat manifeſtum eſt. Et recte Rich. C V M B E R L A N D de

§. V. *) Imo internoſci ii facile poſſunt, ſi animaduertamus, Deum, qui res omnes proportionibus ſuis inſtruxit, pro immenſa ſapientia ſua, rebus etiam conuenienter praecipere, ita, vt quae indoli humanae conueniunt, velle, quae repugnant, nolle videatur. Vnde ſponte manant praecepta, neminem occidendum, non eſſe furandum, moechandum, calumniandum, gratum contra animum exhiberi debere, ſeruari pacta, mutuumque reddi, ac ſimilia. Quae adſtruendae philoſophiae Grotianae ſufficere videntur.

§. V. 1) Haec iuſtitia potius ex ſapientia ipſius, & ſan-

de Leg. nat. c. 5. §. 9. monet, in definitione legis naturalis bonum ſumendum eſſe pro bono naturali, non morali; quippe cum definitio abſurde fiat per ea, quae definitum iam ante notum ſupponunt.

§. V. Qui iuris naturalis prototypum in ipſo Deo inueſtigant, in duas partes diſcedunt. Alii enim primum velut fontem ipſius in voluntate diuina collocant; quae cum ſit ſumme libera, exinde concludunt, abs Deo legem naturae poſſe mutari, imo contrarium eius praecipi, quemadmodum in legibus poſitiuis fieri ſolet. Alii vero in ſanctitate & iuſtitia [1] Dei eſſentiali illud fundari adſerunt, ſic vt ius naturae iſtam velut ἐκτύπωμα aliquod exprimat. Atque hinc quoque immutabilitatem iuris naturalis prouenire, quod iuſtitia ac ſanctitas Dei vtique omnem alterationem atque mutationem reſpuat. Nobis circa priorem ſententiam monendum videtur, in voluntate diuina quidem poſitum fuiſſe, tale animal, cui lex naturae congrueret, producere, vel non. Sed iam poſtquam a Deo creatus eſt homo, animal quod citra obſeruationem legis naturalis ſaluum eſſe nequit; inde hautquidquam fas eſt credere, eundem velle legem naturae tollere aut immutare, quamdiu naturae humanae nullam mutationem infert; & quamdiu actiones naturali lege praeceptae naturali conſequentia ad ſocialitatem, qua temporaria felicitas humani generis continetur, faciunt, eidemque contrariae pari neceſſitate hanc deſtruunt, id eſt, quamdiu beneficentia, humanitas, fides, gratitudo, & ſimilia vim habebunt animos hominum conciliandi; perfidia, iniuria, ingratitudo eoſdem irritandi. Adeoque poſita rerum, & humanae naturae conſtantia, etſi ex beneplacito diuino illa ab initio ſic formata fuerit, lex naturae firma & immota perſiſtit: ſecus atque illae leges, quae ita abs diuina voluntate dependent, vt abs hominum conditione in vniuerſum ita neceſſario deſiderari non videantur. Praeterea per hanc ſententiam Deus quidem auctor legis naturalis conſtituitur, de quo nemini ſano dubitare licet; verum illud adhuc in obſcuro manet, vnde demum voluntas iſta diuina ſit cognoſcenda, & quo indicio conſtare poſſit, hoc vel illud ſub lege naturali Deum voluiſſe comprehendere. Atque idem incommodum etiam poſteriorem ſententiam comittatur. Nam etſi nemo tam impius ſit futurus, qui adſerere audeat, legem naturalem continere aliquid in ſe ſanctitati & iuſtitiae diuinae repugnans: Quo ſenſu quoque admittitur illud Euripidis Hecuba v. 800.

Νόμω - - - γὰρ τοὺς θεοὺς ἡγούμεθα.

Lege ipſos deos cenſemus: difficile tamen erit probatu, legem naturalem ita ad ſanctitatem & iuſtitiam diuinam eſſe expreſſam, vt quo modo ſeſe Deus erga creaturas ſuas, & peculiariter aduerſus homines gerit, taliter etiam ſeſe homines inuicem, iubente naturali lege, gerere debeant. Add. Rich. Cumberland de

& ſanctitate naſcitur: Pro illa enim Deus vidit, quae naturae humanae conuenirent, pro hac naturam hominis talem eſſe voluit, vt eidem conuenirent. Vtramque prouidentiae nomine complectitur Iuſtinianus in *§. 11. I. de I. N. G. & C. Sed naturalia quidem* inquiens *iura, quae apud omnes gentes peraeque obſeruantur, diuina quaedam prouidentiae conſtituta.* Ex qua prouidentia perinde, ac e ſapientia & ſanctitate Dei, recte elicitur immutabilitas Iuris naturae. Eſt enim ius naturae immutabile, quia immutabilis prouidentia ipſius, quod inde intelligitur, quod 1) immutabilis ſapientia, 2) immutabilis ſanctitas ipſius.

de Legibus naturae proleg. §. 6. & c. 5. §. 13. Neque enim adparet, quomodo ius, inter aequales natura valiturum, exprimi potuerit ex eminentiſſimo illo iure, quo creator erga creaturam ſuam vtitur: id eſt, quomodo lex, mutuam hominibus obligationem afferens, poſſit eſſe ſpecimen poteſtatis diuinae, quae nulla lege, nullaque obligatione coërceri apta eſt. Quae enim ex Scripturis ſacris adferuntur, quod homo ad imaginem Dei ſit conditus, huc non faciunt. Nam & qui imaginem illam amiſſam fatentur, legis naturalis ſenſum in homine remanſiſſe agnoſcunt. Inter homines ſanctum ſolemus vocare, qui craſſioribus ſeſe vitiis abſtinet, & officii eſt obſeruans. Ad iſthunc modum quis ſanctitatem Dei conceperit? Iuſtus inter homines habetur, cui cordi eſt neminem laedere, ſuum cuique tribuere [2]. Aſt Deo vtique ius eſt, quod creauit deſtruendi, etiam cum aliquo doloris ſenſu. Neque vero Deus vlli hominum debere quidquam poteſt, vt eo negato iniuriam feciſſe dici queat. Si quid mortalibus promiſit, id ſeruat, non quod iſtis ex promiſſo ius aduerſus Deum quaeſitum ſit; ſed quia magnitudine & bonitate eius indignum foret, iubere aliquem fruſtra ab ipſo quid ſperare. Qui enim quod promiſit non ſeruat, is vel facultate praeſtandi deficitur, vel ex leuitate aut malitia bene conceptum propoſitum poſt deſerit, vel tempore promiſſi facti conditionem rerum, quae tempore praeſtandi promiſſi eſt, ignorauit. Quae omnia cum imperfectione ſunt coniuncta. Vnde promiſſa ſua non poteſt non Deus ſeruare, homo non debet non ſeruare. Et humanum promiſſum cadit in debitum: Dei promiſſa ex mera gratia praeſtantur. Quas regulas iuſtitia Dei vindicatiua obſeruet, ſupra noſtrum eſt captum. Saltem hoc conſtat, eandem non vſquequaque veſtigia fori humani premere. Nec omnino abſurde ARISTOTELES Nicom. X. cap. 8. Πράξεις δὲ ποίας ἀπονεῖμαι χρεὼν τοῖς Θεοῖς; πότερα τὰς δικαίας; ἢ γελοῖοι φανοῦνται συναλλάττοντες καὶ παρακαταθήκας ἀποδιδόντες, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα; ἀλλὰ τὰς ἀνδρείους; ὑπομένοντας τὰ φοβερὰ καὶ κινδυνεύοντας, ὅτι καλόν. ἢ τὰς ἐλευθερίους; τίνι δὲ δώσουσιν; ἄτοπον δ' εἰ καὶ ἔσται αὐτοῖς νόμισμα, ἤ τι τοιοῦτον. αἱ δὲ σώφρονες, τί ἂν εἶεν; ἢ φορτικὸς ὁ ἔπαινος, ὅτι οὐκ ἔχουσι φαύλας ἐπιθυμίας; διεξιοῦσι δὲ πάντα φαίνοιτ' ἂν τὰ περὶ τὰς πράξεις μικρὰ καὶ ἀνάξια θεοῖς. *Quales actiones diis attribuere debemus? iuſtas ne? Sed ridiculi ſane viderentur, ſi commercia facerent, & depoſita redderent, atque alia huiusmodi inter ſe contraherent. Nunquid fortes, vt formidoloſa ſuſtineant, periclitenturque, quia honeſtum ſit? An liberales? Sed cui dabunt? abſurdum quippe, ſi etiam ipſis numum, aut tale quidpiam adeſſe dicamus. Nam ſi temperantes eos eſſe aſſeruerimus, quidnam eiusmodi eſſent? quod enim prauas cupiditates non habeant, moleſta atque inuidioſa laus eſt. Si demum omnia percurramus, quae ad actiones attinent, praua & indigna diis videbuntur.* CATVLLVS [carm. LXIX. ad Mallium verſ. 142.]

Atqui

2) Et tamen Deo quoque iuſtitia recte tribuitur, quatenus nemini iniuriam facit; imo beneficus eſt, & quod cuique conuenit, pro ſumma ſua ſapientia diſpenſat, bonos & ſe colentes remuneratur; malos, interdum etiam in hac vita, mirabiliter punit. Quo aſpectu PLATO in Theaeteto dixit: *Conandum eſſe, ut Deo ſimiles efficiamur prudentia, iuſtitia & ſanctitate.* Deinde *Nihil Deo ſimilius eſſe, quam iuſtiſſimum hominem.* STRABO L. XIX. Geograph. ab antiquis dictum memorat: *Beneficentia proxime ad Deos accedi ab hominibus.* Bene AVGVSTINVS libro de praedeſtinatione et gratia c. 2. *Quis ita deſipiat, vel potius quis ita blaſphemet, ut dicat,*

de

Atqui nec diuis homines componier aequum est.

Caeterum exinde quod commune Deo cum hominibus ius non videatur admittendum, facile responsio patet ad illa exempla, ex quibus aliqui colligere volunt, quasi Deus de lege naturae dispensauerit, dum Abrahamum iussit mactare filium. Israëlitas subducere Aegyptiis vasa aurea & argentea. Deo quippe tanquam supremo omnium domino longe eminentius est ius in suas creaturas, quam homini in hominem natura sibi aequalem. Igitur proprie non est dispensatio de lege naturae, quando homo per expressum Dei mandatum exsequitur ius Dei in homines, tanquam nudum ipsius instrumentum. Conf. GROTIVS L. I. c. I. §. 10. Vbi arbitror, neminem fore tam simplicem, qui crediderit, quando obiectum fuerit mutatum aut circumstantiis variatum, in lege accidisse aliquam mutationem. Nam quod creditum creditor debitori acceptum retulit, non amplius comprehenditur sub illa lege: creditum est restituendum; quia creditum esse desiit [3]. In illo autem exemplo, quando deponentis bona fisco addicuntur, neque lex, neque obiectum legis mutatur. Lex enim ita proprie se habet: depositarius rem acceptam debet restituere ei, qui rem suam deposuit, aut qui in eius ius successit. Sic igitur haec lex non pertinet ad furem, quia res deposita non est ipsius: neque ad deportatum, quia in dominium eius fiscus successit.

§. VI. SED NEQVE argumenta AVCTORIS de principiis iusti & decori [1] p. 254. id videntur efficere, vt *ius naturale* duplex statuamus, *diuinum & humanum, quod stante hoc mundi ordine coincidat.* Cum enim omni iuri siue legi insit obligatio, quae extrinsecum aliquod & superius principium praesupponit; non adparet, quomodo citra absurditatem ista Deo possit attribui. Sicuti & valde ἀλόγως dicitur; *Deum a se ipso, aut a sua essentia obligari* [2]. Neque vero ex Roman. I, 32. exsculpseris, tale ius in Deo dari. Nam cum gentes intelligere ex rationis dictamine legem naturae potuerint, proximum erat eos intellexisse, Deum legislatorem non passurum eam impune violari. Igitur ex violata lege naturae Deo quidem ius nascitur, (si ita loqui fas) ad exigendam poenam; seu Deus posito peccato recte comminationem suam in effectum deducit. At quis exinde iuri, id est legi Deum obnoxium concluserit? Sed & ambigue dicitur, *supremum ius Dei in creaturas ratione naturali innotescere iis principiis, quae inter homines iuris & aequitatis naturalis fundamenta faciunt.* Si enim hic sensus est; Deum multis in rebus eo cum hominibus modo procedere, quo ipsos mortales inter sese vult agere, nemo contradixerit. Vid. Lucae VI, 35. Sic Deus per legem naturalem hominibus promissa seruare iniunxit, idem promissa ipsis facta firmiter seruaturus. Rom. III, 4. Ebr. VI, 17. 18. Ab humanis iudi-

de iustitia Dei lege humanae iustitiae disputandum? Quae profecto, si iustitia Dei aduersatur, iniusta est. Ab illo enim, qui summe iustus est, omne, quod qualitercunque iustum est, manare manifestum est. Quis ergo erit, qui incommutabiliter manentem & omnia quae sunt condentem, regentem atque seruantem Dei sapientiam perdat humanae sapientiae arbitrio? v. AVCTOR infra §. 12. H.

3) Quod est in *L. 31. D. depositi*, de qua conf. AVCTOR L. IV. c. 13. §. 5. H.

§. VI. 1) Est is Velthuysenius, cuius sententiam tamen male cepit Auctor, vt latius ostendit Cl. BARBEYRAC. in not. 4.

2) Hunc locum apud Velthuysenium non inuenit Cl. BARBEYRACVS, qui ideo alii Auctori, nescio cui, tribuendus est.

iudicibus innocentem damnari vetat, ipse similiter facturus. 2 Paralip. XIX, 7. Rom. II, 2. Ast si hoc asseritur, Deo non plus iuris esse in creaturas, quam hominibus inter se adhibere concessum; clarioribus argumentis opus est, vt credamus, domino eminentissimo non plus esse iuris in seruum, quam seruo in conseruum natura aequalem: seu vt Grotii terminis vtar, *ius rectorium & aequatorium* examussim coincidere. Sed nec citra animaduersionem praeteriri debet, quod IDEM Auctor p. m. 52. asserit: *Deum debere necessario leges naturales tanquam iustas aestimare, posito & constituto ordine in hoc vniuerso, qualem iam esse quorumuis oculis ingeritur: & non posse non quicquid ab iis deflectit, tanquam iniquum aut indecorum agnoscere.* Nam sine dubio imperiosa ista vocabula, *Deus debet necessario*, maiestati omnipotentis legislatoris sunt incongrua. Ac nulla heic deprehenditur necessitas, nisi quae ex diuino beneplacito originem duxit. Noque ratio ab ipso subiuncta illam thesin satis adstruit, *quod omnes res, quas cogitatione nobis imaginari possumus, semper quandam σχέσιν seu relationem habeant, natam ex intrinseca rei natura, quae a re, salua ratione, separari non potest.* Illam quippe naturam, vna cum adhaerente relatione, res non ex se, verum ex Creatoris arbitrio habent; cui suae voluntatis placitum lex proprie dicta esse nequit. Sic quod inter homines beneficium ad referendam gratiam obstringat; quod pactorum violatio, inhumanitas, superbia, contumelia licita nunquam esse possint; exinde est, quod Deus homini sociabilem naturam assignauerit; qua salua, quae ad eandem quadrant honesta, quae discrepant, illicita & turpia erunt. Id quod neque commune Deo cum hominibus ius, neque habitudinem aliquam seu σχέσιν rerum, quae abs diuina dispositione non dependeat, infert.

§. VII. QVI IVS naturale omnium hominum, aut gentium, aut saltem plerarumque, & cultiorum consensui superstruunt, secuti videntur auctorem ARISTOTELEM [1] Nicom. V. c. 10. vbi Δίκαιον Φυσικὸν, *iustum naturale* vocat, τὸ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχον δύναμιν, καὶ οὐ τῷ δοκεῖν ἢ μή [2], *quod vbique eandem vim habet, & non quia ita videtur, vel minime.* Qui etiam Rhetor. L. I. c. 13. dicit: Ἔστι γὰρ, ὃ μαντεύονταί τι πάντες, Φύσει κοινὸν δίκαιον καὶ ἄδικον, κἂν μηδεμία κοινωνία πρὸς ἀλλήλους ᾖ, μηδὲ συνθήκη. *Est enim quoddam, quod augurantur aut profitentur omnes, natura commune iustum & iniustum, etiamsi nulla societas inuicem sit, nullaque pactio.* CICERO Tuscul. quaest. L. I. [cap. 13. 14.] *Omni in re consensio omnium gentium lex naturae putanda est. Et omnium consensus naturae vox est.* Enimuero praeterquam [3] quod modus hic ius naturae probandi sit a posteriori, & ex quo nondum constet, quare iure naturae ita sit dispositum; idem etiam reuera est lubricus, & infinitis ambagibus implicitus. Ad consensum vniuersi generis humani prouocare, ideo HOBBESIO de Ciue c. 2. §. 1. incongruum videtur, quia alias homini ratione actu vtenti

§. VII. 1) Imo reliqui philosophi quoque ita rationes subduxisse possunt. Nam sic quoque ICti veteres loquuntur. Ecce enim, quod apud omnes populos peraeque custoditur, vocatur ius gentium in *§. 1. Inst. & l. N. G. & C.* quasi quo iure omnes gentes vtantur. Videntur autem veteres, exemplo gentium cognitarum & moratarum vti per denominationem potissimae generis humani partis.

2) Nec, vt PLVTARCHVS de Stoic. contradict. ait, *Antipodes latet, quod ista sint eadem. H.*

vtenti impoſſibile foret contra legem naturae peccare [4], quippe cum ipſo, qui vtique generis humani pars eſt, in diuerſum abeunte, conſenſus humani generis iam ſit mancus. Dein quia iniquum ſit, naturae leges ab eorum conſenſu recipere, qui eas violant ſaepius, quam obſeruant. Nam vti ISOCRATES Orat. ad Philippum [pag. 153. Ed. Pariſ. 1621.] loquitur: *Πάντες πλείω πεφύκαμεν ἐξαμαρτάνειν, ἢ κατορθῶν, ita natura comparatum eſt, vt omnes ſaepius peccemus, quam officio fungamur.* Nec felicius ad *omnium gentium* conſenſum prouocatur. Cui enim omnium populorum tam antiquorum quam recentium vocabula, nedum mores & inſtituta ſunt cognita? Quin nec res ſuccedet, ſi dicamus, moratiorum populorum conſenſum ſufficere; barbarorum nullam habendam rationem. Nam quae gens, cui aliqua ſeipſam conſeruandi ratio conſtat, vltro ſeſe barbaram agnoſcet? aut quae tantum ſibi tribuet, vt ad ſuos mores reliquas omnes exigi poſtulet; quae ab iſtis diſcrepauerit, eam barbaram declaret? Quondam Graeculorum arrogantia reliquos omnes tanquam barbaros deſpiciebat. In eum faſtum dein Romani ſuccedebant. Hodie pauci quidam populi Europae id nobis ſumſimus, vt cultura morum reliquis ſuperiores nos feramus. Aſt dantur ex aduerſo populi, qui ſeſe nobis longe praeferunt. Iamdudum a Chinenſibus Europaeis vnus duntaxat oculus relictus, caeteri coecitatis damnati. Add. CHARRON de la Sageſſe L. II. c. 8. & L. I. c. 39. vbi inter ſtolidas opiniones refertur, aliquid damnare, & reiicere tanquam barbarum & malum, ideo tantum, quod illud a moribus & opinionibus noſtris vulgaribus abhorret. IDEM L. II. c. 2. n. 7. Nec deſunt, qui literas, quibus nos excolendis tantam operam impendimus, cauillantur, velut ſubſidium noſtrae hebetudinis; cum quorundam aliorum ingenia, citra cultum literarum, naturali bonitate eniteſcant; & ad bonam mentem paucis opus ſit literis. Neque ſemper literae bonos mores ſortiuntur comites. PLATO epiſt. X. *Τὸ βέβαιον, καὶ πιστὸν καὶ ὑγιὲς, τοῦτο ἐγὼ φημι εἶναι τὴν ἀληθινὴν φιλοσοφίαν. Firmitatem, fidem, ſinceritatem veram eſſe philoſophiam exiſtimo.* Sed & quaedam nationes operoſo adparatu inanium aut ſuperfluarum rerum vehementer ſibi placent, deſpectis iis, quibus ſimplicior vita degitur. Atqui ſaepe apud hos, quam illos, maior morum innocentia. Adpoſite IVSTINVS L. II. c. 2. de Scythis: *Admirabile videtur, hoc illis naturam dare, quod Graeci longa ſapientium doctrina, praeceptisque philoſophorum conſequi nequeunt; cultosque mores incultae barbariei collatione ſuperari. Tanto plus in illis proficit vitiorum ignoratio, quam in his cognitio virtutis.* Valer. MAXIMVS L. I. c. 1. §. 2. inter externa. Non pauca quoque occurrunt apud Sextum EMPIRICVM Pyrrhon. hypotyp. L. II. c. 5. quae huc adplicari poſſint. Praeterea in iſto conſenſu per ſe parum momenti eſſe, argumento eſt & hoc, quod & plures ſint ſtulti, quam ſapientes, & pauci inueſtigatis ipſarum rerum fundamentis opiniones ſuas conceperint: plerique caeco aſſenſu citra proprium iudicium atque ſcrutinium alios prae-

3) Et hactenus etiam admittit H. GROTIVS L. I. de I. B. & P. c. 1. §. 12. Conf. L. II. c. 5. §. 12. n. 3. H.

4) Imo id inde minime ſequitur, quum & homines culti peccent; & aliud ſit, leges ſcire, aliud, ſecundum eas agere. Vt ſe ipſa gens barbaram profiteatur, neceſſe non eſt, ſed ſufficit, eam nobis talem videri.

praeeuntes secuti sint [5]. Accedit denique, quod licet de consensu plerorumque populorum saltem circa generalia praecepta legis naturalis sat liquido constare videatur, ac de eorum quoque consensu, quos ignoramus, praesumere possimus ex placitis eorum, qui nobis cogniti sunt, propter naturae similitudinem: tamen ex hoc ipso tutius colligitur, quid isti erga ciues suos obseruari aequum duxerint, quam quid erga extraneos, in quos multis promiscue hostile odium, & quos hostili modo tractare nefas non fuit iudicatum. Add. Mich. MONTAIGNE Essais L.I. c.30.

§. VIII. QVANQVAM autem vsus multorum populorum efficacius paulo videatur allegari ad ostendendum, aliquid esse licitum, quam iure naturae praeceptum: tamen vt ne illud quidem semper tuto liceat concludere, faciunt instituta discrepantia aut contraria celebrium populorum [1]. Sic vt non male adplicari heic possit illud Socratis [2] apud PLATONEM Alcibiade [L.I. pag. 434. Ed. Wechel. Ficini:] Ὀυκ εἰς σπȣδάιȣς γε διδασκάλȣς καταφεύγεις, εἰς τȣ̀ς πολλȣ̀ς ἀναφέρων. *Non ad probatos confugis praeceptores, cum ad vulgus te refers.* Scilicet vti est apud PLVTARCHVM Themistocle [p.125.B. Edit. Wechel.]: Νόμοι διαφέρȣσιν ἀνθρώπων, ἄλλα δ' ἄλλοις καλά. *Leges mortalibus discrepantes sunt, aliis alia honesta.* Et apud TACITVM Hist. III. [c.33.] *Vtque exercitu vario linguis, moribus, cui ciues, socii, externi interessent, diuersae cupidines, & aliud cuique fas, nec quidquam illicitum.* Speciminis loco isthaec sunto. ARISTOTELES Nicom. VII. cap. 6. tradit, *quasdam efferatas circa Pontum nationes sibi inuicem infantes ad epulandum mutuare.* Quas ipse paulo post vocat ἀλογίςȣς, θηριώδεις, καὶ μόνον τῇ αἰσθήσει ζῶντες, *irrationabiles, ferinos, & solo sensu viuentes.* EVSEBIVS de Praeparat. Euangel. L.I. cap. 3. dum foedos mores per doctrinam Euangelii correctos recenset, inter alia enumerat Persarum concubitus cum matribus & filiabus, (de quibus etiam ex Sotione refert Diogenes LAERTIVS prooemio.) esum carnis humanae, & iugulationem liberorum ex praetextu religionis apud Scythas; & quod Massagetae, ac Derbices propinquos senio confectos iugulauerint, & epulati sint; Tibareni seniores praecipitarint; Hyrcani alitibus, Caspii canibus mortuos proiecerint deuorandos. Quo referuntur peruigilia foeda [3], adulteriis stuprisque mixta, in honorem deorum, victimaeque humanae. IDEM L. VI. c. 8. ex Bardesane Syro: *Apud Getulos lex est, vt foeminae quibuscumque velint, misceantur, ac praecipue aduenis, nec ideo a maritis accusentur, aut adulterae vocentur. Idem in Bactris obtinebat. Contra apud Arabes adulterae omnes interimuntur, & suspectae solummodo puniuntur. In Parthia & Armenia, qui vxorem, aut filium, aut filiam, aut caelibem fratrem, aut innuptam sororem interfecerit, nec accusatur quidem; lege namque ita sanci-*

5) Adde, etiam posse institutum aliquod inter complures populos habere locum ex caussa singulari: Ita IOSEPHVS II. aduersus Apionem obseruauit, nullam esse vrbem Graecam, nullam Barbaram, quam non peruaserit mos septimae diei, qua Iudaei feriantur. Quod vnde manarit, ex sacris literis constat. Conf. H. GROTIVM de veritat. religion. Christian. L. I. §. 16. n. 23. seq. H.

§. VIII. 1) Ex quibus exemplis non magis cogi potest, non dari ius gentium, quam quidem ex hodierno dissensu philosophorum & ICtorum inferre licet, non dari Ius naturae. Sunt ea enim partim fabulosa, partim indifferentia. Quae vero tertii generis habentur, & historica fide nixa a praeceptis iuris naturae *recedunt*, ea facti sunt, & id tantum probant, gentes non semper iuri naturae

fancitum eſt. In Atriis qui aliquid vel minimum furatus eſt, lapidibus obruitur. In Bactris qui pauca furatur, ſputis dedecoratur. Graecorum ſapientes ſpecioſos pueros ſequi non verentur. Multi apud Britannos vnam vxorem habent, apud Parthos contra multae foeminae vnum maritum. Sextus EMPIRICVS Pyrrh. Hypotyp. L. III. c. 24. vt oſtenderet, circa turpia & honeſta nihil certi eſſe, magnam eiusmodi repugnantium inſtitutorum cumulat farraginem. Vbi tamen in ipſo limine grauiter impingit, dum ait: *Παρ' ἡμῖν μὲν αἰσχρὸν, μᾶλλον δὲ καὶ παράνομον νενόμισθαι τὸ τῆς ἀῤῥενομιξίας. παρὰ Γερμανοῖς δὲ, ὥς φασιν, οὐκ αἰσχρὸν, ἀλλ' ὥς ἕν τι τῶν συνήθων. Apud nos quidem turpe, imo vero etiam nefarium habetur maſcula Venere vti: apud Germanos autem, vt fertur, turpe non eſt, ſed vnum ex iis, quae vſu recepta ſunt.* Nam eousque quidem ei vitio dediti erant Graeci, vt PLATO de LL. L. VIII. aliquot rationibus opus iudicet ad oſtendendum, fieri poſſe, vt per leges id coërceatur. Neque ſolos Boeotios ab ea labe immunes fuiſſe, arguere videtur Cornel. NEPOS Epaminonda c. 4. ni forte poſterioribus ſeculis apud Thebanos id exoleuit, quod innuere videntur ſequentia verba: *Quin etiam apud Thebanos olim hoc turpe habitum non fuiſſe dicitur.* Sed quod de Germanis ſubiungit, id adeo infícetum eſt mendacium, vt mirum ſit, quomodo illud in mentem venire potuerit vlli, qui vel minimam notitiam iſtius nationis habuerit. Addit; Cynicos philoſophos, & Zenonem Cittieum, & Cleanthem, & Chryſippum *ἀῤῥενομιξίαν* indifferentem habuiſſe. Quoſdam Indorum publice cum vxoribus congredi turpe non iudicare. Mulieres corpus proſtituere apud multos ex Aegyptiis etiam honoratum; & quaſdam apud illos puellas ante nuptias dotem ex arte meretricia quaerere, deinde nubere. Quin Stoicos dicere, a ratione non abhorrere cum meretrice congredi, aut quaeſtu a meretrice facto aliquem ſuſtentare vitam. Perſas cum matribus, Aegyptios cum ſororibus matrimonia contrahere. Quorum prius Cittieus Zenon a ratione non alienum dixerat. (Add. IDEM d. l. c. 25. vbi quidem dicto Zenonis ad impudentiam nihil addi poteſt.) Chryſippum permittere patrem ex filia, matrem ex filio, & fratrem ex ſorore liberos procreare. Platonem vxorum communionem admittere. Multis barbaris receptum carnibus humanis veſci; quod ipſi quoque Stoici adprobauerint. Apud multos adulteria pro re indifferente haberi. Scythas Dianae hoſpites immolare. Eosdem parentes ſexaginta annos praetergreſſos iugulare. Solonis lege permiſſum vnicuique apud Athenienſes filium necare. Apud Romanos gladiatores perpetrato homicidio etiam honore affici. Apud Lacedaemonios punitos fures, non quod furati, ſed quod deprehenſi ſint. Amazones, ſi quos parerent mares, claudos reddidiſſe, vt nullum forti viro dignum facinus edere poſſent. Multa deinde ſubnectit de diuerſis opinionibus circa Deos, de diuerſitate rituum ſacrorum, de ſepeliendi more, de morte. Add. Diogenes LAERTIVS in

 Pyrrhone

turae conuenienter egiſſe, non autem *praecepta eiusdem incognita eis fuiſſe.* Satis eſt, nullam gentem tam barbaram eſſe, vt ei perſpecta non ſint generalia Iuris naturae capita, neminem ſcilicet laedendum, pacta ſeruanda eſſe, & ſimilia.

2) In quo tamen non de conſenſu gentium, ſed de opinionibus vulgi agitur.

3) Conf. H. GROTIVM L. II. de ver. Rel. Chriſtian. §. 11. Apud Babylonios feminae omnes corpus vulgabant, idque in honorem Veneris, quam Mylittam vocabant. V. HERODOTVM. L. I. STRABONEM L. XVI. Geograph. Alia multa a recta ratione deflectentia inſtituta congeſſit Georg. CALIXTVS epitom. Theol. moralis p. 49. ſeq. H.

Pyrrhone L. IX. [§. 23. 24.] CICERO Tusc. Quaest. L. V. [c. 27.] *Aegyptiorum imbutae mentes prauitatis erroribus quamuis carnificinam prius subierint, quam ibim, aut aspidem, aut felem, aut canem, aut crocodilum violent: quorum etsi imprudentes quippiam fecerint, poenam nullam recusent* [4]. Sic Colchis in honore esse furtum facere, testatur BVSBEQVIVS epist. 3. Et Abyssinis in more esse positum, vt fures partem rei furtiuae regi offerant, reliquum vero sine infamia retineant [5], memorat Franc. Aluarez. Pertinet quoque huc luculentus locus PHILONIS Iudaei de temulentia [pag. 208. 209. Ed. Geneu. 268. 269. Ed. Paris. 1646.]: *Illa quoque deterrent, ne temere credamus incertis, quae pene per totum orbem diffusa sunt, communem tum Graecis, tum barbaris in iudicando lapsum inducentia. Quaenam? institutiones ab aetate tenera, consuetudines patriae, leges antiquae, ex quibus vniuersis in nullo consentiunt omnes, sed per singulas regiones, gentes, ciuitates, vicos denique ac domos, saltem viri discrepant a mulierculis, & pueri a caeteris. Nam quae nobis turpia videntur, illis honesta: quae decentia, illis indecora. Equidem non miror, si miscellanea confusaque turba, morum legumque vtcunque inductarum serua, ab incunabulis obedire his haut secus ac dominis atque tyrannis assueta, & animam contusa colaphis, nihil magnum ac virile valens sapere, credit acceptis semel maiorum traditionibus; & mentem sinens inexercitatam, sine scrutatione ac examine vel affirmat vel negat. Philosophos miror, quorum plerique simulantes se venari manifestam in rebus certitudinem, cateruatim diuisi decernunt dissona, interdum etiam contraria propemodum de omnibus magnis paruisque.* Add. Mich. MONTAIGNE Essais L. I. c. 22. & CHARRON de la Sagesse L. II. c. 8. §. 4. 7.

§. IX. SED & aliud incommodum comitatur sententiam illam de eruendo iure naturali ex moribus gentium; quod nulla videatur inueniri natio, quae nudo iure naturae regatur; sed quaelibet leges scriptas aut non-scriptas eidem habeat superadditas, quibus vtitur, quando ipsi ciues inter se negotii quid habent. Quin & saepe ipsa gentium inter se negotia ex iure ciuili, vtrique communi, aut iure naturali, sed multis positiuis additamentis velut vestito, definiuntur. Vnde non ita facile est perspicere, quid illae nationes pro naturali, quid pro positiuo & ciuili iure habuerint. Quid quod saepe inolita diu consuetudo naturalis rationis faciem mentitur? AGATHIAS L. II. [c. 10.] *Manifestum est, singulas hominum nationes, si cui legi, quae a multo tempore obtinuerit, assueuerint, optimam eam, aequissimamque iudicare; & sicubi quid praeter eam fiat, reiectaneum id ipsis ac ridiculum videri, dignumque cui fides abrogetur.* Quam in

4) Adde AVCTOREM supra c. 2. §. 10. de latrociniis & depraedationibus populorum olim in honore habitis. Nec omittenda heic depraedatio naufragorum, a multis olim populis vsurpata, & alicubi inter regalia & fisci compendia numerata. De qua v. H. GROTIVS Spars. flor. ad *tit. C. de naufragiis.* A. MATTHAEI not. & obseruat. ad Annal. Egmundan. c. 67. & quae attuli testimonia Dissertat. de Superiorit. territor. §. 56. Add. Sixtin. L. II. de Regal. c. 3. n. 91. sequ. AVCTOR infra L. IV. c. 13. §. 4. H.

5) Quod hodie quoque in ipsa Germania fit, quando Iudaei in quorumdam Imperii Statuum locis monetariis aurum argentumue rapinis, furtoue corrasum marsupiis tectum apponunt, nulli tangendum, inspiciendumue, nisi ei, qui testae id fundendum immittat, probe plerumque gnaro, mala illud fide conquisitum esse.

§. IX. 1) Et L. III. Princip. *Natura paruulos nobis dedit igniculos, quos celeriter, malis moribus opinionibusque deprauati, sic restinguimus, vt nusquam naturae lumen appareat. Sunt enim ingeniis nostris semina innata virtutum: quae si adolescere liceret, ipsa nos ad beatam vitam natura perdu-

in rem facit illud apud HERODOTVM Thalia. [pag. 112. Ed. Graec. H. Steph.] *Darius accitos Graecos, qui in sua ditione erant, percontatur, quanta pecunia vellent defunctis parentibus, iuxta Indorum aliquot morem, vesci; hi negabant se vlla pecunia ad hoc posse induci: rogauit dein pariter Indos, quantum acciperent, vt patres defunctos ipsi iuxta Graecorum morem comburerent, nec postea comederent: qui vehementer reclamantes, meliora ipsum ominari iubebant.* Quin & tantam vim habet ab infantia alicui opinioni esse innutritum, vt licet illa falsa sit, vix vnquam tamen de eadem dubitare in mentem veniat iis saltem, queis intra vulgarem sortem est ingenii perspicacia. ARISTOTELES Problemat. sect. 18. quaest. 6. Ὅ, τι δὲ ἄν τινες ἐξ ἀρχῆς ἕλωνται, καὶ οἷς ἂν συνεθισθῶσιν, οὐδὲ κρίνειν δύνανται τὰ βελτίω. διέφθαρται γὰρ ἡ διάνοια διὰ φαύλας προαιρέσεις. *Quae principio aliqui sibi delegerint, quibusque insueuerint, in iis ne iudicare quidem possunt, quidnam melius sit: animus enim eorum iam corruptus est propter prauas praesumptiones* [1]. CICERO Tusculan. Quaest. L. IV. [c. 3.] *Quidam primum ante tenentur adstricti, quam quid esset optimum iudicare potuerunt; deinde infirmissimo tempore aetatis aut obsecuti amico cuidam, aut vna alicuius, quem primum audierunt, oratione capti, de rebus incognitis iudicant, & ad quamcunque disciplinam quasi tempestate delati, ad eam tanquam ad saxum adhaerescunt.* Et paulo post: *Nescio quo modo plerique errare malunt, eamque sententiam, quam adamarunt, pugnacissime defendere, quam sine pertinacia quid constantissime dicatur, exquirere.* Add. Mich. MONTAIGNE Ess. L. I. c. 22. Philo Iudaeus de Abrahamo: *Inueterata consuetudo plerumque tantum potest, quantum natura.* Et ad maximam partem mortalium adplicari potest illud Sexti EMPIRICI Pyrrhon. Hypot. L. III. c. 24. Ἕπεται δὲ ἀδοξάστως τῇ βιωτικῇ τηρήσει. *Sequitur citra vllam opinionem vitae communis obseruationem.* Et illud EVRIPIDIS Bacchis. [vers. 201. & seqq.]

Πατρὸς παραδοχάς, ἅς θ' ὁμήλικας χρόνῳ
Κεκτήμεθ', οὐδεὶς αὐτὰ καταβάλλει λόγος,
Οὐδ' εἰ δι' ἄκρων τὸ σοφὸν εὕρηται φρενῶν.

Patris traditiones, quas coaetaneas nobis diu seruamus; eas nulla labefaciet ratio, neque si maximis sapientia sit exquisita ingeniis [2]. Quo referre possis illud Apostoli 1 Corinth. XI, 14. Et aliquo modo illud PLATONIS de LL. L. VII. [pag. 884. A. Edit. Wechel. Ficini] ex assuetudine esse, quod sinistra manu minus habili quam dextra vtamur, cum natura fere ad vtramque partem aeque se habeat [3]. Sic apud multos populos non exigua est barbae dignitas. Vid. ARRIANI

perduceret. Nunc autem simul atque editi in lucem, et suscepti sumus, in omni continuo prauitate et in summa opinionum peruersitate versamur: vt cum lacte nutricis errorem suxisse videamur. Cum vero parentibus redditi, demum magistris traditi sumus, tum ita variis imbuimur erroribus, vt vanitati veritas, & opinioni confirmatae natura ipsa cedat. SENECA ep. 123. *Inter causas malorum nostrorum est, quod viuimus ad exempla; nec ratione componimur, sed consuetudine abducimur.* Paulo post: *Recti apud nos locum tenet error, vbi publicus factus est.* AVGVSTINVS L. III. de doctrina Christian. c. 8. *Fit plerumque, vt quisque hominum ea tantum culpanda arbitretur, quae suae regionis ac temporis homines vituperare atque damnare consueuerunt: & ea tantum probanda atque laudanda, quae consuetudo eorum, cum quibus viuit, admittit.* H.

2) V. infr. L. V. c. 3. §. 10. Huc etiam pertinet quod AVGVSTINVS ait L. III. de doctr. Christ. c. 12. *Talares & manicatas tunicas habere apud Romanos veteres flagitium erat: nunc autem honesto loco natis, cum tunicati sunt, non eas habere flagitium est.* H.

3) In India aequales, se inuicem salutantes, barbam prehendunt. V. infra L. IV. c. 1. §. 2. H.

RIANI Epictetus L. I. c. 16. Cum contra plerisque Americanis illam alere belluinum quid habere videatur. Vid. ROCHEFORT Descript. Antill. Parte II. cap. 8. §. 6. & c. 9. Etsi hautquidquam adsuetudini eas vires tribuamus, vt rationis iudicium eousque detorquere ac deprauare queat, quo ipsi impossibile sit veritatem circa leges naturales perspicere. Add. SELDENVS de I. N. & G. L. I. c. 6.

§. X. CAETERVM ista legum atque morum apud diuersas gentes discrepantia sine dubio etiam aliquibus ansam dedit asserendi; nullum ius naturale dari; atque omne ius ex vtilitate singularum ciuitatum promanasse, eaque vnice metiendum esse [1]. Sic enim HORATIVS Serm. L. I. Sat. 3. [vers. 98. & vers. 111. seqq.]

- - - Vtilitas iusti prope mater & aequi.
Iura inuenta metu iniusti fateare necesse est,
Tempora si fastosque velis euoluere mundi.
Nec natura potest iusto secernere iniquum,
Diuidit vt bona diuersis, fugienda petendis.

OVIDIVS Heroid. I. Epist. 4. [vers. 131. & seqq.]

Ista vetus pietas, aeuo moritura futuro,
Rustica, Saturno regna tenente, fuit.
Iupiter esse pium statuit quocunque iuuaret.

LVCANVS L. VIII. [vers. 488. & seqq.]

- - - - - Sidera terra
Vt distant, & flamma mari, sic vtile recto.
Sceptrorum vis tota perit, si pendere iusta
Incipit; euertitque arces respectus honesti.
Libertas scelerum est, quae regna inuisa tuetur.

Crasse quoque valde super origine iusti & iniusti loquitur Aristippus apud Diog. LAERTIVM L. II. [§. 93.] & Pyrrho ap. EVNDEM L. IX. [§. 61.] Late quondam super hac re disputauerat Carneades, cuius argumenta contraxit LACTANTIVS Diu. Instit. L. V. c. 16. [2]. *Iura sibi homines pro vtilitate sanxisse, scilicet varia pro moribus; & apud eosdem pro temporibus saepe mutata; ius autem naturale esse nullum. Omnes & homines, & alias animantes ad vtilitates suas natura ducente ferri; proinde aut nullam esse iustitiam; aut si sit aliqua, summam esse stultitiam; quoniam sibi noceret, alienis commodis consulens. Omnibus populis, qui florerent imperio, & Romanis quoque ipsis, qui totius orbis potirentur, si iusti velint esse, hoc est, si aliena restituant, ad casas esse redeundum.* Add. GROTII Prolegomena ad libr. de I. B. & P. Ad isthaec dissoluenda conueniens erit praemittere illud CICERONIS Offic. II. [c. 3.] *In hoc verbo,* (vtilis,) *lapsa consuetudo flexit de via, sensimque eo deducta est, vt ab honesto vtile secerneret, & constitueret*

§. X. 1) Euripides *Aeolo:*
Τί δ' αἰσχρὸν, εἰ μὴ τοῖσι χρωμένοις δοκεῖ;
Quid turpe, nisi quod esse turpe vsus putat?
Quem versum tamen Antisthenes correxit hoc modo:

Αἰσχρὸν

ſtitueret honeſtum aliquid quod vtile non eſſet, & vtile, quod non honeſtum. Qua nulla pernicies maior hominum vitae potuit afferri. Et quod IDEM Offic. L. III. [c. 3.] tradit: *Socratem ſolitum exſecrari eos, qui primum haec natura cohaerentia opinione diſtraxiſſent.* Scilicet impoſuerunt iſti imperitioribus ambiguo vtilitatis vocabulo, quae duplex eſt, prout ex diuerſo principio aeſtimatur. Aliud enim vtile videtur affectuum male compoſitorum prauo iudicio, qui praeſentibus fere, ac cito tranſituris commodis imminent, de futuro parum ſoliciti. Aliud ſana ratio vtile iudicat, quae non tantum ante pedes poſita conſiderat, ſed & quid in futurum ſit inde emerſurum perpendit. Cui adeo id demum vere eſt vtile, quod in vniuerſum tale eſt, & ad diuturnitatem facit: (Marcus ANTONINVS L. VII. §. 74. ὠφέλεια πρᾶξις κατὰ φύσιν. *Emolumentum eſt actio omnis naturae conſentanea.*) Nequaquam autem adpetendum iudicatur, momentaneo commodo frui, quod magnum malorum agmen poſt ſeſe eſt tracturum. Quemadmodum maligna valde eſt voluptas, inter febriles ardores gelida ſeſe ingurgitare, mox acerbiſſimis ideo doloribus excruciari. Habent quippe hoc actiones legi naturali congruentes, vt non ſolum honeſtae ſint, id eſt, quae ad honorem, exiſtimationem & dignitatem hominis conſeruandam & augendam faciant, ſed & vtiles, eaedem exſiſtant, ſeu quae commodum aliquod & emolumentum homini concilient, & ad felicitatem ipſius conferant. Quod attributum vsque adeo dignationem virtutis non dedecet, vt in diuinis quoque literis *pietas ad omnia vtilis* dicatur, tanquam quae promiſſionem habeat huius & illius vitae. Sed quae actiones legi naturali repugnant, ſemper quidem turpes ſunt, aliquando tamen vtilitatis quid & ſaepius iucunditatis producere videntur, ſed quae neque ad diuturnitatem valet, & quam longe maiorum moles malorum a tergo ſequitur. Vid. Prouerb. XX, 17. V, 3. 4. IX, 17. 18. XXI, 6. Facit quoque huc illud CICERONIS Offic. I. [c. 4.] *Inter hominem & belluam hoc maxime intereſt, quod haec tantum, quantum ſenſu mouetur, ad id ſolum, quod adeſt, quodque praeſens eſt, ſe accommodat, paululum admodum ſentiens praeteritum aut futurum: homo autem, qui rationis eſt particeps, per quam conſequentia cernit, principia & cauſas rerum videt, earumque progreſſus, & quaſi anteceſſiones non ignorat, ſimilitudines comparat, rebusque praeſentibus adiungit, atque annectit futuras, facile totius vitae curſum videt, ad eamque degendam praeparat res neceſſarias.* Ergo tantum abeſt, vt etiam ciuilia iura intuitu ſpuriae iſtius & momentaneae vtilitatis ſint conſtituta, vt vel praecipuus harum finis ſit, ne ciues iſti vtilitate ſuas actiones metiantur. Si quis enim omnia ad proprium duntaxat commodum referre, citra reſpectum ad alios homines, velit, cum caeteris quoque eandem detur viam inſiſtere, non poterit non inde emergere ſumma rerum confuſio, & quoddam velut bellum omnium in omnes; quo ſtatu nihil homini inutilius [3], nihil inconuenientius. Cum contra manifeſtum ſit, longe certiorem ſpem vtilitatis ab aliis ſibi acceſſurae concipere poſſe, qui legem naturalem obſeruando alios ſibi demereri ſtudet, quam qui potentiae ſuae confiſus quaelibet quibuslibet pro lubitu inferre inſtituit. Add. Rich. CVMBERLAND de Leg. Nat. c. 2. §. 29. n. 2. Neque vero morta-

Αἰσχρὸν τόγ' αἰσχρὸν, κἂν δοκῇ, κἂν μὴ δοκῇ. Antiſtheni ſane tribuit Plutarchus: at Diogeni Cynico Stobaeus. H.

2) Qui verba haece CICERONIS L. III. de Republica deprom ferat.

3) Pro *perniciosſus.* Vid. ſupra c. 2. §. 9. n. 1.

mortalibus licet aliquam vtilitatem fingere, quae non in vniuerſum valere queat; cum nemini per naturam hoc priuilegii conceſſum ſit, vt, quo is iure in alios vtitur, idem alii, aduerſus ipſum non viciſſim exerceant. Inde fruſtra credis, vtile tibi eſſe, aliorum labore parta clam aut per vim eripere; cum alii & reſiſtere, & pari aduerſus te licentia vti poſſint. Aut expedire tibi datam fidem fallere, cum tua in teipſum exempla redire queant. Prou. I, 13. 14. ſeqq. ISOCRATES Areopagitico [p. 252.] [4]: *Qui fidem contractuum violarent, eos pauperibus cenſebant plus nocere, quam opulentis. Hos enim, ſi deſinerent clientelas ſibi adſciſcere, paruis reditibus ſpoliatum iri: illos, ſi deeſſent, qui opem ferrent, extrema inopia laboraturos.* IDEM Orat. de pace [pag. 285.], fundamentum conſiliorum ſuorum in eo collocat, vt ciuibus ſuis perſuaſum ſit, *τὴν μὲν ἡσυχίαν ὠφελιμωτέραν καὶ κερδαλεωτέραν εἶναι τῆς πολυπραγμοσύνης, τὴν δὲ δικαιοσύνην τῆς ἀδικίας, τὴν δὲ τῶν ἰδίων ἐπιμέλειαν τῆς τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίας. Plus vtilitatis & lucri eſſe in tranquillitate quam in conatu ſuperuacaneo multarum rerum: & iuſtitiam praeſtare iniuriae, ſuarumque rerum curam appetitioni alienarum.* Id quod in ſequentibus luculenter deducit. Neque etiam eſt, quod quis ſuae potentiae tantum tribuat, vt ſibi ab aliis paria reponi non poſſe credat. Omnis quippe potentia ex coniunctione cum aliis hominibus reſultat, quos ſola vi nequidquam contiueris. Igitur ſi omnia licet vtilitate illa ſpuria metiri, etiam potentiſſimi cuiusque ſalus toties in lubrico verſatur, quoties vlli vtile videtur ipſum perire: & eam qui viam ſequitur, ſuo exemplo docet alios tantundem contra ipſum audere. Adeoque non iuſtitia, ſed iniuſtitia reuera eſt ſumma ſtultitia, quae neque in vniuerſum, neque ad diuturnitatem prodeſt, etiamſi cui malitia ſua aliquantiſper ſuccedere videatur; & ipſam ſalutem hominis, quae ſocietate continetur, it euerſum. Idque non in ſingulos duntaxat homines, ſed & in integras ciuitates congruit, quarum nulla hactenus tam copioſa aut firma extitit, vt aliarum amicitia non indiguerit, nec ſaltem a pluribus coniunctis laedi potuerit. QVINTILIANVS Declam. 255. *Nunquam prodeſt malum exemplum: etiamſi in praeſenti occaſione quadam delectat, in futurum tamen altius nocet.* DEMOSTHENES Olynth. 2. *Ὀυκ ἔςιν ἀδικοῦντα, καὶ ἐπιορκοῦντα, καὶ ψευδόμενον δύναμιν βεβαίαν κτήσασθαι. Non fieri poteſt, vt per iniurias, & periuria, & mendacia ſtabilis potentia comparetur.* Conſpirant cum hiſce, quae quondam circa iuſtitiam Epicurus tradebat, teſte GASSENDO philoſ. Epicuri Syntag. Part. III. cap. 24. & 25. *Iuſtitia non modo nunquam nocet cuiquam, ſed contra ſemper alit aliquid tum vi ſua, atque natura, quod tranquillet animos; tum ſpe nihil earum rerum defuturum, quas natura non deprauata deſideret. Cuius in mente iniuſtitia conſedit, hoc ipſo quod adeſt, non poteſt non turbulenta fieri: etſi vero molita quidpiam eſt, quamuis occulte fecerit, nunquam tamen confidet, id fore ſemper occultum. Cumque iuſtitia ad commune bonum ſit excogitata, neceſſe eſt, ius ſeu iuſtum,*

4) Qui locus nihil plane ad rem facit. Videatur ille, qui infra adducetur ad §. XXI. n. 4.

5) Neque hic, neque ſequens locus Quinctiliani inſtituto Auctoris magnopere inſeruire videntur. Vtroque is illud tantum vult, malos vitia ſua bonis nominibus tegere, & in iis virtutis adfectare ſpeciem: neque quicquam ibi eſt, quod ad *vtilitatem* iuſtitiae oppoſitam pertineat. Magis ad ſententiam auctoris facit SENECA Epiſt. XLVIII. *Nec poteſt quiſquam beate degere, qui ſe tantum intuetur, qui omnia ad vtilitates ſuas conuertit: alteri viuas*

stum, quod spectat, tale quidpiam sit, quod sit omnibus & singulis, qui participes sunt societatis, bonum. Et quia vnusquisque id, quod sibi est bonum, natura duce expetit, necesse est id, quod est ius seu iustum quidpiam, secundum naturam sit, ac naturale ideo dicatur. Quod nihil aliud est, quam tessera vtilitatis, seu ea, conspirantibus votis proposita vtilitas, vt homines ad inuicem neque laedant, neque laedantur, atque adeo secure degant: quod vt bonum & vtile est, ita quisque natura duce expetit. Etsi quae post de vtilitate apud diuersos diuersa, & inde iusto variabili subnectuntur, non de iure naturali, sed ciuili duntaxat possint admitti. Breuiter Diodorus SICVLVS L. XXV. Eclog. I. *Epicurus in libro, quem ratas doctrinas inscripsit, vitam cum iustitia coniunctam perturbatione vacare pronunciat: iniustam vero perturbatione quamplurima refertam esse.* LVCRETIVS L. V. [vers. 1151. & seqq.]

Circumretit enim vis atque iniuria quemque,
Atque vnde exorta est, ad eum plerumque reuertit.
Nec facile est placidam ac placatam ducere vitam,
Qui violat factis communia foedera pacis.

Porro quantopere a communi velut sensu abhorreat, omnes actiones ex vtilitate, iustitiae contradistincta, metiri, nemini non constat. Adposite nihili alias Sophista Protagoras apud PLATONEM Protagora [t]. [pag. 225. Edit. Francof. Ficini p. 323. A. B. Tom. I. Edit. Stephani.] *In caeteris facultatibus, si quis se iactet, puta quod tibicen optimus sit, cum tamen in eo ipse sit rudis, audientes hunc aut rident, aut ei indignantur. Propinqui vero vt insanum admonent, & increpant. Contra vero iniustitia accidit. Nam licet sciant aliqui quempiam iniustum esse, tamen si ille hoc coram nescientibus fateatur, insanire eum existimant, neque patefaciendam censent iniquitatem, imo semper, siue ea praeditus sit, siue non, iustitiam ostentandam: eum vero qui non simulat iustitiam delirare, tanquam oporteat vnumquemque aut istius participem esse, aut ex hominum coetu exterminari.* QVINTILIANVS Instit. Orat. L. III. c. 8. *Nec enim quisquam tam malus est, vt malus videri velit.* Quin & nemo est, quin honestius loquatur, quam aut sentiat, aut faciat. Sed & diuina prouidentia tam pestilentis dogmatis assertores ipso euentu satis arguit. Vt ex infinitis exemplis vnum duntaxat aut alterum attingamus; Lysander ille *homo versutus, & pleraque fraudibus miscens, iusque in sola ponens vtilitate; qui veritatem mendacio nihilo meliorem aiebat, sed vtriusque pretium & dignitatem vsu definiebat*; *qui pueros talis, viros sacramentis decipi debere* iactauit; vti est apud PLVTARCHVM Lacon. apophth. [pag. 229. Edit. Wechel.] & POLYAENVM Strateg. L. I. [c. 45.] an firmiori fundamento fortunas suas superstruxit, quam si omnia ad veritatem & honestatem retulisset? Vid. Cornel. NEPOS Lysandro. Sic Agesilaus, qui alias in omni sermone *iustitiam* decernebat *omnium principem virtutum, quippe eum fortitu-*

viuas oportet, si vis tibi viuere. Haec societas diligenter & sancte obseruanda est, quae nos omnes omnibus, miscet, & indicat aliquod esse commune ius generis humani.) Et ARRIANVS Differt. Epict. L. I. c. 19. p. 76. Καθόλου τε [ὁ Ζεὺς] τοιαύτην φύσιν τοῦ λογικοῦ ζώου κατεσκεύασεν, ἵνα μηδενὸς τῶν ἰδίων ἀγαθῶν δύνηται τυγχάνειν, εἰ μή τι εἰς τὸ κοινὸν ὠφέλιμον προσφέρηται. οὕτως οὐκέτι ἀκοινώνητον γίνεται τὸ πάντα αὑτοῦ ἕνεκα ποιεῖν.

titudinis, si adsit iustitia, nullus sit vsus; factum Phoebidae, Cadmeam occupantis defendit hoc colore: Ὅτι δεῖ τὴν πρᾶξιν αὐτὴν, εἴτι χρήσιμον ἔχει σκοπεῖν. Τὰ γὰρ συμφέροντα τῇ Λακεδαίμονι καλῶς ἔχειν αὐτοματίζεσθαι, κἂν μηδεὶς κελεύσῃ. *Ipsum factum, quatenus ex vsu foret, spectandum. Nam quae essent e republica Lacedaemoniorum, ea, vt nemo mandet, debere vltro fieri.* Verum annon id ipsum factum occasionem praebuit, vt Spartani imperio Graeciae exciderent?

§. XI. His positis facilem habent, quae obiiciuntur, argumenta solutionem. Inepta est conclusio: *Ciuitates sibi diuersa iura statuerunt pro ratione vtilitatis*, ergo non datur ius naturale & perpetuum. Omnia quippe iura ciuilia saltem praecipua legis naturalis capita, quibus salus generis humani continetur, praesupponunt, aut includunt; quae hautquidquam destruuntur per illa, quae istis superaddi peculiaris singularum ciuitatum vtilitas requisiuit. *Iura* poenalia, seu sanctiones poenales, *metu iniusti inuenta*, admittimus, scilicet postquam nuda legis naturalis dictamina non sufficiebant reprimendae hominum malitiae. Quod vero Horativs negabat, naturam posse iusto secernere iniquum; id concedimus de illa natura, quam homo cum brutis habet communem; per quam bruta vtique sensu percipiunt, quae corpori conueniant, quae noceant, citra tamen honesti aut turpis intellectum. De natura rationali illud negamus. Quod Carneades argumentatur, *Romanis, si iusti esse velint, id est, si aliena restituant ad casas fore redeundum*, igitur iustitiam esse stultitiam; id speciem aliquam ad vulgus habet, penitus inspicientibus nihil solidi continet. Nam cum aliis liceat id iuris in nos statuere, quo ipsi aduersus alios vtimur, sane hautquidquam vtile est aliena per iniuriam rapiendo, alios ad nostra rapienda inuitare. Ac in definiendo vtili non respiciendum est, quid huic vel illi ad tempus cum aliorum detrimento videatur conducere, sed quid in vniuersum & ad perpetuitatem expediat. Sic ponamus aliquem ex peculatu magnas opes cumulasse. Huic stultum videtur, iniuste rapta restituendo ad pristinas fortunae angustias vltro sese reuoluere. At vbi postea Princeps deprehensis furtis eas opes fisco adplicuerit, praue solertem collectorem patibulo aut carceri mancipauerit; credimus hunc sapientius fortunam suam fundasse, quam qui modica re, innocenter parta, contentus esse maluit? Sic nescio an satius fuerat vrbi Romanae intra modicas & iuste quaesitas opes subsistere, quam postquam orbem diripuisset, in sua viscera saeuire, & eneruem trun-

§. XI. 1) *Bonus vir,* inquit, *si habeat seruum fugitiuum, vel domum insalubrem ac pestilentem, quae vitia solus sciat, & ideo proscribat, vt vendat: verumne profitebitur, fugitiuum seruum ac pestilentem domum vendere, an celabit emtorem? Si profitebitur, bonus quidem, quia non fallet, sed tamen stultus iudicabitur, quia vel paruo vendet, vel omnino non vendet. Si celauerit, erit quidem sapiens, quia rei consulet; sed idem malus, quia fallet. Rursus, si reperiat aliquem qui auricalchum se putet vendere, cum sit illud aurum; aut plumbum, cum sit argentum; tacebitne vt id paruo emat: an indicabit, vt magno? stultum plane videtur, malle magno.* Lactantivs L. V. c. 17. n. 5. 6. 7.

2) *Nempe iustitia est, hominem non occidere, alienum prorsus non attingere, quid ergo iustus faciet, si forte naufragium fecerit, & aliquis, imbecillior viribus, tabulam ceperit? nonne illum tabula deturbabit, vt ipse conscendat eaque nixus euadat, maxime cum sit nullus medio mari testis? Si sapiens est, faciet; ipsi enim pereundum est, nisi fecerit. Si autem mori maluerit, quam manus inferre alteri: iam non iustus ille, sed stultus est; qui vitae suae non parcat, dum parcit alienae.* Item *Si acie suorum fusa, hostes insequi coeperint: & iustus*

truncum Gothis, Vandalisque lacerandum prostituere. Sed nec ad reliqua Carneadis argumenta, quae Lactantius l. d. adfert [1], operosa responsione opus est. Si quis enim sapientis putat, venditorem pestilentiam aedium dissimulare, vt eo pluris illas vendat; etiam sapiens erit emtor, qui numos adulterinos pro bonis dederit, aut venditorem, comperta fraude, magno malo mactauerit. Denique an in naufragio robustior imbecilliori tabulam eripere, in fuga saucium integer equo deturbare possit [2], vt ipse potius quam alter seruetur; alio loco erit discutiendum. Id duntaxat heic monuisse suffecerit, quod per necessitatem, animique ex imminente periculo consternationem magis excusatur, quam adprobatur, hautquidquam in communem agendi regulam esse trahendum. Add. AVCTOR de Princip. iusti & decori p. 114. seqq.

§. XII. [1] IDEM Auctor de Principiis iusti & decori isthac via ius naturale inuestigare instituit. Principio praesupponit, *Deum esse & mundum condidisse in sapientia;* de quo nemo sanus litem mouebit. Addit, *Eundem virtutes iustitiae & veritatis exercere velle in mundi regimine,* Ps. XCVI, v. vlt. Enimuero praeterquam quod vix videatur veritas & iustitia diuina ad modum *Virtutis* recte concipi, etiam illud satis manifestum est, iustitiae quae Deo tribuitur, esse longe aliam indolem, quam eius, quae mortalibus est inuicem exercenda; cum illa denotet modum, quo eminentissimus iuxta ac optimus Creator creaturas imperii intelligentes moderatur; haec vero inter pares natura, eidemque summo domino subiectos locum habeat. Iustitiam porro tam diuinam, quam humanam eodem modulo metiendam esse, hautquidquam inde statim euincitur, quod in Sacris Literis saepe ad exemplum Dei reuocamur. Luc. VI, 35. Matth. V, 44. 45. XIIX, 33. quippe cum in istis locis argumentum a minori ad maius [2] ductum videatur. Ex hisce positis concludit: *Deum in creando mundo sibi finem proposuisse:* ac *media in se habere aptitudinem ad finis consecutionem:* denique *hominem non impune laturum, si deuiat ab illo ordine, quem ab homine obseruari vult Deus in consecutione finis, quem sibi, & homini proposuit; & praemio afficiendum, qui vitam & mores instituit, iuxta ordinem a Deo praescriptum; iustitiam quippe Dei nihil aliud innuere, quam poenarum & praemiorum legitimam distributionem.* Vbi nescio, an vllo commodo sensu dici queat, *Deum sibi & homini finem* aliquem communem *constituisse*, aut ordinem illum homini constitutum, id est, obseruationem legis naturalis producere finem mundi a Deo conditi,

iustus ille nactus fuerit aliquem saucium equo insidentem eine parcet, vt ipse occidatur; an deuciet ex equo, vt ipse possit hostem effugere? quod si fecerit, sapiens, sed idem malus, si non fecerit, iustus, sed idem stultus sit necesse est. IBID. n. 10. & seq.

§. XII. 1) Est is Lambertus Velthuysius. Cuius demonstrandi rationes licet singulae non satis concludant, in principiis tamen iuris naturae ab AVCTORE non discedit; Ait enim: *Quicquid in genere & sua natura ita comparatum est, vt sine ingenti noxa generis humani eo homines carere non possint; aut quod, si promiscue permittatur, non leui damno multabit genus humanum, id lege naturali prohibitum esse.* Ante dixerat: *Cum proximus meus in eadem sit constitutus dignitate, quam DEus me sustinere voluit, iisdem etiam priuilegiis gaudere debet, quibus ego.* H.

2) Imo e contrario *a maiori ad minus.* Illatio enim haec est: Si Deus, qui aeterna felicitate fruitur, sibique solus sufficit, & venia nunquam indiget, adhuc miseretur hominum a se creatorum, qui delinquendo saepissime ipsius iram prouocarunt; multo minus perpetuae inimicitiae esse debent hominis in hominem, cuius venia quotidie indiget, & cuius auxilio carere non potest.

diti. Sicuti nec illa, quae fequuntur, facile quis digefferit: *Naturalem in Deo neceſſitatem hominibus imponere neceſſitatem ſtudii virtutum, & fugae vitiorum.* Verum fi vel maxime ifthaec omnia daremus, ac eruendo dein iuri naturali talia fubfterneremus effata: *Quaecunque natura ſua ita ſunt comparata, vt finem in creatione mundi a Deo intentum impediant, illa omnia iure naturali prohibita ſunt: quaecunque autem iſtius ſunt naturae, vt ſine iis idem finis obtineri non poſſit, illa omnia iure naturali ſunt imperata:* nondum tamen liquido & diftincte intelligere datur, quam neceffariam relationem fingula iuris naturalis praecepta ad eum finem habeant; cum ille ipfe finis nondum fat dilucide fit defignatus. Sic verbi gratia operofa admodum deductione opus fuerit, vt intelligam, fine honore parentum non poffe obtineri finem mundi conditi; aut furtum eidem fini repugnare. Quin nihil agit, qui intra generalia eiusmodi vocabula haeret, nifi propiora, & magis diftincta principia adfumferit. Igitur intra tenebras adhuc relinquit fundamentum iuris naturalis, qui nihil aliud, quam hoc ingeminare nouit: *Cum mundus in ſapientia ſit ordinatus, & homini partes agendi in hoc vniuerſo aſſignatae ſint: ordo ille neceſſario homini indicare debet, quodnam cuiusque in agendo ſit officium.*

§. XIII. IN EO plerique conueniunt, ius naturale ex ipfa hominis ratione eruendum, idemque adeo ex iftius recte fe habentis dictamine profluere. Dio CHRYSOSTOMVS Orat. X. [pag. 110. C. Ed. Morelli] quae infcribitur de Seruis. Νῦν ἔχων γνώσῃ ἀπὸ σεαυτῦ, ὅτι σόι πρακτέον ἐςὶ, καὶ ὅπως. *Mentem*

§. XIII. 1) Difplicet hoc, & quod poftea AVCTOR ait, *facilitatem aequam ab iniquo diſcernendi ex aſſuetudine prouenire*, Vlrico HVBERO Part. II. Digreff. L. I. c. 5. §. 6. Quoniam inutilis & erronea haec fit opinio. Inutilis, quia reddat hominem, contra dictamen naturae peccantem, minus ἀναπολόγητον, fi copiam inftitutionis non habuerit. Erronea, quia fine dubio & literis facris & euidenti experientiae repugnet: nam Paulum ad Rom. II, 14. in his verbis: τὰ ἔθνη νόμον μὴ ἔχοντα φύσει τὰ τῦ νόμυ ποιῆ. *Gentiles, lege carentes, natura quae legis ſunt faciunt*, opponere inter fe ius quod pofitum, & quod congenitum, τὸ νόμιμον ἀεὶ φύσει πεφυκὸς, *ius quod natura ſemper exſiſtit*, ut EVRIPIDES, in Bacchis vocat. Rurfus Paulum verbis, αὐτὴ ἡ φύσις διδάσκει. *Ipſa vos natura docet*, perfpicue inculcare, non ab informatione & exemplo aliorum, fed a proprio natiuoque inftinctu effe doctrinam iuris naturae. Experientiae refragari; quia fi quis fe ipfum valide confideret, aliquod interius principium fentiat. Et fane negandum non eft, hominem, inter homines alios agentem, fuopte ingenio, citra aliorum inftitutionem, quid iuris naturae fit, poffe cognofcere. Propofitiones enim eius vniuerfales, & quae iis proxime infunt, non opus habent operofa aut artificiofa demonftratione, qualis ad contextum artis alicuius requiritur; fed vulgaris & naturalis fufficit, cuiusmodi in vulgo etiam quotidie deprehenditur. Vnde apud Barbaros etiam populos interdum infignem iuftitiae cultum cernere eft. Equidem libenter Auctori concedimus, iuris naturalis praecepta ad modum diftinctorum & actualium principiorum non innafci: Fatemur quoque, bonam educationem & formationem ad excitandos iuris in natura pofiti igniculos, & in alteram partem corruptelas morum ad extinguendos illos multum poffe. Vere enim PLVTARCHVS Libro de auditione: *Hoc vtique clarum eſt, adoleſcentem, ſi a diſciplina omni arceatur, nec ſermonem vllum, quo erudiatur, guſtauerit, non modo ſterilem prorſus fore, virtutem quod attinet, vt nihil fructus germiniſue eiusmodi producat, ſed & ad vitia facile deſciturum, agreſtia multa ex animo, tanquam ex terra inculta & inexercitata, emittentem: impetus enim animi ad voluptatem ferentes, ſiniſtrasque de labore ſuſpiciones, habet, non extrinſecus illapſos, aut ſermonibus immiſſos, ſed indigenas quosdam, innumerabilium affectuum morborumque fontes: quos ſi quis dimiſſos permiſerit, qua ſunt nati, procedere, nec inſtitutis bonis tollendo, nec diuertendo, naturam compoſuerit, nullum vtique eſt animal, quod non homine manſuetius ſit futurum.* Verum inde non fequitur, principia iuris in hominibus ab affuefactione & informatione pendere. Ipfe Auctor infra §. 20. dicit, *vt lex naturae obliget, ſufficere ſimplicem notitiam, neque artificioſam eiusdem* demon-

Mentem habens scies ex temetipso, quid tibi sit faciendum & quomodo. Quo nomine etiam Sacrae Literae eandem cordibus hominum inscriptam pronunciant. Vbi illud manifestum iudicamus, etsi diuinae literae liquidius cognoscendo iuri naturali plurimam lucem adferant; illud tamen etiam citra istud adminiculum per vires rationis, homini abs Creatore concessae, & adhuc superstitis, posse inuestigari, & solide demonstrari. Quam ad rem tamen vix necessarium arbitramur praefracte contendere, animis hominum ab ipsa natiuitate congenita, & velut impressa esse iuris naturalis saltem generalia praecepta, ad modum distinctarum, & actualium propositionum, quae statim atque vsus sermonis accesserit [1], citra vlteriorem informationem aut mediationem abs homine possint exprimi. Haec enim gratis fingi facile deprehendet, qui curiosius puerorum ex infantili inscitia paulatim emergentium profectus accuratius obseruare instituerit. Nec insuper habendum [2], quod Sacrae Literae infantilem aetatem describere soleant ignorantia recti & turpis [3]; adultiorem istius notitia. Vid. Ionae IV,11. Deuteron. I,39. Esai. VII,14.15.16. Add. Rich. CVMBERLAND de Legibus Naturae, Prolegom. §.5. qui & ipse d. l. §. 7.8. clare demonstrat, etsi congenitae illae propositiones abnuantur, reuera tamen notitiam legis naturalis ab ipso Deo, tanquam primo motore, animis hominum imprimi; ex quo cuiuis patere quoque potest, ipsum velle & iubere, vt iuxta eam legem homines faciant. Quae a plerisque nimis presse vrgetur phrasis Rom. II, 15. figurata est [4]; ac nihil aliud notat [5], quam liquidam, altaque mente repostam cognitionem, & de qua quis in conscientia sua conuictus sit, vndecunque demum

 eadem

demonstrationem ac deductionem ad hunc finem requiri. Et mox: *Notitiae iuris naturalis veritatem necessariam ex ratiocinatione seu usu naturalis iuris posse colligi.* Deinde supra §. 9. in fine: *Assuetudini eas vires haud quaquam tribuendas esse, vt rationis iudicium detorquere queat, quo ipsi impossibile sit, veritatem extra leges naturales perspicere.* Bene CICERO V. de Finib. 15. *Est natura sic generata vis hominis, vt ad omnem virtutem percipiendam facta videatur: Ob eamque causam parui virtutum simulacris, quarum in se habent semina, sine doctrina mouentur: sunt enim prima elementa naturae: quibus auctis, virtutis quasi carmen efficitur: nam cum ita nati, factique simus, vt & agendi aliquid, & diligendi aliquos, & liberalitatis, & referendae gratiae principia in nobis contineremus, atque ad scientiam, prudentiam fortitudinemque aptos animos haberemus, a contrariisque rebus alienos: non sine causa eas, quas dixi, in pueris virtutum quasi scintillulas videmus, e quibus accendi philosophi ratio debet, vt eam quasi Deum, ducem subsequens, ad naturae perueniat extremum: nam, vt saepe iam dixi, in infirma aetate, imbecillaque mente vis naturae per caliginem cernitur: cum autem progrediens confirmatur animus, agnoscit ille quidem naturae vim, sed ita, vt progredi possit longius, per se sit tamen inchoata.* H.

2) Plane vt HOMERVS Odysseae Y.

Οἶδα ἕκαστα
Ἐσθλά τε καὶ τὰ χέρεια· Πάρος δ' ἔτι νήπιος ἦα.

Omnia noui
Quae bona, quae mala sunt: fueram puer inscius ante. H.

3) Seu potius boni & mali, quod tamen in exemplo adducto magis ad vtile & damnosum, quam ad rectum & turpe, siue honestum & inhonestum, refertur. Vid. Ludouicus CAPPELLVS ad Genes. III, 5. ad quem locum etiam consuluisse profuerit Ioannem CLERICVM. Ceterum loci Scripturae sacrae ab Auctore excitati eorum sententiae fauere videntur, qui ideas innatas dari negant, quoniam, qui dicit *omnia*, nihil sane excipit, eoque cunctis ideis innatis locum praescindit. Idem autem loquendi modus etiam apud Scriptores profanos obuius. Vid. CLERICI Ars critica P. II. S. I. c. 2. §. 26. p. 153. 154. T. I. 2. Edit. HESIODVS Theogon. v. 900. Edit. CLERICI.

4) Conferatur GROTIVS ad hunc locum & CLERICVS in arte Critica p. 194. & seqq. Tom. I. 2. Edit.

5) Cui tamen natura rationalis, insita homini, principium dedit. Theonoe apud EVRIPIDEM Helena.

Ἔνεστι δ' ἱερὸν τῆς Δίκης ἐμοὶ μέγα
Ἐν τῇ φύσει.

Magnum enim iustitiae sacellum mihi inest
In natura. H.

eadem animo impressa sit. Sicut quae Ier. XVII, 1. *tabulis cordium insculpta* dicuntur peccata, actualia vtique, hautquidquam ab ipsa statim natiuitate erant cognita. Add. Luc. II, 51. Prov. VII, 3. Sic quod etiam in pueris, & rudi vulgo magna deprehenditur facilitas aequum ab iniquo discernendi, id ex adsuetudine prouenit: dum a teneris annis, & statim atque vsum aliquem rationis exserunt, vident bona probari, mala improbari, & illa laudem, haec poenam sequi. Quorum quotidianum exercitium, & totius vitae communis compages ad istum modum digesta, ita animos disponit, vt paucis dubitare succurrat, an aliter ista fieri possint. Verum si quis accuratius ista coeperit expendere, deprehendet, multarum rerum rationes reddere oppido quam difficile esse, quae a vulgo tamen expedite, & citra haesitationem obeuntur. Exempli loco A v c t o r de Princip. iusti & decori affert: *Si quispiam in furto deprehensus sit, omnis multitudo animo & viribus annititur furem comprehendere: si autem quispiam ira percitus homicidium perpetrauerit, omnes eius libertatem optant, nullus saltem operam suam libenter ad illum capiendum commodat.* Rationem vulgus ignorat; quae haec est, *quia plus periculi cuiuis ex fure, qui cuiusuis fortunas rapere intendit, quam a tali homicida, qui in illum tantum excanduit, a quo lacessitus fuerat.* Igitur hoc sensu lex naturalis nobis dictamen rectae rationis asseritur, quod intellectui humano ea sit facultas, vt ex contemplatione conditionis humanae liquido perspicere possit, ad normam eius legis sibi necessario viuendum: simulque inuestigare principium, ex quo eiusdem praecepta solide & plane demonstrari queant. Add. Rich. C v m b e r l a n d de Leg. Nat. c. 4. §. 3. Neque obstat, quod qua ratione praecepta legis naturalis artificiose demonstrentur, a plurimis ignoretur, aut non capiatur; ac plerique ex adsuetudine, aut vitae communis tenore legem naturae addiscere & obseruare soleant. Nam & ab artificibus quotidie multa exerceri videmus ex imitatione, aut per instrumentorum compendia, quorum demonstrationem ipsi quidem ignorant, neque minus tamen ista mathematica inuenta vocari queunt, solidissima ratione subnixa. Ex hisce etiam liquet, vnde rectitudo rationis circa eruendum ius naturae sit metienda; seu vnde constet, an dictamen aliquod rectae, an vero prauae rationis sit. Nimirum rectae rationis dictamina sunt vera principia, quae cum rerum natura probe obseruata & examinata conueniunt, & quae ex primis & veris principiis per bonam consequentiam deducuntur. Contra prauae rationis dictamen est, vbi quis vel falsa principia ponit, vel per ἀσυλλογισίαν falsas conclusiones format. Eo ipso enim quo lex naturalis a rerum natura imprimi dicitur, veram eandem esse insinuatur; quia illa non indicat, nisi quod exsistit, eiusque causa est, in quo nihil vnquam est falsi; quippe cum falsum oriatur ex errore hominum, notiones natura cohaerentes disiungentium, aut natura disiunctas coniungentium. Add. Rich. C v m b e r l a n d c. 5. §. 1. Quo obseruato non est amplius metus, ne quis cerebri sui male purgati deliria, aut incompositam animi cupidinem pro lege naturali venditare possit. Nam nequidquam ad rationem prouocat, qui asserta sua ex legitimis principiis naturaeque rerum congruentibus demonstrare nequit: quippe cum vtique veritas & rectitudo in conuenientia conceptuum & propositionum cum rebus ipsis, quae per istas exprimendae sunt, consistat.

Qui

Qui autem per ingenii hebetudinem demonſtrationes nectere ignorat, valde impudens eſt, ſi ſui cerebri dictatis, quatenus a receptis ſententiis abeunt, aliquid tribuendum poſtulauerit. Sed & indolem demonſtrationum intelligentibus facile patet, principia non ſolum neceſſario vera, & prima eſſe, debere, ſed etiam propria, & velut domeſtica huic diſciplinae, de qua anquiritur, & ita perſpicua, vt animus, percepta ex illis aſſertionis cauſa, placide adquieſcat, nec vlterioribus probationibus immineat. Contra quam legem genuina rectae rationis dictamina eliciendi impegerunt non ſolum illi, quorum fundamenta iuris naturalis hactenus diſcuſſimus; ſed & qui credunt, ſufficiens ſe legis naturalis fundamentum conſtituiſſe, ſi dicant: *Honeſtatem naturalem conſiſtere in concordia rationis, & adpetitus, cuius honeſtatis norma ſit excellentia & dignitas humanae naturae, & finis ille nobiliſſimus, propter quem videmur a natura in vniuerſi huius poſſeſſionem immiſſi.* Nam ſi vel maxime ſic argumenter: haec actio congruit cum excellentia & dignitate hominis, ergo eſt honeſta, & ideo facienda; nondum adeptus ſum liquidam & diſtinctam ſcientiam, cui mens mea firmiter queat adquieſcere; ſed in obſcuro adhuc eſt, in quonam illa excellentia conſiſtat, & quae cauſa ſit, cur ea homini competat. Sicuti ſi quis ſacerdoti dicat: non decet te in ganeis & popinis volutari, quia hoc repugnat dignitati ſacerdotis; verum quidem dicit, ſed non ideo vltimam rationem, & poſt quam dubio non amplius locus ſit, expreſſit. Conf. Rachelivs Prolegom. ad Offic. Cicer. §. 38. ſeqq. Caeterum quanquam non cuiusuis ſit, legem naturalem artificioſa deductione ex principio ſuo eruere; vt tamen omnibus hominibus, vſu rationis gaudentibus, illa cognita dici poſſit, ſufficit, quod ſaltem mediocria ingenia eam demonſtrationem ſibi ab aliis propoſitam capere, & eiusdem veritatem, collata naturae ſuae conditione, liquido perſpicere queant. Vulgo autem, quod legem naturae ex populari informatione, vſuque publico haurire ſolet, ad eiusdem certitudinem ſatis eſſe debet auctoritas ſuperiorum, qui illud in ciuitatibus exerceri curant; & quod ipſi rationes probabiles deſint, quibus eiusdem veritas labefactari, aut conuelli poſſit; & quod praeſentem ipſius vtilitatem quotidie deprehendit. Quo ipſo etiam lex naturalis ſufficienter promulgata intelligitur, ita vt nemo adultus & mentis compos inuincibilem eius ignorantiam obtendere poſſit. Pro facili quoque cognitione eius, quod ius naturale dictitat, Hobbesivs de Ciue c. 3. §. 26. & Leuiath. c. 15. hancce regulam commendat, *vt cum quis dubitet, id quod facturus in alterum ſit, iure naturali facturus ſit, nec ne, putet ſe eſſe in illius alterius loco.* Hoc modo enim vbi amor proprius, & perturbationes, quae vnam lancis partem vehementer premebant, velut in alteram lancem translatae fuerint, quo ratio vergat facile appariturum. Quae regula ab ipſo Saluatore noſtro confirmatur Matth. VII, 12. Moschvs Idyll. V. [6] [verſ. vlt.]

Σέργετε τὼς φιλέοντας, ἵν' ἢν φιλέητε, φιλῆσθε.
Diligite amantes, vt ſi ametis, redamemini.

Add.

6) Qui locus Moſchi ſine damno lectoris ab auctore omitti potuerat, quum longe ſanctius ſit Saluatoris praeceptum, vtpote, quo etiam eos diligere debemus, qui nos odio proſequuntur, ideoque religione longiſſime ſuperet illud monitum ſapientiae paganae, *vt ameris amabilis eſto.*

Add. SELDENVS de I. N. & G. L. VII. c. 12. Aristoteles apud Diogenem LAERTIVM, rogatus, erga amicos quales esse debeamus, dixit: Ὡς ἂν εὐξαίμεθα αὐτοὺς ἡμῖν προσφέρεσθαι. *Quales eos erga nos esse optamus. L. 1. & L. vlt. D. quod quis iuris in alterum.* SENECA de Ira L. III. [c. 12.] *Eo loco nos constituamus, quo ille est, cui irascimur: nunc facit iracundos iniqua nostri aestimatio, & quae facere vellemus, pati nolumus.* Confucii dictum est apud MARTINIVM Hist. Sin. L. IV. c. 25. *Ni facias vlli, quod pati nolis.* Idem inculcabatur ciuibus, quos ad cultiorem vitam adducere instituebat, ab Ynca Manco Capac, imperii Peruani fundatore, apud GARCILASSVM Comment. Reg. L. I. c. 21. Eam tamen regulam SHARROK de Officiis sec. Ius Naturae c. 2. n. 11. eo nomine vniuersalem non censet, quod alias iudici de latronibus calculum laturo, illi sint absoluendi, quod siue dubio iste horum loco positus vitam sibi donari sit optaturus; aut quod cuiuis indigenti, quantum petierit, dandum sit, quia ipse indigens hoc velim; aut quod seruo meo calceos purgare debeam, quia hoc, vt mihi faciat, ab ipso postulare soleo. Enim vero facile sibi constabit isthaec regula, si obseruetur, non vnam duntaxat, sed vtramque simul lancem esse considerandam; seu non id solum expendendum, quid mihi placeat, sed etiam quae alteri obligatio aut necessitas incumbat, & quid ego; saluo vtrinque officio, ab altero postulare queam [7]. Fatemur tamen, id praeceptum pro fundamentali axiomate legis naturalis haberi non posse; cum sit consectarium illius legis de aequaliter habendis nobis cum aliis hominibus, adeoque a priori demonstrari queat.

* §. XIV. NOBIS nulla via propior videtur, & magis adposita, ad inuestigandum ius naturale, quam ipsam hominis naturam, conditionemque, & inclinationes accuratius contemplari: etsi in ea consideratione necessario etiam ad alia, quae extra hominem sunt, reflexio sit facienda, ac inprimis ad ea, quae ad commodum aut incommodum aliquod eidem conciliandum apta sunt. Siue enim ad promouendam ipsius felicitatem, siue ad coërcendam eiusdem malitiam, in proprium exitium erupturam, lex illa homini est imposita; non felicius eadem addiscetur, quam perspecto, qua ipse subsidio, qua fraeno opes habeat. Id igitur primo homo habet commune cum omnibus animantibus, queis sensus sui inest, vt seipsum quam maxime amet, seipsum studeat omnibus modis conseruare, quae bona sibi videntur nitatur adquirere, mala repellere. CICERO de Fin. L. III. [c. 5.] *Simul atque natum est animal, ipsum sibi conciliatur & commendatur ad se conseruandum, & ad suum statum, & ad ea, quae conseruantia sunt eius status, diligenda: alienatur autem ab interitu, iisque rebus, quae interitum videantur afferre.* Valerius FLACCVS [Argon.] L. V. [644.]

Est amor, & rerum cunctis tutela suarum.

Add.

7) Atqui, aequalitas illa potius est hypothesis, quam principium in hac disciplina. V. infra AVCTOR L. III. c. 2. §. 1. in fine & §. 2. H.

§. XIV. 1) MENANDER apud Stobaeum:
Οὐκ ἔστι μείζων ἡδονὴ ταύτης πατρὶ
Ἢ σωφρονοῦντα καὶ φρονοῦντ᾽ ἰδεῖν τινα
Τῶν ἐξ ἑαυτοῦ.
Maior nulla genitori datur,
Voluptas quam si videat ac prudentia
Florere quenquam de suo exortum satu. Conf. Prouerb. Salomonis X, 1. XV, 20. XVII, 21. H.

2) Videatur pulcherrimum certamen inter Orestem

Add. Diogenes LAERTIVS L. VII. [§. 85.] in Zenone. Marcus ANTONINVS L. XI. §. 8. EPICTETI Ench. c. 38. n. 2. Et iste quidem cuiuslibet erga seipsum amor regulariter tam validus est, vt quaeuis inclinatio erga quemuis alium hominem ipsi cedat. Equidem videntur quandoque aliqui teneriore adfectu alios amplecti, quam seipsos: ac magis istorum bonis, quam propriis gaudere, magisque eorundem malis, quam suis indolescere. Sicuti CARTESIVS de Passionibus c. 82. ait: *Amor, quo fertur bonus parens in suos liberos, adeo purus est, vt nihil ab ipsis consequi cupiat, nec eos aliter possidere velit, quam iam habet; vel illis iungi arctius, quam iam est; sed eos considerans tanquam alios seipsos, quaerit eorum bonum vt suum proprium; quin etiam maiori cum cura, vtpote cum concipiat se & illos unum totum constituere, cuius melior pars ipse non sit, saepe eorum vtilitatem suae praefert, nec metuit se perdere, vt eos seruet.* Vid. 2 Samuel. XVIII, 33. EVRIPIDES Alcestide v. 653. seqq. ad v. 705. Enimuero praeterquam quod hoc non sit perpetuum, etiam ideo saepe mala liberorum in se translata vellent parentes, quod credunt, sese melius ea sustinere, quam istos posse; aut quod illorum aetas vita sit dignior. Sic & bonis liberorum tantopere afficiuntur parentes [1], quod gloriae sibi esse iudicent, tales genuisse. Vid. Luc. XI, 27. *Qui tanti talem genuere parentes.* VIRGILIVS Aen. I. [vers. 606.] Sicut vice versa Epaminandos eorum, quae ipsi euenissent bona atque commoda, omnium hoc sibi aiebat accidisse iucundissimum, quod vtroque parente viuente, Lacedaemonios ad Leuctra vicisset. PLVTARCHVS Apophth. [L. II. p. 193. Ed. Wechel.] Sed & multos pro aliis sat aequo animo mortem oppetiisse constat, quos peculiari affectu prosequuti sunt, aut quibus sese penitus deuouerunt. Quibuscum ita sese iunctos atque vnitos intelligunt, tanquam minorem partem totius, eoque se malunt perdere, vt alterum tanquam maiorem partem conseruent. Vid. CARTESIVS d. l. c. 83. De Solduriis CAESAR de bello Gallico L. III. [c. 22.] PROCOPIVS de bello Persico L. I. c. 3. *Apud Hunnos Ephthalitas opulentiores quique amicos sibi adiungunt vicenos, aut si fors tulerit etiam plures, quos semper habent conuiuas, omniumque facultatum suarum participes, dato singulis communi quodam in eos iure. At vbi fato concessit, qui illos sibi sodales adsciuerat, obtinuit consuetudo, vt ipsi adhuc vitae pleni in tumulum cum mortuo inferantur.* Quales deuotiones adhuc apud Iaponenses frequentari testatur Franc. CARRON in descript. Iaponiae cap. 7. De Aethiopibus vid. Diodorus SICVLVS L. III. c. 7. [2] Verum talibus iactantia fidei & affectus, atque inde orta gloria ante omnia habetur, quaeque adeo ipsa vita bene emi iudicatur. Nonnulli quoque per impatientiam vitam proiiciunt, tanquam sibi deinceps acerbissimam futuram, extincto eo, in quo omnem suam spem collocarant. Sane quicquid pro aliis homo facit, sui nunquam obliuiscitur [3]; & communem hominum affectum bene expressit Satanas apud Iobum II, 4. Praeter hunc amorem sui, studiumque

stem & Pyladem, vter pro altero mori possit, apud EVRIPIDEM Iphigenia *in* Tauris, act. 3. Et Graeci pariter ac Romani persuasi erant, vitae suae ius esse penes quemque. V. H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 21. §. 11.

3) EVRIPIDES Oreste: H.

Πανταχοῦ ζῆν ἡδὺ μᾶλλον, ἢ θανεῖν τοῖς σώφροσιν.
Quin vbique vita morte dulcior prudentibus.

Mox:

Πᾶς ἀνὴρ κἂν δοῦλος ᾖ τις, ἥδεται τὸ φῶς ὁρῶν.
Dulcis est vsura lucis omnibus: seruis quoque. H.

Pufend. Ius N. & G. Cc

diumque feipfum omnibus modis conferuandi, deprehenditur quoque in homine fumma imbecillitas, atque naturalis indigentia, vt fi homo folus absque vllo auxilio, per alios homines accedente, in hoc orbe deftitutus concipiatur, vita ipfi in poenam data videri poflit. Manifeftum quoque eft, poft diuinum Numen homini non plus fubfidii atque folatii poffe accedere, quam ab aliis hominibus [4]. Quanquam enim fingulorum vires ad feipfos conferuandos adeo tenues deprehendantur, vt multarum rerum & hominum opera ad bene & commode viuendum indigeant, cum ad pleraque hominibus vtiliffima & fumme neceffaria efficienda fingulos & vires & tempus defecturum fit, ni plures hominum operas coniunxerint: tamen viciffim finguli in aliorum vfus multa poffunt praeftare, quibus ipfi non egent, & quae adeo ipfis nulli erant futura vfui, nifi in alios difpenfarentur homines. SENECA de Ira L. I. c. 5. *Homo in adiutorium mutuum generatus eft.* Marcus ANTONINVS L. II. c. 1. Γεγόναμεν πρὸς συνεργίαν, *ad mutuas operas nati fumus, quomodo pedes, manus, palpebrae, dentium fuperiorum inferiorumque ordines.* Idem tamen homines non minus inuicem nocumenti & moleftiae inferre poffunt, & faepe volunt, vel inftigante praua libidine, vel fubigente neceffitate feipfos contra aliorum noxas defendendi. Quae omnia quotidie in oculos noftros incurrunt, & fupra cap. 1. L. II. latius funt deducta. Add. CVMBERLAND de Leg. Nat. c. 1. §. 14. 18. Quo loco tamen & illud monendum, nos in eruenda hominis conditione amori proprio priorem locum affignaffe, non quod quilibet feipfum folum reliquis omnibus vbique praeferre debeat, aut omnia propria vtilitate metiri, eamque, quatenus ab aliorum commodo feparata eft, fummum fibi fcopum proponere. Sed quia amorem proprium naturaliter homo prius fentit, quam aliorum curam, eo ipfo, quod naturaliter prius eft fentire fui, quam aliorum exfiftentiam. Deinde quia, vt ego mei ipfius curam habeam, ad neminem propius, quam ad me ipfum fpectat. Licet enim fcopum nobis praefigamus bonum commune, tamen cum ego quoque generis humani pars fim, cuius faluti aliqua etiam cura debetur, nemo fane eft, cui diftincta magis & fpecialis mei cura incumbere poffit, quam mihimet ipfi.

§. XV. EX HISCE pofitis facile eft fundamentum legis naturalis inuenire. Scilicet manifefto adparet, hominem effe animal fui conferuandi ftudio-

4) Similiter CICERO de Officiis L. II. c. 3. 4. 5. late probat, nihil effe, vnde plus boni mali ue hominibus immineat, quam ab aliis hominibus. *Cum igitur hic locus nihil habeat dubitationis, quin homines plurimum hominibus & profint & obfint: primum hoc ftatuo effe virtutis, conciliare animos hominum, & ad vfus fuos adiungere.*

§. XV. 1) Quod minus prona confequentia elici contendit TITIVS Obf. 78. Sed hic fallitur vir aliquando nimium acutus. Deriuat enim focialitatem nofter ex omnibus his qualitatibus hominis coniunctim fumtis, non ex fingulis feparatim. Quod fupereft amor noftri ipfius vtique non vnicum eft fundamentum focialitatis, quum plures dentur occafiones, in quibus noftram falutem alienae poftponere debeamus, quae proinde focialitatis effectus, non autem cauffa funt. Vid. n. 5. ad h. §. & quae ab ipfo auctore dicuntur initio §. XVI. Praeterea officia erga Deum & nos ipfos pleraque locum habent, etfi homo vel maxime folus & extra omnem focietatem humanam viuat. Quae focialitas earum imprimis obligationum fons eft, quibus aliis obftringimur, veluti, vt neminem contemnamus, neminem laedamus, damnum datum reparemus & beneficiis beneficia rependamus.

2) Teftatum reliquit Auctor nofter, initio §. fequentis & Speciminis Controuerf. c. 5. §. 25. vt & Spi-

ſtudioſiſſimum, per ſe egenum, ſine ſui ſimilium auxilio ſeruari ineptum, ad mutua commoda promouenda maxime idoneum [1], idem tamen ſaepe malitioſum, petulans, & facile irritabile, ac ad noxam inferendam promtum, ac validum. Eiusmodi animali, vt ſaluum ſit, bonisque fruatur, quae in ipſius conditionem heic cadunt, neceſſarium eſt, vt ſit ſociabile, id eſt, vt coniungi cum ſui ſimilibus velit, & aduerſus illos ita ſe gerat, vt ne iſti anſam accipiant eum laedendi, ſed potius rationem habeant eiusdem commoda ſeruandi, aut promouendi. CICERO de LL. L. I. [c. 5.] *Non opinione, ſed natura conſtitutum eſſe ius, patebit, ſi hominum inter ipſos ſocietatem coniunctionemque perſpexeris.* IAMBLICHVS Protrept. c. 20. Σὺν ἀλλήλοις εἶναι ἀνθρώπους, καὶ ἀνομίᾳ διαιτᾶσθαι οὐχ οἷόν τε. μείζω γὰρ αὐτοῖς ζημίαν οὕτω γίνεσθαι ἐκείνης τῆς κατὰ ἕνα διαίτης. *Vt homines ſimul, & tamen ſine lege viuant, fieri non poteſt. Eo enim pacto maius ipſis damnum inferetur, quam ſi quisque ſigillatim vitam inſtitueret.* Inde fundamentalis lex naturae iſthaec erit: *Cuilibet homini, quantum in ſe, colendam & conſeruandam eſſe pacificam aduerſus alios ſocialitatem, indoli & ſcopo generis humani in vniuerſum congruentem.* Neque enim per ſocialitatem heic intelligimus praeciſe procliuitatem ad iungendas ſocietates particulares, quae etiam malo fine & modo iniri poſſunt, vti eſt coniunctio latronum; quaſi ſufficeret qualicunque intentione ſeſe cum altero coniunxiſſe. Sed per ſocialitatem innuimus eiusmodi diſpoſitionem hominis erga quemuis hominem, per quam ipſi beneuolentia, pace & caritate, mutuaque adeo obligatione coniunctus intelligitur. Vt adeo falſiſſimum ſit, eam, quam nos inſinuamus ſocialitatem indifferenter ſe ad bonam & malam ſocietatem habere. Diximus autem, cuilibet homini ſocialitatem colendam, & actu exercendam *quantum in ſe.* Quia cum penes nos non ſit praeſtare, vt alii omnes ſeſe erga nos, prout par erat, gerant: igitur officio noſtro ſatisfecimus, ſi nihil eorum, quae in noſtra erant facultate omiſimus, quod iſtos, vt viciſſim erga nos ſociabiles eſſent, permouere poſſet. Ex quo conſequitur, quia qui obligat ad finem, ſimul obligare intelligitur ad media, ſine quibus finis non poteſt obtineri; *Omnia, quae ad iſtam ſocialitatem neceſſario faciunt, iure naturali praecepta, quae eandem turbant aut abrumpunt, vetita intelligi.* Iſthanc viam eruendo iuri naturali non planiſſimam ſolum eſſe patet; ſed & eandem maxime genuinam, & propriam plerique ſapientum magno conſenſu agnoſcunt [2]. Multa teſtimonia accumulare opus non eſt. Inſtar

& Spicilegii Controuerſiarum c. I. §. 14. hoc ſibi praecipue conſtitutum eſſe, vt officia hominum mutua, ſiue erga alios explicet. Officia erga Deum, ex ipſius ſententia pars theologiae naturalis ſunt, cui in doctrina Iuris naturae non alia contemplatione locus eſt, quam qua numinis cultus firmiſſimum ſocietatis ciuilis vinculum eſt. Officia hominis erga ſe ipſum partim e Religione, partim e ſtudio ſocietatis manant, ita, vt, ſi homo non penderet a Deo, & extra ſocietatem aliorum viueret, nulli obligationi erga ſe ipſum adſtrictus eſſe intelligi poſſet. Sed cum neceſſitas officiorum erga Deum et nosmetipſos non minus ex recta ratione perſpici poſſit, quam ea officiorum erga alios, & praeterea dentur officia erga noſmetipſos I. ſine contemplatione ſocietatis, imo etiam 2. in ſocietate, quando officia erga alios & noſmetipſos colliduntur, ſatius ſane feciſſet auctor, ſi huc quoque animum aduertiſſet. Rem omnem V. regulis complectimur. Igitur. I. cultum ſupremo numini debemus, tanquam enti perfectiſſimo, a quo omnia noſtra profecta ſunt, & a quo toti pendemus. II. Poſt Deum, & nos vt amemus, neceſſe eſt, noſtraeque conſeruationi ſtudeamus, ſi vera felicitate potiri ſatagamus. III. Cum homo homini natura aequalis ſit, & ſine homine vix ſaluus eſſe poſſit, homini ab homine praeſtanda ſunt officia ſocialitatis. IV. Officiis erga Deum cedunt

ſtar omnium poteſt eſſe [3] illud SENECAE de Benefic. L. IV. c. 18. [4] *Quo alio tuti ſumus, quam quod mutuis iuuamur officiis? hoc vno inſtructior vita, contraque incurſiones ſubitas munitior eſt, beneficiorum commercio. Fac nos ſingulos: quid ſumus? praeda animalium & victimae, ac imbecilliſſimus & facillimus ſanguis. Hominem imbellia cingit: nudum & infirmum ſocietas munit. Duas res dedit, quae illum obnoxium validiſſimum facerent, rationem & ſocietatem. Itaque qui par eſſe nulli poſſet, ſi ſeduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit. Haec morborum impetus arcuit, senectuti adminicula proſpexit, ſolatia contra dolores dedit. Hanc tolle; & vnitatem generis humani, qua vita ſuſtinetur, ſcindes.* Ἀνὴρ γὰρ ἄνδρα, καὶ πόλις σώζει πόλιν. χεὶρ χεῖρα νίπτει, δάκτυλός τε δάκτυλον. *Vir virum, & vrbs ſeruat vrbem. Manus manum lauat, & digitus digitum. Salus omnis in ſociis.* PLINIVS N. H. L. IX. c. 46. Add. Marcus ANTONINVS L. IV. §. 4. qui & L. V. §. 16. Τὸ ἀγαθὸν τοῦ λογικοῦ ζώου κοινωνίαν, *bonum animalis rationalis ſocietatem* vocat; & L. V. §. 29. ac paſſim hominem κατὰ φύσιν ζῶον κοινωνικὸν, *animal ad ſocietatem natum* pronunciat. Add. IDEM L. VII. §. 55. LIBANIVS Declam. 19. Φύσις ἄνθρωπον ἀνθρώπου συνεργάτην εἶναι καὶ βίου κοινωνὸν ἀπέδειξε, *Natura hominem homini adiutorem & ſocium vitae effecit.* Quanquam & aliae accedant cauſae, licet minus principales, aut argumenta ſocialis in homine naturae; puta, quod nihil perpetua ſolitudine homini ſit triſtius; (CICERO de Fin. L. III. [c. 20.] *Nemo in ſolitudine vitam agere velit, ne cum infinita quidem voluptatum abundantia.* Vnde *facile intelligitur, nos ad coniunctionem congregationemque hominum, & ad naturalem communitatem eſſe natos.*) quod inutilis alias foret lingua, nobiliſſimum inſtrumentum, per quam ſolus homo prae caeteris animantibus animi ſenſa articulato ſono poteſt exprimere; (vid. QVINTILIANVS Inſtit. Orat. L. II. c. 16.) quod optimus quisque praeclare agendo inter alios ſeſe oſtentare quam maxime gaudeat. Sicuti & inter ſecundarias duntaxat rationes ſocialitatis habendum eſt, quod tradit CICERO Offic. L. I. [c. 44.] [5] *Quod ſi omnia nobis, quae ad victum cultumque pertinent, quaſi virgula diuina, vt aiunt, ſuppeditarentur, tum optimo quisque ingenio, negotiis omnibus omiſſis, totum ſe in cognitione & ſcientia collocaret. Non eſt ita. Nam & ſolitudinem fugeret, & ſocium ſtudii quaereret, tum docere, tum diſcere vellet, tum audire, tum dicere.* Eodem pertinet, quod IDEM Offic. L. III. [c. 5.] dicit: *Magis eſt ſecundum naturam, pro omnibus gentibus, ſi fieri poſſit, conſeruandis aut iuuandis maximos labores moleſtiasque ſuſcipere, imitantem Herculem illum, quem hominum fama beneficiorum memor in concilio coeleſtium collocauit, quam viuere in ſolitudine non modo ſine vllis moleſtiis, ſed etiam in maximis voluptatibus abundantem omnibus copiis, vt excellas etiam pulcritudine & viribus. Quocirca optimo quisque & ſplendidiſſimo ingenio longe illam vitam huic anteponit.* Illud autem EIVSDEM in Laelio [c. 8.] ad peculiarem amicitiam magis, quam communem illam ſocialitatem

cedunt omnia reliqua officia. V. Quando officium ergo nosmetipſos committitur cum officio ſocialitatis, ordinata caritas, recte incipit a ſe ipſo. Ita panis fruſtulum nemo alteri dare obſtringitur, ſi ipſi fame alias pereundum ſit. Quod & apoſtolus probat 2 Cor. VIII, 13. & SENECA de Benefic. II. 15. *Dabo egenti, ſed vt ipſe non egeam: ſuccurram perituro, ſed vt ipſe non peream.* Conf. HERTIVS de Colliſione Legum, & NOODT Comm. ad Pand. p. 5.

3) IDEM ep. 103. *Ab homine homini quotidianum*

tatem ſpectat: *A natura potius, quam ab imbecillitate orta amicitia eſt, & ſocietas. adplicatione magis animi, quam cogitatione, quantum illa res vtilitatis eſſet habitura* Caeterum a noſtra lege fundamentali non abit illa Rich. CVMBERLAND de Leg. Nat. cap. I. §. 4. de ſtudio communis boni, & exhibenda erga omnes beneuolentia quantum fieri poteſt maxima. Nam & nos dum ſociabilem eſſe debere hominem tradimus, ei non ſuum bonum, ab aliis diſtinctum, pro ſcopo habendum, ſed & caeterorum innuimus, nec vlli commodum ſuum cum oppreſſione aut neglectu reliquorum quaerendum, nec cuiquam ſuam felicitatem ſperandam, ſi alios negligat, aut iniuriis laceſſat. Ex ſocialitate porro hominis, & quod quisque non ſibi ſoli, ſed generi humano natus ſit, egregia quaedam confectaria deducit Baco de VERVLAMIO de Augment. Scient. L. VII. c. I. puta, quod vita actiua ſit praeferenda contemplatiuae, quod felicitas hominis in virtute, non in voluptate quaerenda ſit; quod propter caſus improuiſos rebus gerendis ſubtrahere nos non debeamus, aut a conſortio aliorum nos remouere; denique quod propter teneritatem quandam animi, & ineptitudinem ad morigerandum a rebus ciuilibus ſubducere nos non debeamus. Quo loco & ilud monet; nullam omnibus ſeculis repertam philoſophiam, religionem, legem, diſciplinam, quae tantum bonum communionis exaltauit, bonum vero indiuiduale depreſſit, quantum fides Chriſtiana.

§. XVI. CONSIDEREMVS iam, an cum hisce pugnent, quae traduntur ab HOBBESIO de Ciue c. I. §. 2. Cuius quidem mens a quibusdam eruditis nimis quam ſiniſtre fuit accepta, quaſi is doceret: *Natura inter homines non ſocietatem, ſed diſcordiam inſtitutam eſſe:* ex quo conſequi credunt, *vt omnis ſocietas humana contra naturae fuerit inſtitutum.* Conf. CONRINGIVS de ciuili Prudentia c. 14. in fine. Quod perinde eſt, ac ſi dicerem: nulli homini per naturam actu loquela connaſcitur, ergo omnis loquela, quae addiſcitur, eſt contra naturae inſtitutum. Aut, omnes homines per naturam paruuli in lucem producuntur, ergo vt illi adoleſcant contra naturam eſt. Aut, homines natura ſunt obnoxii morbis, ergo contra naturam eſt, diaeta & medicamentis morbos anteuertere aut depellere. Equidem prima fronte Hobbeſii doctrina ſatis paradoxa videtur, praeſertim vbi quis ambiguitatem vocabuli *Naturae* non accurate attenderit. Ne quis tamen per eandem in errorem ducatur, primo obſeruandum fuerit: amorem proprium, & ſocialitatem hautquidquam ſibi inuicem opponi debere; ſed potius ita temperandas eas inclinationes, vt ne per illum haec perturbetur aut euertatur. (ARRIANI Epictetus L. I. c. 19. Ουκέτι ἀκοινώνητον γίνεται. τὸ πάντα αὑτοῦ ἕνεκα ποιεῖν. *Priuatae vtilitatis ſtudium a communitate non excluditur.*) Iſtud temperamentum vbi per enormem libidinem fuerit abruptum, & quisque ſuum commodum quaerere inſtituat cum laeſione aliorum, enaſcitur quicquid eſt turbarum, quo genus mortalium inuicem

anum periculum. Mox: *Homini perdere hominem libet. Tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum ſit: vt cogites, quod hominis ſit officium, Alterum intuere, ne laedaris: Alterum, ne laedas.* H.

4) *Vt ſcias, per ſe expetendam eſſe grati animi adfectionem, per ſe fugienda res eſt ingratum eſſe, quoniam nihil aeque concordiam humani generis diſſociat ac diſtrahit, quam hoc vitium.* Paullo ante.

5) *Nec verum eſt, quod dicitur a quibusdam, propter neceſſitatem vitae, quod ea, quae natura deſideraret, conſequi ſine aliis, atque efficere non poſſemus, idcirco initam eſſe cum hominibus communitatem, & ſocietatem.* Paullo ante.

uicem colliditur. Quae vt declinentur, ipsa salutis propriae cura iubet socialitatis leges obseruari, quippe cum illa citra hanc firma subsistere nequeat. Quod autem ex sola propriae salutis cura Hobbesius leges naturales sat argute deduxit; circa eam demonstrationem initio est notandum; id quidem liquido ex illa constare, saluti hominum expedire, vt ab hominibus iuxta ista rationis dictamina vita agatur. Non tamen statim ita concludi posse; ius est homini ista media ad sui conseruationem adhibere; ergo & ad eadem obseruanda velut ex lege aliqua tenetur. Inde vt illa rationis dictamina vim legum accipiant, omnino ex alio principio est deducendum. Deinde id quoque cauendum vehementer est, ne quis inde concludat; vbi quis salutem suam in tuto collocasse sibi visus fuerit, non esse quod aliorum rationem habeat; aut illi pro lubitu posse insultari, qui ad salutem meam nihil confert, vel eidem laedendae non satis habet virium. Nam etiam ideo animal sociabile hominem diximus, quod homines mutua commoda, magis quam vllum aliorum animantium, promouere idonei sint; sicuti & contra nullum animal plus damni [1] ab homine experiri potest, quam ipse homo. Imo eo magis cuiusuis hominis praestantia & perfectio exsplendescit, quo plura ab eodem in caeterorum commodum proficiscuntur, eaque ipsa opera nobilissima habentur, summamque sapientiam postulantia: cum contra aliis negotium facessere & nocere etiam nauci & stolidus homo possit. Accedit, quod si propria cuique vtilitas vnicus scopus recte haberetur, vbi plures eadem in re [2] summam suam vtilitatem versari iudicent, necessum erit, vt aut plurium scopi contradictionem inuoluentes simul cum recta ratione congruere dicantur, quod est absurdum; aut cum nullus praetendere possit, suum scopum alterius scopo praeferendum, necessario fuerit admittendum, non debere hominem ita suam sibi vtilitatem pro scopo proponere, quin aliorum quoque rationem habeat. Quin omnia ad suam tantum vtilitatem neglectis caeteris trahere aggrediens, & incassum laborabit, cum impossibile sit, res omnes & personas secundum voluntates singulorum hominum contraria volentium disponi; & alios in sui perniciem attrahet. Praeterea si illud tantum cuique bonum est, quod ipsius solius vtilitati inseruit, sequitur, caeteris iidem malum esse, quia ipsorum vtilitati inseruire nequit. Atqui sic idem ab vno adpetetur, abs reliquis oppugnabitur; id quod non potest non collisionibus inter homines ansam praebere. Vid. late Rich. CVMBERLAND de Leg. Nat. c. 5. Argute quoque BACO Sermon. fidel. c. 23. *Centrum plane ignobile est actionum hominis cuiuspiam, Commodum proprium.* Denique si vel maxime ab aliquo neque boni quid, neque mali in me proficisci possit, nihilque in se is habeat, quod vel metuam, vel desiderem; tamen & hunc tanquam cogna-

§. XVI. 1) Antea *commodi* legebatur, quod mendum sustulit Cl. BARBEIRACVS in nota 1. ad h. §.

2) Mauult. Cl. BARBEIRACVS in nota 2. *vbi plures in rebus oppositis*: hoc sibi velle putans auctoris ratiocinium, & Cumberlandium de Legibus Naturae C. V. §. 16. quem, haec scribens ante oculos habuerit Pufendorfius: sed recepta Pufendorfii lectio sic satis intelligi potest, nec quicquam recedit a mente Cumberlandii.

3) Nimirum indigentia, infirmitas, periculum ex aliis hominibus & alia, causae quidem esse possint, quae homines impellant ad colendam socialitatem, verum non solae, nec praecipuae, vt AVCTOR infra ostendit §. 20. Quanquam, vt vere obseruauit H. GROTIVS Prolegom. de I. B. & P. §. 22. *Nulla est tam valida ciuitas, quae non ali-*

cognatum & aequalem haberi natura vult [3]. Quae etiam sola ratio, si caeterae deficerent, ad amicam societatem colendam humano generi sufficit. Vnde si foret populus aliquis, internam inter se pacem & iustitiam colens, tantisque pollens viribus, vt reliquis omnibus queat esse formidabilis; adeoque ab aliis laedendis hautquidquam isto metu reprimatur, ne fors sua in ipsum exempla recidant: & is tamen populos in alios imbecilliores pro lubitu grassaretur, ageret, raperet, occideret, in seruitutem abstraheret alios, prout sibi expedire iudicaret, vtique ab hoc directe ius naturae violari dicemus. Et poterat tamen iste, (quod supponimus,) se conseruare, etiamsi nullum fors ius aduersus alios adhiberet. CICERO de Fin. L. III. [c. 19.] *Non magis vituperandus est proditor patriae, quam communis vtilitatis aut salutis desertor propter suam vtilitatem aut salutem.* Sicuti nemo latronum vitam ideo probauerit [4], quod particulam aliquam iustitiae inter se exerceant, & quasdam leges obseruent: quodque ipsorum Princeps aequaliter praedam distribuat, & qui eorum cuiquam, qui vna latrocinantur, furatur aliquid, aut clam eripit, sibi ne in latrocinio quidem relinquat locum. Vid. CICERO Offic. L. II. [c. 11.] Atque hoc eo diligentius obseruandum est, quo liquidius adparet, ad violandum ius naturae potentissimum quemque induci illa persuasione; ipsum sibi sufficere, saluti suae iam abunde prospectum; non esse quod aduersus reliquos pacificum & amicum sese exhibeat. De caetero vti cura propriae salutis curam socialitatis non excludit, ita illam cum hac optime stare posse vel ex Saluatoris nostri dicto adparet, vbi iubet, nos *proximum diligere, sicut nos ipsos.* Chrysippus apud CICERONEM Off. L. III. [c. 10.] *Qui stadium currit, eniti & contendere debet, quam maxime possit, vt vincat; supplantare eum, qui cum certet, aut manu depellere nullo modo debet. Sic in vita sibi quemque petere, quod pertineat ad vsum, non iniquum est: alteri surripere ius non est.* Quin & hoc ratio satis dictitat, quod cui salus & conseruatio sua cordi est, aliorum curam abdicare non possit. Cum enim nostra incolumitas & felicitas magnam partem a beneuolentia & auxilio aliorum dependeat, & vero ea sit hominum natura, vt pro bene factis paria sibi reponi velint, vbi id non fit, animum benefaciendi exuant: vtique nemo sanus sui conseruationem ita sibi pro scopo proponere potest, vt aliorum omnium respectum exuat. Sed potius quo magis se cum ratione amat, eo magis officiis suis vt alii ipsum ament, curabit. Postquam nemo cum ratione sperare potest, homines iis beandis libenter operam impendere velle, quos norunt in se esse maleuolos, perfidos, ingratos, inhumanos: sed credendum potius sit, alios homines ad istos coërcendos & extirpandos esse incubituros.

§. XVII.

aliquando aliorum ope indigere possit, vel ad commercia, vel ad arcendas multarum externarum gentium iunctas in se vires. Vnde etiam a potentissimis populis & Regibus foedera appeti videmus. SOPHOCLES Aiace flagellitenente,

Μετὰ γὰρ μεγάλων βαιὸς ἄριστ' ἂν,
Καὶ μέγας ὀρθοῖθ' ὑπὸ μικρῶν.
Modicus valdis, valdusque iterum
Modici sese sustentat ope.

Non minus prudenter idem GROTIVS L. III. Histor. Belgic. ad A. 1594. *Cunctis, qui fas atque honestum in suo vsu habent, nec vllo obtentu dedecus mutatur, & ne diu perfidia fruantur, ipsi aduersum se documento sunt.* Conf AVCTOR supra §. 10. H.

4) Nam vt SENECA ait 7. Excerpt. Controv. I. *Naturae iura sacra sunt, etiam apud piratas.* H.

§. XVII. Deinde non sequitur; singuli homines, quando certis cum hominibus in particularem societatem aut coetum coëunt, peculiare aliquod commodum spectant, quod exinde sit in ipsos redundaturum; igitur natura humana in vniuersum non est destinata ad socialitatem; aut aduersus illum socialis esse non teneor, ex quo singulare aliquod emolumentum mihi non prospicio. Nam hoc sane in aperto est, quod certi homines in certam societatis speciem coalescant, id prouenire vel ex peculiari ingeniorum, aut aliarum qualitatum congruentia, vel quod finem aliquem singularem magis apud hos, quam illos obtinere se posse putent. Praeterquam tamen quod regulariter nulli homini conueniat, vt in nulla particulari societate viuat, inter eos quoque, qui non alio quam humanitatis vinculo connectuntur, communis illa socialitas, & pax comiter colenda; quae in eo fere consistit, vt laesionibus iniustis abstineatur, & quantum per arctiores licet obligationes, commoda & bona inuicem promoueantur, & communicentur.

§. XVIII. Vnde facile adparet, quid respondendum sit ad istam obiectionem: *Si homo amaret hominem naturaliter, id est, vt hominem, nulla ratio reddi posset, quare vnusquisque vnumquemque non aeque amaret, vt aeque hominem; aut cur eos frequentaret potius, in quorum societate sibi prae caeteris honor defertur, aut vtilitas* [1]. Scilicet confunditur heic communis illa socialitas cum peculiaribus & arctioribus societatibus; communis amor cum illo, qui ex peculiaribus caussis prouenit. Nam reuera ad communem istum amorem nulla alia requiritur ratio, quam quod quis homo sit. Natura quippe ob caussas supra dictas reuera generalem aliquam amicitiam inter omnes homines constituit, abs qua nemo est excludendus, nisi per immania scelera sese eadem indignum reddiderit. Quanquam autem per Creatoris sapientiam lex naturalis ita humanae naturae sit adaptata, vt eius obseruatio semper cum vtilitate & commodo hominum sit coniuncta, eoque & communis ille amor hominibus maximo bono cedat; tamen in assignanda huius ratione non ad commodum inde proueniens, sed ad communem naturam solet prouocari, verbi gratia, si ratio reddenda sit, quare homo homini nocere non debeat, non solet dici, quia id vtile est, etsi reuera id sit quam vtilissimum; sed quia & alter homo, id est, a natura cognatum animal est, cui nocere nefas. Lvcianvs in Amoribus: [T. I. p. 893. Edit. Amst.] Ὀυ κατὰ ταὐτα τοῖς ἀλόγοις ζώοις τὰς μονήρεις διατριβὰς ἀσμενίζομεν, ἀλλά πως φιλεταίρῳ κοινωνίᾳ συζυγέντες, ἥδιω τά τε ἀγαθὰ σὺν ἀλλήλοις ἡγέμεθα, καὶ τὰ δυσχερῆ κουφότερα μετ᾽ ἀλλήλων, καὶ τὰς ἡδονὰς κοινωνησάμενοι, μᾶλλον εὐφραινόμεθα. *Non vt bruta animantia solitarias conuersationes amamus, sed amica quodammodo societate coniuncti, & suauiora mutua bona, aduersa leuiora ducimus: ac voluptates inter nos communicantes maiori laetitia afficimur.* Sic Dio Chrysosto-

§. XVIII. 1) Aduersus haec & quae sequuntur nonnulla regerit Avctor Medit. Polit. c. 4. §. 4. negat enim, hominem qua talem amari ab homine, nisi respectus commodorum accedat. Cui reponimus, negantem hoc opus habere, vt destruat argumenta, quibus socialitatem probauit noster. H.

2) L. VII. c. 1. H.

§. XIX. 1) Custodite heic loquitur Avctor. Nam Deum venerari & colere eique parere, haud dubie ex socialitate non fluit: imo hanc illius consequens esse, liquet ex hoc §. & infra c. 4. §. 3. & L. III. c. 4. §. 4. Et quod homo conseruationi

SOSTOMVS Orat. XII. dicit, Iouem *φίλιον & ἑταιρεῖον* cognominatum, quod *omnes homines congreget, velitque inter se esse amicos, nullum autem vllius hostem aut inimicum ; ξένιον* autem, *quod ne hospites quidem oporteat negligere, μὴ δὲ ἀλλότριον ἡγεῖσθαι ἄνθρωπον μηδένα. Neque exterum existimare vllum hominem.* Enimuero ad communem illam amicitiam complura accedunt, ob quae maiori quis amoris gradu hunc, quam illum prosequitur; puta, quod maior sit ingeniorum inter ipsos circa peculiares inclinationes congruentia; quod hic magis idoneus sit, quam alter, aut procliuis ad commoda eius promouenda; aut quod propius ipsorum origines distent. Caeterum ideo libentius eos frequentat homo, in quorum societate ipsi potius, quam alteri defertur honor & vtilitas; quod quisque commoda sua naturaliter non possit non amare, siquidem ea recte aestimare norit. Id quod hautquaquam naturae hominum sociabili repugnat, modo harmonia societatis per istum amorem non turbetur. Neque enim ideo sociabiles nos esse natura iussit, vt nostri curam negligeremus. Quin ideo sociabilitas hominibus colitur, vt per mutuam auxilii atque bonorum inter plures communicationem nostris bonis eo commodius possemus prospicere. Ac licet quis, dum societati alicui peculiari sese adiungit, primario suum, secundario sociorum commodum, quatenus illud citra hos obtineri nequit, ob oculos habeat : id tamen non obstat, quo minus teneatur ita studere proprio commodo, ne commodum societatis laedatur, singulisue membris iniuria inferatur; aut interdum, posthabito proprio commodo, bonum societatis curare. Et nihil ad rem facit, quod adfertur, originem magnarum & diuturnarum societatum; id est, ciuitatum non a mutua hominum beneuolentia, sed a mutuo metu extitisse; vocabulo hoc pro quolibet prospectu ac praecautione futuri mali sumto. Nam praeterquam quod non de origine ciuilis societatis, sed de communi socialitate agatur, etiam illud vel maxime naturae humanae conditioni congruit, vt cum singuli aut pauci iniuriis futuri essent obnoxii eorum, qui citra alium quemcunque respectum commodis suis imminent, plures inter se vniti aduersus ista mala se munirent. Nec id requiritur ad hoc, vt societas aliqua naturae congrua dicatur, ex sola beneuolentia mutua coaluisse. Quae tamen neque in ciuitatibus constituendis penitus abest; quippe cum illi saltem, qui prima velut fundamenta illarum ponunt, plerique mutua beneuolentia inuicem iungantur, etsi fors alii deinceps ex metu his sese associare compellantur. Verum de metu, ciuitatum velut coagulo, nec non de ista disceptatione, an homo natura sit *ζῶον πολιτικὸν* [2], infra fusius agetur, quando de origine ciuitatum erit inquirendum.

§. XIX. CAETERVM isthoc principium deducendi iuris naturalis non genuinum solum & manifestum [1], sed & sufficiens [2] atque adaequatum esse

tioni sui studere debeat, seque possit aduersus alios defendere, non nisi per indirectum ex socialitate deducitur, vt euincunt satis, quae AVCTOR ipse habet supra §. 14. & infra c. 4. §. 16. 19. & c. 5. Tria ergo sunt principia vniuersalia & prima: & qui aliter existimant, vel confundunt hypotheses cum principiis. Ad hypothesin sane pertinet, si quis dicat, *voluntatem & iussum Creatoris esse vnicum & adaequatum iuris naturae principium.* Nam licet hoc verum sit, sine voluntate

esse arbitramur hactenus, vt non sit vllum praeceptum iuris naturalis, alios homines spectans, cuius ratio non vltimo exinde petatur. Etsi, quod mox ostendemus, vt ista rationis dictamina obtineant vim legum, necessum sit praesupponere, Deum esse, & per ipsius prouidentiam tum omnia, tum in primis genus humanum gubernari. Neque enim adstipulari possumus Grotio, qui in Prolegomenis autumat, iura naturalia *locum aliquem habitura, etiamsi daremus, quod sine summo scelere dari nequit, non esse Deum, aut non curari ab eo negotia humana* [3]. Nam si vel maxime quis impiam istam, & absurdam hypothesin fingeret, ac genus humanum ex se scilicet ortum conciperet; ista tamen rationis dictata tunc nullo modo possent habere vim legis, quippe quae necessario superiorem ponit [4]. Recte CICERO de Natura Deor. L. I. [c. 2.] *Atque haut scio, an pietate aduersus deos sublata, fides etiam, & societas humani generis, & vna excellentissima iustitia tollatur.* LIBANIVS Declam. 3. [pag. 250. C. Edit. Paris.] Τῇ εἰς θεοὺς ὀλιγωρίᾳ πίστις οὐχ ἕπεται. *Numinis despectionem nulla fides sequitur.* Etsi fortasse possent obseruari intuitu vtilitatis, sicuti quae a Medicis regendae valetudini praescribuntur [5]. Videtur autem Grotii sententia expressa ex illo M. ANTONINI L. VI. §. 44. *Si de nulla re nostra consilia Dii ineunt, quod tamen impium est credere; quidni egomet mihi consulam? Mihi autem deliberatio competit de eo, quod conducat mihi. Conducit vero vnicuique, quod est constitutioni & naturae ipsius consentaneum. Porro natura mea rationalis & ciuilis est, ciuitas & patria, qua Antoninus, Roma; qua homo, mundus; hisce ciuitatibus quae vtilia, & mihi sunt bona.* Quod autem quidam eruditus vir credidit, ex nostro principio non posse demonstrari saltem virtutem fortitudinis, nisi fundamenti loco substernatur simul immortalitas animae; cum alias praemium non possit cadere in eum, qui pro bona causa vitam profundit; id parum habet difficultatis. Quanquam enim alias istam negare, aut in dubium reuocare impium sit; tamen etiam citra eandem demonstrare licet, militi posse iniungi, vt pro patria ad necem vsque pugnet. Praeterquam enim quod nondum liquido sit probatum, quodlibet recte factum necessario aliquo praemio velut extrinseco esse mactandum; id sane in confesso est, penes summum imperium esse, ciues armare, & in hostem educere pro securitate ciuitatis, ac, vbi ratio belli postulauerit, sub poena capitis edicere, ne quis assignatam stationem per fugam deserat. Iam vero ex duobus malis non potest non minus eligere homo. Est vero minus malum,

tate summi rerum opificis in homine non esse vel intelligi posse ius naturae: tamen vt scias, quid iuri naturae congruat, nec ne, aliis propositionibus est opus. Sic si quis quaerat, cur, iniuriam alteri facere, iure naturae sit vetitum, frustra responderes: quia Deus voluit; id enim est in quaestione. Ne iam dicam, multa Deum voluisse, & velle posse, quae iuri naturae adscribi nequeunt; vel talia substituunt, quae non nisi verborum sono ab iis discrepant. Caeterum qui socialitatem inter principia non ferunt, vt plurimum hanc & societates particulares commiscent; quae tamen diuersa esse, satis innuit definitio socialitatis supra §. 15. proposita. Videantur, si libet, quae dixi fusius dissertatione *de socialitate primo iuris naturalis principio*. Quod vero nonnemo socialitatem propterea negat esse principium, quoniam ea, vt medium ad conseruationem sui, sit data homini; id nostram potius firmat sententiam. Etenim si omnes & singuli homines ita sentiunt, non potest non socialitas principium esse officiorum omnium, quae ad alios homines pertinent. Quanquam rectius dicatur, socialem vitam cuique ob conseruationem sui & humani generis a Deo imperatam esse. Illud AVCTOR ipse fassus est L. VI. c. 1. 32. prohibitionis matrimonii inter personas, proxima necessitudine coniunctas, alias, quam ex socialitate, rationes quaerendas esse. H.

2) Vid. nota 2. ad §. XV.

malum, pugnare cum periculo, & ad extremum vsque spiritum, quam certam subire mortem. Igitur stultissimus iuxta & ignauissimus foret miles, qui non mallet hostis dextra cadere, antecipata sui vltione, quam carnifici cum ignominia iugulum praebere. Quo adplicari potest illud IAMBLICHI in Protreptico: *Φόβῳ μειζόνων ὑπομένουσιν αὐτῶν οἱ ἀνδρεῖοι τὸν θάνατον, ὅταν ὑπομένωσι. Metu plurium malorum sustinent, qui ex illis fortes sunt, mortem, quandocunque sustinent.* Sufficere autem videtur, vt quocunque intuitu aliquis acriter & connixus omnibus viribus pugnet; neque ad conseruationem ciuitatum, aut societatis inter homines in vniuersum requiritur, vt omnibus insit firmitas animi, terrore mortis concuti nescia; quae sane non in quasuis animas cadit. Quid quod fortitudinis vsus non in eo solum conspicitur, vt mors vbi opus sit, intrepide subeatur, sed vel praecipue vt mortis periculum acriter propulsetur. Nam & saepe non aliud remedium periculorum, quam pericula sunt; & *mors etiam fugacem persequitur virum, nec parcit imbellis iuuentae poplitibus timidoque tergo* [6]. Neque vero sequitur, nisi immortalitas animae supponatur, collocandum hominis summum bonum in voluptate. Nam praeterquam quod in disciplina iuris naturalis, hoc modo adornata, immortalitas animae non negatur, sed duntaxat ab eadem abstrahitur, voluptas illa corporis, quae vulgo Epicuri summum bonum dicitur, ad conseruationem, socialitatem, pacem, & tranquillitatem generis humani non facit, sed potius eidem aduersatur. Alia autem est indoles, alius scopus religionis Christianae ab hac disciplina iuris naturalis; eoque recte Apostolus miserrimos dicit fore Christianos omnium mortalium, si in hac tantum vita in Christum sperarent.

§. XX. ENIM VERO vt isthaec rationis dictamina vim legis obtineant, sublimiori principio opus est. Quanquam enim eorum vtilitas sit longe manifestissima; illa tamen sola tam firmum animis hominum inducere vinculum non valebat, quin ab istis discedi posset, si cui vtilitatem eam negligere allubesceret, aut alia se via vtilitati suae magis consulere posse arbitraretur. Neque vero nudis suis destinatis ita obstringi potest voluntas hominis, vt in diuersum, quandocunque libitum fuerit, discedere nequeat. Sed & licet plures homines, in naturali libertate constituti, ad ista dictata seruanda conspirauerint; diutius tamen eadem hautquidquam subsistent, quam ipsorum consen-

 sus

3) Verum Grotius nihil aliud monere voluit, quam praecepta iuris naturae ita niti indole & natura generis humani, vt & Atheo constare possit, e re ipsius esse, facere iusta, omittere iniusta. Vltra progressus BAELIVS dans ses Pensees sur la Comete p. 554. 5. Edit. etiam ideo id fieri posse contendit, quod Atheus honestum sanae rationi conforme esse intelligat. Quod ante Baelium BACO etiam asseuerauerat in Sermon. fidel. c. 17. Illa ceterum comparatio Baelii, qua ingenti molimine Atheismum superstitioni confert, inanis est, vt ostendit BVDDEVS de Atheismo & superstitione c. IV. §. 5. p. 346. seq.

4) Et pertinent huc, quae de religionis vi & effectibus attulit ipse GROTIVS II. de I. B. & P. c. 20. §. 3. conf. AVCTOR c. 4. §. 3. H.

5) Et inniti supra reiectae Scholasticorum & Moralistarum hypothesi, quasi ius naturae voluntatem diuinam antecedat, & ab obiecto se diffundat in praeceptum. v. L. I. c. 2. §. 6. & hoc cap. 3. §. 4. H.

6) Attamen spes vitae futurae & exspectatio praemiorum, quae viros bonos, quod vel sola nos ratio docet, post hanc vitam sequuntur, fortius remedium est minuendi terroris, quem mortis metus incutere solet, adeoque argumento ab immortalitate animae ducto, suum adhuc constat pondus. Conf. Balth. BRANCHV Leibnitius vindicatus, obseruat. T. I. p. 122.

ſus durauerit. Neque ſolum ſi omnibus, qui conſpirauerunt, ſimul diſcedere placuerit, obligatio expirabit; (ſicuti iam, quando a pactis mutuo diſſenſu reſilitur, fieri ſueuit:) ſed etiam durante eo conſenſu vis obligandi deerit; quippe cum illud dictatum rationis de ſeruandis pactis nondum vim legis induerit, id quod ſupponitur; adeoque etiam ſingulis pro lubitu, caeteris licet diſſentientibus, ab eiusmodi placito licebit abire. Denique ne ſolum quidem imperium humanum iisdem vim obligandi tribuere poſſe videtur. Nam cum illud exſurgere nequeat, niſi mediantibus pactis, haec vero ex lege vim ſuam mutuentur; non adparet, quomodo enaſci poſſit imperium humanum, vim obligandi afferre valens, niſi dictamina rationis prius in legem eualuerint. Aut ſi maxime fingere velis, imperium humanum ſolo hominum conſenſu ſtare, ac per illud dictamina rationis pro legibus obſeruanda iniungi: tamen non ampliorem, quam leges poſitiuae, vim eadem obtinerent, quae a voluntate legiſlatoris in origine & duratione dependent. Conf. SELDENVS de I. N. & G. L. I. c. 7. Igitur omnino ſtatuendum eſt, obligationem legis naturalis eſſe ab ipſo Deo Creatore, ac ſummo generis humani moderatore, qui homines creaturas ſuas ad iſtam obſeruandam pro imperio adſtrinxit. Atque hoc ipſum ex lumine rationis demonſtrari poteſt. Deum vniuerſi huius conditorem ac rectorem eſſe, cum a ſapientibus dudum ſit manifeſte oſtenſum, & nemo pius id in controuerſiam vocet, iam ſupponimus [1]. Hic cum naturam rerum & hominis ita formarit, vt hic citra ſociabilem vitam ſeruari nequeat, eaque de cauſa eidem indiderit animum, notionum huc inſeruientium capacem; easque notiones per motum rerum naturalium, ab ipſo tanquam primo motore profectum, animis inſinuet, earumque neceſſariam connexionem ac veritatem perſpicue repraeſentet: intelligitur ſane eundem quoque voluiſſe, vt homo actiones ſuas attemperet illi velut indoli, quam vitae hominum prae brutis peculiariter ipſe aſſignaſſe cernitur. Cum autem non aliter, quam obſeruata lege naturali, id obtineatur; intelligitur quoque a Creatore obligatum hominem ad iſthanc ſeruandam, tanquam medium non ex arbitrio hominum inuentum, ac ex eorum libidine mutabile, ſed expreſſe ab ipſo Creatore huic fini procurando conſtitutum. Qui enim alicui pro imperio iniungit finem, cenſetur quoque eundem obligaſſe ad vſurpanda illa media, ſine quibus finis non poteſt obtineri. Vid. M. ANTONINVS L. IX. §. 1. Socialem autem vitam pro imperio mortalibus a Numine iniunctam eſſe, non inde ſolum patet, quod ea ſit conditione iam praeditum genus

§. XX. 1) Cui conſiderationi alia, eaque potior addenda. Cum Deus hominem, tanta ſupra beſtias nobilitate conſtitutum, produxerit, haut dubie vt gloriam diuinam faceret illuſtriorem; adhaec eundem tot communicandi inſtrumentis, ad vitam ſocialem opportunis, inſtruxerit, non difficulter intelligi, Deum velle, vt homines inter ſe placide ac iuſte vitam agant, cultu omni ac veneratione Deum proſequentes, & ſe mutua beneuolentia complectentes. LACTANTIVS libro de ira c. 14. *Deus, ſicut mundum propter hominem machinatus eſt, ita ipſum propter ſe, tanquam diuini templi antiſtitem, ſpectatorem operum rerumque coeleſtium. Solus eſt enim, qui ſentiens capaxque rationis intelligere poſſit Deum, qui opera eius admirari, virtutem poteſtatemque perſpicere. Idcirco enim conſilio, mente, prudentia inſtructus eſt. Ideo ſolus praeter caeteras animantes rectus corpore ac ſtatu factus eſt, ut ad contemplationem parentis ſui excitatus eſſe videatur. Ideo ſermonem ſolus accepit, ac linguam cogitationis interpretem, ut enarrare poteſtatem Domini ſui poſſit. Poſtremo idcirco ei cuncta ſubiecta ſunt, vt factori atque artifici Deo eſſet ipſe ſubiectus. Si ergo Deus hominem ſuum voluit eſſe cultorem, ideoque illi tantum honoris attribuit, vt rerum omnium dominaretur:*

genus humanum, vt, ni haec perſuaſio firma ſubſiſtat, ſaluum illud exiſtere nequeat; quodque adeo voluntate primae cauſae factum ſit, vt ex actibus lege naturali praeceptis humani generis felicitas, & ex vetitis eiusdem infelicitas naturali conſecutione proueniret: ſed & quod in nullo animantium praeter ipſum vllus religionis ſenſus, aut metus Numinis deprehendatur [2]. Quo accedit tener admodum conſcientiae ſenſus in animis hominum non corruptorum, quo conuincuntur, in legem naturae peccando offendi illum, cui in animos hominum imperium eſt, & qui metuendus ſit, etiam ubi ab hominibus metus non impendeat. Huc ſpectat illud TACITI Ann. VI. [c. 6.] de Tiberio: *Adeo facinora atque flagitia ſua ipſi quoque in ſupplicium verterant. Neque fruſtra praeſtantiſſimus ſapientiae firmare ſolitus eſt, ſi recludantur tyrannorum mentes, poſſe aſpici laniatus, & ictus; quando vt corpora verberibus, ita ſaeuitia, libidine, malis conſultis, animus dilaceretur.* CICERO de Finibus L. I. [c. 16.] *Si qui ſatis ſibi contra hominum conſcientiam ſepti eſſe & muniti videntur, deorum tamen numen horrent; easque ipſas ſolicitudines, quibus eorum animi noctes atque dies exeduntur, a diis immortalibus ſupplicii cauſa importari putant.* SENECA apud Lactantium L. VI. c. 24. *Demens, quid tibi prodeſt non habere conſcium, habenti conſcientiam?* ALBRICVS de Deorum imaginibus [c. 22. p. 326. in fin. Ed. Munck.] *Nunquam malitia liberae frontis eſt.* Add. IVVENALIS Sat. 13. [verſ. 193.] Contra de bona conſcientia MARTIALIS L. X. Ep. 23.

Ampliat aetatis ſpatium ſibi vir bonus: hoc eſt
Viuere bis, vita poſſe priore frui.

Add. PHILOSTRATVS de Vita Apollonii Thyanaei L. VII. c. 17. Habuiſſent porro leges naturae perfectam vim obligandi hominem, licet Deus eas nunquam in verbo quoque reuelato propoſuiſſet. Tenebatur enim homo Creatori ſuo obtemperare, quocunque demum modo voluntatem ipſi ſuam oſtendiſſet. Nec vt rationalis creatura ſummi rerum arbitri imperio ſe ſubiectam ſentiret, peculiaris reuelatio abſolute neceſſaria erat. Quin nemo negauerit, eos quoque, queis Scripturae Sacrae non innotuerunt, in legem naturae peccaſſe: quod dici non poſſet, ſi quidem ea vim legis ex promulgatione per Scripturas facta demum mutuaretur. Vnde non poſſumus probare illud HOBBESII c. 3. §. vlt. *Cum naturae, quae vocantur, leges nihil ſint aliud, quam concluſiones quaedam ratione intellectae, de agendis & omittendis: lex autem proprie loquendo ſit oratio eius, qui aliquid fieri vel non fieri aliis iure imperat: igitur non eſſe*

tur: vtique iuſtiſſimum eſt, & Deum colere, videlicet eum, qui tanta praeſtiterit: & amare hominem, qui ſit nobiſcum diuini iuris ſocietate coniunctus. Nec enim fas eſt, cultorem Dei a Dei cultore violari. Vnde intelligitur, religionis ac iuſtitiae cauſa eſſe hominem figuratum. Cuius rei teſtis eſt M. Tullius in libris de legibus, ita dicens: Sed omnium quae in doctorum hominum diſputatione verſantur, nihil eſt profecto praeſtabilius, quam plane intelligi nos ad iuſtitiam eſſe natos. *Quod ſi eſt veriſſimum, Deus ergo vult omnes homines eſſe iuſtos, id eſt, Deum & hominem charos habere, Deum ſcilicet honorare tanquam patrem, hominem diligere velut fratrem. In his enim duobus tota iuſtitia conſiſtit. Qui ergo aut Deum non agnoſcit, aut homini nocet, iniuſte & contra naturam ſuam viuit, & hoc modo rumpit inſtitutum legemque diuinam.* H.

2) Etiam Regum. STATIVS:

Pallidumque viſa
Matris lampade reſpicit Neronem.

Plura veterum dicta comportauit GRVTERVS ad illum Taciti locum XV. Ann. 36. *Facinorum recordatione nunquam timore vacuus.* Add. FORSTNER. ad XIV. Ann. 10. AVCTOR ſupra L. I. c. 6. §. 12. infra L. III. c. 4. §. 6. H.

esse illas proprie loquendo leges, quatenus a natura procedunt; sed duntaxat quatenus a Deo in Scripturis lata sunt. Enim vero nos de essentia legis non arbitramur, vt sit oratio, seu vt per vocabula in orationem formata subiectis innotescat; sed sufficit, si quocunque modo, etiam interiori mentis dictamine, aut ex conditione naturae aut negotii, quod gerendum, superioris voluntas colligatur atque cognoscatur. Sicuti IPSE d. l. c. XV. §. 3. agnoscit, *Dei leges triplici modo declarari; primo per tacita rectae rationis dictamina,* e. q. s. Sed & leges naturae ratiocinando erutae non nisi per modum propositionum possunt concipi; eoque respectu recte propositiones vocantur. Quemadmodum autem nihil interest in legibus ciuilibus, scripto, an viua voce promulgentur: ita lex diuina aeque obligabit, siue per ipsum Deum visibili specie, & humanae vocis sonitu assimulato, siue per sanctissimos viros, peculiari diuinitus instinctu animatos, mortalibus innotuerit; siue denique per naturalem rationem ex contemplatione humanae conditionis eruatur. Neque enim ratio proprie loquendo est ipsa lex naturae, sed medium, quo rite vsurpato illa cognoscatur. Modus autem legem promulgandi ad ipsius substantiam intrinsecam nihil pertinet. Licet porro planior & velut compendiosior modus sit alteri voluntatem suam reuelandi, si quis eam propositionibus per vocabula expressis alterius sensibus ingerat: tamen & hoc sufficienter reuelatum censetur, cuius colligendi & per congenitam ratiocinandi facultatem eruendi occasio quasi ineuitabilis fuit praebita. Sicut vtique homo, cui beneficio Creatoris datum est actiones tam proprias quam alienas comprehendere, ac de earundem congruentia ad naturam humanam iudicare, non potest non, positis aliis hominibus, de ista actionum congruentia cogitandi ansam accipere. Add. Rich. CVMBERLAND de Leg. Nat c. 1. §. 11. & c. 5. §. 1. Quanquam autem, vt lex obliget, necessum sit, eam subiectis innotescere, legem autem naturalem ex dictamine rationis deducere, eiusque fundamentum & necessariam cum humana conditione connexionem intelligere non sit cuiusuis: non tamen ideo aut lex naturalis omnes homines obligare desinit, aut eadem ex lumine rationis nota dici nequit. Nam vt lex obliget, popularis duntaxat & simplex notitia sufficit, neque artificiosa eiusdem demonstratio ac deductio ad hunc finem requiritur. Ac licet probabile sit, primis mortalium praecipua iuris naturalis capita a Numine fuisse tradita, quae deinde disciplina & assuetudine fuere in alios propagata: naturalis tamen nihilominus eius iuris poterit dici notitia, quatenus eiusdem necessaria veritas ex ratiocinatione seu vsu naturalis rationis colligi potest. Eo ipso autem, quod propositiones legem naturalem repraesentantes, ex contemplatione naturae rerum animis hominum insinuantur, eo ipso ad auctorem naturae Deum referuntur. Add. Rich. CVMBERLAND de Leg. Nat. c. 1. §. 10. [3] Caeterum originem naturalis iuris ad Deum refert praestantissimus quisque sapientum. PLVTAR-

3) Hippolytus apud EVRIPIDEM in eius nominis Tragoedia:

"Επερ γε θνητοὶ θεῶν νόμοισι χρώμεθα.

Siquidem homines legibus vtimur Deorum:

CICERO II. De LL. *Ius naturae rationem rectam* dicit *summi Iouis:* V. H. GROTIVM Prolegom. de I. B. & P. §. 12. & in notis. H.

4) Et in Hippolyto obtecto

"Ω Μάκαρ, οἵας ἔλαχες τιμᾶς.

Ἱπεί-

TARCHVS de Auditione [T. II. pag. 37. D. Ed. Wechel.] Ταυτόν ἐςι τὸ ἕπεσθαι Θεῷ καὶ τὸ πείθεσθαι λόγῳ. *Idem est Deum sequi, & parere rationi.* Pulcre cumprimis Cicero L. III. de Republ. apud LACTANTIVM L. VI. c. 8. *Est quidem vera lex, recta ratio, naturae congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna; quae vocet ad officium iubendo; vetando a fraude deterreat: quae tamen neque probos frustra iubet aut vetat; nec improbos iubendo, aut vetando mouet. Huic legi nec obrogari fas est; neque derogari ex hac aliquid licet; neque tota abrogari potest. Nec vero aut per senatum, aut per populum solui hac lege possumus. Neque est quaerendus explanator, aut interpres eius alius. Nec erit alia lex Romae, alia Athenis, alia nunc, alia posthac; sed & omnes gentes, & omni tempore vna lex & sempiterna, & immutabilis continebit; vnusque erit communis quasi magister, & imperator omnium Deus; ille legis huius inventor, disceptator, lator; cui qui non parebit, ipse se fugiet, ac naturam hominis adspernabitur; hoc ipso luet maximas poenas, etiamsi caetera supplicia, quae putantur, effugerit.* SOPHOCLES Oedipo tyranno [pag. 157. Ed. H. Steph.] Νόμοι ὑψίποδες, οὐρανίαν δι' αἰθέρα τεκνωθέντες ὧν ὄλυμπος πατὴρ μόνος, οὐδέ τιν θνατὰ φύσις ἀνέρων ἔτικτεν. *Leges excelsae, quae coelitus datae sunt, quarum solus Deus pater est, neque eas mortalis hominum natura peperit.* Add. SELDENVS de I. N. & G. L. I. c. 8. Vbi ostendit, etsi gentiles per deprauatos hominum mores ipsa iuris naturalis capita a gentibus interdum violari, & iniquis constitutionibus velut obrui agnouerint: tamen τὸ αὐτοδίκαιον, siue quod reuera est iustum ex deorum praescripto, perpetuo sibi simile manere, parilem semper obligationis vim habere, ipsos fuisse persuasos. Ex quo fonte promanauit communis illa opinio gentilium de suppliciis impiorum apud inferos, quae illos manerent, qui immania scelera contra ius naturae commisissent. Nam cum poenas violati iuris naturalis a diis exigi crederent, sane & eosdem illius iuris auctores credidisse certum est. Sicuti etiam vice versa optimo cuique gentilium persuasum fuit, bonis viris virtutem non citra fauorem Numinis exerceri. IAMBLICHVS Protrept. c. 13. Ἕν τι οὖν τοῦτο διανοεῖσθαι δεῖ ἀληθὲς, ὅτι οὐκ ἔςαι ἀνδρὶ ἀγαθῷ κακὸν οὐδὲν οὔτε ζῶντι, οὔτε τελευτήσαντι. οὐδὲ ἀμελεῖται ὑπὸ Θεῶν τὰ τούτων πράγματα. *Hoc vnum igitur verum cogitandum est, non euenturum viro bono vllum malum tam viuenti, quam mortuo: neque negliguntur huius viri res ab diis immortalibus* [4]. EVRIPIDES Ione: [vers. 1620. & seqq.] Εἰς τέλος οἱ μὲν ἐσθλοὶ τυγχάνουσιν ἀξίων, οἱ κακοὶ δ', ὥσπερ πεφύκασ', οὔποτ' εὖ πράξειαν ἄν. *Tandem quae merentur boni consequuntur: mali autem, vt digni sunt, nunquam felices erunt.* Deinde docet, apud veteres Christianos constantem opinionem viguisse, etiam in interuallo, creationem inter, & decalogi promulgationem, iura naturalia & vniuersalia a Deo humano generi lata fuisse, quae postea corpori legum Mosaicarum sint inserta. Inde elegans annotatio CHRYSOSTOMI Orat. 12. ad Pop. Antioch. Deum ideo legibus de honore parentum, de homicidio, adulterio, furto, nullam addidisse rationem, quod illa

*Ἱππόλυθ' ἥρως διὰ σωφροσύνην.
Οὔ ποτε θνητοῖς ἀρετῆς ἄλλη
Δύναμις μείζων.
Ἦλθε γὰρ ἢ πρόσθ', ἢ μετόπισθεν,
Τῆς εὐσεβίης ἡ χάρις ἐσθλή.
Quos tu es quantos,*

*Hippolyte heros, nactus honores,
Casto vitae tramite? namque haec
Virtus homines prima coronat:
Cito vel sero sequitur semper
Pietatem debita merces.* H.

illa iam antea tanquam iuris naturalis capita fuerint quam notissima. Ast praecepto de sabbatho, quia positiuum, solicite rationem adiunctam. Addatur quoque Ibid. c. 9. & L. VII. c. 9. 10. Denique quasuis leges a religione maximam firmitatem sumere sapientissimi quique legislatores intellexerunt, quibus a cultu Numinis leges suas auspicari solenne est. Vid. exordium legum Zaleuci apud Diodorum SICVLVM L. XII. c. 21.

§. XXI. OPERAE pretium quoque est, super *Sanctione* legis naturalis paulo curatius dispicere. Vbi praeter ea, quae supra de sanctione legum in genere tradita sunt, praemittimus, bona iuxta atque mala, quae homini obueniunt, in tres posse classes diuidi. Ac bonorum quidem alia ex liberali donatione Creatoris, aut vltronea aliorum hominum beneuolentia proficiscuntur, aut etiam per industriam hominis, ad quam is libere & vltro se determinauit, adquiruntur. Quae legum obseruantiae non deberi adparet. Alia autem exactione legibus praecepta per naturalem consecutionem promanant, dum Creator certo actui legibus congruo perpetuum & naturalem effectum, bono hominis cedentem, assignauit. Quae Rich. Cumberland praemia naturalia vocat. Alia denique ex certis actionibus proueniunt arbitrio legislatoris, aut conuentione hominum: quorum illa κατ' ἐξοχὴν praemia, aut praemia arbitraria, haec mercedes vocantur. Sic & malorum alia ipsam naturam hominis, & conditionem sequuntur, abstrahendo vnde ea conditio primitus orta sit, aut citra peculiarem culpam eius, cui incumbunt, contigerunt. Quae sano sensu possis vocare mala fatalia, fati vocabulo non opposito diuinae dispositioni, sed peculiari culpae eius, qui isto malo premitur. Alia per naturalem consecutionem & connexionem ex peccatis proueniunt; quae a quibusdam vocari solent *Poenae naturales*. Alia denique ex peccatis oriuntur per peculiarem determinationem & dispositionem legislatoris extra naturalium effectuum consecutionem; vbi qualitas, modus, locus, tempus mali ex arbitrio est legislatoris. Et haec nobis poenae vocantur proprie dictae, aut laxiore vocabuli sensu poenae arbitrariae. His praemissis dicimus, etsi Creator optimus maximus obsequium a nobis pro imperio potuisset exigere, fructu aliquo in nos redundante plane sterile; placuisse tamen ipsius bonitati naturam rerum & hominum ita disponere, vt obseruantiam legum naturalium bona quaedam, violationem mala naturali quadam connexione sequerentur. Ac obseruantiam quidem legum naturalium comitatur serenitas & securitas conscientiae cum bona fiducia coniuncta [1], bona constitutio & tranquillitas animi, conseruatio corporis a multis malis non fatalibus, ac infinita commoda, quae ex beneuolentia & mutuis officiis aliorum hominum conci-

§. XXI. 1) Phaedra apud EVRIPIDEM in Hippolyto:

Μόνον δὲ τοῦτο φάσ' ἁμιλλᾶσθαι βίῳ,
Γνώμην δικαίαν κ' ἀγαθὴν ὅτῳ παρῇ
Vnum sed aiunt par esse vitae bonum,
Cum rectus animus nil sibi conscit mali.

Mox:

Φεῦ φεῦ τὸ σῶφρον ὡς ἁπανταχοῦ καλὸν,
Καὶ δόξαν ἐσθλὴν ἐν βροτοῖς κομίζεται.
Proh, quanta secum decora, quam fert gloriam
Mens temperata ad castitatis regulam!

Chorus apud eundem in Bacchis:

Ἀχαλίνων στομάτων,
Ἀνόμου δ' ἀφροσύνας,
Τὸ τέλος δυστυχία.
Ὁ δὲ τᾶς ἡσυχίας,
Βίοτος, καὶ τὸ φρονεῖν, ἀσά-
λευτον μένει, καὶ συνέχει
Δώματα.

Sore-

conciliari possunt. Sic SENECA de Ira L. II. c. 13. *magnum praemium* vocatur *felicis animi immota tranquillitas.* IDEM ibid. *Facilis est ad beatam vitam via. Quid enim quiete otiosius animi? Quid ira laboriosius? Quid clementia remissius, quid crudelitate negotiosius? Vacat pudicitia, libido occupatissima est. Omnium denique virtutum tutela facilior est: vitia magno coluntur.* Add. IDEM de Ira L. II. c. 30. & vlt. & L. III. c 5. & 26. Huc spectant, quae ex Prodico de Hercule in biuio constituto habentur apud XENOPHONTEM [Memor. Socrat. Lib. II. p. 430. Ed. Steph. c. 1. §. 21. & seqq. Ed. Oxon.] Prouerb. II. v. 4. VIII, 18. X, 9. XI, 3. 5. 10. 18. 19. 25. XVIII, 20. Sir. VI, 5. VII, 37. 39. XXXI, 28. Contra ex violatione eiusdem legis per naturalem connexionem oritur inquietudo conscientiae, perturbatio, & corruptio animi, destructio corporis, ac infinita mala, quae ab irritata violentia aliorum hominum, & a subtractione auxilii eorundem prouenire possunt. Marcus ANTONINVS L. IX. §. 4. Ὁ ἀδικῶν ἑαυτὸν κακοῖ, κακὸν ἑαυτὸν ποιῶν. *Qui iniuste agit, sibi nocet, dum malum se facit.* CICERO de homine perdito: *Vlciscentur illum mores sui.* Prouerb. V, 9. 10. 11. VI, 33. 34. 35. XII, 13. XIV, 14. 22. 32. 34. XVII, 13. XIX, 29. XX, 1. XXII, 5. XXIII, 20. 28. seqq. Sirac. XIX, 3. XXXI, 22. seqq. 39. 40. Quanquam autem haec praemia, & mala, quibusdam ideo parum certo ex actionibus bonis atque malis prouenire dicantur, quod & multis pro benefactis odium, inuidia, & alia mala reponantur, alii contra scelerum suorum fructu impune gaudeant; adeoque infallibiliter non praesciatur pro meritis nostris paria nobis ab aliis hominibus repositum iri, (nam qui in nobismetipsis producitur fructus, nunquam intercipitur:) id tamen certum est, ex bonis & iustis actionibus commoda tanta cum certitudine sequi, quanta ex oppositis vitiis cum ratione sperare non possumus. Prou. XI, 31. [2] Ac licet non semper omnia illa bona consequantur, quae alias per rerum naturam consequi idonea erant; euidens tamen probabilitas est, illorum non pauca secutura, aut saltem plura, quam ex malis actionibus sperari possunt. Et sic hoc modo saluti nostrae longe melius consulimus, & longe probabiliorem spem concipere possumus, fore vt ab aliis vicissim quid ad emolumentum nostrum conferatur, quam si nullo ad caeteros homines habito respectu ad solam nostram vtilitatem omnia referremus; multoque magis, si vi doloque aduersus alios adhibita ex ipsorum damno lucrum nostrum quaerere institueremus. Hoc modo igitur valor praemii ex bona actione oriundi omnibus recte perpensis excedit lucrum ex actu legi contrario oriturum. Bene tamen obseruandum, heic vbi de naturali effectu actionum bonarum ac malarum agitur, non attendi illa bona & mala, quae supra ad primam classem referebamus, & quae consilio & industria nostra vel non possunt adquiri, vel non possunt euitari. Haec enim bonis aeque ac malis acci-

Spretrix legis iniquitas,
Effrenisque loquacitas,
In fines miseros ruunt.
Vitae prouidus at tenor,
Seruatorque modestiae,
Tranquillo manet in gradu,
Et tutam retinet domum. H.

2) Si boni male habeantur, mali floreant. Hinc LVCANVS L. III. Pharsal.

- - - *Seruat multos fortuna nocentes,*
Et tantum miseris irasci Numina possunt.

Quamquam huius longe aliae causae sint, quam vulgus existimat, quas exposui Commentar. de Iurispr. uniuerf. sect. 1. §. 25. H.

accidere possunt & solent. Sic malus corpus vegetum ac firmum, bonus debile ac morbis obnoxium a natura sortiri potest. Sic mors nunc bonos aeque ac malos rapit. Verum illa tantum heic aestimantur, quae a ratione humana prouideri possunt, velut aliquatenus dependentia ab actibus nostris. Caeterum quanquam pars bonorum, quae per obseruationem legis naturalis ab aliis hominibus obtinere intendimus, a beneuolentia & probitate aliorum dependeant, adeoque non plane sint in nostra potestate: tamen cum & ipsos probabile sit eundem nobiscum finem habere, saltem vtplurimum isti effectus ab aliis dependentes erunt sperandi, etsi in antecessum non ita accurate possint determinari. Et vix vllus tam infensos sibi homines expertus est, vt non plurima aliorum beneuolentiae sese agnoscat debere. Sane mala, quae ab hominibus prouenerunt, nunquam eualescere potuerunt ad totius generis humani destructionem: quod indicio est, actiones bonas saepius effectu suo fuisse potitos, quam eodem excidisse. Sic & licet quandoque eum, qui leges naturales negligit, per improuisum concursum caussarum externarum multa bona ab aliis hominibus velut vltro inuadent: tamen quia illi effectus hoc casu respectu illius sunt mere contingentes, & quidem raro, patet, rationem actus eo ducentes non praescribere, nedum vt lex tale quid praecipiat. Quin ratio satis euidenter docet, ad felicitatem longe probabilius conducere, vt e prouiso fine, mediisque quae possumus optimis adhibitis agamus, quam vt seposito consilio nos totos incertae rerum aleae committamus. Verum isthaec planissima sunt, & in primis a Rich. Cumberland de Legibus naturae diligenter admodum demonstrantur. Igitur illa quaestio restat, num praeter illos effectus naturales actionum malarum, & qui ex sanctione legum ciuilium oriuntur, sint alii adhuc arbitrio Numinis constituti, manu velut regia exercendi [3]; seu num etiam poena arbitraria leges naturales a Numine sint sancitae; praesertim postquam animaduertitur, effectus malarum actionum naturales quandoque intercipi, & quibusdam scelera sua ex parte lucro cedere? Vbi quid Sacrae Literae heic definiant, in aprico est. Sed & in affirmationem huius quaestionis inclinat antiquissima, & latissime diffusa plerasque apud gentes traditio de Nemesi diuina [4], deque poenis inferorum. Quo facit Ionae I, 7. Actor. XXVIII. v. 4. vbi nulla sane naturalis erat consecutio inter delictum a Iona patratum, & procellam in mari exortam, & inter homicidium & morsum aspidis; igitur nautae Palaestini, & Melitenses vtique praesupponebant, manu velut regia scelera diui-

3) Quibus verbis alluditur ad morem veterum regum Romanorum, qui ex Republica quae videbantur & legibus moribusue patriis nondum definita erant manu rexisse dicuntur Pomponio, in *L. 2. §. 1. D. de O. I.* Quo sensu manus etiam accipi videtur a TACITO Annal. L. III. c. 27. n. 5. & in Agricol. c. 9.

4) Quo nomine vindicta veniebat, qua Deus impios persequitur. Credebatur enim haec Dea vlcisci crimina, quae ab hominibus, negligentia eorundem aut impotentia relicta essent impunita. Colebatur a Romanis in bellum ituris, vt ita significarent, se nisi iusta bella nunquam suscipere. Videatur pulcherrima eius descriptio apud Ammianum MARCELLINVM L. XIV. c. 2.

§. XXII. 1) Duplex enim est officiorum genus, quae ex Iure naturae proficiscuntur. Alterum ex constitutione hominis naturali, &, vt vulgo loquuntur, primaeua nascitur: alterum ex statu aduentitio, siue hypothesi quadam superueniente. Ita belli hypothesis est iniuria, captiuitatis bellum, seruitutis captiuitas. Posterius autem homines, vsu exigente & humanis necessitatibus sibi constituisse dicuntur, eo quod praecepta Iuris generalia, rebus circumstantibus pro temporis ratione applicita fuerunt. Inde

diuinitus vindicari. Add. GROTIVS de Veritate Relig. Chrift. L. I. §. 19. 20. 21. 22. & L. II. §. 9. Et fane cum conftet, Deum velle, vt iftac leges ab hominibus obferuentur, & vero adpareat, a quibusdam effectus earum naturales, faltem ex parte eludi: valde probabile eft, Deum alia via malitiam iftorum multaturum; praefertim cum morfus confcientiae & defectus fecuritatis, in quo facinorofi verfantur, magnitudinem fcelerum aliquando exaequare non videantur. Add. CVMBERLAND de Leg. Nat. c. 5. §. 25. Verum quia ratio a priori non plane videtur apodictica, fed tantum valde probabilis, ac quia arbitraria ifta poena praefupponit pofitiuam voluntatis diuinae determinationem, quam citra peculiarem Dei reuelationem affequi vix datur; & inductio aut experientia adhuc imperfecta eft: effugere non poffumus, quin fateamur, folum rationis lumen fequentibus hanc quaeftionem obfcuri adhuc quid habere.

§. XXII. CIRCA materiam legis naturalis GROTIVS L. I. c. 1. §. 10. obferuat, multa vulgo iuris naturalis dici non proprie, fed *reductiue*, quibus ius illud non repugnat; ficut iufta adpellantur non folum, quae ex iuftitia debentur, fed etiam quae cum iuftitia non pugnant; quanquam ifta melius vocares permiffa. Commodius tamen fortaffe iftam diftinctionem adplicaueris ad illa inftituta, quae pro certo ftatu generis humani ratio pacis & tranquillitatis introduci fuafit, & ad actus, qui ex inftitutis iftis fufcipiuntur atque exercentur. Nam & eiusmodi quaeftiones inter ICtos agitari audias, verbi gratia, an dominia rerum, an vfucapio, teftamenti factio, emtio venditio, fint iuris naturalis? Ad quas adpofite refponderi non poteft, nifi feparaueris ea, circa quae ius naturae difponit praecipiendo aut vetando, ab illis, quae ratio focialitatis ab hominibus inftitui fuafit [1], aut quorum fufcipiendorum licentia ex iftis inftitutis immediate profluit; vt haec reductiue ad ius naturae dicantur fpectare. Sic dominium rerum a natura quidem immediate non eft, neque expreffum aliquod ac determinatum praeceptum illi introducendo fingi poteft; iuris tamen naturalis dicitur, quatenus conditio & pax multiplicati generis humani primaeuam communionem non amplius tulit. Sic vt vfucapio fit, difertum legis naturalis praeceptum non extat: pofitis tamen diftinctis rerum dominiis, tranquillitas generis humani eidem fauebat, ne dominia femper forent in ancipiti. Sic vltimas voluntates edere, emere aut vendere, natura nemini praecipit; fed ex pofito dominio naturaliter confequitur, vt moriturus de bonis fuis difpo-

de primum dominia diftincta, &, quod his confequens eft, agris termini pofiti: inde & commercia, emtiones, venditiones, locationes, conductiones, obligationes inftitutae, adiuuandae communis vtilitatis cauffa. IVVENALIS Sat. XV. v. 140. & feqq.

- - Quis enim bonus, & face dignus
Arcana, qualem Cereris vult effe facerdos,
Vlla aliena fibi credat mala? feparat hoc nos
A grege mutorum, atque ideo venerabile foli
Sortiti ingenium, diuinorumque capaces,
Atque exercendis, capiendisque artibus apti
Senfum a coelefti demiffum traximus arce:
Cuius egent prona, & terram fpectantia. Mundi
Principio communis conditor illis
Tantum animas, nobis animum quoque, mutuus vt nos
Adfectus petere auxilium & praeftare iuberet,
Difperfos trahere in populum, migrare vetufto
De nemore, & proauis habitatas linquere filuas:
Aedificare domos, laribus coniungere noftris
Tectum aliud, eutos vicino limite fomnos
Ve collata daret fiducia: protegere armis
Lapfum, aut ingenti nutantem vulnere ciuem
Communi dare figna tuba, defendier iisdem
Turribus, atque vna portarum claue teneri.

disponere, aut vt quiuis suas res alienare, aut alienas per contractum adquirere possit. IDEM dein d. l. monet [2], interdum abusiue dici iuris naturalis, qaue ratio quidem dictat esse honesta, & meliora suis oppositis, etsi proprie non sint debita. Cuius generis sunt multi actus generosioris & communem modum supergressae liberalitatis, misericordiae & mansuetudinis, & quando quis praeter necessitatem de iure suo remittit. Quae illustrantur per illud Apostoli 1 Cor. X, 23. VI, 12. VII, 38. [3]. Sic & VLPIANVS *L. 4. §. 1. D. de alien. iud. mut. caus. Non tamen eius factum improbat praetor, qui tanti habuit re carere, ne propter eam saepius litigaret: haec enim cogitatio eius, qui lites execratur, non est vituperanda.* Sic Socrates nebulonem, a quo iniuria fuerat affectus, in ius noluit vocare, aestimans eam, velut asinus ipsum calce feriisset. Sic Cato, *cum illi os percussum esset, non exeanduit, non vindicauit iniuriam; ne remisit quidem, sed factum negauit. Melius putauit non agnoscere, quam vindicare.* SENECA de Ira L. II. c. 32. & de Constantia sapientis c. 14.

§. XXIII. EST DENIQVE & illud heic expendendum, an detur peculiare ius gentium, positiuum, & iuri naturali contradistinctum? Super hac re enim inter eruditos non satis conuenit. Multis ius naturae & ius gentium in se vnum & idem habetur, quod extrinseca duntaxat denominatione differat. Inde & HOBBESIVS de Ciue cap. XIV, 4. 5. naturalem legem diuidit *in naturalem hominum, & naturalem ciuitatum, quae vulgo ius gentium adpellatur. Praecepta vtriusque*, addit, *eadem sunt: sed quia ciuitates semel institutae induunt proprietates hominum personales, lex, quam loquentes de hominum singulorum officio naturalem dicimus, adplicata totis ciuitatibus, nationibus siue gentibus, vocatur ius Gentium.* Cui sententiae & nos plane subscribimus. Nec praeterea aliud ius gentium voluntarium seu positiuum dari arbitramur, quod quidem legis proprie dictae vim habeat [1], quae gentes tanquam a superiore profecta stringat. Add. BOECLERVS ad Grot. L. I. c. 1. §. 14. & ad L. II. c. 4. §. 9. Inde nobis reuera non con-

2) Vid. Supra L. I. c. 2. §. 8. n. 2.

3) Et in *L. 1. §. 3. & 4. D. de periculo & commod. rei vendit. Licet venditori vel effundere vinum, si diem ad metiendum praestituit, nec intra diem admensum est. Effundere autem non statim poterit, priusquam testando denunciet emtori, vt aut tollat vinum, aut sciat futurum, vt vinum effunderetur. Si tamen, cum posset effundere, non effundit, laudandus est potius.* Ad quam legem videatur HVBERVS in Eunomia.

§. XXIII. 1) Quatenus enim exempla eius rationibus generalibus nituntur, eatenus Iuris naturalis dicenda sunt. Cetera vero, quae ex conuentione expressa vel tacita repetuntur, solos paciscentes obstringere videri possunt: ad reliquas autem gentes non pertinent. Omnes enim gentes natura aequales sunt, & proinde nulla suis pactionibus alteri legem dicere potest. Satis autem apparet, esse inter haec talia, quae recte quidem praestentur, peti autem nulla ratione possint. Vnde occasio iuris gentium ex voluntate earum & virtutis studio repetenda, quod & nominis ratio patitur. Voluere enim rectores earum non solum fortes & iusti, sed etiam magnanimi & misericordes videri, idque vt probum & rectum tractum est in exemplum. Inde Darius Alexandri sibi non minus iustitiam quam virtutem esse perspectam Besso respondet apud CVRTIVM V. 12. inde idem, vt fides ei facta est, humanitatis & clementiae qua in captiuam vxorem Alexander vsus erat, apud eundem IV. 10. *Dii patrii* inquit, *primum mihi stabilite regnum, deinde, si de me transactum est, precor, ne quis Asiae rex sit, quam iste tam iustus hostis, tam misericors victor.* Qua de caussa 1) ne veneno in bello vti liceret, placuit: tum, 2) vt mitior quam olim captiuorum esset conditio, denique 3) vt legatis sua constaret sanctitas, etiam delinquentibus in regione aliena, & 4) vt bella non inferrentur, sine praecedenti solemni indictione. Vtilitatis postea publicae non minor quam virtutis honos fuit apud gentes cultas. Inde probatae gentibus 5) reprae-

contradicunt, quibus ius naturae id vocare placet, quod in conformitate cum natura rationali consistit; ius gentium autem, quod ex ratiociniis indigentiae nostrae, cui quam maxime per socialitatem succurritur, fluit. Nam nos positiuum aliquod ius gentium, a superiore profectum, negamus. Quae autem ex indigentia humanae naturae colliguntur, ad ius naturale referimus, quod ideo ex conformitate cum natura rationali deducere noluimus, quia hoc modo ratio constituitur norma sui ipsius, & quae isthac via suscipitur demonstratio legum naturalium, in circulum reuoluitur. Pleraque autem, quae apud ICtos Romanos, aliosque ad ius gentium referuntur, puta circa modos adquirendi, contractus, & alia, vel [2] ad ius naturae pertinent [3], vel ad ius ciuile singularum gentium, quod istis in rebus, quae alias vniuersali & ad totum genus humanum pertinente ratione non nituntur, apud complures conspirat. Ex quibus tamen peculiaris species iuris non recte constituitur; quippe cum ista iura gentibus inter se sint communia non ex aliqua conuentione aut obligatione mutua; sed ex placito peculiari legislatorum in singulis ciuitatibus per accidens conspirent. Vnde & eadem ab vno populo inconsultis aliis mutari possunt, ac saepe numero mutata deprehenduntur. Quanquam neque plane reiicienda videatur sententia FELDENI ad Grot. L. II. c. 2. §. 20. & c. 8. §. 1. vbi tradit, quod ICtis Romanis ius gentium sit facultas ad actus & negotia peregrinis in ciuitate Romana competens [4]; ius ciuile autem proprium sit ciuium, peregrinos excludens. Vnde testamenta & matrimonia dici iuris ciuilis [5], contractus autem iuris gentium; quod illorum soli ciues, horum autem etiam peregrini Romae participes essent. Apud multos quoque sub vocabulo iuris gentium venire solent quaedam consuetudines, inter plerasque gentes, saltem quae cultiorum & humaniorum sibi famam vindicant, potissimum circa bellum tacito quodam consensu vsurpari solitae. Postquam enim etiam cultiores inter gentes maximum fuit decus habitum, bello gloriam quaerere, id est in eo praestantiam suam prae caeteris hominibus ostendere, quod quis multos homines

 auderet,

5) repressaliae, & actibus 6) secundum instituta alius gentis celebratis, apud alias quoque sua tributa auctoritas. Postremo, quum de praecedentia quoque saepe lites inter gentium principes emergerent, iuri gentium voluntario tributus 7) est ordo earum, qui semel placuerat, propter potentiam, aliudue praestantiae genus: qua in re primis temporibus multum valuit iudicium Pontificis Romani.

2) De quo in §. 24. agitur. H.

3) Ab H. GROTIO L. II. de I. B. & P. c. 3. §. 5. c. 8. §. 1. & §. 26. L. III. c. 1. §. 1. *dictum, ius ciuile plurium gentium; lex ciuilis multarum nationum; ius multis populis seorsim commune;* a SELDENO de mari clauso c. 3. *ius gentium domesticum.* H.

4) Imo ita non sapiunt ICti veteres, Iuris gentium nomine potius intelligentes id, quod nos ius naturae appellamus, seu, quod naturalis ratio inter omnes homines constituit, & quod gentibus omnibus rectam rationem sequentibus commune est, & quod non inepte in primaeuum & secundarium diuiditur. Illuc referenda sunt officia absoluta, veluti vt nemini liceat sui commodi caussa alteri nocere, huc ea, quae auctori in §. XXIV. ex legibus conditionalibus nasci dicuntur, & certam conditionem aduentitiam ponunt.

5) Qua in re rursus fallitur Feldenus. Quamuis enim testamento solemnitatibus certis opus esset, vt iure ciuili validum haberetur & peregrini Iure Romano neque testari, neque heredes esse possent; testamenta tamen iuris gentium habebantur, quum a milite institui possent in opus publicum perpetuo damnati & in insulam deportati, vt ea quidem, quae Iuris Ciuilis sunt, non haberent; quae vero iuris gentium sunt, haberent. *L. 17. §. 1. D. de Poen. L. 13. §. 2. D. de Testam. mil.* Matrimonia quoque iisdem iuris gentium erant, vtut connubia, seu nuptiae, iure ciuili validae non essent, nisi inter ciues Romanos. VLPIANVS Tit. V. §. 3. 4. SENECA de Benef. IV. 35. BOETHIVS in Top. Cic. c. 4.

auderet, & dextre calleret perdere, adeoque in bella non necessaria, aut iniusta vulgo est procursum: ne ambitionem suam inuidiae nimis exponerent magni bellatores, vsurpata omni licentia iusti belli, humanitatis, & magnanimitatis quadam specie bellorum atrocitatem temperare multis populis est visum [6]. Vnde ortae consuetudines circa exemtiones certarum rerum & personarum a vi bellica, modum nocendi hostibus, modum tractandi captiuos, & similia. Nescio tamen, an viros militares satis deceat mos, ab Alberico Comensi e Flaminia introductus, & in Italia superioribus seculis vsitatus, inter equestrem militiam mercenariam. Quo *in id maxime omni industria incumbendum contenderant, vt a se atque a militibus omnem laborem & metum adimerent, ne vllae caedes fierent, capi tantummodo vtrinque liceret, & sine vllo pretio dimitti. In obiecta sibi oppida noctu tormenta bellica non emitterentur; nec item qui in oppidis essent, in tentoria iacerent. Castra praeterea nullo vallo, nullaue fossa cingebantur; nec illa hibernis temporibus habebantur. Haec omnia in eorum militaribus, atque ab ipsis inuentis institutis permissa erant.* MACHIAVELLVS Princip. c. 12. Cui non dispar conuentio inter Eretrienses, & Chalcidenses, ne missilibus telis inuicem vterentur, legitur apud STRABONEM L. X. Quo referre quoque possis Indorum morem, quo per intestina bella agricolae ab omni noxa liberi praestabantur. ARRIANVS in Indicis [cap. 11. Ed. Gronou] [7]. Caeterum consuetudines illae, licet videantur continere obligationem, ex pacto saltem tacito ortam; tamen si legitimum bellum gerens eas neglexerit, iisdemque se nolle teneri professus fuerit, modo contrarium earundem per ius naturae recte fieri possit, nullius alterius peccati arguetur, quam cuiusdam ruditatis; quod quis sese ad numeros velut eorum non composuerit, queis bellum inter artes liberales habetur. Non secus atque imperitiae inter gladiatores accusatur, qui alterum non iuxta regulas artis vulnerauerit. Igitur si quis iusta gerit bella, solo naturae iure, neglectis illis consuetudinibus, ea potest regere; ni forte ob commodum aliquod suum easdem malit obseruare, vt & ipse hostem in se suosue minus saeuum experiatur. Ast qui iniustis grassatur bellis, vel ideo illas recte sequitur, vt saltem cum aliquo temperamento scelestus sit. Quae tamen rationes cum generales non sint, ius aliquod vniuersale, & quod omnes stringit, constituere nequeunt. Praesertim cum quilibet iis, quae non nisi tacito consensu nituntur, exsoluere se posse videatur, si expresse profiteatur, se illis nolle teneri, seque non recusare, quo minus & caeteri ista aduersus se non adhibeant. Vnde & videmus, plurimas eiusmodi consuetudines successu temporis exoluisse, aut aduersum istis morem inualuisse. Nec est quod non nemo quiritetur [8], quasi hac

6) Ad eas in Europa introducendas quondam non parum valuit auctoritas Pontificis Romani. Ita sub Innocentio II. in Concilio Lateranens. Can. 29. statutum: vt anathemate percellerentur, qui balistis & sagittis vterentur aduersus Christianos. v. *cap. vnic. X. de sagittar.* H.

7) Sane consuetudo, quam habet vim in ciuitatibus ex tacita summi imperantis voluntate accipit. Ast inter liberos populos quis determinabit, quot actus requirantur, & quantum temporis ad eam introducendam sit necessarium? Iam etsi nouae exsurgant ciuitates, quis eas obligatas esse dixerit iure a se nondum probato. H. [Adde HERTII dissertatio de Lytro, §. 2.]

8) Designare, vt videtur, Auctor voluit, Samuelem Rachelium, ICtum Kiloniensem, quem ita sensisse in dissertatione sua de iure gentium colligas ex iis, quae habet HERTIVS in dissertatione sua de Lytro §. 11.

9) Vide quae dicentur in nota 1. ad §. XII. c. 9. L. VIII.

hac doctrina securitatis, vtilitatis, aut salutis gentium praesidia destruantur; quae sane non in illis consuetudinibus; sed in obseruantia iuris naturalis, longe vtique sanctioris, posita sunt. Quo incolumi istas non magnopere desiderat genus humanum. Quod si autem aliquis mos ad ius naturale referatur, eius dignationi sane longe magis consulitur, quam si eius origo ad simplicem gentium conuentionem referatur. Inter praecipua capita iuris gentium voluntaria Grotius numerat ius legationum [9]. Vbi arbitramur, ipso iure naturae legatos esse inuiolabiles, etiam apud hostem, siquidem speciem legatorum, non speculatorum prae se ferant; quamdiu in eum, ad quem missi sunt, hostilia non moliuntur; etsi fors ordinario modo per tractatus domini sui commodum prae alterius commodo quaerant. Cum enim eiusmodi personae sint necessariae ad pacem conciliandam, seruandam, aut arctius per foedera & pacta adstringendam, quam ipsum ius naturae omnibus modis honestis amplecti iubet; vtique & cauisse censetur idem ius securitati personarum, sine quibus finis ab eodem praeceptus obtineri nequit. Add. MARSELAER Legato L. II. c. 13. Cui coniunctum est, vt legati saltem circa ea, quae officium ipsorum spectant, sint exemti a iurisdictione & coactione eius, ad quem mittuntur: cum alias nulla relinqueretur facultas legatis eo, quo decet, studio pro emolumentis domini sui nitendi, si alteri, praeterquam huic eo nomine rationem tenerentur reddere [10]. At vero quae alia vulgo legatis tribuuntur priuilegia, iis praesertim, qui magis ad expiscanda alterius reipublicae secreta, quam pacis gratia, in aliquo loco haerent; illa ex mera eius, ad quem mittuntur, indulgentia dependent, adeoque si commodum videatur, citra violationem vllius iuris denegari ipsis possunt; si modo is pati velit, vt sui quoque pari modo tractentur. Ius quoque sepulturae [11], quod itidem peculiare caput iuris gentium apud Grotium videtur facere, ad officia humanitatis referri potest. Add. Ant. MATTHAEI de Crimin. Proleg. c. 3. §. 5. Neque caetera tanti sunt, vt peculiarem iuris speciem constituere debeant, cum sat commode in systemate iuris naturalis locum sortiri queant [12]. Sed quod non nemo ad ius gentium quoque referre instituit peculiaria conuenta duorum pluriumue populorum, foederibus & pacificationibus definiri solita, id nobis plane incongruum videtur. Etsi enim illis stare lex naturalis de seruanda fide iubet, legum tamen & iuris vocabulo valde improprie veniunt. Et praeterea infinita, ac magnam partem temporaria sunt. Quin nec magis partem iuris constituunt, quam pacta singulorum ciuium inter se ad corpus iuris ciuilis spectant; cum potius historia sibi eadem vindicet. Add. quoque SELDE-

NVS

10) Henricus IV. Gall. Rex cum Balthazar Zunica, legatus Hispanicus scribam, quod dolos Regi struxisset, captum, reposceret, respondebat apud H. GROTIVM L. XIV. Hist. Belgic. ad A. 1605. *Si quis forte legatus arcana per artes rimaretur, dissimulare mutuo & ignosci: cruenta consilia & iugulum petentia a se refelli.* Tandem tamen scriba legato redditus, *probatumque Regi dolos dolis, quam bello vlcisci.* Adde quae de toto hoc argumento dixi pluribus Comment. de Lytro sect. 1. Vnde, nisi fallor, refelli abunde possunt, quae Auctori singulatim reposuere Vlric. HVBERVS Eunomia Roman. ad L. 1. Digestor. BECMANnus medit. Polit. c. 2. §. 8. sequ. H.

11) Conf. GRIBNERI Iurisprudentia naturalis L. I. c. 12. §. 2.

12) CONRINGIVS, & eum secutus Sam. RACHELIVS de iure gent. §. 12. Bene ARISTOTELES I. Rhetor. 15. Ἡ συνθήκη νόμος ἐστὶν ἴδιος, καὶ κατὰ μέρος. *Pactum lex quaedam ciuitatis est, & de certo negotio.* H.

NVS de mari clauſo L. I. c. 2. De iure non ſcripto, ſeu conſuetudine praeter alios vid. BOECLERVS ad Grot. L. II. c. 4. §. 5.

§. XXIV. DISTRIBVTIO iuris naturalis iſthaec nobis videtur expeditiſſima, vt primo loco conſideretur, quomodo iſtius iuſſu quis ſeſe debeat gerere aduerſus *ſeipſum*; deinde; quomodo aduerſus *alios homines*. Praecepta iuris naturalis, quae alios homines ſpectant, iterum poſſunt diuidi in *abſoluta & hypothetica*. Illa ſunt, quae omnes homines in quouis ſtatu obligant, ac citra poſitionem alicuius inſtituti, per homines introducti aut formati [1]. Haec autem certum ſtatum aut inſtitutum, per homines formatum aut receptum, praeſupponunt. Quod GROTIVS d. l. ſic expreſſit: *Ius naturale non de iis tantum agit, quae citra voluntatem humanam exiſtunt, ſed & de multis, quae voluntatis humanae actum conſequuntur.* Vnde licet dominia rerum, qualia nunc ſunt, voluntas humana conſtituerit; iis tamen poſitis ipſum ius naturale dictitat, nefas eſſe alienam rem inuito domino ſubtrahere. Vid. *L. 1. §. 3. D. de furtis. L. 42. D. de verb. ſign.* Scilicet multa dantur, quae quoad exercitium actus arbitraria ſunt, ſeu ibi in arbitrio hominum poſitum eſt, actum aliquem ſuſcipere velint, vel non; verum quando actus ille fuit ſuſceptus, ex aliquo praecepto iuris naturalis, neceſſitas moralis ſeu obligatio ipſum conſequitur, aut ex eodem modus & circumſtantiae determinantur. Sic verbi gratia, etſi ius naturae non praecipiat, vt ab altero emam; poſito tamen, me libere emere, idem iubet, ne alterius damno lucrum meum quaeram, neque in contractu eundem defraudem. Sic plurima ſunt iuris naturalis praecepta, quae niſi poſito dominio rerum diſtincto, atque imperio ciuili non intelliguntur, neque locum habent. Ex quo tamen non conficitur, omnes quoque leges poſitiuas eſſe iuris naturalis; eo quod per conſenſum noſtrum alterius nos ſummo imperio ſubdamus, cuius iuſſis vt pareamus, ipſa lex naturae praecipit. Equidem id certum eſt, violatores legum ciuilium propter intercedens iſtud pactum mediate in ipſam quoque naturae legem peccare. Eſt tamen ingens adhuc diſcrimen inter leges naturales hypotheticas, & ciuiles poſitiuas; quod illarum ratio petitur ex conditione humani generis in vniuerſum conſiderati; harum autem ratio deſumta eſt ex peculiari certae alicuius ciuitatis vtilitate, aut ex nudo legislatoris arbitrio. Adeoque leges ciuiles poſitiuae praecepta iuris naturalis hypothetica non ſunt, ſed ex praecepto hypothetico vim obligandi in

§. XXIV. 1) Vbi obſeruandum, ſtatum aut inſtitutum, ſi nihil inhoneſti in ſe contineat, ad ius naturale referri, quod H. GROTIVS *pro certo rerum ſtatu*, eius frater Guilielmus *dominatiuum*, vulgo *permiſſiuum* vocant; Auctor autem ſupra §. 22. *ius naturale reductiue tale* maluit appellare. At ius ex tali ſtatu fluens, ſiue hypotheticum ab Auctore inſignitum, H. Grotius dixit, quod *actum voluntatis humanae conſequitur;* Aueſanus, ICtus Gallus, *ius naturale per retrotractionem.* Caeterum ius naturale hypotheticum ab illo, quod ſimpliciter eſt tale, in eo praecipue, differt, quod facilius quam illud mutationem recipiat, ac in eo praecipue ad voluntatem illorum, qui auctores fuere inſtituti, reſpiciendum ſit. V. Auctor infra cap. 6. §. 2. circa finem, & §. 5. & L. IV. c. 4. §. 13. & paſſim. H.

2) Ceterum, quae ab Auctore hoc capite dicta ſunt, ad ius naturae praeceptiuum tantum pertinent, cui tamen addi neceſſe eſt ius *permiſſiuum*, quod ea ſaltem fieri ſinit, quae conuenientia, aut diſconuenientia neceſſaria cum lege naturae deſtituuntur. Ex quo iure manant libertas, imperium & aliae res ſimiles. Videtur id Auctor ipſe agno-

in foro diuino mutuantur. Eorum autem inſtitutorum, quibus praecepta hypothetica nituntur, tria potiſſimum deprehendimus, *ſermonem*, *dominium rerum*, *earundemque pretium*, & *imperium humanum*. Et ſecundum hanc partitionem nobis deinceps haec diſciplina tractabitur [a].

CAPVT IV.

DE PRAESTATIONIBVS HOMINIS ADVERSVS SEIPSVM, TAM CIRCA CVLTVRAM ANIMI, QVAM CVRAM CORPORIS ET VITAE.

ETSI HOMO cum caeteris animantibus hoc commune habeat, quod ſua conſeruatio [1] curae ipſi ſit, ac vt quam optime ſeſe habeat, vltro gaudeat: tamen quod ea cura [2], longe exquiſitior & ſublimioris indolis eſſe debeat, quam qua bruta defunguntur, cauſa eſt non ſolum, quod iſte prae his longe plura accepit, eximiam & fructuoſam cultu-

agnouiſſe L. I. c. 6. §. 15. vt ibi in nota 2. indicauimus.

§. I. 1) Ad quaeſtionem, Quomodo homo ſibi ipſi obligatus eſſe poſſit, auctor demum reſpondet in §. 16. vbi videatur nota 2. Quod inde forſitan eſt, quod priores XV. §§. huius capitis ſecundae demum editioni ab eo inſerti ſunt, & id facientis menti non obuerſaretur, tractationi huic ita moram inijci.

2) Bene hic, Auctor curam conſeruationis, curae perfectionis praemittit, quum perfici nequeamus, niſi ſalui ſimus. Quicquid tamen hoc, & ſequentibus XIII. §. §. dicit, ad ideam poſteriorem, id eſt, ad perfectionem, pertinet. Ceterum ſecundum ea principia, quae ſupra in n. 2. ad §. 15. c. 3. poſuimus, notandum eſt, officia hominis erga ſe ipſum apud hominem fluere ex amore ſui ipſius bene ordinato, quo nimirum vniuſuis integrum eſt, tendere ad ſummum felicitatis humanae gradum.

culturam admittentia; ſed etiam quia praeſtationes, queis obſtrictus eſt, decenter obire nequit, ni cultura inſitam facultatem promouerit, ac egregiis actionibus habilem reddiderit. Inde quod opere circa ſeipſum excolendum ſumit homo non in ipſo ſolo terminatur, ſed fructum ſuum quam maxime in genus humanum diffundit; & quo praeſtantior quis ſibi ipſi fuerit, eo nobilior huius vniuerſi ciuis, & munificentior habetur. Eoque homo leges ſocialitatis, cui a Creatore deſtinatus eſt, implere ſtudens, merito primam circa ſe ipſum operam collocare debet, eo felicius officiis aduerſus alios ſatisfacturus, quo curatius circa ſui perfectionem laborauerit. Et qui ſibi eſt ipſe inutilis ignauusque, ab eo caeteri nequidquam emolumenti quid expectauerint. Habet autem iſta cura non minus neceſſitatis, quam ſolicitudinis, quod non ſolum in ſumma omnium rerum ignorantia naſcantur homines, quorum teneri adhuc animi facile prauarum opinionum ſordibus imbui poſſunt, quas aegre deinceps iterum elueris [3], ſed & per congenitas iam libidines in deuia a recta ratione, validius, languidius, abripiantur, quae niſi coërceantur, per totam vitam prauarum colluuiem actionum progenerant. Praeſertim cum vana ſit querela illa apud EVRIPIDEM Supplicibus [verſ. 1080. & ſeqq.]:

Οἴ μοι. τί δὴ βροτοῖσιν οὐκ ἔςιν τόδε,
Νέους δὶς εἶναι, καὶ γέροντας αὖ πάλιν;
Ἀλλ' ἐν δόμοις μὲν ἤν τι μὴ καλῶς ἔχῃ,
Γνώμαισιν ὑςέραισιν ἐξορθούμεθα.
Αἰῶνα δ' οὐκ ἔξεςιν. εἰ δ' ἦμεν νέοι
Δὶς καὶ γέροντες, εἴ τις ἐξαμάρτανεν,
Διπλοῦ βίου λαχόντες ἐξορθούμεθ' ἄν.

Hei mihi, quare non licet hoc hominibus,
Bis fieri iuuenes, & rurſus ſenes.
Nam in aedibus quidem ſi quid non recte ſe habeat, id
Poſterioribus ſententiis emendamus:
Vitam vero non licet: ſi autem eſſemus iuuenes
Bis, & ſenes, ſi quis peccauiſſet, id nos
Duplicis vitae facti compotes corrigeremus.

Cum autem ex duabus homo conſtet, partibus anima & corpore, quarum illa actionum homini propriarum origo & principium eſt, hoc inſtrumenti vicem obit, illius cura & cultura merito primas ſibi partes vindicat.

§. II. CVLTVRA animi, ad quam capeſſendam omnes homines obſtringuntur, & quae ad rite obeundum hominis officium eſt neceſſaria, huc potiſſi-

3) Id quod etiam magnis viris ſubinde contingit. Vere SENECA praefat. L. III. Quaeſt. Natur. *Innumerabiles ſunt, qui vrbes, qui populos habuere in poteſtate: paucisſimi qui ſe.* H.

§. III. 1) SENECA Epiſt. 95. *Primus eſt Deorum cultus; deos credere: deinde reddere illis maieſtatem ſuam, reddere bonitatem, ſine qua nulla maieſtas eſt. Scire, illos eſſe, qui praeſident mundo, qui vniuerſa vi ſua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curioſi ſingulorum. Hi nec dant malum, nec habent: ceterum caſtigant quosdam & coërcent & irrogant poenas, & aliquando ſpecie boni puniunt. Vis deos propitiare, bonus eſto. Satis illos coluit, quisquis imitatus eſt.*

2) De Offic. hom. et. ciu. L. I. c. 4.

3) Siue piae illius fiduciae, qua homo ad fidele obſequium

potiſſimum redit, vt recte ſeſe habeant ſententiae de rebus, quae ad officium ipſius reſpiciunt, ac vt rite formetur iudicium & aeſtimatio circa res, quae adpetitum ſtimulare ſolent, vtque motus animi ad normam ſanae rationis reuocentur, & temperentur.

§. III. INTER ſententias igitur, quas penitus imbibiſſe omnes homines oportet, princeps eſt ea, quae circa Deum tanquam Creatorem & Rectorem huius vniuerſi verſatur; quod ſcilicet reuera exſiſtat ſummum aliquod ens, abs quo caeterae res originem, & motus ſui principium habeant, non quidem tanquam abs potentia aliqua bruta, ſicut verbi gratia pondus horologio appenſum id impellit; ſed quod intelligens ſit, & liberum: quod idem tum in vniuerſum mundum, tum in genus humanum, quin & ſingulos homines regimen exerceat; cuius notitiam nihil fugiat; abs quo per legem naturalem certa officia hominibus pro imperio iniuncta, quorum obſeruatio ipſi probetur, violatio & neglectus diſpliceat, eoque nomine ab omnibus incorrupte & citra reſpectum perſonarum rationem ſit exacturum [1]. In hac autem perſuaſione non ſolum praecipuum hominis officium vertitur, de quo alibi [2] plenius egimus, quod huc tranſcribendum non duximus; ſed etiam ea [3] fundamentum eſt illius adquieſcentiae, qua hominum animi intrinſece perfunduntur [4], quin & illa ipſa velut firmamentum eſt omnis probitatis, aduerſus alios homines exercendae, & citra quam nemini recte feciſſe ſerio cordi eſt, nec aliis de cuiusdam probitate ſatis cautum creditur. BOETHIVS de Conſolat. Philoſ. *Magna vobis neceſſitas incumbit probitatis, cum degatis ſub oculis iudicis omnia cernentis.* GROTIVS ad libr. Sapient. cap. XII, 1. *Quanquam magnifice dicunt quidam, honeſtum per ſe expetendum; tanta tamen in animo eſt vis eorum, quae conſpicimus, vt niſi adſit de diuina prouidentia, & quidem facta hominum repenſante perſuaſio, ſimulque leges quaedam, quae in rectam viam homines dirigant, fieri non poſſit, quin extra orbitam euagentur, & quidem ſaepe grauiter. Nam vt vaga eſt hominum ratio, vbi affectus, & blandientes affectibus mores acceſſere, facile reperit rebus prauis velamenta, obſtatque ſibi, donec plane obſurdeſcat. Vanos ergo dicit eos, qui Dei & prouidentiae ipſius cognitionem non ſolicite cuſtodiunt, ſed de ea re ſententias cuiusque permittunt arbitratui; quo nihil poteſt reperiri, non iam dico bonis moribus, ſed & reipublicae exitioſius.* Quanquam autem ex decretis religionis Chriſtianae conſtet, Deum non quouis genere cultus hominibus propitiari hactenus, vt peculiari ipſos gratia complecti, & aeternae felicitatis compotes reddere velit; qui effectus eum duntaxat comitatur, quem ipſe ſingulari modo generi humano promulgauit: habet tamen quaeuis ſeria perſuaſio de Numine, eiusque prouidentia ſub quocunque conceptu particulari, aut modo cultus hanc efficaciam,

ſequium compoſitus in Deum totus recumbit. SENECA praefat. L. III. Quaeſt. Nat. *Quid eſt praecipuum? Poſſe laeto animo aduerſa tolerare: quicquid acciderit ſic ferre, quaſi tibi volueris accidere. Debuiſſes enim velle, ſi ſciſſes, omnia ex decreto Dei fieri. Flere, queri, ingemere, deſciſcere eſt.* H.

4) PHILO de Abrahamo; Τῆς αὐτῆς φύσεώς ἐστιν, εὐσεβῆ τε εἶναι καὶ φιλάνθρωπον, καὶ περὶ τὸν κυτὸν ἑκάτερον, ὁσιότης μὲν πρὸς θεὸν, δικαιοσύνη δὲ πρὸς ἀνθρώπους θεωρεῖται. *Eiusdem eſt indolis, pium eſſe & hominum amantem; & in eodem vtrumque reperitur, ſanctitas erga Deum & iuſtitia erga homines.* Idem *ad Decalogum:* Ἀμήχανον εὐσεβεῖσθαι τὸν ἀόρατον ὑπὸ τῶν εἰς τοὺς ἐμφανεῖς καὶ ἐγγὺς ἀσεβούντων. *Fieri non poteſt, vt pius ſit erga eum, qui non conſpicitur, is qui impius eſt in eos, quos de proximo videt.* H.

ciam, vt homines reddat officii obseruantiores [5]. LVCIANVS de Imaginibus: Ὅσοι τὸ θεῖον μὴ ἐν παρέργῳ σέβουσιν, οὗτοι καὶ τὰ πρὸς ἀνθρώπους ἄριστοι ἂν εἶεν· *Quicunque numen non superfunctorie colunt, illi circa humana officia optimi extiterint.* Argumento est, quod & olim & nunc dentur religioni pro salute animarum pestiferae addicti, puta Muhammedanae, aut Ethnicae, quos propter suam de prouidentia Numinis persuasionem non spernenda honesti & officii cura agitat, vt saltem quoad exteriores actus plurimis Christianorum non videantur concedere. Imo sunt, qui ex longinquis peregrinationibus obseruasse se ferant, Christianam religionem peculiares populorum versus certa vitia inclinationes non mutasse, nec veritatem religionis moribus & actionibus externis discerni. Cuius rei tamen caussam ego putauerim, quod religio Christiana, quam plerique non tam proprio iudicio, quam adsuetudine, & ex vsu ciuitatis, in qua nati sunt, amplectuntur, plurimis magis in primoribus labiis, quam in animo haereat, quodque adeo tam paucis cordi est iuxta scita eiusdem animum suum emendare. Quin enim saltem externos actus etiam vitiorum velut nationalium inhibere possint, siquidem professione sua dignos sese gerere serio laborarent, mihi dubium non est [6].

§. IV. VTI ERGO isthaec persuasio, & quae praeterea super cultu Numinis recta ratio, aut singularis reuelatio tradit, animo rite excolendo ante omnia est implantanda: ita quae huic repugnant opiniones solicite excludendae [1]. Nec solum heic intelligimus Atheismum, & [2] Epicureismum; sed alias quoque opiniones non paucas, verae religioni, bonis moribus & societati humanae exitiosas; quas penitus eradicari generis humani quam maxime interest. Quas inter est illa de fato Stoico, seu de immutabili consecutione omnium rerum & actionum, etiam humanarum, per quam homines non nisi instrumenta redduntur suarum actionum, quas libere moderari penes ipsos non sit, quantumcunque conatum velint adhibere. Stante enim hac opinione non adparet, quomodo homini magis suae actiones queant imputari, quam motus rotis in horologio; aut quem vsum religio, quamque aequitatem leges ac poenae habeant. SENECA Oedipo [vers. 1019.]: *Fati ista culpa est; nemo fit fato nocens.* Add. IDEM ibid. v. 980. seqq. HOMERVS Iliad. τ. [vers. 86. 87.] Ἐγὼ δ' οὐκ αἴτιός εἰμι, ἀλλὰ Ζεὺς καὶ μοῖρα, καὶ ἠεροφοῖτις Ἐριννύς. *Ego non in culpa sum, sed Iupiter, & fatum, & aëriuaga Erinnys.* Quem obtentum tamen lepide elusit magis, quam sustulit Zeno apud Diogenem LAERTIVM L. VII. [Segm. 23. Ed. Amstel.] *Seruum in furto deprehensum aliquando verberabat. Eo vero dicente: Mihi vt furarer, fatum erat: & vt vapulares, inquit.* Melius Marcus ANTONINVS L. II. c. 11. Θεοὶ τοῖς κατ' ἀλήθειαν κακοῖς, ἵνα μὴ περιπίπτῃ

5) Disputat hoc loco Cl. BARBEYRACVS latius contra Petrum Baelium, ostensurus, e societate superstitiosorum minus mali metuendum esse, quam ex societate Atheorum. Qua in controuersia album sententiae eius calculum eiicimus.

6) Adde, quod etsi Christiani praeceptis religionis suae minus obsequantur, eoque paganis saepe satis similes sint, Christianismus tamen in se spectatus innumeris praerogatiuis pollet prae Paganismo. Qua de re videri potest Ioannes CLERICVS dans son traité de l' incredulité P. II. c. 5. p. 222. & seqq. Exemplis, quibus vtitur Clericus, adiicienda abolitio moris nefarii, quo

ἐμπέσῃ ὁ ἄνθρωπος, ἐπ' αὐτῷ τὸ πᾶν ἔθεντο. *Dii, ne in ea, quae vere mala sunt, incidat quispiam, in ipsius arbitrio prorsus posuere.* Cognatum huic dogma est, quod consecutiones causarum & effectuum, seu illa velut catena rerum a Creatore constituta tam immobilem habeat legem, vt Deus circa eandem ne in particularibus quidem casibus libertatis sibi quid reseruarit. Per hoc enim miracula, & extraordinarium Dei auxilium, effectusque precum, poenitentiae, & emendationis perimi videntur. Quo pertinet & illa persuasio antiquissima iuxta ac diffusissima, quasi positus siderum actionibus & euentibus humanis indispensabilem quandam necessitatem adferat; aut quod prima nascendi hora vniuersum vitae curriculum temperet. Cuius inter alios sese adsertorem fert MANILIVS, qui L. IV. [vers. 79. & seqq.] ita pronuntiat:

- - - Furit alter amore,
Et pontum tranare potest, & vertere Troiam,
Alterius sors est scribendis legibus apta:
Ecce patrem nati perimunt, natosque parentes,
Mutuaque armati coëunt in vulnera fratres:
Non nostrum hoc bellum est, coguntur tanta mouere,
Inque suas ferri poenas lacerandaque membra.
Hoc quoque fatale est sic ipsum expendere fatum.

Et haec superstitio magnam adhuc partem Orientis occupat, vbi nihil alicuius momenti suscipitur, nisi consultis astrologis, quae ipsorum phrasis, vt legant quod in coelo scriptum est. Quam in rem facetam historiam narrat BERNIER de rebus gestis in regno Mogolis de hortulano Regis Persarum Abas, qui arbores, ex consilio astrologi auspicatissima hora a Rege positas, iterum eruit; cum ab hoc increparetur, ad astrologum conuersus; miseram ipsum horam elegisse, inquit, quod arbores meridie positae, vespera sint erutae. Item, de seruo aliquo Goa profugo, qui in vrbe Dehli populo fidenter multa praedicebat, inspecta subinde pyxide nautica, & libro *Horarum*, quem vocant, velut nobilissimis instrumentis; & cum, quia antea eum norant, nouam eius professionem & adparatum mirarentur, reposuit: *Atal bestias tal astrologuo.* Enimuero ista astrologia reuera nihil est aliud, quam speciosum commentum quorundam deceptorum, ad credulos pecunia emungendos. Qui audacter de futuris loquuntur aliena magis credulitate, quam suapte arte freti; & si res, vti dixerint, cadat, ingenti sunt in gloria; si quid aliter eueniat, in obliuionem eorum dicta abeunt. TACITVS Hist. I. [c. 22.] istos pseudo-mathematicos vocat *genus hominum potentibus inuidum, sperantibus fallax.* Add. HOBBESIVS de Homine c. 14. §. 12. AGATHIAS L. I. [c. 1.] *Malorum causam non*

quo, tam apud Graecos, quam Romanos paganos, recens natos liberos exponere fas erat, de quo conferendus Gerardus NOODT in Iulio Paulo.

§. IV. 1) Qualem ore Sisyphi describit EVRIPIDES Sisypho. H.

2) Quem professus est Cyclops apud Euripidem in eius nominis Tragoedia:

Haec pecora non Dis ipse, sed macto mihi
Ventrique, Numen quod mihi sanctissimum:
Quicunque sapiunt, hoc Iovem magnum putant,
Potare & esse totos quod libet dies,
Nec sibi nocere: callidos, qui legibus
Tinxere vitam simplicem mortalium,
Plorare iubeo: non omittam, quin meo
Animo ipse sim morigerus, ac te devorem. H.

non arbitror esse in siderum cursu, constitutisque fatalibus, & incredibili necessitate. Quippe si vincit vbique fati vis, periit ab omnibus libera voluntatis electio, tum vero monita omnia, artes, disciplinae in irritum cadunt: euanescunt spes eorum, qui vitam honestissimam egerunt. Sed nec fas reor caedes mutuas & vulnera Deo adscribere. Vid. quoque GROTIUS de Verit. Rel. Christ. L. IV. §. 11. Ac praeter alia mala, quae hanc opinionem sequuntur, etiam hoc inde oritur, quod qui sideribus tantum inhiant, parum soliciti sunt circa actiones suas ad normam sanae rationis dirigendas [3]. Cordate EURIPIDES Helena [vers. 763.]

Γνώμη δ' ἀρίστη μάντις, ἥτ' εὐβουλία.
Optimus vates prudentia & bona consultatio.

STATIUS Thebaid. III. [vers. 582.]

- - - *Quid crastina volueret aetas*
Scire nefas homini. Nos prauum ac debile vulgus
Scrutantur penitus superos: hinc pallor & irae,
Hinc scelus, insidiaeque & nulla modestia voti.

Perniciosa quoque est persuasio [4], quod Numen peccata hominum velut nundinetur, & ea redimi patiatur pecunia, aliisque muneribus, nec non inanibus quibusdam ritibus, aut conceptis verborum formulis, citra emendationem vitae. Item, quod Numen capiatur eiusmodi inuentis hominum, adsumtisque vitae institutis, quae ad societatem humanam & ciuilem, ad sanae rationis & legis naturalis dictamen attemperatam, non quadrant [5]. Quo pertinent pleraque instituta Monachorum, quorum magna seges non solum inter quasdam Christianorum sectas, sed & inter Muhammedanos, & Ethnicos datur. Item quaeuis superstitio; quae abiecte valde de Deo, eiusque cultu sentit. Cum contra quiuis cordatus debeat esse θεοσεβὴς χωρὶς δεισιδαιμονίας, *pius sine superstitione.* Marcus ANTONINUS L. VI. §. 30. Add. BACO Sermon. fidel. c. 17. Mala quoque est illa persuasio, quasi homini solum pietatis exercitium erga Deum sufficeret citra respectum ad probitatem & officia erga homines exercenda; aut imitamenta pietatis & exteriora cultus diuini accurate obita pensare queant iniustitiam erga homines exercitam; ac per totam vitam malis bonisque artibus pecunias corradere fas esse, dummodo moribundus aliquid ad pias causas, vti vocant, relinquat. Add. CHARRON de la Sagesse L. II. c. 5. §. 25. seqq. Praua quoque est opinio, simplicem hominem posse non solum pro se officio suo aduersus Deum satisfacere, sed & ipsi superesse posse, quod in

3) Et Iphigen. in Aulide:
Τὸ μαντικὸν πᾶν σπέρμα, φιλότιμον κακόν.
Totum genus vatum est gloriae cupidum & malum. Et postea:
Τίς δὲ μάντις ἔστ' ἀνήρ;
Ὃς ὀλίγ' ἀληθῆ, πολλὰ δὲ ψευδῆ λέγει
Τυχών· ὅταν δὲ μὴ τύχῃ, διοίχεται.
Vates quis est?
Qui multa dicit falsa, tum si ita res cadit,
Vera vtique: si frustratus euentis, abit.
V. & AUCTOR infra L. V. c. 5. §. 6. in fine. H.

4) MENANDER, vertente H. Grotio in excerptis:
Adducat si quis victimas, o Pamphile,
Siue ex caprigeno pecore, siue ex bucero,
Siue adeo pecudes alias, aut dono ferat
Paludamentum ex auro, siue ex purpura,
Aut ex ebore, aut smaragdo sigillaria,
Atque his propitium speret adipisci Deum,
Decipitur vanitate mentis credulae.

Sed

in alios transfundat, ſic vt alieno merito humano defectus neglecti officii velut ſuppleri queat. Nec melior eſt illa opinio, quaſi propter ſatisfactionem & meritum Chriſti homines minus teneantur probitati, morumque ſanctimoniae ſtudere; aut quod eiusdem fiducia ſecuritatem peccandi praeſtet. Cui enim perſuaſum eſt, ſibi propter alienum meritum peccata remitti; ni eidem quoque perſuaſum ſit, ipſi propriam incumbere obligationem ſummo ſtudio in ſanctimoniam vitae incumbendi, vix poterit in diſſolutam licentiam non prolabi. Illa non minus peſtilens quam bruta eſt opinio, Numen dexteritati & nequitiae ſcelerum indulgere, & quaedam peccata habere velut iocularia. Sicuti veteres Poëtae nugantur, Deos periuria amantum negligere, & furtis illis ignoſcere. TIBVLLVS L. III. [Eleg. VI. verſ. 49. 50.] *Periuria ridet amantum Iupiter, & ventos irrita ferre iubet* [6]. Quorum veſania eo prouecta eſt, vt ſcelera ab ipſis Numinibus patrari fingere non horrerent, & certis ſceleribus certos Deos velut praeſides praeficerent. Recte FVLGENTIVS Mythol. L. I. [c. 18.] *Si furtis praefuere dii* (Mercurius & Lauerna) *non erat opus criminibus, iudice, ex quo culpae habuere coeleſtem auctorem.* SENECA Hippolyto: [v. 195. & ſeqq.]

- - - - DEVM eſſe
Amorem, turpis & vitio fauens
Finxit libido: quo quae liberior foret,
Titulum furori Numinis falſo addidit.

EVRIPIDES Ione [verſ. 449. & ſeqq.]

- - - Ὀυκέτ' ἀνθρώπȣς κακῶς
Λέγειν δίκαιον, εἰ τὰ τῶν θεῶν κακὰ
Μιμȣ́μεθ', ἀλλὰ τȣ̀ς διδάσκοντας τάδε·

Non amplius homines accuſari iuſtum eſt, ſi Deorum vitia imitemur; ſed Deos qui docent haec. Nec male ratiocinabatur ille Indus, qui Hiſpano, Chriſtianum ſe iactanti, & filium Dei creatoris coeli & terrae, & venire, vt eius legem annunciet, reponebat: *Si Deus tuus te iubet ita vadere per alienas regiones, rapientem, vrentem, occidentem, & facientem omnia mala, quae animo concipere potes: ſcias, nos nequaquam in eum Deum credituros, aut eius legem ſuſcepturos.* Hieron. BENZONIS Hiſt. noui orb. L. II. cap. 13. Malum quoque eſt credere, Deo placere preces, quas quis fundit, vt alii homines immerito malo mactentur, quo ipſis lucri aperiatur occaſio. Puta, ſi accolae littoris orent, vt multa circa id fiant naufragia [7]. Nec ſanctiores iudicauerim ſupplicationes, quae inſtituuntur,

Sed oportet ipſum hominem eſſe puris moribus,
Non felem virginalem, non adulterum:
Non furem, non qui occidit quaeſti gratia.
Nec acuis filum, Pamphile, concupiueris,
Quando ipſe praeſens Deus inſpectat omnia.

Adde eundem GROTIVM L. IV. de Verit. Relig. Chriſtian. §. 12. H.

5) V. infra L. III. c. 3. §. 2. H.

6) Vt & H. GROTIVM L. II. de Verit. Relig. Chriſtian. §. 13. n. 1. Cordate EVRIPIDES Iphigenia in Tauris, poſtquam nonnulla, quae Diis attribuebantur, apud Graecos, retuliſſet, ſibi incredibilia, addit:

Ὀυδένα γὰρ οἶμαι δαιμόνων εἶναι κακόν·
Nullum Deorum quippe crediderim malum. H.

7) Obtendi ſolent ſumtus Fiſci in muniendis ripis & explorandis ſyrtibus, incertitudo dominii eiusdemque explorandi difficultas: quibus conſequens ſit, publicum eſſe, de cuius priuato dominio conſtare non poſſit.

tur, quando quis iniuſtum alteri bellum infert, aut vbi ſucceſſus in tali bello arriſerit. Praua quoque opinio eſt, partem eſſe religionis & cultus diuini, vllum praeceptum legis naturalis aduerſus alterum violare. Quo pertinet, quod quibusdam perſuaſum eſt; hoſtili odio proſequendos, qui a noſtra religione ſunt alieni: religionem gladio eſſe propagandam; diuerſis a religione noſtra fidem non eſſe ſeruandam, nec politicam, quam vocant, amicitiam & officia humanitatis cum iisdem exercenda; aut eosdem in externa conuerſatione velut immundos auerſandos; quaeuis ſcelera, proditionem, perfidiam, ſeditionem, rebellionem, eſſe licita, imo laudabilia, ſi ad religionem promouendam ſuſcipiantur. Perniciosa quoque opinio eſt, ad ſolidam felicitatem nihil intereſſe, virtuti quis ſtudeat, an vitiis ſeſe dedat, nec meliorem conditionem manere probos, quam improbos. CICERO de Nat. Deorum L. III. [c.35.] *Diuina in homines moderatio profecto nulla eſt, ſi in ea diſcrimen nullum eſt bonorum & malorum.* Item, nil ſublimius eſſe homini expectandum, quam vt praeſenti ſenſuum titillatione fruatur; & cum corporibus animas quoque interire. Item, omne ius, etiam quod naturale vocatur, eſſe commentum humanum, nec ad auctorem Deum referri, ab eoque vim & ſanctimoniam obtinere. Hac igitur & ſimiles opiniones plane ſunt eradicandae, quippe quae officium hominis erga Deum deſtruunt, ac firmum ſtudium mores ad ſanam rationem componendi intercipiunt.

§. V. POST HAEC cuique cultura ſui circa hoc potiſſimum occupatur, vt ſeipſum, ſuamque naturam probe exploret, & noſſe diſcat. Quam inquiſitionem, tanquam iter verae ſapientiae praeeuntem; tanti fecit vetuſtas, vt aureis literis in templo Delphico dedicatum quondam ſit: γνῶθι σεαυτόν *, *noſce teipſum.* De quo CICERO Tuſcul. I. [c.22.] *Praeceptum Apollinis, quo monet, vt ſe quisque noſcat, non, credo, id praecipit, vt membra noſtra, aut ſtaturam, figuramue noſcamus: neque nos corpora ſumus. Cum igitur* Noſce te *dicit,* *Hoc dicit:* *Noſce animum tuum; nam corpus quaſi vas eſt, aut aliquod animae receptaculum. Ab animo tuo quidquid agitur, id agitur a te.* Add. quae CASAVBONVS ad Perſii Sat. 3. v. 67. commentatur. Ex hac autem cognitione ſui ipſius rite ſuſcepta homo deducitur ad cognitionem ſuae conditionis ac muneris, quod ſibi in hoc orbe gerendum impoſitum eſt, dum animaduertit, ſe non a ſeipſo extitiſſe, ſed ſublimiori principio origines ſuas debere; ſe nobilioribus facultatibus dotatum, quam quae circa ſe conſpicit bruta; ſe denique non ſolum, nec ſibi ſoli natum, ſed partem eſſe generis humani, aduerſus quod ſociabilem ſe teneatur gerere. Ex hiſce autem velut fontibus facile notitia humani officii deducitur. Vid. Marcus ANTONINVS L. X. §. 6. PERSIVS Sat. 3.

. . . *Quem*

§. V. *) In Graeco verſu eſt:

Τὸ, γνῶθι σαυτὸν, πανταχοῦ 'στὶ χρήσιμον.
Hoc, noſce temet, vtile eſt per omnia.

Verum Gnomologos deſcribat, qui velit ad §. §. ſequ. dicta Sapientum cumulare. H.

§. VI. 1) SENECA Epiſt. LXXI. *Ideo peccamus, quia de partibus vitae omnes deliberamus, de tota nemo deliberat. Scire debet, quid petat ille, qui ſagittam vult mittere: & tunc dirigere, & moderari manu telum: Errant conſilia noſtra, quia non habent, quo dirigantur. Ignoranti quem portum*

- - - Quem te Deus esse
Iussit, & humana qua parte locatus es in re,
Disce. - - - - -

Sed & ad cognitionem sui pertinet, vt quis norit, quae sua sit potentia, & quousque illa se extendat, tum circa eliciendas actiones proprias, tum circa moliendas res alias. Quo cumprimis respicit in explicatione eius dicti aurei Socrates apud XENOPHONTEM Apomnem. L. IV. [c. 2. §. 24. & seqq. Ed. Oxon. p. 463. 464. Ed. H. Stephani.] Add. BACO Sermon. fidel. c. 36. Cui coniunctum est, vt norit, quis cuiusque actionis humanae sit effectus; tum quem respectum & vsum res extra hominem positae ad ipsum hominem habeant.

§. VI. EX HAC igitur notitia sequitur, vt homo intelligat, se esse imperio Dei subiectum, ac pro captu donorum sibi concessorum obligatum, tum ad celebrandam maiestatem Dei, tum etiam ad exhibendum sese aduersus alios homines sociabilem. Et quia lumine intellectus a Deo donatus est, certo colligere debet, sibi non coeco impetu omnia agenda, aut citra certum finem, sed quae agenda sibi sunt, prius recte expendenda & disponenda [1]. Cui consequens est, vt & finem sibi proponat, naturae suae conuenientem, & tum actiones suas, tum alia media ad eum finem recte attemperet. Et ita quidem, vt neque ad mediorum adplicationem prius progrediatur, quam de fine constiterit; nec finem statuat, cui adsequendo media deficiant. Cui coniunctum est, vt quia verum & rectum semper vniforme est, ita iudicium suum formare debeat, quo semper de similibus similiter iudicet, sibique postquam recte iudicauerit, semper constet. Tum vt voluntas & adpetitus rectum iudicium non praecurrat, sed subsequatur, nec eiusdem decretis obluctetur. Hanc enim viam qui insistit, & prudenter aget, & constanter, & moderate. Qualem Catonem suum describit LVCANVS L. II. [vers. 381. & seqq.]

- - - Seruare modum, finemque tenere.
Naturamque sequi, patriaeque impendere vitam,
Nec sibi, sed toti genitum se credere mundo.

Secus qui agit, per hunc mundum voluitur potius, quam procedit; & *toto disconuenit ordine vitae*; nec ad felicitatem vnquam adspirabit. Nam, vti SOPHOCLES Antigone [pag. 268. Edit. H. Steph.] ait: *Πολλῷ τὸ φρονεῖν εὐδαιμονίας πρῶτον ὑπάρχει. Sapere ad beatitudinem praecipuum est* [2].

§. VII. SVAS AVTEM vires, suamque potentiam si rite cognouerit homo, deprehendet eam finitam esse, certosque habere limites, vltra quos sese

tum petat, nullus suus ventus est. Necesse est multum in vita nostra casus possit quia viuimus casu.

2) Vel potius, *Sapientia multo maioris est facienda quam fortuna vel prosperitas.* Qua ratione hoc dictum redditur a Triclinio in scholiis. Quo sensu tamen id nihil facit ad sententiam Auctoris. Auctor versionis, quam Pufendorfius sequutus est, non animaduertit, *πρῶτον* hic habere vim comparandi.

ſeſe non extendat; eoque plurima eſſe in hoc vniuerſo, quae dirigere, aut quibus obſiſtere nulle ratione queat. Aliqua non quidem abſolute ſupra hominis potentiam ſunt, ſed quae tamen intercurſu & oppoſitione aliarum potentiarum intercipi poſſunt. Quaedam denique noſtrae potentiae non aliter cedunt, quam ſi eadem dexteritate fulciatur. Cum quibus conſpirat notiſſima diſtinctio philoſophiae Stoicae, qua aliqua ἐφ' ἡμῖν, ſeu in noſtra poteſtate conſtituta, caetera ἐκ ἐφ' ἡμῖν eſſe dicuntur. Quod maxime intra potentiam noſtram poſitum videtur, eſt liberum noſtrum arbitrium, eiusque potentia, quatenus circa proprias hominis actiones eliciendas diffunditur. Quanquam enim & idem nonnulla circumſtent, contumaciae quid habentia*, & quae ab aequilibrio ſuo id vergere faciant: tamen neque propius quid iſto eſt homini, neque magis coniunctum, & quod minus a potentiis externis intercipi queat; cuiusque adeo motus magis ad hominem pertineant, eidemque imputari queant. Vnde in id praecipue cuiuis incumbendum eſt, vt ſuis facultatibus & viribus bene, & ad praeſcriptum ſanae rationis vtatur, ſaltem vt conſtans & perpetuum habeat propoſitum, quantum in ſe eſt, faciendi, quae ſuo fini officioque congruunt. Hoc quippe illud eſt, ex quo quilibet homo eſt aeſtimandus, & quo cuiusque intrinſeca praeſtantia & probitas eſt metienda. ARRIANVS Epicteto L. I. c. 1. *Τί ἦν δεῖ; τὰ ἐφ' ἡμῖν βέλτιςα κατασκευάζειν· τοῖς δὲ ἄλλοις χρῆσθαι, ὡς πέφυκε. Quid ergo eſt opus? vt ea, quae in noſtra poteſtate ſunt, quam optima faciamus: caeteris autem pro ipſorum natura vtamur.*

§. VIII. CIRCA caetera autem, quae extra nos poſita ſunt, ita laborabit homo, ſi & vires noſtras non excedant, & ad finem eius legitimum faciant, & digna ſunt, propter quae labor ſumatur. Quae ſupra nos ſunt, improba ſpe & vano conatu non affectabit, & ſtultum ducet magno conatu finem perſequi, quem nouit vires ſuas vna cum auxiliis merito expectatis aſſequi non poſſe, aut ni ſaltem certo conſtet, ſpem probabilem finem ſuum obtinendi pluris valere, quam effectum vllum, quem eodem tempore conatu ſuo certo poſſit producere. Caetera prouidentiae diuinae committet, & ad ea placide excipienda, quantum poteſt, animum obfirmabit; nec ſeſe inquietabit ob mala, quae ſine ſua culpa obuenerunt, aut poſthac obuenire poterunt; adeoque moleſtiarum magnam partem ſibi praeſcindet, quas vel vana ſpes, in improbos conatus ſollicitans, vel dolor, ira, metuſue progignere ſolet. ARRIANVS Epicteto L. II. c. 7. *Ἄλλο τι ἄμεινον, ἢ τὸ τῷ θεῷ δοκεῖν; Quid conducit magis, quam quod Deo viſum eſt?* LIBANIVS Declam. 21. *Ὁ χρηςὸς καὶ σπȣδαῖος ἀνὴρ τῇ γνώμῃ καὶ οἷς προείληπτο, κρίνεται· κἂν μὴ τὸ πέρας ἀκολȣθήσῃ τῶν βεβȣλευμένων ἄξιον, ȣ̓δὲν ἧττόν ἐςι σπȣδαῖος. Probus vir ac virtute praeditus propoſito ex iis quae animo praecipit praedicatur; & quamuis euentus conſultis rebus dignus non ſequatur, nihilominus frugi eſt.* Ex quibus etiam hoc conſequitur, non debere ſibi hominem, in quantum ſolo rationis lumine regitur, in his terris aliam fingere felicitatem, & ad eam adſpirare, quam quae naſcitur ex prudenti facultatum ſuarum regimine, & ex ſubſidiis illis, quae nouimus prouidentiam

§. VII. *) V. ſupra L. I. c. 4. §. 5. H.

am diuinam in vniuersi huius administratione nobis esse oblaturam. Sed & illud ex superioribus fluit, sicuti coecae velut aleae res non est committenda, vbi prouidentiae humanae locus est: ita si quantum penes nos est, factum sit, de caetero improuisum, & a nostra directione non pendentem euentum a nobis non posse praestari. Nam vti *ἐ στρατηγικὸν τὸ ἐκ ᾤμην, non est imperatorium dicere, non putaram,* quod est dictum Iphicratis apud POLYAENVM Strateg. L. III. [cap. IX. num. 17. Edit. Maasuici.] etiam quibusuis cordatis adplicandum: ita recte Poëta.

- - - - Careat successibus opto,
Quisquis ab euentu facta probanda putat.

Quae tamen opinio apud Muhammedanos communis esse fertur, vt successum infallibile argumentum putent iustae causae, & velut suffragium coeli, quo illa comprobetur. Sed quae ab aliis rectius inter stultas vulgi opiniones refertur. *Multi* quippe *committunt eadem diuerso crimina fato. Ille crucem pretium sceleris tulit, hic diadema.* IVVENALIS Sat. 13. [vers. 104. 105.] Sed & illud inde consequitur, sicut sapientis est, non quod ante pedes modo est, videre, sed etiam illa, quae futura sunt, prospicere, propositum autem recte formatum pro viribus vrgere, nec ab eo vel metu, vel praesentis voluptatis illecebris in transuersum abripi: ita stolidi esse aduersus torrentem niti, & non potius se rebus accommodare, quatenus illae se nobis accommodare nolunt. MARTIALIS: *Cedere maiori virtutis fama secunda est.* Denique quia circa futuros euentus prouidentia humana vehementer coecutit, eosque adeo penes hominem non est dirigere, qui tamen saepe praeter nostram spem cadunt; *Thryphiodoro* vocatur *ὁμίχλη ἄσκοτος ἐσσομένων, caligo obscura futurorum*: inde nec praesentibus nimis secure confidendum, nec futura superuacua anxietate & cura praecipienda. Sed & ob eandem causam secundis rebus insolentia, aduersis desperatio procul habenda. Quae omnia infinitis sapientum dictis illustrare in procliui foret. Pauca tantum florum instar spargere suffecerit. ARRIANVS Epicteto L. II. c. 1. *Πρὸς τὰ ἀπροαίρετα θαῤῥεῖν, ἐν δὲ τοῖς προαιρετικοῖς εὐλαβεῖσθαι. Fidentes in rebus non voluntariis, cauti in rebus, quae nostri sunt arbitrii.* PLVTARCHVS de superstitione: *Ἀρετῆς ἐλπὶς ὁ θεὸς ἐστιν, ἐ δειλίας πρόφασις. Virtutis spes, non timiditatis praetextus est Deus.* IVVENALIS Sat. X. *Nullum numen abest, si sit Prudentia.* HORATIVS Carm. III, 4. *Vis consilii expers mole ruit sua, Vim temperatam dii quoque promouent in maius.* LVCRETIVS L. III. *Petere quod inane est, nec datur vnquam, Atque in eo semper durum perferre laborem, Hoc est aduerso nixantem trudere monte Saxum, quod tamen a summo iam vertice rursum Voluitur, & plani raptim petit aequora campi.* HORATIVS II. Od. 3. *Aequam memento rebus in arduis seruare mentem: non secus in bonis ab insolenti temperatam laetitia.* IBIDEM Od. X. *Rebus angustis animosus atque Fortis adpare: sapienter idem Contrahes vento nimium secundo Turgida vela.* IBIDEM III. 29. *Ille potens sui, Laetusque deget, cui licet in dies Dixisse, vixi: cras vel atra Nube polum pater occupato, Vel sole puro.* IDEM II. Sat. 7. [vers. 83. & seqq.] *Quisnam igitur liber? sapiens, sibique imperiosus: Quem*

neque pauperies, neque mors, neque vincula terrent: Responsare cupidinibus, contemnere honores Fortis, & in se ipso totus teres atque rotundus; Externi ne quid valeat per laeue morari. IVVENALIS Sat. 13. [vers. 20. & seqq.] *Dicimus autem Hos quoque felices, qui ferre incommoda vitae, Nec iactare iugum vita didicere magistra.* IDEM Sat. 10. *Permittes ipsis expendere Numinibus, quid, Conueniat nobis, rebusque sit vtile nostris. Nam pro iucundis aptissima quaeque dabunt Dii. Charior est illis homo, quam sibi.*

§. IX. EST QVOQVE illa culturae pars maxime necessaria, vt quis iustum pretium rebus, quae adpetitum humanum praecipue stimulant, ponere norit. Ex hoc quippe dependet, quantum circa quamque earum conniti deceat. Inter eas igitur iudicatur vel splendidissima, & quae erectioris homines indolis praecipue solicitarae idonea sit, opinio praestantiae & excellentiae, vnde honor & gloria progignitur. Circa hanc animus ita est formandus, vt omni quidem studio existimationem simplicem [1], seu opinionem boni viri conseruare laboret; quippe quae regulariter ex legis naturalis & officii obseruantia promanat, & cuius defectus ad multa incommoda aduersus nos occasionem pandere potest. Et si ea per calumnias & mendacia improborum impetatur, vt eadem nitori suo restituatur, opera danda est. Quando tamen penes nos non est calumnias, & falso de nobis conceptas opiniones discutere, conscientiae nos rectitudo solabitur [2], & quod Deo de innocentia nostra constet. Add. Anton le GRAND Instit. Philos. Cartes. Parte VIII. Art. 10. p. 420. Intensiua autem existimatio, honor & gloria, eatenus adpetenda, quatenus ex praeclaris factis, rationi congruentibus, & ad bonum societatis humanae spectantibus redundat, aut ad talia patranda latiorem campum aperit. Quantacunque tamen etiam solidis ex causis obtigit, cauendum, ne animus arrogantia & insolentia infletur. PLINIVS Panegyr. [c. 71.] *Cui nihil ad tangendum fastigium superest, hic vno modo crescere potest, si se ipse submittat, securus magnitudinis suae.* Inter stultissima autem habeatur eo velle gloriari, quod inane est, nec praestantiae nostrae solidum continet argumentum. Sicut verbi gratia apud LVCIANVM Demonactes, [in Demonact. p. 867. 868. T. I. Ed. Amst.] cum conspexisset quempiam propter purpurae, qua vestiebatur, latitudinem superbire, admoto, ad illius aurem capite, adprehensaque ipsius veste; *Heus tu,* inquit, *hoc ante te ovis ferre solebat, & ouis fuit.* Sed vbi occasio, qua praestantiam nostram exseramus, deficit, nec eam procurare penes nos sit, id aequo animo ferendum; cum hoc casu nihil sit, quod nobis exprobrari queat. HORATIVS III. Od. 2. [vers. 18. & seqq.] *Virtus repulsae nescia sordidae, Intaminatis fulget honoribus: Nec sumit aut ponit secures Arbitrio popularis aurae.* CLAVDIANVS de cons. Mallii [vers. 1. & seqq.]: *Ipsa quidem virtus pretium sibi, solaque late Fortunae secura nitet, nec fascibus vllis Erigitur, plausuue petit clarescere vulgi; Nil opis externae cupiens, nil indiga laudis, Diuitiis animosa suis, immotaque cunctis Casibus ex alta mortalia despicit arce.* Ex aduerso patet, stolidum esse, & improbum,

§. IX. 1) Videatur expositio diuisionis famae in simplicem & extensiuam L. VIII. c. IV. §. 2.

2) SENECA Epist. LXXXI. *Si gratum esse non licebit, nisi vt videar ingratus, si reddere beneficium*

bum, insignia honoris affectare, vbi intrinseca eiusdem fundamenta deficiunt insanum & detestabile, per malas artes & rationi aduersantia facinora ad famam & honores grassari; aut ideo alios eminere velle, vt eos insultare & libidini tuae obnoxios habere queas. Cumque penes nos non semper sit fortunam nobis pro lubitu fabricari, quantum illa a causis extrinsecis dependet; disponendus est animus, vt postquam quae in se erant, fecerit, illi sorti, quae obtigit, adquiescat, & ea, queis potiri non datum, velut ad se nihil pertinentia citra aegritudinem adspiciat. Valer. MAXIMVS L. VII. c. 2. §. 1. inter externa. SENECA Agamemn. [vers. 102. & seqq.] *Modicis rebus longius aeuum est. Felix mediae quisquis turbae sorte quietus aura stringit littora tuta; timidusque mari credere cymbam, remo terras propiore legit.* IDEM Hercule Oetaeo [vers. 691. & seqq.] *Male pensantur magna ruinis. Felix alius, magnusque sonet. Me nulla vocet turba potentem. Stringat tenuis littora puppis. Nec magna meos aura phaselos iubeat medium scindere pontum. Transit tutos fortuna sinus medioque rates quaerit in alto, quarum feriunt suppara nubes.* Add. IDEM Oedipo v. 882. seqq.

§. X. REBVS extrinsecis ad sui conseruationem homo vtique indiget, de quibus etiam aliis prospicere saepe inter officia est. Inde rationis quidem est, vt circa istas parandas studium adhibeatur, quantum vires, occasio, & honestas admittit. Quae VIRGILIO Georg. II. *inopi metuens formica senectae* dicitur, etiam in diuinis Literis inter exempla innocentis industriae commendatur. Prouerb. cap. VI. vers. 6. EVRIPIDES Electra [vers. 80. 81.]: Ἀργὸς οὐδεὶς θεοὺς ἔχων ἀνὰ στόμα βίον δύναιτ' ἂν ξυλλέγειν ἄνευ πόνου. *Nemo ignauus Deos in ore habens, facultates adquirit sine laboribus.* Verum quia indigentia nostra non est infinita, sed valde modica; igitur ad naturae modulum, & sobrietatem istarum rerum desiderium est attemperandum. Prouerb. cap. XIII. v. 7. Socrates apud Diogenem LAERTIVM L. II. [Segm. 25.] memoratur saepe rerum venalium multitudinem conspicatus sibi ipse dixisse: Πόσων ἐγὼ χρείαν οὐκ ἔχω; *Quam multis ego opus non habeo?* IVVENALIS Sat. V. [vers. 106.] *Ventre nihil frugalius.* IDEM Sat. 14. [vers. 316. seqq.] *Mensura tamen, quae sufficiat census, si quis me consulat, edam: In quantum sitis atque fames, & frigora poscunt.* APVLEIVS Apologia [pag. 436. Ed. in vs. Delph.]: *Fortunam velut tunicam magis concinnam, quam longam probo. Etenim in omnibus ad vitae munia vtendis, quicquid aptam moderationem supergreditur, oneri potius, quam vsui exuberat. Igitur & immodicae diuitiae velut ingentia & enormia gubernacula, facilius mergunt, quam regunt: quod habent irritam copiam, anxiam nimietatem.* LVCANVS L. IV. [vers. 381.] *Discite, quam paruo liceat producere vitam. Et quantum natura petat. Satis est populis fluuiusque Ceresque.* LVCRETIVS L. V. [vers. 1116.] *Quod si quis vera vitam ratione gubernet; Diuitiae grandes homini sunt, viuere parce Aequo animo.* CLAVDIANVS in Rufinum. I. [vers. 216. 217.] *Viuitur exiguo melius, natura beatis Omnibus esse dedit, si quis cognouerit vti.* HORATIVS III. Od. 16. [vers. 42. & seqq.] *Contracto melius parua cupidine*

cium non aliter, quam per speciem iniuriae potero; aequissimo animo ad honestum consilium, per mediam infamiam, tendam. Nemo mihi videtur pluris aestimare virtutem, nemo illi magis esse deuotus, quam qui viri boni famam perdidit, ne conscientiam perderet.

Vectigalia porrigam, quam si Mygdoniis regnum Halyattici Campis continuem. Multa petentibus desunt multa, bene est, cui Deus obtulit Parca quod satis est manu. IDEM I. Epist. 10. [vers. 32.] *Licet sub paupere tecto Reges, & Regum vita praecurrere amicos.* IBIDEM Epist. 12. [vers. 47.] *Pauper enim non est, cui rerum suppetit vsus.* QVINTILIANVS Declam. 13. *Satis diuitiarum est, nihil amplius velle.* Turpilius apud Priscianum: *Profecto vt quisque minimo contentus fuit; ita fortunatam vitam duxit maxime.* Inde nec quaerendi cupidini fraenum nimis laxandum; multoque minus per prauas artes & iniurias aliorum ad opes grassandum. HORATIVS I. Sat. 1. [vers. 92. & seqq.] *Denique sit finis quaerendi; cumque habeas plus. Pauperiem metuas minus, & finire laborem Incipias, parto quod auebas.* EVMENIVS Panegyr. [cap. 15.] *Nullis muneribus fortunae explentur, quorum cupiditates ratio non terminat, atque ita eos felicitas ingrata subterfluit, vt semper pleni sperent, vacui commodorum, praesentibus careant, dum futura prospectant.* Addat. CHARRON de la Sagesse L. I. c. 21. Tum quae parta sunt, non alio loco habenda, quam subsidia nostrae necessitatis, & materia de aliis bene merendi. Nequaquam autem vt in sola eorum possessione & custodia, ac in infinito eadem accumulandi studio animus vnice velut occupetur aut adquiescat. IVVENALIS Sat. 14. [vers. 136. 137.] *Manifesta phrenesis, Vt locuples moriaris egenti viuere fato.* Egregia est illa commendatio viri sapientis apud STATIVM Syluar. L. II. [in fine.] *Non tibi sepositas infelix strangulat area Diuitias, auidique animum dispendia torquent Foenoris: expositi census, & docta fruendi Temperies.* HIPPODAMVS de Felicitate [pag. 662. Ed. Amstd. in Opusc. Mythol. 1688.]: Ὀυ μόνον τὰν κτᾶσιν ἔχειν δεῖ τῶν καλῶν, ἀλλὰ καὶ ἔνασιν. *Non solum possidere oportet bona, sed & iisdem vti.* Add. THEOCRITVS Idyll. 16. HORATIVS Epod. I. [33. 34.] *Haut parauero, Quod aut auarus, vt Chremes, terra premam: Discinctus aut perdam vt nepos.* IDEM IV. Od. 9. [vers. 45. & seqq.] *Non possidentem multa vocaueris recte beatum, rectius occupat nomen beati, qui Deorum muneribus sapienter vti callet.* IDEM I. Epist. 2. [vers. 56.] *Semper auarus eget; certum voto pete finem. Quod satis est cui contingit, nihil amplius optet.* IDEM II. Epist. 2. [vers. 190. & seqq.] *Vtar, & ex modico, quantum res poscet aceruo Tollam; nec metuam, quid de me iudicet haeres, Quod non plura datis inuenerit.* Addat. GELLIVS L. X. c. 17. Cogitandum quoque, quod natura non desinat foecunda esse in producendis iis, quae indigentiae humanae subseruiunt. ARRIANVS Epicteto L. III. c. 24. Ὀυδεὶς ἐστι ἄνθρωπος ὀρφανὸς, ἀλλὰ πάντων ἀιεὶ καὶ διηνεκῶς ὁ πατήρ ἐστιν ὁ κηδόμενος. *Mortalium nemo pupillus est, sed est pater, qui continenter omnes curat.* Item, quod quae in futuros vsus disponuntur opes tam variis casibus obnoxiae sint; & custodia saepe non minus sollicitudinis, quam adquisitio laboris requirat. HORATIVS III. Od. 16. [vers. 17.] *Crescentem sequitur cura pecuniam.* Quod denique a morientibus omnia, quae nobis superfuere, haeredi saepe indigno aut ridenti relinquenda sint. BION, Idyl. γ. Ἐς πόσον ἁ δειλοὶ καμάτως κ' εἰς ἔργα ποιεῦμες; ψυχὰν δ' ἄχρι τίνος ποτὶ κέρδεα, καὶ ποτὶ τέχνας βάλλομες, ἱμείροντες ἀεὶ πολὺ πλήονος ὄλβω; λαθόμεθ' ἦ ἄρα πάντες ὅτι θνατοὶ γενόμεσθα. *Quamdiu vah miseri in labore & opera nos fatigamus? Et quo vsque animum ad lucra & artes adplicamus,*

camus, ſemper deſiderando multo maiores opes? Omnes ſane obliti ſumus, mortales nos eſſe natos. Igitur vti non negligenda, ſi qua ſe offerat, occaſio fuerit honeſte opes adquirendi: ita animus aſſuefaciendus eſt, vt ſi fors ferat, iis amiſſis non velit concidere. HORATIVS III. Od. 29. [verſ. 53. & ſeqq.] *Laudo manentem fortunam; ſi celeres quatit pennas reſigno quae dedit, & mea virtute mei inuoluo probamque pauperiem ſine dote quaero.* Add. CHARRON de la Sageſſe L. I. c. 39. n. 11. §. 9. Vice verſa circa erogationem iſtarum ita temperandus eſt animus, vt & quae expendere officium iubet, libenter eroget, & easdem praeter neceſſitatem & rationem ne diſſipet. HORATIVS II. Ep. 2. [v. 195. 196.] *Diſtat enim, ſpargas tua prodigus, an neque ſumtum Inuitus faeias, neque plura parare labores.* IVVENALIS Sat. XI. [verſ. 37. 38.] *Nec multum cupias, cum ſit tibi gobio tantum In loculis. Quis enim te deficiente crumena, & creſcente gula manet exitus?* Aeque enim ſtultum eſt, non velle iſtas ei fini, cui deſtinatae ſunt, adhibere; & temere profundere, quae melioribus vſibus debebantur. Praeſertim cum illud multiplicem officii violationem habeat coniunctam; & hoc ad multa vitia ac moleſtias, puta, aes alienum, foedam paupertatem, rapinas, fraudes, furta viam ſternat. CATVLLVS: [Carm. 26.] *Villa noſtra non ad Auſtri Flatus oppoſita eſt, nec ad Fauoni, Nec ſaeui Boreae, ad Apeliotae: Verum ad millia quindecim & ducentos. O ventum horribilem atque peſtilentem.* LVCANVS L. I. [verſ. 181. 182.] *Hinc vſura vorax, auidumque in tempore foenus, Et concuſſa fides, & multis vtile bellum.* OVIDIVS Heroid. I. Epiſt. 15. [v. 66.] *Quasque male emiſit, nunc male quaerit opes.* Add. BACO Sermon. fidel. c. 28. & 34.

§. XI. ID PRAETEREA rationi non repugnat, dolorem non neceſſarium auerſari, & quantum licet fugere; quippe qui ad deſtructionem corporis tendit; nec ſolum vt quis doloris ſit expers, ſed vt obiecta quoque adſint ſenſibus accommodata & grata. Vid. CHARRON de la Sageſſe L. II. c. 6. n. 1. 2. Sed vt ſingularem & exquiſitam ſenſuum titillationem cupide affectet animus, aſſuefaciendus non eſt; cum illa aut eneruet hominem, & corporis iuxta ac animi vigorem opprimat, atque grauibus negotiis inutilem reddat; aut tempus melioribus & neceſſariis operis ſuffuretur; aut neceſſarium homini adparatum, opesque melius erogandas abſumat ac diſſipet; aut ſaepe cum delicto coniuncta, periculum, damnum, dedecus, aut dolorem poſt ſe trahat. Ergo vti dolores non neceſſarios, nullique vſui ſibi arceſſere veſaniae proximum; ita rationis eſt, licitas etiam & innoxias voluptates modice potius deguſtare, quam penitus iisdem immergi. Nullo modo autem ob voluptatem officium negligendum aut violandum.

§. XII. DENIQVE & circa id ſollicite animo cura eſt adhibenda, vt motus ſuos & affectus in poteſtate habeat; quippe quorum plerique non ſolum valetudinem corporis, & vigorem animi vehementer profligant, ſed & iudicium intellectus velut obnubilant ac diſtorquent, & in deuia ab officio & ratione non leuiter inclinant, ſic vt frigus affectuum ſit velut naturale principium prudentiae & probitatis inter homines. QVINTILIANVS Declam. 296. *Magni*

Magni affectus iura non spectant. Circa singulos pauca notare taedio non erit. *Laetitia* in se naturae cum primis congruit. Id tamen cauendum, ne intempestiue, aut ex causis non idoneis sese exserat, puta ob aliena mala, & ne ad ineptias, vanitatem, & quae turpia aut indecora sunt, propellat. *Tristitia* animum corpusque velut carie quadam exedit. Igitur ea quantum potest exterminanda, nisi quatenus inter officia humanitatis habetur, calamitatem aut mortem aliorum miseratione & luctu prosequi, aut quatenus poenitentiae ob praua facinora exprimendae requiritur. *Amor* naturae humanae amicus affectus, sed qui ratione hactenus est temperandus, vt in obiectum dignum feratur; vt ad turpia patranda se non vertat, aut ex turpibus velut pabulum sibi quaerat; vt aliis officiis remoram ne iniiciat; ne in morbum degeneret; ne si versetur circa rem corruptioni aut amissioni obnoxiam, adeo arcte eandem complectatur, vt ea amissa, animus se colligere nequeat. SOPHOCLES Antigone [pag. 240. Edit. Henr. Steph.]: *Μή ποτε τὰς φρένας ὑφ' ἡδονῆς γυναικὸς ἕνεκ' ἐκβάλῃς.* *Ne mentem per amorem mulieris causa abiicias.* EVRIPIDES Hippol. coron. [vers. 258. & seqq.] *Χρῆν μετρίας εἰς ἀλλήλους φιλίας θνητοὺς ἀνακίρνασθαι, καὶ μὴ πρὸς ἄκρον μυελὸν ψυχῆς, Εὔλυτα δ' εἶναι στέργηθρα φρενῶν, ἀπό τ' ὤσασθαι καὶ ξυντεῖναι.* *Oportebat mediocres inter se mutuo mortales miscere amicitias, & non vsque ad extremam medullam animae, Et amores animorum facile solui posse, & expelli, & intendi*, seu minui & augeri. Addatur BACO Sermon. fidel. c. 10. *Odium* infestus affectus tam habenti, quam illis, in quos fertur. Ergo id quantum potest restinguendum, ac obnitendum, ne illo impulsi aliis inferamus, quod officio repugnat. Et si quis omnino dignus sit, quem auersemur, ne tamen ideo nobis ipsis aegritudinem conciliemus. *Inuidia* deformis plane affectus, & qui saepe in aliis, semper autem in ipso inuido prauos effectus producit; dum inuidus propriis moribus, sicut rubigine ferrum, conficitur. *Videt ingratos, intabescitque videndo successus hominum, carpitque & carpitur vna, suppliciumque suum est.* OVIDIVS Metam. [II. vers. 781. & seqq.] *Inuidia Siculi non inuenere tyranni tormentum maius.* HORATIVS I. Epist. 2. [vers. 58. 59.] *Spes*, lenior quantumuis affectus, ita temperanda, ne animus per eam aegrescat, ac ne dum vana, incerta, aut supra vires posita complectitur, gratis sese fatiget, & fit *ἐγρηγορότος ἐνύπνιον, vigilantis somnium*, vti Aristoteli dicitur apud Diogenem LAERTIVM L. V. [Segm. 18.] Neue in nos cadet, quod est apud LVCRETIVM L. III. [vers. 1095. & seqq.] *Dum abest, quod auemus, id exsuperare videtur Caetera; post aliud, cum contigit illud, auemus: Et sitis aequa tenet vitai semper hiantis.* *Metus* humanae menti inimicus, planeque inutilis. Nam cautelam, quae ex illo prouenire putatur, etiam citra eum prudentia & circumspectio nequidquam trepida, aut anxia producere potest. *Ira* violentissimus iuxta ac perniciosissimus affectus, cui omni studio reluctandum, quae & ipsam fortitudinem ac in periculis constantiam, cui vulgo subseruire putatur, velut occoecat & praecipitat. XENOPHON de

Re

§. XIII. 1) De vulgo Paedagogicorum Petrus Ronsardus, vir acerrimi iudicii, apud THVANVM L. LXXVI. ad A. 1582. censebat: *Nunquam incorrigibilis ineptiae, ex paedagogica contractae, characterem vel longissimi aeui curriculo deleri posse.* H.

2) Id

Re equestri [pag. 549. Ed. H. Steph. c. 6. §. 13. Ed. Oxon.] Ἀπρονόητον ἡ ὀργή, ὥστε πολλάκις ἐξεργάζεσθαι, ὧν μεταμελεῖν ἀνάγκη. *Improuida est ira, vt saepe efficiat, quae poenitenda sunt.* STATIVS Theb. L. X. [verf. 697. & seqq.] *Ne fraena animo permitte calenti: Da spatium tenuemque moram: male cuncta ministrat Impetus.* HORATIVS I. Epist. 2. [verf. 62.] *Qui non moderabitur irae, Infectum volet esse, dolor quod suaserit, & mens, Dum poenas odio per vim festinat inulto. Ira furor breuis est.* Add. LIBANIVS Progym. Vituper. Irae. Irae cognata est *Libido vindictae*, quae quatenus excedit legitimam & moderatam sui & suorum defensionem, & suorum iurium assertionem aduersus violatores, plane in vitio est. Addat. Anthon. le GRAND Institut. Philos. Cartes. Part. VIII. cap. 12. seqq.

§. XIII. ATQVE in his fere consistit illa cultura animi, ad quam capessendam omnes tenentur, & circa quam ingenerandam potissimum soliciti esse debent, quibus aliorum informatio incumbit. Huius quippe priuatio, aut contraria eidem dispositio officio hominis aduersatur, aut ad idem rite obeundum non parum remorae iniicit. Eoque qui eiusmodi cultu destituitur, in reprehensione est. Datur praeterea peculiaris animi cultura, in variarum rerum, artium & disciplinarum notitia consistens, quae non quibusuis adeo necessaria est ad officium hominis rite obeundum; eoque illam quisque capesset, prout ipsius capacitas, & occasio, & causae impellentes, & fructus, cui producendo idonea est, suadebit. Caeterum quin artes illae, quae necessitatibus, & commoditatibus vitae humanae subseruiunt, vtiles sint, nemo in dubium vocat. Sed circa studia literarum non pauci scrupulum iniiciunt, quasi illa non inutilia solum, sed & perniciosa forent; eoque in multis rebuspublicis illa plane proscripta, quatenus supra peritiam legendi, scribendique, & numeros tractandi procedunt [1]. Quin per illa homines ineptos ad negotia gerenda reddi multis persuadetur. ERASMVS L. XVII. Epist. 12. in elogio viri cuiusdam eruditi hoc quoque ponit: *Rerum communium prudentia valens, quae fere solet in studiorum cultoribus desiderari.* Ac nemini ignotum est, quae vocabula in homines literatos iactentur. Sic celebris est locus apud PROCOPIVM Hist. Goth. L. I. [c. 2.] *Multum abesse a virtute literas, & senili institutione deiici plerumque & ad metum incuruari indolem, Theudericum solitum dicere: Fieri non posse, vt qui didicissent flagra extimescere, ad contemtum ensium hastarumque exsurgerent.* Non multum abit illud PLATONIS de Rep. L. VII. [T. II. pag. 536. 537. Edit. Steph.] Οὐδὲν μάθημα μετὰ δουλείας τὸν ἐλεύθερον χρὴ μανθάνειν. *Nullam disciplinam seruiliter* [2] *Ingenuum oportet discere.* Et SENECAE Hippolyto [verf. 459. 460.] *Ingenia melius recta se in laudem ferunt, si nobilem animum vegeta libertas alit* [3]. PLATO Gorgia [pag. 330. F. Ed. Francof. 484. D. Tomo I. Ed. Steph.] de philosophis: Ἐπειδὰν ἔλθωσιν εἰς τινα ἰδίαν ἢ πολιτικὴν πρᾶξιν, καταγέλαστοι γίγνονται. *Quoties ad aliquam rem gerendam vel publicam*

2) Id est, *per vim & metum*, quo tamen sensu hanc vocem vix accepisse videtur Auctor, notante Cl. BARBEYRACO.

3) Qui locus ipse quoque alienus est ab instituto Auctoris, prouti cuiuis Senecam conferenti, manifestum erit.

publicam vel priuatam se conferunt, habentur ridiculi. ARRIANVS Epicteto L. I. cap. 11. Scholasticum vocat: *Ζῶον, ὃ πάντες καταγελῶμεν. Animal, quod deridetur ab omnibus.* Add. Michael MONTAIGNE L. I. c. 24. CHARRON de la Sagesse L. I. c. 39. in fine & L. III. c. 14. n. 19. seqq. Eam ad rem liquido definiendam, vtque adeo & literis iustum pretium ponere sciamus, multum facit, si id primo tanquam indubitatum ponamus, ad prudentiam & sapientiam non sufficere solas literas [4], sed omnino requiri natiuam animi bonitatem; quae si abfuerit, non magis per solas literas sapientiam producere poteris, quam opimam segetem, si steriles arenas vomere proscideris. Aliud quippe est, multa legisse, aliud sapere & prudentem esse. Vetus Poeta: *Ὡς οὐδὲν ἡ μάθησις, ἢν μὴ νοῦς παρῇ. Vt nihil est doctrina, si mens absfuerit.* Et recte QVINTILIANVS *Inst. 32. L. VI. c. 6. Plus sine doctrina, prudentiam, quam sine prudentia facere doctrinam certum est.* Inde quod per naturam stupidus & stultus ope literarum prudens & sapiens non euadit; id non magis quid praestantiae solidarum literarum detrahit, quam efficaciae medicamentorum quid decedit, quod ea mortuis vitam restituere nequeunt. *Habenti dabitur.* Et *cultura vim promouet insitam*; eoque illa frustra adhibetur, vbi nihil est insitum [5]. Quin & hoc obseruatum est, non minus natiuam stoliditatem, quam malitiam & impietatem, vbi accesserint literae, fieri incurabilem, & intractabilem, magis; quia per has illi velut arma accedunt, quibus vtramque defendat & in apricum producat. Et HOBBESIVS Leuiath. c. 4. pronunciat: *Neque sine literis homines fieri solent insigniter sapientes, neque (nisi cui forte morbo vel praua constitutione organorum animus laesus sit,) insigniter stulti.* Add. BACO Sermonum fidelium c. 48. Deinde non omnia, quae literarum vocabulo continentur, sunt eiusdem indolis, nec pari dignatione habenda. Alias enim literas possumus vocare *vtiles*, alias *elegantes & curiosas*, alias denique *inanes*. Vtiles literas ad tres licet reuocare classes; ad doctrinam moralem, medicinam, & mathesin. Nam Theologia illa vera & solida proprio stat pretio; nisi quis eam ad priorem classem reuocare velit. Prima circa culturam animi, ac socialis vitae promotionem, altera circa sanitatem corporis, tertia circa varias artes vitae humanae maximam commoditatem adferentes, manifestum habet vsum. Per elegantes & curiosas literas intelligimus, quarum vtilitas non quidem tanta est, vt citra eas vita humana minus sociabilis aut commoda sit futura, quarum tamen notitia ingenuo homine digna, quod vel penitius in rimanda opera naturae nos deducat, vel praestantiam humani ingenii, & dexteritatem arguat, vel humani generis, operumque & actionum humanarum memoriam conseruet. Et huc possumus referre cognitionem variarum linguarum, subtilem naturalium rerum inquisitionem, subtiliores partes matheseos, historiam omnigenam, criticam, quatenus per eam monumenta ingeniorum integra praestantur, poëticam, oratoriam, & similes. Quae sane in se egregiae & laude dignae sunt, & condimenti

4) Aurelius VICTOR, exemplo Saluii Iuliani, iuris vrbani scientia praestantis, sed imperatoris non aeque boni, docet: *Ni ingenium adiuuet, imbecillem esse eruditionem.* CICERO 3. ad Herennium: *Ingenii bonitas imitatur saepe doctrinam: ars porro naturae commoda confirmat & auget.* H. Errorem Aurelii VICTORIS notaui in Diatriba, de Sectis Proculianorum & Sabinianorum in Iure Ciuili c. II. p. 57.

5) V. omnino Ian. Nicium ERYTHRAEVM Pina-

menti atque ornamenti vicem in cultura hominis habent; & ad hunc modulum sunt tractandae atque aestimandae. Inanes autem literas vocamus, non illas solum, quae circa falsa & erronea sunt occupatae, sed etiam quae satagunt circa commenta astutorum aut otiosorum hominum, distinendis ingeniis, ne ad solidam rerum cognitionem adspirarent. Qua classe censeri debent non solum multa veterum philosophorum dogmata, oppido quam a rerum natura abeuntia; sed & pleraque, quibus per superiora secula barbara scholae personabant, quae adhuc a multis mordicus retinentur, inscitia meliorum, aut quia dediscere pudet, quae tam operose didicerunt, aut quia monarchiae Papalis interest, vegeta ingenia nugis detineri. Vid. HOBBESIVS Leuiathan. c. 45. 47. PLVTARCHVS Alexandro [pag. 668. C. Ed. Wech.] de metaphysicis Aristotelis: Ἀληθῶς ἡ μετὰ τὰ Φυσικὰ πραγματεία, πρὸς διδασκαλίαν καὶ μάθησιν ὐδὲν ἔχει χρήσιμον. *Reuera commentarius ille metaphysicus ad docendum vel discendum nihil habet compendii.* MARTIALIS II. Epist. 86. [vers. 9. 10.] *Turpe est difficiles habere nugas, & stultus labor est ineptiarum.* Has inanes literas maxime despicit, prout quisque solidis literis fuerit instructior. Denique quod vitium est ineptae disciplinae & malesanorum Orbiliorum, id hautquaquam ipsis literis est adscribendum. Vid. CHARRON de la Sagesse L. III. c. 14. n. 21. seqq. Sic quis ad sapientiam & prudentiam aliquid proficiat in tali schola, qualem Vranii philosophastri describit AGATHIAS L. II. [c. 12.] *Cum sua habent conuiuiabula, prout cuique libitum fuerit, irreuerenter de sublimibus hisce rebus, diuinisque quaestionibus sermones miscent; & semper de iisdem argutantes, nec ipsi aliis quidquam persuadent, neque de concepta semel opinione, qualiscunque ea tandem sit, discedunt, sed eadem semper mordicus retinent & tuentur, finitaque altercatione infensis inter se animis decedunt, & apertis conuiciis sese mutuo laecessunt, turpes voces emittentes, instar aleatorum rixantium. Atque ita soluitur ipsis certamen, nullo cum fructu dato vel accepto, acerrimi vero hostes ex amicis facti.* Ad directorem autem diatribes hoc pertinet: Μόνῳ δὲ τῷ θρασὺς εἶναι καὶ στωμυλώτατος ὐκ εἰδὼς ἐν ὐκ εἰδόσιν ἐνίκα. *Sola praesidentia & inani linguae volubilitate nihil sciens inter nihil scientes vincebat.* Similem disputandi processum describit LVCIANVS in bis accusato. Addatur IDEM in dialogo, qui inscribitur Charon. De caetero quis dubitet bona indole praeditum, vbi solidis literis imbutus fuerit, in rebus gerendis expeditius progressurum, quam solis naturalibus viribus succinctum? PLVTARCHVS de Educ. Lib. [pag. 8. A. Ed. Wechel.] Ὁ θεωρητικὸς τῦ πρακτικῦ διαμαρτάνων, ἀνωφελής· ὁ δὲ πρακτικὸς, ἀμοιρήσας φιλοσοφίας, ἄμυσος καὶ πλημμελής. *Contemplator si actionibus abstineat, inutilis: rebus gerendis deditus, philosophiae ignarus, rudis est & facile errat.* Vetus Poëta: Γράμματα μαθεῖν δεῖ, καὶ μαθόντα νῦν ἔχειν. *Oportet literas discere, & discentem sapere.* SALLVSTIVS Iugurth. [praef. c. 2.] *Quo magis prauitas eorum admiranda est, qui ingenium, quo neque melius neque amplius in natura mortalium est, incultu atque socordia*

 torpe-

Pinacothec. I. sub Traiano Boccalino circa extrem. ARISTOTELES Probl. sect. 29. qu. 7. quaerit: Διὰ τί ἄνθρωπος μάλιστα παιδείας μετέχων ζώων ἁπάντων ἀδικώτατόν ἐστιν; *Cur homo, qui adeo eruditione praeditus est, animantium omnium iniustissimus sit?* & respondet: Ἢ ὅτι πλεῖστῳ λογισμῷ κεκοινώνηκε, μάλιστα ὖν τὰς ἡδονὰς καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἐξήτακε. Ταῦτα δ' ἄνευ ἀδικίας ὐκ ἔστι. *An quia ingenio cogitationeque plurimum valet. Voluptates igitur & felicitatem rimatur maxime, at eae comparantur, quae nisi cum iniuria nemo assequi potest.* H.

torpeſcere ſinunt. AELIANVS V. H. L. VII. c. 15. *Cum Mitylenſes imperium maris tenerent, ſociis, qui deſciſcebant, hanc poenam impoſuerunt, vt liberos ſuos non docerent literas, neque Muſicam: omnium ſuppliciorum hoc grauiſſimum indicantes, in inſcitia & ignorantia artium liberalium vitam tranſigere.* Addantur quae CICERO Off. I. [c. 6.] tradit de ſtudio veritatis inueſtigandae. Eſt tamen illis, qui circa ſtudia literarum verſantur, in primis obſeruandum, vt illa ad vſum aliquem vitae humanae referant, & ad culturam ac perfectionem animi, nec pro ſterili occupatione fallendo tempori habeant. Ariſtippus apud Diogenem LAERTIVM L. II. [§. 80. Ed. Amſtel.] interrogatus, quaenam ſint ea, quae pueros honeſtos addiſcere oporteat? *Ea,* inquit, *quibus, cum viri fuerint, vtantur.* Ac improbum eſt, qui tam egregias animo teneat ſententias, idiotis nihilo meliorem eſſe. Pacuuius apud GELLIVM L. LIII. c. 8. *Ego odi homines ignaua opera, & philoſopha ſententia.* ISOCRATES Encom. Helenae [circa init. p. 356. Ed. Pariſ. 1621.]: Sophiſtas decebat *ſuos auditores in iis rebus, quae in vita communi vſum habent, erudire; atque in actionibus ciuilibus, earumque peritia exercere; illud cogitantes, longe praeſtabilius eſſe, de rebus vtilibus mediocres opiniones habere, quam ſuperuacuarum exquiſitam notitiam: & aliis paulo ſuperiorem eſſe in magnis, quam in paruis, praeſertim iis, quae vitam nihil adiuuant, multum excellere.* LVCIANVS conuiuio [pag. 648. T. II. Ed. Amſtel.] Ὀυδὲν ὄφελος ἐπίςαϑαι τὰ μαϑήματα, εἰ μή τις ἄρα καὶ τὸν βίον ῥυϑμίζει πρὸς τὸ βέλτιον. *Nil prodeſt noſſe literas, niſi quis & vitam melius diſponat.* Apud Aegyptios bibliotheca inſcribebatur *Medicatorium animae.* Diodor. SICVLVS L. I. c. 49. Praue eruditi ſunt, in quos cadit illud ARRIANI Epicteto L. IV. c. 5. Ἐν σχολῇ λέοντες, ἔξω δ' ἀλώπεκες, *in ſchola leones, foris vulpeculae.* Tum ne omnis ſcientia in nudam auctoritatem, & audiendi conſuetudinem, ac verborum non intellectorum imitationem reſoluatur; ſed vt in ſolida rerum fundamenta inquiratur. Circa ea, quae nondum ad liquidam demonſtrationem deducta ſunt, pertinacia abſit, ac lubenter prior opinio mutetur, vbi meliora & certiora fuerint oſtenſa; quod facile ſit, vt alii perſpicacia ingenii nos ſuperent, & ſequens dies priorem doceat. Id enim certiſſimum generoſi animi indicium. SOPHOCLES Antigone [pag. 242. Ed. H. Steph.]: Ἀλλ' ἄνδρα κἤν τις ᾖ σοφὸς, τὸ μανϑάνειν πολλ' αἰσχρὸν οὐδὲν καὶ τὸ μὴ τείνειν ἄγαν. *Sed & ſapientem virum diſcere multa non eſt turpe, & non nimium repugnare.* PLINIVS N. H. L. III. Prooem. *Minime mirum eſt, hominem genitum non omnia humana nouiſſe.* IDEM L. XI. c. 3. *Mihi contuenti ſe perſuaſit rerum natura, nihil incredibile exiſtimare de ea.* Inde eſt apud Diogenem LAERTIVM L. X. [§. 86. in fine.] Ὀυ κατὰ νομοϑεσίας φυσιολογητέον, ἀλλ' ὡς τὰ φαινόμενα ἐκκαλεῖται. *Non iuxta legis ſanctionem de natura diſſerendum, ſed ſicut ea, quae videatur, hortantur.* CICERO de Nat. Deor. L. I. [c. 5.] *Obeſt plerumque iis, qui diſcere volunt, auctoritas eorum, qui ſe docere profitentur. Deſinunt enim ſuum iudicium adhibere; id habent ratum, quod ab eo, quem probant, iudicatum vident.* QVINTILIANVS Inſtit. Orat. L. III. c. 1. *Illi probant qualecunque ingreſſi ſunt iter: nec facile inculcatas pueris perſuaſiones mutaueris, quia nemo non didiciſſe mauult, quam diſcere.* IDEM L. VII. c. vlt. *Nemo minui velit id, in quo maximus fuit.* HORATIVS II. Ep. 1. [verſ. 83. & ſeqq.]

ſeqq.] *Vel quia nil rectum, niſi quod placuit ſibi ducunt: Vel quia turpe putant parere minoribus, & quae Imberbes didicere, ſenes perdenda fateri.* Enimuero τῷ ἀληθεῖ χαλεπαίνειν οὐ θέμις, *veritati indignari nefas.* PLATO de Rep. L. V. [in fine.] Et *ſupervacuus foret in ſtudiis longior labor, ſi nihil liceret melius inuenire praeteritis.* Denique ne quis ita ſe penitus immergat libris, vt alia officia negligat, & ad vitae ciuilis genium inhabilis reddatur. LVCIANVS Conuiuio l. c. Τὸ πεπαιδεῦσθαι ἀπάγει τῶν ὀρθῶν λογισμῶν τοὺς εἰς μόνα τὰ βιβλία, καὶ τὰ ἐν ἐκείνοις φροντίδας συνεχὲς ἀφορῶντας. *Literarum ſtudia a recta ratiocinatione abducunt eos, qui in ſolos libros, & eorum curam cogitationes continuo defixerunt.* Alias enim pedantiſmus mentis, non literarum aut ſectae alicuius vitium eſt, ſed omnis generis, conditionis & ordinis homines perambulat [6].

§. XIV. QVANQVAM autem praecipua & maxime operoſa circa animum cultura verſetur, non tamen ideo corporis cura eſt negligenda, quippe cuius fulturis animus ſuſtinetur [1], & quo male ſe habente animus quoque parum praeclari effecerit. Eſt igitur quantum in nobis, opera danda, vt mens ſana in ſano corpore habitet, & vt illud ad laborum potius patientiam induretur, quam deliciis, & molli otio frangatur, Vid. Diodorus SICVLVS L. I. c. 45. apud Lucianum de Lapſu inter ſalutandum [T. I. p. 500. Ed. Amſt.] Pyrrhus memoratur quotidianis ſacrificiis Deos nihil aliud oraſſe, quam ὑγιαίνειν, *valere*, quod hoc omnia bona contineat. Tum cauendum, ne intemperantia cibi, potusque, intempeſtiuo & non neceſſario labore, aliaue ratione eius vigor viresque affligantur. Quo nomine vitanda eſt ingluuies, ebrietas, immodica Venus, & ſimilia. IVVENALIS Sat. XI. [verſ. 34.] *Buccae noſcenda eſt menſura tuae* [2]. Add. quae contra incontinentiam diſputat Socrates apud XENOPHONTEM Apomnem. L. I. [cap. 3. Edit. Oxon.] Argutum eſt dictum Democriti apud PLVTARCHVM de Sanitate tuenda [pag. 135. Ed. Wechel.] Εἰ τὸ σῶμα δικάσαιτο τῇ ψυχῇ κακώσεως, οὐκ ἂν αὐτὴν ἀποφυγεῖν. *Si damni dati accuſaret animam corpus, illam quin condemnetur effugere non poſſe.* Etſi reponi queat, errores animi circa victum ac voluptatem, caeteraque quae corporis tutelam ſpectant, inde prouenire, quod animus praeter rationis monita cedat adpetitui & affectibus corporis, per mentem nunquam reddatur deterior. Nec minus celebre THEOPHRASTI dictum: Πολὺ τῷ σώματι τελεῖ ἐνοίκιον ἡ ψυχή. *Magnam mercedem pro inhabitatione anima perſoluit corpori.* [apud Plutarchum, vbi ſupra p. 135. E.] Add. BACO Sermon. fidel. c. 30.

§. XV. VITA NOSTRA nobis a Creatore conceſſa eſt, velut ſtadium aliquod, exſerendis ex dictamine rationis noſtris viribus: eoque illa non reciprocatione ſpiritus, ſed bonis actionibus metienda eſt. Vnde cauendum cuilibet, ne ſit ἐτώσιον ἄχθος ἀρούρης, *inutile terrae pondus*, ſibi inutilis, aliis

 grauis;

6) Quod ex *Arte cogitandi*, illaudato libello, depromtum eſt.

§. XIV. 1) Locus hic expreſſus eſt e PLINIO L. I. epiſt. 9. *Corpori vaco*, inquit, *cuius fulcris animus ſuſtinetur.*

2) Qui locus IVVENALIS ad *prodigalitatem* potius, quam ad *ingluuiem* referendus eſt.

grauis; numerus tantum, & fruges consumere natus [1], aut cui in solo viuendi causa palato est [2]. CICERO de Nat. Deor. L. II. [c. 16.] *Mihi, qui nihil agit, esse omnino non videtur* [3]. OVIDIVS de Ponto L. I. E. 6. [vers. 44.] *Mors nobis tempus habetur iners.* Silius ITALICVS L. III. [vers. 145.] *Quantum etenim distant a morte silentia vitae?* THEOCRITVS Idyll. 14. [vers. vlt.] *Ποιεῖν τι δεῖ ὡς γόνυ χλωρόν. Oportet quid agere, quibus genu est viride.* Add. GELLIVS L. XIX. c. 10. Cum porro industria hominum sese soleat exserere vel circa quaerendas res vitae seruandae necessarias, vel circa obeunda munia vitae socialis, & ciuilis, quae magnam fere habeat varietatem, & quibus non quiuis aeque idoneus est; inde cuilibet mature capessendum & eligendum genus vitae, honestum, proficuum & suae capacitati conueniens. Ad quod plerumque viam velut designat impulsus genii, corporis & ingenii peculiaris habilitas, natalium conditio, fortunae bona, parentum auctoritas, quandoque imperium ciuile, inuitans occasio, aut necessitas. ISOCRATES Areopagitico [pag. 255.] de veteribus Atheniensibus: *Vniuersis easdem exercitationes praescribere in tanta rei familiaris inaequalitate non poterunt: sed vt singulorum facultates ferebant, ita singulis praecipiebant. Nam tenuiores ad agriculturam & negotiationes deducebant: non ignari & inopiae causam esse pigritiam, & ad facinus inopia plerosque impelli. Quare fonte malorum sublato, etiam caetera delicta, quae inde velut ebullirent, censebant posse praecaueri. Locupletes autem animum ad rem equestrem, ad gymnasia, ad venationes, & Philosophiam adiungere cogebant. Hoc enim eam vim habere perspiciebant, vt alii virtutibus excellerent; alii flagitiis plurimis abstinerent.* Apud Aegyptios & Indos quilibet paternam artem excolere iubebatur. Diod. SICVLVS L. I. c. 74. & L. XII. c. 41. cuius instituti rationem reddit ISOCRATES Laud. Busir. [pag. 388. Ed. Paris. 1621.] [4] Idem receptum erat sub imperio Yncarum apud Peruuianos; solis autem nobilibus licebat capessere cultum scientiarum, non item plebeiis. Garcilassus de la VEGA Comment. Reg. L. IV. c. 19. Huc quoque facit illud XENOPHONTIS Cyrop. L. II. [c. 1. §. 8.] *Ὅτι κράτιστοι ἕκαστα γίγνονται, οἱ ἂν ἀφέμενοι τοῦ πολλοῖς προσέχειν τὸν νοῦν, ἐπὶ ἓν ἔργον τράπωνται. Singulis in rebus ii praestantissimi efficiuntur, qui missis multarum rerum occupationibus, vni se operi alicui dederint.* Et L. VIII. [c. 2. §. 4. Ed. Oxon.] *Ἀδύνατον πολλὰ τεχνώμενον ἄνθρωπον πάντα καλῶς ποιεῖν. Fieri non potest, vt qui multas artes exercet, multa praeclare faciat.* Vnde in statu sanae rationi aduerso viuunt, non solum qui ex facinoribus victitant; sed & qui muneribus vitae communibus sese praeter necessitatem subtrahunt; vti inter alios sunt multi ex eremitis, & monachis, & ex veteribus philosophis nonnulli. Item valida mendicabula abusum diuini Nominis in quaestum vertentia, Deumque sibi velut tributarium reddentia; quorum nequitia eo maior est, si vltro sibi membra distorqueant, aut mutilent, vt ne si velint quidem, frugi deinceps esse possint. Memorabile est, quod apud Chinenses nemini sano, quantumuis oculis orbato, mendicare permittitur, sed hi

§. XV. 1) HORATIVS L. I. epist. 2. vers. 27.

Nos numerus sumus, & fruges consumere nati.

2) IVVENALIS Sat. XI. v. 35.

Aut quibus in solo, viuendi causa palato est.

3) Quo loco apud Ciceronem commento Epicuraeorum occurritur, quo Deos in otio, sine vllo negotio agere fingebant.

hi molas trusatiles versando victum sibi parant. MARTINIVS Hist. Sin. l. c. c. 34. Quia autem celeri lapsu ruit tempus, & inopinantes saepe mors opprimit, ac nemini iam eam defugere licet; ideo & mature vita vtendum, nec prolixa nimis tela actionum ordienda. MARTIALIS I. Epist. 16. [vers. 11. 12.] *Non est, crede mihi, sapientis dicere, Viuam. Sera nimis vita est crastina; Viue hodie.* Silius ITALICVS L. III. [vers. 141. 142.] *Breuitas vetat mutabilis horae prolatare diem.* HORATIVS I. Epist. 4. [vers. 12. & seqq.] *Inter spem, curamque, timores inter & iras, Omnem crede diem tibi diluxisse supremum. Grata superueniet, quae non sperabitur, hora.* IDEM: [L. I. Od. 4. vers. 15.] *Vitae summa breuis spem nos vetat incohoare longam.* Denique & semper velut subductas vitae rationes habere debemus, & mature aduersus terrores mortis animum obfirmare, quo citra indignationem & trepidationem Creatori, quod precario dedit vtendum, reposcenti resignare queamus. Silius ITALICVS L. IX. [vers. 376. & seqq.] *Virtus futile nomen, Ni decus adfuerit patiendo, vbi tempora lethi Proxima sint.* PLINIVS N. H. L. VII. c. 40. *Alius de alio iudicat dies, & tamen supremus de omnibus.* ARRIANVS Epicteto L. I. c. 1. *Τῆς ὥρας ἐλθούσης εἶτα τότε τεθνήξομαι. πῶς; ὡς προσήκει τὸν τὰ ἀλλότρια ἀποδιδόντα. Cum hora aderit, tunc statim moriar, quomodo? Vt eum decet, qui restituit aliena.* Addatur Marcus ANTONINVS L. XII. §. vlt. & BACO Sermon. fidel. c. 2.

§. XVI. PORRO quantopere homo vitam suam amet, & quam eius conseruatio ipsi cordi sit, manifestum est. Verum an solus ille naturalis instinctus, quem cum brutis habet communem, eum ad id propellat; an vero insuper accedat aliquod iussum legis naturalis, dubio non caret. Cum enim sibi ipsi nemo possit obligari, non adparet, quae efficacia sit illius legis, quae in me ipso terminatur, cuiusque seruandae necessitatem mihi, quandocunque velim, remittere queam, & qua violata, nemini iniuria fiat. Sed & superuacuum videri potest, super isthac re legem ferre, cum iam antea per anxiam teneritatem amoris proprii homo ita feratur ad se ipsum curandum & conseruandum, vt ne, si velit quidem, facile in diuersum abire queat. SENECA de Benefic. L. IV. c. 17. *Superuacuum est, in quod imus impelli. Nemo in amorem sui cohortandus est, quem adeo dum nascitur, trahit.* Enimuero si soli duntaxat sibi homo esset natus, fatemur conueniens fore, vt in absoluto ipsius arbitrio relinqueretur, quid de se ipse statueret. Sed cum ex omnium Sapientum consensu Creator optimus maximus hominem condiderit, vt ipsi inseruiat, excultisque bonis, ab ipso sibi concessis, eiusdem gloriam redderet illustriorem; cumque socialitas, ad quam homo conditus est, exerceri commode & seruari nequeat, ni quilibet se ipsum, quantum in se, excolat, & seruet; cum totius societatis humanae salus intelligi nequeat, si singuli salui sint, nec ne, nihil intersit: adparet abiecta plane sui cura hominem non sibi quidem *, sed Deo Creatori, sed generi humano facere iniuriam. Conf. tamen Anthon.

4) Imo Isocrates hoc loco illud significat, Busiridem voluisse, vt singulis singulae essent professiones, quod difficillimum videretur vnum excellere in pluribus. Praestitisset igitur, hunc locum post verba Xenophontis linea abhinc 8. exhiberi.

§. XVI. *) Hinc scite IOSEPHVS L. III. de Bell. Iud. c. 14. vitam *παρακαταθήκην τοῦ Θεοῦ*, *depositum Dei* vocat. H.

Anthon. MATTHAEVS de Crimin. Proleg. c. 3. §. 4. Deinde vsque adeo non sequitur, ius naturae istud non praecipere, quia instinctus iam ante in id satis acriter ferebatur; aut potius iste dictamini rationis velut succenturiari videatur, quasi hoc solum non sufficiat fundamento generis humani continendo. Sane enim si considerentur molestiae, quae vitam humanam comitantur, longe superantes exiguum illud & vile voluptatum, eodem tenore, sed languidius fere & non citra fastidium recursans: ac quam multis vita producatur, vt plura excipere mala possint; quotusquisque non primo quoque tempore vitam abrumperet, ni instinctus tantopere eandem commendaret; aut ni morti tanta opinio acerbitatis esset coniuncta: aut quotusquisque instinctum istum non vinceret, ni omnipotentis Creatoris iussa obstarent? Nec plane de nihilo sunt illa apud QVINTILIANVM Declam. 4. *Quid iuuat, o misera mortalitas, animam per tot annos, etiam si natura patiatur, per infinita temporum spatia tristissimo corporis retinere complexu? Si cuncta gaudia nostra, si voluptates, & quaecunque ex hac vniuersitate mundi vel felicitat adspectu, vel blandiuntur vsu, diligenter exeutias, tota vita hominis vnus est dies. Humiles prorsus abiectaeque mentes, quas non implent haec eadem semperque redeuntia: vt qui honestis operatus artibus sciat, quis finis bonorum, quae vera felicitas nunquam sibi videbitur praematura morte periturus: & lucis causas ad animum mentemque referentium neminem quotidie vita non satiat. Relaturum me nunc putatis quanto plura sint in hac aeui breuitate fugienda: comparaturum gaudiis, prosperis, metus, calamitates? Illa aestimemus, propter quae fatigamus votis deos, propter quae breuem querimur aetatem. Nempe sunt vanitas, cupido, luxuria, libido. Non pudet propter haec ferre debilitates, luctus, spatia morborum? & cum liceat euadere, malle pati?* Et paulo ante: *Hoc maximum quod pro incolumitate hominis natura commenta est, vt periremus inuiti: & contra tot aduersos casus, patientiae nobis aequanimitate succurreret.* Apud XENOPHONTEM Apomnem. L. I. [p. 423. Ed. Steph. c. 4. §. 7.] Socrates σοφοῦ δημιουργοῦ τέχνημα, *sapientis conditoris artificium* iudicat, quod *cupiditatem procreandae sobolis nobis immisit, matribus vero cupiditatem nutriendi, procreatis autem atque nutritis magnum viuendi desiderium, maximumque moriendi timorem.* Quorum vltimus etiam suam cuique vitam ab aliis hominibus tutam praestat. Quam facile enim esset occidere, ni mori acerbum foret? Vnde dominus est alienae vitae, qui suam contemsit; & aliena capita meum custodiunt. Add. CHARRON de la Sagesse L. II. c. 11. n. 8.

§. XVII. ILLVD altioris est indaginis, an & quousque homini aliqua potestas in propriam vitam competat, ad eam vel periculo ancipiti vltro exponendam, vel lentis viis atterendam, vel denique violento modo abrumpendam. Sane multi antiquorum absolutum heic satis homini ius concedebant, sic vt cre-

§. XVII. *) Menelaus apud EVRIPIDEM Phoenissis:

Στείχω δὲ, θανάτου δῶρον οὐκ αἰσχρὸν πόλει
Δώσων, νόσου δὲ τήνδ' ἀπαλλάξω χθόνα.
Moriar, sed vrbi munus egregium dabo,
Cladis redemtor, liberator patriae.

Chorus paulo post:

Te fas perpetuis laudibus, o puer,
Tolli, pro patria non timidum mori.
Tu patri gemitum, sed decus inclytum
Tu septem geminis turribus adferes.

v. & pr. *Inst. de excusat. tutor.* H.

§. XVIII. 1) L. VIII. c. 2. §. 4. H.

2) Quo pertinet exemplum de Minyarum vxoribus,

crederent, poſſe aliquem vltro vitam pro altero pignori opponere, eam etiam citra conſeruationem alterius pro ipſo deuouere, & vbi eius pertaeſum foret, ante naturalem ſeu fatalem terminum ipſam abrumpere. PLINIO Nat. Hiſt. L. II. c. 7. mortem ſibi conſciſcere poſſe vocatur *optimum in tantis vitae poenis.* Qui quidem nullo modo ab impietatis crimine abſolui poteſt, dum ita abiecte de maximo Dei beneficio ſentire non veretur. Nobis quid principiis iuris naturalis maxime videatur congruum, inquiſiuiſſe curae erit. Illud igitur primo dubium non habet, cum homo poſſit, & debeat ſua opera aliis inſeruire, & vero certum genus laborum, aut eorum intenſio vires hominis ita aſſiciat, vt ſenium, vitaeque terminus maturius ingruat, quam ſi quis molliter aetatem exegiſſet; recte poſſe aliquem paulo breuius aeui ſpatium eligere, vt facultatum ſuarum vſum aliis hominibus largius diſpenſet. Cum enim non nobis ſolis viuamus, ſed Deo & ſocietati humanae; inde ſi vel gloria Creatoris, vel ſalus ſocietatis humanae vitam noſtram velut depoſcat, eam ſane ad iſtos vſus libenter conſumere debemus *. STATIVS Thebaid. L. X. [verſ. 629.] *Felix qui tanta lucem mercede relinquit.* HORATIVS Carm. III. 2. *Dulce & decorum eſt pro patria mori. Mors & fugacem perſequitur virum, Nec parcit imbellis iuuentae Poplitibus, timidoque tergo.* Huc facit Pompeii Magni dictum, qui cum Romam fames premeret, annonae importandae praefectus, & amici vehementer diſſuaderent, ne mari tempeſtuoſo ſe crederet, reſpondit: *Neceſſe eſt vt eam, non vt viuam.* Achilles apud HOMERVM Iliad. ι. elegit vita potius breui, ſed glorioſa defungi, quam ingloriam, domi deſidem ad extremas aetatis metas peruenire.

§. XVIII. DEINDE cum certum ſit, ſaepe numero multorum vitam ſeruari non poſſe, niſi pro iis alii probabili ſeſe vitae periculo exponant; id quoque conſtat, ex iuſſu imperantis legitimi poſſe alicui iniungi obligationem, vt eiusmodi periculum declinare ipſi non liceat, ni grauiſſimas ſubire poenas velit. Quo fundamento obligatio militum nititur [1], de qua ſuo loco pluribus. Egregie Socrates apud PLATONEM in Apologia [L. VIII. c. 2. §. 4.] *Οὗ ἄν τις ἑαυτὸν τάξῃ ἡγησάμενος βέλτιστον εἶναι, ἢ ἀπὸ ἀρχόντων ταχθῇ, ἐνταῦθα δεῖ μένοντα κινδυνεύειν, μηδὲν ὑπολογιζόμενον, μήτε θάνατον, μήτε ἄλλο τι μηδὲν πρὸ τοῦ αἰσχροῦ. Quo quisque in loco vel ſeipſum conſtituit, arbitratus id optimum eſſe, vel a ſuperiore iubetur conſiſtere, in eo permanere oportet, periculumque ſubire, neque mortem, neque aliud quidquam magis, quam turpitudinem formidantem.* Sed neque in ipſa ratione naturali, neque in diuinis literis; quae vitam pro fratribus profundere iubent, quidquam repugnare videtur, quo minus etiam citra tam rigidum imperium vltro quis probabili ſeſe vitae periculo pro aliis exponere queat [2]; modo ſpes aliqua ſit, iſtud in aliorum ſalutem ceſſurum, & hi digni ſint, qui tam care redimantur [3]. Nam id ſtolidum fuerit, alteri perituro ſeſe fruſtra

ribus, qui maritos iam morte mulctandos, veſte eorum ſumta, ipſae in carcere manentes, liberarunt, apud HERODOTVM L. IV. H.

3) Helena apud EVRIPIDEM in eius nominis Tragoedia:

Ἐγώ, δὲ διά, τὸ μὲν σέργειν πόσιν
Καὶ ξυνθάνοιμ' ἄν. Ἀλλὰ τίς κείνῳ χάρις,
Ξυγκατθανόντι κατθανεῖν;
Promtus eſt nobis amor,
Etiam marito commori: ſed mortuo
Mortem imputare quid iuuat?

frustra comitem addere, aut egregium virum pro homine nauci iugulari. GROTIVS ad Ionae c. I, 12. *Si homo vnus, vt multos seruet, recte morti se offert, quod Demosthenì dicebat Phocion: multo id faciet iustius, qui se aliis periculi fecit esse caussam.* Vnde etiam nos licitum putamus, vt quis pro altero, praesertim innocente ac praestanti viro, vadem sese constituat, aut ad securitatem salutis multorum obsidem se dedat, sub periculo mortis subeundae, si reus se non stiterit, aut pactum non fuerit seruatum. Quanquam ab altero huiusmodi vades ac [4] obsides recte morte plecti nequeant [5]: vti alibi ostendemus. Eiusmodi tamen deuotiones, quae non nisi vanam fidei & fortitudinis ostentationem citra vllum vsum habent, quales apud Iaponenses adhuc frequentari [6] supra diximus, quin iuri naturali repugnent, nulli dubitamus. Frustra enim pro virtute venditatur, quod ratione caret. Enimuero hoc per legem naturae praecipi, vt quiuis cuiusuis alterius vitam, caeteris praesertim paribus, suae praeferat, hautquidquam arbitramur; & contrarium non obscure suadent hominum communis illa inclinatio, & omni exceptione maiores testes, qui proximum sibi quemque esse admittunt. Vid. 2 Corinth. IIX, 13. 14. *L. 14. princ. D. praescript. verb. L. 6. C. de Seruitut. L. 2. §. 9. D. de aqua pluu. arc.* [7] Non obstat *L. 5. §. 4. D. commodati.* [8] *L. 1. §. 28. D. de SCto Silan.* Add. AVCTOR de Princip. Iusti & Decori p. m. 122. seqq.

§. XIX. ILLVD denique discutiendum restat, an homo proprio ex arbitrio, ubi iucunditatem vitalis aurae adspernatus fuerit, aut declinandis ingentibus miseriis, & anteuertendae ignominiosae morti iam iam impendenti, sibi ipse fata properare queat? Hanc in rem notissima est sententia *Platonis in Phaedone*, Christianis etiam scriptoribus laudata: *Ὡς ἔν τινι φρουρᾷ ἐσμὲν οἱ ἄνθρωποι, καὶ οὐ δεῖ δὴ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λύειν οὐδ᾽ ἀποδιδράσκειν· In custodia quadam nos homines sumus; neque decet quemquam ex hac seipsum soluere, neque aufugere* [1]. Id quod copiosius expressit LACTANTIVS Diu. Instit. L. III. c. 18. *Sicut in hanc vitam non nostra sponte venimus, ita rursus ex hoc domicilio corporis, quod tuendum nobis assignatum est, eiusdem iussu recedendum est, qui nos in hoc corpus induxit, tamdiu habitaturos, donec iubeat emitti.* Etsi bene obseruandum, qualem sui interfectorem PLATO de LL. L. IX. ignominiosa sepultura afficiendum pronunciet. *Ὃς ἂν ἑαυτὸν κτείνῃ, τὴν τῆς εἱμαρμένης βίᾳ ἀποστερῶν μοῖραν, μήτε πόλεως ταξάσης δίκην, μήτε περιωδύνῳ ἀφύκτῳ προσπεσούσῃ τύχῃ ἀναγκασθεὶς, μηδὲ αἰσχύνης τινὸς ἀπόρου καὶ ἀβίου μεταλαχὼν, ἀργίᾳ δὲ καὶ ἀνανδρίας δειλίᾳ ἑαυτῷ*

Notissimum est, in quibusdam Indiae partibus etiam hodie marito demortuo viduam sponte rogo insilire, & vna cum ipsius cadauere concremari. Vid. Io. de LAET de Imperio M. Mogolis. c. 3. Cuius moris caussam refert Diodorus SICVLVS L. XIV. Biblioth. ad mulierem vnam, quae maritum dolo interemerat. H.

4) Quamquam exempla non desint, relata a GROTIO L. III. d. I. B. & P. c. 4. §. 14. Quibus adde Eduardi III. Anglor. Regis, apud BVCHANANVM L. II. Rer. Scotic. pag. 282. v. GROTIVM d. l. L. III. c. 11. §. 18. SCHILTERVM de Iure Obs. d. c. 6. & 7. H.

5) L. V. c. 10. §. 12. H.

6) c. 3. §. 14. H.

7) v. infra. L. V. c. 4. §. 6. H.

8) v. infra ad c. 6. §. 2. H.

§. XIX. 1) Quod in Sacris ἀποῤῥήτοις Pythagoraeorum fuit, quo nomine veniebant praecepta secreta, quibus discipuli eorum imbui solebant. Vid. CICERO de Senectute c. 20. &, quod ad Sacra ἀπόῤῥητα SCHEFFERVS de not. & constit. Phil. Ital. c. 10.

ἑαυτῷ δίκην ἄδικον ἐπιθῇ. *Qui ſeipſum vita & ſorte fatorum vi priuauerit; non iudicio ciuitatis, nec triſti & incuitabili fortunae caſu coactus, neque pudore aliquo extremo compulſus; ſed ignauia, & formidoloſi animi imbecillitate de ſeipſo iniuſte ſtatuerit.* ARISTOTELES quoque Nicom. III. c. 11. Τὸ δ' ἀποθνήσκειν, φεύγοντα πενίαν, ἢ ἔρωτα, ἤ τι λυπηρὸν, οὐκ ἀνδρείου, ἀλλὰ μᾶλλον δειλοῦ· μαλακία γὰρ τὸ φεύγειν τὰ ἐπίπονα. *Mori autem vel vt paupertatem, vel amorem, vel moleſti quidpiam fugiamus, fortis viri minime eſt, ſed potius timidi: quippe cum laborioſa fugere mollities ſit.* SENECA Phoeniſſis. *Non eſt virtus Timere vitam, ſed malis ingentibus Obſtare nec ſe vertere ac retro dare.* MARTIALIS L. XI. epiſt. 57. *Rebus in anguſtis facile eſt contemnere vitam. Fortiter ille facit, qui miſer eſſe poteſt.* VIRGILIVS Aeneid. VI. in tartaro locum aſſignat iis, *Qui ſibi letum Inſontes peperere manu, lucemque peroſi Proiecere animas.* PROCOPIVS Hiſt. Goth. L. IV. [c. 12.] *Vitam abrumpere nullo mortis vſu* [2], *praeceps amentia eſt, caeca aduerſus mortem ferocia inanem quandam habet fortis animi ſpeciem, a ſapientibus inſipientia ducitur.* Amm. MARCELLINVS L. XXV. c. 4. *Aequo iudicio iuxta timidus eſt, & ignauus, qui quum non oportet, mori deſiderat: & qui refugiat, cum ſit oportunum.* Add. Abr. ROGERIVS de Braminibus Part. II. c. 18. Nicolaus TRIGAVTIVS de Regno Chinae L. I. c. 9. CHARRON de la Sageſſe L. II. c. 11. n. 18. GROTIVS L. II. c. 19. §. 5. Vbi memorat, tam apud gentiles, quam Ebraeos [3] abs ſepulturae honore fuiſſe excluſos, qui mortem ſibi ipſi conſciuerant. Add. IOSEPHVS de Bello Iudaico L. III. c. 25. Quamquam nonnulli Ebraeorum de lege ſe non interficiendi vnam cauſam exceperunt, tanquam εὔλογον ἐξαγωγὴν, ſi quis videat, ſe deinceps victurum in probrum ipſius Dei [4]. Nam quia non nobis, ſed Deo in vitam noſtram ius eſſe ſtatuebant, exiſtimabant ſolam Dei praeſumtam voluntatem eſſe, quae mortis antecipandae conſilium abſoluat. Atque huc referunt Samſonis exemplum, qui in ſuo corpore veram religionem videbat eſſe deriſui [5], & Saulis, qui gladio incubuit, ne a Dei ſuisque hoſtibus illuderetur, & ſua captiuitate fortaſſe ſeruitium populo conciliaret [6]. Nam hunc reſipuiſſe iſti volunt, poſtquam Samuelis vmbra mortem ipſi praedixerat; quam gnarus ſibi imminere ſi pugnaret, pugnam pro patria & Dei lege non detrectauit, aeternam inde laudem meritus, Dauidis etiam praeconio, a quo & illi, qui Saulum cum honore ſepelierant, recte facti teſtimonium retulerunt. Atque hoc aliqui ad ſimiles quoque caſus producunt, eo nixi fundamento: quemadmodum ſibi nemo poteſt obligari, ita iniuriam ſibi non facere, qui vim vitae ſuae intulerit. Quod au-

Ii 2 tem

2) Apud EVRIPIDEM in Helena, Teucro narrante de fratre ſuo:

Οἰκεῖον αὐτὸν ὤλεσ' ἅλμ' ἐπὶ ξίφος

Suo ipſe pectus enſe tranſegit ſibi.

Quaerit Helena:

Μάνεντα; ἐπεὶ τίς σωφρονῶν τλαίη τάδ' ἄν;

Furens? quis illud mentis auderet ſuae? H.

3) Et apud Chriſtianos V. Concil. Bracarenſ. I. Can. 34. CARPZOV. L. II. Iuriſpr. Conſ. Def. 376. & Quaeſt. Crim. II. .25. ſq. cum ICtis paſſim. H.

4) Qua tamen rati e caedes ſui ipſius minime excuſatur. Modo enim ipſi nihil admittamus contra reuerentiam Diuini Numinis, ſatis excuſamur, etiamſi profanis occaſionem praebeamus illudendi Creatori noſtro: neque haec occaſio auctoramentum nobis praebere poteſt transgrediendi praecepta Diuina, cum iure naturae, tum reuelatione nixa, quibus vitam ſine iuſſu Dei deſerere prohibemur.

5) Imo id a Simſone vindictae ſtudio factum. Vid. CLERICVS ad Iudic. XVI, 28. 30. vt pote quem Deus puniuit etiam quum preces eius exaudiret.

6) Vid. CLERICVS ad 2 Sam. I, 14.

tem quis seipsum ex lege naturae teneatur conseruare, id inde esse, quia a Deo ad colendam societatem humanam est destinatus, quam ad desertoris instar aut infrequentis militis destituere hautquidquam possit: adeoque quod ego me tenear conseruare, id me non debere mihi, sed Deo, & societati humanae. (ARISTOTELI Nicom. V. 15. αὐτόχειρες non in seipsos, sed in ciuitatem iniurii dicuntur, eoque nomine etiam ignominia affici.) Inde si respectus ille erga Deum, & genus hominum sit remotus, hominem sibi commendari per solum illum instinctum sensitiuum videri, qui cum vim legis non habeat, eidem repugnasse quoque pro peccato non sit putandum. Inde illorum caussam fauorabilem iudicant, certe miseratione quam aspera sententia digniorem, qui manus sibi inferunt, quod certitudine moraliter infallibili praeuident, mortem sibi paulo post ab hoste cum cruciatu & ignominia adferendam; nec boni publici interesse, cur ad arbitrium alterius moriantur: aut quod ab aliis sibi vident intentari, quo admisso ipsi caeteris mortalibus deinceps sint fastidiendi. Quales sunt, qui cum mortem sibi ab hoste truculento, aut saeuo principe instare cernerent, festinata fata maluerunt, quo tormenta, & ludibria, aut ignominiam carnificis effugerent; aut vt suis aliquod inde commodum procurarent. Sicuti apud TACITVM Ann. VI. [c.29.] est: *Promtas eiusmodi mortes metus carnificis faciebat; & quia damnati, publicatis bonis, sepultura prohibebantur: eorum qui de se statuebant, humabantur corpora, manebant testamenta, pretium festinandi.* Ex quo obiter patet, non vsquequaque probari posse illud MARTIALIS L. II. Ep. 80. *Hostem cum fugeret, se Fannius ipse peremit. Hic rogo non furor est, ne moriare, mori?* Nam vti AESCHINES Orat. de falsa Legatione [pag. 271. C. Ed. Geneu.] loquitur: Ὀυκ ὁ θάνατος δεινὸν, ἀλλ' ἡ περὶ τὴν τελευτὴν ὕβρις φοβερά. *Neque enim terribilis est interitus: sed contumelia in morte est metuenda* [7]. Huc referri quoque solent foeminae, aut formosi pueri, qui pudicitiae suae violationem hoc modo declinarunt [8]. Vid. Paulus DIACONVS L. XV. de Dugna foemina Aquileiensi. EVSEBIVS Hist. Eccles. L. VIII. c. 24. 27. Hos plausibiliter in excusationem sui proferre posse arbitrantur: ex admota tanta necessitate, & quam nisi velut per miraculum effugere non datur, se collegisse, missionem iam sibi a summo imperatore dari [9]; veniam quoque generis humani facile praesumi; cui iam perierint; nec vllius interesse; tantillo tempore mortem abs se antecipari, vt tormenta & ludibria non sentiant, quae ad graue fortasse peccatum stimulare ipsos queant: nec videri generosos animos ad id necessitatis damnatos, vt omnino ad libidinem alterius, contumeliis prius vexati, vitam ponant. CICERO Tusculan. quaest. L. I. [c.30.] *Cato sic abiit e vita, vt caussam moriendi nactum se esse gauderet. Vetat enim dominans ille in nobis Deus iniussu hinc nos suo demigrare. Cum vero caussam iustam Deus ipse dederit, vt tunc Socrati, nunc Catoni, saepe multis; nae ille medius fidius vir sapiens, laetus ex his tenebris in lucem illam excesserit: nec tamen illa vincula carceris ruperit: leges enim vetant: sed tanquam a magistratu aut aliqua potestate legitima, sic a Deo euocatus atque emissus exierit.*

7) Exempla plurima habet H. GROTIVS d. L. II. de I. B. & P. c. 19. §. 5. & in notis H.

8) Qui tamen sine sontica satis caussa suas sibi manus intulerunt. Solatio enim ipsis esse debuerat animi integritas, qua nullius sibi sceleris conscii essent: temeraria autem aliorum iudicia & alia mala inde obuenientia patienter ferenda erant. Vera enim pudicitia a nemine nobis eripi potest, & im-

rit. Conf. *L. 3. §. 6. D. de bonis eorum, qui ante sententiam. L. 45. §. 2. D. de iure fisci.* Addatur QVINTILIANVS Declam. IV. Ant. MATTHAEVS *de Crimin. ad L. 48. D. tit.* V. *c. 1. §. 9.* GROTIVS ad Iudic. c. XVI, 30. Verum isthaec nos quidem in medio relinquimus. Illud manifestum est, eos, qui vel solo taedio molestiarum vitae humanae communium, vel indignatione malorum, quae humanae ipsos societati non erubescendos erant redditura, vel metu dolorum, queis fortiter toleratis exemplo suo prodesse aliis poterant, vitam vltro abrumpunt, nullam adferre posse sat validam defensionem, quo minus in legem naturae peccasse sint censendi. Aliter sentire videtur Thom. MORVS Vtopia L. II. quod ego non probauerim. Illi vero contra merito a crimine *αὐτοχειρίας* sunt eximendi, qui ex morbo, rationis vsum adimente, manus sibi inferunt. Multos quoque, qui in voluntarium exitium ruunt, magnitudo consternationis apud aequos viros excusat. CVRTIVS L. IV. c. 16. *Vbi intrauit animos pauor, id solum metuunt, quod primum formidare coeperunt.* LVCANVS L. III. [vers. 689. 690.] *Mille modos inter leti mors vna timori est, Qua coepere mori. Mors timore appetita* dicitur apud SVETONIVM Nerone c. 4. Addatur Mich. MONTAIGNE Essais L. I. c. 17. Add. *L. 14 §. 3. D. quod metus causa.* Id quoque heic obseruandum, ad rem nihil facere, propria quis manu cadat, an alios quouis modo adigat ad mortem sibi inferendam. Sicut Deianira apud SENECAM Hercule Oetaeo [v. 696.] loquitur: *Dextera sternar tua, sed mente nostra.* Nam qui mori heic & nunc non debuit, non excusatur, si alterius manibus in arcessenda morte vsus fuerit; quippe cum ipse fecisse censeatur, quod quis per alium facit. Etsi qui manus suas huic ministerio commodauit, crimine se quoque adstringere possit. Inde nobis non probantur illa FLORI L. IV. c. 7. *Quis sapientissimos viros*, (Brutum, & Cassium) *non miretur ad vltimum non suis manibus vsos? nisi si hoc quoque ex persuasione defuit, ne violarent manus, sed in abolitione sanctissimarum, pientissimarumque animarum, iudicio suo, scelere alieno, vterentur.* Nam si istis nefas fuit vitam tunc abrumpere, nihil interfuit, sua an aliena manu perirent. Sin illud licitum fuit, non recte ministris scelus tribuitur. Etsi ad locum Flori illustrandum possit facere illud AESCHINIS Orat. contra Ctesiphontem: Ἐάν τις αὑτὸν διαχρήσηται, τὴν χεῖρα τὴν τοῦτο πράξασαν χωρὶς τοῦ σώματος θάπτομεν. *Si quis se ipsum occiderit, manum, quae id fecit, a reliquo corpore sepelimus.* Caeterum cum nos absolutam homini in vitam propriam detrahamus potestatem; adparet quoque, non posse probari leges illas, quae vel iubent, vel permittunt ciuibus vltro vitam proiicere. Qualis lex apud Taprobanenses memoratur Diodoro SICVLO L. II. c. 57. qua statutum erat, *vt ad certum annorum numerum viuerent; quo expleto, insolenti mortis genere decedebant, herbae indormientes, quae citra sensum doloris necat.* Add. IDEM L. III. c. 33. de Magabareis, gente Troglodytica. Sic apud Ceos edicebat lex, maiores sexaginta annis aconito vitam finire, vt reliquis cibaria sufficerent. STRABO L. X. HERACLIDES de Politiis. Etsi AELIANVS V. H.

& immerito vili penduntur, qui quaeue occubuerint vi maiori.

9) AVGVSTINVS ipse I. de Ciuitate Dei c. 16. *Ac per hoc* (quod voluptatem carnis senserunt vim passae) *&* *quae se occiderunt, nequicquam huiusmodi paterentur, quis humanus affectus eis nollet ignosci.* H.

V. H. L. III. c. 37. hanc caussam alleget, *quod sibi ipsis conscii sint, se ad promouenda commoda patriae inutiles amplius esse, animo iam ob aetatem delirare incipiente.* Add. Valerius MAXIMVS L. II. c. 6. §. 7. 8. De more Herulorum, apud quos senio aut valetudine debiles mortem vltro sibi arcessebant, vxoribus quoque ad mariti sic defuncti monumentum laqueo sese necantibus, vid. PROCOPIVS Hist. Goth. L. II. [c. 14.] De Sardis, & Berbiccis vid. AELIANVS L. IV. c. 1. De Massagetis STRABO L. XI. & HERODOTVS Clio in fine.

CAPVT V.

DE DEFENSIONE SVI.

I. *Defensio sui violenta est licita.*
II. *An etiam naturali iure praecepta?*
III. *Defensio qualis in libertate naturali?*
IV. *Qualis eadem in ciuitatibus?*
V. *An & contra inuasorem errantem:*
VI. *Tempus defensionis in libertate naturali;*
VII. VIII. IX. *Et in statu ciuili quomodo se habeat?*
X. *De mutilatione membri:*
XI. *Et pudicitia:*
XII. *Nec non alapa.*
XIII. *An fugere quis teneatur?*
XIV. *An religio Christiana diuersum heic disponat?*
XV. *Caedes in defensione patrata est innoxia.*
XVI. *De defensione rerum.*
XVII. XVIII. *De fure nocturno.*
XIX. *De defensione eius, qui iniuriae initium fecit.*

AD CONSERVATIONEM sui, quam cuique & amor longe tenerrimus, & ipsa ratio commendat, pertinet quoque sui defensio, seu propulsatio malorum in laesionem hominis tendentium, quae ab altero homine intentantur. Isthaec defensio duplici modo instituitur; vel sine laesione eius, qui malum nobis machinatur [1], vel cum eiusdem laesione ac pernicie. Prior quin sit licita, omnique peccato vacet, nemo sanus vnquam in dubium reuocauit. Circa posteriorem autem nonnullis ideo scrupulus fuit obortus, quod per ipsam vtique laedatur, aut perdatur nostri similis homo, quicum ad colendam vitam socialem adstringimur, & quo extincto parem iacturam videtur facere genus humanum, quam si ipsi pereamus. Et quod maiores turbae societatem humanam videantur inuadere, si vim intentantem vi repellamus, quam si vel per fugam malum declinemus, aut vbi id non datur, corpus nostrum patienter inuadenti praebeamus. Enim vero quod defensio nostri non priori duntaxat modo possit institui, sed &, vbi iste locum non habuerit, cum laesione eius, qui nos oppugnatum it [2]; & ratio euincit, & sapientum iuxta atque vulgi consensus adprobat. Equidem ad pacem cum sui simi-

§. I. 1) Veluti vt aditum inuasori intercludam, vt intra munita loca me contineam, vt inuasorem moneam, velit desistere a coeca mentis rabie.

fui fimilibus agendam homo conditus eft, omnesque naturae leges, quae alios homines fpectant, primario ad pacem conftituendam, & feruandam tendunt. Nec minus tamen natura ad vim confugere quandoque indulget, vbi aliter per alterius iniuriam falui effe non poffumus. Scilicet obligatio ad exercendas inuicem leges naturae, & officia pacis eft mutua, & omnes homines aequaliter ftringit; neque vlli prae altero priuilegium per naturam competit, vt ipfe in altero violare eas leges queat, alter autem aduerfus hunc pacem continuare teneatur. Sed vtrinque ftringens obligatio facit, vt munia pacis mutuo debeant exerceri. Adeoque vbi alter contra leges pacis talia aduerfus me fufcipere aggreditur, quae ad meam perniciem fpectant, impudentiffime a me poftulauerit, vt ego ipfum deinceps facrofanctum habeam; id eft, vt meam falutem prodam, quo ipfius malitia impune graffari queat. *Ἔυλογον καὶ ἀναγκαῖον τὸν μέλλοντα πείσεσθαι δεινὸν, ἀμύνασθαι, ἢ ὑπομεῖναι. Τῇ μὲν γὰρ συμφορᾷ τοῦ πεσόντος, καὶ ἀνανδρίας ψόγος παρακολουθεῖ. Rectum & neceffarium vindicare magis quam accipere iniuriam; quippe ad occifi calamitatem etiam infamia timiditatis accedit.* HERODIANVS L. IV. c. 5. Sed cum is infociabilem fefe aduerfus me exhibeat, & ineptum ad recipienda a me officia pacis reddat; omnis mea cura ad expediendam propriam falutem reuocatur; quae vbi citra iftius laefionem feruari nequit, habet quod fibi imputet, qui ad ifthanc neceffitatem me adegit. HORATIVS L. II. Sat. I. [verf. 44. 45.] *Nec quisquam noceat cupido mihi pacis. At ille, Qui me commouit (melius non tangere clamo,) Flebit.* Alias quippe omnia bona, quae natura aut induftria nobis dedit, fruftra forent conceffa, fi alteri iniufte illa inuadenti vim non liceret opponere; & parata praeda improbis expofiti forent probi, fiquidem illi hifce vim nunquam deberent opponere. Sic vt violentam fui defenfionem plane profcribere, hautquidquam paci, fed exitio generis humani conducat. Neque vero lex naturae, in falutem vtique hominis inftituta, tali quoque paci fauere eft cenfenda, quae praefentem ipfius perniciem, & nihil minus, quam fociabilem vitam erat productura. Add. GROTIVS L. I. c. 2. & c. 3. §. 3.

§. II. ILLVD NON adeo liquidum eft, an defenfio violenta, & quae cum laefione aut caede inuaforis coniuncta eft, etiam fit in obligatione. Neque loquimur de militibus, aut viatorum praefidiis, qui dum fe cum caede hoftium aut latronum defendunt, patriam fimul, aut fidei fuae commiffos protectum eunt; in quos quadrare poteft illud SENECAE Phoeniffis [verf. 294.]: *Vitam tibi ipfi fi negas, multis negas:* fed de iis, quos proprium duntaxat periculum in defenfionem fui excitat. Quo facit illud PLVTARCHI Phocione [pag. 756. Tom. I. Ed. Wech.] *quum Phocion culparetur, quod dimififfet Nicanorem, nec retinuiffet, negauit diffidere fe Nicanori, vel quidquam ab eo expectare mali. Sin fecus foret, malle fe omnibus innotefcere iniuriam accipere, quam facere. Hoc ab eo de fe ipfo videatur aeftimanti probe & fortiter dictum. At qui falutem patriae in praecipitem cafum adducit, atque is dux & magiftratus, haut fcio, anne maius violet, & antiquius erga ciues ius.* Equidem funt, qui eoufque illam praeceptam volunt,

2) Tale ius ἀμύνης νόμον vocat Plutarchus in vita Arati. V. Sapientum dicta apud H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 20. §. 8. n. 2. & 3. H.

lunt, vt ne lege quidem ciuili eadem possit tolli; & qui se, cum defendere posset, occidi permittit, illum damnari posse, non aliter ac si seipsum occidisset. Vid. ZIEGLERVS ad Grot. L. I. c. 3. §. 3. Et huc aliquo modo pertinet, quod Ephori Sciraphidam quemdam multarunt, quod multi ipsum iniuria afficerent. PLVTARCHVS Instit. Lacon. [pag. 239. B. Ed. Wechel.] AVCTOR quoque de Princip. Iusti & Decori. p. m. 33. in hanc sententiam inclinat; argumento vsus, quod praeter alia, ad conseruationem hominis spectantia, nobis sit insitus acutus sensus doloris, ardor vindictae, manusque laedendis aliis, & propugnandis nobis habiles; quae cum frustra non sint datae, inde colligi, Deum velle, vt istas conseruando mihi ipsi adhibeam. Ac perinde fore [1], si manibus meis non ad internecionem vsque inuasoris pugnem, quam si easdem vltro mihi abscindam. Et si infra p. 118. fateatur, legem illam de conseruatione sui ipsius non esse eiusmodi necessitatis, quin eueniant nonnunquam casus, qui hominem in praestanda obedientia aut dispensent, aut sui iuris faciant. Nobis id cumprimis videtur considerandum, an aliorum multum intersit, vt qui inuaditur sit superstes, an vero iste sibi duntaxat videatur viuere; vt priori quidem casu ad defensionem sui quocunque modo expediendam teneri aliquem dicamus; posteriori autem inter licita duntaxat habeamus, se cum caede inuasoris defendere; praesertim vbi inuasoris vita multis est vtilis, & probabiliter praeuidetur, eundem, dum in eiusmodi facinore caeditur, damnationis insuper aeternae periculum incurrere. Nam etsi magnitudo imminentis terroris merita personarum ita otiose trutinari non permittat; & eius periculi, in quod quis se ipsum coniecit, & ex quo sese eripere iterum pro lubitu potest, nulla habenda sit ratio, praesertim ab eo, cuius damno alter furit; (ISOCRATES aduersus Callimachum [pag. 650. Ed. Paris.]: *Nonne absurdum est, istum in eo periculo a vobis petere misericordiam, quod penes ipsum est, & in quod se ipse coniecit, & quo etiam nunc liberari potest?*) LIBANIVS Declam. 23. Ἃ ὐκ ἔπαθεν, ὐκ ἀδικῶν, ταῦτα αὐτὸν ἔδρασεν ἠδικηκώς. *Quae passus non esset, nisi iniuriis prouocasset, haec sibi ipse fecit iniuria illata.* Tamen vt eiusmodi factum, ex quo tanta alteri mala proueniunt, inter debita numeretur, & quo intermisso peccatum contrahatur, vero simile non videtur. Praesertim cum huc quoque applicari queat illud tritum: priuilegio suo quemlibet posse renunciare, vbi citra praeiudicium tertii id queat fieri [2]. Id quod ita expressit QVINTILIANVS Declam 7. *Omnium beneficiorum ista natura est, vt non sit necessitas, sed potestas. Quicquid in honorem alicuius inuentum est, desinit priuilegium vocari posse, si cogas. Cuncta, si videtur, iura percurrite; nusquam adeo pro nobis solicita lex est, vt quod praestat, extorqueat.*

§. III.

§. II. 1) Quae verba non Velthuysenii ipsius sunt, sed per consequentiam ab Auctore e sententia eius ducuntur.

2) Imo, quum natura vel per solum instinctum conseruationi nos nostrae studere iubeat, defensio sui ipsius non tantum *licita*, sed vtique etiam *praecepta* videri possit. Vid. van der MVELEN ad Grotium de I. B. & P. L. II. c. 1. §. 8. & 9. & TITIVS ad Pufend. de off. hom. & ciu. obs. CXXI. quamuis de hoc argumento non temere laborandum sit, propter naturalem hominum ad defendendum sese procliuitatem.

§. III. 1) SENECA Thebaid.

Nunc belli mala
Propone, dubias Martis incerti vices.

Licet

§. III. Sed vt ſuper defenſione ſui accuratius cognoſcatur, qua ratione illa temperanda, & quouſque recte poſſit progredi, ante omnia diſtinguendum eſt, vtrum, qui ſe defendit, in ſtatu naturali: an vero in ciuili degat: quippe cum heic longe arctioribus, quam illic, limitibus iſta ſit circumſcripta. Quod cum a multis non ſatis fuerit obſeruatum, inde de inculpata ſui tutela in vniuerſum tradidere, quae de alterutro duntaxat ſtatu vera ſunt. Aſt vbi diſtincte fuerit expoſitum, quidnam iuris ſit in ſtatu naturali, facile dein patebit, quouſque & quibus rationibus iſtud in ciuitatibus ſit reſtrictum. Ac illud quidem prudentiae eſt praeceptum: *Omnia prius, quam armis, experiri ſapientem decere* [1]. Cum enim omnis pugna habeat aliquid aleae ancipitis; inde vbi ab altero iniuria intentatur, conſultius fuerit tutiora prius remedia tentare, quam in pugnam deſcendere. Libanivs Declam. I. *Πρῶτον μὲν τὰ δίκαια τῷ λόγῳ πειρᾶσθαι λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὅπλοις ἐπιπηδᾶν ἀνθρωπινώτερον. Primum non ſtatim ad arma ruere, magis autem verbis experiri, poſſiſne quod ius eſt obtinere, id eſt homine dignius.* Sic ſi inuaſuro viam poſſim intercludere, ne ad me accedere queat, ſtulte cum eo manus citra neceſſitatem confero. Sic quem parietes ac ianua poſſunt defendere, imprudenter pectus ſuum hoſti obiicit. Terentivs Eunuch. [Act. IV. Scen. 7. v. 23.] *Tu quod cauere poſſis, ſtultum admittere eſt.* Deinde & hoc prudentis eſt, leuis iniuriae patientia defungi, ſi commode fieri queat, adeoque de iure ſuo aliquid remittere potius, quam intempeſtiua defenſione maiori ſeſe periculo exponere; praeſertim vbi imperatur id, quod facile reparari aut penſari queat. Plavtvs Amphitr. Act. 2. ſc. 2. [verſ. 71. & ſeqq.] *Bacchae bacchanti ſi velis aduerſarier, Ex inſana inſaniorem facies: feriet ſaepius. Si obſequare, vna reſoluas plaga.* Idem Trucul. [Act. IV. ſcen. 2. verſ. 55.] *Si ſtimulos pugnis caedis, manibus plus dolet.* Martialis VI. Epigr. 64. *Sed miſerere tui, rabido nec perditus ore Fumantem naſum viui tentaueris vrſi* [2]. Sicut ſapientius meo iudicio facit, qui cum altero ſuper decem aureis, quos ipſi debebat, vtcunque tranſigit, quam qui moleſta illos actione extorquere contendit, ſiquidem rabulis in mercedem linguae quindecim fuerint dandi. Martialis L. VII. Ep. 64. *Ab miſer & demens viginti litigat annis Quiſquam, cui vinci, Gargiliane licet!* Theocritvs Idyll. 23. [verſ. 10.] *Ὀλίγῳ τοι ἔοικε κακῷ μέγα νεῖκος ἀναιρεῖν. Par eſt exiguo malo magnam litem tollere.* Praeſertim cum *νεῖκος κρεσσόνων ἀποθέσθαι ἄπορον, contentionem aduerſus potentiores ſuſceptam deponere difficile ſit.* Pindarvs Olymp. Od. X. [v. 47. & ſeqq.] & *ἔστιν ἀφάνεια τύχας καὶ μαρναμένων πρὶν τέλος ἄκρον ἱκέσθαι.* Idem Iſthm. Od. 4. Sic ſummopere laudandum, quod de ſeipſo praedicat Isocrates de Permut. [pag. 543.] *Hae artes meae fuerunt, vt ne quid ipſe*

Licet omne tecum Graeciae robur trahas,
Licet arma longe miles ac late explicet,
Fortuna belli ſemper ancipiti in loco eſt.

Et in Hercule furente:

Arma non ſeruant modum,
Neque temperari facile, nec reprimi poteſt
Stricti enſis ira. Bella delectat cruor. H.

2) Eumenes apud Livivm L. XXXVII. c. 53. *Quod ad me attinet, in aliis rebus ceſſiſſe intra finem iuris mei videri malim, quam nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendiſſe.* Thomas Soderinus apud Machiavellvm L. VII. Hiſtor. Florentin. dicere fuit ſolitus: *Potiorem eſſe macilentam tranſactionem, quam pinguem victoriam.* H.

ipſe erga quenquam delinquerem: mihi vero ſi qua facta eſſet iniuria, vt non iudicio me de inimicis vindicarem, ſed controuerſias eorum amicis dirimendas permitterem. LVCIANVS Eunucho [pag. 480. T. I. Ed. Amſtel.] Τοῦτο μὲν ὡς ἀληθῶς γελοῖον, τὸ φιλοσοφοῦντας δικάζεσθαι τὰ πρὸς ἀλλήλους. δέον, εἰ καί τι μέγα εἴη, κατ' εἰρήνην ἐν σφίσι διαλύεσθαι τὰ ἐγκλήματα. *Hoc autem reuera ridiculum, philoſophiam profeſſos inter ſe litigare, cum oporteret, licet magni momenti eſſet, controuerſias amice inter ſe componere.* Add. *L. 4. §. 1. D. de alienat. iud. mut.* Sicuti & ſaepe locum inuenit illud POLYBII in Excerptis Peireſcianis, quod tunc accommodabatur ad Achaeos breui clade perfunctos: Εἰ μὴ ταχέως ἀπωλόμεθα, οὐκ ἂν ἐσώθημεν. *Niſi celeriter periiſſemus, nunquam ſalui fuiſſemus.* SENECA de Ira L. II. c. 14. *Saepe ratio patientiam ſuadet, ira vindictam; & qui primis defungi malis potuimus, in maiora deuoluimur. Quosdam vnius verbi contumelia, non aequo animo lata, in exilium proiecit: & qui leuem iniuriam ſilentio ferre noluerant, grauiſſimis malis obruti ſunt, indignatique aliquid ex pleniſſima libertate deminui, ſeruile in ſe attraxerunt iugum.* Add. quoque STOBAEVS Sermon. XIX. [3] Quo pertinet interpretatio dicti apud Matth. V, 17. quam adfert GROTIVS L. I. c. 2. §. 8. Quanquam alii hoc dictum pertinere velint ad homines oppreſſos, & vbi iuſtitiae copia non eſt [4]. Conf. Thren. c. III, 28. 29. 30. cum contra in bona republica quilibet teneatur iniurias coram iudice exigere, (Leuit. V, 1.) non propter vindictam (Leuit. XIX, 17. 18.) ſed animo iuſtitiam legesque patriae defendendi, & ne malis ſua ſcelera lucro aut gaudio ſint. LYSIAS Orat. contra Theomneſtum [c. 1.]: Ἀνελεύθερον καὶ λίαν φιλόδικον εἶναι νομίζω κακηγορίας δικάζεσθαι. *Illiberale nimium exiſtimo & litigioſum maledicentiae aliquem accuſare.* Apud Cyrenenſes, teſte HERACLIDE de Politiis, lex erat, vt πολυδίκους, *litigioſos ciues ad tribunal Ephori traherent, & multam atque infamiam ipſis imponerent.* ARRIANI Epictetus L. I. c. 25. Ἂν τὶς ὡς λίθος ἀκούῃ, τί ὄφελος τῷ λοιδοροῦντι; *Si quis vt lapis audierit, quam e ſuis maledictis capiet vtilitatem conuitiator?* SENECA de Ira L. II. c. 32. *Magni animi eſt iniurias deſpicere. Vltionis contumelioſiſſimum genus eſt, non eſſe viſum dignum, ex quo peteretur vltio. Ille magnus & nobilis eſt, qui more magnae ferae latratus minorum canum ſecurus exaudit.* Etſi laeſus iſthanc moderationem debet non tam laedenti, quippe qui quantum in ſe omnia humanitatis commercia cum ipſo abrupit; quam propriae ſecuritati & tranquillitati. Vnde quando quis ira aut dolore concitatus hos limites tranſilierit, laceſſenti iniuriam non facit, ſed immoderate & imprudentius duntaxat egiſſe dicitur. Enimuero vbi hac ratione ſalus mea expediri, aut in tuto locari nequeat, res vtique ad manus fuerit deducenda. Vbi ſi alter iniuriam mali-

3) Qui loci e Florilegiis depromti videntur Cl. Barbeyraco, quum alia omni mente, quam quae Auctoris eſt, dicantur a ſcriptoribus, quorum nomina prae ſe ferunt. Qua in re an aliquid dandum ſit PVFENDORFIO, cui ab aduerſariis ſuis lectionis obiiciebatur penuria, neſcio. Deerat ei praeterea interior cognitio ſermonis Graeci, quod ipſum quoque accurationem valde ſufflaminabat, quum plerumque ſententias Auctorum ex verſionibus hauriret. Praeſtitiſſet pauca ſelegiſſe, & quae quinta parte ſui Nectaris imbuiſſet Venus.

4) Imo ſenſus horum verborum ſine dubio is eſt, non debere nos litigare propter iniurias minimas, quod pluribus oſtendit CLERICVS ad adductum locum Matthaei.

5) Hoc ſaepe inculcat AVCTOR infra §. 10. 12. 16. & L. VIII. c. 6. §. 7. Et veriſſimum vtique eſſe teſtantur exempla populorum ex omni aeuo,

malitiose inferre pertendat, nec poenitentia praui conatus ductus ad pacem mecum denuo colendam redire velit, etiam cum caede istum repellere licebit. Etsi vel maxime vitam meam directe non impetat, puta si me plagis duntaxat velit onerare, aut membro aliquo non vitali mutilare, aut rebus me saluo corpore spoliare; tamen postquam semel pacem mecum abrupit, neque cautio mihi exsistit, quod ab istis initiis ad maiores iniurias non sit erupturus, etiam huic iniuriae repellendae licebit extrema adhibere. Eo ipso enim, dum quis sese hostem mihi profitetur, (id quod fit, quando iniuriis me lacessit, nec poenitentiae signa ostendit,) ' dat mihi, quantum in se, aduersus se licentiam in infinitum. *Οὐ γὰρ ταὐτα, ἀλλὰ μείζονα καὶ πλείονα οἱ ἄρξαντες δίκαιοι ἀντιπάσχειν εἰσί. Non enim eadem, sed plura & maiora qui incipiunt, digni sunt, vt contra patiantur.* ANTIPHONES Orat. XI. [pag. 74. Ed. Wechel.] Equidem sunt, quibus haec libertas resistendi in infinitum eo nomine displicet, quod *ius defensionis, & resistendi iniuriae nunquam naturale fuerit, nisi cum respectu ordinis, siue saluo ordine, quem natura socialis suo fini consequendo, supremo loco destinauit. Cum in iure resistendi naturaliter insit haec exceptio*, nisi resistendo violetur ordo socialis, *cuius primam & summam rationem ipsa natura habet. Nisi enim haec cautio accederet, societas, ordinis necessarii & naturalis ratione non custodita, insociabilis fieret.* Vid. BOECLERVS ad Grot. L. I. c. 4. §. 2. Enimuero hautquidquam hoc asseritur, eiusmodi licentiam resistendi in infinitum in omnibus casibus vtique adhibendam; cum multae possint interuenire considerationes, quae laesum ad extremum procedere vetent; sed quod iste, abs quo iniuria incipit, queri non possit, si extrema in ipsum statuantur. Ac tunc demum reuera vita redderetur insociabilis, si licentiae resistendi aliquis terminus statueretur inter eos, qui in naturali libertate viuunt. Qualis enim vita esset, si alter me semper modicis infestare verberibus pergeret, cuius malitiam alia ratione sistere, aut reprimere non daretur, nisi morte ipsi intentata? Aut si vicinus rapinis duntaxat, & vastationibus agrorum nos vellicare continuaret, neque nobis fas esset, istum caedibus repellere? Cum enim socialitas ad salutem vniuersorum spectet, non sunt eiusmodi leges istius fingendae, per quas modestissimo cuique semper misero esse necessum foret, quotiescunque prauo cuipiam ius naturae violare placeret. Ac absurde societas inter homines iniurias perferendi necessitate sancita statuitur. Vnde stultus est, propriaeque salutis ignauus proditor, qui hosti, quamdiu talis persistit, & hostilia exercet, parcit, & frustra perire quam perdere mauult. Nam hactenus duntaxat lenitate, & humanitate aduersus hostem ius naturae vti me voluit, vt si ostendat, sese poeni-

aeuo, vt pluribus comprobauit H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 4. 5. 6. 7. 8. Sane nisi id statueretur, bella forent infinita. Legati Atheniensium ad Aetolos dicebant apud LIVIVM L. XXXI. Histor. c. 30. *Non id se queri*, inquiebant, *quod hostilia ab hoste passi fuerint. Esse enim quaedam belli iura, quae vt facere, ita pati sit fas. Sata exuri, dirui tecta, praedas hominum pecorumque agi, misera magis quam indigna esse patiendi.* AESCHYLVS Prometheo vincto:

Πάσχειν δὲ κακῶς
Ἐχθρὸν ὑπ' ἐχθρῶν οὐδὲν ἀεικές.
Male ab hoste pati
Hostem, minime dissidet aequo.

Seneca apud EVRIPIDEM Ione:

Ὅταν δὲ πολεμίους δρᾶσαι κακῶς
Θέλῃ τις, οὐδεὶς ἐμποδὼν κεῖται νόμος.
Quando vero hostibus nocere
Aliquis vult, nulla lex obstat. H.

poenitentia ductum ab iniuriis aduersus me serio velle desistere, ac damno pensato cautionem de non offendendo in posterum praestet, parcere, & ignoscere ipsi debeam, paceque instaurata eidem deinceps circa exercenda pacis officia vicissim respondere. HESIODVS Op. & dier. L. II. [vers. 711. & seqq.] Ἐι δὲ κἀι αὖθις ἡγῆτ' εἰς φιλότητα, δίκην δ' ἐθέλησι παρασχεῖν δέξασθαι· Meram quippe vindictam, quae nihil aliud praeter laedentis dolorem & perniciem habet propositum [6], sub crudelitatis vitio natura inter homines proscripsit. Cui consequens est, memoriam inimicitiarum, quantum fieri potest, deleri debere. Quo spectat illud apud CICERONEM de Inuentione L. II. [c. 33.] Quod Thebani apud Amphictyonas accusati sint ob aeneum tropaeum positum victis Lacedaemoniis: ideo quod *aeternum inimicitiarum monumentum Graios de Graiis statuere non oportent.* Nam alias tropaea de ligno duntaxat excitari mos erat, ne nimis forent diuturna. Add. FLORVS L. III. c. 2. in fin. SENECA Herc. furente [vers. 362. & seqq.] *Si aeterna semper odia mortales agant, Nec coeptus vnquam cedat ex animo furor, sed arma felix teneat, infelix paret; Nihil relinquent bella.* Caeterum in statu naturali degentes non solum in praesens intentatum periculum repellere, sed etiam eo depulso contra laedentem eousque progredi possunt, quoad ab illo in futurum satis sibi cautum videatur. De qua cautione ita habendum: Si quis iniuria facta, statim poenitentia ductus veniam petat, & damni restitutionem offerat, in gratiam cum ipso redire debeo, nec ampliorem cautionem ab eo recte videor exigere posse, praeter fidem denuo dandam. Sufficienti enim est argumento, firmum ipsi esse propositum, in posterum me non amplius laedendi [7], quem sponte facti poenituit, & qui ad petendam veniam vltro descendit. Ast cui per vim poenitentia est extorquenda, & qui tunc demum veniam petere instituit, quando resistendi vires deficiunt, eius sola fides parum sufficiens cautio videtur. Igitur tali vel vires nocendi subtrahendae, vel aliud vinculum iniiciendum, vt ne deinceps nobis exsistat formidabilis, postquam expromta semel malitia, nec rite emendata perpetuo ipsum suspectum reddidit.

§. IV. ASТ VERO quod licet in naturali libertate viuentibus, qui suam salutem propriis viribus, proprioque ex iudicio expediunt [*], id hautquaquam indulgetur illis, qui in ciuitatibus degunt, & quidem inprimis aduersus suos ciues. Hi enim violentam sui defensionem aduersus ciues perpetuos aut temporarios ita moderari tenentur, vt eam tunc demum adhibeant, quando tempus ac locus non ferunt auxilium magistratus ad repellendam eam iniuriam implorari, qua vita, vitaeque aequipollens, aut irreparabile bonum, in praesentaneum periculum coniicitur. Et quidem, vt periculum tantummodo

6) CICERO I. de Officiis: *Sunt quaedam officia etiam aduersus eos seruanda, a quibus iniuriam acceperis. Est enim vlciscendi & puniendi modus.* Quam in rem plura sapientum dicta cumulauit H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 11. §. 1. H.

7) ARRIANVS L. VII. de Exped. Alexandri: *Vnicam peccati medicinam esse censeo, peccati agnitionem & confessionem, manifestumque poenitentiae documentum edere. Nam qui iniuriam accepit, non ita grauiter laesum sese indicat, si is, qui laesit, perperam se fecisse fateatur: & bona alicui spes fiat, se non amplius iniuria affectum iri, si is, qui affecit, poenitentiam facti prae se ferat.* SENECA Agamemnone:

Quam poenitet peccasse, pene est innocens. H.

§. IV. *) Hac enim de causa ciuitates praecipue sunt institutae, vt homines a se mutuo absti-

modo depellatur; vindicta autem, & cautio de non offendendo in posterum magistratus arbitrio relinquatur. Nam cum alias in ciuitatibus leges dominentur, & *nihil tam contrarium sit iuri & legibus, quam composita & constituta republica quidquam agi per vim;* CICERO de LL. L. III. [cap. 18.] in eiusmodi duntaxat casu, & *inter arma* ab alio intentata istae *silent, nec se exspectari iubent, cum ei, qui exspectare velit, ante iniusta poena luenda sit, quam iusta repetenda.* Add. GELLIVS L. IV. c. 14. QVINTILIANVS Declam. 13. *Nos ideo magistratus legesque a maioribus nostris accepimus, ne sui quisque doloris vindex sit: & assiduae scelerum causae se refellant, si vltio crimen imitabitur.* Et ex hisce fundamentis liquido possunt decidi, quae passim ab auctoribus super moderamine inculpatae tutelae disputantur.

§. V. ET QVIDEM dubitatum fuit a quibusdam, an cum caede repelli possit eiusmodi inuasor, qui non me, sed alium, destinato consilio inuadere parabat, & abs quo dolus malus aberat? Vbi fundamenti loco GROTIVS L. II. c. 1. §. 3. supponit, ius defensionis primario, & per se nasci ex eo, quod natura quemque sibi commendat, quodque adeo non possit non quisque omni conatu ad propriam salutem expediendam incumbere; non autem ex iniustitia aut peccato eius, abs quo periculum intentatur [1]. Scilicet ad innocentiam defensionis sufficit, quod alteri non sit ius ad me inuadendum & occidendum [2], neque in me sit obligatio mortem citra reluctantiam subeundi. De caetero cum proprius amor omnes alias considerationes hoc in casu longe superet, non potest non naturaliter homo in pari cum altero periculo constitutus, non sibi potius, quam alteri consulere; & cum periculum illud ab altero mihi immerenti creetur, eo minus inuidiosum est, malum in auctorem suum recidere. Quibus positis facile est peculiares casus, qui heic dari possunt, definire. Si enim quis insania agitatus, aut diris insomniis excitus, aut lunaticus, (quales interdum noctu cum telis per aedes ambulare tradunt,) mihi necem intentauerit; cum nullum ipsi ius sit me inuadendi, & ego mihi ipsi non immerito sim maximi, non adparet, quare ego meam salutem post ipsius habere debeam. Heic autem omnino praesupponitur, me nulla alia via potuisse periculum intentatum declinare. Id quod non ita scrupulose obseruatur in iis, qui dolo malo nos inuadunt. Idem dici potest de illo, qui bona fide militat, si pro hoste me per errorem aggrediatur. Nam cum hostis quoque potuerit illi resistere, quare ego, in statu hostili cum ipso non constitutus, iugulum eidem praebere tenear? Et imprudentiae suae imputet, quod amicum hostilia induere coëgerit: cum nosse deberet, contra quos sibi militandum foret. Id quod etiam adplicari potest ad eum, qui inimico suo insidiaturus, me per errorem

inuadit.

abstinerent iniuriis. *Iccirco indiciorum vigor iurisque publici tutela videtur in medio constituta, ne quisquam sibi ipsi permittere valeat vltionem;* aiunt Honorius & Theodosius Augusti in *L. 14. C. de Iudaeis.* Conf. H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 20. §. 8. n. 4. H.

§. V. 1) Sanciuit hoc Carolus V. in Ordin. Crim. art. 145. H.

2) Vnde dependet decisio quaestionum, an Principem aliquando occidere liceat, vel patrem: quae, si de iure stricto quaeratur, omnino adfirmanda videtur, quum Principis & patris animum exuisse videatur, qui necem nobis immeritis parat, neglecto officio, quo contra ipsius erat, ciuem vel filium potenter tueri.

inuadit. Cur enim ego ob errorem aggressoris deteriore sim conditione, quam alter, cui hic fortasse non sine causa irascebatur [3]; Quin & iste aggressor legis Corneliae de sicariis [4] reus est. Nam vtut error fuerit in persona, non tamen fuit error in proposito, & isti voluntas aderat & conatus caedem patrandi. Add. *L. 18. §. 3. D. de Iniuriis.* Et GROTIVS in Sparſ. florum ad *L. 14. D. ad L. Cornel. de sicariis.*

§. VI. AD MODERAMEN inculpatae tutelae vulgo requirunt periculum praesens, & velut in puncto; neque quamuis suspicionem aut formidinem adhuc incertam sufficere asserunt, vt quis alterum occupet. Verum circa hanc quoque assertionem non satis accurate distinguitur inter libertatem naturalem, & statum ciuilem. Nam etsi & heic punctum illud, quod vocant, sine aliqua latitudine non possit intelligi; certum tamen est, in naturali libertate constitutis laxius longe spatium indulgeri expediendae defensioni violentae, quam iis, quorum salus patrocinio ciuitatum ambitur. Scilicet cum ad colendam cum aliis pacem per naturam obligemur, praesumitur quilibet isti obligationi satis facturus, nisi claris indiciis de diuersa ipsius voluntate constiterit; adeoque nisi pateat, eum sanae rationi, quae idem suadet, non obtemperare. Sed quia magna pars mortalium ad eam obligationem violandam est procliuis; igitur cui salus sua cordi est, mature sibi innoxia munimenta circumponet; puta, vt aditum praestruat hostilia molientibus, arma, & caetera [1] ad vim repellendam aut faciendam comparet, socios sibi adiungat, aliorum conatus vigilanter obseruet, & quae sunt similia. Ac merito sapiens praedicatur respublica, quae etiam pacis tempore de bello cogitat. Et quanquam innocentibus in prouidentia diuina magnum sit positum praesidium; nequidquam tamen sibi miracula coelitus pollicetur, qui in torporem resolutus suarum rerum ipse non satagit. Quin & qui in ciuitatibus degimus, vbi bona nostra contra fures & grassatores acri poenarum sanctione munita sunt, malum patremfamilias arbitramur, qui sub noctem ianuas claudere, cistasque & conclauia obserare negligit. Sicut Romani etiam vilissima vtensilium annulo signabant, contra furacitatem seruorum, in quos tamen potestatem vitae, ac necis obtinebant. Vid. TACITVS Annal. II. 1. Caeterum vti talibus remediis nemini prorsus nocetur; ita vt obtentu defensionis meae alterum possim occupare, signa requiruntur, moralem certitudinem facientia, de infesto ipsius in me animo, ac laedendi destinatione, vt ni praeuenire malim, primus mihi sit ictus expectandus.

3) V. L. I. c. 3. §. 16. H.

4) Lege Cornelia, de qua agitur *Digestorum L. XLVIII. tit. 8.* puniebantur homicidia, dolo commissa, quum contra Lex Aquilia pertineret ad damnum caede serui, dolo & culpa, etiam leuissima, factum *L. 3. D. Si quadrup. L. vlt. D. De his, qui effud.*

§. VI. 1) Qualia contemplatione gentium liberarum fortalitia praecipue sunt in confiniis exstructa. Vid. THOMASII Dissertatio, inscripta: Non-ens actionis forensis contra aedificantem ex aemulatione, §. 18. & seqq.

2) Qua ratione occurritur procaci sententiae, quae metum crescentis potentiae pro caussa belli legitima habet. Fouent eam Albericus GENTILIS I. de Iure belli c. 14. HOBBESIVS de Ciue c. 5. §. 1. & GVNDLINGIVS Gundlingianorum P. V. Obs. 1. Quodsi tamen moraliter certum sit, nos impetitum iri, iam adesse videtur casus voluntatis. Ceterum quamuis daretur, nunquam extitisse Principem valde potentem,

dus. Quae inter ſigna, ob quae ius nanciſcar vltro vim inferendi, hautquidquam numerari debet ſola potentia, nimium gliſcens, noſtriſque viribus praeponderans; praeſertim vbi quis eandem innoxia induſtria, aut per benignitatem fati citra aliorum oppreſſionem adauxerit. Taliter partas quippe opes alteri velle inuidere, aut deſtructum ire inhumana foret malitia. Et craſſe nimis philoſophantur, qui crepant: qui tibi nocere poteſt, idem & vult [2], ergo citra vllam aliam cauſam ipſum opprime, ſi ſalutem tuam amas. Enimvero iſthaec doctrina omnem inter homines ſocialitatem deſtruit; & qui pro illa citantur auctores, vel audiendi non ſunt, vel de praecautione innoxia loquuntur, vel de talibus, qui voluntatem nocendi per ſigna ſatis declararunt. Et illi dicterio apud CICERONEM Ep. fam. XI. 28. *etiam ſeruis ſemper liberum fuit, timerent ſuo potius, quam alterius arbitrio* [3]: Opponitur illud non minus argutum Vibii Criſpi apud QVINTILIANVM L. VIII. c. 5. *Quis tibi ita timere permiſit?* Et ipſe Cicero Orat. pro Tullio apud QVINTILIANVM L. V. c. 13. *Quis hoc ſtatuit vnquam, aut cui concedi ſine ſummo omnium periculo poteſt, vt eum iure potuerit occidere, a quo metuiſſe ſe dicat, ne ipſe poſterius occideretur.* Neque vero quod ab vno aut altero peccatum eſt, id in normam agendi eſt allegandum [4]. Add. Alberic. GENTILIS de Iure Belli L. I. c. 14. Quia tamen viribus quis ſuis abuti poteſt, ideo mature innoxia, vti dictum, munimenta ſunt circumſpicienda. Sed & ſi quis praeter vires nocendi voluntatem quoque ineſſe ſibi oſtenderit, ne ſic quidem directe mihi ſtatim cauſa naſcitur, vltro ipſum inuadendi, ſiquidem nondum aduerſus me eam voluntatem exſeruit. Neque enim ſufficienti eſt argumento, aliquem mihi quoque nociturum, quia aliis nocuit; quippe cum cauſae peculiares aduerſum alios ipſum potuerint incitare, quae in me non deprehenduntur. Ac iniuria alteri facta nondum mihi ſat cauſae praebet laedentem inuadendi [5], quamdiu tam laeſus quam laedens ſolo humanitatis vinculo mihi iungitur. Etſi facile ſit, vt laeſo peculiariter obliger; puta, ſi ab ipſo imploratus auxilium meum pacto promiſerim. Id quippe maxime cum natura ſociali congruit, vt quis, nulla licet iniuria laceſſitus, ad depellendam ab altero vim iniuſtam, ex pacto vires cum ipſo coniungere queat, licet iſte, abs quo iniuria incipit, communis vinculo humanitatis eidem quoque ſit iunctus. Semper enim iniuria accepta ad fauorem, illata ad odium valere debet etiam inter eos, quorum alias nihil intereſt. Nam illud Exodi II, 14. tantum in ſtatu ciuili obtinet [6]. Quod ſi autem probabilis accedat ſuſpicio, iſtum altero oppreſſo in me quoque tranſiturum, & priore victoria

tem, qui non depreſſerit vicinos infirmiores, quod tamen gratis poſtulari videtur, ſi rerum geſtarum monumenta exigas, tamen vel ſic ſuſtinendae Auctoris ſententiae ſatis eſt, cohibendae vicini potentiae ſufficere innoxia munimenta ab infirmioribus ſibi circumponi.

3) Qui locus Ciceronis, ſi antecedentia & conſequentia eius expendantur, nihil continet, quod magnopere faciat contra ſententiam, quam profligandam ſuſcepit Puſendorſius.

4) H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 22. §. 5. AVCTOR L. VIII. c. 6. §. 5. H.

5) Quin vel ſic non tantum ius nobis eſt, innocenti oppreſſo ſuccurrendi, ſed ad defenſionem eius etiam obligati ſumus per inuiolabiles leges ſocietatis, modo vi, quae paratur, pares exiſtamus, TITIVS ad Puſend. de Offic. Hom. & Ciu. Obſ. CXXXI.

6) Batavi apud H. GROTIVM L. VII. Hiſtor. Belgic. ad A. 1595. *Melius olim populi ac Reges, qui ipſi adhuc illaceſſiti, creſcentibus imperiis*

ria pro instrumento sequentis vsurum; eo promtius alteri petenti erit succurrendum, quod ipsius conseruatio meam salutem in tuto ponat. Et sapienter facit, qui intra vicini aedes incendium sistere nititur, ne vbi istae conflagrarunt, ad ipsum incendium traiiciat. Enimuero vbi ex liquidis constat indiciis, alterum in inferenda nobis iniuria iam occupari, licet conatus suos nondum plene expromserit; in libertate naturali viuentibus statim licebit violentam sui defensionem auspicari, & noxam adparantem occupare; siquidem nulla sit spes fore, vt amice admonitus hostilem animum exuat; aut eiusmodi admonitio rebus nostris noxia sit futura. Neque enim tenetur quis exspectare aut excipere alterius assultum, vt violentiae suae ex necessitate defensionis iustitiam adstruat. Vnde heic pro aggressore est habendus, qui prior se mouet ad vim alteri inferendam, seu qui voluntatem nocendi alteri prior concepit, & ad eandem exsequendam se comparauit, licet alter, animaduersis illius coeptis, celeritate vsus tardius molientem oppresserit. Neque enim ad defensionem requiritur primum ictum excipere, aut ictus qui intentantur, eludere duntaxat, & repellere; sed ille quoque defensionis gaudet fauore, qui iniurias adhuc adparantem praeuenit. DEMOSTHENES Philippica 3. [pag. 46. Edit. Geneu.] Ὁ γὰρ, οἷς ἂν ἐγὼ ληφθείην, ταῦτα πράττων καὶ κατασκευαζόμενος, οὗτος ἐμοὶ πολεμεῖ, κἂν μήπω βάλλῃ, μὴ δὲ τοξεύῃ. *Qui enim, quibus ego capiar, ea agit & instruit; is bellum mecum gerit, etsi me nondum vel iaculis, vel sagittis petat.* THVCYDIDES L. VI. [c. 38. Edit. Oxon.] *Inimici non facta solum, sed consilia etiam & cogitata poena praeuertere oportet. Nam & illi, qui se non praemuniit, damno praeuenitur.* PROCOPIVS de Bello Persico L. II. c. 3. Λύουσι τὴν εἰρήνην οὐχ' οἱ ἂν ἐν ὅπλοις γένοιντο πρῶτοι, ἀλλ' οἱ ἂν ἐπιβουλεύοντες ἐν σπονδαῖς τοῖς πέλας ἁλοῖεν. Τὸ γὰρ ἔγκλημα τῷ ἐγκεχειρηκότι, κἂν ἀπῇ τὸ κατορθοῦν, πέπρακται. *Pacem rescindunt non qui arma capiunt primi, sed qui pacis tempore in aliqua aduersus vicinos machinatione deprehenduntur. Nam quisquis aggressus est scelus, optato licet successu careat, iam id patrauit. Philo Iudaeus de specialibus legibus: Hostes habentur non solum, qui nos iam impugnant classibus aut exercitibus, verum etiam qui vtrosque adparatus faciunt.* Add. Alberic. GENTILIS aduoc. Hispan. L. I. c. 9. Lex WISIGOTH. L. VI. tit. 4. c. 6.

§. VII. ASТ VERO nequidquam par licentia est illis, qui in ciuitatibus degunt [1]. Hi enim, vbi negotium sit aduersus extraneum, vltro quidem inuadentem semper repellere possunt; iniussu autem imperantis eundem in adparatu opprimere, aut post illatam noxam vindictam petere nequeunt, ne forte ciuitas intempestiuo bello implicetur. Idque multo accuratius obseruandum

viis in tempore obuiam ierunt, ne caeteri suam in perniciem vincerentur. Sciebant quippe bellorum alia geri vt pax habeatur, alia quia haberi non potest. Nam vt aquae & ignis, quarum rerum contraria natura est, ita eorum qui imperare omnibus cupiunt, & qui seruire alteri nolunt, perpetua & immortalis pugna est: in qua vindicare serum, imminentem antecapere prudentis & gloriosum est. Non enim puniendis tantum iniuriis, sed praeuertendis maxime regimen Principibus & arma coelitus data. Ne tueatur se quidem, qui tueri contentus est. Nocentes animos irritat impunitas. Add. BACONEM de Verulamio sermon. fidel. 19. Iacob. ZEVECOTIVM ad Flor. L. II. c. 2. H.

§. VII. 1) V. infra L. VIII. c. 6. §. 8. H.

2) Ipse tamen GROTIVS quoque hac restrictione vtitur in verbis n. 2. *Si aut aliter euadi periculum non potest, aut non certum satis est, aliter*

dum est aduersus conciuem. Hunc enim, licet comparare se intellexero ad iniuriam mihi inferendam, aut atroces minas spargere percepero, hautquidquam occupare conceditur; sed ad communem imperantem erit deferendus, & ab isto cautio exigenda. Quam vbi ipse abnegauerit, tunc demum eo modo salutem meam mihi licebit expedire, ac si in libertate naturali forem constitutus. Vnde absurdi valde sunt illi Moralistae, quos citat GROTIVS L. II. c. I. §. 5. qui tradunt, *iure posse interfici eum, qui non quidem vim praesentem iam intentet, sed coniurasse, aut insidiari compertus sit, si venenum struere, si falsam accusationem, falsum testimonium, iniquum iudicium moliri.* Neque tollitur absurditas per additam restrictionem [1], *si aut aliter periculum euadi non potest, aut non satis certum est, euadi non posse;* quippe cum plerumque interposita temporis mora ad multa remedia, ad multos quoque casus pateat, ac multa inter calicem supremaque labra cadere queant. Enimuero isti sine dubio supponunt statum ciuilem; cum iniqua iudicia, accusationes, testimonia, non nisi in ciuitate locum habeant. Ad quae retundenda si ciuibus ius damus caedem exercendi, quid magistratu opus erit? Neque vero damnationis periculum alicui imminet, si calumniam in se confictam probare possit. Si autem liquido isthoc demonstrare nequeat, & nihilominus ad caedem prouolare velit, poenam legis Corneliae hautquidquam deprecabitur. Ast vbi quis ipso actu per vim inuadatur, & in eas redigatur angustias, vt magistratus, aut aliorum ciuium implorandi subsidium facultas non sit, tunc demum, vt vim inuasoris abs se arceat, vel extrema ipsi poterit intentare; non quidem hac intentione, vt per caedem vindicta ob iniuriam exigatur, sed quatenus citra eiusmodi caedem vita e praesenti periculo nequit eripi. Hinc periculo depulso hautquidquam eundem insequi, & fugientem percutere licebit. Vid. *L. 3. §. 9. D. de vi & vi armata.*

§. VIII. EX QVIBVS adparet, in ciuitatibus tempus defensionis inculpatae expediendae [1] angustis admodum finibus esse circumscriptum, & fere ad punctum aliquod, etsi non citra latitudinem, redactum; vbi modicus excessus vix a praetore curetur. Vnde licet cordato iudici ex singulorum factorum circumstantiis commodissime de innocentia defensionis constare queat; in vniuersum tamen id statuendum videtur, initium temporis illius, quo quis in sui defensionem alterum impune potest occidere, inde sumi, quando aggressor, voluntatem vitam meam impetendi prae se ferens, & a viribus instrumentisque nocendi instructus, iam intra illum extiterit locum, ex quo re ipsa nocere possit, computato quoque illo spatio, quo opus est, si ego ipsum occupare, quam ab eodem occupari malim [2]; verbi gratia, si quis stricto gladio ad me

ter euadi non posse. Significat scilicet Grotius, non antea pergendum esse ad caedem alterius, quam postquam defecerint omnes aliae rationes expediendae salutis.

§. VIII. 1) Vulgo moderamen inculpatae, quam vocant, tutelae ad tria capita reuocatur, *caussam* (hoc est iniustam insultationem, ex qua mortis periculum, quod nisi caede inuasoris euadi non potest, imminet) *modum* (vt inter offensionem & defensionem sit iustum aequilibrium) & *tempus*, vt defensio fiat in continenti. H.

2) Oedipus apud SOPHOCLEM Oedipode in Colono:

Εἴ τις σε τὸν δίκαιον αὐτίκ' ἐνθάδε
Κτείνοι παραστὰς, πότερα πυνθάνοι' ἂν εἰ
Πατήρ σ' ὁ καίνων, ἢ τίνοι' ἂν εὐθέως;

ad me viam affectet [2], cum fufficiente fignificatione, quod me velit confodere, neque mihi tutum pateat fuffugium; ego autem fclopeto fim armatus; tunc recte id in ipfum difplodere poffum, quando longiufcule adhuc abeft, ac nondum me gladio contingere valet, ne fi nimis adpropinquauerit, telo meo vti nequeam. Idque magis adhuc valet in arcubus & fimilibus telis, quae intra breue nimis fpatium vfum fui amittunt. Sic fi quis cum propofito me occidendi aduolet fclopetis breuioribus armatus, mihi autem fit fclopetum longius, non teneor exfpectare, donec ille intra id fpatium accedat, ex quo fuis me telis contingere queat, fed antequam eo perueniat, meo ipfum telo excipere potero. Hoc ipfum enim eft, *in tempore occurrere, quod melius habetur, quam poft exitum vindicare. L. 1. C. quando liceat vnicuique.* Perdurat autem illud fpatium inculpatae defenfionis, quoad aggreffor fuerit depulfus, aut vltro receffer it, vel poenitentia in ipfo facinoris momento tactus, vel quod conatum eius euentus deftituerit; puta fi gladius fractus fit, aut fclopetum ignem non conceperit, vel aberrauerit; ita vt in praefens nocere amplius nequeat, nobisque fit facultas in tuta loca nos recipiendi. Nam vltio iniuriae, & cautio in futurum magiftratui curae erit. Vid. *L. 45. §. 4. D. ad L. Aquiliam.* Ifthoc fpatium qui in caede intra ciuitates egrediuntur, ab omni vitio fuam defenfionem liberare nequeunt. Vnde adparet, quam ab omni ratione abhorreat illud *Baldi*, quod refert SICHARDVS ad d. l. C. *fi quis ita forte mihi dicat, vbicunque te pofthac reperero, conficiam te, quod poffim illum in ipfo minarum articulo interficere, aut cum eft mihi commodiffimum, fine poena.* Nam licet non tenear expectare, donec ille minas fuas exfequatur; alia tamen via in ciuitate, quam per caedem cauere mihi poffum & debeo [2]; etiam tunc, quando conftat ex anteacta vita, iftum ad eiusmodi minas exfequendas [3] non effe meticulofum; quod nonnulli mitigandae Baldi fententiae adiiciunt.

§. IX. QVOD autem heic addunt; *Ita demum eiusmodi caedem excufari, fi alia ratione periculum euadi non potuerit* [1]; id haut nimis ftricte eft interpretandum, fed cum aliqua latitudine, quam perturbatio animi, ex praefentia tanti periculi enafci folita, indulget. Quae non fert, vt quis ita accurate omnes euadendi vias poffit circumfpicere, ficut ille, qui tranquillo animo extra periculum conftituitur. Inde vti ad minantem, aut prouocantem vltro ex loco tuto defcendere temerarium eft: ita fi in aperto me loco conftitutum alter inuadat, non praecife ad fugam obligor, nifi forte in proximo fit tale fuffugium, ad quod me citra periculum poffim recipere; neque femper ceffim ire teneor. Nam & ibi nudum tergum oftendendum, & vtrinque periculum lapfus imminet, ac vbi femel gradu fis depulfus, eundem iterum componere haut ita in procliui eft. Sed nec inde defenfio mea vitiofa fit, quod non intermife-

Δοκῶ μὲν, ὥσπερ ζῆν φιλῶ, τὸν ἄδικον
Τίνοι' ἂν, οὐδὲ τοὔνδικον περιβλέποις.
Si quis te amantem iuris, vt credi cupis,
Impeteret ictu, quaereres prius an pater
Is effet, an te fine mora defenderes?
Vlcifcereris credo, iure, iniuria,
Hunc quisquis effet, vita fi cordi eft tibi.

Conf. quae ante dixerat v. 276. feq. H.

3) Nec in quem illud MENANDRI quadret:
Οἷος δ' ἀλάζων ἐςὶν κλητήριος;
Tum vero quam ipfe gloriofus, carnifex? H.

§. IX. 1) Videatur nota 2. ad §. feptimum.

termiserim actum aliquem, mihi ex officio iniunctum, aut quem suscipere saltem libertas erat. Sic verbi gratia, si, dum ad negotia mea obeunda in publicum prodeo, inuasorem cum caede repulero, hautquidquam inde culpabilis reddor, quod, si domi mansissem, in periculum non incidissem. Ad quid enim nobis securitatis publicae sanctimonia, & nostra libertas prodesset, si illa vti non liceret, ob improuisa pericula, quae alter non nisi per scelus intentare nobis potest? Sine dubio autem ineptum est, quod tradit Theod. BALSAMON ad Epist. I. Basilii, quae est ad Amphiloch. can. 43. *Qui ad tutelam corporis sui occidit, nulla homicidii poena teneatur, si aggressorem interfecerit, quod vulnus ei letale inflixerat, aut vim similem: teneri tamen de occiso, si leui tantum, ac medicabili plaga vulneratus aggressorem interemerit* [2]. Sed & inepta fuit illorum sollicitudo, qui anxie disputarunt; *an ad inculpatam defensionem quoque requiratur paritas armorum.* Quasi vero aggressores semper prius inuasionem denuncient, & quibus armis sint vsuri, vt otium sit alteri congrua arma parandi; aut quasi defensio istiusmodi foret exigenda ad leges ludi gladiatorii, vbi qui spectaculi causa compositi depugnant, paribus [3] aut aequiualentibus armis instruuntur. Illud quoque heic monendum, non posse innoxiam tutelam praetendere, qui ab altero in duellum prouocatus, vbi comparuerit, ita premitur, vt ni illum transfodiat, ipsi sit pereundum [4]. Nam id periculum ne subiret, leges vetabant. Vnde circa aestimandum illud factum eius periculi nulla habetur ratio; & iste tam homicidii poena, quam illa, quae in duellatores forte peculiariter est constituta, merito potest affici.

§. X. QVAERI iam vlterius solet, an licitum sit alterum interficere, qui non vitam eripere, sed membro duntaxat aliquo mutilare intendit, quando vis eius aliter repelli nequit? id quod de statu naturali tuto affirmari potest. Nam & membrorum nostrorum integritatem ita tenero nobis sensu natura commendauit, vt non possimus non omnibus modis ipsam protegere; & mutilatio alicuius membri, praecipue nobilioris, quandoque non multo minoris, quam ipsa vita aestimatur *. Quin ex ista mutilatione saepe ipsa vita periclitatur; nec ita liquido constare potest, an vlterius quoque iste sit in me grassaturus. Accedit, quod qui tale quid mihi intentat, hostis fit, qui quantum in se licentiam dedit mihi aduersus ipsum in infinitum. Sed & in statu ciuili vix videntur leges ad eam patientiam ciues adstrinxisse, vt mutilari se potius ferant, quam vltimum conatum repellendae alterius violentiae adhibeant: quippe cum haec patientia fere superior humana constantia videatur. Saltem eam in gratiam malitiosi inuasoris exigere durum nimis erat. Iniuriam autem talem iam acceptam per magistratum exsequi oportet.

2) Quos magno numero profert FARINACIVS Pract. Criminal. quaest. 125. n. 354. & seq. H.

3) Et quid si aggressor sit robustus, inuasus vero debilis? H.

4) Et inuoluntarium ex voluntario ortum moraliter pro voluntario habetur. V. FRANZKIVS L. III. Resol. 23. H.

§. X. *) Vnde nihil huc facit distinctio, quam quidam hic adhibendam censent, an mutilatio cum periculo vitae coniuncta sit, nec ne. H.

§. XI. DEFENSIONI vitae apud omnes fere populos aequiparatur pudicitia, quae etiam cum caede violatoris recte defendi afferitur. Cuius fauor ideo tantus eft, quod eiusdem integritate decus fexus foeminini maxime aeftimatur, accedente infuper eiusdem imbellia, quae omnibus modis contra impurorum hominum malitiam munienda erat. QVINTILIANVS Declamat. 349. *Puellam vsque in eam iniuriam traxifti, qua nihil grauius bella habent.* In ciuitatibus autem [1] cum legislatores recte potuerint capitalia fupplicia in violentos ftupratores conftituere, fingulis quoque honeftis foeminis potuerunt permittere, vel cum caede tueri id [2], quod femel ereptum reftitui nequit [3]. Apud Ebraeos, vt tradit SELDENVS L. IV. c. 3. tantus comitabatur fauor defenfionem corporis & pudoris, vt non folum is, qui inuadebatur, per fe inuaforem cum caede repellere, fed & alter innocenter oppreffum cum caede inuaforis defendere poffet: idque non tantum fi vitam alterius aggrederetur, fed & fi cum mafculo vellet concumbere, aut alterius fponfam comprimere. Vid. Lex WISIGOTHORVM L. III. tit. 3. c. 6. *Conftitut.* SICVLARVM *L. I. tit. 22.* Sic & magnis laudibus celebratum fuit iudicium C. Marii, quod abfoluiffet, fimulque corona donaffet militem, qui fororis fuae filium tribunum militum, de ftupro fe folicitantem, interfecerat. PLVTARCHVS Mario [p. 413. Ed. Wechel.] PLATO de LL. L. IX. [pag. 874. C. Ed. Steph. 936. A. Ed. Francof.] Ἐὰν ἐλευθέραν γυναῖκα βιάζηταί τις ἢ παῖδα περὶ τὰ ἀφροδίσια, νηποινεὶ τεθνάτω ὑπὸ τοῦ ὑβρισθέντος βίᾳ, καὶ ὑπὸ πατρὸς, ἢ ἀδελφῶν, ἢ υἱέων. *Qui mulierem liberam aut puerum ad rem veneream vi fubegit, impune non ab eo folum, cui vis eft illata, verum etiam a patre, fratribus, filiisque vita priuetur.* Neque ex eo, quod AVGVSTINVS de Ciuit. Dei L. I. c. 18. dicit: *Non amitti corporis fanctitatem, manente animi fanctitate, etiam oppreffo corpore:* (add. GRATIANVS Cauf. 32. Quaeft. 5. c. 1. 2. 3. 4. PLAVTVS Amphitr. *Haut promeruit, quamobrem vitio verteres. Mea vi fubacta eft facere.* SENECA Hippolyto [verf. 735.] *Mens impudicam facere, non cafus, folet.*) confequitur, violentos ftupratores non poffe quocunque modo repelli. Sicuti non fequitur; vir pius per temporariam mortem ad beatiorem vitam transfertur; ergo latroni non poteft extremam vim opponere. Quo loco tamen obferuandum, quod LYSIAS Orat. I. [c. 12.] tradit, lege Attica [4] grauius punitum, qui perfuafione, quam qui per vim foeminam ftuprauerit. Rationem fubiungit: *Eos enim, qui vim faciunt, odio haberi cenfuit ab illis, quibus vis illata eft. Qui vero fe infinuando perfuadent, adeo ipforum animos peruertere, vt aliorum vxores reddant fibi beneuolentiores, quam maritis, & vniuerfam domum fuae faciant poteftatis; liberos quoque reddant incertos, maritorumne fint, an adulterorum.* LIBANIVS Declam. 2. [pag. 222. B. Ed. Parif. Morelli] Πολύ γε δεινότερον τὸ πεῖσαι γενέσθαι φαύλην τοῦ πρὸς ἀνάγκην καταισχῦναι. *Multo grauius eft, quod perfuafit, vt flagitiofa effet, quam quod neceffitate illata dedecorauit.*

§. XII.

§. XI. 1) Vt Romani, *L. 1. §. 2. de extraordin. crimin.* & in Germanico Imperio Carolus V. Ordinat. Criminal. art. 119. H.

2) In primis, quum hac ratione honefta femina, dura hac neceffitate premi poffit, vt eam oporteat fobolem fufcipere ex inimicis amplexibus.

3) Et apud Romanos Hadrianus Imper. refcripfit, qui ftuprum fibi vel fuis per vim inferentem occidit, dimittendum. *L. 1. §. 4. ad L. Cornel. de ficar.* Conf. PAVLVS *L. V. fentent. tit. 23.*

§. qui

§. XII. Est quoque celebris illa quaestio, an periculum accipiendae alapae, aut similis mali ius faciat illud cum caede intentantis arcendi? Grotius L. II. c. 1. §. 10. equidem censet, id *non repugnare iustitiae expletrici.* Cuius sensus hic est; cum iustitia expletrix violetur, quando alicui non tribuitur, ad quod ius perfectum habebat, aut infertur, quod ne acciperet itidem perfectum ius habebat; eum, qui ob intentatam alteri alapam caeditur, queri non posse, iustitiam expletricem in se fuisse violatam. Qui enim iniuria alterum lacessit, nullum amplius in se habet ius, quo minus extrema quaeque ab altero ipsi vicissim inferantur; seu quod eodem redit, dat laeso aduersus se ius in infinitum: etsi saepe ne isto iure quis integro vtatur, aliae considerationes prohibeant. Neque est, quod aliqui obiiciant aequalitatem illam, quae in iustitia alias obseruari debet. Nam aequalitas praecipue locum habet in permutationibus rerum, & distributionibus bonorum communium. Mala autem, quae per modum belli hinc inde inferuntur, ad aequalitatem accurate reduci non solent; neque id necessum est. Et quod Grotius monet, *modum nocendi in bello ad morem & rationem reparandi & restituendi eiuilem exigendum esse;* id hanc habet limitationem, *quantum eius fieri potest*; & deinde ista moderatio non oritur ex iure aliquo, quod in hoste haeret, sed ex generositate, & virtute alterius. Addit quoque Grotius, *caritatem per se non obstringere nos ad eiusmodi contumeliam deuorandam in gratiam nocentis.* Verum *doctrinam Euangelii non admittere, vt eiusmodi iniuria tam violenter repellatur.* Nobis iam supra monitum fuit, in statu naturali non posse ab aliquo exigi patientiam etiam modicae iniuriae, praesertim continuatae, quo minus per extrema quaeque repellatur. Et sanctissimus quoque rex contumeliam legatis suis illatam interneciuo bello persecutus legitur. 2 Sam. X, 4. seqq. Enimuero an in ciuitatibus caedes repellendae alapae permitti recte possit, valde dubium est. Equidem grauissima habetur contumelia alapis caedi; cuius causa apud multos Europae populos haec videtur esse, quod seruorum, aut vili adhuc disciplinae subiectorum ista sint bellaria. Inde alicubi in vsu est, illos, quibus arma gestandi ius conceditur, aut qui ex statu tirocinii promouentur, alapa caedi, vt praeteritae conditionis recordentur, ac deinceps talem sibi tractationem non amplius competere intelligant. Vnde in alapa maximus inest contemtus, velut quis indignus sit, qui arma gerat, aut inter viros censeatur. Est tamen heic obseruandum, alapam eiusmodi ignominiosam non videri, nisi infligatur, antequam ad resistendum sese quis composuerit. Seruorum enim & armis indignorum est, os contumeliis praebere. Ergo alapa proprie non erit, si qui ex rixa mutuo sibi in faciem inuolent, aut quando, dum manus conseruntur, os verberatur. Adeoque vix adparet, quomodo alapam contumeliosam accipere possit, qui arma habet, eaque iam ad defensionem sui expediuit [1]. Deinde falsum est, alicuius honorem, illata eiusmodi contumelia, per se

 tolli;

§. *qui latronem.* Hinc AVGVSTINVS L. I. de libero arbitrio c. 5. *Lex dat potestatem vel viatori, vt latronem, ne ab ipso occidatur, occidat: vel cuipiam viro aut foeminae, vt violenter sibi stupratorem irruentem, ante illatum stuprum, si possit, interimat.* Quanquam mox subiiciat: *Quapropter legem quidem non reprehendo, quae tales permittit interfici: sed quo pacto istos defendam, qui interficiunt, non inuenio.* H.

4) Aliter apud Hebraeos, v. Deuteron. XXII, 29. vbi GROTIVS, iuncto Exodi XXII, 16. H.

§. XII. 1) V. infra L. VIII. c. 4. §. 8. H.

tolli [2]; qui sane valde in lubrico positus esset, si abs cuiuslibet petulantis libidine dependeret. Et qui in ista inest contemtus, facile a magistratu aboleri, aut pensari potest, graui multa laedenti imposita, eodemque adacto, vt laeso publice honoris signa exhibeat. Sed nec opinio fortitudinis, quae vulgi iudicio inter viros praesertim militares tali contumelia laesa putatur, non aliter quam priuatim stricto ferro, aut pugna singulari conserta asseritur. Cum ille sat fortis sit, qui stationem sibi a ciuitate assignatam strenue obit; & longe splendidiores sint occasiones exserendae fortitudinis, quam si quis contra rationem, ac leges ciuitatis irae fraena laxet, aut inutilium aleam pugnarum subeat. Quod si tamen, vti fieri sueuit, ab alapa confestim ferrum stringatur, & in ea pugna is, abs quo iniuria coepit, grauiter vulneretur, aut occidatur, non sine ratione mitiorem alteri poenam imponi conuenit. Ast illud nullo modo ferendum, quod nonnulli asserunt, non solum recte caedem admitti posse ad vitandam alapam; sed etiam accepta alapa, si qui eam impegit fugiat, eum posse occidi ad recuperandum honorem [3]. Vid. BOECLERVS ad d. loc. Grotii. Addendum tamen & hoc est, etsi res ex iudicio sapientum, non vulgi, sint aestimandae; tamen si in aliqua ciuitate genus quoddam iniuriae insignis ignominia comitetur, asperrima poena esse plectendos, qui aliis istud inferunt; cum neque omnibus iste sit animi rigor, neque multorum persona, quam in ciuitate gerunt, ferat, vt maximae ciuium parti sint contemtui, & ludibrio. Vnde non video, quomodo magistratus iure irasci possit illis, qui ex more, opinione vulgi existimationem suam asserunt, vbi iste tales, iniurias, honori ex vulgi mente tantopere detrahentes, insuper habuerit. Adeoque qui duella pugnasque priuatorum vult interdicere magistratus, asperrimas debet poenas statuere in eos, qui alteri alapam inflixerint, aut conuicio eum adspersferint, cui in ista ciuitate insignis ignominia adhaeret. Nam illam Grotii philosophiam vitae ciuilis mos non fert, quod cum *honor sit opinio de excellentia, qui autem talem ferat iniuriam, is patientem se excellenter ostendat, ideo honorem magis augeat, quam minuat.* Vid. Actor. XVI, 37.

§. XIII. EX DICTIS etiam intelligi potest, an qui ab altero inuaditur, vtique teneatur fugere, si commode possit; si vt caedes inuasoris non prius fiat licita, quam fugae via sit interclusa? Vbi patet, in naturali quidem statu inuasori nullum competere ius, ex quo alter teneatur ipsius vim per fugam declinare. Etsi quando fuga potius, quam pugna eligitur, id non fit in gratiam inuasoris, sed quia hoc ei, qui inuaditur, magis expedire videtur; *πόδες ὅπλα λαγωῶν, pedes arma leporum*, inquit OPPIANVS Cyneget. L. IV. [vers. 35.] Inde cum ciuitates inuicem in statu naturali viuant, nemo asseruerit, quando verbi gratia rex alterum regem per iniuriam inuadit, teneri hunc, quantum potest, fugae se mandare, ne dum resistit, aliquos ex inuasoris copiis occidat *. Verum in ciuitatibus omnino fugiendum potius, si commode fieri possit, quam inuasor occidendus. Neque vero in eiusmodi fuga turpe

2) Vid. infra L. VIII. c. 4. §. 8.

3) Et H. GROTIVS Annot. ad Matthaei V, 39. H.

§. XIII. *) Quanquam qui hoc intermiserit, ordinario homicidii supplicio vix puniatur. V. MEVIVM Part. IX. Dec. 118. H.

turpe quid, & militari etiam viro indignum est; quippe quae non suscipitur ex ignauia, aut neglectu officii, sed quia ratio nullam heic fortitudinis exserendae materiam inuenit, si citra necessitatem ciuis sit occidendus, abs quo me tutum magistratus praestare commode potest. Addidimus tamen, fugam arripiendam, *si commode fieri possit.* Non enim credendum est, tergum semper inuasori obuertendum, aut cessim eundum; cum illud vulneribus pateat, & heic a lapsu periculum immineat; & quia periculis magis patemus auersi: & qui semel in fugam se coniecit, vbi forte eidem spatium non amplius supersit, aut velocitate pedum inuasor praecellat, non ita facile gradum componere iterum potest ad excipiendum aduersarii impetum. Ergo vbi in proximo non patet suffugium, quo quis tuto se possit recipere, moderamen inculpatae tutelae non transgreditur, qui pectus potius inuasori opponit, quam per fugam oportunum se ictibus praebet. Denique & illi recte a GROTIO d. l. notantur, qui admiserunt, *recte occidi eum, qui, si aliquid de nobis dixerit, id creditum nostram apud bonos existimationem possit laedere.* Quasi vero, si falsa ille sit dicturus, non commodior sit via maculam ex calumnia imminentem anteuertendi; aut si vera sit prolaturus, scelera sceleribus sint obtegenda. Quanto melius PLATO de LL. L. IX. [pag. 934. Ed. Wechel. pag. 872. C. Ed. Steph.] *Ἐάν τις δῦλον κτείνῃ μηδὲν ἀδικῦντα, φόϐῳ δὲ, μὴ μηνυτὴς αἰσχρῶν ἔργων καὶ κακῶν αὐτῦ γίγνηται, ἤτινος ἕνεκα ἄλλυ τοιύτυ, καθάπερ ἂν εἰ πολίτην κτείνας ὑπεῖχε φόνυ δίκας. Si quis seruum nihil iniuriantem, timens ne turpe quid a se factum indicet, vel alia huiuscemodi causa inductus, morti tradiderit; quasi ciuem necauerit, sic puniatur.*

§. XIV. ATQVE ISTA quidem ex ratione sat plane deducuntur. [1] Caeterum sunt, qui ex scitis religionis Christianae heic aliquem scrupulum mouent, asserentes; etiamsi licitum sit inuasorem vitae iniustum occidere, laudabilius tamen facturum, qui occidi, quam occidere mauult. Idque quod alter, dum in peccato mortali extinguitur, periculum damnationis incurrat. Non autem videri iustitiae conueniens, vt minus nostrum malum alterius malo maiori depellatur. Eam difficultatem soluere licet aliorum sit; id tamen considerandum fuerit illis, qui istud asserere velint; in eiusmodi consternatione, aut decretoriae pugnae feruore non esse otium, vt quis eiusmodi rationum momenta curatius examinet, cum eo omnes intentae sint cogitationes, quomodo praesens mors declinari queat. Dein eum qui inuaditur, non ita semper esse paratum, vt non spatio aliquo opus sibi putet componendae animae, & subducendis vitae rationibus; seu *vt sarcinas colligat ante, quam proficiscatur e vita;* vti loquitur VARRO de Re rust. L. I. c. 1. Praeterea vix videri probabile, me magis solicitum esse debere de anima alterius, quam alter iste de sua est. Si ergo iste neglecta animae suae cura vitam meam impetat; cur ego pretiosissimae rei meae, eiusque irreparabilis dispendio istius animam redimam? PLINIVS L. II. Epist. 10. *Parum est prouidum, sperare ex aliis, quod tibi ipse non praestes* [2]. Praesertim cum non constet; an ille damnationem vtique sit euasu-

§. XIV. 1) Quos inter etiam Ioann. Ludouicus PRASCHIVS libello de lege charitatis, quem postea defendit breui responsione, obiectionibus Christiani Thomasii opposita; vbi tamen excipit interfectorem latronis, iussu publico occidentes, & milites. H.

2) Qui locus parum ad rem facit.

euaſurus, ſi vel maxime iam occiſus non fuerit. Et tralatitium eſt, eius periculi non haberi rationem, in quod quis ſua ſe culpa coniecit, & ex quo ſe liberare poteſt, quando vult. Heic autem nullum amplius, ſaltem in praeſens, animae ipſius periculum imminet, modo me petulanter oppugnare omittat. Quid quod iſthaec ſententia maiorem tribuit fauorem improbitati, quam pietati, dum per illam quis velut inuiolabilis redditur. Sic enim ſemper pii homines nefariis latronibus cogerentur iugulum praebere, ne dum reſiſtunt, iſti damnationem aeternam incurrant. Conf. GROTIVS L. I. c. 2. §. 8. & c. 3. §. 3. Dictum Saluatoris, quo iubemur *proximum noſtrum diligere, ſicut nos ipſos*, explicandum videtur non tam de gradu dilectionis, quam de eiusdem ſinceritate, quod nemo ſe ipſum ficto aut fucato amore proſequatur. Et videtur illud *ſicut teipſum* habere inſtar prouerbialis locutionis, de amore ſincero & intenſo. Vid. 1 Samuel. XIIX, 1. 3. Ex quo tamen hautquidquam ſequitur; ſi dilectioni propriae, & dilectioni proximi ſimul non poſſit ſatisfieri, illam huic cedere debere. Vid. 2 Cor. VIII, 13. CICERO Tuſcul. Quaeſt. L. III. [c. 29.] *Praeclarum illud eſt, & rectum & verum, vt eos, qui nobis cariſſimi eſſe debeant, aeque ac nosmetipſos amemus: vt vero plus, fieri nullo pacto poteſt. Ne optandum quidem eſt in amicitia, vt me ille plus, quam ſe amet, ego illum plus quam me, perturbatio vitae, ſi ita ſit, atque officiorum omnium conſequatur.* Neque ex dictis Exod. XXIII, 4. 5. Deuteron. XXII, 4. ſequitur, charitatem proximi praeire noſtra commoda. Nam inde hautquidquam deduxeris; ſi noſter quoque aſinus ſit prolapſus, alterius aſinum prius, quam noſtrum eſſe leuandum; aut etiam tunc nos teneri, quando pluris eſt opus, quod in iſta ſubleuatione nobis eſt negligendum, quam iſte aſinus. Ne dicam, quod valde adhuc dubium ſit, an eiusmodi inuaſor ſub proximi nomine venire poſſit. Vid. Luc. X, 29. ſeqq. (Vbi per proximum intelligitur omnis homo; qui eſt noſtrae opis indigus, & cui occaſionem benefaciendi nos habemus.) LACTANTIVS Diuin. Inſtit. L. VI. c. 18. Ciceronem carpit, quod L. III. Offic. dixerat: *Eum eſſe virum bonum, qui proſit quibus poſſit, noceat nemini niſi laceſſitus* [3]. *O quam ſimplicem*, dicit, *veramque ſententiam duorum verborum adiectione corrupit. Quid enim opus fuerat, adiungere*, niſi laceſſitus iniuria? *Nociturum eſſe dixit bonum virum, ſi fuerit laceſſitus: iam ex hoc ipſo boni viri nomen amittat neceſſe eſt, ſi nocebit. Non minus enim mali eſt, referre iniuriam, quam inferre. Nam vnde certamina inter homines, vnde pugnae, contentionesque naſcuntur; niſi quod improbitati oppoſita impatientia, magnas ſaepe concitat tempeſtates? Quod ſi patientiam, qua virtute nihil verius, nihil homine dignius inueniri poteſt, improbitati oppoſueris, extinguetur protinus, tanquam ſi igni aquam ſuperfuderis.* Enimuero vti quandoque per impatientiam laeſi pugnae non neceſſariae ſurgunt, quae commode declinari poterant; ita non ſemper improbitas, vbi in patientiam inciderit, extinguitur. Neque vero virtus patientiae, Chriſtianis tantopere commendatae, ad omnes promiſcue iniurias deuorandas obligat. Et qui rite ſe defendit, non hoc directe

3) Adde locum CICERONIS in Orat. pro Quinctio c. 16. *Iugulare ciuem, ne iure quidem quisquam bonus vult. Mauult enim commemorare, ſe, cum poſſet perdere, pepercisse, quam, cum parcere potuiſſet, perdidiſſe. Haec in homines alieniſſimos, denique inimiciſſimos, viri boni faciunt, & hominum exiſtimationis & communis vtilitatis cauſſa: vt, cum ipſi alteri nihil ſcientes incommodarint, nihil ipſis iure incommodi cadere poſſit.*

recte agit, vt alteri noceat, sed vt se conseruet. Nec qui propulsat malum, iniuriam facit, sed qui infert. Aliud autem est inculpatam defensionem exercere, aliud inhumanam vindictam moliri. Hoc aeque noxium haberi potest, atque iniuriam incipere: illud non item. Porro qui asserunt, laudabilius esse occidi, quam occidere, hanc exceptionem addunt; *nisi qui inuaditur, sit persona vtilior, quam inuasor.* At nimirum inter tantum periculum constituto scrupulo se semper expendere haud vacat, vter pluribus sit hominibus vtilior, & vtrum mei magis mea, quam sui alterius ope indigeant. Equidem id certum est, eum abs quo multorum salus dependet, & cuius officium est ab aliis vim arcere, non debere vitam suam iniusto inuasori parcendo prodere; licet forte is ea sit aequanimitate, vt *aeque miserum* esse putet *occidere, quam perire,* sicut Piso apud TACITVM Hist. L. I. c. 29. Quippe cum ipsius exitium plurium salutem euertat. Tales sunt, qui alios iter facientes praesidii causa comitantur; item principes, duces bellici, aliique, quorum mors multorum post se perniciem trahit. Et in quos quadrat illud LVCANI L. V. [vers. 685. & seqq.]

Cum tot in hac anima populorum vita salusque
Pendeat, & tantus caput hoc sibi fecerit orbis,
Saeuitia est voluisse mori. - - -

Item illud amicorum Alexandri apud CVRTIVM L. IX. c. 6. *Quis deorum hoc Macedoniae columen ac sidus diuturnum fore polliceri potest, quum tam auide manifestis periculis offeras caput, oblitus tot ciuium animas trahere te in casum?* Exinde tamen hautquidquam consequitur; si ab aliquo nullius aut paucorum salus pendeat, eum non recte posse inuasorem occidere, quem viuere fortasse plurium interest. Hoc modo caelebs aut orbus nunquam posset occidere inuasorem proletarium, ne huius liberi & vxor in solitudine, & egestate destituantur. Atqui si ipsum respectus vxoris, & liberorum retrahere non potuit, ne scelus faceret; quare alter horum luctui vitam suam condonare debeat? Notatu tamen dignum est illud PLATONIS de LL. L. IX. [pag. 932. D. Ed. Francof. pag. 869. B. C. Ed. Steph.] *Filio ne pro defensione quidem sua, si a parentibus videt se interfectum iri, lege vlla conceditur* [4], *vt parentes, a quibus in lucem editus est, interimat, sed omnia potius sustinere praecipitur, quam quidquam eiusmodi facere.* Mox tamen subditur: Ἀδελφὸς ἂν ἀδελφὸν κτείνῃ, ἐν στάσεσι μάχης γενομένης, ἤ τινι τρόπῳ τοιούτῳ ἀμυνόμενος ἄρχοντα χειρῶν πρότερον, καθάπερ πολέμιον ἀποκτείνας, ἔστω καθαρός. *Si orta seditione, vel quouis modo frater fratrem in se impetum facientem pro defensione sua interimat, quasi hoste perempto, purus sit.* Illud tamen labi seculi adscribendum, quod addit: *Si seruus liberum se defendens interimat, iisdem legibus, quibus & parricida, sit subiectus.*

§. XV.

4) Quod etsi Plato lege nulla concessum dicat, quum legislatores praesumserint, non temere inuentum iri filium, qui eum patre de vita decerneret; tamen nihil obstat, quo minus & filio iure naturae licitum dicamus, si insons a patre oppetatur & in vitae discrimine constituatur, seruato moderamine inculpatae tutelae, etiam patrem perimere. Vid. nota 2. ad §. V.

§. XV. Ex hactenus dictis etiam hoc adparet, quod caedes intra moderamen inculpatae tutelae patrata nulla labe patrantem aſpergat, adeoque extra poenam ſit poſita. Non vero ex genere ſit, quibus in ſe vitioſis lex humana affectuum humanorum, & irae violentiae velificata [1], impunitatem indulget; qualis eſt caedes adulteri marito permiſſa. De qua vid. *L. 20. L. 22. L. 24. L. 32. D. ad L. Iuliam de adult.* & Lyſiae Orat. I. pro caede Eratoſthenis, vbi oſtendit [2], lege Attica permiſſum occidere, non ſolum qui apud vxorem, ſed & qui apud concubinam deprehendebatur; imo qui apud matrem, ſororem, aut filiam deprehenſus erat; vti eſt apud Demoſthenem aduerſus Ariſtocratem [3]. Rationem ſubiungit: *Quia, pro quibus cum hoſtibus dimicamus ad eos ab omni contumelia & iniuria vindicandos; pro iisdem etiam amicos, ſi quam contra leges iniuriam, aut contumeliam eis fecerint, occidere lex conceſſit. Cum enim non genus aliquod ſit amicorum & hoſtium, ſed e factis horum vtrumque cenſeatur; eos qui hoſtilia faciunt, pro hoſte vlciſci lex liberum fecit.* Apud Perſas, qui vxorem vna cum adultero occidit, nouam inſuper veſtem praemii loco accipit. Add. Olearivs Itin. Perſ. L. V. c. 22. [4] Add. Valerius Maximvs L. IX. c. 1. §. 13. Ant. Matthaevs de Crim. *ad L. XLVIII. D. tit. 3. c. 3. §. 13. ſqq.* Quod ſi igitur alicubi poena aliqua aut expiatio iis, qui caedem iuſtam patrauerant, fuit iniuncta, ea vel ad caedem ex inculpata tutela commiſſam non pertinet; vel ſine ratione fuit introducta [5]; vel eo fine adhibita, vt intelligeretur, quantum ſcelus eſſet iniuſta caede humanum ſanguinem effundere, cum etiam iuſta caedes aliqua luſtratione videatur indigere. Apud Philonem Iudaeum de vita Moſis L. I. [pag. 503. Ed. Geneu.] hic dicitur *Pontifici mandaſſe, vt luſtraret reuerſos a recenti caede hoſtium, quamuis enim per leges liceat hoſtem occidere, tamen qui necauit hominem, etiamſi coactus & propulſans iniuriam, obnoxius videtur, propter antiquam generis cognationem oriundi ab vno capite. Haec tum fuit luſtrandi cauſa, vt ne ſpecies quidem ſceleris in eos competeret.* Beneficio tamen aſyli, quod poenam exilii temporarii continebat, non videtur opus habuiſſe, qui vitam ſuam caede inuaſoris ſeruatum iuit; ſed tantum, qui caedem inuoluntariam quidem patrauerat, ſed quam exacta diligentia adhibita euitare poterat. Numer. XXXV. Deuter. XIX. Locus 1 Paralip. XXIX, 3. ad defenſionem non pertinet; & Dauidi extructio templi videtur interdici, non tam quod ipſe ex caedibus bellicis aliquid labis contraxiſſet, quam quod filio materiam ex operibus pacis inclareſcendi ſubtrahere non deberet, qui bello tantum gloriae ſibi para-

§. XV. 1) V. H. Grotivm L. II. de I. B. & P. c. 20. §. 17. H.

2) Nec Athenis modo, ſed aliis quoque Graeciae ciuitatibus talem legem fuiſſe, liquet ex Libanii Declamat. 25. 33. 34. 35. Apud M. Senecam I. Controu. 4. Legi, *adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum vtrumque corpus interficiat, ſine fraude ſit.* ſubiicitur altera: *Liceat adulterium in matre & filio vindicare.* Ad quem locum videantur, quae in commentario annotauit Schottus, recte corrigens legem hanc, vtut contra exemplarium fidem: *Liceat adulterium & marito & filio vindicare.* Apud Siamenſes quoque marito licet vxorem in adulterio deprehenſam occidere. Lovberivs de regno Siamenſi Tom. I. Part. II. cap. 16. H.

3) Et Cassiodorvs L. I. Ep. 37. *Ferri inſitum eſt, copulam ſui extrema concertatione defendere: homo autem quomodo patiatur adulterum inultum relinquere, quod ad extremum ſuum dedecus cognoſcitur admiſſum? Genialis enim thori maculam deprehenſi adulteri fas eſt diluere, & ſi male iunctos amplexus adulterorum morte quis diuiſit, aeſtimatum potius vindicta, quam culpa.* H.

4) Grammondvs L. II. Hiſtor. Gall. ad A. MDCXVI. H.

parauiſſet [6] Scholiaſtes EVRIPIDIS in Oreſte ad verſ. 820. tradit, morem veterem apud Graecos fuiſſe, vt poſt iuſtam caedem interfectores gladium ſoli oſtenderent, in argumentum innocentiae, quaſi qui ex ipſorum mente πάντ' ἐφορᾷ, καὶ πάντ' ἐπακούει, *omnia videt, & omnia audit*, ſuper ea re teſtis imploraretur. Et tamen iidem expiatione aliqua opus habebant, & annali exilio defungi cogebantur [7]. De quo exilio etiam eſt apud PLATONEM de LL. [L. IX. pag. 865. 866. Ed. Steph.] vid. *L. 16. §. 8. D. de poenis* & GROTIVS in Flor. ſparſ. ad d. l. Athenis quoque de caedibus, quas quis iure factas contendebat, cognoſcebatur in peculiari iudicio, quod dicebitur Delphinium, a templo Apollinis Delphini, vti eſt apud Demoſthenem aduerſus Ariſtocratem, & Scholiaſten Ariſtophanis in Equitibus. Sic apud Aethiopes, qui inuoluntariam caedem patrauerat, exulabat, donec a Gymnoſophiſtis fuiſſet expiatus. Vid. PHILOSTRATVS de Vita Apollonii L. VI. [c. 5. pag. 239. init. Edit. Lipſ. 1709.] Apud VIRGILIVM Aeneid. II. [verſ. 720.] ita Aeneas:

Me bello e tanto digreſſum, & caede recenti,
Attrectare nefas, (ſacra) *donec me flumine viuo*
Abluero. - - - -

In Canone 18. Concilii Nannetenſis ſub Formoſo habiti ita diſponitur: *Si quis caſu non volens homicidium perpetrauit, 40. diebus in pane & aqua poeniteat, quibus peractis biennio ab oratione fidelium ſegregetur, non communicet, nec offerat: poſt biennium in communione orationis offerat, non tamen communicet; poſt quinquennium ad plenam communionem recipiatur, abſtinentia ciborum in arbitrio Sacerdotis permaneat.* Sed neque hic canon ad defenſionem ſpectet, & fortaſſe plus iuſto eſt rigidus. Sic & quae habentur in Legibus LONGOBARDICIS L. I. tit. 9. L. 19. & in Capitul. CAROLI L. IV. tit. 27. & L. VII. tit. 295. non neceſſario videntur ad caedem, quae intra moderamen inculpatae tutelae ſubſiſtit, extendenda: aut vbi iſtud factum fuerit, merito nimiae ſeueritatis notantur. MORNACIVS quoque *ad L. 3. D. de Iuſt. & Iure* tradit, iudices in Gallia ad hunc diem religioſiſſime ſeruare, vt nunquam fere in eiusmodi iudiciis rei abſoluantur, quin ſimul damnentur peculiaribus in pauperes erogationibus, aut aliquando etiam Chriſtianis pro occiſi anima ſacrificiis. Quod nonnihil ſuperſtitionis olere videtur. Etſi bonis non ſine cauſa eiusmodi caedis neceſſitas triſtis accidat.

 §. XVI.

5) PORPHYRIVS de Abſtinentia ab animantibus primo: Ἐπεὶ καὶ τὸν ἀκούσιον φόνον οὐκ ἔξω πάσης ζημίας κατέστησαν οἱ νομοθέται, ὅπως μηδεμίαν ἐνδῶσι πρόφασιν τῆς ἑκουσίας τὰ τῶν ἀκουσίως δρώντων ἔργα μιμεῖσθαι προαιρουμένοις. *Nam etiam caedem ſine conſilio perpetratam, non extra omnem poenam eſſe voluerunt legum auctores; ne vlla daretur occaſio aliis deliberato imitandi, quae illi non deliberato fecerant.* H.

6) Aliam rationem eamque magis ſpecioſam prodit CLERICVS ad laudatum locum Paralip.

7) Adde exilia Cephali & Herculis apud Apollodorum. Suecico iure conſtitutum, vt homicida, moderamine etiam inculpatae tutelae obſeruato, pecuniaria poena teneatur, & ritu quarundam eccleſiarum poenitentiam eccleſiaſticam ſubeat. In legibus etiam Norwegicis poena homicidii ex inculpata ſui tutela pecuniaria eſt. Vt obſeruauit Ioann. LOCCENIVS Synopſ. Iur. Suetic. Diſſ. 29. Quaeſt. 10. Et in quibusdam Heluetiae Pagis quicunque homicidium perpetrauerit, etiamſi vim repulerit, exulare cogitur; neque Senatui ipſum ab exilio reuocare licet, ſed a publico conuentu regionis reditum petere & impetrare poteſt, teſte SIMLERO L. II. de Heluetia. H.

§. XVI. Caeterum defensio quidem vitae, membrorumque ac pudicitiae, tanquam rerum irreparabilium, magnum habet fauorem, sic vt illa quoque legem diuinam positiuam de Sabbatho soluat: (Vid. 1 Macchab. I, 32. sqq. Iosephus Antiq. Iud. L. XII. c. 8.) [pag. 169. C. Ed. Wechel.] Nam qui diuersum senserunt, non sine ratione irridentur a Plutarcho de Superstitione, & Agatharchide, citante Iosepho Ant. Iud. L. XII. c. 1. Add. Grotius ad 1 Macchab. II, 37. . Vt mirer, quomodo Eidem L. I. contra Apionem [pag. 1050. E.] isthoc factum laude dignissimum videatur, quod obseruationi illius legis vita & patriae libertas fuerit postposita *; nisi de intentione hoc potissimum accipias. Enimuero circa defensionem rerum, quae vtique restitui possunt, neque omnes ita absolute homini videntur necessariae, dubitari potest; an illae quoque per extrema sint asserendae. Praesertim cum multis valde arrideat illud Taxilis apud Plutarchum Alexandro: *Quid bellis inter nos, & praelio opus est, Alexander, quum neque aquam nobis ademtum, neque victum necessarium veneris, pro quibus solis necesse habent homines sani decertare.* Euripides Supplicibus: *Τῦτο γὰρ μόνον βροτοῖς ὐκ ἔστι τ' ἀνάλωμα ἀναλωθὲν λαβεῖν. χρημάτων δ' εἰσὶν πόροι.* *Sola enim vitae humanae iactura mortalibus reparari nequit. Opes autem sarciri possunt.* Equidem quid iudicium & mos omnium gentium ferat, in aprico est; qui ad necem vsque inuasorum pro rebus pugnari concedit. Imo pleraque bella geri constat, non vt aliis vita, sed res eripiantur. Ac ridiculus haberetur hostis, qui, ne telis peteretur, protestari vellet, quod ad res duntaxat rapiendas veniat. Igitur illud certum est, non fieri iniuriam ei, qui dum alterius res raptum aut perditum it, occiditur, etsi alias istae res vitae hominis aequiparari nequeant. Nam in statu quidem naturali, qui iniuriam qualemcunque dolo malo intentat, hostis euadit; qui quo minus extrema quaeque patiatur, nullo iure, quod in ipso haereat, munitur. Et cum alter non plus iuris ad res meas, quam vitam eripiendam habeat, non minus potestatis mihi ad illas, quam hanc defendendam competet. Quin cum citra res vita nostra non possit seruari, hanc quoque consequenter impugnat, qui illis me spoliare nititur. Ac apertum est, securitatem ac tranquillitatem societatis ciuilis, ac generis humani subsistere nullo modo posse, ni potestas sit raptores rerum, quas vtique magno amore prosequuntur mortales, per extrema coërcendi. Porro illi, qui non citra anxietatem sese heic torserunt, duabus hypothesibus nisi fuerunt: primo poenam iustam semper delicto aequalem esse debere hactenus, vt reo non maius bonum debeat adimi, quam ipse in altero laesit aut perdidit. Quod falsum esse, alibi ostendetur. Deinde noxas, quae pro defensione sui ac rerum suarum iniusto inuasori inferuntur, esse poenas proprie dictas, adeoque per regulas iustitiae vindicatiuae dirigi. Quod itidem falsum est. Nam poena proficiscitur a superiore in subiectum ex vi imperii, eiusque magnitudinem respectus boni publici temperat. Sed defensio antiquior est imperio ciuili, ac quam maxime locum habet inter eos, quorum neutri in alterum est imperium; eamque intuitus

propriae

§. XVI. *) Notandum autem quod idem Iosephus scripsit l. de B. I. 5. *Pro solo corpore Iudaeis etiam per sabbatha pugnare licet*, & XIV. Vet. Histor. 8. *Prohibere vim inferentes lex permittit; sed obsidentium opera impedire non sinit.* H.

propriae salutis, & necessitas sua conseruandi moderatur. Ast inter illos, qui eadem in ciuitate degunt, licentia naturalis defensionis est vehementer restricta: cum intrinseca ciuitatis tranquillitas subsistere non possit, si ob quamuis iniuriam hostilia reponere ciui liceat. Igitur id demum violentae defensionis ciuibus adhibere fas est, quod ex naturali libertate per indolem societatis ciuilis, vt leges ciuiles non est ademtum. Quae licet concedere potuerint, vt ciuis maiori illato malo ciuem inuasorem posset repellere, quam hic isti intentabat, (qualis erat lex Attica, quae *ἐὰν φέροντα ἢ ἄγοντα βίᾳ ἀδίκως, εὐθὺς ἀμυνόμενος κτείνῃ, νηποινεὶ τεθνάναι κελεύει*, *Si quem, auferentem aut abducentem per vim & iniuriam, statim causa defensionis quis occiderit, impune occisum esse iubet*; apud DEMOSTHENEM aduersus Aristocratem:) regulariter tamen iniurias, quae ad res reparabiles tendunt, a priuatis per extremam vim repelli nolunt. Cum per vires publicas facili negotio, & citra turbam reparatio procurari possit, quae extra ciuitates ab inuitis non nisi per bellum obtinetur. Inde non opus est, vt cum GROTIO L. II. c. 1. §. 11. adeo simus soliciti de exaequatione rei raptae, & vitae raptoris per fauorem defensoris, & odium raptoris. Nisi cum BOECLERO ad d. l. dicere velimus, cum plerumque sit difficillimae diiudicationis, quid in tali actione citra vltraue limites steterit, naturae non repugnare, fauorem in spoliati vel spoliandi partem trahere, & raptorem furemue odio prosequi, id est, in dubio veniam dare caedi huius generis, & ignoscere. In ciuitatibus igitur sufficit, si quis limites defensionis per leges ciuiles designatos non excesserit. Si tamen hoc factum fuerit, inuasori non fit iniuria, sed simpliciter in leges ciuiles peccatur. Sed annon saltem contra legem caritatis peccabitur, si raptor rei reparabilis caedatur? Vbi arbitramur, caritati aduersus hostilia professum hactenus duntaxat locum esse, quatenus probabilis spes allucet, eo modo istum ad poenitentiam iniuriarum, & componendam pacem moueri posse. Quae spes vbi decollauit, proditor sui est, qui hosti parcit. Quodsi autem ratio mihi suadet, rem, quae minimum valeat, eaque propter contemni mereatur, non ita acriter esse defendendam; id non fit in gratiam furis aut raptoris, sed ne ipse propter exiguam rem multum molestiae suscipiam, aut humili nimis animo, auarusque videar.

§. XVII. HOC LOCO etiam dispiciendum super nobilissima illa lege de fure nocturno impune occidendo, diurno non item; quae extat Exod. XXII, 2. Cui conuenit lex Solonis, quam ita refert DEMOSTHENES Orat. contra Timocratem [num. 180.]: *Si quis de die supra quinquaginta drachmas furatus fuerit, ad vndecim viros abduci eum licere. Si vero noctu quodcunque furatus fuerit, hunc licere occidere; & inter persequendum vulnerare, & ad vndecim viros abducere, si quis velit.* Rationem addit VLPIANVS Rhetor: *Ἐν γὰρ ἡμέρᾳ δύναται τὶς καὶ βοηθὲς καλέσαι ἑαυτῷ, ἐν δὲ νυκτὶ οὐκέτι. Interdiu enim licet vocare, qui auxilium ferant, noctu non item.* Sic PLATO de LL. L. IX. [pag. 936. A. Edit. Wechel. pag. 874. B. T. II. Ed. Steph.] *Νύκτωρ φῶρα εἰς οἰκίαν εἰσιόντα ἐπὶ κλωπῇ χρημάτων, ἐὰν ἑλὼν κτείνῃ τις, καθαρὸς ἔστω. Qui*

noctu furem domum suam ingressum interemerit, *mundus esto* [1]. Eadem lex in XII. tabulas translata: *Si nox furtum faxit*, *si im aliquis occisit*, *iure caesus esto.* Quam ita refert CAIVS *L. 4. §. 1. D. ad L. Aquil. Lex XII. tabb. furem noctu deprehensum occidere permittit*, *vt tamen id ipsum cum clamore testificetur.* Vbi Iac. GODOFREDVS ad LL. XII. tabb. notat, posteriora verba de clamore esse emblema Triboniani [2]. Ea quippe in LL. XII. tabb. non extitisse, arguit locus CICERONIS in Orat. pro Milone [c. 3.]: *XII. tabulae nocturnum furem quoquomodo*, *diurnum autem*, *si se telo defenderit*, *interfici impune voluerunt.* M. SENECA L. X. Excerpt. controu. vlt. *Lex*, *quae nocturnum furem occidi quoquomodo iubet*, *non de damnato tantum*, *sed de fure loquitur.* GELLIVS L. XI. c. vlt. quando refert, Draconem in fures capitis poenam statuisse, Solonem autem dupli duntaxat [3]; addit: Decem viros Romanos inter istius *Seueritatem* & huius *Lenitatem* media incessisse via. *Nam furem*, *qui in manifesto furto deprehensus esset*, *tunc demum occidi permiserunt*, *si aut cum faceret furtum*, *nox esset*, *aut interdiu telo se*, *cum prehenderetur*, *defenderet.* Clamorem autem Lex XII. tabb. requirebat duntaxat in fure diuturno, quando telo se defensaret. *Si luci furtum faxint*, *si se telo defensint*, *quiritato*, *endoque plorato.* *Post deinde si caesi esint*, *se fraude esto.* Conf. *L. 4. §. 1. D. ad L. Aquil.* vbi itidem vocabulum *aeque* a Triboniano infarctum [4]. Etsi non improbabile sit; successu temporis, & per auctoritatem prudentum istam legem ex parte mitigatam fuisse; agnoscente quoque CVIACIO L. XIV. Obs. 15. Id quod adparet ex VLPIANO L. V. *ad edictum*, cuius verba integra extant in *Collatione legum Mosaicarum & Romanarum a Petro Pithaeo* primum edita. Quae truncata referuntur *L. 5. D. ad L. Aquil.* Add. *L. 9. D. ad L. Cornel. de sicar.* Cuius mutationis fortasse haec ratio fuit, quod nonnulli ex aedibus suis in praetereuntes impetum facerent, eosque occisos in furto post deprehensos fingerent. An quod confertas & munitas inter aedes furandi non tam facilis occasio, sic vt furtum vix posset contingere sine domini negligentia. Conf. IVSTINVS L. II. c. 2. §. 6. Vnde putat Cuiacius l. d. legem illam XII. tabb. non in vrbibus amplius, & oppidis valuisse, sed tantum in agris adhuc obtinuisse [5], per *L. 1. C. quando lic. vnicuique.* Quanquam haec lex non de furibus, qui clanculum res subducere conantur, sed grassatoribus & praedatoribus violentis agat; prout ostendit subiuncta ratio; *Vt isti mortem*, *quam minabantur*, *excipiant*, *& id*, *quod intendebant*, *incurrant.* Sed & saepius dictam legem Sext. Caecilius apud GELLIVM L. XX. c. 1. falso *de nocturnorum grassatorum insidiosa violentia* explicat [6]. Caeterum ratio discriminis inter diurnum & nocturnum furem ea nobis praecipua videtur, quod abs fure interdiu deprehenso res possit recuperari, a fure nocturno non item, vbi is sese aedibus proripuerit; qui neque per tenebras cognoscitur, aut ab

§. XVII. 1) Et apud Francos obtinuit. Lex BAIVVARIORVM tit. 8. c. 5. *Fur nocturno tempore captus in furto*, *dum res furtiuas secum portat*, *si fuerit occisus*, *nulla ex hoc homicidii querela nascatur.* Quae lex inserta quoque est L. V. Capit. cap. 343. Add. l. WISIGOTHOR. L. VII. tit. 2. c. 16. BVRGVNDION. addit. 1. tit. 16. c. 1. & 2. FRISION. tit. 5. c. 1. II.

2) Cuius emblematis Tribonianum absoluit NOODTIVS Obs. L. I. c. 15. Probab. L. I. c. 9. & ad Leg. Aquil. c. 5. Adde Praefationem Tomi III. Thes. Iuris OTTON. p. 29. in fin.

ab vno licet forte agnitus conuinci nequit, dum e lectis non facile testes excitantur. In qua sententia haec plerisque maxima difficultas videtur, quod cum istae leges in fures poenam capitalem non decernant, absurdum sit, priuatis in eosdem plus licentiae indulgere, quam summa potestas ciuilis sibi voluit sumere. Ad quam reponi potest, omnes eas leges circa supplicia furum praesupponere; res furto ablatas; fure deprehenso, restitui aut pensari. Quo facto, pro conditione suarum rerumpublicarum poenam dupli aut quadrupli sufficere iudicabant. Exinde tamen non sequitur; ergo leges in eo casu, quo reparatio damni erat cessatura, non potuerunt ciuibus ex eo, quod in naturali libertate licebat, amplius quid indulgere. Neque enim quod in statu naturali ius belli indulget, id legislatores circa definiendas in ciuitatibus poenas sequi necessum habuerunt. Sic dantur ciuitates, vbi adulterium non est capitale; & tamen maritis impune licet occidere adulteros in ipso actu deprehensos. Sane quin iniuria violati thori illata aut intentata in libertate naturali constitutis sufficiens bello causa sit, nemini credo dubium esse; quae autem sit licentia belli, nemo ignorat. Et tamen adulterio perpetrato nolebant leges poenam adulterii intendere ad id, quod ex ea causa moti belli licentia indulget. Possis huc adplicare illud, quod Rich. CVMBERLAND de Leg. natura c. 5. §. 26. tradit. Quia saepe magistratus ciuilis de huiusmodi flagitiis non potest cognoscere, saepe euadunt impunita; ideoque quandocunque sumi potest poena, sumitur grauissima, vt quanto magis audacia ex ope frequentis impunitatis creuerit, tanto magis eadem summi supplicii metu retundatur. Sed & quod lex Romana tradit de fure diurno, eum occidi posse, si se telo defenderit; liquido est indicio, caedem furis permitti ad conseruationem rerum, & non tunc demum, quando is vltro me telo impetit, sed & quando me, res ablatas ipsi eripere aggredientem, telo repellere instituit.

§. XVIII. QVAE CVM ita sint, adparet, frustra a nonnullis dictae legis de fure nocturno hanc adferri rationem; quod alias delicta sint mansura impunita, si noctu fur aufugisset. Sed & apud GROTIVM L. II. c. 1. §. 12. non occurrit nihil, quod probari nequeat. Dicit, *legislatores hoc voluisse, directe rerum causa neminem interfici debere.* Id quod nos ex istis legibus perspicere non possumus, quae de furibus loquuntur, qui, vt res clanculum subducant, in aedes irrepunt. Etsi quandoque in furto nocturno accidere possit, vt dum res meas seruatum eo, vita quoque mea periclitetur. Quo casu ex duplici capite caedes furis fit licita. Vbi innocentiae meae non obstat, quod ipse me in hoc periculum deduxisse videar, dum rem meam cupio retinere, aut recuperare. Nam versor in actu licito ac prope necessario; ex quo si quid praeter meam culpam

3) Conf. van BYNCKERSHOEK Obseru. L. III. c. 16.

4) Quod itidem negat NOODTIVS dd. ll.

5) Iure nono aliud in agris, aliud in vrbe & oppidis obtinuisse contendit CVIACIVS ex L. I. C. Quando liceat, & Harmenopulo L. VI. c. 5. Sed recte obseruauit Iac. GOTHOFREDVS ad L. 2. C. Theodos. ad Leg. Cornel. de Sicar. T. III. p. 94. a Edit. Lips. eam legem Theodosii I. ad priuatos fures non pertinere, sed ad praedones & raptores referendam esse.

6) Cui accedit, propter *insidiosam nocturni grassatoris violentiam*, vt GELLIVS loquitur L. XX. N. A. c. 1. vitae aut corporis periculum raro abesse. V. CARPZOVIVS Quaest. Criminal. 32. n. 31. sequ. H.

culpam proueniat, nihil mihi poterit imputari. Quod si propter res omnino non liceret alterum interficere, non video, quomodo culpa vacet, qui pro seruandis rebus in tale se periculum non imprudens coniecit, vbi occidere aut occidi necessum foret. Sicut frustra defensionis fauorem implorat, qui in duellum prouocatus vltro descendit. Sed & ratio legis ab ipso prolata non satis videtur solida: *Quod noctu vix sit copia adhibendorum testium, atque ideo, si occisus fur reperiatur, facilius credatur ei, qui a se vitae tuendae causa dicat furem interemtum, repertum scilicet cum aliquo instrumento, quo nocere possit.* Etsi enim demus, vocabulum Ebraicum [1] posse capi pro *instrumento persossorio*; tamen, si ea ratio legis fuerat, planius erat dixisse: si cum telo fuerit inuentus. Quanquam neque hoc sequatur; fur inuentus est cum telo; igitur illius, a quo occisus fuit, vitae vim intentauit. Sed & ex lege XII. Tabb. non sequitur; diurnus fur non poterat occidi, nisi telo se defendisset; ergo contra nocturnum furem est praesumtio, quod telo se defenderit. Imo illa nocturnum furem *quo modo* occidi permiserat. In *L. 9. D. ad L. Cornel. de sicar.* [2] verba illa, *si parcere ei siue periculo suo non potuit, dum rem seruare conatur*, posterioribus seculis LL. XII. Tabb. sunt addita. Ante istam additionem probari non potest, homicidii fuisse reum, qui furem nocturnum occiderit, si forte testes adfuissent, ex quibus constaret, non fuisse eum, qui furem occidit, ab ipso id periculum vitae adductum. Exemplum de puella in agro stuprata ad rem nihil facit. Nam ibi expresse lex pro vi eidem illata praesumere iubet; heic de praesumto vitae periculo nihil inuenitur. Quin potius ex re furum est, nullam conserere pugnam, & in pedes se dare. Fatemur tamen longe generosius facere, qui furem nocturnum, si commode possit, capit, rebusque suis seruatis magistratui defert, quam qui citra necessitatem eum occidit. Add. quoque GROENEWEGEN de Legibus abrogatis ad *L. 4. D. ad L. Aquil.* vbi testatur, legibus Batauorum non requiri, vt quis de fure nocturno cum clamore testificetur. Conf. Lex WISIGOTHORVM L. VII. tit. 2. cap. 16. Lex BVRGVNDIONVM Addit. 1. tit. 16. c. 1. 2. Lex FRISIONVM tit. 5. Constit. SICVLARVM tit. 13. Capit. CAROLI & LVDOVICI L. VI. c. 19.

§. XIX. QVAERITVR denique, an qui iniuriam prior intulit, recte possit resistere iniuriam vindicatum eunti? Quod aliqui affirmarunt, ideo quod pauci, proprio ex arbitrio iniurias suas exsequentes, tantum reponant vindictae, quantum acceperunt iniuriae. Verum nobis heic paulo distinctius videtur pronunciandum. Scilicet ex lege naturae, qui iniuriam alteri intulit, satisfactionem debet offerre. Tenetur etiam quilibet offensae veniam concedere

§. XVIII. 1) במחתרת bammahhthereth, quod proprie significat *in effossione*. Cui fossioni furis ideo locus erat, quia pleraeque domus colonorum ex argilla, lignis inserta, constructae, Hiob IV. v. 19. Vnde illud saltem manifestum, falli, qui ex hoc Exodi loco distinctionem furis venientis cum telo & sine telo, cuius mentio in Nemesi Carolina Art. 159 160. eliciunt, quum instrumentum hic, ad summum perfossorium fingi possit, pro telo autem vel gladio id accipi, perfossionis indoles non patiatur.

2) Quam non suo loco positam esse contendit, NOODTIVS Prob. L. I. c. 9. §. 6.

§. XIX. 1) ARISTIDES Leuctrica prima ait: *Cum Thebani omnia aequa Lacedaemoniis obtulissent, ii autem vltra tenderent, bonam causam ab his ad illos transiisse.* Quod aliis exemplis illustrat GROTIVS d. l. in not. H.

dere alteri petenti; & poenitenti, oblata reparatione damni dati, & cautione de non offendendo in posterum praestita. QVINTILIANVS Declam. 5. *Semper odiorum honestus occasus est; & dum simultates nihil aliud habent, quam nocendi cupiditatem, speciosa in melius animi mutatio est.* Sic Marcus ANTONINVS L. I. §. 7. in suis moribus commendat, Πρὸς τοὺς χαλεπήναντας καὶ πλημμελήσαντας εὐανακλήτως καὶ εὐδιαλλάκτως, ἐπειδὰν τάχιστα αὐτοὶ ἐπανελθεῖν ἐθελήσωσι, διακεῖσθαι· *Quod placabilis & reconciliatu facilis esset aduersus eos, qui offensionis caussam dederint, aut deliquerint aliquid, simul atque illi in gratiam redire vellent.* Addatur IDEM L. XI. §. 8. & SENECA de Ira L. II. c. 34. L. III. c. 26. 27. 42. Sic & apud Chinenses, qui philosophiam moralem omnibus disciplinis solent praeferre, nemo est tam crudelis, vt iniuriam sibi illatam morte vlcisci studeat; & qui alteri cedit & laedere ipsum non cupit; cordatus & egregius vir habetur. NEVHOF Ingen. descript. Chinae c. 1. Igitur qui satisfacere renuit, & refusionem postulanti resistit, iniuriam iniuria cumulat [1]. Sed qui aequam satisfactionem oblatam respuit, & omnino armis vindictam persequi contendit, iniustam vim molitur, eique iure resisti poterit. Conf. LIVIVS L. IX. c. 1. & GROTIVS L. II. c. 1. §. 18. & BOECLERVS ad h. l. Potest huc facere exemplum priuatae pugnae apud DAVILAM de bello ciuili Franciae L. XV. p. m. 1027. [2]

CAPVT

2) De libertatis defensione noster nihil monuit, quemadmodum nihil quoque de ea Grotius dicit, forsitan quia hodie rarius de ea quaestio est. Veteribus libertas vitae semper aequiparata fuit, quod hodie quoque militibus, etiam barbaris, quotquot captos in seruitutem redigunt, decertantibus, iustum esse videri possit. Ceterum, qui nos in seruitutem redigere conatur, recte interimitur, quia, vti LOCKIVS de gubernatione ciuili L. II. c. 3. 4. in primis §. 17. & 22. Edit. Londin. philosophatur, nescimus, quousque perrectura sit ira ipsius, & vitam nobis relicturus sit, nec ne.

CAPVT VI.

DE IVRE ET FAVORE NECESSITATIS.

I. IN ORE omnium versatur vis necessitatis *, quod illa lege careat, ac in omnibus humanis institutis semper excepta intelligatur, atque ad multa agenda ius det, quae citra eam inter vetita habebantur. M. SENECA L. IV. Controu. 27. *Necessitas magnum humanae infelicitatis patrocinium est.* CALLIMACHVS Hymno in Delum [vers. 122.]: Ἀναγκαίη μεγάλη θεός. *Necessitas ingens est Dea.* Add. Oratio Lentuli apud LIVIVM L. IX. c. 4. Ea vis vnde sit, & quousque se extendat, curatius iam est dispiciendum; eoque magis, quod quidam parum aut nihil efficaciae circa moralitatem actionum eidem tribuere videantur. Ante omnia autem obseruandum, quod CICERO L. II. de Inuentione [c. 57. 58.] duplicem faciat necessitatem; *Simplicem & absolutam, cui nulla vi resisti potest; quae neque mutari neque leniri potest: & necessitudinem cum adiunctione.* Quae iterum triplex est, *ad honestatem,* (quo referre possis illud PLINII L. I. Epist. 12. *summa ratio sapientibus pro necessitate est;*) *ad incolumitatem, ad commoditatem.* Quarum illa *summa* sit, altera *huic proxima*; *tertia ac leuissima commoditatis*, quae cum priori nunquam possit contendere. Quanquam autem honestas praestet incolumitati, hanc tamen interdum illi posse praeferri, si, vbi incolumitati consuluerimus, quod sit in praesentia de honestate delibatum, virtute aliquando & iustitia recuperari queat. Vbi id non possit, honestatem praeferendam. Etsi alii moneant, quotiens necessitudini ad honestatem praefertur necessitudo incolumitatis, factum defendi non tam praescriptione iuris & directa via, quam excusatione humanae infirmitatis, per vocabula veniae & miserationis; & clementiae:

§. I. *) EVRIPIDES in Hippolyto obtecto.
Ἐγώ γε φημί, καὶ Νόμον γε μὴ σέβειν
Ἐν τοῖσι δεινοῖς, τῶν ἀναγκαίων πλέον.
Quoties periculum est, ex mea sententia
Necessitati debet & Lex cedere.
CLAVDIANVS L. II. in Eutrop. vers. 596.
Suprema pericula semper
Dant veniam culpae. H.

§. II. 1) POLYBIVS I. Histor. 17. de Romanis: τὸ γὰρ πρόστιμον παρ' αὐτοῖς θάνατός ἐστι τῷ προεμένῳ τὸν τόπον, καὶ φυγόντι τὸ παράπαν ἐξ ἐφεδρείας. *Apud hos loco decessisse, aut omnino stationem fuga deseruisse, capitale est.* Apud eosdem Romanos seruus domino opitulari debebat, etiam cum vitae discrimine. V. *L. 1. §. 28. D. de SCto Silan.* Chorus apud EVRIPIDEM in Helena, Theoclymeni mortem interminanti, respondebat:

Κτεῖνε

mentiae: necessitudini autem commoditatis multo minorem vim siue ad defendendum siue ad excusandum inesse, nisi res sit eum iudice, qui studii, & propensionis suae maiorem, quam iuris & sapientiae rationem habet. Enimuero nobis heic potissimum inquiritur de necessitudine incolumitatis, quamnam illa vim habeat ad eximendum aliquem actum ab obligatione legum communium. An scilicet aliquando legibus vetita agere, aut praecepta omittere possimus, quando citra nostram culpam in eiusmodi angustiis haeremus, vt aliter salutem nostram expedire nequeamus. Vbi adparet, quicquid est illud siue iuris, siue fauoris, aut veniae, quod necessitati tribuitur, vnice inde promanare, quod non possit non homo omni studio ad se conseruandum conniti; eoque non facile praesumatur, talem ipsi obligationem impositam, quae ardori propriae salutis conseruandae praeponderare debeat.

§. II. EQVIDEM de hoc nemo pius dubitauerit, quin Deus, qui absolutus est dominus nostrae vitae, & quam nobis precario heic agendam indulsit, tam rigidam nobis legem dicere queat, vt moriendum nobis sit potius, quam vel latum vnguem ab illa discedamus. Ex quo genere legem de non edenda suilla credebant Iudaei 2 Macchab. VII. Et recte quidem, quod suillam edisse in eiusmodi casu habebatur pro abnegatione verae religionis. Cum extra talem casum vtique nefas non fuerit, in defectu aliorum ciborum, suilla vesci, ne quis fame periret [1]. Sed & saepe per imperium ciuile tam seuera alicui mandata iniunguntur, vt mors potius sit excipienda, quam ab illis discedendum. Enimuero tam rigida non semper praesumitur legum positiuarum obligatio. Has enim qui tulerunt, aut qui instituta quaedam inter homines introduxerunt, cum vtique salutem aut commoditatem hominum per ea promotum iuerint, regulariter quoque ob oculos habuisse praesumuntur teneritatem humanae naturae, & quam non possit non homo refugere & amoliri illa, quae ad ipsius destructionem [2] tendunt [3]. Quam ob causam pleraeque leges, saltem positiuae, intelliguntur excipere casum necessitatis, seu non obligare, quando ipsorum obligationem comitaturum esset malum, humanam naturam destruens, aut communi animi humani constantia superius; nisi expresse, aut per negotii naturam iste quoque casus sit comprehensus. Vnde necessitas non id quidem efficit, vt directe lex heic & nunc possit violari, seu peccatum admitti; sed ex beneuola legislatorum mente, simulque naturae humanae consideratione praesumitur, casum necessitatis sub lege generaliter concepta non contineri. Quo facit locus Matth. XII, 2. 4. Add. CASAVBONVS Exercit. I. ad Baronium n. 9. Scilicet quod materia & ratio istius legis tantum rigorem

Κτεῖνε· σύγγονον δὲ σὴν
Οὐ κτενεῖς ἡμῶν ἑκόντων, ἀλλ᾽ ἐμέ. Πρὸ δεσποτῶν
Τοῖσι γενναίοισι δούλοις εὐκλεέστατον θανεῖν.

Perime: Germanam tuam
Me volente non necabis: me prius. Fidelibus
Quippe seruis mors decora est, morte heros praeuertere.

Cuiusmodi seruorum aut famulorum non pauca exempla extant in historiis. H.

2) Quod superest bene obseruauit THOMASIVS Iurispr. Diu. L. II. c. 2. §. 131. bonum publicum nasci ex bono priuatorum, & plerumque vnius ciuis salutem praestare obseruantiae centum legum humanarum.

3) Ferri enim leges ab hominibus *solent & debent cum sensu humanae imbecillitatis*, ait H. GROTIVS I. de I. B. & P. c. 4. §. 7. n. 2. H.

gorem non iubeat praesumere, vt fame potius pereundum sit, quam panibus propositionis vescendum [4]. PALLADIVS de Re rustica L. I. c. 6. [5] *Necessitas feriis caret.* Verum vti haec circa leges positiuas facile admittuntur, ita altioris est indaginis, an eadem ad leges quoque naturales sint extendenda; nimirum an in casu necessitatis intermitti possit, quod lex naturalis iubet, aut fieri, quod eadem vetat? Circa prius [6] ex natura praeceptorum affirmatiuorum constat, illa, vt heic & nunc ad exercitium actus quis obligetur, praesupponere occasionem, materiam & facultatem agendi; quae regulariter deesse intelligitur, vbi quid fieri non potest, nisi ipse peream: cum amorem & curam sui abiicere fere inter impossibilia, & quae communem hominum constantiam superant, habeatur. Igitur nisi vel expresse in lege contineatur [7], vel ex qualitate negotii [8] colligatur, vitam meam potius amittendam, quam actio omittatur, regulariter leges affirmatiuae exceptionem summae necessitatis habere intelliguntur; praesertim vbi quis in culpa non fuit, quare in talem necessitatem incideret. Hinc non teneor panem dare famelico, si ego ipse eodem indigeam. Vid. 2 Corinth. IIX, 13. Nec si alter in aquis periclitetur, ipsum extrahere, si mihi pro eo sit pereundum. SENECA de Benefic. L. II. c. 15. *Dabo egenti, sed vt ipse non egeam; succurram perituro, sed vt ipse non peream.* Sed quod praecepta negatiua attinet, id primo certum est, non posse per necessitatem recte suscipi actus [9], qui directe tendunt ad violationem Numinis diuini; puta vt aliquis euitandae mortis causa Deum blasphemet, aut ipsum abneget, cultuique eius, & obsequio renunciet. Cum enim certum sit, Deum homini longe grauius posse malum infligere, quam mors est naturalis, ex ipsa quoque ratione sat probabile sit, eundem longe nobiliori bono velle pensare iacturam vitae huius, quam quis in honorem ipsius facit; CARPYLLIDES in Antholog. L. I. *Ἦ ῥα δικαίοις Ἀνδράσιν εὐσεβίης ἐκ ἀπόλωλε χάρις.* *Deperiit iustis gratia nulla viris:* nefas vtique fuerit, euitando minori malo in honorem diuinum delinquere. Etsi qui tormentorum atrocitati succumbunt, miseratione non plane sint indigni. Circa illas autem leges, quae hominum inuicem officia continent, obseruandum, esse quaedam praecepta iuris naturalis, quae factum aliquod humanum, aut institutum praesupponunt; cuius finem si quis consideret, facile agnoscit, illud ad casum extremae necessitatis non extendendum: adeoque eandem exceptionem legi quoque inesse. Deinde & hoc notandum, non posse dici, aliquem actu suo legem immediate violasse, nisi ille ipsi recte possit imputari. Constat autem duplici modo actum aliquem ab homine proficisci, vel tanquam a causa principali, vel tanquam a causa instru-

4) Quod etiam de iis dicendum, quae tempore feriarum vetita sunt, quo pertinet locus ab Auctore subiectus, *Necessitas feriis caret.*

5) V. *L. 3. C. de ferus.* H.

6) V. infra L. V. c. 12. §. 23. H.

7) Ex qua ratione decidenda videtur quaestio, An in casu necessitatis interdum migrare liceat praeceptum etiam Diuinum, quam tractat noster L. III. c. 7. §. 5. & quam distinctius excusserunt THOMASIVS Instit. Iurispr. Diu. L. II. c. 2. §. 130. & seqq. & TITIVS Obseru. CXLI.

8) Ita Daniel non omittebat, vt per diem ter in genua prouolutus oraret Deum, etsi non ignoraret, ob edictum Regis mortem sibi imminere: considerabat enim, omissionem illam contemtum veri Dei inuoluere. V. Daniel VI, 10. H.

9) Vt periurium. IVVENALIS Satyra 8.

Ambiguae si quando citabere testis
Incertaeque rei, Phalaris licet imperet, vt sis
Falsus, & admoto dictat periuria tauro,
Summum crede nefas animam praeferre pudori,
Et propter vitam viuendi perdere caussas. H.

instrumentali. Haec iterum dupliciter ſeſe habet, vel vt nullum motum, niſi a cauſa principali impreſſum exſerat, & quidem contra naturalem ſuam inclinationem, ſi quam habet; vel etiam vt ex proprio & intrinſeco impulſu ad actum exercendum ſe conuertat, licet prioris quoque cauſae impulſio, aut directio adſit. Heic ſi quis homo poſteriori modo ad actum concurrat, tanquam cauſa inſtrumentalis, actus iſte non principali duntaxat cauſae, ſed & huic, tanquam ſuus, & ab ipſo profectus imputari poterit. Sin priori quis modo concurrerit, principali duntaxat agenti, non inſtrumentali actus imputabitur. Ad quod tamen quae requirantur [10] infra latius exponetur.

§. III. HIS PRAEMISSIS ad ſpeciales quaeſtiones, quae heic agitari ſolent, accedamus. Et illud quidem dubium non habet; quanquam alias homo non obtineat ius in ſua membra, vt illa pro lubitu perdat, luxet aut mutilet; licebit tamen abſcindere membrum inſanabili morbo correptum [1], aut per vulnus inutile plane redditum, ne totum corpus pereat, aut ſana adhuc membra corripiantur, aut inutili appendice nequidquam aliorum vſus membrorum impediatur. An autem ſumma neceſſitas etiam aliquod ius largiatur in vitam, id eſt, an ad effugiendam mortem ignominioſam, aut aſperis tormentis comitatam liceat occupare lenem exitum [2], ſuperius diſquiſitum fuit. Porro quid in alios neceſſitas iuris indulgeat, iam videamus. Carnibus hominum a nobis non caeſorum veſci in ſumma fame, & deficientibus aliis nutrimentis, miſerandus quidem cibus [3], ſed tamen nefarius non eſt. Verum quid de iſtis exemplis ſit pronunciandum, vbi in ſumma cibi penuria alii ſunt iugulati inuiti, aut ſorte ducti, vix liquet: cum ex vna parte lex homicidii, ex altera famis atrocitas pugnet, venterque auribus carens, & quod citra triſtiſſimum hocce medium omnibus foret pereundum [4]. HOMERVS Odyſſ. η. [v. 216. 217.] Ὀυ γάρ τι ϛυγερῇ ἐπὶ γαϛέρι κύντερον ἄλλο ἔπλετο, ἥτ' ἐκέλευσεν ἕο μνήσασθαι ἀνάγκῃ. *Nihil enim odioſo ventre impudentius, & qui ſui neceſſario meminiſſe iubeat.* Vid. 2 Reg. VI, 28. 29. Deuteron. XXIIX, 53. Thren. IV, 10. IOSEPHVS Antiq. Iudaic. L. IX. 2. & de Bello Iudaico L. VI. c. 21. Diodorus SICVLVS L. III. c. 40. Add. Hiſtoria de ſeptem Britannis, qui vaſtum in mare proiecti, deficiente cibo potuque, ſortiti vnum non ſane reluctantem iugularunt, cuius ſanguine intolerabilem ſitim ac famem carnibus vtcunque ſedauerunt; quos ad terram delatos poſt iudex homicidii abſoluit. Prout ex Nicol. TVLPIO in Obſeruat. medicin. refert ZIEGLER. ad Grot. L. II. c. 1. §. 3. Qui cenſet *a nauigantibus hoc maxime peccatum, quod in mortem vnius, & quiſque in ſe,*

10) L. VIII. c. 1. §. 6. 7. H.

§. III. 1) Vid. TITIVS Obſ. CXLII.

2) C. 3. §. 18. Ad hunc locum pertinet etiam quaeſtio, an conſeruandae ſanitatis cauſa liceat Venere illicita vti. V. Godofr. MONACHVS ad A. MCXC. *vbi de Friderico Duce Sueuiae, qui, ſuadentibus licet Medicis, id noluit.* SENECA Oedipo:

Vbi turpis eſt medicina, ſanari piget.

Item an ob morbi curationem ſe caſtrare liceat? v. *Nouell. 142. c. 2. & c. 5. X. de corpore vitiat.* Conf. CVIACIVS L. XVII. Obſeruat. 24. H.

3) Plane vt mumiam & ſanguinem humanum in medicinam adhibere, inter illicita non habetur, vt Moraliſtae docent. V. WVLFERI Diſcurſ. praeliminar. in Itinerar. Ioann. Saarii. Quin & citra neceſſitatem aliqua licite ſiunt circa cadauera hominum. SENECA L. X. Declamat. 5. *Multum ſemper artibus licuit, Medici, vt ignotam vim morbi cognoſcerent, viſcera hominum reſciderunt.* H.

4) Conf. TITIVS Obſeru. CXLIV.

in se, si ita contingeret, conspirauerint, atque periculum corporis periculo animae antepofuerint. Nec debuisse quenquam vitam suam tam vili pendere, vt eius iactura alterius famem expleret. Nec reliquos ideo in socium suum saeuire debuisse, vt stomacho suo consulerent. Etsi huic reponi possit; aspere nimis dici, in mortem alterius conspirasse, qui forte ducendum censent vnum, vt reliqui seruentur, qui alias omnes simul misere erant perituri. Vid. Ionae I, 7. seqq. Vnde nec animae periculum heic fuisse metuendum. Illum animam suam vili aestimare, qui citra necessitatem eandem proiicit. Nec saeuitiam dici posse, vbi in salutem omnium qui moritur, minori cum dolore ferrum iugulo excipit, quam alter infigit. Velim quoque eiusmodi casum expendi. Si in naufragio plures in scapham influerint, quam illa ferre possit, neque ad vnum peculiari iure scapha pertineat; an non forte sint ducendi, qui proiiciantur: & si quis sortiri detrectauerit, tanquam qui omnium interitum quaerat; absque vlteriori deliberatione praecipitari queat: Verum circa eiusmodi casus rariores iudicium nostrum nunc suspendimus.

§. IV. Isthoc frequentius contingit, vt duo in praesens vitae periculum incidant, in quo vtrique sit pereundum, ni vnus quid faciat, ex quo paulo citius alteri, alias perituro, fata admoueantur. Vel etiam vt ex necessitate periculum mortis, aut magnae laesionis intentemus alteri indirecte [1], ita vt nobis non sit propositum ipsi nocere, sed duntaxat talem actum suscipere, ex quo probabiliter noxa eidem possit inferri; vt tamen mallemus quauis potius alia ratione necessitudine nostra defungi, & ipsam laesionem quantum in nobis est temperemus. Eiusmodi alterius laesionem vti nostro cum peccato non coniunctam arbitramur: ita eandem qui patitur, velut fatale malum excipere atque aestimare debet, & ob quod ei, qui intulit, recte non possit indignari. Exempla talia sint: Si ego natandi peritus cum altero natandi imperito in profundas aquas incidissem, & (vt fieri solet) ille me circumplexus teneret, neque mihi tantae sint vires, vt ipsum mecum efferre possim; quis vitio mihi verterit, si omnibus viribus talem abs me amoliar, ne cum eodem suffocer, etsi is per aliquot minutas horae partes a me vtcunque extra aquas potuisset sustineri? Sic in naufragio, vbi tabulam ego occupaui, duorum non capacem, si quis adnatans eidem se quoque velit iniicere, me simul secum perditurus, nihil videtur obstare, quo minus quauis violentia eundem a tabula repellam. Sic quando duobus fugientibus hostis necem intentans instat, vnus vel ponte post se deiecto, vel porta clausa, alterum in praesenti vitae periculo destituere potest, si vterque simul seruari nequit [2]. Qualis necessitas in bello frequentissime obtingit, vt pauci sint destituendi, quo summa rerum seruetur. ARRIANVS de Expedit. Alex. L. VI. [c. 25.] Ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ παντὸς προθύμῳ τὸ καθ᾽ ἑκάστους ξὺν ἀνάγκῃ ἠμελεῖτο. *Prae communis salutis studio, singulorum cura necessario negligebatur.* Apud VIRGILIVM Aeneid. IX. [vers. 72. & seqq.] *Pan-*

§. IV. 1) Quo animo alioquin non pauci sunt. PHAEDRVS L. IV. Fab. 8.
Homo simulac venit in magnum periculum,
Effugium reperire alterius quaerit malo. H.

2) Alia exempla congessit FREINSHEMIVS Comment. ad L. IV. Curt. 16. v. 8. H.

3) Idem indicauit H. GROTIVS II. de I. B. & P. c. 3. 4. vbi in comment. dissentit Zieglerus,

Pandarus vt cernit, qui sit fortuna loco, qui casus agat res, Portam vi multa conuersus cardine torquet, Obnixus latis humeris, multosque suorum Moenibus exclusos duro in certamine linquit. Apud E V N D E M L. XI. [verſ. 584. & ſqq.] pulſo Latinorum equitatu *pars claudere portas, Nec ſociis aperire viam, nec moenibus audent Accipere orantes.* Conf. L I V I V S L. XXVI. c. 15. vbi Thurini hoc praetextu ſcelerate ſunt vſi. Apud F L O R V M L. II. c. 18. de Numantinis dicitur: *Nouiſſime conſilium fugae ſedit; ſed hoc quoque ruptis equorum cingulis vxores ademere, ſummo ſcelere, per amorem.* Sic apud T A C I T V M Annal. XIV. [c. 32. 33.] tanquam erratum bellicum annotatur, quod in templo coloniae Camaloduni *non motis ſenibus & foeminis iuuentus ſola reſtiterit* (add. L I V I V S L. V. c. 40.) Contra ibidem *Suetonius vnius oppidi damno ſeruare vniuerſa ſtatuit, neque fletu & lacrymis auxilium eius orantium flexus eſt, quin daret profectionis ſignum & comitantes in partem agminis acciperet. Si quos imbellis ſexus, aut feſſa aetas attinuerat, ab hoſte oppreſſi ſunt.* Cum tamen tanta neceſſitas nondum premeret, humaniter Darius apud C V R T I V M L. IV. c. 16. pontem Lyci fluminis noluit reſcindere, addens: *Se malle inſequentibus iter dare, quam auferre fugientibus* [3]. Altero caſu, ſi robuſtior quis mortem intentans me perſequatur, ac in anguſta via, qua fugiendum, forte quis occurrat; vbi admonitus non ceſſerit, aut id temporis lociue anguſtia non admiſerit, licebit ſane illum impellere, & per eiusdem ſtragem fugam capeſſere, etſi probabiliter ex iſto impulſu vehementer videatur affligendus. Niſi forte illi peculiari obligatione tenear, vt etiam vltro pro eodem periculum ſubire debeam. Quod ſi fugae interpoſitus, admonitus licet, decedere via nequeat; puta ſi infans ſit, aut claudus, ſaltem excuſationem merebitur, qui pedibus, aut equo per eundem ſaltum potius molitur, quam moras nectendo corpus hoſti praebet. Id autem exemplum, quod aliqui afferunt, quare culpa non vacet, manifeſtum eſt. *Praefectus quidam militaris e praelio fugiens, hoſte inſtante, de ſuis militibus vnum in conferta turba antepoſitum tranſfodit, ne fugae mora crearetur.* Huic enim vtique tantum erat virium, vt ſolo impulſu viam ſibi facere poſſet. Excuſabitur tamen, ſi praeter intentionem armis ſuis forte noxam intulerit. At vero ſi quis petulanter, aut inhumane mihi obſtiterit, & viam fugiendi concedere abnuerit, eum directe quoque tanquam hoſtem proſternere poſſum, quantumcunque demum is inde laedatur. Conf. L A C T A N T I V S Diu. Inſtit. L. V. c. 17. qui noſtris aſſertis nequidquam opponitur. Caeterum vti vitae periculum quocunque modo declinaſſe magnum habet fauorem; ita pari fere modo defenditur aut excuſatur fuga, cum laeſione obſtantium ſuſcepta, ſi cui mutilatio membri, aut aliud graue vulnus intentetur. Nam & talia intentanti ad extremum vsque reſiſti poteſt, & vbi fuga periculum declinatur [4], etiam improuidum & importunum impetum conſternatio excuſat.

§. V. V I D E A M V S iam, an neceſſitas noſtram vitam ſeruandi ius aliquod indulgeat in res alienas, vt inuitis dominis, vel clam vel aperta vi iſtis raptis,

rus, quia lex iuſtitiae naturalis vetet innocentem obtruncari. Cui reſponderi poteſt, hanc rationem non valere in colliſu, & quicquid heic accidit, inuaſori imputandum. Plane vt ſacrilegii a Phocenſibus commiſſi inuidia in Thebanos redundabat, ceu a quibus illi in eam neceſſitatem fuerunt compulſi. V. I V S T I N. L. VIII. c. 1. H.

4) Nam, vt eſt apud C A E S A R E M VII. de Bell. Gall. 26. *Plerumque in ſummo periculo timor miſericordiam non recipit.* H.

ptis, ſubuenire nobis queamus? Nobis ad ſolidam eius quaeſtionis deciſionem neceſſarium videtur paucis libare cauſas introductorum dominiorum, de quibus infra prolixius agitur. Quae iſtae potiſſimum ſunt, vt diſcordiae ex communione primaeua ortae tollerentur, atque induſtria hominum aleretur, dum proprio quisque Marte res ſuas quaerere neceſſum habet. Nequaquam autem ideo res ſunt diſtinctae, vt ne quis per eas aliis inſeruiret, & vt diuitiis repertis ſolus incubaret; ſed vt circa vſum illarum pro arbitrio quisque poſſet diſponere & vbi easdem aliis communicare placeret, ſaltem occaſionem obligationis ab altero adquirendae haberet. Inde poſt proprietatem rerum introductam data eſt facultas hominibus, non tantum commercia inſigni cum vtilitate generis humani exercendi, ſed & materia parta humanitatem & beneficentiam aduerſus alios vberius expromendi, cum antea opera tantum ac labore aliis liceret inſeruire. Vid Epheſ. IV, 26. Eſt porro ea dominii vis, vt dominus res ſuas ipſe poſſit diſpenſare, etiam ad quas alteri tradendas obligatur. Ex quo conſequitur, quod res ab altero ſibi debitas non ſtatim ipſe quis inuolare queat, ſed dominum, vt vltro ſibi eas tradat, poſcere debeat. Quod ſi tamen iſte vltro obligationi ſuae ſatisfacere tergiuerſetur, hautquidquam ideo tanta vis domini ipſius erit, vt res alteri debita inuito domino non poſſit eripi per auctoritatem iudicis in ciuitatibus, aut per vim bellicam in libertate naturali. Ac licet, ſi merum ius naturale reſpiciamus, ex imperfecta duntaxat obligatione, vtpote ex virtute humanitatis orta, quis teneatur, vt alteri in extrema neceſſitate conſtituto rebus ſuis, quibus ipſe pari modo non indiget, ſubueniat; nihil tamen obſtat, quo minus per legem ciuilem in perfectam iſta obligationem eualeſcat. Vti apud Ebraeos factum fuiſſe memorat SELDENVS L. VI. c. 6. de I. N. & G. vbi per forenſem ſententiam ad dandam eleemoſynam cogi poterat, qui quod ſibi erat praeſtandum denegaret. Vnde mirum non eſt, ipſos noluiſſe pauperes ſuos quidquam ex alieno ſibi ſumere, ſed rogando tantum accipere a priuatis, aut a publicis eleemoſynae exactoribus. Adeoque ſubreptionem alieni per extremam neceſſitatem apud ipſos pro furto aut rapina habitam. Quod ſi tamen in aliqua ciuitate pauperibus taliter cautum non ſit, neque duritia domini precibus expugnari queat, nec facultas ſuppetat, vt pretio aut opera egeſtati praeſenti quis ſubuenire poſſit [1], num ideo fame fuerit moriendum? Num vlli inſtituto humano tanta eſſe vis poterit, vt ſi alter officium facere negligat, mihi pereundum ſit potius, quam ab vſitato & regulari agendi modo diſcedendum? Igitur non iudicauerim furti crimine ſe illum adſtringere, ſi quis praeter propriam culpam in extrema inopia rerum ad victum neceſſariarum, aut quibus corpus contra ſaeuitiam frigoris munitur verſans, poſtquam ab aliis locupletibus atque abundantibus neque precibus, neque pretio, neque oblata ſua opera, illas vt vltro ſibi concederent, impetrare potuit, vi, aut clanculum eas ſubducat; praeſertim vbi intentionem habeat earum aeſtimationem praeſtandi, quando copioſior

§. V. 1) Non facile ita quisquam iudicabit. Imper. Valentin. Nouell. XI. *Nihil eſt, ad quod non deſperatio ſalutis impellat. Nihil turpe, nihil vetitum credit eſuriens. Sola cura eſt, vt qualicunque ſorte viuatur.* Neceſſariam hanc neceſſitatem dixit TERTVLLIANVS de corona militis. H.

2) Quid etiam ſi Dardanarii annonam flagellent, & clauſis horreis frumentum ſupprimant, magi-

ſior fortuna arriſerit. Caeterum quod eiusmodi neceſſitas poſſit contingere fruſtra negatur [2]. Quid enim, ſi quis in aliena regione inops, ignotus, amicisque carens deſtituatur, naufragio eiectus, aut ſubducto per fures viatico, vel quod interea domi patrimonium caſu perierit? Si nemo inueniatur, qui egenti ſubuenire, eiusue operam conducere velit; aut, vti fieri ſueuit, ipſius mendicantis liberali ac integro habitu moti, citra neceſſitatem hunc ſtipem petere crediderint; an ideo miſero fame fuerit pereundum? Equidem Prouerb. VI, 30. 31. fur vocatur, furti poenae obnoxius, qui res alienas ſurripit ad explendam famem ſuam. Sed accuratius inſpicienti patet, iſtum furem hautquidquam extrema neceſſitate, qualem nos ſupponimus, vrgeri, aut iniquo fato citra ſuam culpam & deſidiam in famem incidiſſe. Nam vtique innuitur, domum ipſum habere, & ſupellectilem, quae ſufficiat ad reſtituendum ſeptuplum [3], quam poterat vendere, aut oppignorare, inuenturus vtique emtorem aut creditorem temporibus copioſis & tranquillis. Neque enim adparet, ibi praeſupponi, tempore belli, aut per annonae caritatem id furti fuiſſe patratum. Et qui non amplius habebat, vnde ſeſe aleret, debebat ſe in ſeruitutem vendere. Vid. Leuit. XXV, 39. SELDENVS L. VI. c. 7. Non obſtat Prouerb. XXX, 9. Ab aliis quoque hoc exemplum eiusmodi neceſſitatis adfertur. Verſatur quis in regione ignota & aliena, ab iniuſto inuaſore impetitur, ſalutis via nulla eſt, niſi vt fuga arripiatur. Adeſt ad manum alienus equus, ſed cuius reſtituendi nullum medium adparet, cum nec dominus noſcatur, & equus longius ſit abducendus.

§. VI. GROTIVS L. II. c. 2. §. 6. eam difficultatem iſthoc modo expedire inſtituit. Eos, qui ab initio diſtincta rerum ſingularium dominia introduxerunt, hanc velut limitationem iſtis addidiſſe intelligi, quod dominii vis tunc debeat expirare ad excludendos alios abs rerum cuique propriarum vſu, quando alter citra earundem vſum ſeruari nequit; adeoque in eiusmodi caſu neceſſitatis rem propriam, citra quam alter homo periturus eſt, in communionem primaeuam rediiſſe cenſeri. Vel quod eodem recidit, quando primum homines dominia diſtincta inſtituerunt, ſingulos cum ſingulis pactum iniuiſſe, vt abs aliorum rebus, niſi quantum domini concedunt, manus abſtinerentur; vt tamen, vbi extrema vrgeret neceſſitas, cuiuslibet re, citra quam ſeruari quis nequit, tanquam in medio poſita, vti ſit conceſſum. Cum enim in legibus ſcriptis ea ſit ſumenda interpretatio, quae quam minimum ab aequitate naturali recedat; multo id magis faciendum in moribus, per tacitas duntaxat conuentiones introductis. Id autem eſſe aequiſſimum; ut cuique ſe conſeruare indulgeatur ea re, quae ipſi vnica tunc occurrit. Enimuero heic non deeſt, quod in dubium reuocari poſſit. Nam ſi in neceſſitate quis accipit ius aſſerendi ſibi res alienas, velut in medio iſtae forent poſitae; non adparet, quare quis eas-

magiſtratibus officium facere negligentibus, aut cum illis colludentibus? H.

3) Grotius in notis ad hunc locum contendit, ita eum reddi debere, *etſi* [fur] *ſepties in furto deprehenſus fuerit, ſepties reſtituere* [tantum] *cogetur*, id eſt, ſola reſtitutione delictum luet. In qua verſione tamen ipſa, ponitur, furi bona eſſe, quia vltra id, quod ereptum eſſet, reſtitui debebat. Vid. Exodi XXII.

easdem ipsi domino, qui pari necessitate premitur, vbi viribus praeualuerit, non possit eripere. Id quod tamen GROTIVS non concedit [1]. Deinde eiusmodi rerum, quas velut in medio positas meo iure arripio, restitutio hautquidquam est facienda; quam tamen heic Grotius requirit. Et fuerat quoque distinguendum, vtrum quis in eam necessitatem citra suam culpam, an vero per ignauiam aut negligentiam inciderit. Qua distinctione non posita, ius videtur dari ignauis nebulonibus, qui per socordiam in egestatem inciderunt, vt alieno labore parta per vim sibi queant vsurpare; adeoque per pigritiam continuata egestate, industriis necessitatem imponere eiusmodi inutilia pecora ingratiis alendi. Atqui omnes cordati admittunt, vti citra suam culpam calamitosis merito subuenitur; ita pigris ventribus merito occini, quod in fabulis reponebat famelicae per hiemem cicadae formica. Quo facit illud PLVTARCHI Apophthegm. Lacon. [pag. 223. C.] *Cum maritimus praedo incursiones in agrum Laconicum fecisset, essetque deprehensus, ac diceret: se non habuisse, vnde stipendia suis militibus persolueret, neque se ab habentibus potuisse impetrare, vltro vt darent; itaque venisse, vt vi auferret; Cleomenes dixit: Σύντομος ἡ πονηρία· compendiosa est haec malitia.* Add. Pandulfus COLLENVTIVS Rer. Neapolit. L. V. p. m. 373. Cum ergo liceat domino discrimen facere inter eos, qui fato, aut qui suo merito sunt miseri; patet sane, ius esse domino in rem suam, etiam aduersus eum, qui in extrema necessitate constituitur, valiturum, hactenus saltem, vt possit diiudicare, dignusne sit ille misericordia, an minus; vtque adeo materiam habeat oportuno beneficio egentem sibi deuinciendi. Apud omnes quippe maximum beneficio pondus accedere iudicatur, si per id extrema fuerint dispulsa. Atqui nullus est gratiae locus, si quis alteri tribuat, quae per vim iure suo & tanquam sibi competentia hic eripere poterat. Igitur melius puto res isthaec expeditur ex nostra sententia, si dicamus, eum, qui est locuples, teneri succurrere innocenter egeno ex obligatione imperfecta, ad quam explendam quidem regulariter nemo per vim adigi debet: sed tamen, si summa vrgeat necessitas, id eam efficere, vt istud tantisper eo modo vindicari queat, quo ea, quae iure perfecto debentur, id est, vt extra ordinem adeatur magistratus, aut vbi tempus id non fert, vi aut clanculum erepta vrgens necessitas dispellatur. Nam ideo praecipue ad illa, quae ex virtute humanitatis debentur; ius duntaxat imperfectum conceditur, vt alteri sit occasio ostentandi animum officio explendo vltro pronum, simulque alios beneficio deuinciendi sit materia. Istud vbi quis insuper habuerit, an ideo egeno fame pereundum, quia locupletis inhumanitas precibus expugnari nequit? Quin potius & rem simul, & meritum perdat, qui vltro humanus esse noluit. Ex dictis quoque clare patet ratio exceptionum illarum, quas Grotius assertioni suae subiungit. Nam cum ineuitabilis tantum necessitas indulgeat per vim vindicare, quod ex obligatione imperfecta debetur; manifestum est, prius omni modo tentandum, an alia ratione; quam per vim, aut clanculum necessitas possit euadi;

§ VI. 1) Imo Grotius, habiles in hypothesi sua terminos voluisse videtur, ita nimirum, vt in dubio possidentis conditio melior censeatur, & tum demum iure communionis aliquid auferre liceat, si id alteri supernacuum.

euadi; puta adeundo magiſtratus, preces adhibendo, promiſſa reſtitutione, vbi fata mollius fluere coeperint, operam offerendo. Deinde huc deſcendi non poteſt, vbi dominus pari neceſſitate tenetur. Nam hunc in abundantia agere praeſupponimus. Id quod vlterius extendendum iudicauerim, ne ſic quidem inuito rem ſuam eripi debere, ſi manifeſtum ſit, cum mox in eandem neceſſitatem deuenturum, ſi res iſta alteri ceſſerit. Heic enim ſibi quisque proximus eſt. Facit quoque huc illud apud HERODOTVM Vrania [p. 315. Ed. H. Steph.]: cum Themiſtocles Andrios pecuniam poſceret, duobus magnis numinibus fretus, *Suadela & Neceſſitate*: illi duo numina non minus valida opponebant, *Inopiam & Impoſſibilitatem.* ICtorum regula, quam Grotius heic adducit, *in pari cauſa poſſidentis conditionem eſſe meliorem*, huc non videtur quadrare [2]. Nam tunc tantiſper pro poſſeſſore pronunciatur, quando petitoris ius nondum liquidum eſt. Verum de domini iure heic nullum eſt dubium: cum hoc duntaxat quaeratur; an per ſolam legem humanitatis ego tenear perire, vt alter ſeruetur. Quod nemo adſeuerauerit. Caeterum adpoſite ad caſum propoſitum apud CVRTIVM L. VII. c. 1. dicitur: *Melior eſt cauſa ſuum non tradentis, quam poſcentis alienum.* Denique & nos aſſerimus, reſtitutionem, vbi commode fieri poſſit, eſſe faciendam, in primis vbi res fuerit magni pretii, aut quam gratis condonare alterius fortunae non ferant. Quod ſi autem res ſit modica, quaeque alterius facultates grauare nequeat, ſufficiet, ſi velut ex debito gratitudinis, vbi occaſio tulerit, oſtendamus, nos libenter ipſi beneficium fuiſſe debituros, ſi per eiusdem tenacitatem licuiſſet. Sed quod Grotius quoque reſtitutionem fieri debere adſerit [3], id ipſius hypotheſi parum congruit. Nam ſi in caſu neceſſitatis primaeuae communionis ius redibat, ſic vt quis ſuo iure rem alienam receperit, nulla erit facienda reſtitutio. Sed quia haec fieri debet, adparet ſane, domini ius in rem ſuam non expiraſſe per alterius neceſſitatem, ſed ipſum ſponte eam alteri debuiſſe concedere, gratis, aut accepto pretio, aliaue penſatione. Quod quia iſte negligebat, neceſſitas ius quidem dedit eam rem arripiendi, ſub iſto tamen onere, quod dominus illi poterat imponere; nimirum vt vel ad gratitudinem ipſum, vel ad aeſtimationem refundendam obligaret.

§. VII. SVPER eadem quaeſtione ac aliis non minus in diuerſas partes diſceditur. *Cap. ſi quis X. de furtis* gloſſa intelligit duntaxat de modica, non autem de ſumma neceſſitate. Didac. COVARRVVIAS de cap. Peccatum P. II. §. 1. n. 3. eandem fere cum Grotio fouet ſententiam. *Quod ob neceſſitatem extremam*, inquit, *liceat abſque furti vel rapinae vitio res alienas accipere ad ſubleuandam eam neceſſitatem, rationem eſſe, quia per hanc omnia ſunt communia. Siquidem natura ipſa inſtitutum eſt, vt res inferiores ſint ordinatae, & deſtinatae ad hominum neceſſitatem. Quamobrem diuiſio rerum, quae poſt inſtitutionem iuris naturalis facta eſt, non derogat rationi naturali, quae dictat ex*

 rebus

2) Verum Grotius hac regula iuris ciuilis tantum vtitur per modum accommodationis.

3) Vtique vero ex principiis auctoris noſtri dubium hoc expeditius ſoluitur, quam quidem hypotheſi Grotiana; cui fruſtra ſuppetias ferre voluit van der MVELEN in Commentario P. II. p. 88. adhibita diſtinctione inter ius *vſus* & ius *proprietatis.*

rebus temporalibus subueniendum esse hominum necessitati extremae. Adducitur locus Ambrosii ex GRATIANI *decreto c. sicut hi. dist. 47. Esurientium panis est, quem tu detines; nudorum indumentum est, quod tu recludis.* Ant. PEREZIVS *ad tit. Cod. de furtis* §.3. pro eadem sententia has affert rationes; quod vi maiore quis id compellatur facere, nec praesumatur dominus inuitus, quia consentire, & vltro indigenti subuenire ex humanitatis ratione tenetur; & quod in extrema necessitate non tam rem alienam, quam communem videatur accipere. Inediae tamen necessitate liberatum restituere debere, quae accepit. Anton. MATTHAEVS ad L. XLVII. *D. tit. 1. §. 7.* inter crimen & poenam distinguendum arbitratur; vt crimen committi, etiam penuria vrgente, fateatur, poenam tamen propter necessitatis vim delinquenti aut remittendam, aut certe mitigandam censeat. Quod autem omnino heic furtum committatur, hisce rationibus probare instituit; quod vtique lucri faciendi animum habeat, qui deficiente annona cibum alteri subtrahit. Ad quod reponi potest, vix videri lucrifaciendi causa rem alienam eripere, qui per eam extremae suae necessitati consultum it, eo animo ac voto, vt eandem quam ocyssime possit refundere. Deinde *fraudulenta contrectatio rei alienae* vocari nequit, quando alteri eam dandi obligatio imperfecta erat, ac in altero tale ius, vt in praesenti casu, quo commodissime fieri poterat modo, arripere posset. Praeterea IDEM iactat, *viro sapienti atque bono nullam tantam vim inferri posse, vt sciens aliqua se turpitudine contaminet; atque in eiusmodi casibus*, vt CICERO scribit de Offic. L. III. [c. 5.] *suum cuique incommodum ferendum esse potius, quam de alterius commodis quidquam subtrahendum.* Enimuero speciose philosophari extra necessitatem constituto in procliui est. Vid. OPPIANVS Halieut. L. III. v. 197. seqq. Neque maior in eiusmodi facto, prout id a nobis fuit determinatum, turpitudo est, quam quod in fama ad sordidos, & bestiales cibos etiam splendidi homines interdum descendere adiguntur. Neque de commodis augendis & detrahendis agitur, quando locupleti viro, aut cui eius rei iactura grauis non sit, minuti quid subtrahitur, ne quis fame, aut per iniurias aëris pereat. Circa *L. 2. §. 2. ad L. Rhodiam de iactu*, monet, *publica vtilitate vrgente, quod quisque frugum domi flagellat, id eum ad annonae subsidium proferre debere; non tamen singulis indulgendum, vt suo arbitratu auferant, quod sibi desit, aliis superat. Id enim publica auctoritate magistratuum esse faciendum.* Sed an ideo fame moriendum, vbi a magistratu nullum est subsidium sperandum? Denique quod aliqui addunt, *nullam hac in parte legis inueniri dispensationem;*

§. VIII. 1) Vt variis edictis & iudicatis rebus Belgarum probat GROENEWEGIVS ad d. L. 29. H.

2) SENECA IV. Controu. 4. *Necessitas est, quae ruinis incendia opprimit.* H.

3) Nisi forte *τὸ peruenisset* in d. l. significat, *peruenire potuisset*: V. & *l. 3. §. 7. D. de incend. ruin. & naufrag.* H.

4) Quod in applicatione ad casus obuenientes maximis difficultatibus premi, recte monet TITIVS Obseru. CXLV. Vnde in bene ordinatis ciuitatibus quibusdam iam eo decurritur, vt a singulis, quorum interest non fieri incendia, statis temporibus in singulare aliquid conferatur aerarium, e quo deinceps aedificia combusta instaurentur.

5) Et quod ob metum siue periculum naufragii liceat iacere res alienas. Quanquam & tum ab illis, quorum res conseruatae sunt, contributionem (auariam vulgo vocant) pro rata fieri oporteat. Quo pertinet Lex Rhodiensium (de quorum eunomia v. STRABO L. XIV. Geograph. & Vbbo EMMIVS de Rep. Rhodior.) & *tot tit. D. de L. Rhodia de iactu.* H.

nem ; id vanum eſt. Nam in ſuperioribus ſat rationum eſt allatum, quare non ſit praeſumendum, legem de furtis ad praeſentem caſum extendi debere.

§. VIII. DENIQVE videtur & neceſſitas circa res noſtras verſans, veniam indulgere res alienas perdendi, aut inuadendi; cum hac tamen reſtrictione, vt citra noſtram culpam illud periculum rei noſtrae extiterit, vt idem commodiore via diſpelli nequeat, vt ne pro viliori noſtra re alterius pretioſiorem perdamus, vt aeſtimationem eiusdem praeſtemus, ſiquidem iſta alias peritura non fuerat, & denique in partem damni veniamus, ſi alterius res vna cum noſtra alias peritura erat, quae nunc ſua iactura noſtram ſeruat. Quo fundamento nititur aequitas *legis Rhodiae de iactu*, qua *cauebatur, vt ſi leuandae nauis gratia iactus mercium factus eſt, omnium contributione ſarciatur, quod pro omnibus datum eſt.* Vid. tot. titul. & qui ad eundem, ac in leges nauticas commentati ſunt. Sic funes & retia, in quae nauis mea impulſa eſt, diſcindere licebit, ſi aliter illa explicari nequit. Vid. *L. 29. §. 3. D. ad L. Aquiliam* [1]. Ita tamen, vt ſi citra culpam meam factum id fuerit, damnum vtrinque commune ſit [2]. Sic orto incendio, eoque meis aedibus imminente, licebit vicini aedes diſſipare, ita tamen, vt quorum aedes hoc modo ſeruatae ſunt, id damnum ſarciant. Quanquam enim *L. 7. §. 4. D. quod vi aut clam.* ſtatuat [3], vbi incendium perueniſſet ad aedes, quae deiectae ſunt, eum, qui deiecit, eſſe abſoluendum: communis tamen ſententia aequitati magis accedit; (Add. *L. 49. §. 1. D. ad L. Aquil.)* ſi vrgente incendio, domus aliqua diruta ſit caeterarum conſeruandarum cauſa, id damnum eſſe ſarciendum a vicinis [4], ad quos veriſimiliter ignis potuit peruenire, etiamſi ad domum, quae diruta eſt, nondum perueniſſet. Id enim ſane durum nimis foret, cum per alterius rei deſtructionem rem meam ſeruauerim, in illum ſolum deuoluere damnum, me immuni [5]. Ex iisdem etiam fundamentis pleraque deducuntur, quae a ICtis Romanis traduntur, *de damno infecto*, vbi poſſeſſor rei ruinoſae, ex qua rebus meis periculum imminet, cauere adigitur de damno, ſi quod vitio operis contigerit, praeſtando: ac ſi illud renuerit, per edictum praetoris ego immiſſionem in ruinoſas iſtas aedes obtineo [6]. Vti & illud, quod interpretes iuris Romani tradunt; ſi quis fundum, confinibus vndique praediis non ſeruientibus circumdatum, habeat, eumque adire nequeat, compelli debere a iudice confinem, vt aditum concedat, ſaltem pro aliqua recognitione. Caeterum exinde quoque GROTIVS L.II. c. 2. §. 10. colligit, licere ei, qui pium bellum gerit, occupare locum in pacato ſolo ſitum; ſi non imagi-

6) Arg. *L. 12. D. de religioſ.* Conf. BRVNNEMANN. *ad l. final. de Seruit. V. P.* MEVIVS Part. I. Dec. 28. Exemplis hiſce adde, quod frequens eſt inter populos, vt ob neceſſitatem alter alterius nauibus, quae adſunt, manum iniiciat iisque vtatur. Ita Xenophon tempore neceſſitatis naues praetereuntes cogebat, vt exercitum ſuum abducerent. Quod ipſe pluribus memorauit L. V. Hiſtor. expedit. Cyri ab init. Bene vero heic monuit Xenophon, *conſiderandum, an aequum ſit, eos, quos cum nauigiis ſubducturi eſſent, impenſa communi a ſe ali, quam quidem diu ipſorum cauſſa manſerint: atque num etiam merces vecturae ſit eis danda, vt pro nauata tam vtili opera & ipſi commodum aliquod percipiant.* Quod comprobauit exercitus. Subiicit Xenophon: *Poſtea merces, quae illis nauibus vehebantur, eximebant, milites & cuſtodes conſtituebant, vt eae ſaluae dominis eſſent: nauigiis ad vectionem vtebantur.* Huiusmodi exemplorum aliquot etiam adduxi Diſſert. de colliſion. Legum Sect. 2. §. 13. H.

imaginarium, ſed certum ſit periculum, ne hoſtis eum locum inuadat & irreparabilia inde damna det; ſi nihil ſumatur, quod non ad cautionem ſit neceſſarium, puta, nuda loci cuſtodia, relicta domino iurisdictione, & fructibus; denique ſi id fiat animo reddendae cuſtodiae, ſimul atque neceſſitas illa ceſſauerit. Quibus addendum fuerat, domino prius denunciandum, vt ipſe etiam atque etiam locum cuſtodiat, oblatis quoque ad eam rem ſumtibus; aut ſi malit, inutilem eundem ad praeſidia recipienda faciat. Item, vbi ſumtus in eiusmodi loci munitionem facti fuerint, non teneri dominum ad eos refundendos, niſi ipſe vtique eosdem facturus erat; nec obtentu factorum ſumtuum vltra neceſſitatem iſti loco incumbendum; cum alter per eos ſumtus non iſtius loci meliorationem, ſed propriae regionis defenſionem ſpectauerit. Recte tamen BOECLERVS ad d. l. Grotii monet, ex vſu omnium ſeculorum & populorum conſtare, neminem putare, ſe teneri ad permittendum alteri, periculum ab hoſte timenti, occupationem loci, aut arcis ſuae [7], ſi impedire poſſit. Adeoque ſi alter occupauerit, hoc ex iis eſſe, quibus facilior venia tribui poteſt, non ex iis, quae iuris naturalis titulo citra figuram, & oratorium colorem defendi queunt. Quibus accedit, quod facile apud hoſtem ſuſpicio poſſit oriri, dominum loci cum altero clam in ipſum conſpirare; ſic vt hoc modo alieni belli moles facile in ipſum deuolui queat. Imo ſi vel maxime hoſtis intelligat, domino inuito locum occupatum; tamen ſi is alterum inde exturbare inſtituat, belli calamitatibus iſte ſubiicitur; quasquouis modo declinare nemini vitio poterit verti. Sed & neſcio quam parum conſultum eſt, plures in domum ſuam hoſpites recipere, quam quos commode iterum poſſis expellere, & quibus nolens volens amicus eſſe cogaris, quique tibi, ſi libido ſubegerit, vltro migrationem iniungere queant.

7) Enimuero de his quaeſtio non eſt, ſed de illis, qui propriis opibus vrbes, oppida aut arces defendere haut poſſint. Foederati Belgae apud H. GROTIVM L. IX. Hiſtor. Belgic. ad A. MDC. Caeſaris legatis, loca & damna Germanici ſoli repetentibus, reſpondebant: *Merito hoſti & damna imputari & occupata defenſioni loca, qui prior ſolo pacato intuliſſet exercitum. Id ſi Hiſpano condonaretur, at certe ſibi noxium eſſe non debere, quod ſuaſiſſet neceſſitas.* H.

SAMVE-

SAMVELIS PVFENDORFII
DE
IVRE NATVRAE
ET
GENTIVM
LIBER TERTIVS.

CAPVT I.

VT NEMO LAEDATVR, ET SI QVOD DAMNVM FVIT DATVM, REPARETVR.

VID homini aduersus seipsum exercendum iniungat lex naturalis, quantumque ei licentiae, aut fauoris circa conseruationem sui, rerumque suarum eadem indulgeat, hactenus exposuimus. Iam transeundum est ad illa praecepta, quibus officia aduersus alios homines obeunda continentur. Ea supra [1] diuisimus in *absoluta & hypothetica*. In classe *absolutorum*, quae citra omne antegressum humanum institutum omnes homines obligant, merito principem locum [his duobus] deferimus: [I.] *Vt ne quis alterum laedat, vtque* [II.] *si quod damnum alteri dederit, id reparet* [2]. Est quippe hoc omnium latissimum [3], omnes homines vt tales complexum; idemque facillimum, vtpote nuda actionis intermissione constans, nisi qua obluctantes rationi libidines, quas inter non

§. I. 1) L. II. c. 3. §. vlt.

2) Imo praeceptum Socialitatis, monente TITIO in Obseru. CLI. in haec tria specialia commode resolui potest, (1) Neminem laede. (2) Malum ab aliis auerte. (3) Bonis, quam potes plurimis, alios auge; e quibus innumera praecepta specialia, pro obiectorum varietate, veluti conclusiones elici possint.

3) Quae duo officia iunctim ab Auctore proposita erant in editionibus antecedentibus, quum Lectoris interesset ea separari; in primis quum huius §i tractatio ad illud prius pertineat. Separauit ea PVFENDORFIVS ipse in op. min. L. I. c. 6. §. 2. 3. 4.

non postremas tenet enormis propriae vtilitatis amor, quandoque compescendae sunt. Quin & maxime necessarium idem est, quod citra illud socialis hominum vita nullo modo consistere queat. Qui enim nihil boni in me confert, qui ne vulgaria quidem officia mecum miscet, cum eo tamen tranquille viuere possum, modo nulla ratione me laedat. Imo a maxima mortalium parte nihil amplius quam isthoc desideramus: bona fere inter paucos inuicem communicantur. Ast cum eo, qui mihi nocet, quomodo pacifice possim viuere? cum natura cuique tam tenerum amorem sui rerumque suarum inseuerit, vt non possit non omnibus modis repellere eum, qui istis noxam inferre aggreditur [4]. SENECA de Ira L. II. c. 31. *Nefas est nocere patriae: ergo ciui quoque; nam hic pars patriae est. Sanctae partes sunt, si vniuersum venerabile est. Ergo & homini; nam hic in maiore tibi vrbe ciuis est. Quid si nocere velint manus pedibus? manibus oculi? Vt omnia inter se membra consentiunt, quia singula seruari totius interest; ita homines singulis parcent, quia ad coetum geniti sumus. Salua autem esse societas nisi amore & concordia partium non potest* [5]. Muniuntur autem hocce praecepto, & velut sacrosancta esse iubentur non illa tantum, quae immediate nobis ipsa natura concessit, vti est vita, corpus, membra, pudicitia, existimatio simplex, libertas: sed etiam eiusdem praecepti vis sese per omnia instituta ac conuentiones, quibus aliquid homini adquiritur, diffundere intelligitur, tanquam sine quo illa plane inutilia forent [6]. Sic vt quocunque titulo aliquid nostrum sit, hoc praecepto idem auferri, corrumpi, laedi, vsibus nostris ex toto, aut ex parte subtrahi vetetur. Quanquam etiam idem multis praeceptis affirmatiuis virtualiter insit, dum illa vnum ponendo ipsius contraria remouent. Quam manifeste autem huius legis necessitas quorumuis sese animis ingerat, adparet ex SENECA de Benefic. L. IV. c. 17. *Dic cuilibet ex istis, qui rapto viuunt, an ad illa, quae latrociniis & furtis consequuntur, malint ratione bona peruenire? Optabit ille, cui grassari & transeuntes percutere quaestus est, potius illa inuenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiae praemiis sine nequitia frui malit* [7]. CICERO Offic. III. [c. 5.] *Detrahere aliquid alteri, & hominem hominis incommodo suum augere commodum, magis est contra naturam, quam mors, quam paupertas, quam dolor.*

§. II.

4) Et LVCRETIVS L. V.
Circumretit enim vis atque iniuria quemque:
Atque vnde exorta est, ad eum plerumque reuertit.
Nec facile est placidam ac pacatam degere vitam,
Qui violat factis communia foedera pacis. H.

5) Add. SENECA Epist. XCV. p. 464. & sqq. Edit. Lugd. Batau. 1672. & Epist. CIII.

6) Laesionem autem illam ad tria vocabula Graeci reuocant, ὕβριν, βλάβην, θάνατον· *iniuriam, damnum, caedem.* ARISTOTELES II. Pol. 6. H.

7) Iam antea CICERO quoque de Finib. III. 11. monuerat, neminem esse, qui sine scelere, quo tendat, peruenire non malit, etiamsi impune futurum videat factum. *Quis est enim*, inquit, *aut quis vnquam fuit, aut auaritia tam ardenti, aut tam effrenatis cupiditatibus, vt eandem illam rem, quam adipisci scelere quouis velit, non multis partibus malit ad sese, etiam omni impunitate proposita, sine facinore, quam illo modo peruenire.*

§. II. 1) Vt ad sarciendum damnum datum obstricti simus, necesse est, vt (1) damnum datum lege aliqua, naturali, vel positiua prohibitum sit, (2) vt dolo, culpaue nostra id contigerit, (3) vt alteri id datum sit inuito. Quod si consenserit, adhuc restrictionibus opus est, quas ad L. I. c. 7. §. 17. not. 2. exhibuimus.

2) Haec verior est ratio, quam ARISTOTELIS V. Eth. 2. eam quaerentis in contractu

§. II. Ex hocce porro praecepto consequitur, *si cui abs aliquo laesio sit illata, damnumque datum vllo modo, quod ipsi recte potest imputari; id, quantum eius fieri potest, ab eodem esse* [1] *sarciendum* [2]. Cum alias vanum sit praecepisse, ne alter laedatur, si vbi de facto is laesus fuerit, damnum ipsi gratis sit deuorandum; & qui laesit, fructu suae iniuriae secure, & citra refusionem gaudere queat. Neque etiam [3] citra necessitatem restitutionis abs se inuicem laedendis prauitas mortalium vnquam abstinebit; nec qui damnum passus est, ei facile fuerit, animum ad agendam cum altero pacem componere, quamdiu istius reparationem non obtinuerit.

§. III. Damnvm etsi proprie ad res pertinere videatur, a nobis tamen ita laxe accipietur, vt omnem laesionem complectatur, quae etiam ad corpus, famam, pudicitiamque hominis spectat. Adeoque nobis id notat omnem laesionem, corruptionem, diminutionem, aut sublationem eius, quod nostrum iam est, aut interceptionem eius, quod ex iure perfecto debebamus habere; siue id datum sit a natura, sine accedente facto humano aut lege attributum; siue denique omissionem aut denegationem alicuius praestationis, quam nobis alter ex obligatione perfecta exhibere tenebatur [1]. Huc quoque facit Qvintiliani Declamatio 13. vbi late ostenditur, damnum dedisse, qui flores in horto suo veneno infecerat, ex quo vicini apes perierunt. Palmarium tamen argumentum in eo consistit; cum omnibus constet, apes esse genus animantis vagum, & quod nulla ratione adsuefieri possit, vt ex certo loco pabulum petat: igitur vbicunque illas habendi ius est, ibi quoque omnibus vicinis quamdam velut seruitutem iniunctam intelligi, vt apibus passim citra vllius prohibitionem vagari liceat. Add. *L. 27. §. 12. L. 49. D. ad L. Aquil.* Heic tamen obseruandum, cum duplici modo nobis aliquid debeatur, vel ex obligatione perfecta, vel ex imperfecta, quorum illi in nobis perfectum, huic imperfectum ius respondet; circa prioris generis debita duntaxat damnum nobis inferri, ex quo alter ad restituendum teneatur, non autem circa illa, quae posteriori modo debentur. Nam cum isthaec ab altero ex vltroneo velut impulsu virtutis cuiusdam debeant praestari, mihique non competat facultas ipsum ad eadem exhibenda per vim adigendi; inconueniens fuerit damni loco ducere, talia non accepisse, aut pensationem eorum postu-

tractu inuoluntario. Caeterum in argumento hoc diligenter separanda, quod recte monuit H. Grotivs L. II. de I. B. & P. c. 17. §. 22. vitiositas actus ab effectu: illi poena respondet, huic damni reparatio. Bene idem Grotivs Prolegom. Histor. Gothic. de Gothis: *Illud*, inquit, *ex vltima sapientia petitum, quod in delictis duo spectabant, laesum ius priuati, & laesam societatem publicam. Itaque mulctae duae pendebantur (quod & Tacito notatum) altera ei, qui vindicatur: altera Regi aut ciuitati. Hoc freda dicitur, quia paci publicae, qui peccauit, per eam restituitur. Illud Wedrigeldum, id est, pro talione datur.* H.

3) Antea hic legebatur: *neque etiam.* Sed cum his verbis noua ratio, non ratio rationis proponatur, versionem Cl. Barbeyraci sequi maluimus, ipso praeeunte Avctore Op. min. L. I. c. 6. §. 4.

§. III. 1) Hoc ipso autem officio velut muniuntur non illa tantum, quae per ipsam naturam alicui adsunt, veluti vita, corpus, membra, pudicitia, libertas; sed & quaecunque, instituto aliquo & conuentione humana sunt quaesita. Sic vt quocunque legitimo titulo aliquid nostrum sit, hoc praecepto id auferri, corrumpi, aut vsibus nostris ex toto aut parte subtrahi vetetur. Vnde hoc ipso interdicta intelliguntur quaeuis crimina, quibus aliis noxa infertur, qualis est caedes, vulneratio, verberatio, rapina, furtum, fraus, vis directe, aut indirecte, mediate aut immediate illata, & quae sunt similia. Avctor de Offic. Hom. & Ciu. L. I. c. 6. §. 3.

postulare, quae ab altero non nisi per modum beneficii vltronei poteram expectare. Ac vti illa, ad quae habenda idoneus tantum sum, inter mea numerare nequeo; sic & illis interuersis super damno accepto queri non licet. Eleganter in eam rem ARISTOTELES Nicom. V. c. 4. *Πλεονεκτεῖ οὐδὲν ὁ οὐ βοηθήσας χρήμασι δι' ἀνελευθερίαν. Non est locupletior, qui alteri pecuniis suis non succurrit per tenacitatem.* Ergo alter, cui propter hoc vitium non succurritur, non habet *ἔλαττον* seu minus. Quo etiam pertinet illud CICERONIS pro Cn. Plancio [c. 4.] vbi contendit, quanquam fortasse Lateranensis Plancium dignitate superauerit, penes populum tamen fuisse, isto praeterito huic honores mandare, cum ad istos habendos neutri ius perfectum fuerit quaesitum [2]. *Est conditio*, inquit, *liberorum populorum, posse suffragiis vel dare, vel detrahere, quod velint, cuique.* Et tamen IBIDEM id, quod *debuit* populus facere, opponitur ei, quod *potuit*: vocabulo debendi sumto pro obligatione illa minus perfecta, qua ad cuiusuis virtutis exercitium tenemur. Quanquam circa istud dictum GROTIVS L. II. c. 17. §. 3. monet, cauendum esse, ne confundantur, quae ad diuersum genus pertinent. Si enim populus, qui ad honores dignissimis conferendos ex sola prudentia regnatrice tenetur, alicui commiserit facultatem suo nomine munia assignandi; vbi hic indignos dignis praetulerit, qui praetereuntur de iniuria, aut damno illato queri quidem non possunt. Populo tamen ius est, electorem istum rationem gestorum damnique ex electione indigni in rempublicam redundantis pensationem poscendi [3]. Sic & ciuis, artibus ad munus aliquod gerendum instructus, etsi ad illud obtinendum hautquidquam ius habeat aduersus ciuitatem valiturum; ius tamen habet iuxta alios prensandi: in quo si per vim aut fraudem ab aliquo fuerit impeditus, postulare poterit non quidem totius rei expetitae, sed ambiguae istius spei aestimationem. Est & hoc circa aestimationem damni obseruandum, quod sub illam veniat non modo ipsa res nostra, aut nobis debita, quae laeditur, perditur, aut intercipitur; sed etiam fructus, qui ex ipsa re proueniunt, siue iam sint percepti (quanquam hi iam per se aestimari possint tanquam peculiares res,) siue adhuc sperentur [4], si modo dominus eos percepturus fuerat; (vid. *L. 62. §. 1. D. de rei vindic.*) deductis tamen impensis, quae ad fructus percipiendos fuerunt necessarii; ne cum aliena iactura locupletiores fiamus. Aestimatio autem fructuum speratorum intenditur vel remittitur, prout hi longius aut propius a fine incerti prouentus remoti fuerint. Sic minoris erit aestimanda messis in herba perdita, quam quae iam maturis flauescit aristis. Quin & ciuilium, quos vocant, fructuum habenda erit ratio. Verbi gratia: Qui alterius aedes incenderit, non solum eas instaurare tenetur, sed & reparare pensiones, quae ex illis interea poterant percipi. Vid. *L. 5. C. de rei vindic.* Add. quoque *L. 22. §. 1. L. 23. princ. D. ad L. Aquiliam.* Ex PHILONE Iudaeo de victimis [pag. 653. Ed.

2) Alia itaque caussa fuit Caroli VIII. Regis Galliae, Maximiliano Annam Britannicam praeripientis, cum haec Maximiliano iam per procuratorem desponsata fuisset. Aderat enim iam mutuus in coniugium consensus, quamuis sine intentione statim cohabitandi, in alind scilicet tempus dilata hac consuetudine.

3) Vid. Nouella IVSTINIANI CXXVIII. c. 16. in fine, & CXXIV. Epitomes IVLIANI c. 556. p. 193. quae laudatur & commendatur a GRONOVIO ad Grotium.

4) (Vid. *L. 62. §. 1. D. de Rei Vindicat.*) Conf. *L. 39. §. 1. de Legat. 1. L. 4. C. Vnde vi cap.*

Ed. Geneu. 844. D. Ed. Parif.] conftat, fi quis ob damnum alteri datum poenitentiam egerit, damnum id debuiffe reftituere, fuperaddita quinta parte pretii, in folatium eius, qui iniuriam acceperat. Sed & illud manifeftum, pro vno velut damno haberi, quicquid ex aliquo damno, velut naturali neceffitate, deinceps mali profluxit. Vid. Exod. XXII, *6. L. 27. §. 8. L. 30. §. 3. D. ad L. Aquil.* M. SENECA L. V. Excerpt. Controu. 5. STRABO L. XII. [pag. 371. Ed. Geneu. Cafaub.] de Ariarathe rege refert, quod *anguftiis quibusdam obftructis, ad quas Melas exitum in Euphratem habet, proximam planitiem totam laeu diluerit, atque infulas quasdam, tanquam Cyclades, comprehendens pueriliter ibi fit moratus. Claufura vero ad vnum, rupta aqua, foluta eft, intumefactusque Euphrates magnam Cappadociae partem traxit, & multas habitationes, & confita deleuit. Agrum Galatarum non paruo affecit detrimento* [5]. *Qua ex re XXX. talentorum damno multatus, eius rei iudicio Romanis commiffo.* LIBANIVS Progymn. [pag. 12. D. Ed. Parif. Morelli.] *Τὸ παρέχον τὴν ἀφορμὴν, καὶ τῶν ἀκολουθέντων κομίζεται τὸν λόγον. Id quod occafionem praebuit, confequentium omnium caufam habet.* Add. *L. 7. §. 7. D. ad L. Aquil.* Lex WISIGOTHORVM L. IIX. tit. 2. c. 1. 2. 3. & tit. 3. c. 3.

§. IV. CIRCA ILLOS, qui damnum dant, repetendum eft ex L. I. c. 5. §. 14. quibus modis alicui alterius factum imputetur. Poteft quippe alteri quis damnum dare non modo immediate, & per fe; verum etiam per alios. Poteft & damnum ab aliquo immediate datum alteri imputari, adeoque eius reparatio ab ifto poftulari, quia ad iftius factum aliquid contulit vel faciendo, [quod non debebat [1]] vel non faciendo, quod debebat facere. Et quidem vt vel ipfe principalis caufa habeatur, vel vterque pari paffu ambulet, vel idem acceffiorii, & caufae minus principalis loco fit. De his igitur omnibus fciendum, illos ita teneri ad reparationem damni, fi reuera caufa damni fuerint, feu momentum aliquod attulerint ad totum damnum, aut eiusdem partem. Saepe enim accidit in illis, qui minus principaliter ad alterius factum committendo aut negligendo concurrerunt, vt fine eorundem actu aut neglectu is, qui damnum dedit, certus fuerit omnino id dare, iftique adeo velut fuperflui acceflerint. Vbi quanquam eorum voluntas & conatus crimen habeat; quia tamen praefentis damni nulla pars ab ipfis profluxit, reftitutio ab iisdem poftulari nequit. Hautquidquam tamen audiuntur, qui obtendunt, fi vel maxime ipfi operam aut confilium non accommodaffent, alios tamen non fuiffe defuturos, qui operam facinori locarent; adeoque citra ipfos damnum vtique fuiffe dandum. Sufficit enim ipforum operam reuera aliquid efficaciae habuiffe circa producendum damnum. Neque vero ifti alii immunes erant futuri, fi & ipfi heic manus admouiffent. Et videmur in vniuerfum hancce regulam dare poffe circa illos, qui ad reparationem damni tenentur, vel non; nempe vbi quis ad ipfum

cap. grauis II. X. de reftitut. fpoliat. Aliquando tamen refpectus ad poffefforem habetur, fi fcilicet is rem volente domino tenuit. V. *L. 3. C. de pignoratit. action.* H.

5) Non iniufte. Vere enim & iuri naturali conuenienter VLPIANVS in *L. 1. §. 22. D. de aqu. & aqu. pluu. arcend.* *Semper hanc effe feruitutem inferiorum praediorum, vt natura profluentem aquam excipiant.* De quo fufius dixi alio loco. H.

§. IV. 1) Haec verba inferuimus, pofcente ea fenfu verborum, fequuti interpretem Anglum & Cl. Barbeyracum.

ipſum actum, quo damnum fuit datum, realis aliquid operae non contulit, neque vt ille ſuſciperetur, antecedenter effecit; neque in partem aliquam emolumenti venit, is licet occaſione iſtius actus aliquo peccato obſtringatur, ad reſtitutionem tamen damni non tenebitur. Vnde qui teneantur, facile colligere licebit. Sic quis negauerit, peccare, qui alienis calamitatibus per iniurias aliorum hominum conciliatis laetantur, atque inſultant? Vid. P.CXXXVII, 7. Quis tamen hos ad damni reparationem teneri dixerit? Idem dicendum de his, qui prauum aliquod factum, vbi iam patratum fuerit, laudant, excuſant, verbis defendunt, dummodo reparationem damni hac ratione non impediant; aut qui antequam id fiat, vt fieret optant, aut dum fit, tacite laetantur, ac fauent. Nam quod affertur ex CICERONIS Philippica 2. [c. 12.] *Quid intereſt inter ſuaſorem facti, & probatorem? aut quid refert, vtrum voluerim fieri, an gaudeam factum?* Non eſt ſeria aliqua ſententia, ſed refutandae duntaxat alterius ineptae obiectioni reponitur. Nec ſi maxime ſeria eſſet, ad reparationis obligationem poſſet extendi. Vnde & idem dictum Ciceronis minus adpoſite videtur adplicari ab Ammiano MARCELLINO L. XXVII. quando de Probo praetorii praefecto dicit: *Nunquam clienti vel ſeruo agere quidquam iuſſiſſe illicitum; ſed ſi eorum quenquam crimen vllum compererat admiſiſſe, vel ipſa repugnante iuſtitia, non explorato negotio ſine reſpectu boni honeſtique defendebat.* Nam & iſtis audaciam addebat peccandi tanti patroni fiducia, & hic defenſione ſua impediebat, ne damni a ſuis dati reparatio fieret. [Vt proinde amplius aliquid adeſſet quam ſimplex approbatio aut apologia mali, quod aliis intuliſſent [2].] Quod autem attinet eos, qui conſilium dant, id quidem certum eſt, ſi quis modum damni inferendi ſuggerat, eum ad reparationem teneri. Sed ſi quis tantum in genere ſuadeat alicui; vt verbi gratia ad latrocinia, ad furta ſe adplicet, aut ſi quis deſtinationis iam certo [3] aſſentiatur, vti timidi Principum conſiliarii, aut adulatores ſolent, is ad reparationem hautquidquam teneri videtur. Conf. Ant. MATTHAEVS de Crimin. Proleg. c. 1. §. 7. 8. 9. Circa illos denique, qui omittendo id, quod debebant, ad facinus alienum concurrunt, obſeruandum; tunc demum ex ſua omiſſione ad reparandum damnum ipſos teneri, ſi omiſerunt, quod ex obligatione perfecta facere debebant [4], non ſi quod lex caritatis aut humanitatis duntaxat dictabat. Tali enim modo quae mihi debentur, cum pro meis nondum habere queam, neque ſi intercipiantur ad reparationem agere potero [5]. Quicquid contradicat ZIEGLERVS ad Grotii L. II. c. 17. §. 9.

§. V. QVOD SI igitur plures ad vnum actum, ex quo damnum profluxit, concurrerint, in praeſtanda reparatione hic ordo ſeruabitur, vt primo loco teneantur, qui imperio, aut alio modo, ad neceſſitatem accedente, ad factum impulerunt. Vid. *L. 37. princ. ad L. Aquil. L. 2. L. 3. L. 4. princ. D. de noxal.*

2) Quae verba ipſa quoque recte adiicit Cl. Barbeyracus in verſione ſua, quia ſine iis minus plena auctoris interpretatio videbatur.

3) Qui locus mendo carere videtur: etſi Cl. Barbeyracus, reponat *deſtinatis.*

4) Exempli gratia, ſi quis fundo ſuo alterius animalia expulerit, nec dominum eorum commonefecerit. V. *L. 30. §. 1. ad L. Aquil.* H.

5) Nam licet detur, obligationem etiam imperfectam aliquos effectus producere; tamen

iniur

noxal. action. Lex WISIGOTHORVM L. VII. tit. 3. c. 5. & L. VIII. tit. 1. c. 1. In eiusmodi enim casibus patrator facinoris, seu qui manus admouit, instrumentalis erit causa. Vbi citra necessitatem quis ad facinus accessit, ipse primum tenebitur, tum caeteri, qui ad facinus aliquid contulerunt. Ita tamen, vt si a prioribus reparatio fuerit facta, posteriores ab eadem sint immunes; (etsi non a poena.) Sed quid si a pluribus, in eadem causarum classe constitutis, idem actus profectus fuerit, an singuli tenebuntur in solidum; an vero pro rata duntaxat parte? GROTIVS d. l. §. 11. heic pronunciat, *in solidum teneri singulos, qui ad actum causam dederunt, si totus actus ab ipsis, etsi non solis processit.* Quae satis obscura sunt, nisi exemplo illustrentur; cui fini hoc quadrare arbitramur. Tres sunt, qui faces simul alicui domui iniecerunt. Heic actus incensae domus totus videtur a singulis processisse, etsi non a solis; cum aeque domus fuerit conflagratura, licet vnus tantum facem iniecisset. At si plures aliquem fustibus inuaserint, quorum vnus capiti vulnus inflixerit, alter brachium fregerit, tertius oculum excusserit, singuli non de tota laesione tenebuntur, sed quisque pro eo, quod ipse fecit. Etsi saepe, quando vnus elabitur, qui deprehenduntur, in solidum damnentur; praesertim vbi conspiratum inter ipsos ad facinus patrandum fuerit. Clarior res fiet, si distinguamus inter actus diuiduos, & indiuiduos. Hi sunt, ad quos multi concurrunt, sed ita, vt etiam ex vnius opera integer actus fuerit secuturus, neque singulis certa velut pars istius queat assignari: vti est incendium, perfossio aggeris, & similes. Nam damnum inde datum idem fuisset secuturum, si vel maxime vnus tantum ei facinori manus admouisset; sic vt definiri nequeat, quota pars incendii, vel inundationis a singulis prouenerit. Ad talem actum si plures concurrerint, singuli tenebuntur in solidum hactenus, vt, siquidem omnes simul comprehendantur, aequales damni partes singuli sarcire debeant; ast vbi reliquis elapsis vnus duntaxat sit comprehensus, ab ipso solidum possit exigi. Nec minus, si ex deprehensis aliqui non sint soluendo, locupletes in solidum tenebuntur. Et in hoc differt quoque reparatio damni ab exactione poenae, quod ibi vno soluente reliqui liberentur; cum idem damnum bis reparari aequum non sit, (etsi per modum poenae id non raro fiat:) sed vt solida poena pluribus, qui ad idem facinus concurrerunt, infligatur, frequens est. Quo spectat casus ille apud QVINTILIANVM Instit. Orat. L. VII. c. 6. *Fur quadruplum soluat, duo surripuerunt pariter decem millia, petuntur ab vtroque quadragena, illi postulant, vt vicena conferant.* Vbi contra fures videtur pronunciandum *. Nam ex legibus Romanis actio furti siue dupli siue quadrupli tantum ad poenae persecutionem pertinebat. *§. vlt. Instit. de oblig. quae ex del. nasc. L. 7. §. 5. L. 8. D. de iurisdictione. L. 6. princ. D. arborum furtim caesarum. L. 34. D. de iniuriis.* Add. *L. 11. §. 2. 4. D. ad L. Aquil. L. 51. §. 2. ibid. L. 15. §. 2. D. quod vi aut clam. L. 21. §. 9. D. de furtis.* HOTOMANVS Illustr. Quaest. 33.

§. VI.

inter eos non esse damni reparationem, facile liquet. H.

§. V. *) Secundum hos nimirum distinguebatur inter actiones rei persecutorias & poenales: in illis vnius praestatio alios non liberabat: secus in his. V. d. ll. Add. *L. 14. §. final. & seq. D. quot. met. caus. L. 3. Pr. si mensor fals. mod. L. 1. C. de condict. furtiu. iunct. L. 5. §. 3. D. ne quis eum, qui in ius vocat.* H.

§. VI. CAETERVM vt aliquis a nobis laedatur, aut damno afficiatur, fieri poteſt vel dolo malo deſtinatoque conſilio, vel per ſolam culpam citra propoſitum quidem, non tamen absque negligentia, eaque vel leuiore, vel magis ſupina; vel denique per caſum fortuitum, ſic vt iſta laeſio recte nobis imputari nequeat. LYSIAS Orat. XXX. [c. 3.] *Οὐδενὶ οὐδὲν ἑκούσιον δυστύχημα γίγνεται. Nemini ſponte infortunium accidit.* Sed & apud nonnullos populos imputari ſolent non illa tantum damna, quae cooperantibus nobis per alios data ſunt; ſed & quae citra poſitiuum noſtrum influxum a ſeruis aut pecoribus, beſtiisque noſtris profecta ſunt. Vid. Exod. XXI, 28. ſqq. 33. ſqq. & GROTIVS ad d. l. Quin ad reſtitutionem teneatur, qui dolo malo damnum dedit, dubium eſſe non poteſt, & quidem vt exactiſſime omnia damnum id conſecuta computentur. Sed & ad reparationem tenentur, qui citra propoſitum per negligentiam, quam facile erat euitare, damnum intulerunt; cum haec quoque non minima ſocialitatis pars ſit, ita circumſpecte agere, vt noſtra conuerſatio aliis non fiat formidoloſa, aut intolerabilis; & ſaepe peculiari ex obligatione quis ad accuratam diligentiam adhibendam adſtringatur. Vid. *L. 6. §. 7. L. 14. D. de offic. praeſidis. L. 27. §. 9. in fin. §. 29. 34. 35. L. 27. 29. §. 2. 3. 4. ad L. Aquiliam.* Deut. XXII, 8. ex qua a paritate rationis vetari tradunt Iudaei habere ſcalas fractas [1], & canes mordaces. Imo & leuiſſima culpa ad reparationis neceſſitatem ſufficere poteſt [2], ſi modo negotii indoles exactiſſimam diligentiam non vltro velut adſpernetur; aut ſi non eius magis, qui damnum accipit, quam qui dat, culpa verſetur; aut niſi magna perturbatio, vel negotii circumſtantia accuratam circumſpectionem non admittat [3]; puta, ſi quis in feruore pugnae, dum arma quatit, proxime ſibi adſtantem laedat. Sic apud AELIANVM V. H. L. III. c. 44. adoleſcenti, qui in ſocium enſem impulit, dum latronem ferire conatur, ita Pythia reſpondit: *Ἔκτεινας τὸν ἑταῖρον, ἀμύνων, οὔ σ' ἐμίανεν αἷμα, πέλεις δὲ χέρας καθαρώτερος, ἢ πάρος ἦσθα. Defendens ſocium verſo mucrone necaſti: purior es manibus nunc, quam prius eſſe ſolebas.* Add. EPICTETVS Enchir. c. 39. & SIMPLICIVS ad d. l. circa finem, nec non *L. 44. L. 52. §. 4. D. ad L. Aquil. & interpretes ibi.* Ex caſu tamen fortuito ad reparationem neminem teneri manifeſtum eſt, vbi ſcilicet nulla alicuius culpa admixta eſt. Id porro [4] dubium non habet, quin dominus reparare debeat damna, quae ab ſuis animalibus per ſuam culpam, aut ſe inſtigante data ſunt; aut ſi ex naturali & vſitata ferocia animal ipſius alterum laeſerit, aut per ordinarium inſtinctum alteri damnum dederit. Debebat enim dominus vel talia animalia non alere, vel ita eadem cuſtodire, ne alteri damnum dare poſſent. Nam vbi a me nihil admiſſum eſt, quod imputari mihi queat, nulla ratio eſt, quare

§. VI. 1) Vid. CLERICVS ad h. l. qui aliud omne deſignare videtur, quam quod cenſet Auctor. Confer. idem CLERICVS ad Exod. XXI, 33. & XXII, 5. 6.

2) Verbi gratia depoſitum, locatio conductio. Nam qui contractum init, diligentia, quam natura contractus deſiderat, contentum ſe fore reapſe declarat. Licet non pauci aliter ſentiant. V. BRVNNEMANNVS *ad L. 44. D. ad L. Aquil. n. 3.* H.

3) Ita Henricus II. G. R. in haſtiludio, accepto a Mongomerio Comite vulnere, periit. V. THVANVS L. XXII. ad A. 1559. Adde CARPZOVIVM Dec. illuſtr. 295. vbi de occiſo in athletico certamine. H.

4) Inſeruimus hoc loco duos verſus infra loco non ſuo poſitos, iudicium ſequuti Cl. Barbeyraci.

quare ego magis, qui inuitus damnum feci, fatale malum luere debeam, quam alter, qui accepit. Add. *L. 5. §. 2. L. 7. §. 3. ad L. Aquil.* Quod si tamen pauper a locuplete per casum fortuitum sit laesus, liberalitati ipsius congruens erit, miserum aliquo beneficio solari. Super actionibus autem noxalibus, & de pauperie GROTIVS quidem d. l. §. 21. censet, eas ex iure ciuili positiuoque esse; cum dominus, qui in culpa non est, natura ad nihil teneatur. Alii tamen istas actiones naturali aequitati maxime congruere iudicant, licet ita praecise a iure naturali non dictitentur [5]. PLATO de LL. L. XI. [pag. 978. Ed. Wechel. Ficini, pag. 936. C. D. Ed. H. Steph. T. II.] *Si seruus vel serua alienae rei offecerit, siue imperitia, siue immoderato aliquo vsu id fecerit, nec qui damnum passus est, causam praebuerit, dominus eius aut satisfaciat, aut seruum seruamque illi, qui damnum passus est, tradat.* Sicuti & antiquissimum in eam rem exemplum extat apud Sext. Aurel. VICTOREM de Orig. Gentis Romanae, [cap. 6. Ed. Pitisci] de Euandro, qui furacem seruum Cacum Recarano Herculi noxae dedidit, cuius ille boues furatus fuerat. Quare autem dominus animalis potius damnum ferre debeat, quam is, qui ab animali, contra naturam generis sponte commoto, & citra domini culpam, laesus fuit, ratio haec videtur; quod dominia rerum non praeiudicent huic legi de reparatione damni. Adeoque cum antea, rebus adhuc in primaeua communione constitutis, mihi facultas fuerit, vbi ab aliquo animali laesus fuissem [6], quacunque ratione ab illo damni mei reparationem quaerendi [7]; ea facultas per diuisa rerum dominia mihi praeclusa non intelligitur. Et cum dominus ex illo animali lucrum capiat, ego vero damnum ex eodem senserim, reparatio autem damni longe sit fauorabilior [8], quam lucri adquisitio; adparet recte a domino animalis postulari, vt damnum ab eo datum ipse reparet, aut si tanti non sit ipsi animal, illud noxae dedat. Idque multo magis procedit in seruo, qui vtique naturaliter est obnoxius reparationi damni abs se dati. Sed cum ipse nulla habeat bona, vnde reparatio fieri queat, eiusque corpus domini sit, aequum sane est, vt dominus aut damnum resarciat, aut istum dedat. Praesertim cum citra hoc seruo daretur licentia omnes pro libidine laedendi, si neque ab ipso, qui nihil, & ne seipsum quidem habet, neque a domino reparatio damni obtineri posset. Nam si vel maxime verberibus ipsum aut carcere plectere ob laesionem dominus velit, laeso inde hautquidquam satisfieri potest. Vid. Interpretes iuris Romani ad tit. *si quadrupes pauperiem, & ad L. Aquiliam.* & Constant. L' EMPEREVR Baba Kama. Capitulare CAROLI L. III. c. 44. Huc etiam pertinet t. t. *D. de damno infecto.* Caeterum de reparationibus damni in vniuersum obseruandum est, si per maleficium datum sit damnum, eius reparationem poenam non tollere.

5) Imitatus, vti videtur, Solonem, qui, vt in eius vita auctor est Plutarchus, scripsit & de pauperie a quadrupedibus data, canem, qui aliquem momorderit cubitorum quatuor vinculo alligatum, dedi iubens. Adde LL. Wisigothorum, Longobardorum, Burgundionum, Saxonum, Baioariorum in Codice Fr. LINDENBROGII. H.

6) Et animal persequendi, a nemine impediendus. H.

7) Quoniam dominium alterius ius Vindictae mihi auferre non potest. H.

8) Adhaec dominus vitium animalis sciuisse praesumatur; & dum id retinet, nec damnum ab eo datum sarcit, factum eius approbare censeatur. V. SCHILTERVS *Ex. ad D. 19. §. 2.* H.

lere. Vid. *L. 48. D. de furtis* [9]. Etsi vltro eandem obtulisse reatum non parum minuat, tanquam certum poenitentiae signum. Luc. XIX, 8. [10] Notatu quoque dignus est locus apud Michaëlem GLYCAM Annal. Tom. IV. de Michaële Paphlagone. *Caeterum Michaël Imperator delictum in Romanum per omnem vitam deplorare non desinebat, ac Deum bonis operibus, monasteriis condendis, benignitate in egentes placabat. Ea vero profuisset illi, siquidem abiecisset imperium, cuius gratia molitus ea facinora fuerat: & adultera repudiata, priuatus peccatum suum deplorasset. Nunc ille nihil horum agens, sed Zoae consuetudine vtens, imperium mordicus retinens, de publicis bonis in speciem beneficia quaedam praestans, eoque pacto veniam se consecuturum sperans; numen diuinum & mentis expers & iniustum esse putabat, quod alienis opibus redimi poenitentiam pateretur.* Valer. MAXIMVS L. II. c. 8. §. 4. *Tantum interest adiicias aliquid, an detractum restituas; quantum distat beneficii initium ab iniuriae fine* [11]. Verum istis illustrandis exempla, quae a GROTIO l. d. afferuntur, subiiciemus.

§. VII. HOMICIDA iniustus tenetur soluere impensas, si quae factae sunt in medicos [1]; & iis, quos occisus alere ex officio, obligationis perfectae vim habente, solebat, puta parentibus, vxori, liberis, (non si quos ex misericordia alebat, egenis,) tantum dare, quantum valebat illa spes alimentorum, habita ratione non tantum facultatum occisi, sed & aetatis tam huius, quam alumnorum. Modum computandi alimenta docet *L. 68. D. ad L. Falcidiam* [2]. Sed quod ZIEGLERVS ad Grotii d. l. arbitratur, etiam lucri aliquam habendam rationem, quod occisus facere poterat, si diutius vixisset; quod vtique istorum haereditatem fecisset opimiorem: id vix admittendum videtur [3]. Cum tale lucrum, adhuc incertum, nondum inter bona nostra censeri queat, ac futurum tempus aeque ad damna quam ad lucra pateat, nec quantum de isto lucro fuerat consumturus occisus, liquido constare queat. Est autem homicida iniustus, qui occidit eum, cui ne ab isto occideretur ius erat; cuique adeo dum occiditur, iniuria fiebat. Quod ius eo ipso, dum sociale animal hominem

9) V. supra L. II. c. 5. §. 19. H.

10) AVCTOR de Offic. Hom. & Ciu. L. I. c. 7. §. 13. *Sic igitur qui* DAMNVM *alteri* CITRA DOLVM MALVM *dedit, vltro reparationem debet offerre, testarique malitiam abs se absuisse, ne laesus ipsum pro hoste habeat, ac vicissim hostilia intentet. Qui autem per* MALITIAM *alterum laesit, is non solum alteri reparationem damni debet offerre, sed & poenitentiam sui facti ostendere veniamque petere. Vicissim laesus, reparatione obtenta, poenitenti ac petenti* VENIAM DARE, *& cum ipso in gratiam redire tenetur. Nam qui reparatione damni & poenitentia adquiescere non vult, sed vindictam vtique manu sibi quaesitum it, nihil aliud agit, quam vt acerbitati animi sui obsequatur, adeoque ex caussa superuacua pacem inter homines abrumpat. Quo nomine damnatur etiam naturali lege* VINDICTA, *quae nullum alium finem habet praepositum, quam aegre facere istis, qui nos laeserunt, eorumque dolore nostrum animum satiare. Eo proniores autem mortales ad condonandas mutuas offensas esse decet, quo frequentius ipsi supremi Numinis leges violant eoque & ipsi venia quotidie opus habent.*

11) Qui locus nihil ad rem facit, obseruante Cl. Barbeyraco.

§. VII. 1) Hoc ius hodie, quicquid ex disciplina iuris Romani Interpretes tradant, in multis locis obtinet. Rationes explicat SCHILTERVS *Ex. 19. ad D. §. 28.* Plane vt hodie ex legibus quorundam populorum, si quis in ministerio nauis, aut conflictu cum piratis ab hostibus laesus, vulneratus vel occisus fuerit, detrimenti huius reparatio cum plena mercede, & vectura sumptibusque sepulturae computari, & communi contributione nauis ac mercium sarciri solet, ex arbitrio bonorum & peritorum virorum. Vt docet Ioann. LOCCENIVS L. II. de Iure maritim. c. 8.

nem natura esse, aque mutua laesione iubet abstinere, cuique homini competere intelligitur. Cui tamen iuri, quantum in se, homo renunciare potest, saltem ne a certis ipsum personis laedi nefas sit; idque tacite, aut expresse [4]. Tacite quidem remittit ius illud, qui alterum sine iusta causa per vim inuadit. Hanc enim cum quouis modo abs sese repellendi alter ius habeat, neminem praeter seipsum potest accusare, quidum sua vis iniusta repellitur, noxam accepit. Expresse autem eidem iuri renunciat, qui cum altero in bellum ex condicto descendit. Belli enim lex est, vt cuique liceat, quantum potest, ad hostem opprimendum conniti. Quo spectat illud PLVTARCHI in Apophth. Lacon. [pag. 233. E. Edit. Wechel.] *Duo pueri pugnabant. Horum alter alteri falce vulnus letale intulit. Cum autem pueri familiares, qui pacis componendae gratia interuenerant, promitterent, se vltores fore, & percussorem interfecturos;* Μηδαμῶς (εἶπε) πρὸς θεῶν· οὐ γὰρ δίκαιον· καὶ γὰρ ἂν ἐγὼ ἐποίησα τοῦτο, εἰ ἔφθασα καὶ ἀγαθὸς ἐγενόμην. *Nolite, obsecro, inquit, fieret enim hoc iniuste. Idem enim ipse facturus eram, si strenuus fuissem & anteuertissem.* Add. *L. 4. L. 5. L. 7. §. 4. L. 51. §. 1. D. ad L. Aquil.* Et quanquam in isto bello fortasse contra caritatem sit peccatum, illius tamen solius violatio ad obligationem pensationis non sufficit. Caeterum liberi hominis vita aestimationem non habet; & si haberet, non est, cui illa exsolui possit. Nam ad propinquos eius vita non pertinet, sed interest tantum ipsorum, vt iste viuat; adeoque eo quod interest praestito, aestimationem vitae postulare hi nequeunt. Secus se res habet in seruo; qui cum totus sit domini, ac ad modum aliarum rerum in commercium veniat, pretium vtique habet, ipsoque occiso est, qui suo iure id poscere queat. Quod si durum nimis videatur, & ab humanitate alienum, seruum ad pecoris modum aestimari; dicere licebit, non ipsius personae, sed quae ab ipso proficisci possunt, operarum pretium poni. Caeterum pari modo ad reparationem damni tenentur, qui per lasciuiam, quae dolo malo aequalis est, alterum occidunt. Vid. *L. 4. §. 1. D. ad L. Cornel. de sicar.* & ibi GODOFREDVS *L. 10. D. ad L. Aquil.* Item qui per culpam, & incircumspecte caedem patrant [5]; cuius

 exem-

c. 8. §. 13. Bene Michaël EPHESIVS ad V. Nicomachiorum: Ὃ γὰρ ἡ γυνὴ, ἢ οἱ παῖδες, ἢ οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος ἔλαβον, τρόπον τινὰ ἐκείνῳ δίδοται. *Nam quod vxor, aut liberi, aut propinqui occisi accipiunt, id quodammodo ipsi datur.* Add. GROENEWEGIVM ad §. 1. *Inst. de obligat. quae ex quasi delicto:* vbi obseruat, hodie computationem fieri ad redituum vitalium rationem. H.

2) Cuius summa parum accurate sistitur in commentario Brunnemanniano ad Pandectas. Rectius rationes eius subduxit VOETIVS Comment. ad Pand. ad Legem Falcid. §. 7. Addatur TITIVS Obseru. in Lauterbach. DCCCCXLVI. qui in Obseru. CLXX. ad Pufend. de Offic. Hom. & Ciu. bene animaduertit, rem illam in vita ciuili non adeo magni esse vsus, quum vt plurimum eo nomine transigatur. Adiicimus, inseruire tranquillitati conscientiae, si damni reparatio deminutionem aliquantisper excedat, quam si aleam subeamus, non penitus sarciendi eius: eo quod caussa personae laesae semper fauorabilior est, quam ea eius, qui damnum dedit.

3) Vid. van der MVELEN in Comment. ad Grotium L. II. c. 17. §. 16.

4) Et hoc locum habet, quantum attinet damni reparationem, licet qui inuaditur, moderamen inculpatae tutelae excesserit; verbi gratia fugere potuerit. Nam volenti non fit iniuria: & inuoluntarium ex voluntario ortum habens moraliter pro voluntario habetur. Ita saepius in Tribunalibus pronunciatum esse constat. V. CARPZOV. Part. IV. const. 10. def. 4. Conf. infra AVCTOR L. V. c. 4. §. 3. H.

5) Add. aliud exemplum apud MEVIVM Part. I. Dec. 220. 221. Item si veles foeni aut segetis, vel carrus onustus in transeuntem hominem vel obuium animal euertatur: Quo casu olim in quibusdam Germaniae regionibus consuetudo fuit, vt carrus cum equis cederet fisco reprobata deinceps a Carolo V. Ordinat. Crim. Art. 218. H.

exempla ponuntur in *Instit. de L. Aquil. §. 5. seqq.* [6] similes in alio loco [7] quam qui ad exercendum destinatus est, dum sese exercet, aliquem traiecerit; aut si id paganus fecerit in loco, vbi exerceri milites moris est. Nam si a milite ibi quis non destinato consilio traiectus fuerit, miles immunis erit, quia istius culpa est, qui eo se contulit; & hic in officio suo versatus est. Add. *L. 9. §. 4. D. ad L. Aquil.* & ANTIPHONES Orat. VII. Item si putator ex arbore deiecto ramo seruum transeuntem occiderit, prope viam publicam aut vicinalem, neque proclamauit. Si proclamauit, nec ille curauit praecauere, extra culpam est putator. Vti & si idem seorsim a via forte, vel in medio fundo caedebat, licet non proclamauit; quia in eo loco nulli extraneo ius fuerat versandi. *l. 31. D. ad L. Aquil.* Add. Lex BVRGVNDIONVM tit. 46. Item si medicus aegrum destituerit, aut per imperitiam noxia medicamenta adhibuerit. Vid. PLINIVS L. XXIX. c. 1. Lex WISIGOTHORVM L. XI. tit. 1. c. 6. [8] Item si mulio per imperitiam aut imbecillitatem retinere non potuerit mulos, (scil. si vltro ad eiusmodi munus sese adplicuerit, non si coactus fuerit, & de imperitia aut imbecillitate protestatus fuerit,) quo minus alterum opprimerent. Add. *L. 5. §. 3. L. 7. §. 2. 5. 6. 8. L. 8. L. 9. princ. §. 3. L. 11. princ. L. 31. L. 51. §. 2. D. ad L. Aquil.* conf. *c. 8. 9. seqq. X. de homicid.* In Alcorano cap. de vxoribus illi, qui per ignorantiam Musulmanum occiderit, iniungitur, vt propinquis praestet damnum & id quod interest, & vnum Musulmanum ex captiuitate redimat. Sic & istos, quibus lex diuina Numer. XXXV. & Deuteron. XIX. asyla indulgebat, ad eiusmodi reparationem obligatos probabile est; cum is, cuius manubrio ferrum elapsum est, a culpa non penitus sit immunis, cum illud melius munire debuisset. Quomodo tamen cum regulari statu ciuili congruat, vt eiusmodi homicidam inuoluntarium vindex sanguinis [9], extra asyli terminos deprehensum, impune occidere potuerit, nondum satis dispicimus, ni implacabili eius populi genio aliquid indultum fuisse [10] dicamus [11]. Conf. TACITVS Germ. c. 21. HOMERVS Odyss. *o.* v. 272.

§. VIII. QVI MVTILAVIT, similiter tenebitur ad impensas in vulnus curandum factas, & ad aestimationem eius, quod iam, qui mutilatus est, minus lucrari potest [1]. Conf. *L. 13. princ. D. ad L. Aquil. l. 7. D. de his, qui deiec. vel effud.* Notatu dignae sunt heic Ebraeorum leges, quae referuntur a Constantino L'EMPEREVR in Baba Kama c. 8. §. 1. Qui proximum laedit, in eo quinque nominibus tenetur; nomine *damni, doloris, curationis, cessationis,* & *ignominiae. Damnum* hoc modo aestimant. Si verbi gratia illius oculum excoecauit, manum amputauit, pedem fregit, eum considerant, ac si seruus esset in foro vendendus, atque aestimant, quanti antea valebat, & quanti iam valet. Nam si heic diuersitas conditionis & status personarum attenderetur,

6) Conferatur de his speciebus omnibus elegans opusculum Celeb. Ger. NOODT ad Legem Aquiliam.

7) In Speculo Saxonico L. II. Art. 38. est: *Si quis ignoranter aliquem iaciendo interfecerit, in Weregeldum, & non in mortem condemnatur.* Et iure Suetico mulctam eo nomine praestari, forte quod non satis praeuiderit, testatur LOCCENIVS Synopf. Iur. Suetic. Diss. 26. Quaest. 1. Add. CARPZOVIVS Quaest. Criminal. 27. n. 50. seq. H.

8) Conf. L. WISIGOTHIC. L. VIII. tit. 3. 4.

retur, nullam fore putabant certam aestimandi rationem; cum in singulis vitae generibus, & personarum statu diuersissimo semper quidpiam proferre posset laesus, cuius nomine damnum vel vitium corporis admodum extenderet, eiusque compensationem augeri postularet. Itaque omnes laesos pro seruis hac in parte censeri volebant, quorum pretium ignorari non poterat. Adeoque si antea verbi gratia 50. siclis aestimatus, postea 30. tantum vendi posset, laedens 20. siclos, quanti laesus depretiatus fuerat, rependebat. Circa *dolorem* ita tradebant, verbi gratia, si quis hominem adusserit veru, aut clauo, etiam in vngue, vbi non sit vibex; tum expendebant, quantum homo istius conditionis reportare vellet, vt tanto dolore afficeretur. Nam sane hominem diuitem & delicatulum inuenias, qui grandi pecunia, vt vel modicum dolorem sustineat, adduci non possit: vicissim robustum quendam pauperem, laboribusque adsuetum deprehendas, vel pro denario magnum dolorem non detrectare. Eo in dolore aestimando ita procedebant. Ponebant verbi gratia regem constituisse, vt istius conditionis homini manus amputaretur, expendebantque, quantum iste daturus esset, vt manus sibi potius leni aliquo medicamento tolleretur, quam violento ictu gladii. Et tantum laedens laeso doloris nomine debebat soluere. Conf. *L. 5. princ. & §. 1. D. de iniuriis*, vbi cum inter *verberationem* & *pulsationem*, hoc discriminis statuatur, vt *verberare sit cum dolore caedere, pulsare sine dolore;* etiam dolorem aestimari posse consequi videtur. Circa *curationem* hoc obseruabant; si curatione semel facta pustulae succrescerent, si quidem ex inflicta plaga id fieret, percutiens tenebatur etiam harum curandarum mercedem exsoluere; si non ex inflicta plaga, liber erat. Si subinde plaga sanaretur, & recrudesceret, iste ad curationem eius tenebatur; si in solidum semel sanatus foret; non amplius ad curationem tenebatur. Dici quoque posset, laedentem teneri, si per se vulnus recruduerit; non autem si culpa laesi, aut per imperitiam medentis. In statuenda aestimatione *cessationis* ab opere, quam occasione vulneris alter habuit, considerabant laesum tanquam si cucumeres custodiret. Id quod doctores Ebraeorum ita latius deducunt; scilicet ipsum pro vitio corporis, nec non pro exantlato dolore aestimationem a laedente accepisse. Itaque quid verbi gratia pede vel manu mutilatus, si manum vel pedem retinuisset, lucraretur, spectandum non esse contendunt; sed quia iam pro manu & pede satisfactum est, quid damni durante morbo patiatur, operis respectu, quod licet mutilatus, tamen sanus faceret, expendi volunt. Idcirco mutilatum illud pretium singulis morbi diebus expetere posse censent, quod e seruato cucumerario quotidie reportaret. Sed quia perinde non est, manu an pede quis sit priuatus; vulneratus ad tempus decumbat, & post sanitatem sine vitio recuperet, an membrum aliquod amittat; inde subtilius a Maimonide modus aestimandi cessationem per certos casus proponitur. Si mem-

LL. LONGOBARD. L. 1. tit. 19. c. 13. & 17. X. de homicid. H.

9) Quo officio heredem, vel saltem proximum occisi propinquum, functum esse, verisimile est. Vid. CLERICVS ad h. l.

10) Cui sane promissioni, sub Euangelio, locus amplius non videtur. Vid. interpretes ad Matth. V. v. 38. & seqq.

11) Eius generis complurium populorum mores protuli Diss. de herede occisi vindice Sect. V. Tom. III. Comment. atqu. Opusculor. H.

§. VIII. 1) Vid. Exodi XXI, 19. ibique notae Ioannis CLERICI.

membrum eius mutilatum non ſit, ſed aegrotet, & in lecto decumbat, aut ita tumeat manus, vt tandem conualeſcat, alter ipſi ceſſationem vniuscuiusque diei reddet pro ratione opificis, qui ab eo opere ceſſat, a quo ille abſtinet. Sin laedens eum membro mutilauerit, aut manum amputauerit, reddito manus valore, ſeu damno praeſtito, quoad ceſſationem eum vt cucumerum cuſtodem conſiderant; atque expendunt, quanta ſit huiusmodi cuſtodis merces quotidiana, quotque dies aegrotauerit, ſupputant, tantumque ipſi rependitur. Similiter ſi pedem ipſi abſcidit, eum, ac ſi ad portas ciuitatis cuſtodem ageret, conſiderant. Si excoecauerit oculum ipſius; ac ſi in mola moleret, ſimiliterque ſimiles aeſtimant. In *ignominia* denique luenda, omnia pro conditione eius, qui eam infert, & qui patitur, aeſtimanda. Cum longe grauius ſit ignomiam pati abs vili aliquo homine, quam ab illuſtri; & quae contumelia ſordido homini leuis eſt, honoratum acerrime afficiat. Vbi obiter addendum, quod de loco ſubiungitur: ſi quis de tecto decidens laedat praetereuntem, & ſimul ignominia afficiat, puta in lutum iſto impetu eum protrudendo, illum damni nomine teneri, ignominiae non item. Haec ex legibus Ebraicis. Spectat quoque huc *L. vlt. D. de his, qui effuderint vel deiec. & L. 3. D. ſi quadrupes* [2]. Vbi obſeruandum, quod cicatricum & deformitatis nulla aeſtimatio eſſe traditur, id ad liberos duntaxat homines reſtringi debere [3]. Nam cum luxurioſis Romanorum moribus formoſa mancipia magni aeſtimarentur, penſatio vtique locum habere poterat, ſi quis alicuius faciem per vulnera deformaſſet. Imo & recte aeſtimatur deformitas illata per vulnus faciei virginis, innuptaeque foeminae, cui ſaepe dotis inſtar eſt oris gratia. Ac in vniuerſum moleſta ſane eſt inſignis deformitas, nosque aliis reddit ingratos, iocisque ac contemtui petulantium exponit. Niſi quod in bello acceptorum vulnerum cicatrices opinio virtutis tegit. Vid. exemplum M. Seruilii apud LIVIVM L. XLV. c. 39. ſub finem. Add. SENECA de Benefic. L. V. c. 24. *L. 13. princ. D. ad L. Aquil.* Bene tamen circa penſationem mutilationis obſeruandum; ibi non tam taxari & aeſtimari ipſum membrum, quod eſt res inaeſtimabilis pretio numario; ſed damna, ex vſu membri impedito aut ſublato emergentia, emendari pro conditione temporum, hominum, facultatum. In qua correctione dum verſatur iudex, membra membris comparari tum ratione vſus, tum ratione dolorum, neceſſe eſt. BOECLERVS ad Grot. L. II. c. 1. §. 6.

§. IX. EXEMPLVM de adultero, & adultera, qui tenentur non tantum indemnem praeſtare maritum ab alenda prole adulterina; ſed & legitimis

2) Enimuero, ſi contumelia affectus apud Romanos aeſtimatoria agere potuit, cur ob deformitatem ab alio factam actio non erat? Sane quod dicitur, corpus liberum non recipere aeſtimationem, tantum eo pertinet, circa liberos homines non eſſe commercium. V. infra L. V. c. 1. §. 5. Et tamen in liberos etiam homines bello captos pretium ſtatui ſaepe videmus. H.

3) *L. 7. D. de his, qui effud. vel deiec. Cum liberi hominis, corpus ex eo, quod deiectum effuſumque quid erit, laeſum fuerit, iudex computat mercedes Medicis praeſtitas ceteraque impendia, quae in curatione facta ſunt. Praeterea operarum, quibus caruit, aut cariturus eſt ob id, quod inutilis factus eſt. Cicatricum autem deformitatis nulla ſit aeſtimatio: Quia liberum corpus nullam recipit aeſtimationem.* Dolorum, per leges Iuris Romani nulla quidem ſit aeſtimatio, ſed eorum quoque nomine in foro aliquid adiudicari ſolet Arg. Conſt. Crim. Art. 20.

mis liberis rependere, si quod damnum patiuntur ex concursu ita susceptae sobolis ad haereditatem *: ad eos pertinet, qui indirecte, & per consequentiam actu suo aliis damnum dant. Nam alias directe adulterium haut quidquam ad damnum pecuniarium spectat. Circa isthanc rem ZIEGLERVS ad Grotii d. l. §. 15. monet, recte quidem maritum ab onere alendi prolem adulterinam immunem debere praestari. Sed an legitimis liberis sit restituendum damnum, quod ex concursu eiusdem prolis in haereditate sentiunt, dubio non carere. Quaestionem enim tantum esse de haereditate materna; ad quam liberi adulterini venire non possint, nisi iubente lege. Igitur sic vbi lex ciuilis adulterinos simul cum legitimis ad maternam haereditatem vocat, damnum hic a lege dari, non ab adultero. Quibus & hoc addi fortasse posset, ideo adulteros istis liberis ad reparationem non teneri, quia liberis ad bona parentum viuorum ius perfectum non competit, ex cuius duntaxat laesione necessitas reparationis oritur. Sicuti iniuriam non facit parens liberis, ad secunda vota transiens, etsi istis exinde spes haereditatis insigniter minuatur. Enimuero in isthoc exemplo adparet abstrahi, tum a dispositione legum ciuilium circa successionem liberorum adulterinorum in bona parentum, tum a legibus poenalibus in adulteros conuictos statutis; atque eiusmodi reparationem ab adulteris etiam non deprehensis tum marito tum liberis genuinis deberi recte asseritur. Nam liberi saltem tale ius habebant, ne alius praeter legitimum matris suae maritum ipsis cohaeredes conciliaret; (quod ius ex fine pacti matrimonialis ipsis quaesitum est.) Ex eodem quoque pacto marito ius erat, ne ab alio suppositos pullos pro suis, etiam ex bonis dotalibus, aleret.

§. X. QVI VIRGINEM imminuit vi aut fraude, tenetur ei rependere, quanti minoris iam ipsi defloratae valet spes nuptiarum. Est quippe non mediocris instar dotis flos virginitatis. De quo elegans est locus apud APVLEIVM in Apologia: [pag. 102. Ed. Pricaei, cuius vide notas.] *Virgo formosa, etsi sit oppido pauper, tamen abunde dotata est. Adfert quippe ad maritum nouam animi indolem, pulcritudinis gratiam, floris rudimentum. Ipsa virginitatis commendatio iure meritoque omnibus maritis acceptissima est.* Igitur aequum est [1], vt, qui istum florem inuitae abstulit, saltem id ipsi refundat [2], vt amplitudine dotis maritum inuenire queat. Quanquam commodissimum sit, vt nisi conditionis disparitas, aut aliud quid obstet, iste stuprator defloratam ducat. Vid. Exodi XXII, 16. 17. Deuteron. XXII, 28. 29. Sed quae vltro in meram libidinem consensit, habet quod sibi imputet. Etsi regulariter maior heic cul-

§. IX. *) Quo casu iure ciuili maritus praeterea innocens lucratur dotem, ab adultero illatam, & ex paraphernalibus portionem tantam, quanta est pars tertia dotis. *L. 8. §. 5. C. de Repud. Nou. 117. c. 8.* contra: vxor innocens dotem non tantum recipit, sed etiam lucratur donationem propter nuptias & tantum ex reliqua mariti substantia capit, quanta est tertia pars istius donationis, *Nou. 117. c. 8. 9.*

§. X. 1) Aut pellacia. V. supra L. II. c. 5. §. 11. circa finem. H.

2) Apud QVINTILIANVM Declamat. 252. in fine pater queritur: *Perdidi sine dubio honorem, pretiosissimum pauperum censum: Perdidi Virginitatem filiae meae, & cui modo sacerdotium spectabam, difficile inuenturus sum etiam maritum.* Apud EVNDEM Declam. 276. *grauissima* dicitur *iniuria, qua puella virginitatem perdidit, qua florem aetatis amisit, qua prima illa gratia apud maritum futura praerepta est.* H.

culpa maris, quam puellae praesumatur [3]. Quod si quis virginem pactione matrimonii ad concubitum pellexerit, ducere eam vtique tenebitur. Neque est, quod quis obiiciat, pacta circa rem turpem inualida esse. Cum enim lege naturali inter pactum matrimonii, eiusque exsecutionem nullum requiratur interuallum; (vid. Tobiae VII, 10. 18.) sed tantum moribus ac legis ciuilibus; vid. GRATIANVS Cauf. 27. Quaest. 2. c. 39. Igitur isto quidem iure turpis conditio non videtur; eris mihi vxor si statim tanquam vxor corpus tuum mihi praebueris. Sed & si quid turpitudinis in eiusmodi properatis nuptiis insit, ob fauorem matrimonii ad inualiditatem pacti non valere iudicatur.

§. XI. FVR ET raptor tenentur rem subtractam reddere cum suo incremento naturali, & cum sequente damno, & cessante lucro; etiamsi poenam insuper furti aut rapinae nomine cogantur sustinere. Nam laesus reparationem damni quaerit; poena autem ad vsum reipublicae exigitur; quam sane iudex hautquidquam laeso imputare potest, vt ideo ipse re sua carere cogatur [1]. Vnde in quibusdam locis absurde iudices rem furtiuam sibi retinent; laesum, vt sese furis supplicio soletur, iubent. Vid. Caroli V. Ord. CRIMINALIS Art. 218. Add. *L. 3. §. 12. D. de peculio. L. 56. §. 1. D. de furtis. L. 7. princ. D. de incendio, ruina.* Sicuti & illud iuri naturali non congruit [2], vt sumtus in suppliciumfuris faciendos laesus toleret; cum ad publicum magistratus officium spectet, scelera poenis reprimere. Ad quod si requirantur sumtus, qui ex facultatibus rei repeti nequeunt, a publico debent expendi, non a laeso; cum praesertim ex aliis mulctis emolumentum in fiscum redundet. Sicut verbi gratia, si bellum suscipiatur a republica quod ciues quidam ab aliquo iniuria sint affecti, non illi soli, ad quos vindicandos bellum geritur, belli sumtus tenentur conferre. Aliud autem est, si laeso a iudice optio fuerit data, num malit res suas recipere, an furem suspendi. Si enim posterius elegit, nihil amplius quod petat, habet. Etsi talem optionem iudex non recte laeso permittat; cum supplicia noxiorum non libidini priuatorum, sed bono publico debeantur. Quod si autem res furtiua perierit, GROTIVS d. l. putat aestimationem non summam, nec infimam sed mediam praestandam. Quod non sine causa displicet ZIEGLERO ad h. l. Cur enim vllo fauore heic furem prosequamur? & cum recte summum pretium exigere queam, quando in gratiam alterius rem vendo, alias mihi non venalem; quare furi, qui inuito rem abstulit, aliquid remittere debeam? Add. *L. 9. D. de in litem iurando. L. 2. Princ. D. ad L. Aquil.* verb. *quanti id in eo anno plurimi fuit. L. 8. §. 1. L. vlt. D. de condict. furtiua.* Atque hoc casu etiam restitutio debetur a fure, aut eius haeredibus, (non tamen vltra vires haereditatis,) [3] etiamsi fur corpore poenas luerit. Hautquaquam enim

3) Expendi heic meretur exemplum Henrici IV. G. R. qui Henrici Interaquii filiae forma atque ingenii venustate pellectus, libita vt expleret, nuptias suas promiserat, si marem pareret, scriptoque firmarat fidem. Quod & quae inde secuta memorauit H. GROTIVS Histor. Belgic. ad A. 1604. H.

§. XI. 1) Nec probandum vetus Saxonum ius L. II. Specul. Saxon. Art. 25. & 31. quo licuit iudici res furtiuas in vsum suum vertere, si dominus intra annum & diem eas repetitum non iuisset. Et vanus est color, quo ius illud velare voluit Cuiacius, plectendam domini negligentiam. Quae enim vigilantia par esse potest furum solertiae? & quis domini negligentiam heic praesumeret? V. AVCTOR infra L. IV. c. 13. §. 4. in fine. H.

2) Aliud

enim iniquum, aut crudelitati proximum eſt, vt reus vltra poenam mortis, aut corporis afflictiuam, damnum quoque, & id, quod intereſt, reſarcire teneatur. Et imperite huc allegatur illud tritum: *Mors omnia ſoluit*; ex Nouella 22. c. 20. [4]. Praeſtationes perſonales ſoluit mors, non debita, quae bonis velut inhaerent, eaque ad quosuis poſſeſſores comitantur. Quale eſt hoc debitum damni reparandi [5]. De reliquis laeſionibus facilis eſt ſubſumtio; & de nonnullis infra peculiariter ſuo loco agetur. Ac de damno per animalia illato, ſeu pauperie late ICti Romani ad *tit. D. ſi quadrupes.*

CAPVT II.

VT OMNES HOMINES PRO AEQVALIBVS NATVRALITER HABEANTVR.

I. *Homo vt naturaliter aequalis ab homine habendus.*

II. *Qualis ſit naturalis aequalitas?*

III. *Rationes pro eadem populares.*

IV. *Conſideratio aequalitatis reddit homines commodos.*

V. *Quomodo per eam res inter plures diuidendae?*

VI. *In eandem peccatur per ſuperbiam:*

VII. *Et contumeliam aliis illatam.*

VIII. *An ſerui natura dentur?*

IX. *Vnde inaequalitas inter homines proueniat?*

PRAETER illum amorem, quo homo ſuam vitam, corpusque ac res proſequitur, & per quem non poteſt non omnia, ad eorundem deſtructionem tendentia, repellere aut refugere; deprehenditur quoque ipſius animo inſita tenerrima quaedam ſui aeſtimatio: cui ſi quis aliquid detractum eat, non minus fere, imo ſaepe magis ſolet is commoueri, quam ſi corpori ac rebus noxa inferatur. Quae aeſtimatio licet ex variis cauſis intendatur; primum tamen eius fundamentum videtur ipſa humana natura. In ipſo quippe hominis vocabulo iudicatur ineſſe aliqua dignatio; & vltimum ſimul atque efficaciſſimum argumentum, quo aliorum inſolens inſultatio

2) Aliud dicendum de impenſis in rem furtiuam. H.

3) Iure vetere Saxonico & Alemannico diuerſum obtinuit. Cuius rationes inquiſiuit, & quam parum iuſtitiae regulis id congruat, erudite oſtendit Schilterus *Exercit. ad D. 19. §. 70.* H.

4) V. ſupra L. I. c. 9. vlt. H.

5) Singulatim de damno aduerſus exiſtimationem ſiue honorem (non fundamentalem, vt ita loquar, ſed exhibitiuum. V. AVCTOR infra c. 2. §. 7.) conſiderari meretur ius vetus Sueonum apud Ioann. LOCCENIVM L. II. Antiqu. Sueo-Gothic. c. 7. H.

tatio retunditur, iſthoc habetur; vtique non canis aut beſtia, ſed aeque homo ſum atque tu. STATIVS Thebaid. 12. [verſ. 556. & ſeqq.]

> - - - *Hominum inclyte Theſeu*
> *Sanguis erant, omnes eademque in ſidera, eosdem*
> *Sortitus animarum alimentaque veſtra creati.*

Humana porro natura, cum omnibus hominibus aeque competat, neque ſocialem cum iſto homine vitam degere quis poſſit, absquo non ſaltem vt homo aeſtimatur; inde conſequitur, iure naturali praeceptum eſſe: *Vt quisque alterum hominem aeſtimet atque tractet, tanquam naturaliter ſibi aequalem, ſeu vt aeque hominem.*

§. II. ISTHAEC aequalitas [1] inter homines vt melius intelligatur, obſeruandum eſt, quod HOBBESIVS de Ciue c. 1. §. 3. & Leuiath. c. 13. eandem reſtringat ad paritatem virium, & caeterarum facultatum humanarum, quibus homines in aetate adulta ſunt inſtructi, & exinde oſtendere velit, cauſam habere homines, quare naturaliter ſe inuicem metuant. Quamuis [2] enim, viribus aliquis paululum ſit inferior altero, tamen dolo ſaltem aut adiuuante dexteritate ac teli habilitate etiam robuſtiſſimum neci dare poſſe, ita, vt quilibet adultus alteri inferre poſſit maximum malorum naturalium, quae ab homine proficiſci poſſunt, mortem. SENECA de Ira L. I. c. 4. *Nemo tam humilis eſt, qui poenam vel ſummi hominis ſperare non poſſit: ad nocendum potentes ſumus.* Itaque cum ii, qui aequalia ſibi inuicem inferre poſſunt, ſint aequales, qui autem maxima inferre mala poſſunt, inferre etiam poſſint minora, ſequi homines natura inuicem aequales eſſe. VIRGILIVS Aeneid. X. [verſ. 376.] *Totidem nobis animaeque manusque.* Subiungit Hobbeſius, *inaequalitatem, quae nunc eſt, a lege ciuili eſſe introductam.* Sed haec inaequalitas non vires hominum, ſed ſtatum eorundem atque conditionem afficit. Lex quippe ciuilis non facit, vt vnus altero ſit robuſtior, ſed vt vnus alterum dignatione antecedat. Itaque minus recte ratiocinatur, qui inaequalitatem, per legem ciuilem introductam, opponit naturali aequalitati virium humanarum. Neque liquidum videtur, quod HOBBESIVS Leuiathanis c. 13. in facultatibus animae aequalitatem maiorem, quam in viribus eſſe, dicit. Ait equidem, *prudentiam omnem ab experientia eſſe, & omnibus aequali tempore in iis rebus, quibus ſe aequaliter applicant, aequaliter tribui a natura.* Atqui cernimus, vnum altero conſequentias

§. II. 1) Quam ἁπλῶς ſiue ſimpliciter talem vocitare poſſumus; Nam praeterea eſt aequalitas, quae fluit ex naturali ſtatu, de qua AVCTOR infra egit §. 9. eamque appellat *aequalitatem poteſtatis;* vt illam hic *aequalitatem iuris.* Illa in omnes ſtatus ſe diffundit, quoniam ſocialitas, cui fundamentum ſubſternit, citra eandem intelligi nequit: haec ita propria eſt Status naturalis, vt tamen ex eo emigrantes in alios Status, verbi gratia domum aut ciuitatem, reliquias eius non paucas retineant. H.

2) Parum dilucide in hoc paragrapho Hobbeſii ab Auctore proponebatur ſententia. Eius cogitata, tanquam ſparſa Hippolyti membra collegit & ordinauit Cl. BARBEYRACVS, cuius verſionem proinde in hac editione ſequi malumus, quam ipſum auctoris contextum.

3) Ducitur hoc loco argumentum ab inaequalitate bonorum naturae & fortunae. Ex eo aequalitatem naturalem ratione minus conſequa deriuari contendit TITIVS in Obſ. CLXXIV. ad auctoris Officia Hom. & Ciu. neque ſequi: *Homine*

tias principiorum accuratius profpicere, & dexterius prius obferuata adplicare, cafuumque fimilitudinem & diffimilitudinem perfpicere. Vnde faepe ex illis, qui iisdem in negotiis aequali tempore occupati fuerunt, alius dexteritate eminet, alterius ftuporem vfus rerum parum emendat. Neque vero quod homines difpares prudentia videntur, folum eft *ex opinione eorum, qui plus iufto fe aeftimant; & quod vnusquisque fapientiorem fe credat multo, quam quemlibet e vulgo, praeter paucos, quos propter famam, vel propter confenfum cum illis folet admirari.* Nam ea difparitas non folum adparet, quando quis feipfum cum aliis comparat, fed & quando alios inter fe componit, quorum vter alterum emineat, ipfius nihil intereft. Neque femper illi fauetur, qui nobiscum confpirat, fed quem opus & euentus commendauerit. Quanquam autem propter gloriae cupiditatem quilibet indignetur, ftoliditatem & imprudentiam fibi exprobrari, ac maxime infenfus fit illis, qui prudentiam fuam prae caeteris ipfi iactant: non tamen exinde fequitur, neminem concedere, alium fe prudentiorem effe. Quid enim fi ex eodem periculo vnus per dexteritatem fefe eripuerit, alter male multatus difcefferit; hic non agnofcet, iftum fe fuiffe prudentiorem? Propter aequalem tamen libertatem eft, vt prudentior non poffit fuo iure imprudentioris regimen, nifi hic confenferit, fibi vindicare; praefertim fi hic fua qualicunque dexteritate contentum fefe profiteatur effe. Enim vero quanquam virium aequalitas huc quoque poffit facere, vt ne homo homini temere infultet; quippe cum anceps fit cum pari collidi, ac ftultum aequali fua clade alteri malum velle conciliare: tamen alia eft fpecies aequalitatis [3], de qua hoc loco agitur, quam fartam tectam feruari generis humani quam maxime intereft [4], & qua fola fibi iufta harmonia conftat, in immenfa hac varietate graduum, fecundum quos natura mortalibus bona corporis aut animi fuit admetita. Scilicet, quemadmodum in Rebuspublicis bene conftitutis alius ciuis alium dignitate aut opibus excedit, libertas autem omnibus in aequo pofita eft: ita quantiscunque quis animi corporisue dotibus alios excellat, non minus tamen iuris naturalis officia aduerfus alios ei funt exercenda, ac ipfe ab aliis eadem expectat; nec ideo plus licentiae eidem conceditur alios iniuriis afficiendi. Sicuti et neminem, parca in ipfum natura, aut tenuis fortuna per fe ad id condemnat, vt deterioris conditionis circa fruitionem communis iuris fit, quam alii. Sed quae vnus ab altero poftulare aut expectare poteft, eadem alii quoque caeteris paribus, ab eodem poffunt [5]; & quod iuris quis in alium ftatuit, eo ipfum vti maxime conuenit [6]. Igitur probari non poteft effatum illorum

mines quoad varia bona funt inaequales, ergo quoad humanitatem aequales. Sed fequitur id omnino, fi ita fiat illatio. *Quicunque ratione bonorum naturae & fortunae funt inaequales, illi ratione imperfectionis funt aequales.* Neque illud moramur, quod potentes hac bonorum inaequalitate ad degliutiendos infirmos abutuntur: Hoc enim eft facti. Et fic non amplius inductio haec, etfi ex folis verbis Auctoris repraefentata, hominis mente moti videbitur, qualem eam effe cenfet Cl. BARBEYRACVS, quum recta & proba in ea fint omnia.

4) V. fupra L. II. c. 1. §. 7. H.

5) Demea apud Terentium in Adelphis:

Num qui minus
Mihi idem ius aequum eft effe, quod mecum eft tibi?

Conf. fupra L. II. c. 3. §. 13. H.

6) Inferuerat hic Auctor loca quaedam Auctorum, quae, ne lectoris animus nimis diftrahatur, hoc loco cum Cl. BARBEYRACO exhibere maluimus. Seu vti PHAEDRVS L. I. Fab. 27. loquitur: *Sua quisque exempla debet aequo animo pati.*

lorum Americanorum, apud MONTAIGNE L. I. c. 30. ex noua Francia temporibus Caroli IX. aduenarum, qui interrogati, quid ſibi ſingulare in primis in Gallia videretur, inter alia & hoc reſponderunt, quod cum *alii* in omnium rerum abundantia eſſent conſtituti, alii oſtiatim ſtipem quaererent, hi non iſtos inuaderent, & bona iisdem eriperent. Alios autem in ſua quidem lingua, *ſui dimidium* appellabant. Nam vti qui bonis animi, corporis aut fortunae praepollent, tenuioribus inſultare non debent; ita nec hi illis inuidere aut bona ipſorum ſubuerſum ire. Atque iſthanc poſſumus vocare *Aequalitatem iuris*, quae exinde oritur, quod obligatio ad colendam vitam ſocialem omnes homines aequaliter ſtringat, quippe cum eadem humanam naturam, vt talem, comitetur. Obſeruandum tamen eſt, tolli vinculum obligationis huius certis caſibus. Inter obligationes certe a ſuperiore iniunctas, & eas, quae ex mutua conuentione oriuntur, id adeſt diſcriminis, quod hae quidem ſtatim aliquem ſtringere deſinant, quando alter prius ab iisdem diſceſſit; illae autem adhuc tenere poſſint ad quid praeſtandum, licet alter in officio mutuo reſpondere deſierit; idque quia per auctorem obligationis penſari poteſt, quod iſte minus iuſto habet. Hactenus tamen obligatio ad exercenda aduerſus alterum officia iuris naturalis, vtut a ſupremo Numine iniuncta, conuenit cum obligatione ex quauis conuentione orta [7], quod vbi vnus ab ea diſcedat, idem ab altero illa officia poſtulare amplius nequeat, & praeterea ius accipiat, iſtum, per vim ac ſatisfactionem adigendi. Etſi iſthanc licentiam, ſtatui naturali adhaerentem, in ciuitatibus temperari, iſtius ſocietatis indoles exegerit.

§. III. SVNT & aliae rationes, ad populum valde plauſibiles, quae ad aequalitatem iſtam meditandam, atque illuſtrandam non parum faciunt. Quas inter non poſtrema eſt, quod ad eandem ſtirpem quidquid eſt mortalium originem ſuam referat. Vnde BOETHIVS de Conſolat. philoſ. L. III. [metr. 6.] inſolentiam nobilium caſtigat: *Quid genus & proauos ſtrepitis? Si primordia veſtra, Autoremque Deum ſpectas, Nullus degener extat, Ni vitiis peiora fouens Proprium deſerat ortum.* Item, quod ex eadem materia corpuſcula noſtra conſtent, fragilia & per infinitos caſus deſtrui apta. Sic & eodem modo omnes propagamur, eodem modo intra materni latebras vteri coaleſcimus; nec alia porta nobilis in dias luminis auras prodit, quam plebeius aliquis. Vid. Sapient. VII, 5. Eodem modo adoleſcimus, nutrimurque, in eandem foeditatem apud omnes ciborum retrimenta conuertuntur. Denique ad eandem metam omnes tendimus. *Mors aequo pede pulſat pauperum tabernas, regumque turres.* (*Θανάτῳ πάντες ὀφειλόμεθα· Morti omnes debita turba ſumus;* inquit incertus Poëta in Antho-

pati. Diodorus SICVLVS L. XIII. c. 30. *Aequum eſt, vt quam quis in alios legem ſtatuit, eandem non grauatim & ipſe ſubeat.* Quo referri poteſt & illud QVINTILIANI Declam. 3. *Cogitare certum eſt, id quemque, cum iudicat, probare, quod in re ſimili ipſe feciſſet.* SENECA de Ira L. I. c. 14. *Neque aequus iudex aliam de ſua, aliam de aliena cauſa ſententiam fert.* Add. CVMBERLAND de Leg. Nat. c. 2. §. 7. SENECA Epiſt. 30. *prima pars aequitatis eſt aequalitas.* EVRIPIDES Phoeniſſis v. 538. Κεῖνο κάλλιον, τέκνον, Ἰσότητα τιμᾷν, ἣ φίλους ἀεὶ φίλοις, Πόλεις δὲ πόλεσι, ξυμμάχυς τε ξυμμάχοις συνδεῖ. *Illud multo melius eſt, o fili, Aequalitatem colere, quae ſemper amicos amicis, Vrbes vrbibus, & ſocios ſociis colligat.* Inde probari ſane nequit illud CICERONIS Offic. III. [c. 6.] *Lex ipſa naturae, quae vtilitatem hominis conſeruat & continet,*

Antholog.) ac in eandem tabem aut puluerem omnium corpora resoluuntur. CLAVDIANVS L. II. in Rufinum: [verſ. 473.] *Huc post emeritam mortalia ſecula vitam Deueniunt, vbi nulla manent diſcrimina fati, Nullus honor, vanoque exutum nomine regem Proturbat plebeius egens.* PHOCYLIDES: Πάντες ἴσοι νέκυες. *Omnes vita functi aequales.* LVCIANVS Dial. Nerei & Therſitae [T. I. p. 313. Ed. Amſtel.]: Ἰσοτιμία γὰρ ἐν ᾅδῃ, καὶ ὅμοιοι ἅπαντες. *Apud inferos aequalitas eſt, pareſque ſunt omnes.* CICERO de LL. L. II. [c. 23. in fine.] *Maxime e natura eſt, tolli fortunae diſcrimen in morte.* Et STATIO Theb. X. [verſ. 712.] *tituli in morte latentes* dicuntur. Add. Sirac. X, 9. ſeqq. Identidem quoque a ſapientibus inculcatur, quod variis caſibus, fortunaeque ludibrio omnes ſimus obnoxii; vel potius, quod nemini Deus de ſtabili & inconcuſſa felicitate, & conſeruatione praeſentis ſtatus cauerit, ſed pro occulto conſilio prouidentiae ſuae diuerſos per diuerſa caſuum genera raptet. *Valet*, imo & ſolet *ima ſummis mutare, & inſignem attenuat Deus, obſcura promens.* HORATIVS L. I. Od. 34. *Quid quisque vitet nunquam homini ſat cautum eſt in horas.* IDEM II. 13. *Fortuna laeto ſaeua negotio, & ludum inſolentem ludere pertinax Transmutat incertos honores, Nunc mihi, nunc aliis benigna.* IDEM III. 29. MANILIVS Aſtron. L. III. [verſ. 521. & ſeqq.] *Tanta eſt rerum diſcordia in aeuo, Et ſubtexta malis bona ſunt, lacrymaeque ſequuntur Vota, nec in cunctis ſeruat fortuna tenorem. Vsque adeo permixta fluit, nec permanet vsquam, Amiſitque fidem variando cuncta per omnes.* Add. SENEÇA Conſol. ad Marciam c. XI. Huc quoque facit illuſtris locus apud SENECAM Thyeſte: [v. 597. & ſeqq.]

Ille qui donat diadema fronti,
Quem genu nixae tremuere gentes,
Anxius ſceptrum tenet, & mouentes
Cuncta diuinat, metuitque caſus
Mobiles rerum, dubiumque tempus.
Vos, quibus rector maris atque terrae,
Ius dedit magnum necis atque vitae,
Ponite inflatos tumidosque vultus:
Quicquid a vobis minor extimeſcit,
Maior hoc vobis dominus minatur.
Omne ſub regno grauiore regnum eſt.
Quem dies vidit veniens ſuperbum,
Hunc dies vidit fugiens iacentem.
Nemo confidat nimium ſecundis:

 Nemo

tinet, decernit profecto, vt ab homine inerti atque inutili ad ſapientem, bonum, fortemque virum transferantur res ad viuendum neceſſariae: qui ſi occiderit, multum de communi vtilitate detraxerit. [CICERONIS autem regula non generalis eſt, ſed loquitur is de caſu neceſſitatis, cui ab ipſo auctore noſtro tot priuilegia tribuuntur in capite ſequenti. De reliquo placitum Ciceronis adeo adſtrictum eſt regulis iuſti, vt neque honeſtiſſimo mortalium, ſi extra caſum neceſſitatis fame prematur, ſola dignitatis ratione permittat, vel viliſſimo cuiuis eripere bucculam panis. Sancta igitur hoc loco eſt Philoſophia ſummi oratoris Romani, quem non minus, quam Iuuenalem, inter reliquos morum magiſtros paganos, imo & Chriſtianos complures extare, obſerues.]

7) V. ſupra L. II. c. 5. & c. 6. §. 2. H.

Nemo desperet meliora lapsis.
Miscet haec illis, prohibetque Clotho
Stare fortunam: rotat omne fatum.
Nemo tam diuos habuit fauentes,
Crastinum vt posset sibi polliceri.
Res Deus nostras celeri citatas
Turbine versat. - - -

Huc quoque potest facere illud apud ARRIANVM Epicteto L. I. c. 19. *Sutorem quendam habuit Epaphroditus, quem quod ad nihil vtilis esset, vendidit. Post ille casu quidam a Caesariano emtus. Caesaris factus est sutor. Vidisses vt eum coluerit Epaphroditus.* Ex religione quoque Christiana plurima, quae huc faciunt, afferri possunt; velut, quod amici Dei non nobilitate, potentia aut opibus, sed pietatis sinceritate aestimentur, ac in extremo iudicio, praemiisque ac poenis postumis nulla sit ratio habenda eorum, quibus in vita humana mortales prae aliis sese efferunt.

§. IV. EXPOSITA isthac aequalitate aliqua profluunt praecepta, quorum obseruatio maximam vim obtinet ad pacem atque amicitiam inter mortales conseruandam. Ac illud initio manifestum est, eum qui aliorum opera ad suum commodum vti vult, vicissim quoque in eorundem sese vsus dispensare debere. *Manus manum lauat*, est in prouerbio. Nam is vtique alios sibi inaequales aestimat, qui illos quidem, vt ipsi inseruiant, postulat, ipse contra immunis semper esse cupit. Et qui eiusmodi animum prae se fert, non potest non alios vehementer offendere, & ad abrumpendam pacem occasionem praebere. Mascule Caractacus apud TACITVM Ann. XII. [c. 37. num. 2. Ed. Rycquii.] *Non, si vos omnibus imperare vultis, sequitur, vt omnes seruitutem accipiant* *. LACTANTIVS Diu. Instit. L. III. c. 22. *Nihil sapienter sit, quod si ab omnibus fiat, inutile est, ac malum.* Et sane vti contraria iudicare de rebus, quae inter se conueniunt, contradictionem implicat; ita etiam in casu prorsus simili, meo & alieno, dissimilia statuere. Quin quia cuique sua natura est notissima, & exinde aliorum hominum natura, saltem quoad generales inclinationes non minus nota, sequitur illum, qui in simili alterius hominis iure statuit aliter, quam in suo, sibi in materia notissima contradicere, argumento animi non mediocriter aegrotantis. Nulla quippe ratio idonea proferri potest, quare quod mihi ipse fas duco, caeteris paribus nefas ducam alteri. Sic etiam vt illi ad societatem quam maxime sunt idonei, qui facile eadem omnibus permittunt, quae sibi (HORATIVS Sat. 3. [vers. 73. & seqq.] *Qui, ne tuberibus propriis offendat amicum Postulat; ignoscat verrucis illius, aequum est Peccatis veniam poscentem reddere rursus:*) ita plane insociabiles sunt, qui dum aliis sese superiores existimant, omnia licere sibi solis volunt, omnia sibi ignoscunt, nihil aliis remittunt; & ante caeteros honorem sibi arrogant, partemque praecipuam ex rebus in medio positis, vbi nullo prae reliquis iure eximio

§. IV. *) Quod dictum melius alio loco positum fuisset, quoniam hic non agitur de iure aliis *imperandi*, sed de iure *officium* ab iis *exigendi*.

eximio pollent. Quemadmodum enim in extruendo aedificio lapis, qui propter figuram angulosam & asperam plus loci caeteris aufert, quam ipse implet, neque ob materiae duritiem comprimi vel secari facile potest, nec aedificium compaginari finit, tanquam incommodus abiicitur: ita homines πλεονέκται, qui per ingenii asperitatem, retentis sibi superfluis, necessaria aliis adimunt, neque prae affectuum contumacia corrigi possunt, molesti & intolerabiles caeteris exsistunt. Hinc iure naturali praeceptum intelligitur: *Vt ne quis, cui peculiare ius non est quaesitum, plus sibi quam reliquis arroget, sed alios aequo secum iure frui permittat.* Apud Dionysium HALICARNASSEVM L. VII. [pag. 448. Edit. Sylb. c. 41. p. 431. Edit. Oxon.] ita tribunus plebis: Ἀγράφῳ καὶ αἰσομοθετήτῳ φύσεως δικαίῳ τάδε αἰξιοῦμεν, μὴ πλεῖον ἔχειν ὑμῶν τὸν δῆμον, μήτε μεῖον. *Quod ad naturae non scriptas nec promulgatas leges attinet, postulamus P. C. vt plebi non plus nec minus iuris sit quam vobis. Magistratus sane, principatus, honoresque virtute ac fortuna inter vos potioribus deberi fatemur: caeterum ab iniuriis esse liberum, & si quis intulerit, in eum iure vindicari, omnibus in eadem republica versantibus ex aequo commune ducimus.* LACTANTIVS Diu. Instit. L. III. c. 21. *Qui vult homines adaequare, arrogantiam, superbiam, tumorem subtrahere debet: vt illi potentes & elati pares esse se etiam mendicissimis sciant,* Add. SENECA de Ira L. II. c. 28. Vnde insolentiam vehementer redolet illud LIVII L. III. c. 53. *Satis superque humilis est, qui aequo iure in ciuitate viuit, nec inferendo iniuriam, nec patiendo.* Quasi vero indignum sit, priuilegia nobilitatis non valere ad dispensationem aequissimae istius legis; *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.* Huc pertinet satisfactio illa, quam dux IOINVILLI Marescoto dat, apud GRAMONDVM Hist. Gall. in fine, sane arrogantissima. Quo fundamento nititur illa laus, quam PLINIVS in Panegyr. [cap. II. num. 4. Ed. Cellarii] Traiano tribuit: *Vnum ille se ex nobis, & hoc magis excellit, atque eminet, quod vnum ex nobis putat: nec minus hominem se, quam hominibus praeesse meminit.* Scilicet ille, cum imperium susciperet, promiserat; talem se fore imperatorem erga priuatos, quales sibi imperatores priuatus optarit. In quem sensum Galba ad Pisonem apud TACITVM H. I. 16. *Vtilissimus idem,* inquit, *ac breuissimus bonarum malarumque rerum delectus est, cogitare, quid aut volueris sub alio principe, aut nolueris.* Et SENECA Epist. 47. *Haec praecepti mei summa est: sic cum inferiore viuas, quemadmodum tecum superiorem velles viuere.* Sed & ex dictis adparet intolerabilis insolentia effati illius apud LVCANVM L. V. [vers. 340. & seqq.] *Nunquam sic cura deorum Se premit, vt vestrae morti, vestraeque saluti Fata vacent. Procerum motus haec cuncta sequuntur. Humanum paucis viuit genus.* Qualem animi conditionem Giganteam vocat BACO de Verulamio L. VII. c. 2. de Augment. Scient. *qua abripiuntur magni isti terrarum perturbatores, qui videntur ad hoc anhelare, vt omnes felices & aerumnosi sint, prout sibi fuerint amici vel inimici, atque vt mundus ipsorum velut imaginem praeferat; quae vera est Theomachia.*

§. V. EADEM quoque aequalitas ostendit, quomodo quis sese debeat gerere, siquidem ius inter plures ipsi sit distribuendum; *vt nempe tanquam*

quam aequales eos tractet [t], *& neutri quid prae altero indulgeat, nisi quantum peculiare ius illi quaesitum attribuerit.* Qui enim vni prae altero indulgendo naturalem aequalitatem non obseruat, eum, qui posthabitus est, contumelia simul, & iniuria afficit; dum neque ei, quod debetur, tribuit, & dignationem a natura datam detrahit. LIVIVS L. XXXIV. c. 4. *Quod alii liceat, tibi non licere, aliquid naturalis aut pudoris aut indignationis habet.* Huic consequens est, vt si res inter plures distribuenda diuisionem non admittat, eadem, si fieri possit, communiter vti debeant, qui aequale ius habent; idque si quantitas rei permittat, quantum quisque velit. Sin res istud non ferat, vt tunc vtantur ea re praefinito modo, & proportionate ad numerum vtentium. Alius enim modus excogitari non potest aequalitatem obseruandi. Quod si autem neque diuidi res, neque communiter haberi possit, vsus eius sit vel alternus; (CVRTIVS L. VII. c. 6. *Rex in tanto vtriusque partis certamine, & sibi difficilem, & praeteritis grauem electionem futuram ratus, inuicem subire eos iussit;*) vel si ne hoc quidem succedat, & reliquis aequipollens aliquid praestari nequeat, per sortem vni erit illa adiudicanda. Nam in eiusmodi casibus commodius, quam sors, remedium inueniri nequit; quippe quae opinionem contemtus remouet, & cui non fauet, de dignatione nihil detrahit. Prouerb. XVIII, 18. Conf. HOBBESIVS de Ciue c. 3. §. 15. 16. 17. 18. Vbi sortem duplicem facit, *arbitrariam & naturalem.* Quarum illa fit consensu contendentium, qui in euentum aut casum alicuius rei compromittunt, quem per artem regere, aut praeuidere nequeunt; sic vt ista sors respectu hominum a mero casu, & forte fortuna dependeat. Ad naturalem autem sortem ipse refert *primam occupationem*, qua res, quae neque diuidi, neque communiter haberi potest, cedit illi, qui primus manum eidem animo sibi habendi iniecerit: & *primogenituram*, cuius iure ex bonis paternis, quae neque diuidi, neque communiter haberi a pluribus liberis possunt, primogenito cedunt. Quanquam, si accurate velimus rem considerare, proprie nulla sit sors, nisi arbitraria. Nam nulla adparet ratio, quare eiusmodi euentus, quem propriam per industriam nemo procurare potest alicui ius tribuat aduersus aequales valiturum, nisi hoc ius eidem euentui ex arbitrio, & conuentione hominum foret assignatum. Vnde occupanti cedit res, quae nullius est; quia cum distincta rerum dominia per homines introducerentur, tacita conuentio interuenisse intelligitur; vt quae res nemini peculiariter forent assignatae, neque eas in medio semper relinqui generis humani interesset, cederent illi, qui primus easdem occupasset [a]. Sicuti & ius primogeniturae conuentioni, aut constitutioni humanae natales debet. Cur enim alias fratres reliqui iisdem parentibus orti, deteriore esse conditione deberent ob id, quod praestare penes ipsos non fuit? Inde ARISTOTELES Nic. VIII. c. 12. Ἀδελφοὶ ἴσοι, πλὴν ἐφ' ὅσον ταῖς ἡλικίαις διαλλάττουσι. *Fratres aequales sunt, nisi quod aetate differant.*

§. V. t) Hinc ceremonias, quibus legati excipiuntur, aequalis etiam suo legato deposcere potest. Habet enim ius perfectum ex conditione personae. Amurathes IV. Turcar. Imper. cum intelligeret, apud Europaeos discrimen esse inter legatum primi & secundi ordinis, quod Turcae ignorant, illi prae hoc προεδρίαν adiudicauit. Vt memorat RIGALTIVS in vita Amurathis illius ad A. MDCXXXIX. Aliud dicendum, si ius pluribus tantum ex permissu competat. Quo pertinet quaestio, quam tractat AVCTOR infra c. 3. §. 14. H.

differant. Ideo autem iſta quandoque ſortis vocabulo veniunt, quia per humanam induſtriam dirigi, aut praeuideri nequeunt; & quia ob iſta poſthaberi contumelia vacat [3]. Verum de hiſce alibi latius.

§. VI. Contra iſthanc aequalitatem peccatur quoque per ſuperbiam, qua quis nulla de cauſa *, aut non ſufficiente aliis ſeſe praefert, & velut inaequales eosdem prae ſe deſpicit. Quae quantopere abeat a vera generoſitate ſeu magnitudine animi, eleganter tradidit Cartesius de Paſſionibus Art. 152. ſeqq. Vbi cum poſuiſſet, praecipuam partem ſapientiae eſſe, noſſe, quomodo, & qua de cauſa quisque ſe aeſtimare aut deſpicere debeat, dehinc oſtendit: iuſtam cauſam nos aeſtimandi vnicam promanare ex legitimo vſu liberi arbitrii noſtri, & ex imperio, quod in noſtram voluntatem exercemus: quippe cum praeter ſolas actiones ex iſto arbitrio pendentes nihil ſit, vnde poſſimus cum ratione laudari vel vituperari. Inde veram generoſitatem, quae efficit, vt homo ſe aeſtimet quantum poteſt legitime, in eo conſiſtere, quod norit, nihil reuera ſuum eſſe, praeter hancce liberam diſpoſitionem ſuae voluntatis, & quod ex ſolo iſtius recto aut prauo vſu laudari debeat, aut vituperari; quodque ſentiat in ſe conſtans propoſitum eadem bene vtendi. Eos autem, qui hoc de ſe norunt & ſentiunt, facile ſibi perſuadere, ſingulos alios homines idem de ſeipſis ſentire; quoniam in eo nihil eſt, quod ab alio pendeat. Et idcirco eosdem neminem vnquam contemnere, ac ad excuſanda aliorum peccata eſſe pronos, quaſi magis ex errore, quam malitia ſint profecta. Ac vti non multo ſe inferiores illis ducunt, qui opibus, honoribus, forma, ingenio, eruditione antecellunt, quod haec tanti non eſſe iudicent; ſic vbi eadem in ſe inuenerint, haut ideo multo ſuperiores aliis, quos excellunt, ſe iudicare. Inde in generoſis quoque deprehendi honeſtam humilitatem, quae conſiſtit in reflexione, quam facimus ſuper infirmitate noſtrae naturae, & erroribus, quos olim potuimus commiſiſſe, aut deinceps poſſumus committere, qui non minores ſunt iis, qui ab aliis committi poſſunt: per quam efficitur, vt nos nemini praeferamus: reputantes pariliter caeteros aeque bene ſuo libero arbitrio, ac nos, vti poſſe, quo aeque pollent. Aſt qui bonam opinionem de ſeipſis concipiunt quacunque alia de cauſa, non pollere vera generoſitate, ſed tantum turgido faſtu; qui ſemper quidem vitioſus, verum eo magis, quo cauſa propriae exiſtimationis fuerit iniquior. Omnium vero iniuſtiſſimam ſuperbiae cauſam eſſe ſuperbire abſque cauſa, id eſt, cum quis etiam nihil cogitat ſibi ineſſe meriti propter quod aeſtimari debeat, ac gloriam in vſurpatione putans conſiſtere, credit eos, qui illius ſibi plus arrogant, eiusdem quoque plus habere. Quod vitium tam abſurdum eſſe, vt vix credibile ſit dari, qui ita ſe proſtituerent, ni multi eſſent aſſentatores, qui vana ſua laude hebetiores in iſthanc ſupèrbiam propelluht. Pinda-

2) Quod ex falſa hypotheſi duci, infra monebitur ad L. IV. c. 4. §. 4. n. 2.

3) De ſorte diuiſoria L. V. c. 9. §. 2. de iure primogeniturae L. VII. c. 7. §. 11. circa finem. H.

§. VI. *) Offic. Hom. & Ciu. L. I. c. 7. §. 5. *Nulla autem de cauſſa ſeſe efferre, reuera ridiculum eſt vit[illegible]; quia & pe[illegible]ſe ſtultum, propter nihil ſe m[illegible] facere; & quia alios omnes proſtultis habet, quaſi ipſum citra rationem eſſent aeſtimaturi.*

PINDARVS Olymp. Od. 9. [verſ. 58. 59.] Τὸ καυχᾶσθαι παρὰ καιρὸν μανίαισιν ὑποκρέκει· *Gloriari intempeſtiue furoribus conſonat.* Imo nec ſi quis ad honores & potentiam prouectus ſit, cauſam habet, quare ſuperbiat. Quam ad rem inſigniter faciunt, quae cum Agamemnone expoſtulat Menelaus apud EVRIPIDEM Iphigen. in Aulide. [verſ. 343. & ſeqq. *Scis, cum ſtudebas fieri dux Graecorum ad Ilium, Quam ſubmiſſus eras, omnem prehenſando dexteram? Et fores habens patentes cuilibet popularium, Ac ſalutans omnes ordine, etiamſi quis noluiſſet. His nimirum moribus quaeritans honorem mercari e medio?* (Tacitus conciſe dixit, *omnia ſeruiliter pro imperio.*) *Vbi vero imperio potitus es, ſtatim commutatis moribus Amicis prioribus non, vt antea ſolebas, te amicum exhibes.* Ἄνδρα δ' οὐ χρεὼν τὸν ἀγαθὸν, πράσσοντα μεγάλα τοὺς τρόπους μεθιστάναι. *Sed non decet probum virum, cum ad honores prouectus eſt, mores commutare. Sed tum maxime amicis eſſe firmum conuenit, Quando iuuare poteſt iam rebus laetis auctior.* Sed & prae oculis habendum illud LVCIANI de Imaginibus [pag. 14. T. II. Edit. Amſtel.]: Οὐδεὶς ἂν φθονήσει τῷ ὑπερέχοντι, ἢν μετριάζοντα ἐπὶ τοῖς εὐτυχήμασιν αὐτοῦ ὁρᾷ· *Nemo inuidebit eminenti, ſi moderato animo ferre fortunam ipſum viderit.*

§. VII. GRAVIVS adhuc contra iſthanc aequalitatem delinquitur, ſi quis contemtum aduerſus alios oſtendat ſignis exterioribus, puta, factis, verbis, vultu, riſu, ac quacunque contumelia *, quae ſaepe quoque dono alicui incongruo aut vili ineſt. Add. *L. 5. §. 1. D. qui ſatisdare cogantur.* Matth. V, 22. Quod peccatum eo deterius eſt cenſendum, quo aſperius per id aliorum animi in iras, ac vlciſcendi libidinem concitantur. Adeo vt multi deprehendantur, qui vitam malint periculo praeſenti exponere, multo magis pacem aduerſus alium abrumpere, quam contumeliam inultam pati. Quippe cum per hanc violetur illud bonum, quo maxime humanus ſeſe animus effert, cuiusque adeo tenerum valde ſenſum habet; gloria nempe & exiſtimatio, cuius integritate ac vigore omnis animi voluptas conſtat.

§. VIII. EX DICTIS etiam colligitur, merito explodendam illam ſententiam ex Graecis antiquis hauſtam, qua quidam homines natura ſerui ſtatuuntur. Id quod, ſi ita crude accipiatur, aduerſa fronte cum aequalitate hominum naturali pugnat. Sicuti & cordate STRABO L. I. [in fine p. 66. Ed. Pariſ. Caſaub. p. 116. B. Ed. Amſtelod.] de illis iudicat, qui Alexandro ſuaſerant, vt Graecis ſicut amicis, barbaris ſicut hoſtibus vteretur; *ſatius*, inquit, *haec virtute atque malitia diuidi. Complures enim Graecos malos eſſe, & barbaros vrbanos.* Equidem id manifeſtum eſt, quosdam homines ea ingenii felicitate pollere, vt non ſolum ſibimetipſis poſſint proſpicere, verum etiam regendis aliis ſufficiant [1]: quosdam autem per ingenii hebetudinem ad ſe ipſos regendos eſſe

ſe

§. VII. *) Aut non facto, ſiue omiſſioni, verbi gratia denegationi debiti honoris aut tituli. V. CARPZOVIVS Dec. Illuſtr. 219. MEVIVS Part. V. Dec. 258. H.

§. VIII. 1) V. AVCTOR L. V. c. 3. §. 2. in fine. Elem. Pr. Ciuil. Part. 1. Sect. V. §. 10. H.

2) Circumfertur epiſtola eiusdem Dan. HEINSII, inſerta variis lectionibus Iani RVTGERSII

se ineptos, quin praue, aut nihil agere, ni ab aliis dirigantur atque impellantur: eosque cum saepe natura robusto corpore dotauerit, huius ministerio abs talibus multa commoda in reliquos posse redundare. Hi vbi prudentioris alicuius imperio subiecti viuunt, sine dubio statum nacti sunt, indoli suae conuenientem. Vnde si inter illos imperium sponte sit constituendum, naturae est vtique congruum, vt in istos conferatur potestas iubendi; his autem necessitas obsequii iniungatur; qua ratione vtrisque consultum erit. Atque in hunc sensum admitti potest illud ARISTOTELIS Polit. L. I. [c. 2. pag. 297. B. Ed. Paris.] Τὸ μὲν δυνάμενον τῇ διανοίᾳ προορᾷν, ἄρχον φύσει, καὶ δεσπόζον φύσει· τὸ δὲ δυνάμενον τῷ σώματι ταῦτα ποιεῖν, ἀρχόμενον, καὶ φύσει δοῦλον· διὸ δεσπότῃ καὶ δούλῳ ταυτὸ συμφέρει. Quod ita παραφράζει Dan. HEINSIVS [2]: *Nihil magis congruit naturae, quam vt quae natura sic sunt comparata, vt prudentia ac mente excellant, atque in longum omnia prospiciant, reliquis, quae minus his excellunt, imperent, ac dominentur. Contra vero, quae sic nata sunt, vt corporis vigore ac robore ea queant exsequi, quae a prudentioribus mandantur, ad parendum atque obsequium ciuile comparata a natura sunt. Ideoque id quod domino conducit, etiam conducit seruo, eademque vtilitas est vtriusque atque commoditas.* Conspirat APVLEIVS de Philosophia: *Melius est talem, cui nec ex natura, nec ex industria recte viuendi studium conciliari potest, regi, nec ipsum alios regendi habere potestatem: nec dominari, sed subire seruitium, impotem ipsum aliorum addici potestati, parendi potius quam iubendi officia sortitum.* Enimuero longe absurdissimum foret credere, ab ipsa natura statim actu prudentioribus in hebetiores esse imperium datum, aut saltem tale ius, vt illi hosce etiam inuitos ad seruiendum adigere queant. Nam vt actu constituatur imperium, factum aliquod humanum antecedere oportet. Et nequaquam aptitudo naturalis ad imperandum statim alicui dat imperium in eum, cui a natura ingenium est seruitio aptum. Neque statim, quod alteri est vtile, id licet mihi per vim ipsi imponere. Nam homines naturali libertate ex aequo gaudent; cuius diminutionem vt patiantur, necessum est, ipsorum consensus expressus, vel tacitus aut interpretatiuus accedat, aut aliquod ipsorum factum, quo aliis ius fuit quaesitum eandem vel inuitis eripiendi. Inde recte QVINTILIANVS Declam. 13. *Quid non liberum natura genuit? Taceo de seruis, quos bellorum iniquitas in praedam victoribus dedit, iisdem legibus, eadem fortuna, eadem necessitate natos. Ex eodem coelo spiritum trahunt; nec natura vllis, sed fortuna dominum dedit.* VLPIANVS L. 4. D. de Instit. & Iure tradit, *iure naturali omnes homines liberos nasci.* Id quod GROTIVS L. II. c. 22. §. 11. dicit intelligendum de libertate κατὰ στέρησιν non de ea, quae est κατ' ἐναντιότητα, hoc est, vt natura quis seruus non sit, non vt ius habeat, ne vnquam seruiat; nam hoc sensu nemo liber est, vt seruus fieri nequeat [3]. Id quod etiam sic poterat exprimi. Cum natura omnes homines aequales produxerit; seruitus autem citra

sii L. IV. c. 3. qua ostenditur, Aristotelem non loqui de conditione naturali eorum, quos seruos natura appellat, sed de ingenio & indole eorum seruili, simulque pax tentatur inter huius Philosophi praecepta, & dicta veterum ICtorum, quibus seruitutem naturae contrariam esse aiunt. Vide quae ab AVCTORE infra dicentur L. VI. c. III. §. 2.

3) Et forte clarius hoc modo: alia est libertas in statu naturali; alia in statu adscititio. In hoc etiam seruus nasci potest, & ita libertas intelligitur in oppositione ad libertatem. H.

inaequalitatem intelligi nequeat; (nam serui vtique est agnoscere superiorem, ad libertatem autem non requiritur habere inferiorem, sed sufficit, superiori non esse subiectum:) ideo omnes homines naturaliter, citra antegressum factum humanum, liberi intelliguntur. Habilitas autem naturalis, seu praesentia earum qualitatum, quae ad statum aliquem requiruntur, non confestim aliquem in isto statu collocat. Non statim rex est, aut dux, qui imperio est dignus, aut exercitui regendo aptus. Neque statim suo sibi iure fasces vindicare potest Lollius aliquis, quem describit HORATIVS IV. Carm. 9. [vers. 34. & seqq.] *Cui animus rerumque prudens, & secundis temporibus dubiisque rectus; vindex auarae fraudis, & abstinens ducentis ad se cuncta pecuniae, consulque non vnius anni.* Nam quod est apud PLVTARCHVM in Pelopida, [pag. 290. Ed. Wechel. T. II.] quod iste imperium diutius, quam per leges licebat, retinuerit, ne successorum socordia rem pessundaret, extraordinarium exemplum est. Add. Cornel. NEPOS in Epaminonda c. 7. 8. & LIVIVS L. XXVI. c. 2. Hoc loco etiam interpretandum est illud Albutii apud SENECAM III. Controu. 21. *Neminem natum liberum esse, neminem seruum: haec postea nomina singulis imposuisse fortunam.* Scilicet quamdiu adhuc omnes erant aequales, non poterant homines concipi velut distincti per talem statum, qui naturali illi statui aequalitatis opponitur. Verum cum postea, qui eo statu exciderant, peculiari nomine serui vocarentur, qui naturalem statum retinebant, liberi dicebantur. Exemplo res potest declarari. Quamdiu in ciuitate aliqua nullus exsistit miles, omnes ciues aequali censentur ordine: vbi autem pars ciuium militiae auctoratur, iam opposita vocabula militum ac paganorum emergunt; cum, antequam vllus esset miles, nemo paganus posset dici. In quem sensum etiam capi potest illud, quod adducit, & reiicit ARISTOTELES Polit. L. I. c. 3. Νόμῳ τὸν μὲν δοῦλον εἶναι, τὸν δὲ ἐλεύθερον. *E lege esse, vt alius sit seruus, alius liber.* Nisi enim seruitus instituto hominum esset introducta, vniformis erat futurus hominum status, seruusque a libero nullo poterat discrimine internosci, cum ille omnino non extaret. Prorsus vti est *Inst. de Libertin. Cum vno communi nomine omnes homines adpellarentur, Iure gentium tria hominum genera esse coeperunt; liberi, serui & libertini.* Quanquam & illud dictum ita possit explicari: iura libertatis ac seruitutis, prout iam inter homines in ciuitatibus viuentes considerantur, per leges ciuiles esse definita. Sed & alia sunt, quae sententiam de seruis natura, ita crude acceptam euertunt. Nam vix quisquam est ingenio ita stupido, quin arbitretur; rectius aut commodius suo se ingenio viuere; quam si ad alterius arbitrium sese componat. Id quod multo magis in integris nationibus obtinet, quarum nulla ita abiecto est animo, vt non domestico regi imperio, quam aliis subiecta esse malit. Denique cum actu imperium a natura non sit constitutum, serui vero natura, quos Aristoteles vocat; plerumque sint robusto corpore; anceps sane inter prudentes, & hosce certamen erit, in quo isti certam adeo victoriam sibi polliceri non possunt. Vnde & explodendum est illud, quod refertur ab ARISTOTELE I. Polit. c. 1. Διό φασιν οἱ ποιηταὶ, βαρβάρων δ' Ἕλληνας ἄρχειν εἰκὸς· ὡς ταὐτὸ φύσει βάρβαρον καὶ δοῦλον. *Ideo dicunt Poëtae, par esse, vt Graeci barbaris imperent, quasi natura idem sit, barbarum*

barum & seruum esse. EVRIPIDES Iphig. in Aulide: [vers. 1400. 1401.] Βαρβάρων δ' Ἕλληνες εἰκὸς ἄρχειν, ἀλλ' οὐ βαρβάρους Ἑλλήνων· τὸ μὲν γὰρ δοῦλον, οἱ δὲ ἐλεύθεροι. *Conuenit Graecos barbaris imperare, non autem barbaros Graecis. Barbari enim sunt natura serui, Graeci vero liberi.* Hoc modo in procliui esset, omnes populos a moribus nostris dissidentes barbarorum conuitio notare, & ex solo isthoc praetexto eosdem inuadere. Manifestum autem est, istas Graecorum sententias prouenisse partim inde, quod Graeci tantopere libertate democratica gauderent, Persae autem addictissime vni parerent; partim ex odio; quo illi in hos flagrabant plane immoderato & inhumano. Vnde ISOCRATES Paneg. & Panathen. Persas Graecorum φύσει πολεμίους, *natura hostes* vocat, & in conciliis, antequam publice quid aliud decernatur, *deuotionibus obstrictos* ait, *si quis ciuium Persarum pacem aut amicitiam expetat:* Eumolpidas quoque & praecones in festo Initiorum caeteris etiam barbaris, horum odio, tanquam homicidis, sacra interdixisse. Caeterum ista sic fortasse commodius proponi possunt, si dicamus, hanc mentem Aristotelis fuisse, dum seruitutem quandam facit naturalem, aliam legalem; quod ista sit, quando homo hebes, sed robustus seruit alteri, qui ingenio ad imperandum apto est praeditus; qua ratione vterque in statu sibi commodo viuit: legalis autem seruitus sit, quando per iniquitatem fortunae, aut propter conditionem matris homo ingenio praeditus erecto, metu, aut per leges adactus domino deteriori seruire cogitur. Quod vbi fit, non potest non talis seruus aduersus dominum odium fouere. Contra vbi inuicem comparantur ingenia, quae ipsa natura ad vtrumque statum idonea finxit, amicitia quaedam inter seruum & dominum exsistit. Id tamen fixum est semper habendum, propter meram illam aptitudinem naturalem neque illi ius perfectum ad imponendam alteri seruitutem, neque huic obligationem ad eandem recipiendam dari.

§. IX. ADDENDVM quoque heic paucis est de illa aequalitate, quae consectarium est status naturalis, quam possumus vocare *aequalitatem potestatis* seu *libertatis.* Per quam hactenus omnes homines naturaliter aequales intelliguntur, quod citra antegressum factum aut pactum humanum nemo potestatis quid in alterum habeat, sed quilibet suarum actionum aut virium sit moderator. Quae aequalitas deinde per statum ciuilem fuit sublata, in quo, dum vnus aut plures potestatem iubendi in alios acceperunt, reliquis necessitas obsequii fuit iniuncta, maxima sane inaequalitas inter imperantes & subiectos resultauit. Sed cum in statu ciuili inter ipsos quoque conciues inaequalitas deprehendatur, non solum circa existimationem & dignitatem (de qua infra L. VIII. c. 4.) sed etiam circa potestatem, quam quis in alterum obtinet: sciendum est, partem istius inaequalitatis prouenire [1] a statu patrumfamilias, ciuitatem antegresso, in quo isti potestatem, in vxores, liberos, ac seruos quaesitam, simul in ciuitates intulerunt, sic vt isthaec inaequalitas hautquidquam a ciuitatibus originem duxerit, sed istis sit antiquior, adeoque illa patribusfamilias non data sit a ciui-

§. IX. 1) E patribusfam. paulatim factos Reges, obseruauit PLATO in Politico. Idque verum esse euincunt tot parua regna, quae in multis orbis partibus antiquitus fuere. H.

a ciuitatibus, sed relicta, etsi alicubi non citra insignem limitationem & diminutionem. Enimuero si quid praeterea inaequalitatis circa potestatem inter ciues inuicem deprehenditur, id ab summo imperio ciuili prouenire in aprico est. Quippe cum, qui ciuitatem subierunt, omnem potestatem in se, quantum quidem ad naturam ciuitatis necessarium erat, in summos imperantes transtulerint. Ac proinde si quis ante ciuitatem constitutam quid potestatis in se iam in alium transtulerat, id transitione in ciuitatem vel extinguitur, vel istius supremae dispositioni subiicitur. Postquam autem quis summum imperium ciuile iam subiit, nullo modo potest alteri potestatis quid in se concedere, quod aduersus ius summo imperio quaesitum valeat; cum hac ratione duos dominos non subordinatos acciperet, quibus simul quis seruire nequit. Quicquid igitur inaequalitatis inter ciues post constitutas ciuitates existere coepit, illud oritur vel ex ministerio publico, quo particulam aliquam imperii certis ciuibus in reliquos summus imperans exercendam delegat [2]: vel ex certo priuilegio per summum imperantem indulto. Ex opum autem disparitate inter ciues per se nulla inaequalitas oritur, nisi quatenus insignes opes materiam praebent, de facto aliis nocendi, aut commodum afferendi; atque inde tenuiores opulentiorum gratiae adrepere, iidemque se submittere sueuerunt, vel ne noceant, vel vt commodo aliquo ab iis mactentur. Conf. Lucius Antistius CONSTANS de Iure Ecclesiasticorum tit. 3. Verum ista inaequalitas ciuilis nihil obstat illis praeceptis, quae ex aequalitate naturali iam deduximus [3].

CAPVT

2) Vnde sunt Nobiles, de quibus infra agitur L. VIII. c. 4. §. 26. seq. H.

3) Igitur quum populi quoque omnes liberi, idcoque aequales sint, facile apparet, nulli prae altero aliquid excellentiae & iuris praerogatiui competere. Deficiunt enim hic limites, quibus in statu ciuitatis priuati sortem inaequalem nanciscuntur. Frustra proinde Principes, qui aliis praeferri volunt, ad antiquitatem prouocant regni, vel potentia nituntur, vel forma imperii. Neque

* *

CAPVT III.

DE PROMISCVIS OFFICIIS HVMANITATIS.

I. *Homo hominis commoda promouere debet;*
II. *Idque vel indefinite:*
III. *Vel definite per vulgarem humanitatem.*
IV. *Eius exempla uiuntiora.*
V. *De transitu per terras alienas concedendo personis,*
VI. *Et mercibus.*
VII. *An pro transitu exigi vectigal queat?*
VIII. *De accessu ad littus alienum.*
IX. *De admittendis hospitibus.*
X. *De sede exteris concedenda.*
XI. *De foro praebendo.*
XII. *An aliena quis emere teneatur?*
XIII. *De concedendis matrimoniis.*
XIV. *An vni possit negari, quod promiscue omnibus conceditur?*
XV. *De beneficentia.*
XVI. *De grato,*
XVII. *Et ingrato animo.*

ENIMVERO parum est, alterum non laesisse, aut aestimationem debitam ei non detraxisse; per quae iusta duntaxat odii caussa remouetur. Boni quoque aliquid in alterum est conferendum, siquidem arctiore adhuc vinculo animi hominum sunt coniungendi. Nec socialitatis debitum exhausit, qui infesto aliquo, aut ingrato facto me abs sese non protelauit*; sed aliquid proficui praestari debet, vt alios quoque naturae meae participes in hisce terris degere gaudeam. Simulque necessitudo & cognatio, a natura inter homines constituta, mutuis officiis exercenda. SENECA Epist. XCV. *Quantulum est ei non nocere, cui debeas prodesse?* Egregie PLATO Epist. IX. quae est ad Archytam Tarentinum: Ἕκαστος ἡμῶν οὐχ αὐτῷ μόνον γέγονεν, ἀλλὰ τῆς γενέσεως ἡμῶν τὸ μέν τι ἡ πατρὶς μερίζεται, τὸ δέ τι οἱ γεννήσαντες, τὸ δὲ οἱ λοιποὶ φίλοι. Quod ita expressit CICERO Offic. I. [c. 7.] *Non nobis solum nati sumus, ortusque nostri partem patria vindicat, partem parentes, partem amici. Atque (vt placet Stoicis) quae in terris gignuntur, ad vsum hominum omnia creari; homines autem hominum caussa esse generatos, vt ipsi inter se alius alii prodesse possint. In hoc naturam debemus ducem sequi, & communes vtilitates in medium afferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo: Tum artibus, tum opera, tum facultatibus deuincire hominum inter se societatem.* IDEM Offic. III. [c. 5.] *Magis est secundum naturam omnibus gentibus, si fieri possit, conseruandis aut iuuandis maximos labores,*

Neque solius solertia ingenii hic obtendi potest, aut obuerti stupiditas, aut laudari religio, vtpote quae ipsa quoque, etsi diuersa, iure gentium eadem omnibus iura relinquit. Obseruantur tamen inter gentes quaedam imminutae gentium existimationis exempla: quod ex neglectis apud eas iuris naturae praeceptis originem trahit. Vnde Turcae, Mauri & gentes latrociniis vacantes, cum ciuitatibus pyraticis merito contemnuntur ac nihili fiunt. Vid. L. VIII. c. 4. §. 5. & quae dicentur ad §. 15. eiusdem capitis.

§. I. *) Exagitauit, propulit.

bores, molestiasque suscipere; quam viuere in solitudine non modo sine vllis molestiis, sed etiam in maximis voluptatibus. Add. quoque LACTANTIVS Diuin. Instit. L. VI. c. 10. 11. PHILO Iudaeus, quod Deus sit immutabilis [p. 296. B. Ed. Paris.]: *Abominandi sunt omnes, qui propriam tantum vtilitatem captant, contemtis caeteris, tanquam sibi solis nati, non item innumeris aliis, patri, matri, vxori, liberis, humano generi.* Ex placitis Gymnosophistarum erat: Ἐν κινδύνῳ ψυχὴν ἅπαξ ἐνανθρωπήσασαν μὴ παριδεῖν· *In periculo versantem animam semel ingressam humanum corpus nefas negligere;* apud HELIODORVM Aethiop. L. II. [c. 6.] LIBANIVS Declam. 19. [pag. 497. D. Ed. Morelli] Ὅταν ἄνθρωπον εἴπω, ἔλεον λέγω, φιλανθρωπίαν λέγω· *Hominem cum dico, misericordiam dico, benignitatem humanitatemque dico.* Add. PHILOSTRATVS de vita Apollon. Thyan. L. V. c. 1. Marcus ANTONINVS L. III. §. 4. Συγγενὲς πᾶν τὸ λογικὸν· καὶ κήδεσθαι μὲν πάντων ἀνθρώπων, κατὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν ἐστίν· *Cognatum est rationale omne; & naturae ipsius humanae ratio ab vnoquoque hoc exigit, vt hominum quorumuis curam habeat.* IDEM L. IV. §. 3. Τὰ λογικὰ ζῶα ἀλλήλων ἕνεκα γέγονεν· *Homines alter alterius causa nati sunt.* Add. IDEM L. IV. §. 4. SENECA Epist. XCV. *Membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cum ex iisdem, & in eadem gigneret. Haec nobis amorem indidit mutuum, & sociabiles fecit: illa aequum iustumque composuit: ex illius constitutione miserius est nocere, quam laedi: & illius imperio paratae sunt ad iuuandum manus. Iste versus & in pectore & in ore sit: Homo sum, humani nihil a me alienum puto. Habeamus in commune, quod nati sumus. Societas nostra lapidum fornicationi simillima est, quae casura, nisi inuicem obstarent, hoc ipso sustinetur.* Add. BACO Sermon. Fidel. c. 13. Quanto foedius autem peccabit, qui ex malis alienis, innocentium in primis, voluptatem capit, aut qui ex bonis alienis dolorem capit?

§. II. PROMOVENTVR autem per nos aliorum hominum commoda vel indefinite, vel definite; & quidem, vt vel nihil nobis, vel aliquid inde decedat. Prius fit, si quis animum aut corpus suum probe excolat, vt ad producenda aliorum commoda reddatur idoneus; aut si ingenii per solertiam talia inueniat, quibus vita humana reddatur instructior. Quod illi demum rectissime praestabunt, quibus cordi est illud COLVMELLAE de re rustica L. XI. c. 1. *In vniuersa vita pretiosissimum est intelligere, quemque nescire se, quod nesciat, semperque cupere quod ignoret addiscere.* Vnde adparet, in legem naturae peccare illos, qui nulla honesta arte sese excolunt, sibique ignaui, aliis graues animam pro sale habent, ne putiscant, numerus tantum & fruges consumere nati. Quibus e republica extirpandis apud Aegyptios quondam receptum, vt vniuersi nomina sua apud magistratum profiterentur, indicantes simul, quo prouentu & vitae genere victum sibi quisquam compararet. Mentitus, aut iniustum agitans quaestum, mortis poenam incurrebat. Diodor. SICVLVS L. I.

§. II. 1) Et Corinthiorum Diphilus, Graecus Comicus, in Mercatore apud H. GROTIVM in Excerpt. Poetar. Adde de Persis Ioannem CARTWIGTVM in Itinerario apud Ioannem de LAET Descript. Persiae. H.

2) Adde, quod Senatui Areopagi a Solone commissum erat, vt, qua ratione quiuis vitam aleret, inquirerent, eosque punirent, qui numerus tantum essent, & fruges consumere nati. Eiusdem Solonis lege filius patri alimenta praestare non

L. I. c. 77. [1]. Similem legem apud Sardos recitat AELIANVS V. H. L. IV. c. 1. [2]. In qua classe censentur & illi, qui opibus per maiores relictis contenti, ideo impune abs se ignauiae litari credunt, quod aliorum industria iam sit partum, vnde victitent. Sicuti & VIRGILIVS Aen. VI. [vers. 610. 611.] non immerito hospitium in tartaro assignat iis, *qui diuitiis soli incubuere repertis, Nec partem posuere suis.* Ad quem locum illustrandum facit lex apud Milesios, qua cautum erat, *vt qui patrimonium consumserat, sepulcro patris non dignus foret.* Diogenes LAERTIVS in Democrito. [L. IX. Segm. 39.] Quales etiam describit MANILIVS Astron. L. IV. [vers. 535. & seqq.] *Ille patri natisque reus, quas ceperit ipse Non legabit opes, censumque immerget in ipso. Tanta fames animumque cibi tam dira cupido Corripit, vt capiat semet, nec compleat vnquam Inque epulas funus reuocet, pretiumque sepulcri.* Inde Apostolus inter caussas, quare cuiuis laborandum sit, hanc quoque refert; *ἵνα ἔχῃ μεταδιδόναι τῷ χρείαν ἔχοντι· Vt possit impertiri, cui opus fuerit.* Ephes. IV, 28. Et HORATIVS [L. II. Sat. 2. v. 103.]: *Cur eget indignus* (paupertate) *quisquam te diuite?* Huc pertinent & illi, qui ad porcorum instar neminem nisi morte sua exhilarant. In quos lusit anonymus Poëta *in Anthologia:* Πλουτεῖν φασί σε πάντες, ἐγὼ δέ σε φημὶ πένεσθαι· Χρῆσις γὰρ πλούτου μάρτυς, Ἀπολλοφάνης. Ἂν μετέχῃς αὐτῶν σὺ σοὶ γίνεται· ἂν δὲ φυλάττῃς Κληρονόμοις, ἀπὸ νῦν γίνεται ἀλλότρια. *Diues habere aliis, cum sis, me iudice, pauper; Vsus, Apollophanes, est quia testis opum. Nam si vtare tuis, tua sunt: haeredibus illa Si serues, iam nunc sunt aliena bona* [3]. Nec mea sententia ab hac classe eximenda sunt illa inutilia terrae pondera, quae obtentu religionis non nisi multo distendere pingui abdomen laborant, aliorumque labore partas opes per ignauiam deglutiunt. De quibus recte ZOSIMVS L. V. [ad an. 403. c. 23. pag. 567. 568. Ed. Cellarii] (etsi homo alias profanus.) *Monachi legitimis nuptiis abstinent, & tam in vrbibus, quam vicis, populosa collegia complent hominibus non maritatis, nec ad bellum: nec alium reipublicae necessarium vsum idoneis, nisi quod via quadam progressi ab eo tempore in hunc vsque diem magnam agrorum partem ad se transtulerunt; & sub praetextu quasi cum pauperibus omnia communicent, omnes propo dixerim ad inopiam redegerunt* [4]. Quibus annumerare possis id genus mendicorum apud Chinenses, qui tam diu capitibus in se mutuo arietant, quoad ipsis aliquid detur; aut qui minantur, manus se violentas sibi illaturos, ni sibi detur. De quibus vid. NEVHOF. in Legation. p. 267. 268. Nec male commendat institutum veterum Massiliensium Valerius MAXIMVS L. II. c. 6. §. 7. Massilia *omnibus, qui per aliquam religionis simulationem alimenta inertiae quaerunt, clausas portas habet, & mendacem & fucosam superstitionem submouendam esse existimans.* Add. Epistola ERASMI ad Seruatium, quae reperitur in vita istius, praefixa editioni epistolarum Londinensi An. 1642. Contra maximis laudibus semper celebrati sunt, qui vtilia vitae humanae per ingenii solertiam excogitarunt, eaque non sibi soli retinuere, sed

re non cogebatur, si is nulla eum arte imbui curasset, ex cuius exercitio vitae sustentandae sufficere posset. Vid. vita Solonis apud PLVTARCHVM T. I. p. 90. Edit. Wechel.

3) Conf. supra L. II. c. 4. §. 4. H.

4) Quos ideo *lucifugas, & viua funera* RVTILIVS appellat Itin. v. 440. *Ignauiae sectatores*, Valens in *L. 63. C. Theod. de Decurion.* ad quam vide Iac. Gothofredum.

re, sed aliis quoque libenter communicarunt [5]. Quippe cum *parum sepultae distet inertiae celata virtus.* HORATIVS IV. Carm. 9. Sic VIRGILIVS l. c. in campis Elysiis locat, *inuentas qui vitam excoluere per artes, Quique sui memores alios fecere merendo.* Ad quae verba SERVIVS: *qui erudierunt, & ornauerunt vitam per inuenta artificia; significat autem philosophos, qui aliquid excogitauerunt, vnde vita coleretur.* Add. LVCRETIVS L. V. ab init. Hinc apud antiquos multi homines deorum concilio adscripti, quia vtilibus inuentis, aut salutaribus institutis [6] vitam humanam reddiderunt instructiorem. De causis, quare Isis & Osiris apud Aegyptios diuinos honores fuere sortiti, vid. Diodor. SICVLVS L. I. c. 13. 14. 15. Add. IDEM L. I. c. 43. CICERO de Finibus L. III. [c. 8.] *Impellimur natura, vt prodesse velimus quam plurimis, inprimisque docendo, rationibusque prudentiae tradendis.* Add. PLINIVS N. H. L. XXV. c. 1. SENECA Epist. VI. *In hoc gaudeo aliquid discere, vt doceam: nec me vlla res delectabit, licet eximia sit & salutaris, quam mihi vni sciturus sim. Si cum hac exceptione detur sapientia, vt illam inclusam teneam, nec enunciem, reiiciam.* SOPHOCLES Oedipo Tyranno [pag. 164. in fine Ed. H. Steph.]: Ἄνδρα δ' ὠφελεῖν ἀφ' ὧν ἔχοιτο καὶ δύναιτο, κάλλιστον πόνων. *Homines iuuare prout possis, praeclarissimus labor est.* Inde per omnia probandum non est epitaphium Similis, qui sub Adriano praefectura praetorii abdicata, septem vltimos annos ruri exegit: *Similis hic situs est, qui in vita fuit tot annis, vixit annos septem.* Hisce igitur & similibus modis in vniuersum, & indefinite aliorum commoda promouentur; seu vt nobis propositum sit, non huic aut illi prodesse, sed vt velut in medium per nos producta bona quibusuis exponamus. Quo loco tamen quaeri posset: an si quis verbi gratia inuestigasset modum citra magnum laborem, & ex vulgari atque vbiuis obuia materia aurum conficiendi, argentumue, eam artem teneatur propalare [7]? Id quod negandum videtur, cum tali arcano euulgato commercia, patrimonia, opesque [8] & omnis fere ciuilis vitae ordo sit perturbandus.

§. III. MAGIS definite quis aliis inseruit, si certis hominibus aliquid indulgeat, quod ipsis vtilitatem quampiam possit afferre. Id quod saepe citra nostrum detrimentum, aut molestiam, laboremque fieri potest. Quale quid alteri denegasse aut inuidisse, detestanda malignitas, & inhumanitas habetur. Eiusmodi enim facultas, qua aliis emolumentum praestare possumus, vt nobis nihil decedat, ni eam data occasione exerceamus, frustranea est, ac in opprobrium domini sui cedit. Et merito canibus eiusmodi homines comparantur,

5) Qualis inter recentiores fuit Flauius Gioia, ciuis Amalphitanus, qui circa annum MCCCXX. pyxidem nauticam inuenit, docente Henrico BRENCMANNO, Diss. I. de Rep. Amalph. n. 22.

6) Vide de artibus, quas a se inuentas commemorat Prometheus, AESCHYLVM Prometheo vincto. H.

7) Conf. BVDDEI Dissertatio lectu digna: An Alchymistae sint in Republica tolerandi? §. 26.

8) Et cogitandum foret de rariore materia, ceu ex qua nummus fere aestimatur. H.

§. III. *) Ex quo tamen principio ius perfectum non oritur, nisi is, cui hoc officium humanitatis debetur, eo non praestito vel probabiliter periret (v. supra L. II. c. 6. §. 6.) vel ius sibi perfecte competens sine eo consequi non possit. Finis enim pro mensura est in moralibus & huiuscemodi in casibus cessant rationes, quae officiis quibusdam, quo minus perfectum ius producant,

rantur, qui foeno incubantes, quo vefci nequeunt, boues eodem acceffuros morfu abigunt. Vnde & in eiusmodi rebus dandis nil nifi hominem, feu communem naturam allegare folemus. Quo pertinet illud Ariftotelis apud Diogenem LAERTIVM L. V. [Segm. 17. & 21.] cum quidam reprehendiffent, quod improbo ftipem dediffet: Ὀυ τὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον ἠλέησα. *Non mores, fed hominem miferatus fum:* feu, vt alii efferunt, ὐκ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ τῷ ἀνθρωπίνῳ, *Non homini, fed humanitati.* Sic quae inhumanitas foret, fi ego rem aliquam poffidere non amplius velim, propter nimiam copiam, aut quia afferuatio eius mihi molefta eft; eam non potius integram relinquere, vt aliis vfum praebere poffit, quam eandem corrumpere? Etfi faepe in bello res, quae feruari nequeunt, perdantur, ne hoftem contra nos ipfos inftruant *. Sic & lubenter aliis indulgendae funt res, quae vocantur, innoxiae vtilitatis. De quibus CICERO Offic. I. [c. 16.] *Omnia communia hominum videntur ea, quae funt generis eiusdem, quod ab Ennio pofitum in vna re, transferri per multas poteft* Vt homo qui erranti comiter monftrat viam. Quafi lumen de fuo lumine accendit, facit: Vt nihilominus ipfi luceat, cum illi accenderit. *Vna enim ex re fatis percipitur, vt quicquid fine detrimento poffit commodari, id tribuatur cuique vel ignoto. Ex quo funt illa communia: Non prohibere aquam profluentem; pati ab igne ignem capere, fi quis velit; confilium fidele deliberanti dare:* (PLATONI Theage [pag. 122. B. Ed. H. Steph. T. I. p. 89. Ed. Wechel. Ficini.]: Συμβουλὴ ἱερὸν χρῆμα, *confilium fancta res* dicitur:) *quae funt illis vtilia, qui accipiunt, danti non molefta. Quare & his vtendum eft, & femper aliquid ad communem vtilitatem adferendum. Sed quoniam copiae paruae fingulorum funt, eorum autem, qui his egeant, infinita multitudo: vulgaris liberalitas referenda eft ad illum Ennii finem,* nihilominus illi luceat; *vt facultas fit, qua in noftros fimus liberales.* IDEM Off. III. *erranti viam non monftrare Athenis exfecrationibus publicis fancitum eft.* Eiusmodi rebus nemo eft arcendus, nifi forte per immania fcelera effecerit, vt merito pro inteftabili fit habendus. Hinc PLVTARCHVS libro de inuidia & odio [pag. 537. 538. Ed. Wechel. T. II.] tradit: *Eos, quorum calumnia oppreffus fuit Socrates, vt extreme malos ita oderunt, ita auerfati funt ciues, vt neque ignem eis accenderent, neque interrogantibus refponderent, neque in balneo aqua vterentur eadem, fed qua illi lauiffent, eam tanquam pollutam a miniftro iuberent effundi: donec illi impatientia odii fefe fufpenderunt.* IDEM de Callicrate & Andronida tradit POLYBIVS in Excerpt. Peirefcianis p. 142. Ita Athenis certorum criminum damnatis neque ignis accendebatur, neque cum illis conuiuium inibatur, aut communia facra celebrabantur; vti ex Orat. DINARCHI contra Ariftogitonem [pag. 69. Ed. Wechel.]

ducant, obftare dicuntur. Et fi remouere quacunque ratione poffum, quicquid vfum aut defenfionem iuris mei aduerfus alterum impedit, tametfi tertius, a quo impedimentum oritur, ius agendi habeat (v. fupra L. I. c. 5. §. 3.) quanto magis id valebit, vbi alter, ne me impediat, ex officio humanitatis obligatur? Sed nec dubitandum, poffe fummum imperantem lege lata efficere, aut etiam iudicem interdum ftatuere, vt huiusmodi officia in ius perfectum coalefcant. Quam in rem leges Hebraeorum, Spartanorum & Athenienfium adducit AVCTOR hoc & fequ. §. & fupra L. II. c. 6. §. 5. In iure Romano eft actio ad exhibendum. Ex eodem iure in alterius aemulationem aedificare in fuo non licet. *L. 3. D. de operibus publicis*, & hypothecam fpecialem cum generali habens illam prius excutere debet. *L. 2. C. de pignoribus.* Add. *L. 2. §. item Varus D. de aqu. & aqu. pluu.* & exemplum de condomino, qui in vfu rei communis impeditur citra caufam, apud Ioann. a SANDE L. III. Decif. Frific. tit. 8. Def. 1. H.

Wechel.] conſtat. Add. SOPHOCLES Oedipo tyranno v. 244. ſeqq. EVRIPIDES Oreſte v. 46. & 513. Quando autem SENECA de Benefic. L. IV. c. 29. ait: *Quis beneficium dixit, quadrum panis, aut ſtipem aeris abiecti, aut ignis accendendi facultatem?* non negat talia debere aliis libenter exhiberi; ſed impudens & ſordidum fore iudicat, tam leue quid alteri velle imputare. Quanquam enim iſta quandoque plurimum proſunt; vilitas tamen ſua, etiam vbi a tempore commendantur, quo minus in calendario ſcribantur, prohibet. Sicut apud TERENTIVM Andr. [Act. II. Scen. 1. verſ. 33. 34.] dicitur: *Neutiquam officium liberi eſſe hominis puto, cum is nihil promereat, poſtulare id gratiae adponi ſibi.* Sed nec gratiam quis inierit eiusmodi donis, in quae ludit HORATIVS I. Epiſt. 7. *Quo more pyris veſci Calaber iubet hoſpes; Veſcere ſodes. Iam ſatis eſt, at tu quantum vis tolle. Benigne. Non inuiſa feres pueris munuſcula paruis. Iam teneor dono, quam ſi dimittar onuſtus. Vt libet: haec porcis hodie comedenda relinques. Prodigus & ſtultus donat, quae ſpernit & odit.*

§. IV. CAETERVM ad illuſtranda iſthaec munia humanitatis vulgaris facit illud PLVTARCHI Quaeſt. ſympoſ. L. VII. Quaeſt. 4. vbi diſputatur, quare antiqui Romani ſemper in menſa aliquid reliquerint, neque lampades extinxerint. Eius moris inter alias haec ratio adfertur: *Hunc morem condocefactioni ad humanitatem inſeruiiſſe. Nam neque fas nobis eſt nutrimentum perdere, vbi affatim nos ſaturati ſumus, neque fontem obturare, aut occultare, quando aquae ſatis bibimus, neque ſigna nauigationis itinerisue abolere, poſtquam vſi ſumus iis. Sed relinquenda iſta ſunt, vt aliis etiam poſt nos vſui eſſe poſſint. Proinde indecorum etiam eſt, ob auaritiam, διὰ μικρολογίαν, lumen lucernae, quando eius vſum porro nos non deſideramus, extinguere; ſed conſeruandum relinquendumue eſt, ſi quis forte veniat, cui eo etiamnum ardente, & ſplendente ſit opus. Quippe ſi fieri quiret, etiam viſum atque auditum, imo prudentiam quoque & fortitudinem aliis vtendam dare debebamus ipſi dormituri, aut quieturi.* IDEM Quaeſt. Roman. de eadem conſuetudine: *An hic mos docet, neque ignem, neque aquam, neque vllam rem neceſſariam, cuius copia nobis ſuppeditet, perdere nos debere, ſed aliis relinquenda eſſe, quibus vſus eſt iis, vbi nos non amplius indigemus?* THEOCRITVS Idyll. 26. Ἑρμῆν φασὶ μέγιστον ἐπουρανίων κεχολῶσθαι Εἴκεν ὁδοῦ ζαχρεῖον ἀνήνηταί τις ὁδίτην. *Mercurium coelicolarum maxime aiunt iraſci, ſi quis via indigentem auerſetur viatorem.* Sic apud LVCIANVM in Prometheo, hic deos inuidiae arguit, quod ſibi ob ignem cum hominibus communicatum irati fuerint; cum tamen ille *nihilo fiat minor, ſi quis etiam cum alio communicet; neque extinguatur, quia alius inde flammam tranſtulerit.* Quo ſpectat etiam ſcitum Pythagorae apud Diogenem LAERTIVM [L. VIII. Segm. 23. vbi videatur Menagius]: Φυτὸν ἥμερον μήτε φθείρειν, μήτε σίνεσθαι. *Mitem arborem neque corrumpendam, neque violandam.* Ad hoc genus pertinet vſus aquae profluentis ad aquandum, aut lauandum. Etſi enim flumina poſſint eſſe publica, aut priuata; tamen vt aqua profluens ad bibendum hauriendumque cuilibet non hoſti indulgeatur, ipſa humanitas praecipit. Ita enim ſentire malumus, quam cum GROTIO L. II. c. 2. §. 12. dicere: *Flumen qua flumen* [1] *eſſe populi,*

§. IV. 1) Quatenus ſcilicet & alueum, & aquam profluentem, continet.

populi, qua aqua profluens dicitur, commune mansisse. Minus quippe congrue videtur dici, eandem rem diuerso respectu propriam & communem esse; quam, rei alicuius propriae vsum ex humanitatis lege omnibus patere debere. Illud autem velle imputare, quod & alias frustra perit, & continuo fontium affluxu alitur, oppido quam sordidum est. PLAVTVS Trucul. [Act. II. Sc. 7. verf. 11. & seqq.] *De fluuio, qui aquam deriuat sibi, nisi deriuetur, tamen omnis ea aqua abeat in mare.* OVIDIVS [de Arte amandi L. III. v. 93. 94.]: *Quis vetet adposito lumen de lumine sumi, Atque cauum vastas in mare seruet aquas?* Sic etiam interpretandum illud Latonae ad rusticos Lycios apud EVNDEM Metamorph. VI. [v. 349. & seqq.] *Quid prohibetis aquas? vsus communis aquarum est. Nec solem proprium natura, nec aëra fecit; Nec tenues vndas; ad publica munera veni.* Nam aquam fontesque in proprietatem posse venire, dubium non est. Inde aquam pro se & iumentis suis ab Idumaeis pretio sese emturos Israëlitae promittunt. Numer. XX, 19. conf. 2 Paralip. XXXII, 3. Quanquam vbi aquarum vbertas est, profluentem alias vndam cuiuis, quod citra molestiam nostram fiat, concedere debeamus. Add. Genes. XXVI, 20. 21. 22. Expendi quoque debet lex Solonis de aquis apud PLVTARCHVM Solone [pag. 91. C. D. T. I. Ed. Wechel.] *Quia nec amnes perennes, neque lacus, neque fontes abunde suppeditant regioni, verum puteis manufactis vtuntur fere, legem scripsit, vbi puteus publicus intra hippicum esset, eo vti vt esset ius: (hippicum spatium quatuor stadiorum erat:) vt priuatam aquam peruestigarent, vbi maius interueniret interuallum. Quod si fossa decem passus in altum depressa, aquam in suo non inuenissent, tunc vt sumerent a vicino, & sex congiorum hydriam bis die implerent. Inopiae enim subueniendum, non alendam existimabat ignauiam.* IDEM libro de vitando aere alieno in princ. [pag. 827. T. II.] *Plato in legibus vicinos alienae aquae participes fieri non sinit, nisi vbi domi solo vsque ad terram ceramitidem seu argillam exhausto, aquae id sterile deprehenderint. Eos enim vult aliorum in partem venire, qui propria parare nequeunt.* Sed & alia huius generis officia legibus ciuilibus sanciri non insitatum est. Vid. Leuit. XIX, 9. 10. XXIII, 22. Deuteron. XXIV, 19. 20. 21. XXIII, 24. 25. IOSEPHVS Archaeol. IV. 8. Conf. Matth. XII, 1. PLATO de LL. L. IIX. [pag. 916. B. Ed. Wechel.] *Peregrinus in ipso itinere si transeat solus, aut cum vno tantummodo, fructus non reponendos, si velit, hospitali eum gratia gustet.* Ex legibus Lycurgi Spartae indigens poterat vti seruo, iumento, ciboque alieno, XENOPHON de Republ. Lacedaemon. [pag. 396. 397. Edit. H. Steph. c. 6. §. 3. 4. Ed. Oxon.] Add. Lex BVRGVNDIONVM tit. 28. §. 1. It. SELDENVS L. VI. c. 6. Huc quoque pertinet illud PHOCYLIDIS: [verf. 22. 23. 24.] Ἄστεγον εἰς οἶκον δέξαι, καὶ τυφλὸν ὁδήγει. Ναυηγοὺς οἴκτειρον, ἐπεὶ πλόος ἐστὶν ἄδηλος. Χεῖρα πεσόντι δίδου, σῶσον δ' ἀπερίστατον ἄνδρα. [& verf. 134. 135.] Κτῆνος δ' ἢ ἐχθροῖο πέσῃ καθ' ὁδὸν, συνέγειρον. Πλαζόμενόν τε βροτὸν καὶ ἀλιτρόπον οὐκ ὑπαλύξῃς. *Exulem in domum recipe, & coecum duc. Naufragorum miserere, quoniam nauigatio incerta est* [2], *Manum lapso porrige, virumque derelictum serua. Quod si inimici iumentum in via ceciderit, colleua. Errantemque hominem, mariue volutatum ne deuites.* DIPHILVS: Ἀγνοεῖς ἐν ταῖς ἀραῖς Ὅ τι ἐστιν, εἴ τις μὴ φράσαι ὀρθὴν ὁδόν; *An nescis, quod in exsecrationibus*

2) SENECA I. Controu. 1. *Iniquum est, collapsis manum non porrigere. Commune hoc ius generis humani est.* H.

bus quoque fit, ſi quis rectam viam non oſtenderit. Add. *L. 10. D. de incendio, ruina.* QVINTILIANVS Declam. V. *Voluit nos Deus in commune ſuccurrere, & per mutuas auxiliorum vices in altero quemque, quod pro ſe timeret, aſſerere. Nondum haec caritas eſt, nec perſonis impenſa reuerentia, ſed ſimilium accidentium prouidi metus, & communium fortuitorum religioſus horror. In aliena fame ſui quisque miſeretur. Sic cibos obſidio partitur; ſic inopiam pariter nauigantium frequenter vnius alimenta pauerunt. Hinc & ille venit affectus, quod ignotis cadaueribus humum congerimus & inſepultum quodlibet corpus nulla feſtinatio tam rapida transcurrit, vt non quantulocunque veneretur aggeſtu.*

§. V. HVC QVOQVE a GROTIO L. II. c. 2. §. 13. refertur conceſſio innoxii tranſitus per noſtras terras, fluminaque, & partes maris, quae in proprietatem venere, ſi qui ob iuſtas cauſas eo vti velint; puta, ſi qui finibus ſuis expulſi alias ſedes quaerant, aut commercia expetant cum gente ſepoſita, aut quod ſibi debetur, iuſto bello petant; vel etiam, ſi alio in loco verſantes patriae ſuae periclitanti ad ferenda auxilia adcurrant. Haec res tamen accuratiore indiget diſcuſſione. Sane vbi pauci aliqui & inermes tranſire, ſuoque ſumtu victitare cupiant, quin tranſitus illis concedi debeat, dubitare non licet, vbi honeſtam aut neceſſariam ob cauſam eo velint vti. Quid autem de magnis exercitibus dicendum, non ita liquidum eſt; cum ex tranſitu iſto iuſtus nobis oriri metus poſſit, tum ab ipſis tranſeuntibus, tum ab iis, in quorum terras tranſitur. Equidem GROTIVS d. l. metu iſto non obſtante, tranſitum concedendum aſſerit, ob eam rationem; quod in diuiſione rerum, qua communio primaeua abolita, & dominia rerum diſtincta fuerunt introducta, vniuerſi intelligantur ſibi velut recepiſſe talem vſum rei alienae, qui indigentibus prodeſt, dominis non nocet: adeoque talem vſum, qui eo indigent, ſuo iure poſſe poſtulare. Quod ſi alicui iſthaec ratio diſpliceat, ſimplicius dici poſſet: ex lege humanitatis debere quemlibet alteri exhibere vſum ſuae rei innoxium; qui, vbi neceſſitas adegerit, etiam vi poſſit vindicari, ſiquidem ex inani diffidentia, aut animi malignitate denegetur [1]. Quanquam prius ea venia ſit placide petenda, neque vi perrumpendum, antequam adpareat, ex ſola inhumanitate, citra iuſtam cauſam dominum ſoli eam denegatum ire. PLVTARCHVS Cimone, [pag. 489. C. T. I. Ed. Wechel.] cum Cimon exercitum per Corinthiorum fines duxiſſet, priusquam ciues adpellaſſet, Lachartus eum incuſauit: *Καὶ γὰρ θύραν κόψαντος ἀλλοτρίαν, ὐκ εἰσιέναι πρότερον, ἢ τὸν κύριον κελεῦσαι· Etiam qui ianuam alienam pulſet, non prius intrare, quam dominus iuſſerit.* Sic & apud

§. V. 1) Imo, quum tranſitus exercitus per regiones vicini a ſola huius beneuolentia pendeat, fruſtra iniuriam dixeris, ſi is, quamuis innoxium petentibus, denegetur. Semper enim ille, ſine inani diffidentia, aut animi malignitate, denegari poterit, quum ſemper plenus ſit turbarum; incolis porro victus & annona ſemper eodem reddatur carior, & ſaepe, qui tranſitum petierat innoxium, perfide agens, prouincias retinuerit occupatas. Adde, quod hoſtis tranſeuntis exercitus, eodem, quo ille iure vtens, vicini plerumque inuiti tractus ingreditur, iique ex pacatis eo fiunt vexati, bellique ipſius diſcrimina ſine cauſſa ſubeunt. Vid. Diſſertat. Illuſtr. van BYNKERSHOECK de Dominio maris c. 4.

2) Vid. SELDENVM in mari clauſo c. 20.

3) Adde quas Mutinae Dux ſuperiori ſeculo praeſcripſit Vrbano VIII. Romano Pontifici, per Mutinenſem ditionem in agrum Parmenſem tranſitum petenti, apud FORSTNERVM L. XII. Annal.

apud DICTYN Cretensem [2] L. II. [c. 2. Edit. Amstelod. 1702.] recte Telephus incusat Graecos, quod cum amicos se venire ferrent, *nuncium aduentus sui non praemiserint.* Apud LIVIVM L. XXXIV. c. 62. Masanissa, *quum Aphirèm profugum ex regno suo cum parte Numidarum vagantem circa Cyrenas persequeretur; precario a Carthaginensibus iter per ipsorum agrum petiit.* Additur, quod non solus metus ex multitudine transeuntium ortus ad negandum transitum sufficere videatur: cum plures aeque ac pauci iuris naturalis possint esse obseruantes. Etsi ius eadem nobis praebeat, vt a transituris cautionem exigamus super damno non dando, aut eodem pensando. Nam quod occasio furem faciat, in prouerbii vicem iactatur, & imprudens est, qui tot hospites in suas aedes admittit, vt ab iisdem ipse queat eiici. Nec desunt exempla vrbium, quae iugum subierunt; dum incaute multos armatos recepere. Praesertim cum pauci sint duces, quibus id laudis possit tribui, quod Cn. Pompeio assignat CICERO pro lege Manilia [c. 13.]: *Eius legiones sic in Asiam peruenisse, vt non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem pacato cuipiam nocuerit.* Vnde Caesar Heluetiis per prouinciam Romanam transitum denegat, quod *memoria tenebat, L. Cassium consulem occisum, exercitumque eius ab Heluetiis pulsum, & sub iugum missum: neque homines inimico animo, data facultate per prouinciam itineris faciundi, temperaturos ab iniuria & maleficio existimabat.* CAESAR de B. G. L. I. [c. 7. 8.] [3]. Cautiones autem variae proponuntur; puta, vt positis armis transire iubeantur. Id quod tamen a viris militaribus vix impetraueris; a quibus postulare, vt arma deponant, ita fere accipitur, *quasi manus absciderentur;* quod de Numantinis FLORVS dicit L. III. c. 18. Commodius fuerit, si diuiso agmine, ac per modicas cateruas transmittantur copiae; aut obsides accipiantur. Nam illa sumtuosa nimis cautio videtur, quaeque multum requirit temporis, vt impensa transeuntis is, qui transitum concedit, sibi idonea praesidia conducat. Addunt denique, non ideo negandum transitum, quod is alio in loco remotiore, & per ambages pateat. Nam hoc praetexto si caeteri quoque vterentur, ius transitus plane interimeretur: sed sufficere, si absque dolo malo transitus postuletur, qua proximum & commodissimum est [4]. Nonnemo pro adstruendo liberi transitus iure comminiscitur, vias regias esse generi humano communes, nec esse illorum proprias, quorum territoria percurrunt; perinde quasi istae viae partes essent globi terreni, ab ipso Deo in rerum initiis creatae. Quod commentum inficetius est, quam vt refutari mereatur [5]. Ex aduerso tamen non desunt argumenta, quae transitum mero iure naturali citra pactum aliquod aut concessionem non deberi euincant, eo praesertim casu,

Annal. Taciti c. 62. Et cautioni illi, quam suggerit Grotius, vt transitum petentis sumtibus milites conducantur, similis est illa, quam Mantuae Dux, a Pontifice interpellatus, vt Mantuam ad Concilium habendum concederet, poscebat, apud AVCTOR. Historiae Concilii Tridentini L. I. p. 89. H.

4) V. Adriani BEIERI Tr. an & quatenus transitus pro exercitu per territorium alterius postulari & denegari possit. H.

5) Enimuero amicitia sola nihil potest efficere, vbi is, a quo petitur transitus, neutras partes sequitur, & propterea vtrique parti aequum se praebere debet. (V. H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 17) Ipse AVCTOR paulo post docet, ad petendum transitum saepe ingentem vtilitatem aut necessitatem nos adigere, cui non velificari alterum inhumanum sit. Adde quae Rex Sueciae dixit apud AVCTOREM L. VII. Rer. Brandenburg. §. 57. ad A. 1658. H.

ſu, quo quis vicino noſtro bellum illaturus per noſtras terras tranſire inſtituit. Sane enim vicinus vicino cumprimis amico, aut bene de ſe merito, id quoque debere videtur, vt ne alteri, qui ad ipſum oppugnandum venit, iter per ſuos fines concedat; ſiquidem id citra magnum ſuum incommodum poſſit prohibere. Inde ſtolida impudensque Gallis Romanorum poſtulatio videbatur, *cenſere, ne in Italiam transmittant Galli bellum, ipſos id auertere in ſe, agroſque ſuos pro alienis populandos obiicere. Cum neque Romanorum in ſe meritum ſit, neque Carthaginenſium iniuria, ob quae aut pro Romanis, aut aduerſus Poenos ſumant arma.* LIVIVS L. XXI. c. 20. Sicuti & hoc in foederibus expreſſe ſolet conueniri, ne hoſtibus noſtris tranſitus concedatur. Vid. foedus Romanorum cum Antiocho apud LIVIVM L. XXXIIX. c. 38. ab initio. Et eorundem cum Aetolis apud POLYBIVM Excerpt. Legat. 28. Neque tollitur difficultas, ſi quis dicat: tranſitum eſſe dandum, vbi iuſto bello alter petatur; negandum, ſi iniuſtum ei fiat bellum. Nam neque iſta diiudicatio ſemper eſt ſatis expedita; & temerarium habetur, vltro ſe duobus armatis velut arbitrum interponere, & tantam litem ſuam facere. Accedit, quod conceſſo tranſitu in noſtris terris belli ſedes poſſit conſtitui. Quid enim, ſi alter hoſti ſuo, dum adhuc in noſtra eſt ditione, occurrat, eumque ſiſtat? Quod quomodo vitio illi ſit vertendum, non video, cum nequaquam teneatur eundem intra ſuos fines recipere, vt nos iſtius exercitu leuemur. Tutiſſimum igitur fuerit, vbi citra magnum noſtrum incommodum fieri poſſit [6], tranſitum denegare, & prohibere. Sin vires prohibendi defuerint, aut forte ipſi eam per cauſam graui bello ſimus implicandi, patientiam noſtram alteri obtentu neceſſitudinis facile excuſabimus. Notatu quoque dignum eſt, quod refert PLVTARCHVS Lyſandro [p. 449. A.]: Thebani eo tempore, quo Athenae a XXX. tyrannis tenebantur, legem ſciuerunt: *Ἄν τις ἀθήναζε διὰ τῆς Βοιωτίας ἐπὶ τοὺς τυράννους ὅπλα κομίζῃ, μήτε ὁρᾷν τινὰ Θηβαίων, μήτε ἀκούειν· Si quis Athenas ferret per Boeotiam in tyrannos arma, neminem id neque videre, neque audire Thebanorum.* ZIEGLERVS ad Grotii d. l. itidem negat, naturaliter ius alicui competere eundi per terras alterius, niſi pacto id ſibi quaeſiuerit; vti nemini eſt iter per fundum priuati, niſi ea ſeruitus ipſi ſit conſtituta. Multoque magis, ſi ſit cauſa probabilis metus. Sic inter priuatos ius tibi eſſe poterit ambulandi per praedium vrbanum Titii; ſed ſi tu frequenter iueris cum flammis, & faculis, vt periculum ſit, ne damnum inferatur praedio Titii, ius quidem tuum metu Titii non tollitur, ſed poterit tamen prohibere Titius, ne ita eas cum flammis & faculis, & tunc tollitur ius taliter eundi. Vbi tamen notandum, in noſtra quaeſtione iter aut tranſitum non accipi pro perpetua aliqua ſeruitute, ſed pro momentaneo duntaxat rei alienae vſu, ad quem arripiendum ingens nos vtilitas, aut neceſſitas adigit, cui non vltro velificari alterum, inhumanum erat.

Exem-

6) Aut potius diſſimulare, exemplo Electoris Brandenburgici apud AVCTOREM L. V. Rer. Br. §. 13. ad A. 1655. H.

7) Exemplis his, quae potius facti, quam Iuris ſunt, opponi poſſunt complura alia, gentium talium, quibus tranſitus peregrini exercitus ſummo detrimento fuit. Vid. BVDDEI Exercitatio de expeditionibus cruciatis, quae eſt inter eius ſelecta Iuris Nat. & Gent. §. 30.

8) Qui quidem Idumaeam plane non ingreſſi ſunt, ſed prope confinia iter facientes, victum ab Idumacis emerunt. Vid. CLERICVS ad Deuteron. II, 29.

Exempla parum ad isthanc quaestionem definiendam facere possunt [7]. Nam fere prout cuiusque vires fuerunt, ita modeste aut fidenter transitum postulauit, aut eundem postulanti annuit vel abnuit. Apud PLVTARCHVM Agesilao, [pag. 604.] cum ab eo Tralles (in Apophth. Lac. ap. eund. legitur Troades) transitus mercedem poscerent C. talenta, & totidem mulieres, eos ludens ait: *Quin ergo statim adsuerunt accepturi ea? Ita processit, illosque signis collatis fudit, & multos occidit. Iisdem cum mandatis misit ad regem Macedonum legatos, qui cum responderet, deliberare se velle; Deliberet ergo, inquit, nos interim transgrediemur. Huius admiratus, & pauens rex audaciam, pacate petiuit, vt transiret.* Praecipue heic allegari solet exemplum Israëlitarum, transitum per Idumaeam petentium hisce legibus: vt via regia ambulent, in prata cultosque agros non euagentur, vtque praesentem pecuniam offerant, si qua re opus habuerint. Heic cum Idumaei armis transitum arcere instituerent, vi sibi hautquidquam perrumpendum iudicauere, sed longo flexu istorum fines circumiuerunt. Et cum tandem exigua particula fines eorundem perstringerent [8], non minus innoxium fecere transitum, vtut idem antea fuisset satis inhumaniter denegatus. Vid. Deuter. II, 1. 2. 3. 4. Numer. XX, 14. Iidem cum a rege Amorrhaeorum Sihone innoxium peterent transitum, isque non solum hunc abnuisset, sed & armatus illis occurreret, extra fines suae ditionis, vt videtur, adeoque vltro eosdem lacesseret, victus non tam ob negatum iter, quam illatum temere bellum poenas dedit. Nam alias nimis durum videbatur, non exhibitum humanitatis officium excidio gentis vlcisci; cum Amorrhaei isti vtique extra terram promissionis fuerint, cuius incolas Deus peculiari ex iudicio internecioni destinauerat [9]. Neque sufficit, quod aliqui dicunt: *Iustas conditiones offerentem non repellere, sed de illis in effectum deducendis tractare debuisse, qui metum suum iustum haberi vellent. Nunc abrupta pacis commercia animum a iure & aequitate alienum satis monstrasse.* Communi quippe mortalium iure laesa solius humanitatis lex vltima exempla non meretur.

§. VI. AD RES innoxiae vtilitatis, quae cuiuis libenter indulgeri debent, a GROTIO d. l. quoque refertur, mercibus per terras nostras transitum concedere. Vbi hunc ZIEGLERVS contradictionis arguit, dum §. 13. dixit, quo minus gens quaeque cum quauis gente seposita commercium colat, impediendi nemini ius esse: & tamen d. cap. §. vlt. concedit, pactum iniri posse cum gente seposita, vt sibi soli certi generis merces, alibi non nascentes vendat. Vbi sane vi huius pacti impediuntur alii, quo minus cum ista gente commercia exerceant [1]. Quanquam GROTIVS excusari possit, si priori ipsius loco intelligamus impedimentum, quod cum violentia coniunctum est [2]. De caetero tamen ista res non ita ad liquidum deducta est. Sane enim non videtur

9) Vid. CLERICVS ad Genesin X, 16. & Numer. XXI, 22.

§. VI. 1) Vel si §. 13. exaudiatur de regula §. vlt. de exceptione, qua ius illud commerciorum restringitur. H.

2) Quae distinctio Auctoris superuacua est, si Grotium, in priori loco, transitum mercium *immediate*; in posteriore, *mediate*, concedere animaduertamus. Conf. GRONOVIVM ad priorem locum Grotii.

videtur lex humanitatis nos obligare ad concedendum transitum aliis mercibus, quam quae ad vitam aliorum sunt necessariae. Sed qui eiusmodi adportant merces, quae ad luxum instruendum faciunt, aut ex quarum tractatione non tam vitae subsidia, quam lucrum exuberans, & alimenta auaritiae quaeruntur, non video, quo iure velut debitum sibi per nostras terras transitum praetendant. Equidem fateor, vix probabilem inueniri posse praetextum, vt quis negare velit iter nauibus inermibus per apertum mare, ditioni nostrae subiectum, ad tertium pacatum tendentibus. Quo etiam potissimum spectant testimonia auctorum, quae magno numero heic adduci solent. Sed vt merces sistantur in terra nostra, in freto, aut flumine, non citra rationem fieri potest. Nam praeterquam quod frequens commeatio peregrinorum nostrae ciuitati quandoque noxia, aut suspecta esse queat [3]; quid impedit, quo minus nostri ciues id lucrum vindicent, quod peregrini transeuntes capiunt? Quippe cum illis vtique magis fauere possimus; quam hisce. Et quanquam damno proprie dicto non afficiamur, si istis mercibus etiam gratis transitum concedamus; neque iniuria nobis fiat, dum intercipitur lucrum, quod itidem nobis patebat: tamen cum ne tertius quidem ille ius habeat nos ab isto lucro excludendi, quare non proximi nobismet ipsi simus, & lucrum illud in nos auertamus? Id quod fieri potest, si merces istae non nisi interuentu nostrorum ciuium inter duos populos, quibus nos interiecti sumus, commeent. Ac sane nisi haec ratio admittatur [4], non video, quomodo excusari possint stapulae [5], quam vocant, & alia iura, quibus merces sistuntur, & ad certum forum trahuntur, atque exteris non immediate inter se, sed interuentu ciuium commercia exercere conceditur.

§. VII. Ex dictis quoque dependere videtur quaestio; an lex humanitatis concedat exigere vectigalia ex transeuntibus mercibus terra, amnibus, aut fretis, nostrae ditioni subiectis? Nam non nisi pretio vendere licentiam, quam ista lex quibusuis indulgeri iubeat, oppido quam inhumanum videtur. Equidem cur ex mercibus, quae terrestri itinere transuehuntur, aliquid vectigalis possit exigi, ratio in aprico est. Nam & agris per oneraria plaustra quandoque detrimentum infertur, & sumtu opus est ad vias muniendas, ac dominus territorii securitatem transeuntibus praestat [1]. Vbi autem pontes sunt

3) Id sane, quod transeunti, merces iam in manibus tenenti, lucrum ex iis speratum, inuito eo, in nos deriuare non possimus. H.

4) Enimuero, etsi rationem Auctoris non admittamus, nihil vetat, quo minus stapulae iuri locus sit, vel inter ciues eiusdem reipublicae, vel si exteri in ciuitatem nostram merces suas importare velint. V. Demosthenem oratione contra Phormionem, vbi memorat legem Atheniensium, quae extremum illi exitium minitabatur, qui Athenis habitans alio quopiam, quam in Atticum mercatum, frumentum vexerit. Ioannem Mevrsivm Histor. Danic. ad A. MDXVI. de Hafniae emporio, quod Christiernus Rex constituit. Ioannem Loccenivm L. V. Histor. Suecan. ad A. MDII. de iure stapulae quod Steno Sturius Holmiae concessit. & L. IX. ad MDCLII. de Gothoburgo, quod Christina iure stapulae donauit. Ast vt exteri, qui merces aliunde petitas domum, vel domi natas factasue ad alium populum transportare volunt, nec aliud quicquam praeter transitum innoxium sibi vindicant, ad merces illas venundandas adigantur, quo iure defendi queat, profecto non videmus. Atque hoc maioris cautionis causa A. MDXCVI. constitutum in foedere Gallorum & Belgarum: *Naues in praeteruectione aut appulsu retentare, onus vt exponatur, venumue eat subigere quenquam, ne liceat.*

ſunt ſtruendi, manifeſta eſt vectigalis pro recuperandis impenſis aequitas. Sicut & contra qui eiusmodi vectigal exigunt, vtique ad conſeruandos ac reparandos pontes tenentur. Sic GROTIVS ad 1 Reg. X, 29. notat, equos, qui ex Aegypto venientes tranſibant per Iudaeam in Syriam aut ad Hethaeos, vectigal pro tranſitu magnum pependiſſe Salomoni, ſicut & pro thuris tranſitu vectigal dabatur. Fauorabilia quoque ſunt vectigalia, vbi per induſtriam difficultas terreſtrium itinerum velut in compendium fuit miſſa. Sicut hodie multis in locis foſſae ſunt depreſſae ad commoditatem tam viatorum quam mercium. Sic ſi quis quondam perfoſſo Iſthmo Ionium & Aegaeum mare coniunxiſſet, a lubentibus ſane vectigal modicum potuiſſet exigere, dum breui, & ſecura via liceret defungi. Quanquam & citra eiusmodi foſſam pronunciet STRABO L. IIX. [pag. 378. Edit. Caſaub. Pariſ. p. 580. Ed. Amſt. 1708.] *Aſiaticis, Italicisque mercatoribus gratiſſimum fuiſſe, omiſſo ad Maleam curſu, Corinthum diuertere, aduectis eo mercibus: vbi & importatarum, & exportatarum e Peloponneſo rerum vectigalia pendi contingebat.* Alii adiungunt, multitudine tranſeuntium annonam reddi cariorem. His rationibus circa aequitatem vectigalis terreſtris accedit & haec; quod ciuitas modicam ſaltem recognitionem poſſit exigere a mercibus peregrinorum eo nomine, quia patitur eos per ſuam ditionem immediate a tertio populo merces iſtas petere, ex quibus, erecta ſtapula, ciues ſui poterant lucrum capere. Circa vectigalia in fluminibus exigi ſolita id quoque addi poteſt[1], cum illa arroſionibus & inundationibus vicinos agros ſaepe non mediocriter infeſtent, ſaepe quoque aggeribus ſint coërcenda; non inique velut in ſolatium iſtorum damnorum modici quid ſolui ab iis, qui ex fluminibus citra detrimentum lucrum capiunt. Equidem in Capitul. CAROLI L. III. c. 12. telonium in fluminibus vetatur exigi, *in quibus nullum adiutorium praeſtatur itinerantibus;* (add. Lex LONGOBARDORVM L. III. tit. 1. L. 21.) Sed id conſtitutum videtur in fauorem ciuium eiusdem reipublicae. Quod ad exteros quoque extendi non eſt neceſſarium. Circa aequitatem vectigalium, quae in fretis exiguntur, difficilior eſt inſpectio. Equidem id dubium non habet, quin eo nomine exigi queat, quod ſumtibus a domino factis reſpondeat, vbi ſigna ſunt conſtituenda, notandis breuibus, aut ſcopulis, aut vbi ignes alendi, dirigendo nauium nocturno curſui, aut vbi mare a piratis purgandum [2]. Sed eorum, quae praeter hasce cauſas capiuntur, titulum tueri non ita

liceat. Apud H. GROTIVM L. V. Hiſtor. Belgic. ad d. A. Niſi forte ciuitas domi inopia aliane neceſſitate laboret. Quam ob cauſam Byzantini naues Atticorum frumentarias ad ſe traxerunt, & vt frumentum exponerent venum compulerunt, teſte ARISTOTELE II. Oeconomicor. Et Bataui A. MDLXXXVII. vt neceſſario ob delendas a Daniae Rege naues penuriae periculo ſubornarent Gallicas Anglicasque naues, mari Cimbrico venientes, ad portus Batauos & mercatum pertraxere: vt memorat GROTIVS L. V. Annal. Belgic. ad h. A. H.

5) Cui voci origo eſt a vocabulo Germanico ſtapelen, coaceruare. Vid. MENAGII Dictionarium Etymologicum, & MARQVARDVS de iure Mercatorum L. II. c. 6.

§. VII. 1) Quibusdam in regionibus his viocuris adeo ſecuritas viarum publicarum commendata erat, vt, ſi perdiu alicui vis bonorum inferretur raptorum, penſare damnum hoc cogerentur. Anceps fama eſt, perdurare hunc morem in quibusdam M. Britanniae, Italiae imo ipſius Germaniae ſuperioris regionibus. Vid. le Dictionnaire de FVRETIERE voce Péage & Leges SAXONVM L. II. Art. 27.

2) Apud AVCTOREM L. XII. Rer. Brandenb. §. 36. ad A. MDCXL. Sueci dicebant: *Danos in freto vectigal capere, vbi nec littore nautae vtan-*

ita in procliui eſt; cum vtique tranſitus nauium inermium plane ſit res innoxiae vtilitatis. Niſi quod heic non adeo abſurde dici videtur; nemini vitio vertendum, ſi commoditate ſuae ditionis rite vtatur, & vti alii ex terris, ita ipſe ex aquis ſuis prouentum quaerat. Et cum, qui alienum territorium intrat, temporarius fiat ſubditus, poſſe naues exterorum, per noſtrum fretum tranſcuntes, adigi, vt noſtris ciuibus primum emendi copiam faciant. Id ſi ipſis remittatur, eo nomine modici aliquid poſſe exigi. Et quanquam ſtapula in freto iſto inſtitui non poſſit, quod illi, ad quos profectio inſtituitur, nauigandi vſum non habeant, neque noſtris ciuibus facultas ſit ſuis nauibus iſtorum merces in fretum adportandi; non inuideri tamen nobis debere, ſi in portiunculam aliquam lucri admittamur, quod compendioſam aliorum per noſtras aquas nauigationem non impediamus. Fatendum tamen eſt, cum eiusmodi vectigal maritimum, neſcio qua ratione, longe odioſius ſit, quam quod pro terreſtri tranſitu exigitur, id moderate, & citra auaritiam tractandum; & facile vnum vel alterum tales afferre rationes poſſe [3], vnde ſe ab iſto vectigali exemtum praetendat. Puta, ſi iſtius terrae ſupra & infra fretum attingant; aut ſi ab eiusdem vſu omnia ipſius cum exteris commercia, & ex hiſce ſalus prope reipublicae ſuae dependeat. Vbi ſane iniquum fuerit, iſtum propter innoxium vſum itineris maritimi ad conditionem fere tributariam redigi: nec facile quis eundem reprehenderit, ſi ſub odioſo eiusmodi praetextu alterum duriter ſibi incumbentem, quouis modo amoliri conetur. Neque eidem praeiudicium adferre poteſt, quod in illud vectigal aliae quoque nationes conſenſerint, quarum ſalus vſui iſtius freti, non ita eſt implicita; quibusque adeo facile eſt, domino freti particulam aliquam exundantis lucri non inuidere. Sicuti diſpar longe conditio eſt eius, qui per fundum meum iter petit, quo citra iſtud ab aliorum hominum conſortiis velut in ſolitudine ſeparatus degat, ſuique agri fructus exportare nequeat, & qui compendii duntaxat ſui cauſa alieno praedio ſeruitutem imponere vult. Poteſt ad haec illuſtranda aliquo modo facere, quod quidam referunt de rege Abyſſinorum, quod quondam tributum aliquod ab Aegypto praetenderit obtentu Nili, qui in ipſius regione ortus terram Aegyptiam foccundam reddit. Et cum poſtea Mahummedani eam regionem occupaſſent, & Chriſtianos duriter habuiſſent, eundem tentaſſe alueum Nili in mare rubrum deriuare, ſed fruſtra. Quam praetenſionem nos itidem iniquam arbitramur. Neque ſat accurate illi, qui omnem hanc

vtantur, non plus rationis habere, quam ſi aut Anglus in freto Britannico, aut Hiſpanus in Gaditano idem exigere inſtituat. Quae deinceps bello exorto inter Chriſtianum IV. Dan. Reg. & Chriſtinam Succiae Reginam A. MDCXLV. circa hanc rem tranſacta, legantur in inſtrumento Pacis Art. 3. H.

3) Studio Suecorum, indeque manante odio Danorum, haec ſcripſiſſe Auctorem noſtrum, quum Lundini in Scania, quae tum Suecorum erat, Profeſſor eſſet, admodum veriſimile eſt. Profuerit igitur, ſine partium ſtudio, argumenta ipſius diluiſſe. Igitur I. terrae populi vicini, ſupra & infra fretum attingentes, libertatem ei a vectigalibus conciliare non poſſunt. Eſt enim ei integrum, exercere commercia *terreſtria*, nec proinde minus iure ab eo vectigal exigitur, quam a reliquis gentibus: primo in compenſationem ſumtuum, qui ſiunt in ſecuritatem, & facilitatem nauigationis; tum ad penſationem lucri, quod capiunt eius gentis mercatores, dum iis via panditur, qua breuius fiat iter eorum, & magis adfluentia ſint commercia. Haberent haec locum, etiamſi nulla eis alia conſtaret ratio, exercendi

hanc rem ex pactis conuentis diiudicandam censent. Nam nihilominus inquiri adhuc potest, quae ratio fuerit istorum pactorum initorum; & an dominus freti tamdiu aliis transitum negare potuerit, quousque isti in talia cum ipso pacta descenderent. Etsi vbi pactum vitio naturaliter firmitatem ipsi detrahente carens, sit initum, vtique ipso standum fuerit; sic vt neque transeuntes vectigal, in quod consenserunt, denegare, neque dominus freti illud intendere pro lubitu queat. Add. BOECLERVS ad Grotii L. II. c. 2. §. 14. Apud Nicephor. GREGORAM L. IV. memoratur; Sultanum Aegypti ab Imperatore Constantinopolitano stipulatum, vt Aegyptiis mercatoribus fretum Thracicum liceret traiicere. Quae res, cum initio parui momenti videretur, concessa fuit. Sed cum progressu temporis constitisset, qualis & quanta esset; iam prohiberi non potuit, consuetudine confirmata atque inueterata. Quod si autem quis populus ad alteram freti ripam terras possideat, ita vt vel fretum vtrique sit commune, vel vtriusque ditionis confinia in eodem medio sint, etiamsi forte alter ex pacto, aut concessione solus a reliquis transeuntibus vectigal exigat, iste tamen nullo modo vectigali erit obnoxius; quippe cum in suo pelago nauiget.

§. VIII. AD RES innoxiae vtilitatis, quaeque adeo cuiuis sint praestandae, refertur quoque a GROTIO L. II. c. 2. §. 15. vt liceat praeteruehentibus ad littus paulisper accedere, ibique morari, valetudinis, aquandi, aut alia iusta de causa. Hinc apud MARONEM I. Aeneid. [vers. 543. & seqq.]

Quod genus hoc hominum? quaeue hacc tam barbara morem
Permittit patria? hospitio prohibemur arenae.
Bella cient, primaque vetant consistere terra.
Si genus humanum, & mortalia temnitis arma;
At sperate Deos memores fandi, atque nefandi.

Vbi tamen obseruandum, quod praemiserat:

Non nos aut ferro Lybicos populare penates
Venimus, aut raptas ad litora vertere praedas.

Quo ipso ostenditur, eius qui admitti petit, iter debere innoxium esse, & ex quo accolis litoris nullum periculum, aut eiusdem probabilis metus creetur. Hinc cordate Dido:

di ea. Et alias omnes populi, qui terras, aliorum regionibus cinctas, tenent, quales verbi gratia sunt incolae Comitatus Auenionensis, & olim fuerunt inhabitatores Principatus Arausionensis, in Galliis, liberum & immunem commeatum per regiones vicinas petere possent. Praeterea II. non adparet, quare itinera maritima, vllo hic prae terrestribus aut fluuiatilibus priuilegio gaudere debeant, cum freta maris per ea, quae ab ipso AVCTORE dicuntur L. IV. c. 5. §. 8. non minus ad summam potestatem pertineant, quam viae publicae, quae terris ipsius continentur. Vid. Dissertatio Dn. Cornelii van BYNCKERSHOEK de dominio maris c. 4. Ad conditionem autem III. tributariam populus vicinus non magis eiusmodi vectigalibus redigitur, quam quidem peregrinus quilibet, dum, pontem transiens, vel in flumine praeteruehens, vectigalis nomine aliquid soluit. Neque IV. Iure Romano, si quis sepulchrum habeat, aliter ei, quam iusto pretio *iter* praestatur, per *L. 12. Pr. D. de religios. & sumt. fun.* Eadem haec ceterum obuerti etiam possint auctori Anglo, puta MOLESVVORTHIO dans ses Memoires p. 86. seqq.

Res dura, & regni nouitas me talia cogunt
Moliri, & late fines custode tueri.

Scilicet constare prius oportet, hostis an amicus quis adueniat; simulque quam faciem ipsa classis, aut quae in terram exscendere vult manus prae se ferat. Nec minus, an a contagiosis morbis immunes sint aduenae. Add. PLINIVS N. H. L. XXVI. c. 1. Horum postquam nihil obstiterit, vti innoxium accessum denegare summa inhumanitas foret, ita isthoc concesso consequens fuerit id quoque indulgere, vt liceat tugurium momentaneum in litore ponere; quippe quo litus non redditur deterius, neque nostro ad idem iuri quidquam decedit. Nam id rationis est, ne quis permanens aedificium in litore extruat citra concessionem summi imperantis, praesertim vbi id cum aliorum incommodo fiat [1]. Vid. *L. 50. D. de adq. rer. dom.* Neque sequitur; quia circa accessionem ad litora & portus inter aliquas gentes exsistunt pacta, ideo isthoc officium iure naturali non deberi. Cum multa, quae ex virtute quapiam, imperfectam duntaxat obligationem pariente, debentur, legibus ciuilibus [2], & pactis [3] sanciri frequentissimum sit. Praeterquam, quod nostra assertio potissimum de eo casu agat, quando quis contra suam intentionem per vim maiorem litoribus alienis adpulerit; pacta autem, quae inter gentes heic iniri solent, de continuo accessu disponant. Vnde etiam pro hocce quidem modicum aliquod tributum exigi nihil prohibet. In isto autem casu tam leue alienae calamitatis solatium imputare velle, valde sordidum fuerit [4]. In foedere tamen inter Romanos & Carthaginienses apud POLYBIVM L. III. [pag. 177. Ed. Casaub. Francof.] ita conuentum fuit: *Ne nauiganto Romani Romanorumue socii vltra pulcrum promontorium: extra quam si tempestatis aut hostium vi fuerint compulsi. Si quis vi delatus cuerit, emendi aut accipiendi quidquam, praeter necessaria reficiendis nauibus & sacris faciendis, ius ei ne esto. Intra diem quintum qui nauem adplicuerint abeunto.* In altero foedere [ibid. pag. 179.] ita habetur: *In Sardinia & Africa neque negotiator quisquam Romanorum, neque vrbem condito: neue eo adpellito, nisi commeatus accipiendi gratia, vel naues reficiendi. Si tempestas detulerit, intra dies quinque excedito.*

§. IX. INTER officia quoque humanitatis refertur, peregrinos admittere, vt & viatores tecto hospitioque comiter excipere. Qua quidem re non pauci antiquorum fere ad ambitionem vsque sese iactarunt: sicuti iidem iudicabant, sanctissimum aliquod necessitudinis & amicitiae ius ex hospitio oriri. ARISTOTELES Magn. Moral. L. II. c. 11. *Βεβαιοτάτη δ' ἂν δόξειεν εἶναι τῶν φιλῶν ἡ ξενική· οὐ γάρ ἐστιν οὐδὲν αὐτοῖς τέλος κοινὸν, ὑπὲρ οὗ ἀμφισβητοῦσιν, ὥσπερ ἐν τοῖς πολίταις.* *Amicitiarum hospitalitas validissima videtur. Neque enim vllus*

§. VIII. 1) Conf. NOODTII Probabilia L. IV. c. 1.

2) Vid. supra §. 4. & L. II. c. 6. §. 5.

3) Vid. infra L. IV. c. 2.

4) Simile pactum fuit Hispanorum & foederatorum Belgarum in induciis A. MDCIX. Art. 10. H.

§. IX. 1) Et EVRIPIDES Medea vbi Aegeus inter alia ait:

Πειράσομαί σε προξενεῖν δίκαιος ὤν·
Conabor te hospitio excipere, quia sum iustus. H.

2) Et de veteribus Germanis Iulius CAESAR VI. de B. G. *Hospites violare fas non putant.* Conf. TACITVS c. 21. de M. G. §. 3. Addatur

lus est, de quo ambigatur, communis finis, vt inter ciues. HOMERVS Odyss. τ. [verf. 207. 208.] Πρὸς γὰρ Διός εἰσιν ἅπαντες ξεῖνοί τε πτωχοί τε. *Ab Ioue sunt omnes hospites & pauperes.* IDEM Odyss. θ. [verf. 246.] Ἀντὶ κασιγνήτου ξεῖνος θ' ἱκέτης τε τέτυκται. *Ante fratrem hospes & supplex habetur.* Apud LVCIANVM de dea Syria [pag. 660. in fine T. II. Ed. Amst.] delicta ob quae homines per diluuium Deucaleonis fuerunt extincti, haec referuntur: Ἀθέμιστα ἔργα ἔπρηττον· οὔτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον, οὔτε ξείνους ἐδέχοντο, οὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο. *Iniusta opera agebant. Neque enim iuramenta obseruabant, neque hospites suscipiebant, neque supplices admittebant* [2]. Add. quoque PLATO de LL. L. XII. [pag. 989. & seqq. Ed. Wechel. Ficin.] vbi officia erga peregrinos describit. De humanitate Indorum aduersus peregrinos vid. Diodorus SICVLVS L. II. c. 42. AELIANVS V. H. L. IV. c. 1. hanc legem Lucanorum recitat: *Si sub occasum solis venerit peregrinus, volueritque sub tectum alicuius diuertere, & is hominem non susceperit, mulctetur, & poenas luat inhospitalitatis.* Add. Lex BVRGVNDIONVM Tit. 30. §. 1. [2]. De antiquis Slauis HELMOLDVS Chron. Slauorum L. I. c. 82. *Si quis, quod rarissimum est, peregrinum hospitio remouisse deprehensus fuerit, huius domum vel facultates incendio consumere licitum est, atque in id omnium vota pariter conspirant.* PHILO Iudaeus de vita Mosis [pag. 608. A. Ed. Paris. 472. B. Ed. Geneu.], *hospitibus eadem, quae supplicibus iura deberi* tradit [3]. Vt tamen isthoc officii iure naturali debeatur, requiritur, vt alteri honesta sit, aut necessaria causa, quare a domo sua absit. Tum vt ipse probus sit, & vnde domui nostrae nullum periculum, aut dedecus immineat. Praeterea vt pretio hospitium conducere nequeat. Inde maior quondam istius humanitatis necessitas, vbi publica diuersoria nondum in vsu erant, aut vilia viroque honesto indecora habebantur, quam hodie in plerisque Europae partibus, vbi & ad vsum, & splendorem ista passim instructa reperiuntur. Enimuero etsi passim inhospitalitatem, tanquam certum specimen barbarae inhumanitatis, traduci videas, dubium tamen moueri potest circa illos potissimum, qui curiositatis duntaxat causa alienas regiones adeunt, an istis ipso naturali iure admissio debeatur. Sane Spartanis, vt peregrinos sua ciuitate arcerent [4], haec sufficere ratio iudicabatur; ne patrii mores illorum conuersatione corrumperentur, aut euilescerent. Paria fere instituta circa peregrinos apud Chinenses. Vid. NEVHOF. gener. descript. Chinae. c. 1. Cui tamen aliqui reponunt; non omnia meliora, quae apud nos, aut deteriora, quae apud exteros vsu recepta sunt. Si quid melius apud hos inueniatur, absurdum fore, ideo id adspernari, quod peregrinum sit. Canum esse, etiam vilissimis vernarum adulari, alienos, vtut praestantissimos viros, allatrare. Nescio quid horridi, & inculti istis adhaerere, qui nunquam patriis sedibus pedem extule-

tur de antiquis Sueonibus Adamus BREMENSIS libro de situ Daniae. H.

3) Adde CICERONEM de Offic. L. III. c. 11. ab initio, ibique Graeuium. Ioannem CLERICVM ad Ex[illegible] XXI, 21. & annotationem primam PERI[illegible]NII ad Aelianum V. H. L. IV. [illegible]. vt & SIMPLICIVM ad Epictetum [illegible]7. p. 210. Edit. Lugd. Batau. 1640. & Io. SCHILTERVM de Iure hospitii Differt. II.

4) PLVTARCH. Instit. Lacon. p. 238. E. T. II. Ed. Wechel. p. 238. D. L. II. Ed. Wech. Ἀποδημεῖν δὲ οὐκ ἐξῆν αὐτοῖς, ἵνα μὴ ξενικῶν ἐθῶν καὶ βίων ἀπαιδεύτων μετάσχωσι. Καὶ ξενηλασίας δὲ εἰσηγήσατο, ὅπως οἱ παρεισρέοντες μὴ διδάσκαλοι κακοῦ τινος τοῖς πολίταις ὑπάρχωσι. Add. POTTERI Archaeologia Graeca L. IV. c. 21.

extulerunt. Sic & apud LIVIVM L. XLI. c. 24. decretum Achaeorum, quo finibus ſuis interdixerant Macedonibus, *exſecrabilis velut deſertio iuris humani* vocatur. Apud PLVTARCHVM in Conuiuio [pag. 151. A. Ed. Wech.] Periander ait: Ἐγώ τοι ἐπαινῶ καὶ πόλεις καὶ ἄρχοντας, ὅσοι ξένοις πρῶτον, ἔπειτα πολίταις χρηματίζουσι. *Ego ciuitates magiſtratusque laudo, qui priori loco hoſpitibus, deinde ciuibus reſponſa dant.* Heic igitur certum videtur, ſi noſtri ciues peregrinantes ab aliqua natione comiter recipiantur, parem humanitatem eidem nos honeſte denegare non poſſe. Sicut contra, qui noſtros arcent, ſui vt a nobis recipiantur impudenter poſtulant. Verum ſi aliqua gens exteros adire non curet, non adparet, quo iure ipſa teneatur admittere illos, qui citra neceſſariam, ac grauem cauſam ad eam accedunt. Sicut etiam nemo credit, qui in aedibus aut hortis ſuis rari quidpiam poſſidet, ſe vlla obligatione ad quosuis eius ſpectatores admittendos adſtringi; ſed admiſſis iſthoc velut indebitum officium imputari moris eſt. Praeſertim cum facile aliqua ſuſpicio accedere poſſit, quare nimis curioſos rerum noſtrarum arbitratores procul habendos iudicemus. Inde multis ſuam ſententiam non adprobat Franciſcus a VICTORIA Relect. 5. Sect. 3. vbi agit de idoneis titulis, ex quibus Hiſpani Indos debellare potuerint; dum primum titulum facit naturalem ſocietatem & communicationem; circa quam iſtiusmodi format propoſitiones. I. *Hiſpanos habere ius peregrinandi in illas prouincias, & illic degendi, ſine tamen aliquo nocumento barbarorum, nec poſſe ab aliis prohiberi.* Vbi reponitur, illam naturalem communicationem non prohibere, quo minus ſuper vſu rerum ſuarum aliis communicando dominus ſtatuere queat. Deinde crudum valde videri, ita indefinite velle aliis dare ius apud nos peregrinandi, & degendi, non conſiderato, quo numero, aut quo fine iſti veniant; item innoxie tranſeuntes, regionem alienam luſtrantes, ad modicum duntaxat tempus morari, an vero perpetuo velut ſuo iure apud nos velint degere. Eiusmodi hoſpitia qui aliis velit aſſignare, merito tanquam aſperum nimis metatorem repudiandum. II. *Licere Hiſpanis negociari apud illos, nec vel hos, vel illos a principibus ſuis poſſe prohiberi.* Heic, qui moderatius ſibi philoſophari videntur, nondum poſſunt diſpicere talem negotiandi licentiam, quam in ſubiectis ſuis principes, ſi vſus reipublicae poſtulauerit, reſtringere nequeant: multo minus talem, quae exteros quoque nobis inuitis & reluctantibus obtrudat. III. *Si quae ſint apud barbaros communia tam ciuibus quam hoſpitibus, non licere barbaris prohibere Hiſpanos a communicatione, & participatione illorum, verbi gratia, ſi licet aliis peregrinis effodere aurum, etiam Hiſpanis licere.* Quo loco aliqui conſiderandum iudicant, an tale quid aliis fuerit permiſſum tanquam ex debito, an velut ex gratia. Nam circa ea, quae nemini perfecte debeo, liberali ſane magis aduerſus vnum, quam alterum eſſe mihi licere. Deinde an illi, qui poſt accedunt, parem modeſtiam ſint adhibituri cum prioribus,

5) V. ſupra L. II. c. 3. §. 23. Adde de legatis aſſiduis, qui vulgo Reſidentes vocantur, H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 18. §. 3. in fine. H.

6) Vide quae infra dicentur L. VIII. c. 9. §. 12. not. 1.

§. X. 1) Et AEGEVS apud eundem alloquens Medeam:

Ἀναίτιος γὰρ καὶ ξένοις εἶναι θέλω.
Inculpabilis enim etiam apud hoſpites eſſe volo.

ANTIPHANES Praetore:

Ἐν Λακεδαίμονι
Γέγονας; ἐκείνων τῶν νόμων μαθητέον.
Si Lacedaemone
Degas, Laconum viuas opus eſt moribus.

Hebraeo-

ribus, qui citra noſtrum incommodum re quapiam vſi fuerunt; nec alium ſibi finem, quam iſti, habeant propoſitum. Si vni vel alteri vicinorum meorum conceſſerim facultatem, quoties velit, hortum intrandi, & fructus modice decerpendi, vbi alius poſt irruperit, qui arbores confringere, & in ipſo horto, me expulſo, hoſpitium figere inſtituat, puto oſtium mihi claudere fas erit. Addatur quoque reſponſum, quod quidam Americanorum dederunt Hiſpanis apud Mich. MONTAIGNE Eſſais L. III. c. *6.* p. m. 189. Sed ſuper hac controuerſia alii viderint. Pleriſque tutiſſimum videtur dicere: cuilibet ciuitati ex vſu ſuo licere ſtatuere ſuper admiſſione exterorum, qui ex cauſis neceſſariis, aut commiſerationem merentibus non accedunt. Niſi quod pacifice accedentes promiſcue ſaeuire ſine dubio barbarum ſit. Vid. Diodorus SICVLVS L. I. c. 67. [5]. Legatorum autem admiſſio ex peculiaribus fundamentis deducitur [6]. Add. ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 2. §. 23. Admiſſos tamen ſemel hoſpites & peregrinos ſine probabili cauſa eiicere inhumanitate & contumelia non vacat. Vid. LIVIVS L. II. c. 37. 38. Quin & quod probabilis iſtos expellendi cauſa fames ſit, ciuitatem vrgens, AMBROSIVS de Offic. L. III. c. 7. & cum eo GROTIVS d. l. §. 19. negat. Id quod hactenus admittimus, ſi adſint media, quantumuis paulo duriora, ad iſtos ſimul cum ciuibus conſeruandos, ſique iidem nobis quondam vtiles fuerint, aut deinceps eſſe poſſint. Nam de hiſce proprie loquitur Ambroſius. Verum ſi peregrinis nulla obligatione teneamur, neque iis ſtatim, vbi a nobis ſint expulſi pereundum fuerit; non adparet, quare ciues in illorum gratiam cum anguſtiis annonae conflictari debeant. Vid. SVETONIVS Auguſto c. 42. & BOECLERVS ad d. l. Grotii.

§. X. IN HANC quoque officiorum claſſem a GROTIO L. II. c. 2. §. 16. 17. refertur conceſſio perpetuae habitationis exteris, qui ſedibus ſuis expulſi receptum quaerunt. Quibus tamen neceſſum ſit, imperium in illis locis iam conſtitutum agnoſcere, atque ita ſe componere, ne factionibus, & ſeditionibus praebeatur materia. EVRIPIDES Medea [verſ. 222.]: *Χρὴ δὲ ξένον μὲν κάρτα προσχωρεῖν πόλει* [1]. *Decet peregrinum, vt ſe valde accommodet ciuitati.* Sicuti & inter pacis leges ab Aenea haec dicitur: *Socer arma Latinus habeto, Imperium ſolenne ſocer*, apud VIRGILIVM Aeneid. XII. [verſ. 192. & ſqq.] Enimuero humanitas quidem eſt, paucos quosdam, ſedibus ſuis non ſceleris cauſa expulſos, recipere; praeſertim ſi induſtria, aut opibus polleant, nec ſacra noſtra, aut inſtituta ſint turbaturi. Sicuti etiam multas ciuitates immenſum creuiſſe cernimus, quod peregrinos, & exteros lubenter receperint [2]: alias contra, quae hos auerſati ſunt, ad modicam conditionem redactas. Sed quod magna aliqua multitudo, armata cumprimis & bellicoſa, velut ex debito reci-

Hebraeorum eſt prouerbium apud Chriſtoph. CARTVVIGTVM in mellificio Hebraico: *Intraſti vrbem, ambula iuxta ritum eius.* Et Habeſſinorum apud Iob. LVDOLFVM commentar. ad hiſtor. Aethiopicam: *Cum profectus fueris in regionem alienam, non ſis ſicut tu; eſto ſicut illi.* H.

2) Conf. PARRHASIANA T. I. p. 265. ſeqq. & BVDDEI Diſſertatio de conſcribendo milite inter eius Selecta Iur. Nat. & Gent. §. 18.

recipienda ſit, nemo temere aſſeruerit; cum praeſertim vix fieri poſſit, vt veteribus incolis ab iſtis periculum non immineat [3]. Ergo quantum heic indulgendum ſit, quaelibet ciuitas ex vſu ſuo conſtituet. Cui antea probe expendendum, an expediat numerum incolarum vehementer augeri; an ea ſit agri noſtri fertilitas, vt commode omnes poſſit alere; an nimis anguſte ſimus habitaturi, iſtis receptis; ſolers an ignaua ſit turba, quae recipi petit; an ita aduenae iſti poſſint diſtribui & locari, vt ciuitati nullum ex iis periculum oriatur. Sane vbi & iſti miſeratione digni ſunt, & ciuitatis noſtrae rationes non repugnauerint, humanum fuerit, in tales beneficium non nimis oneroſum, nec nobis poenitendum conferre. Alias merito ita temperatur miſericordia, ne mox nos aliis euadamus ipſi miſerabiles. Cum porro quicquid a nobis in tales fuerit collatum, id beneficii loco ipſis imputare poſſimus: inde conſequitur, vt non ipſi, quae placuerint, ſibi rapere, aut ſi quid forte vacui loci apud nos iacuerit, velut iure ſuo occupare poſſint, ſed quae nos aſſignauerimus, iis contenti eſſe debeant. Add. BOECLER. ad d. l. Grotii. Ad quae illuſtranda iſthaec exempla facere poſſunt. Apud VIRGILIVM Aeneid. XI. [verſ. 316. & ſeqq.] Latinus Troianis hanc conditionem offert:

Eſt antiquus ager Tuſco mihi proximus amni,
Aurunci, Rutulique colunt, & vomere duros
Exercent colles, atque horum aſperrima paſcunt.
Haec omnis regio, & celſi plaga pinea montis
Cedat amicitiae Teucrorum. - - - -

Vbi Seruius ex Catonis originibus annotat; eum agrum habuiſſe iugera DCC. Sed ne videretur de alieno fuiſſe liberalis, monet, circa verba illa: *Aurunci Rutulique ſerunt*, e ſuperioribus ſubaudiendum eſſe *mihi*. Illum enim agrum Auruncos & Rutulos habuiſſe tanquam ſtipendiarium, aut ei colendo quaſi regi operas dediſſe. Idem factum prolixius memoratur a Dionyſio HALICARNASSEO L. I. [cap. 56. & ſeqq.] Troianos, cum ex certis ominibus cognouiſſent, illam ſibi fatis deſtinatam ſedem, ſtatim venia non impetrata nouam vrbem moliri coepiſſe, atque non citra ruſticorum indignationem, ferrum, ligna, inſtrumentumque ruſticum abſtuliſſe. Qua re commotum Latinum in aduenas iſtos cum exercitu mouiſſe, expoſtulantem prius cum Aenea: cur, cum licuiſſet ei quaecunque petiiſſet moderata, amice a lubentibus incolis impetrare, ea violato iure gentium, (παρελθὼν τῶν ἁπάντων ἀνθρώπων δικαίωσιν) turpius quam honeſtius per vim ſibi vſurpare maluiſſet? Quae iure agnoſcens Aeneas reprehendi, priora facta vt condonentur rogat, multis ſe officiis id penſaturum pollicetur, ſuamque operam contra hoſtes effert. Inde Troianis Aborigines agrum dedere; illi hiſce in bello contra Rutulos ſuppetias tulerunt. Apud FLORVM L. III. c. 3. Cimbri a ſenatu Romano petunt: *vt Martius populus aliquid ſibi terrae daret, velut ſtipendium: caeterum, vt vellet, manibus atque armis*

3) H. GROTIVS ad Exodi I, 10. notat, triplicem eſſe metum a peregrinis, vbi multum eorum increſcit multitudo, ne conſpiratione indigenas opprimant, ne hoſtibus ſe adiungant, ne vi exitum quaerant. Adde de Minyis, quos Lacedaemonii receperunt, HERODOTVM L. IV. Hiſtor. H.

armis suis vteretur; sed quas daret terras populus, agrariis legibus intra se dimicaturus? Aliena porro condonari citra iniuriam qui poterant? Tam validum autem populum vltro recipere intutum videbatur iis, queis tam multa erant, quae cupiditatem egenorum stimulare possent. Apud CAESAREM de B. G. L. IV. [c. 7.] Tenheri & Vsipetes iactabant: *Venisse inuitos, eiectos domo: si suam gratiam Romani velint, posse eis vtiles esse amicos: vel sibi agros attribuant, vel patiantur eos tenere, quos armis possederint.* Quibus reponebat Caesar: [cap. 8.] *Haut verum esse, qui suos fines tueri non potuerint, alienos occupare, neque vllos in Gallia vacare agros, qui dari tantae praesertim multitudini sine iniuria possint.* Etsi alia adhuc subesset causa, quare istos hospites nimis vicinos sibi nollet Caesar. Apud TACITVM A. XIII. 55. Ansibarii sedis inopes, cum agros insedissent trans Rhenum sitos, vsibus Romanorum sepositos, non adeo absurde dicebant: *Quotam partem campi iacere, in quam pecora & armenta militum aliquando transmitterentur? Seruarent sane receptus gregibus inter hominum famem: modo ne vastitatem & solitudinem mallent, quam amicos populos. Sicut coelum diis, ita terras generi mortalium datas; quaeque vacuae, eas publicas esse.* Quo iure etiam Vtopienses vti tradit Th. MORVS Vtopiae L. II. Quibus vtique molliora erant respondenda, quam quae regerebat Auitus, intolerabilem sane superbiam redolentia: *Patienda meliorum imperia. Id Diis, quos implorarent, placitum, vt arbitrium penes Romanos maneret, quid darent, quid adimerent; neque alios iudices quam seipsos paterentur.* Imperator Probus *centum millia Bastarnarum in solo Romano constituit, qui omnes fidem seruauerunt. Sed cum & ex aliis gentibus plerosque pariter transtulisset, id est, ex Gepidis, Gautunnis, & Vandalis, illi omnes fidem fregerunt, & occupato bellis tyrannicis* [4] *Probo, per totum pene orbem pedibus & nauigando vagati sunt, nec parum molestiae Romanae gloriae intulerunt.* Flau. VOPISCVS in Probo. [cap. 18.] Sic apud Ammianum MARCELLINVM L. XXXI. [cap. 4.] Gothi metu Hunnorum, desertis suis sedibus, a Valente petunt, vt cis Istrum in Thracia sibi locus daretur, polliciti, se quiete victuros, & daturos, si res flagitaret, auxilia. Mox alii quoque barbari accessere, idem petentes, queis & ipsis Valens annuit, sperans inde militem sine magno sumtu lecturum. Quod ipsi tamen mox exitio vertit: vti prolixius d. l. memoratur. Add. SOCRATES Hist. Eccles. L. IV. c. 28.

§. XI. SVB ISTO quoque officiorum genere comprehendit GROTIVS d. l. §. 18. 19. quod quisque debeat alteri concedere, vt ea sibi comparet pretio, opera, permutatione, alioue contractu licito, quae vitam hancce commodiore adparatu instruunt, idque non impediat vel lege lata, vel illicita aliqua conspiratione, aut monopolio. Praeterquam enim quod in omnes populos ex commerciis insignis redundet vtilitas, quippe quae velut parsimoniam telluris, non vbique in omnia aeque feracis, supplent, & efficiunt, vt quod genitum est vsquam, apud omnes natum videatur; (LIBANIVS Orat. 3.

Xx 2 Non

4) Dicebantur autem tunc tyranni, qui contra Imperatorem legitimum rebellauerant, seque per milites suos Augustos proclamari iusserant. Vid. SALMASIVS ad Trebellii Pollionis XXX. tyrannos.

Non omnibus partibus cuncta impertiuit Deus; sed munera iuxta regiones diuisit, vt ad societatem homines opis mutuae indigentia adduceret; & negotiationes patefecit, vt communem fruitionem eorum, quae apud quosdam nascuntur, ad omnes proferat:) inhumanum valde esse, terrigenam velle inuidere vsum eorum bonorum, quae communis omnium parens profudit, vbi per id nostrum ius, quod ad ista peculiariter quaesiuimus, non redditur deterius. Hinc apud PLVTARCHVM Pericle, [pag. 168. B. Ed. Wechel.] cum Athenienses Megarensibus interdixissent omnibus emporiis & portubus suis, isti queruntur id fieri παρὰ τὰ κοινὰ δίκαια, *praeter ius gentium.* Quanquam isthaec assertio multas admittat restrictiones. Nam vt cum aliis communicemus res superuacuas vitae humanae, aut voluptarias, nullo videmur iure obstringi. Et si nobis ipsis rerum penuria metuatur, recte nobis solis istas seruamus. Vnde si Iosephus perspexisset, non superesse frumentum Aegyptiis tolerandae septem annorum fami, recte potuisset vetare, ne ad exteros id exportaretur. QVINTILIANVS Declam. 12. *Vbi vicinis ciuitatibus vendimus, & vndecunque affulsit lucrum, sine respectu salus publica addicitur, in vacuam possessionem fames venit.* Sicut & apud Athenienses capitis poena sancitum erat, ne quis ciuis Atheniensis frumentum alio, quam Athenas diuendendum veheret. LYCVRGVS Orat. contra Leocratem. [pag. 120. Ed. Wechel.] Praeterea si nostris terris insigne lucrum decedat, aut indirecte licet, aliquod malum possit inde conciliari; recte alios abs commerciis eiusmodi rerum excludimus, quae absolute ad vitam agendam non sunt necessariae. Verbi gratia, cum alibi pulcerrimi equi proueniant, nihil impedit, quo minus edicto prohiberi possit, ne exportentur, qui ad genus faciendum sunt idonei. Isti enim regioni decus atque emolumentum peculiare erat periturum, si passim similes equi nascerentur. Et luxuriae potius, quam necessitati isti inseruiunt. Apud LIVIVM L. XLIII. c. 5. legatis Gallorum petentibus datum, *vt denorum equorum iis commercium esset, educendique ex Italia potestas fieret.* Sic in *tit. C. quae res exportari non debeant*, sub capitali poena vetatur, ne quis vinum [1] & oleum [2], itemque arma omnis generis ad barbaros exportet. Prioris ratio erat, ne illi hisce illecebris moti imperium Romanum inuaderent. Sane enim apud LIVIVM L. V. c. 33. Aruns Clusinus, vt in Italiam Gallos adliceret, *vinum ad eos aduexisse* scribitur. Add. Numer. XIII, 14. Iudith X, 20. Denique non prohibetur ciuitas, quo minus circa exportationem mercium plus faueat ciuibus, quam exteris; puta, vt maius vectigal ab his, quam ab illis exigat; aut vt iidem habeant ius προτιμήσεως, seu prae exteris ad emendum admittantur.

§. XII. VERVM vt quis ad alterius res emendas teneatur, id nullo iure constitui tradit GROTIVS d. l. §. 20. Cum naturaliter cuique liberum sit,

§. XI. 1) Quo in numero apud Romanos etiam erat Sericum *L. 2. C. quae res ven. non poss.* 2) frumentum publici canonis, *L. 3. 2. C. eod.* vel quod ad exercitum mitteretur *L. vlt. C. eod.* Vid. HEINECCII Dissertatio de nauibus ob merces illicitas commissis. De vino, oleo & armis notabilis *L. 1. & 2. C. Quae res exportari non debent. Ad Barbaricum ius transferendi vini olei & liquaminis, nullam quisquam habeat facultatem: nec gustus quidem caussa, aut vsus commerciorum. - - - Si quis aliquod armorum genus quarumcunque nationum Barbaris alienigenis contra pietatis nostrae interdicta vbicunque vendiderit: Bona eius vniuersa protinus fisco addici, ipsum quoque capitalem poenam subire decernimus*

Vid.

fit, quid adquirere velit, aut non; ac nemini probabilis querendi caufa praebeatur, fi alter rebus ipfius aequo animo careat. Inde & olim & nunc multis in locis vetitum deprehendimus, ne certum genus mercium importetur, idque vel quia inde damnum aliquod ciuitati poffit oriri, vel vt noftrorum hominum induftria excitetur, neue opes noftrae ad exteros migrent. PLATO L. VIII. de LL. [pag. 847. B. C. T. II. Ed. Henr. Steph. pag. 917. E. Ed. Wechel.] *Thus caeteraque huiusmodi, quae diis incenduntur, peregrinaque funt, purpuram fimiliter & colores alios, qui a regione non producuntur, omnia denique peregrina, nifi neceffaria fint, nemo adducat: nec rurfus aliquid, quod regioni neceffarium fit, exportet.* CAESAR de B. Gall. L. II. [c. 15.] de Neruiis tradit: *Nullum aditum ad eos effe mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium inferri: quod his rebus relanguefcere animos, eorumque remitti virtutem exiftimarent.* IDEM L. IV. [c. 2.] de Sueuis: *Iumentis importatis non vtuntur. Vinum ad fe omnino importari non finunt; quod ea re ad laborem ferendum remollefcere homines, atque effeminari arbitrentur.* Inde fine dubio falfum eft, quod difputat Franc. a VICTORIA: *Iure gentium fas effe cuique negotiari in alienis prouinciis, importando merces, quibus ibi carent, & exportando aurum & argentum, mercesque alias, quibus illi abundant.* Atqui fi ego domefticis copiis fim contentus, qua fronte quis alienas mihi inuito obtruferit? Nam quod alicubi verbi gratia quilibet paterfamilias certam falis menfuram in fingulos annos emere cogitur, id oritur ex poteftate illa, quae principi in ciues competit; & habet ifta emendi neceffitas aliquod inftar tributi. Sicut etiam per fummum imperium ciuibus iniungi poteft, vt fi quid vltro velint emere, non nifi abs certo aliquo emant. Qualia, vbi vfus reipublicae admiferit *, non inique in ciuitatibus fanciri poffunt. Sicuti & hoc fat frequenter fubditis iniungitur, vt in tempore frumentum, & alias res neceffarias etiam in locis remotis coëmant; quando penuria, imminente praecipue obfidione, metuitur, aut vt eo laxior fit annona. Verum vt alterum in quem mihi non eft imperium, ad merces meas emendas cogere inftituam, id vero nulla ratio admiferit. Quo iure enim ego in alterius, mihi non obnoxii, crumenam tantum arrogem auctoritatis, vt ipfi praefcribere fuftineam, quid, & in quae erogare, & vnde neceffitati aut voluptati fuae confulere debeat. Neque libertas alterius ideo minuitur, quia meo inde lucro aliquid decedit. Aut fi omnino volebam alterum commodis meis velificari, mutuis id officiis mereri debebam. Id tamen inhumanum fuerit, & iniquum, impedire aliquem, qui res, quibus abundat, apud volentes diftrahere vult, quo minus neceffaria, quibus caret, inde fibi comparare queat. Add. BOECLERVS ad d. l. Grotii.

§. XIII. EIVSMODI officii genus quoque habetur, licentiam facere exteris, vicinis praefertim, apud nos matrimonia ambiendi & contrahendi, vbi

iftis

Vid. BRISSONIVS Select. Antiquit. Iur. Ciuilis. L. IV. c. 4.

2) *Vt brunias*, id eft loricas, *foras exportandas nullas vendat*, eft in Capitulat. Caroli M. A. DCCLXXIX. Add. Capit. III. A. DCCCV. c. 7. & 9. & L. III. Capitul. 6. vbi etiam de armis & locis, quae mercatores exteri adire debeant. Plane vt Romani etiam certa commerciis loca ftatuebant, extra quae exteris non licebat exercere negotiationem. *L. 4. & final. C. de commerc.* Et MENANDER in Eclogis fcribit, foedere inter Romanos & Perfas expreffum fuiffe, vt mercatores Saraceni ac Barbari certis tantum ac definitis itineribus ad vendendas merces in prouincias Romani Imperii pergerent. H.

§. XII. *) Vid. infra L. V. c. 5. §. 7. H.

istis apud se copia foeminarum defuerit. Puta, si populus virorum aliunde expulsus alibi consederit, aut coetus virorum nouam condere ciuitatem velit. Nam sine foemina aetatem agere repugnat naturae saltem plerorumque virorum; quippe cum coelibatus, vbi vires corporis sunt integrae, non nisi excellentibus animabus conueniat, & praeter naturam remedia heic adhibere, foedum. Et res vnius duntaxat aetatis est, populus virorum. Qua ratione multi defendere, aut saltem excusare volunt raptum Sabinarum a Romulo patratum. Etsi super eo non vno modo tradatur. Dionys. HALICARNASSEVS L. II. [c. 30.] ait, Romulum per connubia voluisse vicinarum sibi gentium amicitiam conciliare, quae licet ab iniuria inciperet, credidisse tamen ex huiusmodi re quapiam, & malo ex principio magnam familiaritatem posse conflari, postquam factum illud purgatum fuerat apud mulieres quidem cupidine & amore; apud reliquos, si non contumeliae causa, sed necessitate id factum testarentur. Etsi sat praepostera haec sit via amicitiam instituendi. Vid. TACIT. An. I. 55. de Segeste: *Auctis priuatim odiis, quod Arminius filiam eius pactam rapuerat. Gener inuisus, inimici soceri; quaeque apud concordes vincula caritatis, incitamenta irarum apud infensos erant.* Alii vt occasionem bellandi nancisceretur contra vicinos, raptas mulieres scripsere; quod parum probabile videtur. Caeteri inopiam mulierum, adeoque necessitatem praetexunt. Prius tamen legatos circummissos, qui rogarent, ne grauarentur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere. Qui postquam non sine verborum contumelia reiecti fuerint, vim dolo mistam fuisse adhibitam. Et erat eo seculo mos capiendi virgines non infrequens; quem DIONYSIVS [l. c.] ideo vocat: Ἑλληνικὸν καὶ ἀρχαῖον τὸ ἔθος, καὶ τρόπον συμπάντων καθ' ὃς συνάπτονται γάμοι ταῖς γυναιξὶν ἐπιφανέστατον: *Graecum & antiquum morem, & modum iungendi connubio mulieres splendidissimum.* Add. Iudic. XXI. v. 22. Etsi rarissime accidat, vt non inueniantur, quae viris, non plane erubescendis & abominandis, vltro iungi velint. Tales igitur amicitiam nostram hoc modo simul quaesituros repudiare, asperum nimis fuerit. Quanquam enim ob negatam in vxorem foeminam causa bello per se non praebeatur; idem tamen fit, vbi repulsae addita fuerit contumelia. Sicut Rhegini virginem nuptum petenti Dionysio responderunt: *Se nullam praeter lictoris filiam ipsi concessuros.* Vid. Diodorus SICVLVS L. XIV. c. 108. Et STRABO L. VI. [pag. 258. Ed. Paris. Casaub. p. 396. Ed. Amstel.] Simile Exemplum exstat apud M. Paulum VENETVM L. I. c. 52. Nostras autem foeminas pro imperio adigere velle, vt talibus nubant, qui in se nihil habeant, quod amorem conciliare possit, inhumanum videtur; multoque magis, si dispar quoque conditio accesserit. Conf. BOECLERVS ad d. l. Grotii §. 21. Quae a Canuleio iactantur apud LIVIVM L. IV. c. 3. *Connubium vetimus, quod finitimis externisque dari solet: & vt hominum numero simus:* ad

§. XIII. *) Vel etiam ne quis potentis alicuius exteri affinitate & opibus nixus ciuis modum egrediatur; vel retro, ne potens quis extraneus, affinitate alicuius ciuis adiutus, rempublicam sibi subiiciat. Quod Locrensi Reipublicae accidisse obseruauit ARISTOTELES V. Polit. 7. cum Dionysius iunior vxorem Locrensem duxisset, cuius affinitatis occasione adiutus Rempublicam Locrensem occupauit. Eodem loco Lacedaemonios notat. Hinc cum politiae contrario vteren-

ad praesentem quaestionem non pertinet. Nam hautquidquam inopia mulierum plebeios tunc premebat, sed iidem, vt patriciis exaequarentur, quaerebant. De caetero in vbere foeminarum prouentu per vim, bellumque ad nuptias grassari superuacuum est. Inuenies alium, si te hic fastidit, Alexin. Leges ciuiles, quae connubia cum exteris, aut inter diuersi ordinis homines prohibent, praesupponunt, cuique copiam esse dignam se conditionem inueniendi; & rationibus hisce fere nituntur, vt vel certarum splendor familiarum conseruetur, vel nostrates foeminae facilius maritos inueniant *, vel ne opes, aut effectus nostrorum in alias ciuitates per connubia transferantur.

§. XIV. DENIQVE GROTIVS d. l. §. 22. addit, ius omnibus commune, adeoque & obligationem ad aliquid omnibus praestandum, oriri ex suppositione; si nimirum quid promiscue omnibus externis indulgeatur. Tunc enim si vnus excludatur, ei fieri iniuriam. Cuius rei causa haec videtur, quod cum contumelia sit coniunctum, si quis citra peculiarem causam aliquem velit excludere abs re, quae omnibus promiscue patet; quippe cum hic velut reliquis inaequalis habeatur. Vnde concludit ille; si externis alicubi venari, piscari, aucupari, margaritas legere, si ex testamento capere, si res vendere, si etiam extra penuriam foeminarum coniugia contrahere concedatur, vni id populo negari non posse, nisi delictum antecesserit. Verum isthaec assertio adeo liquida non videtur. Eiusmodi quippe concessionem factam oportuit vel expresse, vel tacite. Expresse conceditur quid alteri vel precario, vel per modum pacti, aut promissionis perfectae. Vt quis omnibus & singulis gentibus, notis aeque ac ignotis, sine fine & modo ad actum aliquem iure naturali indebitum, circa rem suam exercendum, ius perfectum contulerit; casus nunquam credo datus fuit, nec dabitur. Saltem enim nosse quis volet, cui, & quantum det. Quod si quis omnibus sibi notis ac amicis hactenus quid concesserit siue per modum pacti, siue precario; idem si quis ignotus suo iure praetendere velit, improbitatis & impudentiae notam non effugiet. Quae autem tacite duntaxat, & per dissimulationem concedimus, regulariter precarii naturam habere iudicantur. Quae mutatis nostris rationibus, aut propter immodestiam vtentium * recte possunt reuocari. Add. BOECLERVS ad d. l. Grotii.

§. XV. CAETERVM sat vulgaris est humanitas, cuius intermissio foedam animi malignitatem, & abiectionem inuoluit. Sublimior adhuc & splendidior eius gradus est, si quis ex singulari beneuolentia & propensione, vel ex propria generositate; vel ex singulari affectu, vel ex commiseratione conditionis alienae, gratis quid in alterum conferat, impensa aut opera laboriosa constans, quo ipsius necessitatibus subueniatur, aut insignis quaepiam vtili-

vterentur instituto, idem ARISTOTELES III. Pol. 6. Ἐπιγαμίαν dixit, ἕνα τῶν ἰδίων ταῖς πόλεσι κοινωνημάτων, *rem vnam ex iis, quarum communicatio ciuium est propria.* Adde Nicol. BVRGVNDVM Lib. II. Histor. Belgic. ad Ann. MDLXIV. H.

§. XIV. *) Sane quibus aliqua permittuntur, ius ante permissionem non habebant; ergo si ab iis excludatur vnus, is de inhumanitate quidem aliquando, sed non de iniuria queri potest. H.

vtilitas eidem concilietur. Atque talia κατ᾽ ἐξοχὴν beneficia vocantur; quorum dispensationem ac modum fere conditio dantis, atque accipientis temperat. Ex quibus summam laudem adquirendi mortalibus materia patet, si magnitudo animi ac prudentia rite eadem moderata fuerit. Nam *ambitio, & iactantia, & quiduis potius quam liberalitas existimanda est, cui ratio non constat.* PLINIVS Panegyr. [c. 38. num. 4. Ed. Cellarii.] Super beneficiis porro dandis, aut dirigendis sapientes passim praecepta inculcant. CICERO Offic. I. [c. 14.] *Beneficentia, qua nihil est naturae humanae accommodatius, multas habet cautiones. Videndum est enim primum, ne obsit benignitas, & iis ipsis, quibus benigne videtur fieri, & caeteris: deinde, ne maior benignitas sit, quam facultas: tum vt pro dignitate cuiqui tribuatur* [1]. Et quidem ante omnia bene de nobis meritis: tum vt quisque nostrae opis maxime indiget. Sed & gradus coniunctionis inter homines obseruandi. Vbi latissime patet communis omnium hominum societas: qua *propior est eiusdem gentis, nationis, linguae, interius esse, eiusdem esse ciuitatis. Arctior colligatio societatis propinquorum. Vbi prima societas in ipso est coniugio: proxima in liberis, sequuntur fratrum coniunctiones: post consobrinorum, sobrinorumque: tum connubia, & affinitates. Praestantissima autem, & firmissima societas, cum boni viri, moribus similes sunt familiaritate coniuncti.* (IDEM de Finib. I. 5. *In omni honesto nihil est tam illustre, nec quod latius pateat, quam coniunctio inter homines hominum, & quasi quaedam societas & communicatio vtilitatum, & ipsa charitas generis humani; quae nata a primo satu, quo a procreatoribus nati diliguntur, & tota domus coniugio & stirpe coniungitur, serpit sensim foras cognationibus primum, tum affinitatibus, deinde amicitiis: post vicinitatibus, tum ciuibus, & iis, qui publice socii atque amici sunt: deinde totius complexu gentis humanae.*) *Videndum etiam est, quid cuique maxime necesse sit, & quid quisque nobiscum vel sine nobis aut possit consequi, aut non possit. Ita non iidem erunt necessitudinum gradus, qui & temporum: suntque officia, quae aliis magis quam aliis debeantur: Vt vicinum citius adiuueris in frugibus percipiendis, quam aut fratrem aut familiarem; at in iudicio propinquum potius, & amicum, quam vicinum defenderis* [2]. SENECAE libros de Beneficiis excerpere heic longum foret. Notabile est, quod de Pythagoreis tradit PLVTARCHVS Sympos. L. VIII. c. 7. eos sociis praecepisse, μηδενὸς ἀφαιρεῖν βάρος, συνεπιτιθέναι δὲ καὶ συνεπιφορτίζειν. *Ne quem onere leuent, sed in tollendo & subeundo iuuent.* Ratio additur; ὡς μηδεμίαν σχολὴν μηδὲ ῥᾳστώνην ἀποδεχομένους. *Scilicet omne otium, omnem segnitiem eo prohibentes.* Quanquam potior ratio sit, quae extat

§. XV. 1) *Id enim est iustitiae fundamentum, ad quam haec referenda sunt omnia. Nam & qui gratificantur cuipiam, quod obsit illi, qui prodesse velle videantur, non benefici neque liberales, sed perniciosi assentatores iudicandi sunt: & qui aliis nocent, vt in alios liberales sint, in eadem sunt iniustitia, vt in suam rem aliena conuertant. - - - Qui benigniores volunt esse, quam res patitur, primum in eo peccant, quod iniuriosi sunt in proximos. Quas enim copias his & suppeditare aequius est, & relinqui, eas transferunt ad alienos. Inest autem in tali liberalitate cupiditas plerumque rapiendi, & auferendi per iniuriam, vt ad largiendum suppetant copiae. - - - In quo* [delectu dignitatis] *& mores eius erunt spectandi, in quem beneficium conferetur, & animus erga nos, & communitas & societas vitae, & ad nostras vtilitates officia ante collata: quae, vt concurrant omnia, optabile est: sin minus plures caussae, maioresque ponderis plus habebunt.* vbi supra. *Nullum enim officium referenda gratia magis necessarium est. - - - Sed in collocando beneficio, & in referenda gratia, si cetera paria sint, hoc maxime officii est, vt quisque maxime opis indigeat, ita ei*

extat 2 Corinth. VIII, 13. Οὐκ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις, ὑμῖν δὲ θλῖψις, ἀλλ' ἐξ ἰσότητος. *Non vt aliis remissio, vobis autem afflictio sit, sed ex aequalitate, &c.* Add. AMBROSIVS Offic. L. I. c. 30. & ex eo GRATIANVS Dist. 86. c. 14. seqq. & caus. 1. Quaest. 2. c. 6. 7. SOCRATES apud Xenophontem Apomnem. L. I. [T. I. c. 3. num. 3. Ed. Ox. pag. 421. init. Edit. Graecae H. Steph.] *Erga amicos aut hospites, caeteramque vitam optimam esse hanc admonitionem aiebat* τὴν καδδύναμιν ἔρδειν, *secundum quod potes agas.* Modus quoque [3] dandi multum gratiae beneficiis addit, si hilari fronte, promte, & cum contestatione beneuolentiae demus.

§. XVI. BENEFICENTIAE ex aduersum respondet gratus animus, quo is, qui beneficium accepit, ostendit, id sibi acceptum fuisse, dantique ob eam causam fauet, & occasionem quaerit paria reponendi, quantum eius fieri possit [1]. Nam id hautquidquam necessarium est, vt praecise tantum reddamus, quanti fuit, quod datum est; sed saepe studium & conatus obligationem explent. OVIDIVS de Ponto L. III. El. 8. *Sed qui, quam potuit dat maxima, gratus abunde est, Et finem pietas contigit illa suum.* Modo tamen nihil sit, quod ei, qui beneficium sese dedisse praetendit, recte opponi possit. Vid. PHAEDRVS L. I. Fab. 23. Nam [2] qui me ex aquis extraxit, ei nihil debeo si me in eas prius coniecerat. Quanquam sapientes monent, non nimis subtiliter inuestigandum esse, quibus rationibus quis motus nobis beneficii quid exhibuerit; quod ista subtilitas nunquam non ingratis praetextum possit praebere. Caeterum quo magis ad deuinciendos animos hominum apta sunt beneficia; eo acrius ad gratiam referendam nos incumbere subigit ius naturae. Saltem ne eum, qui fiducia nostri nobis prior benefecit, ob eam rem deteriore esse conditione patiamur; neue beneficium accipiamus, nisi animo nitendi, ne dantem merito dati poeniteat. Nam si ob certam causam alicui peculiariter nolimus obligari, licebat oblatum beneficium repudiare. Id quod tamen citra suspicionem contemtus faciendum; cum alias in recusatione beneficii, vltro oblati contumelia insit. Et sane absque necessitate gratiae referendae si foret, contra rationem fecerit, si quis sua temere iactauerit, & quod periturum prospicit beneficium prior contulerit. Quo modo omnis tolleretur inter homines beneficentia & fiducia, vnaque omnis beneuolentia neque esset inter eos quidquam gratuitae opis, nec vllum gratiae conciliandae initium. Conf. HOBBESIVS de Ciue c. 3. §. 8. ARISTOTELES Nic. L. IX. c. 2.

Τὰς

ei potissimum opitulari. IBID. Cap. 15. *Est enim primum* [principium communitatis & Societatis humanae] *quod cernitur in vniuersi generis humani Societate.* - - - -

2) Add. Marcus ANTONINVS L. V. c. 6. ibique GATAKERVS & PLINIVS Lib. IX. Epist. 30. Inter philosophos recentiores commendari meretur CLERICVS in libello Gallico, *Réflexions sur ce que l'on appelle communément Bonheur & Malheur en matiere de Loteries*, excuso Amsterodami 1696. cuius caput 12. prae reliquis huc pertinet.

3) Adiicitur haec periodus ex Offic. Hom. & Ciu. L. I. c. 8. §. 5.

§. XVI. 1) Qua regula etiam discipuli Zoroastris vsi sunt. *Praeceptum est, vt si aliquis beneficium facit alteri, tum alteri incumbit illud eadem quantitate rependere, quantum poterit.* In Sad-der Porta XCV. apud Thom. Hyde.

2) Quod exemplum ipsum quoque ex Offic. Hom. & Ciu. L. I. c. 8. §. 17. hic insertum est. Vid. SENECA de Benefic. VI. 26.

Τὰς μὲν ἐυεργεσίας ἀνταποδοτέον ὡς ἐπιτοπολὺ μᾶλλον, ἢ χαριστέον ἑταίροις. καὶ ὥσπερ δάνειον, ᾧ ὀφείλει ἀποδοτέον μᾶλλον, ἢ ἑταίρῳ δοτέον. καθόλου μὲν τὸ ὀφείλημα ἀποδοτέον. ἐὰν δὲ ὑπερτείνῃ ἡ δόσις τῷ καλῷ, ἢ τῷ ἀναγκαίῳ, πρὸς ταῦτ᾽ ἀποκλιτέον. Beneficia retribuenda vt plurimum magis sunt, quam sodali inseruiendum: & sicut mutuum, cui debet quispiam, restituendum magis, quam sodali dandum. In vniuersum debitum est reddendum: sed si datio honestate aut necessitate superexcedat, ad haec est declinandum. Add. quae Socrates circa amorem fraternum disputat apud XENOPHONTEM Memorabil. L. II. CICERO Offic. I. [c. 15.] *Nullum officium referenda gratia magis necessarium est. Quod si ea, quae acceperis, vtenda maiore mensura, si modo possis, iubet reddere Hesiodus; quidnam beneficio prouocati facere debemus? An non imitari agros fertiles, qui multo plus afferunt, quam acceperunt? Etenim si in eos, quos speramus nobis profuturos, non dubitamus officia conferre: quales in eos esse debemus, qui iam profuerunt? Nam cum duo genera liberalitatis sint, vnum dandi beneficii, alterum reddendi: demus, nec ne, in nostra potestate est: non reddere bono viro non licet, si modo id facere possit sine iniuria.* Vbi obseruandum a CICERONE ad liberalitatem referri gratiae relationem, quod neque haec ita certis legibus sit adstricta, vti iustitia, quae praecise iubet restituere, quae ex contractu debentur. Add. AMBROSIVS Offic. L. I. c. 31. GELLIVS L. I. c. 4. Quanquam autem nec beneficium dare prorsus extra obligationem sit; longe tamen laxiorem habet licentiam beneficentia, quam gratus animus; qui omnino laborare debet, vt benefactori se suo adprobet. Etsi saepe contingat, vt benefici magis ament eos, quibus benefecerunt, quam hi illos. Cuius rei caussas inuestigat ARISTOTELES Nicom. IX. 7. Addatur quoque HOBBESII Leuiathan c. 11. vbi rationem reddit, quare magna beneficia a maioribus accepta pariant amorem; a paribus aut minoribus non item, nisi spes sit retribuendi. Cui innititur illud TACITI [Annal. L. IV. c. 18. in fine] *Beneficia eousque laeta sunt, quoad videntur exsolui posse: vbi multum supra sunt, odium pro gratia redditur.*

§. XVII. PORRO licet in animo ingrato per se nulla sit iniuria, quippe cum non violetur ius aliquod proprie dictum: foedius tamen, & magis odiosum ac detestabile habetur nomen ingrati, quam iniusti [1]: quod censeatur animi valde abiecti & degeneris, seipsum indignum declarare eo iudicio, quod alter de ipsius probitate tulit, ac ne beneficiis quidem moueri posse ad concipiendum humanitatis sensum. Gregor. NAZIANZENVS: *Ὃν γὰρ τὸ χρηστὸν*

§. XVII. 1) Rationem, qua ingrati adeo inuisi sint, hanc reddit CICERO de Offic. L. II. c. 18. *Omnes enim immemorem beneficii oderunt, eamque iniuriam i[illegible]terrenda liberalitate sibi etiam fieri, eum [illegible] faciat, communem hostem, tenuior[illegible]*

2) S[illegible]nefic. L. III. c. 7. *Pri[illegible] mum o[illegible]ima beneficii periit. [illegible] sicut [illegible] aut ex conducto da[illegible]eınde cum res b[illegible] desinit esse benef[illegible]* *est. - - - Adiice nunc, quod huic vni legi omnia fora vix sufficient.*

3) Add. AELIANVS H. A. L. VIII. c. 3. & PETITVS de leg. Athen. L. II. Tit. 6. & L. VII. Tit. 8. Qui loci fugisse videntur BAY[illegible]M, quum, dans ses Pensées sur la comete p. 707. Edit. 3. scriberet, apud nullam gentem poenas contra ingratos sancitas esse, exceptis Medis. Laudat ea de caussa Xenophontem & SENECAM de Benef. L. III. c. 6. sed in posteriori loco editiones vulgatae pro Medis Macedones exhibent, qua de re conferendus MVRETVS

χρηστὸν οὐκ ἐποίησεν ἥμερον, τί δ' ἂν δράσειεν ἄλλο τῶν πάντων ποτέ; *Quem enim benignitas ex fero humanum reddere non potuit, quid aliud hunc ex omnibus rebus vnquam emendauerit?* LVCIANVS in Antholog. [T. II. pag. 337. Ed. Amst.] *Φαῦλος ἀνὴρ πίθος ἐστὶ τετρημένος εἰς ὃν ἁπάσας Ἀντλῶν τὰς χάριτας, εἰς κενὸν ἐξέχεας.* *Vir nequam vas est pertusum; gratia in illum Mox effusa perit, fusa simul fuerit.* Add. XENOPHON Cyropaed. L. IIX. [c. 3. §. 19.] de Pheraulae sententia circa naturam hominis. Eleganter quoque CARTESIVS de Passionib. artic. 194. *Ingratitudo vitium est hominum brutorum & stolide superborum, qui putant omnia sibi deberi; aut stupidorum, qui nullam faciunt reflexionem animi ad beneficia, quae accipiunt, aut imbecilliorum & abiectorum, qui vbi sentiunt infirmitatem & egestatem suam, demisse quaerunt auxilium aliorum, quod vbi sunt consecuti, eos odio prosequuntur, quia destituti voluntate paria referendi, aut se id posse desperantes, & sibi fingentes omnes omnino secum venales & mercenarios esse, nihilque boni fieri nisi cum remunerationis spe, eos se decepisse arbitrantur.* SOPHOCLES Aiace flagel. [pag. 31. Ed. H. Steph.] *Decet virum memorem esse, si quid illi suaue accidit: Gratia semper parit gratiam. Si cui vero excidit accepti beneficii memoria, is neutiquam vir generosus est.* Enimuero an in foro ciuili actio ingrati sit danda, eruditi disputant. Negat id SENECA de Benefic. L. III. c. 6. seqq. hisce potissimum rationibus: quod pars optima beneficii pereat, si actio, sicut certae pecuniae, aut ex conducto, & locato detur; iam enim creditum esse incipere. Et cum res honestissima sit referre gratiam, desinere esse honestam, si sit necessaria. Denique vni huic legi vix omnia fora suffectura. THEMISTIVS Orat. 3. *ὁ Περσικὸς νόμος* (cuius meminit XENOPHON Cyropaed. L. I. *Δίκας εἰσπράττεται ἀχαριστίας, ὅτι μάλιστα ἐμποιεῖ μῖσος, ὅπη ἂν ᾖ. οὗ δὲ μηδεὶς κολάζει νόμος. ἐνταυθάπερ αὐτῆς μισοῦσι μὲν ἀλλήλους, οὐ δικάζονται δὲ, ἀλλὰ κρύπτουσι τὸ ἔχθος.* *Persicis legibus ingrati animi constituta poena est, quod vbicunque sit, maxime odium atque inimicitiam ingeneret. Vbi vero nulla lex est, quae id puniat, ibi ex eodem vitio mutuo sese odio prosequuntur, nec litigant tamen, sed occultas simultates exercent.* Add. M. ANTONIVS L. IX. §. 42. circa finem; & Valerius MAXIMVS L. II. c. 6. §. 6. 7. & L. V. c. 3. §. 5. inter externa [a]. Quibus non pauca ab aliis reponuntur. Vid. BOECLERI Dissertatio, quae inscribitur Actio ingrati [b]. Nobis hoc loco id tantum monendum videtur, non statim dari actionem, aut instar actionis in foro velut iuris naturae, quia actus aliquis legi naturali repugnat. Equidem ingratos poenae post mortem manent, per sententiam diuini tribunalis infligendae. Merito quoque iidem exosi & detestabiles reliquis hominibus sunt,

& in-

TVS Var. Lect. Lib. XII. c. 3. Vid. etiam BRISSONIVS de Regno Persico L. II. p. 198. 199. Edit. Sylburg. Apud Romanos quoque de officiis singularibus, qualia sunt medicorum, aduocatorum & praeceptorum extra ordinem ius dicebatur *L. 27. D. de Donat. L. 1. D. de extraord. cognit.* SENECA VI. de Benef. c. 15. *Isto modo*, inquit, *ne medico quidquam debere te, nisi mercedulam, dices: nec praeceptori, quia aliquid numeraueris. Atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reuerentia est. Aduersus hoc respondetur, quaedam pluris esse, quam emuntur. Emis a Medico rem inaestimabilem, vitam, ac valetudinem bonam: a bonarum artium praeceptore studia liberalia & animi cultum. Itaque his non rei pretium, sed operae, soluitur, quod deseruiunt, quod a rebus suis auocati nobis vacant. Mercedem non meriti, sed occupationis suae ferunt,* & dein. c. 16. *Quid ergo? quare Medico & praeceptori plus quiddam debeo, nec aduersus illos mercede defungor? Quia ex Medico & praeceptore in amicum transeunt, & nos non arte, quam vendunt, obligant, sed benigna & familiari voluntate.*

& indigni, quibus deinceps benigne quid fiat. Sed quare ob simplicem ingratitudinem, (quando quis acceptorum beneficiorum obliuiscitur, aut occasione data referre gratiam negligit,) neque bello quis peti, neque in foro ciuili actione pulsari queat, ratio in aprico est. Nam ea ipsa de causa beneficium alteri dedi, id est, eius, quod dedi, refusionem mihi stipulatus non sum, vt & alteri foret occasio ostendendi, se honesti amore, non ex metu coactionis gratiam retulisse: vtque ipse non spe lucri, sed studio humanitatis exercendae videar erogasse, de quo recipiendo mihi caueri noluerim. Fortius philosophatur Marcus ANTONINVS L. IX. §. 42. *Quando* [4] *tanquam ingratum incusas aliquem, in temet censu*[illegible] *conuerte. Peccatum enim procul dubio est tuum, quod non absolute dedisti, nec tanquam qui totum actionis tuae fructum iam statim percepisses. Quid enim amplius velle debebas, vbi homini benefeceras? annon hoc ipsum tibi sufficit? quod est naturae tuae congruum, vbi quid feceris, tum facti istius mercedem quaeris?* Ast vbi quis exercet ingratitudinem mixtam [5], seu quando non solum gratiam non refert, sed & pro illa iniurias & malefacta reponit; ibi causa belli, & actio proprie ex iniuria data oritur; adiunctus autem ingratus animus foedissimam eiusdem labem arguens, efficit, vt & eo citius iniuriae exsecutio suscipiatur, & eo acriori poena castigetur is, cuius prauitas ne beneficio quidem deliniri potuit. Caeterum quatenus per subsequentem iniuriam necessitas referendi beneficii tollatur, docet SENECA de Beneficiis L. VI. c. 4. 5. & Epistola 81. [6]

CAPVT

4) Ὅταν ὡς ἀπίστῳ, ἢ ἀχαρίστῳ μέμφῃ, εἰς ἑαυτὸν ἐπιστρέφου. Προδήλως γὰρ σὸν τὸ ἁμάρτημα, εἴτε περὶ τοῦ τοιαύτην τὴν διάθεσιν ἔχοντος ἐπίστευσας, ὅτι τὴν πίστιν φυλάξει, εἴτε τὴν χάριν διδοὺς, μὴ καταληκτικῶς ἔδωκας, μηδὲ ὥστε ἐξ αὐτῆς τῆς πράξεως εὐθὺς, ἀπειληφέναι πάντα τὸν καρπόν. Τί γὰρ πλέον θέλεις, εὖ ποιήσας ἄνθρωπον; οὐκ ἀρκεῖ σοι; κατὰ φύσιν τὴν σήν τι ἔπραξας τούτου μισθὸν ζητεῖς, ὡς εἰ ὁ ὀφθαλμὸς ἀμοιβὴν ἀπῄτει, ὅτι βλέπει. ἢ οἱ πόδες, ὅτι βαδίζουσιν. ὥσπερ γὰρ ταῦτα πρὸς τόδε τι γέγονεν, ἅπερ κατὰ τὴν ἰδίαν κατασκευὴν ἐνεργοῦντα ἀπέχει τὸ ἴδιον· οὕτως καὶ ὁ ἄνθρωπος εὐεργετικὸς πεφυκὼς, ὁπόταν τι εὐεργετικὸν πράξῃ, πεποίηκε πρὸς ὃ κατεσκεύασται, καὶ ἔχει τὸ ἑαυτοῦ.

5) Quae etiam *praegnans* appellatur, sed in hac quoque in ingratum non animaduertitur, sed in iniuriam inferentem, quippe poenas daturum, etiamsi hominem nullis sibi beneficiis cognitum, iniuria adfecisset.

CAPVT IV.

DE SERVANDA FIDE, VBI ETIAM DE DIVISIONIBVS OBLIGATIONVM.

I. *Non possunt non in societate humana pacta exsistere.*
II. *Pacta seruanda sunt.*
III. *Obligationes sunt vel congenitae vel aduentitiae.*
IV. *Obligationi congenitae repugnat atheismus.*
V. *Obligatio naturalis & ciuilis.*
VI. *Quae vtriusque efficacia?*
VII. *Obligatio perpetua & temporaria.*
VIII. *Obligatio non mutua.*
IX. *Obligatio perfecte aut imperfecte mutua.*

VAE HACTENVS exposita sunt officia, ex communi illa cognatione, quam natura inter omnes homines constituit, inuicem debentur, licet nullus inter ipsos actus antecesserit [1]. Enimuero solo isthoc ambitu circumscribere officia, quae inter homines mutuo sunt exercenda, parum est. Nam neque quibusuis ea est ingenii bonitas, vt omnia, quibus aliis prodesse queunt, ex sola humanitate & caritate velint praestare, citra exploratam spem paria recipiendi. Et frequenter illa, quae ab aliis in nos proficisci possunt, eiusmodi sunt, vt gratis eadem nobis exhiberi salua fronte postulare nequeamus. Saepe quoque nostram personam aut fortunam non decet, alteri tale beneficium debere. Adeoque vt plurimum alter dare non potest, saepe nos accipere nolumus, nisi alter paria a nobis recipiat. Non raro denique alios latet, qua ratione commodis nostris inseruire queant. Igitur vt mutua inter homines officia, qui fructus est socialitatis, eo crebrius, & ad certas velut regulas exerceantur, necessum fuit, homines ipsos inter se conuenire super eiusmodi rebus inuicem praestandis, quae ex sola humanitatis lege semper certo sibi polliceri quis non poterat. Adeoque in antecessum determinandum fuit, quid alteri quis praestare, quidque ab eodem iterum expectare, suoque iure exigere deberet. [Id [2] ipsum autem fit per promissa & pacta.]

6) Ceterum beneficium saepe beneficii nomen amittit, quamuis non indigno confertur. Hinc Corinthiorum beneficium risit Alexander, offerentium ius suae ciuitatis, quamuis se id praeter Herculem nemini dedisse gloriarentur. SENECA de Benef. I. 13.

§. I. 1) Vide supra c. I. §. I. n. I. & nota ad c. 9. §. 8. huius libri.

2) Haec verba, poscente perspicuitate, adiecimus ex Offic. Hom. & Ciu. L. I. c. 1. §. 2. praeeunte Cl. BARBEYRACO. De reliquo, quae ab Auctore dicuntur, eo tantum tendunt, opus esse pactis, vt obligationes nouae constituantur. Verum sunt ea praeterea necessaria, vt obligationes 1) bello abruptae restituantur, 2) vt constitutae tollantur, 3) vt imperfectae & laxiores magis adstringantur. TITIVS Obseru. CXCVIII.

cta.] Denique [3] cum finita vtique potentia hominis ad omnes simul pari modo sese extendere nequeat; rationi sane conuenit, vt quae actiones per priores obligationes nondum sunt occupatae, addicantur iis, qui per pacta prius ius ad eas sibi quaesiuerunt. Ex quibus intelligitur, quomodo officia humanitatis seu caritatis differant ab illis, quae ex iure proprie dicto exiguntur, quaeque adeo iustitia stricte dicta dirigit. Ista quippe non ex pactis expressis aut implicitis debentur, sed ex sola obligatione per ipsam naturam quibusuis hominibus iniuncta. Sed quae alteri ex pactis & conuentionibus debeo, illa ideo debeo, quia nouum sibi ius iste aduersus me ex proprio meo consensu quaesiuit. Accedit, quod in conuentionibus cum altero quicquid egi, non tam propter alterum, quam propter meum commodum feci; cum in officiis humanitatis contrarium accidat. Nam licet horum exercitium in genere sit necessarium, vt homines commode inter se degere possint, adeoque in eius quoque commodum redundet, qui ista exercuerit, dum paria ab aliis sibi potest polliceri; heic & nunc tamen quis humanitatem exercet non propter seipsum, sed in gratiam illius, qui beneficium accipit. Nam quoties priuatum commodum ex beneficio quaeritur, illico id nomen & indolem suam amittit. Sic igitur lex humanitatis siue caritatis, & pacta hominum inter se officia, & praestationes mutuo velut supplent, dum quae ex caritate non solent, aut possunt proficisci, per pacta procurantur; vbi haec locum non habuerunt, caritas subit: Etsi autem, quae & qualia pacta a singulis hominibus ineantur, in cuiusuis est arbitrio; vt tamen aliqua inter homines exsistant, in genere & indefinite ius naturae hactenus praecepit, quatenus sine illis socialitas, & pax inter homines seruari nequit. ISOCRATES aduersus Callimachum [4] [pag. 647. Ed. Paris.]: In foederibus & pactis *tanta vis est, vt pleraeque res tum Graecorum, tum barbarorum ex pactis & conuentis transigantur. His enim freti conuenimus, & commercia agitamus. Per haec inter nos contrahimus: per haec cum priuatas inimicitias, tum communia bella deponimus. Hoc vno, tanquam communi bono, homines omnes vti non desistimus.*

§. II. SI QVAE autem inter homines ineuntur pacta, illa sancte obseruanda esse, sociabilis natura hominis requirit. Citra hoc enim si esset, plurima pars vtilitatis periret, quae humano generi ex communicatis inuicem officiis enascitur. ARISTOTELES Rhetor. L. I. c. 15. Ἀκύρων γιγνομένων συνθηκῶν, ἀναιρεῖται ἡ πρὸς ἀλλήλους χρεία τῶν ἀνθρώπων. *Sublatis pactis tollitur inter se vsus hominum.* CICERO Offic. II. [c. 11.] *Iustitiae tanta vis est, vt nec illi quidem, qui maleficio & scelere pascuntur, possint sine vlla particula iustitiae viuere.* Id

3) Hanc periodum, quae in editionibus anterioribus, nec excepta ea Anni 1706. loco non suo legebatur, huc reiecimus, sequuti monitum Cl. BARBEYRACI, cui ea in margine, ab Auctore festinanter agente, posita videtur.

4) Τοσαύτην δὲ ἔχουσι δύναμιν [αἱ συνθῆκαι] ὥστε τὰ πλεῖστα τοῦ βίου, καὶ τοῖς Ἕλλησι, καὶ τοῖς βαρβάροις, διὰ συνθηκῶν εἶναι. Ταύταις γὰρ πιστεύοντες, ὡς ἀλλήλους ἀφικνούμεθα, καὶ πορίζομεθα, ὧν ἕκαστοι τυγχάνομεν δεόμενοι. μετὰ τούτων καὶ τὰ συμβόλαια τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ποιούμεθα. καὶ τὰς ἰδίας ἔχθρας, καὶ τοὺς κοινοὺς πολέμους διαλυόμεθα. Τούτῳ νόμῳ κοινῷ πάντες ἄνθρωποι διατελοῦμεν χρώμενοι.

§. II. 1) Idem CICERO pro Roscio Comoedo: *Perfidiosum & nefarium est fidem frangere, quae continet vitam.* Et II. de Officiis: *Nulla res vehementius rempublicam continet, quam fides.* A. Rhetoricor. ad Herennium L. II. *Pacta, quae sine legibus obseruantur ex conuentu, iuri praestare dicuntur.* Add. H. GROT. III. de I. B. & P. c. 19. §. 1. H.

Id quod exemplo latronum & piratarum declarat. Ni quoque promissa seruandi necessitas foret, hautquidquam liceret rationes suas firmiter aliorum hominum subsidiis superstruere. Quin & ex decepta fide iustissimae querelarum, bellique causae pullulare sunt idoneae. Nam vbi ego ex pacto aliquid praestiterim, altero fidem fallente, mea mihi res aut opera frustra periit. Sin vero nihil adhuc praestiti, rationes tamen, & destinata mea turbari molestum est; cum alio modo rebus meis potuissem consulere, nisi iste mihi sese obtulisset. Et indignum est ludibrio haberi, quia alterum cordatum ac bonum virum credidi. Igitur religiosissimum iuris naturalis praeceptum, & quod vniuersae humanae vitae decus, modum, atque rationem temperat habetur: [1] *Vt quilibet fidem datam seruet*, seu promissa atque pacta expleat [2]. Addantur, quae Dionysius HALICARNASSEVS L. II. [pag. 134. Ed. Sylb. c. 75. p. 129. Ed. Oxon.] de Fide a Numa inter Numina consecrata tradit [3]. EVRIPIDES Heraclidis. *Χρὴ ἀψευδὲς εἶναι τοῖσι γενναίοις στόμα. Oportet generosis verax os esse.*

§. III. CAETERVM cum per pacta, expressa praesertim, obligatio nobis accedat, quae alias per ipsam naturam, saltem ita definite, non aderat; conueniens videtur, hoc loco praecipuas obligationum distinctiones euoluere *. Est igitur obligatio alia *connata*; alia *aduentitia*. (ARRIANO in Epictetum L. III. c. 2. dicuntur *χέσεις φυσικαὶ καὶ ἐπίθετοι*, *affectiones naturales & accersitae*.) Illa est, quae omnibus hominibus eo ipso, quod praedita ratione animalia sunt, inhaeret; seu quae ipsam naturam rationalem, vt talem, comitatur. Etsi cum omnes homines, ex aliorum coniunctione generati, infantes nascantur, ad rite exercendam rationem adhuc inhabiles, ea obligatio tantisper intra actum primum delitescat; plene sese exserens, & ad contrahendum reatum homines reddens idoneos, quam primum per aetatem eius vim intelligere coeperint. Ex eo tempore effectus illa suos producit, si vel maxime per socordiam homo eandem rite expendere neglexerit. Vnde etiam ignorantia iuris naturalis neminem adultae aetatis excusat, aut si dicat, sibi nunquam in mentem venisse cogitare, an de ea re iure naturali sit dispositum. *Aduentitiae obligationes* sunt, quae hominibus ex antegresso facto humano arcessuntur, non citra ipsorum consensum expressum aut praesumtum.

§. IV. INTER *congenitas* obligationes praecipua est, quae incumbit omnibus hominibus aduersus Deum, vniuersi huius summum arbitrum; cuius vi tenemur ipsum venerari, eiusque imperio & legibus obtemperare. Quam obligationem si quis in vniuersum abruperit, atheismi flagitio sese alligat. Quod fit,

2) Adde, cuiuscunque conditionis, vel religionis is fuerit, quocum pacti simus. Quod praeceptum discipulorum Zoroastris est, multo hac parte, monente Cl. Barbeyraco, honestiorum, quam quidam Christiani. *Cum quocunque*, inquiunt, *pactum*, *feceris*, *id ne frangas*. - - - *Ne putes tecum dicere, quamuis pactum fregero, id tamen mihi non erit peccatum: & siue sit cum aliquo in Religione nostra, siue extra eam, res perinde est.* Apud Thom. HYDE, de Relig. veterum Persarum &c. in Sad-der Porta XXVIII. memorabile exemplum Lysidis, Philosophi Pythagorei, fidem datam nimis religiose obseruantis refert IAMBLICHVS de vita Pythag. c. 30. §. 185. Edit. Kust.

3) IDEM Iphigenia in Tauris:

Καλόν τι γλῶσσ', ὅτῳ πίστις παρῇ.

Pulcrum lingua, cui praesto fides. H.

§. III. *) De qua supra L. I. c. 6. §. 5. & seq. fuse actum. H.

fit, fi quis vel ipfum Deum exfiftere neget, vel ab eo res humanas curari abnuat. Nam quoad effectum moralem haec duo aequipollent, & per vtrumque omnis religio tollitur, & inter ludibria fraenandae rudi plebeculae reiicitur. AMBROSIVS Off. L. I. c. 26. *Nihil eft, quod magis proficiat ad vitam honeftam, quam vt credamus, eum iudicem futurum, quem & occulta non fallant, & indecora offendant, & honefta delectent.* Add. LACTANTIVS de Ira Dei c. 8. Inde merito reiiciendus eft HOBBESIVS de Ciue c. 14. §. 19. c. 15. §. 2. qui atheismum inter peccata imprudentiae feu ignorantiae refert, veluti is peccatum proprie non foret, fed error duntaxat, & ftultitia, quae iure puniri nequeat. Argumento vtitur, quod *atheus nunquam voluntatem fuam Dei voluntati fubiecerit, vt quem ne effe quidem opinatus fuerit. Summum autem imperium neminem in nos habere, quod non fit ei noftro confenfu delatum. Adeoque cum atheus nunquam fub regno Dei fuerit, legibus quoque eius regni ipfum non obligari.* Enimuero falfiffimum eft, omne imperium conftitui confenfu eorum, quibus imperatur. Id enim verum duntaxat eft de imperio humano; vbi non extinguitur facultas noftra refiftendi alteri, naturaliter nobis aequali, nifi noftro confenfu, & pacto. At quis dixerit, Deo non effe ius imperandi fuae creaturae, nifi illa vltro in ipfius imperium confenferit? Praefertim cum IPSE c. 15. §. 5. ius Dei regnandi, & puniendi in regno naturali a potentia irrefiftibili deducat. Atheos autem potentiae Dei refiftere poffe nemo crediderit. Vnde & athei hautquidquam proprie loquendo hoftes Dei funt, (prout HOBBES hoftes definit, qui neque communi imperanti, neque alter alteri fubiiciuntur,) fed rebelles fubditi, quique adeo crimine laefae maieftatis diuinae fe obftrinxerunt; quod & IPSE diferte tradit c. 15. §. 19. Sicut iuxta EVNDEM crimen laefae maieftatis humanae eft, fi quis in vniuerfum dicto, factoue declaret, fibi non effe amplius voluntatem, ei homini vel concilio, cui commiffum eft fummum ciuitatis imperium, obediendi; feu vbi quis fimul & femel vinculum obfequii ciuilis abruperit. Vt non adeo obfcurum fit, ad quodnam peccati genus referendus fit atheifmus. Sed & falfum eft, atheos non aliter puniri poffe, quam iure belli: quemadmodum contra Gigantes θεομάχους diuos fefe in praelium accinxiffe fabulantur Poetae. Verum quae in bello infliguntur hoftibus mala, poenas proprie dictas non effe, alibi oftendemus. Neque ftatim iure belli vtitur, qui fubditos refractarios armis in ordinem redigit. Nam & hoc ipfum fub iure imperii continetur, ad iuffa capeffenda per violentiam poffe adigere eos, qui vltro obfequi detrectant. Multo minus in iuftum hoftem euadit, quique adeo iure refiftere poffit, qui legitimum imperii vinculum abrupit. Nec excufat Hobbefium, quod in Pfalmo XIV. athei, qui *in corde fuo dicunt, non eft Deus, infipientes* vocantur. Quafi vero phrafi Sacrae Scripturae illi folummodo ftulti dicantur, qui in errore verfantur; ac non illi quoque, qui ex malitia peccant.

At

§. IV, *) Vtique pulcherrima funt, quae ab Auctore noftro in antecedentibus de religione difputantur: aft hic durius plerisque philofophari videtur, vbi Atheos etiam propter folum errorem puniendos effe ait. Quid enim errori cum crimine commune eft, quid ignorantiae intellectus cum poenis & fuppliciis? Demonftrationibus potius & cohortationibus in eos vtendum eft, quam facro ferro & diris flammis. Neque enim erroris morbo, aut vitio alia medicina parata eft, quam fola conuictio. Quodfi tamen error hic cum procacia eum propagandi coniunctus fit, feditionis

At quaſi non maxima ſit illa ſtultitia, per malitiam ſibi grauiſſimam poenam pro exigua aut nulla voluptate arceſſere. Deinde non ita difficile eſt, naturali ratione Deum inueſtigare, quemadmodum eſt inuenire proportionem ſphaerae ad cylindrum; quo exemplo vtitur Hobbeſius. Equidem fortaſſe artificioſam & philoſophicam de Dei exſiſtentia demonſtrationem eruere aut capere non cuiusuis idiotae fuerit. Non tamen ideo cuipiam impune de Deo dubitare, aut eundem abnegare licebit. Cum enim vniuerſum genus humanum in perpetua velut poſſeſſione iſtius perſuaſionis fuerit; neceſſum erat, ſi quis eandem oppugnare velit, vt non ſolum omnia argumenta, quibus Deus eſſe probatur, ſolide deſtruat, ſed & plauſibiliores rationes pro aſſertione ſua proferat. Simulque cum generis humani ſalutem ea perſuaſione contineri hactenus creditum ſit, oſtendendum ipſi praeterea eſt; generi humano per atheismum melius conſuli, quam retento cultu Numinis. Quod cum impoſſibile plane ſit, non in Deum duntaxat, ſed & in vniuerſum humanum genus athei delinquere ſunt cenſendi. Eoque minus venia proſequendi ſunt, quod illi demum conſenſum omnium populorum ac ſeculorum oppugnatum eant, qui eximiam quandam ingenii perſpicaciam prae caeteris ſibi arrogant. Vnde ſi in atheiſmum prolapſi fuerint, in errore quidem, eoque exitiabili verſantur; ſed quem non per imprudentiam aut ſimplicitatem, verum ex petulanti ſapientiae perſuaſione contraxerunt. Conf. Iean d'ESPAIGNE de Erroribus popularibus ſect. 1. c. 6. & BACO Sermon. fidel. c. 16. & de Augment. ſcientiarum L. III. c. 2. Addatur etiam PLATO de LL. L. IX. ſub finem, vbi atheorum genera diſtinguit, & quibus poenis coërcendi ſint *, tradit. Haut difficile quoque occurrere argumentis illis, quibus ſententiam Hobbeſii fulcire conatur AVCTOR Diſcurſus Theologico-Politici c. 16. qui cum hanc theſin praemiſiſſet: *Vnumquemque qui rationis vſum non habet, in ſtatu naturali ex legibus adpetitus ſummo iure naturae viuere*; obiectioni, hanc aſſertionem iuri diuino reuelato repugnare, ita reſpondet: *Statum naturalem & natura & tempore priorem eſſe religione*; id quod ſaltem de religione naturali eſt falſiſſimum non minus, quam quod ſubiungit: *Neminem ex natura ſcire, ſe vlla erga Deum teneri obedientia, imo nec vlla ratione hoc aſſequi, ſed tantum ex reuelatione ſignis confirmata.* Quod de religione naturali nullo modo admitti poteſt. Inde & fallit Ipſius illatio: *Ante reuelationem neminem iure diuino, quod non poteſt non ignorare, teneri*, ſi capiatur de iure diuino naturali, non poſitiuo: & *ſtatum naturalem abſque religione, & lege, & conſequenter abſque peccato & iniuria concipiendum.* Pergit deinde, in naturali ſtatu a religione hominem eſſe immunem non ſolum *ratione ignorantiae ſed etiam ratione libertatis, qua omnes naſcuntur. Si enim homines ex natura iure diuino tenerentur, vel ſi ius diuinum ex natura ius eſſet, ſuperfluum erat, vt Deus cum hominibus contractum iniret, & pacto & iuramento eosdem obli-*

nis reus videri poſſit Atheus, vtpote qui, dum religionem ſpernere docet, ſanctiſſimum ſocietatis humanae vinculum rumpit, vnde non minus puniri poteſt, quam qui doceat, licita eſſe furta, aut adulteria, aut a ſide data recedi poſſe; etſi deinde ſceleri errorem obtendat. Cumque hac hominum, libenter & cum voluptate errantium, multitudine ſeculum noſtrum abundet, Reipublicae intereſt, hic quoque interdum aliquid exemplo dari.

obligaret. Atqui pacta illa inter Deum & homines interueniunt in religione reuelata, non naturali, ad quam homo eo ipso, quod animal rationale a Deo creatus est, tenetur. Inanis est igitur conclusio: *Ius diuinum ab eo tempore incepisse, a quo homines expresso pacto Deo pron isscrunt in omnibus obedire, quo sua libertate naturali quasi cesserunt, insque suum in Deum transtulerunt, sicuti in statu ciuili sit.* Nimirum ad hanc thesin sustinendam necessum est fingere, homines in statu naturali exsistentiam suam non habere a Deo. Caeterum ex hacce obligatione, qua omnes homines tenentur ad obsequium Deo praestandum, etiam promanat obligatio omnium hominum aduersus quoslibet homines, qua tales, per quam agere vitam socialem inuicem tenentur. Quae quomodo cognoscatur, alibi fuit ostensum.

§. V. CELEBRIS est quoque diuisio obligationis in *naturalem & ciuilem*, sed quae a variis varie accipitur. Iuxta GROTIVM L. II. c. 14. §. 6. obligatio naturalis quandoque dicitur de eo, quod fieri quidem per naturam honestum est, quanquam non vere sit debitum. Cuius rei exemplum adfert: legata integra sine detractione Falcidiae [1] praestare, vicem beneficio rependere, soluere debitum, quo quis in poenam creditoris erat liberatus, seu cuius exactioni opponere quis poterat SCtum Macedonianum [2]. Vid. SVETONIVS Vespas. c. 1. cui SCto similis erat lex apud Lucanos: Ἐάν τις ἀσώτῳ δανείσας χρέος ἐλεγχθῇ, στέρεται αὐτοῦ. *Si quis luxurioso mutuum dedisse conuictus fuerit, mutuo isto multatur*, teste Nicolao DAMASCENO de moribus gentium [3]. [in Excerpt. Peiresc.] Quae vbi vltro soluta sunt, cessat condictio indebiti [4]. Interdum naturalis obligatio ea dicitur, quae vere nos obligat, siue ex ea apud alterum oriatur ius perfectum siue imperfectum duntaxat. Sic & *ciuilis obligatio* aliquando notat talem, quae non in mero iure naturali fundatur [5], sed ex iure ciuili [6] oritur [7]: in cuius exemplum vulgo adducunt obligationem, quae fit per literas [8]: aliquando notat talem, quae in naturali aeque ac ciuili iure fundatur, & ex qua etiam actio in foro ciuili oritur. Alii planius *triplicem* faciunt obligationem, mere naturalem, mere ciuilem, & mixtam. *Ista* naturali aequitate nititur, sed vt nulla actio iure ciuili eo nomine sit. *Illa* oritur ex meris iuris ciuilis

§. V. 1) Haec partem quartam haereditatis efficit, quae Iure Romano heredi salua esse debet, ita, vt, si minus habeat, singulis legatariis, fideicommissarius, Donatariis mortis caussa tantum detrahat pro rata, quantum quartae desit. *L. 73. §. vlt. L. 51. §. 1. 2. D. ad Leg. Falcid.*

2) Quo placuerat, ne cui, qui filio-familias mutuam pecuniam dedisset, actio petitioue daretur, *L. 1. Pr. D. de Sc. Macedoniano.* Cui non a foeneratore, sed a filio-familias, Macedone dicto, nomen esse, verisimiliter ostendit HEINECCIVS Pand. P. III. §. 169.

3) Diuersum heic alii non temere existimant. V. Differt. de condiction. indebit. Ciuil. Deb. Natural. §. 21. seq. H. [Quorum sententia concidit per *L. 1. 2. D. de Condict. indeb. Et quidem, si quis indebita ignorans soluit, per hanc actionem condicere potest: sed si sciens non debere soluit, cessat repetitio, L. 13. D. de R. I. Cuius per errorem dati repetitio est, eius consulto dati donatio est.*]

4) Qua quis, quod nec naturaliter quidem debebat, soluendo, alterum, qui ex ignorantia accepit, ad restitutionem obligatum habere censetur. Vid. de ea *Tit. 6. Lib. XII. Digest.* Neque tamen ei locus est in Quarta Falcidia per verba *L. 1. §. 17. D. ad Leg. Falcid. Solutum vero non repetitur*, neque in mutuo filii familias *per L. 9. & 10. D. de Sc. Macedoniano. Quamquam autem soluendo non repetant, quia naturalis obligatio manet.*

5) Sic verbi gratia, si pupillus mutuum sumserit sine consensu tutoris, creditor nihil petere potest. Sed pupillus adhuc naturaliter obligatur ad restituendum mutuum. Vid. infra c. 6. §. 4. not. 5.

6) Apud Romanos eae potissimum sanctiones leges

ciuilis apicibus, qua quis ita tenetur, vt fummo iure in eum fit actio, fed quae iure praetorio infirmetur [9], oppofita perpetua exceptione [10]. *Haec* denique eft, quam & naturalis fuftinet aequitas, & fimul iuris ciuilis firmat auctoritas. De quibus paffim interpretes iuris Romani.

§. VI. Nobis ifthanc diuifionem expendere placet, non tam prout originem obligationum, fed prout earum efficaciam innuit, quam in vita communi obtinent. Sic vt naturalis obligatio nobis illa fit, quae duntaxat ex vi legis naturalis ftringit; ciuilis vero, cui leges, imperiumque ciuile fuccenturiantur. Vtriusque efficacia fpectatur vel in eo, in quo haeret tanquam in fubiecto, vel in altero, ad quem fpectat. Priori confiderandi modo obligationis naturalis efficacia in hoc praecipue confiftit, vt confcientiam hominis ftringat, feu vt homo intelligat, fe, vbi eidem non fatisfecerit, voluntati Numinis repugnare; cui vti humanum genus fuam debet originem, ita ad obferuandam eiusdem legem teneri fefe deprehendit. Et quanquam fanctiones poenales in lege naturali non ita expreffe definiri cernantur; nulla tamen ratione probabile eft, eandem omni plane fanctione deftitui, quodque ab ipfo legis auctore non fit maius malum expectandum illi, qui obligationem violauerit, quam qui eandem impleuerit. Id quod inter alia arguunt [1] morfus illi confcientiae, quibus carpuntur facinorofi, etiam quibus fpes eft homines fallendi, poenamque humanam effugiendi; quem metum non ab altiore principio, & ex fenfu quodam imperii diuini oriri, fed ex mera tantum fimplicitate, adfuetudine, metuue poenae humanae prouenire, nemini pio perfuadetur. Cicero pro S. Rofcio [c. 24.]: *Sua quemque fraus & fuus terror maxime vexat, fuum quemque fcelus agitat, amentiaque afficit; fuae malae cogitationes confcientiaeque animi terrent. Hae funt impiis affiduae, domefticaeque furiae.* Add. Seldenus de I. N. & G. L. I. c. 4. p. m. 47. feqq. Neque crediderim vnquam, contra iftos terrores aliquem folidam fibi medicinam ab Atheifmi impietate feciffe, quin ad tempus exulans Numinis reuerentia acrioribus demum motibus impiam mentem concufferit. Et fane parci illi & infrequentes deorum cultores, qui ali-

 quamdiu

leges appellabantur, quae fuffragiis populi, interrogante magiftratu Patricio, ferebantur. Ab iis diuerfa Plebiscita, quae Plebs a Patriciis difcreta, plebeio magiftratu rogante, veluti Tribuno plebis, conftituebat. Hae leges & haec plebiscita cum Senatusconfultis & Conftitutionibus Principum, Edictis porro Magiftratuum & Refponfis Prudentum Ius ciuile conftituere dicuntur. Sed praeterea Praetores, Magiftratum ineuntes, edicere folebant, qua ratione Iurisdictionem explicaturi effent. Quorum Edictorum alia quidem Tralatitia erant, alia Noua. Illa, ex fui quisque Deceſſoris Edicto in fuum totidem paene verbis transferebat, haec contra de fuo veteri Edicto adftruebat. Quod Ius *Praetorium* adpellabatur, aut *honorarium*, ab honore Praetoris. Qua quidem ratione Praetores Ius ciuile faepe emendarunt, fuppleruunt, correxerunt, *Vid. §. 3. & feqq. Inft. d. I. N. G. & C.* De Refcriptis imperatorum exftat elegans Differtatio Antonii Schvltingii inter opuscula eius, excufa Franequerae, An. 1716. 4to.

7) At plura funt in *§. 1. & feq. Inft. de except.* H.

8) Vt in *Princip. Inft. de Obligat.* vbi Imperator Obligationem κατ' ἐξοχὴν, fiue praeftantiorem eius fpeciem definiuit. H.

9) Vid. *§. 9. Inftit. de Except.*

10) Quod in Reftitutionibus in integrum contigit. Quae tamen naturali contemplatione reapfe fuperuacuae funt: quod Iureconfulti Romani ipfi agnouerunt. *Nihil intereft*, inquiunt, *ipfo iure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur. L. 112. D. de R. I.* Vid. Celeb. Noodt de forma emendandi doli mali.

§. VI. 1) V. fupra L. II. c. 4. §. 20. H.

quamdiu insipientis consulti sapientiae errant, vt plurimum retrorsum demum vela dare, non sine graui consternatione coguntur [2]. Caeterum etsi primario obligationis naturalis sit conscientiam hominis stringere; eadem tamen efficacia obligationi quoque ciuili communicatur, siquidem haec versetur circa obiectum priori non repugnans [3]. Adeoque & leges ciuiles, quae naturali iuri non repugnant, conscientiam afficiunt. Deinde in hoc vtraque obligatio conuenit, quod homo vltro, & ex intrinseco velut motu debeat implere ea, ad quae per illam tenetur. In quo praecipue obligatio a coactione differt, quod in hac animus per solam externam violentiam contra intrinsecam inclinationem ad quid adigatur. Quae autem ex obligatione facimus, illa ex intrinseco animi motu, & velut proprio iudicio adprobata fieri debere intelliguntur. Sed quando hae obligationes spectantur, prout effectum aliquem producunt apud eum, cui ex illis quid debetur; heic itidem vtraque id commune habet, quod recte accipiatur, & possideatur, quicquid tanquam ex illa debitum praestatur. Verum quando alter obligationis impletionem vltro offerre negligit, aut detrectat, discrimen occurrit circa modum exigendi inter naturalem, & ciuilem obligationem, & quidem prout aliquis viuit vel in naturali libertate, vel in statu ciuili. Apud eos qui in naturali libertate viuunt, ex praeceptis iuris naturalis dispar oritur obligatio. Quae enim citra antegressum pactum lex naturalis alteri vltro exhibere iubet, vti sunt officia caritatis & humanitatis, illa placidis duntaxat modis exigi possunt, puta, persuadendo, monendo, rogando, obtestando. Vim autem aduersus pertinaciter detrectantem adhibere non licebit, nisi forte summa necessitas vrserit [4]. Causa huius rei haec videtur, quod sic satis tranquilla societas inter homines citra ista quoque officia consistere possit; adeoque natura eadem intelligatur seposuisse, velut materiam peculiari beneuolentia alios sibi homines deuinciendi. Quippe cum tantam vim conciliandi aliorum animos non habeant, quae vi poterant extorqueri, quam quae citra metum licebat denegare. Verum quae pacto interueniente debentur, ni vltro exhibeantur, per vim extorquere fas est. Sicut & vi defendi possunt bona quaecunque, a nobis possessa, vbi ab altero per iniuriam impetuntur. Enimuero ciuiles obligationes, seu quibus a lege ciuili auctoritas accessit, actionem in foro ciuili pariunt, cuius vigore detrectantem ad magistratus trahere possum, qui istum pro imperio ad obligationem explendam adigant. Naturales autem obligationes, quibus ciuilis legis sanctio deest, in ciuitatibus solo debitoris pudore, ac reuerentia Numinis constant, neque circa easdem exigendas ciuibus vim adhibere licet. Caeterum quibus obligationibus vim suam accommodare lex ciuilis debeat, legislatores [5] ex facultate internam ciuitatis tranquillitatem obtinendi metiuntur.

2) HORATIVS L. I. Od. 34. vers. 1. & seqq.

Parcus Deorum cultor & infrequens
Insanientis dum sapientiae
Consultus erro: nunc retrorsum
Vela dare, atque iterare cursus
Cogor relictos. - - - -

3) Frustra dissentiente HOBBESIO Part. II. de corpore politico c. 6. §. 3. H.

4) Vid. supra L. I. c. 7. §. 8. & L. II. c. 6. §. 5.

5) Ita a Charonda constitutum fuit, ne quis actionem haberet, qui de pretio fidem habuisset. V. STOBAEVM Tit. de legibus. Similiter

PLATO

tur [6]. Cuius vti pars est, non ob quaeuis negotiola praetorem posse obtundere, ita eidem hautquidquam consuluerint, qui Seres [7] imitari velint, de quibus STRABO L. XV. *Ius apud eos non reddi, nisi de caede & contumelia. Hanc enim ne quis patiatur, penes ipsum non esse; vti penes quemlibet sit cauere, ne in contractu decipiatur, diligenter considerato, cui fidem adhibeat.* Paria IDEM d. l. de Indis: *Nec mandati, nec depositi actionem habent, nec testes adhibent, aut sigilla, sed simpliciter credunt.* Conf. AELIANVS V. H. L. IV. c. 1. Add. SENECA de Beneficiis L. III. c. 15.

§. VII. POTEST quoque obligatio diuidi in *perpetuam & temporariam.* Illa est, quae tolli nequit, quamdiu exsistit persona, cui inhaeret. Qualis est obligatio congenita aduersus Deum, cuius etiam exercitium nullo tempore suspendi potest. Talis est etiam obligatio omnium hominum aduersus quoslibet homines, qua tales; quam itidem homo nequit exuere, quamdiu pars humani generis exsistit: etsi haec interdum quoad exercitium, saltem ex parte suspendatur. Id quod fit, quando cum altero in statum belli deuoluor. Est quippe isthaec obligatio reciproca, ita vt vbi ab vna parte abrumpatur, & pro officiis humanitatis hostilia reponantur, alteri quoque non amplius integrum sit amice cum illo agere, sed salutem & iura sua etiam cum eiusdem laesione possit asserere. Hactenus tamen illa obligatio manet perpetua, quod statim atque propriae salutis ratio admittit, parati esse debeamus ad exercenda iterum cum altero officia humanitatis, pacemque colendam. Ex aduentitiis obligationibus inter perpetuas quoque solet referri obligatio liberorum erga parentes, & ea, quae coniugibus intercedit, de qua alio loco pluribus *. Temporariae autem obligationes sunt, quae tolli possunt, viuis adhuc illis, quibus inhaerent.

§. VIII. PORRO quia frequentissimum est, vt obligationes sibi exaduersum respondeant, igitur diuidi eaedem quoque poterunt in *mutuas & non mutuas.* Obligatio non mutua est, quando vnus quidem alteri praestare quid tenetur, ita tamen, vt in altero illo, cui quid debetur, nulla sit obligatio isti respondens, & ad aequipollens praestandum adstringens. Talis est obligatio hominum erga Deum, per quam illi quidem huic absolutum debent obsequium; ipse vero nulla ratione iisdem pro hoc obsequio ad quid praestandum, tanquam ex vi obligationis extrinsecus accedentis [1], tenetur. Ex obligationibus autem, quae homines vtrinque respiciunt, si pauculos contractus μονοπλεύρες excipias, nulla huius generis esse videtur. Idque quod naturali hominum aequalitati repugnet, vnum ita obligari alteri, vt hic isti nulla prorsus ratione vicissim teneatur. Sociabiles etiam [2] illi nequeunt intelligi, qui communi vinculo

 non

PLATO L. XI. de LL. venditori, qui rei venditae pretio in creditum iuerat, actionem negauit. Add. ARISTOTELEM VIII. Eth. 13. & IX. Eth. 1. in fine. H. GROTIVM II. de I. B. & P. c. 18. §. 10. H.

6) Vid. L. VIII. c. 1. §. 1.

7) Vid. infra Lib. V. c. 11. §. 3. vbi eadem ab Auctore referuntur.

§. VII. *) Vid. Lib. VI. c. 1. & 2.

§. VIII. 1) Quae obligatio extrinsecus accedens, virtutibus Dei ab Auctore opponitur. Vid. supra L. II. c. 1. §. 3. & c. 3. §. 5.

2) Quam vocem hic recte illi, *enim*, quae erat in editionibus anterioribus, substitui iubet Cl. BARBEYRACVS.

non connectuntur, & inter quos mutua non est communicatio, sed quorum vnus ita est propter alium, vt ab hoc in illum vicissim nihil debeat proficisci. Neque vero homines, dum dispares status introduxerunt, tale ius eminens in aliquem potuerunt conferre, per quod is ab omni obligatione, officioque reliquis mortalibus praestando eximeretur [3].

§. IX. Obligationes mutuae sunt, quae sibi inuicem respondent, ita vt in eo, cui quid ex obligatione debetur, alia sit obligatio, quae istius intuitu vicissim alteri praestare quid iubeat [1]. Hae iterum diuiduntur in *imperfecte mutuas*, & *perfecte mutuas*. Illae sunt, quae sibi inuicem respondent inaequaliter, ita vt ad vnam referatur alia, quae est alterius generis, aut non aeque efficax. Id quod duplici potissimum ex causa videtur contingere; vel quia inter personas, quae sibi inuicem obligantur, est inaequalitas, vt vni competat ius imperandi, alteri necessitas obsequii incumbat; vel quia aliqui, caetera aequales, se se vltro pari obligationis genere noluerunt adstringere. Disparis quippe efficaciae sunt obligationes, dum quaedam in eo, quem spectant, producunt ius perfectum, ex quo nascitur actio aduersus nos in foro humano, bello aut pro tribunali persequenda, prout quis in libertate naturali aut in ciuitate viuit. Reliquae autem imperfectum duntaxat ius generant, ex quo alter vi ad praestandum adigi nequit. Caeterum ex priori causa imperfecte mutuae fiunt obligationes [2] inter principes & subditos, inter ciuitates & ciues, dominos & seruos, patres & liberos; de quibus singulis suo loco. Sed vt ex posteriori causa obligatio fiat imperfecte mutua, contingit potissimum in promissionibus gratuitis, earundemque impletionibus. Dum enim alteri gratis quid promitto, perfecte me obligo ad id praestandum [3], sic vt iste suo iure id me poscere queat. Verum quia ab eodem aequipollens mihi non sum stipulatus [4], inde ex lege duntaxat gratitudinis iste mihi tenetur; cuius multo laxior & liberior ad exsoluendum est necessitas, quam si quid ex pacto debeatur. Nam in eiusmodi velut illimitata obligatione rationes nostras fundare nequidquam solemus: adeoque si maxime alter ingratus fuerit, parum detrimenti accepisse nos iudicamus. Falluntur enim, qui tradunt, gratiam ab ingrato reposcendi ius perfectum naturam dedisse, etiamsi complures gentes eo nomine actionem in foro suo denegauerint. Neque enim sequitur; maior est necessitas reddendi, quam collocandi beneficii; igitur heic imperfectum, vbi ius perfectum est: cum possint esse gradus in eiusdem generis obligationibus, inprimis vbi inter se comparanda sunt officia eodem tempore concurrentia. Conf. Boeclervs ad Grotii L. I. c. 1. §. 4.

CAPVT

3) Hoc enim constitutioni humanae naturae repugnaret. Quod probe notandum est, quum de iuribus summae potestatis quaeritur, quae ita semper intelligenda sunt, vt nihil a subditis petatur, quod ii primo pacto ciuitatis concedere vel noluerint, vel non potuerint. Vid. not. ad Lib. VII. c. 8.

§. IX. 1) Item in mutuas ab initio, & ex postfacto. V. Avctor L. V. c. 2. §. 5. H.

2) Ob defectum executionis. V. H. Grotivm L. II. de I. B. & P. c. 14. §. 6. n. 2. H.

3) Seneca de Benef. VI. 14. *Illos ex toto praeteribo, quorum mercenarium beneficium est, quod qui dat, non computat, cui, sed quanti daturus sit, quod vndique in se conuersum est. Vendit mihi aliquis frumentum, viuere non possum, nisi emero: sed non debeo vitam, quia emi. Nec quam necessarium fuerit, aestimo, sine quo victurus non fui: sed quam gratuitum, quod non habuissem nisi emissem, in quo mercator non cogitauit, quantum auxilii adlaturus esset mihi, sed quantum lucrum sibi. Quod emi, non debeo.*

CAPVT V.

DE NATVRA PROMISSORVM ET PACTORVM IN GENERE.

I. *Obligationes aduentitiae vnde proueniant?*
II. *Quid sit translatio iuris Hobbesio?*
III. *Ius in omnia Hobbesianum non datur.*
IV. *In quo reuera consistat translatio iuris.*
V. *Assertio nuda non obligat.*
VI. *Promissio imperfecta obligat, sed alteri ius non dat.*
VII. *Promissio perfecta.*
VIII. *Verba de futuro ius non transferunt.*
IX. X. XI. *An vis obligandi insit nudis pactis?*

DISPICIENDVM iam vlterius est, qua ratione obligationes, quae homini non sunt congenitae, deinceps eidem suo aliquo actu proueniant. Quo ipso & in aliis enascitur ius aliquod, quo antea ipsi deficiebantur. Ita enim isthaec duo se mutuo consequuntur, vt quando in vno oritur obligatio, in alio ius eidem respondens enascatur; cum intelligi non possit, me obligari ad quid praestandum, nisi exsistat, qui illud exigere, aut saltem a me rite acceptare queat. Etsi non semper vice versa, vbi ius est in vno, in altero statim est obligatio, verbi gratia, in imperantibus est ius ad exigendam poenam [1], sed non est obligatio in reo. Nisi velimus dicere, si ius presse accipiatur pro facultate & competentia ad aliquid habendum, ei semper respondere obligationem in altero; sed non semper, si idem notet facultatem ad aliquid agendum. Prouenire igitur obligationes aduentitias constat ex actu vel μονοπλεύρῳ, vel διπλεύρῳ [2], quorum ille promissio gratuita, hic pactum est.

§. II. CAETERVM cum apud omnes in confesso sit, per promissa & pacta ius in alios transferri; prius sententiam HOBBESII de Ciue c. 2. §. 3. seqq. super translatione iuris examinabimus. Is igitur, cum ex posito statu suo naturali deduxisset, naturaliter quemlibet habere ius in quaelibet; ac praeterea ostendisset, ex vsurpatione istius iuris resultaturum bellum omnium in omnes, statum minime idoneum conseruandis hominibus: inde concludit, dum ex

4) V. supra c. 3. §. 17. H.

§. I. 1) Imo ipse AVCTOR §. 3. docet, concedentem in alterius ditionem aut ius se obligare, quod vltro ad implendam eius voluntatem velit conniti, simulque potestatem ei dare tergiuersantem metu mali adigendi. H. [Vid. quae dicentur ad L. VIII. c. 3. §. 4. 5. Equidem THOMASIVS Fundament. Iur. Nat. & Gent. L. III. c. 7. §. 10. contendit, iuri non semper obligationem respondere, exemplo duorum vtens, eidem in naufragio tabulae insidentium, vtpote quorum singuli ius habeant alterum deturbandi, etsi neuter id pati teneatur. Sed hoc illud tantum probat, dari casus, in quibus ius quod nobis competit, inutile fiat per conflictum iuris similis, alii personae competentis, non autem fallere regulam, certissimo tibicine fultam.]

2) Nimis stricto pacti significatu vtitur AVCTOR & contra Latinorum morem. V. *L. 1. §. 2. D. de pactis L. 3. D. de pollicitat.* Sane promissio sub pacto continetur, eique, siue reciprocum sit, siue non, inest vt pars suo integro. H.

ex eo ſtatu in pacem ratio iubeat homines concedere, quae pax cum iure omnium in omnia ſtare non poſſit, itidem iubere eandem, vt homines parte quadam iſtius iuris in omnia decedant. Decedere autem aliquem de ſuo iure tradit, ſi vel illi ſimpliciter *renunciet*, id eſt, ſi idoneis ſignis declaret, velle ſe non licitum ſibi amplius fore certum quid facere, quod iure antea feciſſe poterat: vel ſi idem ius in alium *transferat*. Id quod fiat, ſi ſignis idoneis declaret illi alteri, id ius volenti ab eo accipere, velle ſe non licitum ſibi amplius fore ipſi reſiſtere certum quid agenti, prout ei reſiſtere iure antea poterat. Inde concludit, *iuris translationem conſiſtere in ſola non-reſiſtentia*: ſeu qui in ſtatu naturali ius in alterum transfert, non dare alteri nouum ius, quod prius non habuerit; ſed tantummodo abdicare ſe iure ſuo reſiſtendi alteri, ius ſuum exercere volenti. Id quod ex ſua hypotheſi ita probat; quia ante translationem iuris is, in quem ius transferri dicitur, iam tum habebat ius in omnia; vnde nouum ius ei dari non potuit. Sed iuſta transferentis reſiſtentia, propter quam alter iure ſuo frui non poterat, extinguitur. Igitur quicunque in ſtatu naturali ius adquirit, id tantum agit, vt ſecure, & ſine iuſta moleſtia iure ſuo primaeuo frui poſſit, exempli gratia, ſi quis in ſtatu naturali fundum ſuum alteri vel venum, vel dono dederit, ſibi ſoli ius in eum fundum, non item aliis adimit; ſeu declarat, ſe non velle alteri reſiſtere, aut eundem impedire, fundo iſto frui volentem; quo ipſo tamen caeteris omnibus nihil praeiudicatur, qui primaeuum ius ad illum fundum retinent.

§. III. ENIMVERO quemadmodum ſupra oſtendimus, ſtatum illum Hobbeſianum hautquidquam eſſe naturalem homini, ad ſocialem vitam deſtinato; ita neque conſequens iſtius agnoſcimus, eiusmodi ius, quod homo habuerit, aut habere potuerit ad omnia, & quidem quod effectum aliquem in ordine ad alios homines obtineat. Quod vt penitius intelligatur, ſciendum eſt; non quamlibet facultatem naturalem aliquid agendi proprie ius eſſe [1], ſed illam demum, quae effectum aliquem moralem inuoluit apud alios, qui eiusdem mecum ſunt naturae. Sic, vti eſt in fabulis, facultatem naturalem habebat equus paſcendi in prato, habebat eandem & ceruus; neuter tamen ius habuit, quod illa vtriusque facultas alterum non afficeret. Sic homo, quando res ſenſu deſtitutas, aut bruta in vſum ſuum adhibet, meram duntaxat facultatem naturalem exercet; ſiquidem illa praeciſe conſideretur in ordine ad res, & animantes, quibus vtitur, citra reſpectum ad alios homines. Sed quae tunc demum in iuris proprie dicti naturam eualeſcit, quando in caeteris hominibus hic effectus moralis producitur, ne alii eum impedire debeant, aut ipſo inuito ad easdem res vſurpandas concurrere. Ineptum quippe eſt, eam facul-

§. III. 1) V. ſupra L. I. c. 6. §. 10. & L. II. c. 2. §. 3. H.

2) Hac hypotheſi, quaſi ad originariam dominii acquiſitionem opus ſit aliorum hominum conſenſu, ſaepe AVCTOR vtitur L. IV. c. 4. §. 4. c. 5. §. 9. c. 6. §. 2. & c. 13. §. 3. & 5. Ego vero ad fundandum dominii ius ea minime opus eſſe arbitror, vt infra pluribus oſtendam. Heic tantum dico: Deum ſingulis hominibus ius occupandi res, quae nullius ſunt, non dediſſe ad certam menſuram. Equidem fateor, ſi plures in vnius rei occupatione ſimul concurrant, inter eos opus eſſe pactione. At citra huncce caſum, ſi vnus renunciauerit facultati ſuae in aliquam rem, caeteros

facultatem iuris nomine infignire velle, quam exercere volentem alii omnes pari iure impedire queant. Igitur hoc quidem admittimus, naturaliter competere homini facultatem ad vsus suos adhibendi res quasuis sensu carentes, vt & bruta. Verum ea facultas, ita praecise considerata, ius proprie vocari nequit, tum quia in istis nulla est obligatio ipsius sese vsibus praebendi; tum quia propter aequalitatem naturalem hominum inter se non potest vnus caeteros ab iisdem rebus recte excludere [2], nisi ex eorum consensu expresso aut praesumto id sibi peculiariter comparauerit. Quod vbi factum est, tunc demum recte ius se ad eam rem habere dicere potest. Concisius dixeris; ius ad omnia, quouis facto humano anterius, non esse intelligendum exclusiue, sed tantum indefinite, id est, non quod vnus omnia sibi exclusis caeteris possit, sed quod naturaliter non sit definitum, quaenam portio rerum ad hunc, quae ad alterum pertineat, antequam ipsi super diuisione & assignatione inter se conuenerint. Multo minus autem eadem hominum aequalitas admittit, vt naturaliter homo in quemlibet hominem ius sibi praetendere possit. Quin potius nemini ius ad regendum alterum erit, nisi peculiariter id ex ipsius consensu aut alio facto antegresso quaesierit [3]; vti suo loco pluribus ostensum.

§. IV. IN QVO igitur proprie consistat translatio, & adquisitio iuris, planius fiet, si praemittatur, quod quaedam iura respiciant homines, quaedam res; quodque hoc ius in res sit vel originarium, vel deriuatum. In homines adquiritur ius, si alter expresse aut tacite consentiat, vt ipsi, quid agere, pati aut omittere debeat, possim praescribere: per quod simul se obligat, quod vltro ad implendam meam voluntatem velit conniti; simulque potestas mihi conceditur tergiuersantem metu mali adigendi. Ius originarium in res hoc modo alicui quaeritur, dum caeteri omnes expresse aut tacite renunciant facultati ea re vtendi, quam antea aequalem cum ipso habuerant. Verum originario iure semel constituto, per quod primaeua ad res facultas ademta fuerat, in transferendo iure adimitur, quod ipse habebam, & alteri tribuitur, qui id antea non habebat. Inde adparet incongrue dici, translationem iuris consistere in sola non-repugnantia; cum hocce vocabulum negatiuum hautquidquam exprimat vim obligationis ex translatione iuris ortae, quae proprie continet inclinationem intrinsecam ad conuenta expedienda. Etsi ex consequenti, qui paret obligationi, non resistat. Exemplum autem ab Hobbesio subiunctum ad rem non quadrat. Praeterquam enim, quod absurdum sit venditionem vocare, vbi ego solus ad aliquam rem cessero meae praetensioni, quam alii omnes saluam retinent: etiam ex ipsius mente proprietas rerum coepit

teros non renunciantes ab eius vsu excludi haut posse, quod AVCTOR §. 3. tradit, si concedatur, turbas in humano genere concire erit idoneum. H. [Vid. notae ad L. IV. c. 4. Illud constat, ante bonorum proprietatem nemini ius fuisse reliquos in perpetuum ab vsu rei alicuius excludendi. Finito enim vsu alicuius res, ad pristinam communionem redibat, cessura denuo primo occupanti, quemadmodum nos eodem occupationis titulo ea vsi eramus]

3) L. VII. c. 2. §. 9. 10. 11. H. [Et supra c. 2. §. 7. huius Libri & L. I. c. 6. §. 12. L. VI. c. 2. 3.]

coepit ab imperio ciuili [1], et poſt ſublatum ſtatum naturalem. Ergo in ſtatu naturali ſuum dicere fundum nemo poterat, adeoque nec vendere. Verum ita dicendum fuerat. Cum in mero ſtatu naturali non magis ad hunc, quam illum res pertinerent, igitur ſi quis aliqua re ſolus vellet frui, neceſſum erat, vt alii vſui eiusdem rei renunciarent. Id ſi facerent gratis, habebat id negotium inſtar donationis; ſin cum aliquo onere, contractus innominatus erat [2]. Verum licet vnus renunciaret facultati ſuae in iſtam rem, reliquis tamen nihil praeiudicabatur, adeoque [3] deinceps ſolus iſte, qui renunciauerat, non autem caeteri ab vſu eius rei poterant excludi.

§. V. VIDEAMVS porro, qua ratione quis obligationem contrahat, & ius in alterum conferat, ex promiſſo ſuo gratuito. Eius natura & effectus vt recte percipiatur, initio notandum; nos diuerſo poſſe modo loqui de re quapiam alteri praeſtanda, quae iam eſt in noſtra poteſtate, aut fore putatur. Vno quidem modo [1], ſi nude explicemus animum noſtrum, qui nunc eſt, de futuro, ita tamen vt nullam nobis adferre neceſſitatem velimus in iſta voluntate perſeuerandi. Vti ad Seianum ſcribit Tiberius apud TACITVM Ann. IV. [cap. 11. num. 9. Ed. Rycquii]: *Ipſe quid intra animum volutauerim, quibus adhuc neceſſitudinibus immiſcere te mihi parem, omittam ad praeſens referre.* Ex tali aſſertione neque mihi obligatio, neque alteri ius naſcitur. Vid. *L. 108. §. 1. D. de verb. obligat.* [2]. Et vt iſta vitio careat, nihil aliud requiritur, quam vt veritas cogitationis adſit pro praeſenti tempore, ſeu vt reuera talis nobis ſit animus, qualem profitemur; neue mendacio alteri illudamus. In ea autem deſtinatione perſeuerare non tenemur [3]; quippe cum animus humanus habeat non tantum naturalem potentiam conſilium mutandi, ſed etiam ius, vt recte id facere poſſit, vbi nulla obligatio neceſſitatem adfert, in ſententia ſemel declarata perſiſtendi. Quanquam reprehendi poſſint eiusmodi mutationes voluntatis, ſi prior ſententia, abs qua diſceſſum eſt, altera fuit melior; aut ſi alii per eam immerito ludibrio afficiantur. Quo adplicari poteſt quod Valer. MAXIMVS L. VII. c. 8. n. 5. 6. de Q. Caecilio, & T. Mario Vrbinate memorat. Etſi quandoque coruorum hiantium impudentia eiusmodi ludibrium mereatur [4]. Vid. PLINIVS II. epiſt. 20. Conf. GROTIVS L. II. c. 11. §. 2.

§. VI. PROMISSIONEM imperfectam poſſumus vocare, quando quis voluntatem ſuam pro futuro tempore determinat ad aliquid gratuito alteri praeſtandum, cum ſigno ſufficiente ad indicandam perſeuerandi neceſſitatem; ſeu vt ſatis declaret, ſe velle obligari, vt tamen alteri nullum ius proprium confe-

§. IV. 1) Vid. HOBBESIVS de Ciue c. 6. §. 16. & c. 14. §. 10. & quae infra ab AVCTORE dicentur L. VIII. c. 1. §. 2.

2) Explicatur haec vox L. V. c. 2. §. 7.

3) Quod ipſum quoque falſa illa ſententia nititur, cuius mentio facta in nota 1. ad paragraphum praecedentem. Quodſi ex vero haec aeſtimentur, res, quam quis vſus cauſſa occupauerat, tantisper ipſius erat, donec eam derelinqueret, ita vt a nemine de poſſeſſione eius deiici poſſet. Vnde ſi eam alteri de manu in manum traderet, alter idem ius adipiſcebatur, & omnes pariter ab vſu rei excludebat; donec eam redire ſineret in priſtinam communionem, vel etiam alteri traderet.

§. V. 1) Vti fieri conſueuit in tractatibus, quos vocant, ineundarum conuentionum. Hinc a tractatu ad contractum argumentari non licet. V. COTH-

conferatur ad eam rem exigendam. Vti etiam in debito reponendae gratiae contingit: vbi qui beneficium accepit, ad exhibendum gratum animum obligatur, quem alter ſuo iure exigere non poteſt. Enimuero eiusmodi pollicitationis exemplum, quod quidem ex iure naturae proueniat, quidam non ita facile inueniri poſſe autumant. Affertur quidem promiſſum principis abſoluti factum ſubiecto, domini factum ſeruo, patris factum filio ſub poteſtate conſtituto; quo illi quidem obligantur ad id implendum, his tamen ius ad exigendum ideo videtur deeſſe, quod forum deficiat, vbi actionem iisdem intentare queant. Verum quod eiusmodi promiſſiones velut mancae videantur, id non oritur ex intrinſeca ipſarum inualiditate, ſed quia accedens paciſcentibus qualitas externum obligationis effectum intercipit. Alii exemplum adferunt ſtipulationis mutilae, vbi per leges ciuiles promiſſa per certas ſtipulationum formulas ſunt concipienda, quibus deficientibus actio ex promiſſo non datur. Vbi cenſent, ſiquidem paciſcentium intentio fuerit perfectum obligationem contrahere, & per errorem duntaxat, aut imprudentiam ſolennia in lege praeſcripta fuerint omiſſa, promiſſorem ex naturali aequitate ad promiſſum implendum teneri, alterum autem ad illud exigendum in foro ciuili actionem non habere. Aſt neque in hoc exemplo promiſſionis imperfectio ex ratione iuris naturalis, ſed ex lege poſitiua reſultat, quae praeter legis naturalis morem iſtius effectum a certis formulis ſuſpendit. Igitur promiſſionis imperfectae tale exemplum aptiſſimum videtur, ſi eam ita concipiam: ego ſerio deſtinaui hoc vel illud tibi praeſtare, & peto, vt id mihi credas. Quo caſu promiſſor ad praeſtandum videtur obligari magis ex lege veracitatis, quam iuſtitiae: ſcilicet quia in ſe voluit quidem eſſe obligationem, vt tamen per alterum nolit ad implendam eam compelli. Sunt enim homines generoſo animo, qui malunt videri propriae virtutis impulſu ferri ad faciendum officium, quam propter ius alterius. Quo referendae ſunt pollicitationes virorum potentum aut gratioſorum, quibus alicui non per verba honoris *, ſed ſerio ſuam commendationem, interceſſionem, promotionem, aut ſuffragium ſpondent; quae tamen hautquidquam velut iure aliquo abs ſeſe volunt exigi, ſed in ſolidum ſuae humanitati ac veracitati cupiunt imputari. Ad talem pollicitationem me naturali quidem iure aliquis cogi poſſe videtur, cum, ne id fieret, ſibi tacite reſeruauerit; vt officii ſui gratia eo maior foret, quo longius ab eodem coactio abfuerit.

§. VII. PERFECTA denique promiſſio fit, quando quis non ſolum voluntatem ſuam pro futuro tempore determinat circa praeſtandam alteri rem

 quam-

V. COTHMANNVS 4. Reſponſ. 16. BESOLDVS Conſ. 268. MEVIVS Part. 4. Dec. 333. Part. 7. Dec. 203. Conſ. 52. n. 154. Adde de teſtamentis infra L. IV. c. 10. §. 2. H.

2) *Nulla promiſſio poteſt conſiſtere, quae ex voluntate promittentis ſtatum capit.* L. 108. D. d. V. O.

3) SOPHOCLES Oedipode in colono:

Καὶ πνεῦμα ταὐτὸν οὔποτ' οὔτ' ἐν ἀνδράσι
Φίλοις βέβηκεν, οὔτε πρὸς πόλιν πόλει.
Τοῖς μὲν γὰρ, ἤδη, τοῖς δ' ἐν ὑστέρῳ χρόνῳ
Τὰ τερπνὰ πικρὰ γίνεται, κἄυθις φίλα.

Homines nec inter ſingulos iidem diu,
Nec ciuitates inter affectus manent:
His citius, illis tantulo poſt diſplicet.
Quod ante placuit, quoque diſpiicuit, placet. H

4) Vid. infra L. IV. c. 10. §. 3.

§. VI. *) Vid. infra §. 10.

quampiam; ſed etiam ſimul indicat, ſe ius in eundem conferre, vt rem promiſſam plene poſcere ipſum queat. Cum autem promittamus, vel dare aliquam rem, vel facere aliquid; inde promiſſio eſt vel via ad alienationem rei noſtrae, vel quaſi alienatio particulae cuiusdam de noſtra libertate, vt nimirum quod antea facere vel intermittere poteramus, vel pro arbitrio adplicare, in eo nunc praeſcriptum noſtri promiſſi ſequi debeamus. Monendum autem eſt, iſthaec pertinere ad promiſſa inter homines concepta. Nam * etſi impoſſibile ſit, diuina promiſſa fallere; nimis tamen ſuperbum videtur dicere, mortalem ſibi ex promiſſo aduerſus Deum ius quaerere. Add. GROTIVS d. l. §. 3. 4.

§. VIII. OBSERVANDA porro heic ſunt, quae tradit * HOBBESIVS de Ciue c. 2. §. 6. ſeqq. *In iure relinquendo ſeu transferendo ſi ſigna nulla extiterint praeter verba, iſthaec de praeſenti aut praeterito tempore eſſe debere:* ſeu ius ad rem promiſſam in alterum transferri duntaxat per verba de praeſenti aut praeterito, non autem per verba de futuro. Qui enim v. g. de futuro ſic dicit: cras dabo, cras donabo; aperte ſignificat, ſe iam non dediſſe. Itaque toto hodierno die ius, quod in rem ſuam habet, immotum ipſi manet, vti & craſtino die, & deinceps, niſi per nouum promiſſum ius tranſtulerit, aut actu interea dederit. Quod ſi tamen praeter verba alia quoque ſigna adſint, ſufficientia ad declarandam voluntatem transferendi ius in praeſenti tempore; eum effectum verba, quantum ad formam Grammaticam futurum tempus notantia, non impedient. Verum vbi talia ſigna deficiunt, non facile tam laxa interpretatio verbis futuri temporis erit adhibenda, vt iſta etiam ad praeſentem translationem iuris valeant. Cum enim bona noſtra plerumque non ſoleamus transferre in alios, niſi boni alicuius adquirendi cauſa, quod bonum in donatione gratuita non ita liquido adparet: igitur circa actum, communi hominum inclinationi parum congruentem, nihil temere praeſumendum, niſi quantum expreſſa voluntatis ſigna oſtendunt. Praeſertim cum frequens ſit, eiusmodi verbis nudum duntaxat, & ſaltem in praeſens ineſſicacem affectum exprimere. Ergo quamdiu adhuc quis in futuro loquitur, deliberare cenſetur; intra quod tempus & affectus ipſius, & meritum alterius mutari poteſt, vel etiam caſus interuenire, quare quis re ſua commode carere nequeat. Quemadmodum teſtator in teſtamento hautquaquam ius de praeſenti in heredem transfert, ſed ſemper eius-

§. VII. *) Vid. ſupra L. II. c. 1. §. 3.

§. VIII. *) Et in Leuiathan. c. 14. *Verba de futuro, vt dabo, concedam, continent quidem transferendi iuris promiſſionem, ſed nondum quicquam transferunt: nam ſignificant nondum dediſſe.* Quae quatenus admitti poſſint, recte docet AVCTOR. Ex iis autem iudicari poteſt, quam vim habeant pacta contractuum praeparatoria, quae vocant. Exempli gratia pactum de pecuniis mutuis, dandis vel ſumendis *(v. L. 30. D. de reb. creditis.)* de vendendo vel emendo, de locando. Etenim cum contractus quisque ſuam habeat peculiarem indolem, & varia pacta recipiat, circa ea noua erit opus conuentione, vt contractus ad maturitatem perueniat. Ante ergo quam haec ſequantur, licebit poenitere. Quanquam ſint, qui a poenitente intereſſe praeſtari velint. Quod tum admittendum cenſeo, vbi illius dolus interceſſerit. H. [Adde HERTII paroemias Iuris Germanici L. I. c. 8. §. 5.]

§. IX. 1) Vide quae dicentur L. II. c. 11. §. 2. 3.
2) Conf. *L. 1. Comment. c. 6.* Eſt tamen qui exiſtimat, Connanum minus recte in partes vocari, quippe qui loquatur de pactis nudis intuitu Romani fori conſideratis. Diſtinguendas enim duas propoſitiones: ex promiſſis oriri obligationem naturalem: & obligationem, quae ex promiſſis

eiusmodi clausulam in animo reseruasse censetur; hic haeres meus esto, nisi antequam obiero, voluntatem mutauero. Etsi leuitatis notam non effugiat, qui inani spe alios ne quidquam lactat. Aliter vero se res habet, si ita dicam: dono vel donaui tibi aliquid cras habendum. Id enim est; hodie ius dare rem cras habendi, seu hodie ius ad rem in aliquem transferre, cuius traditio crastina die fieri debeat. Neque obstat his, quae diximus, quod communi loquendi vsu pleraeque promissiones exprimantur verbis, futurum tempus notantibus. Sic enim loqui solemus, etiam quando stipulata manu, aut iurato quid promittimus; habebis hoc a me, dabo tibi hoc, &c. Id quod ideo fieri sueuit, quia traditio rei promissae plerumque ex interuallo sequitur. Imo vix promissio dici potest, vbi eodem tempore voluntas dandi declaratur, & res ipsa exhibetur; quippe cum heic vel nulla adfuisse obligatio, vel statim atque fuerit contracta, iterum expirasse videatur. Tunc demum vero vulgus habere se quid dicit, quando eius possessionem nactum fuit. Vnde talium verborum, sicubi in promissione perfecta occurrant, (v. g. intra dies sex C. dabo,) hic proprie est sensus: iam tibi ius do habendi & exigendi a me C., simulque me obstringo, quod intra praefixum diem eadem tibi sim traditurus. Breuius res ita potest efferri, quod verba futuri temporis in promissionibus, ac praecipue vocabulum dandi, innuant vel obligationem adhuc contrahendam, qua ratione per ea neque res ipsa, neque ius ad eam rem transfertur: vel traditionem rei deinceps faciendam, ad quam ius iam transfertur, aut translatum fuit; quo in casu illa promissionis perfectioni nihil obstant.

§. IX. Hoc Loco etiam excutienda erit vexatissima quaestio: vtrum naturali iure aliqua vis obligandi insit nudis pollicitationibus, vti & nudis pactis, quamdiu intra terminos simplicis conuentionis stant, nec vllum in se negotium aut συνάλλαγμα [1] continent [2]. Id quod sibi praecipue negandum sumsit Franc. Connanus Comment. Iur. Ciuil. L. V. c. 1. quem Grotius L. II. c. 11. §. 1. aliique refutatum iuere. Et sane fidem verbis datam esse seruandam, ac posse aliquem solis verbis sibi conciliare necessitatem aliquid praestandi, si vel maxime nondum aliqua res intercesserit [3], apud omnes hactenus sapientes in confesso fuit. Cicero Off. I. [c. 7.] *Fundamentum iustitiae est fides, id est, dictorum, conuentorumque constantia, & veritas, eaque de causa fidem*

missis oritur, naturalem non producere obligationem ciuilem; & hoc fundamentum naturale habere propter ius praecipiendi summo imperanti competens. Enimuero argumenta, quibus vtitur Connanus, satis ostendunt, ipsum negare, ex promisso oriri obligationem, quae vi sua & naturaliter citra legem ciuilem efficax sit, vt pariat ius perfectum. H. [Proinde Connanus L. V. c. 1. n. 5. non loquitur de pactis *nudis*, de quibus differere solent Legistae, sed de pactis *in genere* consideratis, contenditque, obligationem ex pactis imperfectam tantum nasci. Merebatur proinde omnino disertissimus Iureconsultus refutari a Grotio & Pufendorfio, qui summi viri laterem lauassent, si Connanus de pactis tantum nudis locutus esset. Vnde concidit excusatio, quam Bvddevs Element. Philos. pract. II. P. c. 4. Sect. 4. §. 9. Connano parat.]

3) Accedit, in promisso simul esse iuris translationem, vt iam demonstrauit Avctor. Sicut ergo rei corporalis dominus eam potest in alium transferre signo aliquo voluntatis, ita etiam ius ipsum, quod quis habet in actus suos aut res suas, potest in alium transferre, vel in solidum, vel pro parte definita. Quod ius alteri ita quaesitum eidem inuito auferri haud posse, facile liquet. H.

dem adpellatam, quia fiat, quod dictum est. Et VLPIANVS *in L. 1. D. de pactis: Quid tam congruum fidei humanae quam ea, quae inter eos placuerunt, seruare?* Improbe faceta est cauillatio reguli illius Iauanici, qui cum reprehenderetur, quod promissa sua non seruaret, respondit: *Linguam suam non esse ad ossis instar rigidam* [4]. Hoc an ita crude oppugnatum iuerit Connanus, excussis ipsius argumentis, patebit. Primo igitur ait, *non minorem esse culpam eius, qui temere nulla de causa pollicenti credit, quam eius, qui vanitatem adhibuit promissionis.* Heic dextre est explicandum, quid sit *nulla de causa* polliceri. Si enim iste est sensus; talia polliceri, quae vbi non praestentur, nihil detrimenti & incommodi afferunt ei, cui promissa sunt, & quae illi, qui praestiterit, damnum aut molestiam sunt allatura; admitti sane potest, promissa nulla de causa facta obligationem non producere. Cur enim quis velut suo iure postulare velit, vt ego fatiger, aut sumtus faciam, si ea res ipsi non est profutura? Et contra rationem est actionem suscipere, ex qua nihil boni, sed potius mali quid est prouenturum. Sic verbi gratia si tu a me stipulatus esses, vt per quatriduum cibo abstinerem; nulla adparet ratio, quare id seruare debeam, si mea valetudo per tale ieiunium est affligenda, nec aliqua vtilitas exinde ad te redit. Et in hoc casu aeque vanitatis est damnandus, qui talia promittit, quam qui eiusmodi ex promisso ius, serio vindicandum, quaesitum sibi arbitratur. Praeterea cum promissa sint gratuita, adeoque vnam duntaxat partem onerent; regulariter censenda est illis inesse haec limitatio; quantum citra magnum meum incommodum potest fieri. Neque vero alter, cui promissio facta est, tam erit impudens, vt postulaturus sit, meum beneficium mihi valde esse damnosum, aut vt cum insigni meo detrimento velit locupletari [5]. Quo facit illud CICERONIS Off. I. [c. 10.] *Incidunt saepe tempora, vt promissum non seruare sit iustum. Referri enim decet ad fundamenta iustitiae; primum, vt ne cui noceatur; deinde vt communi vtilitati seruiatur. Ea cum tempora commutant, commutatur officium, & non semper est idem. Potest etiam accidere promissum aliquod & conuentum, vt id effici sit inutile* [6] *vel ei, cui promissum sit, vel ei, qui promiserit. Nam si, vt in fabulis est, Neptunus, quod Theseo promiserat, non fecisset, Theseus filio Hippolyto non esset orbatus. Ex tribus enim optatis, vt scribitur, hoc erat tertium, quod de Hippolyti interitu iratus optauit* [7]. *Nec promissa igitur seruanda sunt ea, quae sint iis, quibus promiseris, inutilia. Nec si plus tibi noceant, quam illi prosint, cui promiseris. Contra officium est, maius damnum anteponi minori: vt si constitueris te cuipiam aduocatum in rem praesentem esse venturum, atque interim grauiter aegrotare filius coeperit, non sit contra officium non facere quod dixeris: magisque ille, cui promissum sit, ab officio discedat, si se destitutum queratur.* Add. SENECA de Beneficiis L. IV. c. 35. 39. Huc quoque pertinet, quod ISTE

Offic.

4) Simile exemplum Mediolanensium, qui increpati de periurio, responderunt: *Iurauimus quidem, sed iuramentum attendere non promisimus.* Quod referens RADEVICVS de gestis Friderici I. L. II. c. 25. *Digna,* inquit, *responsio, vt moribus oratio consonaret, &c. qui praue ac perfide viuere & facere consueuerunt, aliter ac perfide & praue loqui non potuissent, vt vitam flagitiosam sermo inlotus comitaretur.*

5) Quod Iuri Naturae repugnare, iam ipsi veteres ICti obseruarunt. *Iure Naturae aequum est,* inquiunt, *neminem cum alterius detrimento & iniuria fieri locupletiorem, L. 206. D. d. R. I.*

6) Vid. Nota 1. ad §. 7. c. 3. L. 1.

7) Vid. EVRIPIDES Hippolyt. v. 1315. & seqq.

§. X. 1) VARRO L. V. de Lingua Latina: *Non spondet ille statim, qui dixit: spondeo, si iocandi caussa dixit.* H.

Offic. III. [c. 24.] tradit: *Si quis medicamentum cuipiam dederit ad aquam intercutem, pepigeritque, ne illo medicamento vnquam postea vteretur, si eo medicamento sanus factus fuerit: & annis aliquot post inciderit in eundem morbum: nec ab eo, qui cum pepigerat, impetret, vt iterum eo liceat vti, quid faciendum sit, cum sit is inhumanus, qui non concedat vti, nec ei quidquam fiat iniuriae? Vitae & saluti consulendum est.* Quod si vero in Connani sententia, *nulla de causa* polliceri, idem sit quod gratuito; tunc manifestum est, per eam tolli omnem materiam beneficentiae & liberalitatis, & omnia officia humana fieri mercenaria. Cur enim non credam ei, qui, cum suas facultates nosset, gratis me ab ipso exspectare quid iussit, quod deinceps eundem amandi & colendi causam haberem? Et cum posset mihi impune non promittere; cur me iussit rationes meas ipsius fidei superstruere, si perfecte nolebat obligari? Nam in beneficii negatione tamdiu nulla est iniuria, quamdiu ad illud dandum sola humanitatis lege quis adstringitur; non vbi postea per promissum ius alteri ad id quaesitum fuit.

§. X. VLTERIVS vrget Connanus: cum huiusmodi promissa ab ostentatione potius, quam a voluntate proficiscantur; aut vt non simulate, sed bona fide fiant, leuiter tamen & parum considerate iactentur: magnum fortunis omnium imminere periculum, si quocunque dicto aut promisso homines teneantur. Ex quo fundamento fortasse est, quod antiquis creditum fuit, amatoriis iuramentis nullam vim inesse, eaque transgressis deos ignoscere; quod ista animo per amorem occoecato suscipiantur. PLATO in Conuiuio; [T. III. pag. 183. Ed. H. Steph.] & Poëtae passim. Enimuero frustra tantum heic periculum metuitur. Nam non nisi seriis promissis, & ex deliberato animo profectis, vim obligandi tribuimus [1]. Iocularia pro seriis accipere rusticum fuerit. Temere autem plura promittere, quam commode praestare queas, vti reprehensione non caret, ita inhumanum foret talia exigere velle. Apud Flau. VOPISCVM [c. 35.] Aurelianus cum populo coronas bilibres promisisset, si victor rediret, & hi aureas sperarent, ipse coronas de panibus fecit [2]. Deinde separanda sunt verba honoris [3], & quibus affectum nostrum indefinite in aliquem testamur, ab illis promissis, quibus peculiariter ad certi quid nos obstringimus. Saepe enim humani viri amplis valde verbis beneuolentiam suam exprimunt; puta, dum totos se alicui addicunt, se ipsos, suaque omnia alterius ministeriis offerunt. Vti apud VIRGILIVM, Aen. L. I. [v. 76. 77.] Aeolus:

- - - Tuus, o regina, quod optes
Explorare labor: mihi iussa capessere fas est [4].

Heic

2) Euidentem hic verborum cauillationem adfuisse, putat THOMASIVS Iurisprud. Diu. L. II. c. 12. §. 176. quamuis neque populus a stultitia excusari possit, quod sperauerit coronas aureas. Iure tamen, adiicit Cl. BARBEYRACVS, populus exspectabat coronas, ab *Imperatore* promissas, non de panibus confectum iri.

3) *Ea autem sola dicta, siue promissa admittenda sunt, quaecunque sic dicuntur, vt praestentur, non vt iactentur L. 19. D. de Aedilit. Edict.* Vid. HERTII Paroemiae Iur. German. L. I. c. 10.

4) VLPIANVS *L. 13. §. 3. D.* de Aedilitio edicto: *Ea solum promissa admittenda sunt, quaecunque sic dicuntur, vt praestentur, non vt iactentur.* Eodem pertinet vulgatum illud: Verba honoris siue aulica non obligare. Quod pluribus illustraui L. I. Paroem. Iur. Germ. 10. H.

Heic impudens valde fuerit, iſtiusmodi verba preſſe accipere. Vid. 1 Regum XX, 3. ſeqq. Etſi illum locum aliter interpretetur IOSEPHVS Archaeol. L. VIII. c. 8. GROTIVS ad d. l. ait, Achabum verba iſta intellexiſſe ita: do me meaque in tuam fidem: Benhadadum autem de rerum proprietate. Add. POLYBIVS Excerpt. Legat. XIII. & LIVIVS L. XXXVI. [c. 28.] de Phanea, Aetolorum legato. Igitur talia etiam ſerio prolata ad nihil certi obligant, ſed beneuolum duntaxat animum, ſtudiumque erga alterum exprimunt. Add. Fern. VASQVIVS Controu. Illuſtr. L. I. c. 10. §. 20. ſeqq. Sed promiſſa illa, quae certi & determinati quid alterum a nobis expectare iubent, vti ideo ſunt neceſſario implenda, quia alter fidem noſtram ſecutus rationes ſuas ad iſta attemperauit: ita ſi vel maxime vnus aut alter diſſoluto animo, atque ad agnatos & gentiles deducendus, per nimiam promittendi facilitatem fortunis ſe ſuis euerteret, non ideo obligatio promiſſorum ex vita humana penitus fuerit proſcribenda. Sicuti fideiuſſiones non ſtatim damnantur, quia non pauci earum occaſione in noxam inciderunt. Inde quia promiſſum cadit in debitum, cauti eſſe homines debent, ne plura promittant, quam commode poſſint praeſtare. Nec vitio caret illa frontis teneritas, quae nemini quidpiam negare audet, etiam impudenter procanti. Quam in rem TERENTIVS, Andr. act. 4. ſc. 1. [verſ. 5. & ſeqq.]

Id eſt genus hominum peſſimum,
In denegando modo quis pudor paululum adeſt:
Poſt vbi iam tempus eſt promiſſa perfici,
Tum coacti neceſſario ſe aperiunt, & timent;
Et tamen res cogit eos denegare.
Ibi tum eorum impudentiſſima oratio eſt:
Quis tu es? quis mihi es? cur meam tibi? heus
Proximus ſum egomet mihi: attamen vbi fides,
Si roges, nihil pudet. Hic, vbi opus eſt,
Non verentur: illic, vbi nihil opus eſt, ibi verentur.

Apud PLVTARCHVM Bruto, [pag. 986. D. Ed. Wech.] de hoc ita refertur: Τὴν ἀπὸ τῶν ἀναιχύντως λιπαρέντων ἧτταν, ἣν ἔνιοι δυσωπεῖσθαι καλοῦσιν, αἰσχίστην ἀνδρὶ μεγάλῳ πειθόμενος, εἰώθει λέγειν, ὡς οἱ μηδὲν ἀρνεῖσθαι δυνάμενοι δοκοῦσιν αὐτῷ μὴ καλῶς τὴν ὥραν διατεθεῖσθαι. *Impudenter obſecrantibus ſuccumbere turpiſſimum magno viro ducens, dicere ſolebat, eos, qui nihil denegare valerent, parum ſibi videri honeſte aetatis florem collocaſſe.*

§. XI. RELIQVA, quae Connanus adfert, parum habent difficultatis. Dicit, perquam iuſtum fuiſſe aliquid honeſtati cuiusque & liberalitati relinquere, nec omnia ad neceſſitatem obligationis reuocare & exigere. Augeri enim probitatis in nobis & conſtantiae ſtudium, cum relinquitur, vbi virtutes iſtae elucere poſſunt: quod fieri vix poſſet, ſi promiſſa omnia omnes facere cogerentur. Nunc praeſtare, quod ſemel pollicitus ſis, aut alio quouis modo oſten-

§. XI. 1) De quibus infra agetur Lib. VIII. c. 8. & 9.

2) Et vt diſcerni poſſet, an promiſſio temere effuſa, an conſulto concepta eſſet; praeſertim cum antea apud Romanos vſuueniret, quod eſt apud PLAVTVM Aulularia: *Scio, quo pacto ſoleant perplexarier. Pactum non pactum eſt: non pactum pactum eſt, cum illis lubet.* H.

oſtendiſti, te facturum eſſe, praeclarum & glorioſum eſt; ſed eo tamen glorioſius, quo minus eſt neceſſarium. Enimuero ſatis adhuc materiae relinquitur liberalitati, dum alteri exigendum abs te offers, quod impune ipſi negare poteras. Et cum tam frequentia promiſſa inter homines mutua opera indigentes occurrant, magis intereſt rerum humanarum, minore cum gloria fidem ſuam exſoluere homines, quam plurimos per inconſtantiam aliorum decipi. Sic ut alter alteri commodet, quantum citra inſigne ſuum detrimentum poſſet facere, ſane lex naturae praecipit. Arctior tamen redditur ea obligatio, ſi quod natura indefinite tantum praeceperat, vltro quis conſenſu ſuo deſignet; alterumque certo id exſpectare iubeat. Vnde non ſequitur; etſi non promiſiſſem, erat tamen viri boni & iuſti indigentiae aliorum ſuccurrere; ergo ideo tantum laudabile eſt ſtare conuentis, quia indiges, non quia ego promiſi. Quod autem iſte concedit, ſi quis ex alicuius promiſſo non ſecuto damni quid fecerit, teneri eum ipſo naturali iure ad id, quod intereſt, (puta ſi quis fidem alterius ſecutus aliunde ſuis neceſſitatibus proſpicere neglexerit:) ex eo recte infertur; exigi poſſe promiſſum, & alterum id implere debere, ne iſte detrimenti quid capiat. Periculoſum vero eſt admittere iſthanc conſequentiam: cum deteriore conditione non ſis, quando promiſſum non praeſtiterim, quam ſi omnino non promiſiſſem; igitur re integra mihi ſemper licebit poenitere. Et magis contra naturam fore haſce promiſſiones exigere, inuitis illis, qui eas fecerunt, cum in eo lucrum quaeras tuum; quam iſtos eadem reuocare, cum tu inde nullum detrimentum accipias. Enimuero non in hoc ſolo humanitatis officium abſoluitur, ne alteri noceas, ſed & alterius commoda pro virili ſunt promouenda. Ergo ſi ad hoc te peculiariter adſtrinxiſti, poenitere ob hanc ſolam cauſam, quod alter nihil detrimenti inde ſit paſſurus, perinde foret, ac ſi indignum eſſet, alterius conditionem per nos reddi meliorem. Sicut & nemo admiſerit, ab illis pactis, quibus συνάλλαγμα ineſt, recte reſiliri, quando per poenitentiam noſtram alterius conditio non redditur deterior, ſed duntaxat non melior. Et bene quoque monet Grotius ex Connani ſententia, ita crude accepta, ſecuturum, inter reges & populos diuerſos, pactorum [1], quamdiu ex iis nihil eſt praeſtitum, vim fore nullam, praeſertim illis in locis, vbi nulla certa forma foederum ac ſponſionum reperta eſt. Quo nihil magis ad diffidentiam inter homines excitandam facit; cum hoc modo oculatis ſemper manibus omnia forent gerenda. Quod ipſum ſaepiſſime conditio hominum, quibus inter ſe negotium eſt, non admittit. Quod denique Romani non niſi ex illis promiſſis actionem voluerunt dare, quae ſtipulatione interpoſita fierent, non ea cauſa fuit, quia feria promiſſa iure naturali non obligarent [2]; ſed vt adhibito formularum carmine homines admonerentur [3] mature cogitare, an rebus ſuis expediat promittere, quod reuocari amplius nequeat. Tum vt eo liquidius res promiſſae exprimerentur, ne earundem obſcuritas cauillationibus anſam praeberet. Add. *L. 15. D. praeſcript. verbis.*

CAPVT

3) Vid. infra L. V. r. 2. §. 3. Quod, vt omnia humana negotia, duplici ratione, in bonam ſcilicet et malam partem, conſiderari poteſt. Quid ambitioni Patriciorum per has formulas licuerit, exponit THOMASIVS in Naeuis Iurisprud. Rom. L. I. p. 12. & ſeqq. & Iurisprud. Diu.

* *

CAPVT VI.

DE CONSENSV CIRCA PROMISSA ET PACTA ADHIBENDO.

CVM PER promissa & pacta regulariter libertas nostra constringatur, nobisque aliquod onus concilietur, dum necessario iam est praestandum, quod antea in nostro erat arbitrio positum, facere an omittere vellemus; nulla propior ratio est, quare quis de eiusmodi onere deinceps sustinendo recte conqueri nequeat, quam quia in illud vltro consensit, suoque sibi arbitrio arcessiuit, quod repudiare penes ipsum erat*.

§. II.

Diu. L. II. c. tt. §. 60. in not. Benignius alii pacem inter Plebem & Patricios constare nequiisse obseruant sine horum auctoritate; auctoritatem autem saluam esse non potuisse, nisi sibi solis Patricii retinerent possessionem scientiae Iuris Ciuilis, quae formulis continebatur. In his autem, vtut arbitrariis, omnia sancta, & ad exactissimam iustitiae normam adtemperata, vt docet BRISSONII aeternum opus de formulis. Rem omnem caeterum prodit Pomponius, in *L. 2. §. 6. & 35. D. de O. I.* *Deinde ex his legibus* [duodecim Tabularum] *eodem tempore fere, actiones compositae sunt, quibus inter se homines disceptarent: quas actiones, ne populus, prout vellet, institueret, certas solennesque esse voluerunt. &c.* - - - - *Et quidem ex omnibus, qui scientiam* [Iuris Ciuilis] *nacti sunt ante Tiberium Coruncanium publice professum neminem traditur: Ceteri autem ad hunc vel in latenti Ius Ciuile retinere cogitabant, solumque consultatoribus* [vacare] *potius, quam discere volentibus, se praestabant.*

§. I. *) Quod belle Salomo expressit hae sententia: *Fili mi, si quid spopondisti alteri, defixisti externo volas tuas,* [id est manum tuam vinctam alieno tradidisti] *illaqueatus es verbis oris tui: captus es enunciationibus oris tui.* Prouerb. VI, 1. 2. Inde quoque est, quod promissa Hebraeis vincula dicuntur. Vid. Numer. XXX, 5. & GROTIVS L. II. c. XI. §. 4. n. 1.

§. II. 1) QVINTILIANVS Declam. 247. *Neque vnum promittendi genus est. Voluntas hominum non tantum voce signata est.* In vniuersum dici potest, signa illa declarari verbis, vel factis. Ad haec pertinent nutus (v. *L. 52. §. final. D. de Obligat. & act.*) symbola (vt porrectio dextrae.) SOPHOCLES Philoctete:

Ἔμβαλλε χειρὸς πίστιν.
Cedo dextram fidei testem.

(v. H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 13. §. 22. vbi TESMARVS in not. Add. L. III. c. 24. §. 5.) & alia, de quibus egi Differt. de societate facto contracta. H.

2) *La-*

§. II. ISTE consensus etsi regulariter per signa [1], puta voces, literas, nutusque exprimi soleat; aliquando tamen contingit, vt ille citra eiusmodi signa ex ipso negotio, & aliis circumstantiis colligatur [2]. Sicuti etiam quandoque absentia signorum, siue silentium [3], cum certis circumstantiis consideratum, loco signi consensum exprimentis valet. EVRIPIDES [4] Iphigen. in Aul. [vers. 1142.] Αὐτὸ δὲ τὸ σιγᾶν ὁμολογοῦντός ἐστί σου. *Hoc ipsum silere te confiteri arguit.* Vbi tamen necessum est, praesentem rerum conditionem ita esse comparatam, vt ex omni parte ad praesumendum consensum velut conspiret, nec vlla occurrat probabilis coniectura, quae in diuersum ducat. Alias enim valde durum foret, ex quouis indicio obligationem alicui impingere. Ex quibus intelligitur, in quo proprie consistat natura *pacti taciti*; nempe quando consensus non per eiusmodi signa, quae regulariter in commercio hominum recepta sunt, exprimitur, sed quando idem ex negotii natura, aliisque circumstantiis liquido colligitur [5]. * Frequentius tamen est, vt quando principale pactum consensu expresso fuit initum, ex ipsa negotii natura pactum tacitum illi accedere, ac ex eodem fluere intelligatur. Sicut & illud valde vsitatum, vt in pactis tacitae quaedam exceptiones & conditiones sint subintelligendae. Quibus tamen non plus indulgendum, quam quantum communis commercii humani indoles fert, ne per illas pacta nimis reddantur lubrica & incerta. Exemplum pacti taciti esse potest, v. g. si quis peregrinus in ciuitatem aliquam, exteros amice tractare solitam, amica sub specie accedat, etsi nunquam expresse fidem dederit, tacite tamen & ex ipso accessionis actu fidem dedisse censetur, quod pro ratione status sui velit sese legibus eius ciuitatis attemperare; postquam norat, eam legem in vniuersum dictam esse omnibus, qui intra territorium eius ciuitatis versari cupiunt. Vnde & ipse iterum ab eadem defensionem sui temporariam, & administrationem iustitiae tacite stipulatus est [6]. Sic quando absentis negotia citra expressum mandatum gerun-

 tur,

2) *Labeo*, ait, *conuenire posse vel re, vel per epistolam, vel per nuncium: inter absentes quoque* [posse]: *sed etiam tacite consensu conuenire intelligitur L. 2. pr. D. de Pactis.* Conuentiones etiam tacitae valent, *L. 4. D. eod. L. 13. §. 2. in fin. D. Commodati.*

3) *Qui tacet, non vtique fatetur, sed tamen verum est, eum non negare, L. 142. D. de R. J.* Vid. Numer. XXX, 5. ibique CLERICVS & HERTII Paroemiae Iur. German. c. 7.

4) Apud eundem Orestes ait in eius nominis tragoedia: Φωνεῖ σιωπῶν, *tacens affirmas.* CICERO I. de Inuentione: *Taciturnitas imitatur consensionem.* Add. Numer. XXX, 4. Quod imprimis verum est, vbi illius, qui obligari debet, actus positiuus non desideratur. H.

5) Consensus *tacitus* factis declaratur, verbi gratia nutu, redditione vel laceratione chirographi. Distinguitur ab eo consensus *praesumtus* vel *fictus*, veluti, quando ICti Romani praesumunt, aut fingunt, pupillum, in cunis vagientem, consentire in negotium, quod eius nomine gerat tutor, vel absentem consentire in rem, quam negotiorum gestor, ipsius nomine susceperit. Hic consensus fictus, vel praesumtus in *quasi-contractibus* adesse dicitur ICtis Romanis. Possunt autem obligationes, inde nascentes, etiam sine consensu, ex solis officiis humanitatis absolutis, deduci. Sed sic de solo nomine lis est, quum nemo diffiteri possit, ingeniose satis a veteribus excogitatam esse quasi-contractuum denominationem arbitrariam.

6) Equidem H. GROTIVS asserit, actionem negotiorum gestorum nullum eorum fundamentum habere, ex quibus natura obligationem inducit. Verum perperam, & recte id refutauit AVCTOR L. IV. c. 13. §. 13. EVRIPIDES Andromacha:

Τῶν γὰρ ἐκδήμων φίλων
Δεῖ τοὺς κατ' οἶκον ὄντας ἐκπονεῖν τύχας.
Nam absentium amicorum
Fortunas curare debent ii, qui domi sunt.

Ecquis

tur, pactum exiſtit tacitum, quo poſtquam vnus operam ſuam rebus alterius vtiliter accommodauit, alter eandem penſare vna cum ſumtibus factis tenetur. Vtique enim praeſumitur, alterum, ſi ſciuiſſet, in hoc expreſſe conſenſurum. Sic qui in diuerſorio ad menſam accedit, etſi nullum cum hoſpite verbum circa pretium cibi commutet, ex ipſo tamen actu ſuo ad id ſoluendum conſenſiſſe intelligitur; quod notorium ſit, nemini gratis heic cibum praeberi. Sic & obligatio, quae inter tutorem & pupillum verſatur, ex contractu tacito originem ſuam trahit. Add. GROTIVS L. III. c. 24. Pactorum autem acceſſoriorum haec poſſunt eſſe exempla, v. g. Si quis cum altero paciſcatur de tuto acceſſu in aliquem locum [7], etiam de reditu conueniſſe iudicatur, etſi de hoc expreſſe mentio nunquam fuerit facta; quod alias priore pacto nihil foret actum. Sic qui pacto conſentit, vt exteri foro ſuae ciuitatis vtantur, etiam conſentire intelligitur, vt quas ibi merces emerunt, exportent. Quemadmodum etiam abſurdum foret, verbi gratia vendere alicui agrum, non autem concedere velle, vt eundem in eo loco poſſideat, ſed poſtulare, vt in alium locum ipſum transportet. Sic qui cubiculum in aedibus ſuis alicui locat, conceſſiſſe etiam iudicatur vſum earum partium, quibus ille carere nequit, puta ianuae & viarum, quae ad illud ducunt, ſaltem hactenus, vt foras prodire, ac redire liceat. Conditionum autem & exceptionum tacitarum exempla paſſim occurrunt. In vniuerſum autem obſeruandum, omnium quae tacite conueniuntur aut excipiuntur, ſtrictam eſſe faciendam interpretationem, nec vlterius eadem valere poſſe, quam quo liquida conſenſus coniectura ducit. Add. *L. 24. D. de Probation.* Cum alias facile inuito moleſta obligatio impingi poſſit; & vbi tacitis exceptionibus & conditionibus nimis indulgetur, pleraque pacta ſubuerti aut eludi queant. ICti Romani exemplum taciti pacti adducunt in *L. 2. D. de Pactis: Si debitori meo reddiderim cautionem, videtur inter nos* tacite *conueniſſe, ne peterem.* Vbi tamen ex ſimplicitate iuris naturalis non videtur neceſſarium, pactum tacitum in hoc caſu ſtatuere; cum planiore modo dici queat [8], redditione cautionis intelligi debitum remiſſum, adeoque actionem plane ſublatam. Iuri autem Romano ambages heic, & pactum de non petendo comminiſci placuit, ne obligatio, re contracta, nudo conſenſu tolli videretur. Sic in caſu, qui proponitur in *L. 51. princ. D. Locati*, non neceſſarium videtur ſtatuere, *ſilentio conueniſſe, ne quid praeſtaretur, ſi am-*

Eequis vero his, vbi expenſas fecerunt, repetitionem negaret? aut ſi negligenter in amici abſentis negotio verſati ſunt, eosdem non teneri affirmabit? ſimilis ratio eſt illorum, qui ſumtus in alienum funus fecerunt. Bene iterum EVRIPIDES Phoeniſſis:

> Τοῖς γὰρ θανοῦσι χρὴ τὸν οὐ τεθνηκότα
> Τιμὰς διδόντα, χθόνιον εὐσεβεῖν θεόν.
> *Fas namque poſcit, mortuis non mortuos*
> *Officia facere Manium reuerentia.*

Quare hi ſumtus repeti poterunt ab illis, ad quos ea cura pertinebat. Sane actio funeraria Romanorum nihil erat aliud, quam actio negotiorum geſtorum, qualitatibus quibusdam nouis a Praetore aucta. H.

7) H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 2. §. 15. Add. Differt. de liter. comm. pro pace §. 13. H.

8) Atqui hoc reuera eſt pactum liberatorium! Add. infra L. V. c. 10. §. 7. H.

9) Et *L. 13. Commodati.* vbi POMPONIVS ait: *Plerumque accidit, vt extra id, quod ageretur, tacita obligatio naſcatur: veluti cum per errorem indebitum ſoluendi cauſa datur.* H.

§. III. 1) Veritas autem conſenſus aeſtimatur 1) ex facultate conſentiendi *Phyſica,* 2) ex facultate conſentiendi *Morali,* ac 3) ſerio ac libero facultatis illius exercitio. Hic de prima conſentientis qualitate agitur: de duabus inſequentibus autem deinceps agetur. TITIVS Obſeru. CCVII.

si ampliore pecunia fundus esset locatus. Cum citra fictionem pacti taciti simplicissime dicatur; dictam illi contractui legem hautquidquam eo vsque extendi posse, vt conductori quoque prosit; cum nullo vtique fauore dignus sit, qui ex lege agrum non coluit [9]. Add. quoque *L. 2. C. de Pactis. L. 6. §. 2. L. 18. L. 53. D. Mandati. L. 13. in fine. L. 14. D. Locati.*

§. III. Vt autem quis serio [1] & liquido consentire possit, ante omnia requiritur vsus rationis hactenus vt praesens negotium intelligat, an si conueniat, & abs se praestari queat, eoque perpenso consensum suum sufficientibus signis exprimere possit. Ex quo consequitur, promissionem infantis [2], furiosi item [3], & amentis nullam esse. Circa furiosum autem peculiariter obseruandum, non nisi durante furoris tempore actiones ipsius moraliter pro nullis haberi. Quamdiu autem furor dilucidis interuallis [4] distinguitur, nihil impedit, quominus sese valide possit obligare ad id vsque tempus, quo per morbum ipsi rationis vsus relinquitur. Nam furor recurrens obligationem aliquid per se agendi & praestandi suspendit, quousque actiones suas arbitrari iterum possit. Vnde vulgatum illud ICtorum: furor superueniens nullum negotium antea rite gestum perimit; intelligendum est de negotiis, quae simul & semel absoluuntur. Quale est Testamentum [5], quod semel rite conditum subsistit, quousque sufficienti contrariae voluntatis declaratione fuerit sublatum; qualis in furore dari non potest. Verum vbi obligatio aliqua sit explenda per distinctas actiones, vsum rationis requirentes, patet ab interueniente furore eandem suspendi. Si qui operam mihi suam ad certum tempus addixit, vbi interea in furorem inciderit, expirabit obligatio, cui iam ab illo satisfieri amplius nequit. Etsi propter spem recuperandae sanitatis saepe tam obligatio, quam potestas & ius penes furiosos quoad actum primum durare intelligatur, cuius exercitium tantisper per alios obitur. Sed si quis incurabili furore laboret, is merito ciuiliter pro mortuo habetur [6]. Vid. *L. 8. D. de his, qui sui vel al. iur. sunt. L. 14. D. de Offic. praesidis. L. 2. D. de Procuratoribus. L. 5. §. 2. D. ad L. Aquiliam.*

§. IV. Caeterum quousque in pueris duret imbecillitas rationis [1], contrahendam obligationem impediens, in vniuersum adeo accurate definiri nequit; cum in quibusdam citius, in aliis tardius iudicium maturescat. Sed respi-

2) *Infans. & qui infantiae proximus est, non multum a furioso distant §. 9. Inst. de inutil. stipulat.*

3) *Furiosus nullum negotium gerere potest: quia non intelligit, quod agit. §. 8. Inst. eod. Furiosi - - - - - - nulla voluntas est. L. 40. D. de R. I.*

4) Quam vero incautum sit, ex vno opere, vel sermone, sanum hominem referente, de his dilucidis interuallis iudicare, indicat *L. 1. §. 9. D. de Aedilit. Edicto*, quam iucundis duobus exemplis illustrat Tussanus de la Rve. Amoen. iur. obseru. Dec. II. c. 6. Thes. Iuris Otton. V. c. 1510.

5) *Nam neque testamentum recte factum, neque vllum aliud negotium recte gestum, postea furor interueniens perimit, §. 1. Inst. Quib. non est permiss. fac. testamentum L. 9. C. Qui testamenta facere possunt.*

6) Mors ciuilis appellatur, quando quis capitis damnatur, aut deportatur, aut aliam poenam subit, qua caput eius de ciuitate eximebatur, ita, vt non amplius superesse censeretur. Quales apud Romanos erant, qui libertatem amittebant. *Intereunt autem homines quidem maxima, aut media capitis deminutione, aut morte*, L. 63. §. 10. D. pro Socio. Add. tit. *Inst. de capitis deminutione.*

§. IV. 1) Praemisimus hunc paragraphum, cum Cl. Barbeyraco paragrapho insequenti. Quum

respiciendum heic est in singulis ad quotidianas ipsorum actiones [2]; tum etiam quid legibus positiuis in ciuitatibus sit constitutum, quae fere certum temporis terminum heic designarunt, prout indolem suae nationis solertem, aut hebetiorem deprehenderunt [3]. Sicuti apud Ebraeos valebat promissio, quam fecisset adolescens, qui annum aetatis decimum tertium, puellae, quae duodecimum impleslet. Quia tamen tenera aetas, etiam quando negotium, quod geritur, intelligit, vehementi & plerumque inconsulto impetu fertur, ac in promissa est facilis, spei plena, liberalitatis famam captans, in amicitias ambitiose colendas prona, & diffidere nescia: ideo in multis ciuitatibus salutariter institutum, vt aliorum prudentiorum auctoritatem adhibere necessum haberent iuniores in contrahendis obligationibus, quousque inconsultus ille iuuentae impetus deferbuisse censeretur. Inde alicubi quae abs talibus propria auctoritate geruntur, ipso iure nulla sunt: alicubi per restitutionem in integrum [4], sicubi laesi fuerint, ipsis succurritur. Vid. *L. 11. §. 3. seqq. L. 24. §. 1. L. 44. D. de Minoribus.* Id quod iure positiuo constitui, naturalis ratio non obscure suadebat. Praesertim cum dolo vix careat, qui istius aetatis facilitati imminet, & aliorum dispendiis locupletari vult, quae isti per iudicii imbecillitatem praeuidere [5], aut aestimare non norunt [6]. Lex Attica hac in parte minorennibus aequiparabat foeminas, quibus non concedebat contractum inire, *nisi vsque ad ordei modium; Διὰ τὸ τῆς γνώμης ἀσθενές· propter consilii infirmitatem*, vti est apud Dionem CHRYSOSTOMVM Orat. 25. de Incredulitate; & ISAEVM Orat. 9. [7] Sed & ipsum ius naturale praecipit, vt sicubi eiusmodi statuta in ciuitatibus extent, illa obseruentur, non solum si ciues inter se, sed & si cum peregrinis paciscantur. Non tam ideo, quod qui in aliquo loco contrahit, legibus loci tanquam subditus temporarius tantisper subiiciatur [8]; quam quia actionem solet denegare ciuitas ex illis negotiis, quae ipsius legibus non sunt conformia. Nisi ciuitas expresse ostenderit, se in iure peregrinis di-

Quum enim Auctor, in antecedentibus de iis sermonem habuisset, qui vsu rationis destituuntur, proximum erat, loqui de infantibus, nec apte filum orationis interrumpitur tractatione de conuentionibus hominum ebriorum, vtpote quae classem singularem constituunt; quum ebrietas sit vitium mentis breue, insania contra, & infantia per tempus satis diuturnum durent.

2) Quibus si aetas, intra quam pacisci liceat, fuerit definita, cessat ius illud naturale, ex obseruatione actionum quotidianarum diiudicationem fieri volens; quippe quae valde difficilis & anceps est. Hinc recte ICti Romani pupillos nec naturaliter obligari dicunt. H.

3) Quae aetas tamen diuersa est pro diuersitate contractuum. Dantur enim eiusmodi conuentiones, quae ab adolescentibus quatuordecim annorum iniri possunt, quales sunt, quibus res mobiles minoris momenti alienantur, quum ad alios aetas XXV. annorum exigatur, veluti quibus bona immobilia, vel mobilia maioris momenti distrahuntur. Vid. interpretes ad Tit. Pandect. *de Rebus eorum, qui sub tutela vel cura sunt, sine decreto non alienandis vel supponendis.*

4) *Quod est redintegrandae rei, vel caussae actio.* PAVLLVS Rec. Sent. L. VII. 1. Vid. tit. Pand. *de in integrum restitutionibus*, & quae ad eum dixerunt Ger. NOODT, Anton. SCHVLTINGIVS, & Nicol. Hieron. GVNDLINGIVS in commentariis suis. Addantur his TITII obseruationes in Compend. Iur. Lauterbach. qui regulas Iuris hac parte Naturalis, sollicite separauit a placitis Arbitrariis Iuris Ciuilis.

5) Imo vir bonus ne quidem abuteretur simplicitate hominis aetate XXV. annorum maioris. Nam si vel is, negotium, de quo agitur, non satis intelligat, parcendum est stupiditati ipsius, neque cum eo in praeiudicium eius contrahendum: qua in re sensus magis legum, quam verba, inspicienda. Quum autem porro quaeritur, *vtrum minor ex contractu, durante minorennitate inito, conscientiae saltem praeceptis teneatur?* distinguendum videtur 1) an alter, quo cum contraxit, de damno vitan-

dicundo merum ius naturale secuturam [9]. Atque idem fuerit obseruandum, si per literas contractus sit initus inter diuersarum ciuitatum ciues, ex quo actio in foro alterutrius, qui eo stare abnuit, sit instituenda. Nam licet contrahens nunquam se, ne temporarie quidem, alterius ciuitati subiecerit; si tamen eius fori subsidio vti velit, ad leges ciuiles negotium erit componendum. Sic licet in loco, qui nullius imperium agnoscit, puta in vasto Oceano, aut deserta insula, promissio aut pactum fiat inter duos, qui eidem ciuitati subiiciuntur; ad leges ciuiles tamen se attemperabunt; si ex illis ius perfectum & actionem in foro suae ciuitatis velint quaerere. Verum quid circa actus eorum, qui legibus ciuilibus superiores sunt, obseruandum, alio loco monebimus [10].

§. V. PORRO [1] CVM vsum rationis ebrietas non parum impediat, aut quandoque penitus sopiat, quaeritur: an ebrius intra tumulentiam illam promittendo aut paciscendo se se possit obligare? Id quod nobis negandum videtur, si iam ebrietas eousque processerit, vt per vinum ratio plane sit obruta. Nam pro vero & deliberato consensu haberi nequit, si quis vel maxime momentaneo & inconsulto impetu in aliquid inclinet, aut signa quaedam edat consensum alias exprimentia eo tempore, quando mens velut medicamine quodam loco mota fuerat. Sed & impudens foret, tale promissum velle exigere, vbi imprimis eius impletio cum insigni onere est coniuncta. Quod si vero quis ebrietatem eam captauit, & obseruata alterius facilitate, promissum astute elicuit, ne abs doli quidem, fraudisque crimine immunis erit. Ast qui, discussa crapula, vbi dicta sua in mentem ipsi fuerint reuocata, eadem rata habuerit, vtique obligabitur, sed non ex eo, quod ebrius, sed quod sobrius egerat [2]. Paulo largior tamen inuitatio, & quae non tam rationem obfuscat, quam ad hilaritatem prouocat, obligationem contrahendam non perimit, praesertim vbi illa a sobriis

vitando certet, quod vtique a Minore farciendum videtur. 2) An contractus bona ab altero fide initus sit. Nam si praeuidebat, adolescentem rem ita gerere, vt perditurus esset quod ex contractu quaesisset, merito iure suo excidit, qui fomenta libidini iuuenili exhibuit: quum contra dilapidationis ignarus vtique indemnis seruandus sit, etiamsi adolescens rem male absumserit. Vid. AVCTOR L. V. c. 2. §. 11.

6) V. & MEVRSIVM L. II. Themid. Attic. c. 9. Iure Lubecensi L. III. tit. 6. art. 13. Vxor nihil aliud, quam linum & telam ad vsum rei domesticae comparandi facultatem habet. Iure Suetico maritus, si vxor vltra vnum solidum absque eius consensu emerit, contractum rescindere potest, vt notat Ioann LOCCENIVS Synops. Iur. Suetic. addend. ad Diss. 15. quaest. 1. vbi subiicit ex LL. Norvegicis: Patrisfam. vxorem ad vnius assis aestimationem mercari. H.

7) Ridiculum errorem interpretis, qui Isaeum Latinitate transcripsit, hic notat Clariss. BARBEYRACVS. Add. ARISTOPHANES in Eccles. vers. 1017. ibique Interpretes.

8) Haec ratio vera non est. Non raro enim ciuitas sequitur alterius ciuitatis leges, vbi v. g. pactum est initum, aut res sita, aut paciscentium vnus habet domicilium. Vt fusius demonstraui *de collision. Legum sect. 4.* H.

9) H. GROTII Sententia, contractum huncce solo iure naturae regi asserentis, mihi potior videtur. V. *d. sect. 4. §. 36.* & *de commeatu literarum §. 18. sequ.* H.

10) Vid. L. VIII. c. 10.

§. V. 1) Hic Paragraphus in anterioribus Editionibus quartus est. Vid. nota 1. ad paragraphum praecedentem.

2) Regula haec generalis est, conualescere, per ratihabitionem, cessante impedimento factam, conuentiones antea inualidas. Quare contractus quoque, a minore initus, quem is maior factus ratihabuit, conualuisse dicendus est, perinde, ac si maior eum iniisset. Vid. *L. 1. §. 2. D. de auctoritate & consensu aut Tutorum & Curatorum & Tit. Cod. si maior factus ratum habuerit.* Adde quae infra ab Auctore dicentur §. 14.

ſobriis renouetur. Quo facit illud TACITI de Mor. German. [c. 22.] *De reconciliandis inuicem inimicis, & iungendis affinitatibus, & adſciſcendis principibus, de pace denique ac bello plerumque in conuiuiis conſultant; tanquam nullo magis tempore aut ad ſimplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incaleſcat. Gens non aſtuta nec callida, aperit adhuc ſecreta pectoris, licentia loci. Ergo detecta & nuda omnium mens poſtera die retractatur: & ſalua vtriusque temporis ratio eſt. Deliberant, dum fingere neſciunt; conſtituunt, dum errare non poſſunt* [3]. Paria de Perſis refert HERODOTVS [L. I. c. 133.] ATHENAEVS L. IV. c. 10. CVRTIVS L. VII. c. 4. [num. 1.]. Add. PLVTARCHVS Sympoſiac. quaeſt. L. VII. c. 9. & 10. [4] Equidem id manifeſtum eſt, delicta ob ebrietatem, per quam patrata ſunt, ideo a poena hautquaquam immunia eſſe. ARISTOTELES Nicom. L. III. c. 7. *Καὶ γὰρ ἐπ' αὐτῷ τῷ ἀγνοεῖν κολάζουσι (οἱ νομοθέται.) ἐὰν αἴτιος εἶναι δοκῇ τῆς ἀγνοίας, οἷον τοῖς μεθύουσιν διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια. ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ. κύριος γὰρ τοῦ μὴ μεθυσθῆναι. τοῦτο δ' αἴτιον τῆς ἀγνοίας. Nam ob ignorationem etiam puniunt legislatores, ſi ſibi ipſe ignorationis cauſa quispiam fuiſſe videatur. Vnde ebriis duplices poenae inſtitutae ſunt. In ipſo enim, qui inebriatur, principium eſt; cum ſui quisque in eo dominus ſit, vt non inebrietur: id quod ignorationis eſt cauſa.* Solonis lex ita dictitabat: Τῷ ἄρχοντι, ἂν μεθύων ληφθῇ, θάνατον εἶναι τὴν ζημίαν. *Principem, ſi ebrius deprehenſus ſit, morte multandum.* Et Pittaci lege delictum per ebrietatem admiſſum duplici poena plectebatur [5]. Diogenes LAERTIVS L. I. [§. 57.] Scilicet quanquam forte in ebrietate ipſa quis ignoret, quid agat; tamen vbi quis vltro voluit vſurpare illa, ex quibus obnubilationem mentis orituram norat, cenſetur etiam in ea conſenſiſſe, quae inde erant conſecutura. Enimuero exinde non ſequitur, promiſſa quoque ebriorum obligare [6]; cum diuerſa ſit ratio delictorum & contrahendarum obligationum. Nam quia abſolute eſt interdictum, delicta admittere, ideo vitandae quoque ſunt homini occaſiones, quae probabiliter in delicta poſſunt pertrahere. Quid autem ebrietas deſignet, vix eſt, vt ignorare quis poſſit. Et cum ipſa ebrietas eo praecipue nomine ſit peccatum, quatenus ad alia peccata hominem diſponit; non poteſt ex peccatorum numero eximi, quod in ſe eſt peccatum ideo, quia peccato ſuam debet originem. At vero cum in noſtro ſit arbitrio ſitum, nouas obligationes adſciſcere nobis velimus, nec ne; non poſſumus quoque teneri ad vitandas occaſiones, quae conſenſum noſtrum liquidum erant intercepturae. Perinde atque non tenemur euitare ſomnum, ideo quod nutando poſſimus videri per ludibrium quid a nobis ſtipulanti annuiſſe. Quam ad rem facit ioculare ſcelus Caligulae, de quo eſt apud SVETONIVM Calig. c. 38. *Nota res eſt,* (loqui-

3) Conf. Diſſertatio THOMASII de hominibus propriis & liberis Germanorum §. 12.

4) Add. Maxim. TYRIVS ſerm. XII. p. 128. ed. Dauis. Cantabr. & POTTERI Archaeologia Graeca L. IV. c. 20. p. 776. 777. vt & BRISSONIVS de Reg. Perſ. Lib. II. p. 218. 219. Ed. Sylburg.

5) Vid. loci ARISTOTELIS relati ſupra L. I. c. V. §. 10. not. 3. 4. & MENAGIVS ad locum Diogenis Laërtii, ab auctore laudatum.

6) In Flandria ab obligationibus, in taberna potoria inter pocula celebratis, alterutri contrahentium poſtridie ante meridiem recedere licet, teſte Nicolao BVRGVNDO Prologo ad conſ. Flandr. Add. CARPZOVIVS Part. 2. Conſt. 15. def. 39. H.

7) Nam & damnum culpa datum ſecundum ius naturae reſarciri debet. V. ſupra c. 1. §. 6. H.

(loquitur de auctione ab ipso proposita.) *Aponio Saturnino inter subsellia dormitante, monitum a Caio praeconem, ne praetorium virum crebro capitis motu nutantem sibi praeteriret; nec licendi finem factum, quoad tredecim gladiatores H. S. nonagies ignoranti addicerentur.* Vnde si nihil aliud praui ebrietas efficeret, quam quod signa, consensum alias testantia, per eam ab imprudentibus aut ignorantibus possent elici, eo solo nomine inter vetita hautquidquam erat referenda. Cumque ad contrahendam obligationem ex promisso vel pacto requiratur consensus contrahentis, in praesenti tempore negotium quod geritur intelligentis: inde consensus alicuius non potest praesumi ex eo, quod quis consensit in vsurpandam rem, quae vsum rationis erat impeditura. Praesertim cum plerique, qui vino se obruunt, non id spectent, vt vsus rationis tollatur, sed vt eodem ad laetitiam excitentur; prior autem effectus fere praeter intentionem obrepat, dum huncce nimis incaute persequuntur. Addi & hoc potest, cum per delictum alicui malum inferatur, per promissum vero bonum antea indebitum adquiratur, & vero odiosum magis sit laedi, quam aliquod bonum non adquirere; facilius esse, vt per ebrietatem nullum declaretur promissum, quam delictum. Denique quod quis teneatur soluere, verbi gratia pretium vini, quod per temulentiam obtuso iam palato inuergit, & quod bibiturus non fuerat, sui si compos fuisset; illud est ex contractu, initio compotationis inito, quo is ad tantum vini soluendum se obstrinxit, quantum guttur hauserit, etiamsi per eandem viam iterum sit eiiciendum [7]. Quod si quis per vinolentiam quid effudit, si vasa fregit, si in complementum hilaritatis fenestras pertudit; tenetur ex communi illa lege de pensando damno, quod sua culpa alteri dedit.

§. VI. CONSENSVM porro, qui ad validitatem promissorum & pactorum requiritur [1], quam maxime impedit *error* [2], per quem contingit, vt intellectus a vero promissi pactiue obiecto deuiet, adeoque voluntas reuera in illud non consentiat. Distincte autem fuerit dispiciendum, vtrum error euenerit circa promissum, an vero circa pactum. De promissis ita videtur pronunciandum; si promissio fundata sit in praesumtione alicuius facti, quod ita se non habebat, seu vbi in promissione aliquod factum, vel etiam qualitatem alterius supposuerim, citra cuius intuitum promissurus non fueram, naturaliter promissionis nullam fore vim; modo ipsa negotii natura, liquidaeque circumstantiae ostendant, promissorem vnice ex illo facto, eaue qualitate tanquam ex conditione consensum suspendisse. Ratio est, quia promissor consensit

§. VI. 1) Tertium requisitum veri consensus, de quo supra dictum fuit in nota 1. ad §. 3. deficit 1) in iis, qui per *iocum* vel *verba honoris* aliquid promittunt, vid. supra L. III. c. 5. §. 10. 2) *errantibus.* 3) in *dolose deceptis.* 4) in *metu coactis.* Vid. TITIVS Obseru. CCXII. & seqq.

2) Modo is efficax sit, & consensum adtingat, eumque confodiat, seu promissio in eo fundata sit; ad quem metum referenda dicta veterum: *Non videntur, qui errant, consentire.* L. 116. §. 2. D. de Reg. Iur. 9. L. 76. D. de Iurisdictione & illud Senecae de Benef. L. IV. c. 36. *Demens est, qui fidem praestat errori.*

ſenſit in promiſſum non abſolute, ſed praeſumtionem eius facti qualitatisue tanquam conditionem ſuppoſuit; quae cum non exiſtat, ruit quoque & euaneſcit, quicquid ipſi fuerat ſuperſtructum. *L. 15. D. de Iurisdict.* Sic verbi gratia ſi aliquo nuncio fuerim perſuaſus, mea negotia abs te bene fuiſſe geſta, eoque nomine [3] tibi quid promiſerim, non tenebor, vbi falſum id deprehendero. Inde etiam petenda eſt deciſio quaeſtionis, quae exſtat apud CICERONEM de Oratore L. I. [c. 38.] *Venerat de morte militis cuiusdam falſus ab exercitu domum nuncius; quo audito, & credito, pater teſtamentum mutat, & quem ſibi viſum fuit haeredem facit, ac poſt moritur. Miles domum reuertitur, ac lege agit in haereditatem paternam. Cauſa ad centum viros defertur.* Add. Valerius MAXIMVS L. VII. c. 7. §. 1. [4] Pro milite adferebatur ratio ex iure ciuili deprompta, quo irrita declarantur teſtamenta patris [5], in quibus filius neque haeres foret ſcriptus, neque nominatim exhaeredatus; id quod heic factum non fuerat. Etſi ſcriptus haeres excipere poſſet; legem illam ſupponere, patri conſtitiſſe, filium adhuc ſibi ſupereſſe; id quod in hoc caſu pater ignorauit. Enimuero ex naturali iure ſimplicius dicitur, patris teſtamentum fuiſſe fundatum in perſuaſione de morte filii; quam cum falſam eſſe pateat, voluntatem patris nullam fuiſſe; cum conſtet, iſtam ſolam fuiſſe rationem, quare is teſtamentum mutauerit, & citra quam idem mutaturus non fuerat. Ex quibus etiam facile patet, quid ſit reſpondendum ad quaeſtionem, plus iuſto curioſam, quam proponit Thom. BROWNE de Religione Medici ſect. 20. Liceretne illi, quem haeredem Lazarus ſcripſerat [6], bona eius obtinere, an ipſe iam in vitam redux facultates ſuas iure repetere poſſit? Quorum poſterius ſine dubio aſſerendum. Nam ratio, quare bona defunctorum ad alios deuoluantur, eſt, quia ipſi rebus humanis eximuntur, eoque iſtis bonis non amplius indigent. Inde & alicubi pars bonorum defuncti ſeponitur, ſacerdotibus aut pauperibus eroganda, in vſum animae iſtius. Alicubi quaedam cum mortuis ſepeliuntur, aut comburuntur, ad vſus alterius vitae. Caeterum ſi promiſſor fuit negligens in re exploranda, in qua conſenſum ſuum fundauit, tenetur reſarcire, ſi quod damnum ex inani iſto promiſſo alter accepit. Verum ſi pro-

3) Quod, quia contemplatione vtilitatis promittitur, per ſe conditionis vice fungi videtur, vt perinde ſit, ac ſi promittens dixerit, donatum hoc tibi volo, ſi nuntius vera retulerit tuque bene rem geſſeris. Aliter THOMASIVS Iurisprud. Diu. L. II. c. 7. §. 43. qui tum demum *promittentem* obligari putat, ſi conditio expreſſe adiecta fuerit.

4) Add. oratio SCHVLTINGII de Iurisprud. M. T. Ciceronis p. 260. & ſeqq. Equidem caſum de milite huc pertinere negat THOMASIVS d. l. §. 44. quoniam vltimarum voluntatum, quoad interpretationem, alia ſit ratio, quam promiſſionum; partim 1) quia ex teſtamento non ſtatim ius alteri naſcatur, vti ex promiſſo, partim 2) quia in teſtamentis neceſſaria non ſit acceptatio. Accedere 3) putat, quod in teſtamentis etiam reſpiciendum quandoque ſit ad leges & ea potiſſimum, quae iis in fauorem liberorum diſpoſita ſint. Sed facile apparet, Auctori ſermonem tantum eſſe de deciſione quaeſtionis huius ſecundum Ius naturae ſolum, & alio loco oſtendetur, teſtamento ius heredi inſtituto tribui, etſi id non ſit irreuocabile.

5) *Inter cetera, quae ad ordinanda teſtamenta neceſſario deſiderantur, principale ius eſt de liberis heredibus inſtituendis, vel exheredandis: ne praeteritis iſtis teſtamentum rumpatur* L. 30. D. de Liber. & poſt. hered. inſtit.

6) Prodiit, obſeruante Cl. BARBEYRACO Anno MDCCV. liber, in quo quaeſtio haec ſerio, & data opera pertractatur. Titulus eius hic eſt: Henrici VERDVYN. diſquiſitio iuridica de teſtamento atque hereditate Lazari bis mortui, aliorumque bis mortuorum. In ordinem redegit & auxit Tobias Boël, Iunior Ictus. Summam eius exhibet le Iournal des Sauans de Paris 1705. p. 1167. & ſeq. Ed. Holl.

ſi promiſſio praeſentiam aut abſentiam alicuius qualitatis tanquam conditionem prae ſe non tulerit, licet fortaſſe ea facta non fuiſſet, vbi de illa promiſſori conſtitiſſet; promiſſio nihilominus valida erit. Quodſi promiſſio pro parte duntaxat fuerit fundata in errore, poterit pro reliqua parte valere; niſi forte partium promiſſi vna alteri inſit per modum conditionis, aut non niſi coniunctim omnes partes poſſint praeſtari. Tunc enim error in parte totum vitiabit.

§. VII. CIRCA errorem autem, qui in pactis contingit, diſtinguendum videtur, vtrum ad paciſcendum quis per errorem fuerit motus, an vero error circa rem, de qua pactum initum eſt, verſetur [1]. Circa prius itidem putauerim diſpiciendum, an res ſit adhuc integra, an vero minus [2]. Si ex errore ad paciſcendum aut contrahendum fuerim impulſus, eumque re integra, & quando nihil adhuc fuit praeſtitum, deprehendero; aequum ſane fuerit, vt facultas poenitendi mihi concedatur; praeſertim vbi prae me tulero, dum ad paciſcendum accedo, quae me cauſa ad hoc impellat [3]. Verum vbi res non amplius eſt integra, & vbi error patuerit, quando iam pactum eſt impletum ex toto aut ex parte; qui errauit reſciſſionem contractus vrgere non poterit, niſi quantum alter ex humanitate velit indulgere, verbi gratia, Patrifamilias peregre verſanti falſus nuncius adfertur, equos ipſius domi periiſſe. Hoc ille prae ſe ferens circa alios emendos contractum iniuit. Sed antequam traditio pretii aut equorum fieret, nuncium iſtum falſum comperit. Puto, eum ad implendum contractum adigi non debere, cum ſciente venditore iſtum nuncium tanquam conditionem ſuppoſuerit. Etſi ad id quod intereſt, aut ſaltem ad penſandum damnum, ſi quod fecit venditor, per aequitatem obligetur. Verum vbi pecunia & equi iam mutuo fuerint traditi, etiamſi iſti equis deinde opus non ſit, non poterit ad reddendam pecuniam, & recipiendos equos compelli venditor, niſi expreſſe haec lex contractui dicta ſit. Aſt vbi error contigerit circa ipſam rem, de qua conuenitur, pactum vitiatur non tam ob errorem, quam quia legibus pacti non fuit ſatisfactum [4]. Quippe cum in pactis ipſa res, de qua conuenitur, eiusque qualitates cognitae debeant eſſe,

 citra

§. VII. 1) Quod a ſimilitudine doli depromtum eſt, qua is, in Iure ciuili, in dolum contractui *cauſſam dantem*, & *incidentem* diuiditur.

2) Imo haec diſtinctio ſolido fundamento deſtitui videtur. *Traditio* enim, qua res integra eſſe deſinit Auctori, eſt Actus *phyſicus*, qui conſiderationi Morali nihil addere aut demere poteſt: plane vt is, qui pecuniam indebite ſoluit, propter actum ſolutionis *phyſicum* pecuniam ſolutam repetere minime impeditur. Quare non dubitandum eſt, quin in exemplo mox ſubiecto, pater-familias, cui peregere verſanti falſus nuntius adlatus ſit, equos ipſius domi periiſſe, ad complendum contractum adigi poſſet, niſi diſerte hoc nuncio pro conditione vſus ſit. Poſſit enim alias culpae reus videri, qui domi de caſu equorum percunctari neglexerit, adeoque nimis praeceps fuerit in emendis aliis. Simpliciſſime dicemus errorem nocere erranti, ſi conſenſum adtingat, & vitium intellectus in errante ſit voluntarium, ſaltem vincibile, adeoque culpabile, non ſi ita comparata res ſit, vt & prudentiſſimum fallere poſſit, veluti 1) ſi de diuerſis perſonis rebusue ſenſerint ſtipulator & promiſſor; vel ſi 2) alteruter circa perſonam vel rem ipſam, vel 3) circa eas circumſtantias errauerit, quae non facile ſciri potuerunt, & quarum, ſi conſcius fuiſſet promittens, nunquam ita pactus eſſet.

3) *Modo alter*, adiicit AVCTOR de offic. hom. & ciu. L. I. c. IX. §. 12. *nullum ex mea poenitentia detrimentum patiatur, aut id penſare ego paratus ſim.* Quam conditionem ab eo hic in mente ſeruari, ex exemplo manifeſtum eſt, quod mox ſubiicitur. Sed videatur nota ſequens.

4) Veluti ſi emtor perinde ac Venditor lan

cum

citra quam cognitionem liquidus consensus intelligi nequit. Vnde defectu deprehenso, qui laedendus foret vel a contractu resilire potest [5], vel alterum ad supplendum defectum adigere [6], vel etiam ad praestandum id quod interest, vbi ipsius fraus aut culpa interuenerit. Idque fieri poterit non solum, vbi defectus statim fuit deprehensus, sed etiam, si post interuallum. Quod interuallum, vbi leges ciuiles deficiunt, arbitrio boni viri est definiendum, vt neque alterius fraudi, neque huius supinae negligentiae in re exploranda indulgeatur. Idque paulo laxius est concedendum, si vitium exteriori adspectu, aut nisi a peritissimis deprehendi nequeat. Quod porro vulgo dicitur, errorem circa essentialia pacti id vitiare; (vid. *L.57. D. de Obligat. & act.*) non eum, qui est circa accidentalia; illud ita interpretandum, vt per essentialia pacti non tantum intelligantur ea, ex quibus essentia physica rei, de qua pactum initur, constat; [7] sed etiam illae qualitates rei, quas paciscens praecipue ob oculos habuit. Saepe enim contingit, vt in paciscendo qualitas rei imprimis aestimetur; ipsa autem substantia rei physica in loco necessarii accessorii habeatur. Vid. *L. 34 princ. D. de contrab. emtione.* CICERO pro Q. Roscio. [c. 10.] de Panurgo seruo: *Quid enim erat Fannii? corpus. Quid Roscii? disciplina. Facies non erat, ars erat pretiosa. Ex qua parte erat Fannii, non erat* [*H. S.*] ɪↄↄↄ, *ex qua parte erat Roscii, amplius erat* [*H. S.*] ᴄᴄᴄɪↄↄↄ. *Nemo enim illum ex trunco corporis spectabat, sed ex artificio comico aestimabat. Nam illa membra merere per se non amplius poterant duodecim aeris: disciplina, quae erat ab hoc tradita, locabat se non minus* [*H. S.*] ᴄᴄᴄɪↄↄↄ. Vnde non solum vanus erit contractus, si ab altero Dauum emi, & ille mihi Syrum tradiderit; sed etiam vbi professus sum, me seruum quaerere coquendi peritum, vbi eius artis imperitus mihi traditus fuerit. Add. *L. 9. 10. 11. 14. 41. §. 1. D. de contrab. emtione.*

§. VIII. MVLTO magis autem vitiatur promissio aut pactum, si alterius malitiosa fraudulentia, dolusque eum in promittente aut paciscente errorem produxerit, ex quo is ad promittendum, paciscendumue accessit. Circa doli effectum quae disputantur, perspicue nos arbitramur expediri posse, si distin-

cem argenteam crediderint, quae esset stannea. Error enim communis, vtriusque contrahentis non impedit, quominus emtor argentum exigat. Vid. L. 14. *D. de contrab. emtione.* Aliud dicendum videbitur, quando de ea rei qualitate, quae nunc petitur, tempore contractus non quaesitum fuerit, veluti si quis lancem simpliciter emerit, & stannea fuerit, quum argenteam eam esse crederet. Error enim in dubio nocet erranti, quamuis & hoc casu ratio humanitatis eam partem pretii restitui suadeat, quae verum lancis valorem excedit.

5) Si falsus sit in eo, quod *praecipue* & principaliter intendebat, veluti si stannum emerit pro argento.

6) Si scilicet non in eo quidem titubatum sit, quod errans *praecipue* & principaliter intendebat, sed tamen in alia re falsus sit, quam aliter se habere mallet, veluti si fundum seruitutibus obnoxium emerit, quem optimum maximum, id est ab omni seruitute liberum esse, crediderat.

7) V. AVCTOR infra L. VI. c. 1. §. 26. de ducta in matrimonium, quae se pro virgine ferebat, & post deflorata fuerit deprehensa Addendum heic de errore circa personam, eum tum demum vitiare pactum, si quis liberaliter in alium quid contulit, aut singularem personae industriam artemue spectauit. H.

§. VIII. 1) Adoptat hic AVCTOR distinctionem Iuris ciuilis, qua dolus dispescitur in dolum, contractui *caussam dantem* & *incidentem*, ita, vt contractus bonae fidei, si dolus eis *caussam dedisset*, nulli essent, quum contra dolus purgaretur actione ex contractu ordinaria, si *incidisset* L. 7. pr. D. de Dolo malo, L. 12. §. 1. D. de Iure dotium L. 13. § 5. D. de actione emti, quamuis stricti iuris negotia, siue dolus contractui *caussam dedisset*, siue *incidisset*, ipso iure subsi-

diſtinguatur primo, abs quo fuerit adhibitus dolus; ab eo, quicum negotium nobis eſt, an ab alio. Deinde an dolus dederit cauſam [1] promiſſo pactoue, ita vt citra illum id omiſſuri fuerimus; an idem negotio duntaxat inciderit, ita vt ſuſcipere illud quidem conſtituerimus, verum in obiecto, eiusque qualitatibus, & harum aeſtimatione nobis ſit impoſitum. Vbi dolus a tertio fuerit adhibitus, non colludente eo, quicum paciſcimur, nec aliquod in re ipſa deprehendatur vitium, negotium erit firmum: ab eo tamen, qui dolum adhibuit, poterimus repetere id, quod intererat, nos non eſſe deceptos. Qui dolo ſuo malo cauſam dedit, vt ipſi quid promitterem, cum eoque paciſcerer, ei ex iſto actu hautquidquam obligor. Vid. Diodorus SICVLVS L. II. c. 28. Si dolus fuerit, incidens circa ipſam rem, aut qualitatem rei, ad praeſens negotium ſpectantem, hactenus pactum erit vitioſum, vt in arbitrio decepti ſit illud penitus diſſoluere, aut laeſionis penſationem exigere [2]. Quae ad eſſentiam negotii non faciunt, nec expreſſe fuerint deſignata, actum non vitiant, licet forte alter de iis, dum paciſcitur, tacite cogitauit [3]. Quid iuris ſit, ſi in pretio enormis deceptio contigerit, infra docebitur.

§. IX. DISPICIENDVM iam eſt de metu, quouſque ille actus humanos reddat ineptos ad producendam obligationem. Eius duae heic potiſſimum ſpecies expendendae veniunt. Quarum vna oritur ex vitio aut alia quapiam diſpoſitione, haerente in eo, cui quis ſeſe eſt obligaturus, vel etiam ex maligna eiusdem voluntate, ſat perſpicue ſignificata, vnde oritur probabilis ſuſpicio imminentis ab ipſo deceptionis. Altera notat vehementem animi terrorem, ortum ex intentato maiore malo, ni promiſſum aut pactum inire velimus. Circa priorem metus ſpeciem id quidem certum videtur; ſi aliquem videam, qui in vniuerſum nihil penſi habeat quosuis promiſcue decipere, ac *ridendo fidem fallere;* aut circa praeſens negotium animaduertam, eundem inſidias mihi tendere: ſtolide me facere, ſi data ab ipſo fide confiſus, ludibrio me eiusdem ac fraudi exponam. Qui enim in caſſes praeuiſos vltro ruit, etiam miſerationem conſumſit [1]. Sic quis fidem adhibeat eiusmodi homi-

num

ſubſiſterent. Sed neutri, id eſt, neque dolo *cauſſam danti*, neque, *incidenti* fauere videtur Ius Naturae, cum ſtricte loquendo, etiam *incidenter* decipiens Iure acceptandi deſtitui videatur, quia adhuc deeſt alterius conſenſus, vtut is magis deficiat, vbi actus contractui *cauſſam dedit.* Quare Gerardus NOODT de forma emend. doli mali c. III. & VII. contendit, omnes contractus bonae fidei etiam apud Romanos fuiſſe ipſo iure nullos, ſiue dolus iis *cauſſam dediſſet*, ſiue *incidiſſet.* Sed diſerte huic ſententiae repugnat *d. l. 7. pr. D. de Dolo malo* & *d. l. 12. D. de iure dotium*, ex quarum priori duo commata eiicere ſpecie emendationis cum viro clariſſimo *de iurisdictione* l. 14. & *de forma emend. Doli mali* c. 14. illud quidem vis eſt non impunis futura per Legem Iuliam. Leniori emendatione vtitur GVNDLINGIVS ad D. tit. de Dolo malo §. 7. verum ſuffecerit commoda interpretatio, qua, vt dictum eſt, vtique plus peccat, qui aliquem ad contrahendum pellicit, quam qui ad contrahendum paratum circumſcribit, vtpote qui oculatas habere debet manus.

2) *L. 30. C. de Transaction. Transactione finita: quum ex partibus tuis magis dolum interceſſiſſe, quam eorum, contra quos preces fundis, confitearis, inſtaurari graue, nec non criminoſum tibi eſt.*

3) *Licet*, adiicit AVCTOR de officiis hom. & ciu. L. I. c. 9. §. 13. *Alter de iis, dum paciſcetur, facile cogitauit, aut eius opinio aſtu fuit confirmata.*

§. IX. 1) Praetermittit hic AVCTOR eam ſpeciem conuentionis metu initae, quae cum eo facta ſit, quem ſuſpicio premebat, fore, vt a ſe deciperemur, quia eiusmodi vitium animo ipſius inhaerebat, vt malignam voluntatem ſuam ſat perſpi-

num generi, quale describit PLAVTVS Curculione [Act. V. Scen. III. vers. 27. 28.] CH. QV. *Promisi* PH. *lingua:* CH. *Eadem nunc nego: dicendi, non rem perdendi gratia haec nata est mihi.* Et Rudente [Act. V. Scen. III. v. 15. seqq.]: *Quae haec factio est? non debes? non tu iuratus es mihi?* Leno. *Iuratus sum, & nunc iurabo, si quid voluptati est mihi: iusiurandum rei seruandae, non perdendae conditum est.* [Et Scen. II. v. 68.] *Meus arbitratus est lingua quid iuret mea.* Aut prout delineat Graecos suos POLYBIVS L. VI. [pag. 498. A. Ed. Wechel. Casaub.] *Qui publicam pecuniam tractant apud Graecos, si vel vnum duntaxat talentum eis fuerit creditum, decem rescriptionibus adhibitis, sigillis totidem, testibus autem duplo pluribus, fidem tamen vt seruent, impetrare nequeas.* Sed an eiusmodi metus, aut suspicio deceptionis pactum iam initum reddat inualidum, eumque qui decipi timet, abs necessitate praestandi absoluat, patebit, vbi sententiam HOBBESII de Ciue c. 2. §. 11. examinauerimus. Iste igitur tradit, *pacta mutuae fidei, neutro quidquam statim praestante, in statu naturae frustra esse & inualida, si iustus ex vtrauis parte metus oriatur.* Quae assertio admitti non potest, nisi post pactum initum ex alterutra parte iustus oriatur metus fore, vt vbi vnus pactum impleuerit, alter paria hautquidquam sit facturus. Iustum autem vocamus metum, qui liquidis indiciis & argumentis est subnixus. Nam magnae instar iniuriae est, probatam antea alicuius fidem mox nulla noua causa damnare. Hinc & ipse HOBBESIVS in Annotatis addit: *Nisi metus causa noua existat, ex facto aut alio signo voluntatis non praestandi a parte altera; metus iustus censeri non potest. Causa enim, quae impedire non poterat, quin pacisceretur, impedire non debet, quin pactum praestet.* Scilicet etiamsi ante pactum initum alicui fuerit oborta suspicio, fore, vt ab altero in pacto decipiatur: tamen eo ipso, dum cum illo paciscitur, huic metui velut renunciat, & non sufficientem eum declarat, quo minus fides alteri queat haberi. Alias enim nihil inter eos fuisset actum. Ab initio tamen haec videtur fuisse HOBBESII sententia, quod etiam citra eiusmodi metum, post pactum obortum, idem sit irritum. Id quod adparet tum ex ipsius opere *de corpore politico*, Gallice [2] conscripto, vbi restrictio illa de metu recens oborto non extat; tum ex subiuncta ratione: *Quod ille, qui prior praestat, propter prauum ingenium maximae partis hominum, commodo suo iure & iniuria iuxta studentium cupidini se prodat illius, quicum contrahit. Rationis autem non esse, vt aliquis praestet prior, si verisimile non sit, alterum esse praestiturum post.* Vbi adparet, ipsum caussam suspicionis ex communi hominum prauitate petere. Atqui hoc modo maxima pars mortalium inepta decla-

perspicue hac parte significauerit; sed suppletur hic casus de offic. hom. & ciu. L. I. c. 9. §. 15. vbi haec de eo regula ponitur: *Qui confidit illius promissis & pactis, cui fidei religio in vniuersum nihil sit, imprudenter quidem facit, sed eam solam ob caussam pactum non reddit irritum.* Cuius regulae ratio in aprico est. Poterat enim abstinere a contractu, si indigna se videretur conuentio cum tali homine.

2) Imo *Anglice.* Quod, obseruante Cl. BARBEYRACO, ex ipsa etiam praefatione versionis Gallicae facile intelligi potest. Prodiit haec Leidae, 1652. sub titulo: *Le Corps Politique, où les elemens de la loi morale & ciuile*, typis repetita anno sequenti, apud Ioannem & Danielem Elzeuirios. Locus, ad quem prouocatur, praesto est in c. II. §. 10.

3) Quod dictum tamen a LVCIANO omni alio sensu adhibetur, quum incredulo ibi id oggerat homo superstitioni paganae nimium addictus. Praestiterit proinde adtulisse dictum. SENECAE Epist. p. 7. Ed. Amsterodamensis 1672.

declarabitur, quicum pacta iniri possint; quin in vniuersum fides proscribetur inter eos, qui eidem iudici non sunt subiecti. Cum enim de constantia alicuius hominis falli nescia certitudo nequeat haberi, magna quoque hominum pars in praua sit insigniter procliuis, & vero in statu naturali quilibet proprio ex iudicio de negotiis suis disponat, ac ipse de metus sui probabilitate iudicet; iam vana quoque suspicio ad abrumpendum pactum erit sufficiens, adeoque nullus plane pactorum extra ciuitatem erit vsus. Deinde durum nimis fuerit, vniuerso mortalium generi tantam malitiam impingere, vt in eorum animis reuerentiam Numinis & fas fidei, & vim sanae rationis, remota lege ciuili, tam parum valere iudicemus. Cum illud potius indelebilem fidei sensum, omnium animis plane inolitum arguat, quod vix quisquam reperiatur, qui perfidum sese aperte fateatur; sed nemo non graues ob causas a pactis discessisse videri velit. Imo & qui fidem cum vna gente violat, statim se ad fidem alterius gentis confert, ac foedere, fideque data illam sibi adiungere studet; ac quod ob violatam fidem sibi malum imminebat, opera fidei dispellere nititur. Quare & recte praesumitur, quemlibet quod iustum est facturum, donec praua per facta contrarium fuerit ostensum. Quo potest & adplicari illud LVCIANI in Philopseude [pag. 337. Tom. II. Edit. Amstel.] [3]: Γελοῖα ποιεῖς ἀπιστῶν ἅπασιν, *ridicule facis omnibus diffidens*. Ex quibus concluditur, metum illum violandae fidei, ortum ex sola generali prauitate ingenii humani, non esse sufficientem ad detrectandam pacti impletionem [4]. Hinc friuolus valde erat praetextus Mitylenaeorum, quem abrupto cum Atheniensibus foederi obtendebant, apud THVCYDIDEM L. III. [c. 12. pag. 154. Ed. Oxon.] *Ipsi nos belli temporibus veriti in honore habebant: nos ipsis in pace idem praestabamus. Et cum aliis beneuolentia stabilem reddat fidem, nobis eam metus tutam exhibebat. Ita non tam beneuolentia nos, quam timor in societate continuit, adeoque quibus primo res tutiores metum demerent, ii etiam primi societatem rupturi erant* [5]. Imo licet peculiaria vitia in aliquo deprehendantur [6], non tamen ideo statim fides data ipsi non est seruanda. Nam multa vitia fidem non tangunt. Sic vtut quis sit procliuis in libidinem, in ebrietatem, in crudelitatem; id tamen per se non obstat, quominus in seruanda fide constantiam amare queat. Quin licet quis laboret vitiis, ad fidei firmitatem conuellendam spectantibus, puta, si in ipso adpareat desultoria animi leuitas, vel flagrans auri fames, nil non mortalia cogens pectora, aut regnandi libido, quae apud multos omni affectu potentior est: tamen ne haec quidem in se sufficiunt, vt quis fidem eiusmodi homi-

1672. *Vtrumque enim vitium est, & omnibus credere & nulli! sed alterum honestius dixerim vitium, alterum tutius.* Add. HESIODVS O. & D. vers. 372. editionis Io. Clerici.

4) Vid. infra L. VIII. c. 4. §. 3.

5) Καὶ οἱ μὲν ἡμᾶς ἐν τῷ πολέμῳ δεδιότες ἐθεράπευον, ἡμεῖς δὲ ἐκείνους ἐν τῇ ἡσυχίᾳ τὸ αὐτὸ ἐποιοῦμεν· ὅ, τε τοῖς ἄλλοις μάλιστα εὔνοια πίστιν βεβαιοῖ, ἡμῖν τοῦτο ὁ φόβος ἐχυρὸν παρεῖχε· δέει τε τὸ πλέον ἢ φιλίᾳ κατεχόμενοι, ξύμμαχοι ἦμεν, καὶ ὁποτέροις θᾶσσον παράσχοι ἀσφάλεια θράσος, οὗτοι πρότεροί τι καὶ παραβήσεσθαι ἔμελλον.

6) Apud TERENTIVM est in Adelphis:

Leno sum, fateor, pernicies communis adolescentium:
Periurus, pestis: tamen tibi a me nulla orta est iniuria. H.

homini datam detrectet implere. Nam & saepe potest contingere, vt ex peculiari affectu quis in alterum sit iniurius, qui sancte mecum viuit. Et eo ipso dum paciscor cum altero, cuius animum noui, declaro, ea vitia non sufficere, quominus fides ipsi a me queat haberi; adeoque renuncio exceptioni, quae ex ipsius moribus poterat peti circa renuendam pacti impletionem. Alias enim nihil fuisset actum, si quis ab initio sibi voluisset reseruare aliquid, per quod pro lubitu negotium possit reddere irritum [7]. Etsi vbi quis cum eo, a quo semel fuit deceptus, denuo paciscatur citra peculiarem cautionem, imprudenter sane faciat. Sic vt apud aliquos in prouerbium abierit: qui semel me deceperit, illum dii perdant; si bis me deceperit, dii me perdant. Add. SENECA de Benefic. L. IV. c. 27. in fine. Quin & vbi post pactum initum certa adpareant indicia, ipsum id agere, vt me decipiat, summa foret stoliditas alterius sese fraudulentiae vltro praebere. CICERO de Inuent. L. I. [c. 39.] *Summa amentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Primo quidem decipi incommodum est: iterum stultum: tertio turpe.* Inde apud HOMERVM Iliad. γ. [v. 105. 106.] Menelaus: Ἄξετε δὲ πριάμοιο βίην, ὄφρ' ὅρκια τάμνῃ Αὐτὸς, ἐπεί οἱ παῖδες ὑπερφίαλοι καὶ ἄπιστοι. *Adducite huc Priamum, vt foedera feriat ipse, quoniam eius filii foedifragi sunt & infidi.* Add. POLYBIVS L. VIII. c. 1. 2. L. X. c. 34. Quo spectat etiam illud CICERONIS in Verrem, L. I. [c. 15. p. 446. Edit. Graeu.] *Omnium est communis inimicus, qui fuit hostis suorum: nemo vnquam sapiens proditori credendum putauit.* IDEM pro Rabirio Postumo [c. 13. p. 66.]: *Vbi semel quis peierauerit, ei credi postea, etiamsi per plures deos iuret, non oportet.* Add. SENECA de Beneficiis L. IV. c. 27. in fine. Id tamen fatemur, si qui aperte profiteatur, se religionem fidei floccifacere, aut si talia foueat dogmata, ex quibus necessario idem consequitur; in eiusdem promissis pactisue nullam locandam esse fiduciam, nisi quatenus a nobis per vim cogi possit, si tergiuersetur, aut manifesta ipsius vtilitas subegerit conuentis stare. Ex quo genere sunt athei, qui vel Deum esse vel diuinam prouidentiam abnuunt; a quibus non longe abeunt, qui animas corporibus superstites negant. Hi enim non possunt non omne ius vtilitate, ad iudicium proprium exacta, metiri. Huc quoque referre possis, quorum vitae genus apertam flagitii professionem habet; quales sunt piratae, latrones, sicarii, lenones, meretrices, & id genus alii, queis peierasse inter ludicra habetur [8]. TACITVS A. L. XI. [c. 19.] *Nec degeneres insidiae fuere aduersus transfugam, & violatorem fidei* [9]. Sed & illud negari nequit, etsi ratio HOBBESII supra adducta omnem vim pactorum in statu naturali non elidat; hasce tamen prudentiae regulas inde colligi: vt ne quis magnam in foedere fiduciam collocet, nisi vbi videat, alterius vtilitatem non minus ac nostram in eo versari, vt istud seruetur, & certum isti malum & incommo-

7) CICERO de Offic. L. III. c. 39. *Nam illud quidem:*

Neque dedi, neque do fidem infideli cuiquam:

Idcirco recte a Poëta: quia cum tractaretur Atreus, *personae seruiendum fuit. Sed si hoc sibi sumunt, nullam esse fidem, quae infideli data sit, videant, ne quaeratur latebra periurio.*

8) Vid. tamen infra §. 11. eo loco, vbi sententia CICERONIS de Offic. III. 29. subducitur. Conf. etiam L. VIII. c. 4. §. 5.

9) Qui locus apud TACITVM in aliam omnem sententiam dicitur.

10) Qui locus Quintiliani, paullo ante ab AVCTORE relatus sede non sua, commode huc reiicitur a Cl. BARBEYRACO.

commodum imminere, grauiusque, quam quod fidem seruatam comitatur, ni pacto steterit. Item, vt qui cum superiore est contracturus, ita contrahat, vt non ipse, sed superior conuenta prius praestet. Nam inferior si prius praestiterit, aut decipietur, aut abs mera alterius gratia dependebit. Inde ad postulata Artaxerxis ita subiungebat SOCRATES Achaeus: *Nimis vecorditer nobiscum Rex agit. Quae enim a nobis auferre cupit, statim sibi tradi postulat; quae contra referenda sunt, precando dehinc obtinere iubet*, apud Diodorum SICVLVM L. XIV. c. 24. Item, quod salutem suam periculo exponat, qui pactum praestando seipsum debilitat, & alterum confirmat, sperans fore, vt huius viribus ipse postea iuxta promissum adiuuetur. Nam rem pro verbis, scripturis, & sigillis permutare stolidum fuerit, vbi nihil aliud est praeter religionem fidei, quod auaritiae ac dominandi libidini opponatur. Andr. MAVROCENVS hist. Venet. L. V. [p. 193.] *In foedere certum rebus nostris praesidium collocare non ausim; cum ea sit societatum ratio, vt variis rerum euentibus interturbari, ac praepediri queant; atque alii saepius sociorum fines animos & vires in diuersa trabant, ac dum quisque suis rebus consulit, commune bonum negligatur; subsidia neque paria, neque eodem tempore, vti constitutum est, submittantur: inde suspiciones, animorum alienationes, ex his diffidia; ex diffidiis denique leges foederum vi latae ac desertae; qui minores reliquis ad obsistendum afferre possunt, praedae loco non hostibus modo, verum etiam sociis fuere.* Vno verbo, *facilior speratur fides ex pari.* QVINTILIANVS Declam. 312. [10]

§. X. SEQVITVR, vt dispiciamus de illo metu, quem cominus intentatum graue malum incutit; de quo paulo altius videtur repetendum. Supponimus igitur heic, voluntatem nostram naturaliter inclinari ad id, quod bonum ipsi adparet. Non minus autem voluntati bonum atque adpetibile adparet malum imminens effugere, quam absens bonum adquirere; & quae ad vtrumque finem faciunt media eliguntur, vtut alias ipsa in se non sint adpetibilia. Non minus enim ob consequendum aliquod bonum adhibentur molesta, & per se ingrata media, quam ad effugiendum malum. Etsi spes boni consequendi molestiam mediorum magis abstergat, quam solicitudo malum declinandi. Et hanc ob rationem ARISTOTELES Nicom. III. c. 1. illas duntaxat actiones, quae ob declinandum malum suscipiuntur, mixtas vocauit; quarum exemplum tritissimum est in iactu mercium, naufragio imminente. Etsi non molliora sustinuerunt verbi gratia athletae, qui coronae per certamina reportandae sese praeparabant. Vid. EPICTETI Enchirid. c. 35. Enimuero quanquam actiones, metu maioris mali susceptae, inter spontaneas sint referendae, & minus malum, quod tunc eligimus, pro praesenti conditione reuera [1] a no-

§. X. 1) CICERO de offic. L. I. c. 10. *Iam illis promissis standum non esse, quis non videt, quae coactus quis metu, quae deceptus dolo promiserit? quae quidem pleraque Iure Praetorio liberantur, nonnulla legibus.* PLVTARCHVS pag. 90. A. Edit. Wechel. Ἐν πάνυ καὶ προστιθέντας τὸ παθῆναι παρὰ τὸ βέλτιον, οὐδὲν ἡγούμενοι τοῦ βιασθῆναι διαφέρειν, ἀλλ' εἰς ταυτὸ τὴν ἀπάτην τῇ ἀνάγκῃ, καὶ τῷ πόνῳ τὴν ἡδονὴν θέμενοι, ὡς οὐχ ἧττον ἐκστῆσαι λογισμὸν ἀνθρώπου δυναμένην.

a nobis adpetatur [a]: id tamen nondum fufficit, vt ex illis obligatio aliqua aduerfus alterum apud nos oriatur. Cum enim obligatio femper referatur ad alium, cui quid eft praeftandum; adeoque illi refpondeat in altero ius, cuius vi exigere queat obligationis impletionem; non fufficit ad eandem generandam, vt in vno fint principia obligationem producentia, fed in altero quoque requiruntur principia ad ius quaerendum idonea. Citra ius quippe obligationi refpondens nulla intelligi poteft obligatio. Et nihil debeo, fi nemo iure me pofcere quid poteft [b]. Igitur ille demum metus obligationem producendam elidit, qui in altero ponit vitium, quod ineptum ipfum reddit ad ius adquirendum. Quod vitium eft iniuria; quae fane id efficere non poteft, vt per eam producatur id, cui ipfa quam maxime repugnat. Cum enim lex naturae iubeat praeftare id, ad quod alteri ius eft; abfurdum vtique videtur, per iniuriam, id eft, facto legi naturali contrario produci aliquid, cui ipfa lex naturalis firmitatem communicet, vtque adeo ipfa ad fui deftructionem inferuiat. Sane quae furtum prohibet lex, inter iuftos adquirendi modos vtique furtum referre non poteft.

§. XI. Est tamen omnino prius confiderandum, quisnam metum incufferit, vtrum ille, quicum nobis eft negotium, an vero alius. Et deinde an quis poteftatem habuerit terrorem oftentandi, an minus [c]. Id enim dubium non habet, quin tenear, vbi me obftrinxi propter effugiendum metum a tertio incuffum, non inftigante, aut colludente eo, cui promiffio fuit facta. Nam in illo nullum refidet vitium, quod adquifitionem iuris aduerfus me impediat; & is merito, quae mihi praeftitit, imputare poteft, quod ipfius auxilio ad difcutiendum praefens periculum fui vfus. Sic fi aliquem conduxero, vt iter facienti contra latrones mihi adfiftat, fine dubio pactum feruandum fuerit. Imo ingrati animi quoque, non folum perfidiae crimen contrahit, qui in rebus anguftis conftitutus largis promiffis alios in auxilium follicitat; poft vbi eorum ope periculum euafit, moras nectere inftituit. Sed & validum eft promiffum tertio factum, fi quis ad illud pro imperio, & metu poenae fuerit adactus ab eo, cui tale quid iniungendi poteftas erat. Nam neque in promiffario aliquod vitium haeret; & fibi ipfi imputet, qui metu fe vrgeri voluit ad illud fufcipiendum, quod vltro fufcipere debebat. Sic fi princeps

a) Nimirum certum eft, in promiffionibus coactis deficere voluntatem. VLPIANVS L. 116. de Reg. iur. *Nihil confenfui tam contrarium eft, quam vis & metus.* TERTVLLIANVS libro de velandis virginibus: *Vbi coactio, illic neceffitas; vbi neceffitas, illic infirmitas.* Quod vero delicta quaedam, etiamfi quis metu ad patranda illa compulfus fuerit, morales actiones cenfeantur, eft propter legem. *V. fupra* L. I. c. 4. §. 9. At quis heic imputabit? non fane lex; *metum enim comprobare contra bonos mores eft*, ait iterum VLPIANVS d. l. non promiffarius; quippe ius cogendi non habens, & propterea odio magis & poena, quam fauore dignus. Vere igitur CICERO I. de Officiis: *Illis promiffis ftandum non effe quis non videt, quae coactus quis metu, quae deceptus dolo promiferit?* Moraliftae dicunt, contractus gratuitos, liberales & non mutuos, quales funt promiffio & donatio, fi fiant ex metu iniufte illato, iure naturae non valere ac irritos effe. Apud CAMDENVM ad An. MDLXVII. memoratur, cum Regina Scotiae, terrore mortis iniecto ceffiffet regnum filiolo, vix tredecim menfes nato, Throcmortonum Reginae Angliae legatum dediffe ei confilium: *Ceffionem in carcere, qui iuftus eft metus, extortam, plano irritam effe.* Et ad A. MDLXVIII. latam fententiam declaratoriam, vnanimi confenfu omnium Nobilium Scotiae, qui frequentes conuenerant, *ceffionem a Regina in*

ceps aliquis milites ſuos extraneo cuipiam velit praeſidii cauſa adiungere, & ad maiorem ſecuritatem compellat eos iſti quoque fidem dare; non poterunt hi promiſſa eludere obtentu metus ſibi iniecti, vtpote ab eo profecti, cui talia quocunque modo exigendi ius erat. Sic ſi ponamus patrem filiae etiam inuitae ſponſum dare poſſe, vbi ea metu paterni imperii ſponſo inuiſo fidem dederit, hautquidquam illam deinceps fallere poterit. Nam in ſponſo nihil haeret vitii, quare ſibi ex eo promiſſo ius non potuerit quaerere; & debebat filia vltro patris iuſſa capeſſere [1]. Atque hactenus intereſt, quisnam metum incuſſerit. De caetero recte pronunciant leges Romanae, nihil intereſſe, quis metum incuſſerit, vbi ſcilicet nemini ius fuit metum intentandi, & quando metus cauſam, non nudam occaſionem, promiſſo aut pacto dedit. Vid. *L. 14. §. 3. D. quod metus cauſa.* SENECA L. IV. Controu. 27. *An, ſi eſt in re vis & neceſſitas, ita tamen reſcindantur, quae per vim & neceſſitatem geſta ſunt, ſi vis & neceſſitas a paciſcente adhibita eſt? Nihil, inquit, mea, an tu cogaris, ſi non a me cogeris, meam culpam oportet eſſe, vt mea poena ſit. Non, inquit; neque enim lex adhibenti vim iraſcitur, ſed paſſo ſuccurrit: & iniquum illi videtur, id ratum eſſe, quod aliquis non quia voluit, pactus eſt, ſed quia coactus eſt. Nihil autem refert, per quem illi neceſſe fuit. Iniquum enim quod reſcinditur, facit fortuna eius, qui paſſus eſt, non perſona facientis.* IDEM Excerpt. controu. L. IV. cap. 8. *Non mea, inquit, ſed aliena vis fuit. Aeque dignus eſt poena, qui ipſe vim adhibet, & qui ab alio admota ad lucrum ſuum vtitur.* Enimuero inualida iudicamus illa pacta & promiſſa, ad quae ab illo ipſo, cui promittit, aut quicum paciſcitur, iniuſta eiusdem vi quis compellitur. Cum enim iure naturali, qui per iniuſtum metum alteri quid extorſit, id reſtituere teneatur, adeoque tantum debeat penſare, quantum iſti per tale pactum decedit; per compenſationem velut tolli obligatio intelligetur, ſi non ſoluitur id, quod ſtatim reſtitui debebat [2]. V. *L. 8. D. de Doli except.* Ac ſtolidum foret ſponte, quod ob vim promiſſum fuit, ſoluere, vbi iam quis in loca tuta euaſerit, ac deinceps damni ſui penſationem velle repetere. MARTIALIS L. IX. Epigr. 59.

Quid ſi me tonſor, cum ſtricta nouacula ſupra eſt,
Tunc libertatem diuitiasque roget?

Pro-

in carcere metu extortam, ab initio nullam fuiſſe: Regina ipſa, eandem extortam fuiſſe, iureiurando confirmante. Conf. THVANVS L. XLII. hiſt. ad d. A. H.

3) Igitur 1) praecipua ratio, qua ei, qui vim iniuſtam adhibuit, nihil debetur, in eo ſita eſt, quod vim inferens omni iure accipiendi deſtituitur. Accedit, 2) quod non liber eſt conſenſus promittentis, qualem tamen deſiderat natura & indoles iuſtae conuentionis. Plane iure naturae neceſſe eſſe non videtur, vt metus, ob quem reſciſſio conuentionis petitur, maioris ſit malitatis, ſeu, qui cadat in virum conſtantem, qualis eſt metus mortis, verberum, vinculorum: ſufficit, metum eſſe iniuſtum, quamuis ſit mali leuioris, modo metu eius commotus ſit is, cui aliquid extorquebatur. Diuerſi enim gradus malorum diuerſis ingeniis flectendis ſufficiunt: neque minor quam maior iniuſtitia plus iuris tribuere poteſt nefario inuaſori. Merito tamen excipitur metus vanus. Terroris enim Panici vtique nulla ratio habenda. Leges Ciuiles, quando ob vim tantum maiorem contractum reſcindunt, noxiae litium multitudini obuiam eunt.

§. XI. 1) Pertinent huc, quae eleganter dixiſſe Pomponium, ſcribit VLPIANVS in L. metum 9. §. 7. *D. Quod metus cauſ.* H.

2) Add. infra de pacto pacis ob metum hoſtilem inito. L. VIII. c. 8. §. 1. H.

3) Quod placitum Iuris ciuilis nimis Arbitrarium

Promittam, nec enim rogat illo tempore tonsor,
Latro rogat; res est imperiosa timor.
Sed fuerit curua cum tuta nouacula theca,
Frangam tonsori crura manusque simul.

Praesertim cum eo ipso, quod promissum a me exigit, aut acceptat, satis profiteatur, se damnum mihi datum vltro nolle sarcire. Inepta praeterea est ad quaerendum sibi ius haec velut materia, alteri non inferre id, quod per leges inferre prohibebaris; & absurde imputas alteri, quod non feceris id, quo facto grauiter peccaturus fueras. Inde recte CICERO Philip. II. [cap. 3.] negat se Antonio debere beneficium, quod ab ipso Brundusii non fuerit interfectus. *Quale beneficium est*, inquit, *quod te abstinueris nefario scelere? quod est aliud beneficium latronum, nisi vt commemorare possint, iis se dedisse vitam, quibus non ademerint.* HORATIVS L. I. Epist. 15.

Nec furtum feci, nec fugi, si mihi dicat
Seruus: habes pretium, loris non vreris, aio.
Non hominem occidi. Non pasces in cruce coruos.
Sum bonus atque frugi, renuit, negat atque Sabellus.

IDEM de Arte: *Vitaui denique culpam, Non laudem merui.* Add. *L. 7. §. 3. D. de Pactis.* SENECA L. II. Controu. 13. *Non est beneficium scelus non facere.* QVINTILIANVS Declam. 330. *Non inter beneficia duco iniuriae finem* [4]. Neque magis videtur is teneri, qui in eiusmodi casu pro altero fideiubet, etsi hic ex proprio se metu non obliget. Cum enim fideiussio sit velut firmamentum accessorium negotii principalis; absurdum fuerit saltem de iure naturali, accessorio plus inesse efficaciae, quam primario negotio; aut laxius obligari principalem debitorem, quam qui eiusdem obligationem velut in subsidium suscepturum se promisit. Secus tamen videtur dicendum, si tertius obligationem propriam, & quae non dependeat ab obligatione capti, aut eidem succenturietur, cum latrone contrahat [5], puta, si quis misericordia ductus latroni quid promittat, vt in ipsius gratiam aliquem incolumem dimittat. Huic enim neque metus iniustus est illatus, neque exceptiones capto competentes idem mutuari potest; quia non istius, sed proprio nomine se obligauit, nec suam obligationem illius obligationi, quae nulla fuit, superstruxit. Et digna est res, ob quam aliquid praestetur, innocentis vitam conseruasse; & sibi eximiam humanitatis laudem circumposuisse. Quod si vero obsides dederit [6], aut de sociis quosdam in latronum potestate reliquerit captus, quoad promissa repraesententur; tenetur non ex pacto cum latronibus, sed ex eo, quod ipsi cum obsidibus intercedit. Huc quoque pertinet, quod Marocci, & aliis quibusdam in partibus Africae, Christiani captiui vniuersi pro singulis de non capessenda fuga

rium & Ciuile est, vnde praestitisset, AVCTOREM adductione eius abstinuisse, imprimis quum ipse id reiiciat in fine §. 12. huius capitis.

4) VLPIANVS L. 14. §. 6. *D. Quod met. caus.* Labeo ait: *Si quis per metum reus sit constitutus, & fideiussorem volentem dederit, & ipse fideiussor liberatur.* H.

5) Conf. H. GROTIVM L. III. c. 9. §. 4. Ego subsisto, nisi manifestus donandi animus in promittente appareat. Ipse AVCTOR infra c. 7.

fuga fidem interponunt; per quam cautionem compedibus liberati per vrbem ambulare possunt. Quod si vnus eorum aufugerit, caeteri eius pretium persoluere coguntur. An autem per iuramentum tale promissum solidetur, infra erit dispiciendum. Atque hactenus admittimus, quod CICERO Offic. III. [c. 29.] tradit: *Si praedonibus pactum pro capite pretium non attuleris, nulla fraus est. Nam pirata non est ex perduellium numero definitus, sed communis hostis omnium. Cum hoc non fides esse debet, nec iusiurandum commune.* Scilicet quae talibus per metum sunt promissa, praestari necessum non est. Sed ratio quam Is subiungit, multis non est ad palatum; praecipue si extendatur ad illa quoque promissa & pacta, quae nulla vi compulsi cum istis inimus. Etsi enim moribus gentium aliter tractatur iustus hostis, aliter latro & pirata, (quo adplicari potest illud apud HELIODORVM Aethiop. L. I. [c. 3. pag. 5.] Ὀυ γὰρ ἐπὶ ῥητοῖς ποτὲ λῃστικὸς ἔληξε πόλεμος, ὐδὲ ἐν σπονδαῖς ἔχε τὴν τελευτήν. *Neque enim vnquam pactis bellum inter praedones compositum est, neque foederibus finitum:* Non ideo tamen is statim omnia iura hominis amisit, saltem vbi humano adhuc modo cum quibusdam agit. Nam quando mecum extra metum paciscitur, sane non vt latro, sed vt quiuis alius homo agit. Communis autem hostis latro vocatur, quod non instar aliorum hostium certo alicui bellum indicat, sed omnibus promiscue, qui in manus eius inciderint, hostilia intentet. Quo nomine etiam ad eundem coercendum non indicto bello, aut singulari militum aut oratione opus est, sed cuilibet contra hunc licentiam militiae ipsa natura indulget. Nihilominus dici potest, quemadmodum, fatente Cicerone, status hostilis non obstat, quo minus fides hosti data sit seruanda; sic nec communem illam latronis hostilitatem prohibere, quo minus pacta cum illo inita sint seruanda; praesertim cum actus hostilitatis, dum pacta init, latro non exerceat. Sed & satisfacit suae obiectioni GROTIVS L. III. c. 19. §. 3. *Qui atrociter malefici sunt, neque pars sunt vllius ciuitatis, hi possunt abs quouis homine puniri, si ius naturae respicimus,* (quae hypothesis tamen alio loco a nobis examinabitur). Ast qui puniri possunt, vt vitam amittant, his & res & iura sua auferri itidem possunt. Inter iura autem illa est quoque hoc ius ex promisso quaesitum; poterit igitur & hoc in poenam ei auferri. Enimuero qui vltro cum latrone paciscitur, quem talem nouit, eo ipso censetur renunciasse exceptioni illi, quam ex persona ipsius petitam validitati promissionis poterat opponere. Quia alias nihil inter illos fuisset actum. Vnde si latro me errantem in rectam viam promissa mercede deduxerit, non dubium mihi est, quin eam persoluere debeam. Sicuti & *L. 31. §. 1. D. Depositi* tradit, latroni depositum esse reddendum, siquidem non adpareat is, cui ea res a latrone erepta fuit, si modo depositarius malitiam deponentis ignorauerit. Nam si quis & istum latronem, & haec spolia alteri detracta nouerit, non video, quomodo eorum custodiam recipere possit, vt inde crimen non contrahat.

 §. XII.

c. 7. §. 9. huiusmodi promissionem metu extortae aequiparat. Equidem promittens proprio nomine se obligauit, sed propter alterius iniuste oppressi salutem. Alia esset quaestio, an soluenti promissum actio negotiorum gestorum contra redemtum competat? De qua Pomponius apud VLPIANVM L. 9. §. 1. *D. Quod met. caus.* H.

6) Cuiusmodi exemplum est in *L. 22. D. de Negot. gestis.* H.

§. XII. Svnt tamen plurimi, qui promissis pactisque per vim extortis virtutem obligandi inesse contendunt. Aliqui ad autoritatem iuris Romani confugiunt, quod cum per talia pacta laesis beneficio restitutionis in integrum [1] succurrat, vtique videtur supponere; stricto iure eiusmodi negotiis vim obligandi inesse, verum eius iuris rigorem aequitate Praetoris temperandum [2]. Sed legibus Romanis facile sua constat ratio. Cum enim non praesumatur, in ciuitate degenti vim esse illatam, atque ea exceptio dubiam possit habere disceptationem; conueniens vtique erat eiusmodi pactum tantisper sustineri, donec a iudice super metu illato posset cognosci. Ex quo tamen non consequitur, eiusmodi pacto, vt & aliis negotiis, quae per exceptionem peremtoriam possunt elidi, intrinsecam vim obligandi inesse; cum istae exceptionum ambages magis ad vsum fori ciuilis, quam simplicitatem iuris naturalis pertineant, saltem vbi agitur inter eos, qui communem iudicem non agnoscunt [3]. Grotivs L. II. c. 11. §. 7. tradit: ideo *naturaliter eum, qui metu quid promisit, obligari, quia consensus adfuit, & quidem absolutus, posita isthac rerum conditione*, (Est quippe ἀνθρώποις ψυχὴ πάντων προτιμότερον, *homini anima omnibus rebus pretiosior.* Heliodorvs Aethiop. L. V.) etsi malo illo non imminente in tale quid consensurus non fuerat. Enimuero vti omnis obligatio, ex pacto orta, in altero ponit ius ipsi respondens: ita non sufficit, vt in me sint requisita ad obligationem producendam necessaria, sed ab altero quoque abesse vitia debent, quae iuris in ipso adquisitionem intercipiant. Adeoque non statim si in me facultas est aliquid transferendi, in altero est facultas acceptandi. Igitur cum obligatio, cui ex aduersum ius non respondet, inanis sit, non est credendum, ex solo meo consensu obligationem nasci, vbi alter per ius naturae prohibetur acceptare. Id quod hoc casu omnino fit. Quae enim lex metum alteri incutere vetat, eadem quoque ex isto metu ius adquirere, lucrumue facere prohibet. Incongruum autem est, quod subiungit; *si is, cui promittitur, metum intulit, quamuis leuem, atque inde secuta fuerit promissio, eum teneri ad liberandum promissorem, si promissor velit; non quod inefficax fuerit promissio, sed ob damnum iniuria datum.* Atqui si obligatione liberari possum meo arbitrio, citra praestationem alicuius rei, iam actu liber sum. Quid ergo opus hisce ambagibus; tu debes me liberare obligatione, si ipse velim. Quin dicimus, quia ad promittendum vi me adegisti, nihil tibi debeo; & frustra a me illud exigis, quod vbi praestitero, tu statim restituere teneris. Add. Seneca Controuers. IV, 26.

§. XIII. Hobbesivs de Ciue c. 2. §. 16. pro hac sententia aliis argumentis pugnat. Ait, *pacta ex metu profecta non eo nomine esse inualida, quod ex metu sint profecta: alias enim sequeretur, pacta ea, quibus in vitam ciuilem homines congregantur, & leges condunt, esse inualida: (procedit enim a metu mutuae caedis, quod alter*

§. XII. 1) Erat tamen huic restitutioni in solis contractibus *stricti iuris* locus, non in contractibus bonae fidei: Vid. nota 1. ad §. 8. Vnde iusto latior est Avctoris loquutio, de omnibus & singulis id adfirmantis.

2) Et tamen Romani quoque actionem quod metus caussa gestum est aduersus tertium dederunt, manifesto argumento gestum huiusmodi naturali iure non subsistere. Iidem negotia quaedam propter metum adhibitum irrita esse pronunciaue-

alter alterius regimini se submittit:) *neque cum ratione eum facere, qui captiuo paciscenti pretium redemptionis suae fidem adhibet.* Verum in priori argumento ambiguo sensu vocabuli metus luditur. Alterius enim plane generis est metus, ob quem homines in ciuitates congregantur, quam is, de quo heic agimus *. Ille enim est cautio circa declinandum aliquod malum, quod indefinite potest accidere. Hic autem est terror ex cominus intentato graui malo, cuique repellendo ipse non sufficio, ortus. Igitur longe diuersae indolis sunt pacta, quibus mutuum auxilium paciscimur, ne singuli a communi hoste opprimamur; & quibus quid promittimus, vt effugiamus malum, ab altero iniuste nobis intentatum. Circa posterius argumentum facile concedimus, stulte latronem facere, qui per iniuriam promissum extorsit, & post fidem alteri adhibet, velut iure cum ipso egisset. Vt enim idem sceleratus sit, & stolidus, nihil repugnat; iuxta illud Menandri apud STOBAEVM Sermone 2. *ἀσυλλόγιστόν ἐστιν ἡ πονηρία. inconsiderata res est malitia.* Quin contra ego dixerim, hautquaquam cum ratione facere eum, qui ex periculo iniuste conciliato ereptus vltro latroni pretium sui flagitii persoluit. Huc facit illud Dionysii HALICARNASSEI L. VIII. [p. 509. Ed. Sylburg. 490. Ed. Oxon.] *Quicquid necessitas pro tempore vel priuatis hominibus, vel ciuitatibus extorquet, tantisper durat, donec cesset ea necessitas.* Addit: *vniuersaliter verum esse, obligare pacta, quando acceptum est bonum, & quando promittere, & id quod promittitur licitum est. Licitum est autem & ad redimendam vitam promittere, & de meo dare quicquid voluero cuiquam etiam latroni.* Atqui non potest bonum dici id, quod latro viatori praestat; dum ei per iniuriam vitam non adimit. Absurdum est alicui tanquam bonum imputare velle intermissionem iniuriae. Tunc quippe dicimur boni quid in alterum contulisse, quando vel bonum, quod antea deerat, dedimus, vel praesens conseruauimus, vel malum, quod praeter nostram culpam ipsi imminebat, dispulimus. Sicut stulte apud HERODOTVM Thalia [L. III. p. 112. Edit. Gr. H. Steph.] Polycrates, dum amicos iuxta & inimicos nullo discrimine depraedatur, in excusationem adferebat; *quod magis gratificaretur amico, si ei quae abstulisset redderet, quam si nihil ab initio abstulisset.* Deinde non sequitur; licitum est mihi promittere & dare latroni; Ergo etiam illi est ius id exigendi, aut ego ad idem interno aliquo vinculo teneor. Multa licite possumus facere, ad quae nulla nos obligatio stringit. Licite possum res meas abiicere; sed vt hoc faciam, non statim ab altero possum obligari. Vnde & falsa est regula, quam IDEM proponit Leuiath. c. 14. *Quicquid facere licitum est non obligato; idem licite pacisci possum propter metum. Quod autem licitum est pacisci, id illicitum est non praestare.* Addendum quippe fuerat; modo honeste ab altero id exigi possit.

§. XIV. HEIC denique & illa quaestio subiungenda; cum quae ex errore aut metu promittuntur, sint inualida, si post errore discusso, aut metu depul-

ciauerunt, verbi gratia, manumissionem. *L. 9. pr. & L. 16. D. Qui & a quibus manumiss.* dotis dationem. *L. 21. §. 3. D. Quod metus causa.* H.

3) Persuasus ille fuit, actionem ex illo volendi genere, quod mixtum vocat Aristoteles, in negotiis licitis esse moralem. Quam hypothesin supra destruximus. H.

§. XIII. * Siue consideratio malorum, quae naturalem statum comitantur. H.

depulſo quis vtique dictis ſuis ſtare velit, qua ratione illa promiſſa conualeſcant? Nam quod ab initio inualidum fuit, ex poſt facto conualeſcere poteſt, ſi accedat cauſa noua, ius per ſe parere idonea; quae hoc caſu eſt conſenſus liquidus & vltroneus. Alii ergo dicunt, ad confirmandam eiusmodi promiſſionem ſufficere ſolum animi actum internum, ſeu conſenſum liquidum & liberum in eam promiſſionem, etſi nullo is ſigno exprimatur. Iam enim externum conſenſus ſignum anteceſſiſſe. Accedente ergo iam intrinſeca animi deſtinatione liquida & libera, nihil deeſſe, quod ad pariendam obligationem requiratur. Aliis haec ratio diſplicet, quod conſenſum internum, & actum exteriorem eodem tempore exiſtere oporteat, eoque actum externum antegreſſum non poſſe eſſe ſignum actus interni ſubſequentis, de quo fortaſſe antea cogitatum non fuerat. Igitur vt tale promiſſum valeat, requirunt nouam verbis factam promiſſionem & acceptationem GROTIVS L. II. c. 11. §. 20. mediam ſententiam ſequitur, quod omnino ſignis quibusdam opus ſit ad declarandum conſenſum internum ſuperuenientem; quia alias alter de iure ſuo certus eſſe nequit. Verum vt verbis hoc fiat, neceſſe non eſt, cum etiam alia heic ſigna ſufficere poſſint *. Puta, ſi promiſſor, errore cognito, metuque depulſo, vltro praeſtet, aut ſuper iam exhibita re controuerſiam non moueat, cum commode poſſet, aut ſi poſt de eadem re cum altero tractet tanquam tali, quam is iure poſſideat. Cui ſententiae & nos ſubſcribimus.

§. XV. CAETERVM & hoc addendum eſt, vt promiſſio ſit valida, requiri non ſolum conſenſum eius, qui promittit, ſed & eius, cui promittitur; (*L. 19. §. 2. D. de Donation.*) & quidem per ſigna ſufficientia expreſſum; vbi interdum nutus ſufficere poteſt, ſi vel vltro quid offeratur, vel id antea ſit petitum. Quando enim conſenſus alterius abeſt, ſeu oblatum promiſſum is acceptare recuſauerit, res promiſſa penes promiſſorem manet, [1] etiam vbi iuramentum acceſſerit: quia & hoc ante acceptationem ius non transfert, ſed hoc tantum efficit, ne mihi oblatum retractare liceat, antequam de ipſius recuſatione conſtiterit. Scilicet qui alteri rem ſuam offert, neque inuito eandem vult obtrudere, neque pro derelicta habere. [2] Ergo ſi alter non acceptauerit, iuri promittentis in rem oblatam nihil deceſſit. Quod ſi rogatio anteceſſit, cenſebitur ea durare, niſi expreſſe fuerit reuocata; eoque caſu in anteceſſum acceptatio facta intelligitur, ita tamen, vt rogationi reſpondeat oblatio. Nam v. g. ſi quis de minore ſumma, quam alter rogat, reſponderit, expreſſa requiritur acceptatio, quando alteri minore, quam rogauit, ſumma non eſt conſultum; [3] alias non niſi in ſummam concurrentem tenebitur. Quo loco notandum illud PLVTAR-

§. XIV. * Alexander Imp. L. 2. C. de his quae vi metusue cauſa. *Cum te non ſolum caviſſe, verum etiam ſoluiſſe pecuniam confitearis: qua ratione vt vim paſſus reſtitui, quod illatum eſt, poſtules, perſpici non poteſt.* H.

§. XV. 1) Secus ac viſum SETSERO L. I. de iurament. c. 25. n. 28. ſequ. & quos profert; iusiurandum enim talem vim natura ſua non habet, niſi lex eam tribuat. H.

2) Non tamen neceſſarium eſt, vt acceptatio illa in continenti fiat ſemper. V. MEVIVS part. II. Dec. 241. H.

3) Qua in re inſignis eſt differentia inter promiſſiones ex cauſa lucratiua & oneroſa. Nam in his rogationi accurate debet reſpondere promiſſio: alias nihil actum cenſetur. *V. L. 9. pr. de contrah. emtion. L. 52. Locat. conducti.* Secus in illis. *V. L. 1. §. 4. de verb. obligat.* H.

4) Idem vidit LVGO Diſp. 23. de I. & I. n. 40. ſequ. H.

PLVTARCHI quaest. sympos. L. IX. c. 13. *potiorem esse, & maioris autoritatis orationem eius, qui conditionem obtulit: qui vero oblatam accipiunt, ius addendi aliquid non habere.* Scilicet quia promissario non potest ius enasci, nisi quantum promissor consenserit. Quod si promissor alterius rogationi simpliciter annuerit, rogatio illa tacite repetita censebitur. Add. GROTIVS L. II. c. 16. §. 32. *Ad. L. 3. D. de Pollicitat.* ex qua nonnulli concluserunt, ad promissum valide contrahendum sufficere solum promittentis actum; GROTIVS L. II. c. 11. §. 14. respondet: pollicitationem semel factam non esse reuocandam, vt acceptari semper possit, non quod ante acceptationem obligatio contrahatur [4]. Verum curatius inspicientibus id docere videtur Vlpianus, pactum esse consensum atque conuentionem duorum, i. e. reciprocam promissionem; pollicitationem autem esse solius offerentis promissum. Quo ipso non negatur, & hanc ab acceptione demum valescere. Et iam in anteceffum ciuitas acceptationem significauit, si pollicitatio fiat ob petitos aut adeptos honores; recusauit, quae citra causam promittuntur. *Vid. L. 1. §. 1. d. t. l. 19. D. de Donat.* Sine causa autem tradita vindicari prohibentur. *L. 3. §. 1. d. t.* quia traditio sine acceptatione fieri non potuit; adeoque quia reuera dominium rei iam in municipium fuit translatum. Caeterum, quia in obligationibus quibusuis in eo, quem illae spectant, seu cui ius ex iis quaeritur, consensus requiritur acceptandae alterius obligationi, & iuri per hanc translato, isque vel proprius vel vicarius, expressus per signa animi sensum testantia; patet quoque, quid sentiendum sit de firmitate *votorum*, seu obligationum sponte accersitarum aduersus Deum. Scilicet non possunt ea valide suscipi, [5] nisi aut ipse Deus reuelauerit, se ea acceptaturum, aut aliquis sit constitutus, qui vice Dei super istorum validitate inter homines cognoscat [6]. Alias enim constare homini non potest, an Deus velit ipsum obligari an minus, seu placeat Deo votum seruari, an displiceat. Praesertim cum vota circa eiusmodi res debeant concipi, quae Deus per modum praecepti antea a nobis, saltem definite, non exigebat. [7] Nam & implicat, quod necessario alias faciendum erat, tanquam indebite factum alteri velle imputare: & constare nobis non potest, nisi ex reuelatione diuina, actum aliquem a Deo non praeceptum eidem gratum fore. Vota autem suscipere, quae Deo grata fore, non constat, inutile est. Sed an non licebit consensum & adprobationem Dei praesumere? Id nos putamus posse fieri non nisi [8] in illis rebus, quae indefinite legi naturali, adeoque voluntati diuinae congruunt, sed in quibus adplicatio ad personas, locum, tempus, ac definitio quantitatis in arbitrio & iudicio hominum est relicta. Vnde recte arbitramur seruari vota, quibus quis ad certam summam pecuniae se obligat in pauperes, aut ad pias causas erogandam, vbi per talem erogationem alia officia

5) TERTVLLIANVS libro de ieiuniis: *Votum cum a Deo acceptatum est, legem in posterum facit.* H.

6) Qualis apud Iudaeos summus erat Sacerdos, qui significare solebat, quae Vota Deo grata essent.

7) Qualia non sunt vota, quibus vouemus, fore, vt a furto, adulterio vel scortatione abstineamus.

8) Sive quae ex iure naturali, minus plenam obligationem producente, debentur. Exempla complura votorum sunt in Romana historia apud Liuium & alios. Solennitates quibus Romani vota suscipere solebant, accurate explicat Ianus RVTGERSIVS L. V. Var. c. 5. H.

officia necessaria non intercipiuntur; item quibus certorum dierum ieiunia quis sibi imperat, aut abstinentiam a certo cibo potuue saltem intra certam quantitatem; item quibus genus ornamenti superflui, puta, margaritas, gemmas, aurique gestationem quis sibi interdicit, & similia, quae ad virtutem aliquam referri possunt, licet certa eiusmodi determinatio non sit in præcepto. Ast inepta arbitramur vota, quae non nisi vouenti molestiam pariunt, ac nullam aliis hominibus vtilitatem generant; multoque magis, si istis alia officia intercipiantur. Mouetur & illud heic, num obligatio incipiat apud promittentem eo momento, quo acceptatio facta fuit, an tunc demum, quando promissori innotuit, eam factam fuisse. Vbi certum est, promissionem posse concipi duplici modo; vel sic, volo vt valeat, si acceptetur; vel ita, volo vt valeat, si acceptatam intellexero. In dubio autem ex negotii natura præsumendum, vtrum sensum ob oculos habuerit promissor. Prior sensus magis praesumitur in promissione mere liberali, & pura, quia heic promissor ad seipsum obligandum velut properare videtur: posterior in promissione, cui conditio potestatiua aut mixta fuit adiecta. [9] Confer. GROTIVS L. II. c. 11. §. 15. [10]

§. XVI. SVPEREST, ut quaedam subnectamus de signis, per quae consensus exprimitur; quae sane ad producendam obligationem necessaria sunt, quippe cum actuum voluntatis, quamdiu signis non manifestantur, nullus inter homines inuicem effectus esse queat. Sunt autem signa imperfectiora quidem gestus, quos in commerciis adhiberi oportet inter illos, quorum linguae inuicem non intelliguntur; perfectiora autem verba vtrinque intellecta. Vid 1. Cor. XIV, 11. *Vtrinque intellecta* dico. Vnde forte est, quod Turcae [1] non aliter pactis & foederibus adstringi se putent, quam quae ipsorum lingua & charactere sunt conscripta. Vid. MARSELAER Legato L. I. c. 30. Haec porro vt eo liquidius ac firmius voluntatem exprimerent, institutum est, tum vt pactis maioris momenti testes adhiberentur, ad quorum memoriam & conscientiam prouocaretur, si fors pactum ipsum ab alterutro negaretur, aut de verbis pacti dubium fuerit ortum: tum vel maxime, vt scripto comprehenderentur leges pacti, quorum locum quandoque apud Graecos quaedam tesserae aut σύμβολα supplebant. Nam etiam complurium hominum memoria labilis, aut fluxa fides; scripta vero obliuioni aut perfidiae hautquidquam ita obnoxia. Nuda quoque verba frequenter hac exceptione eluduntur, quod per praecipitantiam, aut re non recte perspecta fuerint prolata. Quam exceptionem scripta quoque excludunt, quippe quae dum concipiuntur, clare admo-

9) CARPZOVIVS Part. 2. const. 12. def. 21. vbi pronunciatum, valere donationem absenti factam, epistola vel nuncio interueniente, licet a donatario expresse non fuerit acceptata. H.

10) Imo in dubio semper intelligi debere videtur, non antea aliquem ex promissione teneri, quam postquam promittens recognouerit, factam esse acceptationem promissionis suae. Quamdiu enim alter nondum acceptauit, adhuc aliquid perficiendum restat, quod impedit, quo minus pacta transacta omnia dici possint. Quod & vsus gentium seruat, de quo Vide Corn. VAN BYNKERSHOECK Quaestiones Iuris publici L. II. c. 7. p. 232.

§. XVI. 1) Neque aliter Romani primis temporibus rationes subduxerunt, solam Latii linguam in stipulationibus admittentes.

2) V. infra L. V. c. 13. §. 9. Ex quo etiam iudicari potest, quam parum cum principiis disciplinae huius conueniat querela non numeratae pecuniae

admodum, & non sine mora aliqua pacifcentis animo rem subiiciunt, vt siquidem haec adprobauerit, plene in rem ipsam consensisse omnino iudicandus sit, sic vt postea ne quidquam affectus aut animi impetus obtendatur. Nec tam facile argutis interpretationibus detorqueri scripta queunt, quam verba ore prolata, in quibus particula aliqua captiose inserta, quae per celeritatem pronunciationis non animaduertebatur, totam sententiam inuertere potest; cui incommodo scripta hautquaquam ita sunt subiecta [3]. Inde recte plus defertur fidei instrumentis authenticis, & nulla corruptela vitiatis, quam dictis testium; quippe cum validius habeatur, quod quis contra seipsum testatur, quam quod alius: & grauissime accusetur, qui ne suam quidem autoritatem declinare potest. Ita tamen vt omni exceptione maiores testes audiantur, si instrumentum simulatum, suppositum, aut corruptum probabili modo arguerint. Caeterum etsi ab eiusmodi scriptis seu instrumentis pactorum firmitas in se haut pendeat, quippe quae etiam sine illis recte contrahuntur, (*L. 5. D. de fide instrum.*) [4] & quantum ad ius naturae persistant, vtut fors illa casu quopiam perierint. (*L. 1. 4. 5. 7. 8. 10. C. de fide instrum. L. 20. 21. C. de probat.*) a iudice tamen ciuili, cuius cognitio non nisi manifestissima sequitur signa, haec instrumenta quam maxime attenduntur. Ac nisi illa produci queant, regulariter reiicitur, nisi idoneis argumentis probauerit, eadem casu quodam sibi periisse. Hinc diligentis est hominis, syngrapha potius, quam nuda fide agere. Sic apud PLVTARCHVM Perseus cum mutuo pecuniam amico daret, solenni formula, & in foro cautum sibi voluit. Quam diligentiam ille admiratus; adeone legaliter Perseu, inquit? Respondit Perseus; scilicet vt amanter recipiam, nec legaliter poscam. IVVENALIS Sat. XIII. [vers. 75. 76.]

Facile & pronum est superos contemnere testes,
Si mortalis idem nemo sciat.

Apud APPIAN. Alexand. Mithridatico, [pag. 214. C. Ed. H. Steph.] cum Muraena bellum Mithridati inferret, istique legati Regis foedera obiicerent, negauit se videre vlla foedera. *οὐ γὰρ συνεγράψατο Σύλλας, ἀλλ' ἔργῳ τὰ λεχθέντα βεβαιώσας ἀπήλλακτο.* *Nulla enim Sylla conscripserat, sed executione pactorum contentus discesserat.* Contra ita de moribus Turcarum Christ. RICHERIVS: *Tanta est istis hominibus dictorum constantia, tanta etiam de fide suorum securitas, vt in conuentis nulla vnquam syngrapha, nulla obsignatione, nullo chirographo vtantur: sed solo promittentis verbo vel ipsa nominis eius qui paciscitur auditione stent omnia.*

 Paria

niae a Romanis introducta, per quam onus probandi pecuniam esse numeratam in creditorem, qui instrumentum tenet, reiicitur. Sane rarius vsu venit, vt chirographum ante rem vel pecuniam acceptam creditori tradatur; Leges autem de raro accidentibus ferri non conuenit: Deinde si id fiat, habet debitor, quod suae imprudentiae imputet. Et quid si pecunia remotis arbitris numeretur, & malus debitor occasionem fallendi inde arripiat? praesertim cum biennii tempus, intra quod queri licet, & creditor probare debet, numeratam a se esse pecuniam, nimis sit longum. Hinc multi populi querelam hancce non admisere. V. GRAENEVVEGVS ad rubric. Cod. de non numerat. pecun. H.

3) V. infra L. V. c. 13. §. 8. H.

4) Et POLYBIVS L. VI. histor. c. 54. de Graecis notat, si vel vnum talentum duntaxat fuerit eis creditum, decem rescriptoribus adhibitis, sigillis totidem, testibus autem duplo pluribus, fidem tamen vt seruent, impetrari ab iis haut posse. H.

Paria de Peruanis refert GARCILASSVS de la Vega Comment. Reg. L. VIII. c. 16. Inde quoque eſt, quod, ſi creditor obligationis inſtrumentum ſciens reſtituerit, aut conſcio debitore idem ſciens aboleuerit, debitum ipſi condonaſſe cenſeatur. Nequaquam tamen, ſi quouis modo ſyngraphas debitor nanciſcatur, puta, furto ſubtractas, aut alia ratione extortas, obligatione ſolutus erit. Ex quibus & hoc adparet, a SENECA de Benef. L. VII. c. 10. *ſyngraphas* minus recte vocari *inania habendi ſimulacra*.

* *

CAPVT VII.

DE MATERIA PROMISSORVM ET PACTORVM.

I. *Obligamur tantum ad ea, quae fieri poſſunt.*
II. *Promiſſa circa impoſſibilia ſunt vana.*
III. *Impoſſibilitas circa pacta emergens.*
IV. *An ſummus conatus ſemper ſufficiat?*
V. *An quis obligetur ad ferenda mala humanam conſtantiam ſuperantia?*
VI. *In illicita non cadit obligatio.*
VII. *Pacta turpia, re integra non obligant:*
VIII. *Quin nec turpia opera iam praeſtita.*
IX. *An turpiter data repeti poſſint?*
X. *Fruſtra promittuntur aliena;*
XI. *Et noſtra alteri iam obligata.*

VIDENDVM porro eſt de materia promiſſorum & pactorum, ſeu ad quaenam vltro nos promittendo & paciſcendo queamus obligare. Ad hoc igitur requiritur, vt rei aut actionis praeſtandae habeamus facultatem phyſicam, & moralem, ſeu vt id praeſtare non ſit ſupra noſtras vires, neue idem patrare lege aliqua prohibeamur. Vbi enim quid intra vires meas poſitum eſt, deque eodem ſtatuendi facultas mihi relinquitur, nihil ſane obſtat, quo minus ad id exhibendum alteri neceſſitatem mihi vltro arceſſam, vbi vſus vitae humanae id tulerit. Ex aduerſo circa ea, quae vel vires noſtras excedunt, vel ſalua obligatione validiore nequeunt praeſtari, nequidquam obligatio contrahitur, quippe quae effectu ſuo directo & legitimo ſit caritura.

§. II. EX HISCE conſequitur: impoſſibilium nullam dari obligationem. Id quod etſi in ore vulgi verſetur, tamen paulo accuratius erit excutiendum. Ac initio quidem diſcrimen eſt ſtatuendum inter obligationes, quae ſponte noſtra nobis arceſſimus, & quae ab altero pro imperio nobis iniunguntur.

§. II. 1) SENECA IV. de Benefic. 39. *Ad coenam quia promiſi, ibo, etiamſi frigus erit: non quidem, ſi niues cadant. Surgam ad ſponſalia, quia promiſi: quamuis non concoxerim: ſed non, ſi febricitauero. Sponſum deſcendam, quia promiſi: ſed non, ſi ſpondere in incertum iubebis, ſi fiſco obligabis. Subeſt, inquam, tacita exceptio, ſi potero, ſi debebo. Si haec ita erunt, effice, vt idem ſtatus ſit,*

tur. Qui vltro se ad impossibile, quod tale nouit, vult adstringere, sine dubio mentis parum compos est. Vult enim id facere, quod a se fieri non posse praeuidet. Non tamen semper ab omni necessitate praestandi liber est, qui impossibilia promisso aut pacto in se recepit, etsi ipsam rem conuentam praestare nequeat. Equidem si quid alteri promiserim, quod in viribus meis fore probabiliter credebam, sed idem iam supra vires meas esse, aut intra praestandi tempus fore; inuincibiliter ignorem, neque ad rem promissam, neque ad id quod interest alteri teneri videor. Praesertim vbi idem expresse dictum fuit [1], aut ea conditio tacite vtrinque praesupposita fuit. Vid. *L. 2. §. 3. seqq. D. si quis cautionibus.* [2] Sic v. g. si cui promisissem equum commodare, qui iam alio in loco est, is autem in itinere perierit, neque ad equum exhibendum, neque ad id quod interest teneor. Intelligor enim promissionem meam tacite huic conditioni superstruxisse; siquidem equus incolumis domum reuersus fuerit. Qua conditione citra meam culpam non adparente, promissionis vis penitus expirat. Quod si vterque tam promissor, quam cui promittitur, rem nouerit impossibilem, ac se id nosse inuicem norint, lusisse tantum, & nihil egisse censentur. At vero si promissor duntaxat sciuerit rem esse impossibilem, alter idem ignorauerit, iste huic vtique tenebitur ad id quod interest, ne ita sibi illuderetur. Vbi autem promissor fuerit negligentior in excutiendis suis viribus & rem sibi iam impossibilem promisit, quam talem scire poterat, si debita circumspectione fuisset vsus; ipsa quidem obligatio erit nulla, quia promissor tanquam tacitam conditionem supponebat possibilitatem. Ob negligentiam tamen & culpam tenebitur alteri pensare, si quid ob inane illud promissum damni fecit; licet sub damno non sit reputanda spes lucri & emolumenti, ex inani promisso concepta. Atque idem etiam circa pacta obtinet, vt qui per negligentiam aliquid impossibile fuit pactus, praestando id, quod alteri inde nocitum fuit; liberetur: ita tamen, vt huic quoque id, ad quod se adstrinxit, remittatur, aut vbi iam praestitum id fuit, restituatur, vel pro eo aequipollens aliud reponatur.

§. III. ENIMVERO quando res eo tempore, quo promissio aut pactum suscipiebatur, praestitu fuit possibilis, post impossibilis facta, dispiciendum, vtrum casu fortuito, & citra culpam, an vero ex culpa, aut dolo hoc obtigerit. Priori casu euanescit pactum, vbi res adhuc sit integra. Vbi quid praestitum ab altero iam fuit, id restituendum, aut aequipollens reponendum. Si ne hoc quidem fieri possit, summus conatus erit adhibendus, ne alter detrimenti quid capiat. Nam in pactis respicimus ad id, de quo expresse fuit conuentum; vbi hoc obtinere non possumus, sufficit aequipollens exhiberi; saltem ne damnum sentiamus, omnimodo cauendum est. Vbi vero dolo quis sibi ipse vires implendi ademit, ad summum conatum tenetur, & velut in sup-

sit, cum exigitur, qui fuit, cum promitterem: destituere leuitas non erit, si aliquid interuenit noui. Quid miraris, cum conditio promittentis mutata sit, mutatum esse consilium? Eadem mihi omnia praesta: & idem sum. Vadimonium promittimus: tamen deseritur. Non in omnes datur actio; deserentem vis maior excusat. H.

2) Alia exempla v. in *L. domum 57. D. de contrah. emtion. L. 69. de verbor. obligat.* H.

plementum malo quoque poteſt multari. Ex hiſce fundamentis diiudicanda ſunt, quae circa debitores obaeratos diſputantur. Hi quippe vbi caſu fortuito & citra ſuam culpam ſoluendo eſſe deſierint, ſummum ſoluendi conatum debent. Vbi tamen aequitas & humanitas requirit, vt mora aliqua ipſis indulgeatur, circumſpiciendis & parandis ſoluendi mediis. Vid. Matth. XIIX, 25. 26. Sicuti & nefas fuerit, tales omni ſua ſubſtantia exutos ad mendicitatem redigere. Quin & alias certarum perſonarum fauori hoc dederunt leges Romanae, vt non condemnarentur, niſi *quatenus facere poſſunt.* Vid. *L. 12. D. ſoluto matrimonio. L. 6. L. 16. 17. 18. 19. 20. 21. de Re iudicata. L. 49. L. 50. d. t. L. 4. 6. 7. D. de Ceſſione bonorum.* Niſi tamen creditor, quae praeſentes facultates excedunt, condonauerit, ad reſidua ſoluenda tenebuntur, quando in re lautiore eſſe coeperint. [1] Dolus autem & culpa decoctorum etiam malo aliquo poteſt coërceri; in quos demum illud tritum valet: [2] qui non habet in aere, luat in corpore. Vid. GELLIVS L. 20 c. 1. circa finem. Et quae Appius diſſerit apud Dionyſ. HALICARNASSEVM L. VI. [pag. 330. ſeqq. Edit. Sylburgii. c. 66. pag. 316. & ſeqq. Ed. Oxonienſ.] Add. tamen LIVIVS L. IIX. c. 28. Conſiderandum praeterea heic eſt, quam quis cauſam aut neceſſitatem habuerit debitum contrahendi. Prout enim haec grauis aut leuis fuerit, fauor debitoris inopis aut miſeratio intenditur, aut remittitur. Vnde recte duriore habentur conditione mercatores, etiam qui per caſum fortuitum ſoluendo eſſe deſierunt, quam alii, qui ex peculiari quadam neceſſitate pecunias mutuo ſumere ſunt adacti. Illos enim lucri cupido debita contrahere ſubigit. Et cum ipſi artem diteſcendi profiteantur, vix culpa carent, qui etiam fortuita non praecauerunt [3]; puta, qui omnes ſuas fortunas vni caſui expoſuerunt. Secus ac tradit PLINIVS L. III. epiſt. 19. *Tutius videtur incerta fortunae poſſeſſionum varietatibus experiri.* Et IVSTINVS L. IX. c. 1. de Philippo, qui dum Byzantium nequidquam obſidet, in Scythiam quoque praedandi cauſa profectus eſt, more negotiantium impenſas belli alio bello refecturus. LIVIVS L. XL. c. 21. *Antigonus ſaeua tempeſtate iactatus, cum in eadem naue ſecum ſuos omnes habuiſſet, praecepiſſe liberis dicitur; vt & ipſi meminiſſent, & ita poſteris proderent, ne quis cum tota gente ſimul in rebus dubiis periclitari auderet.* Adparet tamen, priſcos Romanos iſta diſcrimina parum aeſtimaſſe. Ita enim SENECA de Beneficiis L. VII. c. 16. [4] *Quid tu tam imprudentes iudicas maiores noſtros fuiſſe, vt non intelligerent iniquiſſimum eſſe, eodem loco haberi eum, qui pecuniam, quam a creditore acceperat, libidine aut alea abſumſit, & eum, qui incendio aut latrocinio, aut aliquo caſu triſtiore aliena cum ſuis perdidit? nullam excuſationem receperunt, vt homines ſcirent, fidem vtique praeſtandam. Satius enim*

§. III. 1) Decoctoris character eſt apud DIPHILVM Comicum Mercatore, vertente Grotio in Excerptis:

Quia te videmus, bone vir, obſonarier
Baſilsco & longe ſupra ciuilem modum.
Per te piſciculum vix accipiunt caeteri.
Ita ciuitas compulſa ad vitam olitoriam eſt.
Pugnamus de apiis tanquam in certatu Iſthmico.
Tua praeda eſt, ſi quis moenia intrauit lepus.
Perdices autem & turdos, ita me Di iuuent,
Iam nec volantes licitum eſt conſpicarier.
Etiam intendiſti pretium vino exotico. H.

2) GVNTHERVS L. VIII. Ligurin. circa extrem.

Cuius fortuna laborans
Non potis eſt auro venales ſoluere noxas,
Arctatur vinclis. H.

3) Contra monitum GNOMOLOGI apud Gruterum:

Tua omnia vni nunquam naui credito.

Et

enim erat a paucis etiam iustam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari [5]. Sic & apud Moscouitas non superfunctorie vapulant, qui soluendo non sunt debitores, & demum creditori seruire coguntur.

§. IV. Hoc loco etiam est examinandum, quod Hobbesius de Ciue c. 2. §. 14. nimis, vt adparet, generaliter tradit, *pacta non ad rem ipsam, sed ad summum duntaxat conatum obligare.* Scilicet quia ad impossibile non obligamur; vltra summum autem conatum nihil est in nostris viribus; adeoque quod isto attingere nequimus, nobis impossibile est, & sic extra obligationem positum. Vbi tamen addendum, nisi culpa nostra aut dolo vires id praestandi corruperimus. Tunc enim per summum conatum obligatio non expletur, sed qua expletio deficit, ad malum accipiendum reddimur idonei. Videtur autem ista assertio locum habere proprie in illis pactis, quibus pro accepta re vel opera praesenti operam aliquam nostram futuram spondemus: in quibus per summum conatum obligationi satisfit. Quia enim futura illa intuitu humanae prouidentiae in incerto sunt, adeo vt vel vires nostrae aliquo casu debilitari, aut occasio conuersione rerum intercipi, aut difficilior queat reddi; & quia praeterea saepe humana perspicacia in aestimatione virium propriarum, ac difficultatis rei solet aberrare: ideo censendi heic quoque sunt paciscentes humanae conditionis fuisse memores; adeoque in determinanda praestatione actionum seu operarum futurarum tacitam conditionem supposuisse, siquidem vires & occasio eaedem permanserint, aut ni vires praesentes iusto amplius aestimatae sint. In eiusmodi casibus recte dicitur officio suo satisfecisse, qui quantum in se est fecit; cumprimis vbi etiam in ipsa operatione aliquid, a nostris viribus non dependens, intercurrerit, quod effectum intercipiat, aut velut detorqueat. Et quod in talia duntaxat pacta valeat Hobbesii assertio, etiam ex subiectis ab ipso argumentis adparet. Ait, *paciscimur saepissime eas res, quae possibiles tunc videntur, cum promittimus, quas tamen post constat esse impossibiles;* (praesupponendum est, non fuisse facultatem specimine aliquo vires explorandi;) *non ideo omni obligatione liberamur. Ratio est, quod is, qui futurum incertum promittit, bonum praesens ea lege accepit, vt mutuum redderet. Voluntas enim eius, qui praesens bonum praestat, pro obiecto simpliciter habet bonum sibi, quanti erat res promissa: ipsam autem rem non simpliciter, sed si fieri potest.* Ego tamen potius contra dixerim; qui bonum praesens alicui praestat, eum directe assequi velle illud bonum futurum, quod pacto expressum fuit. Et quidem aeque in conuentione dandi, quam in conuentione faciendi [1]. Nam in iure naturali non videtur fundari id discri-

Et Terentii in Adelphis; *Potius quam venias in periculum Sannio, seruesne, an perdas, totum diuiduum face.* H.

4) Nimirum apud Romanos ante Augustum decoctoribus Equitibus, quamuis quis fortunae vitio, non suo decoxisset, lege Roscia certus locus in theatro ignominiae caussa constitutus. H.

5) Aliorum populorum leges & mores retuli L. I. *paroemiar. iur. Germ. 89. §. 3.* Add. Ioann. Limnaevs Tom. 2. Addit. ad L. IV. I. P. c. 8. p. 306. seq. H.

§. IV. 1) Hinc nec iure canonum, secundum multorum sententiam, nec moribus multorum locorum id discrimen obseruatur. V. Christinaevs Decis. Belgic. 323. Vinnivs & alii ad §. 7. I. de V. O. Ex ipso etiam iure Romano limitationes non paucae adferri solent. Videtur autem eius discriminis ratio fuisse, quod Romani seruitutis habere speciem existimarent, quem ad factum cogere. Hinc Vlpianvs L. 9. §. 10. D. de poenis, *inciuiles vocat poenas, inuitum hominem iubere facere, quod facere non potest.* H.

discrimen, quod aliqui tradunt, ex conuentionibus dandi praecise aliquem obligari ad dandum, sed ex conuentionibus faciendi non praecise ad faciendum aliquem obligari, sed praestando interesse eum liberari posse. Enimuero vbi quod conuentum fuit obtineri nequeat, eundem detrimento euitando velle praestari, quod tantidem est. Quod si autem ne hoc quidem obtineri queat, neque restitutionem admittat id, quod acceptum iam est, defungetur quis sua obligatione, qui praestat id, quod vires admittunt. Enimuero in contractibus mutui, & qui eiusdem sunt indolis, falsum est, per summum conatum debitorem obligatione liberari. Quando enim mutuum contrahitur, praesertim non ex necessitate extrema, creditor sane supponit, debitorem velle & posse soluere; & idem quoque debitor prae se fert; ac super hac hypothesi contractus initur. Quod si igitur tempore solutionis faciendae tantum non sit in bonis debitoris, impossibile quidem est, in praesens plura exsculpere, vt tamen obligatio remaneat, in futurum residua supplendi. Vid. Matth. XIIX. Caeterum in simplicibus promissis, quibus aliquid pollicemur, cuius euentum praestare absolute penes nos non est, semper debet subintelligi haec restrictio, si fors fauerit, ni ex transuerso quid intercurrerit, aut vt Christiani magis pie: si Deo placuerit. Vid. Iacobi IV, 15. Quanquam eiusmodi futura incerta velut absolute iurare cum magna temeritate, & praesumtione impia sit coniunctum [2]. Ex quo genere est illud iuramentum Labieni & reliquorum Pompeianorum, qui iurarant, *se nisi victores in castra non reuersuros*, apud CAESAREM de Bello Ciuili L. III. [c. 87. num. 6.] Add. Actor. XXIII, 21. & SELDENVS de I. N. & G. L. IV. c. 7.

§. V. EST QVOQVE heic excutienda quaestio sat spinosa, quam HOBBESIVS de Ciue c. 2. §. 18. proponit [1]: An quis se pacto queat obligare ad perferenda mala, firmitatem animi humani communiter superantia? verbi gratia *an quis pacto suo possit obligari, mortem & vulnera inferenti non resistere?* Accuratius autem rimanti satis adparet, quo fine quaestio ista negetur; nempe vt ostendatur, securitati hominum non satis caueri per sola pacta; nec sufficere, si quis pacto se obliget, quod vltro velit poenam sufferre, siquidem ab ipso iniuria fuerit perpetrata; sed necessarium esse conseruandae inter homines paci, vt imperia constituantur, quae etiam inuitos ad poenam peccantes possint trahere. Id quod verissimum est, & de eo plura suo loco dicentur. Operae pretium tamen fuerit, argumenta IPSIVS pressius considerasse. Dicit: *mortem aut vulnera, vel aliud damnum corporis inferenti nemo suis pactis quibuscunque obligatur non resistere. Est enim in vnoquoque gradus timiditatis summus, per quem malum, quod infertur, adprehendit vt maximum, ideoque necessitate naturali quantum potest fugit, intelligiturque aliter facere non posse. Ad talem gradum metus vbi peruentum fuerit, non est expectandum, quin vel fuga, vel pugna sibi consulat. Cum igitur*

2) Et Romanorum militum, apud LIVIVM L. II. c. 45. sequ. & Arcanarum apud eiusdem L. XXVI. c. 25. Addatur BOCCALINVS ad L. II. Annal. Taciti, verb. *repertis inter spolia eorum catenis, quas in Romanos, vt non dubio euentu, portauerant.* H.

§. V. 1) Huc etiam pertinent quaestiones: An quis ad quaestiones subeundas se possit obligare? (V. COLERVS Decis. 184. & part. 1. de Processf. execut. c. 6. n. 44. sequ.) An sub poena amittendae existimationis? (V. TABOR de Ob-

Igitur nemo teneatur ad impossibile, illi quibus mors, vel vulnera, aut alia corporis damna inferuntur, nec ad ea ferenda satis constantes sunt, ea ferre non obligantur. Heic obseruandum, non videri absolute rem humana constantia maiorem, mortem citra reluctantiam admittere [a]. Inde si Deus praeceperit, mortem potius subire, quam certam actionem suscipere, non est dubium, quin ad istud homo obligetur. Hoc tamen facile concedimus, cum vtplurimum ea res constantiam mortalium vulgarem superet, non praesumi hominem vltro per pactum suum sese ad tale quid voluisse adstringere. Quippe cum non minus leges humanae ferri, quam pacta iniri debeant cum sensu humanae imbecillitatis. Nequaquam autem hoc trahi debet ad dissoluendum rigorem disciplinae militaris, quasi liceret militi stationem deserere, si praesens periculum vitae videat imminere, ex hoc obtentu, quod ad mortem subeundam, tanquam impossibile aliquid, non teneatur. Negamus enim humana constantia, saltem quae in viros cadit, superius esse, probabile mortis periculum subire, cum potestate tamen ad extremum repugnandi. Vix enim casum credo dari, vt in bello quosdam hosti obiicere necessum sit, adempta pugnandi, aut dolos miscendi potestate. Inde ex fine conseruandarum ciuitatum, & vsu omnium gentium adparet, siquidem res ita postulet, recte militi a duce posse iniungi, vt loco assignato in hostem ad extremum vsque spiritum pugnet, etsi contingat in vestigio esse occumbendum; ac ignauiam stationes deserentium morte expiari. Nam qui militiae nomen dat, timiditatis naturalis excusationem perdit, obligaturque non modo praelium inire, sed & inuito suo ductore non fugere. Neque vero est absurdum poenae genus, occidere, quia occidi noluisti. Grauius enim est, a carnifice per ignominiam iugulari, quam cum gloria ad instar viri fortis ab hoste occumbere. Add. *L. 1. §. 28. D. de SCto Silaniano.* Sed & illud est addendum, si cui peculiaris sit animi mollities, vt ad ea quoque defetiscatur, quae intra communem hominum firmitatem sunt, per animi sui vitium hautquidquam istum obligatione liberari. Pergit HOBBESIVS: *Cum ei, qui pacto tenetur, credatur; ad supplicium autem qui ducuntur, vinculis constringantur, aut satellitibus custodiantur, ideo non videri illos pactis ad non resistendum satis obligatos esse.* Quod in hoc sane casu verum est; etsi alias etiam illis, qui reuera pactis tenentur, non ita absolute credatur, quin violenta quoque praesidia caute disponantur prohibendae istorum perfidiae. Quo spectat illud SENECAE Thyeste [vers. 643. & seqq.]: *Arx vrbem premit, & contumacem regibus populum suis habet sub ictu.* Subiungit, *inutile fore tale pactum. Equidem sic frequenter pacta iniri; nisi constituta die hoc fecero, interfice;* id est, ius habebis capitale supplicium a me exigendi, nisi hoc fecero. *At tale pactum, nisi fecero, interficienti non resistam, iniri & inusitatum esse, & inutile.* Id quod sic probat. Tale pactum ineunt aut ciuitas cum ciue, aut ciues eiusdem ciuitatis inter se, aut duo, qui in naturali libertate viuunt. Vt ciuitas cum ciue tale pactum ineat, inutile est. Sufficit enim, vt ipsa

Obstagio c. 6. n. 9.) An ad carcerem? quam multi negant, sed perperam. V. ARNISAEVS Relat. Politic. 3. sect. 6. n. 46. GAIL. 2. Obseru. 45. ZASIVS l. 2. Singular. 8. BERLICHIVS Part. 2. concl. 27. 28. H.

a) Vide, quae notauimus in nota 8. ad L. I. c. 5. §. 9. & seqq.

ipsa possit nocentibus poenam infligere, si singuli ciues fidem dent, quod non velint eum, a quo supplicium sumendum, per vim defendere. Ciues inter se ita pacisci nequeunt, quia ius interficiendi in ciuitatibus priuato concedi non potest. Iis, qui in libertate naturali viuunt, itidem tale pactum inutile est: quia si paciscerentur de interficiendo, ni fecerint, intelligetur praecessisse aliud pactum de non interficiendo ante diem praestitutum. Nam ex Ipsius hypothesi in statu naturali ante pactum initum ius est cuique quemque interficiendi. Ergo illo die, quo non sit praestitum, redit ius belli seu status hostilis, in quo quiduis in alterum licet, & sic etiam redibit ius resistendi. Ego tamen heic potius dixerim, pactorum vim ad extremum huc redire; vt non solum intrinsecam necessitatem adferant conuenta praestandi, sed & vtrique ius dent recusantem vi compellendi malo aliquo ipsi intentato. Adeoque in hunc sensum pacta resolui: spondeo, me tibi hoc praestiturum; ni fecero, habebis potestatem vi & malo intentato me compellendi. Huic pacto vt aliud superaddatur de non resistendo illud malum intentanti, inutile esse & absurdum. Hoc enim iterum alio pacto poenali foret sanciendum, hoc modo: si tibi vim inferenti restitero, tunc aliquo malo me multandi habebis potestatem. Atqui sic manifeste adparet, per alterum pactum primo pacto nihil esse additum. Nam ex eo licebat iam pacti violatorem malo multare; & eadem facilitate posterius pactum violatur, quam prius. Quid ergo opus est, vnum pactum per aliud velle fulcire, cum non difficilius sit decem, quam vnum perrumpere? Denique ita colligit Hobbesius: *Pacto non resistendi obligaremur duorum malorum praesentium eligere illud, quod maius videbitur. Nam mors certa maius est malum, quam pugna. Sed duorum malorum impossibile est non eligere minus. Ergo tali pacto teneremur ad impossibile: id quod naturae pactorum repugnat.* Enimuero regula illa de eligendo malo minore dextre est explicanda. Nam proprie illa locum habet in comparatione duorum malorum inutilium, seu quae damnum adferunt, vt talium. Vbi lucri vicem obtinet, parte duntaxat damni ineuitabilis posse defungi. Nequaquam autem illa est extendenda ad comparationem duorum malorum turpium, aut vnius mali turpis, & alterius inutilis. Nam ex duobus malis commissionis neutrum est eligendum. Etsi aliquando contingat, vt duobus praeceptis affirmatiuis satisfieri nequeat, quorum intermissio seorsim considerata cum peccato est coniuncta; sed propter illorum praeceptorum concursum fit, vt vnius eorum intermissio habeatur licita. Quo casu vtique ex duobus malis omissionis minus est eligendum: seu potius concursus cum altero praecepto nobiliore ostendit, in tali casu omissionem praecepti ignobilioris non esse peccatum. Scilicet quia legibus subordinatis haec semper limitatio inesse intelligitur; quatenus iis satisfieri queat, salua lege nobiliore. Sic non obedire Deo, & non obedire imperio ciuili, vtrumque seorsim consideratum malum est. Sed si contingat, vtrique simul satisfieri non posse, puta, si imperium ciuile iubeat aliquid legi diuinae aduersum; eo casu huic non obedire malum esse desinit: quia legi de obsequio potestati ciuili praestando, addita intelligitur limitatio; nisi quid praecipiatur legi diuinae aduersum. Sicut & mera exsecutio peccati alieni, seu cooperatio per modum

dum instrumenti praeferri potest insigni malo damnoso, aut molesto. Qua de re alibi latius. Eodem modo non potest comparatio institui inter malum molestum, aut damnosum, & inter peccatum, neque hoc prae illo eligendum; puta, vt quis malit peccatum committere, quam lucro carere aut damnum facere, vtut iudicio per prauam libidinem corrupto illud prae hoc minus malum videatur. Hoc enim si fieret, efficacia obligationum abs cuiusuis iudicio suspenderetur; adeoque penitus euanesceret, si ad illud non obligarer, cuius intermissio ob externum aliquem respectum adpetibilis magis videtur, quam eiusdem impletio. Sic furi nequidquam ad excusationem sui suffecerit, si dicat grauius se malum iudicasse opus faciendo vitam tolerare, quam rebus alienis manus iniicere. Imo vel heic maxime vim suam exserunt obligationes, quod per illas intrinseca necessitas gignatur aliquid praestandi, abs quo etiam affectus abhorrebant.

§. VI. REQVIRITVR praeterea, vt ex promisso pactoue oriatur obligatio, facultas moralis, quae nobis insit ad praestandam rem, de qua conuenitur. Ex cuius facultatis defectu ad rem in se illicitam obligare nos non possumus [1]. Nam quaeuis promissio vim accipit ex potestate promittentis, neque vltra extenditur; seu nemo sese potest valide obstringere vlterius, quam ipsi est potestas. Ast qui lege actionem prohibet, adimit sane potestatem eam suscipiendi, & de eadem praestanda obligationem in se recipiendi. Implicat enim, ex obligatione per leges confirmata aliquid necessario debere facere, quod per easdem leges est omittendum. Et voluntas nostra legibus subiecta non potest solo suo actu earundem vim elidere. Vnde peccat quidem, qui illicita promittit; sed bis peccat, qui eadem praestat. Add. *L. 15. D. de Condition. institutionum. L. 35. §. 1. L. 123. D. de Verb. obligat.* Ex quibus etiam hoc consequitur, non seruanda esse promissa, quae alteri, cui fiunt, noxae sunt futura; cum generali naturalis iuris praecepto vetetur, ne quis sciens volens alteri, etiam stolide volenti, malum inferat. Sed & ex eo ipso, quod circa illicita non possit contrahi obligatio valida, consequitur: regulariter actus, qui contra leges suscipiuntur, esse inualidos ipso iure, vel praecedente magistratus cognitione tales declarari. Lex WISIGOTHORVM L. II. tit. V. c. 7 [2]. Etsi & aliquando, actu contra leges suscepto, multa quidem aliqua imponatur eundem suscipientibus, ipse autem actus non rescindatur; ideo quod maior indecentia in actu, quam in effectibus conspiciatur; & saepe incommoda, quae rescissionem sequuntur, maiora sint, quam incommoda ipsius actus, si validus relinquatur. Sicut apud Apollonium RHODIVM Argon. L. IV. Alcinous inter Colchos & Argonautas arbiter captus, ita pronunciat: si Iason cum Medea non concubuisset, vt ea restitueretur Patri; si concubuisset, maneret, penes Iasonem. Idem habetur apud HYGINVM fab. 23. APOLLODORVM L. I. [§. 25. Edit. T. Gal.] Bibliothecae, & ORPHEVM in Argonauticis.

 §. VII.

§. VI. 1) De effectibus horum pactorum illicitorum vide late agentem Celeberrimum virum, Ioannem BARBEYRAC, in nota 2. ad hunc paragraphum.

2) V. H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 5. §. 14. n. 4. & §. 16. AVCTOR supra L. II. c. 6. §. 14. H.

§. VII. CAETERVM heic distinctius quaeri potest, primo, an obligatio ad praestandum turpe factum sit valida, re adhuc integra, & antequam quid fuerit praestitum? Heic certum est, neutra ex parte ex turpi eiusmodi conuentione obligationem existere, sed vtrumque ab eadem resilire debere [1]. SENECA Hercule Oetaeo. [verf. 480. 481.] *Praestare fateor posse me tacitam fidem, si scelere careat: interim scelus est fides.* Add. *L. 26. 27. D. de Verb. oblig.* Vnde si verbi gratia sicarium mercede quis conduxerit ad faciendam caedem, sicarius sane, si poenitentia ductus obire facinus recusauerit, a conductore ad implendum pactum compelli non potest. Et contra, si conductor poenitens sicario denunciauerit, vt ne caedem patret; nequaquam hic alterum adigere potest ad perseuerandum in proposito, quo ipse mercedis adipiscendae locum habeat. Neque hic mercedem poterit conductorem poscere, quasi per ipsum steterit, quo minus scelerata ista opera fuerit praestita. Imo si post factam reuocationem sicarius nihilominus perseuerauerit caedem absoluere, conductor caedis non erit reus: sed in id duntaxat condemnari poterit, quanti est, propositum habuisse caedis, sed quod mox per poenitentiam fuit emendatum. GROTIVS L. II. c. 11. §. 9. ideo promissionem seu mercedem sponsam, verbi gratia, homicidii causa vitiosam esse tradit, quia ad hoc adhibetur, vt alter ad malum facinus impellatur [2]. Exemplum non seruati eiusmodi pacti extat apud PHILOSTRATVM L. III. de vita Apollonii Thyanaei, [cap. 24. pag. 114. Ed. Lipf.] vbi cum hic promisisset, sese nauem mercibus onustam in piratarum manus deducturum, eos aliorsum conuerso cursu elusit.

§. VIII. SECVNDO quaeritur: an si turpe facinus velut ex obligatione fuit patratum, alter ad mercedem pro ea soluendam teneatur? Quod GROTIVS d. l. affirmat, ex ea ratione, quod ante crimen impletum merces illa labem habeat, tanquam illex mali; quae labes peracto crimine cesset, ideo quod illex mali esse desierit. Enimuero nobis secus videtur. Nam tantum abest, vt pactum tale turpe esse desinat, peracto flagitio, vt potius ad plenum turpitudinis gradum peruenerit, obtento suo fine. Nisi vero minus turpe sit furatum esse, quam furari velle, aut accipere mercedem sceleris, quam sperare, soluere quam promittere. Imo si promissio est turpis, quia est illex mali [1], etiam impletio promissionis erit turpis, quia est pensatio sceleris, & ad plura suscipienda inuitatio. Inde labes quoque aliqua eiusmodi mercedem comitari iudicatur, etiam quando in tertium iusto titulo transiit; quod ipsa ex scelere parta sit. Sic & in diuina lege interdictum est, ne in domum Dei inferre-

§. VII. 1) Chorus apud EVRIPIDEM Helena:

Καλή γε προδοσία δίκαια δρᾶν.
Honesta certe proditio, facere iusta. H.

2) Et aliud apud H. GROTIVM L. I. Hist. Belgic. ad A. MDLXXXIIX. duorum castelli alicuius traditionem Parmensi promittentium, eumque Praefecti consilio eludentium. H.

§. VIII. 1) Et absurda merito censeri debet actio, quae se fundat in iniustitia, & pretium sceleris petit. H.

2) Quod prouerbium, iam monente Cl. BARBEYRACO, parum facit ad institutum AVCTORIS. Cuius obseruationis summa, mutatis, quae nobis mutanda videntur, continetur his tribus Regulis: I. Si de delicto perpetrando conuentio inita sit, re adhuc integra neuter obligatur,

ferretur pecunia ex prostitutione corporis quaesita. Deuter. XXIII, 18. IOSEPHVS Archaeol. IV. 8. Et sacerdotibus religio erat, mercedem proditionis a Iuda pro derelicta habitam aerario sacro inferre. Tritum quoque est, de male partis tertium haeredem non gaudere [2]. Inde probare non possumus, quae GROTIVS d. l. tradit: *Vsque ad tempus impleti sceleris efficaciam turpis promissionis esse pendentem, quemadmodum est efficacia promissionum conditionalium,* donec conditio extet; aut promissio rei in praesens impossibilis, quae tamen possibilis futura speratur, quousque intra vires nostras esse coeperit. *Crimine autem perpetrato iam obligationis vim exseri, quae ab initio non defuit, (adfuit enim mutuus consensus,) sed ab accedente vitio fuit impedita,* ideo quod ad malum suscipiendum aliquid contulit. Enimuero si hoc admittatur, irrita foret prohibitio iuris naturalis de non ineundis circa illicita pactis, si post scelus obitum pactum illud iure naturali est seruandum. Quid prodest prohibuisse, ne furtum fieret, si furto facto res furtiua citra vitium potest retineri? Et falsum est, vim intrinsecam obligandi pacto turpi non defuisse, sed tantum ab accedente vitio fuisse suspensam, quousque ad crimen allicere desierit. Nam vt pacto vis obligandi intrinseca insit, non sufficit consensum vtrinque adfuisse; sed & idem debet versari circa rem, de qua in vtramque partem disponendi libera est homini potestas. Alias si satis foret ad producendam obligationem, vtrinque consensisse, facile omnes leges subuerterentur, inito super iis violandis pacto; adeoque ipsum ius naturae ad sui destructionem inseruiret. Arbitramur igitur, per legem naturae neque exsecutorem facinoris pactam mercedem tanquam ex iure proprie dicto postulare posse, neque conductorem ex intrinseca, & conscientiam afficiente obligatione ad soluendam eam mercedem teneri. Adeoque iuri naturae curae non esse, ne quis gratis scelus patrauerit. Equidem si quis, qui verbi gratia sicarium conduxit, & mox caede patrata mercedem soluere abnuit, ab ipso male multetur, nemo est, qui iniuriam ipsi factam dicat. Verum heic obseruandum, etsi turpia pacta vi intrinseca obligandi destituantur, neque ad actionem pariendam apta sint: non tamen omni effectu carere in eo, qui, cum libere in illa consenserit, iisdem stare renuit. Scilicet efficiunt, ne quis iure queri possit, si ad illa implenda ab altero vi adigatur, aut ob eadem non seruata malo afficiatur. Vetat enim lex naturae ad rem indebitam alterum cogere, aut ob eandem non praestitam malo afficere. Sed qui in pactum turpe consensit, eo ipso fauori huius legis renunciauit, dum quantum in se fuit, alteri rem in se indebitam exigendi potestatem fecit. Atqui malum, cui quis

 culpa

gatur, quia hic fidem seruare scelus est: vterque vero Contrahentium propter conatum vitiosum puniri potest. II. Delicto perpetrato, merces promissa peti non potest, vti contra GROTIVM L. II. c. 11. §. 9. docet Auctor h. l. Quamuis enim illex mali cesset, quae labe sua obligationem impediebat, non tamen cessat turpitudo, sed ad summum peruenisse videtur gradum. III. Si praemium est solutum in pari turpitudine potior est ratio dantis, quam accipientis, quia alias 1) accipiens ex sua improbitate lucrum consequeretur, & 2) incongruum esset, solum dantem non etiam accipientem puniri. Iure Romano, quod meretrici datum est, repeti non potest, *L. 3. D. de Condict. ob turp. causs.* quia (1) quum apud eos tolerarentur mulieres quaestuariae, mercedem etiam accipere iis integrum esse debere visum fuit, (2) quia inciuile habitum est, propriam fateri turpitudinem, eo quod iudicia haberentur in publico, haberentur in Foro.

culpa sua causam dedit, non immerenti accidere iudicatur [3]. Exempli gratia; ius naturae vetat virginis inuitae pudorem imminuere. Verum vbi ipsa consensit, iacturam quidem facit rei irreparabilis, de iniuria tamen sibi facta queri non potest. Etsi saepe circa talem istud OVIDII Heroid. ep. [VI. 137. 138.] locum inueniat: *Ipso Crimine dotata est, emeruitque virum.* Sic in ciuitatibus, vbi duella sunt prohibita, prouocatus ab altero hautquidquam in arenam descendere tenetur etiam vbi id iam promisit. Si tamen comparuerit, & vulnera acceperit, de iniuria sibi facta queri, aut vulnerantem impensas curationis poscere nequit. Ad exemplum Iudae *Gen.* XXXVII. qui circa exsoluendam Thamari concubitus mercedem solicitus erat, respondet SELDENVS L. V. c. 4. de Iur. nat. & gent. *creditum fuisse eo tempore, licere innuptae & solutae foeminae corporis sui vsum concedere alteri sine consensu in vitae communionem, idque vel gratis, vel pro mercede; adeoque validam obligationem ex istiusmodi conuentione, tanquam circa rem, saltem ciuiliter licitam, potuisse contrahi.* Quanquam & hoc obseruetur, non paucos nescio quid generositatis in eo ostentare, si non gratis libidinem expleuerint. Fortasse etiam de pignore reluendo erat solicitus. Huc quoque pertinet *L. 4. §. 3. D. de Condict. ob turp. caus. Quod meretrici datur, repeti non potest, sed noua ratione, non ea, quod vtriusque turpitudo versatur, sed solius dantis. Illam enim turpiter facere, quod sit meretrix: non turpiter accipere, cum sit meretrix.* Scilicet etsi Romae extra poenas legum ciuilium erat publice corpus prostituere, eiusque quaestus foeditatem apud aediles profiteri; tale tamen vitae genus inire ab honestis hominibus merito turpissimum habebatur. Electo tamen semel eo vitae genere, nulla noua erat turpitudo, si mercedem pro vsu corporis acciperet meretrix, atque *caua pretium flagitaret vsque manu.* TIBVLLVS L. II. [Eleg. 4. v. 14.] Perinde ac si dicerem; turpe est quidem homini ingenuo carnificinam exercendam suscipere: verum digesto semel eo pudore, mercedem pro ista opera accipere turpitudine vacat. Concisius possis dicere; cum Romae status meretricius fuerit toleratus, valida quoque iudicata in eo foro fuisse pacta, quae illum statum comitabantur. Quanquam ex alio capite ista pacta iniquitatis accuset OVIDIVS Amor. I. Eleg. 10. [vers. 29. & seqq.]

Sola viro mulier spoliis exultat ademtis.
Sola locat noctes: sola locanda venit.
Et vendit quod vtrumque iuuat, quod vterque petebat,
Et pretium quanti gaudeat ipsa facit.
Quae Venus ex aequo ventura est grata duobus,
Altera cur illam vendit, & alter emit?

Istud

3) De his exemplis agit *supra c. 1. §. 7. & 10.* H.

4) V. de Pisone TACITVM III. Annal. 16. & quae ad hunc locum de Philippo II. Hisp. Rege, qui Escouedi caedem Perezio mandauerat, ex Thuano & Perezii ipsius relationibus narrat FORSTNERVS. Conf. eundem ad XIV. Annal. Taciti 62. H. GROTIVS L. II. Histor. Belgic. ad A. 1592. ait de eodem Philippo: *Peresium, Scouedanae caedis quondam ministrum, subtracta auctoritate communi facinori reum subdebat.* Add. de Elisabetha Angliae Regina, Dauisonum puniente, CAMDENVM ad A. 1587. p. 537. edit. Elzeuirian. H.

§. IX. 1) Adde etiam operam respectu eius, qui illam

Iſtud tamen patet, ſi ſcelus in alterius vſum ipſo volente ſit ſuſceptum, eum recte eidem iraſci non poſſe. Apud OVIDIVM Heroid. epiſt. XII. [verſ. 131. 132.], Medea Iaſoni:

Vt culpent alii, tibi me laudare neceſſe eſt,
Pro quo ſum toties eſſe coacta nocens.

Apud EVNDEM Metamorph. L. IIX. [v. 130. 131.] Niſa Minoi: *Scelus hoc patriaeque patrique; Officium tibi ſit.* Apud SENECAM in Medea: [verſ. 500. 503.] *Cui prodeſt ſcelus, is fecit. Tibi innocens ſit, quisquis pro te eſt nocens.*[4] Etſi inter principes cumprimis non infrequens ſit, vt fructum alieni ſceleris quidem capiant, ſcelus tamen ipſum puniant, ne id exemplo ſibi deinceps noxium euadat. Sic apud Paulum OROSIVM L. V. c. 18. ſeruum, qui Sulpicium herum ſuum, a Senatu hoſtem iudicatum, quod hoſtem indicauerat manumitti, quod vero dominum prodiderat, ſaxo Tarpeio deiici conſules decreuerunt. Add. ZONARAS Tom. III. in Theophilo ab initio.

§. IX. TERTIO denique quaeritur; an merces pro turpi opera data poſſit repeti? Ad hanc quidem repetitionem ius naturale nullum videtur praetextum ſuppeditare, ſi neque dolus alterius, neque enormis laeſio interuenerit. Nam vtique volente domino res alteri tradita fuit cum intentione transferendi dominii, & quidem velut ex debito pro opera, quae ipſi tanti fuit aeſtimata. Atqui etiam vbi gratis alteri res datur, repetitio ceſſat. Neque obſtat, quod adquiſitio ſit facta titulo non iuſto, & modo, & medio, legibus vetito. Hoc enim ad repetendum id, quod dedit, allegare non poteſt, qui dedit; quippe qui & vltro pactus eſt turpem operam, eaque exhibita aequipollens quid conuento pretio ſibi exhibitum iudicauit [1]; nec ſuper flagitio queri poteſt, quod ipſe fecit. Id tamen efficit illegitimum adquirendi medium, vt ſuperior quod datum fuit vel per modum poenae auferre queat, vel danti iterum addicere [2]. Quod ſi tamen, verbi gratia, illecebroſa aliqua meretrix incautum adoleſcentem magna argenti ſumma emunxerit, recte eadem videtur repeti poſſe; cum etiam inter eos, qui ob turpia ſociantur, ſpecies quaedam iuſtitiae, adeoque & leges contractuum vtcunque ſoleant obſeruari. Caeterum cum & illud turpe habeatur, quod gratis debebas, non niſi accepta mercede velle praeſtare, vlterius quaeritur; an ſi quid promiſſum datumque fuit ob rem antea debitam, repeti poſſit [3]? Reſpondent aliqui ſimpliciter, valere tale promiſſum, ſi ius naturale ſpectemus; cum etiam id valeat, quod citra vllius cauſae intuitum fuerit factum. Damnum tamen per violentam extorſionem datum eſſe ſarciendum. Clarius res expedietur, ſi diſtinguatur, vtrum quid fuerit debitum ex imperfecta,

lam pactus eſt, non iniuſtam, ſed tantum turpem eſſe & ex vitio. Virtutes autem & vitia non producere actionem, nec continere neceſſitatem praeſtationis, ſed alios inde effectus ſequi, praemium puta vel demeritum. Quod ſi obiicias, accipientem titulum retinendi idoneum non habere: reſponderi poteſt, traditionem factam eſſe ex cauſa; & quamuis illa ſit turpis, tamen de voluntate domini, rem ſuam transferre volentis, conſtare ac proinde cum turpis cauſa plus operetur quam nulla, meliorem eſſe cauſam poſſidentis. H.

2) Adde de iniuſto iudice AVCTOR. L. IV. c. 13. §. 16. H.

3) H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 10. §. 12. H.

perfecta, an vero ex perfecta obligatione. Si quid ex imperfecta duntaxat obligatione debeatur, quod pro eo exhibendo promissum fuerit, praestandum erit, neque repetitioni heic locus adparet. Sic verbi gratia etsi viam erranti monstrare lex humanitatis iubeat: si quid tamen pro eo officio, vtut mihi non molesto, pacisar, & exigere id licebit, nec solutum alter repetere poterit. Nisi forte dolo, & confictis terriculamentis ipsum ad enormia pollicenda adegero. Sed & illa promissa valent, quibus alium incitare instituo, vt eo alacrius & accuratius officio suo satisfaciat. Illa enim velut ex vltronea liberalitate facta iudicantur. Verum vbi quid antea perfecte fuerat debitum, idque is qui debet, non nisi promissa alia re velit praestare, putauerim idem dicendum, quod de iis promissis, quae metu aut dolo eliciuntur. Si enim quispiam in naturali libertate constituto debitum praestare abnuat, indicio est, virium suarum fiducia ipsum id facere; quod credat, penes me non esse, vi ipsum ad praestandum debitum adigere. Igitur vbi quis prius pactum legitime initum implere nolit citra nouum velut supplementum, statim mihi iusta in ipsum bellandi causa nascitur. Quod si autem res meae non ferant bello iam certare, sed duris licet conditionibus transigere suadeant [4], laesionis istius pensationem post licebit petere, nisi vltro eandem ipsi condonauero. Aliud tamen est, si ideo pactum prius retractari velit, quod in eo enormiter laesum se ostendere queat. Verum in ciuitatibus, qui pacto satisfacere sine nouo augmento detrectat, per iudicem facile compelli poterit. His addenda sunt, quae Interpretes iuris Romani tradunt *ad titulum D. de Condict. ob turp. causam.* Vbi distinguunt, an turpitudo sit solius accipientis, an solius dantis, an vtriusque. Priori casu conditionem concedunt, posterioribus non item. LIBANIVS orat V. *Si quae a legibus obuenire mihi possunt, ea percipio; quomodo hoc adhuc gratia est? Certe qui gratiam accepit, remunerationem ei debet, qui dedit. Atqui iudici, qui legibus est addictus, gratia non debetur; quae enim ei ex necessitate erant agenda, egit.*

§. X. FACVLTAS moralis quid praestandi, aut ad praestandum quid nos obligandi nobis quoque deest circa res & actiones alienas: quippe quae non nostro, sed alterius arbitrio sunt subiectae. Ex quo consequitur, nos de illis non posse promittere aut pacisci; vt alter actu nostro ius ad illas adquirat, aliumque istas velut suo iure poscere queat. Vnde & ICti Romani docent ad §. 3. *Instit. de inutil. stipulat.* qui alium daturum aut facturum promisit, neque ipsum obligari, neque alium, cuius factum promisit, obligare. Id quod verum est, si stricte velimus inhaerere verbis eiusmodi promissionis. Quia tamen inconueniens est, actus alicuius serio suscepti nullum esse effectum [2]; inde facile est, vt

4) Ego subsisto: Nam qui in nouam pactionem descendit, cedit iure suo: & si pactum post bellum valet, cur pactio, vt declinetur bellum, erit, inefficax! H. [vid. infra L. VIII. c. 8. §. 1.]

§. X. 1) Hinc Ius Romanum mores hac in parte in quibusdam locis non admiserunt. V. quae dixi *Dissert. de Obligat. alium dat. facturumue scil.* 1. §. 1. H. [Regulam quoque oppositam, *de non quaerenda alteri obligatione, in foro*, haud obseruari testatur MEVIVS IV. decis. 112. n. 5. CHRISTINAEVS Vol. IV. dec. 177. & 209. & BRVNNEMANNVS ad L. 3. C. de inut. Stip.]

2) Nimirum, vt SENECA ait de benef. 13. *Quaedam eius conditionis sunt, vt effectum praestare debeant. Quibusdam pro effectu est omnia attentasse.* H. [*Si omnia fecit, vt sanaret: peregit Medicus partes suas. Etiam damnato reo, oratori*

vt eam promissionem sic interpretemur; illum curaturum, vt alter det vel faciat. Quod si autem expresse ita concepta sit promissio, me operam daturum, vt tertius certam rem aut actionem ipsi exhibeat; tunc teneor omni modo moraliter possibili laborare, vt ad eandem exhibendam alter permoueatur. *Moraliter possibili* dicimus, i. e. quantum alter honeste a me postulare potest, & quantum vitae ciuilis ratio fert. Vnde si ex mea parte nihil intermisero, & tertius tamen facere abnuat [2], ad id quod interest hautquidquam tenebor; nisi hoc expresse receperim [3], aut ex negotii natura recepisse intelligar. LIVIVS L. II. c. 31. *Velut persoluta fide, quoniam per eum non stetisset, quin praestaretur* [4]. Quod si vero ita promittam, ni tertius praestet, me certi quid daturum; manifestum est tertio non praestante, meum promissum committi. Cui simile fere id, quod legibus Romanis erat constitutum, vt si quis rem alienam legarit, quam alienam sciebat, heres eam redimere cogeretur, & praestare, aut si eam redimere nequiret, aestimationem eius dare. Certum tamen est, ex qualicunque meo promisso tertium non obligari, aut alterum ius nancisci ab eodem immediate id exigendi. Pro alienis tamen non reputantur actiones aut res eorum, in quos nobis est imperium, quousque isthoc se extendit. De his enim tanquam de propriis efficaciter promittere possum, adeo vt non solum ipse tenear praestare promissum, sed & alter, cuius factum spondeo, ex vi potestatis mihi in eum competentis, ad repraesentandum promissum obligetur, vbi mea ipsi voluntas innotuit. Et si regulariter a principali promissore sit postulandum, vt ipse sibi subiectum ad praestandum adigat; & si hic pertinaciter detrectauerit, non ipse immediate, sed iste conueniendus erit; nisi hic omne suum ius in alterum transtulerit.

§. XI. DENIQVE nec super rebus meis aut actionibus, in quas iam alteri ius fuit quaesitum, tertio valide possum promittere, nisi forte alter iste suo iure velit cedere. Nam qui prioribus promissis aut pactis ius suum iam in alium transtulit, ipse vtique; nullum amplius tale ius reliquum habet, quod in tertium possit conferre. Ac nullo negotio omnia promissa & pacta hac ratione irrita reddi possent, inito alio, in quo contraria priori disponerentur, aut quicum prius simul expleri nequiret. Vnde hoc in casu posterius pactum redditur irritum per prius: vel potius prius ostendit, posterius nullum esse posse [1]. Hinc & irrita sunt omnia pacta subditorum inter se, vel cum aliis, in fraudem fidei facta, quam legitimis imperantibus dederunt [2]. GRAMONDVS Hist. Gall. L. V. *Qui sub Rege nascitur, primitus fidem Regi debet, quam si quis alius a Rege sibi arrogat, rei alienae temerarius contrectator est; nec standum pacto, quod contra*

tori constat eloquentiae officium, si omni arte vsus est. Laus imperatori, etiam victo, & duci redditur, si & prudentia & industria, & fortitudo muneribus suis functa est. Idem d. l.]

3) Puta in negotiis onerosis. H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 21. §. 30. Conf. AVCTOR infra L. V. c. 2. §. 8. Quod compluribus exemplis illustraui dicta differt. sect. 1. §. 5. & sq. H.

4) Poenae loco. Dissentiunt heic non pauci, sed perperam. Vid. dicta Differt. sect. 1. §. 17. sequ. H.

§. XI. 1) Vide infra de iureiurando L. IV. c. 2. §. 24. H.

2) Qui videatur etiam L. II. Hist. Gall. ad A. MDCXVI. de controuersia inter Niucrnum & Viauillium. H.

tra leges fit, & iura regni. Fide solutus est, qui contra Regem suum fidem dedit. Quo spectat & illud tritum: [3] *qui prior tempore, potior iure.* Scilicet non quod ipsum tempus in se aliquid iuris conferat, sed quia priori in eam rem ius iam fuit quaesitum, quod impedit, quominus ad eandem rem posteriori ius adquiri potuerit. Inde etiam est, quod seruus alii operam suam addicere nequeat, quippe cum illa ad ipsius dominum pertineat. Sed quod ex legibus Romanis seruus domino suo non posset obligari, (praeter generalem illam obligationem, quae ipsius statum comitatur,) inde est, quod iam antea domino in omnes ipsius res, & actiones vtiles ius competebat. Quod si quis tamen rem alienam, aut suam iam obligatam alteri promittendo ipsum deceperit, ac frustra habuerit, huic ad id quod interest tenebitur; & saepe etiam criminis stellionatus est reus.

* *

CAPVT VIII.

DE CONDITIONIBVS PROMISSIONVM.

I. *Quotupliciter fiat promissio?*
II. *Conditio quid?*
III. *Conditio an referatur ad tempus praesens aut praeteritum?*
IV. *Conditio casualis, potestatiua, mixta.*
V. *Conditio impossibilis & turpis.*
VI. *Adiectio loci.*
VII. *Adiectio temporis.*
VIII. *Discrimen inter pacta, & promissa conditionata.*

Circa contrahendas promissiones id quoque obseruandum, quod quaedam fiant *pure* [1], quaedam *sub conditione* [2], seu quod aliquando absolute ad quid praestandum nos obligemus, aliquando obligationem a conditione quapiam suspendamus.

§. II.

3) Quae regula in hypothecis maxime procedit: hae enim secundum ius Romanum sola conuentione constituuntur. V. *L. 10. L. 11. pr. D. qui potior in pignor.* At in aliis conuentionibus non semper valet. Hinc re duobus vendita, qui posterior rem accepit, praefertur alteri prius ementi. Nimirum per traditionem facultas moralis abiit a venditore: quod non fit per solam promissionem. V. H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 12. §. 15. n. 2. & c. 15. §. 13. n. 4. Adde de locatione rei, quae posteriori conductori tradita, GOMEZIVM II. var. resolut. 2. n. 20. Si quis tamen duobus operas locauit, priori conductori satis ante fieri oportet. *L. 26. locati conducti.* MEVIVS P. II. D. 379. H.

§. I. 1) Suspensiua sc. quam vocant. Nam resolutiua conditio, qua actus iam perfectus sub futuro aliquo euentu resoluitur, v. g. lege commissoria & interdum addictione in diem (infra L. V. c. 5. §. 4.) non facit, quo minus pura sit conuentio. Notandum praeterea non tantum conditione, sed & die, qui differendae solutionis gratia adiicitur, pacta non pura fieri. Aliud dicendum de modo, qui est causa finalis, propter quam aliquid

§. II. Est autem conditio adiectio aliqua ad actus, ius vel obligationum parituros, qua eorundem vis & efficacia confertur in aliquem euentum, a casu, aut arbitrio humano pendentem *. Sic ergo ad conditionem duo requiruntur, tum vt per eam differatur, & suspendatur vis obligationis; tum vt euentus ille; seu quod pro conditione supponitur, nondum extet, aut sit incertus saltem quoad nostram notitiam.

§. III. Ex his concluditur, adiectiones illas non esse proprie conditiones, licet quoad formam verborum Grammaticam tales videantur, quae referuntur ad tempus praesens aut praeteritum. Nam futura tantum mortalibus incerta sunt, praesentium autem & praeteritorum liquida habetur scientia, ac proinde illis inesse nequit vis suspendendi consensum. Vnde in §. 6. *Instit. de verb. oblig.* traditur, conditiones, quae ad praesens vel praeteritum referuntur, (puta, si Titius consul fuit, si Maeuius viuit, dabo,) vel statim infirmare aut nullam reddere obligationem, aut omnino eandem non differre, sed puram facere [1]. Si enim ea, quae tanquam conditiones adiiciuntur, ita se non habeant, nulla contrahitur obligatio: sin ita se habeant, statim valet promissio, & pure obligare incipit. Vbi tamen monendum, recte promissioni posse adiici conditionem, quae referatur ad tempus praesens aut praeteritum, siquidem de illius exsistentia vtrique aut alterutri, quibus inuicem negotium est, non constiterit. Quae tamen promissio videtur continere adiectionem diei. Nam ex ea non prius peti quid potest, quam promittenti liquido fuerit ostensum, conditionem illam reuera extitisse: ad quod vtique aliquantum temporis requiritur, verbi gratia, potest imperitus aliquis historiarum ita promittere; dabo tibi decem, si dictator Caesar olim Rhenum transiit. Heic sane necessum fuerit, priusquam decem peti possint, vt alteri id prius auctoritate scriptorum fide dignorum demonstretur. Sic vbi ita promisero; si Maeuius, qui peregre abiit, adhuc viuit, decem dare spondeo; tunc demum alter petere potest, quando de ipsius vita mihi constiterit. Quodsi tamen accuratius velimus inspicere, eiusmodi promissionum ex conditione praesentis aut praeteriti temporis suspensarum, hic proprie sensus est: dabo tibi decem, si probaueris mihi, Caesarem transisse Rhenum, aut Maeuium peregre profectum adhuc viuere; adeoque veras esse conditionales [2], sed in quibus conditio non sit exsistentia illius actus praeteriti aut praesentis,

quid sit vel praestatur; is enim obligationem non suspendit. V. *L. 41. pr. de contrah. emtion.* In dubio autem contrahentis conditionem potius quam modum adiecisse censetur. Tiraquellus tr. Cessante causa. limit. & 1. n. 48. Mevius P. IV. Dec. 172. n. 2. & sequ. H.

2) Solet conuentionibus praeter Conditionem, Modus etiam adiici; quando finis exprimitur, quem contrahentes intendant, veluti in hac formula: *Fundus tibi emtus erit, vt eum intra decimas Kalendas liberes.* Similiter locus interdum adiicitur, veluti, Emtus tibi erit fundus, cuius pretium Capuae solues. Dies quoque interdum adiici solet, veluti, Fundus tibi CC. aureis venditur, soluendis intra decimas Kalendas. Inter conditionem autem & modum illud in Iure Ciuili interest, quod Conditio actum suspendit, qui non suspenditur a Modo.

§. II. * Contrario autem euentu resoluitur.

§. III. 1) Vid. Corn. van Bynkershoek L. IV. Obseru. c. 15.

2) Hoc loco superuacua, quod pace viri eximii dictum sit, videtur animaduersio Cl. Barbeyraci: quum Avctor idem plane illud dicat, quod ipsi in mentem venit, scilicet, *Conditionem non inesse facto, sed probationi.*

ſentis, ſed eiusdem probatio alteri facienda. Id igitur certum eſt, ſi vtrique conſtiterit, talem conditionem extitiſſe, & ſerio res inter ipſos agatur, pura erit promiſſio. Sin vterque eam non extitiſſe ſciuerit, iocularis erit promiſſio, quae nullam obligationem parit. Quodſi autem adiiciatur quidem aliquid futurum, ſed quod certo euenturum praeſcitur, verbi gratia, ſi cras ſol oriatur, talem adiectionem itidem pro conditione non habendam communiter ſtatuitur; eo quod obligationem non differat, cum de exſiſtentia futura illius adiectionis certo conſtet. Quia tamen non facile praeſumitur, inaniter tale quid eſſe adiectum; videndum, num forte vocula *ſi* poſita ſit pro vocula temporis *quando*, ita vt eiusmodi promiſſiones non ſint conditionales, ſed in diem conceptae, quaſi diceres, cras orto ſole dabo. Sic igitur omnis conditio proprie dicta continet aliquid nondum liquidum, ſaltem alterutri eorum, quos inter negotium verſatur; & quousque ea aut extiterit, aut extitiſſe probata fuerit [3], in ſuſpenſo manet obligatio [4]. Conditione autem adparente iam pure contrahitur obligatio: eadem non adparente, haec quoque euaneſcit.

§. IV. SOLENT autem conditiones diſtingui in *poſſibiles*, & *impoſſibiles*. Illae ſunt, quae obligationem ſuſpendunt ex euentu, qui phyſice aut moraliter contingere poteſt. Et iterum diſtinguuntur in *caſuales* ſeu fortuitas, *poteſtatiuas* ſiue arbitrarias, & ex vtrisque *mixtas*. Vid. *L. vn. §. 7. C. de caducis tollendis.* Caſualis conditio eſt, quae ex arbitrio alicuius tertii nobis non obnoxii, aut ex mero caſu & fortuna, quantum ad nos, dependet, verbi gratia, dabo tibi decem, ſi Caius duxerit Titiam, ſi intra triduum non pluet. Poteſtatiua eſt, cuius euentus & exſiſtentia dependet ab eius arbitrio & viribus, cui ſub ea quid eſt promiſſum, quae etiam dicitur *promiſcua* in *L. 11. D. de Condit. & demonſtrat.* At vero inutilem eſſe ab initio promiſſionem ſtatuunt, quando conditio eſt collata in arbitrium rei promittendi, ſeu eius, qui promiſit, verbi gratia, dabo tibi decem, ſi mihi placuerit. Senſus enim eiusmodi promiſſionis hic eſt: iam tibi nihil pure promitto, ac in poſterum erit in meo arbitrio, vtrum tibi velim pure promittere, nec ne. Vnde alteri nullum naſcitur ius, niſi denuo

3) QVINTILIANVS Declamat. 336. *Quaecunque ſub conditione traduntur, ita demum fieri poſſunt propria ac peculiaria, ſi conditio conſummata eſt.* Hac in parte Romani iuris auctores differentiam ſtatuunt inter pacta ſub conditione, & in diem, ſiue ad diem inita. In illis nihil deberi ante exiſtentem conditionem: in his vero ante diei lapſum actu quidem primo debitum ſubeſſe, ſed non actu ſecundo, ſiue, vt ipſi loquuntur, cedere diem, ſed non venire aſſerunt. *L. 213. de Verb. ſignif.* Hinc inferunt: ſolutum per errorem ante exiſtentem conditionem condictione indebiti repeti poſſe; ſed non aeque ſolutum ante diem, qui nondum venit. *L. 10. L. 16. L. 17. L. 18. D. de Condict. indeb.* Mihi vero ſecundum ius naturale haec non videntur rationem habere: nam vtrobique etiam ſecundum ius Romanum ante conditionem exiſtentem aut diem venientem non licet poenitere, & obligatio ad haeredes transmittitur: vtrobique iisdem in caſibus agere non licet. In hoc ergo tantum differunt, quod conditio aliquando non exſiſtat; dies vero certus, aut incertus quando, moraliter non poſſit non exſiſtere. Quare etiam ſecundum ius naturale verius eſt, conditiones tacitas, quae propter naturam vel legis diſpoſitionem tacite inſunt, & in diem reſoluuntur, verbi gratia, pactum futurorum fructuum, aut pactum praeſtandae dotis, a conditionibus proprie dictis non differre. De quo alio loco fuſius. H.

nuo promissum fuerit. Nam eiusmodi conditio in perpetuum a promittente potest inhiberi & eludi. Vnde recte dicitur; quod in nostra potestate est, in casum conferri non oportet. Vid. *L. 7. princ. D. de Contrab. emptione L. 8. D. de Oblig. & action. L. 17. L. 108. §. 1. D. de Verb. oblig.* Quod si tamen conditio sit quidem in promittentis arbitrio posita, sed quam tamen is in perpetuum eludere non possit, aut velit, conditio adiectionem temporis habebit, verbi gratia, dabo tibi decem, si nouos calceos induero, si vxorem duxero, id est, quando. Ex dictis explicanda quoque sunt, quae tradit GROTIVS L. II. c. 11. §. 8. *Si res promissa nunc non sit in potestate promittentis, sed esse aliquando possit, promissio erit in pendente efficacia; quia tunc promissio facta censeri debet sub conditione; si res in potestatem venerit.* Id quod admitti potest, siquidem alteri cognitum erat, in praesens rem non esse in potestate promissoris. Alias enim dolo non caret, pro pura & praesenti promissione subiicere eam, quae in diem concipitur. Subiungit: *Si conditio, qua res promissa in potestatem promissoris peruenire possit, ipsa quoque sit potestatiua, tenebitur promissor facere, quidquid moraliter aequum est, vt ea impleatur.* Sensus est, si quid tibi promittam, quod in praesens praestitu mihi sit impossibile, mea tamen opera fieri possit, vt deinceps possibile reddatur, teneri me pro virili elaborare, vt promissi praestandi facultas a me comparetur. Exemplum tale esse possit; si studiosus legum adhuc imperitus alteri sic promittat: omnes tuas causas agam in foro, si peritiam legum mihi comparauero [1]. Heic ex mente Grotii tenebitur hic sedulam operam studio iuris nauare, quo agendis causis reddatur idoneus. Id quod non nisi tunc admittitur, quando expresse quis promisit, aut probabilibus ex coniecturis promisisse intelligitur, sese circa vires praestandi sibi parandas laboraturum. Alias licebit conditionem in infinitum protrahere. Est quoque praeterea notandum, GROTIVM vocabulo *conditionis potestatiuae* aliter, atque ea supra definita est, vti, pro ea, quae vt existat in potestate est promittentis. Mixta denique conditio est, cuius impletio partim ab arbitrio eius, in quem confertur, partim a casu dependet, verbi gratia, dabo tibi decem, si Maeuiam vxorem duxeris. Nam id non in tuo solum arbitrio est, cum & illa te sponsum renuere, & ante nuptias fato fungi possit. Denique & hoc addendum [2], condi-

4) Siue secundum ius Romanum retrotrahitur. Qua tamen retrotractione in disciplina hac non videtur opus, quoniam pacto conditionali inesse obligationem saltem actu primo iam ostendimus. H.

§. IV. 1) Aut, Ducam te, si Doctor factus fuero, de qua conditione conferendus, THOMASIVS Iurisprud. Diu. L. II. c. 7. §. 112.

2) Quae regula iure Romano saepe inculcatur *L. 39. L. 161. L. 174. D. de R. I.* Conf. *L. Iulius 81. §. 1. de condit. & demonstr. L. 24. eod.* Aliud dicendum, si quis conditionem potestatiuam casu implere impediatur. Addenda alia regula: Impleta semel conditione, sufficere, si illud, per quod ea complementum accepit, semel extet, nec requiri, vt perduret; nisi hoc paciscentes intendisse liquido appareat. Quod exemplis declarant CARPZOV. L. VI. Respons. Elect. 23. BRVNNEMANN. Cent. II. Dec. 17. & ad *L. 10. D. de in rem verso, n. 4.* FRANTZKIVS Resolut. I. n. 531. sequ. H. [In *L. 24. D. de Condit. & demonstr.* HOTMANO Obs. IV. 28. legendum videtur: *Cuius interest, conditionem non impleri.* Sed quae emendatio non probatur IAVCHIO de negationibus Pandectis adiectis, p. 208.]

conditionem pro impleta haberi, si per alterum ftet [3], quo minus conditio impleatur. Vid. *L. 50. D. de contrab. emt.*

§. V. CONDITIONES porro impoffibiles funt vel phyfice tales, vel moraliter [1]: feu quaedam per rerum naturam fieri non poffunt, quaedam per leges fieri non debent. Eiusmodi conditiones adiectae, fi naturalem interpretandi fimplicitatem fequamur, praefertim vbi vterque impoffibiles eas fciuit, negantem, adeoque nullam faciunt promiffionem. Vid. *L. 1. §. 11. L. 31. D. de Oblig. & act.* Et quidem, vbi negotium fit inter eos, qui in libertate naturali viuunt, planum eft, nihil agi, adiecta conditione naturaliter impoffibili; etfi hoc modo alicui petita denegare fpeciem contumeliae habeat, quae fimplici negationi non videtur ineffe. Et huc pertinet refponfio Lemniorum Miltiadi data, apud Cornel. NEPOTEM c. 1. Inde cum poft Miltiades verba cauillaretur, recte iudicatur; *Lemnios non dicto, fed fecunda fortuna aduerfariorum captos.* Id quod etiam in conditione moraliter impoffibili, feu turpi deprehenditur [2]. Huc pertinet, quod de Esdiguerii promiffo, Maphaeo Barberino circa fufcipiendam religionem Pontificiam facto, refert GRAMONDVS Hift. Gall. L. XVI. p. m. 708. Quod fi quis tamen turpem conditionem impleuerit, an & quatenus promiffum exigi poffit [3], ex illis colligitur, quae cap. praeced. §. 8. tradidimus. In ciuitatibus autem per leges ciuiles conftitui poteft, vt promiffio cum conditione impoffibili, praefertim quam talem promiffarius ignorauerat, pro non adiecta habeatur; nec huic ita petulanter illudatur. Pacta autem & promiffa, quibus turpes conditiones adiectae, recte per leges ciuiles irritae declarantur; ne priuatorum pacta ad leges publicas fubuertendas aliquid valere credantur. Sic & in teftamentis leges Romanae adiectas conditiones impoffibiles, turpes, aut ludicras pro non adiectis declararunt; quod abfurdum videretur, in tali actu, quem maxime ferium, grauemque conuenìebat effe, ita petulanter per inanes claufulas hominibus illudi. Apud PETRONIVM [fub finem Satyric.] Eumolpus teftamento fuo ita cauet: ***Omnes qui in teftamento meo legata habent, praeter liberos meos, hac conditione percipient,***

3) Potius, fi per adiicientem ftet. *L. 50. D. de Contrab. emtione. Labeo fcribit, fi mihi bibliothecam ita vendideris, fi Decuriones Campani locum mihi vendidiffent, in quo eam ponerem, & per me ftet, quo minus id a Campanis impetrem, non effe dubitandum, quin praefcriptis verbis agi poffit. Ego etiam ex vendito agi poffe puto, quafi impleta conditione, quum per emtorem ftet, quo minus impleatur.*

§. V. 1) Imo hae proprie conditiones non funt, quum euentum non fufpendant, nec quicquam in conuentione mutent, fed promiffio fub iis facta, vel ab initio abfoluta, aut nulla fit, faltem prohibeatur, quo minus exiftat. Sed feductus a ICtis veteribus videtur AVCTOR, qui nomine impoffibilis conditionis improprie vfi funt. Ceterum formula conditionis impoffibilis non tantum adfirmatiua effe poteft, qualem exhibet AVCTOR, fed etiam negatiua, veluti: *Nifi parricidium vel adulterium feceris.* Confer. de conditione impoffibili THOMASIVS in differtatione *de filio fub conditione, fi fe filium probauerit, herede inftituto c. 2.* Eft ea X. inter Thomafii Differtationes Lipfienfes.

2) *Generaliter nouimus, turpes ftipulationes nullius effe momenti, veluti fi quis homicidium vel facrilegium fe facturum promittat.* L. 26. 27. D. de V. O. *Item, quod leges fieri prohibent - - - veluti*

cipient, quae dedi, si corpus meum in partes conciderint, & adstante populo comederint. Apud HORATIVM Serm. L. II. Sat. 5. [v. 84. & seqq.] Tiresias ita dicit: *Me sene, quod dicam, factum est. Anus improba Thebis ex testamento sic est elata. Cadauer Vnctum oleo largo nudis humeris tulit haeres: Scilicet elabi si posset mortua, credo, Quod nimium institerat viuenti.* Ad quem locum Scholiastes: *In testamento praecepit, vt sic efferretur, nimirum vt nuda & oleo vncta a captatore nudo efferretur, ea videlicet cogitatione, vt vel mortua humeris eius elaberetur, cuius viua captationem euadere non potuerat.* Qua de re latius agunt ICti Romani ad tit. D. *de Condition. institutionum.* Vid. quoque *L. 8. §. 1. D. de Vsu & habit.*

§. VI. ADDENDVM & hoc; siquidem in promissionibus loci mentio fit inserta, citra mentionem certi temporis; intelligi tantum temporis tractum impletioni promissionis indulgeri, quoad commode possit perueniri in locum, vbi promissio est praestanda. Vid. *L. 73. princ. L. 137. §. 2. D. de Verborum obligat.*

§. VII. TEMPVS autem definitum adiectum facit *; vt effectus obligationis non nisi illo elapso exseratur, seu vt nisi praestituta die peti nequeat.

§. VIII. EST DENIQVE heic explicanda differentia inter promissa conditionata, & pacta. Quae quidem in hoc conueniunt, quod vti illa, conditione non posita, hautquidquam stringunt; ita nec haec alterum obligant, vbi ab vno legibus conuentionis non fuerit [1] satisfactum [2]. Inde tralatitium est; singula capita conuentionum inesse singulis per modum conditionum. Aliqui exceptionem addunt, nisi conditio forte sit inutilis, tantum ob decorum, & tanquam complementum, vt ita dicam, adiecta. Cui tamen exceptioni non multum videtur indulgendum, ne illa ad eludenda praecipua pacti capita porrigatur; & quia non praesumitur inutiles clausulas pactis inferi. Apud GRAMONDVM

veluti si sororem [suam] nupturam sibi aliquis stipuletur, L. 35. §. 1. D. eod. Iidem ICti bene adiiciunt, perinde esse, si ex postfacto res turpis licita fiat, quia ex eo tempore de promissione iudicium fieri debeat, quo facta sit. *Nullius momenti fore stipulationem, perinde ac si ea conditio, quae natura impossibilis est, inserta esset; nec ad rem pertinet, quod ius mutari potest, & id quod nunc impossibile est, postea possibile fieri: non enim secundum futuri temporis ius, sed secundum praesentis aestimari debet stipulatio.* L. 137. §. 6. D. eod.

3) Quod scilicet penitus negandum videtur. Omnis enim promissio, sub tali conditione facta, per se nulla est, vt proinde nihil, ex ea exigi possit. Alia quaestio est, vtrum repeti possit datum contemplatione promissionis, factae sub conditione iam existente, de qua vid. Cl. BARBEYRAC in not. 2. ad §. 6. capitis praecedentis.

§. VII. * Alias verum est quod SENECA dixit III. Controu. 5.

Quotiens tempus non adiicitur, praesens intelligitur. H.

§. VIII. 1) Confer. quae dicentur infra ad L. V. c. 2. §. 9.

2) V. H. GROTIVM L. III. de I. B. & P. c. 21. §. 11. AVCTOR infra L. V. c. 10. §. 9. H.

MONDUM Hist. Gall. L. XVI. de articulis secretis pacto matrimoniali inter Carolum Walliae Principem, & Henriettam Borboniam adiectis pronunciatur, *adiecta, quo mage decorum seruaretur; eo facto a Christianissimo Rege aulae Romanae affectatam gratiam, neutrique partium creditum adiici illud pactum, vt seruaretur.* Sed & promissa cum conditione potestatiua in hoc cum pactis conueniunt, quod vtrinque alteri aliquid praestandum sit, siquidem promissum aut conuentum velit exigere. Verum in hoc isthaec duo differunt, quod in promisso sub conditione potestatiua promittentis nihil videatur interesse, vtrum ea impleatur vel minus; saltem ad eam implendam promissarium non vult obstringere, sed in ipsius arbitrio id relinquit. Ast in pacto vtique ego praestandum quid recepi intuitu eius, quod ab altero est praestandum; & sic altero non praestante non solum ipse praestare nihil teneor, sed & eundem ad conuenta praestanda adigere possum.

CAPUT

* *

CAPVT IX.

DE MINISTRIS OBLIGATIONVM CONTRAHENDARVM IN GENERE.

I. *Promittere & pacisci etiam possumus per alium.*

II. *Mandata quotuplicia?*

III. *Quid si internuncius moriatur, re infecta?*

IV. *Differentia inter nuncium & mediatorem.*

V. *Quatenus quis pro altero possit acceptare.*

VI. *Ab heredibus non potest acceptatio fieri.*

VII. *De onere promisso adiecto.*

VIII. *Diuisio pactorum.*

FREQVENTISSIMVM est, vt promissa & pacta sanciantur aliorum hominum interuentu. Heic igitur quid obseruari debeat, iam explicandum est. Certum igitur est hominem obligari, non solum quando immediate alteri consensum suum declarat, cui vult obligari; sed & quando eundem significat per alium hominem, quem consensus sui interpretem atque internuncium constituit. Is in isto negotio se habet ad modum instrumentalis causae, dum non solum omnia gerit alterius auctoritate; sed & quia non sibi ius adquirit, aut obligationem contrahit ad istum spectantem, qui cum vt agat est destinatus; verum illi, cuius negotium gerit, ius adquirit, * & eidem ad negotium rite gerendum obstringitur. Illae quippe actiones alterius in nobis quoque obligationem producunt, nobisque ius pariunt, adeoque pro nostris censentur, ad quas gerendas alium auctoritate instruximus, easque pro nostris nos agnituros palam professi sumus. Sed cum tali vt efficaciter possit alter agere, necessum est, vt ipsi constet, serio hunc a nobis electum, vt voluntatis nostrae sit interpres, nosque ab ipso gesta pro nostris habitura. Et ex hisce fundamentis deducenda sunt pleraque, quae in legibus Romanis super *actione exercitoria*, & *institoria* traduntur. Huc etiam spectat titulus D. *quod iussu.*

§. II.

§. I. *) Quod igitur Romani iuris auctores mandanti per mandatarium actionem non comparari, nisi certis in casibus, statuerunt, *L. 126. §. 2. de V. O. C. per quas person.* HOTOMANN. L. III. obs. 31. etiam si magister nauis aut institor fuerit. *L. 1. §. 18. D. de exercit. action. L. 1. de institor. action.*; id simplicitati iuris in natura positi non conuenit, nec vsu hodie obtinet. Quid enim obstat, quo minus per alium hominem quem consensus nostri interpretem atque internuntium elegimus, quique, vt Cicero pro Caecina loquitur, *quasi quidam pene dominus est*, obligatio nobis acquiratur? Conf. H. GROTIVM L. III. de I. B. & P. c. 6. §. 9. H.

§. II. PORRO destinare solemus alterum ad paciscendum loco nostri vel sub generali formula, vt statuat, quicquid ipsi maxime ex re nostra videbitur esse; vel vt expresse quo modo, & quid pacisci debeat, praescribamus. Si prius factum fuerit, tenebor illo, quodcunque is bona fide circa praesens negotium concluserit. *Bona fide* dicimus. Nam hautquidquam me obligabit, quod iste mala fide egit, & vbi per nefariam fraudem me circumuenit. Quippe cum in auctoritate illi conferenda vtique bonam ipsius fidem conditionis loco supposuisse intelligar. Quin & hoc includit bona fides, vt quod ab isto gestum est, ab honore & commodo mandantis non abhorreat, saltem prout praesentia tempora ferunt. Istud enim ignorare socordia est dolo aequiparanda. Atque idem etiam sentiendum de chartis puris, nomine nostro inscriptis, [1] quas saepe mandatariis nostris committimus, vt ipsi in eadem instrumentum obligationis describant. Quae haut quidquam nos obligabunt, si quid illis deinceps insertum fuerit, quod a natura commissi negotii fuit alienum, & in quod consensisse praesumi non possumus. Memorabile est exemplum fraudis, per eiusmodi chartam puram commissae, apud ZONARAM tom III. & Glycam tom. IV. in Romano Lacapeno de Tryphone patriarcha, qui vt ostenderet, se literarum rudem non esse, (de quo ipsum argui fingebant,) nomen suum chartae inscripsit. Cui deinde Caesariensis adiunxit, quasi iste patriarchatum resignaret. Ex quo Imperator occasionem arripiebat eo munere istum eiiciendi. Apud GVNTHERVM L. VI. [vers. 656. & seqq.] abusus istarum chartarum reprehenditur: *An pulcrum satis est, & summo praesule dignum Impressas signo vacuas emittere chartas. Quas possit lator variis inscribere nugis, Cum volet, & miseris falsas affingere culpas.* Cui autem certi fines sunt praescripti, vltra illos obligare me non poterit. Quod si autem alicui dentur duplicia mandata, manifesta, seu quae exhibeat illi, quicum est contrahendum, & arcana, quae internuncium duntaxat instruant, & quousque progredi debeat, praescribant; quaestio exsurgere potest, an auctorem suum obliget internuncius, si arcana mandata excedat, ita tamen vt intra id subsistat, quod manifesta prae se ferunt? Id quod affirmandum est. Nam manifestis mandatis obstringo me tertio, quicum contrahendum, ad ratihabenda ab internuncio meo gesta. Per arcana autem mandata obstringo internuncium, ne ab iis discedat; quae vbi transgressus fuerit, mihi tenebitur ad id quod intererat a mandato meo non fuisse discessum. Tertio tamen obligor ad id, quod ab isto fuit actum. Citra hoc enim nihil cum internunciis tuto posset agi; cum semper metuendum esset, ne ab apertis mandatis arcana discreparent, nec facilior praetextus foret, omnia per internuncium

§. II. 1) Quae vulgo chartae blancae dicuntur. Vbi tamen existimo verius, illum qui chartam talem dedit, ex ea deinceps ab alio impleta obligari alteri, si modo hic fraudis per eandem commissae conscius haut fuerit. Imputet enim facilitati suae & imprudentiae, qui dedit. Finge Titius Caio chartam huiusmodi dedit, vt mille aureos sumeret mutuo. At hic bis mille, fide chartae a se impletae, accepit fraudulenter. Ecquis negabit, Titium ad integram summam soluendam obligari? V. CARPZOV. Part. I. Const. 17. def. 42. FINCKELTHAVS. obs. 8. CASAVBON. epist. 310. HOEPINGK. de iure Sigillor. c. 6. §. 2. n. 68. sequ. Vbi huiusmodi chartarum vsum antiquissimum, sed simul periculosum esse docet. H.

2) Et hoc tum admittendum esse censeo, si alter contrahens cum tali colluserit, & fraudis particeps fuerit. Id quod pluribus exemplis demon-

nuncium conclusa subuertendi, aliosque inanibus tractatibus illudendi. Vid. Auctoris ANONYMI Memoires touchant les Ambassadeurs p. 582. 583. 588. Praesupponitur autem heic quoque, [2] internuncium non mala fide ab arcanis mandatis discessisse.

§. III. QVOD SI autem in promisso alteri deferendo internuncium adhibuerimus, & vero hunc mori contigerit, antequam alteri nostra voluntas per eum fuerit significata, & is eandem acceptauerit, reuocari promissum posse patet. Nam expresse promissor voluerat interuenientibus huius verbis obligationem contrahere. Vnde licet forte hic internuncius tertio alicui indicarit, quale negotium in mandatis habeat, & per hunc isti, ad quem destinabatur, id innotuerit, nequaquam tamen inde ipse obligor. Nam neque ego ex alterius istius verbis volui obligari: & idem iste non adeo liquidam habet voluntatis meae notitiam, vt de ea satis alteri confirmare queat. Secus autem sese res habet in tabellario, cui literae voluntatem meam exprimentes ad alterum deferendae dantur. Hic enim etsi ante literas redditas moriatur, eaeque per alterum post traditae sint, nihil inde obligationi contrahendae decedit. Nam tabellarius non est proprie causa instrumentalis obligationis contrahendae, sed est duntaxat perlator instrumenti obligatorii, seu literarum, quas per quemcunque perferri ac tradi neutrius quidquam interest. Conf. GROTIVS L. II. c. 11. §. 17.

§. IV. SED ET in aliis casibus multum interest [1], vtrum quis interueniat aliorum negotiis tanquam purus nuncius, & perlator sententiae ab alio conceptae, an vero tanquam mediator, & qui iudicium suum aliquo modo interponat. Quod GROTIVS d. l. ita effert: *Vtrum quis minister sit electus, qui promissionem significet, an vero vt ipse promittat.* Priori casu, si ego promissum reuocem, antequam ab altero acceptatum fuerit [2], reuocatio valebit, & si ea ministro non innotuerit, sed his ob reuocationis ignorantiam voluntatem antea significatam indicare perrexerit. Conf. *L. 4. D. de manumissis vindicta.* Sed vbi quis posteriori modo alterius negotio interuenerit [3], nisi reuocatio ipsi innotuerit, irrita eadem erit, ac obligatio auctori nascitur, si iste commissum negotium exsecutus fuerit. Quia scilicet auctor constituerat, vt oblatio sui promissi innotesceret alteri per actum internuncii, ad quem aliquis vsus iudicii, non solum ministerium corporale, requirebatur. Quo adplicant ICti *L. 15. D. Mandati.* Conf. *L. 17. D. de Offic. praes. & Costalius ad. L. 65. D. de procuratoribus. cap. vn. de renunciatione in Clementinis.* Eandem distinctionem locum quoque habere iudicant in ea quaestione; an donatio valeat, mortuo ante acceptationem donatore. Id quod affirmant [4], si internuncius fuerit ex priori genere: quippe cum

demonstraui Differt. de obligat. mandant. & mandat. contempl. tertii. §. 11. H.

§. IV. 1) Nimirum, mandatarii, procuratores, magistri, institores, & his similes curate discernendi sunt a nunciis aut tabellariis. Hi enim sunt merum *ὄργανον.* Atque vt tabellarius ministerio suo functus est, cum literas pertulit; ita nuncius nihil est aliud, quam epistola loquens. H.

2) Quae acceptatio a cautioribus solet fieri coram Notario & testibus. V. de Adriano, in Romanum Pontificem electo, SLEIDANVM L. III. Histor. ad A. 1522. H.

3) Diuersum tamen statuit Pontifex in causa matrimoniali. Vid. *cap. final. de procurator. in 6to.* H.

4) Hactenus etiam vera est illa Dd. *in L. admonendi D. de iureiur.* sententia, nihil probare epistolam, si ab eo, ad quem missa est, accepta non fuerit eo viuo, qui scripsit: cum non possit haberi pro consensu & contractu. V. Scip. GENTILIS ad Apuleii Apolog. n. 690. H.

ex parte donatoris nihil amplius defuerit. Negant, si ex posteriori genere; quia a viuo donatore donatio nondum erat plene facta, sed tantum mandata fieri, seu quia nondum obtulerat quid, sed iusserat tantum offerri. Conf. tamen ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 11. §. 17. vbi putat, posse acceptari donationem, si ea donatore adhuc viuo a mandatario fuerit iam exposita. Vbi tamen nondum liquet, quo obtentu exposita donatione circa acceptationem alter moras nectat. Ex eodem etiam fundamento GROTIVS l. d. iudicat decidendam controuersiam; an mandatario detur actio mandati contraria contra heredem mandantis de illis impensis, quae in exsequendum mandatum factae sunt post mortem mandantis [9]. Qua super re actionem dedisse M. Drusum Praetorem, negasse Sext. Iulium refert AVCTOR librorum ad Herennium. L. II.

§. V. CAETERVM vti per internuncium alteri consensum nostrum possumus declarare; ita vlterius quaeritur: an tertius possit promissionem alteri factam ipsius loco acceptare? Vbi non est sermo de illo, qui super acceptatione nostro nomine facienda est a nobis mandato instructus. Nam per talem quod facimus, ipsi iudicamur fecisse: & velle censemur, quod in alterius voluntate posuimus, si & ille velit. Sed de illis quaeritur, qui eius rei mandatum a nobis non acceperunt. Vbi GROTIVS d. l. §. 18. iudicat, distinguendum esse inter promissionem mihi factam de re danda alteri, & inter promissionem collatam in ipsius nomen, cui res danda est: id est, vtrum promissio ita sit concepta, promitto tibi, me Seio daturum; an vero ita, promitto, te arbitro ac teste, me Seio daturum. Priori casu is videtur naturalis esse sensus eiusmodi promissionis, vt quando eam acceptaui, ius adquiram efficiendi [1], vt ad alterum res perueniat, siquidem & is acceptauerit, ita vt intermedio tempore a promissore promissio reuocari nequeat. Ego tamen, cui immediate facta est promissio, eam possim remittere, antequam ab altero fuerit acceptata: Sic vt eo fere redeat haec promissio: ego Seio dabo, si tibi placuerit. Heic sane in tuo videtur esse arbitrio, deriuare id promissum velis in Seium, an vero recusando id intercipere, saltem ne illud per te ad ipsum perueniat. Nam si omnino dare velim, licebit id sine interuentu tuo facere. Sed si tu ostenderis, oblatum tibi arridere, mihi poenitendi non concedetur facultas, priusquam Seio meum promissum fuerit indicatum. Quod vbi & ipse acceptauit, promissio iure naturali valida erit. Et si leges Romanae inutiles declarabant stipulationes citra adiectam poenam conceptas, in vsum duntaxat tertii tendentes; ratione addita, quod stipulationes sint inuentae, vt vnusquisque adquireret sibi, quod sua interesset; caeterum si alii detur, nihil interesse stipulatoris. At per

9) Vid. NOODT. Obseru. L. II. c. 1. 2. 3. 4.

§. V. 1) Errant qui ex stipulatione alteri facta naturalem obligationem oriri negant. Ecquis enim in dubium vocabit, valere pactiones, non infrequentes sane in foederibus populorum, quae de iure tertii agunt, v. g. vt is in foedus recipiatur, si velit. Et A. MDC. inter Gallum & Sabaudum pace facta conuenit, *vt pro Salucia Bresciae comitatus in Segusianorum finibus, in quo pons Rhodani, Gallo traderetur, addita exceptione, vt Hispano copias in Sequanos Belgicamque trans eum pontem ducere liceret*, vt memorat H. GROTIVS L. IX. Histor. Belgic. in fine. Dissentientes frustra opponunt, ad obligationem omnem requiri consensum obligantis & obligati. Etenim vtriusque consensum hic habemus: quamuis tum complementum accipiat obligatio, si & tertii

per ftipulationem poenalem, verbi gratia nisi Seio des centum, mihi poenae loco folues octoginta, faltem mihi ius fuit quaefitum, vt fi prius non praeftetur, meo nomine XXC. poffim petere. Enim vero videtur hoc conftitutum pofitiua ex ratione [2] ad praefcindendas litium multitudines. Poterat quippe iudex non iniuria queri fuper importunitate litigatoris, quod fibi aliisque negotium faceffferet, cum ipfius nihil intereffet. Et quanquam non omnino nihil noftra interfit, fi per nos in alium beneficium deriuetur; hoc modo enim alter ad gratitudinem aduerfus nos obligatur: incongruum tamen videbatur, dari actionem ad beneficium alterius nomine petendum, cum proprio id nomine petere is nequiret; adeoque actionem dari, vt de alieno quis alium fibi deuincire poffet. At vero altero cafu, quando ita eft concepta promiffio; promitto feu affeuero, te tefte, me Seio daturum, fi quidem mandato deftituaris pro Seio promiffum acceptandi, vtut verbis iftis annueris, neque tibi ius quaefiuifti, neque Seio, qui actionem tuam pro fua non agnofcit. Vnde nihil intereft, vtrum interueniens teftis promiffo annuat vel non; quippe quod in ipfius perfonam non fuit collatum. Et promiffor, quia per acceptationem Seio ius non eft quaefitum, reuocare promiffum poteft citra iniuriam, etfi non femper citra violationem conftantiae et veracitatis.

§. VI. SED ET illud conftat, fi quid viuo offeratur, puta per literas aut nuncium, & is antequam acceptauerit, moriatur, acceptationem ab heredibus ipfius fieri non poffe; adeoque tale promiffum recte poffe reuocari. Nam promiffor acceptationem contuliffe videtur in arbitrium iftius mortui, non in heredum. Nec praefumitur, ipfum de cafu mortis cogitaffe, vt etiam ea interueniente promiffum voluerit perficere. Saepe quippe volumus quid alteri dare *, quod ad heredes quoque tranfmittere poffit, quod tamen immediate ipfius heredibus dare nolumus: cum multum interfit, quis beneficium a nobis accipiat. Vid. *L. 191. D. de reg. iuris.*

§. VII. DENIQVE & hoc addi poteft; an quis promiffioni fuae onus aliquod adiicere queat poft eandem iam nuncupatam? Nam quin ab initio, quas velit conditiones addere poffit, dubio caret. Id igitur fieri poteft, quando ea per acceptationem nondum eft completa, aut fide interpofita immutabilis & irreuocabilis facta. Ante acceptationem enim alteri ius nondum eft quaefitum, adeoque vti promiffori heic totum licet promiffum reuocare, ita & onus eidem adiicere. Sed perfecta donatio conditiones non amplius capit. Vid. *L. 4. C. de donat. quae fub modo.* Sed quid fi onus illud fit adiectum in commodum tertii? puta, fi ita dixero, dabo tibi centum, fi Seio fumtus ftudiorum per annum dederis. Heic dicimus, poffe hoc onus a promiffore reuocari, quamdiu

tertii confenfus acceflerit. Hinc moribus quorundam locorum etiam vbi ius Romanum in vfu eft, huiufmodi ftipulationi vis tribuitur. Vid. CHRISTIN. vol. III. Dec. 34. n. 11. GROENEWEG. ad §. 19. Inft. de inutil. ftipul. GRYPHIAND. L. I. Oeconom. legal. c. 10. n. 25. & de inful. c. 9. n. 18. MEVIVS P. 4. Dec. 112. n. 5. H.

2) Quot enim heic funt ambages? promiffario obligatio primum acquiritur: tertio res tradenda eft, aut factum praeftandum. Et quid fi promiffor nolit promiffo fatisfacere? Quid fi tertius rem aut factum acceptare renuat? H.

§. VI. * Hinc recte GROTIVS dixit, d. L. II. c. 11. §. 16. *Aliud eft, velle dare huic ius ad heredes tranfiturum: aliud velle dare heredibus.* Adde CARPZOV. L. V. Refponf. Elect. 62. H.

diu a Seio non fuerit acceptatum. Nam ante acceptationem nullum ipsi ius competere potest.

§. VIII. GENERALISSIMA pactorum diuisio haec videtur esse [1], vt per quaedam constituatur aliquod ius, in vniuersi generis humani vsum redundans; per quaedam certis duntaxat hominibus profuturum ius nascatur. Scilicet simplex valde futura erat hominum vita, & inculta, ni ad illud, quod natura dederat, ipsorum quoque instituta accessissent, per quae & insignem commoditatem, nec minus decoris eadem accepit. Ex quorum genere praecipua sunt *sermo, dominium rerum, earumque pretium & imperium*, quae vniuersale aliquod pactum praesupponunt [2], tacitum aut expressum, quo certa forma illis fuit assignata; quae introduci ratio, posita generis humani multiplicatione, suadebat, tanquam ad decus & tranquillitatem eiusdem maxime facientia. Igitur postquam in genere de pactorum natura vidimus, ista iam instituta contemplabimur, quibusque pactis illa nitantur, & quaenam ex iisdem iuris naturalis praecepta, quae hypothetica supra vocauimus, promanent [3].

§. VIII. 1) Non minus late patens eorum partitio est in aequatoria & rectoria. Illa in statu naturali haec in domuum & ciuitatum constitutione locum habent. H.

2) Pactum hocce in dominio commentum esse, infra in loco ostendam. Sicut enim pacto non est opus, vt liceat pacisci, ita nec vt liceat occupare res, quae nullius sunt. H.

3) Hoc loco notandum est, non omnes obligationes, de quibus loquuturus est Auctor, ex conuentione manare. Eiusmodi sunt 1. Officia sermocinantium, in quibus AVCTOR parum apposite pactum *tacitum* fingit. 2. Proprietas bonorum, quae ipsa quoque perperam ab Auctore ex conuentione repetitur, vt pluribus patefiet ex nota 2. ad c. 4. L. IV.

SAMV-

SAMVELIS PVFENDORFII

DE

IVRE NATVRAE

ET

GENTIVM

LIBER QVARTVS.

CAPVT I.

DE SERMONE, ET QVAE EVNDEM COMITATVR OBLIGATIONE.

I. *Sermone quomodo vtendum?*
II. *Signa quotuplicia?*
III. *De origine sermonis.*
IV. *Vocabula significant ex impositione.*
V. *Eadem comitatur conuentio;*
VI. *Eaque vel generalis, vel specialis.*
VII. *Vnde sit obligatio ad pandenda alteri animi sensa.*
VIII. *Quid veritas, quid mendacium.*
IX. *Non omne falsiloquium est mendacium, & turpe.*
X. *Ius, quod mendacio violatur, quale, & vnde sit?*
XI. *Pars veri quatenus recte dissimuletur.*
XII. *Simulatio in rebus quatenus licita?*
XIII. *De sermone ambiguo.*
XIV. *De reseruationibus mentalibus.*
XV. *Infantibus quatenus falsum liceat dicere?*
XVI. *Falsum pro salute aliorum dicere fas est.*
XVII. *Rectoribus ciuitatum quatenus falsum dicere sit concessum?*
XVIII. *Quatenus praue curiosis illudi queat?*
XIX. *Hosti falsum licet dicere.*
XX. *An reus negare crimen possit?*
XXI. *Quid liceat aduocato pro reo?*

Hominem ad socialem vitam a natura destinatum vel hoc vnum sufficienti poterat argumento esse, quod ipsi prae caeteris animantibus datum sit articulato sono aliis posse animi sensa indicare; cuius facultatis extra socialitatem inter homines vix vllus vsus intelligi potest. Bene ARISTOTELES Polit. L. I. c. 2. *Nihil frustra natura* [1] *facit,*

§. I. 1) Ὀυδὲν γὰρ, ὥς φαμὲν, μάτην ἡ φύσις ποιεῖ. λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζώων. ἡ μὲν ὄυν φωνὴ, τοῦ ἡδέως καὶ λυπηροῦ ἐστι σημεῖον. διὸ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει ζώοις. μέχρι γὰρ τούτου ἡ φύσις αὐτῶν ἐλήλυθεν, ὥστε αἰσθάνεσθαι τοῦ λυπηροῦ καὶ ἡδέως, καὶ ταῦτα σημαίνειν ἀλλήλοις· ὁ δὲ λόγος ἐπὶ τῷ δηλοῦν ἐστι τὸ συμφέρον καὶ τὸ βλαβερόν· ὥστε καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον· τοῦτο γὰρ πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα τοῖς ἀνθρώποις ἴδιον, τὸ μόνον ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ καὶ δικαίου καὶ ἀδίκου, καὶ τῶν ἄλλων αἴσθησιν ἔχειν ἡ δὲ τούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν.

cit. *Sermonem vero* (nempe qui fit coniunctus cum intelligentia & sensu eorum, quae vocabulis significantur, non qui nuda repetitione soni alieni constat, vti psittacorum garritus,) *homo habet solus omnium animantium* [2]. (cuius ope etiam vnus alterum docere, & vnus alteri commodissime imperare, & imperata intelligere potest, citra quae vix vlla, aut non nisi incultissima inter homines societas, pax, aut disciplina foret.) *Nam* φωνή, *vox* (seu inarticulatus quidam sonus) *molesti atque iucundi est signum, quapropter aliis quoque existit animalibus. Hucusque enim natura processit in his, vt sensum habeant iucundi & molesti, & hoc inter se vtcunque significare possint.* (Vnde & qualescunque brutorum voces a natura sunt, non ex instituto, sicut humanus sermo.) *At sermo datus est ad significandum etiam vtile & damnosum, adeoque etiam iustum & iniustum. Hoc enim praeter caetera animalia hominibus proprium est, vt boni & mali, iusti & iniusti, aliorumque huiusmodi habeant sensum. Horum enim communicatio & societas facit domum & ciuitatem.* Add. ISOCRATIS Nicocles paulo post princip. PLINIVS N. H. L. XI. c. 51. *Explanatio animi, quae nos distinxit a feris, inter ipsos quoque homines discrimen alterum aeque grande, quam a belluis fecit.* Luculenter quoque QVINTILIANVS Inst. Orat. L. II. c. 16. SOPHOCLES Oedipo Coloneo. [p. 310. Ed. Steph.] Τά τοι καλῶς ἐυρημέν' ἔργα τῷ λόγῳ μηνύεται. *Praeclare cogitata sermone indicantur.* Argute quoque PLINIVS N. H. L. VII. c. I. necessitatem loquelae expressit, dum ait: *Externus alieno non est hominis vice.* Add. Garcilass. de la VEGA Comment. Reg. L. VII. c. I. Et cum quae singulos premit imbecillitas, commodissime aliorum auxilio possit dispelli, & vero alter ad opem mihi ferendam se nequeat accingere, nisi desideria mea intellexerit, id quod promptissime per signa, & cumprimis voces articulatas fieri potest: igitur vt vtilissimum humanae vitae instrumentum rite finem suum obtineat in coniungenda hominum societate, neue per abusum linguae homo minus fieret sociabilis, quam per silentium, aut inscitiam loquendi, ius naturae intelligitur praecipere: *Ne quis signis ad exprimenda animi sensa institutis alterum decipiat.*

§ II.

2) CICERO I. de Oratore: *Hoc enim vno praestamus vel maxime feris, quod colloquimur inter nos, & quod exprimere dicendo sensa possumus.* H.

§. II. 1) Qua ratione litteras quoque ab oris similitudine ortas contendit Cl. WACHTERVS de Alphabeto Naturae, Act. Erudit. A. 1743. Mense Ianuario. In qua disquisitione prae ceteris specie commendatur, quod littera N., tanquam nasalis retulerit figuram Nasi inuersi, primum simplicis, deinde duplicati; littera ρ., tanquam lingualis designetur lingua in fastigio crispa; & littera denique S. vtpote dentalis, quae sic pingi sueuerit [veteribus, sistat dentem prostratum.

2) Siue vt CICERO loquitur *paucis literarum notis terminati.* Quod inuentum Deo adscribit PLATO in Philebo & in Phaedro. Et sane si spectemus, quam infinitis modis literae variari possint, id humanum ingenium superare videtur. V. LEIBNITII Ars combinatoria. H.

3) *Ex eo numero erant excursores diurni atque nocturni exploratores & nuntii specularum incensores assidui. Tum horum per vias incensae faces omnibus Regni sublimibus locis in vna die imperatori significabant, quod erat scito opus.* Sic res relata legitur apud APVLEIVM de Mundo p. 272. 273. Ed. Scriuer. 1624. post ARISTOTELEM de mundo cap. VI. p. 611. C. Ed. Paris. qui tamen paullo generalius loquitur. Dicit enim, *Regem sic didicisse, quicquid in regionibus eius gereretur,* non autem *certas tantum res*, vti AVCTOR loquitur, Barclaium sequutus: Ὥστε τὸν βασιλέα γινώσκειν αὐθημερὸν πάντα τὰ ἐν τῇ Ἀσίᾳ καινουργούμενα. BRISSONIVS de Regno Persico pag. 49. Ed. Sylburg. qui Apuleium ad fidem

Mstu.

§. II. VT AVTEM ab ouo, quod dicitur, rem repetamus, sciendum est, eam esse indolem rerum in sensus incurrentium, vt non solum de sui ipsarum velut praesentia testentur, sed etiam in aliarum cognitionem rerum perueniendi rationi humanae ansam praebeant. Idque vel quia naturalem cognationem aut cohaerentiam istae res habent, vel quia entia, sensu & intellectu praedita, citra naturalem ipsarum habitudinem eiusmodi notionem iis imposuerunt, per quam certarum rerum imagines animo repraesentarentur [1]. Inde emergit distinctio inter signa naturalia, & quae valent ex conuentione. Illorum plurima dantur per hoc vniuersum; puta, aurora orituri mox solis, fumus ignis, &c. Ex conuentione in vsum significandi sunt assumtae ab hominibus res & actiones, certique motus, & voces seu articulati soni lingua formati, ac post in literas redacti [2]. Et isthaec omnia vel certos apud homines, vel plerosque aut vniuersos valere deprehenduntur. Ad priorem classem possunt referri ignes nocturni dirigendo nauium cursui, quibus quondam abusus Nauplius ad scopulosa Captharei Graecos tempestate laborantes allisit, vlciscendae neci Palamedis filii [3]. Add. *L. 10. D. de Incend. ruin. naufrag.* Item alia signa, quibus diurnus nauium cursus regitur, breuiaque & scopuli indicantur. Signa itidem itinerum terrestrium, hermae, protensae manus, & similia. Sic quondam ignibus per montium cacumina accensis Persae certas res per totum regnum suum breuissimo spatio nunciare solebant. Quem morem [4] expressit BARCLAIVS Argen. L. I. Addatur περὶ πυρσείας καὶ φρυκτωρίας. POLYBIVS L. X. c. 39. seqq. CASAVBONVS Epist. 812. edit. Graeuii. Iulius AFRICANVS κεστῶν L. II. cap. penult. Vid. quoque Ferdin. PINTO c. 61. de cornu, in singulis domibus haberi solito, quo apud Iaponios signum datur. Talium signorum infinita varietas passim inuenitur in ciuitatibus, per quae certae res ciuibus indicari solent. Quo pertinent horologia, pulsus campanarum, hastae, hederae, tabulae aedibus praefixae, & similia. In bello tubarum sonitus, tympanorum pulsus, tormentorum displosiones, vexilli propositio [5]. Sic etiam certi gestus, motusque passim in signa certarum rerum sunt assumti [6]. Via decedere, & loco assurgere, inclinari, manus osculari apud plerosque ho-

 noris

MStorum emendare se dicit, & nihilo tamen secius omittit haec verba, *nuntii specularum incensores assidui. Tum horum.*

4) Eodemque vtuntur Heluetii. H.

5) Olim villae & rami oliuarum; apud Macedones hastarum erectio; apud Romanos scuta capiti imposita, signa erant supplicis deditionis. Et hodie vela candida tacitum habent signum petiti colloquii. H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 24. §. 5. vbi plura habet in notis. Apud Eundem est L. VI. Histor. Belgic. ad A. MDXCVII. *ostentantur capitum tegmina, oratae pacis indicia.* GODEFRIDVS Monachus ad A. MCLXXV. *Omnis illa terribilis acies* (Longobardorum) *ad castra Caesaris prostrata, pacem & misericordiam postulabat, nudos in ceruicibus gladios portantes. Certatim quoque ad Imperatorem currentes vexilla cunctarum vrbium ipsi resignauerunt, alii vero pallium, alii pedes, nonnulli tentorium Imp. exosculabantur, fidem sacramento firmantes.* H.

6) Ita apud Romanos solennis aditio hereditatis fiebat per saltationem & crepitum digitorum. Quae proinde cretionis commentum dicitur in *L. 1. C. Theodos. de bonis matern.* Nimirum vnum illorum signorum symbolum est gaudii & laetitiae; alterum imperii & dominii. Inde domini solebant seruos euocare, matellam vel quid aliud poscere crepitu digitorum. MARTIALIS L. III. Epigr. 81. *Digiti crepantis signa nouit eunuchus.* PETRONIVS Satyrico: Trimalcio, *lautissimus homo, digitos concrepuit, ad quod signum matellam spado ludenti supposuit.* De antiquis Graecis Dionysius Thrax, Grammaticus: Ἐσήμαινον γὰρ οὐ διὰ λέξεως μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ συμβόλων. *Designarunt enim non verbis tantum, sed etiam signis.* H.

noris signum est. Caput inter salutandum nudare, calceos deponere, apud alios honorem, alibi contemtum notat. Sic contumeliae signum alicubi est medium digitum ostendere, adunco naso suspendere, ficum monstrare, quod Italis dicitur, & complura alia. Sic barbam adprehendere alibi ignominiosum; apud alios honorificum, puta apud Tataros, quosdam Indos [7], & vti quidam putant, apud veteres Gallos, ex LIVII L. V. c. 41. Solenne quoque est gestibus designare desideria illorum actuum, ad quos eiusmodi motu corporis opus est; quibus vtcunque inscitia linguae suppletur inter exteros versantibus. Id quoque passim receptum, vt capite modice inclinato aliquid affirmemus, eodem in latera concusso negemus, ac tergo obuerso aliquid respuamus. Nam quod locum aliquem aut rem designaturi directa aut extensa versus eundem manu, digitoue vtamur, fortasse inter naturalia magis quam arbitraria signa retuleris. Quid nutibus, nictu oculorum, gesticulationibus digitorum, pedibus, indicari possit, siquidem inter certos homines super iis conuenerit, notissimum est, nec prolixe ista exsequi nostri est instituti. AESCHYLVS Agamemnone: *Σὺ δὲ ἀντὶ φωνῆς φράζε καρβάνῳ χερί. Tu autem pro voce loquere barbara lingua.* Add. LVCIANVS de saltatione, vbi memoratur exemplum saltatoris, fabulam de adulterio Martis & Veneris ita saltando exprimentis, vt narrare videretur; quem dein barbarus quidam a Nerone petiit, vt sibi interpretis vice esset. Sic Dominus de Sancy Legatus Gallicus in Turcia retulit, se vidisse duos mutos, vnum natione Turcam, alterum Persam, sed qui se mutuo intelligere non possent, quod diuersis signis & gestibus vterentur; tunc repertum fuisse tertium mutum, qui istis loco interpretis inseruire poterat.

§. III. ENIMVERO de sermone, signo inter homines maxime communi simul & vtilissimo, & ad conceptus hominum seu cogitata communicanda inuento, nobis heic potissimum curae est. De cuius origine propter inscitiam humani generis natalium ita fabulatur DIODORVS Siculus L. I. [pag. 8. Edit. Rhodom.] *Homines primitus nati vitam inconditam & belluinam egerunt: vt qui sparsim ad pascua exiuerint, ac sapidissimam quamque herbam, ac sponte natos arborum fructus comederint. Cumque a feris infestarentur, mutuo sibi opitulari vsu edocti, & metu ad societatem adacti, paulatim cognatas inter se formas agnouerunt. Voce autem adhuc confusa, & nihil significante pedetentim verba articulate pronunciando, & signis vnamquamque rem subiectam notando, elocutionem tandem omnium rerum sibi notam fecerunt. Sed cum per totum orbem eiusmodi coetus coirent, & quique, vt sors dabat, verba connecterent, non eadem omnes loquela vtebantur. Ideoque variae, omnisque generis linguae extiterunt.* Gemina hisce tradit LVCRETIVS L. V. [vers. 1027. & seqq.]

At

7) Quoties aequales se inuicem salutant. Io. de LAET de Imper. M. Mogolis. c. 3. H.

§. III. 1) *Postremo quid in hac mirabile tantopere est re*
Si genus humanum, cui vox & lingua vigeret
Pro vario sensu varias res voce notaret,
Cum pecudes mutae, cum denique saecla ferum
Dissimiles sileant voces, variasque ciere
Cum metus aut dolor est, & cum iam gaudia gliscunt.

2) Qui in his, vt multis aliis in rebus sequebatur Pythagoram. Conf. CICERONIS Disputat. Tuscul. L. I. c. 26. ibique Dauisium.

3) Quem eundem semper mutum esse, quia sermo ex auditu nascatur, tradit PLINIVS Lib. X. cap.

At varios linguae sonitus natura subegit
Mittere; & vtilitas expressit nomina rerum;
Non alia longe ratione, atque ipsa videtur,
Protrahere ad gestum pueros infantia linguae.
Cum facit vt digito, quae sint praesentia, monstrent.
- - - - - - -
Proinde putare aliquem tum nomina distribuisse,
Rebus; & inde homines didicisse vocabula prima,
Desipere est. Nam cur hic posset cuncta notare
Vocibus, & varios sonitus emittere linguae;
Tempore eodem alii facere id non posse putentur?
Praeterea si non alii quoque vocibus vsi,
Inter se fuerant, vnde insita notities est
Vtilitatis? & vnde data est huic prima potestas,
Quid vellet facere vt scirent, animoque viderent?
Cogere item plures vnus, victosque domare,
Non poterat, rerum vt perdiscere nomina vellent.
Nec ratione docere vlla, suadereque surdis
Quid sit opus facto: faciles neque enim paterentur,
Nec ratione vlla sibi ferrent amplius aures
Vocis inauditae sonitus obtundere frustra. [1]

Subiungit denique, cum bruta pecora diuersos animi motus diuerso sono potuerint exprimere; cur non potuerit genus humanum, *cui vox & lingua vigeret pro vario sensu varias res voce notare?* (Add. Diogenes LAERTIVS L. X. p. 754. edit. Steph. & VITRVVIVS de architect. L. II. c. 1.) Quibus rationibus LVCRETIVS potissimum videtur impugnare voluisse Cratylum apud Platonem [2], qui summae sapientiae fuisse asserit eum, qui rebus nomina imposuisset; de quo mox dispiciemus. Et sane qui crediderunt, homines primitus e terra prorepsisse *mutum & turpe pecus*, de origine linguarum vix alia tradere potuerunt. Nullam enim linguam homini congenitam, sed adsuetudine omnes addisci, in aprico est. Inde est, quod qui surdi nascuntur, iidem & muti sint. Et miraculi instar habetur, talem sermocinari docere; id quod hoc seculo contigit Fratri Connestabilis Castiliae Velasco, quem natum surdum [3] docuerunt loqui, scribere, legere & intelligere auctores; & non ita pridem WALLISIVS Oxonii par specimen edidit [4]. Nec illud verisimile videtur, vnum aliquem hominem initio linguam quampiam integram concinnasse, & quidem excogitata subtiliter vocum combinatione, ac cum rebus conuenientia.

Enim-

X. cap. 69. vnde multi IVSTINIANO fidem negant, qui in *L. 10. C. Qui testamenta facere possint*, ait: *aliquos tantum nasci mutos, alios natura tantum esse surdos*, & simul monet, *neminem tam surdum esse, vt non exaudiat, si quis supra cerebrum ipsius loquatur*, quod ab obiectionibus liberare conatur MENAGIVS Amoenitatum Iuris Ciu. c. 27.

4) Add. Ioh. Conradi AMMANI libellus, cui titulus: Surdus loquens, & eiusdem Dissertatio de loquela, cui praefixa legitur Ioh. WALLISII epistola ad Ammanum, in qua testatur, se artis suae ope Anno circiter 1660. & 1661. duos homines plane surdos docuisse distincte loqui, sonosque quoslibet proferre, etiam difficillima Polonorum vocabula. Artem illam iam dudum ante

Enimuero ex facris literis plerisque Christianorum est persuasum, primaeuam linguam a Numine primis hominibus immediate fuisse infusam, quam ex ipsis geniti dein vsu audiendi addidicerint. Diuersitatem autem linguarum per miraculum [5] prouenisse, dum mortales inuito Deo turrim Babylonicam moliebantur. Add. MORNAEVS de Verit. Relig. Christ. c. 26. Etsi an ipsius quoque Adami lingua ab initio omnibus numeris fuerit perfecta, & ad exprimendos quosuis conceptus locuples, nonnulli dubitent, quod tantum de vocabulis, quae animantibus per ipsum sint imposita, facrae literae expresse memorent. Sicuti & de plerisque linguis constat, illas ab initio valde fuisse pauperes atque simplices; fucceffu autem temporis locupletatas, & in concinniorem formam redactas: quin & cum tempore insignes sensisse mutationes; & ex earundem deprauatione & confusione non paucas nouas ante fecula non adeo multa prouenisse. Conf. HOBBES Leuiathan. c. IV.

§. IV. MANIFESTVM autem illud est, vim determinate hoc vel illud significandi, id est, certam in animo ideam excitandi, vocabulis non inesse a natura, aut intrinseca quapiam necessitate, sed ex mero hominum arbitrio atque instituto. Alias enim nulla posset ratio reddi, quare eandem rem in diuersis linguis diuersa notarent vocabula. Id quod etiam de apicibus & figuris literarum verum est. Quam in rem AVGVSTINVS de Doctrin. Christian. L. II. c. 24. ait: *Vna figura literae, quae decussatim notatur, aliud apud Graecos, aliud apud Latinos valet, non natura, sed placito & consensione significandi: & ideo qui vtramque linguam nouit, si homini Graeco velit aliquid significare scribendo, non in ea significatione ponit hanc literam, in qua eam ponit, cum homini scribit Latino. Et beta vno eodemque sono apud Graecos literae, apud Latinos oleris nomen est. Et cum dico, lege, in his duabus syllabis aliud Graecus, aliud Latinus intelligit.* Neque obstat, quod Adam credatur non temere, sed summa ratione vocabula animantibus imposuisse, ex peculiari ipsarum natura desumpta, & diserte ipsorum proprietates exprimentia, vt ad primum vocabuli sonum mox natura cuiusque intelligeretur; vti est apud PHILONEM [t] Iudaeum de Opificio mundi. Nam etsi concedamus, animantibus, atque aliis quibusdam rebus (nam de omnibus nemo hoc facile probauerit,) nomina indita, ipsarum indolem, aut praecipuam affectionem notantia: tamen illa ipsa primitiua, abs quibus ista sunt deflexa, ex mero arbitrio rem substratam notant, verbi gratia, etsi rationem reddiderit Adam, quare vxorem fuam vocauerit Heuam, ideo quod esset mater omnium viuentium: tamen cur vox *hava* viuere significet, ex mera est impositione. Et quanquam in omnibus linguis, cognatis rebus cognata fere vocabula sint tributa, feruata in plerisque inflexionis conformitate, quam analogiam

ante innotuisse constat ex Paul. ZACHIAE L. II. Quaest. Med. Legal. Quaest. 7. n. 7. Stephano Roderico de CASTRO in lib. Hippocrat. de Aliment. sect. 2. H.

5) Alii existimant, confusionem linguarum de qua sermo est Genes. XI. constitisse in mero dissensu, quo dissipati sint homines, & ex qua dissipatione, per bella, victorias, commercia, coniugia, migrationes denique & mixturas gentium, nata sit mutatio & diuersitas linguarum, quibus homines vtuntur. Vid. Olai BORRICHII Diatribe de caussis diuersitatis linguarum; quam interpretationem vtique fert genius linguae Hebraicae, vti docent VITRINGA in Obseruat. facris

logiam vocant: tamen ne haec quidem perpetua eſt, compluribus vocibus peculiarem ſibi viam obſeruantibus; & illa ipſa analogia, certa vocabulorum flexione & combinatione conſtans, itidem ex arbitrio humano eſt conſtituta. QVINTILIANVS Inſt. Orat. L. I. c. 6. *Meminerimus non per omnia duci analogiae poſſe rationem, cum ſibi ipſa plurimis in locis repugnet. Non enim cum primum fingerentur homines, analogia demiſſa coelo formam loquendi dedit, ſed inuenta eſt, poſtquam loquebantur, & notatum in ſermone, quid quomodo caderet. Itaque non ratione nititur, ſed exemplo: nec lex eſt loquendi, ſed obſeruatio: vt ipſam analogiam nulla res alia fecerit, quam conſuetudo.* Apud Platonem in Cratylo, Cratyli ſententia haec eſt: Ὀνόματος ὀρθότητα εἶναι ἑκάστῳ τῶν ὄντων φύσει πεφυκυῖαν. *Rebus ſingulis natura ineſſe rectam nominis rationem.* (quod vanum.) καὶ ὐ τῦτο εἶναι ὄνομα, ὅ, τι ἂν τινες συνθέμενοι καλεῖν, καλῶσι, τῆς αὑτῶν φωνῆς μόριον ἐπιφθεγγόμενοι. *Neque id eſſe nomen, quod quidam ex conſtitutione vocant, dum vocis ſuae particulam quandam pronunciant.* (Hoc admittitur eo ſenſu, ſi quidam contra communem vſum ad illudendum aliis vellent peculiaria rebus nomina imponere, ſicut agyrtis & nebulonibus mos eſt. Quo intuitu etiam ficta nomina veris opponuntur, quod illa contra publicam impoſitionem rei alicui aut homini tribuuntur.) Ἀλλὰ ὀρθότητά τινα τῶν ὀνομάτων πεφυκέναι καὶ Ἕλλησι καὶ βαρβάροις τὴν αὐτὴν ἅπασιν. *Sed rectam rationem aliquam nominum & Graecis & Barbaris eandem omnibus innatam.* (quod itidem falſum.) Contra Hermogenes ibid. ita cenſet: Οὐ δύναμαι πεισθῆναι, ὡς ἄλλη τὶς ἐςὶν ὀρθότης ὀνόματος, ἢ συνθήκη καὶ ὁμολογία. *Nondum perſuaderi mihi poteſt, aliam eſſe nominis rectitudinem, quam conuentionem ipſam, conſenſionemque. Mihi quidem videtur, quodcunque nomen quis cuique imponit, id eſſe rectum. At ſi rurſus commutat, aliudque imponit, nihilominus quamprimum, quod illi ſuccedit, nomen rectum exiſtere; quemadmodum ſeruis commutare nomina ſolemus.* (quod admittitur, modo nihil fiat in fraudem communis conuentionis.) Οὐ γὰρ φύσει ἑκάστῳ πεφυκέναι ὄνομα ὐδὲν ὐδενὶ, ἀλλὰ νόμῳ καὶ ἔθει τῶν ἐθισάντων τε καὶ καλέντων. *Nulli quippe rei natura nomen ineſſe, ſed lege & vſu eorum, qui ſic vocare conſueuerunt.* Quae autem Socrates [2] dicto loco pro ſententia Cratyli diſputat, rem non conficiunt, verbi gratia, quando tanquam abſurdum iactat: ſi quem publice hominem vocamus, ego equum vocem, ſic futurum, vt eadem res recte homo & equus vocetur. Sed paucis reſpondetur, vocabula publici vſus vim ſuam habere ex impoſitione publica, cui priuati in ipſius fraudem contrauenire nequeunt; de quo mox pluribus. Sic & fallit hoc eiusdem argumentum: ſi tota oratio poteſt eſſe falſa, etiam pars, puta nomen, poteſt eſſe falſa. Nam in vnico vocabulo nulla dari poteſt falſitas eiusmodi, qualis in integra oratione ſolet. Quae porro prolixe de rectitudine nominum differit, ea tantum in quibusdam deriuatis locum habent, non autem in primitiuis.

Et

ſacris Diſſ. I. & append. PERIZONIVS Orig. Babylon. c. 13. CLERICVS in Geneſ. c. XI. & BVDDEVS Hiſt. eccleſ. Vet. Teſt. Per. 1. ſect. 2. §. 9.

§. IV. 1) Qui L. II. de Vita Moſ. id expreſſit: Συντρέχοντα τοῖς πράγμασιν ὀνόματα ἐξεῦρεν, *Conſentanea rebus nomina adinuenit.* H. [Potius de Opificio mundi, p. 34. Praeterea in loco adducto vox ἐξεῦρεν non, *adinuenit*, ſed *adinuenerunt* reddenda erat. Quod ad reliqua, quamuis ſic ſana ſint verba Philonis, ſententia tamen ipſius nihil adhuc falſius eſt. Vid. CLERICVS ad Geneſ. II, 19.

2) Et quod argumentum ex Matth. VII, 22. depromſit Origenes, non dignum eſt tanto philoſopho. Vid. GROTIVS Annott. ad Matth. dicto loco. H.

Et cum apud diuersos populos eaedem res diuersis vocabulis exprimantur, eandem rem notantia vocabula saepissime quoque diuersam plane habent etymologiam, verbi gratia, θεὸς a θέειν dicitur, quod sidera, quae in perpetuo cursu sunt, prisci solos deos crederent. Sed quid cognationis in Latina lingua habet Deus [3], & currere? ἄνθρωπος, quasi ἀναθρῶν ἃ ὄπωπε. Num & in Latina lingua homo a contemplatione dicitur? ψυχὴ ab ἀναψύχειν. Ergo & anima a refrigerando? Et ad istum gustum reliqua sunt. Verbo, quantumcunque aliquis in assignandis etymologiis & vocabulorum rationibus sit solicitus, tamen vbi ad prima & simplicia peruentum est, nil nisi puram impositionem cogitur agnoscere. Addi heic potest illud QVINTILIANI Instit. Orat. L. I. c. 6. *Etiamne hominem appellari, quia sit humo natus? Quasi vero non omnibus animalibus eadem origo, aut illi primi mortales ante nomen imposuerint terrae, quam sibi.* Illud autem ridiculum, quod cum Socrates iuberetur rationem reddere vocabuli πῦρ & ὕδωρ, nihil aliud norit dicere, quam barbaris illa suam originem debere. Et ipse fatetur, non vltra de deriuatione & ratione interrogari aut responderi posse, quam peruentum fuerit ad illa, ὃ ὡσπερεὶ στοιχεῖα τῶν ἄλλων ἐστὶ καὶ λόγων, καὶ ὀνομάτων. *Quae velut elementa sunt aliarum & rationum & nominum.* Etsi idem post nequidquam circa primitiuorum quoque rationem inuestigandam ingeniosus sit. Et tamen, postquam plurima velut pro sententia Cratyli disseruisset, mox ipse eandem demum in dubium vocat. Sosipater CHARISIVS Instit. Grammat. L. I. ex Varrone ita tradit: *Latinus sermo constat natura, analogia, consuetudine, auctoritate. Natura verborum nominumque immutabilis est, nec quidquam aut plus, aut minus tradidit nobis, quam quod accepit. Nam si quis dicat scrimbo, pro eo quod est scribo, non analogiae virtute, sed naturae ipsius constitutione conuincitur.* Idem habetur quoque apud DIOMEDEM L. II. Sed isthanc naturae necessitatem ego quidem nondum dispicio. Nisi dicere velimus, linguae Latinae insignem quandam inesse suauitatem, aurium iudicio mire congruentem; inde esse, quod asperas literarum combinationes in ea lingua aurium iudicium statim adspernetur. Vid. HVARTVS Scrutin. ingen. c. 11. Ratio a. P. Nigidio allata, quod vocabula φύσει significent, apud GELLIVM L. X. c. 4. friuola plane est. ARNOBIVS L. I. [aduers. gentes pag. 45. Ed. Paris. 1605. pag. 36. Ed Salmas. 1651.] *Nullus sermo natura est integer, vitiosus similiter nullus. Quaenam est enim ratio naturalis, aut in mundi constitutionibus lex scripta, vt hic paries dicatur, & haec sella? cum neque sexus habeant foemininis generibus masculinisque discretos, neque quisquam docere doctissimus me possit, ipsum* hic & haec *quid sint, aut cur ex his vnum, sexum virilem designet, foemininis*

3) Imo Deus dicitur a Graeco ζεὺς, abiecto vocis sibilo, quo facto, in prima eius littera remanet d. vel t. vnde ex eadem radice est Deus. ζεὺς autem a ζάω dictus videtur, quia Deus est fons vitae, & omnia viuificat.

4) V. Exemplum singulare apud BRVNNEMANNVM *Comment. ad l. 10. C. qui testam. facere poss. n. 8.* H.

5) Eos etiam testes esse posse & iurare, tradunt ICti. V. BRVNNEMANN. ad *L. 4. D. de pa*[illegible] n. 3. sequ. Eosdem quoque accusari ob crimen posse constat. De quo alio loco fusius. H.

6) Vt & hodie in aula Turcica. Vid. TAVERNIER Relatione de hac aula, vbi memorabile exemplum de Sultano. RIGALTIVS L. I. Histor. Imper. Ottomann. c. 8. Adde AELIANVM L. XIV. Varior. c. 22. vbi de Tyranno, qui cum suae regionis incolis legem posuisset, vt nemo

mininis generibus id quod sequitur adplicetur. Humana ista sunt placita. Recte contra Grotius L. III. c. 1. §. 8. reiicit eos, qui inter res & voces hoc discriminis statuerant, quod voces naturaliter sint signa conceptuum, res non item. Equidem si hic sensus est eius assertionis, voces eo fine institutas, vt sint signa conceptuum, adeoque istarum naturam & essentiam in significando consistere; rebus autem aliis extrinsece accidere, quod loco signorum adhibeantur; tunc omnino ea admittenda fuerit. Sed si hic sensus sit, vim significandi certum quid inesse vocibus natura, rebus autem non item, falsum est assertum. Et contra verum est, voces natura ipsa & citra humanam impositionem nihil significare; nisi forte vox sit confusa & ἄναρθρος, seu inarticulata, qualis est in dolore aut risu: quae ipsa tamen sonitus magis, quam locutio adpellari potest. Quod si autem illud ita explicetur, hominis hanc esse naturam super caeteras animantes, vt conceptus animi aliis possit significare, & ad eam rem voces esse repertas, verum quidem dicitur; sed addendum tamen est, non solis vocibus tale fieri indicium, sed & nutibus. Sicuti mutorum nonnulli sat soleter sensa animi sui pandunt [4]. Inde in *L. 7. §. f. D. de Supell. leg.* illi qui loqui non possunt, conatu ipso, & sono quodam, καὶ τῇ ἀνάρθρῳ φωνῇ dicere existimantur. Et in *cap. 25. X. de sponsal.* traditur, quod muti possint contrahere matrimonium [5] per consensum mutuum sine verbis, scilicet, per nutus significatum. Imo Plinius L. VI. c. 30. memorat, quibusdam Aethiopiae populis pro sermone nutus, motusque membrorum esse [6]. Add. Qvintilianvs L. XI. c. 3. Instit. Orat. De notis Peruuianorum sub imperio Yncarum, vid. Garcilassus de la Vega Comment. Reg. L. VI. c. 9. Huc pertinent etiam notae illae, quae non voces lingua formatas, seu verba denotant, sed res ipsas; idque vel quia conuenientia aliqua est istarum cum rebus significatis, vti in plurimis notis hieroglyphicis Aegyptiorum; vel quia impositio hominum talem vim ipsis indidit, vti sunt notae Chinensium, quibus integri conceptus & sententiae exprimuntur. Hoc loco etiam non inconueniens fuerit monere de illa impositione, qua certum ac singulare vocabulum certis personis, ac locis aliisque rebus solet imponi [7]. Quorum hic est finis, vt vnus homo ab altero, vnus locus, vna vrbs aut regio ab altera possit discerni, vtque adeo ea nota intelligatur inter homines, quid quisque fecisse ac dixisse censeatur. Caeterum vti vocabula propria aliarum rerum sequuntur naturam nominum, vti vocant, appellatiuorum seu communium: ita circa nomina propria hominum est obseruandum, illa imponere esse penes eos fere, qui in alios potestatem habent. Sic parentes liberis, domini seruis, reges subditis,

nemo cum altero, neque publice neque priuatim, sermonem misceret; illos oculorum manuumque gestibus ac nutu sensa animi mutuo accepisse & significasse refert. H.

7) Insulae tamen Madagascaris populos non se nominibus, non tempora distinguere scribit H. Grotivs VI. Histor. Belgic. ad A. 1597. At de Romanis obseruauit Appianvs Alexandrinus praefat. Historiar. nomen olim Romano cuique vnum fuisse, vt ceteris omnibus; post accessisse alterum: nec ita dudum etiam tertium coeptum esse addi quibusdam, quo magis ex aliqua nota corporis aut virtute animi agnoscerentur: quemadmodum & Graeci aliquot nominibus adiuncta habuerint cognomina. H.

ditis, quos dignitate aliqua mactant, nomina imponere adſolent. Id vbi ab hiſce fuerit praetermiſſum, aut ſi multi eodem nomine vtantur, ambiguitatis & erroris vitandi cauſa cuilibet licebit ſibi aliquod nomen diſtinctiuum adſumere. Sicuti autem aliud ſibi nomen indere non licet [8], vbi finis nominum impoſitorum intercipitur, aut vbi per talem mutationem vlli damnum aliquod aut praeiudicium, eiusque probabile periculum & ſuſpicio prouenire poteſt [9]: ita nec diſſimulare id licebit; niſi in eo caſu, quo per eam diſſimulationem alterius ius non laeditur, nobis autem vtilitas aliqua conciliatur, aut damnum a nobis & periculum auertitur; iuxta ea, quae mox de obligatione verum dicendi trademus. Add. Valerius MAXIMVS L. IX. c. vlt. &. L. VII. c. 3. n. 8. 9. Oratio M. Antonii MAIORAGII eius argumenti. CASAVBONVS ad Baronium Exercit. XIII. n. 13.

§. V. CAETERVM vti omnia ſigna, exceptis naturalibus, rem certam notant ex impoſitione; ita eandem impoſitionem comitatur tacita quaedam aut expreſſa conuentio [1], *συνθήκη, ὁμολογία*, & pactum, cuius vi neceſſum ſit [2], ad hanc & non aliam rem notandam iſta ſigna adhiberi. Atque eiusmodi [3] pactum omnino eſt ſtatuendnm circa quaslibet res ſignorum loco adhibitas, quamcunque demum originem loquelae humanae ſupponamus. Licet enim ſtatuamus primaeuas linguas hominibus immediate infuſas; cum tamen quilibet hominum ſuam ſermocinandi facultatem ſeorſim obtineret, eademque libere vti poſſet, quaelibet verba quibuslibet rebus pro lubitu adplicando; non poterat ea facultas vſum obtinere, niſi conuentio inter diuerſos homines foret inita, vt quiſque vniformi modo iſta vteretur, easdemque res iisdem vocabulis exprimeret. Cum enim in naturali libertate conſtitutus facultates ſuas alteri obnoxias non habeat, ſed ex proprio iudicio iis queat vti, nullo iure alter poſtulauerit, vt hoc & non alio modo easdem [4] adhibeam, quo exinde de ſenſis animi mei iudicare poſſit, niſi ſuper iſthac re pacto inter nos conuenerit. Quod pactum eo vſque valet, vt quanquam ſigna hautquidquam infallibilem de animo alterius certitudinem gignant, ſed probabilem duntaxat, aptis ad quaeuis ſimulanda, & diſſimulanda hominibus; (quo facit illud Archidami apud PLVTARCHVM Apoph. Lacon. [p. 219. B. & Wechel.] *Πρόβατον μὲν ἀεὶ τὴν αὐτὴν φθέγγεται φωνήν. ἄνθρωπος δὲ πολλὰς καὶ ποικίλας, ἕως ἂν τὸ δόξαν 'σπιτελέσῃ. Ouis semper voce vtitur eadem, homo autem multis & variis, dum quod vult conficiat.* MOSCHVS Idyll. I. [verſ. 8. 9.] *Καλοὶ φρένες,*

8) Imo, ne cognomen quidem, quod ſimili fraudi anſam dare poſſit. Quare in Iure Ciuili falſi hominis vel cognominis adſeueratio poena falſi coërcetur, *L. 13. princ. D. de lege Cornelia de falſis*, ibique Dionyſius Gothofredus.

9) Tales apud Romanos falſi crimen incurrebant. V. *L. 13 pr. ad L. Cornel. de falſis*, vbi DD. H.

§. V. 1) Etiam Reges obligans. M. Pomponius Marcellus apud SVETONIVM Tiberio dicebat: *Tu Caeſar ciuitatem dare potes hominibus, verbis non potes.* H.

2) Malim dicere, vim ſermonis *ſignificatiuam* a *ſimplici* tantum conſenſu, non autem a conſenſu *obligatorio* deriuandam eſſe. Nam 1) homines impoſitionis faciendae cauſſa nunquam conuenerunt, ſed potius facta eſt ea ſucceſſiue, ita vt ſi aliquis nouum dicendi genus adinueniſſet, reliqui id vltro, ſine vlla ſe obligandi intentione admitterent, non ſecus ac vno Hiſtoriam vel Fabulam narrante, ſine vlla obligatione, multi eius redduntur participes. 2) Si impoſitio conuentione quadam facta eſſet, quaeuis vocum & dictionum mutatio

res, ἡδὺ λάλημα: *Mala mens, dulcia verba.* Οὐ γὰρ ἴσον νοέει καὶ φθέγγεται, *non enim idem sentit, quod loquitur;* tamen id quisque serio voluisse praesumatur, quod signis illis expressit. Adeoque effectus iuris consensum hominis consequantur, prout eundem signa repraesentant, licet forte intrinseca voluntatis destinatio a signis discrepet. Add. GROTIVS L. II. c. 4. §. 3. Nam citra hoc incassum recidebat illorum vsus. Cum autem mutua inter homines officiorum communicatio non possit exerceri, nisi de voluntate hominum inuicem constaret, & vero id aliter fieri, quam per signa in sensus incurrentia humanae naturae conditio non ferret; igitur vsus istorum signorum certa conuentione erat sanciendus & circumscribendus, vt cuique quid ab altero postulare posset, liquido constaret. Quo loco obiter notandum, quod tradit LIVIVS L. XL. c. 42. *Cumanis petentibus permissum, vt publice Latine loquerentur, & praeconibus Latine vendendi ius esset.* Etsi alias Romani linguae suae propagandae essent studiosissimi. Vid. Valer. MAX. L. II. c. 2. §. 2.

§. VI. EST AVTEM conuentio illa circa vsum signorum, & potissimum vocabulorum vel *generalis,* vel *specialis.* Illa interuenisse intelligitur hominibus eadem lingua vtentibus, vt certas res, inprimis in frequenti commercio atque vsu versantes, certis vocabulis exprimant, quae communis vsus eiusdem temporis adprobat. Nam *penes hunc arbitrium est, & ius, & norma loquendi,* eoque volente *multa renascuntur, quae iam cecidere, cadentque, Quae nunc sunt in honore, vocabula.* HORATIVS de Art. poët. [vers. 70. & sqq.] QVINTILIANVS Inst. Or. L. I. c. 6. *Abolita atque abrogata retinere, insolentiae cuiusdam est, & friuolae in paruis iactantiae.* Add. GELLIVS L. I. c. 10. *Sextus Empiricus aduersus mathemat.* L. I. c. 3. Καὶ μὴν παντοῖαι γίνονται τῶν φωνῶν μεταβολαί, καὶ πρότερον γεγόνασι, καὶ εἰσαῦθις γενήσονται. Φιλομετάβολον γάρ τι ἐστὶν ὁ αἰών, οὐκ εἰς φυτὰ μόνον καὶ ζῶα, ἀλλὰ καὶ εἰς ῥήματα. *Quin etiam sunt variae vocum mutationes; fueruntque antea, & rursus erunt: mutatione enim delectatur seculum, non solum in plantis & animalibus, sed etiam in verbis.* IDEM d. l. c. 10. [1] *Quomodo in ciuitate pro more regionis procedente numismate, qui ei quidem accedit, potest in ea ciuitate emendo, vendendo, ac contrahendo absque vllo impedimento degere: qui autem hoc quidem non admittit, nouum autem effingit, & eo vult vti pro numismate, is plane desipit: ita etiam in vita, qui non vult vsu receptum tanquam numisma aliquod, sequi sermonem, sed sibi excudit nouum,*

 non

tatio vitiosa esset, quod tamen nemo dixerit, & experientia refellitur. TITIVS Obseruat. CCXLV.

3) Imo sermo, vt in praecedente nota TITIVS pro parte monuit, sine vlla conuentione, iam solo vsu sic ferente inualuisse videtur. Quae ab AVCTORE adferuntur, *institutionis* necessitatem quidem probant, non autem *conuentionis,* eiusdemque neque *expressae* neque *tacitae.* Officia quae homines contemplatione sermonis obseruare tenentur, ex aliis fontibus manant, vti apparebit ex iis, quae ab AVCTORE in §. VII. dicentur.

4) Quod ad *facultates* referri videtur, quum de *vocibus* AVCTORI sermo sit: vnde potius hic legendum, *voces.*

§. VI. 1) Ὥσπερ γὰρ ἐν πόλει νομίσματος τινὸς προχωροῦντος κατὰ τὸ ἐγχώριον ὁ μὲν τούτῳ στοιχῶν, δύναται καὶ τὰς ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει διεξαγωγὰς ἀπαραποδίστως ποιεῖσθαι, ὁ δὲ τοῦτο μὲν μὴ παραδεχόμενος, ἄλλο δέ τι καινὸν χαράσσων ἑαυτῷ καὶ τοῦτο νομιστεύεσθαι θέλων, μάταιος καθέστηκεν. οὕτω κἀν τῷ βίῳ ὁ μὴ βουλόμενος τῇ συνήθως, παραδεχθείσῃ, καθάπερ νομίσμά τι, ὁμιλίᾳ κατακολουθεῖν, ἀλλ' ἰδίαν αὑτῷ τίκτειν, μανίας ἐγγύς ἐστι.

non longe est remotus ab insania. Praesertim cum nullus sit vsus sermonis, nisi vtrinque intelligatur. CICERO Tusc. Quaest. L. V. [c. 40.] *Omnes nos in iis linguis, quas non intelligimus, surdi sumus.* OVIDIVS Trist. V. El. 7. [vers. 37.] *Barbarus hic ego sum, quia non intelligor vlli.* Vbi & hoc obseruandum, plerasque linguas non solum dialectis variari, sed & eiusdem linguae vocabula saepe in diuersis locis diuersa significare. Talium igitur vocabulorum significatio iudicabitur ex vsu istius loci, vbi negotium geritur; nisi adparuerit, peregrinum patrii sui sermonis genium nondum exuisse, nec in alterius loci idioma consensisse. Sic & quibusdam vocabulis alio loco & tempore contumeliae quid inest, alio non. De vocabulo tyranni notissimum est. Sic vocabulum barbarorum, apud Graecos Latinosque contumeliosum, *Theodoricus Rex* in Edicto suae nationi applicat [2]. Sic & in *Lege Burgundionum* passim ipsi Burgundiones barbari vocantur. Quo loco & hoc obseruandum est, quod plurimae voces praeter principalem significationem habeant quoque aliam velut accessoriam [3], qua simul iudicium nostrum aut affectum, aestimationemque exprimimus. Ex quo est, vt ex multis vocabulis, quae quoad principalem significationem coincidunt, quaedam contumeliosa & iniuriosa, quaedam minus sint; quia nimirum illa accessoria significatio quasdam comitatur, a quibusdam exulat. Sic si dicam alicui: mentitus es, non solum significo, orationem eius cum sensu animi ipsius non congruere; sed etiam connoto, eum praua intentione, & vt nos iniuria afficiat, id fecisse. Propter quam connotationem fit, vt ea vox contumeliosa & iniuriosa habeatur. Sic si aliquem vocem impostorem aut ignorantem, contumelia illam afficio, quia ea vocabula contemtum & exprobrationem connotant; cum tamen vocabula dentur, quibus citra contumeliam exprimere possim, me ab altero laesum fuisse aut istum quaedam nescire; adeoque quibus tantum notetur res ipsa citra connotationem opprobrii. Aliquando tamen ista connotatio oritur non ex communi impositione hominum, sed ex tono vocis (qui alius est docentis, alius blandientis, alius obiurgantis,) faciei lineamentis, gestibus, aliisque naturalibus signis, quae principalem verborum significationem non parum solent immutare, minuere, augere. Sic & figuratus sermo saepissime connotat passionem eius, qui loquitur, simplex autem rem ipsam nude exprimit. *Vsque adeone mori miserum est?* plus notat, quam *non est vsque adeo miserum mori.* Ibi enim connotatur contemtus mortis. Sic & ex eiusmodi connotatione oritur, quod alia vocabula obscoena, alia secus habeantur, vtut vnam & eandem rem significent, imo licet in re ipsa nulla turpitudo insit. Cuius rei ratio partim haec videtur, quod quaedam vocabula paulo generalius, quaedam autem distinctius & quasi cum certis circumstantiis rem aliquam, aut actum exprimant. Igitur qui posterioris generis vocabulo vtitur, simul libidinem suam, & delectationem aut adprobationem honesto homine indignam, circa eandem rem, aut actum prodit. Aliquando etiam

2) Et cum Francos, tum alios populos honoris causa Barbaros a populis suae ditionis appellari consueuisse, atque ita se ipsos appellitauisse, praeclaris testimoniis confirmat. Hadr. VALESIVS L. VI. Rer. Franciear. p. 289. H.

3) Quae, & sequentia, non laudato AVCTORE ex arte cogitandi P. II. c. 14. mutuatus est PVFENDORFIVS.

etiam vocabulis obſcoenitas inde prouenit, quod vel contemtum rei ſimul innuant, vel non vſurpentur, niſi inter viles homines, & aduerſus quos nulla reuerentia adhibetur. Vid. quoque CICERO Epiſt. ad famil. IX. 22. CASAVBONVS Comment. ad Perſii Sat. 4. p. m. 342. diſputat, num etiam recte in caſtigatione vitiorum verba obſcoena adhibeantur; quod ſatyricis ſcriptoribus ſolenne eſt. Speciali autem conuentione nituntur illa vocabula, quae peculiarem a communi vſu ſignificationem induerunt, aut quae communis vſus ignorat. Ex quo genere ſunt vocabula artificum, ſeu termini artis, quos rerum multitudo, aut nudum placitum fingere, vel nouo ſignificatu a populari vſu ſecernere ſubegit. Quibus ne quis decipiatur, inter peritos artis conditio negotii, de quo agitur, facile praecauere poteſt. Inter imperitos autem vulgaribus vocabulis eadem erunt circumſcribenda. Quod etiam neceſſum eſt, ſi vel circa eorundem vſum artifices diſcrepent; aut ſi cui noua procudere vocabula, nouumque veteribus indere ſenſum certas ob rationes placeat. Add. BACO de Verulamio de Augment. ſcient. L. III. c. 4. princip. Imo poſſunt & ſolent pauci aliqui peculiaria ſibi vocabula, rerumque notas fingere, aut vulgaribus vocabulis diuerſum ſenſum imponere, vt a ſe inuicem, non ab aliis intelligantur. (Quod quouſque liceat, ex ſequentibus adparebit.) Circa quae ſufficit, ſi animi mei ſenſum recte indicent illis, quibuscum ſuper eorundem vſu peculiariter conuentionem iniuimus. Quod etiam in aliis ſignis, peculiari duntaxat certorum hominum impoſitione determinatis, obtinet. Quo cumprimis teſſerae militares pertinent. Quarum locum quandoque ſilentium ſubire poteſt. Sicut apud POLYAENVM Stratag. L. I. [c. 11. Ed. Maaſuic.] Arcadum dux, cum noctu Spartanos Tegeae opprimeret, militibus hoc ſignum dederat, vt interficerent eos, qui teſſeram requirerent. Arcades igitur non rogabant, Spartiatae vero tanquam noctu ſuos non agnoſcentes, & idcirco quaerentes ſignum, ab Arcadibus interfecti ſunt. Sic apud EVNDEM L. V. [c. 16.] Pammenes contrario modo tubarum lege vſus hoſtes decepit, mandans ſuis militibus, vt cum receptui caneretur, impreſſionem facerent: cum vero ad pugnam vocarentur, recederent.

§. VII. EST PRAETEREA & hoc accurate notandum, etſi conuentione illa generali & ſpeciali adſtringamur, voces & reliqua ſigna, prout conuentum & receptum eſt, adhibere: nequaquam tamen eo ipſo nos teneri, vt omnia animi noſtri ſenſa & cogitata quibusuis pandamus. Quo poſſis accommodare illud APOLLONII Thyan. ap. Philoſtratum in eius vita L. IV. c. 11. *Palamedes literas inuenit non ſcribendi ſolum cauſa, ſed vt etiam cognoſcere quisque poſſet, quae ſcribenda non eſſent.* Sed ad hoc alia obligatione opus eſt, quae prouenit vel ex peculiari pacto, vel ex communi praecepto legis naturalis, vel denique ex praeſentis negotii natura, cui contrahendo ſermo adhibetur. Sic ſi quem informandum ſuſcepero, ex contractu locati conducti teneor ipſi aperire, quae ad eam artem ſpectant. Sic ſi quem miſero ad explorandum certae rei ſtatum, is ex pacto tenetur, indicare omnia, quae ſuper ea re ipſi fuerint comperta. Sic ſi cui ſit exhibendum officium humanitatis, quod ſermone peragi-

peragitur, ad ſenſa animi noſtri verba quoque eſſe conformanda in aperto eſt. Sic ſi cui res geſtas orbis notitiae tradere inſtitutum ſit, etiam ex communi obligatione, qua caeterorum vtilitatem promouere tenemur, haut poterit aliquid tradere, quod ſecus ſe nouit habere. Sicut & illa generalis eſt obligatio animi ſenſa liquidis exprimendi ſignis, ne noxa aliis praeter meritum inferatur, ſi ſecus factum fuerit. Sic denique in commerciis hominum, & quibusuis negotiis, in quibus ex conſenſu ius vel obligatio eſt naſcitura, circa ea, quae ad praeſentem rem ſpectant, ſenſa animi noſtri liquido ſunt exprimenda illis, quibuscum agitur. Citra hoc enim nulla eſt via iſthaec rite expediendi. Enimuero cum non ſemper contingat, vt ex aliquo horum capitum cogitata mea circa negotia cumprimis particularia alteri ſint ſignificanda; inde manifeſtum eſt, me non teneri omnia quibusuis indicare, quae ipſe in animo voluo; ſed illa duntaxat, ad quae intelligenda iſti ius habent plenum, aut minus plenum, quod obligationi, quae in me eſt, ex aduerſum reſpondeat: adeoque recte ea tacendo diſſimulare poſſe, quae vt ex me ſciat alter ius non habet *, neque ad id aliqua obligatione ego teneor. AESCHYLVS Coëphoris: Σιγᾶνθ' ὅπου δεῖ, καὶ λέγειν τὰ καίρια. *Tacere quando oportet, & dicere opportuna.* Imo vbi alterius ius non laeditur, mea autem vel alterius vtilitas aliter procurari, aut ſalus ſeruari nequit, licebit mihi ita adhibere ſigna, vt diuerſam plane animi mei ſententiam, quam quae reuera eſt, exprimant. Cum enim conuentio illa de adhibendis certo modo ſignis reſpiciat ad alias obligationes, quibus explendis ſigna illa inſeruiunt: igitur vbi iſtae ceſſauerint, nulla adparet ratio, quare non alio modo ſigna illa vſurpare queam, ſi nemini iniuriam faciam, & commodiore via mihi, aut aliis proſpicere non poſſim.

§. VIII. EX HISCE igitur fundamentis liquido iudicari poteſt, quid ſit *veritas*, ad quam dicendam homines obligantur; quid item *mendacium*, tantopere omnibus honeſtis deteſtatum; & quod viro obiici in turpiſſimis habetur [1]. SOPHOCLES Trachiniis [2]: [pag. 247 Edit. H. Steph.] Ὡς ἐλευθέρῳ ψευδεῖ καλεῖσθαι, κὴρ πρόσεστιν οὐ καλή. *Quid miſerius eſt homini libero, quam vocari mendacem?* Add. Mich. MONTAIGNE Eſſais L. I. c. 9. & L. II. c. 18. Scilicet iſta in hoc conſiſtit, vt ſigna, ac inprimis verba, commode animi noſtri ſenſa repraeſentent alteri, cui eadem intelligendi ius, quaeque vt ipſi aperiamus, nobis obligatio perfecta aut imperfecta incumbit; idque eo fine, vt vel idem ex intellecto animi noſtri ſenſu commodum aliquod adipiſcatur, vel ne,

§. VII. *) Veluti, ſi Conſiliarius bellicus ab exploratore interrogaretur, quid in conſilio bellico contra hoſtem decretum eſſet.

§. VIII. 1) THVANVS, locutus de rixa inter Monpenſerium & Niuernum, ſcribit L. LXXII. ad A. 1580. *Verbo mentiendi cum vbique probroſo, tum praecipue apud nos* (Gallos) *vel iis, quibus minor decoris cura, grauiſſime offenduntur.* H.

2) Et Philoctete:

Κομπεῖν δ' ἐς ἀτελῆ σὺν ψεύδεσιν αἰσχρὸν ὄνειδος.
Falſa loqui, fructu nullo, turpiſſima res eſt.

HOMERVS Iliad.

Ἐχθρὸς γάρ μοι κεῖνος ὁμῶς Ἀΐδαο πύλῃσιν
Ὅς χ' ἕτερον μὲν κεύθῃ ἐνὶ φρεσίν, ἄλλο δὲ βάζῃ.
Ille mihi inuiſus pariter cum faucibus Orci,
Cuius mens aliud condit, quam lingua profatur.

Conf. Siracid. XX, 26. 27. Inter praecepta Indorum, & quidem apud Siamenſes quartum eſt *non mentiri.* LOVBERIVS de regno Siamenſi Part. III. cap. 21. ab init. Vid. AVCTOR infra L. V. c. 7. §. 8. H. [Locus Homeri ab HERTIO

ne, vbi diuerſum fuerit ſignificatum, damno praeter meritum multetur. Sic vt veritati Logicae, quae in conformitate verborum cum rebus conſiſtit, veritas Ethica, de qua hoc loco agimus, ſuperaddat dicentis intentionem atque obligationem. Vnde qui ex errore aut imprudentia verum dixit, veritatem Ethicam non exercuit, ſed Logicam duntaxat veritatem recitauit. Qui autem praeter obligationem ſuam & ius alterius verum dixit, garriiſſe potius & effutiiſſe, quam veritatem dixiſſe cenſebitur. Ex quo facile colligitur, quid mendacium ſit; ſcilicet vbi ſigna aut verba aliam praeferunt ſententiam animi noſtri, quam quae reuera erat, cum tamen hanc ipſam is, ad quem ſigna illa diriguntur, intelligendi & iudicandi ius haberet, & nobis obligatio incumberet faciendi, vt ille noſtram ſententiam intelligeret. Hoc modo diſtinctius putem intelligi poſſe, cur mihi neceſſum ſit verbis animi mei ſenſa liquido exponere, quam ſi mendacii turpitudinem ſimpliciter ex generali illo ſcito iuris naturalis, *neminem eſſe laedendum*, velimus deriuare; quaſi mendacii vis omnis in eo foret ſita, vt noceat. Nam preſſe loquendo non nocetur alicui, cui non exhibentur, ad quae ius duntaxat imperfectum habet; cuius tamen violatio ad mendacium ſufficit. Sic & parum diſtincte ratio foeditatis in mendacio traditur apud PHILOSTRATVM de Vit. Apollon. Thy. L. II. cum memoraſſet, apud Indos, ſi quis eorum, qui ad philoſophiam ſeſe adplicuiſſet, in mendacio deprehenſus vnquam fuerit, hac multari poena, vt nullo amplius magiſtratu, aut dignitate fungi poſſit; *quia communem hominum ſocietatem mentiendo fraudauerat* [3]. Caeterum vti in omnibus actibus, qui a lege diſcedunt, error, imprudentia, & temeritas a malitia diſtinguitur, ita & proprie mentiri non dicitur, niſi qui dolo malo, & deſtinata ex malitia alteri diuerſa ab animi ſui ſententia profert, eo fine, vt iſti noceat, aut vana ſpe eidem illudat. Vnde qui ab alio deceptus falſa profert, quae ipſe pro veris habet, mendacium dicit, non mentitur. Etſi temeritatis ac ſtoliditatis reprehenſionem non effugiat, qui quaeuis ex propera credulitate arrepta inter alios iterum ſpargit. Ac poteſt imprudens alieni mendacii, aut rei parum compertae propagatio obligationem adferre ad damnum per eam datum reſarciendum [4], praeſertim vbi ea propius ad culpam latam acceſſerit. Vid. TACITVS Ann. L. XVI. c. 1. ſeqq. de Ceſellio Baſſo.

§. IX. GENVINO veritatis & mendacii fundamento reperto, patet, falli eos, qui credunt; mendacium & falſiloquium coincidere [1], & ſemper

TIO hic adductus, infra ab ipſo AVCTORE exhibetur p 449.

3) Niſi forte haec non eſt ſententia Philoſtrati, quae potius eo redit: Si qua diem aliquis obiiſſet apud Indos, defuncti domum Magiſtratus quidam ingrediebatur, ſciſcitaturus, quam viuendi rationem tenuiſſet defunctus. Qui Magiſtratus ſi mentiretur, aut non ſatis accurate inquiſiſſet, munere ſuo deiectus in perpetuum ab omni opere publico arcebatur, quia vitam defuncti aliam praebuiſſet, & praeſtitiſſet, quam quidem ea reapſe fuerat.

4) PLAVTVS in Trinummo Act. 1. ſcen. 2.
Quod ſi exquiratur vsque ab ſtirpe auctoritas,
Vnde quicquid auditum dicant, niſi id appareat,
Famigeratori res ſit cum damno & malo.
Hoc ita ſi fiat, publico fiat bono.
Pauci ſint faxim, qui ſciant quod neſciunt,
Occluſioremque habeant ſtultiloquentiam.
Quanquam & narrationem contumelioſam propagaſſe ſit iniuria, tametſi quis auctorem habeat. Vt recte ICti noſtri ſtatuunt. H.

§. IX. 1) Heic lucidioris doctrinae cauſa notandum:

per mentiri, qui aliquid dicit a ſententia animi ſui diſcrepans; adeoque qui in ſua natura turpe autumant, aliud dicere quam ſentias. Falſiloquium quippe eſt, ita adhibere verba, vt alius exinde diuerſum ab internis tuis cogitatis ſenſum concipiat. Atqui, ſi alteri nullum eſt ius, vt animi mei ſententiam liquido debeat intelligere, neque alteri noxa aliqua praeter meritum inferatur, nulla adparet ratio, quare, ſi ita mihi expediat, ego iſtis verbis ad alterius potius quam meum arbitrium vti debeam. Inde omne quidem mendacium falſiloquium eſt; ſed non omne falſiloquium mendacii nomine venire poteſt. Et in hunc ſenſum ſi accipiatur illud ARISTOTELIS, *καθ' αὑτὸ τὸ μὲν ψεῦδος φαῦλον καὶ ψεκτόν*, *per ſe mendacium eſt foedum & vituperabile*, non opus eſt limitatione GROTII, qui L. III. c. 1. §. 9. illud *κατ' αὑτὸ* explicat, *communiter*, ſiue *re ſpectata ſepoſitis circumſtantiis.* Nam falſiloquium, quod propter certas circumſtantias vituperationem effugit, mendacii nomine hautquidquam eſt notandum. Quod autem omne mendacium proprie dictum turpe ſit, manifeſtum eſt. Quo loco & hoc notandum, veriloquium quandoque effectus mendacii poſſe producere. Id quod contingit non ſolum, ſi quis vera dicat tanquam mentiens, ac ſuo ſchemate ac geſtibus, nutibusque, quibus alias ſermo velut animatur, faciat, vt audientes diuerſum ab eo, quod dicitur, credant: quomodo QVINTILIANVS Inſtit. Or. L. I. c. 5. vt ſoloeciſmum, ita & mendacium geſtu fieri poſſe docet, vbi aliud voce, aliud nutu ſeu geſtu demonſtratur: ſed & cumprimis id vſu venit circa illos, qui crebris mendaciis fidem ſuis dictis ademerunt. His vti nemo facile credit, ſi vel maxime velint vera ſerio proferre: ita iidem aliorum diffidentia ad eos decipiendos abuti poſſunt, vt dum iſtos ſemper ſui ſimiles putant, contraria illis, quae proferuntur credendo in fraudem inducantur. Sic quod eſt in fabulis, puer cum ſaepe ruſticis ficto clamore illuſiſſet, tandem vbi vere lupus adeſſet, nequidquam eorum auxilium contra hunc excitauit [a]. Eaque re in vicem ſtrategematis vſus eſt Ageſilaus. Cum enim non ſit imperatorium, aperte denunciare quid propoſueris, adeoque hoſtes non ſoleant credere, quae nimis ſecure pronunciantur; ea ratione aſtute impoſuit iſte Satrapae Perſico, vt copias ſuas in diuerſam regionem adduceret, quam quo Ageſilaus iturum ſe ſparſerat. XENOPHON. Rer. Graec. L. [III. c. 4. §. 20. 21. Edit. Oxon. p. 292. Edit. H. Steph.] & Cornel. NEPOS in Ageſil. c. 3. Huc etiam pertinet aſtutia veteratoris apud TERENTIVM Heauton. Act. 4. ſc. 3. Enimuero vti nemo vituperare audebit grauitatem Epaminondae alicuius, qui ne ioco quidem mentiri ſuſtinebat: ita ſimplex valde eſt credere, piaculo ſemper obſtringi, qui citra alicuius iniuriam, & in vtilitatem ſui & aliorum profert verba ab animi ſui ſenten-

tandum: Omiſſionem ſignorum, quibus aliquid ſignificatur, ſi quidem ea in verbis conſiſtant, *reticentiam*, in rebus *diſſimulationem*: vſum vero, ſi rei, quae notatur, conueniat, *veritatem*: ſi non conueniat, in rebus *ſimulationem*, (quam Graeci *εἰρωνείαν* appellare interdum ſolent. Vid. GATAKERVS ad Antonin. L. II. §. 18.) in verbis *falſiloquium* vel *mendacium* vocari. De his praecepta ad quatuor regulas reuocari poſſunt. Quarum *Prima*: Reticentia eſt permiſſa. §. 7. *Secunda*: Diſſimulatio non ſemper eſt illicita. §. 9. & L. V. c. 3. §. 4. *Tertia*: Nec ſimulatio, maxime in rebus, quae ſignificationem ab impoſitione non habent. §. 9. & 12. *Quarta*: Veritas dicenda, & mendacio abſtinendum, ſed non ſemper falſiloquio. §. 9. 10. 11. Diſſentit hac in parte Auguſtinus, cuius vt & Ziegleri argumenta refutauit HVBERVS L. II. de Iure ciuitat. ſect. 6. c. 2. §. 16. & ſequ. H.

a) Add.

ſententia diſcrepantia. Inde optandum quidem foret cum CICERONE [3] Offic. III. [c. 15.] *vt ex vita humana ſublata ſit omnis ſimulatio & diſſimulatio* [4], adeoque eo eſſe ingenio omnes homines, vt aliorum bonis nemo inuideret, aut inſidias tenderet, neue aliorum ſimplicitate ad fraudem illis intentandam abuteretur, aut ſanae rationi obniteretur. Qualem Achilles ſe fert apud HOMERVM Iliad. ι. [verſ. 312. 313.] Ἐχθρὸς γάρ μοι κεῖνος ὁμῶς ἀΐδαο πύλῃσιν, Ὅς χ' ἕτερον μὲν κεύθει ἐνὶ φρεσὶν, ἄλλο δὲ βάζει. *Exoſus mihi iſte tanquam portae inferorum, qui aliud quidem occultat in mente, aliud autem loquitur.* Sed cum prauos apud homines in fraudem pateat, qui omnia ſua aperte prae ſe fert, & plurimi inanibus, quam ſolidis artibus duci gaudeant; igitur non prius innoxias ſimulandi & diſſimulandi artes ex humana ſocietate proſcribemus, quam omnis malitia aut vecordia hominum fuerit in probitatem & ſapientiam mutata. PINDARVS Nem. Od. 5. [verſ. 30. & ſeqq.] Οὔτοι ἅπασα κερδίων φαίνοισα πρόσωπον ἀλάθει' ἀτρεκής. καὶ τὸ σιγᾶν, πολλάκις ἐστὶ σοφώτατον ἀνθρώπων νοῆσαι. *Non omnis veritas exacta patefaciens faciem, vtilis eſt: ſed ſcire tacere, eſt ſaepe ſapientiſſimum inter homines.* Ac inane eſt iſtud votum Theſei apud EVRIPIDEM Hippol. Coron. v. 925. ſeqq. Etſi certum ſit, ſi quis artibus ſimulandi & diſſimulandi vlterius vtatur, quam ad ſui defenſionem opus eſt, eum ſibi ipſi omnem detrahere fidem, ac ſe reddere inidoneum, quicum bona fide agi poſſit; cum eiusmodi hominis dicta & facta non poſſint non eſſe ſuſpecta. Argumenta, quibus probare aliqui volunt, omne falſiloquium in ſe turpe eſſe, inualida ſunt. Dicunt, falſiloquum ſuam ipſius linguam, nobiliſſimum inſtrumentum, tali abuſu foedare; ac ſibi ipſi fidem demere, non ſine plurimorum officiorum, quae alias inter homines poterant exerceri, remora. Quippe cum inter alia hoc quoque mendax lucretur, vt ſi maxime verum dicat, ipſi non credatur. Sed haec de mendacio proprie dicto vera ſunt, non de tali falſiloquio, quod prudentia ſaepe adhiberi ſuadet. Addunt, mendacium arguere hominem animo humili & abiecto. Qui enim ſolidis artibus & veritate niti poteſt, cur ad iſta furta confugiat? Enimuero fraude carentia & neceſſaria falſiloquia non ſemper ex animi abiectione proficiſcuntur; & ſolidae artes ſaepe non niſi obliquis modis prauos inter homines ſeruari queunt. Aliis hoc argumentum placet, quod oratio ſit interpres mentis; cui fini cum repugnet falſiloquium, recte quoque idem ordini naturae repugnare cenſeri: ac turbari harmoniam inter facultates hominis, ſi a mente diſcrepet oratio. Verum facile admittimus interpretem eſſe mentis orationem, ſed ita ne plura effutiat, quam a mente ſit iniunctum; penes quam iudicium eſt, quid proferri expediat & neceſſum ſit quidnam ſileri [5].

§. X.

2) Add. HORATIVS Epiſt. L. I. 17. v. 55. & ſeqq vsque ad finem epiſtolae.

3) Cuius etiam eſt de amicitia: *Omnium rerum ſimulatio vitioſa eſt: tollit enim iudicium veri.* H.

4) Loquitur Cicero de ſimulatione & diſſimulatione fraudulenta, non de ſimulatione & diſſimulatione quauis: etſi de hac ante NOSTRVM Ciceronem iam acceperit GROTIVS §. 7. c. 1. L. III. de I. B. & P. Vide NOODT de forma emendandi doli mali, c. 11.

5) Veritatem igitur in duplici caſu dici iubet AVCTOR (1) ſi is, qui de ea quaerat, quaerendi Ius habeat, qua ratione Magiſtratui ius eſt interrogandi teſtem, patri filium. (2) Si mendacium vergat in alicuius detrimentum.

§. X. PORRO IVS illud, quod per mendacium violari diximus, quale sit, & vnde hominibus sit quaesitum, inter omnes non conuenit. Aliqui putant, quia tam Deo, quam hominibus naturaliter competit facultas intelligendi res veras, quae per falsiloquium impediatur; igitur eo ipso competere quoque illis ius exigendi ab aliis, vt ita per verba res exprimant, quo, prout sunt, intelligi queant. Enimuero circa Deum quidem res plana est. Nam aduersus ipsum quocunque falsiloquio vti non solum extreme irreuerens foret, quasi nuda apud eum veritas aeque non sit efficax, quam ficti colores; sed etiam stultissimum, quippe cui ad cognitionem veritatis nostro sermone opus non est. Vnde non impius solum, sed & vecors erat Cainus, de fratricidio Deum celare aggrediens, & quidem sententia tam contumaci & inficeta. Et huc proprie quadrat illud SOPHOCLIS Antigone: [pag. 234. init. Ed. H. Stephani] Μισῶ γε μέντοι χὤταν ἐν κακοῖσί τις ἁλὼς, ἔπειτα τοῦτο καλλύνειν θέλῃ; *odi, quando aliquis in malis deprehensus, ea vult excusare.* De caetero autem non sequitur; hic naturaliter potest aliquid intelligere, igitur & ipsi ius est idem intelligendi; neque ex facultate physica statim inferenda moralis. Quod autem aliqui heic addunt; etiam illum, qui falsa audit, intelligere; igitur per falsiloquium non tolli ius intelligendi; id ad rem nihil facit. Intelligit enim ille non rem veram, quam volebat, sed eius loco inane figmentum. Alii autem ius illud, quod per mendacium violatur, non a natura, sed ex facto hominum arcessunt, & quidem ex tacito aliquo pacto. Cum enim instituto hominum sermo, aliaeque similes notae sint introductae, statim quoque homines mutua se obligatione adstrinxisse, vt iisdem ita vterentur, quo exinde possent iudicare de sensu eius, quicum colloquuntur. Citra talem enim obligationem, & si cuiuis liceret verba adhibere pro suo arbitrio, & vt alteri de alterius sententia constare non posset, inane fuisset illud notarum inuentum. Quae est sententia GROTII d. l. §. 11. De qua isthoc monendum, quod non satis heic distinguatur inter obligationem, quae est circa apte adhibenda signa, vt ex illis sensa animi ab altero possint intelligi; & inter illam obligationem, quae est ad sensa animi sui alteri per signa ista indicandum. Quae sane duo distincta sunt, & ex diuerso principio promanant. Nam cum vocabula ex impositione significent, vtique conuentio aliqua inter homines eadem lingua vtentes intercessisse intelligitur [1], vt in communi vsu certas res certis vocabulis indicarent.

[1] Quod ferri potest, si menite praescindatur corruptio generis humani; qua, quoties concurrit consideratio damni nostri cum consideratione detrimenti alieni, mendacium plerique pro falsiloquio habent. Vnde in regula infantibus inprimis, & imperitis merito interdicitur omnis dissimulatio veritatis, non admisso discrimine inter mendacium & falsiloquium; etsi nihil adesse videatur, quod impediat, quo minus falsiloquium per exceptionem licitum credamus, si (1) nostra salus periclitetur, quo loco Athanasius constitutus erat, cuius exemplum ab Auctore adducitur pag. 453. lin. antep. Quod iam LVCIANVS vidit in Philopseude, siue Incredulo, Tom. II. p. 326. Edit. Amst. Οὐδὲ περὶ τούτων ἠρόμην, ὁπόσοι τῆς χρείας ἕνεκα ψεύδονται. συγγνώμης τοιγαροῦν οὗτοί γε μᾶλλον καὶ ἐπαίνου τινὲς αὐτῶν ἄξιοι, ὁπόσοι ἢ πολεμίους ἐξηπάτησαν, ἢ ἐπὶ σωτηρίᾳ τῷ τοιούτῳ φαρμάκῳ ἐχρήσαντο ἐν τοῖς δεινοῖς, οἷα πολλὰ καὶ Ὀδυσσεὺς ἐποίει, τήν τε αὑτοῦ ψυχὴν ἀρνύμενος, καὶ τὸν νόστον τῶν ἑταίρων· ἀλλὰ περὶ ἐκείνων ὦ ἄριστε, φημὶ, οἳ αὐτὸ ἄνευ τῆς χρείας τὸ ψεῦδος πρὸ πολλοῦ τῆς ἀληθείας τίθενται, ἡδόμενοι τῷ πράγματι, καὶ ἐνδιατρίβοντες ἐπ' οὐδεμιᾷ προφάσει ἀναγκαίᾳ. „ Neque enim de his rogabam, qui, quum vsus postulat, mentiuntur. Venia nimirum hi, imo laude plerique eorum sunt digni, quicunque vel hostes fefellerunt, vel ad salutem tali pharmaco in periculis vsi sunt: qualia multa Vlysses etiam fecit

dicarent. At vero vt actu ipso ea signa aduersus alterum adhibeam, seu vt animi mei sensa super certa re alicui pandam, ea obligatio oritur vel ex generali aliquo praecepto legis naturalis [2], vel ex peculiari pacto; vti supra fuit explicatum. Patet hinc, quid iudicandum sit de eo, quod quidam negant, mendacii naturam ex pacti cuiusdam violatione esse arcessendam; quod quaecunque non natura, sed pactis hominum, maxime tacitis constant, ex vtilitate, eaque singulari & oriunda sint, & aestimanda. *In eo autem, vt quaevis alterius dicta intelligas, quid tantum compendii sit non reperiri. E contrario plurimum referre, vt integram quis habeat libertatem silentio, aut idoneis coloribus tegendi, quae sine alterius damno, nostra autem cum vtilitate secreta manent.* Confunduntur quippe, quae accurate erant distinguenda. Vt enim quis omnium cogitata, aut vt alii omnes ipsius intelligant, in eo nulla versatur vtilitas, neo sermone introducto ad id sese homines mutuo obligarunt. Sed quousque quis teneatur sua sensa alteri indicare, & alter eadem intelligendi habeat ius, satis iam expositum est. At vero posita iam obligatione sensa animi alteri communicandi, pactum, linguas introductas comitans, sese exserit de ita adhibendis vocabulis, vt sententia animi nostri ab altero possit intelligi. In quo sane tantum est compendii, vt sine eo nullus sermonis foret vsus.

§. XI. HIS PRAEMISSIS facile licebit iudicare, quo iure vulgo quaedam a mendacii nota eximantur, vbi simpliciter, quod res est, dictum non fuit. Ac initio aliqui distinguunt inter falsum dicere, & partem veri non dicere, seu dissimulare; vt illud illicitum, hoc vero saepe vitio carere dicant. Vbi sciendum, etsi non dicere, seu tacere, mendacium proprie loquendo vocari nequeat, vbi nullum praesertim signum sermoni aequipollens fuerit adhibitum: ex alia tamen causa silentium in crimen cadere posse [1]; puta, si per eam impediatur bonum, quod quis procurare, aut concilietur malum, quod auerruncare tenebatur. SILIVS Italicus L. XVI. [vers. 610.] *Animumque nefas scelerare silendo.* Sic qui in specula constitutus est ad indicandum hostium aduentum, male multabitur, si tacuerit. Imo *mendacium* non minus maledicentiam vocat POLYBIVS [2] L. XII. c. 7. si quis historiam scribere professus, quae gesta sunt non commemoret. [3] Quod tamen alteri indicare non tenebar, siquidem totum reticere tuto nequeam, recte parte duntaxat eiusdem

 narrata

fecit, vt & vitam suam & sociorum reditum redimeret. Sed de illis, vir optime, dico, qui nulla necessitate veritati mendacium anteponunt, ipsa re delectati, in eoque sine vllo obtentu idoneo versantur." (2) Si, enunciata veritate, manifeste periclitetur salus alterius innocentis, quae erat species obstetricum Aegyptiacarum, apud Pharaonem falsa loquentium. Exodi I, 20. 21. quibus ibi benefecisse dicitur Deus. Simile est exemplum eius, qui pro eo, cuius vitam furiosus stricto gladio oppetit, falsiloquium dicit.

§. X. 1) Adest vtique consensus, sed qui non sit *obligatorius*; consentiebat scilicet vnusquisque in eundem quidem verborum significatum, quo iis ab aliis animi sui sensa exprimi audiisset: neque tamen quidquam impediebat, quo minus alium, pro lubitu, iisdem verbis significatum tribueret. Vid. ad §. V. not. 2. 3.

2) Puta socialitatis. Plane vti dominium ortum est ex licentia, res, quae nullius sunt, occupandi; haec vero licentia vt effectum iuris haberet, opus fuit principio socialitatis. H.

§. XI. 1) Vid. & supra L. I. c. 5. §. 14. H.

2) Ἀγνοεῖν ὅτι τὸ ψεῦδος οὐχ ἧττόν ἐστι περὶ τοὺς ἐν τὰ γεγονότα γράφοντας ἐν ταῖς ἱστορίαις. Vid. CLERICVS Parrhas. T. I. p. 160.

3) Vid. PRASCHIVS de Caritate patriae. H.

narrata defungi potero. Quo adplicant exemplum *Ieremiae* XXXVIII. vbi propheta a rege interrogatus de obsidionis euentu, apud proceres regis ipsius iussu hoc prudenter dissimulat, aliam interim causam, nec falsam, colloquii adferens. Hic enim partem duntaxat veri dixit, cum vt totum illis significaret, hautquidquam teneretur. Item illud Athanasii, qui interrogantibus ad se capiendum missis respondebat; modo hac transiisse Athanasium, dissimulans, eundem etiam retro nauem conuertisse. Nam seipsum prodere non tenebatur. Circa exemplum Abrahami *Genes.* XX, 12. [4] quidam dubitant, num prudenter fecerit vir sanctissimus, dum Saram sororem suam vocat, de matrimonio dissimulans. Norat quippe formam irritando aliorum amori idoneam, & facilius solicitari solutas, quam maritatas. Nec iniustam videri Abimeleci expostulationem; ac inhumanam esse praesumtionem, in aliqua ciuitate nullum esse pietatis & iustitiae respectum, antequam eius documentum extiterit. Etsi alii hoc eo nomine excusatum eant, quod *spes vitae plerumque magnos animos infringat*, & ad declinandam mortem vix quidquam turpe habeatur. Sed hoc quidem in medio relinquimus.

§. XII. Distingvit quoque Grotivs d. l. §. 8. inter signa illa, quae sunt reperta ad significandum μετὰ συνθήκης, seu cum mutua obligatione, & inter res alias, circa quas eiusmodi conuentio non intercessit. (Nam si circa rem quampiam pactum intercessit, ea non nisi vniformiter licet vti.) Putatque rebus hisce vti licere, etiamsi praeuideamus fore, vt alter inde falsam concipiat opinionem; modo nullum aliud sequatur nocumentum, aut vbi nocumentum ipsum seposita doli consideratione licitum est, & vbi aperte alteri nocuisse licebat. Quod facile admittimus. Cum enim nulla adsit conuentio generalis, aut peculiaris, vt istam rem hoc, & non alio modo adhiberi necessum sit, eo fine, vt alter inde animi mei sententiam colligere queat; igitur circa eandem vsurpandam plena nobis intelligitur esse libertas relicta, modo nemini nocumentum aliquod iniuria inferatur. Quod enim alter falsam opinionem concepit, sibi imputet; quippe qui in alienis negotiis arbitrandis plus iusto fuit curiosus. Neque, si iure meo vtar, semper teneor euitare, ne alter in falsam opinionem, caetera innoxiam, incidat, verbi gratia: si quis per noctem in cubiculo suo lampadem alat, discutiendis terroribus nocturnis, aut vt semper lumen in promtu sit; non tenetur eam extinguere, si vel maxime

4) Vid. Io. Clericvs ad h. l.

§. XII. * Bene ibi Grotivs in Annotat. *Facta naturaliter nullam habent significationem, nisi eam, quam quisque velit: nam ex instituto significationem non habent, nisi ea facta, quae lege diuina aut humana, sub qua etiam pacta comprehendo, ad certam significationem restringuntur, ac proinde alio significatu vsurpari haut possunt. Caetera omnia libera sunt a certae significationis vinculo, etiamsi plerumque soleant ad hanc vel illam rem significandam vsurpari. Exempli causa: Fuga solet quidem plerumque vt pauoris indicium accipi; attamen etiam non pauenti fugere licet. Circumcisio solet accipi vt nota se obligandi Iudaicis ritibus; aliter tamen eam vsurpauit & recte Paulus, cum Timotheum voluit circumcidi. Ita progredi passus aliquot (quod hic fecit Christus) corpusque in gressum componere, quanquam itineris vlterioris propositum significare soleat, licite tamen vsurpatur etiam extra tale propositum, quia actus talis est, ad quem vnusquisque naturaliter ius habet, neque alia lege ad illam significationem est adstrictus. Dicat hic aliquis, si non ex parte materiae, certe ex parte formae, id est, intentionis esse vitium: hoc enim agi, vt qui id videt, decipiatur opinando. Id vero negandum arbitror. Nam quod*

xime vicinus credat, ob lucubrationes id fieri. Circa exemplum *Lucae* XXIV, 28. res plana est *. Nam talem gestum prae se ferre in cuiusuis est arbitrio; & nihil frequentius in vita communi, quam dicessum simulare, vt constet, gratine simus futuri hospites, an minus. Nam ni enixe rogemur, serio nobis est propositum abire. Exemplum *Actor.* XVI, 3. altioris videtur indaginis. Quin autem hostis, cui aperte vtique liceбat nocere, adhibitis simulationibus circa fugam, vsum vestium, insignium, velorum, armorum, circumueniri recte possit, itidem dubium non habet.

§. XIII. IDEM dicto loco mendacii notam non semper contrahi existimat, si vtamur voce aut locutione ambigua, cui plures vno sint significatus, vel ex vsu vulgi, vel ex artis consuetudine, vel ex aliqua figura aut schemate non inusitato; modo animi nostri conceptus congruat vni istarum significationum; etiamsi putetur is, qui audit, in aliam partem accepturus. Enimvero recte subiungitur, non posse temere probari talem locutionem, nisi pertineat ad erudiendum eum, qui curae nostrae fuerat traditus, aut ad euitandam iniquam interrogationem, (vid. SENECA Troad. v. 597. seqq.) aut vt nostrum aliquod commodum quaeramus sine damno alterius. *1 Samuel.* XXVII, 10. De caetero enim, si tu tenebaris sententiam animi tui liquido mihi exponere, nihil interest, vtrum simplici me mendacio, an per ambiguum sermonem decipias. Praesertim cum ambiguus sermo, siquidem proposito tuo debet inseruire, ita sit conformandus, vt popularem magis sensum ego arripiam, abstrusior & minus frequens tuis cogitatis respondeat. Alias si vterque significatus aeque est dominans, nemo facile erit tam supinae negligentiae, quin interroget, in quam partem dictum illud accipi velis. Id autem omni vitio caret, ambigue aut obscure loqui ad eum, quem informare, aut cuius profectus explorare vis; si hic finis magis isthoc modo, quam per apertum sermonem queat obtineri. Quo spectat exemplum Ioan. VI, 5. Sic & cui sensa animi mei omnino indicare non tenebar, vbi silentio defungi non licet, nihil prohibet, quo minus falsam opinionem pro simplici ignorantia propinem, si praeter errorem istum nullum aliud consequitur damnum, quo ipse indignus est. Sic nemo reprehenderit Athanasium, ex quo cum quaereret, qui ad ipsum persequendum missus erat, quantum inde abesset Athanasius; hic respondet; eum non longe abesse; ap. THEODORET. Hist. Eccles. L. III. c. 8. Adparet autem ex hisce *, caute acci-

quod hic intenditur a Christo, est maior vtilitas spectantium: neque talis opinatio ex tali actu spectato ineuitabiliter sequebatur: poterant enim opinari & aliud quippiam. Ponamus sane sciisse eum aliter, quam res habebat, opinaturos, nec impediisse: nihil in eo vitio est, si quis sciat, nec impediat, quae impedire non tenebatur. Hic autem Christus non tenebatur hoc impedire, quia id impedire illorum non intererat, imo potius intererat non impediri. H.

§. XIII. * GROTIVS ipse in Annot. ad Lucam XXIV, 28. etsi concedat verba ita vsurpanda, quomodo sciuntur aut putantur intelligenda, tamen id perpetuum esse negat. *Etenim*, inquit, *& Christus ipse quaedam videtur dixisse Apostolis, quae cum veritatem haberent figuratam, ab illis tamen secundum verborum proprietatem intelligebantur, vt de sessione in duodecim sedibus, aliaque eiusmodi. Nam si actum externum spectes, non erant adstricta ad illam propriam significationem: si actum internum, non erat ea intentio, vt deciperentur Apostoli: cum in illo sensu vero, sed Apostolis ad id tempus occulto, plus esset, quam in eo, quod ipsi opinabantur. Vbi vero sermo eam, quae veritati congruam significationem ex sani iudicii aestima-*

accipiendum illud GROTII dicto loco, quando ad communem mendacii notionem requiri ait, vt quod dicitur, scribitur, notatur, innuitur, intelligi aliter *nequeat*, quam in eum sensum, qui a mente proferentis discrepat. Nam vbi quis liquido sententiam suam tenetur exprimere, sermo ita est formandus, vt quem sensum praesens negotium, aut dictionis vsus popularis insinuat, idem quoque cogitatis tuis congruat. Neque alter statim iubendus est, suum errorem aut damnum sibi ipsi imputare, quod non omnes minus frequentatos, & a praesenti re alienos, ac contortos dictionum sensus excusserit, aut quod diuinus non fuerit. ISOCRATES Panathenaico: [pag. 486. Edit. Paris. 1621.] Ambiguis dictis vti, *Περὶ μὲν συμβολαίων καὶ πλεονεξίας ἀγωνιζόμενον, αἰσχρὸν καὶ πονηρίας ὀ μικρὸν συμεῖον*, *si de contractibus, & emolumentis in foro litiges, turpe est, & magnum signum improbitatis*,

§. XIV. LONGE MAGIS autem detestandae sunt reseruationes illae mentales *, quas aliqui foedo plane artificio excogitarunt, in contrarium torquendo apertorum verborum sensui; etiam circa illas res, vbi verum dicendi obligatio erat, & quae iuramento confirmantur assertiones. Per quas hoc quidem efficitur, vt extrinsecus affirmare quis videatur, quod in animo suo negare instituit, & vice versa. Quo ipso omnis sermonis vsus corrumpitur, vt nemo amplius certus esse possit, in quam partem alterius verba debeat accipere. Quanquam & absurdum plane sit isthoc inuentum. Cum enim institutus sit sermo, vt quod in animo habemus efferatur; cogitationum autem nostrarum, quamdiu non proferuntur, in vita humana nullus sit effectus: quomodo igitur tacita illa, & a communi vsu abhorrens reseruatio mentalis possit tollere effectum illum, quem prolata verba alias producere sunt apta? Id equidem frequens, vt sermoni generali ex substrata materia, aliisue circumstantiis accedat quandoque tacita conditio aut restrictio, per quam sermo praesenti negotio dextre aptatur, atque ab inconuenientia liberatur. Verum quid hoc vel rationis vel subtilitatis habet, si interrogatus an fecerim, iurem, non feci, nempe *aliud quidpiam*, aut *alio die?* Aut si petenti pecuniam dicam, non habeo, scil. *quam tibi dem*. Aut promitto me tibi daturum scil. *dicis causa?* Stultum autem est, quod eiusmodi hominem a mendacii & periurii crimine volunt eximere ideo, quia is *tantum non dicit vnam veritatem determinatam, quam audientes concipiunt, ac verba illa significare, sed aliam veritatem disparatam*. Quasi vero interrogationi meae satis fiat, si quamuis veritatem disparatam, & quae ad praesens negotium nihil facit, audiam; aut quasi adposite quaestioni meae satisfecerit, qui mihi de cepis percontanti, de alliis responderit. Sicut & illud non

aestimatione non recipit, etiamsi recta sit intentio, vitio eum non carere, pars Christianorum veterum longe maxima consentit: nimirum quia si talis sermo admittatur, magna ex parte tollitur vinculum illud, quod homines hominibus sociat. Neque enim frustra Dei dono singulare solis hominibus tributum est, inter se colloqui. Et ad intentionem quod attinet, ea non potest rectum efficere actum, qui velut agnatam sibi habeat curuitatem. H.

§. XIV. * Qualis illa Arii apud SOCRATEM L. I. H. E. c. 38. *Sentio, sicut scripsi:* scilicet in charta sub ala. Pro earum defensione frustra a quibusdam adferuntur dicta Christi apud Marcum XIII, 32. & Ioannem VII, 8. H.

§. XV. r) Quibus infantibus quum similes sint alii imperiti, ipsis quoque, talibus commentis, quae

non minus absurdum est, quod dicunt; ex oratione aperte prolata, & reseruatione mentali vnam confici integram orationem, in qua tota coniunctim accepta nulla sit falsitas, verbi gratia, si quis dicat, non sum sacerdos, hoc in mente reseruato, *vt tibi dicam:* tota haec oratio, si integre sumatur, erit vera; *non sum sacerdos, vt tibi dicam.* Enimuero vti oratio propter alios inuenta est, non vti sibi quisque loqueretur: ita eiusdem veritas & falsitas ex iis aestimatur, quae aperte ad alios proferuntur. Add. Lud. MONTALTIVS Epist. prouinc. 9.

§. XV. NON COMMITTI mendacii culpam, etiamsi aliquid dicatur, quod falsam habeat significationem infanti, aut amenti, communiter statuitur; adeoque permissum creditur [1]. *Vt pucrorum aetas improuida ludificetur.* LVCRETIVS L. I. [v. 935. & seqq.] THEOCRITVS Idyl. 15. [v. 40.] Ὀυκ ἀξίω τὸ τέκνον. μορμὼ, δάκνει ἵππος. Ratio adfertur a Grotio d. l. §. 12. *quia cum illis non sit iudicii libertas, non potest eis circa illam libertatem iniuria fieri.* Quae ratio mihi non plane sufficit. Nam vt de infantibus potissimum dicam, manifestum est equidem, hactenus illis deesse facultatem iudicandi, quod quae iisdem narrantur, aut alio modo repraesentantur, simpliciter & incaute arripiant, nec per ratiocinia verum a falso discernere norint. Quia tamen, qua sunt homines, id iuris habent, vt ne ab aliis laedantur; vtque humanitatis officia recipiant, & peculiariter a parentibus atque educatoribus potissimum bonis sententiis imbuantur; (Add. Matth. XVIII, 10.) & vero vtique tenent facultatem adprehendendi saltem res faciles: omnino censendum est, illos eodem cum adultis iure hactenus frui, vt quae indicari ipsis debent, ita proponantur, quo intelligi ab iisdem possint. Verum quia ob rationis imbecillitatem & affectuum impetum nudam veritatem fere adspernantur; ideo per fabulas doceri, aut fictis terriculamentis coërceri eos expedit [2], quousque citra inania rerum soliditatem capere, & aestimare norint. Inde non vt ludibrio habeantur, aut noxa afficiantur, aduersus illos figmenta adhibemus, sed quia ratione magis seria doceri commode nequeunt. Hinc adposite LVCRETIVS dicto loco [v. 935. & seqq.]

Pueris absinthia tetra medentes,
Cum dare conantur, prius oras pocula circum,
Contingunt mellis dulcis flauique liquore,
Vt puerorum aetas improuida ludificetur
Labrorum tenus; interea perpotet amarum
Absinthii laticem, deceptaque non capiatur,
Sed potius tali facto recreata valescat.

STRA-

quae falsam habeant significationem, prodesse licet. Sic in Nouo Testamento complura loca legis veteris eo sensu adplicantur, quo ea Iudaei vulgo accipiebant; etsi is verbis authenticis minime responderet. Similiter plura ibi argumenta *ad hominem* praesto sunt: tali sensu, aliaue opinione Iudaeorum communi fulta, quamuis falsa, quamuis incerta: Vid. Io. CLERICVS in notis Latinis ad Nouum Testam. praecipue ad Epist. ad Galatas & Parrhasian. P. I. pag. 82. 83. 84. I. Editionis.

2) Hactenus admitti potest quod ait DONATVS in Eunucho: *Falsum est, quo tegitur id, quod factum est: Vanum, quod fieri non potest: fictum, quod non est factum, & fieri potuit. Falsum loqui culpae est; fictum virtutis: falsis decipimur; fictis delectamur.* H.

STRABO L. I. [3] [pag. 19. Ed. Parif. 35. 36. Ed. Amftel.] *Non modo Poëtae, fed etiam ciuitates longe prius fabulas delegerunt, nec non ipfi legum latores publicae vtilitatis gratia, cum ratiocinantis animantis intuerentur ingenium. Homo enim cognitionis auiditate ducitur. Huius autem via prima fabularum ftudium eft. Hinc pueri audire incipiunt, & ad communicanda ftudia vltro proficiunt. Caufa eft, quia nouum quoddam eft ftudium fabulatio, quae non res confiftentes, fed alia quaedam exponit. Dulcis quidem eft nouitas, & quod nemini prius eft cognitum: hoc autem ipfum eft, quod oblectationis auiditatem ingenerat. Cum autem admiratio adfit, & monftra, intenditur oblectatio, quae difcendi illecebra eft. Ab ipfo igitur primordio hoc pacto inefcandi funt: aetate vero prouectiore ad rerum difciplinam perducendi, corroborata iam cogitatione, cum adulationis amplius nequaquam indigeant.* Peculiariter autem commendationem Fabularum Aefopi vide apud PHILOSTRATVM de Vita Apollonii L. V. [c. 5. Ed. Morelli c. 14. Ed. Lipf. Olear.] Sed & amentes, qua rationem non capiunt, recte figmentis deliniuntur.

§. XVI. QVIN IN vniuerfum omnes, apud quos bonum, quem intendimus, finem fimplici fermone affequi non valemus, citra mendacii culpam figmentis in errorem, verum ipfis falutarem, poffunt deduci. Neque neceffum eft, eius licentiae rationem inde arceffere, quod praefumatur, alterum libertatis fuae in iudicando laefionem non aegre laturum, imo gratias habiturum eo nomine ob commodum, quod inde affequitur. Volenti autem iniuriam non fieri. Nam habebat quidem ifte ius, vt noftro fermone aliquod ipfi commodum conciliaretur, aut malum depelleretur; verum non eo modo, vt contrarium effectum ifte fermo produceret. Id quod factum fuiffet; fi rem fimpliciter prout erat, citra colorem intellexiffet. Inde in tali cafu non minus ad ingenium & conditionem audientis attemperandus eft fermo, quam Medico pharmacum ad vires & complexionem aegroti. Cum igitur nemo dici poffit ius habuiffe, vt fermonem tali forma conceptum audiret, quo ipfi perniciofius erat futurus; non recte quoque dicitur, ius aliquod heic effe remiffum. Cumque ex aduerfo alter teneretur ad id officii mediante fermone alteri exhibendum ex lege humanitatis, vel etiam arctiore ex obligatione; in aperto eft, non poffe ipfum effe obligatum fermonem eo modo adhibere, quo fine

3) Καὶ πρῶτον, ὅτι τοὺς μύθους ἀνεδέξαντο οὐχ οἱ ποιηταὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ αἱ πόλεις πολὺ πρότερον, καὶ οἱ νομοθέται, τοῦ χρησίμου χάριν, βλέψαντες εἰς τὸ Φυσικὸν πάθος τοῦ λογικοῦ ζώου. Φιλειδήμων γὰρ ὁ ἄνθρωπος· προοίμιον δὲ τούτου τὸ φιλόμυθον. ἐντεῦθεν οὖν ἄρχεται τὰ παιδία ἀκροᾶσθαι, καὶ κοινωνεῖν λόγων ἐπὶ πλεῖον. Αἴτιον δ' ὅτι καινολογία τίς ἐστιν ὁ μῦθος, οὐ τὰ καθεστηκότα φράζων, ἀλλ' ἕτερα παρ' αὐτά, ἡδὺ δὲ τὸ καινόν, καὶ ὃ μὴ πρότερον ἔγνω τις· τοῦτο δ' αὐτό ἐστι καὶ τὸ ποιοῦν Φιλειδήμονας. Ὅταν δὲ προσῇ καὶ τὸ θαυμαστόν, καὶ τὸ τερατῶδες, ἐπιτείνει τὴν ἡδονήν, ἥπερ ἐστὶ τοῦ μανθάνειν Φίλτρον. Κατ' ἀρχὰς μὲν οὖν ἀνάγκη τοιούτοις δελέασι χρῆσθαι· προϊούσης δὲ τῆς ἡλικίας ἐπὶ τὴν τῶν ὄντων μάθησιν ἄγειν, ἤδη τῆς διανοίας ἐρρωμένης, καὶ μηκέτι δεομένης κολάκων. Lib. I. p. 19. Ed. Parif. 35. 36. Ed. Amftel.

§. XVI. 1) PHAEDRVS L. III. Fabul. in princ.

Seruitus obnoxia,
Quia quae volebat non audebat dicere,
Affectus proprios in fabellas tranftulit
Calumniamque fictis elufit iocis.

Conf. 2 Samuel. XII, 1. fequ. 1 Reg. XX, 39. H.

2) Menander ex incert. Comoed. Fragm. 33. Ed. Clerici.

Κρεῖττον δ' ἐνέσθαι ψεῦδος, ἢ ἀληθὲς κακόν.

3) Quod ideo perpetrauit, quoniam nouerat, Deum, iudicio extraordinario, Cananaeos Ifraëlitis traditurum. Alias officium boni ciuis minime expleuiffet, celando exploratores populi hoftilis,

fine ſuo erat cariturus. Inde ab omni vitio mendacii vacant, & laudem inſuper prudentiae merentur ficti ſermones [1], quibus alicuius innocentia tegitur, iratus placatur, moeſtus demulcetur, aut quid aliud commode adfertur, quod aperta oratione obtineri non poterat. Vid. Exodi I, 17. 19. 1 Samuel. XIX, 12. ſeqq. XX, 5. 28. 29. 2 Sam. XIV, 4. ſeqq. 2 Corinth. IX, 2. 3. 4. PLINIVS III. Epiſt. 16. de Arria. HORATIVS III. Carm. [Od. II. 35. 36.] de Hypermneſtra, quae ab ipſo vocatur *Splendide mendax, & in omne virgo Nobilis aeuum.* EVRIPIDES Phoeniſſis v. 998. SADI Roſarium Perſicum c. 1. *Mendacium beneficium faciens, melius eſt vero, exitium parturiente.* HELIODORVS Aethiop. L. I. [c. 3. pag. 52. Ed. Lugd. 1611.] *Καλόν ποτε καὶ τὸ ψεῦδος, ὅταν ὠφελοῦν τοὺς λέγοντας, μηδὲν καταβλάπτῃ τοὺς ἀκούοντας. Pulcrum eſt mendacium, cum auctori commodat, & audienti non nocet* [2]. Huc ſpectat factum Rachabae [3] Ioſ. II, 4. Vbi non curamus, quod GROTIVS ad hunc locum notet [4]: *Ante Euangelium mendacium viris bonis ſalutare culpae non ducebatur. Laudatur hoc factum, vt illi tempori congruens,* ad Ebraeos XI, 31. Iac. II, 25. Nam & nunc licitum id arbitramur, modo obligatio ciuilis per idem non violetur. Addatur SOCRATES Hiſt. Eccl. L. III. c. 12. Huc pertinent, qui in praelio labantes ſuorum animos ficto nuncio erigunt, quo incitati victoriam & ſalutem ſibi pariant, aut qui ante praelium hoſtium multitudinem extenuant. Vid. Cornel. NEPOS Eumene c. 3. & paſſim apud hiſtoricos. XENOPHON. L. IV. de Dict. & fact. Socratis. [pag. 462. 463. Ed. Graec. H. Steph.] *Si quis dux viderit exercitum perterritum, & mentitus dicat illico ſocios affuturos, iſtoque mendacio animos ſociorum leuet, ſub quonam id collocabimus? Sub iuſtitia, vti videtur.* Apud SOPHOCLEM Philoctete: [verſ. 108. 109.] Neopt. *Οὐκ αἰσχρὸν ἡγῇ δῆτα τὰ ψευδῆ λέγειν;* Vlyſſ. *Οὐκ, εἰ τὸ σωθῆναί γε τὸ ψεῦδος φέρει. Non ducis turpe mentiri. Non, cum mendacium ſalutem affert* [5]. Add. FRONTINVS Strateg. L. I. c. 11. L. II. c. 7. Et POLYAENVS L. I. Strateg. de Leotychide. [c. 33.] Maximus TYRIVS Diſſert. III. [pag. 30. Edit. Dauiſ.] *Οὐδὲν σεμνὸν τὸ τἀληθῆ λέγειν, εἰ μὴ γίγνοιτο ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ μαθόντος. οὕτω καὶ ἰατρὸς νοσοῦντα ἐξαπατᾷ, καὶ στρατηγὸς στρατόπεδον, καὶ κυβερνήτης ναύτας, καὶ δεινὸν οὐδέν. ἀλλὰ ἤδη καὶ ψεῦδος ὤνησεν ἀνθρώπους, καὶ τἀληθὲς ἔβλαψεν. Non eſt res per ſe praeclara verum dicere, niſi id cum vtilitate fiat eius, qui audit. Ita ſaepe medicus aegros, dux exercitum, gubernator falli*

ſtilis, occupatum venientis patriam ipſius. Vid. nota Io. CLERICI ad h. l.

4) Et ad 1 Sam. XXI, 2. *Condonandum aliquid illis temporibus, latente nullum vita aeterna.* H.

5) Sequitur ibidem:

Neopt. Πῶς οὖν βλέπων τις ταῦτα τολμήσει λαλεῖν;
Vlyſſ. Ὅταν τι δρᾷς ἐς κέρδος, οὐκ ὀκνεῖν πρέπει.
Qua fronte quisquam talia auderet loqui?
Linquendus eſt, cum ſuadet vtilitas, pudor.

Idem Creuſſa apud STOBAEVM tit. de mendacio.

Ὅτῳ δ' ὄλεθρον δεινὸν ἡ ἀλήθει' ἄγει,
Συγγνωστὸν εἰπεῖν ἐστι καὶ τὸ μὴ καλόν.
At vera certa, ſi cui peſtem ferunt,
Huic danda venia eſt, ſi facit quod non decet.

Diphilus apud eundem STOBAEVM:

Ὑπολαμβάνω τὸ ψεῦδος ἐπὶ σωτηρίᾳ
Λεγόμενον, οὐδὲν περιποιεῖσθαι δυσχερές.
Quod pro ſalute dicitur mendacium,
Me iudice habere nil poteſt incommodi.

Apud EVRIPIDEM Hecubae interroganti:

Τί δῆτ' ἔλεξας, δοῦλος ὢν ἐμὸς τότε;
Quid tum locutus, cum mea eſſes in manu?

Reſpondet Vlyſſes:

Πολλῶν λόγων εὑρήμαθ' ὥστε μὴ θανεῖν.
Reperta fatu varia, vitandae neci. H.

fallit nautas; nec hoc in iis reprehenditur. Quid? quod mendacia saepe prosunt hominibus, nocet contra veritas. Quanquam nescio, an probari possit illud factum Agesilai, qui cum suos multitudine hostium perterritos cerneret, manui vocabulum victoriae inscripsit, arreptoque ab hariolo iecinore, in manum notis inscriptam imposuit, quoad notae a iecinore reciperentur. Tunc sociis eam scripturam monstrat, deos, inquiens, victoriam polliceri. PLVTARCHVS Apoph. Lacon. [pag. 214. E. Tom. II. Ed. Wechel.] Sic mendaces non sunt medici, dum aegroto delicato aut moroso pharmaci dulcedinem aut lenitatem persuadere satagunt. LIBANIVS Declam. [XXIX. p. 664. D. Edit. Parif. Morelli.] *Medicos videmus aegrotantium cupidines fraudibus eludere. Idem etiam vtique aduersus sanos praestamus, quoties melius fuerit delusum fuisse, quam quod verum est audisse* [6]. Nescio tamen, an sub hac classe censeri possit astutia Erasistrati medici apud Seleucum regem fingentis, Antiochum filium vxorem ipsius deperire, apud LVCIANVM de Dea Syra. [T. II.] Huc quoque possis referre factum Iosephi, qui vt in fratribus suis seriam poenitentiam plagii circa ipsum perpetrati excitaret, vtque intelligeret, quo animo in patrem, ac fratrem Beniaminem essent, diu eos fictis criminationibus anxios habuit. *Genes.* XLII. seqq. IOSEPH. Archaeol. L. II. c. 3. Denique & fabulas Poëtarum [7], quibus sub amoeno inuolucro veritas insinuatur, a mendaciorum classe eximendas facile conceditur. Vid. PLVTARCHVS de aud. Poëtis. Et hactenus admitti potest illud SOPHOCLIS Electra: *Δοκῶ μὲν ὐδὲν ῥῆμα σὺν κέρδει κακόν. Existimo enim, nullum verbum commodum & vtile turpe esse* [8].

§. XVII. RECTORIBVS quoque ciuitatum falso sermone vti quandoque licet, quorum consilia ac destinata si propalentur, saepe incassum cadunt, aut in reip. damnum redundant. Ea, vbi silentio nudo non satis obteguntur, per fictos sermones auersa aliorsum hominum curiositate, velare fas erit. PLATO de Rep. Lib. III. [p. 611. C. Ed. Wechel. p. 389. B. T. II. Ed. Steph.] *Τὸ ψεῦδος ἀνθρώποις χρήσιμον, ὡς ἐν φαρμάκυ εἴδει, δῆλον ὅτι τόγε τοιῦτον ἰατροῖς δοτέον, ἰδιώταις δὲ ὐχ ἁπτέον. Τοῖς ἄρχυσι δὴ τῆς πόλεως, εἴπερ τισὶν ἄλλοις προσήκει ψεύδεσθαι ἢ πολεμίων, ἢ πολιτῶν ἕνεκα, ἐπ' ὠφε-*

6) Καὶ μὴν καὶ τοὺς ἰατροὺς ὁρῶμεν, ταῖς τῶν κκμνόντων ἐπιθυμίαις ἀπάταις συμβάλλοντας. ἤδη δέ που καὶ πρὸς ὑγιαίνοντας τοῦτο ποιοῦμεν, ὅταν ᾖ κρεῖττον, τοῦ τ' ἀληθὲς ἀκοῦσαι τὸ παρακρουσθῆναι.

7) Adde fictiones iuris, quarum & in disciplina hac vsus, & plena est Romana Iurisprudentia. De iis vid. Ant. Dadini ALTESERRAE tractatus septem. H.

8) Quae verba potius ita reddenda erant: *Existimo enim, nullum falsum rumorem famae nostrae grauem esse posse: quum res a nobis gestae tantum secum vtilitatis ferant*; Eodem sensu vox ῥῆμα occurrit Matth. V, 11.

§. XVII. 1) Confer, quae dicuntur ab Auctore nostro in Dissertatione, *de concordia verae politicae cum Religione Christiana §. 10.*

2) Caeterum Plato minime condemnat Falsiloquia, quibus priuati inter se vti possint. Adgnoscit enim, ea interdum verae Medicinae instar esse. Lib. II. p. 382. Τὶ δὲ δή; τὸ ἐν τοῖς λόγοις ψεῦδος, πότε καὶ τὶ χρήσιμον, ὥστε μὴ ἄξιον εἶναι μίσους; ἆρ' οὐ πρός τε τοὺς πολεμίους, καὶ τῶν καλουμένων φίλων, ὅταν διὰ μανίαν, ἤτινα ἄνοιαν, κακόν τι ἐπιχειρῶσι πράττειν, τότε ἀποτροπῆς ἕνεκα, ὡς φάρμακον χρήσιμον γίνεται. Lib. II. p. 352. C. Vid. Lib. III. p. 414. B. C. Lib. V. p. 459. C. D. & de Legib. L. II. p. 663. D. Lib. XI. pag. 917.

3) Sic Iehu, Rex Israëlis, Baalis colendi cupidum

ὠφελεία τῆς πόλεως, τοῖς δὲ ἄλλοις πᾶσιν οὐχ ἁπτέον τοῦ τοιούτου. *Mendacium hominibus pro medicamento est vtile, quare publicis medicis concedendum, priuatis autem hominibus minime attingendum. Igitur rempublicam administrantibus praecipue, si quibus aliis, mentiri conuenit* [1], *vel hostium, vel ciuium causa ad ciuitatis vtilitatem. Reliquis autem a mendacio abstinendum est* [2]. Huc spectat factum Salomonis 1 Reg. III, 25. Apud SVETONIVM Claudio c. 15. hic *foeminam non agnoscentem filium suum, dubia vtrinque argumentorum fide, ad confessionem compulit, indicto matrimonio iuuenis.* Sic patre & filio in ius rapto ob interfectum sacerdotem, cum non constaret, vter facinus patrasset, neutro alterum prodere volente, Carol. Magnus sententiam pronunciasse dicitur, vt vterque moriatur. Ita pater se auctorem confessus est. Sic lex in Hispania est, vt si serua ex domino pepererit, ipsa libera fiat. Aliquando ex nobili ancilla sua conceperat; ille negat. Illiquida probatione rex Alfonsus iubet puerum publice vendi. Quo audito, pater se prodidit: ap. PANORMITANVM de Reb. gestis Alfonsi L. II. Sic cum Neleo, coloniam deducturo, vates respondissent, oportere a pollutis hominibus exercitum purgari; *ipse simulauit, se puerum trucidasse* [3], *& purgationis indigere. Sic alios, qui sibi conscii essent, etiam persuasit. Quo facto, patefactos iam qui se contaminassent reliquit*; apud AELIANVM V. H. L. IIX. c. 5. Hispanis prouerbium est: *dic mendacium, & erues veritatem.* Huc quoque pertinent dissimulationes circa valetudinem aut mortem Principis [4]; praecauendis turbis. Isthaec tamen hautquidquam ad Numae commenta extendere velim. Add. POLYAENVS Strateg. L. II. in Epaminonda n. 6. & 12. POLYBIVS L. XVI. c. 11. Sicuti & isthaec licentia nullo modo ad promissa pertinet. Add. BACONIS Sermon. fidel. c. 6.

§. XVIII. CVM PORRO Grotius d. l. §. 13. mendacium oriri statuat ex laesione iuris, quod quis habet ad intelligendam alterius sententiam; ex hoc quoque concludit: mendacium non esse, quoties fictum sermonem ad aliquem dirigimus, qui non decipitur, etiamsi tertius falsam inde hauriat persuasionem [1]. Praesupponitur enim priuatum duntaxat negotium geri inter me & alterum, neque id quidquam ad tertium spectare. Ergo alter ficto sermone

pidum se simulabat, cum eiusdem cultores comprehendendi & pessundandi consilia apud se coqueret. 2 Reg. X, 19. Cui simile factum Constantii Chlori, Constantini patris, vt ministrorum suorum Christianismum profitentium, animos tentaret, dignitatum amissionem minantis a Christianismo non discedentibus; mox, vbi aliorum constantiam, aliorum leuitatem hoc testimonio didicerat, solos eos retinentis, qui se Christianos ostendere perseuerauerant. Vid. Can. 21. caus. 22. quaest. 13. H.

4) Et Sophismata politica alia, quae, si sine iniuria aut fraude cuiusquam adhibentur, damnari vt iniusta non debent. De quo alibi fusius. Addatur FORSTNERVS. ad I. Annal. Taciti verb. *laetique interdum nuncii vulgabantur.* H.

§. XVIII. 1) Refertur huc, a Patribus quibusdam veteris Ecclesiae, vt obseruat GROTIVS, obiurgatio, qua Paullus Petrum carpebat, Antiochiam profectum, quod, ne Iudaeis offensam pararet, consuetudini omni cum Paganis, nouiter conuersis, nuncium misisset. Galat. II, 11. & seqq. Satis bene enim, inquiunt S. Chrysostomus, & S. Hieronymus, nouerat Petrus, se a Paullo non serio, sed dicis tantum caussa increpari, vt iis placeret, coram quibus loquebatur. Verum manifestum est, Paullum vtique ex animi sui sententia, loqui & reprehendere Petri institutum tanquam prae se ferens simulationem reprehensibilem, quoniam a Paganis secedens testatum faciebat, sibi sedere: obseruationem cerimoniarum Mosaicarum abolisse necessariam esse, si quis Deo placere vellet, id quod Scripturae S. & fini Euangelii repugnabat.

hautquidquam decipitur, qui ex eo satis animum meum percipit, non secus ac si intelligenti fabulam narrem, aut ironico vel hyperbolico sermone vtar. Aduersus tertium autem ideo mendacii culpa non contrahitur, quia cum eo nihil est negotii, adeoque nullum ipsi ius, vt quae mea sit mens intelligere debeat. Ac si ipse opinionem sibi format de eo, quod non ipsi, sed alteri dicitur, habet, quod curiositati suae imputet. Qua tamen assertione ne quis abutatur, monendum est, non debere a duobus ex compacto captari tales occasiones, vt tertius aliquis hoc modo ludibrio habeatur. Nam si vel maxime tertius ille plenum ius non habeat me intelligendi, lex tamen humanitatis & caritatis requirit, vt ne meus sermo occasionem praebeat ipsi damnum praeter meritum accipiendi. Vt omnino distinguendum sit, vtrum aliquis citra suam culpam aliorum sermonem percipiat, an vero ex petulantia, aut maligna cura aliorum secretis immineat. Igitur assertio isthaec competit potissimum in ὠτακυςαῖς, qui insidiosis auribus clanculum aliorum sermones sublegere satagunt. Horum importunam curiositatem, vbi penitus tacere non placet, solemus amoliri, diuersum & ad rem non pertinentem iniiciendo sermonem, vel etiam de compacto fabellam referendo, quam dum ipse, magnum se excepisse arcanum ratus, aliis propinat, ludibrio habeatur, modo nullum praeterea ipsi aut aliis damnum inde enascatur. Equidem nouimus, neminem debere alterius honorem & existimationem deterere, ludosque eundem facere. Enimuero vti non arbitramur nos pecasse, si alicuius errorem detexerimus, modo id fiat citra amarulentiam, & insultationem eruditis viris oppido quam indignam, etsi eiusdem famae aliquid potius inde decedat, quam accedat: ita vitium in alterius moribus haerens, vbi nobis id molestum exstiterit, nil prohibet vel ludibrio corrigere, quo ipse deinceps id exuat. Neque enim ideo correctiones & emendationes aliorum illicitae sunt, quia opinionem de illorum praestantia imminutum eunt. Sic cum in vniuersum generis humani intersit, ne quiuis cuiusuis arcana intelligat, tacita quapiam gentium conuentione est receptum, vti sigillo munitae literae ab illo solo aperiantur, cui sunt inscriptae [a]. Si ergo aliquem animaduertero mearum arcana epistolarum captare, credo piaculum non erit, si eiusmodi epistola ipsi intercipienda subiiciatur, qua lecta non magnopere gaudeat. Sic si in domo aliqua puer sit, omnibus eduliis in penu dispositis imminere solitus; iniuriam iste non patietur, si reprimendae ipsius gulae amaro plenum succo vas inter reliqua locetur. Huc referre possis, quod memorat HERODOTVS L. I. [pag. 48.] de Nitocri seu Semiramide, quae sepulcro suo incidi curauerat haec verba: *Si quis rex Babyloniorum pecunia valde indiguerit, ex sepulcro ipsius aperto quantumcunque voluerit sumeret.* Id cum aperuisset Darius rex, auri nihil inuenit, sed haec duntaxat verba: *Nisi insatiabilis*

a) Vid. HERTII dissertatio de commeatu literarum §. 3. in Tomo I. Commentationum & opusculorum, vbi illud etiam obseruat, semper inhumanum visum esse, aliorum epistolas propalari adducto CICERONIS loco ex Philipp. II, 4. *At etiam litteras, quas me sibi misisse diceret, recitauit, homo & humanitatis expers, & vitae communis ignarus. Quis enim vmquam, qui paullulum modo bonorum consuetudinem nosset, litteras ad se ab amico missas, offensione aliqua interposita in medium protulit, palamque recitauit? quid est aliud tollere e vita vitae societatem, quam tollere amicorum colloquia absentium? quam multa ecce solent esse in epistolis, quae prolata si sint, inepta*

tiabilis auri fuisses, mortuorum loculos hautquidquam commouisses. [3] Aut vti MAXIMVS Tyrius differt. X. in fine id effert: Ὦ πάντων ἀνθρώπων ἀπληστότατε, ὃς ἔτλης νεκρῶ θίγειν δι' ἔρωτα χρυσῶ. *Male sit tibi mortalium auarissime, qui auri causa mortuum tangere ausus es.* Vid. quoque Ad. OLEARIVS Itin. Perf. L. IV. c. 7. Eiusmodi quippe inscriptionibus credere, simplicitatem iuxta & auaritiam arguit. Equidem recte illi, qui in facto Papyrii apud GELLIVM L. I. c. 23. causam, id est, ingenium & taciturnitatem in tantilla aetate laudant; modum autem reuerentiae matri debitae aduersum censent; praesertim cum istud ludibrium eliceceret sententiam, matronis sane quam parum honorificam; *vt vna potius duobus nupta fieret, quam vni duae.* [4] Nondum tamen a me impetrare hactenus potui, vt valde irascerer marito illi apud PLVTARCHVM Lib. de Garrulitate [pag. 507. T. II. Ed. Wechel.], qui amoliendae vxoris importunitati circa expiscanda Senatus arcana de coturnice [5], quae cum aurea galea per forum volitare visa sit, narrauit. Etsi ne reliqui per garrulam istam mulierem in vanum terrorem coniicerentur, aut aliud quid damni caperent, marito isti vtique erat cauendum. Nam momentaneum errorem delectatio sequens facile pensabat. Quod si autem hoc prouidendum est, ne per eum; qui a nobis ludibrio haberi merebatur, alter decipiatur; multo minus licebit falsi quid alteri persuadere, eo fine, vt is tertium decipiat; licet alter ille fortasse peculiariter inde non laedatur. Nam & hoc ipsum indignum est adhiberi velut instrumentum alterum fallendi: & perinde est, siue immediate, siue interuentu alterius a nobis subornati alium decipiamus. Quanquam ars sit non paucis vsurpata, vt fallant eos, per quos fallere alios cogitant. Vid. SENECA Thyeste v. 320. Scilicet quia *non parum interest, ex animo omnia, vt fert natura, facias, an de industria* [6]. TERENTIVS Andr. Act. 4. sc. 4. Add. quoque GELLIVS L. XII. c. 12.

§. XIX. ILLVD planum est, cum inter hostes obligatio sensa animi patefaciendi cesset, posse quem citra notam mendacii aduersus eos falsa proferre, fictisque rumoribus terrere, aut detrimenti quid iisdem inferre, dummodo tertio amico praeter fas damnum inde non nascatur. Cui enim aperta vi nocere licet, quid prohibet, quo minus per astutiam, & citra nostrum periculum ei noceatur? Quod enim aliqui hunc modum hosti nocendi sunt adspernati, factum, non quia crediderunt, ius aliquod violari: sed quia ferociores apud animos illa tantum hosti illata gloriae ducuntur, quae vigorem quendam & impetum animi ac corporis praeferunt. Sed quae de fallendo hoste dicuntur, nequaquam ad vlla pacta cum hoste, tollendo aut suspendendo bello inita [1], sunt extendenda [2]. Cum enim lex naturae pacem, quantum commode potest, seruari, aut abruptam sarciri iubeat; iubere quoque intelligitur, vt ea vsur-

 pentur

inepta videantur? quam multa seria, neque tamen vllo modo diuulganda.

3) Quod exemplum parum ad rem facit.

4) Quod exemplum a quibusdam fabulis accensetur. Vid. THOMASII Naeui Iurisprud. Rom. p. 126.

5) Κορυδὸν PLVTARCHVS laudat, quod *alaudae*, potius, quam *cornicis* nomine reddi debebat.

6) Qui locus ipse quoque parum inseruit instituto AVCTORIS.

§. XIX. 1) De quo infra L. VIII. c. 7. & L. V. c. 9. §. 3. H.

2) Vid. infra L. V. c. 9. §. 3. & L. VIII. c. 7. 8.

pentur media, ſine quibus iſte finis non poteſt obtineri. Atqui in pacem coire hoſtes iterum nequeunt, nì inuicem ſit obligatio ſenſa animi circa praeſens negotium liquido indicandi; adeoque nì diffidendi inuicem neceſſitas per obligationem vera dicendi circa compoſitiones pacis tollatur. Sed & quod traditur, licitum eſſe hoſti ficto ſermone illudere aut nocere, nequaquam eo extendi debet, vt de hoſte falſa crimina & flagitia ſpargantur, minuendae exiſtimationi. Nam ſtatus hoſtilitatis id quidem licentiae dat, vt cogitata animi mei hoſti abſcondam, aut fictos rumores diſſeminando viam ad ipſi nocendum aperiam. Sed qui crimen hoſti obiecturus eſt, ſiquidem de eo fidem velit facere illis, qui extra hoſtilitatem ſunt conſtituti, vtique hoſtili ſchemate exuto veritatis ſeſe aſſertorem ferre debet, adeoque hiſtorici perſonam aduerſus iſtos induit. Vnde ſi ſponte a rerum veritate abeat, mendacis & calumniatoris notam effugere non poterit. Falſa autem crimina hoſti in os exprobrare, impotentis eſt conuiciatoris. Mendacia pro mendaciis vlciſci eſt vanitatem hoſtis ſui imitari. Adde Ludouici MONTALTII Epiſtolam XV. & notas ad eandem. Quod autem LIPSIVS Polit. L. IV. c. 14. n. 32. cum hoſtibus exteros quoque coniungit, aduerſus quos ſimulatio & diſſimulatio ſit adhibenda; id haut vlterius poteſt admitti, quam quatenus conſilia & res noſtras illorum notitiae ſubtrahi intereſt. Nam vt vltro hiſce damnum velimus fictis ſermonibus conciliare, id communis inter homines cognatio non patitur.

§. XX. DIFFICILIOR eſt inſpectio, an citra mendacii culpam reus delictum, cuius inſimulatur, negare, aut fictis argumentis eludere queat? Vbi non eſt ſermo de tribunali diuino, apud quod humilem confeſſionem, veniaeque implorationem vtiliſſime adhibueris. Impium quippe non minus quam ſtolidum fuerit, apud Omniſcium coloribus aut negatione velle vti. Cui rationi nititur illud Ioſuae VII, 19. 20. Nam reus iam diuino indicio erat patefactus. De iudiciis ergo humanis ſermo eſt; quae duplicem potiſſimum finem habent propoſitum, tum vt quisque obtineat, quod ipſi debetur, tum vt per poenam coërceantur, qui vel per malitiam aliorum iura temerare auſi fuerunt, vel ſegnem ob iuſtitiae amorem temeraturi erant, nì quae alios tetigere mala, ſibi quoque euentura horrerent. Horum ergo ſeueritatem vt quis declinet, aliqui hautquidquam fas eſſe putant, falſo ſermone vti. Idque quia iudex cumprimis verum intelligendi iure pollet. Vnde nec ſanctitatem iudicum, Dei nomine praeſidentium, nec obſequii neceſſitatem vlli circumſcriptio-

§. XX. 1) Ita HOBBESIVS Leuiathan. c. 21. *Si quis ciuis interrogetur a ſumma poteſtate, vel per auctoritatem eius de crimine, quod ipſe ciuis commiſerit, fateri crimen, niſi venia data, non obligari: quia nemo ſe ipſum accuſare vel prodere tenetur.* Enimuero quamuis demus, neminem obligari, vt criminis reus nomen ſuum vltro deferat; non tamen idem dicendum, ſi quis a iudice interrogatus fuerit de crimine a ſe commiſſo; maxime ſi interrogatio facta cum obſecratione, vt apud Hebraeos Ioſuae VII, 19. Ioann. IX, 24. Matth. XXVI, 63. Habet enim iudex ius interrogandi, quod reus criminis inficiatione ſua eludere nequit. Vid. Chr. THOMASIVM L. II. Iurispr. D. c. 7. §. 85. ſequ. H. [Mutauit THOMASIVS ſententiam in fundamentis Iuris Naturae & Gentium. Quod autem ad confeſſionem veritatis iudici faciendam attinet, abſciſſe eam ab Reo PLATO exigit de Republ. L. III. p. 389. C. Tom. II. Ed. Stephani. Ἀλλὰ πρός γε δὴ τοὺς τοιούτους ἄρχοντας ἰδιώτῃ ψεύσασθαι, ταὐτὸν καὶ μεῖζον ἁμάρτημα φήσομεν, ἢ κάμνοντι πρὸς ἰατρὸν, ἢ ἀσκοῦντι πρὸς

ſcriptioni aut contumaciae locum dare. Praeterea non tam neceſſarium hoc videri, quam periculoſum; plus enim detecta nocere. Si praeſertim non tam facta, quam *ſententiae falſae* proponantur; quod ſemper noxium eſt tum in ſeſe, tum quatenus vnus error infinitis praebet originem. Contraria tamen ſententia aliis potior videtur; qui diſtinguendum iudicant in omni crimine inter damnum datum, & ipſum reatum; quorum illi reſtitutio, huic poena proprie dicta reſpondet. Iure naturali quemlibet damni delicto ſuo dati reſtitutionem facere debere. Sed & debere quemlibet alteri poenitenti, & reſtitutionem praeſtanti veniam concedere. Obligatione ergo proprie dicta quemlibet nocentem adſtringi, vt ad reparationem damni abs ſe dati ſemper ſit paratus. Sed vt quis vltro ad poenam ſe praebeat, aut nomen ſuum ipſe deferat, neminem teneri [1]. Et vbi occultum ſit delictum, ita vt reſtitutio palam fieri nequeat citra confeſſionem de crimine, eandem oblique & occulto quodam modo faciendam. Poenam quippe inuito infligendam; cum alias finem ſuum non poſſit obtinere, qui eſt, peccantem, & alios a peccando abſterrere. Ad quae autem obligamur, vltro & a volentibus ſuſcipi debere. Cum ergo ad poenam ſibi arceſſendam nemo ſit obligatus, (vid. *L. 1. D. de bon. eorum, qui ante ſentent.*) ac non poſſit non naturaliter homo ab eadem maxime abhorrere, praeſertim vbi ad mortem vsque, aut graue aliud malum progrediatur: non adparere, quare non quouis modo, citra tamen iniuriam tertii, eam liceat declinare. (Conf. tamen *L. 13. D. de Cuſtodia & exhibitione reorum.*) Neque vero reipublicae valde intereſſe, vt penſatione damni facta puniatur delictum non notorium, quodque adeo colore aliquo adhuc tegi aut excuſari poſſit. Inde vti manifeſta quidem negare vecordis ſit; ita fictis quoque argumentis crimen obiectum poſſe dilui, ex hactenus adductis videri. Etſi falſas ſententias allegare reo inutile ſit, quod iudex vtique iuris ſit intelligens. Equidem iudici facultatem eſſe quoquo modo verum exſculpendi, modo res tanti ſit, vt ſalus reipublicae omnino eam vindicari. Inde & a mendacii nota abſolui iudicem, qui vt a reo crimen expiſcetur, aliquid fingit; puta, ſe ab alio iam reſciſſe, hoc vel illud ſe facturum, ſi diſſimulare pergat, & ſimilia. (Etſi in ſolo crimine ſeductionis dolis vti licuiſſe Ebraeis ad detegendum reum, notet GROTIVS ad Deut. XIII, 8.) Sed ex eo non ſtatim ſequi, ipſum reum ad confeſſionem criminis teneri. Neque enim cuilibet facultati, quae nudum exercitium alicuius actus notat, in obiecto ſuo obligationem reſpondere [2]. Et eſſe alia media in veritatem facti penetrandi, argumentis, & per teſtes.

πρὸς παιδοτρίβην, περὶ τῶν τοῦ αὑτοῦ σώματος παθημάτων μὴ τ' ἀληθῆ λέγειν. Qui eo etiam progreditur, vt omne admiſſum ſponte a reo reuelandum cenſeat, quo poenae locus fiat in Gorgia p. 480. Tom. I. Edit. H. Stephani. *Εἰ μὴ ἄ τις ὑπολάβοι ἐπὶ τοὐναντίον κατηγορεῖν δεῖν, μάλιστα μὲν ἑαυτοῦ, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν οἰκείων, καὶ τῶν ἄλλων, ὃς ἂν ἀεὶ τῶν φίλων τυγχάνῃ ἀδικῶν· καὶ μὴ ἀποκρύπτεσθαι, ἀλλ' εἰς τὸ φανερὸν ἄγειν τὸ ἀδίκημα, ἵνα δῷ δίκην, καὶ ὑγιὴς γένηται. ἀναγκάζειν δὲ καὶ αὑτὸν καὶ τοὺς ἄλλους μὴ ἀποδειλιᾶν, ἀλλὰ παρέχειν μύσαντα καὶ ἀνδρείως ὥσπερ τέμνειν καὶ κάειν ἰατρῷ, τὸ ἀγαθὸν καὶ καλὸν διώκοντα, μὴ ὑπολογιζόμενον τὸ ἀλγεινόν· ἐὰν μέν γε πληγῶν ἄξια ἠδικηκὼς ᾖ, τύπτειν παρέχοντα· ἐὰν δὲ δεσμοῦ, δεῖν· ἐὰν δὲ ζημίας, ἀποτίνοντα· ἐὰν δὲ φυγῆς, φεύγοντα· ἐὰν δὲ θανάτου, ἀποθνήσκοντα.*

2) Imo in regula iuri reſpondet obligatio. Vid. ſupra L. III. c. 5. §. 1. nota 1.

teſtes. Quos, vbi de alieno crimine interrogentur, etiam iniuratos verum dicere teneri ob iuſſum imperii ciuilis. Accedere, quod tantus ſit fauor propriae conſeruationis, vt etiam inuidioſum habeatur, manifeſtos criminum inauditos plectere. Eoque vitio non verti quemcunque colorem facinori ſuo obtendiſſe. Vid. *L. 1. Princip. D. de Requir. vel abſent. damnand.* & ad dictum locum, GROTIVS in Flor. ſparſ. Non omnia quoque tribunal diuinum & humanum habere communia, nec tanta maieſtate praeſidere iudicem mortalem, quam Deum. Quod ſi autem reus de proprio crimine vltro fateri non teneatur, negatione ipſius hautquaquam obſequii ciuilis neceſſitatem infringi. Equidem grauius plerumque plecti crimen, quod abs reo contumaciter fuit negatum; quippe cum vltronea confeſſio fere poenitentiam indicet, quae de malitia delinquentis multum detrahit. Sed vtrum magis expediat callide negare, an apertae confeſſionis ingenuitatem amplecti, ad alterius generis inſpectionem pertinet, non ad eam, quae agit de eo, quod quis tenetur facere, nec ne. Ex his duabus ſententiis vtra alteri ſit praeferenda, facile intelliget, qui argumentorum momenta ponderare nouit. Memorabile eſt, quod HAYTHONVS de Tataris c. 48. tradit; eos cum alias mendaciſſimi ſint, in duobus tamen mentiri neſcire; nempe neminem eorum arrogare ſibi aliquod forte facinus, quod reuera non patrauit: & qui ſcelus admiſit, ob quod etiam mortem ſibi imminere nouit, a domino interrogatum veritatem non reticere. Quin & apud Iaponios capitale eſt coram iudice mentientem deprehendi.

§. XXI. SED QVID in hiſce caſibus patrono ſeu aduocato liceat? Heic nobis diſtinguendum videtur inter cauſas ciuiles, & criminales. In illis ſalua conſcientia non videtur aduocatus impedire poſſe, ne alter primo quoque tempore ius ſuum obtineat. Adeoque heic illicitas eſſe arbitramur non ſolum falſas allegationes [1], fictasque rationes, ſed & dilatorias exceptiones; quippe quae omnes moram adferunt, ne quis tribuat, quod debet, neue alter accipiat, quod ipſi debetur. Conf. *L. 9. §. vlt. D. ad L. Corn. de falſis.* In criminalibus autem, vbi de poena duntaxat agitur; vlterius putauerim diſpiciendum, an quis publice ſit conſtitutus, vt rei cauſam agat, an vero ab ipſo reo adſcitus ſit. Priori non videtur conceſſum vti falſis allegationibus, aut fictis coloribus; cum hoc fine publice detur, vt, quae reo intentantur, calumnias depellat, neue quid iniuſte ipſi inferatur prouideat. Ad quem finem ſufficit accuſatoris argumenta ſimpliciter diluere. Aſt vero quem reus ſibi adſciſcit patronum, cum interpretem eius duntaxat agat, eodem quoque defenſionis modo vti poſſe iudicauerim, quem adhibere licebat reo, ſi pro ſeipſe diceret.

§. XXI. 1) De artibus Aduocatorum minus probandis prolixe egit ZIEGLERVS libro cui titulus: Rabuliſtice: in cuius c. 11. §. 5. ſequ. tractat quaeſtionem, an de intentione actoris certus, poſſit eam negare, ſi exceptionem habeat? Quam contra FRANTZKIVM negat. Et ibid. §. 16. an propoſitio actoris partim vera, partim falſa, tota negari queat? Quam itidem negat. H.

2) L. XII. c. 1. p. 864. 865. *Sit aliquis inſidiatus tyranno, atque ob id reus: vtrum ne ſaluum eum notet is, qui a nobis finitur Orator? an ſi tuendum ſuſceperit, non tam falſis defendat, quam qui apud Iudices malam cauſſam tuetur? Quid ſi quaedam bene facta damnaturus eſt Iudex, niſi ea non eſſe facta coniicerimus: non vel hoc modo ſeruabit Orator non innocentem modo, ſed etiam lauda-*

ceret. CICERO pro Cluentio: [c. 50.] *Errat vehementer, si quis in orationibus nostris, quas in iudiciis habuimus, auctoritates nostras consignatas se habere arbitratur. Omnes enim illae orationes causarum & temporum sunt, non hominum ipsorum, ac patronorum.* IDEM Offic. II. [c. 14.] religioni non habendam tradit, nocentem aliquando defendere. Neque vero ab hac licentia multum periculi iustitiae imminet. Cum enim in iudice supponatur cognitio iuris, igitur nihil aget aduocatus, ficta iura aut falsas sententias allegans. Neque facta proponenti creditur, nisi eadem idonee probauerit. Ergo si quandoque nocentes poenae hoc modo subtrahuntur, non aduocati, aut rei culpa erit, sed iudicis, qui aera lupinis discernere haut valuit. Etsi PLATO de LL. L. XI. sub finem, in sua ciuitate ne isthaec quidem videatur indulgere. Et Aegyptii quondam causidicorum oratione multum iuri caliginis offundi arbitrabantur, apud DIODORVM Sicul. L. I. c. 76. Praesertim cum, vti EVRIPIDES Phoenissis [vers. 472. & seqq.] ait, *simplex sit veritatis oratio*, quaeque adeo variis interpretum ambagibus non indiget. Ὁ δ᾽ ἄδικος λόγος, Νοσῶν ἐν αὐτῷ, Φαρμάκων δεῖται σοφῶν. *Iniustus autem sermo, aegrotans in seipso, callida poscit medicamina.* Et PINDARVS Nem. Od. 7. [vers. 70. 71.] Εὐώνυμον ἐσδίκαν τρία ἔπεα διαρκέσει. *Ad honestam causam tria verba sufficient.* Bene quoque ISOCRATES ad Demonicum [pag. 17.]: *Nullius improbi negotii patronus esse velis. Nam & teipsum facere putabunt, quae ab aliis facta defenderis.* Ex quibus patet, quatenus sit admittendum illud QVINTILIANI Orat. Instit. L. II. c. 17. *Et mendacium dicere etiam sapienti aliquando concessum est; & affectus, si aliter ad aequitatem perduci iudex non poterit, necessario mouebit orator.* Et illud EIVSDEM L. XII. c. 1. *Verum & illud, quod prima propositione durum videtur, potest afferre ratio, vt vir bonus in defensione causae velit auferre aliquando iudici veritatem.* Quanquam exempla, quae eo loco adfert, accuratiore discussione indigeant. Dicit, *falsis posse defendi reum insidiarum tyranno structarum* [a]. Id quod profluxit ex hypothesi Graecanica, de caede tyrannorum licita. Alias insidiatorem principis, cui fidem quis dedit, defendere fictis argumentis ideo illicitum, quod quilibet ciuis ad eum pro virili defendendum teneatur. Cum qua obligatione stare non potest voluntas, insidiatorem ipsius meritis poenis subtrahendi. Pergit: *Quid si quaedam benefacta damnaturus est iudex, nisi ea non facta conuicerimus; non vel hoc modo seruabit orator non innocentem modo, sed etiam laudabilem ciuem?* Enimuero talis casus fingi vix potest. Quod enim benefacti nomine insigniri debet, id vtique cum legibus ciuitatis congruat necessum est. Ob tale factum quomodo aliquis in ius vocari queat, non adparet. Ergo ponendum est, aliquem egregio

laudabilem ciuem? Quid si quaedam iusta natura, sed conditione temporum inutilia ciuitati sciemus, nonne vtemur arte dicendi, bona quidem, sed malis artibus simili? Ad hoc, nemo dubitabit, quin si nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo possint, sicut posse interdum conceditur, saluos esse eos, magis e republica sit, quam puniri. Si liqueat igitur Oratori, futurum bonum virum, cui vera obiicientur, non id aget, vt saluus sit? Da nunc, vt crimine manifesto puniatur Dux bonus & sine quo vincere honeste Ciuitas non possit, nonne ei communis vtilitas Oratorem aduocabit.

gio quopiam facto inuidiam incurrisse apud improbos ciues, qui postea tribunalia occupauerint. Heic vbi notorium fuit facinus, si ob id calumnia ipsi intentetur, nil profuturum est reo, si illud negare instituat. Sicut ineptum foret, si Cicero ob socios Catilinae interfectos in ius vocatus, negare factum voluisset. Sed vbi probabiliter adhuc negari factum possit, nihil sane obstabit, quo minus fictis quoque argumentis prauos apud iudices innocens reus defendatur. Si quis dissuadere velit *iusta quae sunt natura, sed pro conditione temporum inutilia ciuitati*, non opus est, vt falsis argumentis adstruere laboret, iusta illa iniusta esse; sed sufficit ostendisse, non semper, quae iuste fieri possunt, necessario debere fieri; praesentia autem tempora requirere, vt vtilia speciosis praeferantur. Id quod veris quoque sententiis persuaderi potest. Spes futurae emendationis in reo id praestare potest aduocato, vt eo minus dubitet reo ingenium suum ad declinandam poenam accommodare, quod eius impunitatem reipublicae haut noxiam fore norit. Verum vt dux bonus manifesto crimine pressus, sed citra quem honeste ciuitas vincere nequeat, poenae subtrahatur, argumentis fictis non obtinebitur; sed simpliciore potius via, qua vsum M. Antonium in defendendo M. Aquilio tradit CICERO in Verrem lib. V. sub init.

CAP.

* *

CAPVT II.

DE IVREIVRANDO.

I. *Iurisiurandi sanctimonia.*
II. *Iusiurandum quid?*
III. *Iuratur tantum per Numen,*
IV. *Et quidem iuxta religionem iurantis.*
V. *De intentione iurantis.*
VI. *Iuramentum est vinculum accessorium obligationum.*
VII. *De iuramentis dolo elicitis.*
VIII. *De iuramentis metu extortis.*
IX. *Iuramenta circa res illicitas non obligant:*
X. *Nec quae impediunt maius bonum.*
XI. *Iuramentum non immutat naturam actus, cui adiicitur.*
XII. *Iuramentum excludit cavillationes.*
XIII. *Non tamen semper stricte interpretandum;*
XIV. *Aut citra tacitas conditiones & limitationes.*
XV. *Iuramentum explicatur ex intentione deferentis.*
XVI. *De iuramento in alterius animam.*
XVII. *Quatenus heres teneatur ex iuramento defuncti?*
XVIII. *Iuramentorum diuisio.*
XIX. *Iuramentum confirmatorium;*
XX. *Testificatorium;*
XXI. *Litis decisorium.*
XXII. *Suppletorium, & purgatorium.*
XXIII. *An quaelibet iuramenti violatio faciat periurum?*
XXIV. *De iuramentorum relaxationibus.*

VIDENDVM porro est de iureiurando, quo sermoni nostro, omnibusque actibus, qui sermone concipiuntur, insigne accedere firmamentum iudicatur [1]. De quo etsi infra, vbi de firmamentis pactorum tractatur, commode quoque agi posset; ei tamen heic potissimum locum maluimus assignare, quod iureiurando non pacta solum, sed & simplex sermo soleat confirmari. Quo etiam facere potest, quod apud Ebraeos iuramenta, vt & vota, non censebantur obligare, nisi verbis prolata [2]. Vid. GROTIVS ad Leuit. V, 4. & Numer. XXX, 3. Deuter. XXIII, 23. Eius maxima vis atque sanctimonia etiam apud Ethnicos habita fuit, ita vt grauissima periuros poena manere crederetur [3], quae ad posteros quoque pertingeret: & vbi sola volun-

§. I. Hinc Aegyptii, vt auctor DIODORVS Siculus, iusiurandum vocabant *μεγίστην πίστιν*, *fidem maximam*. *Τελευταίαν πίστιν*, *fidem vltimam* dixit HALICARNASSENSIS; & PROCOPIVS *ὕστατον καὶ ἰσχυρότατον πίστεώς τε καὶ ἀληθείας ἐνέχυρον*, *vltimum atque firmissimum & fidei mutuae & veritatis pignus*. H.

2) Quod alioquin necessarium non est. Alexis apud STOBAEVM tit. 27.

Ὅρκος βέβαιός ἐστι κἂν νεύσω μόνον.
Firmum est iuramentum, si vel annuero solum.

V. SANDERSON. Prael. 5. de iurament. promissor. Obligat. L. I. FRANTZKIVS II. Resol. 1. FELTMANN. de iuram. perhorresc. Disp. I. c. 2. & dicta supra ad c. 1. §. 4. H.

3) Apud EVRIPIDEM Medeae interroganti, quid Aegeus, si quae sub iureiurando promiserat non praestaret, passurus esset, hic respondit:

Ἃ τοῖς δυσσεβέσι γίγνεται βροτῶν
Quae hominibus impiis solent accidere. H.

tas fine facto poenam arcesseret. Vid. GROTIVS L. II. c. 13. §. 1. PHILO Iudaeus de Sacrific. [Abel. & Cain. p. 146. B. Edit. Parif.] *Sententiae nostrae fides ex iureiurando accedit, ipsi vero iuramento ex Deo* [4]. Apud Aegyptios quondam *in periuros capitis poena erat constituta, vt qui duo maxima committerent flagitia, quod & pietatem in deos violarent, & fidem, maximum humanae societatis firmamentum, euerterent.* DIODORVS Sicul. L. I. c. 77. [5]

§. II. EST AVTEM iusiurandum assertio religiosa, qua diuinae misericordiae renunciamus, aut diuinam poenam in nos deposcimus, nisi verum dicamus [1]. Hunc enim iuramentorum sensum esse, facile indicant formulae, quibus illa concipi solent; puta, *ita me Deus adiuuet, Deus sit testis, Deus sit vindex*, aut his aequipollentes; quae eodem fere recidunt. Quando enim superior puniendi ius habens testis aduocatur, simul ab eodem perfidiae vltio petitur; & qui nouit omnia, vltor est, quia testis. In hoc ipso autem grauissima poena est, si quem Deus propitius mortalem non adiuuet. PLVTARCHVS Quaest. Rom. 44. Πᾶς ὅρκος εἰς κατάραν τελευτᾷ τῆς ἐπιορκίας, *omne iuramentum in exsecrationem periurii desinit.* Quo loco inquirit in rationes, quare apud Romanos Flamini Diali non fuerit licitum iurare. *An quia iuramentum est species torturae, quae liberorum hominum animabus adhibetur? Sacerdotis autem animum & corpus oportet torturae esse expers. Aut quia non conuenit de rebus paruis fidem non habere ei, cui sacrae & maximae sunt creditae? Aut quia omne iusiurandum in exsecrationem periurii desinit. Est autem exsecratio tristis res & mali ominis. Quae causa est, vt dira imprecari aliis sacerdotes per leges non possint. Et sane laudi datum est Athenis sacerdoti, quae populo iubente Alcibiadem deuouere noluit, votorum se, non detestandi causa antistitem esse inquiens. Aut quia publicum est periurii periculum, si homo impius ac periurus pro ciuitate vota nuncupet, ac sacris operetur.* Ex eo tamen, quod Deus in iureiurando testis inuocari dicitur, hautquidquam inferendum, quasi iuramentum pro testimonio Dei sit habendum [2], aut quasi Deus ipse de iurantis veracitate attestetur, vti sentire videtur Rob. SANDERSONVS de obligat. iuramenti praelect. I. §.6. Sed dum Omniscius & Omnipotens testis seu arbiter simul & vindex inuocatur, praesumtio veritatis ideo excitatur, quod nemo tanta impietate iudicetur, vt ita petulanter summi Numinis vindictam in se excitare sit ausurus. Vnde & monstrosum plane peccatum est periurium, quippe quo periurus testatur, se contemnere Deum, metuere homines,

4) Qui locus PHILONIS parum ad rem facit.

5) *Πρῶτον μὲν οὖν κατὰ τῶν ἐπιόρκων θάνατος ἦν παρ᾽ αὐτοῖς [Αἰγυπτίοις] τὸ πρόστιμον, ὡς δύο τὰ μέγιστα ποιούντων ἀνομήματα, θεούς τε ἀσεβούντων, καὶ τὴν μεγίστην τῶν παρ᾽ ἀνθρώποις πίστιν ἀνατρεπόντων.*

§. II. 1) Quae assertio si rei, de qua iuratur, non congruat, periurium vocatur. Breuius definitur a CICERONE *religiosa affirmatio*, a CLEMENTE Alexandrino ὁμολογία καθοριστικὴ μετὰ παραλήψεως Θείας, *definita locutio cum Dei assumtione.* H.

2) Qua ratione ferri potest, Deum non vindicem tantum, sed &, quod in vulgari definitione dicitur, testem inuocari in iureiurando. Quae contra moueantur, vide apud BOEHMERVM Iuris ecclesiast. Protest. L. II. Tit. 24. §. 6.

3) Chorus apud EVRIPIDEM ad Hippolytum:

Ἀρκοῦσαν ἔλεξας αἰτίας ἀποστροφὴν,
Ὅρκους παρασχὼν, πίστιν οὐ σμικρὰν θεῶν.
Sufficientem dixisti criminis obiecti *depulsionem,*
Quia iusiurandum praebuisti non leuem Deorum fidem.

Cum

homines, ac oſtendit ſeſe audacem aduerſus Deum, timidum erga homines. Vid. CHARRON de la Sageſſe L. III. c. 10. n. 7. Finis quoque iuramentorum, quis ſit eorundem ſenſus, ſuggerit. Is eſt, vt homines ad enunciandum verum, aut ſeruandum promiſſum eo firmius adſtringantur [3] metu diuini Numinis, omnipotentis & omniſcii; cuius vindictam, ſi ſcientes fallant, per iuramentum in ſe inuocant, vbi alias metus ab hominibus imminens non ſatis efficax videbatur, quorum vires contemnere aut declinare, vel ſcientiam fallere ſe poſſe ſperabant. LVCIANVS Phalaride I. [pag. 731. Tom. I. Ed. Amſt.] *Ἀνθρώπους μὲν γὰρ ἴσως ἐξαπατῆσαι ῥᾴδιον, θεὸν δὲ διαλαθεῖν ἀδύνατον. Homines quidem fortaſſe decipere facile ſit, Deum autem fallere eſt impoſſibile.* PLINIVS L. IV. epiſt. 25. Plurimum *licentiae prauis ingeniis adiicit illa fiducia, quis enim ſciet?* Vbi enim nec latere poteſt, nec poenam humanam declinare, qui ſimplici promiſſo aut aſſeueratione nos fallit, ſuperfluum videtur iuramentum exigere. DEMOSTHENES de falſa legatione: [p. 209. C. Ed. Geneu.] *Ὃς γὰρ ἂν ὑμᾶς λάθῃ, τοῦτον ἀφίετε τοῖς θεοῖς κολάζειν· ὃν δ' αὐτοὶ λάβητε, μηκέτ' ἐκείνοις περὶ τούτου προστάττετε. Qui vos latuerit, cum diis puniendum relinquite. Quem vero ipſi deprehenderitis, de eo nihil iam illis mandatote.* Et hoc nomine etiam abſurdum iudicauerim, quod leges Romanae permiſerunt contra mulierem iurari, quod non ſit praegnans. Vid. *L. 3. §. 3. D de Iureiur.* Idque eo magis obtinet, quod frequenti nimis iuramenti vſu eius quoque reuerentia apud multos non parum exoleſcat [4]. HOBBES de Ciue c. 2. §. 23. Et valde mihi arridet inſtitutum Pythagorae, qui diſcipulis ſuis praecipiebat, *Σπανίως μὲν ὀμνύναι, χρησαμένους δὲ τοῖς ὅρκοις πάντως ἐμμένειν. Vt ad iurandum raro ac tarde accedant, vbi vero ſemel iuraſſent, vt prorſus ſacramenti fidem ſeruarent.* Nec diſplicet illud ISOCRATIS ad Demonicum: [pag. 11. Ed. Pariſ. 7.] *Pecuniae cauſa per nullum Deum iurabis, etiamſi liquido id facere poſſis: ne aliis periurus, aliis auarus eſſe videaris.* Add. VALERIVS Max. Lib. II. cap. 10. §. 2. ext. Fidiſſimi mortalium, qui *colendo fidem iurant.* Vid. CVRTIVS L. VII. c. 8. Apud SOPHOCLEM Oedipo Coloneo [pag. 293.] ita Oedipus dicit: *οὔτοι σ' ὑφ' ὅρκου γ' ὡς κακὸν πιστώσομαι. Neque te vt hominem malum iuramento obſtringam.* Reponit Theſeus: *Οὔκουν πέρα γ' ἂν οὐδ' ἐν ἢ λόγῳ φέροις. Non a me iurato plus acceperis, quam ſi promittam ſolum* [5]. EPICTETVS Enchiridio c. 44. & SIMPLICIVS ad d. l. Caeterum vti recte iuramentis ſumma religio tribui-

Cum Medea apud EVNDEM iusiurandum Aegeum peteret, hic reſpondebat, ſe id non recuſare:

Ἐμοί τε γὰρ τάδ' ἐστὶν ἀσφαλέστερα,
Σκῆψιν τιν' ἐχθροῖς σοῖς ἔχοντα δεικνύναι.
Τὸ σόν τ' ἄρηρε μᾶλλον.

Mihi enim haec quoque tutiora ſunt,
Si oſtendere poſſum aliquam excuſationem tuis inimicis:
Et tua res erit firmior. H.

4) Scite PHILO Iudaeus *Ἐκ πολυορκίας ψευδορκία. Ex frequentia iuramentorum periurium.* Conf. DIONEM Chryſoſt. orat. 68.

5) AESCHYLVS apud STOBAEVM:

Οὐκ ἀνδρὸς ὅρκοι πίστις, ἀλλ' ὅρκων ἀνήρ.
Dat fidem vir iuramento, non iuramentum viro.

CICERO pro Balbo: *Athenis aiunt, cum quidam apud eos, qui ſancte grauiterque vixiſſet, & teſtimonium publice dixiſſet, &, vt mos Graecorum eſt, iurandi cauſa ad aras accederet, vna voce omnes iudices, ne is iuraret, reclamaſſe.* Fuit is Xenocrates, vt docet nos LAERTIVS *in eius vita.*

tribuitur; ita temerarium eſt, expectare aut poſtulare, vt veritas aut falſitas iuramentorum miraculo quodam praeſentaneo demonſtretur, quaſi Deus teneretur ad libidinem hominum iudiciarium ſuum munus exercere. Quae ſuperſtitio tamen non inter Ethnicos ſolum viguit [6], ſed & ſeculis barbaris inter Chriſtianos frequentiſſima fuit. SOPHOCLES Antigone v. 269. Ἦμεν δ' ἕτοιμοι καὶ μύδρους αἴρειν χεροῖν, καὶ πῦρ διέρπειν, καὶ θεοὺς ὁρκωμοτεῖν, &c. *Eramus parati ignitum ferrum capere, & ire per ignem & iurare.* Vid. formulae exorciſmorum apud MARCVLPHVM. Phil. BALDAEVS de Idololatria Indorum cap. vlt. memorat, apud Malabares, qui iuramentum purgatorium praeſtiturus eſt, eius tres priores digitos manus feruenti butyro immergi, & folio circumuolutos poſt tertium diem inſpici. Alii iubentur tranare fluuium inter Cochin & Cranganor, crocodilis plenum. Aliis pomum, ſerpentibus plena ex olla eſt tollendum. Prout illaeſi iſta faciunt, ita de eorum innocentia iudicatur. Vid. quoque Bern. VARENIVS [7] Deſcr. Iaponiae c. 18. & Iodoc. SCHOVTEN in Deſcr. regni Siam. vbi proceſſum eorum iudiciarium delineat. EVSEBIVS apud Stobaeum Serm. 27. *Multi homines adhortantur,* τὸ ἐνόρκους εἶναι, *vt verum iurent. Ego vero* καὶ τὴν ἀρχὴν μηδ' εὐχερῶς ὀμνύναι, *ne principio quidem temere iurare religioſum duco.* Add. GROTIVS ad Matth. V, 34. Et ſane ſi verum fateri velimus, iuramenta arguunt aut praeſupponunt humanam diffidentiam, infidelitatem, ignorantiam, & impotentiam. Quid enim opus eſſet iuramentis, ſi alterius fidei & conſtantiae ſatis fideremus? aut ſi nulla perfidiae exempla extarent? aut ſi ſat virium nobis eſſet, alterum ad debitum explendum adigendi? Quid denique ex iuratis teſtibus rem cognoſcere ſtuderet iudex, ni eam ignoraret? Et inde putauerim arceſſendam rationem eius, quod Fridericus effatur apud GVNTHERVM [8] Ligurino L. III. [verſ. 511. & ſeq.] *Nudo ius & reuerentia verbo Regis ineſſe ſolet, quouis iuramine maior.* Quia non ſolum principum quam maxime intereſt, fidem ſacroſanctam haberi; ſed etiam quia maieſtatem eorum dedecet, ſi vel ſuſpicio perfidiae aut mendacii, fraudisue in ipſos cadere videatur. Sic apud Peruuianos iuramenta non fuiſſe in vſu, teſtatur Garcilaſſus de la VEGA Comment. Regii

6) *Λίμνης δοκιμαστικοῦ, lacus probationis* apud veteres Indos meminit Porphyrius apud Stobaeum *in Eclogis phyſicis* PLINIVS L. XXXI. N. H. c. 2. *Amnis Olachus in Bithynia Brietium alluit: hoc eſt & templo & Deo nomen: cuius gurgite notantur pati velut flammam vrentem.* Plura habet Frideric. LINDENBROGIVS in Gloſſario voce iudicium aquae. H. GROTIVS ad Numer. V, 17. H.

7) Robertus KNOX Relatione hiſtorica de inſula Ceylon L. III. c. 9. LOVBERIVS de regno Siamenſi Part. III. c. 5. §. 11. 12. 13. 14. 15. H.

8) Add. Receſſum Imperii A. 1555. §. 58. H.

§. III. 1) Etſi ſententiae Paganorum de Diis, ſaepe confuſae, contradictoriae, & abſurdae eſſent: iurisiurandi tamen Fidem per Omniſcientiam iidem & Omnipotentiam ſummi Numinis adſtringebant. Et omniſcientiam quidem iis perſpectam fuiſſe, adparet ex fragmento Comoediae PHILEMONIS:

Ἐγὼ δ', ὃ θεοῦ 'στιν ἔργον εἰμὶ πανταχοῦ
- - - Ὁ δὲ παρὼν ἁπανταχοῦ
Πάντ' ἐξ ἀνάγκης οἶδε πανταχοῦ παρών.

quod ex STOBAEO de Rerum nat. Tit. III. p. 339. adducit CLERICVS, & ex prologo Amphytrionis, vbi ſic loquitur Mercurius PLAVTI v. 57. & ſeq.

Vtrum ſit, an non voltis? ſed ego ſtultior,
Quaſi neſciam vos velle, qui diuus ſiem,
Teneo, quid animi veſtri ſuper hac re ſiet.

Vid. LVCIANVS in Chronoſol. Tom. II. p. 614. Ed. Amſt. Omnipotentiam vero Dei iiſdem cognitam

Regii L. II. c. 3. sed qui testimonium dicturi erant, simpliciter promittebant, se verum confessuros Yncae.

§. III. CAETERVM quia praeter Numen nihil est omniscium aut omnipotens [1], hinc patet, absurde iuramentum concipi per aliquam rem, quae opinione diuinitatis destituitur, hoc nimirum sensu, vt illa res testis atque vltrix periurii inuocetur. Inde paganis per sidera iusiurandum concipere frequens [2], quod illa Numina crederent. Id quod Christianis imitari impium atque absurdum foret. Sine dubio autem pro iocularibus sunt habenda verbi gratia, iuramenta Socratis, per canem [3], per anserem, (quidquid contradicat PORPHYRIVS L. III. [§. 16.] Περὶ ἀπεχῆς,) & platanum: Zenonis per capparim; aliorum νὴ τὴν κράμβην. Vid. ATHENAEVS Dipnosoph. L. IX. c. 2. Scilicet iurabant per talia, non vt per deos, sed ne per deos iurarent; vti loquitur APOLLONIVS Thyanaeus apud Philostratum L. VI. [c. 9. Ed. Morelli] postquam apud plurimos prauus mos inualuit, iuramenta in ornamentum ac supplementum velut sermonis adhibere. Sed & apud veteres longe frequentissimum, erat, iurare per ea, quae quis habebat carissima, aut quae maximi aestimabat. Apud VIRGILIVM Aen. IX. [v. 300.] Ascanius: *Per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat.* Sic passim legas iurari per caput proprium aut amicorum, per animam suam aut carissimorum. Amatoribus religiosissimum erat iurare per fulgentes oculos, per dulce osculum, per crines aureos dominae. OVIDIVS Amorum L. III. eleg. 3. [vers. 13. 14] *Perque suos illam nuper iurasse, recordor, Perque meos oculos; & doluere mei* [4]. Quibus omnibus nequaquam hic sensus inest, quod istae res tanquam testes aut vindices periurii inuocarentur; quod credidit inter alios etiam APVLEIVS de Deo Socratis: aut quasi creaturae istae testes citarentur, tanquam aliquid Dei, in quo scilicet refulget Dei veritas, bonitas, & potentia, & quo se tum agnoscit per Dei misericordiam frui, tum non vult per Dei iustitiam priuari; ac si ita dicerent, *iuro per vitam*, id est, per Deum, cui vitam debeo. Vti praeter alios arbitratur Rob. SANDERSON. de iuramenti obligat. praelect. 1. §. 4. Sed Deum obte-

tam fuisse, vel ex his solis constiterit OVIDII Metam. VIII. vers. 618. 619.

Immensa est finemque potentia Coeli
Non habet: & quicquid superi voluere, peractum est.

2) Apud EVRIPIDEM, praeeunte verbis Medea Aegeus:

Ὄμνυμι γαῖαν, λαμπρὸν ἡλίου τε φῶς,
Θεούς τε πάντας, ἐμμένειν, ἅ σου κλύω.
Iuro terram, & splendidum lumen Solis,
Et omnes Deos, me his staturum, quae ex te audio. H.

3) Vid. MENAGIVS ad Diogenem Laërtium L. II. §. 40. vbi plura talia exhibentur PHILOSTRATVS de vita Apoll. Tyan. Lib. VI. c. 19. Ed. Olear. Πρὸς ταῦτα ὁ θεσπέσιος, ἐγένετό τις ἔφη, Σωκράτης, Ἀθηναῖος, ἀνόητος, ὥσπερ ἡμεῖς, γέρων, ὃς τὸν κύνα, καὶ τὴν χῆνα, καὶ τὴν πλάτανον θεούς τε ἡγεῖτο καὶ ὤμνυ οὐκ ἀνόητος, εἶπεν, ἀλλὰ θεῖος καὶ ἀτεχνῶς σοφός· ὤμνυ γὰρ ταῦτα, οὐχ ὡς θεούς, ἀλλ' ἵνα μὴ θεοὺς ὀμνύῃ.

4) Similiter HORATIVS L. II. Od. 8.

Vlla si iuris tibi peierati
Poena, Barine, nocuisset vnquam
Dente si nigro fieres, vel vno
Turpior vngui.
Crederem: sed tu, simul obligasti
Perfidum votis caput, enitescis
Pulchrior multo, iuuenumque prodis
Publica cura.

AVGVSTINVS Tract. 35. in Iohannem. *Oculi nostri lumina dicuntur & vnusquisque ita iurat tangens oculos suos, per lumina sua.* Viuant lumina, *vsitata iuratio*

obteſtabantur, vt vltionem periurii in iſtis potiſſimum rebus, vtpote ſibi cariſſimis, expeteret. *Per caput ipſe ſuum ſolitus iurare, tuumque Quod ſcio non illi vilius eſſe ſuo.* OVIDIVS Triſt. L. IV. El. 4. [verſ. 45. 46.] Sicut Athenienſibus vſitatum erat, in iuramentis ſe, & familiam ſuam deuouere, ſi fallerent; & contra, ſi bene iurarent, ſibi ſuisque omnia bona a diis precari; vt paſſim apud DEMOSTHENEM patet. Add. ANTIPHONII Orat. 15. Et credebant iſti, violato eiusmodi iuramento iram deorum in aliena quoque capita deriuari. Facit huc cumprimis illud PLINII II. Epiſt. 20. vbi de Regulo narrat, quomodo Veraniam grauiter decumbentem inuiſerit, ac cum ipſi perſuaſiſſet, ſe ex ſiderum obſeruatione cognoſcere, morbo ipſam liberandam; *illa, vt in periculo credula, poſcit codicillos; legatum Regulo ſcribit; mox ingraueſcit; clamat moriens: O hominem nequam, perfidum, ac plus etiam quam periurum! qui ſibi per ſalutem filii peieraſſet.* Addit PLINIVS: *Facit hoc Regulus non minus ſcelerate quam frequenter, quod iram Deorum, quos ipſe quotidie fallit, in caput infelicis pueri deteſtatur.* LYSIAS Orat. aduerſ. Diagitonem. [Orat. 33. c. 4. pag. 538. 539.] *Paratus ſum fidenti animo, vbicunque volueris, praeſtare iusiurandum per capita horum liberorum, & eorum, qui ſecundis nuptiis mihi nati ſunt. Atqui nondum eo miſeriae perueni, neque tanti facio pecuniam, vt aut periurio liberos diris deuouere velim, quo alimenta ipſis relinquam, aut per nefas patri facultates auferre.* Poſſis etiam huc obiter referre, quod apud Banianos in India, qui ſummo cultu vaccas habent, ſanctiſſimi inſtar iuramenti ſit, praeſente vacca cultrum manu tenere, ac dicere: ſi hoc verum non ſit, aut ni contractus impleatur, poſſe hoc cultro vaccam traiici. Petrus de VALLE Itin. Part. 2. Ep. 3. Ex his quoque patet, quis ſenſus ſit iuramentorum, quae veteres concipere ſolebant per caput, per genium, per ſalutem Principis; qualia adhuc inter Perſas frequentari, & religioſius haberi, quam ſi ſimpliciter per Deum iuretur, refert Petrus de VALLE Itin. Part. II. Epiſt. 1. Id enim non ideo factum, quod Principibus adhuc viuis Numen ineſſe crederent [5], aut quod iram eorum in ſe fallentes imprecarentur; ſed quia multi ſerio, aut per adulationem videri volebant, ſe Principis ſalutem propriae anteferre, adeoque maiori religioni ducere iram deorum in iſtius, quam in proprium caput deuoluere. Vnde ſenſus eiusmodi iuramentorum proprie hic fuit: ita ſaluum Principem opto, vt ego hoc faciam: id eſt, niſi hoc faxo, iratum Principi Deum precor. Apposite Auguſtinus, citante GROTIO in Sparſ. flor. *ad L. 33. D. de iureiur. Quid eſt iurare, niſi ius reddere Deo, quando per Deum iuras? ius filiis tuis reddere, quan-*

5) Vt exiſtimauit Nic. HENELIVS Ot. Vratislau. c. 2. H. [Adde Celeb. viri Euerardi OTTONIS Diſſertationem de periurio per Genium Principis.]

6) Ἄξιον ἐπαινεῖν καὶ τόδε, ὁπότε βιασθεῖεν ὀμνύναι, τῷ μέλλειν καὶ βραδύνειν καὶ ἀποκνεῖν ἐμποιοῦντας δέος οὐ μόνον τοῖς ὁρῶσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς προκαλουμένοις εἰς τὸν ὅρκον. εἰώθασι γὰρ ἀναφθεγξάμενοι τοσοῦτον, νὴ τὸν, ἢ μὰ τὸν, μηδὲν προσλαμβάνοντες προφάσει τῆς ἀποκοπῆς, τρανοῦν ὅρκον οὐ γενόμενον. ἀλλὰ καὶ προσλαβέτω τις, εἰ βούλοιτο μὴ μὲν τὸ ἀνωτάτω καὶ πρεσβύτατον εὐθὺς αἴτιον, ἀλλὰ γῆν, ἥλιον, ἀστέρας, οὐρανὸν, τὸν σύμπαντα κόσμον. Vid. interpretes ad Matth. V, 34. & ſequ & Ranas ARISTOPHANIS verſ. 1422. vbi SPANHEMIVS Philonem *de ſpectaculis* laudat, qui in locus inueniatur in libro eius de *legibus ſpecialibus.*

7) Atqui & Apoſtolus 1 ad Timoth. V, 21. videtur iuraſſe per Deum & Dominum Ieſum Chriſtum, & electos Angelos. Add. SCHILTER. Manuduct. philoſoph. moral. ad iurispr. c. 2. §. 17. Verum recte ad locum illum notat H. GROTIVS ſenſum

quando per filios tuos iuras. Quod autem ius debemus saluti nostrae, filiis nostris, Deo nostro, nisi caritatis, veritatis, & non falsitatis? Cum dicit quisque per meam salutem, salutem suam Deo obligat: quando dicit per filios meos, oppignorat Deo filios suos, vt hoc veniat in caput ipsorum, quod exit de ore ipsius. Si verum, verum: si falsum, falsum. Cum ergo filios suos, vel caput suum, vel salutem suam quisque in iuratione nominat quicquid nominat, obligat Deo. Inde etsi omnino probandum sit, quod PHILO Iudaeus de specialibus legibus [init. p. 594. Ed. Geneu.] profanam iurandi temeritatem damnet: ista tamen hautquidquam album calculum merentur [6]: *Quod si rei necessitas religionem iurisiurandi postulet, magis decet iurare per patris aut matris sanitatem, & senectutem prosperam, si viuunt, aut, si defuncti sunt, per beatam eorum memoriam. Sunt enim effigies & simulacra diuini Numinis, qui liberos ad vitam produxerunt de nihilo. Iis quoque laus debetur, qui quoties vrgentur sacramentum dicere, cunctando tergiuersandoque religionem incutiunt, non solum spectantibus, sed & ad iurandum prouocantibus. Solent enim quidam, vbi hoc solum protulerint, Ita me adiuuet, reliquum ex abrupto subticere, nihil addentes amplius, nec absoluentes formulam. Potest enim suppleri, si libeat, non statim addendo: Altissimus, aut summus rerum conditor, sed tellus, sol, coelum, mundusue.* Sed nec video, quomodo excusari possit illud iuramentum militum Christianorum, crassum nimis excessum reuerentiae aduersus Imperatores redolens, quod refert VEGETIVS de Re milit. L. II. c. 5. *Iurant per Deum, & per Christum, & per Spiritum Sanctum, & per maiestatem Imperatoris* [7], *quae secundum Deum generi humano diligenda est, & colenda. Nam Imperatori, cum Augusti nomen accepit, tanquam praesenti & corporali Deo, fidelis est praestanda deuotio, & impendendus peruigil famulatus.* Etsi enim concedatur, quod sequitur: *Deo enim vel priuatus, vel militans seruit, cum fideliter eum diligit, qui Deo regnat auctore:* non ideo tamen per maiestatem Imperatoris pari modo iurandum erat, ac per Deum iuratur. Neque vero illa subtilitas in gregarios milites cadit, vt vocabulum *per* in eadem formula diuerso modo accipere possint, cum de Deo, & cum de Imperatore sermo est. Sane ex EVSEBII Hist. Eccles. L. IV. c. 14. patet; inter signa abnegati Christianismi fuisse, iurare per fortunam Principis [8]; id quod Polycarpus facere constantissime abnuit. Sic nescio an probari possit formula iuramenti, nouo ordini Equitum a Carolo Gonzaga praescripta: *Iuro per immortalem Deum, perque auitam quam profiteor nobilitatem;* apud GRAMONDVM Hist. Gall. L. V. Hinc quoque patet, non sine ratione grauiter quondam punitos [9], qui per caput aut salutem Principis peierabant; quippe quod crederentur diuinis poenis ipsum Principem facere

sensum esse: *Hoc te obtestor, audiente & Deo & Christo, & electis Angelis.* Nam & Angelos audire, quae nos dicimus: & Deo saepe adiungi Angelos, vt eo rectius summa eius maiestas concipiatur. Add. de iureiurando per Euangelium can. 11. quaest. 1. caus. 22. H.

8) Τὴν Καίσαρος τύχην, id est, *per Genium Principis.* Quo iurandi more ac ritu semper Christianos abstinuisse, etsi iurarent per salutem Caesarum, ceu geniis omnibus augustiorum, testatur TERTVLLIANVS Apolog. c. 31. Adde *L. 41. C. de Transact. L. 2. C. de Reb. cred.* H. GROTIVM ad Matth. V, 34. verb. μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ. H.

9) Nec temere TERTVLLIANVS Apol. c. 28. Ethnicis obiecit: *Citius apud ipsos per omnes Deos, quam per vnum Genium Principis peierari.* Apud Aegyptios grauissimum erat iuramentum per vitam Pharaonis, quod violatum capitis poenam secum trahebat, vt ex Abenesdra notat H. GROTIVS ad Genes. XLII, 15. H.

facere obnoxium, cuius tamen incolumitati salus publica sit innexa. Vid. *L. 13. §. f. D. de Iureiurando.* Sic apud Herodotum Melpomene refertur, Scythas, rege aegrotante, inquisiuisse, num quis ciuium per solium regis peierauerit. Quo comperto, periurum capite plecti. Apud ZOSIMVM L. V. in fine, magistratus Alarichi postulata aequa concedi propterea posse negabant, quod per caput Principis iuratum fuerat, cum isto pacem non fore. *Quippe si Deo praestitum fuisset iusiurandum, fortasse negligi posse, permittendo benignitati diuinae facinoris impii condonationem: sed quando per caput Imperatoris iurassent* [10], *non iam eis fas esse, contra tam graue iusiurandum delinquere.* Caeterum ne quis iuret *per vitam Regis & filiorum eius* interdictum legitur in *Capitul. Caroli Magni* L. III. c. 42. In *L. autem 33. D. d. t.* VLPIANVS non negat iuramentum esse, quando quis per propriam salutem iurauerit; sed id non valere dicit, nisi specialiter ipsi sit ita delatum. Add. *L. 3. §. 4. L. 4. L. 5. princ.* d. t. Scilicet quia iuramenta fiunt eius causa, qui ea defert. Ideo verbis a deferente conceptis praestari eadem mos est, vt in eum sensum valerent, quem deferens intendisset; (Conf. LIVIVS L. XXII. c. 38. ab init.) neue iurans insidiose & ambigue formatis verbis vim iuramenti eludere conaretur. An quia quotidiano eiusmodi iuramentorum vsu eorundem reuerentia exolescit; igitur alter pro iuramento solenni acceptare non tenetur tritam alicuius formulam, quae saepe etiam non cogitantis sermonem interstinguit. Imo recte HOBBES Leuiath. c. 14. illas deierationes non iuramenta esse dicit, sed nominis diuini abusionem, natam ex praua consuetudine omnia nimium vehementer asseuerantium. Ex quibus & hoc patet, etsi exsecrationes presse sumtae, quatenus quis nude sibi aut aliis mala imprecatur, aut se aliosque diris deuouet, iuramenta non sint: easdem tamen, quatenus ad assertionem aut promissum nostrum referuntur, omnino pro parte iuramenti esse habendas [11]. Conf. ZIEGLER. ad Grot. L. II. c. 13. §. 10. Id quod etiam extendendum ad illas preces, quibus quis sibi certi quidpiam boni ita precatur, vti iuramentum seruauerit. Quale est illud apud AELIANVM V. H. L. XII. c. 9. Οὕτω ἐγὼ Τιμησίε τὸν ἐγκέφαλον ἐξαράξαιμι. *Sic ego Timesiae cerebrum discusserim.* Ammianus Marcellinus L. XXIV. c. 5. *Animabat Iulianus exercitum, quum non per charitates, sed per inchoatam rerum magnitudinem deieraret assidue.* Sic sub iugum mitteret Persas, ita quassatum recrearet orbem Romanum: *Vt Traianus fertur aliquoties iurando dicta consueuisse firmare.* Sic in prouincia-

10) Tantum seculo hoc (erat autem quintum) sub Christianis Principibus profecerat adulatio: haut aliter atque iam olim sub Gentilibus & saeuissimis; vt vere scribit GOTHOFRED. *ad L. 8. C. Theod. de pactis & transaction.* H.

11) Ergo distinguendum omnino inter iusiurandum verum siue proprium, & quasi siue improprium. Illud locum habet in re latente, cuius veritatem nemo nouit, nisi ille qui est omniscius, & punire nos potest. Hoc in promissionibus & obtestationibus, cum res sancta, aut praecipuo honore habita, citra Numinis intuitum, pro fidei datae securitate tanquam pignus deponitur. Quo pertinet, quando in diuinis literis legimus, sanctos etiam viros iurasse per salutem, animam vel vitam Principis aut Prophetae, per animam, vitam aut conscientiam suam. Gen. XLII, 14. 1 Sam. I, 26. XVII, 55. XXV, 25. 2 Sam. XI, 11. XIV, 19. 2 Regum II, 2. 1 Corinth. XV, 31. Igitur si quis hoc modo iuret per illum, qui rerum intellectum habet, postea autem fallere deprehendatur, iniuriam committit, non leuiter puniendam; sin per res alias, infamiae notam subit, nec fidem amplius meretur; quippe cui res quoque sanctas violare pudori non fuit. Adde de exsecratione Psalm VII, 6. H.

12) Vid. ad h. l. CHEMNITIVS in Loc. Theol.

uinciarum ſpeciem redactam videam Daciam; Sic pontibus Iſtrum, Euphratem ſuperem. Add. quoque GROTIVS ad Gen. XXIV, 2. Sic Patanes, populi in Indoſtan tam elato ſunt animo, vt ſaepe velut iurantes ſoleant dicere: Nunquam fiam rex in Dehli, ni hoc ita ſit. Atque ſic adparet, quomodo explicanda ſint iuramenta, quae in ſacris literis occurrunt, vbi a piis quoque hominibus creaturarum mentio fuit facta. Vid. Geneſ. XLII, 15. 2 Sam. XIV, 19. 1 Sam. XXV, 26. 1 Reg. II, 23. 2 Reg. II, 4. 6. Sic inter Iudaeos poſteriorum ſeculorum valde frequentia fuiſſe iuramenta per caput, coelum, templum, aurum templi, aram, victimas, patet ex Matth. XXIII, 16. ſeqq. [12] Quorum profanos abuſus, & petulantes cauillationes grauiter taxat Saluator noſter loco dicto. Ad HOMERI Iliad. α. v. 234. DIDYMVS illud *ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον* ita explicat: *Ἰστέον, ὅτι διὰ τοῦ σκήπτρου ὄμνυσιν αὐτὸν τὸν ἔφορον τῆς βασιλείας Θεόν. Sciendum, quod per ſceptrum iurant ipſum regni arbitrum Deum.* Homeri locum imitatus eſt Valerius FLACCVS Argonaut. L. III.

Hanc ego magnanimi ſpolium Didimaonis haſtam,
Quae neque iam frondes virides nec proferet vmbras,
Vt ſemel eſt excuſſa iugis, ac matre peremta
Fida miniſteria, & duras obit horrida pugnas;
Teſtor; & hoc omni ductor tibi nomine firmo.

Conf. VIRGILIVS Aeneid. XII. v. 396. OVIDIVS tamen de remed. amoris L. II. [verſ. 783. 784.] *Atrides ſibi quod nunquam tactam Briſeida iurat Per ſceptrum: ſceptrum non putat eſſe Deos.* Add. GROTIVS dicto loco §. 11. Perſas poſterioribus ſeculis per ſalem ſolitos iurare, patet ex PROCOPII de Bello Perſico L. I. c. 4. Et apud DVCAM Hiſt. Byzant. c. 23. Mahometes, Turcarum Imperator, Baiazeten Viſirem per panem & ſalem adiurat.

§. IV. PORRO IN iuramentis formula illa, ſub qua Deus teſtis aut vindex inuocatur, accommodanda eſt ad perſuaſionem ſeu religionem, quam circa Deum fouet, qui iurat. Fruſtra quippe adigitur quis ad iusiurandum per Deum, quem non credit, adeoque nec metuit. Ac nemo per Deum ſe iurare putat alia formula, aut alio ſub nomine, quam quod ſuae, id eſt, ex opinione iurantis verae religionis praeceptis continetur. Inde eſt etiam, quod qui

Theol. L. de Lege p. 49. & VOSSIVS Hiſt. Pelag. L. V. P. II. L. I. p. 500. Refertur autem Chriſti praeceptum, a LEONE Imperatore, in Nou. XCVII. ad praecepta Chriſtianorum Heroica: *Ceteroquin,* inquit, *etiam hoc ſentimus, domini iuſſum non ſimpliciter ad moderanda communis vitae negotia, ſed ad conſtituendum illis, qui ad beatam illam ſublimitatem adſcendere deſiderant in perfectiorem Reipublicae gradum, eſſe promulgatum. Cuius ſane generis etiam alia ſunt, vt hoc:* Ne ſoliciti ſitis, &, ne reponatis theſauros in terra, quae eodem dicta ſunt. *Haec enim & ſimilia ſeorſum perfectionibus demandantur.* Peius GVNDLINGIVS Iuris Nat. p. 193. dicta CHRISTI apud Matthaeum, & IACOBI in Epiſtola c. V, v. 12. ita interpretatur, *ne quis per eiusmodi res aliquid adſeueret religioſe, quae nihil diuini ſint, terra, templum cetera.* Hanc enim interpretationem, non admittunt verba IACOBI, *μήτε τὸν οὐρανὸν, μήτε τὴν γῆν, μήτε ἄλλον τινὰ ὅρκον,* vtpote quibus iuramentum quoduis interdicitur. Quare, quum conſtet, lege Moſaica Deut. VI. v. 13. & X. v. 20. permitti iusiurandum iudiciale, ſupereſt, vt dicamus, reprehendi his verbis iusiurandum ſine neceſſitate ex ſola animi libidine praeſtitum, ſeu, vt nunc vulgo hoc iusiurandum accipitur, iusiurandum *extraiudiciale.* Per terram etiam pagani iurabant. Vid. SPANHEMIVS ad Ariſtophanis Plutum v. 124.

qui per falsos Deos iurat, quos ipse tamen pro veris habet, obligetur, ac si fefellerit, reuera periurium admittat. Quia sub quocunque speciali conceptu Numinis notionem ante oculos habuit, adeoque dum sciens peierauit, diuinae maiestatis reuerentiam, quantum in se fuit, violauit [1]. IVVENALIS Sat. XV. [vers. 37. 38.] *Numina vicinorum Odit vterque locus, cum solos credat habendos Esse Deos, quos ipse colit.* Add. *l. V. §. 1. D. de iureiur.* (cui non repugnat §. 3. d. l. & c. 10. quaest. 5. caus. 22 [2].) Quod si autem quis iuramentum accipit sub formula illius religionis, quam iurans quidem pro vera, ipse autem pro falsa habet, nequaquam ideo istius religionem adprobat [3], aut pro vera habet. Sic qui a Iudaeo iuramentum accipit, hautquidquam adprobat ipsius sententiam, qui negat, vnum Deum creatorem coeli & terrae esse patrem Domini nostri Iesu Christi. An tamen huc quadret exemplum a GROTIO d. l. §. 12. ex *Gen.* XXXI, 53. allatum, dubito. Nam Deus Abrahami & Deus Nahoris, & patrum ipsorum verus erat Deus. Add. c. 16. quaest. 1. caus. 22 [4].

§. V. AD IVRAMENTI porro obligationem requiritur, vt animo deliberato id susceptum sit. Vnde iuramento hautquidquam obstrictus erit, qui non putans se iurare verba iurantia protulerit, seu qui simpliciter tantum iuramentum recitauerit, vel etiam eiusdem verba concepta in prima, vt loquuntur, persona alteri praeiuerit. Add. *L. 3. §. 2. D. de Obligat. & action.* Et hactenus valere potest illud LVCIANI pro lapsu inter salutandum: Ὀυ τὴν γλῶτταν αὐτῦ, ἀλλὰ τὴν γνώμην ἐξετάζειν ἄξιον, *non linguam eius, sed mentem examinare oportet.* Inde frustra sibi religionem fingebat Cydippe, lecto iuramento, quod Acontius pomo inscripserat. Et recte ipsa apud OVIDIVM in epist. Heroid. [XXI. vers. 135. & seqq.] *Quae iurat mens est: nil coniurauimus illa. Consilium, prudensque animi sententia iurat, Et nisi iudicii vincula nulla valent. Verba suis frustra viribus orba tenes. Non ego iuraui; legi iurantia verba. &c.* Simile factum narrat Antonius LIBERALIS sub init. Metamorphos. de Ctesylla virgine Caea, quam Hermochares Atheniensis pari modo circumuenit. At vero longe absurdissimus foret, si quis iurare volens, seu intentionem iurandi prae se ferens, nolit tamen obligari; sique dixerit, se, dum iuramento adigitur, recitatione duntaxat verborum conceptorum voluisse defungi, non autem ex iisdem obligationem conscientiae suae conciliare. Cuius rei ratio proxima non tam haec est, quod obligatio a iuramento sit inseparabilis, & effectus eius necessarius; quam quia alias omnis vsus iuramentorum, imo omnis ratio interueni-

§. IV. 1) Seneca VII. de Benef. 7. *Punitur, qui tanquam Deo fecit. Opinio illum nostra ac sua obligat poenae.*

2) Ceterum vt obseruat GRONOVIVS in notis ad Grotium Lib. II. c. 20. §. 51. n. 71 paganorum quoque exempla reperiuntur, qui puniti sint propter impietatem contra falsos Deos suos admissam. Tales sunt Cambyses, IVSTINVS L. I. c. 9. Xerxes ibidem, II. 12. Galli qui templum Delphicum spoliauerant, ibid. 24. 8. Pyrrbus & miles stationarius Romanus apud cit. LIVIVM XIX. 18. H.

3) Plane vt a foeneratore mutuo sumturus pecuniam, non ideo improbum huius foenus probat; tolerat tantum, quia aliter necessitatibus suis consulere nequibat. V. GROTIVS Lib. II. c. 13. §. 12. & ibi Zieglerum. H.

4) Imo recte hoc exemplo vtitur GROTIVS. Adparet enim manifeste per Iosuae XXIV, 2. Tharan, patrem Abrahami & Nahorem, patrem Tharae, coluisse Deos peregrinos. Vid. CLERICVS ad laudatum locum Geneseos, & ad eiusdem caput XIV. vers. 13.

§. V. * Conf. supra c. 2. §. 14. H. [Excipiatur tamen *ius iurandum* vi extortum, de quo infra §. 8.]

uenientibus signis sese obligandi ex humana vita tolleretur, si quis tacita sua intentione posset impedire, ne effectus ille actum aliquem sequatur, cui producendo idem est institutus. Vnde omnino iuramento obligaberis, quicquid demum cogitaris, quando iurabas; siquidem & is, cui iuratur, ita verba tua accepit, tanquam iuramentum exprimentia, & tu, quando eadem proferebas, serio rem abs te agi, non autem iocandi institutum ostentabas. Et reuera contradictorium est, velle iurare, & tamen non velle iuramento obligari; velle promittere, & promisso nolle teneri; velle serio verba proferre, vt tamen non obtineant illum vsum, quem communis conuentio illis assignauit. Hinc inficete Mediolanenses Friderico I. apud RADEVICVM L. II. c. 25. respondent: *Iurauimus quidem, sed iuramentum attendere non promisimus.* Add. GROTIVS ad Matth. V, 33. Huc quoque spectat, quod habet Petrus SVAVIS Hist. Concilii Trident. L. I. *Sede vacante, solent Cardinales capita quaedam reformando regimini Pontificio in formulam redigere, quae singuli se exacte seruaturos iurant, si forte ipsi Pontificatum obtineant: licet omnium aetatum experimentis testatum sit, nemini propositum iuramento stare, quod statim ab electione in pontificem profiteantur, se non potuisse obligari, vel ipsa assumtione in Pontificatum solutos sacramenti religione.* Add. Idem L. V. p. m. 358. edit. Gorinch. 1658. Quod si autem quis eiusmodi praeposteram intentionem prae se tulerit, ludos tantum agere censebitur. Sic verbi gratia in scholis, vbi solenni in actu titulus doctoris alicui confertur, hic vtique Doctor erit, si vel maxime promotor, dum vsitatum carmen recitat, de asino coronando cogitauerit. At si cui in scena ab histrione mitra omnibus cum ritibus imponatur, is ne hilum quidem qualitatis doctoralis nanciscetur. *Ipsa statim scena rem fictam esse testatur.* QVINTILIANVS Decl. 342. Vnde patet, absurdam esse quaestionem; an obligetur, qui deliberato protulerit verba iurantia, animo tamen non iurandi? Si enim verba illa tantum recitatiue protulit, apertum est, ipsum neque iurasse, neque obligari. Verum vbi res velut serio fuit acta, id est, vbi & ille, qui verba protulit, iurantis speciem prae se tulit, & alter in eum sensum id accepit, sine dubio iuratum est, & obligatio contracta est; quicquid demum ille, qui iurauit, tacite in animo suo voluerit *.

§. VI. EST AVTEM & hoc probe obseruandum, iuramenta in se non producere nouam & peculiarem obligationem [1], sed obligationi in sese validae velut accessorium quoddam vinculum superuenire [2]. Semper enim dum iuramus,

§. VI. 1) Infra §. 11. H.

2) Vtique enim per adseuerationem religiosam nouum promissioni accedit auctoramentum, quo eo magis a perfidia absterreri debemus, quod Deum promissi testem, & perfidiae vindicem adsciuimus. Adhuc tamen promissioni inualidae nihil ex iureiurando roboris accedit: quum Deus probare neutiquam praesumatur conuentionem, quae legi repugnet, aut cum eo inita sit, qui iure acceptandi destitueretur, qualis est, qui dolo conuentionem elicuit, vel iurantem vi iniusta ad iurandum adegit, etsi aliud visum sit GROTIO II. c. 13. §. 14. Qua ratione ferri potest regula Iuris Canonici: *Omne iusiurandum seruandum esse, quod sine aeternae beatitudinis detrimento seruari possit,* vt pote quod, sic acceptum, respondet verissimo illi dicto SENECAE, *interdum scelus est, praestare fidem.* Sed finge, iurasse aliquem, se non amplius iuraturum, qui deinde nihilominus iurauerit: poterit ne, intercipiendae obligationi, nascenti ex posteriore iureiurando, vti exceptione, Nisi ego iurassem, me non iuraturum; Non poterit sane, quia periurii & obligationis separatae sunt caussae, neque perfidiae a perfidia excusatio quaeri potest.

ramus, ſupponimus aliquid, quo non praeſtito, diuinam poenam in nos prouocamus. Atqui ineptum hoc eſſet, niſi illicitum foret non praeſtare id, quod ſupponitur; adeoque niſi iam antea obligaremur. Quanquam ſaepe vno ſermonis complexu comprehendatur [3], & principalis obligatio, & vinculum iuriſiurandi acceſſorium, verbi gratia, ſi dicam, ita me Deus adiuuet, vt ego centum tibi dabo. Non ideo tamen ſuperuacuum eſt iuſiurandum, quia obligationi iam antea firmae accedit. Scilicet etſi omnes non athei credant, Deum violationem promiſſorum etiam iniuratorum vindicare; iiſdem tamen hautquidquam vane perſuaſum eſt, acerbius puniri, qui iram Dei expreſſe prouocauerit, ac quantum in ſe fuit, ad ipſius miſericordiam viam ſibi praecluſit. Quippe qui tam firmo propoſito ad exſerendam malitiam ruit, vt nihil ſe curare oſtendat, quicquid illi diſpliceat, cui ſummum bonum iuxta ac malum repraeſentandi eſt facultas. Ex quibus concluditur [4], quod illi actus, quibus vitium aliquod intrinſecum, obligationem producendam impediens, adhaerebat, obligatorii non fiant, iureiurando licet accedente. Sicuti nec per ſubſequens iuramentum antegreſſa obligatio valida eliditur, aut ius per eandem quaeſitum alteri tollitur. Sic fruſtra quis iurauerit, ſeſe alteri debitum non ſoluturum.

§. VII. Exinde conſequitur, cum in promiſſis & pactis conſenſus errore elicitus non ſit idoneus ad producendam obligationem; non obligare iuramentum, vbi certum eſt, eum qui iurauit factum aliquod ſuppoſuiſſe [1], quod reuera ita ſe non habebat, ac niſi id credidiſſet, non fuiſſe iuraturum: inprimis vbi per dolum eius, cui iuratur, in errorem fuerit coniectus. Nam factum illud habet vim conditionis, qua non adparente, quae ſuperſtruuntur, corruunt. Sic ſi quis ex remotis locis laetum mihi nuncium attulerit, ob quem Euangelia ipſi iurato promiſerim; poſtea autem falſa ipſum nunciaſſe deprehendero, hautquidquam iuramento tenebor. Addit autem heic Grotius d. l. §. 4. Si dubium ſit, annon aliquis idem iuraturus fuerit, etiamſi in iſto errore non haeſiſſet, ſtandum erit iuramento; quia ſimplicitas quam maxime iuramento competit, & ab eodem omnis interpretatio eluſoria eſt ſeparanda: & quia promiſſio non ſoli iſti errori fuit ſuperſtructa, etſi forte erroris iſtius intuitu prolixior fuerit. Vbi tamen res nondum eſt in expedito. Nam vter iudicabit, an errore remoto promiſſio fuerit ſuſcipienda? Non ſane ille, cui iuratum fuit. Quomodo enim liquido quis poſſit iudicare, quaenam mens alterius futura fuerit, ſi haec vel illa conditio extitiſſet? Sed nec ipſe, qui iurauit, adeo certe hac de re iudicare poterit; quippe cum neque eadem res diuerſo tempore propoſita aeque nobis ſoleat placere, neque ſi eadem res eodem quidem tempore, ſed diuerſo modo proponatur. Probabile igitur videtur, ne tale quidem iuramentum, ſaltem in quantum errori ſuperſtruitur, eſſe validum. Si

3) Infra §. 19. H.

4) Infra §. 9. 10. H.

§. VII. 1) Aut dolus circa ſubſtantialia contractus interuenit. Exempli gratia, ſi quis dolo induceret alterum ad donandum annulum aureum, quem ei tantum eſſe inauratum perſuadebat. Neque vero in caſibus hiſce opus erit abſolutione, vt quidam volunt: nam actus ipſo iure eſt nullus, & ius naturale heic non diſtinguit inter contractus bonae fidei & ſtricti iuris. Idem dicendum, ſi er-

Si cui tamen in honorem Numinis ab eo non penitus discedere placeat, ex conditione rerum suarum metietur, quantum commode praestare possit. Quo loco non inconueniens fuerit, circa iuramentum a Iosua Gibeonitis praestitum quaedam monere; *Iosua* IX. Vbi primo obseruandum, astutiam Gibeonitarum non esse culpabilem, nec mendacii proprie dicti nomine venire. Quis enim reprehendat, si quis ficto sermone vitam suam seruare fategerit ab hoste ad internecionem grassante? Dein neque damnum proprie dictum ista astutia illatum fuisse Israelitis. Quid enim homini decedit, si sanguinem alterius effundere non concedatur, quem de caetero omnibus rebus spoliare, & in perpetuam abstrahere seruitutem potest, ita exarmatum ac debilitatum, vt insurgere in ipsum postea nequeat. In hoc ergo cardo rei versatur; an Deus per modum praecepti iniunxerit, omnes & singulos incolas terrae Canaan internecioni dare, etiam eos, qui sponte ceruices seruitio submitterent, & ex quibus periculum in posterum non immineret? Id si absolute affirmetur, iuramentum Iosuae erat irritum. Inseruiisset enim ad hoc, vt praeceptum diuinum eluderetur, id est inuocasset Iosua Deum, vt ipsum puniret, nisi praeceptum ipsius violasset. Neque dici potest, Iosuam ideo iuramentum illud seruare voluisse, ne Iehouae reuerentia apud eas gentes aliquid detrimenti caperet, dum ipse non seruat pactum, super quo nomen Dei inuocauerat. Nam hoc incommodum non minus sequebatur, si ipse aliquid a Deo sibi iniunctum executioni dare neglexisset. Igitur GROTIO d. l. videtur praecepto illi *Deuter*. XX, 16. hanc addendam limitationem; *nisi si qui statim imperata facerent;* id quod aliquot rationibus probatum it. Add. SELDENVS L. VI. c. 16. vbi ostendit, internecionem illam non tam praeceptam Israëlitis; quam indultam. Idque aliis eo probabilius videtur, quod ratio istius dispositionis haec exprimatur; ne istorum idololatriam imitaretur populus, tunc immane quantum in peregrinas superstitiones procliuis; tum ne relicti magno numero antiqui incolae nouos colonos migrare iterum iuberent; praesertim si aequali foedere cum ipsis degerent. Vid. *Iudic*. I, 34. II, 2. III, 5. 6. Hoc periculo depulso, nonnullis, qui praesertim idolorum cultum eierassent, sane parci potuisse. Quicquid huius sit, id patet, Iosuam, dolo deprehenso, valde stricte iuramentum fuisse interpretatum. Phrasi Orientalibus familiari seruos se Israëlitarum professi fuerant, & foedus poposcerant. Iosua vitam illis promittit, foedusque init. Per hoc sane, (si tales fuissent Gibeonitae, quales se ferebant, id est, extra illos populos, quos Deus excidio destinarat,) & bona, & libertas ipsis relinquebantur. Vid. 1 *Reg*. XX, 4. Sed propter adhibitum dolum verbis suis presse inhaeret, & praeter vitam, ac vt adparet, necessaria alimenta nihil illis relinquit. Add. AMBROSIVS Off. L. III. c. 10 [2].

§. VIII.

si error solus sine alterius dolo fuit circa substantialia, aut promissioni causam dedit. Adde FRANTZKIVM L. II. Resolut. 4. ZIEGLER. Decis. 8. H.

2) Imo astutia Gibeonitarum vtique erat vituperabilis, & mendacium proprie sic dictum, quoniam damnum inde omnino liberis Israëlis nasci potuisset, si aequo foedere recepti fuissent incolumes; quia (1) periculum erat, ne liberos deinde Israëlis, nouos colonos, migrare iuberent, quod illi

§. VIII. QVID VERO ſentiendum de iuramentis per metum iniuſtum extortis? Sane qui per metum iniuſtum cauſam iuratae promiſſioni dedit, non minus obligatus eſt ad reſtituendum vi extortum promiſſum, cui iuramentum acceſſit, quam ſi ab iniurato id foret profectum. Igitur non adparet, quare non & heic compenſatio poſſit opponi, iuxta ea, quae ſupra de metu tradidimus. Equidem GROTIVS dicto loco §. 14. cenſet, *ſi aut verba iuramenti hominem non reſpiciant ius ei conferendo; aut reſpiciant quidem, ſed aliquid ſit, quod ei poſſit opponi; tunc eam vim fore iuramenti, vt homo quidem ille ius nullum conſequatur, at nihilominus qui iurauit Deo obligetur ſtare iureiurando.* Eiusque rei exemplum eſſe in eo, qui per metum iniuſtum cauſam promiſſioni dedit. Enimuero alia videtur natura iurisiurandi, cuius verba non ad hominem, ſed ad Deum diriguntur, verbi gratia, ſi dicam, ſolus aut coram arbitris: ego Deo iuro, quod Seio velim dare. (Add. Paulus SERVITA de Inquiſitione. p. m. 55. 56. 57. vbi diſtinguit inter iuramentum, quod ad Deum dirigitur, & quod fit in manus alterius.) Id enim habet indolem voti, quo Deo promitto, quod in ipſius honorem aliquid ſim praeſtiturus; adeoque ex eo non homini, ſed Deo ius volui conferre. Secus autem ſeſe habent iuramenta, quae ad hominem diriguntur [1], ſeu vbi Deo teſte homini quid promitto. Vbi plane videtur expirare obligatio, ſi in homine, cui promittitur, vitium ſit, ob quod recte acceptare promiſſum is non poſſit. Neque enim Deo promiſi, neque dixi: in honorem & gloriam diuini nominis latroni dabo. Et ſi vel maxime admittas, hoc quoque iusiurandum habere vim voti; tamen cum votum non ſtringat, niſi a Deo acceptetur, vnde conſtabit mihi, Deo probari, vt ego innocens me bonis meis ſpoliem, & illa in impium nebulonem conferam, ne ille gratis ſceleratus fuerit? Ne vero Numinis honor minoris dein ſit apud latronem eiusmodi iuramento neglecto, non eſt metuendum; cum is ipſo vitae genere ſatis oſtendat, quanti Deum faciat. Si quis tamen ſit, qui euitando ſimpliciorum ſcandalo, & ne videatur nomen Dei, quod inter pericula profuit, in tutum ſubductus irreuerentius habere, pecuniae promiſſae iacturam facere velit; ſatius vtique videtur, Deoque acceptius, eam in pias cauſas erogare, quam nebulonis alicuius malitiam eadem alere. Idque eo tutius procedit, vbi iuratum fuerit ab eo, in cuius ciuitate per leges quoque ciuiles talia iuramenta declarantur irrita. Vide *Authent. ſacramenta puberum. C. Si aduerſus venditionem.* Exempla, quae pro contraria ſententia GROTIVS adfert,

illi ſubformidabant, quum reſponderent v. 7. *Ne forte in terra, quae nobis forte debetur, habitetis.* Potuiſſent (2) iidem Gibeonitae deuotionem irae diuinae aliter euitare, ſi pacem ſine ſtulta calliditate petere maluiſſent. Ait enim Deus, Deuteron. XX. v. 10 - - 14. *Si quando acceſſeris ad impugnandam ciuitatem, offeres ei primum pacem: ſin foedus inire noluerit, oppugnabis eam, & percuties omnem marem, in acie gladii.* Dubitandum porro non eſt (3) quin, quod Iuſtitiae etiam & Miſericordiae diuinae conueniens eſt, et proinde Deuteron. VII, 2. ex Deuteron. XX. v. 10. 11. ſupplendum, gentes hae Cananaeae omnes (Haeuaeorum pars autem erant Gibeonitae) internecionem ſuam auertere potuiſſent, ſi pacem petiiſſent. Iurisiurandi autem aequiſſima ratio habetur a Ioſua & Primoribus populi, quum ita religioni eius ſtent liberi Iſraëlis, vt Doli ſimul rationem habeant. Nam in v. 15. iurauerant, Gibeonitas non occiſum iri, quod ipſis per Dei praeceptum integrum erat, quia Gibeonitae pacem petierant. Quare iam ſeruantur Gibeonitae, ſed in poenam aſtutiae ſeruituti ſimul addicuntur duriori, vt ligna caedant, & aquas comportent in domum Dei. Quo ipſo Ioſua ſuis cauet a ſeductione eorum ad ſuperſtitionem, cui impares videbantur, triſti ſeruituti,

adfert, recte inspicienti ad rem nihil facere videbuntur. Add. quoque Anton. MATTHAEVS de Criminibus tit. de periurio n. 5. Vbi miror, eum probare exemplum *Iulii Caesaris, qui a piratis interceptus, iureiurandoque adactus ante lytron iis soluit, dein classe parata oppressos cruci suffixit.* Nam neque PLVTARCHVS, VELLEIVS, SVETONIVS, POLYAENVS L. VIII. de tali iureiurando ipsius mentionem faciunt: & videtur hoc ipso illos sequi, qui momentanea solutione iuratum defungi posse arbitrantur, vt statim vel per se, vel in subsidium vocato magistratu datum recuperare queat. Quae est sane inanis religiositas [2], cum perinde, sit non soluere, & solutum confestim recuperare. CICERO quoque Off. III. [c. 29.] praedoni *pactum pro capite pretium sine fraude non afferri* adserit; ex ea ratione, quod praedo sit *communis hostis omnium, cum quo nec fides esse debet, nec iusiurandum commune.* Id quod GROTIO displicet dicto loco & L. III. c. 19. §. 2. ex ea ratione, quod licet cum praedone non sit specialis illa communio, quam inter hostes in bello solenni introduxit ius gentium: illum tamen, quia homo est, habere communionem iuris naturalis, ex quo nascitur, vt pacta seruanda sint. Neque tamen deest, quod pro Ciceronis sententia possit dici [3]. Scilicet cum pirata sit communis hostis omnium, seu qui citra antegressam iniuriam spoliat aut trucidat, quoscunque nactus fuerit, adeoque ex professo perturbet, & abrumpat socialitatem a Deo inter homines constitutam; igitur non prodesse ipsi debere vinculum, quo homines ad institutum Dei sociabiles inter se solent necti. Cumque is ipso vitae genere atheismum profiteatur, nullum eidem a religione emolumentum accedere debere. Sicuti etiam e contrario in eiusmodi hominum iuramentis nemo prudens fidei aliquid reponit. Et lenoni apud Terentium velut inter requisita suae artis reponitur, vt sit *periurus.* Nic. MACHIAVELLVS Hist. Florent. L. III. *Cum religio Deique timor extinctus sit, inde consequitur, iuratam fidem tantisper aestimari obseruarique, quantum vtile: eaque homines vti, non quo eam seruent, sed vt ea intermedia facilius decipiant, eoque plus laudis & gloriae sibi partum ducunt, quo facilius atque tutius fraudem frausi sunt.*

§. IX. REQVIRITVR & hoc ad validitatem iurisiurandi, vt licita sit illa obligatio, cui id accedit. Igitur nullas habebit vires iurata promissio de re, quae est illicita iure naturali & diuino, imo humano quoque isti non aduerso, si iurans in ciuitate viuat. Vide loca quae ex Patribus congessit GRATIANVS

uituti addicti, per quam simul impediebantur, quo minus liberos Israëlis, nouos colonos, migrare iuberent.

§. VIII. 1) Quam sententiam firmis satis, nisi fallor, argumentis firmaui Comment. de Lytro sect. 2. §. 24. & L. I. Paroem. Iur. Germ. 24. H.

2) Quamuis Iure Canonico etiam probata. Vid. c. 4. X. *de his, quae vi vel met. caus. cap. debitores 6. X. de iureiurando.* H.

3) Malim tamen cum Grotio facere, si latro metu promissionem non extorsit. Conf. AVCTOR supra L. III. c. 6. §. 9. Bene HOBBESIVS c. 15. Leuiathan. *Si vitium personae satis causae sit pacta violandi, satis etiam causae esse debuisset non paciscendi.* Caeterum dicto Ciceronis congruit etiam Bruti illud in oratione ad populum, qua Caesaris caedem defendit, apud APPIANVM Alexandrin. L. II. de Bellis ciuil. Εἰ δ' ἐπιθυμήσει τις ἄλλος τυραννίδος, οὐδὲν πιστὸν ἐστι Ῥωμαίοις πρὸς τυράννους οὐδ' ἔνορκον. *Quod si quis aspirarit ad tyrannidem, nulla fides Romanis erga tyrannos, nulla religio.* H.

TIANVS Cauſ. 22. quaeſt. 4. Nobile cum primis eſt exemplum Dauidis 1 Sam. XXV. qui cum per iracundiam iuraſſet, ſe Nabalis domum internecione deleturum, ob beneficium verbis contumelioſis ſibi negatum, poſt oratione Abigailis delinitus vltro Deo gratias agit, quod impeditus fuiſſet, ne illicitum iuramentum maiore cum peccato impleret [1]. Sic & recte Alboinus reuocauit votum, quo vouerat, ſe omnem populum Ticinenſem, quia ſe tradere noluiſſet, ferro deleturum, apud Paul. WARNEFRIDVM de Geſt. Longobard. L. II. c. 27. Add. IDEM L. V. c. 40. in fine. Et Aeneas SYLVIVS Hiſt. Bohemicae c. 18. Abſurdum eſt enim inuocare vindictam diuinam, ni aliquid feceris, quod cum comminatione poenae a Deo eſt interdictum: adeoque reuerentia Dei velut in ipſius ignominiam abuti. Ac introducta ſunt iuramenta, vt licitis & bonis actionibus inter homines firmitatem addant, non vt ſceleribus ſuccenturientur. DIONYSIVS Halicarn. L. XI. [pag. 694. Edit. Sylb. c. 11. in fine p. 662. Ed. Oxon.] *Θεοὶ ἐπὶ καλαῖς καὶ δικαίαις παραλαμβάνεσθαι φιλοῦσιν ὁμολογίαις, οὐκ ἐπ᾽ αἰσχραῖς καὶ ἀδίκοις. Dii ad honeſta & iuſta, non ad turpia & iniuſta pacta adhiberi amant* [2]. In ALCORANO Cap. de diſputatione prohibetur, ne quis iuret, quod ſuam vxorem nunquam ſit tacturus. Et ſi quis ita iurauerit, ad expiandum iuramentum iubetur mancipium manumittere, antequam vxorem tangat. Quo loco etiam quaeritur, ſi quis in latrones incidens ad redimendam vitam cogatur iurare ſilentium perpetuum, & ipſis quantum in ſe cauere de impunitate, an id iuramentum ſit ſeruandum? Id quod nobis negandum videtur [3], ſiquidem ex eo ſilentio pluribus periculum ſit emerſurum. Nam pro ſe quidem impunitatem dare non eſt illicitum: non tamen ſi inde multis innocentibus exitium ſit prouenturum. Et accommodari huc poſſit illud apud TACITVM A. III. [c. 70. no. 3. Ed. Ryckquii] *Sane lentus in ſuo dolore eſſet: reip. iniurias ne largiretur.* Apud GVNTHERVM Ligurino L. VIII. [v. 793.] Fridericus ita ſancit:

Iuramenta metu, mortiſue dolore coacta,
Praecipue ne quis multis nocitura loquendo

Publi-

§. IX. 1) Recte dicit *illicitum*: nam Dauid Rex nondum erat, nec ex officio praeſtito habebat actionem: neceſſitas quoque non aderat; & ſi ea adfuiſſet, non poterat ſufficiens cauſa eſſe vltionis exercendae. H.

2) AESCHYLVS Diris:

Ὅρκος γὰρ οὔτι Ζηνὸς ἰσχύει πλέον.
Neque enim fides iurata plus pollet Ioue.

Ante dixerat:

Εὐνὴ γὰρ ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ μόρσιμος,
Ὅρκου τὰ μείζων τῇ δίκῃ φρουρουμένη.
Plus namque thalami rite & vxori & viro
Seruata vincla iureiurando valent.

Et tamen multos, qui iurauerunt, ſe hoc vel illud delictum patraturos, id ſtatim exequi hoc praetextu vt iusiurandum ſeruent, notauit PHILO Iudaeus de Legibus ſpecialibus, vbi exemplum addit diuitis adoleſcentis, qui iurauerat, ſe de facultatibus ſuis nemini quicquam benefacturum. Vid. *can. 1. 16. 18. 19. 20. 22. cauſ. 22. quaeſt. 4.* & quae H. GROTIVS notauit ad Matthaei XV, 5. & 6. H.

3) Hinc qui iurauit, ſe nolle veritatem reuelare, teſtis productus, iureiurando illo non obſtante, veritatem dicere debet. *c. intimauit 18. X. de teſtib. cap. vlt. X. de teſtib. cogend.* Vid. GAILIVS I. Obſ. 100. n. 4. H.

§. X. 1) Pleraque exempla, quibus PVFENDORFIVS, & ante eum GROTIVS vtuntur, petita ſunt a rebus *illicitis*, quod bene obſeruauit THOMASIVS Iurispr. Diu. L. II. c. 9. §. 20. & 21. Et ſane, ſi quis iuret, nulla ſe pietate parentes, nullo beneficio alios adfecturum, iurat de re illicita. Etſi enim in poſteriori ſpecie imperfecte tantum obligemur, ad officia aliis exhibenda, tamen & huic imperfectae obligationi praefracta mente ſatisfacere nolle, ſummum nefas eſt. Igitur tali opus videtur caſu, in quo agatur

Publicet, aut in se crudeliter acta queratur,
Nullius meriti vel ponderis esse iubemus.

§. X. Imo etiamsi res, quae promittitur, in se non sit illicita, non tamen valebit iusiurandum, si per id impediatur maius bonum morale [1], seu vbi per id simus prohibendi obire aliquod officium humanitatis ac pietatis. Huc etiam referre possis iuramentum, quo quis se obstringit, ne honestam aliquam & humano generi vtilem artem alteri communicet. Vid. Matth. XXV, 27. Cui tamen assertioni haec limitatio videtur addenda; nisi per me, aut alios, eius artis iam conscios, vsibus humani generis satis prospici queat: nec ei, qui iusiurandum exegit, damnum inferatur. Tale iuramentum extat apud LVCIANVM Tragopodagra. [T. II. p. 118. in fin. Edit. Amsterod.] *Μύστης με σιγᾶν ὅρκος οὐκ ἐᾷ φράσαι, καὶ λοίσθια θνήσκοντος ἐντολὴ πατρὸς, ὅς ἔταξε κεύθειν φαρμάκου μέγα σθένος. Sacratum tacendi ius mihi iurandum datum Me talia dicere tibi plane non finit, Nec vltimum morientis edictum patris, Qui iussit hanc celare nos vim pharmaci.* PLINIVS N. H. L. XXV. c. 1. *Neminem docere in auctoritatem scientiae est.* Scilicet quia profectum in bono Deo debemus, & ad summum quisque pro sua virili eniti tenetur, ita vt eius libertatem eripere nobis ipsis non valeamus, neque nostro actu nos exsoluere officio per ius diuinum nobis iniuncto. Talia iuramenta non erant infrequentia apud Iudaeos, de quibus vid. GROTIVS dicto loco §. 7. Et ad Matth. XV, 6. Et SELDENVS L. VII. c. 2. Constant. L'EMPEREVR in Babakama c. 9. §. 20. GRATIANVS Cap. 22. Caus. 22. Quaest. 5. Sic & inualidum iudicamus iuramentum, quo Narses senem aliquem adstrinxit, ne defossum abs sese aurum vlli mortalium indicaret. Qui tamen recte, Narsete defuncto, Tiberio Imperatori indicium fecit, apud Paulum DIACONVM L. XIIX. Add. quoque GRATIANVS [2] *c. 2. Distinct. XIII.* Et hac in parte pari passu ambulat cum iuramento votum; nam & hoc non valet, non modo si sit illicitum, sed & si ineptum. Quo facit illud dictum Spartani, qui cum vouisset, se praecipitem a Leucata sese daturum, altitudine conspecta abiit retro; cum-

agatur de re per se *licita*, sed euius recusatione bonum quidem morale *maius* impediatur. Aderit is, si fingamus, hominem opulentum, cui, vt plerumque est, liberum sit, de bonis suis disponere, pro lubitu heredem sibi iureiurando designare maluisse alium ciuem locupletem, aut piam etiam caussam, bonis adfluentem, quam dulcissima alias pignora, & quibus sic alimenta subtrahantur, Liberos. Minime, per ea, quae ab AVCTORE adducuntur, seruandum videbitur hoc iusiurandum.

2) Et cap. 33. *X. de iureiurando*, vbi pronunciatur, Regem, qui iurauit regni sui iura & honorem conseruaturum, regni sui iura postea alienantem, nihil egisse, tametsi iusiurandum de iis non reuocandis interposuerit. Caeterum si negotium iure positiuo est inualidum, quoniam vulgo confuse tradi solet, aliquot regulis explicatum dabimus. *Prima* est: Si legislator vetuit de negotio aliquo iurari (vti in Hispania, Lusitania & alibi constitutum, ne vlli contractui iusiurandum accedat) iurisiurandi nulla vis est. Vid. infra §. 24. Nam quod nonnulli volunt, iurantem nihilominus in conscientia obstringi, an verum sit, valde subsisto. *Secunda*: Si actus, cui iusiurandum accessit, iure positiuo est reprobatus, exempli gratia, Romano iure donatio inter coniuges, mutuum filiifamilias & similia, secundum idem ius iusiurandum nihil addebat, nec validum reddebat negotium *L. 7. §. 16. D. de Pactis.* At secundum ius naturale hoc ita demum admitti debet, si boni publici praecipue aut tertii intuitu lex lata fuit. In aliis iurans quidem adstringitur, verum solo religionis & conscientiae vinculo, non ex iustitia & natura actus. Cuius hic effectus est, quod mortuo promissore obligatio ad heredem eius non transeat. Vid. LAVTERBACH. Tractat. synoptic. de Iurament. §. 1. n. 12. sequ. vbi multos profert, qui putant ipsum actum infici & firmari. H.

que id ei vitio verteretur, dixit: *Ουκ ᾤμην, τὰν εὐχὰν ἄλλας μείζονος εὐχᾶς δεῖσθαι; non putaram, votum illud maiori voto indigere.*

§. XI. DENIQVE quod iuramenta non immutent naturam & substantiam promissi pactiue, cui accedunt, sat clare constat [1]. Sic iuramenta circa absolute impossibilia non obligant; etsi grauiter peccet, qui ita temere iurando nomine diuino abutitur. Sic addita promissioni iuramenta, conditionatam nequaquam mutant in absolutam. Non minus enim quod conditionem supponit, iuramentum cum conditione illa stat, caditque, quam iniuratum promissum. Sed & iuramentum, sicut quoduis aliud promissum expirat, si cesset qualitas, sub qua iuratum fuit, verbi gratia, si magistratus munere suo abierit, non tenebitur amplius ad istud, quod in eo ineundo iurauit. Et vice versa, ciues illi, qui imperio abiit, aut exutus est, obsequium non amplius debent [2], & si id expresse non sit remissum. Id enim ex ipsa negotii natura intelligitur. Add. GROTIVS d. l. §. 18. Sic & aeque in iurato, quam iniurato promisso requiritur acceptatio [3]. Et iurati aeque, atque iniurati pacti impletionem remittere potest, cui ex eo ius quaesitum fuit. Sic & ex natura pactorum erit iudicandum, an actus contra iuramentum admissus, sit duntaxat illicitus, an vero etiam irritus. Nisi enim iure suo in rem promissor iuratus sese abdicauerit, & in alterum illud transtulerit, non erit actus irritus, si post in tertium actu idem conferat, verbi gratia, si quis iurauerit, se rem quampiam alicui legaturum [4], postmodum autem tertio eandem vendiderit, hautquidquam inualida erit venditio, licet iste periurio sese adstrinxerit [5]. Sic si quis viuis parentibus iurato promiserit, se certam foeminam in vxorem non ducturum, istis tamen mortuis, eandem nihilominus duxerit; periurus ille quidem erit, matrimonium tamen firmum persistet; nisi legibus ciuilibus aliter sit dispositum. Sed & pro natura promissi aut pacti, cui iuramentum adiicitur, id habebit efficaciam ex iure naturali aut ciuili. Nam illud in se non facit, vt quod alias naturalem tantum obligationem producebat, iam ciuilem quoque producat, nisi peculiariter hoc iure ciuili sit dispositum. Sicuti nec idem actus speciem mutat, vt verbi gratia, quod donatio fuit, accedente iuramento contractus onerosus fiat, & vice versa. Quo pertinet quaestio: an contractus iuramento sancitus, in quo iurans insigniter fuit laesus, possit rescindi, & ipse in integrum restitui? GROTIVS d. l. §. 16. id negat, addita ratione; quamuis personae nihil aut minus debeatur, Deo tamen fides

§. XI. 1) Vid. CVIACII Obseruat. L. XXII. cap. 7.

2) V. LYSIAS Oration. 19. H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 6. §. 5. H.

3) V. supra L. III. c. 6. §. 15. Pertinet huc, quod ICti aiunt: Contractum nullum ex defectu consensus iureiurando non firmari, neque eo defectum illum suppleri. COVARRVV. ad cap. quamuis 2. de pact. in sexto part. 2. §. 6. n. 10. & sequ. SERAPHIN. de Priuil. iuram. 39. n. 10. & Priuil. 61. n. 18. vbi BENCKENDORF. in not. plures citat. Vnde sequitur, iusiurandum contractui simulato efficaciam non addere. SERAPHIN. d. l. COLERVS de Processf. executiu. Part. I. c. 10. n. 32. sequ. HERING. de fideiuss. c. 9. n. 45. H.

4) Aut testamentum, quod fecit, se non reuocaturum, vt passim ICti nostri docent. V. LAVTERBACH. Tractat. synoptic. de Iurament. §. 1. n. 30. 31. 32. Porro vbi iuris est, locationem conductionem infringi venditione, obtinebit idem, licet locator iurauerit, se contractum seruaturum. LAVTERBACH. Tract. synopt. locati conducti §. 1. n. 28. H.

5) Si scilicet citra iustam causam non legauit, aut testamentum reuocauit. H.

fides erit praestanda. Quam rationem nos paulo ante reiecimus. Super eadem quaestione interpretes Iuris Romani prolixe disputant ad *L. 1. C. si aduersus vendit.* & subiectam illi *authenticam* [6], quam multi ICti, & Galli cumprimis, iniquitatis arguunt. Et ad rescriptum quidem Alexandri respondent, id nequaquam vniuersalem aliquam decisionem complecti, sed ad specialem casum fuisse directum. Scilicet consulebat Imperatorem miles, id est homo pleno iudicio, qui nimirum ageret annum decimum octauum, & quidem qui non laesionem aliquam enormem, sed solam aetatis immaturitatem, vt adparet, allegabat. Huius contractum iuramento confirmatum irritum nequaquam volebat princeps religiosus, & qui videri potest ob oculos habuisse exemplum Herculis, quem PLVTARCHVS Quaest. Roman. 28. non nisi semel in vita iurasse memorat. Authenticam autem illam tradunt Friderico extortam per Honorium III. Pontificem [7], dum diadema imperii negat; eamque ipsum Fridericum mutare constituisse; sed morte fuisse praeuentum. Caussam autem, quare eam constitutionem vrserit Pontifex, facile deprehendet, qui arcana reipublicae Pontificiae intelligit. Eam legem in Gallia non obseruari tradit MORNACIVS [8] ad d. l. Vid. etiam Augustinus BARBOSA ad d. l. GROENEWEGEN de L. L. abrogatis ad d. l. & alii. Nobis ad perspicuam huius quaestionis solutionem videtur ante omnia obseruandum; pacta, in quibus est insignis inaequalitas, & in quibus fraus, dolusque aut iniquus metus versantur, & quae animo non deliberato concipiuntur, naturali & intrinseco vitio laborare, quorum rescissionem aut correctionem ius naturae postulat. Sed aetatem minorem viginti quinque annis in se pacto vitium non aspergere [9]. Etsi facile praesumatur, ob fragile & infirmum eius aetatis consilium, & multorum captionibus & insidiis expositum, laesionem aliquam ex parte minorum interuenisse. Qua laesione non adparente nulla est ratio, quare pactum debeat rescindi. Quo praemisso dicimus, si pactum aut promissum iuratum nullo alio laboret vitio, non posse id eo nomine rescindi, quod a minore sit initum, modo is praesens negotium intelligere potuerit. Sed si alterius fraus interuenerit, imo si etiam citra fraudem ex sola aetatis imprudentia insignis laesio contigerit, iuramentum non obstat, quo minus laesus iuratus rescissionem contractus, aut correctionem petere queat [10]. Nam iuuenis, qui contractum iureiurando confirmat, praesupponit, eum vitio carere, idque alter quoque prae se fert. Et isthaec velut conditio iuramento substernitur; qua non adparente,

6) Imp. ALEX. A. Florentino Militi. *Si minor annis viginti quinque emptori praedii cauisti*, nullam de caetero te esse controuersiam facturum, *idque etiam iureiurando corporaliter praestito seruare confirmasti, neque perfidiae, neque periurii me auctorem* [tibi] *futurum sperare debuisti*. Noua Constitutio Friderici. *Sacramenta puberum sponte facta super contractibus rerum suarum non retractandis, inuiolabiliter custodiantur* L. 1. C. Si adu. venditionem. Occasionem nouae huius Constitutionis narrat PANZIROLVS de Claris legum interpretibus L. II. c. 14.

7) Quoniam facilis sic occasio Clericis praestabatur, bona personarum puberum, sed adhuc intra annos Minorennitatis constitutarum, nanciscendi. Vid. VINNII Quaestiones selectae Iuris L. I. c. 15.

8) Alii valde in eam inuehuntur. V. HILLIGER. L. XXI. Donell. enucl. 13. lit. A. H.

9) Vid. supra L. III. c. 6. §. 5. H.

10) Recte! nam & hanc maiorem viginti quinque annis enormissime laesum, licet iuratum, petere posse, vulgo asserunt. Quos magno numero adduxit HILLIGERVS d. l. lit. AA. H.

rente, hoc quoque corruit. Aliud autem est, si citra fraudem alterius gnarus prudensque iuuenis plus dedit, quam quanti res erat. Tunc enim negotium fuit mixtum ex contractu, & donatione. Sed & in vniuersum obseruandum, eum, qui imperio subiectus est, non in plus sese obligare posse, quam quantum per imperium ipsi conceditur. Id vbi excesserit, siue iuratum fuerit, siue non, irritum declarari ab imperante, si velit, negotium potest.

§. XII. HOC AVTEM efficiunt iuramenta ob interpositam Dei inuocationem, quem neque astu quis deceperit, & cui nemo impune illuserit, vt ab negotiis, quibus adiiciuntur, omnis interpretatio cauillatoria [1] sit excludenda. Hinc recte Censores Romani damnarunt astutiam captiui, qui iurauerat, se in castra hostium rediturum; & postea cum paululum esset progressus, simulans oblitum se quid, in castra rediit, ac deinde quasi religione iurisiurandi solutus Romae mansit [2]. CICERO Off. [L. III. c. 32.] GELLIVS L. VII. c. 18. Sic & damnanda cauillatio Dercyllidae, qui iusiurandum dedit Scepseos vrbis tyranno, si procederet ad colloquium, eum statim iterum in vrbem reuersurum. Eo egresso iste, mortem minatus, portas iussit aperire; dicens: nunc in vrbem te demitto, hoc enim iuraui: atque etiam ego cum exercitu nunc ingredior. POLYAENVS Strateg. L. II. [c. 6.] Damnanda quoque improba cauillatio Locrorum [3] apud POLYBIVM L. XII. c. 4. Scilicet, quia *fraus adstringit, non dissoluit periurium.* CICERO Off. III. [c. 32.] Add. STOBAEVS Serm. 28. de Cydia. TACITVS A. XII. [c. 47.] *Rhadamistus quasi iurisiurandi memor, non ferrum, non venenum in sororem & patruum expromit; sed proiectos in humum, & veste multa grauique opertos necat.* Sic & isthanc mercatoribus valde familiarem cauillationem notat Henr. STEPHANVS in Tract. praelimin. Apolog. Herodoti c. 16. dum iurant, se non posse tali vel tali pretio rem vendere, ni velint perdere. Ipsos enim respicere ad prouerbium: Mercator, qui nil lucratur, perdit. Nescio an huc referri debeat factum Comitis Fontani, qui in praelio ad Rocroium sella gestatoria vectatus fuerat; *iureiurando* enim *se obstrinxerat, neque peditem se, neque equitem aduersus Gallos pugnaturum*; apud Beniam. PRIOLVM Histor. Gall. L. II. Aut Alexandri VII. qui cum sub initium pontificatus iurasset: sese cognatos suos Romae non recepturum (*di non riceuere i suoi parenti in Roma*) mox auctoribus Iesuitis hoc modo iuramentum istud elusit: dum cognatos suos apud Castellum Gandolfi primum *recepit*, & inde Romam secum deduxit. Vti refert AVCTOR Nepotismi Part. I. Lib 3. Aut quod de ministris Societatis Indicae Orientalis memorat TAVERNIER Itin. Part. II. c. 14. qui

§. XII. 1) Quae a conuentionibus *nudis* quidem ipsa quoque abesse debet: ceterum tamen in iurisiurandi interpretatione adhuc magis reprehendenda est, quia reuerentiae summi Numinis detrahit. Vide quae dicentur ad §. seq.

2) Cui simile vaframentum Hartmanni Onsorgi, Wellenburgensis Dynastae, filii Iodoci, quod quidem hic capite luit, apud ADLZREITTER. L. VI. Annal. Gent. Boiicor. §. 33. ad A. MCCCXCV. H.

3) Et Flandrorum, qui vt a foedere cum Rege Gallorum inito discedendi praetextum haberent, hortabantur Anglum, vt ipse insignia Galliae sibi vsurparet simul & titulum, rati hoc facto liberos se posse fieri a iuramento praestito, teste FROSSARDO L. I. Histor. ad A. MCCCXXVI. Et cum Cazimirus Rex, postulantibus Polonis, vt promissioni satisfaceret, respondisset: *non licere sibi aduersum priori iureiurando, quod Lituanis dedisset, iusiurandum dare: daturum tamen, sed vti Regem modo Polonorum, non etiam vti Lituano-*

qui, antequam ex Hollandia discedunt, iuramento obstringuntur, ne commercii quid priuato nomine exerceant, sed stipendio suo contenti sint. Mox tamen in Indiam delati multi eorum vxores ducunt, quae suo nomine clandestinam illam mercaturam agitant [4]. Apud AELIANVM V. H. L. XII. c. 8. refertur: Cleomenes Lacon Archonidem consortem sui propositi fecit, iurans, si compos voti fieret, Πάντα σὺν τῇ ἀυτῦ κεφαλῇ πράττειν, *se omnia cum ipsius capite transacturum esse.* Cum vero rerum potitus esset, occisi socii caput resectum vasi pleno mellis immisit: & quotiescunque aliquid agere instituisset, ad id inclinatus propositum narrabat. Sic apud POLYAENVM L. VII. [c. 34. ibique Maasuicius] Aryandes Barcaeis super latente fossa, tenuibus lignis terraque tecta, iurat; quamdiu terra permaneret, se conuenta seruaturum. Hinc disiecta machina in vrbem nihil hostile suspicantem irruit. Id tamen factum Persis tribuit HERODOTVS Melpomene circa finem. Sic si duorum nebulonum vnus rem auferat, alter occultet, & ille iuret, se rem non habere, hic, se eam non abstulisse, vterque periurus habebitur. Crassa quoque nimis cauillatio Solymanni, qui cum Ibrahimo Bassae iurasset, quod ipsi viuo vitam non sit erepturus [5], dormientem iussit interfici; quasi dormientes inter viuos referri nequeant. Contra ab antiquis laudata est constantia Q. Metelli Numidici, quod recusarit in legem Saturnini iurare; etiamsi Marius Consul & alii dicerent: ob tempora reipublicae recte id posse suscipi, eiusque vim elidi tacita hac conditione; se iurare in legem, siquidem lex esset, id est si rite rogata & lata esset. Atqui postea facile ostendi posse, nullam esse hanc legem, quippe quae lata sit Ioue tonante; quod vbi fiebat, nihil cum populo agi fas erat. Sed iste malebat patria carere, quam hoc astu vti; quippe cum qui iurarent, sane prae se ferrent, pro vera lege sese illam rogationem agnoscere. Vid. APPIANVS L. I. de bello ciuili [p. 363. Edit. H. Steph.] PLVTARCHVS in Mario. Sed & arbitramur, superuacuam fuisse solicitudinem Lycurgi, qui cineres suos in mare spargi iussit, ne iis Spartam allatis, ciues se iuramenti religione exsolutos crederent. Nam ille proprie reuersus non iudicatur, cuius cadauer domum reportatur. Vid. PLVTARCHVS in Lycurgo, IVSTINVS L. III. c. 3.

§. XIII. NON TAMEN ideo eorundem interpretatio semper est extendenda, sed quandoque stricte facienda [1], siquidem subiecta materia id requirere videatur [2], puta, si iuratum sit in odium alterius; & non tam promissioni,

tuanorum Principem. Captiosum, sicut reuera erat, id iusiurandum visum est, & propterea Proceres instare coeperunt, vt captione illa Rex abstineret. Vt memorat CROMERVS L. XXII. Rer. Polon. p. 522. H.

4) Plane vt mali iudices peccare se non putant, qui domesticis suis munera accipere permittunt. V. ZIEGLER Dicastic. Concl. 20. §. 25. H.

5) Scribendum fuisset: *Se viuo, vitam ei non ereptum iri, dormiente se, eum iussit interfici.* Vid. Continuatores Chalcondylae in Solymanno II.

§. XIII. 1) Hinc vulgo dicitur: iurisiurandi esse strictam interpretationem, propter grauem, quam in se continet, religionis obligationem. Vid. cap. 1. in fine de iureiurando in 6to. Neque id extendendum ad illa, de quibus, cum iuraretur, probabiliter non fuit cogitatum; & quae, si iuranti in mentem venissent, ipse verisimiliter excepisset. Vid. LAVTERBACH. Tractat. synopt. de iuramentis. §. 1. n. 19. H.

2) Quod iuriiurando cum Conuentionibus commune est. Exempla, quae ab AVCTORE proferun-

fioni, quam minis, (ex quibus per se nemini ius nascitur,) iuramentum fuerit adiectum. Quam in rem adfertur illud Israëlitarum *Iudic.* XXI. qui iurauerant, se filias suas Beniaminitis non collocaturos. Post tamen his suadebant virgines rapere, & apud raptarum patres pro iisdem intercedebant. Aliud enim est dare, aliud raptum non repetere [3]. Et eo facilius stricta haec interpretatio admittebatur, quod crudele foret, integram tribum ob crimen, quantumuis atrox, exscindere: quem etiam casum illi fortasse in iuramento suo exceperant. Add. IOSEPHVS Archaeol. V. 2. & AMBROSIVS Offic. L. III. c. 14. Apud Ammianum Marcellinum L. XXVII. c. 4. *quoniam asserebat Athanaricus*, Gothorum iudex, *sub timenda exsecratione iurisiurandi, se esse obstrictum, mandatisque prohibitum patris, ne solum aliquando calcaret Romanorum, & adigi non poterat, indecorumque erat & vile ad eum Imperatorem transire: recte noscentibus placuit, nauibus remigio directis in medium flumen (Istrum) quae vehebant cum armigeris Principem, gentisque iudicem, inde cum suis foederari, vt statutum est, pacem* [4]. Sic apud LIVIVM L. XXXIX. c. 37. cum Romani ab Achaeis postularent, quaedam decreta sua vt tollerent, hi quidem iurisiurandi religione impediri sese causabantur. Sed cum Appius Princeps legatus diceret; se magnopere Achaeis suadere, vt dum liceret voluntate sua facere, gratiam inirent, ne mox inuiti & coacti facerent: illi metu perculsi hoc modo petierunt, vt Romani ipsi, quae viderentur, mutarent, nec Achaeos religione obstringerent irrita ea faciendi, quae iureiurando sanxissent. Scilicet aliud illi iudicabant esse, decretum suum vltro tollere [5]; aliud, ob metum non repugnare, quo minus id a potentiore tolleretur. Possis etiam huc referre, quod apud EVRIPIDEM Hecuba [v. 850. & seqq.] Agamemnon quidem renuit, punire Polymnestorem Thracem, tanquam amicum Graecorum; promittit tamen, se non impediturum, quominus ipsa Hecuba vindictam de eodem sumat [6]. Add. POLYBIVS Excerpt. Legat.

feruntur, pleraque speciem nimiae subtilitatis prae se ferunt. Potius animaduertendum erit, vtrum 1. iusiurandum *per se inualidum sit*, quod aperte negligi potest, ita, vt superuacua sit interpretatio stricta; 2. an *per se validum* quidem sit, sed interpretatione stricta, cauillatoria ratione, eludi possit, quod omnino seruandum. Conf. TITIVS Obseru. 273. & THOMASIVS Iurisprud. Diu. L. II. c. 9. §. 54.

3) Quod non inepte cauillationem adpellare videtur THOMASIVS Iurisprud. Diu. L. II. c. 9. §. 55. Nam si, dum iurarent, interrogati fuissent Beniaminitae, an haec animi eorum sententia esset, vt raptui consentirent, vel raptum etiam suaderent, dum matrimonia negarent, sine dubio id renuissent. Confer. VAN DER MVELEN in Comment. ad Grotium T. II. p. 472. Erat igitur hoc iusiurandum Beniaminitarum proprie Votum, vel ideo per se fragile & caducum, quod non erat verisimile, a Deo id, tanquam ex odio & mentis rabie profectum, acceptum iri. Add. CLERICVS in Comment. ad h. l. Quod de omni iureiurando comminatorio, sine pleniore deliberatione facto, dicendum est.

4) Si pax aliter confieri non poterat, sola omnino necessitatis lege excusatus erat Athanaricus, Romanorum Prouincias ingrediens.

5) Idem de hoc exemplo dicendum est, quod de antecedente monitum fuit. Accedit, quod deliberationes publicae omnes reuocari possunt, vrgente id egregio, publico, cum ea iis conditio semper insit, Nisi aliud, antequam ad exitum perducantur, Salus Publica suaserit.

6) In hoc exemplo nullum occurrit iusiurandum, & interpretatio verborum Agamemnonis quoque ipsi promissioni adiuncta erat, non autem deinde demum superuenit.

7) Quae minae tamen absque iureiurando factae fuerant, aliter ac visum THOMASIO Iurisprud. Diu. L. II. c. 9. §. 56. VOPISCVS in Aureliano c. 22. 23. *Cum Thyanam venisset, eamque occlusam reperisset, iratus dixisse fertur, Canem in hoc oppido non relinquam. Tunc & militibus acrius incumbentibus spe praedae, & Heraclammone quodam, timore ne inter ceteros occideretur*

Legat. 8. circa finem. Sic nequam seruus apud TERENTIVM Andria Act. 4. sc. 3. D. *Accipe a me hunc ocyus, atque ante nostram ianuam adpone. M. Quamobrem id tute non facis? D. Quia si forte opus sit ad herum iusiurandum mihi non adposuisse, vt liquido possim.* Etsi eam cauillationem nos inanem arbitremur, cum perinde sit, ipse adponas, an ab alio adponendum cures. Sic recte minarum suarum strictissimam faciebat interpretationem Aurelianus, dum milites ad canes occidendos iubet discurrere [7]. Flauius VOPISCVS Aureliano c. 22. Add. Valerius MAXIMVS L. VII. c. 3. §. 4. *inter externa.* Huc referri potest [8], quod cum Alexander sibi proposuisset Lampsacum destruere, aduentante Anaximene iurauit, se nihil eorum facturum, quae peteret; petiit hic, vt Lampsacum dirueret. Ita vrbs seruata est. Apud HERODOTVM Melpomene, [pag. 171. 172. Ed. Gr. H. Steph.] cum Etearchus Themisonem adiurasset, vt quam rem oraretur, in ea se ministrum praeberet; & ille deinde postularet, vt hic ipsius filiam mari demergeret: Themison in altum subuectus puellam funibus reuinctam in pelagus demisit, sed eandem mox inde saluam retraxit [9]. Huc referri potest, quod narrat PLVTARCHVS in Demetrio. [pag. 890.] Cum Antigonus ob somnium quoddam Mithridatem interficere constituisset, filioque Demetrio, quem iureiurando adegerat taciturnum id indicasset; hic de salute iuuenis anxius ab arbitris seducto nihil quidem dixit, sed hastili in solo, inspiciente illo, descripsit: *Fuge Mithridates* [10]. Item, quod de Caesare refert SVETONIVS Iulio c. 74. *Sed & in vlciscendo natura lenissimus piratas, a quibus captus est, cum in ditionem redegisset, quoniam suffixurum se cruci ante iurauerat, iugulari prius iussit, deinde suffigi* [11]. Huc quoque spectat iuramentum Dauidis; de impunitate Simei praestitum, 2 Sam. XIX, 23. Quo non obstante post decessurus Salomoni mandat; operam daret, ne incruento fato iste nequam defungatur. 1 Reg. II, 8. Nam pro se duntaxat impunita-

retur, patriam suam prodente, ciuitas capta est. Sed Aurelianus duo statim praecipua, quod vnum seueritatem ostenderet, alterum lenitatem, ex imperatoria mente monstrauit. Nam & Heraclammonem preditorem patriae suae sapiens victor occidit: & cum milites iuxta illud dictum, quo canem se relicturum apud Thyanaeos negarat, euersionem vrbis expescerent, respondet iis: Canem, inquit, negaui in hac vrbe me relicturum: canes omnes occidite. Grande Principis dictum, grandius militum votum: nam dictum Principis, quo praeda negabatur, ciuitas seruabatur, totus exercitus, ita quasi ditaretur, accepit. Vetustissimum autem genus loquendi ab Aureliano vsurpari obseruat Casaubonus ad d. l. Vopisci, & fortasse non male hinc colligi, Historiam sacram ei fuisse aliquando lectitatam. Ibi enim saepe in comminatione internecionis similia legi. Graecos deinde, hoc aliter efferre, addit, quando dicant: Οὐδ' ἄγγελος λειφθήσεται, vel οὐδ' πυρφόρος. Add. CLERICVS ad 1 Samuel. XXV. v. 22. Alexandri autem iusiurandum, de quo mox apud AVCTOREM, nullum fuisset per ea, quae dicta sunt in nota 2. etiamsi Anaximenes petiisset, vt Lampsacus, dirueretur.

8) Quae historia quoque legitur apud PAVSANIAM L. VI. & SVIDAM voce Ἀναξιμ. H.

9) Hoc quoque iusiurandum Nullum erat, vtpote crimini adfine. Eius igitur vinculo ex ipsius promissi natura & indole, solutus erat Themison. Qui, quum Sophistico temperamento vteretur, pessime puellam mari mersit, quia haec mersio multis casibus obnoxia erat.

10) Qua re ipse quoque supersedere potuisset, quum huic quoque iuriiurando vis nulla inesset, eo, quod obligationi, qua malum ab aliorum capite auertere obstricti sumus, ne iureiurando quidem nuntium mittere possumus.

11) Imo Caesar, iusta de caussa supplicium latronibus his plane relaxare, vel mitigare potuisset, quamuis tempore praestationis neque de relaxando, neque de mitigando eo cogitasset. Vide, quae de iureiurando comminatorio dicta sunt, in fine nota 3.

punitatem promiserat Dauid. Neque proprie Salomoni hoc mandabat, vt pro antiquo illo crimine eum ad supplicium raperet, sed vt nefarium hominem probe obseruaret, & si iterum peccare ipsum contingeret, hautquidquam eidem parceret. Et prudenter heic Salomon, quod turbulentum & infensum hominem iuberet in vrbe regia sub oculis suis viuere, ne forte nouas res moliretur, sub comminatione mortis; quam legem ipse quoque Simei adprobauit. Non tamen citra prouidentiam Dei factum est, vt iste legem transgressus recentis simul & antiqui delicti poenas lueret. Add. Mich. MONTAIGNE Essais L. I. c. 7. Forte etiam huc referri potest factum Mariae Reginae Hungariae, vxoris Sigismundi Imp. quae Horuato Croatiae praefecto, abs quo capta & male tractata erat, incolumitatem iurato promisit; post libertatem adepta maritum ad vindictam sumendam incitasse fertur, quod ipsius nomine nihil se promisisse diceret [12]. BONFINIVS Rerum Hungar. L. III. c. 2. Nescio, an huc referri debeat factum Timoleontis, Milarchum tyrannum oppugnantis, qui multos dolis circumuenerat, & neglecta iurisiurandi religione trucidauerat. Tyrannus simulabat, se iudicium Syracusis subiturum, si Timoleon non accusaret. Hic iurauit se non accusaturum. Hac lege Milarchus Syracusas venit. Timoleon cum eum in concionem protraxisset; nequaquam eum, inquit, accusabo; sic enim pactus sum, verum interfici celerrime iubeo. *Τὸν γὰρ πολλὰς ἐξαπατήσαντα, δίκαιον ἂν εἴη, καὶ αὐτὸν ἅπαξ ὁμοίως ἐξαπατηθῆναι,* *Qui enim multos decepit, iustum fuerit, cum semel pari modo decipi.* POLYAENVS Strateg. L. V. [c. 12. n. 3. Edit. Maasuic.]

§. XIV. SIC NEC iuramentum excludit tacitas conditiones [1] & limitationes, quae ex ipsa rei natura rite fluunt. Puta, si alicui quicquid velit petendi optionem concessi; vbi iste iniqua aut absurda petierit, hautquidquam tenebor. Qui enim aliquid indefinite alteri roganti promittit, antequam nouerit, quid iste sit petiturus, praesupponit alterum petiturum honesta, moraliter possibilia, non absurda, non sibi aut aliis perniciosa. Phoebus apud OVIDIVM [2] Metamorph. II. [vers. 101. 102.] *dubitur, Quodcunque optaris; sed tu sapientius opta* [3]. Qua occasione prolatum fuit illud dictum Hippolyti apud EVRIPIDEM Hippolyto, [vers. 612.] a Cicerone laudatum: *Iuraui lingua; mentem*

12) Vel sic tamen, quod per maritum fecit, ipsa fecisse videtur. Sed erat hoc iusiurandum Nullum, tanquam vi metuque extortum. Poterat igitur sine circuitu punire insolentiam Horuati. Ceterum, si quis contenderet, iurantes omnes, in superioribus exemplis adgnouisse iniustitiam iurisiurandi sui, sed propter publicam superstitionem non ausos esse, id prae se ferre, manum ei porrigendam esse censerem.

§. XIV. 1) Ita iusiurandum de non repudianda vxore intelligitur, si ea non delinquat in leges matrimonii. *cap. quemadmodum 25. X. de iureiurand.* Qui iurauit se redditurum pecuniam, potest nihilominus vti exceptione non numeratae pecuniae. *l. vlt. C. de Non numerat. pecun.* Promissioni enim illi, iuro me pecuniam redditurum, inest haec conditio, si pecuniam accepero. Et iurans se soluturum, vti potest exceptione compensationis, quae postea sibi competere coepit. Vt est recepta hodie a plerisque ICtis sententia. Et repudianda merito Canonistarum quorundam opinio, quasi iusiurandum habeat vim derogatoriam in futurum, pactoque iurato renunciatum videatur omnibus exceptionibus. Vid. GVTTIERETZ. Part. I. de iurament. cap. fin. Ecquis enim dubitare poterit, pactum iuratum de soluendo posse tolli pacto de non petendo, licet iniurato. Sustulit eam opinionem Lex Imperii Spirae

mentem iniuratam gero. Ἡ γλῶσσ' ὀμώμοχ', ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος. Iurauerat enim nutrici, se taciturum, quae illa narraret; sed cum eadem post de adulterio & incestu cum nouerca Phaedra proponeret, negauit se eo iuramento ad silendum tantum flagitium teneri. Etsi vtique intuitu eius iuramenti tacuisse illum refert Euripides dicto loco. Eadem exceptione vtitur Nicomachus apud CVRTIVM L. VI. c. 7. *se vero fidem in parricidio dedisse constanter abnuit, nec vlla religione, vt scelus tegat, posse constringi.* Quippe cum ciuis obligatione contineatur, non tacere, si quas machinationes contra personam Principis aut statum fieri animaduertat. Sic CICERO Off. I. [c. 10.] *Potest accidere promissum aliquod & conuentum, vt id effici sit inutile ei, cui promissum sit. Nam si, vt in fabulis est, Neptunus, quod Theseo iuratus promiserat, non fecisset, Theseus filio Hippolyto non esset orbatus. Ex tribus enim optatis hoc erat tertium, quod de interitu Hippolyti iratus optauit, quo impetrato in maximos luctus incidit.* (conf. EVRIPIDES Hippol. Coron. v. 1315.) *Nec promissa igitur seruanda sunt illa, quae sunt illis, quibus promiseris, noxia.* Add. quoque DIODORVS Siculus L. IV. c. 65. Sic neque Herodes debebat saltatriculae priuignae caput Iohannis indulgere; quia cum ad illicita nulla sit obligatio, in generali promisso vtique subaudiendum erat; si quid peteret, quod licite posset praestari. Matth. XIV. Sicuti nec Salomon praestabat promissum indefinite factum, cum mater aliquid peteret, quod statui ipsius in praeiudicium cederet [4]. 1 Regum II, 20. Notatu quoque dignum est, quod memorat DIODORVS Siculus L. XI. c. 58. *Xerxem nouae in Graeciam expeditionis percupidum a Themistocle postulasse, vt huius belli ducem se praeberet. Illum vero ita assensum, si fidem iureiurando confirmatam daret, se Graecis absque Themistocle bellum non illaturum. Post immolatum ergo taurum, iuramento praestito, Themistoclem poculum taurino sanguine plenum hausisse, atque illico expirasse. Ita Xerxem a proposito reuocauit* [5]. Enimuero, si alias Xerxi ratio belli contra Graecos constitisset, non erat, quod isto iuramento moueretur, in quo vtique supposuerat Themistoclis vitam; quasi dixisset, se illo viuo contra Graecos absque ipsius consilio nihil suscepturum. Adeoque eodem defuncto, iuramenti quoque vis expirabat. Add. *L. vlt. D. Qui satis dare cogantur* [6]. Sed & minus recte HOMERVS Iliad. κ. v. 307. de Hectore dicit, ἐπίορκον ἀπώμοσε, *periurium iurauit*; quia conditio tacita suberat; si ce-

perimus

Spirae Nemetum condita, A. MDC. §. 33. Pertinet etiam huc, quod vulgo traditur, iuramentum intelligi rebus in eodem statu manentibus. REINKING. de R. S. & Eccl. L. I. cl. 1. c. 5. n. 82. sequ. Quod quomodo intelligendum sit, infra traditur ad L. V. c. 11. §. 10. In dubio valere debet sententia, quae religionem iurisiurandi integram conseruat. Vt pie monent ICti. Hartmann. PISTORIVS L. IV. Quaest. 6. n. 73. COLER. de Processf. executiu. Part. I. c. 10. n. 215. H.

2) Idem antea ibidem: *Temeraria, dixit, vox mea facta tua* (voce, id est, iniqua optione) *est.* H.

3) Quae verba AVCTOR ex Florilegio quodam hausisse videtur. Ex Phoebi enim sententia, apud OVIDIVM ipsum iusiurandum, quamuis in aliorum perniciem vergat, inuiolabile est.

4) Imo promissum Salomonis sine iureiurando factum est. Nam tum demum Salomo iurauit, quum reiecto matris petito declararet, perniciem id Adoniae, cui Propheta Abisaus Sunamitin vxorem petebat, adlaturum. Culpandus praeterea rigor nimius videtur, quo in fratrem vsus est Salomo: cuius molimina alia ratione cohibere potuisset. Vid. CLERICVS ad 1 Reg. II, 24.

5) Ex quo loco illud tantum adparet, sedisse Themistocli, omne abscisse iusiurandum, sine vlla exceptione, seruandum esse. Quae sententia iis temporibus inter errores vel *opiniones communes* paganorum quorundam fuisse videtur.

6) *Qui iurato promisit* iudicio sisti *non videtur peierasse, si ex concessa caussa hoc deseruerit.* vbi supra.

perimus, & tu saluus redeas. Ni *ἐπίορκον* capiamus pro iuramento, quod exitum non sortitur.

§. XV. CAETERVM etsi in iuramentis inuocatio diuini Numinis sit attemperanda ad persuasionem eius, qui iurat; sensus tamen totius orationis valebit, prout capere se illum profitetur is, qui iuramentum defert [1]. Huius enim praecipue, non iurantis causa iuramentum praestatur [2]. Vnde eiusdem quoque est concipere verba iuramenti, & quidem quantum fieri potest planissime, sic vt & ipse significet, quomodo illa intelligat, & iurans annuat, se istius sensum probe percipere: eaque mox ab hoc liquido sunt exprimenda, sic vt nulla ratione eadem cauillari & eludere queat. Inde nequidquam periurium effugiebant illi apud TACITVM H. IV. [c. 41. Num. 2. Ed. Rycquii] *trepidi & verba iurisiurandi per varias artes mutantes, quis flagitii conscientia inerat.* Sic apud Dictyn Cretensem L. V. [c. 10.] Diomedes & Vlysses Troianis veteratorie iurant: *permansuros se in eo, quod sibi cum Antenore conuenisset*; cum ipsi intelligerent pactum proditionis, quod cum hoc iniuerant. Quod autem apud Romanos in delatione iuramentorum iuberetur quis iurare *ex animi sui sententia*, id non eum habet sensum, quasi iuramentum valeret, prout quisque super eo in animo suo senserit; sed vt indicarent serio, non simulate aut ficte, vel ludibrii causa iurandum. Sicuti & Censoribus ea formula erat solennis, verbi gratia, ex animi tui sententia habes vxorem? Quam formulam intempestiue quidam eques Romanus cauillatus, ex mei non ex tui animi sententia respondens, seueritatem censoriam incurrit [3]. Elegans est locus CICERONIS L. IV. Academ. Quaest. sub fin. vbi probabilem duntaxat cognitionem rerum in hominem cadere disputat. *Quam rationem*, inquit, *comprobat maiorum diligentia, qui primum iurare* ex animi sui sententia *quemque voluerunt.* Deinde ita *teneri si* sciens *falleret, quod inscientia multa versaretur in vita. Tum qui testimonium diceret, vt* arbitrari *se diceret, etiam quod ipse vidisset: quaeque iurati iudices cognouissent, vt ea non esse facta, sed vt* videri *pronunciarentur.* IDEM Off. [c. 29.] *Quod ita iuratum est, vt mens deferentis* [4] *conceperit fieri oportere, id obseruandum est: quod aliter, id si non feceris, nullum periurium est*, id est, si quis mentem eius, qui iuramentum defert, non perceperit, sed in diuersum ab ista sensum

§. XV. 1) *Can. Quacunque 9. caus. 22. quaest. 5.* Cuius sententiam mirum est, quam torqueant Moralistae & Canonici iuris Magistri. H.

2) Hinc non obstat, quod Moralistae dicunt: neminem ex iureiurando obligari aliter, ac iurare intendebat: vtut enim id admitti possit, si quis proprio motu, deferente nemine, iurauerit; tamen minime obtinet, vbi alter iusiurandum detulit, quem proinde, velut ex pacto, de animo meo certiorem reddere debeo, frustra alioquin iuraturus. H.

3) Quod aliter legitur apud GELLIVM, ex quo depromtus videtur hic locus, L. IV. c. 20. Verba enim Gellii ita exhibet GRONOVIVS: VT TV EX ANIMI TVI SENTENTIA VXOREM HABES. *Habeo equidem*, inquit, *vxorem, sed non hercle ex animi mei sententia.* Neque tamen is, qui respondet, eques Romanus est, sed Rabula. Ex quo loco Gellii ceterum male ICtus quidam collegerat, feminas etiam censurae morum obnoxias fuisse, vid. THOMASIVS de iudicio seu censura morum c. 11. §. 12. & seqq.

4) Deest haec vox, *deferentis* apud Ciceronem. Quare hic locus sic interpretandus est: *Si quis ita rem mente perceperit, vt debebat, obseruari iusiurandum oportet: Si e contrario diuersum ab ista perceptione sensum iusiurandum conceperit, illud non praestare, periurium non est.* Sic sibi, sic rationi, sic sequentibus constat locus Ciceronis.

§. XVI. 1) OLDEKOPIVM & FELTMANNVM. Vid. Gundlingiana IV. 3. 1. Illud verisimile

ſum iusiurandum conceperit, illud non praeſtare periurium non eſt. Dum enim iſtius mens ab huius mente diſcrepauit, iſte quoque huius oblationem iuratam non acceptaſſe intelligitur; citra acceptationem autem in promittente nulla producitur obligatio. *Non enim falſum*, pergit CICERO *iurare peierare eſt*, id eſt, ex errore aliquid iurato aſſerere, quod reuera ſecus ſe habet; *ſed quod ex animi tui ſententia iuraueris, ſicut verbis concipitur more noſtro, id non facere periurium eſt.*

§. XVI. DISCEPTATVM quoque fuit inter quosdam recentiores [1] ſuper iuramento in alterius animam; ſeu an quis loco & nomine abſentis praeſtare poſſit iuramentum, quod abſentem iſtum ſtringat? Qua ſuper re nobis ita videtur. Quemadmodum quis abſens per literas obligationem contrahere poteſt, cum conſenſus aeque bene ſcripto, quam viua voce queat exprimi: ita quin iuramentum quoque literis poſſit concipi, nihil obſtare videtur. Quod tamen tunc demum, poſtquam ſolenniter fuerit recitatum, perinde obligabit, atque ſi coram iſte viua voce id praeſtitiſſet. Sed antequam recitatum id fuerit, reuocari poſſe videtur: ſic vt periurus non ſit, qui atteſtationem ſuam iuratam, antequam, quo debebat, perlata ſit, retractet. Illud tamen minus congruum videtur, quod procuratores ita ſe componunt, quaſi ipſi reuera eſſent pro ſe iuraturi, aut quod ex metu, ne ipſi forte obligari videantur, vltimam iurisiurandi formulam ſic immutare ſoleant: ita Deus illum adiuuet. Nam ſufficiebat ſimpliciter abſentis iuramentum de ſcripto recitari [2]. Nihilominus quia plurimas apud gentes recte receptum, vt iuramenta ſolennibus quibusdam ceremoniis redderentur auguſtiora, adeoque iuratoris reuerentia Numinis pio aliquo ſigno, puta admota victima, acceſſione ad aram, ſimilique modo expreſſius ob oculos poneretur; igitur iudicauerim, ſi magni ſit res momenti, abſentem iuramentum in eo loco, vbi degit, ſolenniter deponere debere; praeſertim vbi neceſſario requiritur corporale, quod vocant, iuramentum [3], quale id, quod per abſentem recepto modo praeſtatur, dici nequit. Sane enim plus eſt, inter ſolennes ritus, Numinis praeſentiam non ſine ſacro quodam horrore exprimentes, Deum teſtem inuocare [4]; quam id chartae, quae non erubeſcit, inſcribere. Nec de nihilo eſt, quod quae ſcripto perhibentur ab-

 ſenti-

mile eſt, iusiurandum hoc, in alterius animam praeſtandum, a Clericis repetendum eſſe, qui *vicariis* manibus, quam *ſuis* iurare maluerunt. Apud LIVIVM tamen Lib. XXXI. c. 50. & vlt. L. Valerius Flaccus Aedilis, per fratrem iurat, & plebs ſciuit, vt perinde eſſet, ac ſi ipſe Aedilis iuraſſet.

2) Et qui iusiurandum praeſtat, procurator non eſt, ſed miniſter aut nuncius, verba abſentis concepta tantum enuncians. Romanos iam eo modo vſos fuiſſe teſtari poteſt exemplum Antonii, per internuncios Pompeio ſe ſacramento obſtringentis, apud DIONEM XLIX. Hiſtor. Qua occaſione id poſtea in Occidente introductum ſit inualueritque, bene oſtendit SCHILTERVS Ex. ad D. 32. §. 32. ſequ. In epiſtola Wilhelmi Siciliae Regis ad Henricum II. Anglorum Regem apud Rudolfum de Ducto in imaginibus hiſtoriarum A. 1176. eſt: *In regno noſtro ſemper & noſtris fuit progenitoribus inſuetum perſonaliter iurare.* Et mox: *quod nobis praeſentibus in anima veſtra iuratum eſt, grato aſſenſu recipimus, ac ſi manu propria iuraſſetis; cum vnum & idem putemus ſacramentum, quod vel manu propria ſit, vel in anima iubentis & praeſentis iuratur.* H.

3) Vti appellatur in *L. 1. C. Si aduerſus vendit.* & *L. 3. in fine C. Si minor ſe maiorem.* Quod iusiurandum a quouis, in ſolita forma iuratur.

4) Nec negari poteſt: abſentes per alium facilius iurare & peierare, malo more. Hinc multa cautione heic opus. Vid. MEVIVS Part. 7. Dec. 372. H.

sentibus *testimonia coeca* vocentur. Vid. Lex WISIGOTHORVM L. II. tit. 4. c. 5.

§. XVII. DENIQVE & hoc solet quaeri; an & quatenus teneatur heres ex iureiurando eius, cui succedit? Vbi illud manifestum est, si ex iureiurando alteri sit perfectum ius quaesitum, quod directe, aut in subsidium, expleri debeat ex bonis iurantis, heredem teneri ad ius illud explendum [1]; quippe cum onus illud, bonis adhaerens, cum bonis simul in ipsum transierit. Ast vbi ex iuramento nemini fuit ius perfectum quaesitum, ipsaque obligatio tantum in pietate, fide, aut constantia iurantis fundata fuit; patet heredem non teneri, qui alterius personam non repraesentat in iis obligationibus, quae vltimato & vnice in ipsius persona terminabantur. Sic si quis iurauerit, iurato votum conceperit, verbi gratia, sese singulis hebdomadis semel ieiunaturum, per quinquennium in caelibatu mansurum, peregrinationem in terram sanctam suscepturum; vbi id ab ipso, dum moritur, nondum fuerit impletum, heres hautquidquam ad idem implendum tenebitur. Aliud fuerit, si quis sub tali conditione heres sit institutus. Sic si quis iurauerit, sese intra proximos decem annos singulis annis centum in pauperes erogaturum, ac nondum elapso decennio moriatur; heres non tenebitur, nisi ius illa exigendi in certos homines sit collatum. Qui enim nemini ius ad exigendum promissum confert, is suam tantum fidem, non bona sua, respici vult, adeoque ipso mortuo ea obligatio hautquidquam bona ipsius, heredemue afficiet; nisi per testamentum hoc ipsi fuerit iniunctum [2]. Huc quoque refert GROTIVS dicto loco §. 17. *Si ob vitium aliquod in promisso iurato non homini, sed soli Deo ius nascatur, tunc heredem eius, qui iurauit, ad id exsoluendum non teneri.* Quod ita admittimus, siquidem is, qui iurauit, ex

§. XVII. 1) Non propter iuramentum, sed propter promissionem; vt enim pro debitis personalibus bona defuncti obligata sint, ipsi rerum dominio coaeuum est. Adde de foederibus Regum H. GROTIVM II. de I. B. & P. c. 16. §. 16. n. 4. H.

2) Aut ex natura negotii appareat, iurantem voluisse obligare heredem. Ita vota, licet Deo, non personae, facta sint, obstringunt heredem. *L. 2. §. 1. D. de pollicit.* H.

3) Quae sententia magno consensu recepta est. V. CARPZOV. Part. II. Const. 56. def. 7. LAVTERBACH. Tractat. synoptic. de iurament. §. 1. n. 33. vbi hoc extendit, licet iurans in iuramento mentionem heredum fecisset. Caeterum ratione eius, cui iuratum, iuramentum non personale, sed reale est, & periurus is, qui successori negat iuratam decessori fidem. V. GONZALETZ. ad c. 14. de iureiurand. n. 4. H.

4) Vnde male BODINVS de Republ. Lib. V. cap. vlt. inferebat, foedera ad Regum successores non transire, obseruante GROTIO de I. B. ac P. L. II. c. 16. §. 16. num. 4. quum iurisiurandi obligatio personam tantum obstringat, ipsa autem promissio, heredem obliget. Male quoque GRONOVIVS ad Grot. dicto loco n. 60. contendit, ex iureiurando etiam Regis, populi nomine praestito successores obligari; quia Rex & successor vna eademque sit persona, eo quod vterque populum repraesentet, qui heri & hodie vnus sit. Nam successor ex promissione tantum decessoris sui obstringitur, non ex accessorio iurisiurandi vinculo, vtpote quod mere personale est.

5) H. GROTIVS L. III. d. I. B. & P. c. 19. §. 8. Cuius sententia verior videtur. Nam quod AVCTOR ait, voluntatem personae moralis nonnisi deriuatione a singulis per iuramentum affici; id negandum videtur, si populus iurat qua populus, non qua singuli. Ita Iosephus liberos Israëlis iureiurando obstringebat, vt aliquando emigrantes Aegypto exportarent eius ossa. Quod populus Israëliticus post annos fere centum & quinquaginta religiose praestitit. *Genes.* L, 25. *Exodi* XIII, 19. Ita violatam a Saule, quondam sub iureiurando datam Gibeonitis fidem, Deus in Hebraeorum populo triennali annonae caritate puniuit. 2 *Samuel.* XXI, 1. 2. 3. In exemplis, quae adfert AVCTOR status rerum fuit mutatus. Illud libenter fateor, si singuli e populo iurauorunt, se legem seruaturos, iusiurandum illud ab vniuerso populo, vel ab eo, qui summam rerum tenet, posse solui. H.

ex generositate, aut euitando conscientiae scrupulo proposuerit sibi implere iuramentum, quod per exceptionem doli, metusue iniusti elidere poterat. Nam ne ipsum quidem, qui iurauit, valide obligari, supra ostendimus. Quid si autem heres iuratum promissum, pactumue defuncti non impleuerit, an ideo ipse periurii notam contrahet? Hoc vero negandum videtur [3]. Nam id, quod iuramentum presse dictum, seu obtestatio diuinae vindictae obligationi simplici superaddit, personam eius, qui iurauit, non egreditur [4]. Cum heres dici nequeat neglexisse reuerentiam diuini Numinis, quod ipse in testem non inuocauerat. Adeoque iste heres simplicis duntaxat perfidiae erit reus. Aliud habetur, si integer populus iurauerit. Illum enim, quamdiu idem manet, perpetua iurisiurandi religioni affici multi [5] censent [6]. Quod tamen mihi non omni dubio carere videtur. Nam iuramentum eiusque violatio voluntatem duntaxat naturalem, hominumque singulorum afficit, voluntatem autem personae moralis non nisi deriuatione a singulis. Adeoque populus, vt est persona moralis, iram Dei in se vocare nequit, sed singulae personae physicae, ex quibus populus componitur. Igitur violato per populum iurato promisso vel pacto, illi soli, qui corporaliter iurarunt, periuri erunt, siquidem in violationem iuramenti consenserint, reliqui simplicis perfidiae nota defungentur. Vnde periurii hautquidquam accusauerim Spartanos, quod post complura secula a Lycurgi legibus discesserunt; aut Romanos, si Caesares regum vocabulo insigniuissent, non obstante iuramento, quo populum Romanum Brutus adegerat. Id quod clarius patebit, si consideremus, ex illo iuramento nulli homini ius fuisse quaesitum, sed Romanos per id libertati voluntatis suae duntaxat vinculum voluisse iniicere, ne quam semel infelicem sibi formam reipublicae experti

6) Imo GROTIVS, cuius sententiam Hertius in nota praecedente, tanquam ei AVCTORIS contrariam laudat, cum AVCTORE amicissime conspirat. Agens is de promissis, subditis a Principe factis, L. III. c. 19. §. 8. num. 1. *Praeterea*, inquit, *possunt pacta sanciri iureiurando, nec tantum a Rege aut senatu, sed & ab ipsa ciuitate, quomodo in leges suas Lacedaemonios iurare fecit Lycurgus, Athenienses Solon* ET NE PERSONARVM MVTATIONE IVS IVRISIVRANDI INTERCIDERET, *repeti quotannis iusiurandum. Id enim si fiat, omnino ne publicae quidem vtilitatis caussa recedendum a promisso erit: nam & de suo cedere ciuitas potuit, & verba possunt ita esse aperta, vt nullam exceptionem admittant.* Et vtique prae se fert Grotius, in verbis, literis maniscul is expressis, personarum quidem mutationem obesse, quo minus obligatio intercidat, nisi iusiurandum quotannis iteretur; ceterum de *posteris* iurantium nulla apud eum mentio. Neque solida est ratio, qua Hertius ipse vtitur. *Populus*, inquit, *iurare potest; vt populus.* Nam Populus hodiernus non idem est, ac ille, qui ante C. annos floruit, sed idem tantum esse censetur propter perpetuam successionem nouorum ciuium, qui in locum morientium, demigrantiumque succedunt, & propter continuationem Reipublicae. Subit enim populus iste in eas quidem promissiones maiorum suorum, quibus ii *ius* aliquod, *acquisierunt*, quod perpetuari posset, sed *non in ea quae personalia tantum sunt, quale est iusiurandum.* Vno verbo populus hodiernus comparatus ei, qui ante C. annos exstitit, vt heres se habet comparatus defuncto, in cuius bona successit, vtpote cuius promissa iureiurando firmata adimplere tenetur, non propter iusiurandum, sed propter promissionem. Exemplum, quo Hertius vtitur, liberorum Israëlis, ossa Iosephi post CI. annos ex iureiurando maiorum suorum exportantium, probat tantum, eos credidisse, se ex iureiurando obligari, non autem, eos reapse obligatos fuisse. Idem de violata a Saule iurisiurandi fide Gibeonitis data, dicendum esset, nisi alio obtentu, quam quod iusiurandum Nullum esse censeret, Saulem vsum esse, CLERICVS obseruasset ad 1 Samuel. XXI. 1. 2. Quod ad iusiurandum attinet, quo ius nemini tribuitur, veluti quando leges Sacratae feruntur, palam est, id pendere a regulis Voti, quod eatenus tantum vouentes obligat, quatenus praesumi potest, Deo id gratum fuisse. Vnde dubium non est, quin mutari possit etiam lex sacrata, quia alias populus interdum obstringeretur ad id, quod nulla ratione fieri potest.

perti erant, reducere in mentem veniret. Quo ipſo ſe quidem obligare potuerunt, ne regem Romae conſtituerent, ſaltem hactenus, quamdiu ſalus reipublicae regnum non deſiderabat. Nam in hoc caſu & illi ipſi, qui iurauerant, iuramento ſoluti intelliguntur, cum tunc Materia iuriſiurandi per conditionem ciuitatis, quae abſque regno ſalua non eſſe poſſe praeſupponitur, illicita ſit reddita. Poſteri autem, qui iuramentum non repetiuerunt, eodem ſtringi non poterant, tum quia ipſis pro imperio a maioribus imponi non potuit, tum quia poſteri non conſenſerunt; quod ſupponitur. Nec obſtat, quod populus idem cenſeatur, ſingulis licet ciuibus mutatis, adeoque & actus maiorum poſteris videatur tribuendus. Nam actus maiorum non niſi tunc ſtringere poteſt poſteros, quando alteri homini ex eo ius fuit quaeſitum. Circa talia autem, quae in populum redundant ex actione ſingulorum, poſteri non ſemper ſtant pro maioribus. Sicuti ſi populus aliquis olim gloria bellica floruit, poſteri ignaui & degeneres id ſibi hautquidquam tribuerint. Aliud autem foret, ſi iuramentum illud a ſingulis poſterorum fuiſſet repetitum. Caeterum circa ſimilia iuramenta obſeruandum fuerit illud SOPHOCLIS Antigone: [pag. 230. Edit. H. Steph.] Βροτοῖσιν οὐδὲ ἔς' ἀπώμοτον· ψεύδει γὰρ ἡ ἐπίνοια τὴν γνώμην. *Homines non iurent, ſe non mutaturos eſſe ſententiam. Mutat enim ſequens cogitatio priorem.* Non plane quoque de nihilo eſt, quod Io. LABARDAEVS Hiſt. de Reb. Gall. L. VI. p. 329. ſcribit: *Regibus, quam populis, quibus & imperium eſt, foedera ſanctiora ſunt. Nam quae fides ab vno datur, eius ſeruandae religio hunc magis afficit, quam ſingulos ex multitudine, ad quos fidei publicae vel nulla, vel exigua pars pertinet, quo fit, vt ab hac facile diſcedant.* Conf. Anton. MATTHAEVS de Criminibus tit. de periurio. n. 5.

§. XVIII. POSSVNT & ſolent iuramenta duplici potiſſimum fine adhiberi, vt vel aliquid ſingulari cum religione promittatur, vel via aperiatur ad decidendum aliquod factum illiquidum, & quod alia ratione commodius demonſtrari nequit. Quem in ſenſum explicandum illud ARISTOTELIS Rhetor.

§. XVIII. 1) Vid. infra §. 21. 22.

2) Quod vtique verum eſt, vbi pars parti detulit iusiurandum, eoque pertinet dictum Pauli *L. 1. D. de iureiurando. Iusiurandum ſpeciem transactionis continet, maioremque habet auctoritatem, quam res iudicata.* Bene DEMOSTHENES in exceptione pro Phormione. *Si iuſtum eſt, quibus de rebus ſemel iudicium factum fuerit, ea non licere denuo reuocare in ius; multo iuſtius eſt, de quibus transactum actiones iterum non dari. Qui enim apud vos cauſſa cecidit, dicet fortaſſe, deceptos vos eſſe. Qui vero ſe ipſe palam condemnauit, qui reum liberauit, qui transegit, quid tandem cauſari poteſt, vt iudicium de eadem re ſibi iterum reddatur.* Idem aduerſus Pantaenetam: *De iudicum ſententiis dici poteſt, eos deceptos ita pronuntiaſſe. Quae vero quis ſua ſponte remiſit, de iis dicere nihil poteſt, neque de ſe ipſo expoſtulare, quaſi id contra ius fecerit. Qui igitur de eadem re litigant, aliorum ſententia acquieſcere nolunt. Qui autem retractat, de quibus ipſe transegit, ſuae ipſius ſententiae non acquieſcit. Quamobrem iſti hominum generi maxime iraſcendum eſt.* Aliud ergo dicendum, ſi deferente iudice iuratum fuit. Vid. *L. 31. D. de Iureiurando.* H.

§. XIX. 1) Conſtitutionibus Hiſpaniae Luſitaniaeque cautum eſt, ne vlli contractui iusiurandum accedat. Idem de Gallia teſtatur ALTESERRA *ad c. 13. X. de iudic.* addens rationem: quia obtentu iuriſiurandi, contractibus appoſiti, laici paſſim trahebantur ad forum eccleſiaſticum. Et CHRYSOSTOMVS Sermon. 9. in Act. Apoſtol. c. 3. improbat morem, qui ſuo tempore inualuerat, vt pacta paſſim conuentionesque *σύμβολα γραμματεῖα*, iureiurando ſancirentur ſolidarenturque. Quod occaſionem dediſſe videtur Arcadii Imperat. rigidae ſanctioni in *L. ſi quis 41. C. de transact.* Vid. Iacob. GOTHOFREDVS

tor. ad Alexandr. c. 18. *Ὅρκος ἐςὶ μετὰ θείας παραλήψεως φάσις ἀναπόδεικτος. Iuramentum est cum diuina inuocatione assertio indemonstrabilis*, seu quae nullis argumentis demonstretur, sed cui ob solam iurantis religionem fides adhibeatur. Vbi enim argumentis liquidis res demonstrari potest, non recte ex iuramentis probatio sumitur [1]. Vbi autem iuramento lis decidenda committitur, nullae amplius probationes quaeruntur [2]. In aprico est autem, quare non in iuris, sed in facti quaestionibus adhibeantur iuramenta. Non enim iuratur, recte an secus factum quid sit; sed factum quid sit, nec ne. Quo cognito de iure ex certa demonstratione potest pronunciari. Neque vero quod a iudicibus praestatur iuramentum, assertorium est, sed promissorium, quod scilicet velint sententiam pronunciare citra praesens factum, prout ius & aequum suggesserit. Prioris igitur generis iuramenta possumus vocare promissoria, posterioris assertoria.

§. XIX. PROMISSORIA tam in publicis quam priuatis causis frequentissime adhiberi sueuerunt, & fortasse frequentius, quam necessum erat [1]. Circa quae tamen aliqui monent, quod quaedam suscipiantur obligationis inducendae causa, promissoria in specie dicta; quaedam actus alicuius iam subsistentis firmandi causa. Quae diuisio non ita est capienda, quasi non quoduis iuramentum sit accessorium alterius obligationis; sed quia quaedam promissa iuramentum eodem orationis contextu includunt, verbi gratia, iuro me tibi quid praestiturum; quandoque autem principale negotium a iuramento separatim concipitur. Recte autem monent Interpretes iuris Romani, id quod & supra ostensum est [2], irrita esse iuramenta, quae accedunt negotiis, ipso iure naturae illicitis ac turpibus [3], quaeque aut bono publico repugnant, aut in fraudem tertii vergunt. Dari tamen negotia, quae in se inualida sint in foro ciuili, sed accedente iuramento confirmentur: ideo quia naturali vitio non laborant, sed quia duntaxat facilem occasionem possunt praebere, vt laedatur is, qui suscepit [4]. Cum autem beneficio in fauorem sui introducto renunciare quiuis

DVS *ad L. 8. C. Theod. de pactis. in fine.* H. [Vid. Lusitanorum Ordinatio iud. tit. 73. & de legibus Hispanorum PINELLVS ad *L. 2. C. de Resc. vend.* P. 3. c. 1. n. 11.]

2) §. 9. & 10. H.

3) *Secundum itaque praedictam regulam, qua vbicunque [non] seruari factum lege prohibente censuimus, certum est, nec stipulationem huiusmodi tenere, nec mandatum vllius esse momenti,* NEC SACRAMENTVM ADMITTI, *L. 5. §. 1. C. de Legibus.* Add. *L. 7. §. 16. D. de pactis* & *L. 112. §. 4. D. de Legatis I.*

4) Quo pertinet supra iam laudata Regula Iuris Canonici, quae omne iuramentum seruari iubet, quod seruatum non vergat in dispendium salutis aeternae, *c. 28. de Iureiur. & c. 2. eodem in 6. c. 2. de pactis in 6to.* licet actus cui adiectum, alias inualidus sit, qualis est fideiussio mulieris, iureiurando firmata. Hoc Iure itaque iuramentum nouum vinculum addit actui Nulli contra Ius ciuile. Qua ratione tamen vsus iurisiurandi contra praeceptum Christi, Matth. V, 34. in immensum auctus est in caussis extraiudicialibus, atque hae praeterea ad forum tractae Ecclesiasticum, c. vlt. de fori compet. in 6. Recte vero obseruat THOMASIVS Iurisprud. Diu. L. II. c. 9. §. 9. & seqq. contrariari hoc naturae iurisiurandi, quod, vt satis ab Auctore commonstratur, accessorii tantum vice fungitur; ideoque hac religione Clerum abusum fuisse, vt potestate polleret corrigendi leges ciuiles, & sententias iudicum; simulque impediret, ne donationes iureiurando Ecclesiis factae, iustis exceptionibus infirmarentur.

quiuis possit; praesumitur serio consultasse, an negotium sibi expediat, vel non, qui Iuramento id confirmare sustinuit.

§. XX. IVRAMENTA autem assertoria, quaeque adhibentur ad decidendas lites, quarum exitum alia argumenta non ostendunt, praestantur vel ab ipso, quem negotium spectat, vel a tertio. Qui super alieno facto iurant, testes vocantur; quorum fides, vbi nullo probabili indicio suspecta redditur, merito magnum habet pondus; cum nemo pius praesumi queat ob alienum negotium animam suam irae diuinae exponere. Sapienter tamen leges ciuiles, quae non temere aliquem voluerunt ad dicendum testimonium admittere in causa, quae spectat alium, necessitudine affectum vehementem generante, ipsi iunctum [1], quod facile fit, vt hi religionem post affectum ducant. Vid. *L. 3. & 4. D. de Testibus* [2]. Neque etiam plane de nihilo est, quod Romani quondam, in caussis praecipue arduis, requirerent testes [3] locupletes [4].

§. XXI. SED ET in proprio negotio saepe is, cuius interest, Iuramento suo controuersiam soluit; idque vel ex conuentione partium, vel iussu iudicis. *L. 1. L. 3. D. de Iureiur.* [1] Quando enim contingit, controuersiam oriri inter duos circa debitum aliquod, vbi probationes idoneae non suppetunt, potest petitor alterum, a quo petitur, ad iurandum prouocare, pollicitus, se a petitione destiturum, si iuratus debitum abnegauerit. Vid. DIODORVS Siculus L. I. c. 79. Quod si autem hic diffidat, liquido se iurare posse, puta, si debitum ab alio sit in ipsum deuolutum, tunc is petitori Iuramentum potest referre, cum promisso soluturum se, si petitor sibi deberi iurauerit [2]. Atque eiusmodi iurisiurandi delatio & relatio inter partes fieri potest vel in iudicio, vel extra iudicium; cum hac tamen differentia, quod extra iudicium id delatum suscipi non sit necessum; quippe cum contineat conuentionem [3], ex qua aliquid deinceps debiturus sum. Ad conuentionem autem onerosam nemo

§. XX. 1) Vid. infra L. V. c. 13. §. 9. H.

2) *Testium fides diligenter examinanda est - - - - an amicus ei sit, pro quo testimonium dat.* L. 3. vbi supra.

3) d. *L. 3.* Pertinet huc quod LIBANIVS dixit in Progymnasm. *Homo pauper, etsi innocentissime legatione fungatur, in suspicionem incidit sordium.* H.

4) *An locuples, vel egens sit, vt lucri caussa quid facile admittat.* IBID.

§. XXI. 1) *Maximum remedium expediendarum litium in vsum venit, iurisiurandi religio: qua vel ex pactione ipsorum litigatorum vel ex auctoritate iudicis deciduntur controuersiae.* L. 1. D. de Iureiur.

2) *Alterum itaque eligat reus: aut soluat, aut iuret - - - Datur autem & alia facultas reo, vt, si malit, referat iusiurandum; & si is, qui petet, conditione iurisiurandi non vtetur, iudicium ei Praetor non dabit: aequissime enim hoc facit, cum non deberet displicere conditio iurisiurandi ei, qui detulit.* L. 34. §. 6. 7. D. de Iureiur. *Manifestae turpitudinis & confessionis est, nolle nec iurare, nec iusiurandum referre.* L. 38. D. eodem.

3) *Iusiurandum speciem transactionis continet,* L. 2. D. eod.

4) *Iusiurandum, quod ex conuentione extra iudicium defertur, referri non potest.* L. 17. D. eod. *Et, quam primum iuratum est, lis finita esse censetur: cum contra, si in iudicio praestitum fuerit, ex integro caussa agi possit, si quis noua se instrumenta inuenisse dicat.* L. 31. D. eod.

5) Vid. *L. 34. §. 6. & final. L. 38. D. de Iureiurando. L. 9. C. Eodem.* H.

6) Iusiurandum an exigere liceat ab homine, quem peieraturum esse, verisimile sit, curiosae magis, quam fructuosae quaestionis est. Plerique iudicem hic fere excusant, quoniam officium eius fere sit mercenarium. Alii id contra negant, ne, Nominis Diuini abusu aliis offensa paretur. Sed quum nulla ratione certi esse queamus, alterum peieraturum, prior sententia praeferenda videtur. Neque hic ille casus excipiendus, quo quis

mo me inuitum poteſt adigere, cui in me non eſt imperium [*]. Aſt vbi in iudicio vna pars alteri iuramentum defert, non niſi graues ob cauſas recuſari id poterit, ſed aut praeſtandum idem erit, aut aduerſario referendum. Scilicet quando iudici adparet, non de nihilo litem motam, neque tamen probationes ſat liquidae in promptu ſunt; tunc vbi vni placuerit alterius conſcientiae rem committere, recte iudex pro conuicto habet, qui religioſe debitum abnegare non eſt auſus, neque alterum ad ſimilem debiti aſſertionem prouocat. Non enim alio iſthaec tergiuerſatio referri poteſt [5], quam quod ſe debere in conſcientia ſua ſentiat. Nam ne ob lucellum iuraſſe videatur, relato petitori iuramento declinare poteſt. Si metuit ne hic peieret, cur non ipſe iurat [6]? PLATO tamen de LL. L. XII. [pag. 948. D. E. Edit. H. Steph. T. II. pag. 987. Ed. Francof.] iuramento tantum locum concedit, *in quibuscunque ſecundum hominum opinionem nulli emolumento periurium ſit. In quibus autem vtilitatem ex periurio aliquis aſſequitur, ea ſine iureiurando iudicentur* [7]. Vid. *L. 34. §. 6. 7. 9. L. 38. D. de Iureiurando.*

§. XXII. DENIQVE & interdum parte non petente iuramentum poteſt deferre iudex, quando probationes caeterae non ſufficiunt [1], idque eo fine, vt quis vel ius ſibi aliquod adquirat, vel ſuſpicione alicuius facti ſeſe eximat. Vbi tamen obſeruandum, hautquaquam eo loco talia ſolere deferri iuramenta, vbi veritatis confeſſionem ſupplicium capitis, aut atrox aliquod incommodum eſt ſecuturum. Nam praeterquam quod valde durum ſit, circa factum illiquidum in tam ancipitem neceſſitatem aliquem coniicere, vt aut conſcientia ſit atrociter laedenda, aut graue damnum ſubeundum; etiam parum fidei eſt eiusmodi iuramentis adhibendum, pronis hominum animis in eam ſpem, Numen laeſum iterum poſſe placari, cuius miſericordiam vtique ne periurus quidem implorare prohibetur. LIBANIVS [2] Declam. 3. *Cui alia omnia deſperata*

quis iam plura periuria commiſerit; poterit enim in praeſentiarum ad meliorem mentem rediiſſe. Quin & ſi aperte profiteretur, ſe peieraturum eſſe, nondum mutanda erit ſententia, quum iis minis ad euitandum tantum iuramentum vti queat. Vid. THOMASIVS Iurisprud. Diu. L. II. c. 9. §. 105. ſeqq.

7) Non ignorabat enim PLATO, quam varia apud plures iurisiurandi religio eſſet. H.

§. XXII. 1) *In bonae fidei Contractibus, nec non etiam in ceteris cauſſis, inopia probationum per iudicem, iureiurando, cauſſa cognita, res decidi oportet.* L. 3. C. de rebus credit. & iureiur. Laudatur haec lex plerumque pro aſſerendo *Iuramento Suppletorio.* Eidem contra in iure Romano quicquam praeſidii eſſe, negat DVARENVS Lib. II. Diſſ. anniuerſ. c. 33. T. II. Oper. cuius ſententiam amplectitur NOODTIVS L. III. Probab. c. 6. & ad Dig. tit. de IVREIVR. pag. 288. inopiam probationum, in hac lege dici putans argumentorum vtrinque concurrentium multitudinem, quae impediat, quo minus iudex verum a falſo diſcernere poſſit. Pro recepta in foro ſententia contra nituntur VINNIVS L. I. Sel. Quaeſtion. c. 44. & SCHILTERVS Exerc. XXIII. Th. 39. 40. 41. n. 13. Quicquid ſit, Iure Canonico, quod, Iuri ciuili in Proceſſu praeualet, Iuramentum Suppletorium ſatis adſtructum videtur per *C. ſ. X. de Iureiur.* in verbis: *Niſi iudex, inſpectis perſonarum & cauſſae circumſtantiis, illud actori videat deferendum.*

2) Apud AESCHYLVM Diris, cum Eumenides conquererentur, Oreſtem nec poſſe ipſum iurare, ſe innocentem eſſe; nec velle ab ipſis iusiurandum accipere, quod merito eum perſequerentur; Mineruа reſpondit:

Ὅρκοις τὰ μὴ δίκαια μὴ νικᾶν λέγω.

Delicta nego ego iureiurando vincere.

Vbi Scholiaſtes: Οὐκ ὀφείλει ὁ ἀδικῶν ὅρκῳ φεύγειν τὴν κατηγορίαν· ἐπιορκήσει γάρ. *Non debet, qui peccauit, iureiurando accuſationem declinare: peierabit enim.* Et tamen videmus iure Canonum, *can. Mennam. 7. can. conſuluiſti 20. & paſſim cauſ. 2. quaeſt.*

rata sunt, atque vnus relinquitur modus, quem non licet nisi mendacio assequi: is certe audet periculum periculo commutare, cum sciat ineuitabile esse, quod in oculis est: pro illo autem saepe seipsum decipiens, quasi posset victimis, cultu, votis & hostiis ac donariorum decore ad veniam deos comparare [3]. Sed de his iuramentorum speciebus prolixius Interpretes Iuris Romani ad *tit. D. de Iureiur.* [4]

§. XXIII. CIRCA violationem iuramentorum haec quoque quaestio est expedienda; cum saepissime per iuramentum ad officia sua fideliter obeunda homines in ciuitatibus potissimum soleant adstringi, an semper periurus sit habendus, qui partem quamcunque sui officii neglexit? Vbi non est quaestio de illis iuramentis, quae circa peculiarem aliquem actum versantur; puta, quibus quis testatur, depositum abnuit, promissum peculiare destituit, & similia. Nam qui talia violat, ei sine dubio periuri nomen competit. Sed de talibus, quibus quis ad plura vno velut fasce comprehensa se adstringit. Qualia exigi ab illis moris est, qui muneri alicui praeficiuntur, per diuersas functiones & actiones explendo. Heic quo minus quaestio sit affirmanda dubium non videtur, vbi violatio a sciente, & ex deliberata malitia prouenit. Nisi quod vti aliorum criminum, ita & huiusmodi periurii gradus sint. Nam vti minus nocens habetur, qui vnam duntaxat aut alteram legem violauit, quam qui simul & semel omni imperio ciuili renunciauit, seu crimen laesae maiestatis admisit: ita grauiori se periurio adstrinxit, qui summam officii sui violauit, quam qui partem. Add. tamen Rob. SANDERSON. de Obligat. iuramenti, praelect. 3. §. 18. Non autem audiendi sunt, qui putant, a periurio absoluendum, qui poenae transgressoribus dictitatae se subiecerit. Nam nisi expresse in obligatione haec alicui sit libertas concessa, vt aut faciat quid, aut licentiam diuersum faciendi certa multa redimat, (vid. pacta nuptialia inter Carolum Walliae Prin-

2. quaest. 5. cap. ex tuarum 8. & cap. vlt. X. de purgat. canonic. c. 2. de purgat. vulgar. contrarium inter Christianos populos obseruari. Vid. BERLICHIVS Part. I. Concl. 52. n. 10. Idem apud veteres Francos in vsu fuit, ita tamen, vt iuraturus necessum haberet tres, quinque, septem, nouem, duodecim aut plures, prout iudicatum fuerat, adducere, qui idem iuraret. Vid. Hieronym. BIGNONIVS not. ad Marculf. l. 1. c. 28. Quin longius itum, vt delati ob crimen, antequam respondeant, de veritate dicenda praestare iusiurandum teneantur. Qui mos est Galliae. Nam ita Ordinatio Ludouici XIV. circa caussas criminales tit. 14. art. 17. *Accusatus praestabit iusiurandum, antequam interrogetur.* In quem morem tamen alii grauiter inuehuntur. Vid. CARPZOVIVS Quaest. Criminal. 113. n. 4. ZANGERVS Pecul. oratione, quam subiunxit tractatui de torturis. H.

3) Ἐν μὲν γὰρ ἀσφαλείᾳ, καὶ τῶν πραγμάτων ἔτι κειμένων, καὶ φυλάξαιτό τις ἐπιορκῶν, οὐκ οὔσης ἀνάγκης ἐς τὸ γενέσθαι πονηρόν. ὅτῳ δὲ τὰ μὲν ἄλλα ἀπέγνωσται, μία δὲ ὑπολείπεται πόρος, ἣν οὐκ ἔστι μὴ ψευσάμενον ἔχειν. τὸν μὲν ἐν ὀφθαλμοῖς ἄφυκτον οἶδε. ὑπὲρ δὲ ἐκείνους πολλάκις αὐτὸν ἀπατῶν· ὡς καὶ θυσίαις καὶ θεραπείαις, καὶ εὐχαῖς καὶ ἱερείοις, καὶ κάλλει ἀναθημάτων συγγνώμονας ἂν κατασκευάσαι τοὺς θεούς· ἔπειτα τοῦ μὲν τὴν δίκην μέλλειν ἡγεῖται· τοῦ δὲ τὸ δεινὸν εὐθὺς ἐφεστάναι· ἐλάττω δὲ τῆς ἐπικειμένης, τὴν οὔπω παροῦσαν κρίνει κατ' αὐτὸν τὸν χρόνον.

4) Quale est, quod *Iuramentum calumniae*, aut de calumnia adpellatur, cuius natura, Iure Romano talis est, vt partes ambae & aduocati earum iurent, se non calumniandi animo litem mouisse, sed existimantes, se bonam caussam habere, *L. 2. §. 2. C. de Iureiurando propter Calumniam dando*, & *Nou. 49. c. 3. §. 1.* Quod iusiurandum, cum saepe actori, saepe reo, interdum vtrique, periurii occasionem praeberet, in plerisque hodie Tribunalibus abolitum est, eiusque vice fungitur iusiurandum calumniae generale, quod ab Aduocatis, quum in numerum Caussidicorum recipiuntur, praestatur. Aliud celebre genus iurisiurandi exhibet *iuramentum in litem*, quod Actor eius, quod sibi a patrimonio

Principem, & Henriettam articulo 23. apud GRAMONDVM Hift. Gall. L. XIII. ad A. 1625.) poena hautquidquam a crimine purum iftum praeftiterit; vti infra latius oftendemus [1]. Sic qui fuftigationem fuftinuit, non minus iure fur cluet, quam cum adhuc tergum a virgis intactum geftaret [2].

§. XXIV. QVAE SVPER difpenfationibus & relaxationibus iuramentorum, & ex parte votorum folent difputari, ex duobus fere principiis poffunt definiri [1]. Quorum primum eft: qui habet in alterius actiones & res imperium, in eius praeiudicium non poteft a fubiecto aliquid difponi, & vbi id factum fuerit, illi idem refcindere licebit. Alterum; qui in aliquem habet imperium, poteft fubiecti etiam quaefita iura, magisque adhuc quaerenda, temperare & circumfcribere, prout ex vfu effe videbitur. Ex quo illud adparet, fuperiorum actus hoc quidem efficere non poffe, vt iusiurandum, quatenus vere fuit obligatorium, non fit praeftandum, id eft iuramentum, quod in fe nullo laborat vitio, factumque fuit fuper re, de qua in iurantis arbitrio eft pro lubitu difponere, a fuperiore non poffe refcindi. Sic iuramentum, quod Regulus Poenis dederat fuper reditu, non poterat a Senatu Romano refcindi [2]. Etfi & alia ratio erat, quod Regulus effet feruus Carthaginenfium, in quem Romani nihil poteftatis amplius obtinebant. Verum vbi iuratum fuit fuper rebus & actionibus, quae directioni fuperioris fubfunt, iuramentum a confenfu expreffo aut tacito fuperioris vim mutuabitur, qui illud irritum declarare poteft, vbi idem ipfi difplicuerit. Nec vllum heic periurii periculum eft metuendum, fi hoc modo refciffum fuerit iusiurandum. Nam a fubiecto adprobatio fuperioris tanquam conditio fuit fuppofita. Neque fuperior heic refcindendo peccat, quia fuo iure vtitur, dum non concedit, vt actu fubiecti poteftas fua aliquid detrimenti capiat. Perinde autem irritum eft iuramentum, fiue fuperior

nio abeft, & ex contumacia, id eft, dolo, vel lata culpa interueniente, non reftituitur, aeftimandi cauffa, iudice deferente, praeftat, de quo exftant tituli Pandectarum & Codicis *de in Litem iurando*. Conf. THOMASII Exercitatio *de pacto affectionis in res fungibiles non cadente.*

§. XXIII. 1) Vid. Lib. VIII. c. 3. §. 4. in fine.

2) Vid. fupra L. I. c. 9. §. 6.

§. XXIV. 1) Ante omnia obferuandum, quem facere gratiam iurisiurandi, vel fibi, vel alteri fiue tertio dati. Illud fieri poffe, nemo dubitat: Deus enim in iureiurando tantum ad teftimonium, & temere fallentis fiue peierantis vindictam vocatur: fit autem fine vlla vel teftis vel fponforis iniuria, fi confenfu eorum, qui inuicem obligati funt, a contractu receditur. In foedere Ludouici Germanici & Caroli Gall. R. A. DCCCXLII. Argentorati inito, quod primus edidit FREHERVS & Steph. BALVZIVS Tom. 2. Capp. inferuit, eft: *Si autem, quod abfit, facramentum, quod Fratri meo iurauero, violare praefumfero, ab fubditione mea, nec non & iuramento, quod mihi iurastis, vnumquemque veftrûm abfoluo.* Exemplum iurisiurandi Alphonfo M. a Mauris remiffi A. MLXXXV. habet RODERICVS L. VI. Rerum Hifpanic. c. 24. Adde Inftrument. Pac. Weftphal. Caefareo-Suecic. Art. 10. §. 5. & Gallic. §. 78. Quod vero Principes in cauffis fuis fiue litibus Confiliarios fuos ad ius dicendum, aut fubiectos ad teftimonium ferendum, a iureiurando abfoluunt, id dicis potius gratia, aut vt fcrupulus teneris confcientiis eximatur, quam ex neceffitate fieri videtur: neque enim vis iuramenti eo fe extendit, vt quis iniufta committat, aut in teftem euocatus falfa dicat veritatemue fupprimat. At quantum attinet iusiurandum tertio datum, SANDERSONVS ipfe Prael. 7. fect. 6. & 9. concedit, poffe iurisiurandi vinculum refcindi, aut irritum reddi auctoritate fuperioris, legitimam poteftatem habentis. H.

2) Et nefcio, an excufari poffit fubtile inuentum Zwollanorum, qui Wolffgangum ab Itterfum, fub iureiurando obligatum, vt iuffus redire captiuitati fe reftitueret in liberalem cuftodiam cum vxore & liberis ad dies vitae fuae incluferant. Vt pluribus memorat, Iacob REVIVS Hiftor. Dauentrienf. L. I. ad A. MCCCCLXVI. H.

ſuperior in anteceſſum denunciet, ne ſuper certis rebus iuramentum concipiatur, ſiue vbi iuratum eſt, vetet, ne impleatur. Etſi priori caſu graui ſe peccato obſtringat ſubiectus temere contra interdictum iurando [3]. Hinc lege Ebraeorum Numer. XXX. pater poterat reſcindere vota iurata filiaefamilias, maritus vxoris, dominus ſerui, ſi videretur. Alias enim hi vouendo & iurando iſtius poteſtatem potuiſſent reddere inutilem. Imo refert LEO Mutinenſis de ritibus Hebraicis Part. II. c. 4. §. 4. ſi quis votum, aut iuramentum fecerit qualecunque, eumque bona ex ratione poenitentia ſubierit, neque in praeiudicium tertii id cedat, poſſe ipſum ab vno Rabbino aut tribus aliis viris, deducta & adprobata retractati voti ratione, abſolui. Sic & in *cap. 19. X. de Iureiurando* dicitur, *in iureiurando debere intelligi ius ſuperioris exceptum.* Add. *tit. 55. L. II. feudorum.* Poteſt & hoc modo vis iuramenti, a ſubiecto praeſtiti, a ſuperioris arbitrio ſuſpendi, ſi ſuperior ita conſtituat; id quod inferior certo caſu iurauerit, ita demum valiturum, ſi ab ipſo adprobetur. Patet autem heic relaxationem iuramenti non poſſe fieri, niſi ab eo, qui in iurantem habet imperium, & in cuius imperio iſthaec poteſtas eſt comprehenſa. Vnde eandem quondam recte exercuerunt Principes Romani, vti patet ex. *L. vlt. D. ad Municipalem* [4]. Vbi Impp. Antoninus & Verus gratiam alicui fecerunt iurisiurandi, qui iurauerat, ſe ordini non interfuturum, & poſtea duumuir creatus erat. Scilicet quia ciuis iuramento ſuo non poteſt miniſteria ſua reipublicae requirenti ſubtrahere. Sic apud SVETONIVM in Tiberio c. 35. Tiberius equiti Romano iurisiurandi gratiam fecit, vt vxorem in ſtupro generi compertam dimitteret, quam ſe nunquam antea repudiaturum iurauerat. Declarabat quippe Princeps, ad iſtum caſum extendi iuramentum non poſſe, quo ipſa tam foedo crimine indignam cohabitatione ſeſe reddiderat. Sed poſt Chriſtiani Principes [5] cognitionem ſuper relaxatione iuramentorum ſaepe Epiſcopis delegauere, quo apud ſimpliciores opinio de iſtorum ſanctitate ſi quid ſcrupuli oriretur, demere poſſet. Quamquam quousque iſtam conceſſionem Epiſcopi, & praecipue qui principem inter iſtos locum praetendit Romanus, extenderint, quidque mali orbem Chriſtianum eo ex abuſu inundarit, notorium eſt [6]. Et ſane cum ex principiis iuris definiendum ſit, quaenam iuramenta, & quibus de cauſis relaxari poſſint; neſcio qua de cauſa ſacerdotes prae ICtis ſibi quid auctoritatis heic arrogare queant. Sed & vbi ex perſona iurantis non poteſt irritum declarari iuramentum; poterit tamen eiusdem effectum elidere ſuperior eius, cui ex iuramento ius eſt quaeſitum, ſi ius iſtud ipſi auferat, aut vetet, ne quid ex iuramento accipiat. Idque vel poenae nomine, vel ob vtilitatem publicam ex vi dominii ſupereminentis. Quo caſu iurans a periurii periculo immunis

3) Quin ſicut in naturalibus cauſae inferiores in agendo a ſuperioribus dependentes contra ſuperiorum efficaciam vim agendi non habent: ita etiam in moralibus. H.

4) *Imperatores* Antoninus & Verus *reſcripſerunt gratiam ſe facere iurisiurandi ei, qui iurauerat,* ſe ordini non interfuturum *& poſtea Duumuir creatus eſſet.* vbi ſupra.

5) Et tamen hodie Galliae & Hiſpaniae Reges iuramenta quoque relaxant. In Germania Camerale iudicium iuramenta, quibus via ad agendum praecluditur, reſcindit: Eandem poteſtatem Regionum Domini ſibi vindicant. V. MYLER de Princ. Imp. c. 44. §. 2. ſequ. H.

6) Conſtat enim, Clerum per iusiurandum res ſuas maxime prouexiſſe, & magiſtratui Ciuili prae-

munis eſt, quia per ipſum non ſtat, quo minus illud impleatur, & praeſtandi neceſſitas ipſi remittitur ab eo, cui ius directe aut eminenter quaeſitum fuit. Conf. GROTIVS dicto loco §. 20. Et *ad Matth.* V, 37. Caeterum Princeps, qui iuſta de cauſa iuramentum relaxat, hautquidquam peccat, quod effectum ſubtrahit actui, ſuper quo nomen diuinum fuit inuocatum; etſi quandoque peccare potuerit ſubditus, quod temere nomen Dei inuocauerit circa actum, quem ſuperioris iuri praeiudicare noſſe debebat.

* *

CAPVT III.

DE FACVLTATE HVMANI GENERIS IN RES.

I. *Magna pars iuris occupatur circa res.*
II. *Deo volente aliis creaturis homo vtitur.*
III. *Vegetabilia homo citra iniuriam conſumit.*
IV. *Dubia circa caedem & eſum animalium;*
V. *Qui tamen defenditur.*
VI. *Abuſus iuris in beſtias reprehendendus.*

EA EST conſtitutio humani corporis, vt ex intrinſeca ſua ſubſtantia conſeruari nequeat, ſed adſumtis quibusdam extrinſecus rebus indigeat, queis nutriatur, & contra ea, quae ipſius compagem eunt deſtructum muniatur. Quin & eo plurimae res homini inſeruiunt, vt commodiorem & molliorem iſthanc vitam queat degere. HESIODVS Op. & Dier. L. II. [verſ. 686. Edit. Cleric.] Χρήματα γὰρ ψυχὴ πέλεται δειλοῖσι βροτοῖσι. *Opes enim anima ſunt mortalibus* *. Iſtarum intuitu rerum plurima hominibus inuicem negotia intercedunt, & multis controuerſiis atque litibus occaſio praeberi poteſt. Quae ne tranquillitatem humani generis turbent, & naturali lege cauetur, & ciuiles leges plerorumque populorum heic maxime deprehenduntur ſolicitae. Quae omnia vt rite euoluantur, primo loco erit diſpiciendum, quo iure mortalium genus res alias, atque animalia in vſum ſuum, aut commoditatem voluptatemque diſponat; & quidem quo fundamento illa facultas nitatur in ordine tum ad ipſum Creatorem, tum ad ipſas res, quibus,

praecipue obfuiſſe. Ante Imperatores Chriſtianos iusiurandum a teſtibus non ſemper exigebatur. Primus Conſtantinus teſtem iniuratum admitti vetuit, in *l. 12. C. de teſtibus.* V. THOMASIVS de fide iuridica, c. II. §. 61 & ſeqq. deinde iuramenta in plerisque negotiis ciuilibus adhibita, cumque de validitate eorum ſibi ſolis cognitionem Clerici vindicarent, factum eſt, vt de negotiis plerisque omnibus ciuilibus iudicarent. Qua ratione eorum auctoritas inter Principes quoque inualuit. Sic enim Innocentius III. obtentu iurisiurandi, arbitrum ſeſe interpoſuit inter Richardum Angliae, & Philippum Auguſtum, Galliae Regem, definiturus, quis eorum iuratum foedus rupiſſet. Vid. *c. 13. X. de Judic.*

§. I. *) Vid. nota 1. GRONOVII ad Grotium L. II. c. 1. §. 11.

bus, homo non solum vtitur, sed & iis saepe abutitur, easdemque consumit.

§. II. DEVS igitur Optimus Maximus, cum vniuersi huius sit creator & conseruator, sine dubio etiam summum velut dominium in res omnes obtinet, illaeque ita arcte ad ipsum pertinent, vt eo inuito nemo iuris quid in easdem queat praetendere. De quo dominio Dei prolixe agit PHILO Iudaeus libro de Cherubim, eiusque intuitu ius hominum in res *vsum fructum* duntaxat vocat [1]. Quia tamen ipse nulla re extra se indiget, neque per alias res ipsius beatitudini vlla potest accessio fieri: inde sua ipsum bonitas facilem esse subegit, vt creaturis suis ex se inuicem vtilitatem capere concederet. Cumprimis autem erga humanum genus eousque benignum sese exhibuit, vt tralatitium sit, a Deo omnes creaturas in vsum hominum conditas [2]. Etsi ius Dei in res ab eo iure, quod hominibus in easdem competit, plane differat. Sic vt vanum sit *Diogenis Cynici* ratiocinium apud Diogenem LAERTIVM: [L. VI. §. 37. vbi vid. Menagius.] *Omnia deorum sunt: diis autem amici sapientes sunt: sunt autem amicorum cuncta communia: omnia igitur sapientum sunt.* Nimis tamen arroganter illi, qui iactant, secuturum, frustra quaedam esse, si vsum nullum homini praestarent: & ex hoc ipso constare, totius generis humani communia cuncta esse, ita vt totum genus humanum dicere possit, hoc est meum. Vti etiam ARISTOTELES Polit. L. I. c. 5. tradit: Εἰ οὖν ἡ φύσις μηδὲν, μήτε ἀτελὲς ποιεῖ, μήτε μάτην, ἀναγκαῖον τῶν ἀνθρώπων ἕνεκεν αὐτὰ πάντα πεποιηκέναι τὴν φύσιν. *Si igitur natura nihil neque imperfectum facit, neque frustra; necesse est hominum causa haec omnia fecisse naturam.* LVCIANVS Prometheo: [pag. 181. Tom. I. Ed. Amstelod.] *Nisi fierent homines, iam futurum erat, vt omnis cunctarum rerum decor esset sine teste, & opes nostrae ne a nobis quidem ipsis haberentur in pretio.* Sane enim longe compendiosius machina mundi adornari potuisse videtur, si nihil fuerat creandum, nisi quod vsum homini praeberet. Nec male SENECA de ira, L. II. c. 27. *Nimis nos suspicimus, si digni nobis videmur, propter quos tanta moueantur* [3]. Add. CHARRON de la Sagesse L. I. c. 40. n. 3. 4. 5. Sed quicquid huius sit, id sane constat, volente Numine aliis creaturis hominem vti; idque intelligitur ex eo, quod sine

§. II. 1) EVRIPIDES Phoenissis:

Οὔτοι τὰ χρήματ' ἴδια, κέκτηνται βροτοὶ
Τὰ τῶν θεῶν δ' ἔχοντες ἐπιμελούμεθα.
Ὅταν δὲ χρήζωσ', αὐτὰ ἀφαιροῦνται πάλιν.
Non possidemus propria mortales bona,
Sed sua Deorum, nostra dispensatio est:
Et commodata, cum volunt, repetunt Dei.

TERTVLLIANVS de patient. c. 7. *Et quod nostrum videtur, alienum est. Nihil enim nostrum, quia Dei omnia, cuius ipsi quoque nos.* Conf. SENECA ad Marc. c. 10. H. [Verba SENECAE *Vsus fructus noster est, cuius tempus ille arbiter muneris sui, temperat:* Locus EVRIPIDIS hinc aliquantulum alienus iam ab AVCTORE adducitur in §. 1. c. seq.]

2) CICERO L. de LL. *Ad hominum commoditates & vsus tantam rerum vbertatem natura largita est, vt ea, quae gignuntur, donata consulto nobis, non fortuito nata videantur.* H.

3) IDEM de Benef. L. VI. c. 23. *Et quanquam maius illis* [Soli, Lunae & ceteris Coelestibus] *propositum sit, maiorque actus sui fructus, quam seruare mortalia: tamen in nostras quoque vtilitates a principio rerum praemissa mens est, & is ordo mundo datus, vt appareat, curam nostri non inter vltima esse habitam.*

4) Vbi de Stoicis, qui etiam caetera hominum causa nata credebant. V. LACTANTIVS de ira Dei c. 13. Considerari quoque heic meretur, quod Cyrus dixit apud XENOPHONTEM L. IV. Cyropaed. *Regionem, quae ab hominibus vacua sit, simul a bonis rebusque omnibus vacuam ac nudam*

ſine vſu iſtarum hancce vitam homo conſeruare nequit, quarum quaedam velut vltro ſeſe ipſi praebent. Cum autem vitam homini indulſerit Deus, intelligitur quoque conceſſiſſe vſum illarum rerum, ſine quibus donum ipſius conſeruari nequit. Add. ARRIANI Epictetus [4] L. I. c. 16. ab initio. Accedit quoque auctoritas Sacrarum literarum, quae expreſſe tradunt a Deo homini facultatem indultam non ſolum in vegetabilia, ſed & in animantia, in coelo, terra, ac mari nata. *Gen.* I, 28. 29. Quae tamen conceſſio non habet vim praecepti, ſed indulgentiam duntaxat priuilegii, quo quis vti, quouſque libet, poteſt, nec ad omnimodum eius exercitium tenetur. Alias enim peccaret homo in legem diuinam, ſi animal quodpiam liberum dimitteret, aut occaſionem idem in poteſtatem redigendi negligeret. Id quod nemo ſanus dixerit [5]. Quod eſu quorundam animalium Iudaeis diuinitus interdictum erat, id ad diminutionem iuris hominum in beſtias hautquidquam pertinet, cum ratio iſtius praecepti ex medicina [6] videatur deſumta [7]. Caeterum ex ſententia antiquorum Ebraeorum SELDENVS L. VII. c. 1. refert: Adamo fuiſſe interdictum eſum carnium, (nam illum herbis agro naſcentibus veſci Deus iubebat;) ſed Noacho eundem poſt conceſſum, *Geneſ.* IX, 3. ita tamen, vt abſtineret a ſanguine, & a membro, quod viuo animanti fuiſſet reſectum. Add. *Deuteron.* XII, 20. Adiungit tamen IDEM, ſanguinem piſcium non fuiſſe prohibitum imo & viuos comedere licuiſſe, vti oſtrea ſolent; ſed & ſponte mortuos: quorum neutrum erat licitum circa animalia terreſtria, quae neque viua, neque ſponte mortua comedi debebant. Caeterum facultas illa hominis in bruta diuerſae indolis ſit ab imperio, quod in homines exercetur: quia illi in brutis non reſpondet obſequium, velut ex obligatione profectum, ſimulque eadem longe magis abſoluta eſt, quam imperium in homines.

§. III. QVOD SI autem conſideremus, illam facultatem humani generis in ordine ad ipſas res & animantes, quibus homo vtitur & abutitur; ſane quod illud cum ipſarum iniuria non ſit coniunctum, argumento eſſe poteſt tum hominis natura, tum Creatoris conceſſio. Neque enim probabile videtur, ab optimo & ſapientiſſimo Creatore homini primariae inter terrenas creaturae [1] talem iniunctam neceſſitatem, vt ſeipſam citra alterius iniuriam, quae vtique non

dam fieri. HIERONYMVS ad Sophon. c. 1. *Vaſtatis vrbibus hominibusque interfectis, ſolitudinem & raritatem beſtiarum quoque fieri, & volatilium piſciumque. Teſtis Illyrium eſt: Teſtis Thracia; teſtis, in quo ortus ſum, ſolum* (id eſt Pannonia) *vbi praeter coelum & terram, & creſcentes vepres, & condenſa ſyluarum, cuncta pereunt.* H.

5) Periodus ſequens, ab AVCTORE in editionibus poſtremis adiecta, exemplo Cl. BARBEYRACI a nobis remiſſa eſt ad finem Paragraphi.

6) Quod adhuc valde dubium. Neutiquam enim liberis Iſraëlis, per abſtinentiam a certis animalibus, temperamentum ſanguinis melius, aut maius corporis robur contigit, quam ceteris incolis orbis terrarum. Probabilius eſt, rationem legis quaerendam eſſe in rationibus Politicis, quae conueniebant receptis opinionibus Hebraeorum, & conſtitutioni Reipublicae eorumdem. Videatur CLERICVS ad Leuit. XI. 2. & GROTIVS de Veritat. Relig. Chriſt. L. V. §. 9. Quicquid ſit, quum haec lex Iuris Diuini Poſitiui Particularis ſit, nequaquam ea vniuerſim ius hominis naturale in beſtias & omnia terrae animantia detruditur.

7) Conf. H. GROTIVM L. V. de Verit. Rel. Chriſt. §. 9. H.

§. III. 1) De homine Claudius Neapolitanus apud

non poteſt non peccato eſſe ſociata, conſeruare nequiret. Accedit expreſſa conceſſio diuina, quae nihil ſcrupuli relinquit, quod ex caede potiſſimum animantium oriri poterat. Quae ſi quid immanitatis habere videtur, hoc ſolo ſufficienter tollitur, quod eiusmodi ipſis conditionem Creator aſſignauerit; ac eam facultatem mortalium genti attribuerit, quo ſiue a Creatore delegato, ſiue conceſſo ſi vtantur, iniuriam non faciunt. Caeterum ſuper vegetabilibus, aliisque ſenſu deſtitutis nihil videtur difficultatis eſſe, quod deprehendi non poſſit, illis, dum ab homine conſumuntur, aegre fieri; praeſertim cum vel a beſtiis [2], aut breui tempeſtatum anni lapſu ſint corrumpenda, ac multa eorundem citra hominis operam non fuerint prouentura. Nam ſuperſtitionem Aegyptiorum, circa abſtinentiam a certis oleribus nihil moramur [3]. Vid. DIODORVS Sicul. L. I. c. 89.

§. IV. ENIMVERO circa animantia, queis ſenſus ſui eſt, ac vita cum cruciatu relinquitur, non omni dubio res multis carere viſa eſt, qui ex ſola ratione licentiam hominum in bruta conſiderarunt. Neque enim, quia primo mortalium in animantia dominari conceſſit Creator, liquido ſtatim conſequitur; infinitam licentiam ſimul indultam, vt iſta etiam ob vſus non neceſſarios poſſet occidere. Add. GROTIVS ad Geneſ. IX, 3. SELDENVS de I. N. & G. L. VII. c. 1. Dominatur etiam homo homini, in quem tamen eiusmodi licentiam exercere hautquidquam poteſt. Neque queri homines potuiſſent, parcam in ſe fuiſſe diuinam indulgentiam, aut neceſſitatibus ſuis maligne proſpectum, licet poteſtas in vitam animalium, ſaltem noxam vitae humanae non intentantium, denegata iisdem fuiſſet. Quippe cum opera eorum in colenda terra, ac quae alias ex iisdem proueniunt, puta, lac, oua ad ſpeciei propagationem non neceſſaria, lana, & ſimilia ſufficere hominibus ad tolerandam vitam potuiſſent. Neque ſtatim ex eo, quod in ſignum cultus diuini immolare ea iuſſit Deus, homo in eſcam eadem pro lubitu vertendi accepit poteſtatem. Quae enim peculiari duntaxat iuſſu Dei hominibus licent, eadem extra iſtum caſum manere illicita poſſunt. Inde etiam non pauci antiquorum philoſophorum iſtas caedes improbauere. Cur enim vitam ab eodem Creatore datam homo ſuperfluae voluptatis cauſa eripiat innoxio animanti, praeſertim cum ne leonum quidem, luporum, aut aliarum carniuorarum exemplis belluarum ſeſe excuſare queat? Has enim ita natura formauit, vt non niſi cruento victu tolerare vitam queant, & terreſtres refugiant cibos. Id quod in homine ſecus eſt, qui & aliis cibis commode alitur; & vt ipſius ventriculo carnes congruant, prius coctione aut conditura ſunt praeparandae: niſi quod barbari quidam crudis carnibus ac piſcibus ali tradantur: ſicut de accolis freti Dauis memorat ROCHEFORT in Deſcript. Antillarum Part. I. c. 18. Idem & Part. II. c. 11.

apud PORPHYRIVM L. I. *de non eſu animant.* *Ὃς τῶν ἀλόγων δεσπόζει πάντων, ὡς ὁ θεὸς ἀνθρώπων. Qui mutis animantibus omnibus dominatur, non minus quam hominibus Deus.* Adde de homine, validiſſima quaeque animantia, feras, aues, piſces, ſolertia ingenii ſui capiente, partim etiam ſub leges ſuas ſubigente, H. GROTIVM L. IV. de Verit. R. Chr. §. 6. *vbi & inſignem Origenis L. IV. aduerſus Celſum profert locum.* H.

2) In editionibus praecedentibus, hic legebatur *ab aliis beſtiis*: in quo ſane ſuauis eſt AVCTOR, data vtpote opera de *homine* agens.

II. c. 11. refert, quosdam Peruanos in prouincia Pasto plane nullas carnes comedere; & si rogentur, vt vel paululum gustare velint, respondent: se non esse canes. Obseruatum quoque ab aliis, cum animantibus natura carniuoris sint dentes anteriores oblongi, acuti & a se mutuo seiuncti, quo carnes, profunda eorundem inflictione, discerpi queant; homini esse dentes breues, iunctos, extensos ad modum eorum animalium, qui herbis & fructibus vescuntur. Eoque cultros nobis adhibendos secandis carnibus, quo animalia natura carniuora non indigent. Sic & pueros solo naturae ductu impulsos fructus prae caeteris cibis amare, & poma, cerasa, nuces delicatissimis carnibus praeferre; quippe in quibus natura nondum corrupta est, nec appetitus praua edendi consuetudine distortus. Vid. Anton. le GRAND Instit. Philos. Cartes. Part. VI. art. 3. In propatulo quoque est [1], truculentiam hominum, primitus animantium caedibus velut irritatam aut duratam, post in ipsos homines prorupisse. Et queis pro oblectamento erat innoxias feras conficere, proximum erat in imbecilliores, & iniuriis patentes homines ferrum stringere. Add. Oratio Pythagorae apud OVIDIVM Metamorph. XV. fab. 2. GROTIVS ad cap. 46. 34. Genes. PLATO Timaeo circa fin. Apud Diogenem LAERTIVM in Pythagora L. VIII. [§. 13.] traditur, ipsum vetuisse necare animalia, *Κοινὸν δίκαιον ἡμῖν ἐχόντων ψυχῆς, commune nobiscum ius habentia animae. Καὶ τόδε μὲν ἦν τὸ πρόσχημα. τὸ δὲ ἀληθὲς, τῶν ἐμψύχων ἀπηγόρευσεν ἅπτεσθαι, συνασκῶν καὶ συνεθίζων εἰς εὐκολίαν βίου τοὺς ἀνθρώπους, ὥστε εὐποριστοὺς αὐτοῖς εἶναι τὰς τροφὰς ἄπυρα προσφερομένοις, καὶ λιτὸν ὕδωρ πίνουσιν· ἐντεῦθεν γὰρ καὶ σώματος ὑγίειαν, καὶ ψυχῆς ὀξύτητα περιγενέσθαι. Et hic quidem erat praetextus. Reuera autem animatis abstinere iussit, exercens atque assuefaciens mortales ad faciliorem victum, vt cibos semper parabiles haberent, quibus igne ad coquendum opus non esset, quique aquam simplicem biberent. Hinc & sanitatem corporis, & ingenii acumen prouenire.* Etsi LVCIANVS in Somnio seu Gallo [pag. 174. Tit. II.] ipsum iam in Gallum mutatum hanc sui dogmatis rationem reddentem introducat; *Ἀλλ᾽ ἑώρων, ὅτι εἰ μὲν τὰ συνήθη καὶ ταὐτὰ τοῖς πολλοῖς νομίζοιμι, ἥκιστα ἐπισπάσομαι τοὺς ἀνθρώπους ἐς τὸ θαῦμα· ὅσῳ δὲ ἂν ξενίζοιμι, τοσούτῳ καινότερος ᾤμην αὐτοῖς ἔσεσθαι. Verum animaduertebam, si consueta modo, ac eadem, quae vulgo traduntur a multis, praecepissem, non fore vt mortales in admirationem adducerem, sed quo peregriniora, magisque aliena proposuissem, futurum vt hoc magis nouus, magisque viderer admirandus.* Add. Io. SCHEFFERVS de Philosophia Italica c. 14. PLVTARCHVS in Gryllo. *Homo gulae studio ad omnia se ferens, omnia tentans, omnia gustans, vt sui & naturae ipsius conuenientis ignarus etiamnum nutrimenti, solus inter omnia animalia omnibus vescitur. Primum vtitur carnibus, nulla cogente inopia, nulla penuria: cum liceat ei quouis tempore alios e seminibus & plantis decerpere cibos, multitudine nunquam defectura. Sed luxuria*

3) Adde LOVBERIVM de Regno Siamensi Part. III. cap. 21. vbi obseruat, Siamenses praeceptum de non occidendo extendere non tantum ad bruta animalia, sed ad plantas & semina. H.

§. IV. 1) Quo pertinet quoque, quod nonnulli obseruarunt, esum carnium ferociam addere, & probant exemplo bestiarum carniuorarum; cum e contrario quae aliis rebus vescuntur, verbi gratia, herbis, si certi generis equos excipias & gallos, sint mansuetae. Vid. TEMPLIVS Obseruat. circa Stat. Foederati Belgii c. 4. p. 273. vbi a multo carnium esu fortitudinem Anglorum deducit. H.

xuria & satietate necessariorum, alienas & pollutas caedibus animalium escas sectatur, immanitate etiam saeuissimas vincens feras. Sanguis enim & caedes ac carnes miluo, lupo, draconi conueniens sunt cibus, homini autem obsonium. IDEM inter multa alia Orat. 2. de Esu carnium: *Ab initio ferum aliquod & noxium animal deuoratum fuit: deinde auis aliqua aut piscis, donec his condocefacta & gustui adsueta libido ad bouem operarium progressa est, & ouem, quae nos ornat, custodemque domus gallum. Itaque paullatim inexpletam roborantes auiditatem in caedes hominnm, & bella sunt delapsi.* ARATVS Phoenom. *Polluit & taurus mensas, assuetus aratro.* Add. PLINIVS [2] L. IIX. c. 45. & Valer. MAXIMVS L. IIX. c. 1. inter damnatos. n. 8. SVETONIVS Domitiano c. 9. AELIANVS V. H. L. V. c. 14. Dio CHRYSOSTOMVS Orat. 64. p. m. 592. CICERO de Nat. Deor. L. II. [c. 60. & seqq.] De Phrygibus Nicolaus DAMASCENVS: *Si quis apud eos bouem aratorem interfecerit, aut agriculturae instrumentum surripuerit, morte multatur.* Incolis quoque regni Calecuti boues eadem sanctimonia haberi refert Aloys. CADAMVSTVS Nauigat. c. 57. 60. Et Nomades tauro & vaccae, nec non arieti & oui parentum vocabula indiderunt, quod alimenta vitae quotidiana ab istis proueniant; DIODORVS Siculus L. III. c. 32. De Brachmanibus STRABO L. XV. [pag. 1039. B. Ed. Amstel.] *carnibus vescuntur animalium, quae hominem ad opera non adiuuant.* Idem fere de Iaponiis refert Bern. VARENIVS in Descript. Iaponiae c. 23. Qui & sanguinem auersari dicuntur in cibis, nec minus lac, quod hoc nihil aliud, quam sanguinem album esse putent. Obiter quoque notari possunt, quae apud PLVTARCHVM Symposiac. L. IV. c. 4. disputantur, *iustissimum esse obsonium, quod e mari petitur. Nam vt cum terrestribus nullum aliud ius nobis intercedat, saltem iisdem aluntur rebus, aëremque, lauacra, potum indidem vnde nos hauriunt, & pudorem iugulata incutiunt miserabili voce: tum pleraque nobis familiaria conuictu facimus. Marinum vero omnino a nobis alienum genus, & quasi in alio mundo natum, educatumque viuit: neque vox vlla, aut adspectus, aut ministerium ab eorum caede nos reuocat. Nullus enim nobis est vsus eius animalis, quod ne viuit quidem apud nos. Sed quem nos incolimus locum, ipsis est tanquam Orcus. Nam in eum simul atque peruenere moriuntur.* Contra tamen Pythagoraei ex animalibus maxime pisces pro cibo auersabantur; in cuius rei rationes prolixe inquiritur apud EVNDEM Sympos. L. IIX. c. 8. (Sic de Caledoniis refert XIPHILINVS Epit. Dionis in Seuero, quod pisces, vtut maxima eorum apud ipsos copia fuerit, non gustarint.) Inter alias adfertur & haec; quod *reliqua animalia vtcunque maleficio causam necis hominibus praebent; pisces neque iniuria nos adficiunt, neque afficere possunt.* Et quaedam ideo mactanda fuisse, ne nimia eorum multitudo victum hominibus

2) Vbi de boue aratore. De eodem VARRO L. II. de Re rustica c. 5. *Ab hoc antiqui manus ita abstineri voluerunt, vt capite sanxerint, si quis occidisset.* Huc pertinet etiam Constitutio Valentis Imp. de qua sic HIERONYMVS L. II. aduersus Iouinianum: *Imper. Valent. nuper legem per Orientem dederat, ne quis vitulorum carnibus vesceretur, vtilitati agriculturae prouidens.* Qualis lex quoque fuit apud Atticos, Peloponnesios, Cyprios. H.

3) Eandem opinionem hodie fouent non pauci. Vid. MAVRITIVS de Princip. Iur. Publ. c. 4. §. 5. H.

4) Ioan. de LAET. de Imper. M. Mogolis c. 3. vbi ex aliis memorat, quoniam Indi, Ethnicae superstitioni addicti, credant transmigrationem animarum, instituisse eos in vrbe Combeuat publicum hospitale in curationem animantium morbo laboran-

nibus praeriperet, vti ſunt cuniculi & gallinae. Sed piſces, in alio velut orbe natos, nullam aduerſus ſe praebere occaſionem; ſed per ſolam gulae impotentiam homines in eos concitari. Cumprimis vero operoſus eſt PORPHYRIVS Libris IV. περὶ ἀποχῆς, vt oſtendat, abſtinentiam a carnibus competere maxime philoſophis, qui ſuam felicitatem ex Deo, & eius imitatione adſtruunt. Inter plura argumenta, quae iam fere expoſita ſunt, late ſatagit demonſtrare, omnem animam, ſenſu & memoria praeditam, eſſe participem rationis [3], idque cum in aliis animalibus deprehendatur, ad haec quoque iuſtitiam, quae in non laedendo citra cauſam iuſtam maxime conſiſtit, porrigendam. Manifeſtum autem argumentum rationis in brutis eſſe, quod eadem rabie ac furore corripiantur. Hodie quoque Beniani in Cambaia, quod credant animas hominum poſt mortem in beſtiarum corpora tranſire, nulli animalium noxam aliquam inferunt, neque comedere ea audent; quin xenodochia etiam, auibus aegrotantibus & mutilatis aedificata, habent. Add. Abrah. ROGERIVS [4] de Braminibus Part. I. c. 1. & 18. Phil. BALDAEVS in Deſcript. Inſ. Ceilon c. 47. refert: Bramines etiam ad Chriſtianam fidem conuerſos genus viuendi ſuum retinere; & ſi opponatur illis, mundis omnia eſſe munda, ipſos regerere; *regnum Dei non conſiſtere in cibo & potu*; *ſe mollibus iſtis cibis aſſuetos, eaque diaeta bene ſibi eſſe.* Apalchitae olim nec carnes nec piſces comederunt, antequam ab Europaeis hoc diſcerent. ROCHEFORT Deſcript. Antill. Part. II. c. 8.

§. V. ENIMVERO etſi quae in hiſce argumentis ad temperantiam & frugalitatem colendam tendunt, & ne pingui nimis pabulo ſubtiliores ſpiritus oblimentur, merito probanda ſint: nullum tamen piaculum caede & eſu animantium admitti etiam rationibus ſufficienter oſtendi poteſt. Quas inter praecipua videtur, quod nullum hominibus brutiſque ius, nullaque obligatio inuicem intercedat, nec per naturam intercedere debeat [1]. Nam neque lege naturali pro imperio nobis iniunctum deprehendimus, vt cum brutis amicitiam & ſocietatem colamus; neque illa obligationis ex pacto oriundae aduerſus homines ſunt capacia. Ex quo defectu communis iuris ſequitur velut ſtatus belli inter eos, qui ſe mutuo laedere poſſunt, & probabilibus de cauſis velle poſſe intelliguntur. Quo in ſtatu cuique facultas eſt, alteri, quicum ipſi bellum, inferendi, quae ex vſu ſuo videbuntur. Etſi hic ſtatus belli cum brutis multum differat ab illo bello, quo homines aliquando colliduntur; quod neque eſt vniuerſale, aut perpetuum, neque ad omnem licentiam promiſcue ſe extendit. Et hic quidem ſtatus in immanibus belluis clare eluceſcit, quae

rantium: quendam in oppido Diu nuptias tauri & vaccae magno ſumtu celebraſſe. H.

§. V. 1) Vid. ſupra L. II. c. 3. §. 2. & GROTIVS L. I. c. 1. §. 11. Adducitur porro a Cl. BARBEYRACO locus Ciceronis de Finibus bonorum & malorum L. III. c. 20. in quo aperte haec conſequentia ducitur: *Homini*, inquit, *nihil iuris eſt cum beſtiis. Praeclare enim* Chryſippus, *cetera nata eſſe hominum cauſſa & Deorum, eos autem, communitatis & ſocietatis ſuae, vt beſtiis homines vti ad vtilitatem ſuam poſſint ſine iniuria.* Addit huic loco Ciceronis alium EIVSDEM de Legibus L. I. c. 8. *Itaque ad hominum commoditates, & vſus, tantam rerum vbertatem Natura largita eſt, vt ea, quae gignuntur, donata conſulto nobis, non fortuito nata videantur: nec ſolum ea, quae frugibus atque baccis, terrae foetu profundantur, ſed etiam pecudes: quod perſpicuum ſit, partim eſſe ad vſum hominum, partim ad fructum, partim ad veſcendum procreatas.*

occaſione data in ipſos quoque homines ſaeuiunt; queis ſi quis parci velit, deteriore hos conditione, quam illas eſſe, poſtulet. Cicures vero animantes vſui ſe hominum praebent, non ex aliqua obligatione; ſed vel illecebra victus captae, vel vi coërcitae: quam vbi remoueris, mox in libertatem ſuam abibunt, aliquae etiam in ipſum hominem inſurgent. Nonnullorum quoque nimia multitudo occidenda, ne hominibus ipſis anguſta & maligna fiat habitatio. Vid. Exod. XXIII, 29. Deuter. VII, 22. Add. GASSENDVS Syntagm. Philoſ. Epicur. Part. III. c. 27. Fruſtra autem ſunt, qui negant ex defectu communis iuris inter homines & bruta ſequi, quod homini liceat laedere, & comedere bruta. Licet enim iniuria non fiat brutis, poſſe tamen iniuriam fieri eorum Creatori, niſi de huius conſenſu conſtet, aut etiam dominis brutorum. Enimuero inanis iſta eſt exceptio. Nam ex eo ipſo, quod Creator ius commune inter hominem & bruta non ſtatuit, ſatis colligitur, eisdem non fieri iniuriam, ſi ab homine bruta laedantur, quia talem ſtatum inter hominem & bruta ipſe fecit. Aliud porro eſt quaerere, an homo bruto faciat iniuriam, aliud an homo occaſione aut interueniente bruto alteri homini iniuriam faciat? Prius tantum hoc argumento negatur, poſterius non item. Neque illud nihil ad rem facit, quod cum alias innocuae beſtiae rapacium praedae atque laniénae ſint expoſitae, melior potius, quam deterior illarum reddatur conditio per hoc, quod homines tantum in eas poteſtatis exerceant; quippe qui & de pabulo ipſis velut in compenſationem caedis proſpiciunt, & contra incurſus belluarum easdem defendunt [2]. Communi autem iure hominem cum brutis non connecti, ab aliis dudum oſtenſum [3]. Quae ipſa, (vt hoc obiter addamus,) cauſa quoque eſt, quare dominium in ordine tantum aduerſus alios homines effectum habeat, non item aduerſus bruta; quippe quae, quando res noſtras depaſcuntur, iniuriam nobis non faciunt [4]. Sic Matth. VI, 26. Deus dicitur alere aues, etiam quando noſtro labore productum frumentum conſumunt. Etſi dominus pecorum quandoque nobis iniuriam aut damnum det, quando

2) Elegantior eſt, quam qui hic praetermitti poſſit locus Ioannis CLERICI Phyſic. L. IV. Sect. V. §. 5. *Cum 1) bruta, paucis poſt annis, ſint vel ſponte interitura, & ita intereant, vt nihil ex iis ſuperſit, nulla eorum in morte ſit iactura. Crudelis eſt, qui alium ſentientem ſpoliat eo, quo ſe ſpoliatum ſentit & dolere poteſt: non qui id corrumpit, quod corruptum nullum ſenſum habet. Crudelis ergo merito dicatur homo, qui hominem occidit, quia occiſo homine ſupereſt mens, quae in eo ſtatu eſſe poteſt, quo ſe vita ſpoliatum doleat, At bruta mortua nihil ſe ſentiunt amiſiſſe, quia ſimul eorum Anima diſſoluitur, quomodocumque hoc fiat. Crudelis eſt 2) qui naturam ſentientem, aliisque vtilem, dum eſt corpori coniuncta a corpore auellit, qualis eſt homo ſocietate cum aliis coniunctus. At crudelitatis inſimulari non poteſt, qui Animal occidit, quod aliis niſi occiſum non prodeſt, imo vero noceret, ſi viueret. Certum enim eſt, niſi bruta ab hominibus occiderentur, tantam futuram eorum copiam, vt hominibus exitialis foret. Quibus rationibus inuicte conſit, bruta animalia iure ab hominibus occidi, & comedi.* E re autem fuerit, praeeunte KINGIO de Origine mali c. IV. ſect. V. §. 5. ſimul oſtendiſſe, non dure cum brutis animalibus agi, quum animali nobiliori alendo naſcuntur. Sub ea enim conditione vitam acceperunt, alias non habitura. Vel ſic ſane conditio eorum praeſtat conditione materiae inanimatae, cum melius ſit, ea vita praedita eſſe ad tempus, quam ſi omnino ſtupida & inertia manſiſſent. Vnde, dum viuunt, ſine anxietate ſe fruuntur, ſaltim gaudent praeſentibus, nec praeteritorum memoria, aut futuri metu cruciantur: denique minore dolore necantur, quam ſi morbo aut ſenecta ſoluerentur.

3) Et ſupra L. II. c. 3. §. 2. De Stoicis CICERO III. de Finibus: *Et quomodo hominum inter homines iuris eſſe vincula putant, ſic homini nihil iuris eſſe cum beſtiis.* H.

4) Vid. nota 1. ad §. 4. cap. ſequentis.

quando ista nostram segetem depascuntur, quod eadem non melius custodiuerit. Eodem tamen quasi iure, quo bestiae nostra inuadunt, nos easdem inde repellimus.

§. VI. QVIN TAMEN abusus huius facultatis, & praecipue qui cum stolida immanitate est coniunctus, reprehensione dignus sit, dubium non est [1]. Nam vti singularum ciuitatum interest, ne quis re sua male vtatur; ita & in detrimentum vniuersae mortalium societatis, & in contumeliam Creatoris, qui tanti muneris est auctor, vergit, inutiliter & petulanter ista perdidisse. Quo facit, quod Deus apud Iudaeos quietem diei septimi expresse iumentis indulgendam iusserit. Exod. XX, 10. XXIII, 12. Deuter. V, 14. Add. Deuter. XXV, 4. 1 Corinth. IX, 9. Numer. XXII, 28. 32. Prouerb. XII, 10. Conf. quoque Deuter. XX, 19. Roman. VIII, 19. seqq. PLVTARCHVS Orat. 1. de Esu carnium [2] tradit, Athenienses poenam ab eo exegisse, qui viuo arieti pellem detraxerat. Sic & Pythagorici τὴν πρὸς τὰ θηρία πρᾳότητα μελέτην ἐποίησαν τῆς φιλανθρώπου καὶ φιλοικτίρμονος. *Mansuetudinem erga bruta fecerunt meditationem amoris & misericordiae erga homines.* PORPHYRIVS L. III. [c. 20. 9. p. 125. Edit. Cantabrig. 1655.] de abstinentia [3]. Sed nec plane de nihilo est, quod Mentius, Sinensis Philosophus monuit apud MARTINIVM Historiae Sinicae L. V. *Tenui macula retibus ad piscatum rex vti ne permittat; vt magni tantum capiantur pisces, data elabendi facultate minoribus, qui procedentibus annis affatim succrescentes, omnibus ac semper sufficient* [4]. Item, *gallinas, porcos, animantiaque reliqua nemini mactare liceat, antequam adoleuerint. Ita hominibus facile suppeditabunt carnes, quis vescantur. Ex hoc dicto manauit vsus, vt animalia non mactentur a Sinis, nisi praefixam a natura crescendi cuique metam attigerint.* Conf. Deuter. XXII, 6. 7. Cui conspirat illud Phocylidis: Μηδέ τις ὄρνιθας καλιῆς ἅμα πάντας ἑλέσθω, Μητέρα δ' ἐκπρολίπῃς, ἵν' ἔχῃς πάλι τῆσδε νεοττούς. *Neque quis aues e nido simul omnes auferat; Sed matrem relinquas, vt rursus ex ea habeas pullos.* Memoratu quoque dignum est,

§. VI. 1) Quod iam obseruatum M.° ANTONINO Lib. IV. c. 23. Τοῖς μὲν ἀλόγοις ζώοις καὶ καθόλου πράγμασι καὶ ὑποκειμένοις, ὡς λόγον ἔχων, λόγον μὴ ἔχουσι, χρῶ μεγαλοφρόνως, καὶ ἐλευθέρως. τοῖς δὲ ἀνθρώποις, ὡς λόγον ἔχουσι χρῶ κοινωνικῶς. *Vtere animalibus & ceteris rebus omnibus: vtere generose & liberaliter, vt homo ratione praeditus, rebus ratione carentibus. Homine autem, tanquam tui simili, vtere secundum leges Societatis.* Excitauit hunc locum Cl. BARBEYRACVS, qui deinde obseruat, abusum animalium tum inprimis culpabilem esse, quando aliis inde damnum nascitur. Quo tetenderit lex Triptolemi, *de non occidendis animalibus, quae ad arandum adhibentur.* PORPHYRIVS de Abstinent. L. IV. §. 22. & quod crimen capitale fuerit apud Phryges, secundum NICOLAVM Damascenum.

2) Et in Catone Maiore ait: *Benignitati videmus, quam iustitiae latiorem petere campum. Lege enim & iustitia vti erga solos homines valemus: beneficentiam & merita porrigimus nonnunquam & ad bruta animantia.* Post exempla deinceps allata: *Neque enim*, inquit, *animantibus est vt calceis & vtensilibus vtendum: quo fessa & ministeriis attrita proiiciamus: Sed si nihil aliud, meditandae certe humanitatis causa debemus in his nos ante ad mansuetudinem & benignitatem assuefacere.* Illa autem haut dubie immodica est cura Turcarum in alendis canibus infirmis aut debilitatis, vsque adeo, vt quidam votum faciant, dandae singulis diebus certae quantitatis panum ad eorum sustentationem, & morituri etiam legata eam in rem dent. Vnde aërem infici, & pestem Constantinopoli generari, obseruauit RIGALTIVS Histor. Imper. Ottomann. L. II. c. 26. H.

3) Vid. CLERICVS ad Genes. IX, 4.

4) Quod hodie quibusdam ordinationibus Politiae etiam cautum. Vid. ordinatio piscinarum Saxon. Elector. n. 18. Brandenburgica art. 3.

eſt illud factum Alexandri Seueri apud LAMPRIDIVM [in Seu. c. 22.] *Cum vilitatem populus Romanus ab eo peteret, interrogauit per curionem, quam ſpeciem earam putarent? illi continuo exclamauerunt, carnem bubulam atque porcinam. Tunc ille non quidem vilitatem propoſuit; ſed iuſſit, ne quis ſuminatam occideret, ne quis lactentem; ne quis vaccam, ne quis damalionem: tantumque intra biennium, vel prope annum porcinae carnis fuit, & bubulae, vt cum fuiſſet octominutalis libra, ad duos vnumque vtriusque carnis libra redigeretur.*

* *

CAPVT IV.

DE ORIGINE DOMINII.

I. *Proprietas & communio ſunt affectiones morales.*
II. *Quid communio & proprietas?*
III. *Eadem non niſi inter plures vno locum habet;*
IV. *Et immediate fluit ex conuentione hominum.*
V. *De communione primaeua.*
VI. *Ab eadem quo ordine diſceſſum?*
VII. *Eaque res vtilis humano generi fuit.*
VIII. *Antiquorum ſuper origine dominii ſententia.*
IX. *Sententia Grotii expenditur.*
X. XI. XII. XIII. *Argumenta eorum, qui communionem primaeuam oppugnant.*
XIV. *Quo ſenſu dominium dicatur iuris naturalis?*
XV. *Quatenus infantes ſint capaces dominii?*

ENIMVERO vt facultas illa humani generis in res effectum inciperet obtinere in ordine ad alios homines, (eminentiſſimo enim iuri Dei nulla hominum proprietas opponi debet [1]. Vid. EVRIPIDES Phoeniſſis v. 558. [2] Add. *Leuit.* XXV, 23.) ſeu vt ex indefinito [3] illo iure dominium fieret, per quod res aliqua ad hunc & non ad alium pertinet; id ex alio principio profluxit. De quo antequam agamus,

§. I. 1) Vid. ſupra c. 3. §. 2. H.

2) Οὔτοι τὰ χρήματ' ἴδια κέκτηνται βροτοὶ
Τὰ τῶν θεῶν δ' ἔχοντες ἐπιμελούμεθα.
Ὅταν δὲ χρήζωσ, αὐτὰ ἀφαιροῦνται πάλιν.

Vſum fructum tantum rerum homines habent, & adminiſtrationem eorum bonorum, quae eis a Diis ſuppeditantur, qui ea etiam pro lubitu auferunt. Add. Pſalm. XXIV, 1. L, 12.

3) Non ab initio ſtatim Meum Tuumque fuit ſingulare. Ex quo enim auctum eſt genus humanum, ſingulis in omnia ex conceſſione diuina ius par competiit, nimirum, vt rebus in Medio poſitis vterentur, quoad neceſſarium eſſet ac vtile, ſufficiente quippe omnibus naturae vbertate, ad vitam ſi non ſuauiter, at commode ſaltem & qualiter qualiter tranſigendam. Itaque nemini integrum erat, ire ereptum rem ab altero occupatam, qui tamen finito vſu, ſi res talis eſſet, vt vtendo non abſumeretur, neminem alium ab vſu eius arcere poterat. Hucdum igitur omnia communia erant. Verum cuncta deinde hominum hic libido perturbauit, quum quidam vti frui rebus aliorum labore partis, vellent. Inde res quaedam non omnibus ſufficere coeperunt. Igitur iuſtum viſum eſt, quae cuiusque ſtudio quaeſita eſſent, ipſi ſoli cedere, niſi proprietate eorum ſponte ſe abdicaſſet, eoque manifeſta derelictionis

mus, praemittendum est; proprietatem & communionem esse qualitates morales, quae ipsas res non physice & intrinsece afficiant, sed effectum duntaxat moralem producant in ordine ad alios homines: easque qualitates, vti reliquae eius generis, incunabula sua ad impositionem referre. Vnde inepte quaeritur; vtrum proprietas rerum sit a natura, an vero ex instituto? Nam manifestum est, eandem prouenire ab impositione hominum; ac siue accedat rebus proprietas, siue detrahatur, physicam earundem substantiam nihil mutationis sentire.

§. II. DEINDE accurate expendendum, quid sit communio, quid proprietas siue dominium. Communionis vocabulum accipitur vel *negatiue*, vel *positiue* [1]. Illo modo communes res dicuntur, prout considerantur, antequam vllum extiterit factum humanum, quo peculiariter ad hunc magis, quam ad illum pertinere declarentur. Eodem sensu etiam eiusmodi res dicuntur *nullius*, sensu magis negatiuo, quam priuatiuo, id est, quod nondum certo alicui sint assignatae, non quod certo alicui assignari nequeant. Vocantur etiam res in medio quibusuis expositae. Communes autem res in altero significatu a propriis differunt in eo duntaxat, quod hae ad vnam personam; illae autem ad plures eodem modo pertineant. Est porro proprietas seu dominium ius [2], quo alicuius rei velut substantia ita ad aliquem pertinet, vt eodem modo in solidum non pertineat ad alium hominem. Sunt enim dominium & proprietas nobis vnum & idem. Etsi aliqui proprietatem ius ab vsufructu seiunctum & separatum dicant; dominium vero, si ei vsusfructus coniunctus sit; quod discrimen tamen non perpetuo obseruatur. Sicut & illi nimis quam subtiles, qui per proprietatem intelligunt rem ipsam sub ista qualitate, qua ad me & non ad alium pertinet; per dominium vero ius de re ista libere disponendi, quod veluti effectus ex proprietate proueniat, ita vt dominium insit personae, proprietas vero inesse potius videatur rei. Vid. ZIEGLER. ad Grot. L. II. c. 2. §. 1. Vbi id falsum, dominium esse velut effectum proprietatis; cum potius, si quis omnino ista sic velit distinguere, inuerso modo sese res habeat. In homine enim proprie istud ius inhaeret, ex quo res quoque ipsae denominationem quampiam extrinsecam sortiuntur. Idque vel inde satis intelligitur, quod iure illo vna cum homine extincto, res propriae esse desinunt, citra vllum substan-

nis dedisset indicia. Sic Proprietas & Dominium enata, quibus id proprium & singulare est, quod per ea res alicuius *solius* fit, & quod rerum ab vsu alii in perpetuum excluduntur, quum antea ius ipsum cum finito vsu finiretur. Firmata deinde exortis Ciuitatibus Dominia, Institutisque ciuilibus, eisdem Modus adiectus. Quae ratio introducti Dominii omnium simplicissima videtur, eoque praeferenda iis, quae ab AVCTORE parum verisimiliter hanc in rem differuntur. Quodsi his iungantur, quae infra in nota 4. dicemus, facile superari poterunt difficultates omnes, quibus haec disquisitio ab aliis implicatur. Vid. c. 6. §. 1. nota 1.

§. II. 1) Qualis communio solet vocari condominium. Exempla habet AVCTOR infra §. 9. & c. 6. §. 3. Adde de Auiis & Sardolybibus, quibus omnia fuere communia, praeter enses & pocula, EVSTATH. in Homeri Ραψ. de Scythis, iustissimo populo, STRABONEM L. VII. Geogr. H.

2) Confer. nota 2. ad § praecedentem, in qua dominium communioni primaeuae distinctius opponitur.

ſtantiae ſuae aut qualitatum phyſicarum mutationem. Caeterum ea eſt vis dominii, vt de rebus, quae tanquam propriae ad nos pertinent, pro arbitrio noſtro diſponere [3], & ab earundem vſu quoſuis alios arcere poſſimus; niſi per pacta ius ſingulare a nobis ſibi quaeſiuerint; vtque adeo dum noſtrae ſunt, eodem modo alterius in ſolidum eſſe nequeant [4]. *Eodem modo*, inquam; nam & nihil impedit, & vſitatiſſimum eſt, eandem rem pro diuerſis habendi modis ad diuerſos ſpectare. Sic in eundem fundum ciuitas dominium habet eminens [5], dominus fundi directum, emphiteuta vtile [6]. Additur quoque *in ſolidum.* Nam & plures eandem rem eodem habendi modo tenere poſſunt, non tamen in ſolidum, ſed pro rata quiſque parte. Quod contingit in iis bonis [7], quae indiuiſim poſſidentur a pluribus, eodem dominii genere circa eandem rem concurrentibus. Caeterum proprietas interdum in plures velut particulas diſcerpta deprehenditur, aut, ſi quis ita loqui malit, plures habere gradus intelligitur. Ita enim paſſim diſtinguitur dominium in *plenum*, & *diminutum.* Illud vel eſt coniunctum cum dominio, quod vocant, *eminente*, quo modo ciuitates, aut earundem capita bona ſua poſſident: vel ab iſto disiunctum, quod etiam *vulgare* vocant, quo quis plenam de bonis ſuis diſponendi facultatem habet, niſi quatenus a legibus ciuilibus eorundem vſus dirigitur. Diminutio autem dominii ita poteſt fieri, vt vel reſtringatur ipſius duntaxat *exercitium* ſiue adminiſtratio, vel vt de dominii *emolumento*, vel denique etiam ipſa *proprietate* aliquid decedat. Prius contingit [8], quando pacto aut teſtamento, aut legis auctoritate, tum ob conditionem perſonarum, tum ob qualitatem rerum, tum alias ob iuſtas cauſas rerum alienatio interdicitur, aut certis limitibus circumſcribitur, vt nihil tamen iuris in re aliis inde accedat. Add. teſtamentum Theophraſti apud Diogenem LAERTIVM L. V. [§. 53. Ed. Amſt.] Emolumento dominii aliquid decedit, ſi vel vſusfructus rei noſtrae ſit penes alium, extra contractum commmodati, aut locationis, vel alias noſtra res alteri vſum quempiam per modum ſeruitutis exhibere debeat. Denique ipſa proprietas tum reſtringitur, quando alteri cum pleniſſimo iure vtendi fruendi conceſſum eſt aliquo modo ius rem ipſam alienandi, coniunctum cum quadam perpetuitate. Vbi qui retinet proprietatem ita reſtrictam, & ſuperiorem in re poteſtatem, dicitur habere dominium directum [9], qui vero cum iure vtendi fruendi conceſſo dicto

3) *Nam ſuae quidem quisque rei moderator atque arbiter.* L. 21. C. Mandati.

4) *Et ait*, [Celſus filius] *duorum quidem in ſolidum dominium vel poſſeſſionem eſſe non poſſe*, L. 5. §. 15. D. Commodati.

5) Vid. Lib. VIII. c. 5. §. 7.

6) De Dominio *directo* & *vtili* in nota ſequente agetur; de Emphyteuſi c. 8. §. 3.

7) *Nec quemquam partis Corporis dominum eſſe: ſed totius corporis pro indiuiſo pro parte dominium habere*, L. 5. §. 15. D. Commodati.

8) Vid. tit. Inſtit. *Quibus alienare licet vel non licet.*

9) Diuiſio ipſa dominii in dominium *Directum* & *Vtile* ICtis Scholae gloſſatorum debetur. Et probabile eſt, dominium directum dici a vocibus Germanicis *die Rechte.* Qui enim hoc dominio gaudet, iuribus quibusdam praeditus eſt, quibus vel ſeruitia exigit, vel penſiones. Vid. GVNDLINGIANA P. XII. Obſ. 5. Plane, quum dominium vtile in pleniſſimo iure vtendi fruendi conſiſtat, recte TITIVS iuris priuati Romano-Germanici L. III. c. 11. §. 3. Iuri id perſonali ſimilius eſſe ait, quam reali.

10) Quale habent vaſalli, emphyteutae ſuperficiarii. V. infra c. 8. §. 3. & 4. H.

11) *Quod proprium eſt ipſius* [legatarii] *amplius eius fieri non poteſt.* §. 10. I. de Legatis.

12) *Neque pignus, neque depoſitum, neque precarium, neque emtio, neque locatio rei ſuae conſiſtere poteſt*, L. 45.

dicto modo participat de proprietate, dicitur habere ipsius rei ita sibi concessae dominium vtile [10]. Conf. STRVVIVS Syntagm. exerc. XI. th. 55. SENECA de Beneficiis L. VII. c 12. *Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius. Tuum enim est, etiam quod sub certa lege tuum est.* Quo loco & hoc obiter obseruari potest, quaenam limitatio sit addenda vulgatae illi ICtorum regulae; res sua non potest alicui magis reddi sua [11]. Ex qua concludunt, neque [12] pignus, neque depositum, neque emtionem, neque locationem suae rei sibi ipsi factam posse consistere. Item, inutile esse legatum, si quis rem legatarii ipsi legauerit [13]. Item, neminem rem suam futuram in eum casum, quo sua sit, vtiliter stipulari [14], & similia. Scilicet nisi fors modus habendi diminutus in pleniorem euehatur. Sicuti & false in Hermocratem quendam auarum ludit LVCILLIVS in Antolog. L. II. eum in testamenti sui tabulis seipsum suorum bonorum haeredem scripsisse. Porro cum eadem res haberi possit vel ab vno in solidum, vel a pluribus pro indiuisa [15], ita vt singuli pro rata parte in ea re par ius habeant: inde fit, vt hoc respectu res diuidantur in proprias & communes, in posteriori significatu, quo eadem res indiuisim ad plures eodem dominii genere pertinet [16]. Isthaec communitas a proprietate differt, non quoad modum aut vim dominii; (idem quippe pluribus in rem communem iuris, quod vni in propriam, & vti proprietas rei alicuius, ad vnum spectantis, quorumuis aliorum ius aequale in eam rem excludit; ita quoque a re communi excluduntur omnes alii, qui sunt extra illos, queis res dicitur communis:) sed quoad pertinentiae terminum duntaxat, quod res propria ad vnum hominem, communis ad plures spectet. Quorum cum nullus ius obtineat, velut in totam rem sese extendens, sed quod in partem duntaxat rei, verum indiuisam, valeat: patet sane vnum non posse suo iure de tota ista re [17] disponere; sed pro rata [18]; ac si de tota re aliquid statuendum sit; singulorum, ad quos ea spectat, consensum & auctoritatem requiri [19]. Caeterum communionem negatiuam cum positiua confuderunt [20] ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 2. §. 1. ab init. FELDEN ad Grot. d. l. §. 2. BOECLERVS ad Grot. d. l. p. 47. Propter quam confusionem multa argumenta in huius materiae disceptatione in ventum effunduntur; vti infra patebit.

 Non

L. 45. D. de Reg. Iuris, quod arbitrarie constitutum est in Iure ciuili, quum *naturali* aestimatione debitor rei nostrae plerumque pretii praestatione defungi possit.

13) *Sed si rem legatarii quis ei legauerit, inutile est legatum* §. 10. Inst. de Legat.

14) *Nemo rem suam futuram in eum casum, quo sua sit, vtiliter stipulatur*, §. 21. Inst. de inutil. stipul.

15) *Seruus communis sic omnium est, non quasi singulorum totus, sed pro partibus, vtique indiuisis, vt intellectu magis partes habeant, quam corpore.* L. 5. D. de stipulat. seruor. L. 66. §. 2. D. de Leg. II.

16) *Iuris intellectu, non diuisione corporum.* Vt est in L. 66. §. 2. Conf. *L. 5. D. de Stipulat. seruor.* Pertinet autem ad eos non vno modo; quandoquidem illorum, qui rem, vel cum contractu societatis, vel sine eo, communem habent, partes interdum aequales, interdum inaequales sunt. H.

17) *Nemo ex sociis plus parte sua potest alienare, etsi totorum bonorum socii sint*, L. 68. princ. D. pro socio.

18) Nam condominorum quilibet, ni aliud pacto conuenerit, partem suam vel inter viuos vel vltima voluntate alienare potest. *tot. tit. C. de commun. rerum alienat.* H.

19) Et propterea inter dissentientes potiorem esse causam prohibentis. *L. 28. D. communi diuidundo.* H.

20) Quae AVCTOR noster satis clare & di-
sti..cte

Non insuper quoque habenda sunt, quae super diuersis generibus communionis tradit SENECA de Beneficiis L. VII. c. 12. *Non mihi sic eum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, vt pars mea sit, pars illius, sed quomodo patri matrique communes liberi sunt: quibus cum duo sunt, non singuli singulos habent, sed singuli binos. Equestria omnium equitum Romanorum sunt, in illis tamen locus meus fit proprius, quem occupaui. Hoc si cui cessi, quamuis illi communi re cesserim, tamen aliquid dedisse videor. Quaedam quorundam sub certa conditione sunt. Habeo in equestribus locum, non vt vendam, non vt locem, non vt habitem: in hoc tantum, vt spectem. Propterea non mentiar, si dicam, me habere in equestribus locum: sed eum in theatrum veni, si plena sunt equestria, & iure habeo locum illic, quia sedere mihi licet; & non habeo, quia ab his, cum quibus ius mihi loci commune est, occupatus est.*

§. III. PATET autem ex hisce, tam communionem positiuam, quam proprietatem innuere exclusionem aliorum ab ista re, quae communis aut propria dicitur, adeoque illam plures vno homines in mundo praesupponere *. Vnde quemadmodum si vnus tantum homo in mundo extitisset, nequaquam res poterant dici ipsius propriae: ita abs quarum rerum vsu nemo hominum est exclusus, seu quae non magis ad hunc, quam ad quemuis alium spectant, communes in priori, non in posteriori significatu dicendae sunt. Manifestum est autem ex his, quatenus Adamo, quamdiu ipse solus in terris extitit, dominium in res possit tribui. Scilicet etsi propter vastitatem terrae, & modicam ipsius necessitatem, exiguam duntaxat rerum particulam ad vsus suos adplicare opus habebat; tamen nullum alterius ius obstabat, quo minus, si voluisset, aut commode potuisset, quicquid daretur rerum in vsus suos arriperet. Igitur ius Adami in res diuersum fuit ab illo dominio, quale iam est inter homines constitutum; quod quis vocare possit dominium indefinitum non formaliter, sed concessiue, non actu, sed potentia. Idque eundem obtinebat effectum, quem iam dominium, rebus nempe pro lubitu vtendi; dominium tamen proprie loquendo non erat, quod nullus praeterea homo tunc existeret, aduersus quem effectum id exsereret: hominibus autem postea subnatis in dominium transire poterat. Adeoque Adamo, quamdiu is solus extitit, neque propriae neque communes res fuerunt. Nam communitas inuoluit socium possessionis; proprietas autem connotat exclusionem iuris alterius ad eandem rem; sic vt vtraque non possit intelligi, nisi postquam plures vno homines coeperunt existere.

§. IV. OBSERVANDVM porro & hoc accurate, concessionem Dei qua hominibus indulsit vsum rerum terrestrium, non esse immediatam causam dominii, prout illud effectum habet in ordine ad alios homines; (cuius indicium

stincte separauit. Notandum igitur, Communionem *positiuam* esse, quae ponat, dominium in statu naturali adfuisse, ita vt ab vsu rerum ii tantum exclusi fuerint, quibus dominium non fuerit commune, quam communionem & nos in statu naturali admisimus supra in nota 2. ad §. 2; *Negatiuam* contra communionem dici, quae neget, dominium in statu naturali adfuisse, adeoque res omnes nullius, mansisse, prae se ferat. GROTIVS Lib. II. c. 2. §. 2. pro *positiua* contendit, & occupationem pro modo acquirendi dominium originario habet. PVFENDORFIVS contra hoc loco *negatiuam* amplectitur, & sola occupatione non contentus, conuentione opus esse censet ad *constituendum dominium.* In qua sententia id tantum pro falso habendum est, quod *conuentione*

cium etiam eſt, quod bruta animalia, Deo vtique volente, vtantur rebus, eaſque conſumant; inter quae tamen nullum dominium [1], ſed id omnino praeſupponit factum humanum [2], & pactum aliquod tacitum vel expreſſum. Equidem conceſſit Deus homini, terram, terraque naſcentia, & animalia ad vſum & commoditatem ſuam adplicare, ſeu indefinitum ad iſta ius hominibus dedit: modus tamen huius poteſtatis, eiusque intenſio & extenſio arbitrio ac diſpoſitioni hominum fuit relicta: ſcilicet certis, an vero nullis limitibus eam circumſcribere; item an cuilibet in quaelibet, aut certam duntaxat rerum partem eandem velint competere, an vero ſuam cuilibet adſignare portionem, qua contentus in reliqua nihil iuris praetendere queat. AMBROSIVS Off. L. I. c. 28. *Natura omnia omnibus in commune profudit. Sic enim Deus generari iuſſit omnia, vt paſtus omnibus communis eſſet, & terra foret omnium quaedam communis poſſeſſio. Natura igitur ius commune generauit, vſurpatio iur fecit priuatum.* Add. SELDENVS de I. N. & G. L. VI. c. 1. Vnde fruſtra diſputatur, an Deus protoplaſtis dominium in res dederit, tanquam perſonam totius humani generis ſuſtinentibus, an vero idem his peculiariter, & tanquam indiuiduis adſignauerit, vt ipſi proprio iure eſſent domini totius orbis, quibus reliqui mortales dominia ſua in acceptis referrent? Nam conceſſio illa diuina homines tantum reddebat certiores de indulgentia Numinis aduerſus ſe, quodque volente ipſo creaturas alias in vſum atque ſeruitium ſuum diſponerent. Sed quod modo prouidendum eſſet, ne ex vſu eius iuris diſcordia inter homines oriretur, ipſis, hominibus praeuia ſana ratione determinandum fuit relictum. Hautquidquam autem ab ipſo Deo vniuerſalis quidam modus res poſſidendi fuit praeſcriptus, quem omnes homines tenerentur obſeruare. Adeoque per expreſſum aliquod mandatum Dei res neque propriae neque communes (communione poſitiua) factae ſunt: ſed ſuper hoc ab hominibus deinde diſpoſitum, prout tranquillitas ſocietatis humanae exigeret. Vnde falluntur, qui ita crude tradunt: *Res diuidere iuris naturae eſt, id eſt, non ita accipit a natura originem, vt gentium demum arbitrio ius fiat, ſiue iuris rationem induat; ſed natura ipſa hoc ius facit & abſoluit.* Item: *Res diuidere eſt praeceptum decalogi, id eſt, caput iuris naturalis. Qui enim dixit*, Non furaberis, *eadem opera dixit: ſit rerum proprietas & diſtinctio; teneat quiſque ſuum, alienum non concupiſcat.* Vid. BOECLERVS ad Grot. in praefat. p. 9. Non enim extat praeceptum aliquod iuris naturalis, quo omnes res ita propriae hominum iubentur eſſe, vt cuiuis ſua portio diuiſim ſit aſſignanda. Etſi lex naturalis ſatis ſuaſerit, hominum conuentione eiusmodi rerum aſſignationem ad ſingulos introduci, prout ex vſu ſocietatis humanae foret, ita tamen, vt ex iudicio hominum dependeret, omnes, an certas duntaxat res vel-

Ttt 3 lent

tione opus fuiſſe dicit, quum ſine ea *dominii introductio* intelligi poſſit. Vid. nota 2. ad §. IV.

§. III. * Hac Hypotheſi non eſt opus, & ſi vera eſſet, quid ſiet de dominio Dei? Fatendum tamen eſt, inter plures homines dominii effectus ſe quam maxime exſerere. H.

§. IV. 1) Aſt neque dominii, neque vllius alius iuris capacia ſunt animalia, vt AVCTOR ipſe aliquoties obſeruauit, ideoque haec illatio eius a rebus duci videtur maximopere *diſparatis*.

2) Quod admitti poteſt, ſi factum humanum de *occupatione* accipiatur, vi cuius ius quisque particulare adquirat in ea, quae antea iure ſolum communi ad ipſum pertinebant. Conuentione autem ex qua Auctor dominium omne deriuat, opus non eſſe videtur, niſi in iis rebus, quarum poſſeſſionem plures eodem tempore nacti ſint.

lent facere proprias, an quasdam indiuisim possidere, reliquas velut in medio expositas relinquere, vt tamen eas nemo sibi soli vindicare posset. Vnde etiam ius naturae intelligitur adprobare omnes conuentiones, quae circa res ab hominibus sunt introductae, modo contradictionem non inuoluant, aut societatem perturbent. Ergo proprietas rerum immediate ex conuentione hominum, tacita aut expressa profluxit [3]. Etiamsi enim, posita concessione Dei, nihil reliquum erat, quam vt homo res occuparet: tamen vt per occupationem seu adprehensionem caeterorum ius ad eam rem exclusum intelligeretur, conuentione vtique opus fuit [4]. Quod autem sana ratio suaserit dominia introduci, id non obstat, quo minus illa originarie ex pacto humano profluant.

§. V. HIS ITA praemissis manifestum est, ante omnia hominum conuenta fuisse omnium rerum communionem, non quidem illam, quam positiuam diximus, sed negatiuam, id est, res omnes fuisse in medio positas, & non magis ad hunc, quam ad illum pertinuisse. Sed cum res hominibus vsum non praebeant, nisi saltem illarum fructus adprehendantur, & vero frustra hoc fiat, si aliis iterum eripere liceat; quae iam in vsus nostros actu destinauimus: inde prima conuentio inter mortales circa res haecce intelligitur [1], vt quod quisque ex rebus in medio positis, earumue fructibus adprehendisset, ea intentione, vt istud ad vsus suos adplicaret, id ipsi ab altero non eriperetur. Et huc pertinet *L. 1. §. 1. D. de Adquir. possess.* Declarari potest hoc exemplo ferarum [2], inter quas sane nulla ad quamlibet rem peculiare prae altera ius praetendere potest; sed in quam rem quaelibet primum inciderit, eandem in pabulum suum arripit. Quod si aliqua res quaspiam in futuros vsus seposuerit, caeterae tamen non prohibentur easdem inuadere, ideo quod inter feras conuentio non fit, quae primae adprehensioni praecipuum ius in re tribuat. Ad isthaec illustranda facere possunt, quae traduntur ab AVCTORE de Princip. iusti & decori p. 100. seqq. vbi praesupponit, homini fas esse vti creaturis, ratione carentibus, easque possidere: sed cum naturaliter homines inter se sint aequales, par quoque

3) Et hanc hypothesin iam supra ad L. III. c. 5. §. 3. reiecimus. Sufficit nimirum facultas, quam a Deo concessam munit socialitas. Hinc exemplum ferarum, quo AVCTOR in §. 5. vtitur, non obstat. Ipse fatetur §. 3. Adamum habuisse dominium indefinitum & in potentia. Cui consequens, occupationem non esse nudum actum corporalem, quod AVCTOR §. 5. existimauit, sed talem, qui effectum iuris habeat. Non negamus, potuisse in occupatione pluribus concurrentibus interuenire pactionem; at eam fuisse necessariam, vt dominium exsisteret, inde neutiquam fluit. Locus Ambrosii contra AVCTOREM est. Si enim vsurpatio ius priuatum facit, titulus ea vtique est acquirendi dominii. H.

4) Imo generaliter ea vis occupationis est, vt per eam rem *nullius* comparare nobis possimus. Prima ergo & antiquissima dominii adquisitio repetenda est ab *Occupatione*. Quando enim alicui hominum multitudini, quae non simul & semel sed successiue exsistit, neque res communiter habere potest, aut solet, aliquid indefinite donatur, tam ex voluntate donantis, qualis ratione bonorum terrestrium est Deus, posteri quoque eorum ea vtique praerogatiua gaudent, vt occupando dominium, cum exclusione aliorum sibi acquirere queant. Imo generaliter ea vis occupationi voluntate donantis tributa esse intelligitur, vt quiuis eorum rem nullius sibi vindicare possit, modo sibi non adserat plus iusto, sed intra leges socialitatis subsistat: qua in re consensus reliquorum superuacuus est, quia ex voluntate donantis occupatio vim excludendi nanciscitur, vt recte philosophatur vir subtilissimi iudicii, TITIVS in Obseru. CCXIIX. num. 2. quod & ante eum & plenius quidem dixerat LOCKIVS de Gubernatione ciuili L. II. c. 4. sententiam ceterum

quoque omnibus in creaturas ius esse [3], neque ex creaturarum respectu aliam partem proximo, aliam mihi assignatam. Igitur nihil superesse, quam vt distinctio bonorum ex pacto deducatur. Cum autem omnia instituta humana habeant exceptionem summae necessitatis, inde hac enata ius primaeuum ad omnia reuiuiscere: quia in pacto circa diuisionem rerum quilibet hac cum restrictione iuri suo ad illas res, quae aliis assignantur, renunciasse intelligitur; nisi aliter salutem suam seruare nequeat. Nam meam calamitatem mihi ad ea, ad quae antea ius non habebam, ius non parere; at extremum periculum tollere conditionem, sub qua cessionem iuris feceram. Sic etiam in bello iure adquiri bona hostis: quia cessantibus pactis redeat ius primaeuum [4]. Dein addit, primam occupationem ante pacta, ius aliquod per se non facere. Idque quia primo tunc nullo iure, in quocunque etiam necessitatis casu constituerer, ad me redire possent talia bona; cum id tantum locum habeat in bonis, quorum cessiones feci proximo voluntate: at paucos reperiri, qui bonis ea ratione partis talem praerogatiuam concesserint. Quae ratio clarius ita proponi potest. Si prima occupatio per se daret ius cum exclusione reliquorum omnium, sequeretur, in casu necessitatis alterum non posse vti bonis, isthoc modo partis: quia ius illud necessitatis oritur ex exceptione, pacto circa diuisionem rerum addita: quale pactum (ex hypothesi) non extat circa bona per occupationem parta. Atqui absurdum esse, in extrema necessitate non posse aliquem vti rebus, quas alter per occupationem adquisiuit. Ergo vt occupatio dominium pariat etiam ex pacto esse. In quo tamen argumento non multum neruorum deprehenditur. Conf. supra L. II. c. 7. §. 6. Deinde addit: nullam esse naturalem rationem, quare ex prima potius occupatione ius alicui accrescat, quam ex prima detectione, quae oculis fit. Ideo discrimen hoc oriri ex instituto gentium [5], quod primo occupatori ius in illam terram accedere voluit; non autem ei, cui primum in conspectum venit. Tertio ait: finge duos homines, alterum pedibus pernicem, alterum tardum; liquet, quam inique hic composita sint paria in adquirendis dominiis: ideo etiam

rum AVCTORIS etiam refutat van der MVELEN L. II. §. 1. p. 56.

§. V. 1) Qua conuentione non opus fuit per ea, quae dicta sunt in nota praecedente: neque ICti Romani, ad quos AVCTOR nos ablegat, ad acquirendum dominium eam exigunt, sed conuenienter nostrae sententiae OCCVPATIONEM solam pro modo acquirendi originario habent, *Dominiumque rerum ex naturali possessione coepisse*, Nerua filius ait, eiusque rei vestigium manere in his, quae terra, mari, coelo capiantur, nam haec protinus eorum fiunt, qui primi possessionem eorum adprehenderint, *L. 1. D. de A. vel A. P.* Plane ex *§. 45. Inst. de rerum diuis.* constat, apprehensionem Iure Romano solam dominium tribuere & in incertam etiam personam collata domini voluntate proprietatem eius transferri.

2) Vid. supra §. 4. nota 1.

3) Vtendi puta, donec ab aliis occupatae sint. Ex qua iuris paritate illud tantum sequitur, neminem plus iusto sibi adserere debere, sed omnes intra leges *socialitatis* subsistere oportere. Vid. §. 4. nota 4.

4) At acquisitio bonorum hostilium intelligi potest sine conuentione, quum ex ipso belli statu fluat. Tollitur enim eo agnitio dominii, qua sublata, pristina restituitur communio, in qua cuiuis integrum est, occupare ea, quae sibi videantur vtilia.

5) Verum etiam, extra Instituta humana rem aestimantibus, adparet, manifestius animi dominium adquirendi indicium per *Occupationem* fieri, quam per solam *Detectionem*, quae oculis fit, quum oculis innumera quotidie vsurpemus, quorum occupandorum nulla nos vnquam cupido incessit.

etiam illi primae occupationi ex natura non deberi ius in id, quod occupatur; sed pacto implicito & instituto. Breuius poterat dici, posita aequali facultate primaeua hominum in res, non posse intelligi, quomodo nudus actus corporalis vnius, qualis est occupatio, caeterorum facultati praeiudicare possit [6], nisi ipsorum consensus accedat, id est, nisi pactum interueniat. Sed quae idem AVCTOR dicto loco & p. 266. disputat, quod vnus homo in statu primaeuo totum mundum potuerit sub iugum mittere, ea vana sunt; & conuelluntur per ipsum HOBBESIVM de Ciue c. 1. §. 11.

§. VI. AB ISTHAC porro communione rerum negatiua siue primaeua homines discesserunt, & dominia rerum diuisa pacto constituerunt, non quidem simul & semel, sed successiue, & prout conditio rerum, aut indoles & multitudo hominum videbatur requirere. Sicut quondam apud Scythas pecora & supellex in proprietatem concesserant; agri in communione primaeua subsistebant. IVSTINVS L. II. c. 2. Et vero pax atque tranquillitas generis humani, de qua iuri naturae cumprimis curae est, haut obscure insinuabat, quidnam heic ab hominibus constitui conuenientissimum foret. Nam vt cuilibet in quaelibet aequa potestas maneret, seu vt omnes res in medio essent expositae quorumlibet vsibus promiscue patentes, pax humani generis, saltem post eiusdem multiplicationem, culturamque vitae adhibitam, non admittebat. *L. 26. D. de Seruit. praed. vrb.* Quippe cum non possent non infinitae oriri collisiones ex concursu plurium ad eandem rem, quae omnibus simul sufficere non poterat; cum plurimarum rerum ea sit indoles, vt vno tempore non nisi vni inseruire possint. Quo autem ordine, & quas ob causas res in proprietatem iuerint, sic intelligi posse arbitror. Res pleraeque, quae immediate sui vsum hominibus praebent, ipsique in nutrimentum, ac tegendo corpori adhibentur, non vbique per naturam citraque culturam tanta producuntur copia, vt quibusuis abunde sufficiant. Igitur paratissima erat rixarum atque bellorum occasio, si duo pluresue eadem re indigerent, eandemque singuli sibi vellent trahere, quae omnibus non sufficiebat. Vid. HOBBES de Ciue c. 1. §. 6. Plurima quoque labore & cultura hominum ad sui productionem, aut vt vsui sint habilia, indigent. Heic vero inconueniens erat, vt aequale ius ad ea haberet, qui nihil operae contulerat cum eo, cuius industria res producta, aut apte concinnata erat. Igitur pacis humanae interfuit, statim cum multiplicatis hominibus dominium rerum mobilium, praesertim quae labore & cultu hominum indigent, & inter immobiles illarum, quae immediate vsum hominibus praebent, vti sunt domus, introduci; vt scilicet earum corpora ad singulos seorsim pertinerent, aut inter plures ad eos, qui peculiari conuentione earum rerum

6) Valet vi praesumtae intentionis, Creatoris optimi maximi, qui res in medio posuisse intelligitur ad vsum hominum. Quare quamdiu quisque capit, quae sibi necessaria sunt, suo iure vtitur, & ceteris nihil iniuriae infert, vtpote quibus integrum est, sic ferente casu, eadem vti praerogatiua.

§. VI. * Verum, quum fingi conuentionem, de acquirendo rerum dominio superuacuum sit; renunciatione eius conuentionis facile carere possumus, quod hic insigniter monetur, ne rem eandem saepius repetere necesse sit.

§. VII. 1) Et *l. 2. C. quando & quibus quarta pars.* H.

rerum positiuam inter se communionem iniuissent. Porro in hisce rebus, etsi ratio aliqua adpareat, quare conuenientius sit eas ad hos, quam ad alios pertinere; eorum tamen dominium, exclusionem caeterorum inuoluens, vtique pacto saltem tacito erat confirmandum, cui tacita simul renunciatio caeterorum inesset *, quod nihil amplius iuris ad res vni assignatas velint praetendere ex eo praetextu, quod terra tanquam commune hominum domicilium iisdem rebus materiam, aut nutrimentum praebuerit. Res autem immobiles per naturam citra industriam humanam productas, id est, agros, quod attinet, cum eorum tanta foret laxitas, vt paucitati primaeuorum hominum abunde sufficerent; ideo de istis ab initio tantum fuit occupatum, quantum vsibus suis conueniens homines iudicabant; reliqua in statu communionis primaeuae seu negatiuae relicta, vt ea occupare in posterum posset, cuicunque id libitum foret. Heic ergo tale pactum interuenisse intelligitur; vt qui agri per expressam conuentionem caeterorum hominum alicui essent assignati, aut quibus caeteri tacite cessisse iudicarentur ideo, quod vnum solum istis frui quiete pateretur, ipsi alios simili modo sibi assererent; illi ad cultores suos pertinerent. Quod reliquum esset, illis cederet, qui deinceps eos agros occupaturi forent. Add. ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 2. §. 2. p. 224. Hoc loco obiter monendum, dum IOSEPHVS Archaeolog. L. I. c. 4. iam tum Cainum *terminos terrae posuisse* tradit; in eo non maiorem ipsum fidem mereri posse, quam quod *ibidem* memorat, Cainum *libidinem suam cum iniuriis secum habitantium exercuisse, domum multitudine pecuniarum, ex rapinis & violentia congestarum, auxisse, ad latrocinia suos familiares inuitasse.* Quomodo enim talia possint cadere in filium primogenitum eius, qui primus & solus mortalium cum sua compare a Deo creatus fuit, ego nondum dispicio.

§. VII. CAETERVM vtile fuisse generi humano iam multiplicato diuisa rerum dominia introduci, illustrari potest argumentis, quibus ARISTOTELES Polit. L. II. c. 2. communionem bonorum Platonicam destructum it. Etsi illi propositum sit oppugnare communionem positiuam, nos autem inquiramus in rationes, quare a communione negatiua sit discessum. Quibus addatur ARISTOPHANES [1] in Concionatricibus p. m. 716. seqq. Scilicet si homines in commune quidem laborent, & in commune fructus conferant [2], ac de communi aceruo alantur, non possent non querelae exsistere ob inaequalitatem laboris & fruitionis. Bene quoque dicitur: Ὅλως τὸ συζῆν καὶ κοινωνεῖν τῶν ἀνθρωπικῶν πάντων χαλεπόν. *In vniuersum conuictus & communitas rerum humanarum omnium est grauis* [3]. Inde etiam maxime famulis, qui quotidie circa nos versantur, offendimur. Proprietate autem introducta tolluntur istae querelae, & augetur cuique cura circa

2) Καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἀπολαύσεσι, καὶ ἐν τοῖς ἔργοις μὴ γινομένων ἴσων, ἀλλ' ἀνίσων, ἀναγκαῖον ἐγκλήματα γίνεσθαι πρὸς τοὺς ἀπολαύοντας μὲν ἢ λαμβάνοντας πολλὰ, ὀλίγα δὲ ποιοῦντας τοῖς ἐλάττω μὲν λαμβάνουσι πλείω δὲ πονοῦσιν. ARIST. Pol. II. 5. p. 356. D. Ed. Paris.

3) Ὅλως δὲ τὸ συζῆν καὶ κοινωνεῖν, τῶν ἀνθρωπικῶν πάντων χαλεπὸν, καὶ μάλιστα τῶν τοιούτων· δηλοῦσι δ' αἱ τῶν συναποδήμων κοινωνίαι· σχεδὸν γὰρ οἱ πλεῖστοι διαφερόμενοι, ἐκ τῶν ἐν ποσὶ καὶ ἐκ μικρῶν προσκρούοντες ἀλλήλοις. ἔτι δὲ θεραπόντων τούτοις μάλιστα προσκρούομεν, οἷς πλεῖστα προσχρώμεθα πρὸς τὰς διακονίας τὰς ἐγκυκλίους. *Ibid.*

ra circa rem suam [4] paraturque materia exercendi liberalitatem erga alios de suo. Eoque *βέλτιον, ἔιναι μὲν ἰδίας τὰς κτήσεις, τῇ δὲ χρήσει ποιεῖν κοινὰς, melius, propria quidem esse bona, vsu vero facere, vt sint communia.* Item: *Πρὸς ἡδονὴν ἀμύθητον ὅσον διαφέρει τὸ νομίζειν ἴδιόν τι. Ad voluptatem nimium quantum refert proprium aliquid existimare.* (IVVENALIS Sat. [III. v. 230. 231.]

Est aliquid quocunque loco, quocunque recessu
Vnius sese dominum fecisse lacertae.)

Item: *Τὸ χαρίσασθαι, καὶ βοηθῆσαι φίλοις, ἢ ξένοις, ἢ ἑταίροις, ἥδιστον, ὃ γίνεται, τῆς κτήσεως ἰδίας ὄυσης* [5]. *Gratificari, & adiuuare amicos, vel hospites, vel sodales, res iucundissima; quae nisi propriis bonis esse nequit.* Praeterea cum plerarumque rerum vsus non quibusuis promiscue hominibus sufficiat, non poterant non rixis inter se collidi, qui eidem rei omnibus non suffecturae simul animum abiecerant, ni istae res certis hominibus assignarentur. Fateor tamen, hisce rationibus non fuisse motum Thomam MORVM, & Thomam CAMPANELLAM, quo minus ille apud Vtopienses, hic in *Ciuitate Solis* communionem bonorum introducerent; nimirum quia facilius perfecti homines finguntur, quam habentur [6]. Sed & hoc patet, fallere illud tritum; meum & tuum omnium bellorum caussas esse [7]. Quin potius ad euitanda bella meum & tuum est introductum. Inde PLATO de Legibus L. IIX. [pag. 843. A. Ed. H. Steph. T. II. pag. 214. E. Edit. Wechel. Ficini.] lapidem terminalem vocat: [*Σμικρὸν λίθον*] *ὁρίζοντα φιλίαν καὶ ἔχθραν ἔνορκον παρὰ θεῶν; Lapidem iureiurando a diis firmatum, quo amicitiae & inimicitiae terminentur.* De cuius sanctimonia vid. quoque [8] Deuter. XIX, 14. Iob. XXIV, 2. tit. tot. *D. de termino moto. Collat. LL. Mosaicarum cum Rom. tit. 13.* PAVLVS Sentent. II, 16. V, 22. FRONTINVS de Re agraria. [pag. 277. Ed. Keuchenii.] *Vnusquisque suos fines teneat, non alienos lacessat. Nam ideo est limes agro positus, litem vt discerneret aruis.* Sed infinita seges bellorum inde surgit, quod auaritia hominum terminos mei & tui pacto, aut a legibus praescriptos perrumpere ardet. LYSIAS Orat. XVII. *Dissensiones oriuntur inter ciues hisce de caussis maxime, cum quod alii aliena concupiscant, tum quod alii suis spolientur* [9].

§. VIII. ISTHAEC quanquam plana sint, operosius tamen quorundam veterum atque recentiorum super hac re sententias examinare placet. Ex veteribus DIODORVS Siculus L. I. [c. 8.] tradit; primos homines e terra enatos

4) *Αἱ μὲν γὰρ ἐπιμέλειαι διῃρημέναι, τὰ ἐγκλήματα πρὸς ἀλλήλους οὐ ποιήσουσι· μᾶλλον δ' ἐπιδώσουσιν, ὡς πρὸς ἴδιον ἑκάστου προσεδρεύοντος.* Ibid. p. 317. A. Quod fere dicitur in *L. 2. princ. Quando & quibus quarta pars. Naturale quippe vitium, negligi quod communiter possidetur: vtque se nihil habere, qui non totum habeat, arbitretur: denique suam quoque partem corrumpi patiatur, dum inuidet alienae.*

5) *Φανερὸν τοίνυν, ὅτι βέλτιον, εἶναι μὲν ἰδίας τὰς κτήσεις, τῇ δὲ χρήσει ποιεῖν κοινάς - - - ἔτι δὲ καὶ πρὸς ἡδονὴν ἀμύθητον, ὅσον διαφέρει τὸ νομίζειν ἴδιόν τι - - - ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ χαρίσασθαι καὶ βοηθῆσαι φίλοις, ἢ ξένοις ἢ ἑταίροις, ἥδιστον· ὃ γίνεται τῆς κτήσεως ἰδίας οὔσης.* Ibid. p. 317. B. C. Vid. de Epicuro BAELIVS in Dictionario Historico-Critico pag. 1130. col. 1. sec. Editionis.

6) Communioni enim bonorum vniuersali, qualis a Moro & Campanella fingitur, inter homines quidem aequitatis studiosos, & a vehementiori

tos egiſſe vitam inconditam & belluinam, ſparſimque exiiſſe ad paſcua, & ſapidiſſimam quamque herbam, ac ſponte natos arborum fructus comediſſe. (Plinivs N. H. L. XXIII. Prooem. de arboribus: *Primum homini cibum fuiſſe inde, & ſic inductos coelum ſpectare, paſcique & nunc ex ſe poſſe ſine frugibus.*) Quod tamen alimenta comportare, & in futuros vſus recondere neſcirent, multos inclementia aëris, & penuria victus per hiemem interiiſſe. Donec ſenſim experientia docti hieme in ſpeluncas refugere, & fructus aſſeruationi idoneos recondere coeperunt, magis inde magisque vita exculta. Huius Hypotheſi circa originem hominum, falſa licet, adſumta, conſequitur, homines ab initio victitaſſe rebus in medio poſitis. Inde per pacta induxiſſe proprietatem domiciliorum, & fructuum in futuros vſus collectorum; donec paulatim agrorum quoque proprietas reciperetur. Allegatur quoque heic frequenter Ivstinvs L. XLIII. c. 1. vbi Rex Aborigenum Saturnus tantae fuiſſe iuſtitiae memoratur, vt *neque ſeruierit ſub eo quiſquam, neque quidquam priuatae rei habuerit; ſed omnia communia & indiuiſa omnibus fuerint, velut vnum cunctis patrimonium eſſet.* Magno quoque numero adducuntur dicta Poëtarum de conditione felici ſeculi aurei. Virgilivs Georg. L. I. [v. 125.]

Ante Iouem nulli ſubigebant arua coloni:
Nec ſignare quidem aut partiri limite campum
Fas erat; in medium quaerebant; ipſaque tellus
Omnia liberius, nullo poſcente ferebat.

Quem locum illuſtrat Seneca Epiſt. XC. Tibvllvs L. I. Eleg. III. [verſ. 35. & ſeqq.] *Illo non validus ſubiit iuga tempore taurus: Non domito frenos ore momordit equus. Non domus vlla fores habuit, non fixus in agris, Qui regeret certis finibus arva lapis.* Seneca Octauia Act. 2. [verſ. 395. & ſeqq.] *Cingere aſſuerant ſuas Muris nec vrbes, peruium cunctis iter. Communis vſus omnium rerum fuit. Et ipſa tellus laeta foecundos ſinus pandebat vltro.* Idem Hippolyto Act. 2. ſc. 2. [verſ. 525. & ſeqq.] *Prima quos mixtos deis Profudit aetas. Nullus his auri fuit Coecus cupido. Nullus in campo ſacer Diuiſit agros arbiter populis lapis.* Ovidivs Metamorph. I. [verſ. 135. ſeqq.] de ferreo ſeculo: *Communemque prius ceu lumina ſolis & auras, Cautus humum longo ſignauit limite menſor.* Macrobivs L. I. Saturnal. c. 8. *Aedem Saturni Romani aerarium eſſe voluerunt, quod tempore, quo incoluit Italiam, nullum in eius regno furtum eſſet commiſſum: aut quia ſub illo nihil erat cuiusquam priuatum; Nec ſignare ſolum, aut partiri limite cam-*

mentiori animi perturbatione liberos, locus eſſe poſſet, quales fuiſſe dicuntur, qui

Sponte ſua ſine lege fidem rectumque colebant.

Sed eadem inter tales, quales fert noſtra aetas nulla ratione obſeruari poſſet. Sunt enim plerique omnes iniuſti & ſui vnicae commodi ſtudioſi. Neque his obſunt exempla certorum ſodalitiorum, veluti in quae homines religioſi coire ſolent. Conſtant enim, hae ex paucis, neque adeo ab iis conſequentia duci poteſt ad vniuerſum genus humanum, aut totam aliquam gentem, vel ciuitatem maiorem, quia in his ſemper rari ſunt, qui ad ineundam communionem eiusmodi particularem idonei videantur.

7) *Quieta vita iis, qui tollunt meum tuum.* Pvblivs Syrus Sentent. verſ. 620. ibique Grvtervs.

8) Et Vlrici Obrechti Diſſertatio, cui titulus: *Sacra termini.* H. [Quae prima eſt inter iunctim editas Argentorati 1704. in 4to. Addatur Qvinctiliani Declam. CCLXI.]

9) Διαφέρεσθαι δὲ πρὸς ἀλλήλους ἐκ τῶν τοιούτων μάλιστ', ἂν οἱ μὲν τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμῶσιν, οἱ δ' ἐκ τῶν ὄντων ἐκπίπτωσι.

te campum Fas erat; in medium quaerebant. Ideo apud eum locaretur populi pecunia communis, sub quo fuissent cunctis vniuersa communia. Isthaec & similia Poëtarum tradita sic interpretatur LACTANTIVS L.V. Diuin. Instit. c. 5.

> *Ne signare quidem aut partiri limite campum*
> *Fas erat: in medium quaerebant - - -*

quippe cum Deus communem omnibus terram dedisset, vt communem degerent vitam; non vt rabida, & furens auaritia sibi omnia vendicaret; nec vlli deesset, quod omnibus nasceretur. Quod Poëtae dictum sic accipi oportet, non vt existimemus, nibil omnino tum fuisse priuati; sed more Poëtico figuratum; vt intelligamus, tam liberales fuisse homines, vt natas sibi fruges non includerent; nec soli absconditis incubarent; sed pauperes ad communionem proprii laboris admitterent. Enimuero vti nemini cordato Poëta persuaserit, a priscis illis *omnia in medium quaesita*, seu communionem aliquam positiuam fuisse; ita quam LACTANTIVS adfert eorum dictorum rationem, nobis non satisfacit. Vti enim isti fortasse auaritiae non ita fuerint dediti, ignorantia opum, & quod victum facilem terra praeberet gulae irritamenta nescientibus; ita non adparet, quae liberalitatis materia fuerit, vbi nulla colligendarum opum occasio. Caeterum ad istius fabulae de seculo aureo intellectum nonnulli non absurde monent, consideranda esse barbarorum & rusticorum ingenia, oppido quantum otio & ignauiae amica, a labore auersa. Et quod, quo incultior & simplicior est alicuius populi vita, eo minus locum habeat; copiosior & splendidior vitae adparatus magnam industriam, plurimamque operam requirat. Add. Mich. de MONTAIGNE Essais L. I. c. 30. Quod denique communi vitio senes sint laudatores tempores acti se pueris; & praesentia fere adspernentur, vetera & obsoleta extollentes. Igitur valde probabile videri, simplices istos homines, cum a legis latoribus ad vitam cultiorem & labores adigerentur [1], per insolentiam talia aegre tolerasse, ac indentidem otia sua & glandes, desiderasse. Ex qua seniorum querela posteri deinceps somnia illa de aureo seculo finxerunt [2]. Quo facit, quod SALLVSTIVS Catilin. [c. 6.] Aborigenes, aurei seculi ciues, vocat *genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio liberum atque solutum.* Addatur de iisdem DIONYSIVS Halicarn. L. I. [c. 10. p. 8. Ed. Oxon.] Sic & OVIDIVS Metam. I. [89. & sqq.] aurei seculi felicitatem in hisce constitisse dicit, quod homines sponte sua *sine lege* fidem rectumque coluerint, a poena immunes, quod nullae adhuc essent ciuitates; *Contentique cibis nullo cogente creatis Arbuteos foetus, montanaque fraga legebant, Cornaque & in duris haerentia mora rubetis, Et quae deciderant, patula Iouis arbore glandes.* Quae autem sequuntur de perpetuo vere, frugibus mitibus sponte natis, & fluminibus nectare ac lacte redundantibus, non magis vera sunt, quam illa PHERECRATIS: *ποταμοὶ μὲν αἰθάλης καὶ μέλανος ζωμοῦ πλέοι διὰ τῶν στενωπῶν τονθολυγοῦντες ἔῤῥεον Αὐταῖσι μυστίλαισι, καὶ ναστῶν τρύφη. Plena & fa-*

§. VIII. 1) Homines eius aetatis, quae aurea & argentea vocatur, iis neutiquam meliores fuisse, qui saeculis insequentibus vixerint, satis veri simile fecit Jo. CLERICVS ad Hesiodi Theogon. vers. 241.

2) Verius est commentum illud fluxisse ex historia Adae, a Deo in paradisum collocati. Vid. Element. Pr. ciuil. P. 1. sect. 3. §. 6. H.

3) Vid. Corn. van BYNKERSHOEK in diss. de

& farina & iuris atri flumina Fluxere per loca arcta murmurantia Ob perleues panes calentes. Φύσκαι δὲ καὶ ζέοντες ἀλλάντων ἵεμοι παρὰ τοῖς ποταμοῖς σοίζοντες ἐκέχυντ' ἀντ' ὀστράκων. *Lucanicae & tuceta bullientia loco ostrearum sparsa erant per flumina.* Ὀπταὶ κίχλαι γὰρ ἀνάβραστ' ἡρτυμέναι περὶ τὸ στόμ' ἐπέτοντ' ἀντιβολοῦσαι καταπιεῖν. *Turdi volabant ora circum, qui bene Conditi erant, coctique mire, supplices Edi rogabant.* Est quoque celebris locus CICERONIS Offic. I. [c. 7.] *Iustitiae munus est, vt quis communibus vtatur pro communibus, priuatis vt suis. Sunt autem priuata nulla natura, sed aut veteri occupatione, vt qui quondam in vacua venerunt; aut victoria, vt qui bello potiti sunt; aut lege, pactione, conditione, sorte, ex quo fit, vt ager Arpinas Arpinatum, dicatur, Tusculanus Tusculanorum* [3]. *Similisque est priuatarum possessionum descriptio. Ex quo quia suum cuiusque fit eorum, quae natura fuerant communia, quod cuique obtigit, id quisque teneat. Eo si quis sibi plus adpetet, violabit ius humanae societatis.* Adducunt aliqui etiam illud HORATII L. II. Sat. 2. [vers. 129. & seqq.] *Nam propriae telluris herum natura neque illum, Nec me, nec quenquam statuit. Nos expulit ille: Illum aut nequities, aut vafri inscitia iuris, Postremum expellet certe viuacior heres. Nunc ager* Vmbreni *sub nomine, nuper* Ofelli *Dictus, erit nulli propius, sed cedet in vsum Nunc mihi nunc alii.* IDEM II. Epist. 2. [vers. 111. & seqq.] *Tanquam sit proprium quidquam quod puncto mobilis horae Nunc prece, nunc pretio, nunc vi, nunc sorte suprema Permutet dominos, & cedat in altera iura. Sic quia perpetuus nulli datur vsus, & heres Heredem alterius velut vnda superuenit vndam; Quid vici prosunt aut horrea?* LVCIANVS in Anthol. [T. II. pag. 838.] Ἀγρὸς Ἀχαιμενίδου γενόμην ποτὲ, νῦν δὲ Μενίππου καὶ πάλιν ἐξ ἑτέρου βήσομαι εἰς ἕτερον. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἔχειν με ποτ' ᾤετο, καὶ πάλιν οὗτος Οἴεται· εἰμὶ δ' ὅλως οὐδενὸς, ἀλλὰ τύχης. IDEM Nigrino [T. I. p. 35. Ed. Amst.] *Natura quidem nullius rei domini sumus: lege autem & per successionem vsum earum in tempus incertum adquirentes* ὀλιγοχρόνιοι δεσπόται *temporarii possessores habemur, ac postcaquam terminus ille constitutus praeterierit, tunc rursus alius a nobis easdem accipiens nomine illo fruitur.* Verum isthaec magis ad instabilitatem fortunarum, & possessionum humanarum, quam ad originem dominiorum pertinent. Sicut etiam eam ob rationem CICERO pro Balbo [c. 25. sub fin.] *praediorum nullam esse gentem dicit.*

§. IX. EXPENDAMVS iam sententiam GROTII [1] L. II. c. 2. §. 2. in qua tamen illa sequestrabimus, quae is contra recepta nostrarum Ecclesiarum decreta admiscet, ab aliis iam satis castigata. Ait iste: *Deum humano generi generaliter contulisse ius in res huius inferioris naturae statim a mundo condito, atque iterum mundo post diluuium reparato.* Id in hunc sensum admittimus, Deum indulsisse hominum generi vti rebus hisce terrenis *generaliter*, id est, vt non determinaret simul, diuisim an indiuisim omnes res, aut quasdam earum possidere deberent, sed in arbitrio hominum relinqueret, vt ipsi super eo disponerent, prout paci videretur expedire. Nequaquam autem credi debet, quasi ab initio

a Deo

de Dominio maris, c. 1. & Cl. BARBEYRACVS in nota 6. ad h. §.

§. IX. 1) Quietum facere videtur HVBERVS Part. I. Digress. L. IV. c. 11. & 12. & L. II. de iure ciuit. sect. 4. c. 1. n. 13. sequ. Quanquam communio, de qua hic loquitur, explicari possit de illa, quae talis negatiue dicitur, & fateatur ipse, communionis ius saltem mente concipiendum esse. H.

a Deo fuerit inſtituta quaedam communio poſitiua, abs qua poſtea homines ſuo arbitrio diſceſſerint: ſed potius quantum ad Deum, res iſtae in medio vſibus hominum fuerunt expoſitae. Inter quos quamdiu ipſa rerum corpora nondum fuerunt certis aſſignata, iſthaec tacita fuit conuentio, vt quiſque hominum ad ſuos vſus, ex fructibus potiſſimum rerum, arripere poſſet, quod vellet, & quae conſumi poterant conſumeret. Ac talis vſus rerum vniuerſalis vtcunque ſupplebat vicem proprietatis; & quod quis ſic arripuerat, id ei eripere alter niſi per iniuriam non poterat. Eam ad rem illuſtrandam vti facit ſimile a theatro ductum [2]. (vid. ARIANVS Epicteto L. II. c. 4. circa finem [3].) ita non congruit exemplum Aborigenum, prout IVSTINVS eos deſcribit. Nam verba iſtius auctoris repraeſentant communionem aliquam poſitiuam, qualis primaeua illa non fuit; velut regio illa vniuerſa fuerit populi, ſed nondum in priuatos fundos deſcripta; ideo quod homines iſti contenti eſſent frugibus ſponte enatis, quas infrequenti populo vbertim ſyluarum & terrae amplitudo praebebat. Eas tamen fruges in commmune collectas vero ſimile non videtur. Id autem recte GROTIVS: ſiquidem communio illa negatiua debeat perſiſtere, citra perturbationem pacis communis, in magna ſimplicitate hominibus viuendum, contentis veſci ſponte natis, antra habitare, corpore aut nudo agere, aut corticibus arborum, ferarumque pellibus tecto. Vbi exquiſitius vitae genus placet, cuius commoda per induſtriam ſunt procuranda, vtique proprietate rerum opus eſſe. Verum dum addit; communionem durare potuiſſe, *ſi homines inter ſe vixiſſent mutua quadam eximia caritate;* communionem negatiuam cum poſitiua confundit. Qualis fuit inter Eſſenos quondam, (de quibus inter alios vid. PHILO Iudaeus libro, *quod omnis probus ſit liber.*) & primitiuos Chriſtianos Hieroſolymis habitantes, & qui vitam colunt aſceticam. Add. MARTINIVS Hiſt. Sin. L. V. c. 34. Iſthaec quippe conſtitui & ſeruari nequit, niſi inter paucos, & eximia animi modeſtia praeditos. Vbi in diſtantia loca diſceſſum fuit, ſtulto labore fructus in vnum conferuntur, & inde de communi maſſa diſtribuuntur. Et in magna hominum multitudine complures inueniri neceſſe eſt, qui ob iuſtitiae defectum, ac πλεονεξίαν nec in labore, nec in conſumtione fructuum debitam velint aequalitatem ſeruare. Atque hoc ipſum inſinuat PLATO de LL. L. V. [pag. 847. B. Edit. Wechel.] dum iis, deorumque filiis ciuitatem eiusmodi aſſignat, in qua illa omnimoda communio ſit. Talem autem communionem, poſtquam in plures familias homines diſceſſerunt, aut inſtituiſſe vnquam, aut voluiſſe inſtituere, ſtulte

2) Adducitur a GROTIO ſequens locus CICERONIS, de Finibus bonorum & mal. L. III. c. 20. *Sed quemadmodum theatrum, quum commune ſit, recte tamen dici poteſt, eius eſſe eum locum, quem quisque occuparet, ſic in vrbe mundoue communi non aduerſatur ius, quo minus ſuum quidque cuiusque ſit*, qui Grotius in nota adiecta locum ſimul SENECAE laudat, quem ſupra exhibuimus in not. 16. §. 2.

3) Ἄγε, τὸ δὲ θέατρον οὐκ ἔστι κοινὸν τῶν πολιτῶν; ὅτε οὖν καθίσωσιν ἐλθὼν, ἄν σοι φανῇ, ἔκβαλέ τινα αὐτῶν. οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες φύσει κοιναί. ὅταν δ' ὁ νομοθέτης, ὡς ἑστιάτωρ διέλῃ αὐτὰς, οὐ θέλεις καὶ αὐτὸς ἴδιον μέρος ζητεῖν, ἀλλὰ τὸ ἀλλότριον ὑφαρπάζῃς καὶ λιχνεύῃς. Ex quo exemplo facile peruidere potuiſſet AVCTOR, conuentione nulla opus fuiſſe ad adquirendum ius particulare, in re antea communi, quandoquidem in communi theatro locum capturi aliorum conſenſum non exigimus, etſi hi eodem nobiſcum iure praediti ſint, locum capiendi pro lubitu.

4) Sed non ſemper occupatio rei proprie ſic dicta ſiue

ſtulte creditur. Add. Ioh. STRAVCHIVS differt. de imperio maris c. 1. §. 8. Illud denique recte *Grotius; res initio in proprietatem iuiſſe non ſolo animi actu*, ſeu cogitatione. Nam neque ſcire alii poterant, quid quis ſuum eſſe vellet, vt eo abſtinerent; & idem velle plures poterant. Igitur actu externo [4], ſeu adprehenſione opus fuit; quae vt produceret effectum moralem, id eſt, obligationem apud alios abs re per alterum adprehenſa abſtinendi, pactum antecedere debebat, & expreſſum quidem, quando plures ſimul res in medio poſitas inter ſe diuiſerunt [5], tacitum autem pactum ſuffecit, quando occupata fuerunt, quae a primis rerum diuiſoribus vacua ſunt relicta. Inter hos enim ita conuentum intelligitur, vt quae res in prima rerum diuiſione certo alicui non forent aſſignatae, illi cederent, qui eas primus occupaſſet.

§. X. Ex recentioribus plurimi circa originem dominii in alia omnia diſcedunt [1]. Quorum argumentis quid neruorum inſit videamus. Illi igitur agnoſcunt, communionem duplici ſenſu dici, vel quod proprium pluribus pro indiuiſo, vſum ſingulis communem praebet; vel quod proprietatis omnino neſcium omnium promiſcuo vſui proſtat. Non ſolum autem priorem communionem, quod & nos facimus, rebus ab initio detrahunt, ſed & poſteriorem; adeoque negant initio res omnes excluſa penitus proprietate promiſcuo vſui patuiſſe; & quod inde conſequitur, dominia ex diuiſione & occupatione originarie eſſe orta. Ratio haec ponitur: *Quale, quantumque iuris primus mortalium in res creatum habuit, a Creatore eum omne ita accepiſſe. Iam ſi nudam facultatem vtendi ſine proprietate accepiſſet, non potuiſſe a poſteritate eius proprietatem vſurpari citra πλεονεξίαν & arrogationem eius, cuius vſu Creator mortales interdixerat.* Ad quod ex ſuperioribus facile poteſt reſponderi. Sane accepit homo ius in res ex conceſſione Numinis, ſed indefinitum, generale, indifferens, neque reſtrictum ad proprietatem aut communionem, & quod homines, prout ratio & neceſſitas ſuaderet, in peculiarem quaſi formam redigere poſſent. Vnde & communio primaeua non notat nudum aliquem vſumfructum, excluſa proprietate; ſed ex ea per conuentionem hominum tam ad proprietatem, quam communionem poſitiuam diſcedi poteſt. Neque ſequitur; primus homo non accepit aut vſurpauit ius in res ſub formali ratione proprietatis; ergo poſteri ipſius ſub ea formalitate id non potuerunt exercere. Neque conceſſio illa diuina, ſacris literis expreſſa, definitum aliquem modum dominii deſignat, ſed indefinitum ius res adhibendi ad vſus rationi & neceſſitati congruentes; quod ius aeque

ſiue corporali, vt per ea adparebit, quae infra dicentur, c. 6. multo minus conuentione, quod iam monitum fuit in nota 4. ad §. 4.

5) Imo eiusmodi diuiſio numquam facta eſt, neque vmquam habiti fuerunt conuentus generis humani, per quos conſiceret, quid deinde dominium ſubiiſſe, quid in priſtina communione permanſiſſe, cenſeri deberet. Pedetentim potius homines, vt cuiusque occaſio ferebat, poſſeſſiones rerum apprehenderunt, &, pacis interdum ſtudio, regiones iam occupatas inter ſe diuiſerunt. Ita ſane negotia geſta eſſe, ab hominibus adulti generis humani, res geſtae gentium migrantium docent, & probabili ſuſpicioni anſam dant, primos homines perinde rerum ſuarum ſategiſſe.

§. X. 1) Quorum tamen aliqui verbis magis quam reipſa ab AVCTORE diuerſum ſentire videntur. Ita STRAVCHIVS vocat dominium potentiale, quod AVCTORI eſt indefinitum, generale, indifferens, imo AVCTOR ipſe ſupra §. 3. appellat *dominium potentiâ*. Quanquam, ſi ius occupandi promiſcuum reſpiciatur, dominium illud potentiale profecto nullius ſit efficaciae. H.

aeque in communione negatiua, quam in proprietate exerceri poteſt. Male autem infertur; mortales acceperunt ius in res ex conceſſione diuina; ergo proprietas non fuit nata ab occupatione & diuiſione. Nam conceſſio diuina ſecurum tantum reddebat hominem, volente Numine fieri, vt is rebus ab ipſo creatis ad ſuas neceſſitates abuteretur. Dominium autem proprie dictum debebat effectum producere in ordine ad alios homines, vt ne quis inuaderet, quae vni iam forent aſſignata. Vbi ſane facto humano opus fuit, vt aliis conſtaret, quid alterius foret, quo abſtinere eodem poſſent. Eſt a ciuitate theatrum in medio expoſitum vſibus ciuium. Vt tamen hic vel ille tempore ſpectaculi certum obtineat locum, quo ab altero non debeat depelli, actu corporali, id eſt, occupatione opus eſt. Imo & in perpetuum ciues ſinguli ſuum ſibi locum poſſunt conſenſu ciuitatis adquirere. Sic & quaelibet res, antequam exſiſtat factum humanum, dominio introducendo aptum, in medio intelligitur expoſita, omnibus negatiue communis, id eſt, non magis ad hunc quam illum pertinens. Aſt vbi pacto expreſſo diuiſio inſtituta, aut tacito occupatio conceſſa, ex communione negatiua in proprietatem res tranſit. Quod ſi autem aliqui eo demum velint deuolui, *per dominium, quod ipſe Deus citra antegreſſum factum humanum in homines contulerit, intelligi tantum dominium potentiale, ſeu poteſtatem occupandi & poſſidendi, adeoque dominium in actu primo, per quod in poſſeſſionem, & a poſſeſſione in dominium, quod eſt actu ſecundo, venitur*; illi a noſtra ſententia vocabulis duntaxat, non reipſa diſſident. Etſi hoc parum accurate, quod poteſtatem occupandi res vocent dominium in actu primo; id autem quod poſſeſſio eſt antegreſſa, dominium in actu ſecundo. Nam diuerſa ſunt, poteſtas aliquod ius ſibi adquirendi, & ipſum ius habitualiter iam inhaerens, citra tamen operationem aut exercitium. Sicut diuerſa ſunt eſſe Muſicum in potentia, & habitu Muſices inſtructum non canere. Neque ad potentiale illud dominium declarandum ſatis accurate quadrat exemplum de haereditate, *cuius dominium in haeredem recta, & immediate tranſit ſine adprehenſione, ſtatim a morte teſtatoris, de habitu ſiue potentia.* Nam praeterquam quod de habitu, & de potentia diuerſa ſint, etiam fictio aliqua iuris ciuilis heic interuenit. Naturale eſt, vt in translatione dominii ab vno in alterum non ſolum in iſto requiratur oblatio, ſed & in hoc acceptatio. Quia autem legibus placet, vt voluntas teſtatoris ad vltimum vsque halitum poſſit eſſe ambulatoria, ſimulque poſt mortem vsque occulta haberi: ideo lex defuncti voluntatem circa transferenda bona in haeredem eousque velut ſuſtentat, quoad haeres acceptationem ſignificauerit; aut ſi quis ita malit, acceptationem haeredis retro trahit ad extremum vsque ſpiritum teſtatoris, quo voluntas ipſius figitur, ſic vt de manu in manum immediate bona in haeredem intelligantur translata. Iſthaec fictio in haerede producit effectus dominii hactenus, vt rem haereditariam, etiam antequam actu eandem poſſederit, vindicare poſſit [2]. Absque hac fictione ſi foret,

2) *Omnis hereditas, quamuis poſtea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur*, L. 138. D. de R. I. Vid. infra c. 9. §. 2.

§. XI. 1) Adde cum illa conceſſio ſit donum, eam deſiderare acceptationem, quae ab hominibus facta occupatione, hoc eſt, apprehenſione illarum rerum, quas vſibus ſuis neceſſarias aut commodas iudicauerunt. Obſeruari quoque mere-

ſi foret, non magis dominium haeredi ante actualem aditionem competeret, quam in donatione ante acceptationem. Inde etiam in iure naturali verſantibus, abs quo fictiones iuris ciuilis fere exulant, hautquidquam admittetur poſſeſſio aliqua poteſtatiua, actuali contradiſtincta; neque poſſeſſio vocabitur nudum ius & potentia poſſeſſionem ſibi adquirendi. Conf. Io. STRAVCHIVS dicto loco c. I.

§. XI. MVLTIS placet heic ad hiſtoriae ſacrae auctoritatem prouocare, ex qua conſtet, nunquam eiusmodi communionem extitiſſe. *Adamo quippe per donationem diuinam ſtatim totam rerum vniuerſitatem ceſſiſſe, ita vt ipſe eandem haberet in ſolidum propriam. Cuius proprietatis haec fuerit vis, vt non ſolum ab vniuerſitate rerum abs ſe poſſeſſa excluderet alios, ſed & nemo alius, ſi quis fuiſſet, ius occupandi quaeunque res haberet. In tantum, vt etiam liberi Adami plane fuerint excluſi a dominio rerum, quamdiu familia paterna continebantur, niſi ſi quid a parente ipſis ad inſtar peculii foret aſſignatum. Dominium eosdem nactos poſt emancipationem, in quantum parens rerum ipſis conceſſerat, & poſt mortem parentis, diuiſis inter ſe ipſius bonis.* Conf. ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 2. §. 2. Scilicet *diuinae traditionis formulam ius dediſſe non niſi vni hominum pari, liberis Adami nondum exſiſtentibus. Igitur aut proprietatem rerum ſoli Adae ac Euae datam, a quibus titulum poſſidendi acciperent eorum liberi; aut in perſona Adami vniuerſitatem rerum toti humano generi fuiſſe datam. Cui poſteriori repugnat inter alia ius occupationis, quae non niſi in re vacua locum habet. Si enim rerum vniuerſitas toti humano generi data fuit, non adparet, quomodo ſinguli aliquid ex rerum vniuerſitate occupando proprium poſſint facere priuatiue ad totum genus humanum, ſeu vt vniuerſitas hominum nihil iuris in eam rem poſſit amplius praetendere. Ea quippe eſt natura rerum communium, quae partes habeant non pro diuiſo, ſed pro indiuiſo, ita vt nec atomus ſit, in qua non ſit communio pro indiuiſo; quae ſi ab aliquo ſingulorum ſibi ſoli adplicaretur, per iniuriam communitati eripietur. Iam vero illi, qui communionem primaeuam defendunt, fatentur, ſingulos occupando tale ius in res occupatas quaeſiuiſſe, vt caeterorum omnium ius ad eandem rem excluderetur.* Enimuero ad iſta quae reponi poſſint, ex ſuperioribus patet. Scilicet conceſſio diuina homini contulit duntaxat [x] ius creaturas ad vſus ſuos adplicandi; quod ius ad communionem poſitiuam & proprietatem, quae ſunt iura aduerſus alios homines effectum obtinentia, indifferenter ſe habet. Vnde, quod alii addunt, *dominium commune humani generis in res a Deo ipſi collatum eſſe ſub lege priuati dominii conſtituendi, partiendique; adeoque idem non poſſe nec debere concipi ſine ordine ad priuatum dominium ita conſtituendum, ſicut naturae rationali ac ſociali conſentaneum erat*; id non incommode pro noſtra ſententia poſſumus interpretari. Nimirum conſtituit Dei conceſſio res ab initio in communione negatiua. Sed iſthaec cum ad conſeruandam pacificam ſocietatem inepta foret, genere humano multiplicato, & vita

meretur, verba Dei ad Adamum & Noachum Geneſ. I, 28. & IX, 2. dominatum quidem in animantia tribuere, dominii autem in res ceteras expreſſe non meminiſſe. Dicit enim tantum: *Subiicite vobis terram.* Quae formula haut dubie factum hominis requirit. H.

& vita per induſtriam excoli coepta, facile intellexere homines, placere Numini, diſtincta dominia rerum introduci. Quae vt actu conſtituerentur, vtique factum humanum & conuentio antecedere debebat. Non enim haec duo opponenda inuicem ſunt, aliquid voluntate diuina conſtitutum, & vt actu idem foret introductum conuentionem hominum antegreſſam.. Sicut haec non repugnant; Deus genus humanum non per vagos concubitus, ſed per matrimonia vult propagari; & pactum antecedens requiritur, vt inter certos homines matrimonia actu exſiſtant. Deinde cum communitas poſitiua & proprietas relationem inuoluant ad alios homines, hautquidquam accurate dicitur, omnes res creatas Adami fuiſſe proprias; ſed hoc duntaxat, ipſum fuiſſe dominum omnium rerum non formaliter, ſed conceſſiue, ſeu quatenus nullius ius extabat, quod eum impediret, quo minus omnes res in vſus ſuos poſſet conuertere, ſi opus foret. Adiuncta ipſi a Deo compare cariſſima, indefinito illo iure in res pro indiuiſo vti inſtituerunt, vtpote ſociati arctiſſima coniunctione, propter quam etiam hodie multas apud gentes inter coniuges recepta eſt bonorum confuſio. Nec diſtinctis dominiis opus erat, quamdiu ſoboles Adami intra teneram aetatem conſtituta a parente alenda erat, aut intra eiusdem familiam adhuc haerebat. Nam quod tunc temporis ſoboles in vſu rerum ad arbitrium patris ſeſe componere neceſſum haberet, id non ex vi dominii, ſed imperii paterni erat. Igitur tunc demum diſtincta dominia coeperunt, quando conſenſu patris liberi ſeparatas ſibi familias conſtitutum iuerunt; cui rei ſine dubio cauſam dedit antiqua fratrum aemulatio, & vt ſua cuique induſtria fructui, ſua deſidia oneri foret. Neque tamen credendum eſt, inter pauciſſimos illos mortalium totum terrarum orbem ſtatim diuiſum, aut res omnes ſimul & ſemel proprietatem ſubiiſſe. Sed ab initio illa ſufficiebat propria fieri, quae vel immediate ſui vſum praebent inter plures indiuiſibilem, vti ſunt veſtimenta, caſae, & fructus in alimenta collecti; aut quae induſtria aliqua cultuque opus habent, vti ſunt inſtrumenta, ſeu ſupellex, pecora, arua [z]. Paulatim reliqua proprietatem ſubierunt, prout cupido hominum aut multitudo ſuaſit. Sic diu paſcua manſerunt intra primaeuam communionem, donec multiplicato pecore, ſubortis rixis, iſthaec quoque diuidi pacis intereſſet. Caeterum quod adferebatur, *occupationi locum non eſſe, vbi vniuerſitas aliqua rerum ad integrum coetum pertinet;* id argumentum contra eos valet, qui pro primaeuo rerum ſtatu communionem aliquam poſitiuam venditant, in qua ſane non poteſt a ſingulis aliquid occupari cum excluſione totius coetus. Noſter autem ſtatus rerum primaeuus aeque a communione poſitiua, quam proprietate ſtricte dicta eſt diuerſus; & vt occupatio dominium pariat, antegreſſo pacto ſaltem tacito opus eſſe aſſerimus.

§. XII. Alii de origine dominii ex ſacris literis ita tradunt: *Fuiſſe quidem a Deo datum protoplaſtis dominium commune hominum, quaſi pro indiuiſo poſſiden-*

z) Conſtat ex Hiſtoria veteris foederis, homines tempore Abrahami, cum ſuis liberis, ſeruis & pecudibus, in quibus tum omnes diuitiae eorum poſitae erant, circumuagari ſueuiſſe; & eundem hunc Patriarcham ceterorum more, egiſſe in regione, in qua hoſpes erat. Vnde facile eſt ad colligendum, magnam terrarum partem per haec tempora adhuc fuiſſe communem, &, quando

possidentium, quatenus protoplasti humani generis personam sustinebant. Quo sensu adhuc recte dici, ad genus humanum spectare dominium orbis terrarum, aut rerum eius orbis, in quantum aptae sunt in proprietatem ire. Verum per istud dominium commune dominium priuatum non excludi; quippe cum istud non possit nec debeat concipi sine ordine ad priuatum dominium ita constituendum, sicut naturae rationali ac sociali consentaneum erat. Concurrisse autem in Adamo cum dominio communi etiam dominium priuatum, quod liberos ipsius sine aliqua cessione praeuia excluserit. Vid. BOECLERVS ad Grotii locum dictum. Vbi super vocabulis quidem nemini litem mouebimus, vt dominium scilicet commune vocetur, quod nobis est ius vtendi creaturis, ex concessione diuina hominibus competens; modo illud dominium commune in se spectatum nullum effectum in ordine ad homines inuicem obtinere intelligatur. De quo iam supra dictum, potuisse homines iure illo vtendi rebus in medio positis contentos esse, neque statim diuisa dominia introduci necessum fuisse, quamdiu inter paucos aliquos genus humanum substitit, ac simplicem incultamque vitam tolerauit. Eo multiplicato, vitaeque commoditatibus per industriam promotis, necessitas conseruandae socialitatis dominia introduci suasit: ita tamen, vt non omnes res simul, sed successiue in proprietatem iuerint, prout ratio concordiae id videretur requirere. Adamo autem dominium priuatum in omnes res competiisse, antequam filii eius diuersas familias irent constitutum, ἀκύρως valde dicitur. Nam primo priuatum dominium ab actu aliquo humano incipit. Igitur non poterat Adamus habere dominium earum rerum, quas nunquam adprehenderat, imo ne notitia quidem sua complexus fuerat. Incongrue huc adplicatur *L. 3. §. 1. D. de Adquir. poss.* quasi Adamus, dum in vna parte terrae pedem posuit, vniuersum terrarum orbem occupasse intelligatur. Quod si quis ius illud vtendi rebus a Creatore hominibus concessum velit nomine proprietatis insignire, admitti quidem posset, *proprietatem esse causam diuisionis & occupationis*, id est, ideo hominibus fas fuisse res occupando & diuidendo sibi vindicare, quia in genere Deus iis indulserat, res in vsum suum adplicare. Verum si proprietatem velimus proprie accipere, prout notat exclusionem caeterorum a certa re vni attributa, verum omnino est, diuisionem & occupationem esse causas proprietatis. Deinde liberi Adami in familia paterna adhuc constituti circa vsum rerum vtique ad patris se arbitrium gerere debebant; verum non ex vi dominii priuati Adamo competentis, sed ex vi potestatis patriae. Teneros enim ipse tenebatur alere. Vbi iam ipsorum quoque opera vtilis esse posset, patria potestas ferebat, vt & in vsu rerum in medio positarum ad patris arbitrium sese componerent liberi, ne ex intemperantia malum aliquod paterentur; & vt quae ipsi ex rebus sponte enatis collegissent, aut per industriam produxissent, in patris manus traderent huius arbitrio dispensanda. Qui vtique quamdiu isto iure vtebatur, filiis etiam adultis pro temporum conditione de necessa-

 riis

do loci non suffecerint pascendis plurium gregibus, communi consensu factam fuisse discessionem, qualem fecerunt Abrahamus & Loth. Similiter antiquissimi Graeciae incolae, populi vagabundi & errantes fuisse dicuntur, qua de re videatur Ioannis CLERICI interpretatio historica fabulae de Cerere, quae praesto est dans sa Bibliotheque vniuerselle T. VI. pag. 104. 105.

riis prospicere tenebatur. Vnde si verbi gratia filius aliquis Adami contra interdictum patris certo genere fructus clam sese iusto auidius ingurgitasset, nequaquam furto se obstrinxerat, sed imperii paterni violati reus erat. Aut si Adamus iussisset maiorem fratrem prodire, vt fratri paruulo fructus quosdam colligeret, & vero hic eosdem vel proprio ventri immersisset, vel clam in futuros vsus recondidisset, castigationem merebatur non ob furtum, sed propter obsequium patri non praestitum. Adeoque eo tempore neque Adamus dominium priuatum habebat, neque ipsius liberi; sed illi quidem ius communionis primaeue sufficiebat, hi vero circa exercitium eiusdem iuris a directione paterna dependebant. Igitur dominium priuatum Adami tunc incepit, quando filios suos velut emancipauit, & vt suam sibi familiam seorsim constituerent, permisit.

§. XIII. EXPENDAMVS quoque argumenta eorum, qui primaeuam illam communionem impossibilem fuisse pugnant. Vid. BOECLERVS dicto loco. Aiunt, *in statu innocentiae non debuisse, nec potuisse, talem esse communionem; quia vt omnis ordo rectae rationi consentaneus, ita pulcerrimus ordo possidendi res, quarum dominium humano generi traditum erat a Deo, illi statui vel maxime conueniebat; in quo abstinentia alieni illustre nomen sortiri debebat. Inde in decalogo vti abstinentiam, ita certam cuique & discretam rerum suarum possessionem sancitam. Illam autem legem etiam ante lapsum mentibus hominum insculptam.* Heic respondetur, primo non ita liquido constare, qualem vitam quantum ad ista exteriora, homines fuerint acturi, si in statu primaeuo a peccatis immuni perstitissent; adeoque vtrum ad eam magis communio rerum, quam proprietas congruisset. Deinde & hoc in dubium vocari potest, an non maior in hoc sit virtutis perfectio, placide cum aliis in medio positis rebus frui, neque prae reliquis peculiare sibi quid adpetere, quam in abstinentia alieni. Denique quicquid sit de aeternitate legis naturalis, id patet, non necessarium esse, omnia eius legis obiecta semper extitisse [1], quorum multa ex conuentionibus & instituis humanis demum proueniunt. Sic lex de homicidio obiectum non inueniebat, Adamo solo existente; neque lex de adulterio, nullo existente praeter ipsum adulto mare; neque lex de furto ante diuisionem rerum; neque lex de falso testimonio ante iudicia instituta; neque lex de non concupiscenda domo, cum adhuc domus antra essent, aut seruo & ancilla ante institutam seruitutem; neque lex de honorandis parentibus, antequam Eua peperisset. Vid. supra L. II. c. 3. §. 24. Pergunt, *in statu post lapsum itidem possibilem non fuisse eam communionem; Primo quia ne animo quidem concipi possit. Nam ita a Grotio describi istius communionis leges, vt statim quisque hominum ad suos vsus arripere posset, quae vellet, & quae consumi poterant consumere. Ac talem vsum vniuersalis iuris tunc fuisse loco proprietatis: quod enim quisque sic arripuisset, id ei eripere alterum nisi per iniuriam non potuisse. Hoc modo autem proprietatem in communione statui*; adeoque contradictionem inuolui; cum hic solius proprietatis sit effectus, nec cui ab altero res possit eripi. Enimuero frustra fingitur difficultas, vbi nulla

§. XIII. 1) Vid. supra L. II. c. 3. §. 22. 24. & praefatio libri de officio hominis & ciuis §. 8. 9.

2) LEGIFERAE CERERI. *Leges enim ipsa dicitur inuenisse. Nam & sacra ipsius* Thesmophoria, *id est, legum latio, vocantur. Sed hoc ideo fingitur, quia ante inuentum frumentum*

nulla eſt. Aliter quippe ſeſe habet communio primaeua ante omne factum hominis, vſumque vllius rei; vbi ſimpliciter quaelibet res non magis ad hunc quam ad alterum, & ſic aeque ad neutrum ſpectant. Aliter autem illa ſeſe habet, quando rebus in medio expoſitis vti homines incipiunt. Ibi enim ex pacto praeuio illa cuiuſque propria fiunt, quae in vſus ſuos arripuit. Citra hoc enim hominibus vſu omnium rerum foret abſtinendum. Vnde in hacce communione veluti temperata ipſa rerum corpora ad nullum pertinent, fructus autem poſt collectionem proprii fiunt. Quale communionis primaeuae cum proprietate temperamentum puto etiam a mediocriter ſubtilibus poſſe animo concipi. Quercus erat nullius; quae deciderant glandes eius fiebant, qui legiſſet. Quo poſito, facilis eſt quoque reſponſio ad id, quod ſubiungunt. Negant enim, *talem communionem potuiſſe vel minimum temporis durare, & fuiſſe naturae humanae ſeu rationali contrariam, ferinam, inſociabilem. Adeoque eandem nullum alium ſui vſum praebere, quam vt ex illa, tanquam hypotheſi ficta, oſtendatur neceſſitas dominii diſtincti in ciuitate.* Sed communio illa velut in actu ſignato conſiderata durare non potuit, ni homines perpetuo vellent eſurire, & nudi ambulare. Quo minus autem cum temperamento aliquo proprietatis ſubſiſteret, nihil prohibebat, quamdiu neque maximus hominum numerus exſiſteret, & iidem vitam ſimplicem agerent. Id tamen certum eſt, quo magis auctus fuit hominum numerus, vitaque excoli coepta, eo maiorem fuiſſe neceſſitatem, plures res proprietati ſubiiciendi. Inde barbari ſatis ac ſimplices ſunt populi, qui propius adhuc a communione primaeua abſunt; puta, qui herbis, radicibus, fructibus ſponte natis, venatu, piſcatione vitam tolerant, nullo alio cenſu, niſi caſa, & vili ſupellectile. Porro quando aſſerimus, natura omnes res negatiue fuiſſe communes, non hoc dicimus, quaſi ius naturae praecipiat iſtum ſtatum rerum perpetuo conſeruare; ſed quod res conſideratae citra vllum antegreſſum factum humanum tales fuerint, vt non magis ad hunc quam ad illum pertinuerint. Contra quando tradimus, ſuadente ratione ab iſta communione diſceſſum, non id pertendimus, neceſſarium fuiſſe, vt vno momento omnes res ſub proprietatem irent; ſed prout indoles hominum, rerum, locique requireret, & prout commodiſſime litium materia videretur intercipienda. Adeoque neque nos in legem naturae peccauimus, exterminata penitus communione primaeua; neque barbari, multis eiusdem veſtigiis adhuc retentis. Sic quod additur, parum habet difficultatis. Dicunt, *poſt lapſum homines nunquam potuiſſe ſine lege viuere, vt eſſet vita ſocialis: ergo nec ſine diſtinctione dominiorum; quippe cum communio rerum pugnet cum lege, quae aſſignare & diſtribuere res poſſidendas ſolet.* Atqui cum non omnes leges dominia rerum praeſupponant, quare iſtae non potuerint obſeruari, vt in ea communione temperata vita ſocialis ageretur? Quanquam certum eſt, ante diuiſionem dominiorum ſimplici admodum iure, & quod pauciſſimis capitibus abſolueretur, potuiſſe regi homines. Vnde limitandum illud SERVII ad Aeneid. IV. v. 58. [2], vbi docet, ideo ab

 anti-

mentum a Cerere, paſſim homines ſine lege vagabantur: quae veritas interrupta eſt, inuento vſu frumentorum, poſtquam ex agrorum diſcretione nata ſunt iura. SERVIUS ad Aeneid. IV. 58. Vid. CALLIMACHI Hymnus in Cererem, verſ. 19. & ibi SPANHEMIUS vt & CLERICUS de Cerere cit. l. p. 106.

antiquis Cererem dictam legiferam, & sacra eiusdem Thesmophoria, quia ipsa dicatur leges inuenisse; quippe cum ante inuentum frumentum passim homines sine lege sint vagati; quae feritas interrupta sit inuento vsu frumentorum, postquam ex agrorum discretione nata sunt iura. Scilicet operosiore legum adparatu opus erat post diuisa dominia rerum introducta, cum ante paucis legibus genus humanum regeretur. Ipsa autem communio simplicem duntaxat, & incultam, ac parum velut digestam vitam, non tamen plane exlegem & insocialem efficit. Communio Platonica huc non pertinet, vtpote quae positiua est, & non in res solum, sed & vxores, liberosque extenditur.

§. XIV. Ex hisce adparet, in quem sensum sit accipendum, quod nonnulli asserunt: *proprietatem & dominium esse iuris naturalis proprie dicti, quodque mentibus hominum est inscriptum.* Vbi obseruandum, locutionem isthanc, *hoc vel illud est iuris naturalis,* diuersum habere sensum, prout profertur vel de praecepto aliquo proprie dicto, vel de instituto aliquo, in vitam humanam introducto. Priori modo notat; ius naturae praecipere, vt hoc fiat vel non fiat: posteriori autem; sanam rationem suadere id inter homines constitui & recipi, ex considerata in vniuersum vitae socialis conditione. Nam quae ob peculiarem vtilitatem huius vel illius ciuitatis introducta sunt, iuris ciuilis seu positiui dicuntur. Inde quando quaeritur, dominium an ad ius naturale suam referat originem; non prior, sed posterior sensus attenditur [1]. Scilicet cum fundamentum iuris naturalis sit vita socialis, & vero humani indoles ingenii satis ostendat, in magna hominum multitudine, vitam variis artibus excolere aggredientium, quietam decoramque societatem subsistere non posse citra distincta rerum dominia, ideo rebus humanis ita requirentibus recte, & ex scopo legis naturalis eadem sunt introducta. Quo facto eadem lex obseruare iubet, quae ad finem dominii instituti faciunt. Nequaquam autem omnes res statim ab initio humani generis, aut vbique locorum ex definito aliquo praecepto iuris naturalis debuerunt proprietatem subire; sed haec est introducta, prout pax mortalium id requirere visa fuit. Praeceptum autem iuris naturalis de abstinentia a rebus alienis tunc demum vim suam exseruit, vbi ex conuentione hominum fuit definitum, quidnam cuique alienum, quid proprium esset. Ante id tempus virtualiter quasi delituit in generali illo praecepto de seruandis pactis, & de non laedendo alterius iure. Neque absurdum est dicere, obligationem ad seruandam legem de abstinentia alieni esse generi humano coaeuam; constitutionem proprii & alieni deinceps introductam. Sic saepe obligamur ad obsequium, priusquam sciamus, quid nobis sit iniungendum; quando nempe in genere sumus obligati ad parendum illis, quae a certo quopiam nobis deinceps erunt imperanda, aut quando sub generali aliquo praecepto plura specialia possunt subsumi [2].

§. XV.

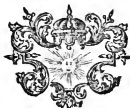
§. XIV. 1) V. supra L. II. c. 3. §. 22. H.
2) Vid. supra L. I. c. 6. §. 2.
§. XV. 1) Vid. supra Lib. I. c. 1. §. 7. & infra Lib. IV. c. 12. §. 10.
2) Apud Athenienses habebant ὀρφανοφύλακας & ὀρφανῶν ἐπιτρόπους, teste XENOPHONTE libro de prouentibus. De Rhodiis DIO Chrysostomus oratione ad Rhodios: *Publice institutis tutores, vt ne qua iniuria afficiantur pupilli.* Adde de Iudaeis SELDENVM II. Vx. Hebr. 3. H.

§. XV. ADDENDVM quoque heic eſt de dominii ſubiecto; circa quod illud potiſſimum quaeritur: an capaces ſint dominii; quibus deeſt vſus rationis, puta infantes & furioſi? Vbi illud certum eſt, infantem & furioſum non poſſe originaliter dominium alicuius rei adquirere, ſeu per immediatam occupationem aliquid ſuum facere. Cauſa eſt, quia ad dominium hoc modo adquirendum neceſſaria eſt intentio adquirentis, quod velit hanc rem in poſterum habere pro ſua; & ſimul vt intelligat, iſtum actum eſſe aptum, vti ipſi inde ius naſcatur. Id quod in tales non cadit. Aſt circa adquirendum dominium rerum, quae ab aliis hominibus in hos deriuantur, aliter ſe res habet. Etſi enim ad hoc quoque, vt res ab altero in me tranſeat in me regulariter requiratur animus intelligens, quid agatur [1], & valens ſignis ex intentione procedentibus indicare, quod iſtam rem mihi habere, atque acceptare velim; receptum tamen eſt apud omnes cultiores gentes, vt in infantes quoque, & qui adhuc in vtero ſunt (vid. *L. 7. L. 26. D. de Statu hominum. L. 3. D. Si pars haered. petatur.*) dominia rerum transferri & ab iisdem retineri poſſent. Idque ratio naturalis & aequitas introduci ſuadebat, quod res, quae dominio ſubſunt, ad vſus vitae ſpectent, & non infantibus minus quam adultis ſint neceſſariae; imo illis paulo magis, quod ob impotentiam virium, & iudicii ſibi non aeque, vt adulti, poſſint proſpicere. Igitur in infantibus circa acceptationem ſufficere iudicatur conſenſus ipſorum praeſumtus, quatenus nemo reſpuere cenſetur aliquid, quod ſibi expedit. Ob defectum tamen iudicii, ex aetate reſultantem, dominium tantum quoad κτῆσιν in infantes conferri potuit, non tamen vt ipſi per ſe id exercerent. Nam mos gentium infantibus fauens id quidem efficere potuit, vt illi quid habere, non etiam, vt eo recte vti per ſe poſſint. Vid. *Galat.* IV, 1. Ne autem ius illud infantium in nihilum recideret, id praeterea humanitas requirebat, vt caeteri adulti iſtorum perſonam tantiſper circa adminiſtrationem bonorum ſuſtinerent, quouſque ipſi ſuis rebus ſupereſſe poſſent. Quae adminiſtratio vel committitur certo homini ab eo, qui bona ſua in tales transfert, vel in ciuitatibus ſuper ea re per leges, aut magiſtratuum prouiſu cauetur [2]; aut vbi vtrumque deeſt, cognatio [3], vicinia, vel ſola denique humanitas eam idoneis commendat. Quo loco obiter referenda eſt lex Charondae; qui *orphanorum bona agnatorum adminiſtrationi, pupillorum vero educationem cognatorum fidei & curae ſubiecit.* Hos enim, vtpote ad quorum ſucceſſionem haereditas pupillorum non pertinet, hisce nullas inſidias moliri. Agnatos inſidiarum occaſionem non habere; cum tamen fato caſuue extinctorum bona ad ipſos deuoluantur, attentam haereditatis curam eosdem geſturos probabile eſſe. DIODORVS Siculus L. XII. c. 15. PVBLIVS Syrus: *Male ſecum agit aeger, medicum qui haeredem facit* [4]. Non multum abit lex Solonis; *vt curator cum pupillorum matre non cohabitet, & ne is curator fieret, ad quem poſt pupillorum obitum ſubſtantia ſpectaret.* Diogenes LAERTIVS in Solone. [Lib. I. §. 56. Edit. Amſt.

3) Apud Tataros Precopienſes tutela patruo defertur. THVANVS L. LXVII. Hiſtor. ad A. MDLXXIIX. H.

4) Et notum illud votum apud PERSEVM: *Pupillumue vtinam, quem proximus heres Impello, expungam!* Apud CAMDENVM ad A. MDLXIIX. exiſtimabatur, cum de adminiſtratione Scotiae quaeſtio eſſet: *Iniuſtiſſimum eſſe, tenellum*

Amſt. ibique Menagius.] Quocunque autem modo alicui eiusmodi adminiſtratio ſit commiſſa, ob fauorem tenerae ſibique non ſufficientis aetatis, ſumma fide ea erit tractanda [5]. Inde HESIODVS L. I. Operum & dierum, [verſ. 330. Edit. Cleric.] in pari gradu delicti locat, qui ſupplici, hoſpitique nocuerit, qui fratris cubile polluerit, qui ſenem parentem aſpere tractauerit; Ὅς τέ τευ ἀφραδίῃς ἀλιτραίνεται ὀρφανὰ τέκνα, *& qui mala cuiuspiam fraude deceperit orphanos liberos.* Apud PLATONEM de LL. [L. XI. p. 972. E. Edit. Wechel. pag. 927. C. T. II. Edit. Steph.] orphani vocantur παρακαταθήκη μεγίστη καὶ ἱερωτάτη, *depoſitum* [6] *maximum & ſanctiſſimum.* Vbi multa de officio tutorum. Etſi vt gratis, aut cum diſpendio ſuſtineatur, non ſemper aequitas & humanitas requirit. Add. GROTIVS L. I. c. 3. §. 6. & ibi Boeclerus, Zieglerus, & Felden. Vbi oſtendunt, dominium etiam quoad actum ſecundum penes infantes eſſe. Nam penes tutores eſt nuda duntaxat adminiſtratio iuris, & rei alienae.

CAPVT

nullum Regem ei in manus tradere, qui ex generis propinquitate regno ambitioſe inhians, facile regnandi cupidine ius violaret. H.

5) Et tamen fit, quod SYMMACHVS ait L. VII. ep. 65. *Eſſe multiformem plerumque perfidiam tutorum.* Add. LIBANIVM Sophiſtam in apologia Demoſthenis. H.

6) Vnde Iure Romano tutor, ob dolum condemnatus, infamis eſt, quia nefas viſum, pupillum a tutore ſub ſpecie officii fraudari. Quid ſi culpa damnum dederit tutor? Vulgo diſtinguunt gradus culpae, & latam deinde indiſtincte dolo comparant, quod diſplicet NOODTIO Probab. I. 13. qui tamen ipſe non eſt audiendus, quia vim facit *L. 42. D. de V. S.* & ex ea eiicit verba, *ſed more ciuitatis* ideoque incidit in Legem Iuliam de vi priuata. Aliam viam ingreſſus Celeb. OTTO in Commentar. ad Inſtitutiones ad §. 6. tituli *de ſuſpectis tutoribus* primo culpam latam, quae prope fraudem accedit, eoque dolum repraeſentat, ſeparat a culpa lata, quae mera ſit inſcitia, imprudentia & incogitantia, veluti ſi tutor male contraxerit, & praedia comparauerit haud idonea, non quidem per ſordes aut gratiam, verum per imperitiam oeconomicam & latam negligentiam, & hunc tutorem, propter latam culpam, non aliter infamia notari putat, quam ſi contendere, quam ſoluere malit, argumento *§. (2) Inſt. de poen. tem. litig.* Sed generaliter loquitur Imperator, eoque ipſo locum praeſcindit reſtrictioni, quae fiat per commentum, in primis ſi hoc e longinquo arceſſatur. Simplicior Inſtitutiones Pandectis conciliandi via aperitur, ſi dicamus, Inſtitutiones vt compoſitione ſaltem poſteriores ſunt Pandectis, Pandectis hic derogare. Sic igitur per *L. 42. & L. 226. D. de V. S.* culpa lata quidem

* *

CAPVT V.

DE OBIECTO DOMINII.

VIDENDVM iam est de obiecto dominii, seu quaenam res idoneae sint, vt sub proprietatem eant. Ad hoc igitur duo requiri videntur, tum, vt res vsum aliquem hominibus mediate aut immediater possit praebere, per se, aut per cohaerentiam cum alia re; tum vt hominum adprehensioni & custodiae aliquo modo sit obnoxia. Nam plane inutilia sibi vindicare velle superuacuum, & ineptum est *. Et cum proprietas includat ius alios abs ea re arcendi, quod inutile est, ni aduersus alios in actum possit deduci; frustra proprium tibi afferes illud, vbi nulla ratione prohibere possis, quo minus caeteri te inuito de ista participent.

§. II. SED ET quaedam, vtilia licet hominibus, propter amplitudinem suam inexhausta sunt, vt omnium vsibus possint patere, nec tamen singulis iste vsus reddatur malignior. Tales res proprietati subiicere, malignum foret atque inhumanum. Eam ob rationem vulgo a proprietate eximunt lumen caloremque solis [1], aërem [2], aquam profluentem,

dem omnis, etiam quae in mera rusticitate consistit, infamia notatur, quia facilius ICti veteres tutores, in ordinem coactum iri, existimabant, si hic omnia stricte acciperent. Iure autem institutionum, quod plerumque simplicitatem amplectitur naturalem, nulla species culpae dolo amplius notatur per §. 6. *Inst. de Suspens. tutor.* Proinde fama ciuis, in iudicio tutelae, non alias iure nouo proiicitur, quam, si Dolum admiserit tutor, qui inde dolus si nomine culpae tegatur, nomen a re diligenter separandum erit.

§. I. * Difficile tamen futurum putat THOMASIVS Iurisprud. Diu. L. II. c. 10. §. 123. vt exemplum suppeditetur rei plane inutilis. Sufficit enim nos voluptatem ex eius possessione capere, vt nobis fructuosa videatur. Si ab eo, quod plerumque fit, res aestimemus, inutiles erunt araneae, mures, glires, muscae, vermes, & similia.

§. II. 1) Adseruntur a CVIACIO Obseruat. L. X. c. 7. duo exempla eiusmodi vectigalis, alterum pro vmbra platani praestandum, alterum aëricum. Prius haustum est ex PLINIO L. XII. c. 1. posterius ex CEDRENO, qui id Imperatori Michaëli Paphlagoni tribuit. Vid. SELDENI Mare clausum c. 21.

2) Nihil tamen impedit, quo minus dominium subeat, certum eius spatium, quod regionibus nostris contineatur. Quod ipse AVCTOR etiam admittit, L. III. c. 3. §. 4. Humanitatis tamen est, nemini interdicere vsum innoxium harum rerum. Vid. TITIVS Obs. CCLXXXVII. et THOMASIVS Inst. Iurispr. Diu. L. II. c. 10. §. 127. & ipse AVCTOR noster in Elem. Iurisprud. vniu. p. 84. Vid. infra §. 4.

tem [3], & similia. PETRONIVS [c. 100. Ed. Burm.] *Quid non commune est, quod natura optimum fecit? Sol omnibus lucet. Luna innumerabilibus comitata sideribus etiam feras ducit ad pabulum. Quid aquis dici formosius potest? In publico tamen manant.* Apud OVIDIVM Metam. VI. [v. 349.] ita Latona: *Vsus communis aquarum est. Nec solem proprium natura, nec aëra fecit, Nec tenues vndas: ad publica [4] munera veni.* Quanquam cum terrigenis ad vsum luminis & aëris, terrae vsus sit necessarius, quippe quibus volare a natura sit negatum; inde fit, vt eius liber & omnimodus vsus aliis possit intercipi; puta: si quis in obscurum & tetrum carcerem coniiciatur. Et cum aër alicubi liquidius sese & purius diffundat, isthoc quoque respectu alicui loco pretium accedere potest. Quemadmodum in aedificiis cumprimis & fundis prospectum maximi fieri ab hominibus, amoenitatem sectantibus, videmus. Qua de caussa introductae sunt seruitutes altius non tollendi, luminum [5], & ne luminibus officiatur, prospectus, & ne prospectui officiatur. Sic quanquam alias nemo ventum sibi asseruerit proprium; potest tamen constitui seruitus venti non intercipiendi [6], ne molae nostrae [7] alatae reddantur inutiles [8].

§. III. EST ET hoc obseruandum, quemadmodum diuersam habent materiam substantiae rerum, in quas homini dominium competit; ita quamlibet earum occupari & possideri eo modo, quem naturae ipsius conditio admittit. Quo arctius enim aliqua res velut claudi & circumscribi potest, eo facilius effectus proprietatis aduersus alios obtinentur. Adeoque quo aptior est aliqua res, vt iniustae aliorum manus ab illa excludantur, eo securiorem nobis eiusdem proprietatem spondemus. Vti tamen non statim aliqua res est a proprietate exemta, abs qua non ita commode aliorum manus possunt arceri; ita si quid adeo sit diffusum, vt vel impossibile moraliter sit custodia qualicunque eam amplecti, aut ipsa custodia longe plurium sit impensarum, quam quanti sunt fructus inde redituri; non est praesumendum, quempiam rem tam onerosae tutelae sibi voluisse propriam reddere. Quanquam ad hoc, vt res aliqua fieri possit propria, non requiratur, vt illa includa-

3) Vid. supra L. III. c. 3. §. 4. SENECA IV. de Benefic. c. 28. *Deus quaedam in vniuersum humano generi dedit, a quibus excluditur nemo. Nec enim poterat fieri, vt ventus bonis viris secundus esset, contrarius malis. Commune autem bonum erat, patere commercium maris, & regnum humani generis relaxari.* H.

4) In quo loco OVIDII res publicae & communes promiscue accipiuntur. Fit id interdum quoque in Iure, veluti in *L. 2. D. de Rerum diuis.* in qua Marcianus res *publicas* communium nomine complectitur. Sed varie diuidunt ICti sine dissensu: vt eleganter ostendit CVIACIVS Lib. XIV. Obs. c. 16. & L. XV. c. 33. Possunt quoque verba: *quaedam publica* Marciano in L. 2. *excidisse*, nam ipse mox in *L. 4. §. 1. D.* eodem, *publicorum* meminit, quare sine caussa de Marciano cum ceteris Iureconsultis conciliando tantopere laborant Scholiastes Graecus Lib. XLV. Basil. tit. 3. Hotmanus, Matthaeus atius, & Gerardus NOODT L. I. Probab. c. 8.

5) Vid. AVCTOR infra c. 8. §. 6.

6) Apud Ioannem BVSCHIVM Chron. Windesem. L. I. c. 17. cum aliquis ventum sibi vindicaret, Florentius Episcopus Traiectensis aiebat: *Nemini viuentium se nosse, cui in vento illo dominationis suae ius aliquod competat, nisi sibi & Ecclesiae Traiectinae.* Interdum quoque vento opus est ad aucupia. Vid. H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 2. §. 3. n. 2. AVCTOR infra L. V. c. 1. §. 5. H.

7) Vid. infra Lib. V. c. 1. §. 5. venti molarum concessi exemplum habet SCRIVERIVS in Harlemo IV. p. 181.

8) Confer. THOMASII dissertatio, Non ens actionis forensis contra aedificantem ex aemulatione §. 28. De iure molendinorum in genere agit

eludatur, aut includi possit terminis artificialibus, aut heterogeneis; sed sufficit, si eius magnitudo quacunque ratione possit designari *. Inde superuacua est solicitudo GROTII L. II. c. 3. §. 7. quando flumina proprietatis capacia vult ostendere; quod etiamsi flumina nec supra nec infra claudantur territorio, sed cum aqua superiori & inferiori aut cum mari cohaereant: sufficiat tamen, quod maior pars, id est, latera sint clausa ripis.

§. IV. DENIQVE & hoc deprehendimus, quod quarundam rerum vsus arctis velut finibus sit circumscriptus, nec cum pluribus communicari aptus: quales in proprietatem ire pacis quam maxime intererat. Quaedam autem res, cum diuersos sui vsus praebeant, secundum quosdam vsus exhauriri possunt, secundum quosdam omnibus abunde sufficiunt. Tales res vti nihil impedit, quo minus proprie possint fieri: ita & illud lex humanitatis iubet, vt vsus earundem inexhaustus nemini pacato denegetur. Quod si autem aliqua res sit, quae secundum omnes vsus inexhausta foret [1], eam in primaeua communione, & in medio non relinqui absurdum fuerit [2]. Equidem in communione positiua si communis res diuisa singulis sufficit, nihil impedit diuisionem fieri; sin minus, praestat rem indiuisim possideri. Verum vt res aliqua in medio totius humani generis exposita, omniumque promiscuis vsibus sufficiens per partes diuidatur, id sane a ratione abhorret. Equidem terrae tanta est magnitudo, vt ad quemuis vsum omnibus populis sufficiat, non tamen si indiuisim a tanta multitudine hominum, qualis nunc est, possideretur. Quam illa citra culturam hautquidquam aluerit. Ergo alia ratio est, quare magnitudo non obstiterit, quo minus terra diuideretur; quae ipsa tamen diuisionem Oceani faceret ridiculam. Conf. ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 2. §. 3.

§. V. ENIMVERO de aliis quidem rebus parum heic difficultatis. Sed super mari, an illud proprietatis capax sit, nostro seculo a clarissimis ingeniis [1] fuit disceptatum [2]. Vbi obseruare licuit, multos studium aduersus patriam

 suam

agit TITIVS Iuris priuati Romano-Germanici L. VIII. c. 16.

§. III. * Imo Dominii limites iidem sunt, qui possessionis, & quodcunque aliquis occupauerit, eatenus ipsius est, quatenus possidet. Vid. V. A. Cornel. van BYNKERSHOECK de Dominio maris. c. IX.

§. IV. 1) Cui rationi inexhausti vsus non aliter locus est, quam si possessio nulla ratione seruari possit, qualis est possessio Oceani. Ex eo enim solo, quod rei alicuius tam magna suppetit abundantia, vt quicquid ceperimus, aliis adhuc satis inde supersit, etiam id sequitur: posse nos tantam eius rei partem occupare, quantam voluerimus, & possidere queamus, quoniam, quantumcunque occupemus, occupatio nostra sine damno aliorum sit, obseruante Cl. BARBEYRACO ad h. l.

2) Vid. supra L. III. c. 3. §. 3. H.

§. V. 1) Inter quae eminent GROTIVS in Mari libero, de quo HERTIVS in nota sequente, & SELDENVS in Mari clauso. Nouissime multa noua adtulit Cornelius van BYNKERSHOEK in Dissertatione de dominio maris, quae est inter opera eius minora, iunctim edita, Lugduni Batauorum 1730. quum hoc argumentum Pufendorfio ita exhaustum videretur, vt nihil dici posse crederet, quod non antea dictum esset.

2) H. GROTII Mare liberum, suppresso Auctoris nomine, editum est A. MDCVII. occasione actionis de induciis inter Hispanos & foederatos Belgas, vt scribit Dominic. BAVDIVS L. II. de Induciis Belli Belgici. At propter controuersiam de piscatu inter M. Britanniae Regem & Batauos A. MDCIX. editum, prodidit Robert. IOHNSTONVS L. XIV. Rer. Britan. ad d. A. Ioannes Isaac. PONTANVS duobus discussionum histori-

ſuam magis ob oculos, quam veritatem habuiſſe. Etſi per eosdem, & reliquos extra partium ſtudia poſitos, ita ſint omnia excuſſa, vt nihil fere dici poſſit, quod non dictum ſit prius. Eo breuioribus nobis heic licebit eſſe; cum in omnium manibus verſentur ſcriptores, a quibus iſta controuerſia fuit tractata. Illud igitur manifeſtum, conceſſioni diuinae, qua homini ius in terram capeſſendi imperium fuit indultum, etiam mare adiungi. Aeque dicitur: dominamini piſcibus maris, quam animalibus terreſtribus. In animalia autem imperium intelligi non poteſt, ni ſimul ius ſit elementum, quod illa inhabitant, prout eius admittit natura, vſurpandi. Etſi vero & volucrium coeli fiat mentio; tamen cum in aëre homini verſari ſit negatum, ita vt a terra ſit disiunctus, ſoli aëri innixus; ideo imperium in aërem exercere non potuit, niſi quouſque qui in terra ſtant pertingere queant. Verum vt in mari dominium longius exerceri poſſet, effectum eſt per naues, ad ſummam iam perfectionem perductas, quae non oneribus tantum tranſportandis inſeruiunt, ſed & per regna Neptuni Martem terribili magis ſpecie, quam per terram idem deſaeuit, circumferunt. Neque eſt, cui ſcrupulum iniicit amplius illud HORATII carm. L. I. Od. 3. [v. 21. & ſeq.] *Nequidquam Deus abſcidit Prudens Oceano diſſociabili Terras; poſtquam impiae Non tangenda rates tranſiliunt vada.* Neque priuilegium aliquod maris prae terra adparet, quo minus illo ad vſum & commoditatem ſuam vti homo queat. Enimuero cum conceſſio diuina dominium, quod effectum in ordine aduerſus homines ſit habiturum, immediate non conſtituat; inde in arbitrio hominum fuit, vtrum mare quoque, ſicut pleraſque terras, ſub proprietatem vellent mittere, an vero id in primaeuo ſtatu relinquere, vt non magis ad vnum, quam ad alterum pertineret.

§. VI. QVAESTIO igitur eſt, vtrum certae inueniantur cauſae in mari, quare illud proprietatem ſubire nequeat? Id quod aliqui aſſertum iuere, rationibus partim phyſicis, partim moralibus. Inter illas allegarunt fluiditatem maris [1], quod proprium terminum non habet pro communi natura omnium liquidorum; poſſeſſionem autem non procedere, niſi in re terminata. Ad quod alii reſpondent, fluiditatem in ſe nihil obſtare proprietati: neque mare carere ſuis terminis, incluſum quippe litoribus; neque adeo difficile eſſe, partes & tractus maris certis terminis [2] circumſcribere. Addi poteſt, quemadmodum proprietati fluminum nil officit, quod in perpetuo ſint decurſu; ita nec maris, quod aqua vi ventorum aut per aeſtum modo huc modo illuc impellatur. Aliud enim eſt flumen, aliud aqua profluens; aliud mare, aliud aqua marina. Vaſtitas & amplitudo maris nequaquam eiusdem cuſtodiam penitus reddit impoſſibilem, adeoque nec proprietatis vſum plane tollit. Nam

hiſtoricarum libris Ioanni Seldeno ſe oppoſuit, vt Danis Norwegisque praeſertim iura quaedam vindicaret, quae Seldenus ad Britannos traxiſſe viſus eſt; de caetero tutiſſimum iudicans, media incedere via, & aſſerere, nec liberum eſſe mare omne, nec etiam claudi quodcunque aut omne poſſe. Th. GRASWINCKELIVS Vindiciarum maris liberi libros quinque aduerſus P. Baptiſtam BVRGVM, Liguſtici maris dominii aſſertorem, conſcripſit. Add. HVBERVS Part. I. L. 4. Digreſſ. iur. ciuil. c. 14. 15. 16. nominatim contra AVCTOREM ſcribens. Dominium maris aſſerentes recenſere prolixum eſſet. Mediam quoque viam tenuit BOE-

Nam prohiberi alii ab vſu maris poſſunt vel ex terra, vbi per anguſtum fretum in noſtras terras ſinus maris infunditur, vel per naues armatas, quae eundem in mari vſum poſſunt praeſtare, quem in terra arces limitaneae. Etſi negari nequeat, totius Oceani cuſtodiam vni populo moraliter fore impoſſibilem; neque operae pretium facturum, qui in omnibus eius partibus per naues armatas caeteros eiusdem vſu velit arcere. Stultum eſt autem concupiſcere, quae non capias; praeſertim vbi non neceſſitas vitae, ſed ſuperuacua ambitio, aut auaritia quaeritur. Etſi enim alias defectus facultatis phyſicae moralem non ſtatim extinguat: tamen cum haec citra illam inter prauas hominum cupidines fere inanis ſit, rationis eſt, plura non affectare, quam commode tueri poſſis. Superuacua tamen eſt reſtrictio GROTII L. II. c. 3. §. 7. 8. quando flumina, & partes maris in proprietatem ire vult, modo illa, & hae comparatione terrae quid ſint exiguum [3], aut vt non ita magna ſint, vt non cum terris comparata portio eorum videri poſſint. Si enim populus aliquis ad ripam fluminis vaſti conſederit tractu longo, non lato, flumen in comparatione terrae non erit exiguum quid; & tamen puto hoc ipſius proprietati nihil obſtabit. Sic regna dantur, quae a ſuis prouinciis & appendicibus longe ſuperantur. Moralem rationem, ob quam proprietas mari non conueniat, deſumunt inde, quod eius vſus ſit inexhauſtus [4], adeoque omnibus promiſcue ſufficiens, vt fruſtra ſit, eius partes ſingulis velle aſſignare. Quod argumentum ſane palmarium duceremus, ſi id conſtaret, mare quoad omnem ſui vſum in quibuslibet partibus omnibus ſufficere. Nam introducta eſt vtique rerum proprietas conſeruandae paci in ſocietate humana. Cum autem hic inter caeteros eius ſit effectus, vt qui rem meam me inuito inuadit, & vſurpat, iniuriam faciat, bello cauſam praebentem: igitur non promouiſſe pacem, verum plures eius abrumpendae occaſiones conciliaſſe fuerint cenſendi, ſi qui rem vellent propriam facere, quae in medio omnium promiſcue vſui expoſita homines nulla collidere lite apta foret. Enimuero an mare ſecundum omnem ſui vſum in omnibus ſui partibus ſit inexhauſtum, liquidius adparebit, ſi eiusdem vſus diſtinctius conſideremus.

§. VII. AQVANDI ergo & lauandi vſus nec magni eſt, nec niſi litorum accolis patet, & reuera inexhauſtus eſt. Inſeruit quoque aqua marina ſali excoquendo; ſed quo vſu accolae litorum duntaxat gaudent. Inexhauſtum quoque et innoxiae vtilitatis eſt mare quantum ad nauigationem. Vid. *L. 23. §. 1. D. de Seruit. praed. ruſt.* Verum ſunt praeter hos alii quoque vſus maris, qui partim non penitus ſunt inexhauſti; partim populo maris accolae occaſionem damni praebere poſſunt, vt ex re ipſius non ſit, omnes maris partes

Yyy 3

BOECLERVS Diſſertatione, cui titulus: *Minos, maris dominus.* H.

§. VI. 1) Videatur SELDENI mare clauſum c. 21. 22.

2) Quibus inſeruire poſſunt ſcopuli, breuia, aduerſa inuicem promontoria, inſulae hinc inde ſparſae, & ſimilia. Sed & ex gradibus longitudinis & latitudinis praeſens remedium.

3) Qua ratione Danis nuper viſum eſt, interdicere Hollandis acceſſum Groenlandiae ad quartum milliare.

4) Vide ſupra §. 4. nota 1. & Dn. van BYNKERSHOEK obſeruatio de Dominio maris c. 9.

tes cuiuis promiſcue patere. Prioris generis eſt piſcatio, & collectio rerum in mari naſcentium. Piſcatio etſi in mari fere ſit vberior [1], quam in fluminibus aut lacubus: patet tamen, ex parte eam exhauriri poſſe, & accolis maris maligniorem fieri, ſi omnes promiſcue gentes propter litora alicuius regionis velint piſcari; praeſertim cum frequenter certum piſcis, aut rei pretioſae genus [2], puta, margaritae, corallia, ſuccinum, in vno tantum maris loco, eoque non valde ſpatioſo inueniantur. Heic nihil obſtat, quo minus felicitatem litoris aut vicini maris ipſorum accolae potius, quam remotiores ſibi propriam queant aſſerere; quibus caeteri non magis iure iraſci aut inuidere poſſunt, quam quod *non omnis fert omnia tellus: India mittit ebur, molles ſua thura Sabaei.* Vid. de felicitate litoris Byzantini PLINIVS L. IX. c. 15. Ex poſteriori genere eſt, quod mare regionibus maritimis vicem munimenti praebet. Inde Dux Somerſetiae, Angliae protector, in epiſtola ad Scotos apud SLEIDANVM L. XX. *Oceano claudimur vndique tanquam moenibus & vallo firmiſſimo.* Et longe meliori iure mare, quam ab ISOCRATE encomio Buſiridis [p. 386.] Nilus, ἀθάνατον τεῖχος, *immortalis murus* vocatur. Verum anceps eſt hoc munimentum. Nam vti pedeſtria per id itinera abrumpuntur; ita patulus nauigiis praebetur acceſſus. Eamque ob cauſam hautquidquam expedit populis maritimis, vt cuilibet in mari litoribus ipſorum praetenſo verſari liceat cum armatis nauibus, non impetrata venia, aut praeſtita cautione de non offendendo. Quantum autem ſpatium maris eiuſmodi vicem munimenti obtineat, cuius intuitu populo expediat dominium in eam obtinere, in vniuerſum non ita accurate definiri poteſt [3]. Sane ob ſolam hancce cauſam aliquot centena milliaria imperio velle amplecti; plus iuſto meticuloſi foret. Ad hoc illuſtrandum facere poteſt, quod CAESAR L. VI. de B. G. [c. 23.] tradit de Germanis: *Ciuitatibus maxima laus eſt, quam latiſſimas circa ſe vaſtatis finibus ſolitudines habere. Hoc proprium virtutis exiſtimant, expulſos agris finitimos cedere, neque quenquam prope ſe audere conſiſtere. Simul hoc ſe fore tutiores arbitrantur, repentinae incurſionis timore ſublato.* Igitur potuerunt graues eſſe rationes, quare populus aliquis certam ſibi partem maris propriam faceret, hactenus vt caeteri eiuſdem vſus ab iſto tanquam beneficium recognoſcere tenerentur.

§. VIII. ENIMVERO cum dominium, quod aduerſus alios homines effectus eſt producturum, a facto hominum coeperit; quouſque cuiuſuis populi limites in mari ſeſe extendant, poſſeſſio, aut pacta cum vicinis oſtendent [1]. Sic

§. VII. 1) De piſcatione Batauorum ad Orcadas IOHNSTONVS L. 14. Rer. Brit. ad A. MDCIX. *Haec piſcatio Batauis ſubſidium belli aduerſus Iberos, fundamentum vectigalium, commeatus militum, ſolatium annonae, fons innumerabilis pecuniae.* H.

2) Vid. de halecibus CAMDENVM de Britannia in Brigantibus p. 584. H.

3) Dn. van BYNKERSHOEK laudatae diſſertationis capite 2. poteſtatem terrae eo extendi tradit, quouſque tormenta explodantur, eatenus enim cum imperare, tum poſſidere nos videri. Neque alia ſententia vſos videri Ordines foederati Belgii, qui A. 1671. 3 Ianuarii decreuerint, vt nauium praefecti ad oras externorum Principum in mari ſalutarent, quouſque tormenta vrbium & arcium exploduntur, prout princeps eius orae qua de ageretur, voluerit. Hoc addito, eſſe quemque in ditione ſua pleniſſime dominum & aduenam quemque ſubditum.

§. VIII. 1) Huiuſmodi pacta, vt quidam populi iure & vſu certi maris cedant, valere, etiam GRO-

Sic ISOCRATES Panegyrico [pag. 111. Ed. Parif.] gloriatur, Athenienses regi Persarum foedere praescripsisse, *μακρὸν πλοῖον ἐντὸς Φασήλιδος μὴ καθέλκειν, intra Phaselidem naue longa non adpellere.* Quid tamen heic in dubio, & vbi de actibus occupationem testantibus haut liquida extat memoria, sit praesumendum, ex sequentibus intelligi poterit. Ab initio ergo, cum adhuc nauigandi vsus esset incognitus, populos terris occupatis dominium vltra litora extendisse non est probabile. Nam cum piscatio citra naues valde esset sterilis, & non nisi testacea legere, aut lino & hamis decipere, & calamo salientes ducere pisces in scopulo haerentibus liceret; non erat qui metueret, ne per vicinos piscatio ipsis redderetur deterior; cum terrestri itinere accessuri arceri possent. Imo & nauigiis inuentis diu apud plerosque populos piscatio in mari libera est relicta; quod vitae genus laboriosum haut crederetur tam multos inuenturum sectatores, vt ex collisione ipsorum turbae forent metuendae. Sed & cum nullae adhuc hostiles classes nauigarent, per se mari ratio munimenti satis constabat. Inuentis dein nauibus armatis, diu vix quidquam praeter portus sibi proprios populi fecerunt; reliquae partes maris in primaeua communione relictae. Quo audentius piratae grassabantur, quod in locis nullius iurisdictioni subiectis minus atrociter pacem abs se violari crederent. Intellectis deinde maritimae mercaturae compendiis nonnulli fretorum accolae haec sibi propria asseruerunt, quo exactis vectigalibus [2] in partem lucri admitterentur, aut vt vrbes suae a mercatoribus celebrarentur. Dein aliae quoque partes maris dominio subiectae, vel piscatione insigniter vberes, vel quia securitati regionum expediebat. Vix tamen aliud dominii ius exercitum, quam vt citra noxam commeare quibuslibet iniungeretur, neue cui amplius ibi praedas liceret agere, aut citra veniam armatis nauibus illas maris partes ingredi. Inde apud THVCYDIDEM L. V. [c. 56. Ed. Oxon.] cum Lacedaemonii milites mari Epidauriis submisissent, Argiui missis legatis cum Atheniensibus expostularunt, quod cum in foedere cautum esset, ne transitum per suam regionem hostibus darent, ipsos mari praeternauigare siuissent. Idque factum Athenienses tanquam violationem foederis a Lacedaemoniis factam interpretati sunt. Ad istud autem dominium agnoscendum recentioribus, vt adparet, seculis receptum [3], vt exterae naues, dum munitionem maritimam, aut armatam nauem praeteruehuntur illius, qui dominum eius maris se fert, signum aliquod venerationis exhibeant [4]. Id autem non videtur necessarium, vt singulae gentes praecise demonstrent tempus, quo dominium in certas maris partes occupauerint: sed cum

GROTIVS ipse L. II. de I. B. & P. c. 3. §. 15. concessit. H.

2) Vid. GROTIVS L. II. c. 3. §. 14.

3) Simile tamen apud veteres etiam obseruare est: cum enim Domitii Aenobarbi & Antonii naues praetoriae casu sibi obuiae essent, primarius lector Antonii stans in prora, vt mos est, Aenobarbi *ὡς ὑπηκόοις ἢ ἐλάσσοσιν ἀνδράσιν ὑπαντῶσι προσέταξε, καθελεῖν τὸ σημεῖον, vt subditis aut inferioribus occurrentibus imperabat, detraherent insignia.* Add. I. LIPSIVS I. Elector. c. 23. Neque tamen id factum dixerim imperii maritimi conseruandi causa. Caeterim mos ille velorum dimittendorum aut exonerandorum tormentorum variat, nec raro pactis definiri solet. V. LOCCENIVS L. I. de iure marit. c. 4. §. 10. Non reticenda hoc loco singularis nec imprudens Reip. Venetae consuetudo, cuius Dux quotannis solenni ritu, iniecto in vndas annulo, Thetyn, vt ille loquitur, vxorem ducit. H.

4) Contra, minime id esse agnitionem dominii maris, si quis alterius gentis nauibus vela submit-

cum istius exercitium non quouis tempore vsum habeat, sufficit, si actus imperii tunc exercuerunt, quando vtilitas reipublicae id exegisse visa fuit. Quin putauerim, citra absurditatem dici posse [5], partes maris, in quantum rationem munimenti, adeoque appendicis duntaxat habent, absque peculiari actu corporali coepisse subire dominium eius populi, cuius litoribus praetexuntur, postquam inter gentes armatarum vsus nauium innotuit. (Conf. ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 3. §. 11.) Nam hoc intuitu mare sese habet, tanquam accessorium terrae, sicut fossae, vel etiam proximae vligines & paludes censentur accessio vrbis. Vti autem in occupatione rerum immobilium non opus est, vt singulae partes corpore tangantur, sed vna pars tacta intelligitur proprietatem inducere toti isti, cuius ea pars dicitur: ita occupata per modum vniuersitatis aliqua regione, certis finibus circumscripta, licet ab initio populus vltra eos fines dominium proferendi aut exercendi intentionem non habuerit, quod nullum eius loci vsum crederet: intellecto tamen post, necessarium esse istum locum vacuum suae regioni adiungi, videtur sola destinatione animi dominium in eundem locum, tanquam partem aut appendicem suae ditionis, potuisse prorogare, praesertim postquam constitit, alios quoque populos ex terra in vacuum hactenus mare ditionem suam protulisse. Vbi recte praesumitur, reliquos populos hautquidquam [hunc] [6] deteriore conditione esse voluisse. Ex hisce patet, hodie post rem naualem, ad summum perductam fastigium, praesumi, quemuis populum maritimum, & cui vllus nauigandi usus, esse dominum maris, litoribus suis praetensi, quousque illud munimenti rationem habere censetur [7], inprimis autem portuum, aut vbi alias commoda in terram exscensio fieri potest. (BODINVS de Rep. L. I. c. vlt. Baldi fide asserit: *Iure quodammodo Principum omnium maris accolarum communi receptum esse, vt sexaginta milliaribus a litore Princeps legem ad litus accedentibus dicere possit.* [8] Sinus quoque maris regulariter pertinere ad eum

submittat, contendit laudatus Dn. van BYNKERSHOEK de Dominio maris c. 5. in fine. Sic verbi gratia Ordines foederati Belgii in §. IV. pacis inter Carolum II. Angliae regem & se Anno 1674. 19 Febr. factae, agnouisse, ius esse regiis Anglorum nauibus, vt iis Ordinum etiam totae classes summum aplustre & supparum submittant in omni isto mari, quod Septemtriones & promontorium, quod Finis terrae dicitur, interiacet: sed hoc fieri, vt intelligamus, alterum populum superiorem esse, non vt cogitemus, alterum non esse liberum.

5) Idem dixit STRAVCHIVS de imp. mar. c. 3. §. 4. cui HVBERVS obiicit, occupationem corporalem & facti esse. Verum salua res est. Nihil enim vetat, occupata principali re, etiam accessiones occupatas censeri. H.

6) Hanc vocem, praeeunte Cl. BARBEYRACO inseruimus, poscente eam sensu. Quod autem dictum vult AVCTOR ita intelligi debet, vt noua interuenisse fingatur ratio, quae acquisitionem vtique factam esse, testetur. Ita, inuentis tormentis, sua sponte ea pars maris, quam tormentis tueri possumus, territorio adiuncta esse, videtur. Quodsi desit eiusmodi ratio, nouo omnino apprehendente possessionis signo opus erit, ne terrae, quas occupauimus, aliis videantur adhuc vacantes.

7) Vid. supra §. 7. nota 3. Quod ad reliquum maris spatium adtinet, in quod ciuitas e terra dominari nequeat, Dn. van BYNKERSHOEK dissertationis de dominio maris c. 3. opinatur, catenus aliquem dominum eius effici, quatenus eum animo sibi acquirendi in eo nauiget, quod continuis classibus habendis omnium optime significari possit. Ita olim Romanos, qui mare mediterraneum, qua Europam, Africam & Asiam alluit, imperio suo complexi sint, per quatuor classes perpetuas id detentasse; quarum prima steterit ad *Misenum*, secunda ad *Rauennam*, tertia ad *Forum Iulium*, quarta ad *Byzantium*: Eosdem ei etiam parti Oceani dominatos esse, quae sit

eum populum, cuius terris iste ambitur; neque minus freta. Quod si autem diuersi populi fretum, aut sinum accolant, eorum imperia pro latitudine terrarum ad medium vsque eiusdem pertinere intelligentur [9], nisi vel per conuentionem indivisim id imperium contra exteros exercere, ipsos autem promiscue inter se isto aequore vti placuerit; vel alicui soli in totum istum sinum, aut fretum sit dominium quaesitum ex pacto, reliquorum concessione tacita, iure victoriae, aut quia is prior ad id mare sedes fixerat, idque statim totum occupauerat, & contra aduersi litoris accolam actus imperii exercuerat. Quo casu tamen nihilominus reliqui sinus aut freti accolae suorum quisque portuum, tractusque litoralis domini esse intelligentur. De effectibus marinae velut ditionis vid. Alber. GENTILIS Advoc. Hispan L. I. c. 8. & 14. & SELDENVS Maris clausi L. II. c. 20. 21. 22. Vbi obiter addendum, quod Eduardus CHAMBERLAYNE Notitia Angliae part. L. c. 4. tradit, qui in naui natus sit, in mari ditioni Anglicanae subiecto, pro indigena Anglo censeri, neque naturalisatione, vti vocant, opus habere, sicut alii, qui extra Angliam nati sunt.

§. IX. SED quid dicemus de vasto Oceano, magnis continentibus, Europae, Africae, Asiae, Americae, terrae Australi, & incognitae interiecto? An & hic sub proprietatem iuit, an vero adhuc in primaeuo statu persistit, omnibus in medio expositis? Equidem istum sua magnitudo hautquidquam absolute reddit proprietatis incapacem. [1] Fatendum tamen est, inutile, quin & cum iniquitate coniunctum fore eius dominium, si quis eum sibi soli in vniuersum, aut pauci per partes exclusis reliquis velint asserere. Nauigatio seu vsus itineris maritimi est res innoxiae vtilitatis, cuius solius causa proprietatem mari inducere superuacuum est; cum aeque commode in mari omnibus communi, quam proprio vela fiant. Piscatio per vastissima illa aequora non est tanti momenti. Et cum frustra illud tuum esse dicas, abs cuius promiscuo vsu alios arcere moraliter sit impossibile; haut puto operae pretium fecerit, qui classes

sit inter Angliam & terram continentem, cum, quia terras vtrinque adsitas tenuerint, tum quia classem alere soliti fuerint in freto interiecto. Sed hodie, addit, nullam partem Oceani, imo ne mare quidem clausum, vllius gentis dominio subesse, nisi quatenus ea dominium suum e terra tueri possit, quoniam nulla hodie gens classes perpetuas alat. Et videtur in mari locus esse sententiae ipsius, qua extra ciuitatem dominium cum possessione finiri contendit, etsi hoc in aliis rebus negandum videatur, per ea quae dicta sunt, ad c. 4. §. 4. nota 2. & 4. & quae dicentur ad c. 6. §. 1. nota 2. Ceterum commode HEINECCIVS Iur. Nat. & Gent. L. II. c. 8. §. 177. vti mare nullius esse agnoscit, ita, quin id occupari possit, occupantique cedat, nullus dubitat, maxime, quum id & olim esse factum & hodie fieri, ipsa nos conuincat experientia. At quum occupari non soleant res inexhausti vsus, nec earum vsu alios excludere fas sit, in mari vero quaedam sint exhausti vsus, veluti captura piscium maiorum & vnionum, vectigalia & similia emolumenta, quaedam inexhausti vsus, veluti nauigatio; illis alios excludi posse, his non posse, vere & naturae rei conuenienter putat, vir praestantis iudicii & eximiae doctrinae.

8) Alberic. GENTILIS L. I. Aduocat. Hispan. c. 8. vsque ad centum milliaria extendit. Alii strictius & breuius determinant, praesertim si mare interiacens eousque se non extendat. V. IO. LOCCENIVS L. I. de Iur. marit. c. 4. §. 5. H.

9) Conf. infra c. 7. §. 11. H.

§. IX. 1) Nam & in parte Oceani eadem militat ratio, quae in mari, quod internum vocant. Angli apud H. GROTIVM L. XIII. Histor. Belgic. ad A. MDCIV. dicebant: *Nimis multa extare documenta, Britanniae esse dominos, qui essent maris.* H.

classes per omnes Oceani partes perpetuo velit alere, prohibendae aliorum piscationi. Quid si tamen aliquis per inanem ambitionem, vt dominus Oceani clueat, aut subigente auaritia, vt solus emolumenta nauigationis, & commerciorum maritimorum ad se trahat, proprietatem Oceani sibi soli velit arrogare? Praesertim si dicat, sese primum nauigando Oceanum vsurpasse, & in singulis continentibus, queis iste interiectus est, terras possidere. Cum autem Oceanus initio fuerit vacuus, in eum potuisse proprietatem sibi adquirere, quicunque primus illum occupare sit aggressus. Heic dicimus; liberum quidem esse hominibus, vacua occupando sua facere, sed ita tamen, vt meminerint, non vni & alteri, sed vniuerso hominum generi orbem terrarum a Numine esse concessum; simulque naturaliter homines esse aequales. Igitur pactum illud [2] tacitum eorum [3], qui primi res diuiserunt, circa concedenda occupantibus illa, quae in primam diuisionem non venerunt, hautquidquam extendi potest ad talem rem, quam si vnus possideret, reliquos omnes iniquissimo seruitio posset premere, aut exposita alias maxima commoda intercipere. Quippe cum istis de tali casu in mentem non potuerit venire. Vnde sicut nemini vitio fuerit vertendum, si ex aceruo rerum in medio positarum quantumuis abunde necessitatibus suis etiam in futurum prospexerit: ita ferendus non est, qui absurda ex cupidine plura velit affectare, quam quae capere possit; & ideo tantum fines suos in immensum extendere, ne aliis naturae bonis fruendi copia sit. Nullus igitur probabilis praetextus adferri potest, quare vnus aliquis populus in totum Oceanum dominium velit praetendere, cum hoc effectu, vt caeteros omnes a nauigatione eiusdem velit arcere [4]. Earum rationum, quae proprietatem rerum introduci suaserunt, nulla in vastum Oceanum cadit. Vt is nauigationi sit idoneus, nulla, quantum ad ipsum mare, hominum opera & industria opus est. Eodem labore venti quicquid est vbique nauium propellunt, quam vnicam. Nec quos naues ducunt sulcos, secuturis asperius reddunt iter. Non deterius patet tibi in continentem, alterum iter, licet caeteri eandem viam vsurpent. Ante caeteros per locum aliquem iter fecisse; hautquidquam in eundem dominium dat, aut reliquis idem iter intercludit. Impudens autem est iactare; interdicta caeteris nauigatione, vnum solum lucro inde proueniente potiri; ad quod quemque intentum esse debere. Quasi vero iniquissimo monopolio caeteri omnes sint premendi, vt vnius inexplebilis auaritia alatur; aut quasi reliquis omnibus iugum vltro sit subeundum, quia vnius ambitio improbo voto totius orbis imperium complectitur. Ea fuit Numinis erga mortales liberalitas, vt, quae necessitatibus ipsorum inseruiunt, abunde suppeditauerit. Eos autem possidendi fines ratio hominibus praescripsit, vt contenti sint adquisiuisse, quae suis suorumque vsibus probabiliter sufficerent. Nec futuri

2) Minime, vt aliquoties monitum fuit, necesse est, ad eiusmodi pactum decurri, vtpote quod mere imaginarium est. Impossibilitas in perpetuum occupandi Oceanum sufficit, vt adpareat, non ferendam esse iniustitiam eorum, qui talia petant, Vid. supra §. 8. nota 7. & dissertatio Dn. van BYNKERSHOEK de dominio maris cap. 7.

3) Haec hypothesis saepe a nobis est reiecta. Verior ratio est, quod possessio maris fere non nisi coniecturis probetur, propter fluentis & liquidi materiam. Quae probatio populo vni, quan-

futuri incautos esse vult, dummodo per inuidiam, aut superflua habendi libidinem alii non prohibeantur de necessariis sibi prospicere. Si quis vlterius grassatur, & superfluas corradit opes opprimendis aliis, reliquis vitio non vertetur, si occasione data istum mature in ordinem redigere instituant.

§. X. Ex hisce liquet, pacatam Oceani nauigationem omnibus & esse liberam, cum nemini adhuc tale ius in eum sit constitutum, vt caeteros inde arcere queat; & per legem humanitatis talem esse debere. Adeoque neminem posse prohibere, quo minus populi Oceanum accolentes, ipsi non subiecti, inter se commercia instituant; nisi pacto tale ius sibi quaesiuerit, vt aut vnus populus in ipsius gratiam certum quempiam populum a suis commerciis arcere teneatur [1], (qualia pacta Societas Indiae Orientalis Belgica cum Imperatore Zeilonis iniuit. Vid. Phil. Baldaevs Descript. orae Malabar. & Coromand. c. 10. & 22.) aut quis ipsi cesserit facultate sua ad eum populum nauigandi. Nam cum merces meas, praesertim ad superfluam voluptatem magis, quam ad vitae necessitatem spectantes, pro lubitu ipse retinere, aut alienare possim; nihil prohibet, quo minus certas ob causas pacto me alicui obstringam, quod ipsi soli easdem sim concessurus. Et hoc ipsum est libertatis, vt quis iure suo alteri per pactum cedere queat; quanquam eiusmodi pactum tertio alicui praeiudicare nequit. Inde etiam vti recte Princeps prohibere potest, ne merces in sua regione natae, aut factae ab exteris exportentur, nisi pacto aut liberali concessione eam sibi facultatem parauerint; (quale tamen pactum inire, aut quam gratiam indulgere de iure naturae nequidquam tenetur, nisi si quem forte extrema vrgeat necessitas, citra commercia isthaec periturum:) ita si verbi gratia populus Europaeus regionem aliquam Africae aut Indiarum suam fecerit eo modo, qui inter gentes dominium parere solet; recte quoque si videbitur, omnem aditum ad eandem commerciorum causa susceptum caeteris poterit praecludere, aut non nisi sub certa conditione, certoue onere permittere. Id quod & ita obseruari videmus, nec in eo quidquam adparet, quod naturali rationi repugnet. Nam illa tantopere iactata commerciorum libertas non obstat [2], quo minus ciuitas suis plus ciuibus, quam exteris fauere queat.

 CAPVT

quantum attinet vniuersum Oceanum, haut dubie erit impossibilis. H.

4) Nam si transitus per terram iure debetur, vt supra euicimus ad L. III. c. 3. §. 5. tanto is minus in Oceano, quippe tantis periculis minime obnoxius, denegari poterit. Vt bene AVCTOR heic docet: quoniam ius adeundi populos, populo illi, qui imperium maris affectat, non obligatos, ius dat aliis ad omnia, abs quibus illud obtineri nequit. H.

§. X. 1) Vid. supra L. III. c. 3. §. 6. [& 9.] H.

2) Vid. d. c. 3. §. 11. H.

❁ ❁

CAPVT VI.

DE OCCVPATIONE.

I. *Modi adquirendi quotuplices?*
II. *Modi adquirendi originarii.*
III. *Occupatio fit per vniuersitatem, aut per fundos.*
IV. *Occupatio mobilium dependet ab arbitrio summi imperii.*
V. *Alicubi captura ferarum quibuslibet permissa:*
VI. *Alicubi eadem solis Principibus relicta.*
VII. *An qui contra leges venatur, feram captam suam faciat?*
VIII. *Quando occupatae intelligantur res immobiles;*
IX. *Quando mobiles?*
X. *An vulnerata a me fera statim mea sit?*
XI. *An nostri sint pisces, qui in lacu nostro sunt?*
XII. *Res derelictae fiunt denuo occupantis.*
XIII. *De thesauris.*
XIV. *De occupatione bellica.*

ROXIMVM est de modis adquirendi dominii [1] dispicere, qui ad ductum GROTII commode diuiduntur in originarios & deriuatiuos [2]. Illi sunt, quibus ab initio in rem aliquam proprietas introducitur; hi, quibus dominium iam constitutum ab vno homine

§. I. 1) Fit hoc loco a Cl. BARBEYRACO dicussio quaestionis, *An proprietas desinat cum possessione?* ita, vt primum recenseat, quid TITIVS in dissertatione de dominio in rebus occupatis vltra possessionem durante hac parte obuerterit sententiae BYNCKERSHOEKII, proditae in cap. 1. dissertationis suae, de dominio maris: deinde nouas rationes addat, ob quas TITII negantis sententiae accedendum sit. Titio lis stat & cadit his duobus praecipue argumentis: 1) quia inane ius est, quod cum facto oritur & perit, 2) quod conditio perpetuae possessionis, indoli repugnat humanae naturae, & hinc ad iuris alicuius durationem neutiquam requiri potest.

2) Cuius distinctionis vsus est insignis: nam originaria acquisitio fieri nequit visu, vtique vero deriuatiua. Vid. infra §. 8. & c. 9. §. 9. H.

3) Quae diuisio etiam acquisitionibus *deriuatiuis* conuenit. Vide quae dicentur ad caput sequens §. 1. Quod reliquum est, distingui etiam solent modi acquirendi in *ciuiles* & *naturales*, quae diuisio satis quidem trita non tamen vsque adeo liquida est. Quare sic dicendum videtur. Modus acquirendi naturalis est, qui *solo* consensu acquirentis quoad res nullius; vel quoad res in dominio iam constitutas *mutuo* transferentis & acquirentis consensu fit. E contrario modus acquirendi ciuilis est, qui vel sine consensu domini *speciali* dominium transfert, vel aliquando praeter mutuum consensum aliquid exigit, TITIVS Obseru. CCXC. Reperitur haec diuisio in §. 11. Inst. de rerum diuis. *Quarumdam enim rerum dominium nanciscimur iure naturali - - - quarumdam vero iure ciuili.* Vid. infra c. 10. §. 1. nota 1. & c. 12. §. 1. nota 1.

§. II. 1) A nobis quoque ad caput 4. §. 4. nota 4. & deinde aliquoties monitum fuit, primum occupantem res sibi acquirere *nullius* vel *communes* ipso facto occupationis. Quare non vtimur commento conuentionis, & occupatio olim perinde ac hodie, solus & vnicus modus originarius esse, & fuisse videtur, acquirendi dominii. *Quod enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur*, inquiunt ICti in *L. 3. princ. D. de A. R. D.* Si vero plures homines rem vacuam occupent, ita vt per hanc occupationem communio particularis constituatur, tum animaduertente TITIO in Obseru. CCXCI. dominia singularia per diuisionem introduci possunt, ac hoc sensu ea pro modo acquirendi originario haberi.

2) Hypothesin hancce minime necessariam non semel reiecimus. H.

3) Quibus verbis quid sibi velit AVCTOR ipse monebit in §. 8. & 9. Nos hoc loco, cum TITIO Obseru. CCXCII. animaduertimus, occupationem quidem vnicum modum acquirendi originarium esse, ceterum saepe tantum exigi, vt medium voluntatem acquirendi aliis indicandi. Quodsi igitur alii in acquisitionem rei nullius aperte consentiant, vel acquisiturus voluntatem habendi

mine in alium transit. Modus adquirendi originarius [3] iterum est vel simpliciter talis, quo dominium in corpus alicuius rei adquiritur; vel secundum quid, quo incrementum aliquod ad rem nostram adiungitur.

§. II. In svperioribvs satis ostensum fuit, postquam mortalibus a primaeua communione discedere placuisset, ipsos de rebus in medio positis, praeuio [1] pacto [2], suam cuique portionem assignauisse, auctoritate parentis, consensu, sorte, aut quandoque optione concessa. Quae sub isthanc primaeuam diuisionem non venerunt, super his ita conuentum, vt ea cederent occupanti, id est, qui primus eadem corporaliter [3] adprehendisset animo sibi habendi. Inde quod apud Grotivm L. II. c. 3. §. 1. dicitur: *Originaria adquisitio olim, cum genus humanum coire posset, fieri potuit etiam per diuisionem, nunc per occupationem tantum;* ita est explicandum [4] cum primum genus mortalium in plures familias diuidi coepisset, distincta rerum dominia prouenere ex diuisione; post eam diuisionem originarie rem vacuam adquirit, quicunque eam occupauerit, id est, qui prae caeteris eam rem adprehenderit, aut in eadem afferenda reliquos praeuenerit. Prout id vocabuli accipitur apud Senecam Thyeste v. 204. *In medio est scelus positum* occupanti. Tacitvm H. L. V. c. 1. *Multi quos vrbe atque Italia sua quemque spes acciuerat*, occupandi *Principem adhuc vacuum.* Plinivm L. IV. Epist. 15. *In ea ciuitate, in qua omnia quasi ab* occupantibus *aguntur, quae legitimum tempus expectant non matura, sed sera sunt.*

habendi alio actu aeque habili declaret, dominium originarium etiam sine occupatione acquiri potest. Grotivs de I. B. & P. L. II. c. 8. §. 2. Fuerunt autem iam inter veteres ICtos, qui occupationem non nisi actu externo fieri posse dicerent. Vid. Noodt Probab. iur. L. II. c. 6. Diuiditur enim res corporalis in mobilem & immobilem. „Mobilis est, quae salua de loco in locum mouetur, vt pecunia, vestis, supellex, nauis. Immobilis quae salua e loco in locum moueri nequit. Tale primum est spatium, quod & in sua natura plane immobile est, & diuidi potest in commune & proprium. Commune spatium dicuntur loca publica, puta, fora, theatra, templa, viae militares. Proprium est, quod areae possessoris perpendiculariter imminet aut substernitur, tam sursum, quam deorsum. Quoniam autem areae globi terrestris sphaericam habent conuexitatem, lineas perpendiculares in centro terrae deorsum concurrere, sursum autem diuergendo in infinitum excurrere quiuis intelligit. Inde vti supra solum meum attollere mihi liceret aedificium, si fieri posset, etiam vltra coelum lunare, nisi fors Selenitarum fines obstarent; ita deorsum ad centrum terrae duntaxat, etiamsi vlterius progredi possibile foret, fodiendo peruenire liceret. Nam quod vltra centrum est respectu nostri, ad Antipodes nostros spectat. In quibusdam tamen locis leges positiuae non priuatis fundorum dominis, sed Fisco adiudicant, quod infra tantam areae profunditatem inuenitur, quanta vomere attingi nequit. Vtrobique tamen lineae perpendiculares ab areae meae perimetro sursum deorsum ductae, bene sunt obseruandae. Vt enim vicinus non potest excitare structuram areae meae imminentem, etsi solo meo noo innitatur, sed tignis ex domo sua transuersim emissis sustentetur; ita vicissim mihi spatii mei superficiem pyramidalem a lateribus aedificando egredi non licet, nisi fors speciali pacto de eo sit conuentum. Spatio tanquam immobili primo succedit terrae substantia naturalis, *fundi* nomine heic veniens. Telluri *structurae* ad terram firmatae cum omnibus quae clauis firmantur. Huc referri possunt non tantum *molendina alata*, quorum fundamenta solo firmiter affixa manent, licet ad occursum venti ipsum aedificium versus omnes plagas horizontales, circumduci queat; sed etiam molendina *naualia*, quae vocant, quae etsi loci mutationem admittant, vt tamen vsus eorum obtineatur necessum est, ad terram ancoris aut palis firmentur. Nec eo fine extruuntur, vt in motu sint, quamadmodum naues, sed vt consistant. Etsi heic leges positiuae aut consuetudines locorum variant, vt & circa naues, quas, etsi eo fine extructas, vt in motu sint, ac proprie vehiculorum non aedium praebentes vsum, inter immobilia alicubi referunt. " Avctor Elem. Iurisprud. vniu. p. 86. 87. 88.

4) At Grotii mens fuisse videtur, ab hominibus

§. III. CIRCA occupationem rerum immobilium, & potiſſimum agrorum, diſtincte conſiderandum, an ea fiat ab vno, an a pluribus ſimul. Vnus aliquis agrum tunc occupaſſe cenſetur, quando culturam illi adhibet, aut certos eidem limites deſignat. Ita tamen vt non plura ampleſtatur, quam quantum familia vna, etiam inſigniter multiplicata, probabiliter tueri poſſit. Nam ſi verbi gratia, vnus vir cum ſua coniuge in vacuam inſulam delatus eſſet, quae aliquot myriadibus alendis ſufficeret, impudenter eam totam titulo occupationis ſibi aſſereret; ac extrudere conaretur eos, qui in diuerſam inſulae partem adpulerint. Vbi autem coetus hominum iunctim partem quampiam terrae occupauerit, id fieri ſueuit vel per vniuerſitatem, vel per fundos *. Prius contingit, ſi coetus hominum poſſeſſione complectatur deſertum aliquem tractum terrae, certis finibus per naturam, aut ex arbitrio hominum circumſcriptum. Cuius deinceps particulae ſingulis ex eo coetu pro lubitu occupandae conceduntur, (id quod rarius, factum,) aut, quod rixis & confuſioni euitandae commodiſſimum, publicae cuiuis aſſignantur. Promiſcuam quippe occupationem confuſioni praebere materiam, innuit illud LIVII L. V. in fine, de Roma: *formaque vrbis occupatae magis, quam diuiſae ſimilis.* Exempli loco poſſunt eſſe, quae de Germanis antiquis memorat TACITVS German. c. 26. *Agri pro numero cultorum ab vniuerſis per vicos* (ſic enim legit GROTIVS pro vices) *occupantur, quos mox inter ſe ſecundum dignationem partiuntur, facilitatem partiendi camporum ſpatia praeſtant. Arua per annos mutant, & ſupereſt ager.* Sic CAESAR L. IV. [c. 1.] de B. G. Sueuos memorat *Centum pagos habere, ex quibus quotannis ſingula millia armatorum bellandi cauſa ſuis e finibus educunt, reliqui domi manent, pro ſe atque illis colunt. Hi rurſus inuicem anno poſt in armis ſunt, illi domi remanent. Sic neque agricultura, neque ratio & vſus belli intermittitur. Sed priuati ac ſeparati agri apud eos nihil eſt: neque longius anno remanere vno in loco incolendi cauſa licet.* IDEM L. VI. [c. 22.] de Germanis in vniuerſum: *haut quiſquam agri modum certum, aut fines proprios habet; ſed magiſtratus & Principes in annos ſingulos gentibus cognationibusque hominum, qui vna coiuerunt, quantum eis & quo loco viſum eſt, attribuunt agri; atque anno poſt alio tranſire cogunt*; conſeruandae ſcilicet vitae ſimplicitati, procul auaritia & luxuria. Quo alluſit HORATIVS III. Od. 24. [verſ. 9. & ſeqq.] *Campeſtres melius Scythae Viuunt, & rigidi Getae; Immetata quibus iugera liberas Fruges, & Cererem ferunt: Nec cultura placet*

minibus in primaeua communione viuentibus occupationem potuiſſe fieri etiam per diuiſionem, & ita dominium adquiri. Enimuero vti AVCTOR ſupra c. 4. §. 9. communionis a Grotio praeſtructae fundamentum recte reiecit, ita nihil vetat, etiam hodie, ſi plures in re nullius concurrant, occupationem fieri per diuiſionem. H.

§. III. * Vbi tamen obſeruandum, per fundos occupationem etiam fieri poſſe, vbi coetus hominum non adeſt. Et hoc primis temporibus, cum ſegreges eſſent familiae, ſiue antequam in ciuiles coetus transmigrarent, ſaepius factum arbitror. Quare quod GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 8. §. 9. ſcribit. *Si id quod plerumque eſt, reſpiciamus, prius populos terras occupaſſe, non imperio tantum. ſed & dominio, quam in priuates agri deſcriberentur:* Conf. AVCTOR infra c. 7. §. 12. admitti poteſt, vbi occupatio facta a populo. Enimuero magis probabile eſt, homines ante tranſitum in ciuiles coetus ſua iam ex occupatione habuiſſe propria bona. Bene CICERO II. de Officiis: *Hanc ob cauſam maxime, vt ſua tenerentur, respublicae ciuitatesque conſtitutae ſunt. Nam etſi duce natura congregabantur homines: tamen ſpe cuſtodiae rerum ſuarum vrbium praeſidia quaerebant.* Et ſane ſi verum eſt, quod GROTIVS dixit, cur non, vt fluuialia incrementa,

placet longior annua; Defunctumque laboribus Aequali recreat forte vicarius. De incolis insulae Liparae vid. DIODORVS Siculus L. V. c. 9. IDEM L. V. c. 34. Vaccaeis arctius quoddam genus communionis tribuit. *Vaccaeorum natio*, inquit, *diuisos quotannis agros colit; & communicatis inter se frugibus suam cuique partem attribuit. Rusticis aliquid interuertentibus supplicium capitis multa est.* Add. IDEM dicto loco c. 45. de Panchaeorum republ. Sic & Apalchitae in commune laborant, & ex communi granario singulis patribusfamilias pro numero suae familiae singulis pleniluniis distribuitur. Vid. ROCHEFORT Descript. Antill. Part. II. c. 8. n. 8. Conf. GROTIVS L. II. c. 2. §. 4.

§. IV. CIRCA occupationem porro per vniuersitatem est obseruandum; per eadem constitui dominium toti coetui, vt tali, in omnia eo tractu comprehensa, non immobilia solum, sed & mobilia, ac se mouentia, aut saltem ius isthaec posteriora, exclusis caeteris, adprehendendi. Quod dominium vniuersale vsque adeo distinctum est a dominio priuatorum, vt hocce possit transire etiam in aliquem extraneum, saluo in idem ciuitatis dominio vniuersali. DIO Chrysostomus [1] in Rhodiaca. [Orat. 31.] Ἡ χώρα τῆς πόλεως, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον τῶν κεκτημένων ἕκαστος κύριός ἐστιν τῶν ἑαυτοῦ. *Regio ciuitatis est, nihilominus tamen possidentium quisque est dominus rerum suarum* [2]. Sed nec necessarium est, vt omnia, quae per modum vniuersitatis occupata sunt, in singulos & priuatos dominos describantur. Vnde si quid in tali regione priuato carens domino inueniatur, non statim pro vacuo haberi debet, vt abs quouis possit peculiariter occupari, sed ad totum populum pertinere intelligetur. Id quod putamus extendendum ad desertas insulas, in mari sitas, cuius dominium ad ciuitatem aliquam spectat, aut si quae recens ibi nascantur: quarum exempla memorat PLINIVS N. H. L. IV. c. 12. Qui circa eiusmodi res diuerso modo disponere solet. Aliquando fructus ex istis rebus redeuntes in publicum rediguntur, in publicos vsus iterum erogandi; aliquando etiam exteris eiusmodi rebus vti frui conceditur; aliquando ciuibus duntaxat omnibus, aut certi ordinis. Semper tamen, quantum singulis circa talia iuris competat, a constitutione populi dependet. Discrimen tamen aliquod heic deprehenditur, inter res immobiles & mobiles. Illae cum & palam sint expositae, nec loco moueri queant, per vniuersalem illam occupationem [3] statim, quantum ad ipsorum

menta, res derelictas aut domino particulari carentes populo aut capiti eius in L. II. de I. B. & P. c. 3. §. 19. n. 3. c. 8. §. 8. sequ. ita iidem, d. c. 8. §. 1. sequ. §. 7. feras & thesauros addixit? Caeterum occupatio per vniuersitatem fieri etiam potest bello, vbi victricibus armis populus penitus subiugatur. Ita Giezerichus, post debellatos Afros, ereptos iis agros Vandalis distribuit, teste PROCOPIO I. Vandalic. Eodem modo Franci vsi. Vid. de Saxonibus debellatis Annales Francorum Fuldenses ad A. 777. H.

§. IV. 1) Consimilia loca protulit H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 3. §. 4 & in not. H.

2) Nisi in regno praeter Regem nemo quicquam propris possideat, vti testantur de imperio M. Mogolis Io. DE LAET Descript. eius Imper. c. 4. de Regno Siamensi LOVBERIVS Tom. I. Part. II. c. 7. n. 10. & alii de Imperio Habessinorum Iob. LVDOLF. L. II. Histor. Aethiopic. c. 9. & in Comment. n. 40. Add. AVCTOR infra L. VIII. c. 5. §. 1. H.

3) Nititur haec distinctio praeconcepta AVCTORIS opinione de modo faciendae occupationis, de quo dictum in nota 1. ad §. 2. Si rem ex vero metiamur, non minus mobilia, quam immobilia, quorum illa fere sunt accessoria, acquiri possunt. Vid. THOMASII Iurisprud. diu. L. II. c. 10. §. 147. & seqq. AVCTOR hic, vt principiis suis inhaereat, manifeste absurda sectatur. Vid. infra §. VII. nota 3.

ipsorum velut corpora, ad populum pertinere intelliguntur. Quaedam autem res mobiles ita sunt comparatae, vt sedem quidem ipsis praebeat ea regio, sed tamen opus habeant vel aliqua inuestigatione & collectione, vti metalla in terrae visceribus haerentia, gemmae, margaritae, & similia in litoribus, aut alibi adhuc dispersa; vel peculiari adprehensione, & constrictione, ne iterum ex potestate nostra sese subducant, vti sunt ferae, bestiae, pisces, atque aues. Tales res nondum quaesitae aut captae cum in hominum potestate non sint, vt iis pro lubitu queant vti; igitur dum a populo per vniuersitatem earum sedes occupatur, hic proprie non ipsarum dominium quaesiuit, sed duntaxat ius per particularem apprehensionem dominium earundem nanciscendi. Vnde non recte dicitur, verbi gratia, feras adhuc in naturali libertate vagantes esse Principis proprias. Sed princeps ius habet eas capiendi, ideo quod penes ipsum sit dominium soli, in quo vagantur: quod quousque singulis liceat usurpare, penes ipsum est praescribere. Adeoque cui imperium est in terras & aquas, poterit vel promiscue quibusuis illas res adprehendendi, & proprias faciendi ius concedere, vel ciuibus suis omnibus, aut certi ordinis, vel sibi soli id reseruare. Licet enim proprie sub dominio nondum sint istae res: tamen cum ad constituendam earum proprietatem necessario adhibenda sit res dominio subiecta, puta, terra, aut aqua: igitur cui in haec imperium competit, lege lata impedire poterit, ne ad talia adquirenda rem ipsius alteri adhibere liceat. Conf. GROTIVS L. II. c. 3. §. 5. 19.

§. V. Ex hisce adparet [1], ab arbitrio eius, qui summum imperium habet, non autem a naturali aliqua, & necessaria lege dependere, quidnam iuris in ciuitate singulis competat circa collectionem rerum mobilium nondum occupatarum, circa venationem, aucupium, piscationem, & similia. Imo & circa occupationem desertarum regionum, quas quo minus quilibet subditorum inuadat, summi imperantes prohibere possunt. Quo interdicto tamen extraneis non praeiudicant [2], quo minus ipsi tales regiones occupando suas facere queant, sed tantum suis subditis, ne alii ex iis istas adquirere possint, nisi quibus hoc concessum est. Scilicet alicubi singulis plura, alicubi pauciora sunt concessa, prout rectoribus ciuitatum expedire visum fuit. De moribus Ebraeorum refert SELDENVS L. VI. c. 4. *Quicquid in locis habebatur desertis, seu quae a priuatorum dominio & cultura erant vacua, fluminibus ac torrentibus, fiebat*

§. V. 1) Haec vera sunt, vbi occupatio facta per vniuersitatem. Quam tamen praesumendam haut esse supra ad §. 3. satis, nisi fallor, euictum est. Vnde consectaria, quae heic deducuntur, secundum principia disciplinae huius regulariter vera non sunt. H.

2) V. supra L. III. c. 3. §. 10. vbi de Ansibariis. Ego subsisto. Nam quicquid est intra fines alicuius territorii, ab extero occupari nequit. AVCTORIS sententia cubat in falsa hypothesi, quasi ad dominium pacto sit opus. H. [Imo, loquitur AVCTOR obseruante id Cl. BARBEYRACO, de occupatione regionum desertarum, quae vicinae quidem sint alii regioni, sed non cinctae eiusdem territorio. Quod enim cinctum est, occupatum esse intelligitur, adeoque nouae occupationi exemtum. Corruit igitur Hertii censura, qua Pufendorfii sententiam hoc loco in falsa hypothesi cubare dicit. Territorio cincta iam pacto continentur primaeuo, quo primum diuisio facta est, & satis ostendit particula *imo* Auctori sermonem esse, de regionibus desertis, extra fines territorii alicuius sitis. Regionem enim desertam occupare, multo sine dubio maioris momenti est, quam ceruum capere, aut columbas aliquot vel apes.]

3) Et

bat occupantis, vti est gramen, fructus arborum, syluae, & similia. Item pisces maris aut fluminum, volucres aut ferae bestiae. Non tamen in alieno agro venandum, aut aucupio vtendum. Nihilominus quod & heic quis cepisset suum faciebat. In viuariis feras aut pisces capere nefas. Conspirant fere ICti Romani [3]. Ita enim *Caius L. II. rerum quotidianarum. Omnia animalia, quae terra, mari, coelo capiuntur, id est, ferae bestiae, volucres, pisces, capientium fiunt. Quod enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur* [4]. De piscibus elegans est locus apud PLAVTVM Rudente Act. 4. sc. 3. [vers. 32. & seqq.] *Ecquem esse dices in mari piscem meum? Quos cum capio, siquidem cepi, mei sunt, habeo pro meis: nec manu asseruntur, neque illinc partem quisquam postulat. In foro palam omnes vendo pro meis venalibus.* Etsi isthaec ad inuentum vidulum male adplicaret piscator. Circa isthaec & similia loca notant Interpretes iuris Romani, per feras intelligi omnia animalia, quibus a natura vis infinita est insita vagandi in terra, mari, & aëre, sicvt etiam includantur illa, quae hominum tantum commercio mansuefacta sunt. Etsi fortasse discrimen ferarum & cicurum bestiarum melius ita exprimitur, quod illae inter homines versari magis abhorreant, magisque infinita libertate gaudeant, nec nisi aegre & vix satis fideliter contubernio hominum assuescant; quod in hisce secus est. Etsi ex eo, quod in remotissimis locis, quo nullus, aut rarissimus homini accessus, aues sint deprehensae, quae tactus hominum non refugerent, GROTIVS hist. Belg. L. V. pronunciet: *Quod ab animantibus aliis fugimur, non illis deesse, sed nobis mansuetudinem.* Ni dicere malis, in feris maiorem esse indocilitatem & velut rigorem indolis, quam in cicuribus. Vbi obiter monendum, non recte inter feras aues referri columbas, & pauones, in *§. 15. Inst. de rer. diuis. & L. 5. §. 5. D. de A.R.D.* [5] Quod de pauonibus obseruauit etiam GOTHOFREDVS ad dictum locum Inst. & in columbas cadit quoque illa ratio, quae seq. §. *16.* adducitur, quod etiam ferae dentur columbae [6]. Quas moribus Ebraeorum non nisi vltra triginta stadia a columbari capere licebat. Vid. Constant. L'EMPEREVR Baba Kama cap. 7. §. 7. Add. etiam SELDENVS de I.N. & G. L. VI. c. 11. Apum tamen natura sine dubio fera est [7], cum consuetudinem ad aluearia sua redeundi non adsuetudine hominum, sed propriae naturae instinctu habeant; de caetero plane indociles. PLATO tamen de LL. L. IIX. [p. 915. C. Edit. Wechel.] ita sancit [8]. *Si aliena examina quis persequitur atque aera pulsans delectatione apes ad se trahit, damnum restituat.* Vbi videtur praesup-

3) Et apud Hispanos venatio est promiscua. V. HVBERT. Leodii vita Friderici Palatini L. VI. & X. & apud Habessinos. V. Iob. LVDOLF. L. II. Histor. Aethiop. c. 9. n. 13. H.

4) *Ferae igitur bestiae & volucres, & pisces, & omnia animalia, quae mari, coelo & terra nascuntur, simul atque ab aliquo capta fuerint, iure gentium statim illius esse incipiunt. Quod enim ante nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur.* §. 12 Inst. de rerum diuis.

5) *Pauonum quoque & columbarum fera natura est* §. 15. Inst. eod. L. 5. §. 5. D. de A. R. D.

6) *Gallinarum autem & anserum non est fera natura: idque ex eo possumus intelligere, quod aliae sunt gallinae, quas feras vocamus: item alii sunt anseres, quos feros appellamus*, §. 16. Inst. eod.

7) *Apium quoque fera natura est. Itaque quae in arbore tua consederint, antequam a te alueo includantur, non magis tuae intelliguntur esse, quam volucres, quae in arbore tua nidum fecerint*, §. 14. Inst. eod. Adde Hieron. MAGII miscell. L. I. c. 3.

8) Conf. populorum quorundam leges apud SCHILT. Ex. ad D. 45. §. 13. 14. 15. H.

praesupponere, eum, ex cuius alvearibus euolarunt, non amplius illas persequi. Conf. §. 14. Instit. d. t. PLINIVS L. XI. c. 5. dicit: *Cum neque mansueti, neque feri generis sint.* Etsi alii apes distinguant in feras siue syluestres, & quasi cicures. Vid. *L. 26. D. de furtis. L. 5. §. 3. D. de Adq. rer. dom.* Quamdiu tamen ad nostra aluearia redeunt, eas nostras esse, iisque laesis damnum dari, operose ostenditur apud QVINTILIANVM [9] Declam. 13. quae inscribitur: *Apes pauperis. L. 8. §. 1. D. Famil. ercifcundae.* Iuxta leges quoque Romanas nihil interest, siue quis feram in suo fundo capiat [10], siue in alieno: quia quocunque loco ferae sunt, dummodo sint in naturali libertate, nullius sunt [11]. Potest tamen dominus fundi ingredi volentem aucupandi aut venandi causa prohibere [12]. Et nihilominus, quod quis contra interdictum domini capit, suum facit. Etsi circa hoc dissentiat CVIACIVS IV. obs. 2. propter *L. 55. D. de A. R. D.* [13].

§. VI. ENIMVERO in plurimis locis venatio rectoribus ciuitatum relicta [1], abs quibus in eius communionem praecipui ciues alicubi admissi; nisi quod rapaces bestias quibusuis occidere vbique fere licet. Istius rei variae potuerunt esse causae. Scilicet non videbatur consultum, rusticos & opifices labore suo relicto per syluas vagari, quod & latrociniis exercendis paulatim ipsos poterat allicere. Vid. constitutio Friderici II. L. II. *feud. tit. 27. §. si quis rusticus.* Aliquando etiam plebi arma committi parum tutum habetur. Vid. CICERO L. V. in Verrem, [c. 3.] de L. Domitio, qui in crucem sustulit seruum, ideo quod ingentem aprum venabulo percussisset; cum interdictum esset in Sicilia post bellum seruile, *vt ne quis cum telo seruus foret.* Principibus quoque & nobilibus, quorum armis securitas ciuium paranda est, venatio velut simulacrum aliquod belli adprime videbatur congruere, vt ad labores militiae durarentur. Quem ob finem quantum quondam Medi, Persae, ac Parthi venandi studio tribuerint, ex XENOPHONTE de Paedia Cyri, [L. I. c. 2. §. 10. Ed. Oxon.] Cornel. NEPOTE Alcibiade c. 11. IVSTINO L. XLI. c. 3. TACITO A. II. 1. SVETON. Caligula. c. 5. patet. Apud Laconicum CHALCOCONDYLAM L. III. memoratur, Baiazetem habuisse septem millia virorum, qui accipitres curarent, & aluisse sex millia canum. Cui captiuo cum missis canibus & accipitribus hoc exprobraret victor Temires, ille ferociter reposuit. *Mihi, qui sum natus & educatus ab Amurate Orchanis filio, qui ambo reges extitere, congruit canum & accipitrum studium. Non item tibi Scythae, latroni, & latrociniis assueto.* Par quoque erat, Principibus, quorum curis quies publica stat, isthanc virilem sane recreationem concedere. Praesertim cum venatio in regionibus celebribus, si quibusuis promiscue sit indulta, singulis parum possit

9) V. supra L. III. c. 1. §. 3. H.

10) *Nec interest, feras bestias & volucres vtrum in suo fundo quis capiat, an in alieno,* §. 12. Inst. eod.

11) Plane vt hostem, vbicunque locorum reperiatur, capere licet. Vt docet GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 6. §. 26. & EVRIPIDIS eam in rem est Versus;

Νόμος τὸν ἔχθρον δρᾶν ὅπως λάβῃς κακῶς.

Vbicunque prensum iura laedi hostem sinunt. Vid. & AVCTOR L. XVII. Rer. Brandenb. §. 9. ad A. MDCLXXIX. H.

12) *Plane, qui alienum fundum ingreditur, venandi aut occupandi gratia, potest a domino, si is praeuiderit, prohiberi, ne ingrediatur.* Ibid.

13) De qua infra §. 9. H.

possit adferre compendii. PLINIVS Paneg. [c. 71.] *His artibus futuri duces imbuebantur, certare cum fugacibus feris cursu, cum audacibus robore, cum callidis astu: nec mediocre pacis decus habebatur submota campis irruptio ferarum, & obsidione quadam liberatus agrestium labor.* Ob hasce ergo & similes causas Princeps, si reipublicae expedire visum fuerit, etiam inuitis plebeiis citra iniuriam venandi licentiam adimere potuit [2]. Non enim ipsis res suas eripit, sed vetat duntaxat ab ipsis vsurpari aliquem adquirendi modum, quem alias merum ius naturae, citra constitutiones ciuiles si esset, indulgebat. Nam quod aliqui simpliciores venationis prohibitionem ideo illicitam putarunt, quod Deus hominibus dominium in bestias dederit, rusticos autem vtique homines esse; aut quod passim apud ICtos Romanos venatio iure naturali ac gentium libera dicatur; ad id dudum responderunt viri docti, distinctione facta inter ius naturae praeceptiuum, & permissiuum, & explicata diuersa significatione vocabuli iuris gentium. Vid. GROTIVS L. II. c. 8. §. 1. Sed & probabile est, vltro deferente populo, multis in locis id iuris in Principes transcriptum. Nam cum ipsis bona quaedam essent assignanda, vnde dignitatem, & conuenientem fastigio suo adparatum sustinerent; sapienter existimatum fuit, commodissime ipsis assignari illas res, quae sine damno cuiusquam tribui possunt. Cuiusmodi sunt omnes res, quae nondum in alterius dominium peruenerunt. De venatione apud Peruanos sub imperio Yncarum vid. si placet, Garcilassus de la VEGA L. VI. c. 6. Comment. Reg.

§. VII. CAETERVM per eiusmodi leges Principibus proprie loquendo non dominium ferarum fuit datum, sed tantum ius, vt ipsi soli easdem occupando suas possent facere. Quod ius tamen, postquam ab aliis isthaec ferae fuerunt adprehensae, hunc cum dominio communem effectum habet, vt ab illegitimo captore possint vindicari [1]. Nam id non videtur admittendum, quod aliqui dicunt [2]: potuisse legem etiam ante occupationem harum rerum dominium assignare, cum ad dominium producendum lex sufficiat. Id equidem lex ciuilis efficere potest, vt dominium iam in rebus constitutum ab vno ciue in alium transeat citra antecedens aliquod ipsorum factum. Sed vt dominium in rem aliquam, quae nondum potestatem hominum actu subiit, ab initio introducatur, per solam legem fieri non potest; sed opus est actu aliquo corporali, cum primis circa res se mouentes. Diuersa autem sunt, dominium ab initio constituere, & constitutum conseruare. Sunt contra, qui statuunt, per leges ciuiles, venandi licentiam prohibentes, esse detractum non quidem adquisitioni animalis capti, sed iuri tantum venandi. Nam circa feras duo quondam fuisse iure gentium concessa, vnum, vt omnibus hominibus venari lice-

§. VI. 1) In libro qui sub nomine Baruchi extat III, 17. est: *Principes gentium dominantur super bestias, vagantes in terra, & in auibus coeli ludunt.* H.

2) Non puto, nisi adquisitio regionis facta per vniuersitatem, aut consuetudo ius tribuat. Causae, quas AVCTOR adducit tantum sunt suasoriae. H.

§. VII. 1) Certe ius hoc simile est dominio, propter ius, quod summus imperans in vniuerso territorio habet, si nemini praeter ipsum in eo facultas venandi competat. Proprie dominium non est, quoniam alias fera huiusmodi bestia, territorium egressa, capientis fieri non posset. H.

2) H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 8. §. 1. H.

liceret; alterum, vt dominium ferarum occupatione adquireretur. Quorum priori derogatum fuisse sit intelligendum, posteriori autem nequaquam. Inde si is, cui venari sit interdictum, nihilominus venando feram ceperit, tolli quidem ab eo feram, si apud ipsum sit inuenta; non tamen quod illius facta non sit, sed velut ab indigno, & poenae causa. Ea plane ratione, qua laquei, iacula, & alia instrumenta venatoria huiusmodi hominibus auferuntur; quae illorum tamen esse negari non possit. Vnde si quod ita captum est, alteri bona fide accipienti traditum sit, adimi ei, & vindicari non posse. Quod tamen fieret, siquidem illa fera reuera fuisset aliena & furtiua. Principem enim, antequam feras adprehenderit, non posse vocari earum dominum: adeoque qui contra interdictum venatus fuerit, non committere furtum, nec auferre rem alienam; sed adquirere eam, cuius adquirendi ius alter priuatiue habebat: ipsumque poena affici, rei autem ita adquisitae vitium furtiui non adhaerescere. Vid. GVDELINVS de Iure nouissimo L. II. c. 2. & ex eo Arnold. VINNIVS ad §. 13. Inst. de rer. diuis. Paria habet ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 2. §. 5. *Impediri lege posse, ne ferae capiantur; sed vt capiendo non adquirantur, impediri lege non posse. Stare enim posse ius prohibendi cum adquisitione ipsa. Diuersas esse quaestiones, vtrum aliquis adquirat capiendo, & vtrum liceat hoc adquirendi modo vti. In prima quaestione nihil posse maiestatem. Quemadmodum facere nequit, vt alicuius sint, quae nullius sunt, aut vt possideantur, quae non possidentur. L. 3. §. 14. D. de Adquir. possess. ita nec prohibere posse adquisitionem, nec facere, vt quae adquisita iam sunt, non sint adquisita. Sed in secunda liberum esse Principi imperium.* Enimuero [3] valde simplex est credere, naturali quadam necessitate aliquem fieri dominum eius rei, quam primus adprehendit; cum id ex praeuio pacto esse supra ostenderimus [4]. Igitur si isthoc adquirendi modo circa certas res subiectis Princeps interdixerit, prima adprehensio ad dominium adquirendum nihil proderit. Et producit ista lex eundem cum dominio effectum hactenus, quod subiectus feras attrectare non debeat, aut si de facto attrectauerit, suas non faciat. Neque vero si rancidulae carnes a tertio cumprimis vindicari non solent, ideo venator clancularius earum dominium habuit. Neque capere est statim adquirere; cum illud sit nudus actus physicus, hoc vero effectum moralem inuoluat. Quin illud potius contradictorium est: Principibus solis compe-

3) Add. HVBERVS Part. I. Digress. L. IV. c. 20. vbi itidem contra Vinnium disputat, & ei opponit, posse etiam fieri, vt quis opera etiam non data feram capiat, nec eam tamen acquirat. H.

4) Contrarium supra probatum vide ad caput IV. §. 4. nota 4.

5) Fictio qua AVCTOR hoc loco vtitur, nobis non est ad palatum & satis ostendit, tractationem eius falsis niti principiis. Quare eo magis amplectenda erunt, quae diximus loco modo laudato.

§. VIII. 1) Vid. Iosuae I, 3. & XIV, 9. Psalm. CIIX, 10. vbi Fr. VATABLVS *calceamentum proiicere est pedem immittere. Pedem immittendo possessio acquiritur, saltem tanquam signo tessera vsitata designatur.* H.

2) Angli apud THVANVM L. LXXII. Histor. ad A. 1580. & apud CAMDENVM ad d. A. quaerunt, quo iure Hispani Indias acceperint; *an quia primi ad eas appulerint, casulas posuerint, flumen aut promontorium de ducis aut diei nomine appellauerint?* Idem repetierunt A. MDCLVI. Hispanis bellum facturi apud A. L. VI. Rer. Brandenburg. §. 11. Porro cum Rex M. Britanniae in Virginiam A. MDCIX. colonias misisset, & Rex Hispaniae per legatos quereretur, Americae litora regionesque ab Anglis possideri, quas, nemine ambigente, reperissent maiores sui, Oceanum occiduum ante alios Principes classibus percurrentes; Rex Angliae respondit: *Quae nullius fuerint in bonis, occupantium fieri, qui eas primi inuenissent.*

Suos

competit ius venandi; & si priuatus feram ceperit, eius dominium adquirit; id est soli Principes possunt vsurpare illum modum, quo dominium legitimum in feras constituitur, & nihilominus, cui illum modum adhibere non licet, dominium adquirit. Sed quid si aliquis quaerat: Penes quem ergo erit dominium ferae contra leges captae? Nam penes captorem id esse ipsi negamus; & Princeps eam non cepit. Heic dicendum videtur, istum venatorem Principi vltroneam, licet parum gratam, operam praestitisse [f]; adeoque non secus atque alium venatorem, a Principe auctoratum, capiendo feras Principis fecisse. Illud insuper certum est, peregrinum quoque teneri eiusmodi legibus, licet forte in ipsius ciuitate venatio omnibus sit libera. Quippe cum ea sit lex omnium ciuitatum, ad seruandam pacem internam omnino necessaria, vt qui eius territorium ingreditur, etiam ad tempus, conformem se tantisper gerat illius legibus, saltem quarum ratio in ipsum quoque congruit, & a quibus legislator peregrinos peculiariter non exemit. Vid. GROTIVS L. II. c. 2. §. 5. Sed & moderate exercendas eiusmodi leges bene monent cordati, nisi peculiaris furtiuorum venatorum malitia asperitatem suadeat. Vid. BOECLERVS ad Grot. dictum locum §. 4.

§. VIII. CAETERVM occupasse tunc demum rem aliquam dicimur, quando possessionem eius adprehendimus; cuius initium est corporis ad corpus immediate, aut per instrumentum idoneum adiunctio. Igitur regulare est, vt occupatio rerum mobilium fiat manibus, rerum soli pedibus [1], cum intentione culturam iisdem adhibendi, ac constitutis limitibus vel exacte, vel cum aliqua latitudine. Vidisse autem tantum, aut scire vbi quid sit, nondum ad possessionem sufficere iudicatur [2]. Ceres apud OVIDIVM Metam. L. V. [v. 518. 519.] *En quaesita diu tandem mihi nata reperta est. Si - - Scire vbi sit reperisse vocas* [3]. An autem rei immobilis possessio instrumento queat adprehendi, intelligitur memorabili exemplo apud PLVTARCHVM Quaest. Graec. 30. vbi narrat: *Andrios & Chalcidenses in Thraciam abiisse, quaesituros loca, habitationi apta, ibique per proditionem cepisse vrbem Sanam. Postea certiores facti, barbaros vrbem Acanthum deseruisse, duos eo exploratores misere perspecturos, an vere barbari abiissent. Hi propius accedentes, cum iam clare locum desertum conspicerent, Chalcidensis*

Suos nulli esse iniurios, si desertas solitudines labore & studio incoluerint. Tandem conuenit, vt ea *Americae pars citra trigesimum latitudinis gradum Britanniae Regibus cederet: quae ad meridiem vltra Iacobopelim vergeret, Baetici iuris censeretur.* Vt memorat Robert. IOHNSTONVS L. XIV. Rer. Britann. H.

3) Hinc recte de piscibus a se in mari captis philosophatur Gripus, piscator apud PLAVTVM Rudent. Actu IV. Scena 3. vers. 32. dum suos istos factos esse contendit, quia eos ceperit

Ecquem esse dices mari piscem meum?
Quos cum capio, siquidem cepi, mei sunt: habeo pro meis
Nec manu adseruntur, neque illic partem quisquam postulat
In foro palam omnes vendo pro meis venalibus.

At pessime ille sibi ex eadem ratione vindicat vidulum naufragio amissum, & a se mari extractum, dum ait:

In manu non est mea
Vbi demisi rete atque hamum, quicquid haesit extrahe
Meum, quod rete atque hami nacti sunt, meum potissimum est.

Cui recte v. 42. obuertit Trachalio:

Quid ais, impudens,
Ausus etiam comparare vidulum cum piscibus
Eadem tandem res videtur?

Vt cum Cl. BARBEYRACO in nota 1. ad h. §. hanc litem refert HEINECCIVS Iuris Natur. L. I. §. CCXLI. in Scholio.

fis quidem explorator curſu concito eo contendit, vt poſſeſſionem vrbis nomine Chalcidenſium caperet; ſed Andrius, cum curſu ſuperari ſe videret, iaculum, quod geſtabat, emiſit; & eum id portae infixum eſſet, exclamauit, ſe pro popularibus ſuis ferro iaculi ſui poſſeſſionem priorem cepiſſe. Controuerſiae inde ortae arbitri capti Eretrienſes, Samii, & Parii. Vbi priores duo pro Chalcidenſibus, Parii pro Andriis pronunciarunt. Qui irati arbitris iuramento ſeſe exſecrati ſunt; quod nunquam ab illis vxores eſſent petituri, neque ſuas filias illis collocaturi. Et ſane iaculum occupandae rei immobili non idoneum videtur inſtrumentum [4], cum multa iaculo poſſimus tangere, ad quae corpore nunquam licet accedere [5].

§. IX. RES AVTEM mobiles, vt noſtrae fiant, adprehenſione corporali indigere communiter iudicatur; vt tamen ex eo loco, vbi poſitae fuerant, dimotae [1] in locum aut cuſtodiam noſtram transferantur. Sic pullos auium, in nido adhuc haerentes, licet eosdem tetigero, meos nondum feci, niſi inde eosdem domum aſportauero. Sic ſi in antro catulos ferae deprehendero, meos tunc demum faciam, ſi aut eos inde in mea velut praeſidia dimouero, aut tantiſper cuſtodiam adpoſuero, ne euadere poſſint. Fit autem iſta adprehenſio non ſolum manibus noſtris, ſed & inſtrumentis, puta, laqueis, decipulis, retibus, naſſis, hamis, & ſimilibus: dummodo inſtrumenta ſint in noſtra poteſtate, id eſt, eo loca poſita, vbi nobis feras capiendi ius eſt, nec adhuc per feram abrupta; & fera illis ita implicita teneatur, vt inde exire nequeat, ſaltem intra id tempus, quo nos ad eam eramus peruenturi. Ex quibus definienda eſt quaeſtio de apro, qui in laqueum inciderat, propoſita in *L. 55. D. de A. R. D.* [2] Scilicet ſi ita aper laqueo implicitus erat, vt inde eluctari non poſſet, & laqueus vel in publico vel in tuo poſitus erat, vbi venandi tibi ius, tuus vtique factus iſte iam erat; & vbi ipſe eum ſoluiſſem, vt in naturalem libertatem euaderet, aeſtimationem eius ſoluere tenebar, quocunque demum

4) Et ſane ad vtrosque pertinuiſſet ciuitas, tam ad Andrios, quorum Legatus telum emiſerat, quam ad Chalcidienſes, quorum Legatus Aconthon corpore prius attigerat: ſimul enim miſſi erant, ciuitatis huius communiter occupandae cauſſa. Locum Plutarchi huc pertinentem erudite illuſtrauit Celeb. Chriſtianus Gottl. SCHWARTZIVS Controuerſiarum Iuris Naturae & Gentium ex Hiſtoria Graeca illuſtratarum Specimine IV. cui adde interpretes ad loca Auctorum laudata a Gerardo NOODT Probab. Iuris II. 6.

5) Nec propterea vrbs obſeſſa hoſtis eſt, quod multa millia globorum in eam miſerit. H.

§. IX. 1) Imo hoc non ſemper neceſſarium eſt, vt adparet ex iis, quae dicta ſunt in nota 1. ad §. 3. Ita in exemplo ab AVCTORE adducto peſſime de nobis mereretur, qui pullos auium nido, quem nos ei indicaſſemus, eximeret, inprimis ſi eum voluntatem noſtram pullos eximendi non celauerimus. Hac ratione apud Saxones, obſeruante id THOMASIO ad Huberum de Iure ciuitatis p. 455. non licet alueari includere apes in arbore inuentas, quam alius tali iam ſigno notauerit, quod indicet, hunc iam adfuiſſe, & eo animo receſſiſſe, vt alueare adferret, cui apes includeret.

2) *In laqueum, quem venandi cauſſa poſueras, aper incidit, cum eo haereret, exemptum eum abſtuli; num tibi videor tuum aprum abſtuliſſe? & ſi tuum putas fuiſſe, ſi ſolutum eum in ſiluam dimiſiſſem: eo caſu tuus eſſe deſiſſet, an maneret? & quam actionem mei rem haberes, ſi deſiſſet tuus eſſe: nam in factum dari oporteret, quaero?* Reſpondit [Proculus] *Laqueum videamus, ne interſit in publico, an in priuato poſuerim: & ſi in priuato poſui, vtrum in meo, an alieno: & ſi in alieno, vtrum permiſſu eius, cuius fundus erat, an non permiſſu eius poſuerim? praeterea, vtrum in eo caſu ita haeſerit aper, vt expedire ſe non poſſit ipſe, an diutius luctando expediturus ſe fuerit? Summam tamen hanc puto eſſe, vt ſi in meam poteſtatem peruenit, meus factus ſit. Sin autem aprum meum ferum in ſuam naturalem laxitatem demiſiſſes, eo facto meus eſſe deſiſſet, & actionem mihi in factum dari oportere: veluti reſponſum eſt, cum quidam poculum alterius ex naue eiecisſet.*

demum nomine actio illa veniret. Verum si in meo fundo laqueus erat positus, vti te eo ingredi volentem prohibere poteram, ita & laqueum me inuito ibi positum si dissoluerim, non habes quod mecum expostules.

§. X. ILLVD quoque disputatur [1], an vulnere inflicto feram statim nostram fecisse videamur? Id quod quondam Trebatio placebat; ita tamen, vt eandem persequamur; hoc si omiserimus, nostram desinere esse, & fieri occupantis. Aliis diuersum placuit, nec aliter eam nostram fieri, nisi ceperimus; quippe cum multa accidere possint, vt non capiamus *L. 5. D. de A. R. D.* [2] Ad quam legem Godofredus ex RADEVICO L. I. c. 26. *de gestis Friderici* adfert, Fridericum hoc in casu ita distinxisse: *Si quis cum canibus venatoriis seu Molossis feram inuenerit, & persecutus fuerit, vt ei potius, quam occupanti cedat: si lancea, vel gladio vulnerauerit, aut occiderit, vt eius sit, non occupantis. Si cum canibus leporariis siue Laconicis, vt occupanti cedat. Si telo, ballista, aut arcu emisso occiderit, vt aeque eius sit, non occupantis, eousque tamen, donec eam persequatur.* Sic iuxta *Legem Longobardorum* [3] *Lib. 1. tit. 22. leg. 4. & 6.* qui feram ab altero vulneratam occidit, aut reperit, aufert armum cum septem costis: in reliqua is, qui vulnerauit, ius habet, sed non nisi spatio XXIV. horarum. In vniuersum tamen dicendum putauerim, si fera lethaliter sit vulnerata, aut insigniter debilitata, non posse eam ab altero intercipi, quamdiu eam persequimur, dummodo ius nobis sit in isto solo versandi [4], secus, si vulnus non sit lethale, nec fugam valde impediens [5]. Inde ex amore potius, quam iure Meleager Atalantam in partem gloriae occisi apri Caledonii admittebat, apud OVIDIVM Metamorph. L. VIII. [vers. 427.] Fera autem, quam canes mei, me non instigante, occiderunt, non prius est mea, quam eam adprehendero. Add. Alb. GENTILIS Aduoc. Hispan. L. I. c. 4.

§. XI.

set. Qua lege illud indicari a Proculo obseruat NOODTIVS Probab. Iuris L. II. c. 6. §. 3. occupatione rei corporali non semper opus esse: quum in potestatem nostram peruenisse intelligatur aper, qui ita haeserit, vt se expedire non posset. Laudat & emendat eodem loco Noodtius *L. 3. §. 3. D. eod.* in qua Paullus ICtus conuenienter Proculi sententiae putat, dominum fundi thesaurum occupasse videri, quam primum eum in suo latere didicerit, & animum occupandi ceperit, quia, quod desit naturali possessioni, id animus impleat. Add. Diatribe mea *de Sectis Sabinianorum & Proculianorum in Iure Ciuili C. IX. §. 27.*

§. X. 1) Similis est quaestio de hoste in angustias compulso & ab alio capto. Vid. Comment. meam de Lytro sect. 2. §. 7. Adde disceptationem de praemio, quod Sanpetri percussori a Senatu Genuensi decretum fuerat, apud THVANVM L. XLI. Histor. ad A. 1567. H.

2) *Illud quaesitum est, an fera bestia, quae ita vulnerata sit, vt capi possit, statim nostra esse intelligatur?* Trebatio *placuit, statim nostram esse, & eo vsque nostram videri, donec eam persequamur. Quod si desierimus eam persequi, desinere nostram esse & rursus fieri occupantis. Itaque si per hoc tempus, quo eam persequimur, alius eam ceperit eo animo, vt ipse lucrifaceret, furtum videri nobis eum commisisse. Plerique non aliter putauerunt eam nostram esse, quam si eam ceperimus: quia multa accidere possunt, vt eam non capiamus, quod verius est.* L. 5. §. 1. D. de A. R. D. Vid. GVNDLINGII Trebatius Testa §. 30. & Gundlingiana P. XXXI. obseru. 1.

3) In L. Salica est tit. XXXV. c. 4. & 5. *Si quis ceruum vel aprum, quem alterius canes mouerunt aut lassauerunt, occiderit aut celauerit, sexcentis denariis, qui faciunt solidos quindecim, culpabilis iudicatur.* H.

4) Add. SCHILTERVS Ex. ad D. 45. §. 10. 11. H.

5) Qua distinctione facile carere possumus: quemadmodum, vt aliquoties dictum, pleraque falsa sunt, quae ab AVCTORE de adprehensione possessionis disputantur. Potius dicendum est, feram bestiam, vtique tamdiu nostram videri, donec a persequutione eius desistamus, eamque adeo cuiuis denuo occupanti derelinquamus.

§. XI. De his & similibus Ebraeorum iure ita disponebatur, prout refert Seldenvs L. VI. c. 4. *Pisces aut ferae non capiendae in viuariis. Licet autem pisces capere ex alieno reti, dum in mari est; & feram ex alieno reti, quod in loco deserto expansum est. Si quis rete expanderit in agro alieno ad feram capiendam, fit captae dominus, nisi dominus agri inueniret, & ius suum ex proprietate agri vindicauerit. Pisces, qui in nauem transilierint, nauis domini fiunt; quoniam nauis habetur pro custodia satis firma atque occlusa, non pro ea, quae mobilis, aut hinc inde transiens dicitur. Nam ab aquis est, quod moueatur, aut hinc inde transeat nauis, non ex sua natura.* Est quoque heic expendenda *L. 3. §. 14. D. de Adquir. possess.* vbi Nerua tradit: *Pisces, qui in piscina sunt, a nobis possideri, non autem, qui in stagno nostro sunt; & feras, quae in viuario sunt inclusae, non quae in circumseptis syluis vagantur* [1]. Id quod Grotio L. II. c. 8. §. 2. displicet, ideo quod pisces non minus stagno priuato includantur, quam piscinae, & feras non minus coërceant syluae bene circumseptae, quam viuaria. Sed constat ratio pronunciato Neruae. Nam ferarum & piscium proprietas ab adprehensione incipit. Pisces ergo piscinae inclusi, & ferae viuario capti vtique iam fuerunt: non item pisces, qui in lacu nostro versantur, aut ferae, quae in syluis naturalem libertatem nondum exuerunt, licet forte ita circumseptae sint, vt in infinitum vagari nequeant. Aliud enim est, feram capere, aliud, sepem statuere, vt facilius capi possit. Quia tamen illarum capiendarum mihi soli ius est, inde & reliquos omnes ab illarum captura arcere, & captas ab ipsis vindicare possum, sic vt quoad hunc effectum pro domino habear. Igitur inclusis hactenus tantum libertas naturalis competit, quod nondum ab homine fuerunt adprehensae, non quod abs quouis capi possint [2].

§. XII. Occvpatione quoque adquiruntur res, in quibus dominium, cui antea subiectae fuerant, plane est extinctum. Id quod fit, si vel aperte quis rem abiiciat [1] cum sufficienti signo, quod eam non amplius inter sua habere [2], sed in medio cuiuis occupanti expositam esse velit, & quidem nulla cum intentione alteri inde gratificandi [3], vel si ab initio quidem inuitus eius possessionem amittat, deinceps tamen pro derelicta eandem habeat, vel quia recuperationem desperat [4], vel quod tanti eius recuperatio non sit. Alias enim dominium rei suae, amissa licet possessione [5], nemo inuitus amittit, (nisi per

§. XI. 1) Verbis, *quae in siluis circumseptis vagantur*, Negatiuam inserit Hotmanvs Lib. VIII. obseru. 7. quod & Dionysio Gothofredo probatur, in notis & Gerardo Noodtio Obseruat. L. I. c. 11. & Cl. Barbeyraco in nota 1. ad h. §. Sed haec emendatio admittenda non videtur. Opponuntur enim a Paullo viuaria siluis, piscinis stagna, vt, quantum piscinae a stagnis distent, tantum differant viuaria a siluis circumseptis. Quae oppositio ceterum arbitraria est, & secundum simpliciora Iuris Naturae placita, sine differentia modi satis fuisset, feram inclusisse.

2) Atque hactenus etiam possidentur, quod voluit Grotivs. H.

§. XII. 1) Quod etiam de rebus immobilibus dicitur. *Sic abiicere fundos*, est apud Phaedrvm. [Lib. IV. fab. 4. vers. 42.] Vt proinde frustra sit Mynsingervs ad §. 47. I. de R. D. id negans. H. [Imo abiicere apud Phaedrvm significat *vilioris vendere*, non autem primo occupanti derelinquere.]

2) *Qua ratione verius esse videtur, si rem pro derelicto a domino habitam occupauerit quis, statim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abiecerit, vt id [in numero] rerum suarum esse nolit: ideoque statim dominus eius esse desinit.* §. 47. Inst. de rerum diuis. Res *pro derelicto habita* hoc loco improprie dicitur, quae adpellari debebat *derelicta*. Huius enim dominium statim transit ad occupantem, quum

ſi per modum poenae, aut in bello ipſi auferatur;) ſed retinet ius eandem recuperandi, quamdiu animum recuperandi non depoſuerit, aut depoſuiſſe cenſeatur. Vnde talium rerum dominium per occupationem adquiri non poterit, prioris domini iure adhuc ſubſiſtente. Vid. *1 Samuel. IX, 3. L. 13. princ. D. de Adquir. poſſeſſ. L. 2. §. 8. L. 8. D. ad Legem Rhodiam.* Cum autem, vt res pro derelicta habeatur, duo requirantur, primo, vt quis nolit eſſe amplius dominus; deinde vt poſſeſſione ſe rei exuat, abiiciendo eam, aut deſerendo; alterutrum ſi deſit, dominium non amittitur. Fac ergo rem a domino abiici, non tamen ea mente, vt eam amplius ſuam eſſe nolit, nihil heic amittetur. Contra fac nolle dominum amplius rem ſuam eſſe, niſi eam abiecerit, dominus eſſe non deſinet. Vid. *L. 17. §. 1. D. de Adquir. poſſeſſ.* Add. BOECLERVS ad Grot. L. II. c. 4. §. 4. vbi excutitur caſus a CICERONE de Inuent L. II. c. 5. propoſitus. Hoc modo dominium quoque denuo ſubeunt ferae beſtiae, vbi cuſtodiam noſtram euaſerint, & in naturalem ſeſe libertatem receperint. Vbi tamen GROTIO L. II. c. 8. §. 3. non placet, quod *L. 3. §. 2. D. de A. R. D.* traditur, feram noſtram eſſe deſinere, cum euaſerit cuſtodiam noſtram, & in libertatem naturalem ſe receperit [6]. Non enim ideo ſtatim dominium ferarum amitti, quod illae cuſtodiam euaſerint, ſed ex probabili coniectura, quod ob difficillimam perſecutionem eas pro derelictis habere credamur. Id quod ipſum tamen inſinuat *L. 5. princ. D. de A. R. D.* vbi dicitur: ***naturalem libertatem recipere intelligitur fera, cum vel oculos noſtros effugerit, vel ita ſit in conſpectu, vt difficilis ſit eius perſecutio.*** Et *L.* 44. dicit, id, quod a lupo eripitur, noſtrum manere, quamdiu recuperari poſſit. Vid. *L. 8. §. 2. D. Famil. erciſc.* Vnde etiam temperandum eſt, quod notat ZIEGLERVS ad Grotii dictum locum. Quia ferae per amiſſionem libertatis fiunt noſtrae, ergo & per recuperationem libertatis noſtras eſſe deſinere, & per conſequens dominium earum in actuali poſſeſſione conſiſtere cenſeri. Nam libertatem naturalem nondum adepta intelligitur fera, quamdiu aliquis ipſam cum ſpe probabili recuperandi perſequitur. Sicut nondum plene euaſit captiuus, carcere elapſus, quamdiu lictores adhuc ipſum perueſtigant, & ipſe in loco verſatur, vbi inueniri poſſit. Quod autem GROTIVS dicto loco arbitratur, per appenſa *γνωρίσματα* ſiue crepundia [7] aliaſque notas dominium ferarum, quae noſtram

quum in illa, quae pro derelicta, tantum habetur. vſucapione opus ſit, antequam res dominium mutaſſe, dici poſſit, quo pertinet titulus Pandectarum Lib. XL. pro derelicto. Hoc genus autem rerum derelictarum merito tamdiu pro rebus nullius habetur, donec per leges ciuiles priuati ab earum acquiſitione excludantur. TITIVS Obſeru. CCXCVI. Ceterum immobilia quoque primo occupanti cedunt, ſi a priſtinis dominis derelicta ſint.

3) Veluti, quando miſſilia in vulgus iactantur, ea voluntate, vt quod quisque acceperit, eius ſit,

4) Vide quae de ratione praeſcriptionis dicentur ad Caput 12. §. 8.

5) Vid. nota 1. ad §. 1. huius Capitis, vbi ſatisfactum aliter ſentientibus.

6) *Quicquid autem eorum ceperis, eo vſque tuum eſſe intelligitur, donec tua cuſtodia coërcetur. Cum vero tuam euaſerit cuſtodiam, & in libertatem naturalem ſeſe receperit, tuum eſſe deſinit, & rurſus occupantis ſit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita ſit in conſpectu tuo, vt difficilis ſit eius perſecutio.* §. 12. Inſt. de Rerum diuiſ. L. 3. 5. D. de A. R. D.

7) Etiam torques & taenias, quas olim non ornatus tantum, ſed & notitiae cauſa beſtiis impoſitas ex Philoſtrato (qui exemplum habet de leone

noſtram cuſtodiam effugerunt, retineri, adeoque easdem non fieri occupantis: id de illis tantum putauerim admittendum, quae per homines manſuefactae ſunt, natiuamquae feritatem exuerunt; quaeque ideo iure cicurum beſtiarum merito gaudent. Inde ſi ceruus ille Thyrrhi eiusmodi notas habuit, ſane Aſcanius cauſam tumultui praebuit non improbabilem; apud VIRGILIVM Aen. VII. [v. 483. & ſqq.] Add. *Lex Salica tit. 35.* Huc pertinet, quod PLINIVS L. IX. c. 59. refert de piſce anthia, qui a piſcatoribus aſſuefieri poteſt, vt reliquos in inſidias deducat. *Conciliatorem noſſe ad hoc prodeſt, ne capiatur. Parcit piſcator fugituro in reliquum gregem. Ferunt diſcordem ſocium duci inſidiatum pulcre noto cepiſſe malefica voluntate: agnitum in macello a ſocio, cuius iniuria erat, & dati damni formulam editam, condemnatumque: addidit Mucianus aeſtimata lite decem libris.* Sed quibus viuario tantum incluſis nota impreſſa, vbi in libertatem naturalem euaſerint, occupantis fieri verius eſt. Accurata enim cuſtodia ſeu perpetua velut occupatione opus eſt, vt retineatur animal, cui per naturam inſita eſt infinita vis [8] vagandi, & quod perpetuo poſſeſſioni renititur [9], quam nota aliqua hautquidquam fraenauerit. Vid. ZIEGLERVS loco dicto. Inde ex decoro falſam ſententiam delatoribus attribuit IVVENALIS Sat. 4. [v. 50. & ſeqq.] *Non dubitaturi fugitiuum dicere piſcem, Depaſtumque diu viuaria Caeſaris, inde Elapſum, veterem ad dominum debere reuerti.* Circa fugitiuos ſeruos [10] peculiariter legibus Romanis erat conſtitutum [11], vt domini etiam poſſeſſionem (ciuilem) eorum retinere intelligerentur; ne ſcilicet pro lubitu ipſi dominos poſſeſſionis commodo poſſent priuare. *L. 1. §. 14. L. 13. D. de Adquir. poſſ.* Id manifeſtum eſt, ſi alterius cuiusdam rei poſſeſſionem inuiti amittamus, puta, ſi quid in via nobis exciderit, eius dominium nobis non perire [12], nec inuentori adquiri; niſi poſtquam idem pro derelicto a nobis haberi conſtiterit; id quod ex neglecta inquiſitione fere intelligitur. Vnde ſi quis aliquid inuenerit, quod vltro a domino abiectum non ſit probabile, profiteri id debet, vt a domino recipi poſſit. Domino autem non adparente, recte res inuenta ab inuentore poterit retineri. AELIANVS V. H. L. III. c. 45. hanc legem Stagiritarum refert: ἃ μὴ κατέθου, μὴ λάμβανε, *quae non depoſuiſti, ne tollas.* IDEM L. IV. c. 1. *Biblii in via, ſi inciderunt in aliquid,*

one manſuefacto, & de panthera cicurata, conf. Photium in Eclogis) probauit Ioannes SCHEFFERVS de antiquorum torquibus §. 12. addens, ſe ipſum in cygnis apud Batauos id frequenter obſeruaſſe. Conf. de accipitre Regis Galliae, in extrema Finlandia necato, STIERNHOECK de iure Sueonum & Gothorum vetuſto. H.

8) Quae ratio parum ſolida eſt, ſed ex falſa AVCTORIS hypotheſi manat, qua dominium cum poſſeſſione finiri putabat. Vid. nota 1. ad §. 1. huius cap. potius dicendum erit, vel ſolam difficultatem dignoſcendi animalia e cuſtodia noſtra dilapſa, ſufficere praeſumtioni, qua quis dominio earum ſe abdicaſſe colligi debeat. Aliud autem omnino dicendum de animalibus ſignis & gnoriſmatibus diſtinctis, vtpote quae dominium non mutant.

9) Atqui AVCTOR infra in §. 14. tradit, occupationem obiecti occupabilis non deſiderare conſenſum. Verior igitur eſt ratio, quod in tali beſtia facile derelictio praeſumatur. H.

10) *Namque fugitiuus ideirco a nobis poſſideri videtur, ne ipſe nos priuet poſſeſſione.* L. 13. princ. de A. vel A. P. L. 1. §. 14. D. eod.

11) Vid. infra c. 9. §. 7.

12) Bene ICti veteres dicunt: *Qui alienum quid iacens lucri faciendi cauſſa ſuſtulit, furti obſtringitur, ſiue ſcit, cuius ſit, ſiue ignorauit: nihil enim ad furtum minuendum facit, quod, cuius ſit, ignoret,* L. 43. §. 4. D. de furtis. Apud PLAVTVM Act. IV. Sc. 7. verſ. 18. 19. ſeruo vidulum, quem in mari inuenerat, ſibi vindicare volenti, bene dominus, vir probus, reſpondet:

aliquid ? nihil tollunt, quod non posuerunt. Non enim hoc inuentum, sed furtum arbitrantur esse. Similis lex Solonis apud Diogenem LAERTIVM L. I. [§. 57.] ἃ μὴ ἔθȣ, μὴ ἀνέλῃ. Add. PLATO de LL. L. X. sub init. Ex doctrina Confucii apud Chinenses, in via reperta, nisi qui ea amisisset, tollebat nemo. MARTINIVS Hist. Sin. L. IV. c. 21. Edictum Regis THEODORICI c. 58. Antiqui Ebraei, referente SELDENO L. 4. c. 4. legem Deuter. XXII, 1. ad gentilem negabant pertinere, sed tantum ad Israëlitam; ita tamen, vt si adpareat, dominum tale pecus pro derelicto habere, occupantis fiat. Distinguebant etiam illi inter res signatas & non signatas. De his recuperandis praesumebant dominum desperasse, non item de illis, nisi palam id profiteretur. Illas quoque sine praeconio publico, bis vel ter facto, retinere nefas, non item has. Cui fini in suburbio Hierosolymitano suggestus erat, ex quo res amissas praeco denunciabat. Apostatarum tamen res amissas restituendas negabant. Gentilium autem bona amissa hoc duntaxat respectu restituenda dicebant, vt ob eam humanitatem & ipsi humanius a gentilibus tractarentur. Adeoque isti rerum amissarum dominium statim cum amissione de iure naturali expirare statuebant; restitutionem autem earundem ex iure ciuili pendere Quae opinio falsa sane, vti multae aliae, ex auaritia gentis, & hostili aduersus omnes alios odio profluxit.

§. XIII. SVB rebus, quae dominum amiserunt, etiam censetur thesaurus, siue pecunia, cuius dominus ignoratur. Vid. *L. 31. D. de A. R. D.* [1] *L. 67. D. de Rei vindic.* *L. 3. §. 3. D. de Adquir. possess.* Inde si quis vel metus causa, vel custodiae sub terram pecuniam recondiderit [2], non est thesaurus; & qui eum abstulerit, furti est reus. Vti seruus ille apud PLAVTVM Aulularia, qui Euclionis ollam auro plenam amouerat. Thesaurus naturaliter, & citra diuersam dispositionem legum ciuilium fit inuentoris, id est, eius, qui eum adprehenderit, locoque mouerit [3]. Quia cuius dominus ignoratur, quamdiu ignoratur, moraliter censetur ac si dominum non haberet, essetque nullius, adeoque primo occupanti cedit. Quo loco tamen quaeri potest: vtrum quis in locis degens, vbi inuentori relinquunt talia leges ciuiles, ad adprobandum

 con-

Egone, vt quod ad me adlatum esse, alienum sciam,
Celem? minime istuc faciet noster Daemones.

Nec minus probe iidem ICti Romani, res in naufragio abiectas pristinorum dominorum manere aiunt. *Alia sane caussa est earum rerum, quae in tempestate leuandae nauis caussa eiiciuntur. Hae enim dominorum permanent, quia palam est, eas non eo animo eiici, quod quis eas habere nolit, sed quo magis cum ipsa naui maris periculum effugiat. Qua de caussa si quis eas fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari nactus, lucrandi animo abstulerit, furtum committit*, §. 48. Inst. de rerum diuis. Add. Leuit. VI, 3. cum notis CLERICI, & quae infra dicentur ad cap. 13. §. 4. in fine.

§. XIII. 1) *Thesaurus est vetus quaedam depositio pecuniae, cuius non exstat memoria, vt iam dominum non habeat: sic enim fit eius, qui inuenerit, quod non alterius sit. Alioquin si quis aliquid vel lucri caussa, vel metus, vel custodiae, condiderit sub terra, non est thesaurus: cuius etiam furtum fit.*

2) Vel ignorans vendiderit, quale exemplum habet ZIEGLERVS L. II. de Iur. maiest. c. 29. §. 4. Add. MENOCHIVS Conf. 864. H.

3) Nisi alius operis caussa, veluti fossae fodiendae ergo conductus sit inuentor. *Nec enim propter thesaurum tunc fodiebat, sed alii rei operam insumebat, & fortuna aliud dedit.* L. 63. §. 3. D. de A. R. D. Add. BYNKERSHOECKII Obseru. II. 4.

conſcientiae inuentionis titulum omnino teneatur indicare publice, theſaurum abs ſe inuentum eſſe, etiam vbi adparuerit, dudum eundem ibi depoſitum? Nam vbi nuper eum depoſitum conſtat, quin id neceſſum ſit, non dubito. Vbi probabiliſſimum videtur, ſi quis theſaurum in proprio effoderit ſolo, eum ad hoc indicandum per conſcientiam non teneri; ſed poſſe eum id, quod inuenit, tantiſper retinere, quoad alius vltro inquirat, & cauſas probabiles occultationis & diſſimulationis ad id vſque tempus afferat. Nam ille, abs quo ager vel domus ad praeſentem dominum, theſauri inuentorem, peruenit, non praeſumitur ſciens reliquiſſe pecuniam abs ſe depoſitam, cum agrum vel domum alienaret. Neque ille, qui in alieno ſolo tale quid domino ſoli inſcio occultauerit, rei ſuae vindicandae occaſionem omiſiſſe creditur, vbi probabilis metus erat, ne in alterius manus ea perueniret. Aſt vero, qui in alieno ſolo theſaurum offendit, per conſcientiam videtur teneri ad quaerendum ex domino ſoli, ſaltem oblique, num ipſe eundem depoſuerit. Citra hoc enim non poteſt liquido conſtare, an non cuſtodiae duntaxat cauſa is a domino, vel ab alio, conſcio domino, ſit eo loci conditus. Caeterum ſuper hac re diuerſae apud diuerſos leges poſitiuae occurrunt [4]. Vid. GROTIVS L. II. c. 8. §. 7. PLATO L. XI. de L L. nec theſaurum, nec res quasuis alias deperditas, etſi ignorentur, cuius ſint, vult inuentori cedere, ſed ſuper illis oraculum conſuli, quod fieri iubeat. Quae nimia ſine dubio ſcrupuloſitas. Qualem in illo Philoſopho Sinenſi Chiungeio annotat MARTINIVS L. V. Hiſtoriae Sinicae; qui *nihil fas attingere ſtatuebat, quod iniuſtum, aut ab iniuſto eſſe ſuſpicaretur. Quare nec paternam domum inhabitabat, quod crederet a malis viris aedificatam; nec cibum a parentibus aut fratribus capiebat, inique partum timens.* Apud Ebraeos iuris fuiſſe videtur, vt theſaurus cederet domino agri, quod colligitur ex Matth. XIII, 44. Add. PLAVTVS Trinummo Act. 1. ſc. 2. v. 188. Et PHILOSTRATVS de vita Apollon. Thyan. L. VI. c. 16. Apud SPARTIANVM Hadrianus de theſauris ita cauiſſe legitur, *vt ſi quis in ſuo reperiſſet, ipſe potiretur: ſi quis in alieno, domino daret; ſi quis in publico, cum fiſco aequaliter partiretur.* Apud PHILOSTRATVM in vitis Sophiſtarum L. 2. in Herode: & ZONARAM Tom. II. cum Atticus, Herodis pater, grandem theſaurum in ſua domo inueniſſet, ſuper eo ad Neruam Imperatorem ſcripſit, *quid de eo faciendum*

4) Lege Conſtantini quisquis theſaurum reperiſſet, ad fiſcum vltro deferre debuit, & dimidium loci domino conceſſum, ad quartam ſequentes Impp. redegerunt. Vid. *L. 1. & 2. C. Theodoſ. de Theſaur.* Theodoricus Rex Gothorum inuentos theſauros totos fiſco ſuo vindicabat, eorum inueſtigationem Comiti demandans apud CASSIODORVM IV. Variorum 34. & VI. c. 8. vbi ratio additur: *Sine damno inuenta perdit, qui propria non amittit.* Ius hoc fiſcale ſua aetate exoleuiſſe gratulatur CALPVRNIVS, ſeculi tertii ſub Caro Imperat. Poëta, Ecloga 4.

Iam neque damnatos metuit - - ligones
Foſſor, & inuento, ſi fors dedit, vtitur auro:
Nec timet, (vt nuper) dum iugera verſat arator
Ne ſonet offenſo contraria vomere maſſa,
Iamque palam preſſo magis ac magis inſtat aratro.

Henricus de KNYGTON de euentibus Angliae ad A. 1087. memorat inter alias legem Angliae ſub Willielmo I. *Theſauri de terra Regis ſunt, niſi in eccleſia vel coemiterio inueniantur.* Adde quae ex LI. Francorum & Imperii noſtri addixi Diſſ. de Superiorit. territor. §. 45. 46. H.

§. XIV. 1) *Item ea, quae ex hoſtibus capimus, iure gentium ſtatim noſtra fiunt - - - Bello capta - - - eius fiunt, qui primus eorum poſſeſſionem nactus eſt.* §. 17. Inſt. de rerum diuiſ. Vid. L. VIII. c. 6. §. 17.

dum iuberet. Cui Nerua: *Vtere*, inquit, *quae inuenisti.* Cum autem Atticus denuo ſcriberet; *ſe magnitudine theſauri ſuperari: abutere*, inquit, *inuento, quando tuum eſt.* Add. Conſtitutiones SICVLAE L. III. tit. 21. Apud PHILOSTRATVM de vita Apollonii Thyanaei L. II. c. 15. hic, lite inter venditorem & emtorem agri orta, iubet inſpici, vter vir melior ſit; id quod pro communi regula haberi nequit.

§. XIV. INTER ILLA, quae per occupationem adquiruntur, a ICtis Romanis referuntur quoque res hoſtium. Vid. *L. 1. §. 1. D. de Adquir. poſſeſſ.* [2] Quod vt recte intelligatur, ſciendum eſt, per ſtatum hoſtilem, vti caetera iura pacifica, ita & effectum dominii aduerſus hoſtem abrumpi hactenus, vt non amplius quis teneatur ab iſtius rebus manus abſtinere, niſi qua humanitas ſuaſerit. In bello ergo res hoſtium in ordine ad alium hoſtem redduntur velut dominio vacuae; non quod hoſtes per bellum ipſo iure rerum ſuarum domini eſſe deſinant, ſed quia illorum dominium non obſtat hoſti, quo minus eas res auferre, ſibique habere poſſit. Prorſus vti ad rei vacuae dominium adquirendum ſola adprehenſio ſufficit. Etſi in bello qui res hoſtium occupatum eunt, non ſegnius repelli poſſint & ſoleant. Notandum tamen, rerum bello captarum dominia vltimam firmitatem adquirere, quando is, cui illae ereptae fuerunt, per pacem praetenſioni ad easdem renunciat. Habet autem & hoc bellum peculiare, quod in iſto per violentam occupationem etiam imperium in homines poſſit quaeri [3]. Occupatio enim [3] in obiecto occupabili nullum ponit conſenſum; ſed ſola duntaxat occupantis adprehenſione, & abſentia iuris in obiecto occupationem impedientis abſoluitur. Alias enim ſub obiecto occupationis non continentur homines [4], ſiue illi iam ſint ſub alterius imperio, ſiue naturali gaudeant libertate, excepto duntaxat caſu, quando a parentibus proles fuit expoſita [5]. Vid. HOBBES de Ciue c. 9. §. 4. Nam vti reliqua iura, ita & libertatem hic comitatur effectus, vt abs me abire nequeat in alium hominem non hoſtem, niſi meo conſenſu. Inde vbi cum perſona, nullo relicto haerede ex teſtamento aut lege ſuccedente, extinguuntur omnia iura, quae in res aut perſonas habuit, res quidem cedunt occupanti, ſubiecti autem in naturalem abeunt libertatem. Neque enim vnquam hominem

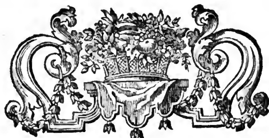
2) *Adeo quidem, vt & liberi homines in ſeruitutem noſtram deducantur, qui tamen, ſi euaſerint, noſtram poteſtatem, & ad ſuos reuerſi fuerint, priſtinum ſtatum recipiunt.* §. 17. Inſtitut. de Rer. Diu.

3) Hanc periodum, quae paullo poſt demum legebatur loco non ſuo, Cl. BARBEYRACVM ſequuti, hic exhibemus.

4) Turcae tamen prae ſe ferre ſolent, peregrinos, qui terras eorum ingrediuntur, protenus ſeruos ſuos eſſe, & ſibi ius eſſe, bona eorum publicandi, niſi ſint ex gente amica, vel foedere iuncta. Vid. BYNCKERSHOEKIVS de Dominio maris cap. 1. Simile ius in peregrinos apud Germanos olim exercitum per Wildfangiatum & aliud circa ſpolia naufragorum, quibus parum diſpar ius Albinagii apud Gallos.

5) Conf infra L. VI. c. 2. §. 3. Apud SENECAM eſt V. Controu. 4. *Expoſiti nullo in numero ſunt: ſerui ſunt. Hoc legumlatori viſum eſt.* Conf. *L. 1. C. Theodoſ. de Expoſitis.* Enimuero citra legem huiusmodi puto verius, prolem expoſitam, vbi adulta fuerit, poſſe ſe in libertatem aſſerere; modo ſumtus educationis vel pecunia vel operis ſuis educatori rependat. Et hoc forte AVCTOR ipſe voluit L. II. de Offic. hom. & ciu. c. 3. §. 9. dicens: illum qui prolem expoſitam ſuſtulerit atque educauerit, in paternum ius ſuccedere. Apud QVINTILIANVM eſt Declamat. 278. de patre: *recipere illum* (expoſitum) *niſi ſolutis alimentis non potuiſti.* Adde quae AVCTOR infra habet L. VI. c. 3. §. 11. & PLINIVM L. X. Ep. 67. H.

minem tam abiecti animi fuiſſe crediderim, vt libertatem ſuam vltro deſerat, & velut pro derelicta habeat. Nam ſi vel maxime alicui ſeruire allubeſcat; ſaltem tamen electionem domini ſibi reſeruabit. Equidem GROTIVS L. II. c. 3. §. 4. inter obiecta occupationis etiam imperium videtur referre, dum in rebus, quae nullius ſunt, duo ſtatuit occupabilia, imperium, & dominium, quatenus ab imperio diſtinguitur. Id tamen dextre explicandum. Nam imperium proprie in homines dicitur, quod extra bellum, & caſum ſupra dictum occupatione nequit adquiri; quia qui non eſt alterius, ſuus eſt, non nullius. Improprie autem imperium dicitur in locum ſiue territorium; cuius hic eſt effectus, vt nemo ſibi iſtum locum vſurpare poſſit citra conſenſum illius, qui in eum imperium habere dicitur; & qui ad tempus duntaxat illum locum ingreditur, tantiſper ipſius iurisdictionem cogatur agnoſcere. Enimuero hoc imperium proprie eſt effectus dominii in eum locum conſtituti, & nonniſi conſequenter aliquid imperii in hominem inuoluit. Quod enim meum eſt, id vtique citra meum conſenſum nemo vſurpabit. Qui autem locum meum ingreditur, ſaltem hactenus directioni meae ſubiicitur, ne per eum dominium illius loci mihi reddatur deterius.

CAPVT

§. I. * Acceſſionis nomine intelliguntur, *quaecunque aliis iuncta, ſiue adiecta ſuo Principali cedunt*, L. 23. §. 5. D. de R. V. Ac bene iam animaduertit TITIVS Obſeru. CCXCVII. acceſſionem non indiſtincte eſſe modum acquirendi *originarium*, quum ſaepe per acceſſionem dominium a perſona in perſonam tranſeat, imo plura acceſſionum exempla dentur, in quibus nulla acquiſitio occurrat, ſed ei tantum peragendae partium conſenſus, aut lege poſitiua occaſio praebeatur.

§. II. * Quae regula parum adaequata eſt. Quare e re erit, duas ei alias hoc loco ſubſtituere.

* *

CAPVT VII.

DE ADQVISITIONIBVS ACCESSIONVM.

I. *Accessiones quotuplices?*
II. *Accessiones regulariter pertinent ad dominum rei.*
III. *Fructus quotuplices?*
IV. *Foetus animalium pertinent ad dominum matris.*
V. *Consita solo cedunt.*
VI. *Aedificia quatenus solo cedant?*
VII. *Charta cedit Scripturae;*
VIII. *Tabula picturae:*
IX. *Purpura vesti.*
X. *De specificatione.*
XI. *De alluuionibus integrarum regionum;*
XII. *Et agrorum priuatorum.*

HABENT hoc pleraeque res dominio hominum subiectae, vt non in eodem statu permaneant, sed variis auctibus exuberent. Quaedam enim intrinsece suam substantiam dilatant: quibusdam extrinseca incrementa accedunt; aliae heterogeneis fructibus exuberant; multis per formam industria hominum superinductam pretium accrescit. Quae omnia vno vocabulo *Accessionum* * comprehendi possunt, & in duas potissimum classes diuiduntur. Quaedam enim citra factum hominis ex sola natura istarum rerum proueniunt; quaedam facto & industria hominum in solidum, aut ex parte procurantur.

§. II. CIRCA istas haec est generalis regula; vt qui est dominus rei, ad eundem quoque pertineant istius accessiones *. Id quod ex ipsa dominii natura, eiusdemque primitus introducti fine manifeste profluit; cum multae res frustra possiderentur, si fructus spectarent ad alios; & pax humani generis nequidquam promoueretur, si pari iure accessiones praetendere alii possent cum eo, qui corporis dominus cluet. Inde non opus est dominium accessionum deriuare a titulo occupationis fictae, qua id, quod rei nostrae accedit, velut mediante ista re videamur occupare; aut qua res nostra propter praeeminentiam ad se aliam trahere intelligatur.

§. III.

tuere. Igitur, *Si I. id, quod rei nostrae accedit, vel ex ipsa re proueniat, vel opera nostra producatur, aut extrinsecus adueniens nullius sit, domino id naturaliter acquiritur, nisi ius acquirendi in alium translatum fuerit. Si contra II. rei, aut opera accedens vel in totum, vel pro parte alterius sit, tum naturaliter oritur communio, nisi transferendi dominium voluntas interueniat, quae tamen plerumque deficit.* TITIVS Obseruat. CCXCVIII. IDEM ad Compend. Lauterbach. Obseru. MXVIII. & Iuris priuati Rom. Germanici L. III. c. 5. §. 25. & seqq. Finitur autem haec communio, ita, vt acquisitioni per accessionem locus fiat, si vel consensu partium, vel legis dispositione aliud cautum sit.

§. III. *FRVCTVVM* nomine [1]. solent potissimum venire incrementa, multiplicationes, & emolumenta rerum quarumuis; nisi quod animalia ex aliis animalibus prouenientia peculiariter *foetus* [2] adpellentur. Fructus vsitatissime solent diuidi in eos, qui ex re ipsa proueniunt; & qui occasione duntaxat rei percipiuntur. Illos vocant *naturales*; hos *legitimos* seu *ciuiles*. Inter naturales quidam sola naturae operatione citra culturam & industriam [3] humanam proueniunt [4]; in aliis rebus per industriam humanam operosiorem aut faciliorem naturae foecunditas aut habilitas est procuranda [5]. Vnde hi fructus solent etiam vocari *industriales*. Ciuilium fructuum exempla conspiciuntur in vsura [6], pensione rerum locatarum, vectura & similibus [7]. Caeterum prioris generis fructus, quamdiu non sunt separati, pars rei, a qua proueniunt, censentur, *L. 44. D. de Rei vindic.* separati distincte velut existere intelliguntur. Vtrique naturaliter pertinent ad eum, qui est dominus rei [8], ex qua proueniunt.

§. IV. CIRCA foetus [1] animalium plerisque placuit, vt illi ventrem sequerentur, & sint eius, cuius est mater, non cuius est pater. Vid. *L. 5. §. 2. de Rei vindic.* [2]. Cuius non ista solum ratio est, quod pater plerumque ignoratur [3]; sed quia foetus aliquando pars matris, nunquam pars patris fuit [4]; & quia longe pluris aestimandum est, quod heic mater, quam quod pater confert: vtut fortasse si vterque tanquam causa physica consideretur, pari passu ambulent. Nam non est quaestio, vaccae magis, an tauro imputari possit, vt existat vitulus; sed an is magis ad illius, an ad huius dominum pertineat. Atqui pater leuiter opera sua defungitur, sic vt ipsius domino parum aut nihil decedat: mater autem dum vterum gerit, ad alia fere est inutilis, & solicite alenda. Ergo iste saltem aequas partes cum hoc praetendere nequit; prae-

§. III. 1) ICtis Romanis fructuum nomine veniunt emolumenta, deductis impensis, quae quaerendorum, cogendorum, conseruandorumque eorum gratia fiunt. *L. 36. §. 1. D. de Hereditatis petitione L. 1. C. de Fructibus.*

2) Eadem tamen etiam fructuum nomine venire, curiose annotat. NOODTIVS Obs. I. c. 10.

3) Quales sunt foenum, baccae arborum ferarum, ligna caedua, mineralia, marmora & reliqui fructus, *quos ipsa volentia rura sponte tulere sua.*

4) VIRGILIVS II. Georgic.

Principio arboribus varia est natura creandis:
Namque aliae, nullis hominum cogentibus, ipsae
Sponte sua veniunt.
Pars autem posito surgunt de semine. H.

5) Veluti in tritico, oleo, vino, pomis.

6) Et differunt: nam quidam singulis momentis, quidam per interualla percipiuntur. Vid. *L. 25. D. de Vsufructu.* H.

7) Praediorum vrbanorum pensiones pro fructibus accipiuntur in *L. 36. D. de vsuris & fructibus.* Operae quoque seruorum in eadem erant caussa, qua sunt pensiones, item vecturae nauium & iumentorum, *L. 29. D. de Heredit. petit.*

8) Vid. infra c. 13. §. 8. sequ. H.

§. IV. 1) Apud Romanos in numero fructuum non erat infans ex ancilla editus, quoniam absurdum videbatur, hominem in fructu esse: cum omnes fructus rerum natura gratia hominis comparauerit, *L. 37. Inst. de rerum diuis.* Aliis verior ratio videtur, quia ancillae non comparantur vt pariant, sed vt operas praestent *L. 27. princ. D. de Heredit. petit.* V. VINNIVS ad d. §. Instit.

2) *Si equam meam equus tuus praegnantem fecerit, non esse tuum, sed meum, quod natum est.*

3) Hinc ipse GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 7. §. 5. docet, ideo natos maternae esse conditionis placuisse gentibus, quia seruiles concubitus nec lege nec certa custodia essent constricti, ita vt nulla sufficiens praesumtio patrem indicaret. H.

4) ARISTOTELES L. II. de Generat. animal. c. 4. ait: τὸ θῆλυ παρέχειν σῶμα καὶ ὄγκον, *a foemina corpus & magnitudinem praeberi*, & deinceps: ὕλην παρέχειν τὸ θῆλυ, τὴν δ' ἀρχὴν τῆς κινήσεως τὸ ἄῤῥεν, *materiam praebere foeminam principium motionis marem.* Conf. I. *de generat. animal. c. 21.* Habet igitur heic locum quod IVLIANVS Lib. 25. pr. & §. 1. D. de vsuris

praesertim cum vnus masculus pluribus foemellis impraegnandis sufficiat. Si quis tamen eum in finem admissarios alat, sine dubio aliquid ipsi pro eorundem vsu debetur [5]. Add. ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 8. §. 18. Et FELDEN ibidem.

§. V. PLANTATA quoque & consita solo cedere dicuntur [1], & surculi stirpibus, quibus inseruntur; quod ista non tantum solo alantur, sed & velut in vnum cum solo coalescant, & pars eiusdem fiant. Inde etiam requirunt, vt radices egerit [2]: ante id enim manere, cuius fuerant. Id quod tamen GROTIO L. II. c. 8. §. 22. iuris positiui, non naturalis videtur; quippe cum alimentum rei iam exsistentis pars duntaxat sit. Igitur ius tantum in partem eius rei dominum soli posse praetendere, neque ob id domino seminis, plantae, aut arboris naturaliter ius suum perire; adeoque communionem heic locum habituram. Enimuero his non obstantibus, ratio legibus Romanis constat. Non enim hoc volunt, vt dominus seminis, plantae, aut arboris, siquidem bona fide egit, rei suae iacturam faciat; neque illud prohibent, quominus domini soli, & plantae, si velint, rem illam deinceps communem habeant, prout vsus soli, aut nobilitas plantae partes vtrique ratas assignauerit. Sed quia illae nolunt aliquem adigere, vt in communione inuitus permaneat, & vero istae res diuisionem non admittunt; igitur quaeritur, vtri aequius sit rem totam assignari, cum hoc tamen onere, vt alteri aestimationem eius, quod ipsius fuit, soluat; domino soli, an seminis? Heic cum frequentius sit, vt ista solo iam coalita translationem commode non admittant [3], & extra solum seruari omnino nequeant; & vero incongruum videatur, plantae alicui temporariae solum immobile cedere; igitur in vniuersum placuit, insita solo cedere, vt tamen dominus soli pretium seminis aut plantae alteri, vbi bona fide

ris dixit: *in percipiendis fructibus magis corporis ius, ex quo percipiuntur, quam seminis, ex quo oriuntur, aspici.* Conf. HVBERVS Praelect. ad Digest. de A. R. D. §. 9. AVCTOR infra L. VI. c. 3. §. 9. H.

5) Id equimentum vocat VARRO apud Noricum. H.

§. V. 1) *Si* Titius *alienam plantam in solo suo posuerit, ipsius erit. Et ex diuerso, si* Titius *suam plantam in* Maeuii *solo posuerit*, Maeuii *planta erit: si modo vtroque casu radices egerit: ante enim quam radices egerit, eius permanet, cuius fuerat .... Qua ratione autem plantae, quae terra coalescunt, solo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quae sata sunt, solo cedere intelliguntur*, §. 31. 32. D. de Rer. diuis. De arbore, quae radices egerit in fundum alienum, videatur Hieronymus MAGIVS Miscell. IV. 7. TITIVS porro ad Lauterb. MXX. & THOMASIVS de pretio affectionis in res fungibiles non cadente cap. III. 63. quibus absurdae, prae subtilitate, ICtorum sententiae videntur, sed frustra. Conueniebat enim hac parte magnopere studium subtilitatis fini & instituto eorum, quod erat iurisprudentiam habere in latenti, edomandae plebis ergo. De dominio quippe arborum inter homines fere agrestes ideoque simplices quaeritur, quibus maximam admirationem mouent latebrae & recessus artis, qua (1) arbor in confinio posita eius est, cuius in fundum radices egerit & (2) eadem si in vtriusque fundum radices egerit, communis pro *indiuiso* habetur, quoad infixa manet, loco eruta communis fit pro diuiso *L. 8. pr. §. 1. D. de A. R. D.* Vt natura sola contenti essent, peti ab iis non poterat, prudentiam scilicet ciuilem, non naturalem professis.

2) Quod restringendum ad plantata per verba Institutionum quae exhibuimus in nota praecedente & multo magis per L. II. C. de R. V. cuius verba haec sunt: *Si quis sciens alienum agrum seuit*, vel PLANTAS *imposuit, postquam* HAE *radicibus terram fuerint amplexae, solo cedere rationis est.* Et quis colligeret grana per sationem terrae semel insita?

3) Imo, vt obseruat THOMASIVS in d. disser-

fide egit[4], persoluat[5]. Quamquam si vili aliquo semine solum quis meum conseuerit, quod ego nobiliori seminii destinaueram, ne ad semen quidem soluendum teneri videor; cum damno mihi sit, ignobili segete agrum meum occupari. Quod si autem translationem admittant plantae, nobiliores praesertim, quam est vsus soli; sine dubio aequitatis fuerit, vt domino plantae concedatur eam alio auferre, soluto quanti fuit vsus soli. Quo loco obseruanda est lex Solonis [6] apud PLVTARCHVM Solone: [pag. 91. D. Ed. Wechel.] *Aliam arborem qui in agro suo plantaret, eum a vicino absistere pedes quinque imperauit: qui ficum aut oleam, nouem; quod radices hae agant longius, neque sit omnibus earum innocens vicinia, sed & alimentum eripiant, & halitum efflent aliquibus infestum.* Conf. *L. 7. §. 13. D. de Adquir. rer. dominio.*

§. VI. EADEM fere ad aedificia, quae in alieno solo, aut ex aliena materia in proprio solo extruuntur, possunt adplicari. Equidem si aedificium sit mobile, non est dubium, quin in id dominus soli nullum ius habeat; modo transferatur, & soluatur, quantum per id solum fuit deterius redditum. Vid. *L. 39. D. de Rei vind. L. 60. D. de A. R. D.* [1] Si ex mea materia alius sibi aedes extruxerit, vt plurimum praestat, me eius pretium, quam ipsam materiam recipere; cum quae semel vni aedificio adaptetur, alteri fiat inhabilis. Quod si tamen materia per aedificationem non sit reddita deterior, & ea ipse opus habeam, nec aliunde commode nancisci similem queam; aequum est, vt mihi materiam meam tollere concedatur. Id quod cum leges XII. tabularum prohibent,

dissertatione de pretio affectionis in res fungibiles non cadente, hae res plerumque tales sunt, vt restitutio commodissime fieri possit per alias similes eiusdem generis, aut valore praestito in pecunia numerata. Et pauci admodum inueniuntur domini, qui hanc restitutionem non aequi bonique consulant. Quae obseruatio Thomasii iis auctoris adiici meretur.

4) Si enim hoc fecerit mala fide, sciens, fundum alienum esse, merito & operae & frumentorum iacturam facit. Alias quilibet in agro alieno sereret, exiguum faciens periculum, si sata in eodem genere reciperet. Quodsi annonae caritas superuenerit, aequum erit, frumenta ei linqui, qui fundum conseuit, & domino fundi satisfieri eo, quanti vsus fundi fuerit, THOMASIVS Iurisprud. diu. L. II. c. 10. §. 227.

5) Ita soluitur obiectio GROTII, ob alimentum domino seminis, plantae aut arboris ius suum naturaliter non perire. Nam si displicuit communio, nihil superest aliud, quam vt dominus plantae vel seminis pretium recipiat. H.

6) Quam CAIVS etiam retulit in *L. final. D. Fin. regundor.* H.

§. VI. 1) Titius *horreum frumentarium nouum ex tabulis ligneis factum, mobile in* Seii *praedio posuit: Quaeritur, vter horrei dominus sit? Respondit, secundum quae preponerentur, non esse factum Seii.* L. 38. D. de R. V.

2) Ratio legis erat, ne propter vnicum tignum integram domum dirui necesse esset, §. 29. Inst. de rerum. diuif. *Cum in suo solo aliquis ex aliena materia aedificauerit, ipse intelligitur dominus aedificii: quia omne, quod solo inaedificatur, solo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiae dominus fuerat, desinit dominus eius esse: sed tantisper neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum de ea re agere propter legem XII. tabularum, qua cauetur:* NE QVIS TIGNVM ALIENVM AEDIBVS SVIS IVNCTVM EXIMERE COGATVR: *sed duplum pro eo praestet per actionem, quae vocatur de tigno iuncto. Appellatione autem tigni omnis materia significatur, ex qua aedificia fiunt. Quod ideo, prouisum est, ne aedificia rescindi necesse sit. Quodsi aliqua ex caussa dirutum sit aedificium, poterit materiae dominus, si non fuerit duplum iam consequutus, tunc eam vindicare, & ad exhibendum de ea re agere.* Tractatur in hoc loco Institutionum tam de bonae, quam de malae fidei possessore, & vterque in *duplum* condemnatur propter tignum alienum aedibus suis iunctum, ille propter dolum, hic propter culpam, saltem praesumtam, & qua deficiente, si quid interdum contigerit iniqui, vtilitate id pensetur publica, qua ciuium sic bona fides intenditur. Ita minime necesse est, vt cum Gerardo NOODT ad Pandectas p. 193. A. verba, *si non fuerit duplum iam consequutus*, deleamus in §. 29. Inst. de Rer. diuif. Nam *L. 2. D. de tigno iuncto* detrahitur per Institutiones, tanquam compositione

bent, alia tamen via domino materiae consulebant, data actione in duplum, de tigno iuncto [2]. Sin autem ex sua materia in alieno quis solo aedificauerit, vbi sciens hoc fecit, vix dolo videtur posse carere [3], & siquidem propositum ipsi fuerit solum illud domino intercipere, non videtur, dominus soli teneri, vt pretium materiae, mercedesque fabrorum soluat, vtue concedat, istum materiam iterum tollere, diruto quod extructum est. *Lex Longobardorum L. I. tit. 27. §. 1.* Vbi dolus absuit, nec ita tolli queat aedificium, quin penitus dirui necessum foret, placuit Romanis legibus, solo cedere aedificium [4], ita tamen, vt si aedificator sit in possessione, dominus soli soluat mercedes fabrorum, & pretium materiae. *Edictum Regis Theodorici c. 137.* Nam etsi plerumque pluris sit quod superstruitur, quam solum, & superficies; tamen putarunt inconueniens esse, rem immobilem attrahi per talem, quae saltem per partes loco moueri queat [5]. Nihilominus si dominus soli ista parte fundi, qua aedificium est extructum, facile carere queat, neque illi commodum sit, aedificii pretium soluere, aequissimum videtur, vt recepto soli pretio aedificium alteri relinquat. Conf. *L. 7. §. 10. 11. 12. D. de A. R. D.*

§. VII. ENIMVERO quod regulam illam; inaedificata, aut insita solo cedunt, ICti Romani ad chartas quoque & membranas extenderint, id parum arridet. Vid. *L. 9. §. 1. D. de A. R. D.* [1] Scilicet vt si ego bona fide quid alterius chartae inscripserim, id ei omnino concedere cogar, recepta scriptionis mercede. Quin potius, cum regulariter pluris sit scriptura, quam charta, ae-

 quis-

tione posteriores. Neque THOMASIVM audimus, qui in differt. de pretio affectionis c. III. §. 59. & seq. contendit, Tribonianum sententiam veterum, qui de malae fidei possessore tantum loquuti sint, non satis percepisse, ideoque in bonae fidei possessore non admittendum censet §. d. Hoc enim non est soluere nodum, sed scindere, quum cuiuscunque scrupuli culpa in Tribonianum reiici possit.

3) *Ex diuerso, si quis in alieno solo ex sua materia domum aedificauerit, illius sit domus, cuius & solum est. Sed hoc casu materiae dominus proprietatem eius amittit: quia voluntate eius intelligitur esse alienata, vtique si non ignorabat, se in alieno solo aedificare: & ideo licet diruta sit domus, materiam tamen vindicare non potest,* §. 30. Inst. de rerum diuis.

4) „Certe illud constat, si in possessione constituto aedificatore soli dominus petat suam esse, nec soluat pretium materiae & mercedes fabrorum posse eum per exceptionem doli mali repelli. Vtique si bonae fidei possessor fuerit, qui aedificauerit. Nam scienti, alienum solum esse, potest obiici culpa, quod aedificauerit temere in eo solo, quod intelligebat alienum esse.“ *L. 7. §. 10. 11. 12. §. 12. D. de A. R. D.*

5) Et quae non potest non vt accessio considerari. Quam rationem ICti Romani perpetuo fere in oculis habuerunt *L. 23. §. 1. de Rei Vindicat. L. 19. §. 13. de auro & argento legat. L. 26. §. 1. de A. R. D.* Est autem eius in quibusdam exemplis tanta aequitas, vt demonstratione non egeat. Fac enim agrum, e loco suo emotum, alterius agro superimponi, quod bis in Anglia factum A. MDLXXI. & MDLXXXIII. refert ad hunc annum CAMDENVS in vita Elisabethae, vix dubitari potest, illum huic cedere. Conf. HVBERVS Part. 1. L. 4. Digress. 22. H. [Imo rectius is communiter vtrique addicetur, aequius enim est, vt ne vnus solus damnum omne sentiat.]

§. VII. 1) „Litterae quoque licet aureae sint, perinde chartis membranisue cedunt, ac solo cedere solent ea, quae inaedificantur, aut inseruntur: ideoque si in chartis membranisue tuis carmen vel historiam, vel orationem TITIVS scripserit, huius corporis non Tu, sed TITIVS dominus esse videris. Sed si a TITIO petas tuos libros, tuasue membranas, nec impensas scripturae soluere paratus sis: poterit se TITIVS defendere per exceptionem doli mali, vtique si earum chartarum membranarumue possessionem bona fide nactus sit.“ *§. 33. Inst. de Rerum diuis.* Vid. nota 2. ad §. sequentem. Neque confestim absurdi, quod a compluribus fieri video, accusari possint placita ciuilia, nixa regula arbitraria, qua *Accessorium sequitur suum principale*, cuius consequentiae ciuiliter acceptae eo pulchriores sunt, quo strictius verbis regulae inhaerent & magis a sensu communi recedunt, quoniam sic facilius ille ICtorum obtinetur finis, quo id potissimum agebant, vt in latenti esset iurisprudentia.

quissimum est, vt alter recepto chartae pretio sit contentus. Praesertim cum illud haut absurde a quibusdam addatur [2], chartam vtendo quodammodo perire & consumi: adeoque scripturam ab aedificatione diuersae esse naturae. Nam tunc demum chartae velut essentia integra persistit, si pura sit, ita vt quidlibet ei inscribi possit. Vbi quid ei inscriptum est, in libri, epistolae, commentarii, nomen transit. Igitur charta conscripta hactenus mihi perit, quod mihi iam non amplius sit integrum quiduis eidem inscribere. Adeoque pretio eius recepto, quod querar vltra non habebo; cum alia eundem aeque vsum praebere possit.

§. VIII. Rectius iidem de pictura tradidere, quod huic tabula cedat [1]; quippe cum regulariter longe maioris sit illa, quam haec: & facillimum sit, alicui recepto pretio tabula carere, vulgari re, & cuius passim est copia. Quae ratio tamen ostendit, per aequitatem interdum contrariae decisioni locum esse: puta, si proletarius aliquis pictor, & qui cupressum tantum nouit simulare [2], pretiosae tabulae quid illeuerit, quod deleri satius sit; aut si in lamina aurea, argentea; vel in gemma aliquid sit expressum. Sic & valde impudens foret, qui vbi in alieno pariete quid pinxisset, statim domo illa vt sibi cedatur vellet postulare. Quin etiam cum impensa illa fuerit voluptuaria, vix a domino aedium mercedem pingendi poterit repetere; nisi forte istius facultates eiusmodi sint, vt talem impensam lubenter facturus fuisse videatur. Add. *L. 38. D. de Rei vindic.*

§. IX. Pvrpvram alieno vestimento intextam, vtut pretiosiorem, vestimento tamen cedere, itidem ab ICtis Romanis traditum. Id quod dupliciter potest intelligi; vt vel stamini suo viliori quis aliena fila purpurea velut tramam intexuerit: vel vt pannum purpureum suo vestimento adaptauerit. Priori casu quin iste pannus domino purpurae addici debeat, vix dubium est. Nam non semper illud loco accessorii est habendum, citra quod alterum non potest exsistere, quodque alteri sustinendo quasi physice substernitur [1]: sed omnino etiam pretii est habenda ratio, vt scilicet res maioris pretii caeteris paribus

2) Ab Hotomanno ad §. 33. Inst. de rer. diuis. H.

§. VIII. 1) Imo in Iure ciuili locus non est ratiocinio puro & simplici. Satis hic est, nouisse voluntatem legislatoris, quae, siue veteri regula nitatur, *Accessorium sequitur suum principale*, siue artis dignitatem obtendat, solum ciuibus obsequii honorem relinquit. Ita autem de pictura Iustinianus disserit in §. 34. Inst. de rerum diuis. *Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturae cedere: aliis videtur, picturam (qualiscunque sit,) tabulae cedere: sed nobis videtur melius esse, tabulam picturae cedere. Ridiculum est enim, picturam* Apellis, *vel* Parrhasii *in accessionem vilissimae tabulae cedere.* Si solam aequitatem spectemus, satis expedita videri poterit Auctoris sententia. Sed hanc solam sequi non possumus, quando Ius ciuile interpretamur. Aberrat enim hoc a natura & indole eius, qua in omni iure ciuili multum datur placitis arbitrariis. Proinde male iudicarunt, qui apud Bergerum in notis ad Lauterb. titulo de acquirendo rerum dominio, dominium vmbellae, quam vxor suis quidem sumtibus comparasset, maritus autem pingi curauerat, vxori, non marito addixerunt. Non enim eis datum erat iudicare secundum rationem puram, sed iudicare secundum ius ciuile, quo dominium vmbellae ad maritum transierat.

2) Horativs de Arte Poëtica vers. 19. 20.

Sed nunc non erat his locus: & fortasse cupressum
Scis simulare.

quod Romanis propter frequentiam funerum, quibus cupressi saltem pictae adhibebantur, plane quotidianum & vulgare erat.

§. IX. 1) Permutantur hic ab Avctore, festinante, vt videtur, ideae. Sic enim scribere voluit:

ribus ad se trahat viliorem. Equidem id necessum est, vt illud rei cedat, quod sine illa esse non potest, seu vt quod adiuncti rationem habet, sequatur suum subiectum, siquidem loquamur de physica rerum concomitantia. Verum in assignandis rerum dominiis, vbi inprimis pretia & vsus earum spectantur, & quam facile quis aliqua re carere queat, ista ratio haut semper militare potest. Quod autem GROTIVS dicto loco §. 21. ait, *vt rei maiori adquiratur minor, esse naturale facti, non iuris;* id in hunc sensum admittimus; de facto quidem, quod maioribus est viribus ad se trahere posse id, quod minus est validum: sed non semper iure fieri, vt validior ad se rapiat rem imbecillioris, aut vt quis rem suam minorem amittat, si cum maiore fuerit coniuncta. Quemadmodum qui fundi pro vicesima parte est dominus, aeque dominus manet, quam qui partes habet nouendecim. Enimuero proprie heic disceptatur, non an cuius sit pars maior, debeat lucrari partem minorem; sed quae via sit ineunda negotii expediendi, si duo ad dominium vnius rei concurrant, quam neque diuidere, neque communiter habere possunt, aut volunt. Heic sane vni integra res erit adiudicanda [2] cum hoc onere, vt alteri suae partis aestimationem soluat. Verum vtri res sit adiudicanda, ex rei praeualentia, domini indigentia, & similibus circumstantiis erit decernendum. Sic vbi pannum meum purpureum alter suae vesti adaptauerit, licet forte purpura pretiosior sit, melius tamen est, vt ego recepto pretio vestem illi relinquam integram. Nam si ea sit dissuenda, alter damnum patietur; & quid mea interest, lacerum mihi pannum restitui? Vestes autem ad alterius corpus aptatae vtplurimum nobis sunt inutiles, aut minus congruae. Et sane in tota hac materia commodius ex inspectione negotiorum singulorum quid aequum sit deprehendi potest, quam ex vniuersali aliqua definitione.

§. X. CIRCA specificationem [1] ab initio obseruandum, eam inter modos adquirendi originarios proprie referri non posse. Nam cum naturaliter nihil fiat, nisi ex materia praeexistente, igitur videndum est, cuius sit ea ma-

voluit: *Quod ab altero commode separari nequit, & Physice ei, vt ita dicam, insitum est.* Ceterum hic casus huc non refertur in Iure Romano, quo ad specificationem pertinet, de qua AVCTOR, agit in §. sequente. Quicquid, sit, si solum sensum communem sequamur, officio suo defungitur is, qui intexuit, si vel pretium purpurae, vel tantundem purpurae praestet, modo purpuram intexuerit bona fide. Aliter ICti Romani in L. 23. §. 4 D. de R. V. *In omnibus igitur istis*, inquit Paullus, *in quibus mea res per praeualentiam alienam rem trahit, meamque efficit, si eam rem vindicem, per exceptionem doli mali cogar pretium eius, quod accesserit dare.* Quibus praecedunt haec verba: *Sed necesse est ei rei cedi, quod sine illa esse non potest. §. 3.*

2) Et cum hoc plerumque vsu veniat, rebus non raro communem vsum respicientibus, huc respexere inprimis Romani iuris auctores. Vid. *§. 26. Inst. de Rer. diuision.* H.

§. X. 1) *Quum ex aliena materia species aliqua facta sit ab aliquo, quaeri solet, quis eorum naturali ratione dominus sit? - - - Est post multam* Sabinianorum & Proculianorum *ambiguitatem placuit media sententia existimantium, si ex species ad priorem & rudem materiam reduci possit, eum videri dominum esse, qui materiae dominus fuerit: si non possit reduci, eum potius intelligi dominum, qui fecerit: vt ecce vas conflatum potest ad rudem materiam aeris, vel argenti, vel auri reduci: vinum autem, vel oleum, aut frumentum, ad vuas, vel oliuas, vel spicas reuerti non potest, at ne mulsum quidem ad vinum & mel resolui potest. Quod si partim ex sua materia, partim ex aliena speciem aliquam fecerit quis: veluti ex suo vino & alieno melle mulsum miscuerit: aut ex suis & alienis medicamentis emplastrum aut collyrium: aut ex sua lana & aliena vestimentum fecerit: dubitandum non est, hoc casu eum esse dominum, qui fecerit: cum non solum operam suam dederit, sed & partem eiusdem materiae praestiterit,* §. 25. Inst. de Rerum diuis.

materia. Si enim materia fuerit noſtra, continuabitur dominium ſpecie noua introducta. Si fuerit nullius, per occupationem adquiretur eius dominium. Sed ſi fuerit aliena, tunc diſpiciendum, domino materiae, an qui ſpeciem fecit, ea ſit adiudicanda. Super qua re cum antiqui ICti apud Romanos diſſentirent, tandem media ſententia placuit, vt ſi ſpecies ad priorem & rudem materiam poſſit reduci, ea cederet domino materiae; ſin minus, ei, qui nouam formam materiae induxiſſet. Cuius deciſionis aliqui hanc euidentiſſimam rationem putant, quod vbi ſpecies non poſſit ad priſtinam materiam reduci, quodammodo videatur interiiſſe, & nouum quid effectum. Hoc ergo caſu rem addicendam ei, qui effecit, vt ſub noua iſta forma res exſiſteret. Sed vbi ad antiquam materiam ſpecies poſſit reduci, intelligi eandem adhuc exſiſtere, neque per inductionem nouae formae periiſſe; & ſic priorem dominum non exuiſſe. Alii contra hoc ſolum reſpiciendum eſſe arbitrantur, materia, an forma pluris ſit [2]. Vid. CONNANVS Comment. iur. ciuil. L. III. c. *6*. Ego neutram ſententiam ad omnes caſus ſalua aequitate adplicari poſſe putauerim, ſed aliarum quoque circumſtantiarum rationem eſſe habendam. Sic ſi quis ex vuis, oliuis, aut frumento meo vinum, oleum, aut panem, ex meo melle & vino mulſum confecerit [3]; cur iſte potius habeat ius ad haſce ſpecies quam ego, ideo tantum, quia ad priorem materiam reduci nequeunt? Igitur cum eiusmodi res diuiſionem admittant, pro ratione pretii materiae, aut operae in producenda forma diuidantur. Quod ſi autem dominus materiae re integra indigeat, omnino hunc ſpecificatori praeferendum iudicauerim. Sic ſi quis ex alieno metallo opus confecerit, vbi maioris eſt pretii forma, quam materia [4], ſpecificatori rem relinqui aequum eſt, vtut in antiquam & rudem maſſam redigi queat; ſiquidem ſimile metallum, aut eius pretium reſtituatur. Secus tamen dicendum videtur, ſi ego id metallum ad idem opus deſtinauerim, quo valde indigeo, neque ſimilis metalli copia ſit. Heic enim aequitas fauet domino materiae, vtut fortaſſe pretium formae pluris ſit quam materia. Aliqui etiam hoc arbitrantur conſiderandum, vtrum materia ad formam recipiendam fuerit in potentia proxima, an remota duntaxat: & in priori caſu praeferendum cenſent dominum materiae, in poſteriori ſpecificatorem, verbi gratia, ſi nauis facta ſit ex alterius rudi ligno, nauem eſſe eius, qui fecit; ſin iam tabulae erant deſtinatae naui, eius fore nauem, cuius fuerant tabulae. Sic ex rudi

2) Simpliciſſime Iure Naturae in ſpecificatione noua ſpecies dicitur communis, vel, ſi diſplicent coniunctio, auctori nouae formae addicitur, refuſo materiae domino pretio, quia materia plerumque eſt fungibilis, nullamque ordinarie affectionem recipere videtur. Quodſi materia opus iam elaboratum fuerit, etſi priſtino eius domino ratio ſit ſingularis cum affectione eam aeſtimandi, veluti ſi de ſcypho a Principe donato quaeſtio ſit, ex quo alter lancem fecerit, prior dominus vtique contentus eſſe debet ſcypho eiusdem pretii. Nam etſi ei daretur haec lanx, aut ex lance rurſus ſcyphus formaretur, tamen hic ſcyphus non idem eſſet, quem Princeps alteri donaſſet. Planè, qui ſciens, ſcyphum eſſe alterius, formam eius mutauit, a priori domino adigi poteſt, vt etiam pretium affectionis praeſtet.

3) His in rebus ICti Romani nouam fieri ſpeciem negarunt. Nam Caius L. 7. §. 7. D. de A. R. D. *qui*, inquit, *excuſſit ſpicas, non nouam ſpeciem facit, ſed eam, quae eſt, detegit.* Verius igitur eſt, vinum aut oleum ad dominium vuarum aut oliuarum pertinere, vt tamen alteri pro opera merces praeſtetur. H.

4) Vt in caelatura. CENSORINVS de die natali c. 1. *Munera, quae ex auro vel ex argento nitent, caelato opere quam materia ſunt cariora.* H.

5) Diſtinguendum ante omnia videtur, an res ſint fungibiles nec ne. In illas enim cum non cadat

rudi mea lana si quis vestem fecerit, ipsius fore vestem: verum si ex panno meo confecta sit vestis, meam esse. Sic siquidem medicamenta iam parata fuerint & perfecta, emplastrum inde confectum eius fore, cuius medicamenta fuerint; caeteroquin emplastrum esse facientis. Sed ne haec quidem distinctio sola vbique ad aequitatem quadrat. Nam si ego tales materias, siue rudes, siue iam praeparatas ad formam recipiendam, vel venales habeam, vel in tanta copia, vt necessitatibus meis supersint; nulla ratio est, cur res non sit specificatori relinquenda, si pretium materiae refundat. Verum si ego aliquam materiam certo meo vsui destinauerim, nec aliunde commoda sit occasio similis materiae parandae, indigentia mihi fauorem addet, licet materia adhuc in remotiori potentia fuerit. Add. *L 61. D. de Rei vindic.* Quod si quis partim ex sua, partim ex aliena materia speciem confecerit, ne sic quidem in omni casu indubium est ei rem assignandam, qui fecerit; quia & forma ipsius operae debetur, & insuper partem materiae praestitit. Nam fieri potest, vt & opera sit exigui pretii; & pars materiae ab ipso collata itidem exigua, adeo vt materia alterius vtramque excedat. Et dantur res, ad quas certae quantitatis materia requiritur, cuius vbi partem quis abstulerit, reliquum inhabile saltem illi vsui redditur. Tali casu pro eo pronunciandum, qui ista specie maxime indiguerit. De caetero in vniuersum verum est [5] quod tradit GROTIVS dicto loco §. 19. cum res constent materia & specie tanquam suis partibus, si alterius sit materia, alterius species, sequitur, naturaliter rem communem fieri pro rata eius, quanti vnumquodque est. Quemadmodum & totum id corpus, quod ex confusione aut commixtione duarum materiarum eiusdem generis resultat, vtrique commune est [6]. Vid. *L. 3. §. 2. L 5. D. de Rei vindic.* Enimuero, vbi neque communiter res haberi potest [7], nec diuidi, ex aequitate vtique aut legibus positiuis definiendum est, quisnam alteri, recepta partis suae aestimatione, rem integram debeat concedere. Vid. *L. 23. §. 2. 3. D. de Rei vindic.* Omnino tamen inspiciendum, bona quis, an male fide speciem alienae materiae induxerit. Nam qui in mala fide versatur, vtut species pluris sit, quam materia, ac materia prior desiisse videatur, aut ipse vehementer re indigeat; hautquidquam rem magis ad se, quam ad dominum materiae pertinere praetendet. Ipsa quippe res maior per se non attrahit minorem, sed accedere oportet etiam aliquam probabilem caussam in domino rei maioris. Inde

cadat affectio, qui ex iis nouam speciem formauit, haut dubie eiusdem generis aequalis pretii res restituere potest. Vt bene docuit Chr. THOMASIVS L. II. Iurispr. D. c. 9. §. 222. sequ. H.

6) „Si duorum materiae ex voluntate dominorum confusae sint: totum id corpus, quod ex confusione fit, vtriusque commune est: veluti si qui vina sua confuderint, aut massas argenti vel auri conflauerint. Sed & si diuersae materiae sint, & ob id propria species facta sit, forte ex vino & melle mulsum, aut ex auro & argento electrum: idem iuris est: nam & hoc casu communem esse speciem non dubitatur. Quod si fortuitu, & non voluntate dominorum, confusae fuerint, vel eiusdem generis materiae, vel diuersae: idem iuris esse placuit. *§. 27. Inst. de Rerum diuis.*

7) Vbi res ita comparata, vt communis esse nequeat: Aut quorum sunt res, in communione stare nolunt, & quisque rem ad se trahit. Heic sane ob pacis conseruationem vni res adiudicanda. Sed cui? Et melior videtur media iuris Romani auctorum sententia, si res reduci nequeant ad priorem materiam, praeferendum alteri, qui nouam speciem effecit, maxime cum rei perfectio a forma exsistat. Romani ex ordine & exitu iudiciorum negotia inprimis aestimare solebant. H.

Inde si quis sciens dolo malo materiae meae nouam induxerit formam, vt eam hac ratione interuerteret, is neque in materiam quid iuris adquisiuit, nec magis a me operae suae mercedem potest postulare, quam persossor parietum, quod operose nouum ostium in aedes meas fuerit molitus; aut percussor, qui insanabilem alias vomicam secuit, dum trucidare aliquem intendit; vel Autolycus, quod equis furto subductis colorem induceret. Atque hoc non est ex legibus positiuis, sed ex ipsissima ratione naturali, etsi alias natura poenas non determinat. Neque enim poena est, nequitiam suam gratis impendisse. Et sane aequissimum est, ne quis alteri pro iniuria sibi intentata mercedem teneatur soluere. Add. *Lex Wisigothorum L. X. tit. 1. c. 7.*

§. XI. QVAE super alluuionibus a ICtis veteribus ac recentioribus operose traduntur, pleraque non tam certa aliqua, & naturali ratione nituntur, quam positiuis statutis singulorum populorum. Quo breuioribus nobis heic esse licebit. Circa alluuiones ergo, seu latentia illa incrementa, queis per flumen ripae quid adponitur, duo potissimum solent quaeri? an augeant integra territoria, & an fundos quoque priuatos? Prior quaestio maioris est momenti, quippe quae saepe magnis controuersiis inter populos occasionem potest praebere [1]; cum frequens sit, vt inter duos populos fluuius tanquam terminus interiiciatur. Hic ergo quando cursum mutauit, quaeritur an simul etiam imperii terminus sit mutatus, & an, quae flumen adiecit, eis cedant, quorum ripae adiecta sunt? Vbi prius supponenda est distinctio inter agros limitatos [2], seu circumscriptos limitibus manu factis, cum quibus, quantum ad praesens negotium, conueniunt agri mensura comprehensi, puta, per numerum iugerum designati; & inter arcifinios, qui terminos habent hostibus arcendis maxime idoneos, vtplurimum naturales, puta, flumina aut montium supercilia. Deinde dispiciendum, an populi vicini interiectum flumen vacuum reliquerint, vtriusque vsibus promiscue patens, an vero terminos voluerint esse in medio fluminis, ita vt dimidium ad hunc, dimidium ad alterum pertineat. An denique integer fluuius pertineat ad vnum populum, sic vt fines huius

§. XI. 1) Fuse tractata a PEREGRINO de iure Fisci libro octauo integro. H.

2) Qui agri limitati fuerint, qui adsignati, qui arcifinii ex Aggeno & Frontino exposuerunt CONNANVS L. III. Comment. c. 5. GIPHANIVS ad L. 16. D. de A. R. D. & omnium accuratissime Io. Fr. GRONOVIVS Not. ad Grotium de I. B. & P. L. II. c. 3. §. 16. 1. GROTIVS, a quo sua mutuatus est noster, scriptores rei agrariae non satis diligenter legerat. Agri enim *limitati* dicebantur, qui ex agro publico sub certis limitibus ad certam mensuram *singulis* possidendi dabantur. Ab his differebant agri *adsignati*, qui etiam mensura comprehensi & adsignati per vniuersitatem adpellantur, & qui non singulis, sed *vniuersitatibus* inter suos diuidendi adsignabantur, & postremo *arcifinii*, qui non aliis inclusi essent finibus, quam naturalibus, veluti monte vel flumine publico, nullaque alia mensura continebantur. Quod ad reliqua agri adsignati in eo similes sunt agris, limitatis, quod vtrique mensura comprehenduntur, qua carent arcifinii.

3) Vt Rhodanus regnum Galliae a Sabaudiae Ducatu & aliis regionibus diuidens, & nihilominus ad solum Regem spectans, teste Hieronym. MONTANO de Finib. reg. c. 24. n. 1. & sequ. vbi etiam de lacu Benaco & aliis. H.

4) Probat hoc exemplis GROTIVS d. l. LIVIVS L. 1. c. 3. *Pax ita conuenerat, vt Etruscis Latinisque fluuius Albula, quem nunc Tiberim vocant, finis esset.* TACITVS I. Ann. 9. *Mari Oceano aut amnibus longinquis septum imperium* (Romanum) Confer. POLYBIVS L. 15. Histor. c. 6. *vbi Hannibal loquitur.* idem TACITVS II. Annal. 10. *Flumen Ginden Dahas Ariosque determinat.* H.

5) Quod etiam ICti Romani poscunt. „Est autem alluuio, inquiunt, incrementum latens. Per alluuio-

huius ſint in ripa alterius populi. Igitur ſi vterque populus agros limitatos, aut certa menſura comprehenſos habeat, qui citra interiectionem vacui in medio relicti ſeſe immediate tangant, de territorio nihil mutabitur, licet fluuius curſum mutauerit; neque alluuioni heic locus erit, cum nihil relictum ſit ſpatii, quod non iam ad alterutrum pertineat. Quod ſi flumen in medio ſit velut vacuum relictum, alluuiones & inſulae inde enatae cedent occupantibus. Conuenientiſſimum autem eſt, vt alluuionem occupet, cuius ripae illa eſt adpoſita; & inſulam, cuius ripae eadem proxime accedit. Si integrum flumen ad vnum pertineat populum [3], inſulae in flumine natae ipſius ſolius erunt; alluuiones autem ad alteram ripam adpoſitae magis eſt, vt in ſolidum ad alterum populum pertineant. Enimuero frequentius eſt, & magis congruum, vt agri ad flumen vtrinque pertingentes ſint arcifinii, vtque adeo fines territoriorum in medio fluminis intelligantur [4]. Nam flumen & ſine obſcuritate fines oſtendit, & ſimul naturale munimentum regioni praetendit. Vbi tamen requiritur, vt ne ſolenne velut ipſi ſit, incertis ripis inſultare, & quotannis nouos ſibi alueos facere. Igitur vbi arcifinios agros populi poſſident, (id quod in dubio praeſumitur,) flumen mutato paulatim curſu & territorii fines mutat, & quicquid flumen alteri parti adiecit, ad eum ſpectat, cuius ripae adiecta eſt, ita tamen, vt illa mutatio facta fuerit ſenſim, neque, relicto vno impetu alueo, flumen diuerſo plane loco viam ſibi ruperit [5]. Nam particularum acceſſio, deceſſio, aut talis immutatio, quae toti veterem ſpeciem relinquit, rem ſinit eandem videri [6]. Et maior eſt in naturali limite commoditas, quam vt propter exiguum detrimentum ab eo diſcedi debeat. Quod ſi autem veteri alueo deſerto, aliâ penitus irruperit flumen, neque ille populus, per cuius agros recens ſibi iter fecit, tanti putet inſigni terrae ſuae parte carere, vt naturalem habeat limitem, deinceps fines intelligentur eſſe in medio deſerti aluei. Quia vti lapis vſum termini praebet non qua lapis eſt, ſed qua hoc loco poſitus: ita & fluuius eſt terminus populorum, non qua aqua eſt, ex certis fontibus, riuis aliisque fluminibus collecta, ac certo nomine inſignita, ſed quatenus tali alueo fluit [7], talibus-

alluuionem autem id videtur adiici, quod ita paullatim adiicitur, vt intelligi non poſſit, quantum quoquo temporis momento adiiciatur" §. 20. *Inſt. de Rerum diuiſ. L. 7. §. 1. D. de A. R. D.*

6) Vid. L. 76. D. de Iudiciis. H.

7) Siue flumen ſignum non aquarum tantum, ſed imo aluei ratione: ab alueo fines determinantur, a flumine defenduntur. Iam ſi flumen alio fluit, alueus quidem deſinit eſſe alueus, non tamen ſignum finium. Haec verior eſt ratio quam H. GROTII, exiſtimantis, alueo mutato flumen interire: nam flumen magis conſiſtit in aquis, quam in alueo: in aquis, vt partibus integrantibus; in alueo, vt parte ſuſtinente; quae intuitu fluminis eſt accidens. H. [„Sed quid? ſi quis vectigal exegiſſet, ſi ius piſcandi ſolus exercuiſſet? quid fiet mutato alueo? Et putem, fuiſſe ea iura ad flumen in *hoc alueo* adſtricta. Itaque non piſcabitur princeps in flumine nouum cubile adepto, nec tollet vectigal. Atque alter lucrabitur ne quidquam. Nouum enim fluminis cubile inſignem de eiusdem territorio portionem detrahet. Vbi tamen merito excipitur caſus, ſi quis flumen ſuo facto auerteret. Neque enim licitum cenſeri debet, vt alteri auferatur ius quaeſitum, quod omnes vident, intelliguntque. Vt in meo fodiam, licet; ac ſi alterius venas praeſcindo, ex accidenti id venit ſane. Aliud dicendum, ſi flumina coniungantur, aut alio canales ducantur, vel ſine alterius intertrimento, vel vt meipſum meoque ſubditos imperio ab onere liberem. Neque enim cuiquam exprobrandum, quando ſuorum facilitare commercia ſatagit. Exigat ab aliis, qui flumine, quod alluit eius territorium ad nauigandum indigent: ac, ſicuti cogi non

talibusque ripis includitur. Conf. GROTIVS L. II. c. 3. §. 16. & ad eum locum BOECLERVS & ZIEGLERVS [8].

§. XII. CIRCA fundos priuatorum putauerim prius esse dispiciendum, vtrum flumen, ad quod ager priuatus pertingit, territoria duarum ciuitatum dirimat, an vero per territorium vnius ciuitatis transeat; & dein an publicum sit flumen, an vero priuatum. Priori casu ex mero dependent arbitrio ciuitatis, vtrum ista incrementa velit priuatis relinquere, an vero publico asserere. Nam plerumque populi tractum aliquem terrae per modum vniuersitatis occuparunt [1], eiusque particulas deinde singulis tanquam priuatos fundos assignarunt, qui fere certam & definitam habent mensuram. Vti ergo, quod ex territorio priuatis assignatum non fuit, publicum ciuitatis mansit: ita si quid ad priuati alicuius fines accesserit, ipsi publico accreuisse censetur. Quia tamen agri vicini a fluminibus multa saepe incommoda patiuntur per inundationes, & illa incrementa, cum sensim fiant, publicis reditibus parum momenti videntur adferre: inde multis ciuitatibus humanum fuit visum, istas alluuiones concedere iis, quorum fundis accesserunt. Id quod eo aequius est, si priuatis sumtibus isti ripas soleant munire. Et tali iure gaudere ager praesumitur, qui priuato non ad definitam mensuram, sed veluti corpus fuerit assignatus, etsi forte in traditione mensurae aliqua mentio fuerit facta; (vid. *L. 13. §. 14. D. de Act. emti. & vend.*) adeoque si in designatione finium simpliciter fluminis facta sit mentio. Quod si tamen alluuiones magni sint momenti, & quae mensuram priuati fundi longe excedant, ad publicum pertinere iudicabuntur. Insulas vero enatas in flumine priuati citra expressam concessionem ciuitatis vindicare sibi non poterunt [2], quia, cum a fundo sint separatae, nulla ratione pro parte, aut incremento eius haberi poterunt. Ex eo autem solo, quod fundis ipsorum sunt proximae, non magis eas occupandi ius habebunt, quam alius quiuis partem plateae & fori, aedibus suis praetensam. Quod si autem flumen alluuionem producens ex vtraque parte accolas habeat eidem ciuitati subiectos, cum adponere flumen nihil possit, nisi aliunde quid abraserit; inde omnino aequum erat, vt alluuio illius foret, ex cuius fundo quid fuerat detractum [3]. Hinc recte legibus

non possim, vt per alterius terras iter suscipere ciues meos iubeam; ita nulla necessitas apparet, vt nauigent iidem in flumine, quo non indigent amplius, sed, interuentu noui canalis manere in meo possunt, ac praeteruehi alienum. GVNDL. Iur. nat. p. 248. §. VIII. „]

8) *Quapropter cuius rei species eadem consisteret, rem quoque eamdem esse existimari*, L. 76. D. de Iudic.

§. XII. 1) Hanc hypothesin supra reiecimus c. 6. §. 3. H. [Imo inde, quod antequam ciuiles coetus existerent, segreges familiae regiones quasdam occuparunt, non sequitur, eiusmodi occupationes nunquam factas esse per vniuersitates. Potius pleraque Regna hodierna ita condita fuerunt, neque aliud probat locus CICERONIS ab Hertin adductus, quem sistemus infra ad Lib. VIII. c. 5. §. 2. nota 1.]

2) Hoc Adolphus Roman. Rex in Curia Noribergensi A. MCCXCIII. constituit, & hodie in regnis tantum non omnibus obtinet. Eodem iure vtebantur Romani in insulis natantibus *L. pen. §. 2. de A. R. D.* H.

3) „Quodsi vis fluminis de tuo praedio partem aliquam detraxerit, & vicini praedio attulerit; palam est, eam tuam permanere. Plane si longiore tempore fundo vicini tui haeserit, arboresque, quas secum traxit, in eum fundum radices egerint; ex eo tempore videntur vicini fundo adquisitae esse," *§. 21. Inst. de Rer. diuis. L. 7. §. 2. D. de A. R. D. L. 9. §. 2. D. de damno infecto.*

4) Ita Romani ICti statuerunt. At secundum naturalem rationem nihil impedit, quominus dominus,

legibus Romanis constitutum, vt si vis fluminis partem aliquam, tuo praedio detractam, meo adposuerit, ea tua maneat. Quod multo magis obtinet circa agros mobiles, quales quondam in paludibus Euphratis cratibus arundineis superimponebant; quos ab aqua loco motos in pristinam sedem contis propellebant: vti STRABO L. XVI. [pag. 767. Ed. Paris. 1112. Ed. Amst.] tradit. Verum si diutius fundo meo haeserit, arboresque, quas secum traxit, in meo fundo radices egerint, ex eo tempore meo fundo adquisita videbitur [4]. *L. 7. §. 2. D. de A. R. D.* Vnde adparet, crustam illam auulsam, nondum coalitam, ad antiquum locum a domino fuisse retrahendam, siquidem eius dominium vellet retinere. Verum vbi non constat, quid & quantum ab alterius fundo fuerit detractum, impeditur quidem ille, cuius fundo quid decessit, quo minus sibi alluuionem queat vindicare: naturaliter tamen ea alluuio videtur adquiri non domino fundi, cui adposita est, sed populo, cuius id est flumen [5]. Nam id rationi quam maxime congruit, vt fluminis publici non aqua solum, & quae in ea continentur, publica esse intelligantur, sed & alueus, & ripa, intra quam ille decurrit, & quod vel alueo, vel ripae adcrescit. Incongruum quippe videtur dicere: alueum in se esse partem fundi proximi, sed eundem, quamdiu flumine publico superfunditur, pro publico censeri: flumine remoto ad priuatam redire naturam; quasi fundus flumini seruitutem itineris debeat. Quod si autem alueum totum, aut aliquam eius partem flumen deseruerit, & nouum sibi alueum fecerit, cum hic ex opposito fundo sit detractus, aequum fuerat, in solatium huius domino derelictum alueum adsignare: & vbi nouum quoque alueum flumen deseruerit, huncce ad antiquum dominum redire, non ad eos, qui vicina nouo alueo praedia possederant. Quicquid tamen de alluuione, aut mutato alueo fiat, id sane par est, vt pro ratione eius, quod agro fuit detractum, minuantur onera agro imposita. Sicuti eam apud Aegyptios legem fuisse refert HERODOTVS Euterpe. [pag. 81. Ed. H. Steph.] Sed & hoc aequum est, vt siquidem ager aliquis inundatione fuerit mersus, antiqui domini maneat [6], quando vel vltro aqua vno impetu aut paulatim decesserit, vel ipsius opera iste sit siccatus. Sed ad quem pertinebit aqua superfusa,

 quo-

minus, crustam demonstrans suam esse, eam etiam post coalitionem vindicare possit. Memorabile auulsionis huiusmodi exemplum habet P. NANNIVS L. X. Miscellan. c. 2. de insigni terrae portione; quae Daniae detracta, & mari innatans, Hollandiae adiecta. H.

5) Ego aliter sentio: nam ripa, quae secundum Paulum in L. 3. fin. de Fluminib. *a plano vergere incipit vsque ad aquam*, pars potius terrae, quam fluminis est. Igitur cum non adpareat, vnde & quantum quoquo temporis momento a flumine adiiciatur; fluuen interdum deradat aliquid aut auferat, interdum alluat fundo & reddat, facile intelligitur, Romani iuris auctores alluuionem etiam in agris priuatis inter modos acquirendi iuris naturalis recte retulisse, maxime cum domino imputari possit, cur ripam non munierit. Vid. *L. 1. C. de Allun.* iunct. *L. vnic. 1. D. de Ripa muniend. L. vnic. §. 6. Ne quid in flumine.* Excipiebantur tamen apud eos agri limitati, quibus nec per alluuionem aliquid accrescere, nec insula adiici, nec alueus a flumine derelictus acquiri poterat. *L. 16. L. 56. de Acqu. rer. dominio L. 1. §. 6. & 7. de Fluminib.* Erat enim horum agrorum forma publice definita, eorumque gratia tabulae aeneae in publico suspendi solebant. Vid. *L. 8. D. de Peculat.* Hinc ab iis distinguebantur agri certa mensura comprehensi. Vid. *L. 13. §. 14. D. de Action. emti.* H. [Vid. §. XI.]

6) Quum inundationes plerumque culpa accolarum, nimis negligenter ripas munientium, fiant, Iure R. terrae inundatae non aliter pristinis dominis restituuntur, quam si formam non mutauerint. Confer. NOODT Probab. Iur. L. I. c. 1.

quousque fundus mersus iterum fuerit siccatus? Heic dispiciendum putauerim, an mersus fundus in formam lacus, aut paludis abierit; an vero partem aluei fluminis publici constituat. Priori casu lacus & palus perpetuo ad dominum fundi pertinebit: posteriori eousque, quoad animum retinuerit in antiquum alueum flumen redigendi [7]. De fluminibus priuatis, quae aliquid ex meo detrahunt, & alibi meo addunt, res clara est. Sed quid si flumen meum priuatum per alterius fundum nouum sibi alueum fecerit? Vtrum illa pars fluminis, alieno fundo superfusa, mea manebit; an ad eum pertinebit, in cuius fundum irrupit? Heic pro posteriori pronunciandum iudicauerim. Mihi tamen ius manebit, flumen in antiquum alueum reuocandi. Quod si flumen intra meos fines nolim retrahere, non potero alterum eius aestimationem poscere, & ne communionem quidem fluminis ea in parte praetendere. Nam quae res ideo tantum nostrae sunt, quia spatio nostro continentur, quaeque adeo accessiones illius spatii videntur [8], vbi id excesserunt, aut reuocandae a nobis intra nostrum spatium sunt, aut nostrae esse desinent, & deinceps naturale velut incrementum censebuntur illius spatii, in quod se contulerunt. Sed super his leges positiuae varie disponere possunt. Apud AGGENVM Vrbicum, [Comment. in Frontin. de Limitibus agrorum pag. 73. & 148. 149. 150. Edit. Parif. Rigalt.] hae traduntur regulae: *Si haec in occupatoriis agitur agris, quidquid vis aquae abstulerit, repetitionem nemo habet. Quae res necessitatem ripae muniendae iniungit, ita tamen, vt sine alterius damno quidquam fiat. Sin vero in diuisa & assignata regione tractabitur, nihil amittet possessor, quoniam formis per centurias certus cuique modus adscriptus est.* Circa agros ad Padum sitas ita pronunciarat Cassius: *Vt quidquid aqua lambendo abstulerit, id possessor amittat: quoniam scilicet ripam suam sine alterius damno tueri debet: Si vero maiore vi decurrens alueum mutasset, suum quisque modum agnosceret, quia non possessoris negligentia, sed tempestatis violentia abreptum adparet: sin vero insulam fecisset, a cuius agro fecisset, id possideret, ac si ex communi quisque suum reciperet.* Conf. GROTIVS L. II. c. 8. §. 8. seqq. Et ZIEGLERVS ad dictum locum, [& Hieron. MAGIVS Miscell. Lib. IV. c. 2.]

CAPVT

7) Mallet hic Celeb. BARBEYRACVS, *donec animum abiecerit.* Sed Auctoris verba eodem redeunt.

8) Vid. THOMASII Iurispr. Diu. L. II. c. 10. §. 151. & seqq.

§. I. 1) Verbi gratia, transitum per mare, per terram, & similia, de quibus supra L. III. c. 3. §. 5. seq. Vsum rei temporarium, de quo ad L. II. c. 6. §. 8. H.

2) Haec verba praeeunte Cl. BARBEYRACO ex AVCTORIS Offic. Hom. & Ciu. L. I. c. 12. §. 8. adieci, maioris perspicuitatis caussa.

§. II. * Mirum est AVCTOREM omisisse heic ius feudi, cuius obiter meminit infra c. 9. §. 4. Nam & hoc in persona Vasalli continet vtile dominium, sub obligatione singularis fidei & praestandorum seruitiorum militarium. De eorum origine apud Europae populos & apud ipsos Turcas, dicam infra ad L. VIII. c. 4. §. 2. Caeterum recte obseruauit H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 7. §. 21. *Gothos, Vandalos, Alemannos, Burgundiones, Anglos, Saxones, nationes omnes Germanicas, qui partes optimas imperii Romani bello occuparunt, suos singulos leges aut mores de feudis non minus quam Langobardos habuisse.* Adde de contractu feudali infra L. V. c. 2. §. 10. H.

CAPVT VIII.

DE IVRE IN RES ALIENAS.

Ea quidem est dominii vis, vt super re sua soli domino liceat disponere, caeterique omnes ab eadem sese abstinere teneantur. Cum tamen non ideo res inter mortales sint diuisae, vt omnis bonorum communicatio cessaret; inde contingit, vt non solum ex lege humanitatis alteri saepe res nostras, earumue vsum debeamus concedere [1], sed etiam vt alii [ex contractu aut [2] alia via] ius aliquod perfectum aut minus perfectum in re nostra sibi quaerant, adeoque ex re nostra vtilitatem aut commoditatem aliquam suo sibi iure comparent. Id quod quibus modis contingat, breuiter heic perstringemus; postquam a iuris Romani interpretibus ista omnia fusissime exposita sunt. Quibus addatur Seldenvs de I. N. & G. L. VI. c. 2.

§. II. Ivra praecipua in rebus alienis, quae competunt non dominis, aliqui solent numerare quinque: ius emphyteuticum; ius superficiarium *; ius bonae fidei possessoris; pignus seu hypothecam; & seruitutes.

§. III. Ivs [1] emphyteuticum [2], quod alicui in re immobili a domino constituitur sub obligatione praestandi certum canonem in recognitionem dominii,

4D 3

§. III. 1) Quod iam olim Byzantiis vsurpatum quidam ex Aristotele II. Oeconomic. *non procul ab initio* probare volunt. Enimuero is quidem docet Byzantios praedia sterilia in perpetuum alienasse, sed canonis non meminit. Nec Genes. XLVII, 24. 26. est exemplum emphyteuseos, potius ibi praedia facta sunt censitica. Francis tamen in vsu fuisse leges eorum docent. Vid. & Chartam Fratrum Laurishamensium A. MCLX. apud Marqu. Freher. libro de Lupoduno §. 28. Add. LL. Longobard. L. III. tit. 6. c. 37. H.

2) Dicitur hoc a Graeco *ἐμφυτεύω*, quod est insero, planto. Quum enim domini agrorum incultorum difficulter conductores reperirent, visum est eis, dominium agrorum vtile aliis cedere, sub lege annuae pensionis praestandae. Ita Dominus directus annuum canonem, vtilis contra fructus ex alieno fundo percipiebat, quem ex inculto & sterili pinguem reddiderat. Quod deinde non tantum ad praedia culta, sed etiam ad domus & aedificia, propter fructus ciuiles, qui ex iis nascuntur, tractum fuit. Vid. §. 3. Inst. de Locat. & Conduct. Tit. Pand. *Si ager vectigalis, id est, Emphyteuticarius, & titulus Codicis de Iure Emphyteutico.* Titivs Obseruat. in Lauterb. CCIX. negat, Emphyteusin esse singularem speciem contractus. Namque si Dominium vtile gratis transferatur, donationem iniri; si pretium soluatur, emtionem venditionem contrahi existimat, quod id singulare habeat, vt per pensiones annuas soluatur. Vid. eiusdem Ius priu. Romano-Germanicum L. III. c. 11. §. 5. & seqq. vbi etiam de iure superficiei agit,

minii, emphiteuticario tribuit non tantum, vt ista re plene vti frui, sed & de illa, etsi non ita libere circa eiusdem alienationem, disponere possit. Contractus ille, quo ius isthoc immediate constituitur, neque ad emtionem venditionem, neque ad locationem conductionem refertur; quippe cum neque plenum dominium rei in alterum conferatur, & plus tamen quam in locatione tribuatur; praesertim cum canon iste regulariter longe minoris sit, quam alias in locatione pensio est. Caeterum quid in renouatione eius contractus, quid in solutione canonis, in alienatione boni emphyteutici, in eius duratione ex iure communi, aut singulari conuentione obtineat, interpretes iuris Romani passim tradunt.

§. IV. QVI IVS [1] superficiei pretio aut certa pensione sibi comparauit [2], potest quidem superficie ad instar domini frui, ac de ea disponere, eandemque alienare, adeoque dominum se eorum, quae solo superstruuntur, ferre; non autem ipsius soli. Id quod in emphyteuta secus est [3], cui etiam dominium vtile soli competit. Causa autem eiusmodi iuris introducti haec fuit, quod aliqui quidem incolas intra sua latifundia recipere vellent, vt tamen de istorum magnitudine nihil decederet. Igitur superficiem istis concesserunt, solo sibi reseruato, in cuius recognitionem modica pensio annua soluenda [4]. Vid. IVSTINVS L. XVIII. c. 5. n. 14. Ac si superficies perierit, puta, si aedes corruerint, aut combustae sint, ius superficiarii expirat [5], sic vt deinceps dominus soli de superficie pro lubitu queat disponere [6].

§. V.

§. IV. 1) Egit de hoc iure superficiario HERTIVS T. III. Commentat. & opusculorum, Is, cui hoc ius competebat, appellabatur Superficiarius. *Superficiario*, inquiunt Iureconsulti, *id est, qui in alieno solo superficiem ita habet, vt certam pensionem praestet*, L. 73. §. 1. L. 74. D. de R. V. Aedificia, quae ita possidebantur, bona superficiaria dici solebant, *L. 49. D. de V. S.* & pensio, quae ideo soluebatur, solarium, quod vectigal ideo sic appellatur, quia pro solo penditur, *L. 2. §. 17. D. Ne quid in loco & integer titulus Pandectarum de Superficiebus.*

2) Vel in perpetuum, vt saepe vel ad tempus. Vid. infra L. V. c. 5. §. 4. & ibi dicta. H.

3) Vid. supra c. 4. §. 2.

4) Quae solarium dicitur. H.

5) Hoc verum est, si ita conuenerit, vt de partibus Velauiae testatur Fridericus a SANDE ad Consuetud. feudal. Gelriae. Citra hoc pactum verius est contrarium: quoniam dum tempus nullum fuit additum, probabile non est, constituentem ad primum aedificium respexisse: Deinde & reales seruitutes, quarum ius non aeque forte est, restituto aedificio reuiuiscunt. *L. 20. §. 2. D. de Reseru. Pr. Vrb.* Cur in vsufructu secus sit (vid. infra §. 7.) ratio est, quia vsusfructus vtilitatem omnem absorbet: superficiarius autem praestat quotannis Solarium. H.

6) Praeiuit Pufendorfio DONELLVS Iur. Ciu. XIX. 18. sed negant id alii, inter quos est HERTIVS, quia ius superficiei est Dominium vtile, adeoque *ius in re*, quod fundum adficit, neque proinde cum aedificio corruere potest. Quam in rem recte exemplum seruitutum realium adducitur, quae, etsi minus iuris tribuant quam ius superficiei, tamen cum aedificio reuiuiscunt *L. 20. §. 2. D. de Seruit. praed. vrban.* Obiicitur *L. 39. §. 2. D. Damni inf.* Sed ea quidem, sublata tota superficie domino soli pensionem percipiendam intercipi indicat, neque tamen ideo superficiario ius aedificium instaurandi, ac pensionem renouandi adimit. Alias species Dominii minus pleni, gentibus Germanicae originis vsitatas exhibet HEINECCIVS Elem. Iur. Germanici II 2. 33. seqq.

§. V. 1) *Vel etiam potest diuidi possessionis genus in duas species, vt possideatur aut bona fide, aut non bona fide*, L. 3. §. 22. D. de Acquir. vel amitt. possess.

2) *Bonae fidei Emtor non dubie percipiendo fructus etiam ex aliena re, suos interim facit, non tantum eos, qui diligentia & opera eius peruenerunt, sed omnes: quia quod ad fructus attinet, loco domini paene est*, L. 48. princip. D. de A. R. D. Conf. NOODTII Probab. Iur. L. II. c. 7. & quae dicentur infra c. 13. §. 8.

3) C. 12 & 13. H.

4) Vid. supra Lib. II. c. 6. nota 4. 5. & Lib. IV. c. 12. §. 9. & Lib. V. c. 13. §. 6.

5) Hinc

§. V. Ivs possessoris bonae fidei [5], (quod competit iis, qui bona fide a non domino acceperunt rem alienam titulo legitimo, quique ad transferendum dominium alias idoneus est,) hactenus vero domino aequipollet, quod & iste omnes fructus ex re perceptos suos faciat [2], deque eadem pro arbitrio disponat, suamque possessionem contra omnes alios, excepto domino tueatur, ac in ea per leges defendi debeat. Vid. *L. 48. D. de A. R. D.* Quae possessio post certum temporis spacium irreuocabile dominium, etiam contra ipsum dominum valiturum, possessori assignat. Qua de re infra pluribus [3]. Introductum est autem hoc ius in fauorem commerciorum humanorum, vitaeque ciuilis tranquillitatem, vt ne molestis incommodis afficeretur, qui bona fide, iustoque titulo res sibi comparatum it. Id quod futurum erat, si tantisper a quibusuis aliis impune in sua possessione turbari posset, aut domino rem vindicante, fructus quoque consumtos restituere teneretur, aut si denique ipsius possessio perpetuo velut fluctuaret. Sicuti & hoc non iure duntaxat ciuili constitutum est, sed & naturali ratione nititur, vt quisque in possessione sua, bona fide parta [4], relinquatur, quousque petitor ius suum possessioni praeualens, demonstrauerit [5]. Quid enim turbarum & molestiarum cuiuis quotidie excitari posset, si quis ad cuiusuis petitionem possessione rei suae decedere cogeretur, & alterum persequi, vt eandem iterum recuperaret? Videantur interpretes iuris Romani ad tit. *D. de Publiciana in rem actione.* De *pignore* inferius agetur [6].

§. VI.

5) Hinc illae regulae vel Auctorum vel Interpret. iuris Roman. *In pari causa meliorem esse conditionem possidentis.* L. 128. D. de Regul. iuris. Quo pertinet illud Amyntae apud CVRTIVM L. VII. c. 1. v. 33. *Melior est causa suum non tradentis, quam poscentis alienum.* ARISTOTELES Problem. 29. Οὐκ εὐθὺς οἰόμεθα δεῖν ἀποδοῦναι τῷ ἐγκαλοῦντι, ἀλλὰ κεῖσθαι τὸν κεκτημένον, ἕως ἂν κριθῇ. *Non protinus rem petitori restituendam censemus, sed possidenti tenendam, vsque quo iudicatum sit.* Vid. H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 23. §. 11. Possessionem facere praesumtionem pro possidente. Ex possessione praesumi dominium. Ante causae cognitionem cogendum neminem possessione sua decedere (v. edictum Theodorici Ostrogothorum Regis c. 132.) Titulum possessionis vt edat, adigendum neminem. Vid. TABOR Barbos. locuplet. voce possessio. Axiom. 4. 6. 11. 18. AVCTOR infra c. 12. §. 9. & L. V. c. 13. §. 3. & 6. Caeterum sola possessio ius non tribuit rei retinendae. Menelaus apud LIBANIVM Decl. 1. cum Paris Helenae retinendae ius sibi esse contenderet, quod Helenam haberet, dicebat: „Quae tandem eius honesta oratio? Cepi, inquit, & habeo, ne molestus mihi sis. Atqui non satis est cepisse, & tenere, Alexander. Potest enim quis aliquid capere, vnde fas non est, & possidere ac habere res alienas. Neque enim ideo quis protinus iure possidet, quia rem cepit, sed ita demum, si sine iniuria. Quare non simpliciter spectandum est, an quid captum sit, sed longe magis, quomodo captum sit. Hinc enim de illo iudicium fertur. Vides impune non esse sacrilegis, res Deorum cepisse. Caeterum si possidere per se sufficeret ad rem retinendam, omnes qui rem, de qua agitur, apud se esse faterentur, dimitti oporteret & dissolui. Atqui expostulationi locus est, aut nullibi vnquam, si quis rem ad se non pertinentem possideat. Sic enim non sufficit rem accepisse, sed accedat oportet, citra injuriam.“ Ex quo etiam liquet, possessionem vulgo male inter iura in re referri: nam possessio nihil aliud est, quam modus consequendi dominium, si modo, vbi res est alterius, titulus dominii translatiuus praecedat: Deinde possessio definit, quam primum alius, licet vi, eam occupauit. *L. 15. L. 47. D. de A. vel A. P. L. 1. §. 28. 32. & 45. D. de Vi & vi armata.* Nec interdicta, quae aduersus huiusmodi inuasorem dantur recuperandae possessionis causa, in rem sunt: Et si quae commoda habet possessio in statu naturali, est ex praetenso dominio; in ciuitate autem inde, quod ob vim iudiciorum nemo iuris vindex exsistere debeat. Sed non repeto, quae in hanc rem fusius dixit HVBERVS Praelect. ad tit. Inst. de Interdict. n. 2. & in Animaduers. ad FELTMANNI Ius in re & ad rem c. 18. & 19. H.

6) L. V. c. 10. §. 13. sequ. H.

§. VI. *SERVITVTES*, intuitu eius, cui debentur, sunt iura certum emolumentum aut commodum ex re aliena percipiendi, aut prohibendi, ne dominus sua re omnibus modis vtatur. Intuitu autem eius, qui eas debet, sunt obligationes alteri emolumentum ex sua re concedendi [1], aut in alterius commodum abs certo vsu suae rei abstinendi. Diuiduntur seruitutes, a re cui debentur, in *personales* & *reales* [2], non quod non omnis vtilitas demum in personam redundet, sed quia quaedam alicui obuenit, quatenus certi praedii est possessor. Vid. GROTIVS L. I. c. 1. §. 4. add. *L. 32. §. 1. in fin. D. de Seruit. praed. vrb.* Id quod alii sic exprimunt, quod vtilitas alicui proueniat ex aliena re vel immediate, vel mediante certo praedio.

§. VII. *SERVITVTES personales* hae vulgo numerantur: *vsusfructus*, *vsus*, *habitatio*, & *operae seruorum*. *Vsusfructus* est ius alienis rebus vtendi fruendi, salua ipsarum substantia [1]; seu ius ex re aliena percipiendi omne emolumentum, quod salua rei substantia inde prouenire potest. Etsi enim naturaliter, qui est dominus rei, sit etiam dominus fructuum; nihil tamen prohibet, quo minus isthaec separentur, & penes vnum sit dominium, penes alterum ius fructus percipiendi. Idque constitui potest vel lege ciuili, (etsi quod vsusfructus bonorum aduentitiorum filii patri competat [2], qui adhuc eum in potestate habet, etiam rationi naturali maxime congruat: vel officio iudicis, quando

§. VI. 1) Vnde, Iure Romano seruitutes non in *faciendo*, sed in *patiendo*, vel *non faciendo* consistere dicuntur. *Seruitutum non ea natura est, vt aliquid faciat quis [veluti viridia tollat, aut amoeniorem prospectum praestet, aut in hoc, vt in suo pingat] sed vt aliquid patiatur, aut non faciat.* L. 15. §. 1. D. de Seruitutibus.

2) *Seruitutes aut personarum sunt, vt vsus & vsusfructus: aut rerum, vt seruitutes rusticorum praediorum & vrbanorum.* L. 1. D. eod.

§. VII. 1) Notandum autem, vsumfructum, & alias seruitutes personales similes, gratis competere. Nam si merces praestetur, locatio conductio adest, non vsusfructus. Exstant de Vsufructu Commentarii eximii GALVANI & NOODTII.

2) Vid. Lib. VI. c. 2. §. 8.

3) *Constituitur adhuc vsusfructus & in iudicio familiae herciscundae, & communi diuidundo, si iudex alii proprietatem adiudicauerit, alii vsumfructum*, L. 6. §. 1. D. de Vsufructu.

4) *Vsusfructus pluribus modis constituitur: vt ecce si legatus fuerit. Sed & proprietas deducto vsufructu legari potest, vt apud heredem maneat vsusfructus.* Ibid. princip. *Item alii vsumfructum, alii deducto eo fundum legare potest.* §. 1. Inst. de Vsufr. Vt autem testator legare potest proprietatem vsufructu solo heredi relicto, & contra: sic vsusfructus etiam constitui potest in dotis datione, donatione inter viuos & mortis caussa, venditione, permutatione, transactione, & similibus negotiis. *Quisquis rem aliquam donando, vel in dotem dando, vel vendendo, vsumfructum ei rei retinuerit: etiamsi stipulatus non fuerit, eam continuo tradidisse credatur, nec quid amplius requiratur, quo magis videatur facta traditio: sed omnimodo idem sit in his caussis vsumfructum retinere quod tradere.* L. 28. C. de Donat.

5) *Et sine testamento autem si quis velit vsumfructum constituere, pactionibus & stipulationibus id efficere potest.* L. 3. princ. D. de Vsufructu.

6) Quales sunt domus, fundus, nauis, seruus, iumentum: quum contra vinum, oleum, frumentum, pecunia numerata, & reliquae res fungibiles, vsusfructus non visae sint capaces. *Constituitur autem vsusfructus non tantum in fundo & aedibus, verum etiam in seruis, & iumentis, & ceteris rebus: exceptis iis, quae ipso vsu consumuntur. Nam hae res neque naturali ratione, neque ciuili recipiunt vsumfructum: quo in numero sunt vinum, oleum, frumentum, vestimenta: quibus proxima est pecunia numerata: namque ipso vsu assidua permutatione quodammodo extinguitur*, §. 2. Inst. de Vsufr. In quibus verbis, inter cetera, Quasi-vsuifructui locus esse dicitur in vestimentis per rationem ciuilem, *qua vestimenta attrita rebus nihili accensentur.* Aliud Vlpiano placuisse videtur in *L. 15. §. 4. D. eod.* sequenti rationem naturalem, qua vestimenta substantiam non minus seruant, quam aedificia, naues, iumenta. Sed praeualet generalis dispositio *d. §. 2. Inst. de Vsufructu*, tanquam quae sit iuris noui. Atque

quando verbi gratia res communis alia ratione commodius diuidi nequit [3]; vel facto hominum, puta testamento [4], aut per pactiones [5]. Patet autem, vsumfructum proprie tantum constitui posse in illis rebus, quae vsum aliquem praebent extra suam substantiam, seu quae vsu non consumuntur [6]; modo reuera in illis vsus aliquis, vel ornamentum, aut delectatio sit. Hautquidquam autem vsusfructus proprie dictus locum habet in re, quae nisi consumatur, vsum sui non praebet; cum vtique corpus ipsum alicuius rei, adeoque & dominium, ad aliquem pertinere intelligatur, qui iure rem quampiam suo arbitrio consumere potest. Legibus tamen Romanis receptum, vt pecuniae, aliarumque rerum fungibilium quasi vsusfructus [7] posset constitui testamento, & alicui legari [8]: vbi pecuniae aut res ita dantur legatario, vt eius fiant; sed necessum est, vt legatarius satisdet haeredi de tanta pecunia aut rebus eiusdem qualitatis, vel etiam earundem aestimatione, vsufructu finito, restituendis, sic vt cautio apud proprietarium ipsorum corporum vicem velut suppleat. Vid. *L. 1. 2. 7. 11. D. de Vsufr. ear. rer. quae vsu consum.* Spectant autem ad vsufructuarium omnia emolumenta omnesque fructus, qui ex re proueniunt, tam naturales [9], quam ciuiles. Romanae tamen leges exceperunt foetum ancillae [10]; cuius ratio haec videtur, quod vsusfructus mancipiorum introductus sit propter operas, non propter foetificationem. Caeterum fructus naturales vsufructuarii fiunt perceptione, siue si eos a corpore separauerit, & collegerit [11]. Vnde consequitur,

que ita iudicatum esse refert THESSAVRVS Decis. LXXX. & in Frisia obseruari testatur HVBERVS in Eunom. ad L. 15. D. h. t. Dissensus etiam fuit inter veteres ICtos, an detur vsusfructus rei incorporalis, veluti iuris, verbi gratia, eundi per fundum alienum, aquamue ducendi. Conf. NOODTII Probab. iuris L. II. c. 3. Si seponantur subtilitates Iuris Romani, res difficultate caret, & affirmanda est quaestio, 1) quia seruitutes aestimationem recipiunt, 2) quia non pereunt solo vsu. Numismatum porro aureorum vel argenteorum veterum, quibus pro gemmis vti solent, vsusfructus legari potest, *L. 28. D. de Vsufructu*, quam erudite interpretatur NOODTIVS Obseruat. L. I. c. 5. Idem de statuis & imaginibus dicendum. *Statuae & imaginis vsumfructum posse relinqui, magis est: quia & ipsae habent aliquam vtilitatem, si quo loco opportuno ponantur*, L. 41. D. eod.

7) Ita loquuntur ICti Romani: „Sed vtilitatis caussa Senatus censuit, posse etiam earum rerum vsumfructum constitui, vt tamen eo nomine heredi vtiliter caueatur. Itaque si pecuniae vsusfructus legatus sit: ita datur legatario vt eius fiat, & legatarius satisdet heredi, de tanta pecunia restituenda, si morietur, aut capite minuetur. Ceterae quoque res ita traduntur legatario, vt eius fiant: sed aestimatis his satisdatur, vt . . . tanta pecunia restituatur, quanti hae fuerint aestimatae. Ergo Senatus non fecit quidem earum rerum vsumfructum, (nec enim poterat,) sed per cautionem QVASI-VSVMFRVCTVM constituit." Vid. titulus Pandectarum, de Vsufructu earum rerum, quae vsu consumuntur, vel minuuntur Lib. VII. tit. 5.

8) Vel etiam conuentione. Nam rerum fungibilium Quasi-vsusfructus multum differt a mutuo. Sub legali etiam vsufructu patris in bonis filiifamilias aduentitiis fungibiles res contineri, recepta est interpretum Iuris Romani sententia. H.

9) *Vsufructu legato, omnis fructus rei ad fructuarium pertinet*, L. 7. princip. D. de Vsufructu. Exempla praesto sunt in hac & in sequentibus legibus. Sic aedium vsufructu legato, quicunque reditus est aedium, ad vsufructuarium pertinet, & quaecunque ex iis sunt obuentiones. Porro quicquid in fundo nascitur, quicquid inde percipi potest, fructuarii fructus est. Proinde si apes in eo fundo sint, earum quoque vsusfructus ad eum pertinet: & si lapidicinas habeat, & lapidem caedere velit, vel cretifodinas habet, vel arenas, omnibus his vtitur, tanquam bonus paterfamilias. Vid. NOODTIVS Obseruatt. L. I. c. 9. qui capite sequente quaerit, quomodo vsufructuarius fundi, venatione, vel aucupio vti frui possit, si quae sint in fundo viuaria, aut ornithones.

10) Conf. supra c. 7. §. 4. nota 1.

11) *Is vero ad quem vsusfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quam si ipse eos perceperit. Et ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis, decesserit, ad heredes eius non pertinent, sed domino proprietatis adquiruntur.* Eadem fere & de colono dicuntur. §. 36. Inst. de R. D.

quitur, vt fructus nondum separati ad proprietarium pertineant; & vsufructuario ante perceptionem eorundem mortuo, ab huius haerede non possint vindicari. Quanquam si cultura & industria in fructus sit impensa, aequum fuerit, in istorum participationem admitti haeredem [12], saltem hactenus, ne vsufructuarius laborem suum gratis consumserit. Ciuiles autem fructus ad vsufructuarium spectant pro lapsu temporis, cui pensio respondebat [13]. Porro quemadmodum vsufructuarius debet vti boni viri arbitratu [14], seu vti diligenti patrifamilias competit, & ad istam vtilitatem rem adhibere, ad quam ipsius conditio, aut domini voluntas eam destinauit [15], ita & eandem custodire, & fartam tectam conseruare tenetur; nec non pro illa tributa [16], & collectas, aliaque onera ordinaria & extraordinaria, saltem quae fructus non exsuperant, soluere. Vid. *L. 7. L. 9. L. 10. L. 11. L. 12. L. 13. §. 4. seqq. L. 15. L. 17. L. 18. L. 27. L. 44. L. 45. L. 59. L. 61. L. 62. L. 65. L. 68. L. 69. L. 70. D. de Vsufr.* Nam & haec, non secus atque cultura, eum sequuntur, qui ex re lucrum vult percipere. Neque quisquam tam duro sese oneri praesumitur subiecisse, vt alteri non solum fructus ex sua re velit concedere, sed & onera insuper istius rei tolerare. Amitti traditur vsus fructus morte [17] vsufructuarii [18]; quia regulariter in eo concedendo meritum ipsius personae spectatur, quod in alios non transit. Et quia

12) Ad quem Iure Saxonico hoc casu fructus omnes pertinent.

13) Ita, si verbi gratia Reditus Annuus incipiat primo die anni alicuius & vsufructuarius moriatur vltimo die mensis Octobris, heredes dextantem reditus annui capient, & sextans reliquus proprietarium sequetur. Vid. *L. 26. & 58. princ. D. de Vsufructu.*

14) „Cauere autem debet [vsufructuarius] viri boni arbitratu perceptum iri vsumfructum: hoc est, non deteriorem se causam vsusfructus facturum, ceteraque facturum, quae in re sua faceret,“ *L. 1. § 3. D. Vsufructuarius quemadmodum caueat.* „Debet enim omne quod diligens paterfamilias in sua domo facit, & ipse facere,“ *L. 65. D. de Vsufructu.* „Mancipiorum quoque vsufructu legato non debet abuti, sed secundum conditionem eorum vti,“ *L. 15. §. 1. D. eodem.* Itaque vsufructuarius abuti fundo non potest, sed vti debet salua rei substantia: imo rem ne in formam quidem meliorem transmutare potest. Et si forte, voluptare fuit praedium, viridaria vel gestationes, vel deambulationes arboribus infructuosis opacas atque amoenas habens, non debebit deiicere, vt forte hortos olitorios faciat, vel aliud quid, quod ad reditum spectat, *L. 13. §. 4. D. eod.*

15) „Eum, ad quem vsusfructus pertinet, farta tecta suis sumtibus praestare debere, explorati iuris est,“ *L. 1. C. de Vsufructu.* Quod de impensis minoribus & ad conseruandum fundum necessariis intelligendum est. Si qua enim aedes vetustate corruerint, reficere eas vsufructuarius non cogitur. Modica igitur refectio ad eum pertineat; quoniam & alia onera agnoscit, vsufructu legato, *L. 7. §. 2. & 5. D. de Vsufructu.*

16) Vt puta stipendium vel tributum, vel salarium, vel alimenta ab ea re relicta. *Ibid. j. L. 27. §. 3. & L. 28. D. de Vsu & vsufr.*

17) *Morte quoque amitti vsumfructum non recipit dubitationem: cum ius fruendi morte exstinguatur, sic vti si quid aliud, quod personae cohaeret* L. 3. §. 3. D. quibus Modis vsusfructus vel vsus amittitur. Quod locum habet, etiamsi vsufructuarius moriatur ante tempus vsufructui praefixum, aut ante impletam conditionem, quae finem ei imponere debebat. Vid. *L. 12. C. de Vsufructu & habitatione.* Ratio enim, qua vsuifructui terminus certus aut incertus ponitur, ea est, ne ius vsufructuarii, si vltra superstes fuerit, duret. Ceterum ab AVCTORE praetermitti non debebant tempus & conditio, quibus ipsis quoque vsusfructus finitur.

18) Quo respexit SALVIANVS L. III. contra auaritiam: *Vsufructuarium viuere quasi locupletem, sed mori quasi mendicum.* H.

19) Quod hac lege Codicis probari solet: *Sancimus, & huiusmodi legatum firmum esse [si quis fundum, vel etiam rem cuidam testamento relinqueret, quatenus vsusfructus apud heredem maneret] & talem vsumfructum vna cum herede finiri & illo moriente, vel aliis legitimis modis eum amittente, exspirare,* L. 14. C. de Vsu & habitatione. Fit scilicet in hac lege sermo de herede testatoris, non de herede vsufructuarii. Vid. VINNIVS ad Institut. L. II. tit. 4. §. 3. & TITIVS ad Lauterb. Obseru. CCXXV.

20) Propter quam rationem adinuenti sunt modi

quia onerosum valde est, suae rei fructum esse penes alios, igitur stricte ista concessio est interpretanda, sic vt si dictum sit, vsumfructum concedi Seio, eiusque haeredibus, ad haeredum haeredes id non extendatur [19]. Cum inutilis sit proprietas [20], quae in perpetuum ab vsu rei excluditur. Quem in sensum accipiendum illud CICERONIS Epist. ad famil. VII. 30. *Id cuiusque est proprium, quo quisque fruitur atque utitur.* Inde si sit legatus vsusfructus ciuitati, quae alias perpetua esse potest; centum tamen annis finiri eum Romanis legibus placuit [21]. (vid. *L. 56. D. de Vsufr.*) Qui & extinguitur, si interea ciuitas ista vel vrbs hostile [22] aratrum patiatur, *L. 21. D. Quib. mod. vsusfr. amitt.* Ex iisdem rationibus quoque est, quod vsusfructus non possit alienari [23]; quia & hoc modo in perpetuum dominus posset eludi, & iste ad aliquem deuolui, quem dominus aegris oculis in re sua esset adspecturus. Ex legibus Romanis idem amittebatur capitis diminutione maxima, & media [24]. Neque enim volebant, vt ius istud amplius premeret dominum, postquam ille nihil amplius ex eo lucrari poterat, in cuius gratiam id erat constitutum; neque illi, qui ciuitatem amisisset, tale ius in bonis ciuis competere conueniens iudicabant. Ex lege quoque aut conuentione est, quod is certo tempore non vtendo amittatur [25], (quia multae res non vtendo fiunt deteriores,) aut non obseruando

modi tollendi vsumfructum, secundum Tribonianum §. 1. *Inst. de Vsufructu. Ne tamen,* inquit, *in vniuersum inutiles essent proprietates, semper abscedente vsufructu: placuit, certis modis exstingui vsumfructum & ad proprietatem reuerti.*

21) *Quae aetas hominis semper visa est longissima. Et placuit centum annis tuendos esse in vsufructu municipes, quia is finis vitae longaeui hominis est,* L. 56. D. de Vsufructu. L. 8. D. de Vsu & habitat. Siracides XIIX. 8. PLINIVS Hist. Nat. VII. 4.

22) *Hostilis* aratri in lege adducta nulla fit mentio. *Si vsusfructus* inquit Modestinus *Ciuitati legetur, & aratrum in eam inducatur, Ciuitas esse desinit: vt passa est* Carthago, *ideoque quasi morte desinit habere vsumfructum* L. 21. D. Quib. mod. vsusfructus vel vsus amitt. quae aratri inductio etiam iussu summae potestatis fieri potest, si qua puniendi sint ciues. Inductionis hostilis mentio apud HORATIVM L. I. Od. 16. v. 20. 21.

Imprimeretque muris
Hostile aratrum exercitus insolens.

Et apud OVIDIVM Heroid. I. vers. 53.

Iam seges est vbi Troia fuit.

23) Scilicet, quum ius vsusfructus ossibus vsufructuarii inhaereat, *extraneo cedendo nihil agitur,* §. 3. Instit. de vsufructu, nisi vel locetur vsusfructus, vel vendatur, saltim vno nummo, *L. 66. D. de Iure dotium. Si vsusfructus fundi, cuius proprietatem mulier non habebat, dotis nomine mihi a domino proprietatis detur: difficultas erit post diuortium circa reddendum ius mulieri: quoniam diximus, vsumfructum a fructuario cedi non posse nisi domino proprietatis; &, si extraneo cedatur, id est, ei, qui proprietatem non habeat, nihil ad eum transire, sed ad dominum proprietatis reuersurum vsumfructum. Quidam ergo remedii loco recte putauerunt introducendum, vt vel locet hunc vsumfructum mulieri maritus, vel vendat nummo vno, vt ipsum quidem ius remaneat penes maritum, perceptio vero fructuum ad mulierem pertineat.* Aliter VINNIVS in Comment. ad Instit. §. 3. de Vsufructu & NOODTIVS de Vsufructu L. II. c. 10. Vtitur fruitur tum cessionarius ex persona cedentis Vsufructuarii, ita vt vsusfructus ex persona huius, non ex persona vsufructuarii finiatur. *L. 12. §. 2. D. h. t.* „Vsufructuarius vel ipse frui ea re, vel alii fruendam concedere, vel locare, vel vendere potest: nam, &, qui locat vtitur, & qui vendit, vtitur. Sed & si alii precario concedat, vel donet, puto eum vti, atque ideo retineri vsumfructum.“ *L. 12. §. 2. D. de Vsufructu.*

24) *Finitur autem vsusfructus morte vsufructuarii, & duabus capitis deminutionibus, maxima & media* §. 3. Inst. de Vsufructu. Add. L. 16. §. 2. in fine C. eodem & quae de capitis diminutione dicta sunt ad Lib. III. c. 6. §. 3. nota 6.

25) Id est; si neque per se neque per alium vtamur fruamur. *Nam, non vtitur,* inquit Marcianus, *vsufructuarius, si nec ipse vtatur, nec nomine eius alius,* L. 38. D. de Vsufructu. Vid. supra nota 23. Ante Iustinianum vsusfructus rerum mobilium amittebatur non vsu vnius anni, immobilium contra non vsu biennii. Sed hic Imperator neutrum non vsu finiri voluit, nisi elapso decennio inter praesentes, vicennio inter absentes, *. 13. C. de Seruitut. & aqua.*

praescriptum vtendi modum[26], aut rem ex malitia, aut culpa lata reddendo deteriorem. Sed & perit iste rei interitu[27]; vid. *L. 30. D. Quib. mod. vsusfr. amitt.* nec reuiuiscit re iterum instaurata; propter strictam interpretationem, quam hoc negotium requirit. Nam verbi gratia aedes, quas in locum earum, quae incendio conflagrauerant, recens extruxi, cum prioribus eaedem non sunt. Et cum illae ad sui instaurationem magnos sumtus requisiuerint, durum valde esset, dominum steriles sibi aedes extruxisse. Vid. *L. 5. §. 2. 3. L. 8. L. 9. L. 10. L. 12. L. 23. D. Quib. mod. vsusfr. amitt.* Consolidatione denique, & si vsufructuarius eundem domino cedat, vsusfructus extinguitur[28], quia nemini res sua seruit: vid. *L. 5. princ. Si vsusfr. petatur*, quippe cum vsusfructus, & quaelibet seruitus proprie notet ius in re aliena. Sed quando quis propria re vtitur, & ex eadem emolumentum percipit, id ex vi dominii est[29]. Add. *L. 28. D. Quib. mod. vsusf. amitt. L. 26. D. de Seruit. praed. vrb.*

§. VIII. VSVM vocant, quando quis ex re aliena commodum tantum quotidianum & necessarium, salua eius substantia, percipit[1]. Atque hic minus late patet quam vsusfructus; quippe cum vsum habens ex ea re solum capere possit, quantum sibi suisque sufficit; id quod aestimatur ex dignitate & conditione personae, cui vsus concessus[2]. Vti autem cui, verbi gratia, vsus alicuius domus competit, cum sua familia ibi habitare potest[3], ita eidem neque hospitem diuturnum, neque inquilinum, qui cum ipso non tanquam pars familiae habitet, recipere simul licebit; vbi ipsi proprietario in iisdem aedibus sit

26) Imo hic non vsus per modum a non vsu per tempus diuersus non est, vt post Fabrotum & Ianum a Costa ostendit NOODTIVS L. II. de Vsufr. c. 9. quia de eo modo amittendi vsumfructum solo agitur in *L. penult. C. h. t.* ad quam prouocatur in *§. 3. Inst. de Vsufructu.* Adde quod, si alio modo vtatur vsufructuarius; quam, quo praescriptum est, vsusfructus durat, *L. 27. D. de Noxal. action.* non amittitur, *L. 1. §. 5. D. Vsufructuar. quemadm. caueat*, & comparatae sunt actiones, quibus vsufructuarius ad modum praescriptum adigatur *L. 13. §. 2. D. de Vsufr.* Celeb. OTTO ad §. 3. Inst. de Vsufructu.

27) „Rei mutatione interire vsumfructum placet. Veluti vsusfructus mihi aedium legatus est, aedes corruerunt, vel exustae sunt: sine dubio exstinguitur," quo casu vsufructuario nec areae, nec cementorum vsusfructus debetur *L. 5. §. 2. L. 8. 9. 10. 12. 23. D. de Vsufructu*: est enim ius in corpore; quo sublato & ipsum tolli necesse est, *princ. Inst. de Vsufr.* Modo vsusfructus particularis sit. In vsufructu enim vniuersali, exstincta vna specie, vel altera, vsusfructus in reliquis durat. *L. 4. §. 2. D. de Vsufructu. Bonorum autem vsufructu legato, areae* (aedium incensarum) *vsusfructus peti poterit: quoniam qui bonorum suorum vsumfructum legat, non solum eorum, quae in specie sunt, sed & substantiae omnis vsumfructum legare videtur, in substantia autem bonorum etiam area est.* L. 34. §. 2. D. de Vsufructu. Censetur autem res vsufructui data tum demum interiisse, quando nomen mutauit. Vid. VINNIVS ad Instit. L. II. tit. 4. §. 3. num. 5. 6.

28 „Item finitur vsusfructus, si domino proprietatis ab vsufructuario cedatur . . . . vel contrario, si vsufructuarius proprietatem rei adquisierit, quae res *Consolidatio* adpellatur" *§. 3. Inst. de Vsufructu.*

29) „*Nulli enim res sua seruit* L. 26. princ D. de Seruitut. praed. vrbanor. j. L. 5. princ. D. Si Vsusfructus petatur.

§. VIII. 1) „Minus autem iuris est in vsu, quam in vsufructu. Nam is, qui fundi nudum habet vsum, nihil vlterius habere intelligitur, quam vt oleribus, pomis, floribus, foeno, stramentis & lignis ad vsum cotidianum vtatur. Nec vlli alii ius quod habet aut locare, aut vendere, aut gratis concedere potest. Iisdemque illis modis, quibus vsusfructus constituitur, etiam nudus vsus constitui solet: iisdemque illis modis finitur, quibus & vsusfructus definit," *princip. Inst. de Vsu & habitat.*

2) „Aliquo enim largius cum Vsuario agendum est pro dignitate eius, cui relictus & vsus." *princ. Inst. de Vsu & habitat.*

3) Quod non vsque quaque conuenit placitis Iuris Romani. Certe aliter describitur vsus in §. 2. Inst

ſit inhabitandum, ſecus ſi totius domus vſus ſoli competat. Vid. *L. 22. §. 1. D. de Vſu & habit.* neque regulariter eum vſum alteri deferre: cum plurimum interſit, quem quis in iisdem aedibus ſecum cohabitantem habeat. Conf. *L. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 9. L. 10. §. 3. L. 11. L. 12. L. 15. D. de Vſu & habitat.* Circa conſeruationem autem & refectionem eius rei, in qua quis vſum habet, id aequiſſimum videtur, vt ſi nihil domino ſuperſit fructus, extra iſtum vſum ab altero perceptum, vſuarius rem ſartam tectam praeſtet. Vbi ad vtrumque par vtilitas redundauerit, communi ſumtu res conſeruabitur aut ſarcietur. *L. 18. D. d. t.* [4]. Sed ſi vſus exiguum quid ſit in comparatione eius fructus, qui domino adhuc remanet, facile praeſumitur, vt vſus ſine onere conceſſus ſit.

§. IX. HABITATIO ICtis Romanis ius eſt, per quod omne emolumentum ex inhabitatione aedium alienarum prouenire ſolitum percipitur *. Ea arctius patet, quam vſusfructus; quia ad hunc pertinet emolumentum, quod ex mercium receptione, aliiſue cauſis prouenit. Latius tamen, quam nudus vſus, extenditur, quod aedes eiusmodi aliis ſuo loco inhabitandas locare quis poſſit.

§. X. PER *ius operarum ſeruilium* percipitur omnis vtilitas, quae ex operis ſerui alieni prouenit *. Quod ius leges Romanae arctius quam ſerui vſumfructum eſſe tradunt; quia alia quoque via, quam per ſuas operas, praeſtare vtilitatem ſeruus poteſt.

§. 2. Inſt. de vſu & habitat. „Item is, inquit Tribonianus, qui aedium vſum habet, hactenus ius habere intelligitur, vt ipſe tantum inhabitet: nec hoc ius ad alium transferre poteſt: & vix receptum eſſe videtur, vt hoſpitem ei recipere liceat, & cum vxore, liberisque ſuis, item libertis, nec non perſonis aliis liberis, quibus non minus, quam ſeruis vtitur, habitandi ius habeat.“ Ex quibus verbis adparet, eſſe vſuario aedium ius 1) inhabitandi 2) recipiendi hoſpitem modeſtum, non autem 3) ius locandi, ex his autem verbis Inſtitutionum aeſtimandum ius nouum Corporis Iuris, & proinde parum eis obeſt, quod in §. 2. D. de Vſu & habitat. Vſuario ſimpliciter permittitur, hoſpitem recipere. Ceterum ad vſum aedium referri poſſunt NOODTII Probabilia L. III. c. 7. 8.

4) *Si domus vſus legatus ſit ſine fructu communis refectio eſt* [res] *in ſartis tectis, tam Heredis quam Vſuarii. Videamus tamen, ne ſi fructum Heres accipiat, ipſe reficere debeat: ſi vero talis ſit res, cuius vſus relegatus eſt, vt heres fructum percipere non poſſit, Legatarius reficere cogendus eſt. Quae diſtinctio rationem habet*, L. 18. D. de Vſu & habitat.

§. IX. * *Sed ſi cui habitatio legata, ſiue aliquo modo conſtituta ſit: neque vſus videtur, neque vſusfructus, ſed quaſi proprium aliquod ius; quanquam . . . . permiſimus non ſolum in ea degere, ſed etiam aliis locare* §. 5. Inſt. de Vſu & habit. Add. L. 13. C. de Vſufructu & habitat. Quod ius neque non vſu, neque capitis deminutione amittitur *L. 10. D. de Vſu & habitat.* quia magis in facto quam in iure conſiſtit, id eſt, quia conſuetudine magis, praecipue per ingruentes peregrinos, quam legibus introductum eſt.

§. X. * *Operis ſerui legatis, neque vſus neque vſusfructus in eo legato eſſe videtur*, L. 1. §. 9. D. ad Legem Falcid. Sunt enim eae ius omnem vtilitatem ex operis ſerui alieni percipiendi, *L. 3. D. de Operis ſeruorum.* Quare minus eſt in ſervitute operarum, quam in vſufructu ſerui, quia vſufructuarius omnem vtilitatem capit ex ſeruo, non ſolum quod is operis ſuis, ſed &, quod e re eius acquirit: verum cui operae legatae, is tantum lucrum capit ex operis ſeruorum, *§. 4. Inſt. per quas perſon. cuique acquiritur.* Contra plus eſt in operarum ſeruitute, quam in vſu, quia vſus 1) ſola neceſſitate circumſcribitur, quum operae ſeruorum etiam ad vtilitatem & honeſtam voluptatem adhiberi poſſint, 2) quod aliis locari poſſint operae ſeruorum, quum locari nequeat vſus. Ceterum quum Operae quoque in facto conſiſtant, haec quoque ſeruitus non exſtinguitur capitis deminutione, vel vſucapione, ſed morte naturali non eius, cui debentur, ſed ſerui *L. 2. D. de Operis ſeruor. L. 2. D. de Vſu legato.*

§. XI. *SERVITVTES reales*, quae alicui debentur propter praedium aliquod, in genere dicuntur iura, per quae vicinum praedium nostro praedio aliquam praebere debet vtilitatem. Diuiduntur illae in iure Romano in *seruitutes, praediorum vrbanorum & rusticorum* [1]. Praedia rustica vocantur agri, & aedificia, quae ad agriculturam, remque pecuariam spectant. Vrbana praedia vocantur [2] aedificia omnia inhabitationi hominum, commerciis exercendis, similique vsui destinata, etsi extra vrbes, & ruri ista locata sint. Omnibus istis constituendis occasionem fere praebuit vicinitas, quae non immerito in propinqua parte amicitiae putatur. Vid. *L. 38. 39. D. de Seruit. praed. vrb. l. 5. D. de Seruit. praed. rust.* Cum enim magnam vtilitatem simul, & iucunditatem haberet plurium hominum cohabitatio aediumque coniunctio, quae tamen vix consistere posset, si abs quouis vsu rei suae vicinum quis arcere institueret: Igitur inter vicinos conueniri sueuit, vt ne quis omni modo sua re vteretur, ne alter velut in angustias inde redigeretur, vtque modicum rei suae vsum alteri concederet, quo sine grauissimo suo incommodo carere hic non poterat. Add. *L. 1. §. 1. 2. D. si Vsusfr. petatur. L. 15. D. de Seruit. L. 10. D. de Seruit. vrb. praed. L. 20. §. 2. L. 31. d. t.* Sicuti & alias *vicinitas* non iniuria *in propinqua parte amicitiae putatur* [3]. TERENTIVS Heautont. [Actu I. Scen. 1. vers. 4. 5.] HESIODVS Op. & dier. L. I. [vers. 343. & seqq. Edit. Cler.] *Τὸν δὲ μάλιστα καλεῖν, ὅστις σέθεν ἐγγύθι ναίει. Εἰ γάρ τοι καὶ χρῆμ' ἐγχώριον ἄλλο γένηται, Γείτονες ἄζωνοι ἔκιον, ζώσαντο δὲ πηοί. Πῆμα κακὸς γείτων, ὅσσον τ' ἀγαθὸς μέγ' ὄνειαρ. Ἔμμορέ τοι τιμῆς ὅστ' ἔμμορε γείτονος ἐσθλοῦ. Illum potissimum voca, qui tibi prope habitat. Si enim tibi negotium aliquod domesticum obtigerit, vicini discincti accurrunt, cinguntur autem cognati. Noxa malus vicinus, quantum bonus magnum emolumentum. Sortitus est honorem, cui obtigit bonus vicinus.* SOCRATES apud Xeno-

§. XI. 1) Quae diuisio mere *technica* est, vsu autem forensi destituitur. Vid. THOMASIVS de seruitute stillicidii, quae dissertatio inter dissertationes eius Lipsienses est XV. §. 14. & seqq. & TITIVS Obseruatt. ad Lauterb. CCXLIII.

2) *Vrbana praedia, omnia aedificia accipimus, non solum ea quae sunt in oppidis, sed & si forte stabula sunt, vel alia meritoria in villis & in vicis: vel si praetoria voluptati tantum deseruientia: quia vrbanum praedium non locus facit, sed materia* L. 198. D. d. V. S.

3) Nisi AVCTORI interdum placeret illud, τὰ καλὰ δὶς καὶ τρὶς, reiici hunc locum mallem ad lin. 9.

4) Neque tamen ideo sola necessitate terminantur hae seruitutes, sed etiam vtilitatem & voluptatem domini continent. Vid. NOODTII Probab. Iur. L. I. c. 2. qui locus bonae frugis plenus est.

5) Imo id non aliter locum habet, quam si dominus praedii dominantis diserte tale quid stipulatus sit a domino praedii seruientis. Repugnaret enim id naturae seruitutis, quae in patiendo vel non faciendo, non autem in faciendo consistit. Et sane de pactione manifeste loquitur Paullus in *L. 33. D. de Seruitut. praed. vrb.* Fuerat enim ibi alter ab altero stipulatus, Paries oneri ferundo, vti nunc est, ita sit. Sed de eo quoque inter veteres dubitatum fuit, an vel eiusmodi pacto locus esset? Negabat id Aquilius Gallus, strictius intuens naturam & indolem seruitutis supra traditam: verum adfirmabat Seruius, cuius sententia praeualuit, ita explicata a Labeone, nouarum opinionum studioso, vt licere dixerit domino, columnam derelinquere, *L. 6. §. 2. D. si seruit. vindic.* Sententia, quam AVCTOR sequitur, & qua seruitus oneris ferendi, seruitus anomala est, veterum Doctorum errore nititur.

6) Quae seruitus a seruitute oneris ferendi ita differt, quod in seruitute oneris ferendi vicinus onus aedium, seu vt hodie loquimur, *totam contignationem* recipere cogitur: quum in seruitute tigni immittendi tignum tantum, seu *trabem* sustinere debeat aedificium ipsius. Vid. THOMASIVS de Seruitute stillicidii. §. 59.

7) Vid. infra L. V. c. 5. §. 4. Add. Ammian. MARCELLINVS L. XXVII. c. 9 vbi de praetextato Praefecto vrbi, qui Moeniana sustulit omnia,

Xenophontem Memorab. L. II. [p. 432. in fin. Ed. H. Steph. c. 2. §. 12. Edit. Oxon.] has vicini praestationes memorat, *vt ignem accendat tibi, cum opus erit, deque aliqua re bona iuuet, ac si quid tibi aduersi accidat, e propinquo tibi beneuole succurrat.* Add. quoque PLATO de LL. L. VIII. p. 915. Edit. Francof. 1602. Circa omnes autem seruitutes obseruandum, neque nimis late eas extendendas, & modeste iisdem vtendum, ne vicino molestia ac taedium inde creetur [4]. Vid. *L. 8. D. de Seruitut.* Caeterum seruitutes vrbanorum praediorum hae fere numerantur. *Seruitus oneris ferendi*, qua vicini paries, vel columna onus nostrarum aedium sustinere debet. Cui consequens est, vt vicinus, qui isthanc seruitutem debet, parietem illum aut columnam reficere teneatur [5], cum alias frustra ea seruitus foret, pariete collapso. *L. 33. D. de Seru. praed. vrb.* *Seruitus tigni immittendi*, qua trabem vel quid aliud, quo aedes contignantur, ex aedibus suis in parietem vicini licet immittere, vt in eo requiescat [6]. *Seruitus proiiciendi protegendiue*, qua supra alienam domum aut aream aedificatum aliquod licet prouehere ita, vt nusquam in aedibus vicini requiescat, qualia sunt moeniana [7], & suggrundia [8]. *Seruitus altius tollendi*, qua quis etiam cum incommodo suo tenetur pati, alterum ad vtilitatem suam aedes altius tollere, cum id alias prohibere aut intercipere posset [9]. *Seruitus altius non tollendi* [10], qua quis in vicinarum aedium vtilitatem aut commoditatem cogitur aedes suas habere depressas, aut vltra certam mensuram non attollere. *Seruitus luminum* [11], qua vicinus nostra lumina seu nostras fenestras, quibus lumen haurimus [12], cogitur excipere. *Seruitus ne luminibus officiatur* [13], qua non potest vicinus quidquam facere, quo quaeuis nostrarum aedium lumina obscurentur [14] & minuantur. Eius seuere assertae exemplum luculentum extat apud ZONARAM Tom. III. in Theophilo, & Michael. GLYCAM, Ann. Tom. IV. *Seruitus prospectus*, qua vicinus pati tene-

omnia, fabricari Romae priscis quoque vetita legibus. H.

8) Inter seruitutem autem *protegendi & proiiciendi* illud interest, quod in illa *tignum* seu pars aedificii *voluptatis* caussa proiicitur, quem in hac *tectum* cogente *necessitate*, id est, propter arcendam imbrium iniuriam prouehatur.

9) Propter voluntatem testatoris. Vid. *L. 10. D. de Seruitut. praed. vrban.* aut legem ciuitatis, quae certam aedificiis formam praescripsit. Vid. *L. 12. §. 1. C. de Aedific. priuat.* Caeterum vt seruitus sit altius tollendi, vbi quis aedes suas altius tollere cogitur, Romano iuri non congruit. Secundum hoc enim agi poterat, vt altius tollere aedes liceret. Vid. *§. 2. I. de Action.* Neque tamen dubitandum, ad vsum & commoditatem vicini posse pacto constitui seruitutem, vt vicinus obstrictus sit, aedes suas altius tollere. Quod enim dicitur seruitutem consistere in non faciendo, id ad essentiam seruitutum non pertinet, sed ad naturam, quae pacto mutari potest. Vid. CARPZOVIUS Part. II. Const. 41. Def. 13. H.

10) Non credo, aliquid verisimilius dici posse de seruitute altius tollendi, quam quae adfert HERTIUS in nota praecedente. Quod si admittatur, supponendum simul erit, veteres remissiores fuisse in cura auertendorum incendiorum, quam nunc sunt homines. Nam si hodie Lege vel Statuto, quod saepe fit, certa aedificiis forma praescribatur, neutiquam huic seruituti ex pactione vicinorum locus erit.

11) Luminum *seruitute constituta, id adquisitum videtur, vt vicinus lumina nostra excipiat. Cum autem seruitus imponitur*, ne luminibus officiatur, *hoc maxime adepti videmur, ne ius sit vicino, inuitis nobis altius aedificare, atque ita minuere lumina nostrorum aedificiorum.* L. 4. D. de Seruitut. praed. vrb.

12) Lumen, vnde coelum conspici potest. Prospectus autem est ex inferiori loco. *L. 16. D. de Seruit. praedior. vrban.* H.

13) *Inter seruitutes* ne luminibus officiatur, & ne prospectui offendatur, aliud & aliud obseruatur: *quod in* prospectu *plus quis habet, ne quid ei officiatur ad gratiorem prospectum & liberum.* L. 15. D. de Seruit. praed. vrb.

14) Clarius dicitur, seruitutem hanc pertinere ad luminis veteris, siue quod iam habemus, conseruationem. H.

tenetur nos prospicere in ipsius praedium, nec illud impedire potest [15]. *Seruitus ne prospectui officiatur*, qua quis in praedio suo non potest quidquam facere, quod libero quaqua versus prospectui in loca praecipue amoena obstet [16]. *Seruitus stillicidii recipiendi* notat obligationem, aquam onerosam in suam aream recipiendi. *Seruitus stillicidii non recipiendi* [17] notat obligationem, aquam vtilem in commodum suum non auertendi. *Seruitus fluminis recipiendi*, quam flumen, id est, aquam collectam, & per canales vel tubos instar fluminis defluentem ex nostris aedibus vicinus tenetur suscipere. *Seruitus fluminis non auertendi*, qua vicino non licet flumen ex suis aedibus veniens a nostro praedio auertere ob commodum, quod hoc inde habet. Huc denique pertinet seruitus cloacae immittendae; effundendi aliquid in aream vicini, & si quae aliae sunt [18].

§. XII. *SERVITVTES praediorum rusticorum*, seu quae debentur praediis rusticum vsum habentibus, hae vulgo numerantur. *Iter*, quod est ius eundi ambulandi hominis per vicinum praedium ad nostrum, ipsius praedii causa. *Actus*, ius agendi iumentum [1] aut vehiculum [2]. *Via*, ius eundi, ambulandi, agendi, & omnia, quae ad praedii nostri vtilitatem spectant, vehendi, ducendi, ferendi atque trahendi. *Aquaeductus*, ius aquae ducendae per fundum

15) Alias enim non seruitutis sed libertatis tantum iure prospicere in alienum licet. Iussu tamen Amurathis IV. Turcar. Imp. mercator Venetus Constantinopoli suspendio necatus fuit, quod in superiore aedium parte conclaue extruendum curasset, ex quo ope instrumenti mechanici, quod perspectiuum vulgo vocamus, in loca deambulationum aulae Turcicae & gynecaea prospicere posset. Quam historiam narrat RIGALTIVS in vita Amurathis illius ad A. MDCXXXIV. H.

16) Sequitur Auctor receptam Doctorum sententiam. Vulgo enim differentia inter seruitutem *prospectus* & *ne perspectui officiatur*, haec traditur, quod illa *incertum locum*, veluti praedium, hac *quaqua versum* liber prospectus praebeatur. Sed hoc discrimen comprobari nequit, adeoque seruitus prospectus & ne prospectui officiatur, eodem redire videntur, & vtraque terminari prospectu libero quaqua versum: quum alias seruitus magis, *ne luminibus officiatur*, quam *prospectus*, vel *ne prospectui officiatur* ad tit. *d. l. 15. D. de S. P. V.* Conf. NOODTIVS ad h. tit. Pandect. qui seruitutem etiam *luminum*, & *ne luminibus officiatur*, vnam seruitutem, duobus nominibus designatam, esse contendit.

17) Potest tamen & hoc modo constitui, vt quis aquam, quae naturaliter casitando in vicini praedium defluere eique nocere poterat, per fistulas aut canales collectam alio vertere obligatus sit. H.

18) Inter quas apud Romanos eminebat seruitus *fumi immittendi*, qua quis fumum suum ingredi patiebatur aedificia aliena. Quae seruitus imprimis in tabernis caseariis recepta erat, ex more veterum, fumo adiuuantium saporem caseorum. PLINIVS Lib. II. Histor. natur. c. 41. & MARTIALIS in Xeniis, vt obseruat Barnabas BRISSONIVS Sel. Antiquit. c. 15. plane vt nostri carnes, bubulam praesertim, porcinam & veruecinam fumo durare solent.

§. XII. 1) Vehiculum intellige, quod latitudinem viae non desideret. Erant enim apud Romanos plures species vehiculorum, de quibus ex professo egit Ioannes SCHEFFER Libro secundo de re vehiculari veterum, v. MENAGIVM Amoenitat. Iur. Ciuil. c. 36. H.

2) Quo exemplo BYNCKERSHOEKIVS L. IV. Obseruat. c. 7. vehiculum in Actu, *de currus trusatili* interpretatur, (cuius varias figuras veteribus vsitatas exhibet MONTFAVCON T. IV. Antiquit. P. II. Lib. I. c. 7. & 8.) & in definitione viae pro *eundi* legit *vehundi*. Codices tamen & Basilica vulgarem lectionem tuentur, qua in *L. 1. princ. D. de Seruit. praed. rustic. & in princip. Inst. de Seruitut. praediorum vrbanorum*, via dicitur ius eundi, agendi & ambulandi. Accedit, quod CELSVS in *L. 6. §. 1. D. Quemadm. Seruit. amitt.* & *L. 9. D. de Seruitut.* & porro PAVLLVS in *L. 2. D. Quemadm. Seruit. amitt.* & denique VLPIANVS in *L. 13. §. 1. D. de Acceptilat.* viam eundi & agendi iure circumscribunt. Fuerit igitur praecipua inter Actum & Viam differentia, quod Actus ius itineris in se, Via cum Actu extrinsecus, & quidem hinc ius eundi,

dum alienum ad vtilitatem sui fundi, siue ea aqua vtamur ad irrigandos agros, aut aquanda pecora, siue vt aqua superflua fundum nostrum liberemus. Harum seruitutum natura est, vt pro parte nequeant concedi, quia nisi integrae vsui non sunt. Nam vti est in *L. vlt. D. de Seruit. praed. rust. via consummari solet vel ciuitate tenus, vel vsque ad viam publicam, vel vsque ad flumen, in quo pontonibus traiiciatur, vel vsque ad aliud eiusdem domini praedium.* Igitur frustra foret, per dimidium duntaxat alterius fundum iter habere, si vlterius progredi non liceret. *Haustus aquae*, ius hauriendae aquae ex fonte, alioue loco alieno; quatenus ad fundum nostrum opus est. Quo concesso iter quoque ad fontem, puteumue concessum intelligitur, *L. 3. §. 1. de Seruit. praed. rust. Pecoris ad aquam adpulsus*, ius pecora praedii nostri adpellendi ad aquam vicini. Huc pertinet & *ius pascendi* nostri praedii pecora [3] in fundo alieno. Circa quod ius obseruant, per id non prohiberi dominum fundi seruientis, quo minus & ipse sua ibi possit pascere pecora [4], dummodo non plura alat, quam fundus iste ferre queat, interuertendo alterius iuri. Sed & qui pascendi ius habet, morbida aut infecta scabie pecora eo non compellet [5], ex quibus alia infici queant. Denique huc referunt *ius calcis coquendae, arenae fodiendae, pedamenta sumendi, lignandi, lapides caedendi;* quatenus ad commodum praedii rustici faciunt. Add. *L. 3. D. de Seru. praed. rust.* De quibus omnibus alii prolixius [6].

CAPVT

eundi, illinc ius ambulandi ex mente veterum complecteretur. Quae interpretatio indoli hominum rusticanorum, qui primi has descriptiones seruitutum praedii rustici finxerunt, & receptorum verborum, pristinique vsus admodum studiosi fuerunt, perquam est conueniens.

3) Etiam apes. Vid. supra L. III. c. 1. §. 3. H.

4) Seruitutes enim strictius interpretantur. Vid. supra §. 11. BERLICHIVS Part. II Concl. 49. n. 6. sequ. MEVIVS Part. 5. Dec. 250. H.

5) CARPZOVIVS P. II. Const. 41 def. 8. H.

6) Hic quoque ab AVCTORE referri debuissent Feuda, quorum origo vulgo tribuitur populis Germanicis. Vid. GROTIVS de I. B. & P. L. I. c. 3. §. 23. & Paulli HACHENBERGII Germania media dissertat. IX. vt & THOMASIVS in Selectis capitibus Historiae Iuris Feudalis Germanici, quae est inter eius Selecta feudalia, edita Halae 1708. & 1728. 8. et HEINECCIVS Iur. German. T. I. §. LXVI. in Scholio. Quidam tamen, inter quos est AVCTOR noster, L. VIII. c. 4. §. 30. incunabula eorum apud Romanos quaerere maluerunt. Vid. HERTIVS ad dictum locum Pufendorfii & in Dissertatione sua de Feudis oblatis Sect. I. §. 2. T. II. Comment. & opusc. Ornauit hanc sententiam nostra aetate GVNDLINGIVS in Gundlingianis P. I. L. I. & XV. 2. quae & verisimilis visa est CASAVBONO ad Lampridium in Alexandro c. 58. Franc. DVARENO de Sacris Ecclesiae ministeriis L. II. c. 3. & Iac. GOTHOFREDO in Comm. ad Cod. Theodos. tit. de terris limitaneis. Quin ante hos ducentos annos idem monuerat Laelius TAVRELLVS de Militiis ex casu Thesauri Ottoniani T. IV. col. 1641. Reiecta enim opinione Haloandri, qua is Feuda a militiis Romanorum, & ea Zasii, qua hic Feuda a clientelis eorum deriuabat, sic pergit: *Quid si limitaneos milites propius ad rem nostram? Sola* inquit LAMPRIDIVS in Alexandro cap. 58. *quae de hostibus capta sunt, limitaneis ducibus & militibus donauit, ita vt eorum essent, si heredes eorum militarent: nec vnquam ad priuatos pertinerent, dicens: attentius eos militaturos, si etiam sua rura defenderent. Nam hae qualitates, vt [ad] heredes, si militauerint, transeant, nec ad priuatos pertineant, apposite ad feudorum naturam faciunt. Limitaneos vero agros ad milites pertinere, ab ipsisque curari pro suo compendio, atque arari consueuisse, Principes nostri testantur, L. vlt. C. de Fund. limit. L. 2. C. de Offic. praef. praet. L. 4. C. de Offic. mil. iudic.* Quicquid sit, etsi plura dentur Feudorum genera, naturam eorum & indolem ex eo descripsisse proderit, quod plerumque secum ferunt. Feudum igitur est Dominium vtile sub lege fidelitatis constitutum. Quod ius ad heredes transit, sed plerumque tantum masculos, in linea Descendentium, aut Collateralium paternorum. Qui vero aliquid Feudo dat, Dominus feudi, qui Feudo

* *

CAPVT IX.

DE TRANSLATIONE DOMINII IN GENERE.

I. *Ex dominio fluit, vt liceat rem alienare.*
II. *In alienatione requiritur duorum consensus.*
III. *Qui exprimendus per signa.*
IV. *Alienatio fit pure, aut sub conditione.*
V. *An ad alienationem requiratur traditio?*
VI. *Dominium vel abstrahit a possessione, vel eandem inuoluit.*
VII. *Quid & quotuplex sit possessio?*
VIII. *Quatenus per sola pacta adquiratur dominium.*
IX. *Traditio vera, vel ficta.*

VIDENDVM deinceps erit de *modis adquirendi deriuatiuis*, quibus dominium iam constitutum ab vno in alterum transit. Quos antequam peculiariter enarremus, quaedam super translatione dominii in genere praemittere conueniens fuerit [1]. Vt igitur quis rem suam possit alienare, seu in alterum transferre [2], id ipsum ex dominii pleni natura resultat [3]. Cum enim hoc domino det facultatem de re pro arbitrio disponendi, vtique vel praecipua eius facultatis pars videtur, si ita placeat eam in alterum posse transferre; vt hac ratione vel magis idoneam sibi rem liceat comparare, vel saltem occasio fit, beneficio alterum sibi obligandi.

§. II. CAETERVM vti in translatione iurium atque rerum duae interueniunt personae; quae transfert, & in quam ista transferuntur: ita in illis adquirendi modis, qui ex vi dominii promanant, duarum voluntatum velut concursus

Feudo accipit Vasallus adpellatur. Et reuertitur Feudum ad dominum 1) quando exstinguitur *successorum* feudi *capacium* series, 2) quando vasallus ob *feloniam* siue perfidiam feudo priuatur, 3) quando vasallus inuestituram negligit & 4) quando conditio deficit, sub qua inuestitutus erat. Reperiuntur ad calcem Corporis Iuris Ciuilis libri Feudorum gentis Langobardicae, medio circiter saeculo XII collecti. Reliquorum Germanorum prisca instituta feudalia exhibet AVCTOR libri veteris de beneficiis editi primum ab HAVICHORSTO cum Duareni Commentario in Consuetudines Feudorum 1570. 8. deinde a THOMASIO in Selectis Feudalibus, qui eum simul adnotationibus illustrauit.

§. I. 1) *Est autem alienatio omnis Actus, per quem dominium transfertur*, L. 1. C. de Fundo dotali.

2) *Nihil enim tam conueniens est naturali aequitati, quam voluntatem domini, volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi*, §. 40. Inst. de Rerum diuis.

3) Facultatem alienandi, ex Dominio frustra repeti, quia res eadem non possit simul esse alienationis caussa & obiectum, censet TITIVS Obs. CCCVI. n. 2. Facultatem itaque alienandi fluere ex libertate naturali, adiiciens, quae tam circa dominium, quam alia iura tamdiu occurrat, quamdiu lege, conuentione, similiue actu non sit restricta: vnde etiam non tantum dominium, sed & alia iura, sepositis illis impedimentis, alienari possint. Sed rem eandem non posse esse caussam & obiectum alienationis secure negamus, quum constet, libertatem alienandi ideo ordinarie non restringi, quia domini sumus.

§. II. 1) *In omnibus rebus, quae dominium trans-*

cursus requiritur, dantis nimirum & accipientis [1]. Alienatio enim praecipue innuit rem a domino volente transire, non inuito, per meram violentiam eripi. Et vt alienum a priori dominum res accipiat, hunc quoque consentire necesse est; cum inconueniens sit, vt res, substantia sua physica a me separata, mihi velut adiungatur, ni voluntate & consensu meo eandem amplexus fuerim. Vbi autem ipso iure dominium etiam in ignorantem transire dicitur, verbi gratia haereditatis [2], ibi lex per quandam fictionem iuris velut acceptationem facere intelligitur in fauorem haeredis. Indicio est, quod haeres possit recusare haereditatem [3], & nisi eam actu adierit per se aut per alium, non stringitur obligationibus, quae ex ipsa re haereditaria oriuntur.

§. III. Porro cum alienationes vtroque volente debeant fieri, & vero societati humanae sit incongruum, solis actibus internis tribuere vim producendi iura, quae aduersus alios homines effectum sunt habitura: ideo requiritur in vtroque, tam dante, quam accipiente, vt consensum suum idoneis signis declaret, quo caeteris de ea liquido constare queat. Qualia signa sunt nutus [1], gestus, vox, scriptum [2]. Quibus alicubi accedit professio apud magistratum [3], relatio in acta, & similia.

§. IV. Id porro manifestum est, vbi translatio seu alienatio perfecte & pure facta fuerit, ei, qui alienat, ad rem antehac suam nihil iuris aut praetensionis remanere. Quod licet cuiuis alienationi per se insit, frequens tamen est, in solennibus cessionibus & renunciationibus diserte exprimi; nihil in eam rem ab ipso aut haeredibus deinceps praetendendum aut tentandum, & si fors id fiat, irritum & nullum habendum; scilicet quia sine effectu quis disponere aggreditur circa rem, quae alterius iam facta est. Saepe tamen re alienata penes alienantem remanet praetensio aliqua, & ius velut euentuale, quod certo euentu posito vim suam exserit. Idque vel quia expresse super hoc in alienatione fuit conuentum [1], vti fit in iis, quae venduntur sub lege retractus [2], aut quae sub lege commissoria [3] alienantur, aut vbi dominium

 duntaxat

transferunt, concurrat oportet affectus ex vtraque parte contrahentium: nam siue ea venditio, siue donatio, siue conductio, siue quaelibet alia caussa contrahendi sint, nisi animus vtriusque consentit, perduci ad effectum id, quod inchoatur, non potest. L. 55. D. de O. & A. Confer. L. III. c. 6. §. 15.

2) Item legati, mortis causa donationis. H.

3) Vid. tit. Pandect. de *Acquirenda vel Omittenda hered.* Lib. XXIX. tit. 2.

§. II. 1) De qua parte iurisprudentiae vberrime egit Celeb. OTTO in Iurisprudentia Symbolica, edita Traiecti ad Rhenum 1730. 12.

2) Symbola olim apud Germaniae populos in translatione rei immobilis fuere adhibita festuca, vnde effestucatio; tactus baculorum a duodecim firmatoribus factus; aut pulueris partisue de terra vendita, e sinu venditoris in sinum emtoris excussio, vnde Scotatio. Vid. Ioan. LOCCENIVS L. II. Ant. Sueo-Gothic. c. 16. Frider. LINDENBROG. Glossar. voce *cradatio*. Fridericus a SANDE Commentat. de effestucatione, cum supplementis Lamberti Goris. De Anglis INGVLPHVS in Chronic. Croyland. *Conferebantur antea multa praedia nudo verbo, absque scripto vel charta, tantum cum domini gladio, vel galea, vel cornu* (id est poculo) *vel cratera: & plurima tenementa, cum calcari, cum strigili, cum arcu, & nonnulla cum sagitta.* H.

3) Iure Saxonico & aliorum populorum, idque ad praeuertendas lites & fraudes, ne res duobus vendatur. De quo alibi. H.

§. IV. 1) Pacto rei alienationi adiecto, vt ne ea alienetur. Qui enim hoc pacto alienat, videtur in illum casum reseruare sibi dominium. H.

2) Vid. infra L. V. c. 5. §. 4.

3) Vid. AVCTOR ibidem.

duntaxat diminutum transfertur [4], quod in concessione feudi, & emphyteuseos contingit: vel quia alienationi tacita conditio subest, qua exsistente, prioris domini ius ad eam rem reuiuiscit; vnde oritur condictio indebiti [5], condictio causa non secuta [6] donationis sponsalitiae repetitio nuptiis non insecutis, repetitio dotis soluto matrimonio. Sic apud HOMERVM Odyss. θ. v. 318. Vulcanus deprehenso vxoris Veneris adulterio, repetit ἔεδνα, quae socero ob filiam sibi locandam dederat [7]. In *Alcorano* disponitur, vbi sponsus repudiauerit sponsam, antequam eam cognouerit, hanc retinere posse dimidiam partem eius, quod sibi a sponso fuit donatum, nisi iste totum eidem relinquere velit [8].

§. V. VERVM illud potissimum heic solet disceptari, annon iure naturali ad translationem dominii requiratur traditio. Nam id iam ab aliis notatum, non recte traditionem referri inter modos adquirendi [1] dominii, cum sit actus in transferendo dominio interueniens [2]. GROTIVS [3] L. II. c. 8. §. 25. & alibi arbitratur, etiam solis pactis iure naturali dominium posse transferri: traditionem autem duntaxat requiri iure ciuili positiuo, quod quia a multis gentibus receptum est, improprie ius gentium vocatur. Contra interpretes iuris Romani tradunt; solis pactis dominia rerum non transferri [4], etiamsi id in eo negotio expresse geratur, sed vtique traditionem requiri. Eius rei hanc rationem putant, quod dominia a naturali possessione coeperint, adeoque etiam in illis transferendis requiratur talis actus, per quem statim naturalis possessio rei possit adprehendi. Vbi etiam aliqui obseruant, in adquisitione originaria, puta occupatione, in idem concurrere titulum siue causam, & modum adquirendi. Sed in adquisitionibus deriuatis ista duo esse perpetuo distincta.

4) Vid. supra cap. 4. §. 2.

5) De qua dictum supra L. III. c. 4. §. 5. nota 4.

6) Quae esse videtur ex Quasi-contractu. Fingunt enim & praesumunt leges, illum, qui ob caussam accepit, qualis est sponsus qui dotem accepit propter nuptias, sese obligasse, vt caussa non sequuta, veluti matrimonio non contracto, acceptum restituat. Quare haec condictio datur ei, qui ob caussam futuram dedit, eiusue heredibus aduersus eum, qui caussam non praestitit, eiusue heredes, ad rem datam restituendam. Conf. NOODTII Probab. iur. L. IV. c. 4. & 5.

7) Quod mos temporum eorum ferebat. Vid. Genes. XXIV, 12. ibique Io. CLERICVS, & PERIZONIVS ad AELIANVM Vet. Hist. L. IV. c. 1. pag. 301. 302.

8) Quod ex constitutione Constantini, quae est *L. 16. C. de Donat. ante nupt.* Alcorano insertum est. *Si a sponso*, inquit Imperator Constantinus, *rebus sponsae donatis interueniente osculo, ante nuptias hunc vel illum mori contigerit, dimidiam partem rerum donatarum ad superstitem pertinere praecipimus, dimidiam ad defuncti, vel defunctae heredes, cuiuslibet gradus sint, & quocunque iure successerint: vt donatio stare [pro] parte dimidia, & resolui pro parte dimidia videatur. Osculo vero non interueniente, siue sponsus siue sponsa obierit, totam infirmari donationem, & donatori sponso vel heredibus eius restitui. Quod si sponsa interueniente, vel non interueniente osculo, donationis titulo. (quod raro accidit) fuerit aliquid sponso largita, & ante nuptias hunc vel illam mori contigerit, omni donatione infirmata, Ad donatricem sponsam. siue eius successores donatarum rerum dominium transferatur.* Quo firmatur Ism. BVLLIALDI relatio, qua is Turcos pleraque ex legibus Romanorum in suas transfudisse narrat apud MENAGIVM Amoenit. Iur. Ciu. c. XXVI.

§. V. 1) Quod extra dubium est in Iurisprudentia Romana. *Per traditionem*, inquit Iustinianus, *quoque iure naturali res nobis adquiruntur*, §. 40. Inst. de rerum diuis.

2) Et apprehensione vel acceptatione res demum acquiratur. Quamquam heic loquendum cum vulgo, sentiendum cum eruditis. Qui traditionem modum acquirendi esse dicunt, eam intelligunt, vt inuoluit acceptationem. Plane vt vocabulo emtionis aut locationis saepe totus contractus significatur. H.

3) Et Commentatores BOECLERVS & ZIEGLERVS

ſtincta. Traditionem enim & acceptationem eſſe modum transferendi dominii, ſeu potius actus in dominio transferendo interuenientes [5], donationem, emtionem & venditionem, eſſe titulos ſeu cauſas, ex quibus dominium transfertur. Etſi ſupra oſtenſum ſit, non nudam occupationem ad titulum dominii ſufficere, ſed pactum eandem antecedere [6]. Alii mediam viam heic ingrediuntur, & vti negant, iure naturali neceſſariam eſſe traditionem; ita eandem rationi congruere aſſerunt; quippe cum dominium in re exerceri nequeat, niſi eam mihi corporaliter velut adplicuerim; id quod non niſi per traditionem, & adprehenſionem fiat.

§. VI. Nobis videtur rem liquido poſſe expediri, ſi obſeruetur, dominium poſſe conſiderari, vel prout notat qualitatem mere moralem*, ſecundum quam res ad aliquem pertinere, ipſiusque diſpoſitioni ſubiecta eſſe debere intelligitur: vel prout etiam adiunctum habet aliquid facultatis phyſicae, vt quae circa eandem nobis placuerint, ſtatim in effectum poſſimus deducere. Vel quod eodem recidit, dominium quandoque conſideratur, prout praeſcindit a poſſeſſione: aliquando velut cum eadem coniunctum intelligitur; quae eſt vltimum quaſi complementum proprietatis, & qua poſita plene iſthaec effectus ſuos directos exſerit. Quo loco non inconueniens erit, ſuper poſſeſſione in genere aliqua heic adducere.

§. VII. Per poſſeſſionem ergo intelligimus non quamuis rei detentionem, qualem verbi gratia cuſtos [1], adminiſtrator, commodatarius, aut vſufructuarius circa rem alienam habet; ſed talem, quae coniuncta eſt cum adfectione, & animo ſibi habendi [2]. Eam diuidunt in *naturalem* [3] *& ciuilem;* quae diuiſio

GLERVS. Add. HVBERVS Part. I. Digreſſ. L. IV. c. 8. Notandum tamen, GROTIVM ſibi ipſi non conſtare, quando L. II. de I. B. & P. c. 11. §. 4. & c. 12. §. 15. & c. 15. §. 13. alienationem ipſam a promiſſione alienationis ita ſecernit, vt illa facultatem moralem tribuat; haec non. H.

4) *Traditionibus & vſucapionibus dominia rerum, non nudis pactis transferuntur*, L. 20. C. de Pactis, L. 50. D. de Rei vindicat. L. 15. 26. C. eod. L. 6. C. de Hered. vel act. vendita.

5) „Nunquam nuda traditio transfert dominium: ſed ita, ſi venditio aut aliqua iuſta cauſſa praeceſſerit, propter quam traditio ſequeretur" *L. 31. princ. D. de A. R. D.* Sed bene obſeruauit HEINECCIVS Inſt. §. 339. intereſſe inter cauſſam dominii *remotam & proximam.* Illam *titulum dici ad transferendum dominium habilem,* qualis ſit pro *emto*, pro *legato*, pro *donato*, pro *ſoluto* & qui ius *ad rem* tantum operentur; hanc vocari modum adquirendi & tribuere *ius in re.*

6) Contrarium ſupra probatum eſt in nota 4. ad cap. 4. §. 4. Vid. infra, §. 8. nota. 2.

§. VI. * THEOPHILVS Inſt. Iuſtiniani interpres vocat *δίκαιον, τῷ καταλαμβανόμενον, ius mente comprehenſum.* H.

§. VII. 1) „Denique [ait] ab eo, apud quem depoſita eſt, vel commodata, vel qui conduxerit, aut qui legatorum ſeruandorum cauſſa, vel dotis ventrisque nomine in poſſeſſione eſſet, vel cui damni infecti nomine non cauebatur, quia ſi omnes non poſſideat, vindicari non poſſe." *L. 3. §. 20. D. de Adquir. vel amitt. poſſ.*

2) „Et adipiſcimur poſſeſſionem corpore & animo, neque per ſe animo aut per ſe corpore, *L. 3. §. 1. D. de Acquir. vel amitt. poſſeſſ.* „Is qui pignori accepit, vel precario rogauit, non tenetur noxali actione: licet enim iuſte poſſideat, non tamen opinione dominii poſſideat." *L. 22. §. 1. D. de Noxal. action.* Vid. CVIACIVS Obſeruat. L. IX. c. 33. Sumuntur autem interdum voces 1) poſſeſſionis 2) poſſeſſionis naturalis, 3) poſſeſſionis ciuilis in alia omni latitudine, quod turbis anſam dedit inter interpretes. Poſſeſſionis enim vocabulo interdum *detentio* deſignatur, & quae *naturalis* eſt, aliquando *ciuilis* dicitur. Vid. TITIVS Obſeru. in Lauterb. MXXII. & ſeqq. & eiusdem Ius Romano-Germanicum Lib. II. c. 7. 8.

3) *Vt poſſeſſio non ſolum ciuilis, ſed etiam naturalis intelligatur*, L. 2. §. 1. D. pro Herede vel poſſeſſore.

uifio iterum accipitur vel de modo possidendi seu detinendi, vel de ipsa forma possessionis. Priori modo naturalis possessio dicitur, quando non animo solum, sed & corpore velut, ipsoque actu insistimus rei a nobis semel adprehensae. Ciuilis autem possessio hoc sensu animo duntaxat retinetur, quando quis eadem corpore iam excidit. Scilicet quia lex ciuilis compendia illa, quae possessionem sequuntur, certis in casibus etiam illis adhuc indulget, qui a corporali possessione, aut detentione rei suae exciderunt [4]. Posteriori modo naturalis possessio est, vbi animus quidem & affectus rem sibi habendi adest, citra tamen iustam persuasionem dominii, ex legitimo titulo conceptam. Ciuilis autem possessio & affectum, & probabilem affectus causam obtinet; quae ipsa regulariter intelligitur, vbi in legibus ciuilibus aliquis possessioni fauor tribuitur. Vid. POLYBIVS L. XII. c. 7. Possidentur autem proprie res corporales, mobiles & immobiles: analogice, res incorporales [5], seu iura, quae vsu [6] & facultate vtendi possidemus; vt & cheirographa, ex quibus ad certum petendum actio potest institui. Ad constituendam autem possessionem omnino requiritur, vt quis rem aliquam aut eius symbolum, custodiaeue instrumentum per se, aut per alium ipsius nomine corporaliter adprehendat [7], prout id rei natura patitur, vtque adeo res ita sub ipsius potestatem redigatur, quo actu de ipsa disponere queat. Et quidem si corpora plura inter se sint vnita atque connexa, vna eorum parte adprehensa, animo totum possidendi, totum, quoad vacuum est, adprehensum intelligitur. Sic, verbi gratia, qui fundum possidere vult, non opus habet, omnes glebas circumambulare, aut qui domum, omnia conclauia circumreptare; sed sufficit, quamlibet partem eius introire. Vid. *L. 3. §. 1. D. de Acquir. possess* [8]. Quae ex distantibus corporibus constat vniuersitas, verbi gratia, grex, si omnes partes sint praesentes, vnius corporis adprehensione tota adprehensa censetur. Sed vbi partes loco sint disiunctae, verbi gratia, aliqua pars gregis in hoc fundo, aliqua in alio, singulae partes separatim

4) Vid. supra caput 6. §. 12. nota 12.

5) Quae distinctio Iuris Romani est. „Corporales hae sunt, quae tangi possunt: veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, & denique aliae res innumerabiles. Incorporales, autem sunt, quae tangi non possunt: qualia sunt ea, quae in iure consistunt: sicuti hereditas, vsusfructus, vsus & obligationes quoquo modo contractae„ *§. 1. 2. Inst. de rebus corpor. & incorpor.* CICERO Topicorum c. 5. Res *corporales* appellat, quae *sint*: incorporales, quae *non sint*, sed cerni tamen animo atque intelligi possint. „Esse ea dico quae cerni tangiue possunt, vt fundum, aedes, parietem, stillicidium, mancipium, pecudem, suppellectilem, penus, cetera . . . Non esse rursus ea dico, quae tangi demonstrariue non possunt, cerni tamen animo atque intelligi possunt: vt si vsucapionem, si tutelam, si gentem, si agnationem definias, quarum rerum nullum subest quasi corpus, est tamen quaedam conformatio insignita, & impressa intelligentia, quam notionem voco. Vid. NOODTII Probab. iur. L. II. c. 3.

6) *Ego puto, vsum eius iuris pro traditione possessionis accipiendum esse*, L. 20. D. de Seruitut.

7) *Generaliter quisquis omnino nostro nomine sit in possessione, veluti procurator, hospes, amicus, nos possidere videmur.* L. 9. D. de A. vel A. P.

8) *Non vtique ita accipiendum est, vt, qui fundum possidere velit, omnes glebas circumambulet: sed sufficit quamlibet partem eius fundi introire: dum mente & cogitatione hac sit, vti totum fundum vsque ad terminum velit possidere* L. 3. §. 1. D. eod.

9) Quod interpretes Iuris R. inferre solent ex *L. 30. §. 2. D. de Vsurpat. et vsuc.* „Rerum mixtura facta an vsucapionem cuiusque praecedentem interrumpit, quaeritur? . . . Non autem grex vniuersus sic capiatur vsu, quomodo singulae res; nec sic quomodo cohaerentes. Quid ergo est? Etsi ex natura eius est, vt adiectionibus corporum maneat idem; non tamen [ita legendum cum Haloandro & Cuiacio] vniuersi gregis vlla est vsucapio: sed singulorum animalium sic vti possessio, ita & vsucapio, nec si quid emtum immixtum fuerit gregi, augendi eius gratia, idcirco possessi-

paratim adprehendendae [9]. Res incorporales, vbi cohaerent rei corporali, hac adprehensa & illae intelliguntur adprehensae. Sin istae in re aliena sunt adquirendae, adprehenduntur, vel cum introducimur in rem [10], in qua, verbi gratia, ius aut seruitutem constitutam volumus; vel cum actus velut ex isto iure promanantes exercemus. Add. *L. 3. §. 2. D. de Act. emti.* In iuribus autem negatiuis [11] possessionis instar est, si ego alteri quid prohibuero, aut eidem contradixero, & is prohibitione aut contradictione mea adquiescat. Porro ad quamlibet possessionem nanciscendam eiusmodi adprehensio, aut exercitium necessario requiritur; etsi leges ciuiles efficere possint [12], vt ipso iure dominium in aliquem transeat hactenus, vt eadem efficacia actionem ad petendam eam rem a detentore instituere queat, ac si corporalem rei possessionem adprehendisset. Quo spectant, quae a GROTIO allegantur L. II. c. 8. §. 25. Porro vti ad adquirendum dominium per occupationem requiritur, vt res fuerit vacua; ita si res ab altero in me transire debeat cum hoc effectu, vt ego actu deinceps circa eandem queam disponere, necessarium vtique est, vt iste eius se possessione abdicet, & ex custodia velut sua ipsam remoueat, quo mihi statim eam adprehendendi copia sit. Atque hoc sufficit, vt alter tradidisse rem dicatur. Neque enim necessum est, vt rem mihi in manus inserat. Sicuti, vt quis alteri cibum praebuisse dicatur, non requiritur, vt eundem praemansum in os ipsi immittat; sed sufficit, tali loco exposuisse, vt ipse manum cibo commode admouere possit. Vid. *L. 1. §. 21. L. 51. D. de Acquir. possess.*

§. VIII. HISCE positis adparet, omnino per sola pacta transire posse dominium [1], prout id consideratur nude tanquam qualitas moralis, & prout abstrahit a possessione: verum prout illud etiam aliquid physicae facultatis intelligitur continere, per quam statim actu exerceri queat, praeter pacta etiam traditionem requiri [2]. Id quod non ex iure positiuo, sed ex ipsa naturali ratione

possessionis caussa mutabitur; vt si reliquus grex dominii mei sit, haec quoque ouis: sed singulae suam caussam habebunt, ita vt, si quae furtiuae erunt, sint quidem ex grege, non tamen vsucapiantur.

10) *Dare autem [heres vsumfructum] intelligitur, si induxerit in fundum legatarium, eumue patiatur vtifrui*, L. 3. princ. D. de Vsufructu.

11) Veluti, quibus facultas alicui negatur, quale est ius *altius non tollendi.*

12) Vel propter fauorem, vt in donatione aut venditione facta Ecclesiae. *L. 23. §. 1. C. de SS. Eccl.* aut donatione facta sub pacto siue modo alimenta praestandi, si donatarius promissis non stetit, vt ex *L. 1. C. de Donation. quae sub modo* colligunt multi Dd. vel propter delictum. Vid. *L. 1. C. de Falsa monet. L. 14. D. de Publican. & vectigal. Novell. 12. c. 1. & Nouell. 143.* & alibi. H.

§. VIII. 1) Non repugnabo, posse hoc modo concipi animo & considerari dominium, atque id ex solo pacto transire hactenus censeri, vt alienator ad rem, quam in potestate sua tenet, praecise tradendam obstringatur. De caetero id rectius negari arbitror: primum, quia dominium a naturali possessione coepit: deinde, quia dominium est ius in rei substantia, v. supra c. 4. §. 2. siue est qualitas non tantum personae, sed & rei inhaerens, remque ipsam afficiens; quae proinde desiderat, vt is, in quem res alienatur, eam sibi applicet: Postremum, quia alias non appareret differentia inter pacta vel contractus, & modos acquirendi. Accedit vsus gentium; & GROTIUM ipsummet fateri, Romanos institutum traditionis ad dominium transferendum ab aliis accepisse gentibus, idemque fere a populis hodiernis obseruari, concedit HVBERVS L. II. de Iure ciuit. sect. 4. c. 5. §. 31. Conf. FELTMANNVM de Iure in re & ad rem c. 14. §. 27. sequ. Ad exempla, quae GROTIVS pro sua sententia adfert, responderi potest, vel in iis dominium a lege transferri, vel subesse traditionem fictam. Neque enim, vt dominium traditione acquiratur, iuris ita naturalis est, mutari vt nequeat. H.

2) Imo Iure Naturae nihil obest, quo minus Dominium

tione fluit. Neque tamen propterea admitti necessum est, alienanti ante traditionem dominium aliquod imperfectum superesse; nisi dominium valde ἀκύρως velis vocare meram facultatem physicam super re aliqua de facto disponendi citra facultatem moralem. Nam post pactum completum, seu post ius pacto in alterum translatum, res statim ad alterum pertinere, & alterius gratia esse incipit; & alienans nullum circa eandem actum legitime potest exercere, nisi qui faciat ad possessionem alteri tradendam. Si quid praeterea circa eam rem ante traditionem disposuerit, id de facto, & non velut ex iure dominii agit. Et ipsa traditio proprie non est vltimus actus dominii, sed corporalis detentionis abdicatio. Actus enim dominii ille censetur, qui ex vi dominii libere exercetur. Atqui traditio non libere, sed ex necessitate seu obligatione fit. Sicut actus magistratus, prout notat potestatem aliis imperandi, non est eiuratio [3]. Quanquam autem res, ad quam ego ius plene in alterum contuli, pro mea non amplius censeri queat: non tamen nihil interest, vtrum ego adhuc rem corporaliter detineam, an vero alter iam possessionem eius nactus sit. Nam neque actu iam ad vsus suos rem potest adplicare; & vbi ego renuerim tradere, coactione opus est ad possessionem nanciscendam. Vbi praeterquam quod tantisper ista re carendum, in ciuitate quidem labor tibi incumbet, vt iudici ius tuum demonstres, qui si forte corruptus, aut per socordiam, iniustam tulerit sententiam, adquiescendum erit; in libertate naturali anceps Martis alea subeunda. Hinc etiam leges Romanae ex illis contractibus, quibus agitur de rebus alienandis, ius ad rem [4] tantum quaeri docent, quasi ante traditionem quis adhuc velut extra rem positus sit, ius tamen habeat, vt ea res secum coniungatur. Verum vbi per corporalem adprehensionem dominio iam vltimum accessit complementum, ius in re constitutum tradunt. Id quod tamen le-

ges

Dominium tanquam ius *morale* per simplicem conuentionem sine apprehensione possessionis transeat. WERNHER Elem. Iuris. Nat. & Gent. cap. XIV. §. 50. Quod minime mirum est, quum ipso iure Romano possessio tanquam ius morale animo retineri possit. *Licet possessio nudo animo adquiri non possit, tamen solo animo retineri potest*, L. 4. C. de Vsuc. transform.

3) Siue, quemadmodum Magistratus, quum a munere suo abit, idque eiurat, non actum exercet manantem ex potestate eius Magistratus, siue ex potestate aliis imperandi.

4) Distinctio tamen iuris *ad rem* & iuris *in re*, Iuris magis Canonici quam Ciuilis est. *Ius vere quod secundo* AD PRAEBENDAM *non* IN PRAEBENDA *huiusmodi competebat*, c. 40. de Praebendis & dignitatibus in VIto. *Quarum [gratiarum] ratione tunc non erat ad collationem processum, & sic per consequens* IVS IN RE *non fuerat ipsis impetrantibus adquisitum*, c. 8. de Concess. praebendae in VIto. *Per ordinationem, seu diuisionem nostram* IVS AD REM *exspectantibus*. Extrauag. Iohannis XXII. tit. 4. de Concess. praebendae, c. 1. Scilicet per hanc diuisionem Canonici & Praebendati in Stallo & Floribus distingui coeperunt a Canonicis & Praebendatis in Prato & Herba, quum in exspectantiis praebendarum magna pars Hierarchiae Ecclesiasticae sita sit.

5) *Omnia fere iura heredum perinde habentur, ac si continuo sub tempus mortis heredes exstitissent*, L. 193. D. de R. I.

6) Actio realis dicitur, quae rei ipsi inhaeret, & cuius potestate ea a quocunque possessore vindicatur, vi obligationis generalis, qua suum cuique tribuendum est. Personalem contra actionem appellamus, quae persona eius terminatur, quocum nobis negotium fuit, quae non aduersus tertium possessorem porrigitur. Sic, si annulus noster furto nobis ablatus fuerit, a centesimo eum possessore petere possumus, quia rei vindicatio, quae nobis eam in rem competit, est actio realis. Contra, si ab aurifice annulum emerim, quem is, nondum traditum, tertio vendiderit, solus aurifex, non etiam possessor annuli iudicio a me pulsari potest, quia obligatio hic adest personalis ex contractu emti, producens actionem emti contra solum venditorem, non alium. In Iure Ciuili

actio

ges quandoque ſupplent, dum, verbi gratia, inter iura in re etiam referunt ius haereditarium, ſiue quod haeredibus competit ad bona defuncti, licet poſſeſſionem nondum nacti fuerint [5]. Quod autem leges Romanae ex iure in re actionem realem, ex iure ad rem, perſonalem [6] dederint, haec ratio videtur eſſe; quod vbi iam ſemel perfecte res ad me pertinuerit, nil aliud quam ipſam, vbicunque inuenero, perſequi neceſſum habeam, nec vt ea mihi reſtituatur, peculiaris & noua in altero obligatio requiratur. Ius autem ad rem praeſupponit rem, de qua agitur, nondum plene mecum fuiſſe coniunctam, & alterum ex peculiari obligatione teneri efficere, vt illa res mecum coniungi poſſit. Igitur ipſius perſona eſt vrgenda, vt rem velut vacuam mihi ſiſtat, quo a me poſſit adprehendi. De caetero etſi vulgo dicatur, minus eſſe actionem habere, quam rem; certum tamen eſt, per ius ad rem, actionesque perſonales patrimonium noſtrum reddi locupletius. Sicuti vice verſa, quae quis alteri perfecte debet, nequidquam in patrimonio ſuo numerauerit, licet adhuc corporaliter ab ipſo detineantur. Inde qui mille poſſidet, & mille debet, nihil; qui plus debet, quam poſſidet, minus quam nihil habet. Scilicet vti *L. 29. D. de Negot. geſt.* dicit: *id ei abeſſe videtur, in quo eſt obligatus* [7].

§. IX. OBSERVANDVM praeterea [1], *traditionem* eſſe vel *veram*, vel *fictam*, quae [longa [2] vel] breui manu fieri dicitur, ad inutiles ambages vitandas. Et haec potiſſimum intercedit, quando alicui rei meae proprietatem donatione aſſigno, vſufructu ad certum tempus retento [3]. Vid. *L. 28. C. de Donat.* Etſi in nonnullis eiusmodi donationibus hodie claues a donante alteri ſoleant tradi, quas hic ſtatim in iſtius manus iterum reſignat. Item, quando rem meam, quam alter iam poſſidet, ipſius propriam deinceps eſſe volo. *L. 21. §. 1. D. de A. R. D.* [4] Aut quando rem commodatam, locatam, aut depoſitam poſtea

actio perſonalis generali nomine *condictio*, realis rei *vindicatio* vocatur: *Omnium autem actionum, quibus inter aliquos apud Iudices arbitrosue de quacunque re quaeritur, ſumma diuiſio in duo genera deducitur: aut enim in rem ſunt, aut in perſonam. Namque agit vnusquisque aut cum eo, qui ei obligatus eſt, vel ex contractu, vel ex maleficio: quo caſu proditae ſunt actiones in perſonam, per quas intendit aduerſarium ei dare aut facere oportere, & aliis quibusdam modis. Aut cum eo agit, qui nullo iure ei obligatus eſt, mouet tamen alicui de aliqua re controuerſiam: quo caſu proditae actiones in rem ſunt: veluti ſi rem corporalem poſſideat quis, quam* Titius *ſuam eſſe adfirmet, poſſeſſor autem dominum eius ſe eſſe dicat. - - - Appellamus autem in rem quidem actiones*, vindicationes, *in perſonam vero* - - - Condictiones. L. 1. Inſt. de Action. *In realibus res, non perſona conuenitur.* L. 19. D. de Iure Fiſci.

7) *Id ei abeſſe videtur, in quo obligatus eſt.* L. 18. D. de Negot. geſt.

§. IX. 1) Clarius ita: traditionem eſſe vel propriam de manu in manum; vel impropriam, eamque rerum vel incorporalium, vel corporalium: hanc vel fictam, de qua AVCTOR hic, vel ſymbolicam. De qua ad §. 3. H.

2) Has duas voces inſeruimus, poſcente eas, & Cl. BARBEYRACO, & manifeſta iuris ratione. Fit enim traditio ficta vel *longa manu*, veluti quando rem e longinquo demonſtramus, *L. 79. D. de Solut.* vel *breui manu*, quando res, quam alter iam poſſidet, ex alia ei cauſa relinquitur. §. *43. Inſt. de Rerum diuiſ. L. 9. §. 5. L. 43. D. de Iur. dot.* Agit praeterea AVCTOR ipſe infra de traditione, quae fit longa manu: quare haec verba hoc loco ei excidiſſe videntur.

3) *Quisquis rem aliquam donando, vel in dotem dando [vel vendendo] vſumfructum eius retinuerit: etiamſi ſtipulatus non fuerit, eam continuo tradidiſſe creditur: nec quid amplius requiratur, quo minus videatur facta traditio.* L. 28. C. de Donation.

4) *Si rem eam poſſideas, & eam velim tuam eſſe: fiet tua, quamuis poſſeſſio apud me non fuerit*, L. 21. D. de A. R. D.

poſtea tibi vendiderim [5], donauerim, aut dotis nomine dederim. *L. 9. §. 5. D. d. t.* Ficta quoque traditio inter tres perſonas intercedit per delegationem [6], puta, ſi quis mihi dare velit, vel debeat, & ego id ipſum alteri dare iubeam. Id enim perinde eſt, ac ſi res mihi primum foret data, ac abs me poſtea tertio tradita. Manu longa autem traditio fieri dicitur [7], quando res non immediate alterius corpori admouetur, ſed vel propius vel eminus [8] demonſtratur. Nam, quantum in me, tradidi, cuius poſſeſſione ipſe deceſſi, & alteri, vt mox adprehendere poſſet, oſtendi. Vid. *L. 79. D. de Solution. L. 1. §. 21. L. 18. §. 2. L. 51. D. de Adquir. poſſeſſ.* Huc etiam referunt, ſi detur ſignum, aut inſtrumentum cuſtodiae; puta claues [9]. Vid. *L. 9. §. 6. D. de A. R. D. L. 1. C. de Donationibus L. 74. D. de Contrah. emt.* [10] In iaciendis autem, & ſpargendis miſſilibus in vulgus non hoc agitur, vt res illae habeantur pro derelictis, & poſtea quibusuis adprehendentibus titulo occupationis adquirantur. Sed eiusmodi ſparſio eſt reuera quaedam ſpecies donationis [11] collatae in indefinita indiuidua alicuius coetus, vt res proiecta illi tradita intelligatur, qui eam primus in turba arripuerit. Conf. *L. 9. §. 7. D. de A. R. D.* Etſi de praeda militi conceſſa Caeſar. apud LVCANVM L. VII. [verſ. 739. 740.] *Nec enim donare vocabo, Quod ſibi quisque dabit.* Aliquando etiam ſolae teſſerae ſparguntur, queis oſtenſis deinceps traditur, quod illae prae ſe ferunt. Sic Titus Imp. in ludis globulos ligneos deiiciebat, in quorum aliis eſculenti aliquid, aliis veſtis, aliis aurum, equi, iumenta, pecudes, mancipia inſcripta erant. Quos qui rapuerant, cum ad diſpenſatores pertuliſſent, ea accipiebant, quae inſcripta erant. ZONARAS Tom. II. Conf. BOECLERVS ad Grot. L. II. c. 6. §. 2.

CAPVT

5) *Interdum etiam, ſine traditione nuda voluntas domini ſufficit ad rem transferendam. Veluti ſi rem, quam commodaui, aut locaui tibi, aut apud te depoſui, vendidero tibi: licet enim ex ea cauſſa tibi non tradiderim; eo tamen quod patior eam ex cauſſa emtionis apud te eſſe, tuam efficio* L. 9. §. V. Inſt. D. eod. *Veluti ſi rem, quam tibi aliquis commodauerit - - - poſtea aut vendiderit tibi, aut donauerit, aut dotis nomine dederit.* §. 43. Inſt. de Rerum diuiſ.

6) Vid. ſupra L. V. c. 11. §. 13.

7) Veluti quando pecunia alicui adnumeratur: *Pecuniam, quam mihi debes, aut aliam rem, ſi in conſpectu meo ponere te iubeam: efficitur, vt & tu ſtatim liberéris, & mea eſſe incipiat. Nam tum, quod a nullo corporaliter eius rei poſſeſſio detineretur, adquiſita mihi, & quodammodo* manu longa *tradita exiſtimanda eſt.* L. 79. D. de Solut. & liberationibus L. 1. §. 21 D. de Acquir. vel amitt. poſſ. Add. NOODTII Probab. Iuris L. II. c. 6. n. 5. & ſeqq. vbi oſtendit, praeſentiam non ſemper exigi in traditione, quae fit longa manu: quod & inde veriſimile, quia eam in §. 44. *Inſt. de Rerum diuiſ.* tanquam Iure Pandectis nouiore, non exigit Imperator.

8) *Veluti ſi quis vicinum mihi fundum mercato venditor in mea turre demonſtret, vacuumque ſe poſſeſſionem tradere dicat: non minus poſſidere coepi, quam ſi pedem finibus intuliſſem.* L. 18. §. 2. D. de A. vel A. P.

9) *Item ſi quis merces in horreo repoſitas vendiderit, ſimul atque claues horrei tradiderit emtori, transfert proprietatem mercium ad emtorem.* L. 9. §. 6. D. de Acquir. rer. domin. L. 74. D. de Contrah. emt. L. 1. C. de Donation.

10) Debebat huc quoque referri *Conſtitutum poſſeſſorium*, quod eſt fictio iuris, qua is, qui ſe conſtituit, nomine alieno rem poſſidere, quam detinet, fingitur, eam tradidiſſe alteri, isque poſſeſſionem iterum transtuliſſe in conſtituentem. Equidem pro inani Gloſſographorum figmento id habet GIPHANIVS in Lectur. Altorfin. ad

L. 10.

CAPVT X.
DE TESTAMENTIS.

I. *Modi adquirendi deriuatiui quotuplices?*
II. *Definitio testamenti Grotiana examinatur.*
III. *Quid nobis testamentum?*
IV. *Testamenta an sint iuris naturalis, dubitatur.*
V. *Antiquissimi mortalium viui inter haeredes bona distribuebant.*
VI. *Testamenta in quantum iuris naturalis, & in quantum iuris positiui?*
VII. *Licet capere haereditatem ex testamento, solennitatibus defecto, si nemo contradicat.*
VIII. *Licet tamen haeredi ex intestato tale testamentum subuertere.*
IX. *Donationes mortis causa.*

INTER modos adquirendi deriuatiuos quidam adhibentur in *euentum mortis*, quidam *inter viuos* * vtrinque res transferunt. Vtrinque deriuantur res ab vno in alterum vel expressa prioris *domini voluntate*, vel interueniente *legis* alicuius *dispositione*. VARRO de Re rustica L. II. [c. 1. pag. 100. Ed. Commelin.] *Quod alterius fuit; id vt fiat meum, necesse est aliquid intercedere.*

§. II. MORTIS causa frequentissime facto hominum dominia transferuntur per *testamentum*. De cuius natura, & origine paulo curatius est dispiciendum. Ex mente igitur GROTII L. II. c. 6. §. 14. testamentum est

 alie-

L. 10. D. de Donat. p. 120. & 121. nec non ad *L. 18. pr. D. de A. vel A. P. p. 474.* Sed vt nomen Constituti possessorii ICtis medii aeui tribui potest, sic rem ICtis veteribus etiam cognitam fuisse, docet NOODTIUS Probab. II. 6. n. 6.

11) *Hoc amplius, interdum et in incertam personam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: vt ecce Praetores, & Consules, cum missilia iactant in vulgus, ignorant, quod eorum quisque sit excepturus, & tamen, quia volunt, quod quisque acceperit, eius esse, statim eum dominum efficiunt*, §. 45. D. de R. D. L. 9. §. 7. D. de A. R. D.

§. I. * Sequens diuisio Modorum acquirendi *Deriuatiuorum* accuratior est. Modi deriuatiui, quibus dominia constituta in alios transferuntur, sunt vel *naturales*, vel *ciuiles*, vel *mixti*. *Naturales* nihil desiderant, quam nudum consensum partium. & sic nobis acquiritur per Contractus. *Ciuiles* sunt, qui Dominium transferunt sine consensu expresso domini, quod fit in *praescriptione*. Vid. infra c. 12. §. 1. nota 1. In *mixtis* denique conuentioni partium accedit aliquid arbitrarii, ex dispositione ciuili, propter cuius neglectum Actus concidere solet. Sic nullum est testamentum, nisi ei praeter voluntatis declarationem accesserint septem testes, & alia solemnia. Sic pignus publicum nullum est, nisi coram tribus testibus constituatur. Haec tria genera Acquisitionum considerari possunt, vel intuitu *temporis* quo fiunt, vel ratione *rei* ipsius. Ratione rei vel *vniuersales* vel *singulares* habentur. Ratione *temporis* vel *mortis* caussa, vel *inter viuos* fiunt. Ad prius genus pertinent *testamenta* & *mortis caussa donationes*, de quibus agitur in hoc titulo. Secundo continentur Contractus & Donationes inter viuos, quas tamen AVCTOR in Libro de Offic. Hom. & Ciu. L. II. c. 12. §. 13. in singulari classe exhibet, Nullam earum in hoc opere mentionem facit in capite de contractibus beneficii: quod est 4. L. V. Conf. TITIUS Obseru. in Pufendorf. de Off. Hom. & Ciu. CCC. & seqq. Rationem verisimilem, cur eas in hoc opere omiserit PVFENDORFIUS, ad dictum Caput §. 1. de Contractibus beneficis dabimus.

alienatio vniuersi patrimonii in mortis euentum, ante eam reuocabilis, retento interim iure possidendi ac fruendi. Vbi scrupulo non caret, an testamentum alienatio recte vocari queat [1], & quidem stricte, prout notat talem actum, quo dominus ex re sua facit alienam. Nam alienatio hoc sensu cum sit translatio dominii ab vno in alterum, praesupponit vtique, duas personas eo tempore, quo alienatio fit, exsistere, ita vt deinceps res dici queat aliena ei, abs quo in alterum fuit translata [2]. Atqui testator, quousque ipsi spiritus reciprocatur, plenissimum ius in omnia sua bona sine vlla diminutione retinet. Igitur viuus adhuc nihil alienauit. Quamprimum autem expirat, statim omne ius, quod viuus habuerat, amittit, ac deinceps pro nullo habetur. Ergo non potest eo tempore alienatio dici facta, quando alienanti res nulla amplius aliena aut sua dici potest. Neque difficultas tollitur, si dicamus, alienationem fieri, quando testamentum scribitur, sed eam interim ab euentu mortis suspendi. Nam in alienatione duorum voluntates conspirare debent, vnius, in quem res transfertur, alterius, qui rem transfert; & quidem, vt illae eodem tempore velut conspirando vniantur. Atqui frequentissimum est, aliquem ignorare, se haeredem scriptum, quousque post mortem testatoris tabulae testamenti fuerint apertae. Sicuti & apertis testamenti tabulis liberum haeredi scripto est, adire, an repudiare haereditatem velit. Deinde cum omne ius haeredis testamentarii demum a morte testatoris incipiat; igitur ante mortem testatoris nullum ipsius ius extabat, quod ab euentu mortis suspensum dici posset. Praeterea vbi qualiscunque alienatio, etiam reuocabilis sit, tale tamen ius in alterum, cui quid alienari dicitur, transferri debet, vt illa non ex nudo arbitrio alienantis reuocari queat. Alias enim neque alienans obligationem aliquam contraxisse, neque alter ius aliquod adquisiuisse potest intelligi, si hoc duntaxat actum fuit; verbi gratia, habebis aliquando rem meam, nisi interea mihi displicuerit; quo minus autem quolibet tempore & nullam quoque ob causam displicere queat, prohibendi ius non habebis. Talis actus sane alienatio dici nequit, cum sit nuda tantum declaratio voluntatis, quae in praesens est, citra necessitatem in ea perseuerandi; quae neque obligationem, neque ius parere idonea est. Vid. supra L. III. c. 5. §. 5. Atqui testamentum reuera est eiusmodi declaratio voluntatis, qua nihil iuris ante mortem testatoris in alterum confertur, saltem quod aduersus ipsum testatorem aliquem effectum pleni iuris habeat. Nam etiam post scriptum testa-

§. II. 1) Rectius dixisset, esse negotium, quo id agitur, vt dominium rei nostrae aut aliud ius in mortis euentum ad alium transeat; non adeo dissimile conuentionibus dominii translatiuis, quae etiam alienationes non sunt. De quibus infra. H.

2) Vid. infra §. 4. nota 2. Ceterum, quae AVCTOR hoc loco disserit, recte se habere videntur. *Quaeritur enim: An testamentum alienatio stricte sic dicta appellari possit?* Quod recte negatur ex rationibus a Pufendorfio adlatis. Quibus nihil obest, quod contra monetur, posse id alienationem vocari saltim *improprie*, quia heredi tantisper inde ius nascatur, donec reuocetur, Agnoscit enim ipse Cl. BARBEYRACVS, ius heredis vel legatarii semper adhuc *vacillare*, quia testatori integrum est, mutare voluntatem, qua iis bona sua testamento reliquit. Neque stricte loquendo obligatio adesse dici potest, vbi viuo testatore nihil in heredem transfertur, sed is omnia plenissimo dominii iure retinet, & pro arbitrio in alium transfert.

§. III. 1) *Testamentum est voluntatis nostrae iusta sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri velit.* L. 1. D. Qui testam. fac. poss. *Ambulatoria enim est voluntas defuncti vsque ad vitae supremum exitum* L. 4. D. de Adim. vel transfer. legat.

2) Cuius probatio secundum ius naturae mere est

teſtamentum teſtator retinet non tantum ius poſſidendi & fruendi pleniſſimum, nudo dominio in haeredem translato; ſed reuera illibatum dominium penes teſtatorem remanet. Euidenti eſt indicio, quod is etiam poſt conditum teſtamentum res alienare, ac ſcriptos haeredes, nequidquam ringentes, expungere queat. Alienationes autem reuocabiles ſemper ſupponunt aliquem euentum, aut conditionem, ſub qua ſint reuocandae, non ex nudo arbitrio alienaturi dependentem.

§. III. SIMPLICIVS, & ad mentem ICtorum Romanorum [1] naturam teſtamenti exprimemus, ſi illud vocemus declarationem voluntatis noſtrae [2] circa ſucceſſores in bona noſtra poſt mortem noſtram; quae tamen ante mortem pro lubitu noſtro ſit mutabilis & reuocabilis, & ex qua aliis demum ab exceſſu noſtro ius naſcatur. Circa quam mutabilitatem illud lex humanitatis exigit, ne quis praeter meritum inani ſpe lactetur, aut ludibrio habeatur. Inde etſi vix improbare poſſumus illud apud PLINIVM IIX. ep. 18. de Domitio Tullo, qui captatores, improboſque haeredipetas deceperat, *(alii contra hoc ipſum laudibus ferunt, quod ſit fruſtratus improbas ſpes hominum, quos ſic decipere pro moribus temporum prudentia eſt* [3]. Add. LVCIANVS in dialogo Simyli & Polyſtrati:) merito tamen male audit apud VALERIVM Maximum L. VII. c. 8. Q. Caecilius, & T. Barrulus, quorum ille L. Lucullo, hic Lentulo Spintheri illuſit, abs quibus tamen maxima beneficia acceperant.

§. IV. ISTIVS MODI teſtamenta iuri naturali, an poſitiuo ſuam debeant originem, inter eruditos diſceptatur. Cuius quaeſtionis non hic eſt ſenſus, an iure naturae teneatur quis teſtamentum facere; (nam id ſine dubio in cuiusque eſt arbitrio, niſi quatenus id neceſſe eſt ad rixas inter ſuos tollendas. Conf. Ieſai XXXIIX, 1.) ſed an introducto rerum dominio ex huius natura neceſſario conſequatur, vt quis efficaciter poſſit teſtamentum facere; an vero facultas teſtandi per leges poſitiuas dominis rerum ſit conceſſa? GROTII mens eſt, teſtamentum quidem, vti alios actus, formam certam poſſe accipere a iure ciuili, ipſam tamen eius ſubſtantiam cognatam eſſe dominio, & eo dato, iuris naturalis; ſeu, vt liceat de rebus ſuis efficaciter diſponere, ex iure gentium eſſe, quod ICtis Romanis primarium dicitur [1], vt non aliter quam certo modo, ex iure eſſe ciuili. Circa quam adſertionem non poteſt nullum dubium moueri.

eſt arbitraria, pro perſonarum & negotii qualitate, vt ſub exemplo teſtamenti; a legati comite facti, probat H. GROTIVS Part. III. Conſult. Hollandie. 241. Strictius definit teſtamentum QVINTILIANVS Declam. 308. *Voluntatem defuncti conſignatam iure legis uique ciuitatis.* Ceterum in teſtamentis voluntas defuncti inprimis inſpicienda. *Hac enim nihil potentius apud nos, nihil noſtro animo ſacratius eſſe debet.* Vt ait idem QVINTILIANVS Declam. 311. H.

3) Videantur de his captatoriis inſtitutionibus THOMASIVS in diſſertatione, de iure iniuſto heredipetarum, habita 1695. & alia de captatoriis inſtitutionibus excuſa ibidem 1696. & 1703. BYNKERSHOEK. de captatoriis Inſtitutionibus inter Opuſcula eiusdem iunctim edita Lugduni Batauorum 1719. & Illuſtr. Auguſtinus LEYSERVS de Heredipetis & illicitis eorum artibus, tum de Heredipetarum licitis artibus, quae duae diſſertationes eius T. VI. Meditationum ad Pandectas inſertae ſunt ab initio.

§. IV. 1) Ius gentium non a ICtis Romanis, ſed a recentioribus Iuris Romani interpretibus in *primaeuum & ſecundarium* diſpeſcitur. Ius porro teſtandi ad ius gentium, quod his *ſecundarium* dicitur, referri debet, quod vſu exigente & humanis neceſſitatibus gentes humanae ſibi conſtituerunt, non ad primaeuum, quod ex ſententia eorum nobiſcum natum, qualia ſunt Deum colere, parentes reuereri, neminem laedere.

ueri. Nam cum res illae, quarum dominium est introductum, viuis hominibus inseruiant, ad mortuos autem res humanae nihil amplius attineant: igitur non ita necessarium videbatur, vt dominium in se contineret facultatem disponendi, quid circa res alicuius post mortem debeat fieri [2]. Sed sufficere poterat, si quis suae potestati res subiectas haberet, quousque viueret, nec eam vltra vitam extendere posset; de bonis autem eorum, qui inter homines esse desierunt, viuis disponendi cura relinqueretur. Deinde cum mortui rebus humanis exemti sint, impune ipsorum voluntas ac dispositio, a viuis adhuc facta, videbatur posse negligi. *Id cinerem, & manes credis curare sepultos?* Argumento est [3], quod antiquissimi suos ad vltima mandata obseruanda iureiurando adstringere consueuerint, velut nullo humano vinculo satis valido. Vid. Genes. XXIV, 2. 3. XLVII, 29. L, 25. DIODORVS Siculus L. II. c. 33. de Parsode morituro. Quo spectat, quod apud SOPHOCLEM Trachiniis vers. 1192. seqq. Hercules ab Hyllo super vltimis mandatis exsequendis iuramentum exigit [4]. Sic Constantinus Ducas iuramento Eudociam vxorem adstringit, quod ad secundas nuptias, ipso defuncto, non sit transitura. Quae tamen qua astutia syngrapham suam a Patriarcha, cui asseruanda erat data, recuperarit, ac velut promisso exsoluta Romano Diogeni nupserit, memorat ZONARAS Tom. III. in Eudocia, & Michael GLYCAS Annal. Tom. IV. Sic apud IOSEPHVM archaeol. XVII. 10. Herodis mandata de interficiendis Iudaeorum proceribus a sorore & affine negliguntur. Sic [in VIRGILII Catalect. p. 140. ex Edit. Scalig.] *Iusserat haec rapidis aboleri carmina flammis Virgilius, Phrygium quae cecinere ducem. Tucca vetat, Variusque simul: tu, maxime Caesar, Non sinis.* Sic DIO Cassius L. LIX. vbi narrat, quomodo testamentum Tiberii a Caligula & Senatu fuerit irritum declaratum, *addit; nihil consilii aduersus ingratitudinem hominum, & vim posterorum valere.* Quo possis adplicare illud LVCANI L. II. [v. 628.] *Nulla fides rebus post terga relictis.* Igitur vt alicuius voluntas etiam post mortem effectum obtineret, in arbitrio situm erat superstitum. Quibus vtique conuentione aliqua inter se determinandum fuit, quousque vellent sese componere ad placitum eorum, qui hominum iura iam amiserant. Citra hoc vana erat dispositio, quam tueri auctor non posset, reliqui, qui poterant, nollent, [quod etiam reapse factum videtur. Sed vt rem altius repetamus [5],] manifestum

2) Haec quoque bene ab AVCTORE nostro contra Grotium disputantur. Nam I. contradictionem implicare videtur, hominem aliquid velle in tempus mortis, quo velle non potest, & dominium rerum suarum tum demum in alium transferre, quando ipse earum non amplius dominus est. Quo pertinet dictum SENECAE de Benef. IV. 11. *Non quidquam cura sanctiore componimus, quam quod ad nos non pertinet.* Vnde testamentum etiam voluntas vltra mortem adpellatur QVINTILIANO Declam. CCCVIII. Accedit II. quod nulla ratio idonea excogitari potest, cur superstites mortuorum voluntatem pro lege habere debeant, quum 1. nihil horum interesse possit, quis defunctorum bonis fruatur, & 2. saepe ex odio & inuidia magis, quam ex vero iudicio proficiscantur vltimae testantium voluntates, ideoque boni publici saepe potius intersit, exitum non habere eorum testamenta, quam religiose a superstitibus seruari. Vnde & apud veteres Germanos, teste TACITO de Moribus eorum c. 20. heredes successoresque sui cuique liberi. Prosint his III. exempla gentium viuentium in statu naturali. Neglecta enim apud Gallos fuerunt testamenta Ludouici XIII. & XIV. Et ipse Petrus I. Russorum Imperator, testamento soli diffidens, procerum id iureiurando ante mortem suam firmari iussit, vt pacti magis, quam vltimae voluntatis speciem haberet, in eademque Monarchia reiectum nouissime testamentum Annae Imperatricis, manifesto

festum est, ad pacem generis humani non suffecisse, eiusmodi dominium rerum introducere, quod ad praesentem duntaxat, & momentaneum vsum valeret, sed & quod in posterum durabile foret; cum non minus homini in futurum tempus, quantum natura admittit, quam in praesens tempus vitam seruandi, eique media prospiciendi ius competat. Quo cum accedat, quod & eorum, qui sanguine nobis iunguntur, peculiaris cura sit iniuncta quorum prosapiam in indefinitum duraturam speramus: inde ex pace generis humani visum, vim dominii a nudo aliquo temporis termino non suspendere, quippe cum ea res non minus turbarum, quam primaeua communio datura fuerat: sed ei durationem velut indefinitam assignare, per quam etiam in alios transire & in iis continuare possit. Hoc igitur dominium quomodo seruari, & continuari possit, ii, qui in naturali libertate viuunt, ex suo iudicio statuunt. Sed in ciuitatibus vti illud publicis viribus defenditur; ita plerumque variis id modis temperatum & circumscriptum fuit, prout ex vsu ciuitatis videretur. Quod autem comminiscitur AVCTOR nouae Methodi [6] Iurisprudentiae, p. m. 56. id nescio an cordati sint adprobaturi. *Testamenta*, dicit, *mero iure*, (i. e. citra legum ciuilium confirmationem) *nullius essent momenti, nisi anima esset immortalis. Sed quia mortui reuera adhuc viuunt, ideo manent domini rerum; quos vero haeredes reliquerunt, concipiendi sunt procuratores in rem suam.* Conf. Lucae XII, 20. Sirac. XI, 20.

§. V. CAETERVM vti nemo facile adseruerit, iuri naturae repugnare, vt quis possit de suis rebus disponere eo tempore, quo dominus est, & effectum conferre in tempus, quo futurus dominus non sit: ita vt hoc ex dominii natura necessaria aliqua ratione resultet, hautquidquam adparet. Equidem hoc ex natura dominii fluit, vt quis viuus in rem suam alicui viuo ius conferat, quod non extinguatur, extincto licet eo; qui illud constituit; quippe cum illud ius in viuente haereat. Nam cum efficiens, & effectum sint entia separata, illo extincto, hoc non statim extingui necessum est. Adeoque vti quis rem suam viuus plene in alterum potest transferre, cuius dominium hic non amittat, mortuo eo, abs quo idem fuit acceptum; ita nihil prohibet, quo minus quis dominium rei suae in alium possit transferre, recepto tamen sibi certo

festo indicio, vltimam eiusmodi voluntatem commendationis magis instar esse, quam quod designato heredi & successori ius tribuat perfectum. Quamuis igitur Celeb. BARBEYRACO libenter largiamur, falli AVCTOREM in eo, quod extra statum ciuilem dominia non nisi conuentione constitui putat; tamen distinctio, qua ipse vtitur, inter actum *imperfectum* & *nullum*, parum facit pro contraria GROTII sententia, quam tuendam suscepit contra Auctorem, eo quod actus imperfectus numquam gignere potest ius perfectum.

3) Sed leui: nam non pauca fiunt maioris cautionis gratia. H.

4) Et Amurathes IV. Turcarum Imperator ad obseruationem testamenti, in quo fratrem Ibrahimum praeterierat, & Channum Tartariae heredem instituerat, Bassas iureiurando obstrinxit, memorante RIGALTIO in vita Amurathis illius ad A. MDCXL. vbi addit, quomodo id post mortem eius irritum declaratum sit. H.

5) Haec verba, praeeunte Cl. BARBEYRACO, hic inseruimus nexus verborum sustentandi caussa.

6) Est is Gottfridus Guilielmus LEIBNITIVS, patriae suae & vniuersae Germaniae decus immortale, cui admodum iuueni, (vt sunt iuuenilia saepe lubrica,) haec exciderunt. Ex animae enim immortalitate, vt recte AVCTOR ipse animaduertit, non sequitur, mentes corporum vinculis exsolutas recularum, olim suarum retinere dominium, multoque minus vlla eos amplius cura earum tangi.

certo in eam rem iure, quoad in viuis fuerit. Inde antiquiſſimis feculis patresfamilias de bonis ſuis, imminente iam fato, diſpoſuiſſe legimus; (nam Geneſ. XV, 3. Abrahamus ſerui ſui filium hautquidquam haeredem iam nuncupaſſe videtur, ſed tantum de eo inſtituendo cogitaſſe, ſi improlis ipſe decederet [1]: ſed ita, vt ſuam voluntatem ipſi inter liberos ſuos promulgarent, vt dum hi eadem adquieſcunt, pacto mutuo inter ſe eandem confirmare viderentur. Quo ipſo a viuis in viuos ius collatum [2], iidemque velut in poſſeſſionem bonorum ſtatim immiſſi. Et probabile eſt, veteres illos, frugali & ſimplici vita vſos, communiter non ita repentinis & violentis morbis extinctos; ſed ſenſim deficiente humido radicali extabuiſſe, ſit vt ad vltimum ſpiritum ratio ſibi conſtaret, nec mors ita ſubito, improuiſoque ipſis ingrueret. Vid. Geneſ. XXV, 5. 6. XLVIII, 22. Deuter. XXI, 16. 17. 1 Reg. I, 35. Sirac. XXXIII, 24. Sic & Cyrus apud XENOPHONTEM L. VIII. Cyropaed. [c. 7. §. 3. Ed. Oxon.] filiis viua voce aſſignat, quid quemque ex fortuna patria maneret Et ſane maximum fauorem habent iſtae vltimae diſpoſitiones; ac non exiguum mortalitatis ſolatium erat, ſi, quae quisque per vitam ſuam adquiſiuiſſet, ad illum potiſſimum peruenirent, quem ipſe maluiſſet. QVINTILIANVS Declamat. 308. *In more ciuitatis, in legibus poſitum eſt, vt quotiens fieri potuerit, defunctorum teſtamento ſtetur. Idque non mediocri ratione. Neque enim aliud videtur ſolatium mortis, quam voluntas vltra mortem* [3] *alioqui poteſt graue videri & ipſum patrimonium, ſi non integram legem habet: & cum omne ius nobis in id permittitur viuentibus, auferatur morientibus.* Nec de nihilo eſt illud STATII Sylu. L. IV. *Orbitas omni fugienda niſu, Quam premit votis inimicus* [4] *haeres, Optima poſcens (pudet heu!) propinquum Funus amico. Orbitas nullo tumulata fletu: Stat domo capta cupidus ſuperſtes Imminens leti ſpoliis, & ipſum Computat ignem.*

§. VI. ENIMVERO non tam de huiusmodi vltimis diſpoſitionibus quaeſtio eſt, quam de illis teſtamentis, quibus quis ita de rebus ſuis diſponit, vt libertatem tamen ea mutandi ad vltimum ſpiritum retineat, vtque haeredi demum a morte teſtatoris ius in ipſius bona incipiat naſci. Qui modus diſponendi multis non citra grauiſſimas rationes magis placuit, quam ille, quo morti propinqui bona ſua ipſi inter haeredes diſtribuebant. Scilicet improuiſo ſaepe fato homines obruuntur, aut a ſuis diſtracti, vt ſupremam voluntatem exprimendi ſpatium & occaſio non ſit. Saepe etiam, cui Parcae iam extrema legere

§. V. 1) Exemplum Abrahami, quod Cl. BARBEYRACVS pro ſententia GROTII vrget, etiamſi is vere teſtamentum condidiſſet, non doceret, Iure Naturae ius perfectum naſci ex teſtamentis: quum voluntas ipſius a fide & conſcientia ſuorum pendere potuerit.

2) Plane vt Romani etiam conſueuerunt in teſtamentis per aes & libram, de quibus GELLIVS XV. N. A. 27. In LL. Ripuariorum eſt tit. 48. *Si quis procreationem filiorum vel filiarum non habuerit, omnem facultatem ſuam in praeſentia Regis, ſiue vir mulieri, vel mulier viro, ſeu vbicunque libet de proximis vel extraneis, adoptare in hereditatem, vel adfatimi per ſcripturarum ſeriem, ſeu per traditionem & teſtibus adhibitis, ſecundum legem Ripuariam licentiam habeat.* Idem Francis aliis vſitatum produnt formulae MARCVLFI L. I. c. 12. & L. II. c. 7. CAPITVLARIA Francorum L. IV. c. 19. & L. VI. c. 212. Ex quibus locis recte colligitur, traditionem vice teſtamenti tunc interueniſſe, ac heredes conuentione fuiſſe conſtitutos, vt bene obſeruauit Sam. STRYKIVS Diſſ. 8 de Succeſſ. ab inteſt. c. 1. §. 4. Haec cauſa eſt, quamobrem pactiones viuentium circa

legere fila videbantur, sanitati iterum insperato restituitur. Conuenientius quoque iudicabatur, vt animo sereno atque integro per otium quis de rebus suis disponeret potius, quam cum extremis iam admotus trepidaret, aut vi morbi concussa mens langueret. Quin & vtilissimum erat, vt quis ad vltimum vsque spiritum dominus rerum suarum maneret, ac nemini tale ius in illa concederet, quod non quouis tempore posset citra incommodum reuocare, mutantibus sese haeredum meritis, aut nostra inclinatione. Vid. Siracid. XXXIII, 20. seqq. (Gallico prouerbio absurdum iudicatur, vestibus sese prius exuere, quam eas cubitum.) Quanquam enim translatio iuris possit fieri reuocabiliter, seu vt iterum a transferente possit retractari, existente aliqua conditione casuali [1], aut potestatiua, ex parte eius, in quem facta erat translatio: tamen immensam litium segetem erant praebitura dubia, quae circa exsistentiam conditionis oritura fuerant, & quae ab vtraque parte poterant praetendi. Saltem haeres semel nuncupatus grauissimam offensam in testatorem erat concepturus, si quamcunque ob rationem haereditate, quam spe iam deuorauerat, excidisset. Quin multis non citra periculum fuit, mature ac palam haeredem nuncupasse. Sic Caligula *derisores vocabat, qui ipsum inter liberos palam haeredem nuncupauerant, & post nuncupationem viuere perseuerarent; & multis venenatas matteas mittebat.* SVETONIVS Caligula. c. 38. Add. IDEM Galba c. 9. LIVIVS L. XL. 34. Apud IOSEPHVM Archaeol. XVI. 8. Augustus Herodem, regnum inter filios diuidere volentem, prohibuit; sed iussit, vt quoad viueret, & regnum, & filios in potestate retineret. Sicuti & id perniciosa aemulatione domum eius distraxit, quod post viuus successorem designaret. Et ideo tutum visum, testamenta scripta post mortem demum promulganda curare, ne viuis inuidiam aut periculum crearent. Hinc etiam ista inuito testatore resignare ac propalare, foedum atque inhumanum facinus non immerito habitum. Sic cum Caesar, orto bello, testamentum Antonii apud Vestales depositum publice in senatu recitari fecisset, plurimi id facinus moleste tulerunt. Ἀλλόκοτον γὰρ ἔδοξεν εἶναι καὶ δεινὸν, εὐθύνας τινὰ διδόναι ζῶντα, περὶ ὧν ἐβουλήθη γενέσθαι μετὰ τὴν τελευτήν. *Indignum enim videbatur, & graue, rationem vt quis redderet viuus de illis, quae post mortem suam vellet fieri.* PLVTARCHVS Antonio. [pag. 942.] Idem Caesaris factum DIO Lib. L. iniustissimum vocat. Praesertim cum Romanis frequens esset, multa iudicia de hominibus in testamentum conferre [2], vti ex Tacito passim adparet. Add. *L. 1. §. 38. D. Depositi.*

circa hereditatem in Germania inualuerint, & nunc contra sanctiones iuris Romani in ea valeant. H.

3) Constantinus Imp. L. 1. C. de SS. Ecclesiis: *Licitum sit, quod non redit, arbitrium.* CICERO Verrina I. *Eripias tu voluntatem mortuis, bona viuis, ius omnibus.* H.

4) PINDARVS Olympion. Od. X. vers. 106. & seqq. Ed. Oxoniensis

Ἐπεὶ πλοῦτος ὁ λαχὼν ποιμένα ἐπακτὸν ἀλλότριον θνάσκοντι στυγερώτατος.

Diuitiae sortitae dominum adscititium alienum, morienti sunt odiosissimae.

§. VI. 1) Vid. supra L. III. c. 8. §. 4.

2) Vid. THOMASII dissertatio de captatoriis institutionibus, §. 19. Lectu quoque dignissimi sunt paragraphi sequentes, quibus cautiones exponuntur, quas adhibere soliti fuerunt, qui impedire vellent, ne quis summam testamenti sui ante mortem eorum sciret.

Depositi. L. 1. §. 5. D. ad L. Cornel. de falsis. Hae ergo & similes rationes, quanquam eiusmodi modum vltimae dispositionis multis gentibus vehementer commendarint; nondum tamen exinde euincitur, huius generis testamenta ex ipso rerum dominio naturaliter fluere, adeoque iuris naturalis esse. Nam licet ponamus: ex communi mortalium conuentione dominio hanc esse vim, vt quis bona sua in euentum mortis, ad quemcunque placuerit, deuoluere queat: vt tamen hoc fieret tali modo, quo & voluntas testatoris ad mortem vsque maneret ambulatoria, (Vid. *L. 4. D. de Adimend. & transfer. legat.*) & ius haeredis non nisi a morte testatoris inciperet, & iste tunc demum haeredem sese intelligeret esse; id vero inuentum est iuris positiui [3]. Nam alias in translationibus iuris ab vno in alterum regulariter necessarium erat, vt consensus eius, qui transfert, cum consensu alterius, in quem translatio fit, eodem tempore & simul exsistant, ac velut vniantur; ex qua vnione translatio iuris resultare intelligitur [4]. Heic autem vsque adeo non necessum est voluntatem testatoris ac haeredis vniri, vt etiam inter mortem illius & huius aditionem interuallum temporis intercedere queat, lege tantisper ius haeredis sustinente, Add. *L. 61. D. de Adquir. rer. dom.*

§. VII. Operose quoque disceptari solet, an salua conscientia haeres in testamento scriptus, solennitatibus iure ciuili requisitis defecto, haereditatem possit capessere; vt &, num salua conscientia, qui alias ab intestato erat successurus, subuertere possit testamentum, solennitatibus iure positiuo praescriptis defectum, licet constiterit, serio voluisse testatorem in hunc bona sua transferre? Qui vtrumque negant, maxime nituntur hypothesi illa, factionem testamenti esse iuris naturalis [1]. Vnde & subuersorem eiusmodi testamenti foro quidem externo & ciuili actionem suam adprobare posse sentiunt, non item foro interno siue conscientiae. Enimuero ad isthaec penitius intelligenda, obseruandum prius fuerit, leges ciuiles vix vlla in parte magis fuisse solicitas, formulasque & ritus scrupulosius exegisse, quam in testamentis, praeueniendis fraudibus, quae in scriptis testamentis interuenire possunt plurimae, & dirimendis contentionibus, quas habendi cupido acerrimas erat suscitatura, cum vix quidquam minore adquiratur labore, quam opima haereditas. Inde cum quilibet iustae aetatis, & extra crassam rusticitatem aut ruditatem positus praesumatur nosse, aut ex peritioribus posse cognoscere, quomodo leges ciuiles ordinari testamenta velint; nemo censetur seriam suam voluntatem eo modo expressisse,

3) Non puto. Nam si hoc admitteretur, nulla etiam foret successio ab intestato, quae ab AVCTORE infra c. 11. §. 1. deriuatur ex coniectura voluntatis defuncti, nec tamen, vt aditio hereditatis in continenti fiat, desiderat: Plus sane expressa voluntas quam coniectura voluntatis valere debet. Vid. si libet, quae dixi Differt. de Socialitat. primo iur. natur. princip. sect. 3. §. 20. Caeterum FELDENVS Not. ad H. Grot. propterea negat, testamenti factionem iuris naturae esse, quia adimat bona illis, quibus naturaliter debentur. Cui responderi potest, ius succedendi ab intestato vt plurimum esse tantum iuris naturae, quod pro certo rerum statu dicitur, & mutationem recipit, eodem iure naturae propitio. Vide AVCTOREM infra c. 11. §. 18. Testamentum Theophrasti, Stratonis, Lyconis habes apud LAERTIVM L. V. Vitar. H.

4) Vid. dicta ad §. 2. nota 1. & ad §. 4 nota 2.

§. VII. 1) Recte monet Celeb. BARBEYRACVS, hypothesin illam parum prodesse posse negantibus quaestionem primam. Perinde enim integrum est heredibus renunciare commodis solennitatum

expressisse, quo norat, in foro ciuili aduersus contradicentes non esse valituram. Praesertim cum tam amplum condendis testamentis spatium indulgeatur. Igitur vbi ad leges ciuiles testamentum tum non congruerit, facile praesumitur, fraudem aliquam interuenisse, aut testatorem vel mentis non satis fuisse compotem, vel supersunctorie, & magis aliorum instinctu, quam proprio motu testamentum deproperasse. Sic vt vnicus finis istorum solennium sit, ne pro vero falsum subiiciatur testamentum; neue pro liquida, & bene deliberata testatoris voluntate praeceps & inconsultus instinctus admittatur; praesertim cum iam antea leges ad successionem ab intestato vocarent eos, quibus regulariter defunctum quam optime voluisse censetur. Caeterum etsi contingere queat, vt etiam qui seriam suam, & mature expensam voluntatem declarare constituit, in solennibus adhibendis impingat; tamen foro ciuili aliter de voluntate defuncti constare nequit, quam ex eiusmodi instrumentis. Et cum penes leges ciuiles fuerit [2] facultatem testandi ad vsum reip. temperare; non est opus, in vnius aut alterius gratiam a communibus statutis discedi; cum admisso semel exemplo magna litium seges, & fraudium sit germinatura. Ac frustra querelas mouet, qui propter mutilum testamentum sperata haereditate deiicitur. Nam neque praerogatiua sanguinis nititur, (alias enim ab intestato fuisset admissus;) neque ius ex testamento alicui ciui quaeritur, saltem in contradictorio valiturum, nisi ad statuta ciuilia illud quadrauerit. Vnde fato potius, quam alicuius iniuria talis haereditate sese excidisse arbitretur. Nihilominus vbi scripto haeredi super testamento nulla mouetur controuersia, recte haereditatem adire poterit [3]. Nam vitium, quod leges ciuiles ex defectu solennium praesumebant, heic cessat; (praesupponitur enim, testatorem hunc sibi haeredem serio voluisse:) & reuera ad neminem propius, quam ad hunc ea bona pertinent, postquam illi adquiescunt, & tacite iure suo cedunt, quos alias generalis lex ad successionem vocabat. Seria enim voluntas, minus solenniter declarata, hactenus tantum a legibus ciuilibus ad transferendum ius insufficiens declaratur, quatenus per eam alii sunt excludendi, qui ex alio fundamento ius ad eandem rem possunt praetendere. Vbi ad forum ciuile negotium non trahitur, absentia solennium iuris positiui id hautquidquam vitiat, si adfuerint, quae generali naturae lege alias ad ius constituendum sufficiunt. Ergo videtur defectus solennium scriptis haeredibus tantum nocere contra eos, quibus in defectu haeredum testamentariorum lex successionem dedit. His silentibus censetur ad dominium transferendum sufficere, quod serio significauerit

tatum testamenti, siue id fuerit Iuris Ciuilis, siue naturalis.

2) Adde etiam, cum actus testandi, naturali lege non determinatus, a mero legislatoris arbitrio pendeat, frustra fore legislatorem, si legem, qua aliquid fieri serio nec iniuste percepit, ferendo, praestare nequiret, vt a solicitudine conscientiae sit liber, qui legi innititur. Hinc etiam ex contractu lege probato ne naturalem quidem obligationem nasci, ICti asserunt. Vid. Ioann. a SANDE L. III. Decis. Frisicar. tit. 1. def. 1. H.

3) Idem cum Moralistis statuit H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 7. §. 6. Bene autem dicit AVCTOR *vbi scripto heredi super testamento nulla mouetur controuersia*, siue, vt GROTIVS ait, *saltem quamdiu ei non contradicitur:* nam errant valde, qui hereditarias res ex testamento minus solenni possidentem retentionis iure se tueri posse asserunt. COTHMANNVS III. Respons. 13. n. 45. KLOCKIVS & quos profert, III. cons. 117. n. 14. sequ. n. 35. Romani ipsi conditionem etiam ex tali testamento per errorem soluti concesserunt. *L. 7. C. de Condict. indebiti L. 9. & pen. C. ad L. Falcid. L. 21. L. 68. D. ad SCt. Trebellian.* H.

rit teſtator, quem ſibi haeredem velit. Id quod etiam multae gentes, quae ſcrupuloſitatem iuris Romani ignorarunt, aut adſpernatae ſunt, ad teſtamenti validitatem ſatis eſſe iudicarunt. Illud tamen extra dubium eſt, peccare eos, qui ex ſuppoſititio teſtamento ſcientes aliquid capiunt, licet ipſorum nulla fraus interuenerit. Vnde recte improbantur CICERONI Offic. III. [c. 18.] M. Craſſus, & Q. Hortenſius, qui ex falſo Minutii Baſilii teſtamento, cum ſibi nullius fraudis eſſent conſcii, alieni facinoris munuſculum noluerunt repudiare [4]. Add. VALERIVS Maximus L. IX. c. 4. Nam neque ad illos bona ſua peruenire voluit teſtator, & non extante legitima domini voluntate, iam aliis bona illa per leges erant aſſignata.

§. VIII. NEQVE tamen, ſi, cui alias ex inteſtato haereditas competebat, teſtamentum non ſolenne euertat, vtut de ſeria voluntate teſtatoris conſtiterit, proprie teſtatori, aut haeredi ſcripto iniuriam infert. Non teſtatori; quia ipſi non competebat ius per vltimam diſpoſitionem bona ſua conferendi haeredibus non legitimis, niſi modo praeſcripto in legibus ſuae ciuitatis. Non haeredi ſcripto; quippe cui non confertur ius aduerſus haeredes legitimos valiturum, niſi per teſtamentum ad leges ciuiles conformatum. Nihilominus generoſum iudicauerunt viri, eximiae humanitatis laudem affectantes, a voluntate defuncti non recedere, niſi illa ad formulas legum ciuilium non ita exacte foret expreſſa, euitandae ſuſpicioni auaritiae; an quia mortalitatis ſenſus tenera pectora acriter mouet, vt ne quem fruſtra id voluiſſe concedant, quod vltimum erat voliturus. Sic capiendum illud PLINII L. IV. epiſt. 10. *Religioſiſſime ſoles cuſtodire defunctorum voluntatem, quam bonis haeredibus intellexiſſe pro iure eſt. Neque enim minus apud nos honeſtas, quam apud alios neceſſitas valet.* IDEM L. II. epiſt. 16. *Ego propriam quandam legem mihi dixi, vt defunctorum voluntates, etiamſi iure deficerentur, quaſi perfectas tuerer.* Et L. V. epiſt. 7. *Hoc ſi ius adſpicias, irritum eſt: ſi defuncti voluntatem, ratum & firmum eſt. Mihi autem defuncti voluntas (vereor quam in partem ICti quod dicturus ſum accipiant,) antiquior iure eſt.* Hoc exemplum qui ſequi voluerit [1], liberalis ſane animi laudem meruerit. Sicuti & eam ob cauſam vltima mandata aut petita neceſſariorum amicorumque humanitatis laudem affectantibus obſeruare curae eſt, vtut cum aliquo onere ſint coniuncta. Quo referas teſtamentum illud irregulare apud LVCIANVM in Toxari, [p. 47. T. II. Edit. Amſtel.] vbi pauper teſtamento vni amicorum diuitum matrem ſuam alendam, alteri filiam dotandam legat. Neque tamen vituperandus

4) Et bene ſubiicit Tullius: *Mihi quidem etiam verae hereditates non honeſtae videntur, ſi ſint malitioſis blanditiis officiorum, non veritate, ſed ſimulatione quaeſitae.*

§. VIII. 1) Aut Afraniae Ebuciae, *quae*, vt eſt apud Valer. MAXIMVM L. VII. c. 8. §. 2. *teſtamentum matris patientia honorare, quam iudicio conuellere ſatius eſſe duxit.* H.

2) Quo heredi ſcripto reſtitutio hereditatis vel totius, vel pro parte, certo tempore, aut certo caſu iniungitur. Vid. interpretes ad Inſt. *L. II. tit. XXIII. XXIV. & ad Pandectarum L. XXXVI. tit. 1.*

3) Et infra c. 11. §. 19. H.

4) Vid. cap. ſeq. §. vlt.

5) Romani ſecus putabant. *L. 8. D. de Acquirenda vel omitt. heredit.* niſi actio eſſet ex delicto. Praeuidebant enim, fraudibus innumeris fore locum, ſi pro modo hereditatis aes alienum diſſolui poſſet. Quod cum durius videretur Iuſtiniano, reducturus aequitatem iuris naturalis, conſtituit, vt confecto inuentario, fraudium euerriculo, vltra

randus fuerit ille, qui emolumentum non adſpernatur, quod per publicas ipſi leges indulgetur. Caeterum ex ſingularum ciuitatum legibus cognoſcendum, quouſque alicui liceat patrimonium ſuum diuidere inter plures, tanquam haeredes, aut partim haeredes, partim legatarios. Item an pleno iure haereditas transmittatur, an ſub onere fidei-commiſſi [2]. De quibus late interpretes iuris ciuilis. Illud autem vtique iuris naturalis eſt [3], vt qualemcunque haeredem [4] onera & debita, in bonis defuncti fundata ſequantur; non tamen vltra vires haereditatis [5], nec vt ipſe de ſuo, quod deeſt, ſupplere teneatur, niſi ad hoc peculiariter obligaſſe ſe intelligatur.

§. IX. DISTINGVI a teſtamentis ſolent *donationes mortis cauſa* [1], quibus viuus in viuum & conſentientem ius in bona ſua transfert in euentum mortis. Earum duae potiſſimum videntur ſpecies. Vna [2], quando quis [3], probabile mortis periculum imminere ſibi ſuſpicatus, alicui non ſic donat, vt ſtatim faciat accipientis; ſed tunc demum, cum mors fuerit inſecuta; ſeu vbi quis donationem ſuſpendit a conditione mortis ex inſtanti periculo imminentis; quod periculum vbi quis euaſerit, nulla eſt donatio. Exemplum extat apud HOMERVM Odyſſ. ρ. [verſ. 78. & ſeqq.] Referri huc poteſt aliquo modo factum Philippi regis apud LIVIVM L. XXXII. c. 38. qui cum acie ſibi cum Romanis decernendum videret, vrbem Argos *Nabidi veluti fiduciariam dat, vt victori ſibi reſtitueret: ſi quid* aduerſi *accidiſſet, ipſe haberet.* Add. DIODORVS Siculus L. XV. c. 19. de donatione Olynthiis ab Amyntha facta. Hercules apud EVRIPIDEM in Alceſtide, v. 1020. Γυναῖκα τήν δὲ μοι σῶσαι λαβὼν Ἕως ἂν ἵππυς δεῦρο Θρήκας ἄγων Ἔλθω, τύραννον Βιςόνων καἰτακτανών. Πράξας δ᾽ ὃ μὴ τύχοιμι, νοςήσαιμι γάρ, Δίδωμι τήνδε σοῖσι πρόσπολον δόμοις. *Hanc mulierem ſerues mihi* a me *acceptam, Donec adducens Thracios equos huc Rediero, interfecto tyranno Biſtonum. Si vero* male rem *geſſerim, (quod auertant Dii, vtinam enim redeam.) Do hanc ancillam tuae familiae.* Altera [4] quando quis rem ſuam alicui aſſignat in euentum mortis [5], retenta ſibi interim poſſeſſione, & pleno vſufructu, ita tamen vt ante mortem ea donatio certa ex cauſa reuocari poſſit: puta, ſi donatarius donantem inſigni iniuria laeſerit, aut ſi donanti orbo poſtea proles propria nata fuerit. Quod ſi autem reuocabilitatem a nulla conditione extrinſeca, ſed a mero ſuo beneplacito ſuſpenderit donator, tunc donatario nullum ius quaeſitum erit, quamdiu donator naturalem facultatem habuerit voluntatem mutandi, id eſt, quamdiu vixerit rationis compos. Nam

 vti

vltra vires hereditatis onera ac debita heredem non ſequerentur. Sane fictio illa Romanorum, qua heres & defunctus vna perſona eſſe cenſentur, eſt ex mero iure arbitrario; id quod inde liquet, quia in delictis eam non admiſerunt. V. & Demoſthenem *aduerſus Lacritem*. H.

§. IX. 1) *Mortis cauſſa donatio eſt, quae propter mortis ſit ſuſpicionem .... cum magis ſe quis velit habere, quam eum, cui donat, magisque eum, cui donat, quam heredem ſuum.* §. 1. Inſt. de Donat. Vid. interpretes ad *h. t. & ad tit. Pand. de Mort. cauſſa donat.*

2) Quae fit per rei traditionem. H.

3) *Tertium genus eſſe donationis ait, ſi quis periculo mortis, non ſic det, vt ſtatim faciat accipientis: ſed tunc demum, cum mors fuerit inſecuta* L. 2. D. de Mort. cauſſ. donat.

4) Quae fit per ſolam conuentionem. V. *L. 2. & L. 34. D. de Mort. cauſ. donat.* H.

5) *Aliam eſſe ſpeciem mortis cauſſa donationum, ait, cum quis imminente periculo commotus, ita donat, vt ſtatim fiat accipientis.* Ibidem.

vti non est obligatus, qui nudo suo arbitrio quandocunque vult citra praestationem vllius rei sese potest liberare: ita iuris nomine venire nequit spes, quae mero alterius arbitrio tolli potest; se cum morte duntaxat donatoris alterius ius incipiet, adeoque ad naturam testamenti stricte dicti actus iste accedet. Quando autem quis, imminente mortis periculo commotus, ita donat, vt statim fiat accipientis, neque reuocetur, si periculum fuerit depulsum, ad donationes potius [6] inter viuos [7] referetur [8]. Et si vbi donatio fuerit magna [9], & facultates donantis debilitatura, multoque magis si totam ipsius substantiam complectatur, a conditione mortis secuturae videatur suspensa, cum nemo sanus temere ad mendicitatem semet ipsum praesumatur velle redigere. Illa quoque donatio inter viuos censebitur, qua quis in alterum irreuocabiliter dominium transfert, recepto sibi ad dies vitae vsufructu [10].

CAP.

6) *Vbi ita donatur mortis caussa* vt nullo casu reuocetur, *caussa donandi magis est, quam mortis caussa donatio: & ideo perinde haberi debet, atque alia quaeuis inter viuos donatio,* L. 27. D. eod.

7) Nisi sub conditione mortis facta dontio.

8) MARCIANVS L. 27. D. de Mort. caus. donat. *Vbi ita donatur mortis causa, vt nullo casu reuocetur, causa donandi magis est, quam mortis causa donatio; atque ideo perinde haberi debet, atque alia quaeuis inter viuos donatio.* A. FABER in Cod. d. t. def. 39. H.

9) Sunt etiam qui existimant, donationem hanc, non obstante huiusmodi donatoris declaratione, ob cessans periculum expirare, etsi ea ex sola poenitentia reuocari nequeat. VINNIVS L. II. Select. iur. quaest. 34. Add. MEVIVM Part. VI. Decis. 332. CARPZOV. Part. III. const. 1. def. 39. 40. H.

10) Confer. quae de Donatione inter viuos infra dicentur nota 1. ad L. V. c. 4. §. 1.

* *

CAPVT XI.

DE SVCCESSIONIBVS AB INTESTATO.

Ex dispositione legis naturalis, sine expresso & peculiari facto prioris domini, dominia rerum transire dicuntur [1] in successionibus ab intestato. Scilicet cum ea dominio vis foret attributa, vt quis de rebus suis posset disponere non solum quoad ipse in viuis esset, sed etiam eadem efficaciter in mortis euentum in alios transferre; probabile non videbatur, si quis super bonis suis viuus nihil deprehenderetur disposuisse, eum illa a morte sua velut pro derelictis habita cuiuis occupanti voluisse patere [2]. Igitur sequendam heic defuncti voluntatem probabilissime praesumtam ratio naturalis dictitabat [3]. In dubio autem praesumitur quemque id voluisse, quod naturali inclinationi simul ac officio quam maxime congruit. Conf. GROT. L. II. c. 7. §. 3.

§. II. INCLINATIO naturalis regulariter eo fertur, vt nostra opera quam prolixissime sit prospectum iis, qui ex nobis descendunt; & iuxta hos aliis sanguine nobis iunctis. Nam & plerumque propin-

§. I. 1) Quum haec species adquisitionis *deriuatiuae* voluntate defuncti tacita nitatur, eatenus vtique naturalis est per ea, quae dicta fuerunt ad c. X. §. 1. n. 1. Sed quoniam in Ciuitate voluntati defuncti accedunt complures dispositiones arbitrariae, pro vario fine quem ciuitas in iis intendat, successio ab intestato, qualis hodie est, recte vocatur *mixta*, quoniam rationibus naturalibus plerumque rationes ciuiles miscentur.

2) Versus PINDARRI qui hic legebantur, supra loco commodiore relati fuerunt §. 5. nota 4. capitis praecedentis.

3) Nimirum duo sunt, quibus innititur successio ab intestato, ratio naturalis & coniectura voluntatis. Quod non intellexit FEIDENVS in Not. ad Grotium, negans successionem ab intestato iuris naturae esse, quia se in voluntate fundet; quasi vero non complura sint iuris naturae, quae actum humanae voluntatis consequuntur. H.

pinquitas sanguinis peculiari quoque affectu animos coniungit; & cunctis fere ea cupido est insita, vt familias suas quam maxime velint florere. Inter officia autem praecipuum est, vt illis prospiciamus, quorum curam natura nobis peculiariter iniunxit, tum vt gratum animum aduersus benefactores exhibeamus. Enimuero vtut praesumtiones has saepe a vera voluntate defuncti aberrare contingeret: tranquillitatis tamen & pacis intererat, vt ne facile peculiares quaedam coniecturae contra hasce communes admitterentur; cum hac ratione innumeris litibus fenestra foret aperienda. Adeoque in hac materia voluntas defuncti respicitur non tam qualis fuerit, quam qualis esse debuerit *, & prout ad regulas officii congruebat. Inter quas vel haec praecipua est, ne quis occasionem praebeat, vt alii litibus inter se collidantur. Inde pacis interest, communem aliquam viam heic potius sequi, licet contingat paucorum quorundam voluntatem negligi, quam, dum singulis satisfacere laboramus, infinitis difficultatibus nos aliosque inuoluere. Et qui omnino singulari suae voluntati satisfieri volebat, expresse eam significasse debuerat. Sic nihil frequentius, quam vt pater vnum ex pluribus liberis ardentissimo prae caeteris amore prosequatur. Quis dubitet, quin vberius velit prospectum isti delicio, quam reliquis? Et nihilominus vbi intestatus decesserit, aequis portionibus haereditatem cernent; non quod iuri naturali repugnet vni ex liberis suis eximiam quandam portionem assignare; sed quia infinitae lites inter fratres erant surrecturae, si ex modo paterni affectus patrimonium foret diuidendum. Idem incommodum sequeretur, si quis improlis decederet, relictis pluribus fratribus, quos dispari amore, dum vixit, fouerat. Sic non infrequens est, vt quis decedat, relicto cognato aliquo remotioris gradus, quem nunquam singulariter amauit, nec beneficio eius vllo vsus est; cum contra alieni cuiusdam fauori omnes suas fortunas debeat. Quis non dicat, defuncto potiorem fuisse illum benefactorem, quam cognatum? Et tamen, quia difficillimis litibus materiam erat praebitura comparatio inter necessitudinem sanguinis, & gratitudinis, cunctis gentibus placuit, vt in causa intestati cognatus benefactori praeferretur. Praesertim cum non beneficium dedisse, sed foeneratus quis videri posset, si propter istud propinquis in haereditate deberet praeferri. Ast si per expressam defuncti voluntatem ille hisce fuerat antelatus, aequum vtique erat, eam voluntatem seruari. Vnde adparet, rationem naturalem

§. II. * Qua ratione declinari possint, quae adtulit BYNKERSHOECKIVS Obseruat. L. II. c. 1. scilicet 1) languidam saepe parentum liberorumque; raram 2) fratrum; rariorem 3) cognatorum gratiam esse. Vbi inter alios frigusculum, inter hos incipere odium, & quae apud concordes vincula caritatis, incitamenta irarum apud infensos esse, vt dixerit TACITVS L. I. Annal. c. 55. vnde & acerrima proximorum odia idem recte monuerit L. IV. Histor. c. 70. Vel a sola vxore, de successione exclusa refutari sententiam receptam, qua hereditates iis destinari dicantur, quos quam maxime amasse defunctum veri sit simile; in hanc quippe, quam in quemuis propinquum amoris impetum maiorem esse, vt Moses dixerit, L. I. c. 2. v. 24. & dixerit verissime. Animaduertendum enim est 1) legislatores, vt publica curant, conseruationi simul studere familiarum, eaque contemplatione praecipue ad successionem vocare cognatos. Amorem, 2) quo vir mulierem parentibus praefert, quo feruentior sit initio, eo deinde magis plerumque tepescere. Excluditur 3) vxor Iure tantum Romano veteri, & quidem ob rationem ciuilem, qua ancillae instar erat, successionis omnis expers. Emollitis moribus eandem Praetor ad bona mariti vocauit, ex Edicto *vnde vir & vxor*, exoleta memoria seruitutis, quam subiisse videbantur primae

turalem, quae de ſucceſſionibus arbitratur, vbi vltimae diſpoſitiones deſunt, non nudam defuncti voluntatem, de qua ſaepe parum conſtat, reſpicere; ſed prout ea cum communi hominum inclinatione, & officio congruit, ac ne litibus fomes ſuggeratur. Add. BOECLERVS ad GROTIVM L. II. c. 7. §. 13. Iſti tamen rationi naturali in omnibus ciuitatibus leges ciuiles ſuccenturiantur, tum ne auaritia hominum acerrimis litibus collideret illos, queis paria rationum momenta videbantur fauere; tum vt ad publicam vtilitatem ea res dextre attemperaretur.

§. III. IN SVCCESSIONIBVS igitur ex inteſtato & ipſa duce ratione, & conſenſu omnium, quas nouimus, gentium liberi praeferuntur reliquis etiam ipſis parentibus [1]. Vid. 2 Corinth. XII, 14. Roman. VIII, 17. *ſi filii, & haeredes.* ARISTOTELES Nic. VIII, 14. *Μᾶλλον ἴσασιν οἱ γονεῖς τὰ ἐξ αὐτῶν, ἢ τὰ γεννηθέντα, ὅτι ἐκ τούτων καὶ μᾶλλον συνῳκείωται τὸ ἀφ᾽ οὗ τῷ γεννηθέντι ἢ τὸ γενόμενον τῷ ποιήσαντι. Magis ſciunt parentes, qui ex ſe orti ſint liberi, quam nati ex illis ſe eſſe genitos. Maiorem autem id, a quo aliquid eſt, cum genito habet neceſſitudinis connexionem; quam quod factum eſt cum eo, qui fecit.* ISAEVS Orat. V. *Ὁ νόμος αὐτοὺς ἀποδίδωσι τῷ υἱῷ τὰ τοῦ πατρὸς, καὶ οὐδὲ διαθέσθαι ἐᾷ ὅτῳ ἂν ὦσι παῖδες γνήσιοι. Lex ipſa ea quae ſunt patris dat filio, & non permittit eum teſtari, cui filii ſint legitimi.* IDEM Orat. II. *Οὔτε γὰρ διαθέσθαι, οὔτε δοῦναι οὐδενὶ οὐδὲν ἔξεστι τῶν ἑαυτοῦ, ἄνευ τῶν θυγατέρων, ἐάν τις καταλιπὼν γνησίας τελευτᾷ. Non enim cuipiam licet aut diſponere, aut donare. Sua, inuitis filiabus, ſi quis legitimas relinquens deceſſerit.* Et paulo poſt: *Lex dicit, licere vnicuique diſponere ſua arbitrio ſuo, ſi non relinquat filios legitimos: ſin vero foeminas relinquit, in illarum arbitrio. Igitur cum filiabus licet dare & diſponere propria: inſciis vero filiabus legitimis non poſſunt neque adoptare, neque alicui bona dare ſua.* Add. *L. 7. D. de Bonis damnatorum* [2]. IVLIANVS in Caeſaribus: [pag. 334. D. Ed. Spanhemii.] *Παισὶ νόμιμον ἐπιτρέπειν τὰς διαδοχάς· καὶ τοῦτο ἅπαντες εὔχονται. In more poſitum eſt, ad filios omnia per ſucceſſionem deferre; & hoc omnes in votis habent.* Apud Valer. MAXIMVM L. VII. c. 7. §. 2. *arctiſſimum inter homines procreationis vinculum* vocatur [3]. Fauet autem liberis tum parentum obligatio, qua ad liberos alendos, & bene educandos a natura adſtringuntur, tum affectus

mae mulieres Romanae, captae a Sabinis, & Iure nouo maritus & vxor ab inteſtato ſibi inuicem ſuccedunt, quoties deficit omnis parentum, liberorumue ſeu propinquorum legitima vel naturalis ſucceſſio, fiſco excluſo. *L. vn. C. Vnde vir & vxor.*

§. III. 1) Africani tamen Fratribus, quam Liberis copias ac facultates ſuas relinquere malunt, certius iam conſtare exiſtimantes; fratres defuncto ſanguine iungi, quam liberos, vtpote quibus facilius ſtatus controuerſia moueri poſſit, quam fratribus, quorum legitimi natales per plures vt plurimum annos probati ſint. Vid. BOSMANNI Voyage de Guineé, edit. Vltraiecti 1705.

2) Vbi Paulus ICtus ait, *rationem naturalem, quaſi legem quandam tacitam, liberis parentum hereditatem addicere.* Hinc idem ſcribit L. 11. D. de Liber. & poſth. heredib. inſtit. *liberos viuo patre quodammodo dominos exiſtimari.* Plane vt SYMMACHVS I. Ep. 9. *Liberos non tam teſtamento heredes, ſcribi, quam gigni.* CICERO I. Verrin. *Cum liberis nos viuos noſtra partiri.* Quae, quomodo intelligenda ſint, AVCTOR infra §. 7. tradit. H.

3) Add. BYNKERSHOEKIVS Obſeruat. L. I. c. 19.

affectus vehementissimus [4], quem non nisi raro enormia liberorum scelera, aut insitata parentum feritas extinguit.

§. IV. Ac de alimentis quidem, quae parentes liberis debent, a quibusdam dubitatum fuit, vtrum obligatio, ex qua debentur, sit perfecta, an imperfecta, seu vtrum illa ad expletricem, an ad attributricem iustitiam spectent. (vid. Grotius dicto loco §. 4.) Quorundam sententia est, debere quidem parentes liberis alimenta, non tamen ex iustitia expletrice, sed attributrice duntaxat, sic vt valde inhumaniter faciant parentes, si illa denegent; liberis tamen non competere ius ab inuitis parentibus illa alimenta exigendi; qui proprius est effectus iustitiae expletricis. Etsi per leges ciuiles liberis possit perfectum ius dari. Nobis tamen potius persuasum est, parentibus perfectam incumbere obligationem liberos alendi, quamdiu ipsi sese alere nequeunt; eaque iniuncta videtur non solum ab ipsa natura, sed etiam proprio parentum facto, dum liberos generant atque tollunt. Sane enim proli suae magnam facerent iniuriam, si eam ideo tantum generassent, vt [1] periret. Ergo generando videntur sese vltro obstrinxisse [2], quod quantum in se, operam velint dare, vt, quam dederunt, vita conseruaretur.. Sic igitur in liberis erit perfectum ius a parentibus alimenta habendi. Verum quo minus illud omnes effectus producat, obstat naturalis liberorum imbecillitas in ea aetate, in qua sibi ipsis prospicere nequeunt. Adeoque non tam ius illos deficit, quam vires id exsequendi; nisi qua leges ciuiles ipsis subueniant, & detrectantes parentes

4) Chorus apud Euripidem in Medea:

Οἷσι δὲ τέκνων ἐστὶν ἐν οἴκοις
Γλυκερὸν βλάστημ᾽ ἐσορῶ μελέτῃ
Κατατρυχομένους τὸν ἅπαντα χρόνον
Πρῶτον μὲν ὅπως θρέψουσι καλῶς,
Βίοτόν θ᾽ ὁπόθεν λήψουσι τέκνοις.

Sed quibus in aedibus est liberorum
Dulce germen; eos video curis
Confici omni tempore.
Primum quidem quo pacto bene ipsos educent,
Et vnde victum relinquant liberis.

Apud eundem Medea, iam agitans consilium occidendorum liberorum; eos compellabat:

Ὦ γλυκεῖα προσβολή,
Ὦ μαλθακὸς χρὼς, πνεῦμα δ᾽ ἥδιστον τέκνων.
O iucundum complexum.
O teneram cutem, & dulcissimum halitum liberorum:

Idem Dictye:

Εἷς γάρ τις ἐστὶ κοινὸς ἀνθρώποις νόμος,
Καὶ θεοῖσι τοῦτο δόξαν, ὡς σαφῶς λέγω,
Θηρσίν τε πᾶσι τέκνα τίκτουσιν φιλεῖν
Τὰ δ᾽ ἄλλα χωρὶς χρώμεθ᾽ ἀλλήλων νόμοις:

Communis haec lex stirpis est mortalium;
Trahens & ipsos sui in assensum Deos
Ferasque; amare quicquid est ex se satum.
In rebus aliis iure non vno vtimur.

Clytemnaestra apud Evndem Iphigen. in Aulide,

Ἐπὶ τινὸς σπουδαστέον μοι μᾶλλον, ἢ τέκνου πέρι
Quid mihi res inter omnes prole curandum magis?

Chorus ibidem:

Δεινὸν τὸ τίκτειν καὶ φέρει φίλτρον μέγα,
Πᾶσίν τε κοινὸν ὑπερκάμνειν τέκνων.
Res est vehemens parere, & adfert ingens desiderium:
Communeque omnibus est, vt laborent pro liberis.

Cicero I. de Officiis: *Natura ingenerat inprimis praecipuum quendam amorem in eos, qui procreandi sunt.* III. de Finibus: *Primi ex omnibus Philosophis a natura tributum esse docuerunt, vt ii, qui procreati, a procreatoribus amarentur.* L. vnic. §. 5. C. de Rei vxor. action. *Ipso naturalis stimulus parentes ad liberorum suorum educationem hortatur.* Adde homines in liberis immortalitatem quandam moliri ac spondere sibi. Aeschylus Inferiis

Παῖδες γὰρ ἀνδρὶ κληδόνες σωτήριοι
Θανόντι:
Nomen superstites mortuis sunt liberi.

Vid. Nouell. Iustinian. 22. pr. Siracid. XXX, 4. sequ. H.

§. IV. 1) Proinde vt Pater dicit: Impero, quia genui, sic filius respondet: alimenta peto, quia

rentes ad praeſtanda alimenta compellant. Etſi per ſapientiam Creatoris naturalis parentum affectus tantam habet vim, vt etiam citra compulſum legum ciuilium parentes regulariter officio ſuo ſatisfacere gaudeant.

§. V. Caeterum ſub nomine alimentorum veniunt non ſolum, quae ad naturalem vitam conſeruandam ſunt neceſſaria, ſed & quae hominem ad ſocialem & ciuilem vitam reddunt idoneum [1]. Et iſta quidem eousque debentur, quoad propriam per induſtriam victum ſibi proles quaerere poſſit. Quantum autem in educationem [2], qua ad vitam ciuilem liberi formantur, ſit impendendum, ex fortuna parentum & indole filiorum erit iudicandum. Saltem id requiritur, vt in honeſta, & vtilia ſocietatis humanae membra queant euadere. De caetero vti id quidem natura non videtur exigere, vt parentes in gratiam liberorum miſeri ſuum defraudent genium: ita vitio non carebit parens, in lauta fortuna conſtitutus, ſi non exquiſitiſſimam filiis culturam adhiberi curet.

§. VI. Svb nomine autem liberorum comprehenduntur non illi tantum, qui primi ſunt gradus, ſed & qui ſecundi [1] & vlteriorum, ſiue ex filiis, ſiue ex filiabus deſcendant; ſiquidem a propioribus parentibus ali nequeant [2]. Vid. *L. 8. §. 5. C. de Bonis, quae liberis adquir. L. 5. §. 1. & 5. L. 8. D. de Agnoſc. & alend. liberis.* Alimenta porro debentur non legitimis tantum liberis, ſed & naturalibus [3], imo & illis, qui ex inceſto concubitu

4 I 2 nati

quia genitus ſum. Quae ratio Pufendorfii ſancta eſt, & ideo etiam patribus veteris Eccleſiae probata, qui ſententiam, quam Grotius ſequitur, &, qua liberis alimenta perfecte deberi, negatur, vehementer damnarunt. Manauit ex ea olim ius occidendi liberos, de euius Hiſtoria erudite diſputarunt viri ſummi Gerardus Noodt & Cornelius van Bynkershoek, ille in Iulio Paullo, & amica reſponſione, hic in opuſculo de iure occidendi liberos & Curis ſecundis.

2) Cum enim recta ratio dictet, vt matrimonium ineatur liberorum quaerendorum cauſa, parentes omne id velle & debere cenſendi ſunt, abs quo finis ille obtineri nequit. *Necare videri, qui alimenta denegat,* eſt in *L. 4. D. de Alend. & agnoſc. liber. 1 ad Timoth. IV, 8.* Fruſtra heic ſunt, qui ius hoc ex iuſtitia vniuerſali, non particulari, deducendum eſſe contendunt (vid. Kulpisius Colleg. Grot. Ex. 4. §. 3. lit. N.) Oritur enim ex ſtatu familiae, ſiue iure naturali hypothetico. H.

§. V. 1) Vlpianus L. 5. §. 12. de Alend. & agnoſc. liber. *Non tantum alimenta, verum etiam caetera quoque onera liberorum, patrem ab iudice cogi praebere, reſcriptis continetur.* Parentes ad lytrum pro liberis captis ſoluendum obſtringi, non ſemel iudicatum apud Gallos. Vid. Jean du Fresne Journal des audiences du Parlement Tom. I. L. I. ch. 133. Sumtus in Medicos ſuppeditabunt quoque parentes. Vid. Conſultat. Holl. Part. IV. conſ. 47. H.

2) Vid. infra L. VI. c. 2. §. 6. 12.

§. VI. 1) *Liberorum appellatione Nepotes & Pronepotes, ceterique, qui ex his deſcendunt, continentur - - - Etenim idcirco filios, filiasue concipimus atque edimus, vt ex prole eorum, earumue diuturnitatis nobis memoriam in aeuum relinquamus* L. 220. D. de V. S. L. 5. D. Qui teſtam. tut. dari poſſunt.

2) *Ipſum autem filium, vel filiam, filios, vel filias, & deinceps, alere patri neceſſe eſt, non propter hereditates, ſed propter ipſam naturam, & leges, quae & a parentibus alendos eſſe liberos imperauerunt, & ab ipſis liberis parentes, ſi inopia ex vtraque parte vertitur,* L. 8. §. 5. D. De bonis, quae liberis in poteſt. patris, L. 5. §. 1. 5. D. de Agnoſc. & al. lib.

3) Certe enim naturaliter rem aeſtimando filius naturalis non minus arcto neceſſitudinis vinculo patri ſuo iungitur, quam filius legitimus. Apud Graecos nullam differentiam fuiſſe inter liberos legitimos & illegitimos, obſeruat Clericus ad Geneſ. XXI, 10. inter cetera vtens auctoritate Sophoclis in Aleadis apud Stobaeum Serm. LXXVII.

'Ο δὲ

nati sunt [4]. Cur enim misera & innocens proles alienum ob delictum fame pereat? Si tamen cum talibus concurrant legitimi, isti vix postulare poterunt, vt cum his ad aequales portiones admittantur, nisi expresse hoc parentes voluerint. Vid. Genes. XXI, 10. XLIX, 19. 20. Iudic. IX, 18. XI, 1. 2. Add. BOECLERVS ad Grot. dictum locum §. 4. Et respectu istorum alimentorum, quando parens decedit, liberis adhuc in immatura aetate constitutis non modo ab intestato haereditas debetur: sed ea ne per expressam quidem patris voluntatem adimi recte poterit, quantum ad hunc finem requiritur. Neque enim videtur filium ea aetate tale facinus posse patrare, vt alimentis sit indignus. Add. *L. 27. §. 3. D. de Inoffic. testam.*

§. VII. QVAE alimenta [1] isthaec excedunt, liberis, qui iam sibi ipsi possunt prospicere, debentur non tam ex diserto aliquo praecepto iuris naturalis [2], quam quia communiter nemini lautius prospectum volunt parentes, quam ex sese genitis. Singularis est dispositio Cratetis Thebani, qui pecuniam suam apud trapezitam deposuisse dicitur hac lege, vt si quidem filii essent idiotae, ipsis restitueret; sin philosophi euaderent, plebi distribueret. Fore enim vt, si philosophentur, nullius rei indigeant. Ap. DIOGENEM LAERTIVM L. VI. [§. 88. Edit. Amst.] Nam quod aliqui putant; parentes liberorum causa omnia adquirere, adeoque liberos etiam viuis parentibus ius aliquod habere in bonis parentum, aduersus hosce valiturum, extra causam alimentorum, id falsum est. Primario enim sui ipsius causa quisque adquirit. HORATIVS II. epist. 2. [v. 190. seqq.]

Vtar, & ex modico, quantum res poscet, aceruo
Tollam, nec metuam, quid de me iudicet haeres.
Quod non plura datis inuenerit. . . . .

IVVENALIS Sat. 14. [v. 136. 137.] *Manifesta phrenesis; Vt locuples moriaris egenti viuere fato.* Quae autem propriis necessitatibus supersunt, ea demum illorum esse vult, qui ipsi sunt quam carissimi, quales regulariter liberi censentur. Vid. NICEPHORVS GREGORAS L. V. sub fin. Et liberis hactenus spes ad bona paterna prae reliquis competit, quod expressa voluntate in diuersum non exsistente, ipsi omnibus praeferantur; & quia rarius contingit, vt ab ordinario isto affectu parentes discedant. Neque vltra admittimus *L. 11. D. de Liberis & posthumis.* Est autem illud bene a legibus Romanis constitutum, vt paren-

Ὁ δὴ νόθος τοῖς γνησίοις ἴσον σθένει
Ἅπαν τὸ χρηστὸν γνησίαν ἔχει φύσιν.
Inter filium legitimum & illegitimum nihil interest Quicunque vir honestus est, honestos etiam natales habet. Qui locus forsitan ad considerationem moralem pertinet. Ciuiliter enim si rem contempleris, inter liberos legitimos & illegitimos apud Athenienses interfuit, vt docet locus ARISTOPHANIS ab AVCTORE adductus in §. 9. Aegyptii, vt CLERICVS probat d. l. ne ex ancillis quidem natos pro illegitimis habebant: quod patriarchis quoque in more fuit. Sic enim Iacobus bona sua diuidit inter liberos, quos e duabus vxoribus & totidem pellicibus ancillis susceperat. Macula autem illegitimorum liberorum inde orta est, quod exemplo parentum censerentur in libidinem proni Conf. FALSTERVS de claris in Republ. Spuriis, Amoenit. philologic. T. I. c. 10.

4) Diuersum statuisse Iustinianum in Nou. 89. c. vlt. vulgo existimatur. Sed vide quae Vlric. HVBERVS Praelect. ad Inst. tit. de Success. ab intest. n. 7. pro mollius accipienda eius sententia adfert. H.

§. VII. 1) Vnde nata portio Legitima, quae eatenus

parenti causas, cur filium exhaeredaret, exprimere necessum foret, vtque non nisi certae ad hunc effectum sufficerent. Quin imo dabatur insuper liberis exheredatis querela inofficiosi testamenti [3] per quam non hoc in dubium vocabatur, an testator potestatem habuerit iustis de causis in alios potius quam liberos bona transmittendi: sed discutiebantur rationes, quae defunctum mouerint, quod contra communem inclinationem aliquid statuerit. Quod si deprehenderetur, patrem per subreptionem, & fraudes aliorum, aut absurdo ex affectu prolem suam neglexisse, haereditas per publicam auctoritatem illis addicebatur, ad quos ea alias fuerat peruentura, siquidem sanam rationem in consilium pater adhibuisset. Inde CICERO pro Sexto Roscio, [c. 19.] Erucio, qui arguebat, senem Roscium in animo habuisse exhaeredare filium, recte reponit: *Id erat accusatoris officium, explicare omnia vitia atque peccata, filii, quibus incensus parens potuerit animum inducere, vt naturam ipsam vinceret, vt amorem illum penitus insitum eiiceret ex animo; vt denique patrem sese esse obliuisceretur.* Add. *L. 2. 4. 5. D. de Inoff. testam.* Vbi notandus color, quo in actione isthac instituenda vsi fuerunt exhaeredati; quod cum necessum haberent praesupponere, iustas exhaeredationis causas in se non fuisse, praetendebant, parentes, dum testamentum conderent, sanae mentis non fuisse. Vid. MORNACIVS ad dictum locum L. 2. & 4. & GROTIVS in Sparf. ad flor. dictum locum. De caetero ita liberis fauere debet pater, vt tamen ideo caeterorum officiorum respectum non penitus exuat. Vnde postquam satis visus est liberis prospexisse, hautquidquam prohibetur, quo minus bonis suis vtatur ad gratum animum, aut liberalitatem exercendam, licet ideo minus ad liberos ipsius sit peruenturum. Sic si quis magnis alicuius beneficiis fuerit vsus, aut egregio ingenio cum inopia luctanti occasionem possit praebere ad magna emergendi, cur non particulam aliquam bonorum in hunc deuoluat? Sane magnis laudibus celebratur factum Attali, qui cum abs fratre suo Eumene maximis beneficiis fuisset mactatus, post regnum Eumenis filio tradidit, licet ipsi plures essent filii; vti est apud PLVTARCHVM de Fraterno amore [p. 489. F. Ed. Wechel.] & in Apophtegmat. Simile exemplum legitur apud Hieron. OSORIVM de Gestis regis Emanuel. L. IV. p. m. 117 [4].

§. VIII. PATRI quoque non est necessum, vt aequis portionibus bona inter liberos diuidat; sed potest vni atque alteri prae caeteris eximii quid assignare ob singularia merita, aut praeclaram spem, vel etiam ob peculiarem affe-

 ctum.

eatenus tantum iuris Ciuilis est, quatenus ea complectitur, quae liberis necessaria sunt, donec se ipsi alere possint, quum extra ea Instituti censenda sit ciuilis. Vid. THOMASII dissertatio de Legitima viuentis.

2) An legitimo statuto aut consuetudine tolli possit? ducentis retro annis disputatum esse, ait SOCINVS Vol. I. Conf. 50. infinita in vtramque partem auctorum nomina adferens. Quod vtique negandum, si vocabulo Legitimae intelligantur alimenta. Hinc verius est, licet iure Romano militis, qui liberos se habere norat, praeteritio haberetur pro exheredatione, nec aduersus eius testamentum querela inofficiosi aut bonorum possessio contra tabulas competeret, liberos petere potuisse, vt sibi alimenta praestarentur. V. ZIEGLERVS ad H. Grot. L. II. c. 7. §. 4. H.

3) Quoniam id genus vltimae voluntatis contrarium Pietati & Officio paterno esse existimabatur, quod deinde ad reliquos porrectum, quos necessitudo suscitaret, & opem ferre iuberet. Vid. BYNKERSHOEKIVS Obseruat. L. II. c. 12.

4) Quae duo exempla, obseruante Cl. BARBEYRACO, parum ad rem faciunt.

ctum. Vid. Genef. XLIIX, 22. Sicut & in diftribuendo patrimonio ratio poteft haberi totius familiae, vt illa deinceps fplendorem fuum, & firmitatem retinere queat. Quae fi detrimentum fit paffura, diuifo aequaliter inter liberos plures patrimonio, faluo iure naturali poterit pater vni praecipuam bonorum partem addicere, reliquos minoribus effe contentos portionibus iubere. Inde apud multos populos iura primogeniturae [1] recepta funt [2], quae ex antiquisfimis moribus dabant principatum in familia, facerdotium facrorum familiae [3], & duplam portionem in bonis a patre poffeffis. Quae dupla vfum habebat ad facienda conuiuia & facrorum fumtus; vti arbitratur GROTIVS ad Deuter. XXI, 17. De infigni quoque praerogatiua primogenitorum apud Iaponios vid. Bern. VARENII Defcript. Iaponiae. c. 15. Quanquam contra non defunt gentes, vbi minimi natu fratres potiorem partem capiunt, aut faltem optionem habent [4], quam eligere partem velint. Cuius inftituti ratio eft, quod priores natu fratres educatione paterna diutius vfi funt; quae cum minoribus faepe mature nimis fubtrahatur, aliquid folatii merito illis rependitur. Etfi hoc inftitutum magis in familias plebeias, illud in illuftres quadret. Sic cum filiae in alias abeant familias, non neceffum eft; vt cum fratribus aequas portiones ex bonis paternis capiant. Nam fimplex valde eft credere, pietati paternae aduerfari, inaequaliter fua bona inter illos diftribuere, quorum vnus aeque atque alter ab ipfo eft procreatus. Quin *honeftiffimum teftamentum* vocat PLINIVS VII. epift. 24. in quo ab auia nepos ex beffe, neptis ex tertia parte haeredes relicti erant. Inde non lege folum [5] fed & pacto conftitui poteft [6], vt etiam iis, qui ex coniugio naturaliter iufto nati funt, alimenta folum debeantur, aut certe illi excludantur a praecipua haereditate [7]. Vid. GROTIVS dicto loco §. 8. fub fin. & BOECLERVS ad dictum locum. Vbi obiter mirari lubet, quare AVGVSTINVS de Ciuit. Dei L. III. c. 21. tantopere improbet legem Voconiam [8], qua non nifi certa pars foeminis haereditate relinqui poterat. *Ea lege quid iniquius*, inquit, *dici aut cogitari poffit*, *ignoro*. Quae lex fuadente M. Catone cenforio lata fanxit, ne quis haeredem relinqueret filiam fupra H. S. XXV. M. [9] vti ex DIONE L. LVI. oftendit Paulus MANVTIVS de LL. Romanis. Etfi ASCONIVS PEDIANVS ad Orat. Cicer. in Verrem de praetura vrb. ita fcribat: *Voconius legem tulerat, ne quis cenfus, hoc eft, pecuniofus, haeredem relinqueret filiam.* Supra dixerat: More veterum cenfi dicebantur, qui centum millia profeffione detuliffent. Add. LIVII Epitom. L. XLI.

QVIN-

§. VIII. 1) Confer. BVDDEI differtatio de fucceffione primogenitorum §. 8. quae numero tertia eft inter eius Selecta Iuris Nat. & Gentium, & *alia* de Comparat. officiorum §. 31. & feqq.

2) Hodie apud Anglos, exceptis quibusdam prouinciis V. SHARROCK. de Offic. fecund. ius natur. c. 13. n. 4. vbi grauiter contra morem illum difputat. Apud Hifpanos ius maioratus quoque damnat, ac pernicioffimi exempli loco habet VASQVIVS L. I. Controuerf. illuftr. c. 8. H.

3) Sacerdotium facrorum familiae primogenitis abfciffe competiiffe, minime certum eft. Vid. CLERICVS ad Genefin. XXV, 31.

4) V. L. I. Paroem. iur. Germanic. 24. AVGVSTINVS in Vita Clericor. *Ad ipfum, qui maior eft, pertinet diuifio, & ad fratrem eius electio.* H.

5) Apud Hebraeos filia non fuccedebat, nifi fola effet. V. Numer. XXVII, 1. XXXVI, 1. fq. Iof. XVII, 13. In LL. antiquis SAXON. c. 39. eft: *Pater aut mater defunctis filiis, non filiae relinquant hereditatem.* In LL. RIPVAR. tit. 56. *Dum virilis*

QVINTILIANVS Declamat. 264. GELLIVS L. VII. 13. XVII. 6. Sane Spartae longe durior lex, quae virginibus vetabat dotem dari; cuius ratio exponitur apud PLVTARCHVM Apoph. Lacon. [p. 227. 228. Ed. Wech.] *ne vel ob inopiam aliquae manerent innuptae, vel propter opes expeterentur; sed quiuis in mores puellae intuens virtutem in delectu sequeretur.* Nihilominus prudentia heic opus erit, ne inuidiae & odiorum femina inter liberos spargat pater, si citra graues causas aequales, & aequaliter meritos inaequaliter tractasse fuerit visus. Vid. Genes. XXXVII, 4. Ac grauissima ratione nititur lex diuina, Deuter. XXI, 17. ne vxoris dilectae delinimentis captus pater causas in primogenitum aut fingat falsas; aut captet leues. Quin & omnino heic tutissimum a legum ciuilium dispositione non decedere. Vid. CHARRON de la Sagesse L. III. c. 14. n. 38. Mich. MONTAIGNE Essais L. II. c. 8. BACO Fidel. sermon. c. 7. pronunciat: *Raro aut nunquam prosperum sortiuntur exitum, quando exhaeredantur seniores filii.* Inde etiam, vbi sine testamento pater decesserit, neque ciuilibus legibus aliter dispositum fuerit, liberi aequis portionibus succedunt [10], quia in dubio aequali gradu defunctum attingentes aequaliter dilecti censentur. Aequae autem portiones & illae habentur, quas quis cum consensu caeterorum vel ipse elegit, vel a cohaeredibus assignatas adprobauit, vel forte accepit, etiamsi fors reliquis in se pretio pares non fuerint. Non insuper quoque habendum illud QVINTILIANI Declam. 5. *Par est in omnes liberos, eademque pietas, sed habet in aliquo plerumque proprias indulgentiae causas, & salua caritatis aequalitate est quiddam, per quod tacito mentis instinctu singulos rursus tanquam vnicos amemus. Hunc primus nascendi locus, illum gratum fecit infantia, alium laetior vultus, & blandior osculis amplexibusque facies, quosdam magis seueritas probitasque commmendat, in quibusdam diliguntur impatientius calamitates. Et damna corporum, debilitatesque membrorum notabilius miseratione complectimur. Salua est tamen vniuersitas, cum quicquid in altero cessare credatur, in altero restituit alter affectus.*

§. IX. ADDENDVM tamen & heic est, non leges duntaxat ciuiles, sed & ipsam naturalem rationem magis fauere liberis legitimis, quam naturalibus, licet hi tantundem trahant ex sanguine paterno, quam illi. Nam qui praeter patris intentionem per vagam libidinem prouenerunt, nullo modo comparare se possunt cum his, qui procreati sunt ad familiam propagandam, & vt quis suos haeredes haberet. Quod si quis naturalem suum filium in legitimi locum

rilis sexus extiterit, foemina in hereditatem auiaticam non succedat. Conf. LL. SALICAS tit. 62. Leges Anglor. tit. 7. H.

6) Quo pertinent renunciationes foeminarum nobilium, perfrequentes sane in Germania. H.

7) Qua ratione foeminae Principes renunciare solent successioni, ad quam alias vocatae fuissent. Vid. BVDDEI Dissertatio de testamentis summorum Imperantium, speciatim Caroli II. Hispaniae Regis cap. 1. §. 39. & seqq. c. 11. §. 10. De eodem argumento lectu dignae sunt epistolae; quae nomine FILZ MORITZ circumlatae fuerunt.

8) Cuius mentio fit in §. 3. *I. de Legit. agnator. success.* Conf. PAVLLVM L. IV. Sentent. c. 8. Nec est, quare Armeniorum legem, foeminas succedere omnino vetantem, Iustinianus Imp. in edicto 3. c. 1. *barbaricam & insolentem* vocet. H. [Lex Voconia de qua initio HERTIO sermo lata a Q. Voconio Saxa, Trib. pleb. anno ab V. C. DLXXXIII. Caepione & Philippo Coss. Praeclare de ea egerunt BALDVINVS & PERIZONIVS.]

9) Imo C. M. vt ostendit PERIZONIVS de Lege Voconia.

10) Idem apud Romanos obtinuit. *L. 11. C. Famil. hercisc.* H.

locum adſciſcere velit, id demum in libertate naturali fas erit, ſi legitimis liberis, aut quibus alias ius quaeſitum eſt, nulla inde laeſio inferatur in ciuitatibus, quatenus leges ciuiles id permiſerint. Vid. *L. 6. & 7. C. de Natural. liberis.* Apud. ARISTOPHANEM in Auibus recitatur lex Solonis: *Νόθῳ μὴ εἶναι ἀγχιστείαν, παίδων ὄντων γνησίων. ἐὰν δὲ παῖδες μὴ ὦσι γνήσιοι τοῖς ἐγγυτάτω τοῦ γένους μετεῖναι τῶν χρημάτων. Spurio non eſſe cognationem, filiis exſiſtentibus legitimis. Si autem filii non ſint legitimi, his qui proximi ſunt genere participationem eſſe rerum* [1]. Contra apud Muhammedanos ad participandum de haereditate paterna nihil intereſt, ex iuſta quis matrefamilias, an ex concubina aut ancilla ſit natus. Vbi autem alicui ex concubina potius, quae ipſi ſoli corpus addixit, ſobolem quaerere [2], quam ex iuſta vxore placuerit [3], in fauorem liberorum ex prioribus nuptiis genitorum; etiam [ſine] expreſſa voluntate patris concubinae filii his poſthabebuntur, & accepta modica portione reliquam haereditatem iiſdem relinquent. Quod ſi tamen ideo concubinam ſibi iunxerit, vt ne iuſtae matrisfamilias ſuperbiam aut ſumtus toleraret, aut ob alias rationes politicas, aut etiam propter pactum aliquod, matrisfamilias dignationem illi noluerit impertire; tunc videndum eſt ex legibus ciuitatis, vtrum taliter nati cum reliquis ex iuſta matrefamilias ſublatis admittantur, aut ſi hi non extent, alios cognatos excludant. Nam citra leges poſitiuas ſi ſit, non video, quid taliter natis obeſſe poſſit; cum cohabitatio patris ipſorum cum matre verum coniugium fuerit in terminis naturalibus; praeſertim ſi hic in ipſa educatione ac ſignificatione affectus paterni nullum inter ipſos diſcrimen fecerit. Vnde putauerim, filios Iacobi ex ancillis prognatos, etiam non extante diſpoſitione patris, cum reliquis ad aequas portiones fuiſſe ſucceſſuros; quia nunquam diſpari eos modo a reliquis tractaſſe legitur. Quod ſi tamen expreſſe pater hoc prae ſe tulerit [4], quod ideo iuſtam matremfamilias ſibi iungere noluerit; vt bona ſua ad proximos agnatos deuoluantur, (quod vt fiat quandoque rationes politicae ſuadent;) tunc etiam hiſce ex bonis paternis nihil licebit petere praeter alimenta, aut ſi quae praeterea voluntas patris, legesue ciuiles aſſignauerint. Add. BOECLERVS ad Grotii dictum locum §. 8. Vti autem merum ius naturae diſcrimina ordinum ignorat: ita iuxta idem perinde eſt, ſiue quis ex illuſtri, ſiue humili matre filium procreauerit, modo ab hac fides coniugalis data ſit. Vnde ſicubi deterioris conditionis ſunt liberi, ex minus nobili matre prognati, id ex legibus poſitiuis eſt. Quae vti rationibus politicis moueri poſſunt, vt legitimos iſtis anteponant, nec in defectu deſcendentium cum aſcendentibus ſimul admittant:

§. IX. 1) Conf. POTTERI Archaeol. Graeca, Lib. IV. c. 15. pag. 653. & ſeqq. Ed. Lugd. Batau. anni 1702. Vid. ſupra §. 6. nota 3.

2) V. infra L. VI. c. 1. §. 36. H.

3) Vid. infra L. VI. c. 1. §. 36.

4) Vt in matrimonio, quod dicitur ad morganaticam. Vid. GROTIVS L. II. c. 7. §. 8. H.

§. X. 1) Vid. infra L. VI. c. 1. §. 10. poſt med. H.

2) Ad hoc iure Romano non ſufficit adulterii confeſſio. Vid. *L. 29. §. 1. de Probat. L. 11. §. 9. ad L. Iul. de Adulter.* H.

3) *Semper certa eſt* [mater] *etiamſi vulgo conceperit. Pater vero is eſt, quem nuptiae demonſtrant* L. 5. D. de in Ius voc. „ Nam poteſt mater demonſtrari teſtibus, qui adfuerint partui, at pater ex nuptiis praeſumitur: quia id honeſtius eſt: & res aliter vix extricari poteſt: hominibus extraneis teſtimonii gratia generationi numquam praeſen-

mittant: ita si in ipsorum generatione nullum fuerit vitium, penitus eos excludi vix aequum videtur. Hi tamen omnino dispescendi sunt ab illis, qui geniti fuerunt ex concubitu, cui naturale vitium adhaerebat, puta ex adulterio, aut incesto. Qui vtut ex delicto parentum nihil reatus contraxerint: (vid. GRATIANVS c. 2. seqq. Distinct. 56.) idem tamen efficiet, vt alimentis cogantur contenti esse, nec admittantur cum illis, qui in spem haereditatis sunt geniti. Quam in hos, dum generant, parentes hautquidquam contulerunt; dum id optant, vt flagitium suum perpetuo sit occultum potius, quam vt per id velint producere, qui de turpitudine parentum publice velut testimonium dicant.

§. X. ILLVD praeterea monet GROTIVS dicto loco §. 8. tunc demum filios ab intestato succedere, *si modo constet, eos ab isto esse genitos, aut ni contrariae voluntatis indicia extiterint.* Nam neque paterno affectu quis sobolem ab alio procreatam prosequitur; & praesumta voluntas cessat, vbi diuersum expressa ostenderit. Caeterum esse aliquem alterius patrem, neque semper rationibus indubiis demonstrari; neque testimoniis aliorum ita liquido ostendi potest, sicut de matre constat; praesertim vbi foeminae degunt abs suo fere pudore atque conscientia custoditae. Igitur praecipuum heic argumentum habentur ipsae nuptiae [1], quibus & fidem mulier viro dat, quod corpus suum nemini praeterquam marito sit praebitura, & vxor quasi sub oculis mariti constituitur, simulque huic potestas conceditur eius corpus custodiendi. *L. 5. D. de in Ius vocando.* Semper autem praesumitur, quemque & fidem datam obseruare, & potestate sua vti, nisi manifeste contrarium probetur [2]. Igitur quilibet quidem est in hac velut possessione, vt sit filius eius, quem nuptiae suae matris demonstrant [3]. Neque sibi ipse quis facile controuersiam heic mouebit, *& matris adulterio patrem petet*, nisi forte insaniat. TACITVS H. IV. [c. 55. num. 3 Ed. Rycquii.] *Iulius Sabinus, super insitam vanitatem, falsae stirpis gloria incendebatur, proauiam suam diuo Iulio per Gallias bellanti corpore atque adulterio placuisse. Iupiter aut falsus pater est, aut crimine verus.* Sed alii si litem heic mouerint, onus probandi ipsis incumbet; puta, cum, qui pater fertur, tempore conceptionis fontico morbo decubuisse, aut peregre absuisse. Apud XENOPHONTEM Rer. Graec. L. III. Agesilaus Leotychidae ex hisce rationibus controuersiam mouet, quod aliquando pater eum esse suum negasset, quod patre esset formosior, quod decimo mense post vltimum congressum Agidis cum matre foret natus, quod Agis matrem ipsius thalamo expulisset [4].

§. XI.

praesentibus, vbi vero natura negat probationem certam & necessariam: rationis est, admitti eam, quae haberi potest. Talis est haec praesumtio: non est ea veritas; sed pro veritate habetur, donec contrarium liqueat alieunde: quo casu non est amplius praesumptione opus. Finge maritum absuisse, verbi gratia, per decennium: reuersum anniculum inuenisse in domo sua, placet Vlpiano sententia Iuliani dicentis, hunc non esse mariti filium: clara veritate, filium ab absente non fuisse generatum per epistolam." NOODTIVS ad Pandect. tit. de His, qui sui vel alieni iuris sunt. p. 26. col. a.

4) Imo mentem contextus Graeci parum cepit PVFENDORFIVS. Transtulit enim haec verba: Ἀλλ' ἡ πολὺ καλλίων ἐκείνου ἠδίκα μήτηρ, quod Patre

§. XI. ALTERA autem exceptio, qua filius ab inteftato patri non fuccedit, eft, fi expreffa patris in contrarium voluntas extet; puta, fi eum abdicauerit [1], quod antiquis Graecis folenne erat [2], aut exhaeredauerit. Vtrinque iuftas, & graues caufas accedere debere, fupra monitum [3]. Apud DICTYN CRETENSEM L. III. [c. 26. Edit. Amft. 1702.] Antenor filium Glaucum *a penatibus fuis abdicandum decreuit*, quod Paridis comitatum, Helenam capientis, fecutus foret. Add. BOECLERVS ad Grot. dictum locum §. 7. Subiungit tamen GROTIVS dicto loco alimenta effe exhaeredato aut abdicato praeftanda, nifi mortem fuerit meritus. Etfi vix videam, qua ratione exhaeredationem aut mortem mereri queat filius, in tali aetate conftitutus, in qua ipfi a parente naturaliter alimenta debeantur.

§. XII. CAETERVM quod fupra dicebamus, parentes alimenta debere liberis non folum primi, fed & vlteriorum graduum, fi ipforum parentes non amplius extent; a quibus ali queant; (vid. *L. 7. D. de His qui fui vel alien. iur. funt. L. 2. §. 7. D. de Excuf. tutor.*) inde praecipue petitur aequitas iuris quod vocant repraefentationis; per quam liberi in locum defuncti fui parentis promoueri intelliguntur [1], vt ex maiorum haereditate idem capiant, quod pater ipforum capturus fuerat, fi eo tempore adhuc viueret; vtque adeo in ftirpes [2] fuccedant cum illis, qui cum patre ipforum aequo gradu fuerant. Et fane valde miferum erat [3], vt fuper luctum ex praematuro parentis obitu etiam exciderent illis bonis, ad quae habenda fpes lege aut deftinatione maiorum parentibus ipforum iam fuerat collata. Add. BOECLERVS ad Grot. dictum locum §. 6. Quod

Patre effet formofior, quum fignificent, *quod Mater id multo melius nouiffet, quam Agis*, & illa ἐκ τοῦ θαλάμου ἐξελάσας ἐισμὸς ἐς τὸ φανερὸν τὸν αὐτοῦ πατέρα reddit, *quod Agis Matrem ipfius thalamo expuliffet*, quum fignificent, & *terrae motus Patrem tuum ex thalamo in publicum propulerit*. Prima igitur ratio qua Agefilaus apud Auctorem noftrum vtitur, perinde ac fecunda parum ad rem facit. Imo tertia quoque in dubium vocatur a GRAVINA Orig. Iur. Ciu. L. II. §. 30.

§. XI. 1) QVINTILIANVS Declam. 259. *Fulmen iftud patrum aduerfus ferociam adolefcentiae datum eft.* Vid. infra L. VI. c. 2. §. 7. & 12. in calce. H.

2) Vid. POTTERI Archaeologia Graeca L. IV. c. 15. in fine & Ifaacus CASAVBONVS ad Diogenem Laërtium L. I. §. 94. Ed. Amftelod.

3) §. 7. QVINTILIANVS Declam. 271. *Ideo iudicium conftitutum eft aduerfus abdicantes: quoniam refpiciebat natura, vt etiam patres aliquando aut errarent, aut iniufte imperarent.* H.

§. XII. 1) *Sine dubio nepos filii loco fuccedit.* L. 7. D. de His, qui fui vel alieni iuris funt. *Quotcunque autem nepotes fuerint, ex vno filio pro vno filio numerantur.* Ibid. j. L. 2. §. 7. D. de Excufat. tutor.

2) Quae fucceffio *in ftirpes* a fucceffione *in capita* eo differt, quod in fucceffione in capita quiuis coheredum portionem aequalem capit: quum in fucceffione in ftirpes *tantum* liberis omnibus tribuatur, *quantum* pater eorum tuliffet, quae portio aequalis eft ei, quam quilibet coheredum cepiffet, qui eodem gradu effet, quo fit is, qui repraefentatur. Vid. Nou. Iuftiniani 118. c. 1.

3) Accedit teneriorem fere parentum erga nepotes & neptes, quam filios aut filias amorem effe. V. *L. 220. §. 2. D. de Verb. fignif.* In Decretione CHILDEBERTI Francorum Regis data A. DXCV. eft c. 1. *Ita Deo propitiante Antonaco Kalendas Martias anno vicefimo regni noftri conuenit, vt nepotes ex filio, vel ex filia ad auiaticas res cum auunculis & amitis fic venirent in hereditatem, tanquam fi pater aut mater viui fuiffent.* Idem ius in Germaniam trans-rhenanam introduxit Otto M. Imperat. tefte WITICHINDO L. II. Annal. H.

§. XIII. 1) „Siue ordinem Naturae, fiue fpem parentum confideremus, non eft in votis, vt parentes liberis, fed vt liberi parentibus fint fuperftites. Sic Penelope apud OVIDIVM Epift. I. Heroid.

Di,

Quod si autem leges ciuiles alicubi tale Ius repraesentationis non admiserint, patre praemature orbi id tanquam fatalem calamitatem ferent.

§. XIII. Deficientibus liberis primi & vlteriorum graduum, successionem deferri adscendentibus rationis erat; tum quia vt plurimum a parentibus sunt profecta ista bona, aut saltem semina velut eorundem, quae liberi postea auxerunt; tum quia parentum beneficia id cumprimis merentur. Quos, cum alias optarent bona sua in liberos deuoluere, eosque habere superstites, vbi ordo naturae versus fuerit [1], vel lamentabili illo solatio haereditatis vtcunque demulceri par erat. Plinius Panegyr. [c. 38. num. 5. Edit. Cellar.] *Abunde misera res est pater filio solus haeres. L. 15. D. de Inoffic. testam.* [2] *L. Iulianus D. Si quis omissa causa. L. liberi C. de Inoffic. L. vlt. C. de Institut. §. 2. Instit. de SCto Tertull. L. Si qua C. ad SCtum Tertull.* Philo Iudaeus de vita Mosis L. III. [pag. 533. Edit. Geneu.] isthunc circa haereditates a Mose ordinem institutum memorat, vt primo loco vocentur filii, his deficientibus, filiae, tum fratres, quarto loco patrui, quo argumento etiam colligit, patres fieri posse haeredes filiorum [3]. *Stultum enim foret credere*, inquit, *patruo concedi haereditatem fratris filii, vt patris cognato, ipsi vero patri eam auferri. Verum quia lex naturae iubet filios parentibus haeredes succedere, non parentes filiis, hoc vt ominosum, & piis votis contrarium tacuit: ne pater materque viderentur lucrari ex immaturis filiorum mortibus & luctu inconsolabili, oblique tamen ipsos vocauit ad ius, quod permittit patruis, vt & decorum seruaretur, & bona manerent in familia* [4]. Accedit in quibusdam parentibus debilitas & egestas senii; qua oppressos alias liberi alere te-

 neban-

Di, precor, hoc iubeant, vt euntibus ordine fatis,
Ille meos oculos comprimat, ille tuos.

Etiam sequens Inscriptio in Corpore V. Cl. Ian. Gruteri pag. 716. N. 7. VLPIA. PAVLINA. MATER. INFELICISSIMA. CONTRA. VOTVM. PIETATIS. POSVIT. Eodem modo pater apud Quintilianum, Declam. 6. *Ille est filius noster, cuius spe ipsas amauimus, quem apud omnia templa, & surdos votis Deos superstitem precati sumus, a quo sepeliri optauimus.* Hoc votum parentum idem liberorum indicat Lapis sequens apud Gruterum pag. 669. Inscr. 4. ANTONIVS. SEVERVS. AQVILA. HIC. IACET. SINE. ANIMA. MISERABILI. FATO. QVI. VIXIT. ANNOS. BIS. SENOS. ET. SEX. MENSES. CVI. VOTA. ERANT. VT. PARENTIBVS. ISTA. PARARET. SED. MORS. IMMATVRA. FECIT. VT. PARENTES. FACERENT. FILIO. CONTRA. ORDINEM. Ne silebo quidem (nam ad rem spectat) quod Seneca liberorum votum, suos parentes sibi superstites sperantium, esse contra bonos mores arbitratur. Verba Senecae Consolat. ad Marcium c. 1. haec sunt; *Non est ignotum, qualem te in personam patris tui gesseris, quem non minus, quam liberos tuos dilexisti, excepto eo, quod non optabas superstitem, nec scio, an & optaueris. Permittit enim sibi quaedam & contra bonum morem magna pietas.* " Noodtius Comment. ad Pand. tit. de Inoffic. test. p. 161. col. a. b.

2) *Nam etsi parentibus non debetur filiorum hereditas propter votum parentium, & naturalem erga filios caritatem; turbato tamen ordine mortalitatis, non minus parentibus, quam liberis, pie relinqui debet.* L. 15. princip. D. de Inoffic. testam.

3) Vid. & H. Grotium ad Num. XXVII, 9. H.

4) Καὶ τετάρτην δὲ θείοις πρὸς πατρὸς ἀπονέμει τάξιν, αἰνιττόμενος ὅτι καὶ πατέρες γένοιντ' ἂν υἱῶν κληρονόμοι. πάνυ γὰρ εὔηθες ὑπολαβεῖν ὅτι πατρὸς ἀδελφῷ νέμων κλῆρον ἀδελφιδοῦ, διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα συγγένειαν, αὐτὸν ἀφείλατο τὸν πατέρα τῆς διαδοχῆς· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ νόμος φύσεώς ἐστι κληρονομεῖσθαι τοὺς γονεῖς ὑπὸ παίδων, ἀλλὰ μὴ τούτους κληρονομεῖν, τὸ μὲν ἀπευκταῖον καὶ δύσφημον ἡσύχασεν ἵνα μὴ πατὴρ καὶ μήτηρ προσαδικεῖσθαι δοκῶσι τὰ ἐπὶ ὠκυμόροις τέκνοις ἀπαρηγόρητα πένθη. πλαγίως δ' αὐτοὺς ἐκάλεσε τοῖς θείοις ἐφεὶς, ἵνα καὶ ἀμφοτέρων τυγχάνωσι, καὶ τοῦ πρέποντος, καὶ τοῦ μὴ τὴν οὐσίαν ἀλλοτριωθῆναι.

nebantur. Id quod lege Attica expresse sanciebatur [5]. ISAEVS Orat. VII *Iubet lex parentes alere, parentes vero sunt mater & pater & auus & auia, si adhuc viuant. Illi namque generis principium sunt, & bona eorum posteris per manus traduntur. Quapropter eos alere necesse est, etiamsi nihil reliquerint* [6]. Add. GROTIVS dicto loco §. 5. & ZIEGLERVS ad dictum locum. Quod si tamen atrocibus odiis atque iniuriis filium pater citra rationem prosecutus fuerit, nulla secuta reconciliatione, recte pater ab haereditate filii poterit excludi [7]. Sicut & ille, qui recens natum exposuit. Huic enim praeferendum illum, qui onus educationis susceperit, dubium non est. Sed & naturali patri adoptiuum heic praeferri aequum videtur, vt hic recuperet, quae in alienae prolis educationem impendit. Id quoque obseruandum, ICtos in successionibus adscendentium non admittere repraesentationem, vti in successionibus descendentium, verbi gratia, si quis improlis moriatur, relicto patre, & auo materno, hic in filiae suae locum non admittetur. Cuius rei ratio haec videtur, quia naturaliter spes successionis non adscendit, sed descendit; adeoque filio iam erat spes succedendi patri; quam spem in suos quoque liberos ipse transmittere potest. Matri autem nunquam spes aut votum fuit prolis seu haereditatem cernere. Vnde nec eandem contra naturae seriem ad maiores suos potuit remittere; adeoque merito proximus remotiores heic excludet [8].

§. XIV. VBI descendentes & adscendentes deficiunt, collaterales ab intestato ad successionem vocabuntur. Hi quo ordine debeant admitti, vbi leges ciuiles deficiunt, ex naturali erit coniectura definiendum. Quae illi fauet, in quem defuncti affectus maxime propendisse praesumitur, ita tamen, vt illum affectum metiamur magis ex communi sanorum hominum inclinatione, & prout ille ad lites praescindendas facit, quam ex moroso vnius vel alterius ingenio. Heic igitur ex sententia sapientum naturalis ratio quam maxime fauet propinquitati sanguinis, ita tamen, vt simul respiciatur, ex quo velut fonte bona ista in defunctum fuerint deuoluta [1], aut cui quid ea occasione, quod iste in rerum natura extiterit, quondam decesserit [2]. Sic ARISTOTELES Nicom. VIII. c. 14. primo loco ponit amicitiam inter parentes & liberos; dein amorem fratrum, exinde ortum, quod ex iisdem genus ducant, quem alit similis aetas atque educatio. His subiunguntur patrueles & reliqui cognati, quod per hosce nobis coniungantur. Post illos autem, quos ipsa natura, velut necessario amandos nobis commendat, illi demum admittuntur, quos beneficia, aut commoditas morum, aut peculiaris animorum conspiratio,

5) PLVTARCHVS in Solone memorat huius legem, qua liberi, qui non alebant parentes senes & egenos, infames erant, & ab omnibus hominibus excludebantur. *Parentes non alere nefarium est*, ait CICERO IX. Epist. ad Attic. 9. Adde MEVIVM Part. IX. Dec. 161. De statuto vel consuetudine legitimam parentibus adimente. H.

6) *Κελεύει γὰρ [ὁ νόμος] τρέφειν τοὺς γονέας. γονεῖς δ' εἰσὶ, μήτηρ, καὶ πατὴρ καὶ πάππος καὶ τήθη. καὶ τούτων μήτηρ καὶ πατὴρ ἐὰν ἔτι ζῶσιν. ἐκεῖνοι γὰρ ἀρχὴ τοῦ γένους εἰσὶ, καὶ ἐκείνων παραδίδοται τοῖς ἐγγόνοις. διόπερ ἀνάγκη τρέφειν αὐτούς ἐστι κἂν μηδὲν καταλίπωσι.*

7) Vid. Nouella Iustiniani CXV. c. 4.

8) *Si autem plurimi Adscendentium viuunt, hos praeponi iubemus, qui proximi gradu reperiuntur, masculos & feminas, siue paterni, siue materni sint.* Nou. LXVIII. c. 2.

§. XIV. 1) Id est, vt, si bona a patre profecta sunt, ad Agnatos, sin a matre obueniant ad Cognatos, pertinere videantur.

tio, vel perſpecta fides conciliant [3]. CICERO Off. L. I. [c. 16.] neceſſitudinum gradus hoc modo diſponit. *Prima*, inquit, *ſocietas in ipſo eſt coniugio: proxima in liberis: deinde vna domus, communia omnia. Sequuntur fratrum coniunctiones: poſt conſobrinorum ſobrinorumque, qui cum vna domo capi non poſſint, in alias domos, tanquam in colonias exeunt. Sequuntur connubia, & affinitates, ex quibus etiam plures propinqui. Sanguinis autem coniunctio, & beneuolentia deuincit caritate homines.* De neceſſitudine fratrum videatur late PLVTARCHVS libro de fraterno amore. Et XENOPHON L. IIX. in vltima oratione Cyri [L. VIII. c. 7. p. 545. & ſeqq. Ed. Oxon.] & L. II. Memorabilium [c. 3.] Add. BOECLERVS ad Grot. d. l. §. 9. 10. 11. Ad illuſtrandam conſanguineorum neceſſitudinem facere quoque poteſt lex illa in regno Tunquin recepta [4], qua lites inter cognatos ortae non per iudicem, ſed per communes cognatos tanquam arbitros deciduntur; vti refert Alexander de RHODES itiner. L. II. c. 7.

§. XV. SED annon amici cognatis quandoque ſint praeferendi, dubium moueri poteſt ex encomiis, quae paſſim amicitiae tribuuntur. [1] CICERO d. l. *Omnium ſocietatum nulla praeſtantior, nulla firmior quam cum viri boni, moribus ſimiles, ſunt familiaritate coniuncti.* HOMERVS Odyſſ. θ. *Οὐ μέν τι κασιγνήτοιο χερείων γίνεται, ὅς κεν ἑταῖρος ἐὼν πεπνυμένα εἰδῇ. Non fratre inferior exſiſtit cordatus amicus.* EVRIPIDES Oreſte [verſ. 806. 807.] *Ὡς ἀνὴρ ὅστις τρόποισι συντακῇ, θυραῖος ὤν, μυρίων κρείσσων ὁμαίμων ἀνδρὶ κεκτῆσθαι φίλος. Adeo vir, quanquam alienus, qui conglutinatus eſt moribus Magis meretur haberi amicus, quam multi cognati.* Add. VALERIVS MAXIMVS L. IV. c. 7. princip. [2]. Saepe quoque contingit, vt cum alieno longe iucundius verſemur, quam cum cognato, iſtiusque taciturnitati & fidei plurima credamus, quae hunc celamus; denique ad iſti inſeruiendum promtius nos accingamus, quam ſi cognatus auxilio indiget, quia & iſte in noſtrum auxilium promtius, quam hic accurrit. Enimuero exinde non ſequitur; in generali aliqua conſuetudine, legis vim imitante, cognatis eſſe praeferendum amicum, etiam aduerſus quem defunctus plura amoris indicia exhibuit, quam aduerſus iſtos. Nam in tranſmittenda haereditate non nuda reſpicitur beneuolentia, ſed & hoc, in quem bona noſtra tranſire maxime congruum ſit. Cum autem communis inter homines propenſio ferat, vt familia, ex qua quis ortum trahit, ſit quam ornatiſſima; igitur fere hoc conuenientiſſimum eſt, vt bona noſtra intra familiam maneant. Deinde non ſtatim ſequitur; ego huius familiaritate impenſe delectatus fui; ergo ad eundem quoque bona mea volui tranſmittere.

2) Seu, vt, quod iure alii perſonae delatum fuiſſet, ſi defunctus in viuis non fuiſſet, id ad hanc perſonam vel heredes eius reuertatur. Vid. infra §. 17.

3) ARISTIDES Orat. panathenaic. notat: *Antiquis lex eſt Graecis & Barbarorum pleriſque nutritiis ſuis, quas poſſumus, maximas referre gratias.* H.

4) Cui ſimilis in ciuitate Patanina, de qua peculiarem librum habemus MARCI ANTONII PLANCI. H.

§. XV. 1) Qua de quaeſtione conferri meretur BVDDEI Diſſertatio de Comparatione obligationum, quae ex diuerſis hominum ſtatibus oriuntur, §. 35. & ſeqq. eſt ea inter Selecta eius Iuris Naturae & Gentium.

2) QVINTILIANVS Decl. 308. *Per ſe mihi vel ſanctius nomen amici videtur. Hoc enim proficiſcitur ab animo: hoc proficiſcitur a propoſito. Illud* (propinquum eſſe) *das caſus, conditio naſcendi, & quae non ſponte noſtra eliguntur.* H.

mittere. Ista enim inter alienos amicitia fere mutua beneuolentiae significatione, consiliorum communicatione, ac quotidianis vitae officiis absoluitur. Sed vt intelligamur vnam velut domum cum alieno velle constituere, bona nostra in eundem deuoluendo, expressa opus erit voluntatis contestatione. Sic & quanquam moribus priscis Romanorum in ordine officiorum post parentes liberosque primus locus tribueretur *pupillis*, alter *clientibus*, tertius *hospitibus*, & proximus demum *cognatis atque affinibus*; (GELLIVS L. V. c. 13. [3]) in haereditatibus tamen deferendis istius ordinis nulla plane habebatur ratio. Deinde si amici aliquando cognatis in causa intestati deberent praeferri, maximus heic sese litium campus aperiret, tam inter ipsos amicos, si cui plures vno fuissent, quam inter hosce, & cognatos. Nam quod quis iucundius cum aliquo versatur, aut plura cum ipso communicat, id non statim infallibile est indicium, maxime omnium eundem amari. Saepe ingenii lepos, aut facilitas, aetatis item paritas, vel solertia iucundiorem aut vtiliorem nobis faciunt amici familiaritatem, quam propinqui, cui talia non adsunt. Neque tamen ideo statim, vbi super bonis fuerit disponendum, in illum magis quam hunc sumus futuri procliues. Vbi locum habebit illud HESIODI L. II. Op. & dier. [vers. 707.] Μηδὲ κασιγνήτῳ ἶσον ποιεῖσθαι ἑταῖρον. *Neque fratri parem facias sodalem.* Denique gradus cognationis numerare in promtu est; amicitiae autem gradus quis in talem disposuerit ordinem, vt nihil dubiae disceptationis remaneat?

§. XVI. PLAVSIBILIVS adhuc iactatur, saltem illos amicos propinquis esse praeferendos, quorum liberalitate, consilio, aut subsidio bona ista fuerunt quaesita. Aequum enim esse, vt bona eo redeant, vnde promanarunt. Sed nec heic deerit vberrima litium materia, ad quam praescindendam omnia iura potissimum tendere debent. Regeri enim amico poterit; ipsum beneficium non dedisse, sed reddidisse; vel ipsi iam sat gratiae relatum. Dedisse eum citra spem aliquid recipiendi, eoque animo, vt non amico solum, sed & ipsius coniunctis prodesset. Dedisse gloriae, aut commodi sui gratia. Non defuisse occasionem aliis mediis emergendi. Non liquido constare, quantum eius opera ad bona ista cumulanda contulerit. Neque statim in communionem rei partae admittendum, cuius opera vtili in re illa paranda sumus vsi. Mercenaria insuper & foeneratoria fore amicorum officia, si ab intestato ante cognatos sint vocandi. Sic enim non intelligi, alio fine alteri quid datum, quam vt custodiam eius tantisper susciperet, aut moriens cum foenore id restitueret. Igitur vbi expressa non extat dispositio, quae amico faueat, propinqui obtinebunt, ita tamen, vt cum bonis defuncti simul suscipiant eiusdem obligationem erga istum benefactorem, eique quantum in se gratiam referre nitantur, quod eius opera haereditatem opimam sint nacti. Neque est quod quis importune vrgeat

3) *Conueniebat autem facile, constabatque ex moribus populi Romani, primum iuxta parentes locum tenere pupillos debere fidei tutelaeque nostrae creditos* [si necesse esset in opera danda faciundoque officio alios aliis anteferre]; *secundum eos proximum locum clientes habere, qui sese itidem in fidem patrociniumque nostrum dediderunt: tum in tertio, loco esse hospites, postea esse cognatos adfinesque.*

§. XVI. * Nimirum par est amorem, quem progenitoribus nostris debemus, in eorum posteros

vrgeat illud ARISTOTELIS Nicom. L. IX. c. 2. Ἐυεργέτῃ ἀνταποδοτέον χάριν μᾶλλον, ἢ ἑταίρῳ δοτέον, ἐὰν ἀμφοῖν μὴ ἐνδέχηται. *Bene merito reddenda magis gratia, quam sodali dandum, si vtrisque non liceat.* Et CICERONIS Off. L. I. *Nullum officium referendae gratiae magis necessarium est.* It. *Cum duo liberalitatis genera sint, vnum dandi beneficii, alterum reddendi, demus, nec ne, in nostra potestate est: non reddere bono viro non licet, modo id facere possit sine iniuria.* Aut illud Phocionis ap. PLVTARCHVM in Apopht. Postulantibus ad sacrificium quoddam stipem Atheniensibus, conferentibusque reliquis, aliquoties vocatus; *Puderet vero me*, inquit, *vobis dare huic* (simul δανειστὴν, *creditorem* demonstrabat) *non reddere.* Add. *L. 12. D. de Donation.* Enimuero materia de successionibus ab intestato hautquidquam per omnia ad regulas, quae in beneficiis dandis vel reddendis obseruantur, exigi potest aut debet. Nam beneficia virtute humanitatis ac liberalitatis diriguntur, ac proprie loquendo illis duntaxat dantur, qui non nisi ex dictato illarum virtutum eadem a nobis exspectare poterant. Verum successiones ab intestato aliis nituntur fundamentis, nempe obligatione aliis prospiciendi, necessitudine sanguinis & naturaliter iniuncta propensione * familiam propriam augendi & conseruandi. ISAEVS Orat. VI. Πάντες οἱ τελευτήσειν μέλλοντες πρόνοιαν ποιοῦνται σφῶν αὐτῶν, ὅπως μὴ ἐξερημώσωσι τοὺς σφετέρους αὐτῶν οἴκους *Omnes morti propinqui prouidentia quadam propria efficiunt, ne suas ad solitudinem redigant familias.* Vbi & illud imprimis curandum, vt liquida ineatur via, quae quam minime controuersiis sit obnoxia. Qua nulla est expeditior, quam ut, expressa voluntate non extante, successio ita deferatur, prout quisque defunctum cognatione proxime attigerit. Hinc & ab aliis iam obseruatum, in successionibus ab intestato diuerso se modo rem habere, quam in dandis beneficiis. Ibi enim maxime necessarium esse, beneficium dare; in secundis reddere: quippe cum liberi beneficio vtique deuinciendi praeferantur parentibus, queis plurima debentur. LVCIANVS Abdicato: [T. I. p. 271.] Καί τοιγε ἡ Φύσις τοῖς πατράσι τοὺς παῖδας μᾶλλον, ἢ τοῖς παισὶ τοὺς πατέρας ἐπιτάττει φιλεῖν. *Natura comparatum est, vt patres liberos ament magis, quam liberi parentes.* Conf. BOECLERVS ad Grotii dictum locum. Quae tamen non ita debent accipi, quasi ab vltimis voluntatibus gratus animus debeat exulare; sed quod inconueniens sit, ex sola praesumta voluntate defuncti circa exercendum gratum animum velle communem instituere ordinem, secundum quem ab intestato haereditates devoluantur.

§. XVII. HIS positis adparet, ex collateralibus proximos ad haereditatem esse fratres, dulcissimo vt plurimum affectu nobis iunctos; & quia ipsi propter fratres ex patris haereditate minores portiones acceperunt. QVINTILIANVS

ros descendere: mortuis enim videtur bene fieri, cum eorum causa bene fit iis, quos ipsi caros habuisse censentur. Moriturus apud PROCOPIVM I. Persicor. Τὰ [illegible]λα φίλων ὠφελήσεις ἐμέ. *Liberis meis benefaciens mihi benefeceris.* CLAVDIVS de Laudibus Stiliconis II.

Non viuis annexus amor meminisse sepultos
Desinit: in prolem transcurrit gloria patrum.

Salomon Prouerb. XI, 17. *crudelem* vocat, *qui carnem suam turbat*, id est, qui rationem nullam habet propinquitatis. H.

LIANVS Declam. 321. *Quae potest amicitia esse tam felix, quae imitetur fraternitatem? Certe quotiens blandiri volumus his, qui esse amici videntur, nulla adulatio procedere vltra hoc nomen potest, quam vt fratres vocemus.* Addatur quoque oratio Cyri ad filios suos apud XENOPHONTEM Cyropaed. L. IIX. VALER. MAXIMVS L. V. c. 5. princ. STOBAEVS Serm. 82. Cum quibus etiam sorores sunt admittendae saltem in bonis maternis, & nouiter adquisitis; non ita in paternis, quae quidem destinata sunt ad splendorem familiae conseruandum; cum foeminae extra familiam paternam soleant nubere. Fratres consanguinei in bonis paternis excludent vterinos, & illos hi in bonis maternis. In bonis quae recens quaesita sunt ex eo tempore, quo pater meus fratrum meorum vterinorum matri nupsit, conueniens est, vt ego potiores partes feram; cum ad bona adquirenda fere plus pater, quam mater soleat conferre. Vbi fratres defuerint, fratrum filii vocabuntur; qui tamen defuncti patruos videntur debere simul admittere; quod & his paterna haereditas fuerit tenuior, quippe diuidenda ipsis cum patre defuncti. Idem circa bona materna de filiis sororum, & auunculis defuncti dicendum. Et hic ordo deinceps erit seruandus, ita tamen, vt vbi agnati defecerint, ad bona paterna etiam cognati admittantur, & vice versa.

§. XVIII. BENE tamen obseruandum, isthaec naturalia dici, non quod praecepto aliquo iuris naturalis ita sint definita, vt aliter de iis disponi nequeat; sed quia eadem rationi naturali quam maxime congruant [1], & ad lites praescindendas expeditissima videantur, vbi expressa defuncti voluntas, aut lex ciuilis defecerit. Caeterum vix vlla in iuris parte leges ciuiles adeo deprehenduntur solicitae, quam circa dispositiones haereditatum, non solum amputandis inter propinquos litibus, sed & quia isthanc rem ad rationes reipublicae attemperari interest. Et alicubi quidem liberrima testamentorum factio; alicubi magis aut minus illa restricta. Romae in LL. XII. tabularum erat: *Paterfamilias vti super familia, pecuniaue sua legassit, ita ius esto* [2]. Quae lex fuit desumta ex iure Attico, a Solone constituto. Sicut PLVTARCHVS Solone [3] memorat, cupidissime acceptam, & aequissimam visam istius legem, qua factionem testamentorum ciuibus tribuit, quae nulla ante eum in ciuitate erat. Cuius legis hanc rationem habuit, non tam vt genere proximos iure propinquitatis fraudaret, sed vt vtilitate in medium proposita efficeret, vt homines inter se beneficiis certarent, & propinqui eo arctius se inuicem complecterentur,

§. XVIII. 1) Et sunt iuris naturalis, quod pro certo rerum statu dicitur. Vid. H. GROTIVM de Iure summae potest. citra sacr. c. 7. §. 2. H.

2) Princ. Inst. de lege Falcid. j. l. 120. D. de V. S. Conf. Alberti Dieterici TREKELL. Tractatio de Origine atque progressu testamentifactionis praesertim apud Romanos, edita Lipsiae 1739. in 4to.

3) Ὁ δ' ᾧ βούλεταί τις ἐπιτρέψας εἰ μὴ παῖδες ἦεν αὐτῷ, δοῦναι τὰ αὑτοῦ φιλίαν τε συγγενείας ἐτίμησε μᾶλλον, καὶ χάριν ἀνάγκης· καὶ τὰ χρήματα κτήματα τῶν ἐχόντων ἐποίησε.

4) Vid. supra c. 10. §. 5. circa extrem. H.

5) Qua ratione Philosophi obseruarunt, magis affici caussam gignentem erga genitum, quam genitum erga gignentem. Nam quod ex aliquo ortum est, id ei quasi proprium esse: post hos autem magnum momentum inesse eidem sanguini & radici ARISTOTELES Ethic. ad Nicom. L. VIII. c. 12.

6) Tales perstringit CICERO Paradox. 5. scite depingit HORATIVS L. II. Sermon. satyr. 5.

PLAV-

tur, quod beneuolentia quoque alienos ſuperare deberent, ſiquidem ex bonis ipſorum capere quid vellent. DEMOSTHENES aduerſus Leptinen: [pag. 374. C. Edit. Geneu.] *Ὁ μὲν Σόλων ἔθηκε νόμον, ἐξεῖναι δοῦναι τὰ ἑαυτοῦ ὅτῳ ἄν τις βούληται, ἐὰν μὴ παῖδες ὦσι γνήσιοι· οὐχ ἵν' ἀποστερήσῃ τοὺς ἐγγύτατα τῷ γένει τῆς ἀγχιστείας. ἀλλ' ἵνα εἰς τὸ μέσον καταθεὶς τὴν ὠφέλειαν, ἐφάμιλλον ποιήσῃ τὸ ποιεῖν ἀλλήλους εὖ. Legem Solon tulit: Licere, cui legitimi liberi non ſint, quem libitum ſit, haeredem inſtituere, non vt genere proximos iure propinquitatis fraudaret, ſed vt vtilitate in medium propoſita efficeret, vt homines inter ſe certarent beneficiis.* Simul & quam maxime libertati congruum videbatur [4], & plenitudini dominiorum, vt ne quis bona ſua cogeretur relinquere, niſi quos prae reliquis amaret [5]. Addi quoque poteſt, ſpem ſaepius adparere magis liquidam, quod extraneus quiſpiam bona noſtra in adminiculum virtutis ſit adhibiturus, quam cognatus aliquis noſter, quem non raro in luxuriam aut deſidiam ſolicitat ſpes opimae haereditatis. THEOCRITVS Idyl. 16. [v. 59.] *Χρήματα δὲ ζώοντες ἀμαλδύνουσι θανόντων. Viui autem diſſipant opes mortuorum.* In ſolatium demum mortalitatis cedere, ſi quis res ſuas, tanto labore partas, illis poſſit relinquere, quos maxime amat. Add. ISOCRATES Aeginetico. Teſtamentum tamen prohibeantur condere ii, qui liberos mares legitimos haberent, quibus omnino haereditas paterna debebatur. Negari tamen non poteſt, ex iſta teſtandi libertate apud Athenienſes non minus, quam Romanos irrepſiſſe immenſam fraudium luem, captationes maxime ſenum & orborum [6], circumſcriptiones, falſarum tabularum ſuppoſitiones, & ſimilia. Inprimis autem id improbat circa leges teſtamentarias Solonis BODINVS L. V. cap. 2. quod praedia quoque teſtamento legare licuerit. Ea enim ratione, dum ad vnum multa praedia potuerunt peruenire, magnam inaequalitatem opum inter ciues fuiſſe exortam; ex qua tenuioribus in locupletes inuidia, his ſuperbia exorta, mala perturbandis & euertendis rebuspublicis idonea. Praeſertim cum frequens ſit, vt vbi aquae ſunt, aquae confluere gaudeant [7]. Intereſſe autem rerumpublicarum popularium, vt ne pauci quidam opibus reliquos nimis excedant. Quae ratio etiam fuit legis Ebreae, ne fundi in perpetuum alienari poſſent. Item vt foeminae, quibus fundi eſſent dotales, tribulibus tantum ſuis poſſent nubere, ne iſta occaſione illi in aliam tribum deuoluerentur. Vid. Numeror. XXXVI. Hinc ARISTOTELES V. Polit. 8. [8] inter regulas conſeruandae democratiae hanc quoque tradit: *Τὰς κληρονομίας μὴ κατὰ δόσιν εἶναι ἀλλὰ κατὰ γένος, ἔτω* γὰρ

PLAVTVS in Milite Act. 3. De Clericis etiam HIERONYMVS ad Nepot. *Audie praeterea in ſenes & anus abſque liberis quorundam turpe ſeruitium. Ipſi apponunt matulam, obſident lectum, purulentiam ſtomachi & phlegmata pulmonis manu propria ſuſcipiunt. Pauent ad intuitum medici, trementibus labiis, an commodius habeat, ſciſcitantur. Et ſi paulum ſenex vegetior fuerit, periclitatur, ſimulataque laetitia mens intrinſecus auara torquetur. Timent enim ne perdant miniſterium.* H.

7) Vt vernaculo prouerbio dicimus: EVRIPIDES Hecuba:

Δοῦναι δὲ μᾶλλον πλουσίῳ πᾶς τις κακῷ
Πρόθυμός ἐστιν, ἢ πένητι κἀγαθῷ·
Κακὸς δ' ὁ μὴ ἔχων, οἱ δ' ἔχοντες ὄλβιοι.

Deinde cuncti non probis, ſed ditibus,
Donare malunt, quam probis & egentibus.
Dites beati: pauperum infelix genus.

Conf. Prouerb. Salomon. XIV, 20. H.

8) Add. L. II. c. 9. p. 329. D. Edit. Pariſ.

γὰρ ἂν ὁμαλώτεραι αἱ οὐσίαι εἶεν. Haereditates non testamento, sed agnatione sunt deferendae, sic enim facultates magis erunt aequabiles. Quid in republica Spartana libertas testamentorum, per Ephorum Epitadem contra instituta Lycurgi introducta, malorum inuexerit, late apud PLVTARCHVM in Agide [pag. 797.] potest legi. Add. ARISTOTELES II. Politic. 9. Contra apud alios nulla testandi licentia, aut valde restricta. De Ebraeorum heic legibus vid. SELDENVS libro peculiari de Successionibus ad leges Ebraeorum & praecipue c. 24. & GROTIVS ad Numer. XXVII, 8. seqq. De antiquis Germanis TACITVS: [c. 20.] *Haeredes successoresque sui cuique liberi, & nullum testamentum. Si liberi non sunt, proximus gradus in possessione, fratres, patrui, auunculi.* Quem locum cur ita cum non-nemine [9] velimus interpretari [10], quod Germanis, vtpote nullas edoctis literas, forma testamentorum, & scriptura, ad morem Romanum, quem TACITVS ibi fere prae oculis habet, in vsu non fuerit, nondum satis causae video. Nam Romanis recepta quoque erant testamenta nuncupatiua [11], ad quae scriptura non requiritur. Igitur si TACITVS annotare voluisset, scripta duntaxat testamenta Germanis ignota fuisse, pressiore locutione id fuerat exprimendum. Adde quod iura cognationis eximia quadam sanctitate a gente ista fuerint culta; vti ostendunt, quae apud TACITVM dicto loco sequuntur: *Quanto plus propinquorum, quo maior affinium numerus, tanto gratiosior senectus, nec vlla orbitatis praemia. Suscipere tam inimicitias, seu patris, seu propinqui, quam amicitias necesse est.* Sic & hodie in multis Germaniae partibus [12], si filius alicui natus sit, haeredem ipsum fortitum vulgo dici solet. Nec adparet, quare tantopere testamenta desiderare debuerit gens, thesauros tunc cumulare nescia, & paupere supellectile contenta, cui ex segete, pecore, & venatu vix amplius quaerebatur, quam quod victui quotidiano eique simplici sufficeret. Quale genus vitae agentibus latifundia extendere superuacuum. Neque vero testamenti factio adeo necessario dominio adhaeret, quin vniformis quidam modus ex intestato succedendi a ciuitate introduci possit. Praesertim cum illi genti mos fuerit, *agros pro numero cultorum ab vniuersis per vicos occupari, quos ipsi mox inter se secundum dignationem partiebantur.* Suis autem vltima mandata dare, non statim testamentum facere est. Leges quoque circa successiones promulgauit deceptor Arabs in *Alcorano cap. de Vxoribus.* Caeterum ordo hic succedendi vti est simplicissimus [13], & naturali inclinationi maxime congruus;

9) Designat Auctor BOECLERVM ad Grotium c. 6. pag. 235. Vid. BVDDEI Dissertatio de Testam. summor. imperant. c. 1. §. 9.

10) Sane sero adhuc fere vsque ad seculum quintum decimum testamenta apud mediae plebis Germanos minus fuere vsitata. Quod ius adhuc hodie retinent veteres Saxones, Dani & Sueci. Vid. SCHILTERVS Exercit. ad D. 2. §. 14. de Gelria Fridericus a SANDE Descript. Gelriae. H.

11) Quo nomine veniunt testamenta, quibus testator vltimam voluntatem viua voce eloquitur, *§. vlt. Inst. de testam. ordin.* Quae Iure Romano perinde valida erant ac testamenta scripta, modo testator coram septem testibus idoneis & rogatis testatoremque videntibus & intelligentibus heredem nuncupasset, *L. 21. pr. §. pen. D. Qui testam. fac. poss. L. 21. §. 2. L. 26. C. de Testam.*

12) Apud Hamburgenses quoque & Lubecensi iure vtentes de bonis hereditariis sine consensu haeredum testari licet nemini. H.

13) Vid. PLINIVS Panegyr. c. 37. num. 2. Edit. Cellarii & locus Platonis, quem interpretatur BOECLERVS ad Grotium L. II. c. 7. §. 9.

14) Nec minus constat, testamentis incendi alique odia ac simultates inter cognatos praeteritos ac

gruus; ita & idem facit ad feruandam inter ciues opum aequalitatem, facit ad tuendum iuftum ciuium numerum, prohibita fundorum combinatione, (vid. BACO de Verulamio in Henrico VII. p. m. 127.) ac ad conferuandum familiarum cenfum, ac perpetuitatem. Creditum quoque eft, propinquos hoc vinculo arctius ad mutuum amorem, ac mutua commoda promouenda obftringi [14], cum neceffarios fe fibi inuicem haeredes noffent. Huc facit quoque locus ex Platonis L. XI. de LL. adductus a GROTIO dicto loco §. 9. & explicatus a BOECLERO ad dictum locum. Item quod PLINIVS Panegyr. [c. 37. num. 2. Edit. Cellar.] tantopere commendat vigefimam, haeredibus domefticis remiffam; *quod manifeftum erat, quanto cum dolore laturi, feu potius non laturi homines effent deftringi aliquid & abradi bonis, quae fanguine, gentilitate, facrorum denique focietate meruiffent, quaeque nunquam vt aliena & fperanda, fed vt fua femperque poffeffa, ac deinceps proximo cuique transmittenda cepiffent.* PVBLIVS SYRVS: [verf. 255.]

Haeredem fcire vtilius eft, quam quaerere.

Sapientius tamen, vt adparet, illi populi, qui de bonis quidem propria induftria adquifitis liberam teftandi facultatem concefferunt, bona paterna & auita ad proximos cognatos deuolui voluerunt. Hoc enim modo, quae pro vtraque parte adductae funt rationes egregie temperantur, & coniunguntur. Illud ab Europaeorum moribus alienum eft, quod Iodoc. SCHOVTEN in Defcript. regni Siam memorat, in eo regno diuitias opulentorum plerumque in tres partes diuidi, quarum vnam capit rex; alteram facerdotes, ex qua etiam fumtus funerum depromentur, tertia liberis cedit [15]. Nec minus quod apud Aethiopas in ora Guineae liberi nihil ex haereditate paterna aut materna percipiunt, fed omnia ad patris aut matris proximos cognatos deuoluuntur.

§. XIX. ILLVD autem tam qui ex teftamento, quam qui ex inteftato haereditatem adeunt, commune habent, quod defuncti aes alienum diffoluere debeant [1]. Idque non tam quod ipfi ad hoc tacite fefe [2] obligauerint; (cui rationi innititur difpofitio antiqui iuris Romani [3] *L. 8. D. de Adquir. vel omitt. haered.*) quam quia iftud onus bona defuncti tanquam hypothecam tacitam fequitur.

4L 2

ac haeredes inftitutos legatariosque Vid. LVCIANI Dialogus Cratetis & Diogenis. H.

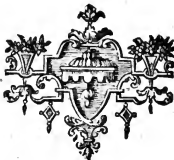
15) Hinc Siamenfes ignorare vfum teftamentorum fcribit LOVBERIVS de regno Siamenf. Tom. I. Part. 2. c. 7. n. 9. H.

§. XIX. 1) Hoc ipfi rerum dominio coaeuum, fiue cum dominio rerum introductum effe, ait H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 14. §. 10. & L. III. c. 2. §. 1. H.

2) Imo per *L. 8. D. de Acquir. vel omitt. heredit.* id non euincitur. Potius legatariis tantum & fideicommiffariis heres ex Quafi-contractu obligatur, non creditoribus. Hi enim heredem ex facto defuncti conueniunt, *L. 40. D. de O. & A.* iuncta *Nou. 48. praefat.* verb. *cum vtique*, cuius obligationes omnes in heredem tranfeunt, fimulac adiit hereditatem, *L. 2. §. 2. D. de V. O. L. 59. D. de R. I.*

3) Hoc complures non temere in dubium vocant, quoniam aduerfus heredem debitoris actio ex Quafi-contractu non datur, fed eadem, quae aduerfus defunctum competebat. *L. 12. L. 49. D. de Obligat. & action. L. 7. §. 1. Depofit. L. 63. §. 8. D. pro Socio.* Ex quo fponte fua confequitur, heredem ex illis caufis obligatum effe, ex quibus defunctus fit obligatus. H.

quitur [4]. *Patrimonii* enim *in alium tranſituri ea ratio eſt, vt primum credito ſatisfiat.* QVINTILIANVS Declam. 273 [5]. Et iſte eſt cuiusque cenſus, quantum debitis exſolutis ſupereſt. Add. quoque Valer. MAXIMVS L. VII. c. 2. §. 11. Inde etiam quam maxime aequitati naturali congruit, vt haeres vltra vires haereditatis non teneatur [6]. Add. *L. 5. D. de Calumniatoribus. L. 14. §. 1. D. de Religioſis. L. 7. §. 1. D. Depoſiti. L. 11. D. de Iure fiſci.* Lex WISIGOTHORVM L. VII. tit. 2. c. 19. Sed nec illud omittendum eſt, quod tradit Gabr. SIONITA de Morib. Orientalium c. 16. Muſſelmannos, quando morte inſtante teſtamentum condunt, *omnia quae furto rapinaue ſunt ablata, creditoribus ſyngrapha ſolutionis data, iuxta leges reſtituere teneri; & ſi neſciant, cui ſint reddenda, eos ſummam pecuniae aedificiis publicis, puta, xenodochiis, moſchaeis, & balneis, aut pauperibus & religioſis legare.* Add. Lucae XIX, 8. Apud Ferdinandum PINTO c. 21. eremita Chinenſis Antonio de Faria ſacrilego ad ſalutem animae ſuae tria ſuadet, vt ablata reſtituat, cum lacrimis peccati veniam petat, & eleemoſynam pauperibus largiter diſtribuat. Add. IDEM c. 60.

CAPVT

4) V. infra L. V. c. 13. §. 10. Vnde etiam pactum, vt vnus debitoris heredum nomina creditorum ſolus in ſe ſuſcipiat, his non officit. *L. 40. §. 2. D. L. 25. 26. C. de Pactis.* QVINTILIANVS dicta Decl. 336. *Finge eſſe aliquem ex creditoribus, qui partem crediti ſui a me petat, quid reſpondere poſſum? ag·nm fratris dedi: cum fratre meo conuenit mihi, vt ille ſolueret. Num dubium eſt, quin dictum ſit creditor: partem tu debes mihi: patri tuo credidi, cuius ex parte dimidia heres es. Aſſem non poſſum a te petere: ſemiſſem petere poſſum. Ergo etiam ſi conſentiente aes alienum transferebatur ad te, iure tamen & veritate eras & meum.* H.

5) Idem QVINTILIANVS paullo antea dixerat: *Bona porro quae ſunt? vt opinor ea, quae detractis alienis deprehenſa ſunt.*

6) V. ſupra c. 10. §. 8. & infra L. V. c. 11. §. 12. Illud adhuc addendum: Si plures creditoris vnius aut debitoris ſunt heredes, vnumquemque non niſi pro rata actionem habere, aut conueniri poſſe: id quod legibus XII. tabb. conſtitutum fuit. *L. 25. §. 13. D. Famil. herciſc. L. 1. C. de Exception. L. 2. ſ. ſi Certum petatur. L. 6. C. Famil. herciſcund. L. 26. C. de Pactis.* QVINTILIANVS Decl. 336. *Duos nos pater heredes reliquit, & neceſſe eſt, ſicut bona, ita onera quoque eſſe communia.* H.

* *

CAPVT XII.

DE VSVCAPIONE.

VIDENDVM quoque est de illo adquirendi modo [1], quo is, qui rei alienae possessionem bona fide, & iusto titulo est adeptus, & citra contradictionem per longum temporis spatium obtinuit, plenam eiusdem rei proprietatem nanciscitur, iure & actione prioris domini extincta. Vocatur is modus *vsucapio*, quod res vsu seu diuturna possessione capiatur, & adquiratur. Exceptio autem illa, qua prior dominus post vsucapionem completam a possessore repellitur, *praescriptio* proprie dicitur. Quanquam ista duo frequenter soleant confundi. Operae pretium autem fuerit, paucis praemittere, quid, & quibus ex rationibus ius Romanum heic constituerit. Sic enim facile patebit [2], quid positiui, quid naturalis iuris in hac materia sit.

§. II. VSVCAPIONEM MODESTINVS in L. 3. de Vsucap. definit, quod sit *adiectio dominii per continuationem* [1], *possessionis temporis lege definiti.* Vbi quantum ad rem ipsam perinde putamus, siue quis legat *adiectio*, siue ex *Vlpiano* cum CVIACIO & aliis *adeptio.* Nam qui possessionem alicuius rei bona fide partam continuauerit per tempus lege praescriptum, illi demum, quod deerat adhuc, adii-

§. I. 1) Est hic modus Acquirendi inter Ciuiles praecipuus. Vid. nota 1. ad §. 1. cap. 10. cui porro non inter *priuatos* solum, sed etiam inter gentes integras locus, vt deinceps dicetur.

2) Nimirum praescriptio, quae fundatur in iure naturali, differt ab illa, quae legibus ciuilibus & quidem varie definitur. Leges sane ciuiles de praescriptionibus in acquirenda summa potestate aut eius partibus locum habere, negant recte H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 4. §. 12. & 13. Ioann. STRAVCHIVS de imperio maris c. 4. §. 5. Etsi dissentiant aliqui apud ARNISAEVM Lib. de iurib. maiest. cap. 2. §. 5. H.

§. II. 1) Qua praescriptione non tantum *proprietas* adquiritur, sed *iura* etiam & *Actiones* exstinguuntur, si quis iis vti, easue exercere neglexerit per tempus constitutum. Iure tamen Naturae solo, praesciptione non tollitur debitum, ita, vt, si creditor, vel heres eius intra longum tempus id non exegerit, ius eorum ideo exspirasse videri possit, & debitor debere desinat. Ostendit id THOMASIVS in Dissertat. de perpetuitate debitorum pecuniariorum, cui non in omnibus subscribit GVNDLINGIVS Iur. Nat. p. 232. §. 64.

adiicitur. Et ille quoque, cui lex quid adiicit, dici poteſt idem adeptus eſſe. Porro vti vſucapere poteſt, quicunque alias ad dominium ſibi adquirendum habilis eſt: ita per vſucapionem adquiri ſolet dominium rerum mobilium, & immobilium, niſi legibus ſint exemtae. Vti ſunt homines liberi [2]. Cum enim tam dulcis ſit libertas, vt eius recuperandae occaſionem nemo praeſumatur negligere; recte iudicatur, ex ignorantia ſui ſtatus aliquem tamdiu in ſeruitute haeſiſſe, & ad libertatem non proclamaſſe; non autem quod in ſeruitutem ſuam tacite conſenſerit. Vnde diuturna patientia magis ad miſericordiam, quam ad detrimentum ſeruienti valere debet. Excipiuntur quoque res ſacrae [3] & religioſae; item res pupillorum; quamdiu tales iſti ſunt. Nam propter teneram aetatem neglectus vindicationis illis imputari nequit hactenus, vt propter illam re ſua debeant excidere: & durum nimis erat, negligentiam tutorum ipſis nocere. Item res furtiuae, ſerui fugitiui, & quae vi poſſeſſa ſunt, etiamſi tertius bona fide eorundem poſſeſſionem nactus ſit [4]. Sic enim in LL. XII. tabb conſtitutum erat: *Rei furtiuae aeterna auctoritas eſto.* Nam ipſum quidem furem aut raptorem, ne vſucapere poſſet, ſcelus ſuum impedit. Tertio autem poſſeſſori bonae fidei obſtat vitium furti aut rapinae, quod ipſam rem velut comitari intelligitur. Etſi enim proprie loquendo in ipſa re per ſe non eſt vitium; quia tamen vitioſo modo, & per ſcelus priori domino illa fuerat erepta, inde legibus aequum fuit viſum, iſtius ius non extingui; ſimulque cauere, ne alicui ſcelus ſuum lucri cauſam praebere poſſet. Cum enim res mobiles per triennium vſucapiantur, in procliui erat furibus furtiua eo transferre, & alienare, vbi intra triennium a priori domino inueſtigari non poſſent. Accedit, quod inter alias rationes legis de vſucapionibus etiam eſt negligentia domini. Atqui

2) Et in genere omnia, quae commercio exempta ſunt, veluti loca publica, res fiscales & domaniales. *Sed aliquando, etiamſi maxime quis bona fide rem poſſederit, non tamen illi Vſucapio vllo tempore procedit: veluti ſi quis liberum hominem, vel rem ſacram, vel religioſam, vel ſeruum fugitiuum poſſideas*, §. 1. Inſt. de Vſucap. & longi temp. praeſcription. Furtiuae quoque res & quae vi poſſeſſae ſunt, nec ſi praedicto longo tempore bona fide poſſeſſae fuerint, vſucapi poſſunt. *§. 2. eod.* Res fiſci quoque vſucapi non poteſt, §. 9. eod. Vſucapionem contra recipiunt maxime res corporales, exceptis rebus ſanctis, ſacris, publicis Populi Romani & Ciuitatium, item liberis hominibus *L. 9. D. de Vſurpat. & vſucap.*

3) CICERO Orat. de Aruſp. reſponſis: *Nihil mortales a Diis immortalibus vſucapere poſſunt.* Et in legibus XII. Tabul. eſt: *buſtum ne vſucapito.* Adde publicas res. SENECA ep. 88. *Negant ICti quidquam vſucapi, quod publicum eſt.* Conf. *L. 9. D. de Vſucapion.* H.

4) *Quod ſubreptum erit, eius rei aeterna auctoritas eſto.* Sunt verba legis Atiniae relata ab A. GELLIO Lib. XVII. c. 7. Vbi auctoritas ius vindicandi ſignificat. Vid. *L. 7. C. de Vſuc. pro empto.* Illuſtrauit hanc legem Atiniam Hadr. PVLVAEVS, a Celeb. Conradi cum Raeuardi Triboniano, nec non tomo IV. Theſauri Iuris Ottoniani Col. 325. & ſeqq. editus.

5) *Quae ergo antea non motae ſunt actiones, triginta annorum iugi ſilentio, ex quo iure competere coeperunt, viuendi vlterius non habeant facultatem* L. 3. C. de Praeſcr. 30. vel 40. annorum. Add. L. 4. C. eod. L. I. C. de Annali except. CVIACIVS Obſeru. L. X. c. 12.

6) Quae probe diſtinguendae a praeſcriptione longi temporis, de qua infra ad §. IV. agetur, Imperator Iuſtinianus inductus a ſacerdotibus Emeſi, (quae vrbs Syriae fuit) pinguiores ciuitatis familias ope diplomatum quorundam ſuppoſititiorum bonis ſuis exuere volentibus, Conſtitutionem edidit, vi cuius bona Eccleſiarum & ſimilium corporum piorum C. demum annis praeſcriberentur, *L. 33. C. de SS. Eccleſiis.* Quae lex pertinet ad Orientem. Ad Occidentales contra Eccleſias & quidem omnes, nedum Romanam, referenda eſt Nou. IX. ex qua excerpta eſt *Authenthica Quas Actiones C. de SS. Eccleſiis in fine.* Sed detecta fraude, cuius Hiſtoriam SVIDAS in voce Priſcus, & EICHELIVS ad Procop. pag.

Atqui res furtiuae caute solent occultari. Igitur ratio illa non cadebat in eos, quibus furto res erant subductae. Nihilominus cum posteriores leges omnes actiones iugi triginta aut quadraginta annorum silentio voluerint [5] extingui, *L. 3. & 4. C. de Praescript. 30. annorum:* isthaec quoque praescriptio longissimi temporis [6] dominum post petentem repellet. Quod vtut nonnullis aequitati videatur repugnare, quia diutina licentia & iniuria quasi iure & aequo niti absurdum sit: tamen ex generali vtilitate, quae in publicum inde resultat, excusari potest: quia scilicet tranquillitatis publicae interest, vt aliquando in infinitum grassaturae lites extinguantur, neue dominia rerum perpetuo in incerto sint [7]. Et quia intra XXX. annos genus humanum aliam fere faciem induit, inconueniens visum, ob qualecunque factum sequens seculum litibus posse inquietari. Et qua quis re per triginta annos caruerat, eius desiderium bona fide digessisse non immerito credebatur; sic vt non opus esset, tam diuturnam possessionem in ipsius gratiam turbari. Quae ratio etiam ad praescriptionem criminum adplicari potest [8], quod nempe superuacuum videatur [9], ex alio fere seculo ad tribunal reuocare facinora, quorum effectum ipse diuturni temporis tractus obliterauit, sic vt fines poenarum locum non amplius inueniant. Vid. Ant. MATTHAEVS de Crimin. ad L. 48. D. tit. 19. c. 4. &. tit. 20. c. 4. §. 14.

§. III. VT autem vsucapio procedat, requiritur [1], vt iusto quis titulo possessionem rei, cuius prior possessor verus dominus non erat, nactus sit, seu tali titulo, qui alias ad transferendum & adquirendum dominium idoneus habetur. Vtque adeo in bona fide versetur [2], id est, vt & idoneam rationem

pag. 156. dederunt, Iustinianus has Constitutiones reuocauit, & Spatium centenarium ad XL. annos restrinxit in Nou. III. quae IX. est posterior & in Nou. CXI. & in Nou. CXXXI. cap. 6. Vid. CVIACIVS Obseruat. L. V. c. 5. & WERLHOFII vindiciae Grotiani dogmatis de praescriptione inter liberas gentes §. 30. Ceterum cum praescriptione C. annorum non confundenda est praescriptio immemorialis, etsi aliquando eodem redeat. Vid. GROTIVS L. II. c. 4. §. 7. & laudata Dissertatio WERLHOFII §. 18. & sqq. Praescriptio autem longissimi temporis non Theodosio M; sed Theodosio Iuniori debetur. Vid. dicta Dissertatio §. 29. & ea THOMASII de Perpetuitate debitorum pecuniariorum §. 27.

7) Hac ratione, & simul negligentia, qua pristinus dominus rem suam intra tempus constitutum repetere neglexit, nititur praescriptio omnis. *Bono publico vsucapio introducta est, ne scilicet quarundam rerum diu, & fere semper incerta dominia essent: cum sufficeret domino ad inquirendas res suas statuti temporis spatium*, L. 1. D. de Vsurpat. & vsucap. Addidit Dn. LEYSERVS Meditat. ad Pand. Spec. CCCCIV. n. 2. tertium argumentum ex confusione & obscuratione iurium: idque verbis Leibnitii in Litteris ad se datis explicat; & denique 4. Exemplum Iephtae populique Hebraei, qui, in lite cum Ammonitis, ad praescriptionem prouocant, Iudic. XI, 26.

8) V. supra L. I. c. 9. §. 6. H.

9) *Querela falsi temporalibus praescriptionibus excluditur, nisi viginti annorum exceptione: sicut cetera quoque fere crimina*, L. 12. C. ad leg. Cornel. de Falsis. Vid. supra L. I. c. 9. §. 6. & TITIVS Obs. ad Lauterbach MCXXIV. vi & dissertatio THOMASII de Praescriptione Bigamiae, quae VIII. est inter Dissertationes eius Lipsienses.

§. III. 1) *Vt qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, cum crederet eum dominum esse, rem emerit, vel ex donatione, aliaue quauis iusta caussa acceperit, is. . . . vsucaperet.* princ. Inst. de Vsucap. *Diutina possessio, tantum iure successionis, sine iusto titulo, obtenta, prodesse ad praescriptionem hac sola ratione non potest*, L. 4. C. de Praescr. longi temp. *Nullo iusto titulo praecedente possidentes, ratio iuris quaerere dominium prohibet. Idcircum cum etiam vsucapio cesset, intentio dominii nunquam absumitur.* L. 24. D. de R. V.

2) AVGVSTINVS Libro de Fide & oper. c. 7. *In iure praediorum tantum quisque bonae fidei, rectissime dicitur, quamdiu se possidere ignorat alienum. Cum vero scierit, nec ab aliena possessione recesserit, tunc malae fidei perhibebitur, tunc iuste iniustus vocabitur.* H.

nem possit allegare [3], quare possideat, & persuasus sit, reuera dominium in se fuisse translatum, & se dominum fuisse constitutum [4]. LIBANIVS Declam. I. Ὀυκ ἐν τῷ λαβεῖν ἐςὶ τὸ δικαίως κτήσασθαι, ἀλλὰ τῷ χωρὶς ἐγκλημάτων ἔχειν. *Non ideo protinus iure quis possidet, quia rem nactus est, sed ita demum, si citra culpam.* Inde *diutinam licentiam & iniuriam* vocat TACITVS A. XIV. quod populo Romano relictos agros, qui quondam regis Apionis fuerant, proximus quisque possessor inuaserat. Haec bona fides vt saltem ab initio possessionis adfuerit, iuxta leges Romanas sufficit, & si quis postea rescifcat, eum, abs quo rem accepit, non fuisse dominum. Iure autem Canonico [5] etiam per omne tempus intermedium bona fides requiritur [6]. *c. 5. & 20. X. de Praescript.* adeo vt si quis interea rescifcat [7], rem in se a non domino fuisse deuolutam, per conscientiam obligari incipiat ad rem vero domino restituendam, & mala fide rem deinceps detineat, saltem si id agat, vt astute rem a veri domini notitia subtrahat. Quae sententia magis ad sanctimoniam iuris naturalis videtur accedere [8]: quippe cum per introducta rerum dominia obligatio intelligatur omnibus hominibus iniuncta, quantum in se est efficiendi, quo quisque re sua, quae citra domini consensum apud ipsos est, iterum potiatur. Add. infra hunc locum c. 13. §. 2. Ius autem Romanum satis habuit extrinsecam hominum innocentiam sanxisse; & possessori, qui citra culpam rem nactus est, quiete concessit possessioni suae incumbere, cura rem inuestigandi & vindicandi domino relicta.

§. IV.

3) *Vt in his omnibus casibus ab initio eam bona fide capiat. - - - Quod & in rebus mobilibus obseruandum esse censemus, vt in omnibus iusto titulo possessionis antecessoris iusta detentio, quam in re habuit, non interrumpatur ex posteriore forsitan alienae rei scientia, licet ex titulo lucratiuo ea coepta est*, L. vn. C. de Vsucap. transform.

4) Bona fides a potissimo exemplo definitur, *opinio dominii.* Si tamen accuratius rem perpendas, multae res bona fide a nobis possidentur, quarum nos dominos esse, numquam opinati sumus: quod iis inprimis euenit, qui pinguiorem hereditatem adierunt. Quare praestat possessionem bonae fidei negatiue describi per *ignorantiam, qua nescimus, rem, quam possidemus, alterius esse.*

5) *Vnde oportet, vt, qui praescribit, in nulla* temporis *parte rei habeat conscientiam alienae.* cap. 20. X. de Praescription. add. c. 5.

6) Satis aequae tamen plerisque Iuris ciuilis rationes videntur. Vid. Henr. COCCEII Dissertatio de Finibus bonae fidei in praescript. & BOEHMERI Iur. Ecclesiast. Protest. II. 26. 52. quum contra Ius Canonicum tuendum susceperit. LYNCKERVS in Diss. de bona fide in praescriptionibus, tam iure Ciuili quam Canonico.

7) Bene dicit *interea.* Nam si completa vsucapione rescifcat, praescribentem etiam in foro conscientiae tutum putat Couarruuias. Vid. MVELEN Part. III. Fori conscient. quaest. 16. H.

8) Iure Naturae solo, bona fides neutiquam ad praescriptionem necessaria videtur, ne quidem initio possessionis, dummodo tantum temporis spatium effluxerit, vt praesumtio nasci possit, rem a pristino domino derelictam fuisse. Eo enim ipso, quod alter sciuit, vel certe scire debuit, rem esse in manu nostra, tacite saltem testatur, se nobis de ea non amplius facere controuersiam: qua derelictione legitimum rei dominium nobis acquiritur, perinde ac si eam iusto titulo quaesiissemus. Hac ratione gentes hodiernae regiones, quas possident, praescripserunt, etiamsi eas bellis iniustis primum subegerint. Eadem de caussa Theodosius Iunior, quum praescriptionem longissimi temporis introduceret, bonam in eam fidem non exegit. Primus eam adesse voluit Iustinianus eo casu, si pristinus rei dominus vindicare eam impeditus fuisset: donec Auctoribus Iuris Canonici bona fide in omnibus praescriptionibus opus esse, visum est. Inde patronis Fisci nata occasio, bona Coronae & Domanialia eximendi praescriptionibus. Caussati enim sunt, possessores eorum esse in perpetua mala fide, vtpote qui scire debuerint, eiusmodi bona non posse dominium mutare. Cuius iuris obseruantia quies generis humani saepissime turbata est: vtpote cuius interest, in his quoque praescriptiones admitti, vt litigiorum aliquis sit finis & possessio-

§. IV. REQVIRITVR deinde possessio continuata, non interrupta vel naturaliter [1], id est, vt aut ad verum interea dominum iterum peruenerit, aut pro derelicta aliquando iacuerit; vel ciuiliter [2], puta, si dominus super eadem re cum possessore litem contestetur, aut saltem per protestationes ius sibi suum saluum reseruet. Add. BOECLERVS & ZIEGLERVS ad Grotii L. II. c. 4. §. 9. Vbi tamen hoc obseruant, etiam tempus, quo auctor possedit, successori eius prodesse [3], dummodo vterque bona fide, & iusto titulo possidere coeperit. Alias enim nulla fiet coniunctio vel accessio temporis ex persona auctoris; adeoque vbi auctor in mala fide fuerit, eius possessio non accedit possessioni successoris, licet iustae. Idque obtinet tam in successore vniuersali, qualis est haeres, quam particulari, qualis est emtor, donatarius. Etsi autem auctoris vitium non prodest huic successori, vt is illius tempus sibi computare possit; si tamen hic in bona fide fuerit, eidem istud non nocet, sed ex propria possessione vsucapionem potest complere. Secus autem est in successore vniuersali [4], qui cum in omne ius defuncti succedat, eumque repraesentet, ignoratione sua, bonaque fide defuncti vitium non purgat. Sed & longius requiritur spatium, vt quis contra absentem praescribere possit, quam contra praesentem [5]. Breuiori quoque tempore vsucapiuntur res mobiles, quam immobiles [6]. Quod ideo videtur constitutum, tum quia grauius iudicatur immobilia amittere, quam mobilia, tum quia haec quam illa frequentius in commercia veniunt, simulque facilius est alienorum mobilium, quam immobilium bona fide possessionem nancisci; adeoque ex his non tanta litium seges metuenda,

sessiones tandem extra periculum vindicationis ponantur. Ceterum postquam b. f. possessor terminum legibus praescriptum adtigit, ius pristini domini penitus exstinguitur.

§. IV. 1) Veluti si res amissa, aut possessori vi adempta sit. Vid. *L. 12. & 15. D. de Vsurpat. & vsuc.*

2) *Vtramque autem* [possessionem] *ita demum esse legitimam, cum omnium aduersariorum silentio & taciturnitate firmatur: interpellatione vero & controuersia progressa, non posse eum intelligi possessorem, qui licet possessionem corpore teneat, tamen ex interposita contestatione, & caussa in iudicium deducta, super iure possessionis vacillet ac dubitet.* L. 10. C. de Adquirenda & retinenda possessione.

3) *Si quis loci vacantis possessionem propter absentiam aut negligentiam domini, aut quia sine successore decesserit, sine vi nanciscatur, quamuis ipse mala fide possideat (quia intelligit, se alienum fundum occupasse) tamen si alii bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa possessione res adquiri.* §. 7. Inst. de Vsuc.

4) *Diutina possessio, quae prodesse coeperat defuncto, & heredi & bonorum possessori continuatur: licet ipse sciat, praedium alienum esse. Quod si ille initium iustum non habuit: heredi & bonorum possessori, licet ignoranti, possessio non prodest.* §. 12. Inst. eodem. *Cum heres in ius omne defuncti succedit, ignoratione sua defuncti vitia non excludit - - - [nec] vsucapere poterit quod defunctus non potuit.* L. 11. D. de Diu. temp. praescript.

5) Possessor bonae fidei praescribit bona immobilia X annis inter praesentes, XX inter absentes: praesentes autem dicuntur, qui in eadem prouincia commorantur: & transit hoc ius etiam in successores, quamuis Auctor eorum possessionem mala fide nactus sit, modo sint successores singularis, *L. 5. D. de Diuers. & tempor. praescr. L. 1. C. de Praescr. longi temp.* Successori enim vniuersali vtique nocet mala fides defuncti, adeo, vt ne a sua quidem persona, praescriptionem inchoare possit, *L. 11. C. de Adquir. poss.* Heres enim succedit in omnia iura defuncti, adeoque etiam in eiusdem vitia, *L. 11. D. de Diu. & tempor. praescr.*

6) *Praescriptio enim rerum mobilium Iure Ciuili nouissimo fit triennio,* princ. Inst. de Vsucap. L. vn. C. de Vsuc. transform. *Ne domini maturius, suis rebus defraudentur - - - cautum est, vt res quidem mobiles per triennium, immobiles vero per longi temporis possessionem, (id est, inter praesentes decennio, inter absentes viginti annis) vsucapiantur.* Princ. Inst. de Vsuc. L. 12. C. de Praescript. longi temp.

da, quam ex illis [7]. PLATO de LL. L. XII. [T. II. pag. 954. Ed. Steph. pag. 990. 991. Ed. Wech.] ſuper vſucapione mobilium ita diſponit: *Si quis in vrbe aperte re illa vtatur, poſt annum, ſin in agro, poſt quinquennium ea ſit vſucapta. Sin in vrbe domi vtatur, triennio vſucapio compleatur. In agris ſi occulte habeatur, vsque ad decennium vindicatio datur ei, qui amiſit. Sin extra regionem, ſemper, quandocunque inuenerit, eam adprehendere poteſt.* Vſucapionem immobilium Platonicae ciuitatis inſtituta ignorant.

§. V. CAVSAE autem introductae vſucapionis ab interpretibus iuris Romani hae potiſſimum afferuntur, quod ad euitandas confuſiones, & amputandas lites reipublicae expediat, dominia inter ciues eſſe certa. Id quod fieri non poſſet, ſi negligentiae priorum dominorum in perpetuum indulgeretur, & nouiter in poſſeſſione conſtituti in perpetuo metu relinquerentur, ne res aliquando auocaretur [1]. Nec ſubſiſtere aliter inter homines commercia poſſent [2]. Quis enim cum altero contrahere, quis ab altero emere vellet, ſi nullius vnquam rei eſſet immota poſſeſſio? Nec ab euictionis praeſtatione ſatis heic remedii [3], quam ne poſt tantum temporis ſpatium praeſtare poſſet auctor, infiniti caſus poterant impedire. Et quam graues eſſent rempublicam agitaturae turbae, ſi tanto poſt tempore tot contractus reſcindendi, tot ſucceſſiones exinaniendae, tot poſſeſſores expellendi [4]? Add. BOECLERVS ad Grotii dictum locum §. 8. Ergo ſufficere videbatur ſat laxum ſpatium dominis indulgeri ad res ſuas recuperandas. Quod vbi per ſocordiam paſſi fuiſſent elabi, recte poſt ſeram ipſorum importunitatem amoliri poterat praetor [5]. Et vtut fortaſſe vnus vel alter citra culpam, & quia poſſeſſorem inueſtigare non poterat [6], rei ſuae perſecutionem inuitus omiſerit; tamen quod per eiusmodi ſtatutum vniuerſale paucis damnum emergit, vtilitate publica rependitur. Bene tamen obſeruandum, vt antiqui domini ſocordia poſſit praeſumi, neceſſum eſſe, vt tempus ad agendum fuerit velut vtile, & idoneum. Inde aequiſſimum eſt, vt ad praeſcriptionem non valeat illud tempus, quo ciuitas bellum intra

7) *Adde, quod diutius durant & facilius dignoſcuntur.*

§. V. 1) Hinc CICERO oratione pro Caecina vſucapionem fundi *finem ſollicitudinis ac periculi litium* vocat. Vid. Legem Venetorum apud Petr. BEMBVM L. III. Hiſtor. Venetae p. 39. H.

2) Haec cauſa eſt, quamobrem apud populos, qui Mercurium prae caeteris colunt, ſine finem praecipue in flore commerciorum collocant, tempora praeſcriptionum ſoleant eſſe contractiora: rerum etiam, quae alias vſucapi nequeunt, verbi gratia, furtiuarum, vſucapio facilius permittatur. Apud Suecos tempus eſt annus & ſex hebdomades in hereditariis & aliis bonis acquirendis: tres anni in fundis & agris quiete poſſeſſis: praeſcriptio memoriam excedens in re incerti tituli; teſte Ioan. LOCCENIO Diſſ. 6. Synopſ. iur. Suetic. §. 9. H.

3) Vid. infra L. V. c. 5. §. 5. in fine.

4) Quae ſententia recti iudicii, Arati Sicyonii fuit, apud CICERONEM de Officiis, Lib. II. c. 23. *Et quinquaginta annorum poſſeſſiones mouere non nimis aequum putabat, propterea quod tam longo ſpatio multa hereditatibus, multa emtionibus, multa dotibus tenebantur, ſine iniuria.*

5) Vnde in Iure Romano is alienare videtur, qui patitur vſucapi, *L. 28. princip. D. de V. S.* Alienationis verbum etiam vſucapionem continet. *Vix eſt enim, vt non videatur alienare, qui patitur vſucapi*, L. 28. princ. D. de V. S.

6) Neque tamen praeſcriptio eo impeditur, quod poſſeſſorem ignorauit dominus. Lege Ciuili res ita ordinatur, vt ei, qui poſſeſſionem rei ſuae amiſit, integrum ſit eam vindicare: cui proinde non ſuccurritur, ſi poſſeſſorem non detexerit. *Probatio huius ſcientiae, nouis nos*, inquit Iuſtinianus, *immerſiſſet difficultatibus. Vt bono* initio

intra sua viscera habuit. Sicuti Honorius legem tulit: *Ne id tempus, quod Vandali Romano in solo morarentur, ad pariendam praescriptionem valeret quidquam.* PROCOPIVS Histor. Vandal. L. I. [c. 3.]

§. VI. NON autem necessum est, vt cum Hugone de ROY *, de eo quod iustum est. L. III. tit. 3. 4. circa explicandam legum ciuilium aequitatem in constituendo vsucapionem iure confugiamus ad potestatem puniendi sontes, quae imperantibus in ciuitatibus competit. Quasi scilicet ideo vindicationem rerum suarum omittentibus post certum tempus actiones denegentur, quod iure meritoque sontium numero possint adscribi, qui patiantur rem suam vsucapi; & peccent negligendo rem suam non tantum in communem societatis perniciem, verum eo ipso contra naturam suam, quae bonum, & vtilitatem publicam vbique circumfert. Inde vti quondam a Solone poena in negligentes fuit constituta: ita heic negligentiam dominorum amissione dominii rei multatam. Enimuero hautquidquam primarius scopus legis de vsucapionibus est sontes multare, sed vt ne propter incerta, & in suspenso haerentia dominia ciuitates perturbentur. Etsi ex consequenti sit, vt, cui ob vindicationem diu neglectam actio deinceps denegatur, damnum aliquod patiatur. Deinde poenae propriε dictae rationem non habet exclusio ab aliquo commodo, quod non nisi vigilantibus, & rerum suarum satagentibus expositum est. Nam non sine figura dicitur: vlciscuntur ignauos mores sui; & socordibus sat poenae esse, quod ab omni honore exclusi in obscuro vitam transire cogantur. Sed nec illud recte dicitur, in rempublicum peccare, qui res suas patiuntur vsucapi. Nam hi quidem publico nocent, qui vel rebus suis abutuntur, vel dum iisdem adhuc velut domini incubant, per negligentiam eas inutiles fieri patiuntur. At quae res vsucapitur, illa vtique ab aliquo curatur, sic vt in vsus reipublicae sit habilis. Parum autem reipublicae interest, vtrum fundus a Caio, an a Seio curetur, modo desertus non iaceat. Adde, quod vbi ex poena in alium priuatum deriuatur commodum aliquod, necessum sit, ipsum a peccante in-

4M 2 signiter

initio possessionem ferentis, & vtriusque partis domicilio requisito, sit expedita quaestio pro rebus vbirunque positis: NVLLA SCIENTIA VEL IGNORANTIA EXSPECTANDA, *ne altera dubitationis inextricabilis oriatur occasio.* L. 12. C. de Praescrip. longi tempor. Sufficiebat igitur, praesumtioni generali locum esse, nouum possessorem pristino domino innotuisse: quae praesumtio cum saepissime falleret, ideo annus in LL. XII. tabularum vsucapioni rei mobilis praefinitus a Iustiniano mutatus est in triennium, biennium vero, quod in rebus immobilibus desiderabatur in X. annos inter praesentes, XX annos inter absentes. *Sed & si quis res alienas, Italicas tamen, bona fide possidebat per biennium, miseri rerum domini excludebantur; & nullus eis ad eas reseruabatur regressus: quae &* NESCIENTIBVS DOMINIS *procedebant, quo nihil inhumanius erat, si homo* ABSENS ET NESCIENS TAM ANGVSTO TEMPORE SVIS CADEBAT POSSESSIONIBVS, L. vn. C. de Vsuc. transform.

§. VI. * Voluit hic praeter caussas impellentes, de quibus §. praeced. dictum, vsucapionis in ciuitatibus verum fundamentum indigitare. Forte autem rectius dicitur, vti summus imperans iure supremae potestatis dominium variis modis temperare & circumscribere valet; ita vsucapionem quoque introducere posse. Quanquam cum sub summo imperio etiam ius puniendi contineatur, & cuius res vsucapitur, poenam in effectu sustineat, Romani ad iustitiae vindicatiuae regulas etiam vsucapionem attemperauerint, ob iustam ignorantiae caussam restitutionem in integrum concedentes, vt constat *ex tit. D. Ex quibus caus. maior. tit. C. de Restitut. milit. L. vnic. C. Si aduers. vsucapionem.* H.

ſigniter fuiſſe laeſum. Atqui cui per vſucapionem dominium adiicitur, hautquaquam per negligentiam domini laeſus fuit. Non recte quoque huc adplicantur verba ex L. 31. D. Depoſiti: *Male meritus publice, vt exemplo aliis ad deterrenda maleficia ſit, etiam egeſtate laborare debet.* Cum igitur lex de vſucapionibus poenalis non ſit, fruſtra diſputatur, quare negligentia domini potiſſimum amiſſione rei, & non multa aliqua pecuniaria coërceatur. Etſi ſatis conſtet, per eiusmodi multam leges ciuiles non potuiſſe finem ſuum obtinere: qui erat, praeſcindere lites aeternum pullulaturas, & diuturnos poſſeſſores, quorum fauor magnus eſt, aliquando ſecuros praeſtare. Nam & ſuper vindicatione adeundum erat tribunal, in quo cognitio eo futura erat intricatior, quo diutius res in aliorum poteſtate fuerat; & poſſeſſione ſua vtique dimouendus erat poſſeſſor; cui titulus, ſuus, & bona fides nihil proderat, ſi multa illa magiſtratui adplicaretur. Sin eadem ipſi poſſeſſori in ſolatium tribueretur, ne ſic quidem omnis difficultas tollebatur. Nam ſi minor eſt multa, quam quanti intererat, rem a poſſeſſore non fuiſſe auocatam, huic non conſulitur: ſin aequalis aut maior, domino antiquo parum accedet. Ergo nulla heic ad tranquillitatem expeditior via, quam poſt vſucapionem completam antiqui domini ius declarare extinctum.

§. VII. Caetervm quo iure vſucapio ſit introducta, non adeo inter eruditos conuenit. Plerique iuri ciuili eiusdem incunabula adſcribunt, eamque inter modos adquirendi contradiſtinguunt illis, qui iuris gentium vulgo dicuntur. Imo eousque progreditur Cviacivs ad L. 1. D. de Vſucap. vt dicat, vſucapionem pugnare cum iure gentium, quod ea dominium inuito auferat; pugnare quoque cum aequitate naturali, etſi hoc fiat bono publico. Vſucapionem enim damno eſſe dominis, reipublicae autem eſſe bono. Ad quod Hugo de Roy dicto loco reponit, dominum eo ipſo, dum legibus ciuilibus ſe ſubiicit, quae vſucapionem ſtabiliunt [1], ſaltem implicite in eam dominii translationem conſentire. Sed & illud ad ius gentium non quadrare arguit Cviacivs, quod qui a non-domino poſſidet, iure gentium dominus non ſit. Nam fieri iure gentium nullo modo poſſe, vt non-dominus alium dominum faciat. Enimuero iure ciuili eum, qui a non-domino traditum acceperit, dominum effici, ſi vſuceperit. Ad quod Hugo de Roy L. III. tit. 4. §. 8. reposuit, in vſucapione venditorem aliumue non-dominum titulum tantum dare,

§. VII. 1) Quae ratio vſucapionis ſatis valida videtur. Vtique enim Legislatoribus integrum eſt, iura dominii diuerſis circumſcribere limitibus, & ea ſine expreſſo conſenſu, imo interdum inuito domino in alium transferre. Etſi igitur praeſcriptio in Iure Naturae nihil prodeſſet, (quod tamen aliter ſe habere, infra oſtendetur,) adhuc tamen, in Statu Ciuili neutiquam pro iniqua haberi poſſet, quamprimum a legibus ciuilibus probatur. Ceterum nouiſſimo Iure ciuili longiora vſucapiendi ſpatia prudenter breuioribus iuris antiqui temporibus ſubſtituta ſunt. Rariſſime enim vir bonus & probus vſucapione vti poterat, quamdiu ea Romae, in re mobili, anno vtique vno, in immobili biennio fiebat. Quod autem Deus in lege Moſaica, propter rationes Reipublicae Iudaicae ſingulares alienationem bonorum immobilium in perpetuum interdicit, inde non magis inferri poteſt, praeſcriptionem Iure Naturae illicitam eſſe, quam quidem inde cogi poteſt, omnem alienationem rei immobilis Iure Naturae vetitam eſſe. Exemplum Iephtae iam adductum fuit in nota 7. ad §. 2.

2) Haec aſſertio non conuenit illis, quae ſupra habet

re, & possessionem bonae fidei: dominium autem a sola lege adiici, vel ab eo, cui legem ferendi, & dominia de vno in alterum transferendi ob iustam boni publici causam etiam iure gentium legitima est potestas; annuente dominii translationem ipso quoque negligente domino; vel etiam praesumto ipsius consensu ex diuturno silentio. Quidam eo nomine vsucapionem iuris esse ciuilis ac positiui pronunciant, quod solum tempus non possit alicui ius dare, vbi quis illud sibi ab initio ex alia causa non pepererit; quippe cum tempus in se nullam habeat vim effectricem. Nihil enim fieri a tempore, etsi nihil non fiat in tempore. Vbi hoc quidem constat, ex mera determinatione iuris ciuilis pendere, quare vsucapio decimo potissimum, aut vicesimo anno, non nono aut decimo sexto compleatur: tamen quin consensus gentium *, suadente pace generis humani, diuturno tempori aliquam vim moralem assignare potuerit, negari non potest, saltem hactenus, quod tractu temporis certae praesumtiones, ac fauores aliis ex causis prouenisse censeantur, quibus possessoris ius muniatur. Licet enim sola ratio naturalis, & omnium gentium consensus ab exsistentia puncti alicuius productionem iuris cuiuspiam non suspendant; potuerunt tamen eundem effectum tribuisse spatio temporis, insignem latitudinem complexo. Alii lubrice heic aut timide loqui maluerunt; scilicet cum tantam reipublicae vtilitatem in lege vsucapionis versari viderent, probabile quidem iudicarunt ex rei natura, & ante omnem legem positiuam vsucapionem habere vim transferendi dominium; cum naturalis ratio quam maxime ea fieri iubeat, quae bono publico & paci conducunt. Quod tamen ita temperant, vt addant, lumen rationis dictare, hoc esse valde conueniens, expedire, vt lege positiua statuatur; non tamen ita esse necessarium, vt ab ipsa lege naturali stabilitum sit. Multi praescriptionem iuri naturali non repugnare, aequitatem naturalem secum habere, iure aequissimo, & quasi lege naturae niti agnoscunt; eandem tamen iuris esse naturalis diserte pronunciare detrectant. Add. GROTIVS L. II. c. 4. §. 9. BOECLERVS & ZIEGLERVS ad Grotii d. l. §. 1.

§. VIII. GROTIVS L. II. c. 4. quo ostenderet, ad ipsum ius naturale vsucapionem pertinere, adeoque eandem recte allegari inter eos, qui eo solo iure inter se reguntur, ipsius fundamentum statuit in tacita derelictione prioris domini [1]. Ad quod demonstrandum praesupponit, naturale esse, vt iure

habet AVCTOR L. II. c. 3. §. 22. Quare verius est, consensum gentium tantum eo allegari heic posse, vt argumentum a posteriori, vt in scholis loquimur, praebeat, modum huncce acquirendi naturali iuri conuenientem esse. Addendum heic, esse etiam quaedam inter gentes siue in statu naturali, quae praescriptioni non subiaceant, vt res merae facultatis. Apud H. GROTIVM L. XVII. Hist. Belgic. ad A. MDCIIX. dicebant Bataui: *Nullam valere, quamuis longissimam possessionem, aduersus iuris gentium auctoritatem.* Et aduersus veritatem nulla valet praescriptio. TERTVLLIANVS libro de velandis virginibus: *Veritati nemo praescribere potest, non spatium temporum, non patrocinium personarum, non priuilegium regionum.* POLYBIVS L. XIV. Hist. c. 3. de veritate: *Ipsa per se, nescio, quomodo in animos hominum se insinuat; & modo repente illam vim suam exserit, modo tenebris obtecta longo tempore, ad extremum suapte vi ipsa vincit obtinetque, & de mendacio triumphat.* Conf. H. CONRINGIVS Censur. Diplomat. Ludouician. c. 19. Add. AVCTOR infra L. V. c. 10. §. 15. H.

§. VIII. 1) Conf. WERLHOFII Vindiciae Grotiani dogmatis de praescript. inter gentes liberas, §. 9. & seqq. vbi hic Grotii locus illustratur.

iure suo se quis abdicare possit, vbi diutius id retinere non placuerit. Verum vt voluntas illa abdicandi effectum aliquem in ordine ad alios producat, necessum esse, vt eadem per certa signa se ostendat; cum naturae humanae non sit congruum, solis actibus internis aliquam efficientiam extrinsecam tribuere. Inter signa autem esse & verba, & facta. Et quidem vbi verbis voluntas fuit significata, vsucapionis moras expectari non debere, cum statim in alterum ius transeat. Id quod & locum habet, vbi facto positiuo voluntatem quis suam indicauerit, puta, si eandem abiecerit, aut deseruerit; nisi ea sit rei circumstantia, vt temporis causa abiecta, aut deserta censeri debeat, cum animo eandem requirendi & repetendi. Add. *L. 9. §. vlt. D. de A. R. D. L. 8 D. ad L. Rhodiam. L. 43. §. 11. D. de Furtis. L. 2. §. 1. D. de Pactis.* Sic & si rei dominus sciens cum possessore tanquam cum domino super ea re contrahat, ius suum merito remisisse censebitur, & quidem vt in ipso contractus completi momento id extinguatur. Ergo vsucapionem in illis duntaxat rebus obtinere, quibus prior dominus sese neque verbis neque facto aliquo expresso abdicauit, sed vbi adeo eiusdem voluntas ex neglecta inquisitione & vindicatione praesumitur. Nam etiam non facta, seu omissiones cum debitis circumstantiis consideratas, haberi moraliter pro factis, quae silenti praeiudicare queant. Vid. Numer. XXX, §. 12. *L. 17. §. 1. de Vsuris L. 44. D. de A. R. D.* Enimuero vt ex omissione praesumatur voluntas, necessum esse, vt ea non processerit ex simplici & inculpabili ignorantia. Ergo possessoribus rerum alienarum tacito consensu dominorum dominium adquiri, si sciuerint, illos rem suam possidere, & tamen eandem vindicare omiserint [2], cum commodam eius vindicationis occasionem haberent. Nam talis negligentiae, ac silentii scientis & libere volentis, nullam aliam posse assignari causam, quam quia nulla amplius eius rei cura tangatur, eamque inter suas habere non velit. Add. BOECLERVS ad Grot. dicto loco, §. 5. & ZIEGLERVS ad d. l. Porro vt quis praesumatur sciens vindicationem rei suae negligere, validam praebere coniecturam diuturnitatem temporis. Nam fieri vix posse, vt multo tempore non innotescat nobis, rem nostram ab alio detineri; aut vt non sit occasio vindicationem suscipiendi, vel saltem alterius possessionem denunciando ac protestando interrumpendi. Nec minus longo tempore expirare solere metum semel incussum, simulque media parari, ne a detentore rei nostrae metuere cogamur. Praesumtioni autem illi, quod nemo temere sua iactare credatur, opponit alteram [3], quod nemo credatur rem illam ad se velle pertinere, circa quam nullam curae significationem longissimo tempore edit. Isthaec omnia etsi plausibiliter dicantur, certum tamen est, diuturnum

2) Vel iustis armis, vel saltem denunciatione publice interposita. Quare si quis cum altero aequis conditionibus pacem fecerit, nulla iuris sui mentione facta: aut si quis insignia vel titulum nomenue amissae rei vsurpare omiserit: aut titulum, quo res designatur, possessori dederit, & ad haec tempus memoriam hominum excedens simul accesserit, nulla sane alia coniectura quam tacitae derelictionis capi potest. Quid autem vetat, derelictionem hancce tacitam, cum temporis accessionem desideret, praescriptionem appellare? V. THVANVM L. LXXV. Histor. ad A. MDLXXXI, vbi memorat Ludouicum Gonzagam Niuernum, ne iuri in Brabantiam praetenso per silentium suum praeiudicium faceret, scriptum ea de re edi curauisse. H.

3) Huc GROTIVS in fine demum pergit, postquam satis apposite ea ratione vsus est, quam AVCTOR inferius refutat, & quae ab ea iuris praesumtione depromitur, qua quilibet habetur pro viro bono, donec probetur contrarium.

num filentium non femper ad praefumtionem tacitae derelictionis valere [4]. Nam & contingere poteft, vt quis per longiffimum tempus ius fuum ignorauerit, aut metu impotentiaque vindicandi cohibitus fuerit, (vid. c. 13. 14. cauf. 16. quaeft. 3. apud GRATIANVM.) Et vbi quis quamuis longo poft tempore rem fuam repetit, nunquam antea pro derelicta eandem habere potuit. Adeoque ifthoc fundamentum praefcriptionis non erit vniuerfale. Quod autem GROTIVS addit, ideo etiam ex diuturno filentio domini derelictionem praefumi, quod *non putandum fit, homines eo inuicem animo effe, vt rei caducae caufa aliquem velint perpetuo in peccato verfari;* id nihil eft. Nam praeterquam quod de pietate mortalium tam prolixe fibi polliceri fimplex videatur; (add. ZIEGLERVS ad Grot. dicto loco §. 8.) vtique bonae fidei poffeffor, qualem ad nanci-fcendum per vfucapionem dominium aptum diximus, in nullo verfatur peccato; quippe cum modus, quo in poffeffionem peruenit, non aliud ipfi perfuadeat, quam fe iam tum cum poffeffione etiam dominium adquifiuiffe. Neque ad hoc quis videtur teneri, vt ius fuum legitimo & probabili titulo fundatum vltro in dubium reuocet. Quod fi autem omnino in poffeffione rei alienae peccatum aliquod haereat, id purgandum fuerit non filentio domini, fed expreffa confeffione, iurisque fui renunciatione, fiquidem plene poffefforis confcientiae confulere cordi erat. Atqui hoc cafu non ex vfucapione, fed ex facto ipfius domini ius poffeffori nafcetur.

§. IX. INTER hafce difcrepantes fententias id quidem liquidum videtur, quemadmodum dominia rerum pacis caufa funt introducta, ita & illud ex eodem fonte promanare [1] quod poffeffores bonae fidei aliquando fint in tuto collocandi, neue ipfis in perpetuum fuper fua poffeffione controuerfia queat moueri. Quantum autem fit illud fpatium, intra quod poffeffio bonae fidei in vim dominii eualefcat, praecife neque naturali ratione, neque vniuerfali gentium confenfu determinatum deprehenditur; fed arbitratu boni viri non citra aliquam latitudinem definiendum erit. Ita tamen, vt latitudinem illam non cauillemur ad eum modum, vti fecit HORATIVS L. II. epift. 1. [v. 34. fqq.]

Si meliora dies, vt vina, poëmata reddit,
Scire velim pretium chartis quotus arroget annus?
Scriptor abhinc annos centum qui decidit, inter
Perfectos, veterefque referri debet? an inter
Viles atque nouos? excludat iurgia finis.

Eft

4) Silentium priftini domini, plerumque inde oritur, quod 1) vel ignorat, in cuius manibus res fua fit, vel 2) quod iuris fui ignarus eft, vel quod 3) impedimentum ei iniicitur, quo minus rem repetat. Quare derelictio proprie fic dicta in praefcriptione rariffime fingi poteft, quum ea plerumque inuitis opponatur. Iuris Ciuilis quoque interpretes fola faepe poffibilitate contenti funt, quando de negligentia prioris domini quaeritur. Vid. §. 5. nota 6. Germana igitur ratio praefcriptionis quaerenda in dominio putatiuo, quod, fi per tempus legitimum verus dominus non fuerit detectus, cum vero dominio confunditur. Vbi priftinus dominus amiffionem dominii pro cafu fortuito habere debet.

§. IX. 1) Admitti haec ratio poteft, vt tamen non fit praecipua: nam vt dominus rem amittat propter folam fidem rem illam nacti & longo tempore tenentis, ni factum aliquod domini accedat, pax humani generis non videtur efflagitare.

Eſt vetus atque probus centum qui perficit annos.
Quid? qui deperiit minor vno menſe vel anno.
Inter quos referendus erit? vetereſne Poëtas?
An quos & praeſens, & poſtera reſpuit aetas?
Iſte quidem veteres interponetur honeſte,
Qui vel menſe breui, vel toto eſt iunior anno.
Vtor permiſſo, caudaeque pilos vt equinae
Paulatim vello, & demo vnum, demo etiam vnum.

Add. GROTIVS in Flor. ſparſ. ad L. 177. de Verb. ſignif. In deſignando autem hoc tempore ratio habebitur & antiqui domini, & recentis poſſeſſoris. Illius quidem, vt ne mature nimis a perſequenda & inueſtiganda ſua re excludatur. Vbi naturaliter aequum eſt, vt inter abſentes non ita cito compleatur vſucapio, quam inter praeſentes. Poſſeſſoris autem, ne praeter meritum detrimentum capiat, ſi eo tempore res auferatur, quando ſibi per euictionis [praeſtationem] [2] conſulere amplius nequit, aut cum res iſta velut in fundamentum fortunarum ipſius eualuit. Sic & cum res mobiles frequentius per commercia tranſeant ad alios, quam immobiles, & illarum auctores vt plurimum difficilius iterum queant inueniri, quam harum; rationis vtique eſt, longius indulgeri ſpatium vindicaturis res immobiles, quam mobiles. Praeſertim cum hae quam illae vſu citius deterantur. Nam parum erat interfuturum antiqui domini, tanto poſt rem ſuam detritam & corruptam recuperare. Ac licet lucroſo titulo rem quis fuerit nactus, durum tamen eſt, & ad querelas patens, tanto poſt tempore auelli rem, quae dudum cum patrimonio alicuius velut coaluit. Praeſertim cum parum moleſtiae credatur ſentire, ſi quis in perpetuum carere cogatur re illa, qua per magnum vitae ſpatium aequo animo caruit, ac intra quod de aliis rebus ſatis ſibi potuit proſpicere. Quo adplicari poteſt illud CICERONIS Offic. II. [c. 22.] *Quam habet aequitatem, vt agrum multis annis ante poſſeſſum, qui nullum habuit, habeat, qui autem habuit, amittat* [3]? videatur *ibidem* latius de facto Arati Sicyonii. Sic vt conſideratis hiſce omnibus facile ſit, in ſingulis caſibus arbitrio boni viri inuenire terminum vſucapionis, aequitati naturali conuenientem. Etſi in ciuitatibus melius ſit, in compendium mittendis litium ambagibus, in vniuerſum vſucapionibus pro rerum conditione certos ac fatales terminos praefigere. Igitur nobis omnino videtur vſucapionem, prout abſtrahit a punctis temporum per leges ciuiles deſignatis, eſſe velut appendicem & conſectarium dominii rerum. Adeoque cum dominia rerum introducerentur [4], id quoque pacis cauſa placuiſſe, vt qui aliquid neque vi, neque clam, neque precario, ſuo nomine poſſideret, tantiſper dominus praeſumeretur, quoad ab altero contrarium probaretur; qui autem per longiſſimum temporis ſpatium, per quod nemo

tare. Aliam rationem adduxit H. CONRINGIVS ex fine rerumpublicarum ciuilium, quae pro ſcopo promiſcuam imperantium & populi vtilitatem habet. De qua dixi *Diſſertat. de modo conſtit. ciuitat. ſect. 1. §. 5.* Alii fauorem poſſeſſoris allegant, vt is indemnis ſeruetur. Enimuero ſi ratio haec genuina eſſet, breuius etiam tempus ſufficeret, & annon aequum eſt, veterem quoque poſſeſſorem & dominum indemnem ſeruari? H.

2) Antea hic legebatur, *per euictionem*, parum accurate.

nemo mediocriter diligens rem suam negligere creditur[*], quid bona fide possederit, serum petitorem plane possit repellere, quia non citius rem suam vindicatum iuerit.

§. X. His positis, & si ratio vsucapionis non in sola antiqui domini derelictione collocetur, facilius expeditur quaestio sat intricata; an, & quomodo nondum natis per tacitam derelictionem parentum & maiorum suorum possit ius decedere? Quae quaestio duplici modo potest intelligi; vel de vsucapione completa, antequam isti nascerentur; vel quae incepta duntaxat est patre viuo, eodem moriente nondum completa. Priori sensu si quaestionem negemus, id oritur difficultatis, quod hoc modo nihil proficiatur ad tranquillitatem imperiorum ac dominiorum; cum pleraque bona talia sint, vt in posteros transferri sint idonea; adeoque frustra pater repellatur, si filius actionem queat instaurare. Sin autem eandem affirmemus, mirum videbitur, quomodo silentium, & negligentia nocere illis possit, qui loqui, aut actionem intendere non potuerunt, quippe qui nec exsisterent; aut quomodo aliorum factum aliis damno esse queat. Quem nodum ita soluit Grotius dicto loco §. 10. quod vti rei non exsistentis nulla sunt accidentia; ita eius, qui non est in rerum natura, nullum ius sit; adeoque nec ereptum quid eidem possit dici. M. Seneca Lib. I. Controu. 6. *Quam diu non sumus, natura nos regit, & in quemcunque vult casum nos mittit. Hinc sumus aestimandi, cum sumus nostri.* Per eum autem, qui nondum est in rerum natura, intelligimus eum, qui nondum conceptus est, non qui iam in vtero est. Qui in multis partibus iuris in rebus humanis esse intelligitur [1]. Vid. *L. 7. princ. D. de Ventre in possess. mittendo. L. 7. D. de Suis & legit. haeredibus. L. 231. D. de Verb. signif.* Accedit, quod bona parentum tunc demum ad liberos pertinere incipiant, quando parentes eadem obtinent ad illud vsque tempus, quo in liberos transire debent. Id quod paulo latius potest deduci. Scilicet illi, qui nondum est, non potest ius aliquod quaeri, nisi mediate per alium iam exsistentem, per quem istud in deinceps nasciturum deriuetur; ita tamen, vt ius illud effectum non habeat in ordine ad nasciturum, nisi postquam ipse natus est. Idque contingit, quando aliquid alicui adquiritur vel traditur, cum hoc habendi modo obtinendum, vt illud ad successores quoque suos demittat. Vbi tamen discrimen aliquod deprehenditur. Quaedam enim ita conferuntur in alterum, vt conferentis nihil intersit, vtrum ad posteros alterius res illa perueniat, an non; & si quantum ad ipsum, facultatem habeat is, cui quid confertur, id ad posteros transmittendi. Quaedam autem ita conferuntur, vt conferens in modum habendi a se determinatum ius sibi aliquod retineat, ita vt iste citra ipsius consensum mutari nequeat. Vtrouis modo possideatur aliquid ab nondum nati antecessore ad ipsum transmittendum, si quocunque modo intercipiatur, aut alienetur, antequam is nasca-

3) Et Plutarchus in Arato, & Pausanias in Corinthiac. H.

4) Vbi conuentionem quidem fingi, minime necesse est. Vid. dicta ad §. praecedentem nota 4. Inhaeret hic Auctor commento suo, de dominio per conuentionem primum introducto, quod supra aliquoties refutatum fuit.

§. X. 1) Vid. supra L. I. c. 1. §. 7. nota. 2.

nascatur, deinceps nascituro hautquaquam iniuria fit, nisi saltem praetensio ad id per modum haereditatis ipsi relicta sit. Nam priori casu, quia res cum modo habendi plene est penes possessorem, siquidem ille eam alienauerit, aut quacunque ratione factum sit, vt ea non amplius sit ipsius, omne prorsus eiusdem ius extinguitur; adeoque non potest in nondum natum deriuari, qui ad talia maiorum suorum bona nullum potest ius praetendere, nisi quod ipsi iam exsistenti ab iisdem velut de manu in manum traditur [2]. Vid. *L. 7 §. 1. D. de Senator.* Posteriori autem casu [3], cum penes eum, qui alteri rem aliquam contulit, potestas adhuc sit circa modum habendi, sane nihil agit possessor in praeiudicium successorum [4], si rem istam alienet, aut quocunque modo subductam pro derelicta habeat, nisi conferens consentiat. Haec quanquam ita sint; Pisistrato tamen secus visum, ex epistola ipsius ad Solonem adparet, dum inter alia ita scribit: *Neque mihi rem alienam vsurpaui. Quippe genus a Cecrope duco. Id enim mihi meo iure vendico, quod Athenienses olim quum iureiurando firmassent, Codro illiusque genti praebituros, postmodum abstulerant.* Diogenes LAERTIVS in Solone. [L. I. §. 53.] Quaestio porro posteriori sensu accepta ab ICtis Romanis negatur, quod scilicet in vsucapione coepta tempus non currat, sed quiescat intra annos pupillares, & iis exactis demum iterum currere incipiat [5]. Putauerim tamen, dari posse casus, vbi fauor possessionis praeponderet fauori aetatis, verbi gratia, si ad complendam vsucapionem vnus aut alter duntaxat mensis mihi deesset, & moraliter certum foret, intra id tempus antiquum dominum mihi litem super ea re non moturum: & vero contingeret istum decedere, haerede relicto filio recens genito. Heic vtique propter duos istos menses post annum vigesimum quintum lite demum me pulsari nimis durum foret. Praesertim si nunc euictio ab auctore meo non amplius mihi possit praestari; quae obtineri poterat, lite tunc mota, antequam in pupillum bona deuoluerentur. Heic sane vir bonus arbiter captus, quique rationes aequitatis in vsucapione non ex sola antiqui domini negligentia petendas nouerit, pro me potius, quam pro altero sententiam feret. Neque adeo durum videtur, vt quod ius viuo adhuc patre iam velut animam agebat, sub filio pupillo

2) *Item* Labeo *scribit, etiam eum, qui post mortem patris Senatoris natus sit, quasi Senatoris filium esse. Sed - - - non proprie Senatoris filius dicitur is, cuius pater Senatu motus est, antequam iste nasceretur. Si quis conceptus quidem sit, antequam pater eius Senatu moueatur, natus autem post patris amissam dignitatem: magis est, vt quasi Senatoris filius intelligatur. Tempus enim conceptionis spectandum, plerisque placuit.* L. 7. §. 1. D. de Senatoribus.

3) Vid. L. VIII. c. 5. §. 9.

4) Hinc verior est sententia, feudi a vasallo alienati praescriptionem non nocere agnatis, quamdiu successio ad eos nondum deuoluta est. Vid. STRVVIVS Syntagm. iur. feudal. c. 13. aph. 17. Addenda videtur limitatio. Nisi illius, qui rem contulit, factum aliquod concurrat; vti fit, si populus qui regnum Regi eiusque posteris vsufructuarie dedit, Rege ius suum negligente, longissimo tempore taceat. H.

5) *Non est incognitum, id temporis, quod in minore aetate transmissum est, longi temporis praescriptioni non imputari: ea enim tunc currere incipit, quando ad maiorem aetatem dominus rei peruenerit.* L. 3. C. Quib. non obiicitur longi tempor. praescriptio.

§. XI. 1) ICti Galli in contrariam partem disputant. Cum Angli Caletum a Gallis repeterent, Hospitalius, memorante Camdeno ad A. MDLXVII. dicebat: *Praescriptionem temporis, quam allegant, inter Principes locum habere nullum, sed ius semper valere, & ex XII Tabulis, aduersus hostem aeternam esse auctoritatem.* Idem Petrus PVTEANVS peculiari Dissertatione conatus est adstruere, aduersus quem nuper vindicias pro Grotio scripsit D. Ioh. WERLHOFIVS. H.

2) Con-

pupillo penitus expiret. Praesertim cum longe aegrius sit mortalibus, re diu possessa cedere, quam nondum parta excludi.

§. XI. Ex hisce adparet, eos quoque, qui solo iure naturae & gentium vtuntur, inuicem posse opponere diuturnam, non interruptam, & bona fide partam [1] possessionem [2]. Idque eo magis, quo grauioribus motibus publicae possessiones, quam priuatorum inquietantur. Etsi fatendum sit, in publicis controuersiis, saepe non adeo necessarium esse ad vsucapionem prouocare, cum possessoris ius ex aliis fundamentis longe solidius possit [3], saltem debeat, deduci. Et iam Boeclervs ad Grotii dictum locum § 2. obseruauit, *saepe compendium loquendi eos sequi, qui in hoc vsucapionis negotio temporis tantum mentionem faciant. Subintelligi enim debere, quae tempori coniuncta sunt; vt est omissio rei, seu animus omittendi, siue indicia omissi dominii. Cumque in auribus vulgi, & in summam plausibile sit temporis nomen, (quasi scilicet continuatio temporis lucrifaciat alleganti caeteras probationes,) inter strategemata politica esse, rudiore Minerua in his nominibus versari, & tanquam generale temporis nomen iactare; explicationibus, & adiunctionibus, quae rei per se nihil efficienti robur aliquod circumponere queant, vltro vitatis; in locum earum exemplis argumentantium sine discrimine cumulatis, quo orationi species & copia accedat.* Apud Tacitvm A. VI. [c. 31. num. 3. 4. Ed. Rycquii.] *vaniloquentia* dicitur, quod Artabanus *veteres Persarum ac Macedonum terminos reposceret.* Quod idem faciebat longo post tempore Sapores apud Ammianvm Marcellinvm Lib XVII. c. 5. Cui reponebat Constantius, par pari referens; *mirari se, ob itum illum esse, quod Persae Macedonibus seruierint, quibus per Romanos subactis, illorum etiam serui Romanae ditionis facti sint;* apud Zonaram Tom. III. Vid. quoque Herodianvs L. VI. c. 2. 4. Sic & Solymannus saepe solitus est dicere, Romae ac totius Occidentis imperium ad se spectare, propterea quod ipse Imperatoris Constantini, qui imperii sedem Byzantium transtulit, legitimus sit successor. Etsi in nobilissimis exemplis praeter diuturnitatem possessionis etiam titulum, dominium producere aptum, allegari videas. Vid. Iudic. XI, 15. seqq. [4] Sic Isocrates sub

2) Contrarium adsertum iuit Petrus Pvteanvs, quo iurium regis Christianissimi intelligentiorem Gallia vix tulit, & qui Regi quondam a Consiliis & Bibliothecis fuit, in Disputatione sua contra Hugonem Grotivm & Albericum Gentilem scripta, sub titulo, *Si la prescription a lieu entre les Princes souverains*, & inserta praeclarissimo Operi, varias dissertationes complexo, *touchant les Droits du Roy très-Chrêtien*, quod Parisiis primum A. MDCLV. deinde Rothomagi A. MDCXX. prodiit, in quo in dissertatione *du droit du Roy au Royaume de Bourgogne contre les pretentions des Empereurs d'Allemagne* c. 5. continetur. Iuit ei obuium Iohannes Werlhofivs V. Cl. in Vindiciis Grotiani Dogmatis *de Praescriptione inter gentes liberas*, contra illustrem scriptorem Gallicum, Petrum Puteanum. Quae dissertatio Werlhofii lectu dignissima est, in eaque inprimis nobilis instantia, qua in fine operis negat, *Regnum* Franciae ad stirpem Caroli M. per Pipinum, aut ad eam Capeti per Hugonem Capetum deuolutum esse, si verum sit, quod Puteanus ait, nunquam a successoribus vsurpatoris iniusti, ius adquiri legitimum posse, contra heredes Principis iniuste solio deiecti.

3) Sed illud etiam fatendum est, titulos reliquos plerosque non sufficere, quoniam, quotiescunque longa series possessorum & titulorum inuestigatur, toties, in omni fere praescriptione tandem aliquis titulus vitiosus occurrit, per quem conciderent omnes reliqui inde pendentes, etsi in se iusti & validi, nisi diuturnitate temporis insequuti, purgaretur impuritas primi fontis.

4) Vbi Iephta se fundat praecipue in iure belli: nam terram, quam poscebant Ammonitae, Hebraei quon-

ſub perſona *Archidami* initio probat, iuſto bello Lacedaemonios Meſſene potitos. Inde velut in ſubſidium vocatur diuturnitas poſſeſſionis: Ἀλλὰ μὴν οὐδ᾽ ἐκεῖνο ὑμᾶς λέληθεν, ὅτι τὰς κτήσεις, καὶ τὰς ἰδίας καὶ κοινὰς, ἢν ἐπιγένηται πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ πατρῴας πάντες νομίζουσιν. *Sed nec illud vos praeterit, poſſeſſiones ſiue priuatas, ſiue publicas, praeſcriptione longi temporis & confirmari, & patrimonii loco habendas, perſuaſum eſſe omnibus.* Adiungit, antea cum commoda eſſet occaſio, ſuper Meſſene nullam ſibi controuerſiam motam. Add. Alberic. GENTILIS de Iure belli L. I. c. 22. Et ſane in iſthoc cauſarum genere magnam adfert pro iure poſſeſſoris praeſumtionem, quod nemini intra tantum temporis ſpatium in mentem venerit, iuris quid eam ad rem praetendere. Tanti quippe plerumque ſunt momenti negotia iſthaec, tamque conſpicua in luce geruntur; vt ſi cui tertio heic iuris quid ſit, neque id ipſum diu latere, neque eidem deeſſe occaſio poſſit, ſaltem proteſtando ius ſuum conſeruandi. Ergo rariſſimi poſſunt accidere caſus, vt ab vſucapione demum dominium ſit arceſſendum, ſi pacifico titulo quis populus rem quampiam ſit nactus. In illis autem, quae bello adquiruntur, ad vſucapionem prouocari vix neceſſum eſt. Nam quamdiu adhuc ſtatus belli durat, ſola vi nititur poſſeſſio eorum omnium, quae hoſti ſunt erepta; & ſimul huic ius manet; quocunque modo ſibi erepta recuperandi; ſaltem, vbi iniuſtam habuerit cauſam, ſi ſatisfactionem praeſtare ſit paratus. Adeoque cum vel vltra quinquaginta annos bellum queat durare, ſi cui locus quiſpiam ſub initium belli ſit ereptus, eundem vi recuperare poterit, antequam bellum pace fuerit compoſitum. Apud LIVIVM L. XXXIV. c. vlt. Numidae, ſuper agro ad Emporia aduerſus Carthaginenſes vſucapionem allegantes, ita diſſerunt: *Per opportunitates nunc illos, nunc reges Numidarum vſurpaſſe ius: ſemperque penes eum poſſeſſionem fuiſſe, qui plus armis potuiſſet.* Pace autem ſubſecuta, quid cuique relictum ſit, facile adparet. Vbi ea, quibus hoſtis ceſſit, ſtatim plene adquiruntur; neque opus eſt vſucapionis moras expectare. Si cui tertio ad iſta praetenſio ſit, mature id ſignificabit; & quidem, ſi omnino fieri poſſit, in ipſis pacis tractatibus. Nam poſtea bellatores haut temere bello parta otioſis & quieſcentibus reſtituent. Vid. GROTIVS L. III. c. 6. §. 7.

CAPVT

quondam Amorrhaeis vi bellica eripuerant. Vid. H. GROTIVM III. de I. B. & P. c. 6. §. 7. & in annotat. Cum Albertus Rex Roman. A. MCCC. ab Archiepiſcopis Moguntino & Colonienſi teolonia ad Rhenum repeteret, hi reſpondebant: *Teolonia noſtra longo tempore debite accepimus, & anteceſſores noſtri longo tempore receperunt, & eos Reges Romani minime turbarunt. Vnde & nos haec teolonia nolumus voluntarie reſignare*, vt memorat AVCTOR Chronici Colonienſis Parte altera ad d. A. H.

§. I. 1) Praecepta ratione dominii occurrentia pertinent etiam ad Dominum ipſum, qui totam legem naturalem contemplatione rerum ſuarum

CAPVT XIII.

DE OBLIGATIONIBVS, QVAE EX DOMINIO RERVM PER SE ORIVNTVR.

I. *Quilibet tenetur ab alterius rebus sese abstinere.*
II. *Res alienae apud nos extantes sunt restituendae.*
III. *Quod probatur;*
IV. *Et illustratur.*
V. *Ex illa obligatione contractus posteriores exceptionem admittunt.*
VI. *Reddendum id, quod quis ex alieno est lucratus.*
VII. *Bonae fidei possessor ad restitutionem non tenetur, si res periit.*
VIII. *Idem tenetur ad restituendos fructus extantes:*
IX. *Et consumtos, si alias tantundem consumturus fuerat:*
X. *Non ad eos, quos neglexit percipere.*
XI. *Non tenetur qui rem donatam donauit, cum distinctione.*
XII. *Nec si rem emtam vendiderit, similiter cum distinctione.*
XIII. *Quatenus pretium recuperare possit, qui rem alienam bona fide emit.*
XIV. *An res aliena emta restitui venditori possit?*
XV. *Qui rem alienam habet, cuius dominus ignoratur, recte eam potest retinere:*
XVI. *An turpiter datum sit restituendum?*

POSTQVAM inquisiuimus in originem & naturam dominii, simulque quibus modis illud constituatur, consequens est, vt videamus de obligationibus, quae ex introducto rerum dominio immediate & per se in homines resultant [1]. Inter haec prima est, quod quilibet teneatur alterum non hostem pati de rebus suis disponere, iisdemque quiete frui, neque vi aut per fraudem illas corrumpere, interuertere, aut ad sese trahere. Quo furta [2], rapinae, moti termini, & similia crimina ipso naturali iure interdicta esse adparet [3]. EVRIPIDES Helena. [vers. 909. & seqq.] *Μισεῖ ὁ θεὸς τὴν βίαν. τὰ κτητὰ δὲ κτᾶσθαι κελεύει πάντας, οὐκ ἐξ ἁρπαγάς. ἐατέος δ᾽ ὁ πλοῦτος ἐστ᾽, ἄδικός τις ὤν· κοινὸς γάρ ἐστιν οὐρανὸς πᾶσι βροτοῖς, καὶ*

rum obseruare tenetur, adeoque iis in contemtum Dei non abuti, neque vel se, vel alios laedere, sed potius commodis tam suis quam aliorum inseruire debet, TITIVS Obseru. CCCXIII.

2) *Furtum est contrectatio rei fraudulosae, lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam vsus eius possessionisue: quod lege naturali prohibitum est admittere.* L. 1. §. 3. D. de Furtis.

3) Iure naturali, quod AVCTOR vocat hypotheticum. Iuris Romani auctores etiam dixere furtum naturali iuri contrarium esse. *L. 42. D. de Verb. signif. L. 1. §. vlt. de Furt.* Aduersus quae mota a SALMASIO de Vsur. c. 9. dubia, ne digna quidem sunt, vt recitentur. H.

γαῖ', ἐν ᾗ χρὴ δώματ' ἀναπληρεμένες τ' ἀλλότρια μὴ 'χειν μηδ' ἀφαιρεῖσθαι βίᾳ [4]. *Odit Deus vim; & parta labore quemlibet possidere iubet, non raptu viuere. Repudianda iniusta & turpis opulentia: Commune enim cunctis coelum mortalibus Et terra, in qua domos augere conuenit, non aliena possidere, neque per vim rapere.*

§. II. DEINDE, vbi res aliena ad aliquem peruenit sine suo crimine, (sub rerum nomine etiam heic venit ius in personas, quatenus nobis vtile esse potest, vti est ius domini in seruum,) vlterius videndum est, anne illa res adhuc extet, an vero minus. Circa res extantes haec obligatio nascitur; vt teneatur, qui rem nostram habet in sua potestate, efficere quantum in se est, vt illa in nostram potestatem iterum redeat. Quae obligatio tunc demum vim suam actu exerit [1], quando possessori innotuerit, rem istam esse nostram. Additur *quantum in se;* neque enim tenetur, vbi impossibile fuerit rem restituere. Sed neque tenetur restituere suis impensis, & si quas eo nomine fecit, recte eas dominum reposcere, aut tantisper donec soluantur, rem retinere potest. Sed sufficit significasse [2], rem alienam penes se esse, nec per se staturum, quo minus dominus suum possit recipere. Vid. *L. 1. §. 3. D. de Fugitiuis.* (Semper heic sermo est de possessore bonae fidei; nam ad quid teneatur, qui mala fide possidet, alio loco dicitur.) [3] Atque haec eousque valent, vt leges Romanae *non probe* εὕρετρα *peti* dicant. Vid. *L 43. §. 9. D. de Furtis.* nisi ex pactione. *L. 15. D. Praescript. verbis. L. 4. §. 4. D. de Cond. ob turp. causam.* Eum autem, qui alienum quid iacens lucri faciendi causa sustulerit, furti obstringi, siue sciat, cuius sit, siue ignorarit. d. *L. 43. §. 4. seqq. D. de Furt.* IOSEPHVS Archaeol. IV. 8. *Si quis aurum vel argentum per viam inuenerit, quaerat eum, qui perdidit, praeconemque mittens in quo eum loco inuenit, restituat: & ex alio damno non bonam esse vtilitatem iudicet.* Quod si tamen iusto titulo & bona fide rem quampiam nactus fuero, non teneor ipse ius meum in dubium vocare, & publice significare, talem rem a me possideri, vt si forte ad alium pertinuerit, eam vindicare queat. Nam vbi modus, quo possessionem nactus sum, nihil continuit vitiosi, [aut [4] suspecti] bona fides me omni crimine vacare facit, quod ex rei alienae detentione oriri potest. Subintelligitur & isthaec restrictio, si modo, qui dominus fuit, adhuc habeat probabilem

4) Eodem pertinent duo elegantia Menandri fragmenta ex Clemente Alexandrino Stromat. L. V. p. 605. 606. & Eusebio Praeparat. Euangel. L. XIII. c. 13. relata a Io. CLERICO p. 268. Merentur ea eo magis memorari, quo magis inseruiunt probandis iis, quae supra dicta sunt, L. II. c. 4. §. 3. nota 6. Adparet enim ex iis, etiam paganis olim sedisse, vt summo Numini placeamus, abstinendum esse a bonis alienis, ab vxore aliena, & rebus similibus, neque vnquam remittendum esse ab officiis erga alios.

§. II. 1) Vid. supra c. 6. §. 12. circa extrem. H.
2) Per praeconem, vel libello proposito. H.
3) Supra L. III. c. 1. §. 11. H.
4) Has duas voces ex prima editione restituimus, obsequentes monito Cl. BARBEYRACI. Deerant eae in editionibus aliis omnibus, neque excepta ea, quam HERTIVS curauit. Merentur tamen, vt rata pensaque habeantur. Quodsi enim nobis vel minima inhaereat suspicio, rem, quae in nos transfertur, non esse eius, qui eam transfert, minime ea accipienda erit, multoque magis, si eam acceperimus, pure & simpliciter restituenda, quamprimum verum id esse constiterit, quod antea suspicati fuerimus, rem scilicet esse alienam.

§. III. 1) Cui consequens est, rem meam, licet per mille manus ambulauerit, a quocunque possessore posse vindicari. Quanquam in quibusdam rebuspublicis, qui rem fidei alicuius ex contractu

lem rationem rem repetendi; vt ne per hanc obligationem legem vſucapionis tolli arbitremur. Conf. GROTIVS L. II. c. 10.

§. III. ISTHANC autem obligationem ex ipſo dominio reſultare ſatis patet [1]. Cum enim variis caſibus poſſit contingere, vt quis poſſeſſione rei ſuae excidat, in lubrico valde ponerentur res noſtrae, mobiles praeſertim, ſi vbi in alterius poteſtatem aberrarunt, abs illo occultari aut intercipi poſſent. Multoque magis, ſi aperte talem rem liceret retinere, & vindicare volentem repellere. Vti enim in rerum communium ſtatu iuris eſt, vt vni non minus quam alteri communibus rebus liceat frui: ita proprietate rerum introducta, cum reliqui omnes velut renunciarent iuri in res, quae alteri fuerant aſſignatae, id inter dominos conueniſſe [2] intelligitur, vt qui rem alienam haberet in poteſtate, poſtquam noſſet alienam eſſe, ad dominum eandem redire faceret. Nam nimis debilis futura erat vis dominii, & nimis ſumtuoſa atque anxia cuſtodia, ſi non niſi tunc res foret reddenda, quando dominus eam repetit; cum illi ſaepe non poſſit conſtare, quonam res ſua peruenerit. Vt autem quis teneatur domino vindicanti rem reſtituere, non intereſt, bona an mala fide rei poſſeſſionem ſit nactus. Nam haec obligatio reſtitutionis non oritur ex delicto aliquo, aut facto noſtro, aut ex peculiari pacto, cum petitore rei domino inito, ſed ex ipſa re, vel potius ex vniuerſali pacto, quod dominium rerum comitari intelligitur. Inde qui bona fide rem eſt nactus, ſimpliciter duntaxat ad rei reſtitutionem tenetur: qui autem mala fide, praeter neceſſitatem reſtitutionis, etiam crimine ſe adſtrinxit, cuius nomine poenae eſt obnoxius. Definit autem bona fides, ſaltem in foro conſcientiae, vbi alicui conſtiterit, rem eſſe alterius. Vid. *L. 25. §. 3. D. de Haered. petit. L. 1. §. vlt. D. L. 2. L. 3. L. 4. D. Depoſiti.* Etſi quae ab initio adfuit bona fides, iuſtusque titulus a poena ſaltem humana immunem praeſtent.

§. IV. CONFIRMANTVR atque illuſtrantur iſthaec ipſa lege diuina, Deuteron. XXII, 1. 2. 3. add. *L. 43. §. 4. ſeqq. D. de Furtis.* Ac ne quis credat, iſthoc officii ſoli amicitiae deberi, Exod. XXII, 4. expreſſe additur, etiam inimici noſtri rebus id praeſtandum. Eam legem IOSEPHVS Archaeolog. L. IV. c. 8. ita exprimit: *Si quis aurum vel argentum per viam inuenerit, quaerat eum,*

tractu depoſiti, commodati; aut pignoratitio concredidit, eandem contra fidem ad alium translatam vindicare nequeat. Id quod fauore commerciorum non imprudenter conſtitutum eſt. Vid. L. I. Paroem. iur. Germ. 18. H.

2) Imo nec hic opus eſt fictione conuentionis generalis. Vid. dicta ad caput IV. & VI. Obligatio reſtituendi bona aliena ad nos delata, ex ipſo fine proprietatis, vt ſuis quisque laboribus fruatur, non minus naturaliter fluit, quam obligatio ab alienis abſtinendi. Sed haec obligatio ita intelligi debet, vt ea non perimatur ius bonae fidei poſſeſſoris, aut dominii putatiui, de quo dictum fuit ad caput praecedens §. 8. nota 4. vtpote quod, quamdiu verus dominus non adparet, eodem effectu gaudet, quem habet dominium verum & reale. Exſequitur id late Cl. BARBEYRACVS in nota 1. ad h. §. cuius tamen placitis ea parte ſubſcribendum non videtur, quia priſtinum dominum rem vindicantem indiſtincte ad pretium bonae fidei poſſeſſori ſoluendum teneri putat, quia hic domini perſonam geſſerit. Potius bonae fidei poſſeſſor repetitionem hanc rei alienae caſibus fortuitis accenſebit, propter potentiam dominii, a quo abludit rem noſtram denuo parari tanquam alienam. Quum enim neutri aliquid culpae imputari poſſit, neque *vero* neque *putatiuo* domino, adhuc praeualere debet dominium quod eſt in veritate, dominio quod fuerit in opinione, quale eſt dominium bonae fidei poſſeſſoris. Plane ſi rem alias perituram bonae fidei poſſeſſor redemtione ſua ſeruauerit, aliud dici ratio ſuaſerit aequitatis.

eum, qui perdidit, praeconemque mittens, in quo eum inuenit loco restituat; & ex alieno damno non bonam vtilitatem esse decernat. Similiter & de pecudibus quaecunque in deserto errare compererit; non inuento statim domino, penes se retineat, testem habens in his Deum, quod noluit aliena lucrari. Etsi gentis Iudaicae hostile aduersus omnes alios odium hanc legem non naturalem, sed ciuilem & aduersus populares suos duntaxat exercendam post statuerit. Vid. SELDENVS L. VI c. 4. Et GROTIVS in Annot. ad dictum locum §. 1. Add. POLYBIVS L. VI. c. 31. princ. Insigne est exemplum Theophili Imperatoris, cui, cum aliquando equo veheretur, occurrit foemina clamitans, equum illum suum esse; compertoque Eparchum eum equum muneris loco abductum Imperatori tanquam suum obtulisse, statim eundem foeminae restituit. Sed quia alii tunc equi Imperatoris ad manum non erant, equo, quem forte nactus erat, iter absoluit. Exinde receptum, vt plures semper equi imperatorem equitantem prosequerentur, vt si quid simile forte Imperatoria accidisset, semper praesto essent, quibus veheretur apud CVROPALATEM de Off. Constant. & CEDRENVM. Exemplum Spartanorum, qui Phoebidam propter Cadmaeam occupatam damnarant, arce tamen retenta, (vid. PLVTARCH. & Cornel. NEPOS in Pelopida,) huc proprie non quadrat. Nam ipsi possessores malae fidei erant, adeoque ex alio principio ad restitutionem tenebantur. Sicut nec exemplum M. Crassi & Q. Hortensiii apud CICERONEM Offic. III. *L. Minutii Basili locupletis hominis falsum testamentum quidam e Graecia Romam attulerant, quod quo facilius obtinerent, scripserunt haeredes secum M. Crassum, & Q. Hortensium, homines potentissimos. Qui cum illud falsum esse suspicarentur, sibi autem nullius conscii culpae essent, alieni facinoris munusculum non repudiauerunt. Quid ergo? Satis hoc est, vt non deliquisse videantur? mihi quidem non videtur. Sane enim iniustus est, qui iniuriam non modo non repellit ab altero, sed etiam adiuuat.* Nam quantum receptatores de furto, tantum illi de crimine falsi participabant; qui eo nomine scriptos se haeredes intelligebant, vt auctoritate sua falsarios tutos praestarent. Caeterum ex eodem fonte iniquitatis quoque arguitur [1] consuetudo, quae bona naufragorum fisco addicit [2]. Vid. GROTIVS L. II. c. 7. §. 1. & BOECLERVS ad dictum locum, Iac. GODOFREDVS de imperio Maris c. II. Io. LOCCENIVS de Iure maritimo, L. I. c. 7. §. 9. BODINVS L. I. de Republ. c. 10. GRA-

§. IV. 1) Vid. dicta L. II. c. 3. §. 8. & L. III. c. 1. §. 11. & hoc libro c. 6. §. 12. Add. Ordinat. Criminal. Caroli V. art. 218. Ex decreto supremi Indiarum Consilii, cum Indica classis naufragium A. MDCXXVI. fecisset, aurum & argentum omne, per Franciscum Mexiam extractum, dominis, qui agnosci poterant, restitutum, solutis extractionis expensis. Vt ex Solorzano refert GONZALETZ ad c. 3. de raptorib. n. 11. H.

2) Confer. HERTII Dissertatio de Superioritate territoriali §. 56. T. II. Comment. & Opusc. In oris quibusdam Germaniae maritimis ipsi Ecclesiarum ministri ex suggestu publice Deum orant, vt iuri circa bona naufragorum benedicat. Quam consuetudinem ratione non destitui, nec quicquam contra regulas iustitiae aut charitatis continere contendit THOMASIVS in Dissertatione de Statuum Imperii potestate legislatoria contra ius commune, §. 41. contra quem Auctoris sententiam vindicat Cl. BARBEYRACVS in nota 1. ad h. §.

3) Vid. supra Lib. III. c. 1. §. 11. nota 3.

§. V. 1) Romani tamen ex contractibus dominii non translatiuis actionem dederunt etiam furibus & praedonibus. V. *L. 1. §. 30. D. Deposit. L. 16. Commodati L. 7. L. 8. pr. L. 11. D. de Precario L. 64. D. de Iudic.* Quanquam dominus rem vindicans iis praeferretur. H.

2) *Item* Pomponius *Lib. 34. scribit, parui referre res nostras an alienas intulerimus, si tamen nostra intersit, saluas esse: etenim nobis magis, quam quorum sunt debent solui: & ideo si pignori merces*

GRAMONDVS Hist. Gall. L. XVI. & alibi. Nec minus inde colligitur, absurdum plane esse, quod bona furto ablata alicubi non-domino restituantur, sed fisco vindicentur [1]. Vid. Ant. MATTHAEVS de Crimin. tit. de furtis. c. 4. §. 4.

§. V. CAETERVM cum haec obligatio restituendi rem alienam oriatur ex conuentione vniuersali inter homines, hinc fit, vt contractus singulares, circa rem vero domino quoquo modo subtractam initi, inde exceptionem accipiant; adeoque si intelligatur eam alterius esse, vani sint contractus [2], qui de eadem in tertium transferenda sunt suscepti. Cui fundamento etiam innititur illud dictum Diogenis Cynici in duos fures, quorum vnus alterum expilauerit: *τὸν μὲν κεκλοφέναι, τὸν δὲ μὴ ἀπολωλεκέναι, alterum quidem furatum esse, alterum vero non perdidisse. ap.* DIOG. LAERT. L. VI. [§. 54.] Neque obstat *L. 1. §. 7. D. Naut. caup. stab.* [2], quam adducit ZIEGLERVS ad. Grot. dictum locum §. 1. vt ostenderet, contractum posteriorem ex dominio non semper exceptionem admittere [3]. Nam & in dicto casu magis interest creditoris, vt pignus sit saluum, quam debitoris domini: & debitor vindicare pignus non potest, nisi soluerit. Luculentum eius assertionis exemplum extat in *L. 31. §. 1. D. Deposit.* [4]. Verum in *d. l. princip.* nobis non satisfacit *Tryphoninus. Reus capitalis iudicii*, inquit, *deposuit apud te centum; is deportatus est; bona eius publicata sunt; quaeritur, vtrum ista centum sint reddenda ei, qui deposuit, an in publicum deferenda? Si tantum ius naturale & gentium intueamur, ei qui deposuit restituenda sunt: si ciuile ius & legum ordinem, magis in publicum deferenda sunt. Nam male meritus publice, vt exemplo aliis ad deterenda maleficia sit, etiam egestate laborare debet.* Enimuero, cum & gentium iure imperantibus haec potestas competat, vt delinquentes bonis multare possint, igitur vbi malefico talis poena iuste decernitur, iuri naturae vtique conueniens est, omnia damnati bona fisco cedere. Etsi hoc iuris sit positiui, quod huic crimini poena confiscationis bonorum sit constituta. Et consideratio quidem vtilitatis ex poena resultaturae faciebat ad adprobandam sanctionem illam poenalem; non autem proprie ad praelationem fisci prae damnato in repetendo deposito. Nam ex sententia iudiciaria dominium in bona damnato fuerat ademtum, & fisco adiudicatum; vnde deposita quondam a damnato non huic, sed fisco erunt reddenda [5]. Omne autem dominium siue ex iure

merces accepero [ob pecuniam nauticam] *mihi magis, quam debitori, nauta tenebitur, si ante eas susceperit,* L. 1. §. 7. D. Nautae caup. stabular.

3) Quod inde est, quia tum bona fides iam deficit. Sed quando contractus iam executioni datus est, antequam contrahens sciret, rem esse alienam, rumpi is neque potest, neque debet, neque pristino domino integrum est, quicquam petere ab eo, qui rem eam non amplius tenet, & cui ex dominio putatiuo ius de ea disponendi competebat.

4) *Incurrit hic & alia inspectio, an bonam fidem inter eos tantum, inter quos contractum est, nullo extrinsecus adsumto, aestimare debeamus, an respectu etiam aliarum personarum, ad quas id, quod geritur, pertinet: exempli loco latro spolia, quae mihi abstulit, posuit apud* Sejum, *inscium de malitia deponentis, vtrum latroni, an mihi restituere* Seius *debeat? Si per se dantem accipientemque intuemur, haec est bona fides, vt commissam rem recipiat is, qui dedit: si totius rei aequitatem, quae ex omnibus personis, quae negotio isti continguntur, impletur, mihi reddenda sunt, cui facto scelestissimo adempta sunt: & probo, hanc esse iustitiam, quae suum cuique ita tribuit, vt non distrahatur ab vllius personae iustique repetitione.* L. 31. §. 1. D. Depositi. Vid. supra L. III. c. 6. §. 11. in fine.

5) Quod egregie illustrat Cl. BARBEYRACVS in nota 5. ad h. §. cui adde NOODTII Probabilia L. III. c. 2.

iure ciuili, siue gentium oriatur, hunc inter caetera habet effectum, vt quiuis possessor eam rem vero, qui in praesens est, domino restituere teneatur. Quam tamen alias exceptionem lex de restituendo deposito ex certis circumstantiis habebat, passim traditur. Vid. CICERO Offic. [III. c. 25.] SENECA de beneficiis L. IV. c. 10. AMBROSIVS de Off. L. I. c. vlt. Quo loco addendum est, quod memorat POLYBIVS in Excerpt. Peirescianis p. 172. de Ariarathe, Cappadocum rege, qui recuperato ab Oropherne regno, XL. talenta, quae heic apud Prienenses deposuerat, repoposcit, cumque ipsi eadem Orophemi seruarent, ferro flammaque in eos saeuiit, vti *Polybius* iudicat, *iniustae*. Etsi Ariarathis factum defendi posset, si supponatur, ipsum per iniuriam ab Orophone regno expulsum fuisse. Eidem autem obligationi de restituenda re aliena non pauca superstruuntur a ICtis Romanis. Vid. *L. 25. D. de Act. rerum amotarum.* *L. 43. §. 4. D. de Furtis.* Eodem fundamento quoque nititur rei vindicatio [6], & cognatae illi actiones; & aliquo modo etiam condictio indebiti [7], & condictio causa data, causa non secuta [8], & condictio sine causa [9]. Etsi isthaec quoque quasi contractu niti dicantur. [10]. Cum enim non donandi causa datum sit, intelligitur ea conditione datum & acceptatum esse, vt nisi causa dationis adpareat, restituatur. Quod autem de restituenda re dicitur, id etiam ad fructus eiusdem est extendendum, qui adhuc extant; detractis tamen impensis, quae in eosdem producendos, colligendos, aut asseruandos factae sunt.

§. VI. CIRCA res autem alienas, bona fide partas & consumtas, id videtur aequitati naturali maxime conueniens, vt non quidem totam eius aestimationem, sed quantum inde locupletior est factus alter, qui consumsit, domino restituat; modo ea res aliunde ipsi non sit pensata. Nam si, verbi gratia, tibi res tua furto sit subtracta, quam ego bona fide adquisiui & consumsi: tu autem a fure iam eiusdem rei aestimationem receperis, me nihil poscere poteris, vtut ego locupletior inde factus sim. Assertionis autem huius ratio non tam haec est, quod dominia sint introducta ad seruandam aequalitatem in eo scilicet, vt quisque suum haberet; quatenus autem alter ex re mea lucratus est, ille plus habet, cum ego minus habeam: quam quia res, cuius dominium neque meo censensu, neque ex delicto aut iure belli amisi, ad me adhuc pertinet,

6) Vid. *Digest. Lib. VI. tit. 1.* & quae dicta sunt supra c. 9. §. 8. nota. 6.

7) V. supra c. 9. §. 4. H. [& L. III. c. 4. §. 5. nota. 4.]

8) Vid. cap. 9. huius libri §. 4. nota 6.

9) Cui locus est, est, quotiescunque alter rem meam sine caussa possidet. Exemplum est in debitore, cuius chirographum creditor adbuc habet, nomine iam expuncto. *L. 2. C. de Condict. sine caussa.*

10) Quum enim in quibusdam negotiis veluti negotiorum gestionis, tutelae, rei communis vel hereditatis administratione, hereditatis aditione & in debiti solutione consensus verus saepe deficeret, & aequitas tamen saepe obligationem admitti suaderet, quia nemo debet locupletari cum damno alterius, ICti veteres recte consensum finxerunt & praesumserunt. Vnde nati sunt Quasi-contractus. Hic consensus autem fictus vel praesumtus neutiquam confundendus est cum consensu tacito. Quomodo enim tacite in tutela consentiat pupillus, sui saepissime nondum compos, aut quomodo in negotiorum gestione tacite consentiat absens rerum omnium ignarus, vterque tamen recte consentire fingitur & praesumitur propter negotium in vtilitatem eius gestum. Idem in reliquis etiam Quasi-contractibus vsu venit.

§. VI. 1) Imo restitutione eius, sine domini damno supersedere potest bonae fidei possessor, quoniam, vt supra dictum est §. 3. nota 2. per omne id tempus, quo possedit, personam domini gessit, remque sibi curauit, sibi seuit, sibi fructus collegit. facit enim cura & industria, quam rei alienae, tanquam

net, vti & quicquid ex eadem prouenerit. Igitur vbi eadem in alterum incidit, & is ex ea consumta lucrum cepit, bona quidem fides ipsum merito indemnem praestat: lucrum autem me reposcente nullo praetextu retinere potest; cum idem sit velut pars, aut fructus superstes rei ad me pertinentis [1]. Inde nihil tritius ea sententia: nemo debet ex alterius damno lucrum capere [2], scil. ex tali damno, cui is neque consensu neque delicto suo causam dedit, & vt alteri non sit causa damni, seu vt alterius damnum ipsi non possit imputari, nam ex damno alterius, quod ipse non procuraui, occasionem emolumenti capere, nefas non est. Vid. Mich. MONTAIGNE Essais L. I. c. 21. [3] CICERO Off. [III. c. 5.] *Contra naturam est, ex hominis incommodo suum augere commodum.* Id quod expressum est ex TERENTII Andria, Act. 4. sc. 1. [v. 1. & sqq.] *Hoccine est credibile, aut memorabile, Tanta vecordia innata cuiquam vt siet, Vt malis gaudeant, atque ex incommodis alterius sua vt comparent commoda?* Add. *L. 206. D. de Reg. iuris. L. 22. D. de Haeredit. petit.* Sic et passim in libris iuris Romani ex sciti huius aequitate multa definiuntur, quae alias ad apices iuris non ita exacte quadrabrant [4]. Vid. *L. 10. L. 17. §. 4. D. de Institor. act. L. 7. D. ad SCtum Velleian.* (add. tamen ZIEGLERVS ad Grot. dictum locum § 2.) *L. 55. D. de Donat. inter vir. & vxorem L. 30. vers. secundum quae D. de Act. emt. & vendit. L. 3. princ. D. Commodati. L. 12. §. 1. D. de Distract. pign. L. 32. D. de Rebus creditis.* Eidem quoque fundamento videtur praecipue inniti actio *de in rem verso.* [5].

§. VII. Ex hisce dependet decisio plurimarum quaestionum, quae ab ICtis & Moralistis agitari solent, quas ex GROTII dicto loco huc transscribere placet. I. Possessor bonae fidei (nam de hoc solo sermo est, cum malae fidei possessor non solum ratione rei, sed ex suo facto teneatur,) quamdiu talis, (conf. ZIEGLERVS ad Grotii dictum locum) non tenetur ad vllam restitutionem, si res perierit [1]: quia nec res ipsa apud eum est, nec lucrum ex ea re. Vid. *L. 40. D. de Hered. petit. L. 12. 13. D. de Rei vindic.* Addo, non teneri eum, vtut culpa ipsius res perierit. Nam bona fides tantisper erat, ipsi instar [2] dominii [3]. Domino autem si sua res etiam propria culpa perit, satis damni est, rem amisisse, nec vlterius eo nomine tenetur. [4] Aliud autem dicendum, si

quam suae, bona fide impendit, vt lucrum ex ea profectum magis considerandum sit, tanquam praemium solertiae, quam tamquam emolumentum ex re aliena.

2) *Iure Naturae aequum est, neminem cum alterius detrimento, & iniuria fieri locupletiorem,* L. 206. D. de R. I.

3) Vid. SENECA de Benefic. L. VI. c. 38. ex quo sua, obseruante id Cl. BARBEYRACO, fere hausit Montagne.

4) Vide complura exempla apud GROTIVM Lib. II. c. 10. §. 2. num 2. &. seqq.

5) Vid. *Institut. L. IV. tit. 7.* Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur, & *Digest. Lib. XV. tit 3.* de in rem verso.

§. VII. 1) Id quod etiam Romani iuris auctores post iudicium acceptum siue litis contestationem locum habere dixerunt. *d. L. 40. D. de Petit. heredit. L. 16. D. de Rei vindicat.* Recte. Hic enim casus praecaueri non potuit, neque debuit possessor formidine illius liti cedere, aut ius suum indefensum relinquere. H.

2) Quod dictum AVCTORIS memorabile est: sed cuius vim ipse percepisse non videtur, neque in antecedentibus, neque in consequentibus. Vtitur enim & hic alio omni concludendi modo.

3) Et ipse rem illam neglexit vt suam. Vid. *L. 31. §. 11. L. 30. L. 31. §. 3. D. de Petit. heredit.* H.

4) Iure etiam Romano remittitur bonae fidei possessori restitutio eius, quod negligentia sua periit, & quod consumsit, aut male prodegit, quia in sua se re liberalem credebat. *Quemcunque*

igitur

vltro rem perdiderit, vbi rescíuit eam alterius esse, eo fine, ne eam restituere cogeretur.

§. VIII. II. Bonae fidei possessor tenetur ad restituendam non solum rem, sed & fructus adhuc extantes. Naturaliter enim ad quem res, ad eundem quoque fructus pertinent. Add. *L. 20. L. 50. D. de Rei vindicatione.* Distinguunt tamen inter fructus rei, & industriae [1]. Grotivs quidem iudicat, solos fructus rei esse restituendos, industriae non item: quia vtut sine re non prouenirent, rei tamen non debeantur. Alii tamen etiam industriae fructus adhuc extantes arbitrantur restituendos, citantes *L. 22. C. de Rei vindic.* Quae sententia propius ad humanitatem videtur accedere [2]; dummodo hoc addatur, bonae fidei, possessorem detrahere omnes impensas in rem factas, vt & mercedem suae industriae. Vid. *L. 36. §. 5. L. 38. 39. D. de Haered. petit. L. 27. §. 4. L. 31. L. 48. L. 65. D. de Rei vindic.* Ac ne molestis litibus occasio praebeatur, dominum rem vindicantem non debere omne lucellum cum puluisculo conuerrere. Hoc modo raro emerget casus, vt possessor bonae fidei multum de fructibus industriae restituendum habeat.

§. IX. III. Possessor bonae fidei tenetur ad restitutionem rei [1], & fructuum consumtorum, si modo alias quoque tantundem consumturus fuerat [2]. Vid. *L. 25. §. 8. 9. D. de Haeredit. petitione L. 52. D. de Rei vindic.* Nam in hoc locupletior censetur, dum consumtis rebus alienis suas seruauit. Add. *L. 47. §. 1. D. de Solution.* Vbi tamen iudicauerim, praeter limitationes superiori definitioni additas, hoc quoque considerandum, an possessor bonae fidei possit recuperare id, quod sibi re euicta decedit, ab eo, abs quo rem onerosotitulo accepit [3]. Nam si hoc fieri nequit, hautquidquam locupletior amplius est bonae fidei possessor, restituta re aliena, cuius pretium ab auctore suo recuperare nequit. Circa exemplum autem Caligulae, quod adducitur ex Svetonii Calig. c. 16. *Si quibus regna restituit, adiecit & fructum omnem vectigaliorum & redituum medii temporis;* moneri potest, ipsum iudicasse, iniuria istis regna ademta, adeoque se esse haeredem possessoris malae fidei. Aut si factum antecessoris non damnauit; dubium tamen adhuc est, an ex liberalitate mera,

igitur sumtum fecerint ex hereditate, si quod dilapidauerunt, perdiderunt, dum re sua se abuti putant, non praestabant, L. 25. §. 11. D. de Hereditatis petitione. *Sicut autem sumtum, quem fecit deducit, ita si facere debuit, nec fecit, culpae huius reddat rationem, nisi bonae fidei possessor est: tunc enim, quia quasi suam rem neglexit, nulli querelae subiectus est ante petitam hereditatem*, L. 31. §. 3. D. eod.

§. VIII. 1) Vid. supra c. 7. §. 3. H.

2) Imo vtrosque retinere potest possessor bonae fidei, vtpote pleno iure ad eum pertinentes, secundum ea, quae supra dicta sunt in nota 1. ad §. 3. Iure enim Naturae dominium putatiuum, quod ex possessione bonae fidei nascitur, eosdem hac parte effectus producere videtur, qui ex ipso dominio oriuntur. Quod etiam ICtis veteribus probatur. *Bona fides tantumdem possidenti praestat, quantum veritas, quoties lex impedimento non est*, L. 136. D. de R. I.

§. IX. 1) Si possessori bonae fidei integrum est, retinere fructus exstantes, vt euictum est in nota superiore, multo minus restituendum ab eo erit pretium consumtorum. Dissentiunt quoque ab Auctore hac parte interpretes Iuris Romani, etsi is sententiam suam legibus firmatum eat. Vid. Vinnivs ad Institut. L. II. tit. de rerum diuisione. §. 35. num. 9. 10.

2) Huius vero diiudicatio cum difficilis valde sit & impedita, non temere Romani iuris auctores consumtos fructus a bonae fidei possessore accquiri simpliciter statuerunt. Id quod etiam populi,

mera, an vero velut ex obligatione illos fructus intermedii temporis restituerit. Inde verius putauerim, possessorem bonae fidei non teneri restituere aestimationem rei consumtae, vbi ab auctore suo euictio ipsi praestari nequit. Nam hoc modo non potest censeri factus locupletior. Et durius videtur, rei consumtae aestimationem, quam rem ipsam adhuc extantem restituere.

§. X. IV. BONAE fidei possessor non tenetur ad sarciendos fructus, quos percipere neglexit: quia nec rem habet, nec quidquam rei loco successit. Et negligentia circa res proprias vel quasi versanti satis ipsi damni iudicatur. Vid. *L. 78. D. de Rei vindic.*

§. XI. V. SI POSSESSOR bonae fidei rem sibi donatam alii donauerit, non tenetur, nisi omnino etiam sine hac donaturus tantundem fuisset. Tunc enim lucrum erit rei suae [1] pepercisse [2]. Quae definitio videtur praesupponere distinctionem [3] inter donationes ex aliquo officio, & ex mera liberalitate profectas; vt illae tantum sint pensandae, non item hae. Cum regulariter nemo donare praesumatur, nisi ipse abunde habeat; adeoque donandi impetus ex consideratione rei istius alienae, tanquam abundantis, conceptus iudicetur. Obligatio autem illa, quae in donatario ex donis & beneficiis resultat, hautquidquam inter ea censetur, quae definito pretio possunt aestimari; adeoque qui ἀντίδωρα expectat a donatario, hautquidquam videtur locupletior. Vid. *L. 25. §. 8. D. de Haeredit. petit.* conf. ZIEGLERVS ad Grot. dictum locum §. 7. Enimuero vlterius considerandum, an res donata apud donatarium adhuc extet, an minus. Si prius, ab hoc rem suam vindicabit dominus, intermedio donatario omisso. Nec minus posteriori casu illi erit incumbendum, qui vel rem tenet, vel ex ea factus est locupletior. Intermedius autem non nisi velut in subsidium tenebitur, in quantum ipse fortasse factus est locupletior. Add. STRVVIVS Exercit. XI. §. 13.

§. XII. VI. SI POSSESSOR bonae fidei rem alienam oneroso titulo partam quocunque modo alienauerit, non tenebitur, nisi quatenus [1] ex ea lucrum fecit [2]. Quod si lucroso titulo partam vendiderit, tunc demum ad

4O 3 pretium

li, quidam in indicando sequuntur. Vid. VINNIVS ad §. 36. I. de R. D. n. 11. Ioann. a SANDE, L. III. tit. 15. def. 1. Vtut aliis diuersum placuerit, nisi fructus fuerint vsucapti. Vid. STRVVIVS Exercit. 11. §. 23. Add. GROENEWEG. *ad L. 22. C. de rei vindicat.* H.

3) Cui exceptioni aut plane locus est denegandus, aut quod ab Auctore non sit, extendenda ea etiam ad reliquos casus: quare male hic cohaererent conclusiones ipsius.

§. XI. 1) Sane quidem omnino lucratur: sed vt rem donatam sibi vti fere poterat; sic pro lubitu etiam eadem abuti integrum ei fuit. Quod igitur res propria eius creuit, dum suis sumtibus pepercit, donando rem alienam, id iure ei quaesitum est. Vnde superuacuae sunt distinctiones omnes, quibus AVCTOR deinde vtitur.

2) Et *species lucri est, ex alieno largiri*, vt ait CAIVS *L. 54. §. 1. de Furt.* H.

3) Cui fini distinctio haec huc adferatur, non video. Siue enim donatio simplex, siue remuneratoria fuerit, donator non tenetur; nisi is omnino citra considerationem rei istius alienae donaturus tantundem fuisset. H.

XII. 1) Satis ex iis, quae in notis praecedentibus disputata fuerunt, patet, possessorem bonae fidei neque pretium rei venditae, neque lucrum, quod in alienatione eius fecit reddere cogi: siue rem ipsam bona fide emerit, siue eam dono acceperit. Vnde & hic inanes sunt Auctoris distinctiones.

2) Bene *ex ea.* Secus existimandum, si quis ex commercio lucrum parauerit. Finge: Emit quis

pretium restituendum tenebitur, vbi dominus a possessore rem ipsam nequeat recuperare; nisi forte prodegerit pretium intuitu abundantiae suae, alias non prodacturus. Non autem lucrum facit, qui pro re quapiam tantundem recepit, quantum ipse dedit, cum suum duntaxat recuperasse censeatur. Neque heic in locum rei pretium successisse dici potest, nisi vbi forte quis dolo possidere desierit. Alias contra vltimum possessorem rei vindicatio instituenda. Allegatur *L. 48. §. vlt. D. de Furtis. Si furi pretium pro re furtiua acceptum dominus per vim extorserit, videri eum nummorum furtum fecisse; & vi bonorum raptorum actione itidem teneri. Quod enim ex re furtiua redigitur, furtiuum non esse, nemini dubium est.* Quae lex proprie ad ciuitates pertinet. Nam in naturali libertate viuentibus aeque vi licet inuadere rem sibi furto subductam, quam eius pretium.

§. XIII. VII. Possessor bonae fidei etiam oneroso titulo partam rem alienam tenetur restituere, nec ipsum dominum id, quod erogatum est, reposcere potest, sed illum duntaxat, abs quo eam rem accepit. Alias enim in irritum caderet ius vindicandi [1], si pretium foret refundendum. Et qui rem quampiam comparat abs aliquo, in quem suspicio cadere poterat, ipsum forte dominum non esse, debebat sibi peculiariter circa euictionem cauere [2], quanquam & ea alias venditioni naturaliter insit. Huc quoque pertinet. *L. 22. D. de Haeredit. petit. L. 25. princ. & §. 1. D. eod. L. 23. D. de Reb. creditis. L. 3. & 23. C. de Rei vindicat. L. 16. D. de Contrah. emt. L. 1. D. de Euiction. L. 2. §. 3. D. de L. Rhodia. L. 16. C. de Euiction. L. 2. C. de Furtis.* Addenda tamen haec exceptio; nisi quatenus dominus rei suae possessionem recipere sine aliquo impendio probabiliter non potuit; puta, si res apud piratas aut latrones fuerit. Tunc enim deduci poterit, quantum dominus impensurus libenter fuerat. Ipsa enim facti possessio, praesertim recuperatu difficilis, est aliquid aestimabile, & in hoc dominus post rem amissam censetur factus locupletior. Vnde frequens est, eos, qui aliquid amiserunt, inuentori promittere *μήνυτρον* [3]. Vid. Moschvs Idyll. 1. Quam imitatus est Apvleivs Metam. L. VI. Hinc etiam, cum rei suae emtio ordinario iure non valeat, valere tamen eam ait ICtus Pavlvs in L. 34. §. 4. *D. de Contrah. emtion.* [4] si ab initio id conuenit, vt possessio, quae apud alterum est, ematur. Sed an is quoque poterit dominum reposcere pretium, qui emit eo fine, vt rem domino restitueret? quod aliqui negant eo argumen-

quis equum quinquaginta aureis, vendit postea pretio maiori; lucrum hocce ad dominum rei non pertinebit. Quid enim, si emtor male emisset, & damnum inde accepisset? Sunt tamen multi, qui aliter statuunt. Quod rationem tum demum habere puto, si venditor titulo lucratiuo rem tenuit. De quo Avctor §. antecedente in fine cum Strauio ibi citato. H.

§. XIII. 1) Rectissime hoc loco se habet sententia Avctoris, vt adparet ex iis, quae dicta sunt ad §. 3. n. 2.

2) LL. Wisigothicis L. VII. tit. 2. c. 8. fuit ingenuis vetitum, rem nullam ab ignoto homine emere, non adhibito fideiussore. Quod insertum quoque L. VI. Capitular. Francor. 351. Legibus Baiuuariorum tit. 8. c. 7. qui rem furtiuam ignorans emerat, requirere venditorem, aut si eum non inuenisset, sacramento se purgare & rem restituere iubebatur. Conf. 5. Capitul. 344. Aegyptiorum tamen lege in restitutione rei furtiuae quarta pars pro redemtionis pretio soluebatur, teste Diodoro Sicvlo L. I. Biblioth. H.

3) Vid. interpretes ad Petronivm, c. 97. Edit. Burmanni.

4) *Rei suae emtio tunc valet, cum ab initio agatur, vt possessionem emas, quam forte venditor*

gumento, quia per huiusmodi proteſtationem non poſſit tolli domino ius competens. Vid. *L. 11. D. de Reg. iuris.* Enimuero ſi emtor iſte probabiliter praeuidit, alia ratione dominum rem ſuam aegre recuperaturum [5], neque pretium, quod dedit, amplius eſt, quam quanti aeſtimari poteſt iſta facti poſſeſſio, omnino id erit refundendum. An autem redemtori contra dominum detur actio negotiorum geſtorum [6], interpretum iuris Romani eſt ſubtilius inquirere. Id quod definire GROTIVS ideo omittit, quod iſta actio ex lege ciuili naſcatur, cum non habeat vllum eorum fundamentorum, ex quibus natura obligationem inducit. Enimuero licet iuris naturae non ſit inquirere aut deſignare, ad quamnam ſpeciem actionis, iure Romano definitam, praeſens caſus poſſit aut debeat reuocari: tamen quin ipſa actio negotiorum geſtorum fundamentum in naturali aequitate, inque pacto tacito [7] habeat, negari nequit. Nam nullo praetextu poſtulare quis poteſt, vt ego beneuola mea opera alterius rem ſeruauerim aut meliorem reddiderim gratis, & impenſa mihi non refundenda. Add. ZIEGLERVS ad Grotium dicto loco §. 9. Igitur ſimpliciſſimum fuerit, vt redemtori, & alii cuiuis negotiorum geſtori ea res, quae redemta, aut cui opera ſumtusue impenſi, tantiſper oppignorata intelligatur, isque eandem tantiſper retinere poſſit, donec ſibi ſit ſatisfactum. Si tamen nullum opus eius operae ſuperſit, cui incumbi poſſit, & alter vtilem operam inhumaniter penſare detrectet, non putauerim adhiberi poſſe illa media iuris ſui vindicandi [8], quibus id vindicatur, quod ex contractibus naſcitur; ſed iſtum velut ingratum, & omni beneuolentia indignum deteſtationi duntaxat habendum. Vid. 1 Samuel. XXV, 7. 15. 21. Quanquam eo loco Dauid iniuriam verbalem potiſſimum videatur vlciſci voluiſſe. Caeterum aequitatem iſtius reſtitutionis in ſimilibus quoque caſibus conſiderauit ius Romanum. Vid. *L. 14. §. 13. D. de Religioſ. & ſumtibus funer. L. 6. §. 3. D. Negot. geſt. L. 1. D. de L. Rhodia.* Et in vniuerſum in ſimili cauſarum genere probe obſeruandum illud TERENTII Heautontim. Act. 4. ſc. 5. [verſ. 48.] *Ius ſummum ſaepe ſumma eſt malitia.*

§. XIV. VIII. Ex mente GROTII, qui rem alienam emit, non poteſt eam reſtituere venditori, vt pretium ſeruet; quia ex quo res in eius fuit poteſtate, coepit obligatio reſtituendi. Vbi tamen diuerſum nobis videtur. Nam vtique non teneor rem emere, quam noui alienam, vt dominus quidem rem recipiat, ego autem pretium meum amittam. Ergo ſi cognouero rem eſſe

tor habuit, & in iudicio poſſesſionis potior eſſet. L. 34. §. 4. D. de Contrah. emtione.

5) Sub hoc temperamento ſententia AVCTORIS admitti poteſt; alioquin regulae inhaerendum, vt bene docuit SCHILTERVS Exerc. ad D. 16. §. 62. 63. Apud Famian. STRADAM L. VII. de Bell. Belgic. Decad. 1. ad A. 1572. extat exemplum mercatorum Antuerpienſium, qui praedam in vrbe Mechlinienſi ab Hiſpano milite factam, minimo emtam, nimirum XXM. florenis, quae ferme centum M. aeſtimabatur, dominis pro eodem, quo emerunt, pretio reſtituerunt. H.

6) Cui locus, quando quis negotium ignorantis, veluti abſentis geſſit, vtpote vbi conſenſui vero nullus locus: vnde eum fingi ſaltem ac praeſumi vtilitas ſuadet. Vid. tit. Digeſtorum de Negotiis geſtis & infra L. V. c. 4. §. 1.

7) Ex iis, quae in nota 2. ad. §. 8. monita fuerunt, manifeſtum eſt, recte ſe habere ſententiam veterum de Quaſi-contractibus, modo ii, non, quod AVCTOR facit, ex conſenſu tacito, ſed ex conſenſu ficto & praeſumto deriuentur.

8) Certe durum foret, ſi dominus, qui rem ſine facto ſuo amiſit, pretium pro ea ſoluere cogeretur. Licet alias actio negotiorum geſtorum locum habeat, etiamſi negotium diuerſum habuerit exitum. *L. 12. §. 2. D. de Negot. geſt.* H.

esse alienam, ac nolim eandem apud me euinci, vel ad declinandam litis molestiam, vel quia pretium me recuperaturum despero; putauerim me recte, quamdiu poenitentiae locus est, ab isto contractu resilire [1], ne gratis lite implicer, ita tamen, vt indicare tenear domino requirenti, vbi sua res sit, quo eam vindicare queat [2]. Vid. *L. 17. princ. D. de Rei vindic.* & ZIEGLERVS ad Grot. dictum locum §. 10.

§. XV. IX. Is, QVI rem bona fide habet, cuius dominus ignoratur, non tenetur eam naturaliter pauperibus dare *, etsi hoc in ciuitatibus bene possit constitui. Ratio est, quia ex dominio nemo habet ius praeter dominum. Non esse autem, & non adparere perpetuo, tantundem valet apud eum, cui non adparet. Igitur nemo heic erit, ad quem eiusmodi res propius pertineat, quam ad possessorem bonae fidei.

§. XVI. X. QVOD GROTIVS asserit, naturaliter, quod ob turpem causam, aut honestam, sed ad quam quis gratis obligabatur [1], acceptum est, non esse restituendum; id admittimus, siquidem causa restitutionis vnice sit petenda ex dominio rerum per se. Nam hoc nomine non potest teneri is, in quem res transiit prioris domini consensu. Verum vbi in ipsa accipiendi causa fuerit vitium, puta extorsio, ex alio principio obligatio restituendi fluit [2]. Sub extorsione aut comprehendi debent modi, licet non ita violenti, pecunia alios emungendi; puta, si iudex nolit iustitiam administrare [3], nisi prius manus argento ipsi inungantur. Vid. 1 Samuel. XII, 3. 4. [4] Quo loco non videtur Samuelem voluisse peculiarem sanctimoniam ostentare, sed quod commune iudicum officium nullo modo transgressus fuerit, protestatum esse, quodque adeo nullo suo delicto meritus sit, vt ipse munere suo dimoueretur, rege creato. Add. supra L. III. c. 7. §. 9.

§. XIV. 1) Sententia AVCTORIS haec esse videtur, emtorem contractui emtionis stare, etsi is, ex consensu alias obliget, non teneri si detexerit, rem non esse venditoris, ita vt merce etiam tradita & pretio soluto a contractu resilire possit.

2) Et restitutio fiat ante litem a rei domino motam. H.

§. XV. * Vt Theologi quidam statuunt, praecipientes, eiusmodi res ad Episcopum deferri, vt ille vendat, & redactum pretium pauperibus distribuat. Quorum scrupulum mores Flandriae non recepisse scribit Nicol. BVRGVNDVS Tractat. L. II. ad Consuet. Flandr. n. 1. Videtur ea sententia fluxisse ex *Auth. Omnes peregrini. C. Commun. de success.* quae tamen non loquitur de repertis, sed de bonis peregrini demortui, cuius heres non adparet. H.

§. XVI. 1) Vid. nota (1.) ad Lib. III. c. 7. §. 6.

2) Vid. *L. 7. §. 1. L. 8. D. Quod met. caus.* H.

3) Quales iudices a PHILONE Dissertat. de iudice vocantur ἡμιμόχθηροι, δικαιάδικοι *semiprobi, iniuste iusti, qui poenas legibus constitutas in nocentes decernunt: non autem gratis secundum eos pronunciant, secundum quos pronunciare necesse est, sed venalem & mercenariam sententiam preferunt.* Add. AVGVSTINVS Ep. 54. AVCTOR infra L. V. c. 1. §. 5. H.

4) Ad quem locum conferendus Io. CLERICVS.

SAMVE-

SAMVELIS PVFENDORFII
DE
IVRE NATVRAE
ET
GENTIVM
LIBER QVINTVS.

CAPVT I.

DE PRETIO.

POSTQVAM res proprietati subiectae disparis erant naturae, nec eundem vsum humanis necessitatibus praebebant; & vero frequenter contingebat, vt aut eadem res ad plures inciperet pertinere, cuius partes sibi non per omnia forent similes, aut diuersae res naturae * mutuo essent transferendae; inde necessum erat conuentione homi-

4P 2 num

§. * Dominium inter homines, quales nunc sunt, Commercia sequuntur, quae fieri nequeunt sine pretio, quo rerum quae in iis fit permutatio maximopere indiget. Quare recte ICti veteres originem commerciorum ad Ius Gentium secundarium retulere, quod vsu exigente & humanis necessitatibus gentes humanae sibi constituerunt, de quo diximus ad Lib. IV. c. 3. §. 23. nota 4. *Ex hoc iure gentium . . . . dominia distincta*, inquit Hermogenianus in L. 5. D. de I. & I. *agris termini positi aedificia collocata*, COMMERCIVM, *emptiones venditiones, locationes conductiones, obligationes institutae: Exceptis quibusdam, quae* [a] *iure ciuili introducta sunt.*

num rebus imponi aliquam affectionem, ſecundum quam res diſparis naturae inuicem comparari atque exaequari poſſent. Cum autem res inuicem comparentur, & exaequentur ratione quantitatum; quippe cum aequalitas ſit quantitatum coincidentia: igitur de quantitate rerum, & actionum, in quantum hae in vita humana ſunt vtiles, eiusdemque fundamentis, & communi Menſura iam erit diſpiciendum.

§. II. DEPREHENDIMVS ergo in vita communi res inuicem dici aequales, non ſolum quod coincidant ſecundum tres dimenſiones, ſed & alio quodam reſpectu. Sic enim dignitates, operae, merces, aequales inuicem aut inaequales dicuntur alio intuitu, quam ab coincidentiam dimenſionum. Inde neceſſum eſt dari aliquam quantitatem praeter phyſicam & mathematicam, circa quam ſolam hactenus Philoſophi videntur ſoliciti fuiſſe. Id quod clarius adparebit, ſi attendamus, quantitatis vniuerſim ſumtae rationem formalem conſiſtere non in extenſione ſubſtantiae, ſed vt ita dicam, in aeſtimatiuitate; ſeu ideo primo res dicuntur quantae, quatenus aeſtimari poſſunt, & conſequenter inter ſe comparari, vtrum aequales ſint, an inaequales. Cum autem res aeſtimari queant non ſolum ſecundum ſubſtantiam ſuam phyſicam, ſed etiam ſecundum conſiderationem quandam moralem [1]; conſequitur, praeter quantitatem phyſicam dari etiam quantitatem moralem, ſecundum quam ſcilicet res aeſtimantur moraliter. Quanquam etiam ipſa quantitas phyſica facit ad aeſtimationem rerum eiusdem naturae & bonitatis, exempli gratia, magnus adamas caeteris paribus eſt pretioſior paruo; non tamen eadem ſemper attenditur circa aeſtimationem rerum diuerſae ſpeciei, aut bonitatis. Sic non ſemper canis maior eſt pretioſior minore, nec magna maſſa plumbi minore maſſa auri. Caeterum quomodo moraliter aeſtimentur perſonae ſecundum exiſtimationem, & actiones morales ſecundum vim producendi meritum & demeritum, ſuo loco dicitur [2]. Heic agendum proprie de quantitate morali rerum, & actionum, quatenus aliquem vſum in vita communi intelliguntur obtinere, atque inuicem comparantur, quo in commercium venire aptae ſint. Ea quantitas rerum & actionum vocatur *pretium*. Quod eſt quantitas moralis, ſeu valor rerum & actionum in commercium venientium, ſecundum quam illae inuicem comparari ſolent.

§. III. DIVIDI pretium poteſt in *vulgare* & *eminens* *. Illud ſpectatur in rebus, & actionibus, ſeu operis, in commercium venientibus, quatenus vſum

§. II. 1) Vid. ſupra L. I. c. 1. §. 22.
2) L. VIII. c. 4. H.

§. III. * Mihi ita libet *pretium* partiri, quod ſit vel *vulgare*, vel *ſingulare*; & hoc vel *ſingulorum hominum*, vel *ciuitatum*, ſeu eorum, qui ſummam rerum in ciuitatibus tenent. *Vulgare* dependet a communi hominum aeſtimatione, & latitudinem habet pro ratione circumſtantiarum. De quo §. 4. 5. 6. 9. 10. *Singulare ſingulorum hominum* dicitur pretium affectionis, quia aeſtimatio ſit ex priuato cuiuſque affectu, de quo §. 7. *Singulare ciuitatum* iterum eſt vel *ſpeciale*, quod vocatur legitimum, quia per legem ſeu decretum ſuperiorum determinatur, & conſiſtit *ἐν στιγμῇ* ſiue in puncto, ita vt quantocunque exceſſu iniuſtitia committatur, de quo §. 8. vel *generale* per minimum, quod AVCTOR eminens vocat, de quo §. 11. 12. 13. 14. 15. 16. H.

§. IV. 1) Quae aptitudo ad vſum cauſſa pretii tantum generalis eſt: quicquid enim nullius vſus eſt, nullius quoque pretii haberi ſolet. Enimuero vnde eſt, quod rebus quibusdam maximi vſus pretium omne deficit? Ecce enim aqua vtiliſſima eſt, & tamen argento

vſum aliquem & delectationem hominibus afferunt. Hoc autem ſpectatur in numo, & quicquid eius vicem gerit, quatenus omnium rerum & operarum, pretia virtualiter continere, & communem earundem menſuram praebere intelligitur.

§. IV. Ad vulgaris pretii naturam recte percipiendam cumprimis facit diſtinctim conſideraſſe tum eius *fundamentum* in ſe, tum quare idem intendatur, vel remittatur. Fundamentum pretii in ſe eſt aptitudo rei vel actionis, qua aliquid mediate aut immediate conferre poteſt ad vitae humanae neceſſitates, aut ad eandem commodiorem & iucundiorem reddendam [1]. Inde frequens eſt in vulgari ſermone, vt res inutiles vocentur nullius pretii; ſicut & homines, Inutilia terrae pondera, nullius pretii ſolemus dicere. Sic in fabula gallus margaritam inuentam pro ſe quidem nullius pretii ducebat, quod ſibi inutilis foret. Grotivs L. II. c. 12. §. 14. ait, *menſura eius, quod res quaeque valeat, maxime naturalis eſt indigentia.* Vbi ſi iſte ſenſus eſt, quod fundamentum pretii in ſe ſit indigentia, ſeu quod ideo res aliqua ab hominibus aeſtimetur, quia eadem indigent; id in vniuerſum verum non eſt. Nam hac ratione detraheretur pretium rebus ſuperfluae voluptati inſeruientibus, quibus tamen luxuria mortalium immenſa ſaepe pretia fecit. Indigere autem non niſi illis rebus dicimur, quibus citra graue incommodum carere nequimus. Vid. Matth. IX, 12. Quod ſi autem ſenſus ſit, ad intenſionem pretii facere indigentiam emtoris, fatemur quidem, ita vulgo fieri; ſed quod ea menſura pretii naturalis ſit, vt quo quis maiore indigentia premitur, eo amplius pretium ab ipſo recte extorqueatur, id nemo cordatus admiſerit [2]. Neque facit ad rem locus Aristotelis Nicom. L. V. c. 8. [3]. a Grotio adductus. Nam χρεία illa, ſiue *indigentia*, ἡ πάντα συνέχει, *quae omnia commercia quaſi continet* & alit, non eſt vnicum fundamentum pretii, ſed permutationis ſiue commerciorum. Si enim homines nulla re indigerent, aut alia non magis quam ſua, nulla eſſent commercia, nulla permutatio; ſed quiſque ſua retineret, iisdemque frueretur. Sic enim expreſſe Aristoteles dicto loco: Ὅτι δ' ἡ χρεία συνέχει ὥσπερ ἕν τι ὄν, δηλοῖ, ὅτι ἂν μὴ ἐν χρείᾳ ὦσιν ἀλλήλων, ἢ ἀμφότεροι, ἢ ἕτερος οὐκ ἀλλάττονται. *Indigentiam vero quaſi rem vnam quandam eſſe, quae contineat, illud declarat; quod cum mutua ope non indiguerint, vel vterque vel alter, permutationem non faciunt.* Quo facit quoque illud Eivsdem Polit. I. c. 6. (9.) *Eſt permutatio in omnibus, coepta quidem ab initio ex eo, quod eſt ſecundum naturam, quod alii*

argento non emitur, vt ipſe Avctor infra obſeruat. Aptitudini ad vſum *raritatem* proinde adiici neceſſe eſt, ex qua naſcatur comparandi difficultas. Igitur quo res quaevis 1. vtilior, 2. rarior eſt, eo magis pretium eius intenditur, neque hic quicquam profecerit vtilitas ſine raritate, vel raritas ſine vtilitate. Ipſa aqua multorum nummorum eſſe incipit quando rara eſt, veluti in obſidionibus & locis aridis. Similiter raritas in aptitudine imaginaria pretium augere poteſt rei alias communis. Nam ſi aqua frigore ſtipata aeſtatem vincere didicerit, ingenioſa eam gula vt vino miſceatur, redigit ad pretium.

2) Boxhornivs de Statu foederati Belgii c. 25. §. 37. cum notaſſet, merces ex Belgio aduectas adeo nullius eſſe pretii, mercesque Indicas adeo pretioſas, vt plerisque in locis merx Belgarum, quae pretio florenorum, exempli gratia, quinque conſtat, redimatur merce Indica centum pluriumque florenorum; addit: *id certum argumentum eſſe, pretium rebus non naturam, ſed vniuscuiusque populi aliam atque aliam libidinem poſuiſſe.* H.

3) Δεῖ ἄρα ἑνί τινι πάντα μετρεῖσθαι . . . τοῦτο δ' ἐστὶ τῇ μὲν ἀληθείᾳ ἡ χρεία, ἣ πάντα συνέχει.

plura quam opus sit, alii pauciora habeant homines. Quoad enim ipsis sufficeret, necessarium erat permutationem facere.

§. V. OBSERVANDVM tamen est, dari quasdam res vitae humanae vtilissimas, quibus nullum pretium intelligitur impositum, vel quia dominio sunt & debent esse vacuae, vel quia a commerciis humanis sunt sepositae, vel denique quia in commerciis nunquam aliter quam appendix alterius rei considerantur. Cum etiam lex multas actiones extra commercium remouerit, eadem opera pretium iisdem detraxisse intelligitur. Sic cum superiores partes aëris, aether, ac coelestia corpora vastusque Oceanus a dominio humano sint exemta, nemo recte iisdem pretium tribuerit, vtut maxima inde in vitam humanam redundet vtilitas. Sic eo ipso dum leges Romanae a commerciis excluserunt res sacras [1] & religiosas [2], pretium iisdem detraxerunt; vtut alias multis earum ad pretium constituendum intrinsece nihil desit. Sic liberi capitis ideo nullum est pretium [3], quia contradictionem implicat, esse liberum, & esse in commercio, quamprimum enim aliquis venalis redditur, liber esse desinit. Inde & hoc intuitu libertas dicitur res inaestimabilis; non ideo solum, quia commoda eius tanta sunt, vt omnem aestimationem excedere videantur. Quo loco tamen notandum, quod tradit PHILO Iudaeus de Specialibus legibus [pag. 774. Ed Paris.] *Eorum, qui non solum bona sua, partemue horum, sed & seipsos deuouerunt, pretia constituta sunt, non iuxta formam aut proceritatem, aut aliud simile, sed pro annorum numero, ratione tantum sexus aetatisque habita. Praefinit enim lex ab anno XX. ad LX. viri pretium CC. argenteos solidos, mulieris vero CXX. a quinto autem aetatis anno ad XX. masculi LXXX. foeminae XL. ab infantia vsque quinquennium, masculi XX. foeminae XII. Eorum vero qui sexagesimum vitae annum excesserunt, senis LX. anus XL. solidos. Cur autem pariter omnes eiusdem aetatis, & omnes eiusdem sexus aestimati sint, tres causae afferuntur valde idoneae. Vna, quia par & similis est votorum dignitas, siue magnates siue humiles voueant. Altera vero, quia haut aequum videbatur, vota facientes aestimari eisdem conditionibus, quibus mancipia venalia. In illis enim spectatur pulcritudo & bona habitudo corporis, vilescentibus, si ista defuerint. Tertia causa est praecipua, quia apud nos imparitas honoratur, apud Deum paritas.* Multis quoque rebus ideo pretium censetur deesse, quatenus separatim teneri nequeunt, quae tamen eius rei, cui accedunt, pretium insigniter augent; sicut earundem defectus, aut eaedem prauis qualitatibus affectae idem non parum minuunt [4]. Sic aprico solis lumini, liquido & puro aëri, amoenae faciei terrae, quatenus oculos duntaxat pascit, vento, vmbrae & similibus rebus in se & seorsim non est pretium, cum mortales talibus sine vsu terrae frui non possint. Ast eadem quantum momenti habeant circa pretium regionum, fundorum, ac praediorum, nemo non nouit. PLINIVS N. H. L. XII. c. I. de platano: *Iam ad tributarium etiam pertinens solum, vt gentes vectigal & pro vmbra pendant.* Sic in Belgio

§. V. 1) Cui exclusioni pia fraus ansam dedisse videtur. Conf. THOMASIVS de bonorum secularisatorum natura §. 2. & seqq.

2) Quo nomine Sepulchra veniebant, dicata Diis Manibus. *Locum autem religiosum vnusquisque faciebat, dum mortuum inferebat in locum suum.* §. 8. & 9. Inst. de R. D. Tit. Pand. de Religiosis & sumptibus funerum.

3) Liberi capitis quatenus in statu naturali consideratur. Quo minus enim in statu ciuitatis ius regendi

Belgio ab iis, qui molas alatas exercent, annuum tributum exigitur [5] pro vento publico, vti praetexitur. Vnde obiter patet, quomodo decidenda fuerit illa controuersia, ab Demosthene olim iudicibus exposita, de vmbra asini. Scilicet non poterat prohibere conductor asini, quo minus dominus asini eo se abiiceret, quo vmbra bestiae cadebat. Sed conductor statim vmbram poterat eripere, asino in alium locum acto [6]. Denique quas actiones leges diuinae aut humanae vel gratis exercere praecipiunt, vel omnino obire vetant, adeoque extra commercium ponunt, iis nullum per homines pretium recte constitui posse, nec ob pretium eas inuicem exerceri debere adparet. Quo ex genere sunt actiones illae sacrae, queis effectus aliquis supernaturalis ex instituto diuino est assignatus; puta, remissio peccatorum per absolutionem sacerdotalem, adplicatio beneficiorum spiritualium per exhibitionem sacramentorum, & similia; quae si quis pro pretio alteri praestet, simoniam committere dicitur. Et numo talia metiri impium & irreuerens in diuinum Numen habetur. Vid. Actor. IIX, 20. Quo pertinent & illi; qui officiis sacris indignos accepta pecunia praeficiunt: cum talia in dignissimos gratis conferri par foret. Add. decretum GRATIANI caus. 1. quaest. 1. 2. 3. Sic nec praemia ac testimonia virtutis ac eruditionis immerentibus pro pecunia tribuenda; non solum quia ista hoc modo euilescunt, sed & quia saepe ambitiosum ob titulum tales muneribus publicis admouentur, magno cum reipublicae detrimento. Et sane erubescendum est ordini literario, alicubi talem sibi licentiam heic sumere nonnullos, qualem ioco exprimebat Fabius Beneuoglientes ICtus, apud Ianum Nicium ERYTHRAEVM Pinacotheca II. c. 29. qui cum iret, vt non-neminem Doctorem faceret, forte in via in asinum incidit, qui diducto rictu speciem quandam ridentis efficiebat. In quem inruens; *quid rides*, inquit *inepte? Te quoque possumus, si numi veniant, in numerum atque ordinem Doctorum impellere.* Sed nimirum *Secum habet ingenium, qui cum libet Accipe dicit.* OVIDIVS de Arte [Amandi L. II. Eleg. 10. vers. 27. & seqq.] Aliter Chinenses, de quorum examinibus & promotionibus, vid. NEVHOF. in generali Descript. Sinae c. 3. Huc facit illud PLINII N. H. L. XVI. c. 4. *Coronae ciuicae militum virtutis insigne clarissimum: iampridem vero & clementiae Imperatorum, postquam ciuilium bellorum profano meritum coepit videri ciuem non occidere. O mores aeternos, qui tanta opera honore solo donauerint, & cum reliquas coronas auro commendarent, salutem ciuium in pretio esse noluerint, clara professione, seruari quidem hominem nefas esse lucri causa.* Sic Iudex, quam gratis administrare debet iustitiam, pretio non recte potest vendere. OVIDIVS Amorum L. I. El. 10. [vers. 37. & seqq.]

Non bene condictu vendunt periuria testes:
Non bene selecti iudicis area patet.
Turpe reos empta miseros defendere lingua.
Quod faciat magnas turpe tribunal opes.

Turpe

regendi liberum hominem sit in commercio, nihil vetat. V. GROTIVS L. I. de I. B. & P. c. 3. §. 12. & in not. Conf. infra L. VII. c. 6. §. 16. Commoda etiam quae proficiscuntur a libero homine, ad aequum modum aestimari posse, supra ostendimus L. III. c. 1. §. 7. 8. H.

4) Vid. supra L. IV. c. 5. §. 2.

5) V. Not. supra ad L. IV. c. 5. §. 2. H.

6) Vid. PLVTARCHVS in X. Oratoribus pag. 848. T. II. Ed. Wechel. & SCHOLIASTES ARISTOPHANIS ad Vesp. vers. 191.

Turpe tori reditu census augere paternos;
Et faciem lucro prostituisse suam.

PLVTARCHVS Romulo [pag. 25. A. B.] vbi de officio patronorum aduersus clientes agit, addit: Τὸ λαμβάνειν χρήματα τοὺς δυνατοὺς παρὰ τῶν ταπεινοτέρων, αἰσχρὸν ἐνομίσθη καὶ ἀγενές. *Mercedem accipere potentiores ab humilioribus turpe habitum, & sordidum.* Ex quo fonte post lex Cincia profluxit. SENECA Hercule furente, [vers. 172. & seqq.] *Hic clamosi rabiosi fori iurgia vendens improbus, iras Et verba locat.* Conf. QVINTILIANVS Inst. Orat. L. XII. c. 9. Sic in legibus Romanis indignum iudicatur numario pretio aestimare Philosophiam, & ciuilem sapientiam. Vid. *L. 1. §. 4. 5. D. de Extraordin. cognit.* [7] & GROTIVS in Flor. sparf. ad h. l. Add. QVINTILIANVS Inst. Or. L. XII. c. 7. vbi disputat, an eloquentiae debeat esse pretium. *Pleraque hoc ipso*, inter alia dicit, *possunt videri vilia, quod pretium habent.* Sic non recte operam suam pretio locat tollendo homini sicarius aut veneficus; stylum & eruditionem suam, qui mendacia in aliorum fraudem disseminat; fidem suam, qui periuriis aliorum iniustas causas subleuatum, aut iustas subuersum it, & huius farinae alii.

§. VI. CAVSAE autem, cur vnius & eiusdem rei pretium intendatur, vel remittatur, adeoque vna res alteri praeferatur, licet haec aequalem aut maiorem vsum in vita humana videatur obtinere, sunt variae. Heic enim vsque adeo necessitas rei, aut nobilitas vsus primas semper non tenent, vt potius ea vilissima esse cernamus, quibus vita humana minime carere potest; ideo, quod non sine singulari Dei prouidentia vberem eorum prouentum natura effundat. VITRVVIVS de Architect. L. VIII. praefat: *Diuina mens, quae proprie necessaria essent gentibus, non constituit difficilia & cara, vti sunt margaritae, aurum, argentum, caeteraque, quae nec corpus, nec natura desiderat: sed sine quibus mortalium vita non potest esse tuta, effudit ad manum parata per omnem mundum.* Ergo ad intentionem pretii inprimis facit raritas [1], quam vltro procurare inter arcana mercaturae a nonnullis habetur. STRABO L. XVII. [pag. 799. Ed. Parif. 1151. Ed. Amst.] de Aegyptiis: *Non permittunt biblum multis in locis nasci: quo fit, vt penuriae pretium imponentes, prouentum quidem augeant, communem vero vsum atque commoditatem violent.* Sic Hollandi in multis partibus Indiae arbores caryophyllorum & nucum myristicarum extirpant, prohibendae aromatum istorum nimiae copiae. Raritas porro non parum commendatur, vbi ex locis longe remotis res afferuntur. PLATO Euthydemo: [pag. 211. C. Edit. Wechel.] Τὸ σπάνιον τίμιον, τὸ δὲ ὕδωρ εὐωνότατον, ἄριστον ὄν. *Quod rarum, id pretiosum, aqua autem vilissimo pretio emitur, cum sit optima.* Sextus EMPIRICVS

7) *An & Philosophi Professorum numero sint? & non putem - - - quia hoc primum profiteri eos oportet, mercenariam operam spernere. Proinde ne Iuris quidem Ciuilis Professoribus ius dicent: est quidem res sanctissima ciuilis sapientia, sed quae pretio nummario non sit aestimanda nec dehonestanda*, L. 1. §. 4. 5. D. de Extraord. cognit. Addimus, Poëtas quoque nulla immunitatis, praerogatiua iuuari in *L. 3. C. de Profess. & med.* cuius rei caussas vestigat CLERICVS T. I. Parrhasianorum pag. 51. & seq.

§. VI. 1) XENOPHON libro de Prouentibus: *Quod si quis dixerit, aurum nihilo esse minus vtile quam argentum, huic non magnopere repugnabo. Illud tamen scio, quod etiam aurum, si magna eius esse copia videatur, minoris soleas esse existi-*

RICVS Pyrrhon. hypotyp. L. I. c. 14. *Τὰ μὲν σπάνια τίμια εἶναι δοκεῖ· τὰ δὲ σύντροφα ἡμῖν καὶ εὔπορα οὐδαμῶς. Quae rara sunt, habentur in pretio: at ea inter quae viuimus, & ea quae sunt in medio posita, nequaquam. Nam si aquam raro reperiri imaginemur, quanto ea pretiosior esse nobis videatur omnibus, quae in pretio habemus? aut si imaginemur multum auri temere humi iacere proiectum perinde atque lapides, cui adeo pretiosum ipsum fore existimabimus, aut a quo tam solicite inclusum & asseruatum iri?* MAMERTINVS Paneg. Iulian. [c. 11. num. 3. Ed. Cellar.] *Quaesitissimae dapes non gustu, sed difficultatibus aestimantur.* Addatur PLINIVS L. VII. c. 12. de duobus pueris, altero in Asia, in Gallia altero nato, mira similitudine: quos mango ideo supra omnem taxationem iudicauit; & Antonius non aliud in censu suo magis ex fortuna sua ducebat. Scilicet ambitio mortalium praecipue aestimat, quae cum paucis est habitura communia; & contra eidem vile est, quicquid intra cuiusuis supellectilem cernitur. Imo & saepe peruersis mortalium ideo aliqua res magni aestimatur, quod istius vsus sit vetitus, interdicto curiositatem hominum irritante. Inde recte perstringuntur LVCIANO in Nigrino [pag. 38. 39. Ed. Amst. T. I.] illi, *qui media etiam hyeme opplentur rosis, raritatemque illarum & intempestiuum amant: Illud autem, quod suo tempore & secundum naturam fit, pro vili & abiecto fastidiunt.* Sicut & alias hominibus nihil fere pro bono habetur, in quo non sit possessori aliquid praecipui & eximii prae eo, quod possident caeteri, aut cuius se nomine non possit prae caeteris efferre. Quam ob causam etiam honores cumprimis raritate commendantur. Vid. Cornelius NEPOS Miltiade. c. 6. CICERO de Inuent. L. II [c. 39.] *Praemia virtutis & officii sancta & casta esse oportet: neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus peruulgari. Quae enim rara & ardua sunt, ea ex praemio pulcra & iucunda hominibus videntur.* Etsi hoc ipsum reuera fit ex prauitate & malignitate ingenii humani, solida bona ex raritate aut copia possidentium aestimare; quippe cum possessio boni mei per hoc non reddatur deterior, quod & alii idem possident, nec praestantior, licet alii eo careant. Sicut, verbi gratia, valetudo mea non eo minoris est, quod & alii valeant, aut maioris, quod alii aegrotent. Sic cognitio veri non minoris est, quod & alii eam obtineant; nec sapientiae pretium in se accrescit, quod alii stulti sint. Vnde qui in eo se iactat, quod alii bono, quo ipse gaudet, careant, reuera alienis malis videtur gaudere. Contra cui bonum suum minoris est, quia id alii quoque habent, inuidia erga istos tangitur. Sed nimirum, vti in multis aliis, ita & heic a recta ratione communis hominum inclinatio abit. Vid. Numerorum XI, 28. 29. Marci IX, 38. 39. Inde ambitiosa hominum luxuria multis rebus, queis facillime vita humana carere poterat, enormia

existimationis, & argentum reddas pretiosius. LVCILIVS apud Nonium:

> *Sicuti cum primus ficos propalam recentes*
> *Protulit, & pretio ingenti dat primitus paucas.*

CHRYSIPPVS *libro, de his, quae ipsa per se expetenda non sunt,* aquam Athenis vilem esse ob copiam scripsit, & mendicorum cibum: in aliis vero ciuitatibus, quanquam deteriorem in admiratione summa esse pretio maximo; *Sicuti gallinas Adriaticas*, inquit, *quamuis deteriores, heic alere solicite student: Adriatici contra nostras ad se curant aduehendas.* SENECA III. de Benefic. 3. *Quicquid domi est, vile est.* H.

enormia pretia imposuit [2]. Quod aliqui ideo factum putant, vt posset aliquis magnarum & enormium diuitiarum esse vsus. Cui ignota sunt immania pretia vnionum, quorum *dos omnis in candore, magnitudine, leuore, pondere, haut promtis rebus, in tantum, vt nulli duo reperiantur indiscreti.* De quibus itidem PLINIVS L. IX. c. 35. *Principium culmenque omnium rerum pretii margaritae tenent. Eae cum Romae in frequentem, & promiscuum vsum venissent, Alexandria in ditionem redacta, nec multum ante Syllana tempora ibi coepissent, tantopere post fuere frequentatae, vt etiam pauperes foeminae istas affectauerint, dictitantes, lictorum foeminis in publico esse vnionem.* Gemmarum *aliquas extra pretia vlla, taxationemque opum humanarum arbitrantur,* vt habet IDEM L. XXXVII. Prooem. & L. XXXII. cap. 2. *Quantum apud nos Indicis margaritis pretium est, tantum apud Indos in coralio. Namque ista persuasione gentium constant.* Add. IDEM L. IX. c. 17. in fin. c. 34. L. X. c. 29. L. XII. c. 14. 17. 19. L. XIII. 15. L. XXXVII. c. 4. IDEM L. VI. c. 17. de Serico: *Tam multiplici opere, tam longinquo Orbe petitur, vt in publico matrona transluceat.* Quin stultitia hominum in eo praeclarum quid esse autumat, si res quaepiam magno constiterit [3]. LAMPRIDIVS de Heliogabalo: [c. 29. in fine.] *Amabat sibi pretia maiora dici earum rerum, quae mensae parabantur, orexin conuiuio hanc esse asserens.* IVVENAL. Sat. XI. [vers. 16.] *Magis illa iuuant, quae pluris emuntur.* CVRTIVS L. VIII. c. 9. *Aestimantur purgamenta aestuantis freti pretio, quod libido constituit.* SENECA Consolat. ad Heluiam c. 11. *antiquis nominibus artificum argentum nobile, aes paucorum insania pretiosum.* Hodie succino apud nos modicum, in Oriente ingens pretium. De tulipis memorat Ianus Nicius [4] ERYTHRAEVS Pinacot. III. c. 17. in vita Ioannis Barclaii, qui earum fuerat studiosissimus; eas ante triginta abhinc annos (dum ista scriberet,) in summis Alpibus sine cultu, honoreque iacuisse; inde in vrbem allatas; ob nouitatem tantum illis ab hominum cupiditate pretium statim accessisse, vt bulbi earum quidam singuli centenis numis aureis, & amplius venierint. Post tamen cum se multiplicassent, ita earundem pretia concidisse, vt vix vilius quid illis haberetur. Add. IDEM loco dicto c. 24. Scilicet in talibus, *qui est modus cupiditatis, idem est & aestimationis. Ac difficile est finem facere pretio, nisi libidini feceris.* CICERO L. IV. [c. 7.] in Verrem. Referendum quoque huc illud PLINII L. XXXIII. Prooem. *Murrhina & crystallina ex eadem terra effodimus, quibus pretium faceret ipsa fragilitas. Hoc argumentum opum, haec vera luxuriae gloria existimata est, habere quod possit statim perire.* SENECA de Beneficiis L. VII. c. 9. *Video crystallina, quorum accendit fragilitas pretium. Omnium enim rerum voluptas apud imperitos ipso, quo fugari debet, periculo crescit.* Et est sane inter stoliditates gentis humanae non minima, quam quondam *miratus est Philosophus Ariston, quod eos, superuacua qui possident, potius ducant beatos, quam illos, qui abundant necessariis & vtilibus,*

2) Nicol. BVRGVNDVS L. III. Histor. Belgic. ad A. 1565. loquutus de Christi statua, Antonii Helmontii opere: *Huius*, inquit, *nobilissimam artem etiam in reliquiis colimus, atque infra pecuniam voluptas taxauit. Quippe harum rerum pretia, non ex ementium commodo, sed pro cuiusque voluptate aut curiositate extenduntur.* H.

3) *Etenim qui modus est in his rebus cupiditatis, idem est aestimationis. Difficile est enim finem facere pretio, nisi libidini feceris.* CICERO in Verrem L. IV. c. 7. Quam propter cupiditatem eunuchus artifex in *L. 3. princ. C. Comm. de legatis,* Aureos LXX. Medicus autem LX. tantum valet.

vtilibus, vti eſt apud PLVTARCHVM in Catone Maiore. [pag. 346. E. Edit. Wechel.] Et recte STRABO L. II. [pag. 127. Ed. Pariſ. 189. C. Ed. Amſtel.] de lapillis, qui tanto pretio petuntur: *Eorum inopibus nihilo deteriorem, quam abundantibus eſſe vitam.* Vnde & recte inter ſtolidas vulgi opiniones refertur, res aeſtimare vel ex nouitate, vel ex raritate, vel ex difficultate, vel ex peregrinitate, ni eaedem bonitate & vtilitate commendentur. Vid. CHARRON de la Sageſſe L. I. c. 39. n. 11. & L. II. c. 10. n. 2. Facit quoque huc illud AGATHARCHIDIS de mari rubro. c. 49. de Alilaeis & Caſandrinis, copioſam auro regionem incolentibus. *Cum triplo aere aurum commutant: & pro ferro duplum reddunt, & argentum auri decuplum valet. Modus enim aeſtimationis comparatur ad rationem abundantiae & raritatis. Quibus in rebus tota hominum vita non tam ad naturam rei, quam vſus neceſſitatem reſpicit.* Res vero quotidiani vſus, & quae potiſſimum ſpectant victum, amictum, & arma, praecipuam pretii ſui intenſionem nanciſcuntur, quando raritas earundem coniungitur cum neceſſitate; vti ſolet fieri in annonae caritate, & in obſidionibus aut lentis nauigationibus, vbi fames ſitisque quouis pretio deliniri, vitaque ſeruari poſtulat. QVINTILIANVS Declam. 12. *In magna inopia quicquid emi poteſt vile eſt.* PLINIVS N. H. L. VIII. c. 57. memorat, *veniſſe murem CC. numis, Caſilinum obſidente Annibale, eumque qui vendidit, fame interiiſſe, emtorem vixiſſe.* Pretia rerum artificialium praeter raritatem quam maxime ſolent intendi ex ſubtilitate & elegantia artis, quam prae ſe ferunt [5]. Circa quam aeſtimandum adeo rudis fuit L. Mummius, *vt, capta Corintho, cum maximorum artificum perfectas manibus tabulas ac ſtatuas in Italiam portandas locaret, iuberet praedici conducentibus, ſi eas perdidiſſent nouas eos reddituros;* apud Vellei. PATERCVLVM L. I. c. 13. Nonnullis multum opinionis accedit a fama artificis. Nonnulla propter prioris poſſeſſoris praeſtantiam magni fiunt. Sicuti LVCIANVS aduerſus indoctum [p. 386. T. II. Ed. Amſtel.] memorat, aliquem Epicteti lychnum fictilem trecentis denariis mercatum eſſe, *ſperans, futurum ſcilicet, vt ſi noctu ad iſtam lucernam legiſſet, mox Epicteti ſapientiam ſomniaret.* Sic apud Peruuianos quondam vrbis Cuſco tanta erat dignatio, vt etiam ſemina, quae prope eandem prouenerant, maioris aeſtimarentur, quam quae alibi enata erant, vtut de caetero bonitate non praecellerent. Garcilaſſus de la VEGA Comment. Reg. L. III. c. 20. Facit & huc operis difficultas, artificum aut operariorum frequentia, & raritas, & ſimilia. CICERO Bruto: [c. 73.] *Atheninenſium plus interfuit firma tecta in domiciliis habere, quam Mineruae ſignum ex ebore pulcerrimum: tamen ego me Phidiam eſſe mallem, quam vel optimum fabrum tignarium. Quare non quantum quisque poſſit, ſed quanti quisque ſit, ponderandum eſt, praeſertim cum pauci pingere egregie poſſint, aut fingere: operarii autem aut baiuli deeſſe non poſſint.* Sic Nicias talento emiſſe ſeruum dicitur, qui argentifodinis praeeſſet.

4 Q 2 Apud

4) De immani earum pretio in Belgio eiusque cauſis plura habet MVNTINGIVS Libro de Plantis, Belgice ſcripto, & extat in BARLAEI L. III. Elegiar. carmen in Barbari floris, quem Tulipam vocant, variam fortunam, quod ita finit:
Excidit e pretio flos barbarus, excidit auro,
Qui ſtolida diues conditione fuit. H.

5) Imo res artificiales, in quibus ſubtilitas & elegantia ingenii ſuſcipiendae ſint, vel ſic raris adnumerantur, ideoque hae qualitates non bene ab Auctore raritati opponuntur. Vid. THOMASIVS de Pretio affectionis. c. 1. §. 11.

Apud XENOPHONTEM Memor. L. II. [pag. 435. in fine Ed. H. Steph. c. 5. num. 2. Ed. Ox.] Operarum denique & actionum pretia intendit earundem difficultas, dexteritas, vtilitas, necessitas, agentium raritas, eminentia seu dignitas, libertas actionem intermittendi, & si quae sunt alia. Huc spectat & illud ARISTOTELIS. Polit. I. c. 7. (11.) Ἐισὶ δὲ τεχνικώταται μὲν τῶν ἐργασιῶν, ὅπȣ ἐλάχιϛον τύχης. βαναυσόταται δὲ, ἐν αἷς τὰ σώματα λωβῶνται μάλιϛα. δȣλικώταται δὲ, ὅπȣ τȣ̃ σώματος πλεῖϛαι χρήσεις. ἀγεννέϛαται δὲ, ὅπȣ ἐλάχιϛον προσδεῖ ἀρετῆς. *Sunt operationes illae artificiosissimae, in quibus minimum fortunae est: illae sordidissimae, in quibus maxime inquinantur corpora: illae seruilissimae, in quibus corporis est vsus plurimum: illae vero ignobilissimae, in quibus minimum requiritur virtutis.* IDEM L. VIII. Polit c. 2. *Vile autem exercitium putandum, & ars & disciplina, quaecunque corpus, aut animum, aut mentem liberi hominis ad opera & vsum virtutis inutilem reddunt.* Ad aestimationem autem operae plurimum conditio artis facit. Circa nobiliores tamen operas obseruandum quoque illud SENECAE de Benefic. L. VI. c. 15. *Quaedam pluris sunt, quam emuntur. Emis a medico rem inaestimabilem, vitam, ac valetudinem bonam: a bonarum artium praeceptore studia liberalia & animi cultum. Itaque his non rei pretium, sed operae soluitur, quod deseruiunt, quod a rebus suis auocati nobis vacant, mercedem non meriti, sed occupationis suae ferunt.* Add. QVINTILIANVS Inst. Or. L. XII. c. 7.

§. VII. SED & illud contingere solet, vt certae quaedam res non communiter, sed a singulis magni aestimentur, ex peculiari aliquo affectu: id quod vocari solet pretium affectionis. Quo pertinet dictum cuiusdam Arabis, quod refert LEO Africanus L. III. *Quicquid charum, quamuis carum, si pulcrum, carum non est: neque nimio constitisse dicendum est, quod animo arridet.* LIBANIVS Declam. 41. Δωρεὰ πᾶσα τῇ τȣ̃ λαμβάνοντος ἡδονῇ κρίνεται. *Omne donum pro accipientis voluptate aestimatur.* Atque hoc inprimis circa animantia euenit ex quadam quasi familiaritate [1], aut quia genio nostro sese aliquomodo adplicare norunt; aut quia eorum ope magnum malum effugimus; aut quia insignis euentus monumentum sunt. Multas res quoque auctor, abs quo in nos sunt translatae, commendat, vt nolimus pro pluribus rebus, eiusdem caetera bonitatis, illas permutare. CATVLLVS: [carm. 12. vers. 11. 12. 13.] *Mihi linteum remitte; quod me non mouet aestimatione, Verum est* μνημόσυνον *mei sodalis.* OVIDIVS Epist. Heroid. XVI. [I. vers. 71. 72.] *Acceptissima semper Munera sunt, auctor quae pretiosa facit.* Multi quoque res magni aestimant, quia a magnis illas aestimari vident, quibus praecipue ipsi placere volunt. Sic

§. VII. 1) Hunc locum praeeunte Cl. BARBEYRACO, restituimus ex Offic. H. & C. L. I. c. 14. §. 4.

2) *Si seruum meum occidisti, non adfectiones aestimandas esse pretio (veluti si filium tuum naturalem quis occideris, quem tu magno emptum velles) sed quanti omnibus valeret.* Sextus quoque Pedius ait, *pretia rerum non ex adfectione nec vtilitate singulorum, sed communiter fungi*, L. 33. D. ad Legem Aquiliam. THOMASIVS de Pretio adfectionis c. 3. §. 12. 13.

3) Si quis inuitus vendere cogatur, regulariter tale pretium constituendum, quale a tertio haberi potest, vulgo existimant. Vid. TIRAQVELLVS de Retract. lignag. §. 1. gloss. 18. n. 4. & in

Sic saepe certo cibi aut vestimenti generi pretium accedit, quod Rex eo delectetur. Vbi tamen aliqui obseruant, in emtione venditione non debere pretium rei intendi ex affectu [2] emtoris: nisi aliae causae pretium intendentes concurrant [3]. Sicuti nec pretium affectionis leges Romanae attendi volunt in restitutione damni, sine dolo malo dati [4]. Vid. *L. 63. ad D. L. Aquil.* Etsi mercatoribus non infrequens sit, ex affectu & inclinatione emturientium pretium augere. Sic DIODORVS Siculus L. V. c. 26. *Multi ex Italia negotiatores pro familiari sibi auaritia temulentiam Gallorum in quaestum suum vertunt. Hi vinum ad eos deuehunt, & inaestimabile inde pretium reportant. Pro cado enim vini puerum recipiunt, potu ministrum permutantes.* IDEM dicto loco c. 17. a Balearibus vnam foeminam quaternis viris aestimatam refert, ob procliuitatem in Venerem. Potest tamen pretium intendi ex affectu venditoris; modo hunc emtori significet. Nam in emtoris gratiam desiderium rei sibi perdilectae concoquere est vtique aliquid aestimabile. Add. *L. 62. §. 1. L. 63. D. ad L. Falcidiam.* Aliquando denique pretia rerum aut operarum insigniter augentur [5] ex vitio quodam animi; puta ex vana gloria, crudelitate & aliis. Quanti capita hostium veteribus Gallis aestimata sint, vid. apud DIODORVM Siculum L. V. c. 29. & STRABONEM L. IV. [pag. 136. 198. init. Ed. Paris. 302. in fin. Ed. Amst.]

§. VIII. ET isthaec quidem in vniuersum pretia rerum intendere solent; vt iisdem contraria eadem remittunt. Enimuero in pretiis rerum singularium heic & nunc determinandis, & ad iustam quantitatem redigendis alia quoque considerari solent. Et initio quidem obseruandum, inter eos, qui in naturali libertate viuunt [1], cuique licere rei suae pretium pro lubitu statuere, quippe cum in eo statu quilibet suarum rerum atque actionum summus sit moderator. Nam si vel maxime alius rei meae tunc pretium vellet ponere, penes me tamen erit eiusdem aestimationem admittere vel reiicere, adeoque reuera ipse eius rei ero aestimator. Ac licet rei meae pretium forte infinitum ponam, nemo tamen super eo queri potest, cum nullius intersit, quantas mihi ipsi diuitias fingam; ac aliis, quibus id pretium nimium videtur, nihil facilius sit, quam rem mihi meam relinquere. Ergo si quis vtique rem meam velit habere, necessum est, vt quantum mihi pretium fuerit visum afferat. Sicut contra, si ego meas merces extrudere velim, oportet vt accipiam, quantum emtori fastidioso dare placuerit. Igitur non nisi tunc iusta querendi causa datur, quando quis per inhumanitatem aut ex odio inuidiaque indigenti res, quibus abundat, vel plane vendere recusat, vel non nisi durissimis conditionibus

in praefat. de Retract. conuent. FRANTZKIVS L. III. Resol. 2. n. 62. H.

4) V. supra L. III. c. 1. §. 11. L. VIII. §. final. cum leg. seq. D. Rerum amotar. H.

5) Affectum quoque ciet, si res meae sit vicina, ex iunctione commoditatem aut ornamentum allatura. Hinc votum illud apud HORATIVM II. Satyr. 6.

- - *O si angulus ille*
Proximus accedat, qui nunc denormat agellum.

PLINIVS ep. 19. *Solicitat primum ipsa pulcritudo iungendi: deinde quod non minus vtile quam voluptuosum, posse vtraque eadem opera, eodem viatico inuisere, sub eodem procuratore ac pene iisdem actoribus habere.* H.

§. VIII. 1) Vid. quae dicemus inf[illegible] ad cap. 3. §. 9. H.

bus vendere vult. Ex quibus consequitur, in statu naturali quarumuis rerum pretia ex conuentione contrahentium definiri; nec contra morem commerciorum peccasse quenquam argui, si, modo inhumanitas in egenos absit, occasione data lucro suo non defuerit. Vid. Genes. XLI, 49. XLVII, 13. seqq. Enimvero in ciuitatibus pretia duplici modo definiuntur; vno modo per decretum superiorum, seu per legem; altero modo per communem hominum aestimationem & iudicium, accedente consensu eorum, qui inter se contrahunt. Prius aliqui solent vocare pretium legitimum, alterum commune seu naturale. Pretium legitimum regulariter cum iustitia & aequitate praesumitur congruere, nisi manifeste contrarium adpareat. Nam interdum & heic supina ignorantia, saepius odium aut gratia aduersus ementes aut vendentes, aliaue corruptio, vel etiam proprii amor lucri interuenire possunt. Consistit porro pretium legitimum fere in στιγμῇ siue in puncto, nec latitudinem habet, sed quantulocunque excessu iniustitia committitur. Et quidem, vti frequentius fit, quando in gratiam emtorum illud taxatur, venditori non licet vltra quid exigere [2]; emtori tamen cum venditoris consensu minus licebit dare, dummodo saltem infimum gradum in pretio naturali attingat. Et venditori licebit minus accipere, modo id non tendat in fraudem aliorum mercatorum. Quod si autem idem sit taxatum in gratiam venditoris [3], tunc emtor non poterit recte vrgere venditorem ad minus accipiendum: etsi hic, vbi velit, minus possit accipere, cum cuiuis commodis suis renunciare liceat. Potest tamen venditor recte plus accipere, modo non excedat summum gradum in pretio naturali. Quanquam frequentius videatur, vt operae in gratiam eorum, qui easdem locant, taxentur, quam merces in gratiam venditorum. Quo loco tamen obseruandum, alicubi subtiliori modo caueri, ne certarum rerum pretia nimis intendantur. Sicuti in ciuitatibus Graeciae receptum erat [4], vt venditores piscium non sedere deberent, sed stare; vt illi standi taedio, lassitudineque confecti, quam recentissimos, & pretio aequo venderent.

§. IX. Ast pretium commune, quod per leges non est taxatum, habet aliquam latitudinem, intra quam plus minusue possit exigi & dari. De isthoc pretio intelligendus est SENECA de Benefic. L. VI. c. 15. *Quid interest quanti sit, cum de pretio inter ementem & vendentem conuenerit; Pretium cuiusque rei pro tempore est. Cum bene ista laudaueris, tanti sunt, quanto pluris venire non possunt.* Et L. 63. D. ad L. Falcidiam. *Pretia rerum non ex affectu, nec vtilitate singulorum, sed communiter funguntur*, id est, tanti sunt, quanti omnibus valerent. Conf. *L. 33. D. ad L. Aquiliam.* Huc etiam facit locus ARISTOTELIS Nicom. IX. 1. *Quibusdam locis leges sunt, ne de voluntariis commerciis iudicia fiant; eo quod oporteat cum eo, qui credidit, ita dissoluere, quemadmodum societatem iniit. Iustus enim*

2) Quoniam propter publicam vtilitatem tale pretium constitui solet, H.

3) Vti fit in emtione annuorum redituum. Nam qui annuos reditus constituunt, hoc plerumque faciunt in summa necessitate. H.

4) Eam legem Stratonicum, quo nemo post Solonis tempora legum auctor extiterit prudentior, tulisse scribit ALEXIS Comicus Lebete:

Νυνὶ δὲ καινὸν εἰσφέρει νόμον τινὰ
Χρυσοῦν, τὸ μὴ πωλεῖν ἔτι καθημένους
Τοὺς ἰχθυοπώλας, διὰ τέλους δ' ἑστηκότας.
Et nunc rogationem scruit auream,
Ne desidentes in foro piscarii
Obsonia vendant, totum sed stantes diem. H.

enim esse putat, vt cui permissum est, is statuat, quam qui permisit. Nam plerunque non aequi aestimant qui habent, & qui habere volunt: sua enim singulis, & quae dant digna multo pretio videntur. Sed retributio tamen tanta fit, quantam statuerunt illi, qui acceperunt. Oportet autem fortasse non tanti aestimare, quanti apparet alicui, cum habet; sed quanti aestimabat, antequam haberet. Caeterum propter dictam latitudinem tres quasi gradus communis pretii vulgo faciunt; infimum seu pium, mediocre seu moderatum, & summum seu rigorosum. Intra quam latitudinem si subsistatur, carius aut vilius res aliqua emi vendique potest. Quanta autem sit illa latitudo, ita accurate in vniuersum definiri non potest. Neque quidquam expeditius dixeris, quam illud esse iustum pretium, quod communiter solent dare illi, qui & mercium & fori sunt satis gnari. Quo referre possis illud VARRONIS de Ling. Latina L. IV. *Pretium est, quod aestimationis emtionisque causa constituitur: dictum a peritis, quod hi solum possunt facere recte id.* Quamuis eam deriuationem SALMASIVS de Vsuris irrideat.

§. X. CAETERVM in communi illo pretio definiendo solet haberi ratio laborum & expensarum, quas mercatores faciunt in mercibus adportandis & tractandis [1]. Nam hoc praecipuum est fundamentum, quare mercator carius possit merces vendere, quam emerat. Intelligendi autem sunt isti sumtus de iis duntaxat, qui communiter solent fieri: casus extraordinarii huc nihil facere iudicantur. Vnde non audietur mercator, si ideo maioris velit aestimare suas merces, quod dum illas aduehit, ipse crus fregerit, aut graui morbo conflictatus sit; aut quod partem earum naufragio, aut furtis amiserit; nisi simul hoc casu raritas mercium prouenerit. Multo minus, si istas quoque impensas emtoribus velit imputare, quas ipse superflue, & praeter leges prudentiae mercatoriae fecit. Omnino autem abs mercatoribus aestimari potest, quod ipsi tempus, cogitationes, & curas occupant in mercibus conquirendis, seruandis, aut distrahendis. Item quod famulorum operas conducere necessum habeant. Et valde inhumanum foret, simulque opprimendae hominum industriae idoneum, ex negotiatione, aut quouis alio vitae genere non plus alicui lucri velle concedere, quam quantum ad parce ac duriter tolerandas ipsius necessitates sufficit. In aestimationem quoque venire potest difficultas, longitudo, ac periculositas itineris; item diuersus pecuniae & mercium valor in diuersis locis. Praeterea solet variari communis valor ex modo emendi aut vendendi. Qui enim vendunt merces minutatim, seu per mensuras minutiores, largiusculum possunt exigere pretium, quam qui magna in copia easdem simul distrahunt. Nam istis maior molestia adhibetur; & lucrosius est simul ingentes pecuniae summas accipere, quam minutatim modicas summas colligere. Sed & constat, quam subitas & frequentes mutationes forum recipiat ex copia aut paucitate ementium, pecuniae,

§. X. 1) AVGVSTINVS ad Psalm. LXX. *Sed ait ipse mercator: affero ex longinquo merces; mercedem laboris mei, vnde viuam, peto: dignus est enim mercenarius mercede sua.* *Possunt etiam esse quaedam rei accidentia aestimabilia, ob quae res supra aut infra commune periculum ematur vendaturue, puta, ob damnum consequens, lucrum cessans, affectum peculiarem, aut si in alterius gratiam res vendatur ematurue, alioquin non emenda aut vendenda; quae ipsa accedentia, ei, cum quo agitur, indicanda sunt. Eius quoque damni aut lucri cessantis ratio haberi potest, quod ex pretii solutione dilata, aut antiquata nascitur.* H.

niae, & mercium. Nam paucitas ementium & pecuniae, ex causa particulari emergens, & mercium abundantia pretium minuit. TACITVS A. VI. [c. 17. num. 4. Ed. Rycquii,] *copiam vendendi secuta vilitate.* Contra emturientium & pecuniae copia, & mercium raritas earundem pretia intendit. Vid. SOCRATES Hist. Eccles. L. III. c. 15. ab initio. [Intenditur [2] quoque pretium, vbi venditor vltro rogatur, alias non venditurus.] Sic quoque ad pretium minuendum facit, si venditor eas vltro rogando emtoribus offerat, seu quando merx quaerit emtorem. Praesertim vbi obseruatur regula illa oeconomica Catonis Maioris, quam refert PLVTARCHVS in ipsius vita: [pag. 338.] in fin. Ed. Wechel. T. I.] *Μηδὲν εὔωνον εἶναι τῶν περιττῶν, ἀλλ' ὃ τις οὐ δέεται, κἂν ἀσσαρίου πιπράσκηται, πολλοῦ νομίζειν. Nihil vilis esse pretii, quod superfluum sit; sed quo non indigeas, etiamsi vel asse veneat, carum ducere.* In prouerbium quoque abiit: *merx vltronea pudet.* Eius rei rationem hanc reddunt, quia in illo modo vendendi est raritas emturientium; quae pretium minuit. Quo accedit, quod heic res, quae venditur, saepe parum sit necessaria emendi, ac talis, qualem non esset emturus, nisi hac occasione paruo emendi. Quin saepe quis non tam in suam, quam venditoris gratiam tali in casu emit. Inde quoque est, quod in auctionibus, & quando res sub hasta veneunt, saepe longe minoris addicantur res, quam quanti alias erant [3]. Scilicet quia iste vendendi modus hanc legem habet, vt res addicatur plurimi licitanti. Etsi quandoque etiam feruor & aemulatio licitantium supra commune pretium adscendat; quia & alias copia emturientium pretium intendere solet. Denique & in commune pretium potest imputari damnum consequens, aut lucrum cessans, quod venditori per istam venditionem conciliatur; idque cumprimis, quando emtor vltro se offert. Nam stultum foret rem meam alienare, nisi tali conditione, vt saltem ipse nullum inde damnum sentiam. Maxime autem potest & solet imputari illud lucrum cessans, aut crescens, quod ex pretii solutione dilata aut anticipata nascitur. Nam sane & dies est pars pretii [4] & plus est statim aliquid dare, quam post interuallum [5], quippe cum interim ex isto pretio aliud lucrum possit comparari. Vid. MARTIALIS L. VI. Ep. 30. Hinc POLYBIVS in Excerptis Peirescianis maximopere extollit liberalitatem Scipionis iunioris, quod quam sororibus dotis nomine debebat pecuniam, annua bima trima die soluendam, statim soluerit, & quidem Romae, *qua in vrbe nemo quidquam alteri sponte de suo donat*, & vbi *ne vnum quidem talentum ante praestitutum diem quisquam soluat.* Τοιαύτη τίς ἐστι καὶ τηλικαύτη παρὰ πάντας ἅμα μὲν ἀκρίβεια περὶ τὸ διαφέρον, ἅμα δὲ λυσιτέλεια περὶ τὸν χρόνον· *Tantam vnusquisque diligentiam in pecunia, vtilitatem in tempore collocat.* Add. GROTIVS L. II. c. 12. §. 14. Addendum & hoc, quod Themistocles, fundum vendens, praeconem indicare iusserit: *Commodum eius esse vicinum* [6]. PLVTARCHVS Apopht.

2) Adiecit hanc periodum Cl. BARBEYRACVS supplementi ergo ex Offic. hom. & ciu. L. I. c. 15. §. 6.

3) Vid. infra c. 5. §. 6.

4) Vid. *L. 4. §. 6. & L. 15. in fine D. de in Diem addict.* CLAVDIANVS:

— — *Omne futurum*
Despicitur, suadentque sui praesentia fructum. H.

5) *Nam dies solutionis, sicuti summa, pars est stipulationis*, L. 1. §. 2. D. de Edendo, L. 4. §. 6. L. 15. in fine D. de in Diem addict.

6) Ex

Apopht. [Lacon. p. 185. D. T. II.] SADVS Rosar. Persic. c. IV. *Aedes, quae tui instar*, (nequam Iudaeum significat,) *habent vicinum, decem drachmas argenti adulterini valent. Ast ista spe animus est erigendus, Te quondam defuncto mille drachmis eas aestimatum iri.* Ergo pretium fundi intendit bonus vicinus [7]. Praesertim sicubi obtineat mos Spartanorum, de quo est apud EVNDEM Institutis Laconicis. [p. 238. E. Edit. Wechel.] *Vicinorum seruis, itemque canibus & equis, nisi domini vsu eorum indigerent, vti licebat, tanquam propriis. Sed & rure, si quis aliqua re opus haberet, aperto vicini penu inde necessaria auferebat, penuque obsignatum relinquebat.* Sed & rara, ac non parum ex crudelitate trahens caussa augendi pretia mancipiorum refertur a IVSTINO L. XI. c. 4. *Thebanorum captiuorum pretium non ex ementium commodo, sed ex inimicorum odio extenditur.*

§. XI. ENIMVERO postquam pleraeque gentes a primaeua simplicitate desciuere, facile fuit deprehensum, solum illud vulgare pretium non sufficere expediendis negotiis hominum, & commerciis quotidie magis increbrescentibus. Nam & sola permutatione commercia constabant, & operae aliorum aliter locari, quam mutua opera, aut re tradita non poterant. Atqui postquam tam multarum rerum indigentiam nostrae nobis cupiditates fecerunt, dum non contenti domi natis bonis, terrarum alio calentium sole deliciis inhiamus; haut sane cuiuis in procliui fuit eiusmodi res possidere, quas alter suis, a nobis desideratis, mutare vellet; aut quae alterius rebus aequiualerent. Et in ciuitatibus cultis, vbi ciues variis statibus distinguuntur, complura hominum genera dari necessum est, quae si simplex illa rerum & operarum permutatio vigeat, vitam omnino non tueri, aut aegre admodum queant. Sicuti constat, ab operosiore vitae cultu alienas esse gentes, quae numi vsum ignorant. Vid. Auger. BVSBEQVIVS Epist. 3. vbi de Colchorum moribus * agit, add. *L. 1. princ. D. de Contrah. emtione.* Inde suauiter somniat MAXIMVS TYRIVS Differt. 36. quando ait: *Ac cibos quidem potumque & amictum, reliquaque corpori necessaria homines aeris inter se ferrique commutatione comparant; & quae maiora habentur, auro argentoque. Vitio quidem illorum: sine vllo enim metallorum vsu gratis inter se communicare poterant, mensura omnium aequissima: vt is, qui re aliqua egeat, quo necessitati suae consulat, rem a possidente mutuetur: is, qui eadem abundet, ea lege dimittat, vt ab eo vicissim expectet, quae reddi sine reprehensione possunt.*

§. XII. HINC visum fuit plerisque gentibus, queis amplior vitae cultura arridebat, conuentione quadam pretium aliquod *eminens* certae rei imponere, ad quod caeterarum rerum pretia vulgaria mensurarentur, & in quo eadem

6) Ex quo exemplo Themistoclis adparet, internaetiam rei qualitate pretium eius intendi posse, quod latius exsequitur Cl. BARBEYRACVS in nota 5. ad h. §.

7) COLVMELLA L. I. de Re rustica c. 3. dementem vocat, *qui nequam vicinum suis numis parat.* Adde etiam tempora belli vel pacis, quae magnum saepe momentum habent ad intendenda vel minuenda rerum pretia. H.

§. XI. * Adde & de aliis populis GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 12. §. 3. in not. H.

dem eminenter continerentur [1]. Adeo vt interueniente illa quis quamlibet rem venalem ſibi comparare, & quacuis commercia atque contractus commode poſſet exercere. Quam in rem ita diſſerit ARISTOTELES Nicom. V. c. 8. cum indigentia induxiſſet rerum permutationem, praeſentem quidem indigentiam vtcunque ſimplici rerum permutatione potuiſſe expleri. Sed quia ignoramus, quid & quantum in futurum ſimus deſideraturi; igitur vt certi eſſe in anteceſſum poſſemus, nobis deinceps quoque facultatem fore res, quibus opus ſit futurum, comparandi, νόμισμα ſeu numum fuiſſe introductum; qui eſt quaſi ἐγγυητὴς, ſponſor ſeu fideiuſſor, cuique adeo hominum conuentione ea vis impoſita, vt vbi quis eum adferret, pro eodem quaeuis venalia poſſet accipere. (Ὑπὲρ τῆς μελλέσης ἀλλαγῆς, εἰ νῦν μηδὲν δεῖται, ὅτι ἔςαι, ἐὰν δεηθῇ, τὸ νόμισμα οἷον ἐγγυητής ἐςιν ἡμῖν. δεῖ γὰρ τῦτο φέροντι εἶναι λαβεῖν.) Hinc IDEM Nicom. IX. 1. Πεπόριςαι κοινὸν μέτρον τὸ νόμισμα. πρὸς τῦτο δὴ πάντα ἀναφέρεται, καὶ τύτῳ μετρεῖται. *Communis menſura numus comparatus eſt, ad quem omnia referuntur, quoque menſurantur omnia.* IDEM Polit. L. c. 6. (9.) *Cum a remotioribus quaereretur auxilium, importando illa, quibus indigebant, & exportando illa, quibus abundabant, neceſſario numi introductus eſt vſus. Non enim faciliter deferri poſſunt ſingula ad vitam neceſſaria. Quare ad permutationes faciendas tale quid compoſuerunt inter ſe dare & accipere, quod vtilium quidpiam exſiſtens, haberet vſum commutandi facilem ad vitam: ceu ferrum, & argentum, & ſi quid aliud tale, primo ſimpliciter definitum quantitate & pondere, poſtmodum vero etiam ſigno impreſſum, quo a menſura liberi eſſent. Nam ſignum poſitum eſt ad quantitatem demonſtrandam* [2]. IDEM Nicom. V. c. 8. *Omnia ea, quorum eſt permutatio, comparabilia eſſe quodam modo debent, ob quod numus in vſum venit, qui quodam modo medium* (μέτρον) *efficitur; metitur enim omnia. Indigentiae loco ex pacto quaſi ſubſtituitur numus; vnde etiam νόμισμα adpellatur, eo quod non natura, ſed νόμῳ, id eſt, inſtituto & lege conſtet; in nobisque ſit eum mutare atque inutilem reddere. Pretio cuncta aeſtimata eſſe oportet, ita enim ſemper erit permutatio: at ſi ea fuerit, ſocietas* (κοινωνία) *quoque ſit neceſſe. Numus igitur, vtpote medium, commenſurabiles inter ſe efficit res, atque ita adaequat. Neque enim vlla eſſe ſocietas poteſt, niſi ſit permutatio; neque permutatio, niſi ſit aequalitas; neque aequalitas, niſi etiam commenſuratio ſit.* Huc quoque facit locus EIVSDEM Magnorum Moral. L. I. c. 34. *Quoniam aedificator ſuo opere plura meretur, quam eo quod ſutor praeſtat; difficile quoque erat, vt aedificator*

eum

§. XII. 1) Qua in re conuentione nulla opus fuit, quum ſimplex conſenſus & inſequuta propter vtilitatem imitatio & inde nata conſuetudo ſolae ſuffecerint. Erudite de nummo ſignato & primis eius inuentoribus egit Cl. WACHTERVS Archaeologiae nummariae c. 4. qui primum nummum ſignatum eſſe cenſet a Phidone, Argiuorum Rege, anno ante C. N. DCCCXCV; alterum a Lycurgo, Spartanorum Legislatore, tertium ab Alyatte, Rege Lydorum. Laudati Phidonis nummum, quem in Cimeliarchio Berolinenſi inuenerat, primus delineauit & publicauit BEYERVS Theſ. Brandenb. Gr. Numiſm. p. 279. ſed quem ſuppoſitis accenſent SPERLINGIVS de nummis non cuſis p. 11. & SPANHEMIVS de Vſu & praeſtant. Numiſm. T. I. p. 19. 20. Edit. Londin. Sed quibus obuiam iuit Io. Carolus SCHOTTVS in Diſquiſitione antiquaria de numo Phidonis.

2) Conf. Iac. PERIZONIVS de Aere graui §. 11. p. 6. ſequ.

3) Ἐπεὶ δὲ ὁ οἰκοδόμος πλείονος ἄξιον ποιεῖ τὸ αὑτοῦ ἔργον ἢ ὁ σκυτεὺς, καὶ ἦν ἔργον ἀντικαταλλάττεσθαι καὶ τῷ σκυτεῖ πρὸς τὸν οἰκοδόμον, ἀνθ' ὑποδημάτων δ' οὐκ ἦν οἰκίαν λαβεῖν. ἐνταῦθα ἤδη ἐνόμισαν ταῦτα πάντα ὠνητά. καί τι ἀργύριον προσαγορεύσαντες νόμισμα, τούτῳ χρῆσθαι, καὶ πρὸς τὴν ἀξίαν ἕκαστον διδόντας τὴν ἄλλαξιν ποιεῖσθαι παρ' ἀλλήλων, καὶ τούτῳ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν συνέχειν.

cum ſutore faceret permutationem: neque enim pro calceis par fuerit domum capere. Hinc iam inſtituerunt, quo haec omnia venalia ſint, argento vti, quod nomiſma vocant: vt pro aeſtimatione & pretio cuiuslibet fiat inter ipſos inuicem contrahentes permutatio, quae ciuilem communicationem contineat [3]. IDEM Rhetor. L. II. c. 16. Ὁ πλοῦτος οἷον τιμή τίς ἐστι τῆς ἀξίας τῶν ἄλλων. διὸ φαίνεται πάντα ὤνια εἶναι αὐτοῦ. *Pecunia eſt quaſi aeſtimatio valoris aliarum rerum. Vnde omnia ipſi venalia videntur* [4].

§. XIII. PORRO eum in finem plerisque gentibus commodiſſimum fuit viſum adhibere metalla nobiliora, & non ita frequentia, puta aurum, (cui quare princeps tribuatur locus, docet PLINIVS N. H. L. XXXIII. c. 3. circa finem [1],) argentum & aes. Nam vti nemo fideiuſſorem accipit, niſi virum ſpectatae fidei, & locupletem, in vili autem homine parum cautionis putatur: ita pro re vbique occurrente, puta, pro manipulo terrae aut arenae, nemo rem ſuam erat permutaturus, quae ipſi magno labore aut induſtria fuerat comparata. Ergo numum conſtare oportebat ex materia, quae & ad cuſtodiam eſſet habilis, & in quam propter raritatem multarum rerum pretia velut conſtipari poſſent. Adde, quod ſubſtantiam habeant valde compactam metalla, ſic vt vſu non facile deterantur, & in minutas comminui particulas idonea ſint. Quod vtrumque ad rem, in commerciis hominum communis menſurae vicem obituram, valde opportunum eſt. Cum tamen iſtud munus pecuniae competat non ex neceſſitate aliqua naturae, ſed ex hominum impoſitione & conuentione (add. PHILOSTRATVS in Vita Apollonii Thyanaei L. II. c. 3.) alias quoque materias per neceſſitatem aut vltro poſſe adhiberi, & quandoque adhibitas conſtat. Sic corium, charta, aut ſimile quid, certo ſigno impreſſum, numi vicem non ſemel ſubiit in magnis neceſſitatibus; quae tamen hiſce depulſis ordinariis numis iterum permutata ſunt. Vid. POLYAENVS Strateg. L. III. [c. 10. num. 1. vbi conferatur Maaſuicius,] de Timotheo & Demetrio. SENECA de Beneficiis L. V. c. 14. in fine. Sic loco pecuniae certo genere conchularum maritimarum vtuntur incolae regni Congo & Tombutto in Africa [2], (teſte LEONE Africano L. VII.) & multi populi Americae ſeptentrionalis; certo genere granorum alborum & nigrorum Apalachitae, populus Floridae, de quo vid. ROCHEFORT. Deſcript. Antillarum Part. II. c. 8. n. 8. Incolas prouinciae Caniclu maſſulis ſalis loco monetae minutae vti, refert M. Paulus VE-

4R 2 NETVS

4) Originem pretii ſatis bene detegit PAVLLVS in L. 1. D. de Contrah. empt. *Origo*, inquit, *emendi, vendendique a permutationibus coepit. Olim enim non ita erat nummus: neque aliud* merx *aliud* pretium *vocabatur: ſed vnusquisque ſecundum neceſſitatem temporum, ac rerum vtilibus inutilia permutabat, quando plerumque euenit, vt quod alteri ſupereſt, alteri deſit. Sed quia non ſemper nec facile concurrebat, vt, cum tu haberes, quod ego deſiderarem, inuicem haberem, quod tu accipere velles, electa materia eſt, cui rei publica ac perpetua aeſtimatio difficultatibus permutationum, aequalitate quantitatis ſubueniret: eaque materia forma publica percuſſa, vſum dominiumque non tam ex ſubſtantia praebet, quam ex quantitate; nec vltra* merx vtrumque, ſed *alterum* pretium *vocatur.* Quem locum erudite exponit DVARENVS Diſp. anniu. L. 6.

§. XIII. 1) Scilicet auro datus eſt Principatus non ob pondus aut colorem, ſed quia non aliud metallum laxius dilatatur aut numeroſius diuiditur; nullum vſu minus deteritur, aut rubiginem ſentit minus, vni rerum quoque igne nihil deperit.

2) Douſam, cum Heſperidum inſulas omnemque Africam Oceano adiacentem legeret, pecuniam e conchis mirabundum inſpexiſſe, memorat H. GROTIVS L. VIII. Hiſt. Belgic. ad A. 1599. H.

NETVS L. II. c. 38. Idem in regno Abyssinorum fit, teste Franc. ALVAREZ[3]. c. 46. Quamquam eiusmodi res ad minuta duntaxat commercia expedienda idoneae sint. Sic in regno Siam grandior moneta est ex argento puro, ac minoris monetae loco vtuntur certo genere conchularum. vid. Iod. SCHOVTEN in Descript. regni Siam. Add. POLYDORVS VIRGIL. de Inuentor. rer. L. II. c. 20. ALEXAND. NEAPOLIT. L. IV. c. 15. BVDAEVS ad L. I. de Contrah. emtione. Vbi & hoc obiter monendum, Congenses inter metalla praestantissimum iudicasse ferrum; aurum, & argentum vilius duxisse: quod haec exiguo sint vsui, ex illo autem vtilissima ad vitae culturam instrumenta fieri queant. Apud Aethiopes quoque omnium rarissimum & pretiosissimum fuisse aes, refert HERODOTVS Thalia. Et sane si vsum pecuniae remoueas, facilius genus humanum auro & argento, quam ferro caruerit [4]. Sic GARCILASSVS Comment. regii L. I. 11. memorat: Peruuianos in magna felicitatis parte habuisse, quod Europaei ferrea instrumenta ipsis attulissent; ac vnus ex primoribus eius gentis non poterat forfices, per Hispanos importatas, satis admirari, dicens: si Hispani nihil aliud fecissent, quam vt nouaculas, forfices, pectines; & specula ipsis attulerint, hoc sufficere posse ad se obligandos, vt istis vicissim omne suum aurum & argentum vltro traderent. Nam antea capillos sibi cultris, e silice factis, secabant, non sine ingenti dolore. Iidem aurum, argentum & gemmas regibus offerebant, tanquam dona, non tanquam tributum. IDEM ibid. L. V. c. 7. Add. Th. MORI Vtopia L. II. Sed & in certa Arabiae regione aes ac ferrum aequali pondere auri permutatum fuisse, quod hoc metalli genere incolae abundarint, illo caruerint; refert DIODORVS Siculus L. III. c. 45. add. STRABO L. XVI. [pag. 778. Ed. Paris. 1124. A. Ed. Amstel. Almelou.] Apud LVCIANVM in Charonte eo nomine ferrum auro pretiosius asseritur, quod hoc per illud defendatur. Et PLINIVS N. H. L. XXXIV. c. 14. Caeterum metalla quondam adpendi moris erat [5]. Vid. PLINIVS L. XXXIII. c. 3. Vnde etiam adhuc multas apud gentes vocabula ponderum in re numaria deprehenduntur. Sed cum hic modus incommodior videretur, inde passim receptum, vt cuiusque reipublicae Principes certae quantitatis numos, publica nota insignitos, cuderent, ex qua eorum valor constaret. Et exinde

Concisum argentum in titulos faciesque minutas.

IVVENALIS Sat. 14. [v. 291.] Vbi & obiter notandum, quod de Alexandro Seuero tradit LAMPRIDIVS: [c. 39.] *Formas binarias, ternarias, & quaternarias, & denarias etiam, atque amplius vsque ad bilibres quoque & centenarias, quas Heliogabalus inuenerat, resolui praecepit, neque in vsu cuiusquam versari, atque ex eo his materiae nomen inditum est; cum diceret, plus largiendi hanc Imperatori esse*

3) Et LVDOLPHO L. IV. Histor. Aethiopic. c. 7. n. 9. & sequ. H.

4) Propter multiplices vsus, quibus vitae humanae inseruit. H.

5) AVCTOR de Regimin. Princip. L. II. c. 13. obseruauit, in partibus Teutoniae & regionibus circumstantibus, cum de loco in locum transeunt, massam auri vel argenti secum deferre, & quantum in commutationibus rerum venalium indigent, tantum vendere. H.

§. XIV. 1) Conf. B. BRANCHV Obseruat. c. 11. 12. 13. 14. & GVNDLINGIANA P. XXXI. n. 3.

esse causam, si cum multos solidos minores dare possit, dans decem vel amplius una forma, triginta & quinquaginta & centum dare cogeretur.

§. XIV. QVANQVAM autem valor auri argentique ac numorum ex impositione & conuentione hominum dependeat: penes rectores tamen ciuitatum non adeo vaga est istum valorem determinandi licentia, quin ad certas considerationes respicere debeant. Et primo quidem apud omnes, quas nouimus, gentes iam receptum, vt aes ab argento, & hoc ab auro nobilitate vinceretur; vtque argentum ad aurum certam proportionem haberet. Apud PLATONEM in Hipparcho [sub fin. p. 514. C. Edit. Wechel.] est: Ἐάν τις χρυσίε σταθμὸν ἥμισυ ἀναλώσας, διπλάσιον λάβῃ ἀργύριον, ἀντὶ δωδεκαστασίε διστάσιον αὐτῷ καθίσταται τὸ χρυσίον. *Si quis dimidiam auri libram erogans, duplum reportet argenti, pro duodecuplo duplum solummodo capit.* In foedere Romanorum cum Aetolis concessum est hisce, vt pro decem minis argenti vnam auri darent, apud POLYBIVM Excerpt. legat. XXVIII. c. 5. Add. BODINVS de Republ. L. VI. c. 3. p.m. 1071. seqq. Deinde pecunia est instituta non solum ad commodius expedienda commercia inter ciues, sed & inter hos atque exteros. Igitur rector ciuitatis, si numis suis enorme pretium posuerit, eos ad commercia suorum ciuium cum exteris reddet inutiles [1]. Nam circa ciues inuicem locum habet illud ARRIANI Epict. L. III. c. 3. *Caesaris numum nec argentario, nec hortulano adprobare licet, sed ostenso eo, siue nolit, siue velit, mercem suam tradere necesse est.* Vbi vero in numis metalli quantitatem & bonitatem rite non temperat, saltem vt exterorum, quibuscum nobis commercium, moneta non sint inferiores, commercia ciuium cum exteris valde sufflaminabit, non nisi permutatione mercium iisdem relicta. Per quam solam commercia hautquidquam substinebuntur, nisi tantundem, aut plus a nobis exportetur, quam importetur, & illi ipsi, quorum mercibus non indigemus, nostris vicissim indigeant. Vid. quoque POLYBIVS L. VI. c. 47. in fine. Et quia, vbi a bonis immobilibus fuit discessum, praecipuum census fundamentum consistit in pecunia: adparet hoc valde subrui, si numis, saltem grandioribus, tantum ex ignobiliori metallo admisceatur [2], vt suam tenuitatem ipsi erubescere cogantur. Inde quod apud POLYAENVM. [L. VI. c. 47. in fine.] refert de *Leucone*, ipsum *pecuniae indigentem iussisse ciues omnes suos conferre numos, vt alia excusi forma valerent: inde iisdem signum impressisse, duplicique pretio valere vnumquemque numum iussisse, & sic ipsum dimidiam partem lucratum citra ciuium iniuriam:* id per necessitatem quidem excusari poterit [3], eadem depulsa emendandum Add. BODINVS de Rep. L. VI. c. 3. GREGORIVS THOLOSANVS Syntagm. iur. vniuersi L. XXXVI. c. 2. Ast nullum colorem admittit, quod *Zonaras* & alii de Nicephoro

1) Vid. BVCHANANVS L. XII. Rer. Scotic. sub Iacobo IV. MARIANA L. XIII. de Reb. Hispanic. c. 11. de temporibus Regis Alfonsi in Castella. Et L. III. de Rege & Regis Instit. c. 8. vbi post insignem dissertationem subiicit: *Illud ad extremum monitos Principes velim, commercii fundamenta prima, pondera, mensuras, monetam si remp. saluam volunt, ne attingant. In specie vtilitatis praesentis fraus multiplex latet.* Confer CAMDENVM Hist. Elisabeth. ad Annum MDLX. H.

3) Plane vt illud iam olim quoque vsurpatum intendere aestimationem monetae, cum eroganda pecunia; deiicere rursus infra iustum, cum fuerit corroganda. H.

phoro Phoca memorant, qui leuiorem monetam praeter ordinariam grauiorem cudit, & quae aerario inferenda erant, in grauiore moneta exegit; ipse autem solutionem in leuiore fecit. Add. Io. MARIANA Histor. Hispan. L. XV. c. 9. Et si nonnulli legislatorum hac ratione auaritiam, luxuriam, & alia vitia exterminatum iuerint, introducta vili moneta. Apud PLVTARCHVM [in Lyc. p. 44. 45. Edit. Wechel.] Lycurgus Spartae *monetam omnem auream & argenteam antiquauit, soli ferro auctoritatem tribuit; eiusque magno ponderi & moli exiguum assignauit pretium, vt occuparet decem minarum summa amplum in aedibus armarium, & plaustrum duorum boum ad vehendum. Hoc corollario multae scelerum formae Lacedaemone sunt eiectae. Nam quis furari, quis venalis muneribus esse, quis defraudare aut rapere sustineret id, quod non posset tegi, cuius nemo possessione esset beatior, sed nec conflatum, vllum vsum praestaret. Verum aceto (vt dicitur) candentis aciem ferri restinguens, alium eius vsum resecuit, reddiditque eneruatum & inhabile.* Eadem opera extinctae artes vanae, cum nullam ibi lucrandi inuenirent occasionem. Et cum pecunia ferrea in reliqua Graecia contemneretur, inde nihil exoticarum deliciarum poterat importari. Quo ipso nerui luxuriae succidebantur. Add. IDEM in Lysandro, qui aurum & argentum iterum Spartam, & cum eo auaritiam inuexit. Sed & apud alios homines ex vsu pecuniae auaritiam creuisse constat. Quamdiu enim opes tantum consistebant in frumento, pecore, & similibus, infinitum quaerendi studium tandem sistebatur mole istarum rerum, & difficultate tractandi atque custodiendi, & quod facile corrumperentur. Sed nunc, moneta aurea & argentea inuenta, etiam milliones complecti auaritiae facile est. Sic PLATO quoque de Legibus L. V. [pag. 848. E Edit. Wechel.] vt in sua ciuitate ciues a nimio quaestu auocet, vetat, *ne quis priuatus aurum aut argentum habeat: vt pecunia, qua ciues inuicem vtuntur, a caeteris gentibus non aestimetur, sed apud ipsos solos valeat: vt ciuitas tamen numos possideat Graecis communes, si quando bella gerenda, peregrinandum, aut legati mittendi: vt peregrinantes, quos peregrinos numos domum reportant, cum ciuitatis numis commutent, & ciuituti restituant.* Memorat quoque M. Paulus VENETVS L. II. c. 21. Magnum Cham in vrbe Cambalu immensam vim pecuniae cudisse ex corticibus arboris mori, impresso signo regio, quam nulli in suo regno sub capitis poena licuerit recusare, aut aliam cudere, vel expendere. Exteros quoque in eo regno negotiaturos pro auro & argento, margaritisque & gemmis, quas adportarint, id genus monetae sibi commutasse, ac iterum discessuros iisdem numis merces coëmisse, easque exportasse. Quo pacto illum principem immensam vim auri argentique cumulasse. Persis moneta coriacea, quam quidam iniquus Rex ciuibus obtruserat, vocata fuit *Schebrcua*, quasi diceres: *monetam regis arbitrio subditis obtrusam. Hinc quoque illa remansit monetae istius memoria, vt cum regis alicuius iniquitatem notare volunt, eum coriaceam monetam subditis obtrudere dicant.* G. GENTIVS ad Sadi Rosarium Persicum c. 3. Add. BVCHANANVS Hist. Scoticae L. XII. p. m. 450. Ex

§. XV. 1) Hanc enim multa mala consequuntur. V. THVANVS L. VIII. ad A. MDLI. circa extrem. L. CXXIX. Histor. ad A. MDCII. REIDANVM Lib. V. Annal. Belgic. ad A. MDLXXXVI. H. GROTIVM L. IV. Histor. Belgic. ad A. MDXCV. H.

Ex aduerso summopere commendandum Senatus Veneti in subditos studium. Cum enim immensa vis minoris monetae adulteratae irrepsisset, nec alia ratione ea lues expurgari posset, SCto demum cautum fuit, vt certo praestituto tempore qui ad aerarium deferrent, tantundem pretii argento vel auro reciperent, quam in rem ex aerario erogata sunt supra quingenta aureorum millia. Andr. MAVROCENVS Hist. Venet. L. XIV. p. 641. Obiter quoque addendum, quod refert PLINIVS N. H. L. VI. c. 22. *Regem Taprobanes Romanorum iustitiam vel maxime suspexisse, quod pares pondere denarii essent in captiua pecunia, cum diuersae imagines indicarent a pluribus factos.* Conf. SOLINVS c. 66.

§. XV. CVM autem numus sit mensura pretii aliarum rerum, facile patet, in valore numorum non debere fieri mutationem [1], nisi summa reipublicae vtilitas id suaserit; quae tamen mutatio quo modestior fuerit, eo minus rationes ciuium perturbabit. Inde PAVLVS in L. 1. D. de Contrah. emt. ad promouenda commercia dicit, materiam electam, cuius publica & *perpetua* aestimatio difficultatibus permutationum aequalitate quantitatis subueniret. Add. MORNACIVS ad dictum locum. Est nihilominus obseruandum circa perpetuam numorum aestimationem, quod tradit GROTIVS dicto loco §. 17. *pecuniam naturaliter functionem recipere non in materia sola, neque in speciali adpellatione aut forma, sed in genere magis communi, qua scilicet comparatur ad res aut omnes, aut maxime necessarias.* Cuius loci sensus hic est: quod certus numus heic & nunc tantum valeat, certaeque rei aequipolleat; (nam haec est functio pecuniae, vt non solum vnus numus subire possit vicem numi alterius, eiusdem qualitatis & quantitatis, id quod aliae quoque res, quae fungibiles vocantur, obtinent, sed vt etiam aliarum rerum pretia eminenter contineat) id non est ex sola materia, puta, quod sit aureus vel argenteus, neque ex speciali appellatione, aut forma, puta, quod vocetur ducatus, coronatus, thalerus, florenus: aut quod certa imagine sit insignitus [2]: (in *L. 1. D. de Contrah. emt. pecunia vsum praebet non tam ex substantia quam quantitate*, item *L. 94. §. 1. D. de Solution. in pecunia non corpora cogitantur, sed quantitas:)* sed resultat illud ex comparatione eiusdem quoad raritatem & copiam cum aliis rebus, & imprimis illis, quae ad vitam maxime necessariae sunt. Tales autem sunt praecipue fundi, quippe cum ex hisce mediate aut immediate proueniant pleraque, queis mortalium vita sustinetur. Quorum & prouentus cum sint satis aequabiles, vnius anni sterilitatem alterius vbertate pensante, pretium naturale intelliguntur habere admodum stabile; ad quod fere pretia reliquarum rerum, saltem quibus luxuria aut stultitia hominum pretium non dedit, referuntur. Nam vt pretia rerum, quae ex fundis proueniunt, aut aluntur, ad ipsorum fundorum pretia in vniuersum intendantur aut minuantur, conueniens vtique est. Ergo cum hisce seculis, quando iam vbique fere gentium agri in priuatos sunt descripti, praecipuum fundamentum patrimoniorum sint fundi: par vtique est, vt valor pecuniae intendatur aut remitta-

2) Imo sententia Grotii, vt post Gronouium obseruat Cl. BARBEYRACVS in not. 2. haec est, pecuniam naturaliter functionem recipere in genere communi, quia pro omnibus aliis rebus, veluti frumento, vino, oleo expendi & accipi potest.

mittatur, prout in respectu ad fundos ista rara esse, aut copiosa deprehenditur. Nam cum in ciuitatibus gentium cultiorum duo potissimum sint genera hominum, vnum quod excolendae terrae, alterum quod variam per industriam vitae commoditatibus promouendis sese adplicat; siquidem in magna pecuniae abundantia modicum esset pretium fundis, & inde pendentibus rebus, terrae cultores pessumdari necessum foret: sin pecunia rara ingens fundis pretium, alteri hominum generi egestate laborandum. Id quod contingere videmus, quando insignis annonae prouentus, & inde vilitas exsistit, opificum autem & reliquorum, quos sua industria alit, opera in eo permanent pretio, quod annis minus fertilibus in vsu fuit. Tunc enim agricolas fundorum suorum exuberans prouentus parum iuuare deprehenditur. Atque idem incommodum premit opifices, quando in annonae caritate ipsorum opera antiquum retinent pretium. Cum ergo mediocribus annis opificum & agricolarum commercia optime inuicem comparata videantur, ac minimum querelarum inter eosdem audiatur; manifestum est, in assignando numis pretio ad fundos potissimum respiciendum; praesertim vbi regio aliqua non sola mercatura & nauigatione, sed domesticis praecipue copiis subsistit.

§. XVI. Ex quibus adparet, an aequum sit, verbi gratia, fundum, qui ante ducentos & amplius annos fuit taxatus C. aureis, hodie quoque non pluris taxari, caeteris paribus? An quae salaria ante totidem annos lauta sat fuerunt, hodie non sint iusto tenuiora? Heic non sufficit reposuisse, modernos aureos pondere & metalli qualitate antiquis esse pares, idemque nomen & eandem figuram gerere. Sed & illud quam maxime est considerandum, per bina iam fere secula tantam vim auri atque argenti ex Africa, & Indiis in Europam inuectam, ipsas quoque Europae mineras tam vbertim argentum fudisse, vt paulatim numorum valor insigniter decreuerit *. Sic vt Bodinus de Rep. L. VI. c. 2. p. m. 1028. tradat: pretia rerum nunc decuplo maiora esse, quam olim fuerint, propter auri argentique copiam. Ergo ad eandem proportionem, caeteris paribus, & pretia antiqua fundorum, & salaria fuerint augenda. Add. quoque Valer. Maximus L. IV. c. 3. §. 12. Nam ponamus, in aliqua regione commercia tantum simplici permutatione peragi, in qua parum vini, multum autem frumenti proueniat; heic sane pro exigua vini portione multum frumenti quis accipiet. Sed si contingat, excultis ibidem vineis, vinum largius prouenire, sine dubio plus vini pro eadem frumenti quantitate erit dandum, quam olim. Eodem modo, quando in vniuersum pecuniae raritas est in comparatione caeterarum rerum, multae vtique res pro exigua pecuniae summa erunt dandae. Gliscente contra pecunia pro iisdem rebus plus pecuniae fuerit soluendum. Nam materia pecuniae, cum aeque ac aliae merces secundum pretium vulgare in commercium venire possit & soleat,

§. XVI. * Pontanus L. IX. Histor. Gelriae memorat, Arnheimenses Ducem suum Arnaldum cum coniuge & comitatu hominum CLXVI. festis epulis excepisse, quarum sumtus constiterint infra summam aureorum Arnheimensium LVII. Add. Lehmann. L. VII. Chr. Spirens. c. 84. & c. 97. H.

leat, vtique eiusdem pretii intensionem & remissionem pro raritate aut abundantia recipiet. Atqui pretium vulgare metallorum necessario numorum pretium eminens sequitur; cum inconueniens sit, eandem quantitatem, verbi gratia, argenti longe dispar habere pretium apud eosdem, si consideretur vt merx, quam vbi numi vicem subit; adeoque eandem rem in mensuram sui adhibitam, seipsam superare, prout consideratur tanquam mensuratum. Quae ratio quoque est, quare cum reliquarum pretia rerum fere omnia ab antiquo valore discesserint ob pecuniae copiam; auro tamen atque argento idem quod olim pretium remansit, dum, verbi gratia, vncia argenti aeque hodie, atque olim numo imperiali aestimatur. Nam si rudis quoque argenti pretium, vti aliarum rerum, foret, verbi gratia, quadruplicatum, pro vna vncia rudis argenti quatuor imperiales forent dandi. Qua ratione parum credo lucri ex cudenda moneta proueniret. Igitur accurate est distinguendum, quando pretium vnius & eiusdem rei mutatum dicitur, vtrum proprie valor rei, an valor pecuniae sit mutatus. Prius enim contingit, quando persistente eadem pecuniae copia, ipsa res abundantius aut parcius solito incipit exsistere: posterius autem, quando persistente solito rerum prouentu, pecunia vniuersaliter crescit, aut minuitur. Hinc, verbi gratia, quod in vbertate annonae modium tritici possim emere vno imperiali, in eiusdem caritate non nisi tribus, causa est, quod pretium tritici fuit mutatum, non pecunia. At quando fundus iam ducentos valet, qui ante seculum centum valebat, proprie non valor fundi, sed pecuniae variatus est. De Augusto SVETONIVS c. 42. *Inuecta vrbi Alexandrino triumpho regia gaza, tantam copiam numariae rei effecit, vt foenore deminuto plurimum* (duplum dicit OROSIVS) *agrorum pretiis accesserit.* Add. IOSEPHVS de Bello Iudaico L. VI. c. 32. Franc. Lopez de GOMARA Hist. gen. Ind. c. 117. Non eo minus tamen pecunia mensurae vicem subire potest, quae alias instabile quid esse non debet. Nam ista mutatio in pecunia non est ita repentina, & quasi praeceps, vti aliarum rerum, quas incerta tempestatum, aut fortuita casuum saepe enormiter afficiunt. Sed tacitis velut momentis eius pretium minuitur, ita vt non decrescere idem, sed longo post tempore decreuisse sentiamus. Add. Iac. GOTHOFREDI Dissert. de mutatione & augmento monetae aureae.

CAPVT II.

DE CONTRACTIBVS, QVI PRETIA RERVM PRAESVPPONVNT, IN GENERE.

I. *Differentia inter pacta & contractus, iuxta Hobbesium:*
II. *Iuxta Interpretes iuris Romani;*
III. *Circa quorum heic tradita aliquid monetur.*
IV. *Nostra circa id discrimen sententia.*
V. *Contractus diuiduntur in μονοπλἐυρες & διπλἐυρες.*
VI. *Reales, consensuales, verbales, literales.*
VII. *Nominatos & innominatos:*
VIII. *Beneficos & onerosos.*
IX. *Enumeratio contractuum onerosorum.*
X. *Contractus mixti.*

CONSEQVENS est, vt videamus de contractibus, qui sine dominio rerum, earundemque pretio non intelliguntur. Vbi ab initio inquirendum in discrimen, quod esse putatur inter pacta simplicia, & contractus. HOBBESIO de Ciue c. 2. §. 9. contractus vocatur *actio duorum aut plurium mutuo sua iura transferentium.* Sed cum *in omni contractu vel vterque statim praestet id, de quo est conuentum, ita vt alter alteri nihil credat;* vel *alter praestet, alteri credatur;* vel *denique neuter statim praestet, sed vterque alteri fidem inuicem habeat:* prioris classis contractus solo generis nomine contentos esse iubet;

§. II. 1) Pactum *autem a pactione dicitur - - - Et est pactio duorum pluriumue in idem placitum consensus. Conuentionis verbum generale est, ad omnia pertinens, de quibus negotii contrahendi transigendique caussa consentiunt, qui inter se agunt.* L. 1. §. 1. 2. 3. D. de Pactis. CVIACIVS II. Obseru. 15.

2) Rectius alii, vocabulo causae intelligunt συνάλλαγμα siue negotium, quod in ipsa conuentione continetur, propter vtilitatem suam in ciuitatem Romanam receptum. H.

3) *Non obesse tibi poterit, quod dici solet, ex pacto obligationem non nasci: tunc enim hoc iure vtimur, cum pactum* nudum *est*, L. 10. C. de Pactis. *Nam si conuentio placiti fine steterit, ex* nudo *pacto perspicis actionem iure nostro nasci non posse* L. 27. C. de Locato & Conducto. Verum exceptio tamen ex pacto simplici nascebatur, qua actio alias valida infirmaretur, vt obseruat Auctor §. sequente. *Sed quum pactum conuentum exceptionem perpetuam pariat, eadem [&] in hoc casu possunt dici, vt & ab hypotheca discedatur,* L. 5. princ. D. Quib. mod. pignus vel hypotheca soluitur. *Sed quum pactum conuentum exceptionem perpetuam pariat &c.* L. 5. princ. D. Quib. mod. pignus vel hypotheca soluitur. *Igitur* nuda *pactio obligationem non parit, sed parit exceptionem,* L. 7. §. 4. D. de Pactis. *Si paciscar* ne [pro] iudicati vel incensarum aedium agatur *hoc pactum valet - - - Nam & de furto pacisci lex permittit. Sed & si quis paciscatur,* ne depositi agat: *secundum,* Pomponium *valet pactum.* §. 13. 14. 15. Ibid. *Quaedam actiones per pactum ipso iure tolluntur: vt iniuriarum, item furti. De pignore Iure honorario nascitur pacto actio: tollitur autem per exceptionem, quotiens paciscor,* Ne petam L. 17. §. 1. 2. j. L. 27. §. 2. D. eod. Quod a Praetoribus videtur introdu-

bet; illos autem, vbi vel alteri, vel vtrique creditur, & vbi is, cui creditur, promittit se praestiturum postea, pactorum nomine insigniendos putat. Enimuero isthaec differentia non concernit ipsam contractuum & pactorum indolem in se, sed eorundem duntaxat exsecutionem. Et a communi vsu abhorret, illam quidem, verbi gratia, emtionem, quae Graeca fide peragitur, contractum; hanc autem, vbi in praesens quidem merx praestatur, pretium autem deinceps soluendum promittitur, pactum vocare.

§. II. INTERPRETES iuris Romani in hoc fere consentiunt; quod *pacto* generis locum adsignent, illudque in vniuersum definiant consensum, vel conuentionem duorum pluriumue in idem placitum. Dein pactum diuidunt *in pactum specialiter sic dictum, & contractum.* Illud ipsis est *duorum pluriumue in idem placitum conuentio, destituta & nomine* [1] *& causa*; seu quod eodem putant recidere [2], *destituta vi intrinseca ciuiliter obligandi* [3]. Idque iterum diuidunt *in nudum*, & *non nudum:* quod posterius iterum subdiuiditur in *legitimum*, & *adiectum.* Vbi obiter monendum, cordatiores recte abstinere a vocabulo *pactorum vestitorum* [4]. Non enim quia dicitur, verbi gratia, ex nuda gratia, ex nuda beneuolentia, etiam dicendum fuerit, ex gratia vestita [5]. Vlterius tradunt: conuentiones excedere terminos nudi pacti vel secundum intrinsecam suam naturam; vel propter externam legis ciuilis confirmationem, seu extrinsecam eius adsistentiam; qua subnixae conuentiones dicantur specialiter pacta legitima. Intrinsecam porro illam naturam ex duplici ratione prouenire. Quosdam quippe generali nomine conuentionum non stare, sed transire in proprium nomen contractus [6]. Quibusdam autem, etsi nomine proprio, & peculiari forma destitutis, subesse tamen causam [7], id est, promissi implementum, seu dationem rei, vel facti praestationem. Et hos proprie vocari contractus; qui suapte vi obligationem efficacem producant, & ex quibus actionem dari iustum & aequum visum sit. Addunt tamen, nudis pactis accedere vim producendi actionem per stipulationem [8] & pacta, quae

 contra-

troductum, qui, quum Iure Ciuili soli Contractus actionem producerent, reuerentia eiusdem emollire quidem rigorem eius ausi sunt, non autem tollere.

4) Pactum vestitum sine vlla ratione & inuita iurisprudentia excogitasse Imperatores, ait Coll. Argent. *ad tit. D. de Pactis.* § 85. Enimuero horum aures nimis delicatas esse oportet. Cur enim pacta, quae actionem producendi vim & effectum continent, vel natura sua, vel ob robur extrinsecus accedens, vestita non vocentur, ad discrimen pactionum, quae id non habent, causam equidem idoneam non video. H.

5) Imo Vestita haec pacta AZO vocat non a vestimentis, vt quidam, qui Auctori imposuerunt imperiti linguae Langobardicae putarunt, sed a *vestiendo*, hoc est, Constituendo, firmando, vt belle obseruat Gu. FORNERIVS de Feud p. 33. Vid. SCHILTERVS Exercit. ad ff. VIII. §. 4. nota a.

6) *Veluti Venditi, Locati, Societatis, Mutui, Depositi.* [*Conuentiones*] *quae pariunt actiones, in suo nomine non stant, sed transeunt in proprium nomen contractus: vt emptio, venditio, locatio, conductio, societas, commodatum, depositum, & ceteri similes contractus*, L. 7. §. 1. D. de Pactis. Vid. infra §. 7.

7) *Sed & si in alium Contractum res non transeat, subsit tamen caussa: eleganter* Aristo Celso *respondit, esse obligationem: vt puta, dedi tibi rem, vt mihi aliam dares: dedi*, vt aliquid facias, *hoc συνάλλαγμα, id est*, contractum *esse, & hinc nasci ciuilem obligationem*, §. 2. d. l.

8) *Haec verba* [ROGAVIT TITIVS, SPOPONDIT MAEVIVS] *non tantum pactionis loco accipiuntur, sed etiam stipulationis. Ideoque ex stipulatu nascitur actio*, L. 7. §. 12. D. Eod. Vid. infra §. 5. nota 1.

contractibus bonae fidei adiiciuntur [9], de vi & natura contractuum participare [10].

§. III. ENIMVERO cum productio actionis in foro ciuili sit pactis extrinseca, nostrum autem sit, quam ex sua natura eadem vim habent explicare, igitur eam diuisionem ita presse sequi nobis heic non licet. Nam quod ius ciuile actionem in foro ciuili possit denegare, etiam conuentionibus cum causa, manifestum est [1]. Sic enim STRABO L. XV. [p. 709. Edit. Paris. 1035. Ed. Amst.] *Indi nec commissi* [2], *nec depositi iura vlla habent, nec testibus indigent, nec sigillis, sed simpliciter credunt.* Et SENECA de Benefic. L. III. c. 15. optat, ex credito nullam dari actionem, sed id sola fide stare. Circa illud autem, quod ius Romanum tradit, *ex nudis pactis non dari actionem*, distinguendum est inter pacta affirmatiua & negatiua. Pactorum negatiuorum seu quibus conuenitur de non petendo, in iure naturae aeque, ac ciuili, haec est vis, vt non actionem, sed exceptionem duntaxat producant [3]. Cum enim haec tantum prosint reo, ne quid ab ipso per alterum queat exigi; alium vtique vsum producere nequeunt, quam vt petitionem actoris repellant, id est vt exceptioni inseruiant. Pactis autem nudis affirmatiuis in se haut quaquam vis pariendi obligationem deest; vid. supra L. III. c. 5. §. 9. 10. 11. Verum his ideo potissimum vim actionis producendae detraxerunt leges Romanae, vt vastam litium segetem in herba opprimerent [4]. Praesertim cum iudicarent, quaedam ex animo

9) Modo Contractui in continenti adiecta sint. Aliud enim dicendum fuerit, si adiecta sint ex interuallo. *Solemus enim dicere, pacta conuenta inesse bonae fidei iudiciis. Sed hoc sic accipiendum est, vt, siquidem ex continenti pacta subsequuta sunt, etiam ex parte actoris insint: ex interuallo non inerunt.* §. 5. eod. Vid. §. 8. & cap. 10. §. 7. Quod autem ad contractus stricti iuris adtinet, pacta nuda, etiamsi contractui in continenti addita, actionem non producunt, quando iis obligatio intenditur. Quodsi contra minuatur ea, prosunt ad exceptionem.

10) Quibus praeterea accedunt pacta legitima siue lege aliqua firmata. *Legitima conuentio est, quae lege aliqua confirmatur: & ideo interdum ex pacto actio nascitur vel tollitur, quotiens lege vel Senatusconsulto adiuuatur* L. 6. D. eod. Ita Edicto Praetoris, quod pedetentim legis vim & potestatem nactum est, ex hypotheca nata est actio hypothecaria, quamuis nudo ea niteretur pacto. Vid. *L. 17. §. 2. D. eod.* & NOODTII Probabilia Iuris L. II. c. 8. Similiter dos quoque, quamuis nudo pacto constituta, peti poterat *L. 5. C. de Dotis promiss.* Denique, vt rem inter viuos nudo pacto donatam, etsi non traditam habere liceat, comparata est condictio ex *L. 35. §. 5. C. de Donat.* quae Constitutio Iustiniani est, a quo Sacerdotes, augendis opibus Ecclesiasticis intentos eam, impetrasse, Cl. BARBEYRACVS monet. Cui coniecturae haec verba dicto loco fauere videntur: TANTOQVE MAGIS HAEC FIRMA ESSE, *si piis actibus vel* RELIGIOSIS PERSONIS *donatio deputata sit . . . . ne in praefatis* [*piis*] *caussis ex quibusdam machinationibus non solum indeuotus, sed etiam* IMPIVS DONATOR *intelligatur:* POENASQVE *non solum legitimas, sed etiam* COELESTES EXSPECTAT. &c.

§. III. 1) V. supra L. III. cap. 4. §. 6. & in not. H.

2) Ἐπιθήκης, pro qua voce Casaubonus mallet συνθήκης. Quamcunque adoptes lectionem longe nobis erudititissima videtur obseruatio Cl. BARBEYRACI. Animaduertit enim, lucem Straboni adfundi a Nicolao Damasceno ap. STOBAEVM Sermone XLII. qui Παρ' Ἰνδοῖς, inquit, *ἐάν τις ἀποστερηθῇ δανείου ἢ παρακαταθήκης, οὐκ ἔστι κρίσις, ἀλλ' ἑαυτὸν αἰτιᾶται ὁ πιστεύσας. Apud Indos si quis Mutuo aut Deposito fraudetur, Creditor aut qui deposuit actionem in iudicio nullam habet contra debitorem, vel depositarium, sibi enim imputare debet, quod fidem alterius sequutus sit.* Miratur deinde, cur Iac. PERIZONIVS in notis ad Aelianum L. IV. c. 1. p. 300. haec verba ita interpretetur, ac si *rarum* modo fuerit hoc genus iudiciorum, quod sane *nullum* penitus fuisse, satis indicant & verba DAMASCENI, Ὀυκ ἔστι κρίσις & ea STRABONIS οὔτε γὰρ ἐπιθήκης οὔτε παρακαταθήκης ΕΙΝΑΙ ΔΙΚΑΣ. Alium deinde locum eiusdem Strabonis adducit adhuc magis adposi-

animo parum considerato fuisse profecta; (alias enim facile erat solennia stipulationum adhibere:) quaedam autem nullius esse vsus, vtpote quae destituantur causa, id est, negotio, quod alteri commodum aliquod afferret. Eam enim significationem esse vocabuli *causae*, quod heic ICtis familiare est, patet ex PLAVTI Asinaria Act. 3. sc. 1. [v. 17.] *Sola ego in casteria Vbi quiesco, omnis familiae causa consistit tibi*, id est, omne emolumentum, quod ex familia capis [5]. Sic si quidam paciscantur, verbi gratia, ne intra certum tempus manus lauent, aut caput pectant, indusiumue mutent, (quod dissolutos quosdam fecisse percepimus,) quid opus est tali conuentione violata praetorem fatigari? Quanquam & naturali iure eiusmodi pactis parum sanctitatis insit [6].

§. IV. NOBIS discrimen pactorum in specie, & contractuum ab obiecto potissimum petere [1] placet; sic vt contractus vocentur, qui versantur circa res & actiones in commercium venientes, adeoque dominia & pretia rerum praesupponunt; quae circa alia ineuntur conuentiones, communi pactorum nomine censeantur. Hoc modo pacta presse dicta erunt omnes conuentiones negatiuae, quibus aliquid non facturos nos, aut non petituros paciscimur [2], quod facere vel petere poteramus. Item illae conuentiones, quae pro obiecto habent motus facultatum naturalium, quatenus isti nude tendunt ad mutuam vtilitatem, aut commodum, & prout singuli per se considerantur, non autem cum aliis comparantur, aut ad eosdem aestimantur. Verbo, quan-

 do

positum, quo scilicet is refert, Indos, qui Musicaeno paruerint, actionem non habuisse, nisi propter *caedem* vel *iniurias*, idque duplici de caussa: quarum prima sit, quod ab aliorum insultibus cauere sibi nemo possit, vt cauere potest, ne in contractu circumueniatur, in animo secum versans, personam, quacum ei res sit: cui altera accesserit ratio, qua non indulgendum esse visum sit gliscenti litium numero. Οὐκ ἐπ' αὐτῷ γὰρ τὸ μὴ παθεῖν ταῦτα· τὰ δ' ἐν τοῖς συμβολαίοις ἐπ' αὐτῷ ἑκάστῳ· ὥστε ἀνέχεσθαι δεῖ ἐάν τις παραβῇ τὴν πίστιν, ἀλλὰ καὶ προσέχειν ὅτῳ πιστευτέον, καὶ μὴ δικῶν πληροῦν τὴν πόλιν. Ex quibus satis adpareat, publice apud Indos receptum fuisse, ne cui Actio ex contractu daretur. Cui sententiae vt addit V.Cl. prosunt verba ARISTOTELIS Ethic Nicom. L. VIII. c. 15. Διὸ παρ' ἐνίοις τούτων ΟΥΚ ΕΙΣΙ ΔΙΚΑΙ & alia eiusdem Ἐνιαχοῦ τ' ΕΙΣΙ ΝΟΜΟΙ τῶν ἑκουσίων συμβολαίων, ΔΙΚΑΣ ΜΗ ΕΙΝΑΙ. Ethic. Nicom. L. IX. c. 1. GROTIO L. II. c. 18. §. 10. & CVIACIO Obseru. laud. L. XI. c. 19. Quibus accedat, quod idem Aelianus, quando narrat, otiosos apud Sardes in iudicium vocari potuisse, vt iudices edocerent, qua ratione vitam tolerarent, simili loquendi modo vtitur τῶν δὲ αὐτῶν, inquit, ἔστι νόμος τοιοῦτος· Ἀργίας ΗΣΑΝ ΔΙΚΑΙ καὶ τὸν ἐπιεικῶς ζῶντα ἤδη κρίνεσθαι, καὶ διδόναι τὰς εὐθύνας, ἀποδείκνυντα ὅθεν ζῇ. Additur locus PLATONIS de Legibus L. XI. pag. 920. D. Tom. II. Ed. Steph. Ὅσα τις ἂν ὁμολογῶν ξυνθέσθαι, μὴ ποιῇ κατὰ τὰς ὁμολογίας, πλὴν ὧν ἂν νόμοι ἀπείργωσιν, ἢ ψήφισμα, ἤ τινος ὑπὸ ἀδίκου βιασθεὶς ἀνάγκης ὁμολογήσῃ, καὶ ἐὰν ὑπὸ τύχης ἀπροσδοκήτου τις ἄκων κωλυθῇ, δίκας εἶναι τῶν ἄλλων ἀτελοῦς ὁμολογίας ἐν ταῖς φυλετικαῖσι δίκαις.

3) Vid. supra §. 2. nota 3.

4) Vid. supra Lib. III. c. 5. §. 11. nota 3.

5) Tuo omne emolumentum, vnde subsistit familia tua. Vid. GRONOV. IV. Obseru. 26. pag. 419. Ceterum hic significatus caussae praecipue in iudiciis realibus obtinet, vtpote in quibus caussa est omnis vtilitas, quae occasioni rei percipi potest, *L. 20. D. d. R. V.* adeoque & qualitates rei, veluti immunitatem, bonitatem, conditionem vsucapiendi *§. 3. Inst. de Offic. iud.* & omnes fructus naturales & ciuiles, *L. 38. §. 7. D. h. t.* & ea, quae in fructu non sunt, vt partus ancillae & foetus fecundos, complectitur, *L. 8. D. h. t.* In personalibus contra, veluti in condictione caussa data, caussa non secuta *res* simpliciter caussae nomine venire videtur, omissa contemplatione, vtrum accipienti vtilis sit, nec ne.

6) Vid. nota 2. ad Lib. III. c. 5. §. 9.

§. IV. 1) Enimuero Iure Naturae inter pactum & contractum nihil interest, sed discrimen hoc omne Institutis Iuris Ciuilis nititur.

2) Exempli gratia, pactum quo remittitur iniuria. H.

do conuenitur de praestanda opera non mercenaria. Etsi non paucae dentur conuentiones, circa res non versantes, quibus promiscue fere pactorum & contractuum nomen tribuitur: vti est illa, qua matrimonium initur [3].

§. V. CONTRACTVS diuiduntur [1] in *μονοπλεύρους vnilateres* [2], & *διπλεύρους bilateres*, & qui *mediae* videntur *naturae*. Illi & ab initio ex vno tantum latere ad aliquid praestandum obligant, nec ex postfacto conditionem mutant [3]; vt sunt mutuum, & [4] stipulatio. Isti vltro citroque ad aliquid praestandum obligant [5], & in iis par vtriusque contrahentis in obligatione constituenda est ratio; vti est emtio venditio, locatio conductio, societas. Intermedii generis sunt, commodatum [6], depositum, pignus. Hi natura comparati sunt ad vnum duntaxat obligandum, eum nempe, qui accepit, vti ostendit finis principalis contrahentium, neque ab initio dantem similiter obligant. Fit tamen heic saepe ex postfacto & accidenti, vt ille quoque, qui dedit, accipienti obligetur; puta, si accipiens in rem acceptam necessarias impensas fecerit, aut per rem illam damnum passus sit, quod domino possit imputari. Vbi impensas refundi, damnumque sarciri aequum fuerit.

§. VI. FAMILIARIS quoque ICtis Romanis est diuisio contractuum in *reales* [1], *consensuales*, *literales*, & *verbales*. *Reales* dicuntur, non ideo quia circa

3) Nuspiam tamen reperias ICtos Romanos matrimonium insigniuisse contractus vocabulo, etsi dixerint, matrimonium contrahi, vt in *L. 22. D. de R. N.* Quanquam quae matrimonio accedunt pacta de dote, donatione propter nuptias similibusue, annumerari contractibus queunt. Hinc IVSTINIANVS Nouell. 119. c. 1. sponsalitiam largitatem inter contractus speciales retulit. H.

§. V. 1) Mihi a fine summa contractuum diuisio videtur repetenda. Etenim quibusdam id agitur, vt dominium transferatur. SENECA V. de Benef. 10. *Venditio alienatio est rei suae, iurisque sui in alium translatio. Quemadmodum vendere, sic dare aliquid a se dimittere est, & id, quod tenueris, habendum alii tradere.* ARISTOTELES I. Rhetor. 5. *λέγω δὲ ἀπαλλοτρίωσιν δόσιν καὶ πρᾶσιν. Alienationem autem voco donationem & venditionem.* Eodem pertinent etiam contractus do vt des, permutatio, do vt facias, mutuum, pro-mutuum siue solutio indebiti, dotis datio, contractus quibus vtile, quod vocant, dominium transfertur, contractus qui aleam continent. Aliis res communicantur, vt in societate & communione, quam AVCTOR supra L. IV. c. 4. §. 2. positiue talem dixit. Aliis possessio tantum vel vsus conceditur, vt in commodato, precario, locatione. SENECA I. de Benef. 5. *Conduxi domum a te in hac aliquid tuum, aliquid meum. Res tua est; vsus rei meus est. Itaque nec fructus tanges, colono tuo prohibente. Nec conductum meum, quamuis sis dominus, intrabis: nec seruum tuum, mercenarium meum abduces.* Aliis rerum cura vel administratio suscipitur, vt in deposito, mandato, negotiorum gestione, contractu facio vt facias, facio vt des. Aliis securitas aut firmitas contractibus iam factis conciliatur, vt contractu pignoratio, fideiussione. Notandum tamen, interdum in vno negotio fines hosce commisceri. Ita in mandato alius est contractus, qui inter mandantem & mandatarium, alius qui inter hunc & tertium fit. Similiter in Societate. In cambio quoque duplex contractus vertitur, vnus inter me, quem tractantem vulgo vocant; & illum, qui mihi dat pecuniam vel repromittit, & campsor siue remittens dicitur; alter in me & campsarium, cui scribo, vt pecuniam tertio illi siue campsori, qui tum praesentans appellatur, pendat. Ex qua implicatione fit, vt difficilis sit quaestionum quarundam resolutio; puta si tractans siue qui alio loco solui mandauit, decoxerit; aut campsarius, siue is cui mandatum est, soluere, & literas cambii acceptauit, solum vertat. De fideiussione v. AVCTOR infra §. 10. Caeterum contractuum horum omnium alii sunt μονόπλευροι alii δίπλευροι: porro alii benefici, alii onerosi, alii mixti: quidam denique pacta adiecta habent, quidam non. H.

2) Quae diuisio recentioribus Iuris Ciuilis interpretibus debetur. Imo, si Labeonem audimus apud Vlpianum in *L. 19. D. de V. S.* contractus omnis vltro citroque obligationem producit. Sed vid. VINNIVS ad §. 2. Inst. de Obligat.

3) Confer, quae mox ab AVCTORE adiicientur de contractibus mixtis. Add. VINNIVS ad §. 2. Inst. Quib. mod. contrah. oblig. n. 2.

4) In qua olim verbis solennibus opus erat.

VER-

circa rem aliquam versantur, (cum & reliqui contractus id faciant;) sed quia, vt peti queat id, ex quo isti denominationem sunt sortiti, necessum est traditionem rei antecessisse. Vid. *L. 17. D. de Pactis.* Sic, vt ex mutuo obligatus intelligar, necesse est, me rem fungibilem accepisse [2]. Add. VALERIVS MAXIMVS L. VIII. c. 2. §. 2. Sic depositum, & commodatum nemo a me potest reposcere, antequam rem mihi tradiderit. Aliud autem est contractus mutui; aliud, pactum aut promissum de mutuo danda in posterum re fungibili. Aliud est commodatum, aut depositum; aliud promissum de commodando, aut recipiendo rem deponendam [3]. *Consensuales* dicuntur, non quod reliqui contractus citra consensum perficiantur; sed quia statim obligationem dandi aut praestandi generant, quando vtraque pars consensum idoneis signis indicauit, neque necessum est, rem prius esse traditam, aut operam praestitam. Contractus *verbalis* seu stipulatio [4], quatenus certis & solennibus interrogandi ac respondendi formulis constat, iuri naturae est ignotus. Nec minus eidem iuri aduersatur, aliquem, qui rem non accepit, ex sola scriptura aeque obligari, ac si eam rem accepisset [5]. Iuris Romani heic ratio clara est. Cum enim iudex non possit cognoscere de crediti veritate, nisi ex instrumentis, & aliis probationibus; igitur quando literae extant, creditum fatentes, non potest non is pro eiusdem crediti veritate praesumere [6], donec contrarium fuerit probatum. Et

VERBIS *obligatio contrahitur ex interrogatione & responsione, cum quid dari fieriue nobis stipulamur .... In hac re olim talia verba tradita fuerunt: Spondes? spondeo: promittis? promitto; fideiubes? fideiubeo; dabis? dabo, facies? faciam.* Princip. Inst. de verborum obligat.

5) Et ex iisdem iure Romano vtrinque actio directa datur. H.

6) Adde mandatum, negotiorum gestionem. Ex his iure Romano vni directa, alteri contraria datur. H.

§. VI. 1) *Harum* [*obligationum, quae ex contractu sunt*] *aeque quatuor sunt species. Aut enim re contrahuntur, aut verbis, aut literis, aut consensu.* §. 2. Inst. de Obligation.

2) *Re enim non potest obligatio contrahi, nisi quatenus datum sit.* L. 17. princip. D. de Pactis, tot. tit. Inst. Quibus modis re contrah. obligatio.

3) Quales sunt, Emtio Venditio, Locatio Conductio, Societas & Mandatum. *Consensu fiunt obligationes in emptionibus venditionibus, locationibus conductionibus, societatibus, mandatis. Ideo autem istis modis obligatio dicitur consensu contrahi: quia neque scriptura, neque praesentia omnimodo opus est. At nec dari quicquam necesse est, vt substantiam capiat obligatio: sed sufficit eos, qui negotia gerunt, consentire.* §. vn. Inst. de Consens. obligat. Quibus deinde accessit Emphiteusis.

4) Vid. nota 4. ad §. praeced.

5) Ante Iustinianum exceptio non numeratae pecuniae per quinquennium dabatur, sed, ne creditores pecuniis suis temere defraudarentur, laudatus Imperator constituit, vt vltra biennii metas huiusmodi exceptio minime extendatur, *§. vn. Inst. de literar. oblig.* Quae exceptio querela non numeratae pecuniae adpellatur & onus probandi in actorem reiicit, *L. 10. C. de Non num. pec. Quum inter eum, qui factum adseuerans, onus subiit probationis, & negantem numerationem (cuius naturali ratione probatio nulla est) & ob hoc ad petitorem eius rei necessitatem transferentem magna sit differentia,* L. 10. C. de Non numer. pec. Quod tamen minus naturale est, quia 1) actori prodest praesumtio iuris nascens ex instrumento; quia 2) rarenter chirographus ante numeratam pecuniam tradi solet, & quia 3) reus, si pecunia ei absque testibus numerata sit, pecuniam numeratam, tanquam non numeratam, per difficultatem probationis facillime lucrari potest.

6) Vbi scilicet intra biennium qui scripsit, seu instrumentum dedit, de non numerata pecunia conquestus non fuit: nam errant valde, qui existimant, ante biennii lapsum literarum obligationem fuisse contractam. Imperat. in §. vnic. Inst. de Literar. obligat. dicit: *Dum queri non possit, quem scriptura obligari:* Ergo intra biennium est tantum praeparatio contractus. Adde quae dixi de querela non numeratae pecuniae *L. 3. c. 5. §. 16.* Literarum obligationem, vt describitur iure Romano ius Sueticum ignorare, testis est LOCCENIVS Synops. iur. Suet. Diss. 10. §. 21. 22. H.

Etſi hoc omnes contractus commune habeant, vt ſcriptura illis poſſit adhiberi. Id quod tamen fit duplici modo. Vel enim contractus in ſcripto fit [7], ſeu conſenſus omnino ſcripto declaratur, quo caſu contractus demum perfectus fit, quando ſcriptura omnibus numeris fuerit perfecta. Quod in contractibus potiſſimum conſenſualibus, & quae his ſimilia ſunt, pactis obtinet. Vel etiam ſcriptura eſt tantum monumentum contractus iam perfecti. Quorum poſterius in dubio praeſumitur [8]. Vid. GROTIVS L. II. c. 16. §. 10.

§. VII. EORVNDEM eſt diuiſio contractuum in *nominatos & innominatos* [1]. In priori claſſe cenſentur, qui ob vſum frequentiorem proprium & ſpeciale nomen erant nacti, & tale, quod ipſius negotii formam, & ſummam exprimeret, ſeu quo prolato ſtatim intelligeretur, quid actum eſſet. (Nam etſi permutatio [2], quae inter contractus innominatos reiicitur, nomine non videatur deſtitui; tamen id nomen eſt commune, & eo expreſſo non ſtatim intelligitur, an contractus do vt des, an emtio venditio [3], aut ſimilis contractus ſit celebratus.) Qua de cauſa etiam in foro Romano certae & perpetuae de illis erant proditae actionum formulae; cum in caeteris contractibus minus frequentibus hoc tantum ineſſet, quod expreſſe dictum erat: ac proinde non communis aliqua & vſitata, ſed accommodata ad ipſum factum dabatur formula. Vnde quas illi producebant actiones *praeſcriptis verbis* [4] nuncupabantur. Vid. GROTIVS [5] L. II. c. 12. §. 3.

§. VIII. NOSTRO propoſito cumprimis congruit diſtinctio contractuum in *beneficos*, & *onerofos*. Quorum illi alteri contrahentium parti gratis commodum quodpiam afferunt; vti eſt commodatum, mandatum, depoſitum [1]. Hi autem vtramque partem ad aequale onus adſtringunt. Heic enim eo fine praeſtatur, aut datur aliquid, vt tantundem recipiatur. Huic diſtin-

7) Inter conditiones pacis Nabidi a Romanis praeſcriptas eſt apud LIVIVM L. XXXIV. c. 35. *Ex qua die conditiones pacis editae Nabiai forent, ea die, vt induciarum principium foret.* H.

8) Hoc enim naturae contractus eſt conuenientius, & vt plurimum fit. Add. praeter Auctores a Grotio d. l. in not. adductos MEVIVM Part. 8. Dec. 342. n. 4. Hinc Mithridatis legatis, foedera obiicientibus, Murena male reſpondebat: *Se nulla videre foedera*: nulla enim Sylla conſcripſerat, ſed executione pactorum contentus diſceſſerat. Vt memorat APPIANVS Alexandrin. de bellis Mithridat. Apud eundem paulo poſt dicebat Mithridates: *Romanos ideo differre foedus ſcribere, vt renouare bellum per occaſionem integrum ſibi relinquerent.* H.

§. VII. 1) Vid. ſupra §. 2. nota 6. 7.

2) Vid. *L. 1. §. 2. D. de Rerum permutatione.*

3) In APVLEII Apologia eſt: *Panem pretio mutari*, id eſt, emi; & apud COLVMELLAM de Re ruſtica: *Porcus lactens aere mutandus eſt*, id eſt, *vendendus.* H.

4) Veluti, ſi rem alicui, certo conſtituto pretio vendendam dem, adiecta ea lege, vt quo pluris vendiderit, ſibi habeat. *Cum deficiant vulgaria atque vſitata actionum nomina, praeſcriptis verbis agendum eſt: in quam neceſſe eſt confugere, quotiens contractus exſiſtant, quorum adpellationes nullae iure ciuili proditae ſunt. Natura enim rerum conditum eſt, vt plura ſint negotia, quam vocabula. Si tibi rem vendendam certo pretio dediſſem, vt quo pluris vendidiſſes, tibi haberes, placet neque mandati, neque pro ſocio eſſe actionem, ſed in factum quaſi alieno negotio geſto.* L. 2. 3. 4. 13. princ. D. de Praeſcr. verbis. Ceterum de contractibus innominatis confer. TITIVS ad Lauterb. Obſ. DCXX.

5) Vbi recte docet, ius naturae diſcrimen hocce contractuum ignorare, & praeſertim quod in iis ante implementum ex vtraque parte ſecutum poenitere liceat qui dedit. In Capitular. Francor. eſt L. VI. c. 152. & 417. *Commutatio, ſi non fuerit per vim & metum extorta, talem, qualem & emtio, habeat firmitatem.* Idem cautum LL. BAIVVARIOR. tit. 15. c. 8. & in LL. WISIGOTHICIS L. V. tit. 4. c. 1. H.

§. VIII.

diſtinctioni videtur inniti altera illa, qua alii contractus dicuntur *bonae fidei*, alii *ſtricti iuris*. Cuius in iure Romano hic erat effectus, vt illi quidem producerent actionem bonae fidei, in qua iudici liberior erat poteſtas ex aequo & bono rem arbitrandi & aeſtimandi; hi autem actionem ſtricti iuris, vbi iudex ad certam formulam adſtringebatur [2], a qua diſcedere non liceret. Ipſa tamen naturalis ratio oſtendit, contractus oneroſos eſſe bonae fidei, ſeu laxiorem admittere interpretationem ex aequo & bono [3]; ideo quod cum aequa in illis verſetur obligatio, exinde neuter contrahentium grauetur. Contra autem benefici contractus ſtricti iuris videntur [4], nec laxam eiusmodi interpretationem admittunt, aut vt quis ad quid amplius, quam quod expreſſe ſignificauit [5]; adſtringatur; ne ſcilicet alicui benignitas ſua nimis oneroſa reddatur. Add. Arnold. VINNIVS ad §. 28. Inſtit. de actionibus.

§. IX. ONEROSI contractus ad quatuor haecce capita ſat commode reuocantur; *do vt des* [1], *facio vt facias*, *do vt facias*, *facio vt des*. Vbi vocabulum facio ita late ſumitur, vt etiam comprehendat admiſſionem actus alieni. GROTIVS dicto loco tria tantum facit capita, & omittit, *do vt facias*, quod crederet, coincidere illud cum altero, facio vt des. Et ſane non videtur inter duo iſta reale diſcrimen eſſe, cum vtrinque opera pro re, & res pro opera exhibeatur. Niſi quod in *do vt facias* contractus velut incipiat a traditione rei, quam praeſtatio operae ſequatur: in altero autem praeſtatio operae praecedat, ſequatur rei datio; adeoque in vno faciens ſit velut auctor contractus, in altero dans. Nam & quidam contractus διπλευροι hoc habent, vt licet aequalis vtrinque ſit obligatio, ab vno tamen velut auctore contractus proficiſci intelligatur. Sic regulariter contractus emtionis incipit ab emtore, locationis a conductore, &c. Ad *primam* porro claſſem pertinent illi contractus, in quibus

§. VIII. 1) Omiſit hic AVCTOR Donationem, quae inter viuos fit, eandemque non minus in quarto capite praeterit: vbi quae de ea dici poterant, a nobis vicaria opera ſupplentur.

2) Vbi *quod petebatur, ad libellam adiudicandum erat*. Vti loquitur CICERO pro Roſcio. H.

3) *Tantundem in bonae fidei iudiciis officium iudicis valet, quantum in ſtipulatione nominatim eius rei facta interrogatio*. L. 7. D. de Negotiis geſtis. Ceterum de numero contractuum bonae fidei lis ingens inter Doctores, de qua videantur interpretes ad §. 28. Inſt. de Actionibus. TITIVS ad Lauterb. Obſeru. MCXLVIII. & ſeqq. & BOEHMER de Actionibus Sect. 1. c. 3. §. 18.

4) CELSVS L. 99. D. de Verb. obligat. *Quicquid adſtringendae obligationis eſt, id, niſi palam verbis exprimitur, omiſſum intelligendum eſt. Et fere ſecundum promiſſorem interpretamur: quia ſtipulatori liberum fuit, verba late concipere*. Vid. ſupra L. III. c. 7. §. 10. & in not. *L. 7. pr. de Donation. L. 25. pr. de Probation.* Conf. H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 16. §. 11. H.

5) Quod tam rigide obſeruabatur, vt, ſi vel vnum nummum aliquis amplius petiiſſet, quam ei deberetur, cauſſa caderet. *Hic tu, ſi amplius HS. nummo petiſti, quam tibi debitum eſt, cauſſam perdidiſti, propterea quod aliud eſt iudicium, aliud arbitrium*. CICERO Orat. pro Q. Roſcio Comoedo c. 4. *Si quis agens, intentione ſua plus complexus fuerit, quam ad eum pertineat, cauſſa cadebat, id eſt rem amittebat; nec facile in integrum reſtituebatur a Praetore, niſi minor erat viginti quinque annis*. §. 33. Inſt. de Action. Vid. PLAVTVS Moſtellau. Act. III. Scen. 1. verſ. 123. SVETONIVS Claud. c. 14. SENECA Epiſt. 48. ibique interpp. Tam ſcrupuloſa ceterum accuratio pro parte inde oriebatur, quod qui de cauſſis ciuilibus cognoſcebant, iudices plerumque pedanei erant, quorum poteſtas poteſtate Praetoria limitata & circumſcripta erat. Vid. NOODTIVS de Iurisd. & Imperio L. I. c. 13.

§. IX. 1) *Totus ob rem dati tractatus - - in his competit ſpeciebus. Aut enim* do tibi, vt des - - - aut do vt facias: *aut* facio, vt des: *aut* facio, vt facias. *L. 5. princ. D. de Praeſcr. verb.*

quibus datur res pro re; vt in permutatione preſſe ſic dicta. Vbi obſeruandum diſcrimen ſat ſubtile [2] inter contractum do vt des generalem, & inter permutationem preſſe dictam; quod nempe ille ſit, quando datur incerta ſpecies pro incerta [3], vt aliquis bos pro aliquo mulo; aut incerta pro certa, vt aliquis equus pro hoc boue; aut certa pro incerta, vt oleum pro frumento in genere. Quando autem ſpecies certa datur pro certa, verbi gratia, hic bos pro hoc equo, permutatio eſt. Vid. MORNACIVS ad L. 5. *D. Praeſcriptis verbis.* Pertinet & huc ille contractus, quo datur pecunia pro pecunia, vel diuerſae ſpeciei, vel diuerſis in locis. Quod vocatur hodie cambium, Graece collybus. Aliquando autem datur pecunia pro pecunia, ita vt ſit emtio venditio [4]; vti PLINIVS L. XXXIII. c. 3. memorat, quondam numum victoriatum, ex Illyrico aduectum, mercis loco fuiſſe habitum [5]. Quando datur res pro pecunia, dicitur emtio venditio. Datur & vſus rei pro re; vt ſi alteri equum meum ad aliquot dies concedam, vt mihi det librum. Aut vſus rei pro vſu rei; vt ſi domum te meam patiar inhabitare, & vt agro me tuo vti frui permittas. Aut vſus rei pro pecunia; quae proprie vocatur locatio conductio. Datur denique, vt interpoſito tempore tantundem & genere idem detur in mutuo. *Altera claſſis*, facio vt facias, innumeras poteſt habere ſpecies, prout eſt infinita varietas actionum, aliis hominibus vtilium aut iucundarum, quae inuicem velut permutari, & hae pro illis praeſtari poſſunt. AMMIANO MARCELLINO L. XVI. c. 10. hocce genus contractus *pactum reddendae viciſſitudinis* dicitur [6]. Apud APVLEIVM in Apologia [pag. 20. Ed. Pricaei, cuius vide notas] eſt: *An ipſe mutuarias operas cum vicinis tuis cambias* [7]? *Ad tertiam claſſem*, do vt facias, ſpectat locatio conductio pro pecunia operarum aut factorum quotidianae vtilitatis. Item ille contractus, quo pro pecunia praeſtatur indemnitas aliis merces transuehentibus, qui vulgo dicitur aſſecuratio, ſeu auerſio periculi. Item ſi detur quaecunque res fungibilis aut non fungibilis [8], vt factum aliquod praeſtetur. *Ad quartam claſſem*, facio vt des, referuntur illi contractus, quibus factum quodcunque praeſtatur, vt ab altero detur res, aut vſus rei. Et ſi qui ſunt alii. Vid. t. t. *D. Praeſcriptis*

2) Alii diſcrimen in eo collocant, quod in contractu do vt des res detur vt illa ipſa, vel tota, pro parte; vel ſola, vel cum alia reddatur. Vid. de dote *L. 6. C. de Iure dotium.* Interdum ſponſiones ita fiunt, vt res data in conditionis appenſae euentum retineatur, in contrarium cum auctario, puta dimidio, altero duplo tanto reſtituatur. H.

3) Huc fere pertinet *ἀντίδοσις* Athenis vſitata. Ibi claſſis erat vna CCC. virorum, qui cenſebantur ditiſſimi totius ciuitatis, & munia difficillima in caſibus & periculis repentinis obire debebant. Si quis autem alium ſe locupletiorem extra claſſem hancce monſtrare vellet, & is negaret, poſcebatur idem cum iſto permutare facultates. Quam in rem extat DEMOSTHENIS Oratio aduerſus Phaenippum, & ISOCRATIS Orat. *περὶ ἀντιδόσεως* conf. Vbb. EMMIVM de Rep. Athenienſ. p. 61. ſequ. & p. 131. ſeq. edit. Elzeuir. H.

4) Quoties pecunia ſpectatur vt corpus, vt ſit in nummis vetuſtis aut peregrinis. H.

5) Vid. NOODTII Probabilia iuris L. IV. c. 4. vbi emendationem parat *L. vlt. D. de Condict. cauſſa data cauſſa non ſec.* & oſtendit, permutationi quam emtioni negotium ſimilius viſum fuiſſe, ſi quis pro ſeruo nummos peregrinos dediſſet. Add. BRISSONIVS Select. Antiquit. L. I. c. 8.

6) *Hos ſequebantur poteſtate proximi Reges numero quinque, Regalesque decem, & Optimatum ſeries magna, armatorumque milia triginta & quinque, ex variis nationibus partim mercede, partim* pacto viciſſitudinis reddendae *quaeſita.* MARCELLINVS vbi ſupra.

7) *Ego*

ptis verbis. Poteſt & dari contractus, qui ad nullam harum claſſium referri queat, ideo quod disiunctionem complectatur; vti eſt contractus aeſtimatorius, de quo vid. *L. 1. D. de Aeſtimatoria actione* [9]. Add. PLAVTVS Captiu. Act. 2. ſc. 3. v. 18. ſeqq. Cui contractui vicina videtur donatio nuptialis apud Moſcouitas, de qua ita tradit Sigismund. Baro in HERBERSTEIN. *Inuitati ad nuptias munera ſponſae mittunt, quae ſingula ſponſus diligenter notata reponit. Finitis nuptiis depromta rurſus ordine conſpicit: atque ex iis, ſi quae placent, ea mittit ad forum, iubetque ſingula ab his, qui rebus pretia imponunt, aeſtimari; reliqua omnia donatoribus remittit cum gratiarum actione. Ea quae ſeruauit, in anni ſpatio iuxta aeſtimationem pecunia, aut re aequalis valoris compenſat. Si quis donum ſuum pluris fecerit, ſponſus ad iuratos aeſtimatores recurrit, illumque horum aeſtimatione ſtare cogit. Si ſponſus poſt elapſum annum non ſatisfecerit, aut munus non reſtituerit, in duplum damnatur. Si donum iuratis aeſtimandum dare neglexerit, ex arbitrio eius, qui dedit, reponere cogitur. Atque hunc morem vulgus ipſum in omni liberalitate ſeu donationis genere obſeruare ſolet.* Idem circa xenia, quae Perſae peregrinis offerre & dare liberaliter ſolent, refert Petrus de VALLE Itin. Part. II. Epiſt. 1. pro quibus, ni pretioſius donum reponatur, non queritur ſolum donator, ſed & ſaepe quod dedit, aut eius pretium repetit. Habent autem hi contractus iſtud commune, quod vbi ex vtraque parte impleti ſunt, partibus deinceps nihil, ex iſto quidem capite, negotii intercedat. Quamob cauſam GROTIO dicto loco vocantur *diremtorii*, & opponuntur contractibus *communicatoriis* [10], per quos partes aliqua communione iunguntur; quorumque adeo impletio in hoc conſiſtit, vt partibus inter ſe aliquid ſit negotii. Vti eſt contractus ſocietatis, quando duo pluresue aut mera facta, aut meras res communicant, aut hinc facta, inde res, ad vtilitatem communem. Atque hi, adiunctis beneficis, fere ſunt contractus ſimplices.

§. X. SED & dantur quidam contractus mixti, & ex duobus negotiis velut compoſiti, verbi gratia, ſi ſciens rem maioris emam , & quod plus eſt in pretio venditori condonem; aut ſi ſciens rem minoris vendam, & reliquum

 pretii

7) *Ego adeo, ſeruos tu an habeas ad agrum colendum, an ipſe mutuarias operas cum vicinis tuis cambias, neque ſcio, neque laboro.* APVLEIVS vbi ſupra.

8) Qualis eſt contractus ille Argyrippi cum Cleereta in PLAVTI Aſinaria. H.

9) *Cum res aeſtimata vendenda datur - - - aeſtimatio periculum facit eius, qui ſuſcepit: Aut igitur ipſam rem debebit incorruptam reddere, aut aeſtimationem, de qua conuenit*, princ. & §. 1. L. I. D. de Aeſtimatoria.

10) Vbi antea legebatur *commutatoriis* aliter ac apud GROTIVM. Praeterea AVCTOR verba GROTII, *Actus permutatorii aut dirimunt partes, aut communionem adferunt*, ita accepiſſe videtur, *ac ſi dirimere partes*, idem eſſet ac *dirimere eos qui contrahant*, quum GROTIVS hoc verbum, obſeruante id Cl. BARBEYRACO, conuenientius Genio linguae Romanae, ad res diuidendas referat.

§. X. 1) VLPIANVS L. 38. D. de Contrah. emtion. *Si quis donationis cauſa minoris vendat, venditio valet: toties enim dicimus, in totum venditionem non valere, quoties vniuerſa venditio donationis cauſa facta eſt.* Quoties vero viliore pretio res donationis cauſa diſtrahitur, dubium non eſt, venditionem valere. Conf. *L. 5. D. Locati conducti. L. 46. eod. L. 66. de Iure dot. L. 23. C. Mandati.*. Valent ſane contractus hi, modo ne fiant in fraudem legis (vid. *L. 4. C. Theodoſ. de Donat.*) aut alterius. Vid. REINKING. de Retract. conſanguin. quaeſt. 5. n. 54. ſequ. H.

pretii emtori condonem, erit partim donatio, partim emtio venditio [2]. Sicuti Caesar Dictator Seruiliae amplissima praedia ex auctionibus hastae numo addixit. SVETONIVS Iulio c. 50. Si alicui salarium amplius constituam, quam quanti ipsius opera est, erit partim donatio, partim conductio. Id quod splendoris causa interdum faciunt magnates, qui ex dignitate sua credunt, largius pensare operam alicuius, quam quanti reuera est, contractui liberalitate admista. Add. Matth. XX, 9. L. 12. §. 3. *D. de Administr. & peric. tutorum.* Pari modo se res habet, si pro parte duntaxat operae meae mercedem mihi solui patiatur, reliquum condonem. Add. VALER. MAXIMVS L. V. c. 2. §. 10. Si aurifabro pecuniam promittam, vt ex suo auro mihi annulos faciat, partim emtio erit, partim conductio. Ita quidem GROTIVS dicto loco §. 5. Quanquam aliis ea emtio videatur; quippe cum in emtione pretium non materiae soli, sed & artificio simul ponatur: ac parum referat, an species iam facta sit, an adhuc ab opifice conficienda. Nec potest esse locatio conductio, vbi corpus ipsum non datur ab eo, cui id conficitur. Vid. *L. 20. D. de Contrab. emt. §. 4. Inst. de Locat. conduct.* Sic & ipse contractus *emphiteuticus* mixtus videtur ex emtione venditione, & locatione conductione: etsi propriam ipsi speciem assignauerit lex Zenonis. Sic in contractu feudali concessio feudi est beneficium, quatenus feudum longe pluris est, quam militaris opera, quae pro eo est praestanda: sed prout eadem opera militaris exigitur pro tutela, quam senior vasallo praestat, inde trahit aliquid ex contractu facio vt facias; & quod principale est in eo contractu pertinet ad do, vt facias. Quod si autem concessioni feudi accedat quoque onus certae pensionis, eatenus miscetur cum emphyteusi. Foenus denique nauticum, quod communes alias vsuras longe solet excedere, est aliquid mixtum ex contractu mutui, & auersi periculi seu assecurationis. In societate autem, etsi contingat, vt alter pecuniam & operam, alter pecuniam tantum conferat, non tamen exinde mixtus fieri contractus videtur. Neque enim mixtio proprie ex diuersis praestationibus resultat, (verbi gratia, si aliquem conduxero, vt & vineam fodiat, & agrum conserat, & hortum plantet, simplex tamen contractus locationis conductionis est;) sed inde quod vna & eadem conuentione in plura negotia diuersarum naturarum consentiatur. GROTIVS dicto loco §. 6. mixtum quoque contractum oriri putat *ex accessione ad alium actum*, vti in fideiussione, & pignoris datione. Quod non satis accuratum videtur; cum ex mixtione proprie dicta tertia aliqua species resultet. Cautio autem cum principali contractu non miscetur, sed tantum cum eodem coniungitur, tanquam extrinsecum aliquod firmamentum. Sic creditum non alteratur, accedente fideiussore & pignore; sed cauetur duntaxat creditori in eum casum, si creditum a principali debitore exigi nequeat.

In

2) Modo pretium solutum non nimis recedat a vera rei aestimatione. Quodsi enim vno Philippico emamus rem, quae sit Philippicorum XL. donatio, tecta emtionis nomine facta videbitur, quod Romanis appellabatur nummo addicere. *Si quis donationis caussa minoris vendat, venditio valet. Totiens enim dicimus, in totum venditionem non valere, quotiens vniuersa venditio donationis caussa facta est: quotiens vero viliore pretio res, donationis caussa distrahitur, dubium non est, venditionem valere. Hoc inter ceteros: inter Virum vero & Vxorem, donationis caussa venditio facta*

In ipſa tamen fideiuſſione accurate loquendo duo ſunt contractus [3], qui vnius tantum ſpeciem prae ſe ferunt, ideo quia eidem fideiuſſori cum vtroque tam creditore, quam debitore negotium eſt. Nam inter fideiuſſorem & creditorem videtur quidem nuda duntaxat promiſſio intercedere: accurate tamen loquendo promiſſio illa tantum eſt cauſa, cur hic debeat, non autem ob quam debet. Nam cauſa, ob quam debet, eſt principalis contractus, ex quo obligationem velut in ſubſidium per promiſſum in ſe deriuauit fideiuſſor. Adeoque promiſſio illa intelligitur induere naturam illius contractus, cui fideiuſſio acceſſit. Neque vero iſta fideiuſſio in ordine ad creditorem habet naturam actus benefici; quippe cum hic ex fideiuſſore nihil lucretur; ſed duntaxat idoneam viam nanciſcatur ſuum obtinendi. In quo etſi ipſi conſulatur, ob id tamen fideiuſſori hautquidquam creditor gratiam tenetur agere, ſed debitor. Nam iſte absque fideiuſſione ad contrahendum non deſcendiſſet. Inter fideiuſſorem autem & debitorem, vbi ſolutio ab iſto facta eſt, creditum videtur interuenire, cum fingatur [4], fideiuſſorem pecuniam dediſſe debitori, quam ipſe deinceps creditori ſoluat. Etſi in effectu perinde ſit, ſi fideiuſſori debitorem ex mandato ad reſtituendum id, quod ſolutum eſt, teneri dicamus. Sed neque pignoris datio in ſe eſt actus aliquis liberalis; quippe cum per hoc alter, cui id datur, nihil lucretur, nec ob idem quidquam imputare creditori poſſit debitor, cum citra pignus iſte huic non fuiſſet crediturus.

4T 3 CAPVT

facta pretio viliore, nullius momenti eſt, L. 38. D. de Contrah. emt. L. 10. §. vlt. L. 41. & 47. D. de Adquirenda vel amittenda poſſeſſione.

3) Forte igitur Grotius voluit, fideiuſſionem eſſe contractum beneficum intuitu debitoris, pro quo fideiubet quis vel ex mandato, vel negotiorum geſtione. vid. Siracid. XXIX, 19. 20. 21. Oneroſum vero contemplatu creditoris, cui fideiuſſor ſpondet, ſe id ſoluturum, quod debitor debet. H.

4) Qua fictione in Iure Naturae opus non eſt. Ex ſolis enim regulis aequitatis patet, debitorem principalem, quod fideiuſſor pro eo ſoluit, reddere ei teneri, quia alias damno eius locupletaretur.

* *

CAPVT III.

DE AEQVALITATE IN CONTRACTIBVS ONEROSIS OBSERVANDA.

I. *In contractibus onerosis debet esse aequalitas.*

II. *Ideo vitia rei indicanda sunt.*

III. *Id quod requirit ipsa natura contractus.*

IV. *An quae rem per se non contingunt, indicanda?*

V. *Nota vtrinque vitia indicari necessum non est.*

VI. *Ad contrahendum metu nemo adigendus.*

VII. *In Contractibus beneficis aequalitas locum non habet.*

VIII. *In contractu oneroso nihil donari praesumitur.*

IX. *Inaequalitas emergens quatenus corrigenda?*

X. *An circumuentio in emtione naturaliter licita?*

HABENT hoc omnes [1] contractus onerosi, & quibus nihil beneficii admixtum, qui praesertim ineuntur, vbi lege aut vsu fori definita rebus pretia sunt constituta, vt in illis versari debeat aequalitas, seu vt vterque tantundem nanciscatur; & vbi inaequalitas interuenerit, alteri, qui minus accepit, ius nascatur ad postulandum, vt suppleatur, quod sibi deest, [aut [2] ad contractum plane abrumpendum.] Id quod facile ex fine talium contractuum adparet. Ideo enim isti ineuntur, vt pro re vel opera mea aliquid aequipollens ab altero recipiam, quod certas ob causas possidere malo, quam rem meam retinere, aut opera mea supersedere. Quanquam nec accuratior demonstratio desit. Cum enim contractibus opus sit ad illa obtinenda, quae ab altero iure exigere non poteram, adeoque in ipsius arbitrio sit, eadem in me transferre; vel non; & vero praesupponatur, non velle aliquem gratis in me con-

§. I. 1) Latet hic vitium in ordine. Quum enim in capite V. & sequentibus de Contractibus demum *onerosis* agatur, lectoris intererat, de contractibus *beneficis* hoc loco agi, deinde vero de aequalitate in contractibus *onerosis* obseruanda. Bene igitur rationibus suis consulet lector, qui lectionem c. 4. lectioni capitis huius praemiserit.

2) Adiecimus haec verba praeeunte Cl. BARBEYRACO, supplendi sensus ergo, ex AVCTORIS Officiis hominis & ciuis L. I. c. 15. §. 3.

§. II. 1) Quae verba OVIDII ad prudentiam potius & circumspectionem emtoris pertinent, qua vti debet, ne circumscribatur, quam ad obligationem venditoris, qua is mercis suae vitia detegere obstrictus sit. De reliquo linea ab hinc supra quarta inseruimus verba, *quae aliquod momentum habeant*, sequuti versionem Cl. BARBEYRACI, qui ea ex Officiis hom. & ciu. perspicuitatis caussa suppleuit.

2) Seruitutes *L. 61. D. de Aedilit. edict. L. 15. §. final. D. de Euiction.* pensitationes insolitas. *L. 41. D. de Contrah. emtion. L. 9. C. eod.* Ex quibus legibus intelligimus, propter talia etiam ignorantes venditores, quanti minoris alias alter emturus erat, teneri. H.

3) Quae aperte profiteri Iure Romano iubetur vendi-

conferre, quod per contractum demum in me confert: ergo nemo censetur per contractum in alium quidquam transferre velle, quam quatenus pro re sua aequipollens recipere se iudicat: & consequenter ex contractu non potest quis ius nancisci ad rem alterius, quam quantum illa ab ipso iudicatur aequipollere rei, quam pro eadem accipit. Vid. Deuter. XXV. 13. seqq. *L. 52. §. 22. de Furtis. L. 6. §. 1. 2. D. de Extraord. crimin. L. 32. §. 1. D. de Falsis.*

§. II. PORRO ad isthanc aequalitatem inueniendam & determinandam requiritur, vt vtrique contrahentium res ipsa, & qualitates [quae aliquod momentum habeant] rei, de qua contrahendum est, aeque sint cognitae. EVRIPIDES Cyclope vers. 137. *φῶς ἐμπολήμασι πρέπει· lux contractibus convenit.* OVIDIVS de Art. amandi L. I. [v. 250. 251.] *Consule de gemmis, de tincta murice lana, Consule de facie corporibusque diem* [1]. Ex quo consequens est, quod is, qui per contractum rem in alterum est translaturus, indicare debeat non solum qualitates rei aestimabiles, sed & priuationes earundem [2], siue vitia [3], quantum quidem ipsi constat. Citra hoc enim iustum pretium liquido constitui non potest [4]. Et huc pertinet *L. 1. §. 1. D. de Act. emt. vend. L. 43. §. 2. D. de Contrah. emt.* item totus titulus *de Aedilit. edicto*, vbi sigillatim recensentur vitia, quae in iumentis & mancipiis venalibus sunt indicanda, & quae dissimulata redhibitioni locum faciunt. Add. GELLIVS L. IV. c. 2. CICERO Offic. III. [c. 16.] *Ac de iure quidem praediorum*, inquit, *sancitum est apud nos iure ciuili, vt his vendendis vitia etiam dicerentur, quae nota essent venditori. Nam cum ex XII. tabulis satis esset cautum, ea praestari, quae essent lingua nuncupata, quae qui infìciatus esset, dupli poenam subiret; a ICtis etiam reticentiae poena est constituta. Quicquid enim inest praedio vitii, id statuerunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, praestari oportere.* Add. exemplum, quod h. l. sequitur. AMBROSIVS de Offic. L. III. c. 10. *In contractibus etiam vitia eorum, quae veneunt, prodi iubentur; ac nisi intimauerit venditor, quamuis in ius emtoris transscripserit, doli actione vacuantur*, (etsi quod de doli actione dicit, ad leges Romanas non satis quadret.) LACTANTIVS L. V. c. 17. *Qui vendentis errorem non redarguit*, (puta, si viderit, eum per errorem tradere mercem pretiosiorem, quam de qua conuentum erat,) *vt paruo emat; aut qui non profitetur fugitiuum seruum, vel pestilentem se domum vendere, lucro & commodo suo consulens, non est ille sapiens, vt Carneades volebat,*

venditor. *Dolum malum a se abesse praestare venditor debet: qui non tantum in eo est, qui fallendi caussa obscure loquitur, sed etiam qui insidiose obscure dissimulat*, L. 43. §. 2. D. de Contrah. emt. Quod & seruitutum contemplatione in fundo ab herede vendito placuit. *Venditor, si, cum sciret deberi seruitutem, celauit, non euadet ex empto actionem: si modo eam rem emptor ignorauit. Omnia enim, quae contra bonam fidem fiunt, veniunt in empti actionem. Sed scire venditorem & celare, sic accipimus, non solum si non admonuit, sed & si negauit, seruitutem istam deberi, cum esset ab eo quaesitum*, L. 1. §. 1. D. de Action. empt. Conf. t. t. Pand. de Aedilit. edicto, sub quo recensentur vitia mancipiorum & iumentorum, propter quae redhibitioni, vel actioni quanti minoris locus sit. Neque tamen omnia ad viuum hic resecanda sunt, sed sufficit, ea vitia indicari, quae alicuius momenti sint. *Res bona fide vendita propter minimam caussam inempta fieri non debet*, L. 54. D. de Contrah. empt. Quam legem recte huc vocat NOODTIVS Obseru. L. II. c. 11.

4) Seu potius, *Citra hoc enim emptor minus rei pretium staturus esset.* AVCTORI sedet, rei ipsi certum inesse pretium, vltra quod vendi nequeat. Sed vide quae dicentur ad §. 4.

bat, sed callidus & astutus. PLATO de LL. L. XI. [p. 916. A. B. T. II. Ed. H. Steph. pag. 965.] *Quando quis seruum vendidit, phrenesi, vel calculo, vel stranguria, vel eo morbo, quem sacrum adpellant, aut alia quauis plurimis occulta, & longa, & aegre sanabili corporis siue mentis aegritudine laborantem, si medicus aut gymnasticus emerit, reddere non liceat. Sed nec quando venditor emtori cuiuis veritatem praedixerit. Sin autem artifex aliquis huiusmodi rerum peritus ignaro & rudi cuipiam aliquid vendidit, duplum pretii eius, quo vendidit emtori, condemnatus persoluat. Quod si imperitus imperito vendidit, redhibitio fiat, & simplex pretium restituatur.* Eleganter quoque IDEM dicto loco. Ἔπαινος ὅρκος τε περὶ παντὸς τῦ πωλυμένυ ἀπέςω. *Laus rei cuiuslibet venalis & iuramentum longe absit.*

§. III. NECESSITAS autem vitia isthaec indicandi ex natura actus oritur, & quia citra id iustum pretium statui nequit, non quod proprie per celebrationem contractuum vinculum illud humanitatis, quo omnes homines inuicem ligantur [1]; arctius adstringatur, aut quod societas aliqua inter contrahentes constituatur, ad alia quaepiam officia, praeterquam quae ex natura contractus requiruntur, adstringens. Neque enim, contractu vtrinque completo, sentimus, nos alteri plus debere, quam cuiuis homini; nisi quod saepe per contractus eiusmodi ad amicitiam fiat transitus. Vnde etiam imperite argumentum ducitur ab eo, quod salua communi humanitatis lege possumus omittere, ad id, quod in contractibus ineundis nobis licere possit. Adeoque non sequitur, quia nemo tenetur ex sola lege humanitatis cuiuis rerum suarum conditionem pandere, aut omnem suam scientiam alteri communicare: ergo non teneri nos de rerum nostrarum defectibus alteri significare in contractu. Nam sane extra contractum constitutus recte possum multa alios celare; etsi ex eo silentio solus ego lucro aliquo fruar, quod cum altero communicaretur, si idem ipsi per me indicaretur, verbi gratia, si in loco aliquo deserto, qui nullius est, gemmas inueniri sciam, non obligor, vt id alteri cuipiam indicem, quo & ipse in partem lucri mecum venire possit. Vid. Matth. XXIII, 44. (heic enim si de thesauro indicasset [2] emtor, tam paruo agrum non emisset [3]). Conf. GROTIVS L. II. c. 8. §. 7. Huc facit historia de Anica rustico, Samaiedorum detectore, de quo est apud LONDORPIVM in Continuatione Sleidani ad annum 1607. Et recte CICERO Offic. III. [c. 10.] *Nec tamen nostrae nobis vtilitates omittendae sunt, aliisque tradendae, cum his ipsi egeamus, sed suae cuique vtilitati,* quod

§. III. 1) Quae, quamuis ita sint, adhuc recte se habet sententia GROTII, qua is Lib. II. c. 12. §. 9. num. 1. inter eos, qui contractum ineunt, arctiorem quandam societatem esse existimat, quam qua alias homines inter se iungantur. Nascuntur enim ex contractibus officia *noua* ad mutua solorum contrahentium commoda comparata, etsi partes contrahentes in ceteris in contractu non expressis, eodem, quo omnes homines vinculo ligentur.

2) Imo, si thesaurus ad priuatum fundi dominum pertineret, vtique fraudis & furti reus esset emtor. Apud Hebraeos priuatis thesauros cessisse ex hac ipsa Parabola a Matthaeo relata colligit GROTIVS ad l. c. quod argumentum non omni exceptione maius videtur Cl. BARBEYRACO in nota 2. ad h. §. Potius verbis Christi aptissimam habebis speciem, si fingas, thesaurum cedere inuentori: Tunc enim soli fortunae iudicio suaque reticentia thesaurum lucratus videbitur emtor, quia venditor hanc veteris pecuniae depositionem nondum inuenerat.

3) Nimirum ita id est in thesauro, quippe qui pars fundi non est, nec a domino fundi possidetur.

quod sine alterius iniuria fiat, seruiendum est. Scite Chrysippus, vt multa: qui stadium, inquit, currit, eniti & contendere debet, quam maxime possit, vt vincat: supplantare eum, quicum certet, aut manu depellere nullo modo debet. Sic in vita sibi quemque petere, quod pertinet ad vsum, non iniquum est: alteri surripere ius non est. Quem locum etiam expressit AMBROSIVS Off. L. III. c. 4. Enimuero in contractibus obtinet illud VALERII MAXIMI L. VIII. c. 2. n. 1. *Bonae fidei venditorem nec commodorum spem augere, nec incommodorum cognitionem obscurare oportet.* Huc quoque spectat illud PLATONIS de LL. L. XI. [pag. 968. D. Ed. Wechel.] *Quod venditori de rerum venalium pretio lex consuluit, idipsum opifici quoque consulit. Caueat ergo, ne pluris, quam aequum est, ipse suum taxet opus: sed quam simplicissime, & vt dignum est, taxatio fiat. Non enim ignorat opifex, quo pretio dignum opus suum sit. Nec debet in libera ciuitate artifex arte ipsa, quae aperta res est, & a mendacio longe remota, rudes decipere* [4]. Possis etiam huc adplicare, quod ex Aspasia sese audiuisse dicit Socrates ap. XENOPHONTEM Memor. L. II. [p. 439. Ed. H. Steph. L. II. c. 6. §. 36. Ed. Oxon.] *Bonas pronubas, quae eum veritate bona de aliis commemorent, plurimum ad conciliandam inter homines adfinitatem valere: quae vero mentirentur, eas laudando nihil aliis prodesse. Fieri enim, vt qui decepti sunt, sese oderint mutuo, atque etiam conciliatrices ipsas* [5].

§. IV. CAETERVM vti de eo dubium non est, quin indicanda sint illa vitia, quae proprie contingunt rem in contractum deducendam: ita an & alia, quae extra rei substantiam posita sunt, & tamen ad aestimationem eius facere quid valent, indicari, tam ex parte emtoris, quam venditoris necessum sit, iam inter antiquos disceptatum fuit. Quam in rem ita CICERO Off. III. [c. 12.] *Si*, inquit, *vir bonus ab Alexandria profectus Rhodum magnum frumenti numerum aduexerit in Rhodiorum inopia & fame summaque annonae caritate; si idem sciat, complures mercatores ab Alexandria soluisse, nauesque in cursu frumento onustas petentes Rhodum viderit; dicturusne sit id Rhodiis, an silentio suum quam plurimo venditurus? Heic visum fuit Antipatro omnia patefacienda, vt ne quid omnino, quod venditor norit,* (ad rem subiectam vllo modo spectans) *emtor ignoret. Diogeni Babylonio contra videbatur, venditorem quatenus iure ciuili constitutum sit, dicere oportere; caetera sine insidiis agere; & quoniam vendat, velle quam optime,* (cum suo emolumento) *vendere. Aduexi, exposui; vendo meum non pluris quam caeteri; fortasse etiam minoris,* cum

tur. Hinc plerique ICti affirmant recte, aduersus emtorem huncce nec enormis laesionis querelam locum habere. Apud HORATIVM, est II. Satyr. 6.

O si vrnam argenti fors qua mihi monstret; vt illi,
Thesauro inuento qui mercenarius agrum,
Illum ipsum mercatus arauit: diues amico
Hercule. H.

4) Καὶ ἀνειρουμένῳ δ' ἔργον ξυμβουλευτὴς νόμος, ὅπερ τῷ πωλοῦντι ξυνεβούλευε μὴ πλέονος τιμᾶν διαπειρώμενον, ἀλλ' ὡς ἁπλούστατα τῆς ἀξίας· ταὐτὸν δὲ προστάττει καὶ τῷ ἀναιρουμένῳ. γιγνώσκει γὰρ ὅγε δημιουργὸς τὴν ἀξίαν. ἐν ἐλευθέρων οὖν πόλεσιν οὐ δή ποτε χρὴ τέχνῃ, σαφεῖ τε καὶ ἀψευδεῖ φύσει πράγματι διαπειρᾶσθαι τῶν ἰδιωτῶν τεχνάζοντα αὐτὸν τὸν δημιουργόν.

5) Τὰς ἀγαθὰς προμνηστρίδας, μετὰ μὲν ἀληθείας τ' ἀγαθὰ διαγγελλούσας, δεινὰς εἶναι συνάγειν ἀνθρώπους εἰς κηδείαν, ψευδομένας δ' οὐκ ὠφελεῖν ἐπαινούσας. τοὺς γὰρ ἐξαπατηθέντας, ἅμα μισεῖν ἀλλήλους τε καὶ τὴν προμνησαμένην.

cum maior est copia. Heic opponit Antipater: quid ais? tu cum hominibus consulere debeas, & seruire humanae societati, eaque lege natus sis, vt vtilitas tua communis vtilitas sit, celabis homines, quid iis adsit & commoditatis, & vtilitatis? Cui regerit Diogenes: aliud est celare, aliud tacere; neque ego nunc te celo, si tibi non dico, quae natura deorum sit, quis sit finis bonorum, quae tibi plus prodessent cognita, quam tritici vilitas. Respondet iterum Antipater; imo vero necesse est; siquidem meministi inter homines natura coniunctam societatem. Diogenes contra; memini, sed num illa societas talis est, vt nihil sit cuique suum? quod si ita est, ne vendendum quidem quidquam est, sed donandum. Heic Cicero [c. 13.] ipse videtur in Antipatri sententiam propendere [1], dum eam mercatoris dissimulationem dicit esse *hominis non aperti, non simplicis, non ingenui, non iusti, non viri boni: sed versuti potius, obscuri, astuti, fallacis, malitiosi, callidi, veteratoris, vafri.* Et tamen ipse Cicero a doli mali crimine eundem videtur liberare, dum paulo post dolum malum esse dicit, *quando aliud est simulatum, aliud actum* [2]. Id quod in praesentem casum non quadrat. Recte igitur dicitur, mercatorem iniuste non fecisse dissimulantem de nauibus subsequentibus. Nam iustitia hoc tantum requirit, vt ea indicentur, quae rem subiectam per se contingunt, verbi gratia, si domus sit pestilens, si a magistratu iam deiici iussa; quae exempla eo loco Cicero subiicit. At heic nihil tale dissimulatum. Frumenti bonitas in propatulo adparebat; & tunc quando contractus inibatur, reuera tanti erat, quanti vendebatur; etsi paulo post minoris esset futurum. Nec ius proprie dictum habebant Rhodii, vt ex mercatore hoc scirent; quippe quicum super ea re nunquam pacti erant. An autem contra legem beneficentiae, & humanitatis fecerit, alia quaestio est; quam itidem non facile affirmarim. Vt enim ad beneficium alteri exhibendum per humanitatem tenear, requiritur, vt ipse eodem gratuito valde indigeat. Atqui Rhodii frumento indigebant, pecunia non indigebant; quippe fama opulentiae apud antiquos celebres. Sed neque tunc dare beneficium teneor, quando id danti plus decedit, quam accipienti accedit. Atqui plus lucri decessurum erat mercatori, de

§. IV. 1) Imo si quis CICERONEM ipsum inspiciat, statim ei manifestum erit, Diogenis Babylonii sententiam ei probari. Qua de re ne quis haesitet, verba eius adponimus. *Si (exempli gratia) vir bonus* Alexandria Rhodum *magnum frumenti numerum aduexerit, in* Rhodiorum *inopia & fame summaque annonae caritate: si idem sciat, complures mercatores* Alexandria *soluisse, nauesque in cursu frumento onustas petentes* Rhodum, *viderit, dicturusne sit id* Rhodiis, *an silentio suum quam plurimo venditurus? Sapientem & bonum virum fingimus: de eius deliberatione & consultatione quaerimus, qui celaturus* Rhodios, *non sit, si id turpe iudicet, sed dubitet, an turpe non sit. In huiusmodi caussis aliud* Diogeni Babylonio *videri solet,* magno & graui Stoico, *aliud* Antipatro, *discipulo eius homini acutissimo.* Antipatro *omnia patefacienda, vt ne quid omnino, quod venditor nôrit, emtor ignoret:* Diogeni *venditorem, quatenus iure ciuili constitutum sit, dicere vitia oportere, cetera sine insidiis agere, & quoniam vendat, velle quam optime vendere. Aduexi, exposui, vendo meum non pluris, quam ceteri, fortasse etiam minoris, cum maior est copia. Cui sit iniuria? Exoritur* Antipatri *ratio ex altera parte: Quid ais? tu cum hominibus consulere debeas, & seruire humanae societati, eaque lege natus sis, & ea habeat principia naturae, quibus parere & quae sequi debeas, vt vtilitas tua communis vtilitas sit, vicissimque communis vtilitas tua sit, celabis homines, quid iis adsit commoditatis & copiae? Respondebit* Diogenes *fortasse sic: Aliud est celare, aliud facere: neque ego nunc te celo, si tibi non dico, quae natura Deorum sit, quis sit finis bonorum, quae tibi plus prodessent cognita, quam tritici vilitas: sed non quicquid tibi audire vtile est, id mihi dicere necesse est. Immo vero (inquiet ille) necesse est, si quidem meministi esse inter homines natura coniunctam societatem. Memini, inquiet ille, sed num ista societas talis est, vt nihil suum cuius-*

de claſſe ventura ſignificanti, quam frumenti emtoribus erat acceſſurum. Nam ſi inter plures id fuit diſtractum, ſingulis parum decedebat ſoluto antiquo pretio: ſin vnus aut alter omne coëmit, auaritiae ſuae imputet, dum itidem grandi lucro intempeſtiue inhiat. Et ſane rigida nimis officiorum exactio in eiusmodi negotiis a vitae communis conſuetudine abhorret. Facile mercatoribus beneficentiae neceſſitatem remittere poſſumus, modo per lucri cupidinem nos decipere nolint.

§. V. At vero vitia rei, emtori iam nota, dici minime attinet, ſcientia enim vtrinque par, pares quoque facit contrahentes. Sicut & ob vitia a venditore indicata emtio non poteſt reſcindi; quippe cum in iſta velut conſenſiſſe emtorem manifeſtum ſit. Quo facit illud Ciceronis Off. III. [c. 16.] *Gratianus Sergio Oratae vendiderat aedes eas, quas ab eodem ipſe paucis ante annis emerat. Hae Sergio ſeruiebant: ſed hoc in mancipio Marius non dixerat. Adducta res in iudicium eſt. Oratam Craſſus, Gratidianum defendebat Antonius. Ius Craſſus vrgebat; quod vitii venditor non dixiſſet ſciens, id praeſtari oportere: aequitatem Antonius: quoniam id vitium Sergio ignotum non fuiſſet, qui illas aedes vendidiſſet, nihil fuiſſe neceſſe dici: nec eum eſſe deceptum, qui id, quod emerat, quo iure eſſet, teneret* [1]. Scilicet vti Vlpianus ait L. 1. §. 1. *D. de Act. emt. non videtur eſſe celatus, qui ſciuit; neque certiorari debuit, qui non ignorauit.* Add. *L. 43. §. 1. L. 57. §. 3. D. de Contrah. emt. L. vlt. D. de Aedilit. edicto* [2]. Huc pertinet illud Horatii II. Epiſt. 2. [verſ. 13. & ſeqq.] vbi inducit mangonem, qui mancipium erat alteri venditurus, cum poſt eius enumeratas virtutes, hoc quoque addidiſſet: *Semel hic ceſſauit, & vt fit, In ſcalis latuit metuens pendentis habenae.* (add. *L. 1. §. 33. D. de SCto Silaniano L. 17. D. de Aedilit. edicto.*) *Des numos, excepta nihil te ſi fuga laedat. Ille feret pretium poenae ſecurus, opinor, Prudens emiſti vitioſum: dicta tibi eſt lex.* Eidem fundamento innititur ſententia Marii apud Plutarchum Mario; [p. 427. E. Ed. Wechel.] & Valerium

 Maxi-

cuiusque ſit? Quod ſi ita eſt, ne vendendum quidem quidquam eſt, ſed donandum. Cicero de Offic. L. III. c. 12. *Non igitur videtur - - - frumentarius ille* Rhodios - - - *celare debuiſſe. Neque enim id eſt celare, quidquid reticeas: ſed quum, quod tu ſcias, id ignorare emolumenti tui cauſſa velis eos, quorum interſit id ſcire. Hoc autem celandi genus quale ſit, & cuius hominis, quis non videt? Certe non aperti, non ſimplicis, non ingenui, non iuſti, non viri boni: verſuti potius, obſcuri, aſtuti, fallacis, malitioſi, callidi, veteratoris, vafri.* Idem ibid. c. 13.

2) *Cum ex eo* [Aquillio] *quaereretur, quid eſſet dolus malus; reſpondebat*, cum eſſet *aliud ſimulatum, aliud actum.* Ibid. c. 14. Vid. Noodtius de forma emendandi doli mali c. 2. vbi docet, hanc definitionem more veterum a potiſſimo exemplo compoſitam eſſe. Quare ea ad amuſſim noſtrae Logices exigi nequit. Sufficit eos, quos diſſimulando aliquid celamus, iure id reſciſcendi deſtitui, quae ſpecies aderat in caſu Ciceronis.

§. V. 1) In qua lite Craſſus lege XII. Tabularum nitebatur, qua cautum erat, vt in venditionibus ea etiam, quae nota eſſent venditori vitia dicerentur, & qui aliquid diſſimularet, reticentiae poenam ferret. *Nam quum ex duodecim tabulis ſatis eſſet, ea praeſtari, quae eſſent lingua nuncupata, quae qui inficiatus eſſet, dupli poenam ſubiret: a iureconſultis etiam reticentiae poena eſt conſtituta. Quidquid enim eſt & praedio vitii, id ſtatuerunt, ſi venditor ſciret, niſi nominatim dictum eſſet, praeſtari oportere,* Cicero de Offic. III. 16.

2) *L. 1. §. 6. L. 3. L. 4. pr. L. 14. §. vlt. L. 48. §. 3. 4. L. 55. D. eodem.* Pertinet huc quod a Diogene Babylonico dictum apud Ciceronem III. de Officiis: *Vbi iudicium emtoris eſt, ibi fraudem venditoris eſſe non poſſe.* Ita pronunciatum apud Mevium P. IV. Dec. 49. Brunnemann. Cent. 3. Dec. 10. H.

MAXIMVM L. VIII. c. 2. §. 3. *Fannia in matrimonio fuerat cum Tinnio, quae cum diuortio facto dotem, quae lauta erat, repetebat, ille adulterium ei obiecit, ac causa ad Marium consulem delata est. Ea in iudicio agitata, quum Fanniam constaret impudicam fuisse, & virum, qui talem sciret esse, eam duxisse, diuque cum ea in matrimonio vixisse, ambos improbauit, virumque iussit dotem ei restituere, mulieri infamiae damnatae quatuor asses multam dixit.* Conf. *L. 13. §. 9. 10. D. ad L. Iuliam de adult.*

§. VI. PRAETEREA quod in omnibus pactis locum habet,[1] id vel maxime etiam in contractibus obtinet, vt neuter contrahentium alteri ad contractum ineundum iniustum metum incutiat. Inde recte quondam Lacedaemonii iudicarunt, rescindendam esse emtionem agri, quam Elei possessoribus metu extorserant, *γνόντες, μηδὲν δικαιότερον εἶναι βίᾳ πριαμένους, ἢ βίᾳ ἀφελομένους παρὰ τῶν ἡττόνων λαμβάνειν. Arbitrati, nihilo iustius esse infirmioribus per emtionis titulum, quam vi mera rem extorquere.* XENOPHON L. III. rerum Graecar. [pag. 228. Ed. H. Steph. c. 2. §. 22. Ed. Oxon.] Spectat quoque huc illud CICERONIS IV. in Verrem. [Orat. 9. c. 5.] vbi de signis & tabulis ab ipso ex Sicilia sublatis agit. Huic accusationi Verres vno se vocabulo satisfacturum putabat, dicens: *emi.* Sed Cicero reponit: *Sapienter a maioribus fuisse institutum, vt qui in prouincias mitterentur, ab omnibus emtionibus remouerentur. Inde ipsis de publico datum fuisse argentum & vestem. Mancipia autem ideo non data publice, quod nemo esset Romae alicuius dignitatis, qui non aliquot eorum haberet. Sanxerunt tamen, ne quis in prouincia emeret mancipium, nisi in demortui locum. Putabant enim ereptionem esse, non emtionem, cum venditori suo arbitratu vendere non liceret. In prouincia intelligebant, si is, qui esset cum imperio & potestate, quod apud quemque esset, emere vellet, idque ei liceret, fore vti quod quisque vellet, siue esset venale, siue non esset, quanti vellet auferret.* Add. *L. 46. L. 62. D. de Contrah. emt.* [2] *L. penult. §. 1. D. ad L. Iul. repetund. L. 6. C. eod. L. 11. C. de His, quae vi metusue causa.* Constitut. SICVLARVM L. I. tit. 88. §. 1. TACITVS A. XIV. [c. 14. in fine.] *Merces ab eo, qui iubere potest, vim necessitatis affert.* Huc spectat, quod DIO CASSIVS L. XLII. refert de Caesare, *qui post victum Pompeium mutui nomen ei pecuniae, cui exigendae probabilis alia ratio non extabat, praetexuit: quanquam vi alioquin eas non secus ac debitas sibi poscebat, neque redditurus vnquam erat.* Frequentius tamen contingit, vt subditi perpetui aut temporarii pro imperio ad contractus potissimum venditionis, aut conductionis adigantur; puta, quando mercatores compelluntur, vt vendant id, quo respublica maxi-

§. VI. 1) Nouellam 17. c. 1. H.

2) *L. 1. C. Vt nemini liceat in emtione specier. L. X.* Aur. Bulla Caroli IV. tit. 1. §. 3. Add. *L. vnic. C. Vt nemini liceat in emtione.* H.

3) Vid. notata supra ad L. II. c. 6. §. 8. H.

4) Vid. supra L. III. c. 3. §. 12. H.

§. VII. 1) Id quod Iure Romano iam diserte cautum fuit ratione Mandati. *In summa sciendum est, mandatum, nisi gratuitum sit, in aliam formam negotii cadere. Nam mercede constituta, incipit locatio & conductio esse. Et, (vt generaliter dicamus) quibus casibus sine mercede suscepto officio, mandati siue depositi contrahitur negotium, iis casibus, interueniente mercede locatio & conductio intelligitur contrahi.* §. 13. Inst. de Mandato.

2) Ita hoc praemium adpellatur in *L. 1. princip. D. Si Mensor falsum modum dixerit & in L. 1. §. 10. D. de Extraordin. cognitionibus.* Honorarium

maxime indiget [2]; aut vt operas suas, vehicula, & naues locent [3]. Id quod vbi vtilitas aut necessitas publica requirit, & pretium mercesque iusta persoluitur, recte fieri potest. Non insolens quoque est in ciuitatibus [4], vt quod quis emere in certo genere vult, abs certo aliquo, & non ab alio emere teneatur.

§. VII. Satis autem clarum est, in contractibus beneficis isthanc aequalitatem locum non habere. Heic enim vbi aequalis operae merces constituitur, in aliud negotii genus transitur. Vid. *§. fin. Instit. de Mandato* [1] *L. 1. §. 9. D. Depositi.* Vbi autem aliquid honorarii [2] aut praemii vicem sustinens adiicitur, contractus mixturae aliquid trahit ex locatione conductione. Hactenus tamen etiam in mandato & deposito, licet indirecte & per accidens, aequalitas obseruabitur, vt si quid praeter operam sumtuum in negotium aut rem alterius fuerit impensum, id exacte restituatur; quippe cum in his contractibus de opera duntaxat gratuita conuentum fuerit; sumtus autem velut ex tacito [3] contractu mutui erunt refundendi [4]. Vid. *L. 12. princ. D. Depositi.*

§. VIII. Ast vero in contractibus onerosis vsque eo ista aequalitas est obseruanda, vt quod quis heic amplius aequo accepit, titulo praesumtae donationis nequeat excusare. Neque enim hic solet esse animus tales contractus ineuntium, vt quid alteri velint donare. Adeoque mixtura contractus cum donatione non [1] praesumitur, nisi expresse hoc ab altero fuerit dictum [2], aut nisi adpareat, alterum sciuisse, rem aut operam minoris esse. Exemplum est apud Plinivm VII. Ep. 14. In praecedente epistola XI. dixerat, *sese amicitiae causa eos agros minoris vendidisse.* De caetero dignum laude est factum Scaeuolae apud Ciceronem Off. III. [c. 15.] qui *cum postulasset, vt sibi fundus, cuius emtor erat, semel indicaretur, idque venditor ita fecisset, dixit se pluris aestimare; addiditque decem millia.*

§. IX. Ex istis consequitur, etsi omnia rei vitia, quae nota fuerant, sint exposita, nec plus exactum, quam deberi putabatur; tamen si post in re ipsa deprehendatur inaequalitas sine culpa contrahentium, (puta, quod vitium lateret, aut in pretio sit erratum,) eam quoque corrigendam esse, & demendum ei, qui plus habet, addendumque minus habenti. Add. *L. 13. princ. §. 1. 2. 3. 4. D. de Act. emti. L. 1. §. 2. D. de Aedilit. edicto.* Neque de iure naturae requiritur, vt illa inaequalitas dimidiam partem iusti pretii excedat. Nam famosa illa *L. 2. C. de Rescindenda vendit.* [1] qua minus pretium, ob quod

4 V 3 ad

rium autem a mercede sic differt, quod 1) haec conuentione definitur: illud vltro offertur, quod 2) mercedem admittunt operae tantum *illiberales*: honorarium autem *liberales* & quae aestimationem non recipiunt.

3) Qua fictione minime opus habemus. Impensas enim in rem Deponentis aut negotium Committentis factas, vel sola aequitatis ratione deducit Depositarius & Procurator.

4) Potius dixerim ex tacito mandato. Qui enim vult aliquid, vult quoque quae ex natura negotii vel probabiliter consequuntur. H.

§. VIII. 1) Vid. nota 2. ad §. 10. cap. praeced.

2) Vid. *L. 36. & 38. D. de Contrah. emtione. L. 3. L. 9. C. eod.* H.

§. IX. 1) *Rem maioris pretii, si tu, vel pater tuus minoris distraxerit: humanum est, vt vel pretium, te restituente emptoribus, fundum venundatum*

ad rescissionem contractus, aut ad supplementum iusti pretii possit agi, definitur, *si nec dimidia pars veri pretii soluta sit*; est mere positiua; & nititur ea potissimum ratione, quod nulla tribunalia sint suffectura expediendis litibus, si ob quamcunque minutam laesionem praetor possit adiri. Et quia indoles fori requirit, vt qui nolit decipi, oculos aperiat. Praesertim eum, quanticunque venditor suas merces aestimet, tamen vltima demum pretii determinatio ex voluntate emtoris constituatur. Quo & adplicari potest illud CICERONIS Offic. III. [c. 15.] *Leges ciuiles iniqua tollunt, quatenus teneri manu possunt, Philosophi, quatenus ratione & intelligentia.* Quanquam reuera ista decisio sit iusto crassior. Nam vtut in exigui momenti negotiis praetor non sit fatigandus: tamen cur iste subsidium suum velit denegare, vbi quis grauiter, etsi intra dimidium, fuerit, laesus, ratio non est, verbi gratia, si domum, quae 900. erat, pro 600. vendiderim, cur ad 300. recuperanda omne mihi legis auxilium denegetur, cum ob longe minores summas actio detur? Inde vti & inter eos, qui solo naturae & gentium iure reguntur, exigua laesio, quae citra dolum contrahentium interuenit, rescissioni aut querelae sat idoneam causam non praebet; ita vbi grauior illa fuerit, licet dimidium iusti pretii non attingens, recte postulatur contractum vel rescindi [2], vel quod iusto pretio deest suppleri. Grauitas autem laesionis aestimatur vel ex ipsa pretii magnitudine, vel ex tenuibus laesi facultatibus, quas damnum opulentiori negligendum quandoque vehementer affligit. Imo etiam in ciuitatibus [3], vbi dicta lex obseruatur, salua conscientia emtor non potest subterfugere suppletionem laesionis enormis, infra dimi-

datum recipias, auctoritate iudicis intercedente: vel si emptor elegeris, quod deest iusto pretio recipias. Minus *autem* pretium *esse videtur, si nec dimidia pars veri pretii soluta sit.* Vid. THOMASIVS de Aequitate cerebrina *L. 2. C. de Rescind. vendit.* & eius vsu practico, qui vsum rescripti huius nullum esse contendit propter incertitudinem pretii communis. Qua in re sola veri specie falli THOMASIVM censet Celeb. OTTO ad Offic. hom. & ciu. L. I. c. 15. §. 4. Praesto enim esse elegantissimam speciem apud COMINAEVM V. c. 2. „Fuere inquit COMINAEVS ex versione Casparis BARTHII, qui magno numero supellectilem conuiuialem argenteam vili pecunia pro stannea venderent. Adamas ipsius (Caroli Audacis) maximorumque orbis Christiani vnus, cum appendente insigni vnione, ab homine infimae sortis repertus, in dactylothecam suam remissus est: mox sub plaustrum quoddam coniectus: vbi tandem requisitum floreno cuidam Sacerdoti vendidit. Hic magistratui misit, qui tribus Francis redemit. Insignes alias opificio & specie gemmas adepti sunt, inter quas tres fuere totidem fratrum nomine celeberrimae: vna Flandriae titulo illustris, qua non fuit alibi aestimatior, cum infinitis bonis aliis, quae docuerunt agrestes homines pretium pecuniae opumque.“ Solent eius generis venditiones infra dimidium veri pretii hodienum a militibus ex spoliis hostium fieri, sed merito THOMASIVS rescissioni in iis, perinde ac in specie Cominaei locum esse neget. Tacite enim id agitur inter contrahentes, vt inter arma leges sileant, & venditor, pretio stannei vasis, pro vase argenteo exsoluto, suadente id vt plurimum pecuniae in bellis penuria, contentus sit.

2) Imo AVCTOR supra c. 1. §. 8. pluribus docuit: „Inter eos qui in naturali libertate viuunt, cuique licere, rei suae pro lubitu pretium statuere, cum in eo statu quilibet suarum rerum atque actionum summus sit moderator.“ Et hoc cap. §. 1. sententiam suam restringit, *vbi lege aut vsu fori definita rebus pretia sunt constituta.* Consentit H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 12. §. 26. *inaequalitatem*, inquiens, *rerum in quam consensum est, vbi nec mendacium intercessit, nec eius quod dictum oportuit reticentia, in actionibus exterioribus pro aequalitate haberi.* Conf. L. III. c. 21. §. 27. Et hoc vtique verius est. Quanquam officium humanitatis, ex quo tamen nulla coactio oritur, interdum aliud suadeat. H. [Add. HERTIVS de Lytro Sect. II. §. 22. & THOMASIVS d. l. c. 2. §. 15. & seqq. qui, obseruante id Cl. BARBEYRACO, perperam Tribonianum Iuris cum humanitate confusi postulat, quum veteribus saepe *humanum* dicatur quod sit iustum, vt in *L. 8. C. de Legibus & SCtis.*]

dimidium adhuc subsistentis: quippe cum lex illa non tam lucrum cum detrimento alterius voluerit confirmare, quam Praetorem litium multitudine subleuare. Eadem tamen lex efficit, ne ex laesione ista aduersus conciuem ius aut actio detur. Recte autem ICti, qui legis istius beneficium non venditori solum, sed & emtori adplicandum, nec minus ad alios quoque contractus extendendum docent [4]. SELDENVS L. VI. c. 5. annotat: *Si quis Iudaeus Iudaeum in emtione & venditione, bona fide facta, sexta parte pretii fraudasset, siue emtor siue venditor, id eum debuisse restituere; non autem si minus sexta parte. Sed si sexta parte maior foret laesio, licuisse emtori statim, seu quamdiu nondum finita esset negotiatio, contractum rescindere, & actione redhibitoria sibi integrum pretium vindicare. Venditori autem si in illius fuisset damnum, nunquam non licuisse rem suam postea repetere. Et idem quoque locum habebat in permutatione rerum fungibilium, puta, fructuum, seminum, & similium. Verum huius legis beneficio Iudaeus tantum si laesus fuisset, non autem Gentilis a Iudaeo fraudatus fruebatur.*

§. X. CVM hactenus traditis Interpretes iuris Romani valde laborarunt, vt conciliarent *L. 16. §. 4. D. de Minoribus* [1]: *in pretio emtionis & venditionis naturaliter licere contrahentibus se circumuenire.* Add. *L. 22. §. 3. D. Locati.* Nobis maxime arridet explicatio GROTII L. II. c. 12. §. 26. vbi ostendit, *licet & necessum esse* non semper notare id, quod fas est, sed quod ita duntaxat permittitur [2], vt nullum contra sit proditum remedium in eum, qui se pacto velit defendere; seu qui adpellatus de iniquo pretio, respondere nihil aliud velit,

3) Idem post Couarruuiam & alios sensit FRANTZKIVS ad tit. D. de Contrah. emt. n. 235. sequ. H.

4) Quod Iure Romano non admittendum esse, contendit CVIACIVS Obseruat. XVI. 18. & XXIII. 32.

§. X. 1) Optime hunc nodum soluit interpres Iuris Romani castissimus Gerardus NOODT ad tit. Pand. de Rescind. vendit. Edit. L. B. 1724. p. 410. a. „Porro, inquit, adiiciamus aliquid de errore in pretiu: nam is quoque, an, & quemadmodum emptioni noceat, quaestioni est, propter naturam emptionis: eo spectantis; vt permutatione mercis & pretii temporariae indigentiae subueniatur, hoc fieri suadet ratio tuendae societatis: ideoque sicut alias in commerciis, ita emtione & venditione, aequalitatem inter contrahentes obseruari: & si quando erratum sit, quod inaequale est, emendari. Sed vsus commerciorum dat industriae contrahentium; (non improbante ARISTOTELE, Lib. IV. Eudemior. c. 2. in fin. & ex nostris Pomponio apud VLPIANVM L. 16. §. 4. D. de minoribus & Paullo L. 22. §. 3. D. locati) vt in pretio emptionis & venditionis naturaliter liceat contrahentibus se circumuenire. Naturaliter autem illis est, quod Iustiniano Nouell. 97. c. 1. est, negotiatiue: id est, secundum morem negotiantium; vel vt in *L. 8. C. de Rescind. vendit.* aiunt Diocletianus & Maximianus, secundum substantiam contractus: praefati, quod emptor viliore comparandi, venditor cariore distrahendi votum gerentes, ad hunc contractum accedant. PLAVTVS, Persa IV. 4. sic exprimit: SA. Vin' bene emere? DO. Vin' tu pulchre vendere. TO. Ego scio hercle vtrumque velle. Quid ergo est? Veteres noluerunt, perfectam emptionem rescindi per Caussam soluti pretii paulo minoris: sapienter arbitrati, praestare exigua laesione castigari leuitatem ad rem non attendentis; quam lites crescere in infinitum: si quali quali praetextu circumuentionis in pretio temere resolueretur emptio, alioquin bona fide contracta. Caeterum humanum esse, succurri circumscripto; si appareat, eum plus quam tolerabile sit, esse deceptum: quasi in tale damnum non fuerit consensum, non intellecto vero pretio, certe non ferat bona fides nimiam inaequalitatem in contractu, res humanas mutua vtilitatis permutatione consolaturo. Fueritque eo iustior haec interpretatio: quia exactam veritatem vbiuis explorare, non est cuiusuis: saepe re, loco, tempore, id non patiente: quare ne passim vita stet sine actu, etiam cum agi necesse sit aliquid: omne hac via procedit officium; vt magis quod verisimile est, quam quod verum, sequamur.

2) V. supra L. I. c. 7. §. 2. H.

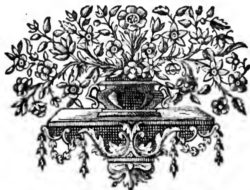
velit, quam ita inter ipsos conuenisse: & qui non vult aperire oculos, aperiat crumenam; quod vernaculo prouerbio dicimus. Add. Lex BAIVVARIORVM tit. 15. c. 9. §. 1. & Capitulare CAROLI L. V. c. 210. Sicuti & apud XENOPHONTEM de Dictis & Factis Socratis L. II. [in fine] haec regula traditur: Οἱ ἀγαθοὶ οἰκονόμοι, ὅταν τὸ πολλοῦ ἄξιον μικροῦ ἐξῇ πρίασθαι, τότε φασὶν δεῖν ὠνεῖσθαι· *Boni oeconomi, cum liceat magni pretii rem paruo emere, tunc dicunt esse emendum.* Addatur facetum dictum Ciceronis apud GELLIVM L. XII. c. 12. Vid. quoque SENECA de Beneficiis L. VI. c. 38. vbi disputat, an recte *Demades Athenis eum, qui necessaria funeribus venditabat, damnarit, cum probasset, magnum lucrum optasse; quod contingere illi sine multorum morte non poterat.* Add. Capitulare CAROLI L. I. c. 131. Circa factum tamen Iacobi Genes. XXX, 37. [3] notari potest, solertiam istius eo magis esse fauorabilem, quod ipsi negotium esset cum homine maligno, & qui omnibus modis istum circumscribere agitabat: quique duram legem ipsi imposuerat, vt pro custodia mercedem non aliam recipiens, quam foetuum partem, casus omnes praestaret. Genes. XXXI, 39. Sic & vox *naturaliter* non semper notat id, quod debet fieri, aut quod cum iure naturali congruit, sed & quod recepti moris est. Vti 1. Cor. XI, 14. [4] Etsi τὸ κομᾶν possit quoque accipi pro nimio studio capillos exornandi, quod foeminae velut suo iure sibi vindicant, & quod in viris effoeminati quid sapit, iuxta illud: *Sint procul a nobis iuuenes, vt foemina, comti.* Quanquam & reuera naturalis ratio dictat, turpe esse viro illum vsurpare habitum, quo ex inolita consuetudine sexus virilis a masculino distinguitur [5]. Facit etiam huc L. 8. C. de Rescind. vendit. *Haec est emtionis & venditionis substantia,* (i. e. perpetuus mos,) *quod emtor viliore comparandi* [6], *venditor cariore distrahendi votum gerentes ad hunc contractum accedant, vixque post multas contentiones paulatim venditore de eo, quod petierat detrahente, emtore autem huic, quod obtulerat addente, ad certum consentiant pretium.* Nec absurde Anacharsis apud DIOGENEM LAERTIVM [L. 1. §. 105.] forum vocat ἀφωρισμένον τόπον εἰς τὸ ἀλλήλους ἀπατᾶν καὶ πλεονεκτεῖν, *locum ad fallendum inuicem, atque ad dandas auaritiae manus destinatum,* & vbi aequum creditur, *quemque ad suum quaestum esse callidum.* Add. tamen *L. 18. L. 19. D. de Aedil. edicto.* Scilicet naturali habendi libidine homines ad quaestum suum augendum feruntur. Inde vix videbantur commercia etiam inter ciues consistere posse, nisi solertiae mercatoriae locus relinqueretur. Vid. *L. 71. D. de Contrah. emt.* Quin & vltro irridetur, qui imponi sibi passus est PLINIVS L. I. epist. 24. *Mala emtio semper ingrata est, eo maxime, quod exprobrare stultitiam domino videtur.* HORATIVS I. Sat. 2. [v. 103. 104. 105.] *An tibi mauis Insidias fieri, pretiumque auellier ante, quam mercem*

3) Vid. CLERICVS ad Genes. XXX, 12.

4) Ad quem locum extat Dissertat. Iacobi GOTHOFREDI, & SALMASII liber de Coma, occasione controuersiae in Belgio exortae scriptus. Vid. & supra L. II. c. 3. §. 9. AVGVSTINVS L. III. de Doctrin. Christ. c. 12. *Talares & manicatas tunicas habere apud Romanos veteres flagitium erat: nunc autem honesto loco natis, cum tunicati sunt, non eas habere flagitium est.* H.

5) Qua ratione Apostolus PAVLLVS 1 Cor. XI, 14. natura ignominiosum esse dicit, si vir comam nutriat. *Aut nonne ipsa Natura docet vos, quod vir quidem, si comam alat, pudori illi*

cem ostendi? Accedere quoque videtur tacita contrahentium indulgentia, qui cum exactissimam aequalitatem scrutari vix queant, modicam ab exacta illa aequalitate defectionem sibi mutuo condonare videntur. Ergo in communem velut fori legem receptum [7], vt cuique liberum foret, quam optima posset conditione emere aut vendere, modo fraus circa substantiam rei non interuenerit. Add. Mich. MONTAIGNE Essais L. I. c. 21. Alias enim locum habebit illud FVLGENTII Mytholog. L. I. [c. 23.] qui Mercurium ideo & mercaturae & furum praesidem tradit, *quod nihil intersit inter negotiantis rapinam atque periurium, furantisque deierationem ac raptum.* Obiter addendum, Ephoros adolescentem, quod fundum vilissimo pretio emisset, multasse; addita ratione, quod cum iuuenis esset, acerrimo lucri studio teneretur, apud AELIANVM V. H. L. XIV. c. 44. MORNACIVS ad dictum locum inepte *τὸ naturaliter* explicat [8] per *εὐφυῶς*, *dextre.* Nam id vocabuli non cum vocabulo *circumuenire*, sed cum *licet* cohaeret.

CAPVT

illi sit? Mulier contra si comam alat, gloria ipsi est: quia coma illi pro velamine data est.

6) *Dicit enim emtor omnis: vilo vile est; at vbi emerit, putat se bene emisse.* Vt est in prouerbiis SALOMONIS XX, 14. H.

7) SENECA VI. de Benef. 15. ait; *Nihil venditori debet, qui bene emit.* H.

8) Alii *ex natura negotii*, plane vt Imperat. IVSTINIANVS Nouell. 79. extulit *ἐμπορικῶς ἀλλήλους περιάγειν.* H.

* *

CAPVT IV.

DE CONTRACTIBVS BENEFICIS IN SPECIE.

I. *Mandatum quid?*
II. *Eius singularis apud Romanos religio.*
III. *Mandatarius debet adhibere summam diligentiam.*
IV. *Quatenus idem indemnis debeat praestari?*
V. *An mandatum expleatur per aequipollens?*
VI. *De commodato; & in quo hoc differat a precario?*
VII. *De deposito.*

PROXIMVM est, vt de praecipuis contractibus quaedam specialius consideremus. De quibus licet ab interpretibus iuris Romani vbertim sit traditum: tamen cum pleraque ex iure naturae & gentium desumta sint; ea merito genuinae suae sedi vindicantur. Inter contractus igitur beneficos primum [1] locum tribuimus *Mandato* [2], quo quis gratis alterius negotia, eodem requirente & committente, expedienda suscipit. Etsi hic contractus

§. I. 1) Quum AVCTOR, vt ad c. 2. §. 4. n. 1. obseruatum fuit, in falsa ea sententia versaretur, Contractum etiam Iure Naturae a Pacto diuersum esse, donationes, vt ad c. 2. §. 8. n. 1. diximus, cum Iuris Ciuilis Doctoribus ad pacta retulisse, ideoque hic inter Contractus omisisse videtur. Ecce enim opponit *de Offic. Hom. & Ciu. L. 1. c. 14. palam* translationes, quae *gratis* fiunt, iis, quae fiunt *interposito contractu*. Verum, quandoquidem haec liberalitas Iure Naturae vtique contractus beneficus est, recte atque ordine fecisse videtur Celeb. BARBEYRACVS, quod quae de donatione dici poterant, hic suppleuit. Neque morari nos debet, quod ciuilia magis, quam naturalia Instituta sequi videtur: selegit enim ex Iure Ciuili ea placita, quae rationem habent naturalem, eoque Iuris studiosis gratiorem praestitit operam, quam si regulis Metaphysicis & ab vsu vitae Ciuilis alienis vsus esset. Sequemur igitur eius exemplum. *Donatio igitur est contractus beneficus, quo rem aliquam gratis in alterum accipientem transferimus.* Quod non tantum fit, quoties rem statim tradimus, sed interdum etiam quando possessionem eius, vel vsumfructum retinemus. Qui contractus Iure Romano etiam nudo pacto inire potest, *Vid. c. 2. §. 2. n. 6.* Reuocari autem nequit sine fontica caussa: „Aliae autem donationes fiunt, quae sine vlla mortis cogitatione fiunt, quas *inter viuos* adpellamus - - - quae si fuerint perfectae, temere reuocari non possunt. Perficiuntur autem, cum donator suam voluntatem, scriptis aut sine scriptis, manifestauerit, *§. 2. Inst. de Donat.* Dat aliquis ea mente, vt statim velit accipientis fieri, nec vllo casu ad se reuerti, & propter nullam aliam caussam facit, quam vt liberalitatem & munificentiam exerceat: haec proprie donatio adpellatur *L. 1. princ. D. eodem.* Absenti siue mittas qui ferat, siue quod ipse habeat, sibi habere, eum iubeas, donari recte potest. Sed si nescit - - - - donatae rei dominus non fit. *L. 10. D. eod.* Non potest liberalitas nolenti acquiri.“ *L. 19. §. 2. D. eod.* Qualis nolens est 1) donatarius, qui conditioni non paruerit, sub qua facta sit donatio: *Generaliter sancimus, omnes donationes lege confectas, firmas illibatasque manere, si non - - - quasdam conuentiones, siue in scriptis donationi impositas, siue sine scriptis habitas, quas donationis acceptor spospondit, minime implere voluerit,* L. 10. C. de Reuoc. donation. Eodem. 2) refertur insignis donatarii ingratitudo, veluti si donatoris vitae vel famae periculum aliquod intulerit, si iniurias in eum atroces effuderit, si manus ei impias intulerit, aut damnum non leue substantiae donatoris, dederit, *d. l. 10. C. de Reuoc. donat.* Similiter 3) reuocatur donatio ob superuenientiam liberorum: praesumitur enim dona-

tractus directe & per se dominia, & pretia rerum non praesupponat, sed duntaxat ex accidente, quatenus a mandante refundendae sunt impensae, quas mandatarius in commissum negotium praeter promissam gratis operam fecit. Quod si autem quis alterius ignorantis negotia suscepisset, eaque vtiliter [3] gessisset, Romanis legibus dabatur actio *negotiorum gestorum*, cuius fundamentum non incommode possumus vocare mandatum [4] tacitum [5]. Sicuti & illam obligationem, quae inter tutorem & pupillum versatur [6]. Vid. *L. 5. princ. §. 1. D. de Oblig. & action.*

§. II. MANDATI apud Romanos quondam singularis velut religio & sanctimonia censebatur, ideo quod ex humanitate & amicitia, quae maxime mortalium genus continent, ortum trahat; quarum obtentu aliquem; de ipsius probitate optime sentientem, in fraudem inducere merito detestabile habetur. Vid. *L. 1. D. de His qui not. inf. L. 1. §. 4. D. Mandati* *. CICERO pro Sexto Roscio. [c. 38. 39.] *In priuatis rebus si qui rem mandatam non modo malitiosius gessisset, sui quaestus aut commodi causa, verum etiam negligentius; eum maiores summum admisisse dedecus aestimabant. Itaque mandati constitutum est iudicium non minus turpe quam furti, credo propterea, quod quibus in rebus ipsi interesse non possumus, in his operae nostrae vicaria fides amicorum supponitur: quam qui laedit, oppugnat omnium commune praesidium, & quantum in ipso est, disturbat vitae societatem. Non enim possumus omnia per nos agere: alius in alia re est magis vtilis. Idcirco amicitiae comparantur, vt commune commodum mutuis officiis gubernetur. Quid recipis* man-

4 X 2

donator liberis suis, quam extraneo bona sua relinquere maluisse, eoque tacita hac conditione donasse, vt nulla esset donatio, si liberos suscipere t. „ Si vnquam libertis patronus filios non habens bona omnia vel partem aliquam facultatum fuerit donatione largitus, & postea susceperit liberos, totum quicquid largitus fuerat, reuertatur, in eiusdem donatoris arbitrio ac ditione mansurum," *L. 8. D. eod.* Quae lex quanquam in iure ciuili soli patrono ius donationem reuocandi concedit, vtpote cui libertas cum libertate omnia sua debeat, ratione tamen nititur naturali, modo patronus bona sua omnia, aut certe maiorem eorum partem donauerit, inprimis si Laribus & sepulchro auicto carendum sit ei, a quo donatio reuocetur. Pro parte denique 4) recte reuocatur donatio, si qua sit inofficiosa, id est, si portionem legitimam adedat eorum, quibus ea integra relinqui debebat, quo pertinent tituli Codicis *de Inofficiosis donationibus* & de *Inofficiosis dotibus.* Donationem mortis caussa Auctor attigit. L. IV. c. 10. §. 9.

2) Vid. dicta ad L. III. c. 9. & NOODTII Probabilia Iuris L. IV. c. 12. & vlt.

3) Id est, ita, vt verisimiliter ipse gessisset, si prudenter gessisset. Et contenta sunt iura vtili gerentis consilio, etsi effectu destitutum fuerit, quum tam incerti sint euentus in negotiis optima etiam animi destinatione susceptis. OVIDIVS Ep. 2. Heroid. v. 85.

- - *careat successibus opto,*
Quisquis ab euentu facta notanda putet.

„Is autem, qui negotiorum gestorum agit, non solum si effectum habuit negotium, quod gessit, actione ista vtetur: sed sufficit, si vtiliter gessit, etsi effectum non habuit negotium: & ideo si insulam fulsit, vel seruum aegrum curauit, etiamsi insula exusta est vel seruus obiit: aget negotiorum gestorum." *L. 10. §. 1. D. de Negot. gest.*

4) Conf. L. IV. c. 13. §. 5. nota 10.

5) Vid. supra L. III. c. 6. §. 2. & ibi dicta L. IV. c. 13. & hoc Libro c. 3. §. 7. Sunt & alia exempla mandati taciti in *L. 6. §. 2. L. 18. D. Mandati.* Adde MEVIVM Part. V. Dec. 173. 174. & sequ. & ad Ius Lubecens. L. III. tit. 6. art. 20. n. 32. seq. H.

6) Imo Mandatum tacitum ne fingi quidem potest inter pupillum & tutorem, quum id respuat conditio pupilli, hominis sui plerumque nondum compotis. Sufficit, & tutorem pupillo ad fidem, & hunc tutori ad indemnitatem obligari ex regula aequitatis plenissima, quod Nemo locupletari debet cum damno alterius. Vid. dicta ad Lib. III. c. 6. §. 2.

§. II. * *Mandatum, nisi gratuitum, nullum est: nam originem ex officio atque amicitia trahit, contrarium ergo est officio merces: interueniente enim pecunia, res ad locationem & conductionem potius respicit.*

mandatum, si aut neglecturus, aut ad tuum commodum conuersurus es? Cur mihi te offers, ac meis commodis officio simulato officis & obstas? Recede de medio: per alium transigam. Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse: quod minime videtur graue iis, qui minime ipsi leues sunt. Ergo idcirco turpis haec culpa est, quod duas res sanctissimas violat, amicitiam & fidem. Nam neque mandat quisquam fere, nisi amico; neque credit ei, nisi quem fidelem putat. Perditissimi est igitur hominis, simul & amicitiam dissoluere, & fallere eum, qui laesus non esset, nisi credidisset. PLAVTVS Mercatore Act. 2. sc. 3. [vers. 42.] *Rei mandatae omnes sapientes primum praeuorti decet.*

§. III. EANDEM etiam ob rationem Romanis legibus exactissima diligentia [1] in exsequendo mandato requiritur, vtut solius mandantis causa illud fuerit susceptum [2]. Vid. Iacob GOTHOFREDVS ad L. 23. *D. de Reg. iuris.* Qua in re tanquam perfectum exemplum Atticum ostentat Cornel. NEPOS in eius vita c. 15. *Quicquid rogabatur religiose*, id est, magna cum cautione & circumspectione, *promittebat, quod non liberalis, sed leuis arbitrabatur polliceri, quod praestare non posset.* (conf. TERENTIVS Andria Act. 4. sc. 1. v. 5. seqq.) *Idem in nitendo, quod semel admisisset, tanta erat cura, vt non mandatum, sed suam rem videretur agere. Nunquam suscepti negotii eum pertaesum est. Suam enim existimationem in ea re agi putabat: qua nihil habebat carius.* Quanquam heic videtur considerandum; qualem de alicuius industria & diligentia ante gesta, & communis vitae ipsius tenor praesumtionem generarit. Nam qui dissoluto homini sua negotia commisit, habet quod sibi imputet; nisi iste peculiariter sese ad talem diligentiam, quae in accuratos homines cadit, obstrinxerit, modo ad eiusmodi diligentiam plane idoneus sit. Quo potest facere fabella apud SADVM Rosar. Persici c. 6. Quidam oculis laborans mulomedicum accedit, remedium petiturus. Ille eo, quo iumenta solebat, istius quoque inunxit oculos

§. III. 1) Media tamen fine *leui* contentum videtur ius nouum: *exactum* enim officium tantum poscit Constantinus in *L. 21. C. Mandati*, quum leuissima culpa *exactissimae* diligentiae nomine excludatur in *L. 1. §. 4. D. de O. & A.* Sane hic quoque mediocris diligentiae gradus sufficere videri possit in amici quidem negotio, sed *gratis* suscepto. Sanctius cultae fuerunt amicitiae leges libera Republica, ad cuius mores & instituta pertinent loci adducti ab HVBERO Praelect. ad Instit. tit. Mandati §. 7. & WESTENBERGIO ad tit. eundem Pandectarum §. 30. Quae sententia nostra etiam aptissime cohaeret amussi ab VLPIANO traditae in *L. 5. §. 2. D. Commodati.* Equidem rem omnem de culpa in cura rei alienae hac regula complectitur Celeb. BARBEYRACVS, *Semper ita esse curandam rem alienam, vti curamus nostram*, verum iam GVNDLINGIVS Iur. Nat. p. 302. §. 83. obseruat, plus sic virum celeberrimum exigere, quam quidem ipse exegerit contrahens. Quotusquisque enim est eorum, qui res suas apud alios deponunt, qui singularem a Depositario diligentiam exigat, neque saepe satisfactum sibi putet, si hic patiatur, rem in domo sua collocari. Quare etiam Romani praestationem culpae hac parte latae tantum desiderant. Parum porro extricant, qui, quum de Culpae praestatione quaeritur, intentionem contrahentium inspici volunt. Nam quid in dubio Iuris sit, inter Iureconsultos quaeritur, vbi de contrahentium mente non constet. Et hic tolli difficultas omnis potest, si rationes Iuris noui Institutionum & Codicis probe separentur a rationibus Iuris veteris Pandectarum, vnde fit, vt scrupulos quos THOMASIVS mouit in dissertatione *de vsu practico doctrinae difficillimae de culparum praestatione*, omnes vnius faciamus assis.

2) Mihi hoc nec Romano iuri, nec rationi rectae congruere visum L. I. Paroem. iur. Germ. 35. §. 3. H.

3) In quo exemplo adducendo nimiam ab Auctore diligentiam poni praeclare indicat nunquam satis laudandus Dn. BARBEYRACVS. Illepidum enim id, & non satis dignum viri grauis

oculos vnguento. Sed coecus inde fit. Lite ad iudicem delata, ita hic pronunciat: *In medicum nullam farciendi damni habetis actionem: hic enim nisi asinus fuisset, mulomedicum nunquam adiisset* [3].

§. IV. Ex adverso mandatarius indemnis debet praestari a sumtibus in rem sibi commissam factis. Nam de hisce recipiendis tacite pactus intelligitur, dum nihil nisi operam, industriam, & fidem gratis promisit. Ac inciuile foret, studium alicui suum nimis onerosum reddere. Idem quoque dicendum videtur de damno, in quod quis ex *causa* rei mandatae incidit: non tamen de illo, in quod tantum ex *occasione* eiusdem prolapsus est. Adeoque illa duntaxat damna erunt a mandante sarcienda, quae proprie ex ipso negotio mandato profluxere: non autem, quae velut transuersim intercurrerent, dum negotium istud obitur. Quo facit *L. 26. §. 6. D. Mandati. Mandatarius non omnia, quae impensurus non fuit, nisi istud mandatum fuisset, mandanti imputabit, veluti quod spoliatus sit a latronibus, aut naufragio rem amiserit, vel languore suo suorumque adprehensus quaedam erogauerit. Nam haec magis casibus fortuitis, quam mandato imputari oportet.* Scilicet vti quis sponte, sola beneuolentia motus, alterius negotia exsequenda suscipit, censetur suo periculo esse velle casus fortuitos [1], qui in vitam nostram improuiso solent incurrere. Aliud tamen videtur pronunciandum [2], si pro imperio quis alterum ad rem suam expediendam ablegauerit. Nam ibi iubenti maior incumbit necessitas indemnem praestandi eum, qui iussum detrectare non potuit [3]. Quod si quis suscipiat negotia cum periculo coniuncta, is, nisi aliud expresse actum sit, censetur in se quoque suscepisse communes casus, qui eiusmodi negotia comitari solent [4]. Conf. Mornacivs ad dictam legem 26. §. 6. *D. Mandati.* Facit quoque huc *L. 52. §. 4. D. pro Socio.*

uis persona videtur. Rectius enim monuisset Avctor, ab homine ignoto eam tantum diligentiam exigi posse, quam is in tuendis rebus suis adhibere soleat. Hanc enim sola frons ipsius solam promittere videtur. Quodsi quis, de genere humano nimis liberaliter sperando, maiorem, quam par erat, homini incognito fidem habuerit, sibi imputabit, si deinde meritas simplicitatis suae poenas dederit. Aliud tamen dicendum erit, si eiusmodi homo maiorem alicui culpae gradum diserte praestare promiserit, si id deinceps Punica fide seruauerit.

§. IV. 1) Imo, quales nunc sunt homines, *operam solam* gratis collocare velle praesumendus erit mandatarius: nec enim temere quisquam sic sui obliuiscitur, vt aliena de caussa gratis periculum casus fortuiti subeat. Sane eodem iure negotium quis suum impensis alterius perfici desideret. Et quidni casum dominus ferat, qui eidem ipsi obnoxius fuisset, si ipse negotium suum curasset.

2) Hinc legatus, cum obiret legationem, captus publica pecunia redimendus. Dixi Comment. de Lytro sect. 2. §. 10. H.

3) Proinde, si iussu tuo hoc iter susceperit mandatarius, adhuc sarciendum erit damnum a latronibus ei illatum, aut naufragio factum, quoniam si domi mansisset Procurator, nec latronum incursui, nec tempestatibus expositus fuisset. Itaque haec damna inter sumtus itineris referri patietur dominus. Quid si dum in itinere est, in morbum inciderit mandatarius? Ex vitio antea contracto hanc valetudinem ortam negotiorum Dominus dicet; & erit procuratori difficile, refellere hanc calumniam eius. Humanius tamen videtur, istud saltem ei refundi, quod minus impendisset, si Penates suos non reliquisset.

4) Hoc quoque argumentum Iure Naturae inuertendum videtur. Quo enim magis periculi plenum negotium fuerit, eo minus id suscepturus videtur mandatarius, nisi illud sine suo damno futurum confisus fuisset, quod & ICti Romani adgnouerunt, quando eum, indemnem esse iusserunt.

§. V. Est et circa mandatum celebris quaeſtio, an illud poſſit expleri per aequipollens? Quam eleganter diſceptatam inuenimus apud Gellivm L. I. c. 13. *Quaeri ſolet*, inquit, *an negotio tibi dato, & quid omnino faceres definito, contra quid facere debeas, ſi eo facto videri poſſit res euentura proſperius, exque vtilitate eius, qui tibi negotium mandauit?* Qui negant, dicunt, *eſſe non paucos* [1], *qui ſententiam ſuam vna in parte defixerint. Igitur re ſemel deliberata ſtatutaque ab eo, cuius negotium id potiſſimum eſſet, nequaquam contra dictum eius eſſe faciendum, etiam ſi repentinus aliquis caſus rem commodius agi poſſe polliceretur; ne, ſi ſpes fefelliſſet, culpa impatientiae, & poena indeprecabilis ſubeunda eſſet: ſi forte res melius vertiſſet, diis quidem gratia habenda, ſed exemplum tamen intromiſſum videtur. quo bene conſulta conſilia religione mandati ſoluta corrumperentur.* Alii contra exiſtimauerunt, *incommoda prius, quae metuenda eſſent, ſi res aliter geſta foret, quam imperatum eſt, cum emolumento ſpei penſitanda eſſe: & ſi ea leuiora, minoraque, vtilitas autem contra grauior & amplior ſpe quantum poteſt firma oſtenderetur: tum poſſe aduerſum mandata fieri cenſuerunt, ne oblata diuinitus rei bene gerendae occaſio amitteretur. Neque timendum exemplum non parendi crediderunt, ſi rationes huiuſcemodi duntaxat non adeſſent.* Adiunguntur dein praecepta prudentiae: *inprimis eſſe reſpiciendum ingenium naturamque illius, cuius ea res praeceptumue eſſet. ne ferox, durus, indomitus, inexorabilisque ſit.* Qualis erat Cn. Piſo apud Senecam de Ira L. I. c. 16. Nam ſi tali praeceptori ſit reddenda ratio, tutiſſimum erit nihil facere, quam quod praeceptum eſt. Additur exemplum de P. Craſſo Mutiano, qui cum architectum miſiſſet ad afferendum ex duobus malum maiorem conſtruendo arieti, hic minorem, quem commodiorem iudicabat, attulit: qua de cauſa virgis ipſum cecidit: *corrumpi atque diſſolui officium omne imperantis ratus, ſi quis ad id, quod facere iuſſus eſt, non obſequio debito, ſed conſilio non deſiderato reſpondeat.* Pro architecto tamen dici poſſet, dum Craſſus hominem peritum artis mittit, illique ſignificat, cui vſui malum vellet adhibere, in aliquam deliberationis partem *ipſum* admiſſum videri. Add. Mich. Montaigne Eſſais L. I. c. 26. Contra inter exempla lenitatis refertur a Xiphilino Epit. Dionis, & Zonara Tom. II. in Imperatore Adriano, quod cum aliquando, populo ferocius quid poſtulante, praeconem iuſſiſſet proclamare; *tacete*: hic metuens vocis aſperitatem & inſolentiam, cum manu extenſa ſilentium feciſſet, ita pronunciauit; *hoc ipſum vult Imperator.* Quo facto imperator offenſus non fuit. Lampridivs in Commodo [c. 1.] *Cum hic tepidius forte lotus eſſet, balneatorem in fornacem conici*

§. V. 1) Apud A. Gellium hic legitur: *Sunt enim non pauci, qui ſententiam ſuam &c.* quod tam ad adfirmantes, quam negantes pertinet. In verbis porro, *neque timendum exemplum &c.* latere mendum monuit Io. Frider. Gronovivs, ſed quod per ſe fere manifeſtum.

2) „Mandaui in haec verba, Lucius Titius Gaio ſuo ſalutem. Peto, & mando tibi, vt fidem dicas pro Publio Maeuio apud Sempronium: quaeque a Publio ſoluta tibi non fuerint, me repraeſentaturum, hac epiſtola, manu mea ſcripta, notum tibi facio, quaero ſi non fideiuſſiſſet, ſed mandaſſet creditori, & alias egiſſet, quam [quod] ei mandatum eſſet, an actione madati teneretur? Reſpondit, teneri.“

☛ Qvintilianvs Declam. 12. *Faciat fortuna quod voluerit, legatus a praecepto non recedat.* Iulius Caesar L. III. de B. C. c. 51. loquutus de Sulla, quem Caeſar diſcedens caſtris praefecerat. „Plerique exiſtimant, ſi acrius inſequi voluiſſent bellum eo die potuiſſe finiri. Cuius conſilium reprehendendum non videtur: aliae enim

coniici iussit, quando a paedagogo, cui hoc iussum fuerat, veruecina pellis in fornacem coniecta est, vt fidem poenae de foetore nidoris impleret. GROTIVS L. II. c. 16. §. 21. putat mandatum expleri posse per aeque vtile, si constet, id, quod praescriptum erat, non praescriptum fuisse sub speciali sua forma, sed sub consideratione generali, seu intuitu vtilitatis alicuius, quae alio quoque modo aeque possit obtineri. Scilicet ita se res habet. Aliquando in mandato solum negotium expediendum exprimitur, modus autem arbitrio & dexteritati mandatarii relinquitur. Quo collineat prouerbium: *Mitte sapientem, & nihil ipsi dicas.* Interdum autem modus quidem exprimitur, sed magis in vicem consilii, & quod mandanti commodissime videatur rem ita posse confici; vt tamen mandatario non sit prohibitum sua vti dexteriate, si commodior adparuerit modus, vbi in rem praesentem fuerit peruentum. Aliquando denique ea conditione modus praescribitur, vt ab eo omnino quis discedi nolit, vtcunque res ceciderit. Hic satis adparet, non in tertio, sed secundo duntaxat casu per aequipollens mandato posse satisfieri. Allegatur eam in rem *L. vlt. §. 1. D. Mandati*, vbi talis casus proponitur: Mandaui tibi, vt fideiuberes pro Titio apud Sempronium, tu non fideiussisti, sed mandasti Sempronio, vt crederet Titio. Si aliquid eo nomine praestiteris, an me conuenire possis, quaeritur? Id quod affirmatur [a]. Nam obtinui finem meum, qui erat, vti crederetur pecunia Titio a Sempronio. Id siue tua fideiussione, siue mandato contigerit, mihi perinde est; cum aeque ex illa, quam ex hoc tibi sim obstrictus restituere, quod ex ea causa expendisti. Enimuero, quod iam animaduersum est BOECLERO, Differtat. de Religione mandati, omnino distinguendum est inter mandatum imperantis, & mandatum committentis; seu quod eodem recidit, inter mandatum, quod per imperium superioris, & quod ex contractu vltroneo suscipitur. Quae duo diuersissima sunt, & praeter vocabulum nihil commune habent. Adeoque imperitum est, quae ICti de contractu mandati inter priuatos tradunt, illa ad iussa imperantium adplicare. Nam in priuatis negotiis facile est, vt modus expediendi negotium alteri praesumatur praescriptus duntaxat in vicem consilii, in quo immutando prudentiae mandatarii locus est relictus. At vero qui pro imperio aliquid alteri mandat, non censetur ipsi nisi meram exsecutionem iniunxisse, adeoque non licebit a modo praescripto discedere , nisi hic per expressam clausulam, vti frequenter fit, licentiam acceperit supplendi, aut paulisper immutandi, quae res & tempus postulant: aut nisi

enim sunt legati partes atque Imperatoris: alter omnia agere ad praescriptum, alter libere ad summam rerum consulere debet." Agesilaus apud Cornel NEPOTEM in eius vita c. 4. „multo gloriosius duxit, si institutis patriae paruisset, quam si bello superasset Asiam." TACITVS Annal. IV. c. 19. & 20. „Iam castra in hostili solo molienti Corbuloni Claudii literae redduntur. Ille re subita, quanquam multa simul offunderentur, metus ex Imperatore, contemtio ex barbaris, ludibrium apud socios: nihil aliud prolocutus, quam beatos quondam Duces Romanos, signum receptui dedit." Conf. TACITVM IV. Ann. 23. Cornel. NEPOS in Datame c. 4. CLAVDIANVS L. II. in Ruffinum de Stilichone iam ad praelium se parante:

Illa dies potuit nostris imponere finem
Cladibus, & sceleris caussas auferre futuri:
Inuida, proh, quantum rapuit Fortuna triumphum!
Inter equos, inter tubas mandata feruntur
Regia, & armati veniunt ductoris ad aures.
Obstupuit simul ira virum, simul obruit ingens
Moeror,

nisi eo ducat interpretatio verborum, mandantis proposito, & mandati effectui congrua, iuxta rectae rationis normam, & communiter receptas apud sanos homines regulas instituta. Nam ea demum vera alicuius voluntas censetur, quam legitima interpretatio suggerit. Et si huic praeter necessitatem heic minime indulgendum; cum alias omnis imperii vis euanescat, & saepe respublica in casum detur, si proprio ausu minister partes imperanti proprias sibi vindicare velit. Otho apud TACITVM H. I. c. 83. *Si vbi iubeantur, quaerere singulis liceat, pereunte obsequio etiam imperium intercidit.* Et apud EVNDEM II. H. c. 39. maligna laus est militis; *qui interpretari iussa ducum malit, quam exequi.* Add. *L. 3. §. 15. D. de Re militari;* & LIVIVS L. XLIV. 34. Aliquando tamen magna auctoritate praediti ministri imprudentia principum mandata recte negligunt. Vid. 2. Regum. XVIII, 14. XIX, 6. VALER. MAX. L. III. c. 8. §. 1. Cornel. NEPOS Epaminonda c. 7. 8. BVSSIERES Hist. Franc. L. XI. p. m. 391. de Baualano imperatam sibi a Duce Clissonii necem differente. Insignis quoque est in eam rem locus apud Hieron. OSORIVM de gest. Emanuel. L. XI. vbi Prorex Indiae vrbem Adenam data occasione occupare negligit, quod mandatum regis obstaret; cum tamen quantiuis esse debuerit eius vrbis adquisitio.

§. VI. COMMODATVM, quo rei nostrae vsum alicui gratis concedimus, hisce fere legibus constat: vt quis eandem solicite seruet [1], eaque cura, qua diligentissimi homines sua solent, amplectatur. *L. 5. §. 5. D. commodati* [2]. Dein res commodata non est ad alios vsus adhibenda, aut vlterius, quam

Moeror, & ignauo tantum licuisse nocenti.
Miratur. Dubios anceps sententia voluit
Euentus: peragat pugnas, an fortia coepta
Deserat? Illyricis ardet succurrere damnis:
Praeceptis obstare timet. Reuerentia frangit
Virtutis stimulos. Hinc publica commoda suadent.
Hinc metus inuidiae.

Adde AELIANVM VI. Var. Histor. 5. vbi de Atheniensibus. Anton. Mariam GRATIAN. L. V. de Bello Cyprico p. 480. & de Alphonso Peresio Sidonio Duce STRADIVM Decad. II. L. 10. ad A. 1588. & H. GROTIVM L. I. Hist. Belgic. p. 119. ad d. A. H.

§. VI. 1) „Alias tamen [is qui vtendum accepit] exactissimam diligentiam custodiendae rei praestare compellitur: nec sufficit ei, eamdem diligentiam adhibere, quam suis rebus adhibet, si alius diligentior custodire poterit," *L. 1. §. 4. D. de Obligat. & Action. 1. l. 5. §. 5. D. Commodati.* Commodatarius Iure Naturae praestat culpam leuissimam, quod solidissime probat Celeb. BARBEYRACVS in nota 2. ad h. §. Et naturalem rationem sequitur Gaius in lege adducta, sed eius sententia a Iustiniano reiecta est propter rationem ciuilem, de qua Vid. Lib. I. c. 7. §. 16. nota 2.

2) „Custodiam plane commodatae rei etiam diligentem debet praestare."

3) Alias furtum Vsui committitur. „Siue is, qui rem vtendam accepit, in alium vsum eam transferat, quam cuius gratia ei data est; furtum committit: veluti si quis argentum vtendum acceperit, quasi amicos ad coenam inuitaturus, & id peregre secum tulerit: aut si quis equum gestandi caussa commodatum sibi longius aliquo duxerit; quod veteres scripserunt de eo, qui in aciem equum perduxisset." *§. 6. Inst. de Obligat. quae ex delicto nascuntur.* „Placuit tamen, eos qui rebus commodatis aliter vterentur, quam vtendas acceperint, ita furtum committere, si se intelligant id inuito domino facere, eumque, si intellexisset, non permissurum: at si permissurum credant, extra crimen videri: optima sane distinctione: quia furtum sine adfectu furandi non committitur, §. 7. *Inst. eod.*

4) Cuius historiam respexit IVSTINIANVS §. *6. I. de Obligat. quae ex delict. nasc.* vbi proinde pro *in aciem* legendum *Ariciam.* H. [Addi poterat SYMMACHVS Lib. VIII. epist. 69. Aricia autem obseruante Celeb. OTTONE in notis Criticis ad §. 6. Inst. de Obligat. quae ex delicto nasc. primum ab excessu Romae oppidum erat in via Appia. HORATIVS Lib. I. Sat. 5. princ.
Egressum magna me excepit Aricia Roma
Hospitio modico.

Et

quam commodans [1] concessit. Vid. VALERIVS MAXIMVS [4] L. IIX. c. 2. §. 4. & GELLIVS L. VII. c. 15. *L. 5. §. 8. in fin. D. Commodati. L. 45. §. 1. de Furtis.* Ac demum eadem illaesa est restituenda, & prout accepta fuit; vid. *L. 3. §. 1. D. Commodati*, nisi quantum per ordinarium vsum eidem decessit [5], hoc quippe commodans gratis concessisse intelligitur. Add. *L. vlt. D. d. t.* Quod si rem ad certum tempus concesserim, & interea eadem ipse valde indigere incipiam, ex casu aliquo tempore commodationis non praeuiso, repetenti rem protinus citra tergiuersationem alter restituere debet [6]. Nam nemo res suas gratis alteri concedere praesumitur, nisi quantum iisdem ipse commode potest carere. Commodare autem rem suam illud in tempus, quo ipse eo opus sit habiturus, non nisi dissoluti est, & qui aliis illudere velit. Igitur commodatum, cui certum tempus adiicitur, hanc habet tacitam exceptionem; nisi ipse interea ea re vehementer indiguero. Extra hunc casum repetitio commodati intempestiue fieri non debet [7]. Vid. *L. 17. §. 3. 4. D. Commodati.* Quo loco addendum erit, in quonam conueniat, & differat commodatum a precario. Conueniunt ergo respectu rerum & vsus. Quae enim res recipiunt commodatum, eaedem quoque recipiunt precarium. Et vtrobique res conceditur gratis vtenda. Differunt autem, quod commodatum est contractus, precarium non est [8], illud est *δίπλευρον*, vtrinque obligatorium, hoc *μονόπλευρον* potius. Commodato res ad certum tempus vel finem conceditur: precario quam diu concedens patitur [9]. Commodatarius omnem culpam praestat; is cui precario res concessa, dolum tantum & latam culpam [10]. Vid.

Et praeiuerant HERTIO, in coniectura sua, CVIACIVS in notis posterioribus & WISSENBACHIVS, ad tit. D. de Furtis §. 8. Sed receptam lectionem sequitur THEOPHILVS & VLPIANVS quoque in *L. 5. §. 7. D. Commodati* equi ad Bellum educti meminit.

5) „Si reddita quidem sit res commodata, sed deterior reddita, non videbitur reddita, nisi, quod intersit, praestetur.“ *L. 3. §. 1. D. Commod.* „Si commodauero tibi equum, quo vtereris vsque adcertum locum, si nulla culpa tua interueniente, in ipso itinere deterior equus factus sit, non teneris commodati: nam ego in culpa ero, qui in tam longum iter commodaui, qui eum laborem sustinere non potuit,“ *L. 23. eod.*

6) Ex rationibus, quibus AVCTOR vtitur, facile responderi potest dissentienti TVLDENO ad tit. C. commodati n. 2. Nam subest heic vtique tantum pactum ex natura negotii. Et quod donator rem donatam reuocare non possit, licet ipse indigeat, inde est; quoniam in donatione ius omne & dominium a nobis abdicamus, nec volumus, vt res nobis reddatur. Conf. MVELEN Part. III. Fori consc. quaest. 38. H.

7) „Sicut autem voluntatis & officii magis, quam necessitatis est, Commodare, ita modum commodati finemque praescribere eius est, qui beneficium tribuit. Cum autem id fecit (id est, postquam commodauit) tunc finem praescribere & retro agere atque intempestiue vsum commodatae rei auferre, non officium tantum impedit, sed & suscepta obligatio inter dandum accipiendumque: geritur enim negotium inuicem .... Igitur, si pugillares mihi commodasti, vt debitor mihi caueret, non recte facies importune repetendo: nam si negasses, vel emissem, vel testes adhibuissem *L. 17. §. 3. D. eod.*

8) At in disciplina hac verius est, esse contractum, & quidem *δίπλευρον*: nam precarium vtique supponit dominium; & si expensae non modicae in rem precario acceptam fuerint factae, actio aduersus precarium dantem dabitur. V. supra §. 1. & c. 2. §. 4. H.

9) „Precarium est, quod precibus petenti vtendum conceditur tamdiu, quamdiu, is, qui concessit patitur.“ *L. 1. princ. D. de Precario.*

10) *Illud adnotatur, quod culpam non praestat is, qui precario rogauit, sed solum dolum praestat, quamquam is, qui commodatum suscepit, non tantum dolum, sed etiam culpam praestat. Nec immerito dolum solum praestat is, qui precario rogauit: cum totum hoc ex liberalitate descendat eius, qui precario concessit: & satis sit, si dolus tantum praestetur. Culpam tamen dolo proximam contineri quis merito dixerit*, L. 8. §. 3. D. eod. Vid. CVIACIVS Obseru. IV. 7. Quod ad

Vid. WISSEMBACH. ad D. disp. 24. §. 19. Illud dubitatur, an commodatarius teneatur rei aestimationem, aut aliam eiusdem generis restituere, siquidem ea perierit casu fortuito, & quem auertisse ipsius non erat? Id quod communiter negant [11]. Vid. *L. 1. §. 4. D. de Oblig. & action.* Ego tamen putauerim distinguendum [12], an res omnino apud dominum fuisset peritura, si vel maxime commodato non foret data, an vero minus. Priori casu cessat restitutio. Posteriori autem eam fieri omnino suadere videtur aequitas; cum alias mea mihi benignitas nimio constaret, si praeter vsum gratuitum re quoque ipsa mihi sit carendum, quam non eram perditurus, absque altero si fuisset [13]. Neque adparet, cur ipse magis, quam alter, infortunium praestare debeam, cum hic vtique occasionem praebuerit, vt idem rem meam incurrere posset. In *L. 21. L. 22. Commodati,* rei commodatae furto sublatae aestimatio soluenda dicitur. Atqui nonnulla furta etiam citra omnem culpam eorum, qui expilantur, fiunt. Etsi, vbi quis, verbi gratia, per incendium omnes res suas simul amiserit, & ad inopiam redactus fuerit, durum foret, commodati pretium reposcere. Et vbi casus isti sat frequenter solent intercurrere, vti naufragium nauigantibus, praesumi potest, commodantem istos suo periculo esse voluisse. Et in hunc modum putauerim limitandam *L. 18. princ. L. 5. §. 4. & 7. D. Commodati.* Sicut nec probauerim *L. 20. D. d. t.* quicum etiam non satis videtur conspirare *L. 12. §. 1. D. d. t.* Multo magis autem tenebitur [14] commodatarius, si cum ex periculo, verbi gratia, incendii, naufragii, posset rem commodatam eripere, suam praetulit, vtut pretiosiorem. Nam licet vitio verti ipsi nequeat, quod maluerit

ad reliqua, differentia omnis inter precarium & commodatum Iuris Ciuilis, non naturalis est, vt plenius ostendit THOMASIVS de Culparum praestatione in contractibus, c. 1. §. 48. & seqq.

11) Et recte. Res enim quaeuis domino perit. Praeter l. c. adduci solet *L. 5. §. 4. D. Commodati.* „Quod vero senectute contigit, vel morbo, vel vi latronum ereptum est, aut quid simile accidit, dicendum est, nihil eorum esse imputandum ei, qui commodatum accepit; nisi aliqua culpa interueniat. Proinde etsi incendio, vel ruina aliquid contigit, vel aliquod damnum fatale, non tenebitur: nisi forte cum possit res commodatas saluas facere, suas praetulit.“ In qua memorabilia verba postrema, *Nisi forte cum possit res commodatas saluas facere, suas praetulit*, e quibus vulgo inferunt, Commodatarium rem commodatam etiam *vilissimam* rei suae, etiam *pretiosissimae* indistincte praeferre teneri, quia praestet culpam leuissimam. Sed haec non est sententia Vlpiani, ICti ad aequitatem procliuis. Exigit is a Commodatario culpam tantum leuem in *L. 13. §. 1. D. de Pignerat. act.* (quam sententiam Iustinianus probauit in *§. 2. Inst. Quib. mod. re contr. oblig.* Vid. L. I. c. 7. §. 16. nota 2.) & sine dubio hanc exceptionem subintelligit, *Nisi res ipsius Commodatarii sit pretiosior*, refragante alias sensu communi. Ecce enim, quamuis rem meam pretiosiorem rei viliori commodantis praetulerim, & huic suae rei pretium soluerim, damnum tamen minus feci, quam si rem ipsius praetulissem. Incassum hic laborat TITIVS, cuius interpretatio, qua „commodatarium tum demum culpae reum censet, si satis temporis superfuerit, vt & rem propriam & commodatam in tuto collocaret, & is suam tantum seruauerit“ minus naturalis est, etsi obseruante Cl. BARBEYRACO, qua haec interpretatio iuuari possit, occurrat figura apud VIRGILIVM XII. Aeneidos, vers. 143. 145. *Scis vt te cunctis vnam - - - Praetulerim.* (Exagitauerat enim Iuno, cuius haec verba sunt, pellices omnes Iouis, nullam, vt facile creditu aequo animo ferens) & illis CVRTII L. VI. c. 6. n. 18. *Mare Caspium dulcius caeteris* (sunt enim prae sale amara omnia.) Sed quis eiusmodi Veneres quaerat in homine Syro Semi-Latino, qualis Vlpianus, suppetente sensu alio, per se manifesto?

12) Eadem distinctione vsus est MORNACIVS ad L. 1. C. Commodati. H.

13) *Et sit iniquum, damnosum cuique esse officium suum*, L. 7. D. Testamenta quemadm. aperiantur. Qua ratione recte Cl. BARBEYRACVS in nota 9. Auctoris sententiam contra impetum Titii tuetur.

14) Vulgo tamen dissentiunt, si res commodatoris

maluerit rem viliorem perire: tamen cum periculo ea poſſet eripi, eamque compendii ſui cauſa perire paſſus fuerit commodatarius, non eſt, quare commodans illud damnum ſentiat. *L. 5. §. 4. D. Commodati.* Vid. quoque Exodi XXII, 13. 14. 15. & *L 18. princ. D. Depoſiti. L. 1. §. 35.* E contrario non minus aequum eſt, vt ſi quid vtilium aut neceſſariarum impenſarum in rem commodatam factum ſit extra eas, quae alias vſum rei ordinarie comitantur, a domino refundatur. Add. *L. 18. §. 2. D. Commodati* [15].

§. VII. In *Depoſito*, quo rem noſtram, aut ad nos quocunque modo ſpectantem, alterius fidei committimus [1], vt eandem gratis cuſtodiat [2], hoc inprimis requiritur, vt res concredita diligenter cuſtodiatur, & quandocunque deponenti placuerit, eadem reſtituatur. Vid. *L. 12. §. 3. D. Depoſiti* [3]. Quanquam interdum propter certas circumſtantias depoſitum repoſcenti non ſtatim ſit reſtituendum. Philo Iudaeus de Plantatione Noë: [p. 228. Ed. Pariſ. A. B.] *Depoſitum quod accepiſti a ſobrio, nec ebrio, nec prodigo, nec furenti reddideris. Nam qui ſic ſua recipit, ab eorum vſu excluditur iniquitate temporis. Neque debitoribus aut ſeruis reddendum eſt, quibus foeneratores inſidiantur, & domini. Proditio enim eſt haec, non redditio.* Cicero Offic. III. [c. 25.] *Si gladium quis apud te ſana mente depoſuerit, repetat inſaniens: reddere peccatum ſit; non reddere officium. Quid ſi is, qui apud te pecuniam depoſuerit, bellum inferat patriae, reddatne depoſitum? non credo, facies enim contra rempublicam, quae debet eſſe cariſſima* [4]. Seneca de Benefic. L. IV. c. 10. *Depoſitum reddere per ſe res expetenda eſt:* non

toris eſt vilior; quin ob eam ſeruatam a commodatario rei pretioſioris amiſſae nomine agi poſſe aſſerunt, quaſi is commodatoris negotium geſſerit. Aequa valde eſt Wisigothorvm lex L. V. tit. 5. l. 3. *Qui commendata vel commodata ſuſceperit, & de ruina, aut de incendio vel hoſtilitatis* (legendum videtur *hoſtilitate ſeu*) *naufragio, ſeu quolibet ſimili caſu ſua omnia liberauerit & aliena perdiderit, quod accepit ſine aliqua excuſatione cogatur exſoluere. Si vero partem aliquam de rebus propriis liberaſſe cognoſcitur, illi, cuius res ſecum habuerat, iuxta modum perditae rei vel liberatae reſtituat, qualem iudex ratione deducta aeſtimauerit portionem. Si autem ſua omnia perdidit, cum liberaret aliena, & de liberatis & deperditis rebus ſimul ratio deducatur, vt partem arbitrio iudicantis, qui liberauit, accipiat. Iuſtum eſt enim in ſimili caſu, vt ille non damnum ſimul accipiat, qui ſe grauioribus obiecit periculis, & dum aliena minora conatur liberare, ſua maiora perdidiſſe cognoſcatur.* H.

15) *Poſſunt iuſtae cauſſae interuenire, ex quibus cum eo, qui commodaſſet agi deberet: veluti de impenſis in valetudinem ſerui factis, quaeue poſt fugam requirendi, reducendique eius cauſſa factae eſſent: nam cibariorum impenſae, naturali ſcilicet ratione, ad eum pertinent, qui vtendum accepiſſet.*

§. VII. 1) Quae ſi litigioſa eſt, vocatur ſequeſtrum voluntarium. Vid. de Valle Tellina, quam apud Pontificem Romanum depoſiti iure eſſe, inter Galliae & Hiſpaniae Reges conuenerat, Gramondvm L. XIII. Hiſt. Gall. ad A. MDCXXIII. H.

2) „Depoſitum eſt, quod cuſtodiendum alicui datum eſt - - - Si veſtimenta ſeruanda balneatori data perierunt, ſi quidem nullam mercedem ſeruandorum veſtimentorum accepit, depoſiti eum teneri, & dolum dumtaxat praeſtare debere puto: quod ſi accepit ex conducto.“ *L. 1. princ. & §. 8. D. Depoſit.*

3) „Praeterea & is, apud quem res aliqua deponitur, re obligatur, teneturque actione depoſiti quia & ipſe de ea re, quam accepit, reſtituenda tenetur.“ *§. 3. Inſt. Quib. mod. re contrah. oblig.*

4) Plato, ſententiam Simonidis explicans, qua iuſtitia in eo conſiſtit, vt ſuum cuique tribuatur, dicit, depoſitum ei reddi debere, qui depoſuerit, niſi furore agatur: quoniam inter homines, qui inimici non ſint, hoc non ſit debitum reddere, ſi ex redditione & reddenti & ei, cui redditur, malum naſcatur. Τί φὴς κατὰ Σιμωνίδην λέγοντα, ὀρθῶς λέγειν περὶ δικαιοσύνης; Ὅτι (ἦδ᾽ ὅς) τὸ τὰ ὀφειλόμενα ἑκάστῳ ἀποδιδόναι, δίκαιόν ἐστι. - - δῆλον γὰρ ὅτι οὐ τοῦτο λέγει ὅπερ ἄρτι ἐλέγομεν, τὸ τινὸς

non tamen semper reddam, nec quolibet loco, nec quolibet tempore. Aliquando nihil interest, vtrum inficier, an palam reddam. Intuebor vtilitatem eius, cui reddituras sum, & nociturum illi depositum negabo. AMBROSIVS Off. L. I. c. vlt. haec exempla adfert: *Si quis contra patriam opem barbaris ferens, pecuniam apertus hostis reposcat; aut si cui reddas, cum adsit, qui extorqueat; si furenti restituas, cum seruare non queat; si insanienti gladium depositum non negas, nonne soluisse contra officium est? si furto quaesita sciens suscipias, vt fraudetur, qui amiserat, nonne contra officium est?* Quod si autem conuentum fuerit, vt ad certum tempus restituatur, etiam ante elapsum id tempus repeti poterit, mutata voluntate. Vid. *L. 1. §. 45.* [5] *46. D. Depositi.* Cui repugnare videtur illud apud QVINTILIANVM Declamat. 245. *Deponitur aliquid, quod quandocunque repetitur, reddendum est. Deponitur aliquid in tempus. Hoc quomodo depositum erat? vt acciperes, cum luxuriari desiisses. Quo tempore repetebas, tunc luxuriabaris. Non debebatur ergo, nec potest videri inficiatum, quod eo tempore negauit, quo illi extorqueri non posset vel confitenti.* Vbi dicendum videtur, si is ipse, qui petebat, deposuit, non potuisse id negari. Sed si alius deposuerat, puta cuius haeres iste erat, tempore nondum elapso, ante exutam luxuriam depositarius ad restituendum non tenebatur. Add. VALERIVS MAXIMVS L. VII. c. 3. §. 5. inter externa. De gradu porro diligentiae in deposito custodiendo adhibendae communiter traditur, sufficere vulgarem diligentiam, quae dolum & latam culpam excludit; idque tum, quia hic contractus deponentis tantum causa initur, eiusque apud quem deponitur nulla heic vtilitas versatur; tum quia ipse culpa non vacat, qui homini dissoluto rem suam concredidit. Et ob posteriorem rationem in deposito a culpa excusatur, qui in eo custodiendo ad suum modum curam praestiterit, seu eandem, quam in rebus suis solet, licet illa satis remissa sit. Vid. *L. 1. §. 5. D. de Obligat. & action.* Enimuero cum regulariter in deposito aliquid amicitiae intercurrat; (nemo enim fere deponit, nisi apud amicum [6], aut de cuius probitate bene iudicat:) in vniuersum iudicauerim, in quouis deposito custodiendo adhibendam esse talem curam, qualem communiter diligentes homines circa proprias res solent adhibere [7]. Imo & exactissima quandoque cura est adhibenda, non solum quando super ea expresse fuit

τινὸς παρακαταθεμένου τι ὁτῳοῦν, μὴ σωφρόνως ἀπαιτοῦντι, ἀποδιδόναι. καίτοιγε ὀφειλόμενόν που τοῦτό ἐστιν, ὃ παρακατέθετο - - - τοῖς γὰρ φίλοις οἴονται ὀφείλειν τοὺς φίλους ἀγαθὸν μέν τι δρᾶν, κακὸν δὲ μηδέν. Μανθάνω ἦν δ' ἐγώ, ὅτι οὐ τὰ ὀφειλόμενα ἀποδίδωσιν, ὃς ἂν τῷ χρύσιον ἀποδῷ παρακαταθεμένῳ, ἐάνπερ ἡ ἀπόδοσις καὶ ἡ λῆψις βλαβερὰ γίγνηται, φίλοι δὲ ὦσιν ὅ, τε ἀπολαμβάνων, καὶ ὁ ἀποδιδούς. De Republica Lib. I. pag. 331. 332. Tom. II. Ed. Steph. Qui locus a Celeb. BARBEYRACO adductus addi potest iis, quos exhibet NOODTIVS Probab. L. III. c. 2.

5) „ Si deposuero, apud te, vt post mortem tuam reddas, & tecum & cum herede tuo, possum depositi agere: possum enim mutare voluntatem, & ante mortem tuam depositum repetere. " Add. §. 46.

6) ARISTOTELES, Probl. sect. 29. quaest. 2. Οὐδεὶς γὰρ παρακατατίθεται μὴ πιστεύων. *Nullus enim quicquam deponit, nisi credens confidensque.* H.

7) Quae sententia quoque Neruae fuit in L. 32. D. Depositi. *Quod Nerua diceret*, latiorem culpam dolum esse, *Proculo displicebat, mihi verissimum videtur. Nam & si quis non ad eum modum, quem hominum natura desiderat, diligens est, nisi tamen ad suum modum curam in deposito praestat, fraude non caret: nec enim salua fide minorem iis, quam suis rebus diligentiam praestabit;* Adparet enim ab eo exigi culpam, quam Doctores leuem in concreto adpellant. Quare Nerua a Depositario iam eundem exigit culpae gradum, qui exigitur a Mandatario. Vid. nota 1. ad §. 3. eoque concidit scrupulus, quem hac parte

fuit conuentum, sed & vbi rei depositae conditio id requirit; puta, si sit pretiosissima, aut si ex ea omnes alicuius fortunae dependeant. Add. AMBROSIVS Offic. L. II. c. 29. Ista tamen diligentia non in eo consistit, vt quis noctu diuque eidem rei custos assideat; sed vt eam loco, quem habet, munitissimo recondat, & vbi minime corrumpi potest. Vnde etsi legibus amicitiae satisfecerim, si res amici aeque curem, ac proprias; neque vt meas alterius rebus posthabeam, si vtraeque paris sint pretii, quispiam salua fronte postulare queat: aequum tamen fuerit, vt quando vtraque seruari nequit, ego potius rem meam viliorem negligam, & pretiosiorem depositam seruem, verbi gratia, incendio oborto, quis non iudicauerit potius seruandam esse cistam auro aut aliis pretiosis rebus, vel magni momenti instrumentis literisque plenam, quam vilem supellectilem? Ita tamen vt deponens teneatur mihi restituere pretium earum rerum, quae mihi perierunt, dum ipsius res prae meis seruatum eo: non secus atque alias impensas in depositam rem factas, aut damna, quae per illam accepi. Quod si tamen quis rem suam viliorem deposito pretiosiori praetulerit, vbi de tali diligentia & cura non fuit conuentum, amicitiae duntaxat & humanitatis iura violasse censebitur, a praestanda rei perditae aestimatione immunis [8]. Nam neque inde factus est locupletior; & intermissa nudae amicitiae & humanitatis officia ad refusionem detrimenti inde orti non obligant. Ratio autem, quare leges Romanae laxiorem diligentiae gradum in deposito, quam in mandato requisiuerint, est; quia mandatum per singularem nostrum actum expeditur, quemque adeo iuxta singula velut momenta in nostro arbitrio dirigere est situm. Sed in deposito nemo me velit obligatum, vt ipse continuo exsomnis apud rem depositam excubias agam. Vnde sufficit, si eandem in locum commodum incluserim [9], & non nisi quando peculiaris aliqua ratio suaserit, inspiciam; sicut circa res proprias facere solemus, corruptionis periculo non obnoxias, quibus ad vsus nostros non indigemus. Legi, quae extat Exodi XXII, 12. GROTIVS hanc glossam addit: *si lata culpa adfuerit, quae a dolo non longe abest* [10]. Sed & illud solet quaeri, an deposito depositarius queat vti? Id non licere, siquidem res vllo modo vsu fiat deterior, citra deponentis consensum manifestum est [11]. Scaeuola apud GELLIVM L. VII. cap.

te Iuris Ciuilis studiosis mouebat THOMASIVS de Culparum praestatione in contractibus c. 1. §. 42. Sed probauit IVSTINIANVS in §. 3. Inst. Quib. mod. re contrahitur, sententiam Gaii proditam in *L. 1. §. 5. D. de Oblig. & Action.* qua a Depositario tantum culpa lata sarcienda est, fractaque adeo fuit Iuris veteris Analogia, Principis auctoritate, in qua, non quid aequum, sed quid scriptum sit, quaeri solet.

8) Imo, si Deponens tenetur mihi restituere pretium earum rerum, quae mihi perierunt, dum ipsius res prae meis seruaui, vtique Depositarius rem alienam pretiosiorem suae viliori praeferre cogitur. Sic recte rationes subducit THOMASIVS de Culparum praestatione in Contractibus, §. 44. Interdum tamen iudicis arbitrio hic aliquid dari poterit, vt ostendit Cl. BARBEYRACVS in nota 8.

9) Imo Deposito quoque, pro Natura rei, plus minusue custodiae impendendum est. Alia enim est custodia Domus, alia custodia Virginis, alia custodia Gemmae, vel Vnionis, alia custodia paratae Pecuniae, alia denique custodia Mercium, quibus nemo facile insidietur, & quae tutae sint, modo quis eas in horreo collocari siuerit. Vid. THOMASIVS d. l. §. 43.

10) Imo hanc legem Diuinam de eo casu accipiendam esse, quo furtum conscio Depositario factum sit, praeclare ostendit Io. CLERICVS Comment. in Exod. p. 110. Add. HEINECCIVS Elem. I. N. & G. L. I. §. CCCXXXXIII. in Scholio.

11) Quod si vero hic consentiat, vt depositarius

cap. 15. *Quod cui seruandum datum est, si eo vsus est, siue quod vtendum acceperit ad aliam rem, atque acceperit, vsus est, furti se obligauit.* Add. *§. 6. Instit. de Oblig. quae ex del. nasc.* [12] Quod si autem per vsum rei nihil prorsus decedat, puta, si poculum argenteum disponatur in ornamentum conclauis, aut vt hospiti honoratiori propinetur, non video, quare hactenus non possit eo vti depositarius; dummodo non peculiariter domini intersit, ne ab aliis depositum conspiciatur; & depositarius sciat, sibi praestanda fore quaeuis pericula, in quae res deposita ob eum vsum incidit. Nullo tamen modo rem depositam licet exuere illis vinculis aut receptaculis, quibus a domino fuit inclusa. Add. *L. 1. §. 36. D. Depositi.* Imo licet res fungibilis, non inclusa aut obsignata, fuerit tradita, non poterit eandem consumere depositarius, nisi in promtu sit ipsi, quandocunque deponenti placuerit, eiusdem generis rem eadem quantitate ac qualitate restituere [13]; cum saepe eiusmodi rebus tantopere indigeamus, vt alias res pro iisdem accipere nolimus. Denique & illud a legibus Romanis bene constitutum, vt in duplum [14] condemnaretur, qui depositum miserabile, seu quod propter imminens periculum tumultus, incendii, ruinae, naufragii deponitur, inficiatus fuerit, aut dolose detrectauerit restituere; cum vtique poenam mereatur inhumana improbitas eorum, qui ex hominum misericordia dignorum damno compendium flagitiosum quaerere non verentur. Vid. *L. 1. §. 1. 2. 4. D. Depositi.* QVINTILIANVS Decl. 245. addit: *Depositum hoc magis vindicandum, quod fere secreta sunt, citra probationem* [15]. Add. Exod. XXII, 7. 8. 9. Levit. VI, 2. seqq. Imo crediderim, turpius esse flagitium [16], depositum abnegare aut intercipere, quam furtum facere; cum heic solum ius dominii & iustitia, illic etiam amicitia & humanitas violetur. NICOLAVS DAMASCENVS: *Grauissimum apud Pisidas iudicium depositi agitur, quod qui fraude inuertere conuictus fuerit, morte afficitur.* Nam illa ratio non satis valida videtur, quod deposito in alterius manus velut consignato, occasio praebeatur eandem interuertendi, quae alias efficacem ad peccandum habet stimulum: fur autem occasionem res alienas inuolandi astute captet, ac praeterea communem illam sanctionem, qua cuique sua domus tutissimum receptaculum habetur, infringat. Neque enim leuius deliquisse iudicatur tutor, qui pupillam, suae fidei commissam, & in proprias aedes receptam ipse stuprauerit. Addatur ARISTOTELES [17] Problem. Sect. 29. Quaest. 2. & 6. Item *L. 1. §. 2. L. 67. princip. D. de Furtis.* Illud

rius re fungibili deposita vti queat, depositum migrat in mutuum, vel statim, si id post initum contractum placuit; vel quam primum vtitur depositarius, vbi ab initio ita pacti sunt. *L. 34. D. Depositi. L. 9. §. final. L. 10. de Reb. credit.* Cur tam varie? Nimirum illic permissio vtendi facta censetur rogatu depositarii ob eius necessitatem: hic conditio inest tacite, si depositarius voluerit, & propterea factum eius siue vsus accedere debet, vt sit reuera mutuum. H.

12) *Sine is, apud quem res deposita est, ea re vtatur, . . . furtum committit*, §. 6. Inst. de Obligat. quae ex delicto nasc. Add. A. GELLIVS L. VII. c. 15.

13) ALFENVS L. 31. D. Locati: *Si quis pecuniam numeratam ita deposuisset, vt neque clausam, neque obsignatam traderet, sed adnumeraret: nihil alind eum debere, apud quem deposita esset, nisi tantumdem pecuniae solueret.* H.

14) *Praetor ait: Quod neque tumultus, neque incendii, neque ruinae, neque naufragii caussa depositum sit, in simplum: ex earum autem rerum, quae supra comprehensae sunt in ipsum in duplum, actionem dabo. Nam cum exstante necessitate deponat, crescit perfidiae crimen.* L. 1. §. 1. 4. D. depositi. Sed quale hoc duplum dicemus, mixtumne an merum? Possit videri, merum id dicendum esse, quia quilibet depositarius rem depo-

Illud planum eſt, cum in depoſito cuſtodia duntaxat gratis praeſtetur, refundi debere ſumtus in depoſitum factos. Ex quo fundamento etiam recte *L. 12. princ. D. Depoſiti* pronunciat: *Si in Aſia depoſitum ſit, vt Romae reddatur, videtur id actum, vt non impenſa eius id fiat, apud quem depoſitum ſit, ſed eius, qui depoſuit.*

CAPVT V.

DE CONTRACTIBVS ONEROSIS IN SPECIE, ET PRIMO QVIDEM DE PERMVTATIONE, EMTIONE ET VENDITIONE.

I. *De permutatione.*
II. *Quando contractus emtionis venditionis ſit perfectus?*
III. *De periculo & commodo rei venditae.*
IV. *De pactis venditioni adiici ſolitis.*
V. *Quid emtor venditori & hic illi praeſtare debeat?*
VI. *De emtione ſpei.*
VII. *De monopoliis.*

§. I. INTER contractus oneroſos merito primus locus defertur permutationi, quia antiquiſſimis temporibus ante inuentam pecuniam commercia per iſtam ſolam exercebantur. TACITVS German. [c. 5. num. 6.] *Interiores ſimplicius & antiquius permutatione mercium vtuntur.* Vbi tamen notandum, permutationem duplici modo fieri; vno, cum res ipſae aeſtimantur pecunia [1], & loco velut pecuniae inuicem traduntur: altero, quando nude res inuicem comparantur. Prior eſt velut reciproca emtio venditio, vbi vtrinque res in pretium imputatur. Qui modus permutandi hodieque eſt vſitatiſſimus. Vnde non eſt ſufficienti argumento, Troiani belli tempore ſolam permutationem in vſu fuiſſe, vti plerisque fuit perſuaſum, locus Iliad. η. v. 482.

"Ενθεν

poſitam dolo malo in vſus ſuos conuertens furti tenetur, *L. 29. D. Depoſiti.* Quod & repetitur in Nemeſi Carolina *art. 170.* Sed quia tamen proprie ex contractu deſcendit, mixtum eſt hoc duplum per *§. 17. Inſt. de Action.*

15) IDEM Decl. 312. *Cum quidem aliquis dicat, depoſui apud te, ſcis ipſe: quid aliud videtur aduocare quam teſtes Deos?* H.

16) Idem CICERO ſenſit Orat. pro Roſcio Amerino: *Perditiſſimi,* inquiens, *eſt hominis, ſimul & amicitiam diſſoluere, & fallere eum, qui laeſus non eſſet, niſi credidiſſet.* Chriſtiani, teſte PLINIO L. X. ep. 97. ſacramento ſe obſtrinxerunt, *ne fidem fallerent, ne depoſitum appellati abnegarent.* H.

17) Vbi pluribus rationibus probat, maiorem eſſe perfidiam depoſitarii, quam debitoris ex mutuo H.

§. I. 1) Errant enim MANTICA L. IV. de tacit. & amb. conuent. tit. 19. n. 4. & alii, qui rerum aeſtimatarum negant eſſe permutationem, & eam emtionem eſſe contendunt. Sane vt emtio ſit, requiritur pro re pretium eſſe promiſſum, & aeſtimatio quae fit ad praeparationem futuri contractus, non facit emtionem; ſecus ſi aeſtimatio facta venditionis gratia, vt accipiens conſtituatur quantitatis debitor. *L. 5. L. 10. C. de Iure dotium.* H.

Ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες ἀχαιοί, ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωπι σιδήρῳ, ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν, ἄλλοι δ' ἀνδραπόδοισι. Sic enim PLINIVS L. XXXIII. c. I. *Vtinam posset e vita in totum abdicari aurum, sacra fames, vt celeberrimi auctores dixere, proscissum conuitiis ab optimis quibusque & ad perniciem vitae repertum: quantum feliciore aeuo, cum res ipsae permutabantur inter se, sicut & Troianis temporibus factitatum Homero credi conuenit. Ita enim, vt opinor, commercia victus gratia inuenta. Alios coriis boum, alios ferro, capitiuisque rebus emtitasse tradit: quanquam & ipse miratus aurum aestimationes rerum ita fecit, vt centum boum arma aurea permutasse Glaucum diceret cum Diomedis armis nouem boum. Ex qua consuetudine multa legum antiquarum pecore* [2] *constat, etiam Romae.* Enimuero hodie quoque nihil est frequentius, quam vt milites res praedando captas aliis rebus permutent; cum non semper pecunia in praedam cedat, & illi etiam alias res asportare non dedignentur. Adeoque non sequitur ex eo, quod milites pro rebus bello captis vinum sibi compararint, belli Troiani tempore nullum fuisse vsum pecuniae. Nam vtique talentorum auri apud *Homerum* aliquoties fit mentio, verbi gratia, Illiad ι. pollicetur Agamemnon, se Achilli daturum *δέκα χρυσοῖο τάλαντα.* Odyss. θ. singuli principum Phaeacum Vlyssi donant *χρυσοῖο τάλαντον τιμήεντος.* Et licet id aurum Odyss. ν. vocetur *χρυσὸς πολυδαίδαλος*, & talentum sit proprie vocabulum ponderis: tamen non probabile est, omne id aurum fuisse factum, aut tunc ad sola pocula, & similia vasa aurum adhibitum. Neque adparet, quomodo tantam *τιμήν*, auro tribuat Homerus, si nondum in id eminens pretium consensu gentium erat collatum [3]. Et *πολυδαίδαλος* etiam significare potest rem, quae idonea est, vt ex eadem multa affabre fiant. Quod autem HOMERVS arma Glauci aurea vocat *ἑκατόμβοια*, Diomedis aerea *ἐννεάβοια*, id sine dubio ideo fecit, quia antiquissimis temporibus maximae diuitiae in pecoribus erant sitae; inter quae cum principem obtinerent locum boues, agriculturae quoque instrumentum maxime necessarium, moris erat ad eos aliarum pretia rerum referri. Idque in communem sermonem receptum tunc quoque non statim exoleuit, quando iam numus res omnes metiri coepit. Inde DYDIMVS ad dictum locum Homeri Iliad. ζ. vers. 236. annotat, ab antiquis *παρθένους ἀλφεσιβοίας*, quasi diceret, *boum quaesitrices* vocatas, quibus ob formositatem insignia dona nuptialia a sponsis fuerint data. Ac si maxime tunc inter Graecos non fuit in vsu numus signatus; potuit tamen in commerciis obtinere vsus auri & argenti appensi. Caeterum ante Troianum bellum compluribus populis vsum pecuniae receptum fuisse vel ex sacra historia satis constat.

2) DYONIS. HALIC. Lib. X. p. 674. *Τὸ μέντοι τίμημα . . . αὐτοὶ τὴν ἀξίαν ὥρισαν, μέγιστον ἀποδείξαντες ὅρον, ζημίας δύο βόας καὶ τριάκοντα πρόβατα. Mulctae tamen modus . . . ab ipsis praefinitus, ne scilicet mulcta, quantumuis grandis, duos boues & triginta oues excederet.* Ex quo loco emendari debet FESTVS in voce Peculatus, qui, renitente sensu communi, poenam grauissimam duarum ouium & triginta boum fuisse ait.

3) Quod argumentum sententiam eorum premit, qui pecuniam signatam multo serius introductam censent; & eorum opinioni prodest, qui Siclos, quorum in Historia Sacra diu ante Homeri tempora mentio fit, de monetae genere accipiunt.

4) Qua ratione & ANACREON verbo *πέρνασθαι*, quod significat *vendere* permutationem designat in Oda IX. vers. 10. & sequ.

Πέπρακέ μ' ἡ Κυθήρη
Λαβοῦσα μικρὸν ὕμνον.

Ven-

ſtat. Sed & idem HOMERI locus admonet de controuerſia, agitata quondam inter Sabinum, Caſſiumque *L. 1. D. de Contrah. emt.* an ſine numis hodieque poſt receptam pecuniam poſſit dici venditio, velut ſi ego tunicam dedi, vt togam acciperem. Id quod Sabinus affirmabat ex dicto loco HOMERI, quaſi exercitus Graecorum aere, ferro, hominibusque vinum emerit. Enimuero οἰνίζεσθαι non ſignificat proprie vinum emere, ſed quocunque modo vinum comparare; ſicut apud Latinos pabulari, lignari, frumentari in genere ſignificat talem materiam congerere, quocunque id fiat titulo. Quanquam contraria ſententia viſa potior, quod *aliud ſit emere, aliud vendere; alius emtor, alius venditor*; *aliud ſit pretium, aliud merx*, *quod in permutatione diſcerni nequeat.* Vtrumque autem emtorem & venditorem fuiſſe, & vtramque rem pretii & mercis nomine datam, abſurdum videri. Heic ex eo, quod iam iam de duplici modo permutationis dicebamus, reponi poteſt; vbi res numo prius aeſtimatae permutantur, reciprocam videri emtionem fieri, adeoque nihil abſurdi eſſe, eundem diuerſo reſpectu emtoris & venditoris locum ſubire [4]. Eſt & hoc obſeruandum, voce permutationis venire interdum reciprocam donationem, quae inter amicos valde frequens eſt; quae cum contractus non ſit, aequalitatem quoque non requirit. Quo referenda proprie eſt permutatio armorum inter Glaucum & Diomedem, apud HOMERVM Il. ζ. quae propter inaequalitatem forte ſtultitiae nomine ex parte Glauci, non tamen iniuſtitiae ex parte Diomedis argui poteſt: Sicuti & MAXIMVS TYRIVS Diſſert. 23. dicit, Glaucum Ξυμμετρήσασθαι τῷ καιρῷ καὶ μὴ τῇ ἀξίᾳ τῶν ὅπλων τὴν ἀνταλλαγήν; *aeſtimaſſe occaſione, non pretio permutationem armorum* [5]. Et IDEM Diſſert. 24. de eodem facto: *Neque plus habuit, qui aurum accepit, neque minus, cui aes traditum eſt. Verum cum vtroque praeclare actum eſt: cum materiae illa inaequalitas aequalitate propoſiti, quo alter dedit alteri, compenſata eſt.* Add. ISOCRATES ad Nicoclem in princip. Apud Ruſſos forum eſt imaginum ſanctarum, quas illi dicunt ſe non *emere*, ſed *pro pecunia permutare.* OLEARIVS Itin. Perſic. L. I. c. 1. [6]

§. II. ENIMVERO poſt introductum pecuniae vſum, contractus emtionis venditionis coepit fieri longe frequentiſſimus; qua id agitur, vt pro certa pecunia [1] rei alicuius dominium, aut eidem aequipollens ius adquiratur. Vbi primo quaeritur, quando hicce contractus ita ſit perfectus, vt nihil amplius ſuperſit, quam vt venditor vacuam rei poſſeſſionem tradat, & emtor eandem adprehendat? Iuxta leges Romanas hic contractus perfectus cenſetur, ſtatim

Vendidit me illi Venus,
Quum ab eo breuem hymnum accepiſſet.

Confer. Euerardi FEITHII Antiquit. Homericae L. II. c. 10.

5) Ad quem locum videatur adnotatio *Daviſii.*

6) Plura lora veterum huc pertinentia apud GROTIVM L. II. c. 12. §. 3. num. 3. inueniri, monet Cl. BARBEYRACVS in nota 1. ſimul laudans Ioannis de WITT Magni Hollandiae Penſionarii Commentarios, (Memoires) *de Commerciis Celtarum, Vandalorum, Hunnorum, Gothorum Gallice editos 1709.*

§. II. 1) *Et ſiquidem pecuniam dem, vt rem accipiam: emptio & venditio eſt*, L. 5. §. 1. D. de Praeſcr. verbis. *Sine pretio nulla venditio eſt*, L. 2. §. 1. D. de Contrah. emptione. Poſſunt etiam emi vendi ſeruitutes, hereditates, nomina, vno verbo, actiones & iura omnia. Vid. *Tit. Digeſt. de Hereditate vel actione vendita L. XVIII. tit. 4.*

ſtatim atque in pretium rei venalis vtrinque fuit pure conſenſum [2]: & tunc ſtatim naſcitur actio, emtori quidem, vt venditor rem tradat; venditori autem; vt emtor rem accipiat, ſoluto pretio vel ſtatim, vel eo, quo conuentum eſt, tempore. Add. *L. 19. L. 34. §. 5. 6. L. 35. §. 1. 5. 6. 7. D. de Contrab. emtione.* Imperfecta autem emtio, & ex qua nulla adhuc actio naſcitur, cenſetur, vel ex generali, vel ex peculiari ratione. Prius contingit, vbi vtriusque, emtoris & venditoris, conſenſus nondum in vnum conuenit [3], ſed adhuc de eodem in vnum redigendo laboratur, ſeu quando adhuc intra terminos tractatus, vti vocant, verſantur. Vbi liberum eſt poenitere, & tractatum abrumpere, obligatione nondum contracta; modo fraus aut propoſitum alterum illudendi abſuerit. Id quod circa omnes contractus obtinet. Poſteriori autem ratione in pendenti erit efficacia obligationis, vbi contractui conditio fuerit addita [4], ſiue expreſſe, ſiue ſubintellecta; puta, ſi merx viſu aut guſtu [5] prius ſit exploranda [6]. Heic enim cenſetur tacita ſubeſſe conditio; ſi quidem res ita deprehendatur, prout a venditore deſcripta fuerat, aut ſi quidem tunc ea nobis arrideat. Nam & alias cognitio rei quam maxime eſt neceſſaria, ad rei pretium determinandum; & imprudentis habetur emere, quod non adſpexeris, vbi de fide venditoris certus non ſis. Aſt mercis determinatio per pondus, menſuram, aut annume-

2) *Quamuis nondum pretium numeratum ſit, at ne arrha quidem data fuerit,* princ. Inſt. de Empt. vend. L. 19. 34. §. 6. 35. §. 5. 6. 7. D. de Contrah. empt. *Eſt autem emtio iuris gentium: & ideo conſenſu peragitur, & inter abſentes contrahi poteſt, & per nuntium, & per litteras,* L. 1. §. 2. D. de Contrah. emt.

3) *Illud conſtat, imperfectum eſſe negotium, cum emere volenti ſic venditor dicit,* QVANTI VELIS, QVANTI AEQVVM PVTAVERIS, QVANTI AESTIMAVERIS, HABEBIS EMPTVM, L. 35. §. 1. D. de Contrah. empt. Ex ſola autem conuentione de emendo vendendo nemo obligari videtur, vt oſtendit THOMASIVS in Diſſertatione de Arrhis Emptionum §. 23. quoniam haec promiſſio ſemper vaga eſt, & ex qua, quid emtoris interſit, oſtendi non poſſit. Neque aliud Iure ſtricto dicendum erit, etiamſi quis mercatorem de fide obteſtatus ſit, renitente eadem ratione. Honeſtum tamen videbitur, mercatorem hoc caſu pudori aliquid dare & conſcientiae.

4) *Conditionales autem venditiones tunc perficiuntur, cum impleta fuerit conditio,* L. 7. princ. D. eod. Id quod non ſingulare eſt emtioni venditioni, ſed contractibus omnibus commune. Vid. Lib. III. c. 8. *Quodſi ſub conditione res venierit, ſi quidem defecerit conditio, nulla eſt emptio, ſicuti nec ſtipulatio,* L. 8. princ. de Periculo & commodo rei venditae.

5) *Guſtus enim ad hoc proficit, vt improbare liceat,* L. 34. §. 5. D. de Contrah. empt. *Difficile autem eſt, vt quisquam ſic emat, vt ne deguſtet,* L. 4. §. 1. D. de Peric. & commodo rei vend.

6) Apud EVRIPIDEM Cyclope verſ. 149. Vlyſſi interroganti:

Βούλει σε γεύσω πρῶτον ἄκρατον μέθυ;
Visne vt primum tibi meum merum guſtandum praebeam?

Reſpondet Silenus:

Δίκαιον· ἦ γὰρ γεῦμα τὴν ὠνὴν καλεῖ.
Aequum, hoc eſt: *profecto enim praeguſtatio emtionem vocat.*

Haec cauſſa eſt, quamobrem, ſi emtio a viſu pendeat, aut res ad guſtum ſit vendita, interea emtori a contractu reſilire liceat, & huius intuitu emtio claudicet. Quod ſecus eſt in venditione ad quantitatem aut menſuram. Etenim viſu aut guſtu, qualis ſit res, adeoque an placeat; menſura, quanta ea ſit, probamus. Vid. *L. 34. §. 5. D. de Contrah. emtion.* Nicol. BVRGVNDVS de Pericul. & culpis c. 7. n. 21. ſequ. H.

7) Veluti ſi quis pannum veſtimento conficiendo emerit, & portio vendita vlnas pauciores contineat, quam quot opus ſit ad veſtimentum conficiendum.

8) *Si id, quod venierit, appareat, quid, quale, quantum ſit, & pretium, & pure venit, perfecta eſt emptio.* L. 8. princip. D. de Peric. & commodo rei vend. „In his quae pondere, numero, menſurave conſtant, - - - ſi omne vinum, vel oleum, vel frumentum, vel argentum, quantumcunque eſſet, vno pretio venierit, idem iuris eſt, quod in ceteris rebus. Quodſi vinum ita venierit,

annumerationem proprie in ſe conditionem non habet, niſi forte ita res ſit comparata, vt niſi ſub certa quantitate mihi ſit inutilis [7]. Ad exſecutionem autem contractus omnino pertinet aſſignatio per menſuram, numerum, aut pondus, cum non niſi hoc modo tales res quaſi ſpecificentur, & a reliquo aceruo rerum homogenearum ſeparentur [8]. Sicuti & nonniſi intercedente tali menſuratione traditio fieri, dominiumque transfire intelligitur; cum citra hanc neſciam, quid ad me, quid ad venditorem pertineat. Niſi venditio facta fuerit ad corpus [9], & menſura, quantitasue alia demonſtrationis, non taxationis cauſa fuerit adiecta. Tunc enim traditionem menſuratio non neceſſario antecedit. Aliud quippe eſt, verbi gratia, vendo tibi vinum in hoc dolio contentum, quod eſt X. amphorarum: & vendo tibi X. amphoras vini ex hoc dolio. Denique & imperfecta erit venditio, ſi inter partes ſpecialiter ſit conuentum, vt conſenſus exprimatur [10] per ſcripturam [11], & haec nondum confecta fuerit. Aliud autem eſt, ſi memoriae duntaxat aut teſtificationis cauſa venditio in ſcripturam redigatur. Quid apud Ebraeos quondam circa hunc contractum obſeruatum fuerit, curioſe notauit SELDENVS L. VI. c. 1. & 4. Add. locus Theophraſti apud STOBAEVM Serm. 42. [12]

rit", vt in ſingulas amphoras; item oleum, vt in ſingulas metretas; item frumentum, vt in ſingulos modios; item argentum, vt in ſingulas libras certum pretium diceretur - - - & de his, quae numero conſtant, ſi pro numero corporum pretium fuerit ſtatutum: *Sabinus & Caſſius* tunc perfici emptionem exiſtimant, cum adnumerata, admenſa, adpenſaue ſint: quia venditio quaſi ſub hac conditione videtur fieri, vt in ſingulas metretas, aut in ſingulos modios, quos quasue admenſus eris; aut in ſingulas libras, quas adpenderis; aut in ſingula corpora, quae adnumeraueris, " *L. 35. §. 5. D. de Contrah. empt.* In hoc tamen genere emptionum venditionum emptori a Contractu recedere non licet, antequam facta ſit admenſuratio, adpenſio vel annumeratio. Plane enim ſimiles ſunt conuentioni ſub conditione admenſurationis, adpenſionis vel annumerationis factae.

9) Ita iuniores vocant, veteres rectius inſigniuerunt emtionem per auerſionem, cum venditor & emtor, velut auerſi & quaſi micantes in tenebris, vno pretio rem decidunt: per auerſionem enim ſiue *ἐν ὁμάδι* emere nihil aliud eſt, quam emere rem ſicuti eſt, vel ſi res plures venduntur, *ἀθρόως*, ſimul atque aceruatim vno pretio. Vbi ante omnia reſpiciendum ad contrahentium voluntatem, non vero ad ordinem ſcripturae, niſi de voluntate dubitetur. Vid. ARIAS PINELL. Part. III. ad Rubr. L. 2. C. de Reſcind. vendit. c. 2. n. 4. ſequ. Caſus practicos, qui amplitudinem argumenti huius oſtendant, habent SVRDVS Deciſ. 257. RIMINALDVS Conſ. 448. BESOLD. Conſ. 267. RICHTER. Vol. II. Conſ. 94. CONSVLTAT. HOLLAND. Part. I. Conſ. 263. BRVNNEMANN. Conſ. 84. MEVIVS P. VI. Dec. 309. n. 6. H.

10) Quod ipſum quoque Emtioni Venditioni non ſingulare, ſed cum omnibus reliquis Conuentionibus commune eſt. „ Contractus venditionum, vel permutationum, vel donationum, quas intimari [*non*] eſt neceſſarium, dationis etiam arrharum, vel alterius cuiuscunque cauſſae, [quas tamen] in ſcriptis fieri placuit: tranſactionum etiam, quas in inſtrumento recipi conuenit; non aliter vires habere ſancimus, niſi inſtrumenta in mundum recepta, ſubſcriptionibusque partium confirmata; & ſi per tabellionem conſcribantur, etiam ab ipſo completa, & poſtremo a partibus abſoluta ſint, " *L. 17. C. de Fide inſtrumentorum. princ. Inſt. de Emptione & Venditione.* Id autem, quod ſedulo notandum, in hoc §. AVCTOR agit, vt ſententias, quas refert, ICtorum Romanorum, ad ſimplicitatem naturalem exigat. In Foro ceterum, vt contractus in ſcriptis initus dicatur, expreſſa partium conuentio neceſſaria eſt, qua teſtentur, ſine Scriptura ſe obligari nolle. Vid. Celeb. LEYSERI Medit. ad Pand. Spec. CCLXXII. n. 1. 2. & Spec. CCCVII. n. 4.

11) Vid. ſupra c. 2. §. 6. H.

12) Quod praeſumi ſolet, niſi aliud actum eſſe, manifeſte adpareat. *Fiunt enim de his [obligationibus, quae conſenſu contrahuntur] ſcripturae, vt quod actum eſt, per eas facilius probari poſſit: & ſine his autem valet, quod actum eſt, ſi habeat probationem, ſicut & nuptiae ſunt, licet teſtatio ſine ſcriptis habita eſt.* L. 4. D. de Fide inſtrumentorum.

§. III. Nobis ante omnia heic diſtinguendum videtur inter ipſum contractum, & eius exſecutionem. Ipſe contractus perfectus erit [1], vbi pure ſuper merce & pretio fuerit conſenſum citra aliquam conditionem, quae obligationem ſuſpendat, & ſi nihil ſit additum, ex quo intelligatur poenitentiae locum eſſe. Exſecutio autem contractus in hoc conſiſtit, vt emtor actu tradat pretium, venditor mercem. Simpliciſſimum autem eſt, vt contractu perfecto ſtatim ſequatur eius exſecutio, ſeu vt ſtatim, vbi de pretio conuenit, emtor, hoc tradito, mercem accipiat. Quod olim dicebatur, Graeca fide mercari. Vid. Plautus Aſinar. Act. I. ſc. 6. [v. 47.] Sicuti & Plato de LL. L. XI. [T. II. p. 915. D. E. Ed. H. Steph. pag. 965. A. Edit. Wechel.] in ſua ciuitate ita conſtituit: *Quaecunque emendo & vendendo commutantur, in ſtatuto fori loco permutentur dando accipiendoque vltro citroque rem, & rei pretium illico, nec alicubi alibi.* Μηδ' ἐπὶ ἀναβολῆ πρᾶσιν μηδὲ ὠνὴν ποιεῖσθαι μηδενός. *Nulla vero emtio venditioque ad terminum fiat.* Sed vbi inter contractum perfectum, & eius exſecutionem ex parte venditoris, id eſt, rei traditionem, aliqua temporis intercapedo intercedit; ſolet quaeri: ad quem interim periculum & commodum rei venditae ſpectet, ad emtorem, an ad venditorem? Heic notum eſt, ius Romanum [2] ſtatim ac emtio perfecta eſt, periculum rei venditae attribuere emtori, licet res nondum ſit tradita [3], ac venditor adhuc dominus ſit. Per periculum autem intelligitur caſus fortuitus, qui in re vendita contingit, ſi illa pereat tota, aut ex parte, per vim extrinſecam, aut interno vitio, ex cauſis naturalibus proueniente, aut ſi illa iniuſte fuerit ab altero ſurrepta. Vid. t. t. *de Peri. & commodo rei venditae.* Vbi difficultas oritur, quomodo heic ad emtorem poſſit pertinere periculum rei, cuius ipſe nondum eſt dominus; cum tamen alias res domino ſuo pereat, ſeu damna illa, quae rem, ab alio detentam, incurrunt citra culpam detentoris, in dominum redundent. Ad quod aliqui reſpondent; tritum illud, *rem perire ſuo domino* [4], locum duntaxat habere,

§. III. 1) Notandum heic, triplici aſpectu emtionem venditionem dici perfectam, qua conuentionem, qua obligationem, & qua implementum. Emtio qua conuentionem eſt perfecta, vbi de re & pretio ſimpliciter conuenit. Ergo imperfecta eſt, vbi placuit in ſcriptis eam fieri, aut vinum deguſtari, aut equam prius inſpici. Qua obligationem eſt perfecta, vbi conditio, per quam antea ſuſpendebatur, extiterit. Denique qua implementum eſt perfecta, vbi traditio vtrinque inſecuta. Quare quando Avctor ſcribit, ad contractus huius perfectionem requiri, vt pure ſit conuentum, id pertinet ad perfectionem obligationis: nam adiectio conditionis non impedit perfectionem conuentionis: quoniam ea pendente poenitere non licet. H.

2) „Quum autem emptio & venditio contracta ſit - - - periculum rei venditae ſtatim ad emptorem pertinet, tametſi adhuc ea res emptori tradita non ſit. Itaque ſi homo mortuus ſit, vel aliqua parte corporis laeſus fuerit, aut aedes totae, vel aliqua ex parte, incendio conſumptae fuerint, aut fundus vi fluminis totus vel aliqua ex parte ablatus ſit, ſiue etiam inundatione aquae, aut arboribus turbine deiectis, longe minor aut deterior eſſe coeperit: emptoris damnum eſt, cui neceſſe eſt, licet rem non fuerit nactus, pretium ſoluere. Quicquid enim ſine dolo & culpa venditoris accidit, in eo venditor ſecurus eſt.“ §. 3. *Inſt. de Emptione & Venditione.* Negligentia enim, quam praeter dolum ſarcire debeat emptor & venditor, culpa leuis dicitur, eique diligentiae opponitur, quam bonus pater-familias rebus ſuis adhibere ſolet. Haec enim induſtria exigitur, quoties vtrinque commodum & onus ſuſcipitur. Celeb. Barbeyracvs a venditore culpam leuiſſimam praeſtari vult per rationem, de qua dictum ad c. 4. §. 3. nota 1.

3) „Imo etiamſi venditor eam tradiderit, modo nondum ſolutum ſit pretium, aut fides habita fuerit, aut arrha data, vel promiſſa cautio. Sane qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipſe

bere in illis contractibus [5], ex quibus res contrahentis eſt apud alterum; non autem in illis, ex quibus res aliqua certa alteri debetur. Id quod aliqui ſic efferunt: verum eſſe illud effatum, vbi dominus opponitur iis, qui ſimplicem habent rei vſum & cuſtodiam, non qui ius in re habent, & poteſtatem tanquam domini eam auocandi. Rationem eius diſcriminis inter alias hanc afferunt, quod cum emtor ſtatim potuerit ac debuerit rem auocare, & pretium ſoluere, quo facto, res apud ipſum periiſſet; igitur emtoris moram ac negligentiam venditori nocere non poſſe. Aliqui dicunt: periculum rei venditae ante traditionem ad emtorem ſpectare, non quia dominus eſt, ſed quia venditor poſt contractum perfectum reſpectu emtoris non tam vt dominus, quam vt debitor potius conſideratur, & quidem certae ſpeciei, qua absque dolo illius & culpa perdita, omnino ab obligatione liberatur [6]. Verum ex hiſce nondum liquida adparet ratio, quare cum venditoris ſit vacuam in emtorem transferre poſſeſſionem, antequam hoc ſuum debitum expleuerit, non ipſe potius, quam emtor periculum rei praeſtare debeat. Neque ad rem facit, quod promiſſor ſpeciei eius interitum non praeſtet, iuxta *L. 33. L. 83. §. 7. D. de Verb. oblig. L. 30. §. 4. D. ad L. Falcid. L. 18. in fin. D. de Dolo malo.* Nam promiſſarius rem erat adquiſiturus titulo lucroſo. Vbi abſurdum & iniquum futurum erat, ſi cum promiſſor certam ſpeciem promiſiſſet, ea perdita, iſtius inſuper aeſtimationem cogeretur praeſtare. Id quod negotii natura, quae ſtrictam requirit interpretationem, minime admittit. Aſt quare heic emtor, cui nondum a venditore ex contractu debita exhibitio facta eſt, re careat, & venditori pretium inſuper ſoluat? Add. ZIEGLERVS ad Grot. L. II. c. 12. §. 15. Nobis ad eruendam heic naturalem aequitatem [7] expeditiſſimum videtur, ſi diſtinguatur, vtrum mora, quae inter contractum perfectum & traditionem intercedit, ſit neceſſaria ad rem in loco ſiſtendam, aut ex mora venditoris proueniat [8], an vero per emtorem ſteterit, quo minus ipſe non traditam poſſideat.

ipſe dominus eſt, *d. §. 3. in fine Inſt. de Empt. & Vend.* Venditae vero res & traditae, non aliter emptori adquiruntur, quam ſi is venditori pretium ſoluerit, vel alio modo ei ſatisfecerit: velut expromiſſore, aut pignore dato." *§. 41. Inſt. de R. D.*

4) *Res Domino ſuo perit.* L. 9. D. de Pignorat. act. *Pignus in bonis debitoris permanere, ideoque ipſi perire in dubium non venit.*

5) Duplex ἁμάρτημα translatoris Angli hic notat Cl. BARBEYRACVS.

6) Poterat adiicere, idem de Iure Romano CVIACIO ad Africanum L. VIII. viſum fuiſſe, interpretanti *L. 30. D. Locati*, de cuius pace eum opinione interpretum recepta, deſperat Cornelius van ECK, in principiis, Iuris Ciuilis ad tit. de periculo & commodo rei venditae, §. 10. Sed tu, vide ſis NOODTIVM in Comment. ad Pand. p. 416. & ſequ. admittentem in Africani ſpecie exceptionem a Regulis Iuris *propter iniuriam venditori re ſalua humano facto contingentem; nulla aut naturali, aut ciuili ratione, cur iniuria ei facta eius perſonam egrediatur.*

7) Eadem diſtinctione vſus eſt SALIS in Sicilimènt. *ad L. 4. C. de Pericul. & commod. rei vendit.* Intelligendus autem AVCTOR de venditione rei certae: nam genus venditum perire non poteſt. Deinde in venditione qua conuentionem aut obligationem imperfecta, verbi gratia, ſi pendente conditione res pereat, potius eſt, vt ad venditorem periculum ſpectet. H.

8) Quo caſu ICti Romani aiunt, id quod intereſt a venditore praeſtari debere, id eſt, indemnem ſeruandum eſſe emtorem, non tantum ratione damni, quod mora venditoris fecerit, ſed etiam lucri intercepti. „Si res vendita non traditur, in id, quod intereſt, agitur: hoc eſt, quod rem habere intereſt emptoris - - - - Cum per venditorem ſteterit, quo minus rem tradat, omnis vtilitas emptoris in aeſtimationem venit: quae modo circa ipſam rem conſiſtit. Neque enim, ſi potuit ex vino (puta) negotiari, & lucrum

fideat. Prior casus talis esse potest; si ego ab aliquo pecora, in pascuis remotis agentia, emissem, eaque dum ad me a venditore adducuntur, a latronibus, lupis, aut alio casu sint intercepta. Heic quin ratio iubeat damnum esse venditoris, dubium non est. Sic & venditoris erit damnum, si rem debitam iusto tempore tradere neglexit. Vbi vero emtor in mora fuit, quo minus rem venditam acceperit [9], aequum fuerit ipsius periculo rem perire. Nam eo ipso momento, quo res ex contractu debebat tradi, & per venditorem non stetit, quo minus traditio fieret, dominium, quatenus merum ius & facultatem moralem notat, in emtorem transibat, resque ad ipsum solum pertinere incipiebat. (vid. supra L. IV. c. 9. §. 5.) Eius rei custodiam sibi ab emtore non commendatam vbi venditor ex humanitate receperit, impudens foret ab ipso etiam praestationem fortuitorum casuum requirere. Quod si autem emtor venditori tantisper rei venditae custodiam commiserit, intelligitur res apud ipsum esse, non tanquam dominum, sed tanquam depositarium [10], abs quo praestatio casuum fortuitorum postulari nequit. Quo casu traditio facta censebitur per fictionem breuis manus, contrario modo, quam qui in donatione rei commodatae aut locatae occurrit. Illic enim per fictam traditionem ex re propria intelligitur fieri aliena; heic ex aliena propria [11]. Haec porro, quae de periculo dicuntur, etiam ad commodum rei venditae debent adplicari [12].

§. IV. Porro frequentissimum est, vt hic contractus variis pactis adiectis temperetur, arbitrio contrahentium, aut ex dispositione legum ciuilium. Qua super re nihil aliud iure naturae praecipitur, quam vt, quod contrahentibus placuit, seruetur, modo nihil absurdi aut iniqui contineat; & vt legibus

lucrum facere, id aestimandum est, non magis quam si triticum emerit, & ob eam rem, quod non sit traditum, familia eius fame laborauerit: nam pretium tritici, non seruorum fame necatorum, consequitur." *L. 1. princ. & 21. §. 3. D. de Action. emt. & vend.*

9) Imo hoc casu vinum venditori effundere licet secundum Vlpianum in *L. 1. §. 3. D. de Peric. & Comm. rei venditae*, modo prius emtori denunciauerit, vt vinum tolleret. *Licet autem venditori vel effundere vinum, si diem ad metiendum praestituit, nec intra diem admensum est: effundere autem non statim poterit, priusquam testando denunciet emptori, vt aut tollat vinum, aut sciat futurum, vt vinum effunderetur.* Adiicitur, *si tamen, cum posset effundere, non effundit, laudandus est potius . . . . commodius est autem, conduci vasa, nec reddi vinum, nisi quanti conduxerit, ab emptore reddatur: aut vendere vinum bona fide, id est, quantum sine ipsius incommodo fieri potest, operam dare, vt quam minimo detrimento sit ea res emptori.* In quibus verbis praeceptum honestatis regulis stricti Iuris opponi videtur. Conf. Ger. NOODT in Iulio Paulo c. 10. & 11. Summum enim ius inter viros bonos hic reprehensione non careat. Aliter GROTIO visum, qui *licere* hic dici existimat, quod *rectum ex omni parte pinmquo sit*, etiamsi forte aliud quid fieri possit laudabalius.

10) Errant enim HOTOMANNVS & WESENBECIVS, qui venditorem rei venditae custodia suscepta, ad casum fortuitum adstringi existimant. H.

11) Enimuero, quum Iure Naturae dominium & sine traditione in emptorem transeat, & saepius emtor, quam venditor in mora sit, periculum in regula emptori tribuendum videtur, vtpote cuius fuisset, statim pretium soluere & rem sibi habere. Quare venditorem hoc periculum non aliter manserit, quam si ipse in mora, adeoque in culpa fuerit.

12) Cuius est onus, eius etiam commodum esse debere, constans iuris regula est. Igitur emptoris quoque lucro est, si quid fundo empto adiectum sit per alluuionem. *Sed & si post emptionem fundo aliquid per alluuionem accesserit, ad emptoris commodum pertinet. Nam & commodum eius esse debet, cuius periculum est.* §. 3. Inst. de Emt. & vendit.

§. IV. 1) *Quod si fugerit homo qui veniit, aut subreptus fuerit, ita vt neque dolus, neque culpa venditoris interuenerit animaduertendum erit, an custo-*

legibus ciuilibus se quisque ciuis conformem gerat, siquidem contractum suum in foro ciuili validum esse cupit. Sic nihil tritius, quam vt de pretio post interuallum demum a re tradita soluendo conuenlatur. Nec minus conueniri solet, vt ad certum demum diem traditio rei fiat, dominio interim, sed & simul periculo & emolumento penes venditorem remanente [1]. Vsitata quoque est *addictio in diem* [2], qua res ita venditur, vt liceat venditori meliorem conditionem, ab alio intra certum tempus oblatam, acceptare. Id quod tamen duplici modo potest fieri [3], vel vt perfecta sit emtio, sed sub conditione, vbi scilicet melior sit oblata occasio, resoluatur: vel si id fuerit actum, non adparente conditione, demum contractus perficiatur. *L. 2. D. de in Diem addict.* Priori casu dominium transit in emtorem; posteriori remanet penes venditorem [4], quousque contractus fuerit completus. *Legem commissoriam* vocant [5], quando ita conuenit, vt si ad certum diem pretium non soluatur, res sit inemta [6]. Quanquam autem duplici modo contrahi possit, vel vt venditor rem statim tradat, & eandem, solutione non facta, cum omni causa recipiat; vid. *L. 5. D. de Lege commiss.* vel vt solutione non facta, rem tradere non teneatur: adparet tamen, modum posteriorem longe tutiorem esse [7]. Nam regulariter tale pactum in sui fauorem ideo adiicere solet venditor, ne multum molestiae in exigendo pretio suscipere necessum habeat; quae aeque suscipienda est, si a moroso solutore res semel tradita sit reuocanda. Vid. *L. 2. L. 3. D. d. t.* Nec minus receptum est, venditioni vel ab ipsis contrahentibus, vel per leges ciuiles circa certa bona adiici pactum de retrouertendo seu *retractu* [8]. Id quod diuersis modis contingit. Interdum ea lex venditioni dicitur [9], vt si pretium quandocunque, vel intra certum tempus offeratur, restituere rem emtam venditori

custodiam eius vsque ad traditionem venditor susceperit. Sane enim si susceperit, ad ipsius periculum is casus pertinet: si non susceperit, securus est, d. §. 3. Inst. de Emt. vendit.

2) Quae sic describitur in L. 1. D. de in Diem addictione. *In diem addictio ita fit:* ILLE FVNDVS CENTVM ESTO TIBI EMPTVS, NISI SI QVIS INTRA KALENDAS IANVARIAS PROXIMAS MELIOREM CONDITIONEM FECERIT, QVO RES A DOMINO ABEAT.

3) *Nam si quidem hoc actum est, vt meliore allata conditione, discedatur, erit pura emptio, quae sub conditione resoluitur: sin autem hoc actum est, vt perficiatur emptio, nisi melior conditio adferatur, erit emptio, conditionalis,* L. 2. D. eod.

4) Quoniam ex contractu qua obligationem imperfecto dominium transire nequit. H.

5) De qua agitur in tit. 3. Lib. XVIII. Digestorum. SI AD DIEM PECVNIA SOLVTA NON SIT, VT FVNDVS INEMPTVS SIT, *ita accipitur, quia id venditoris caussa caueretur: nam si aliter acciperetur, exusta villa in potestate emptoris futurum, vt dando pecuniam inemptum faceret fundum, qui eius periculo fuisset. Nam legem commissoriam, quae in venditionibus adiicitur, si volet, venditor exercebit: non etiam inuitus . . . . Sed si fundus reuenisset,* Aristo *existimabat*, venditori *de his* [*fructibus*] *iudicium in emptorem dandum esse: quia nihil penes eum residere oporteret ex re, in qua fidem fefellisset*, L. 2. 3. 4. D. de Lege Commiss.

6) Si venditori id visum fuerit: vtpote in cuius fauorem lex Commissoria emtioni venditioni adiicitur. Alias enim si res sub Clausula commissoria vendita in potestate eius constituta fuisset, ibique periisset, in arbitrio emtoris esset, facere, vt euanesceret contractus. Modo enim pretii solutionem recusaret, & pretium & res venditori periret.

7) Aut potius nihil hic periclitatur venditor, quum in priori modo discrimen eius maximum sit.

8) *Vid. L. 9. §. 1. D. de Admin. rerum ad Ciuit. pertinentium.* Praeter Retractum tamen *pactitium* datur & retractus *legalis*, siue per leges indultus. Pactitius autem siue conuentionalis adfinis est contractui pignoris. vid. THOMASIVS de Vsu practico accuratae distinctionis inter emptionem cum pacto de Retrouendendo, & Contractum Pignoratitium.

9) *Si fundum parentes sui ea lege vendiderunt;* vt siue ipsi, siue heredes eorum emptori pretium quan-

ditori eiusue haeredibus teneatur emtor. Vbi iterum certum tempus diuersa intentione exprimitur, vel vt terminus, ex quo redemtio sit licita; vel vt terminus, vltra quem illa non sit amplius concedenda. Vbi obseruandum, vti ius redimendi in se in fauorem venditoris est introductum, qui interdum vrgente necessitate cogitur alienare rem, qua in perpetuum carere minime velit: (apud Iulium CAPITOLINVM [in Marco c. 17.] Imperator Marcus: cum vrgente pecuniae penuria, supellectilem imperatoriam vendidisset; *postea dedit potestatem emtoribus, vt si quis vellet emtor reddere, atque aurum recipere, sciret licere:)* ita quod ei iuri certus terminus praefigitur, in fauorem emtoris cedit, cui commodum est, si neque breui nimis tempore cogatur re aliqua carere, & aliquando demum de perpetua rei possessione certus fiat. Interdum etiam, quando quis in venditoris gratiam emit, conuenitur, vt emtor quandocunque libuerit, aut certo tempore [10] venditori possit iterum rem offerre, & hic teneatur pretium restituere. Add. LIVIVS L. XXXI. c. 13. Aliud genus retractus minus onerosum, quod etiam vocant ius *πϱοτιμήσεως*, est, quando pacto venditionis additur, vt si emtor rem vltro velit vendere [11], priori venditori potius, quam alteri eodem pretio, quod alius solueret, vendere debeat. Compluribus etiam in locis per leges certis personis ius retractus, seu *πϱοτιμήσεως* est indultum, puta dominis directis [12] in re emphiteutica, creditoribus in bonis [13] debitoris hastae subiectis, vicinis [14] in praedio vicino vendito, sociis in re communi [15], & consanguineis in bonis propinquorum [16], qui peculiariter vocatur *Retractus gentilitius*. Quid [17] super retractu agrorum lex diuina dispofuerit, legi potest Leuit. XXV, 14. seqq. Cuius constitutionis ratio [18] desumta est a forma istius reipublicae per Mosen instituta. Scilicet debebat in ea aequabilis vigere libertas; cui maxime fini inseruit, ne pauci ad se trahere queant agros, in quibus praecipua opum fundamenta sunt sita, reliquosque patrimonio exutos sibi reddere obnoxios, & sic paulatim paucorum dominationem, & tyrannidem introducere. (Nam quae a GROTIO ad dictum locum

V. 29.

quandocunque, vel intra certa tempora obtulissent, restitueretur; *teque parato satisfacere conditioni dictae, heres emptoris non paret, vt contractui fides seruetur, actio praescriptis verbis vel ex vendito tibi dabitur*, L. 2. C. de Pactis inter emptorem & venditorem compositis.

10) *Si conuenit*, vt res, quae venit, si intra certum tempus displicuisset, redderetur, *ex empto actio est*, L. 6. D. de Rescind. vendit. L. 3. D. de Contrah. empt. L. 31. §. 22. D. de Aedilit. Edicto.

11) *Qui fundum vendidit, vt eum certa mercede conductum ipse habeat, vel,* si vendat, non alii sed sibi distrahat, *vel simile aliquid paciscatur; ad complendum id, quod pepigerunt, ex vendito agere poterit*, L. 75. D. de Contrah. emt.

12) *Et si quidem dominus hoc dare maluerit, & tantam praestare quantitatem, quantam ipse re vera emphyteuta ab alio recipere potest, ipsum dominum omnimodo haec comparare*, L. 3. D. de Iure Emphyt.

13) *Quo casu is creditor potior erit, cui maior pecunia debebatur. Cum bona veneunt debitoris, in comparationem extranei, & eius, qui creditor cognatusue sit, potior habetur creditor cognatusue: magis tamen creditor, quam cognatus: & inter creditores potior is, cui maior pecunia debebitur*, L. 16. D. de Rebus auctorit. iudic. possid.

14) Vid. Nouella Graeca ROMANI dicti LECAPENI, cuius summam exhibet CVIACIVS Feud. L. V. tit. 15. Similiter per L. vn. C. *Non licere habitatoribus metrocomiae, loca sua ad extraneum transferre*, incolae metrocomiae fundos suos extraneo vendere interdicitur. Quod ius, *Retractus & Congrus* adpellatur, & in Germania etiam passim obtinet. Nobilem eius speciem, qua fauore littorum muniendorum, is vicinus hoc iure gaudet, qui ex plaga occidentali accolit, & *cui id Sol, vt loquuntur, ipse addicere videtur*, adduxi in Notitia Iuris Brunsuico - Luneburgici p. 149.

15) Veluti Donatariis aut Legatariis communibus, *L. 24. §. 2. Feudorum L. V. tit. 14. & seqq.*

v. 29. affertur ratio, *quod facilius fit habitationem alicubi reperire, quam alimenta,* mihi non fatisfacit [19]. Nec minus frequens eft, ex praediis venditis fibi aliquam particulam, aut eius vfum recipere. Sicut antiquitus prodigi venditis agris fpatium ad fepulturam fibi folebant recipere. Vnde multi explicandum putant illud MARONIS Eclog. 3. [v. 103. 104.] *Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo, Tres pateat coeli fpatium non amplius vlnas?* Sic Menius cum domum fuam venderet Catoni & Flacco cenforibus, vt ibi bafilica aedificaretur, exceperat fibi ius vnius columnae, fuper quam tectum proiiceret ex prouolantibus tabulatis, vnde ipfe & pofteri eius fpectare munus gladiatorum poffent, quod tunc in foro dabatur. Vnde Menianorum nomen eius eiusmodi proiectis adhaefiffe creditur. Afcon. PEDIANVS in Diuinat Cicer. in Verrem. [c. 16. p. 238. Ed. Graeu.] Quem itidem finem fibi propofitum habebat Lycurgus [20], vniuerfo Spartanorum agro in partes aequales tricies nouies mille diuifo, & illis partibus forte affignatis, quas inter fe augeri, minui, fubdiuidi, venundari vetuit. HERACLIDES de Politiis: *Πωλεῖν γῆν Λακεδαιμονίοις αἰσχρὸν νενομίσθαι τῆς ἀρχαίας μοίρας, οὐδὲ ἔξεστι. Terram vendere apud Lacedaemonios de maiorum haereditate turpe habebatur, nec licebat.* Eft quoque non infrequens genus emtionis, quod vocant [21] *per auerfionem* [22], quando multae res difparis pretii non figillatim aeftimatae, fed coniunctim & velut confufe taxatae emuntur. Denique & illud non inufitatum, vt res ad certum tempus ematur, quo elapfo, illa ad venditorem redeat, citra refufionem accepti pretii. Sicuti in Anglia Nobilibus folitum [23] eft areas fuas vendere ad 30. & 35. annos ea conditione, vt emtores ibi aedificia modo conuento extruant. Qui contractus tamen emphyteufi cognatus eft.

§. V. PORRO quid emtor & venditor fibi inuicem debeant praeftare, ex natura contractus, & pactis peculiariter adiectis facile innotefcit. Emtoris fcilicet eft dare pretium conuentum, conuento tempore, & quidem ita, vt num-

16) Vid. lex adducta fupra in nota 13. ad hunc §. 3. *L. 35. D. de Minoribus L. 62. princ. D. de Contrah. empt.*

17) Hunc verfum cum tribus infequentibus, qui apud AVCTOREM aliquanto poft legebantur, praeeunte Cl. BARBEYRACO ordinis rationem habentes, huc transtulimus.

18) Eam pluribus illuftrat Petr. CVNAEVS L. I. de Rep. Hebraeor. c. 3. nec ignorauit H. GROTIVS, nam adducta ex eodem ab AVCTORE ratio refpicit differentiam, quare apud Hebraeos aedes in perpetuum vendere licuerit, non agros. H.

19) Sed GROTIVS hanc rationem ideo tantum adducit, vt oftendat, cur praedium vrbanum quidem in perpetuum vendere licuerit, non autem rufticum.

20) Perperam ei contrariam legem adfcripfit ARISTOTELES. Cuius erroris caufam erudite detexit Vbbo EMMIVS de Rep. Lacedaemonior. Aliorum populorum fimilia inftituta commemorat idem ARISTOTELES II. Pol. 5. & VI. Pol. 4. H.

21) Nimis ftricte hac voce vtitur AVCTOR v. fupra ad §. 2. H.

22) De qua rurfus quaedam monentur initio §. 6. Vnde hic de ea loco alieno agi videtur. Quare hunc verfum praetermifit Cl. BARBEYRACVS in verfione fua.

23) Idem tradit MONCONIS Itinerar. Anglican. Eft autem reuera hoc ius in fuperficie temporarium. Nam apud Romanos in fuperficie, fi ad tempus non modicum ea conduceretur, ius in re conftituebatur. *L. 1. §. 3. D. de Superficieb.* Et hodie apud Gelros moris effe confueuit, vt ius in fuperficie duret, quoad aedes exurantur, tefte Friderico a SANDE ad Confuetudines feudales Gelriae. H.

nummos faciat accipientis, feu vt fuam det pecuniam [1], non alienam. Quodfi alienos nummos dederit, iique fuerint vindicati, alios dabit, fimulque id, quod venditoris interfuit, iftos non fuiffe vindicatos. Venditoris autem eft dare rem [2], de qua conuentum eft, iis cum qualitatibus, quae ex communi contractus natura, aut peculiari conuentione requiruntur, idque tempore praefixo. Add. *L. 11. §. 1. feqq. D. de Act. emti.* [3]. Quod fi poft perfectam emtionem [4], antequam rem tradiderit, poenitentia ductus pro ipfa re velit reftituere pretium, & id quod intereft, inuitus emtor [5] id non cogitur acceptare, fed eum omnino ad ipfam rem tradendam poterit adigere; nifi forte ratio humanitatis mitius agendum fuaferit. Vbi autem traditio fieri nequit per dolum aut culpam venditoris, & pretium emtori erit reftituendum, & id quod intereft [6]. Quid iuris fit, fi venditoris nulla verfetur culpa; fupra diximus. Quod fi autem quis eandem rem duobus vendiderit, vbi eadem neutri adhuc erit tradita, fine dubio praeualebit emtor, qui prior contractum iniuit. Nec minus, fi priori iam res fuerit tradita. Ita tamen vt fraudulentus venditor pofteriori praeftet id, quod intereat, fibi vano contractu non fuiffe illufum. Enimuero vbi traditio fuit facta illi, qui pofterius contraxit, hunc quidem priori contrahenti praeferendum ex rationibus iuris ciuilis clarum eft [7]; quia rem ex iufto titulo a domino accepit, Ac priori ifti contra hunc nulla competit actio, neque realis, quia nondum fuit dominus rei, neque perfonalis, quia nihil ipfi negotii cum ifto interceffit. Sed nec venditori datur praetextus, vt rem ab eodem iterum reuocet. Add. *L. 9. §. 4. D. de Publiciana in rem actione.* GROTIVS quoque dicto loco §. 15. eundem

§. V. 1) Emptor autem nummos venditoris facere cogitur, *L. 2. §. 2. D. de Actionibus empti L. 7. C. eod.* Quodfi moram in foluendo fecerit emptor, ex tempore morae vfuras foluit. Ex vendito actio venditori competit ad ea confequenda, quae ei ab emptore praeftari oportet. *Veniunt autem in hoc iudicium infra fcripta: In primis pretium quanti res venit: item vfurae pretii poft diem traditionis: nam cum re emptor fruatur, aequiffimum eft, eum vfuram pretii pendere* L. 13. §. 19. 20. D. vbi fupra. Vid. NOODT de Foenore & Vfuris L. III. c. 6.

2) Quae traditionis neceffitas venditori etiam Iure Ciuili incumbit, *§. 2. Inft. de Donat.* ita, vt folutione eius, quod intereft, neque Principis Refcripto, *L. 3. C. de Refc. vend.* neque duplum offerendo, liberetur, *L. 6. C. eod.* fed res ipfa tradenda fit. Aliud enim pro alio inuito creditori folui non poteft, *L. 16. D. de Solut.* VINNIVS ad Inftitut. L. III. tit. 24. princ. HVBERVS Praelect. ad Pand. tit. de Actionibus empti & venditi, §. 5. NOODTIVS Comm. ad Pand. tit. eod. p. 419. a. Inter Doctores tamen, qui non illotis manibus Ius Ciuile tractauerunt, liberari venditorem, fi id praeftet, quod emptoris interfit, cenfet Cornelius van ECK, Princip. Iur. Ciu. fecundum ordinem Digeftorum tit. de Actionibus empti & venditi. §. 9. Quanquam addit, non videri hanc controuerfiam iudicum fubfellia, aut Iureconfultorum atria multum turbaffe, vel exercuiffe: quoniam credibile non fit, facile euenire poffe, vt quis loco rei, id quod intereft, praeftare malit, quod rei valorem tum aliis in cafibus, tum in ipfa quoque emtione excedere poffit & foleat. Illud conftat, emptorem aeftimatione contentum effe debere, fi res empta feruando feruari non poffit. Finge: iactum retis emifti, & pifcator quod pifcium extraxit, reddere tibi non vult. Aeftimari debebit, quod extraxit. Dum enim pifcator in ius vocatur, dum citatio decernitur, dum reus litem conteftatur, dum condemnatur, pifces fine dubio computruerint. Idem dicendum, fi carnes emptae fuerint. Nam nec hae diuturnae poffideri queunt.

3) *Ex empto actione is, qui emit, vtitur. Et inprimis fciendum eft, in hoc iudicio id demum deduci, quod praeftari conuenit. Cum enim fit bonae fidei iudicium,* nihil magis bonae fidei conuenit, quam id praeftari, quod inter contrahentes actum eft: *Quod fi nihil conuenit, tunc ea praeftabuntur, quae naturaliter infunt huius iudicii poteftate. Et in primis ipfam rem praeftare venditorem oportet, id eft tradere: quae res, fi quidem dominus fuit venditor, facit & emptorem dominum: fi non fuit, tantum*

eundem priori hanc ob rationem praeferendum iudicat, quia per praesentem dominii translationem, seu traditionem a venditore omnis facultas moralis in rem abeat; id autem non fieri per promissionem de vendendo. Vbi nescio, an *Is* satis sibi constet. Equidem *promissio de vendendo* venditio non est. *Ipse* tamen dicto loco asseruerat, dominii translationem fieri posse ipso contractus momento, etiam citra traditionem. Ergo tali venditione celebrata, nihil facultatis moralis circa eam rem remanet penes venditorem, quam quod tantummodo tendit ad curandum, vt res in manus emtoris perueniat. Et consequenter, si quos praeterea actus circa eandem rem venditor exercuerit, nullo iure nitentur, adeoque fraudi esse ei non poterunt, qui prius ius in ea re quaesitum habuit. Quibus positis, valde dubium est, an fauor possessionis contra ius traditae priori emtori semper nocere queat. Porro quia ius in re nuda possessionis amissione non extinguitur, & vero contingere potest, vt quis rem alienam bona fide possideat; ideo dum eiusmodi possessor rem tertio vendit, domini ius non suffocat, nec plus in emtorem iuris transferre potest, quam ipse habuit [8]. Ergo quanquam emtoris intentio sit dominium rei adquirere; tamen quia saepe a sciente aut ignorante res aliena venditur, sufficit, si venditor emtori tradiderit vacuam rei istius possessionem, eumque constituerit in conditione vsucapiendi [9], eique euictionem praestet [10] vbi res fuerit vindicata. Add. PLAVTVS Persa Act. IV. sc. 4. & t. t. *D. de Euictionibus.*

§. VI. EST ET peculiare genus emtionis, qua non certa res, sed probabilis tantum spes emitur; cui ex conuentione contrahentium pretium

 consti-

tum euictionis nomine venditorem obligat: si modo pretium est numeratum, aut eo nomine satisfactum.

4) Idem obtinet, licet emtor cum amissione arrhae velit ab ea recedere. Hoc enim arrhae datione actum non censetur. Theophrastus apud STOBAEVM titulo de legibus notat: *Emtionem venditionem ratam esse ad traditionem, cum venditor arrham acceperit. Sic enim plurimorum legibus institutum esse.* Σχεδὸν γὰρ οὕτως οἱ πολλοὶ νομοθετοῦσιν. H.

5) Itaque vt venditor rem tradere, sic emptor eam accipere, & pretium soluere cogitur. Interdum autem arrhae dantur, de quarum iure in singulari dissertatione scite egit THOMASIVS, qui de iisdem etiam conferri potest in notis ad Institutiones III. 24. p. 227. & ad Pandectas XVIII. I. 196. Quid Iustiniano de iis visum sit, exponitur in princ. Inst. de Emtione venditione. *Nam quod arrhae nomine*, inquit, *datur, argumentum est emptionis & venditionis contractae - - - Ita tamen impune eis [emptori & venditori] recedere concedimus, nisi iam arrharum nomine aliquid fuerit datum. Hoc enim subsequuto, siue in scriptis, siue sine scriptis, venditio celebrata est, is, qui recusat adimplere contractum, si quidem est emptor, perdit quod dedit: si vero venditor, duplum restituere compellitur, licet super arrhis nihil expressum sit.*

6) *Nec videtur abesse [dolus malus] si per eum factum est, aut fiet, quo minus fundum emptor possideat. Erit ergo ex empto actio, non, vt venditor vacuam possessionem tradat; cum multis modis accidere poterit, ne tradere possit: sed vt - - dolus malus eius aestimaretur.* L. 68. §. 2. D. de Contrah. Empt.

7) *Quotiens duobus in solidum praedium iure distrahitur: manifesti iuris est, eum, cui priori traditum est, in detinendo dominio esse potiorem,* L. 15. C. de Rei vindicatione, L. 9. §. 4. D. de Public. in rem actione.

8) *Traditio nihil amplius transferre debet vel potest ad eum, qui accipit, quam est apud eum, qui tradit. Si igitur quis dominium in fundo habuit, id tradendo transfert: si non habuit, ad eum qui accipit, nihil transfert,* L. 20. princ. de Acquir. rer. domin.

9) *Quod sine vllius damno pars, quae putatur esse vendentis, per longam possessionem ad emptorem transit,* L. 43. princ. D. de Adquir. vel amitt. possess.

10) *Siue tota res euincatur, siue pars, habet regressum emptor in venditorem,* L. 1. D. de Euictionibus.

conſtituitur. Neque vitiatur talis emtio, vbi poſtea ipſa res pretium ſuperauerit, aut multum infra [1] fuerit. Sicuti & idem in emtionibus [2] per auerſionem [3], & in auctionibus obtinet [4], quod huiusmodi emtionibus & venditionibus aliquid aleae ſit admiſtum. Vid. *L. 9. princ. D. de Publicanis.* Add. tamen PLINIVS L. VIII. Epiſt. 2. Huc pertinet ludicra venditio, Auguſto in conuiuiis vſurpata, apud SVETONIVM Auguſto c. 75. in fine. De iactu retis a piſcatoribus [5] emto vid. *L. 8. §. 1. D. de Contrah. emt. L. 11. §. vlt. L. 12. D. de Act. emt.* Ex qua orta eſt quondam notiſſima illa lis inter piſcatores Mileſios, & iactus retis emtorem: (PLVTARCHVS Solone [p. 80.] habet, inter Coos piſcatores, & hoſpitem Mileſium: DIOGENES LAERTIVS Thalete, [L. II. §. 28.] inter Ionicos quoſdam adoleſcentes, & piſcatores Mileſios:) qui extractam verriculo piſcatorio menſam auream ſuam eſſe oportere ex lege emtionis contendebat; ſe enim omnia, quae extraherentur, ſeu fortunam iactus redemiſſe. Piſcatores contra excipiebant, ſuper ſola piſcium captura fuiſſe conuentum. Et recte quidem. Nam in omni contractu interpretando oportet reſpicere mentem contrahentium. Atqui heic non vtique de extrahendo auro, ſed de piſcibus fuerat cogitatum. Nec obſtat, quod heic alea quaedam verſetur. Nam illa extenditur tantum ad quantitatem piſcium extrahendorum; non autem ad quoduis genus rerum, quod inuſitato caſu in rete incidere poteſt. Ergo menſa illa ſequebatur legem theſaurorum [6]. Illa autem oraculi deciſio, qua ſapientiſſimo eandem adiudicabat, non obſcure ſacerdotum redolet aſtutam auaritiam; eaque ſibi tam pulcram praedam conciliatum ibant; iuxta illud SOPHOCLIS Antigone: [p. 257. Edit. H. Steph.] Τὸ μαντικὸν γὰρ πᾶν φιλάργυρον γένος. *Vates omnes captant pecuniam* [7]. Quis enim mortalium principis ſapientiae titulum velit agnoſcere? vid. VALER. MAXIMVS L. IV. c. 1. §. 7. inter externa. MORNACIVS ad L. 12. *D. de Action. emt.*

§. VII. SOLET & hoc loco agi de monopoliis, anne illa omnia cum iure naturae pugnent? Nam & inuiſum eſt illud nomen, & leges multarum ciuita-

§. VI. 1) Imo etſi prouentus inde nullus eſſet. *Aliquando tamen & ſine re venditio intelligitur: veluti, cum quaſi alea emitur, quod fit, cum captus piſcium, vel auium, vel miſſilium emitur. Emptio enim contrahitur, etiamſi nihil inciderit: quia ſpei emptio eſt,* L. 8. §. 1. D. de Contrah. empt.

2) Etiamſi quantitas demonſtrationis tantum gratia ſit expreſſa. Vbi tamen quidam (vid. FRANTZKIVS ad tit. *D. de Action. emt. vendit. n. 119.*) ex *L. 42. d. tit.* contendunt, diſtinguendum eſſe, an maior quantitas reperiatur, & commodum eſſe emtoris; an minor, & venditorem ſupplere debere, quod quantitati expreſſae deeſt. Hunc enim merito ſibi imputare, quod maiorem quantitatem expreſſerit, & teneri vel propter dolum, ſi ſciuit; vel propter culpam, ſi ignorauit, quod ſcire facile poterat. Emtoris vero ignorantiam eſſe probabilem. H.

3) Cuius iam in Iure Romano mentio fit. *Res in auerſione empta, ſi non dolo venditoris factum ſit, ad periculum emptoris pertinebit: etiamſi res adſignata non ſit.* CVIACIVS Obſ. VIII. 15.

4) Quoniam id iuſtum & verum rei pretium cenſetur, quod populo ad licitationem admiſſo fuit conſtitutum; & iniquum videtur, iis ſuccurri, qui ſtudio vincendi inſaniunt; cum nulla volenti fiat iniuria. Adde, ſi plures res auctioni ſubiiciantur, vtut vna vel altera earum vilior vendatur, ita alias calore licitantium carius emi. Apud Romanos venditio ſub haſta retractari haut poterat, ſi ſubhaſtationem praeceſſiſſet publica rei aeſtimatio aliaque ſolennia adhibita fuiſſent. *L. 16. C. de Reſcind. vendit.* Quod hodie moribus Gallorum, Luſitanorum, Hollandorum obtinet, ceu apud quos ſubhaſtationes accuratiſſima ſolennitate peraguntur. Vid. GROENWEG. ad d. L. 16. C. & A. MATTHAEI L. I. de Auction. c. 16. n. 37. ſequ. Add. BERLICHIVM Dec. 126. & MEVIVM Part. VII. Dec. 206. H.

ciuitatum id grauiter notant. Heic multa ex inuidia monopoliorum eximenda [1], quae talia reuera non sunt. Nam sane id nullo iure est prohibitum, neque monopolii nomine venire potest, si vnicus ciuis in aliqua vrbe certum genus mercium solus norit conficere, aut si quis in agro suo certum genus fructuum solus habeat [2]: aut si in sola aliqua regione certa quaedam res proueniat. DIODORVS Siculus L. V. c. 10. *Cum nullibi terrarum alumen proueniat, quod magnum tamen vsum habet, non abs re monopolium habent Liparaei, auctisque pro arbitrio pretiis, incredibiles inde quaestus faciunt.* Monopolium quippe hoc inuoluit, vt alii quoque potuerint habere facultatem istiusmodi merces vendendi, nisi quis soli sibi earundem vendendarum facultatem arripuisset. Sed nec ille monopolium exercet, qui ex remota aliqua regione solus merces quasdam aduehit; modo reliquis non sit prohibitum, quo minus & ipsi illas eodem petant. Sic & hoc licite fieri potest; vt populus, cui peculiaris cuiusdam mercis copia est, cum altero populo paciscatur, quod ipsi soli id genus mercium velit [3] vendere [4]. Nam vtique cuilibet sua licet vendere, quando, & cui velit; nisi forte illa nobis supersint, alter autem iis carere nequeat. Quo casu lex humanitatis requirit, ne aliis tali pacto sua conditio reddatur deterior. At vero si quis citra tale pactum cum domino mercium proprio ausu viam sibi ad monopolium velit sternere, alios per vim aut clandestinas machinationes eodem accedere prohibendo, quo reliqui omnes ab ipso emere necessum habeant; hunc & in legem humanitatis peccare, & caeterorum libertatem proterue inuolare manifestum est. Circa monopolia autem, quae exercentur aduersus ciues, obseruandum, non esse illicitum, si non cuiuis quoduis negotiationis genus exercere conceditur; sed illis duntaxat, quia ad idem exercendum iuxta instituta ciuitatis sibi ius quaesiuerunt. Quemadmodum in plurimis rebuspublicis Europaeis certa quaedam praestitisse oportet eum, qui mercaturam aut opificium aliquod colere vult; nec sufficit eius negotii solam obtinere scientiam. Sed & fieri potest, vt a summa potestate vni ciui, aut societati mercatorum indulgeatur certum genus mercium ex certis locis aduehere,

 exclusis

5) *Veluti cum futurum iactum retis a piscatore emimus, aut indaginem plagis positis a venatore, vel pantheram ab aucupe.* L. 11. §. 18. D. de Action. empti & venditi.

6) Vid. supra L. IV. c. 6. §. 13. Conf. BRVNNEMANNVS *ad l. 8. D. de Contrah. emtion. n. 10.* Caeterum interdum dubitatur, vtrum emtio spei sit contracta. Vbi tenendum, si venierint res naturaliter futurae, verbi gratia, fructus, emtionem rei intelligi; sin apparenter tales, aut quae ratione contrahentium tantum futurae dicuntur, spem emtam censeri *L. 8. pr. & §. 1. D. de Contrah. emt.* LAVTERBACHIVS Tract. synoptic. ad d. tit. §. 1. n. 10. vbi alios profert. H.

7) Conf. van DALE in Operibus suis de Oraculis, & de Idololatria & superstitione.

§. VII. 1) Lucidioris doctrinae causa distinguendum, an monopolium exerceatur in naturali statu, an in ciuitate: deinde in hac, an a summo imperante, an a subditis, iisque vel singulis, vel in vniuersitates collectis: postremum an in necessariis rebus, an in aliis, maxime ad voluptatem facientibus. H.

2) Quo pertinet etiam, si summus imperans reditus quosdam ex certis regalibus percipiat; & exteros similes res importare vetet. Ita in Gallia sal, ex Aquitania in Belgicam ac Celticam fere omnem subuectum, in regia horrea certis locis disposita reconditur, poena capitis in eos sancita, qui alicunde, quam ex illis horreis emerint. THVANVS L. V. Histor. ad A. MDXLIIX. H.

3) Vid. supra L. III. c. 3. §. 6. & Lib. IV. c. 5. §. 10.

4) Talia pacta Batavi cum Indiae populis inierunt. GROTIVS L. XI. Histor. Belgic. ad A. MDCII. Vid. supra L. III. c. 3. §. 6. L. IV. c. 5. §. 10. H.

exclusis reliquis; cuius priuilegii concedendi variae possunt esse causae. Nam commercia, quae ad loca remotissima instituuntur, priusquam rite stabiliantur, magnos requirunt sumtus; & ancipiti euentui initio sunt obnoxia. Ergo auctoribus talium commerciorum cauendum est, ne quod ab ipsis constitutum magno cum periculo & sumtu fuit, alii gratis intercipiant. Ac praeterea eiusmodi societates priuilegiatae opibus suis reipublicae exigente necessitate felicius possunt succurrere, quam singuli. Videntur etiam meliori fide commercia tractari, ac maiorem copiam mercium hoc modo posse aduehi. Neque de tot fraudibus, & compendiis cogitare necessum habent, quorum lucrum in commune velut aerarium redactum aequalibus portionibus distribuitur [5]. Ast illud prudentiae rectoriae circa concedenda eiusmodi priuilegia conuenit, vt ea non dentur, nisi circa res, quae ex remotissimis locis, & qua cum periculo aditus patet, aduehuntur; & quae non tam ad necessitates vitae, quam ad culturam eius superuacuam spectant. Neque mercatoribus indulgendum, vt pro lubitu suo talium rerum pretia queant intendere. Sed & contra rationem est, paucis ciuibus occasionem praebere enormes corradendi opes ex fortunis caeterorum, quando ex istis in rem publicam nulla singularis vtilitas redundat. Denique & illa monopoliorum genera vix videntur iniquitate carere posse, si quando opifices aut agricolae merces, industria sua confectas, aut in fundis suis natas certis cogantur vendere, qui deinde easdem inter alios, ciues cumprimis, distrahant. Hoc modo enim opes ciuitatis in paucos confluere non sine oppressione caeterorum patet. Obiter & hoc obseruandum, a GROTIO L. II. c. 12. §. 16. pro monopoliis non satis recte adduci exemplum de Iosepho, Aegypti prorege. Nam neque rex prohibuerat, quominus alii fertilibus annis possent frumentum colligere; & nemini interdicebatur vendere, si quid sibi superesset. Sicuti nec Alexandrinis apud STRABONEM L. XVII. [p. 549. Ed. Geneu. Casaub. 798. Ed. Paris. 1149. Ed. Amst.] μονοπωλείαν mercium Indicarum & Aethiopicarum priuilegium aliquod, sed situs loci attribuit. Ast vero a priuatis monopolium proprie dictum, quodque vim priuilegii habeat, institui nequit. Quo modo enim priuatus directe possit prohibere, ne alii quoque ciues certum genus mercium tractent, cui neque imperii quid competit, neque vim adhibere licet? Igitur a priuatis exerceri duntaxat possunt monopolia spuria, quae vim iuris aut priuilegii non obtinent, sed clandestinis fere fraudibus, & conspirationibus constant. Puta, si qui astu prohibent, ne reliqui ciues ad ea loca, vnde ipsi suas merces petunt, accedant; aut ne alii in nostrum forum tales merces aduehant, aut si qui coitione facta omnes eius generis merces coëmunt [6], premuntque, vt sic raritate earundem procurata, iniquo illas pretio vendant. In hos quadrat illud Apollonii Thyanaei

5) H. GROTIVS d. L. XI. inter causas Indicanae Societatis a Belgis refert, *quod multa mercatorum collegia Indiam frequentarint, quorum aemulationes illic rerum pretia accenderent, hic* (in Belgio) *contra imminuerent, neque possent diuersi & infirmi conatus Hispanis viribus obniti.* Confer. idem GROTIVS L. XV. Histor. Belgic. ad A. MDCVI. p. 496. H.

6) In L. 2. D. de lege Iulia de annona est: *Lege Iulia de annona poena statuitur aduersus eum, qui contra annonam, fecerit, societatemque coierit, quo*

anaei apud PHILOSTRATVM L. I. c. 12. *Ἡ γῆ πάντων μήτηρ. δικαία γάρ· ὑμεῖς δὲ ἄδικοι ὄντες πεποίηϑε αὐτὴν αὐτῶν μόνων μητέρα. Terra communis omnium mater est, quia iusta est: vos autem iniusti exsistentes, eam vestram duntaxat matrem fecistis.* Talium improbitas non minus coërcenda, atque illorum, qui, vt in Velabro olearii, de compacto id agunt, vt rerum pretia supra modum accendantur, dum clanculum inter se paciscuntur, ne quis infra conuentum pretium merces vendat [7]. Quam nequitiam operarii & opifices interdum imitantur. Add. PLINIVS L. IIX. c. 37. de Erinacio L. vn. C. de Monopol. L. 6. D. de Extraord. crimin. & CVIACIVS X. obs. 19. Minus vituperabilis solertia Thaletis circa conducenda omnia *ἐλαιουργεῖα*, olearia, cum ex astrologia magnam olei vbertatem futuro anno praeuidisset. ARISTOTEL. Polit. L. I. c. 7. (11.) DIOGENES LAERT. L. I. §. 26.

CAPVT

quo annona carior fiat. Est in tales grauis inuectiua CHRYSOSTOMI Homil. 39. ad 1 Corinth. 15. Idem Homil. 17. ad 1 Corinth. 8. *Ὅταν δὲ καὶ ἀποκλείῃς σῖτον, καὶ τὴν τιμὴν ἐπιτείνῃς, καὶ ἑτέρας καπηλείας ξένας ὁδοὺς ἐπινοῇς, ποίαν ἕξεις σωτηρίας ἐλπίδα λοιπόν; At vero cum & frumentum comprimis, & pretium auges, & inusitatas cauponandi rationes comminisceris, ecqua iam tibi salutis spes futura est?* H.

7) Similis improbitas in *L. vn. C. de Conditis in publicis horreis* occurrit, cuius suasor in crimen Dardanariatus incidisse videri posset, si quid sub Imperatoribus valuissent leges in libera Republica latae.

* *

CAPVT VI.

DE LOCATIONE CONDVCTIONE.

LOCATIO conductio, qua pro mercede alteri vſus rei aut opera adducitur [1], emtioni venditioni eſt vicina [2], iisdemque fere regulis conſiſtit [3]. Reſpondet enim penſio, ſeu merces pretio; & dominium quod emtione adquiritur, facultati rei vtendi. Et vti emtio perfecta eſt, quando de pretio conuenerit; ſic & locatio, vbi de mercede [4]. *L. 2. D. Locati.* Quae tamen quomodo & tacite prorogetur [5], vid. *L. 13. §. 11. L. 14 D. h. t.* Et vti ſi res in venditoris gratiam ematur, vilius, ſi in alterius gratiam vendatur, carius ſolet emi: ita & in locatione conductione, qui velut ſuperuacuus conducitur, modica mercede contentus eſſe cogitur; qui vltro ambitur, magni ſuam operam imputare poteſt. Denique ſicut in emtione pretium indicare eſt regulariter penes venditorem (PLAVTVS Perſa [Act. IV. ſc. 4. v. 37.] *tua merx eſt, tua indicatio eſt.*) vltimum autem de eo ſtatuit emtor: ita & in locatione

§. I. 1) Hine locatio alia eſt rei ſiue faciendi; vbi qui rem dat locator; qui vtendam accipit & mercedem praeſtat, conductor; ſingulatim aedium inquilinus, praediorum colonus vocatur. Alia operis; vbi qui opus aliquod ſiue ἀποτέλεσμα faciendum ſuſcipit, diuerſo reſpectu locator & conductor nuncupatur, locator ſcilicet operarum ſuarum, & conductor operis. Alia denique operarum; vbi qui praeſtat operas, locator; cui praebentur conductor dicitur. Porro locatio eſt vel publicarum rerum vel priuatarum. Ita apud Romanos a Cenſoribus locabantur, partim ſarta tecta operum publicorum per Italiam; partim vectigalia fluminum, portuum, hortorum, fodinarum, agrorum; denique omnia, quae ditione Romana continebantur. Vt notauit POLYBIVS L. VI. Hiſtor. c. 15. Conf. A. MATTHAEI L. I. de Auction. c. 1. A modo etiam diſtinguitur locatio: fit enim vel auerſione, cum res plures aut opus vno pretio locantur: vel in ſingulas operas, ſingulosue pedes aut menſuras. *L. 35. pr. & leg. ſequu. L. 51. §. penult. L. 58. in fine locati. L. f. §. f. ad L. Rhodiam de Iactu.* Ad priorem modum pertinent redemtores. Nam ita Feſtus: *Redemtores proprie atque antiqua conſuetudine dicebantur, qui cum quid publice faciendum aut praebendum conduxerant effecerantque, tum demum pecunias accipiebant.* His ſimiles hodie ſunt admodiatores atque arendatores. Ratione temporis alia locatio fit in breue tempus, alia in longius: & quidem apud Romanos vt plurimum in quinquennium ſiue luſtrum. V. VARRONEM L. V. de Lingua Latin. *L. 24. §. vlt. L. 33. L. 60. Locati conducti L. 3. §. 6. Cum quinquennium D. de Iure fiſci.* Haec locutio barbara Latinitate dicta *ad firmam* maxime ſi fieret in perpetuum. V. DOMINICVS de Praerogatiu. allodior. c. 17. §. 5. & ſequ. H.

2) Hine verbum emendi & vendendi ſaepe locationem conductionem ſignificat. Ita mancipes & publicani etiam emere & redimere, dicebantur. CICERO V. Verrinar. locationem decumae aliquoties venditionem vocat, & qui opus faciendum conducunt, ſaepius redemtores quam conductores appellantur. Contra locandi quoque verbum pro emtione vſurpatum, legimus: vt Nonius notat ex illo Plauti in Aulularia: *caedundum*

tione contingit. Quo facit illud ARISTOTELIS Nicom. IX. 1. *Τὴν ἀξίαν δὲ ποτέρου τάξαι ἐστί; τοῦ προϊεμένου, ἢ τοῦ προλαβόντος; ὁ γὰρ προϊέμενος ἔοικεν ἐπιτρέπειν ἐκείνῳ. Dignitatem rei statuere vtrius est? eiusne qui prius contulit, an eius, qui prius accepit? ille enim qui confert, ei videtur permittere. Id quod etiam aiunt Protagoram facere consueuisse; cum enim qualiacunque docuisset, ei qui didicerat iubebat aestimare, quanti viderentur esse digna ea, quae sciebat, & tantum accipiebat.* Quanquam de Protagorae more ita ipse apud PLATONEM in Dialogo cognomine [pag. 228. D. Edit. Francof. Wechel.] *Exactionis meae haec est conditio; postquam aliquis a me didicit, si vult ille quidem, retribuit quantum exigo argentum. Sin minus, ingressus templum iureiurando praestito aestimat, quanta mercede digna sibi mea documenta videantur, tantamque exponit* [6]. Enimuero sicut qui merces emit, non prius constituto certo pretio, intelligitur se obligare ad dandum commune istarum pretium: ita & qui alteri operam suam accommodat [7], antequam merces fuerit determinata, aequitati conductoris id committit, ita tamen, vt non minus detur, quam communiter solet dari. Vid. Matth. XX, 4. 7. Cauillatorius autem est modus soluendi operam delectabilem, cuius mentio fit apud ARISTOTELEM Nicom. IX. c. 1. & PLVTARCHVM de Auditione [p. 41. D.] & de Fortuna Alexandri. [Orat. II. princ. p. 333. 334.] Citharoedo quis quanto melius caneret, tanto plura pollicitus fuerat: cum repeteret mane, quod fuerat ipsi promissum, voluptatem [8] pro voluptate reddidisse se dixit. Sed recte ARISTOTELES: *Ὅμοιον τῷ μηδὲν γίγνεσθαι, ὅταν οὗ ἐφίεται μὴ τυγχάνῃ. Perinde est ac si nihil fiat, cum id non consequitur quispiam, quod cupit.* Rectius similem cauillationem adhibuit Bocchoris apud PLVTARCHVM Demetrio [p. 901. D.] *Quum quidam amaret Thonidem meretricem, poposcit illa ingentem pecuniae summam. Adolescens inde, quum in somnis sibi visus esset cum illa concumbere, liberatus est libidine. Ob id mercedem ab illo institit*

dundum agnum ego conduxi. Quae omnia obseruauit A. MATTHAEI L. II. de Auction. c. 5. n. 11. H

3) „Locatio & conductio proxima est emptioni & venditioni, iisdemque iuris regulis consistit. Nam vt emptio & venditio ita contrahitur, si de pretio conuenerit; sic & locatio & conductio ita contrahi intelligitur, si merces constituta sit, & competit locatori quidem locati actio, conductori vero conducti; *princip. Instit. de Locat. conduct.* Quaeri solebat de locatione & conductione, si forte rem aliquam vtendam siue fruendam tibi aliquis dederit. *§. 2. eod.* At cum do vt facias; si tale sit factum, quod locari solet, puta: vt tabulam pingas, pecunia data, locatio erit.“ *L. 5. §. 2. D. de Praescr. verbis.*

4) „Qui impleto tempore conductionis, remansit in conductione, reconduxisse videbitur.... Quod autem diximus, taciturnitate vtriusque partis colonum reconduxisse videri, ita accipiendum est, vt in ipso anno, quo tacuerunt, videantur eandem locationem renouasse, non etiam in sequentibus annis.“ *L. 13. §. 11. D. Locati conducti.*

5) HYGINVS de Limit. constitut. *Quos dominus in possessionibus suis manere passus est, eorum conditionem mutasse non videtur.* H.

6) Vid. CVIACIVS Obseru. XXIII. 31. „Et vt in Emptione Venditione pretium naturaliter in immensum intendere licet, sic in Locatione-conductione merces in quamuis quantitatem excrescere potest. Quemadmodum in emendo & vendendo naturaliter concessum est, quod pluris sit minoris emere; quod minoris sit, pluris vendere, & ita inuicem se circumscribere: ita in locationibus quoque & conductionibus iuris est,“ *L. 22. §. 3. D. Locati conducti.*

7) Sicut enim nemo donare, ita nec gratis operam praestare censetur. Quod interdum etiam ex quarundam personarum conditione colligitur, de quibus v. Iacob GOTHOFRED. de Salario c. 2. §. 15. & sequ. c. 3. per tot. c. 5. §. 12. Hinc valet etiam incerti promissio, quicquid aliqui ex disciplina Romani iuris dixerint. Add. l. l. Paroem. iur. Germ. 42. MEVIVM ad L. III. Iur. Lubec. tit. 8. art. 7. H.

8) Quum Citharoedus ex spe praemii cepisset.

inſtitit Thonis iudicio exigere. Cognita cauſa iuſſit Bocchoris illi, quantum poſtulauerat Thonis argenti, in vaſe numeratum huc atque illuc manu iactare, ac meretricem vmbra frui. Quanquam ſententiam hanc arguit Lamia iniquitatis. *Neque enim*, inquit, *ademit meretrici vmbra pecuniae cupiditatem, ſomnium vero amore adoleſcentem expediuit.* Illud quoque ineſt huic contractui, vt ſi quid detrimenti acciderit conductori, dum opus abſoluere nititur, ipſius damno, non locatoris ſit [9]. Vid. *L. 2. §. 1.* [10] *L. 6. D. de Lege Rhodia* [11]. Eſt & notatu digna lex de architectis apud Epheſios quondam recepta, vbi ſi ſupra quartam partem ſumtuum, quos architectus praedixerat, in opus foret impenſum, de ſuo id iſte praeſtare tenebatur. Apud VITRVVIVM de Architect. L. X. praefat.

§. II. ILLA heic quaeſtio expedienda: num caſus, qui intercipiunt vſum rei, aut deteriorem reddunt, conductori, an locatori ſint damno, ac de penſione poſſint detrahi? Alii paucis reſpondent [1], vti res domino perit; ita naturaliter & citra pacta adiecta ſterilitatem, & alios caſus, qui vſum intercipiunt, eſſe damno conductoris; & locatorem ius habere a conductore penſionem conuentam exigendi, etiamſi hic fortaſſe minus, quam quanta eſt penſio, ex re conducta fructuum perceperit. Locatorem quippe dediſſe conductori facultatem vtendi re ſua, cuius fructuum ſpes eo tempore, quo contractus inibatur, tanti aeſtimabatur, adeoque cum iſte ſuum praeſtiterit, hunc quoque penſionem, quam promiſit, praeſtare aequum eſſe. Quanquam ſubtilius haec quaeſtio videatur deducenda. Id igitur certum eſt, quando res citra conductoris culpam plane periit [2], non ſolum hunc non teneri ad eandem reſtituendam, ſed & ex eo tempore penſionem ceſſare. Nam vt integra merces poſtulari queat, praeſupponitur, rei exſiſtentiam per totum tempus contractus durare. Re ergo non amplius exſiſtente, contractus exſpirat. Vid. *L. 9. §. 4. D. Locati.* Huc facit inſtitutum Seſoſtris, regls Aegyptii, quo ſi cui de aſſignata

9) Hinc equus, quo colonus in commodum locatoris vſus, colono periit, vt pronunciatum apud MEVIVM Part. 5. Dec. 189. H.

10) *Nam & ſi faber incudem, aut malleum fregerit, non imputaretur ei, qui locauerit opus.* vbi ſupra.

11) *Nauis aduerſa tempeſtate depreſſa, ictu fulminis deuſtis armamentis, & arbore, & antemna,* Hipponem *delata eſt, ibique tumultuariis armamentis ad praeſens comparatis,* Oſtiam *nauigauit, & onus integrum pertulit. Quaeſitum eſt, an hi, quorum onus fuit, nautae pro damno conferre debeant?* Reſpondit, *non debere: hic enim ſumptus inſtruendae magis nauis, quam conſeruandarum mercium gratia factus eſt.*

§. II. 1) Inter quos eſt GROTIVS L. II. c. 13. §. 18. Vid. Cl. BARBEYRACVS in nota 1.

2) *Si ager terrae-motu ita corruerit, vt nusquam ſit, damno domini eſſe: oportere enim agrum praeſtari conductori, vt frui poſſit.* L. 15. §. 2. D. in fine Locati conducti. *Si capras latrones citra tuam fraudem abegiſſe probari poteſt, iudicio locati caſum praeſtare non cogeris: atque temporis, quod inſecutum eſt, mercedes, vt indebitas, recuperabis.* L. 9. §. 4 D. eod.

3) Eſt qui diſtinctionem hanc commentitiam vocat. Ego nihil cauſae video, quamobrem ea retineri non debeat. H.

4) *Qui fundum, fruendum, vel habitationem alicui locauit, ſi aliqua ex cauſſa fundum vel aedes vendat, curare debet, vt apud emptorem quoque eadem pactione & colono frui & inquilino habitare liceat: alioquin prohibitus is, aget cum eo ex conducto,* L. 25. §. 1. D. Locati.

5) „Habitatores non, ſi paulo minus commode aliqua parte coenaculi vterentur, ſtatim deductionem ex mercede facere oportet: ea enim conditione habitatorem eſſe, vt, ſi quid tranſuerſarium

ſignata agri portione vis fluminis quid abraſiſſet, penſio impoſita proportionaliter minuebatur; apud HERODOTVM Euterpe. [ſeu L. II. pag. 81. Ed. H. Stephani.] Deinde diſtinguendum eſt inter res [3], quarum certum, & definitum vſum locator praeſtare poteſt & debet: & inter eas, quarum vſus, quoad quantitatem eſt incertus, & aliquid aleae habet; adeoque in certa quantitate a locatore praeſtari non ſolet, nec debet. Prioris generis eſt, verbi gratia, domus ad inhabitandum conducta, cui vſui vt ſit idonea locator efficere debet [4]. Inde ſi illa vi turbinum ſit deiecta, aut ob vicinum incendium ruinis deformata, conductor de mercede detrahit, quantum vſus domus ipſi factus fuit deterior. Nam penſio ſeu merces fuit determinata ſecundum iſtum vſum, quem eo, qui in praeſens erat, modo comparata domus per totum conductionis tempus exhibere poterat. Vſu ergo citra conductoris culpam deminuto, penſionem quoque pro rata deminui par eſt; niſi in priſtinam integritatem domus ſtatim reparetur citra notabile incommodum [5] & detrimentum conductoris. Vid. *L. 15. §. 1.* [6] *L. 30. D. h. t.* [7] Sic ſi inquilinus, aut colonus ex conducta domo, agroue fuerit eiectus [8], itidem penſionem non deberi conſtat; quia hoc caſu moraliter res domino periit; quousque hoſtes iterum ſint expulſi [9]. Fructus autem iam collecti, vbi ab hoſte fuerint ablati, conductoris damno ſunt. Circa conductionem autem operarum obſeruandum; ſi quis momentaneam & velut tranſeuntem alicuius operam conduxit, vbi hic caſu aliquo impeditus fuerit, quo minus conuentam operam repraeſentare poſſet, conductor mercedem ſoluere non tenetur [10]. Verum ſi quis continuam alicuius operam conduxit, vbi hic ad modicum ſaltem tempus morbo aut alio caſu ad opus faciendum inutilis fuerit redditus [11], humanum eſt, ipſum ſua functione non eiicere, nec de mercede quid detrahere, praeſertim vbi ſpes ſit, iſtam, quae caſu intercepta eſt, operam ſubſecuta diligentia penſari poſſe [12], aut vbi antegreſſa opera talem humanitatem merita ſit.

ſarium incidiſſet, quamobrem dominum aliquid demoliri oporteret, aliquam partem paruulam incommodi ſuſtineret; non ita tamen, vt eam partem coenaculi dominus aperuiſſet, in qua magnam partem vſus habitator haberet." *L. 27. princ. D. Locati conducti.*

6) „Ex conducto actio conductori datur. Competit autem ex his cauſſis fere: vt puta, ſi re, quam conduxit, frui ei non liceat, forte quia poſſeſſio ei aut totius agri, aut partis non praeſtatur, aut villa non reficitur, vel ſtabulum, vel vbi greges eius ſtare oporteat, vel, ſi quid in lege conductionis conuenit, ſi hoc non praeſtatur, ex conducto agetur."

7) „Si vitiatum aedificium neceſſario demolitum eſſet, pro portione, quanti dominus praediorum locaſſet, quod eius temporis habitatores habitare non potuiſſent, rationem duci & tanti litem aeſtimari."

8) Vid. *L. 33. D. in fine & L. 35. princ. D. eod.*

9) CICERO in Orat. de Prouinc. Conſular. *Qui publico frui non potuit, hic tegitur ipſa lege Cenſoria.* H.

10) Si tamen caſus contigit circa opus ipſum, notandae *L. opus 36. L. ea lege. 51. §. 1. L. 59. L. fin. D. Locati conducti.* H.

11) Vid. *L. 4. §. 5. D. de Statu Lib.*

12) *Nam*, vt COLVMELLA ait, L. XII. de Re ruſtic. c. 1. *ex huiusmodi cura naſcitur beneuolentia, nec minus obſequium. Quin etiam fidelius, quam prius, ſeruire ſtudent, qui conualuerint, cum eſt aegris adhibita diligentia.* Vid. Iacob GOTHOFRED. de Salar. c. 6. §. 18. Clericus beneficiarius aegrotus integre percipit fructus beneficii ſui. c. 1. X. de Clericis aegrotant. vbi plura notat GONZALEZIVS. Militibus captiuis menſtrua ſtipendia hodie non detrahi, teſtis eſt GROENEWEGIVS ad *L. 1. C. de Re militari.* H.

§. III. At vero circa illas res, quarum prouentus incertus est, quales sunt agri, horti, vineae, flumina ad piscandum, & similia, vti exuberans prouentus conductoris lucro, ita malignus eiusdem damno est; nec stricto iure de pensione ob sterilitatem quidquam detrahendum, praesertim cum vnius anni sterilitas alterius vbertate soleat pensari. Non est enim boni patrisfamilias eiusmodi res ad vnum duntaxat annum locare, aut conducere. Vid. *L. 16. §. 4. D. h. t.* Neque opponi potest heic tritum illud: cum damno alterius neminem fieri debere locupletiorem. Nam idem posset occinere locator in vbertate insigni ad agendam pensionem; qui tamen non auditur. Et quia inaequales solent esse diuersorum annorum prouentus, ideo locator certum quid, & mediocre mauult habere, quam ab incerta annorum vbertate dependere. Contra conductor certum vult expendere, spe lucri incerti; quae si ipsum fefellerit, sibi debet imputare [1]. Recte tamen adhibetur heic temperamentum propositum in *L. 15. §. 2. D. h. t.* [2] vbi damno locatoris esse dicitur, *si fructus sint corrupti vi fluminum, graculorum, sturnorum, si incursus hostium fiat, si vredo fructum oleae corruperit, aut solis feruore non adsueto* id contigerit. Ratio additur, *ne colonus supra damnum seminis amissi mercedes agri praestare*, adeoque duplex damnum ferre *cogatur*. *Si qua tamen vitia ex ipsa re oriantur, aut si nihil extra consuetudinem contigerit, damnum coloni esse.* Vbi adparet, temperamentum aequitatis consistere in diuisione casuum, queis fructus possunt intercipi, in frequentiores & rariores [3]. Iungatur *L. 25. §. 6. D. h. t.* vbi recte additur; *modicum damnum aequo animo debet ferre colonus, cui immodicum lucrum non aufertur.* Alioquin enim si ob quoduis damnum aliquid pensioni foret detrahendum,

§. III. 1) Continuis tamen sterilitatibus se de remissionibus cogitare cogi Plinius ait Epist. L. X. 24. etsi post magnas remissiones adhuc reliqua creuisse, adfirmet L. IX. Epist. 37. Sed videtur id Plinius fecisse laudis studio. Gloriatur enim Lib. VIII. Epist. 2. regione tota & nouitatem remissionis cuiusdam suae & formam laudari. Forsitan ideo simul hae remissiones ab eo factae sunt, ne coloni, persolui reliqua posse desperarent.

2) Seruius *omnem vim, cui resisti non potest, dominum colono praestare debere ait: vt puta fluminum, graculorum, sturnorum, & si quid simile acciderit; aut si incursus hostium fiat. Si qua tamen vitia ex ipsa re oriantur, haec damno coloni esse: veluti si vinum coacuerit: si raucis aut herbis segetes corruptae sint. Sed & si labes facta sit, omnemque fructum tulerit; damnum coloni non esse, ne supra damnum seminis amissi mercedes agri praestare cogatur. Sed & si vredo fructum oleae corruperit, aut solis feruore non adsueto id acciderit, damnum domini futurum. Si vero nihil extra consuetudinem acciderit, damnum coloni esse. Idemque dicendum, si exercitus praeteriens per lasciuiam aliquid abstulit.* L. 25. §. 2. D. eodem. Vid. Cviacivs Obseru. XV. 28. Hotmanvs Obseru. IV. 7. Menagivs Amoenit. Iur. Ciu. c. 38. Vis maior, *quam Graeci θεοῦ βίαν, id est,* vim diuinam *adpellant, non debet conductori damnosa esse, si plus, quam tolerabile est, laesi fuerint fructus: alioquin modicum damnum aequo animo ferre debet colonus, cui immodicum lucrum non aufertur:* L. 25. §. 6. D. Locati conducti. Add. Titivs Obseru. ad Lauterb. DCX. & Cornelius van Bynkershoek Obseru. L. II. c. 13.

3) Ita, vt *frequentiorum* nomine & soliti & insoliti, *rariorum* autem adpellatione insolitissimi veniant. Ad *soliteos igitur* pertinebit Naufragium, Tempestas, Mors, & Cessiones, quae a debitoribus fiunt bonorum. Insolitorum exempla praesto, si amplioris magnitudinis grando cadat, cuius lapides gallinarum oua superent, si flumina tanto impetu alueos excedant, vt nemora frangant, vt montes subruant, tecta decutiant, homines & armenta obruant. *Insolitissimus* tandem casus est, qui in omni hominum memoria est inauditus, vt ne prudentissimi quidem de eo cogitare potuerint. Talis casus est nauis in balaenam sub fluctibus latitantem incidentis, vel currus onusti, qui violentia ventorum de ponte in flumen praecipitatur, vel famis non vulgaris sed inauditae, quae nihil homini relinquat, praeter hominem. Vid. Celeb. Otto

dum, perplexarum litium magna ſeges eſſet pullulatura. Et ideo penſiones fundorum ad mediocrium annorum prouentus determinantur, ne ex modico damno coloni querelas mouendi cauſam habeant. Quantum tamen praeciſe debeat eſſe damnum, ob quod de penſione aliquid eſt remittendum, ex arbitrio boni viri, conſideratis ſingulis rerum circumſtantiis, quam ex vniuerſali aliqua regula, rectius definietur [4]. Circa colonos & illud eſt obſeruandum, fundos illis quandoque hac lege locari, vt loco penſionis exſoluant id, quod laborem in excolendis iſtis poſitum excedit. Vbi colonus, qui velut mercenarius eſt, pretium ſui laboris primo loco detrahit [5]. Et ſic ſterilitas plerumque eſt damno ſolius domini. Quod ſi autem conductor primus re conducta vti fuerit impeditus quocunque caſu, & locator eandem rem alteri deinceps locauerit, aut quacunque ratione ex eadem vſum, alias conductori debitum, perceperit; is quidquid conſecutus inde fuerit, rependere debebit primo conductori; aut pro penſione in ſolutum accipere, ſi modo hic penſionem ſoluere ſit paratus. Caeterum quid conductor circa rem conductam, & locator circa operam locatam praeſtare debeat, docetur in *L. 9. §. 2. 3. 5. L. 11. L. 12. L. 13. L. 25. §. 3. 4. 7. 8. L. 27. L. 30. §. 4. L. 38. L. 55. §. 1. 2. L. 60. §. 2. L. 61. princ. D. h. t.* [Debet [6] nimirum ad boni patrisfamilias modum re conducta vti & quae ipſius culpa perierunt, reſtituere. Qui autem opus faciendum conduxit, quod ſua culpa corruptum eſt, itidem praeſtat.] Huc quoque ſpectat lex Aegyptiorum de Medicis, qui ſi ex praeſcripto codicis publici aegrotum curaſſent, eo mortuo, indemnes erant; ſin contra praeſcriptum egiſſent, capitis iudicium ſubibant [7]. DIODOR. SICVLVS L. I. c. 82. Obiter quoque no-

5B 3 tari

OTTO de Praeſtat. caſ. ſoliti, inſoliti & inſolentiſſimorum.

4) Senatum Romanum, ſi quae interuenerit calamitas, mercedum parte publicanos releuare, Auctor eſt POLYBIVS L. VI. Hiſtor. c. 15. Caeſar publicanos mercedum parte tertia releuauit, teſte SVETONIO in eius vita c. 20. De Catone CICERO III. de Offic. 22. „Nimis mihi praefracte videbatur aerarium vectigaliaque defendere; omnia publicanis negare, multa ſociis: cum in hos benefici eſſe deberemus: cum illis ſic agere, vt cum colonis noſtris ſoleremus.“ H.

5) Diſtinguendus a colono partiario, qui prouentuum partem tantum tollit, & ſic ſterilitatem cum domino diuidit. Hanc locationem omnium vtiliſſimam cenſet PLINIVS IX. Ep. 37. *Medendi* inquit, *vna ratio, ſi non nummo, ſed partibus locem.* Adfinis locatio, qua res in eodem genere reſtituenda, *Socidam eam* adpellant, de qua exſtat inſignis diſſertatio TABORIS Op. Vol. I. p. 127.

6) Quae verba vncis incluſa, praeeunte Cl. BARBEYRACO, ex Offic. hom. & ciu. L. I. c. 15. §. 10. hic a nobis inſerta ſunt: „Conductor autem omnia ſecundum legem conductionis facere debet: & ſi quid in lege praetermiſſum fuerit, id ex bono & aequo praeſtare. Qui pro vſu aut veſtimentorum, aut argenti, aut iumenti, mercedem, aut dedit, aut promiſit, ab eo cuſtodia talis deſideratur, qualem diligentiſſimus paterfamilias rebus ſuis adhibet: quam ſi praeſtiterit, & aliquo caſu fortuito eam rem amiſerit, de reſtituenda ea non tenebitur.“ *§. 5. Inſt. de Locat. conduct.* Celſus *etiam imperitiam culpae adnumerandam - - - ſcripſit. Si quis vitulos paſcendos, vel ſarciendum quid, poliendumue conduxit, culpam eum praeſtare debere, & quod imperitia peccauit, culpam eſſe: quippe vt artifex (inquit) conduxit.* L. 9. §. 5. D. Locati j. §. 2. & 3. & L. 11. 12. 13. 15. §. 3. 4. 7. 8. L. 27. 30. §. 4. L. 38. 55. §. 1. 2. L. 60. §. 2. & L. 61. princ. eodem. Culpam autem Conductor leuem praeſtat ex regula generali, ab Vlpiano tradita in *L. 5. §. 2. D. Commodati*, excepto vſu veſtimentorum, argenti & iumentorum, vtpote in quo, tanquam rerum, quae facile pereunt, culpa leuiſſima ſarcienda, *d. §. 5. Inſt. de Locat. conduct.* cuius verba modo adduximus.

7) Aliter ac apud nos, vbi diſcunt periculis noſtris & experimenta per mortes agunt, Medicoque tantum hominem occidiſſe, impunitas ſumma eſt, quod olim PLINIVS Lib. XXIX. cap. 1. de Medicis Romanis dixit.

tari poteſt modus contrahendi cum Medicis in regno Tunquin, quem refert Alexand. de RHODES Itiner Part. II. c. 30. vbi cum medico ſub initio morbi ſuper mercede conuenitur; ſed quam iſte non accipit, niſi morbo curato: ſi aeger moriatur, gratis operam inſumſit Medicus. Hac quippe ratione Medici diligentiam putant intendi. Quo loco etiam memorat exemplum Medici, qui ad curandum morbum accerſitus, cum ſuper mercede tractatur, dicebat: ſi aegrotus iuuenis foret, ſe non minoris quam pro centum ſcutatis ipſum curaturum; ſed cum idem aetate iam prouecta ſit, viginti ſe fore contentum. Nam vitam, quam ipſi daret, diu durare non poſſe.

§. IV. ILLVD quoque heic quaeritur, an, ſi eadem opera mea, puta itineris ſuſceptio, pluribus ſimul poſſit eſſe vtilis, & ego eam vni pro iuſta & aequipollente mercede addixero, ab altero aut pluribus aequalem mercedem poſſim exigere? GROTIVS L. II. c. 12. §. 19. putat recte, id poſſe fieri, vbi lex ciuilis non obſtat. Nam id eſſe extrinſecum contractui, quem cum primo iniui, quod opera mea alteri quoque eſt vtilis; neque inde eandem primo illi fieri minoris. Enimuero vix videtur talem contractum aequitati & humanitati congruere, vtut forte ſtricto iuri non repugnet. Nam quando alicui tantum ſoluitur ab vno, quanti opera iſta in ſe eſt; reſpectu caeterorum, quibus eadem ſimul ita prodeſt, vt tamen non laborioſior exſiſtat, quam ſi vni duntaxat adhibeatur, tanquam res innoxiae vtilitatis aeſtimatur, quae praeſtantem non grauat; alteri vero prodeſt [1]. Quia tamen durum videtur, vt ille, qui mercedem ſolidam promiſit, ſolus oneretur, caeteris immunibus, aequum erit, vt huic caeteri ratam partem mercedis contribuant. Inde frequens eſt, vt quando ego, verbi gratia, nauem ſolus conduxi, me inuito locator non poſſit alios recipere [2], ac ſi ego quoſdam velim admittere; mihi commodo id cedat. In artificiis tamen, quae ex paucitate artificum, & raritate aeſtimationem capiunt, recte quis abs ſingulis ſolidam mercedem ſtipulari poterit, etſi eadem opera plures informare queat. Nam eiusmodi artes pluribus communicatae vileſcunt. Ergo licet opera mea pluribus ſimul adplicata mihi non ſit laborioſior; id tamen recte imputare poſſum, quanti ſcientia mea pluribus communicata mihi deinceps minoris eſt. Quanquam ſint, qui nolint eſſe locationem conductionem, quando quis pro informatione in artibus liberalibus ſalarium accipit, cum doctrina non ſit numo aeſtimabilis: ſed eſſe contractum innominatum, facio vt des *L. 1. D. de Extraord. cogn.* conf. tamen SENECA de Benef. L. VI. c. 15. In iſto qua ratione ſaepe circumueniantur miſeri magiſtri, docetur apud LVCIANVM de Mercede conductis. Quicquid huius ſit, habet tamen id iſte contractus commune cum locatione operae, in qua fides tantum & induſtria, non autem euentus ſemper praeſtari poteſt, vt licet labor irritus perierit, merces tamen conuenta peti poſſit. IVVENALIS Sat. 7. [verſ. 159. & ſeqq.]

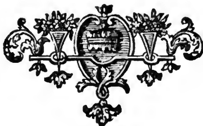
Mer-

§. IV. 1) Obſeruationes Cl. BARBEYRACI in nota 1. & 2. ipſe praeoccupaſſe videtur AVCTOR, ius ſtrictum a regulis aequitatis & humanitatis ſecernens, & quaeſtionem, ſecundum has ſolas, negans.

2) SENECA VII. de Benef. 5. *Abs te ſi rhedam condu-*

Mercedem appellas? quid enim ſcio? culpa docentis
Scilicet arguitur, quod laeua in parte mamillae
Nil ſalit Arcadico iuueni.

Aut quando adplicari ipſi poteſt illud PLINII N. H. L. VIII. c. 33. de tarando: *cum libuit ſui coloris eſſe, aſini ſimilis eſt.* Et bene EVRIPIDES Hippol. Coron. [verſ. 921. 922.] *Δεινὸν σοφιστὴν εἶπας, ὅστις εὖ φρονεῖν τοὺς μὴ φρονοῦντας δυνατός ἐστ᾽ ἀναγκάζειν. Mirum doctorem dixeris, qui vt recte ſapiant amentes, poſſit mortales cogere.* LIBANIVS Declam.29. *ἔστι βιαιότερον καὶ μᾶλλον ἰσχυρὸν μαθήσεως φύσις. Natura violentior ac valentior eſt diſciplina.* Etſi quandoque non immerito reponi queant illa, quae habentur apud LVCIANVM in Hermotimo Tom. II. p. m. 293. Notatu quoque digna eſt oratio, quam Magnus Mogol Aureng Zebe ad praeceptorem quondam ſuum habuit, apud BERNIER de rebus in regno Mogolis geſtis, Part. vlt. p. m. 57. Caeterum contrarium plane huic contractum iniuit Aeſchines, quem Diogenes LAERTIVS [L.II. §. 62.] ſcribit *ἐμμίσθους ἀκροάτας ποιεῖσθαι, auditores mercede ſibi quaeſiuiſſe* [3]. Quod Romae poſtea imitati ſunt ambitioſi ſcriptores, qui precibus, numis, & ſportulis ad recitationes ſuas auditores conquirebant. Neque inſuper habendum eſt inſtitutum Socratis aqud XENOPHONTEM Apomnem. L. II. [Ed. H. Steph. p. 426. c. 6. Ed. Oxon.] qui ab auditoribus ſuis pecuniam non exigebat. Admirabatur vero, ſi quis cum ſe profiteatur magiſtrum eſſe virtutis, pecuniam exigat, & non arbitretur maximum habiturus lucrum, ſi bonum adipiſcatur amicum: ſed timeat, ne is, qui bonus & honeſtus ab ipſo eſt factus, non maximas gratias illi, qui ei benefecit, habeat.

CAPVT

conduxero, beneficium accipies, ſi tibi in vehiculo tuo ſedere permiſero. H.

3) Imo verba adducta LAERTII contrarium ſignificant: obſeruat enim poſt Aldobrandinum, Cl. BARBEYRACVS in nota 4. Aeſchinem mercedem *ab auditoribus* accepiſſe.

* *

CAPVT VII.

DE MVTVO.

I. *Quid mutuum: quid res fungibiles?*
II. *Harum rerum duplex vſus.*
III. *Quibus rebus in creditum ſoleamus ire?*
IV. *De mutuo tacito.*
V. *An mutuum ſit alienatio?*
VI. *Quid ſi mutatio contigerit in bonitate monetae intrinſeca?*
VII. *Aut in valore extrinſeco?*
VIII. *Ebraeorum ſuper vſuris tradita.*
IX. *Vſuram iuri naturali non repugnare oſtenditur.*
X. *Ad argumenta in contrarium reſpondetur.*
XI. *Contractus vſurae aequipollentes probantur.*
XII. *Eluſiones infamiae vſurariae paſſim inuentae.*

In mutuo [1] datur alicui res fungibilis ea lege, vt is poſt interuallum idem genus reddat in eadem quantitate & qualitate. *L. 3, D. de Rebus credit.* Vocantur autem res, quae mutuo dantur, fungibiles [2], ſeu quae functionem in ſuo genere recipiunt ideo, quia quodlibet ex iſto genere vice alterius ita fungitur, ſeu alterius vicem ſubit, vt qui ex eodem genere, eadem qualitate & quantitate receperit, idem recepiſſe cenſeatur. In quo mutuum differt a commodato & locato, quod heic ea ipſa ſpecies, quae data fuit, reſtituenda ſit, nec aliud pro alio inuito creditori ſolui poſſit [3]. Idque non tantum, quia eiusmodi res plerumque ſunt inaequalis valoris, ſed & quia expreſſe hoc actum fuit, vt meam ſpeciem recipiam. Contra ſi, verbi gratia, pro modio tritici, quem alteri mutuo dedi, alium modium pari bonitate recepero, meum me recepiſſe iudicor. Dicuntur porro eaedem res conſtare pondere, numero, & menſura, quippe quibus determinantur & ſpecificantur; cum reliquae ab ipſa natura determinatam habeant quantitatem. Quam ob cauſam

§. I. 1) „Mutui autem datio in iis rebus conſiſtit, quae pondere, numero, menſura conſtant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, aere, argento, auro, quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus, vt accipientium fiant. Et quoniam nobis non eaedem res, ſed aliae eiusdem naturae & qualitatis redduntur: inde etiam mutuum adpellatum eſt, quia ita a me tibi datur, vt ex meo tuum fiat." *princip. Inſt. Quibus mod. re contrah. obligatio.* Vid. CVIACIVS Obſeruat. XI, 31.

2) Nomen ipſum *Rei fungibilis* in Iure Romano non inuenitur Dicuntur tamen in *L. 2. §. 1. D. de Reb. cred.* res quaedam ſolutionem recipere per FVNCTIONEM, etſi dubium ſit Cl. BARBEYRACO, vtrum ICti veteres eas res, quas hodie fungibiles adpellant, hanc functionem recipere dixerint. Subſcribit enim interpretationi, qua vtitur BYNKERSHOEKIVS Obſ. I. 10. ante verba, *quam ſpecie*, voculam *tam* ſubintelligens. Verba integra dictae legis haec ſunt: *Mutui datio conſiſtit in his rebus, quae pondere, numero, menſura conſtant: quoniam eorum datione poſſumus in creditum ire,* QVAE *in genere ſuo* SOLVTIONEM *recipiunt per* FVNCTIONEM *quam ſpecie.* Vulgari legis acceptioni fauet adnotatio H. AVGVSTINI qui Emendat L. IV. c. 8. voculam *potius* ſubintelligi mauult, vt res indicentur, quae functionem recipiant potius in genere, quam in ſpecie.

3) „Nam

causam & res fungibiles peculiariter vocantur *quantitates*; aliae autem res, quibus in creditum non imus, *specierum* nomine veniunt. Vbi tamen obseruandum, non ideo, verbi gratia, boues esse res fungibiles, quia centum aut quinquaginta boues vendere possum, & quia etiam in vendendo numerantur. Nam illi non specificantur per numerum, sed numerus quantitatem specierum exprimit. Add. Iacobi GODOFREDI Differt. de Aequalitate & functione in mutuo.

§. II. ILLAE porro res duplicem praebere possunt vsum, ordinarium, & extraordinarium. Vsus extraordinarius [1] talium rerum potest esse hic, vt aliquis alteri diues rebusque istis vbertim instructus adpareat, verbi gratia, quia senibus procis ad puellarum sibi amorem pignerandum opinio diuitiarum multum prodest, ideo potest quis parum pecuniosus ab aliquo summam pecuniae commodato accipere, quam tantisper intra arcam suam ostentet, dum amasiam spectandis aedibus circumducit. Heic cum commodato tantum sumti sint numi [2], hautquaquam accipientis facti sunt, & eadem corpora, seu species restitui debent. At vero ordinarius vsus eiusmodi rerum in abusu consistit; seu tales res directe in vsus meos adplicare nequeo, nisi easdem consumam, ita vt saltem mihi pereant, seu ex numero rerum mearum remoueantur. De frumento, vino, aliisque rebus, quae in alimenta corporis adhibentur, res plana est. Pecuniam autem ad comparandas res alias, aut dissoluenda debita adhibere non possum, nisi vt eam a me abdicem ac remoueam. Quo facto vtut substantia numorum apud alium duret; tamen quantum ad me illi consumti censentur [3]. Quamobrem vbi istiusmodi res ob ordinarium vsum in alium sunt transferendae, non animo permutandi, sed vt idem recipiatur; quia species, quae data fuit, est consumta, igitur restitutio necessario in eodem genere est facienda [4].

§. III. SVNT autem communissimae res fungibiles, & quidem quae numero determinantur, pecunia *; quae pondere, aurum & argentum rude, panis; quae mensura, frumentum, sal, vinum, cereuisia, oleum, vid. *L. 2. §. 1. D. de Reb. cred.* Et in genere omnia cibaria, verbi gratia, carnes, oua, lac, imo

3) „Nam in ceteris rebus ideo in creditum ire non possumus, quia aliud pro alio inuito creditori solui non potest." *L. 2. §. 1. D. de Reb. cred.*

§. II. 1) „Non potest commodari id, quod vsu consumitur: nisi forte ad pompam vel ostentationem quis accipiat. Saepe etiam ad hoc commodantur pecuniae, vt dicis gratia numerationis loco intercedant." *L. 3. §. 6. D. Commodati.*

2) CAIVS L. IV. D. Commodati: *Saepe ad hoc commodantur pecuniae, vt dicis gratia numerationis loco intercedant.* H.

3) Ciuiliter sc. cum aliae res naturaliter consumantur. H.

4) Rerum fungibilium indoles ea est, vt vsu consumantur. Est autem consumptio haec alia *Naturalis*, alia *Ciuilis*. Hanc Iustinianus respexisse videtur, cum vestimenta Quasi-vsuifructui accenseret in §. 2. *Inst. de Vsufructu*, cui proinde tanquam iuri nouiori non amplius opponenda est *L. 15. §. 4. D. eod.* & quae proinde non indigebat noua dispunctione Gerardi NOODT Probab. L. I. c. 4. j. Obseruatt. L. II. c. 16. & de Vsufructu L. I. c. 21. Sic libri, inter Eruditos res non fungibiles sunt, reddendi in eadem specie, inter bibliopolas autem pro rebus fungibilibus saepe habentur, vtpote, qui frequenter exemplaria aliquot mutuo sumere & in eodem genere reddere solent.

§. III. * Ita, vt alia species pro alia reddi possit, veluti aurum pro argento, & contra, modo non aliter conuenerit. Corn. van BYNKERSHOEKIVS. Obs. I. 9.

imo & integra ac viua animalia, quatenus tanquam cibaria conſiderantur. Nam ſi mihi verbi gratia epulum ſit inſtruendum, nec tanta domi copia, aut emendi facultas foret, potero vtique a vicino mutuo ſumere non ſolum oua, aliquot libras carnium, ſed & piſces, cancros, lepores, gallinas, anſeres, imo oues & vitulos, ea lege, vt deinceps talia in ſuo genere reſtituam. Add. PLINIVS N. H. L. IX. c. 55. Sub cenſum rerum fungibilium quandoque etiam venire poteſt charta pura, quae vſu conſumitur, quatenus vbi ſemel conſcribil lata eſt, aliam ſcripturam non admittit. Imo quoduis genus mercium, certa menſura determinari aptum, quod aequali bonitate paſſim inuenitur, quodque genuino ac principali adhibitum vſui in priorem & integram formam reuocari nequit. Iſtiusmodi enim res, etſi regulariter vendi ſoleant: tamen quandoque etiam vſu venit, vt iis in creditum eamus, verbi gratia, ſi ego certam quantitatem panni ad futuros vſus meos comparaſſem & vero amico repente tali panno opus ſit, nec ſtatim eius emendi copia ſuppetat; poſſum vtique pannum meum illi dare ea lege, vt alium eiusdem quantitatis & qualitatis reſtituat.

§. IV. SOLET porro mutuum contrahi, non tantum expreſſe, ſed etiam tacite, puta ſi alicui per errorem ſoluero, cui non debebam, vel ſi alicui dedi ob aliquam cauſam, quae cauſa deinde ſecuta non eſt. Vnde in iure Romano prodita eſt *condictio indebiti*, & *condictio cauſa data, cauſa non ſecuta.* Cum enim non animo donandi datum ſit, ſed vel quia deberi credebatur, vel vt aequipollens adquireretur; quod autem ita datum eſt, factum fuerit accipientis: Igitur perinde habetur, ac ſi iſtae res mutuo eſſent datae, eodemque modo poſſunt repeti. Hinc fundamentum iſtarum condictionum non incommode vocari poterit mutuum [1] tacitum [2]; quod alias ICtis dicitur Quaſi-contractus [3]. Apud Paul. WARNEFRIDVM de Geſt. Longobardorum. Mauritius Imp. repetebat pecuniam, quam Childeberto Francorum regi pro expulſione Longobardorum ex Italia dederat, poſtquam ille cum hiſce pacem feciſſet. Etſi *ille virium ſuarum potentia fretus, pro hac re nec reſponſum reddere voluit.* Obiter quoque heic notandum, quod refert PLVTARCHVS Quaeſt. Graec. *Cur apud Gnoſſios moris erat, vt mutuam foenore pecuniam accipientes, eam raperent?* Ἦ ὅπως ἀποστερῦντες, ἔνοχοι τοῖς βιαίοις ὦσι, καὶ μᾶλλον κολάζονται; *an vt creditorem fruſtrantes, rei violentae actionis eo grauius punirentur?* Sic vt ea ratione fraus fieret legi

§. IV. 1) Cuius Mutui taciti commentum ſusque deque haberi poteſt in Iure Naturae. Satis enim per ſe patet, creditorem, cui indebitum ſoluitur, non debere locupletari cum damno ſoluentis. In eo praecipue Mutuo ſimile eſt *indebite ſolutum*, quod perinde ac Mutuum in eodem genere reddi poteſt.

2) CVIACIVS & alii quidam ICti Promutuum vocant. H.

3) Ipſa quidem aequitas, per factum ſolum indebite ſoluentis oſtendit, eum, qui accepit, ad reſtitutionem obligari, pecuniamque ſolutam iure ab eo repeti poſſe; neque tamen ideo ingenii laude fraudandum eſſe commentum Iuris Ciuilis, quo Indebiti ſolutio Quaſi-contractibus accenſetur, alibi monitum fuit. Adpellatur enim Iuris Ciuilis Doctoribus fundamentum, horum Quaſi-contractuum, eadem aequitas, quae in iure, quod ex Natura eſt, regnat.

§. V. 1) De Salmaſio ouans Vrbem quoque iniit GOESIVS in Vindiciis pro recepta de Mutui alienatione ſententia editis *Lugduni Batauorum* MDCXLVI. *in 4to.* Quem ab Hertio praetermitti video. Et fuit ſane haec pugna cum Salmaſio

egi de non accipiendis vsuris, vt si alter, quod abstulerat, cum foenore non redderet, rapinae arcesseretur.

§. V. DISCEPTATVM fuit superioribus annis inter Cl. SALMASIVM [1], & nonnullos ICtos [2], *an Mutuum sit alienatio?* Vbi id planum est, cum regularis vsus rerum, quae mutuo dantur, in abusu consistat, translationem a creditore in debitorem ea lege fieri debere, vt hic plenissimam ea de re disponendi accipiat facultatem, ipsumque adeo dominium, sine quo potestas rem consumendi intelligi nequit. Quia tamen iste ea lege dat, vt idem recipiat, & hic ea lege accipit, vt idem restituat; ideo neque illius patrimonium decreuisse, neque huius auctum censetur, nisi quod isti in locum rei successit actio personalis, quae ob molestiam & incertum euentum exactionis minus quam ipsa res iudicatur. Inde quemadmodum in patrimonio nomina quoque numerantur; ita tantum quisque habere intelligitur, quantum detracto ac dissoluto aere alieno est retenturus. Et qui plus debet, quam ipsius est patrimonium, illum minus nihilo habere non absurde dixeris. Hinc Caesaris apud APPIANVM de Bello ciuili L. II. [p. 432. B. Edit. H. Steph.] dictum: *Bis millies & quingenties HS. opus sibi esse, vt nihil habeat.* Inde aes quoque mutuo sumtum *alienum* dicitur [3], non quod quis eius dominium non habet, sed quia id ab altero est acceptum sub lege tantundem restituendi. Contra qui nullis grauatur debitis, dicere potest: *Meo sum diues in aere.* Verbo: qui pecuniam alteri credit, reuera quidem numos alienat: sed ita, vt neque suo patrimonio quid detrahere, neque debitoris aliquid addere velit.

§. VI. MAIORIS momenti est illa quaestio [1]; si in moneta mutatio contigerit eo tempore, quod mutui dationi, & solutioni interiicitur, vtrum [2] sit respiciendus valor numorum, qui tempore mutui contracti fuit, an vero qui est tempore solutionis? Plerisque heic videtur distinguendum inter bonitatem monetae intrinsecam & extrinsecam; quarum illa consistit in certae materiae certa quantitate; haec in publica taxatione, seu impositione valoris a magistratu facta. Si in illa mutatio contigerit, puta, si de materia aut pondere aliquid fuerit detractum, (nam fere mutatio circa monetam non fit nisi in deterius,) putant monetam ad eam, quae fuit tempore contractus, bonitatem reducendam. Id enim in hoc contractu actum censetur, vt non solum eadem

masio valde cruenta. Spolia opima tulit Car. Hannibal FABROTVS, quae tristis deditio sequuta, qua aeternae seruituti addicta fuit Salmasii sententia, quod recte & bene factum nouissime Iure gloriantur Celeb. Institutionum interpretes, HEINECCIVS & OTTO, vbi de Mutuo agunt.

2) Hi sunt Carolus Hannibal FABROTVS, Ioh. Iacob WISSENBACH, Cyprianus REGNERVS, I. Otto TABOR, Polycarp. SENGEBER. & alii pecul. libris. Add. H. GROTIVM in Appendic. Epistol. 486. Verbo dici potest, mutuum ipsum non esse alienationem, hoc enim proprium est modorum acquirendi; sed in mutuo id agi, vt dominium transferatur, sc. per subsecutam traditionem. Vid. supra ad c. 2. §. 3. H.

3) Et HORATIVS *nummos conductos* pro foenori acceptis dixit. H.

§. VI. 1) Saepissime in Germania superiori seculo disceptata. Vid. & de regno Poloniae PIASECIVM Chronic. rer. gestar. ad A. MDCXXXII. Et haec quaestio non tantum locum habet in contractibus sed & in testamentis. Vid. CARPZOV. L. VI. Responf. Elect. 21. & Part. II. Const. 28. def. 8. H.

2) Vid. Franc. HOTMANVS Quaest. illustr. 15. & 16. qui hanc quaestionem aliter decidit, sed rationibus vtens parum validis.

res in suo genere, sed & in eadem bonitate restituatur [3], alias enim non eadem quantitas restituitur. Inde, verbi gratia, si numis recens percussis quarta pars intrinsecae bonitatis fuerit demta, pro 100. antiquo commate restituendi fuerint recentium 125. Similiter si alicui centum mutuo dedero, dimidia sui parte aere constantes, vbi post illa mixtura fuerit proscripta, & aeris loco argentum surrogatum, 50. tantum erunt soluendi. Nam licet penes summum imperium sit, valorem numorum ex eadem materia constantium intendere, aut remittere: tamen vbi iste extrinsecus valor ab interna numorum bonitate multum discrepauerit, & quia exterorum quoque ratio habenda, ni commercia cum illis ad solam permutationem redigere velimus, pretia mercium magis ad intrinsecam bonitatem [4], quam valorem istum externum, & vocabula numorum determinabuntur [5]. Et sic detracta quarta materiae parte, iam 125. erunt dandi pro ea merce, quam antea pro C. emere poteram. Vnde si quis pro C. antiquae notae numis mihi iam totidem recentis commatis vellet restituere, reuera quarta parte minus daret.

§. VII. QVODSI autem salua intrinseca bonitate externus valor numorum sit mutatus in maius aut minus, tunc putant valorem numorum considerandum [1], prout fuit tempore initi contractus. Sic vt augmentum & decrementum eius valoris lucro & damno cedat debitori, verbi gratia, si alicui mutuo dedero C. imperiales in specie, vti vocant, quorum valor eo tempore erat 48. numorum alborum; post autem eorum valor ascenderit ad 52. albos; si solutio fiat numis albis, in singulos imperiales non plus posse imputari, quam 48. albos. Quod si autem solutio fiat imperialibus in specie, de singulis posse detrahi valorem 4. alborum, sic vt non plus quam 92. imperiales in specie sint soluendi. Et vice versa, si eorum valor ad 44. albos decreuerit, ac solutio fiat numis albis, in singulos imperiales 48. albos computandos. Sed si imperiales in specie soluantur, singulos supplendos esse 4. albis; sic vt 108. imperiales in specie iam sint soluendi. Enimuero ne sic quidem videtur res adeo liquida. Nam contra priorem casum potest excipere creditor [2], si ipse suos retinuisset imperiales, incrementum sibi fuisse cessurum; quo si iam carere cogatur,

3) *Cum quid mutuum dederimus, etsi non cauimus, vt aeque bonum nobis redderetur, non licet debitori deteriorem rem, quae ex eodem genere sit, reddere: veluti vinum nouum pro vetere: nam in contrahendo quod agitur, pro cauto habendum est: id autem agi intelligitur, vt eiusdem generis & eadem bonitate soluatur, qua datum sit*, L. 3. D. de Reb. cred. Adde, quod, si argentum a Creditore non fuisset exsolutum, nihil is per nummorum deteriorationem amisisset: quae contemplatio in alienationibus regulae vicem tuetur. *Alienatio quum fit, cum sua caussa dominium ad alium transferimus, quae esset futura, si apud nos ea res mansisset: Idque toto iure ciuili ita se habet, praeterquam si aliquid nominatim sit constitutum.* L. 66. D. de Contrah. empt. Modo mutatio pecuniae facta non sit durante mora creditoris, accipere detrectantis. Haec enim vtique ei nocet, *L. 172. §. 2. D. de R. I.*

4) *Pro imminutione, quae in aestimatione solidi forte tractatur, omnium quoque pretia specierum decrescere oportet*, L. 2. C. de Vet. numism. pot.

5) Vid. *L. 2. C. de Veter. numismat. potest.* H.

§. VII. 1) Quorum sententia a plurimis ICtis & in summo Imperii iudicio, quod Camerae vocamus, est recepta. Viginti tres pro ea rationes adduxit ALEMANNVS Consultat. 8. quaest. 2. Add. RICHTER Decis. 72. MYNSING. Cent. 4. Obs. 1. COTHMANN. Vol. I. Respons. 33. MEVIVS pag. 6. Dec. 389. BERLICH. Part. II. Concl. 36. n. 5. sequ. H.

2) Accedit, dum crescit numi valor, pretia simul rerum augeri: & caussam aucti valoris in

nimo

gatur, ſuo cum detrimento alterum lucrum facere. Parem querelam circa poſteriorem caſum debitor mouebit. Ergo vlterius eſt inſpiciendum, an certum genus numorum, verbi gratia, imperiales in ſpecie dati ſint, vt totidem in ſpecie reſtituantur, & non in alia moneta: an vero iidem dati ſint ad modum vulgaris & currentis, quam vocant, monetae. Deinde an vniuerſa moneta mutationem ſubierit, an tantum vnica illa ſpecies. Priori caſu ſine dubio totidem corpora reddenda. Secundo caſu ante dicta deciſio locum habet: quam ob cauſam etiam in eiusmodi mutuo valor, verbi gratia, imperialium ad aliud monetae genus ſolet referri, verbi gratia, tot imperiales 48. numos albos valentes. Tertius caſus, vbi mutatio in vniuerſa pecunia contigit, comparata ad res alias quantum ad raritatem aut copiam, decidendus eſt ex iis, quae ſupra h. L. c. 1. §. vlt. tradidimus. Etſi communi vſu hactenus vix receptum, vt iſta vniuerſalis mutatio monetae in luendis antiquis debitis attendatur. Circa quartum caſum obſeruandum, quando vnum monetae genus, ſalua eadem bonitate intrinſeca, valore augetur, reliquam monetam regulariter mutatam in deterius [3]. Sic, verbi gratia, quando imperialium, perſiſtente eorum bonitate intrinſeca, valor, qui antea fuit 48. numorum alborum, ad 52. aſcenderit, indicio eſt, de horum intrinſeca bonitate aliquid deceſſiſſe. Heic ergo ſi dati fuerint imperiales in ſpecie, & ſolutio ſit facienda numis albis, in ſingulos illorum non 48. horum, ſed 52. erunt computandi. Sed vbi vulgaris ſiue currens moneta fuerit mutuo data, mutatio verget in compendium debitoris; niſi magnitudo ſummae aut enormitas mutationis aliud ſuaſerit. Enimuero circa alias res fungibiles, modo tempore & loco conuento reſtituantur, non attenditur, an ipſarum pretium interea creuerit, an decreuerit; ſed & aucti pretii commodum & deminuti incommodum ad creditorem pertinet; niſi ſecus conuentum fuerit. Quod ſi autem debitor ſit in mora, & interea rei pretium mutetur, anxie diſquiritur ab interpretibus iuris Romani, ad *L. Vinum 22. de Rebus creditis* [4], cuius temporis & loci fieri debeat aeſtimatio. Vbi aequiſſimum videtur, vt aeſtimatio fiat pro tempore & loco ſolutionis; ſed ſi interea, dum debitor moras nectit, pretium fuerit mutatum, id debitoris damno ſit. Add. *L. vlt. D. de Condict. triticaria. L. 3. D. de Eo, quod certo loco* [5].

5C 3 §. VIII.

numo plerumque eſſe deprauationem materiae in alterius generis numis. Ob quas aliasue rationes ab illis, quos ſupra in alteram partem protulimus, diuerſum ſentiunt COVARRVVIAS de Numiſmat. c. 7. §. vnico. Anton. TESSAVRVS Deciſ. 174. CARPZOV. L. V. Reſponſ. Elector. 93. & Part. 2. Conſt. 28. def. 5. VINNIVS ad pr. I. Quib. mod. ex Contract. obligat. n. 12. H.

3) Locus hic haut dubie mendoſus eſt, vtut cum prima editione, quae Londini in Scania prodiit, conueniat. Legendum videtur: *Valore augetur ob reliquam monetam &c.* H. [Editionem Suecicam, & Francofurtenſem ſequutus HERTIVS hic pro *valore augetur*, exhibebat valore agetur. Manifeſtum tamen eſt mendum, & vera iam lectio, quam ſequuti ſumus, praeſto eſt, monente Cl. BARBEYRACO in Editione Hollandica A. 1688. Hertii igitur emendatione hoc loco non vtimur.]

4) *Vinum, quod mutuum datum erat, per iudicem petitum eſt: quaeſitum eſt, cuius temporis aeſtimatio fieret* - - - Sabinus *reſpondit, ſi dictum eſſet, quo tempore redderetur, quanti tunc fuiſſet: ſi non, quanti tunc, cum petitum eſſet. Interrogaui, cuius loci pretium ſequi oporteat? Reſpondit, ſi conueniſſet, vt certo loco redderetur, quanti eo loco eſſet: ſi dictum non eſſet, quanti vbi eſſet petitum.* Quam legem M. LYCLAMA eleganti commentario illuſtrauit, qui prodiit Leouerdiae 1644. in 12. Singulari hanc legem diſſertatione, ab A. A. PAGENSTECHERO quoque illuſtratam fuiſſe, didici ex HEINECCII Elementis Iuris Ciuilis ſecundum Pandectas P. III. §. 53.

5) *L. 3. §. 2. D. Commodat.* Vbi VLPIANVS ait:

§. VIII. Circa mutuum etiam operose disquiritur, anne vsurae, quas pro illo dari moris est, iuri naturali & diuino repugnent? Quod eo accuratius faciendum est, quia apud plurimos exoleuit illa Persarum opinio, quam refert Plvtarchvs de vitando aere alieno. [p. 829. C. Edit. Wech.] *Πέρσαι τὸ ψεύδεσθαι δεύτερον ἡγοῦνται τῶν ἁμαρτημάτων, πρῶτον δὲ, τὸ ὀφείλειν. ὅτι καὶ τὸ ψεύδεσθαι τοῖς ὀφείλουσι συμβαίνει πολλάκις. Persae secundum locum inter peccata adsignant mendatio, primum aeri alieno, quia & debentibus saepe contingit, vt mentiantur.* Etsi Herodotvs Clio, mea sententia rectius, priori loco ponat *mentiri*, secundo loco, *aes alienum debere* [1]. Quomodo igitur legem diuinam circa vsuras, quae extat Exod. XXII, 25. Leuit. XXV, 35. XIX, 14. Deut. XXIII, 19. antiqui Ebraei explicarint, late docet Seldenvs de I. N. & G. L. VI. c. 9. Scilicet credebant isti, non accipere solum vsuras, sed & dare inter Ebraeos [2] esse illicitum, & quidem vt reatum quoque contraherent scribae, actuarii, & testes, interuenientes contractui vsurario, nec non proxenetae. Pecunia tamen orphanorum licite collocari poterat viro locupleti hac lege, vt de lucro, quod inde faceret, daret orphano; damnum autem ipse solus toleraret. Faciebant autem isti duo vsurae genera; vna erat vsura proprie dicta, constituta & accepta tempore initi aut pendentis contractus: & haec lege diuina interdicta censebatur. Altera dicebatur puluis vsurae, maiorum duntaxat scitis illicitus. Vsurae propriae dictae crimen admittebatur, non tantum si quis res fungibiles cum accessione reciperet; sed & si quis, verbi gratia, pro mutuo in alterius villa aut domo gratis habitaret, donec solueretur mutuum: aut si minoris conduceret, quam alias vsus villae valebat: aut si ex pignore vsus quid mutui nomine caperet. Iuxta illorum tamen mores ob vsuram acceptam in foro nemo vapulabat, vti ob violatas alias leges diuinas fieri sueuerat; sed duntaxat ad eandem restituendam cogebatur. Mortuo autem illo, qui vsuram acceperat, heredes non adigebantur restituere pecuniam foenore lucrifactam, aut res fungibiles, sed tantum vasa, vestes, instrumenta, animalia adhuc extantia, vsurae nomine accepta, idque in honorem defuncti, & seruandae eiusdem famae postumae: & quidem si palam erat, eum ob id poenituisse & dubitasse, num ipse ante mortem idem restitueret. Secus nec haeredes ad restitutionem tenebantur. Interdictum quoque erat idiotis tempore mutui munusculum abs debitore accipere. Ast idem licebat iuris peritis; quia hi censebantur praeceptum de vsura non voluisse violare, sed id accepisse tanquam simplex donum non in vsurae vicem. Per puluerem vsurae vetabantur accipere quodcunque commodum & beneficii agnitionem, quae extra mutui contractum, seu extra eiusdem contracti tempus qualicunque mutui respectu creditori posset praeter sortem intra diem soluendi obuenire. Huius pulueris duas species faciebant;

ait: *In commodati actione, ceu in caeteris bonae fidei iudiciis, rei iudicandae tempus, quanti res sit, obseruari: in stricti iuris iudiciis litis contestatae tempus spectari.* Conf. Vinnivm L. I. Quaest. iur. 39. H.

§. VIII. 1) Et Plutarchi & Herodoti locus commode ab Avctore omitti poterat, quandoquidem vterque non ad mutuum *dantem*, sed ad mutuum accipientem pertinet, adeoque ab hoc loco alienus est, vtpote quo quaeritur, an mutuum *danti* vsuras accipere integrum sit.

2) Quod

ciebant; vnam, quae ad discrimen temporis attinet, quo incrementi aut commodi nomine quid a debitore praestatur; alteram, quae ad contractus diuersitatem respicit. Priorem iterum distinguebant in antecedentem, & consequentem. Per illam intelligebant, quidquid ab eo, cui in animo erat mutuum petere, donatum fuerit ei, a quo petierit, sub spe facilius in mutui dationem eum conciliandi. Per hanc, quidquid debitor post mutuum acceptum muneris nomine donauerit creditori, vt sibi dies soluendi ante praestitutus comperendinetur. Imo ne humanitatis quidem officia volebant creditori postmodum a debitore praestari, nisi ante mutui dationem inter eos in vsu fuissent. Posterius genus pulueris vsurae putabatur spectari in tali modo contrahendi, verbi gratia, vbi venditor dixerit, si hodie emeris, vendam tibi XC. siclis; si nolis ante diem crastinum emere, dabis C. In tali enim contractu adiectio morae simul cum pretii incremento visa est innuere, decem velut vsurae nomine soluendos. Caeterum hic puluis vsurae non erat restituendus, nec actio prodita, qua rite in foro peti posset. Etsi qui contra haec maiorum scita pecasset, plagis aut alio modo plecteretur. Sic non licebat ei, qui fundum pignore acceperat, illum fundum sub censu iterum domino locare; quippe cum census ille videretur vsuram imitari. Et haec duntaxat inter Ebraeos inuicem valebant. Verum a gentili vsuras exigere putabant licitum esse per Deut. XXIII, 19. imo praeceptum id credebant; scilicet vt opibus exhaurirentur, & debilitarentur gentes, a Deo excidio alias destinatae. Etsi LEO MVTINENSIS de Ritibus Hebraicis Part. II. c. 5. tradit, dictum istud esse tantum intelligendum de septem populis, terrae Canaan incolis, non autem de aliis gentibus, a quibus itidem vsuras capere nefas sit. Per miserias tamen longae captiuitatis, & ob negatam praediorum possessionem, honestioremque rem quaerendi facultatem, plerosque a legalitate Israelitica degenerasse. Falsum tamen protestatur esse, quod aliqui disseminant, Iudaeos quotidie iurare, se Christianis decipiendis operam daturos; idque confictum tradit odiis in ipsos inflammandis.

§. IX. HAEC tam curiose ab Ebraeis obseruata, an iuris naturalis sint, an iuris diuini positiui, & quidem quod non peculiariter populo Iudaico, sed vniuersis gentibus fuerit latum, iam dispiciendum. Equidem de illis, quae per Iudaeorum magistros fuerunt addita, liquidum est, ea esse iuris positiui, ad praecludenda diuerticula, eludendae legi per homines male solertes inuenta. Sed in vniuersum de lege circa vsuras arbitramur, siquidem illae non contineant iniquam oppressionem & arrosionem egenorum, sed respondeant lucro, quod vel nos potuissemus interea facere, vel quod ex nostra pecunia debitor capit, vbi praesertim hic non tam necessitatis, quam lucri faciendi causa mutuatus fuerit: istam non esse naturalem [1] neque iuris diuini, quod omnes gentes

2) Quod certum, & a Deo per rationes, genti Iudaicae singulares vetitum est, de quibus AVCTOR infra aget. Dictum Lucae VI, 33. a nobis explicabitur in nota 4. ad §. IX.

§. IX. 1) Quod per ipsam legem Mosis aliunde manifestum. Vetat enim ea opprimere peregrinos, eosue adficere iniuria Exodi XXII, 21, XXIII, 9. Deuteron. XXIII, 7. XXVII, 19. Vid. Gerardus NOODT de Foenore & vsuris L. II. c. 9. De vsuris ceterum &, quatenus eae licitae sint,

gentes obligat, sed positiuam, quaeque populo Iudaico fuerit peculiaris, rationibus fere politicis nixa. Id quod etiam, tradente SELDENO, l. c. communiter Rabbini senserunt, foenus scilicet naturali iuri non repugnare, nec furtum eo committi, quippe cum nitatur consensu & contractu hominum libero. Sed ex ratione satis manifesta idem videtur euinci posse. Nam vtut arctiori dilectionis gradu ex praecepto diuino Ebraei inter se iuncti erant; tamen communia legis naturalis officia aduersus quoslibet alios exercere vtique tenebantur. Vnde & IVVENALI Sat. 14. [v. 103. 104.] non immerito perstringitur:

Non monstrare viam eadem nisi sacra colenti:
Quaesitum ad fontem solos deducere verpos.

Atqui si omnis vsura repugnat legi naturae, non video, quomodo sanctissimum Numen populo, quem peculiariter sanctum volebat, expresse indulserit, & velut eum monuerit violare aliquod praeceptum iuris naturae in homines, qui nulla ipsos iniuria lacessierant; siquidem Deut. XXIII, 19. vtique non de Cananaeis duntaxat, sed quibusuis gentibus sit intelligendus [2]. Ratio autem eius legis videtur fuisse duplex [3], vna petita ex genio populi, altera ex forma reipublicae ac conditione eius seculi. Scilicet non minus olim atque hodie ardentissima habendi sitis eam nationem vexauit, ac opibus abundare summae felicitatis fuit. Igitur ne per illum lucrandi ardorem ab opulentioribus tenuiores opprimerentur, Deus ea lege praecauere voluit. Ne tamen ingenio ipsorum nimiam velut vim inferret, in extraneos omnem exercere solertiam permisit. Deinde satis adparet, Mosen voluisse instituere remp. popularem, (quam principatus heroicus non tollit,) cuius inter regulas haec est ex praecipuis, vt quantum fieri potest, aequalitas opum inter ciues seruetur. Ei fini institutae leges de anno iubilaeo & remissionis Leuit. XXV, 14-31. Deut. XV, 2. & de non alienandis in perpetuum fundis. Add. Numer. XXXVI. cui similis lex Solonis, vt filia ἐπίκληρος, seu cui fundi in patrimonio, agnato teneretur nubere. Sed & conditio istorum temporum aliam ostendit rationem legis vsurariae. Simplici modo rem tunc faciebat iste populus, ex pecuaria & agricultura, aut operis manuariis. Mercatura itidem simplex, & modica, ignotis adhuc apud illos commerciorum arcanis, ac nulla nauigatione. Talis vbi est ciuitatum status, nemo mutuum accipit, nisi inopia pressus. Vnde Deut. XXIIX, 12. argumentum maximae felicitatis memoratur: *Tu multis mutuo dabis, abs nemine accipies.* Add.

sint, curiose agunt Cl. SALMASIVS de Vsuris, de modo vsurarum & de foenore Trapezitico. Martinus SCHOOKIVS in dissertatione de vsura Trapezitica contra Salmasium edita, quae inter eius dissertationes iunctim excusas, & THOMASIVS not. ad Lancellotum IV. 7. nota 275. p. 2024.

2) Quod vtique dicendum, vt euincit CLERICVS ad h. l. Ambrosium, qui in libro, de Tobia c. 15. contrarium tuetur, hanc scilicet legem ad solos Cananaeos pertinere, parum probabiliter disputare, ostendit NOODTIVS de Foenore & vsuris, L. I. c. 10.

3) Quas duas rationes plenius exponit & ornat laudatus NOODTIVS dicto loco. Addatur Io. Frid. GRONOVIVS de Centesimis & vnciis vsuris Antexeg. I. pag. 465. & seqq. ad calcem libri de Sestertiis Ed. 1691.

4) Per ea, quae dicta sunt, adparet, Dauidem, qui in Psalmo XV, 5. & Ezechielem, qui in c. XVIII. v. 13. & XXII, 12. vsuras inter res detestandas numerant, de foenore loqui, quo Iudaeus Iudaeum arro-

Add. Deuter. XV, 7. 8. Cum autem ibidem lucra non possint non esse satis tenuia, inde fit, vt quamuis modica vsura debitores vehementer grauet. Et cum mutuo sumta pecunia in necessitates corporis consumatur, difficillimum est sortem iterum adquirere; cum antea labore efficere non potueris, ne ad mutuo sumendum adigereris. Ob easdem rationes tantis olim turbis inuoluta fuit ciuitas Attica per foenus, vt ei aliter succurri quam per Solonis σεισάχθειαν non posset. Vid. PLVTARCHVS Solone. Quod malum quoque Roma adhuc modica sensit. GROTIVS ad Lucam VI, 35. rationem legis Deuter. XXIX, 13. inter alias hanc affert: *Potissimus Hebraei populi quaestus in agricultura & pecunia situs erat. Quare cum finitimi plerique Iudaeorum ex mercatura magnum quaestum facerent, foenus in illos permitti; in Ebraeos non permitti summa poscebat ratio. Nam & aliorum populorum odiosum est foenus, quod in agricolas exercetur.* Addendum tamen & hoc est, Moysen eximiam quoque caritatem in populo Iudaico ea lege sancire voluisse; cuius vsus eo frequentior erat, quod tunc temporis non nisi modicae summae, & quidem ab hominibus tenuibus & cum egestate luctantibus mutuo sumi solerent. Sicuti & ad caritatem inter populares exercendam auaritiaeque sordidae detestationem [4] eandem legem refert PHILO Iudaeus libro de Caritate [p. 701. 702.] Quam virtutem multis aliis legibus sancit summus legislator, verbi gratia Exodi XXI, 10. 11. XXII, 22. 23. 25. 26. 27. XXIII, 4. 5. 9. 11. 12. Leuit. XIX, 9. 10. 13. 33. XXXIII, 22. XXV, 6. 10. 11. 35. 36. 37. 39. seqq. Deuteron. XIV, 28. 29. XV, 2. 4. 7. 8. 9. 10. 11. XXIII, 24. 25. XXIV, 10. 11. 12. 13. 14. 15. 19. 20. 21. XXVI, 12. 13. Enimuero alio fine hodie frequentissime pecunia mutuo sumitur; scilicet vt materia accipiatur rem suam insigniter augendi, aut vt aliquid comparetur, quod nobis lucrum adferre possit. Hoc fine pecunias mutuo sumenti nulla est ratio, quare quis gratis credere debeat. Quin potius impudens foret, cum tu ex pecunia mea rem tuam egregie augeas [5], me in partem lucri non velle admittere. Nam ipse interea excludor ab illo lucro [6], quod pecunia mihi mea parare poterat, si eandem in proprios vsus conuertissem. Cumque minus sit habere actionem quam rem, omnino est aliquid aestimabile, & modica vsura pensandum, quod in locum rei actio personalis subeat, quae nunquam sine molestia instituitur; postquam non omnes considerant illud MARTIALIS II. Epist. 13. *Et iudex petit, & patronus. Soluas censeo Sexte creditori.* Et vt sors mihi pereat [7], multi casus incidere possunt. PYNDAR Olymp. od. 10. [v. 9. & seqq.] Ἕκαθεν γὰρ ἐπελθὼν ὁ μέλλων χρόνος ἐμὸν κατήχυνε βαθὺ

arrodat. Verba autem Christi Lucae VI, 34. *Mutuum date, nihil inde sperantes*, ad sortem hominibus indigis *credendam* pertinent, etiam si redditionis spes nulla sit, quoniam hominem beneficio adfici humanitatis intersit. Est igitur hoc praeceptum Christianae virtutis, qua, frequentes qui esse iubentur in erogandis stipibus, interdum etiam mutuum, dubia spe restitutionis credere debent. Quod manifeste suadent verba praecedentia: *Si mutuum dederitis his, a quibus speratis recipere, quae gratia est vobis?*

5) Iustitiam vsurarum lucratiuarum egregie adseruit Cl. BARBEYRACVS in nota 7. Cui si quis adiecerit NOODTIVM de foenore & vsuris L. I. c. 5. & 6. tollere is facile poterit scrupulum cum puluisculo, qui vulgo hac de re animis hominum insidere solet.

6) Pecunia enim, si mihi mansisset, mihi futura erat non inutilis, emto agro aut domo fructum datura. Quod ergo in alterius gratiam eo commodo cariturus sum, id ipsi imputabo. H.

7) Quod periculum etiam in contractu suscepti peri-

βαθὺ χρέος, ὅμως δὲ λύσαι δυνατὸς ὀξεῖαν ἐπιμομφὰν ὁ τόκος ἀνδρῶν. Nam a longo interuallo superueniens tempus cunctans, meum dedecorauit magnum debitum; sed tamen soluere potest vsura acutam reprehensionem hominum. Imo ne creditum pereat, aliquando debitor ambitiose colendus; ac nonnulli, vt alios sibi obnoxios haberent, pecuniis mutuo ab ipsis sumtis effecerunt. Vid. DIODORVS SICVLVS L. XIX. c. 24. PLVTARCHVS Eumene p. m. 591. C. (edit. Franc. anno 1620.) Apud GRAMONDVM Hist. Gall. L. V. Rupelaurus ita rebellionem suam excusat: *Non Mayennium se, sed suam pecuniam sequi; malum nomen fore debitorem suum, nisi creditoris vestigio prematur.* Nec pauca dantur mala nomina, in quae congruit illud MARTIALIS I. Epigr. 76. *Dimidium donare Lino, quam credere totum Qui mauult; mauult perdere dimidium.* Non multum abs hisce abit sententia illorum, qui iudicant, e republica esse, vt sub vsuris nemini pecunia locetur, nisi mercatoribus. Hoc modo enim pauperum industriam ali, eosque ad frugalitatem compelli, qui per aes alienum superfluos sumtus tolerare non verentur. Pecuniosi autem, dum nolunt pecunias suas iacere steriles, aut ipsi mercaturae sese addicent, aut eas mercatoribus locabunt; quo ipso commercia non sine magno emolumento reipublicae glifcent. Add. Lud. SEPTALIVS de Ratione status L. II. c. 15. Quod autem GROTIVS ad Lucam VI, 35. tradit, *quantitatem licitae vsurae non esse metiendam ex eo, quantum lucri faciat, qui pecuniam sumsit, sed quantum ei absit, qui alteri pecuniam numerauit. Sicut & in emtionibus & aliis contractibus nunquam facienda est aestimatio ex eo, quod intersit accipientis, sed ex eo, quod desit danti. Abest autem tantum, quantum quisque pro vitae suae genere ex pecunia compendi facere solet ac potest, detracta aestimatione periculi, quod in aliis rebus maius, in aliis minus est:* id hactenus tantum admittitur, quod super laesione queri nequeat, qui pecuniam locauit, si alter ex mutuatitia pecunia enorme aut improuisum lucrum fecerit. Sed quin recte maiores vsuras stipulari possim ab eo, cui quaestuosa, quam cui sterilior negotiatio exercetur, dubitandum non est.

§. X. AD argumenta in contrarium facilis est responsio. Frustra dicitur, mutuum ex sua natura gratuitum esse debere, quia commodatum est gratuitum. Quin potius vti rem meam duplici modo alteri vtendam possum concedere gratis, & pacta certa mercede [1], quorum prius commodatum, alterum locatio est: ita quid prohibet, quo minus pecuniam alteri possim credere gra-

periculi (assecurationem vocant) aestimari solet. Adde aequum esse, vt qui multos numos perpetuo in alienos vsus expositos habent, multorumque in id ministerio vtuntur, etiam aliquid finantur addere pro operarum mercede. H.

§. X 1) Confer. NOODTIVS de Foenore & vsuris L. I. c. 6.

2) *Scio, quia homo durus es, metis, vbi non seminasti, & congregas, vbi non sparsisti.* Quorum tamen verborum sensus, obseruante Cl. BARBEYRACO, non is est, inhumanum esse, vsuras ex pecunia mutuo data, tanquam e re sterili accipere. Prouerbiali loquutione id potius significatur, a nemine plus exigendum esse, quam in viribus eius situm sit. Vid. recentissimi interpretes ad hunc locum. Maiorem lectori fructum tulisset Auctor, si obseruasset, vel ex his verbis Christi confieri, mutuum vsurarium carere peccato. Nam, si illicitum esset foenus, Paterfamilias, sub cuius persona Deus isthic sistitur, vers. 26. & 27. non sic compellasset seruum nequam: *Serue male & piger. Sciebas, me metere, vbi non seminaui & congregare, vbi non sparsi: oportebat ergo te committere pecuniam meam nummulariis, & veniens*

re gratis, aut pro certa pensione. Quod si quis pertinaciter contendere velit, id solum proprie mutuum esse, quando gratis pecunia creditur: hoc tantum efficiet, vt in aliud contractus nomen transeat, quando pro pecunia lucri quid stipulamur; non vt id fiat illicitum. Frustra quoque obiicitur, quod numus sit res sterilis, (conf. Matth. XXV, 24. [2]) neque ad vsum vitae quid faciens, vti vestis, aedificium, iumentum; igitur inconueniens esse pro vsu eius aliquid exigi. Etsi enim numus non gignat alterum; tamen postquam in eundem pretium eminens fuit collatum, mediante industria hominum redditur vtique foecundissimus, comparatis pro eo rebus, naturaliter & ciuiliter fructiferis. Vnde vsurae non inter naturales, sed ciuiles fructus referuntur [3]. De quibus tamen fat acerbe SENECA de Beneficiis L. VII. c. 10. *Video istic diplomata, & syngraphas, & cautiones, vacua habendi simulacra, vmbras quasdam auaritiae laborantis, per quas decipiant animum, inanium opinione gaudentem. Quid enim ista sunt? quid foenus, & Kalendarium, & vsura, nisi humanae cupiditatis extra naturam quaesita nomina? Quid sunt istae tabulae, quid computationes, & venale tempus, & sanguinolentae centesimae? voluntaria mala ex constitutione nostra pendentia, in quibus nihil est, quod subiici oculis, quod teneri manu possit, inanis auaritiae somnia.* ARISTOTELES I. Polit. 7. (10.) sat iniquus quoque est vsuris [4]. *Meritissimo odio*, inquit, *habetur ars foenerandi;* (ἡ ὀβολοστατική) *quia sit quaestus ex ipso numo, non ex eo, cuius gratia repertus est; permutationis namque gratia exsistit; foenus autem ipsum auget. Vnde & nomen hoc accepit: genita enim similia sunt gignentibus ipsa: foenus autem fit numus numi*, (ὁ δὲ τόκος γίνεται νόμισμα νομίσματος.) *quare & maxime contra naturam est hic quaestus.* Sed huic reponi potest, in foeneratione non omnino contra vsum suum adhiberi pecuniam. Nam saltem mutuo accipiens numos quaerit μεταβολῆς χάριν, propter permutationem. Et est primitus dominium inuentum, vt sua cuique res immediate vsum praeberet. Neque tamen contra naturam est, aliis suam rem locare. Illud paulo subtilius est, quod dicunt, in rebus fungibilibus, & quae vsu statim consumuntur, dominium ab vsu non distingui; adeoque non posse alicui eiusmodi rei vsum ita concedi, vt non simul tradatur dominium, & vice versa frustra tradi dominium, ni & vsus simul concedatur. Nam vt, verbi gratia, substantia frumenti, carnis, vini destruitur, vbi in vsus hominum fuerit adhibita: ita moraliter perit pecunia, quam in vsus meos erogo; quippe quae ex patrimonio meo remouetur. Atqui arguunt, cum vsus heic a re ipsa non

5D 2 possit

niens ego recepissem vtique quod meum est, CVM VSVRIS. Vid. NOODTIVS de Foenore & vsuris, L. I. c. 7. 8. vbi obiectionibus, quae ab Auctore hoc loco proponuntur, pluribus satis fit. Idem sententiam Senecae in loco prolixo, qui mox a Nostro recensebitur discussit.

3) Obmoueri solet, Vsuras industriae fructum esse, quam debitor ponat in locanda pecunia, & quam ideo solus capere debeat. Verum vt industria, sine pecunia debitori parum prodesset, sic facile adparet, vtramque coniungi, & inde nascentem reditum communem esse oportere, ita vt partem eius debitor pro solertia, alteram autem partem creditor pro pecunia praestita ferat. Plane vt pro vsu rei locatae, etsi in se sterilis iure conductor locatori mercedem soluit.

4) Εὐλογώτατα μισεῖται ἡ ὀβολοστατικὴ, διὰ τὸ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ νομίσματος εἶναι τὴν κτῆσιν, καὶ οὐκ ἐφ' ὅπερ ἐπορίσθη· μεταβολῆς γὰρ ἐγένετο χάριν· ὁ δὲ τόκος αὐτὸ ποιεῖ πλέον· ὅθεν καὶ τοὔνομα τοῦτ' εἴληφεν· ὅμοια γὰρ τὰ τικτόμενα τοῖς γεννῶσιν αὐτά ἐστιν· ὁ δὲ τόκος γίνεται νόμισμα νομίσματος· ὥστε καὶ μάλιστα παρὰ φύσιν οὗτος τῶν χρηματισμῶν ἐστιν. Add. Ger. NOODT. de Foen. & vs. L. I. c. 7. vbi Aristotelem ex Aristotele refutat.

possit distingui, inde pro vsu recte nihil posse exigi, sed sufficere, si res ipsae in suo genere restituantur. Vbi respondetur, proprie quidem rerum fungibilium non esse vsumfructum a substantia illarum distinctum [5]. Vid. *L. 1. & 2. D. de Vsufr. ear. rer. quae vsu consumuntur.* Ex eo tamen non sequitur; ergo ius consumendi rem fungibilem cum obligatione post interuallum eam in suo genere restituendi non est aliquid pretio aestimabile. Nam habet id omne mutuum, vt non nisi post interuallum sit restituendum. Atqui si ad tempus mihi pecunia conceditur [6], possum eandem interea aliis rebus fructuosis impendere, aut alio modo ex eadem lucrum quaerere. Sic si post interuallum mihi sint restituendae res ad victum necessariae, in eo commodum meum vertitur, quod non necessum sit mihi iniqua conditione res meas permutare aut vendere, verbi gratia, ad frumentum comparandum, vtque pecuniam huc impendendam interea lucrosiore modo collocare queam. Quo loco & hoc obiter obseruandum, quod refert ARISTOTELES Oeconom. L. II. c. 1. *Cypselus cum omnia bona Corinthiorum diis vouisset, primo anno decimam partem, & sic per annos continuos decem exsoluit.* Hic sane stricto iure voto suo non satisfecit, nisi quod voti temeritatem qualicunque interpretatione subleuari fauorabile sit. Dictum Catonis apud CICERONEM Off. [II. in fine.] qui foenerationem latrocinio aut homicidio aequiparandam iudicabat, intelligendum est de vsura mordente [7], qua tenues ciues ad incitas rediguntur, & insatiabili auaritiae pabulum suggeritur. Eiusdem CATONIS de Re rustica [princ.] est: *Maiores nostri sic habuere, & ita in legibus posuere, furem dupli condemnari, foeneratorem quadrupli.* Etsi & ipse foenus nauticum non sine astutia sat acriter exercebat; de quo est apud PLVTARCHVM Catone Maiore. Sic recte Augustus quosdam Equites Romanos notauit, quod pecunias leuioribus vsuris mutuati grauiore foenore collocassent. SVETONIVS Augusto c. 39. APPIANVS ALEX. L. I. de Bello ciuili [p. 382. B. Ed. H. Steph.] ait, Romanos priscos, & Graecos abhorruisse a foenore, Ὡς καπηλεύειν, καὶ βαρὺ τοῖς πένησι καὶ δύσεριν καὶ ἐχθροποιὸν, *vt negotiatione molesta pauperibus, & litium inimicitiarumque materia:* Persas autem, ὡς ἀπατητόν τε καὶ φιλοψευδές· *vt non aliena a fraude & mendacio* [8]. Sed & Christiano indignum arbitramur, ob modicas summas vsurae nomine quid capere ab illis, quorum egestati succurrisse instar eleemosynae habet.

5) Solet praeterea plerumque non personae, sed facultatibus debitoris credi. MARTIALIS Lib. XII. Epigr. 25.

Quod mihi non credis veteri, Telesine, sodali,
Credis colliculis, arboribusque meis.

6) Satis ergo est, quod mora temporis aestimari possit. Iam & in rebus fungibilibus, vt pecunia, frumento, vino, ius illud recipiendi idem genere est vice dominii. Vid. supra §. 5. H.

7) Quod plenius ostendit NOODTIVS de Foen. & vsur. L. I. c. 21.

8) Vid. NOODTIVS d. l. c. 2. & L. II. c. 4.

9) Vid. pluribus CASAVBONVS ad Theophrasti Characteres. Caeterum quia nulla res est, cuius saepius egeant homines quam pecunia mutua, & paucissimi sunt, qui aequa vsus sibi abscedentis compensatione contenti sint, hine factum putat H. GROTIVS Epistol. 953. quod non Latini tantum, sed & Graeci Patres inuehantur in malum foenebre, spectantes scilicet id, quod fit ἐπὶ τὸ πλεῖστον. H.

§. XI. 1) Vid. NOODTIVS de Foenore & vsuris, L. I. c. 12. quo ostendit, Mores rigorem Iuris Canoniei eirca vsuras inflexisse ad aequitatem Iuris Gentium, non omnino improbantibus eius interpretibus. Pro auctoribus Iuris Canonici dici potest, vetuisse eos rem in se indifferentem propter abusum, qui plerumque cum ea coniunctus esse solet, & inde postea, poscentibus id rebus humanis facile occasionem nactos esse remittendi subinde aliquid ex seueritate pristinae regulae. Idem in Falsiloquio contigisse, supra obseruatum fuit.

bet. Vid. Sirac. XXIX, 1. 2. feqq. Pfal. XV. Quin infignem commendationem meretur mos Graecorum fubleuandi amicos pauperes, dum amici inter fe fodalitates inibant, quibus communis erat arca, in quam quot menfibus certum quid a fingulis pendebatur. Ex ea arca dabant fummam aliquam citra vfuram, fi quis ex fodalitate aduerfa premebatur fortuna, ea lege, vt eam reftitueret, vbi res magis fecundae arrififfent. Et ifta ftips collatitia vocabatur ἔρανος [9].

§. XI. Isthaec vlterius confirmantur, quod & ab illis, qui vfuras impugnant, nonnulli contractus [1] adprobantur, qui in effectu cum vfura coincidunt. Sic ponamus Caium effe inftructum pecunia ad emendum fundum. Eundem fundum Seius cupit, fed a numis deftituitur. Rogatu igitur Seii Caius emit fundum, eumque Seio locat. Nemo negat iuftum hunc effe contractum. At vero fiquidem Caius Seio mutuo det pecuniam, vt eundem fibi emere poffit, & quantum penfionis daturus fuerat pro locatione, tantundem det pro pecunia mutuo data: quid heic iniquitatis fit non adparet. Imo hic contractus magis in emolumentum cedit Seio, quam prior: quippe cum heic fibi proprietatem fundi adquifierit. Sic fi quis pecuniam fuam apud probum virum collocet, vt fibi non certam fummam vfurae nomine ftipuletur, fed contentus fit aequam partem lucri, ex ea pecunia redacti, percipere [2], nemo in hoc contractu iniqui effe quid iudicabit. Aft quantum ad aequitatem nihil intereft, fi quis pro incerto lucro certam fibi, eamque moderatam vfuram ftipuletur. Apud Muhammedanos vfura quoque legibus Alcorani interdicta; Mauritanis tamen id pacti vfitatum, vt qui ab altero pecuniam mutuo fumit negotiationis & lucri quaerendi caufa, creditori dimidiam partem lucri det; vbi fors perierit, debitor praeter fortem nihil reftituere teneatur. Si pars tantum fortis perierit, ex lucro partis fuperftitis fors fuppleatur. Sic nihil vitii habere iudicatur antichrefis [3], qua quis interea fructus ex pignore pro mutuo data pecunia percipit. Add. *L. 8. D. In quibus cauf. pignus tacite contrah.* [4] Quare ergo non liceat pro mutuo, cui pignus non acceffit, accipere aliquid, quod fructibus pignoris refpondeat? Apud Perfas vfura eft vetita, fed antichrefis licita, etiam fub lege commifforia. Ad. Olearivs Itin. Perf. L. V. c. 36. Sic & Grotivs L. II. c. 12. §. 21. vocabulum vfurae profcribit, rem

 ipfam

2) Bene dicit *aequam partem lucri.* Non enim fubfiftit pactum (quod paffim per Italiam in vfu effe teftatur Felicivs de Societat. c. 17. n. 5. Add. Borgn. Cavalcanvs Part. II. Decif. 13. n. 57. n. 70. fequ. Mevivs ad Ius Lubecenf. L. 3. tit. 9. art. 2.) cum quis alteri pecuniam ita dat, vt accipiens ei praeter fortem, finita focietate reftituendam, lucri loco, absque calculo & computatione, quicunque etiam cafus inciderit, certam fummam quotannis perfoluat. Quandoquidem ifto pacto facillime euenire poteft, vt qui pecuniam accipit, eaque negotiatur, non modo partem lucri nullam ferat, fed & alter, quod intolerabilius eft, magisque naturae focietatis aduerfum, etiam quando nullum verum adeft, habeat lucrum: adhoc accipiens, forte quamuis citra culpam fuam amiffa, ipfe non tantum operis fuis carere, fed & fortem alteri reftituere, atque adeo periculum folus fubire damnaque caetera ferre teneatur. Hinc conuentionem huiusmodi mutuum vfuraria prauitate infectum effe ftatuerunt Felicivs d. c. 17. n. 20. fequ. c. 18. n. 7. fequ. Mantica de Tacitis & ambig. conuent. L. VI. tit. 6. n. 2. 11. fequ. n. 18. & tit. 7. poft Gailium & alios. H.

3) Dicetur de ea infra c. X. §. 14.

4) *Cum debitor gratuita pecunia vtatur, poteft creditor de fructibus rei fibi pigneratae ad modum legitimum vfuras retinere.*

ipsam retinet, dum tradit: *Esse quaedam, quae ad vsurae speciem accedunt, ac vulgo vsurae videantur, cum tamen sint pacta alterius generis; vt de pensando damno, quod facit, qui pecuniam dat mutuam, eo quod diu pecunia careat: item de lucro ob mutui dationem cessante, deducto tamen incerto spei*, seu quod idem lucrum speratum per varios casus possit intercipi aut minui, vt *& labore, qui subeundus fuerat*, si quis ipse eas pecunias tractaret. Sicut & *vsuram veram non esse, si quid exigitur pro impensis eius, qui multis dat mutuam pecuniam, & in hoc paratam habet; & pro periculo amittendae sortis, vbi idonee non cauetur.* Atqui moderatas vsuras, quas stipulamur ob pecuniam creditam non egeno, sed tali, qui ex eadem lucrum est facturus, eo maxime nomine exigimus, quia per absentiam eius pecuniae lucrum nobis cessat; & quia pensatione aliqua dignum est, quod pro re iam actionem habeamus; vtque veniamus in partem lucri, ex pecunia nostra quaesiti, quam alteri neque ex iustitia, neque ex humanitate tenebamur concedere. Quis ergo cordatus super vocabulis litem mouerit? Et quis non rideat eos, qui vsuras se non exigere testantur, sed tantum id quod interest [5]. Praeterquam quod superstitiosa haec subtilitas ad decreta iurisprudentiae non quadrat, iuxta quae vsurae certae sunt, quas in anteceffum stipulamur [6], id autem quod interest solet inter alias causas exigi ob moram, seu quod res nobis debita iusto tempore tradita non sit; eiusque mensura est damnum actu nobis datum, quantumcunque id fuerit: etsi quia difficulter demonstrari potest, quanti intersit, istud saepe ad regulares vsuras [7] redigitur. Vid. *L. 17. §. 3. D. de Vsuris.* Atqui si licet exigere id quod interest ob moram, seu quia lucrum nobis cessat, & damnum emergit, ob non solutam conuento tempore pecuniam: quare non liceat in antecessum certi quid stipulari, ideo quia pecunia nostra interea est penes alium, vbi id damnum facere aut lucrum negligere in alterius gratiam hautquidquam tenebamur. Add. BACO Sermon. fidel. c. 39.

§. XII.

5) Quo nomine fere intelligitur cum DAMNVM emergens, tum LVCRVM cessans. *Si commissa est stipulatio*, ratam rem dominum habiturum: *in tantum competit, in quantum mea interfuit: id est quantum mihi abest, quantumque lucrari potui.* L. 13. D. Ratam rem haberi. NOODTIVS de Foenore & vsuris L. I. c. 12. L. II. c. 6.

6) *Respondit* [Africanus] *pecuniae quidem creditae vsuras, nisi in stipulationem deductas, non deberi*, L. 24. D. de Praescr. verb. *Si pactum nudum de praestandis vsuris interpositum sit, nullius est momenti.* PAVLLVS Sentent. L. II. tit. 14. Add. NOODTIVS L. II. c. 3. & seqq. L. III. c. 1. 2. 3. 4. 5.

7) „In eiusmodi stipulationibus, quae quanti res est, promissionem habent, commodius est certam summam comprehendere: quoniam plerumque difficilis probatio est, quanti cuiusque interfit, & ad exiguam summam deducitur.„ *L. 11. D. de Stipulat. praetor.* Vid. NOODTIVS L. II. c. 6. & GRAVINA origg. iur. Ciu. L. II. §. 47.

§. XII. 1) Vid. NOODTIVS de Foenore & vsuris, L. I. c. 6. Necessitatem praeterea foenoris, experientia duce, satis didicit Imperator LEO Philosophus. Cum enim pater ipsius, BASILIVS Macedonicus omnes omnino vsuras vetuisset, nemoque gratis Mutuum dare vellet, necessitate cogente, legem paternam tanquam nimis seueram, abrogare coactus fuit. *Propter paupertatem res illa non in melius* (quem tamen finem Legislator proposuerat) *sed contra in peius vertit. Qui enim ante vsurarum spe ad mutuandam pecuniam prompti fuerant, post latam legem, quod nihil lucri ex mutuo percipere possint, in eos, qui pecuniis indigent, difficiles atque immites sunt - - - - propterea quod Humana Natura ad illius* [*legis*] *sublimitatem non perueniat, egregium*

§. XII. DENIQVE cum satis adparet, non inueniri posse, qui tantam pecuniam gratis credere vellent, quantam communis vitae ratio, & commercia requirunt [1], prout ea nunc inter plerosque cultiores populos agitantur; varia passim diuerticula inuenta [2] aut tolerata sunt, quibus decreta iuris canonici super vsuris elusa fuerunt. Quae inter referenda est *emtio census annui* [3], vbi data pecunia ex re quadam immobili, pro census exsolutione mihi obligata, certam pensionem pecuniae aut fructuum recipere queam; idque in perpetuum, vel ad tempus, certum aut incertum, seu ad vitam creditoris. Eorum censuum alii a debitore soluta sorte redimi possunt, alii non. Imo interdum quando res, qua pro censu cauebatur, peremta fuerit, obligatio censum exsoluendi personam debitoris sequitur. Sed emtionem hanc census annui [4] non nisi vocabulo, & colore ab vsura differre nemo non videt. Add. Franc. HOTOMANNI [5] Obseruat. L. II. c. I. Io. LABARDAEVS Hist. de reb. Gall. L. VI. p. 393. Imo animaduersa modicarum vsurarum vtilitate ipsi Pontifices splendido sub nomine permisere *montes*, quos vocant, *pietatis* [6]: quorum leges hae fere sunt, vt ad tres scutatos pauperibus detur sine pignore & vsura: pro amplioribus summis pignoribus caueatur, & in singulos menses modicum quid pendatur. Vbi intra annum pignus non reluitur, auctioni id subiicitur, & quod debitum excedit, domino restituitur. Etsi non minus pie vsuras exercuit Alexander Seuerus, de quo apud LAMPRIDIVM: [c. 21.] *Foenus publicum trientarium exercuit, ita vt pauperibus plerisque sine vsuris pecunias dederit ad agros emendos, reddendas de fructibus.* Similem fere naturam, (excepto quod nihil sine pignore & gratis datur) habent *Lombardiae*; quod nomen inde deductum est, quia olim in Gallia, qui foenus exercebant, plerique erant Longobardi & Iudaei; quos postea publicum ob odium regno illo expulere. Vid. Henr. STEPHANVS Introduct. ad Apolog. pro Herodoto L. I. c. 6. Eas post multam disceptationem [7] demum tanquam rem vtilem reipublicae & licitam in Belgio publice adprobarunt; easdem exercentibus etiam ad

gium illud praescriptum abrogamus. Nou. LXXXIII.

2) Persae, vt Muhammedis legem vsuras simpliciter vetantem, vel eludant, vel praetextu aliquo conscientiae suae consulant, primum super sorte mutuo data instrumentum conficiunt: mox alio instrumento rei nullius pretii, puta, vili linteo vendito, pretium statuunt, quod Romanorum centesimas aequat. Vt refert TAVERNIER Noua relatione de interioribus aulae Turcicae cap. 10. vbi Persas malos Casuistas vocat. Conf. supra §. 4. in fine. H.

3) Approbata etiam a Pontificibus Martino V. & Calixto III. c. I. Extrauagant. commun. de emptione & vendit. Adde *L. Eius §. cumque annui reditus de V. S.* [Add. Nou. IVSTINIANI CLXI. & NOODTIVS de Foenore & vsuris L. I. c. 12.]

4) Vt bene demonstrat Petrus FRIDERVS L. II. de Mandat. iudic. c. 72. §. 5. & sequ. H.

5) Hic annuorum redituum emtionem cum emtione sub pacto de retrouendendo confundit. Nimirum huius etiam colore interdum vsuraria prauitas velatur. Vt ICti nostri passim docent. Vid. BERLICHIVM Part. II. concl. practic. I. H.

6) Extant de his peculiares libri. Apud alios Europae populos alia habent nomina, non dissimili multum instituto. In Germaniae Ciuitatibus quibusdam audiunt Lehnhäuser. H.

7) Extant enim in vtramque partem libri cum Theologorum tum Politicorum. Cloppenburgio breuiter respondit H. GROTIVS Append. Epistol. 395. Noue contra mensas hasce Lombardicas ob enormes vsuras, quae ab egentibus vt plurimum accipiuntur, quamuis pignus dantibus, grauiter scripsit Vlricus HVBERVS Eunom. Romana ad L. 4. §. I. de Foenore nautico. H.

ad functionem presbyterorum admissis. Quantopere legi vsurariae a mercatoribus per *cambia*, quae vocantur [8], *sicca* [9], illusum sit, periti artis mercatoriae norunt. Quo refertur etiam ille contractus, quem Hispanico vocabulo [10] vocant *Mohatra* [11], quando quis egens pecunia emit summo pretio in diem soluendo a mercatore merces, & statim eidem pecunia numerata pretio infimo reuendit. Vid. MONTALTIVS Lit. prouincial. 8. & ad eam WENDROKIVS not. 3. Magis tolerari potest ille contractus, quo merces magno emuntur, sed ita vt solutioni pretii laxum praefigatur spatium, & statim alicui tertio minoris venduntur pro praesenti pecunia. Qua pecunia quis vel iniquam versuram potest effugere, vel interea tantum lucri inde redigere, vt tempore elapso optima conditione debitum exsolui possit. Quem contractum in Moscouia frequentem esse tradit Ad. OLEARIVS Itin. Pers. L. III. c. 7. Omnino tamen commendandae leges ciuiles, quae vsuras ad libidinem priuatorum exerceri non concedunt, sed iisdem certum modum praescribunt: nisi quod non iniquum videatur, vsuras paulo ampliores [12] stipulari, vbi ad exiguum tantum tempus pecunia mutuo sumitur. Vid. LEONIS Nouella 84. Quas inter referenda lex Aegyptia apud DIODORVM SICVLVM L. I. c. 79. quae vltra duplum per vsuram augere sortem vetabat, & vsuras de facultatibus duntaxat obaeratorum exigere, sed corpus in nexum ducere nullo modo concedebat: bona illorum arbitrata esse, qui vel labore comparassent, vel alio iusto titulo adquisiuissent. Sed corpora ciuitatibus deberi, quibus ad congrua belli pacisque munia vtantur.

CAPVT.

8) Reuera enim sunt mutuum palliatum. Vid. MARQVARD. de Iure mercator. L. II. c. 12. n. 27. H.

9) Quod in eodem loco post cum vsuris soluitur, vbi Sors antea soluta, & hodie in Emporiis in primis admodum frequens est. Conf. de eo Io. de HEVIA in Labyrintho commercii terrestris & naualis L. I. c. 2. n. 15. Raphaël de TVRRI de Cambio Disp. I. quaest. 29. num. 13. 14. & LVDOVICI de Processu Cambii c. 4. §. 91. Opponitur id Cambio *reali* quod vel *minutum*, vel locale est. Illud in specierum permutatione consistit, veluti si argentum pro auro detur, interueniente lucello. Hoc contra dicitur, quando pro pecunia loco quodam soluta, praestito foenore quodam eadem summa alibi exsoluitur. Quae species foenori Nautico fere accedit. Cambii Sicci species est cambium *maritimum*, in Italia praecipue vsitatum. Soluuntur eo mutuum danti a mutuum accipiente contemplatione periculi, quod in maritimo itinere subeat nauis, in portu, vnde egrediatur singulis semestribus sex vel plura aut pauciora pro centum. Egit de hoc Cambio Maritimo Ioannes CLERICATVS, Praepositus Patauinus, cuius Commentarius prodiit Venetiis MDCCXI.

10) Legibus Castellae sub poena perditionis officiorum & 5000. dupondiorum prohibitus, teste SCACCIA de Commerc. §. 1. quaest. 1. n. 566. Hoc genus negotiatores Carolus MOLINAEVS de Vsura c. 14. piratis & barbaris illis, totius humanitatis hostibus, naufragio eiectos defraudantibus, exaequat. Itali similem contractum habent, quem Stocchi seu stoccoli vocant, vt auctor est idem Scaccia. Legi de hoc contractu meretur Dissertatio Caspar. ZIEGLERI. H.

11) De quo egit ZIEGLERVS in singulari dissertatione. De eodem conferendus STRYKIVS in Cautelis contractuum Sect. II. c. I. §. 31.

12) Etsi enim vsurae hae prima contemplatione enormes videri possint, exiguae tamen saepe sunt, si commodo comparentur, quod mutuans inde capit. Adde, quod, cum eiusmodi mutuum ad breue plerumque tempus sumatur, ad nihilum fere redigerentur vsurae modo legitimo solutae, vnde earum caussa operae pretium minime facturus videretur creditor. Accidit quoque, vt durante hoc breui temporis spatio, creditori occasio intercidat, credendi pecuniam suam ad tempus longius, aut insigne ex ea capiendi lucrum, quod sine caussa amisisset, si ex mutuo ad breue tempus dato, ei non liceret capere vsuras solitis ampliores. De Bodmeria, contractu foenori Nautico adfini, conf. HERTIVS L. V. c. 9. §. 8. nota, & HEINECCIVS Elem. Pandect. P. IV. §. 112. 113. & Elem. Iur. Germ. L. II. §. 426. & 450. seqq.

* *

CAPVT IIX.

DE SOCIETATE.

I. *Societas quot modis ineatur?*
II. *Collatio pecuniae cum opera diuersimode fit.*
III. *Societas irregularis.*
IV. *Societas omnium bonorum.*

Contractvs societatis est [1], quo duo pluresue inter se pecuniam, res, aut operas conferunt [2], eo fine, vt quod inde redit lucri [3] inter singulos pro rata diuidatur. Vid *L. 83. D. pro Socio.* Nec minus si quid proueniat damni, a singulis pro rata feratur [4]. Vid. *L. 52. §. 3. 4. L. 60. §. 1. D. h. t.* [5] Heic igitur si omnes aequalem pecuniam contulerint, singulorum partes in damno & lucro erunt aequales simpliciter: vbi inaequalem contulerint, quilibet pro rata ad leges proportionis Geometricae partes feret. Aristoteles Nicom. L. IIX. c. 16. Ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλείω λαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι πλείω· *in pecuniarum communicatione plura accipiunt, qui plura contulerunt.* In eundem sensum est explicanda *L. 29. D. h. t. Si non fuerint partes societati adiectae, aequas eas esse constat*

§. I. 1) Quem Contractum mixtum adpellat Grotivs. Sed videatur Noster supra c. 2. §. 10. *Interdum autem tacite Societas contrahitur veluti si res communiter empta non diuidatur, sed emptores communiter ea vtantur fruantur & quisque certum, redituum partem capiens, impensas quoque pro rata fert. Societatem coire & Re*, & verbis & per nuncium, *posse nos, dubium non est*, L. 4. pr. D. pro Socio. Iungatur Hertivs de Societate facto contracta, Commentat. & Opusc. T. III.

2) Ita distinguitur contractus societatis a communione positiue tali, de qua Avctor L. IV. c. 4. §. 2. Quanquam & haec ipsa societas vocatur, (v. *L. 25. §. 16. D. Famil. hercisc.*) ad discrimen illius *incidens*, dicta a Dd. Notandum autem societatem, quae verus est contractus, non verbis tantum, sed & factis contrahi posse: de quo dixi pluribus Dissertat. de Societate facto contracta. H.

3) *Sicuti lucrum, ita damnum quoque commune esse oportet, quod non culpa socii contigit.* L. 52. §. 4. D. pro Soc. Quodsi autem socius quaedam negligenter in Societate egerit, etsi eam in aliis negotiis plerisque auxerit, compendium cum negligentia non compensatur, quoniam societatem augendo id fecit, quod finis contractus poscere videbatur. *Si socius quaedam negligenter in societate egisset, in plerisque autem societatem auxisset, non compensatur compendium cum negligentia.*" L. 26. D. eod.

4) Qvintilian. Declamat. 320. „Sacra res est & quaedam fraternitas propositorum animorum. Consortes enim potest facere casus. Caeterum quidem cum duo homines omnes suas fortunas contulerunt, omnes casus miscuerunt; vnum quoddam factum est: quid est iustius, quem compositum patrimonium habere conditionem vnius? (societatis enim haec est vnitas) vides ergo & damna & lucra communia esse debere: & nihil non aequum est, quod vtrique parti scriptum est." H.

5) „Socius, cum resisteret communibus seruis venalibus, ad fugam erumpentibus, vulneratus est, impensam, quam in curando se fecerit, non consequuturum pro socio actione Labeo ait: quia id non in societatem, quamuis propter societatem impensum sit." Sed rectius apud Vlpianvm in L. seq. legitur. „Et quod medicis pro se datum est, recipere potest." Quae sententia etiam in simili specie recepta fuit. „Quidam sagariam negotiationem coïerunt: alter ex his ad merces comparandas profectus, in latrones incidit, suamque pecuniam perdidit; serui eius vulnerati sunt resque

ſtat [6]. Idem obtinebit, ſi duo pluresue operas [7] duntaxat conferant aequales, aut inaequales; aut alter operam, alter pecuniam [8], aut vtramque ſimul conferat [9].

§. II. CAETERVM ſocietate ſoluta, ſi vterque pecuniam [1] tantum contulit, manifeſtum eſt, poſt diuiſum lucrum quemque recipere, quantum contulerat. Aſt vbi pecunia cum opera confertur, diſpiciendum eſt, qua ratione collatio ſit facta. Nam vbi opera confertur cum ſolo vſu pecuniae, is qui pecuniam confert, hautquidquam in partem dominii [2] eiusdem pecuniae ſocium admittit, ſed duntaxat pro rata cum eo diuidit lucrum, quod ex ea pecunia & adiuncta opera redit. Et hoc caſu vti de pecunia nihil accipit, qui operam tantum contulit, ſoluta ſocietate; ita alteri ſoli tanquam domino ſors ea ſalua eſt, peritque. In huiusmodi ſocietate comparatur cum opera non ſors, ſed periculum amittendae ſortis, & lucrum, quod probabiliter ex ea ſperari poterat. Adeoque quando partes lucri ſunt diſtribuendae, non inſtituenda eſt comparatio inter operam & ſortem, ita, verbi gratia, qui contulit operam, quae C. eſt, ſi alter contulerit ſortem M. iſte decimam duntaxat partem lucri ferat. Sed potius opera eſt comparanda cum eo, quanti eſt, pecuniam periculo exponere, & cum lucro, quod inde probabiliter ſperabatur, quod vbi tantum C. valuerit, aequales vterque lucri partes feret. Etſi expeditiſſimum ſit, id periculum, & eam ſpem lucri aeſtimare ad vulgares vſuras, quae pro pecunia mutua dari ſolent. Sic ponamus vſuras dari ſemiſſes, heic vbi quis operam contulit, quae eſt LX, & alter pecuniam, quae eſt M, vterque aequales lucri partes habebit. Alter autem modus eſt, quando opera confertur cum pecunia,

resque proprias perdidit: Dicit IVLIANVS damnum eſſe commune, ideoque actione pro ſocio damni partem dimidiam agnoſcere debere, tam pecuniae, quam rerum ceterarum, quas ſecum non tuliſſet ſocius, niſi ad merces communi nomine comparandus proficiſceretur." *L. 52. §. 4. D. eod.*

6) „Conueniens eſt, viri boni arbitrio, vt non vtique ex aequis partibus ſocii ſimus, veluti ſi alter plus operae, induſtriae, pecuniae in ſocietatem collaturus ſit." *L. 6. D. pro Socio, j. L. 80. D. eod.*

7) „Duo ſocietatem coïerunt vt Grammaticam docerent, & quod ex eo artificio quaeſtus feciſſent, commune eorum eſſet." *L. 70. princ. D. eod.*

8) „Nam & ita coiri poſſe ſocietatem non dubitamus, vt alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tamen lucrum inter eos commune ſit, quia ſaepe opera alicuius pro pecunia valet," §. 2. *Inſt. de Societ. L. 2. §. 1. D. pro Socio.*

9) *Veluti ſi duo mercatores eorumdem negotiorum cauſſa ſocietatem inierint.* Vid. L. 52. §. 4. D. pro Socio, quam recenſuimus in nota 5.

§. II. 1) Quae de pecunia ab AVCTORE dicuntur, intelligenda etiam ſunt de mercibus, & vno verbo de rebus omnibus ab opera diſtinctis, & quae in numero bonorum ſint ſocii alicuius.

2) Non magis quam in partem Dominii admittitur Colonus partiarius, aut paſtor, cui pro opera & induſtria, pars lanae, lactis & reliquorum gregis fructuum addicitur. *Si in coeunda ſocietate .... artem operamue pollicitus eſt alter, veluti quum pecus in commune paſcendum aut agrum politori* (*pro quo olitorem*, mauult BYNKERSHOEKIVS Obſeru. III. 9.) *damus in commune quaerendis fructibus: nimirum ibi etiam culpa praeſtanda eſt*, L. 52. §. 2. D. pro Socio.

3) Quod ipſum quoque in aliis rebus, quam in pecunia numerata, locum habet. *Sed ſi puerum docendum vel pecus paſcendum tibi dedero, vel puerum nutriendum, ita vt ſi poſt certos annos veniſſet, pretium inter nos communicaretur, abhorrere, haec ab area .... Ergo ſi quis areae dominium non tranſtulerit, ſed paſſus ſit, te ſic aedificare, vt communicaretur vel ipſa, vel pretium, erit ſocietas.* L. 13. §. 1. D. de Praeſcr. verbis.

4) Et quos profert STRVVIVS Exercit. 22. §. 33. H.

§. III. 1) *Contra* Quinti Mucii *ſententiam obtinuit, vt illud quoque conſtiterit, poſſe coniemre.*

nia [1], ſic vt qui operam contulit, ipſum quoque dominium pecuniae ex parte nanciſcatur. Vbi pretium operae habetur, quaſi ſorti adiectum, & pro eo, quod illa valet, operam conferens in ipſa ſorte partem habere intelligitur; quippe cum pecunia & opera in vnam velut maſſam coaluerit. Circa quem tamen modum praeſupponitur, pecuniam fuiſſe impenſam in merces rudes, quibus tractandis & concinnandis opera ab altero fuerit impenſa, verbi gratia, ponamus, me textori dare C. pro quibus rudem lanam emit. Ex ea iſte pannos conficit, eiusque opera itidem valet C. Conſtat pannos illos vtrique ex aequis partibus communes, & vbi venditi fuerint, pecunia inde redacta aequaliter diuidetur; neque ego potero pecuniam ab initio collatam prius detrahere, & reliquum duntaxat cum altero diuidere. Conf. GROTIVS [4] L. II. c. 12. §. 24.

§. III. OBSERVANDVM & illud, poſſe citra iniuſtitiam iniri talem ſocietatem, vt ſociorum aliquis ſit particeps lucri, ſed immunis damni. Vid. *L. 29.* [1] *§. 1. D. h. t.* Verum erit iſta ſocietas irregularis [2], & contractus mixtus ex ſocietate, & contractu periculi auerſi. In quo ita ſeruabitur aequalitas [3], ſi tanto plus lucri ferat is, qui periculum in ſe ſolus recepit, quanti eſt ab incertis caſuum alios ſocios in totum aut ex parte indemnes praeſtitiſſe. At vero vt quis damnum ſentiat ſine lucro; id vero a natura ſocietatum abhorret [4]; quippe quae niſi ob vtilitatem aliquam iniri non ſolent. Vid. *L. 29. §. 2. D. h. t.* [5]

§. IV. SED & contingit [1], vt aliqui vniuerſorum bonorum inter ſe ſocietatem coëant. Haec quamdiu durat [2], quilibet ſociorum pro conditione

5 E 2 ſua,

nire, vt quis lucri partem ferat, de damno non teneatur. Quod tamen ita intelligi oportet, vt ſi in alia re lucrum, in alia damnum illatum ſit; compenſatione facta, ſolum quod ſupereſt, intelligatur lucro eſſe. §. 2. Inſt. de Societate, L. 13. §. 1. D. de Praeſcr. verbis.

2) Eam iniuſtam non eſſe, probat contra Sotum Henr. ZOESIVS ad tit. D. pro Socio n. 25. Caeterum verius eſt, etiam in collatione aequali partes lucri & damni ex conuentione inaequales eſſe poſſe. Manet enim ſocietatis eſſentiale; licet, quod in ea naturale eſt, vel ob ſingularem affectum, quem ſociorum vnus erga alterum habet, vel litium amputandarum gratia, fuerit mutatum. Modo ſub ſpecie ſocietatis contrahentes mutuum, vſuraria labe infectum, non velauerint. Quod non raro vſuuenire, notauimus ſupra ad c. 7. §. 11. H.

3) „Quod ita demum valebit. . . . ſi tanti ſit opera, quanti damnum eſt: plerumque enim tanta eſt induſtria ſocii, vt plus ſocietati conſerat, quam pecunia; item ſi ſolus nauiget, ſi ſolus peregrinetur, pericula ſubeat ſolus.“ *dicto loco D. pro Socio.* Modo nihil aliud expreſſe convenerit. Partium enim conuentione ſuppletur portionum inaequalitas. „Et quidem ſi nihil de partibus lucri & damni nominatim conuenerit, aequales ſcilicet partes & in lucro & in damno ſpectantur. Quod ſi expreſſae fuerint partes, hae ſeruari debent. Nec enim vnquam dubium fuit, quin valeat conuentio, ſi duo inter ſe pacti ſint, vt ad vnum quidem duae partes & lucri & damni pertineant, ad alium tertia.“ *§. 1. Inſt. de Societate.*

4) Quae proinde leonina vocatur. Nota fabula apud PHAEDRVM L. I. Fab. 6. H.

5) Ariſto *refert*, Caſſium *reſpondiſſe, ſocietatem talem coiri non poſſe, vt alter lucrum tantum, alter damnum ſentiret, & hanc ſocietatem* leoninam *ſolitum adpellare . . . . Iniquiſſimum enim genus ſocietatis eſt, ex qua quis damnum, non etiam lucrum ſpectet.* §. 2. dicta lege 29. D. pro Socio.

§. IV. 1) *Societates contrahuntur ſiue vniuerſorum bonorum, ſiue negotiationis alicuius, ſiue vectigalis, ſiue etiam rei vnius*, L. 5. D. eod.

2) Societas vniuerſalis omnium bonorum ſiue vniuerſarum fortunarum habet aliqua ſingularia: nam primo licet collatio ſit inaequalis, lucrum & damnum inter ſocios diuiditur aequaliter: quoniam haec ſocietas aleae nonnihil continet, *& non quod hinc aut illinc obuenit, ſed quod probabiliter ſperari poterat, computandum eſt*, vt loquitur

sua, & quantum leges frugalis oeconomiae ferunt, ex communi massa sumere potest, quae ad sui, suorumque [3] honestam sustentationem requiruntur. Verum quia multi casus interuenire possunt, vt istis in societate diutius permanere displiceat, vid. *L. 70. D. h. t.* [4] ab initio erit determinandum, quas lucri partes quilibet, societate soluta, accipere debeat. Vbi monet GROTIVS dicto loco heic comparandum esse, non quod hinc aut illinc actu obuenit, sed quod probabiliter sperari potuit; seu lucri partes ita solere designari, prout speratur ex cuiuslibet bonis, aut eorundem accessionibus multum aut parum prouenturum; non autem ita, vt quilibet bona ab initio collata, & quod inde prouenit, in diuisione auferat. Nam ea intentione plures bona sua conferunt, vt in partem lucri, quod ex alterius bonis prouenit, vocentur. Ceterum etsi pacis intersit, ne quis inuitus in societate manere cogatur; tamen cum inter socios eximius fidei gradus inuicem requiratur [5], non debet aliquis intempestiue, & in fraudem aliorum societatem abrumpere. Vid. *L. 65. §. 3. seqq. D. h. t.* [6] Super fide inter socios adhibenda grauiter differit CICERO pro Sex. Roscio [c. 40.] *In rebus* etiam *minoribus* socium *fallere turpissimum est: neque iniuria; propter ea, quod auxilium sibi se putat adiunxisse, qui cum altero rem communicauit. Ad cuius igitur fidem confugiet, cum per eius fidem laeditur, cui se commiserit? Atqui ea sunt animaduertenda peccata maxime, quae difficillime praecauentur. Tecti esse ad alienos possumus: intimi multa apertiora videant necesse est. Socium vero cauere qui possumus? quem etiam si metuimus, ius officii laedimus. Recte igitur maiores eum, qui socium fefellisset, in virorum bonorum numero non putarunt haberi oportere.* Add. QVINTILIAN. Declamat. 320.

CAPVT

tur GROTIVS d. c. 12. §. 24. conf. MANTICA L. VI. de Tacit. & ambig. conuentjon. tit. 10. n. 4. Blas. MICHALOR Part. II. de Fratrib. c. 21. n. 1. & sequ. c. 35. n. 20. Deinde is, qui minus contulit, interdum plus ob necessarioi vsus familiae suae ex communi massa sumere potest. Vt recte hic AVCTOR docet & STRVVIVS Ex. 22. §. 27. H.

3) *Si societatem vniuersarum fortunarum ita coierint*, vt quicquid erogaretur, vel quaereretur, communis lucri atque impendii esset, *ea quoque, quae in honorem alterius liberorum, erogata sunt, vtrimque imputanda*, L. 73. D. eod.

4) *Nulla societatis in aeternum coitio est*. L. 70. D. eod. Quod & locum habet, etiamsi expresse conuenerit, ne societas vnquam soluatur. *Si conuenerit inter socios, ne intra certum tempus* communis res diuideretur, *non videtur conuenisse*, ne societate abeatur: *an valeat? Eleganter* Pomponius *scripsit, frustra hoc conuenire, nam etsi non conuenit, si tamen intempestiue renuncietur societati, esse pro socio actionem. Sed etsi conuenit, ne intra certum tempus societate* abeatur, *& ante tempus renuncietur, potest rationem habere renunciatio: nec tenebitur pro Socio, qui ideo renunciauit, quia conditio quaedam, qua societas erat coita, ei non praestatur: aut quid, si ita iniuriosus & damnosus socius sit, vt non expediat eum pati.* L. 14. D. eod. Vid. nota vltima ad hunc Paragraphum. *Quas* [discordias] *materia communionis solet excitare*, L. 77. §. 20. D. de Leg. & Fideic. II.

5) *Venit autem in hoc iudicium pro socio bona fides*, L. 52. §. 1. D. pro Socio. *Cum in societatis contractibus fides exuberet* L. 3. C. pro Socio. *Socius socio vtrum eo nomine tantum teneatur pro socio actione, si quid dolo commiserit sicut is, qui deponi apud se passus est: an etiam culpae, id est, desidiae atque negligentiae nomine: quaesitum est. Praeualuit tamen, etiam culpae nomine teneri eum. Culpa autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est. Sufficit enim, talem diligentiam communibus rebus adhibere socium, qualem suis rebus adhibere solet. Nam qui parum diligentem socium sibi adsumit; de se queri, sibique hoc imputare debet.* §. 9. Instit. de Societate. Nodum, quem hic Gordium necti queritur THOMASIVS de Culparum praestatione in contractibus c. 1. §. 24. si §. nostro conferatur L. 32. D. Depositi,

❖ ❖

CAPVT IX.

DE CONTRACTIBVS QVI ALEAM CONTINENT.

ADDENDVM demum est de illis contractibus, quibus super incerto euentu [1] conuenitur, & quae ancipitem velut aleam continent, aut in quibus a partibus consentitur, & quasi compromittitur in casum incertum, cuius euentu sese vtrinque staturas profitentur. Eorum licet aliqui etiam sine pretio possint intelligi: tamen quia plurimi super rebus pretio aestimatis ineuntur, omnes coniunctim huc referre visum [2].

§. II. TALIA ergo pacta, forte seu alea mixta [1], publice & priuatim frequentantur. Publice quidem tam in bello, quam in pace. In pace quidem sors diuisoria apud complures populos recepta [2], in iudicibus legendis, in prouinciis assignandis, in officiis distribuendis [3], quando competitores sunt aequa-

 les

cti, solueris facile; si quod iam aliquoties faciendum monuimus in Iure R. Ius recentius Institutionum iuri Pandectarum praeferas simpliciter. Iuris autem Romani nouissimi dispositio minime abludere videtur a ratione naturali. Nam Iure Naturae quoque Societas quoddam fraternitatis in se habet. *Damna autem, quae in prudentibus accidunt* [ita pro imprudentibus legendum censet BYNKERSHOEKIVS Obs. II. 10.] hoc est, damna fatalia, *socii non coguntur praestare*, L. 52. §. 3. D. pro Socio.

6) „Labeo . . . . scribit, si renunciauerit societati vnus ex sociis eo tempore, quo interfuit socii non dirimi societatem, committere eum in pro socio actione. Nam si emimus mancipia, inita societate, deinde renuncies mihi eo tempore, quo vendere mancipia non expedit, hoc casu, quia deteriorem caussam meam facis, teneri te pro socio Iudicio" L. 65. §. 5. D. pro Socio.

§. I. 1) Quam propter incertitudinem is, cui non fauet euentus, de rei, cui sponte se submisit, exitu, queri nequit.

2) Pertinet etiam huc emtio spei, de qua supra cap. 5. §. 6. & species contractus in cap. 8. §. 3. Adde contractum crebro vsitatum de pensitatione ad dies vitae, pro certo pretio statim exsoluto, praestanda. V. infra c. 10. §. 5. in calce. Horum contractuum est proprium, laesionem in iis non attendi, idque propter euentum damni & lucri incertum. V. infra §. 7. & si lubet L. I. Paroem. iur. Germ. 43. H. [Addantur HERTII Paroemiae Iuris L. I. c. 43.]

§. II. 1) Illustrandis hisce non parum profecerit Thomae GATAKERI Angli Liber de Natura & vsu fortium. [c. 4. & 5.] H.

2) Conf. Hadr. IVNII Animadu. L. II. c. 5. editionis quae prodiit A. MDCCVIII.

3) Etiam sacris. VIRGILIVS II. Aeneidos,

Laocoon ductus Neptuno forte Sacerdos.

Vbi SERVIVS ex Euphormione: *Laocoon Thymbraei Appollinis Sacerdos forte ductus est: vt solet fieri, cum deest Sacerdos certus.* Et PLATO VI. de LL. Sacerdotum electionem Deo committi voluit, vt quemadmodum ei placuerit, ita sortium euentum moderetur, V. 1 Paralip. XXIV. 5. & Acta Apostol. I. 25. H.

les tam quoad ius, quam quoad qualitates ſeu artes ad officium gerendum neceſſarias. Alias enim ſi inaequali iure nitantur, iis quorum ius praeſtantius, ſi inaequalibus artibus praediti, reipublice male conſulitur. Nam, vti ISOCRATES Areopagitico [p. 248. Ed. Min. Pariſ.] loquitur: Ἐν τῇ κληρώσει ἡ τύχη βραβεύει, *ſortitionis gubernatrix fortuna eſt.* Et CALLIMACHVS Hymno in Iouem. [v. 63. 64.] Ἐπ᾽ ἰσαίῃ γὰρ ἔοικε πήλασθαι, *de re enim aequali conuenit ſortem mittere.* PHILOSTRATVS de Vita Apollon. Thyan. L. III. c. 9. Κλῆρος πρόσεστι οὐδὲν, καὶ γὰρ καὶ τῶν φαυλοτέρων τις αἱρεθείη ὑπὸ τοῦ κλήρου. *Sors prudentiae nihil habet* [4], *ita vt etiam peſſimus quisque poſſit forte eligi.* Praeſupponunt autem omnes eiusmodi ſortitiones pactum, ſeu compromiſſum, quod ſine querela velint adquieſcere [5], prout ſors ceciderit, ſiquidem vltro ad ſortiendum fuerit deſcenſum. Vid. IVSTINVS L. I. c. 10. XIIX. c. 3. Sed vbi a ſuperiore ſors adhibetur circa id, quod pro imperio poterat iniungere, ipſe vltro ſe determinat ad ſequendum id, quod ſors oſtenderit, ne aliquid affectibus dediſſe videatur. Caeterum finis ſortium non eſt aut eſſe debet extraordinario modo [6] Dei voluntatem inquirere [7]; niſi vbi ipſe lege ſua eas adhiberi praecepit. Prou. XVI, 33. ſed vt tollantur lites & diſcordiae; (vid. Prouerb. XIIX, 18.) & vt qui alias pro imperio ambigentes dirimere poterat, inuidiam alterutrius partis, quae ſpe ſua excidit, declinet, ac remouendis querelis ſuper iniquitate ſententiae, aut ambitione ſuperioris. In eiusmodi tamen litibus, ex quibus partem victam poena manet, ſortem aut ſorti quid mixtum adhibere, abſurdum eſt; cum illa non niſi ex prauo facinore, eoque liquidis argumentis probato promanare debeat. Sors autem vtcunque cadat, efficere nequit, vt quod ab aliquo factum eſt, non ſit factum, & vice verſa; neque in ſe rei veritatem diſcernere apta eſt. Aſt vt in aequali omnium crimine, vbi vniuerſos plecti inconueniens eſt, forte deſignentur, qui poenas luant, nihil prohibet. In priuatis quoque negotiis maximus ſortis eſt vſus in partibus haereditatis adſignandis: item ſi inter plures aequali iure aut obligatione praeditos vni eorum bonum quoddam, aut onus indiuiſibile ſit attribuendum. Add. Numer. XXXIV, 13. Ioſ. XIV, 2. [8] Pſal. XVI, 6.

§. III.

4) *Sorte & vrna mores non diſcerni*, eſt apud TACITVM IV. Hiſtor. 7. H.

5) Niſi laeſio ex re ipſa veniat. Verior enim eſt ſententia, etiam diuiſionem per ſortem factam reſcindendam ob inaequalitatem: quoniam attributio rerum ſorti commiſſa, non diuiſionis inaequalitas, vnde laeſio exoritur. H.

6) Qui in Sorte iudicium Dei extraordinarium quaerunt, vti ſolent Prouerb. XVI, 33. *In ſinum proiicitur ſors, ſed a IEHOVAH (eſt) omne iudicium eius.* Quae verba tamen, per Idiotiſmum linguae Hebraicae id tantum ſignificant, exitum ſortis non eſſe in manu hominis.

7) Quo pertinet κληρομαντεία, non tantum Paganis, ſed & Chriſtianis quibusdam populis olim vſitata. Vid. BERNEGGERI, Obſ. miſcell. 27. H.

8) Qui duo loci ad Sortem, quam Deus ſingulari prouidentia rexit, pertinent. Tribuuntur enim iactu eius vnicuique Tribui eae abſciſſe partes Palaeſtinae, quas eis deſtinauerat Iacobus, Geneſeos XLIX. & Moſes, Deuter. XXXIII.

§. III. 1) Conf. infra Lib. VIII. c. 8. §. 5.

2) Vbi diſquirit de iuſtitia praeliorum, quae definito numero condicuntur, belli finiendi cauſa. Conf. L. II. c. 23. §. 10. Verum qui in alteram partem diſputant, aiunt, nihil intereſſe, quo numero aduerſus hoſtes pugnetur: nam ſi praelium iuſtum, perinde iuſtum videri, ſiue duorum, ſiue plurium manu, ſiue ſingulari certamine cum expeditione tranſigatur. BODINVS IV. de

§. III. NEC minus in bello talia pacta adhibentur, non solum vbi totius belli finis in euentum pugnae [1] integrorum exercituum, aut duorum pluriumue vtrinque lectorum confertur; (vid. GROTIVS L. III. c. 20. §. 43. [2]) sed & vbi inter duces periculosa aliqua statio est assignanda, ad quam subeundam plures sunt idonei, nec alicui peculiaris excusatio suppetit. Vid. HOMERVS Iliad. η. v. 171. Imo omnia fere bella solennia, saltem in quae reiecta vtrinque pacifica compositione descensum est, eiusmodi conuentionem supponere videntur, vt scilicet victo possit imponere, quicquid lubitum fuerit, ille, a cuius partibus fortuna belli steterit. Et ea proprie causa est, quare pactis de pace non liceat opponere exceptionem metus [3]. Nam qui in bellum cum altero descendere statuit, cum pacifica transactione controuersiam posset componere, intelligitur eiusdem decisionem aleae Martis commisisse; adeoque nequidquam deinde queri potest, quam-illi-cunque conditionem ancipites belli vices dispensarint. Ex qua causa etiam est, quod moribus gentium in bello solenni vtrinque belligerantes in compositione pacis quoad iustitiam belli censeantur pro aequalibus, & quod quae vtrinque damna data sunt, condonentur, veluti ex conuentione hoc fieri licuerit. Similem conuentionem ineunt, qui controuersias euentui duellorum decidendas committunt. Quae conuentio inter alia efficit [4], ne occisor alterius vxori & liberis de damno, ex illa caede accepto, satisfacere teneatur. Idque quia vterque sponte & ex condicto in periculosam pugnam descenderat, cui talis lex dicta fuit, occidere aut occidi. Haec tamen, vbi a priuatis proprio ausu suscipiuntur, cum directe repugnent fini iudiciorum ciuilium, merito grauissimis poenis coërcentur [5]. Sed & absurde plane, & contra indolem ciuilium iudiciorum quondam eiusmodi duella permissa, vel ad purgandum obiectum crimen, vel ad ius suum, quod in dubium reuocabatur, demonstrandum. Vid. *t. t. X. de purgatione vulgari.* Et passim *Codex legum antiqu.* LINDENBROGII, eiusque Glossarium in vocabulo *campio*, & *duellum* [6]. Sic & quondam in Germania minus recte quaestio iuris duello decidenda fuit commissa [7] patruus, an ex priori fratre defuncto nepos ad aui hereditatem prior sit. Apud SIGEBERTVM GEMBLACENSEM ad Annum 942. [8]

§. IV.

de Republ. 7. BOXHORN. Differt. de Tullo Hostil. de quo alio loco pluribus. H.

3) Vid. infra L. VIII. c. 7. §. 2. [& c. 8. §. 1.] H.

4) Vid. supra L. III. c. 1 §. 7. H.

5) Vid. Auger. BVSBEQV. Ep. 3. A. 1570. Vbi memorabile exemplum. H.

6) Et Caroli CANGII Glossar. d. vocib. Add. Ioach. Iohann. MADERI Dissertatio de Duello, vt Ordalei quondam specie, & Cornelii de ALCKEMADE Liber de iure duelli, lingua Belgica A. MDCXCIX. editus. H.

7) At in Scotia memorabile est exemplum insignium inimicitiarum, inter duas potentes familias certamine singulari compositarum, apud BVCHANANVM L. X. Rer. Scoticar. sub Rege C. I. siue Roberto III. H.

8) „De Legum quoque varietate facta est conuentio, fuereque, qui dicerent, quia filii filiorum non deberent computari inter filios, haereditatemque legitime cum filiis sortiri, si forte patres eorum obiissent auis superstitibus. Vnde exiit edictum a Rege, vt vniuersalis populi conuentio fieret apud villam, quae dicitur *Stela*, factumque est, vt caussa inter arbitros iudicaretur debere examinari. Rex autem meliori consilio vsus, noluit viros nobiles ac senes populi inhoneste tractari, sed magis rem inter *gladiatores discerni* iussit. Vicit igitur pars, qui filios filiorum, computabant inter filios: & firmatum est, vt aequaliter cum patruis hereditatem diuiderent pacto sempiterno. WITTICHINDVS Ann. L. II. p. 644. „Orta dissensione inter Principes de varietate

§. IV. Ad contractus, quibus alea aut fors inest, etiam referuntur [1] sponsiones [2], quando vel futurum euentum, vel etiam praeteriti euentus nondum notorii, saltem illis, qui inter se contendunt [3], aut alterius rei exsistentiam alter affirmat, alter negat, certo pignore vtrinque deposito [4], quod illi cedat, cuius assertioni euentus aut res congruere deprehendatur. Videntur autem istae sponsiones reciprocae promissiones seu stipulationes conditionatae; quibus ideo alea est admixta, quia vt euentus exsistat vel non, a contrahentibus non dependet. Ad ludum autem magis, quam ad sponsionem videtur spectare aenigma a Samsone propositum Iudic. XIV, 12. seqq. cum fuerit certamen ingenii, an hic obscurius posset rem proponere, an caeteri argutius resoluere. Vbi isti conuiuae dolose egerant, quod non ex suo ingenio, sed prodente Samsonis sponsa aenigma soluissent. Etsi hoc fortasse contra indolem talium certaminum fuit, quod aenigma formaretur super facto aliquo peculiari, non autem super re aut euentu aliquo communi; cum fere impossibile sit, eiusmodi facta particularia coniectando assequi [5].

§. V. Hvc spectant quaelibet ludorum genera [1], in quibus aliquo pretio certatur; qui itidem inuoluunt conuentionem, aleae multum aut parum habentem. Et quidem minus aleae habent ludi, qui certamen ingenii, dexteritatis, solertiae, aut roboris continent; eatenus duntaxat ancipiti subiecti euentui, quod quae vtrinque vires sint, quaeue solertia, nondum liquido constat; & quia saepe aliquid fortuiti casus solet interuenire; (vid. Virgilius Aeneid. V. v. 328.) aut denique quia non pari semper vigore ingenium, viresque hominum sese exserunt. Plerique ex alea atque ingenio sunt mixti, vt est certamen chartarum lusoriarum, & similes. Alios denique nuda fere sors regit, vti est ludus tesserarum. Omnes isti in se naturaliter nihil continent [2] iniqui [3]. Nam & mutuo consensu ad eos descenditur, & vterque rem suam aequali

tate legis, vtrum deberent auis superstitibus filii filiorum post parentes defunctos haereditare, an exhaeredatis fatruelibus deberet haereditas ad patruos redire, ex regis Ottonis omniumque principum sententia cognitio veritatis commissa est gladiatorio iudicio, cessitque victoria his, qui censebant, fratrum filios debere cum patribus haereditare. "

§. IV. 1) Exempla veterum addaxit H. Grotius Sparf. Flor. *ad L. Si rem tibi D. de Praescr. verb.* H.

2) Quae etiam Iure Ciuili licitae, modo fiant de rebus honestis & non illicitis. *Si quis sponsionis caussa annulos acceperit, nec reddit victori, praescriptis verbis actio in eum competit - - - Plane si inhonesta caussa sponsionis fuit, sui annuli dumtaxat repetitio erit.* L. 17. §. 5. D. de Praescr. verbis, j. L. 3. D. de Aleatoribus. Quod ad reliqua, quando conditio in factum praeteritum confertur, vt obseruat Titius ad Lauterb. Obseru. CCXCIV. sponsio adhuc valet, etsi alteri spondentium de veritate facti quam certissime constiterit. Sibi enim imputet alter, necesse est, quod incertitudinem suae scientiae contulerit cum certitudine alterius. Quod adhuc magis admittendum videtur, si prior professus sit, rem sibi exploratissimam esse. Idem contra Doli reus erit, si de re interrogatus, veritatem eius dissimulauerit, nulla alia de caussa, quam vt alterum ad spondendum induceret.

3) Si enim alteruter certo sciat, non valebit sponsio; modo is dolo scientiam suam reticuerit, aut dissimulauerit. Vid. Zoesius *ad tit. D. de Aleator. n. 10.* H.

4) De quo *L. 17. §. 3. D. de Praescript. verb.* & exemplum est apud Virgilium Ecloga 3. Interdum tamen fit ea nuda promissione, dum vltro citroque promittitur, ni ita se res habeat, vel non habeat. Qualis illa Valerii & Luctatii apud Valerium Maximum L. II. c. 8. §. 2. Qui modus hodie est receptissimus, & nihil vitii habet: nam caussa, qua sponsiones destitui quidam asserunt, est vel praeteritum, de quo non eadem est sententia, vel futurum incertum, honestati

aequali periculo exponit, & verſantur circa res proprias, de quibus vtique diſponere penes nos eſt. Enimuero quia reipublicae intereſt, ne quis re ſua male vtatur, & vero per eiusmodi conuentiones ac ludos facile quis bonis euerti poteſt, vbi magnis ſummis certatur, *neque loculis comitantibus itur ad caſum tabulae, poſita ſed luditur arca;* quia etiam *luſus Perdere rem caram tempora noſtra ſolent.* OVIDIVS Triſt. II. [v. 483. 484.] & multa alia inde prouenire mala poſſunt [4]; igitur penes rectores ciuitatum eſt diſpicere, quousque ludi permittendi ſint, aut quantae ſummae deponi debeant [5]. Vid. *tit. D. de Aleatoribus, & ibi iuris Romani interpretes.* PHOTIVS Nomocan. tit. XIII. c. 29. SELDENVS de I. N. & G. L. VI. c. 11. In genere tamen obſeruandum, recte eo plus fauoris habere ludos, quo minus aleae, ac plus ſolertiae continent, & vice verſa. Alcoranus capite de menſa, vna cum vino prohibet luſus aleam habentes [6], tanquam ſemina odiorum continentes. In quouis autem ludi atque certaminis genere valet illud AMBROSII Officior. L. III. c. 4. *Qui in ſtadio currunt, ita feruntur praeceptis informari atque inſtrui, vt vnusquisque celeritate, non fraude contendat, curſuque quantum poteſt ad victoriam properet, ſupplantare autem alterum, aut manu deiicere non auſit.* Quod expreſſum eſt ex dicto Chryſippi apud CICERONEM Off. II. [7] [c. 10.]

§. VI. EST quoque non infrequens *Lotaria* *, quam vocant, quando plures de re, quam collatitia pecunia emunt, poſt ſorte decernunt, cui ſoli ea tota cedere debeat. In qua duo contractus miſcentur. Nam reſpectu eius, qui rem ſuam ita ſortientibus exponit, eſt ſpecies venditionis. Reſpectu autem eorum, qui ſortiuntur, eſt contractus ſortis diuiſoriae, dum ita inter ipſos conuenitur, vt cui ſors fauet, ille ſolus rem habeat, & reliqui ſuae ſymbolae diſpendium faciant. Eius contractus haec eſt lex, vt tota ſumma collatitiae pecuniae ſimul adaequet, non excedat, valorem mercis, & ipſi ſortientes omnes aequaliter vtrique fortunae, lucri & amiſſionis, ſubiiciantur.

§. VII.

ſtati & bonis moribus haut contrarium; de cuius euentu contenditur; nec non certum pretium, illi a quo ſtabit rei veritas, vel cui exitus reſpondebit, ceſſurum. Vid. HVBERVS in Eunom. *ad L. 37. D. de Reb. credit.* Sponſiones ſuper publico aut alio incerto euentu, quae nullum aliud negotium vel ſynallagma continent, propter inanem animorum concertationem in Brabantia reprobari, teſtatur STOCKMANN. Deciſ. Brabant. 134. Add. GROENWEGIVM ad *L. 108. D. de Verb. Obligat.* H.

5) Vid. Io. CLERICVS ad h. l.

§. V. 1) Quod argumentum plenius excuſſit Cel. BARBEYRACVS dans ſon Traité du Jeu.

2) Vid. Thomas GATAKER de Natura & vſu ſortium, c. 6. 7. & 8. qui in capite 9. leges recenſet, ſub quibus liciti videri poſſint Ludi.

3) Aliud viſum CARPZOVIO Praxi Criminali quaeſt. 134. n. 2 ſequ. & BRVNNEMANNO *ad L. 3. C. de Aleatoribus & Alearum luſu n. 27. ſeq.* Qui ſi loquuntur de naturali iure per abuſionem ita dicto, de quo ſupra L. II. c. 3. §. 22. nolim repugnare. Alioquin mallem cum AVCTORE facere. H.

4) De quibus dixi L. I. Paroem. Iur. Germ. 26. H.

5) Romae certe nihil ea videbatur turpius. Quod ab hac arte fraus & mendacium atque periurium raro abeſſet, poſtremo & odia inde naſcerentur, & damna rerum. Vnde HORATIO Carm. III. 24. v. 58. *Vetita legibus alea dicitur.* Decembri tamen menſe licitus erat hic ludus. MARTIALIS IV. 11. 7. ſeq.

Dum blanda vagus alea December
Incertis ſonat hinc & hinc fretillis.

6) Vid. St. OLON. de Statu Imperii Marocani p. 56. H.

7) Verba ipſa ab AVCTORE exhibentur, L. V. c. 3. §. 3.

§. VI. * A Belgico Loten, *ſortiri.* Longolius aleam hanc vaſculariam maluit appellare, ab argenteo vaſorum ad abaci ornamentum apparatu. H.

§. VII. *OLLAM fortunae* [1] vocant, quando deiecto in vrnam certo tesserarum seu schedularum numero, inscriptarum & inanium, pretio redimitur facultas easdem extrahendi, ita vt extrahens id accipiat, quod illarum inscriptio prae se fert: Hic contractus proxime ad emtionem spei accedit [2], etsi affatim aleae sit admixtum. Eius lex est, vt pretium omnium simul schedularum non multum excedat pretium rerum ibi expositarum. *Non multum* dico. Nam & sumtus aliqui sunt faciendi; & contingere potest, vt pretiosissima quaeque primo loco vrna exeant, remanentibus plerisque schedulis inanibus, quo facto nemo amplius ad schedulas redimendas accedit. Aliquando etiam adhibentur tales ollae, ad colligendam pecuniam publicis operibus insumendam, vel etiam sublcuandae aliorum egestati; vbi multo largius solet esse pretium schedularum iunctim sumtarum, quam rerum, quae ibi expositae sunt. Excessus autem iste rationem habet tributi cuiusdam vltronei aut eleemosynae, hilari modo elicitae. Add. Martinus DELRIO Disq. magic. L. IV. c. 4. In vniuersum autem ad aequitatem ludorum non id tantum requiritur, vt quae vtrinque periculo exponuntur, sint aequalia, sed vt etiam periculum amittendi, & spes lucrandi vtrinque proportionem habeat ad rem, circa quam certatur, verbi gratia, in ludo, qui dexteritate corporis aut ingenii constat, si vnius dexteritas alterius dexteritatem duplo superauerit, par est, vt hic quoque duplum pretium deponat. Sic verbi gratia decem sunt, quorum singuli aureum deponunt, atque ea lege certant, vt qui plurimum iecerit, omnes, auferat. Heic quidem iniquum videri possit, vt qui vnius tantum aurei periculum fecit, nouem lucretur. Sed illud simul cogitandum est, heic nonecuplo maius esse periculum perdendi, quam spem lucrandi. Ex quo fundamento etiam aliqui dixerunt, inane esse metuere fulmina. Ex duobus enim millionibus hominum ne vnum quidem fulmine interimi. Ergo non solum magnitudinem mali, sed & verisimilitudinem contingentiae spectandam esse.

§. VIII. AFFINIS hisce contractibus est assecuratio siue contractus periculi auertendi, quo quis, accepta certa mercede, in se suscipit & praestat pericula, quae subiturae sunt merces in alia loca potissimum mari transportandae; ita vt si has interire contigerit, assecurator earundem pretium domino restituere teneatur. Hic contractus nullus est, siquidem assecurans rem, cui cauetur, saluam iam peruenisse, quo debebat, aut mercator eandem iam periisse

§. VII. 1) Vid. Cl. BARBEYRACI Tractatu de Ludo L. II. c. 2. §. 2. vbi AVCTOREM artis cogitandi refellit, qui L. II. c. 2. §. 11. Lotarias iniustitiae nefariae & euidentis damnauerat. Ceterum Celeb. hic interpres Lotariam, quam in prima editione versionis suae recte la Blanque ou la Loterie adpellauerat, in secundis curis perperam la Rafle nominare videtur, quum haec designatio Ollae fortunae melius conueniat.

2) Ioann. LOCCENIVS Synops. iur. Suetic. Diss. 10. quaest. 6. iniustum censet: esse enim verae aleae speciem quandam, & modum lucrandi, vt nunc exercetur, a Deo non praescriptum; imo, experientia teste, cum Dei tentatione, blasphemia, maledictis, fraudibus, emunctione proximi, & aliis vitiis plerumque coniunctum, & sic pugnare cum prima & secunda Decalogi tabula, & propterea non tolerandum in republica. Ad haec, si quis lucretur, aut suae solertiae, aut fortunae fauori; sin perdat, eiusdem iniquitati adscribere; in vtroque vel gaudio vel dolore vel indignatione nimium. Denique lucrum mercatoribus debitum ab illis circumforaneis intercipi, & non

iiſſe nouerit. Nam materia huius contractus eſt damnum ſub ratione incerti, ſeu periculum incertum. Atqui ſi aſſecurans ſciuerit, rem iam ſaluam in portum perueniſſe, nullum praeſtat periculum. Vbi autem dominus mercis ſciuerat, eam iam periiſſe [1], periculum praeſtari ab altero non poteſt, quia periculo res niſi exſiſtens ſubiecta non eſt [2]. Quantum autem mercedis pro praeſtando eiusmodi periculo ſit dandum, ex communi aeſtimatione, aut conuentione ipſorum contrahentium eſt petendum. Id manifeſtum eſt, eo ampliorem mercedem poſſe exigi, quo pluribus & grauioribus periculis aliqua res ſubilcitur. Sic plus exigi poteſt, ſi mare hoſtibus aut piratis ſit infeſtum, quam ſi tantum incerta tempeſtatum metuuntur; & intuitu harum plus hieme, quam aeſtate. Add. Loccenivs de Iure maritimo L II. c. 5. Hunc autem contractum ideo huc retulimus, quod in eo ex parte aſſecurantis maxime alea verſetur. Exemplum aſſecurationis etſi gratuitae eſt apud Livivm L. XXIII. c. 49. vbi qui veſtimenta & frumentum in Hiſpaniam deuehenda conducunt, poſtulant: *Vt quae in naues impoſuiſſent, ab hoſtium, tempeſtatisque vi, publico periculo eſſent.* Circa hanc quid fraudis interuenerit, docet Idem L. XXV. c. 3. [3]

non parum pecuniae extra fines efferri. Verum omnia haec ad abuſum pertinent. Ipſe admittit, ſi vrna fortis absque fraude inſtituatur, vel ad pauperum vſum, vel ad neceſſaria quaedam aedificia publica exſtruenda. H.

§. VIII. 1) Vel ex fama, vel ex vno teſte aliiſue veriſimilibus coniecturis. H.

2) *Exſiſtens* ſaltem opinione contrahentium: Nam in huiusmodi conuentionibus etiam ſpes loco rei eſſe poteſt. V. L. 1. Paroem. iur. Germ. 43. §. 4. ſeq. vbi plures quaeſtiones ab Avctore omiſſae excutiuntur. Caeterum aſſecurationi finitima eſt Bodmeria, quae ita vulga dicitur a Germanico Boden, ſiue carina nauis. Etenim vtrobique ſpes lucri & periculum vertitur. Differunt tamen: quoniam bodmeria pecuniae propriae alii creditae, cum maximo foenore, ſi nauis ſalua redierit, reddendae ſuſcipitur: aſſecuratione autem quis in ſe pro certa mercede transfert periculum mercium alienarum, alio transportandarum. H.

3) Quod ex Arte cogitandi P. IV. c. 16. & vlt. illaudato rurſus Avctore, Puſendorſius hauſit.

* *

CAPVT X.

DE PACTIS ACCESSORIIS.

I. *Pacta accessoria duplicis generis.*
II. *Pactorum adiectorum varietas.*
III. *Pactum adiectum si turpe sit, inualidum est.*
IV. *Quandoque negotium facit irregulare.*
V. *In continenti adiectum caeteris paribus est validum.*
VI. *Ex interuallo adiectum negatiuam parit exceptionem:*
VII. *Affirmatiuum quatenus valeat?*
VIII. *De fiducia.*
IX. *Fideiussor non potest teneri in plus, quam principalis debitor.*
X. *Potest tamen teneri arctius.*
XI. *Quae fideiussori beneficia iuris competant?*
XII. *De vadibus.*
XIII. *Pignorum vsus.*
XIV. *Pignus est vel fructuosum vel sterile.*
XV. *Pignus an vsucapiatur?*
XVI. *Quid differat hypotheca a pignore?*

POST contractus principales, & qui per se subsistunt, dispiciendum quoque est de pactis accessoriis, quae per se & solitarie non ineuntur, sed aliis duntaxat adiiciuntur. Illa in duas classes commode possunt dispesci. Quaedam enim aliis contractibus adiiciuntur, vt simplicem eorum naturam variis modis afficiant, addendo aliquid, quod alias non continebant, aut detrahendo *, quod naturaliter ipsis inerat. Solentque a ICtis vocari *pacta adiecta.* Alia autem contractibus iam determinatis & modificatis firmitatem aliquam, & securitatem afferunt.

§. II. CIRCA pacta adiecta distinguere solent Interpretes iuris Romani ad *L. 7. §. 5. D. de Pactis*, inter ea, quae ipsi contractui nondum absoluto, aut statim & in continenti adiiciuntur, ita vt cum contractu principali videantur

§. I. * Vnde pacta adiecta sunt vel *augentia*, vel *detrahentia*. A fine autem speciali distinguuntur porro in *confirmatoria*, quae iam existentia in contractu confirmant; *informatoria*, quae speciem contractus non mutant, sed relinquunt, eam tamen aliquo modo infirmant, ita vt insit aliquid, quod sua natura non inest, vel non insit, quod alias inest natura; *reformatoria* seu *renouantia*, quae priorem contractum ita immutant, vt in contractum non quidem specie, sed tamen numero diuersum migret; *transformatoria*, quibus prior contractus ita mutatur & tollitur, vt in eius locum alius nouus specie diuersus substituatur; *deformatoria*, quibus prior contractus ita inficitur, vt in conuentionem reprobatam incidat, & ipsum negotium destruat; & denique *resolutiua*, quibus negotium prius resoluitur. H.

§. II. 1) Vid. supra c. 2. §. 2. nota 8.

2) Qualis est consensus partium contrahentium, in quo essentia contractus consistit. Qui consensus in Emtione nominatim & venditione cum determinatione pretii, & mercis designatione, necessario coniunctus esse debet.

3) Ita contractibus naturale est, vt vnusquisque contrahentium damnum culpa sua datum sarciat. Conueniri tamen potest, vt nulla penitus, vel minor culpa praestetur, quam quae praestari deberet ex legibus contractus. Vid. infra §. 5.

4) Veluti si Emtor stipuletur, Quadruplum pretii sibi restitutum iri, si res euicta fuerit, vel quando

tur velut coalescere; & inter ea, quae ex interuallo demum adiiciuntur. Deinde iterum disquirunt, vtrum sint adiecta contractibus bonae fidei [1], an stricti iuris. Et demum an afficiant contractus essentialia, an naturalia, an vero accidentalia. Quorum illa sunt, sine quibus contractus omnino intelligi nequit [2]: ista regulariter contractum consequuntur [3], etiamsi non exprimantur, ita tamen, vt salua essentia super iisdem aliter possit conueniri: haec denique ex contractus essentia non fluunt [4], sed ex placito contrahentium adesse vel abesse possunt. Quin & interesse iudicant, vtrum sint adiecta augendae [5], an vero minuendae obligationis gratia.

§. III. Svper hisce omnibus sequentes formari possunt conclusiones. I. Pactum essentialia contractus ita afficiens, vt ille contra leges bonosque mores sit [1], inualidum est. Nam conuentiones turpes non valere, iam supra ostensum est [2]. Sic inualidum foret pactum, si sponsa contractui matrimoniali vellet adiicere, vt sibi liceat alios quoque viros admittere. Aut si oeconomus hanc conductioni suae legem velit addere, vt sibi liceat, res domini sui fraudulenter dissipare. Sic absurdum foret, si qui pactum ineunt, expresse profiteri vellent, se vi metuque iniusto coactos contractum iniuisse. Aut si quis in quocunque contractu protestari velit, sese dolum minime praestiturum [3]. Add. *L. 1. §. 7. 35. D. Depositi.*

§. IV. II. Si pactum essentialia contractus ita afficiat, vt in aliam plane negotii formam abeat, videndum est, quaenam contrahentium mens fuerit. Si enim serio id voluerunt agere, quod verbis expresserunt, adparet, pactum esse nullum: quippe cum nemo simul possit velle, quae sese inuicem destruunt, simulque nequeunt consistere. Sic absurdi forent, si qui serio emtionem sese celebraturos profiterentur, & tamen eam legem contractui statim adiicerent, ne vnquam emtor pretium soluere teneatur, aut venditor mercem: aut si locationem cum isthoc pacto inirent, vt conductor dominium rei locatae habeat: aut si ita societatem aliqui inter sese inirent, vt tamen neque lucrum, neque damnum ex re communi ad ipsos perueniat. At vero si contrahentes serio quidem rem egerunt, sed aut in nomine duntaxat per imperitiam errauerunt,

5F 3 aut

quando Contractui Cautiones accedunt aut pignora. Conf. d. §. 5.

5) Add. infra §. 6. 7. & Cviacivs Obs. XIV. 28. & Fr. Hotmanvs Quaest. illustr. 36. 37. Solet ceterum haec quaestio variis, ab interpretibus hodiernis, implicari difficultatibus, propter spinosissimas subtilitates arbitrarias, quibus & hic id agebant Iureconsulti veteres, vt in latenti esset scientia eorum, quampropter altissimis, hic omnia tenebris circumfusa sunt. Lucem iis adtulit Thomasivs in Dissertat. de Vsu Practico accuratae distinctionis inter emtionem cum pacto de retrouendendo, & contractum pignoris c. 2. §. 10. seqq.

§. III. 1) Quorsum Romani etiam retulerunt pactum vt sociorum vnus solum lucrum, damni nihil ferat. *L. 29. §. 2. D. pro Socio.* vt haeres socii succedat in societatem. *L. 52. §. 9. & 11. eod.* vt ne liceat a communione recedere. *L. 14. §. 2. D. Commun. diuid.* Vt ne depositum pro lubitu reposcatur. *L. 1. § 45. D. Deposit.* aut ne precarium pro lubitu concedentis reuocetur *L. 12. D. de Precario.* Vt in contractu mutui plus quam a creditore datum est, a debitore restituatur. L. 11. §. 1. D. de Rebus credit. Carpzov. Decis. illustr. 146. H.

2) Vid. nota 1. ad §. 6. c. 7. L. III.

3) Quod iam ICtis veteribus placuit: *Illud non probabis, dolum non esse praestandum, si conuenerit: nam haec conuentio contra bonam fidem, contraque bonos mores est: & ideo nec sequenda est.* L. 1. §. 7. D. Depositi j. §. 35. &. L. 23. D. de R.I.

aut si certis ex adspectibus improprie loqui maluerunt, modo totum negotium legibus non repugnet, subsistet id, quod actum est *, neque propter vocabuli improprietatem actus erit nullus. Huc spectat *L. 80. §. vlt. D. de Contrah. emtione. L. 6. D. Praescriptis verbis. L. 5. §. vlt. pro Socio. L. 1. §. 8. D. Depositi. §. 2. in fin. Instit. Quibus mod. re contrah. obligatio.*

§. V. III. Pacta, quae in continenti quibusuis contractibus adiiciuntur, modo legibus non repugnent, siue sint praeter essentiam contractus, siue circa naturalia aliquid disponant, siue accidentibus quibusdam contractum vestiant, valida sunt. Nam cum circa talia disponendi facultas competat contrahentibus, quod supponitur, vtique tenebuntur iidem ad id, in quod libere consenserunt. Huc pertinet *L. 1. §. 6, L. 24. L. 26. §. 1. D. Depositi. §. 1. 2. Instit. de Societate. L. 7. §. 1. L. 79. D. de contrah. emtione. L. 11. §. 1. D. de Act. emti & venditi. L. 7. §. 5. D. de Pactis.* Sic cum alias naturalis sit emtioni venditioni praestatio euictionis; de ea tamen secus a contrahentibus pacto adiecto conueniri potest [1]. Sic & praestatio culpae intendi vel minui potest [2] praeter id, quod alias communis cuiusque contractus natura fert. Atque idem quoque obtinebit in contractibus consensualibus [3], si post contractum quidem perfectum, re tamen adhuc integra pactum adiiciatur; cum perinde hoc sit, ac si nouus contractus ineatur. Vid. *L. 7. §. 6.* [4] *L. 58. D. de Pactis, L. 72. D. de Contrah. emtione, L. 2. L. 3. D. de Rescind. vendit. L. 1. C. Quando lic. ab emt. discedere.* Caeterum de pactis in continenti adiectis circa naturalia contractuum, seu eorundem adminicula videri quoque potest *L. 11. L. 13. C. de Pactis. L. 6. §. 1. D. de Act. emti. L. 2. C. de Pactis inter emtorem & vendit.* Quo pertinent integri tituli *de Lege commissoria* [5], *& de in Diem addictione.* Item pactum de retrouendendo *L. 2. C. de Pact. int. emt. & vend.* Item vt res, si displicuerit, sit inemta [6]. *L. 7. C. eod.* Huc etiam referri potest illa species mutui [7], qua certa pecuniae summa foenori locatur ea lege, vt certo homini vsurae inde soluantur, quamdiu is viuit, & hoc mortuo, sors maneat penes eum, qui mutuum accepit; cum alias natura mutui sit, vt possit repeti ab eo, qui dedit, eiusue heredibus.

§. VI.

§. IV. * Id quod in dubio praesumendum, ne contrahentes nihil egisse censeantur. *Contractus enim non tam nomine, quam animo contrahentium aestimantur.* Vt est in *L. 15. §. Papinianus D. Locati.* V. & *L. 24. L. 26. D. Depositi.* H. [Plane nihil tale occurrit in laudata L. 15. & Bartolisticum quoque est argumentum, quod ex duabus legibus adiectis ab Hertio ducitur. Solent enim Bartolus & qui more eius sapiunt, quando similitudines casuum, quos prae manibus habent in legibus sectantur, latius saepe a verbis & sententia earum euagari, alludendo ad voculas quasdam, quae subobscuram saepe, rei de qua loquuntur, sistant imaginem.]

§. V. 1) Vbi tamen obseruandum, quod Iulianus ait *L. 11. §. vlt. D. de Action. emt. vendit. Etsi aperte in venditione comprehendatur, nihil euictionis nomine praestitum iri, pretium quidem deberi re euicta: vtilitatem non deberi.* Et sane euictio vt plurimum praestatur in contractibus onerosis; iam vero probabile non est, alterutrum contrahentium donare voluisse. *Turpissimum genus damni est inconsulta donatio:* ait Seneca IV. de Benef. 10. maxime vbi alia tractatus causa, commutatio scilicet rei & pretii. Itaque, velut in obscuro, illud quod minimum est accipi & pacti efficaciam tantum ad interesse restringi, aequitas omnino suadet. Nisi alia mens contrahentium manifeste appareat. *d. L. 11. §. final. verb. Nisi forte.* H.

2) Et periculum siue casus fortuitus pacto suscipi. *L. 9. §. 2. Locati. L. 13. §. 5. L. 36. eod. L. 1. C. Commodat. c. vnic. X. de Commodato L. 1. C. Deposit. L. 6. C. de Pignoratit. action. L. 6. vers. quamuis D. de Pactis dotal.* H.

§. VI. IV. PACTA ex interuallo adiecta quibuscunque contractibus, si sint negatiua, & obligationi aliquid detrahentia, adeoque in fauorem debitoris siue rei cedant, caeteris paribus sunt valida, reoque ad exceptionem prosunt. Sic post mutuum reipsa contractum ex interuallo conueniri potest inter creditorem & debitorem de differenda solutione, de mutando loco solutionis, de natura pecuniae, de remittendis vsuris, &c. *L. 72. de Contrah. emtione. L. 7. §. 5. D. de Pactis.*

§. VII. V. NATVRALI iure, quantum ex nudo pacto datur actio, etiam pacta ex interuallo contractibus adiecta, quae obligationem augent, adeoque actori prosunt, possunt esse valida. Nam rationem illam, ob quam hoc ius Romanum in *ll. proxime citatis* negat, ne nempe ex pacto nudo affirmatiuo detur actio, ius naturale ignorat. Sic ponamus [1], me emisse quid certo tempore tradendum, si postea conuenerit, vt traditio maturius fiat, nil impedit, quo minus ex posteriori pacto traditio petatur. Sic pone, me tibi aedes locasse ad biennium, si postea inter nos conuenerit, vt post annum statim locatio expiret, sane expleto anno aedibus erit cedendum: ita tamen vt alterius anni pensio exigi nequeat. Sic non video, quare pactum de constituta pecunia, vti tempus solutionis differre potest, ita & antecipare idem nequeat [2]. Vid. *L. 3. §. 2. D. de Constituta pecunia.* Imo licet non detrahatur, quantum interest debitoris solutionem esse maturius factam; iniuria tamen illi non fiet, si libere ita pactus fuerit. Manifestum tamen est, inuito debitore eiusdem obligationem augeri non posse; adeoque naturaliter quantum per subsequens pactum ipsi adiiciatur, tantundem alibi esse detrahendum. Sic si creditor velit, vt alio, quam quo conuentum fuit, loco soluam, recte vice versa exigere possum, vt de summa tantum mihi detrahere liceat, quanti interest, me priori loco soluisse. Sed & hoc patet, esse contra naturam contractuum onerosorum & permutatoriorum, vt illis ab initio aut post addatur pactum, quod augeat obligationem alterius, ita vt deinceps in illo contractu emergat inaequalitas. Sic si primum conuenerit inter emtorem & venditorem de pretio mercis, tanquam eidem aequipollente, & post tamen conuenerit, vt emtor plus soluat,

3) Vid. supra c. 2. §. 6.

4) *Vt constet, in emptione ceterisque bonae fidei iudiciis, re nondum secuta posse abiri ab emptione. Si igitur in totum potest, cur non & pars eius pactione mutari potest? - - - vt quodammodo quasi renouatus contractus videatur.*

5) Vid. supra c. 5 §. 4. H.

6) Cui interdum addi solet, vt in casum poenitentiae poena vel a venditore, vel ab emtore praestetur. Vid. BERLICH. Decis. 43. 44. H.

7) Conuentionem de censu vitalitio vocant. De qua plura habet Nicol. HENELIVS Libr. de Dotalit. c. 6. §. 11. H.

§. VII. 1) Fac porro, in emtione & venditione sub pacto de retrouendendo conuenisse ex interuallo contrahentes, vt emtori liceat pretium repetere, valebit pactum & ad pretium repetendum dabitur actio. Vid. TIRAQVELL. de Retract. conuention. in praefat. n. 6. sequ. H.

2) Imo id antecipare vtique potest, vt adparet ex lege sequente. Vtramque ne quis dubitet de re certa, adpono. L. 3. *Adiicit* Labeo, *vel propter has potissimum pecunias, quae nondum peti possunt, constituta inducta: quam sententiam non inuitus probarem: habet enim vtilitatem, vt ex die obligatus, constituendo, se eadem die soluturum teneatur.* Sequitur L. 4. *Sed &*, si citeriore die *constituat se soluturum, similiter tenetur.* Vnde manifestum, Principiis suis sic satis hac parte cohaerere conclusiones Iuris Romani, aliter ac visum Cl. BARBEYRACO in nota 2. Doctrinam autem omnem de constituta pecunia satis diligenter exposuit GVNDLINGIVS Gundlingianorum P. IV. Dissertat. 4.

ſoluat, quam quanti merx eſt; niſi mixtura fiat ex emtione & donatione non adparet, quomodo id ſuperfluum tanquam ex vendito peti poſſit. Conf. Arnold. VINNIVS Tract. de Pactis c. 9. ſeqq.

§. VIII. HVC etiam commode referri poſſe iudicauerim *Fiduciam*, qua alicui rem quampiam tanquam propriam mancipamus ea lege, vt iſtam nobis remancipet [1]. Hanc ideo inter pacta adiecta potius, quam principales contractus retulerint, quod ſemper traditioni rei alteri factae accedat [2]. Ideo autem fiduciae vocabulum ei pacto tributum videtur [3], quod cum alias, in quem dominium re alicuius translatum fuit, de ea pro lubitu diſponere, adeoque eandem ſibi in perpetuum retinere, vel in quemcunque transferre queat; adiecto iſthoc pacto tantam de eius pudore ac fide fiduciam concipiamus, fore vt idem dominio ſuo non aliter, atque conuentum fuit, vtatur, eoque lubenter iterum cedere nobis velit. Hinc eius pacti apud Romanos ſolennis erat iſthaec formula: *Vti inter bonos bene agier oportet, & ſine fraudatione;* apud CICERONEM in Topicis [c. 10.] & ad Famil. L. VII. Ep. 12. & Off. [III. c. 17.] Et quia tam exuberans velut fides heic interueniret, ideo legibus Romanis infamia ſequebatur eum, qui fiduciae iudicio condemnatus fuiſſet. CICERO pro Q. Roſcio: [c. 6. pag. 49. T. I. Ed. Graeuii.] *Tria ſunt priuata iudicia ſummae exiſtimationis, ac paene capitis, fiduciae, tutelae, ſocietatis* [4]. IDEM Topicis: *Si tutor fidem praeſtare debet, ſi ſocius, ſi cui mandaris, ſi qui fiduciam accepit.* IDEM pro Caecina, [c. 3.] *qui per fiduciae rationem fraudauit quempiam, maturo iudicio condemnatur.* Caeterum in quibus negotiis apud Romanos fiducia interpoſita fuerit, paſſim Romani iuris interpretes docent. De fiduciario patre vid. CAIVS Inſtit. L. VI. Sic & fiducia contrahebatur in emancipatione liberorum [5] circa ſucceſſionem in horum bona. Vid. *§. vlt. Inſtit. de Legitima agnatorum ſucceſſione. L. vlt. C. de Emancipat. liber.* De fiduciaria poſſeſſione vid. BVDDAEVS ad L. 2. *D. de Orig. iuris.* Greg. THOLOSANVS Synt. iuris L. XXIII. c. 5. §. 2. De tutela fiduciaria vid. BACHOVIVS ad d. t. Inſtit. De fiducia circa pignus contracta vid. ISIDORVS Etymol. L. V. c. 25. CVIACIVS ad Pauli recept. ſentent. L. II. tit. 13. Sic & in fidei-commiſſis inſtar fiduciae intercedit. Vid. *Princ. Inſtit. de Fideicommiſſ.* & ibi BACHOVIVS, aliique interpretes. Alia quoque exempla fiduciae paſſim extant. Apud

LI-

§. VIII. 1) *Veluti ſi quis tempus dubium timens, amico potentiori fundum mancipet, vt ei, cum tempus, quod ſuſpectum eſt, praeterierit, reddat: haec mancipatio fiduciaria dicitur, idcirco quod reſtituendi fides interponitur.* Quod exemplum, perinde ac definitio ab ipſo AVCTORE adlata, BOETHII eſt ad Topica Cicer. c. 10. De Pacto autem Fiduciae legi meretur Vir Cl. Franc. Carolus CONRADI in duabus Diſſertationibus editis Helmſtadii 1732. & 1733.

2) Et quaedam pignoris ſit ſpecies: nam fiducia erat, cum res ſumendae pecuniae mutuae gratia non tantum creditori dabatur, verum inſuper ei mancipabatur, vel in iure cedebatur, ita tamen vt remanciparetur, ſi videlicet debitor ad diem pecuniam ſolueret. Vid. PAVLVS L. II. Sentent. tit. 13. §. 3. & L. III. tit. 6. §. 74. BOETHIVS in Topica Ciceronis & omnino Iacob. GOTHOFREDVS *ad L. vnic. C. Theod. de Commiſſor. reſcindend.* Vbi argutias Salmaſii refellit. H.

3) Vid. Io. MENARDVS ad Orationem Ciceronis pro Q. Roſcio Comoedo c. 6. p. 49. Edit. Graeuii T. I. & I. Vincentius GRAVINA Origg. I. C. L. II. §. 82.

4) *Aeque enim perfidioſum & nefarium eſt, fidem frangere, quae continet vitam: & pupillum fraudare, qui in tutelam peruenit: & ſocium fallere, qui ſe in negotio coniunxit.*

LIVIVM L. XXXII. c. 38. *Philippus cum acie decernendum videret, & vndique ad se contrahendas vires, maxime de Achaiae vrbibus regionis abs se diuersae, & magis tamen de Argis, quam de Corintho solicitus, optimum ratus Nabidi eam Lacedaemoniorum tyranno velut fiduciariam dare, vt victori sibi restitueret: si quid aduersi accidisset, ipse haberet.* Sic apud Paulum WARNEFRIDVM de Gest Langobard. L. II. c. 7. *Alboinus Pannoniam amicis suis Hunnis contribuit, eo scilicet ordine, vt si quo tempore Langobardis necesse esset reuerti, sua rursus arua repeterent.* Apud CVRTIVM L. V. c. 9. Nabarzanes Dario suadet, vt ipse temporis gratia regnum in Bessum transferat. *Compositis rebus, iusto Regi tibi fiduciarium restituet imperium.* Apud DIODORVM SICVLVM L. IV. c. 33. *Hercules, Sparta vi subacta, Tyndarum, Dioscurorum patrem, in regnum reduxit, quod, vt hasta partum, hac conditione fidei eius depositi loco permisit, vt Herculis illud liberis sartum tectumque conseruaret.* BOETHIVS in Topica Ciceronis tale exemplum adfert: *Si quis dubium tempus timens amico potentiori fundum mancipet, redditur o, cum tempus illud dubium praeterierit.* Sic apud Turcas, si quis iurauerit, sese vxorem suam dimissurum, licet mox poenituerit, vtique tamen eam dimittere tenetur. Sed quo iterum eadem potiri queat, fiduciam cum amico suo contrahit, vt is eam ducat, & mox post consummatum matrimonium iterum dimittat. Alias enim nisi post diuortium alteri dimissa nupserit, ad priorem maritum reuerti non potest. MONCONYS Itiner. Tom. I. p. 465. Conf. Ad. OLEARIVS [6] Itiner. Pers. L. V. c. 23. Non tamen licebit fiduciam interponere ad fraudem legi faciendam, verbi gratia, si quis a vectigali immunis alterius bona sibi tantisper vellet mancipari, eludendis publicanis.

§. IX. PORRO quod attinet pacta, quae securitatem aut firmitatem aliis pactis iam determinatis & formatis adiiciunt; primo frequentissimum est, vt vnus homo alterius obligationem velut in subsidium in se suscipiat, ita vt nisi principalis debitor eidem satisfaciat, hic ipsius vices subeat. Solent autem alii pro aliis sese obligare triplicibus potissimum in negotiis. 1. In obligationibus circa praestandas res & actiones pretio aestimabiles, maxime inter priuatos. 2. In criminibus, quod reus sententiam in se latam sit subiturus; qui proprio vocabulo dicuntur [1] vades. 3. In obligationibus publicis [2], quibus cauetur per sponsores & obsides [3]. Ad naturam fideiussionis intelligendam iam

5) Apud veteres Romanos pater filium emancipaturus, ter eum per aes & libram vendebat: tertiae autem mancipationi plerumque addebatur pactum *Fiduciae*, vt Emptor imaginarius filium remanciparet patri, quo hic potius, quam ille eum manumitteret, qui ideo pater fiduciarius adpellaretur. GAIVS Instit. I. 6. ROSINVS Antiq. Roman. L. IX. c. 10. HEINECCIVS Elem. Instit. §. 195. Verum hae venditiones fiduciariae postea abolitae fuere, cautumque, vt liberi vel per *Rescriptum Principis* ad Acta insinuatum, vel *apud competentem iudicem* a parentibus manumitterentur, *§. 6. Inst. Quib. mod. ius pat. pot. soluitur.* Effectus autem emancipationis ante Nouellam CXVIII. is erat, vt parentes, ex Edicto Praetoris in bonis eiusmodi filii vel filiae, qui quaeue emancipati essent, eadem iura haberent, quae Patrono in bonis liberti competerent, *d. §. 6. Inst. Quib. mod. ius pat. pot. solu. §. 8. Inst. de Legit. Agnatorum successione & L. 6. C. de Emancipat. liberorum.*

6) Et infra L. VI. c. 1. §. 27. H.

§. IX. 1) Vid. supra L. II. c. 4. §. 18. & §. 12. huius capitis.

2) Vid. infra L. VIII. c. 9. §. 12. 13.

3) Vid. infra L. VIII. c. 8. §. 6.

iam supra quaedam tradita sunt L. V c. 2. §. vlt. Quibus heic addimus, nos per fideiussionem alterius obligationem velut in subsidium suscipere, ita vt siquidem ab illo non praestetur, quod ex qualicunque negotio debetur, numo aestimabile, a nobismet ipsis impleatur: ita tamen, vt ad principalem debitorem habeamus regressum, ipsumque expensas, & damna reposcere queamus. Cum autem fideiussio sit tantum accessio alterius contractus, patet, naturaliter non posse fideiussorem in plus obligari, quam principalem [4] debitorem [5]: Adeoque si hic sub conditione debeat, non potest ille pure debere, antequam conditio extiterit. Sic nec loco nec tempore plus ille, quam hic debere potest. Par quoque est, vt exceptiones debitoris, ex ipso negotio fluentes, fideiussori prosint. Vid. *L. 6. D. Si quis cautionibus* [6] *L. 32. D. de Pactis* [7]. *L. 51. D. de Procurator. L. 9. §. 3. de SCto Macedon. L. 4. L. 5. D. de Compensat.* Fideiussoribus aequipollent [8] mandatores [9], seu qui alicui mandant, vt quis alteri credat; nam eo ipso fidem suam interponere intelliguntur. Vbi contingere potest, vt quis alicui mandet, quo tertio M. credat, qui tamen non nisi D. voluit accipere. Quo casu mandator in maiorem summam creditori non tenebitur, quam quantam iste accepit. Sensus enim mandati hic est, mea fide potes illi credere ad M. vsque. Hoc tamen nihil prohibet [10], vt fideiussor in minus obligetur, quam debitor principalis: puta si pro parte tantum debiti interuenerit, aut pro debito puro sub conditione fideiusserit, aut tempus solutionis sibi prorogauerit, locumue sibi commodiorem sibi constituerit. Sed & illud ex fine interpositae fideiussionis colligitur, fideiussorem debere esse virum locupletem ac fide dignum, & quicum creditor facile experiri iudicio queat; id quod adprobatione creditoris iudicatur [11]. Inde apud HOMERVM Odyss. θ. [v.

4) *Fideiussores ita obligari non possunt, vt plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio, accessio est principalis obligationis: nec plus in accessorio potest esse, quam in principali re. At ex diuerso, vt minus debeant, obligari possunt. Itaque si reus decem aureos promiserit, fideiussor in quinque recte obligatur: contra vero obligari non potest. Item si ille pure promiserit, fideiussor sub conditione promittere potest: contra vero non potest. Non solum autem in quantitate, sed etiam in tempore minus aut plus intelligitur. Plus est enim statim aliquid dare: minus est post tempus dare.* §. 5. Inst. de Fideius. *Qui* certo loco dari *promisit, aliquatenus duriori conditioni obligatur, quam si pure interrogatus fuisset, nullo enim loco alio, quam in quem promisit, soluere, inuito stipulatore potest. Quare si reum pure interrogauero, & fideiussorem cum adiectione loci accepero, non obligabitur fideiussor.* L. 16. §. 1. D. de Fideiussoribus. Quae Regula tam stricte accipiebatur, vt fideiussor, qui maiorem summam promisisset, quam quae deberetur, plane non teneretur. *Illud commune est in vniuersis, qui pro aliis obligantur: quod, si fuerint in duriorem caussam adhibiti, placuit eos omnino non obligari: in leuiorem plane caussam accipi possunt. Propter quod in minorem summam recte fideiussor accipietur.* L. 8. §. 7. D. eod. Vid. VINNIVS ad Inst. §. 5. de Fideiuss.

5) Quod vsque adeo Romano iure obtinuit, vt fideiussio, quantitatem debiti excedens, omnino esset nulla *L. 8. §. 7. D. de Fideiussor.* Quanquam naturali rationi conuenientius, eam quoad congruentem quantitatem valere. Vid. H. PISTOR. L. III. Qu. Pr. 10. H

6) „Si is, qui fideiussorem dedit, ideo non steterit, quod Reipublicae caussa abfuit; iniquum est, fideiussorem ob alium necessitate sistendi obligatum esse, cum ipsi liberum esset, non sistere“.

7) „*Ex persona rei, & quidem inuito reo, exceptio & cetera rei commoda fideiussori*, ceterisque accessionibus *competere potest.*

8) „Adhiberi autem fideiussor tam futurae, quam praecedenti obligationi potest: dummodo sit aliqua, vel naturalis futura obligatio.“ *L. 6. D. de Fideiuss.*

9 Hinc his eadem, quae illis Romano iure beneficia tribuuntur, vt ordinis, *Nouell. 4. c. 1.* MEVIVS pag. IV. Decis. 187. diuisionis, *L. final. C. de Constit. pecun.* H.

10) Vid. nota 2. ad h. §.

θ. [v. 351. & ſeqq.] Vulcanus, cum Neptunus ſponſorem ſe pro Marte offerret: *Δειλαί τοι δειλῶν γε καὶ ἐγγύαι ἐγγυάασθαι, miſerae pro miſeris etiam ſponſiones ad ſpondendum. Quo pacto ego te vincire poſſum inter immortales deos, ſiquidem Mars abierit, debito & vinculis euitatis?*

§. X. Id tamen a ratione non abhorret, vt efficacius & velut arctius obligari poſſit fideiuſſor, quam principalis debitor. Nam is ad maiorem ſecuritatem principalis contractus vltro acceſſit, citra quem alter in iſtum contractum non conſenſiſſet. Et ſaepe quis neceſſitate vrgente ad contrahendum deſcendit. Fideiuſſorem autem ſola animi liberalitas, & beneficentiae oſtentatio, opumque fiducia alieno negotio immiſcet. Vnde non abſurde creditores quandoque acrius iraſcuntur fideiuſſoribus, quam principalibus debitoribus. Nam illi in cauſa fuerunt, cur hiſce crederent: & culpa non caret, qui citra neceſſitatem onus in ſe deriuat, cui ſuſtinendo ſe parem non eſſe, noſſe debebat. Sicuti & paſſim ſapientiae magiſtri a nimia fideiubendi facilitate dehortantur, quibus mala non neceſſaria declinare cordi eſt. Prouerb. VI, 1. ſeqq. XI, 15. XVII, 18. XXII, 26. 27. XXVII, 13. Sirac. XXIX, 24. 27. Ἐγγύα, πάρα δ' ἄτη. *ſponde, ſed noxa praeſto eſt*, Chilonis dictum eſt [1]. Quin & benigne leges Romanae foeminarum facilitati per *SCtum* [2] *Velleianum* iuere proſpectum [3]. Quo pertinet illud, quod iuxta leges Romanas debitori concedebatur per ceſſionem bonorum [4] toto ſe debito, licet bona illa excedente, exſoluere; quod beneficium fideiuſſoribus non [5] indulgebatur [6]: quippe cum & eo fine fideiuſſores ſint ſumti, vt ſi debitor bonis eſſet euerſus, creditor vtique ſuum per illos conſequeretur. Etſi alias modus hic per ceſſionem bonorum

5 G 2

11) *Fideiuſſor in iudicio ſiſtendi cauſſa locuples videtur dari, non tantum ex facultatibus, ſed etiam ex conueniendi facilitate.* L. 2. princ. D. Qui ſatisdare cogantur. Sed quam primum aliquis fideiuſſor acceptus eſt, recuſari amplius nequit: niſi, calamitate quadam ſuperueniente, pauperior factus ſit. *Qui ex cauſſa improbat ab arbitro probatos, alias improbatos probat; multoque magis ſi ſua voluntate accepit fideiuſſores, contentus his eſſe debet. Quod ſi medio tempore calamitas fideiuſſoribus inſignis, vel magna inopia accidit: cauſſa cognita ex integro ſatisdandum erit.* L. 10. §. 1. D. eod.

§. X. 1) Simile Epicharmi:

Ἐγγύα θυγάτηρ μὲν ἄτας, ἐγγύας δὲ ζημία.
Sponſio Furiae, iactura ſponſionis filia eſt. H.

2) Cuius ſummam ſiſtit L. 1. princ. §. 1. D. ad Senatusconſultum Velleianum. Velleiano, inquit Pavlvs, Senatvs consvlto *pleniſſime comprehenſum eſt.* Ne pro vllo feminae intercederent. *Nam ſicut moribus ciuilia officia adempta ſunt feminis, & pleraque ipſo iure non valent: ita multo magis adimendum eis fuit id officium, in quo non ſola opera nuda, atque miniſterium earum verſaretur, ſed etiam periculum rei familiaris.* Conf. Thomasii Diſſertatio de vſu exiguo SCti Velleiani in foris Germaniae.

3) At in Gallia id Henricus M. aboleuit, teſte Morisoto in Henrico M. c. 47. in Gelria quoque locum non habet, nec Antverpiae. Teſtis de illa Pontanvs L. I. Hiſtor. Gelric. de hac Stockmannvs Deciſ Brabant. 142. H.

4) Qua tamen cedens niſi ſolidum creditores recepiſſent, non liderabatur. In eo enim tantum hoc beneficium ei proderat, ne iudicatus detraheretur in carcerem, aut ne diutius eo detineretur, Neque tamen impediebat flebile hoc beneficium, quo minus in eum, qui bonis ceſſiſſet, ſi deinde aliquid acquiſiiſſet, quod idoneum emolumentum haberet, ex integro in id, quod facere poſſet, creditores experirentur: inhumanum enim videbatur, ſpoliatum fortunis ſuis in ſolidum damnari. *L. 1. D. Qui bonis cedere poſſunt. §. 40. Inſt. de Actionibus. L. 4. 6. 7. D. de Ceſſione bonorum.*

5) „Sane quaedam exceptiones non ſolent his [fideiuſſoribus] accommodari. Ecce enim debitor ſi bonis ſuis ceſſerit, & cum eo creditor experiatur; defenditur per exceptionem: *Si bonis ceſſerit.* Sed haec exceptio fideiuſſoribus non datur: ideo ſcilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maxime proſpicit, vt cum facultatibus lapſus fuerit debitor, poſſit ab iis, quos pro eo obligauit, ſuum conſequi.“ *§. 4. Inſt. de Replicat.*

6) §. vlt. Inſt. de Replicat. H.

norum debito sese exsoluendi iuri naturali sit ignotus [7]; nisi quod illud humanitas [8] dictitet [9], vt si quis fatali calamitate, non per luxuriam aut socordiam soluendo esse desierit, sufficere debeat, si patrimonio suo exuatur, nec corpore quod restat luere cogatur. Sed & arctior fit fideiussoris [10], quam principalis debitoris obligatio, si quod hic simpliciter promisit, iste sub iuramento, aut adiecta poena in se receperit. Sic in quibusdam locis moris est, vt si conuento tempore solutio non sit facta, fideiussores ad certum locum teneantur se sistere [11], neque inde discedere, donec creditori sit satisfactum; quod vocant obstagium [12]. Quanquam ob abusus heic interuenientes alicubi isthoc pactum sit prohibitum [13].

§. XI. CAETERVM quia fideiussio est accessio alterius debiti, naturale vtique est, vt primo loco conueniatur principalis debitor [1], & tunc demum quando ab isto debitum non potest obtineri, ad fideiussorem eatur, QVINTILIANVS Declamat. 273. *Periculum sponsoris miserabile est: bonitate labitur, humanitate conturbat. Non aliter saluo pudore ad sponsorem venit creditor* [2], *quam si recipere a debitore non possit.* Leges Romanae beneficium excussionis & ordinis [3] vocant. Vbi autem fideiussori est soluendum, creditor in fideiussorem transferet omne suum ius, quod ipse aduersus debitorem habuit [4], seu actiones suas fideiussori cedet [5], si forte hae efficaciores aut fauorabiliores sint, quam queis fideiussor contra istum agere suo nomine potest; inprimis si isti pignoribus quoque ex parte cautum. Nam & haec in fideiussorem tunc transferenda. Sed & si plures coniunctim pro vno fideiusserint, neque singuli in solidum

7) V. supra L. III. c. 7. §. 3. H.

8) Vid. supra L. III. c. 7. §. 3.

9) SENECA VII. de Benef. 16. *Maiores nostri intellexerunt iniquissimum esse, eodem loco haberi eum, qui pecuniam, quam a creditore accepit, libidine aut alea absumsit: & eum, qui incendio, aut latrocinio, aut aliquo casu tristiore, aliena cum suis perdit.* H.

10) Iure praeterea Romano, fideiussor sine auctoritate Tutoris vel consensu Curatoris pro Pupillo, furioso, demente aut prodigo, cui interdicta esset bonorum administratio, acceptus, vtique ciuiliter obligatur, etsi naturaliter tantum obligentur hae personae ipsae principales, & nulla contra ipsas actio detur. MARCELLVS *scribit: si quis pro pupillo, sine tutoris, auctoritate obligato, prodigove, vel furioso fideiusserit: magis esse, vt ei non subueniatur, quoniam his actio Mandati non competit.* L. 25. D. de Fideiussor.

11) Non Fideiussores tantum, sed & debitores principales. H.

12) Vsitatum olim in Germania etiam inter Principes viros. V. MADERI Antiqu. Brunsuicens. Syllog. IV. n. 12. vbi conuentio inter Ottonem IV. Imp. & Theodoricum Marchionem Misniae A. MCCXII. & n. 11. vbi vnio inter eundem Ottonem & Albertum Marchionem Brandenburg. Anni eiusdem. Nicol. SCHATEN. L. XI. Annal. Paderbornens. ad A. MCCXXX. vbi transactio inter Henricum Archiep. Colon. & Hermannum Abbatem Corbeyensem; & ad A. MCCXLVII. & ad A. MCCLXIV. H.

13) Sanctione in conuentu Imperii Augustae A. MDXLIIX. condita & repetita A. MDLXXV. in conuentu Imperii Francofurt. H.

§. XI. 1) Romae tamen, diu licuit, fideiussorem ante debitorem principalem conuenire, ex correali obligatione. *Iure nostro est potestas creditori, relicto reo, eligendi fideiussores, nisi inter contrahentes aliud placitum doceatur.* L. 5. C. de Fideiuss. & mandat. Sed IVSTINIANVS in Nou. IV. c. 1. constituit, vt creditores primo loco conuenirent debitorem principalem. Vnde nascitur beneficium Ordinis. In ea tamen litium diuturnitate, qua hodie vtimur, vis fideiussionis hoc beneficio plerumque sufflaminatur; quum debitori principali nihil plerumque facultatis, nihil neruorum sit.

2) CICERO XVI. Ep. ad Attic. 15. *Sponsores appellare videtur habere quandam δυσωπίαν.* Est igitur hoc ius naturale magis indicans & suadens, quam praecipiens. Apud Ebraeos sane licuit creditori conuenire fideiussorem, non conuento principali. V. Prouerb. Salom. XX, 16. & XVII, 13. Idem olim apud Germanos obtinuit. V. & *L. 3. L. 5. C. de Fideiussor.* H. [Dicta Salomonis, obseruante Cl. BAR-

folidum fefe obftrinxerint, adparet, naturaliter ad diuifionem eos poffe prouocare [6], & pro rata duntaxat conueniri; nifi forte quis eorum foluendo non fit. Tunc enim huius portio reliquos onerabit; quippe cum eo maxime fine plures fint fumti, vt fi forte vnus vel alter deficiat, per caeteros creditori fatis fit cautum. Add. quoque PHAEDRVS L. I. fab. 17. A fideiuf-foribus diuerfi funt expromiffores [7], qui alienam obligationem plane in fe transferunt [8], eamque fuo nomine impiendam recipiunt. Vnde & ab illo, cui quid debetur, tanquam principales debitores conueniuntur. An autem, & quomodo, quod fic erogatum eft, ifti ab altero recuperare queant, iudicandum eft ex eo negotio, quod ipfis cum eo interceffit, pro quo foluerunt. Quod interdum eft liberalis donatio, interdum mandatum, interdum mutuum, interdum compenfatio, aut fimile quid. Solet etiam fieri; vt fideiuffor fibi curet caueri per alium fideiufforem, quod per hunc fit recuperaturus, quae creditori foluit, vbi a principali debitore ea nequiuerit: quem folent vocare fideiufforem indemnitatis [9]. Huius & erga priorem fideiufforem obligatio, & aduerfus principalem debitorem ius aut actio eadem eft, quae iftius erga hunc & creditorem.

§. XII. CIRCA vades, qui pro aliorum delictis, & refultantibus inde obligationibus fefe interponunt, obferuandum, veterum complures credidiffe, eo vfque hominem vitae fuae effe dominum, vt folo confenfu fuo eam pro alterius vita poffit oppignorare, cum hoc effectu, vt pro alieno delicto capite quoque plecti poffit [1]. ANDOCIDES Orat. de Myfteriis [Siue Orat. I. p. 193.

BARBEYRACO, nihil faciunt ad probandum id, quod de moribus Iudaeorum HERTIVS dicit. Prioris fententia eodem redit, quo ea pofterioris. Huius autem verba haec funt: *Sume veftem eius, quando fpofpondit alienus, & pro aliena oppignora eum.*]

3) Quae Vocabula Interpretibus debentur, non ipfis legibus Romania. Ratio nominis in eo fita eft, quod excutere aliquem videmur, quando experimur, fit ne foluendo, necne.

4) Aut confideiuffores, ceu contra quos totum foluens fine ceffione actionem nullam erat habiturus. H.

5) „Potuifti, fane, cum Fifco folueres, defiderare, vt ius pignoris, quod Fifcus habuit, in te transferretur: & fi hoc ita factum eft, ceffis actionibus vti poteris. Quod & in priuatis debitis obferuandum eft." *L. 11. C. de Fideiuffor.*

6) Iure Romano antiquo, a fingulis fideiufforibus, tanquam ipfis quoque eiusdem pecuniae reis, folidum peti poterat. Sed Hadrianus conftituit, vt finguli tenerentur pro rata, fi reliqui confideiuffores effent praefentes & foluendo," *L. 26. D. de Fideiuff. §. 4. Inft. de Fideiuff.* Quae exceptio beneficium Diuifionis adpellatur. Vid. NOODTII Probabilia Iuris L. II. c. 1. Sed haec quoque noua interpellatio exitus litis vehementer retardat.

7) Quum fideiuffor contra *Adpromiffor* diceretur. *L. 5. §. 2. D. de V. O. L. 43. D. de Solut.* Verba legis exhibebuntur ad cap. feq. §. 1. not. 5. Interdum tamen in hac voce lapfa confuetudo deflexit de via, fenfimque eo deducta eft, vt Adpromiffor pro *Expromiffore*, & Expromiffor pro *Adpromiffore* poneretur.

8) Liberato prorfus debitore. *L. vlt. D. de SCt. Maced.* H.

9) Confundit AVCTOR fideiufforem indemnitatis cum fideiuffore, quem fuccedaneum vocare poffumus, plane vt *tergum fuccedaneum* dixit PLAVTVS Epidico. Hic enim in gratiam fideiuffionis accipitur, fiue fideiufforis obligationi accedit, eamque fide fua effe iubet. *L. 27. §. 2. & 4. D. de Fideiuffor.* Ille autem volente creditore, in huius gratiam, pro principali debitore tantum in fubfidium fiue catenus fe obligat, quatenus creditor debitum fuum vel omnino non, vel non integrum confequi poteft. Vid. LAVTERBACHII Differtatio de Fideiuffore indemnitatis. H. [Et THOMASIVS de Fideiuffore indemnitatis §. 2.]

§. XII. 1) Paul. VOETIVS Sect. V. de Statut. c. 2. §. 22. id iure fieri contendit exemplis illorum, qui apud Romanos fe infcribebant in crimen. *L. final. C. de Accufat.* Commentarienfium, de quibus *L. 12. D. de Cuftod. & exhibit. reor. L. 4. D. eodem.*

193. 194. Ed. Wechel.] tradit, Manthiteum, & Apsephionem iuxta aram sedisse, ne torquerentur, suppliciter orantes, & vt datis vadibus iudicarentur, vixque hoc potitos, postquam vades dederunt, conscensis equis ad hostes transfugisse, Καταλιπόντας τοὺς ἐγγυητὰς οὓς ἔδει τοῖς αὐτοῖς ἐνέσχεσθαι ἐν οἷσπερ οὓς ἠγγυήσαντο, *Vadibus relictis, qui mala subire coacti fuerunt, quae illi subituri erant, pro quibus spospnderant.* De Damone & Pythia (qui *Phintias* dicitur a DIODORO SICVLO in Excerptis Peirescianis p. 244.) historia ex CICERONE de [Offic. L. III. c. 10.] notissima est. In quos MANILIVS Astron. L. II. [pag. 48. vers. 1. 2. Ed. Scalig.] dicit:

Et duo qui potuere sequi vadimonia sponsi:
Optauitque reum sponsor non posse reuerti,
Sponsoremque reus timuit, ne solueret ipsum.

Gemina de Maero & Selinuntio referuntur ab HYGINO Fabula 257. Similis historia extat apud MARTINIVM Histor. Sin. L. IV. c. 11. Add. QVINTILIANI Declam. XVI. quae inscribitur, *Amici vades* [2]. Enimuero saltem ad regulas iustitiae vindicatiuae, inter homines inuicem exercendae, non quadrat, vades hoc fine dari, vt ex solo consensu possint subire poenam corporalem nocenti alias infligendam: nisi quis forte dolose se substituerit, vt alteri praeberetur occasio iudicium subterfugiendi. Tunc enim merito luit, quanti fuerat magistratui, nocentem poenae non fuisse subtractum; quod aliquando morte taxari potest, praesertim vbi qui effugit, multa mala deinceps daturus est. Vid. 1 Reg. XX, 39. De caetero eiusmodi vicaria mors in foro ciuili illicita est, tum quia tanta potestas homini in propriam vitam nequidquam competit, vt ex nudo consensu, nullo bono publico, eandem abiiciat, ne alter, quod meritus est, patiatur: tum quia hoc modo non obtinetur finis poenarum, qui est, delinquentem, aut alios emendare. Nam neque ipse vas deliquit, neque actu suo reatum delicti in se deriuauit. Neque a peccando deterrebitur, qui videt pati innocentem: sed aut misericordia tangetur, aut in admirationem amoris & constantiae, mortem pro altero subire non renuentis, rapietur. Add. Ant. MATTHAEVS de Crimin. ad L. XLVIII. D. tit. 14. c. 2. §. 13. seqq. Adparet igitur, hactenus tantum vades in criminibus recte interponi, vt vel pro-

dem. se pro aliis sub amissione vitae obligantium, ob id in sacris literis non increpitorum. Genes. XLII, 37. XLIII, 9. Iosuae IX, 14. VI, 22. 23. Add. 1 Reg. XX, 38. seqq. pro vtilitate patriae se deuouentium; Obsidum etiam, qui pro fide ciuium suorum spondeant; populorum denique, qui velut tacito consensu pro iure talia admiserint: celebrata esse exempla Damonis & Eucriti; Obsides legi interemtos; in regno Neapolitano pro capitalium delictorum reis admissos Fideiussores, & Kennemerlandiae statutis quondam idem obtinuisse. Addit, tales pro nocentibus haberi, quippe qui in locum delinquentium succedant sua voluntate, consentiente Reip. Rectore, & id suadente publica vtilitate. Ad quae breuiter reponimus: non leue crimen esse alios per calumniam accusare: Commentarienses puniri ob dolum vel culpam contra legem officii; eoque etiam pertinere exemplum, de quo 1 Reg. XX, 38. sequ. exempla caetera in diuinis literis non esse obligantium se pro criminum reis. Amorem sui cedere amori publicae rei. Iudicia populorum & aliorum vel innixa fuisse falsae hypothesi, quasi ius vitae & necis penes quemcunque sit, vel nihil probare. Postremum quo minus vades pro nocentibus habeantur, obstare rationes, quibus AVCTOR vtitur. H.

2) Conf. supra L. II. c. 4. §. 17. 18.

3) Ita Megaleas Dux Philippi Regis Macedonum, ab eo multatus, pro se fideiussore debiti Leontio constituto, a carcere liberatus est. POLYBIVS L. V. Histor. c. 16. H.

promittant iudici, cui delicti est persecutio, se damnum delicto datum sarturos [3], multamque pecuniariam soluturos: vel caueant de reo sistendo, si absens sit, ne in absentem, & indefensum, tanquam conuictum, aliquid statuatur; aut si praesens sit, & in carcerem coniectus, ne ex vinculis causam cogatur dicere. Vbi tamen conuenientissimum fuerit; in antecessum dictari a magistratu certam pecuniae summam, quae exsoluenda sit fideiussori, si forte reus per fugam iudicium eluserit; vt possit iste deliberare, anne facultates suae ferant, tantam summam ex rei fide suspendere. Obsidum obligatio, cum citra foedera & imperium ciuile vix cognoscatur, infra commodius excutietur [4].

§. XIII. FREQVENTISSIMVM quoque est, vt creditori in securitatem debiti tradatur, aut assignetur certa quaepiam res, pignoris vel hypothecae nomine, quousque istud fuerit exsolutum. Cuius finis est, non solum vt debitor ad exsoluendum debitum vrgeatur [1] desiderio possessionis rei suae recuperandae; vid. *L. 35. §. 1. de Action. pignerat.* sed &, vbi debitum non exsoluitur, habeat, vnde suum nanciscatur; vtque creditor, dum pignori incumbit, molestia per actionem debitum extorquendi supersedere queat. Inde & pignus ordinarie pretium debiti aequare, aut superare sueuit. Cum porro pignora inuenta sint ob securitatem debitorum, quae pretio vulgari aut eminenti constant, conueniens vtique est, pignora parem cum istis habere indolem. Sic vt probari non possit mos Aegyptiorum, qui parentum suorum condita cadauera oppignerare solebant [2]; etsi eum, qui ista reluere neglexisset, maxima ignominia, & defunctum priuatio sepulturae consequebatur. DIODOR. SICVLVS L. I. c. 93. Inde & ab humanitate alienum videtur [3], obaeratos sepultura prohibere, eaque contumelia ipsorum coniunctos ad solutionem, ad quam alias non adstringebantur, adigere. Obiter quoque notandum, in regno Pegu creditoribus vxorem & liberos oppignerari posse [4]. Sed vbi creditor cum eiusmodi oppignerata vxore aut filia concubuerit, credito suo excidit, & pignus restituere cogitur, nulli praeterea poenae obnoxius. Caspar. BALBI Itiner.

§. XIV. SVNT autem res, quae pignori opponuntur, vel fructuosae, vel steriles. Circa priores frequens est, vt adiiciatur pactum [1] *ἀντιχρήσεως* [2], seu

4) L. VIII. c. 8. §. 6. H.

§. XIII. 1) *Pignus vtriusque gratiae datur, & debitoris, quo magis pecunia ei credatur, & creditoris, quo magis ei in tuto sit creditum.* §. 4. Inst. Quib. mod. re contrah. obligatio. Vid. THOMASIVS de Distinct. inter empt. cum pacto de retrouend. & Contractum pignoris c. 2.

2) Infra c. 11. §. 12. H.

3) Sub grauibus etiam poenis vetitum a IVSTINIANO Imp. Nou. 60. c 1. & Nou. 115. c. 5. §. 1. H.

4) Aliter atque apud Romanos, qui pignoris constitutionem in filiosfam. adeo vetabant, *vt creditor etiam, qui eum sciens a patre pignori acceperat, relegaretur. L. 5. D. Quae res pignor.* Conf. *L. 6. C. eod.* H.

§. XIV. 1) *Si ἀντίχρησις, id est,* mutuus pignoris vsus *pro credito, facta sit, & in fundum aut in aedes aliquis inducatur: eo vsque retinet possessionem pignoris loco, donec illi pecunia soluatur: cum in vsuras fructus percipiat, aut locando, aut ipse percipiendo, habitandoque.* L. 11. §. 1. D. de Pignor. & Hypoth. Add. NOODTIVS Obs. L. II. c. 9. THOMASIVS autem cit. loc. c. 2. §. 9. & sqq. contendit, solo iure naturae Antichresin tacite semper subintelligi, ita, vt creditor, ne ad reddendas rationes quidem administrationis suae adigi queat.

2) Quanquam & *ἀντίχρησις* sine pignore esse possit. Vt constat ex *L. 6. C. Quod cum eo qui in alien. potest. L. 24. L. 17. C. de Vsuris. L. 9. §. vlt. de Supell. legat.* Errant enim vulgo, dum existimant, antichresin esse speciem pignoris, nec sine pignore existere. H.

ſeu vt creditor loco vſurae fructus iſtius pignoris percipiat in ſolidum, aut pro rata, eo quod excedit domino reſtituto [3]. Aſt ſterilibus pignoribus ſaepe ſolet addi lex commiſſoria, vt niſi intra certum tempus reluantur, cedant creditori. Id quod naturaliter non eſt iniquum [4], in primis [5] vbi pignus non pluris ſit, quam debitum, & vſurae intermedii temporis: aut ſi quod excedit, domino reſtituatur. Etſi legibus Romanis ea lex commiſſoria ſit vetita [6], quod per auaritiam creditorum egeni ac neceſſitate preſſi debitores rebus ſuis facile exui poſſint, dum pignori opponunt; quae multo pluris quam debitum ſunt [7]. Recte quoque ita conueniri poteſt, vt pecunia deſtinato die non ſoluta [8], pignus velut emtum eſſe debeat iuſto pretio, tunc arbitrio boni viri conſtituendo, aut ante conſtituto; vel etiam vt tunc pignus recte aeſtimatum in ſolutum detur. De caetero vti creditor pignus ſolutione facta debet reſtituere; ita interea non minorem [9] quam propriis rebus illi cuſtodiam debet [10], & niſi pactum antichreticum acceſſerit, ſitque talis res, quae vſu atteratur, inuito domino eadem vti non poteſt. Vnde ſi quid detrimenti id capiat, aut prorſus pereat per ipſius dolum, aut defectum diligentiae ſaltem communis, eiusdem id periculo & damno contingit.

§. XV. COMMVNITER traditur [1], pignora non poſſe vſucapi. Ratio redditur, quod luitio pignoris ſit talis actus, qui non habeat quotidianum exercitium, ſed ſemel vbi commodum fuerit [2]. Accedit quod vſucapiones potiſſimum ſint introductae ad extinguendas lites infinitum pullulaturas, & ne dominia rerum ſint in incerto. Id quod circa pignora non eſt metuendum. Nam de illorum domino non poteſt oriri dubium, cum ea detineantur tanquam aliena. Et cum ſatis conſtet, quare dominus iſta relinquat apud creditorem, non poteſt praeſumi, illum eadem pro derelictis habere. Nihilominus videtur caſus dari, vt debitor a luitione pignoris recte excludatur. Qualem GROTIVS ponit L. III. c. 20. §. vlt. ſi quis cum luere vellet, impeditus id ſilentio transmiſiſſet tanto tempore, quod ad conſenſus coniecturam ſufficere poſſit.

3) Niſi fructus ſint incerti prouentu, vel aeſtimatione, vel vtroque; vti ſit in fructibus praediorum rusticorum. CICERO V. Verrin. *Totae res rusticae eiusmodi ſunt, vt eas non ratio, non labor, ſed res incertiſſimae, venti tempeſtatesque, moderentur.* Vid. *L. 17. C. de Vſuris.* H.

4) CICERO L. XIII. Ep. 56. *Philotes Alabandenſis ὑποθήκας Cluuio dedit: hae commiſſae ſunt.* Valetque etiam nunc in terris, vbi leges Romanae receptae non ſunt, vt in Dania. Docet id CRANZIVS Saxonicor. X. & eſt hiſtoria eo pertinens in Excerptis legat. Priſci, vbi de Attila. Et pactum huiusmodi eſt in pacificatione inter Guſtauum Adolphum Sueciae Reg. & Chriſtianum IV. Dan. Regem, apud LOCCENIVM L. VIII. Hiſtor. Suecan. ad A. MDCXIII. De Iure Suetico vid. LOCCENIVS Synopſ. iur. Diſſ. 19. quaeſt. 2. H.

5) Quae reſtrictiones ſuperuacuae ſunt iudice THOMASIO, c. l. §. 13. 14. Debitor enim, inquit, rem vendidiſſe hoc caſu intelligitur, pro quantitate mutuo data, ideoque creditor, elapſo termino ſolutionis, plenus & irreuocabilis rei pignori datae dominus ſit, aequo animo laturus, ſi rem deinde minore quantitate vendiderit, quam quae ab ipſo credita eſſet, quia plerumque maioris pretii eſt, idque adeo raro contingit.

6) *L. vnic. C. Theodoſ. de Commiſſor. reſcindend.* vbi Iacob. GOTHOFREDVS pluribus contra Salmaſium diſputat; & *L. vlt. C. de Pactis pignor.* H.

7) Rationes hasce illuſtrat GONZALEZ ad *c. 7. X. de Pignor. n. 9. & 10.* H.

8) *Poteſt ita fieri pignoris datio, hypothecaeue,* vt ſi intra certum tempus non ſit ſoluta pecunia, *iure emptoris poſſideat rem, iuſto pretio tunc aeſtimandam, hoc enim caſu videtur quodammodo conditionalis eſſe venditio* L. 19. §. 9. D. de Pignor. & hypothec.

9) Caſum fortuitum non praeſtat. Etſi maioris cautionis cauſa ita conuentum inter Ericum Ducem Saxoniae & Margaretham Dan. Reginam, apud PONTANVM L. IX. Hiſtor. Danic. ad A. MCCCCXI. H.

possit [3]. Quin & si dilata in infinitum solutio creditori damnum sit allatura, non iniquum est, hunc pignus velut in solutum retinere, praesertim vbi per temporis diuturnitatem monetae valor sit mutatus; quo efficitur, vt creditor longe minus, quam dedit, recipiat, si reluitio pignoris tanto post fiat, verbi gratia, credidit quis alicui M. ante C. annos, opposito pignori fundo cum pacto antichretico, qui tantidem tunc erat. Interea temporis valor monetae dimidio decreuit. Heic si tantum M. reddantur, creditor recipit summam, qua iam vix dimidium possit fundum comparare, cum tempore contractus initi integrum posset.

§. XVI. SOLET ius Romanum distinguere inter pignus specialiter sic dictum [1], & hypothecam; quorum illud constituitur rei traditione, haec autem constat nuda assignatione boni alicuius potissimum immobilis, ex qua, solutione non facta, suum nancisci possit creditor. Nam res mobiles nuda hypotheca obligari inconueniens est, cum facile possint remoueri, & sic creditori nequeant securitatem praestare. Circa hanc distinctionem notandum, illam vtiliter locum posse habere inter ciues eiusdem reipublicae. Nam cum frequens vrgeat necessitas mutuum sumere, cuius solutio saepe in diem solet differri; neque semper ea rerum mobilium copia sit, quae sufficiens praestare pignus queant: inde durum nimis foret, statim ad traditionem rerum immobilium, puta aedium aut fundorum adigi: (conf. etiam Exod. XXII, 26. 27. Deut. XXIV, 6. Iob. XXII, 6. XXIV, 3. Prou. XX, 16. *L. 6. 7. D. de Pignor.* DIODOR. SICVLVS L. I. c. 79. L. 8. & Authent. Agricultores C. *Quae res pign. oblig. poss.* igitur sufficiebat rem immobilem designari, qua creditori caueatur; quae neque auferri, & in quam per iudicem immissio semper obtineri possit [2]. Ast inter eos, qui in libertate naturali inuicem viuunt [3], nudae hypothecae sunt inutiles. Nam vbi vltro debitor soluere renuerit, vi vtique & armis erit inuadenda possessio hypothecae. Atqui etiam citra assignationem hypothecae inter tales quaelibet bona debitoris inuadere licebat.

CAPVT

10) *Ea igitur, quae diligens paterfamilias in suis rebus praestare solet, a creditore exiguntur.* L. 14. D. de Pignorat. act. Vid. NOODTIVS Probab. Iur. L. I. c. 4. L. IV. c. 3. & Obs. L. II. c. 13. Sed, si pignus, sine culpa ipsius, casu pereat fortuito, ius creditoris in reliqua debitoris bona transfertur. Aliter THOMASIVS c. I. §. 17. & 18. qui ius creditoris, inprimis in re frugifera penitus exstingui existimat, quia dominium, etsi reuocabile, penes eum resederit.

§. XV. 1) Dissentiunt hic interpretes Iuris Romani. Plerisque tamen placet, vtique Praescriptioni in pignore locum esse. Vid. GROTIVS L. II. c. 4. §. 15. ad cuius sententiam AVCTOR adludere videtur. Conferri quoque meretur GVNDLINGIVS in I. Nat. p. 328.

2) Verba sunt H. GROTII L. II. de I. B. & P. c. 4. §. 16. Et licet debitor ipso iure, siue actu primo, vt in scholis loquimur, pignoratitiam actionem habeat; tamen cum ea, nondum soluto pignoris vinculo, reapse siue actu secundo intentari nequeat, praescriptio, ob impedimentum iuris intrinsecus inhaerens, locum non habebit. Plane vt stipulatori in diem, licet ei actio ipso iure quaesita sit, praescriptio non obstabit. Vid. *L. 7. §. 4. C. de Praescript. 30. vel 40. annor.* Vid. PARVTVM Histor. Venet. L. VII. & Instrument. Pacis Westph. A. MDCXLIIX. art. 5. §. 25. H.

3) Nam & hoc modo res merae facultatis praescriptione acquiri posse, vulgo existimatur. Vid. ROSENTHAL. c. 5. de Feudis concl. 23. MEVIVS Part. VII. Dec. 267. H.

§. XVI. 1) „Pignoris adpellatione eam proprie rem contineri dicimus, quae simul etiam traditur creditori, maxime si mobilis sit. At eam, quae sine traditione, nuda conuentione tenetur proprie hypothecae adpellatione contineri dicimus," *§. 7. Inst. de Action.* Addatur NOODTIVS Probab. Iur. L. I. c. 8. L. IV. c. 10. 11. & Obs. L. II. c. 8. vbi ostendit, hypothecam nudo pacto constitui solitam fuisse.

2) Et ius in re sit constitutum; ceu abs quo hypotheca nullum sui vsum praebere posset. H.

3) Neque tamen desunt exempla hypothecarum nudo

* *

CAPVT XI.

QVIBVS MODIS SOLVANTVR OBLIGATIONES, QVAE EX PACTIS ORIVNTVR.

I. *Modus maxime naturalis soluendae obligationis est explere conuenta.*
II. *Quid si quis pro ignorante soluerit?*
III. *Cui soluendum?*
IV. *Quid soluendum?*
V. *Compensatio aduersus quem & a quo opponatur?*
VI. *Vbi eadem locum habeat.*
VII. *Remissione soluitur debitum.*
VIII. *Mutuo dissensu quatenus soluatur obligatio.*
IX. *Vnius perfidia alterum obligatione soluit.*
X. *Vti & mutatio status, in quo fundabatur obligatio.*
XI. *Quatenus tempore expiret obligatio.*
XII. *Morte quae obligationes expirent.*
XIII. *De delegatione,*
XIV. *Confusione,*
XV. *Et Nouatione.*

RESTAT vt videamus, quibus modis obligationes ex pactis oriundae dissoluantur. Inter quos maxime naturalis est expletio eius [1], de quo fuit conuentum. Eo enim peracto, partibus nihil amplius inuicem est negotii. Obseruandum autem est, quasdam obligationes ita personae

mido pacto constitutarum. Ita A. MDCXXV. Foederati Belgae Regi M. Britanniae chirographo obligabant *prouincias, ciuitates earumque incolas, subditos, tam vniuersos, quam singulos, suas ipsorum personas, & bona mobilia atque immobilia,* apud Leon. ab AIZEMA Histor. tractat. Pac. Belgic. p. 38. Add. AVCTOR L. VI. Rer. Brandeb. §. 82. ad A. MDCLVII. vbi de praefectura Drahimensi Electori Brandenburgico a Polonis pignoris iure obligata AVCTORIS ratio nihil efficit. Quid enim si res ita obligata perueniat ad tertium? De quo insignis casus est in Consultationibus Hollandicis Part. III. Consult. 1. Forte potior est ratio, quod sola conuentio secundum ius naturae nec dominium nec aliud ius in re transferat. Vid. supra L. IV. c. 9. §. 5. seq. H.

§. I. 1) *Tollitur autem omnis obligatio solutione eius, quod debetur,* Princ. Inst. Quibus modis tollitur obligatio tot. tit. D. de Solutionibus & liberationibus.

2) Veluti, si vestimentum faciendum locauerim, aut fabricandam cistam. Nihil enim interest, vtrum sartor, vel faber ipse opus fecerit, an per alium eiusdem opificii artificem faciendum curauerit: nisi diserte conuenerit, vt ipsi opere perfungerentur, aut inter eorum studium & eius qui fecerit, insignis sit differentia. *Si cui locauerim faciendum, quod ego conduxeram, constabit, habere me ex locato actionem,* L. 47. princ. D. Locati conducti. *Inter artifices longa differentia est & ingenii, & naturae, & doctrinae, & institutionis. Ideo* si fabricandam nauem a se *quis promiserit, vel* insulam aedificandam, fossamue faciendam, *& hoc specialiter actum est, vt suis operis id perficiat; fideiussor ipse aedificans, vel fossam fodiens, non consentiente stipulatore, non liberabit reum.* L. 31. D. de Solut. & liberat.

3) Etiamsi dissentiat debitor. „Nec interest quis soluat; vtrum ipse qui debet, an alius pro eo: liberatur enim & alio soluente; siue sciente siue ignorante debitore, vel inuito eo solutio fiat." *princ. Inst. Quib. mod. toll. oblig.* „Quoniam meliorem quidem conditionem alterius, etiam inuito eo reddere licet. Soluere pro ignorante & inuito cuique licet: cum sit iure Ciuili constitutum, licere etiam ignorantis, inuitique meliorem conditionem facere." *L. 53. D. de solut. & liberat. j. L. 23. & 40. D. eod. & L. 30. de Negot. Gest.*

4) Et soluens habet condictionem indebiti. *L. 19. §. 1. L. 65. in f. D. de Condict. indebiti.* H.

nae inhaerere, vt ab alio recte expleri nequeant: alias vicariam admittere operam, vt nihil intersit eius, cui quid debetur, per quemcunque eadem expleatur. Quales vtplurimum sunt contractus, quibus conuenitur de praestanda aliqua opera mercenaria [2], & vulgari, & quae aeque commode ab vno, quam ab altero obiri potest. Item, quibus conuenitur de praestandis rebus fungibilibus, & quibuscunque aliis, quae vndecunque ad nos perueniant, nostra nihil interest. In talibus ergo etsi maxime naturale sit, vt ipsi debitores soluant, aut praestent conuentum, aut illi, qui ab ipsis mandatum habent: creditorem tamen oportet adquiescere, si alius quiuis debitoris nomine [3] velit soluere, *(nam quod quis suo nomine soluit, non debitoris, debitorem non liberat* [4]. *L. 3. D. de Hered. petit.* [5]) & si istud acceperit, ab isthoc nihil amplius postulare poterit [6]. Quo loco circa fideiussorem obseruandum: siquidem principalis debitor soluerit, tam hunc, quam fideiussorem liberari. Ast si fideiussor soluerit, principalem quidem debitorem a creditore [7] liberari, sed fideiussori contra idem debere incipere [8], vtut hic inscio debitore soluerit [9].

§. II. QVANDO autem quaeritur, an & quatenus qui pro alio soluit, qui neque fideiussor est, neque mandatarius, id quod soluit repetere queat; distinguere solent, an pro inuito & contradicente, an vero tantum pro ignorante sit solutum. Priori casu nullam ipsi repetitionem competere constat [1]. Nam quomodo obligationem, quae ex consensu oritur, mihi inuito quis possit impingere? Quia tamen nemo temere praesumitur sua iactare, igitur vlterius videndum, an quis creditori id, quod soluit, donare voluerit, an vero minus. Priori casu debitori nihil accedit aut decedit. Posteriori casu nihil superest, quam vt ipsum hoc egisse dicamus, quo creditoris ius & actionem contra debitorem in se transferret. Et vtut creditor forte ab initio nesciuerit, eum qui sol-

5) Ceterum animaduerti oportet, loquendi more ICtis familiari, quos commode in hoc capite AVCTOR sequitur, nomina *Debiti & Solutionis*, *Debitoris & Creditoris*, non ad pecuniam tantum numeratam referri, aut aliam rem fungibilem, sed in genere ad promissiones omnes pertinere, rei cuiuscunque, veluti locatae, aut depositae. „Creditorum adpellatione non hi tantum accipiuntur, qui pecuniam crediderunt, sed omnes, quibus ex qualibet caussa debetur.“ *L. 11. D. de V. S.* „Credendi generalis adpellatio est: ideo sub hoc titulo Praetor, & de Commodato & de Pignore edixit: nam cuicunque rei adsentiamur, alienam fidem sequuti, mox recepturi quid ex hoc contractu, *credere*, dicimur.“ *L. 1. D. de Rebus creditis.* „Solutionis verbo satisfactionem quoque omnem accipiendam placet: soluere enim dicimus eum, qui fecit, quod facere promisit.“ *L. 176. D. de V. S. j. L. 54. D. de Solut. & Liberat.*

6) Etsi pro inuito solutum. *L. 23. & L. 53. D. de Solution.* H.

7) „Item, si reus soluerit, etiam ii, qui pro eo interuenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, si fideiussor soluerit: non enim ipse solus liberatur, sed etiam reus.“ *Princ. Inst. Quib. mod. toll. oblig.* „In omnibus speciebus liberationum etiam accessiones liberantur: puta adpromissores, hypothecae, pignora: praeterquam quod inter creditorem & adpromissores, confusione facta reus non liberatur.“ *L. 43. D. de Solut. & liberat.*

8) Vbi multum refert, an creditor nomen suum cesserit fideiussori, an non. Si prius factum; sufficit fideiussori a creditore remissum esse debitum. *L. 10. §. vlt. D. Mandati.* Sin posterius; non aliter ille habebit actionem mandati vel negotiorum gestorum, quam si reuera soluerit. *L. 4. pr. D. de Fideiussor. L. 14. C. eodem.* Nihil autem vetat, fideiussorem pro inuito debitore soluere, modo pro volente ipso fideiusserit: quoniam mandato de fideiubendo continetur quoque mandatum de soluendo, quod re non amplius integra reuocare mandatori haut licuit. Caeterum fideiussor soluens repetere poterit omne illud, quod fideiussionis nomine necessario aut vtiliter expendit, vel quod ipsi propter fideiussionem abest. Vid. *L. fideiussor. 29. D. Mandati.* MEVIVS Part. VI. Dec. 329. H.

9) Vid. L. 29. & 40. D. Mandati.

§. II. 1) Praecipue, si debitum non fuerit legitimum, aut non satis liquidum.

ſoluit hoc agere, illudque velut debitoris nomine ſolutum acceptum tulerit: tamen vbi hic vltro a debitore quod ſoluit recuperare nequit, aequitas dictitat, aut creditorem, quod accepit, huic debere reſtituere, ſalua ſua in debitorem actione; aut eidem actionem ſuam in debitorem cedere. Praeſertim cum is, qui pro altero ſoluit, praeſumatur credidiſſe, ſolutionem ſuam debitori gratam futuram. Quam ob rationem & huic leges Romanae dederunt actionem negotiorum geſtorum [2]. *L. 43. L. vlt. D. de Neg. geſtis* [3]. Quatenus tamen debitor excipere poteſt, ſibi gratum non fuiſſe, quod iſte ſuo nomine ſoluerit, ſeque nolle ipſi hoc beneficium debere; ſimpliciſſimum eſt, vt ei, qui pro ignorante [4] ſoluit, creditor actionem ſuam ceſſiſſe intelligatur [5]. Si autem quis alias in res ignorantis vtiliter quid erogauit, aut operae quid impendit, ni melioratio inde detrahi poſſit, recte rei tanquam pignori tamdiu incumbet , quouſque quod impenſum fuit ſibi ſarciatur [7].

§. III. SOLVTIO porro, & quaeuis obligationis expletio debet fieri ei ipſi, cui [1] debetur: aut quem hic delegauerit [2], vt ipſius nomine debitum recipiat. Quod ſi autem alteri [3] per errorem fuerit ſolutum, haut quidquam ideo creditori iſte debere deſinit; verum illud tanquam indebitum qui ſoluit repetere poterit. Praeſupponitur quoque eum, cui ſoluitur, & habere bonorum ſuorum adminiſtrationem , & intelligere, quid geratur. Alias enim potius temeraria effuſio, quam ſolutio facta intelligetur, collato, quod ad vtilitatem procurandam erat deſtinatum in eum, qui eiuſdem finem aut diſſolute negligebat, aut plane ignorabat.

§. IV. PRAETEREA ſoluendum eſt illud ipſum, de quo conuentum fuit, non aliud eius loco: (add. *L. 99. D. de Solution.* [1]) integrum, non mutilum, non pars [2] duntaxat, non diuiſum: loco [3] item & tempore [4] conuento,

2) Imo, ſi pro inuito ſolutum fuit, actionem negotiorum geſtorum ſimpliciter negabant. *L. 8. §. final. D. de Negot. geſtis. L. 40. Mandati. L. final. C. de Negot. geſt.* Niſi prohibitio pietati aut publicae vtilitati aduerſetur; qualis eſſet, vt ne cura funeris ſuſcipiatur. *L. 14. §. 13. D. de Religioſ. & ſumt. funer.* Vnde BARTOLVS & COSTALIVS ad d. L. 8. inferunt: repeti poſſe pecuniam, pro alieno, licet prohibente, qui in periculo vitae & famae conſtitutus fuit, ſolutam. Caeterum qui ceſſione nomen ſibi comparauit, actionem habet, non vt ſoluens, ſed vt procurator in rem ſuam, quem vulgo ceſſionarium vocant. H.

3) *Cum pecuniam eius nomine ſolueres, qui tibi nihil mandauerat, negotiorum geſtorum actio tibi competit: cum ea ſolutione debitor a creditore liberatus ſit: niſi ſi quid debitoris interfuit, eam pecuniam non ſolui.* Sed in hac lege de eo agitur, qui *inſcio* debitore ſoluerit, quum AVCTORI de illo ſermo ſit, qui ſoluerit pro debitore prohibente. Negotiorum tamen geſtori, vt rectiſſime obſeruat HERTIVS in nota 2. contra dominum *prohibentem* nulla competit actio. Vnde probabiliter eo decurrit Cl. BARBEYRACVS, in nota ſua 3. vt dicat, miſceri hic ab AVCTORE ſpecies debitoris *inſcii & prohibentis;* niſi ſane, quod praeſtat, eum benignius interpretari & dicere velimus, excidiſſe hic quaedam culpa Typothetae. Vid. Nota ſequens.

4) Imo, pro *inuito*, vel pro *inuito & ignorante*, quod contextus ſuadet, vt rectiſſime monuit diligentiſſimus Interpres, qui hoc Opus Gallico ſermone elegantiſſime transſcripſit. Vid. nota praecedens.

5) Imo ceſſio non fit tacite. Rectius AVCTOR ſupra c. 4. §. 1. dixit, fundamentum actionis negotiorum geſtorum eſſe mandatum tacitum. H.

6) V. ſupra L. IV. c. 13. §. 13. H.

7) Vid. ſupra L. IV. c. 13. §. 13. De reliquo ſupernaena videtur haec Periodus: adeo parum cohaeret cum ſuperioribus.

§. III. 1) *Solutam pecuniam intelligimus, vtique naturaliter, ſi numerata ſit creditori. Sed & ſi iuſſu eius alii ſoluitur, vel creditori eius, vel futuro debitori, vel etiam ei donaturus erat: abſolui debet.* L. 49. D. de Solut.

2) Quo pertinet etiam adiectus. De quo v. *§. 4. I. de Inutil. ſtipulat. L. 9. & L. 11. D. de Solution.* H.

to, imprimis vbi illius, cui debetur, interfit, heic & non alibi, nunc & non alio tempore folui aut praeftari. Nam & tempus pars pretii eft. Vid. MARTIALIS L. VI. ep. 30. Nifi tamen noua conuentione alia res pro re debita fuerit fubftituta, aut circa locum & tempus quid mutatum. In qualem fubftitutionem aut mutationem faepe creditores confentire neceffum habent [5], quando per impotentiam aut malitiam debitoris fatius ducunt aliquid accipere, quam nihil; alio loco, quam nullibi, poft interuallum, quam nunquam. Etfi & aequitas faepe requirat, vt tempus vel prolongetur debitori, vel praeftationes velut diuidantur, quando folutio in praefens, aut fimul fieri nequit. Sic cum Athenienfes Dianae votum feciffent, tot illi fe capras immolaturos, quot hoftes occidiffent, ac totidem victimas ex toto agro comparare non potuiffent, quotannis D. mactare decreuerunt, apud XENOPHONTEM Περὶ ἀναβάσεως τοῦ Κύρε. L. III. [c. 2. §. 7. Ed. Oxon.] Alias circa tempus folutionis obferuari etiam folet L. 105. D. h. t. Saepe quoque, vbi iudex fuerit aditus, nulla alia patet via litem expediendi, quam vt rei conuentae loco ad quid aequipollens debitor condemnetur. Id quoque manifeftum eft, eum duntaxat, cui debetur, poffe aliquid de debito remittere, aut fuper eo transfigere; quod creditoris miniftro aut difpenfatori citra mandatum non competit. Verum vbi debitoris minifter cum creditore transfegerit, & minore fumma, quam quae reuera debebatur, eidem fatisfecerit, id lucro cedet non miniftro, fed ipfius domino [6]. Et fpeciem furti aut peculatus habet, fi minifter debitoris, qui in minorem fummam cum creditore tranfegit, integram in rationes referre velit, fibique referuare, quod minus folutum eft. Sed & id pro folutione habetur, fi pignus a creditore vel ipfum in folutum fuerit acceptum, vel ex lege adiecta in commiffum ceciderit, vel fi pretium

3) *Indebitum eft non tantum, quod omnino non debetur, fed & quod alii debetur, fi alii foluatur,* L. 65. §. 9. D. de Condict. indebiti.

4) *Ita pupillo folui, fine tutoris auctoritate non poteft*, L. 6. D. de Solut.

§. IV. 1) Vid. verba legis recenfitae ad c. 7. §. 1. nota 3. Et fic is, qui pecuniam debet, loco eius inuito creditori nomen debitoris fui offerre nequit. *Eum a quo mutuam fumfifti pecuniam, in folutum nolentem fufcipere nomen debitoris tui, compelli iuris ratio non permittit.* L. 16. C. eod. Conf. c. 7. §. 3. nota vn. & §. 6. 7. vbi de mutatione fpecierum agitur, qua folutio pecuniae mutuo datae fieri poteft. Add. THOMASIVS de Pretio affect. in res fungibiles non cadente c. 2. §. 3. & feqq.

2) Quod tamen admittitur in L. 21. D. de Rebus creditis. „Quidam exiftimauerunt, neque eum, qui decem peteret, cogendum quinque accipere, & reliqua perfequi: neque eum, qui fundum fuum diceret, partem dumtaxat iudicio perfequi. Sed in vtraque cauffa humanius facturus videtur Praetor, fi actorem compulerit ad accipiendum id, quod offeratur: cum ad officium eius pertineat lites diminuere." Qua in re tamen aliquid Actoris arbitrio dandum videtur, *Quia faepe & folutio & exactio partium, non minima incommoda habet.* L. 3. D. Famil. ercifcundae. Add. L. 41. §. 1. D. de Vfuris L. 19. D. de Pignor. & Hypoth. & VINNIVS ad Inftit. L. III. tit. 30. princ. num. 5. & feqq.

3) *Qui certo loco dare promittit, nullo alio loco, quam in quo promifit, foluere, inuito ftipulatore poteft*, L. 9. D. de Eo, quod certo loco.

4) Vid. fupra c. 1. §. 10. in fine. *Ante diem tamen folui poteft, quod certa die promiffum eft, vel ftatim dari poteft: totum enim medium tempus ad foluendum promiffori liberum relinqui, intelligitur.* L. 70. D. de Solut. & liber. Nifi dies in fauorem creditoris adiectus fuerit.

5) Vt tamen eius, quod intereft, petitio falua maneat. H.

6) PAVLVS L. 20. D. Mandati. *Ex mandato apud eum, qui mandatum fufcipit, nihil remanere oportet.* Conf. L. 10. §. 3. eod. L. 58. pr. de Adminiftrat. & periculo tutor. H. [E quibus legibus ratio fimilitudinis a tutoribus & procuratoribus duci tantum poteft ad miniftros vel difpenfatores.]

tium ex eodem distracto redactum, loco debiti in acceptis relatum fuerit. Quod si autem quis, multiplici debito obstrictus, partem soluerit [7], fauorabile iudicatur, pro eo debito id esse solutum, quod odiosius videtur. Vid. *L. 1. 3. 4. 5. 7. 8. L. 89. §. 2. L. 97. D. h. t.* Ille tamen modus solutionis est plane irregularis, quo vsus legitur Vitellius apud XIPHILINVM Epit. Dionis, cuius creditores, qui eum in Germaniam proficiscentem vix datis fideiussoribus dimiserant, eo mox Imperatore facto, Romamque reuerso, sese occultarunt. Quibus requisitis ipse dicebat, *se reddidisse salutem pro credita pecunia*, tabulasque contractuum reposcebat.

§. V. EST & vsitatissimus modus tollendi obligationes per compensationem, quae est crediti & debiti inter se contributio, *L. 1. D. de Compensat.* [1] seu quando ideo aliquid deberi desinit, quia eidem ipse creditor rem eiusdem generis, & quae tantidem est, vicissim liquido debet. Cum enim inprimis in rebus fungibilibus tantundem sit idem, & vero, vbi mutuum est debitum, mihi statim tantundem esset reddendum, atque ipse accepi; igitur ad redigendas in compendium inutiles solutiones commodissimum est, vtrumque suum retinendo solutione defungi. Praesertim cum omnem fere exactionem aliqua molestia comitetur; & valde imprudens sit, per solutionem non necessariam id efficere, vt alter in suo aduersum me debito eo facilius possit tergiuersari. Vid. *L. 2. L. 3. D. h. t.* [2] Adparet autem, compensationem duntaxat locum habere inter eos, qui inuicem sunt creditores & debitores; non autem si quid a tertio quopiam mihi debetur [3], id alteri inuito velut in solutum obtrudere possum. Nisi forte talis inter quosdam sit societas, vt ipsorum obligationes & iura inuicem sint communia [4]. Sic si inter duos sit omnium bonorum societas, & eorum vni ego tantam summam pecuniae debeam, quantam alter mihi, recte isti, debitum me poscenti, compensationem oppono [5]. Nam horum bona pro vno patrimonio habentur. Imo si certae duntaxat rei inter aliquos sit societas, compensatio locum habebit, si & creditum, & debitum ex eadem

7) „*Quoties quis debitor ex pluribus caussis vnum debitum soluit; est in arbitrio soluentis dicere, quod potius debitum voluerit solutum: & quod dixerit, id erit solutum. Possumus enim certam legem dicere ei, quod soluimus. Quoties vero non dicimus id quod solutum sit: in arbitrio est accipientis, cui potius debito acceptum ferat: dummodo in id constituat solutum, in quod ipse, si deberet, esset soluturus, id est, in id debitum, quod non est in controuersia, aut in illud, quod pro alio quis fideiusserat, aut cuius dies nondum venerat - - Et magis, quod meo nomine, quam quod pro alio fideiussorio nomine debeo: & potius quod cum poena, quam quod sine poena debetur - - - potior habebitur caussa eius pecuniae, quae sub infamia debetur - - - quae sub hypotheca, vel pignore contracta est - - - vetustior contractus ante soluetur.*„ L. 1. 4. 97. D. de Solut. & liberat.

§. V. 1) *Si caussa, ex qua compensatur, liquida sit, & non multis ambagibus innodata, sed possit iudici facilem exitum sui praestare.* L. 14. §. 1. C. de Compensat. Dicitur autem compensatio a vetusto aeris appendendi more, & bellissime ab HEINECCIO Iur. N. L. I. §. CCCCIX. solutio *breui manu facta* dicitur.

2) „Vnusquisque creditorem suum, eumdemque debitorem, petentem summouet, si paratus est, compensare. Ideo compensatio necessaria est, quia interest nostra potius non soluere, quam solutum repetere.“

3) Deficit enim compensationis principale requisitum, mutuum scilicet debitum: deinde deficit aequitatis ratio, quae est, ne quis suum soluere & aliud petere cogatur. Accedit multum interesse creditoris, ne compensetur, maxime ratione vsurarum: nam & iure naturae compensatio retrotrahitur ad tempus debiti vtrinque constituti. Vide MEVIVM Part. VII. Decis. 262. H.

4) *Cre-*

eadem re, cuius inter eos societas fuit contracta, resultet; quia & hactenus isti velut pro vno stare intelliguntur. Sic & quod ego debitoris mei heredi debeo, compensatione tolli potest [6], & vice versa, quod mihi antecessoris mei creditor debet. Compensationem autem etiam inuito creditori posse opponi patet; cum valde impudens sit, idem alterum poscere, quod ipsi praestare detrectes. Exinde etiam, quia compensatio locum non habet inter eos, qui sibi inuicem non debent, deducitur; si quid ego alteri debeam, me non posse ipsi obtrudere creditum eius, cuius ipse procurator sum [7], quamdiu illud in me non fuit translatum [8]. Nam dum quis suis me negotiis praeficit, non statim ipsius res inter meas numerare, & meis me debitis inde liberare possum; praesertim cum saepe alterum, quam me, debitorem creditor malit habere. Nec si cui mea negotia committo, statim ipsius quoque onera & obligationes in me deriuare volo. Sic, verbi gratia, si mihi Caius iniunxisset, vt credita sua ipsi exigerem ab Seio, cui ipse debeo: inuito Caio neque Seius poterit debiti mei compensationem obiicere, & eo praetexto solutionem recusare; (quid enim Caio cum meis debitis?) neque ipse me Caio debitorem pro Seio substituere possum. Sic debitor pupilli non potest in compensationem deducere creditum tutoris [9], nec tutor suo se debito exsoluere, offerendo creditori suo in compensationem creditum, quo hic pupillo tenetur. Vid. *L. 23. D. h. t.* Contra recte tradunt, fideiussorem, si a creditore ex causa fideiussionis conuenitur [10], non solum in compensationem deducere posse, quod creditor ipsi, sed & quod principali debitori debet, etiam hoc inscio & inuito [11]. Nam siquidem ipse principalis debitor soluisset, compensationem sui debiti creditor tenebatur admittere; cur ergo fideiussori id non prosit? Et improbus foret debitor, si fideiussorem vellet prohibere, quo minus sui debiti compensatione defungatur; cum vtique quod hic pro ipso soluerit, restituere teneatur.

§. VI. Regvlariter autem compensatio locum habet in rebus fungibilibus eiusdem generis [1], quorum soluendorum tempus iam praesens, aut

4) *Creditor compensare non cogitur, quod alii, quam debitori suo debet: quamuis creditor eius pro eo, qui conuenitur, ob debitum proprium, velit compensare*, L. 18. §. 1. D. de Compensat. Add. L. 16. princ. D. & L. 9. C. de Compensat.

5) „Si duo rei promittendi socii non sint: non proderit alteri, quod stipulator alteri reo pecuniam debet," *L. 2. D. de Duob. reis constituendis.*

6) Quod Iure Ciuili locum habet, etiam si heres hereditatem, cum Beneficio inuentarii adierit, quia adhuc defunctum repraesentat, & inde saltem vltra id, quod in hereditate est, compensare nequit. Vid. *L. 31. §. 4. 9. D. de Iure deliberandi.* Vno verbo compensatio ex persona tertii fit, quoties Debitor aut Creditor in ius alienum subit.

7) Ita saepe iudicatum v. Consultat. Hollandic. Part. I. Consult. 274. Hvbervs *Praelect. ad tit. D. de Compensat.* §. 9. H.

8) Quo casu Procurator in rem suam dicitur ICtis Romanis. „In rem suam procurator datur, post litis contestationem, si vice mutua conueniatur, aequitate compensationis vtetur," *L. 18. D. de Compensat.*

9) „Id quod Pupillorum nomine debetur, si Tutor petat, non posse compensationem obiici eius pecuniae, quam ipse Tutor suo nomine aduersario debet." *L. 23. D. eod.*

10) „Si quid a fideiussore petatur, aequissimum est, eligere fideiussorem, quod ipsi, an quod reo debetur, compensare malit: sed &, si vtrumque compensare velit, audiendus est," *L. 4. j. L. 5. D. eod.*

11) Cum in huius potestate non sit, ius quaesitum fideiussori auferre. Vid. *L. 4. D. de Compensat.* Mevivs Part. I. Decis. 116. p. 4. Decis. 261. & pag. 7. Decis. 52. H.

§. VI. 1) Compensatio enim debito respondere debet, & debitor rem in eadem bonitate reddere

aut elapsum est. (Non quae in diem debentur. vid. *L. 7. D. h. t.*) Vnde recte compensari nequeunt quantitates cum quantitatibus diuersi generis, aut diuersae qualitatis; puta, modius tritici, cum modio auenae [2], amphora vini Rhenani cum amphora vini Hispanici. Neque diuersae species, puta hic equus cum hoc boue. Neque res diuersi generis, puta ouis cum ansere. Neque species cum genere, aut quantitate; puta Bucephalus cum quouis equo, aut amphora olei. Etsi Interpretes iuris Romani admittant compensationem [3] inter corpora in genere debita, seu quando vtrinque idem genus eiusdem qualitatis debetur, verbi gratia, si tibi equum in genere promisissem, ac tu illi, qui mihi in genere equum legauit, successisti; compensatio inter nos fiet. Contingit tamen etiam in istis, vt vtriusque debitoris consensu diuersae res in suam aestimationem resoluantur, & sic demum vtrinque compensatione tollantur. Quanquam etiam in reciprocis debitis frequens sit, vt non tam tollatur, quam suspendatur obligatio per retentionem [4], qua quod alteri debebam exhibere, tantisper penes me retineo, quoad alter, quod prius debebat, praestiterit. Minime autem compensari possunt operae inuicem debitae [5], aut opera cum re, quando momentum illud temporis iam instat, quo illae inuicem sunt praestandae aut exhibendae. Nam id repugnat scopo contractuum, eosque reddit plane inutiles [6]. Quod si autem vterque alteri debitae operae aut rei praestationem remiserit, ex alio fundamento obligatio tollitur, nempe ex mutuo dissensu. Sicuti etiam, quod ego praestare non tenear, quando alter, qui prior praestare debebat, id omisit, non ad compensationem est referendum; sed quia conditio, sub qua ego praestare tenebar, non extat. Quod si autem operae tempore conuento praestari sint neglectae, adparet easdem in aestimationem suam posse resolui, adeoque per compensationem tolli. Sed & debito opponere possum damnum aequipollens a creditore datum, vt & multam

reddere tenetur. *Cum quid mutuum dederimus, etsi non tanimus*, vt aeque bonum nobis redderetur, *non licet debitori deteriorem rem, quae ex eodem genere sit, reddere: veluti, vinum nouum pro vetere. Nam in contrahendo quod agitur pro cauto habendum est. Id autem agi intelligitur, vt eiusdem generis & eadem bonitate soluatur.* L. 3. D. de Reb. cred. Quod ad quantitatem adtinet, etsi inaequalia sint debita reciproca, ita vt vniuersim compensari nequeant; compensationi tamen locus est pro summa concurrente. „Si constat, pecuniam inuicem deberi, ipso iure pro soluto compensationem haberi oportet ex eo tempore, ex quo ab vtraque parte debetur, vtique quoad concurrentes quantitates, eiusque solius, quod amplius apud alterum est, vsurae debeatur, si modo petitio earum subsistit.“ *L. 4. C. de Compensationibus.*

2) *Quod in diem debetur, non compensabitur, antequam dies venit, quanquam dari oporteat.* L. 7. D. de Compensat.

3) Perperam dissentiente PEREZIO *ad tit. C. de Compensat. n. 10.* & aliis: nam genus est tantum in obligatione, in quod non, vt in certam speciem, peculiaris cadit affectio: deinde si res hae aestimentur, ad aequalitatem poterunt reduci. H.

4) Quae vox e Iure Romano depromta est, quo *Retentioni* locus datur in pluribus casibus. Vid. CVIACIVS Obseru. VIII. 2. XV. 12. XVIII. 10. VINNIVS ad Institut. L. IV. tit. 6. §. 37. & NOODTIVS Probab. Iur. L. III. c. 9.

5) *Inter artifices enim longa differentia est & ingenii, & naturae, & doctrinae, & institutionis,* vt est in *L. 31. D. de Solution.* H.

6) Carent enim operae futurae certitudine aestimationis, qua vtrinque contributio fieri possit. Possit enim vel praestantissimus artifex aliquid remittere de diligentia solita, indeque minus scite elaboratum opus nasci.

7) „Si duo dolo malo fecerint inuicem, de dolo non agent, *L. 36. D. de Dolo malo.* Viro atque vxore mores inuicem accusantibus caussam repudii dedisse vtrumque pronunciatum est. Id ita

tam mihi exsoluendam, in quam ob iniuriam mihi datam iudex creditorem condemnauit. Id quoque recte monet GROTIVS L. III. c. 19. §. 19. si quid inter litigantes conuenit, ei quod promissum est, opponi lite manente non posse aut actionem, de qua lis erat, aut litis damna & impensas: verbi gratia, est mihi lis cum aliquo de haereditate: ea lite pendente ego ipsi domum vendo. Heic sane in solutum iste mihi imputare nequit eam haereditatem, aut sumtus in eius petitionem factos; quippe cum nondum sit liquidum, an haereditas illi debeatur. Et negotii natura ostendit, conuenisse inter nos, seposita ea lite: alias enim nihil actum fuisset. De eo genere compensationis, qua debitum gratiae pro beneficio referendae tollitur per sequentem iniuriam ab eodem illatam, prolixe tradit SENECA Epist. 81. & de Benefic. L. VI. c. 4. seqq. Sicuti & aequales vtrinque iniuriae [7] per compensationem recte tolluntur, saluo tamen eo, quod magistratus interest.

§. VII. TOLLITVR quoque obligatio condonatione eius, cui quid debebatur, & cuius interest obligationem fuisse expletam. Nam iure suo posse aliquem cedere tralatitium est. Ast quod ex obligatione in alterum translatum fuit ius, iterum ad nos redire per condonationem ab altero intelligitur. Et vti ab initio non contrahitur obligatio, si alter, cui quid offertur, id respuerit: ita nec illa me amplius stringit, quando alter vinculum, quo ipsi tenebar, vltro laxauerit. Addendum tamen est, nisi & tertii alicuius intersit, eam obligationem impleri. Tunc enim eandem remittere solus non potest, etiam in quem immediate ex obligatione quid confertur. Solet autem eiusmodi condonatio fieri vel expresse, vel tacite. Ad priorem modum pertinebat ex legibus Romanorum *Acceptilatio* [1], qua quis fatebatur se accepisse, quod reuera non acceperat. Item, *stipulatio Aquiliana* [2], qua per nouationem quandam

ita accipi debet, vt ea lege, quam ambo contempserint, neuter vindicetur: paria enim delicta mutua pensatione dissoluuntur." *L. 39. D. Soluto matrimonio.* Ex priori lege adparet, compensationi locum esse, si ego sciens ignoranti equum claudum vendiderim, & ignorans a sciente emerim equum coecum. Perinde si duo mutua furta fecerint, neuter ab altero petere quicquam potest. Plane si res alterutrius maioris vel minoris pretii sit, residui nomine petitioni locus est. Quod vero in secunda lege dicitur, malos mores vtrinque accusatos, in neutro coniuge vindicari, aequum est contemplatione persequutionis priuatae, etsi, quando de adulterio quaeritur, Iure Romano maius sit admissum mulieris quam mariti, indeque iustior diuortii caussa oriatur. Vid. c. 1. L. VI. Neque tamen eo vigor disciplinae publicae impeditur. Sed si duo inuicem mutuis delictis peccauerint, ambo plectuntur. „Quotiens ex maleficio oritur actio, vt puta ex caussa furtiua, ceterorumque maleficiorum, si de ea pecuniarie agitur, compensatio locum habet," *L. 10. §. 2. D. de Compensat. j. L. 2. §. 2. & 13. §. 5. D. ad Leg. Iul. de Adulter. coërcendis.*

§. VII. 1) „Item per acceptilationem tollitur obligatio. Est autem acceptilatio imaginaria solutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, si id velit, *Titius* remittere, poterit sic fieri, vt patiatur haec verba debitorem dicere: QVOD EGO TIBI PROMISI, HABESNE ACCEPTVM? Et *Titius* respondeat HABEO. Quo genere, vt diximus, tantum eae soluuntur obligationes, quae ex verbis consistunt, non etiam ceterae." *§. 1. Inst. Quib. mod. toll. oblig.*

2) „Est [autem] prodita stipulatio, quae vulgo Aquiliana appellatur, per quam contingit, vt omnium rerum obligatio in stipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renouat omnes obligationes, & a Gallo Aquilio ita composita est. QVIDQVID TE MIHI EX QVACVNQVE CAVSSA DARE FACERE OPORTET, OPORTEBITVE, PRAESENS, IN DIEMVE: QVA-

dam quarumuis rerum obligatio in ſtipulatum deducebatur, ac deinde per acceptilationem tollebatur. Quas quidem ambages ius naturae ignorat, in quo etiam re, aut quocunque modo contracta obligatio nudo alterius conſenſu, rite ſignificato, extinguitur [3]. Signum quoque condonatae obligationis habetur, ſi ſciens [4] debitori tradam, (non ex cauſa depoſiti, aut ſimili,) inſtrumenta aut chirographa, citra quae inter homines debita non poſſunt probari. *L. 2. D. de Pactis.* Quod ſi autem alia inſtrumenta extent, ex quibus debitum aeque liquido poſſit probari, vnius duntaxat traditione debitum remiſſum non cenſetur [5]. Quod autem leges Romanae docent, redditione chirographi iudicari tacitum pactum initum cum debitore de non petendo; ea ſubtilitas itidem iuri naturae eſt ignota, quo etiam re contracta obligatio non reali duntaxat ſolutione, ſed & nuda condonatione poteſt aboleri [6]. Tacite autem condonata cenſetur obligatio, ſi quis impediat, aut in cauſa ſit, quo minus, quod debetur, poſſit praeſtari. Sic & vbi cum aliquo ita mihi conuenerit, quod ipſum ſim admoniturus, vbi opera erit obeunda; admonitione a me omiſſa iſtam cenſebor remiſiſſe. Vti etiam, quando alium, eiusdem vices obiturum, ſubſtituero.

§. VIII. VTI autem priori modo ſoluuntur potiſſimum obligationes, quibus alter duntaxat contrahentium oneratur; ita quae vtriusque partis praeſtatione conſtant, re adhuc integra, mutuo diſſenſu [1] ſolent diſſolui. Nam id maxime naturale videtur, vt quod ſolum ſuffecit ad obligationem contrahendam, eius contrarium ſufficiat ad eandem diſſoluendam, vbi aliud quid non interuenerit, quod obligationem ſemel contractam abrumpi vetet. Nam quin lege poſitiua in certo nego-

QVARVMCVNQVE RERVM MIHI TECVM ACTIO EST: QVAEQVAE ADVERSVS TE PETITIO, VEL ADVERSVS TE PERSECVTIO EST ERITVE QVODVE TV MEVM HABES, TENES, POSSIDES, [DOLOVE MALO FECISTI QVO MINVS POSSIDEAS] QVANTI QVAEQVE EARVM RERVM RES ERIT, TANTAM PECVNIAM DARI STIPVLATVS EST AVLVS AGERIVS, SPOPONDIT, NVMERIVS NIGIDIVS: QVOD NVMERIVS NIGIDIVS AVLO AGERIO SPOPONDIT, ID HABERETNE A SE ACCEPTVM NVMERIVS NIGIDIVS AVLVM AGERIVM ROGAVIT, AVLVS AGERIVS NVMERIO NIGIDIO ACCEPTVM FECIT. De auctore huius formulae C. Aquilio Gallo ſingulari oratione egit HEINECCIVS, quam vide inter opuſcula eius p. 766.

3) Quum in Iurisprudentia Romana quatuor numerentur Contractuum genera, *Reales*, *Conſenſuales*, *Litterales & Verbales*. Vid. ſupra c. 3. §. 6 Acceptilationi autem in ſolis ſtipulationibus locus erat, in quos proinde transfundi debebat quaeuis alia obligatio per formulam Aquilianam, antequam acceptilatione tolli poſſet. *Quo genere, vt diximus, tantum eae ſoluuntur, obligationes, quae ex verbis conſiſtunt, non etiam ceterae.* princ. Inſt. Quib. mod. toll. oblig.

4) *Ea lege fundum locaui*, vt ſi non ex lege coleretur, relocare eum mihi liceret: & quo minoris locaſſem, hoc mihi praeſtaretur: [*nec conuenit, vt ſi pluris locaſſem, hoc tibi praeſtaretur.*] *Videtur autem in hac ſpecie* id ſilentio conueniſſe, *ne quid praeſtaretur*, *ſi ampliore pecunia fundus eſſet locatus, id eſt, vt haec ex conuentione pro locatore tantummodo interponeretur.*

5) Non temere heic praeclari ICti diſſentiunt, ſi modo certum ſit, creditorem vnam tabularum debitori reddidiſſe: potius enim ex facto, quam non facto quid colligimus: & cum nemo prudens fruſtra aliquid agere cenſeatur, neque alius finis appareat, in dubio ex redditione remiſſi debiti coniecturam capimus. H.

6) Supra L. III. c. 6. §. 2. Verum ratio AVCTORIS parum ſtringit: nam donatio omnis fit conuentione vel expreſſa vel tacita. H.

§. VIII. 1) „Hae obligationes, quae conſenſu contrahuntur, contraria voluntate diſſoluuntur. Nam ſi TITIVS & SEIVS inter ſe conſenſerint, vt fundum Tuſculanum, emptum SEIVS haberet

negotiorum genere [2] interdici possit, ne quod semel placuit, etiam re integra displiceat, dubium non est [3]. Quod si autem res non sit amplius integra, sed ab altera parte iam quid praestitum; tunc nudum dissensum adparet non sufficere [4] ad tollendam obligationem; (vid. *L. 2. L. 3. D. de Resc. ind. vendit.*) sed si alias obligatio sit solubilis, accedere oportet condonationem eius, qui iam aliquid praestitit, & cui quid ex aduersum erat praestandum; aut illud alia ratione farciendum [5]. V. *L. 58. D. de Pactis.*

§. IX. PRAETEREA non tam soluitur, quam abrumpitur obligatio alterius partis perfidia, adeoque quando vnus non praestat, de quo conuenit, neque alter tenetur id praestare, quod reciproce & intuitu praestationis alterius recepit. Cum enim qui ex pacto aliquid alteri promittit, non absolute & gratis, sed intuitu eius, quod alter se praestiturum recepit, promiserit; inde praestationes vtrinque sibi inuicem insunt per modum conditionis [1], quasi dictum foret, praestabo, si tu prastiteris prius. Iam autem quae conditioni superstruuntur, ea non adparente corruere constat. THVCYDIDES L. I. [c. 123. Ed. Oxon.] *Foedera violant, non qui obuiam iniuriae eunt, sed qui vim priores intentant.* Vnde indebita, si modo non fabulosa est, religiositas illius Indi, *cui cum alter mulierem contra ius omne fasque ei abstulisset, foedera tamen violare noluit, quod tam sancte pieque iurasse se diceret, vt ne iniuriam quidem passus, detrimenti quidpiam illi vellet afferre;* apud PHILOSTRAT. L. III. [c. 20. Ed. Olear. 1709.] de vita Apollon. Thyanaei. Vid. GROTIVS L. III. c. 19. §. 14. Haec autem locum habent [2], si iste suum non praestiterit, qui priore loco praestare debebat, aut qui simul cum altero [3]. Nam an & quatenus solus

5 I 2 metus,

haberet centum aureis, deinde re nondum sequuta, id est, neque pretio soluto, neque fundo tradito, placuerit inter eos, vt discederetur ab ea emptione & venditione: inuicem liberantur." *§. 4. Inst. eodem.*

2) Puta in matrimonio. H.

3) Qua ratione matrimonium hodie, bona vtriusque gratia tolli nequit, quum id fieri posset apud Romanos.

4) Veluti si in Contractu Empti Venditi, Emptor pretium iam praestiterit, sed Venditor rem nondum tradiderit, vel Venditor rem quidem iam tradiderit, sed pretium nondum nactus sit. „Sed non poterimus eadem ratione vti post pretium solutum emptione repetita, cum post pretium solutum infectam emptionem facere non possumus. *L. 2. D. de Resc. vend. j. L. 2.* „Ab Emptione Venditione, Locatione Conductione, ceterisque similibus obligationibus, quin integris omnibus, consensu eorum, qui inter se obligati sint, recedi possit, dubium non est. ARISTONI hoc amplius videbatur, si ea, quae me ex empto tibi praestare oporteret, praestitissem, & cum tu mihi pretium deberes, conuenisset mihi tecum, *vt rursus praestitis* [*mihi*] a te in re vendita omnibus, quae ego tibi praestitissem, pretium mihi non dares, tuque mihi [*ea*] praestitisses: pretium te debere desinere: quia bonae fidei, ad quam omnia haec rediguntur, interpretatio hanc quoque conuentionem admittit. Nec quicquam interest, verum integris omnibus, in quae obligati essemus, conueniret, vt ab eo negotio discederetur; *an in integrum restitutis his, quae ego tibi praestitissem, consentiremus*, ne quid tu mihi eo nomine praestares." *L. 58. D. de Pactis.*

5) Idque locum habet, etiamsi consanguineus, retractu vti velit: modo contrahentes in fraudem eius a contractu non resiliant. De quo tamen DD. diuerse sentiunt, vt videre est apud STRVVIVM Ex. 23. Synt. Iuris ciu. §. 67. H.

§. IX. 1) GROTIVS L. III. c. 21. §. 11. conf. L. II. c. 13. §. 16. H.

2) Quo pertinet vulgatum illud: Qui pactum siue contractum ex sua parte non adimplet, alterum quoque vt adimpleat, quae in pacto contractuue continentur, poscere non posse, *L. Cum proponas 21. C. de Pactis.* Quod pluribus illustrat Hieronym. PANZSCHMANN. Part. I. quaest. 21. pr. V. & MEVIVM Part. V. Decis. 20. & pag. 8. Decis. 173. & 174. H.

3) „Nec aduersario tuo transactione vti conceden-

metus, ne, vbi ego meum praeſtitero, alter fallat, ab obligatione aliquem liberare queat, ſupra traditum fuit [4]. Sed quid iuris erit circa particulas rerum iam praeſtitarum, vbi contractus ante plenum complementum fuerit abruptus? Heic de diuerſis caſibus diſtincte erit pronunciandum. Si enim ipſe quod priori loco debebam praeſtiterim, & alter mox tergiuerſari velit, mihi ius erit ipſum quouis modo licito ad contractum implendum adigendi. Quod ſi autem meipſum, vbi aliquam obligationis partem impleui, in eadem implenda pergere taedeat, non poſſum alterum adigere, vt quod praeſtiti, eiuſue aeſtimationem iſte reſtituat: ſed ni ego, de quo praeſtando conuenit, conſummare velim, tuto licebit iſti, quod abs me accepit, retinere. Neque heic opponi poterit tritum illud: non debere aliquem cum damno alterius locupletari. Eius quippe damni non habetur ratio, quod quis ſuo dolo ſibi arceſſiuit. Et quoties per eum, cuius intererat conuenta impleri, ſteterit, quo minus ea impleantur, perinde habetur, ac ſi eadem fuerint impleta. Neque ſi poſtea poenitentia temeratae fidei ductus pactum continuare velim, alter id acceptare cogitur: cum pacti violatio ſemel facta penitus idem abruperit, & alterum ab obligatione inde orta abſoluerit; quae niſi noua conuentione inſtaurari nequit. Sic verbi gratia, ſi ego operam alicuius in annum conducam, mercede in anteceſſum ſoluta [5], poſt ante annum finitum citra ipſius culpam eundem expulero; non tenetur mihi de mercede reſtituere, quanti erat reſidui temporis opera. Quod ſi autem quae vtrinque praeſtita fuerunt, paria ſint, ante conuentum tamen terminum non licebit alterutri pactum abrumpere; ſed alter ad idem implendum violatorem adigere poterit, aut extorquere id, quod intererat pactum ad amuſſim fuiſſe impletum.

§. X. EXPIRANT quoque obligationes, quando ſtatum, in quo eaedem vnice fundabantur, mutauerit perſona [1], tam quae praeſtare, quam cui praeſtari debebat. Sic magiſtratus defenſionem ſubditorum promittens non amplius tenetur, ſi munere ſuo abierit. Sic qui magiſtratui obſequium promi-

cedendum eſt, niſi ea, quae placita ſunt, adimplere paratus ſit.“ *L. 22. C. de Pactis.* „Fruſtra ſibi fidem quis poſtulat ab eo ſeruari, cui fidem a ſe praeſtitam ſeruare recuſat.“ *L. 75. D. d. Reg. iur.*

4) L. III. c. 6. §. 9. H.

5) „Qui operas ſuas locauit, totius temporis mercedem accipere debet, ſi per eum non ſtetit, quo minus operas praeſtet.“ *L. 38. D. Locati, j. L. 19. §. 9. 10. eodem.*

§. X. 1) Statum *cauſam* appellat AFRICANVS L. 38. pr. de Solution. *Tacite ineſſe haec conditio ſtipulationi videtur, ſi in eadem cauſa maneat.* Caute autem AVCTOR quod dicit, reſtringit *ad ſtatum, in quo obligatio vnice fundabatur.* V. infra c. 12. §. 20. H. [Verba *legis 38. D. de Solut.* haec ſunt: „Cum quis ſibi aut Titio dari ſtipulatus ſit: magis eſſe ait, vt ita demum recte Titio ſolui dicendum ſit, ſi in eodem ſtatu maneat, quo fuit, cum ſtipulatio interponeretur. Ceterum ſiue in adoptionem, ſiue in exilium ierit, vel aqua & igni ei interdictum, vel ſeruus factus ſit: non recte ei ſolui dicendum, tacite enim ineſſe haec conuentio ſtipulationi videtur, ſi in eadem cauſſa maneat.“ Quod tamen mere ciuile eſt.]

2) Sic adminiſtratorio nomine contrahens, finita adminiſtratione, non obſtringitur amplius. *L. final. D. de Inſtitor. action. L. 26. C. de Adminiſtrat. tutor. L. 1. C. Quando ex facto tutor.* CARPZOV. I. Conſt. 32. def. 14. & L. IV. Reſponſ. Elect. 80. & L. V. Reſponſ. Elect. 77. BRVNNEMANN. Cent. 2. Deciſ. 39. MEVIVS P. VI. Deciſ. 44. BVRGER. Cent. IV. Obſ. militar. 17. H. [Nec Tutor, finita Tutela.]

3) Vid. BAELIVS, dans ſa Reponſe aux Queſtions d'un Prouincial T. I. c. 60. vbi quaerit: An *Gebhardus Truchſes* Iure Archiepiſcopatum Colonienſem ſibi vindicare potuerit, poſtquam vxorem duxiſſet?

4) Quod, obſeruante Cl. BARBEYRACO non.

promisit, non amplius tenetur, vbi subditus ipse esse, aut hic magistratus desierit [2]. Ast vero vim tollendi obligationem non habet eiusmodi mutatio in subiecto, quae quidem eandem, quo minus susciperetur, impediisset, siquidem eo, quo contrahebatur, tempore extitisset, ac in praesens subiecto non adeo exacte quadrat, dummodo non prorsus inhabile illud ad eandem implendam reddat [3]. Nam nisi eiusmodi mutatio tanquam conditio pacto fuerit ab initio inserta, ius irreuocabiliter quaesitum firmum persistet, vtut alteri fors molestia quaedam inde creetur. Qui enim libere & vltro ad contrahendum accessit, sibi imputet, quod casus, qui probabiliter praeuideri poterant, ab initio non praecauerit. Sic populus aliquis absolute se regi subiiciens [4], etiamsi post, ingenio mutato, in aliam reipublicae formam maiori inclinatione feratur, hautquidquam regis ideo obsequium exuere potest. Sic multi, si antea matrimonii incommoda intellexissent, vitam caelibem exacturi fuerant; quibus tamen, vbi semel eo se vinculo induerint, vtcunque fors tulerit, obdurandum est.

§. XI. SED & ipso tempore expirant [1] obligationes, quarum duratio a puncto aliquo temporis suspensa fuit [2]. Quod si continuari easdem placuerit, noua conuentione opus est; quae tamen non semper expresse, sed quandoque tacite facta intelligitur [3]. Vid. *L. 13. §. fin. L. 14. D. Locati.* Verum vt solo temporis tractu euanescat obligatio, ita vt non debuerit intra eundem tractum vim suam exserere, id absurdum est. Inde nihili est obligatio; debebo tibi C. aureos per triennium, ita tamen, vt neque interea temporis, neque elapso eodem spatio eos me poscere queas. Nam frustranea est obligatio, quae nullum sortitur effectum, antequam exspiret, neque post se vllum effectum relinquit. Aliud autem est, si ita dicam; nisi intra triennium petieris, nihil amplius debebo. Isthaec enim est conditio obligationi adposita, qua non adparente, illa euanescit. Sic & moris est, vt fideiussor ad certum duntaxat tempus sese obliget [4], eo nimirum fine, vt mature, & quamdiu adhuc soluendo est, debitorem creditor vrgeat, ne in infinitum iste obstrictus haereat.

non temere eueniet, nisi Princeps potestate sibi concessa immaniter abutatur; vbi vtique populus Imperio eum priuare possit. Idem, etiam post generationes aliquot, ferente id status mutatione, vel variante gentis Genio, aliam a populo formam Reipublicae introduci posse censet. Bonum enim publicum, addit, cuius contemplatione Imperium omne constituatur, exceptionem his casibus tacitam admittere, quia de pactis cum Principe initis non perinde iudicari possit, ac de pactis, quae fiant inter priuatos.

§. XI. 1) Vid. infra L. VIII. c. 6. §. 15. in Offic. H. & C. L. 1. c. 16. §. 7. haec restrictio adiicitur: Necessum est tamen, vt intra illud tempus facultas exigendi obligationem extiterit.

2) V. infra L. VII. c. 8. §. 15. H.

3) V. supra c. 6. §. 1. H.

4) De cuius effectu non eadem est sententia Dd. MEVIVS Part. IX. dec. 167. rationi putat consentaneum, distingui, quomodo tempus adiiciatur, vtrum vt post illud desinat obligatio; an vt per illud limitem habeat, quousque vim suam extendat; seu vt aliqui aliter exprimunt, an vt etiam qua praeteritum tempus desinat; an vt saltem qua futurum seu insequens. Vbi tempus non finit, sed limitat saltem obligationem, eius ea quidem potestas est, vt quicquid post tempus obligationi accedit, non obliget fideiussorem, vtpote saltem ad illud vsque tempus obligatum. Ideo quae postea ex stipulatione vel mora deberi incipiunt vsurae, interesse, damna, non onerant fideiussorem. At quando eo animo tempus adiectum, vt penitus obligationem finiat, seu vt ea post illud desinat, vtique non tantum non de futuris, sed nec de praeteritis vltra fideiussor obligatur, postquam illud fuit elapsum. Habet tunc temporis adiectio vim conditionis, qua desinente definit obligatio omnemque vim amittit. Conf. COTHMANN. Vol. V. Respons. 49. Iohannes a SANDE L. III. Decis. Frisic. tit. 10. def. 5. H.

§. XII. MORTE denique soluuntur obligationes in persona alicuius radicatae [1], subiecto quippe sublato accidentia quoque extingui necessum est: ac praestatio per naturam redditur impossibilis. Vid. tamen VALERIVS MAXIMVS L. II. c. 6. § 10. Et Pomponius MELA L. III. c. 2. *negotiorum ratio, & exactio crediti differebatur ad inferos*, (de veteribus Gallis loquitur.) Sic in Iaponia Bonzii persuadent hominibus, qui pecuniam ipsis heic dederit, eum decuplum [2] in altera vita recepturum; ac in id chirographa sua creditoribus dant, quae isti diligenter asseruant, secumque sepeliri iubent. Vid. Bern. VARENIVS de Religione Iapon. p. m. 35. Frequens tamen est, vt defunctorum obligationes communicabiles per superstites continuentur, vtque hi in istorum locum subeant. Idque vel quia superstes vltro, vt defuncti famae consuleretur, aut alias ob rationes istius obligationem explendam in se suscepit; vel quia ex defuncti bonis obligationi erat satisfaciendum, quae cum istis bonis, naturali velut hypotheca oneratis [3], in haeredem simul transeunt [4]. Quod si quis moriatur, neque tantum in bonis relinquat, quantum debet, aduersus istum creditoris actionem simul mortuam esse adparet. Quid enim exanimi cadaueri aliquis faciat? Quo spectat lex Solonis apud PLVTARCHVM Solone, [pag. 189. E.] qua mortui contumeliis affici vetantur. Add. *L. 1. §. 4. 6. L. 27. D. de Iniuriis.* Etsi apud Aegyptios receptum, eorum qui soluendo non erant cadauera in creditorum aedibus condi; quae postea haeredes opibus aucti redemta honorifica sepultura dignabantur. Apud quos itidem in vsu,

§. XII. 1) Non aliae. Vid. AVCTOR supra L. III. c. 1. §. 11. H.

2) Cl. BARBEYRACVS exhibet duplum, *le double* in nota t.

3) Vid. supra L. III. c. 1. §. II. & L. IV. c. 10. §. 13.

4) Vid. supra L. IV. c. 11. §. 19. H.

5) Vid. supra c. 10. §. 13. H.

§. XIII. 1) *Delegare est vice sua alium reum dare crediteri, vel cui iusserit.* L. 11. D. de Nouationibus.

2) Confundit AVCTOR cessionem nominis, de qua verum est, quod hic dicit, & delegationem, quae debitoris quoque delegandi consensum requirit. Licet enim etiam apud Romanos hi duo modi in quibusdam inter se conuenerint: quoniam & cessione facta debitor cedens liberatur. *L. pupilli 69. §. soror D. de Solut.*; & tam in delegatione quam cessione bonum nomen praestari non erat necesse: *Nam & pecuniae male creditae exactio est*: vt ait SENECA IV. de Benefic. 39.: tamen in reliquis eos inter se differre, negari nequit. Quod in hac disciplina insuper haberi non debebat. Angli cessionem nominis vetuerunt, vt Auctor est Thomas CRAGIVS L. I. de Feud. Scot. c. 13. addens rationem, ne Angli nimium faciles redderentur ad litigandum; non & delegationem. Porro debitor cessus, antequam sciat cessionem esse factam, aut certior de ea factus fuerit, soluere potest cedenti, soluendoque ab obligatione liberatur. Denique cessionario, siue, vt eum Romani vocabant, procuratori in rem suam, etiam secundum ius naturae opponi possunt exceptiones, quae cedentem repellebant. Quae vtique aliter se habent in delegatione. Vid. & THEODORICI Ostrogoth. Regis edict. c. 127. H.

3) Quod Iure Romano secus se habebat. *Delegatio debiti nisi consentiente & stipulante premittente debitore, iure perfici non potest.* L. 1. C. de Nouation. Igitur negotium, quod Romanis Cessio erat, Auctori delegatio dicitur. Differentias Delegationis & Cessionis eleganter exhibet Celeb. OTTO ad Pufend. Offic. H. & C. L. I. c. 16. §. 9. Summa haec fuerit: Delegare 1) est alium debitorem vice sua alicui assignare. *Cedere vero est ius antiquum in nouum creditorem nouatione transferre.* L. 2. C. de Nouat. Io. Frid. GRONOVIVS I. Obs. 20. 2) Delegans delegatione liberatur, non Cedens, cuius ius solum in Cessionarium transfertur, *L. 3. C. de Nouat.* 3) In Cessione verus debitor praestari debet, in Delegatione quilibet sufficit, etiam pupillus, *L. 26. §. 2. D. Mandat.* 4) Ad cessionem debitoris consensu opus non est, qui vtique requiritur in delegatione *L. 3. C. de Hered. vend.* 5) Delegatus delegant soluere nequit, quod potest cessus, qui si ignarus cessionis cedenti soluerit, liberatur. *d. l. 3. C. de Nouat.* Quae tamen differentiae ad vnam omnes

vſu [5], vt liberi parentum conditorum cadauera oppignorarent. Haecce qui non luiſſent, eos ignominia maxima, & poſt exceſſum e vita ſepulturae priuatio conſequebatur. Vid. DIODOR. SICVLVS L. I. c. 92. 93. LVCIANVS de Luctu. HERODOTVS Euterpe.

§. XIII. PER delegationem ſubſtituit quis creditori ſuo conſentienti debitorem ſuum, vt hic loco ipſius debitum exſoluat, ſeu vt delegantis creditori ſoluat, quod deleganti debebat [1]. Vbi creditoris quidem conſenſus requiritur, non autem tertii iſtius debitoris [2], quem etiam ignarum [3] & inuitum alteri delegare poſſum. Nam nihil intereſt, vtri quis ſoluat; multum autem, a quo quis debitum exigat.

§. XIV. DE confuſione non eſt quod multa addamus. Nam eum idem non poſſit eſſe ſuus creditor & debitor [1]; adparet, ſi quis debitoris ſui haeres fiat [2], actionem illam perire, cum obiectum, erga quod ſeſe exſerat, inuenire nequeat.

§. XV. NOVATIO [1] autem iuris ciuilis [2] poſitiui propria eſſe videtur [3], nec ad ius naturae & gentium ſpectare. Nam poſſunt quidem antiquae obligationes conuentione partium reformari; puta, vt non amplius debeat praeſtari interitus rei propter moram, a debitore interpoſitam; vt deſinat deberi

omnes Iuris Ciuilis eſſe videntur, vt recte monuit GVNDLINGIVS Iur. Nat. c. 22. §. 104. Differentia poſtrema praecipua eſt. Vera eius vt & reliquarum ratio in eo ſita, quod delegatio per ſtipulationem fiebat, & ICti veteres maiorem arti ſuae dignitatem conciliatum iri confiderent, ſi ei ideo plenam ſecuritatem tribuerent, qua carebat ceſſio, vtpote quae ſine formula fiebat, & in qua ſibi id imputare deberet Ceſſionarius, ſi ceſſus cedenti ſoluerit, quoniam neglexiſſet Iuris adhibere ſolennitates.

§. XIV. 1) Latius patet confuſio quam putauit AVCTOR. Quid enim ſi fideiuſſor debitori aut retro hic illi, aut correus correo ſucceſſerit? Vbi notanda *L. 5. D. de Fideiuſſor.* „ Generaliter Iulianus ait, eum qui heres exſtitit ei, pro quo interuenerat, liberari ex cauſa acceſſionis, & ſolummodo quaſi heredem rei teneri. Reum vero reo ſuccedentem ex duabus cauſis eſſe obligatum. Nec enim poſſe reperiri, quae obligatio alteram perimat: at in fideiuſſore & reo reperiri, quia obligatio rei plenior ſit.“ Quod ibi pluribus illuſtrat. Conf. *L. Si reus 13. D. de Duob. reis. L. Si duo rei 93. pr. D. de ſolution.* H.

2) „ Aditio hereditatis nonnunquam iure confundit obligationem: veluti ſi creditor debitoris vel contra debitor creditoris adierit hereditatem.“ *L. 95. §. 2. D. de Solut.*

§. XV. 1) „ Nouatio eſt prioris debiti in aliam obligationem, vel ciuilem, vel naturalem transfuſio atque tranſlatio: hoc eſt, cum ex praecedenti cauſſa ita noua conſtituitur, vt prior *perimatur.* Nouatio *enim a* nouo *nomen accepit, & a noua obligatione.*“ L. I. D. de Nouat.

2) Imo & Iuris Naturalis. Quid enim prohibet, quo minus ii quoque qui in libertate naturali viuunt, formas conuentionum varient. Nouandi certe facultatem, Iure Gentium cum Antiocho agentes Romani ſibi adſeruant, apud Liuium L. XXXVIII. c. 30.

3) Mihi minime. Nouationem AVCTOR heic intelligit in ſpecie ita dictam, quae fit abſque interuentu nouae perſonae. Hac vel obligatio prior penitus tollitur, transfuſa in nouum contractum (quam nouationem transmutatiuam vocat MANTICA) vel adiectio tantum alteratur. (Adminiculatiuam nominat idem MANTICA.) Vtroque hocce modo ſolui priorem obligationem, illo penitus & omnino, hoc in tantum, etiam iure naturae in aperto eſt. Vid. ſupra c. 10. §. 7. In foedere Rom. cum Antiocho inito eſt apud LIVIVM L. XXXVIII. c. 38. *Si quid poſtea addi, demi, mutarive placuiſſet, vt id ſaluo foedere fieret.* H. [Conf. TITII Ius priuatum Romano-Germanicum, L. V. c. 16. §. 10. 11. 12.]

beri poena aut vſura ob moram, [&] vt pignora remittantur, aut fideiuſſores liberentur, dum creditor ſola debitoris fide deinceps ſeſe contentum fore declarat. Sed intra ſimplicitatem iuris naturae verſantibus non opus eſt heic fingere, priori obligationi, quae periit, aliam ſucceſſiſſe. Cum reuera nihil aliud heic actum ſit, quam quod vel creditor partem ſui iuris remiſerit, vel diuerſae praetenſiones in vnam confuſae ſint. Quod autem vna actio prae altera priuilegio quopiam gaudet [4], id iuris poſitiui eſt; cum iure naturali, quae aeque efficaciter debentur, aeque efficaciter quoque peti queant. Sed quod leges Romanae tradunt de nouatione, quae per litis conteſtationem fit, (quam neceſſariam vocant [5], vti priorem illam voluntariam;) id aliquo modo ad ius naturale adplicari poteſt. Nimirum vt in foro ciuili, qui iudicio vicit, actionem iudicati [6] contra aduerſarium habet, qua id petit, quod iudex addixit, quomodocunque ſeſe prius ius habuerit: ita vbi ſuper aliqua controuerſia bello diſceptari coepit, exigi poteſt non ſolum prima illa praetenſio, ex qua bellum fuit ortum, ſed quicquid, bello finito, in pace fuerit definitum [7].

CAPVT

4) Enimuero haec ratio non efficit, nouationem iure naturae non eſſe modum tollendae obligationis. Nam & hoc vult, nouatione transmutatiua priorem obligationem cum ſuis priuilegiis, ſi quae habeat ex iure ciuitatis, & acceſſionibus ipſo iure extingui, ni aliud conuenerit. *L. 48. D. de Nouat. L. 4. C. de Fideiuſſ. L. Solutum 11. §. 1. D. de Pignoratit. action.* Caeterum inter modos tollendarum obligationum omitti non debet interitus rei in ſpecie debitae (nam genus non perit) ſine culpa aut mora debitoris. *L. 23. D. de Verbor. obligat.* Et quod AVCTOR L. IX. Rer. Brandenb. §. 6. ad A. MDCLXI. notauit: [1] „Qui ſuper pacto aliquo valido in nouam tractationem deſcendat, ius ex eo quaeſitum remiſiſſe videri. Et hinc foedere aliquo ſeſe exſoluturos nouos tractatus ordiri ſolere; quibus citra concluſionem abruptis, priore ſe obligatione liberatos credant.“ Quod aliis diſcutiendum nunc relinquo. H.

* *

CAPVT XII.

DE INTERPRETATIONE.

POST pacta in genere, & partim in specie, iam de eorundem interpretatione dispiciemus. Cum enim in omnibus obligationibus, quae vltro ab hominibus arcessuntur, certa adhibeantur signa, tum de animo contrahentium, tum de legibus & capitibus pactorum indicantia; & vero signa ista in diuersos quandoque sensus possint accipi: maximopere est necessarium, nosse certas regulas, quibus genuinus eorundem sensus eruatur. Quanquam autem inferius demum sit agendum de illa pactorum specie, quae imperium ciuile praesup-

5) „Aliam caussam esse nouationis voluntariae, aliam iudicii accepti, multa exempla ostendunt.“ *L. 29. D. de Nouat.*

6) Iudicati actio. V. *L. 3. C. de Vsuris rei indicatae.*

7) *Modis his, quibus obligatio tollitur*, omnibus, addi poterat is, quo res, quae in *specie* debebatur, perierit, sine culpa aut mora debitoris. Exemplum eius praesto in *L. 23. D. de Verbor. obligat.* „Si ex legati caussa aut ex stipulatu hominem certum mihi debeas, non aliter post mortem eius tenearis mihi, quam si per te steterit, quo minus viuo eo eum mihi dares: quod etiam fit, si aut interpellatus non dedisti, aut occidisti eum.“ Add. *L. 73. §. 1. & 83. §. 7. D. eod. ǀ. L. 9. C. Si certum petatur*, & TITII Ius priuatum Romano-Germanicum L. V. c. 16.

praesupponunt, & pleraque [dicenda [1]] etiam ad leges pertineant: tamen cum neque hanc materiam diuidere, neque ad finem vsque reiicere conueniens videatur, contra leges methodi non adeo peccasse iudicabimur [2], si eandem hoc loco vniuersam exposuerimus: secuti fere κατὰ πόδα GROTIVM L. II. c. 16. qui in isthac materia exponenda subtiliter valde est versatus [3].

§ II. SI igitur spectemus, quo fine obligationes contrahantur, tenetur quilibet, qui vltro sese obstrinxit, ad id, in quod voluit, obligari. Praesupponitur enim ipsum vltro & libere obligationem suscepisse, & quidem circa rem, cuius praestandae necessitas ei antea non incumbebat. Igitur non adparet, quomodo quis in plus possit teneri, quam quo vsque ipse voluit. In quem sensum accipiendum illud CICERONIS Offic. L. I. [c. 13.] *In fide quid senseris, non quid dixeris cogitandum* [1]. Ea est porro natura hominis, vt interni ipsius actus per se alteri non sint spectabiles; iidemqne ab exterioribus actibus, & signis discrepare possint. Et tamen liquido est decernendum, ad quid quisque teneatur, quidue iure ab eodem queat exigi. Alias enim irrita reddetur

§. I. 1) Hanc vocem inserui maioris perspicuitatis caussa, praeeunte Cl. BARBEYRACO.

2) Non tamen negandum, interpretationem legum multum differre ab interpretatione pactorum & contractuum. In legibus enim vnus loquitur, in pactis aut contractibus duo vel etiam plures. In legibus locum habet interpretatio, quam vocant, authentica; at neutiquam in pactis & contractibus. Hinc de legum interpretatione agendum erat infra libro octauo, vt liqueret, quae summi Imperantis quae Iurisconsultorum in ea re partes sint. H.

3) Et ibi tradita L. III. c. 20. §. 11. sequ. & c. 21. §. 14. sequ. ad speciales casus applicuit. Si cui autem nimia eius subtilitas videatur, libet illam doctrinam paulo clarius proponere. Nimirum in pactis vel contractibus nam de his nunc vnice agemus) duo sunt, signum & signatum, vt in scholis loquimur. Signum sunt verba vel facta, saepe tantundem valentia ac verba. Signatum ipsum negotium, quod agitur. Verba siue vocabula haut dubie sunt notae rerum. Enim vero heic vsuuenit, quod ARISTOTELES obseruauit L. I. de Reprehens. Soph. c. 1. *Nomina quidem finita sunt & orationum multitudo; res vero numero infinitae sunt: necesse est igitur plura eandem orationem & nomen vnum significare.* Hinc si aequaliter significant vniuoca dicuntur, si minus aut plus (res enim eodem recidit) analogica, si nihil praeter nomen, aequiuoca seu homonyma. Ad quae pertinet, quod verba habeant vel latam vel strictam significationem. V. AVCTOR §. 11. Verborum quoque complexiones siue orationes solent habere ambiguitatem siue ἀμφιβολίαν. Cuius exempla plura vbique occurrunt & notum est illud VIRGILII. *Aio te Aeacida Romanos vincere posse.* Conf. ARISTOT. III. Rhetor 5 AVCT. §. 5. Negotium quod geritur, hoc est conuentio, quatuor habet causas, ex quibus siue singulatim siue coniunctim sumenda interpretatio, eaque vel extendens, vel coarctans. Inter causas, primo occurrit loco finis, qui vel generalis est vel specialis. Ad generalem finem pertinet paciscentes, velut homines recta ratione praeditos, frustra quicquam agere voluisse minime censeri. Hinc eosdem nec impossibilia nec repugnantia, nec absurda voluisse. V. AVCTOR §. 8. & 19. Finis specialis proprius & aedaequatus non minus magnum habet momentum ad veram interpretationem inueniendam. V. AVCTOR §. 10. §. 13. §. 17. §. 19. seq. Obiectum siue materia sunt res vel fauorabiles, vel odiosae, vel mixtae. Vid. AVCTOR §. 12. seq. In forma siue modo contrahendi consideranda locus, tempus, antecedentia, sub quibus etiam continetur, causa impellens, diuersa a causa finali, de qua diximus, & consequentia. V. AVCTOR. §. 9. Causa efficiens sunt ipsi paciscentes siue contrahentes. Quorum character siue conditio non minus efficax ad eruendam veram interpretationem. Eo inter alia pertinet, si obscuritas tolli aliter nequeat, faciendam esse interpretationem contra illum, qui verba ambigua vel obscura protulit, cuiusque in potestate fuit, legem contractus apertius dicere vel scribere. *L. 39. D. de Pactis. L. 21. L. 33. D. de Contrah. emtione.* H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 20. §. 26. Addantur his regulae de vocabulis generales, quas AVCTOR habet in §. 3. & §. 4. & sane nihil erit, quorum non commoda interpretatio, ex causis inuestigari possit. Caeterum prudentiam esse in interpretando exemplum docere potest apud PHAEDRVM L. IV. Fab. 4. H.

§. II. 1) Quae verba partem faciunt loci prolixi, qui deest in antiquissimis CICERONIS edi-

tur obligatio, si quisque sensum, quem velit, sibi affingendo sese liberare posset, pertendendo suam sententiam diuersam fuisse ab ea, quam alter arripuit. Igitur ratio dictitat, vt ei, cui promissum quid est, ius sit cogendi promissorem ad id, quod recta signorum interpretatio suggerit. Cogitatio quippe maxime propter hominem ipsum est [2], signa autem propter alios. Nam alioquin res exitum non reperiret, & in nihilum recideret; id quod in moralibus pro absurdo habetur. Quo pertinet antiqua in foederibus vsurpari solita formula [3] apud LIVIVM L. I. c. 24. *sine dolo malo, vtique ea heic hodie rectissime intellecta sunt.* Est autem interpretationis rectae norma & mensura, collectio mentis ex signis maxime probabilibus. Signa illa sunt duum generum, verba, & alia coniecturae; quae considerantur aut seorsim, aut coniunctim [4].

§. III. De verbis haec est [1] regula: Si nulla sit sufficiens coniectura, quae ducat alio, verba intelligenda sunt in proprio suo, & famoso, vt loquuntur, significatu [2], quem ipsis imposuit non tam proprietas aut analogia Grammatica, quam popularis vsus, *quem penes arbitrium est, & ius & norma loquendi.*

editionibus, & Codicibus plerisque manu scriptis.

2) Quippe animae semet ipsam alloquentis sermo. H.

3) Et solennis illa in Graecorum foederibus apud THVCYDIDEM L. V. Δικαίως, καὶ ἀβλαβῶς, καὶ ἀδόλως, καὶ οὐ παραβήσομαι τέχνῃ, οὐδὲ μηχανῇ οὐδεμιᾷ. *Recte, innocue & bona fide: neque arte vlla aut machinatione faciam contra foedus.* Quo pertinet etiam quod apud GREGORIVM TVRONENSEM L. IX. c. 20. iurarunt, *se omnia absque vllo dolo & fraudis ingenio inuiolabiliter seruaturos.* Adde Matth. PARISIENSEM in Henrico II. & Carolum Cangium in Gloss. voce ingenium malum. H.

4) Id est ita, vt coniecturae ducantur vel ex verbis solis, vel ex affini circumstantia, quae ratione eorum contineatur.

§. III. 1) Praeponere hic videtur AVCTOR, eos, qui interpretationem Legum & Conuentionum suscipiunt, regulas generales nouisse artis Criticae, vtpote quarum cognitio saepe necessaria est, ad detegendum verum verborum sensum, siue ea litteris contineantur, siue ore prolata sint. Inter quae Axiomata memorabilia sequentia. „Si I. de interpretatione sermonis quaestio sit, editi ab homine, qui minus distincte pronunciet, mori eius loquendi adsueti esse debemus, quemadmodum litteras pingendi consuetudinem perspectam habere debemus, si verum sensum scripturae implicite, ideoque abscondite scribentis detegere velimus.“ Qua de re iure Romano ita cautum est: „Si testator, qui solum seruum habebat *Cratistum* testamento ita cauerit, Seruus meus *Cratinus* liber esto, libertati Cratisti nihil obesse, quod in Syllaba errarit,“ *L. 54. princ. de Manum. testam.* Excitauit hoc exemplum, qui de Interpretatione omnium accuratissime egit, THOMASIVS Instit. Iurispr. Ciu. L. II. c. 12. §. 22. Idem paullo post §. 25. obseruat, vsum Notarum & Siglarum (de quarum differentia eleganter egit HEINECCIVS Hist. Iur. L. I. §. XLVIII. in Scholio) rectissime interdictum fuisse ab Imperatore Iustiniano, optandumque fuisse, ne Scribae legem tam sani sensus vmquam migrassent. *Satis II. scire debemus linguam, qua loquens vel scribens, aliquis vtitur,* simulque 3. *cognitum habere stilum ipsi singularem, modosque loquendi, eo quo vixerit aeuo, tantum vsitatos.* Praeterea III. *probe callere nos oportet, ritus, consuetudines & receptas opiniones ad quos allusisse potest, de cuius verborum obscuritate quaeritur.* Saepe quoque IV. *ex Secta Auctoris, vel placendi eius studio, charactere ingenii fineque, quem propositum sibi habuerit, obscurioribus verbis eius lux parari potest.* Qua in sententia autem scriptor fuerit, ex ceteris scriptis, factis, dictis, animo, atque vita eius colligi consentaneum est. Quodsi V. *de Diplomate vel Instrumento quodam agatur, indagandum erit, sit ne id verum an suppositum, &, si verum videatur, sitne ei fraudulenter aliquid adiectum, vel detractum, aut mendum aliquod irrepserit vitio Auctoris, vel negligentia Scribae. Nam si librarius in transscribendis stipulationis verbis errasset: nihil nocet, quo minus & reus & fideiussor teneatur.* L. 92. D. de R. I. *Ante omnia autem* VI. *expeditae nobis esse debent latebrae omnes, omnesque recessus rei, de qua agitur.* Dantur etiam alia interpretationis adminicula, quae multo assiduoque vsu addiscuntur. Praeiuerunt hic CLERICVS in Arte Critica, & contemplatione Iuris Romani BESTIVS de ratione emendandi leges.

2) ARISTOTELES de Arte poëtic. c. 21.

Λέγω δὲ κύριον μὲν, ᾧ χρῶνται ἕκαστοι.

Dico proprium, quo vtuntur singuli.

Quam-

quendi. QVINTILIAN. Inst. Orat. L. I. c. 6. *Consuetudo certissima loquendi magistra: vtendumque plano sermone, vt numo, cui publica forma est.* DIO CASSIVS L. LIX. *Tiberius cum in edicto voce non Latina vsus esset, Atteius Capito dicebat; tametsi nemo ante ipsum eo vocabulo vsus fuisset, nunc nihilominus in gratiam Tiberii inter antiqua referendum. Ibi Marcellus quidam subdidit: hominibus Caesarem ciuitatem Romanam dare posse, vocabulis non posse.* PROCOPIVS Vandal. L. I. cum dixisset, imperatorem partim e suis, partim e foederatis militem scripsisse, addit: *Foederatorum nomine olim soli dicebantur barbari, qui non seruilem in modum, neque enim armis victi, sed pari cum ciuibus iure sub imperium venerant, a foederibus, quae pepigerant, sic nominati. At nostra aetate in hocce nomen venire nemo vetatur, vt mos est temporis non in quo primum reperta sunt: sensu vocabula seruare, dum pro suo arbitratu res ipsas immutant homines, quibus eae primum vocibus nuncupatae sint nihil soliciti.* THEMISTIVS Orat. 4. *Τοῦ ὀνόματος, ὥσπερ νομίσματος μετέπεσεν ἡ δύναμις κατὰ τοὺς ὕστερον χρόνους. Vocabuli* (Sophistae) *vis, sicut numi, mutata est posteriori tempore.* Apud POLYBIVM L. XII. c. 4. Locri in extremam Calabriae oram delati ex Graecia, regionem eam inuenerunt a Siculis possessam. Hi improuiso eorum aduentu perterriti, eos receperunt, & in haec verba foedus cum illis iniuerunt: *Amicitiam cum Siculis Locrenses seruaturos, & regionem hanc pro communi ambobus populis habituros, quamdiu terrae huic pedibus suis insisterent & imposita humeris capita gestarent.* Haec cum ita conuenissent, Locrenses ad praestandum iuramentum accesserunt, postquam in calceamentorum sola terram iniecissent, humeris autem aliorum capita ita supposuissent, vt non adparerent: deinde e calceis terram excusserunt, & capita aliorum abiecerunt; ac mox vbi primum data est occasio, Siculos regione expulerunt. Apud THVCYDIDEM L. V. [c. 42. Ed. Oxon.] Boeotii cum Spartanis foedus icerant, in quo inter caetera cautum erat, vt Boeotii Spartanis traderent Panactum. Verum illi prius Panactum diruerunt, & tunc demum Spartanis tradiderunt. Sic Leucippus cum locum a Tarentinis in vsum ad diem noctemque petitum repetentibus non redderet, interdiu reposcentibus respondebat, si ad sequentem noctem repeterent, se redditurum: at noctu ad diem sequentem referebat. STRABO L. VI. [pag. 183. Edit. Geneu. Casauboni 265. Paris. 406. Amst.] Sic de Mahomete Turcarum Imperatore narrant, cum Euboea capta alicui promisisset, caput ipsi fore incolume, mox medium eundem dissecuisse. Sic cum quidam regulus Indiae ad regem Persarum confugisset, & rex Indorum istum sibi misso legato tradi posceret, Persa, dum legatus admittitur, supplicem corbi impositum ex arbore trantisper suspendit; & dein negat, supplicem in sua terra esse. Ad.

OLE-

Quamobrem autem a proprietate verborum in dubio recedendum non sit, causa est: quoniam cum vocabula ferme multiplices habere significatus soleant, metus semper esse posset, vt ne hoc vel illo modo intelligantur, atque ita vsus sermonis inter homines periret. V. AVCTOR supra L. IV. c. 1. §. 6. & sequ. Deinde ICtorum verbum est: naturalia semper praesumi. Naturale autem vtique est, intelligere vocabula in significatu, quem habent ex recepto, siue vsu populari. H.

3) Conf. AVCTOR L. IV. c. 2. §. 11. H.

§. IV. 1) Vid. supra L. IV. c. 1. §. 6. Modo is, qui

OLEARIVS Itin. Perf. L. IV. c. 30. Sic non nemo conftanter negauit, fe facerdoti manus inieciffe; nam baculo verberauerat, & pedibus eum proculcauerat. Sic Temures cum praefidiariis vrbis Sebaftiae pepigit, vt dedita vrbe, fanguis non effunderetur. Sed ifte, elufa pacti formula, captiuos defodi viuos imperauit. Verum eiufmodi cauillationes, vti funt nimis apertae & friuolae, ita illis *periurium magis adftringi*, *quam diffolui* recte pronunciat CICERO. Off. III. [c. 32.]

§. IV. CIRCA vocabula artium propria, quae vulgus vix capit, obferuandum eft, vt illa explicentur fecundum definitiones prudentum cuiusque artis [1]. CICERO Quaeft. Academ. L. I. [c. 7.] *Dialectorum verba nulla funt publica; fuis vtuntur, & id quidem commune eft omnium fere artium.* Exemplum fit in vocabulo *exercitus* [2], verbi gratia, fi in foedere aliquo cautum fit, ne quis cum exercitu alterius fines tranfeat. Vbi difpiciendum, qualis militum manus eo nomine veniat. GROTIVS putat, exercitum definiendum per talem militum multitudinem, quae palam fines hofticos inuadere aufit, vel etiam aperte hofti ingruenti fefe obiicere. Nam paffim apud hiftoricos opponitur id, quod iufto fit cum exercitu, & quod furtim fit, ac more latrocinantium. In vniuerfum tamen non poteft definiri, quanta manus vbique & femper exercitum conftituat; fed refpiciendae funt vires tum hoftium, tum noftrae. Si tenuibus rebus publicis inuicem fit negotium, modicae copiae exercitus inftar habere poffunt; quae inter magna regna pro manipulo praedantium habebuntur. Hinc, quando VEGETIVS de Re militari L. III. c. 1. dicit, *exercitum effe tam legionum, quam auxiliorum, nec non & equitum ad gerendum bellum collectam multitudinem;* non defcribit exercitum in genere, fed qualis tunc apud Romanos cenfebatur. Nam dantur vtique exercitus ex folis ciuibus, aut meris peregrinis, fiue fociis, item ex folo peditatu, aut equitatu conftantes. CICERO in Paradoxo 6. refert dictum M. Craffi, qui negabat *diuitem effe aliquem, nifi qui exercitum fuis fructibus poffet alere.* Exercitum autem definit *fex legionibus, & magnis fociorum auxiliis.* POLYBIVS L. VI. Romanorum exercitum ait plerumque conftitiffe XVI. M. ciuium & XX. M. fociorum. Quanquam & minor numerus quandoque apud hos exercitus nomen implebat. In *L. 2. §. 1. D. de His, qui not. infam.* exercitui praeeffe dicitur, etiam qui vnam legionem adminiftrat. Sed & alia quaeftio fuper hoc vocabulo moueri poterit; an foedus, quale dixi, violarit, qui magnam militum multitudinem per alterius fines traduxerit, non iunctim, fed per manus minutas? Heic cum exercitum habere dicatur, & qui in vno loco eum congregatum habet,

qui loquitur, & Artis, & Vocabulorum eius technicorum non penitus fuerit ignarus: tunc enim ex ferie orationis & aliis circumftantiis indicandum eft, quae vera eius animi fuerit fententia.

2) Aliud exemplum ponit H. GROTIVS L. III. c. 20. §. 23. in nominibus regionum, quae accipienda effe monet ex vfu praefentis temporis non tam vulgi, quam peritorum: quoniam a peritis negotia talia tractari foleant. V. GVICCIARDIN. L. V. Hiftor. ad A. MDIII. vbi memorat infignem difceptationem, an vetus appellatio prouinciarum in diuifione regni Neapolitani, vt volebant Galli, an vero praefens confuetudo quemadmodum Hifpani contendebant, fpectari debeat. H.

bet, & qui copias ita disperſit, vt tamen eas breui contrahere poſſit; vlterius conſiderandum, quo fine haec conuentio ſit inita. Si enim hoc tantum ſpectatum fuit, ne nobis periculum creetur, adparet, foedus non violari, vbi ſparſim tranſeunt, nec intra fines noſtros colliguntur. Verum ſi alterius vicini ſecuritatem id ſpectat, ne iſte per noſtros fines inuadatur, etiam ſparſis conceſſo tranſitu foedus violabitur. Eandem ad *claſſem* quoque adplicari poſſunt, ſi forte in aliquo foedere poſitum ſit, ne quis in certa maris parte cum claſſe nauiget, aut alterum nauigare patiatur. Nam heic non ſolus nauium numerus conſideratur, ſed & earundem magnitudo, & vires maritimae populorum, quorum intereſt. Huc pertinet illud FLORI L. I. c. 11. *Extant & de Antio parta ſpolia, quae Maenius in ſuggeſtu fori capta hoſtium claſſe ſuffixit; ſi tamen illa claſſis. Nam ſex fuere roſtratae. Sed hic numerus illis initiis nauale bellum fuit.* Add. ALBER. GENTILIS de Iure belli L. III. c. 20. Sic ſi quid de *arce* fuerit cautum, puta ne intra certum ſpatium ab alicuius finibus illa extruatur; ſaepe arcem nouimus accipi pro inſigni iuxta ac munitiſſimo aedificio: ſaepe etiam pro loco munito, qui arcere hoſtilem exercitum poſſit, etſi vilibus aedificiis exculto. Vbi ſi conuentionis ſcopus fuit, ne quis munitus locus noſtris finibus immineat, manifeſtum eſt, pactum violari, ſi munimentum duntaxat terreum, vilibus militum cum receptaculis fuerit extructum. Add. ALBER. GENTILIS dicto loco c. 21. Quod ſi autem vocabula artium a diuerſis diuerſimode definiantur, expedit ad praeſcindendas lites, vt popularibus verbis exprimatur, in quonam ſignificatu iſta vox eo loco capiatur [3].

§. V. VBI verba ſimplicia, aut verborum complexio plures ſignificationes recipiunt, aſſumtis coniecturis opus eſt, vt genuinus ſenſus eruatur. Rhetores hunc locum vocant ἐξ ἀμφιβολίας, ex ambiguo: Dialectici ſubtilius, ſi in vna voce plures ſint ſenſus, ὁμωνυμίαν, ſi in complexione verborum, ἀμφιβολίαν. Prioris exemplum poteſt eſſe, quod TERTVLLIANVS de Velandis virginibus c. IV. vocabulum *mulierum* in dicto 1 Cor. VII. ad virgines quoque extendendum docet. Etſi aliquando mulier virgini opponatur, verbi gratia, in illo Ciceronis: *Cras mulier erit.* Poſterioris exemplum a CICERONE de Inuent. L. II. [c. 40.] ponitur. In teſtamento ſuo quidam tale legatum

3) Quam cautionem AVCTORIS a ſcopo eius abludere recte animaduertit TITIVS Obſ. CCCCXIX. quum ea non pertineat ad interpretationem voluntatis dubiae, ſed ad animi ſenſa perſpicue exprimenda, litesque adeo ex hac ambiguitate orituras praecauendas.

§. V. 1) *Quotiens ſerui electio vel optio datur, Legatarius optabit, quem velit. Sed & homine generaliter legato, arbitrium eligendi, quem acciperet, ad Legatarium pertinet.* L. 2. princ. & §. 1. D. de Optione vel electione legata.

2) *Cum illa aut illa res promittitur, rei electio eſt, vtram praeſtet,* L. 10. §. 6. D. de Iure dot. j. L. 25. princ. de Contrahenda emptione & L. 21. §. 6. D. de Action. empti & vend. Et ſane eius, qui alterum obligatione adſtringere volebat, erat, clarius & ſine ambiguitate loqui. *Quicquid adſtringendae obligationis eſt, id niſi palam verbis exprimitur, omiſſum intelligendum eſt. Ac fere ſecundum promiſſorem interpretamur, quia ſtipulatori liberum fuit, verba late concipere.* L. 99. D. de Verborum obligat. Vnde regulae generalis vice adſumendum eſt, *in dubio verba interpretationem contra ſtipulatorem faciendam eſſe,* quum ſatis ICtus, naturalem ſequutus rationem, innuat, hunc clarius loqui & potuiſſe, & debuiſſe. Addit,

tum conſtituerat: *Haeres meus vaſorum argenteorum pondo centum nouercae, quae volet, dato.* Heic nouerca magnifica & ſcite caelata poſcebat; contra haeres praetendere, ea tantum deberi, quae ipſe dari vellet. Poterat euitari ambiguitas, addita voce *ipſe* vel *ipſa.* Etſi ex iure Romano conſtet, regulariter optionem eſſe penes legatarium [1]. Id quod etiam naturali aequitati congruit. Nam ſi haeredis eſſe debebat optio, non opus erat, addere clauſulam, *quae volet.* Quae enim abſolute mihi praeſtanda iniunguntur, vbi diuerſis [2] modis mea obligatione poſſum defungi, electio penes me intelligitur [3]. Sed vbi clauſula de optione eſt adiecta, praeſumitur eam tendere in fauorem eius, qui aliquid eſt accepturus, ne alter vilem quampiam rem ipſi impingat. Add. AVCTOR ad Herennium L. I. [c. 12.] QVINTILIANVS Inſt. orat. L. VII. c. 9. Sed quod attinet notiſſimam illam deciſionem, Ducis de Oſſuna, Proregis Neapolitani, qua totam haereditatem filio addixit contra ſacerdotes, haeredes ea cum clauſula ſcriptos, vt filio darent, *quae ipſi vellent:* eam non tam apices iuris, quam odium auaritiae hominum alienis imminentium defendunt. Huc pertinet quod Carolus V. legato Regis Franciſci Ducatum Mediolanenſem petenti reſpondit; *& prorſus idem mihi placet, quod fratri meo Regi Galliarum.* Id quod legatus praepropere domino ſuo reſcripſit, velut re obtenta. MARSELAER Legato L. II. c. 39.

§. VI. CONIECTVRAE quoque adhibendae ad genuinum ſenſum eruendum, quando occurrit ἐναντιοφάνεια, ſeu ſpecies repugnantiae; vt quae partes inuicem pugnare videntur, concilientur, ſi modo id fieri poſſit [1]. Nam vbi certa & manifeſta eſt repugnantia, quod poſterius inter contrahentes placuit [2], derogabit prioribus. *L. 4. D. de Conſtitut. princ. c. 3. X. de Reſcriptis* [3]. LIVIVS L. IX. c. 34. *Vbi duae contrariae leges ſunt, ſemper antiquae obrogat noua.* Quia nemo eodem tempore contraria potuit voluiſſe; & ea eſt natura actuum ex mero agentis arbitrio dependentium, ſeu quibus alteri nullum eſt ius quaeſitum, vt nouo voluntatis actu inde diſcedi poſſit. Etſi vt mutatio voluntatis ad actum aliquem tollendum valeat, interdum ea ex vna duntaxat parte requiritur, puta, in legibus ciuilibus, in teſtamentis, & ſimilibus: interdum ex vtraque parte adeſſe debet, vti in pactis, quae, vbi lex non obſtiterit, non niſi vtriusque paciſcentium [4] conſenſu poſſunt diſſolui. Ex quibus etiam obiter

Addit, *Nec rurſum promiſſor ferendus eſt, ſi eius intererit de certis potius vaſis forte, aut hominibus actum.* Stipulatori ab VLPIANO in L. 39. D. de Pactis Venditor comparatur & Locator. *Veteribus*, inquit, *placet, pactionem obſcuram vel ambiguam venditori, & qui locauit, nocere: in quorum fuit poteſtate Legem apertius conſcribere.* Add. L. 21. & 33. D. de Contrah. empt. & L. 172. princ. D. de R. I.

3) Hinc ſcitum Romani iuris auctorum eſt: in obligatione alternatiua electionem eſſe penes debitorem. *§. 34. I. de Actionib. L. 10. §. vlt. D. de Iure dotium.* H.

§. VI. 1) Vid. A. FABRVM L. VIII. C. tit. 23. def. 9. vbi de clauſulis pugnantibus in contractu. H.

2) QVINTILIANVS Decl. 308. *Sicut leges poſteriores & pacta nouiſſima derogant prioribus.* PLVTARCHVS Sympoſ. IX. Ἔν τε δόγμασι καὶ νόμοις, ἔν τε συνθήκαις, καὶ ὁμολογίαις κυριώτερα καὶ ὕστερα νομίζεται, καὶ βεβαιότερα τῶν πρώτων. *Et in decretis, & in legibus, & in contractibus ac pactis, poſteriora prioribus validiora ac firmiora habentur.* H.

3) Addatur locus PLVTARCHI, quem exhibebimus in nota 6. ad §. 9.

4) Conf. §. 8. capitis praecedentis.

obiter patet, qua ratione Lycortas incogitantiam ſuam excuſare potuerit, quod cum foedus Achaeorum cum Aegypti rege iuiſſet renouatum, non expreſſe mentionem feciſſet, quodnam ex pluribus, quae extabant, foederibus renouaret. Nam dicere debuiſſet, omnia ea foedera fuiſſe renouata, in quantum conſentirent. Sed circa ea, quae diſcreparent, poſtremum repetitum. Vid. POLYBIVS Excerpt. legat. 41. Exemplum legum duarum, quae ſibi repugnare videntur, tale adſertur. Lex vna eſt: *Tyrannicidae ſtatua ponatur in gymnaſio:* altera, *ne mulieri in gymnaſio ſtatua collocetur. At foemina eſt, quae tyrannum occidit.* Iudicauerim tamen, pro muliere calculum ponendum. Nam prioris legis ratio eſt, vt iuuentus, quae in gymnaſio virtuti praeparatur, per eiusmodi honores ad ſimilia accendatur: poſterioris autem, quod propriae mulieribus virtutes ſint extra neceſſitatem aut decus virilis aemulationis. In hoc igitur caſu quia mulier ſexus ſui audaciam exceſſit, eo magis in gymnaſio ſtatuam mereretur, quo maiores ad aemulandum ſtimulos viris eius ſexus imbecillitas poteſt iniicere. Aliud eſt apud CICERONEM de Inuent. L. II. [c. 49.] *Lex eſt, qui tyrannum occiderit, Olympionicarum praemium capito, & quam volet ſibi rem a magiſtratu depoſcito, & magiſtratus ei concedito. Et altera lex, tyranno occiſo quinque eius proximos cognatione magiſtratus necato. Alexandrum, qui apud Pheraeos in Theſſalia tyrannidem occupauerat, vxor ſua Thebe noctu, cum ſimul cubaret, occidit. Haec filium ſuum, quem ex tyranno habebat, ſibi praemii loco depoſcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere* [5]. Exemplum, quo duae partes eiusdem legis collidi videntur, hoc adferunt: *Rapta raptoris mortem eligat aut nuptias. Eſt qui duas rapuit, quarum altera mortem, altera nuptias elegit* [6]. Heic ratio legis viam decidendi monſtrabit. Quod enim mortem raptoris optare permittitur raptae, id non ideo factum, quod crederetur, multas puellas raptorum ſuorum mortem optaturas: ſed miſellae conſultum ibat legislator, ne in caelibatu degere perpetuo cogeretur, poſtquam & raptor, deflagrante primo amoris impetu, eam faſtidire coepiſſet, tanquam & alteri non adeo pertinaciter denegaturam, quod ſibi contra leges indulſiſſet; nec facile inueniendus erat, qui ſciens ab altera defloratam vellet ducere. Vnde illa praeferetur, quae raptoris nuptias elegit. Nam hoc & ad ſcopum legis, quae magis foeminarum commodum, quam raptoris poenam ſpectat, quadrat; & eo modo ſaltem vni raptarum honeſti matrimonii ſit copia; cum vbi raptor morte fuerit affectus, vtraque viduo iacere loco cogatur. Et valet etiam heic, quod vbi pares ſunt ſententiae, mitior pars debeat praeualere. Etſi in contrariam ſententiam videantur diſcedere plerique declamatores apud M. SENECAM L. I. Con-

5) Elegans eſt obſeruatio Cl. BARBEYRACI, eos, qui ita dicant, vehementer falli. Nam barbara & iniuſta eſt lex, quae occidi propinquos tyranni iubet, neque tamen alius eius finis eſſe potuit, quam vt, vel vindictae propinquorum locus praeſcinderetur, aut ſcelus eorum puniretur tamquam eiusdem admiſſi ſociorum. Iam vero in hoc caſu, eo fortitudinis progreſſa mulier, vt tyrannum maritum occideret, filium ſuum ideo praemii ſibi loco depoſcere videtur, quod eum alio animo futurum crederet, quam quo pater eius fuerit.

6) Quod argumentum eſt V. Controuerſiae SENECAE. Declamatores fere omnes, quorum fragmenta a Seneca referuntur, raptorem hunc morti addicunt.

7) Pertinet etiam huc controuerſia magna contentione diſceptata inter Sanpetri percuſſores apud THVANVM L. XLI. ad A. MDLXVI. H.

8) Legem ipſam SENECA ſiſtit Controuerſ. XXXI. & Excerpt. Controuerſ. L. X. Declam. 2. vt & GELLIVS Noct. Attic. L. IX. c. 16. ſed ſpecies his locis aliter proponitur.

Controuerf. 5. Vbi eiusdem legis verba in aliquo duntaxat casu secum pugnant, tale exemplum adferunt [7]. Est lex: *Vir fortis, quod volet poscito. At sunt iam duo viri fortes, qui eandem postulant virginem* [8]. Cum vterque voti non possit fieri compos, quaeritur, vter alteri praeferendus? Heic respondendum, quod is debeat praeferri, qui prior optauit: vbi simul optauerunt, res forti erit committenda. Nam indefinita optandi libertas in lege ita est restringenda; siquidem viri fortis desiderio commode satisfieri queat. Aliud exemplum proponitur apud PHILOSTRATVM de Vitis Sophistarum L. I. in Secundo [9]. [L. I. in fine c. 26. Ed. Olear. 1709.] Qui seditionem incepit, poenas luat. Idem seditionem incepit ac finiuit, & praemium petit. De quo casu ita neruose Secundus: *De quibus rebus male meritus es, da poenas: de quibus vero bene meritus, si potes, praemium cape.* Et in hisce quidem casibus euidens verborum obscuritas [10] ad coniecturas cogit recurrere. Enimuero interdum coniecturae sunt ita euidentes, vt genuinus sensus sese vltro ingerat, etiam contra receptiorem & communiorem verborum significatum. Quem locum Rhetores vocant περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας, *ex scripto & sententia scripti.* In eam rem haec lex frequentatur: *Peregrinus, qui moenia adscenderit, capite plectatur. Est qui in obsidione muros adscendit, & hostem subeuntem scalis deiecit* [11]. Peregrino aduersatur τὸ ῥητὸν, patrocinatur διάνοια, secundum quam sine dubio iudicium ferendum. Nam scopus legis hic erat, ne peregrinus moenia adscendens exploraret, qua parte facillimus in vrbem esset adscensus, quae ratio in praesenti casu cessat. Add. *L. 15. D. de Publicanis.* Monendum tamen & hoc, aliquando haberi ἀντινομίαν, vbi reuera nulla est; quando videlicet verba extra strictam significationem, in qua a proferente capta sunt, ab aliis trahuntur. Memorabile exemplum occurrit apud IOSEPHVM Archaeol. X. 10. vbi Zedechias rex Prophetis Ieremiae & Ezechieli [12] ideo fidem derogat, quod crederet ipsos sibi contradicere. Illum enim affeuerare, quod Babylonem sit abducendus; hunc autem negare, quod terram Babylonicam oculis suis sit visurus. Cum tamen isti optime sibi constarent; erat enim vtique Babylonem abducendus, sed oculis prius erutis.

§. VII. CAETERVM a Grotio tres loci constituuntur, ex quibus coniecturae voluntatis promuntur, quando verba obscura sunt, aut ambigua: *Ex subiecta materia, ex effectu, & ex coniunctis.* De illa passim iactatur a ICtis, *verba debere intelligi secundum substratam materiam* [1]. Exempla afferunt ex *L. 15. §. 4. D. Locati. L. 43. D. Damni infecti. L. 17. C. de Act. emt. & vend.* [2] vbi licet vendi-

9) Ὁ ἄρξας στάσεως, ἀποθνησκέτω, καί, ὁ παύσας στάσιν, ἐχέτω δωρεάν, ὁ αὐτὸς, καὶ ἄρξας καὶ παύσας, αἰτεῖ τὴν δωρεάν· τὴν δὲ ὑπόθεσιν ὧδε ἐβραχυλόγησεν. οὐκοῦν, ἔφη τί πρότερον; τὸ κινῆσαι στάσιν· τί δεύτερον; τὸ παῦσαι. δοὺς οὖν, ἐφ' οἷς ἠδίκησας, τιμωρίαν, τὴν ἐφ' οἷς εὖ πεποίηκας δωρεὰν, εἰ δύνασαι λάβε.

10) Imo in his casibus verba ipsa satis perspicua sunt. Difficultas vero inde nascitur, quod legislator earum specierum immemor fuit, quae suadente id aequitatis ratione exceptionem a lege impetrassent.

11) QVINTILIANVS L. VII. c. 6.

12) Vid. Ieremiae XXXVIII, 17. & seqq. & Ezechiel XII, 13.

§. VII. 1) Vid. REINKINGIVS L. I. de R. S. & E. cl. 1. c. 1. n. 3. & sequ. L. II. cl. 2. c. 11. n. 19. & sequ. H.

2) *Quoties in stipulationibus ambigua oratio est,* commo-

venditor promiserit emtori [3], quod ipsum velit defendere in re emta contra quemcunque, non tamen intelligitur promisisse, se defensurum eundem a violentia extraiudiciali [4]. Putauerim quoque, istlianc regulam adplicari posse ad votum Iephthae, Iudic. XI,31. & Agamemnonis apud CICERONEM Off. III. [c.25.] *cum deuouisset Dianae, quod in suo regno pulcherrimum natum esset illo anno, immolauit Iphigeniam, qua nihil erat eo quidem anno natum pulcrius.* Nam qui de sacrificando loquitur, praesumitur supponere materiam sacrificio idoneam [5]. Add. EVERHARDI Loc. legal. 40. qui est *de materia subiecta.* Sic si induciae factae sint triginta dierum, intelligendum id est de diebus, qui definiuntur spatio 24. horarum aequalium, non qui mora solis supra horizontem. Vnde friuola erat cauillatio Cleomenis, qui aliquot dierum inducias cum Argiuis pactus, cum explorasset eos tertia nocte dormire, fretos induciis adortus partim necauit, partim cepit. Cumque ei periurium exprobraretur, negabat se vna cum diebus noctes in eo complexum fuisse. PLVTARCHVS Apophth. Laconicis. Simili commento contra Boeotios vsos Thraces scribit STRABO L. IX. [pag. 277. Edit. Geneu. Casaub. pag. 401. Edit. Paris. 616. Amst.] Frustra quoque conabatur Mycerinus Aegypti rex falsitatis conuincere oraculum, quod sex tantum annos vitae ipsi promiserat, dum accensis noctu lucernis noctu aeque atque interdiu voluptatibus indulget, quasi hoc modo noctes ad dierum instar vsurpans ex annis sex posset facere duodecim. HERODOTVS Euterpe. [p. 89. Ed. H. Steph.] Sic vox *armorum*, quae aliquando instrumenta bellica, aliquando milites armatos notat, pro substrata materia in hunc aut illum sensum est accipienda, verbi gratia, si ita conuentum sit, ne quis tertio alicui arma inferat, manifestum est, intelligi milites, & exercitum. Sin autem in deditione alicuius praesidii conueniatur de tradendis armis, aut iisdem in loco relinquendis, militibus discedendi facultas conceditur, instrumentis bellicis relictis. Add. ALBER. GENTILIS dicto loco c. 20. Sic Plataeenses, cum promisissent, se captiuos Thebanos reddituros, male ipsos non viuos, sed mortuos reddiderunt. THVCYDIDES L. II. [c. 5. 6.] Nam agebatur de viuis hominibus, non de cadaueribus mortuorum. [OVIDIVS Trist. L. III. Eleg. XI. v. 27. 28.] *Hector erat tunc cum bello certaret, & idem Tractus ab Aemonio non erat Hector equo.* Sic Pericles cum quibusdam hostium ita pactus legitur, vt ipsi ferrum deponerent; postea eosdem pacti violati insimulauit, argutatus, eos non deposuisse fibulas ferreas, quas in laciniis vestimentorum gerebant. *Lex est, qui nocte cum ferro deprehensus fuerit; alligetur. Cum annulo ferreo inuentum Magistratus alligauit.* QVINTILIANVS Inst. Or. L. VII. c. 6. Sic improbe lusit Q. Fabius Labeo, cui cum rex Antiochus ex foedere partem nauium dimidiam tradere deberet, omnes naues medias dissecuit, vt regem tota classe spoliaret. VALER. MAXIMVS L. VII. c. 3. quanquam LIVIVS L. XXXVIII.

commodissimum est, id accipi, quo res, qua de agitur, in tuto sit. L. 80. D de Verborum obligat. j. l. 67. D. de R. I. ibique Gothofredus.

3) *Expulsos vos de fundo per violentiam a Nerone, quem habere ius in eo negatis, profitentes, nullam vobis aduersus eum, ex cuius conditione fundum possideris, actionem competere probatis.*

4) *L. final C. de Action. emti venditi L. 51. D. L. 8. C. de Euiction.* vid. Nicol. BVRGVNDVM de Euiction. c. 7. H.

5) Quid

L. XXXVIII. c. 38. de sectione nauium sileat. POLYAENVS L. VI. [c. 15.] Campani foedus cum hostibus pepigerunt ea lege, vt eis dimidiam armorum partem traderent, & dissectis armis dimidium eos recipere iusserunt. Apud XIPHILINVM Epit. Dionis in Caracalla, [ad ann. 217.] cum duo milites vtrem vino plenum, quem inter praedandum rapuerant, iussi essent diuidere, stricto gladio eum secuerunt. Sic Rhadamistus Mithridati iurat, nec veneno nec ferro vim ei allaturum; mox eum iniecta multa veste necat. TACITVS Ann. XII. [c. 47.]

§. VIII. SAEPE quoque effectus & consequentia genuinam verborum sententiam ostendunt. Vbi enim verba crude & simpliciter accepta vel nullum, vel absurdum aliquem effectum post se essent tractura, a receptiore sensu paulisper deflectendum, vt euitetur nullitas aut absurditas *L. 19. D. de Legibus* [1]. Exemplum est apud GVICCIARDINVM Hist. L. V. p. m. 134. in foedere, quo protectionem vrbis Bononiae, eiusdemque reguli Bentiuoglii Ludouicus XII. Galliae Rex receperat, saluis Papae iuribus. Quod tamen paulo post alio modo cauillatur Ludouicus *ad modum rabulae, non regis*. Ibid. p. m. 146. Sic absurde negabant Athenienses apud THVCYDIDEM L. IV. [c. 98.] agrum esse Boeotum, quem ipsi cum exercitu insiderent. Pari cauillatione Alexander oblatas a Dario conditiones elusit. Obtulerat Darius, quicquid terrarum intra Euphratem ac Hellespontum iacet. Alexander respondet: *Quae post Euphratem sunt liberaliter donat. Vbi igitur me affamini? nempe vltra Euphratem sum. Summum ergo dotis, quam promittit, terminum castra mea transeunt. Hinc me depellite, vt sciam, vestrum esse, quod ceditis.* CVRTIVS L. IV. c. 11. Quasi vero idem sit castris locum aliquem premere, & pacifice, cumque prioris domini concessione eundem possidere. Sic conuenerat Ludouicus XII. cum Legato Pontificis, vt Episcopatuum, qui morte Episcoporum vacaturi essent in Francia, collatio ad Regem spectaret. Contigit Episcopum quendam Gallum mori Romae; in cuius locum Pontifex suffecit alterum, nec segnius Rex alterum. Quae res graui dissenssioni ansam dedit [2]. Ego non dubitem pro Rege pronunciare. Nam vt officium aliquod vacare dicatur, nihil interest, quo loco decessor mortuus sit. Et admissa ea cauillatione, ius Regis variis modis eludi poterat. Vid. MARSELAER Legato L. I. c. 38. Conf. EVERHARDVS II. Legal. 8. *ab absurdo.* Vbi memorat Bononiae fuisse statutum, vt quicunque in platea alteri sanguinem elicuerit, grauissimas poenas daret. Ex ea lege delatus aliquando fuit barbitonsor, qui alicui in platea venam secuerat. Qui inde in non mediocri periculo fuerat, quod in statuto esset additum; ea verba esse praecise, & citra omnem interpretationem intelligenda. Apud QVINTILIANVM Declam. 332. talis proponitur casus:

5L 2 *Pauper*

5) Quid enim, si Iephtae occurrisset canis aut asinus? Legi meretur de voto hocce Ludouici CAPPELLI elegans dissertatio, quae extat quoque in Criticis sacris Anglicanis. H.

§. VIII. 1) *In ambigua voce legis ea potius accipienda est significatio, quae vitio caret: praesertim cum etiam voluntas legis ex hoc colligi possit.* Recte etiam CICERO monet, nullam esse legem, quae aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit. De Inuent. L. II. c. 47.

2) Eadem fuit Leoni cum Carolo V. Imper. vt Hispaniae Rege. Vid. P. BEMBI L. XVI. Ep. 16. H.

Pauper & diues amici erant. Diues testamento alium amicum bonorum instituit haeredem: pauperi iussit dari id, quod ille sibi testamento daret. Apertae sunt tabulae pauperis: omnium bonorum instituerat haeredem. Petit totam diuitis haereditatem. Ille qui scriptus erat, vult dare tantum, quantum in censum habet pauper. Heic pro haerede scripto id cum primis argumentum valere potest, quod alias ipsius institutio nullum esset habitura effectum. Quae etiam inter praecipuas causas fuit, quare *lex falcidia* [3], & *SCtum Pegasianum* [4] haeredi vtique quadrantem [5] assignauerint. Sic enim vtrique tam haeredi, quam legatario & fideicommissario consulitur. Sed & circa interpretationem legum ciuilium insigniter valet illud CICERONIS de Inuent. L. II. [c. 38.] *Omnes leges ad commodum reip. referri oportet, & eas ex vtilitate communi, non ex scriptione, quae in literis est, interpretari. Nemo enim leges legum causa saluas esse vult, sed reipublicae.*

§. IX. MAGNAM quoque ad interpretationem obscurorum adfert lucem, si haec cum aliis componantur, quae affinitatem quandam cum iisdem habent; puta cum illis locis [1], vbi idem de simili agit materia, aut cum [2] antecedentibus [3], & consequentibus [4]. Cum enim in dubio voluntas credatur sibi fuisse consentiens, igitur vbi quis vno in loco clare mentem suam circa rem quampiam expressit, alio quoque loco ac tempore sibi constare praesumitur; nisi expresse mutatio adpareat. CICERO de Inuentione L. II. [c. 40.] *Qua in sententia scriptis fuerit, ex caeteris eius scriptis, ex factis, dictis, animo, atque vita eius sumi oportebit.* Ita si quis triticum dari sibi stipulatus sit sine adiectione mensurae, haec quidem stipulatio imperfecta est, *L. 115. D. de Verb. obl.* [5] Sed si ex tractatu prius habito adpareat, de certi generis, certaeque quantitatis tritico cogitatum & actum esse, id pro expresso etiam in ipsa stipulatione est habendum. *L. 94.* [6] *D. eod. Ziegl. ad Grot.* dicto loco §. 7. Illustre est exemplum apud HOMERVM Iliad. γ. & δ. circa certamen singulare Menelai cum Paride. Conuentum fuerat, vt victori cederet Helena. Paris succum-

3) Vid. supra L. III. c. 4. §. 5. nota 1.

4) Tempore Neronis, L. Annaeo Seneca & Trebellio Maximo Coss. suffectis SCtum factum est, *vt, si hereditas ex caussa fidei-commissi restituta esset, omnes actiones, quae Iure Ciuili heredi vel in heredem competerent, ei & in eum, cui ex fideicommisso restituta esset hereditas, darentur.* Sed quia sic lucrum nullum, aut valde exiguum ad heredem redibat, & hinc nihilo minus Fideicommissa pleraque exstinguebantur, sub Vespasiano, Pegaso & Pusione Coss. suffectis, cautum est, *vt rogatus hereditatem restituere, perinde quartam retinere posset, ac ex Legatis per Legem Falcidiam: & si quis hoc lucrum adspernatus adire nollet, is ad adeundum, restituendumque cogeretur.* Sed IVSTINIANVS, exploso SCto Pegasiano auctoritatem omnem SCto Trebelliano tribuit. *tit. Inst. de Fideic. hereditatibus.*

5) Vitiose antea hic legebatur *dodrantem.* Vocatur autem Quarta Trebellianica etiam interdum Quarta Falcidia, quoniam Quarta Trebellianica id est contemplatione heredis *fiduciarii*, quod Quarta Falcidia ratione heredis cuiusuis. Videatur verbi gratia *L. 41. §. 3. D. de Vulgari & pupillari substitut.*

§. IX. 1) *Si enim non appareat, quod actum est, sequimur id, quod in regione, in qua actum est, frequentatur.* Vt est in L. 34. D. de Reg. Iur. Hinc in dubio contrahentes mensuram non rei sitae, sed loci vbi contrahitur, respexisse censeri, verior est multorum ICtorum sententia. H. [Imo apud AVCTOREM non de loco, Contractus, sed de *alio* loco, quo quid simile a Scriptore relatum sit, sermo est.]

2) Recte, apte, bene iudicarunt ICti Romani, quamuis partem obscuram legis alicuius interpretationem nancisci, ex verbis antecedentibus & consequentibus. *Inciuile est, nisi tota lege perspecta, vna aliqua particula eius proposita, iudicare vel respondere* L. 24. D. de Legibus. L. 134. §. 1. D. de Verbor. obligat.

3) Hinc inter brocardica ICtorum est: Verba prooemii

succumbens fuga sibi consulebat. Agamemnon victorem proclamabat Menelaum. Sicuti etiam hoc videtur iudicium Iouis *Iliad. δ. v. 13.* Ἀλλ' ἤτοι νίκη μὲν ἀρηϊφίλου Μενελάου. Addi potest, potiorem esse orationem eius, qui conditionem obtulit; qui vero oblatam accipiunt, ius addendi aliquid non habere. Conditio autem non de caede & morte fuerat, sed de victoria. Debuit enim Helena esse praestantioris; is est autem qui vincit. Alias saepe melior a deteriore interficitur. Contra disputatur, in decretis, legibus, foederibus, pactis, semper posteriora prioribus plus valere [7]. Posterior autem fuit conditio ab Agamemnone perhibita, mortem victi exprimens. καταπέφνῃ. Ita & eam acceperat Priamus: *Nouit Iupiter hoc, & cetera numina coeli, Vtrum Parcarum tristi vis destinet Orco.* Prius quoque foedus in posteriore comprehendi. Qui enim interfecit, vtique vicit: non statim interfecit, qui vicit. Et Agamemnonem conditionem ab Hectore propositam non aboleuisse, sed explicasse, non mutauisse, sed adiecisse, quod erat potissimum, in necando victoriam ponens. Haec enim est plena victoria, reliquae adhuc controuersiam habent. *Vt ergo in veris legum repugnantiis iudices id amplectuntur, quod nihil habet controuersiae, obscuriore repudiato: ita heic id pactum censeamus potius esse, & plus valere, quod finem certaminis exprimit notum, & nulli obnoxium praescriptioni.* PLVTARCHVS Sympos. L. IX. quaest. 13. [8]

§. X. PRAECIPVAM quoque vim heic habet ratio legis, seu causa illa, & respectus, qui ad legem ferendam latorem mouit [1]. Quam qui cum mente legis confundunt, vehementer decipiuntur; cum haec nihil aliud sit, quam sententia legis genuina, ad quam venandam ratio legis in subsidium adsumitur. Caeterum huic fini validissima eadem est, siquidem certo constet, aliqua ratione tanquam causa vnica motam fuisse voluntatem. Id quod non minus in pactis, quam legibus obtinet. Et heic valet tritum illud: *Cessante ratione legis, cessat ipsa lex* [2]. Verum vbi legis plures fuerint rationes, non statim vna earum cessante, reliquae expirant, aut minus validae sunt ad sustinendam

prooemii probant caussam finalem, & in prooemio declaratur voluntas disponentis. CRAVETTA L. II. conf. 301. n. 2. MYNSINGER. Dec. 1. Respons. 10. n. 46. MERCKEBACH apud Klockium. IV. cons. adopt. 1. n. 372. Georg. EVERARD. I. cons. 64. n. 7. Plane vt PAVLVS L. 134. §. 1. de V. O. ait. *Plerumque quae praefationibus conuenisse. Concipiuntur etiam in stipulationibus repetita creduntur.* Retro: sequela facti demonstrat, qualis fuerit praecedens conuentio. MENOCHIVS Cons. 748. n. 18. sequ. EVERARDVS cons. 17. II. n. 56. MANTICA L. II. de Tacit. & amb. conuent. tit. 1. n. 3. CRAVETTA Cons. 133. n. 3. H.

4) Iidem ICti animaduertunt, non esse nouum, vt priores leges ad posteriores trahantur. Sed & posteriores leges ad priores pertinere, nisi contrariae sint, idque multis argumentis probari aiunt. *L. 26. & 28. D. de Legibus.*

5) „Imperfecta erit stipulatio . . . si quod pondere, numero, mensura continetur, sine adiectione ponderis numeri, mensurae, stipulatus essem."

6) „Triticum dare oportere stipulatus est aliquis. Facti quaestio est, non iuris. Igitur si de aliquo tritico cogitauerit, id est, certi generis, certae quantitatis: id habebitur pro expresso."

7) Ἔν τε δόγμασι καὶ νόμοις ἔν τε συνθήκαις καὶ ὁμολογίαις κυριώτερα τὰ ὕστερα νομίζεται, καὶ βεβαιότερα τῶν πρώτων.

8) Ὥσπερ οὖν ἐν ταῖς ἀληθιναῖς ἀντινομίαις οἱ δικασταὶ τῷ μηδὲν ἀμφισβητήσιμον ἔχοντι προστίθενται τὸ ἀσαφέστερον ἐάσαντες. Οὕτως ἐνταῦθα τὴν ἀπροφάσιστον καὶ γνώριμον τέλος ἄγουσαν ὁμολογίαν, βεβαιοτέραν χρὴ καὶ κυριωτέραν νομίζειν.

§. X. 1) Vid. not. 5. ad §. 19. in qua ostenditur, quando lex ob deficientem rationem restringenda sit.

2) Quod alii ita efferunt, causa finali adaequata omnino & in totum cessante, cessare ius. Caeterum cum fine non confundenda causa προκατ-
αρ-

dam legis efficaciam. Imo interdum generalis quaepiam ratio aliud ſuadere videtur [3], vbi tamen voluntas pro libertate ſua aliter ſeſe determinat; adeoque ſubiectis pro ratione eſſe iubetur [4]. In quo etiamſi quandoque a legibus prudentiae aberratur: tamen ad producendam obligationem ſufficit iſtiuſmodi voluntas clare ſignificata. Porro ex hiſce recte deducitur, donationem propter nuptias vim non habere [5], & iam factam poſſe reuocari aut condici, quando nuptiae non ſunt ſecutae [6], imprimis culpa eius, cui donatio eſt facta. Quanquam alias in donationibus inter viuos ratio donandi [7] vim conditionis non habeat; vbi expreſſe id dictum non fuit, vt ea ceſſante donatio ſit reuocabilis. Sic non iniuſte Olynthii detrectabant reſtitutionem agrorum, quos Amynthas rex Macedoniae ipſis donauerat, cum ab Illyriis victus ſpem regni defendendi abieciſſet. Vid. DIODORVS SICVLVS L. XV. c. 9. Etſi certis in caſibus conditionis vicem ſubire lex poſſit. Vid. *tit. C. de Reuoc. donat.* Sic CICERO Orat. pro A. Cecina [c. 19.] [8] recte diſputat ad interdictum, *vnde vi*, in quo inter alia haec verba erant; *vnde tu, aut familia, aut procurator tuus* [9]: etiamſi vnicus villicus non ſit familia, tamen ſi is vnicus me deieciſſet, me eſſe reſtituendum ex ratione edicti ſatis adparere: neque intereſſe, vtrum procurator, an alius meo nomine alterum deiecerit. Addit; *non alia eſt ratio iuris in hoc genere duntaxat, vtrum me tuus procurator deiecerit, is, qui legitime procurator dicitur omnium rerum eius, qui in Italia non ſit, abſitue reipublicae cauſa, quaſi quidam pene dominus, hoc eſt, alieni iuris vicarius, an tuus colonus, aut vicinus, aut cliens, aut libertus, aut quiuis, qui illam vim, deiectionemue tuo rogatu, aut tuo nomine fecerit.* Add. *L. 12. D. de Legibus* [10]. Ex ratione legis videtur quoque decidendus caſus, qui proponitur ab AVTORE ad Herennium L. I. [c. 11.] *Lex eſt, qui propter tempeſtatem nauim reliquerunt, omnia perdant: eorum nauis caeteraque ſint, qui in naui remanſerint. Magnitudine tempeſtatis omnes perterriti nauim reliquerunt, & in ſcapham conſcenderunt, praeter vnum aegrotum, qui propter morbum exire & fugere non potuit. Caſu nauis in portum incolumis delata eſt. Illam aegrotus poſſidet. Nauim petit ille, cuius fuerat.* Heic ſane ratio legis fuit, vt qui ob nauim ſeruandam vitam ſuam periculo expoſuit, aliquo praemio gaudeat.

agerus) ſiue impellens, ceu quae commouet tantum ad hunc vel illum finem appetendum. H.

3) Quod ita expreſſit AVCTOR in Opere minore, L. 1. c. 17. §. 8. *Saepe quoque ſola voluntas legislatoris ſufficit, vtut ratio legis ſubiectos lateat.*

4) V. ſupra c. 4. §. 5. Cum Coſſ. Romani edixiſſent, ne quis extra ordinem in hoſtem pugnaret, vt ne Reſp. detrimentum pateretur, nihilo excuſatior fuit T. Manlius, iniuſſu conſulis cum Genimio Metio Latino feliciter aut Q. Fabius Magiſter equitum abſente Dictatore cum Samnitibus feliciſſime depugnans. Vt pluribus narrat LIVIVS L. VIII. c. 7. c. 30. & ſequ. Habet etiam aliquando locum quod eſt apud SENECAM VII. de Beneſ. 16. *Satius eſt a paucis etiam iuſtam excuſationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari.* H.

5) Vid. ſupra L. IV. c. 9. §. 4. nota 6.

6) Confer. L. 6. pr. D. de Condict. cauſ. dat. cauſ. non ſecut. L. 1. C. de Condict. ob cauſ. dat. H.

7) *Et generaliter hoc in Donationibus definiendum eſt, multum intereſſe, cauſa donandi fuit, an conditio. Si cauſſa fuit, ceſſare repetitionem. Si conditio, repetitioni locum fore.* L. 3. D. de Donat.

8) Ad quem locum conferendus HOTMANVS.

9) Quod Interdictum in Digeſtis ita legitur: *vnde tu illum vi deieciſti, aut familia tua deiecit, de eo quaeque ille tunc ibi habebit, tantummodo intra annum. poſt annum de eo quod ad eum, qui vi deiecit, peruenerit, iudicium dabo.* L. 1. princip. de Vi & vi armata.

10) *Non poſſunt omnes articuli ſingillatim aut Legibus, aut Senatus-conſultis comprehendi: ſed cum*

gaudeat. Quod aegrotus hic praetendere non poteſt, qui neque eo fine in naui remanſit, neque ad eam ſeruandam quidquam contulit.

§. XI. OBSERVANDVM praeterea eſt, multa eſt vocabula, quae plures habeant ſignificationes, alteram laxiorem, alteram ſtrictiorem; id quod multis de cauſis euenit. Saepe nomen generis peculiariter vni ſpecierum adhaereſcit, vt in vocabulis adoptionis [1], & cognationis [2]. In nominibus animalium, vbi deſunt communia, maſculina etiam notant foeminina [3], & vice verſa. Interdum etiam vſus artis latius patet, quam vſus populi; vti *mors* in iure Romano ad deportationem producitur [4], cum apud populum tantum ſeparationem animae a corpore ſignificet. Huc etiam referre poſſis ambiguitatem, quae ineſt vocabulo *mei* & *tui*. Qua luſit MARTIALIS L. II. ep. 20. *Carmina Paulus emit, recitat ſua carmina Paulus. Nam quod emas, poſſis dicere iure tuum.* IDEM L. VI. ep. 12. *Iurat capillos eſſe, quos emit, ſuos Fabulla; nunquid, Paule, peierat?*

§. XII. EST & hoc notandum; in promiſſis, pactisque, nec non in priuilegiis alia eſſe fauorabilia, alia odioſa, alia media ſeu mixta. Fauorabilia ſunt, quae aequalitatem in ſe habent, ſeu in quibus vtriuſque aequalis eſt conditio, & vtrique aeque conſulitur, quaeque communem vtilitatem ſpectant. Quae vtilitas quo maior eſt, quoque latius patet, eo maior eſt promiſſi fauor. Fauorabilia item ſunt, quae ſocietates, & quoslibet actus conſeruant [1]. Huc & facit illud QVINTILIANI [2] Inſt. Or. L. VII. c. 4. *Incommoda vitantis melior, quam commoda petentis eſt cauſa.* Sic & eorum, quae ad pacem faciunt, maior eſt fauor, quam quae ad bellum; & belli defenſiui, quam offenſiui. Odioſa contra ſunt, quae vnam tantum partem, aut quae vnam magis, quam alteram grauant: item quae poenas in ſe continent, & quae actus quosdam faciunt irritos, aut de prioribus conſtitutis aliquid immutant; item quae amicitiam & ſocietatem dirimunt. Quod ſi autem aliquid ſit mixtum, puta, per quod priora quidem immutentur, ſed tamen pacis cauſa, id pro magnitudine boni,

eum in aliqua Cauſſa ſententia eorum manifeſta eſt, is qui iuriſdictioni praeeſt, ad ſimilia procedere, atque ita ius dicere debet . . . . Quotiens lege aliquid, vnum vel alterum introductum eſt, bona occaſio eſt, cetera, quae tendunt ad eandem vtilitatem, vel interpretatione, vel certe iuriſdictione ſuppleri. L. 12. & 13. D. de Legibus Add. L. 27. D. eod.

§. XI. 1) Quod inde eſt, quia generali Adoptionis adpellatione & Adoptio in ſpecie ſic dicta & Arrogatio continentur. Illa filius familias in patris naturalis poteſtate conſtitutus adoptatur, hac homo ſui iuris. Vid. *Tit. Inſt. de Adopt.*

2) Generali nomine omnes propinqui Cognati vocantur. In ſpecie vero cognatos dicimus, quotquot alicui a matre iunguntur, qui Agnatis, ſiue a patre *cognatis* opponi ſolent. *§. 1. Inſt. de Legitima agnatorum tutela.*

3) *Verbum hoc. Si quis, tam maſculos, quam foeminas complectitur*, L. 1. D. de V. S.

4) *Deportatos enim mortuorum loco habendos*, L. 1. §. 8. D. de Bon. poſſeſſ. contra tab. Vid. ſupra L. III. c. 6. §. 3. nota 6.

§. XII. 1) Ita pactiones de reddendis bello captis plus fauoris habent; quae mutuae ſunt, quam quae claudicant, deinde quae de hominibus; quam quae de rebus: & inter eas, quae de rebus hae, quae agris plus, quam quae de rebus mobilibus: & quae de his quae penes publicum ſunt, quam quae penes priuatos: & inter eas, quae penes priuatos plus illae, quae reddi iubent titulo lucratiuo poſſeſſa, quam oneroſo, vt quae emtionibus, quae dotibus tenentur. H. GROTIVS L. III. de I. B. & P. c. 20. §. 21. H.

2) Et 4. I. O. c. 1. *Naturalis fauor eſt pro laborantibus.* H.

boni, aut mutationis modo odiosum, modo fauorabile censebitur; ita tamen, vt caeteris paribus, fauor potior censeatur [3].

§. XIII. HISCE sequentes regulas superstruit GROTIVS: I. In non odiosis [1] sumenda sunt verba secundum totam proprietatem vsus popularis; & si plures eiusdem vocis in populari vsu sint significationes, illa est sumenda, quae est latissima. Quale est, vt masculinum sumatur pro genere communi, verbi gratia, si duo vicini inter se conueniant, vt vterque in alterius agro venari quaslibet feras possit, vt tamen cerui excipiantur; sub iis ceruas quoque comprehendi [2] rationis est. In eiusmodi materia etiam locutio indefinita valebit [3] pro vniuersali [4]: verbi gratia, si in pacificatione conuentum sit, vt captiui vtrinque restituantur, intelligendum hoc erit de omnibus & singulis. Sic CICERO pro Caecina [c. 25.] disputat, in interdicto *vnde vi*, verba, *vnde quis deiectus est*, etiam extendenda esse ad eum, qui vi vetitus est ad suum accedere. Add. *L. 3. §. 8. D. de Vi & vi armata.* Neque hic sensus naturae vocabuli repugnat; & maxime fauorabile est aliquem in possessionem suam restitui [5]. Deiicere enim possessione est, efficere, ne quis possessionem coeptam deinceps continuare queat. Add. *L. 3. §. 5. D. h. t.* Ad possessionem autem retinendam non est necessarium, vt quis nullo momento pedem extra portam profe-

3) Haec distinctio inter *Fauorabilia, odiosa & mixta*, a GROTIO quoque proposita L. II. c. 16. §. 10. parum in recessu habet. Omni certe fundamento destituuntur definitiones, quas GROTIVS & AVCTOR suppeditant. In promissionibus enim & Conuentionibus non minus, quam in Priuilegiis de rebus *indifferentibus* agitur, de quibus, quae produntur verba, ea nec extendi, nec restringi oporteat aliter, quam si loquentis id suadeat intentio. Sunt praeterea hae definitiones ex parte contradictoriae. Dicuntur enim, verbi gratia, ea fauorabilia, quae tendant ad vtilitatem publicam, & odiosa contra, quae contineant poenam. Neque tamen eo minus omnis poena vtilitatis publicae caussa infligitur. In iuribus *Positiuis* quidem vtique dantur res fauorabiles & odiosae, sed neque hic fauor & odium naturae rei inhaeret, sed fere ex intentione nascitur legislatoris. Ita in iure Romano caussis fauorabilibus accensentur 1) *Libertas*, §. 2. Inst. Quib. ex caussis manum. non licet 2) *Iura dotium*, L. 68. 70. D. de Iure dotium, cum e contrario nuptiae secundae inter Odiosa referantur apud plerosque populos. Vid. *Nou. Iustiniani II. c. 2. §. 1.* Verum non incerta tantum, sed etiam inutilis est haec diuisio. Nascitur enim ex proprietate fere verborum. Ita, si inter vicinos conuenerit, vt alteri in alterius fundo venari integrum sit, quaslibet feras, exceptis ceruis: si quaeratur, an sub ceruis etiam ceruae comprehendantur, interpretatio inde petitur, quod negotium *bilaterale*, veluti fauorabile late sit explicandum. Sed subest fallacia caussae. Vera enim ratio sic faciendae interpretationis e natura nascitur vocabuli, quod vtrumque sexum complectitur.

§. XIII. 1) Id est, secundum Thomasium c. l. §. 173. in caussis *mixtis*, in quibus fauorabile & odiosum concurrunt. Addi debet, *ita tamen, vt fauorabile in iis dominetur.* THOMASII accurationem in hoc argumento iam commendauimus. Respondit is in Appendice huic capiti subiecto, Vincentio PLACCIO contranitenti.

2) Vid. nota 1. ad §. 3. Vera rei ratio haec est, quod genus nobilius, quando de animalibus loquimur, sequiorem sexum complectitur, nisi ex circumstantiis adpareat, masculinum sexum feminino opponi.

3) Quod ipsum quoque non ex natura caussae fauorabilis fluit, sed quoniam *recepto loquendi more* loquutiones indefinitae idem valent quod loquutiones vniuersales, nisi ratio ostendatur, quae eas restringi suadeat, qualis quidem hoc loco deficit. Quid autem nos moueret, vt si in pacis tabulis conuenerit, vt captiui vtrinque restituantur, pacis tempore quidam retineantur. Secundum Grotii principia is, qui maiorem captiuorum numerum habet, singulos cum singulis permutari volet, aiens, alias redditionem sibi odiosam esse, quoniam inaequalis sit redditio reciproca. Alter e contrario monebit, omnes dimittendos esse, quia pax rebus fauorabilibus accenseatur, & huius fauoris ergo verba conuentionis extendi debeant. Adest ecce conflictus rationum, in quo per hanc distinctionem fauorabilium & odiosorum nihil omnino extricari potest. Imo haec distinctio

proferat. Igitur perinde est, siue me quis in fundo versantem extruserit, siue dum ad alia negotia paulisper egressus reuertor, accedere prohibuerit [6]. Add. *L. 29. D. Locati.* Ex vi huius regulae quoque est, quod in dubio in materia fauorabili annus inceptus habeatur pro completo, vbi ius alterius non laeditur. Vid. BVSSIERES Hist. Franc. L. XIX. p. m. 39. Contra hancce regulam impingebat CALIGVLA apud Suetonium c. 38. *dum negabat iure ciuitatem Romanam vsurpare eos, quorum maiores sibi posterisque eam impetrassent, nisi filii essent. Neque enim intelligi debere* posteros *vltra hunc gradum* [7]. Addatur *L. 4. D. de Iure immunitatis.* Nescio tamen, an non nimis laxe fauore vsa sit Dido, quae emto loco, qui corio bouis tegi posset, corium in tenuissimas partes secari iubet, atque ita maius spatium, quam petierat, occupat. IVSTINVS L. XVIII. c. 5. VIRGILIVS Aen. I. v. 371. & CERDA ad h. l. Pari astu Iuarus [8] tantum sibi arui petiit, quantum equino tergore complecti posset, & post corio in exiles corrigias scisso, locum vrbi condendae capacem complexus est; apud SAXONEM GRAMMATICVM L. IX. Et POLYDOR. VIRGILIVM Histor. Anglic. L. V. II. In fauorabilibus, si is, qui loquitur, iuris sit peritus ipse [9], aut iurisperitorum consiliis vtatur, verba laxius sunt sumenda, ita vt non solum significent id, quod in vulgari est vsu, sed & includant significationem, quae in disciplina iuris habetur, aut quam lex ciuilis imposuit. III. Ad

ctio sententiae loquentis manifeste saepe contraria esset. Ponamus, Principem graui sub poena vetuisse, ne frumenta efferrentur, & extulisse aliquem farinam. Contra veram sententiam legis puniendus non videbitur, secundum sententiam GROTII. Agitur enim de re odiosa, in qua locus non est interpretationi extensiuae, & odiosum dicendum est Interdictum, 1) quod libertas efferenti imminuta est, 2) quod prohibitio coniuncta cum sanctione poenali.

4) Ita cum Lubecenses priuilegium haberent, durante inter Liuonos ac Moscos bello licere sibi in Russiam proficisci; Liuonis id de terrestri profectione non maritima intelligendum esse contendentibus, Imperator pro Lubecensibus pronunciauit. THVANVS L. XXXVI. Historiar. ad A. MDLXII. H.

5) *Si autem, cum dominus veniret in possessionem, armati eum prohibuerunt, qui inuaserant possessionem: veluti eum armis deiectum,* L. 3. §. 8. D. de Vi & vi arm.

6) *Sed autem corpore, sine animo possidens, quis deiectus agro suo, vel de domo processisset, nemine suorum relicto, mox quis eum in medio itinere detinuerit, & ipse possederit: vi deiectus videatur, ademisti enim ei possessionem; quam animo retinebat, etsi non corpore,* L. 1. §. 24. D. eod. In hac autem lege quoque significatus vocis *deiicere* naturalis idem praestat, quod distinctio fauorabilium & odiosorum. Omnia enim hic a ratione legis pendent, qua vis omnis priuata interdicitur. Franciscus tamen HOTMANVS contendit, Ciceronem caussae inseruire, in Orat. pro Caecina. Vid. Dissert. SCHVLTINGII de Iurispr. M. Tullii Cicer. pag. 283.

7) Hoc quoque est ex naturali vocis significatu. Nihil enim magis commune est, quam Descendentium voce intelligi omnes eos, qui in linea recta per omnes gradus ab aliquo deriuantur. Caussa proinde fauorabili hic minime opus est, vt sensus vocis vltra primum gradum extendatur. Dudum id obseruauit MODESTINVS ratione immunitatis personae alicui & posteris eius concessae. *Immunitates generaliter tributae eo iure, vt ad posteros transmitterentur, in perpetuum succedentibus durant,* L. 4. D. de Iure immunit.

8) Et Hengistus Saxonum Dux. Vid. SIGEBERTVS GEMBLACENSIS ad A. CCCCXXXIV. H.

9) Sed quare idem locum quoque non haberet in Donationibus, verbi gratia, quae tamen rebus odiosis accensentur a GROTIO & AVCTORE nostro. Vtique enim Donator, perspectam habens vim & potestatem verborum, quibus vtitur omnem, vti iis censeri debet sine vlla restrictione, nisi alia ratio doceat, minus eum dare voluisse, quam promiserit, quo casu ei aliquid remittitur, non ex natura onerosa donationis, sed quod verisimiliter minus promisisset, si euentum praeuidisset, aut futurum credidisset, quod & ipse AVCTOR paullo post cum GROTIO adgnoscit.

III. Ad significationes vocis plane improprias non est recurrendum, nisi alioquin absurdum, aut inutilitas pacti, legisue sequeretur [10]. Quia natura talium negotiorum requirit, vt plane & perspicue sensa animi exprimantur, & hoc quilibet regulariter facere praesumitur. IV. Contra verba etiam strictius, quam alias ipsorum proprietas requirit, erunt intelligenda, siquidem id necessarium fuerit ad vitandam iniquitatem aut absurditatem. V. Si non necessarium est ob vitandam iniquitatem, vt verba intra proprietatem sumantur; nihilominus tamen manifesta sit [11] vtilitas in restrictione, subsistendum erit intra arctissimos terminos propriae significationis, nisi circumstantiae aliud suadeant. VI. In odiosis etiam sermo figuratus aliquantulum potest admitti [12], vt onus vitetur. Inde in donatione, & iuris sui cessione verba quantumuis generalia restringi solent [13] tantum ad ea, de quibus verisimile est fuisse cogitatum. Quo referri potest illud apud CICERONEM in Topicis. [c. 3.] *Non si vxori* [14] *vir legauit omne argentum, quod suum esset, idcirco quae in nominibus fuerunt, legata sunt. Multum enim differt in arca positum sit argentum, an in tabulis teneatur. Sic Aurelianus eo tempore, quo proficiscebatur ad bellum Orientale bilibres coronas populo promisit, si victor rediret; & cum aureas populus speraret, neque Aurelianus aut posset, aut vellet; coronas fecit de panibus, qui nunc siliginei vocantur, & singulis quibusque donauit.* FLAVIVS VOPISCVS in Aureliano. [c. 35.] Imo vsu fori receptum [15], vt licet praemittatur particula vniuersalis, & sequatur specialis enumeratio partium [16], non censeatur translatum, quod non specialiter fuerit expressum. Sic in foedere, quo vna tantum pars auxilia promisit, intelligendum est [17] ea debere mitti impensis eius, qui postulauit [18], nisi expresse aliter fuerit conuentum. Sic foedus, quod initum est pro defensione ditionis, domino in possessione exsistente, non extenditur ad eandem recuperandam, postquam iste fuit eiectus. Vid. GVICCIARDINVS Hist. L. XV. p. m. 433. b. Aliquando etiam odium personae efficit, vt stricta, & cauillationi propior interpretatio excusetur. Exemplum potest esse in Tarpeia arcis Romanae proditrice, quae pacta sibi, quod in sinistris brachiis ferrent Sabini, armillas intelligens, scutis fuit oppressa. Vid. PLVTARCHVS in Romulo [19].

§. XIV.

10) Quae regula, perinde vt sequentes, caussis fauorabilibus non sunt singulares, vt ipsa earum inspectio docet. Pertinent eae ad actus omnes, animo deliberato susceptos.

11) Apud GROTIVM legitur, *Nisi manifesta sit aequitas aut vtilitas*, e quibus verbis vox, *aequitas* apud AVCTOREM nostrum excidit, negligentia ipsius, vel culpa typothetae. Quod ad regulam ipsam adtinet, si qua ratio aequitatis significatum vocis restringi suadeat, adhuc, sola sufficiente aequitatis ratione, superuacuus est respectus fauoris. Vtilitatis autem consideratio penitus hinc remouenda videtur, nisi adpareat Legislatorem, vel Contrahentes, reapse de ea laborasse.

12) Modo verisimile fuerit, eum, qui loquutus sit, hoc onus subire noluisse. Nam si sponte sua id suscipere voluerit, quid est, quod nos mouere debeat, vt voluntatem eius insuper habeamus?

13) Vid. MEVIVS Part. II. Decis. 226. n. 4. H.

14) *Non si Vxori Vir legauit omne argentum, quod suum esset; idcirco quae in nominibus fuerunt, legata sunt: multum enim differt, in arcane positum sit argentum, an in tabulis debeatur.* CICERO Top. c. 3. Quando de pecunia loquimur, nomina regulariter hoc nomine non subintelligimus. Itaque sensus verborum testatoris hoc loco ex significatu vocis ordinario ducitur, non autem ex Natura Legatorum, vel Donationum.

15) Vid. SIXTINVS de Legal. L. I. c. 5. n. 85. Rursus, si speciebus quibusdam iurium imperii quae conceduntur enumeratis subiiciatur cl. generalis,

§. XIV. Istarum regularum adplicationem vno atque altero exemplo proponit Grotius. Et quidem quaeritur, an praemium propositum ei, qui primus ad metam perueniſſet, debeatur vtrique, ſi duo ſimul peruenerint, an neutri? Sane primus ſignificat & eum, qui omnes antecedit, & eum, quem nemo, licet quandoque pares gradu habere queat. Dicimus igitur, ſi illi ipſi, qui curſu certant, praemium velut ſponſione facta conſtituerint, vbi ſimul metam attigerint, neutrum ab altero quidquam poſſe petere. Sic & vbi duobus curſu certantibus ſpectatores, vti fieri ſueuit, ſponſione certent, pro huius aut illius victoria, vbi vterque ſimul ad metam peruenerit, neutrius pignus eſt commiſſum. Enimuero vbi a tertio quodam praemium ſit propoſitum ad excitandam certantium alacritatem, verius eſt, qui aequales fuerint, ad praemium concurſuros, ſi modo res talis ſit, quae diuiſionem admittat, aut ſimul poſſideri queat. Alias ſorti res committetur, aut denuo certabitur [1]. Nam malignitate non caret, ideo vtrumque praemio ſpoliare, quia neuter alteri potuit ſuccumbere. Et praemia virtutis laxiorem poſtulant interpretationem. Liberalius tamen illi brabeutae, qui ſolida praemia tribuerunt idem facinus ſimul perpetrantibus, cui ex ipſorum promiſſo aut per leges praemium aliquod debebatur. Vid. Livius L. XXVI. c. 48. Ex animi tamen magnitudine, non ex debito Auguſtus decies HS. exſoluit Coracotae latroni, qui vbi eam pecuniae ſummam in ſuum caput conſtitutam audierat, ſeipſum Caeſari obtulit, apud Dionem L. LVI. [2]

§. XV. In pace, qua bellum Punicum ſecundum componebatur, haec erat clauſula: *Ne Carthaginenſes bellum in Africa, neue extra Africam iniuſſu populi Romani gererent.* Livius L. XXX. c. 32. Polybius L. XV. c. 18. Qualis erat etiam in pace, quam Flaminius Philippo regi dederat, apud Eundem L. XXXIII. c. 30. Quaeritur heic an *bellum gerere* ſit intelligendum de bello duntaxat offenſiuo, an defenſiuo quoque? Heic vtique prius eſt affirmandum; quippe cum clauſula illa ſit odioſa, & cum diminutione ſummi imperii coniuncta. Ac durum nimis eſt, illam quoque naturalis libertatis partem alicui circumſcribere, qua contra vim ſibi illatam defenſionem ſui licet

5M 2 ſuſci-

ralis, ea tantum exaudienda eſt de ſimilibus, non quae maiora ſunt expreſſis. Sixtinus d. l. n. 88. ſequ. H.

16) Sed enumeratio partium, ſua tum poteſtate & indole indicat, loquentem, particula vniuerſali non in omni latitudine ſua vſum eſſe.

17) In quo exemplo animaduertendum eſt, promiſſionem auxiliorum, ex vſu recepto non id continere, vt ſuppetiae ſumtibus promittentis praeſtentur. Itaque, etſi auxilia rebus fauorabilibus annumerare velimus, eo vsque extendi conuentio haec nequit, vt ſumtibus ferentis praebeantur, niſi id diſerte cautum fuerit. Exemplum ſequens quoque male huc ab Auctore refertur. Quando enim cum Principe aliquo foedus initur, pro defenſione ditionum ipſius, loquutio haec ſola, niſi aliud ex adiectis colligi poſſit, nulla ratione ad recuperandas eas trahi poteſt, quibus is eiectus & ſpoliatus fuerit.

18) Vid. pluribus Rumelinus ad Auream Bullam Part. II. D. 4. §. 14. H.

19) Conf. Buddei Iurisprudentiae Hiſtoricae Specimen §. 11. & ſeqq. inter eius Selecta Iuris Naturae & Gentium, vbi haec ſpecies diſcutitur.

§. XV. 1) Alciatus L. IX. Parerg. c. 10. vult quemlibet ſolidum habere. Perperam. Tertius enim nonniſi vnum praemium voluit ponere. H.

2) Vid. Thomasius in diſſertatione de prioritate ac poſterioritate temporis dubia atque incerta, c. 3. Eſt ea quinta inter Diſſertationes eius Lipſienſes, & pertractatur ea quaeſtio in hoc capite propoſita, cum aliis compluribus memoratu dignis controuerſiis non indiligenter.

fuscipere [1]. Add. LIVIVS L. XLII. c. 41. circa finem. Suadet quoque hanc interpretationem scopus Romanorum [2], qui non erat, Poenos aut Macedonem vicinorum iniuriis exponere, aut propriis viribus iisdem securitatem praestare; sed tantum eos ita constringere, ne per bella fines suos dilatare, viresque augere possent. Add. LIVIVS L. XLII. c. 23. Foederi Romanorum cum rege Antiocho [3] haec clausula expresse inserta legitur: *Si quae vrbes aut gentes, aduersus quas ne bellum gerat Antiochus, hoc foedere cautum est, ipsi vltro bellum inferent, bellandi ius esto Antiocho.* Apud POLYBIVM Excerpt. legation. 35. c. 4. & LIVIVM L. XXXVIII. c. 38. ita habetur: *Si qui sociorum populi Romani vltro bellum inferrent Antiocho, vim vi arcendi ius esto: dum ne quam vrbem aut belli iure teneat, aut in amicitiam accipiat.*

§. XVI. PROMISERANT Romani Poenis, *Carthaginem fore liberam.* Mox postulabant, vt eadem diruta, nouam sibi vrbem, a mari disiunctam, extruerent: caussati, non aream, in qua vrbs sita erat, Carthaginem esse. Vid. APPIANVS [de bello Punico pag. 45. & seqq. Ed. Steph. 74. & seqq. Ed. Amst.] Heic etsi libertas, quam Poenis promiserant Romani, de plena libertate non posset intelligi, quippe quibus iam antea non parum de summa potestate foret delibatum; saltem tamen id libertatis relictum intelligebatur, vt ne alieno imperio tenerentur patriam propriis manibus exscindere, alioque migrare. Equidem libertas seu *αὐτονομία* est attributum populi, non vrbis, quatenus tectis & moenibus constat, & vti Nicias loquitur apud THVCYDIDEM L. VII. [c. 77. in fin. Ed. Oxon.] *Viri ciuitas sunt, non moenia, aut naues hominibus inanes:* Add. IVSTINVS II. 12. 14. tamen quia dictum fuerat, *Carthago erit libera*, non Carthaginenses erunt liberi, (qua locutione forte magis suam fraudem colorare potuissent Romani,) sensus communis vtique hoc insinuat; populum libertate fruiturum in vrbe Carthagine, quae tunc erat, adeoque ipsa vrbis tecta salua esse debere. Quanquam POLYBIVS Excerpt. legat. 142. memoret, Senatum Carthaginensibus promisisse *τὴν δ' ἐλευθερίαν καὶ τοὺς νόμους, ἔτι δὲ τὴν χώραν ἅπασαν, καὶ τὴν τῶν ἄλλων ὑπαρχόντων κτῆσιν, καὶ κοινῇ, καὶ κατ' ἰδίαν. Libertatem, leges & agrum insuper omnem, & omnium aliorum bonorum possessionem, quae ad rempublicam aut ad priuatos pertineret.* Vbi statim Poenis suspectum fuit visum, quare mentio *vrbium* facta non esset. Sed sane,

§. XV. 1) Maxime cum eam potestatem etiam Praesides prouinciarum habeant. Vid. infra L. VIII. c. 6. §. 10. H.

2) Cui rationi soli tanta vis inest, vt superfluum sit, decurrere ad distinctionem fauorabilium & odiosorum.

3) *Si qui sociorum Populi Romani vltro bellum inferent* Antiocho, *vim vi arcendi ius esto: dum ne quam vrbem aut belli iure teneat, aut in amicitiam accipiat.* LIVIVS L. XXXVIII. c. 38. Add. POLYBIVS Excerpt. Legat. XXXV. c. 4.

§. XVI. * Vrbs enim funditus excisa: eadem aliis omnibus oppidis illata vastitas, quae in parte Poenorum per id bellum fuerant: ager illorum sociis populi Romani dono datus: caeteris, quorum neque officium neque iniuria insignis fuerat, tributum impositum in agros & capita; factaque est prouincia, quam missus quotannis ab vrbe Praetor obtineret. Nunquid horum libertatem conseruare est? H.

§. XVII. 1) Imo necesse non est, vt legis ratio, per quam verba eius extenduntur, semper sit vnica. Vt enim vnius rei plures esse possunt fines, sic & plures rationes, quarum vel singulae aeque principales fuerint, vel vna primaria, reliquae secundariae. Quodsi omnes *aeque principales* fuerint, eunctae in extensione quoque expendendae erunt, ne fallacia committatur diuisionis, ita,

ne, quod perfidiam plusquam Punicam tunc adhibuerint Romani, in aprico est *.

§. XVII. Dantur & aliae coniecturae, ortae extra significationem eorum verborum, quibus promissio aut pactum continetur; quae efficiunt, vt interpretatio quandoque sit extendenda, quandoque coarctanda. Vbi tamen obseruandum, facilius dari rationes, quae suadeant interpretationem coarctari, quam extendi. Scilicet vti in omnibus rebus, vt effectus non sequatur, satis est vnam causarum deesse; sed vt nascatur, omnes conuenire oportet: ita in actibus obligationem producentibus, vt interpretatio restringatur, satis est, vnam causarum deficere; sed vt extendatur, omnes congruere necessum est. Ac multo difficilius heic extensio procedit, quam quando nuper dicebamus, in materia fauorabili verba interdum aliam significationem, etsi minus receptam, admittere. Nam cum verborum vnicus sit vsus, animi sensa exprimere, non improbabile est, illum verborum sensum animo loquentis fuisse obuersatum, qui ab vsu communi non penitus abhorret. Verum heic quaeruntur tales coniecturae, quae euincant, loquentis eam fuisse mentem, quam verba nulla sui parte prae se ferunt; quas sane oportet esse quam certissimas. Neque sufficit extendendae, verbi gratia, legi alicui, si in aliquem casum quadret ratio, similis illi, quae in ista lege est; sed oportet, vt ratio sit eadem. Imo nec hoc semper satis est. Nam interdum sola voluntas pro lubitu sese determinat; id quod ad producendam obligationem sufficit. Vt ergo extensio talis in lege recte fiat, liquido debet constare, rationem, sub qua venit casus, esse causam vnicam [1] & efficacem, quae legislatorem mouerit, eamque rationem ab eo consideratam in sua generalitate, ita vt eandem ad praesentem quoque casum voluisset adplicare, siquidem eum praeuidisset, aut de eo cogitasset: idque quia alioquin lex futura fuisset inutilis, aut iniqua. Huc referenda sunt, quae a Rhetoribus traduntur περὶ συλλογισμοῦ, *de ratiocinatione*, quando res, de qua non est propria lege cautum, colligitur ex re simili [2], de qua statutum est lege propter identitatem rationis; seu vti QVINTILIANVS Inst. Orat. L. VII. c. 8. loquitur, *vbi ex scripto ducitur, quod scriptum* [3] *non est.* Quo loco isthaec exempla ponuntur [4], *aratrum accipere pignori non licet; vomerem accepit. Lanas vehere Tarento non licet; oues vexit. Qui patrem occiderit, culeo insuatur; matrem occi..it.*

ita, vt casus in lege non expressus, ad quem, propter rationis similitudinem, lex extenditur, omnes recipiat. Quodsi vero earum vna primaria fuerit, sufficit, si vel ea sola ad casum similem applicari posset. Conf. THOMASIVS Iurispr. Diu. L. II. c. 12. §. 90. & seqq.

2) Conf. leges laudatae supra §. 10. nota 8.

3) *Hic status* [Syllogismi] *ducit ex eo quod scriptum est, id quod incertum est: quod quoniam ratiocinatione colligitur*, ratiocinatiuus *dicitur* - - - *Quod in toto, idem in parte:* Aratrum accipere pignori non licet; vomerem accepit - - - *Quod in parte, idem in toto* Lanas vehere *Tarento* non licet; oues vexit - - - *Maioris pugnae est, ex scripto ducere, quod scriptum non est.* Qui patrem occiderit, culeo insuatur; matrem occidit. Ex domo in ius educere non liceat; tabernaculis educit. QVINTILIANVS L. VII. c. 8. *j. L. 7. §. 7. §. 7. D. ad legem Aquil.*

4) Adde & illud: Vetitum est edicto, exportari frumentum, at exportatur farina. Vbi haut dubie propter bonum publicum ex sententia edicti sub frumento continetur farina. VIVIVS L. II. Recept. Opin. 766. MASTRILLVS Dec. 139. SOAREZ. Thesaur. recept. sentent. lit. F. n. 364. sequ. MARQVARDVS L. II. de Iure mercat. c. 1. n. 87. Idem dicendum de leguminibus. Vid. A. MAT-

occidit. Ex domo in ius educere non liceat; tabernaculis eduxit. Add. *L. 7. §. 7. D. ad L. Aquil.* Huc fpectat cafus a LVCIANO defenfus in declamatione, quae infcribitur Tyrannicida. [T. I. pag. 693. & feqq. Ed. Amft.] *Lex eft, tyrannicida praemio afficiatur. Eft qui in arcem adfcenderit, vt tyrannum necaret. Aft tyrannum non reperit, fed filium eius, quem etiam interemit, relicto in vulnere gladio. Adueniens mox tyrannus, vt filium vidit occifum, prae dolore animi eodem fe gladio interfecit. Is, qui filium tyranni fuftulerat, praemium petit tanquam tyrannicida.* Contradicentis partes defendit ERASMVS. Suadet tamen ratio legis, vt praemium tribuatur non ei tantum, qui manu fua ipfum tyrannum interfecit, fed & qui id praeftitit, ex quo proxime mors tyranni fit fecuta. LVCIANVS dicto loco. *Διαφέρει δὲ τι, ἢ αὐτὸν ἀνελεῖν, ἢ τοῦ θανάτου παρασχεῖν τὴν αἰτίαν; Nunquid interest, vtrum ipfe interimas, an mortis caufam miniftres?* Cum dubium non fit, quin & huic praemium legislator fuerit decreturus, fiquidem de tali cafu in mentem ipfi veniffet. Lex eft, qui vxorem occiderit, morte plectitor. Aliquis in Gallia volens amoliri vxorem, mulae per triduum potum non dedit; quarto die in campum progreffus velut recreationis caufa, vxorem fitibundae mulae impofuit. Quae cum fluuio propinquaffet magno cum impetu in eum irruit, & foeminam in aquas effudit, in queis illa periit. Quo poffis trahere illud SENECAE Hercule Oetaeo. [verf. 859. 860.] *Quicquid in mortem [trahit], telum eft abunde.* [5] Sic fruftra credebant fratres Iofephi, fe minore peccato obftringi, fi iftum in foueam proiicerent, fame moriturum, quam eodem trucidato, apud IOSEPHVM Archaeolog. L. II. c. 3. Sic pactum eft inter duos vicinos populos, ne intra certum fpatium liceat locum muris cingere, eo tempore, quo non erat aliud munimenti genus. Talis locus ne terreo quidem aggere cingi poterit; [6] fi fatis conftet, prohibendi muros vnicam fuiffe caufam, ne ifte locus ad vim repellendam fieret idoneus. Sic aliquis in fuo teftamento ita difpofuit: Titius haeres efto, fi poftumus meus fit mortuus; quem vtique teftator expectabat. Contingit illi teftatori mortuo nullum poftumum nafci. Etiam hoc cafu Titius haeres erit: quia conftat, voluntatem teftatoris, vt Titium haeredem fcriberet, motam fuiffe fola confidera-

A. MATTHAEI L. XLVIII. de Criminib. tit. 2. c. 5. n. 16. Quanquam contrarium ftatuatur in CONSVLT. HOLLAND. Part. IV. conf. 58. H.

5) Animaduertendum tamen eft, quod ad imputationem adtinet moralem non fufficere, fi id, quod factum fit, cauffa accidentalis euentus fuerit. Quod vtique hic locum habet, vt eleganter probat Erafmus Vid. THOMASIVS Inftit. Iurispr. Diu. L. II. c. 12. §. 89. 99. & fupra not. 4. ad §. 3. c. 5. L. I.

6) V. Carol. SIGONIVM L. XIV. de Regno Ital. ad A. MCLXVII. vbi refert: Mediolanenfes qui iurarunt, vrbem fe nunquam muris munituros, foffis aggeribufque ingentibus eam confirmaffe. H.

7) Et *L. fi quis fine 11. C. de Vectigal. & commiff.* vbi deciditur infignis quaeftio, fi quis conduxerit vectigalia, nulla facta commifforum mentione, an commiffa quoque ad conductorem pertineant? Nimirum commiffa ad mancipes, hoc eft, publicanos pertinere: quoniam hi per conductionem in locum fifci quodammodo fuccedunt. V. Ant. MATTHAEI L. II. de Auctior. c. 4. n. 12. H.

8) Ibidem ait: *Nullam rem neque legibus, neque fcriptura vlla, denique ne in fermone quidem quotidiano, atque imperiis domefticis recte poffe adminiftrari, fi vnusquisque velit verba fpectare, & non ad voluntatem eius, qui verba habuerit, accedere.* H.

9) *Scriptum Legis anguftum eft, interpretatio diffufa eft: quaedam vero tam manifefta funt, vt nullam cautionem defiderent.* SENECA Controu. XXVII. Vid. LYSIAS Orat. X. contra Theomneft. II. c. 2. & LIBANIVS Declam. XXXI.

ſideratione non extiturae prolis: adeoque ſi praeſciſſet, poſtumum ſibi non naſciturum, citra conditionem ipſum haeredem fuerat ſcripturus. Add. *L. 28. D. de Inoff. teſtam.* [7] M. SENECA L. IV. Controuerſ. 27. *In lege multa, quamuis non excipiantur, intelliguntur. Et ſcriptum legis anguſtum eſt, interpretatio diffuſa eſt: quaedam vero tam manifeſta ſunt, vt nullam cautionem deſiderent.* CICERO pro Caecina [c. 18.] *Quid? verbis ſatis hoc cautum erat? minime. Quae res igitur valuit? voluntas; quae ſi tacitis nobis intelligi poſſet, verbis omnino non vteremur: quia id non poteſt, verba reperta ſunt, non quae impedirent, ſed quae indicarent voluntatem.* IDEM de Inuent. L. II. [8] [c. 42.] *Non omnia ſcriptis, ſed quaedam, quae perſpicua ſunt, tacitis exceptionibus cauentur.* LYSIAS Orat. II. contra Theomneſt. *Nimis graue fuiſſet legiſlatori omnia eiusdem ſignificationis vocabula lege comprehendere, ſed quod de vno expreſſit, de reliquis intelligi voluit.* IDEM Orat. I. contra Theomn. Sic lex Exodi XXI, 33. recte extenditur ad quoduis animal manſuetum; & vocabulum *putei* ad quamcunque foſſam [9]. QVINTILIANVS Declam. 331. *Nulla tanta prouidentia potuit eſſe eorum, qui leges componebant, vt omnes ſpecies criminum complecterentur. Nam & ſemper cauentes nequitia viciſſet: & ius ita multiplex atque diffuſum eſſet, vt pro incerto haberetur ignotum. Fecerunt ergo, vt rerum genera complecterentur, & ſpectarent ipſam aequitatem. Multa ergo inuenientur frequenter, quae legum verbis non teneantur, ſed ipſa vi & poteſtate teneantur.* Add. LIBANIVS Declam. 31.

§. XVIII. INSIGNEM quoque vſum habet interpretatio, extendens circa reprimendas fraudes, quae a male ſolertibus hominibus excogitari ſolent [1] eludendis legibus; vti & circa diluendas quasuis cauillationes. *L. 29. L. 30. D. de Legibus* [2]. *L. 19. D. ad Exhibendum. L. 76. D. de Condit. & demonſt. L. 33. §. 1. D. ad L. Iuliam de adult.* Fraudium eiusmodi quatuor faciunt ſpecies Interpretes iuris Romani; dum aliam dicunt fieri commutatione rerum. *L. 3. §. 3. & L. 7. §. 3. D. de SCto Macedon.* [3] aliam commutatione perſonarum [4] L. 5. D. de Donat. inter vir. & vx. Add. LIVIVS L. XXXV. c. 7. aliam commutatione contractuum [5]. *L. V. §. 5. D. eod.* [6] aliam denique in modo contrahendi. *L. 8. §. 14. D. ad SCt. Vellei.* [7] Notiſſimum eſt exemplum de Licinio Stolo-

§. XVIII. 1) Talis fraus circumſcriptio ſolet vocari, quae, vt ait SENECA L. VI. Epit. controu. 3. ſemper crimen ſub ſpecie legis inuoluit. *Quod enim apparet in illa, legitimum eſt: quod latet, inſidioſum. Semper circumſcriptio per ius ad iniuriam venit.* In contractibus etiam frequens eſt, aliud agi, aliud ſimulari. V. ſupra c. 7. §. 12. H.

2) *Contra legem facit, qui id facit, quod lex prohibet: in fraudem vero qui, ſaluis verbis Legis, ſententiam eius circumuenit. Fraus enim legi fit, vbi quod fieri noluit, fieri autem non vetuit, id fit: & quod diſtat* ῥητὸν ἀπὸ διανοίας, *id eſt,* dictum a ſententia, *hoc diſtat, fraus ab eo, quod contra legem fit.*

3) *Sed ſi fraus ſit Senatus conſulto [Macedoniano] adhibita, puta frumento, vel vino, vel oleo, mutuo dato, vt his diſtractis fructibus vteretur pecunia, ſubueniendum eſt filiofamilias.*

4) Ita Scholiaſtes Iuuenalis notat, apud Romanos maritos fideicommiſſo grauatos, vbi mulieres vetitae erant capere. Conf. *L. 10. D. de His quae vt indign.* H.

5) Puta vbi ſpecie donationis emtio. *L. 13. C. Mandati.* Vid. ſupra ad c. 2. §. 10. aut ſub ſpecie emtionis contractus pignoratitius ad velandam vſurariam prauitatem. V. SCHILTERVS Prax. analyt. de Iure retrouendit. Part. III. c. 10. §. 10. ſequ. H.

6) Iulianus, *minoris factam venditionem nullius eſſe momenti,* ait. V. ſupra c. 2. §. 10. nota 1.

7) *Si, quum eſſem tibi contracturus, mulier interuenerit, vt cum ipſa potius contraham: videtur interceſſiſſe.* THOMASIVS Inſtit. Iuriſpr. Diu. L. II. c. 12. §. 102. inter hanc & praecedentem ſpeciem fraudis parum intereſſe contendit. Suſpicatur praeterea, dari fraudum genera, quae ad nullam harum claſſem referri poſſint.

Stolone, apud VALER. MAX. L. IIX. c. 6. *qui cum lege sanxisset, ne quis amplius, quam quinquaginta agri iugera possideret, ipse mille comparauit, dissimulandique criminis gratia dimidiam partem filio emancipauit. Quam ob causam a M. Popilio Loenate accusatus primus sua lege cecidit; ac docuit, nihil alind praecipi debere, nisi quod prius quisque sibi imperauit.* Idem refert PLINIVS L. XIIX. c. 3. Apud QVINTILIANVM argumentum Declamationis 264. est, fraus legis Voconiae. *Ne liceat mulieri nisi dimidiam partem bonorum dare. Quidam duas mulieres dimidiis partibus instituit haeredes. Testamentum cognati arguunt.* Fraudes circa eludendam legem Papiam Poppaeam memorat SVETONIVS Augusto c. 34. & Tiberio 35. in fine. Et TACITVS Ann. XV. 19. Quo sophismate Romani vsi sint circa extinguenda sacra priuata, cum haereditate alias in haeredem transitura, docet SALMASIVS ad Plauti Bacchides Act. 4. sc. 9. voce *coemtionalem senem.* Apud AMMIANVM MARCELLINVM L. XXII. c. 16. refertur, insulam Pharon Rhodiorum vectigali obnoxiam fuisse. Id cum istorum publicani exactum venissent, regina eos interea sub specie feriarum detinuit, ac iactis molibus Pharon continenti iunxit, ac postea Rhodios repulit, velut insularum, non continentis vectigalia exigentes. Sic apud Athenienses, cum *meretrix quaedam nomine Leaena tyrannum occidisset; quia nefas erat, simulacrum constitui meretricis in templo, animalis effigiem posuerunt, cuius nomen gerebat.* LACTANTIVS de Falsa religione c. 20. Sic Rhodii, quod nefas esset tropaea tollere, tropaeum ab Artemisia in ipsorum contumeliam erectum, aedificio texerunt. VITRVVIVS de Architect. L. II. c. 8. Non inficeta quoque est illa cauillatio apud PLVTARCHVM Pericle [p. 168. D. Tom. II. Ed. Wech.] cum Spartani peterent aboleri decretum Atheniensium, quo Megarenses ipsorum emporiis arcebantur, Pericles legem obtendebat, *κωλύοντα καθελεῖν τὸ πινάκιον, ἐν ᾧ τὸ ψήφισμα γεγραμμένον ἐτύγχανεν quae tabulam interdiceret, in quam plebiscitum esset relatum, reuellere,* excepit vnus legatorum; *Σὺ δὲ μὴ καθέλῃς, ἀλλὰ στρέψον εἴσω τὸ πινάκιον, οὐ γάρ ἐστι νόμος ὁ τοῦτο κωλύων. Tu vero ne reuulseris, sed conuerte tabulam intro, cum non sit hoc quae impediat lex vlla.* Sic cum Rex Lusitaniae certas ob causas vellet Clericis interdicere vsum mulorum, & illi sua priuilegia obtenderent, Rex omnibus fabris ferrariis sub poena capitis interdixit, ne vlli mulo soleas ferreas adplicarent. Sic Clerici vltro mulus abdicarunt. Cauillationis quoque exemplum memoratur ab AVCTORE ad Herennium L. II. [c. 28.] *Sulpicius, qui intercesserat, ne exules, quibus causam dicere non licuisset, reducerentur; idem posterius immutata voluntate cum eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat propter nominum commutationem; nam non exules, sed vi eiectos se reducere aiebat: perinde quasi id fuisset in controuersia, quo illi nomine appellarentur a populo Romano; aut perinde quasi non omnes, quibus*

8) ZIEGLERVS Differt. de Episcopo milite. H. §. XIX. 1) *Non ergo omnia scriptis, sed quaedam, quae perspicua sunt, tacitis exceptionibus caueri.* CICERO de Inu L. II. c. 47.

2) Quae diuisio THOMASIO Instit. Iurispr. diu. L. II. c. 12. §. 104. 105. obscura, & quodammodo perplexa videtur. Omnis enim interpretatio, inquit, fieri debet secundum probabilem voluntatem eius, qui loquutus est, aut scripsit, aestimandam ex tempore quo loquutus est, aut scripsit, non ex tempore anteriori, aut posteriori. Igitur interpretatio restrictiua nunquam nasci potest ex casus emergentis subsequenti aliqua cum voluntate legislatoris aut contrahenti-

bus aqua & igni interdictum est, exules appellentur. Addatur factum Tiberii apud TACITVM Ann. V. [c. 9.] & SVETONIVM Tiberio c. 61. *quia more tradito nefas esset virgines strangulari, vittatae prius a carnifice, dein strangulatae.* Apud HERODOTVM Erato, [pag. 230. Ed. H. Steph.] Corinthii cum dono dare naues lege prohiberentur, singulas Atheniensibus vendiderunt quinis drachmis. Add. *L. 54. D. de Obligat. & action.* TACITVS A. II. [c. 30.] *Quia vetere Senatus-consulto quaestio in caput domini prohibebatur, callidus & noui iuris repertor Tiberius mancipari singulos actori publico iubet: scilicet vt in Libonem ex seruis saluo SCto quaereretur.* Etsi id commentum DIO L. LV. Augusto adscribat. Impudentiore cauillatione aduersus Theramenem vsus est Critias apud XENOPHONTEM Rerum Graecarum. L. II. [p. 275. Ed. H. Steph. c. 3. §. 20. Ed. Oxon.] Putida est illa fraus, qua aliqui infame legibus aleatorum nomen declinantes, *tesserarii* cupiebant adpellari; *inter quos tantum differt, quantum inter fures & latrones*; vti loquitur AMMIAN. MARCELLINVS L. XXIIX. c. 9. Apud XIPHILINVM Epit. Dionis Tiridates a Nerone iussus gladium deponere, id quidem recusauit, sed gladium vaginae clauis affixit. BVCHANANVS Rerum Scoticarum L. XIV. *Sacerdotium Robertus Carnicrucius, homo pecuniosus, a Rege, tunc a pecunia inopi, redemit, nouo genere fraudis elusa lege ambitus, quae sacerdotia venire vetat: sponsione scilicet victus, qua, magna pecunia deposita, contenderat, regem non eum proximo sacerdotio vacuo donaturum.* Sic temporibus Philippi Augusti Regis Galliae in praelio contra Ottonem IV. *Philippus, Bellouacensis Episcopus, ab ense abstinuit, & cruori vt parceret claua pugnauit, pluresque hostium ceu victimas mactans, excusauit Praesulem, an illusit.* BVSSIERES Hist. Franc. L. IIX. *

§. XIX. AST vt verborum, quibus negotium exprimitur, interpretatio restringatur [1], id contingit aut ex defectu voluntatis originario, aut ex casus emergentis cum voluntate repugnantia. Scilicet interdum quidem verba generaliter sunt posita, quibus tamen aliqua exceptio seu limitatio est addenda, vel quia is, qui ea verba protulit, ab initio illa ad certos casus extendi noluit; vel quia casus, qui postea emergit, cum istius voluntate pugnat [2]. Defectus voluntatis originarius intelligitur 1. ex absurdo, quod alioquin inde sequeretur. Nam nemo mentis compos absurda velle credendus est. Fallor, an ex hocce Fundamento etiam est decidenda disceptatio illa notissima inter Protagoram & Euathlum apud GELLIVM L. V. c. 10. DIOGENEM LAERT. L. IX. [§. 56.] APVLEIVM Floridorum L. III. & SEXTVM EMPIRICVM aduersus Mathemat. L. II. [p. 81.] Nam etsi in genere conuentum fuisse videatur, vt magistro merces non debeatur, quousque discipulus causam non obtinuerit

lentium repugnantia, in oppositione defectus originarii voluntatis. Rursus, quum restrictiua interpretatio fere intendat, legislatorem plus loquutum esse, quam senserit, & de casu, de quo sermo sit, non cogitasse; casus emergens, in quo hac interpretatione opus sit, semper, prima saltem specie voluntati loquentis contrariari debet. Quibus consequenter non adparet, quomodo defectus voluntatis originariae repugnantiae casus emergentis opponi possit. Add. TITIVS Obseru. CCCCXXXVIII. vbi plures naeuos in hac Grotii diuisione, quem Auctor nimis adstricte sequutus est, notat.

nuerit ſi tamen hicce ea in actione a iudicibus ad ſoluendam mercedem fuiſſet condemnatus, hautquidquam ſeſe exceptione iſtius pacti tueri poterat. Quippe cum in eodem ineundo de hocce cogitatum non fuerit; & abſurdum ſit, aliquem ſuo pacto hoc egiſſe, vt illud ipſum obſtet, quominus obtineri poſſit, quod ex eodem debebatur. Geminum eſt, quod de Ariſtide narrant, qui denarium promiſerat ei, qui veritatem ipſi dicturus eſſet. Cui Sophiſta dicebat: tu promiſſum denarium mihi non dabis. Dubitatur, quid Ariſtidi faciendum. Si dat, dedit ei, qui veritatem non dixit: ſi non dat, veritatem iſte dixit, & Ariſtides promiſſum non ſeruat. Sicuti etiam huc pertinet illa ICtorum regula [3], *in generali ſermone ſemper excipi perſonam loquentis.* Inde mendacii non poterit argui *Epimenides Cretenſis*, ex proprio dicto, Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσαι. *Cretenſes ſemper mendaces.* Neque probari poteſt illud LVCRETII L. IV. [v. 471. 472.] *Denique nil ſciri ſi quis putat, id quoque neſcit; An ſciri poſſit, cum ſe nil ſcire fatetur.* Nam qui dicit, *nil ſciri poſſe*, is vtique profitetur [4], ſe hoc vnum ſcire, quod nihil ſciatur. APVLEIVS Apologia: [pag. 89. Ed. Pricaei.] *Abſurde facit, qui tacere ſe dicit, quod idem dicendo tacere ſeſe, non tacet, & ipſa profeſſione, quod profitetur infirmat.* Add. LACTANTIVS L. III. c. 6. vbi addit, in ſcholis proponi ſolitum aſyſtati generis exemplum: *Somniaſſe quendam, ne ſomniis crederet.* Nam quicunque illi genius hoc immiſerat, huic ſaltem ſomnio eatenus credi volebat, ne deinceps vlli alii crederet. Sic in exemplo, quod proponitur apud GELLIVM L. IX. c. 16. ita facienda eſt reſtrictio, vt lex ipſis viris fortibus ſua praemia non eripiat. 2. Defeciſſe quoque ab initio voluntas cenſetur, quando ratio ceſſat, quae ſola plene & efficaciter mouit voluntatem [5]. Cui enim rei in lege contentae ratio additur, aut vbi de eadem ſatis iam conſtat, ea non amplius nude conſideratur, ſed quatenus ſub ea ratione venit. Exemplum eſt in *L. 6. §. 2. D. de Iure patronatus*, vbi patronus prohibetur adigere iureiurando libertum, ne vxorem ducat, aut liberos tollat, adiicitur; *quamuis in lege nulla perſona excipiatur; tamen intelligendum eſt de his legem ſentire, qui liberos tollere poſſunt. Itaque ſi caſtratum libertum quis iureiurando adegerit, dicendum eſt, non puniri patronum hac lege.* Nam ratio legis erat, ne dum patronus auaritiae ſuae velificatur [6], ſobolis multiplicatio impediretur; quae a caſtrato nulla poteſt expectari. 3. Ex defectu materiae. Nam materia, de qua agitur, ſemper intelligenda eſt obuerſari animo loquentis, etſi verba videantur latius patere, verbi gratia, ſi feudum conceſſum ſit alicui pro ſe & deſcendentibus maſculis, non intelliguntur nepotes ex filia [7], quia

3) BARBOSA in Theſaur. locor. crimin. voce generalis Axiom. 14. H.

4) Et eo ipſo, quod ſibi rationem ſufficientem ſuppetere ait, cur credat, nihil omnino ſciri, admittit, hoc ipſum, ideoque omnino aliquid ſciri poſſe, ſimulque negat, nihil omnino ſciri.

5) Imo hic quoque diſtinguendum eſt, vtrum vna fuerit legis ratio, an plures. Euenire enim hic quoque ſolet, perinde, vt in interpretatione extenſiua, vt legislator, vel contrahentes plures, quam vnum finem prae oculis habuerint. Porro ſi plures adfuiſſe videantur rationes, explorandum, an omnes aeque principales fuerint. Quod ſi ſit, Reſtrictioni locus erit, ſi vel vna earum deficiat. Contra, ſi vna quidem ratio principalis adfuiſſe videatur, plures autem ſecundariae, deficientibus quibusdam ex harum numero, Reſtrictioni nondum locus eſt, quamdiu illa ſubſiſtit, quum contra, deficiente hac, omnes reliquae vim ſuam amittant. Datur praeterea alia exceptio ratione interpretationis reſtrictiuae. Ceſſante ſcilicet in totum ratione legis, lex quidem ipſa quoque ceſſat: ſed eadem vigorem ſuum retinet, ſi certis dumtaxat caſibus ratio ceſſet. Sic, quamuis aliquando impubes ante pilos ſapiat, non ideo tamen

quia natura eiusmodi feudi repugnat, quae foeminas, & descendentes ex illis plane excludit.

§. XX. Monet tamen Grotius circa secundum membrum, *sub ratione comprehendi saepe quasdam res non secundum exsistentiam, sed secundum potentiam moraliter consideratam; quae vbi locum habet, restrictio non est facienda.* Sensus est: conuentio, in qua rationem aliquam respexerunt pacifcentes, puta, vt periculum aut incommodum euitarent, non solum in iis casibus valet, quando istud reuera erat secuturum; sed in illis quoque, ex quibus probabiliter, aut saltem non adeo difficulter exsistere posse creditur: verbi gratia, si inter duos populos foedere cautum sit, ne exercitus aut classis intra certum locum deducatur; licet ratio conuentionis fuerit, vt ne inde damnum actu alicui inferretur; hautquidquam tamen licebit classem aut exercitum deducere, vtut animus nocendi abfuerit. Nam sufficit, quod alteri noxa facile queat inferri ab eo, qui intra illum locum versatur. Quippe cum hoc pacto non damnum modo, sed & probabilem damni metum euitari placuerit. Ita si lex sit [1], ne quis noctu cum facibus per plateas ambulet, non excusatur quis, si dicat, se ita circumspecte iisdem vti, vt nemini damnum inde proueniat [2]. Solet & hoc disputari, an promissa in se habeant tacitam hanc conditionem, si res maneant eo, quo sunt loco. Id quod in genere est negandum [3]. Nam cum haec conditio sit odiosa [4], vtpote irritum reddens promissum, non facile est praesumenda, vbi non fuerit addita. Nisi forte hoc apertissime pateat, statum rerum praesentem in vnica illa, quam diximus, ratione esse inclusum. Sicut passim in historiis legimus, legatos a suscepto itinere domum rediisse, deserta legatione, quod apud eos, ad quos mittebantur, talis mutatio obtigisset, vt tota legationis causa expirarit. Vid. Tacitus Hist. II. ab init. vbi Titus occiso Galba regreditur.

§. XXI. Quod autem casus, qui postea emergit, cum voluntate eius, qui aliquid constituit, pugnet, id duplici modo deprehenditur, vel ex naturali ratione, vel ex aliquo signo voluntatis. Diiudicandae voluntati ex naturali ratione Aristoteles Nicom. V. c. 10. propriam virtutem, seu peculiarem in intellectu habitum tribuit γνώμην seu εὐγνωμοσύνην, quasi diceret, aequiprudentiam seu intelligentiam aequi; in voluntate vero ἐπιείκειαν, seu studium sectandi aequitatem. Conf. *L. 61. §. 5. D. de Furtis.* Bene autem Idem ad Nicom.

tamen magis testari potest, quam reliqui eiusdem aetatis adolescentes.

6) Improle enim mortuo liberto, bona eius omnia, aut certa eximia eorum pars Patrono, siue manumissori deferebantur. Vid. *tit. Inst. de Successione libertorum.*

7) Etsi feudum quis acceperit pro se & haeredibus; sub nomine haeredum foeminae non veniunt, ex eadem ratione. Vid. Struvius Syntagm. feudal. c. 9. aph. 8. n. 11. H.

§. XX. 1) Aliud exemplum habet Auctor infra L. VIII. c. 6. §. 11. H.

2) Vid. aliud exemplum infra L. VII. c. 6. §. 11.

3) Hinc brocardicum illud ICtorum; conuentionem omnem intelligi, rebus in eodem statu permanentibus, siue, vt loquuntur, rebus sic stantibus. Vid. Camdenus ad A. MDXCV. p. 692. Zepperus in Cynosur. legali. c. 59. cum grano salis accipi debet: generaliter enim intellectum periculosum foret, eoque omnis fides inter mortales eleuari posset. Vt ait vere Schilterus L. III. Inst. Iuris publ. tit. 3. §. 3. H.

4) Hoc non inde est, quod conditio videatur odiosa, sed quia, si conditio quauis promissione contineri dicatur, nulla plane inuenietur, qua secure niti queamus.

Nicom. L. V. c. 14. [1] (add. IDEM Magnor. Moral. L. II. c. 1. 2.) definit aequitatem per correctionem eius, in quo lex deficit ob vniuersalitatem; seu per dextram legis interpretationem, qua ex naturali ratione ostenditur, casum quendam peculiarem [2] sub lege vniuersali non comprehendi, eo quod alias absurdi quid inde sequeretur. Id quod ad testamenta quoque, & pacta suo modo referri debet. Vbi quoque non insuper illud notatum GROTIO ad Campanellae Politica. Aequitatem in lege naturali locum habere non posse [3], cum natura non loquatur vniuersalius, quam lex exigit. Ast legem natura non prout in se est, sed vt ab hominibus nimis [4] vniuersaliter enunciatur, opus habere posse interpretatione ἐπιεικείας, verbi gratia, suum cuique reddendum, intellige vtenti ratione, & nisi ex iure superiore adsit impedimentum. SENECA L. IV. Controu. 27. *In lege, inquis, nihil excipitur. Sed multa quamuis non excipiantur, intelliguntur; & scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa: quaedam vero tam manifesta sunt, vt nullam cautionem desiderent.* QVINTILIANVS Declam. 331. *Nulla tanta prouidentia potuit esse eorum, qui leges componebant, vt species criminum complecterentur. Nam & semper cauentes nequitia vicisset; & ius ita multiplex & diffusum esset, vt pro incerto haberetur ignotum. Fecerunt ergo, vt rerum genera complecterentur, & spectarent ipsam aequitatem. Multa ergo inuenientur frequenter, quae legum verbis non teneantur, sed ipsa vi & potestate teneantur.* Nam quia potissimum in legibus nec praeuideri omnes casus possunt, neque ob infinitam varietatem exprimi; (XENOPHON Hipparchico: Γράψαι δὲ πάντα ὁπόσα δεῖ ποιεῖν, οὐδὲν μᾶλλον οἷόν τέ ἐστιν, ἢ τὰ μέλλοντα πάντα εἰδέναι. *Mandare literis quae facienda sunt omnia, non magis facile est, quam omnia futura scire:)* ideo illi, quibus incumbit generalia legum decreta ad speciales casus adplicare, opus habent aliqua libertate, per quam possint a lege eximere, & excipere illos casus, peculiaribus circumstantiis vestitos, quos excepturus fuerat ipse legislator, si praesens adesset, aut tales casus praeuidisset. Vid. *L. 3. 4. 5. 6. 10. 11. 12. 13. D. de Legibus.* Exemplum est apud CICERONEM de Inuent. L. II. [c. 42. j. c. 32.] *Lex est apud Rhodios, vt si qua rostrata in portu nauis deprehensa sit, publicetur. Cum magna in alto tempestas esset, vis ventorum inuitis nautis Rhodiorum in portum nauim coegit. Quaestor nauim populi vocat. Nauis dominus negat publicari oportere.* IBIDEM [5] *Cum lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quidam in bello, & auxilia in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quod prope muros hostes castra haberent.* Quanquam non temere huc licebit decurrere, ne quis alieni sese actus arbitrum faciat; (quandoque enim

§. XXI. 1) Καὶ ἔστιν αὕτη ἡ φύσις ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς, ἐπανόρθωμα νόμου ᾗ ἐλλείπει διὰ τοῦ καθόλου. Add. H. GROTII libellus de Aequitate, qui in editione Latina Cl. BARBEYRACI Operi eius de Iure Belli & Pacis subiicitur.

2) Aequitatis rationi tam in interpretatione Extensiua quam Restrictiua locus est. Et adplicari hic potest dictum MENANDR. Fragm. collect. Cleric. p. 56.

καλὸν
Οἱ νόμοι σφόδρ' εἰσὶν, ὁ δ' ὁρῶν τοὺς νόμους
Λίαν ἀκριβῶς, συκοφάντης μοι φαίνεται.

Bella sane res sunt leges; sed qui iusto strictius verbis earum inhaeret, calumniator et rabula mihi videtur. IDEM p. 96.

Τὸ καλῶς ἔχειν που κρεῖττόν ἐστι καὶ νόμου.
Praestat aequitas legum verbis.

3) Recte. Est enim aequitas ius naturale ipsum, & aspectu iuris positiui ita dicitur. Vid. not. ad L. I. c. 6. §. 17. H.

4) Antea hic *minus* legebatur, manifesto mendo. Nec tamen aliter hic locus exhibetur in ea ipsa editione, quam HERTIVS curauit A. MDCCVI.

enim ſtricte literae legis inhaerendum eſſe volunt legiſlatores [6], iuxta *L. 12. §. 1. D. Qui & a quib. manumiſſi, quod quidem perquam durum eſt, ſed ita lex ſcripta eſt;* (Add. Lex WISIGOTH. L. II. tit. 1. c. 12.) [7] ſed ſufficientia oportet indicia adſint. Inter quae certiſſimum eſt, ſi adpareat illicitum eſſe, id eſt, repugnare legibus naturalibus & diuinis, ſi quis literam legis praeciſe ſequatur. Ad talia enim cum nemo poſſit obligari, nemo quoque rationis compos alium voluiſſe obligare praeſumitur. GROTIVS ad Eſther. c. 4. 16. *Sunt quaedam tam violentae περιστάσεις, vt in iis legem ſeruare velle ſit in leges praecipuas peccare.* Add. VALER. MAXIMVS L. III. c. 7. n. 1. c. 8. n. 6. Porro in alio ſenſu aequitas capitur, quando, verbi gratia, cauſa aliqua ex aequo & bono definiri dicitur, vbi nempe iuri rigido aliquod temperamentum in gratiam rei adhibetur. Sicuti etiam priuati aequitatem dicuntur adhibere, quando iuri ſuo erga aduerſarios ſuos non ita rigide inſiſtunt, ſed aliquid remittunt. Aliquando denique ex aequo & bono definiri cauſae dicuntur, quando lex ciuilis non extat, aut eius ἀκρίβεια non attenditur, ſed ex arbitrio bonorum virorum ſententia fertur.

§. XXII. ALTERVM autem indicium, ob quod vniuerſalis aliqua lex ſit reſtringenda, eſt, ſi non quidem per ſe & omnino illicitum ſit verba expreſſa ſequi; ſed tamen rem humaniter aeſtimanti id nimis videatur graue & intolerabile [1]; ſiue abſolute ſpectetur communis conditio humanae naturae, ſiue comparetur perſona & res, de qua agitur, cum ipſo fine actus. Quaedam enim omnibus hominibus intolerabilia videntur, quaedam certis perſonis; quaedam negotia talia ſunt, vt propter iſta magnam ſubire moleſtiam ſtolidum ſit. Atque haec eo magis valent, ſi non ſolum lex poſitiua ſit, ac eius materia non probabile reddat, legiſlatorem quantauis cum moleſtia, per accidens incidente, eius obſeruantiam exigere: ſed & ſi neglectus legis in iſto caſu, quo eius obſeruantia duriſſima futura erat, in contumeliam & deſpectum legiſlatoris non vergat. Add. GROTIVS ad Matth. [1] XII, 3. Hinc ſine dubio ſtulta eſt religio Abyſſinorum, qui tempore quadrageſimae tantopere ſeſe ieiunio macerant, vt animi & corporis viribus defecti, hoſtibus, eo tempore incurrentibus, reſiſtere non valeant. Vnde alicui id temporis impune ipſorum regiones percurriſſe memorantur. Franc. ALVAREZ Deſcript. Aethiop. c. 13. Sic qui rem ad dies aliquot commodauit [2], intra eos dies eandem repetere poteſt, ſi ipſe valde egeat: quia actus tam benefici ea eſt natura, vt non credendus

5 N 3 ſit

5) *In quo* [genere] *non ſimplex voluntas ſcriptoris oſtenditur, quae in omne tempus, & in omne factum idem valeat: ſed ex quodam facto & euentu, ad tempus interpretanda dicitur - - - Vt in eum, qui cum lex aperiri & q. ſ.*

6) Et duritiem legum manifeſtam nemo praeter ſummum imperantem emendare poteſt. *L. 1. L. 9. L. vlt. C. de LL.* Exemplum eſt in *L. 32. D. ad L. Iul. de Adult.* Vid. & MEVIVM Part. VII. Dec. 314. Periculoſe errant, qui ex *d. L. 1. C. de LL.* inferunt: Supremas curias ex bono & aequo indicare poſſe & debere. Vid. WISSENBACH. Irner. errant. §. 11. H.

7) Porro rationem legis non ſemper inueſtigandam eſſe, ICti etiam veteres monuerunt. *Non omnium, quae a maioribus conſtituta ſunt, ratio, reddi poteſt. Et ideo rationes eorum, quae conſtituuntur, inquiri non oportet: alioquin multa ex his, quae certa ſunt ſubuertuntur.* Conf. NOODTII Obſeruat. L. I. c. 2.

§. XXII. 1) Et L. I. de I. B. & P. c. 4. §. 7 H.
2) Vid. ſupra c. 4. §. 7. H.

ſit quiſpiam ad magnum ſuum incommodum ſeſe voluiſſe obligare. Sic qui auxilium foederato promiſit, excuſabitur [3], quamdiu ipſe domi periclitatur, iiſque copiis ad ſui defenſionem opus habet. Nam cum quilibet Princeps primo omnium loco ſuum populum tueri teneatur, in omnibus promiſſis; quae extraneis facit, hanc ſubintelligit conditionem; quantum ſalus propriae reipublicae admittit. Sic conceſſio immunitatis, vectigalium & tributorum intelligenda eſt de tributis quotidianis & anniuerſariis, non autem de iis, quae ſumma & praeſens neceſſitas extra ordinem requirit [4], & quibus carere non poteſt respublica. Inde nimis laxe videtur dixiſſe CICERO Off. I. [c. 24.] *Promiſſa non eſſe ſeruanda, quae inutilia ſint iis, quibus promiſeris; nec ſi plus tibi noceant, quam proſint illi, cui promiſeris.* Nam an res promiſſa vtilis ſit futura ei, cui eſt promiſſa, non ſemper eſt promiſſoris iudicare [5]; niſi forte hic in iſtum habeat imperium, eiusue ſaluti procurandae ſit praepoſitus. Et vt promiſſum promiſſorem non obliget, non ſufficit quodlibet nocumentum aut onus in promiſſorem redundans; (nam omnis praeſtatio promiſſi gratuiti cum onere eſt coniuncta:) ſed tale ac tantum, quod pro natura actus credi debeat exceptum. Vti eſt in illo exemplo a CICERONE adducto dicto loco. *Si conſtitueris te cuipiam aduocatum in rem praeſentem eſſe venturum, atque interim grauiter aegrotare filius coeperit, non ſit contra officium non facere, quae dixeris.* Add. SENECA de Benefic. L. IV. cap. 35.

§. XXIII. DENIQVE ſunt & alia ſigna voluntatis, quae oſtendunt, certum caſum a lege aut pacto vniuerſaliter concepto eſſe eximendum. Nempe ſi verba alio loco poſita cum praeſenti lege aut pacto non quidem directe pugnant, (nam haec eſt ἀντινομία,) ſed tamen per incidentem caſum, peculiarem & velut inſperato rerum euentu inter ſe committuntur. Seu quod eodem redit, quando duo pacta aut duae leges diuerſae extant, quae inuicem non pugnant, ac diuerſo tempore commode ſeruari, & impleri poſſunt, ac debent; verum quibus ſatisfieri nequit, quando caſu aliquo eorundem impletio in idem temporis momentum incidit. Conf. CHARRON de la Sageſſe L. I. c. 37. n. 5. Heic ergo certae ſunt tenendae regulae, vt conſtet, quaenam lex, aut quod pactum alteri cedat, ſi vtrique ſimul nequeat ſatisfieri. GRO-

3) Vid. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 15. §. 13. MYLERVS de Princip. Imp. c. 18. §. 9. & ſequ. H.

4) GROTIVS d. L. II. c. 16. §. 27. MEVIVS Part. VIII. Deciſ. 1. n. 1. & Deciſ. 454. n. 6. BRVNNEMANN. Cent. 2. Deciſ. 66. H.

5) Sed, vt obſeruat I. Fr. GRONOVIVS in notis ad Grotium Lib. II. c. 16. §. 27. not. 2. ea Ciceronis mens non eſt. Loquitur is de re nociua, quae talis ſit ex iudicio hominum omnium ſanae mentis, non autem ex errore tantum promittentis. Id vtique certum eſt, nihil in verbis Ciceronis occurrere, quod huic interpretationi obſit.

§. XXIII. 1) Iubendi autem vocabulo etiam *prohibitio* continetur.

2) Ex quo loco Ciceronis GROTIVS regulas ſuas hauſit, quas tamen meliori ordine propoſuit. Eundem locum ſuis Axiomatibus AVCTOR ſubſtruxit, & non tantum integrum recenſuit in fine capitis, ſed etiam regulis particulatim ſubiecit. Neque tamen ad omnes hoc inſtitutum ſuum exſequutus eſt, eoque occaſionem nobis praeſtitit ſupplendi hunc defectum. Poterit ſic CICERONIS locus & per partes, & integer expendi, quamuis integro ei adducendo parcere potuiſſet AVCTOR ſi partes eius omnes accurate retuliſſet. Ceterum, vt recte animaduertit TITIVS Obſ. CCCCXLI. haec prima iam regula nullius eſt momenti, niſi iuſſus ſpecialis, permiſſio vero generalis fuerit. Nam ſi regulam inuertas, permiſſio ſpecialis praeualebit

GROTIO istae placent: 1. *Illud quod tantum permittitur, cedit ei, quod iubetur* [1]. AVCTOR ad Herennium L. II. [c. 10.] *Plus valet sanctio permissione. Id enim, quod imperatur, necessarium, illud quod permittitur, voluntarium est* [2]. Vti IDEM de Inuentione L. II. [c. 49.] habet. QVINTILIANVS Declam. 374. *Semper potentior lex est, quae vetat, quam quae permittit. Hoc etiam in magistratuum potestate seruatur: & plus potest vnus, qui vetat, quam omnes, qui iubent. In permittente enim libera potestas: in vetante poena est.* Nam permissioni tantum inest libertas faciendi vel omittendi; iussum inuoluit necessitatem, faciendi & in praesenti casu libertatem omittendi tollit. 2. *Quod faciendum est certo tempore, praefertur ei, quod quouis tempore fieri potest* [3]. Seu, vbi in vnum tempus incidit impletio duarum obligationum, quarum vni non nisi certo, eoque praesenti tempore recte satisfieri potest, alteram autem quouis alio tempore impleri nihil interest; hac in aliud tempus dilata ista stato tempore erit implenda. Ex quo tamen adparet, non esse vni & eidem iniungenda, quae neque simul expediri queunt, & quorum nullum dilationem fert. Quo facit, quod PLVTARCHVS Quaest. Rom. [in fin. p. 291. C.] disquirit, quare Flaminibus Dialibus non liceat magistratum gerere: *Cum enim certae sint & ordine definitae actiones sacerdotum, regum vero ordine carentes & infinitae, fieri non poterat, vt qui rex simul, sacerdosque esset, diuersi generis in eundem temporis articulum incidentibus negotiis vtrumque procuraret; sed necesse erat futurum, vt vtroque vrgente alterum omitteret.* Nam istis sacerdotibus nondum innotuerat arcanum illud: honorem & lucrum ex sacerdotio capere, functionem, & labores in vicarios transscribere. 3. *Affirmatiuum praeceptum cedit* [4] *negatiuo* [5], seu quando alicui praecepto affirmatiuo non potest satisfieri, nisi per violationem alicuius praecepti negatiui, tunc impletio praecepti affirmatiui erit omittenda, aut differenda, quousque cum violatione negatiui praecepti non concurrat. Ratio petenda est ex natura praeceptorum affirmatiuorum, & negatiuorum, quod horum obligatio sit perpetuo vniformis, & aequabiliter efficax; illa autem occasionem praesupponant, quae non adesse intelligitur, vbi quid citra legis violationem fieri nequit. Vnde talia moraliter impossibilia rebus sic stantibus iudicantur. Hinc nemo potest alterum iniuria afficere, fidemue fallere, vt suorum commodum promoueat [6], aut grati animi, & beneficiorum materiam nanciscatur. Praepoſterum genus pietatis, corium

bit iussui generali, sic, vt facile liqueat, legis praerogatiuam ex specialitate & generalitate, non vero ex iussu & permissione esse aestimandam. Inueniuntur tamen casus, in quibus permissio perinde, ac iussus, si soli verborum cortici inhaereamus, generales sunt, vt in sequenti exemplo, quod ZIEGLERVS adduxit ad Grotium p. 395. „Omnibus ciuibus permissum est habere concubinam, sed omnibus militibus interdictum est, vllam in expeditione secum habere mulierem." Prohibitio enim in hoc casu generalis est ratione ciuium, qui militiam sequantur, & omnes & singuli militiam sequi possunt.

3) *Deinde ex Lege, vtrum statim fieri necesse sit: vtrum habeat aliquam moram & sustentationem. Nam id quod statim faciendum est, perfici prius oportet.* CICERO de Inuent. d. L. II. c. 49.

4) *Deinde vtra Lex iubeat, vtra vetet. Nam saepe ea, quae vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quae iubet.* Ib. Vid. supra L. I. c. 3. §. 8. L. II. c. 6. §. 2. & L. III. c. 7. §. 5. vbi rursus distinguere conuenit. sitne iussus aut prohibitio legis generalis an specialis. Vid. supra nota 1.

5) Vid. Supra L. II. c. 6. §. 2. Add. Christ. THOMASIVS L. II. Ipr. diuin. c. 1. §. 143. sequ. H.

6) PLVTARCHVS in Agesilao, qui in expeditione in Aegyptum deserebat socium, & Nectanabo se iungebat, vere indicat: *ipsum absurdo & indigno facinori commodum praetexuisse patriae, & hoc quidem velamento detracto, nomen istius facti verissimam fuisse proditionem.* H.

corium furari, & calceos pauperibus eleemosynae loco dare. CICERO de Inuent L. II. [c. 49.] *Lex saepe ea quae vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quae iubet.* Sic & Muhamedes in *Alcorano* prohibet ex bonis male adquisitis dare eleemosynam. Nescio tamen quam recte Scach Abas, rex Persiae, qui nullam pecuniam libentius in eleemosynam erogare voluit, quam tributum, ex lupanaribus collectum; quod hoc promto animo solutum diceret, cum reliqua gementibus fere subditis extorqueantur. Non decere autem, taliter expressam pecuniam pauperibus dare. Ad. OLEARIVS Itin. Pers. L.V. c. 31. MARIVS VICTORINVS in Exposit. in 2. Rhetor. Cicer. *Maior est auctoritas legis, quae vetat, quam illa, quae imperat, omnis enim lex quae vetat, fortior propterea, quia corrigit illam, quae aut permittit, aut imperat.* Huc aliquo modo pertinet, quod tradit LEO MVTINENSIS de Ritibus Ebraicis Part. V. c. 5. §. 1. Foeminis prohibitum esse, quicquid maribus praecepto negatiuo interdictum: sed circa praecepta affirmatiua declarasse Rabbinos, quod omnibus illis, quae tempus certum praefixum habent, foeminae non teneantur, ob imbecillitatem sexus, & quod imperio maritorum obnoxiae degant. 4. *Inter conuentiones legesque caetera aequales peculiaris praefertur generaliori, & quae propius ad rem accedit* [7]. Nam generalia per specialia ad certi quid determinantur. CICERO de Inuent. Lib. II. [c. 49.] *Lex quae in partem aliquam, & quae in certam aliquam rem scripta est, promtius ad causam accedere videtur, & ad iudicium magis pertinere.* Quod autem GROTIVS subiungit [8], in prohibitionibus, quae poenam adiunctam habet, praeferri illi, quae poena vacat; & quae poenam maiorem minatur ei, quae minorem: id non ita liquidum est. Nam nullius videtur momenti esse prohibitio, quae nulla poena, expressa aut arbitraria, sancitur. Et regula illa, ex duobus malis minus esse eligendum, ad mala moralia siue peccata proprie adplicari nequit. Igitur non video, quomodo ista regula subsistere possit, nisi forte in hunc sensum; quod vbi casus emergat, vt vni ex duabus prohibitionibus sit contraueniendum, illa tunc intelligatur permissa, quam violari minoris interest. Exemplum tale esse potest. Lex vna est, ne quis die feriato cum armis in publico versetur. Altera, ne quis signo audito tumultus indice domi se contineat, sed cum armis magistratui in foro praesto sit. Tumultus die feriato oritur. Heic dicendum est, posteriorem legem habere instar exceptionis in

7) *Deinde vtra Lex de genere omni; vtra de parte quadam; vtra communiter in plures; vtra in aliquam certam rem scripta videatur. Nam quae in partem aliquam, & quae in certam quamdam rem scripta est, promtius ad caussam accedere videtur, & ad iudicium magis pertinere.* Ibid.

8) Quae regula non minus, quam reliquae, ex Cicerone depromta est: *Deinde*, inquit TVLLIVS, *in vtra Lege, si non obtemperatum sit, poena adficiatur, aut in vtra maior poena statuatur.* Ibid.

9) *Primum igitur Leges oportet contendere, considerando, vtra Lex ad maiores, hoc est, ad vtiliores, ad honestiores, ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, vt, si Leges duae, aut si plures, aut quotquot erunt, conseruari non possint, quia discrepent inter se: ea maxime conseruanda putetur, quae ad maximas res pertinere videatur.* Ibid.

10) Reiicitur haec regula a TITIO Obseru. CCCCXLV. & a Cl. BARBEYRACO in nota 7. qui casum de eo fingunt, qui duobus rem eamdem, aut vni duas diuerso tempore promiserit, ac si AVCTOR sui immemor, Grotii sententiam, qua is iuriiurando etsi accessorio vim tribuit extra negotii principalis indolem, coeco impetu sequutus

in ordine ad priorem legem hoc modo: ne quis die feriato cum armis in publico versetur, nisi tumultus causa a magistratu euocetur. 5. *Inter duas praestationes certo temporis articulo inuicem collisas, quarum vna causas magis honestas aut vtiles habet, quam altera, hanc isti cedere rationis est* [9]. Nam inferiori velut obligationi haec exceptio intelligitur addita; vt praestetur, si per maioris momenti obligationem fieri queat. 6. *Quando duo pacta, iuratum & iniuratum simul nequeunt impleri, illud huic cedet; nisi pacto iurato iniuratum tanquam exceptio aut limitatio sit insertum* [10]. Nam iuramentum pacto accedens restrictiones & exceptiones tacitas, ex natura rei non necessarias, excludit; quas facilius pacta iniurata admittunt. Apud EVRIPIDEM Medea, [v. 743. 744.] cum haec ab Aegeo petiisset, vt hospitio ipsam reciperet, neque deposcentibus inimicis dederet, vult iureiurando hoc confirmari, probante Aegeo, qui dicit: *Ἐμοί τε γάρ τάδ᾽ ἐστὶν ἀσφαλέστερα, Σκῆψιν τιν᾽ ἐχθροῖς σοῖς ἔχοντα δεικνύναι. Mihi enim haec quoque tutiora sunt, si ostendere possim aliquam excusationem tuis inimicis.* v. 743. Addi possunt & isthaec. 7. *Obligationi perfecte mutuae* [11], *homines vtrinque respiciens* [12] *cedit obligatio imperfecte mutua.* Sic quae ex contractu debentur, potius soluenda sunt, quam quae ex promisso gratuito aut lege gratitudinis, aut alia virtute, si vtraque simul expleri nequeant. Sic cum a Phocione flagitarent congiarium ad sacrificium quoddam, hic reposuit: *Hosce poscite diuites; me vero puderet, vobis si largirer, huic non soluere*, monstrans Calliclem foeneratorem. PLVTARCHVS Phocione [p. 745. C. D.] 8. *Lex beneficentiae cedit legi gratitudinis, caeteris paribus;* vtut alias vtraque imperfectam duntaxat obligationem inferat. Fauorabilius quippe est debitum grati animi, quam beneficentiae; cum illa requirat, vt reddas ideo, quia accepisti, haec vt prior des: adeoque tali casu ob concurrentem gratitudinis necessitatem beneficentiae obiectum deesse intelligitur. Quod eousque valet, vt beneficentia etiam propinquis nostris exhibenda post gratum animum esse debeat; nisi ista forte cum arctiore aliquo debito sit coniuncta. 9. *Inter leges, quae a potestatibus subordinatis proficiscuntur, lex inferioris potestatis cedit legi superioris, vbi vtrique simul satisfieri nequit.* Inde Deo oportet magis obedire quam hominibus [13] Actor. IV. 19. Et iussa regum iussis patrum-familias praeponderant. 10. *Prout cuiusque legis materia aliam nobilitate, vtilitate, aut necessitate superat, ita regulariter vna alteri praeponderat* [14]. 11. *Quo arctiori vinculo aliqua persona nobis coniungitur,*

tus esset. Sed bellissime hic Auctori suppetias tulit Illustr. OTTO ad Offic. H. & C. c. 17. §. 13. n. 6. speciem quaerens in eo, qui alteri aliquid iurato, alteri aliud simpliciter promiserit, nec vtrique propter casum improuisum satisfacere possit.

11) Iure contra miratur Cl. BARBEYRACVS, fugisse AVCTOREM nostrum, reliquas regulas omnes quinta contineri, vtpote cuius consequentiae merae sunt. Quare melius eae a PVFENDORFIO omissae fuerunt in minori opere, de Officiis hominis & ciuis.

12) Vid. explicatio huius distinctionis supra L. III. c. 4. §. 9.

13) Socrates apud PLATONEM in Apologia. Ἐγὼ ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ, πείσομαι τῷ θεῷ μᾶλλον καὶ ὑμῖν. *O viri Athenienses, diligo vos equidem atque amo: Deo tamen parere malo, quam vobis.* Idem fere dicebant Achaei ad Romanos apud LIVIVM L. XXXIX. c. 37. V. & GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 26. §. 3. H.

14) V. AVCTOR supra L. I. c. 3. §. 8. & L. III. c. 7. §. 5. H.

iungitur [15], *eo praestationes, quae ipsi debentur, aliis praeponderant, caeteris paribus.* Galat. VI, 10. 1 Corinth. IIX, 13. 1 Timoth. V, 8. CICERO Off. I. [c. 17.] vbi de gradibus societatis hominum agit. Huc pertinet quoque insignis locus apud EVNDEM L. II. de Inuentione. [c. 49.] *Ex contrariis*, inquit, *legibus controuersia nascitur, cum inter se duae videntur leges, aut plures discrepare, hoc modo. Lex est: qui tyrannum occiderit, Olympionicarum praemium capito, & quam volet sibi rem a magistratu deposcito, & magistratus ei concedito. Et altera lex: tyranno occiso, quinque eius proximos cognatione magistratus necato. Alexandrum, qui apud Pheraeos in Thessalia tyrannidem occuparat, vxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu cum simul cubaret, occidit. Haec filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi praemii loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. Res in iudicio est. Heic primum leges oportet contendere, considerando, vtra ad maiores, hoc est, ad vtiliores, ad honestiores, ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, vt si leges duae, aut si plures, aut quotquot erunt, conseruari non possunt, quia discrepent inter se: ea maxima conseruanda putetur, quae ad maximas res pertinere videatur. Deinde vtra lex posterius lata sit. Nam postrema quaeque grauissima est. Deinde vtra lex iubeat aliquid, vtra permittat. Nam id quod imperatur necessarium, illud quod permittitur voluntarium est. Deinde in vtra lege, si non obtemperatum sit, poena afficiatur, aut in vtra maior poena statuatur. Nam maxime conseruanda est ea, quae diligentissima & sancta est. Deinde vtra lex iubeat, vtra vetet. Nam saepe ea, quae vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quae iubet. Deinde vtra lex de genere omni, vtra de parte quadam; vtra communiter in plures, vtra in aliquam certam rem scripta videatur. Nam quae in partem aliquam, & quae in certam quandam rem scripta est, promtius ad causam accedere videtur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege vtrum statim fieri necesse sit: vtrum habeat aliquam moram, & sustentationem. Nam id quod statim faciendum sit, perfici prius oportet.*

15) Conf. BVDDEI Exercitatio de Comparatione obligationum, quae ex diuersis hominum statibus oriuntur in Selectis Iuris Nat. & Gent. p. 680. seqq.

CAPVT

* *

CAPVT XIII.

DE MODO LITIGANDI IN LIBERTATE NATVRALI.

I. *Quae aliis debentur, vltro sunt implenda.*
II. *In statu naturali iudex non datur.*
III. *Controuersiae, quae colloquio inter partes expediri nequeunt, ad arbitros sunt deferendae.*
IV. *Inter arbitrum & partes non intercedit pactum.*
V. *Arbitri in dubio intelliguntur adstricti iuri.*
VI. *Arbitris non sufficit pronunciasse super possessione.*
VII. *De mediatoribus pacis.*
VIII. *Quid si instrumenta fuerint amissa?*
IX. *De testibus.*
X. *De exsecutione rei iudicatae.*

ILLVD EQVIDEM lex naturalis requirit, vt homines vltro praestent, & exhibeant inuicem ea, quae quocunque nomine aliis debent; vtque damnorum, si quae aliis data sunt, reparationem vltro offerant. Vbi si damnum aut offensa ex dolo malo processit, insuper lex eadem iubet, vt laedens ostendat, sese facti seria poenitentia duci, fidemque det super omittendis deinceps offensis, colendaque amicitia. Qualis poenitentia non per violentiam expressa, sed vltro ex consideratione iustitiae orta, vti sufficienti potest esse indicio de emendato laedentis animo: ita ex aduerso laesus, oblata damni reparatione, & sumta cautione in futurum tempus, alteri veniam petenti & poenitenti lubenter ignoscere [1], & pacifice in posterum cum eodem agere debet. Quod qui per iracundiam aut vindictae libidinem adspernatur, penes illum abruptae pacis, bellique temere moti culpa erit [2]. Quam ad rem insigniter facit oratio C. Pontii apud LIVIVM L. IX. c. 1. Inhumanum quippe & belluinum est, non nisi reposito laedenti dolore velle adquiescere, & susceptas semel inimicitias in aeternum alere. Dira est vox Catonis Senioris [3] apud Plutarchum in ipsius vita, cum in adolescentem, qui defuncti patris inimicum inuoluerat infamia, in foro post iudicium ambulantem incidisset, dextra data dixit: *Ita parentibus esse parentandum; non agnis, non haedis, sed inimicorum lacrymis damnationibusque.*

§. II. ENIMVERO praeterquam quod non omnibus mortalibus ea est ingenii bonitas, vt officium vltro velint explere, aliquando etiam super certitudine

5 O 2

§. I. 1) Conf. supra L. II. c. 5. §. 19.

2) Vid. supra L. II. c. 5. §. 19. H.

3) Orta ex Ethnicorum praua superstitione. V. si libet Differtat. nostra de haerede occisi vindice Sect. 1. §. 4. H.

tudine ac quantitate debiti, taxatione damni dati, competentia, & exercitio certorum iurium, ſuper regundis finibus, interpretatione pactorum, aliisque praetenſionibus controuerſiae oriuntur. Heic igitur inter eos, qui in naturali libertate viuunt, iudex non datur, qui lites exortas pro imperio definiat & componat. In quem ſenſum admitti poteſt illud THVCYDIDIS L. I. [c. 77. Ed. Oxon.] *Quibus vi vti licet, iudicio decertare nihil opus habent.* Equidem HOBBES de Ciue c. I. §. 9. in ſtatu naturali quemlibet negotiorum ſuorum *iudicem* conſtituit. Verum id in hunc duntaxat ſenſum valet, quod qui non habet ſuperiorem, a quo regatur, ſua negotia proprio arbitrio adminiſtret [1], & de mediis ad ſui conſeruationem ſpectantibus proprio ex iudicio conſtituat. Nam ſi vel maxime alius de iisdem velit iudicare; cum tamen ſententiam ſuam pro imperio obtrudere mihi nequeat, ex meo iudicio, atque arbitrio vtique dependebit, an & quatenus iſtius conſilium velim admittere, & ſic vltimo mearum actionum gubernatio a me ipſo dependebit, ad legem tamen naturalem rite attemperanda. De caetero licet in illo ſtatu penes quemque ſit, negligere, an tueri ſuum ius, muſſitare an exſequi iniuriam velit: non tamen de ſuo negotio ſententiam ferre poteſt, qua ſtare teneatur is, quicum ipſi controuerſia intercedit. Nam ſi vel maxime cupiat, idque vel iuratus proteſtetur, ſe pronunciaturum, quod ſibi iuſtum fuerit viſum: cum tamen âlter pari dignatione ſuam ſententiam aeſtimare queat, vbi eas contingat diſcrepare, propter aequalitatem, ſtatus naturalis comitem, nihil agetur. Accedit, quod iuxta ARISTOTELEM Polit. L. III. c. 6. *Σχεδὸν οἱ πλεῖστοι φαῦλοι κριταὶ περὶ τῶν οἰκείων: Plerique fere mali ſunt iudices de ſuis rebus.* SALLVSTIVS Catilin. [2] [c. 51.] *Neque cuiquam mortalium iniuriae ſuae paruae videntur: multi etiam eas grauius aequo habuere.*

§. III. HAVT quidquam tamen lege naturali conceſſum eſt, quod quisque ſuo ex iudicio definiuit ius ſtatim armis aſſerere, controuerſiarumque ſuarum arbitrum Martem ſumere, antequam molliora media fuerint tentata [1]. CICERO Off. I. [c. 11.] *Cum ſint duo genera decertandi, vnum per diſceptationem, alterum per vim; cumque illud proprium ſit hominis, hoc belluarum; confugiendum eſt ad poſterius, ſi vti non licet ſuperiore.* Add. IVSTINVS L. VIII. c. I. n. 4. ſeqq Et vbi citra amicam diſceptationem ſtatim ad arma prouolatur, ibi locum habet illud OVIDII Triſt. V. el. 10. *Iniuſtum rigido ius dicitur enſe.* Inde primo omnium

§. II. 1) Vid. ſupra L. II. c. 2. §. 3. & hoc Libr. c. I. §. 8. Ariouiſtus Germ. Rex, legatis Caeſaris reſpondens, *ſi ipſe* inquiebat, *populo Romano non praeſcriberet, quemadmodum ſuo iure vteretur; non oportere ſe a populo Romano in iure ſuo impediri.* Vt narrat CAESAR I. de Bello Gallico c. 36. H.

2) Et SENECA II. de Ira 31. *Regis quisque in ſe animum habet, vt licentiam ſibi dari velit in alterum, in ſe nolit.* H.

§. III. 1) Vid. ſupra L. II. c. 5. §. 3. H.

2) Supra c. 9. §. 2. H.

3) Exempla controuerſiarum complura hoc modo diremtarum habet Alber. GENTILIS L. I. de Iur. B. c. 3. GROTIVS d. c. 23. §. 8. & L. III. c. 20. §. 46. & in not. AVCTOR *du bouquet hiſtorial. tit. de la iuſtice*, vbi refert, Regem ac Parlamentum Pariſienſe ſaepius ab iis penes quos ſumma rerum fuerat, lectos controuerſiarum arbitros, ac litis, quae Friderico II. cum Papa Innocentio IV. intercedebat, deciſionem illis commiſſam fuiſſe. Adde PONTANVM L. VII. Hiſtor. Daniae ad A. MCCLI. vbi a duodecim arbitris in controuerſia de arce & propugnaculo Rensburgo contra Abelem Regem lata ſententia & L. IX. ad A. MCCCCXXIV. vbi de compromiſſo

omnium conandum, an per amicam disceptationem, congressis inter se partibus, aut earundem mandatariis, controuersia componi queat. Vid. GROTIVS L. II. c. 23. §. 7. Quanquam & saepissime, postquam armis fuit certatum, animorumque rigor belli malis est fractus, controuersia per tractatus & transactionem componi soleat. Vbi negotii natura, & partium facilitas fert, sors facillime liti finem dare potest [2]. Vid. IDEM dicto loco §. 9. Enimuero vbi nec partium disceptatio exitum controuersiae inuenire potest, neque sorti committere placet, quod solidis rationibus subnixum existimatur; proximum est, vt ad arbitrum eatur [3], cuius sententia quod vtique stare velint, partes sese pacto inuicem adstringant. Vbi recte monet GROTIVS L. II. c. 23. §. 11. etsi in causa dubia pars vtraque teneatur quaerere conditiones, quibus bellum vitetur; magis tamen id teneri qui petit, quam qui possidet; cum etiam possessorem in ipso iure naturali fauor prosequatur [4].

§. IV. EX SCOPO autem, quare ad arbitrum eatur, facile colligitur, qualem hic sese debeat gerere. Scilicet sumitur iste, quia cuiuslibet de sua causa iudicium suspectum habetur propter insitum illum amorem, quo quis in se suaque regulariter propendet. *L. 10. D. de Iurisdict.* PLVTARCHVS de Adulat. & amic. discern. [init. p. 48. in fin. T. II. Ed. Wechel.] Ἀυτὸς αὑτῶ κόλαξ ἕκαστος πρῶτος καὶ μέγιστος, *quisque sui ipsius assentator est primus atque maximus.* Igitur id cumprimis obseruabit arbiter, vt ne plus fauoris aduersus vnum quam alterum ostentet, nisi quantum ex meritis causae oritur; vtque adeo ius gratiae ne det. Id vbi fecit, non est quod iniquum odium curet eius, qui causa cecidit [1]. Etsi eam ob rationem Bias dicebat: *Malle se inter inimicos, quam inter amicos iudicare: quippe ex amicis alterum prorsus futurum inimicum, ex inimicis autem alterum amicum.* DIOGENES LAERTIVS L. I. [§. 87.] Add. GELLIVS L. I. c. 3. Sed & ob id ipsum patet, neminem recte posse capi arbitrum in ea causa, cui commodi vel gloriae peculiaris spes maior adparet ex victoria vnius partis, quam alterius; sed cuius peculiariter interest, vnum quocunque modo causam obtinere. Alias enim indifferentiam illam, & velut medietatem ita accurate obseruare non poterit. ARISTOTELES Polit. L. IV. c. 12. Παντακοῦ πιστότατος ὁ διαιτητής· διαιτητὴς δ' ὁ μέσος. *Vbique fide dignissimus est arbiter; medius autem est arbiter.* Huic principio innititur quoque illud responsum Amasis regis Aegyptii, cum Elei circa ludos Olympicos

5O 3 occupa-

misso in Sigismundum Imperatorem. In quem etiam Cruciferi & Poloni compromisere. Vid. CROMERVS L. XVIII. Rer. Polonic. vbi memorat, ab eodem Sigismundo non expectatam in Polonos latam sententiam, & Vladislaum Poloniae Regem cum Vituodo M. Duce Lithuaniae, decreto perlato, ira & dolore in lacrymas & vlulatum vsque exarsisse. Adde eundem L. XXIV. p. 552. vbi de compromisso Cazimiri Pol. Reg. & Cruciferorum in Albertum Archiducem Austriae. Roger. HOVEDEN in Richardo I. Angliae Rege. *Rex Franciae duos elegit Dictatores* (id est compositores siue arbitros) *& Rex Angliae similiter duos, quorum arbitrio, vel maioris partis, si alter Regum aduersus alterum, vel aliquis hominum suorum, inter se interciperet, emendatio hinc inde fieret intra quadraginta dies.* Adde THVANVM L. XV. ad A. MDLV. vbi Polus suadebat, controuersiam ad arbitros remitti. H.

4) Vid. supra ad L. IV. c. 8. §. 5. H.

§. IV. 1) Haec & aliae causae circa extrema seculi sexti decimi suspensum tenebant Pontificem, an arbitrium inter Galliae Regem & Sabaudiae Ducem de Salaciarum Principatu acciperet. Vt pluribus memorauit Cardinal. BENTIVOGLIVS in vita sua c. 4. p. 245. H.

occupati, missis legatis, ipsum consuluissent, quo pacto iustissime illos administrarent; *Si Eliensium*, inquit, *nemo in certamen discederet.* DIODORVS SICVLVS L. I. 95. Huc spectat quoque flagitium illud populi Romani, cum in controuersia Aricinorum & Ardeatium agrum sibi adiudicaret, apud LIVIVM L. III. c. 72. Add. IVSTINVS L. IIX. c. 3. n. 15. Ex quo etiam consequitur, nullum pactum aut promissum debere intercedere inter arbitrum, & partes, cuius vi iste teneatur praeter merita causae pronunciare in gratiam partis alterutrius. (conf. HOBBES de Ciue c. 3. §. 14.) Nec aliud *sententiae* ipsius *pretium* esse debet, *quam bene iudicasse.* PLINIVS Paneg. [c. 80.] n. 1. Inde vanum erat compromissum [2] Maximiliani, & Venetorum in Leonem X. Pontificem, dum singuli separatim & clam cum eo paciscuntur, ne laudum pronunciet, in quod ipsi non consenserint; apud GVICCIARDINVM Hist. XI. circa finem. Et L. XII. p. m. 345. Quin etiamsi pactum inter litigantes & arbitrum ineatur super suscipiendo arbitrio, (nam vti non nisi in volentes arbitrium exercetur, ita nisi volens nemo fit arbiter:) eius tamen pacti hautquidquam ea vis est, vt ex eodem ducat originem obligatio arbitri, qua teneatur ad pronunciandum id, quod aequum sibi videtur. Cuius rei ratio non tam haec est, quod alias per legem naturae sit iniunctum arbitro pronunciare, quod iustum sibi visum fuerit; cuius legis obligationi nihil queat ex pacto accedere: quam quod hoc modo finis arbitri sumti reddatur irritus, ac fiat progressus in infinitum. Pactum enim eiusmodi sic foret concipiendum, vt stare se velle iudicio arbitri partes promittant, siquidem ipse aequam tulerit sententiam. Qui autem pactum ineunt, quo ex naturali libertate nihil delibatur, hactenus sunt aequales, vt inuicem liceat inquirere, an pacto sit ab altero satisfactum. Quod si itaque post laudum alterutri partium iniquum videatur, aut reuera iniquum sit, iterum oritura foret controuersia circa istius aequitatem. Cuius decisio cum neque huic arbitro, neque partibus competere queat, ad alium necessario arbitrum erit decurrendum. Quicum vbi simile pactum fuerit initum, & vero de huius quoque sententia dubium oriatur, alius rursum erit adeundus; & sic in infinitum. Ex quo itidem patet, pactum quo partes in arbitrum compromittunt, pure conceptum esse debere, quod velint stare ea sententia, quam arbiter pronunciauerit; non autem sub hac conditione,

2) Et apud Petr. BEMBVM Histor. L. IV. Venet. p. 62. cum vnus ex principe collegio Patres esset hortatus, afferri ad se libellos iuberent atque inspicerent: ne ignaris ipsis, quid Hercules Ferrariae Dux (arbiter sumtus, vt de bello Pisano, quemadmodum sibi videretur, statueret) iudicaturus esset, sententia proferretur; reprehensus est merito a patribus, qui dicerent: *non esse aequum, data Herculi per Senatum potestate suo arbitrio iudicandi, nunc ei leges velle imponere, si quae scripserit, sint improbaturi: si non sint, frustra inspici, quae non improbentur.* H.

3) *Qualem autem sententiam dicat Arbiter, ad Praetorem non pertinere* Labeo *ait: dummodo dicat, quod ipsi videtur. Et ideo si sic fuit in arbitrum compromissum, vt certam sententiam dicat: nullum esse arbitrium.*

4) *Idem* Pedius *probat: ne propagentur arbitria, aut in alios interdum inimicos agentium transferantur, sua sententia finem controuersiae eum imponere oportet.*

5) DEMOSTHENES in Midiana legem Atticam recitat: *Si quae exsistant inter aliquos controuersiae, quas alicuius arbitrio decidi velint, liceat eis eligere quemcunque volent. Cum autem ea de re conuenerit, iis quae arbiter decreuerit stanto, neque easdem controuersias ad alios iudices deferunto: sed quae ab arbitrio iudicata erunt, rata sunto.* V. PETITI Commentar. in leges Atticas tit. 5. de arbitr. HERALDVS in Animaduers. ad ius

ne, siquidem aequam iste sententiam pronunciauerit. Nam hoc modo, vbi super aequitate sententiae alteruter litigantium dubium moueret, ad alium foret arbitrum eundum, qui super ista cognosceret. De cuius aequitate si iterum ambigeretur, alius esset constituendus arbiter; & sic in infinitum. Vid. *L. 19.* [3] *L. 32. §. 15. 16.* [4] *D. de Receptis.* Et ex his quoque petenda est ratio illius apud QVINTILIANVM Declam. 372. *Iudicia iudiciis rescindi non possunt.* Caeterum id manifestum est, ab arbitris non posse prouocari; cum nullus sit superior iudex, qui sententiam eorum corrigere queat. LVCIANVS Abdicato [5], [T. I. p. 715. 716. Ed. Amstelod.] *Οἷς ἐξῆν μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐμμένειν, εἰ τούτους τις αὐθαίρετος εἵλετο, στέργειν ἐστὶ δίκαιον τοῖς ἐγνωσμένοις. Si quis, quorum sententiis initio stare non cogebatur, hos sponte delegerit, iam aequum est boni consulere, quae statuerint.* PLINIVS Nat. Hist. praefat. *Adeo summum quisque causae suae iudicem facit, quemcunque elegit.* Id quod etiam in ciuitatibus obtinet, vbi partes vltro in arbitrum compromiserint; siquidem disceptetur super causa, quam quocunque modo componi rectorum ciuitatis nihil intersit. Quod si tamen alicubi ab hisce quoque licet prouocare, id ex iure positivo est. Quanquam in ciuitatibus arbitrorum nomine quandoque veniunt iudices extraordinarii, quibus aliqua causa presse, & citra ambages fori examinanda & decidenda delegatur. A quibus sane, quo minus ad superiorem liceat prouocare, nihil prohibet. Quod autem dicitur, standum esse sententiae arbitri, siue aequum, siue iniquum pronunciauerit, id cum grano salis est accipiendum [6]. Nam vti ideo quidem a compromisso resilire non licet, quod contra nos fuerit pronunciatum, vtut ipsi largius de nostra causa sperabamus: ita tunc sane arbitri sententia nos non stringet, si manifeste adpareat, ipsum cum altera parte colludere, aut ab eadem donis corruptum, aut pactum in fraudem nostram iniuisse [7]. Nam qui aperte ad alterutram sese partem adplicat, arbitri personam gerere amplius nequit [8]. Vid. *L. 76. seqq. D. pro Socio.* Sed & hoc patet, si plures vno arbitri sumantur, praestare, vt sint numeri impari [9], ne si ipsis dissentientibus pares sint sententiae, res non possit inuenire exitum.

§. V. MONET porro GROTIVS dicto loco §. 47. [1] in arbitro officio spectandum, an electus sit in vicem iudicis, an vero cum laxiore aliqua pote-

ius Attic. & Roman. L. V. c. 14. Statutum can. CXXIII. Synod. Carthagin. apud BALSAMON. Vnde can. sane 34. caus. 2. quaest. 6. emendandus, & inserta particula *non* legendus. Nicolaus I. Papa in epistola apud REGINONEM L. II. Chronic. ad A. DCCCLXVI. *Secundum sacros canones a iudicibus, quos communis consensus elegerit, non licet prouocare.* H.

6) *Arbitrorum enim genera sunt duo: vnum eiusmodi, vt siue aequum sit, siue iniquum, parere debeamus; quod obseruatur cum ex compromisso ad arbitrium itum est: alterum eiusmodi, vt ad boni viri arbitrium redigi debeat.* L. 76. & seqq. pro Socio.

7) Quo casu Iure Romano exceptio doli datur. *Arbitrorum ex compromisso sententiae non obtemperans, si sordes vel euidens gratia eorum, qui arbitrati sunt, intercessit; aduersus filiam suam agentem ex stipulatu, exceptione doli mali vti poteris.* L. 3. C. de Recept. arbitr.

8) Vid. *L. Arbitrorum 3. C. de Receptis arbitr.* H.

9) *In impari enim numero idcirco compromissum admittitur, non quoniam consentire omnes facile est, sed quia, etsi dissentiant, inuenitur pars maior, cuius arbitrio stabitur.* L. 17. §. 6. D. de Recept. arb. Si in duos compromissum sit, vt in casu dissensus tertium eligant, quid Praxi obtineat, docet BOEHMERVS Instit. I. Canon. p. 190. §. 7.

§. V. 1) Excitat ibi GROTIVS locum SENECAE

potestate, quique sententiam suam non tam ad ius strictum, quam ad aequitatem & humanitatem attemperare queat. Scilicet aliquando vtraque pars ad iustitiam prouocat; vbi arbiter aeque ac iudex momenta ac merita causae expendere debet. Aliquando autem ad arbitrum itur, quando vna pars nititur iure stricto, altera autem eiusdem mitigationem & remissionem ex humanitate & misericordia postulat; seu ad aequitatem prouocat. Quo loco *Aequitas* non proprie significat dextram illam legum interpretationem, de qua cap. antec. dictum, quae etiam ab inferiore iudice adhibenda: sed rigidi iuris mitigationem ex dictato virtutum humanitatis, caritatis, misericordiae, & similium: quam nonnisi summo iudici [2], aut arbitro in hanc legem adscito adhibere licet [3]. In dubio tamen praesumitur arbitrum ad regulas iudici sequendas obligatum, quippe cum ob defectum fori & iudicis ille sumtus sit; & in dubio id, quod minimum est, sequamur [4]. Facilius autem est, vt quis laedatur, si arbitro laxa, quam strictior facultas sit concessa. Et iuris stricti relaxationem suadere illorum potissimum est, qui citra compromissum litigantibus tanquam communes amici sese interponunt. Caeterum illud manifestum est, vti qui inter ciues ius dicit, regulariter sequitur leges ciuiles, quibus litigantes sunt subiecti: ita qui pronunciaturus est inter eos, qui communes leges ciuiles non agnoscunt, ius naturale pro norma habebit [5]. Nisi ipsae partes actum suum ad certae ciuitatis leges positiuas attemperarint.

§. VI. IDEM dicto loco §. 48. quoque monet, arbitros lectos a summam potestatem habentibus de principali negotio pronunciare debere, non de possessione. Nam iudicia possessoria esse iuris ciuilis: iure gentium autem ius possidendi dominium sequi. Circa quod pronunciatum nobis ita videtur. Etsi iure naturae & gentium non videatur necessarium, vt qui possessione sua deiectus est, statim in eam reducatur, antequam vlterior causae cognitio suscipiatur, praesertim quando causae decisio statim sequi possit: in multis tamen controuersiis arbitro prius dispiciendum, vter possessor sit, vt intelligat [1], cui nam potissimum probandi onus incumbat. Quippe cum petitoris sit [2], suam intentionem liquido demonstrare; possessori autem sufficiat istius argumenta confutasse; nisi quod quandoque conueniens sit, saltem ex superabundanti, posses-

NECAE de Benef. L. III. c. 7. sed in quo non de arbitris, sed de iudicibus pedaneis agitur, quos Praetor vel Praefectus Vrbi partibus dabat, & qui in iudiciis stricti Iuris Ius strictum, in Actionibus contra bonae fidei aequitatem sequi cogebantur. Vid. NOODTIVS de Iurisdict. & Imp. L. I. c. 13.

2) Vid. cap. praecedens §. 21. nota 6.

3) Quippe aduersa fronte cum lege pugnantem. Quo spectat L. 1. C. de LL. vbi Constantinus M. definit, *inter aequitatem iusque interpositum interpretationem soli Principi & oportere & licere inspicere.* Conf. L. 12. D. Qui & a quib. manumiss. SYMMACHVS L. 10. ep. 63. *Alia conditio est magistratuum; quorum corruptae videntur sententiae: aliae Diuerum Principum, quos decet acrimoniam seueri iuris inflectere.* H.

4) *Semper in obscuris quod minimum est, sequimur*, L. 9. D. de Reg. Iuris.

5) Etiam vbi agitur de successione regni, secus ac putauit H. GROTIVS L. II. de I. B. & P. c. 7. §. 11. Vid. quae dixi Dissert. de Collision. legum sect. 4. §. 33. tom. I. comm. atque opuscul. H.

§. VI. 1) *Exitus controuersiae possessionis hic est tantum, vt prius pronunciet Iudex, vter possideat: ita enim fiet, vt is, qui victus est de possessione, petitoris partibus fungatur, & tunc de domi-*

possessionis suae titulum ostendisse. Ideo tamen arbitris non satis est super possessione duntaxat pronunciasse, quia non de hac, quae in aprico fere est, ad arbitros soleat prouocari, sed vt principali negotio finis demum imponatur, nec deinceps litis quid supersit [3]. Vt autem cognitione durante nihil innouetur, & petitore non probante secundum possessorem pronuncietur, iuris naturalis vtique est.

§. VII. ARBITRI tamen proprie dicti non sunt mediatores [1], quos vocant, qui litigantibus, bellumque parantibus aut iam gerentibus vltro sese interponunt, eosque auctoritate, rationibus, precibus ad pacifice transigendum, litesque sopiendas permouere nituntur. Vid. GVICCIARDINVS Hist. L. IV. vbi disceptatur, an Hercules Ferrariae Dux arbitri, an mediatoris partes inter Venetos & Florentinos obire debeat. Hos cum tam sanctum propositum prae se ferant, praefracte reiicere summa inhumanitas foret; ne quidem ex eo solum praetextu, quod cum altera parte ipsis peculiaris quaedam coniunctio videatur intercedere. Nam penes me vtique est, quantum ea, quae ab istis offeruntur, velim admittere: & amicorum solet hoc praecipuum esse munus, vt vbi ipsi mecum in litem descendere nolunt, ad amicam compositionem eandem deducere laborent. Saepe enim aliorum multum interest, ne inter duos bellum geratur, quod vel ex vicino incendio aliquae ad ipsos quoque scintillae transuolent, vel vtrumque alteri, aut alterutrum opprimi iisdem periculosum sit. Hos, vt serio restinguendae orienti flammae incumbant, propriae salutis cura subigit. Et tanto ardentius Christianos homines componendis aliorum litibus incumbere decet, quod & inficetus caetera ALCORANVS cap. de Claustris praecipiat, vt si duae nationes & prouinciae Musulmanicae inter se bello certent, reliquae pacem inter ipsos componant, & eum, qui iniuriam facit, compellant ad satisfactionem; qua praestita, eos ex aequo & bono in amicitiam redigant. Vbi & hoc certum est, posse plures, quorum praecipue interest, litem sopiri, pactum inter se inire, super iunctim suscipienda litigantium compositione, ac se mutuo obstringere, quousque singuli bello isti sese possint immiscere. Quo casu tamen requiritur, vt istorum nemo peculiari teneatur foedere, alterutri litigantium auxilia praestare, siquidem

domino quaeratur. L. 35. D. de Acquir. vel am. possess. Quod ad reliqua, quum saepe magnae praesumtiones pro vna vel altera parte militent, aequitas suadet, partem vi possessione deiectam statim in possessionem remitti, non exspectata discussione iudicii petitorii, quae longa esse potest & impedita: ne, dum de iure in re agitur, detentor fructibus & emolumentis rei possessae quiete fruatur. Vid. TITIVS Obseru. in Lauterb. MLXXI.

2) V. dicta ad L. IV. c. 8. §. 5. H.

3) LIVIVS L. XL. c. 17. memorat, disceptatores inter populum Carthaginensem & Masinissam *ius possessionis non mutasse.* Et Sabaudiae Dux in controuersia de Saluciarum principatu, quam habebat cum Rege Galliae, aiebat apud THVANVM L. CXXII. Histor. ad an. MDXCIX. *Principes possessionem iuris potissimam partem reputare & iuris regulam, spoliatum ante omnia restitui debere, praecipientem, non, vt in priuatorum caussis, sic inter Principes obseruari solere.* H.

§. VII. 1) Pacis procuratores vocat CICERO XII. Philipp. Alii malunt appellare conciliatores siue sequestres. H.

dem in bellum iam res eruperit. Nam quae priori foedere promissa sunt, per posterius foedus cum tertio initum circumscribi nequeunt. Quin & hoc recte fieri videtur posse, vt duo pluresue, quorum interest bellum cessare, expensa vtriusque partis causa, conueniant, in quas leges pacem componi aequissimum ipsi iudicent: easque bellantibus offerant hac cum denunciatione, vt contra eum, qui pacem in istas leges abnuerit, socia arma velint coniungere cum altero, qui easdem acceptauerit. Hoc enim modo quis sese arbitrum inuito alteri hautquidquam obtrudit, aut ipsius litem pro imperio decidendam sumit; quorum neutrum libertas naturalis admittit. Neque vero partibus eiusmodi placitum offertur eo modo, quasi eodem stare omnino teneantur. Sed cum per ius naturale possit quis arma coniungere cum eo, qui iniuriam fieri iudicat, praesertim vbi ex illa iniuria in ipsum quoque damnum sit redundaturum; tali modo animum aequitatis ac pacis cupidum aperte quis declarat, quod & ipse optet alios honestis conditionibus transigere, & non prius in bellum descendere velit, quam amica compositionis via ab altero sit repudiata. Add. LIVIVS L. XLIV. c. 19. in fine. IVSTINVS L. VI. c. 6. n. 1. Eo autem magis probandus est iste mediationis modus, quo facilius per eum extingui bella possunt, alias ad internecionem grassatura. Etsi ei, qui eiusmodi mediatorem sese ferre instituit, obseruandum sit illud VELLEII PATERCVLI [2] L. II. c. 50. *Massilia intempestiue principalium armorum arbitria captans, quibus ii se debent interponere, qui non parentem coërcere possunt.* Add. LIVIVS L. IX. c. 14. [3]

§. VIII. FORMAM & processum disceptationum coram arbitris institutarum ipsa communis ratio satis designat, perspecta cuiusque negotii indole [1]. Sic vt putidum foret multis praescribere, quo modo partes intentionem suam debeant proponere, quomodo status controuersiae formandus, quomodo post expensa vtriusque partis argumenta sententia demum sit concipienda. Illud duntaxat monendum, vbi intentio alterutrius alia ratione, quam per instrumenta probari nequeat, & vero illa sint amissa, arbitro nihil superesse, quam vt vni partium cum consensu alterius iuramentum deferat [2]. *Cum consensu alterius*, dico. Nam in libertate naturali alias nemo videtur teneri, vt ex aduersae partis conscientia causam suam suspendat. Sicut & hoc penes partes est, aleam sortis, aut duelli [3] tentare velint; quod quondam apud multos populos frequentatum [4]. De caetero instrumentorum amissio per se ius non [5] extinguit [6], nisi quod in foro ciuili iudex frustra imploretur, vbi argumenta ido-

nea

2) Nec insuper habenda monita, quae leguntur apud FORSTNERVM ad L. XV. Annal. Taciti c. 26. H.

3) Vid. BOECLERI dissertatio Quies in turbis quae XXXIV. T. I. p. 996. & seqq.

§. VIII. 1) Substantiale autem est, vt vtraque pars audiatur. HESIODVS:

Μηδὲ δίκην δικάσῃς πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσῃς.

Ne prius audieris ambos, ne iudicium fer.

SENECA Medea:

Qui statuit aliquid parte inaudita altera,
Aequum licet statuerit, haud aequus fuit.

CICERO: *Causa cognita possunt multi absolui, incognita nemo condemnari potest.* H.

2) Vid. supra L. IV. c. 2. §. 21. H.

3) Conf. infra L. VIII. c. 8. §. 5.

4) Supra c. 9. §. 3. H.

5) Iure Romano tamen casus quidam dabantur excepti, tam in caussis Criminalibus, quam Ciuilibus. Vid. NOODTII Probab. Iuris L. III. c. 5. 6. & INTERPRETES Ciceronis Orat. pro Milone c. 22.

6) Supra L. III. c. 6. §. 16. H.

nea desunt, quibus ius demonstretur. Sed in libertate naturali sufficit ad persequendum meum ius, si de illo mihi ipsi liquido constet, vtut alter id fortasse inficietur [7]. Add. CONNESTAGIVS de Vnione Lusitan. L. V. p. m. 222. Quo facit illud apud QVINTILIANVM Declamat. 312. *Misera conditio mortalitatis; quando omnibus iam, quae agimus, videtur opus esse teste: ita parum facit veritas, ita nullum nomen est fidei. Non satis videri potest probatum, quod duo sciunt.*

§. IX. ILLVD arbitri cum iudicibus habent commune, quod circa quaestiones facti aduersus nudam & iniuratam assertionem partium aequales sese debeant praebere; id est cum contradictoria simul vera asseuerent, neutri credere [1]. Sed vbi signa, (vid. SVETONIVS Galba c. 7.) rationesque & incorrupta in cognitionem veritatis haut perducunt, secundum essata testium sententia erit ferenda. Nam vti ISAEVS loquitur Orat. 7. Τεκμήρια κρείττω τῶν μαρτυριῶν ἐστιν. *Argumenta testimoniis sunt meliora.* Et IDEM Orat. 3. inprimis in materia haereditatum instrumenta testibus potiora [2] ostendit. PHILO Iudaeus de Decalogo. [p. 764. A. Edit. Paris.] *Quoties desunt argumenta aut probationes, quae ex scripto fiunt, ad testes recidit controuersia.* Add. Lex WISIGOTHOR. L. II. tit. 4. c. 3. Testes porro erga alterutram partem non oportet ita esse affectos, vt probabile videri queat, gratiam ipsos aut odium, vindictaeque libidinem, ante conscientiam habere. OVIDIVS Trist. L. III. El. 10. v. 35. 36.] *Cum sint praemia falsi Nulla: ratam debet testis habere fidem.* Add. Lex WISIGOTHORVM [3] L. II. tit. 4. c. 12. Huc facit, quod THVANVS L. LI. refert, olim in Britannia consuetudine receptum, vt Angli in Scotum, & Scoti in Anglum testimonium non valeret propter odium inter istas nationes. Id quod tamen CAMBDENVS ad annum 1585. tantum inter Anglos & Scotos limitaneos obtinuisse dicit, vt nullus nisi Scotus in Scotum, & Anglus in Anglum testis admittatur, adeo, vt si singuli Angli, qui adfuissent, homicidium factum suis oculis vidissent, eorum testimonium incassum caderet, nisi aliquis Scotus idem testaretur. Igitur vti aduersarius meos necessarios, sic & ego professos meos inimicos recte possum reiicere. Quanquam interdum per humanitatem a testimonio in causa necessarii sui excluduntur propinqui, ne vel affectus suos, vel conscientiam laedere cogantur. Hinc & apud Romanos testimonii aduersus patronum clienti, vel patrono aduersus clientem dicendi nulla legis, nulla magistratus coactio erat. PLVTARCHVS Romulo. [pag. 25. B. T. I. Ed. Wech.] Lex WISIGOTHORVM L. V. tit. 7. c. 11.

5P 2 Quod

7) Quid enim vnquam tam valide ac euidenter probatur, quin refractario, quod speciose obloquatur, suppetat? ARISTOTELES I. Poster. Analyt. 10. §. 7. Οὐ γὰρ πρὸς τὸν ἔξω λόγον, ἡ ἀπόδειξις ἀλλὰ πρὸς τὸν ἐν τῇ ψυχῇ. Ἀεὶ γὰρ ἔστιν ἐνστῆναι πρὸς τὸν ἔξω λόγον, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἔσω λόγον οὐκ ἀεί. *Non enim ad sermonem externum demonstratio pertinet, sed ad eum, qui est in anima. Semper enim licet obiicere aduersus sermonem externum, sed aduersus internum non semper licet.* H.

§. IX. 1) Apud AESCHYLVM in Diris est:

Ὑμεῖς δὲ μαρτύριά τε καὶ τεκμήρια
Καλεῖσθ᾽ ἀρωγὰ τῆς δίκης ὁρκώματα.
Testes & argumenta vos conquirite,
Quae facere possunt rebus ambiguis fidem. H.

2) Vid. supra L. III. c. 6. §. 16. H.

3) Et BAIVVARIOR. tit. 15. c. 13. *Pacta & placita, quae per scripturam quamcunque facta sunt, vel per testes denominatos tres vel amplius, dummodo in his dies & annus euidenter sit expressus, immutare nulla ratione permittimus.* Conf. Capitular. FRANC. L. VI. c. 149. c. 346. & c. 416. H.

Quod autem apud eosdem non liceret de ſeruis in dominum quaeſtiones habere, praeter hanc rationem alia erat, quam adfert CICERO pro rege Deiotaro: [c. 11.] *Vbi id quod intus eſt, atque noſtrum, impune euolare poteſt, contraque nos pugnare; fit in dominatu ſeruitus, in ſeruitute dominatus.* LVCIANVS in Aſino. [T. II. p. 80. Ed. Amſt.] *Δοῦλοι γὰρ τὰ δεσποτῶν ἐπίςανται καὶ καλὰ καὶ αἰσχρά. Serui enim dominorum & honeſta & turpia norunt.* Similis eſt locus apud LYSIAM Orat. de Sacro oliuae trunco. Et inde ſeruus iſte apud PLAVTVM [4] Bacchid. Act. 4. ſc. 6. [c. 20. 21.] *Scio me eſſe ſeruum, neſcio etiam id quod ſcio.* Non inſuper quoque habendus apud ISOCRATEM Trapezitico [p. 634. & ſeqq. Ed. Pariſ.] locus de fide quaeſtionum; & apud ARISTOTELEM Rhetor. ad Alex. c. 17. Spectat quoque huc hiſtoria an fabula de Auicenna apud Gabriel. SIONITAM de Vrbib. & moribus Oriental. c. 3. Add. Lex WISIGOTHORVM L. V. tit. 4. c. 14. cui conferatur IBIDEM L. III. tit. 4. c. 10. & 1. 6. t. 4. c. 3. Capitulare CAROLI L. VII. c. 280. Edictum Regis THEODORICI c. 48. 49. Abuſum tamen eius legis, quo aliqui alienos ſeruos, ſcelerum ſuorum conſcios emere ſolebant, ne contra ſe torqueri poſſent, prohibuit Edictum Regis THEODORICI c. 101. Sic & recte ARISTOTELES Polit. L. II. c. 6. *εὐήθη*, *ſtultam* vocat legem de caedibus apud Cymaeos, *ἂν πλῆθός τι παράσχηται μαρτύρων ὁ διώκων τὸν φόνον τῶν αὑτοῦ συγγενῶν, ἔνοχον εἶναι τῷ φόνῳ τὸν φεύγοντα. Si accuſator teſtium multitudinem aliquam adducat de ſuis cognatis, accuſatum caedis eſſe reum.* Denique & id, quod conſtitutum eſt Numer. XXXV, 30. Deuter. XVII, 6. XIX, 15. rationi optime congruit, ne vnius teſtimonium ad cauſae cuiuslibet deciſionem valeat [5], non ſolum, quia vnus facilius decipi, corrumpi, aut mentiri poteſt, quam plures, & quia, vti PLINIVS N. H. L. VIII. c. 22. loquitur, *nullum tam impudens mendacium eſt, vt teſte careat:* ſed etiam, quia a cordato iudice mendacia teſtium deprehendi poſſunt, ſi diuerſi interrogentur. Vid. Hiſtoria SVSANNAE v. 51. *L. 20. D. de Quaeſtionibus*; cum contra vnus facile ſibi conſtare poſſit. Ac licet hoc modo aliqua maleficia in foro humano maneant impunita, ac nonnulli iuſta ſua cauſa cadant, quia vnico tantum teſte res geſta fuit: hocce tamen incommodum minus eſt, quam quod, diuerſo more recepto, omnium ſaluti & fortunis ab vnius hominis impudentia, & praua ad quaeuis fingenda ſolertia impendebat. Cum praeſtet paucos nocentes poenas non dare, quam multos innocentes damnari. VALER. MAXIMVS L. IV. c. 1. §. 10. 11. Notat tamen SELDENVS de I. N. & G. L. VII. c. 6. contra Noachidam apud Iudaeos ſuffeciſſe teſtimonium vnius. Sic obſeruat & GROTIVS ad d. c. XIX, 16. Deuter. vnum teſtem ſuffeciſſe non ad damnandum, ſed ad inquirendum: & in pecuniariis ad deferendum reo Iura-

4) Et Epidico.

Plus oportet ſcire ſeruum, quam loqui.

Poſtea:

Namque hominem ſeruum ſuos
Domitos habere oportet oculos, & manus,
Orationemque.

EVRIPIDES Buſiride:

Δοῦλον γὰρ οὐχ οἷόν τε τἀληθῆ λέγειν,
Εἰ δεσπόταισι μὴ πρέποντα τυγχάνοι·

Seruo profari quemlibet verum nefas,
Vſus heriles ferre ſi verum negant. H.

5) SENECA L. III. Contr. 1. in fine. *Vni enim etiam de minore ſcelere non creditur.* Add. QVINTILIANVS Decl. 338. Capitular. FRANCOR. L. VII. c. 283. H.

Iuramentum purgatorium. Apud Mauros hodie ſufficit teſtimonium duorum honeſtorum virorum; ſed vbi teſtes ſuſpecti fuerint, duodecim requiruntur; quod in duodecim qualibuscunque vtique tantum ineſſe credant fidei, quam in duobus. Quae praeterea in teſtibus conſideranda ſint, traduntur in *L. 2. L. 3. princ. §. 1. 2. 3. 4. L. 4. 5. L. 10.* [6] *14. 21. 23. 24. D. de Teſtibus.* Ex moribus Hebraeorum teſtes oportebat eſſe bonae famae. Nec ius teſtimonii ferendi, habebant amentes, pueri ante 13. annum, fures etiam poſt reſtitutionem, qui de alea victitant, publicani qui plus aequo exigunt, caprarii, & ſi qui alii ea factitant, quae verberibus digna ſunt. Apud Turcas, qui Meccam peregrinati ſunt, in teſtimoniis loco trium teſtium haberi ſolent. Chriſt. RICHERIVS de moribus Turcarum. Quibus addatur PLAVTVS Trucul. [Act. 2. ſc. 6. verſ. 8.] *Pluris eſt oculatus teſtis vnus, quam auriti decem.* LVCIANVS de domo. *Ὦτα γὰρ τυγχάνει ἐόντα ἀπιςότερα ὀφθαλμῶν. Aures minus fidae exiſtunt, quam oculi.* PHILO Iudaeus de Confuſione linguarum: [p. 340. B. C. Ed. Pariſ.] *In optime conſtituta republica lege cautum eſt, ne quis audita dicat pro teſtimonio, quia iudicium auditus naturaliter facile eſt corruptoribus* [7]. IDEM de Iudice. [pag. 719. C.] *Oculi rebus ipſis interueniunt, & contrectant quodammodo negotia, totaque percipiunt adiuuante luce, per quam illuſtrantur, deprehenduntur que omnia. Aures autem minus fidei habent quam oculi, vt quibus non cum rebus ipſis ſit commercium, ſed cum ſermonibus rerum interpretibus non ſemper veritatem ſectantibus.* Inde nihil momenti habent aſſeuerationes eorum, qui alterius fidem ſequuntur [8]. Addendum denique & hoc; etſi maximam pro veritate praeſumtionem pariat iuramentum teſtium; tamen iure naturali nihil obſtat, quo minus etiam iuratus teſtis mendacii poſſit argui. Quo conuicto ruit ſententia ſuper falſo iſtius teſtimonio fundata. Id quod & legibus Atticis receptum, vt poſt iudicia daretur actio falſi teſtimonii [9]; quod ex DEMOSTHENE Orat. in Euergum ab init. & paſſim patet. Add. quoque PLATO de LL. L. XI. circa finem. Etſi hoc abſurdum videatur, permittere, vt is, contra quem iuratum fuit, contrario ſuo iuramento iſtius teſtimonium poſſit facere irritum; cum non ſolum ad periuria hoc modo latiſſima aperiatur feneſtra, ſed & propter contradictionem iuramentorum controuerſia aeque vt antea maneat in obſcuro. Vid. Ebr. VI, 16. Inde pro ſolita ſua ſtultitia ALCORANVS cap. de Lumine improbe diſponit: qui vxorem ſuam inſimulat adulterii, nec teſtes ſuppetant, quater iuret, quod veritatem dicat, & quinta vice maledictionem Dei in ſe imprecetur, ſi mentiatur. Contra foemina exemta erit, ſi & illa quater iuret, quod maritus ipſius mentiatur, & quinta vice indignationem Dei in ſe imprecetur, ſi verum ſit, quod maritus dicit.

5P 3 § X.

6) L. 9. §. 1. D. de Teſtibus. *Et nunc manifeſte ſancimus, vt vnius omnino teſtis reſponſio non audiatur, etiamſi praeclarae Curiae honore perfulgeat.*

7) Οὐ χάριν καὶ παρὰ τοῖς ἄριςα πολιτευομένοις ἀναγέγραπται νόμος, ἀκοὴν μὴ μαρτυρεῖν, ὅτι φύσει τὸ δικαστήριον αὐτῆς πρὸς τὸ δικάζεσθαι ταλαντεύει.

8) IOSEPHVS: Πάντα τὰ δι' ἀκοῆς εἰς γνῶσιν ἐρχόμενα μετὰ ἀπιςίας παραγίνεται. *Omnia, quae per auditum ad cognitionem perueniunt, incertam ſecum adferunt fidem.* SENECA IV. Natural. 3. *teſtes* vocat *ſecundae notae, qui vidiſſe quidem ſe negant, ſed audiſſe.* Qualis fides iis tribuenda, iudicis eſt aeſtimare. Vid. MENOCHIVM de Arb. iur. Quaeſt. caſ. 475. H.

9) Ψευδομαρτυριῶν, vt actio κακοτεχνιῶν dabatur contra aduerſarium, qui teſtes corruperat & ſubornarat. H.

§. X. CIRCA exsecutionem rei iudicatae non est quod multa addamus, cum in statu naturali, vbi ab altero non expletur vltro, quod debetur, sibi quisque suis, sociorumque viribus & armis exsecutionem faciat; quae quousque progredi possit, inferius, vbi de bello agemus, latius ostendetur. Illud duntaxat heic monendum, in eiusmodi exsecutione me non solum fieri dominum rei mihi adiudicatae, postquam eiusdem possessionem quocunque modo adprehendi: sed etiam, si ista potiri nequeam, me aliam rem posse, quae tantundem valet arripere, (computatis simul impensis in ipsam exsecutionem factis,) cum hoc effectu, vt eius rei fiam dominus. Nam, vti GROTIVS L. II. c. 7. §. 2. *iustitia expletrix, quoties ad idem non potest pertingere, fertur ad tantundem, quod morali aestimatione est idem.* Quanquam & hoc dici possit, naturaliter res quasuis debitoris, qui vel ex contractu suo, vel ex ipsa re, vel etiam ex iniuria sua tenetur, pro debito tacita quadam hypotheca affectas intelligi [1], vt deficiente expletione directi debiti in huius locum arripi possint. Neque ei, cui quid debetur, sufficit nuda rei detentio; cum saepe haec oneri magis quam commodo sit, ni plene de re possim disponere; neque ius meum expleatur, si loco rei, cuius dominium mihi erat tradendum, nudam rei alienae custodiam accipiam. Est tamen significandum, qua intentione quis eiusmodi res adprehendat, vtrum, vt earum detentione debitum eo citius extorqueat, an vero, quod eas velut in solutum velit accipere. Imo aequum videtur quandoque, vt quis post rem in potestatem redactam debitori copiam faciat, an velit, re directe debita soluta, isthanc recipere. Caeterum hic exsecutionis modus naturali libertati proprius est, & ab indole ciuilis status abhorret [2]. Vid. *L. 5. D. de Adquir. possess. L. 2. §. 18. D. Vi bonor. raptor. L. 13. D. Quod metus causa. L. 7. 8. D. ad L. Iuliam de Vi priuata.*

§. X. 1) Hoc admitti potest intuitu debitoris, aut eius heredis: minime vero, si bona debitoris ad tertium perueniant. H.

2) CICERO III. de Legibus: *Nihil est exitiosius ciuitati; nihil tam contrarium iuri ac legibus; nihil minus ciuile & humanum, quam composita & constituta republica quicquam agi per vim.* HONORIVS & THEODOSIVS A. A. *L. Nullus 14. C. de Iudaeis. Iccirco iudiciorum vigor iurisque publici tutela in medio constituta, ne quisquam sibi ipsi permittere valeat vltionem.* Vid. & H. GROTIVM L. II. de I. B. & P. c. 20. §. 10. n. 4. & in not. H.

FINIS TOMI I.

